This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

3 6105 019 712 830

LELAND·STANFORD·JVNIOR·VNIVERSITY

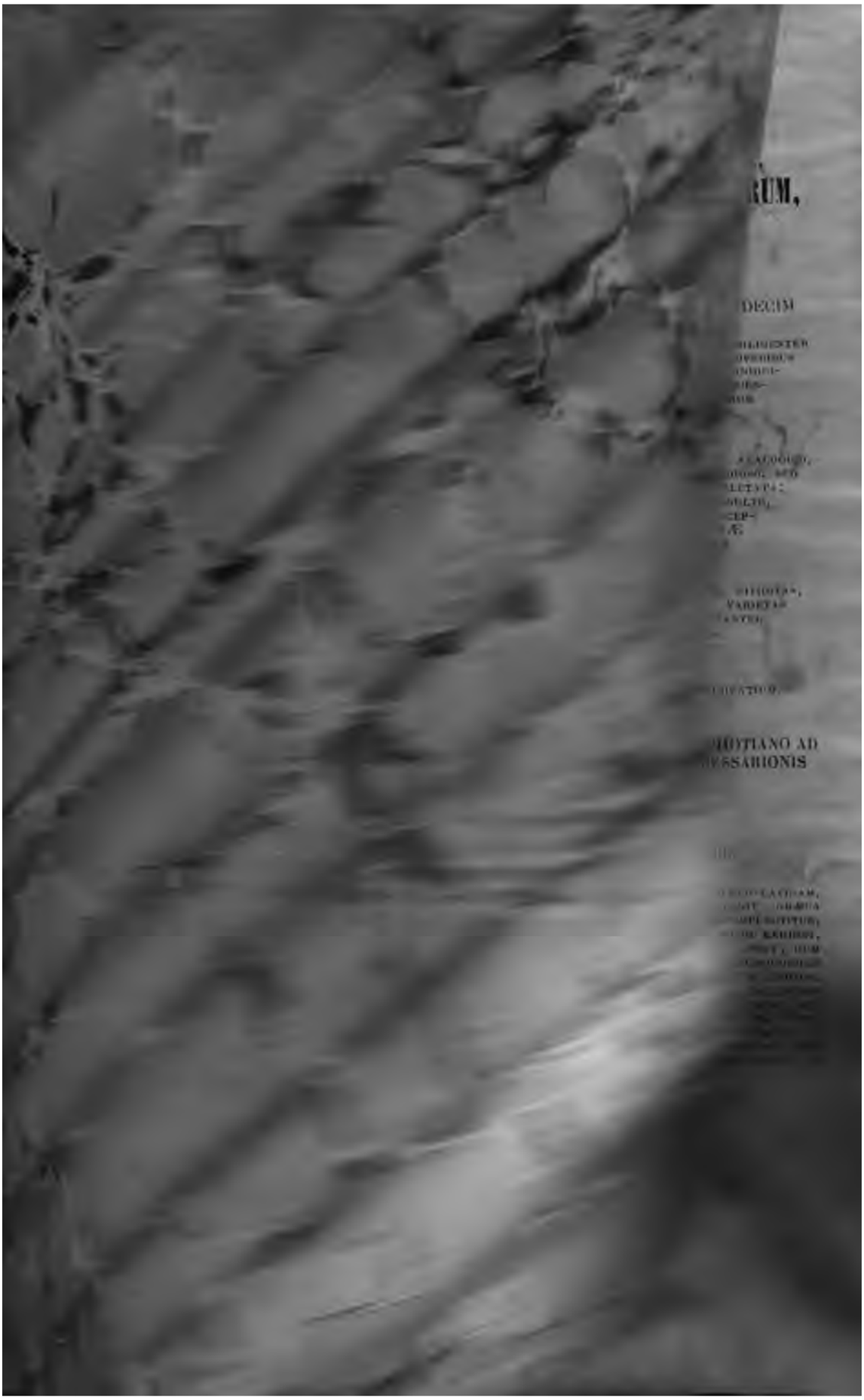

M635a

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SEU BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRA, UNIFORMIS, COMMODA, ŒCONOMICA,

OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD ÆTATEM INNOCENTII III (*ANN.* 1216) *PRO LATINIS, ET AD CONCILII FLORENTINI TEMPORA* (*ANN.* 1439) *PRO GRÆCIS FLORUERUNT :*

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER QUINDECIM PRIORA ECCLESIÆ SÆCULA,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS, PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA ; DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA ; OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS, DETECTIS AUCTA ; INDICIBUS ORDINARIIS VEL ETIAM ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS, SIVE AUCTORES ALICUJUS MOMENTI SUBSEQUENTIBUS, DONATA ; CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA ; OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA ;

DUCENTIS ET QUADRAGINTA INDICIBUS SUB OMNI RESPECTU, SCILICET, ALPHABETICO, CHRONOLOGICO, ANALYTICO, ANALOGICO, STATISTICO, SYNTHETICO, ETC., OPERA, RES ET AUCTORES EXHIBENTIBUS, ITA UT NON SOLUM STUDIOSO, SED NEGOTIIS IMPLICATO, ET SI FORTE SINT, PIGRIS ETIAM ET IMPERITIS PATEANT OMNES SS. PATRES, LOCUPLETATA ; SED PRÆSERTIM DUOBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS INDICIBUS, ALTERO SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE PATRUM, ABSQUE ULLA EXCEPTIONE, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR ; ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBVIUM QUINAM PATRES ET IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERSUS, A PRIMO GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT :

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS, CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, CORRECTIONIS PERFECTIO, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANTER SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA, SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM, VEL ETIAM INEDITORUM, PRIMUM AUTEM IN NOSTRÂ BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES, LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM, ET EX INNUMERIS OPERIBUS TRADITIONUM CATHOLICAM CONFLANTIBUS, OPUS UNICUM MIRABILITER EFFICIENTIUM.

SERIES GRÆCA POSTERIOR,

IN QUA PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIÆ GRÆCÆ AB ÆVO PHOTIANO AD CONCILII USQUE FLORENTINI TEMPORA, ET AMPLIUS, NEMPE MORTEM CARDINALIS BESSARIONIS

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ cleri universæ,

SIVE CURSUUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIÆ, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIAM NEMPE LATINAM, ALIAM GRÆCO-LATINAM. AMBÆ PARTES JAM INTEGRE EXARATÆ SUNT. LATINA, 222 VOLUMINIBUS MOLE SUA STANS, 1110 FRANCIS VENIT : GRÆCA DUPLICI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TEXTUM UNA CUM VERSIONE LATINA LATERALI COMPLECTITUR, ET 104 VOLUMINA IN 109 TOMIS, PRO PRIMA SERIE NON EXCEDIT. POSTERIOR VERSIONEM LATINAM TANTUM EXHIBET, IDEOQUE INTRA 55 VOLUMINA RETINETUR. SECUNDA SERIES GRÆCO-LATINA AD 58 VOLUMINA TANTUM ATTINGIT ; DUM HUJUS VERSIO MERE LATINA 29 VOLUMINIBUS EST ABSOLUTA. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM 8, UNUMQUODQUE MERE LATINUM 5 FRANCIS SOLUMMODO EMITUR : UBIQUE VERO, UT PRETII HUJUS BENEFICIO FRUATUR EMPTOR, COLLECTIONEM INTEGRAM, SIVE LATINAM, SIVE GRÆCAM COMPARET NECESSE FUIT ; SECUS ENIM CUJUSQUE VOLUMINIS AMPLITUDINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRETIA ÆQUABUNT. IDEO, SI QUIS FORTUM EMAT LUCRI INTUITU, SED SECUS, COLLECTIONEM GRÆCO-LATINAM, VEL EAMDEM EX GRÆCO LATINE VERSAM, TUM QUODQUE VOLUMEN PRO 9 VEL PRO 6 FRANCIS SOLUM OBTINEBIT. ISTÆ CONDITIONES POSTERIORI PATROLOGIÆ LATINÆ SERIEI, PATRES AB INNOCENTIO III AD CONCILIUM TRIDENTINUM EXHIBENTI, APPLICABUNTUR. PATROLOGIA QUÆ MANUSCRIPTIS IN BIBLIOTHECIS ORBIS UNIVERSI QUIESCENTIBUS CONSTABIT, NECNON PATROLOGIA ORIENTALIS, CONDITIONIBUS SPECIALIBUS SUBJICIENTUR, ET IN TEMPORI SUO ANNUNTIABUNTUR SI TEMPUS EAS TYPIS MANDANDI NOBIS NON DEFUERIT.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS CXLVI.

NICEPHORUS CALLISTUS

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE, EDITOREM,
IN VIA DICTA *THIBAUT*, OLIM *D'AMBOISE*, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO *D'ENFER* NOMINATAM, SEU *PETIT-MONTROUGE*, NUNC VERO INTRA MŒNIA PARISINA.

1865

BR60
P4
v.146

TRADITIO CATHOLICA.

SÆCULUM XIV, ANNI 1332-1335.

ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ

ΚΑΛΛΙΣΤΟΥ

ΤΟΥ ΞΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΒΙΒΛΙΑ ΙΗ'.

NICEPHORI CALLISTI

XANTHOPULI

ECCLESIASTICÆ HISTORIÆ

LIBRI XVIII.

ACCURANTE ET DENUO RECOGNOSCENTE J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSÆ,

SIVE

CURSUUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

TOMUS SECUNDUS.

STANFORD LIBRARY

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA *THIBAUD*, OLIM *D'AMBOISE*, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO *D'ENFER* NOMINATAM, SEU *PETIT-MONTROUGE*, NUNC VERO INTRA MŒNIA PARISINA.

1865

TRADITIO CATHOLICA.

SÆCULUM XIV, ANNI 1332-1335.

—

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUI IN HOC TOMO CXLVI CONTINENTUR.

NICEPHORUS CALLISTUS XANTHOPULUS

Ecclesiásticæ Historiæ libri VIII-XIV. col. 9

256452

STANFORD LIBRARY

Parisiis. — Ex Typis J.-P. MIGNE.

ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΚΑΛΛΙΣΤΟΥ

ΞΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ.

ΤΟΜΟΣ Η'.

—

NICEPHORI CALLISTI

XANTHOPULI

ECCLESIASTICÆ HISTORIÆ

TOMUS VIII.

—

ΚΕΦΑΛ. Α'.

Ἀνακεφαλαίωσις τῶν προῤῥηθέντων καὶ ὧν ἐν τῷ παρόντι διαληψόμεθα.

Ὅσα μὲν δὴ τῷ ἰσαποστόλῳ γεγένηται Κωνσταντίνῳ, πρὶν ἐς ἀντίπαλον κριθῆναι μοῖραν Λικινίῳ τῷ δυσσεβεῖ, ἄχρι δὴ καὶ εἰς τὴν Βύζαντος οἰκοδομήν τε καὶ ἐπὶ τὸ κρεῖττον ἀλλοίωσιν, ταῦτά ἐστιν· ἐπεὶ δὲ τῶν λίαν ἀτόπων ἅμοιγε κρίνεται, τὴν οὕτω περιφανῆ βασιλείαν, καὶ τὴν τῆς εὐσεβείας ὡς ἂν τις εἴποι κρηπῖδα καὶ κορωνίδα, τῷ τῶν δυσσεβεστάτων τυράννων καταλόγῳ σύμμικτον οὖσαν ἐᾷν (τοῦτο δὲ πάντως ἐξ ἀναγκαίου συνέβαινεν), οὐκ ἀνήσω μὴ διελεῖν ταύτην ὡς ἐγχωροῦν, καὶ ἰδίῳ τόμῳ συμπεριγράψαι, περιφανῆ τε οὖσαν καὶ τὸ ὑπερτέρον προδιειλημένην ἐφ' ἅπασι. Καὶ τοίνυν ὅσα μὲν προδιείληπται τοῖς τῶν τυράννων χρόνοις ἐγκαταμεμιγμένα, ὡς οἷόν τ' ἐπιδραμοῦμαι τῷ λόγῳ τόν τε πατέρα καὶ γένεσιν καὶ ἀνατροφὴν, καὶ ὡς ἐπὶ τὴν ἀρχὴν κατέστη, ἐκδιηγούμενος· εἶτα ὡς καὶ τῆς παλαιτέρας κατάρχει Ῥώμης, καὶ κατ' οὐρανὸν τὸ νικοποιὸν τρόπαιον ἐθεᾶτο, δι' οὗ καὶ τῶν ἀλιτηρίων τυράννων περιεγένετο· ἔπειτα ὡς τοῦ θείου ἐν Ῥώμῃ κατηξιώθη λούτρου· καὶ ὅσα ὑπὲρ Χριστιανῶν καὶ τῶν ἐκκλησιῶν διεπράξατο· καὶ τίσι νομοθεσίαις ὑπὲρ ἡμῶν κεχρημένος, τὰ ἡμέτερα ὡς τάχος ἐπιδοῦναι παρεσκευάσατο· ἔτι δὲ καὶ ὡς Λικίνιος αὐτῷ τελευταῖος διέφθαρτο· καὶ τέλος, ὡς Βυζάντιον χειρωσάμενος, τοὺς ἐν αὐτῷ ἀπελαύνει λῃστὰς, καὶ τὴν ἐν αὐτῷ ἐπώνυμον πόλιν μεγαλοπρεπῶς ἀνιστᾷ, νεώς τε καὶ οἴκοις ἐμβόλοις τε καὶ ἀγάλμασιν, ὕδασί τε καὶ δημοσίοις ἄλλοις διαρκῶς ἀγλαΐσας ἐσωθέν τε καὶ ἔξωθεν. Ταῦτα μὲν οὖν, ἅτ' εἰς πλάτος εἰρημένα, ἐπιδραμεῖται αὖθις ὁ λόγος· τὰ δ' ἑφεξῆς; πλατύτερον διεξέλθοι· τὰ κατὰ τὸν δυσσεβέστατον δηλαδὴ Ἄρειον, καὶ τὴν ἐν Νικαίᾳ

CAPUT I.

Repetitio eorum quæ dicta sunt, et dicendorum propositio.

Res gestæ apostolis ipsis comparandi Constantini, postquam hostiliter cum impio Licinio bello est congressus, usque ad conditum atque in ampliorem urbem redactum Byzantium, sic se habent. Quandoquidem vero admodum absurdum mihi esse videtur, tam illustrem imperii administrationem, veræque in Deum pietatis, ut ita dicam, fundamentum simul et fastigium, impiissimorum tyrannorum catalogo et historiæ ita insertam (quod quidem necessario prorsus factum est) relinquere, facere non possum quin eam, quoad ejus fieri potest, ab illis sejunctam proprio persequar libro : cum scilicet tam ampla sit, et rebus omnibus excellens. Quapropter quæ antea tyrannorum temporibus conjuncta exposui, quam potero brevissime oratione perstringam, de patre nimirum ejus, de nativitate, de educatione, quomodo ad rerum administrationem pervenerit; mox etiam veteris Romæ imperium consecutus sit : ut triumphale victoriæ signum in cœlo conspexerit, per quod etiam exitiales et exsecrandos illos tyrannos devicit; deinde quomodo divino Romæ lavacro sit ablutus; quæ pro Christianis et Ecclesiis ipse peregerit; quibus constitutionibus pro religione nostra promulgatis effecerit, ut res nostræ brevi magna acceperint incrementa; ut postremum Licinium attriverit; denique Byzantio capto, prædonibusque inde pulsis, cognominem sibi urbem magnifice excitarit, eamdemque sacris et profanis ædibus, porticibus, projectis, statuis, aquis aliisque publicis intra et extra mœnia ædificiis exornarit. Hisce omnibus, quæ antehac latius sunt ex-

plicata, breviter repetitis, quæ sequuntur fusius commemorabimus : res scilicet impiissimi Arii, primamque œcumenicam et universalem Nicænam synodum; et uberem, qui tum floruerint, divinorum virorum proventum; quæ gestæ, et quomodo professionem fidei nostræ susceperint, Arianorum post synodum improbitate rejecta; quæ Antiochiæ, Tyri, Æliæ, Alexandriæ et Constantinopoli contra Eustathium et Athanasium veræ pietatis illustratores acta sint. Deinceps de rebus beatæ Helenæ, quomodo ea Hierosolymis pretiosam venerandamque Domini crucem invenerit, quibus rebus ibi pulcherrime sacrosancta excoluerit loca, et quomodo tandem diem suum obierit. Multa præterea alicubi inserentur, videlicet de Melitianis, tum de Asterio et Marcello, de Novatianis; et quomodo Arius crepuerit, libello prius verioris pietatis exhibito. Post hæc omnia felicissimam Constantini mortem magnificasque et tali principe dignas exsequias, qui innumera deinde miracula et prodigia ediderit, referemus. Sedenim manum operi admoventes commode id tali initio ordiemur.

πρώτην οἰκουμενικὴν σύνοδον· τήν τε φορὰν τῶν τηνικαῦτα διαλαμψάντων θείων ἀνδρῶν, καὶ ὅσα τῶν ἐθνῶν καὶ ὅπως τὴν ἡμετέραν πίστιν ἠσπάσαντο· τὴν μετὰ τὴν σύνοδον τῶν Ἀρειανῶν δυστροπίαν· ὅσα τε ἐν Ἀντιοχείᾳ, Τύρῳ τε καὶ Αἰλίᾳ, Ἀλεξανδρείᾳ τε καὶ τῇ Κωνσταντίνου αὐτῇ διαπράξαντο κατά τε Εὐσταθίου καὶ Ἀθανασίου τοῦ τῆς εὐσεβείας λαμπτῆρος. Εἶτα τὰ κατὰ τὴν μακαρίαν Ἑλένην, ὡς εἰς Ἱεροσόλυμα γενομένη, τὸν τίμιον ἀνεῦρε τοῦ Κυρίου σταυρόν· ὅσοις τε καλοῖς τοὺς θείους ἐκείνους ἐσέμνυνε τόπους· καὶ οἷῳ τέλει καὶ αὐτὴ ἐχρήσατο. Πολλὰ δὲ καὶ ἕτερα ἐν τῷ μεταξὺ διαλήψεται περί τε τῶν Μελιτιανῶν, Ἀστερίου τε, καὶ Μαρκέλλου, καὶ Ναυατιανῶν· καὶ ὡς διερράγη Ἄρειος, πρότερον λίβελλον ὀῆθεν εὐσεβείας δούς. Ἐπὶ δὲ πᾶσι τούτοις περὶ τοῦ μακαριστοῦ τέλους διαλήψεται Κωνσταντίνου· καὶ ὡς περιφανῶς τῆς ἀνηκούσης κηδείας τετύχηκε, θαυμάτων καὶ μυρίων τεράτων γενόμενος αὐτουργός. Χεῖρα δ' ἐπιβάλλων τῷ ἔργῳ, ἐντεῦθεν ποιήσομαι τὴν ἀρχήν.

CAPUT II.

Brevis commemoratio rerum apostolis æqualis Constantini, a nativitate ejus usque ad imperii initium.

Divo Constantino pater fuit Constans, cui Proceri (1), ab aliquibus etiam Chlori seu Virentis cognomen impositum. Illustri is admodum loco natus, genus ad imperatorum familiam retulit. Claudii enim, qui ante Diocletianum et Aurelianum ipsum Romæ imperavit, ex filia nepotem fuisse constat. Posteaquam autem Persæ, Sarmatæ et insuper Parthi, Varacho concitante, adversus Romanos bellum movere : Diocletianus, qui tum imperium obtinebat, Constantem oratorem (2) ad Barbaros componendæ pacis gratia misit. Hic ex Occidentalibus in Orientem profectus, **530** ad locum cui Drepani nomen erat, appulit. Ibi hospes, comitatus ejus et cohortis regiæ splendore captus, filiam ei suam vivida et nubili jam ætate puellam subjicit. Constans, amoris concubitusque mercedem, pallium mulieri, regia purpura intextum atque exornatum, donat; et puellæ patrem, quod illa procreatura esset, tollere atque educare jubet; novum id et admirandum quiddam fore arbitratus, ex eo quod cum puella dormiens, in occidente, circum ipsum lectum, solem illucescentem se vidisse in cubiculo, dixit. Cæterum legatione sua rite defunctus, domum rediit, ibique egit. Interea Diocletianus, postquam ad imperium pervenerat, quarto administrationis ejus anno, Maximianum Herculium socium sibi imperii asciverat. Constans vero et Maximinus Gallerius Cæsarum insignibus decorati sunt. Maximus quidem Galleriam Diocletiani, Constans vero Procerus Theodoram Herculii

ΚΕΦΑΛ. Β'.

Ἐπιτομὴ τῶν κατὰ τὸν ἰσαπόστολον Κωνσταντῖνον γεγενημένων ἀπὸ γενέσεως ἕως οὗ ἄρξειεν.

Τῷ θείῳ Κωνσταντίνῳ πατὴρ Κώνστας ἦν, ᾧ Πανύπερτος ἐπώνυμον, πρός τινων δὲ καὶ Χλωρὸς κατωνόμαστο. Οὗτος τῶν εὖ γεγονότων ὢν, εἰς βασιλείαν τὸ γένος ἀνέφερε. Κλαυδίου γὰρ θυγατριδοῦς ἐγνωρίζετο· ὃς πρινὴ Διοκλητιανὸν καὶ τὸν πρὸ αὐτοῦ Αὐρήλιον εἰς τὴν ἀρχὴν παριέναι, τὴν βασιλείαν ἐν Ῥώμῃ διεῖπεν. Ἐπεὶ δὲ Πέρσαι, Σαρμάται δ' ἐπὶ τούτοις καὶ Πάρθοι κατὰ Ῥωμαίων κεκίνηντο, Οὐαράχου αὐτοὺς ἐρεθίζοντος, Διοκλητιανὸς δ' ἦν τηνικαῦτα τὰ Ῥωμαίων σκῆπτρα διαχειρίζων· πρέσβιν τὸν Κώνσταντα ἔπεμπε τὴν εἰρήνην καταστησόμενον. Ἐξ Ἑσπέρας δ' ἐς τὴν Ἑῴαν γενόμενος, ἐπὶ χῶρον, ὃς Δρέπανον ἐκαλεῖτο, κατασκηνοῖ. Ἐνταῦθ' ὁ ξεναγὸς τὴν βασιλικὴν ἐορυφορίαν ἰδὼν, ὑποβάλλει αὐτῷ τὸ θυγάτριον, ἀκμάζον καὶ ὥραν ἤδη γάμου προβεβλημένον. Κώνστας δὲ μισθὸν τῶν φίλτρων ἐδίδου πέπλον τι βασιλικῇ πορφύρᾳ διηνθισμένον· φυλάττειν δὲ καὶ τὸ τεχθὲν παρηγγύα τῷ τῆς κόρης πατρί· καινὸν γάρ τι ἔσεσθαι ὑπενόει, οἷς συγκαθεύδων τῇ γυναικὶ κατὰ τὴν ἑσπέραν, περὶ τὴν εὐνὴν ἔλεγεν ἰδεῖν ἔνδον περιλάμψαι τὸν ἥλιον. Καὶ ὁ μὲν τὰ τῆς πρεσβείας καλῶς διαθέμενος καὶ ἐπανήκων, οἴκοι διῆγε. Χρόνῳ δὲ τῷ μέσῳ Διοκλητιανὸς εἰς τὴν ἀρχὴν παρελθών, τῷ τετάρτῳ τῆς ἡγεμονίας ἔτει, Μαξιμιανὸν τὸν Ἐρκούλλιον συνάρχειν αἱρεῖται. Κώνστας δὲ καὶ Μαξιμῖνος ὁ Γαλλέριος ταῖς Καισαρικαῖς ταινίαις ἀναγορεύονται, ὁ μὲν τὴν Διοκλητιανοῦ θύγατρα γήμας, ὁ Μαξιμῖνος, Γαλλερίαν ὄνομα, Κώνστας δὲ ὁ Πανύπερτος Θεοδώραν τὴν τοῦ Ἐρκουλ-

(1) Alii ex filia Crispi, qui fuit frater Claudii, patre Eutropio genitum tradunt.

(2) « Constans dicere solitus fuit, opes publicas melius a privatis pluribus haberi, quam intra unum principis claustrum reservari. » Eutrop.

λίου παῖδα εἰς λέχους κοινωνίαν λαβών· καὶ ἄμφω δὲ ἃς εἶχον πρότερον γαμετὰς, τῇ πρὸς τοὺς κρατοῦντας στοργῇ ἀπέλιπον. Ὁ μὲν οὖν Κώνστας Βρεταννίας ἦρχε καὶ Ἄλπεων καὶ τῶν ἄνω τε Γαλλιῶν· δυσέμβολα δὲ ταῦτα χωρία τε καὶ δυσπρόσοδα. Χρόνου δ' ἤκοντος πρέσβεις καὶ αὐτὸς εἰς ἣν ἐστάλη πρεσβείαν ἔπεμπεν, ἄνδρας γένει διαφανεῖς. Ἐπεὶ δὲ καὶ οὗτοι κατὰ τὸ Δρέπανον γένοιντο, τῇ οἰκίᾳ ἐπιξενοῦνται τῆς τοῦ Κωνσταντίνου μητρός. Παίζων δ' ὁ παῖς, πρός τινος τῶν πρέσβεων παρωξύνετο· καὶ ἀσχάλλων τοῖς εἰρημένοις, οὐ καθικτῶς εἶχε τῇ μητρὶ ἐπίδακρυς προσῖών. Ἡ δ' Ἑλένη τὸ περὶ τὸν παῖδα δρᾶμα προῆγεν εἰς μέσον· ὡς βασιλικὸς μὲν εἴη σκύμνος ὁ παῖς· ἀληθῆ δὲ πίστιν παρεῖχε τοῖς λόγοις ὅ τε τοῦ παιδὸς χαρακτὴρ ἀκραιφνῶς τὸν Κώνσταντα διαγράφων, ἔτι δὲ καὶ ὃν ἡ πορφύρα πέπλος ἐπέχρωσε τῆς θίβης ἐξαγαγοῦσα. Ὡς δὲ κἀκεῖνοι τὸ πρὸς βουλῆς τῷ Κώνσταντι ἐκπληρώσαντες ἐπανῆκον, τά τε ἄλλα τῆς πρεσβείας κατέλεγον, προσετίθουν δὲ καὶ τὰ κατὰ τὸν παῖδα Κωνσταντῖνον· ὡς ὡραῖόν τε καὶ εὐφυὲς μειράκιον εἴη· σκιρτήματα δὲ βασιλικὰ διαδείκνυσι, καὶ σχεδὸν ὅλον αὐτοῦ τὸν τύπον ἀκραιφνῶς ἀναμάξαιτο. Κώνστας δὲ μετάπεμπτον εὐθὺς ἐποίει τὸν παῖδα σὺν τῇ μητρί. Ἐπεὶ δὲ μή τι πάθοι ὁ παῖς καὶ ἡ μήτηρ διὰ τὸ ζηλότυπον τῆς γυναικὸς ὑφεώρα, τὸ κατὰ τὴν Ἑλένην ὥσπερ ἐχρῆν διψκήσας, τὸν παῖδα πολλῷ ὕστερον κατὰ τὴν Νικομήδους ἀνέπεμπε Διοκλητιανῷ. Καὶ ὁ μὲν οἷά τι ἐνέχυρον τοῖς βασιλείοις διέτριβε, δομέστικος προχειρισθεὶς τῶν σχολῶν· γενναῖα δὲ χειρὸς ἔργα διαπραξάμενος, ἐθείαζε μὲν τὰ Χριστιανῶν ἠρέμα· ἤχθετο δὲ τῇ πολλῇ τῶν κρατούντων δεισιδαιμονίᾳ, καὶ ὅτι τῇ πολλῇ ἐφήδοντο τῶν μαρτύρων σφαγῇ. Ὡς δὲ καὶ μαγγανείαις δή τισιν αὐτὸν μόνον τῆς ὅλης ἀρχῆς ἐγκρατῆ γενέσθαι, καὶ τὴν τῶν εἰδώλων θρησκείαν ἐκ μέσου ποιεῖν οἱ περὶ Διοκλητιανὸν εὗρισκον, εἰς φθόνον ἀνερρίπιζοντο· καὶ δόλῳ τὸν ἐκείνου φόνον ἦσαν ἐμμελετῶντες. Ὁ γνοὺς Κωνσταντῖνος, πρὸς τὸν πατέρα διέβαινεν. Ἐπεὶ δ' ἐν τελευταίαις τὸν πατέρα κατειλήφει ἀναπνοαῖς, ἤδη δὲ καὶ ἐς διαθήκας ἠὐτρέπιστο· ἐκείνῳ οἷα δὴ τὰ Χριστιανῶν ἑλομένῳ τὸ κράτος ἐφίει, τοὺς ἐκ τῶν γνησίων σπερμάτων τῆς Θεοδώρας παρωσάμενος παῖδας· αὐτὸς οἰκείαις χερσὶ κατὰ Βρεττανν[illegible]ίαν τὸν βασιλικὸν στέφανον αὐτῷ περιθείς, ἓξ μὲν καὶ πεντήκοντα ζήσας ἐνιαυτοὺς, τρεῖς δὲ καὶ εἴκοσι τούτων ἡγεμονεύσας, λιμὴν ἄκλυστος τοῖς εὐσεβεῖν ἠρημένοις γενόμενος. Καὶ ὁ μὲν Κωνσταντῖνος οὕτω τὴν ἀρχὴν ἀναζώνυται, τῆς διακοσιοστῆς ἑβδομηκοστῆς πέμπτης ἀρχομένης Ὀλυμπιάδος· ὅπερ ἐστὶ κόσμου ἔτος πεντακισχιλιοστὸν ὀκτακοσιοστὸν πέμπτον καὶ δέκατον.

filiam uxorem duxit : eum quidem uterque quam antea habuerat conjugem, propter eam quam erga imperatores gerebant animi affectionem et propensionem, repudiasset. Constanti Britannia, Alpes et Gallia superior provincia obvenit, aditu et accessu difficiles regiones. Annis aliquot intercedentibus, quo ipse antea legatus missus fuerat, oratores quoque ire jubet, viros genere claros. Cæterum et illi, cum Drepanum delati essent, hospitio matris Constantini excipiuntur. Ubi puer ludens, ab uno oratorum ad animi acerbitatem per objurgationem est commotus. Cujus verba ille ægre impatienterque ferens, lacrymis profusis ad matrem querelam defert. Tum illa rem omnem de puero in medium producit, regii asseverans sanguinis esse. Et verba ea facile confirmabant, cum pueri facies, quæ Constantis vultum apprime referebat, tum purpura illi infecta vestis, quam ex arca mulier protulit. Atque ii quoque legatione ex Constantis sententia confecta, in patriam reversi, cum alias muneris sui res illi exposuere, tum de puero etiam Constanti retulere, formosum eum ingeniosumque adolescentulum gestus edere regios, et vultum constitutionemque ejus fere omnem egregie referre. Quam ob causam Constans filium statim una cum matre ad se adducendum curavit. **531** Cum vero metueret ne quid vel puero vel matri ab uxore sua per zelotypiam et conjugalem æmulationem accideret, Helenæ ipsi, sicuti decebat, prospexit, puerum autem aliquanto post Nicomediam ad Diocletianum misit. Ibi ille in imperatorio palatio, perinde atque pignus quoddam degebat, domesticus scholarum creatus. Et fortia manu peragens facinora, Christianorum sacra sensim et occulte est complexus, et imperatores, qui tantopere vanæ superstitioni dediti essent, et plurima martyrum cæde oblectarentur, detestatus. Porro ut incantationibus divinationibusque quibusdam Diocletianus cognovit, ipsum Constantinum solum summa rerum et imperio potiturum, idolorumque cultum sublaturum, odio erga eum est accensus, consiliumque occidendi ejus cepit. Qua re comperta, Constantinus ad patrem se contulit : quem jam supremum prope trahentem spiritum, et circa testamentum condendum occupatum reperit; in quo illi Christianorum religionem consectanti, imperium potestatemque suam reliquit : reliquis, quos ex Theodora susceperat liberis, præteritis; ipse quoque manibus suis, in Britannia coronam imperialem ei imposuit, quinquaginta et sex ætatis, tribus vero et viginti imperii exactis annis (1); cum quidem omnibus, qui veram pietatem colendam statuissent tutus et tranquillus fuisset portus et perfugium. Eo modo Constantinus paternum est consecutus imperium, ducentesima septuagesima quinta ineunte olympiade : qui annus est a mundo condito quinquies millesimus octingentesimus quintus decimus.

(1) 19 ut Cæsar, 4 ut Augustus. Apud alios chronicos scriptores invenio olympiadem 272, annum mundi conditi 4271, annum Domini 310. Bibliander ponit annum mundi conditi 4289 et annum Domini 311.

CAPUT III.

Ut Constantinus tyrannos vicerit, et Christianam amplexus sit religionem.

Diocletianus autem et Maximianus, viginti annis in imperio administrando completis, propter certas causas, et quod dura quædam perpessi essent, potestatem eam sua sponte sibi ipsis abrogarunt. Qualia autem vel contra nos, vel etiam pro nobis proposuerint edicta, et quot martyrum millibus strenue pro Christi nomine decertantibus, ipsi simul et Maximinus successor eorum necis causa exstiterint, **532** plenissime a nobis paulo ante est explicatum. Maxentius porro Romæ, et Maximinus Nicomediæ, hic in Oriente, ille in Occidente, tyrannidem exercentes, eisdem detinebantur studiis, civium subditorum bona diripientes, matrimonia aliena violantes, et cædes innumeras quolibet prope die subornantes. Adversus hos, oppressorum legationibus pluribus excitus e Galliis Constantinus, primum Maxentio ad urbem Romam bellum intulit. Quo tempore aleam Martis prælio adversus eum experturus, paternum invocavit Deum. Et derepente in cœlo salutiferum crucis signum longius distentum, orientem versus, meridiano tempore, splendore solem ipsum superante, apparuit: circum quod, in orbem, stellis itidem, ut in cruce, litterarum Latinarum formam referentibus, inscriptio hisce verbis est visa, *In hoc vince:* quod signum confestim ex auro et lapillis pretiosis, ad militaris vexilli instar, fieri curavit: et simul Maxentium fortissime devicit, in ponte submersum, et Romam in potestatem suam recepit. Deinde deorum simulacra comminuens, in cinerem redegit, eorumdemque delubra solo æquavit. Mox, manibus ipse suis, Servatori in Palatio Romæ templum sarculo descripsit et excitavit. Leges pro Christianis tulit, aliaque magno studio pro nobis egit, quæ paulo ante recensuimus. Et cum eum morbus invasisset, et medici infantum sanguine id malum discuti purgarique posse renuntiarent, abhorruit resiluitque ab eo facinore Deo charissimus imperator, luctu et ejulatu matrum permotus. Intercedit nox, et principes apostolorum se ei spectandos exhibent, Romanæque urbis antistitem accersere jubent, piscinam apud eum esse ostendentes, cujus lavacro ablutum illum salvum subito et incolumem fore dicunt. Advenit ille, quæ opus sunt refert, imperatorem baptizat: et morbus ipse aquis innatat, squamarum in morem, non ab oculis, verum a carne ipsa decidentium. Itaque ille melius habet, usque adeo ut miraretur ipse, isne esset, qui antea fuerat Constantinus.

Postea Judæorum turba exsistit, qui imperatoris matrem adeuntes, Constantini quidem ab idolorum cultu defectionem laudant et admirantur, sed transitionem ejus ad Christum valde arguunt et criminantur. **533** Et litteræ ea de re ab Helena ad filium datæ. At ille firmis nixus fundamentis efficit, ut illi ipsi Judæi cum Sylvestro Romanæ urbis episcopo congrediantur sermonesque confe-

ΚΕΦΑΛ. Γ.

Ὡς τῶν τυράννων περιεγένετο Κωνσταντῖνος, καὶ ὡς τὴν Χριστιανῶν ἠσπάσατο πίστιν.

Διοκλητιανὸς δὲ καὶ Μαξιμιανὸς ἔτος που εἰκοστὸν διανύσαντες τῇ ἀρχῇ, ἑκόντες ταύτης ἐξίσταντο. Ἐπί τίσι δ' αἰτίαις, καὶ τίνα πεπονθότες δεινὰ, τίνα τε προγράμματα καθ' ἡμῶν καὶ ὑπὲρ ἡμῶν ἐνεστήσαντο, καὶ ὅσοις τὸν ὑπὲρ Χριστοῦ ἀγῶνα διενεγκεῖν κατέστησαν πρόξενοι, αὐτοί τε καὶ ὁ μετ' αὐτοὺς Μαξιμῖνος, φθάνει τε μικρὸν ὄπισθεν καὶ πρὸς λεπτὸν εἰρημένον. Μαξέντιος δ' ἐν Ῥώμῃ καὶ Μαξιμῖνος ἐν Νικομηδείᾳ τυραννοῦντες, ὁ μὲν κατὰ τὴν Ἑῴαν, ὁ δ' ἐν Ἑσπέρᾳ, τὰ ἴσα πράττοντες ἦσαν· ἁρπαγαῖς χρώμενοι, γάμους διορύττοντες ἀλλοτρίους, καὶ φόνον ἄπειρον καθεκάστην ὡς εἰπεῖν κεραννύντες· καθ' ὧν ἐκ πρεσβείας πολλῶν τῶν Γαλλικῶν κινηθεὶς Κωνσταντῖνος, πρῶτα μὲν κατὰ Μαξεντίου ἐπιστρατεύει ἐν Ῥώμῃ· ὁπηνίκα δὴ συρράγῆναι μέλλων πρὸς μάχην ἐκεῖνῳ, τὸν πατρῷον ἐπεκαλεῖτο Θεόν. Αἴφνης δ' ἐν οὐρανῷ τὸ σωτήριον τοῦ σταυροῦ ἐπιφαίνεται ὅπλον κατ' ἀνατολὰς, ἐπὶ μήκιστον διῆκον, ἐν ἡμέρᾳ μέσῃ ὑπεραστράπτον τῇ αἴγλῃ τὸν ἥλιον. Ἶρις δὲ περιθέουσα κύκλῳ ἐκ τῶν ἴσων ἄστρων πρὸς γραμμάτων χαρακτῆρα ῥυθμιζομένων Ῥωμαϊστὶ, *Ἐν τούτῳ νίκα*, ὑπέγραφεν· ὃ αὐτίκα ἐκ χρυσοῦ καὶ λίθων πολυτελῶν διασκευάσας, Μαξέντιόν τε κατὰ κράτος ἐνίκα κατὰ τῆς γεφύρας διαφθαρέντα, καὶ τῆς Ῥώμης εἶχε τὸ κράτος. Ἐντεῦθεν τὰ μὲν εἴδωλα εἰς λεπτὴν διετίθει κόνιν, καὶ τοὺς ἐκείνων νεὼς εἰς ἔδαφος ἔβαλλεν· αὐτὸς δὲ οἰκείαις χερσὶ τῷ Σωτῆρι νεὼν ἐν τοῖς κατὰ Ῥώμην ἀνακτόροις τῇ σκαλίδι διέγραφε καὶ ἀνίστα· καὶ νόμους ὑπὲρ Χριστιανῶν ἐτίθει, καὶ τἆλλα κατεσπουδασμένως ὑπὲρ ἡμῶν ἔπραττεν, ὅσα δὴ μικρὸν ἄνωθεν διελάβομεν. Καὶ νόσος μὲν ἐκείνῳ ἐπέσκηπτεν· αἵμασι δὲ νηπίων ἐκκαθαίρεσθαι τὴν νόσον ἰατρῶν παῖδες διήγγελον. Ἀλλ' ἀπηγόρευε τὴν πρᾶξιν ὁ θεοφιλὴς βασιλεὺς, μητρικῶν ἡττώμενος θρήνων. Νὺξ ἐπὶ τούτοις ἐπῆει· καὶ οἱ κορυφαῖοι τῶν ἀποστόλων ὀπτάνονται, τὸν τῆς Ῥώμης μεταστέλλεσθαι ἱερέα παρεγγυώμενοι· παρ' ᾧ κολυμβήθραν εἶναι, ᾗ λουσάμενον, ἀθρόον ἐξάντη γενέσθαι τῆς νόσου. Καὶ ὁ μὲν ἦκε· καὶ ὅσα ἦν εἰκὸς ἐπειπὼν, ἐβάπτιζε. Καὶ ἡ μὲν νόσος τῷ ὕδατι ἐπεπόλαζεν, ὡσεὶ λεπίδες οὐκ ἀπ' ὀφθαλμῶν, ἀλλ' αὐτῶν σαρκῶν ἀποπίπτουσαι. Ὁ δὲ ῥᾴων ἦν· καὶ ἐπὶ τόσον ὡς καὶ θαυμάζειν εἰ ἐκεῖνος ὢν ὁ πρώην ἐτύγχανε Κωνσταντῖνος.

Ἐντεῦθεν Ἰουδαίων στῖφος ἐγείρονται· καὶ τῇ τοῦ βασιλέως προσιόντες μητρὶ, τὴν μὲν τῶν εἰδώλων τοῦ Κωνσταντίνου ἀποστροφὴν δι' αἰδοῦς εἶχον· τὴν δ' ἐπὶ Χριστὸν μετάθεσιν καὶ σφόδρα κατητιῶντο· καὶ γραφαὶ τῆς Ἑλένης προήγοντο. Ὁ δ' ἐρρωμενισμένος στερρῶς, ἐς διάλογον ἐκείνους καθίστα Σιλβέστρῳ τῷ τῆς Ῥώμης ἀρχιερεῖ· καὶ πολὺς κατ' ἐκείνων ῥέων, τὸ κράτος ἠνέγκατο.

Ἔπειτα Μαξιμίνῳ εἰς μάχην ἦκε, τὸ σταυρικὸν τρόπαιον ἐπαγόμενος· καθ' οὗ βάλλειν ἐκεῖνος κελεύων, διώλλυτο. Ἐπεὶ δ' ἐκεῖνος ἐκ τοῦ μέσου ἐγίνετο, εἰς μέγα τε τὰ Χριστιανῶν ἦρετο, ἐγκαίνιά τε ἀπανταχοῦ εἰρήνης ἐκ Θεοῦ πρυτανευομένης συνεχορτεῖτο· καὶ τἄλλα ὅσα ἦν εἰκὸς ἐπὶ τοιαύταις πραγμάτων οἰκονομίαις. Ἐντεῦθεν διατάξεις ἔγγραφοί τε καὶ ἄγραφοι ὅσα δὴ προσῆκε Χριστιανοῖς ἐπιτάττουσαι· ναῶν οἰκοδομαί τε καὶ μεταπλάσεις πρὸς τὸ εὐρύτερόν τε καὶ εὐπρεπέστερον· καὶ νόμοι λάτραις Θεοῦ ἀτέλειαν εἰσηγούμενοι, ἄνεσίν τε, καὶ πολυτελεῖς ἐπιχορηγοῦντες τὰς δωρεὰς, τοῖς ἱεροῖς καὶ θείοις τεμένεσι· συνόδους τε καὶ συνελεύσεις ἐς ταυτὸ πιστῶν διατάξεις συναθροίζουσαι· ἕτεραί τὸ σύμπνουν ταῖς ἐκκλησίαις λατρεύουσαι.

A rant. Atque is magna eloquentiæ vi cum illis agens, facile eos convincit. Mox cum Maximino prælio congressus, tropæum crucis inferri in hostem jubet : adversus quod cum ille jacula emittere juberet, victus succumbit. Quo e medio sublato, magis etiam res Christianorum sunt auctæ. Itaque encænia, innovatarumque rerum feriæ, tranquillitate ubique a Deo concessa, celebratæ, aliaque omnia peracta quæ in ejuscemodi mutationibus et Dei dispositionibus fieri receptum est. Sub hæc constitutiones scriptæ et non scriptæ, quæ pro eo atque deceret res Christianorum ordinarent, editæ. Templa quædam de integro constructa, quædam in ampliorem decentioremque formam mutata. Leges latæ, immunitatem ministris Dei conferentes, libertatemque et magnificas donationes tem-

B

plis sacrisque ædibus largientes; aliæ præterea, synodos et conventus fidelium in unum cogentes, atque item aliæ concordiam Ecclesiarum conciliantes.

Εἶχε μὲν οὖν οὕτω ταῦτα· Λικίνιος δ' ἐπ' ἀδελφῇ Κωνσταντίᾳ γαμβρὸς ὢν Κωνσταντίνῳ, καὶ τὴν Ἑῴαν διέπειν κατὰ τὴν Νικομήδειαν κελευσθείς, ἥκιστα τὸν τῆς ἀρχῆς ὄγκον διενεγκών, ἐπανάστασιν τῷ εὐεργέτῃ ἐκμελετᾷ, καὶ τὴν ἄμυναν ἐδείκνυ, λάθρα ὢν αὐτὸς ἐραστὴς ἦν, κτείνων Χριστιανούς, καὶ πολλοὺς ἐκ τούτων τῷ τῶν μαρτύρων καταλέγων χορῷ. Ὡς δὲ παραινῶν, συμβουλεύων, καὶ δεδιττόμενος, οὐδαμῶς ἐώρα πειθήνιον Κωνσταντῖνος, τὸν ἐν Χρυσοπόλει Βιθυνιακὸν τὸ τελευταῖον ἐκείνῳ συνερρήγνυτο πόλεμον. Καὶ εἰς χεῖρας μὲν ἦκε τῷ Κωνσταντίνῳ καταστρατηγηθείς ὁ Λικίνιος· φειδοῦς δὲ ὅμως καὶ οὕτως ἐτύγχανε· καὶ ἡ τῶν Θετταλῶν ἦν αὐτῷ εἰς φρουράν. Ἐπεὶ δὲ κἀκεῖσε νεωτερίζων ἠλίσκετο, αὐτὸς ἐφ' ἑαυτὸν τὸ ξίφος ἔλκει· καὶ δὴ πελέκει ἀναιρεθείς, τέλος μὲν ἑαυτῷ, στάσιν δὲ τῇ τυραννίδι καὶ τῇ τῶν εἰδώλων λατρείᾳ ἐποίει.

Atque hæc quidem tum ad eum modum se habebant. Licinius autem (1), qui Constantiam Constantini sororem in matrimonio habebat, Orientemque ad Nicomediam cum imperio administrare jussus erat, quod magnitudinem imperii moderate perferre non posset, rebellionem exitiumque adversus eum, a quo summa acceperat beneficia, molitur : conatumque suum, occulte Christianos, quorum ille magnus amator erat, occidens, ac multos ex eis in rationem martyriorum referens, declarat. Apud quem cum Constantinus neque cohortando, neque suadendo, neque adeo territando, ut a cœpto desisteret, aliquid efficeret, postremo bello eum aggressus, ad Chrysopolim Bithyniæ prælium cum eo committit. In quo superatus ille, in potestatem quidem Constantini pervenit : vitam, victore donante, recipit, et Thessalonicæ sub custodia servatur : ubi vero tum

C

ipse in seipsum ferrum pertraxit (2). Quam ob tyrannidi vero et idololatriæ bellicum motum

quoque ad novas res respectare deprehensus est, rem securi percussus, sibi ipsi quidem vitæ finem, creavit.

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

Περὶ τῆς ἀνεγέρσεως Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῶν ἐν αὐτῇ· ὅπως τε τὰ Χριστιανῶν ἐπέδωκε, καὶ περὶ τῆς εὐσεβείας καὶ ἀρετῆς καὶ νομοθεσίας τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου.

534 CAPUT IV.

De conditu urbis Constantinopolitanæ, ædificiisque ejus : et ut res Christianorum auctæ sint, et de pietate, virtute, ac constitutionibus sancti Constantini.

Τοῖς δὲ κατὰ Λικίνιον καλῶς ἀπαντήσασι, καὶ πόλιν εἰς ὄνομα ἑαυτῷ ἀνιστᾷν διασκόπει. Καὶ δὴ Βυζαντίοις ἀγρίοις δή τισι καθεστῶσι, καὶ βαρβάρῳ ξίφει τὰ μεγάλα φυσῶσι, καταστὰς εἰς διαφοράν, πολέμου νόμῳ νικᾷ· καὶ τὸ ἐκ παλαιοῦ φρούριον εἰς ἔδαφος καταστρέψας, μεγαλοπρεπῆ συνεισενεγκῶν εἰσφοράν, τὴν μεγάλην ἐγείρει πόλιν, οὐδέν τι λιπὼν τῶν, ὅσα ταύτης εἰς περιφάνειαν· οἴκους τε δειμάμενος ἐκφανεῖς, ἔκ τε Ῥώμης καὶ τῶν ἐθνῶν, ἀλλαχοῦ τοὺς οἰκήσοντας

D

Rebus contra Licinium prospere gestis, urbem quoque ut sub nomine suo condat, circumspicit. Byzantii quidam erant sævi admodum, armisque sibi barbaro more plurimum arrogantes. Hos armis adortus, belli jure vincit : eorumque vetusto castello diruto, ingentibusque et magnificis tributis comportatis, magnam construit urbem, nihil prorsus rerum omnium quæ ad eam illustrandam spectarent, omittens, ædes præclaras struens, ex ipsa Roma aliisque populis incolas eo alliciens.

(1) Licinium imperii socium Constantinus primum in Pannonia, deinde in Macedonia, rursum in Thracia, postremo in Asia vicit, fugavit, et per deditionem cepit : litterarum acerrimum hostem, Dacia oriundum, parentibus armentariis. Unde ei etiam Armentarii cognomen inditum.

(2) Cavit Constantinus, Licinio cædendo, ne idem is tentaret quod Maximianus Herculius imperio, quod deposuerat, repetendo fecerat.

circum equestrem, porticus, projecta, aquæductus, fontes, statuas, imagines, et quæcunque essent præcipuæ artis opera, fieri eoque comportari, ut splendida ornataque redderet omnia, curans. Ad hæc, templa Deo, apostolis et martyribus, et maximam illam porphyretici marmoris columnam construens, in qua statuam quoque suam collocavit, in polo seu vertice mundi crucem infixam manu tenentem. Quo ille symbolo indicavit, virtute invicti ejus tropæi et signi terram omnem et mare ipsum a se esse subactum. In regione etiam ea quæ Sosthenium dicitur, et in trajectu, ex apparitione archangeli Michaelis, templa condidit, aliaque plura opera perfecit, quæ illius divina mente et prudentia atque etiam in rebus omnibus magnificentia digna erant. De cognomine ei urbe dicitur, non longe ab Ilio, circa Græcorum navalem stationem, eam illum excitare cœpisse : quod autem noctu oraculo divino admonitus, circum Byzantium, e regione Chalcedoni exstruere jussus esset; responso ei morem gerentem, amplis ita mœnibus ibi circumdedisse, rebusque omnibus et ornamentis atque honoribus præcipuis Romæ parem exstruxisse, curiam atque senatum, sumptus, tesseras frumentarias, dignitatisque genus omne, imperatoria prorsus munificentia civibus largitum esse; atque ita omnibus rebus rite atque ordine dispositis, Constantinopolim et Novam Romam appellasse, **535** eademque cum illa potestate, eisdem moribus atque institutis, eisdemque legibus esse jussisse, et insuper imperatricem urbem declarasse, populorum omnium qui Romanum imperium agnoscentes, septentrionem, austrum et solem orientem versus, et quod in medio est mare colunt, ab eis quæ ad Istrum exstructæ sunt urbibus, et ab Epidamno, quæ non longe ab Ionio sinu est sita, usque ad Cyrenem et proximam Libyam, per totum, quod dicitur, boreale clima et regionem arctoam; et urbem eam condi cœpisse, a mundo creato quinquies millesimo octingentesimo vicesimo quinto, imperii ejus decimo : absolutam autem prorsus esse, ejusdem imperii vicesimo octavo anno, qui incidit in conditi mundi annum quinquies millesimum octingentesimum quadragesimum tertium, sive, ut alii tradunt, tricesimum octavum. De ea illud quoque memoriæ est proditum (1), ut imperator ipse pedibus, hastam manu tenens, ambitum mœniaque ejus definiens circumiit : quod comitibus ejus ulterius quam conveniret, pomeria urbis proferre videretur, quemdam ex eis ad eum accessisse atque rogasse, Quo usque tandem, here ? illumque diserte respondisse : Eo usque, dum qui me præcedit ductor, constiterit. Unde satis constabat, cœlestem quampiam ei præiisse virtutem, quæ eum, quod fieri deberet,

μετεστέλλετο· ἱππόδρομόν τε καὶ ἐμβόλους καὶ ταμεῖα ὑδάτων, καὶ κρήνας, ἀγάλματα καὶ πᾶν τε τῶν, ὅσα χειρὸς ἐξαισίας, ἐκόμιζέ τε καὶ κατεκόσμει, διαφανῆ καθιστῶν. Νεὼς ἐπὶ τούτοις Θεῷ ἀνίστα, καὶ ἀποστόλοις καὶ μάρτυσι· καὶ τὸν μέγιστον πορφυροῦν κίονα, ἐν ᾧ καὶ ἴδιον ἀνδριάντα ἐπῆγεν, ἐπὶ πόλῳ σταυρὸν ἐμπεπηγότα διακατέχοντα. Οἷς παρεδήλου, ὡς γῆ τε αὐτῷ καὶ θάλαττα δεδούλωται πᾶσα τῇ δυνάμει τοῦ ἀηττήτου τροπαίου. Καὶ κατὰ τὸν ὅ; καλεῖται χῶρος Σωσθένιον ἐν τῷ ἀνάπλῳ, νεὼν ἐξ ἐπιφανείας τοῦ ἀρχαγγέλου ἀνίστη· καὶ ἄλλ' ἄττα, ἄξιά γε τῆς ἐκείνου καὶ φρενὸς καὶ θείας συνέσεως, ἔτι δὲ καὶ τοῦ ἐφ' ἅπασι μεγαλοπρεποῦς διεπράττετο. Λέγεται μέντοι περὶ τῆς ἐπωνύμου αὐτῷ πόλεως, ὡς κατὰ τὴν Ἴλιον περὶ τὸ τῶν Ἑλλήνων ναύσταθμον ἐπιβάλλειν πρότερον αὐτὴν ἀνιστᾷν· τοῦ δὲ Θεοῦ χρήσαντος νύκτωρ, κατὰ τὸ Βυζάντιον ἀντικρὺ Χαλκηδόνος, ἐγείρειν αὐτήν, τῷ χρησμῷ πεισθέντα, τείχεσι μεγάλοις περιβαλεῖν, ὁμότιμόν τε τῇ Ῥώμῃ πρεσβείοις πᾶσιν οἰκοδομῆσαι, βουλευτήριόν τε καὶ σύγκλητον, καὶ δαπάνην, καὶ σιτηρέσια, καὶ φιλοτιμίαν ἄλλην αὐταρκεστάτην βασιλικῶς τοῖς οἰκήτορσι διανεῖμαι. Φιλοκάλως δ' ἅπαντα τὰ κατ' αὐτὴν διαθέμενος, Νέαν Ῥώμην Κωνσταντινούπολιν κατωνόμασεν, ἴσα τ' ἐκείνῃ κρατεῖν, καὶ οἰκονομεῖν, καὶ θεμιστεύειν ἐδίδου· καὶ βασιλίδα τῶν πόλεων ἀνηγόρευε, τῶν, ὅσοι τὴν Ῥωμαίων ὑπήκοον γινώσκουσι, πρὸς ἄρκτον καὶ νότον καὶ ἀνίσχοντα ἥλιον, καὶ τὰ ἐν μέσῳ πελάγη, ἐκ τῶν παρὰ τὸν Ἴστρον πόλεων, καὶ Ἐπιδάμνου τῆς πρὸς τῷ Ἰονίῳ κόλπῳ μέχρι Κυρήνης, καὶ τῶν τῇδε Λιβύων, παρὰ τὸ βόρειον καλούμενον κλίμα. Καὶ ἄρξασθαί γε τῆς οἰκοδομῆς κατὰ τὸ πεντακισχιλιοστὸν ὀκτακοσιοστὸν πέμπτον καὶ εἰκοστὸν ἔτος τοῦ κόσμου, τῆς δὲ ἀρχῆς αὐτοῦ δέκατον· τελέσαι δὲ ταύτην παντάπασι κατὰ τὸ εἰκοστὸν ὄγδοον αὐτοῦ τῆς ἀρχῆς· ὅπερ ἐστὶ κόσμου ἔτος πεντακισχιλιοστὸν ὀκτακοσιοστὸν μγ', ὡς δ' ἕτεροι, ϡωλή'. Καὶ τοῦτο δὲ περὶ ταύτης ἱστορεῖται, ὡς τὸν ταύτης περίβολον ὁριζόμενον, βάδην περιιέναι τὸν βασιλέα δόρυ κατέχοντα τῇ χειρί· ἐπὶ δὲ τοῖς ἑπομένοις ἐδόκει μεῖζον ἢ προσῆκε τὸ μέτρον ἐκτείνειν, προσελθεῖν τε αὐτῷ τινα καὶ διαπυθάνεσθαι, Ἕως ποῦ, δέσποτα; τὸν δὲ διαῤῥήδην ἀποκρινάμενον φάναι, Ἕως ἂν ὁ ἔμπροσθεν ὁδηγῶν με στῇ. Ἐπίδηλον δὲ ἄρα ἦν, ὡς δύναμις αὐτοῦ τις οὐρανία προηγεῖτο, τοῦ πραττομένου διδάσκαλος. Οὕτω δὲ μεγαλοπρεπῶς ἱδρυσάμενον, ἅλμα Ῥώμαν ὀνομάσαι αὐτὴν, ὃ τῇ Ῥωμαίων γλώττῃ τὴν ἔνδοξον ὑπαινίσσεται. Ὑπὲρ δὲ τῆς εὐσεβείας ὁ Κωνσταντῖνος ἀεί τι πονῶν διετέλει· καὶ οὐκ ἐν τῷ Βυζαντίῳ, ἀλλὰ καὶ ἀπανταχοῦ τῆς γῆς, περικαλλεῖς ἀνίστη νεώς. Διαφερόντως δ' ἐν ταῖς μητροπόλεσι τοῦθ' ἑωρᾶτο ποιῶν· ὥσπερ ἐν τῇ κατὰ Νικομήδειαν τῶν Βιθυνῶν ἐπαρχίᾳ· καὶ ἐν τῇ πρὸς Ὀρόντην Ἀντιοχίᾳ, καὶ τῇ

(1) Si scilicet aut intra tredecimum annum perfecta, aut quinto imperii ejus anno ædificari cœpta esset. Justinianus Constantinopolim novam Romam, Deo propitio, melioribus quam veterem conditam esse auguriis censet, l. *Deo auctore*. C. *De veter. jure enucl.*

πρεσβυτέρᾳ Ῥώμῃ, καὶ ἐν αὐτῇ Ἱερουσαλήμ· περὶ ἧς μικρὸν ὕστερον τὰ αὐτῷ εἰργασμένα διέλθω. Ἐπεὶ δὲ αὐτῷ πάντα κατὰ γνώμην προύχώρει, καλῶς δέ οἱ αὐτῷ καὶ τὰ τῶν ἀλλοφύλων συνέβαινε, τῶν τε πορρωτέρω καὶ σύνεγγυς νόμῳ πολέμου καὶ σπονδαῖς ἐξημερουμένων, βαθεῖα εἰρήνη τοῖς Ῥωμαίων ἐπεχόρευε πράγμασιν· ἔτεσιν ἤδη συχνοῖς, καὶ ἡ κατὰ Χριστὸν πίστις ἀπανταχοῦ τῆς γῆς διεσπείρετο, ὡς καὶ πολλὰ τῶν ἀγρίων ἐθνῶν ἀσπάσασθαι τὰ ἡμέτερα· πολιτεία τε ὑπερφέρουσα ἔν τε ταῖς ἐκκλησίαις καὶ πλήθεσι δήμων καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς ὄρεσιν ὑπερήστραπτεν, ἄρτι τῶν μοναχῶν ὑποφυομένων· ἔτι δὲ μαρτύρων καὶ ὁμολογητῶν διασωζομένων, καὶ ἱερέων ἀποστολικῶν χαρίσμασι καὶ θαύμασι καὶ ἁπλότητι βίου διαπρεπόντων, ὧν ἔτι περιόντων, τὴν οὐράνιον ἣν πολιτείαν ὁρᾷν ἐπὶ γῆς, καθεκάστην καὶ διὰ πάντων ἀεὶ τῆς θρησκείας ἐπιδιδούσης, τοῦ Κωνσταντίνου πᾶσαν εἰσάγοντος τὴν σπουδήν, ὥστε καθεστάναι τοῖς ὅλοις, αὔξειν τε τὴν καὶ εἰς μέγεθος ἥκειν· καὶ δι' αὐτὸν, τὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐν σταθερᾷ καὶ ἀταράχῳ γαλήνῃ, καὶ ἐν βαθείᾳ καθειστήκει εἰρήνῃ· καὶ ἁπλῶς εἰπεῖν, τηνικάδε χορεία καὶ θυμηδίας ἦσαν ἔμπλεω τὰ ἡμέτερα· τὰ δὲ τῶν ἐναντίων εἰς τὴν ἐναντίαν μετεχώρει ἀηδίαν τε καὶ κατήφειαν.

A instrueret. Eam tam magnifice fundatam, almam quoque Romam vocavit, quod verbum Romanis gloria præclaram significat. Constantinus sane nunquam non pro Christiana pietate aliquid agens, non Byzantii tantum, sed et ubique terrarum, pulcherrima ædificavit templa, potissimumque in metropolitanis sedibus, sicuti Nicomediæ in Bithynia provincia, Antiochiæ ad Orontem, in veteri Roma, et Hierosolymis ipsis. De quibus, quæ ibi opera perfecerit, postea dicemus. Cum vero res omnes ei ex sententia cederent, etiam apud exteras nationes, finitimas simul et longinquiores, vel jure belli vel fœderibus pactis pacatas: altissima annis pluribus pax et tranquillitas in orbe Romano floruit, et professio fidei Christianæ ubique terrarum est propagata. Multæ quoque feræ nationes sacra nostra sunt complexæ: et mirificum vitæ institutum in ecclesiis, et apud multitudinem ipsam, denique in montibus etiam et solis locis resplenduit, **536** quod nuper admodum monachi pullulare cœpissent, et quod martyres adhuc et confessores superstites essent, sacerdotesque insuper apostolicis donis et miraculis, vitæque simplicitate vigerent. Per quos cœlestem prorsus vitam in terris cernere erat, religione ipsa in dies semper et in rebus omnibus augmenta sua capiente: et Constantino studio omni in hoc incumbente, ut apud omnes ea ubique confirmata stabiliretur, et ad ampliorem magnitudinem excresceret: utque per ipsum, adjuvante Deo, Christianismus in serena certaque tranquillitate et altissima pace consisteret. Atque ut simpliciter dicam, ea tempestate res nostræ lætissimæ, jucundissimæ et florentissimæ fuere: adversarii autem contra in tristitia, summissione et mœrore summo vixere.

ΚΕΦΑΛ. Ε'.

Περὶ τῆς Ἀρείου πρὸς Ἀλέξανδρον φιλονεικίας· καὶ περὶ Μελιτίου· καὶ ὅθεν καὶ ὅπως καὶ δι' ἃς αἰτίας ἡ ἔρις ἐγένετο.

Καίπερ δὴ οὕτω τῆς θρησκείας εὐδοκιμούσης, καὶ οὕτως ἀγομένης, τὴν τοιαύτην εἰρήνην ἐμφύλιός τις πόλεμος ἀνερρίπισεν. Ἐριστικαὶ γάρ τινες λέσχαι καὶ διαλέξεις, πρόφασιν ἔχουσαι τὴν εὐσέβειαν, καὶ τὴν τελείαν τοῦ θείου εὕρεσιν, τὰ πρὶν ἀνεξέταστα ὑπὸ ζήτησιν ἦγον, κἀντεῦθεν καὶ τὰς ἐκκλησίας ἐτάραττον. Ὁ γὰρ τοῦ γένους ἡμῶν ἐλάστωρ, ὁ παμπόνηρος καὶ παλαμναῖος ἐχθρὸς, οὕτω τὴν ἐκκλησιαστικὴν ὁλκάδα ἐξ οὐρίων τῷ θείῳ πνεύματι φερομένην ὁρῶν, καὶ κυβερνωμένην ὑπὸ τοῦ τῶν ὅλων Δεσπότου, οὐκ ἀνεκτῶς εἶχεν. Ἐν δεινῷ δ' ἐποιεῖτο εἰ μὴ καταδῦσαι ταύτην παρασκευάσειεν, οὕτως ἀκλύστως τῶν πονηρῶν ὑπερνηχομένην δογμάτων. Ὡς γὰρ εἶδε τὴν Ἑλληνικὴν διαπτυομένην ταρθρείαν, εἰς προῦπτόν τε τὰς ἐκείνου φωραθείσας πάγας, καὶ ἐπ' ἀκριβὲς διελεγχομένας, καὶ τὴν μὲν κτίσιν οὐκέτι σεβομένην ὡς πρότερον, τὸν δὲ ταύτης ποιητὴν ὡς χρεὼν ὑμνούμενόν τε καὶ προσκυνούμενον· ἀπεῖπε μὲν τὸ προφανῶς οὕτω κατὰ Θεοῦ ἀναῤῥιπίζειν αὖθις τὸν πόλεμον· μέτεισι δὲ τὸ πρᾶγμα λίαν ὑπούλως καὶ δολερῶς. Εὑρὼν γάρ τινας, τὴν μὲν τῶν Χριστιανῶν πίστιν ἀσπαζομένους, τύφῳ δὲ καὶ τῇ διαχένῳ

B

CAPUT V.

De Arii cum Alexandro contentione: de Melitio: unde et quomodo, et per quas causas et occasiones ea contentio exstiterit.

Religio nostra cum in tanta esset gloria et flore, pacem et quietem tantam intestinum turbavit bellum. Nugæ namque et disputationes contentiosæ, veram pietatem perfectamque divini numinis cognitionem prætexentes, de quibus antea inquisitum non fuerat, ea in quæstionem deduxerunt, eaque re ingentes turbas in ecclesiis concitarunt. Siquidem generis nostri pestis, improbusque prorsus et exitiosus hostis, navim ecclesiasticam tam placide secundis ventis ferri et ab universitatis hujus Deo gubernari videns, ferre id non potuit, et grave molestumque sibi esse putavit, nisi submergendam eam curaret quæ tam securum citra pravorum dogmatum fluctus et procellas teneret cursum. Ut enim Græcæ superstitionis præstigias proculcari, dolososque laqueos ejus in apertum protrahi et manifesto argui atque convinci, et creaturam quidem (ut antehac) amplius non coli, Creatorem vero ejus, sicuti convenit, laudibus vehi et adorari animadvertit: apertum rursum contra Deum movere bellum posthabuit, et dolo rem clandestine admodum et fraudulenter aggressus est. Repertis namque quibusdam, qui Christianam

C

D

quidem profiterentur fidem, **537** arrogantia autem inanique vanæ gloriæ ambitione et dominandi cupiditate quasi intemperiis quibusdam agerentur, eis ipsis veluti instrumentis adinventionis fraudisque suæ utens, alio quodam modo rem in priorem reduxit errorem et seductionem, ut conditor sciliçet rerum omnium Deus, creaturis ipsis exæquatus et connumeratus, creatura rursus quemadmodum antea adoraretur, cultusque divinus adorationi illius similis fieret. Verum unde, quove modo et per quem zizania hæc sata sint, re altius repetita, ut potero, exponam.

Alexandriæ, quæ primaria et præcipua inter Ægypti, Thebaidis et Libyæ urbes civitas est, amplissima sane et populosissima, post Theonam, ut antea diximus, Petrus eximius veræ pietatis propugnator, Ecclesiam gubernavit : qui certaminis sacri cursu splendide sub impiis tyrannis peracto, Achillam brevi habuit successorem. Atque huic ecclesiæ clavo dirigendo Alexander suffectus est, apostolicæ doctrinæ generosus defensor : qui in ea, quam diximus, tranquillitate et pace divinis institutionibus quotidie ecclesiam exhilaravit. Ea tempestate Arius quidam erat, in rationem quidem ille sacri ordinis relatus, sed qui jam inde ab initio studium suum super dogmate suo satis declaraverat. Melitio namque novas res molienti primum adhæsit : atque eo relicto, se postea ad divinum, quem diximus, Petrum contulit, a quo etiam diaconus est factus : sed ab eodem rursum Ecclesia exactus, eo quod Petrus Melitium sectatoresque ejus excommunicavit, et baptismum ejus non admisit (1), propter nonnullas quidem causas, potissimum autem quod ille persecutionis periculo non perlato, cultum divinum abjurarit et dæmonibus sacrificarit. Ejus quippe rei gratia depositus, neque aliam quampiam ob causam, quæ probari aut defendi posset, ab Ecclesia proscriptus Melitius, injuria se affectum esse dictitans, conviciis et maledictis Petrum proscidit. Et cum sectatores multos haberet, hæresiarcham se et ducem eorum constituit : et episcopali dignitate sibi arrogata, in oppido Lyco (2), quod ad Ægyptum est, quæcunque sunt episcopalis muneris, citra pudorem timoremque omnem peregit, Petro prorsus præ se contempto. Itaque una cum aliis Melitio faventibus, Arius quoque quiescere nolens, in Petrum est invectus. **538** Ubi vero Petrus, accepta martyrii corona, vitæ cursum finiit, ab Achilla successore ejus Arius veniam impetravit : et rursum diaconi ministerio fungi permissus, postea in presbyterorum quoque ordinem est allectus. Apud Alexandrum quoque, proximum ab Achilla episcopum, honesto loco fuit; et quod cavillationum dialecticarum non imperitus, atque in ejusmodi disciplinis probe exercitatus esset, Scripturarum interpretatio credita ei fuerat. Enimvero cum non

(1) Hoc est, non passus est eum sacramentum baptismi administrare.

(2) « Deinde Ptolemais, et Panopolis, ac Veneris oppidum iterum : et in Libyco Lycon, ubi montes finiunt Thebaidem. » Plin. lib. v, cap. 9.

τῆς δόξης φιλοτιμίᾳ καὶ φιλαρχίᾳ βεβαχευμένους, καὶ οἷά τισιν ὀργάνοις τῇ σφετέρᾳ τέχνῃ καὶ ἐπινοίᾳ χρησάμενος, ἕτερον τρόπον εἰς τὴν προτέραν ἐπανήγαγε πλάνην, τὸν δημιουργὸν τῶν ὅλων Θεὸν συγκαταλέξαι τοῖς κτίσμασιν· ὡς ἴσον εἶναι τῇ ἐκείνου προσκυνήσει, τὴν κτίσιν πάλιν προσκυνεῖσθαι ὥσπερ τὸ πρότερον· ποῦ δὲ καὶ ὅπως καὶ διὰ τίνος ὑπέσπειρε τὰ ζιζάνια, ἐγὼ ἄνωθεν ὡς οἷόν τε ἀναλαβὼν, διηγήσομαι.

Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, πόλις δὲ αὕτη μεγίστη καὶ πολυάνθρωπος, τὴν ἡγεμονίαν τῶν πρὸς Αἰγύπτῳ καὶ Θήβαις καὶ Λιβύῃ περιφανῶς ἔχουσα, μετὰ Θεωνᾶν, ὡς εἴρηται, Πέτρος ὁ τῆς εὐσεβείας ἀγωνιστὴς, τοὺς τῆς ἐκκλησίας ἐγκεχείριστο οἴακας· οὗ τὸν ἀγῶνα λαμπρῶς ἐπὶ τῶν δυσσεβῶν τυράννων διηνυκότος, Ἀχιλλᾶς μετ' ὀλίγον ἐπὶ τῶν ἱερῶν πηδαλίων καθῆστο· ὃν Ἀλέξανδρος διεδέχετο, τῶν ἀποστολικῶν δογμάτων γενναίως ὑπερμαχῶν· ὃς ἐπὶ τῆς μνημονευθείσης εἰρήνης διάγων, δόγμασι θείοις καὶ διδασκαλίαις ὁσημέραι τὴν Ἐκκλησίαν ἐφιδρύνεν. Ἄρειος δέ τις κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους, τῷ μὲν ἱερῷ καταλόγῳ συναριθμούμενος, ἀρχῆθεν δὲ περὶ τὸ δόγμα σπουδὴν ἐνδεικνύμενος, πρῶτα μὲν νεωτεριζοντι Μελιτίῳ συνέπραττε· τοῦτον δὲ καταλείψας, τῷ εἰρημένῳ θείῳ προσιὼν Πέτρῳ, χειροτονεῖται διάκονος· καὶ παρ' αὐτοῦ πάλιν τῆς Ἐκκλησίας ἐκβέβληται· καθότι Πέτρου Μελίτιον καὶ τοὺς ἐκείνου σπουδαστὰς ἐκκηρύξαντος, καὶ τὸ ἐκείνου βάπτισμα μὴ προσιεμένου· καὶ δι' ἄλλας μὲν αἰτίας, μάλιστα δ' ὅτι τὴν τοῦ διωγμοῦ πεῖραν οὐκ ἐνεγκὼν, τὸ σέβας ἐξομοσάμενος ἐπιθύει· οὗ χάριν καθαιρεθεὶς, καὶ δι' οὐδεμίαν ἄλλην αἰτίαν εὔλογον τῆς Ἐκκλησίας ἀποῤῥαγεὶς, ὁ Μελίτιος ἄδικα μὲν πάσχειν ἔλεγε, καὶ ἀλοιδορεῖτο τὸν Πέτρον κακηγορῶν· πολλοὺς δὲ τοὺς ἑπομένους ἔχων, αἱρεσιάρχης καθίστατο· ἀνθήπτετο δὲ τῆς ἐπισκοπῆς· Λυκῶ δ' ἦν αὕτη ἡ πρὸς Αἴγυπτον· καὶ τὰ τῇ ἱερωσύνῃ ἐφειμένα ἀδεῶς ἔπραττεν, ἐν δευτέρῳ τὸν Πέτρον τιθέμενος· ἐπέσκηπτεν οὖν Πέτρῳ σὺν ἄλλοις καὶ Ἄρειος τοῖς κατὰ Μελίτιον γιγομένοις, καὶ ἧρεμεῖν ἥκιστα ἤθελεν. Ἐπεὶ δὲ Πέτρος μαρτυρίῳ ἐστεφάνου τὸν τοῦ βίου δρόμον, τὸν μετ' ἐκεῖνον Ἀχιλλᾶν, συγγνώμην Ἄρειος ἤτει, καὶ πάλιν διακονεῖν ἐπετρέπετο. Ἔπειτα δὲ καὶ τοῦ πρεσβυτερίου ἠξίωται. Διὰ τιμῆς δὲ καὶ ὁ μετ' Ἀχιλλᾶν Ἀλέξανδρος ἦγεν αὐτόν. Λέσχης δὲ διαλεκτικῆς οὐκ ἄμοιρος ὤν, ἐλέγετο γὰρ καὶ τῶν τοιούτων μαθημάτων εἶναι ἐν πείρᾳ, τὴν τῶν Γραφῶν ἑρμηνείαν πεπίστευτο. Καί γε μὴ φέρων τὸν Ἀλέξανδρον ἐπὶ τοῦ θρόνου ὁρᾷν, ὑπόψηφος γὰρ καὶ οὗτος ἐτύγχανεν, εἰς ἐριδάς τινας καὶ μάχας ὑπούλως ἐχώρει. Καὶ ἐπεὶ μὴ πρὸς τὸν βίον Ἀλεξάνδρου ἀντιλέγειν, οὐδέ τινα συκοφαντίαν ἐκ τοῦ ῥᾴστου εἶχεν ὑφαίνειν, τέως μὲν ἡσυχίαν ἦγεν ἐν τούτοις· τοῖς γε μὴν

ὁμοδόξως ἐκείνῳ λεγομένοις ἐπ' ἐκκλησίας ἀντιτείνειν διεπειρᾶτο. Ὁ μὲν γὰρ ἐπίσκοπος ὁμότιμον ἔλεγε τῷ Πατρὶ τὸν Υἱόν, καὶ τῆς αὐτῆς οὐσίας εἶναι ἐκείνῳ, καὶ κατὰ πάντα ὅμοιον τῷ γεγεννηκότι Πατρὶ, κατὰ τὴν τῶν θείων Γραφῶν παράδοσιν. Ἄρειος δὲ ὁ τῶν πρεσβυτέρων ἡγούμενος, τῷ λόγῳ τῆς ἀληθείας ἀντικρὺς διὰ μάχης ἰὼν, κτίσμα καὶ ποίημα τὸν Υἱὸν εἶναι τοῦ Πατρὸς προσηγόρευε, καὶ εἰς ἀτόπους δόξας ἐξεκυλίετο· ἐξ οὐκ ὄντων τε γεγεννῆσθαι, καὶ εἶναί ποτε χρόνον ὅτε οὐκ ἦν· καὶ αὐτεξουσιότητι γνώμης κακίας καὶ ἀρετῆς δεκτικὸν ὑπάρχειν, δυσσεβῶς ἐδογμάτιζε· καὶ ἄλλα τοιαῦτα ὅσα ἦν εἰκὸς τὸν ἐπὶ τοιούτοις συνιστάμενον ἐπὶ διαλέξεις καὶ συζητήσεις χωρεῖν. Καὶ γὰρ οἰόμενος τὸν ἐπίσκοπον τὸ τοῦ Λίβυος Σαβελλίου συνιστᾷν δόγμα, εἰς τὸ κατὰ διάμετρον ἐναντίον τῇ ἀντιλογίᾳ ἐξέκλινε· πολλούς τε πρὸς τὸν νεωτερισμὸν τοῦ δόγματος ὑπεσύρετο, καὶ ἐπὶ σμικροῦ σπινθῆρος μεγάλη καὶ διαέριος ἀνήπτετο φλόξ. Ἐκ γὰρ τῆς Ἀλεξάνδρου τὸ δόγμα τὴν ἀρχὴν ἐσχηκὸς, Αἴγυπτόν τε καὶ Λιβύην καὶ τὴν ἄνω Θηβαΐδα διέτρεχεν· ἤδη δὲ καὶ τῶν ἄλλων ἐπαρχιῶν καὶ πόλεων ἥπτετο. Ἀμφηρίστου δὲ τῆς ζητήσεως οὔσης, πείθειν Ἀλέξανδρος ἐπειρᾶτο· ἤδη γὰρ οὐκ ὀλίγοι τῶν ἐπισκόπων, καὶ τῶν ἐκ τοῦ κλήρου δὲ πλεῖστοι, καλῶς λέγειν τὸν Ἄρειον διετείνοντο, καὶ τῆς ἐκείνου δόξης ἀντελαμβάνοντο. Ἐπεὶ δὲ μὴ συνέβαινον ἀλλήλοις, μᾶλλον μὲν οὖν καὶ κορυβαντιῶν Ἄρειος ἀναφανδὸν ἐκήρυττε τὴν ἀσέβειαν, ἀπεκήρυξε μὲν καὶ τῶν ἱερατικῶν ἐξήλασε καταλόγων αὐτόν τε καὶ οἳ συνέπραττον αὐτῷ κληρικοὶ ὁ Ἀλέξανδρος. Συνέπραττον δὲ ἐκ μὲν τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ παροικίας πρεσβύτεροι μὲν Ἀειθαλᾶς καὶ Ἀχιλλᾶς, Καρπώνης τε καὶ Σαρμάτης, καὶ Ἄρειος ἕτερος· διάκονοι δὲ Εὐζώϊος καὶ Μακάριος, Ἰούλλιος, Ληνᾶς καὶ Ἑλλάδιος πολλὴν καὶ τοῦ λαοῦ μοῖραν ἀποτεμόμενοι. Τοῖς μὲν οὖν ὁμοίως χρῆναι περὶ Θεοῦ πιστεύειν ἐνομίζετο δεῖν τῷ ἀρχιερεῖ· οἷς δὲ, οἷα δὴ συμβαίνειν εἰῶθε τοῖς πολλοῖς, εἰς οἶκτον ἦσαν ἐκεῖνοι, ὡς ἠδικημένοι, καὶ τῆς Ἐκκλησίας ἀκρίτως ἐκβεβλημένοι.

A bene ferret Alexandrum episcopi dignitatem obtinere, quod non rite is quoque neque ordine lectus esset, dissidia adversus eum latenter et contentiones movit. Cumque non haberet quod in vita moribusque Alexandri carperet, neque per sycophantiam facile quidquam confingere posset, ea quidem in parte quietus fuit : quæ vero ille in ecclesia pro concione recte pieque doceret, in eis repugnare illi instituit. Episcopus namque, Filium cum Patre ὁμότιμον, hoc est, ejusdem honoris, atque ejusdem substantiæ, æqualemque per omnia eidem qui eum genuit, esse, ex divinarum Scripturarum sententia et traditione docuit. Arius autem inter presbyteros primas tenens, verboque veritatis prorsus repugnans, creaturam facturamque Patris B Filium vocavit, in absurdas opiniones provolutus. Ex non exsistentibus siquidem genitum esse : et fuisse aliquando tempus cum non fuerit, meraque sententiæ et arbitrii libertate vitii et virtutis capacem esse : aliaque ejuscemodi censuit, quæ opinari eum par erat, qui sibi de hujus generis rebus disserendum atque inquirendum esse constituisset. Et cum existimaret episcopum Libyci Sabellii dogma asserere, contendendi et adversandi studio in errorem ex diametro illi contrarium decidit. Sane quidem permultos ad novas ejus dogmatis res pertraxit, et ex parvi igniculi scintilla ingens est et altum exortum incendium. Ab Alexandria enim doctrina hæc progressa, Ægyptum, Libyam C et superiorem Thebaidem percurrit, mox etiam ad alias provincias et urbes pervenit. Quæstione tali jam in controversiam vocata, Alexander dissuadere eam est conatus. Sed jam non pauci episcopi et plurimi ex clero recte dicere Arium affirmabant, sententiamque ejus complectentes comprobabant. Postquam autem inter se non consenserunt, seu potius Arius furiis correptus propalam impietatem docuit, **539** Alexander illum, et cum eo qui partes ejus sequerentur, clericos omnes excommunicavit et sacro ordine movit. Sentiebant porro cum eo in Alexandrina parœcia, Aithalas, Achillas, Carpones, Sarmates, et alter Arius, presbyteri : et Euzoius, Macarius, Julius, Menas et Helladius, diaconi, multam etiam populi partem secum trahentes. In quo, alii idem sibi de Deo sentiendum atque credendum esse quod episcopus arbitraretur, putabant; alii vero, sicuti multis evenire consuevit, istos miserabantur, velut injuria affectos, et indicta causa ab Ecclesia proscriptos.

Εἰσὶ δὲ οἳ φασι τῆς τοιαύτης ἔριδος πρὸ Ἀρείου D ἕτερον ἄρξασθαι, Ἀλέξανδρον ὄνομα, τὴν δευτέραν τάξιν μετ' Ἄρειον ἔχοντα, Βαύκαλιν ὄνομα· καλεῖσθαι δ' οὕτω, διὰ τὸ σαρκὸς ὑπερτραφοῦς ὄγκον ὑπὸ τῶν μεταφρένων αὐτοῦ σεσωρευμένον ἄγγους ὀστρακίνου ἐκμιμεῖσθαι σχῆμα· ἅπερ οὖν *βαυκάλας* ἐπιχωρίως Ἀλεξανδρεῖς εἰώθασιν ὀνομάζειν. Τὰ δεύτερα δὲ σχόντα τῆς λειτουργίας, τῆς αἰτίας ἄρξαι, ἐξ ἧς ἡ διαφορὰ Ἀλεξάνδρῳ καὶ Ἀρείῳ ἔπειτα συνερράγη, καὶ τὴν τοῦ ὁμοουσίου ἀναχὴ ρυξιν ἐντεῦθεν γενέσθαι. Τῷ γὰρ προτιμηθῆναι τὸν Ἄρειον μὴ φέρων ὁ Βαύκαλις, τὸν περὶ τὸ δόγμα ἐπῆγε νεωτερισμὸν ἐκείνῳ. Ἀλέξανδρος δὲ

Sunt qui dicunt, contentionis hujus alium, ante Arium, auctorem fuisse, Alexandrum, secundo ab Ario loco presbyterum, Baucalim cognomine : qui nomen id adeptus fuerat, ex supercrescentis carnis pondere in dorso ejus collecto, testacei vasis forma, quod Alexandrini vernaculo sermone *baucalam* nominare solent : hunc, inquam, secundas in ministerio sacro ferentem, dissensionis causam exstitisse putant : unde postea inter Alexandrum et Arium contentio commota, et τοῦ ὁμοουσίου, hoc est *consubstantialis*, promulgatio exorta sit. Quod namque Baucalis prælatum sibi honore Arium ægre ferret, novationem dogmatis istius

illi ascripsit. Alexander vero episcopus, utrumque a contentione abducere volens, ad disputationes sermonumque collationes eos invitavit, persuasione potius quam violenta jussione controversiam sopire conducibilius esse ducens. Et cum multoties disputando congressi essent, sicuti fieri assuevit, contentione inter quospiam meta, episcopus nunc huic, nunc illi benevole et commode adhæsit : postremo vero tandem et ipse coæternum et consubstantialem Patri Filium, ita uti antea semper senserat, disertis verbis pronuntiavit, Ariumque idem sentire jussit. Quod ubi ille, ut faceret, in animum inducere non potuit, sacris ædibus est ab eo ejectus.

A θέλων παύειν τῆς ἔριδος ἄμφω, εἰς ἀμιλλαν λόγων ἐκάλει, πειθοῖ μᾶλλον ἢ βίᾳ λῦσαι τὸ ἀμφίβολον ἡρημένος. Καὶ συνεδρίων γεγενημένων πολλῶν, οἷα δῆτα φιλεῖ τῆς ἔριδος ἑκατέρωθεν αἱρομένης, ποτὲ μὲν τούτῳ, ἄλλοτε δ' ἐκείνῳ εὐφυῶς προσέκειτο ὁ ἐπίσκοπος· τέλος δὲ καὶ αὐτὸς, συναΐδιον καὶ ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν, ὥσπερ καὶ ἄνωθεν εἶχε δόξης, τρανῶς ἀνεκήρυττε, καὶ Ἄρειον τὰ ἴσα φρονεῖν ἐκέλευεν. Ὡς δ' οὐκ ἔπειθε, τῶν ἱερῶν περιβόλων τέλος ἐξήλαυνε.

540 CAPUT VI.

Qui ea tempestate magnarum urbium fuerint episcopi : et de episcopis qui ab initio Byzantii ecclesiam rexerunt.

Eo tempore Romanæ Ecclesiæ Sylvester præfuit, Miltiadis successor, qui post Marcellinum egregie in persecutione ipsa certamine defunctum, sacri muneris suscepit administrationem. Alexandriæ autem post Theonam et Petrum, Achillas, ac deinde quem dixi Alexander, ecclesiasticam tenuit præfecturam; Antiochiæ, Tyranno in ecclesiastico ministerio Vitalis suffectus, pace primum ecclesiis reddita. Is a tyrannis ecclesiam dirutam denuo excitavit, cujus structuram reliquam Philogonius perfecit, qui ex causidico episcopus factus illi successit, Liciniique temporibus, uti virum fortem decet, ardorem æmulationemque suam pro vera pietate ostendit. Porro Hierosolymis post Hermonem Macario sacrum munus creditum, digno tali nomine viro, ut qui omnibus bonis et ornamentis floruerit. Constantinopoli vero, post Metrophanem, Probi imperatoris fratris filium, Alexandro sacrorum cura sorte cesserat. Verum enimvero hoc loco faciendum mihi omnino videtur, ut alius ab ipsis apostolis repetitos Byzantios episcopos recenseam, et veluti sacram quamdam inscriptionem historiæ huic adjiciam.

Andreas, Domini apostolus, Thraciam, Macedoniam et Euxinum, provincias sortitus, Byzantii Christum prædicavit. Et cum a Zeuxippo, tyrannidem tum ibidem tenente, ad cædem quæreretur, Argyropolim transiit, atque ibi biennium conventus agens, permultos ad Christi fidem pertraxit. Cæterum sacra eo loco fundata æde, et Stachy apostolo episcopo ordinato, Sinopen concessit. Stachys sacro eo munere annis sedecim administrato, ibidem sepultus, Onesimum habuit successorem. Onesimus quatuordecim annos ecclesiam eam gubernavit, eique Polycarpus subrogatus, qui decem et octo annis munere suo cum laude functus, Plutarcho id reliquit. Hic non minus quam sedecim annis ecclesiæ præfuit, eamque moriens Sedecioni concessit : quo post annos novem defuncto, Diogenes quindecim annis eam rexit. Illi Eleutherius suffectus, qui septem annis episcopali munere obito, Felicem habuit successorem. Felix quinque annis sedem episcopalem

ΚΕΦΑΛ. Ϛ'.

Τίνες τηνικαῦτα τῶν μεγάλων πόλεων ἦσαν ἐπίσκοποι· καὶ περὶ τῶν ἀρχῆθεν ἐπισκόπων τοῦ Βυζαντίου.

Κατὰ τοῦτον δὲ τὸν χρόνον τῆς μὲν Ῥωμαίων Ἐκκλησίας Σίλβεστρος τὰς ἡνίας εἶχε, Μιλτιάδην διαδεξάμενος, ὃς μετὰ Μαρκελλῖνον τὸν ἐν τῷ διωγμῷ καλῶς διαγωνισάμενον, τῇ ἱερωσύνῃ διέπρεπε· τὴν δ' Ἀλεξάνδρου μετὰ Θεωνᾶν καὶ Πέτρον Ἀχιλλᾶς· εἶτα ὁ προρρηθεὶς Ἀλέξανδρος τὴν θείαν ἡγεμονίαν διεῖπε· τῆς δ' Ἀντιόχου μετὰ Τύραννον Βιτάλιος τὴν διακονίαν ἐγχειρίστο, τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρξάμενος εἰρήνης· καὶ τὴν ὑπὸ τῶν τυράννων καταλυθεῖσαν ἐκκλησίαν ἀνήγειρεν· ὃν Φιλογόνιος ὁ ἀπὸ δικολόγου ἐπίσκοπος γεγονὼς διαδεξάμενος, τὰ λείποντα τῇ οἰκοδομῇ ἐπετίθει, κἀν τοῖς Λικινίου καιροῖς, τὸν ὑπὲρ εὐσεβείας ζῆλον ἀνδρικῶς διεδείκνυ. Τῶν δὲ Ἱεροσολύμων μετὰ Ἕρμωνα Μακάριος τὴν λειτουργίαν ἐνεπιστεύετο, ἄξιος τῆς ἐπικλήσεως ὁ ἀνὴρ, καὶ πᾶσιν ἀβρυνόμενος ἀγαθοῖς. Τῆς δὲ Κωνσταντίνου μετὰ Μητροφάνην τὸν ἀδελφόπαιδα Πρόβου τοῦ βασιλέως Ἀλέξανδρος τὴν ἱερὰν ἐκληροῦτο ἀρχήν. Ἐνταῦθα δὲ γενομένῳ, προὔργου δοκεῖ μοι ἄνωθεν ἐκ τῶν ἀποστόλων, τοὺς τοῦ Βυζαντίου ἐπισκόπους διαλαβεῖν, καὶ ὡς πρόγραμμά τι θεῖον τῇ ἱστορίᾳ ἐνθεῖναι.

Ἀνδρέας γὰρ ὁ τοῦ Κυρίου ἀπόστολος, τὰ περὶ Θρᾴκην καὶ Μακεδονίαν καὶ τὸν Εὔξεινον κλῆρον λαχὼν, ἐπεὶ ἐν Βυζαντίῳ γενόμενος ἐκήρυττε τὸν Χριστὸν, ὑπὸ Ζευξίππου τοῦ τηνικάδε τυραννοῦντος ζητούμενος, ἐν Ἀργυροπόλει μετέβαινε· καὶ χρόνον διετῆ ἐκεῖσε συνάγων, πολλοὺς ἐπεσπᾶτο πίστει τῇ εἰς Χριστόν. Θυσιαστήριον τοίνυν τῷ τόπῳ ἐδράσας, καὶ τὸν ἀπόστολον Στάχυν ἐκεῖσε χειροτονήσας ἐπίσκοπον, εἰς Σινώπην ἀπαίρει. Ὃς τῇ λειτουργίᾳ ἔτη ις' παραμείνας, καὶ ταφεὶς ἐκεῖσε, Ὀνήσιμον ἔσχε διάδοχον· ὃν τέσσαρα πρὸς τοῖς δέκα ἔτεσι διαγεγονότα Πολύκαρπος διεδέξατο. Δεκαοκτὼ δ' ἔτη τῇ διακονίᾳ καὶ οὗτος ἐμπρέψας, Πλουτάρχῳ ταύτῃ; ἐξίσταται. Καὶ οὗτος δὲ οὐχ ἧττον ἢ ις' διαγεγονὼς, Σεδεκίωνι τοῦ θρόνου παραχωρεῖ· οὗ μετὰ θ' ἔτος Διογένης πεντεκαίδεκα ἔτη ἱερατεύει. Μεθ' ὃν Ἐλευθέριος· ὃς ζ' ἔτη ἱερατεύσας, Φήλικα διάδοχον ἔσχε. Πέντε δὲ καὶ οὗτος διακονησάμενος, Πολυκάρπῳ μεταδίδωσι τῆς λειτουργίας. Οἳ δὴ πάντες; διὰ τὰς τῶν ἀπίστων ἐφόδους, τῷ διειλημμένῳ

εὐκτηρίῳ τοῦ ἀποστόλου τὰς συνάξεις ἐπεποίηντο. Ἔπειτα Ἀθηνόδωρος τὴν λειτουργίαν ἐλάμβανεν· ὃς ἔτη ὀ' ἱερατεύσας, ἐκκλησίαν ἑτέραν ἀνίστησιν ἐν τόπῳ ἐπιλεγομένῳ Ἐλαία· χάκεῖ τὴν σύναξιν ἐποιεῖτο· ὃν οἶκον εἰς ὕστερον ὁ μέγας Κωνσταντῖνος ἐγείρει περιφανῶς. Τοῦτον Εὐζώϊος διαδέχεται ἔτη ς'· ὃν Λαυρέντιος ἐπὶ ἔτη ἕνδεκα· μεθ' ὃν Ἀλύπιος, τρία πρὸς τοῖς δέκα ἱερασάμενος· οὗ μετὰ τελευτὴν Περτίναξ ὑπατικὸς ἐπίσκοπος γίνεται. Ἰλλούστιος δὲ σφόδρα γενόμενος, ἑτέραν ἐκκλησίαν ἐγείρει πρὸς θάλασσαν, ἐν τόπῳ, ᾧ Συκαὶ κλῆσις ἦν, Εἰρήνην τὸν οἶκον προσαγορεύσας. Ὃν δὴ τόπον Χριστιανοὶ τῷ συνεχεῖ καὶ καλλίστῳ τῶν οἰκοδομημάτων εἰς πόλεως σχῆμα μετεσκευάσαντο. Οὗ χάριν καὶ ὁ πολὺς τὴν ἀρετὴν Κωνσταντῖνος τείχεσι καλλίστοις τὸν τόπον ἐτίμα· ἐν ᾗ τῆς Εἰρήνης ἐκκλησίᾳ πρῶτος μετὰ Περτίνακα ἔτη ἐννέα ἐπισκοπήσαντα Ὀλυμπιανὸς ἐπὶ ἕνδεκα ἔτεσι τὸν θρόνον λαμβάνει. Τούτου δὲ διάδοχος Μάρκος ἦν ἔτη ιγ'· μετὰ δὲ τοῦτον Κυριλλιανὸς ἔτη ις'· καὶ τοῦτον δὲ Κωνσταντῖνος διαδέχεται ἔτη ζ'. Οὗτος τῷ πρώτῳ τῆς ἱερατείας ἔτει ἔνδον τοῦ Βυζαντίου κατὰ τὸ βόρειον μέρος νεὼν ἀνίστᾳ, Εὐφημίᾳ τῇ μάρτυρι τὸ τέμενος ἀναθείς, τηνικάδε τὸ μαρτύριον ἀγωνεσαμένῃ· οὗ δὴ καὶ τὸ λεῖπον διανύσας τοῦ βίου, Τίτου διάδοχον κατελίμπανεν· οὗ ἐπὶ ε' καὶ λ' καὶ μικρόν τι πρὸς τὴν ἱερατείαν τελέσαντος, Δομέτιος ὁ ἀδελφὸς Πρόβου τοῦ βασιλέως, ἐπὶ τῶν τῆς Ἐκκλησίας οἰάκων καθῆστο. Τοῦτον δὲ Πρόβος ὁ υἱὸς διεδέχετο· ὧν ὁ μὲν ὀ' πρὸς τοῖς εἴκοσι, Πρόβος δὲ τὰ ἥμισυ τούτων, διήνυον. Τὸν δὲ Πρόβον ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Μητροφάνης διεδέχετο· ὃς ἐπὶ ἔτη δέκα καλῶς τὴν ἱερωσύνην κοσμήσας διέπρεπεν. Ἐφ' οὗ δὴ καὶ ὁ Ἀσισέβαστος Κωνσταντῖνος τὴν ἐπώνυμον αὐτῷ περιφανῶς ἀνεγείρει πόλιν. Μεθ' ὃν Ἀλέξανδρος τῆς ἱερατικῆς ἠξιοῦτο καθέδρας, ἀποστολικοῖς χαρίσμασι λαμπρυνόμενος. Καὶ τὰ μὲν τῶν ἐπισκόπων ἐν τούτοις.

Τότε δ' οὖν ὁ τῆς Ἀλεξανδρείας Ἀλέξανδρος, τὸν Ἄρειον ὁρῶν τῷ τῆς φιλαρχίας οἴστρῳ πυρούμενον, ἰδίᾳ τε συνάγοντα, καὶ πολὺν τὸν σάλον ἐξερευγόμενον, γράφει μὲν καὶ τοῖς τῶν ἐκκλησιῶν ἡγεμόσι τὴν βλασφημίαν ἐκείνου. Δήλην δὲ ταύτην καὶ τοῖς κατὰ πόλεις ἐτίθει πιστοῖς. Ἐγὼ δὲ καὶ μέρη τῶν ἐκείνου ἐπιστολῶν ἐνθήσω τῇ συγγραφῇ· ἵν' ἅμα μὲν τἀληθῆ συγγράφειν, καὶ μηδέν τι πλάττειν, δοκοίημεν· καὶ ἄλλας δ' ἐπὶ ταύταις ἐροῦμεν, ὡς ἂν γε τῇ ἀληθείᾳ συνᾴδωσι, καὶ τὸ σαφὲς τῇ ἱστορίᾳ ἔχωσι παριστᾷν.

ΚΕΦΑΛ. Ζ'.

Ἐπιστολὴ Ἀλεξάνδρου τοῦ Ἀλεξανδρείας πρὸς τὸν Κωνσταντίνου πόλεως Ἀλέξανδρον διὰ τοὺς περὶ Ἄρειον.

Πρὸς μὲν οὖν τὸν ὁμώνυμον αὐτῷ τῆς Κωνσταντίνου Ἀλέξανδρον τάδε ἔγραφεν ὁ τῆς Ἀλεξανδρείας

(1) Olea, Constantinopolis regio.

tenuit, eamque ad Polycarpum transmisit. **541** Qui sane omnes, propter infidelium incursiones, in eo quod memoravimus Apostoli oratorio synaxes et conventus celebrarunt. Deinceps Athenodorus, functione ecclesiastica suscepta, quatuor eam annis obtinuit, ecclesiamque aliam, in loco cui nomen erat Olea (1), construxit, ibique synaxim peregit. Eam ædem postea Constantinus Magnus splendidissime auxit et ornavit. Athenodori successor Euzoius, sex annis episcopatum gessit : cui Laurentius succedens, undecim annis Ecclesiæ præfuit. Post hunc Alypius tredecim annis sacrum magistratum administravit. Istius successor Pertinax, vir consularis, novem annis episcopalem dignitatem obtinuit : qui cum locupletior esset, ecclesiam aliam ad mare, in loco quem Ficos (2) nominabant, excitavit, eamque Pacem appellavit. Eum locum Christiani perpulchris et continuis ædificiis in oppidi formam redegerunt. Quapropter eum etiam mœnibus eximiis, magna virtutis gloria pollens Constantinus est dignatus. Post Pertinacem, qui primus in hoc Pacis templo episcopatum administraverat annis novem, Olympianus undecim annis sacrorum antistes fuit : rursum post hunc Marcus, annis tredecim. Post Marcum Cyrillianus, sedecim : post Cyrillianum Constantinus, septem. Hic primo episcopatus sui anno, intra Byzantium in parte septentrionali templum ædificavit, atque id Euphemiæ martyri, quæ tum sacrum peregerat certamen, consecravit. Ad quod templum reliquo vitæ tempore transacto, episcopale munus Tito reliquit, qui id supra triginta et quinque annos administratum, ad Dometium Probi imperatoris fratrem transmisit. Atque huic Probus filius successit. Et Dometius antistitis honorem viginti quatuor, Probus duodecim annos gessit, cujus Metrophanes frater successor fuit. Hic annis decem cum ingenti laude episcopale ministerium cohonestavit. Sub quo etiam Constantinus semper Augustus, cognominem sibi urbem magnifice condidit. Metrophanis porro successor fuit Alexander, apostolicis donis præclarus. Hæc de episcopis.

Sed enim Alexandriæ episcopus Alexander, cum Arium videret dominandi furore flagrantem, privatim illegitimos conventus agere, et turbam motumque ingentem concitare, non modo ad sacros ecclesiarum præfectos, verum etiam ad fideles passim in urbibus omnes, **542** de blasphemia ejus publicitus litteras dedit. Ex quibus partes cerias operi huic intexam, ut mihi verior narratio rerum constet et nemini confingere quidquam videar. Adjiciam præterea alias, quæ veritati erunt consonæ, historiamque omnem dilucidiorem reddere poterunt.

CAPUT VII.

Epistola Alexandri Alexandrini episcopi ad Alexandrum Constantinopolitanum episcopum, de Arianis.

Alexander itaque iste Alexandrinus, ad cognominem sibi Alexandrum Constantinopolitanum hæc

(2) Item, Fici.

scripsit : « Reverendissimo et unanimi fratri Alexandro, Alexander in Domino salutem. Pravorum hominum, qui dominandi libidine et pecuniæ cupiditate ducuntur, institutum, semper quæ ampliores eis esse videntur, insidiatur ecclesiis : qui vario sane prætextu pietatem ecclesiasticam invadere solent. Siquidem tanquam stimulis quibusdam, ab eo qui in illis efficax est, diabolo, ad propositam sibi voluptatem incitati, religione omni projecta, judicii Dei timorem proculcant. De quibus necessitas mihi imposita est, multa ab eis passo, ut ad pietatem vestram scribam, ut ejusmodi homines caveatis, et ne quis eorum se in parœcias et ecclesias vestras subinsinuare audeat, provideatis. Instructi enim sunt per simulationem et dissimulationem, ad fraudem et seductionem, impostores isti, ut sive per se ipsos, seu per litteras, per assentationem et venditationem falsam arte quadam compositas, transversos agant simplicem atque sinceram fidem consectantes homines. Quandoquidem Arius et Achillas, conjuratione nuper facta, Coluthi (1) dominandi cupiditatem, longe etiam deterius quam ipse ille, sunt æmulati. Ille namque accusatione adversus hos ipsos instituta, maligni consilii sui aliquem reperit prætextum. Isti vero, æruscationem illius sub Christi nomine susceptam videntes, Ecclesiæ amplius subjecti esse non sustinuerunt : sed exstructis sibi ipsis latronum speluncis, continuos ibi peragentes conventus, diu noctuque se in calumniis adversum Christum et nos excogitatis, meditando exercent, atque omnes pias et apostolicas sententias reprehendentes, **543** Judaico prorsus more, Christi persecutricem instituunt officinam, divinitatem Salvatoris nostri pernegantes, omnibusque eum parem esse docentes, et voces salutiferæ ejus œconomiæ et administrationis nostraque causa abjectionis colligentes, congerere ex illis impietatis suæ dogma contendunt, verbaque divinitatis initio carentis et ineffabilis apud Patrem gloriæ ejus aversantur. Quapropter impiam Græcorum et Judæorum de Christo opinionem corroborantes, laudem ab illis, quam maxime possunt, venantur : omnia ea quibus illis ludibrio sumus, subornantes atque procurantes, seditionesque et persecutiones quotidie contra nos excitantes : et cum judicia a versus nos, impudicis mulierculis, quas ipsi dolose seduxerunt, intervenientibus instituentes, tum Christianismum ad obtrectationem traducentes, ex eo quod turpiter per plateas et vicos omnes juvenculæ eorum discurrant. Quin etiam indissolubilem Christi tunicam, quam ne carnifices quidem illi dividere voluerunt, scindere ipsi ausi sunt. Itaque nos ea quæ moribus improbisque conatibus illorum congruunt, licet sero propter rei ignorationem, adhibentes remedia, communi-

Ἀλέξανδρος· « Τῷ τιμιωτάτῳ ἀδελφῷ καὶ ὁμοψύχῳ Ἀλεξάνδρῳ Ἀλέξανδρος ἐν Κυρίῳ χαίρειν. Ἡ φίλαρχος τῶν μοχθηρῶν ἀνθρώπων τε καὶ φιλάργυρος πρόθεσις, ταῖς δοκούσαις ἀεὶ μείζοσι παροικίαις πέφυκεν ἐπιβουλεύειν, διὰ ποικίλης προφάσεως τῶν τοιούτων ἐπιτιθεμένων τῇ ἐκκλησιαστικῇ εὐσεβείᾳ. Οἱ στρηλατούμενοι γὰρ ὑπὸ τοῦ ἐν αὐτοῖς ἐνεργοῦντος διαβόλου εἰς τὴν προκειμένην αὐτοῖς ἡδονήν, πάσης εὐλαβείας ἀποσκιρτήσαντες, πατοῦσι τὸν τῆς χρίστεως τοῦ Θεοῦ φόβον. Περὶ ὧν ἀναγκαῖον ἦν μοι τῷ πάσχοντι δηλῶσαι τῇ ὑμετέρᾳ εὐλαβείᾳ, ἵνα φυλάττησθε τοὺς τοιούτους, μή τις αὐτῶν τολμήσῃ καὶ ταῖς ὑμετέραις παροικίαις ἐπιβῆναι. Ἱκανοὶ γὰρ ὑποκρίνεσθαι πρὸς ἀπάτην οἱ γόητες ἦτοι δι' ἑαυτῶν, ἢ διὰ γραμμάτων ψευδῶς κεκομψευμένων, δυναμένων ὀφρπάσαι τὸν ἁπλῇ πίστει καὶ ἀκεραίᾳ προσεσχηκότα. Ἄρειος οὖν καὶ Ἀχιλλᾶς, συνωμοσίαν ἔναγχον ποιησάμενοι, τὴν Κολούθου φιλαρχίαν πολὺ χεῖρον ἢ ἐκεῖνος ἐζήλωσαν. Ὁ μὲν γὰρ αὐτοῖς τούτοις ἐγκαλῶν, τῆς ἑαυτοῦ μοχθηρᾶς προθέσεως εὗρε πρόφασιν· οἱ δὲ τὴν ἐκείνου θεωροῦντες Χριστεμπορίαν, οὐκέτι τῆς Ἐκκλησίας ὑποχείριοι μένειν ἐκαρτέρησαν· ἀλλ' ἑαυτοῖς σπήλαια λῃστῶν οἰκοδομήσαντες, ἀδιαλείπτους ἐν αὐτοῖς ποιοῦντες συνέδους, νύκτωρ τε καὶ μεθημέραν ἐν ταῖς κατὰ Χριστοῦ καὶ ἡμῶν διαβολαῖς ἀσκούμενοι, οἱ πάσης τῆς εὐσεβοῦς ἀποστολικῆς δόξης κατηγοροῦντες, Ἰουδαϊκῷ προσχήματι Χριστομάχον συνεκρότησαν ἐργαστήριον, τὴν θεότητα τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀρνούμενοι, καὶ τοῖς πᾶσιν ἴσον εἶναι κηρύσσοντες· πᾶσάν τε αὐτοῦ τῆς σωτηρίου οἰκονομίας καὶ δι' ἡμᾶς ταπεινώσεως φωνὴν ἐκλεξάμενοι, ἐξ αὐτῶν συναγείρειν πειρῶνται τῆς ἀσεβείας αὐτῶν τὸ κήρυγμα, τῆς ἀρχῆθεν θεότητος αὐτοῦ καὶ παρὰ τῷ Πατρὶ δόξης ἀλέκτου τοὺς λόγους ἀποστρεφόμενοι. Τὴν γοῦν Ἑλλήνων καὶ Ἰουδαίων ἀσεβῆ δόξαν περὶ Χριστοῦ κρατύνοντες, τὸν παρ' αὐτοῖς ἔπαινον ὡς ἔνι μάλιστα θηρῶνται, πάντα μὲν ὅσα καθ' ἡμῶν παρ' αὐτοῖς γελᾶται πραγματευόμενοι, στάσεις δὲ ἡμῖν καθ' ἡμέραν καὶ διωγμοὺς ἐπεγείροντες· καὶ τοῦτο μὲν, δικαστήρια συγκροτοῦντες δι' ἐντυχίας γυναικαρίων ἀτάκτων ἃ ἠπάτησαν, τοῦτο δὲ, τὸν Χριστιανισμὸν διασύροντες, ἐκ τοῦ περιτροχάζειν πᾶσαν ἀγυιὰν ἀσέμνως τὰς παρ' αὐτοῖς νεωτεροπαιίας. Ἀλλὰ καὶ τὸν ἄῤῥηκτον τοῦ Χριστοῦ χιτῶνα, ὃν οἱ δήμιοι διελεῖν οὐκ ἐβουλεύσαντο, αὐτοὶ σχίσαι ἐτόλμησαν. Ἡμεῖς μὲν οὖν ἃ καὶ τῷ βίῳ αὐτῶν καὶ τῇ ἀνοσίῳ ἀπιχειρήσει, διὰ τὸ λανθάνειν, βραχέως ἐπιστήσαντες, παμψηφεὶ τῆς προσκυνούσης Χριστοῦ τὴν θεότητα Ἐκκλησίας ἐξηλάσαμεν· ἐπεχείρησαν δὲ περιδρομαῖς χρώμενοι καθ' ἡμῶν, παρεκβαίνειν πρὸς τοὺς ὁμόφρονας ἡμῶν συλλειτουργοὺς, σχήματι μὲν εἰρήνης καὶ ἀξιώσεως ἀξιώσιν ὑποκρινόμενοι, τὸ δ' ἀληθὲς, συναρπάσαι. Τινὰς αὐτῶν εἰς τὴν ἰδίαν νόσον διὰ τὴν χρηστολογίαν

(1) « Et Coluthus quædam perversa docebat, sed non duravit ejus hæresis : nam statim disparuit. » Epiphan. *contra Arianitas.*

σπουδάζοντες, καὶ στωμυλώτερα γράμματα παρ' αὐτῶν αἰτοῦντες, ἵνα παραναγινώσκοντες αὐτὰ τοῖς ὑπ' αὐτῶν ἠπατημένοις, ἀμετανοήτους ἐφ' οἷς ἐσφάλησαν κατασκευάζωσιν, ἐπιτριβομένους εἰς ἀσέβειαν, ὡς συμψήφους αὐτοῖς καὶ ὁμόφρονας ἔχοντες ἐπισκόπους. Οὐχ ἅπερ γοῦν πονηρῶς παρ' ἡμῖν ἐδίδαξαν καὶ διεπράξαντο, ὁμολογοῦσιν αὐτοί, δι' ἃ καὶ ἐξώσθησαν· ἀλλ' ἢ σιωπῇ ταῦτα παραδιδόασιν, ἢ πεπλασμένοις λόγοις καὶ ἐγγράφοις ἐπισκιάζοντες, ἀπατῶσι. Πιθανωτέραις γοῦν καὶ βωμολοχικαῖς ὁμιλίαις τὴν φθοροποιὸν αὐτῶν διδασκαλίαν ἐπικρύπτοντες, συναρπάζουσι τὸν εἰς ἀπάτην ἐκκείμενον, οὐκ ἀπεχόμενοι καὶ τοῦ παρὰ πᾶσι συκοφαντεῖν τὴν ἡμετέραν εὐσέβειαν. Ὅθεν καὶ συμβαίνει τοῖς γράμμασιν αὐτῶν τινας ὑπογράφοντας, εἰς ἐκκλησίαν εἰσδέχεσθαι, μεγίστης διαβολῆς ὑποκειμένης, ὡς οἶμαι, τοῖς τοῦτο τολμῶσι συλλειτουργοῖς, τῷ μήτε τὸν ἀποστολικὸν κανόνα τοῦτο συγχωρεῖν, ἀλλὰ καὶ ὑπεκκαίειν τὴν ἐπ' αὐτοῖς διαβολικὴν κατὰ Χριστοῦ ἐνέργειαν. Δι' ἃ δὴ καὶ οὐδὲν μελλήσας, ἀγαπητοί, δηλῶσαι ὑμῖν τὴν τῶν τοιούτων ἀπιστίαν ἐμαυτὸν διανέστησα.

A bus suffragiis nostris, illos ab ea quæ divinitatem Christi adorat Ecclesia proscripsimus. Consilium quoque ceperunt, ut nos fraudulenter circumveniant, ad consentientes nobis collegas furtim transire, sub obtentu pacis atque unionis, deprecationem quidem præ se ferentes, re ipsa vero aliquos ex illis in contagionem morbi sui pertrahere per blandiloquentiam satagentes, et ut captiosis argutisque ab eis acceptis itteris, habeant, quas a se in fraudem abductis perperam legant : eosque impietati jam assuefactos, prorsus a pœnitentia et fuga errorum, quibus sunt seducti, abstrahant, perinde atque suffragantes sibi et consentientes haberent episcopos. Non illi sane, quæ apud nos male et docuerunt et egerunt (quam ob B rem etiam excommunicati sunt), confitentur, sed aut silentio ea committunt, aut conflictis atque compositis verbis et scriptis adumbrantes tegunt, hominesque decipiunt, atque ad persuadendum comparatis insidiosisque sermonibus pestiferam suam occultantes doctrinam, seductioni et fraudi expositos abripiunt. **544** Sed et pietatem quoque nostram, passim apud omnes sycophantice carpere non omittunt. Quapropter illud evenit, cum nonnulli litteris eorum subscribant, ut in Ecclesiam illi recipiantur : et collegæ, qui id permittere audent, ut equidem puto, gravi calumniæ crimine non carent : qui scilicet non solum id faciunt, quod apostolicus canon eis non permittit, verum etiam diabolicam, quæ in illis est, contra Christum efficaciam succendunt et augent. Eam ob causam nihil cunctatus, dilecti, meipsum excitavi, ut talium hominum vobis ostenderem infidelitatem. »

Ἔπειτα κατὰ μέρος τὰς ἐκείνων βλασφημίας ἐκτίθησι, καὶ ἀνθίσταται ταύταις τὰ ἐκ τῶν θείων εἰς πλάτος παράγων Γραφῶν, ἀπελέγχων αὐτῶν τὴν δυσσέβειαν· καὶ τοῦ πρόσω πολὺ προϊὼν, ἐπάγει· « Πολλὰ λέγειν ἔχων, ἀγαπητοί, παρέρχομαι, φορτικὸν εἶναι νομίσας διὰ πλειόνων διδασκάλους ὁμόφρονας ὑπομιμνήσκειν. Αὐτοὶ γὰρ ὑμεῖς θεοδίδακτοί ἐστε, οὐκ ἀγνοοῦντες, ὡς ἡ διδασκαλία αὕτη, Ἐβίωνός ἐστι καὶ Ἀρτεμᾶ καὶ τοῦ Σαμοσατέως Παύλου· ὧν τῆς ἀσεβείας τὴν τρύγα ἐρροφηκότες, νῦν ἡμῖν ἐξ οὐκ ὄντων ἀπεφύησαν τὰ ἐκείνων κεκρυμμένως μοσχεύματα, Ἄρειός τε καὶ Ἀχιλλᾶς, καὶ ἡ τῶν σὺν αὐτοῖς πανηγυρισμένων σύνοδος, καὶ οὐκ οἶδ' ὅπως ἐν Συρίᾳ χειροτονηθέντες ἐπίσκοποι τρεῖς· περὶ ὧν ἡ κρίσις τῇ ὑμετέρᾳ ἀνακείσθω δοκιμασίᾳ. »

C Deinde blasphemias illorum singillatim exponit, eisque copiose ex divinis Scripturis refutationes objicit, impietatem ipsorum redarguens : et longius stylo progressus, infert : « Multa, dilecti, cum dicere possem, prætereo ; molestæ arrogantiæ esse ducens, eadem sentientes doctores, pluribus admonere. Nam vos ipsi a Deo docti estis, minime ignorantes, doctrinam hanc Ebionis ipsius, et Artemæ (1), et Pauli Samosateni esse, quorum isti impietatis fœcibus haustis, nobis nunc, ex non exsistentibus, illorum clam vivi radices produxerunt ; Arius nimirum ipse et Achillas, et quod cum eis est malignantium conciliabulum : et tres præterea illi in Syria nescio quo modo creati episcopi, de quibus judicium arbitrio vestro permittimus. »

D

Ἔπειτα διασαφήσας περὶ τῶν ταπεινοτέρων λέξεων τῆς Γραφῆς, ἃς ἐπικτήτους ὁ Σωτὴρ δι' ἡμᾶς ἀνεδέξατο διὰ τὴν κένωσιν καὶ τὸ σωτήριον πάθος· ὡσαύτως δὲ καὶ ὅσαι τὴν ἀνωτάτω ἀρχὴν καὶ θεότητα, τήν τε φυσικὴν αὐτοῦ δόξαν τε καὶ θεότητα διελθὼν καὶ φιλοσοφήσας, ἐπιφέρει λέγων· « Καὶ τί λοιπὸν ἔτι θαυμαστὸν ὃ μέλλω γράφειν, ἀγαπητοί, εἰ τὰς κατ' ἐμοῦ ψευδεῖς διαβολὰς, καὶ τοῦ εὐσεβεστάτου λαοῦ ἡμῶν ἐκθήσομαι; Οἱ γὰρ κατὰ τῆς θεότητος τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ παρατεταγμένοι οὐδὲ τὰς καθ' ἡμῶν ἀχαρίστους παροινίας παραιτοῦνται λέγειν· οἵ γε οὐδὲ τῶν ἀρχαίων τινὰς συγκρίνειν ἑαυτοῖς ἀξιοῦσιν οὐδὲ οἷς ἡμεῖς ἐκ παίδων

Deinceps declaratis summissionibus Scripturæ vocibus, quas Salvator ascitiis nostra causa per exinanitionem salutaremque passionem suscepit, itidemque eis locis relatis atque expositis, quibus extra initium omne principium ac deitas, naturalisque gloria et divinitas ejus exprimitur, hæc prosequitur : « Quis vero quod scripturus sum mirabitur, dilecti, si contra me et piissimam plebem nostram mendacitas eorum calumnias exposuero ? Qui etenim adversus divinitatem Filii Dei aciem struere ausi sunt, contra nos quoque ingrata probra et convicia dicere non verentur. Qui etiam ex veteribus nullos esse dignos put. !, qui cum

(1) Hic etiam Artemon supra dictus.

eis conferantur : neque eis æquari se patiuntur, quibus nos a pueris præceptoribus usi sumus : sed ne ex omnibus quidem qui passim sunt, collegis et presbyteris, quemquam ipsis comparari volunt, solos se sapientes, possessionum contemptores, et dogmatum repertores esse jactantes : ut quibus unis revelatum sit quod nemini omnium qui sub sole sunt hominum in mentem venerit. **545** O tumorem impium, et furorem immensum ! o opinionem insanam, et Satanicum plane sensum ! »

A ὡμιλήσαμεν διδασκάλοις; ἐξισοῦσθαι ἀνέχονται· ἀλλ' οὐδὲ τῶν νῦν πανταχοῦ συλλειτουργῶν τινα εἰς μέτρον ἡγοῦνται, μόνοι σοφοὶ καὶ ἀκτήμονες καὶ δογμάτων εὑρεταὶ λέγοντες εἶναι, καὶ αὐτοῖς ἀποκεκαλύφθαι μόνοις, ἅπερ οὐδενὶ τῶν ὑπὸ τὸν ἥλιον ἑτέρῳ πέφυκεν ἐλθεῖν εἰς ἔννοιαν. Ὦ ἀνοσίου τύφου καὶ ἀμέτρου μανίας, καὶ μελαγχολικῆς δόξης καὶ σατανικοῦ φρονήματος ! »

Sub hæc aliis quibusdam memoratis, et dogmate fidei eorum fusius exposito, circa finem epistolæ hæc adjicit : « Hosce igitur anathematis fulmine, de fidelium fratrum consensu, ictos, nemo vestrum recipiat, neque vel dicta vel scripta eorum sustineat. Qui enim mentiri omnia consuevere, impostores, veritatem certe non proloquentur. Urbes illi circumeunt, nihil aliud agentes quam ut amicitiæ obtentu per hypocrisim et adulationem litteras dent et accipiant, quibus seducant, ab ipsis jam decerptas paucas mulierculas peccatis oneratas, » et quæ sequuntur. « Hosce itaque talia contra Christum ausos, et qui Christianismum cum publice ad populum traducunt, tum in judiciis magno studio et contentione probris manifestis exagitant ; qui persecutionem temporibus pacatis, quantum in eis situm est, adversus nos concitant : qui ineffabile Christi nativitatis mysterium enervant : hosce, dilecti, aversantes, unanimi nobiscum consensu et suffragio, calculis quoque vestris furibundam eorum audaciam jugulate, exemplo collegarum nostrorum qui indignati sunt et litteras contra eos ad me dederunt, libelloque damnationis subscripserunt : quæ omnia per filium meum Appionem archidiaconum misi per Ægyptum omnem, Thebaidem, Libyam, Pentapolim, Syriam, Lyciam, Pamphyliam, Asiam, Cappadociam et alias circumcirca regiones. Ad horum sane exemplum, a vobis etiam eum confirmatum iri, persuasum habeo. Multum quidem certe opis a me in eos qui ab illis sunt detrimento affecti, est collatum : sed illud maximum fuerit depellendorum a seducta plebe malorum auxilium, si collegarum nostrorum (1) concordi consensu illa persuasa, ad pœnitentiam decurrere studuerit. Salutate vos invicem, ejus quæ apud nos est consentientis fraternitatis nomine. Valere vos in Domino opto, dilecti. Utinam fructum aliquem vestrorum tantopere Christi amantium animorum percipiam. »

Εἰπὼν δὲ καὶ ἄλλα καὶ τὸ δόγμα τῆς αὐτοῦ πίστεως πλατύτερον διεκθέμενος, περὶ τὸ τέλος τῆς ἐπιστολῆς καὶ ταῦτα ἐπάγει· « Τούτους οὖν ἀναθεματισθέντας ὑπὸ τῆς ἀδελφότητος μηδεὶς ὑμῶν δεχέσθω, μηδὲ ἀνασχέσθω τῶν λεγομένων ἢ γραφομένων ὑπ' αὐτῶν. Πάντα γὰρ οἱ γόητες ψεύδονται· ἀλήθειαν οὐ μὴ λαλήσωσι· περιέρχονται γὰρ τὰς πόλεις, οὐδὲν ἕτερον σπουδάζοντες, ἢ τῷ τῆς φιλίας προσχήματι δι' ὑποκρίσεως καὶ κολακείας γράμματα διδόναι καὶ λαμβάνειν· πρὸς τὸ πλανῆν ὑπὸ τούτων τὰ δι' αὐτῶν ἠπατημένα ὀλίγα γυναικάρια σεσωρευμένα ἁμαρτίαις. Καὶ τὰ ἑξῆς. Τούτους οὖν τοὺς τοσαῦτα κατὰ Χριστοῦ τολμήσαντας, τοὺς τὸν Χριστιανισμὸν τοῦτο μὲν δημοσίᾳ σύροντας, τοῦτο δὲ ἐπὶ δικαστηρίων ἐπιδεικτικῶς φιλοτιμουμένους, τοὺς διωγμὸν ἡμῖν ἐν εἰρήνῃ τὸ ὅσον ἐπὶ αὐτοῖς ἐπεγείραντας, τοὺς τὸ ἄῤῥητον μυστήριον τῆς Χριστοῦ γεννήσεως ἐκνευρίσαντας· τούτους ἀποστραφέντες, ἀγαπητοὶ καὶ ὁμόψυχοι, σύμψηφοι γένεσθε κατὰ τῆς μανιώδους αὐτῶν τόλμης, καθ' ὁμοιότητα τῶν ἀγανακτησάντων συλλειτουργῶν ἡμῶν, καὶ ἐπιστειλάντων μοι κατ' αὐτῶν, καὶ τῷ τόμῳ συνυπογραψάντων· ἃ καὶ διεπεμψάμην διὰ τοῦ Υἱοῦ μου Ἀπίωνος καὶ ἀρχιδιακόνου, τοῦτο μὲν πάσης Αἰγύπτου καὶ Θηβαΐδος, τοῦτο δὲ Λιβύης καὶ Πενταπόλεως καὶ Συρίας, καὶ ἔτι Λυκίας καὶ Παμφυλίας, Ἀσίας τε καὶ Καππαδοκίας, ὧν καὶ τῶν ἄλλων περιχώρων καθ' ὁμοιότητα καὶ παρ' ὑμῖν δέξασθαι πέποιθα. Πολλῶν γάρ μοι βοηθημάτων πρὸς τοὺς βλαβέντας πεπορισμένων, καὶ τοῦτο εὑρηται λυσιφάρμακον τοῦ ὑπ' αὐτῶν ἀπατηθέντος λαοῦ, πειθομένων, καὶ ταῖς τῶν συλλειτουργῶν ἡμῶν συγκαταθέσεσιν εἰς μετάνοιαν ἔρχεσθαι διὰ τούτου σπουδαζόντων. Ἀσπάσασθε ἀλλήλους ἐν τῇ παρ' ἡμῶν ἀδελφότητι. Ἐῤῥῶσθαι ὑμᾶς ἐν Κυρίῳ εὔχομαι, ἀγαπητοί. Ὀναίμην ὑμῶν τῆς φιλοχρίστου ψυχῆς. »

Deinde anathemate excommunicatos in epistola recenset, quos et nos supra retulimus. In eamdem sententiam (2), Philogonio Antiochiæ, Eustathio Berrhœæ in Syria, atque aliis etiam aliarum Ecclesiarum antistitibus scripsit, quos apostolicam doctrinam comprobare sciebat. **546** Arius porro neque ipse sibi cessandum esse putavit. Quapro-

Εἶτα τοὺς ἀναθεματισθέντας τῇ ἐπιστολῇ καταλέγει, οὓς καὶ ἡμεῖς ἄνωθεν διελάβομεν. Τὰ δ' αὐτὰ καὶ Φιλογονίῳ καὶ Εὐσταθίῳ, ὧν ὁ μὲν Ἀντιοχείας, Εὐστάθιος δὲ τῆς ἐν Συρίᾳ Βερροίας ἡγεῖτο, ἐπέστελλε, καὶ τοῖς ἄλλοις τῶν ἐκκλησιῶν ἡγεμόσιν, οὓς ἤδει τοῖς ἀποστολικοῖς συνηγοροῦντας διδάγμασιν. Ὅ γε μὴν Ἄρειος, οὐδ' αὐτὸς ἡσυχίαν ἄγειν

(1) Scriptum hoc integrum reperitur apud Theodoritum *Eccles. histor.* lib. I, cap. 4.

(2) Cap 5 cod.

ἠρεῖτο· ἀναγκαῖον δ' ᾤετο τὴν εὔνοιαν προσθάνειν τῶν ἐπισκόπων· καὶ πρεσβεύων ἔγραφεν ὡς ἐπίστευε· καὶ ἐξήτει δῆθεν εἰ μὲν ὀρθῶς πιστεύοι, κἀκείνους κυροῦν· Ἀλεξάνδρῳ τε δηλοῦν μὴ κατ' αὐτοῦ τε καὶ τῶν περὶ αὐτὸν χαλεπαίνειν· εἰ δ' οὔν, καλῶς ἐθέλειν διδάσκεσθαι ὃν χρὴ τρόπον πιστεύειν. Καὶ οὐ μικρῶς γε ὤνησε τὸ τοιοῦτο τοῖς περὶ Ἄρειον· τῆς γὰρ τοιαύτης δόξης τοῖς ἀπανταχοῦ σχεδὸν ἐπισκόποις διασπαρείσης, κοινὴ πᾶσι ζήτησις ἦν. Οἱ μὲν οὖν μηδαμῶς προσίεσθαι τοὺς περὶ Ἄρειον Ἀλεξάνδρῳ ἐπέστελλον, πρὶν τὴν ἑαυτῶν ἀποχηρύξωσι βλασφημίαν· οἱ δὲ τοὐναντίον μᾶλλον, ἀντιποιεῖσθαι ὡς εὐσεβῶν καὶ μηδὲν περὶ τὴν πίστιν νεωτεριζόντων. Ὁ γοῦν Ἀλέξανδρος, ὁρῶν πολλοὺς τῶν τηνικαῦτα ἐν σχήματι σεμνότητος τοὺς περὶ Ἄρειον συλλαμβανομένους, καὶ ἄλλους διερεθίζοντας, Ἀλέξανδρον πεῖσθεν εἰσδέχεσθαι Ἄρειον, καὶ μάλιστα τὸν Νικομηδείας Εὐσέβιον, ἄνδρα ἐλλόγιμον, ἑκατέραν τε παιδείαν εἰς ἄκρον ἀσκήσαντα, τιμῆς τε πλείστης ἐν τοῖς βασιλείοις εὐμοιροῦντα, περὶ γὰρ τὴν Νικομήδειαν οἱ πρὸ Διοκλητιανοῦ τὴν διατριβὴν εἶχον, διεγείρεται· καὶ πάλιν οὐκ ἀνῄει γράφων, μὴ εἰς κοινωνίαν αὐτοὺς δέχεσθαι· λίαν δὲ τοῖς γράμμασι καὶ τοῦ τῆς Νικομηδείας Εὐσεβίου καθήπτετο· ἃ δὲ ἔγραφεν, ἦσαν ταῦτα.

pter necessitate quadam ductus, occupare episcoporum benevolentiam voluit : et culpam deprecans, de fide sua ad eos scripsit, simulque petiit, si recte quidem crederet, ut et ipsi auctoritate sua id confirmarent, et Alexandro ne sibi suisque molestiam exhiberet, significarent : sin minus, ut quemadmodum credendum esset, rite doceretur. Nec parum ea res Arii partibus profuit. Opinione namque tali ubique fere apud episcopos vulgata, communis omnium de eo quæstio fuit. Itaque alii ad Alexandrum scripserunt, nequaquam prius Arium recipiendum esse quam solenniter blasphemiæ suæ nuntium remisisset, alii contra illum ut pium et nihil in fidei doctrina novantem potius defenderunt. Alexander porro, cum cerneret multos tum, per speciem sanctimoniæ et gravitatis, Arianos ad se admittere : multos etiam instigare, ut ipse ad recipiendum in gratiam Arium persuaderetur : maxime vero Eusebium Nicomediensem, virum præclarum, atque in utraque disciplina summe versatum, et in imperiali palatio plurimum honoratum (siquidem Nicomediæ, qui ante Diocletianum fuere principes, imperatorum domicilium constituerant) seipsum excitat, atque illis rescribit, Arianos se ad communionem non recepturum. Admodum autem litteris suis Nicomediensem Eusebium pertrinxit, quæ sic habent.

ΚΕΦΑΛ. Η'.

Ἑτέρα ἐπιστολὴ τοῦ αὐτοῦ καθολικὴ, ἀποκηρύττουσα Ἄρειον· καθαπτομένη δὲ καὶ τοῦ Νικομηδείας Εὐσεβίου.

CAPUT VIII.

Alia ejusdem epistola publice universis scripta, in qua Arius excommunicatur : in qua etiam Eusebius Nicomediæ episcopus perstringitur.

« Τοῖς ἀγαπητοῖς καὶ τιμιωτάτοις συλλειτουργοῖς τοῖς ἁπανταχοῦ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας Ἀλέξανδρος ἐν Κυρίῳ χαίρειν. Ἑνὸς σώματος ὄντος τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἐντολῆς τε οὔσης ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς τηρεῖν τὸν σύνδεσμον τῆς ὁμονοίας καὶ εἰρήνης, ἀκόλουθόν ἐστι γράφειν ἡμᾶς καὶ σημαίνειν ἀλλήλοις τὰ παρ' ἑκάστοις γινόμενα· ἵνα εἴτε πάσχει εἴτε χαίρει ἓν μέλος, ἢ συμπάσχωμεν ἢ συγχαίρωμεν ἀλλήλοις. Ἐν τῇ ἡμετέρᾳ τοίνυν παροικίᾳ ἐξῆλθον νῦν ἄνδρες παράνομοι καὶ Χριστομάχοι, διδάσκοντες ἀποστασίαν· ἣν εἰκότως ἄν τις πρόδρομον τοῦ Ἀντιχρίστου νομίσειε καὶ καλέσειε. Καὶ ἐβουλόμην μὲν σιωπῇ παραδοῦναι τὸ τοιοῦτον, ἵν' ἴσως ἐν τοῖς ἀποστάταις μόνοις ἀναλωθῇ τὸ κακὸν, καὶ μὴ εἰς ἑτέρους τόπους διαβᾶν, βυπώσῃ τινῶν ἀκεραίων τὰς ἀκοάς· ἐπειδὴ δὲ Εὐσέβιος ὁ νῦν ἐν τῇ Νικομηδείᾳ, νομίσας ἐπ' αὐτοῦ κεῖσθαι τὰ τῆς Ἐκκλησίας, ὅτι καταλείψας τὴν Βηρυτὸν, καὶ ἀποφθαλμίσας τῇ Ἐκκλησίᾳ Νικομηδέων, οὐκ ἐκδδίκηται τὰ κατ' αὐτὸν, πρεσβεύεται καὶ τούτων τῶν ἀποστατῶν, καὶ γράφειν ἐπεχείρησε πανταχοῦ, συνιστῶν αὐτοὺς, ἵνα μὴ ἴσως ὑποσύρῃ τινὰς ἀγνοοῦντας εἰς τὴν ἐσχάτην καὶ Χριστομάχον αἵρεσιν, ἀνάγκην ἔσχον, εἰδὼς τὸ ἐν τῷ νόμῳ γεγραμμένον, μηκέτι μὲν σιωπῆσαι, ἀναγγεῖλαι δὲ πᾶσιν ὑμῖν, ἵνα γινώσκητε τούς τε ἀποστάτας γε-

Charissimis (1) et reverendissimis, qui ubique sunt, per catholicam Ecclesiam, collegis, Alexander in Domino salutem. Cum corpus unum sit ipsa catholica Ecclesia, præceptumque exstet in divinis litteris, ut vinculum concordiæ et pacis retineamus, peræquum est ut aliis alii invicem, quæ apud quosque accidunt, perscribamus, ut sive doleat seu lætetur membrum unum, ipsi inter nos vel condoleamus vel congratulemur. In Ecclesia sane nostra exsurrexerunt nunc viri iniqui et Christi inimici, defectionem docentes, **547** quam recte quivis præcursorem Antichristi existimaverit atque dixerit. Constituera:n equidem id silentio committere, ut forte inter solos desertores malum hoc consumeretur, neque in loca alia progressum, simplicium quorumdam aures contaminaret. Quandoquidem vero Eusebius, qui nunc Nicomediæ est, in se Ecclesiæ res sitas esse existimans (quoniam in eum, quod Beryto relicta, oculis cupiditatis in Nicomediensem Ecclesiam adjectis, eam assectatus est, legitime vindicatum non est), patrocinari desertoribus istis, et ad loca quævis scribere, eos commendans, cœpit, ne forte ignorantes aliquos in extremam et Christi inimicam hæresim pertrahat, necesse habeo, id quod in lege scriptum est memoria tenens, amplius non silere, sed vobis

(1) Socrates. *Eccles. histor.* lib. I, cap. 6.

rem eam omnibus annuntiare, ut et defectores ipsos atque inauspicata eorum verba cognoscatis : et cum Eusebius scripserit, animum ad litteras ejus non attendatis. Dudum namque malevolentiam suam tempore occultatam, nunc tandem per hos renovare volens, præ se fert ille quidem tanquam pro his scribat, revera autem pro seipso id se studiose facere declarat. Et desertores quidem sunt, Arius, Achillas, Aithales, Carpones, alter Arius, Sarmates, Euzoius, Lucius, Julianus, Menas, Helladius, Caius, et cum eis Secundus et Theonas, aliquando episcopi dicti. Quæ vero contra Scripturas adinventa docent, hæc sunt : Non semper Deus pater erat, sed erat cum Deus pater non erat : non semper igitur Dei Verbum erat, sed ex non exsistentibus factum est. Qui enim erat Deus, eum qui non erat, ex non exsistente fecit. Itaque aliquando erat tempus, cum non erat, siquidem creatura et factura est Filius. Neque vero similis substantia est Patri, neque verum et naturale Verbum Patris est, neque etiam vera sapientia ejus : sed unus quidem ex creatis et factis est, abusive autem Verbum et Sapientia factus. Et ipse in proprio seu nativo Dei Verbo, et in Dei Sapientia est, in qua et omnia et ipsum quoque fecit Deus. Propterea etiam mutationi et alterationi natura obnoxius est, sicuti omnia quoque rationalia. Peregrinum quoque et alienum segregatumque est Verbum a substantia Dei. Et inenarrabilis est Pater Filio : neque enim perfecte cernere potest Verbum Patrem, neque perfecte et certo eum cognoscere. **548** Etenim suam ipsius quoque substantiam, uti est, Filius non novit : propter nos namque factus est, ut nos per eum, veluti instrumentum, crearet Deus : neque is substitisset, nisi nos Deus creare voluisset. Rogavit igitur eos quidam. Possetne Verbum Dei mutari, sicuti diabolus mutatus est? atque illi respondere non reformidarunt, Posse : mutabilis enim naturæ esse, generationi et mutationi obnoxium. Hæc dicentes, atque his impudenter sese venditantes Arianos, sectatoresque eorum, nos quidem cum Ægyptiis et vicinis Libycis fere centum numero episcopis, conventu acto, anathemate jugulavimus. Eusebius vero receptos complexus est, qui mendacium veritati et impietatem pietati commiscere studet. Sed non prævalebit : vincit enim veritas. Nulla enim est communio luci cum tenebris, nulla concordia Christo cum Belial. Quis enim unquam audivit talia? quis ad rem tam peregrinam et insolentem, eam audiens, non obstupescit auresque obturat, ne verborum istorum sordes auditum pertingant? Quis Joannem audiens dicentem, *In principio erat Verbum*, non damnat hosce asserentes, Erat aliquando tempus cum non erat? Aut quis audiens in Evangelio, *Unigenitus Filius*, et, *Per ipsum facta sunt omnia*, non aversabitur sonantes, unum esse creaturarum Filium? Quomodo vero par esse eis potest, quæ per ipsum facta sunt? aut quomodo

νομένους καὶ τὰ τῆς αἱρέσεως αὐτῶν δύστηνα ῥήματα· καὶ ἐὰν γράψῃ Εὐσέβιος, μὴ πρόσχητε. Τὴν πάλαι γὰρ αὐτοῦ κακόνοιαν τὴν χρόνῳ σιωπηθεῖσαν νῦν διὰ τούτων ἀνανεῶσαι βουλόμενος, σχηματίζεται μὲν ὡς ὑπὲρ τούτων γράφων, ἔργῳ δὲ δείκνυσιν, ὡς ὅτι ὑπὲρ ἑαυτοῦ σπουδάζων τοῦτο ποιεῖ. Οἱ μὲν οὖν ἀποστάται εἰσὶν Ἄρειος, Ἀχιλλᾶς, Ἀειθαλῆς, καὶ Καρπώνης, καὶ ἕτερος Ἄρειος, καὶ Σαρμάτης, καὶ Εὐζώϊος, καὶ Λούκιος, καὶ Ἰουλιανὸς, καὶ Μηνᾶς, καὶ Ἑλλάδιος, καὶ Γάϊος, καὶ σὺν αὐτοῖς Σεκοῦνδος καὶ Θεωνᾶς οἱ ποτὲ λεχθέντες ἐπίσκοποι. Ποῖα δὲ παρὰ τὰς Γραφὰς ἐφευρόντες λαλοῦσιν, ἔστι ταῦτα. Οὐκ ἀεὶ ὁ Θεὸς πατὴρ ἦν, ἀλλ' ἦν ὅτε ὁ Θεὸς πατὴρ οὐκ ἦν· οὐκ ἀεὶ οὖν ἦν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ἀλλ' ἐξ οὐκ ὄντων γέγονεν. Ὁ γὰρ ὢν Θεὸς τὰ μὴ ὄντα ἐκ τοῦ μὴ ὄντος πεποίηκε. Διὸ καὶ ἦν ποτὲ ὅτε οὐκ ἦν. Κτίσμα γάρ ἐστι καὶ ποίημα ὁ Υἱός. Οὔτε δὲ ὅμοιος κατ' οὐσίαν τῷ Πατρί ἐστιν, οὔτε ἀληθινὸς, καὶ φύσει τοῦ Πατρὸς Λόγος ἐστίν· οὔτε ἀληθινή σοφία αὐτοῦ ἐστίν· ἀλλ' εἷς μὲν τῶν ποιημάτων καὶ γεννητῶν ἐστι· καταχρηστικῶς δὲ Λόγος καὶ σοφία γενόμενος. Καὶ αὐτὸς δὲ, ἐν τῷ ἰδίῳ τοῦ Θεοῦ Λόγῳ καὶ τῇ ἐν τῷ Θεῷ σοφίᾳ ἐστὶν· ἐν ᾗ καὶ τὰ πάντα καὶ αὐτὸν πεποίηκεν ὁ Θεός. Διὸ καὶ τρεπτός ἐστι καὶ ἀλλοιωτὸς τὴν φύσιν, ὡς καὶ πάντα τὰ λογικά. Ξένος τε καὶ ἀλλότριος καὶ ἀπεσχοινισμένος ἐστὶν ὁ Λόγος τῆς τοῦ Θεοῦ οὐσίας· καὶ ἄῤῥητός ἐστιν ὁ Πατὴρ τῷ Υἱῷ· οὔτε γὰρ τελείως ὁρᾶν δύναται τὸν Πατέρα ὁ Λόγος, οὔτε τελείως καὶ ἀκριβῶς γινώσκει αὐτόν. Καὶ γὰρ ἑαυτοῦ τὴν οὐσίαν οὐκ οἶδεν ὁ Υἱὸς ὡς ἔστι. Δι' ἡμᾶς γὰρ πεποίηται, ἵνα ἡμᾶς δι' αὐτοῦ ὡς δι' ὀργάνου κτίσῃ ὁ Θεός. Καὶ οὐκ ἂν ὑπέστη, εἰ μὴ ἡμᾶς ὁ Θεὸς ἠθέλησε ποιῆσαι. Ἠρώτησε γοῦν τις αὐτοὺς, εἰ δύναται ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος τραπῆναι, ὡς ὁ διάβολος ἐτράπη· καὶ οὐκ ἐφοβήθησαν εἰπεῖν, Ναὶ δύναται· τρεπτὴς γὰρ φύσεώς ἐστι, γεννητὸς καὶ τρεπτὸς ὑπάρχων. Ταῦτα λέγοντας τοὺς περὶ Ἄρειον καὶ ἐπὶ τούτοις ἀνατσχυντοῦντας, αὐτούς τε καὶ τοὺς συναπολουθήσαντας αὐτοῖς, ἡμεῖς μὲν μετὰ τῶν κατ' Αἴγυπτον ἐπισκόπων καὶ τῆς Λιβύης ἐγγὺς ἑκατὸν ὄντων συναλθόντες ἀνεθεματίσαμεν· οἱ δὲ περὶ Εὐσέβιον προσεδέξαντο σπουδάζοντες συγκαταμίξαι τὸ ψεῦδος τῇ ἀληθείᾳ, καὶ τῇ εὐσεβείᾳ τὴν ἀσέβειαν. Ἀλλ' οὐκ ἰσχύσουσι· νικᾷ γὰρ ἡ ἀλήθεια. Καὶ οὐδεμία ἔστι κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος, οὐδὲ συμφώνησις Χριστῷ πρὸς Βελίαρ. Τίς γὰρ ἤκουσε πώποτε τοιαῦτα; ἤ τίς νῦν ἀκούων οὐ ξενίζεται, καὶ τὰς ἀκοὰς βύει, ὑπὲρ τοῦ μὴ τὸν ῥύπον τούτων τῶν ῥημάτων ψαῦσαι τῆς ἀκοῆς; Τίς ἀκούων Ἰωάννου λέγοντος, *Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος*, οὐ καταγινώσκει τούτων λεγόντων, Ἦν ποτὲ ὅτε οὐκ ἦν; Ἢ τίς ἀκούων ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ, *Ὁ μονογενὴς Υἱὸς*, καὶ, *Δι' αὐτοῦ ἐγένετο τὰ πάντα*, οὐ μισήσει τούτους φθεγγομένους, ὅτι εἷς ἐστι τῶν ποιημάτων ὁ Υἱός; Πῶς δὲ δύναται ἴσος εἶναι τῶν δι' αὐτοῦ γενομένων; ἢ πῶς μονογενὴς ὁ τοῖς πᾶσι κατ' ἐκείνους συναριθμούμενος; Πῶς δὲ ἐξ οὐκ ὄντων ἂν εἴη τοῦ Πατρὸς λέγοντος, *Ἐξηρεύξατο ἡ καρδία*

μου λόγον ἀγαθόν, καὶ, Ἐκ γαστρὸς πρὸ ἑωσφόρου ἐγέννησά σε; Πῶς δὲ ἀνόμοιος τῇ οὐσίᾳ τοῦ Πατρὸς ὁ ὢν εἰκὼν τελεία καὶ ἀπαύγασμα τοῦ Πατρὸς, καὶ λέγων, Ὁ ἐμὲ ἑωρακὼς ἑώρακε τὸν Πατέρα; Πῶς δὲ, εἰ Λόγος καὶ σοφία ἐστὶν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἦν ποτὲ ὅτε οὐκ ἦν; Ἴσον γάρ ἐστιν αὐτοὺς λέγειν ἄλογον καὶ ἄσοφόν ποτε τὸν Θεόν. Πῶς δὲ τρεπτὸς ἢ ἀλλοιωτὸς ὁ λέγων δι' ἑαυτοῦ, Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοὶ, καὶ, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν; διὰ δὲ τοῦ προφήτου, Ἴδετέ με ὅτι ἐγώ εἰμι, καὶ οὐκ ἠλλοίωμαι; Εἰ δὲ καὶ ἐπ' αὐτόν τις τὸν Πατέρα τὸ ῥητὸν δύναται ἀναφέρειν, ἀλλ' ἁρμοδιώτερον ἂν εἴη περὶ τοῦ Λόγου νῦν λεγόμενον· ὅτι καὶ γενόμενος ἄνθρωπος οὐκ ἠλλοίωται· ἀλλ' ὡς ὁ Ἀπόστολος, Ἰησοῦς Χριστὸς χθὲς καὶ σήμερον ὁ αὐτὸς καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας. Τί δὲ ἄρα εἰπεῖν αὐτοὺς ἔπεισεν, ὅτι δι' ἡμᾶς γέγονε, καίτοι τοῦ Παύλου γράφοντος, Δι' ὃν τὰ πάντα, καὶ δι' οὗ τὰ πάντα; Περὶ μὲν οὖν τοῦ βλασφημεῖν αὐτοὺς, ὅτι οὐκ οἶδεν ὁ Υἱὸς τὸν Πατέρα, οὐ δεῖ θαυμάζειν· ἅπαξ γὰρ προθέμενοι Χριστομαχεῖν, παρακρούονται καὶ τὰς φωνὰς αὐτοῦ τοῦ Κυρίου λέγοντος, Καθὼς γινώσκει με ὁ Πατὴρ, κἀγὼ γινώσκω τὸν Πατέρα. Εἰ μὲν οὖν ἐκ μέρους γινώσκει ὁ Πατὴρ τὸν Υἱὸν, δηλονότι καὶ ὁ Υἱὸς ἐκ μέρους γινώσκει τὸν Πατέρα· εἰ δὲ τοῦτο λέγειν οὐ θέμις, οἶδε δὲ τελείως ὁ Πατὴρ τὸν Υἱὸν, δῆλον ὅτι καθὼς γινώσκει ὁ Πατὴρ τὸν ἑαυτοῦ Λόγον, οὕτω καὶ ὁ Λόγος γινώσκει τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα, οὗ καὶ ἔστι Λόγος.

A unigenitus, qui, juxta eorum sententiam, omnibus connumeratur? Quomodo porro ex non existentibus sit, cum Pater dicat, *Eructavit cor meum verbum bonum* [1]: et, *Ex utero ante Luciferum genui te* [2]? Quomodo dissimilis sit substantiæ Patris, qui est imago perfecta, et splendor Patris: quique dicit, *Qui me videt, videt Patrem* [3]? Quomodo, si verbum et sapientia est, Filius Dei, erat aliquando tempus cum non erat? Perinde enim est, atque si dicant, irrationalem et insipientem aliquando Deum. Quomodo mutationi aut alterationi subjectus est, qui per se ipse dicit, *Ego in Patre, et Pater in me* [4]: et, *Ego et Pater unum sumus* [5]? Per Prophetam vero: *Videte me, quod ego sum, et non mutor* [6]. Etiamsi enim in Patrem dictum hoc referri queat, commodius tamen rectiusque in præ- B sentia de Verbo dicatur: quod etiamsi homo factum, non tamen est mutatum: **549** sed sicuti Apostolus inquit *Jesus Christus heri et hodie, idem et in sæcula* [7]. Quid vero eis, ut dicerent, suasit, propter nos factum esse, cum Paulus scribat: *Propter quem omnia, et per quem omnia* [8]? De blasphemia quidem eorum illa, quod Filius non noverit Patrem, non est quod miremur. Cum enim semel Christum oppugnare hostiliter constituerint, fraudulenter et calumniose etiam voces ejus depravant, dicentis: *Sicut cognoscit me Pater, et ego cognosco Patrem* [9]. Si igitur ex parte Pater cognoscit Filium, videlicet et Filius ex parte cognoscit Patrem. Sin hoc dicere nefas est, et Pater perfecte novit Filium: certum est et manifestum, quemadmodum Pater novit Verbum suum, ita etiam Verbum novit Patrem suum, cujus etiam est Verbum.

« Καὶ ταῦτα λέγοντες καὶ ἀναπτύσσοντες τὰς θείας Γραφὰς, πολλάκις ἀνετρέψαμεν αὐτούς· καὶ πάλιν ὡς χαμαιλέοντες μετεβάλλοντο, φιλονεικοῦντες εἰς ἑαυτοὺς ἐφελκύσαι τὸ γεγραμμένον· Ὅταν ἔλθῃ ὁ ἀσεβὴς εἰς βάθος κακῶν, καταφρονεῖ. Πολλαὶ γοῦν αἱρέσεις πρὸ αὐτῶν γεγόνασιν, αἵτινες πλέον τοῦ δέοντος τολμήσασαι πεπτώκασιν εἰς ἀφροσύνην. Οὗτοι δὲ διὰ πάντων αὐτῶν τῶν ῥημάτων ἐπιχειρήσαντες ταῖς ἀναιρέσεσι τῆς τοῦ Λόγου θεότητος, ἐδικαίωσαν ἐξ ἑαυτῶν ἐκείνας, ὡς ἐγγύτεροι τοῦ Ἀντιχρίστου γενόμενοι. Διὸ καὶ ἀπεκηρύχθησαν ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ἀνεθεματίσθησαν. Λυπούμεθα μὲν οὖν ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ τούτων, καὶ μάλιστα ὅτι μαθόντες καὶ αὐτοί ποτε τὰ τῆς Ἐκκλησίας, νῦν ἀπεπήδησαν· οὐ ξενιζόμεθα δέ· τοῦτο γὰρ καὶ Ὑμέναιος καὶ Φιλητὸς πεπόνθασι, καὶ πρὸ αὐτῶν Ἰούδας ἀκολουθήσας τῷ Σωτῆρι, ὕστερον δὲ προδότης καὶ ἀποστάτης γενόμενος. Καὶ περὶ τούτων δὲ αὐτῶν οὐκ ἀδίδακτοι μεμενήκαμεν· ἀλλ' ὁ μὲν Κύριος προείρηκε, Βλέπετε μή τις ὑμᾶς πλανήσῃ· πολλοὶ γὰρ ἐλεύσονται ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου λέγοντες, Ἐγώ εἰμι· καὶ ὁ καιρὸς ἤγγικε, καὶ πολλοὺς πλανήσουσι. Μὴ πορευθῆτε ὀπίσω αὐτῶν· ὁ δὲ Παῦλος, μαθὼν ταῦτα παρὰ

C « Atque equidem nos hæc disserentes, et divinas Scripturas explicantes, sæpenumero eos convicimus: sed rursus veluti chamæleontes mutati sunt, certamine quodam in se pertrahere contendentes illud quod scriptum est [10]: *Impius cum venerit in profundum malorum, contemnit.* Verum enimvero multæ ante eos exstitere hæreses, quæ longe plura quam deceret aut oporteret tentare ausæ, in stultitiam decidere. Isti vero omnibus verbis suis abolere Verbi divinitatem aggressi, justitiæ illas laude, præ ut ipsi sunt, ornavere, quippe Antichristo propinquiores. Quapropter etiam ab Ecclesia proscripti, et anathemati subjecti sunt. Dolemus quidem nos perditionem et interitum eorum, et maxime, quod et ipsi aliquando sacra mysteria Ecclesiæ D didicerint et nunc ab eis desciverint. Non miramur tamen, qui nihil novi accidere eis scimus. Idem enim etiam Hymenæo et Phileto evenit, et ante eos Judæ Servatoris primum sectatori, postea vero proditori et desertori. Et de his ipsis nobis non desunt documenta et præcepta, sed ipsemet Dominus prædixit [11]: *Videte ne quis vos seducat: multi enim venient in nomine meo, dicentes, Ego sum, et tempus prope est, et multos seducent, ne sequamini eos.* Et Pau-

[1] Psal. XLIV, 2. [2] Psal. CIX, 3. [3] Joan. XIV, 9. [4] Joan. X, 38. [5] ibid. 30. [6] Malach. III, 6. [7] Hebr. XIII, 8. [8] I Cor. I. [9] Joan. X. [10] Prov. XVIII, 3. [11] Matth. XXIV, 4-6.

lus eadem a Servatore edoctus scripsit [1], quod in extremis temporibus deficient quidam a fide saniore, intendentes spiritibus erroris, et doctrinis dæmoniorum, aversantium veritatem. Itaque cum et Servator atque Dominus noster Jesus Christus per se nobis præceperit, et per Apostolum de istis significaverit, **550** rite sane ordine nos, qui auribus ipsi nostris impietatem illorum audivimus, eos, sicuti antea diximus, anathemati subjecimus, et alienos prorsus ab Ecclesia et fide catholica declaravimus. Idque propterea pietati vestræ, charissimi atque reverendissimi collegæ, significavimus, ut neque ex eis quemquam, si per temeritatem ad vos accedere ausi fuerint, suscipiatis : neque Eusebio, aut alii cuipiam de eis scribenti, credatis. Convenit enim vobis, ut Christianis, omnes qui contra Christum vel dicunt, vel sentiunt, veluti Dei hostes, et animarum pestes, aversari, et ne salutatione quidem dignari, ne quando scilicet participes peccatorum eorum fiamus : sicuti beatus annuntiavit Joannes. Salutem, dicite, qui apud vos sunt fratribus ; vos, qui mecum sunt, salvere jubent. »

Hæ litteræ ad loca omnia perlatæ, majorem etiam contentionem peperere, malumque propter dissidendi studium adauxere. Qui enim Alexandro sunt suffragati, eis subscripsere ; alii autem contra eas venere, in primis vero Eusebius Nicomediensis in contrariam sententiam est raptus, quod admodum se in eis perstrictum esse intellexerat. Permulti autem partes ejus sequebantur. Atque is crebras ad Alexandrum dedit litteras ut Arianos, quæstione posthabita, reciperet : quem ad hoc maxime litteris suis excitans induxit Arius. Ex quibus aliqua historiæ inseram, ut simul et participes ejus impietatis manifesti fiant et Alexandri fides, qui nihil perperam contra eos statuerit, ostendatur. Scribit igitur ad Eusebium Nicomediensem Arius in hæc verba :

CAPUT IX.

Quibus de rebus Arius ad Eusebium Nicomediæ episcopum scripserit.

Desideratissimo domino, viro Dei, fideli, orthodoxo, Eusebio, Arius, qui injuste persecutionem ab Alexandro papa, propter omnia vincentem veritatem, quam et tu propugnas, patitur, in Domino salutem. Proficiscente Nicomediam patre meo Ammonio, recte me facturum esse putavi, si per ipsum te compellarem, **551** simulque insitam tibi charitatem, et quam erga fratres propter Deum et Christum ejus geris affectionem, admonerem, magnopere persequi me et oppugnare, omnemque adversum nos funem movere episcopum, ut nos perinde atque sine Deo homines urbe ejiciat, propterea quod non comprobamus voces ejus, publicitus dicentis : Semper Deus, semper Filius : simul Pater, simul Filius : coexsistit ingenito Dei Filius (1),

[1] II Tim. IV.

(1) Ingenito Filius Deo.

τοῦ Σωτῆρος, ἔγραψεν, ὅτι ἐν ὑστέροις καιροῖς ἀποστήσονταί τινες τῆς πίστεως τῆς ὑγιαινούσης προσέχοντες πνεύμασι πλάνης καὶ διδασκαλίαις δαιμονίων ἀποστρεφομένων τὴν ἀλήθειαν. Τοῦ τοίνυν Σωτῆρος καὶ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ παραγγέλοντος, καὶ διὰ τοῦ Ἀποστόλου σημάναντος περὶ τῶν τοιούτων, ἀκολούθως ἡμεῖς αὐτῇ κοσμοι τῆς ἀσεβείας αὐτῶν γενόμενοι, ἀνεθεματίσαμεν, καθὰ προείπομεν, τοὺς τοιούτους, ἀποξείξαντες αὐτοὺς ἀλλοτρίους τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας τε καὶ πίστεως. Ἐδηλώσαμεν δὲ καὶ τῇ ὑμετέρᾳ θεοσεβείᾳ, ἀγαπητοὶ καὶ τιμιώτατοι συλλειτουργοί, ἵνα μήτε τινὰς ἐξ αὐτῶν, εἰ προπετεύσαιντο καὶ πρὸς ὑμᾶς ἐλθεῖν, προσδέξησθε, μήτε Εὐσεβίῳ ἢ ἑτέρῳ τινὶ γράφοντι περὶ αὐτῶν πεισθῆτε· πρέπει γὰρ ὑμᾶς, ὡς Χριστιανοὺς ὄντας, πάντας τοὺς κατὰ Χριστοῦ λέγοντάς τε καὶ φρονοῦντας ὡς θεομάχους καὶ φθορέας τῶν ψυχῶν ἀποστρέφεσθαι, καὶ μηδὲ κἂν χαίρειν τοῖς τοιούτοις λέγειν, ἵνα μή ποτε καὶ ταῖς ἁμαρτίαις αὐτῶν κοινωνοὶ γενώμεθα, ὡς παρήγγειλεν ὁ μακάριος Ἰωάννης. Προσείπατε τοὺς παρ' ὑμῖν ἀδελφούς· ὑμᾶς οἱ σὺν ἐμοὶ προσαγορεύουσιν. »

Ταῦτα τὰ γράμματα ἁπανταχοῦ φοιτῶντα μείζονα τὴν ἔριν ἐποίουν, καὶ τὸ κακὸν ἐκ φιλονεικίας ἐπικρατέστερον ἦν. Οἱ μὲν γὰρ σύμψηφοι γενόμενοι, προσυπέγραφον· οἱ δὲ καὶ ἀντέλεγον· μάλιστα δ' Εὐσέβιος ὁ Νικομηδείας, καὶ πρὸς ἀντιπάθειαν ὥρμα· ὅτιπερ κἀν τοῖς γράμμασι πολλὴν αὐτοῦ εἶναι τὴν καταφορὰν ἐπυνθάνετο· πολλοὶ δ' αὐτῷ συνιόντες ὑπῆκουον. Ἀλεξάνδρῳ δ' ἐκεῖνος συχνῶς ἐπέστελλεν, ἵνα τοὺς περὶ Ἄρειον δέξηται τὸ ζήτημα παρωσαμένῳ. Ἐνῆγε δὲ αὐτὸν Ἄρειος μάλιστα παραθήγων τοῖς γράμμασιν· ὧν τινα καὶ τῇ ἱστορίᾳ ἐντάξω, ὡς ἂν καὶ οἱ κοινωνοῦντες τῆς ἀσεβείας καταδηλοι γένωνται, πιστὸς δὲ καὶ Ἀλεξάνδρου δόξοι, μὴ ψευδῆ κατ' αὐτῶν συστησάμενος. Γράφει οὖν Ἄρειος τῷ Νικομηδείας Εὐσεβίῳ πρὸς λέξιν οὕτω·

ΚΕΦΑΛ. Θ'.

Περὶ ὧν Ἄρειος τῷ Νικομηδείας ἔγραψεν Εὐσεβίῳ.

Κυρίῳ ποθεινοτάτῳ ἀνθρώπῳ Θεοῦ, πιστῷ, ὀρθοδόξῳ, Εὐσεβίῳ. Ἄρειος ὁ διωκόμενος ὑπὸ Ἀλεξάνδρου τοῦ πάππα ἀδίκως διὰ τὴν πάντα νικῶσαν ἀλήθειαν, ἧς καὶ σὺ ὑπερασπίζῃ, ἐν Κυρίῳ χαίρειν. Τοῦ Πατρός μου Ἀμμωνίου ἐρχομένου εἰς τὴν Νικομήδειαν, εὔλογον ὠφειλόμενον προσαγορεῦσαί σε ἐφάνη δι' αὐτοῦ· ὁμοῦ τε καὶ ὑπομνῆσαι τὴν ἔμφυτόν σου ἀγάπην καὶ διάθεσιν, ἣν ἔχεις πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς διὰ τὸν Θεὸν καὶ τὸν Χριστὸν αὐτοῦ· ὅτι μεγάλως ἡμᾶς ἐκπορθεῖ καὶ ἐκδιώκει, καὶ πάντα κάλων κινεῖ καθ' ἡμῶν ὁ ἐπίσκοπος· ὥστε ἐκδιῶξαι ἡμᾶς ἐκ τῆς πόλεως, ὡς ἀνθρώπους ἀθέους· ἐπειδὴ οὐ συμφωνοῦμεν αὐτῷ δημοσίᾳ λέγοντι, Ἀεὶ Θεὸς, ἀεὶ Υἱός· ἅμα Πατὴρ, ἅμα Υἱός. Συνυπάρχει ἀγεννήτως ὁ Υἱὸς τῷ Θεῷ. Ἀεὶ-

γενὴς ἐστιν, ἀγεννητογεννής ἐστιν. Οὔτε ἐπινοίᾳ οὔτε ἀτόμῳ τινὶ προάγει ὁ Θεὸς τοῦ Υἱοῦ. Ἀεὶ Υἱὸς, ἀεὶ Χριστός. Ἐξ αὐτοῦ ἐστι τοῦ Θεοῦ Υἱός. Καὶ ἐπειδὴ Εὐσέβιος ὁ ἀδελφός σου ἐν Καισαρείᾳ, καὶ Θεόδοτος, καὶ Παυλῖνος, καὶ Ἀθανάσιος, καὶ Γρηγόριος, καὶ Ἀέτιος, καὶ πάντες οἱ κατὰ τὴν ἀνατολὴν λέγουσιν, ὅτι προϋπάρχει ὁ Θεὸς τοῦ Υἱοῦ ἀνάρχως, ἀνάθεμα ἐγένοντο· δίχα μόνου Φιλογονίου καὶ Ἑλλανίκου καὶ Μακαρίου, ἀνθρώπων αἱρετικῶν ἀκατηχήτων, τὸν Υἱὸν λεγόντων οἱ μὲν ἐρυγὴν, οἱ δὲ προβολὴν, οἱ δὲ συναγέννητον. Καὶ τούτων τῶν ἀσεβῶν οὐδὲ ἀκοῦσαι δυνάμεθα, κἂν μυρίους θανάτους ἐπαπειλῶσιν ἡμῖν οἱ αἱρετικοί. Ἡμεῖς δὲ τί λέγομεν καὶ φρονοῦμεν, καὶ ἐδιδάξαμεν καὶ διδάσκομεν; Ὅτι ὁ Υἱὸς οὐκ ἔστιν ἀγέννητος, οὐδὲ μέρος ἀγέννητον κατ' οὐδένα τρόπον, οὔτε ἐξ ὑποκειμένου τινός· ἀλλ' ὅτι θελήματι καὶ βουλῇ ὑπέστη πρὸ χρόνων καὶ αἰώνων, πλήρης Θεὸς μονογενής· ἀναλλοίωτος καὶ πρὶν γεννηθῇ, ἤτοι κτισθῇ, ἢ ὁρισθῇ, ἢ θεμελιωθῇ, οὐκ ἦν. Ἀγέννητος γὰρ οὐκ ἦν. Διωκόμεθα δὲ, ὅτι εἴπαμεν, Ἀρχὴν ἔχει ὁ Υἱὸς, ὁ δὲ Θεὸς ἀναρχός ἐστι· διὰ τοῦτο διωκόμεθα· καὶ ὅτι εἴπαμεν ὅτι ἐξ οὐκ ὄντων ἐστίν. Οὕτως δὲ εἴπαμεν, καθότι οὐ μέρος Θεοῦ ἐστιν, οὐδὲ ἐξ ὑποκειμένου τινός· διὰ τοῦτο διωκόμεθα· λοιπὸν σὺ οἶδας. Ἐρρῶσθαί σε ἐν Κυρίῳ εὔχομαι, μεμνημένον τῶν θλίψεων ἡμῶν, συλλουκιανιστὰ ἀληθῶς Εὐσέβιε. »

A semper genitus est, ab ingenito genitus est, neque cogitatione neque momento aliquo præcedit Deus Filium, semper Deus, semper Filius, semper Christus, ex ipso Deo est Filius. Et propterea quod Eusebius frater tuus Cæsariensis, et Theodotus, et Paulinus, et Athanasius, et Gregorius, et Aetius, et Orientales omnes dicunt, Deum qui sine principio est, præexsistere Filio, anathema facti sunt: excepto solo Philogonio et Hellanico et Macario hæreticis, nullisque doctrinæ hominibus. Ex quibus Filium quidam eructationem, aliqui germen, nonnulli coingenitum dicunt. Quorum impietatem ne audire quidem possimus, etiamsi mille mortis cruciatus nobis minentur atque intentent hæretici. Nos vero quid dicimus et sentimus, docuimus et B docemus? Quod Filius non est ingenitus, neque pars ingenita ullo prorsus modo, neque ex subjecto quopiam: sed quod voluntate et consilio substiterit ante tempora et sæcula, plenus Deus unigenitus, immutabilis: et priusquam gigneretur, aut crearetur, aut designaretur, aut fundaretur, non fuerit: ingenitus enim non erat. Affligimur autem quod diximus, principium habere Filium, Deum autem esse absque principio: propterea, inquam, persecutionem patimur, et quod diximus, ex non exsistentibus eum esse. Idque ita diximus, quod neque pars Dei, neque ex subjecto quopiam est: hanc ob causam affligimur. Reliquum ipse nosti. Valere te in Domino, memoremque tribulationum nostrarum esse opto, Collucianista (1) vere, pie Eusebie. »

Οἱ μέντοι καταλεγέντες ἦσαν Εὐσέβιος μὲν ὁ Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης ἐπίσκοπος, ὁ Παμφίλου λεγόμενος· Λαοδικείας δὲ ἦν ὁ Θεόδοτος· Παυλῖνος δὲ τῇ Τυρίων ἐπεσκόπει· τὴν δ' Ἀνάζαρβον διεῖπεν ὁ Ἀθανάσιος· Βηρυτοῦ δὲ Γρηγόριος ἦν· Αὐδὼν δὲ, ἡ νῦν καλεῖται Διόσπολις, ὁ Ἀέτιος. Οὗτοι μὲν ἦσαν οἱ συμφωνοῦντες Ἀρείῳ· τῆς δ' ἐναντίας ἐκάλει μοίρας τὸν τῆς Ἀντιόχου Φιλογόνιον, Ἑλλάνικόν τε τὸν Τριπόλεως, καὶ τὸν Ἱεροσολύμων Μακάριον, οὓς συκοφαντῶν, αἱρετικοὺς ὀνομάζει· οἱ συναΐδιον καὶ προαιώνιον, ὁμότιμόν τε καὶ ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ Θεῷ τὸν Υἱὸν ἐδογμάτιζον. Ἐκ δὴ ταύτης κινηθεὶς τῆς γραφῆς, πολλοὺς μὲν καὶ ἄλλους ἐρέθιζε, τὸν ἰὸν τῆς αἱρέσεως ἐξεμῶν ὁ Εὐσέβιος. Οἷα δὲ Παυλίνῳ τῆς Τυρίων Ἐκκλησίας ἡγουμένῳ γέγραφεν, ἀκούειν χρεών.

C Porro qui hic enumerantur, sunt: Eusebius, Cæsareæ Palæstinæ episcopus, qui dicitur Pamphili: Theodotus Laodiceæ, Paulinus Tyri, Athanasius Anazarbi, Gregorius Beryti, Aetius Lydæ, quæ nunc Diospolis vocatur: hi Arianarum partium fuere. Adversarum autem nominat Philogonium Antiochenum, **552** Hellanicum Tripolitanum et Macarium Hierosolymitanum, quos sycophantice hæreticos vocat, quod coæternum et antesæculare, ejusdemque honoris et ejusdem substantiæ cum Patre Filium esse docuerint. Hoc scripto permotus Eusebius, cum plures alios venenum hæresis evomens incitavit, tum ad Paulinum Tyriæ Ecclesiæ antistitem litteras dedit, quas audire convenit.

D

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Οἷα ὁ Νικομηδείας Εὐσέβιος Παυλίνῳ τῷ Τυρίων ἐπισκόπῳ ἐπέστειλε.

« Τῷ δεσπότῃ μου Παυλίνῳ Εὐσέβιος ἐν Κυρίῳ χαίρειν. Οὔτε ἡ τοῦ δεσπότου μου Εὐσεβίου σπουδὴ ὑπὲρ τοῦ ἀληθοῦς λόγου παρεσιωπήθη, ἀλλ' ἔφθασεν ἕως καὶ ἡμῶν, οὔτε ἡ σοῦ σιωπὴ ἐπὶ τούτῳ, δέσποτα. Καὶ ὅσον ἀκόλουθον, ἐπὶ μὲν τῷ δεσπότῃ μου Εὐσεβίῳ ηὐφράνθημεν· ἐπὶ σοὶ δὲ λυπούμεθα, στοχαζό-

CAPUT X.

Quæ Eusebius idem Paulino Tyrio episcopo scripserit.

Domino meo Paulino Eusebius in Domino salutem. Neque egregium domini mei Eusebii pro verbo veritatis (2), de quo ad nos est renuntiatum, studium: neque tuum eadem de re silentium, domine, tacitum apud nos est. Itaque pro eo atque convenit, de domino quidem meo Eusebio læta-

(1) Collucianistam Eusebium vocat, quasi condiscipulum, qui secum Lucianum presbyterum Antiochenum martyrem, sacras litteras Antiochiæ docentem, audierit.

(2) Eusebium Pamphili Cæsariensem antistitem intelligit.

mur : de te autem dolemus, tanti viri silentio causam nostram damnari existimantes. Quapropter te, qui nosti prudenti viro minime omnium convenire, ut aliena et absurda sentiat veritatemque obticeat, hortor, ut spiritu mentem tuam ad scribendum redintegrante, scribere tandem de rebus iis incipias quæ et tibi et auditoribus futuræ sunt utiles : præcipue, si consentanea Scripturæ, vestigiis verborum et sententiarum ejus insistens, scribere animum induxeris. Neque enim duo ingenita audivimus, neque unum in duo divisum, sed neque corporeum quid perpessioni obnoxium didicimus aut credidimus, domine : verum unum quidem ingenitum : unum vero ab ipso vere, non autem ex substantia ejus factum, prorsus naturæ ingeniti non particeps : neque quod ex substantia ejus sit, sed factum plane sit, aliud natura atque virtute, ad perfectam similitudinem affectionis et virtutis factoris ipsius factum. Cujus principium non verbo tantum inenarrabile, sed neque mente, non dico hominum, sed eorum, quæ supra homines sunt, omnium, comprehensibile esse credimus. Proindeque non nostris ipsorum rationibus freti, sed sacræ Scripturæ auctoritatibus edocti, dicimus, conditum esse et fundatum et genitum substantia, **553** et immutabili atque inenarrabili natura et similitudine ad factorem ipsum, sicuti ipse dicit Dominus : *Deus creavit me in initio viarum ejus, ante omnes colles gignit me* [1]. Si vero ex ipso, hoc est, ab ipso erat, ceu pars ejus, aut ex defluxu substantiæ, non jam creatus neque fundatus esse diceretur : id quod ipse quoque, domine, profecto non ignoras. Quod enim ex ingenito exsistat, conditum jam ab alio, vel a seipso, fundatumve non sit, utpote ab initio ingenitum exsistens. Si vero genitum id esse dicatur, indicium quoddam de se præbeat, veluti ex paterna substantia genitum, et quod eamdem habeat ex eo naturam, scimus quod non de eo solo genitum esse, Scriptura, verum etiam de aliis, illi per omnia natura dissimilibus, loquitur. Nam et de hominibus dicit [2] : *Filios genui et exaltavi, ipsi autem spreverunt me.* Et, *Deum qui genuit te, dereliquisti* [3]. Et in aliis quid dicit? *Qui genuit guttas roris* [4] : non naturam ex natura, sed cujuslibet rei quæ generatur, ex voluntate ejus, generationem deducens. Nihil enim est ex substantia ejus, verum omnia voluntate ejus, pro se quodque, genita sunt, sicuti genita sunt. Atque ille quidem Deus, hæc vero ad similitudinem ejus ratione sua similia futura, et tamen omnia ex Deo. Quæ tu accepta et elaborata, pro ea quæ tibi divinitus adest gratia, ad dominum meum Alexandrum perscribe. Persuasum enim habeo, si ad hominem scripseris, te eum permoturum esse. Saluta omnes in Domino. Valentem te, et pro nobis orantem, divina gratia conservet, domine. »

A μενοι τὴν σιωπὴν ἀνδρὸς τοσούτου ἧτταν ἡμῶν εἶναι. Διὸ παρακαλῶ σε, εἰδότα ὡς ἀπρεπὲς ἀνδρὶ φρονίμῳ ἀλλοῖα φρονεῖν, καὶ σιωπᾷν τἀληθῆ, ἀνασκευάσαντι τῷ πνεύματι τὸν λογισμὸν, περὶ τὸ γράφειν ἄρχου λυσιτελοῦντος; καὶ σοὶ καὶ τοῖς ἀκούουσί σου· μάλισθ' ὅταν κατ' ἀκολουθίαν τῆς Γραφῆς καὶ τοῖς ἤχνεσι τῶν λόγων αὐτῆς καὶ τῶν βουλημάτων ἐθέλοις γράφειν. Οὔτε γὰρ δύο ἀγέννητα ἀκηκόαμεν, οὔτε ἓν εἰς δύο διῃρημένον, οὐδὲ σωματικόν τι πεπονθὸς (1) μεμαθήκαμεν ἢ πεπιστεύκαμεν, δέσποτα· ἀλλ' ἓν μὲν τὸ ἀγέννητον· ἓν δὲ τὸ ὑπ' αὐτοῦ ἀληθῶς καὶ ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ γεγονὸς, καθόλου τῆς φύσεως τῆς ἀγεννήτου μετέχον, ὡς οὐκ ἂν ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ, ἀλλὰ γεγονὸς ὁλοσχερῶς, ἕτερον τῇ φύσει καὶ δυνάμει πρὸς τελείαν B ὁμοιότητα διαθέσεώς τε καὶ δυνάμεως τοῦ πεποιηκότος γενόμενον. Οὗ τὴν ἀρχὴν οὐ λόγῳ μόνον ἀδιήγητον, ἀλλὰ καὶ ἐννοίᾳ, οὐκ ἀνθρώπῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν ὑπὲρ ἀνθρώπους, πάντων εἶναι ἀκατάληπτον πεπιστεύκαμεν· καὶ ταῦτα, οὐχὶ λογισμοὺς ἑαυτῶν ὑποτιθέμενοι, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἁγίας Γραφῆς μεμαθηκότες, λέγομεν κτιστὸν εἶναι, καὶ θεμελιωτὸν, καὶ γεννητὸν τῇ οὐσίᾳ, καὶ τῇ ἀναλλοιώτῳ καὶ ἀῤῥήτῳ φύσει καὶ τῇ ὁμοιότητι πρὸς τὸν πεποιηκότα μεμαθήκαμεν, ὡς αὐτὸς ὁ Κύριός φησιν· *Ὁ Θεὸς ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ· πρὸ δὲ πάντων βουνῶν γεννᾷ με.* Εἰ δὲ ἐξ αὐτοῦ, τοῦτ' ἔστιν, ἀπ' αὐτοῦ ἦν, ὡς ἂν μέρος αὐτοῦ ἢ ἐξ ἀποῤῥοίας τῆς οὐσίας, οὐκ ἂν ἔτι κτιστὸν, οὐδὲ θεμελιωτὸν εἶναι ἐλέγετο· οὐδὲ αὐτὸς ἀγνοεῖς, κύριε, ἀληC θῶς· τὸ γὰρ ἐκ τοῦ ἀγεννήτου ὑπάρχον κτιστὸν ἔτι ὑφ' ἑτέρου ἢ αὐτοῦ, ἢ θεμελιωτὸν, οὐκ ἂν εἴη, ἐξαρχῆς ἀγέννητον ὑπάρχον. Εἰ δὲ τὸ γεννητὸν αὐτοῦ λέγεσθαι ὑπόφασίν (2) τινα παρέχει, ὡς ἂν ἐκ τῆς οὐσίας τῆς πατρικῆς· αὐτὸν γεγονότα, καὶ ἔχειν ἐκ τούτου τῆς φύσεως τὴν ταυτότητα, γινώσκομεν ὡς οὐ περὶ αὐτοῦ μόνου τὸ γεννητὸν εἶναί φησιν ἡ Γραφὴ, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ἀνομοίων αὐτῷ κατὰ πάντα τῇ φύσει. Καὶ γὰρ καὶ ἐπ' ἀνθρώπων φησίν, *Υἱοὺς ἐγέννησα καὶ ὕψωσα· αὐτοὶ δέ με ἠθέτησαν·* καὶ, *Οὐκ τὸν γεννήσαντά σε ἐγκατέλιπες.* Καὶ ἐν ἑτέροις τί φησιν; *Ὁ τετοκὼς βώλους δρόσου·* οὐ τὴν φύσιν ἐκ τῆς φύσεως διηγούμενος, ἀλλὰ τὴν ἐφ' ἑκάστῳ τῶν γενομένων ἐκ τοῦ βουλήD ματος αὐτοῦ γένεσιν· οὐδὲ γάρ ἐστιν ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ· πάντα δὲ βουλήματι αὐτοῦ γενόμενα, ἕκαστον ὡς καὶ ἐγένετο· ὁ μὲν γὰρ Θεὸς, τὰ δὲ πρὸς ὁμοιότητα αὐτοῦ λόγῳ ὅμοια ἐσόμενα· πάντα δὲ ἐκ τοῦ Θεοῦ. Ἅπερ λαβὼν καὶ ἐξεργασάμενος, κατὰ τὴν προσοῦσάν σοι θεόθεν χάριν, γράψαι τῷ δεσπότῃ μου Ἀλεξάνδρῳ σπούδασον. Πεπίστευκα γὰρ ὡς, εἰ γράψεις αὐτῷ, ἐντρέψεις αὐτόν. Πάντας πρόσειπε τοὺς ἐν Κυρίῳ. Ἐῤῥωμένον σε, καὶ ὑπὲρ ἡμῶν εὐχόμενον, ἡ θεία χάρις διαφυλάττοι σε, δέσποτα. »

[1] Prov. VIII, 22. [2] Isa. I, 2. [3] Deut. XXXII, 18. [4] Jol. XXXVIII, 28.

(1) Hoc est, diminutionem, decrementum.

(2) Alii habent ὑπόθεσιν.

ΚΕΦΑΛ. ΙΑ'.

Περὶ τῶν ὑπὲρ Ἀρείου συνόδων· καὶ περὶ τῆς τὴν οἰκουμένην διαλαβούσης συγχύσεως διὰ τοῦτον.

Τοιαῦτα καὶ οὗτοι ἔγραφον πρὸς τὸν κατὰ τῆς ἀληθείας ὁπλιζόμενοι πόλεμον. Ὡς δὲ πολλὰ γράφοντες ἥκιστα πείθειν τὸν Ἀλέξανδρον εἶχον, χαλεπαίνοντες ἦσαν ὡς ὑβρισμένοι· καὶ σπουδὴν ἐτίθεντο τὸ Ἀρείου κρατῦναι δόγμα. Καὶ δὴ ἐν τῇ Βιθυνῶν τὸ τῆς ἀσεβείας συγχροτήσαντες ἐργαστήριον, τοῖς ἀνὰ τὴν οἰκουμένην οἱ περὶ Εὐσέβιον ἐπισκόποις ἔγραψαν, Ἀρειόν τε καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ κοινωνίας ἀξιοῦν· εἶναι γὰρ αὐτοῖς ἐρρωμένην τὴν περὶ τὸ δόγμα δόξαν· καὶ Ἀλέξανδρον δὲ ταυτὸ τοῦτο δρᾶσαι παρασκευάζειν. Ὡς δὲ οὐδὲν ἧττον τὸ σπούδασμα παρὰ γνώμην ἐξέβαινεν, Ἀλεξάνδρου τοῖς ἅπαξ κατ' Ἀρείου δεδογμένοις ἐμμένοντος, ἀπειπὼν Ἄρειος, πρεσβείαν ἔστελλε Παυλίνῳ τε καὶ Εὐσεβίῳ τῷ Πάμφιλου, καὶ Πατροφίλῳ τῷ Σκυθοπόλεως, καὶ περὶ ἐκείνους συστήματι, ἐπιτετράφθαι οἱ καὶ τοῖς ἀμφ' αὐτὸν, τὸν περὶ αὐτὸν ὡς πρότερον ἐκκλησιάζειν λαὸν, οἷα δὴ καὶ τὴν τῶν πρεσβυτέρων τάξιν ἐκ πολλοῦ ἔχοντα, ἔθους ἐκ παλαιοῦ κρατήσαντος ἕνα μὲν εἶναι τὸν κατὰ πάντων ἐπίσκοπον, τοὺς δὲ πρεσβυτέρους ἰδίας τὰς ἐκκλησίας ἔχειν, καὶ τὸν λαὸν ἐκεῖσε συνάγοντας ἐκδιδάσκειν. Οἱ δὲ δέχονται τὴν πρεσβείαν· καὶ ἐν Παλαιστίνῃ μεθ' ἑτέρων γενόμενοι, τὴν Ἀρείου αἴτησιν ἐκπληροῦσιν, ἐγγράφως διαταξάμενοι συνάγειν μὲν ὡς πρότερον Ἄρειον, Ἀλεξάνδρῳ γε μὴν ὑποκεῖσθαι· δεῖσθαι δὲ καὶ ἀντιβολεῖν τῆς ἐκείνου κατατυγχάνειν εἰρήνης τε καὶ ἑνώσεως. Καὶ ἄλλη δ' ἐν Αἰγύπτῳ σύνοδος ὑπὲρ τούτων συνίστατο. Συνέπραττε δὲ αὐτῷ καὶ Μελίτιος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν, οἱ τῆς Ἐκκλησίας πρὸ βραχέος σχισθέντες, καὶ τὰ μέγιστα συνελαμβάνοντο ,ἅτε δὴ καὶ οὗτοι κακῶς πρὸς Ἀλέξανδρον διακείμενοι. Τίς δὲ ὁ Μελίτιος οὗτος φθάνομεν εἰρηκότες. Τοῖς δὲ κατ' Αἴγυπτον καὶ ταῖς ἁπανταχοῦ ἐκκλησίαις διασπαρείσης τῆς αἱρέσεως, ἔρις ἐν ἑκάστοις ἄμαχος ἀνηγείρετο. Ὁ δὲ κοινὸς ὄχλος κρίνων ἦν τὰ τοιαῦτα· καὶ ἐπ' ἀγορᾶς προὔκειντο, τῶν μὲν τοῖσδε, τῶν δ' ἐκείνοις προστιθεμένων καὶ ἐπικλινομένων. Τραγῳδία τε καὶ γέλως ἀντίκρυς τὰ δρώμενα ἦσαν. Οὐ γὰρ ἀλλόγλωσσοι ταῖς ἐκκλησίαις ἐπεστράτευον, ἀλλ' ὁμοδίαιτοι καὶ ὁμόφυλοι κατ' ἀλλήλων ὡπλίζοντο, ταῖς γλώσσαις οἷα δρᾶσι χρώμενοι· καὶ ὑπ' ἀλλήλων κατησθίοντο ἕκαστοι. Εἰς τοσοῦτον δ' ἀτοπίας προέβη τὸ πρᾶγμα, ὡς δημοσίᾳ ἐν καταγέλωτι τὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐκεῖσθαι. Νεανικῶς γὰρ διαπληκτιζόμενοι, πρέσβεις ἔστελλον, ὁποῖον τῶν μερῶν μεῖζονα περιαθροίσει τὸν σύλλογον. Γράμματα δ' ἐναντία παρ' ἑκάστοις ἐπέμποντο, ὡς πλεῖστα καὶ Ἀλέξανδρον καὶ Ἄρειον ταῖς σφετέραις δόξαις συναγαγεῖν· ὡς ἐξ ἐκείνων καὶ τὰς ἐξῆς αἱρέσεις Ἀρειανῶν, Εὐνομιανῶν, καὶ ὅσων ἄλλων, τὴν πρόφασιν τῆς συστάσεως ἐσχηκέναι.

CAPUT XI.

De synodis pro Ario coactis, et de turba et confusione quæ orbem propter Arium invasit.

Ta.ia et isti scripserunt, adversus veritatem bellum instituentes. Postquam autem diu multumque scribentes, persuadere Alexandro quod volebant non potuere, perinde atque injuria affecti essent, ægre id ferentes, magno studio in hoc incubuere ut Arii dogma obtineret. Et in Bithyniæ primaria urbe, impietatis instituta officina, Eusebius ad plerosque orbis Christiani episcopos litteras dedit, ut Arium sectatoresque ejus ad communionem admitterent. Sic enim futurum, ut ingentem de dogmate consequerentur gloriam, et Alexandro, ut idem faceret, auctores fierent. **554** Ut vero nihilo magis cœptum eorum ex sententia processit, quod Alexander in eis quæ semel decrevisset, constanter perseveraret, desperata ea re Arius internuntios ad Paulinum, et Eusebium Pamphili, et Patrophilum Scythopolitanum, et ad illorum collegium misit, ut sibi sectatoribusque suis populi sui in ecclesia cogendi, sicuti antea fecissent, potestas fieret, petens: quippe qui longo ipse jam tempore ordinem locumque suum inter presbyteros haberet, et ex consuetudine antiqua unus quidem omnibus præsset episcopus, presbyteri autem suas ipsi regerent ecclesias, atque in eis populum congregatum pro concione docerent. Illi legationem hominis suscipiunt, et cum aliis in Palæstina convenientes, petitionemque ejus adimplentes, decretum in scriptum referunt: Arium quidem, ut antea, conventus cogere posse: Alexandro autem subditum esse, deprecarique et supplicare ei, quo in gratiam unionemque ejus pervenire posset, debere. Sed et alia quoque in Ægypto synodus hac de re acta. Ario Melitius etiam sectatoresque ejusdem faverunt, eumque maxime juverunt: qui et ipsi non ita pridem ab Ecclesia desciverant, et male erga Alexandrum animati erant. Quis autem Melitius iste fuerit, jam antea diximus. Cæterum hæresi hac per Ægyptum et alibi passim in ecclesiis vulgata, dissidium ubique implacabile excitatum est. Et vulgus judicium earum rerum sibi sumebat. Agebatur de his publice in foro, aliis ad hanc, aliis ad illam partem animi affectione inclinantibus. Eaque rerum facies risum prorsus tragicumque præbebat spectaculum. Siquidem non peregrini et advenæ Ecclesias oppugnabant, sed cives ac tribules quotidiana consuetudine inter se conjuncti, bellum intestinum gerebant, linguis pro hastis utentes, et seipsos invicem mordentes. In eam sane indignitatem res evasit, ut publice Christianismus ad locum et ludibrium omnibus expositus esset. Juveniliter namque inter se decertantes, legationes circummittebant, utra pars majorem ad se pertraheret hominum frequentiam. Et quamplurimæ epistolæ, inter se contrariæ, passim mittebantur ab eis qui vel Alexandrum vel Arium opinionibus suis assentiri cupiebant. **555** Unde deinceps, quæ secutæ sunt hæreses Arianorum, Eunomianorum, et si quæ sunt aliæ, dissidii et conflictationis occasionem sumpsere.

CAPUT XII.

Ut Constantinus audita Ecclesiæ contentione, Hosium Hispanum in Orientem miserit, ad concordiam inter dissidentes conciliandam.

Quæ contentio cum ad imperatoris quoque aulam pervenisset, non mediocriter, ea audita, laudatissimus permotus est atque indoluit princeps. Et gravi in animo concepto mœrore, propriam eam reputavit esse calamitatem. Confestim ergo flammam accensam exstinguere, et quam celerrime malorum fontem obturare studuit. Verebatur enim, quod nuper admodum religio vigere cœpisset, multos ejusmodi opinionum dissensione adductos, fidem aversaturos esse. Itaque litteris scriptis, et Arium et Alexandrum objurgans, vitio eis vertit quod, quæ latere potuerint, quæstionem in medium attulerint : et nimia ad contendendum inclinatione, ea perperam vulgarint, quæ neque movere, neque prorsus in animum admittere, aut certe, si admisissent, silentio tegere, neque ita inter sese dissidere, quamvis illis tum de dogmate non conveniret, debuissent. Omnium quippe maxime necessarium unum esse putavit, ut de divina providentia consentiamus, et omnes eamdem fidem servemus. Exquisite vero de ejusmodi rebus inquirere, secundarum esse partium. Quod si ambiguæ emergerent sententiæ, rectius eas in recessibus mentis tanquam in umbra, regi. Quapropter ut a talibus contentionis nugis alienissimi, idem sentirent, eos est cohortatus : ægre sibi esse quam maxime testatus, homines tales et urbes Orientales, quamvis usu publico id flagitante, ipsamque adeo Alexandriam, tanto sibi ejus dissidii impedimento objecto, visere.

Talia quædam objurgatione et suasione temperata, Alexandro et Ario sapientissimus scripsit imperator. Graviter etiam admodum tulit, quod audisset, quosdam in Oriente festum Paschæ diem non eodem tempore quo reliquos omnes Christianos, celebrare : eosque cum singulare quiddam sibi usurpare, atque a destinato receptæ ab aliis consuetudinis instituto recedere, tum ferias eas Judaico quodam more peragere; quapropter fieret ut tam lætus et festus Christianorum conventus obscuraretur, et dissensione depravaretur. Itaque consentientem statum Ecclesiis conciliare volens, **556** utraque in re inhibere mali currentem impetum, priusquam latius ad plures perveniret, et seditionem ad concordiam reducere studuit. Ejus rei gratia, virum et vita et doctrina insigni præditum, qui cum aliis in rebus præclarus esset, tum in tuenda fidei professione paulo antea magnam sibi gloriam comparasset, quique in maxima apud imperatorem veneratione et honore præcipuo esset, nomine Hosium, civitatis Corduhæ in Hispania episcopum, ex omnibus familiaribus suis delectum, cum litteris ad eos qui in Ægypto inter se dissidebant conciliandos et ad concordiam reducendos : et item ad eos qui in Oriente Ecclesiis aliis se Paschali die celebrando non accommodabant, ad

ΚΕΦΑΛ. ΙΒ'.

Ὡς ἀκούσας τὴν τῆς Ἐκκλησίας ἔριν ὁ Κωνσταντῖνος, Ὅσιον τὸν Ἱσπανὸν εἰς τὴν ἕω ἀπέστειλεν εἰς διαλλαγὰς χωρῆσαι τοῖς στασιάζουσιν.

Ἐπεὶ δὲ ἡ ἔρις ἄχρι καὶ τῶν βασιλείων ἐφοίτα, οὐ μετρίως ἐδυσφόρησε διακούσας ὁ πανεύφημος βασιλεύς. Περιαλγὴς δὲ τὴν ψυχὴν γενόμενος, οἰκείαν ἐλογίσατο συμφορὰν· καὶ παραχρῆμα σβέσαι τὴν ἀναπτομένην φλόγα σπουδὴν ἐποιεῖτο, καὶ τὴν τῶν κακῶν ὡς τάχος ἐμφράξαι πηγήν. Καὶ γὰρ ἔφετο προσράτως ἤδη τῆς θρησκείας αὔξειν ἀρχομένης, πολλοὺς τῇ διαφωνίᾳ τῆς δόξης ἀποστραφῆναι τὴν πίστιν· καὶ γράφων, ἐν αἰτίαις ἐτίθει καὶ Ἄρειον καὶ Ἀλέξανδρον, ἐγκαλῶν, οἳ; δυναμένην λαθεῖν ζήτησιν ἦγον εἰς μέσον· καὶ τῇ ἄγαν τοῦ φιλονεικεῖν μεταχλίσει, παράγειν ἃ μήτε κινεῖν ἔδει, μήτε τὴν ἀρχὴν ἐνθυμεῖσθαι· καὶ ἐνθυμηθέντας, σιωπῇ κρύπτειν· μηθ' οὕτως ἀλλήλων ἀποδιίστασθαι, εἰ καὶ τέως περί τε τοῦ δόγματος διαφέροντας. Τὸ γὰρ ἀναγκαῖον ἓν εἶναι, περὶ τῆς θείας προνοίας συμφωνεῖν πάντας, καὶ τὴν αὐτὴν τηρεῖν πίστιν. Τὸ δ' ἀκριβολογεῖν περὶ τῶν τοιούτων ἐν δευτέρῳ τίθεσθαι. Εἰ δὲ καὶ ἀμφίβολοι γένοιντο γνῶμαι, ἐν ἀπορρήτῳ τῆς διανοίας ἐπηλυγάζειν. Διό τοι καὶ τῆς περὶ τὰ τοιαῦτα λίσσης ὡς παρδευτέρου γενομένους, τὰ ἴσα φρονεῖν ὑπετίθει· ἔχεσθαι γὰρ τοῖς τοιούτοις ὡς πλείστου· καί γε πρόθυμον εἶδέναι καὶ τὰς κατὰ τὴν ἕω πόλεις ἴδειν καὶ αὐτὴν Ἀλεξάνδρειαν τὴν τοιαύτην ἔριν καθίστασθαι ἐμποδών.

Τοιαῦτα δή τινα σύμμικτα ῥέμφει καὶ συμβουλῇ Ἀλεξάνδρῳ καὶ Ἀρείῳ ὁ πάνσοφος ἔγραφε βασιλεύς. Λίαν δὲ χαλεπῶς ἔφερε πυνθανόμενος, καί τινας κατὰ τὴν ἕω τὴν τοῦ Πάσχα ἑορτὴν μὴ ἐπὶ μιᾶς ἄγειν ἡμέρας, ὡς τοὺς ἄλλους ἅπαντας Χριστιανούς· διαφόρους δ' ἐντεῦθεν καθίστασθαι· καὶ τῷ ἀκοινωνήτῳ μὲν μὴ διίστασθαι, ἅτε δὲ Ἰουδαϊκώτερον ἐπιτελοῦντας αὐτό, συμβαίνειν τὸ φαιδρὸν τῆς πανηγύρεως ἀμαυροῦσθαι τῇ διχονοίᾳ καὶ καταβλάπτεσθαι. Καί γε τὸ ἀστασίαστον τῇ Ἐκκλησίᾳ πραγματευόμενος, ἐσπούδασε δι' ἀμφοτέρα προκαταλαβεῖν τὴν τοῦ κακοῦ ῥύμην, πρὶν εἰς πολλοὺς διαβῇ, καὶ τὸ στασιάζον συναγαγεῖν εἰς ὁμόνοιαν. Καὶ δή τινα τῶν ἀμφ' αὐτὸν βίῳ τε καὶ λόγῳ διάσημον ἄνδρα εὑρών· διαβόητον μὲν κἂν τοῖς ἄλλοις, κἂν ταῖς ὑπὲρ τῆς πίστεως ὁμολογίαις μικρῷ πρόσθεν εὐδοκιμήσαντα· δι' αἰδοῦς δὲ καὶ ὅτι πλείστης ἦγε τιμῆς τοῦτον ὁ βασιλεύς· ὄνομα δ' ἐκείνῳ Ὅσιος ἦν· μιᾶς δὲ τῶν ἐν Ἱσπανίᾳ πόλεων τὴν ἐπισκοπὴν ἐκυρροῦτο· Κουρδούβη δὲ ἐκαλεῖτο· τοῦτον μετὰ γραμμάτων τοῖ; ἐν Αἰγύπτῳ στασιάζουσιν ἔπεμπε, καταλλάξαι τε καὶ εἰς ὁμόνοιαν ἀγαγεῖν· ἔτι δὲ καὶ τοῖς περὶ τὴν ἑορτὴν διαφερομένοις κατὰ τὴν ἕω τὴν συμφωνίαν βραβεῦσαι. Μέρος δὲ ὧν ἐπεφέρετο γραμμάτων, οὐκ ἂν δι' ὄχλου γένοιτο, εἴ γε τῇ συγγραφῇ παραθείημεν· τὸ γὰρ

πλήρες Εὐσέβιος ἐν τῷ τρίτῳ τῶν πρὸς Κωνσταντῖνον βιβλίων ἀνέγραψεν. Ἔχει δὲ οὕτω·

commodum fuerit hoc loco inserere. Epistolam enim totam Eusebius libro tertio eorum quos de Constantino scripsit, de verbo ad verbum retulit. Cujus capita quædam sic habent:

A consentientes nobiscum cæremonias pertrahendos, misit. Litterarum earum partem aliquam non in-

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ'.

Ἐπιστολὴ τοῦ θεοφιλοῦς βασιλέως, Ἀλεξάνδρῳ καὶ Ἀρείῳ πεμφθεῖσα.

« Νικητὴς Κωνσταντῖνος, μέγιστος, σεβαστὸς, Ἀλεξάνδρῳ καὶ Ἀρείῳ. Μανθάνω ἐκεῖθεν ὑπῆρχθαι τοῦ παρόντος ζητήματος τὴν καταβολήν. Ὅταν γὰρ σὺ, ὦ Ἀλέξανδρε, ἐζήτεις παρὰ τῶν πρεσβυτέρων μαθεῖν, τί δή ποτε νοεῖ ἕκαστος αὐτῶν ὑπέρ τινος τόπου τῶν ἐν νόμῳ γεγραμμένων· μᾶλλον δὲ ὑπέρ τινος ματαίου ζητήματος μέρους πυνθάνοιο· σύ τε, ὦ Ἄρειε, ὅπερ ἢ μήτε τὴν ἀρχὴν ἐνθυμηθῆναι, ἢ ἐνθυμηθέντα σιωπῇ πραδοῦναι προσῆκον ἦν, ἀπροόπτως ἐντέθεικας, τῆς ἐν ὑμῖν διχονοίας ἐγερθείσης, ἡ μὲν σύνοδος ἠρνήθη· ὁ δὲ ἁγιώτατος λαὸς εἰς ἀμφοτέρους σχισθεὶς, ἐκ τῆς τοῦ κοινοῦ σώματος ἁρμονίας ἐχωρίσθη· οὐκοῦν ἑκάτερος ὑμῶν ἐξ ἴσου τὴν γνώμην παρασχὼν, ὅπερ ἂν ὁ συνθεράπων ὑμῶν δικαίως παραινῇ, δέξασθε. Τί δὲ τοῦτό ἐστιν, οὔτε ἐρωτᾷν ὑπὲρ τῶν τοιούτων ἐξαρχῆς προσῆκον ἦν, οὔτε ἐρωτώμενον ἀποκρίνασθαι. Τὰς γὰρ τοιαύτας ζητήσεις, ὁπόσας οὐ νόμου τινὸς ἀνάγκη προστάττει, ἀλλ' ἀνωφελοῦς ἀργίας ἐρεσχελίᾳ προστίθησιν, εἰ καὶ φυσικῆς τινος γυμνασίας γένοιτο ἕνεκα, ὅμως ὀφείλομεν ἔσω τῆς διανοίας ἐγκλείειν, καὶ μὴ προχείρως εἰς δημοσίας συνόδους ἐκφέρειν, μηδὲ ταῖς πάντων ἀκοαῖς ἀπρονοήτως πιστεύειν. Πόσος γάρ ἐστιν ἕκαστος, ὥστε πραγμάτων οὕτω μεγάλων καὶ λίαν δυσχερῶν δύναμιν ἢ πρὸς τὸ ἀκριβὲς συνιδεῖν, ἢ κατ' ἀξίαν ἑρμηνεῦσαι; Εἰ δὲ καὶ τοῦτο ποιεῖν τις εὐχερῶς νομισθείη, πόσον μέρος τοῦ δήμου πείσει; Ἢ τίς ὃς ταῖς τῶν τοιούτων ἀκριβείαις ἔξω τῆς ἐπικινδύνου παρολισθήσεως ἀντισταίη; Οὐκοῦν ἐφεκτέον ἐν τοῖς τοιούτοις τὴν πολυλογίαν· ἵνα μήπως ἡ ἡμῶν ἀσθένεια τῆς φύσεως, τὸ προτεθὲν ἑρμηνεῦσαι μὴ δυνηθέντων, ἢ ἡ τῶν διδασκομένων ἀκροατῶν βραδυτέρα σύνεσις, πρὸς ἀκριβῆ τοῦ ῥηθέντος κατάληψιν ἐλθεῖν μὴ χωρησάντων, αὖθις ἐξ ἑκατέρου τούτων, ἢ βλασφημίας ἢ σχίσματος, εἰς ἀνάγκην ὁ δῆμος περισταίη. Διόπερ καὶ ἐρώτησις ἀπροφύλακτος, καὶ ἀπόκρισις ἀπρονόητος, τὴν ἴσην ἀλλήλαις ἐπιδιδότωσαν ἐφ' ἑκατέρῳ συγγνώμην. Οὐδὲ γὰρ ὑπὲρ τοῦ κορυφαίου τῶν ἐν τῷ νόμῳ παραγγελμάτων ἡμῖν ἐξήφθη πρόφασις, οὐδὲ καινή τις ὑμῖν ὑπὲρ τῆς τοῦ Θεοῦ θρησκείας αἵρεσις ἀντεισήχθη· ἀλλ' ἵνα καὶ τὸν αὐτὸν ἔχετε λογισμὸν, ὥσπερ τὸ τῆς κοινωνίας σύνθημα. Ὑμῶν γὰρ ἐν ἀλλήλοις ὑπὲρ μικρῶν καὶ λίαν ἐλαχίστων φιλονεικούντων, τοσοῦτον τὸν τοῦ Θεοῦ λαὸν ταῖς ὑμετέραις; ἰθύνεσθαι φρεσὶν οὐ προσήκει διὰ τὸ διχονοεῖν· ἀλλ' οὔτε πρέπον οὔτε ὅλως θεμιτὸν εἶναι πιστεύεται. Ἵνα δὲ μικρῷ παραδείγματι τὴν ὑμετέραν σύνεσιν ὑπομνήσω, λέξω. Ἴστε δὴ καὶ τοὺς φιλοσόφους αὐτοὺς, ὡς ἐνὶ μὲν ὄντας, δόγματι συντίθεινται· πολλάκις δὲ ἔν τινι

CAPUT XIII.

Epistola Deum diligentis imperatoris, ad Alexandrum et Arium missa.

« Victor Constantinus, Maximus, Augustus, Alexandro et Ario. Quæstionis præsentis exordium a vobis isthinc exstitisse intelligo. Cum enim tu, Alexander, a presbyteris requireres quid quisque eorum sentiret de quodam loco legis, seu potius de cujusdam partis inani quæstione interrogares: et tu, Ari, quod vel prorsus in animum non admissum, B vel certe admissum silentio mandatum oportuit, improvide respondendo exponeres, excitata inter vos dissensione, conventus quidem solemnis quibusdam denegatus, sanctissimus autem populus in partes scissus, communis corporis apta et consentiente unione excidit. Itaque uterque vestrum ex æquo sententiam animumque animadvertens, ad quod vos conservus et collega vester legitime ac juste cohortatus fuerit, id suscipiat. Quid vero hoc ipsum est? Neque interrogare de ejusmodi rebus a principio, neque interrogatum respondere, æquum erat. Ejuscemodi enim quæstiones, quas non aliqua legis et religionis nostræ necessitas injungit, sed inanes inutilis otii nugæ proferunt, etiamsi naturalis alicujus excercitationis gratia proponantur, C tamen intra abdita mentis nostræ continere, **557** neque vel facile in publicos conventus producere, vel incaute omnium auribus credere debemus. Quotus enim quisque est qui res ita magnas et difficiles admodum aut certo perspicere, aut rite exponere queat? Quod si quis id sibi facere proclive esse ducat, cui parti plebis id persuadebit? Aut quis tandem erit, qui contra tales tantarum rerum argutias et subtilitates sine periculoso lapsu consistet? Quam ob rem inhibenda est in talibus disputatio longior, ne quo modo, si vel naturæ nostræ imbecillitas quod propositum sit exponere non valeat: vel discentium auditorum hebetius ingenium id quod exquisite dictum sit assequi non D possit, in alterius istorum, blasphemiæ scilicet, aut schismatis atque dissidii, necessitatem populus incidat. Itaque et interrogatio incauta et responsio improvida æquam sibi invicem in utroque veniam concedant. Neque enim de præcipuo aliquo legis nostræ præcepto occasionem concertandi sumpsistis, neque novum aliquod a vobis de cultu Dei institutum est inductum, sed unam eamdemque habetis propositam rationem, sicuti communionis etiam tesseram. Et cum de rebus minimis inter vos contentiose decertetis, minime omnium decet, per dissensionem vos tantam populi Dei multitudinem pro arbitrio vestro ducere. Quod neque decorum, neque prorsus fas esse creditur. Sedenim, ut prudentiam vestram parve

exemplo commonefaciam, non ignoratis sane, philosophis etiam ipsis de uno omnibus convenire dogmate, et persæpe eosdem de parte aliqua sententiarum aut brevium dictorum dissentire : sed enim etiam si scientiæ virtute discordent, corporis tamen unione inter se conspirant. Quod si hoc sic habet, quomodo non multo justius fuerit, vos, qui magni Dei ministri constituti estis, in tantæ religionis instituto unanimes inter vos esse?

τῶν ἀποφάσεων μέρει ὁ αφωνοῦσιν· εἰ καὶ τῇ τῆς ἐπιστήμης ἀρετῇ διαφωνοῦσι, τῇ μέντοι τοῦ σώματος ἑνώσει πάλιν εἰς ἀλλήλους συμπνέουσιν. Εἰ δὲ τοῦτό ἐστι, πῶς οὐ πολλῷ δικαιότερον ὑμᾶς τοῦ μεγάλου Θεοῦ θεράποντας κεθεστῶτας ἐν τοιαύτῃ προαιρέσει θρησκείας, ὁμοψύχους ἀλλήλοις εἶναι; »

« Verum age, deliberatione majore consideremus, et cogitatione prolixiore quod dictum est animadvertamus, an recte propter paucas et vanas verborum inter vos rixas fratres fratribus adversentur, et solemnes conventus impia dissensione per vos segregentur, qui de parvis admodum et minime necessariis rebus mutua contentione decertatis. **558** Vulgaria hæc sunt, et puerilibus mentibus magis convenientia, quam sacrorum et prudentium virorum sapientiæ congruentia. Decedamus nostra sponte a diabolicis tentationibus. Magnus ipse Deus et Salvator omnium nostrum commune omnibus protulit lumen, per cujus providentiam, cœptum hoc mihi, illius longe potentioris famulo (1), ad finem debitum perducere permittite, ut per vos (2), illius populos, mea admonitione, ministerio et cohortationis contentione, ad conventus communionem reducam. Est enim, quemadmodum dixi, una quædam in vobis fides, una instituti vestri sententia, et legis ipsius præceptum, omnibus suis partibus in unum animæ propositum et voluntatem omnia concludit. Hoc ipsum quod vobis inter vos contentionem peperit, quandoquidem non ad totius legis vim refertur, nequaquam apud vos seditionem aliquam et secessionem faciat. Atque hæc dico, non ut omnino necessitatem vobis istam valde puerilem atque incautam, aut qualemcunque tandem quæstionem sopiendi imponam. Potest enim a vobis sincere solemnitas conventus retineri, et communio omnium servari, quamvis maxime in parte quapiam inter vos aliqua sit de re minima dissensio. Siquidem non omnibus nobis, in rebus quibusvis, eadem voluntas est, neque una apud nos natura aut sententia obtinet. Itaque de providentia divina una in vobis sit fides, una sententia, unus de Deo consensus. Ea vero quæ de minimis istis quæstionibus inter vos exquisite inquiritis, tametsi ad eamdem sententiam non deducantur, convenit intra cogitationem retinere atque in animi penetralibus conservare. Itaque facite ut ineffabile illud et præcipuum communis amicitiæ et charitatis sacramentum, et veritatis fides, Deique cultus, et religionis atque legis nostræ honor reverentia, constans et firma apud vos permaneant. Reddite ad mutuam charitatem et gratiam, reddite universo populo suos amplexus, et vos ipsi veluti animas vestras expiantes, rursus alter alterum agnoscite. Jucundior namque persæpe, post depositas inimicitias, reconciliatione

« Ἐπισκεψώμεθα δὲ λογισμῷ μείζονι, καὶ πλείονι συνέσει τὸ ῥηθὲν ἐνθυμηθῶμεν, εἴπερ ὀρθῶς ἔχει δι' ὀλίγας καὶ ματαίας ῥημάτων ἐν ὑμῖν φιλονεικίας ἀδελφοὺς ἀδελφοῖς ἀντικεῖσθαι, καὶ τὸ τῆς συνόδου τίμιον ἀσεβεῖ διχονοίᾳ χωρίζεσθαι δι' ὑμῶν, οἱ πρὸς ἀλλήλους ὑπὲρ μικρῶν οὕτω καὶ μηδαμῶς ἀναγκαίων φιλονεικεῖτε. Δημώδη ταῦτ' ἐστί· καὶ παιδικαῖς ἐννοίαις ἁρμόττοντα μᾶλλον ἢ τῇ τῶν ἱερέων καὶ φρονίμων συνέσει ἀνδρῶν προσήκοντα. Ἀποστῶμεν ἑκόντες τῶν διαβολικῶν πειρασμῶν. Ὁ μέγας Θεὸς καὶ Σωτὴρ ἡμῶν πάντων κοινὸν ἅπασι τὸ φῶς ἐξέτεινεν· ἐφ' οὗ τῇ προνοίᾳ ταύτην ἐμοὶ τῷ θεραπευτῇ τοῦ κρείττονος τὴν σπουδὴν εἰς τέλος ἐνεγκεῖν συγχωρήσατε· ὅπως δι' ὑμῶν τοὺς ἐκείνου δήμους ἐμῇ προσφωνήσει καὶ ὑπηρεσίᾳ καὶ νουθεσίᾳ ἐνστάσει πρὸς τὴν τῆς συνόδου κοινωνίαν ἐπανάγοιμι. Ἐπειδὴ γάρ, ὡς ἔφην, μία τίς ἐστι πίστις ἐν ὑμῖν, καὶ μία τῆς καθ' ἡμᾶς αἱρέσεως σύνεσις, τό τε τοῦ νόμου παράγγελμα τοῖς δι' ἑαυτοῦ μέρεσιν εἰς μίαν ψυχῆς πρόθεσιν τὸ ὅλον συγκλείει, τοῦτο ὅπερ ὑμῖν ἐν ἀλλήλοις φιλονεικίαν ἤγειρεν, ἐπειδὴ μὴ πρὸς τὴν τοῦ παντὸς νόμου δύναμιν ἀνήκει, χωρισμόν τινα καὶ στάσιν ἐν ὑμῖν μηδαμῶς ἐμποιείτω. Καὶ λέγω ταῦτα, οὐχ ὡς ἀναγκάζων ὑμᾶς ἐξάπαντος τῇ λίαν εὐήθει καὶ οἱᾳδήποτέ ἐστιν ἐκείνῃ ζητήσει συντίθεσθαι. Δύναται γὰρ καὶ τὸ τῆς συνόδου τίμιον ὑμῖν ἀκέραιον φυλάττεσθαι, καὶ ἡ αὐτὴ κατὰ πάντων κοινωνία τηρεῖσθαι· κἂν τὰ μάλιστά τις ἐν μέρει πρὸς ἀλλήλους ὑπὲρ ἐλαχίστου διαφωνία γένηται· ἐπεὶ μηδὲ πάντες ἐν πᾶσι ταυτὸ βουλόμεθα· μηδὲ μία τις ἐν ὑμῖν φύσις ἢ γνώμη πολιτεύεται. Περὶ μὲν οὖν τῆς θείας προνοίας μία τις ἐν ὑμῖν ἔστω πίστις, μία σύνεσις, μία συνθήκη τοῦ κρείττονος· ἃ δὲ ὑπὲρ τῶν ἐλαχίστων τούτων ζητήσεων ἐν ἀλλήλοις ἀκριβολογεῖσθε, κἂν μὴ πρὸς μίαν γνώμην συμφέρηται, μένειν εἴσω λογισμῶν προσήκει τῷ τῆς διανοίας ἀπορρήτῳ τηρουμένῳ. Τὸ μέντοι τῆς κοινῆς φιλίας ἀπόῤῥητόν τε καὶ ἐξαίρετον, καὶ ἡ τῆς ἀληθείας πίστις, ἥ τε περὶ τὸν Θεὸν καὶ τὴν τοῦ νόμου θρησκείαν τιμὴ, μενέτω παρ' ὑμῖν ἀσάλευτος. Ἐπανέλθετε δὴ πρὸς τὴν ἀλλήλων φιλίαν τε καὶ χάριν. Ἀπόδοτε τῷ σύμπαντι λαῷ τὰς οἰκείας περιπλοκάς· ὑμεῖς τε αὐτοὶ, καθάπερ τὰς ἑαυτῶν ψυχὰς ἐκκαθάραντες, αὖθις ἀλλήλους ἐπίγνωτε. Ἡδίων γὰρ πολλάκις γίνεται φιλία μετὰ τὴν τῆς ἔχθρας ἀπόθεσιν, αὖθις εἰς κατάλλαγὴν ἐπανελθοῦσα. Ἀπόδοτε οὖν μοι γαληνὰς μὲν ἡμέρας νύκτας δὲ ἀμερίμνους· ἵνα καμοί τις ἡδονὴ καθαροῦ φωτὸς καὶ βίου λοιπὸν ἡσυχος εὐφροσύνη σώ-

(1) Dei scilicet.

(2) Id est, vestra pace.

pertraxerunt. Hierosalymis episcopatum gessit, suo A respondens nomini, Macarius; Romæ Julius, Constantinopoli Alexander. Et Romanus antistes, propter ætatem decrepitam, Constantinopolitanus vero propter multam imbecillitatem, in sedibus suis remansere; sed eorum nomine bini presbyteri missi sunt, a Julio quidem Vitus et Vincentius, ab Alexandro autem duo alii, et vita et eruditione plurimum excellentes. Habebant ii ab illis mandatum et cautionem, ut in conventu locum illorum obtinerent, et quod ibi rite atque ordine actum decretumque esset, comprobarent. In synodo ea multi apostolicis donis pollebant: non pauci etiam, propter Christianam constanter obitam confessionem, stigmata et notas in carne circumferebant, præsertim ex episcopis, Paphnutius superioris Thebaidis, et Spyridon Cyprius Trimythuntis, et Hosius Cordubæ, et Jacobus Nisibis (sic enim Antiochia Mygdoniæ antea vocata est), qui etiam mortuos resuscitans in vitam redxit et innumera alia miracula edidit: Meletius Sebastiæ, Basileus Amaseæ, Nicolaus Myrorum, Gregorius majoris Armeniæ, Paulus Neocæsareæ in Euphratis ripa conditæ; qui ambarum manuum usu, Licinii improbitate, ignito ferro venis atque nervis, quibus vis movendi inest, perustis, orbatus fuerat. Et alii, quibus partim alter oculus stridenti ferro ademptus erat, partim poplites dextri cauterio mutilati, pedes ad gradiendum inutiles reddiderant. Inter quos et Paphnutius Ægyptius fuit, de quo sicut et de Spyridone postea dicemus. Atque, ut simpliciter dicam, martyrum plane populus in unum convenit locum. **561** Adfuere ibi etiam plurimi alii, ex præstantibus et laicis, docti et eloquentes, in primisque sacrarum Litterarum, nec non profanarum quoque disciplinarum peritia præclari viri, alterutri parti momentum afferre alacriter parati.

De eis porro qui ibi convenere, Eusebius Palæstinus in tertio ad Constantinum libro hæc refert: « Ex Ecclesiis omnibus quæ per Europam, Libyam et Asiam omnem sunt, ministrorum Dei columnæ convenerunt in una oratoria æde, perinde atque a Deo amplificata: Syri et Cilices, Phœnices et Arabes, Palæstini eisque vicini Ægyptii, Thebæi, Libyes et qui a Mesopotamia venerant: quin et ex Persis episcopus aderat. Neque Scytha in eo choro desiderabatur. Pontus quoque, Asia, Phrygia et Pamphylia delectos suos et præcipuos viros eo miserant. Aderant quoque Thraces, Macedones, Achæi et Epirotæ. Quin et qui iis longinquiores remotioresque sunt, advenerant. Ab ipsis quoque Hispanis celeberrimus ille (1) una cum aliis ibi considebat. Imperatoriæ sane urbis antistes propter ætatem senilem aberat, sed presbyteri ejus præsentes vicem ejus implebant. Solus profecto et unus imperator Constantinus post sæcula condita, Christo Servatori suo, corona pacis vinculo contexta, de victoria contra hostes parta, ejuscemodi divinum gratiarum actionis consecravit donarium, et

(1) Ille inquam videlicet.

μης διὰ γῆρας βαθύ, ὁ δὲ διὰ πολλὴν ἀσθένειαν ἀπελείφθησαν. Ἀντ' αὐτῶν δὲ κατὰ δύο πρεσβύτεροι διεπέμφθησαν· Ῥωμαῖοι μὲν Βίτων τε καὶ Βικέντιος· ἐκ δὲ Μητροπόλεως ἕτεροι βίῳ καὶ λόγῳ πολλῷ διαφέροντες· ἐγγὺς λαβόντες, τόν τ' ἐκείνων τόπον ἀναπληροῦν, καὶ τοῖς καλῶς πραττομένοις συνθέσθαι. Πολλοὶ δ' ἦσαν ἐκείνων ἀποστολικαῖς χαρίσμασι διαπρέποντες. Οὐκ ἐλάχιστοι δ' ἐπὶ ταῖς διὰ Χριστὸν ὁμολογίαις τὰ στίγματα τῇ σαρκὶ περιφέροντες· ἐκ μὲν τῶν ἐπισκόπων Παφνούτιος ἐκ τῆς ἄνω Θηβαΐδος, καὶ Σπυρίδων ὁ Κυπρίων τῆς Τριμυθούντων, καὶ Ὅσιος ὁ Κουρδούβης, καὶ Ἰάκωβος ὁ Νισίβεως (Μυγδονία δὲ τῆς Ἀντιοχείας ἡ Νίσιβις πρότερον ἐκαλεῖτο), ὃς καὶ νεκροὺς ἀνιστῶν, τοῖς ζῶσι συνέτασσε, καὶ μυρία εἰργάζετο θαύματα· Μελέτιος ὁ Σεβαστουπόλεως· Βασιλεὺς ὁ τῶν Ἀμασέων· ὁ τῶν Μύρων Νικόλαος, καὶ ὁ τῆς μεγάλης Ἀρμενίας Γρηγόριος, καὶ Παῦλος ὁ Νεοκαισαρείας· ὄχθῃ δὲ τῇ τοῦ Εὐφράτου αὐτὴ παράκειται· ὃς ἀμφω τὼ χεῖρε πεπηρωμένος ἦν, τῶν κινητικῶν ὀργάνων διαθρανσθέντων πεπυρακτωμένῳ σιδήρῳ, προσβαλόντι τοῖς μέλεσι ταῖς Λικινίου κακοτροπίαις. Καὶ ἄλλοι, ὧν οἱ μὲν τῶν ὀφθαλμῶν θάτερον σίζοντι σιδήρῳ εἶχον πεπηρωμένον· οἱ δὲ τὰς τῶν γονάτων ἀγκύλας τὰς δεξιὰς ἀκινήτους τοῖς καυστῆρσιν ἐκέκτηντο. Ὧν μετεῖχε καὶ Παφνούτιος ὁ Αἰγύπτιος· περὶ οὗ καὶ Σπυρίδωνος ὕστερον ἐροῦμεν. Καὶ ἁπλῶς εἰπεῖν, μαρτύρων δῆμος ἦν εἰς ἓν συνιών. Πλεῖστοι δὲ καὶ ἄλλοι ἐκ διαφόρων ἦσαν καὶ ἐκ λαϊκῶν, ἀγαθοὶ καὶ νοεῖν καὶ λέγειν, ἐπίσημοί τε τῇ τε τῶν ἱερῶν βίβλων παιδείᾳ, καὶ τῇ ἔξω σοφίᾳ διαπρεπεῖς, ἑκατέροις μέρεσι πρόθυμοι διδόναι ῥοπήν.

Περὶ μέντοι τῶν συνελθυθότων ἐν τῷ εἰς τὸν Κωνσταντῖνον τρίτῳ βιβλίῳ τάδε ὁ Παλαιστινὸς Εὐσέβιος ἱστορεῖ· « Τῶν γοῦν ἐκκλησιῶν ἁπασῶν, αἳ τὴν Εὐρώπην ἅπασαν, Λιβύην τε καὶ τὴν Ἀσίαν ἐπλήρουν, ὁμοῦ συνῆκτο τῶν τοῦ Θεοῦ λειτουργῶν τὰ ἀκροθίνια· εἷς τε οἶκος εὐκτήριος, ὥσπερ ἐκ Θεοῦ πλατυνόμενος, ἔνδον ἐχώρει κατὰ τὸ αὐτὸ Σύρους τε καὶ Κίλικας, Φοίνικάς τε καὶ Ἄραβίους, καὶ Παλαιστινούς· καὶ ἐπὶ τούτοις Αἰγυπτίους, Θηβαίους, Λίβυας, τούς τε ἐκ Μέσης τῶν ποταμῶν ὁρμωμένους. Ἦδη δὲ καὶ Πέρσης ἐπίσκοπος τῇ συνόδῳ παρῆν. Οὔτε Σκύθης ἀπελιμπάνετο τῆς χορείας. Πόντος τε καὶ Ἀσία, Φρυγία τε καὶ Παμφυλία τοὺς παρ' αὐταῖς εἶχον ἐκκρίτους. Ἀλλὰ καὶ Θρᾷκες καὶ Μακεδόνες, Ἀχαιοί τε καὶ Ἠπειρῶται· τούτων τε οἱ ἔτι προσωτάτω οἰκοῦντες ἀφῆντο· αὐτός τε Ἰσπανῶν ὁ πάνυ βοώμενος εἷς ἦν τοῖς πολλοῖς ἅμα συνιδρεύων. Τῆς δέ γε βασιλευούσης πόλεως ὁ μὲν πρωτεστὼς διὰ γῆρας ὑστέρει· πρεσβύτεροι δὲ αὐτοῦ παρόντες, τὴν αὐτοῦ τάξιν ἐπλήρουν. Τοιοῦτον μόνος ἐξ αἰῶνος εἷς βασιλεὺς Κωνσταντῖνος Χριστῷ στέφανον δεσμῷ συνάψας εἰ-

ρήνης τῷ αὐτοῦ Σωτῆρι τῆς κατ' ἐχθρῶν πολεμίων νίκης θεοπρεπὲς ἀνετίθει χαριστήριον, εἰκόνα χορείας ἀποστολικῆς ταύτην καθ' ἡμᾶς συστησάμενος. Ἐπὶ κατ' ἐκείνους συνῄχθη λόγος ἀπὸ παντὸς ἔθνους τῶν ὑπὸ τὸν οὐρανὸν, ἀνδρες εὐλαβεῖς· ἐν οἷς ἐτύγχανον Πάρθοι καὶ Μῆδοι καὶ Ἐλαμῖται, καὶ οἱ κατοικοῦντες Μεσοποταμίαν, Ἰουδαίαν τε καὶ Καππαδοκίαν, Πόντον καὶ τὴν Ἀσίαν, Φρυγίαν τε καὶ Παμφυλίαν, Αἴγυπτον καὶ τὰ μέρη τῆς Λιβύης τῆς κατὰ Κυρήνην, οἵ τε ἐπιδημοῦντες Ῥωμαῖοι, Ἰουδαῖοί τε καὶ προσήλυτοι, Κρῆτες καὶ Ἄραβες. Πλὴν ὅσον ἐκείνοις μὲν ὑστέρει τὸ μὴ ἐκ Θεοῦ λειτουργῶν συνεστάναι τοὺς ἅπαντας· ἐπὶ δὲ τῆς παρούσης χορείας ἐπισκόπων μὲν πλῆθος ἦν, τριακοσίων ὑπεραριθμοῦσα· ἑπομένων δὲ τούτοις πρεσβυτέρων καὶ διακόνων, ἀκολούθων τε πλειόνων, ὅσων ἑτέρων οὐδὲν ἦν ἀριθμός. Τῶν δὲ τοῦ Θεοῦ λειτουργῶν οἱ μὲν διέπρεπον σοφίας λόγῳ, οἱ δὲ βίου στερρότητι καὶ καρτερίας ὑπομονῇ· οἱ δὲ τῷ μέρει τρόπῳ κατεκοσμοῦντο. Ἦσαν δὲ τούτων οἱ μὲν χρόνου μήκει τετιμημένοι, οἱ δὲ νεότητι καὶ ψυχῆς ἀκμῇ διαλάμποντες· οἱ δὲ ἄρτι παρελθόντες ἐπὶ τὸν τῆς λειτουργίας δρόμον. Οἷς δὴ πᾶσιν ὁ βασιλεὺς ἐφ' ἑκάστης ἡμέρας τὰ σιτηρέσια δαψιλῶς χορηγεῖσθαι διετάξατο. » Καὶ ὁ μὲν Εὐσέβιος ταῦτα.

ΚΕΦΑΛ. ΙΕ'.

Περὶ τῶν πρὸ τῆς συνόδου γεγενημένων· καὶ περὶ τῶν δύο φιλοσόφων τῶν παραδόξως πιστευσάντων Χριστῷ.

Τῇ δέ γε Ἀρείου δόξῃ πλεῖστοι προσέκειντο. Μάλιστα δ' αὐτὴν συνεκρότουν Εὐσέβιος ὁ τῆς Βηρυτοῦ μὲν πρότερον, εἶτα δὲ καὶ τῆς Νικομηδείας ἡγησάμενος· Θέογνίς τε ὁ Νικαεὺς, καὶ αὐτῆς Νικαίας ἐπίσκοπος· ὢν, καὶ Μάρις Χαλκηδόνος τῆς ἐν Βιθυνίᾳ τὴν ἐπιτροπὴν ἔχων. Πρὸς οὓς γενναίως ἀντεφέρετο Ἀθανάσιος, τοῦ χοροῦ μὲν τῶν διακόνων ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἡγούμενος, σφόδρα δὲ τίμιος τῷ ἐπισκόπῳ Ἀλεξάνδρῳ ἦν, ὅτε δὴ λόγῳ καὶ ἀρετῇ σεμνυνόμενος· δεινὸς δ' ὢν διαλέγεσθαι, μέρος οὐκ ἐλάχιστον τῆς ἐν τῇ συνόδῳ βουλῆς ἦν· γνώριμός τε βασιλεῖ καὶ τοῖς ὁμῶ' αὐτὸν ἐγένετο· ὧν χάριν πολὺν τὸν φθόνον τοῖς Ἀρειανοῖς ἐκίνησε κατ' αὐτοῦ, ὡς προϊούσης ἱστορίας δειχθήσεται. Πρὶν δ' εἰς κοινὸν ἐλθεῖν ἅπαντας, οἷα δὴ φιλεῖ γίνεσθαι, οἱ τῶν διαλέξεων ἔμπειροι ἀμιλλαν ἐποιοῦντο καὶ προαγῶνας λόγων ὑπὲρ ὧν δόξης εἶχον. Τινῶν δ' ἐλκομένων τῷ τῶν λόγων τερπνῷ, παρών τις τῶν ὁμολογητῶν λαϊκῶν, ἀκεραίῳ δὲ φρονήματι κεκαυμένος, Τὸ καθ' ἡμᾶς, ἔλεγε, δόγμα, οὐ λόγων ἀπάτῃ καὶ διαλεκτικῇ μεθόδῳ οἱ ἐξαρχῆς αὐτόπται παρέδοσαν, γνώμῃ δὲ καὶ πίστει γυμνῇ, καὶ τοῖ, ἀγαθοῖς τῶν ἔργων ἐναργῶς ἠσκημένον. Καί γε τοῖς περὶ Ἄρειον συνεβούλευε μήτε νεωτερίζειν περὶ τὴν ἐξαρχῆς παράδοσιν πίστιν· ἀδιανίστως δὲ τὴν περὶ τὸ θεῖον σέβας προσίεσθαι δόξαν. Οἱ δὲ μὴ χρῆναι ἀντέλεγον δοκιμασίας δίχα ταῖς τῶν παλαιτέρων ἕπεσθαι δόξαις. Καὶ οἱ μὲν τὸν ὁμολογητὴν ἀποδοχῆς ἠξίουν·

præclarum hoc apostolici chori apud nos exhibuit specimen. Quandoquidem ad exemplum illius conventus coactus est ex gentis omnis quæ sub cœlo est, viris religiosis, in quibus erant Parthi, et Medi, et Elamitæ, et Mesopotamiam incolentes, Judæam quoque, et Cappadociam, Pontum et Asiam, Phrygiam et Pamphyliam, Ægyptum et partes Libyæ quæ est circa Cyrenem, advenæ Romani, et Judæi et proselyti, Cretes et Arabes. Præterquam quod illic non omnes ex Dei ministris convenerant, in præsenti vero choro, episcoporum turba trecentorum numerum excessit. Qui vero eos comitati sunt, presbyterorum, diaconorum, acolythorum, aliorumque plurimorum, neque numerum inire erat. Inter eos autem Dei ministros alii quidem sapientiæ sermone, alii autem vitæ morumque firmitate, et patientiæ constantia enitebant : 562 alii rursum mediocribus dotibus ornati erant. Nonnulli porro ætate provectiore venerationem merebantur, nonnulli juvenilibus annis animorumque vigore florebant. Quidam etiam non ita dudum functionis suæ susceperant munus. Atque his omnibus quotidie imperator sumptus liberaliter præberi curaverat. » Hæc Eusebius.

CAPUT XV.

Quæ ante synodum sint acta : et de duobus philosophis qui præter omnium opinionem in Christum crediderunt.

Plurimi sane Arii partibus addicti erant, maximeque opinionem ejus comprobabant : Eusebius olim Beryti, postea vero Nicomediæ antistes : Theognis Nicææ ipsius, et Maris Chalcedonis Bithyniæ, episcopi. Quibuscum fortiter congrediebatur Athanasius, inter diaconos Alexandriæ primarius, ipsique episcopo Alexandro percharus : quippe præclara doctrina et virtute præditus, et disputator gravis et acutus, non minima sane consilii synodi ejus pars, imperatori ipsi et familiaribus ejus egregie notus. Quamobrem magnum contra se Arianorum concitavit odium : sicuti historia procedente postea indicabimus. Prius autem quam omnes episcopi in publicum coirent conventum, pro eo atque fieri consuevit, qui artium disserendi periti erant homines, quasi præludentes certamina, de sententiis quas sequebantur et contentiones inibant. Et cum quidam disputationis voluptate longius producerentur, ex confessoribus laicis aliquis, simplici prudentia ornatus, qui ibi aderat, Doctrinam, inquit, nostram non verborum fraude aut disserendi aliqua arte primi ejus actores atque adeo spectatores prodidere (1), sententia et fide nuda bonisque operibus simpliciter et aperte fundatam. Arianis idem suasit, ne quid de fide ab initio tradita novarent, sed inexplorato sententiam de Numinis divini cultu complecterentur. At illi non oportere dixerunt, antiquorum, nisi inquisita re, recipere sen-

(1) Christus videlicet et apostoli ejus.

tentias. Verum nonnulli quidem consilium confessoris minime contemnendum esse judicarunt; nonnulli autem, quod vera eum dicere scirent, sermones cum eo tum non conseruerunt.

Sed et multi ex Græcorum philosophis disputationibus se immiscuerunt: alii quidem, ut quænam esset religio nostra discerent, **563** alii vero quod indignarentur, per Christianismum nuper admodum ortum Græcæ superstitionis imposturas supprimi et perire. Atque ii professionem nostram in contentiosam controversiam trahebant, ut propter intestina dissidia pessum iret minusque vulgo grata esset. Horum quidam, arte dicendi esse ambitiose venditans, sacerdotibus nostris insultabat, et nugas ac deliramenta dicta eorum esse cum reprehensione objiciebat. Ejus tam arrogantem superbiam simplex quidam senex non ferens (creditur autem celebris ille et magnus Spyridon fuisse), cum eo disputatione est congressus. Et temerariis quidem ea res risui fuit: qui vero æquiores humanioresque erant, verebantur ne ab homine arte multa instructo, vir Græcarum disciplinarum prorsus expers, ludus fieret, et tamen dignitate tanta spectatum inhibere reformidabant. Itaque cum id ei permissum esset, In nomine Jesu Christi, philosophe, inquit, audi. Unus est Deus cœli et terræ, visibiliumque et invisibilium omnium conditor, qui universa hæc virtute Verbi producit et sustinet, et sanctitate Spiritus ejus stabilit et confirmat. Id Verbum, quod a nobis Filius Dei nominatur, errorem et seductionem humani generis miseratum, natum est ex muliere, et humanum substantialiter recepit corpus, mortuum etiam est pro nobis, et resurrexit. Et veniet primo quoque tempore, factorum cujusque quæsitor et judex. Hæc sic se habere, citra curiosam inquisitionem cognosces: ita credimus. Nec tu, quomodo hæc sint, quære: neque rationem eorum arguere aut explorare aude. Superant enim hæc rationem, et cognitionem omnem longe præcellunt. Et paululum conticescens: Credisne, inquit, hæc? responde. Ad hæc primum hianti ore consternatus philosophus, deinde, credere se, dixit: victumque esse statim professus, eadem quæ divinus ille senex sentiret, se quoque sentire constituit: atque ut et alii eumdem reciperent animum, operam dedit, jurejurando confirmans omnibus, non sine divino Numine religionem se complexum, sed arcana quadam vi ad sacra Christianorum traductum esse.

Idem postea Alexandro episcopo Constantino secidisse dicunt. Vixdum post synodum Constantinus Byzantium venerat, cum quidam Græcorum philosophi accedentes, eum reprehenderunt, **564** quod se illegitimo religionis cultui dedisset, ac res divinas novasset, sacra alia quam majores ejus coluissent, et tot sæculorum tempora tulissent, sectatus. Et ut periculum eis de nova opinione facere, atque cum episcopo sermones conferre liceret, rogarunt. Atque ille, tametsi inexercitatus et artium disserendi imperitus, vitæque tantum integritate fretus (erat enim, ut vix alius quisquam, honestus et bonus) tamen imperatore jubente, colloquii

A οἱ δὲ τοῦ διαλόγου ἡσυχίαν τρτέως ἦγον, τἀληθὲς διακούοντες.

Πολλοί γε μὴν καὶ τῶν παρ' Ἕλλησι φιλοσόφων μετεῖχον τῆς διαλέξεως· οἱ μὲν ὅ τι ποτέ ἐστι τὸ ἡμέτερον μαθεῖν ἐφιέμενοι, οἱ δὲ παρῆσαν ἀσχάλλοντες, οἷς διὰ τὸν Χριστιανισμὸν ἐώρων προσφάτως ἄρτι τὴν Ἑλληνικὴν τερθρείαν ἀπολλυμένην. Καὶ εἰς ἔριδας τὸ ἡμέτερον ἕδαλον· ἵν' ὡς στασιάζον ἐναντίον καθίστηται, καὶ τοῖς πολλοῖς ἀπρόσδεκτον εἴη. Καί τις αὐτῶν ἐπὶ φιλοτιμίᾳ λόγων κομπάζων, καὶ τοῖς ἱερεῦσιν ἐπιτωθάζων, πολλὴν ἐκείνων κατηγόρει ἀρεσκελίαν. Οὗτινος τὸν τῦφον ἁπλοῦς τις γέρων μὴ ἐνεγκὼν (λόγος δ' ἔχει τὸν πολὺν καὶ μέγαν εἶναι τοῦτον Σπυρίδωνα) εἰς ἅμιλλαν καταστῆναι λόγων. Καὶ τοί; μὲν προπετέσι γέλως ἐδόκει· ὅσοι δ' ἦσαν ἐπιεικεῖ; δι' αἰδοῦ; ἐποιοῦντο μὴ ὑπ' ἀνδρὶ τεχνίτῃ γελοῖος ὁ γέρων φανείη, τέχνης τῆς Ἑλληνικῆς παντάπασιν ἄμοιρος ὤν· ἐπέχειν γὰρ εἰσάγαν ηὐλαβοῦντο τὸν ἄνδρα τοιοῦτον ὄντα. Ἐπεὶ δὲ εἴασαν, Ἐν ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ, φιλόσοφε, ἔλεγεν, ἄκουσον. Εἷς ἐστι Θεὸς οὐρανοῦ καὶ γῆς καὶ πάντων, ὅσα τε ὁρατὰ καὶ ὅσα ἀόρατα, δημιουργός· ὃς πάντα ταῦτα τῇ δυνάμει τοῦ λόγου παράγει, καὶ τῇ ἁγιωσύνῃ τοῦ ἐν αὐτῷ Πνεύματος ἱδραιοῖ. Οὗτος οὖν ὁ Λόγος, ὃν ἡμεῖς Υἱὸν Θεοῦ ὀνομάζομεν, τὸ ἀνθρώπινον τῆς πλάνης οἰκτείρας, τίκτεται μὲν ἐκ γυναικὸς, καὶ ἀνθρώπινον οὐσιοῦται σῶμα, καὶ θνήσκει ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ ἀνίσταται· ἥξει δὲ ὅσον οὔπω τῶν ἑκάστῳ πεπραγμένων ἐξεταστής. Ταῦτα γνώσει πολυπραγμοσύνης ἐκτός· οὕτω πιστεύομεν ἔχειν. Μὴ τοίνυν πῶς ταῦτα ζήτει, καὶ τὸν τρόπον ἐλέγχειν πειρῶ· ὑπὲρ γὰρ λόγον ταῦτα, καὶ γνῶσιν πᾶσαν ἐν δευτέρῳ τίθει. Καὶ μικρὸν ἐπισχών, Πιστεύεις ταῦτα; ἀπόκριναι, ἔφη. Ἐπὶ τούτοις ἀχανὴς γενόμενος ὁ φιλόσοφος, εἶτα πιστεύειν ἔλεγε· καὶ τὴν ἧτταν εὐθὺς ὁμολόγει· καὶ τὰ ἴσα δοξάζειν ἠρεῖτο τῷ θείῳ πρεσβύτῃ· καὶ τοῖς ἄλλοις τὸν ἴσον τρόπον διατεθῆναι ἐσπούδαζε, πᾶσιν ἐπομνύμενος, μὴ ἄνευ θείας μοίρας ἐπὶ τὸ σέβας ἐλαύνεσθαι· ἀῤῥήτῳ δὲ βίᾳ ἐπὶ τὰ Χριστιανῶν μετατίθεσθαι.

Τὸ δ' αὐτό φασιν ὕστερον γενέσθαι τῷ Ἀλεξάνδρῳ τῷ τῆς Κωνσταντίνου προεδρεύειν λαχόντι. Ἄρτι γὰρ Κωνσταντίνου μετὰ τὴν σύνοδον παρελθόντος εἰς τὸ Βυζάντιον, τινὲς τῶν Ἑλλήνων προσιόντες τούτῳ φιλόσοφοι ὑπὲρ μέμψιν ἐποιοῦντο, ὅτι μὴ προσηκούσῃ θρησκείᾳ ἐπιδίδωσιν ἑαυτὸν, : ὡς νεωτερίζοι περὶ τὸ Θεῖον, τὸ δόξαν τοῖς προγόνοις πολιτεύεσθαι ἠρημένος, καὶ οὗ; ὁ μέγας αἰὼν ἐκ παλαιοῦ ἤνεγκε. Πεῖραν δὲ καὶ τῆς προσφάτου δόξης ᾔτουν λαβεῖν· καὶ τῷ ἐπισκόπῳ εἰς λόγους ἧκειν κατηντεῶλουν. Ὁ δὲ καίπερ ἀτριβὴς καὶ ἄπειρος ὢν τῶν τοιούτων λόγων, μόνῳ δὲ τῷ βιοῦν πεποιθὼς (ἐγένετο γὰρ εἴπερ τις καλός τε καὶ ἀγαθὸς), διαγωνί-

σασθαι πείθεται, τοῦ κρατοῦντος κελεύσαντος. Πολλῶν δ' ἐν ταυτῷ προσιόντων, ἵνα τὸν τῶν ἄλλων διαφορώτατον ἐπιλεγῆναι ᾖτει· τοὺς δ' ἄλλους ἐν ἡσύχῳ μένοντας ἀκροᾶσθαι. Ἑνὸς οὖν τὸν ἀγῶνα ἀναδεξαμένου, Ἐν ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ, Ἀλέξανδρος ἔλεγεν, ἐπιτάττω σοι μὴ λαλεῖν. Ὁ δὲ, ἅμα τῷ λόγῳ τὴν γλῶτταν δεθείς, ἄφωνος ἵστατο, διανεύων τοὺς ἄλλους, καὶ ἐκπληττόμενος τῷ πραχθέντι. Πιστεύειν δὲ σχηματίσας, καὶ τῶν δεσμῶν λυθείς, πεῖρα τὴν τοῦ μυστηρίου ἐλάμβανε δύναμιν. Καὶ τὰ μὲν ὧδε ἔσχεν.

A congressum non detrectavit. Et cum permulti philosophorum convenissent, ut ex omnibus alii præstantissimus unus ad disputandum deligeretur, aliique taciti et quieti sedentes auscultarent, petiit. Ita uni ad certamen progresso: In nomine Jesu Christi, Alexander inquit, tibi, ut ne loquare, impero. Atque ille una cum hoc verbo lingua ejus impedita obmutuit, eo, quod sibi acciderat, facto, reliquos per nutum admonens atque exterrens. Et cum signis manuumque gestu credere se significasset, cum lingua soluta simul vocem recuperavit. Sic scilicet ille experientia ipsa vim et documentum mysterii cepit. Atque hæc sic gesta.

ΚΕΦΑΛ. ΙϚ'.

Ὡς εἰσῆλθε ὁ βασιλεὺς εἰς τὴν σύνοδον· καὶ δημηγορία αὐτοῦ πρὸς τὸν ἱερὸν ἐκεῖνον χορόν.

B

CAPUT XVI.

Ut imperator synodum ipsam ingressus sit: et oratio ejus, quam ad sacrum episcoporum ordinem habuit.

Ἐπεὶ δ' ὁ βασιλεὺς τὴν ἐπινίκιον ἑορτὴν τῆς κατὰ Λικινίου μάχης τελέσας, εἰς Νίκαιαν καὶ αὐτὸς ἀπῆντα, μέγιστον ἐν τοῖς βασιλείοις οἶκον εὐτρεπίσας, βάθρα πολλὰ ἑκατέρωθεν παρεσκεύαζε, καὶ θρόνους ἀποχρῶντας τοῖς συνεληλυθόσι τῶν ἱερῶν ἀνδρῶν, συμπαρεκτεινομένους τοῖς τοίχοις· καὶ δὴθ' ἑκάστῳ τὸ προσῆκον εὐτρεπίσας γέρας, εἰσιέναι κατὰ τάξιν πάντας ἐκέλευεν. Ἐπεὶ δ' ἐδόκει καὶ αὐτὸν τῆς βουλῆς κοινωνῆσαι, ἔσχατος σὺν ὀλίγοις κἀκεῖνος εἰσῆλθε, μέγεθος μὲν ἀξιάγαστον ἔχων, ὥρᾳ δὲ διαλάμπων φαιδρᾷ, ξένην δέ τινα καὶ ἐπιεικῶς τέρτουσαν τῷ προσώπῳ ἐπικαθημένην φέρων αἰδώ. Ὑφειμένου δὲ τῇ ἀξίᾳ θρόνου τεθέντος, ὃς αὐτῷ κατεσκεύαστο, οὐ πρότερον ᾠήθη καθῆσθαι, πρὶν ἂν πρὸς τῶν ἐπισκόπων ἐπιτραπείη. Τοσαύτη τις ἐπιείκεια συγκεκραμένη τῇ τῶν ἀνδρῶν εὐλαβείᾳ τῷ κρατοῦντι προσῆν. Καὶ δὴ ἐπὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ συλλόγου προτραπεὶς ἐκαθέσθη· σὺν αὐτῷ δὲ ἅμα καὶ ὁ θεῖος ἐκεῖνος χορός. Ἡσύχου γοῦν καὶ ἀθορύβου γενομένης σιγῆς, πρῶτος ὁ τῆς Ἀντιόχου Εὐστάθιος ἐγκωμίοις λόγων τὴν βασιλικὴν ἐκείνην οἷά τισι νεοδρέπτοις ἄνθεσι περιέστεφε κεφαλήν, καὶ τὸ περὶ τὰ θεῖα κατεσπουδασμένον ἐκείνῳ γεραίρων, ταῖς εὐφημίαις ἠμείβετο. Παραπλήσια δὲ καὶ ὁ Παμφίλου Εὐσέβιος διεπράττετο ἀναστάς· προσεφώνει μὲν γὰρ ἐκείνῳ τὸν αἰνετήριον· χαριστήριον δὲ δι' αὐτὸν καὶ τὸν ὕμνον ἀνετίθει Θεῷ. Τούτων δὲ παυσαμένων, καὶ αὖθις σιγῆς γενομένης, ὁ βασιλεὺς αὐτόθεν ἐκ καθέδρας τοῖς παραινετικοῖς ἐχρῆτο τῶν λόγων, προτρέπων αὐτοὺς εἰς ὁμόνοιαν· καὶ τὴν μὲν ἰδίᾳ ἑκάστῳ προσοῦσαν λύπην τό γε νῦν ἔχον ἐκέλευεν ἀμελεῖν· πολλοὶ γὰρ ἀντεγκαλοῦντες ἦσαν ἀλλήλοις, καὶ καιρὸν οἰόμενοι ἔχειν τὰ λυποῦντα διορθώσασθαι ὑπὲρ ὧν πρὸς ἀλλήλους διεπληκτίζοντο, βιβλία γράφοντες ἐνεχείριζον βασιλεῖ. Εὐχερῶς δὲ τούτου συμβαίνοντος, εἰς ῥητὴν ἡμέραν ἐκέλευεν ὕστερον διασκέπτεσθαι περὶ τούτων· ἐπὶ μέντοι τὸ περὶ τῆς πίστεως προκείμενον ἀρτίως χωρεῖν. Πολλοὶ δὲ, οἷς φίλον καὶ ἐπιπολὺ ἀπεχθάνεσθαι καί τινας αὖθις τῶν ἐπισκόπων ἐγράφοντο· καὶ ἐγγράφως καὶ ταῦτα βασιλεῖ ἔδοσαν. Οἷς πᾶσι δεσμὸν ἐπιθεὶς, καὶ τῷ σφραγιστῆρι δακτυ-

Imperator ipse quoque, ubi festo die propter victoriam a Licinio reportatam peracto, Nicæam venit, maximum in imperiali palatio ædificium exornavit, et subsellia sediliaque satis multa, qui convenerant sacris viris, parietibus quoque productis, fieri curavit: et unicuique congruenti habito honore, ordine eos omnes ingredi jussit. Cum vero ei videretur ut et ipse in consilium prodiret, postremus omnium cum paucis ingressus est, digna prorsus admiratione corporis proceritate vultuque læto conspicuus, et novam quamdam gratam atque decentem, quæ in facie ejus insidebat, præferens venerationem. Et submissiore, quam amplitudo ejus ferret, throno, qui ei paratus fuerat, posito, non prius sibi considendum putavit quam id ei ab episcopis permitteretur. Tanta in imperatore humanitas cum reverentia qua viros illos prosequebatur, conjuncta inerat. Et tandem primus ipse in conventu admonitus consedit, et cum eo simul sacer ille chorus. **565** Ibi, cum altum esset silentium, primus Antiochenæ Eccle iæ episcopus Eustathius, orationis laudibus, perinde atque recens decerptis floribus, imperiale illius caput exornavit, spectatumque divinis rebus curandis studium ejus legitimo honore et faustis omnibus compensavit. Itidem et Pamphili Eusebius assurgens egit: verba enim ad eum, quibus virtutes ejus laudibus vehebat, fecit, et per eum gratiarum actiones et hymnos Deo sacravit. Illis finitis, silentio rursus facto, imperator ex ipsa cathedra exhortatione usus est, qua illos ad concordiam excitavit, et quem quisque privatim haberet dolorem, eum in præsentia postponere jussit. Permulti namque alius alium accusaverant: et tempus datum esse putantes quo quod cuique ægre esset averti curarique posset, de quibus rebus inter se conflictabantur, de eis libellos imperatori obtuleranl. Quos cum non gravate recepisset, ad certum diem postea de eis se deliberaturum dixit, atque in præsens, ad id quod de fide propositum esset, agendum, procedere jussit. Multi siquidem, qui libenter diutinas et acres etiam inimicitias gererent, episcopos quosdam crimina-

bantur, et querelas suas scriptas imperatori dabant. Quibus ille omnibus colligatis, sigillum annuli sui impressit, eosque diligenter servari præcepit. Post conventionem eam, dies constitutus cum venisset, libellos eos omnes in manibus tenens: Hæ, inquit, querelæ et accusationes magno illi Judici decidendæ remittuntur, statumque tempus extremi judicii sit dies: cui judici occulta etiam manifesta sunt. Mihi quidem homini, errori obnoxio, nefas esse videtur ecclesiasticorum virorum accusationes recipere et audire. Neque etiam omnino convenire puto, Dei ministros tales se præstare debere, ut vel a me vel ab alio judicentur. Si namque sacerdotum delicta plurimis innotescant, maxima præbetur eis offendiculi occasio, qui impune nullo timore peccare constituere. Quapropter agite, Christum æmulati, per mutuam veniam alius alii commissa remittamus. Oportere siquidem remitti ab eo debita, ille dicit, qui ipse gratiam delicti petat. His verbis dictis, libellos in conspectu eorum combussit, juratus, nihil se prorsus quæ in eis scripta essent legisse. **566** Addidit et illud: Si in episcopum incideret, alienum conjugium violantem, se purpura sua pia enim id obtecturum esse, ne tam fœdum facinus spectatoribus occasionem mali crearet.

Atque hæc quidem sic ante communem conventum acta. In consessu autem Patrum, oratione ad concordiam eos cohortans, de dogmatibus fidei consultare et sententias per suffragia dicere jussit. Quæ vero tum ad eos dixit in summa hæc sunt: « Gratias quidem, inquit, rerum omnium causa, sed hujus potissimum conventus nomine, ago Deo, Patres et fratres charissimi. Recte enim sic vos appello, quando hanc mihi communis Servator omnium nostrum concessit gratiam, ut felicius etiam mihi quam votis optare sim ausus, res ceciderit. Tantam namque sacerdotum Dei in consilio et conventu uno frequentiam, illo concedente intueri, an non ingentis felicitatis loco habendum? sed perveliim vos omnes, eadem cogitantes, et animorum consensu in eadem sententia consistentes, videre. Rebus enim malisque adeo, quæ quis eloqui possit omnibus, longe deterius mihi esse duco, quod Ecclesiam Dei seditionibus inter se dissidentem et contrariis hostiliter sententiis conflictantem cerno. Quandoquidem autem (quod sane factum nollem) quæ ad me relata sunt omnibus jam innotuere, quo dolore animum meum perculsum esse putatis, cum seditionibus involutos esse vos audirem? Quod minime omnium a vobis factum oportuit, qui Dei ministri et pacis præcones designati estis. Quis jam aliis quieta consilia sequi persuadebit, quando vos tam hostiliter arma sumitis et inter vos depugnatis? Quam ob causam hanc sacram coegi synodum, qui imperator et conservus vester sum. Et hanc a vobis unam peto gratiam, quam cum a me vobis recipere, tum vos mihi dare est æquum, ut rebus quæ seditionem hanc peperere in medium prolatis, controversiisque quietis consiliis decisis, ad pacem, pro ea

ὑπομιμνάμενοι, ἀσφαλῶς τηρεῖν παρηγγύα. Μετὰ δὲ τὴν σύμβασιν, ἀφικομένης τῆς προθεσμίας, τὰ βιβλία παρόντων ἁπάντων ἐπὶ χεῖρας φέρων, Αὗται μέν, ἔφη, αἱ κατηγορίαι τῷ μεγάλῳ ἐκείνῳ κριτῇ ἐνείνται, καὶ κατ' αὐταῖς ὁ τῆς ἐσχάτης κρίσεως ἔστι, ᾧ δῆλα καὶ τάφανῆ καθίσταται· ἐμοὶ δὲ οὐ θέμις, ἀνθρώπῳ ἐφαμάρτῳ γε ὄντι, ἀνδρῶν ἱερέων κατηγορίας ἀναδέχεσθαι, καὶ εἰς ἀκρόασιν καθιστᾷν. Μηδὲ γὰρ ζσιον ἐμοιγε χρῆναι λελόγιστα, Θεοῦ λειτουργοὺς καθεστῶτας, τοιούτους ἑαυτοὺς παρέχειν, ὡ, παρ' ἑτέρων ἢ ὑφ' ἡμῶν κρίνεσθαι. Τῶν γὰρ πλημμεληθέντων τοῖς ἱερεῦσι δήλων καθισταμένων τοῖς πλείστοις, πρόφασις σκανδάλου ἀνακύπτει πλείστη τοῖς ἀδεῶς ἁμαρτάνειν ἐθέλουσιν. Ἄγε οὖν Χριστὸν μιμησάμενοι, τῇ πρὸς ἀλλήλους συγγνώμῃ τὰ ἑαυτῶν θεραπεύσωμεν· ἀφίενσι γάρ φησι τὰ ὀφειλήματα δεῖν τὸν ἀφέσεως τυχεῖν ὀρεγόμενον. Ταῦτα λέγων, τὰ βιβλία παῤῥησίᾳ κατέκαυσεν, ἐπομνύμενος μηδὲν τῶν ἐγκειμένων τοῖς γράμμασιν ἀναγνῶναι. Προσετίθει δὲ τούτοις, ὡς εἴ γε καὶ ἐπισκόπῳ ἐνέτυχε γάμον ἀλλότριον διορύττοντι, συγκαλύψαι ἂν τῇ πορφυρίδι τὸ ἄγος, ἵνα μὴ τοὺς θεωμένους ἡ τῶν ὁρωμένων δψις εἰς βλάβης πρόφασιν περιστῇ.

Ταῦτα μὲν πρὸ τῆς κοινῆς συνελεύσεως· τότε δ' οὖν τοὺς πρὸς ὁμόνοιαν παρακλητικοὺς διελθών, περὶ τῶν δογμάτων τῆς πίστεως τὴν σκέψιν ποιεῖσθαι κατὰ γνώμην ἐπέτρεπεν. Ἃ δ' οὖν διελέγετο τούτοις, ὡς ἐν τύπῳ περιλαβεῖν, ἦσαν ταῦτα· « Χάριν μὲν εἰδέναι Θεῷ πάντων ἕνεκεν ἔλεγεν· οὐχ ἧττον δὲ τῷ παρόντι συλλόγῳ, ὦ φίλοι καὶ πατέρες καὶ ἀδελφοί· καλῶ γὰρ ὑμᾶς οὕτω, τοῦ κοινοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ταῦτα χαρισαμένου. Καὶ πλέον γὰρ ἢ κατ' εὐχὴν ἔμοιγε περιέστη τὸ πρᾶγμα· τὸ γὰρ τοσούτους ἱερεῖς Θεοῦ, ἐς ταυτὸ συνδραμόντας ἀξιοῦσθαι ὁρᾷν, πόσου ἂν τις θείη; Ἀλλά γε βουλοίμην ἂν ἅπαντας ταῦτα μὲν θεᾶσθαι φρονοῦντας, συμφωνίᾳ δὲ ψυχῆς ἐπὶ μιᾶς ἑστάναι τῆς γνώμης. Παντὸς γὰρ ἔμοιγε χεῖρον, καὶ ὅσου ἂν τις εἴποι κακοῦ ἐπέκεινα κρίνω, τὴν Ἐκκλησίαν Θεοῦ ὁρᾷν στασιάζουσαν, καὶ εἰς ἀντιπάλους διακρίνεσθαι δόξας. Ὁπηνίκα τοίνυν, ὥς γε μὴ ὤφελε, καταφανῆ ἅπασι προσηγγέλη ἐγένετο, πῶς ἔοικεῖτε δέδηγμαι, τὴν ψυχὴν στασιάζειν πεπυσμένος; ὑμᾶς; οὓς ἥκιστά γε προσῆκε, Θεοῦ λειτουργοὺς καὶ βραβευτὰς εἰρήνης καθεστηκότας. Τίς γὰρ ἂν τοὺς ἄλλους πείσειεν ἡρεμεῖν, ὑμῶν οὕτω διὰ μάχης ἰόντων καὶ κατ' ἀλλήλων ὁπλιζομένων; Ἔνθεν τοι καὶ τὴν ἱερὰν ὑμῶν συνεκρότησα σύνοδον, βασιλεύς τε ὢν καὶ συνθεράπων ὑμέτερος. Καί γε μίαν αἰτῶ χάριν, ἣν ἐμέ τε λαβεῖν, καὶ ὑμᾶς πάντως δοῦναι δίκαιον· τὴν δὲ εἶναι τὰ τὴν στάσιν γεννήσαντα ἐπὶ μέσου προθεῖναι, καὶ τὴν ἀμφισβήτησιν ἡσυχῇ διαλυσαμένους, εἰς εἰρήνην κατὰ τὴν ἐνοῦσαν ὑμῖν χάριν ἄγειν πάντας, καὶ τὸ ἀστασίαστον τῷ δόγματι ἐπιχορηγῆσαι· ἵνα σύνταγμα τοσούτῳ θείῳ στρατῷ καὶ κατὰ τοῦ ἑῴου δαίμονος κοινὸν ἀναστήσω τὸ τρόπαιον· ᾧ τῶν παλαμναίων τυράννων ἐκποδὼν ὡς τάχος

γεγενημένων, οἳ τὰ φίλα ἐκείνῳ ἦσαν διαπραττόμενοι, ἀμηχανήσας, τὸν ἐμφύλιον τουτονὶ πόλεμον ἂν ἐρρίπισε, νεμεσῶν ἀεὶ καὶ τοῖς ἡμετέροις ἐπιτιθέμενος ἀγαθοῖς. Διὸ δέομαι ὡς Θεοῦ παρόντος, ἕκαστος διαρρίψας εἴ τι ἄχθος ἐντριβὲν ἔχει, τῷ τῆς κοινῆς ὁμονοίας προσίτω καλῷ. Μηδὲ γὰρ ἂν τὰ κοινὰ καλῶς ἔχειν οἰέσθω τις, τῶν καθ' ὑμᾶς οὕτως ἐν στάσεσι καθεστώτων καὶ διχονοίαις. Καὶ γὰρ ἂν εἴη δεινὸν καὶ τῶν ἄγαν ἀτόπων, εἰ τῶν πολεμίων οὕτω καταλυθέντων, οὐδενὸς δ' ἔτι ἀντιτείνειν τολμῶντος, ὑμᾶς κατ' ἀλλήλων ὁπλίζεσθαι· καὶ τοῦτό γε εἰς ἡδονὴν καθεστάναι τῶν πολεμίων καὶ εἴρωνα γέλωτα· καὶ ταῦτα περὶ θείων διαλεγομένους πραγμάτων, οἷς ἡ τοῦ Πνεύματος διδασκαλία διαρρήδην εἰσηγεῖται τὸ ποιητέον. Ἥ τε γὰρ τῶν ἱερῶν Εὐαγγελίων γραφή, τά τε τῶν ἀποστόλων θεόπνευστα ῥήματα, πρὸς ἐπὶ τούτοις δὲ καὶ προφητῶν ἀρχαῖα θεοπίσματα σαφῶς ἃ χρῆναι περὶ Θεοῦ λέγειν τε καὶ φρονεῖν ἡμᾶς ἐκδιδάσκουσι. Καὶ τοίνυν τὴν ἔριν ὡς πορρωτέρω βαλόντες, ἣ τὸν ἱερὸν τοῦτον πόλεμον ἀνηρέθισε, τοῖς θεορρήτοις διδάγμασι τῶν ἀμφηρίστων τὴν λύσιν ζητήσωμεν. Καί γε ῥᾴδια, ὡς γε εἶμαι, ἐσεῖται ἡ εὕρεσις, εἴπερ βουλοίμεθα. »

quæ vobis inest gratia, cunctos redigatis, et doctrinæ concordiam reducatis. Sic enim futurum est, ut ego cum tam frequenti et sacro cœtu vestro, contra invidum dæmonem commune statuam tropæum, qui pestiferis illis tyrannis, quorum opera in rebus omnibus est ex sententia usus, quam celerrime e medio sublatis, rerum suarum satagens, intestinum hoc commovit bellum, invidens semper et rebus nostris prosperis imminens. Quod ego vos, tanquam Deo præsente, oro, **567** ut pro se quisque, ea quæ animum ejus angit molestia abjecta, se ad communis concordiæ commodum adjungat. Neque enim quisquam vestrum putet rempublicam rite administrari posse, si vos ita seditionibus et dissidiis digladiabimini. Et profecto grave admodum et absurdum fuerit, hostibus jam victis cum nemo contra niti audeat, vos armis inter vos contendere, causamque inimicis ea re præbere voluptatis et ironici subdolique risus, idque de rebus divinis disserentes, quos doctrina Spiritus aperte quid sit faciendum docet. Sacrorum namque Evangeliorum scriptura, et apostolorum divinitus inspirata verba, ad hæc prisca quoque prophetarum oracula, manifeste nos quæ de Deo et dicere et sentire oporteat, erudiunt. Itaque, quæ sacrum hoc bellum excitavit, contentione quam longissime missa facta, divinis doctrinis controversiarum inquiramus decisionem; quod sane commodum nobis et inventu facile erit, si voluerimus. »

ΚΕΦΑΛ. ΙΖ'.

Περὶ ὧν ἡ σύνοδος ὥρισε· καὶ περὶ τοῦ ἁγίου συμβόλου.

Ταῦτα δὲ καὶ τὰ τούτοις παραπλήσια οἷα παῖς φιλοπάτωρ τοῖς ἱερεῦσιν ὡς πατράσι προσφέρων, τὴν ἀποστολικὴν συμφωνίαν ἐπραγματεύετο. Ἐπεσυείρων δὲ καὶ ἄλλα, ἐξῆς περὶ τοῦ δόγματος ἀνακινεῖν ἐπέτρεπε τὴν διάλεξιν. Καὶ παρήγετο μὲν εἰς μέσον ὁ Ἄρειος· καὶ τῶν ἐκείνῳ προβαλλομένων ἀκριβὴς ἡ βάσανος ἦν· ἐφυλάττοντό γε μὴν προπετῆ τὴν ψῆφον ἐπὶ θάτερον ἄγειν. Οἷα δ' ἐν τῷ τρίτῳ πρὸς Κωνσταντῖνον βιβλίῳ καὶ περὶ τούτων φησὶν ὁ Εὐσέβιος, χρειὼν διελθεῖν. « Πλείστων δὴ τῶν ὑφ' ἑτέρῳ τάγματι προτεινομένων, πολλῆς τε ἀμφιλογίας τὰ πρῶτα συνισταμένης, ἀνεξικάκως ἐπῃκροᾶτο ὁ βασιλεὺς τῶν πάντων, σχολῆ τε εὐτόνῳ τὰς προτάσεις ὑπεδέχετο· ἐν μέρει τε ἀντιλαμβανόμενος τῶν παρ' ἑκατέρου τάγματος λεγομένων, ἠρέμα συνῆγε τοὺς φιλονείκως ἀνισταμένους· πραέως τε ποιούμενος τὰς πρὸς ἕκαστον ὁμιλίας, ἑλληνίζων τε τῇ φωνῇ, ὅτι μηδὲ ταύτης ἀμαθῶς εἶχε, γλυκύτερός τις ἦν καὶ ἡδὺς, τοὺς μὲν συμπείθων, τοὺς δὲ καὶ σιωπᾶν τῷ λόγῳ, τοὺς δ' εὖ λέγοντας ἐπαινῶν, πάντας τε εἰς ὁμόνοιαν ἑλαύνων, ὁμογνώμονάς τε καὶ ὁμοδόξους αὐτοὺς ἐπὶ τοῖς ἀμφισβητουμένοις ἅπασιν ἐπιτειναὶ κατεστήσατο· ὡς ὁμοφώνως μὲν κρατῆσαι τὴν πίστιν, τῇ δὲ σωτηρίου ἑορτῇ τὸν αὐτὸν παρὰ τοῖς πᾶσιν ὁμολογηθῆναι καιρόν. Ἐκυρώθη τε ἤδη καὶ ἐγγράφως δι' ὑποσημειώσεως ἑκάστου τὰ κοινῇ δεδογμένα. »

CAPUT XVIII.

De quibus rebus synodus decreta fecerit, et de sancto fidei nostræ symbolo.

Hæc illi, aut certe hisce similia, veluti pius filius, ad episcopos, tanquam patres, dixit. Alia quoque addidit, quibus disputationem de doctrina moveri permisit, apostolicam concordiam inducere studens. Et productus est in medium Arius, atque de eis quæ ab ipso in quæstionem deducta fuerant, diligens et accurata disquisitio facta. In primis vero cavebatur ne temere atque præcipitanter in alterutram partem sententiæ proferrentur. Quæ porro hisce de rebus in tertio ad Constantinum libro Eusebius memoret, referenda censui. « Plurimis sane argumentis a parte altera prolatis, ac multa primum disputatione hinc et inde instituta, patienter admodum omnia audivit imperator, et intenta diligentia propositas quæstiones sustinuit: scorsimque deinde quæ ab utraque afferebantur parte excipiens, paulatim eos qui ardore contentionis acrius ferebantur, conciliavit, et placide cum unoquoque agens, atque Græco sermone utens, quod et hujus imperitus non esset, suavem et jucundum se exhibuit. Et his quidem persuadens, illis vero sermone silentium imponens, nec non recta dicentes laudans, **568** omnes autem ad concordiam excitans, in eamdem opinionem et sententiam de rebus in controversiam deductis omnibus omnes perduxit, ita ut in professione eadem fidei consentirent, et eodem tempore omnes se salutiferum festum celebraturos profiterentur. Decreta quoque communia in scriptum relata, et uniuscujusque subscriptione roborata. »

Hæc propterea hic inserui, ut professionis fidei testimonium etiam ab hostium confessione momentum et pondus aliquod habeat, ne quis objicere aut cavillari queat, Idiotas et indoctos prorsus fuisse, qui eam in scriptum retulere. « Eorum enim, inquit Eusebius, qui Nicææ convenerunt, servorum Dei, alii quidem præcelluerunt sapientiæ sermone, alii vitæ gravitate. » Et imperator ipse præsens, omnes ita ad concordiam producens, consentientes effecit. Sedenim professio fidei a trecentis decem et octo episcopis in scriptum relata, atque ab eisdem et simul a sapientissimo Constantino adnotationibus confirmata, quæ etiam nunc Ecclesiis olim tradita obtinet, de verbo ad verbum sic habebat : « Credimus in unum Deum, Patrem omnipotentem, visibilium et invisibilium omnium factorem. Et in unum Dominum Jesum Christum, Filium Dei, genitum ex Patre, unigenitum : hoc est, ex substantia Patris : Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verum de Deo vero, genitum, non factum ; consubstantialem Patri, per quem omnia facta sunt. Qui propter nos homines, et propter nostram salutem, descendit, et incarnatus est, homo factus et passus, et resurrexit tertia die. Ascendit in cœlos, et venturus est judicare vivos et mortuos. Et in Spiritum sanctum. Qui autem dicunt, fuisse aliquando tempus cum non esset, aut non fuisse priusquam genitus esset, aut ex non exsistentibus factum esse, aut ex alia subsistentia vel substantia fuisse, aut creatum, aut mutationi alterationive obnoxium : eos anathemate ferit catholica et apostolica Ecclesia Dei. » Ad hunc modum omnibus inter se convenit, ut consubstantialem Patri Filium esse decernerent et sanam fidem complecterentur.

569 CAPUT XVIII.

De episcopis qui per dissidium contra decretum synodi pugnarunt : et quæ contra eos ipsumque Arium synodus et ipse imperator constituerunt.

At pauci admodum Arii laudarunt opinionem. Paulo post tamen et ipsi fidem eam approbarunt (excepto Secundo et Theona) qui etiam ὁμοούσιον, *consubstantialis*, vocem reprehenderunt. Erant autem hi : Eusebius Nicomediæ, Theognis Nicææ, Maris Chalcedonis, Theonas Marmaricæ, Secundus Ptolemaidis, Menophantus Ephesi, Patrophilus Scythopolis, Narcissus Neroniadis (quæ secundæ Ciliciæ civitas est, nunc Irenopolis vocata), episcopi. Dicebant namque ὁμοούσιον esse quod ex aliquo sit per partitionem, aut per germinationem, aut per fluxum. Ac per fluxum quidem, ut paterni liberi ; per germinationem, ut ex radicibus surculus ; per partitionem autem, ut ex massa aurea ramenta duo vel tria. At quia juxta nullam talium modorum rationem ex Patre Filius esset, propterea editam fidei professionem rejicere instituerunt. Et cum ὁμοούσιον vocem prorsus non receperunt, tam subscribere decreto ei, quo dignitas presbyteri Ario est abrogata, noluerunt. Quæ res synodo causam præbuit ut Arium atque una omnes qui

Ταῦτα δὲ παρεθέμην, ἵν' ἡ μαρτυρία τῆς πίστεως καὶ παρὰ τῶν ἐχθρῶν ἔχοι τὸ βέβαιον· μηδέ τις κατηγορεῖν ἔχοι, ὡς ἰδιῶται ἦσαν, καὶ μηδὲν ἐπιστάμενοι οἱ ἐκθέμενοι. « Τούτων γάρ, φησὶν ὁ Εὐσέβιος, τῶν ἐν Νικαίᾳ Θεοῦ λειτουργῶν οἱ μὲν διέπρεπον σοφίας λόγῳ, οἱ δὲ βίου στερρότητι· » καὶ ὅτι ὁ βασιλεὺς πρῶν, πάντας εἰς ὁμόνοιαν ἄγων, ὁμοδόξους κατέστησεν. Ἥ γε μὴν παρὰ τῶν τριακοσίων δέκα καὶ ὀκτὼ ἐξενεχθεῖσα πίστις, ἣ καὶ ταῖς ἐκκλησίαις μέχρι καὶ νῦν ἐκδέδοται πολιτευομένη, ἀσφαλισθεῖσα ταῖς γραφαῖς τῶν ἐπισκόπων, καὶ Κωνσταντίνου τοῦ θεοσόφου βασιλέως, εἶχεν ἐπὶ λέξεως οὕτως· « Πιστεύομεν εἰς ἕνα Θεὸν πατέρα παντοκράτορα, πάντων ὁρατῶν καὶ ἀοράτων ποιητήν· καὶ εἰς ἕνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, γεννηθέντα ἐκ τοῦ Πατρὸς, μονογενῆ· τουτέστιν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρός· Θεὸν ἐκ Θεοῦ, φῶς ἐκ φωτὸς, Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ· γεννηθέντα, οὐ ποιηθέντα, ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, τά τε ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ τὰ ἐν τῇ γῇ· τὸν δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους, καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν, κατελθόντα καὶ σαρκωθέντα, ἐνανθρωπήσαντα, παθόντα καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ· ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς, καὶ ἐρχόμενον κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς· καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Τοὺς δὲ λέγοντας, Ἦν ποτὲ ὅτε οὐκ ἦν, ἢ, Οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῆναι, ἢ, Ἐξ οὐκ ὄντων ἐγένετο, ἢ, Ἐξ ἑτέρας ὑποστάσεως ἢ οὐσίας φάσκοντας εἶναι, ἢ κτιστὸν, ἢ τρεπτὸν, ἢ ἀλλοιωτὸν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τούτους ἀναθεματίζει ἡ καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησία. » Οὕτω; ἅπαντες ἀλλήλοις συνέδησαν· καὶ ὁμοούσιον εἶναι τῷ Πατέρι τὸν Υἱὸν ἐψηφίσαντο, καὶ τὸ ὑγιὲς τῆς πίστεως κατεσπάσαντο.

ΚΕΦΑΛ. ΙΗ'.

Περὶ τῶν στασιασάντων ἐπισκόπων κατὰ τοῦ δόγματος· καὶ ὅσα κατά τε Ἀρείου καὶ αὐτῶν ἡ σύνοδος καὶ ὁ βασιλεὺς ἐψηφίσαντο.

Ὀλίγοι δέ τινες τὴν Ἀρείου ἐπῄνουν δόξαν· μετὰ βραχὺ δὲ καὶ οὗτοι συνέθεντο, πλὴν Σεκούνδου καὶ Θεωνᾶ, οἱ καὶ ἐν αἰτίᾳ τὴν τοῦ ὁμοουσίου λέξιν ἐτίθεντο. Ἦσαν δὲ οὗτοι, Εὐσέβιος ὁ Νικομηδείας, Θέογνις ὁ Νικαίας, Μάρις ὁ Χαλκηδόνος, Θεωνᾶς ὁ Μαρμαρικῆς, Σεκοῦνδος ὁ Πτολεμαΐδος, Μηνόφαντος ὁ Ἐφέσου, ὁ Σκυθοπολίτης Πατρόφιλος, ὁ Νερωνιάδος Νάρκισσος (Κιλικίᾳ δ' ἐν τῇ δευτέρᾳ ἡ Νερωνιὰς ἐστιν, ἣ νῦν Εἰρηνούπολις ὀνομάζεται). Ἔλεγον γὰρ ὁμοούσιον εἶναι, ὃ ἔκ τινός ἐστι κατὰ μερισμὸν, ἢ κατὰ προβολὴν, ἢ κατὰ ῥεῦσιν· καὶ κατὰ μὲν ῥεῦσιν, ὡς οἱ πατρικοὶ παῖδες· κατὰ προβολὴν δὲ, ὡς ἐκ ῥιζῶν βλάστημα· κατὰ μερισμὸν δὲ, ὡς βώλου χρυσίδες δύο ἢ τρεῖς. Ὧν κατ' οὐδένα τρόπον εἶναι ἐκ Πατρὸς τὸν Υἱόν· καὶ διὰ τοῦτο μὴ συντίθεσθαι τῇ ὑπαγορευθείσῃ πίστει ἐνίσταντο. Τὸ παράπαν δὲ μὴ δεξάμενοι τὴν τοῦ ὁμοουσίου λέξιν, τῇ Ἀρείου καθαιρέσει ὑπογράψαι οὐκ ἤθελον. Διόπερ ἡ μὲν σύνοδος Ἄρειον καὶ τοὺς ὁμόφρονας ἐκείνῳ ὑπέλαβεν ἀναθέματι ἐκκηρύξασα, καὶ μὴ ἐπιβαίνειν Ἀλεξανδρείας ἐθέσπιζε τούτων

μηδένα. Οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ τὰς λέξεις αὐτοῦ τῆς A ejus adhærerent sententiæ, excommunicatos ana-
αἱρέσεως ἀνεθεμάτισε· καὶ τὸ βιβλίον δὲ ὁ κατὰ themati subjiceret, ac ne quis eorum Alexandriam
τῆς εὐσεβείας συντάξας ἐπέγραψε *Θάλειαν*· οὗ ὁ ingredi auderet, sanciret. Voces etiam hæresis ejus
χαρακτὴρ, ὡς ἐκ γραφῆς ἐπυθόμην, ἀφελής τις ἦν anathematizavit, et librum quem ille contra pieta-
καὶ διαλελυμένος, ἐοικὼς τοῖς Σωτάδου τοῦ ποιητοῦ tem compositum *Thaliam* inscripserat, quasi flo-
ᾄσμασι· καὶ εἴ τι δὲ αὐτοῦ καὶ τῶν ὁμοφρόνων αὐ- ridum et viridantem, cujus stylus et elocutio, sicuti
τοῦ εὑρίσκοιτο σύγγραμμα, δαπάνην πυρὶ καταλεί- ex scripto ipso cognovi, simplex et dissoluta, So-
πεσθαι, ὡς μήτι αὐτῶν ὑπόμνημα τῆς αἱρέσεως τῷ tadisque poetæ cantilenis persimilis fuit; ac præ-
ἑξῆς βίῳ ἐμφέρεσθαι· θάνατον δ' εἶναι ζημίαν ἐνο- terea, si quod aliud ejus aut sectatorum ejus inve-
μοθέτει, εἴ τις φωραθείη τι κατακρύπτων ἐκείνων, niretur scriptum, ut id igni mandaretur edixit.
καὶ μὴ θᾶττον ἐμπίπρησι. Πολλὰς δ' ἐπιστολὰς Quin capite quoque Constantinus sanxit, si quis
ὁ βασιλεὺς κατὰ πόλεις ἔπεμπε κατά τε Ἀρείου quidquam eorum pressum occultasse, nec statim
καὶ τῶν τὰ ἴσα φρονούντων ἐκείνῳ. Εὐσέβιον δὲ exussisse compertus esset. Multas insuper epistolas
καὶ Θέογνιν τῶν ἰδίων ἐφυγάδευε πόλεων. Τῇ δὲ per urbes passim contra Arium et qui sectæ ejus
Νικομηδείᾳ ἔχεσθαι τῆς ὀρθῆς πίστεως παρηγγύα, erant, misit. Eusebium et Theognidem sedibus suis
ἣν οἱ τριακόσιοι παρέδοσαν· καὶ ἐπισκόπους προχει- B exegit, et Nicomedienses ad complectendam a tre-
ρίζειν ἑτέρους, ὀρθὰ φρονεῖν ἠρημένους· βυθοῖς δὲ centis proditam rectam fidem, aliosque episcopos
λήθης Εὐσεβίου παραδοῦναι τὴν μνήμην. Οἷς δ' qui recte sentirent legendos, Eusebiumque (1)
ἐπιχειρεῖν γένοιτο τὰ ἐκείνων ἢ φρονεῖν ἢ ἐπαινεῖν, oblivioni mandandum, est hortatus. **570** Qui
κελάζειν σφόδρα ἠπείλει. Οἷς δὴ γράμμασι καὶ vero cum Ario sensuri aut opinionem ejus lauda-
ἄλλως ἀπηχθημένον εἶναι ἐδήλου Εὐσέβιον, ᾧ turi essent, in eos se graviter animadversurum
πρότερον Λικινίῳ συμφρονοῦντα. Κατὰ δὴ ταῦτα esse, est minitatus. Quibus litteris etiam significavit,
τὰ γράμματα οὐ μόνον ἠλάθησαν, ἀλλὰ καὶ ἕτερος aliam ob causam invisum sibi Eusebium esse, ut
ἔσχον ἐπὶ τῶν οἰκείων θρόνων. Ἀντὶ γὰρ Εὐσεβίου qui antea Licinii partes secutus fuerit. Itaque non
Ἀμφίων τὴν Νικομήδους ἐλάμβανε, Χρηστὸς δὲ solum illi sunt proscripti, sed alii quoque in eorum
τὴν Νικαίας· καὶ ἄμφω δὲ τῶν εὐσεβούντων μά- locum lecti. Pro Eusebio enim Nicomediæ Am-
λιστα ἦσαν. Εἰδέναι δὲ χρὴ ὡς Εὐσέβιος καὶ Θέογνις phion, pro Theognide autem Nicææ Chrestus,
καὶ οἱ περὶ αὐτοὺς πρότερον μὲν τῇ συνόδῳ πί- episcopi facti, ambo sincerioris pietatis quam ma-
στεως διδασκαλίαν ἰδίαν ὑπαγορεύσαντες ἔδοσαν, xime studiosi. Illud scire oportet, Eusebium et
ἣν, ὡς κίβδηλον καὶ ἀσεβείας μεστὴν, διέῤῥηξαν· C Theognidem, quique præterea factionis ejus erant
πολλοῦ δ' ἐντεῦθεν ταράχου ἀναχυθέντος, καὶ πάν- alios, fidei suæ doctrinam in scriptum relatam
των τῷ προδήλῳ τῆς ἀσεβείας κατ' αὐτῶν κινου- seorsim synodo obtulisse, eamque ut adulterinam
μένων, τὰ μὲν πρῶτα Ἄρειον καὶ αὐτὸν ἀναθέ- et impietatis plenam discerptam esse. Quam ob
ματι καθυπέβαλον, πλὴν Σεκούνδου καὶ Θεω- causam, quod ingens turba excitata, atque omnes
νᾶ· ὑπογράψαι μέντοι τῇ αὐτοῦ καθαιρέσει οὐκ propter manifestam impietatem adversus eos com-
ἠβουλήθησαν, καίπερ τῇ τῆς πίστεως ἐκθέσει moti essent, ipsi quoque, præter Secundum et
καθυπογράψαντες, κἂν ὑπούλως καὶ οὐκ εἰλι- Theonam, Arium quidem anathemati (2) subjicere,
κρινῶς μετὰ τὴν ἐξορίαν ἐπανελθόντες, ὡς προϊό- exauctorationique illius subscribere nolentes, fidei
ντες δηλώσομεν. Μαρτυρήσει δὲ καὶ αὐτὰ τὰ παρ' professioni subscripserunt: quod tamen simulan-
αὐτῶν γεγενημένα τοῖς τῆς εὐσεβείας προβόλοις, ter et insincere fecerunt, ab exsilio reversi, sicut
καὶ ὅσα περὶ τούτων κατέλιπον· ἃ δὴ καὶ postea ostendemus. Testificabuntur id quoque res
ἐκθήσομαι. Ὁ γε μὴν Εὐσέβιος ἕτερος, ὁ Παμφίλου eorum adversus pietatis defensores actæ, et quæ
τὴν προσωνυμίαν κεκληρωμένος, τῇ συνόδῳ πα- ipsi de rebus his reliquerunt scripta, quæ itidem
ρῶν, ἀμφιβάλλων ἦν καὶ διασκεπτόμενος, εἴ γε recensebo. Eusebius sane alter, cui Pamphili
δέον τῷ ἐκτεθέντι ὅρῳ στοιχεῖν· καὶ μικρὸν ἐπι- D cognomen inditum, adfuit et ipse concilio, dubius-
σχών, συνῆνεσέ τε, καὶ τῇ χειρὶ ἐπεσφράγιζε· καὶ que etiam atque etiam secum consideravit an
τῇ σφετέρᾳ ἐκκλησίᾳ αἰτιωμένῃ τὸν ὅρον ἔπεμπεν, promulgatæ fidei professioni assentiri deberet:
ἐν ᾧ καὶ τὴν τοῦ ὁμοουσίου λέξιν διασαφεῖ· ἵνα atque aliquantulum assensione retenta, eam tan-
μή τινι δι' ὑπονοίας γένηται, ἅτε δὴ ἐμβραδύνας, dem approbavit et subscriptione sua confirmavit:
ὡς ἀτημελήτως καὶ ὡς ἔτυχε τὰ τοῦ ὅρου ὑπέ- Ecclesiæ quoque suæ quærenti professionem et
γραφε. definitionem eam misit, in qua vocem quoque τοῦ
ὁμοουσίου declarat, ne cui suspectus fieret tanquam tardius aut neglectim, nulla adhibita cura, illi
subscripsisset.

(1) Eusebius Nicomediensis ad Constantinum imperatorem, manu vestem suam quam gestabat demonstrans, dicere est ausus : « Etiamsi hæc me inspiciente rupta dividatur, non tamen ejusdem substantiæ esse dixerim utrumque : Εἰ τοῦτο τὸ ἱμάτιον ἐμοῦ θεωμένου διαιρεθείη, οὔποτ' ἂν φαίην τῆς αὐτῆς οὐσίας ἑκάτερον. » Qua blasphemia permotus Constantinus, eo proclivius in proscriptionem ejus consensit. » (Sozom. lib. II, cap. 21).

(2) Καθαιρέσει, *abrogationi*, *abdicationi*, *degradationi*.

571 CAPUT XIX.

Quæ de Paschate et hæresiarcha Melitio synodus decreverit, et de sacris divinisque canonibus. Item quid Paphnutius confessor suaserit.

Fidei dogmate rite atque ordine confirmato, rursum convenere ac de sacris Paschæ feriis disceptarunt. Placuitque omnibus ut eodem tempore ab omnibus festus is dies celebraretur. Tertio porro congressu, de eo quem antea diximus, Melitio hæresiarcha, ejusque sectatoribus atque rebus per eum in Ægypto novatis, inquisitum atque decretum, ut omnes illi Lyci essent, nudum episcopatus nomen retinentes, et ne cui eorum postea imponendæ manus potestas esset. Quos autem antea manuum impositione dignati essent, ut illi in ministerio suo, quod sortiti fuerant, permanerent quidem, et absque metu omni communicarent, dignitate autem et honore ab aliis cujuscunque Ecclesiæ ministris secundas ferrent : atque ut in defunctorum locum deinceps recens apud eos cooptati subrogarentur, si quidem suffragio digni viderentur, episcopo Alexandrino legente, ipsi vero legendi arbitrio suo potestatem non haberent. Ac recte sane et commode hoc sic synodus constituit, ut Melitii sectatorumque ejus temeritas atque celeritas manuum imponendarum compesceretur. Tam præfracta namque audacia fuit Melitius, ut persecutionis temporibus cum fugeret atque latitaret, manus imponendæ potestatem, ad celeberrimum illum Petrum martyrem pertinentem, sibi raperet atque vindicaret. Quare illud evenit, ut tantopere schisma et factio ejus per Ægyptum invaleseeret.

Iis ita peractis, moribus conformandis concilium leges postremo tulit viginti (1) : canones nominare solent. De quibus cum consultaretur, reliquis quidem constituendum esse visum est (2), ut quicunque sacrum aliquod sortiti essent ministerium, præter quam lectores, de cætero cum uxoribus suis non concumberent, quas ante initum sacrum magistratum duxissent. Solus autem Paphnutius, superiorum Thebarum episcopus, de quo antea nobis facta est mentio, intercessione sua rem eam impedivit : veneratione dignum esse matrimonium, neque castitate et pudicitia sua id carere dicens; legitimumque insuper jus ejus subjiciens, synodum rogavit ut legem eam non perferret : gravem enim utrisque, sacerdotibus scilicet et conjugibus eorum, atque etiam fortasse vitæ parum pudicæ causam fore. **572** Quapropter, inquit, pro eo atque antiquitus servari solitum est, deinceps quoque obtinere oportet, ut qui sacerdotalem susceperint dignitatem cælibes, postea quoque a conjugio abstineant; qui vero uxore ducta in ordinem sacrum cooptati sint, ut a conjugibus suis non separentur. Hæc Paphnutio (3),

(1) 22 reperiuntur apud Rufinum *Ecclesiast. historiæ* lib. x, cap. 6.
(2) Socrat. lib. I, cap. 11, *Hist. Eccles.*
(3) In sententiam Paphnutii istam Honor i et Theodosii AA. lex est scripta, l. Eum qui. C. De episc. et cler., quæ hodie quoque in Orientalibus Ecclesiis servatur.

ΚΕΦΑΛ ΙΘ'.

Ὅσα περὶ τοῦ Πάσχα καὶ τοῦ αἱρεσιάρχου Μελιτίου ἡ σύνοδος ἀπεφήνατο· καὶ περὶ τῶν ἱερῶν καὶ θείων κανόνων. Τί ὁ ὁμολογητὴς Παφνούτιος ἐβουλεύσατο.

Καλῶς δὲ κυρωθέντος τοῦ δόγματος, αὖθις συνελθόντες, τὰ περὶ τῆς τοῦ Πάσχα ἑορτῆς διεσκέπτοντο. Καὶ ἐδόκει πᾶσι, κατὰ τὸν αὐτὸν ἐπιτελεῖν καιρὸν πάντας τὴν ἑορτήν. Τρίτῃ δὲ συνελεύσει καὶ τὰ κατὰ τὸν πρόσθεν ῥηθέντα Μελίτιον τὸν αἱρεσιάρχην καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν ἐξητάζοντο, καὶ τὰ δι' αὐτὸν ἐν Αἰγύπτῳ συμβάντα καὶ νεωτερισθέντα. Καὶ δεῖν ἐδόκει πάντας ἐν τῇ Λυκίᾳ διατρίβειν, μόνον ἐπισκοπῆς γυμνὸν ὄνομα ἔχοντας· μὴ ἐξεῖναι δὲ αὐτοῖς εἰσέπειτα χεῖρας ἐπιτιθέναι τινί. Οὓς μέντοι φθάσαντες χειροθεσίας ἠξίωσαν, μένειν ᾗ ἔλαχον λειτουργίᾳ, καὶ ἀδεῶς κοινωνεῖν· ταῖς γε μὴν τιμαῖς δευτέρους εἶναι τῶν ἐν ἑκάστῃ παροικίᾳ καὶ ἐκκλησίᾳ κεκληρωμένων. Εἰ δέ τις φθάσει τελευτήσας, τῶν πρὸ αὐτῶν ταῖς τιμαῖς ἐπαναλαμβάνειν, εἰ ψῆφῳ τέως ἄξιος φαίνοιτο, τοῦ τε Ἀλεξανδρείας ἐπισκόπου ἐπιχειροτονοῦντος· μὴ αὐτοὺς δὲ ἐπιλέγεσθαι οὓς ἂν ἐθέλωσι· καλὸν δὲ καὶ δίκαιον τοῦτο τῇ συνόδῳ ἐδέδοκτο, τὸ προπετὲς καὶ ἕτοιμον εἰς χειροθεσίας Μελιτίου καὶ τῶν περὶ αὐτὸν ἐπιστομιζούσῃ. Τοσοῦτος γὰρ ἦν αὐθαδείᾳ χρώμενος, ὡς καὶ τὰς διαφερούσας Πέτρῳ τῷ ἀοιδίμῳ μάρτυρι χειροθεσίας ἁρπάζειν καὶ ὑφ' ἑαυτὸν ποιεῖν, ὁπηνίκα τὸν διωγμὸν φεύγων ἦν ἐκεῖνος, καὶ διὰ τοῦτο κρυπτόμενος. Οὗ χάριν καὶ ἐπικαλῶ τὸ κατ' αὐτὸν σχίσμα ἐν Αἰγύπτῳ ἐκράτησεν.

Ἔπειτα ἡ σύνοδος καὶ τὸν βίον ἐπανορθοῦσα, τὸ τελευταῖον καὶ νόμους ἐκτίθησιν εἴκοσιν, οὓς κανόνας εἰωθὸς ὀνομάζειν. Βουλευομένων δὲ περὶ τούτων, ταῖς μὲν ἄλλοις δεῖν ἐδόκει πάντας τοὺς ἱερᾶσθαι λαχόντας, δίχα μόνων ἀναγνωστῶν, μὴ τουλοιποῦ ταῖς ἑαυτῶν γαμεταῖς συγκαθεύδειν, ἃς πρὶν τῆς ἀξίας τυχεῖν ἔσχον· Παφνούτιος δὲ ἐκ τῶν ἄνω Θηβῶν, οὗ μικρῷ πρόσθεν ἐμνήσθην, ἀναστὰς διεκώλυε, τίμιον εἶναι τὸν γάμον ἀποκαλῶν· μὴ ἀμοιρεῖν δὲ σωφροσύνης καὶ τὸν ἔννομον ὑποτιθέμενος· καὶ τῆς συνόδου ἐδεῖτο τοῦτον τὸν νόμον ἀπαγορεύειν· ἐν χαλεπῷ γὰρ εἶναι καὶ ἀμφοτέρους, αὐτοῖς τε καὶ γαμεταῖς. Ἴσως γὰρ αἰτίως ὁ νόμος οὗτος τοῦ μὴ σωφρονεῖν γένοιτο. Ὅθεν ἐμοιγε δεῖν ἔλεγε κατὰ τὸ ἔκπαλαι κρατῆσαν ἔθος τοὺς μὲν ὑποδύντας ἱερωσύνην ἀγάμους μὴ τουλοιποῦ αἱρεῖσθαι γαμεῖν· τοὺς γε μὴν μετὰ συζυγίαν τούτου ἀξιωμένους τῶν γαμετῶν μὴ χωρίζεσθαι. Τοιαῦτα Παφνουτίου εἰσηγουμένου, ἡ σύνοδος ἔστεργε· καὶ ταῦτ' ἀπείρου γάμου παντάπασιν ὄντος. Καὶ περὶ μὲν τούτου, τῇ γνώμῃ τῶν ἡρημένων ἐάσασα, οὐδὲν εἴρηκε· περὶ δὲ τῶν ἄλλων, ὡς αὐτῇ καλὸν εἶναι ἐδόκει, νόμους ἔθετο, καθ' οὓς προσήκει τὰ κατὰ

τὴν Ἐκκλησίαν φέρεσθαι. Καὶ πρόκειταί γε πᾶσι καὶ εἴ τῳ φίλον ἐντυγχάνειν, ῥᾴδιόν ἐστιν.

A qui uxorem nunquam duxisset, suadente, synodus comprobavit; atque de hac re, quam arbitrio cuslibet reliquit, nihil sanxit. De aliis autem, ut ei est visum, rite atque ordine leges tulit, ad quarum præscriptum convenit res ecclesiasticas geri. Quæ sane leges propositæ omnibus sunt, et a quovis, si velit, facile legi possunt.

ΚΕΦΑΛ. Κ'.

Ὅτι καὶ Ἀκέσιον τὸν τῶν Ναυατιανῶν ἐπίσκοπον ὁ βασιλεὺς εἰς τὴν σύνοδον μετεστέλλατο.

Ὁ δὲ θεοφιλὴς βασιλεὺς, τῆς κοινῆς προμηθούμενος ὁμονοίας, καὶ Ἀκέσιον τὸν τῶν Ναυατιανῶν ἐπίσκοπον εἰς τὴν σύνοδον μετεστέλλετο, καὶ τὸν τῆς συνόδου ὅρον περί τε τοῦ δόγματος καὶ τῆς ἑορτῆς ὑπεδείκνυ. Ἠρώτα τε εἰ καὶ αὐτῷ τὰ δόξαντα καὶ τοῖς ἐπισκόποις βεβαιωθέντα καλά γε εἶναι δοκεῖ· τὸν δ' ἐπαινέσαντα, μηδέν τι καινὸν B ὁρίσασθαι φάναι. Καὶ αὐτὸν γὰρ οὕτω ἄνωθεν εἰληφέναι τὸ δόγμα, καὶ οὕτω δὴ ἑορτάζειν. Ὁ δὲ βασιλεὺς, Τί οὖν οὕτω δοξάζων, πῶς τοῦ σὺν ἡμῖν κοινωνεῖν πορρωτέρω γίνῃ; Καὶ ὃς τὴν κατὰ Νουᾶτον καὶ Κορνήλιον τὸν Ῥώμης διαφορὰν ὑπεμίμνησκε κατὰ Δέκιον· ὅτιπερ τοὺς μετὰ τὸ βάπτισμα ἁμαρτόντας τὴν πρὸς θάνατον ἁμαρτίαν, καὶ ἐπιθύσαντας, θείων μυστηρίων ἀπηξίου τῆς κοινωνίας. Θεοῦ γὰρ εἶναι τῆς ἐξουσίας ἔλεγε μόνου, καὶ οὐχ ἱερέων, πρυτανεύειν τούτοις τὴν ἄφεσιν. Ὁ δὲ βασιλεὺς ὡς τάχος ὑπέφερε· Θὲς, ὦ Ἀκέσιε, κλίμακα, καὶ μόνος εἰς οὐρανοὺς ἀνάβηθι. Ταῦτα δ' εἰπεῖν τὸν κρατοῦντα, μὴ τὸν Ἀκέσιον ἐπαινοῦντα, ἀλλ' ὅτιπερ ἀναμάρτητον ἑαυτὸν τάχα ἐνόμιζε. Καὶ τὰ μὲν κατὰ τὴν σύνοδον οὕτω προέβη, ὡς ἐν συντόμῳ εἰπεῖν· ἐγὼ δ' οὐκ ὀκνήσω τἀσφαλὲς πρυτανεύων τοῖς γεγραμμένοις, μὴ καὶ ἃ περὶ τοῦ δόλου τῶν Ἀρειομανιτῶν Εὐστάθιος καὶ Ἀθανάσιος τῆς εὐσεβείας οἱ πρόβαλοι γεγράφασι διελθεῖν· ὅσα τε αὐτὸς ὁ Παμφίλου Εὐσέβιος περὶ τῶν δοξάντων τῇ συνόδῳ τῇ ἰδίᾳ γέγραφεν ἐκκλησίᾳ· ἔτι δὲ τὰ ὁρισθέντα πᾶσι Πατράσι κοινῶς· πρὸς δὲ καὶ ὅσα ὁ θεοφιλὴς Κωνσταντῖνος τοῖς ἀπανταχοῦ μὴ παροῦσι τῶν ἐπισκόπων περί τε τοῦ δόγματος καὶ τοῦ Πάσχα, καὶ Ἀρείου, καὶ τῶν περὶ Ἄρειον, ἔτι δὲ καὶ περὶ τοῦ Νικομηδείας γέγραφεν Εὐσεβίου. Γένοιτο γὰρ ἂν ἐκ τούτων μᾶλλον δῆλα τὰ τῇ συνόδῳ πραχθέντα. Καὶ πρότερόν γε τὰ Εὐσταθίου τοῦ τῆς Ἀντιοχείας ἐκθήσομαι· ἐν οἷς τήν τε τῶν Ἀρειανῶν βλασφημίαν ἐλέγχει, καὶ τὰ πραχθέντα ἀναδιδάσκει· καὶ τὴν ῥῆσιν ἑρμηνεύει, τὴν, *Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ*. Γράφει δὲ οὕτω·

C

D

CAPUT XX.

Quod etiam Acesium Novatianorum episcopum imperator in synodum acciverit.

Cæterum imperator Dei amantissimus, de communi concordia sollicite cogitans, Acesium quoque Novatianorum episcopum ad concilium evocavit, eique et de fidei dogmate et de die festo decretum synodi ostendit, interrogavitque adeo eum an ea recte sic ab episcopis essent constituta. Qui cum ea laudasset, neque novi quidquam definitum esse dixisset, se enim et idem dogma fidei a majoribus accepisse, et nunquam aliter Paschæ festum celebrasse, imperator, Qui igitur, inquit, cum in eadem sis nobiscum sententia, a communione nostra tantopere abhorres? Ibi ille dissidii quod inter Novatum et Cornelium Romanæ urbis episcopum sub Decio imperatore fuit, meminit; Novatum videlicet, eos qui post baptismum peccatum ad mortem patrassent, ac diis sacrificassent, a communione divinorum mysteriorum rejecisse, solius Dei, et non sacerdotum potestatem eam esse dictitans, talibus hominibus remissionem delicti concedere. Ad quem ex tempore imperator: Scalas, inquit, admove, Acesi, et solus in cœlos ascende. Quo dicto, non Acesium ille laudavit, sed potius quod immunem a peccatis se forte existimavit esse, perstrinxit. Ac res quidem concilii, sicuti brevissime exposuimus, sunt gestæ. Mihi vero grave aut molestum non fuerit, ad fidem dictorum certius confirmandam, **573** quæ de dolo furentium Arianorum Eustathius et Athanasius veræ pietatis propugnacula scripserunt, allegare, quæ item Eusebius Pamphili de synodi constitutionibus suæ significavit Ecclesiæ, præterea quæ a Patribus universis sunt communiter decreta, denique quæ Deo charus Constantinus ad quoscunque absentes episcopos de fidei dogmate, de Paschate, de Ario ejusque sectatoribus, et de ipso Eusebio Nicomediensi scripsit. Ex iis enim maxime synodi acta cognoscentur. Et primum Eustathii Antiocheni episcopi verba exponam, quibus Arianorum blasphemiam redarguit, et rem gestam docet: atque insuper dictum illud, *Dominus creavit me ab initio viarum suarum*, interpretatur. Qui sic scribit.

ΚΕΦΑΛ. ΛΑ'.

Οἷα Εὐστάθιος ὁ Ἀντιοχείας καὶ Ἀθανάσιος ὁ Ἀλεξανδρείας, οἱ τῆς εὐσεβείας πρόβολοι, περὶ τῶν ἐν τῇ συνόδῳ πραχθέντων ἱστόρησαν.

« Βαδιῶ δ' ἐντεῦθεν ἐπὶ τὰ πεπραγμένα. Τί οὖν; Ἐπειδὴ διὰ ταῦτα σύνοδος εἰς τὴν Νίκαιαν ἀφικνεῖται μεγίστη, μήτι γε καὶ ἑβδομήκοντα τὸν ἀριθμὸν ὁμοῦ συναχθέντων. Τὸ γὰρ σαφὲς διὰ τοὺς τῆς πολυανδρίας ὄχλους οὐχ οἷός τέ εἰμι γράφειν,

CAPUT XXI.

Qualia Eustathius Antiochenus, et Athanasius Alexandrinus, episcopi, veræ pietatis propugnatores, de synodi actis historiæ monumenta prodiderint.

« Ad rem ipsam, ut gesta est, progredior. Quid igitur est? Postquam eas ob causas Nicæa synodus coacta est maxima (convenerunt enim eo ducenti et septuaginta fere præterea episcopi; certum enim numerum, propter tantam multitudinis tur-

bam, referre nequeo, neque id adeo magno studio sum scrutatus), ubi de fidei ratione est quæsitum, perinde atque manifestum argumentum atque indicium blasphemiæ, Eusebii scriptum est productum, quod in præsentia omnium lectum, cum varium audiloribus motum propter perversam depravationem, tum auctori ipsi probrum attulit maximum. Posteaquam autem conatus fraudulentus Eusebii manifesto est deprehensus, et scriptum iniquissimum in conspectu omnium discerptum, ex composito nonnulli pacificationis nomen præ se ferentes, effecerunt, ut qui optime sententias dicere soliti fuerant, silerent. Ariani vero, metuentes ne tam frequentis concilii decreto damnati relegarentur, priores ipsi sententia sua abrogatum dogma anathemate jugularunt; et consentientibus annotationibus professioni fidei manibus ipsi suis subscripserunt, et episcopatibus per ambitionem et circumcursationem maximam manus plerorumque prensantes, qui pœnitentiam potius agere debuissent, retentis; postea, nunc quidem clandestine, **574** nunc autem propalam damnatas docuere opiniones et variis ea in re usi sunt argumentis et insidiis. Et cum pangere vellent zizaniorum plantas, ab hominibus peritis sibi metuentes, eos, a quibus deprehendi poterant, devitarunt, et alios veræ pietatis præcones atque professores fraudulenter expugnarunt. Non credimus autem, impios atque sine Deo homines divino numine unquam fore superiores. Etiamsi enim rursus invalescant, rursum tamen vincentur, juxta grandiloquum et gravem prophetam Isaiam, etc. »

ἐπειδὴ μὴ πάντη τοῦτο περισπουδάστως ἀνίχνευον. Ὡς δὲ ἐζητεῖτο τῆς πίστεως ὁ τρόπος, ἐνεργὴς μὲν ἔλεγχος τὸ γράμμα τῆς Εὐσεβίου προὐβάλλετο βλασφημίας· ἐπὶ πάντων δὲ ἀναγνωσθὲν, αὐτίκα συμφορὰν μὲν ἀστάθμητον τῆς ἐκτροπῆς ἕνεκα τοῖς αὐτηκόοις προξενεῖ· αἰσχύνην δ' ἀνήκεστον τῷ γράψαντι παρεῖχεν. Ἐπειδὴ δὲ τὸ ἐργαστήριον τῶν ἀμφὶ τὸν Εὐσέβιον σαφῶς ἐάλω, τοῦ παρανόμου γράμματος διαῤῥαγέντος ὑπ' ὄψει πάντων ὁμοῦ, τινὲς ἐκ συσκευῆς τοὔνομα προβαλλόμενοι τῆς εἰρήνης, κατεσίγησαν μὲν ἅπαντας τοὺς ἄριστα λέγειν εἰωθότας· οἱ δὲ Ἀρειομανῖται δείσαντες μήποτε ἄρα τοσαύτης συνόδου ἐν τούτῳ συγκεκροτημένης ἐξοστρακισθεῖεν, ἀναθεματίζουσι μὲν προπηδήσαντες τὸ ἀπηγορευμένον δόγμα· συμφώνοις δὲ γράμμασιν αὐτοχειρίᾳ ὑπέγραψαν. Τῶν δὲ προεδριῶν διὰ πλείστης δσης περιδρομῆς κρατήσαντες, δέον αὐτοὺς ὑπόπτωσιν λαμβάνειν, ποτὲ μὲν λεληθότως, ποτὲ δὲ προφανῶς τὰς ἀποψηφισθείσας πρεσβεύουσι δόξας, διαφόροις ἐπιβουλεύοντες τοῖς ἐλέγχοις. Βουλόμενοι δὲ παγιῶσαι τὰ ζιζανιώδη φυτουργήματα, δεδοικότες τοὺς ἐπιγνώμονας, ἐκκλίνουσι τοὺς ἐφόρους· καὶ ταύτῃ τοὺς τῆς Εὐσεβείας κήρυκας ἐκπολεμοῦσιν. Οὐχ οὕτως δὲ πιστεύομεν, ὡς ἀνθρώπους ἀθέους δύνασθαι κρατῆσαι πώποτε τοῦ θείου. Κἂν γὰρ πάλιν ἰσχύσωσι, καὶ πάλιν ἡττηθήσονται, κατὰ τὸν σεμνόφωνον προφήτην Ἡσαΐαν. »

Hæc magnus ille Eustathius. Qui vero eo vel virtute vel pietatis æmulatione inferior non est, celebratissimus Athanasius, ad Afros scribens, hæc infert : « Episcopi qui convenerant, cum abolere ab Arianis excogitatas impietatis voces illas (ex non existentibus creaturam esse et facturam Filium, et, Erat aliquando tempus cum non erat, et quod mutabilis sit naturæ), atque eas quæ ex professo in Scripturis sunt promulgare vellent, quod scilicet ex Deo Filius natura unigenitus est Verbum, virtus, sapientia sola Patris, Deus verus, ut Joannes dixit; et ut Paulus scripsit, resplendescentia gloriæ, et expressa imago subsistentiæ Patris [1], Eusebiani a propria insanæ opinionis persuasione transversim acti, inter se sunt collocuti : Pactum feriamus, nam et nos ex Deo sumus. Unus enim est Deus, ex quo omnia; et vetera præterierunt, ecce nova facta sunt omnia [2], ex Deo autem omnia. In mentem quoque eis venit, quod in *Pastore* scriptum est; Primum omnium crede, unum esse Deum, qui omnia creaverit et perfecerit, atque e nihilo in substantiam deduxerit. At episcopi, ubi versutiam illorum atque impietatis malignam fraudem animadverterunt, dilucidandum esse, quod ex Deo dicitur, rati, ex substantia (1) Dei esse Filium scri-

[1] Hebr. I, 3. [2] II Cor. V, 17.

Ὁ μὲν οὖν πολὺς Εὐστάθιος ταῦτα· ὁ δὲ τὴν ἀρετὴν οὐχ ἧττον, ἢ καὶ τὸν ὑπὲρ εὐσεβείας ζῆλον πολυύμνητος Ἀθανάσιος, Ἄφροις ἐπιστέλλων, καὶ ταῦτα διέξεισι· «Τῶν γὰρ συνελθόντων ἐπισκόπων βουλομένων τὰς μὲν παρὰ τῶν Ἀρειανῶν ἐφευρεθείσας τῆς ἀσεβείας λέξεις ἀνελεῖν, τὸ, Ἐξ οὐκ ὄντων, καὶ τὸ λέγειν κτίσμα καὶ ποίημα τὸν Υἱόν· καὶ τὸ, Ἦν ποτὲ ὅτε οὐκ ἦν· καὶ ὅτι τρεπτῆς ἐστι φύσεως· τὰς δὲ τῶν Γραφῶν ὁμολογουμένως γράψαι· ὅτι τε ἐκ τοῦ Θεοῦ ὁ Υἱὸς φύσει μονογενὴς ἐστι Λόγος, δύναμις, σοφία μόνη τοῦ Πατρὸς, Θεὸς ἀληθινὸς, ὡς εἶπεν ὁ Ἰωάννης, καὶ ὡς ἔγραψεν ὁ Παῦλος, ἀπαύγασμα τῆς δόξης καὶ χαρακτὴρ τῆς τοῦ Πατρὸς ὑποστάσεως· οἱ περὶ Εὐσέβιον ὑπὸ τῆς ἰδίας κακοζοξίας ἑλκόμενοι, διελάλουν ἀλλήλοις· Συνθώμεθα· καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐσμεν· εἷς γὰρ Θεὸς, ἐξ οὗ τὰ πάντα· καὶ τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν· ἰδοὺ γέγονε τὰ πάντα καινά· τὰ δὲ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ. Ἐλογίζοντο γὰρ καὶ τὸ ἐν τῷ *Ποιμένι* γραφέν· Πρῶτον πάντων πίστευσον, ὅτι εἷς ἐστιν ὁ Θεὸς, ὁ τὰ πάντα κτίσας καὶ καταρτίσας, καὶ ποιήσας ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι. Ἀλλ' οἱ ἐπίσκοποι θεωρήσαντες τὴν κακουργίαν ἐκείνων καὶ τὴν τῆς ἀσεβείας κακοτεχνίαν, λευκότερον εἰρήκασι τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἔγραψαν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ

(1) Οὐσία, substantia sive essentia dicitur : et hoc illo significantius est verbum. Ego vero in vertendo pro *essentiæ* substantiæ verbo uti malui, propter *consubstantialis* verbum, Ecclesiæ etiamnunc usitatissimum.

εἶναι τὸν Υἱόν· ἵνα τὰ μὲν κτίσματα διὰ τὸ μὴ ἀφ' ἑαυτῶν χωρὶς αἰτίου εἶναι, ἀλλ' ἀρχὴν ἔχειν τοῦ γίνεσθαι, λέγηται ἐκ τοῦ Θεοῦ, ὁ δὲ Υἱὸς μόνος, ἀΐδιος, ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας. Τοῦτο γὰρ ἴδιον μονογενοῦς καὶ ἀληθινοῦ Λόγου Πατρός. Καὶ περὶ μὲν τοῦ γεγράφθαι ἐκ τῆς οὐσίας πρόφασις ἦν αὕτη· πάλιν δὲ τῶν ἐπισκόπων ἐρωτώντων τοὺς δοκοῦντας ὀλίγους, εἰ λέγοιεν τὸν Υἱὸν οὐ κτίσμα, ἀλλὰ δύναμιν, σοφίαν τε μόνην τοῦ Πατρός· καὶ εἰκόνα ἴδιον ἀπαράλλακτον κατὰ πάντα τοῦ Πατρὸς, καὶ Θεὸν ἀληθινὸν, κατελήφθησαν οἱ περὶ Εὐσέβιον διανεύοντες ἀλλήλοις, ὅτι καὶ ταῦτα φθάνει καὶ εἰς ἡμᾶς· καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς εἰκὼν καὶ δόξα τοῦ Θεοῦ λεγόμεθα· καὶ περὶ ἡμῶν εἴρηται, Ἀεὶ γὰρ ἡμεῖς οἱ ζῶντες, καὶ, Δυνάμεις πολλαί εἰσι· καὶ, Ἐξῆλθε πᾶσα ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ ἐκ τῆς Αἰγύπτου. Ἡ δὲ κάμπη καὶ ἡ ἀκρὶς λέγεται δύναμις μεγάλη· καὶ, Κύριος τῶν δυνάμεων ἀντιλήπτωρ ἡμῶν ὁ Θεὸς Ἰακώβ. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἰδίους ἡμᾶς εἶναι τοῦ Θεοῦ ἔχομεν οὐχ ἁπλῶς· ἀλλ' ὅτι καὶ ἀδελφοὺς ἡμᾶς ἐκάλεσεν. Εἰ δὲ καὶ Θεὸν ἀληθινὸν λέγουσι τὸν Υἱὸν, οὐ λυπεῖ ἡμᾶς· γενόμενος γὰρ ἀληθινός ἐστιν. Αὕτη ἡ τῶν Ἀρειανῶν ἐφθαρμένη διάνοια. Ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα οἱ ἐπίσκοποι θεωρήσαντες ἐκεῖνο τὸ δόλιον, συνήγαγον ἐκ τῶν Γραφῶν τὸ ἀπαύγασμα, τήν τε πηγὴν, καὶ ποταμὸν, καὶ χαρακτῆρα πρὸς τὴν ὑπόστασιν· καὶ τὸ, *Ἐν τῷ φωτί σου ὀψόμεθα φῶς*· καὶ τὸ, *Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν*· καὶ λευκότερον λοιπὸν καὶ συντόμως ἔγραψαν ὁμοούσιον τῷ Πατρί. Καὶ τοῦτο ἐγίνωσκεν Εὐσέβιος ὁ γενόμενος ἐπίσκοπος τῆς Καισαρείας, ὅτι ἄγραφοί εἰσιν αἱ λέξεις. Ἐλέγχεται δὲ παρ' αὐτῶν ματαίως· ἐξ ἀγράφων γὰρ κἀκεῖνοι ἀσεβοῦντες ἦσαν. Ἄγραφα δὲ τὸ, Ἐξ οὐκ ὄντων· καὶ τὸ, Ἦν ποτὲ ὅτε οὐκ ἦν, αἰτιῶνται· διὰ τοῦτο ἐξ ἀγράφων μετ' εὐσεβείας νοουμένων λέξεων κατεκρίθησαν. Αὐτοὶ μὲν γὰρ ὡς ἐκ κοπρίας εὑρόντες ἐλάλησαν ἀληθῶς ἀπὸ γῆς· οἱ δὲ ἐπίσκοποι οὐχ ἑαυτοῖς εὑρόντες τὰς λέξεις, ἀλλ' ἐκ τῶν Πατέρων ἔχοντες τὴν μαρτυρίαν, οὕτω ἔγραψαν. Ἐπίσκοποι γὰρ ἀρχαῖοι πρὸ ἐτῶν ἐγγὺς που ἑκατὸν τριάκοντα τῆς τε μεγάλης Ῥώμης καὶ τῆς ἡμετέρας πόλεως ἠτιάσαντο τοὺς καίνημα λέγοντας τὸν Υἱὸν, καὶ μὴ ὁμοούσιον τῷ Πατρί. Καὶ τοῦτο ἐγίνωσκεν Εὐσέβιος ὁ γενόμενος ἐπίσκοπος τῆς Καισαρείας· πρότερον μὲν οὖν συντρέχων τῇ Ἀρειανῇ αἱρέσει· ὕστερον δὲ ὑπογράψας ἐν αὐτῇ τῇ Νικαίᾳ συνόδῳ, ἔγραψε τοῖς ἰδίοις διαβεβαιούμενος, ὅτι καὶ τῶν παλαιῶν τινας λογίους καὶ ἐπιφανεῖς ἐπισκόπους συγγραφέας ἔγνωμεν ἐπὶ τῆς τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ θεότητος τῷ τοῦ ὁμοουσίου χρησαμένους ὀνόματι. Οὗτοι μὲν οὖν κατακρύψαντες τὴν νόσον, ἔδεισαν γὰρ τῶν ἐπισκόπων τὸ πλῆθος,

A pserunt: ut creaturæ quidem, quod a seipsis absque auctore substantiam non capiant, sed principium creationis suæ ex Deo habeant, sic ex Deo esse perhibeantur: Filius autem solus æternus, ex substantia Patris esse dicatur. Hoc etenim peculiare et proprium unigeniti et veri Verbi Patris. Ac scriptionis quidem ejus quæ est, ex substantia Patris, occasio et causa hæc fuit. Episcopis porro rursus paucos, ut tum videbantur, illos interrogantibus, an Filium dicerent non creaturam, sed virtutem sapientiamque solam Patris, **575** atque imaginem sempiternam, non variantem, et similem per omnia Patri et Deo vero, deprehensi sunt Eusebiani, sibi invicem innuere atque dicere, hæc in nos quoque cadere, quod et nos imago et gloria Dei dicamur. B Ac de nobis illud dictum esse, Semper enim nos et qui vivimus; et, Virtutes multæ sunt: et, Exivit omnis virtus Dei ex Ægypto; et, Erucam atque locustam dici virtutem magnam; et, Dominus virtutum nobiscum, susceptor noster Deus Jacob. Sed et peculiares nos Dei esse, non simpliciter dici, verum fratres etiam vocari. Quod si verum quoque Deum Filium dicant, nihil nos id perturbat: cum enim factus sit, verus est. Hæc sane est Arianorum perversa sententia. Quapropter episcopi etiam, dolo eo perspecto, ex Scripturis collegerunt, resplendescentiam, fontem, fluvium, expressam imaginem substantiæ: et, *In lumine tuo videbimus lumen*[1]: et, *Ego et Pater unum sumus*, luculentiusque C deinceps et compendiosius scripserunt, consubstantialem Patri. Quæ verba Scripturæ non esse, Eusebius Cæsariensis episcopus novit (1): sed ab eis stulte reprehenduntur. Præter Scripturam enim et ipsi impietatis auctores erant (2). Minime namque Scripturæ verba sunt, Ex non existentibus; et, Fuit aliquando tempus, cum non esset. Itaque illi verbis non ex Scriptura quidem petitis, sed pie tamen inventis, convicti sunt et damnati. Ipsi siquidem veluti e stercore erutis vocibus, plane e terra locuti sunt. Episcopi autem non ipsi sibi verba confingentes, sed Patrum de eis testimonium habentes, ea in scripto suo usurparunt. Veteres enim episcopi ante annos prope centum et triginta, et in magna Roma, et in nostra urbe eos reprehen- D derunt, qui Filium creaturam, et non consubstantialem Patri esse dixerunt. Id quod cognitum est Eusebio Cæsareæ episcopo, qui prius quidem Arianæ fuit sectator hæresis: postea vero ipsi Nicænæ subscribens synodo, ad suos litteras dedit, et comprobavit, et priscis quoque doctos quosdam et præclaros episcopos et scriptores in Patris et Filii divinitate nomine τοῦ ὁμοουσίου esse usos. Isti igitur, morbo suo suppresso, quod tantam episco-

[1] Psal. xxxv, 10.

(1) Eusebii mentio hic non fit apud Theodoretum, cap. 8, lib. 1, *Historiæ suæ ecclesiasticæ*.

(2) Stulte Ariani verba catholicorum, *ex substantia Patris*, et *consubstantialis*, quod in Scripturis non inveniantur, reprehendunt, cum Arianarum præstigiarum nec voces, nec sententiæ in eisdem reperiantur.

porum multitudinem metuerent, in ea quæ decreta sunt, pedibus ierunt, propheticam in se reprehensionem pertrahentes. Nam **576** et ad eos hujus universi Deus exclamat: *Populus iste labiis me honorat, corde autem longe abest a me*[1], Theonas porro et Secundus, quod idem facere nollent, ab omnibus, suffragiis consentientibus, sunt excommunicati, ut qui Arii blasphemiam veritati evangelicæ anteferrent. » Hæc Athanasius.

A τοῖς ἐκτεθεῖσι συνέθεντο, τὴν προφητικὴν κατηγορίαν ἐπισπασάμενοι. Βοᾷ δὲ καὶ πρὸς αὐτοὺς ὁ τῶν ὅλων Θεὸς, *Ὁ λαὸς οὗτος τοῖς χείλεσί με τιμᾷ· τῇ δὲ καρδίᾳ πόρρω ἀπέχει ἀπ' ἐμοῦ*. Θεωνᾶς δὲ καὶ Σεκοῦνδος τοῦτο δρᾶσαι μὴ βουληθέντες, παρὰ πάντων συμφώνως ἀπεκηρύχθησαν, ὡς τὴν Ἀρείου βλασφημίαν τῆς εὐαγγελικῆς προτεθεικότες διδασκαλίας. » Ταῦτα καὶ Ἀθανάσιος.

CAPUT XXI.

Epistola Eusebii Pamphili ad Ecclesiam suam, acta synodi exponens.

Sedenim quæ etiam Eusebius Pamphili ex ipsa Nicæa ad quosdam Arianos qui proditionem non injuria ei objecerant, scripserit, audire convenit (1). Ea sane rabiem quoque eorum manifesto arguunt. Rectius autem consilium intentionemque ejus epistola ipsa indicabit, quæ sic habet: « Quæ de ecclesiastica fidei professione in frequenti synodo Nicææ celebrata sint acta, aliunde etiam credibile est vos cognovisse: quod fama plerumque certam accuratamque rerum gestarum commemorationem præcurrere solita sit. Cæterum ne rumoribus hujusmodi rei veritas aliter ad vos quam est acta, perferatur, necessario vobis misimus, primum a nobis propositam de fide scripturam, deinde etiam alteram, quam ad voces nostras accessionibus quibusdam adjectis ediderunt. Scriptum sane nostrum in præsentia Deo dilecti imperatoris nostri recitatum, ac recte probeque conceptum esse judicatum, ad hunc se habet modum: Professio fidei a nobis exposita, sicuti eam a decessoribus nostris episcopis, atque in prima rerum sacrarum institutione, et cum sacrum subiimus lavacrum, accepimus, et sicuti ex divinis didicimus Scripturis, atque simul et in presbyterio et in ipso episcopatu professi sumus et docuimus, ea est talis: Credimus in unum Deum, Patrem omnipotentem, rerum omnium visibilium et invisibilium factorem. Et in unum Dominum Jesum Christum, Dei Verbum, Deum de Deo, lumen de lumine, **577** vitam de vita, Filium unigenitum, primogenitum omnis creaturæ, ante omnia sæcula ex Patre genitum, per quem et omnia facta sunt; qui propter nostram salutem incarnatus, et inter homines versatus, et passus est: et ressurrexit tertia die, et ascendit ad Patrem, venturus rursum in gloria ad judicandum vivos et mortuos. Credimus etiam in Spiritum sanctum: horum quemque esse et subsistere credentes, Patrem vere Patrem, et Filium vere Filium, et Spiritum sanctum vere Spiritum sanctum, quemadmodum et Dominus noster discipulos suos ad prædicandi munus mittens, inquit: *Euntes, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomen Patris et Filii et Spiritus*

[1] Isa. xxix, 13.

(1) Theodoret. lib. I, cap. 11 et 12.

ΚΕΦΑΛ. ΚΒ'.

Ἐπιστολὴ Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου πρὸς τὴν κατ' αὐτὸν ἐκκλησίαν, τὰ κατὰ τὴν σύνοδον διεξιοῦσα.

Οἷα δὲ καὶ ὁ Παμφίλου Εὐσέβιος αὐτόθεν ἐκ Νικαίας πρός τινας ἔγραψεν Ἀρειανούς, προδοσίαν ὡς εἰκὸς ἐγκαλοῦντας, ἀκούειν χρεών. Ἔλεγχος δ' ἐναργὴς καὶ τῆς ἐκείνου λύττης ἐστίν. Ἄμεινον δὲ τὸν οἰκεῖον σκοπὸν ἡ ἐπιστολὴ δείξει. Ἔχει δὲ οὕτω· « Τὰ περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς πίστεως πραγματευθέντα κατὰ τὴν μεγάλην σύνοδον τὴν ἐν Νικαίᾳ συγκροτηθεῖσαν εἰκὸς μὲν ὑμᾶς καὶ ἄλλοθεν μεμαθηκέναι, τῆς φήμης προτρέχειν εἰωθυίας τὸν περὶ τῶν πραττομένων ἀκριβῆ λόγον· ἀλλ' ἵνα μὴ ἐκ τοιαύτης ἀκοῆς τὸ τῆς ἀληθείας ἑτεροίως ὑμῖν ἀπαγγέλληται, ἀναγκαίως διεπεμψάμεθα ὑμῖν πρῶτον τὴν ὑφ' ἡμῶν προταθεῖσαν παρὰ τῆς πίστεως γραφήν. Ἔπειτα τὴν δευτέραν, ἣν ταῖς ἡμετέραις φωναῖς προσθήκας ἐπιβαλόντες, ἐκδεδώκασι. Τὸ μὲν οὖν παρ' ἡμῶν γράμμα, ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ θεοφιλοῦς ἡμῶν βασιλέως ἀναγνωσθὲν εὖ τε ἔχειν καὶ δοκίμως ἀποφανθὲν, τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον· Ἡ ὑφ' ἡμῶν ἐκτεθεῖσα πίστις, καθὼς παρελάβομεν ὑπὸ τῶν πρὸ ἡμῶν ἐπισκόπων, καὶ ἐν τῇ πρώτῃ κατηχήσει, καὶ ὅτε τὸ λοῦτρον ἐλαμβάνομεν, καθὼς ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν μεμαθήκαμεν· καὶ ὡς ἐν αὐτῷ τῷ πρεσβυτερίῳ καὶ ἐν αὐτῇ ἐπισκοπῇ ἐπιστεύομέν τε καὶ ἐδιδάσκομεν. Ἔστι δὲ αὕτη· Πιστεύομεν εἰς ἕνα Θεὸν, Πατέρα παντοκράτορα, τὸν τῶν ἁπάντων ὁρατῶν τε καὶ ἀοράτων ποιητήν· καὶ εἰς ἕνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον, Θεὸν ἐκ Θεοῦ, φῶς ἐκ φωτὸς, ζωὴν ἐκ ζωῆς, Υἱὸν μονογενῆ, πρωτότοκον πάσης κτίσεως, πρὸ πάντων τῶν αἰώνων ἐκ τοῦ Πατρὸς γεγεννημένον, δι' οὗ καὶ ἐγένετο τὰ πάντα· τὸν διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν σαρκωθέντα, καὶ ἐν ἀνθρώποις πολιτευσάμενον, καὶ παθόντα καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, καὶ ἀνελθόντα πρὸς τὸν Πατέρα, καὶ ἥξοντα πάλιν ἐν δόξῃ, κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς. Πιστεύομεν καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· τούτων ἕκαστον εἶναι καὶ ὑπάρχειν πιστεύοντες Πατέρα ἀληθινῶς Πατέρα, καὶ Υἱὸν ἀληθινῶς Υἱὸν, καὶ Πνεῦμα ἅγιον ἀληθινῶς Πνεῦμα ἅγιον· καθὰ καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν ἀποστέλλων εἰς τὸ κήρυγμα τοὺς ἑαυτοῦ μαθητάς, εἶπε· *Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος*. Περὶ ὧν καὶ διαβεβαιούμεθα οὕτως

ἔχειν καὶ οὕτως φρονεῖν, καὶ πάλαι οὕτως ἐσχηκέναι, καὶ μέχρι θανάτου ὑπὲρ ταύτης συνίστασθαι τῆς πίστεως, ἀναθεματίζοντες πᾶσαν ἄθεον αἵρεσιν.

A *sancti* [1]. Quæ sic se habere, et nos sic sentire, sic etiam olim obtinuisse, nosque adeo de tali fidei professione usque ad mortem decertaturos esse, etiam atque etiam confirmamus, anathemate ferientes omnem impiam Deoque carentem hæresim.

« Ταῦτα ἀπὸ καρδίας καὶ ψυχῆς πεφρονηκέναι, ἐξ οὗπερ ἴσμεν ἑαυτούς, καὶ νῦν φρονεῖν τε καὶ λέγειν ἐξ ἀληθείας, ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τοῦ παντοκράτορος, καὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μαρτυρόμεθα· δεικνύναι ἔχοντες καὶ δι' ἀποδείξεως, καὶ πείθειν ὑμᾶς, ὅτι καὶ τοὺς παρεληλυθότας χρόνους οὕτως ἐπιστεύομέν τε καὶ ἐκηρύσσομεν. Ταύτης ὑφ' ἡμῶν ἐκτεθείσης τῆς πίστεως, οὐδεὶς παρῆν ἀντιλογίας τόπος. Ἀλλ' αὐτός τε πρῶτος ὁ θεοφιλέστατος ἡμῶν βασιλεύς, ὀρθότατα περιέχειν αὐτὴν ἐμαρτύρησεν. Οὕτω τε καὶ αὐτὸν φρονεῖν συνωμολόγησε, καὶ ταύτῃ τοὺς πάντας συγκατατίθεσθαι· ὑπογράφειν τε τοῖς δόγμασι καὶ συμφωνεῖν τούτους αὐτοῖς παρεκελεύσατο, ἑνὸς μόνου προσεγγραφέντος ῥήματος τοῦ ὁμοουσίου· ὃ καὶ αὐτὸ ἡρμήνευσε λέγων, ὅτι μὴ κατὰ σωμάτων πάθη λέγοιτο ὁμοούσιος, οὔτε κατὰ διαίρεσιν, οὔτε κατὰ ἀποτομὴν ἐκ τοῦ Πατρὸς ὑποστῆναι. Μηδὲ γὰρ δύνασθαι τὴν ἄϋλον καὶ νοερὰν καὶ ἀσώματον φύσιν σωματικόν τι πάθος ὑφίστασθαι· θείοις δὲ καὶ ἀπορρήτοις λόγοις προσήκει τὰ τοιαῦτα νοεῖν. Καὶ ὁ μὲν σοφώτατος καὶ εὐσεβέστατος ἡμῶν βασιλεὺς τὰ τοιαῦτα διεφιλοσόφει· οἱ δὲ προφάσει τῆς τοῦ ὁμοουσίου προστιθήκης ἑτέραν ἔκδοσιν πίστεως πεποιήκασιν (ἣν μικρῷ πρόσθεν κἀγὼ παρεθέμην τῇ ἱστορίᾳ). Ἧς δὴ καὶ ὑπαγορευθείσης, ὅπως εἴρηται, αὐτοῖς τὸ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, καὶ τὸ τῷ Πατρὶ ὁμοούσιον οὐκ ἀνεξέταστον αὐθις κατελιμπάνομεν· ἐρωτήσεις γὰρ καὶ ἀποκρίσεις ἐντεῦθεν ἀνεκινοῦντο. Ἐδασανίζετο δὲ ὁ λόγος τῆς διανοίας τῶν εἰρημένων. Καὶ δὴ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας ὡμολογεῖτο πρὸς αὐτῶν, δηλωτικὸν εἶναι τοῦ ἐκ τοῦ Πατρὸς μὲν εἶναι, οὐ μὴν ὡς μέρος ὑπάρχειν τοῦ Πατρός. Ταύτῃ καὶ ἡμῖν καλῶς ἔχειν ἐδόκει συγκατατίθεσθαι τῇ διανοίᾳ, τῆς εὐσεβοῦς διδασκαλίας ὑπαγορευούσης ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι τὸν Υἱὸν, οὐ μὴν μέρος αὐτοῦ τῆς οὐσίας τυγχάνειν. Διόπερ τῇ διανοίᾳ καὶ αὐτοὶ συντιθέμεθα· οὐδὲ τὴν φωνὴν παραιτούμεθα τοῦ τῆς εἰρήνης σκοποῦ πρὸ ὀφθαλμῶν ἡμῶν κειμένου· καὶ τοῦ μὴ τῆς ὀρθῆς ἐκπίπτειν διανοίας. Κατὰ ταυτὰ δὲ καὶ τὸ, Γεννηθέντα, καὶ οὐ ποιηθέντα, κατεδεξάμεθα· ἐπειδὴ τὸ ποιηθὲν κοινὸν εἶναι ἔφασκον πρόσρημα τῶν λοιπῶν κτισμάτων τῶν διὰ τοῦ Υἱοῦ γενομένων, ὧν οὐδὲν ὅμοιον ἔχειν τὸν Υἱόν. Διὸ δὴ μὴ εἶναι αὐτὸν ποίημα τοῖς δι' αὐτοῦ γενομένοις ἐμφερές· κρεῖττονος δὲ ἢ κατὰ πᾶν

etiam nunc sentire et profiteri vere, omnipotentem Deum et Dominum nostrum Jesum Christum testamur. Declarare quoque certa et fideli probatione, et persuadere vobis possumus, prioribus etiam temporibus nos sic et credidisse, et prædicasse. Hac a nobis exposita fidei professione, nullus erat contradicendi locus. Et ipse Dei amantissimus imperator, noster princeps, cum B rectissime eam conceptam esse testatus, tum ita seipsum sentire professus est: atque ut omnes ei assentirentur, subscriberent, et voce una suffragarentur, admonuit: uno duntaxat adjecto τοῦ ὁμοουσίου verbo, quod verbum etiam interpretatus es dicens, non juxta corporum perpessiones ὁμοούσιον dici, neque juxta divisionem, neque juxta resectionem ex Patre subsistere, quod materiæ prorsus expers intellectualis et incorporea natura corporalem quampiam perpessionem sustinere nequeat: divina vero et ineffabili ratione debere talia in animo considerari. Atque sapientissimus quidem et piissimus noster imperator ad hunc modum est philosophatus. **578** Illi vero per occasionem et C prætextum adjectionis τοῦ ὁμοουσίου (1), aliam fidei professionem composuerunt (quam paulo antea (2) historiæ adjeci). Ea porro recitata, quomodo ab eis, et ex substantia Patris, et consubstantialis Patri, esset dictum, minime indiscussum atque inexploratum reliquimus. Interrogationes namque et responsiones interpositæ, ratioque et sententia dictorum inquisita. Atque equidem illud, ex substantia, illi professi sunt significare, ex Patre quidem esse, sed non ut partem exsistere Patris. Cui sententiæ, cum recta esse videretur, assensimus: pia quippe doctrina dictante ex Patre esse Filium, non partem substantiæ ejus esse. Quapropter cum sententiam eam approbavimus, tum vocem quoque ipsam non repudiavimus, quod pacis scopum nobis ob oculos positum haberemus: et præterea, ne a D recta sententia excideremus. Eadem ratione et, Genitum, non factum, admisimus; quandoquidem verbum factum, communem appellationem esse dixerunt reliquarum creaturarum, quæ per Filium sunt conditæ. Earum quippe nihil habere simile

[1] Matth. xxviii, 20.

(1) Ambrosius *De fide, contra Arianos*: « Quomodo dicis, Ariane, in Scripturis divinis non inveniri ὁμοούσιον? Quasi ὁμοούσιον aliud sit quam quod dicit Dominus: « Ego et Pater unum sumus; Ego de Patre exivi, et veni in mundum: Ego in Patre, et Pater in me: Qui cum esset in forma Dei, non rapinam arbitratus est ut esset æqualis Deo. » Hæc est tamen nominis ratio, ut in Patre et in Filio unitatem substantiæ credas: licet rem ipsam, quæ est inenarrabilis, definire non possis. Ut, sive lumen de lumine dicas, sive Verbum de Verbo, sive Spiritum de Spiritu, sive Dominum de Domino, quodcunque de eo dixeris, unius tamen essentiæ Patrem et Filium credas: ὁμοούσιον enim Græci dicunt quod nos cum uno aliud ipsum. » Cap. 5.

(2) Cap. 17 eod.

Filium : propterea que non esse eum facturam, eis quæ per ipsum factæ sunt similem : præstantiorem autem quam creaturam omnem obtinere substantiam, quam ex Patre genitam esse divina docent oracula : cum quidem modus ipse generationis omni genitæ naturæ ineffabilis sit, et inconsiderabilis. Similiter vero ratio probe disquisita, consubstantialem Patris esse Filium astruit, non quidem corporum more, neque ad animantium morti obnoxiorum instar : neque etiam juxta divisionem substantiæ, neque juxta resectionem : sed neque juxta perpessionem quampiam, aut versionem, aut mutationem Patris virtutis; quod aliena prorsus ab his omnibus sit ingenita Patris natura : sed quod consubstantialis Patri dicatur, illud significat atque infert, nullam omnino similitudinem ad crearuras conditas Filium Dei ferre, sed qui eum genuit, Patri tantum modis omnibus esse similem, et non esse ex alia quapiam subsistentia vel substantia quam Patris. Cui verbo, eo pacto per interpretationem exposito, recte nobis visum est assentiri, præcipue cum sciremus, ex veteribus eruditos quosdam et spectatos episcopos et scriptores (1), **579** in exponenda Patris et Filii divinitatis ratione τοῦ ὁμοουσίου nomine usos esse. Hæc de professione fidei publicitus edita sunt dicta. Cui universi assensimus, et quidem non citra disquisitionem, sed juxta sententias in præsentia Deo dilecti imperatoris investigatas, nobisque expositas, et rationibus quas diximus ex professo consentaneas. Porro anathema quod professioni fidei ab eis est adjectum, comprobandum esse duximus, ut homines vocibus quæ in Scripturis non inveniantur, uti prohiberentur, quæ fere causam omnem confusioni et seditioni Ecclesiæ præbuerunt. Nullius sane divinitus inspiratæ, et quæ rite ordine que dictis utitur Scripturæ, sunt illa, ex non exsistentibus : et, Fuit aliquando tempus cum non esset. Quare rationi minus consentaneum visum est, ea et dicere et docere : quo facilius calculo etiam nostro rite decretum anathema comprobavimus, quando quidem neque anteactis temporibus ejuscemodi verbis uti soliti sumus. Quin et illud, Eum antequam gigneretur non fuisse, anathemate jugulare non absurdum putavimus, propterea quod omnes profiteantur, eum esse Filium Dei, etiam ante nativitatem secundum carnem. Jam vero et Dei amantissimus imperator professionf inseri curavit, Juxta divinam illius nativitatem, ante omnia illum exsistere sæcula. Cum etiam priusquam actu gigneretur, potentia fuerit in Patre ingenito, Patre semper exsistente Patre, sicuti quoque rege semper et Salvatore · potentia omnia exsistente, semperque secundum eadem et similiter se habente. Hæc vobis, charissimi, necessario perscribenda putavimus, ut quæ disquisitionem et assensionem nostram subsecuta sint decreta declararem, et pulchre primum quidem ad ultimam usque horam stetisse nos intelligeretis, cum nos

(1) In his est Justinus Martyr.

A ποίημα τυγχάνειν οὐσίας, ἣν ἐκ τοῦ Πατρὸς γεγενῆσθαι τὰ θεῖα διδάσκει λόγια, τοῦ τρόπου τῆς γεννήσεως καὶ ἀνεκφράστου καὶ ἀνεπιλογίστου πάσῃ γεννητῇ φύσει τυγχάνοντος. Οὕτω δὲ καὶ τὸ ὁμοούσιον εἶναι τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν ἐξεταζόμενος ὁ λόγος συνίστησιν, οὐ κατὰ τὸν τῶν σωμάτων τρόπον, οὐδὲ τοῖς θνητοῖς ζώοις παραπλησίως· οὔτε γὰρ κατὰ διαίρεσιν τῆς οὐσίας, οὔτε κατὰ ἀποτομήν, ἀλλ' οὐδὲ κατά τι πάθος, τροπὴν, ἢ ἀλλοίωσιν τῆς τοῦ Πατρὸς δυνάμεως. Τούτων γὰρ ἁπάντων ἀλλότριον εἶναι τὴν ἀγέννητον Πατρὸς φύσιν· παραστατικὸν δὲ εἶναι τὸ ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ τοῦ μηδεμίαν ἐμφέρειαν πρὸς τὰ γεννητὰ κτίσματα τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ φέρειν· μόνον δὲ τῷ Πατρὶ τῷ γεγεννηκότι κατὰ πάντα τρόπον ἀφομοιοῦσθαι, καὶ μὴ εἶναι ἐξ ἑτέρας τινὸς ὑποB στάσεως καὶ οὐσίας, ἀλλ' ἐκ τοῦ Πατρός· ᾧ καὶ αὐτῷ τοῦτον ἑρμηνευθέντι τὸν τρόπον, καλῶς ἔχειν ἐφάνη συγκατατίθεσθαι· ἐπεὶ καὶ τῶν παλαιῶν τινας λογίους ἐπιφανεῖς ἐπισκόπους καὶ συγγραφέας ἐγνωμεν, ἐπὶ τῆς τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ θεολογίας τῷ τοῦ ὁμοουσίου συγχρησαμένους ὀνόματι. Ταῦτα μὲν περὶ τῆς ἐκτεθείσης εἰρήσθω πίστεως· ᾗ συνεφωνήσαμεν ἅπαντες οὐκ ἀνεξετάστως, ἀλλὰ κατὰ τὰς ἀποδοθείσας διανοίας, ἐπ' αὐτοῦ τοῦ θεοφιλοῦς βασιλέως ἐξετασθείσας, καὶ τοῖς εἰρημένοις λογισμοῖς συνομολογηθείσας. Καὶ τὸν ἀναθεματισμὸν δὲ τὸν μετὰ τὴν πίστιν πρὸς αὐτῶν τεθέντα δεκτὸν εἶναι ἡγησάμεθα, διὰ τὸ ἀπείργειν ἀγράφοις χρῆσασθαι φωναῖς· δι' ἃς σχεδὸν πᾶσα ἐγεγόνει σύγχυσις καὶ Cἀκαταστασία τῆς Ἐκκλησίας. Μηδεμιᾷς γοῦν θεοπνεύστου Γραφῆς τὸ, Ἐξ οὐκ ὄντων, καὶ τὸ, Ἦν ποτὲ ὅτε οὐκ ἦν, καὶ τοῖς ἐξῆς ἐπιλεγομένοις κεχρημένης, οὐκ εὔλογον ἐφάνη ταῦτα καὶ λέγειν καὶ διδάσκειν· καὶ αὐτῷ καλῶς δόξαντι συνεθίμεθα· ἐπεὶ μηδὲ ἐν τῷ πρὸ τούτου χρόνῳ τούτοις εἰώθειμεν συγχρῆσθαι τοῖς ῥήμασι. Ἔτι μὴν τὸ ἀναθεματίζεσθαι, Τὸ πρὸ τοῦ γεννηθῆναι οὐκ ἦν, οὐκ ἄτοπον ἐνομίσθη, τὸ παρὰ πᾶσι μὲν ὁμολογεῖσθαι εἶναι αὐτὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ καὶ πρὸ τῆς κατὰ σάρκα γεννήσεως. Ἤδη δὲ ὁ θεοφιλὴς ἡμῶν βασιλεὺς τῷ λόγῳ κατεσκεύαζε κατὰ τὴν ἔνθεον αὐτοῦ γέννησιν τὸ πρὸ πάντων αἰώνων εἶναι αὐτόν· ἐπεὶ καὶ πρὶν ἐνεργείᾳ γεννηθῆναι, δυνάμει ἦν ἐν τῷ Πατρὶ ἀγεννήτως, ὄντος τοῦ Πατρὸς ἀεὶ Πατρὸς, ὡς καὶ βασιλέως ἀεὶ καὶ DΣωτῆρος, καὶ δυνάμει πάντα ὄντος, ἀεί τε κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἔχοντος. Ταῦτα ὑμῖν ἀναγκαίως διεπεμψάμεθα, ἀγαπητοὶ, τὰ κεχριμένα τῆς ἡμετέρας ἐξετάσεώς τε καὶ συγκαταθέσεως, φανερὰ καθιστάντες· ὡς εὐλόγως ποτὲ μὲν καὶ μέχρις ὑστάτης ὥρας ἱστάμεθα, ὅθεν ἡμῖν τὰ ἑτεροίως γραφέντα προσέκοπτε· τότε δὲ ἀφιλονείκως τὰ μὴ λυποῦντα καταδεξάμεθα, ὅθ' ἡμῖν εὐγνωμόνως τῶν λόγων ἐξετάζουσι τὴν διάνοιαν, ἐμφανῆ σύμπραξιν ἔχειν ἔδοξε τοῖς ὑφ' ἡμῶν αὐτῶν ἐν τῇ προεκτεθείσῃ πίστει ὡμολογημένοις. »

ab aliis aliter scripta offenderent: deinde vero contentionis studio objecto, ea quæ nos nihil perturbarent complexos esse, cum nobis benigne verborum sententiam inquirentibus, manifestum habere consensum viderentur cum eis quæ in fide a nobis prius proposita professi fueramus. »

Ὡς μὲν οὖν οὐ πρόσφατος ἡ τοῦ ὁμοουσίου λέξις ὑπὸ τῶν τηνικάδε συναθροισθέντων φανεῖσα, ἀλλ' ἐκ πολλῶν ἤδη τῶν χρόνων σοφοῖς τισι Πατράσιν ἐξευρημένη, ἀριδήλως ἐσήμανεν ὁ Εὐσέβιος. Καὶ ὅτι κ ἐνῇ συμφωνίᾳ πάντες τῷ ὁμοουσίῳ συνεψηφίσαντο, ὡς αὐτὸς μικρὸν ἄνωθεν παρεθέμην· ἃ καὶ Εὐσέβιος ἐν τῷ *Εἰς τὸν βίον Κωνσταντίνου* σαφῶς παριστᾷ. A

Verum enimvero consubstantialis vocem non novam, aut ab episcopis Nicææ tum congregatis primum proditam, sed a multis antea annis a sapientibus inventam usurpatamque Patribus esse, aperte ostendit Eusebius. **580** Tum autem τὸ ὁμοούσιον communi consensu concordique calculo ab omnibus comprobatum, paulo ante ipse exposui, id quod Eusebius quoque in libro De *vita Constantini* luculenter astruit.

ΚΕΦΑΛ. ΚΓ'.

Ὡς καὶ οἱ τελευτήσαντες δύο Πατέρες τὸν ὅρον τῆς συνόδου ὑπέγραψαν, Χρύσανθος καὶ Μουσώνιος.

Ὃ δὲ γέγονε παράδοξον ἐν τῇ τοῦ ἁγίου συμβόλου ὑπογραφῇ, οὐκ ἄκαιρον γένοιτο διελθεῖν. Ἐν τῷ μεταξὺ τοῦ χρόνου τῆς συνοδικῆς τελειώσεως δύο τινὰς τῶν ἐπισκόπων συνέβη τὸν βίον ἀπολιπεῖν, μήπω τῷ τόμῳ τὰς ὑπογραφὰς ἐνθεμένους. Ὁ δὲ λοιπὸς τῶν Πατέρων ὅμιλος, ἐπὶ τὸ κοινὸν τῆς κοιμήσεως χωρίον γενόμενοι, ὥσπερ δὴ ζῶσι καὶ ἀκροωμένοις περιστάντες τὸ μνῆμα, τὸν τόμον ἐπὶ χεῖρας φέροντες, Τὸν καλὸν ἀγῶνα, εἶπον, θεῖοι Πατέρες, σὺν ἡμῖν ἠγωνίσασθε· τὸν δρόμον ἐτελέσατε· τὴν πίστιν ἐτηρήσατε. Εἰ τοίνυν δεῖν εἶναι λογίζεσθε τὸ πραχθὲν παρ' ἡμῖν, ὅτι γε καὶ νῦν καθαρώτερον ἐποπτεύετε, ἀμέσῳ τῇ αἴγλῃ τῆς Τριάδος καταστραπτόμενοι, σὺν ἡμῖν τὸν τόμον ὑποσημαίνειν χρεών. Ταῦτ' ἔλεγον, καὶ τῇ σορῷ τὸν τόμον ἐσφραγισμένον παραθέμενοι, ἐν ἀγρύπνῳ διετέλουν νυκτί. Εἶθ' ἑξῆς προσιόντες τῶν σφραγίδων ἐπικειμένων, ἀνελίξαντες τὸν τόμον εὗρον καὶ τὰς ἐκείνων ὑπογραφὰς ἐνταγείσας ταῖς λοιπαῖς, νεαρὰς ἔτι, ταῦτα διαγορεύουσας· Χρύσανθος καὶ Μουσώνιος οἱ μετὰ τῶν Πατέρων πάντων ὁμοφωνήσαντες ἐν τῇ ἁγίᾳ πρώτῃ καὶ οἰκουμενικῇ συνόδῳ τῇ ἐν Νικαίᾳ, εἰ καὶ τῷ σώματι μετέστημεν, ἀλλ' οὖν οἰκείᾳ χειρὶ τὸν τόμον καὶ ἡμεῖς ὑπεργράψαμεν. B C

Cæterum quod in subscriptione sancti Symboli insigne accidit miraculum, id non intempestivum fuerit commemorare. Priusquam acta synodi perficerentur, evenit ut duo episcopi e vita ante discesserint quam professionis fidei scripto annotationem subscriptionemque suam apposuissent. At reliqua Patrum turba ad communem sepulturæ et dormitionis locum venere, et monumento illorum assistentes, scriptumque in manibus habentes, tanquam ad viventes et audientes: Bonum certamen, dixerunt, divi Patres, nobiscum decertastis, cursum peregistis, fidem servastis. Si igitur obtinere debere id censetis quod a nobis est actum, quoniam nunc, nullo interposito obstaculo, Trinitatis splendore illustrati, clarius id perspicitis, peropus est vos nobiscum libello subscribere. Hæc illi dixere, et libellum obsignatum ad tumulum deposuere, noctemque totam insomnem egere. Postridie vero ad locum cum rediere, signa inviolata invenere, et libello explicato subscriptiones illorum reliquis insertas cognovere, recentes adhuc in hæc verba conceptas: Chrysanthus et Musonius, qui cum Patribus omnibus in sancta prima et œcumenica Nicæna synodo consensimus, quamvis corpore translati, manu tamen propria nos quoque libello subscripsimus.

ΚΕΦΑΛ. ΚΔ'.

Ὅποῖα καὶ ἡ ἁγία σύνοδος τῇ Ἀλεξανδρέων ἔγραψεν Ἐκκλησίᾳ περὶ ὧν διεπράξατο.

Ἡ δὲ σύνοδος τὰ πεπραγμένα τῇ τε Ἀλεξανδρείᾳ, καὶ Αἰγύπτῳ, Λιβύῃ τε καὶ Πενταπόλει τάδε ἀπέστειλε γράψασα· « Τῇ ἁγίᾳ Θεοῦ χάριτι μεγάλῃ Ἀλεξανδρέων Ἐκκλησίᾳ, καὶ τοῖς κατ' Αἴγυπτον καὶ Λιβύην καὶ Πεντάπολιν ἀγαπητοῖς ἀδελφοῖς, οἱ ἐν Νικαίᾳ συναχθέντες, καὶ τὴν μεγάλην καὶ ἁγίαν συγκροτήσαντες σύνοδον, ἐν Κυρίῳ χαίρειν. Ἐπειδὴ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος καὶ τοῦ θεοφιλεστάτου βασιλέως Κωνσταντίνου συγκροτήσαντος, ἐξάπαντος ἀναγκαῖον ἐφάνη παρὰ τῆς ἱερᾶς συνόδου καὶ πρὸς ὑμᾶς ἐπισταλῆναι γράμματα, ἵν' εἰδέναι ἔχοιτε, τίνα μὲν ἐκινήθη καὶ ἐξητάσθη, τίνα δὲ ἔδοξε καὶ ἐκρατύνθη· πρῶτον μὲν οὖν ἐξ ἁπάντων ἐξητάσθη τὰ κατὰ τὴν D

CAPUT XXIII.

Ut duo etiam mortui episcopi et Patres decretis synodi subscripserint, Chrysanthus et Musonius.

CAPUT XXIV.

Quæ ipsa sancta synodus Alexandrinæ scripserit Ecclesiæ de rebus in synodo gestis.

Synodus autem acta sua Alexandriæ, Ægypto, Libyæ et Pentapoli, litteris ad hunc modum perscripsit: Sanctæ et magnæ Dei gratia Alexandrinorum Ecclesiæ, et qui in Ægypto, Libya et Pentapoli sunt, dilectis fratribus, qui Nicææ congregati, magnam et sanctam celebrarunt synodum, in Domino salutem. Quandoquidem divina gratia et Deo dilectissimo imperatore Constantino congregante, omnino necessarium visum est, sacram synodum ad vos dare litteras, ut intelligere possitis, cum quæ ibi in quæstionem et disquisitionem venere, tum quæ decreta sancitaque sunt. Itaque scitote, primo omnium inquisitum esse in impieta-

tem et prævaricationem Arii sectatorumque ejus, et in præsentia Dei amantissimi imperatoris Constantini, consentientibus omnium sententiis, placitum ut anathemate impia ejus opinio et voces atque verba blasphema condemnarentur, quibus ille Filium Dei blasphemans usus est, ex non existentibus illum esse dicens, et fuisse aliquando tempus cum non fuerit, et arbitrii libertate vitii virtutisque capacem esse Filium Dei creaturam eumdem et facturam nominans. Quæ omnia sancta synodus anathemati subjecit, ne audire quidem impiam opinionem, mentis vecordiam blasphemaque ejus verba sustinens. Atque equidem res ejus quem consecutæ sint exitum, aut jam audivistis, aut certe audietis, ne insultare nos homini videamur qui peccati sui condigna tulit præmia. Tantopere autem invaluit ejus impietas, ut simul cum eo pessum ierint Theonas Marmaricæ, et Secundus Ptolemaidis, episcopi: nam et hi factionis ejus sunt. Sed enim cum per gratiam Dei perversa illa opinione, impietate et blasphemia, nec non hominibus eis qui seditionem atque discessionem ausi sunt concitare in populo antea pacato, Ægyptus sit liberata, et temeritas Melitii atque eorum qui ab eo sunt in sacrum ordinem cooptati, adhuc reliqua fuerit, quæ etiam super hac re synodus decreverit, vobis, fratres dilecti, significamus. Constituit namque ut Melitius (in quem illa quidem humanius affecta fuit: **582** summo enim jure nullam prorsus merebatur veniam) in civitate sua maneat, potestatem autem nullam habeat vel eligendi, vel manus imponendi: et ut neque in regione, neque in urbe alia, hujus saltem rei gratia appareat, nudumque dignitatis nomen retineat: et qui ab eo in sacrum ordinem lecti fuerant, ut arcaniori et sanctiori ordinatione confirmati, ad communionem admittantur. Præterea ut liceat eis quidem honorem simul et functionem ministerii obtinere: secundum autem prorsus locum, ab omnibus cujuscunque paræciæ et ecclesiæ exploratis, ac per reverendissimum fratrem et collegam nostrum Alexandrum lectis atque designatis, ferant. Cæterum ut nulla eis sit facultas quos visum sit designandi, aut nomina eorum subjiciendi, aut omnino faciendi quidquam præter catholicæ Ecclesiæ episcoporum, qui sub Alexandro sunt, sententiam. Qui vero per gratiam Dei et precationes vestras in nulla dissidii factione reperiantur, sed integri atque inpolluti in catholica Ecclesia consistant, eis potestas permissa est et designandi, et nomina dictandi eorum, saltem qui clero digni sint, et omnia prorsus faciendi legibus constitutionibusque ecclesiasticis consentanea. Quod si quem eorum qui Ecclesiæ præsunt, decedere contingat, tum in defuncti locum et honorem provehi quisquam ex recens cooptatis debet, ut modo idoneus sit et a populo eligatur, ita tamen ut ad electionem ejusmodi calculus, suffragium, et confirmatio episcopi Alexandrini accedat. Atque hoc quidem

ἀσέβειαν καὶ τὴν παρανομίαν Ἀρείου καὶ τῶν σὺν αὐτῷ· καὶ ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ θεοφιλεστάτου βασιλέως Κωνσταντίνου ἔδοξεν ἀναθεματισθῆναι τὴν ἀσεβῆ αὐτοῦ δόξαν, καὶ τὰ ῥήματα καὶ τὰ ὀνόματα τὰ βλάσφημα οἷς ἐκέχρητο βλασφημῶν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ λέγων αὐτὸν ἐξ οὐκ ὄντων, καὶ εἶναί ποτε ὅτε οὐκ ἦν, καὶ αὐτεξουσιότητι κακίας καὶ ἀρετῆς δεκτικὸν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ λέγοντος, καὶ κτίσμα καὶ ποίημα ὀνομάζοντος. Ἅπαντα ταῦτα ἀνεθεμάτισεν ἡ ἁγία σύνοδος, οὐδὲ ὄσον ἀκοῦσαι τῆς ἀσεβοῦς δόξης ἡ ἀπονοίας καὶ τῶν βλασφήμων ῥημάτων ἀνασχομένη. Καὶ τὰ μὲν κατ' ἐκεῖνον οἷου τέλους τετύχηκεν, ἢ ἀκηκόατε, ἢ ἀκούσεσθε· ἵνα μὴ δόξωμεν ἐπεμβαίνειν ἀνδρὶ δι' οἰκείαν ἁμαρτίαν ἄξια τὰ ἐπίχειρα κομισαμένῳ. Τοσοῦτον δὲ ἰσχυσεν αὐτοῦ ἡ ἀσέβεια, ὡς καὶ παραπολέσαι Θεωνᾶν ἀπὸ Μαρμαρικῆς, καὶ Σεκοῦνδον ἀπὸ Πτολεμαΐδος· τῶν γὰρ αὐτῶν κἀκεῖνοι τετυχήκασιν. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις τῆς μὲν κακοδοξίας ἐκείνης καὶ ἀσεβείας καὶ βλασφημίας καὶ τῶν προσώπων τῶν τολμησάντων διάστασιν καὶ διαίρεσιν ποιήσασθαι τοῦ εἰρηνευομένου ἄνωθεν λαοῦ ἠλευθέρωσε τὴν Αἴγυπτον· ἐλείπετο δὲ τὸ κατὰ τὴν προπέτειαν Μελιτίου καὶ τῶν ἀπ' αὐτοῦ χειροτονηθέντων· καὶ περὶ τούτου τοῦ μέρους ἃ ἔδοξε τῇ συνόδῳ, ἐμφανίζομεν ὑμῖν, ἀγαπητοὶ ἀδελφοί. Ἔδοξεν οὖν Μελίτιον, φιλανθρωποτέρως κινηθείσης τῆς συνόδου, κατὰ γὰρ τὸν ἀκριβῆ λόγον οὐδεμιᾶς συγγνώμης ἄξιος ἦν, μένειν ἐν τῇ πόλει αὐτοῦ, καὶ μηδεμίαν ἐξουσίαν ἔχειν αὐτὸν μήτε χειροθετεῖν, μήτε προχειρίζεσθαι· μήτε ἐν χώρᾳ, μήτε ἐν πόλει ἑτέρᾳ φαίνεσθαι ταύτης τῆς προφάσεως ἕνεκα· ψιλὸν δὲ ὄνομα τῆς τιμῆς κεκτῆσθαι· τοὺς δὲ ὑπ' αὐτοῦ κατασταθέντας, μυστικωτέρᾳ χειροτονίᾳ βεβαιωθέντας, κοινωνῆσαι· ἐπὶ τούτοις, ἐφ' ᾧ τε ἔχειν αὐτοὺς τὴν τιμὴν καὶ λειτουργίαν· δευτέρους δὲ ἐξάπαντος εἶναι πάντων τῶν ἐν ἑκάστῃ παροικίᾳ τε καὶ ἐκκλησίᾳ ἐξεταζομένων, τῶν ὑπὸ τοῦ τιμιωτάτου ἀδελφοῦ καὶ συλλειτουργοῦ ἡμῶν Ἀλεξάνδρου προκεχειρισμένων. Ὥστε τούτοις μηδεμίαν ἐξουσίαν εἶναι τοὺς ἀρίσκοντας αὐτοῖς προχειρίζεσθαι, ἢ ὑποβάλλειν ὀνόματα, ἢ ὅλως ποιεῖν τι, χωρὶς γνώμης τῶν τοῦ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας ἐπισκόπου τῶν ὑπὸ Ἀλέξανδρον· τοὺς δὲ χάριτι Θεοῦ καὶ εὐχαῖς ὑμετέραις ἐν μηδενὶ σχίσματι εὑρεθέντας, ἀλλὰ ἀκηλιδώτους ἐν τῇ καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ ὄντας, καὶ ἐξουσίαν ἔχειν προχειρίζεσθαι, καὶ ὀνόματα ἐπιλέγεσθαι τῶν ἀξίων τοῦ κλήρου· καὶ ὅλως πάντα ποιεῖν κατὰ νόμον καὶ θεσμὸν τὸν ἐκκλησιαστικόν. Εἰ δέ τινα συμβαίη ἀναπαύσασθαι τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, τηνικαῦτα προσαναβαίνειν εἰς τὴν τιμὴν τοῦ τετελευτηκότος τοὺς ἄρτι προσληφθέντας· μόνον εἰ ἄξιοι φαίνοιντο, καὶ ὁ λαὸς αἱροῖτο, συνεπιψηφίζοντος αὐτῷ, καὶ ἐπισφραγίζοντος τοῦ τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπισκόπου. Τοῦτο δὲ τοῖς μὲν ἄλλοις πᾶσι συνεχωρήθη· ἐπὶ δὲ τοῦ Μελιτίου προσώπου οὐκέτι τὰ αὐτὰ ἔδοξε διὰ τὴν ἀνέκαθεν αὐτοῦ ἀταξίαν, καὶ διὰ τὸ πρόχειρον καὶ προπετὲς τῆς γνώμης· ἵνα μηδεμία ἐξουσίᾳ ἢ αὐθεντίᾳ αὐτῷ δοθείη, ἀνθρώπῳ δυναμένῳ πάλιν τὰς αὐτὰς ἀταξίας ἐμποιῆσαι. Ταῦτά

ἐστι τὰ ἐξαίρετα καὶ διαφέροντα Αἰγύπτῳ καὶ τῇ Ἀλεξανδρέων Ἐκκλησίᾳ. Εἴ δέ τι ἄλλο ἢ ἐκανονίσθη ἢ ἐδογματίσθη, συμπαρόντος τοῦ κυρίου καὶ τιμιωτάτου συλλειτουργοῦ καὶ ἀδελφοῦ ἡμῶν Ἀλεξάνδρου, αὐτὸς παρὼν ἀκριβεστέρως ἀνοίσει πρὸς ὑμᾶς, ὅτε δὴ καὶ κύριος καὶ κοινωνὸς τῶν γεγενημένων τυγχάνων. Εὐαγγελιζόμεθα δὲ ὑμῖν καὶ περὶ τῆς συμφωνίας τοῦ ἁγιωτάτου Πάσχα, ὅτι καὶ ὑμετέραις εὐχαῖς κατωρθώθη καὶ τοῦτο τὸ μέρος· ὥστε πάντας τοὺς ἐν τῇ Ἑῴᾳ ἀδελφοὺς τοὺς μετὰ Ἰουδαίων τοπρότερον ποιοῦντας συμφώνως Ῥωμαίοις καὶ ἡμῖν, καὶ πᾶσιν ὑμῖν, τοῖς ἐξ ἀρχαίου μεθ' ἡμῶν φυλάττουσι τὸ Πάσχα, ἐκ τοῦ δεῦρο ἄγειν. Χαίροντες οὖν ἐπὶ τοῖς κατορθώμασι, καὶ τῇ τῆς εἰρήνης συμφωνίᾳ, καὶ ἐπὶ τῷ πᾶσαν αἵρεσιν ἐκκοπῆναι, ἀποδέξασθε μὲν μετὰ μείζονος τιμῆς καὶ πλείονος ἀγάπης τὸν συλλειτουργὸν ἡμῶν, ὑμῶν δὲ ἐπίσκοπον Ἀλέξανδρον, τὸν εὐφράναντα ἡμᾶς ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ, καὶ ἐν ταύτῃ τῇ ἡλικίᾳ τοσοῦτον πόνον ὑποστάντα ὑπὲρ τοῦ εἰρήνην γενέσθαι καὶ παρ' ὑμῖν· εὔχεσθε δὲ καὶ ὑπὲρ ἡμῶν ἁπάντων, ἵνα τὰ καλῶς ἔχειν δόξαντα ταῦτα βέβαια μείνῃ διὰ τοῦ παντοκράτορος Θεοῦ, καὶ διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, σὺν ἁγίῳ Πνεύματι· ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας.» Ἀμήν.

A omnibus aliis concessum est : in persona autem Melitii non idem constitutum, propter priorem inordinatum ejus morem celeritatemque et præcipitantiam sententiæ et consilii, ne qua sit ipsi vel potestas vel auctoritas, homini scilicet qui rursum temeritatem ordinis negligentem inducere possit. Hæc sunt quæ præcipue ad Ægyptum et Ecclesiam Alexandrinam pertinent. Si quid vero præterea vel canonibus vel decretis est constitutum, reverendissimus dominus, frater et collega noster Alexander, certius ad vos reversus perferet, quippe et auctor et particeps actorum omnium. Lætum insuper vobis afferimus nuntium de sanctissimi Paschatis celebrandi consensu; nam et hæc res precibus vestris recte constituta atque ordinata B est : **583** fratresque Orientales omnes, qui antea cum Judæis fecerunt, ex hoc ipso tempore cum Romanis et nobiscum, omnibusque adeo aliis qui antiquitus nobiscum Pascha celebrarunt, id se concorditer acturos consenserunt. Gaudete igitur de rebus ecclesiasticis ordinatis, de pacis consensu et concordia restituta, et de hæresibus omnibus excisis, atque majore cum honore prolixioreque charitate suscipite collegam quidem nostrum, episcopum autem vestrum Alexandrum, qui nos profecto præsentia sua exhilaravit, plurimumque in hac ætate sua, ut pax quoque apud vos esset, laboris sustinuit. Orate pro omnibus nobis, ut quæ a nobis recte sunt constituta, firma stabiliaque maneant, per Deum omnipotentem, et Dominum nostrum Jesum Christum, cum sancto Spiritu : cui sit gloria in sæcula. Amen.

Οὐχ ἡ θεία σύνοδος μόνη, ἀλλὰ καὶ ὁ περιβόητος Κωνσταντῖνος, τῷ δήμῳ τῶν Ἀλεξανδρέων τὰ ἴσα διεχάραττε γράμματα· ἐν ᾧ δείκνυσιν ὡς οὐχ ἁπλῶς, οὐδὲ ὡς ἔτυχεν, ὁ ὅρος ὑπηγορεύθη τῆς πίστεως, ἀλλὰ δοκιμασίᾳ πολλῇ καὶ συζητήσει ἠκριβωμένῃ· καὶ ὅσα τῷ δόγματι ἦσαν ἁρμόδια, πάντα εἰς μέσον ἦχθη· καὶ πρότερον ἐρεύνῃ διαβεβηκυίᾳ. ὅσα πρόφασιν διαστάσεως ἐδόκει γενῆν, ἐκποδὼν ἐγένοντο ἀναντιῤῥήτως· καὶ οὕτως ὁ ὅρος ἐξήγετο. Καὶ τέλος Θεοῦ γνώμην τὴν εἰς ταυτὸ γνώμης ἐλθοῦσαν τῶν ἐπισκόπων σύνοδον ὀνομάζει· καὶ Πνεύματι ἁγίῳ τῶν τοσούτων Πατέρων τὴν συμφωνίαν εἶναι διασαφεῖ, κἀντεῦθεν καὶ μηδὲ τῆς ἀληθείας ἀστοχῆσαι καὶ τἀσφαλοῦς.

C Non ipsa vero synodus tantum, sed et celeberrimus Constantinus, ad populum Alexandrinum ejus generis dedit litteras, quibus ostendit, non simpliciter, temere aut neglectim definitionem professionis fidei editam, sed exploratione multa atque disquisitione accurata adhibita, quæcunque dogmati consentanea essent, in medium producta : primumque investigatione diligenti observata, quæcunque occasionem dissidii et seditionis creare possent, ea ita rejecta, ut contra dici quidquam non posset : et sic deinde definitionem ipsam promulgatam esse : postremo Dei sententiam concordem episcoporum synodi sententiam vocat, atque Spiritui sancto tot Patrum consensum acceptum refert, per quem illi a vera et certa sententia non D exciderint.

ΚΕΦΑΛ. ΚΕ'.

Ἐπιστολὴ τοῦ μεγάλου βασιλέως Κωνσταντίνου ταῖς ἁπανταχοῦ ἐκκλησίαις περὶ τῶν ἐν τῇ ἁγίᾳ συνόδῳ διαπεπραγμένων· καὶ κατὰ Ἀρειανῶν.

Ὁ δ' αὐτὸς καὶ τοῖς μὴ δυνηθεῖσιν ἀφικέσθαι τῶν ἐπισκόπων, καὶ ταῖς ἁπανταχοῦ ἐκκλησίαις τὰ γεγενημένα διδάσκων, ἔγραφε τοιάδε· « Πεῖραν λαβὼν ἐκ τῆς τῶν κοινῶν εὐπραξίας ὅση τῆς θείας δυνάμεως πέφυκε χάρις, τοῦτον πρὸ πάντων ἔκρινα εἶναί μοι προσήκειν σκοπὸν, ὅπως παρὰ τοῖς μακαριωτάτοις τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας πληθέσι πίστις μία, καὶ εἰλικρινὴς ἀγάπη, ὁμογνώμων τε περὶ

CAPUT XXV.

Epistola magni imperatoris Constantini ad omnes ubique ecclesias de sanctæ synodi actis, et adversus Arianos.

Idem et ad episcopos qui ad conventum venire non potuerunt, et ad omnes ubique ecclesias quæ, acta ibi essent declarans, ad hunc modum scripsit (1) : « Experientia edoctus per rerum publicarum prosperitatem, quanta sit divinæ potestatis gratia, illum mihi propositum esse debere finem judicavi, ut a beatissimis catholicæ Ecclesiæ populis fides una et sincera charitas, consentiensque in

(1) Theodoret. lib. I, c. 10.

lleam pietas servetur. Sedenim cum aliter omnino lieri non posset, **584** ut ordo stabilis et firmus constitueretur, nisi simul omnes, aut certe plures ejusdem scopi convenirent, et de re qualibet ad sanctissimam religionem pertinente dijudicarent, ejus rei gratia, quam fieri potuit plurimis coactis, me quoque perinde atque uno aliquo ex vobis (non enim negaverim, quo maxime lætor, conservum vestrum me esse) præsente, usque adeo omnia in debitam sunt disquisitionem vocata, quousque rerum omnium inspectori Deo placita sententia, ad consentientis unitatis concordiam stabiliendam, in lucem est protracta, ita ut nihil jam quod ad dissensionem aut professionis fidei ambiguitatem facere posset, sit relictum. Ubi cum de sanctissimo etiam Paschatis die quæstio esset exorta, sententiis omnium decretum est, convenire, ut id eodem tempore ab omnibus ubique peragatur. Quid enim nobis esse potest vel pulchrius, vel gravius, quam si is dies festus, unde spem immortalitatis percepimus, uno ordine et celebri ritu ab omnibus certo inviolabiliter peragatur? Ac primum quidem indigna res fuit, sanctissimum eum diem imitatione atque consuetudine Judæorum celebrare, qui manibus suis nefario flagitio contaminatis, non injuria quoque animis sunt excæcati, homines scelerati. Quidni enim liceat, gente ea rejecta, rectiore verioreque ordine, quem a primo passionis die hucusque servavimus, ad futura quoque sæcula observationis hujus ritum transmittere? Itaque nihil vobis commune sit cum fœtissima Judæorum turba. Aliam siquidem a Salvatore accepimus viam. Propositus est sacratissimæ religioni nostræ suus cursus, et legitima quæ illam deceat regula, quam unanimi consensu complectentes, nos ipsos a fœda illa conscientia et societate retrahamus, fratres reverendissimi. Et profecto omnium absurdissimum est, illos gloriando jactare, hisce observandis nos sufficere non posse absque illorum doctrina et præscripto. Quidnam vero illi recte sentire et sapere possunt, qui post illam Domini cædem mentibus capti, non ratione aliqua, sed impotenti impetu, quocunque eos insitus impellit furor, ducuntur? Quam ob causam, cum in hac quoque parte verum non perspiciant, sed uti semper, affectu vitioso transversi rapiantur, potius quam errorem corrigant, eodem anno bis Pascha peragunt. **585** Qua igitur de causa eos sequemur, qui gravi errore se implicatos esse confitentur? Bis equidem eodem anno Pascha celebrare haud unquam sustinuerimus. Atque etiamsi hæc vobis non exponerentur, conveniret tamen, vos, pro mentis vestræ sagacitate, semper et studere et optare, ne cujuspiam similitudine et exemplo puritatem animarum vestrarum polluceretis, neve hominum modis omnibus malorum consuetudinem imitari videremini. Ad hæc illud quoque considerandum venit in re tanta et tam solemnibus religionis nostræ feriis, dissensionem exstare

A τὸν παγκρατῆ Θεὸν εὐσέβεια τηρῆται. Ἀλλ' ἐπεὶ δὴ τοῦτο ἑτέρως οὐχ οἷόν τε ἦν, ἀκλινῆ καὶ βεβαίαν τάξιν λαβεῖν, εἰ μὴ εἰς ταυτὸ πάντων ὁμοῦ, ἢ τῶν γοῦν πλειόνων ἐπισκόπων συνελθόντων, ἑκάστης τῶν προσηκόντων τῇ ἁγιωτάτῃ θρησκείᾳ διάκρισις γένοιτο· τούτου ἕνεκεν πλείστων ὅσων συναθροισθέντων, καὶ αὐτὸς ὤν, καθάπερ εἷς ἐξ ὑμῶν, τυγχάνων συμπαρών (οὐ γὰρ ἀρνησαίμην ἂν ἐφ' ᾧ μάλιστα χαίρω, συνθεράπων ὑμέτερος πεφυκέναι), ἄχρι τοσούτου ἅπαντα τῆς προσηκούσης τετύχηκεν ἐξετάσεως, ἕχρις οὗ ἡ τῷ τῶν πάντων ἐφόρῳ Θεῷ ἀρέσκουσα γνώμη πρὸς τὴν τῆς ἑνότητος συμφωνίαν εἰς φῶς προήχθη, ὡς μηδὲν ἔτι πρὸς διχόνοιαν, ἢ πίστεως ἀμφισβήτησιν ὑπολείπεσθαι. Ἔνθα καὶ περὶ τῆς τοῦ Πάσχα ἁγιωτάτης ἡμέρας γενομένης B ζητήσεως, ἔδοξε κοινῇ γνώμῃ, καλῶς ἔχειν ἐπὶ μιᾶς ἡμέρας πάντας τοὺς ἁπανταχοῦ ἐπιτελεῖν· τί γὰρ ἡμῖν κάλλιον, τί δὲ σεμνότερον ὑπάρξει δυνήσεται τοῦ τὴν ἑορτὴν ταύτην, παρ' ἧς τὴν τῆς ἀθανασίας εἰλήφαμεν ἐλπίδα, μιᾷ τάξει καὶ φανερῷ λόγῳ παρὰ πᾶσιν ἀδιαπτώτως φυλάττεσθαι; Καὶ πρῶτον μὲν ἀνάξιον ἔδοξεν εἶναι τὴν ἁγιωτάτην ἐκείνην ἑορτὴν τῇ τῶν Ἰουδαίων ἑπομένους συνηθείᾳ πληροῦν, οἳ τὰς ἑαυτῶν χεῖρας ἀθεμίτῳ πλημμελήματι χράναντες, εἰκότως τὰς ψυχὰς οἱ μιαροὶ τυφλώττουσιν. Ἔξεστι γὰρ, τοῦ ἔθνους ἀποβληθέντος, ἀληθεστέρᾳ τάξει ἣν ἐκ πρώτης τοῦ πάθους ἡμέρας μέχρι τοῦ παρόντος ἐφυλάξαμεν, καὶ ἐπὶ τοὺς μέλλοντας αἰῶνας τὴν τῆς ἐπιτηρήσεως ταύτης συμπλήρωσιν ἐγγίνεσθαι. Μηδὲν τοίνυν ἔστω ὑμῖν C κοινὸν μετὰ τοῦ ἐχθίστου τῶν Ἰουδαίων ὄχλου. Εἰλήφαμεν γὰρ παρὰ τοῦ Σωτῆρος ἑτέραν ὁδόν. Πρόκειται γὰρ ὁρόμος τῇ ἱερωτάτῃ ἡμῶν θρησκείᾳ, καὶ νομικὸς κανὼν καὶ πρέπων τούτῳ, οὗ συμφώνως ἀντιλαμβανόμενοι τῆς αἰσχρᾶς ἐκείνης ἑαυτοὺς συνειδήσεως, ἀποσπάσωμεν, ἀδελφοὶ τιμιώτατοι. Ἔστι γὰρ ὡς ἀληθῶς ἀτοπώτατον ἐκείνους αὐχεῖν, ὡς ἄρα παρεκτὸς τῆς αὐτῶν διδασκαλίας ταῦτα φυλάττειν οὐκ ἐσμὲν ἱκανοί. Τί δὲ φρονεῖν ἐκείνοι ὀρθὸν δυνήσονται, οἳ μετὰ τὴν Κυριοκτονίαν ἐκείνην τῶν φρενῶν ἐκστάντες, ἄγονται οὐ λογισμῷ τινι, ἀλλ' ὁρμῇ ἀκατασχέτῳ, ὅπου ἂν αὐτοὺς ἡ ἔμφυτος ἀπάγῃ μανία; Ἐκεῖθεν τοίνυν κἂν τούτῳ τῷ μέρει τὴν ἀλήθειαν οὐχ ὁρῶντας, ὡς ἀεὶ κατὰ πάθος αὐτοὺς D πλανωμένους, ἀντὶ τῆς προσηκούσης ἐπανορθώσεως ἐν τῷ αὐτῷ ἔτει δεύτερον τὸ Πάσχα ἐπιτελεῖν. Τίνος οὖν χάριν τούτους ἑπόμεθα, οἳ δεινὴν πλάνην νοσεῖν ὁμολόγηνται; δεύτερον γὰρ τὸ Πάσχα ἐν ἑνὶ ἐνιαυτῷ οὐκ ἄν ποτε ποιεῖν ἀνεξόμεθα. Ἀλλ' εἰ καὶ ταῦτα μὴ προὔκειτο, τὴν ὑμετέραν ἀγχίνοιαν ἐχρῆν καὶ διὰ σπουδῆς καὶ δι' εὐχῆς ἔχειν πάντοτε, ἐν μηδενὸς ὁμοιώματι τὸ καθαρὸν τῆς ἡμετέρας ψυχῆς κοινωνεῖν, ἢ δόκεῖν ἕπεσθαι ἀνθρώπων ἕθεσι παγκάκων. Πρὸς τούτοις κἀκεῖνο πάρεστι συνορᾶν, ὡς ἐν τηλικούτῳ πράγματι καὶ τοιαύτῃ θρησκείας ἑορτῇ διαφωνίαν ὑπάρχειν ἐστὶν ἀθεώτατον· μίαν γὰρ ἡμῖν τὴν τῆς ἡμετέρας ἐλευθερίας ἡμέραν, τουτέστι τοῦ ἁγιωτάτου πάθους, ὁ ἡμέτερος παρέδωκε Σωτήρ· μίαν εἶναι τὴν καθολικὴν αὐτοῦ Ἐκκλησίαν βεβού-

λητε· ἧς εἰ καὶ τὰ μάλιστα εἰς πολλούς τε καὶ διαφόρους τόπους τὰ μέρη διῄρηνται, ἀλλ' ὅμως ἓν πνεύματι, τουτέστι τῷ θείῳ βουλήματι θάλπεται. Λογισάσθω δὲ ἡ τῆς ὑμετέρας ὁσιότητος ἐγχείρησις, ὅπως ἔστι δεινόν τε καὶ ἀπρεπὲς κατὰ τὰς αὐτὰς ἡμέρας ἑτέρους μὲν ταῖς νηστείαις σχολάζειν, ἑτέρους δὲ συμπόσια τελεῖν· καὶ μετὰ τὰς τοῦ Πάσχα ἡμέρας ἄλλους μὲν ἑορταῖς καὶ ἀνέσεσιν ἐξιτάζεσθαι, ἄλλους δὲ ταῖς ὡρισμέναις ἐκδιδόσθαι νηστείαις. Διὰ ταῦτα γοῦν τῆς προσηκούσης ἐπανορθώσεως τυχεῖν, καὶ πρὸς μίαν ἑιατύπωσιν ἄγεσθαι τοῦτον, ἡ θεία πρόνοια βούλεται· ὡς ἔγωγε ἁπαθῶς συνορῶ. Ὅθεν ἐπιεῖδὴ τοῦτο οὕτως ἐπανορθοῦσθαι προσήκει, ὡς μηδὲν μετὰ τῶν Κυριοκτόνων εἶναι κοινὸν, ἔστι τε τάξις εὐπρεπὴς, ἣν ἅπασι τῶν δυτικῶν τε καὶ μεσημβρινῶν καὶ ἀρκτῴων τῆς οἰκουμένης μερῶν παραφυλάττουσιν αἱ ἐκκλησίαι· καί τινες τῶν κατὰ τὴν Ἑῴαν τόπων, ὧν ἕνεκεν ἐπὶ τοῦ παρόντος καλῶς ἔχειν ἅπαντες ἡγήσαντο· καὶ αὐτὸς δὲ τῇ ὑμετέρᾳ ἀγχινοίᾳ ἀρέσειν ὑπεσχόμην· ἵνα ὅπερ δ' ἂν κατὰ τὴν Ῥωμαίων πόλιν, Ἰταλίαν τε καὶ Ἀφρικὴν ἅπασαν, Αἴγυπτον, Ἱσπανίας, Γαλλίας, Βρεταννίας, Λιβύας, ὅλην Ἑλλάδα, Ἀσιανήν τε διοίκησιν, καὶ Ποντικὴν, καὶ Κιλικίαν, μιᾷ καὶ συμφώνῳ φυλάττηται γνώμῃ, ἀσμένως τοῦτο καὶ ἡ ὑμετέρα προσδέξηται σύνεσις, λογιζομένη, ὡς οὐ μόνον πλείων ἐστὶν ὁ τῶν κατὰ τοὺς προειρημένους τόπους ἐκκλησιῶν ἀριθμὸς, ἀλλὰ καὶ ὡς τοῦτο μάλιστα κοινῇ πάντας ὁσιώτατόν ἐστι βούλεσθαι· ὅπερ καὶ ὁ ὀρθὸς ἀπαιτεῖν δοκεῖ λόγος· καὶ οὐδεμίαν μετὰ τῆς Ἰουδαίων ἐπιορκίας ἔχειν κοινωνίαν. Ἵνα δὲ τὸ κεφαλαιωδέστατον συντόμως εἴπω, κοινῇ πάντων ἥρεσε κρίσει, τὴν ἁγιωτάτην τοῦ Πάσχα ἑορτὴν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ συντελεῖσθαι. Οὐδὲ γὰρ πρέπει ἐν τοιαύτῃ ἁγιότητι εἶναί τινα διαφοράν· καὶ κάλλιον ἔπεσθαι τῇ γνώμῃ ταύτῃ, ἐν ᾗ οὐδεμία ἔσται ἀλλοτρίας πλάνης καὶ ἁμαρτήματος ἐπιμιξία. Τούτων οὕτως ἐχόντων, ἀσμένως δέχεσθε τὴν οὐρανίαν καὶ θείαν ὡς ἀληθῶς ἐντολήν. Πᾶν γὰρ ὅ τι δ' ἂν ἐν τοῖς ἁγίοις τῶν ἐπισκόπων συνεδρίοις πράττηται, φῦτο πρὸς τὴν θείαν βούλεσιν ἔχει τὴν ἀναφοράν. Διὸ πᾶτι τοῖς ἀγαπητοῖς ἡμῶν ἀδελφοῖς ἐμφανίσαντες τὰ προγεγραμμένα, ἤδη καὶ τὸν προειρημένον λόγον καὶ τὴν παρατήρησιν τῆς ἁγιωτάτης ἡμέρας ὑποδέχεσθαί τε καὶ διατάττειν ὀφείλετε· ἵνα ἐπειδὰν πρὸς τὴν πάλαι μοι ποθουμένην τῆς ὑμετέρας διαθέσεως ὄψιν ἀφίκωμαι, ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ τὴν ἁγίαν μεθ' ὑμῶν ἑορτὴν ἐπιτελέσαι δυνηθῶ, καὶ πάντων ἕνεκεν μεθ' ὑμῶν εὐδοκήσω, συνορῶν τὴν διαβολικὴν ὠμότητα ὑπὸ τῆς θείας δυνάμεως διὰ τῶν ἡμετέρων πράξεων ἀνῃρημένην, ἀκμαζούσης πανταχοῦ τῆς ὑμετέρας πίστεως καὶ εἰρήνης καὶ ὁμονοίας. Ὁ Θεὸς ὑμᾶς διαφυλάξαι, ἀδελφοὶ ἀγαπητοί.

Ὁποῖα δὲ καὶ κατ' Ἀρείου καὶ τῶν ὁμοφρόνων ἐκείνῳ γράφει τοῖς πανταχοῦ ἐπισκόποις καὶ λαοῖς, δίκαιον ἐπακοῦσαι. « Τοὺς πονηροὺς καὶ ἀσεβεῖς

A aliquam, longe esse impiissimum. Unum namque nobis liberalis atque redemptionis nostræ diem, sanctissimæ scilicet passionis suæ, Salvator noster dedit. Unam esse catholicam suam Ecclesiam voluit : cujus tametsi partes in multis variisque sunt dispersæ locis, uno tamen spiritu, hoc est, divino arbitrio fovetur. Consideret porro sanctitatis vestræ solertia quam grave sit et indecorum, per eosdem dies, alios quidem jejuniis intentos esse, alios vero conviviis vacare ; et post Paschatis dies, hos quidem feriari et conquiescere, illos autem statis jejuniis macerari. Quapropter hanc rem, pro eo atque decet corrigi, atque ad unum institutum formamque perduci, divina vult providentia, quantum equidem extra omnem affectum positus B perspicio. Itaque cum hoc sic corrigere conveniat, ne quid nobis cum Domini percussoribus sit commune, et decens exstet ordo, quem omnes Occidentalium, et Meridionalium, Septentrionalium-que habitabilis orbis partium Ecclesiæ, et quibusdam quoque in locis Orientales observant, ea de causa in præsentia omnibus convenire visum est, ipsque adeo id solertiæ vestræ placiturum esse recepi, ut quod per urbem Romanam, Italiam, Africam omnem, Ægyptum, Hispanias, Gallias, Britannias, Libyam, cunctam Græciam, Asianam atque Ponticam ditionem, et Ciliciam, uno atque consentienti servatur consilio, id libenter quoque prudentia vestra suscipiat, secum ipsa perpendens, non modo ampliorem esse Ecclesiarum in eis quæ C diximus locis numerum, verum etiam idem communiter omnes sentire et velle, esse quam sanctissimum. Quin et strictior ipsa atque exactior ratio flagitare videtur, **586** ne qua nobis sit cum Judæorum perjurio communio. Et ut tandem summam rei breviter dicam : communi omnium judicio placuit, sanctissimas Paschatis ferias, uno eodemque die peragi. Minime namque decet in re tam sancta aliquam exstare dissensionem. Et pulchrius est eam sequi sententiam, in qua nulla sit alieni erroris et peccati contagio. Ac cum ita se res habeat, libentibus animis cœleste hoc et vere divinum suscipite præceptum. Quidquid enim in sanctis episcoporum agitur conventibus, id ad divinam refertur voluntatem. Itaque eis quæ scripsimus omnibus dilectis fratribus nostris significatis, jam rationem hanc et observationem sanctissimi diei suspicere atque instituere debetis, ut cum in pietatis vestræ (quod dudum mihi fuit in votis) conspectum venero, uno eodemque die sanctas vobiscum ferias celebrare valeam, et rebus omnibus una vobiscum ex animo delectar, feritatem diabolicam per vim divinam operibus nostris sublatam, vestramque ubique fidem, pacem et concordiam vigentem cernens. Deus vos servet, fratres dilecti. »

Æquum etiam est, quæ contra Arium et sectatores ejus, omnibus passim episcopis et populis scripsit, cognoscere. « Cum malignos et impios

Arius sibi imitandos duxerit, par est ut eamdem cum illis ferat ignominiam. Quemadmodum igitur Porphyrius divinæ pietatis hostis, iniquis de religione compositis libris, condignam reperit mercedem, per quam omnium futuris sæculis probris obnoxius erit, plurimaque obruetur infamia, atque insuper impia ejus abolita sunt scripta, ita et nunc placitum nobis est, Arium et Arii suffragatores, Porphyrianos quidem nominari, ut quorum imitati sunt mores, eorum quoque obtineant appellationes : si quod autem scriptum ad Ario compositum reperiatur, ut igni id tradatur volumus, ut non modo improba ejus doctrina abrogetur, verum etiam ne monumentum quidem aliquod ejus relinquatur. Illud equidem prædictum volo, si quis libellum aliquem ab Ario conscriptum celare, nec continuo igni comburere, deprehensus fuerit, supplicium ei mortis esse constitutum. **587** Illico namque in crimine tali comprehensus pœnam sustinebit capitalem. » Plures etiam alias adversus eosdem ad loca omnia misit epistolas, verbis per ironiam ad simulationem compositis, eis illudens. Nicomediensibus itidem (1) contra Eusebium et Theognidem scripsit, Eusebium perstringens, veluti Licinio aliquando faventem sibique insidiantem, atque alium episcopum legere jubens; quod et factum est. Eas epistolas hoc loco apponere, ne longior esse videar, minus convenire putavi. Ac de his quidem hactenus.

μιμησάμενος Ἄρειος, δίκαιός ἐστι τὴν αὐτὴν ἐκείνοις ὑπέχειν ἀτιμίαν. Ὥσπερ τοίνυν Πορφύριος ὁ τῆς θεοσεβείας ἐχθρὸς συντάγματα παράνομα περὶ τῆς θρησκείας συστησάμενος, ἄξιον εὗρατο μισθόν· καὶ τοιοῦτον ὥστε ἀπονείδιστον μὲν αὐτὸν πρὸς τὸν ἑξῆς γενέσθαι χρόνον, καὶ πλείστης ἀναπλησθῆναι κακοδοξίας, ἀφανισθῆναι δὲ τὰ ἀσεβῆ αὐτοῦ συγγράμματα· οὕτω καὶ νῦν ἔδοξεν Ἀρειόν τε καὶ τοὺς Ἀρείου ὁμογνώμονας Πορφυριανοὺς μὲν καλεῖσθαι, ἵν' ὧν τοὺς τρόπους μεμίμηνται, τούτων ἔχωσι καὶ τὴν προσηγορίαν· πρὸς δὲ τούτοις, καὶ εἴ τι σύνταγμα ὑπὸ Ἀρείου συντεταγμένον εὑρίσκοιτο, τοῦτο πυρὶ παραδίδοσθαι, ἵνα μὴ μόνον τὰ φαῦλα αὐτοῦ τῆς διδασκαλίας ἀφανισθείη, ἀλλὰ μηδὲ ὑπόμνημα αὐτοῦ ὅλως ὑπολίποιτο. Ἐκεῖνο μέντοι προαγορεύω· ὡς εἴ τις σύνταγμα ὑπὸ Ἀρείου συνταγὲν φωραθείη κρύψας, καὶ μὴ εὐθέως προσενεγκὼν πυρὶ κατανα-λώσῃ, τούτῳ θάνατος ἔσται ἡ ζημία. Παραχρῆμα γὰρ ἁλοὺς ἐπὶ τούτῳ, κεφαλικὴν ὑποστήσεται τιμωρίαν. » Πολλὰς δὲ καὶ ἄλλας ἐπιστολὰς κατ' αὐτῶν πέμψας, ἀπανταχοῦ ἐξαπίστειλεν, ἐν εἴρωνι τῷ λόγῳ διαπαίζων αὐτούς. Καὶ Νικομηδεῦσι δὲ κατὰ Εὐσεβίου καὶ Θεόγνιδος ἔγραφεν, ἐν οἷς τοῦ Εὐσεβίου καθάπτεται, ὡς Λικινίῳ ἐνεδρεύοντος, κἀκείνῳ ἐπιβουλεύοντος, καὶ ἐπίσκοπον ἕτερον αἱρεῖσθαι· ὃ καὶ ἐγένετο. Τὸ δὲ μῆκος φεύγων ἐγὼ, καὶ ταύτας παραθεῖναι τὰς ἐπιστολὰς οὐ δέον ἐλογισάμην. Καὶ περὶ μὲν τούτων ταῦτα.

CAPUT XXVI.

Quod Constantinus benedictionis causa, Constantinopolim synodo translata, publicum ei præbuit epulum et muneribus omnes honoris gratia prosecutus, domum quemque dimiserit.

Cæterum rebus ad hunc modum euntibus, commodum evenit ut vicesimus Constantini imperii annus tum compleretur. Et Romani more recepto, decimo quoque principis sui imperii anno, communem et publicum agebant conventum diemque festum. Itaque et ipse decere id arbitratus, ad epulas synodum invitat, et toris plurimis ordine suo collocatis, eodem in loco excipit, multisque et sermonibus et donis honorificentiam et liberalitatem erga illos declarans, præclarissimos quosque eorum mensæ suæ adhibet. Quorum quidem, cum ille mutilata propter Christum cerneret membra, atque fidei eorum constantiam inde colligeret, labiis ipse suis cicatrices eorum exosculari et venerari dedignatus non est, gratiam se osculo ejusmodi et benedictione eorum percipere confisus. Posteaquam autem finem suum convivium id habuit, loco suo exsurgens, supplicis more conventum rogavit, ut qui tantum pertulissent laboris, perpaucos sibi dies dare, et recens fundatam urbem, jam tum perfectam, adire non gravarentur, ut precationibus suis munitiones et muros ejus firmarent. Atque illi statim, quod petierat, faciunt. Constantinopolim veniunt, Encæenia et consecra-

(1) Socrat. lib. 1 *Historiæ eccles.*

ΚΕΦΑΛ. ΚΖ'.

Ὅτι ἐν Κωνσταντινουπόλει τὴν σύνοδον ἀγαγών, εὐλογίας χάριν, ἑστιάσεως ἐποιήσατο· καὶ δώροις ἅπαντας χιλοτιμησάμενος, οἴκαδε ἀπέλυεν ἕκαστον.

Τούτων οὕτω προβάντων, συνέβη τὴν εἰκοσαετηρίδα τῆς Κωνσταντίνου τηνικαῦτα βασιλείας περιελθεῖν. Εἰωθὸς δὲ Ῥωμαίοις καθ' ἑκάστην δεκάδα τοῦ κρατοῦντος ἀρχῆς κοινὴν πανήγυριν ἄγειν, προσῆκον κἀκεῖνος λογισάμενος, εἰς ἑστίασιν τὴν σύνοδον προετρέψατο· καὶ δῆτα πολλῶν στιβάδων ἐν εὐθέτῳ γεγενημένων, κατὰ ταυτὸν πάντας εἱστία, πολλοῖς καὶ λόγοις καὶ δώροις τὸ φιλότιμον ἐπιδεικνύμενος. Τοὺς μὲν οὖν περιφανεῖς ἐκείνων καὶ ὁμοτραπέζους ἑαυτῷ ἐποίει· ὧντινων καὶ τὰ πεπηρωμένα διὰ Χριστὸν μέλη θεώμενος, καὶ τὸ ἔδραῖον ἐντεῦθεν τῆς πίστεως ἐννοῶν, χείλεσιν ἰδίοις οὐκ ἀπηξίου τιμᾷν τὰς πληγὰς, θαρρῶν ὡς χάριν ἕλκει τῷ φιλήματι καὶ ταῖς εὐλογίαις. Ἐπεὶ δὲ τὸ ἱερὸν ἐκεῖνο συμπόσιον εἶχε πέρας, τοῦ θρόνου ἐξαναστὰς, ἱκέτης ἐγίνετο τοῦ συλλόγου, μὴ ὀκνῆσαι τοσοῦτον κάματον ἀνατλάντας, βραχείας καὶ αὐτῷ τινας ἡμέρας χαρίσασθαι, καὶ ἄχρι δὴ τῆς νεοπαγοῦς αὐτοῦ πόλεως, ἀφικέσθαι ὅσον ἤδη συντελεσθείσης· ἵν εὐχαῖς τὸν ταύτης περίβολον καὶ τὰ τείχη στηρίξειεν. Οἱ δ' εὐθὺς ἐποίουν τὸ αἰτηθέν· καὶ τὴν Κωνσταντίνου καταλαβόντες, τὰ ἐγκαίνια ταύτης ἐποίουν, τὴν ἀναίμακτον θυσίαν ἐπιτελοῦντες· καὶ εὐχαῖς διαβάντες καὶ στηρίξαντες ἱκανῶς, τῇ

Θεοτόκῳ ἀνέθεντο, νέαν Ῥώμην καὶ βασιλεύουσαν Κωνσταντινούπολιν ὀνομάσαντες, Μητροφάνους τηνικαῦτα τὸν θρόνον τοῦ Βυζαντίου διέποντος. Καὶ αὖθις οὖν εἰς ἑστίασιν κληθέντες, ἕτερα δῶρα προσήγαγε· καὶ γράμματα πρὸς τοὺς τῶν ἐθνῶν προστατεύοντας, ἑκάστῃ πόλει τοῖς ἀφιερωμένοις τῇ θείᾳ λατρείᾳ, χήραις τε καὶ ταῖς προσεδρευούσαις παρθένοις θείοις σηκοῖς σιτηρέσια ἐτήσια χορηγοῦντα, οὐ χρείᾳ μᾶλλον ἢ φιλοτιμίᾳ προσήκοντα· ἃ Ἰουλιανὸς μὲν ὕστερον περιεῖλεν· ὁ δὲ μετ' αὐτὸν τὸ τριτημόριον ἐκείνων χορηγεῖσθαι προσέταξεν. Ἐπεὶ δὲ καὶ οἴκαδε ἐπανιέναι παρεσκευάσαντο ἕκαστος, παρεκάλει τὸ ταυτὸ τῆς πίστεως πάντας φρονεῖν, καὶ τῆς πρὸς σφᾶς εἰρήνης ἐπιμᾶλλον ἀντιποιεῖσθαι, ἵν' ἀστασίαστοι διαμένοντες, τῷ τῶν ὅλων εὐαρεστῶσι Θεῷ. Πολὺν δὲ τὸν ὑπὲρ τῆς κοινῆς ὁμονοίας κατατείνας λόγον, τέλος ὑπέρ τε αὐτοῦ καὶ τῶν παίδων καὶ τῆς ἀρχῆς εὔχεσθαι θερμῶς παρηγγύα, καὶ διηνεκῶς ἔλεων αὐτοῖς τὸ θεῖον ποιεῖν, καὶ τὸ τῆς συνόδου δόγμα ἀρραγὲς καθιστᾶν. Τοῖς δὲ μὴ παροῦσι γράψων τὰ προρρηθέντα, τὴν διὰ τοσούτων δοκιμασθεῖσαν μετὰ βάσανον ἀκριβῆ στέργειν πίστιν ἐπέτρεπεν, ὡς κατὰ γνώμην πάντως γεγενημένην Θεοῦ, τοσούτῳ συλλόγῳ Πατέρων συγκροτηθεῖσαν. Καὶ οἱ μὲν ἕκαστος τοσαύτης ἀξιωθέντες τιμῆς, οἴκαδε πρὸς τὴν οἰκείαν ἐπανῆεσαν ποίμνην· χαίρων δὲ ὁ βασιλεὺς, ὑπερφυῶς διετέλει, μίαν ὁρῶν τὴν καθ' ὅλου Ἐκκλησίαν, συμφωνοῦσάν τε περὶ τὸ δόγμα· καὶ Θεῷ ἀνετίθει τὰ χαριστήρια τῆς ὁμονοίας χάριν τῶν ἁπανταχοῦ τῆς γῆς ἐπισκόπων.

tionis festum diem celebrant, incruento sacrificio operantur, precibus votisque urbem abunde prosequuntur et firmant, eamdemque Dei Genitrici dedicant (1), novam Romam, imperantemque Constantinopolim cognominantes, Alexandro tum Byzantii Ecclesiam regente. **588** Hic denuo illis epulo exceptis, alia dona obtulit, et litteras ad provinciarum præfectos dedit, ut in urbe quaque divino cultui addictis atque sacratis viduis virginibusque, ad sanctiora divinorum templorum sacraria excubantibus, annonæ annuæ tribuerentur, quæ ad liberalitatem splendidam magis quam ad usum necessarium pertinerent. Has Julianus quidem postea accidit, successor autem ejus ex triente præberi curavit. Ubi vero jam pro se quisque domum redire pararet, cohortus eos est, ut eamdem omnes colerent fidem, mutuamque pacem et charitatem maxime consectarentur, atque ut absque seditione omni, pacati atque tranquilli, rerum universarum placerent Deo. Et cum multa, oratione longius producta, de communi concordia fecit verba, tum postremo vehementer eos admonuit ut et pro se, pro liberis suis et pro imperio Romano orarent, perpetuoque propitium sibi divinum numen facerent, synodique decretis stabilem firmitatem conciliarent. Absentibus porro ea quæ commemoravimus scribens, ut professionem fidei, diligenti atque accurata exploratione tot virorum disquisitam, et de sententia totius universi Dei constitutam, suffragiisque tantæ synodi Patrum comprobatam susciperent atque complecterentur, mandavit. Et illorum quisque tanto affectus honore, domum ad gregem suum rediit. Imperator autem, supra modum lætatus quod unam per universum orbem Ecclesiam, eamque in dogmate consentientem, cerneret, Deo de omnium ubique episcoporum unanimi concordia solemniter gratiarum obtulit actiones.

Φιλομαθὲς δ' εἶναι νομίζω καὶ τῶν ἐπισκόπων τὰ ὀνόματα καὶ τὰς ἐπαρχίας τῶν πόλεων καὶ τὰς κλήσεις αὐτῶν εἰδέναι· καί γε ἂν παρεθέμην εὑρὼν ἐν τῷ Ἀθανασίου συνοδικῷ, εἰ μὴ τὸ προσκορὲς τοῦ λόγου φεύγων, τοῖς βουλομένοις ζητεῖν ἐπιτρέπω. Ὁ δὲ τῆς συνόδου χρόνος, ὡς εὕρομεν, ἐν μηνὶ Μαΐῳ ια' ἐγένετο, τρίτης ἐπεχούσης, ἐν ὑπατείᾳ Παυλίνου καὶ Ἰουλιανοῦ. Τοῦτο δὲ ἦν ἔτος ς' καὶ τριακοστὸν καὶ ἑξακοσιοστὸν ἀπὸ τῆς Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνος ἀρχῆς· εἰκοστὸν δὲ τῆς ἀρχῆς Κωνσταντίνου, ἀφ' οὗ κατὰ Βρεταννίαν ἦρξε· τριακαιδέκατον δ' ἑξότου πρὸς Βυζάντιον ἦκεν. Ἡ δὲ σύνοδος ἐπὶ τρία καὶ μικρόν τι πρὸς ἔτη ἐν Νικαίᾳ συνήχθη. Καὶ τὰ μὲν κατὰ Νίκαιαν τοιοῦτον ἔσχε τὸ τέλος· Κωνσταντῖνος δ' ἐντεῦθεν ὑπερφυῶς ἔτι

E re studiosorum esset, episcoporum ipsorum nomina, præfecturas urbium earumque appellationes nosse, eaque omnia in synodali Athanasii libro reperta apposuissem, nisi tædium prolixioris orationis vitarem : proinde ea inquirere volentibus, permitto. Tempus porro synodi, sicuti invenimus, in mensis Maii undecimam diem, indictionem vicesimam tertiam, et consulatum Paulini et Juliani incidit (2) : qui annus sexcentesimus tricesimus sextus ab Alexandri Macedonis regno fuit : vicesimus vero imperii Constantini, ex quo rerum in Britannia potiri cœpit; tertius decimus porro ex quo ad Byzantium venit. Synodus vero ipsa Nicææ annis tribus et paulo longius est acta (3). Et res Nicænæ talem habuere finem. **589** Constan-

(1) Θεοτόκος Græcis Dei Genitrix dicitur : quod verbum in solam virginem matrem Mariam cadit : Θεότοκος autem accentu mutato, *Deo genitus*, qui unus est Dominus noster Jesus Christus. Cui urbem Constantinopolitanam recens exstructam Constantinus dicavit atque commendavit. (Supr. lib. VII, cap. 49). Utrumque nomen eisdem compositum litteris, sed accentu diverso prolatum et scriptum : dativum casum habet Θεοτόκῳ. Quapropter hic pro Dei Genitrici, etiam verti posset, *Dei nato Christo*, ut hic locus cum superiore illo concordet. Sed librarius in Græco exemplari τῇ Θεοτόκῳ scripsit, cum fortasse τῷ Θεοτόκῳ scribere debuerit. Potest etiam esse auctoris memoriæ lapsus. Qui tamen infra Christo simul et Mariæ ejus urbem eam dedicatam memorat.

(2) Anatius Paulinus, Cejonius Julian. Camœnius Coss.

(3) 17 imperii ejus anno synodus celebrari cœpit, 20 autem finita est. Initium ejus in annum Domini 326, finis in 329 incidit.

tinus autem, ex eo tempore prolixius etiam quam antea religionis accensus ardore, ad urbes et populos Romani imperii omnes epistolas dedit, ut priori quidem errori nuntium remitterent, Christianam autem doctrinam et religionem amplecterentur. Episcopis porro sane quam liberaliter pecunias mittens, eos ad ecclesiarum ædificationes excitavit, sumptusque ad id abunde præbuit. Libros itidem ecclesiasticos manibus propriis describere et concinnare jussit. Sed consilium animumque scribentis certius indicabit epistola ejus ad Eusebium data, quæ sic habet :

CAPUT XXVII.

Epistolæ magni Constantini de ecclesiarum restauratione, et sacrorum librorum comparatione.

« Victor Constantinus Maximus Augustus Eusebio. Tantisper dum ad hoc usque tempus impietas et tyrannis pro arbitrio suo ministros Salvatoris Dei persecuta est, credo atque adeo certo persuasum habeo, ecclesiarum omnium opera vel per incuriam pessum iisse, vel imminentis persecutionis metu minus esse quam dignitas earum postularet perfecta, frater charissime. Nunc vero libertate reddita, et serpente illo, Dei optimi maximi providentia, atque opera nostra, a rerum publicarum administratione depulso, satis in apertum productam esse arbitror apud omnes divinam potentiam, eosque qui vel metu vel incredulitate, vel etiam peccato oppressi fuerant, eo qui verissime constat cognito Deo, ad verum rectumque vitæ statum tandem pervenisse. Itaque quibuscunque vel ipse præes Ecclesiis, vel alios passim episcopos, presbyteros, aut diaconos præesse nosti, eos admone ut diligenter incumbant in opera ecclesiarum quæ supersunt, vel restaurandarum, vel amplificandarum, vel ubi hoc necessitas postulaverit, recens exstruendarum. Petes autem et ipse, **590** et alii per te sumptus necessarios a præsidibus et provincialibus magistratibus. Diligenter namque eis per litteras est mandatum, ut quæ a sanctitate tua dicta fuerint, ipsi exsequantur. Deus te servet, frater dilecte. »

Hæc de ecclesiarum structuris non ad hunc modo, sed et ad reliquos episcopos scripsit. Quæ autem Eusebio Pamphili de librorum comparatione significarit, hisce subjungam : « Victor Constantinus Maximus Augustus Eusebio. In cognomine nobis urbe, Salvatoris Dei opitulante providentia, maxima hominum multitudo sanctissimæ ecclesiæ nomen dedit, seque ipsam illi dicavit : ut omnibus illis plurimum capientibus incrementi, faciendum omnino videatur, ut plures quoque ibi construantur ecclesiæ. Quapropter, quod judicio nostro placuit (prudentiæ enim tuæ significandum duximus), id libentissime accipe, ut comparatis quinquaginta membranarum codicibus, qui et ad evolvendum et ad portandum commodi sint, a notariis pulchre scribendi peritis,

περὶ τὴν θρησκείαν διατεθείς, πόλεσι καὶ δήμοις ἅπασιν ὑπὸ σκήπτρῳ τελοῦσι Ῥωμαίων ἐπέστελλε, τὴν μὲν προτέραν ἀπάτην ἀρνεῖσθαι, τὴν δὲ τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίαν ἀσπάζεσθαι. Τοῖς δ' ἐπισκόποις χρήματα πέμπων, φιλοτιμότερον ἐπὶ τὰς τῶν ἐκκλησιῶν οἰκοδομὰς ἀνηρέθιζεν, ἀφθόνους χορηγῶν τὰς δαπάνας· ὡσαύτως δὲ καὶ τὰς ἐκκλησιαστικὰς βίβλους χερσὶν ἰδίαις γράφειν καὶ ἐπισκευάζειν ἐκέλευε. Δηλώσει δὲ μᾶλλον τὸν σκοπὸν τοῦ γεγραφότος ἡ αὐτοῦ ἐπιστολὴ πρὸς Εὐσέβιον, τοῦτον ἔχουσα τὸν τρόπον·

ΚΕΦΑΛ. ΚΖ'.

Ἐπιστολαὶ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου περὶ τε τῆς τῶν ἐκκλησιῶν οἰκοδομῆς, καὶ τῆς τῶν ἱερῶν βιβλίων ἐπισκευῆς.

« Νικητὴς Κωνσταντῖνος, Μέγιστος, Σεβαστὸς, Εὐσεβίῳ. Ἕως τοῦ παρόντος χρόνου, τῆς ἀνοσίου βουλήσεως καὶ τυραννίδος τοὺς ὑπηρέτας τοῦ Σωτῆρος Θεοῦ διωκούσης, πεπίστευκα καὶ ἀκριβῶς ἐμαυτὸν πέπεικα, πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν τὰ ἔργα ἢ ὑπὸ ἀμελείας διεφθάρθαι, ἢ φόβῳ τῆς ἐπικειμένης ἀδικίας ἐλάττονα τῆς ἀξίας γεγενῆσθαι, ἀδελφὲ προσφιλέστατε. Νυνὶ δὲ τῆς ἐλευθερίας ἀποδοθείσης, καὶ τοῦ δράκοντος ἐκείνου ἀπὸ τῆς τῶν κοινῶν διοικήσεως, Θεοῦ τοῦ μεγίστου προνοίᾳ, ἡμετέρᾳ δὲ ὑπηρεσίᾳ διωχθέντος, ἡγοῦμαι καὶ πᾶσι φανερὰν γεγενῆσθαι τὴν θείαν δύναμιν· καὶ τοὺς ἢ φόβῳ ἢ ἀπιστίᾳ ἢ ἁμαρτήματι περιπεσόντας, ἐπιγνόντας τὸν ὄντως, ἧξειν ἐπὶ τὴν ἀληθῆ καὶ ὀρθὴν τοῦ βίου κατάστασιν. Ὅσων τοίνυν ἡ αὐτὸς προεστάσαι ἐκκλησιῶν, ἢ ἄλλους τοὺς κατὰ τόπον προϊσταμένους ἐπισκόπους, πρεσβυτέρους τε ἢ διακόνους οἶσθα, ὑπόμνησον σπουδάζειν περὶ τὰ ἔργα τῶν ἐκκλησιῶν, ἢ ἐπανορθοῦσθαι τὰ ὄντα, ἢ εἰς μείζονα αὔξειν, ἢ ἔνθα ἂν ἡ χρεία ἀπαιτῇ, καινὰ ποιεῖν. Αἰτήσεις δὲ καὶ αὐτὸς, καὶ οἱ λοιποὶ διὰ σοῦ τὰ ἀναγκαῖα παρά τε τῶν ἡγεμονευόντων καὶ τῆς ἐπαρχικῆς τάξεως. Τούτοις γὰρ ἐπεστάλη πάσῃ σπουδῇ ἐξυπηρετήσασθαι τοῖς ὑπὸ τῆς σῆς ὁσιότητος λεγομένοις. Ὁ Θεός σε διαφυλάξοι, ἀδελφὲ ἀγαπητέ. »

Ταῦτα περὶ τῆς τῶν ἐκκλησιῶν οἰκοδομῆς οὐ τούτῳ μόνῳ, ἀλλὰ καὶ τοῖς λοιποῖς τῶν ἐπισκόπων ἐπέστειλεν. Οἷα δὲ καὶ τῷ Παμφίλου Εὐσεβίῳ ὑπὲρ τῆς τῶν βιβλίων ἐπισκευῆς ἔγραψεν, ἐξῆς παραθήσομαι· « Νικητὴς Κωνσταντῖνος Μέγιστος Σεβαστὸς Εὐσεβίῳ. Κατὰ τὴν ἐπώνυμον ἡμῶν πόλιν τῆς τοῦ Σωτῆρος Θεοῦ συναιρομένης προνοίας μέγιστον πλῆθος ἀνθρώπων τῇ ἁγιωτάτῃ Ἐκκλησίᾳ ἀνατέθεικεν ἑαυτὸ ὡς πάντων ἐκεῖσε πολλὴν λαβόντων αὔξησιν, σφόδρα ἄξιον καταφαίνεσθαι, καὶ ἐκκλησίας ἐν αὐτῇ κατασκευασθῆναι πλείους. Τοιγάρτοι δέδεκται προθυμότατα τὸ δόξαν τῇ ἡμετέρᾳ προαιρέσει· πρέπον γὰρ κατεφάνη δηλῶσαι τοῦτο τῇ σῇ συνέσει, ὅπως ἂν ν' σωμάτια ἐν διφθέραις ἐγκατασκεύοις, εὐαναγνωστότατα, καὶ πρὸς τὴν χρῆσιν εὐπαρακόμιστα, ὑπὸ τεχνιτῶν κολλιγράφων, καὶ ἀκριβῶς τὴν

τέχνην ἐπισταμένων, γραφῆναι κελεύσειας· τῶν θείων δηλαδὴ Γραφῶν, ὧν μάλιστα τὴν ἐπισκευὴν καὶ τὴν χρῆσιν τῶν τῆς Ἐκκλησίας λόγων ἀναγκαίαν εἶναι γνώσκεις. Ἀπέσταλται δὲ καὶ γράμματα παρὰ τῆς ἡμετέρας ἡμερότητος πρὸς τὸν τῆς διοικήσεως καθολικόν, ὅπως ἂν πάντα τὰ πρὸς τὴν ἐπισκευὴν ἐπιτήδεια παρασχεῖν φροντίσειεν. Ἵνα γὰρ ὡς τάχιστα τὰ γραφέντα σωμάτια κατασκευασθείη, τῆς σῆς ἐπιμελείας ἔργον τοῦτο γενήσεται. Καὶ γὰρ δύο δημοσίων ὀχημάτων ἐξουσίαν εἰς διακομιδὴν ἐκ τῆς αὐθεντίας τοῦ γράμματος ἡμῶν τούτου λαβεῖν σε προσήκει. Οὕτω γὰρ ἂν μάλιστα καλῶς γραφέντα, καὶ μέχρι τῶν ἡμετέρων ὄψεων ῥᾷστα διακομισθείη· ἑνὸς δηλαδὴ τοῦτο πληροῦντος τῶν τῆς ἐκκλησίας διακόνων· ὃς ἐπειδὰν ἀφίκηται πρὸς ἡμᾶς, τῆς ἡμετέρας πειραθήσεται φιλανθρωπίας. Ὁ Θεός σε διαφυλάξοι, ἀδελφὲ ἀγαπητέ. »

A qui scilicet probe eam artem didicerint, describi cures divinarum Scripturarum libros, quorum instaurationem et usum ecclesiis maxime necessarium esse judicaveris. Datæ enim sunt a manuetudine nostra ad catholicum et dispensatorem generalem diœceseos litteræ, ut omnia quæ ad eam rem procurandam commoda sunt, præbenda curet. Porro ut quam celerrime codices describantur et concinnentur, procurationis tuæ id fuerit opus. Duorum autem publicorum vehiculorum accipiendorum potestatem, ad librorum deportationem, auctoritas harum nostrarum litterarum tibi merito præbebit. Ita enim pulchre descripti codices, quam facillime ad nos perferri poterunt, ex diaconis ecclesiæ uno ministerium id adimplente : qui cum B in conspectum pervenerit nostrum, benignitatem nostram experietur. Deus te servet, frater dilecte. »

ΚΕΦΑΛ. ΚΗ'.

Οἷα ὁ μέγας Κωνσταντῖνος Μακαρίῳ τῷ Ἱεροσολύμων γράφει περὶ τοῦ ζωηφόρου τάφου Χριστοῦ.

CAPUT XXVIII.

Quæ magnus Constantinus Macario Hierosolymorum episcopo de vivifico Christi sepulcro scripserit.

591 Ῥᾷστα μὲν οὖν ἄν τις τεκμηριώσοι σαφῶς ἐκ τούτων τὴν τοῦ βασιλέως ἐπὶ τὰ θεῖα σπουδήν· οὐχ ἧττον μέντοι δείξοι καὶ ἃ περὶ τὸν ζωηφόρον τάφον Χριστοῦ διεπράξατο. Ἐπεὶ γὰρ μάθοι ὡς οἱ πάλαι περὶ τὴν τῶν εἰδώλων πλάνην βεβακχευμένοι τὸν μὲν σωτήριον τάφον κατέχωσαν, ὑπὸ πολλῷ δὴ τῷ χώματι ὕψος ἐγείραντες μέγιστον· τὸν δὲ περίξ τόπον τοῦ Κρανίου καὶ τῆς Ἀναστάσεως διαλαβόντες, λίθοις μεγάλοις τὴν ἐπιφάνειαν κατέστρωσαν, λήθῃ τὰ τῆς μνήμης διδόντες, νεών τε ἐπὶ τούτοις τῆς ἀκολάστου δαίμονος Ἀφροδίτης καὶ ἄγαλμα ταύτης ἱδρύσαντο, ταῖς παρθενικαῖς ὠδῖσι διατωθάζοντες, ἵν' οἱ ἐκεῖσε δὴ Χριστῷ νέμειν ἠρημένοι σέβας δοκῶσι τῷ ξοάνῳ μᾶλλον χαρίζεσθαι, καὶ χρόνῳ δὲ τῷ προήκοντι λήθῃ τὴν ἀληθῆ κατακρύψοι αἰτίαν, τῷ μὴ ἀδεῶς αἱρεῖσθαί τινας ἐκεῖσε φοιτᾷν, μηδ' ἄλλοις καταμηνύειν τολμᾷν· τὸν μὲν νεὼν ἀνασπᾷν ἐκ βάθρων προσέταττε, καὶ τὸν χοῦν ἐκεῖνον ὡς πορρωτέρω βάλλειν τοῦ ἄστεος, οἷα δὴ ταῖς ἐναγέσι θυσίαις μεμιασμένον· νεὼν δ' ἕτερον εἰς κάλλος ἐξαίσιον τῷ Χριστῷ ἀνιστᾷν μέγιστόν τε καὶ μεγαλοπρεπέστατον· ὃν μάλα σαφῶς ἡ ἐπιστολὴ δηλώσει, ἣν Μακαρίῳ τῷ Ἱεροσολύμων ἐπισκόπῳ ἀπέστειλεν, ὃς σὺν τοῖς λοιποῖς Πατράσι τὴν Ἀρείου δόξαν διέσεισεν, οὕτωσί πως διεξιοῦσα· « Νικητὴς Κωνσταντῖνος Μέγιστος Σεβαστὸς Μακαρίῳ. Τοσαύτη τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐστιν ἡ χάρις, ὡς μηδεμίαν λόγων χορηγίαν τοῦ παρόντος θαύματος ἀξίαν εἶναι δοκεῖν· τὸ γὰρ γνώρισμα τοῦ ἁγιωτάτου ἐκείνου πάθους ὑπὸ τῇ γῇ πάλαι κρυπτόμενον τοσαύταις ἐτῶν περιόδοις λαθεῖν, ἄχρις οὗ διὰ τῆς τοῦ κοινοῦ πάντων ἐχθροῦ ἀναιρέσεως, ἐλευθερωθεῖσι τοῖς ἑαυτοῦ θεράπουσιν, ἀναλάμπειν ἔμελλε, πᾶσαν ἐκπληξιν ὡς ἀληθῶς ὑπερβαίνει. Εἰ γὰρ πάντες οἱ διὰ πάσης τῆς οἰκουμένης εἶναι δοκοῦντες σοφοί, εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ

591 Sed enim cum facile quis ex iis liquido cognoscere imperatoris erga res sacras studium possit, tum id non minus ea etiam quæ de vivifico Christi sepulcro Hierosolymis egit indicabunt. Cum namque cognovisset eos olim, qui idolorum errore tanquam furoris intemperiis acti fuerant, salutiferum monumentum defodisse, aggere multo molem altissimam excitasse, Calvariæ et Resurrectionis vicinum circumcirca locum occupasse, et lapidibus ingentibus solum ejus constravisse (ut oblivioni monumenta memoriæ sempiternæ mandarent), et templum præterea impudicæ deæ Veneris, statuamque ejusdem ibi collocasse, virgineo partui illudentes : ut qui eo loco debitum Christo honorem sibi præstandum statuissent, simulacro ei exhibere viderentur, processuque temporis oblivio veram premeret atque occultaret causam : quod nemini libere eo commeare (1), aut aliis rem indicare fas futurum esset, funditus templum ipsum eruere, aggeremque illum egestum quam longissime a civitate projicere, ut qui sceleratis sacrificiis contaminatus esset, jussit, ac templum C aliud pulchritudine præcipua amplissimum magnificentissimumque exstruere præcepit. Quod templum luculenter epistola ostendet, Macario Hierosolymitano episcopo, qui et ipse cum reliquis patribus Arii opinionem labefactavit, hisce prope verbis scripta : « Victor Constantinus Maximus Augustus Macario. Tanta est Servatoris nostri gratia, ut nulla orationis vis præsenti miraculo digna suppetere cuiquam possit. Quod etenim monumentum sanctissimæ illius passionis terra jam dudum opertum tot annorum curriculis latuerit, donec per communis et publici omnium nostrum hostis oppressionem, ministris ejus in

(1) Socrat. lib. I, cap. 17.

tinus autem, ex eo tempore prolixius etiam quam antea religionis accensus ardore, ad urbes et populos Romani imperii omnes epistolas dedit, ut priori quidem errori nuntium remitterent, Christianam autem doctrinam et religionem amplecterentur. Episcopis porro sane quam liberaliter pecunias mittens, eos ad ecclesiarum ædificationes excitavit, sumptusque ad id abunde præbuit. Libros itidem ecclesiasticos manibus propriis describere et concinnare jussit. Sed consilium animumque scribentis certius indicabit epistola ejus ad Eusebium data, quæ sic habet :

CAPUT XXVII.

Epistolæ magni Constantini de ecclesiarum restauratione, et sacrorum librorum comparatione.

« Victor Constantinus Maximus Augustus Eusebio. Tantisper dum ad hoc usque tempus impietas et tyrannis pro arbitrio suo ministros Salvatoris Dei persecuta est, credo atque adeo certo persuasum habeo, ecclesiarum omnium opera vel per incuriam pessum iisse, vel imminentis persecutionis metu minus esse quam dignitas earum postularet perfecta, frater charissime. Nunc vero libertate reddita, et serpente illo, Dei optimi maximi providentia, atque opera nostra, a rerum publicarum administratione depulso, satis in aperium productam esse arbitror apud omnes divinam potentiam, eosque qui vel metu vel incredulitate, vel etiam peccato oppressi fuerant, eo qui verissime constat cognito Deo, ad verum rectumque vitæ statum tandem pervenisse. Itaque quibuscunque vel ipse præes Ecclesiis, vel alios passim episcopos, presbyteros, aut diaconos præesse nosti, eos admone ut diligenter incumbant in opera ecclesiarum quæ supersunt, vel restaurandarum, vel amplificandarum, vel ubi hoc necessitas postulaverit, recens exstruendarum. Petes autem et ipse, **590** et alii per te sumptus necessarios a præsidibus et provincialibus magistratibus. Diligenter namque eis per litteras est mandatum, ut quæ a sanctitate tua dicta fuerint, ipsi exsequantur. Deus te servet, frater dilecte. »

Hæc de ecclesiarum structuris non ad hunc modo, sed et ad reliquos episcopos scripsit. Quæ autem Eusebio Pamphili de librorum comparatione significarit, hisce subjungam : « Victor Constantinus Maximus Augustus Eusebio. In cognomine nobis urbe, Salvatoris Dei opitulante providentia, maxima hominum multitudo sanctissimæ ecclesiæ nomen dedit, seque ipsam illi dicavit : ut omnibus illis plurimum capientibus incrementi, faciendum omnino videatur, ut plures quoque ibi construantur ecclesiæ. Quapropter, quod judicio nostro placuit (prudentiæ enim tuæ significandum duximus), id libentissime accipe, ut comparatis quinquaginta membranarum codicibus, qui et ad evolvendum et ad portandum commodi sint, a notariis pulchre scribendi peritis,

περὶ τὴν θρησκείαν διατεθεὶς, πόλεσι καὶ δήμοις ἅπασιν ὑπὸ σκήπτρῳ τελοῦσι Ῥωμαίων ἐπέστειλε, τὴν μὲν προτέραν ἀπάτην ἀρνεῖσθαι, τὴν δὲ τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίαν ἀσπάζεσθαι. Τοῖς δ' ἐπισκόποις χρήματα πέμπων, φιλοτιμότερον ἐπὶ τὰς τῶν ἐκκλησιῶν οἰκοδομὰς ἀνηρέθιζεν, ἀφθόνους χορηγῶν τὰς δαπάνας· ὡσαύτως δὲ καὶ τὰς ἐκκλησιαστικὰς βίβλους χερσὶν ἰδίαις γράφειν καὶ ἐπισκευάζειν ἐκέλευε. Δηλώσει δὲ μᾶλλον τὸν σκοπὸν τοῦ γεγραφότος ἡ αὐτοῦ ἐπιστολὴ πρὸς Εὐσέβιον, τοῦτον ἔχουσα τὸν τρόπον·

ΚΕΦΑΛ. ΚΖ'.

Ἐπιστολαὶ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου περὶ τε τῆς τῶν ἐκκλησιῶν οἰκοδομῆς, καὶ τῆς τῶν ἱερῶν βιβλίων ἐπισκευῆς.

« Νικητὴς Κωνσταντῖνος, Μέγιστος, Σεβαστὸς, Εὐσεβίῳ. Ἕως τοῦ παρόντος χρόνου, τῆς ἀνοσίου βουλήσεως καὶ τυραννίδος τοὺς ὑπηρέτας τοῦ Σωτῆρος Θεοῦ διωκούσης, πεπίστευκα καὶ ἀκριβῶς ἐμαυτὸν πέπεικα, πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν τὰ ἔργα ἢ ὑπὸ ἀμελείας διεφθάρθαι, ἢ φόβῳ τῆς ἐπικειμένης ἀδικίας ἐλάττονα τῆς ἀξίας γεγενῆσθαι, ἀδελφὲ προσφιλέστατε. Νυνὶ δὲ τῆς ἐλευθερίας ἀποδοθείσης, καὶ τοῦ δράκοντος ἐκείνου ἀπὸ τῆς τῶν κοινῶν διοικήσεως, Θεοῦ τοῦ μεγίστου προνοίᾳ, ἡμετέρᾳ δὲ ὑπηρεσίᾳ διωχθέντος, ἡγοῦμαι καὶ πᾶσι φανερὰν γεγενῆσθαι τὴν θείαν δύναμιν· καὶ τοὺς ἢ φόβῳ ἢ ἀπιστίᾳ ἢ ἁμαρτήματι περιπεσόντας, ἐπιγνόντας τὸν ὄντως, ἧξειν ἐπὶ τὴν ἀληθῆ καὶ ὀρθὴν τοῦ βίου κατάστασιν. Ὅσων τοίνυν ἡ αὐτὸς προΐστασαι ἐκκλησιῶν, ἢ ἄλλους τοὺς κατὰ τόπον προϊσταμένους ἐπισκόπους, πρεσβυτέρους τε ἢ διακόνους οἶσθα, ὑπόμνησον σπουδάζειν περὶ τὰ ἔργα τῶν ἐκκλησιῶν, ἢ ἐπανορθοῦσθαι τὰ ὄντα, ἢ εἰς μείζονα αὔξειν, ἢ ἔνθα ἂν ἡ χρεία ἀπαιτῇ, καινὰ ποιεῖν. Αἰτήσεις δὲ καὶ αὐτὸς, καὶ οἱ λοιποὶ διὰ σοῦ τὰ ἀναγκαῖα παρά τε τῶν ἡγεμονευόντων καὶ τῆς ἐπαρχικῆς τάξεως. Τούτοις γὰρ ἐπεστάλη πᾶσῃ σπουδῇ ἐξυπηρετήσασθαι τοῖς ὑπὸ τῆς σῆς ὁσιότητος λεγομένοις. Ὁ Θεός σε διαφυλάξοι, ἀδελφὲ ἀγαπητέ. »

Ταῦτα περὶ τῆς τῶν ἐκκλησιῶν οἰκοδομῆς οὐ τούτῳ μόνῳ, ἀλλὰ καὶ τοῖς λοιποῖς τῶν ἐπισκόπων ἐπέστειλεν. Οἷα δὲ καὶ τῷ Παμφίλου Εὐσεβίῳ ὑπὲρ τῆς τῶν βιβλίων ἐπισκευῆς ἔγραψεν, ἐξῆς παραθήσομαι· « Νικητὴς Κωνσταντῖνος Μέγιστος Σεβαστὸς Εὐσεβίῳ. Κατὰ τὴν ἐπώνυμον ἡμῶν πόλιν τῆς τοῦ Σωτῆρος Θεοῦ συναιρομένης προνοίας μέγιστον πλῆθος ἀνθρώπων τῇ ἁγιωτάτῃ Ἐκκλησίᾳ ἀνατέθειται ἑαυτὸ ὡς πάντων ἐκείσε πολλὴν λαβόντων αὔξησιν, σφόδρα ἄξιον κατεφάνησαι, καὶ ἐκκλησίας ἐν αὐτῇ κατασκευασθῆναι πλείους. Τοιγάρτοι δέδεξο προθυμότατα τὸ δόξαν τῇ ἡμετέρᾳ προαιρέσει· πρέπον γὰρ κατεφάνη δηλῶσαι τοῦτο τῇ σῇ συνέσει, ὅπως ἂν ν' σωμάτια ἐν διφθέραις ἐγκατασκεύοις, εὐαναγνωστότατα, καὶ πρὸς τὴν χρῆσιν εὐπαρακόμιστα, ὑπὸ τεχνιτῶν καλλιγράφων, καὶ ἀκριβῶς τὴν

τέχνην ἐπισταμένων, γραφῆναι κελεύσειας· τῶν θείων δηλαδὴ Γραφῶν, ὧν μάλιστα τὴν ἐπισκευὴν καὶ τὴν χρῆσιν τῶν τῆς Ἐκκλησίας λόγων ἀναγκαίαν εἶναι γινώσκεις. Ἀπέσταλται δὲ καὶ γράμματα παρὰ τῆς ἡμετέρας ἡμερότητος πρὸς τὸν τῆς διοικήσεως καθολικὸν, ὅπως ἂν πάντα τὰ πρὸς τὴν ἐπισκευὴν ἐπιτήδεια παρασχεῖν φροντίσειεν. Ἵνα γὰρ ὡς τάχιστα τὰ γραφέντα σωμάτια κατασκευασθείη, τῆς σῆς ἐπιμελείας ἔργον τοῦτο γενήσεται. Καὶ γὰρ δύο δημοσίων ὀχημάτων ἐξουσίαν εἰς διακομιδὴν ἐκ τῆς αὐθεντίας τοῦ γράμματος ἡμῶν τούτου λαβεῖν σε προσήκει. Οὕτω γὰρ ἂν μάλιστα καλῶς γραφέντα, καὶ μέχρι τῶν ἡμετέρων ὄψεων ῥᾷστα διακομισθείη· ἐνὸς δηλαδὴ τοῦτο πληροῦντος τῶν τῆς ἐκκλησίας διακόνων· ὃς ἐπειδὰν ἀφίκηται πρὸς ἡμᾶς, τῆς ἡμετέρας πειραθήσεται φιλανθρωπίας. Ὁ Θεός σε διαφυλάξοι, ἀδελφὲ ἀγαπητέ. »

A qui scilicet probe eam artem didicerint, describi cures divinarum Scripturarum libros, quorum instaurationem et usum ecclesiis maxime necessarium esse judicaveris. Datæ enim sunt a mansuetudine nostra ad catholicum et dispensatorem generalem diœceseos litteræ, ut omnia quæ ad eam rem procurandam commoda sunt, præbenda curet. Porro ut quam celerrime codices describantur et concinnentur, procurationis tuæ id fuerit opus. Duorum autem publicorum vehiculorum accipiendorum potestatem, ad librorum deportationem, auctoritas harum nostrarum litterarum tibi merito præbebit. Ita enim pulchre descripti codices, quam facillime ad nos perferri poterunt, ex diaconis ecclesiæ uno ministerium id adimpliente : qui cum B in conspectum pervenerit nostrum, benignitatem nostram experietur. Deus te servet, frater dilecte. »

ΚΕΦΑΛ. ΚΗ'.

Οἷα ὁ μέγας Κωνσταντῖνος Μακαρίῳ τῷ Ἱεροσολύμων γράφει περὶ τοῦ ζωηφόρου τάφου Χριστοῦ.

Ῥᾷστα μὲν οὖν ἄν τις τεκμηριώσοι σαφῶς ἐκ τούτων τὴν τοῦ βασιλέως ἐπὶ τὰ θεῖα σπουδήν· οὐχ ἧττον μέντοι δείξοι καὶ ἃ περὶ τὸν ζωηφόρον τάφον Χριστοῦ διεπράξατο. Ἐπεὶ γὰρ μάθοι ὡς οἱ πάλαι περὶ τὴν τῶν εἰδώλων πλάνην βεβαχευμένοι τὸν μὲν σωτήριον τάφον κατέχωσαν, ὑπὸ πολλῷ δὴ τῷ χώματι ὕψος ἐγείραντες μέγιστον· τὸν δὲ πέριξ τόπον τοῦ Κρανίου καὶ τῆς Ἀναστάσεως διαλαβόντες, C λίθοις μεγάλοις τὴν ἐπιφάνειαν κατέστρωσαν, λήθῃ τὰ τῆς μνήμης διδόντες, νεών τε ἐπὶ τούτοις τῆς ἀκολάστου δαίμονος Ἀφροδίτης καὶ ἄγαλμα ταύτῃ ἱδρύσαντο, ταῖς παρθενικαῖς ὠδῖσι διατωθάζοντες, ἵν' οἱ ἐκεῖσε δὴ Χριστῷ νέμειν ἠρημένοι σέβας δοκῶσι τῷ ξοάνῳ μᾶλλον χαρίζεσθαι, καὶ χρόνῳ δὲ τῷ προήκοντι λήθη τὴν ἀληθῆ κατακρύψοι αἰτίαν, τῷ μὴ ἀδεῶς αἱρεῖσθαί τινας ἐκεῖσε φοιτᾷν, μηδ' ἄλλοις καταμηνύειν τολμᾷν· τὸν μὲν νεὼν ἀνασπᾷν ἐκ βάθρων προσέταττε, καὶ τὸν χοῦν ἐκεῖνον ὡς πορρωτέρω βάλλειν τοῦ ἄστεος, οἷα δὴ τοῖς ἐναγέσι θυσίαις μεμιασμένον· νεὼν δ' ἕτερον εἰς κάλλος ἐξαίσιον τῷ Χριστῷ ἀνιστᾷν μέγιστόν τε καὶ μεγαλοπρεπέστατον· ὃν μάλα σαφῶς ἡ ἐπιστολὴ δηλώσει, D ἣν Μακαρίῳ τῷ Ἱεροσολύμων ἐπισκόπῳ ἀπέστειλεν, ὃς σὺν τοῖς λοιποῖς Πατράσι τὴν Ἀρείου δόξαν διέσεισεν, οὑτωσί πως διεξιοῦσα· « Νικητὴς Κωνσταντῖνος Μέγιστος Σεβαστὸς Μακαρίῳ. Τοσαύτη τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐστιν ἡ χάρις, ὡς μηδεμίαν λόγων χορηγίαν τοῦ παρόντος θαύματος ἀξίαν εἶναι δοκεῖν· τὸ γὰρ γνώρισμα τοῦ ἁγιωτάτου ἐκείνου πάθους ὑπὸ τῇ γῇ πάλαι κρυπτόμενον τοσαύταις ἐτῶν περιόδοις λαθεῖν, ἄχρις οὗ διὰ τῆς τοῦ κοινοῦ πάντων ἐχθροῦ ἀναιρέσεως, ἐλευθερωθεῖσι τοῖς ἑαυτοῦ θεράπουσιν, ἀναλάμπειν ἔμελλε, πᾶσαν ἔκπληξιν ὡς ἀληθῶς ὑπερβαίνει. Εἰ γὰρ πάντες οἱ διὰ πάσης τῆς οἰκουμένης εἶναι δοκοῦντες σοφοὶ, εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ

CAPUT XXVIII.

Quæ magnus Constantinus Macario Hierosolymorum episcopo de vivifico Christi sepulcro scripserit.

591 Sed enim cum facile quis ex iis liquido cognoscere imperatoris erga res sacras studium possit, tum id non minus ea etiam quæ de vivifico Christi sepulcro Hierosolymis egit indicabunt. Cum namque cognovisset eos olim, qui idolorum errore tanquam furoris intemperiis acti fuerant, salutiferum monumentum defodisse, aggere multo molem altissimam excitasse, Calvariæ et Resurrectionis vicinum circumcirca locum occupasse, et lapidibus ingentibus solum ejus constravisse (ut oblivioni monumenta memoriæ sempiternæ mandarent), et templum præterea impudicæ deæ Veneris, statuamque ejusdem ibi collocasse, virgineo partui illudentes : ut qui eo loco debitum Christo honorem sibi præstandum statuissent, simulacro ei exhibere viderentur, processuque temporis oblivio veram premeret atque occultaret causam : quod nemini libere eo commeare (1), aut aliis rem indicare fas futurum esset, funditus templum ipsum eruere, aggeremque illum egestum quam longissime a civitate projicere, ut qui sceleratis sacrificiis contaminatus esset, jussit, ac templum aliud pulchritudine præcipua amplissimum magnificentissimumque exstruere præcepit. Quod templum luculenter epistola ostendet, Macario Hierosolymitano episcopo, qui et ipse cum reliquis patribus Arii opinionem labefactavit, hisce prope verbis scripta : « Victor Constantinus Maximus Augustus Macario. Tanta est Servatoris nostri gratia, ut nulla orationis vis præsenti miraculo digna suppetere cuiquam possit. Quod etenim monumentum sanctissimæ illius passionis terra jam dudum opertum tot annorum curriculis latuerit, donec per communis et publici omnium nostrum hostis oppressionem, ministris ejus in

(1) Socrat. lib. I, cap. 17.

libertatem vindicatis, erutum reluceret, omnem profecto stuporem et admirationem excellit. Nam etiamsi qui ubique terrarum esse videntur sapientes homines, in unum eumdemque convenientes locum, dignum aliquid re tanta dicere velint, ne minimam quidem partem tamen ejus eloquentiæ concertatione attigerint. **592** Tantum enim miraculi hujus fides naturam, quam humana ratio et cogitatio consequitur, omnem excellit, quanto rebus hominum cœlestia sunt efficaciora et potentiora. Eam ob causam ille mihi semper unicus et præcipuus consiliorum actorumque omnium propositus est finis, ut quemadmodum se ipsam novis miraculis veritatis fides exhibet, sic etiam animi omnium nostrum castitate et consentienti promptitudine alacriores reddantur (1). Quod cum omnibus manifestum puto, tum hoc maxime tibi persuasum esse volo, rerum omnium illud mihi summopere esse curæ, ut sacratum locum, quem jussu Dei, accessione fœdissimorum simulacrorum, veluti quodam imminenti gravique pondere levavi, sanctum quidem jam tum ab initio illum judicio Dei factum, sed sanctiorem etiam factum, ex quo salutiferæ passionis fidem in lucem protulit, ædificiorum pulchris structuris exornem. Convenit igitur solertiæ tuæ, omnia sic disponere, et res quasque necessarias procurare, ut non modo basilica aliis quæ ubique sunt præstantior, sed et reliqua omnia ita construantur atque parentur, ut quæcunque in quibuscunque urbibus pulchritudine sunt excellentia opera, a structura ista longe superentur. Atque equidem de parietum opere atque artificio, Dracilliano amico nostro, qui clarissimorum præfectorum partes administrat, et provinciæ rectori, a nobis mandatam esse curam scito. Præceptum enim a pietate nostra est, ut artifices, operæ, et quæcunque præterea sunt ad ædificationem necessaria, cum id ex solertia tua cognoverint, confestim per providentiam illorum mittantur. De columnis autem et marmore, quæ præstantissima et commodissima operis ipsius forma summatim perspecta existimaveris esse, ad nos hæc scribas, ut quot et qualibus opus fuerit, cum ex litteris tuis intellexerimus, ea undequaque comportari possint. Æquum enim est, locum totius mundi maxime admirandum pro dignitate sua exornari. Basilicæ porro camera, lacunaribusne an alio quopiam opere tibi fieri debere videatur, cognoscere ex te cupio. Si enim lacunaribus exstruenda erit, auro quoque illustrari poterit. **593** Quod superest, sanctitas tua quibus diximus magistratibus primo quoque tempore significet, quot operariis artificibusque et quantis impensis sit opus. Quin et ad nos quoque ut celeriter referatur, da operam, non modo de marmore et columnis, verum etiam de lacunaribus, si quidem hæc pulchriora commodioraque esse judicaveris. Deus te conservet, frater dilecte. »

(1) Erga sanctam legem.

A συνελθόντες, ἄξιόν τι τοῦ πράγματος ἐθέλωσιν εἰπεῖν, οὐδ' ἂν πρὸς τὸ βραχύτατον ἀμιλληθῆναι δυνήσονται· ἐπὶ τοσούτῳ πᾶσαν ἀνθρωπίνου λογισμοῦ χωρητικὴν φύσιν ἡ τοῦ θαύματος τούτου πίστις ὑπερβαίνει, ὅσῳ τῶν ἀνθρωπίνων τὰ οὐράνια συνέστηκεν εἶναι δυνατώτερα. Διὰ τοῦτο γοῦν οὗτος ἀεὶ καὶ μόνος καὶ πρῶτός ἐστι μοι σκοπός, ἵν' ὥσπερ ἑαυτὴν καινοτέροις θαύμασιν ἡ τῆς ἀληθείας πίστις ἐπιδείκνυται, οὕτω καὶ αἱ ψυχαὶ πάντων ἡμῶν σωφροσύνῃ καὶ ὁμογνώμονι προθυμίᾳ σπουδαιότεραι γίνωνται· ὅπερ ἐπειδὴ πᾶσι νομίζω εἶναι φανερὸν, ἐκεῖνο μάλιστά σε πεπεῖσθαι βούλομαι, ὡς ἄρα πάντων μοι μάλιστα μέλει, ὅπως τὸν ἱερὸν ἐκεῖνον τόπον, ὃν Θεοῦ προστάγματι αἰσχίστης εἰδώλων προσθήκης ὥσπερ τινὸς ἐπικειμένου βάρους ἐκούφισα, ἅγιον μὲν ἐξαρχῆς Θεοῦ κρίσει γεγενημένον, ἁγιώτερον δὲ ἀποφανθέντα, ἀφ' οὗ τὴν τοῦ σωτηρίου πάθους πίστιν εἰς φῶς προήγαγεν, οἰκοδομημάτων κάλλει κοσμήσωμεν. Προσήκει τοίνυν τὴν σὴν ἀγχίνοιαν οὕτω διατάξαι τε καὶ ἑκάστου τῶν ἀναγκαίων ποιήσασθαι πρόνοιαν, ὡς οὐ μόνον βασιλικὴν καὶ τῶν πανταχοῦ βελτίονα, ἀλλὰ καὶ τὰ λοιπὰ τοιαῦτα γενέσθαι, ὡς πάντα τὰ ἀφ' ἑκάστης πόλεως καλλιστεύοντα ὑπὸ τοῦ κτίσματος τούτου νικᾶσθαι. Καὶ περὶ τῆς τῶν τοίχων δὲ ἐργασίας καὶ καλλιεργίας Δρακιλλιανῷ τῷ ἡμετέρῳ φίλῳ διέποντι τῶν λαμπροτάτων ἐπάρχων τὰ μέρη, καὶ τῷ τῆς ἐπαρχίας ἄρχοντι παρ' ἡμῶν ἐγχειρίσθαι τὴν φροντίδα γίνωσκε. Κεκέλευσται γὰρ ὑπὸ τῆς ἐμῆς εὐσεβείας καὶ τεχνίτας καὶ ἐργάτας καὶ πάνθ' ὅσα περὶ τὴν οἰκοδομὴν ἀναγκαῖα τυγχάνει, εἰ παρὰ τῆς σῆς μάθοιεν ἀγχινοίας, παραχρῆμα διὰ τῆς ἐκείνων προνοίας ἀποσταλῆναι. Περὶ δὲ τῶν κιόνων ἤγουν μαρμάρων, ἃ δ' ἂν νομίσειας εἶναι τιμιώτερά τε καὶ χρησιμώτερα αὐτῆς συνόψεως γενομένης, πρὸς ἡμᾶς γράψαι σπούδασον· ἵνα ὅσων δ' ἂν καὶ ὁποίων χρείαν εἶναι διὰ τοῦ σοῦ γράμματος ἐπιγνῶμεν, ταῦτα πανταχόθεν δυνηθῇ μετενεχθῆναι. Τὸν γὰρ τοῦ κόσμου θαυμασιώτερον τόπον κατ' ἀξίαν φαιδρύνεσθαι δίκαιον. Τὴν δὲ τῆς βασιλικῆς καμάραν πότερον εἰ λακωναρίαν, ἢ διά τινος ἑτέρας ἐργασίας γενέσθαι δοκεῖ, παρὰ σοῦ γνῶναι βούλομαι· εἰ γὰρ λακωναρία μέλλει εἶναι, δυνήσεται καὶ χρυσῷ καλλωπισθῆναι. Τὸ λειπόμενον, ἵνα ἡ σὴ ὁσιότης τοῖς προειρημένοις δικασταῖς ᾖ τάχος γνωρισθῆναι ποιήσῃ, ὅσων τε ἐργατῶν καὶ τεχνιτῶν καὶ ἀναλωμάτων χρεία· ἃ καὶ πρὸς ἐμὲ εὐθέως ἀνενεγκεῖν σπούδασον, οὐ μόνον περὶ τῶν μαρμάρων τε καὶ κιόνων, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν λακωναρίων, εἴ γε τοῦτο κάλλιον ἐπικρίνειας. Ὁ Θεὸς διαφυλάξοι σε, ἀδελφὲ ἀγαπητέ. »

ΚΕΦΑΛ. ΚΘ'.

Ὡς ἡ τοῦ βασιλέως μήτηρ Ἑλένη εἰς Ἱεροσόλυμα γερομένη, τὸν θεῖον εὗρε σταυρόν, καὶ τὰ ἐπ' αὐτῷ πεπραγμένα.

Διάκονος δὲ τῶν τοῦ βασιλέως γραμμάτων ἡ τὸν τοσοῦτον τεκοῦσα τοῦ βασιλέως μήτηρ, ἡ μακαρία Ἑλένη, ἐγένετο. Τῷ γὰρ αὐτῷ τῆς συνόδου ἔτει κατ' ὄναρ χρηματισθεῖσα, εὐχῆς χάριν καὶ ἱστορίας κατέλαβε τὰ Ἱεροσόλυμα, οὔτε τὸν τῆς ὁδοῦ κόπον, οὔτε μὴν τὰ τοῦ γήρως ὑπολογισαμένη. Περὶ γὰρ τὸ τέρμα τῆς αὐτῆς ἀφίκετο βιοτῆς. Λίαν δὲ καὶ αὕτη περὶ τὸ Χριστιανῶν εὐλαβῶς διέκειτο σέβας. Περὶ πλείστου δ' ἦν αὐτῇ τὸ τοῦ σταυροῦ ξύλον εὑρεῖν, καὶ τὸ ζωηφόρον μνῆμα Χριστοῦ. Καὶ δυσχερῶς μὲν, εὑρίσκει δ' οὖν ὅμως, ὡς μέν τινες ἔφασαν, ἀνδρὸς Ἑβραίου καταμηνύσαντος τὸν χῶρον ἔκ τινος πατρῴας γραφῆς· τὸ δ' ἀληθὲς, ὡς ἐγῷμαι, Θεοῦ σημείοις δή τισι καὶ ὀνείρασιν ὑποδείξαντος. Ἱερημένῳ γὰρ Θεῷ δῆλα καθιστᾶν τὰ θεῖά τε καὶ ἀπόῤῥητα, ἧκιστα δεῖσθαι τῆς ἐξ ἀνθρώπων μηνύσεως. Κατὰ γὰρ τὴν τοῦ κρατοῦντος πρόσταξιν, τοῦ ἐναγοῦς ἐκείνου καθαιρουμένου ναοῦ, καὶ τοῦ χώματος ἐκφορουμένου, ἔνθεν μὲν τὸ ἱερὸν τῆς Ἀναστάσεως ἐκεῖνο ἄντρον ἐφαίνετο, τρεῖς δ' ἐν μέρει σταυροὶ χύδην διερῥιμμένοι, καὶ σανὶς ἑτέρα λευκὴ, ᾗ βασιλέα τῶν Ἰουδαίων γράφων διαφόροις γράμμασιν ὁ Πιλᾶτος ὑπὲρ κεφαλῆς ἐτίθει· ἐν εἴδει στήλης βασιλέα τῶν Ἰουδαίων τὸν σταυρωθέντα κηρύττων. Καί γε διερῥυηκότος τοῦ γράμματος, καὶ τῆς σανίδος ὡς ἔτυχεν ἐῤῥιμμένης, ἐργώδης ἔτι ἡ τοῦ θείου ξύλου εὕρεσις κατεφαίνετο, καὶ τῶν σταυρῶν διεσπαρμένων συγχυθείσης τῆς τάξεως. Τί γὰρ καὶ τοῖς ῥίψασι πάλαι κατὰ χώραν ταῦτα ἐᾷν, τοῖς σταυρωταῖς τὸν θάνατον διὰ τὸ Σάββατον ἐπισπεύδουσιν; ἄλλως τε καὶ οὐκ ἀγαθὸν ἡγουμένοις περὶ σταυροὺς διατρίβειν, ἀνδρῶν καὶ ταῦτα βίᾳ τελευτησάντων, ἄλλο ἄλλῃ ἔῤῥιψαν. Ἀμφηρίστου δὲ τῆς ζητήσεως οὔσης, ἐν ἀθυμίαις ἡ τοῦ βασιλέως ἦν μήτηρ, καὶ καταμηνύειν ἐδεῖτο Θεοῦ· καὶ δὴ γε τρόπῳ τοιῷδε, ὑποδεικνὺς τὸ ξύλον, ᾧ τὸ δεσποτικὸν προσπελάσαν σῶμα, τοῦ θείου αἵματος τὴν λιβάδα ἐδέξατο καταῤῥέουσαν. Γυνὴ γάρ τις τῶν εὖ γεγονότων, χαλεπῷ πάθει κατισχομένη, τὰ ἔσχατα κάμνουσα ἦν, ἐφ' ᾗ Μακάριος σύναμα Ἑλένῃ καὶ τοῖς ἀμφ' αὐτὸν ἦκε· σύμβολόν τε ἐδίδου, ὃς ἂν ἐπιτεθεὶς τῶν σταυρῶν τὴν κάμνουσαν ἀπαλλάττειν ἀθρόον ἔχοι, τοῦτον εἶναι τὸν τοῦ Κυρίου σταυρόν. Καὶ δὴ εὐχόμενος, κατὰ ἕνα τῶν σταυρῶν προσῆγεν ἀρξάμενος. Τῶν τοίνυν δύο τεθέντων οὐδὲν ἧττον τοῖς ἴσοις ἦν ἡ γυνὴ, ἀπολεγομένη ἤδη τὸ ζῆν. Ὡς δὲ τὸ γνήσιον προσεπίλασε ξύλον, ἐξαπίνης ἀνέβλεψε· καὶ τὰς δυνάμεις ἐῤῥωμένως ἀθροίσασα, παραχρῆμα τῆς στρωμνῆς ἀπεπήδησε. Λέγεται δ' ἔπειτα καὶ νεκρῷ παντάπασιν ἐπιτεθέντα τὸν θεῖον σταυρὸν ἀναβιῶναι ἐκ τοῦ αὐτίκα. Καὶ τοῦτον μὲν τὸν τρόπον τὸ θεσπέσιον ἐμφανὲς γεγενῆσθαι ξύλον ἱστόρηται. Οὗ μέρος τὸ πλεῖστον ἡ θεία Ἑλένη ἀργυρᾷ περικλείσασα θήκῃ, τῷ ἐπισκόπῳ εἰς μνήμην

(1) Rufinus in *Eccles. historia*, cap. 7 et 8.

CAPUT XXIX.

Ut imperatoris mater Helena Hierosolymis fuerit, et ibi crucem sanctam invenerit, et quæ circa eam inventionem sint acta.

Litteris porro eis perferendis mater ipsa imperatoris beata Helena, quæ illum talem genuit, administra fuit: ipso namque synodi coactæ anno, in somnis oraculo admonita, precationis ergo, locorumque sacrorum cognoscendorum gratia, Hierosolyma petierat: neque se ea in re vel itineris laborem, vel senectutis molestiam remorari est passa. Ad extremum enim jam vitæ pervenerat, et de rebus atque religione Christianorum pie admodum sentiebat. Plurimi porro faciebat, ut crucis lignum et vivificum Christi monumentum inveniret. Et quantumvis difficulter, attamen ea tandem invenit, ut quidem nonnulli dixere, Judæo homine ex paterna quadam annotatione regionem indicante, re vera autem, ut equidem puto, Deo signis quibusdam et visionibus nocturnis ostendente. Cum enim Deo visum esset, res divinas et occultas in lucem proferre, minime opus fuit humanis indiciis. Enimvero imperatoris jussu, contaminato illo templo diruto, aggereque exportato, ex eo loco sacrum illud Resurrectionis antrum exstitit, et tres sparsim disjectæ cruces: et tabula præterea alba inventa, in qua diversis literis Pilatus regem Judæorum scripserat, eaque supra caput Christi collocata in morem columnæ, crucifixum illum Judæorum regem esse promulgarat. Cæterum quod litteræ diffluxerant, et tabula temere jacta jacebat, difficilis adhuc divini ligni inventio erat, quod ordine confuso cruces disjectæ fuerant. Quid namque curarent, qui ita illas temere disjecerant, ut loco suo quamque relinquerent? præcipue cum milites mortem propter Sabbatum deproperarent, **594** iidemque præterea inauspicatum esse crederent, ad cruces morari virorum, qui per vim illatam mortui essent: quapropter alia alio projecta. Cum ergo incerta inquisitio esset, dubia animi imperatoris mater Deum obsecravit ut ei indicium fieret. Atque ille ambiguitatem quodam dissolvit modo, lignum demonstrans ad quod Dominicum affixum corpus fuerat, et quod divini sanguinis stillam defluentem exceperat. Mulier quædam honesto loco nata, gravi oppressa morbo, extremo laborabat periculo: ad hanc Macarius una cum Helena comitibusque ejus venit, et signum ille dedit, quæ ex crucibus istis feminæ ægrotæ imposita periculum omnino discuteret, eam Christi crucem esse. Atque precatione facta, crucem quamlibet seorsim ille adhibuit. Et duabus admotis (1), in eodem nihilominus mulier discrimine mansit, vitæ jam desperatæ; ut autem verum ei imposuit lignum, subito illa respexit, viribusque firmiter collectis, lecto statim exsiluit. Dicunt quoque, postea mortuo prorsus crucem impositam, in vitam illum

derepente revocasse. Hoc sane modo memoriæ proditum est, sacrum in apertum productum esse lignum. Cujus partem maximam divina Helena argenteæ cistæ inclusam, episcopo ad memoriam posterarum generationum reliquit, ubi etiam sacram Exaltationem quotannis peragendam sanxit. Partem vero ad filium imperatorem transmisit. Quam illum quo animo quis suscepisse dicat, cum fide secum ipse reputaverit, urbem eam servatum iri in qua tam sacrum conservaretur donarium? Quapropter eam partem statuæ suæ inclusit (1), quam in urbe a se magnifice condita, super porphyretica collocavit columna, in eo quod dicitur Constantini foro. Misit illa etiam ad eum ex sacris clavis quosdam, quos tum ad monumentum repererat: illis porro corpus Christi transfixum fuerat. Quorum altero ille sibi fertur galeam instruxisse, alterum equi frenis inseruisse, ut in certaminibus tutus a vulneribus illæsusque maneret, et sic tempore suo prophetia Zachariæ impleretur, *Erit*, dicentis, *in freno equi sanctum Domino omnipotenti* [1]. Quæ prophetæ quidem sancti olim cognoverunt, postea vero temporibus suis, cum Deo visum est, eventum certum sunt consecuta.

595 Atque id non admodum est mirandum, quandoquidem et Græci divinarum rerum quædam prænuntiarunt. Quemadmodum quidem certe et illud Sibyllæ vel ex adversariis quisque confitebitur, de sancta cruce antiquitus dictum:

O lignum felix, in quo Deus ipse pependit.

Plurimi namque apud Græcos, qui cæteris præstare visi, multas noverant prophetias, quas versibus gravioribusque ad populum verbis veluti quædam oracula incluserunt. Et erat potestatis divinæ, ut equidem judico, ad futurarum rerum certiorem consensum, non solum per perculiares ministros futura prædicere, verum sensim quoque advenis et alienis ad id uti: perinde atque musicus quispiam, gratum et jucundum decantans carmen, supervacaneas quoque percurrit plectro chordas, aut ornatus gratia, supra eas quæ ex usu sunt, alias etiam adjicit. Hæc etiamsi per digressionem, commode tamen dicta esse puto: quod a doctrina nostra alieni, præstantiore quadam Dei ordinatione, futura de Christo prædicarunt.

CAPUT XXX.

De ecclesiis quas Helena et Constantinus Hierosolymis et circa ea loca construxerint.

Imperatrix autem Helena, amplissimo templo in Resurrectionis et Calvariæ monumento ita constructo, ut nulli prorsus, quæcunque vel pulchritudine vel magnitudine eximia sunt, cederet, novæ Jerusalem nomen indidit, exemplari scilicet veteris illius et jam soluti tabernaculi. Ipsa vero domesticis propriisque impensis alias duas magnifice sacras construxit ædes: alteram in Bethleem,

[1] Zach. XIV, 20.

ταῖς εἰσέπειτα κατελίμπανε γενεαῖς· οὗ κατ' ἔτος καὶ τὴν θείαν Ὕψωσιν ἐθέσπιζεν ἐκτελεῖν· μέρος δὲ τῷ παιδὶ καὶ βασιλεῖ διεκόμιζεν. Ὅ πῶς ἄν τις εἴποι ἐκεῖνος δεξάμενος, συνελογίζετο πίστει τὴν πόλιν ἐκείνην σώζεσθαι, ᾗ ἂν τὸ τοσοῦτον διατηροῖτο κειμήλιον; Καὶ δὴ τοῦτο τῷ ἑαυτοῦ ἀνδριάντι κατέκρυπτεν, ὃς ἐν τῇ παρ' αὐτῷ μεγαλοπρεπῶς δομηθείσῃ πόλει ἐπὶ πορφυροῦ ἵδρυτο κίονος, κατὰ τὴν ἐπιλεγομένην ἀγορὰν Κωνσταντίνειον. Ἔπεμπέ γε μὴν καὶ τῶν θείων ἥλων τινὰς οὓς εὗρε τηνικαῦτα περὶ τὸ μνῆμα, οἷς τὸ σῶμα διεπερονᾶτο Χριστοῦ. Ἐξ ὧν λόγος περικεφαλαίαν τε ἑαυτῷ κατασκευάσαι, καὶ ἐπὶ τῷ χαλινῷ δὲ τοῦ ἵππου θάτερον ἐμβαλεῖν, ὡς ἂν ἐν μάχαις ἄτρωτος διαμένοιεν· ἵν' ἐντελὴς ἡ Ζαχαρίου γένοιτο προφητεία ἐπὶ καιροῦ, *Ἔσται*, λέγοντος, *τὸ ἐπὶ τοῦ χαλινοῦ τοῦ ἵππου ἅγιον τῷ Κυρίῳ παντοκράτορι.* Ἃ δὴ προφῆται πάλαι μὲν ἱεροὶ ἔγνωσαν, ἐς ὕστερον δὲ καιροί, ἰδίοις, ὅτε δοκοῦν ἐφάνη Θεῷ, καὶ ἔργοις ἔσχον τὸ βέβαιον. Καὶ τοῦτο μὲν οὐ τόσον γε διὰ θαύματος, ὅτι γε καὶ Ἕλληνες τῶν θείων τινὰ προεμήνυσαν· ὥσπερ δὴ Σιβύλλης ἐκεῖνο εἶναι πᾶς ἄν τις καὶ τῶν ἐναντίων ὁμολογήσειε περὶ τοῦ θείου σταυροῦ πρόπαλαι εἰρημένον·

Ὦ ξύλον μακαριστόν, ἐφ' ᾧ Θεὸς ἐξετανύσθη.

Τῶν γὰρ Ἑλλήνων πλεῖστοι, οἱ τῶν ἄλλων διαφέρειν ἐδόκουν, ᾔδεισαν μὲν πολλὰς τῶν προφητειῶν, ἃς ἐν μέτροις καὶ σεμνοτέραις πρὸς δῆμον λέξεσιν οἷα δή τινας χρησμοὺς ἐγκατέκρυψαν· Θεοῦ δὲ ἦν ἄρα, ὡς γε οἶμαι, ἐπὶ τῇ τῶν ἐσομένων συμφωνίᾳ μὴ μόνον διὰ τῶν σφετέρων θεραπόντων ἐνηχῆσαι τὸ μέλλον, ἀλλ' ἠρέμα πως καὶ τοῖς ἀλλοτρίοις προσχρήσασθαι· ὡσανεί τις μέλους ἐργάτης κατὰ χρείαν ἐπεράστου μέλους, καὶ τὰς περιττὰς τῶν χορδῶν ἐπιτρέχων τῷ πλήκτρῳ· ἢ κόσμου χάριν κἂν ταῖς οὔσαις καὶ ἄλλας προσεπιβάλλων. Ταῦτ' εἰ καὶ παρεκβατικώτερα, ἀλλ' οὖν ἁρμοζόντως οἶμαι εἰρῆσθαι, καὶ τοὺς ὀθνείους τοῦ δόγματος οἰκονομίᾳ κρείττονι τὸ μέλλον προφητεῦσαι περὶ Χριστοῦ.

ΚΕΦΑΛ. Α'.

Περὶ τῶν ἐκκλησιῶν ἃς Ἑλένη καὶ ὁ Κωνσταντῖνος ἐν Ἱεροσολύμοις καὶ τοῖς ἐκεῖσε μέρεσιν ᾠκοδόμησαν.

Ἡ δὲ βασιλὶς Ἑλένη, πολυτελῆ τὸν οἶκον ἐν τῷ τῆς Ἀναστάσεως μνήματι καὶ τοῦ Κρανίου δειμαμένη, ὡς μηδενὸς λείπεσθαι τῶν, ὅσα εἰς κάλλος ἥκει καὶ μέγεθος, νέαν Ἱερουσαλὴμ τὴν Ἐκκλησίαν ὠνόμασεν, ἀντίτυπον τῇ παλαιᾷ ἐκείνῃ καὶ κατηλελυμένῃ σκηνῇ. Οἴκοθεν δὲ αὖτη καὶ ἄλλας δύο ἐκκλησίας μεγαλοπρεπῶς ἀνιστᾷ· τὴν μὲν ἐπὶ Βηθλεὲμ ἀμφὶ τὸ τῆς Χριστοῦ γεννήσεως σπήλαιον· ἐξ δὲ

(1) Hæc se Socrates historicus ex aliorum relatione audita scribere ait lib. I, cap. 17.

μιλίοις διέχει τῆς πόλεως, ἐν ᾧ τοῦ θυσιαστηρίου A
χαμαὶ τὴν φάτνην καὶ τὸ θεῖον σπήλαιον περιέσχεν·
ἑτέραν δ' ἐν τῷ τῶν Ἐλαιῶν ὄρει πρὸς τῇ ἀκρωρείᾳ,
ὅπου δὴ λιπὼν τοὺς μαθητὰς ὁ Χριστὸς, πρὸς οὐ-
ρανοὺς ἀνελήφθη. Ὑπερφυῆ δέ τινα ἕτερον ἐν τῷ
χωρίῳ Γεθσιμανῆ νεὼν τῇ Θεοτόκῳ ἐγείρει, ἔνδον
τοῦ θυσιαστηρίου τὸν ζωηφόρον ἐκείνης τάφον
ἀσφαλῶς περιστείλασα. Καταφεροῦς δ' ὄντος τοῦ
τόπου, ἀναβαθμοὺς ἐκ μαρμάρων ποιησαμένη, τὸν
βουλόμενον ἐκ τῆς ἁγίας πόλεως πρὸς ἀνατολὰς
κατάγει. Λέγεται γάρ τοι καὶ στόμασι πολλῶν περιά-
γεσθαι, ὡς ἐς τὸ κάταντες ἰὼν ὁ τόπος, κοιλὰς Κλαυθ-
μῶνος καλεῖσθαι· χειμάρρους τε τῶν Κέδρων καὶ
κοιλὰς τοῦ Ἰωσαφάτ· ἄγχιστα δ' εἶναι καὶ τὸν κῆπον
ᾧ παρεδόθη Χριστὸς, εἰωθὼς ὢν ἐκεῖ προσεύχεσθαι.
Καὶ τοῖς θείοις δὲ νηπίοις, καὶ ὅπου δὲ ἄγγελος τοῖς B
ποιμέσιν εὐηγγελίζετο, ἐδημιούργει τούτοις δὴ τοῖς
ἄντροις ἱερὰ φροντιστήρια· αὐτοῖς τε βρέφεσι, καὶ
τῇ τοῦ Λόγου λοχευτρίᾳ, καὶ τῷ μνήστορι Ἰωσὴφ
ἕτερον. Ἐκεῖθεν εἰς Βηθάνιαν ἰοῦσα, Λαζάρῳ τῷ
φίλῳ Χριστοῦ νεὼν περὶ τὸν τάφον περιφανῶς ἀνι-
στᾷ· διέχει δὲ Ἱεροσολύμων ὡσεὶ μίλια δύο. Ἔπειτα
τῷ θείῳ Ἰορδάνῃ προσβάλλει· καὶ ἀμφὶ τῷ σπηλαίῳ
ᾧ πάλαι τὴν κατοίκησιν εἶχεν ὁ Βαπτιστὴς, οἶκον
αὐτῷ περικαλλῆ ἀνεγείρει· καὶ ἄλλον δὲ πρὸς τὸ
ἀνατὲς τοῦ ὄρους Ἠλιοὺ τῷ Θεσβίτῃ ἐγκαθιστᾷ.
Ὁδὸν δ' ἐκεῖθεν τεσσάρων ἀνύσασα ἡμερῶν, εἰς Τι-
βεριάδα ἥκει, ἔνθα τὸ Δωδεκάθρονον ἵστησιν, ὅπου
Χριστὸς καὶ τοὺς τετρακισχιλίους διέθρεψε· καὶ τὸ
χωρίον ἔστιν ἡ Καπερναοὺμ, ἔνθα δὴ καὶ τὰ κατὰ C
τὸν ἑκατόνταρχον ἐτελέσθη, καὶ ὁ διὰ τῆς στέγης
χαλασθεὶς παραλυτικὸς αὐτίκα εὗρε τὴν ἴασιν.
Εἶτα ἐν ᾧ τὴν τοῦ αἵματος στάσιν ἡ αἱμόῤῥους εὗρε·
κἀν τῷ Ἑπταπήγῳ λεγομένῳ ἐφίσταται, ὅπου τὸ
τῶν ἑπτὰ ἄρτων καὶ τῶν δύο ἰχθύων θαῦμα ξένον
εἰργάσατο. Κἀν τῇ ἀπείρᾳ δὲ τῆς Τιβεριάδος γεγε-
νημένῃ, καὶ ὅπου δὲ τὴν Μαγδαληνὴν ἰᾶτο, διαφό-
ρους καθ' ἕκαστον τούτων τοῖς ἀποστόλοις ἀνίστα
νεώς. Ἔνδον δὲ τῆς πόλεως Τιβεριάδος τὴν οἰκίαν
τῆς πενθερᾶς Πέτρου εὑροῦσα Πέτρῳ τῷ θείῳ ποι-
κίλον ᾠκοδόμει νεών. Κἀν τῷ Θαβωρίῳ δὲ τὰ ἴσα
διεπράττετο· ἔνθα δὴ λέγεται καὶ τὸν Μελχισεδὲκ
εὐλογίας καταξιῶσαι τὸν Ἀβραάμ. Τῷ δὲ τῆς Μετα-
μορφώσεως τόπῳ τοῖς τὴν ὑπερφυᾶ κατιδοῦσιν αἴ-
γλην ἐκείνην τρισὶν ἀποστόλοις περικαλλῆ τὸν οἶκον D
ἐδείματο· καὶ πολλὰ τῷ τόπῳ κατεβάλλετο χρήματα,
ἵν' εἶεν τοῖς ἐκεῖσε παραμένουσι, καὶ τὸν χῶρον
εὐπρεπῆ καθιστῶσιν εἰς ὄνησιν. Ἐκεῖθεν δὲ πρὸς
ἀνατολὰς κατιοῦσα, εἰς Ναζαρὲτ γίνεται. Καὶ τὸν
τοῦ χαιρετισμοῦ οἶκον εὑροῦσα, ναὸν χαρίεντα τῇ
Θεοτόκῳ ἀνίστα [ἀλ. ἀνίστη]. Κἀν τῇ Κανᾷ δὲ τῆς
Γαλιλαίας, ἔνθα ὁ τοῦ Κανανίτου Σίμωνος γάμος
ἐγένετο, καὶ ἐξ ἀδήλων βοτρύων οἶνος ἐπηγάζετο,
οἶκον ἱερὸν ἐδείματο ἕτερον.

ad eam in qua Christus natus est speluncam, sexies mille passibus ab urbe distantem : in cujus sanctiore sacrario humi et præsepe, et speluncam sacram est complexa ; alteram vero in Olivarum monte, ad verticem ipsum, ubi relictis discipulis Christus in cœlos est assumptus. Excitavit quoque mirificum aliud templum in Gethsemani prædio Genitrici Dei, atque in sacrario ipso vivificum ejus sepulcrum firmiter inclusit. Cum vero declivis is sit locus, gradus marmoreos fieri curavit, viatores ex sancta urbe orientalem plagam versus ferentes. **596** Multorum quoque sermonibus circumfertur, decliviorem eum locum Vallem fletus, et torrentem Cedron, atque etiam vallem Josaphat dici. In propinquo etiam esse hortum illum in quo proditus est Christus, et in quo orare solitus fuerat. Sanctis itidem infantibus, et ubi angelus pastoribus lætum attulit nuntium, in eis ipsis locis sacras exstruxit ædes : infantibus videlicet ipsis, et Verbi puerperæ, nec non aliam quoque sponso Josepho ædem. Inde Bethaniam progressa Lazaro Christi amico insigne ædificavit delubrum : abest id Hierosolymis passuum millibus duobus. Deinde ad sacrum Jordanem conversa, circa speluncam ubi olim domicilium Baptista habuit, perpulchram ædem illi erexit, aliamque ad acclivitatem montis, Eliæ Thesbitæ. Atque inde quatuor dierum itinere emenso, Tiberiadem venit, ubi τὸ Δωδεκάθρονον, hoc est, Duodecim Thronorum templum statuit, quo loco Christus quatuor hominum millia pavit. In ea regione est Capernaum, ubi miraculum illud in centurione editum, et in paralytico, qui per tectum demissus, statim salutem invenit ; deinde ubi mulier sanguinis fluxu laborans restituta est. Sistitur etiam in loco qui dicitur Ἑπτάπηγος, hoc est, Ad septem fontes, ubi ingens illud miraculum de septem panibus et paucis piscibus Dominus fecit. Accessit quoque ad Tiberiadis piscatum, et in locum ubi Magdalena sanata est, et in singulis locis diversa apostolis construxit templa. Intra urbem Tiberiadem, socrus Petri domo reperta, divo Petro pulchrum constituit delubrum. Itidem porro in monte Thabor fecit, in quo Melchisedech Abrahamum dicitur benedictione prosecutus esse. In ipso autem Transformationis loco, qui splendorem illum mirificum conspexere, apostolis tribus pulcherrimam exstruxit ecclesiam. Quo loco multam etiam reliquit pecuniam, in subsidium eis qui ibi manerent, locumque ipsum excolerent. Inde orientem versus descendens, Nazareth pervenit, et salutationis angelicæ domo reperta, Dei Genitrici peramœnum excitavit templum. Et in Cana Galilææ, ubi Simonis Chananæi nuptiæ celebratæ, et ex occultis incertisque botris vinum factum, aliam quoque sacram ædem ædificavit.

597 Cæterum in urbem sanctam reversa, in Sion amplissimum longe lateque construxit templum, in cujus postico domum circumclusit, in qua, foribus clausis, propter metum Judæorum, discipuli fuerant congregati: in qua etiam sacra cœna peracta, sacraque pedum lotio, nec non Spiritus sancti in cœnaculo adventus, in qua primus quoque hierarcha et episcopus Jacobus renuntiatus est. In eo templo marmorea quoque fuit columna, ad quam cum flagellis cæderetur, alligatus est Salvator. In cujus parte sinistra, divi prophetæ Davidis sepulcrum magnifice in sublimi collocatum. Sion ipsa ad australem urbis est sita partem, superiorem ejus sortita regionem, passibusque mille a Christi resurrectionis loco distat. Et in palatio Caiphæ, Petro apostolorum principi templum aliud constituit. Atque in fovea Jeremiæ, et ad fontem qui Siloe dicitur, mirifica construxit opera. Postremo et agrum figuli apparari curavit, in advenarum scilicet et peregrinorum sepulturam. Sed et filii Constantini instinctu, ad arborem Mambre, quæ nunc Terebinthus dicitur, quindecim stadiis meridiem versus vicinam habens Hebron, Hierosolymis autem circiter ducenta et quinquaginta stadia abest, ubi vera certaque fama est, una cum angelis contra Sodomam euntibus, et Filium Dei hospitaliter acceptum esse ab Abraham, ab eoque Isaaci procreationem annuntiatam, maximum ornatissimumque templum erexit. Intellexerat enim Constantinus sub ea arbore, veteres Græcæ superstitionis aras construxisse, Græcis sacrificiis istic operatos esse, vinum libasse, thura adolevisse, bovem, hircum et gallum sacrificasse, lucernas accensas oleo infuso apposuisse, placentas obtulisse: quosdam etiam nummos et varii generis unguenta in vicinum puteum conjecisse, ita ut rerum conjectarum ingenti copia aqua inutilis sit reddita. Quod sane Constantini uxoris mater, cum istac transiret, visum, genero ipsi renuntiavit. Animadverterat enim æstivo tempore, loci incolas, longinquiores etiam Palæstinos, Phœnices et Arabes, annuas ferias in ea regione peragere. Et (1) conventus celebritasque ea grata fuerat **598** omnibus: Judæis quidem quod patriarcham generisque sui principem jactarent Abrahamum; Græcis vero, propter angelorum in eum locum adventum: Christianis porro, quod Deo dilecto illi id prædictum fuerat, quod multis postea sæculis de Virgine futurum fuerat. Qua re Constantinus cognita, episcopis Palæstinis vitio vertebat, in primisque Eusebium Pamphili perstringebat, quod sic tam sanctum locum despexissent. Itaque episcopis Phœniciæ mandavit ut ex ipsis fundamentis aræ everterentur, simulacra igne comburerentur, ac templum ibi tantæ antiquitatis nomini conveniens exstrueretur, in quo divinum numen Ecclesiæ recepto in ritu coleretur, locusque de cætero a contaminatione omni liber esset. Quod si quis dein-

Πάλιν δὲ πρὸς τὴν ἁγίαν ὑποστρέψασα πόλιν, ἐν τῇ Σιὼν μέγιστον εἰς μῆκος καὶ πλάτος ἐκτρέχοντα οἶκον ἀνίστη· οὗ ἐν μὲν τοῖς ὄπισθεν μέρεσι τὸ οἴκημα περιέκλεισεν, ἔνθα ἦσαν συνηγμένοι τῶν θυρῶν κεκλεισμένων διὰ τὸν τῶν Ἰουδαίων φόβον οἱ μαθηταὶ, ἐν ᾧ καὶ ὁ θεῖος δεῖπνος ἐγένετο, ὅ τε θεῖος νιπτὴρ, καὶ ἡ τοῦ ἁγίου Πνεύματος κάθοδος· ἐν τῷ ὑπερῴῳ· καὶ πρῶτος ἱεράρχης ἀνεκηρύχθη Ἰάκωβος· ὅπου δὴ καὶ ὁ πορφυροῦς ἦν κίων, ἔνθα προσεδέθη φραγγελωθεὶς ὁ Σωτήρ. Οὗ τοῖς εὐωνύμοις μέρεσι τοῦ ναοῦ ὁ τοῦ θείου προφήτου Δαυὶδ τάφος μεγαλοπρεπῶς ὄρυται τῇ προσκομιδῇ τῆς ἀναφορᾶς. Ἡ δὲ Σιὼν πρὸς νότον ἐστὶ τῆς πόλεως, τὸν ὑπερανεστηκότα χῶρον ταύτης λαχοῦσα. Μίλιον δ' ἐν διέχει Σιὼν τῆς τοῦ Χριστοῦ ἀναστάσεως. Κἂν τῇ αὐλῇ δὲ τοῦ Καϊάφα Πέτρῳ τῷ κορυφαίῳ τῶν μαθητῶν ναὸν ἕτερον ἤγειρεν. Ἔν τε τῷ λάκκῳ Ἱερεμίου καὶ ἐν τῇ πηγῇ ἡ τοῦ Σιλωὰμ εἴρηται, πολυτελῆ τὰ ἔργα ἐποίει. Τέλος δὲ καὶ τὸν ἀγρὸν τοῦ κεραμέως μετασκευάσασα, πολυάνδριον ἔπραττε τοῖς ξένοις δηλονότι ταφήν. Σπουδαῖς δὲ τοῦ παιδὸς Κωνσταντίνου κἀν τῇ δρυῒ τῇ Μαυρῇ, ἥτις νῦν Τερέβινθος λέγεται, ἀπὸ ιε' μὲν σταδίων γείτονα τὴν Χεβρὼν ἔχουσα πρὸς μεσημβρίαν, Ἱεροσολύμων δὴ διεστῶτα ἀμφὶ διακόσια καὶ πεντήκοντα στάδια, ἔνθα λόγος ἐστὶν ἀληθὴς σύναμα τοῖς κατὰ Σοδομιτῶν ἰοῦσιν ἀγγέλοις καὶ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἐπιξενωθῆναι τῷ Ἀβραὰμ, καὶ τὴν τοῦ Ἰσαὰκ γέννησιν ἐπαγγελλασθαι, ναὸν μέγιστον καὶ περικαλλέστατον ἀνεδείματο· καὶ γὰρ μαθὼν ἦν Κωνσταντῖνος ὑπὸ τῇ δρυῒ, βωμοὺς Ἑλληνικοὺς τοὺς πάλαι ἱδρύσασθαι, καὶ θυσίας Ἑλληνικὰς ἐκεῖσε τελεῖσθαι, οἴνους τε σπένδειν, καὶ λιβάνους ἐπιθύειν, καὶ βοῦν καὶ τράγον καὶ ἀλεκτρυόνα· λύχνους τε ἐτίθουν ἠμμένους ἐπιχέοντες ἔλαιον, καὶ πόπανα προσῆγον· ἦσαν δὲ οἳ καὶ νομίσματα καὶ μύρα διάφορα κατὰ τοῦ ἐκεῖσε φρέατος ἔβαλλον, ὡς ἐντεῦθεν ἀχρεῖον τὸ ὕδωρ γίνεσθαι τῇ ποικίλῃ μετουσίᾳ τῶν ῥιπτουμένων. Ἡ τῆς Κωνσταντίνου δὲ γαμετῆς μήτηρ ἐκ τοῦ παρήκοντος, θεασαμένη, τῷ γαμβρῷ τὸ δρώμενον ἤγγελλεν, ὥρᾳ θέρους τοὺς ἐπιχωρίους ἰδοῦσα καὶ τοὺς προσωτέρω Παλαιστινοὺς, Φοίνικάς τε καὶ Ἀραβίους, τὴν ἐτήσιον τῷ χώρῳ ἄγοντας ἑορτήν. Ἤδει γὰρ ἐπέραστος ἦν ἡ πανήγυρις· Ἰουδαίοις μὲν, ὅτι πατριάρχην ηὔχουν τὸν Ἀβραὰμ, Ἕλλησι δὲ, διὰ τὴν τῶν ἀγγέλων τῷ χώρῳ ἐπιδημίαν· Χριστιανοῖς δὲ, ὅτιπερ τῷ θεοφιλεῖ ἐκείνῳ προεμήνυσεν, ὃ πολλοῖς χρόνοις ἐς ὕστερον ἐκ παρθένου ποιεῖν ἔμελλεν. Ἃ δὴ πυθόμενος Κωνσταντῖνος, τῶν ἐν Παλαιστίνῃ ἐπισκόπων κατηγτιάτο· καὶ μᾶλλον Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου κατηπτέτο, οὕτω τὰ περὶ τὸν ἅγιον ὑπερειδόντας τόπον. Καί γ' ἐκέλευε τοῖς τῆς Φοινίκης ἐπισκόποις ἐκ βάθρων μὲν καθαιρεῖν τοὺς βωμοὺς, πυρὶ δὲ τὰ ξόανα δαπανᾷν· ἄξιον δὲ τέμενος τῷ περιωνύμῳ τῆς τοῦ τόπου ἀρχαιότητος καθιερῶν, καὶ τὸ θεῖον ἐκεῖσε κατὰ τὸ τῆς Ἐκκλησίας ἔθος θρησκεύειν, καὶ τοῦ λοιποῦ ἐλεύθερον τὸν τόπον

(1) Sozomenus *Eccles. Histor* lib. II, cap. 4 et 5.

εἶναι τῶν μιασμάτων. Εἰ δέ τις ἐξῆς φωραθεὶς ἁλοίη τοιαῦτα πράττων, μεγίστῃ τοῦτον ζημίᾳ ὑπάγεσθαι. Καὶ ἔργῳ τὰ προσταττόμενα αἶσιον ἐλάμβανε πέρας. Καὶ ἐν τῇ τῆς Φοινίκης Ἡλιουπόλει ἕτερον οἶκον οἰκοδομεῖν ἐκέλευε Κωνσταντῖνος· ἐπίσκοπόν τε καὶ κλῆρον ἱερὸν κατεσκεύαζε· καὶ τὸν ἐκ παλαιοῦ προσόντα νόμον τούτοις ἀπεῖργεν, ὃς κοινὰς εἶναι τὰς γυναῖκας ἐτίθει, καὶ τοῖς παριοῦσι ξένοις τὰς σφῶν παρθένους πρότερον ἐκπορνεύεσθαι, ὡς εἶναι μὲν αὐτοῖς τὰ τέκνα ἀμφίβολα, καὶ μηδεμίαν εἶναι τούτοις διάκρισιν. Ὧν ἀνελὼν τὸ μῦσος, τὰ γένη ἐπιγινώσκειν παρεσκευάσατο. Παραπλήσιον δέ τι καὶ ἐν Φαιάκοις ἐποίει· τὸ γὰρ τῆς ἐκεῖσε Ἀφροδίτης ἱερὸν τῷ Λιβάνῳ περιελὼν, καὶ τὰς ἐν ἐκείνῳ αἰσχρὰς καὶ ἀσίμνους μίξεις συμπεριεῖλε· τόν τ' ἐν Κιλικίᾳ Πυθωνικὸν κατέστρεφεν οἶκον· καὶ τὸν ἐκεῖσε ἐμφωλεύοντα ἐξήλασεν δαίμονα. Οὐ μόνον δὲ τῇ γῇ τὰς Ἐκκλησίας ἐρρίζου, ἀλλὰ τῷ περὶ Χριστὸν πόθῳ φλεγόμενος, ἵνα κἂν ἐρήμοις ἔχοι τὰ σύμβολα, καὶ οἶκον ἐξ ὀθόνης ποικίλης κατασκευάσας, ὥσπερ πάλαι Μωϋσῆς περιέφερεν, ἧπέρ μοι προείρηται. Πολλὰς δὲ καὶ ἄλλας ἐκκλησίας τοῖς ἁγίοις ἐκείνοις τόποις κατασκευάσασα, οὖσας ὑπὲρ τριάκοντα, ἡ θεοφιλὴς βασιλὶς Ἑλένη, πρὸς τὸν φίλον ταύτης υἱὸν ἐπανέστρεψε, τοῖ; ἑσπερίοις μετὰ τὴν σύνοδον διάγοντα μέρεσι.

ceps ejusmodi quidquam facere deprehensus esset, eum gravi mulctatum iri pœna, constituit. Atque imperata hæc ad rem collata, legitimum consecuta sunt exitum. Nec minus Heliopoli in Phœnicia aliam sacram ædem Constantinus ædificari præcepit, eique episcopum suum et sacrum clerum dedit, veteri sublata lege quæ communes esse uxores, et advenientibus hospitibus virgines suas prostituere jubebat, ut dubia et anceps apud eos soboles nullumque ejus discrimen esset. Hoc tam abominandum scelus abolens, ut gentes familiæque dignoscerentur, effecit. Simile quiddam etiam in Aphacis (1) fecit. Templum namque Veneris isthic ad Libanum montem demolitus, una quoque fœdos et indecentes, qui mistim fiebant, concubitus prorsus sustulit. In Cilicia porro Pythonicum evertit fanum (2), atque incubantem ibi dæmonem ejecit. Non tantum autem ecclesias e fundamentis terræ exstruxit, verum etiam pro suo erga Christum flagranti desiderio et amore, ut in solitudine quoque sancta haberet symbola, ædem sacram e variis linteis fieri curavit, eamque veluti priscus Moses, sicuti a me antea est dictum, secum circumtulit. Quin et plures ecclesias alias in sanctis illis locis, supra triginta, amantissima Dei femina imperatoris mater condidit: et ad clarissimum sibi filium, in occidentalibus post synodum agentem partibus, est reversa.

ΚΕΦΑΛ. ΑΑ'.

Περὶ τῶν θεοφιλῶν ἔργων τῆς μακαρίας Ἑλένης, καὶ τῆς αὐτῆς τελευτῆς· καὶ περὶ τῆς ἐπωνύμου αὐτῇ πόλεως· καὶ ἱστορία παράδοξος τοῦ ἁγίου μάρτυρος Λουκιανοῦ.

Ταύτης πολλὰ μὲν καὶ ἄλλα μαρτυρεῖ τὸ εὐλαβὲς καὶ φιλόθεον· οὐχ ἧττον δὲ παραστήσει καὶ ὃ μέλλω ἐρεῖν. Λέγεται γὰρ τὰς ἐν Ἱεροσολύμοις ἱερὰς παρθένους πρὸς ἑστίασιν μεταστειλαμένην, θεραπαινίδος ἐκπληρῶσαι τάξιν αὐταῖς. Αὐτὴ γὰρ τὰ ὄψα ταῖς οἰκείαις παρετίθει χερσίν· ὕδωρ τε προσῆγε καὶ χέρνιβα καὶ ἄλλ' ἄττα διακονουμένη, οἷς τοὺς δαιτυμόνας εἰωθὸς θεραπεύειν. Δῶρα δὲ πλεῖστα καὶ πολυτελῆ ἀναθήματα ταῖς ἀνὰ τὴν ἕω ἐκκλησίαις ἐδίδου. Ἐνδεέσι τε τὰ ἐπιτήδεια ἐχορήγει αφθόνως. Πολλούς τε εἰς τὴν προτέραν ἐπανῆγεν ἕξιν καιρῶν δυσκολίαις ἀνατραπέντας· δεσμῶν τε χρονίων λύσιν ἐπῆγε, μετάλλων τε ἠλευθέρου· καὶ τὴν ὑπερόριον ἀνεκαλεῖτο φυγήν. Ὧν χάριν καὶ ἀξιά γε πρὸς Θεοῦ εἰληφέναι τὰ γέρα· καὶ γὰρ τὸ μὲν παρὸν, ὡς οὐκ ἄν τις ᾠήθη, κάλλιον διαγέγονε· σεβαστή τε ἀνακηρυχθεῖσα, καὶ χρυσοῦν νόμισμα εἰς μόρφωμα ἴδιον κόψασα, θησαυρῶν τε βασιλικῶν ἐξουσίαν λαβοῦσα, κατὰ γνώμην ἐκέχρητο. Ἐπεὶ δὲ τελευτᾷν ἔδει, μετ' εὐφήμου ἐτελεύτα τῆς μνήμης· ἐν Ῥώμῃ ὀγδοηκοστὸν ἔτος γεγενημένη ἐνὸς λείποντος, πολλὰ τῷ παιδὶ ἐντειλαμένη τοῖς ἐξιτηρίοις περὶ τῆς εὐσεβοῦς πολιτείας. Πάνυ δὲ μεγάλης καὶ μετὰ τὴν τελευτὴν ἠύμοίρει τιμῆς, ὁποίαν ἐχρῆν

599 CAPUT XXXI.

De Deo gratis operibus beatæ Helenæ, ejusdemque obitu. Item de cognomine ei urbe: præterea historia fidem prope excedens de sancto martyre Luciano.

Permulta quidem sunt, quæ illius in Deum amorem et pietatem testantur: non minus tamen eam virtutem, quod nunc dicturus sum, declarabit. Dicitur siquidem Hierosolymis, sacris virginibus ad epulas vocatis, famulæ præstitisse officium. Manibus enim ipsa suis escas illis apposuit, et aquam præbuit, aliaque omnia ministeria obivit, quæ convivis invitatis exhibere moris est. Munera vero plurima et pretiosa donaria, Orientalibus attribuit ecclesiis. Indigentibus res necessarias affatim largita est. Et multos in priorem reduxit statum, qui temporum difficultate eversi fuerant. Sic illa captivorum vincula diuturniora solvit, ad metallum damnatos liberavit, et exsules revocavit. Quam ob causam condigna etiam a Deo accepit præmia. Etenim in præsenti hac vita, ea est consecuta, ut præstantius quidquam nemo ei accidere potuisse putarit. Nam Augusta renuntiata est, et nummos aureos sub effigie sua procudit, imperialibusque thesauris in potestatem suam redactis, pro arbitrio suo est usa. Cum autem ei finis vitæ instaret, cum celeberrima memoria Romæ decessit, undeoctuagesimum agens annum: eum quidem in extrema illa allocutione et valedictione, moritura, de piæ Christianæ-

(1) *Tripart.* lib. II, cap. 20.

(2) Æsculapii ad Ægas oppidum.

que vitæ instituto, permulta mandata filio dedisset. Ingentes quoque ei post obitum tribuit honores : quales scilicet eam decebant, quæ tam pie sancteque vixisset. Extra urbem Romanam sepulta, in templo rotundo porphyretica urna deposita, atque biennio post una cum urna Constantinopolim deportata est : prima ipsa, in imperialia monumenta ædis Sanctorum Apostolorum illata, latisque posthac atque etiam nocturnis memoriis, ut par erat, est celebrata. Hierosolymis autem venerandæ virgines, quibus veluti quædam ancilla inservierat, præcipuis eam sunt memoriis solemniter prosecutæ. Quod si quis mundana hæc in aliquam bonarum utiliumque rerum rationem referre velit, in eo quoque omnem longe superat oblivionem. Perinde enim atque pignus quoddam futura sæcula habent, ad memoriam ejus sempiternam, in Bithynia unam, et in Palæstina alteram urbem : **600** quibus imperator filius conditis, memoriam illi tribuit immortalem (1). Admodum vero beatam Helenam regione et situ alterius delectatam esse ferunt, quæ antehac Drepanum (2) nominata fuerat : cum quod ibi orta esset, tum quod Lucianum martyrem post martyrium obitum eo a delphine deportari contigerit. De quo martyre illud est decantatum : moriturum eum, cum vis tyrannica neque templi neque sacrarii copiam faceret, et vincula quoque atque plagæ motum prorsus denegarent, in suo ipsius pectore discumbentem, horrendo illo operatum esse mysterio, ad eumque modum et ipsum participasse de immaculato sacrificio, et aliis ut itidem communicarent, suasorem fuisse. Sacrum id in carcere perficiebatur, et Ecclesiæ specimen sacer ille chorus, qui eum tanquam jam morientem stipabat, repræsentabat. Aliam quoque ob causam ita sacris operabantur, ut scilicet quæ a piis peragebantur, ab iis qui alterius essent opinionis, non conspicerentur. Hujus discipulos esse dicunt, Eusebium Nicomediensem, Marin Chalcedonensem, Theognidem Nicænum, Leontium, qui deinde Antiochiæ episcopus fuit, Antonium Tarsi Ciliciæ antistitem, Numenium, Eudoxium, item Alexandrum et Asterium Cappadocem, quos ad Græcorum superstitionem deflexisse, fama est, tyrannorum crudelitati cedentes : postea autem lapsui atque errori, opem ferente eis ad pœnitentiam præceptore, renuntiasse : quamvis iterum non idem sibi cum magistro sentiendum esse delegerint, Arii opinionem ex professo complexi. De beata Helena hactenus.

A τὴν οὕτω θεοφιλῶς ζήσασαν. Ἔξω δὲ τῆς πόλεως Ῥώμης ἀξιωθεῖσα ταφῆς, ἐν ναῷ στρογγύλῳ λάρνακι πορφυρᾷ κατετέθη. Μετὰ δὲ διετῆ χρόνον, σὺν τῇ λάρνακι ἐν τῇ Κωνσταντίνου ἀναπωθεῖσα, πρώτη ἐν τοῖς βασιλικοῖς μνημείοις τῶν ἱερῶν ἀποστόλων ταφῆς ἠξιώθη, φαιδραῖς τὸ ἐξ ἐκείνου μνείαις καὶ πανυχίσιν ὡς εἰκὸς τιμωμένη. Αἱ δ' ἐν Ἱεροσολύμοις σεμναὶ παρθένοι ἐκείναι, αἷς οἷά τις διηκονεῖτο θεραπαινὶς, ἐξαισίαις μνήμαις ταύτην ἐσέμνυνον. Εἰ δέ τι καὶ τὸ κατὰ κόσμον εἰς δυησίν τις λογίζεσθαι ἔλοιτο, καὶ λήθης κἀν τούτῳ ὑπερτερεῖ· ἐνέχυρον γὰρ ὥσπερ ὁ μέλλων ἔχει αἰὼν τῆς εἰς ἀεὶ μνήμης τὴν ἐπὶ Βιθυνίας πόλιν, καὶ ἑτέραν ἐν Παλαιστίνῃ· ἃς ὁ παῖς αὐτῇ καὶ βασιλεὺς δειμάμενος, τὴν ἀθάνατον ἐκείνην μνήμην χαρίζεται. Ἀσπάζεσθαι δέ φασι τὸ χωρίον τὴν μακαρίαν Ἑλένην· καὶ ὡς ὁρμωμένην ἐκεῖθεν Δρέπανον πρῶτον ὠνομασμένον· καὶ ὅτι Λουκιανὸς ὁ μάρτυς ἐκεῖσε τύχοι μετὰ τὸν μαρτυρικὸν θάνατον ὑπὸ δελφῖνος ἐκκομισθείς. Περὶ οὗ μάρτυρος λέγος διατεθρύλληται τελευτῆν μέλλοντος, τῆς τυραννικῆς βίας μήτε ναὸν, μήτε θυσιαστήριον παρεχούσης, ἀλλὰ μηδὲ τῶν δεσμῶν καὶ τῶν πληγῶν συγχωρούντων κινεῖσθαι, ἐν τῷ οἰκείῳ στέρνῳ ἀνακείμενον, τὴν φρικτὴν ἐπιτελέσαι μυσταγωγίαν· καὶ οὕτως αὐτόν τε μετασχεῖν τῆς ἀχράντου θυσίας, καὶ τοὺς ἄλλους μεταλαβεῖν ἐπιτρέψαι. Τὰ δὲ τῆς ἱερουργίας ἐτελεῖτο ἐν τῇ εἱρκτῇ· καὶ ἐκκλησίας σχῆμα ὁ κυκλώσας ἐκεῖνον ἱερὸς ἐτύπου χορὸς, ὡς ἤδη ἀποθιοῦντα. Ἄλλως τε καὶ τοῦ μὴ καθορᾶσθαι τὰ δρώμενα παρὰ τῶν εὐσεβῶν τοῖς ἄλλως ἔχουσι δόξης, οὕτως ἐτέλουν. Τούτου μαθητὰς φασιν εἶναι τόν τε Νικομηδείας Εὐσέβιον, Μάριν τὸν Χαλκηδόνος, καὶ τὸν Νικαίας Θέογνιν, Λεόντιόν τε τὸν ὕστερον τῆς Ἀντιόχου ἐπισκοπήσαντα, Ἀντώνιόν τε (Ταρσοῦ δὲ τῆς Κιλικίας οὗτος ἐγένετο), καὶ Νουμήνιον, καὶ Εὐδόξιον· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ Ἀλέξανδρον, καὶ Ἀστέριον τὸν Καππαδόκην· οὓς καὶ ἑλληνίσαι φασὶν ἐνδόντας τῇ τῶν τυράννων βίᾳ· ἐς ὕστερον δὲ τὴν ἧτταν ἀνακαλέσασθαι, συλλαβομένου αὐτοὺς πρὸς τὴν μετάνοιαν τοῦ διδασκάλου· κἂν αὖθις μὴ τὰ ἴσα τῷ διδασκάλῳ φρονεῖν ᾑρετίσαντο, τὴν Ἀρείου περιφανῶς ἀσπασάμενοι δόξαν. Περὶ μὲν οὖν τῆς μακαρίας Ἑλένης τοσαῦτα.

CAPUT XXXII.

De tribus magnificis crucibus quas in magnis columnis Constantinopoli Constantinus collocavit : et mirifica de una earum narratio.

Verum enimvero Constantinus, cum ubique terrarum in illustribus urbibus delubra, tum maxime

ΚΕΦΑΛ. ΑΒ'.

Περὶ τῶν τριῶν μεγάλων σταυρῶν, οὓς ἐν κίοσι μεγάλαις Κωνσταντῖνος ἐν τῇ ἐπωνύμῳ αὐτοῦ πόλει ἀνίδρυσε· καὶ ὑπερφυής τις περὶ ἑνὸς τούτων διήγησις.

Κωνσταντῖνος δὲ ἁπανταχοῦ τῆς γῆς πολλοὺς ἐγείρας νεὼς ταῖς περιφανέσι τῶν πόλεων, κἀν τῇ

(1) Constantinus duabus civitatibus matris suæ Helenæ nomen imposuit. Idem Ponto quoque nomen, ut Helenopontus diceretur, imposuit (Justinian. *De moderat.* Helenoponti, Novell. 28.)

(2) Socrates lib. I, cap. 18, scribit, Constantinum vicos multos amplificatos in formam urbium extulisse, atque in primis Drepanum, seu Drepanum, a matris suæ nomine Helenopolim vocasse : et civitati ab eo auctæ in Palæstina, a sororis suæ appellatione nomen Constantiæ indidisse.

ἐπωνύμῳ δὲ αὐτοῦ πόλει μάλιστα τούτους ἀνέστη· ἦν καὶ ἀγάλμασι καὶ ἄλλοις ὑπερφυέσιν ἔργοις ἐκάλλυνεν, ὡς ἐν τῷ τέλει τοῦ πρὸ τούτου διελάβομεν τόμου. Εἰδώς γε μὴν πεῖρᾳ καὶ τὴν τοῦ θείου σταυροῦ δύναμιν, ὑπερφυῶς αὐτὸν ἐτίμα, καὶ ἐν θαύματι διὰ παντὸς ἦγε. Καὶ δὴ μετὰ νόστον Ἑλένης τρεῖς ὑπερμεγέθεις σταυροὺς τεκτηνάμενος, κατὰ μίμησιν ὧν τριχῶς ἐν οὐρανῷ ἐθεάσατο, πρῶτον μὲν ἐν Ῥώμῃ καταστρατηγῶν Μαξεντίου· δεύτερον δ' ἡνίκα Βυζαντίους διὰ μάχης ἰὼν ἐτροποῦτο· καὶ τὸ τρίτον, ἡνίκα Σκύθας πέραν Ἴστρου ὑπέταξε, καὶ τὸν ποταμὸν γεφύρᾳ ἐζεύγνυ· κατὰ μίμησιν τοίνυν τῶν τριῶν τούτων σταυρικῶν ὁράσεων, τρεῖς ἐκ χαλκοῦ ἐποίει σταυρούς, καὶ τὰ σεβάσμια τούτων ὀνόματα οὕτως ὠνόμαζεν· *Ἰησοῦς, Χριστὸς, νικᾷ.* Ὧν ὁ μὲν τὸ *Ἰησοῦς* ὄνομα ἔχων, χρυσῷ ἁπανταχοῦ διαχυθέντι κοσμηθείς, ἕστη ἐπάνω τῆς ἀψῖδος τοῦ φόρου, ὃς τὸ τῆς εὐσεβείας αὐτοῦ θερμὸν ὑπαινίσσεται· τῷ γὰρ κράτει τῆς ἰσχύος αὐτοῦ τὴν Ἑλληνικὴν θρησκείαν κατέβαλλε· τὸν δὲ ὃς ἐκαλεῖτο *Χριστὸς*, σεβάσμιον καὶ θεῖον σταυρὸν, ἐπὶ πορφυρῷ Ῥωμαΐῳ ἀνίστα κίονι, ἐν τῷ Φιλαδελφίῳ οὕτωσί πως εἰρημένῳ· τὸν δὲ τρίτον, ὃν Κωνσταντῖνος μὲν *νῖκος* ἐκάλεσεν, Ἡράκλειος δ' *ἀνίκητον* κατωνόμασεν, ἐπὶ ὑψηλῷ κίονι ἐκ μαρμάρων συντεθειμένῳ ἀνίδρυσεν, ἐν τόπῳ ᾧ κλῆσις ἦν *Ἀρτοπώλιον*· ἐν ᾧ καὶ πολλαὶ δυνάμεις ἐνηργοῦντο παράδοξοι· καὶ μᾶλλον ὅσοι ῥίγει φλογώσεως ἔπασχον, καὶ ὀφθαλμίαις καὶ ὑποχύσεσιν ἦσαν συνισχημένοι· περὶ οὗ τι καὶ τῶν μάλα διὰ θαύματος ἀγομένων πραττόμενον διηγήσομαι. Καί μοι μηδεὶς ἀπιστείτω διηγουμένῳ· οὐδὲν γὰρ οἶμαι παράδοξον, ὃ μὴ Θεῷ διαπεπραγμένον εἴη· οὐδὲν δὲ πάλιν ἀδύνατον, Θεοῦ βουλομένου. Λέγεται γὰρ, καὶ ἀληθῶς λέγεται, ὡς ὅτι παρ' αὐτὸν ἄγγελος Κυρίου τρίτον ἰὼν τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐν ἀπορρήτῳ σιγῇ τῆς νυκτὸς, οἷάπερ ἀστραπὴ ἐξ οὐρανῶν διάττουσα, ἐν ἀπροσίτῳ τῇ αἴγλῃ, κύκλῳ περίεισι τὸν σταυρὸν θυμιῶν, λιγυρᾷ τε φωνῇ ὡς δή τινος λεπτοῦ σημαντῆρος τὴν παρουσίαν διαμηνύει τοῖς ἀνεπιστρόφῳ πρὸς κακίαν βίῳ τὰ τοιαῦτα καὶ ὁρᾷν καὶ ἀκούειν ἠξιωμένοις. Ἅσματι δὲ ἀπορρήτῳ τὸ ἔνθεον μέλος τῆς τρισαγίας φωνῆς τούτῳ ἐπιλέγων καὶ ὑποψάλλων, καὶ αὖθις ὥσπερ ἀστὴρ μεγαλοπρεπῶς διάττων, πρὸς τὰ οἰκεῖα ἐπανέρχεται ἤθη. Ὃν δῆτα σεβάσμιον τοῦ Κυρίου σταυρὸν, πολλῷ χρόνῳ ὕστερον κατὰ τὸ ὀκτωκαιδέκατον ἔτος τῆς ἀρχῆς Μαυρικίου, σεισμῷ μεγάλῳ πεσεῖν ἐπειγόμενον, ἔπειτα σιδηροῖς τισι μηχανήμασιν Ἡράκλειος ἤδρασε, πρὸς τῇ βάσει ταῦτα δὴ ἐγκολάψας τὰ γράμματα· Ἔργον θεάρεστον βασιλέως μεγάλου Ἡράκλειος ἤδρασεν· ἃ δὴ καὶ εἰς ἐμὲ νῦν εἰσι θεωρούμενα. Ἀλλὰ τοιαῦτα μὲν καὶ τὰ περὶ τῶν τριῶν σταυρῶν εἰργασμένα τῷ Κωνσταντίνῳ.

A in cognomine sibi civitate, ea exstruxit: quam statuis et aliis admirandis operibus exornavit, sicuti in fine proximi expositimus tomi. Quod vero re ipsa sanctæ crucis vim, et efficaciam expertus fuerat, summopere eam semper venerabatur atque admirabatur. **601** Ac post Helenæ reditum tres immensa magnitudine cruces fabrefieri fecit, ad exemplum earum quas ter in cœlo viderat: primum Romæ, contra Maxentium depugnans: secundo, cum commisso cum Byzantiis prælio tropæum de eis statuit; tertio autem, cum Istro ponte juncto, Scythas ultra id flumen subegit. Ad imitationem igitur triplicis istius visionis, tres ex ære fieri curavit cruces, eisque sacra hæc imposuit nomina: *Jesus, Christus, vincit.* Ex his, cui nomen *Jesus* B inditum, auro per omnes partes diffuso ornata collocata est super fornicem seu arcum triumphalem in foro, ut obscuriore significatione ardorem pietatis ipsius indicaret. Potentia namque roboris ejus Græcam superstitionem debellavit. Alteram vero venerandam, sacramque crucem *Christi* nomen præferentem, in Porphyretica Romana statuit columna, in loco qui Φιλαδέλφιον, hoc est Fraternus amor, dicitur. Tertiam, quam Constantinus quidem *νῖκος*, id est victoriam, vocavit, Heraclius autem ἀνίκητον, hoc est invictam, nominavit, in alta marmorea columna posuit, in loco cui nomen est Ἀρτοπώλιον, id est Forum panarium, ad quam multæ etiam supra opinionem hominum virtutes sunt editæ: atque in primis, si qui rigore inflammationis vexarentur, et oculorum doloribus et suffusionibus premerentur, sanati sunt. De qua C factum quoddam, quod admodum in admiratione fuit, exponam. Ne vero quisquam narranti mihi fidem non habeat; nihil enim tam præter opinionem et præter fidem est, quod Deus non perficiat; neque etiam quidquam quod Deus velit, impossibile est. Dicitur namque, et vere dicitur, cum ad eam angelus Domini ter quotannis per altissimum intempestæ noctis silentium, perinde atque emicans quoddam cœlitus fulgur, cum splendore inaccesso venit, crucem eum circumire suffitum faciens: suavique voce quasi cujusdam tenuis indicis, præsentiam suam illis qui puritate vitæ a vitiis abhorrentes, talia et videre et audire idonei sunt, D insinuare: atque ubi cantu ineffabili divinum carmen ter sancti hymni psallens concinuerit, rursum illum veluti stellam magnifice emicantem ad munia redire sua. Hanc sane venerandam Domini crucem, longo post tempore, decimum octavum annum Mauritio imperante, **602** quod immenso terræ motu corruerat, ferreis quibusdam operibus Heraclius firmavit, et in basi ejus hujusmodi incidit inscriptionem: Opus Deo acceptum imperatoris magni Heraclius firmavit. Quæ inscriptio ad mea usque tempora duravit. Hæc de tribus crucibus a Constantino constructis.

CAPUT XXXIII.

Ut Constantinus Christianismum ubique terrarum provagari curaverit.

Qui rerum omnium illud quam maxime studuit, ut religio ampliora caperet incrementa. Neque se continere ea in re potuit. Universos namque homines, quantum in manu ejus id fuit, ad Christum adductos atque pertractos voluit, apostolicam prorsus declarans mentem et studium. Quandoquidem autem homines Romano subditi imperio, præter rationem omnem, metum atque superstitionem, propter conceptam de simulacris opinionem retinebant, ritus patrios complectebantur, et ex antiquitatis auctoritate pendebant, inducendam esse cultus ejus apud ipsos oblivionem putavit. Id vero nec aliter nec prius fieri potuit, quam illi templa, et quæ in eis sunt statuas negligerent atque contemnerent. Consiliumque id ad exitum perduxit. Edictis enim imperatoriis passim publicatis, populi metuentes ne de rebus sibi charissimis in periculum venirent, in officio fuere. Et templorum custodes sacerdotesque, cum quod agerent non haberent, res quæ antea apud eos in honorem fuerant, despexere : et quæ dudum in abstruso latentia a nemine conspecta fuerant, ex adytis arcanisque locis pertraxere : quæque solis ipsis cognita erant, omnium oculis exposuere. Simulacrorum vero materia, quæ quidem ingentis esset pretii, igni adjudicata, et in minuta frusta concisa : quæ vero ex ære artificioso opere fabrefacta esset, propter pulchritudinem et præstantiam, in novam imperatoris urbem comportata est : atque ibi per regiones certas, atque in Hippodromo seu circo equestri, et alibi passim collocata. Abductus igitur est ex Pythii oraculi sede Apollo, ex Helicone Musæ, et Delphis sacer tripos : atque celebris ille Pan, quem Pausanias post Medicum bellum dicaverat. Templa porro neglecta, prorsus ad ruinas sunt redacta. **603** Omnino etiam tum et apud Ægas Æsculapii in Cilicia (1), et apud Aphacos (2) ad Libanum montem Veneris delubrum sublatum. Utrumque autem veteribus et celebre et venerandum habitum. Quæ quum ita fierent, ex sententia imperatoris res procedebat. Et qui templa deorum, quæ prius coluerant, jacere, stipulaque et sterea completa esse videbant, in contemptum eorum veniebant, majorumque errorem reprehendebant. Quidam nos sunt æmulati. Alii imperatoris ipsius gratia oportere se principis mores et instituta colere existimabant. Nonnulli porro (3) ab episcopis et monachis, in quos divinis quibusdam indiciis inciderant, edocti, satius esse Christianam suscipere religionem censuerunt. Proinde populi multi et urbes totæ ad Christianismum se contulere-

(1) Rectius, ut supra cap. 30 eod. in Cilicia. Sicuti etiam apud Sozomen. lib. II, cap. 5, legitur. Lucan. :

Et extremæ resonant navalibus Ægæ.

(2) Hic de certo ad invocationem et preces quasdam ex summo Libani montis jugo emicans ignis, perinde atque stella in vicino flumine, qui Adonis vocatur, submergebatur : Venerem cœlestem cives esse dixere. (Sozom. lib. II, cap 5.)

(3) C. lib II, tit. 45.

ΚΕΦΑΛ. ΑΓ'.

Ὅπως Κωνσταντῖνος τὸν Χριστιανισμὸν ἁπανταχοῦ τῆς γῆς διαδραμεῖν παρεσκεύασε.

Πάσης δ' ἦν ἐκείνῳ σπουδῆς ὑπέρτερον ἡ τῆς θρησκείας ἐπίδοσις. Κατέχειν δ' οὐκ εἶχεν ἑαυτόν· ἀθρόον γὰρ, εἴ γ' ἐνῆν αὐτῷ, πάντας ἤθελεν ἐπισπᾶσθαι καὶ προσάγειν Χριστῷ, ἀποστολικὴν ἐπιδεικνύμενος τὴν σπουδήν. Ἐπεὶ δὲ τὸ ἀνὰ τὴν Ῥωμαίων ὑπήκοον δεῖμα καὶ σέβας ἄλογον τῆς περὶ τὰ ξόανα φαντασίας εἶχον, ἤθη τε πάτρια κατησπάζοντο, καὶ ἀρχαιότητος εἶχοντο· δεῖν ἐδόκει λήθην αὐτοῖς τῆς θρησκείας εἰσάγειν. Τοῦτο δ' οὐκ ἄλλως ἦν ἐγχωροῦν, πρὶν ἂν τῶν νεῶν καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς ἀμελήσειαν ἀγαλμάτων. Καὶ τὸ ἐννόημα εἰς ἔργον ἦγετο· γραμμάτων γὰρ φοιτησάντων βασιλικῶν δείσαντες οἱ δῆμοι μή τι περὶ τὰ φίλτατα πάθοεν, καθ' ἑαυτοὺς ἦσαν. Οἵ γε μὴν νεωκόροι καὶ ἱερεῖς μή τι ὄψιν ἔχοντες, τὰ παρ' αὐτοῖς τίμια κατεφρόνουν· καὶ τὰ ἐν μυχῷ πάλαι ἀθέατα τῶν ἀδύτων ἐξῆγον· πᾶσι δὲ δῆλα τὰ πρὶν αὐτοῖς γε μόνοις ἐγνωσμένα καθίστατο. Ἡ δὲ τῶν ξοάνων ὕλη, ὅση μὲν διαφέρουσα ἦν, πυρὶ διακρινομένη εἰς κέρμα ἐκόπτετο· ὅση δ' ἐν χαλκῷ εἰς κάλλος ἐξείργαστο, κόσμου χάριν εἰς τὴν νέαν τοῦ κρατοῦντος πόλιν ἦγετο· καὶ ἀνὰ τὰς ἀγυιὰς, τόν τε Ἱππόδρομον καὶ ἁπανταχοῦ καθιδρύετο. Ἦγετο οὖν Ἀπόλλων τε ἐκ Πυθίας, καὶ ἐξ Ἑλικῶνος αἱ Μοῦσαι, καὶ ὁ σεμνὸς ἐκ Δελφῶν τρίπους, καὶ ὁ διαβόητος Πὰν, ὃν Παυσανίας μετὰ τὸν Μηδικὸν ἀνέθετο πόλεμον. Οἱ δὲ νεὼ, παντοίως ἀμεληθέντες, εἰς ἐρείπια ἦσαν. Πανταπασι δὲ τηνικάδε ὅ τε ἐν Αἰγαῖς τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἐν Συρίᾳ, καὶ ὁ ἐν Ἀφάκοις τῆς Ἀφροδίτης περὶ τὸ τοῦ Ἀδώνου ὄρος ἠφάνιστο. Καὶ ἄμφω δὲ οὗτοι ἐπισήμω ἦσαν καὶ σεβασμίω τοῖς πάλαι. Ὧν γενομένων, κατὰ σκοπὸν τῷ βασιλεῖ προὐχώρει τὸ πρᾶγμα· οἱ μὲν γὰρ τὰ πρὶν δι' αἰδοῦς αὐτοῖς ἠρτιμμένα ὁρῶντες, καλάμης τε καὶ φορυτοῦ ἔμπλεα, εἰς καταφρόνησιν ἦκον ἐκείνων, καὶ τοῖς προγόνοις τῆς πλάνης ἐμέμφοντο· οἱ δὲ ζήλῳ τῶν ἡμετέρων καὶ τῆς τοῦ βασιλέως χάριν τιμῆς δεῖν ἡγοῦντο τὰ τοῦ κρατοῦντος ἤθη τιμᾶν· ἄλλοι δὲ καὶ θεοσημείας τισὶν, ἐπισκόποις τε καὶ μοναχοῖς ἐντετυχηκότες, ἄμεινον εἶναι Χριστιανίζειν ᾑροῦντο. Ἔνθεν τοι καὶ πολλοὶ δῆμοι καὶ πόλεις ὅλαι μετερρυθμίζοντο· ὡς δὴ καὶ τὸ Γαζαίων ἐπίνειον, ὃ Μαιουμᾶς καλεῖται, δυσιδαιμονοῦν τὰ μάλιστα πρότερον, ἀθρόον μετέβαλε πρὸς ἡμᾶς· ὃ καὶ τῆς ἀθρόας μεταβολῆς ἀμειβόμενος, πολλῆς ἠξίου τιμῆς· καὶ πόλιν εἶναι ἐκῆρυττε, Κωνσταντίαν κατονομάζων, ἀνὶ τῶν παίδων τὸν χῶρον τιμῶν τῇ θρησκείᾳ. Τὴν ἴσην δ' εἵλητο τάξιν καὶ ἡ παρὰ Φοίνιξι Κωνσταντίνα ἐπικληθεῖσα, διὰ τὸ σέβας τὴν τοῦ βασιλέως ἐπιγραψαμένη ἐπωνυμίαν. Πολλαὶ δὲ καὶ ἄλλαι τῶν πόλεων αὐτόματοι πρὸς τὸ θρησκεύειν ἠπείγοντο τὰ ἡμέτερα· ἐκόν-

τες τε τὰ ξόανα καὶ τὰ παρ' αὐτοῖς κατέστρεφον ἱερὰ, καὶ εἰς ἐκκλησίας Θεοῦ μετερρύθμιζον. Οὕτω δὲ τῆς Ἐκκλησίας ἐπιδιδούσης, πᾶσαν διελάμβανε τὴν οἰκουμένην καὶ διὰ τῶν βαρβάρων χωροῦσα ἡ πίστις. Οὐ γάρ τοι τὰ περὶ τὸν ποταμὸν Ῥῆνον μόνον τὰ Χριστιανῶν ἡσπάζοντο, ἀλλὰ καὶ Γαλάται καὶ Κελτοὶ, οἳ τελευταῖοι τὸν Ὠκεανὸν προσοικοῦσιν· οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ Γότθοι καὶ ὅσα ὅμορα τούτοις ἀμφὶ τὸν Ἴστρον ᾤκουν, οὐ πάλαι τὴν εἰς Χριστὸν ζεξάμενοι πίστιν, ἐξ ἀγρίου διαίτης πρὸς τὸ λογικόν τε καὶ ἥμερον μεθηρμόζοντο. Ὡς δὲ λόγος εἰπεῖν, βαρβάροις ἅπασι πρόφασις μία ἐγένετο τὰ Χριστιανῶν ἐλέσθαι, οἱ μεταξὺ Ῥωμαίων καὶ ἀλλοφύλων γενόμενοι πόλεμοι ἐπί τε τῆς Γαλιήνου βασιλείας, καὶ καθεξῆς· πλῆθος γὰρ σύμμικτον τὴν ἔω περαιωθὲν, τὰ ἐκείνῃ κατέδραμον· καὶ ἄλλοι ἀλλαχῇ τῶν βαρβάρων ταυτὸν εἰργασμένοι, τοῖς ἀγχιθύροις Ῥωμαίοις ἐπέστησαν. Λείαν δὲ πεποιημένοι πλείστην, πολλοὺς καὶ τῶν ἱερέων αἰχμαλώτους ἠγάγοντο· ὧν ἰωμένων τὰς ἐν τοῖς ἔθνεσι νόσους, καὶ δαίμονας ἐλαυνόντων, τῇ ἐπικλήσει μόνῃ Χριστοῦ, βιοτήν τε φιλόσοφον καὶ ἄμωμον ἐπιδεικνυμένων, οἱ κατὰ χώρας βάρβαροι, τῆς τε ἀρετῆς καὶ τῶν παραδόξων ἔργων τοὺς ἄνδρας θαυμάσαντες, συνεῖδον τὸ δέον· καὶ Θεὸν ἱλεωσάμενοι δι' αὐτῶν, τὸ κρεῖττον εἵλοντο θεραπεύειν. Καὶ ὅτῳ ἐκείνοις τὸ πρακτέον εἰσηγουμένοις ἐπείθοντο· βαπτιζόμενοί τε, τὴν ἀκραιφνῆ διδασκαλίαν ἠσπάζοντο, καὶ τέλος ἐκκλησίας ἀνῳκοδόμουν.

bant. Quemadmodum Gazæorum navale, quod Majuma dictum erat, maximeque antehac dæmonum cultui addictum fuerat, totum se ad nos contulit. Cujus ut communem et universam transitionem remuneraretur, magnum illi habuit honorem. Urbem enim esse promulgavit, Constantiamque cognominavit, propter religionem, locum eum unius ex liberis suis nomine cohonestans. Idem consecuta est quæ apud Phœnices Constantina est vocata : nam eamdem ob causam imperatoris ipsius ei inditum est nomen. Multæ quoque et aliæ urbes sua sponte ad sacra nostra colenda sunt adductæ, quæ et simulacra sua libentes everterunt, et templa in ecclesias Dei commutarunt. Talibus incrementis cum Ecclesia augeretur, professio fidei etiam per barbaras nationes peragrans omnem occupavit orbem. Non tantum enim qui ad amnem Rhenum sunt populi, Christianam religionem susceperunt, sed etiam Galli et Celtæ, qui ultimi ad Oceanum habitant; Gothi quoque et finitimæ eis nationes, ad Istrum colentes, non ita pridem fidem in Christum complexæ, ex vita agresti ad humanitatem et mansuetudinem se composuerunt. Atque ut verum dicam, Barbaris omnibus, ut Christianismum complecterentur, una occasio fuit : inter Romanos et exteros populos bellum subinde gestum, sub Galieni imperio et deinceps. Multitudo siquidem varia permista in Orientem transiens, cum orbis partem prædabunda peragravit : atque alii aliunde Barbari idem facientes, in finitimos excurrerunt Romanos : **604** atque ibi plurimam prædam agentes, multos quoque ex sacerdotibus captivos abduxerunt. Qui apud eas nationes, cum morbos curarent, dæmonesque sola Christi invocatione exigerent, et integros prorsus atque irreprehensibiles vitæ mores exhiberent, Barbari passim viros eos propter virtutem et admiranda opera veneratione prosequentes, quid eos facere deceret, ab eis cognoverunt : Deoque per illos conciliato (1), cultum Numinis meliorem secuti, sinceramque doctrinam complexi sunt, ac postremo ecclesias quoque construxerunt.

ΚΕΦΑΛ. ΛΔ'.

Περὶ τῶν Ἰβήρων, ὅπως εἰς τὴν εὐσεβῆ πίστιν ἐφωδηγήθησαν.

Ὥσπερ δὲ καὶ Ἴβηρες· ἔθνος δὲ τοῦτο βάρβαρόν τε καὶ μαχιμώτατον, τὰ Χριστιανῶν κατησπάσαντο, Κωνσταντίνου τὴν αὐτοκράτορα Ῥωμαίοις διέποντος. Οἰκεῖ δὲ τὸ ἔθνος τοῦτο τὰ ἐνδότερα τῆς Ἀρμενίας πρὸς Ἄρκτον καὶ πρὸς τὸν Εὔξεινον ἀπονεύοντα τόπον, ἄποικοι ὄντες τῶν ἐν Ἱσπανίᾳ Ἰβήρων. Ἠγήσατο δὲ τῆς θρησκείας αὐτοῖς γυνή τις αἰχμάλωτος· ἣ τά τε ἄλλα καὶ σώφρων οὖσα, οὐδ' ἐν αἰχμαλωσίᾳ καθυφῆκέ τι τῆς φιλοσόφου διαίτης, καὶ τῆς θεοσεβοῦς πολιτείας. Νύκτωρ γὰρ καὶ μεθ' ἡμέραν πολλήν τινα ἄσκησιν ἐπεδείκνυτο· βαθείᾳ τε συνέζη νηστείᾳ, καὶ συντόνοις ἐκέχρητο προσευχαῖς. Οἱ δὲ βάρβαροι τὸ ξένον τῆς διαίτης ὁρῶντες ἐθαύμαζον τὰ πραττόμενα, καὶ ὅτου χάριν τοιαῦθ' αἱρεῖται διαπονθάνοντο. Ἡ δ' ἀφελῶς οὕτωσὶ καὶ ἁπλῶς οὕτω χρῆναι σέβειν Χριστὸν τὸν τοῦ Θεοῦ

CAPUT XXXIV.

De Iberis, ut ii ad piam Christianæ fidei professionem sint adducti.

Sicuti et Iberi (2), gens barbara et bellicosa, Christiani facti sunt, Constantino Romanum imperium administrante. Habitat autem hæc natio interiore Armeniæ parte, ad septentrionem et Euxinum versus. Sunt autem Iberorum in Hispania coloni. Præiit eis in religione colenda captiva quædam mulier : quæ cum alias semper pudice casteque vixerat, tum captiva quoque nihil de pietate sanctioreque instituto remisit. Nam diu noctuque pietatis exercitia exhibebat, jejuniis plurimum vacabat, continueque precationibus insistebat. Itaque Barbari novo vitæ instituto viso, eam admirari, et quanam de causa hoc sic faceret, percontari. Illa porro candide et simpliciter (3) sic Christum Filium Dei coli oportere, dicebat. Tum Barbari et nomine et religione ejus qui sic coleretur audito,

(1) Socrat. lib. I, cap. 20.
(2) De Iberibus Plin. lib. VI, cap. 4 et 10.
(3) Sozom. lib. II, cap. 6 et sequent.

obstupuerunt. Interea accidit, ut regis filius etiamnum infans, graviter ægrotaret, et mater patrio quodam more ad alias eum mitteret mulieres, quo facilius remedium mali reperiri posset. Ut autem puer a nutrice circumlatus est, neque meliuscule habuit, tandem etiam ad captivam illam est deportatus. Quæ in multorum præsentia, nihil sane ex materia aliqua compositi remedii admovit, neque enim se quidquam ejusmodi scire affirmavit, **605** sed puero in linteolo, quod ei e pilis contextum erat, jam lacerum, reposito, simplicem ei fecit medicinam, nomine Christi super eo invocato. Et ecce qui in ea erat exspectatione ut protinus moreretur, quamprimum precatio est facta, liber a periculo fuit. Ex eo tempore præclara ejus mulieris fuit fama, matrique pueri et aliis feminis innotuit. Nec ita multo post, et eam ipsam pueri matrem incurabili oppressam morbo, eodem restituit modo: eamque est hortata, ut deinceps ei divinum præstaret cultum, gratiamque haberet, qui bonorum conciliator, veræque sanitatis, vitæ, et regni ipsius sit dator. Eum esse Christum, verum Verbum. Et postea quotidie ad eam frequentans, salutaria ei veræ pietatis exhibuit medicamenta. Quapropter regina re ipsa dictorum veritate in se ipsa cognita, mulierem in magno habuit honore. Sedenim rex cum e conjuge et celeritatem et rationem remedii intellexisset, donis captivam munerari voluit. At illa nihil sibi opus ejus pecuniis esse dixit, cui abunde in Christo suppeterent opes omnes: sibique ingentis muneris loco fore, si et ipsi eumdem Numinis cultum complecterentur. His illa dictis, munus satis grande ad regem remisit. Quem deinde sensim quodammodo uxor persuadebat, pulchrum errorem ei suadens, diverso prorsus quam olim Eva fuerit, animata modo. Colendum enim esse admonebat eum, quem mulier illa annuntiaret Deum; magnum quippe illum, qui facillime quæ vellet faceret, regna in placido atque quieto statu conservare, obscuros illustrare ac locupletare, humiles subito magnificare, et quosvis in rebus adversis salvare posset. Hæc cum sic uxor commemoraret, Iberiæ princeps, flectebatur ille quidem verbis, tamen ancipiti cogitatione distrahebatur. Suspectas enim habebat res novas, et præterea immutare verebatur patria instituta. Porro venatum aliquando cum familiaribus suis est profectus, et ecce densa nebula e montibus diffusa, tenebras ingentes adduxit: opacitatemque silvæ condensans, diem convertit in noctem. Perangusta venatio erat, et iter impeditum et impervium. Metuebant sibi omnes, et quo quemque sors tulit, sunt dispersi. Nec minus et rex ipse solus pererrans, patrios invocabat deos. **606** Ut autem nihil de ea calamitate est remissum, pro eo atque fieri solet, cum homines inopinatis opprimuntur casibus, captivæ illius Dei memoria in mentem ei venit: constituitque adeo ipse secum, culturum se eum deinceps, si malum præsens discussisset. Hoc sic decreto,

Υἱὸν εἰσηγεῖτο. Οἱ δ' ἀκούοντες τό τε ὄνομα καὶ τὴν θρησκείαν τοῦ τιμωμένου, ἐν ἐκπλήξει πεποίηντο. Τούτων γινομένων, συνέβαινε τὸν τοῦ βασιλέως υἱὸν ἔτι νήπιον ὄντα δεινῶς ἀσθενεῖν. Ἔθει δέ τινι ἐγχωρίῳ τὸν παῖδα ἡ μήτηρ παρὰ ταῖς ἄλλαις ἔπεμπε γυναιξίν, ὡς ἄν γ' εὐπόριστος ἡ τοῦ κάμνοντος ἀπαλλαγὴ γένηται. Ὡς δὲ περιαχθεὶς ὁ παῖς ὑπὸ τῆς τροφοῦ, οὐδαμῆ τὴν ἀπαλλαγὴν εὗρισκε, τέλος ἐπὶ τὴν αἰχμάλωτον ἄγεται. Ἡ δὲ παρουσίᾳ πολλῶν οὐδέν τι τῶν ἐξ ὕλης ἐπιπλάστων φαρμάκων προσῆγε· μηδὲ γὰρ εἰδέναι διετείνετο· ἀνακλίνασα δὲ κατὰ τὸ ἐκ τριχῶν ἐκείνῃ προσὸν διερρυηκὸς ὕφασμα, ἁπλοῦν προσῆγεν αὐτῷ φάρμακον, τὴν κλῆσιν ἐκείνῳ ἐπᾴδουσα τοῦ Χριστοῦ. Καὶ ὁ ἥδη τεθνηξέσθαι προσδοκώμενος παραχρῆμα, γενομένης εὐχῆς, ἐξάντης ἦν τοῦ δεινοῦ. Ἐξ ἐκείνου δ' ἐν φήμαις ἦν ἡ γυνὴ, γνώριμός τε τῇ μητρὶ καθίστατο τοῦ παιδὸς, καὶ ταῖς ἄλλαις γυναιξὶ τῶν βαρβάρων. Οὐ πολλῷ δ' ὕστερον καὶ αὐτὴν ἐκείνην τὴν μητέρα τοῦ παιδὸς ἀνιάτῳ πάθει γενομένην κατάσχετον τὸν ἴσον τρόπον διέσωζε· παρῄνει τε τοῦ λοιποῦ ἐκείνῃ τὸ σέβας νέμειν καὶ τὴν χάριν ἔχειν, ὃς τῶν ἀγαθῶν ἐστι πρύτανις καὶ τῆς ἀληθοῦς, ὑγείας ὁστῆρ, καὶ ζωῆς καὶ βασιλείας αὐτῆς. Τοῦτον δ' εἶναι Χριστὸν, τὸν ἀληθῆ Λόγον. Ἔπειτα καθ' ἑκάστην φοιτῶσα, τὰ ῥωστικὰ τῆς εὐσεβείας προσῆγεν αὐτῇ φάρμακα. Ἡ μὲν οὖν βασιλὶς, πεῖρα τοῖς ἐπ' αὐτῇ γεγενημένοις τάλιθὲς διαγνοῦσα τῶν λόγων, τὰ Χριστιανῶν ἐπρέσβευεν ἤδη, καὶ ἐν ὑπερβαλλούσαις τὴν ἄνθρωπον ἦγε τιμαῖς. Βασιλεὺς δὲ τὸ τάχος καὶ τὸ τῆς ὑγείας φάρμακον παρὰ τῆς γαμετῆς μαθὼν, δώροις ἀμείβεσθαι ἤθελεν. Ἐκείνη δὲ μὴ δεῖν αὐτοῦ χρημάτων ἔλεγεν· ἔχειν γὰρ ἁρκοῦντα πλοῦτον Χριστόν· καί γ' ἐν δώροις εἶναι μεγάλοις εἴγε καὶ αὐτοὶ ἕλοιντο ἐπίσης θρησκεύειν. Ταῦτα λέγουσα, ὄπισθεν τὴν δόσιν, ἀδρόν γε οὖσαν, ἀνέπεμπεν. Ἐνῆγε δὲ αὐτὸν ἡρέμα πως τὸ ἐξ ἐκείνου ἡ γαμετὴ, παραπεῖθουσα τὴν καλὴν ἀπάτην κατ' ἀντίπαλον τῇ Εὔᾳ διαπεμπομένη· ὑπανθεῖ γὰρ σέβειν ὃν ἡ γυνὴ καταγγέλλει Θεὸν, μέγαν τε ὄντα, κἀκ τοῦ ῥᾴστου ἔχοντα ὅπως ἂν ἐθέλοι ποιεῖν· βασιλείας τε ἐν τῷ καθεστῶτι μένειν, τούς τ' ἀδόξους ἐπιφανεῖς καθιστᾷν· καὶ ἱκανῶς ἔχειν τοὺς μικροὺς ἀθρόον μεγάλους ποιεῖν, κἂν τοῖς δεινοῖς διασώζειν. Εὖ τοίνυν οὕτω λεγούσης τῆς γυναικὸς, ὁ τῆς Ἰβηρίας ἡγούμενος ἐμαλάσσετο μὲν τοῖς λόγοις· ἀμφίβολος δ' ἦν, ὑπειδόμενός νεωτερίζειν, αἰδούμενός τε ἄλλως μεταλλάσσειν τὰ πάτρια. Καὶ δή ποτ' ἐξελθὼν σὺν ἅμα τοῖς ἀμφ' αὐτὸν, ἐθήρα. Ὀμίχλη δέ τις βαθεῖα καταχυθεῖσα τοῖς ὄρεσι, σκότος ἐποίει βαθύ· καὶ τὸ συνηρεφὲς τῆς ὕλης ἀποφράξαν, νύκτα τὴν ἡμέραν εἰργάζετο. Ἄπορος δ' ἦν ἡ θήρα, καὶ ἡ ὁδὸς ἀδιέξοδος. Δείσαντες δ' ἕκαστος ὅπη ἔτυχεν ἐσκεδάννυντο. Ἐπίσης δὲ καὶ ὁ βασιλεὺς ἀλώμενος μόνος, τοὺς πατρίους ἐπεκαλεῖτο θεούς. Ὡς δ' οὐδὲν ἦττον ἦν τὸ δεινὸν, οἷα φιλεῖ γίνεσθαι, ἀπροσδοκήτοις ἐμπεσὼν, τὸν τῆς αἰχμαλώτου ἐνενόει Θεόν· καὶ κατὰ νοῦν τοῦ λοιποῦ σέβειν ἐκεῖνον διενοεῖτο, εἰ τὸ παρόν γε διαδράσοι κακόν. Ταῦτ' εἰ;

νοῦν βαλλομένῳ, τὸ μὲν σκότος εὐθὺς ἐλύετο· λαμπρὰ δ' αἰθρία μετέβαλλε, τῆς ἀκτῖνος προσβαλλούσης τῇ ὕλῃ. Καὶ χαίρων ἐπὶ τὸν οἶκον ἐλθὼν, τῇ γυναικὶ τὸ συμβὰν ἡδέως κατέλεγε. Καὶ αὐτίκα τὸ γύναιον μετεστέλλετο· καὶ τίνα τρόπον θρησκεύειν θερμότερον ᾖτει διδάσκεσθαι. Τῆς δ' εἰσηγουμένης, ὅσα γε ἦν εἰκὸς λέγειν, τοὺς ὑπ' αὐτὴν ἀθροίσας, ἐπὶ κοινοῦ τῷ πλήθει δημηγορῶν, τὰς διὰ τῆς αἰχμαλώτου γεγενημένας τῷ ἐκείνου οἴκῳ εὐεργεσίας ἐξήγγελλε. Μήπω δὲ μυηθεὶς τὰ τοῦ δόγματος, τοῖς ὑπηκόοις μετεδίδου τὰ τῆς βουλῆς· καὶ ἄρδην τὸν Χριστὸν ὁμοῦ σέβειν φιλοτίμως ᾐροῦντο. Καὶ τάχος ὅσον τῆς γυναικὸς τὸ σχῆμα διαγραψάσης, ἐκκλησίαν ἀνίστων περιφανῆ. Κἀκεῖνος μὲν τοὺς ἄνδρας, ἡ δὲ γυνὴ σὺν τῇ αἰχμαλώτῳ τὰς γυναῖκας σπουδαίως ἐπὶ τὴν θρησκείαν ἐνῆγον. Περικύκλῳ δὲ καὶ περίβολον ἔβαλον. Ἐπεὶ δὲ καὶ τοὺς κίονας σχοινίοις δή τισιν ἀνιμῶντες ταῖς βάσεσιν ἥδραζον, ὁ μὲν πρῶτος καὶ δεύτερος κίων εὐπετῶς κατὰ χώραν ἐγένετο· τῷ δὲ τρίτῳ δυσχερὴς ἦν καὶ ἐργώδης ἡ στάσις. Οὔτε γὰρ ἐπῆρκει τέχνη τῷ μηχανήματι, οὔτε μὴν τῇ βίᾳ τῶν ἑλκόντων ὑπήκοος ἦν, καὶ ταῦτα πολλῶν ἐφελκομένων τοῖς μηχανήμασιν. Ὡς δ' ἐπεγένετο νὺξ, οἱ μὲν ἄλλοι πάντες οἴκαδε ἦσαν· μόνη δὲ ἡ αἰχμάλωτος τῷ χώρῳ παρέμενεν, εὐχαῖς ἱλεουμένη τὸ θεῖον, ὡς ἂν εὐχερὴς ἡ στάσις τῷ κίονι γένοιτο. Ἄχρι γὰρ τοῦ μέσου ὀρθωθεὶς, ἐγκάρσιος ἔμενε, τῆς ἄλλης ἀρχῆς προσερεισθείσης τῆς καὶ πάμπαν ἀκινήτου μενούσης. Τοῦτο δὲ προὐχώρει, ἵν' ᾖ τοῖς Ἴβηρσι τὰ πρότερα βέβαια καὶ τὰ περὶ τὸ θεῖον μᾶλλον ἐν ἀσφαλεῖ κατασταίη. Περὶ γὰρ τὴν ἕω εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἰόντες, θαυμάσιον οἷον καὶ ὀνείρῳ προσεοικὸς ἄντικρυς καθεώρων. Ὁ γὰρ πρὶν ἀκίνητος κίων ὀρθὸς ἦν σμικρῷ διαστήματι, ὑπεράνω τῆς ἰδίας βάσεως αἰωρούμενος. Ἐν ἐκπλήξει δὲ πάντων γεγενημένων, καὶ τὸν Χριστὸν μόνον ἀληθινὸν ὁμολογούντων Θεὸν, ἐπ' ὄψει πάντων ἠρέμα διολισθήσας αὐτόματος, καὶ κρεῖττον τέχνης προσηρμόσθη τῇ βάσει. Ἔπειτα δὲ καὶ οἱ λοιποὶ κίονες εὐχερῶς ἐστηρίζοντο. Οἱ δ' Ἴβηρες ἐντεῦθεν σπουδῇ τῇ πάσῃ τὸ ἔργον ἐτέλουν. Ὑποτιθείσης δὲ τῆς αἰχμαλώτου πρέσβεις πέμποντες Κωνσταντίνῳ, σπονδὰς ᾔτουν, καὶ συμμαχεῖν ᾐροῦντο Ῥωμαίοις. Ἀνθ' ὧν ἱερέας καὶ Θεοῦ λειτουργοὺς τῷ ἔθνει ἐδέοντο καθιστᾶν. Τῶν δὲ πρέσβεων ἐπὶ κοινοῦ τὰ παρ' ἐκείνοις γενόμενα διελθόντων, καὶ ὡς ἕτοιμοι εἶεν πανδημεὶ σέβειν Χριστὸν τὸ πᾶν ἔθνος, ὑπερφυῶς ἥδετο βασιλεύς· καὶ τάχος ὅσον ὀπίσω ἀνέπεμπε τοὺς πρέσβεις τὰ κατὰ γνώμην ἐκείνοις ἅπαντα διαπεπραγμένος. Καὶ τοῦτον τὸν τρόπον Ἴβηρες τὸ κατὰ Χριστὸν ἠσπάσαντο κήρυγμα· καὶ εἰσέτι νῦν προϊόντι χρόνῳ ἐπιμελῶς ἐξέχονται τοῦ σεβάσματος.

A caligo statim solvitur, et serenitas ampla radiis in silvam conjectis succedit. Itaque lætus domum redit : uxori, quod acciderat, suaviter recenset : mulierculam illam acciri statim jubet, seque ab ea de cultus ejus ratione doceri ardentius petit. Atque illa, cum quæ par opusque fuerat dixisset, confestim ipse suos convocat : et orationem pro concione ad eos habens, beneficia quæ captiva illa in domum ejus contulisset, commemorat : et quamvis nondum dogmate nostro initiatus, populis tamen suis voluntatem suam exponit. Et illi universi simul cultum Christi ambitiosa alacritate complectuntur (1). Ac primo quoque tempore descriptione a muliere facta, ecclesiam sane quam celebrem erigunt. Atque ipse quidem viros, conjux vero una cum captiva B mulieres magno studio ad religionem adducebant. Et jam parietes circumcirca exstruxerant. Postquam autem columnas quoque funibus quibusdam sursum trahentes, locis suis collocabant, una quidem et altera columna facile sedem suam obtinuere. In tertia vero difficilis admodum et laboriosa fuit collocatio ; neque enim ars conatui sufficiebat, neque robur trahentium quidquam proficiebat : et permulti erant, qui illam machinis attraherent. Supervenit nox, et alii omnes domum quisque petiere : sola autem captiva mulier in eo loco permansit, precibus Deum implorans, ut facilis columnæ in basi sua redderetur repositio. Nam illa ad medium usque erecta, obliqua consistebat, parte altera sublata, immobili prorsus permanente C altera. Factum id, ut Iberibus priora incepta firmiora, et quæ deinceps de Numinis cultu statuerent, certiora essent. Diluculo namque proximo ad ecclesiam venientes, veluti miraculum et somnio prorsus simile quiddam viderunt. Quæ etenim prius immobilis fuit columna, directa parvo intervallo supra basim suam suspensa persistebat. Et illa consternatis omnibus, et Christum solum verum Deum profitentibus, in conspectu omnium paulatim sua sponte se demittens, melius quam ars ulla efficere queat, loco suo est adaptata. **607** Postea vero et reliquæ columnæ facile collocatæ atque firmatæ sunt. Atque Iberes deinde studio omni opus id absolverunt : cohortante etiam ea ipsa captiva, D legatos ad Constantinum misere, qui fœdus cum eo paciscerentur, societatemque belli cum Romanis facerent, ac pro eis rebus genti ei sacerdotes atque Dei ministros dari orarent. Qui cum publice quæ apud eos acta fuerant, et quam paratus esset populus is universus ad Christum colendum exponerent, mirandum in modum ea legatione delectatus est imperator. Et quam potuit celerrime, rebus quas petierant omnibus ex eorum voluntate confectis, oratores ipsos domum remisit. Hoc modo Iberes prædicationem Christi susceperunt, et toi annorum lapsu nunc etiam magno studio in religionis cultu acquiescunt.

(1) « Regis ad exemplum totus componitur orbis. » (Claudian.) « Vita principis censura est, eaque perpetua. Ad hanc dirigimur, ad hanc convertimur. » (Plin. Jun.)

CAPUT XXXV.

Ut etiam interioris Indiæ populi Christianismum sint amplexi, et natio itidem Armeniorum.

Sub ejusdem imperio, et interiorum quam qui ad nos vergunt, Indorum gens, quæ Bartholomæi doctrinæ expers permanserat, a sacerdote quodam Frumentio instituta, sacri dogmatis particeps est facta. Ne quis autem putet, Christianismum ab hominibus provenire : id vel ex eis qui apud Indos fuere Christianis, facile est cognoscere. Indi autem Sabæi primum, deinde etiam Homeritæ sunt appellati. Nationem eam ex Abraham et Cetura prognatam, regionemque eam quam Græci magnam et felicem Arabiam nominant, esse, extremumque Oceanum fines ejus pertingere dicunt : cujus metropolis et primaria urbs est Sabba (1) : unde ad Solomonem, fama obtinet, advenisse reginam illam Austri. Gens ipsa circumciditur, ac soli, lunæ, aliisque ejus regionis incolis dæmonibus sacrificat. Immista ei quoque est non exigua Judæorum multitudo. Hanc regionem philosophus quidam Meropius Tyrius (2), cognoscere et perspicere volens, veteres sapientes Platonem, Empedoclem, et Democritum, qui visendorum locorum gratia, longinqua usi sunt navigatione, maximeque **608** propinquiorem Metrodorum, qui Indos perlustravit, imitatus, assumptis adolescentibus duobus genere sibi propinquis, et Græcæ linguæ non imperitis (liberalibus enim artibus eos erudierat), eo est profectus. Atque ibi quibus opus erat rebus perspectis, jam in reditu erat, Ægyptia vectus nave. Propter penuriam autem sive aquæ, seu alterius necessariæ rei, ad portum quemdam appulere. Evenerat tum, ut fœdus et pax inter Romanos et Indos pacta solveretur. Atque Indi alicunde incursione in eos acta, cum alios plerosque, tum ipsum philosophum interemere. Pueros autem, ut pote ætate tenera, captos regi suo dono abduxere. Et ille juniorem quidem, Ædesii ei nomen erat, ministerio vini miscendi, Frumentium autem arcano regiarum litterarum et pecuniarum curandarum muneri (ingeniosum namque, et ad hujusmodi munia obeunda idoneum esse cognoverat) præfecit. Et cum annis pluribus egregiam ei fidem præstitissent, moriens rex, uxore et tenero filio relicto, diuturnam illorum benevolentiam libertate data compensavit, et quocunque loco esse vellent, migrandi eis potestatem permisit. Itaque illi Tyrum, quæ patria eis erat, redire properabant. At Indorum regina, quod tener admodum filius esset, eos, ut aliquod adhuc ad tempus, pueri regnique curatores constituti, donec ille major fieret, ibi manerent, rogavit. Obsequuntur illi ; verebantur enim heræ optata rejicere : et Indorum regnum, quoad potuere, administrant. Et magis penes Frumentium summa

(1) Plin. lib. vi, cap. 25.

ΚΕΦΑΛ. ΛΕ'.

Ὡς καὶ τὰ ἐνδότερα τῶν Ἰνδῶν ἔθνη τὸν στεφανισμὸν παρεδέξαντο· ἔτι δὲ καὶ τὸ μεσίων ἔθνος.

Ἐπὶ δὲ τῆς αὐτῆς βασιλείας καὶ τὰ ἐν τῶν καθ' ἡμᾶς Ἰνδῶν ἔθνη, ὅσα δὴ τῆς Βαρθολομαίου διδασκαλίας ἀπείρατα μεμενήκασιν, ὑπὸ ἱερεῖ, Φρουμεντίῳ τοὔνομα, καθηγητῇ αὐτῶν μένῳ, τῆς ἱερᾶς διδασκαλίας μετέσχον. Ὡς ἂν τισι δοκοίη τὸν Χριστιανισμὸν ἐξ ἀνθρώπων εἶναι, καὶ ἐκ τῶν παρ' Ἰνδοῖς γενομένων μαθεῖν εὑρετές. Οἱ δ' Ἰνδοὶ Σάβαι μὲν τὸ ἀνέκαθεν λοῦντο· Ὠμηρῖται δὲ ἐκλήθησαν ὕστερον. ἐκ Χεττούρας τῷ Ἀβραὰμ γεννωμένων τ Τὴν δὲ χώραν αὐτῶν εἶναί φασιν, ἣν Ἕλληνες λην Ἀραβίαν καὶ εὐδαίμονα ὀνομάζουσιν. Ἐ ἐξωτάτω δὲ Ὠκεανὸν καθήκειν ταύτης τὰ τέρ ἧς ἡ μητρόπολις, ἡ Σαβά, ἐξ ἧς Σολομῶντι γεγονέναι λόγος· ἔχει τὴν τοῦ Νότου βασίλ Ἐμπεριτόμων δὲ τὸ ἔθνος· Ἡλίῳ τε καὶ Σελή δαίμοσιν ἄλλοις ἐπιχωρίοις θύει. Ἀναπέφυ αὐτοῖς καὶ Ἰουδαίων οὐκ ἐλάχιστον πλῆθος. Τ τοίνυν Μεροπιός τις φιλόσοφος Τύριος ἱστ σπουδὴν θέμενος, μιμησάμενος μὲν καὶ τοὺς σοφοὺς, Πλάτωνα καὶ Ἐμπεδοκλῆν καὶ Δημόκ κατὰ θέαν τόπων πλοῦν στειλαμένου· μα μάλιστα δὲ τὸν προσεχῆ Μητρόδωρον τὰ κατ δοὺς ἱστορήσαντα, δύο τινὰ μειράκια συμπαρ δῶν γένει προσήκοντα, καὶ Ἑλληνικῆς οὐκ ἀ διαλέκτου (ἐλευθερίων γὰρ διὰ λόγων ἦγεν τοῦ πρόσω ἠπείγετο. Καὶ δῆτα ὅσα γ' ἐχρῆν ῥήσας, ἐπανόδου εἶχετο, Αἰγυπτίᾳ καταπλέω Κατὰ δὲ χρείαν ὕδατος ἢ καί τινος ἄλλου τῶν καίων λιμένι προσορμίζει τινί. Συμβὰν δὲ καῦτα τὰς μεταξὺ Ῥωμαίων τε καὶ Ἰνδῶν σπᾶσθαι σπονδάς, Ἰνδοὶ πόθεν ἐκβραμόντες, νουσι μὲν ἅπαντας· καὶ αὐτὸν δὲ τὸν φιλ διεχρήσαντο. Τοὺς δὲ παῖδας ἅτε νέους ζωγρ τες, δῶρον τῷ σφῶν προσάγουσι βασιλεῖ. Τ τὸν μὲν νεώτερον, Αἰδέσιος ἦν αὐτῷ ὄνομα, οἰνοχοεῖν καθίστα· τὸν δὲ Φρουμέντιον τῶν λικῶν γραμμάτων ταμίαν εἶχε, καὶ τῶν χρη ἐπίτροπον. Ἐχέφρονα γὰρ εἶναι, καὶ τὰ τ διακονεῖν ἐγίνωσκεν ἱκανώτατον. Χρόνῳ δὲ π τὰ πιστὰ οἱ παρεσχηκότας, τελευτῶν ἐπὶ γ καὶ ἀπαλῷ παιδὶ ἐλευθερίᾳ τὴν μακρὰν ἡμ εὔνοιαν, καὶ ὅπη δὴ βουλομένοις διατρίβειν, ἀ Οἱ μὲν οὖν εἰς Τύρον ἔσπευδον ἐπανήκειν, ἔθ καὶ πατρίδος ἦσαν· ἡ δὲ βασιλὶς τῶν Ἰνδῶ κομιδῇ νέου τοῦ παιδὸς ὄντος ἐδεῖτο παρ' μένειν χρόνον εἰς ἐπιτρόπους τῆς ἀρχῆς καὶ μένους τῷ νέῳ, ἕως οὗ ὁ παῖς ἀνδρωθείη. Κα θονται μὲν ἐκεῖνοι· ἠδοῦντο γὰρ ἀντιβολοῦσα δίσποιναν παραιτήσασθαι· καὶ τὴν ἡγεμο.ία δῶν ὡς ἐγχωροῦν ἐπετρόπευον. Καὶ μᾶλλον μέντιος ἐπὶ τῶν ὅλων ἦν· ὃς Θεοῦ γε οἶμαι θίζοντος, εἴ τινές εἰσι παρ' Ἰνδοῖς Χριστιανοὶ

(2) Socrat. lib. i, cap. 19.

ρεύνα, ἢ Ῥωμαῖοι τῷ πλῷ ἐπιχωριάζοντες. Εὑρί- A rerum erat : qui, ut equidem puto, instigante Deo, si quid apud Indos Christiani, aut qui navibus eo frequentarent Romani essent, diligenter perscrutabatur. Eos inventos perhumaniter accepit, locisque, Christianorum more, suis cum eis oravit. Atque ea progressus via, orationis domum construxit : et quosdam ex Indis sacris nostris instituens, precationibus operari docuit, et religionem profiteri hortatus est. Et filius regis jam ephebus erat. Atque illi quamvis, ut manerent, plurimum cogerentur, attamen et cum regis et cum matris ejus bona venia in patriam suam rediere. Et Ædesius quidem Tyri, propter propinquos suos, postea presbyterii assumpsit dignitatem. Frumentius vero, Phœnicia relicta, Alexandriam se contulit : **609** B atque ad Athanasium cum venisset, qui nuper admodum ad sacra Ecclesiæ gubernacula pervenerat, res Indorum ei exposuit, et ut proclives paratique ad Christianismum suscipiendum essent ostendit. Et insuper, non despiciendam esse tam opportune oblatam venationem, sed episcopum eo et clerum illis quamprimum mittendum esse supplicavit. Athanasius porro verbis eis in animo suo perpensis, episcopis, qui tum Alexandriæ aderant, advocatis, non alium aptiorem magisque idoneum ad cultum divinum ibi adaugendum judicavit esse, quam eum ipsum, qui primus semina Christianorum communionis apud eos jecisset. Atque ille persuasus, episcopatum suscepit ; et in regionem Indorum reversus, præco Evangelii istic omnibus factus est. C Tantopere vero eum laudatum esse ferunt, ut parem cum apostolis laudem et honorem tulerit. Clarissimum enim eum Deus reddidit, prodigiis et miraculis insignibus exornans. Et locupletem nactus gratiam, plurima Deo constituit templa, medicusque animarum juxta et corporum incurabilium diuturna sanavit vulnera. Hæc Rufinus memoriæ prodidit, qui se Ædesium Tyri convenisse refert. Et ad hunc quidem modum sacerdotalis dignitas et administratio apud Indos est instituta : unde deinceps divinum dogma finitimas quoque regiones pervasit. Eisdem fere temporibus Armenios itidem Christianam religionem complexos esse audivi. Cum enim Gregorius ille (1), qui miraculis edendis clarus fuit, multa a Tiridate propter D Christum passus, et post multas variasque malorum species ad quatuordecim annos foveæ cœnosæ et caligino-æ inclusus esset, Tiridates ipse ejus gentis princeps, cum domo sua tota, et cum optimatibus, divinæ iræ vindictam est expertus. Ad vitam enim simul et formam porcorum redacti, seipsos devorabant. Sedenim ex fovea illa extractus divus Gregorius, uno signo omnibus Christum colere persuasit : et sulla forma atque vita liberatos, institutum nostrum complecti coegit, delubra eis construxit, sacra arcani et mystici sacrificii cele-

σκων δὲ, φιλοφρόνως τε ὑπεδέχετο· καὶ ἰδιάζουσι τόποις, ᾗ ἔθος Χριστιανοῖς, συνηύχετο. Ὁ δ' ὧδε προϊὼν, εὐκτήριον οἶκον ἀνῳκοδόμει. Καί τινας τῶν Ἰνδῶν κατηχῶν, εὐχὰς τελεῖν παρεσκεύαζε, καὶ πρισβεύειν τὰ θεῖα προὐτρέπετο. Ἤδη δ' ἐφήβου τοῦ βασιλέως γενομένου παιδὸς, τοῦτόν τε καὶ τὴν αὐτοῦ μητέρα παραιτησάμενοι, ἐπὶ τὴν σφετέραν πόλιν ἀπέπλεον, καίπερ μένειν ὡς πλεῖστον ἐκβιαζόμενοι. Καὶ ὁ μὲν Αἰδέσιος εἰς Τύρον ἦκων, καὶ τοὺς προσήκοντας κατιδὼν, κατὰ ταῦτα τῆς τοῦ πρεσβυτερίου καθέδρας ἠξίωτο· Φρουμέντιος δὲ τὴν ἐπὶ Φοίνικας παριδὼν, εἰς Ἀλεξάνδρειαν ἦκε· καὶ Ἀθανασίῳ ἐντυχὼν, ἅρτι τῶν ἱερῶν οἰάκων ὑπερκαθίσαντι, τὰ κατ' Ἰνδοὺς διηγεῖται· καὶ ὡς ἐν ἑτοίμῳ εἶοι τὸν Χριστιανισμὸν παραδέξασθαι ἔλεγε, καὶ μὴ περιορᾷν τὴν θήραν κατηντιβόλει· ἱερέα δὲ ἴσον τάχος καὶ κλῆρον αὐτοῖς ἐπιτέμπειν. Ἀθανάσιος δὲ εἰς ἔννοιαν θέμενος τὸ ῥηθὲν, τοὺς ἐπιδημοῦντας τῶν ἐπισκόπων ἀθροίσας, οὐκ ἄλλον ἐπιτηδειόν τε καὶ ἱκανώτατον τὴν θρησκείαν αὐξῆσαι ἔκρινεν ἢ αὐτὸν ἐκεῖνον ὃς πρῶτος σπέρματα τῆς τῶν Χριστιανῶν μετουσίας αὐτοῖς κατεβάλλετο. Καὶ ὁ μὲν πεισθεὶς, ἀνελάμβανε τὴν ἱερωσύνην· καὶ αὖθις ἐπὶ τὴν Ἰνδῶν ἀνέστρεφε χώραν· καὶ κῆρυξ τοῦ Εὐαγγελίου τοῖς ἐκεῖσε ἅπασι γίνεται. Τοσοῦτον δ' ἐπαινεθῆναι τοῦτόν φασιν, ὡς ἴσον τὸ γέρας τοῖς ἀποστόλοις κτήσασθαι· ἐπεί τοί γε καὶ ἐπισημότατον ὁ Θεὸς αὐτὸν ἀπέφηνε, τέρασι καὶ σημείοις ἐξαισίοις κατακοσμῶν· πλουσίας γὰρ τῆς χάριτος εὐμοιρήσας, οἴκους Θεῷ πλείστους ἀνήγειρεν. Ἰατρὸς δὲ καὶ κατ' ἄμφω ψυχῶν καὶ σωμάτων ἀνηκέστων, ἰθεράπευε χρόνια τραύματα. Ταῦτα Ῥουφῖνος ἱστόρησεν, Αἰδεσίῳ ἀνὰ τὴν Τύρον περιτυχών, ὥς φησιν. Ἀλλ' οὕτω μὲν καὶ ἡ παρ' Ἰνδοῖς ἱερωσύνη συνέστη· κἀκεῖθεν ἐφεξῆς τὸ θεῖον δόγμα διὰ τῶν ὁμόρων διέβη. Τοῖς δ' αὐτοῖς δὴ χρόνοις, καὶ Ἀρμενίους ἐπυθόμην τὰ Χριστιανῶν ἑλέσθαι. Γρηγορίου γὰρ ἐκείνου τοῦ Θαυμαστοῦ πολλὰ πρὸς Τηριδάτου παθόντος διὰ Χριστὸν, καὶ μετὰ πολλὴν καὶ ποικίλην κακῶν ἰδέαν, ἐπὶ τεσσαρεσκαίδεκα ἔτη λάκκῳ βορβορώδει καὶ ἀφεγγεῖ συγκλεισθέντος, Τηριδάτης ὁ τοῦ ἔθνους ἡγούμενος θεομηνίας πανοικὶ πειρᾶται σύναμα τοῖς ὑπερέχουσι. Χοιρώδη γὰρ καὶ βίον καὶ ὄψιν ἀμειψάμενοι, διῆγον σφᾶς αὐτοὺς κατεσθίοντες. Ἀλλ' ἐκεῖθεν ἀνιμηθεὶς ὁ θεῖος Γρηγόριος, ὑφ' ἓνὶ συνθήματι πάντας θρησκεύειν Χριστὸν ἔπεισεν· ἐκ τῆς χοιρείας τ' ἐκείνης καὶ μορφῆς καὶ διαίτης ἀπαλλάττων, τὴν κατὰ Χριστὸν ἀσπάζεσθαι πολιτείαν ἠρέθισε· νεώς τε αὐτοῖς ἀνήγειρε, καὶ τὰ τῆς μυστικῆς ἐτέλει τούτοις θυσίας. Καινοῖς δὲ θαύμασι τοὺς ἐνοίκους δαίμονας ἀπελάσας τῆς χώρας, αὐτόν τε Γρηγόριον σύναμα Τηριδάτῃ παρὰ τὸν μέγαν βασιλέα Κωνσταντῖνον γενέσθαι· τὸν δὲ συνήδεσθαι τὰ παράδοξα διακούοντα. Ἐπίσκοπον δὲ τῆς ὅλης χώρας καταστήσας Γρηγόριον ἔπεμπεν. Ὑπὸ τοῦν

(1) Alium hunc Gregorium Mirificum fuisse aliquis putet ab eo quem supra Origenis discipulum, et episcopum Neocæsariensem in Ponto extitisse legimus. Sed unus et idem est, sicuti colligere est infra ex lib. II, cap. 19.

Lravit, et novis miraculis incolas dæmones ex ea regione exturbavit. Sunt qui Gregorium una cum Teridate ad Imperatorem magnum Constantinum venisse tradunt, eumque tam mirandæ et inopinatæ audientem magnopere lætatum esse, et Gregorium ipsum totius ejus regionis episcopum ordinatum, eo misisse. **610** Gregorius igitur Teridatis suffragio comprobatus, cum idolorum fana ibi evertit, tum Christo sacra templa erexit, et miraculis præcipuis universam gentem ad fidem nostram redactam baptizavit, atque ad Servatorem Christum adduxit.

A Τηριδάτη Γρηγόριος συγκροτούμενος, τά τε παρ' ἐκείνοις εἰδωλεῖα κατέστρεψε, καὶ Χριστῷ θεῖα τεμένη ἀνήγειρε. Θαύμασι δ' ἐξαισίοις πίστει τὸ σύμπαν χειρωσάμενος ἔθνος, ἐβάπτιζε, καὶ τῷ σωτῆρι προσῆγε Χριστῷ.

CAPUT XXXVI.

Quid Sapori regi Persarum acciderit : de episcopo Symeone, deque iis qui cum eo martyrio sunt affecti.

Non longe post per finitimos populos ad plurimos dogma nostrum pervenit : a quibus et ad Persas doctrinam tum pertigisse existimo. Nonnulli etenim ex Persis, cum Osroenis et Armeniis familiarius agentes, et cum sanctis quibusdam viris verba conferentes, paulatim virtutem illorum experti, ad vitæ eorum æmulationem tacite ferri, et Christianismum amplecti cœpere. Ubi autem cum tempore numerus eorum est auctus, ecclesiæ constructæ, sacerdotum ordo institutus, aliaque quæ nostrorum sunt sacrorum peracta, non mediocrem ea res magis attulit plagam. Ii enim antiquitus, veluti familia quædam ad quam sacerdotium pertineat, rem divinam apud eos procurant. Quin et Judæis qui ibi sunt, ægre fuit, jamdudum odio atque invidia adversus religionem nostram, nobis infensis. Ii Saporem, qui tum regnum in ea regione obtinebat, adeunt : et Symeonem Seleuciæ et Ctesiphontis, primariarum in Perside urbium, episcopum, per calumniam deferunt, veluti Romanorum imperatori amicum, rebusque Persarum infestum. Et rex fide illis habita, primum Christianos vehementer vexavit, præfectos illis viros sævos constituens, et tributa gravia imponens, ut scilicet egestate et exactorum crudelitate expugnati, religionem repudiarent : id quod ei magnopere studio fuit. Deinde sacerdotes atque episcopos, tanquam eorum præfectos jugulare, ecclesias demoliri, sacra donaria publicare, et Symeonem perinde atque religioni simul et regno Persarum insidiantem corripi jussit. Itaque magi, Judæis adjuvantibus, ecclesias statim solo æquant : et Symeones ferreis compedibus vinctus, apud regem sistitur. Ubi sane virum se honestum et bonum præstitit. **611** Post multa namque verbera introductus, non amplius, uti consuetudo ejus fuerat, adorare illum sustinuit. Quapropter ira percitus tyrannus, quid id tandem esset, quod nunc demum præter morem faceret, interrogat. Atque ille : Quod nunquam antea, inquit, sicuti nunc, productus sum, vi mihi illata ut verum Deum prodam. Cum quidem nulla inter nos esset dissensio, quæ inoris Persici sunt feci ; nunc autem nefas id esse duco. De veritate namque et fide nobis est certamen. Porro Sapores illi, ut solem adoraret, necessitatem imponit : quod nisi faceret, non ipsum modo, verum etiam omnem quæ ibi esset Christianorum gentem, interituram

ΚΕΦΑΛ. ΛϚ'.

Περὶ τῶν ἐν Περσίδι γεγενημένων Σαβώρῃ τῷ βασιλεῖ · καὶ περὶ τοῦ ἐπισκόπου Συμεών, καὶ τῶν σὺν αὐτῷ μαρτυρησάντων.

Οὐ πολλῷ δὲ ὕστερον διὰ τῶν ὁμόρων εἰς πλῆθος τὸ δόγμα ἐπίδωκεν· ἐξ ὧν ἡγοῦμαι καὶ ἐς Πέρσας διαβῆναι τηνικαῦτα τὸ κήρυγμα. Τινὲς γὰρ ἐκεῖθεν B Ὀσροηνοῖς καὶ Ἀρμενίοις ἐπιμιγνύμενοι, θείοις τέ τισιν ἀνδράσι διομιλούμενοι, καὶ ἡσυχῇ τῆς ἐκείνων πειρώμενοι ἀρετῆς, εἰς ζῆλον τῆς ἐκείνων βαλτης κατ' ὀλίγον ἦκον, καὶ Χριστιανίζειν ἤρχοντο. Ὡς δὲ χρόνῳ πλεῖστοι γενόμενοι ἐκκλησίας τε ἐπεσκεύαζον, καὶ ἱερωσύνην συνίσταντο, καὶ τἄλλα τῆς καθ' ἡμᾶς ἐπετήδευον τελετῆς· οὐ μετρίαν ἐνῆκε τοῦτο τοῖς μάγοις πληγήν. Οὔτοι γὰρ ἐξ ἀρχαίου οἷά τι γένος τῇ καθ' αὐτοὺς ἱερωσύνῃ προσῆκον, τὴν αὐτῶν θρησκείαν ἐπιτροπεύουσιν. Οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ οἱ παρ' αὐτοῖς Ἰουδαῖοι ἐν δεινῷ ἐποιοῦντο, ἄνωθεν βασκανίᾳ τῇ περὶ τὸ ἡμέτερον δόγμα ἐκπεπολεμωμένοι. Καὶ Σαβώρῃ προσιόντες, οὗτος γὰρ ἡγεῖτο τηνικαῦτα τοῦ ἔθνους, τὸν ἐπίσκοπον Συμεώνην Σελευκείας καὶ Κτησιφῶντος, αὗται δ' ἐν C Περσίδι τῶν πόλεων βασιλεύουσι, διέβαλον ὡς τῷ Ῥωμαίων βασιλεῖ φίλον, καὶ δυσμεναίνοντα τοῖς Περσῶν πράγμασιν· οἷς πεισθεὶς, τὰ μὲν πρῶτα χαλεπῶς ἐπέτριβε τοὺς Χριστιανούς, ἐπιστασίαις ἀνδρῶν ἀπηνῶν καὶ δριμείαις φόρων εἰσπράξεσιν, ὡς ἂν τῇ ἐνδείᾳ καὶ ἀπηνείᾳ τῶν ἀπαιτούντων ἐκβιασμένοι, ἀπόθωνται τὴν θρησκείαν, ὃ διὰ σπουδῆς μεγάλης αὐτῷ ἦν· ἔπειτα τοὺς ἱερέας, καὶ ὅσους προστάτας αὐτῶν κτείνειν ἐκέλευεν· εἰς ἐρείπια δὲ καθίστασθαι τοὺς νεὼς, καὶ τὰ ἱερὰ κειμήλια ᾧ δήμῳ ἀνεῖσθαι, καὶ τὸν Συμεώνην, ὡς ἐπίβουλα καὶ τῆς θρησκείας καὶ τῆς βασιλείας Περσῶν, σύρεσθαι. Μάγοι μὲν οὖν, Ἰουδαίων συναιρομένων αὐτοῖς, τὰς ἐκκλησίας θᾶττον ἐρρίπτουν· ὁ δὲ D Συμεώνης πεδηθεὶς σιδήροις, τῷ βασιλεῖ παρίστατο. Ἔνθα δὴ ἀνὴρ καλός τε καὶ ἀγαθὸς διεφάνη. Μετὰ γὰρ πολλὴν βάσανον εἰσαχθεὶς, οὐκέτι ὡς ἔθος αὐτῷ προσκυνῆσαι ἠνέσχετο· ἐφ' ᾧ χαλεπήνας ὁ τύραννος, τί δή ποτε παρὰ τὸ εἰωθὸς ἄρτι πράττοι, διεπυνθάνετο. Ὅτιπερ, ἔλεγεν, οὐδέπω ὡς νῦν εἰσήχθην, προδοῦναι τὸν ἀληθῆ Θεὸν βιαζόμενος. Ὡς γοῦν μηδεμιᾶς ἐνούσης διαφορᾶς, τὰ εἰωθότα ἐποίουν· νῦν δ' οὐ θέμις εἶναι νομίζω· ὑπὲρ γὰρ ἀληθείας καὶ τῆς πίστεως ὁ ἀγών. Σαβώρης δὲ τὸν ἥλιον προσκυνεῖν κατηνάγκαζε. Μὴ ποιεῖν δ' αἱρούμενον οὐ μόνον αὐτὸν διολέσειν ἠπείλει, ἀλλὰ καὶ σύμπαν φῦλον τῶν ἐκεῖσε Χριστιανῶν. Ἐπεὶ δὲ οὔτε λόγοις τοῦτον κατακτυπῶν, οὔτ' ἐπαγγελίαις χαυνῶν, προδοῦναι τὸ σέβας, καὶ τὸν Ἥλιον μήποτε προσκυνεῖν

ἥπιστε· τό γε νῦν δεσμώτην ἀνέπεμπον εἰς φρουράν. Ἀπαγόμενον οὖν, Ὑσθαζάνης πρεσβύτης εὐνοῦχος, παιδαγωγὸς χρηματίσας Σαβώρῃ, τὰ πρῶτα δ' ἐν τοῖς βασιλείοις ἐκείνου φερόμενος, ἀναστὰς τὸν μάρτυρα προσεκύνει· ἔτυχε γὰρ πρὸ τῶν αὐλείων οὐδῶν καθήμενος· Συμεώνης δὲ οὐδὲ λόγου μεταδοὺς αὐτῷ, ὑβριοπαθῶν παρήμειβε, μυσαττόμενος, οἷς οὐ πρὸ πολλοῦ βιασθεὶς Ἡλίῳ προσκυνεῖν εἵλετο. Δακρύων δὲ πλήσας τοὺς ὀφθαλμοὺς ὁ εὐνοῦχος, ὤμωξε· καὶ δὴ τὴν λαμπρὰν ἐσθῆτα ῥίψας, μετημφίεστο μέλαιναν· καὶ πρὸ τῆς οἰκίας ἐκάθητο, πένθος ἔχων οἰμωγαῖς καὶ δάκρυσι σύμμικτον, τοιαῦτα ὑποφωνῶν· Οἴμοι ἐγώ! τίς δὲ ἄρα ἔσται περὶ ἐμὲ, ὃν ἀδιάστως ἠρνησάμην Χριστόν; ὅπου γε Συμεὼν οὗτος διὰ ταῦτα, παλαιός γ' ἐμοὶ συνήθης ὤν, παρέδραμεν οὐδὲ προσβλέμματος ἀξιώσας; Ταῦτα Σαβώρην ἀγνοῆσαι οὐκ ἦν· καὶ μεταστελλόμενος τὸν εὐνοῦχον, εἴ τινι κατ' οἶκον ἐχρήσατο συμφορᾷ ἐπυνθάνετο. Ὁ δὲ μὴ κατ' οἶκον ἔλεγε δυστυχεῖν· ἢ γὰρ ἂν μακάριον ἦν πᾶσι τοῖς κατ' οἶκον ἔχειν κακῶς· ῥᾴον γὰρ ἦν ἡ τοιαύτῃ περιπεσεῖν συμφορᾷ. Πένθος δ' ἔχω, φησὶν, ὅτιπερ ζῶ, καὶ ὁρῶ τὸν ἥλιον, ἐκ πολλοῦ τεθνάναι δίκαιος ὤν, ὅτιπερ μὴ κατὰ γνώμην, σὴν χάριν, τὸν Ἥλιον προσεκύνησα. Κατ' ἄμφω οὖν με χρῆναι κρίνω θανεῖν· οἷς τε ὃν ἐπόθουν μάλα ἠρνησάμην Χριστὸν, τῶν καλλίστων προδότης γεγενημένος, καὶ περὶ σὲ ἀπατεῶν χρηματίσας. Ταῦτα λέγων, διώμνυτο μὴ τοῦ λοιποῦ μετατεθεῖσθαι τὴν γνώμην. Σαβώρης δὲ τῇ ἀθρόᾳ τοῦ εὐνούχου μεταβολῇ ἐκπλαγείς, τοῖς Χριστιανοῖς ἐχαλέπαινε μάλιστα, γοητείαις τὰ τοιαῦτα δὴ πράττειν οἰόμενος. Συνηθείᾳ δὲ καὶ φειδοῖ τῇ περὶ τὸν τροφέα, πάσῃ μηχανῇ μεταπείθειν ἐπειρᾶτο, πραότητι τὸ ἀπηνὲς χεραννύς. Ὡς δὲ τὸ πρὸς βουλῆς περαίνειν οὐκ εἶχεν, Ὑσθαζάνου μὴ τοσοῦτον εἶναι εὐήθη λέγοντος, ὡς ἀντὶ τοῦ Ποιητοῦ καὶ Κτίστου σέβειν αἱρεῖσθαι τὰ κτίσματα, ἐκνικηθεὶς τῷ θυμῷ Σαπώρης, τὴν κεφαλὴν ἀφαιρεῖσθαι προσέταττε. Καὶ δὴ ἀπαγόμενος, τῶν τινα πιστοτάτων τῷ βασιλεῖ εὐνούχων Σαπώρῃ πέμπων, ἐπέτρεπε τάδε εἰπεῖν· Ἦν μὲν ἐκ νέου, ὦ βασιλεῦ, εὔνοιαν εἶχον, σοί τε καὶ πατρὶ τῷ σῷ καὶ πᾶσι τοῖς κατ' οἶκον προθύμως διακονούμενος, οὐκ ἂν μοι νῦν μαρτύρων εἶναί σοι χρείαν πιστεύω· ἐπίσταμαι γάρ σε πάντα εἰδέναι· ἀλλ' ὑπὲρ ὧν ἔσασί σε κεχαρισμένος ὑμῖν διαγέγονα, μίαν δή χάριν αἰτῶ, ἣν ἀμείβεσθαι δίκαιος ἂν εἴης, πολλῶν ἀπολαύσας. Ἐν δεινῷ τε μάλα τίθεμαι θνήσκων, ὡς ἄπιστος καὶ κακοῦργος περὶ τὸν σὸν οἶκον φανεὶς ἐκτίνων τὴν δίκην. Κήρυκα τοίνυν κέλευε σημαίνειν πᾶσιν, ὅτιπερ Ὑσθαζάνης θανάτῳ κολάζεται, οὐδὲν οὐδαμῶς μοχθηρός τις περὶ τὴν βασίλειαν φανεὶς· ἐκ προγόνων δὲ τὰ Χριστιανῶν πρεσβεύων, καὶ ἥκιστα πειθόμενος βασιλεῖ, ἀρνεῖσθαι μὲν ὃν ἐπόθει Θεὸν, Ἡλίῳ δὲ ἀντ' αὐτοῦ νέμειν τὸ σέβας, ταύτην ὑπέχει τὴν δίκην. Καὶ ὁ μὲν τοιαῦτα ἐμήνυε. Σαβώρης δὲ τὴν αἴτησιν ἀπεπλήρου· ᾤετο γὰρ ἐν καλῷ οἱ ἔσεσθαι τὴν ἀνακήρυξιν. Εἰ γὰρ κατὰ νοῦν τοῖς ἄλλοις Χριστιανοῖς γένοιτο, ὡς οὐδενὸς ἔσται φειδὼ τοῦ λοιποῦ, οὕτως εὔνου καὶ προφανῶς ἀνηρτημένου

esse minatur. Sed enim cum neque minis illum territans, neque promissis demulcens, quidquam proficeret, ac nulla spes esset reliqua, illum vel sacra sua proditurum, vel solem adoraturum, vinctum remittit in custodiam. Quem, dum abducitur, Usthazanes vetulus eunuchus, Saporis olim pædagogus, primam in aula regia obtinens dignitatem, assurgens, ut martyrem adorat: tum enim forte pro aulæ palatio considebat. Symeones vero ne verbo quidem eum dignatus, quasi injuria affectus præteriit: illud in eo detestans, quod non ita pridem coactus solem adorandum duxerit. Tum eunuchus oculos lacrymis suffusus ingemiscit, vestem splendidam ponit, pullam sumit, atque pro ædibus considens luctum gemitu et lacrymis mistum continuat, talia subinde verba referens: O me miserum, qualem erga me futurum sperem, qui a me nulla adhibita vi pernegatus est Christum, quando Symeones iste veteri consuetudine mihi conjunctus, ea de causa ne aspectu quidem me dignatus, præteriit? Hæc Saporem latere non potuerunt. Itaque accito eunucho, num quid domi suæ ei adversi acciderit, rogat. Ille nihil infortunii domi esse dicit; felicitatis quippe id esset, si quid domi esset mali; facilius namque id futurum fuerat, quam tanta opprimi calamitate. Lugeo autem, inquit, quod et vivo, et solem aspicio, jamdudum qui morerer meritus: propterea quod non ex animi sententia, tua gratia, divinum soli exhibui honorem. Itaque utroque nomine me mori debere judico, tum quod tantopere desideratum, rerum longe pulcherrimarum proditor factus, negaverim Christum: **612** tum quod te quoque ipsum decepi. Atque his dictis, adjurat, haudquaquam se posthac mutaturum sententiam. Sapores ad tantam eunuchi mutationem consternatus, Christianis quam maxime succenset, imposturis atque incantationibus talia ab eis agi existimans. Et propter familiarem consuetudinem gratiamque qua nutricium suum prosequebatur, modis omnibus a proposito illum deducere tentat, crudelitatem mansuetudine temperans. Ut autem perficere, quod voluit, non potuit, Usthazane non tam se esse simplicem aut stupidum dicente, ut pro factore et Creatore creaturam colendam esse statuat: ira victus Sapores, caput ei amputari jubet. Enimvero cum jam ille abduceretur, fidelissimum quemdam ex eunuchis ad regem mittens, hæc renuntiari ei jubet: Qua ab incunte ætate, o rex, benevolentia in te, patrem tuum, et familiam omnem fuerim, alacriter vobis inserviens, nihil mihi testibus opus esse credo; scire enim te omnia novi. Sed enim pro eo quod semper gratificari vobis studui, unam hanc peto gratiam: quam te quidem, qui multas acceperis, reddere est æquum. Graviter enim moriturus fero, quod perinde atque infidus, maleque de familia vestra meritus, pœnas pendam. Quapropter præconem publice omnibus pronuntiare jubeto, Usthazanem morte multari, non qui in re-

giam aut regnum quidquam admiserit, sed qui sacra Christianorum professus, minime regi parere voluerit, ut quem ardenter coluerit Deo negato, pro illo Soli divinum ferret honorem, propterea supplicium sustinere. Atque internuntius hæc ita significat. Sapores autem petitionem implet. Recte namque promulgationem ejuscemodi casuram putabat. Etenim si Christiani cum animis suis reputarent, nulli de cætero parsum iri, quando nutricius et tam charus regi vir necaretur, celerrime eos Christum colere desituros. Præterea vero factum id Usthazani quoque commodum accidit. Quemadmodum enim, cum timore adductus solem adoravit, multos ex Christianis transversos egit : ita imitatores ejus rursum futuri fuerant illi, cum pro veritate religionis cæsum esse cognoscerent. Atque Usthazanes quidem ita præclare vitam suam finiit. Postera autem die Symeonem quoque rex trucidari præcepit. Erat autem ea dies, quæ venerandam Dominicam resurrectionem Christi præcedit. **613** Quin et alios itidem centum vinctos, qui ex episcopis et alio sacro ordine erant, tum jugulari jussit. Symeones igitur productus, neque ipsi regi neque Soli adorationis cultum exhibere volens, perquam libere et fortiter de dogmate suo decertavit. Maximus porro archimagus, sive magorum princeps, cum illos abductos, an vivere, et rem divinam de regis sui more facere vellent, interrogasset, atque id illi cuncti detrectassent, ad supplicium omnes condemnati sunt. Et carnifices quidem ad mortem martyribus inferendam accingebantur; Symeones vero qui aderat, præsenti animo esse et confidere eos jussit : atque in memoriam eis revocavit mortem simul et vitam sempiternam, resurrectionem quoque, et veram pietatem. Et testimonia quædam sacrarum Litterarum adducens facile fidem faciebat orationi suæ : mortem scilicet affirmans esse vitam; at si quis per timiditatem cultum Dei deserat, id demum veram esse mortem. Neque ita multum abesse tempus, etiamsi nemo occidat, quin sua ipsa sponte mors præsto sit : quippe quam nemini, qui genitus sit, effugere liceat. Quæ autem futura sint æterna, et ævum ipsum testem habentia, non omnes ex æquo prorsus consecutura, sed unicuique certam quamdam et exactam adhibitum iri, quæ vitam hic actam examinet, amussim : accepturumque quemlibet pro operibus suis bonis præmia immortalia, atque itidem rursum supplicia pro malis perpetratis sempiterna. Maximum esse, prorsus vitam pro nomine Dei projicere, atque apud nos bonorum omnium summum et felicissimum. Ejusmodi verbis Symeones, veluti quidam bonus prædotriba, ad certamina discipulos suos instruens, ingenti fiducia illos ad eadem progredi est cohortatus. Cæterum postquam centum illi jugulati sunt, postremo et ipse Symeones gladio est percussus. Inter hos etiam fuere Abdechalas et Aninas (1), senes jam, et seniores seu presbyteri ecclesiæ ejus. Trementi vero Aninæ, dum ad cædem præparatur, Persices regiorum artificum præ-

(1) *Al.* Ananias.

ἀνδρὸς, τάχιστ' ἂν παύσαιντο σέβειν Χριστόν. Χαρίσιμον δ' ἑτέρως καὶ Ὑσθαζάνῃ συνέβαινε τὸ πραχθὲν εἶναι. Ὑπηνίκα γὰρ δείσας τὴν προσκύνησιν ἀφωσίου, πολλοὺς ἐκλόνησε τῶν Χριστιανῶν· ἐπίσης δ' αὖθις εἶναι μιμητὰς γενέσθαι, εἴ γε μάθοιεν ὑπὲρ τῆς ἀληθοῦς θρησκείας ἀνῃρημένον. Καὶ Ὑσθαζάνης μὲν οὕτως ἐνδόξῳ βιοτῇ ἐτελεύτα· τῇ δ' ἑξῆς καὶ Συμεώνην βασιλεὺς ἐκέλευεν ἀναιρεῖν. Ἦν δ' ἡμέρα ἡ πρὸ τῆς κυριωνύμου καὶ σεπτῆς Χριστοῦ ἀναστάσεως. Καὶ ἄλλους δ' ἐπίσης κτείνειν ἑκατὸν δεσμώτας προσέταττεν. Ἐπίσκοποι δ' ἦσαν καὶ ἄλλοι τοῦ καταλόγου τῶν ἱερῶν. Ὁ μὲν οὖν Συμεώνης προσαχθείς, οὔτ' αὐτῷ οὔτε Ἡλίῳ προσκυνεῖν ἤθελεν, ἐλευθέρως μάλα περὶ τοῦ σφετέρου δόγματος διαγωνιζόμενος. Ὁ δὲ μέγιστος ἀρχιμάγος, ἀπαγορεύοντος αὐτοῖς, προφθάσας εἰ βούλοιντο ζῆν, καὶ παραπλησίως βασιλεῖ θρησκεύειν αἱροῖντο, ἠρώτα. Οἱ δ' ἀπηξίουν ἅπαντες, τῇ καταδίκῃ ἐπέστησαν. Καὶ οἱ μὲν δήμιοι περὶ τὰς τῶν μαρτύρων διεπονοῦντο σφαγάς· Συμεώνης δὲ παρὼν, θαρσεῖν τε ἐκέλευε, καὶ ὑπεμίμνησκε περί τε θανάτου καὶ τῆς αἰωνίου ζωῆς· ἔτι δὲ καὶ περὶ ἀναστάσεως καὶ εὐσεβείας. Παράγων δὲ καί τινας μαρτυρίας τῶν ἱερῶν Γραφῶν, ἐπιστοῦτο γενναίως ἀποδεικνὺς τὸν θάνατον εἶναι ζωήν· τὸ δὲ διὰ δειλίαν τὸ σέβας προδοῦναι, τοῦτ' εἶναι θάνατον ἀληθῶς. Οὐ πάνυ γὰρ πόρρω καὶ μηδενὸς κτείνοντος, αὐτόματον ἀνάγκη ἐπιστῆναι τὸν θάνατον. Τοῦτο γὰρ ἄφυκτον παντὶ γέννησιν ἐσχηκότι. Τὰ δ' εἰσέπειτ' ἀΐδια ὄντα, καὶ τὸν αἰῶνα μάρτυρα ἔχοντα, οὐ πᾶσι πάντως ἕψεται· ἀλλ' ἑκάστῳ ἀκριβής τις ἐπιστήσεται στάθμη, τὸν ἐνταῦθα βίον εὐθύνουσα· καὶ λήψεταί γε τὰς ἀμοιβὰς ἕκαστος ἢ ἀθανάτους ὧν ἔπραξε τῶν χρηστῶν, ἐν ἴσῳ δ' αὖθις τὰς εὐθύνας ἕτερος. Πολλῷ δὲ ἄρα πάντων μεῖζον τὸ ὑπὲρ Θεοῦ προέσθαι τὸ ζῆν· ὃ τῶν παρ' ἡμῖν ἀγαθῶν ἔσχατον καὶ μακαριώτατον. Τοιαῦτα Συμεώνης οἷά τις ἀγαθὸς παιδοτρίβης πρὸς τοὺς ἀγῶνας ὑπαλείφων, εὐθαρσῶς πρὸς τὰς σφαγὰς χωρεῖν παρεσκεύαζεν. Ἐπεὶ δὲ τοὺς ἑκατὸν ὁ δήμιος διεχρήσατο, τέλος καὶ αὐτὸν Συμεώνην ὑπῆγε τῷ ξίφει. Ἦν οἳ ἦσαν καὶ Ἀβδεχσλάας καὶ Ἀνίννας, πρεσβύται δὴ καὶ πρεσβύτεροι τῆς κατ' αὐτὸν ἐκκλησίας. Τρέμοντι δὲ τῷ Ἀνίννᾳ τῷ πρὸς τὴν σφαγὴν εὐτρεπίζεσθαι, Πουσίκης ὁ τῶν τοῦ βασιλέως ἡγούμενος τεχνιτῶν, Μύσον, ἔλεγε, γέρον, ἐπὶ βραχὺν χρόνον τοὺς σοὺς ὀφθαλμοὺς, καὶ θαρσῶν δέξαι τὸ ξίφος. Αὐτίκα δ' ὄψει τὸ μέγα φῶς τοῦ Θεοῦ. Ταῦτ' εἰπὼν, συλλαφθεὶς ὡς βασιλέα ἀνήγετο· καὶ Χριστιανὸς εἶναι ὁμολογῶν, ὡς ἐλευθεριάσας ὑπὲρ τοῦ δόγματος, καὶ ὑπὲρ τῶν μαρτύρων τῷ βασιλεῖ ἀντιστάς, μὴ προσηκόντως τῇ παῤῥησίᾳ χρησάμενος. καινῷ τινι τρόπῳ κατεδικάσθη θανεῖν· δρυγμα γὰρ πεποιηκότες κατὰ τοῦ τένοντος, ἐκεῖθεν τὴν γλῶτταν ἀνείλκυσαν. Ἔκτινος δὲ διαβολῆς καὶ θυγάτηρ αὐτοῦ ἱερὰ παρθένος ἀνῃρέθη.

fectus : Connive, inquit, paululum, o senex, et oculos claude, et fidenti animo ensem excipe : statim enim videbis magnum lumen Dei. Hæc cum dixisset, correptus, et ad regem tractus est. Ubi cum Christianum se professus esset, quod liberioribus verbis doctrinam defendisset, **614** et pro martyribus contra regem stetisset, quasi non opportune aut decenter dicendi libertate usus esset, novo quodam modo ad mortem est condemnatus. Cervice namque perfossa, lingua inde ejus est extracta. Præterea vero ex calumnia quorumdam, filia quoque ejus sacra virgo interfecta est.

ΚΕΦΑΛ. ΛΖ'.

Περὶ Ταρβούλας τῆς ἀδελφῆς Συμεών, καὶ περὶ τῶν ἐπισκόπων Ἀκεψιμᾶ καὶ Μίλη· καὶ τῶν ἄλλων ἐν Περσίδι μαρτυρησάντων μυρίων ἑξακισχιλίων.

Τοῦ δ' ἐπιγινομένου ἔτους, κατὰ τὴν ἐπιλύχνιον ἡμέραν τῆς Ἀναστάσεως πρόσταγμα Σαπώρου ἐφοίτα θάνατον καταδικάζον Χριστιανῶν, ἔνθα πλῆθος αὐτῶν ἄπειρον λέγεται μαρτυρῆσαι. Πολλοὶ δὲ καὶ ἐν τοῖς βασιλείοις ἀντέσχον· μεθ' ὧν καὶ ὁ τὰ μάλιστα κεχαρισμένος Σαπώρῃ, Ἀζάδης ὄνομα, τὸν ἀγῶνα τοῦ μαρτυρίου ὑφίσταται· δι' ὃν περίλυπος μάλα γενόμενος, τὸ μὲν πλῆθος κτείνειν οὐκ ἀνέσχε· μόνοις δὲ τοῖς τῆς θρησκείας καθηγεμόσι τὸ ξίφος ἐπήνεγκε. Συνελαμβάνετο δὲ καί τις ἱερὰ παρθένος σὺν θεραπαίνῃ τὸν ἴσον βίον μετερχομένῃ· ἦ καὶ ἀδελφὴ προσῆν, μετ' ἀνδρὸς θάνατον, γάμον ἀπαγορεύουσα· Ταρβούλα δὲ ἡ συλληφθεῖσα ἦν, τοῦ ἐπισκόπου ἀδελφὴ Συμεών. Αἰτίαν δ' ἔσχε τῆς συλλήψεως ἐκ διαβολῆς, αἰτιωμένων Ἰουδαίων, ὡς τοῦ ἀδελφοῦ χάριν Συμεὼν κατὰ μῆνιν τοῦ μόρου φαρμάκοις ἐπιβουλεύει τῇ βασιλίδι. Ἐνόσει γὰρ ἐκείνη τὰ ἔσχατα. Ἡ δὲ πάσχουσα, ὑπῆκε τὴν ἀκοὴν ὡς ἀληθῆ εἴη τὰ εἰρημένα· πείθεται γάρ πως ῥᾷστα ταῖς ἀπευκταίοις συμφοραῖς περιπεσὼν ἄνθρωπος, καὶ μάλιστα ὅτιπερ καὶ ἐκ γένους ἦν ἐκείνων καὶ κατ' ἐκείνους ἐβίω, καὶ ἀψευδῶς εὖνους εἶναί γε ᾤετο. Ἔνθεν καὶ πρόφασιν ἀποχρῶσαν εὑρηκότες τῷ μίσει, πρὶν τὰς ἱερὰς ἐκείνας παρθένους διχῇ διελόντες, ἀνεσκολόπιζον· μέσον δὲ τῶν σκολόπων διελθεῖν ἔπειθον τὴν νοσοῦσαν, ὡς ἂν γε τὸ ἀποτρόπαιον ἄγος αὐτοῖς ἐπαφίοι. Τὴν δὲ Ταρβούλαν εὐπρεπῆ γε οὖσαν καὶ τὸ εἶδος μάλα καλὴν, τινὰ τῶν μάγων ἠτιμωθέντα τῆς ὄψεως πρότερον, λάθρα διαπεμψάμενον, περὶ συνουσίας διαλεχθῆναι· μισθὸν δ' αὐτῇ παρασχεῖν, εἴγε πεισθείη, τὴν ἀπαλλαγὴν τῆς διαβολῆς ἔλεγε. Τὴν δ' ἀκούσασαν μηδαμῶς ἀνασχέσθαι, ἐξυβρίσαι δὲ τὸν ἀκόλαστον ἐκείνου τρόπον, καὶ θανεῖν ἑλέσθαι μᾶλλον, ἢ τὸ σῶφρον τῆς παρθενίας προδοῦναι. Τοῦ δὲ Σαπώρου δόγματος κυρωθέντος, τοὺς μὲν ἄλλους ἐᾷν, ὡς εἴρηται, τοῖς δὲ ἡγεμόσι μόνοις τῆς θρησκείας τὴν δίκην ὑπέχειν, οἱ μάγοι καὶ οἱ τούτων κατάρχοντες, ἐντεῦθεν ἀνασκιρτήσαντες, οὐκ ἔστιν εἰπεῖν, μεθ' ὅσης τῆς κακουργίας ἀνὰ τὴν Περσῶν ἰόντες χώραν, τοὺς ἐπισκόπους καὶ ἱερεῖς διεχρήσαντο· μάλιστα δ' ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Ἀδιαβηνῶν τὰ πάνδεινα ἔπραττον. Κλίμα δὲ τοῦτ' Περσικὸν ὡς ἐπίπαν Χριστιανίζον. Τοῖς δ' αὐτοῖς καιροῖς καὶ

(1) Κατὰ τὴν ἡμέραν ἦ τοῦ μὲν πάθους τοῦ Χριστοῦ ἡ ἀνάστασις ἐπετελεῖτο, τῆς δὲ ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως ἡ πανήγυρις προσεδοκᾶτο. (Sozom.) Quibus verbis eleganter Parasceves et passionis Christi dies significatur.

(2) Ante constitutionem istam, alio Saporis edicto, innumeri Christiani in Perside gladio sunt

A

CAPUT XXXVII.

De Tarbula Symeonis sorore : de Acepsima et Mile episcopis, aliisque in Persida sedecim millibus martyrum.

Anno proximo, ipso luculento Resurrectionis die (1), edictum Saporis Christianos morte multans (2), passim est propositum. Ibi tum innumerabilis eorum multitudo dicitur martyrio esse sublata, quod multi etiam ex regia aula sustinuere. Inter quos et Azades, apud Saporem maxime gratiosus, certamen pertulit : propter quem in magnum conjectus mœrorem rex, multitudinem ipsam postea jugulari non sustinuit, solos autem religionis antesignanos gladio feriendos censuit. Simul quoque tum comprehensa est sacra quædam virgo cum famula, ejusdem vitæ instituti sectatrice. Cui soror etiam fuit, quæ post mariti obitum nuptiis secundis renuntiaverat. Tarbula porro ea, quam comprehensam esse diximus, erat episcopi Symeonæ soror. Erat autem per calumniam in vincula conjecta, quod Judæi eam detulerant, propter fratrem Symeonem iratam cædis ejus gratia veneficio insidiatam esse reginæ. Ægrotabat enim ea cum extremo periculo, et calumniam perinde atque vera esset, approbabat (maxime enim credulus fit homo, cum extremis calamitatibus incidit), præcipue cum ex genere Judæorum esset, institutisque eorum viveret, eosque sibi sincere et ex animo bene velle putaret. Quæ res illis satis præbuit occasionis ad odium explendum. Itaque sacras illas virgines, in partes duas serra discissas, in crucem egerunt : reginamque ægrotam, ut per medias illas iret, permoverunt, ut scilicet piaculum morbi abominandum in ipsas immitteret. Tarbulam hanc forma atque vultu valde venustam, quidam ex magis, amore ejus ex conspectu antea captus, clam ad se accitam, de concubitu compellavit : atque si se potestati ejus committeret, mercedem ei calumniæ ejus abolitionem est pollicitus. **615** Tantum vero abest ut his auditis illius cupiditati puella assentiretur, ut contumelia impudicam ejus petitionem prosecuta sit, moriique potius decreverit quam virginitatis pudicitiam prodere. Saporis edicto passim promulgato ut cæteris quidem, sicuti supra dictum est, parceretur, in duces autem religionis solos capitaliter animadverteretur : magi eorumque principes ea re exæsi, qui seipsos Magis quæstiones oppidatim agentibus obtulerunt, ne silentio Christum negarent, veriti. (Sozom. lib. II, cap. 11.) Uno passionis Christi die ibi sedecim millia martyrum variis supplicis sublata esse, passim in locis multis scribit Hieronymus.

sultantes, incredibile dictu est, quanta cum improbitate Persidem peragrantes, episcopos et sacerdotes occiderint. Potissimum autem in regione Adiabenorum crudelitatem omnem exhibuere. Est porro ea Persica regio, Christum tota profitens. Eadem tempestate et Acepsimas episcopus ductus est, et cum eo ex ejus clero permulti. Atque alios quidem facultatibus eorum direptis dimiserunt : Acepsimam autem magi flagris multis verberatum, ingenti vi ad Solem adorandum adigere sunt conati. Verum ubi nihil egere, carceri eum incluserunt. Quem Jacobus quidam dignitate presbyter, sua sponte secutus, magos oravit, ut in eumdem cum illo carcerem protruderetur. Ibi episcopo grandævo subserviit, ærumnasque ejus sedulitate ministerii sui allevavit. In eisdem vinculis fuere, Aithalas presbyter, Joseph (1), Azadanes, et Abdiesus, diaconi, plurima flagella propter doctrinam perpessi. Postea vero ubi archimagus, re cum Sapore communicata, potestatem ab eo in illos, pro arbitrio suo, nisi Soli divinos offerrent honores, animadvertendi obtinuit, regisque sententiam vinctis declaravit, atque illi e vestigio Christum abnegare, multoque magis Soli divinam rem facere reclamarunt, multos crudeliter eis intulit cruciatus. Et tum quidem Acepsimas constantis fortitudinis specimine edito, in flagranti certamine vitam finiit : cujus cadaver Armenii quidam, clam sublatum, sepeliere. Reliqui vero, et quidem plures, loris corpora conscissi, pietate tamen nihilominus integri et salvi, denuo in vincula sunt conjecti. In iis, Aithalæ, dum tortus nervis extenditur, adeo sunt brachia luxata, humerisque divulsa, **616** ut dexter emortua, usu nullo dependerent, neque ei ad cibum ori admovendum sufficerent. Quapropter aliorum ea in re eum ministerio uti oportuit. Sed et complures alios sacerdotes, diaconos, monachos, sacras virgines, aliosque præterea singulari in doctrinam Christianam ardore præditos, magnoque labore in sacris ecclesiasticis versatos, excruciavit. Horum numerum inire non fuit. In quibus fuere episcopi, Barbasymes, Paulus, Gadiabes, Sabinus, Mareas, Mocius, Joannes, Hormisdas, Papas, Jacobus, Romas, Maares, Agas, Bocchoris (2), Abdas, Abdiesus, Joannes alter, Abramius, Abdelas, Sapores, Isaac, et Dausas, qui a quodam loco, qui Zabdæus dicitur, a Persis captivus abductus fuerat. Ea tempestate, una cum chorepiscopo Mareade, etiam mortuorum excitator Milles (3), cum clericis ducentis quinquaginta numero sibi subditis, qui a Persis itidem captivi abducti fuerant, innotuit. Milles sane Persicus miles fuerat, mutatoque vivendi more, apostolicum secutus est institutum. Et civitatis cujusdam in Perside episcopus factus, cum sæpe multas gravesque sustinuisset plagas, ubi neminem Christianam religionem amplecti velle animadvertit, dira

(1) Pro Josepho Sozomen. habet *Jacobum*.
(2) Sozom. habet *Bochras*.

A Ἀκεψιμᾶς ἐπίσκοπος ἦγετο, καὶ πολλοὶ τῶν ὑπὸ τῷ κλήρῳ τελούντων αὐτῷ. Τῶν μὲν οὖν ἄλλων ἀφελόμενοι τὰς οὐσίας, εἶων· Ἀκεψιμᾶν δ' ἱμᾶσι πολλοῖς ἧκιζον, καὶ βίαν ἐπῆγον οἱ μάγοι τὸν Ἥλιον προσκυνεῖν. Ὡς δ' οὐκ ἔπειθον, δεσμωτηρίῳ κατεῖρξαν· ᾧ ἐκών τις ἠκολούθει Ἰάκωβος, πρεσβύτερος τὸ ἀξίωμα, δέησιν τοῖς μάγοις προσαγαγών, ὑπὲρ τὸν αὐτὸν γενέσθαι δεσμόν. Γέροντα δ' ὄντα τὸν ἐπίσκοπον ἐθεράπευε· καὶ τὰς συμφορὰς μετρωτέρας τῇ προθύμῳ ὑπηρεσίᾳ εἰργάζετο. Ὑπὸ δὲ τὸ αὐτὸ δεσμωτήριον καὶ Ἀειθαλᾶς πρεσβύτερος ἦν δέσμιος, Ἰωσήφ τε καὶ Ἀζαδάνης, καὶ Ἀβδιησισοῦς, διάκονοι, μάστιγας πλείστας διὰ τὸ δόγμα ὑπομεμενηκότες. Ἐπεὶ δὲ χρόνῳ ὕστερον ὁ ἀρχιμάγος Σαπώρου κοινωσάμενος περὶ τούτων, ὡς ἐκείνῳ B βουλομένῳ ἦν τιμωρεῖν ἐκεῖνος ἐπέτρεπεν, εἰ μὴ Ἡλίῳ τὴν προσκύνησιν ἀπονείμειαν, δήλην τοῖς καθειργμένοις ἐποίει τὴν ψῆφον. Ἐκείνοις δ' ἐκ τοῦ σχεδὸν ἀπειποῦσι, μήτε Χριστόν ποτ' ἀρνεῖσθαι, πολλοῦ γε μὴν δεῖν Ἡλίῳ σέβας προσενεγκεῖν, πολλὴν ὡμῶς ἐπῆγε τὴν βάσανον. Καὶ Ἀκεψιμᾶς μὲν ἐναγώνιος ἐτελεύτα πολλὴν τὴν καρτερίαν ἐπιδειξάμενος· λάθρα δέ τινες Ἀρμένιοι τὸ λείψανον ὀφελόμενοι θάπτουσιν· οἱ δὲ ἄλλοι καὶ πλείω τοῖς ἱμᾶσι καταξανθέντες, ἄτρωτοι δὲ τὸ σέβας μείναντες, δεσμοῖς αὖθις εἴχοντο. Ἐν οἷς ἦν καὶ Ἀειθαλᾶς, ὃς ἐν τῷ κατατείνεσθαι τοὺς βραχίονας ἀπεσπάσθη τῶν ὤμων· καὶ τοῦ λοιποῦ νεκροὺς αὐτοὺς καὶ μάτην ᾠρημένους εἶχεν· ὡς μηδ' ἱκανοὺς εἶναι δι' αὐτῶν τροφὴν τῷ στόματι φέρειν, ἀλλ' ἑτέρων C χρῆσθαι πρὸς ὑπουργίαν. Πολλοὺς δὲ καὶ ἄλλους ἱερεῖς τε καὶ διακόνους, μοναχούς τε καὶ παρθένους ἱερὰς ἐκολάσατο, καί τινας ἑτέρους θερμοὺς περὶ τὸ δόγμα καὶ περὶ τὰ ἱερὰ τῶν ἐκκλησιῶν διαπονουμένους, ὡς ὑπερβαίνειν τὰ πλήθη τὸν ἀριθμόν. Ἐξ ὧν ἦσαν ἐπίσκοποι Βαρβασύμης, καὶ Παῦλος, καὶ Γαδιάβης, Σαβῖνός τε καὶ Μαρέας, καὶ Μώκιος, καὶ Ἰωάννης, καὶ Ὁρμίσδας, Πάπας τε καὶ Ἰάκωβος, Ῥώμας καὶ Μαάρης, καὶ Ἄγας, καὶ Βόκχορις, καὶ Ἀβδᾶς καὶ Ἀβδιησοῦς, Ἰωάννης τε καὶ Ἀβράμιος, καὶ Ἀβδελᾶς, καὶ Σαβώρης, καὶ Ἰσαάκ, Δαυστᾶς, ἀπὸ χωρίου ὧδε προσαγορευομένου, δορυάλωτος Πέρσαις γενόμενος. Κατ' ἐκεῖνον δὲ τὸν χρόνον, σὺν τῷ χωρεπισκόπῳ Μαρεάδῃ καὶ ὁ νεD κρέγερτος Μίλλης, σύναμα τοῖς ἀμφ' αὐτὸν κληρικοῖς, πεντήκοντα δὲ καὶ διακόσιοι ἦσαν τὸν ἀριθμὸν, ἐγνωρίζετο· οἱ καιροῖς ἐκείνοις ὑπὸ Περσῶν αἰχμάλωτοι ἤχθησαν. Ὁ δὲ Μίλλης Πέρσης μὲν ἦν στρατιώτης· μεταθέμενος δὲ τὸν βίον, τὴν ἀποστολικὴν πολιτείαν εἵλετο· καί τινος τῶν ἐν Περσίδι πόλεων ἐπίσκοπος γεγονὼς, πολλὰς πολλάκις καὶ χαλεπὰς ὑποστὰς τὰς πληγὰς, ὡς οὐδεὶς Χριστιανίζειν ἤρεῖτο, ἐπαρασάμενος τοῖς ἐποίκοις ἀνεχώρει ἐκεῖθεν. Οὐ πολλῷ δ' ὕστερον τῶν ἐκεῖσε πρωτευόντων εἰς βασιλέα ἐξαμαρτόντων, στρατιὰν μυρίαν ὁ Πέρσης ἐπαγαγὼν, κατήρειψε τὴν πόλιν, καὶ βουσὶν ὁρόσας κατέσπειρε. Μίλλης δὲ πῆραν μόνην λα-

(3) Alii *Milesium* vocant.

ἐῶν, ᾗ τὴν ἱερὰν τῶν Εὐαγγελίων βίβλον ἐφορᾶτο, εἰς Ἱεροσόλυμα ἦκεν εὐχῆς ἕνεκα· ἔπειτ' ἐκεῖθεν εἰς Αἴγυπτον κατὰ θέαν τῶν ἐκεῖσε μοναχῶν ἀπῆρεν. Οἷος δ' ἐκεῖνος τοῖς παραδόξοις τῶν ἔργων ἐγένετο δημιουργὸς, ὡς καὶ νεκροὺς ἀνιστᾶν, μαρτυρήσει ἃ Σύρων παῖδες ἰδίᾳ παραδόντες γραφῇ κατέλιπον, ἀνάγραπτον τὸν βίον καὶ τὰς ἐκείνου πράξεις ποιούμενοι. Ἐμοὶ δ' ἀρκέσει, τὰ παρόντα μόνα περὶ αὐτοῦ διελθεῖν, καὶ μνησθῆναι μόνον, ὅσοι δὴ ἐν Περσίδι ὑπὲρ Σαπώρῃ τὸν θεῖον ἀγῶνα διῆλθον· σχολῇ γὰρ ἂν τις τίνες τε ἦσαν καὶ ὅθεν καὶ ὅπως καὶ τίνας ὑπέστησαν τιμωρίας ἀπαριθμήσαιτο. Παντοδαποὶ γάρ τινες καὶ ποικίλοι οἱ τῶν κολάσεων τρόποι Περσῶν, κἀν τούτοις δὴ μάλιστα τὸ φιλότιμον ἐπιδεδειγμένων. Ὡς δὲ λόγῳ περιλαβεῖν ἔστι, λέγεται τῶν τηνικάδε μαρτυρησάντων τοὺς ὄνομα φερομένους εἶναι ἄνδρας τε καὶ γυναῖκας, πλὴν τῆς ἐκτὸς πληθύος καὶ ἀριθμοῦ κρείττονος, σὺν ἑξακισχιλίοις μυρίοις· ὧν ἐργῶδες νομίσαντες τὰς αὐτῶν προσηγορίας ἀπαριθμεῖν, οἱ ἀνὰ τὴν Ἔδεσαν Πέρσαι καὶ Σύροι Χριστιανοὶ τοῦτο μόνον ἱστόρησαν.

incolis imprecatus (1), inde discessit. Non longe vero post, cum primarium ibi magistratum gerentes majestatem regiam læsissent, adducto eo exercitu longe maximo Persa oppidum diruit, locumque ejus bobus aratro junctis proscidit, et tanquam agrum consevit. Milles autem ex eo oppido, sicuti dixi, discedens, sola pera in qua sacrum Evangeliorum librum servabat, accepta, Hierosolyma precationis ergo venit. Deinde Ægyptum, ad visendos ibi monachos, petiit. Quantus autem vir is immensis miraculis edendis, mortuisque adeo restituendis fuerit, Syri ipsi, qui vitam et res ejus gestas in litterarum monumenta retulerunt, libris suis testabuntur. Mihi satis fuerit, hæc tantum de eo dixisse, eorumque duntaxat meminisse, qui apud Persas sub Sapore divinum sustinuere agonem. Ægre enim quisquam numerum inierit, et quinam, et unde fuerint, aut quomodo, quæve subierint supplicia. Varii namque multorumque generum cruciatuum apud Persas sunt modi : qui in eis etiam cum ambitione quadam, laudem et gloriam maxime ostentant. **617** Quantum autem ratione complecti licet, eorum qui tum ibi martyrium absolverunt, et alicujus fuere nominis, viri et mulieres, extra multitudinem eam quæ numerum excedit, ad millia sedecim fuisse dicuntur. Quorum nomina recensere operosum judicantes, qui Edessæ sunt, Persæ et Syri Christiani, hoc tantummodo memoriæ commendarunt.

ΚΕΦΑΛ. ΑΗ'.

Οἷα ὁ μέγας Κωνσταντῖνος ὑπὲρ Χριστιανῶν Σαβώρῃ ἔγραψε τῷ Περσῶν βασιλεῖ.

Ἐπεὶ δὲ οὕτω πάσχειν τοὺς ἐκεῖσε τὸν Χριστὸν σέβοντας ὁ πανεύφημος ἐγνώρισε βασιλεὺς, ἠσχάλλε μεγάλως καὶ ἠνιᾶτο· βοηθεῖν δὲ πρόθυμος ὢν, ἐν ἀπόρῳ τὸ ποιητέον εἶχεν, ὅπως ἂν καὶ οἱ ἐν ἐκείνῳ ἡσυχίαν ἄγοιεν. Συμβὰν δὲ πρέσβεις ἐκεῖθεν τηνικάδε παρεῖναι, τοῖς αἰτουμένοις ἐπιθεὶς πέρας, εὖ δ' ἡγησάμενος Σαβώρῃ καὶ περὶ τῶν ἐκεῖσε ἀναθέσθαι Χριστιανῶν, ἐπιστολὴν ἀξιώμνητον ἔγραφε, μεγίστην χάριν ὁμολογῶν αὐτῷ, εἰ τοῖς τὸ κατὰ Χριστὸν δόγμα στέργουσιν ἄνεσιν δοίη. Μὴ γὰρ ἐγκαλεῖν ἔχειν καὶ τὸν τῆς θρησκείας τρόπον, ἐπεί τοί γε μὴ σφαγίοις, ὥσπερ ἐκεῖνοι, ἀλλ' ἀναιμάκτοις χαίρουσι ταῖς θυσίαις, εὐχόμενοι τῷ Θεῷ, ᾧ μὴ φίλον χύσις αἱμάτων, ἀλλὰ ψυχὴ ἀρετὴν ἀκραιφνῶς ἀσκοῦσα, καὶ δόγματα εὐσεβείᾳ μάλα προσήκοντα. Ὥστε καὶ δι' ἐπαίνου μᾶλλον ἄγειν τοὺς ὧδε δεῖν ἡγουμένους πιστεύειν. Ἐπὶ δὴ τούτοις ἕλεων ἔχειν ὑπισχνεῖτο τὸ Θεῖον, εἴ γ' ἕλοιτο προνοεῖν τῆς θρησκείας· καὶ τεκμήριον προῆγε Γαλιῆνον ἐκεῖνον καὶ Οὐαλλεριανὸν, καὶ τὰ ἐπ' αὐτῷ ἐκείνῳ συμβεβηκότα. Οἱ μὲν γὰρ διὰ τὴν πρὸς Χριστιανοὺς εἰρήνην εὐμαρῶς τὴν ἀρχὴν διήνυσαν. Ἐπεὶ δὲ καὶ οὗτοι, μᾶλλον δ' Οὐαλλεριανὸς διωγμὸν κατ' αὐτῶν, ὡς οἱ λοιποὶ, πράττειν ἤρεῖτο, ὑπὸ Πέρσαις γενόμενος, τῆς θείας ἐπειράθη δίκης· ἐν οἷς αἰχμάλωτος γεγονὼς, κακῶς τὸ ζῆν ἐξεμέτρησεν. Αὐτῷ δ' ἐκείνῳ διὰ τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν σύμμαχον τὸ Θεῖον γεγενημένον πᾶσαν τὴν

CAPUT XXXVIII.

Quæ Constantinus Sapori Persarum regi pro Christianis scripserit.

Postaquam autem laudatissimus imperator Christicolas ibi ita affligi intellexit, ægre id ferens, magnopere est perturbatus. Et paratus quidem ad opem illis ferendam erat : sed quod faceret ut illi eo quoque loco quietam ducerent vitam, non habebat. Sed enim accidit ut legati tum ex Perside ei adessent; quorum optatis cum satisfecisset, recte se facturum putavit, si Sapori de Christianis qui sub ejus regno essent, quidquam etiam significaret. Itaque epistolam ad eum, dignam profecto illam quæ maxime celebretur, dedit: maximam se illi debiturum esse gratiam ostendens, si quietem eis qui sacra Christi colerent, permitteret. Neque esse quod religionis ejus cæremonias criminaretur : quippe illos non victimis mactatis, quemadmodum ipsos, sed incruentis gaudere sacrificiis ; et preces ad Deum fundere, cui non effusus sanguis gratus esset, sed anima virtutem sincere exhibens, et dogmata veræ pietati maxime convenientia. Proinde laudandos eos esse magis, qui sibi ita credendum, Deumque colendum statuerunt. Ad hæc Deum illum propitium habiturum esse recepit, si Christianorum pietati consulendum putaret. Atque ad id indicandum, Galienum illum et Valerianum, præterea vero ea quæ et sub ipso accidissent, produxit. Illos enim, tantisper dum Christianos quiescere passi essent, facile imperii cursum tenuisse : **618** eosdem autem, potissi-

(1) Ἐπηρεάσατο τῇ πόλει, *insultavit oppido* (Sozomenus).

mum vero Valerianum, posteaquam, sicuti reliqui imperatores Romani, persecutionem adversus Christianos excitasset, ab ipsis Persis victum, in discrimen divinæ vindictæ incidisse, et apud eos captivum misere vitam finiisse. Sed enim sibi ipsi, propter fidem in Christum, Deum opitulatorem fuisse, omnemque inde Romani imperii ditionem ab ipso usque occidentali Oceano, cum bona Orientis parte, in potestatem suam pervenisse : multa a se bella confecta, et de gravibus tyrannis divino nutu tropæa esse statuta. Ad quas res nihil sibi opus fuisse vel hostiarum mactatione, vel vatum hariolorumque prædictione : sed ad victoriam omnem satis fuisse solam crucis, quæ copiis suis præierit, armaturam, et orationem præterea sanguinis prorsus expertem. Ad finem porro epistolæ hæc etiam verba affert : « Hoc hominum genere, Christianorum dico (de his enim mihi est sermo omnis), quomodo me elatum iri lætitia putes, si audiam, Persarum quoque res florentissimas, pro eo atque cupio, plurimum exornari? ut res simul et tibi pulcherrime, et illis itidem optime, atque ita utrisque ex æquo feliciter eant. Sic namque universitatis hujus Deum clementem habiturus esses et benignum. Hos igitur, quando ea amplitudine es, tibi commendo. Hos ipsos, quoniam pietate quoque præclarus es, tibi humanitate et benevolentia complectere, a te ipso simul, et a nobis, per fidem, immensam initurus gratiam. » Tanta divino huic viro de omnibus qui ubivis locorum in cognitionem Christi venissent, inerat sollicitudo. Quapropter talis cum fuerit, abunde quoque divina cura fretus, Europa, Libya et plurimis Asiæ provinciis ditioni suæ subjectis, subditis suis, qui perlibenter ei paruere, benevolis usus est. Jam vero et ex Barbaris plurimi, partim sua sponte, partim bello subacti, non gravate eum coluere. Ubique denique tropæa excitata, victorem imperatorem eum promulgarunt.

Ῥωμαίων οἰκουμένην ὑπὸ χεῖρα γενέσθαι ἑαυτοῦ· ἐκ τοῦ κατὰ δύσιν ἠργμένῳ Ὠκεανοῦ, καὶ τὸ πολὺ τῆς ἑῴου λαβόντι. Πολλοὺς δὲ πολέμους καὶ τυράννους βαρεῖς τῇ ἐκεῖθεν τροπωσαμένῳ ῥοπῇ, μή τινων δεηθῆναι σφαγίων ἢ μαντειῶν, ἀλλ' εἰς νίκην ἀποχρῆσαι μόνον τὸ σταυρικὸν ὅπλον τοῦ στρατοῦ προηγούμενον· καὶ πρὸς τούτῳ εὐχῆν αἱμάτων ἀπηλλαγμένην. Κατὰ λέξιν δὲ καὶ ταῦτα πρὸς τῷ τέλει τῆς ἐπιστολῆς ἐπιλέγει· « Τούτου τοῦ κατὰ λόγου τῶν ἀνθρώπων, λέγω δὴ τῶν Χριστιανῶν, ὑπὲρ γὰρ τούτων ὁ πᾶς μοι λόγος, πῶς οἴει με ἥδεσθαι ἀκούοντα, ὅταν καὶ τῆς Περσίδος τὰ κράτιστα ἐπὶ πλεῖστον ὡσπερ ἔστι μοι βουλομένῳ κοσμεῖται; Σοί τε οὖν ὡς ὅτι κάλλιστα, ἐκείνους τε ὡσαύτως ὑπάρχει τὰ κράτιστα· ὃ ἔστι σοὶ κἀκείνοις. Οὕτω γὰρ ἕξεις τὸν τῶν ὅλων θεὸν πρᾶον καὶ εὐμενῆ. Τούτους τοιγαροῦν, ἐπειδὴ τοσοῦτος εἶ, σοὶ παρατίθεμαι. Τοὺς αὐτοὺς δὲ τούτους, ὅτι καὶ εὐσεβείᾳ ἐπίσημος εἶ, ἐγχειρίζω. Τούτους ἀγάπα ἁρμοδίως τῇ σαυτοῦ φιλανθρωπίᾳ· σαυτῷ τε γὰρ καὶ ἡμῖν ἀπερίγραπτον δώσεις διὰ τῆς πίστεως χάριν. » Τοσαύτη τις ἦν τῷ θείῳ τούτῳ ἀνδρὶ φρονητὴς τῶν ἁπανταχοῦ Χριστὸν ἀγνοούντων. Διό τοι καὶ τοιοῦτος τῆς θείας κηδεμονίας ἀπολαύσας ἀρκούντως, Εὐρώπην μὲν καὶ Λιβύην καὶ τὰ πλεῖστα τῆς Ἀσίας συσχὼν, εὔνους εἶχε τοὺς ὑπ' αὐτὸν μεθ' ἡδονῆς πειθομένους· ἤδη δὲ καὶ τῶν βαρβάρων οἱ πλεῖστοι, οἱ μὲν ἑκόντες, οἱ δὲ μάχῃ ἑαλωκότες θεραπεύειν ἦσαν. Καὶ πανταχοῦ τρόπαια ἐστηκότα νικηφόρον τὸν βασιλέα ἐκήρυττον.

619 CAPUT XXXIX.

De vita monastica, unde ea initium sumpserit, quid ea profiteatur, et quos habuerit auctores.

Atque ipse quidem ejuscemodi actionibus suis effectum religionem nostram auctam honestatamque voluit. Sed et ipsa per se ipsam in magna fuit gloria, per eos qui tum ad virtutem aspirabant, homines. Multi enim adhuc ex confessoribus superstites erant, in ecclesiis enitentes. Quin etiam celebrem eam reddidere, fidemque ampliore gloria auxere, morum splendore, qui eo tempore monasticam solitariamque consectabantur vitam. Nam veluti arcana et divina quædam res, cœlitus ad homines delapsa est hæc philosophia : quippe quæ et disciplinarum artes, et disputationum nugas, et quæ supervacaneæ sint, otiumque quod in studiis melioribus poni queat, sibi vindicent, impedimentoque adeo ad puritatem vitæ sint, prorsus negligat : solaque nativa utens virtute, ea quæ ad illam perficiendam, et ad vitia tollenda faciunt, doceat et excolat : quæ vero inter hæc habentur media, eorum nullam ducat rationem, prorsus autem circa *res versetur honestas* : atque eos qui a vitiis longe

ΚΕΦΑΛ. ΑΘ'.

Περὶ τῆς μοναχικῆς πολιτείας, πόθεν ἔφυτο, καὶ τί ἐπαγγέλλεται, καὶ τίνας ἴσχει ἀρχηγούς.

Καὶ ὁ μὲν τοιαῦτα πράττων, περιμανῶς εἶχε τὴν θρησκείαν γεραίρειν· αὐτὴ δὲ καὶ καθ' ἑαυτὴν μὲν εὐκλεὴς ἦν, διὰ τῶν τηνικάδε τὴν ἀρετὴν μετιόντων. Πολλοὶ γὰρ εἰσέτι τῶν ὁμολογητῶν περιῆσαν τῷ βίῳ, ταῖς ἐκκλησίαις ἐμπρέποντες. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐπίσημον ἐποίουν αὐτὸν, καὶ τὴν πίστιν δὲ τῇ τοῦ βίου λαμπρότητι ἐπὶ μέγα δόξης ἐτίμων, καὶ οἱ τηνικάδε τὴν μονοδικὴν μετερχόμενοι βιοτήν. Οἷα γόρ τι θεῖον καὶ ἀπόῤῥητον χρῆμα ἄνωθεν ἐς ἀνθρώπους ἡ τοιαύτη κατιοῦσα φιλοσοφία, ὡς ἐπίπαν μὲν τῆς ἐν μαθήμασι τέχνης καὶ τῆς ἐν διαλόγοις λέσχης παντάπασιν ἀμελεῖ, ἅτε δὴ ταύτην περίεργον οὖσαν, καὶ τὴν περὶ τὰ κρείττω σχολὴν ὑφαιροῦσαν, ἐμποδών τε γινομένην πρὸς τὴν τῆς καθαρότητος βιοτήν· μόνῃ δὲ χρωμένη τῇ ἐκ φύσεως ἀρετῇ, τὰ πρὸς αὐτὴν συντελῇ, καὶ τὴν κακίαν ὅσα μετοῖ ἐκπαιδεύει· τὰ δὲ μέσα τούτων ἐν οὐδενὶ τίθεται· διόλου δὲ σύνεστι τοῖς καλοῖς· τόν γε μὴν πόῤῥω κακίας ὄντα, ἥκιστα δ' ἀντιποιούμενον ἀρετῆς, μοχθηρόν τινα νομίζει καὶ φαῦλον. Οὐ γὰρ

ἐπίδειξιν ἐθέλει ποιεῖν ἀρετῆς, ἀλλὰ πράττειν μᾶλλον αὐτήν, ἐν οὐδενὶ τὴν παρ' ἀνθρώποις τιθεμένη δόξαν· γενναίως δ' ἔχουσα πρὸς τὰ τῆς ψυχῆς πάθη, τὰς τῆς φύσεως ἀνάγκας ἐν δευτέρῳ ποιεῖται, παρὰ φαῦλον ἡγουμένη, καὶ ὅσαι δὴ ἀσθένειαι σώματος. Νῷ δὲ θείῳ δυναμωθεῖσα, πρὸς τὸν ἀκήρατον ἐκεῖνον Νοῦν αἰωρεῖται, νύκτωρ καὶ μεθημέραν τοῦτον φανταζομένη· ὑπερφυῶς σέβουσα, καὶ διηνεκέσιν ἱλεουμένη τοῦτον εὐχαῖς. Τῷ δὲ καθαρῷ τῆς ψυχῆς καὶ τῶν καλῶν πράξεων ταῖς ἐνεργείαις εἰς τὸ εὖ τῆς θρησκείας ἠγμένη, τῶν μὲν ἔξωθεν καθαρμῶν, καὶ ὅσα δὴ τοιαῦτα περιῤῥαντήρια, διαπτύει. Ἓν γὰρ ἐκείνῃ μίασμα, ἡ ἁμαρτία λογίζεται. Οὕτω δὲ κρείττων γενομένη τῶν ἔξωθεν, καὶ ὡς οἷον εἰπεῖν αὐτοκρατοροῦσα, οὔθ' ὑπὸ τῆς ἀταξίας τοῦ βίου καὶ τῆς ἀνάγκης, τῆς προαιρέσεως τοῦ δέοντος ἐκτροπὴν πάσχει, οὔτ' ἀνιᾶται ὑβριζομένη· ἀλλ' οὐδὲ πάσχουσα, τὴν ἄμυναν μελετᾷ. Νόσος δὲ καὶ τῶν ἐπιτηδείων ἡ ἔνδεια ἐκπιέζουσα, οὐ καταπίπτειν ποιεῖ. χαίρειν δ' ἐπὶ τούτοις μᾶλλον, τὸ γενναῖον ἐπιδεδειγμένη καὶ πρᾶον· καὶ παντὶ τῷ βίῳ τὸ τῶν ἐλαττόνων δεῖσθαι σπουδάζει, καὶ ὡς ἐνόν γε ἀνθρωπίνῃ φύσει, ἐγγὺς γενέσθαι πειρᾶται Θεοῦ. Πάροδον δὲ καὶ τὴν παροῦσαν ἡγουμένη ζωὴν, οὔτ' ἀσχολίαις πραγμάτων ἁλίσκεται, οὔτε πρόνοιαν τῶν παρόντων ἔχει· τὸ εὔζωνον δὲ καὶ ἀπέριττον ἐπαινοῦσα, πρὸς τὴν ἐκεῖθεν βλέπει μακαριότητα, καὶ πρὸς τὴν εὐδαίμονα λῆξιν καραδοκεῖ· πᾶσαν δὲ περὶ τὸ θεῖον εἰσοικισαμένη εὐλάβειαν, τὸ τῶν λόγων αἰσχρὸν ὡς ἀηδὲς ἀποσείεται· ὧν γὰρ τὴν πρᾶξιν τῆς ἰδίας ἐξώρισε βιοτῆς, τούτων οὐδὲ μέχρι λόγων ἀνέχεται. Τὰς δὲ τῆς φύσεως χρείας κατὰ βραχὺ περιστέλλουσα, καὶ τὴν σάρκα τοῖς μετρίοις ἐθίζουσα, τῷ μὲν σώφρονι περιγίνεται τῆς ἀκολασίας· τὴν δ' ἀδικίαν πόῤῥω βάλλει τῇ περὶ τὰ δίκαια στάθμῃ· τὸ δὲ ψεῦδος ἀπελαύνει τῇ ἀληθείᾳ· τῷ δ' εὐτάκτῳ τὴν ἐν πᾶσι περιαιρεῖ ἀνισότητα· τῷ δὲ κοινωνικῷ τοῦ ἤθους καὶ τῷ τοῖς πέλας ὁμονοεῖν, τὸ πολιτεύεσθαι καλῶς καθιστᾷ. Πρόνοιαν δὲ καὶ ξένων καὶ φίλων μᾶλλα ποιεῖται. Τοῖς δέ γε χρῄζουσι κοινὰ ἡγεῖται τὰ ἴδια. Τὰ προσήκοντα δ' ἑκάστῳ συναίρεται, χαίρουσα μὲν, οἷς ἔστι χαρά· ᾧ δὲ λύπης πρόσεστι, παρεμυθίας οὐδὲν ἐλλείπουσα. Συνόλως δὲ, τὴν περὶ τὸ ὄντως ὂν ἀγαθὸν σπουδὴν κατατείνουσα, σώφροσι λόγοις καὶ νοεροῖς νοήμασιν ἐκπαιδεύει, κάλλους ἀμελοῦσα τοῦ περιττοῦ. Καὶ τὸ κακηγορεῖν ἐπιμᾶλλον ἐκτρέπεται· σὺν αἰδοῖ δὲ, προσυφασμένης τιμῆς ἐπάγουσα τὴν διάλεξιν, οἷά τινι φαρμάκῳ θεραπεύει τὸν ἀκροώμενον. Πολλοῦ γε μὴν δεῖ ἐκείνῃ ὀργῆς τε καὶ λοιδορίας καὶ ἔριδος· καθαρῶς γὰρ οὖσα λογικὴ, παραιτεῖται πᾶσαν ἀλόγιστον κίνησιν. Καὶ ἁπλῶς εἰπεῖν, κυρία τῶν παθῶν γίνεται, ὅσα ψυχαῖς καὶ σώμασιν ἐπιγίνεται· τῆς δ' ἐνθέου ταύτης φιλοσοφίας ἄρξαι μέν τινες λέγουσιν Ἠλίαν ἐκ ἴνου τὸν ζηλωτὴν, τινὲς δὲ Ἰωάννην τὸν Βαπτιστήν. Φίλων δ' ἐκεῖνος, ὁ τὸ γένος μὲν Ἑβραῖος, τὴν δ' αἵρεσιν Πυθαγόρειος, ἐν τοῖς κατ' αὐτόν φησι χρόνοις, τοὺς παρ' Ἑβραίοις σεμνοὺς εἰς χῶρον τινὰ γεώλοφον περὶ

absint, virtutem autem minus consectetur, pravos atque improbos censeat. Non enim ostentare vult virtutem, sed eam sedulo exercere : nihil prorsus eam, quæ ab hominibus provenit, gloriam faciens. Et cum generose fortiterque animæ perturbationes expugnat, tum neces-arias naturæ res parum admodum curat, vilipendens etiam quascumque corporis imbecilliitates. Viribus autem a divina Mente acceptis, ad immortalem illam Mentem sublimis tollitur, nocte dieque illam cogitans atque intuens, mirificis etiam malis colens, continuisque precibus concilians. Puritate vero animi, bonorumque operum factis, ad sinceritatem religionis grassans : externas expiationes, et quæcumque ejus generis sunt lustrationes despuit, et unum piaculum esse peccatum ipsum putat. Atque ita rebus externis superior facta, imperiumque (ut ita dicam) in eas obtinens, neque ab inordinata vita, neque ab ulla necessitate, ab honesto debitoque proposito suo transversa agitur, neque contumeliis affecta perturbatur. Sed neque indignum quidquam patiens, vindictam **620** meditatur. Tantum etiam abest, ut vel morbus, vel rerum necessariarum inopia, eam adurgens, de statu suo deturbet, ut talibus quoque ærumnis magis lætetur, generositatem et mansuetudinem suam declarans. Per vitam itidem omnem illud studet, ut quam minimo indigeat, atque quantum humanæ naturæ captus permittit, proxime ad Deum accedere nititur. Transitum autem, sive diverticulum præsentem existimans esse vitam, neque occupationibus negotiorum irretitur, neque providentia rerum præsentium tenetur. Et vitam tenuem et a cura harum rerum expeditam ac liberam, nullisque superfluis oneratam, laudans, ad futuram respicit beatitudinem, felicemque illam quietem exspectat : omni quoque erga Deum pietate in animo suo veluti in domicilio excepta, verborum fœditatem, ut rem ingratam, repudiat. Quas enim illa actiones a moribus suis longe proscripsit, earum neque mentionem verbis facere sustinet. Naturæ vero necessitates paulatim constringens, et carnem moderatione domans, lasciviam castitate comprimit, injustitiam æquitatis amussi propellit, mendacium exigit veritate, composito vivendi more omnem accidit inæqualitatem. Familiaribus etiam pro societate humana se hominum moribus accommodando, et proximorum animis conformando, bene vivendi institutum confirmat : extraneorum simul et amicorum, ut eis provideat, curam habet : egentium res suas et opes ducit esse communes, et quæ cuique debentur tribuit. Gaudet illa cum gaudentibus, mœrentibus nihil non adhibet consolationis. In summa, ad id quod revera summum bonum est, studium omne convertens, sermonibus castis et cogitationibus spiritualibus se ipsam erudit, cultum formæ superfluum prorsus negligit, maledicta magnopere aversatur : colloquia cum veneratione et honoris præfatione ingreditur, ac

citorem prius veluti medicamento curans. Longe ab ea abest iracundia, convicium, jurgium. Quod enim vera ratione prædita est, irrationalem omnem declinat motum : et, ut semel dicam, perturbationum, quæ vel in anima, vel in corpore sunt, omnium domina exsistit. Verum enimvero auctorem divinæ istius philosophiæ quidam laudant Heliam illum æmulatorem, quidam vero Joannem Baptistam. Philon autem ille, genere Hebræus, secta autem Pythagoreus, temporibus suis Judæos quosdam, viros graves et venerandos, dicit **621** in regione quadam frequentes habente tumulos, circa lacum Maræoticum ad Alexandriam pertinentem, novum philosophandi morem complexos esse : quorum domicilia, vitæ consuetudinem, aliaque instituta omnia, talia aliquis esse ex descriptione ejus colligat, qualia prisci apud Ægyptios monachi sunt consectati. Nam vitæ id genus ingressi, possessiones suas propinquis relinquebant : ac rebus omnibus nuntio remisso, extra oppida vivebant, atque in hortis quibusdam et agris solis habitabant. Erant autem eis et mansiones, quæ monasteria recte dicantur, ubi solitarii cum gravitate et sanctitate sacris initiabantur, carminibusque divinis, hymnis et psalmis Deum laudabant atque colebant. Nullus horum prius cibum, quam sol occidisset, capiebat. Fuere etiam, qui tribus aut pluribus quoque diebus sine alimento perseverarent : vino autem et sanguinolentis prorsus abstinerent, certisque diebus consulto humi decumberent. Cibus eis erat panis, sal et hyssopum : potus, aqua. Prope eos mulieres etiam vetulas fuisse scribit, quæ philosophiæ ejus amore, eumdem vitæ cursum delegerint. Quapropter et consilio voluntario cœlibatum consectatæ, vitam ita transigebant. Philon sane in libro quem *De Vita contemplativa*, sive *supplicum*, inscripsit, memoriæ hæc mandavit. Videtur autem eos significare, qui ex Hebræis tum nuper admodum Christianismum susceperint, Judaicis adhuc opinionibus præditos, moresque eorum servantes. In nulla enim gente alia, præterquam apud nos, tale vitæ institutum inveniatur. Equidem ab illis Ægyptiis tantopere hoc vivendi genus invaluisse conjicio. Sunt vero qui dicunt, persecutionum tempora huic instituto derepente primum causam præbuisse. Cum enim a tyrannis religio exagitaretur, qui sibi fuga consulebant, in montibus incultis et saltibus quibusdam versabantur, in quibus ne deprehensi caperentur, de industria errabundi sedes mutabant. Et cum ei vitæ assuevissent, paulatim deinceps institutum id ad mortem usque producebant : et ad magna incrementa, multis per æmulationem conversationem talem et vitam subeuntibus, transmittebant.

A τὴν Μαρείαν λίμνην κείμενον, Ἀλεξανδρείᾳ προσήκοντα, ξένην φιλοσοφίαν μετέρχεσθαι· ὧν οἴκησιν καὶ πολιτείαν καὶ τὴν ἄλλην ἅπασαν ἀγωγὴν τοιαύτην εἶναί τις εἰκάσειεν ἐξ ὧν καταλέγει, οἷανπερ καὶ οἱ πάλαι μοναχοὶ ἐν Αἰγύπτῳ μετήρχοντο. Τοῦ γὰρ φιλοσοφεῖν ἀρχέμενοι, τοῖς προσήκουσι τῶν ὄντων ἐξίστανται· πᾶσι δ' ἀπαγορεύοντας, ἔξω τειχῶν γίνεσθαι· καὶ κήπους δή τισι καὶ μοναγρίοις τὰς διατριβὰς ἔχειν. Εἶναι δὲ αὐτοῖς καὶ καταγωγὰς, ἃ μοναστήρια καλεῖν θέμις· οἷα ἱδιάζοντας, σεμνῶς μυεῖσθαι· ᾠδαῖς δὲ θείαις καὶ ὕμνων ψαλμοῖς τὸν θεὸν θεραπεύειν. Μή τινα δὲ τούτων ἐντυγχάνειν τροφῇ, πρὶν ἥλιος περὶ γῆν γίνεται. Εἰσὶ δὲ οἳ καὶ διὰ τριῶν ἡμερῶν καὶ πλειόνων τροφῆς ἄγευστοι διαμένουσιν. Οἴνου δὲ B καὶ ἐναίμων πάμπαν ἀπέχονται. Ῥητοῖς δ' ἐν ἡμέραις καὶ χαμευνεῖν αἱροῦνται. Τὸ δ' ὄψον αὐτοῖς ἄρτος καὶ ἅλες εἰσὶ καὶ ὕσσωπον, καὶ ὕδωρ ποτόν. Εἶναι δ' ἐγγὺς καὶ γυναῖκας γηραλέας, δι' ἔρωτα φιλοσοφίας τὸν ἴσον δρόμον αἱρουμένας βιοῦν φησι· διὸ καὶ γνώμῃ ἐκουσίῳ τὴν ἀγαμίαν ἀσκοῦσαι, τὸν βίον παρέλκουσιν. Ὁ μὲν δὴ Φίλων τοιαῦτα ἱστορῶν ἐν λόγῳ ὃν *Περὶ βίου θεωρητικοῦ* ἢ *ἱκετῶν* ἐπιγράφει, ἔοικε τοὺς ἐξ Ἑβραίων ἄρτι πρώτως Χριστιανίσαντας ὑποφαίνειν, Ἰουδαϊκώτερον ἔτι διακειμένους, καὶ τὰ ἐκείνων ἤθη τηροῦντας. Ἐν ἄλλῳ γὰρ ἔθνει τοιαύτην βίου διαγωγὴν πλὴν ἡμῶν οὐκ ἔστιν εὑρεῖν. Καί γε συμβάλλω ἐξ ἐκείνων ἐν Αἰγύπτῳ τήνδ' ἀκμάσαι τὴν πολιτείαν. Εἰσὶ δὲ οἳ φασι καὶ τοὺς κατὰ καιρὸν διωγμοὺς ταύτην C σχεδιάσαι πρώτως τὴν ἀγωγήν· τῆς γὰρ θρησκείας ἐκπεπολεμωμένης, φεύγοντες ὄρεσιν ἀγρίοις καὶ νάπαις τισὶ διῃτῶντο· οἷς μὴ ἁλῶναι ταῖς πλάναις διὰ σπουδῆς ἐποιοῦντο. Ἐθάδες δὲ τοῦ βίου γενόμενοι, κατὰ μικρὸν ἀποπληρῶσαι τῇ διαίτῃ τὸν βίον, εἰς μέγα τ' ἐπιδοῦναι, πολλῶν κατὰ ζῆλον ὑποδυομένων τὴν πολιτείαν.

622 CAPUT XL

De vita et instituto clarissimi inter monachos Antonii Magni, et sectatoribus ejus : et de Paulo Simplici.

Sedenim sive Ægyptii, seu priores illi, quos diximus, aut etiam alii quicunque instituti hujus auctores fuere, et ejusmodi philosophia alii præiere, illud quidem certe nemo non confitetur, ad summum, et moribus ipsis, et accurata vivendi ratione, institutum hoc, ita ut opinio obtinet, exercuisse celebrem illum et magnum Antonium : quem tum in Ægypti montibus viventem, propter

D ΚΕΦΑΛ. Μ'.

Περὶ βίου καὶ ἀγωγῆς τοῦ περιβοήτου ἐν ἀσκηταῖς Ἀντωνίου τοῦ μεγάλου, καὶ τῶν αὐτοῦ μαθητῶν, καὶ Παύλου τοῦ Ἁπλοῦ.

Εἴτ' οὖν Αἰγύπτιοι, εἴθ' οἱ πρότερον εἰρημένοι, ἤ ὁποιοιδή τινες τοῦ τοιούτου βίου κατῆρξαν, καὶ τῆς τοιαύτης φιλοσοφίας προὔστησαν, τοῦτό γε μὴν πᾶσιν ἀνωμολόγηται, ὡς εἰς ἄκρον ἔν τε ἤθεσι καὶ ἀκριβεῖ πολιτείᾳ τὴν τοιαύτην διάταξιν ἐξασκῆσαι λόγος ἔχει τὸν πολὺν ἐκεῖνον καὶ μέγαν Ἀντώνιον· ὃν τηνικαῦτα τοῖς κατ' Αἴγυπτον ὄρεσι διατρίβοντα διὰ τὸ τῆς ἀρετῆς περιὸν, γνήσιον ἐποιεῖτο φίλον

Κωνσταντῖνος ὁ περιβόητος βασιλεὺς τιμῶν τε πυκνοῖς γράμμασι, περὶ ὧν αἱρεῖται γράφειν ἠρέθιζεν. Ἦν δὲ οὗτος τῷ γένει Αἰγύπτιος, τὰ πρῶτα τῆς πατρίδος φερόμενος, ἀπὸ κώμης οὕτω λεγομένης Κομᾶ· ὅμορος δ' αὐτῇ Ἡρακλεία τῶν παρ' Αἰγυπτίοις Ἀρκάδων. Ἐν νέᾳ δὲ ἡλικίᾳ καταλειφθεὶς ὀρφανός, ὅσοι μὲν αὐτῷ προσῆσαν ἀγροὶ, τοῖς συγχωρίταις εἴασε, τὴν δὲ λοιπὴν περιουσίαν τοῖ δεομένοις ἀπέδοτο· δεῖν γὰρ ᾤετο τὸν φιλοσοφεῖν σπεύδοντα μὴ μόνον ἀφιέναι τὰ χρήματα, ἀλλὰ καὶ προστιθέντως καταναλίσκειν τοῖς χρῄζουσι. Καὶ δὴ τοῖς τηνικάδε περὶ τὰ καλὰ σχολὴν ἔχουσιν ἑαυτὸν συμμίξας, τὰ κράτιστα τῶν ὅλων ἐζήλωσεν. Εἰδώς γε μὴν τὸν ἄριστον βίον τῇ συνηθείᾳ ἡδὺν ἐσόμενον, εἰ καὶ χαλεπός τις εἴη ταπρῶτα, τὰς συντόμους μᾶλλον καὶ τελείας τῶν ἀρετῶν ἐπεμέλετο. Καὶ καθ' ἑκάστην ὡσανεὶ ἀρχὴν βαλόμενος, ἐπιμᾶλλον τῇ καθόλου ἐγκρατείᾳ ἐχώρει, νεαράν τινα καὶ ἀκμάζουσαν δσημέραι προθυμίαν αὐχῶν. Καί γε τὰς μὲν τοῦ σώματος ἡδονὰς ἐκολάσατο ταῖς περὶ αὐτὸ ἐπιμόνοις ταλαιπωρίαις· τὰς δὲ τῆς ψυχῆς ἀτάκτους ὁρμὰς κατέστειλε τῷ ἀνενδότῳ τῆς προαιρέσεως. Ἅπαξ δ' ἐσιτεῖτο ἡμέρας ἡλίου δύνοντος· πολλάκις δὲ καὶ ἐς δύο καὶ τρεῖς ἡμέρας ἀπόσιτος ἔμενεν. Ἡ δὲ τροφὴ ἄρτος ἦν, καὶ ἁπλοῦν ὄψον οἱ ἅλες· τὸ δὲ ποτὸν ὁ παραῤῥέων αὐτῷ χείμαρρος ἐχορήγει. Διὰ πάσης δ' ἀγρυπνῶν ὡς εἰπεῖν ἀεὶ τῆς νυκτὸς, καί τι τῆς ἡμέρας μέρος ἐλάμβανε τοῖς εὐχαῖς. Εἰ δέ που καὶ ὕπνος παρῴδευε, βραχύς τις μάλα προσῆν. Χαμαὶ δ' ἐπὶ ψιλοῦ κείμενος τοῦ ἐδάφους τὰ πολλὰ διετέλει. Παντάπασι δ' ἀπείπατο ἐλαίου τε χρίσιν καὶ λούτρων χρείαν, εἰδὼς τὴν σύντονον ξῆν τοῦ σώματος ἠρέμα πρὸς τὸ ἀνειμένον καὶ χαῦνον τοῖς ὑγροῖς στρεφομένην. Ἥκιστα δέ φασι καὶ γυμνὸν αὐτὸν ὀφθῆναί ποτε. Γράμματα δὲ μὴ μαθών, οὐδὲ τὸν εἰδότα διὰ θαύματος εἶχε. Νοῦν δ' ἀγαθὸν ὡς γραμμάτων πρεσβύτερον καὶ τῶν τοιούτων εὑρετὴν μάλα ἐπῄνει· μηδὲ γὰρ εἶναι τούτων ἀνάγκην, τοῦ νοῦ ἐῤῥωμένου ἔχοντος. Πρᾶος δ' εἴπερ τις καὶ φιλάνθρωπος γεγονὼς, χαρίεις μάλιστα τοῖς ἐντυγχάνουσιν ἦν, ὀξύς τε καὶ ἀκαταγώνιστος. Διαλεγόμενος δ' ἐπιμᾶλλον, τὸ μὴ λυπεῖν ἐρυλάττετο, εἰ καί τινες ἐριστικῶς τέως αὐτῷ προσεφέροντο. Κρεῖττονι γὰρ σοφίᾳ τινὶ καὶ παραξένῳ τῷ ἤθει σὺν ἐπιστήμῃ θείᾳ ῥιπιζομένην φιλονεικίαν εὐχερῶς κατεστέλλειν εἶχε, καὶ πρὸς τὸ μετριώτερον μεθιστᾷν. Κιρνῶν δὲ τὸ σύντονον τῶν διομιλούντων, καὶ τρόπους ἐῤῥύθμιζε. Θείας δ' ἐντεῦθεν γνώσεως καὶ προγνώσεως μετασχὼν, οὐδὲν ἠγεῖτο τὶ μέλον εἰδέναι· εἰκαίαν δ' εἶναι καὶ τὴν περὶ τοῦτο σπουδὴν ἔλεγεν, ὅτι μηδ' ἀρετὴν εἶναι τὴν πρόγνωσιν ὑπετίθει· ἐπεί τοί γε μηδ' ἐν εὐθύναις πάλιν τὸν μὴ εἰδότα τὸ μέλλον ὑπάγεσθαι. Ἓν γὰρ εἶναι τὸ μακάριον ὑπενόει, καλῶς τὸ Θεῖον σέβειν, τούς τε νόμους αὐτοῦ καὶ τὰς ἐντολὰς ἀπαρατρώτους τηρεῖν. Εἰ δέ τῳ ἔρως καὶ τοῦ προ-

A virtutis præstantiam, germanum sibi amicum fecit clarissimus imperator Constantinus, frequentibus ad eum datis litteris hominem honorans, et ut de quibus rebus vellet (1), ad se scribæret, rogans. Fuit autem is genere Ægyptius (2), primas in patria sua partes ferens, in vico cui nomen erat Coma ortus, qui finitimus est Arcadum (3) quæ apud Ægyptios est Heracleæ. In juvenili autem ætate relictus a parentibus orphanus, quidquid ei fuit agri, loci ejus incolis donavit, reliquam substantiam egentibus distribuit. Ita enim decere existimavit, ut qui philosophari constituisset, non solum pecunias relinqueret, sed etiam pro eo atque deceret, inopibus eas expenderet. Sane quidem qui tum rebus pulchris vacarent, eis se conjungens, quæ in unoquoque eorum præstantissima essent, ea est æmulatus. Quod namque sciret optimam quamque vitam consuetudine dulcem gratamque fieri, quamvis gravis primum sit et molesta, in compendiosis perfectisque se magis exercuit virtutibus. Et quotidie quasi principio jacto, magis ac magis in universa animi moderatione proficiebat, novam quamdam et vigentem indies præ se ferens alacritatem. Et corporis quidem voluptates ærumnis ejus jugibus suppressit, animæ autem inordinatos impetus pertinacia propositi sui constrinxit. Semel autem interdiu post occasum solem cibum sumpsit. Persæpe vero biduum totum, quandoque etiam triduum, escas non attigit. Cibus ei erat panis, obsonium simplex sal, potum præterfluens torrens præbuit. Per totam autem semper propemodum vigilans noctem, aliquam etiam diei partem precationibus dabat. Quod si cubi somnus ei obrepsisset, brevis is admodum fuit : humi vero in nudo solo plurimum cubabat. **623** Et omnino olei simul unguini, et lavationis usui renuntiaverat : quod illum non lateret, robustum quoque et firmum corporis habitum humidis sensim ad mollitiem et luxum converti. Haud unquam eum a quopiam nudum esse visum tradunt. Et cum litteras ipse non didicit, tum neque earum peritos admiratus est. Mentem vero bonam ut litteris ipsis antiquiorem, taliumque adeo artium inventricem, valde laudavit. Quin neque iis quidquam opus esse dixit, si mens per seipsam valida sit. Mitis porro atque humanus, ut non magis alius quisquam, et in colloquiis gratiosus maxime, atque item acutus invictusque fuit. In disputationibus præcipue, etiam si qui interdum contentiose cum eo conflictarentur, ne molestus esset, cavebat. Præstantiori siquidem sapientia quadam, et novo more, una cum divina prudentia, temere illatum contentionis studium facile contrahere, et ad moderationem conformare noverat. Vehementiam autem colloquentium temperans, mores eorum simul reddebat meliores. Divinam inde cognitionem, atque etiam

(1) Καὶ ὧν ἐδεῖτο. (Sozom.) Hoc est, *De rebus quibus indigeret.*

(2) Τῷ γένει τῶν εὐπατριδῶν. (Sozom. lib. I, cap. 13.) Hoc est, *claro loco natus.*

(3) Τοῖς παρ' Αἰγυπτίοις Ἄρκασι. (Sozom.) Hoc est, *Ægyptiorum montibus.*

præcognitionem consecutus, nihil admodum esse judicabat futura prævidere : vanumque etiam, quod in ea re collocaretur, studium esse dicebat. Neque virtutem ullam esse docuit divinare : quod e diverso, neque in vitio, cujus gratia pœnam quis metuat, sit, futurum non nosse. Cæterum unum illud beatitudinis esse existimabat, rite Deum colere, legesque ejus et mandata inviolata servare. Si cui autem amor futura cognoscendi incesserit, puram modo, inquit, habeat animam, et futuri perspectio cum consequetur, Deo veluti per speculum aliquod cognitionem futuri exhibente. Socordiam autem detestans, omnes qui recte vivere vellent, admonuit, ut opus facerent : et ut seipsum quisque in judicium et rationem diu noctuque factorum adduceret, atque si quid contra decorum fecisset, ut id litteris adnotaret. Sic enim fore, ut seipsum vereatur homo, et deinceps ab absurdis animi motibus, ne multa adnotata reperiat, abhorreat : fore etiam ut metuat, ne scriptura tali a quopiam deprehensa, improbus ipse manifesto inveniatur. Acriter quoque, si qui injuriam accepissent, defendebat, eaque causa frequenter urbes adibat. Multi namque eum accedentes, calamitatesque suas deplorantes, cogebant ut urbes ingrederetur, et pro eis precator atque intercessor apud magistratus fieret. **624** Illi porro plurimi faciebant, si ipsum viderent, et Sirenem verborum ejus audirent, et imperanti parerent. Ipsi enim studio in primis fuit, latere, et in solis locis versari. Et quod eo esset animo, si quando in publicum prodiret, confecto quanta potuit celeritate, cujus gratia in urbem venerat, negotio, rursum se in solitudinem recipiebat. Siquidem dicere solitus erat, lethalem esse piscibus extra undas conversationem : neque minus monachum in periculum cœlestis vitæ et professionis sanctioris amittendæ venire, si meras in urbibus trahat. Et cum jucundum se omnibus præbuit, tum ne submissus nimium et adulator esse videretur : præterea ne ex eo quod ab omnibus honore afficeretur, quodque ei quos jussisset, morem gererent, fastu et arrogantia efferretur, curavit. Scribenti aliquando Constantino ad se ut veniret, mirifice enim hominem amabat, detrectavit id primum, dicens : Siquidem ad imperatorem venero, Antonius ero ; sin minus, abbas Antonius. Atque eo tandem modo ad illum adire sustinuit. Verum hæc tanquam gustus quidam et exigua imago Antonii vitæ et instituti, sint exposita : ut ex his universam ejus, qualis fuerit philosophiam colligamus. Quam rebus omnibus optimus Athanasius, cui etiam fuit charissimus, copiose memoriæ posteritatis litteris mandavit : certaminibus ejus contra dæmones, et artibus quas adversus illos adinvenit, aliisque vitæ prodigiis et rebus quibusvis conscriptis, ut liber is monastici instituti seu descriptio quædam esset. Itidem ut idem Athanasius in Vita Syncleticæ (1) fecit, ut,

εἰδέναι ἐνέσκηψε, καθαρὸς εἴη ψυχὴν, ἔλεγε · καὶ τὸ διορᾷν τὸ μέλλον ἔψεται, τοῦ Θεοῦ διά τινος ἐσόπτρου τὴν τῶν ἐσομένων γνῶσιν παραδεικνύοντος. Μισῶν δὲ τὴν ἀργίαν, πᾶσι τοῖς καλῶς βιοῦν αἱρουμένοις, παρῆνει ἐργάζεσθαι· ὑπὸ κρίσιν τε καὶ λόγον ἄγειν αὐτὸν, ὧν νύκτωρ καὶ μεθημέραν ἐγένετο αὐτουργός· κἂν τι μὴ δεόντως ἐπράχθη, γράμμασιν ἐγχαράττειν· ὡς ἂν γε δι' αἰδοῦς αὐτὸν ἔχῃ, τοῦ λοιποῦ τῶν ἀτόπων τοῦ νοῦ κινημάτων φειδόμενος μὴ πολλὰ εὑροι τὰ γεγραμμένα· φόβῳ τε καὶ τοῦ μὴ δῆλος ποτὲ γενέσθαι, μοχθηρὸς ὤν, φωραθείσης τινὶ τῆς γραφῆς. Ναὶ μὴν καὶ τῶν ἀδικουμένων σφοδρῶς ὑπερίστατο· διά τοι καὶ ἐπὶ τὰς πόλεις ἐφοίτα· πολλοὶ γὰρ προσιόντες ἐδίζων ἥκειν, τὰς οἰκείας συμφορὰς ὀδυρόμενοι, καὶ πρεσβεύειν ἐδέοντο τοῖς ἐν τέλει. Περὶ πλείστου γὰρ ἐκείνοις ἦν ἰδεῖν τε αὐτὸν καὶ ἀκοῦσαι τῆς τῶν λόγων σειρῆνος, καὶ πειθαρχῆσαι κελεύοντι. Πάνυ γὰρ τὸ λανθάνειν εἶχε διὰ σπουδῆς καὶ ἐν ἐρημίαις κρύπτεσθαι. Καὶ ταῦθ' οὕτως ἔχων, καὶ τοίνυν εἴποτε φανείη, διαθεὶς ὅσον τάχος ἐφ' ὅτῳ καὶ ἦκεν, ἀνεχώρει αὖθις. Ἰχθύσι μὲν γὰρ θάνατον ἐπάγειν ἔλεγε τὴν ἔξω τοῦ ὑγροῦ δίαιταν· ἀπόλλοι δ' ἂν καὶ μοναχὸς τὴν κατὰ Θεὸν βιοτὴν καὶ τοῦ σχήματος τὸ σεμνὸν, χρονίζων ταῖς πόλεσι. Πᾶσι δ' οὖν κεχαρισμένον ἑαυτὸν παρίσχων, ἐπεμέλετο μήτ' ἀγεννῆ καὶ κόλακα εἶναι δοκεῖν, μήτε πρὸς τῦφον ἐξάγεσθαι τῷ διὰ πάντων τιμᾶσθαι, καὶ οἷς ἂν κελεύοι πείθεσθαι. Ἐπιστέλλοντι δὲ καὶ Κωνσταντίνῳ παρ' αὐτὸν ἥκειν, ὑπερφυῶς γὰρ ἐφίλει Ἀντώνιον, ἀπηξίωσεν ἐπειπών· Ἥκων μὲν ἐς βασιλέα, Ἀντώνιος ἔσομαι· μὴ τοῦτο δὲ πράξας, ἀββᾶς Ἀντώνιος. Καὶ τούτῳ τῷ τρόπῳ τὴν ἐπ' ἐκεῖνον πορείαν ἀνέσχεν. Ἀλλὰ γεῦμα ταῦτα καὶ βραχὺς χαρακτὴρ τῆς Ἀντωνίου διαίτης καὶ πολιτείας. Εἰρηται δ' ἵνα ἐκ τούτου τὴν ὅλην ἐκείνου φιλοσοφίαν, ὅση τις ἦν, ὑπολογισώμεθα· ἦν ὁ τὰ πάντα ἄριστος Ἀθανάσιος καὶ αὐτῷ διαφερόντως φιλούμενος, πρὸς λεπτὴν ἱστορήσας ἐξέδωκε τὰς μετὰ δαιμόνων πάλας αὐτοῦ καὶ τὰς ἐξευρημένας τέχνας αὐτῷ κατ' αὐτῶν, καὶ τὰ λοιπὰ τοῦ βίου τεράστια, καὶ πάνθ' ἕκαστα διαγράψας, ὡς ὅρον εἶναι μοναδικῆς πολιτείας τὸ σύγγραμμα. Ὁποῖα δὴ ὁ αὐτὸς Ἀθανάσιος κἀν τῷ βίῳ συγκλητικῆς ἔπραξεν, ἀνδρῶν μὲν πολιτείαν ἐντεῦθεν, γυναικῶν δ' ἐκεῖθεν ὑποτιθεὶς ὡς ἐν πλάσματι διηγήσεως. Πολλοὺς δὲ καὶ φοιτητὰς ἔσχε, δοκίμους τε καὶ τὸν διδάσκαλον ἀποχρώντως ἐνδεικνυμένους, τῇ τε παιδιᾷ καὶ φιλοσοφίᾳ καὶ τῇ λοιπῇ ἀρετῇ Ὧν οἱ μὲν ἐν Αἰγύπτῳ καὶ Λιβύῃ, οἱ δ' ἐν Παλαιστίνῃ καὶ Συρίᾳ καὶ Ἀραβίᾳ, τὸ φιλοσοφεῖν ἐπιδείξαντο. Περὶ πλείστου δ' ἦσαν καὶ οὗτοι καὶ οἱ τούτων διάδοχοι ὡς ἔργον ποιεῖν πάντας τοὺς Θεῷ ἡρημένους βιοῦν, καὶ αὐτοὺς ἐκζητεῖν, καὶ παρ' αὐτῶν τὸ ποιητέον ἀναδιδάσκεσθαι, σπεύδοντας ἐπιμελῶς κρύπτεσθαι, οὐχ ἧττον ἢ περ οἱ νῦν τύφῳ καὶ διακόνῳ φιλοτιμίᾳ σοβοῦντες διὰ τῆς ἀγορᾶς ἐκπομπεύουσι. Πολλοὶ μὲν οὖν τῶν αὐτοῦ ἐγένοντο εὐδόκιμοι φοιτηταί· καὶ Παῦλος δ' ἐκεῖνος, ὃς ἐξ

(1) In Vitis Patrum, Synclelice inter sacras abbatissas allegatur.

ἀρετῆς Ἁπλοῦς ὠνομάσθη· ὃν λόγος ἀγροικίᾳ συ- A
ζῶντα, ὡραίᾳ δὲ καὶ τὸ εἶδος γυναικὶ συνοικοῦντα,
ἐπεὶ ἐπ' αὐτοφώρῳ μοιχευομένην συνέβαινε κατι-
δεῖν, σεμνὸν μεταδιάσαντα σὺν ὅρκῳ ἀπειπεῖν τὴν
συνάφειαν· διαφέντα δ' εὐθὺς, χωρεῖν πρὸς Ἀντώ-
νιον. Πρᾶον δὲ μάλα γενέσθαι καὶ ὑπακοὴν διαφε-
ρόντως ἀσκῆσαι λέγεται· ἀνθαμιλλᾶσθαι δὲ καὶ
πρὸς τοὺς ἀσκητικοὺς ἀγῶνας τῷ διδασκάλῳ, πεῖ-
ραν ἐπάγοντι τὴν παντοδαπὴν, καὶ μηδὲν ἀγεννὲς τῇ
μιμήσει φωράσαι. Ἐντελὲς δ' αὐτῷ τὸ τῆς ἀρίστης
πολιτείας καὶ φιλοσοφίας ἐπιμαρτυρήσας, μὴ δεῖν
ἐκείνῳ διδασκάλου τουλοιποῦ ἔλεγε. Φιλοσοφεῖν δ'
ἐν αὐτῷ διάγοντα· καὶ ταῦτα γηραλέῳ τε ὄντι, καὶ
μὴ ἐκ παιδὸς τὴν ἄσκησιν μελετήσαντι, ἄρτι δὲ πα-
ριόντι πρὸς τὸν ἀγῶνα. Ἐκύρου δὲ καὶ Θεὸς ἄνωθεν
τὰ ἐψηφισμένα τῷ Ἀντωνίῳ· καὶ ἐν οὐ πολλῷ B
ἐπίσημον ἐποίει τὸν ἄνδρα. Ἄμεινον δ' εἶχε τοῦ
διδασκάλου δαίμοσί τε παλαίειν, καὶ αὐτοὺς ἀπελᾶν.

sicuti in hoc mulieres, ita in illo scripto viri, quod sequerentur institutum, tanquam in commentarii expressum, haberent (1). Habuit autem discipulos multos, probatos admodum, et qui magistrum vitæ institutione, sapientiæ studio, et virtute reliqua satis feliciter retulerunt. Qui partim in Ægypto et Libya, partim in Palæstina, Syria et Arabia sunt philosophati. Præstantissimi sane ii sunt, atque itidem successores eorum. Ita ut ingentis esset laboris iis qui Deo vitam suam dicarant, eos inquirere, atque ab eis, quæ sibi facienda esset, addiscere : præsertim cum illi magna cura, ut et ipsi et eorum facta laterent, studerent : non perinde scilicet, atque nostrorum temporum homines plurimi, facientes, qui fastu et ambitione inani insolenter per forum sese inferentes venditant. **625** Multi sane spectati fuere sectatores ejus : et in primis Paulus ille, qui ex virtute Simplex est cognominatus. Quem ferunt rusticam vitam agentem, et cum formosa conjuge habitantem, et posteaquam eam in flagranti crimine cum mœcho concumbentem vidisset, graviter subridentem, adhibito jurejurando conjunctioni ejus renuntiasse : eaque statim dimissa, ad Antonium pervenisse. Mitis vero admodum fuisse, et obedientiam præcipue coluisse dicitur. Monasticis quoque studiis et certaminibus cum magistro contendit, omnem adhibente curam atque diligentiam, ne quid quod ab illo degeneraret, in imitatione ejus deprehenderetur. Qui sane testimonium ei perfectionis in optimo instituto, monasticaque philosophia perhibens, nihil ei deinceps præceptore opus esse dixit ipsum quippe per seipsum philosophari egregie admodum, jam senem : qui scilicet studium id non a puero esset meditatus, sed non ita pridem ad certamen tale descendisset. Sed et Deus cœlitus, quæ de eo Antonius pronuntiaverat, auctoritate sua confirmavit : brevique ita clarum reddidit virum, ut melior etiam præceptore, ad dæmones lucta supplantandos atque propellendos esset.

ΚΕΦΑΛ. ΜΑ'.

Περὶ τοῦ ἁγίου Ἀμοῦν. καὶ Εὐτυχιανοῦ τοῦ ἐν τῷ Ὀλύμπῳ.

Χρόνῳ δ' ἐκείνῳ καὶ Ἀμοῦν ἐκεῖνος ἠκμαζεν· Αἰγύπτιος δὲ καὶ οὗτος ἦν· ὃς γυναικὶ συζυγείς, τῶν οἰκείων βιασαμένων, μὴ πειραθῆναι ταύτης, ἣ θέμις ἐστὶν ἀνδράσιν. Ἐπεὶ γὰρ ὁ γάμος συνίστατο, καὶ τῇ νύμφῃ ὡς ἔθος ἐθαλαμεύετο, μόνος μόνῃ συνὼν, πέρας μὲν ἤδη ἔχειν τὸν γάμον διωμολεῖτο· ὑπετίθει γε μὴν μέγα εἶναι τὸ παρθένους διαβιοῦν· καὶ τὰ γέρα διεξῄει τῆς ἀζυγίας· καὶ πεῖραν προσῆγεν ἀσπάζεσθαι τὸ καθ' ἑαυτούς. Ἡ δὲ νεᾶνις δι' ἐπαίνου μὲν ἐποιεῖτο τοὺς λόγους· χωρίζεσθαι δ' ἐκείνου παντελῶς ἀπηγόρευε. Καὶ δὴ συνῆν ἐκείνῃ Ἀμοῦν ὀκτὼ πρὸς τοῖς δέκα ἔτεσιν ἰδίᾳ καθεύδων, καὶ τῆς κατὰ Θεὸν ἀσκήσεως τὴν ἐπιμέλειαν ἔχων. Ζήλῳ δ' ἐκείνου καὶ ἡ γυνὴ πτερωθεῖσα, δεῖν ἐνόμιζε μὴ δι' αὐτὴν τηλικοῦτον ἄνδρα ἐν τῷ ἀφανεῖ καθεστάναι, χρῆναι δ' ἑκάτερον ἀνὰ μέρος ἀσκεῖν, καὶ τοῦ ἀνδρὸς ἐδεῖτο χωρίζεσθαι. Καὶ ὁ μὲν τὸν οἶκον ἐκείνῃ λιπὼν, αὐτὸς εἰς τὴν πρὸς μεσημβρίαν τῆς Μαρείας λίμνης γεγονὼς ἔρημον, περὶ τὴν Σκῆτιν καὶ τὸ τῆς Νιτρίας ὄρος, δύο καὶ εἴκοσιν ἔτη ἐφιλοσόφει, δὶς τοῦ ἔτους παραβάλλων καὶ τὴν γυναῖκα θεώμενος. Πολλοὺς δὲ καὶ οὗτος οἷα καθηγητὴς ἐκτήσατο μαθητάς. Αὐτουργὸς δὲ

CAPUT XLI.

De sancto Amone; et Eutychiano qui in Olympo Bithyniæ monte versatus est.

Eodem tempore et Amoun ille Ægyptius itidem viguit, qui a propinquis et familiaribus coactus, uxorem quidem duxit; cum ea tamen conjugii more, uti viri consuevere, congressus non est. Cum namque nuptiarum dies advenisset, et sponsa, sicuti fieri assolet, in thalamum ejus deducta esset, solus cum sola collocutus, finem jam suum nuptias habere dixit : et magnum quiddam fore, si virgines vitam exigerent, docuit : præmiaque cœlibatus commemorans, persuadere ei conatus est, ut solitariam pro se uterque sectaretur vitam. Et puella quidem verba ejus laudibus extulit, segregari tamen ab eo prorsus noluit. Itaque Amoun decem et octo annos cum ea vixit, seorsim cubans, **626** et quod secundum Deum est vitæ institutum colens: muliercula vero æmulatione illius, et ipsa spe animoque erecta, iniquum esse existimavit, sua causa tantum virum in obscuro latere : et utrumque potius ab altero segregatum, pietatem exercere debere censens, separari a viro petiit. Atque ille relicta mulieri domo, ipse meridiem versus ad lacum Mareæ, in solitudine, circum Scetim et Nitriæ montem, duos et viginti annos

(1) Hieronymus Athanasium librum *De virginitate* conscripsisse testatur.

monasticam est philosophatus, bis quotannis adire et visere mulierem solitus. Multos et hic veluti dux habuit sectatores, et multa divina edidit opera. Multa dicta ejus memorantur, quæ ab Ægyptiis monachis, accurate talia et studiose inquirere, veterumque monachorum facinoribus, sive in scriptum sint relata, sive minus, delectari solitis, per temporum successionem percepta, hodie quoque fruuntur, auditoribus perquam jucunda. Quorum ut gustum aliquem proponamus, hæc subjungere libet. Petebat magnus iste vir solitudinem quamdam cum discipulo suo Theodoro : cumque fossam quamdam undis scilicet repletam trajicere opus haberent, ne vestes altius attollentes, alter alterius nuditatem conspiceret, retrocedere paululum Theodorum jubet. Cum vero seipsum quoque nudum videre vereretur, divino momento in sublime sublatus, in ulteriorem pervenit ripam. Ut autem Theodorus quoque satis madens transgressus, ultra Lycum (sic enim incolæ fossam eam nominabant) venit, vestemque et pedes Amoun siccos vidit, precibus senem fatigans, causam ejus rei ut sibi diceret petiit. Ille tectum id, quidquid esset, tacitumque esse voluit. Ut vero magis magisque Theodorus contendit, nihil se de petitione ea remissurum professus, Amoun tandem pacto prius interposito, se vivo nemini id prolaturum, rem actam exponit. Quapropter is postea præstantioris cujusdam naturæ virum eum esse credidit. Porro quod etiam præcognitionis divinæ plenus fuerit, id quod nunc dicemus, satis indicabit. Puer quidam parentum injustorum a rabido cane morsus, in ea exspectatione, ut quamprimum moreretur, erat : cum autem ad Amoun eum adduxissent, ut eum curaret petebant; ille, Non ego, inquit, sed vos, siquidem voletis, eum curabitis : si enim, quem surripuistis bovem, dominis suis restituere volueritis, statim malo omni puer liberabitur. Bos redditus est, et periculum omne confestim profugiens vacuum ærumnæ omnis puerum reliquit. **627** Cum autem aliquo post tempore Amoun decederet, animam ejus Antonius dicitur in cœlum deduci vidisse, divinis virtutibus eam comitantibus, veneratioque et stipatione multa, atque etiam ineffabili quo tum hymnorum carmine prosequentibus. Et cum, qui tum cum Antonio erant, per consternationem in aerem suspiciente, et rei tantæ faciem admirante, causam ab eo requirerent, ille visum id haudquaquam occultum habuit. Et verba ejus re ipsa sunt confirmata. Postquam enim a Sceti multi venere, et tempus obitus Amoun indicavere, illud ipsum tempus esse cognoverunt, cum Antonius stupore correptus in cœlos suspexit; et utrumque sane merito beatum habendum dixerunt : Amoun quidem, quod sic e vita præsenti subductus esset, Antonium vero, quod eum Deus visione ea dignatus esset : cum quidem inter utriusque habitationis locum magnum intervallum atque dierum aliquot intercederet iter. Atque hæc

πολλῶν καὶ θεσπεσίων ἔργων ἐγένατο· καὶ πολλὰ τῶν ἐκείνῳ ῥηθέντων ἀπομνημονεύεται· ἃ τοῖς κατ' Αἴγυπτον μοναχοῖς διὰ σπουδῆς ἔχουσιν ἀκριβοῦν τὰ τοιαῦτα. Καὶ ταῖς τῶν παλαιοτέρων ἀσκητῶν ἐργασίαις ἐγγράφως τε καὶ ἀγράφως εἰωθόσι χαίρειν, ἐς δεῦρο φέρεται τῇ τοῦ χρόνου διαδοχῇ, ξενίζοντα τοὺς ἀκούοντας· ὧν γεύματος χάριν ταῦτα εἰρήσθω. Ἀπῆει ὁ μέγας οὗτος ἐπί τινα ἔρημον. Δεῆσαν δ' ἐκείνῳ διώρυγά τινα σὺν τῷ μαθητῇ αὐτοῦ Θεοδώρῳ διαπερᾶν, ἵνα μὴ ἀναστέλλοντες τὰ ἱμάτια τὴν γύμνωσιν ἀλλήλων θεάσωνται, μικρὸν ὑπαναχωρεῖν Θεόδωρον ἔλεγεν. Ἐπεὶ δὲ καὶ ἑαυτὸν γυμνὸν ἠλαθεῖτο θεάσασθαι, θείᾳ ῥοπῇ μετάρσιος ἐκαρθείς, εἰς τὴν ἀντιπέραν ὄχθην ἐγένετο. Ὡς δὲ καὶ Θεόδωρος διάβροχος ἱκανῶς γεγονὼς, εἰς τὸ πέραν τοῦ Λύκου ἦν (οὕτω γὰρ ἐγχωρίοις ἡ διώρυξ ὠνόμαστο), καὶ τὴν ἐσθῆτα καὶ τοὺς πόδας Ἀμοῦν ἀβρόχους ἑώρα, ἐπέκειτο λιπαρῶν, καὶ τὴν αἰτίαν φράζειν τὸν πρεσβύτην ἠξίου. Ὁ δὲ κρύπτειν μὲν ἐπειρᾶτο καὶ ἔτι· ὡς δ' ἰσχυρῶς ἐπετίθετο μὴ ἀνήσειν ὁμολογῶν, ἐκεῖνος, σύνθημα δοὺς μή τινι τὸ ἔργον ζῶντος Ἀμοῦν ἐξειπεῖν, ἐγνώριζε τὸ συμβάν· καὶ φύσεως ὑπερτέρας εἶναι τοῦ λοιποῦ τὸν ἄνδρα ᾤετο. Ὅτι δὲ καὶ θείας προγνώσεως ἔμπλεως ἦν, δείξει τὸ ῥηθησόμενον. Παῖς ἀδίκων πατέρων κυνὶ λυσσῶντι δηχθείς, θανεῖν ἐσόσον οὔπω προσδόκιμος ἦν. Ἐπεὶ δὲ πρὸς Ἀμοῦν ἤγαγον, τὴν ἴασιν ἐλιπάρουν. Τὸν δὲ φάναι· Οὐκ ἐγὼ, ἀλλ' ὑμεῖς αὐτὸν, εἴγε βούλοισθε, θεραπεύσετε. Εἰ γὰρ ἀποδοῦναι ὑμῖν τὸν βοῦν γένοιτο, παρ' ὧν συλᾷν εἵλκυσθε δεσποτῶν, αὐτίκα ῥᾳον ἔσται ὁ παῖς τῶν δεινῶν. Καὶ ὁ μὲν βοῦς ἀπεδίδοτο· ὁ δὲ κίνδυνος αὐτίκ' ἀδρανέστερον ἐξάντη κακῶν τὸν παῖδα λιπών. Ἐπεὶ δὲ χρόνῳ ὕστερον καὶ Ἀμοῦν ἐτελεύτα, λέγεται Ἀντώνιον ἀναγομένην τὴν ψυχὴν ἐκείνου εἰς οὐρανὸν θεωρεῖν, περικύκλῳ θείων δυνάμεων ἑπομένων, καὶ παραπεμπόντων ἐκείνην αἰῶσί καὶ δορυφορίᾳ πολλῇ, καί τινι ἀῤῥήτῳ ὕμνων ᾠδῇ· τοὺς δὲ περὶ αὐτὸν ἐν ἐκπλήξει τὸν ἀέρα θεώμενον καὶ διὰ θαύματος ἔχοντα πρὸς τὴν ὄψιν τῶν παραδόξων, διαπυνθάνεσθαι τὸν Ἀντώνιον τὴν αἰτίαν. Τὸν δὲ μὴ ἀποκρύψαι τὴν ὄψιν· καὶ τάσφαλὲς εἶχεν ὁ λόγος· ἔπειτ' ἀπὸ Σκήτεως πολλῶν ἐκεῖθεν ἡκόντων, καὶ τὸν χρόνον τῆς Ἀμοῦν τελευτῆς ἀνειπόντων· εἶναι δ' ἐκεῖνον, καθ' ὃν Ἀντώνιος ἐκπληττόμενος εἰς οὐρανοὺς ἔβλεπε· καὶ ἄμφω δὲ ἠξίουν μακαρισμοῦ· τὸν μὲν οὕτω; τῶν παρόντων ἀπαλλαγέντα, Ἀντώνιος δ' ὅτι τοσαύτης ὄψεως ἠξίωτο ἐκ Θεοῦ· πολλοῦ διαστήματος ἡμερῶν ἑδοῦ τῷ μέσῳ τόπῳ τῆς διατριβῆς ἑκατέρων ὄντος. Καὶ τὰ μὲν περὶ Ἀντωνίου καὶ Ἀμοῦν ὧδε ἱστόρηται. Κατὰ δὲ τὸν αὐτὸν χρόνον, καὶ ἀνὰ τὸν τῆς Βιθυνίας Ὄλυμπον Εὐτυχιανὸς ἐκεῖνος τὰς διατριβὰς ποιούμενος φιλοσοφῶν ἦν· θείας γὰρ χάριτος ἐκ τῆς ἀρετῆς; μετασχὼν, ὡς καὶ θαυμάτων καὶ τεράτων πλείστων αὐτουργὸν γενέσθαι πολλῶν, νόσους τῶν ἀνιάτων ἴᾶτο. Δι' ἃ καὶ Κωνσταντίνῳ βασιλεῖ σπουδῇ γέγονε φίλον ἐκεῖνον καὶ συνῆθη ποιεῖν. Κατ' ἐκεῖνο δὲ καιροῦ τῶν τις βασιλικῶν δορυφόρων, ὑποψίαν σχὼν ὡς εἴη τυραννικὰ φρονῶν, περὶ που τὸν Ὄλυμπον

κρυπτόμενος καὶ ἐλλωκῶς, δεσμωτηρίῳ καθείρκτο. 'Επεὶ δὲ πικραῖς βασάνοις ἀνὰ τὴν εἱρκτὴν εἶχετο, οἱ γένει προσήκοντες Εὐτυχιανῷ προσιόντες ἐδέοντο πρεσβεύειν ἐς βασιλέα ὑπὲρ αὐτοῦ· καί τινα δὲ ποιεῖν πρόνοιαν, ὥστε τῶν δεσμῶν ἀνεῖναι, μὴ φθάσῃ πρὸ τῆς πρεσβείας τῷ χαλεπῷ τῶν βασάνων διαφθαρείς, καὶ πέμψας, τοὺς δεσμοφύλακας ἐδεῖτο τῶν δεσμῶν ἀνεῖναι αὐτόν. Ὡς δ' ἧττον ἦσαν πειθήνιοι, αὐτὸς ἐπὶ τὸ δεσμωτήριον ἦκεν. Αἱ δὲ τῆς φρουρᾶς πύλαι αὐτόμαται, τῶν κλείθρων διαρραγέντων τῇ τοῦ ἀνδρὸς παρουσίᾳ, θᾶττον ἀνεπετάννυντο. Καὶ αἱ ἐκ σιδήρου πέδαι καὶ τὰ κλοιά, ὁπολείποντα τὸν δεσμώτην, διέρρει ψοφοῦντα καὶ ἀπανταχοῦ σκεδαννύμενα. Εἶτα πρὸς βασιλέα ἦκεν τῷ Βυζαντίῳ διατρίβοντα τηνικαῦτα, καὶ λῦσαι τῷ καταδίκῳ τὴν τιμωρίαν εὐθύς. Δυσχερὲς γὰρ οὐκοῦν ἦν Κωνσταντίνῳ ὅ τι ἂν ἐκεῖνος αἰτοίη. Σφόδρα γὰρ τῷ τοῦ ἀνδρὸς ἔρωτι ἐντετηκὼς ἦν, καὶ διὰ μεγάλης ἐποιεῖτο τιμῆς. Λόγος δ' ἔχει ἐς ὕστερον Εὐτυχιανὸν τὰ Ναυάτου φρονῆσαι, καὶ τῆς ἐνούσης χάριτος ἀμοιρῆσαι. Ταῦτα μὲν ἡμῖν ἐκ μέρους περὶ τῆς πολιτείας εἰρήσθω τῶν μοναχῶν, καὶ τῶν ἐν αὐτῇ φιλοσοφησάντων· ᾧ δὲ μέλοι τὰ τοιαῦτα διερευνᾶσθαι, πολλαῖς ἐντύχοι τῶν βίβλων, πλείστους τῶν τηνικάδε καὶ καθεξῆς ἀκριβείᾳ βίου διαλαμψάντων ἱστορουσῶν· μάλιστα δ' ἡ Λαύσῳ προαιποσίτῳ ἐγράφη. Πολλὴν δὲ καὶ Σωφρόνιος ὁ Ἱεροσολύμων καὶ ἀγαθὴν ἱστορίαν περὶ τούτων ἡμῖν καταλέλοιπε, *Λειμῶνα* καὶ *Νέον παράδεισον* τὴν συγγραφὴν ὀνομάσας.

A quidem de Antonio et Amoun, memoriæ sunt prodita. Eodem vero tempore, et in Olympo Bithyniæ Eutychianus ille versatus, monasticæ philosophiæ operam navavit. Tantopere siquidem per virtutem divinæ gratiæ particeps est factus, ut (1) miracula et prodigia plurima ediderit, morbosque insanabiles sanaverit. Quapropter Constantinus quoque imperator magno studio amicitiam consuetudinemque ejus ambivit. Accidit tum, ut ex imperatoris satellitio quidam, tyrannidis affectatæ suspectus, et circa Olympum occultatus, captusque in vincula sit conjectus. Et cum perquam acerbe in carcere cruciaretur, propinqui et cognati ejus Eutychianum convenientes, ut legationem precationemque pro eo apud imperatorem susciperet, B atque aliquo modo provideret, ut interea vinculis liberaretur, ne scilicet ante legationem obitum acerbitate tormentorum interiret, rogarunt. Atque ille ad carceris custodes, ut hominem vinculis levarent, oratum misit. Ut vero illi petitioni ejus non acquievere, ipsemet ad carcerem venit. Et ecce custodiæ portæ sua sponte claustris fractis, ad viri præsentiam statim patuere, et compedes ferreæ, numellæ vinculaque cervicis vinctum relinquentia, cum strepitu delapsa sunt, et huc atque illuc dispersa. Deinde ad imperatorem, qui tum Byzantii erat, profectus, illico reum condemnatum supplicio liberavit. **628** Nihil enim Constantino difficile aut molestum fuit, quod vir ille peteret, C quem vehementer amabat, et magno in honore habebat. Fama autem fert, Eutychianum postea ad Novati hæresim descivisse, et ea quæ ei inerat gratia excidisse (2). Et hæc quidem, aliqua ex parte, nobis de monachorum instituto et philosophia sint dicta. Qui autem talia scrutari voiet, multos inveniet libros, in quibus plurimi, qui ea ætate atque deinceps integritate vitæ enituere, commemorantur, potissimum vero, quæ de iis Lausus præpositus conscripsit. Multam quoque et utilem de eis historiam Sophronius Hierosolymitanus nobis reliquit, *Prati* et *Novi paradisi* titulo, scripto ei indito.

ΚΕΦΑΛ. ΜΒ'.

Περὶ τῶν ἁγίων καὶ θαυματουργῶν Σπυρίδωνος, Νικολάου καὶ Παρθενίου.

'Επεὶ δὲ καὶ Σπυρίδωνος καὶ Νικολάου μνείαν ποιήσασθαι ὑπεσχόμην, ἐνταῦθα δεῖν οἶμαι ἀποτίσαι τὴν ὀφειλήν. Περὶ γὰρ τῶν ἄλλων ὁμολογητῶν τε καὶ ἱεραρχῶν μυρία καὶ παράδοξα καὶ παθόντων καὶ εἰργασμένων διέλαθον ἄνωθεν· καὶ ὡς πολλοὶ τούτων τῇ ἐνούσῃ ῥώμῃ τῆς χάριτος καὶ νεκροὺς ἀναβιῶναι παρεσκευάσαντο. Τῷ γε μὴν θείῳ Σπυρίδωνι τοσαύτη τοῦ θείου Πνεύματος χάρις προσέπτη, ὡς ἀρκεῖν τὴν εἰσέτι φήμην περὶ αὐτοῦ τὴν ἀρετὴν παριστᾶν. Ἄγροικος δ' ὤν, καὶ γυναικὶ συζῶν, καὶ παίδων πατὴρ γεγονώς, οὐ παρὰ τοῦτο χείρων τινὸς ἐφάνη περὶ τὰ θεῖα. Τοσαύτη δ' ἦν ὁσιότης αὐτοῦ, ὡς καὶ ποιμένα γενέσθαι· Τριμυθοῦς δ' ἦν ὁ κλῆρος αὐτῷ· ἡ μία τῶν ἐν Κύπρῳ τῇ

CAPUT XLII.

De sanctis magnorum miraculorum editoribus, Spyridone, Nicolao et Parthenio.

Quandoquidem vero et Spyridonis et Nicolai mentionem me facturum esse recepi, hoc loco fidem mihi liberandam esse duxi. De aliis namque confessoribus et hierarchis, qui innumerabilia et D mirifica passi sunt et fecerunt, et quorum multi, quæ in eis fuit, gratiæ robore mortuos quoque excitarunt, supra exposuimus. Ipsi quidem divo Spyridoni tanta divini Spiritus incessit gratia, ut quæ de eo celebratur fama hoc quoque tempore, virtutem ejus astruere possit. Rusticus enim cum esset, conjugemque in matrimonio, et liberos ex ea susceptos haberet, non propterea in rebus divinis deterior aliquo fuit. Tanta namque in sanctitate erat, ut et a pastorali vita non abhorreret (3)

(1) Socrat. lib. I, cap. 13.

(2) Αἱρεσιν δὲ τῆς Ναυατιανῶν πρεσβεύων θείας χάριτος μετεῖχε, etc. Sozom. lib. I, cap. 14. Hoc est, *Novatianorum hæresis cum esset, gratiæ divinæ particeps fuit.* Hæc verba apud Sozom. in principio narrationis de Eutychiano posita sunt. Nicephorus autem in toto hoc opere Novatianis est iniquior.

(3) Spyridonem istum, cum episcopus esset, oves pascere non puduisse, per summam humilitatem

(Trimmythus autem, quæ una in Cypro insula urbium est, sorte ei obvenerat), a fastu tam alienus, ut eodem in loco et oves pabulo, et homines doctrina atque vitæ exemplo pasceret optime. Cum autem multa sint, quæ de eo liber in ipsius vitam compositus recenset, ne socordiæ sustineam crimen, neve rursus extra propositum longius digredi videar, duorum aut trium egregiorum ejus factorum meminero. Fures aliquando noctu irruisse dicuntur in sancti viri ovile, insidias gregi ejus tendentes, et clam oves aliquot rapere conantes. **629** Et cum nemo eis compedes injiceret, derepente divinitus vincti sunt, aurora illucescente, magnus ille vir adest, manus eorum post tergа redactas invenit, subridet : vincula illa, quæ sub oculos non caderent, solvit : docens eos admonet, licuisse illis si quid petiissent, accipere : neque opus fuisse, cur noctu se ærumnose fatigarent : mores eorum ad meliorem vitam, ut justo quæstu vitam tolerarent, transformat : et postremo ærumnæ eorum misertus : Abite, inquit, et arietem hunc accipite, ne noctem hanc frustra pervigilasse videamini ; reprehensionemque mihi, propter toleratos domi meæ labores, veluti qui vacui abieritis, impingatis. Unum hoc est quod a Spyridone non sine admiratione facete est factum. Nec illud quidem non admiratione dignum. Erat beato illi filia Irene, germana tanti patris filia. Apud hanc ea notis quidam magni pretii gestamen atque ornamentum deposuit. Illa ut rem certam tutamque sequeretur, domi quidquid id erat defossum, servandum credidit : nec ita multo post, nullo ejus rei indicio post se relicto, e vita migravit. Venit brevi qui id deposuerat, et nunc incusando, nunc orando, molestus erat Spyridoni. Ut vero gestamine tali diu multamque domi quæsito, id non invenit, suam ipsius senex putavit esse calamitatem, hospitis, qui tantopere lugeret, capillum conscideret, ac sese prorsus conficeret, jacturam. Itaque, Agedum (inquit) ad filiæ sepulcrum eamus, eamque interrogemus. Ubi eo ventum, nominatim filiam vocans Spyridon interrogat, quonam loco gestamen deposuerit? Ibi illa subito apparens, beato illi rem omnem exacte exponit, et rursum sepulcrum subit. Spyridon porro ornamentum, quo illa loco indicaverat, inventum, homini reddit eumque dimittit. Alteri quoque indigenti homini, et inopia magna circumvento, serpentem ad sepem et maceriam sese volventem, in aurum convertit, eumque illi dedit, ut eo mutuam pecuniam sumens uteretur, pecuniamque suam solaretur. Cæterum, cum se ille inopia depulsa aliquantum locupletasset, Spyridon serpentem ita ut tum erat, ad locum suum circa sepem reposuit. Qui viri sancti precatione, pristina recepta natura, rursum reptans, ac sese circumvolvens latebras

νήσῳ πόλεων ἐτύγχανεν οὖσα · ἐπὶ τόπον δ' ἄτυφος ἦν, ὡς ἐν ταυτῷ καὶ πρόβατα βόσκειν, καὶ ἀνθρώπων εἶναι ποιμένα ἀγαθόν τε καὶ ἄριστον. Ἐγὼ δὲ πολλῶν ὄντων τῶν περὶ αὐτὸν, ἃ ἡ κατ' αὐτὸν διέξεισι βίβλος, ἵνα μὴ ῥᾳθυμίας ὑπόσχω γραφὴν, καὶ πάλιν ἵνα μὴ ἔξω τοῦ προκειμένου δόξω πλανᾶσθαι, δύο ἢ τριῶν τῶν ἐκείνου μνησθήσομαι. Κλέπτας ποτέ φασι νύκτωρ ἐσπηδήσαντας τῇ τῶν προβάτων τοῦ ὁσίου ἐπαύλει, ἐπιβουλεύειν τῇ ποίμνῃ, καὶ ὑφαιρεῖσθαι τῶν προβάτων λάθρα ἐπιόντων στοχάζ. Καὶ μή τινος πέδην ἐπιβάλλοντος, ἐξαπίνης θεῖόν δεσμῶται ἦσαν. Ἅμα δὲ ἕῳ τὸν μέγαν παραγενόμενον, καὶ τὰς χεῖρας ὀπισθεν διηγκωνισμένους εὑρόντα, μειδιῶντα τῶν ἀφρόνων ἐπιλύειν δεσμῶν · καὶ νουθετοῦντα παραινεῖν, Ἐνὸν εἶναι λαβεῖν αἰτήσαντας, οὕτω ταλαιπωρεῖν νυκτὸς εἴλεσθε. Καὶ μεθήρμοζε τὸ ἦθος πρὸς τὸν ἀμείνω βίον, δικαίων ἐκπόρων τὸ ζῆν περίζεσθαι. Ἄπιτε δ', ἔφη, τῆς ταλαιπωρίας οἰκτείρας, τόνδε τὸν κριὸν εἰληφότες, ἵνα μὴ ἐπικαν ἠγρυπνηκότες φανείητε, μέμφειν τί μοι τῶν ἐπὶ τῇ αὐλῇ πόνων προστρίψητε, ὡς ἀπηλλαγμένοι κενοί. Ἓν μὲν δὴ τοῦτο ἀστεῖον σὺν θαύματι τῶν Σπυρίδωνι πεπραγμένων · οὐχ ἧττον δὲ κἀκεῖνο θαύματος ἄξιον. Εἰρήνη θυγάτηρ τῷ μακαρίᾳ προσῆν, παῖς ὄντως τοῦ τοσούτου πατρός. Ταύτῃ τῶν τις γνωρίμων πολυτελὲς παρέθετο κόσμιον. Ἡ δὲ τἀσφαλὲς προμηθουμένη, οἴκοι κατορύξασα τὸ σκεῦος, φυλάττειν παρεδίδου τῇ γῇ. Καὶ ἡ μὲν μετὰ βραχὺ, μηδὲν εἰποῦσα, τὸν βίον ἀπέλιπεν. Ἦκε μετ' ὀλίγον ὁ παραθέμενος· καὶ πῇ μὲν ἐγκαλῶν, πῇ δὲ καὶ δεόμενος, δι' ὄχλου ἦν τῷ Σπυρίδωνι · ὁ δὲ πολλὰ ζητήσας ἀνὰ τὴν οἰκίαν, ἥκιστα εὑρίσκ, συμφορὰν ἐποιεῖτο ὁ γέρων οἰκείαν τὴν τοῦ ξένου ζημίαν, ὀδυρομένου τίλλοντός τε τὰς τρίχας καὶ ἐντοκρυς θανατῶντος. Ἀλλ' ἄγε δή, ἔφη, ἐρώμεθα τὴν κόρην παρὰ τὸν τάφον ἰόντες. Ἐκεῖ δ' ἐπέστησαν, ἠρώτα Σπυρίδων ὀνομαστὶ τὴν παῖδα καλῶν, ὅπου δὴ κατακρύψοι τὸ κόσμιον. Τὴν δὴ ἐξαπίνης φανεῖσαν, ἅπαν πρὸς λεπτὸν τῷ μακαρίᾳ εἰπεῖν, καὶ αὖθις καταδῦναι τὸν τάφον. Σπυρίδωνα δ' εὐχόμ ᾗ ἐσήμανεν, ἐπιδοῦναι τἀνθρώπῳ τὸ σκεῦος, κ ἀπαλλάττεσθαι. Καὶ ἄλλῳ δὲ πένητι ἐν ἀπορίᾳ κὶ εστῶτι πολλῇ, ὄφιν περὶ τὸ θριγγίον ἑλισσόμενο εἰς χρυσὸν μετατίθησι. Καὶ δίδωσι χρῆσθαι, κ ἐπ' ἐκείνῳ δανείζεσθαι, καὶ παραμυθῆσαι τὴν ἐνδειαν · ὃν ἐντεῦθεν ἀναῤῥωσθέντα καὶ τὴν ἔνδειαν ἀποτριψόμενον, πάλιν τὸν ὄφιν ὡς εἶχε σχήματος, παρὰ τὸν τόπον τοῦ θριγγίου ἐτίθει. Εὐχῇ δὲ τοῦ ὁσίου τὴν προτέραν φύσιν μεταλλαξάμενον, αὖθις ἑρποντά τε καὶ σπουδῇ περιελισσόμενον, τὸν οἰκεῖον χηραμὸν ὑποδῦναι. Καὶ τοῦτο δὲ τῶν ἐκείνου προσῆκον εἰρῆσθαι νομίζω. Ἔθος τῷ μακαρίῳ ἐκ τῶν γινομένων αὐτῷ σπερμάτων τε καὶ καρπῶν πιπράσκοντι, τὰ μὲν πτωχοῖς χορηγεῖν, ἄλλα δὲ πρόκα δανείζειν. Διδοὺς μέντοι ἢ καὶ λαμβάνων, οὐ διὰ χειρῶν ηὐτούργει τὴν πρᾶξιν· τὸ δ' ἐνὸν αὐτῷ τα-

et simplicitatem, Suid. scribit. Quod in veterum episcoporum paupertate non adeo mirum fuit. Eidem Deus ante tempus, promissam mortuorum resurrectionem, per filiam ejus redivivam, exhibuit. (Socrat. lib. I, cap. 12.)

μεῖον ὑποδεικνὺς, λαμβάνειν· καὶ αὖθις τὸ δάνειον κατατίθεσθαι τῷ προστόντι ἐνεκελεύετο. Καὶ δή τις δανεισάμενος, ἦκεν ἀποτίσων τὴν ὀφειλήν. Ὡς δ' ἔθο ἦν ἐπιτραπεὶς τῷ ταμείῳ ἀποδοῦναι αὖθις τὸ χρέος, παρατιθέμενος, ὑφῃρεῖτο μᾶλλον· οὐ μόνον γὰρ τὸ χρέος ἀπέδωκεν, ἀλλὰ καὶ προσαφείλετο· καὶ ἀπῆει δῆθεν λαθών, ὡς τὸ ὄφλημα καταθέμενος. Ἀλλ' οὐκ ἦν λαθεῖν· χρόνῳ γὰρ ὕστερον προσιὼν αὖθις, δανείζεσθαι ἤθελεν. Ὁ δὲ τὸ εἰωθὸς ἔπραττε· καὶ πέμπων παρὰ τὴν θίβην τὸν ἄνδρα, παραμετρεῖν ὅσον ἦν βουλομένῳ ἐπέτρεπεν. Ὡς δ' ἥκιστα εὗρισκεν, ἀνήγγειλε τῷ πατρί. Καὶ ὅς, Θαυμαστὸν, ἔλεγεν, εἰ σοὶ μόνῳ κενὸν τὸ ταμεῖον ὁρᾶται. Σκοπεῖν οὖν προσήκει, μή σοι πρὶν καταθέμενος, νῦν λαμβάνειν πειρᾷ. Ἴσθι γὰρ ὡς εἰ μή τι ῥᾳδιουργίας ἐστὶν, οὐκ ἀστοχήσεις τοῦ προκειμένου. Ἴθι τοίνυν πάλιν τεθαρρηκὼς ὡς εὑρήσεις. Καὶ φωραθεὶς, συγγνώμην προσιὼν ἥτει τοῦ ἁμαρτήματος. Παραπλήσιον δέ τι καὶ ἄλλῳ πράσσατα πριαμένῳ τοῦ μακαρίου συνέβη. Ἑκατὸν μὲν γὰρ ἦσαν ἃ ἐωνεῖτο· ὁ δὲ καὶ μίαν τῶν αἰγῶν παρεμέτρει· ἦν βίᾳ λίκνα, ἥκιστα ἐπομένην εἶχεν. Ἀντιβαίνουσα δ' οἷον, βληχῇ τὴν ἀδικίαν ἐστηλίτευε τοῦ ἀνδρός. Ἐπεὶ δὲ πάντα πράττων καὶ ἐπωμάδιον ἔφερεν, ἐκείνη λὰξ καὶ τοῖς κέρασι τὸν τένοντα ὀφθρότερον παίουσα, διωλίσθαινε, καὶ ἐπὶ τὴν μάνδραν ἀνέτρεχεν· ὁ τὸν Σπυρίδωνα διαγόντα, ἐπ' ἀκριβὲς μετρεῖν ἔπειθε. Τὸν δ' εὐθὺς ὁμολογοῦντα, συγγνώμην παρεῖχε· καὶ κελεύσαντος, πρόθυμος ἡ αἶξ καὶ αὐτόματος εἵπετο· ἔστι δ' ὅπου καὶ τῇ σπουδῇ προηγεῖτο. Καλὰ μὲν δὴ καὶ ταῦτα· τὸ δὲ περὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν αὐτοῦ τάξιν ἐμβριθὲς, καὶ ἀκέραιον περὶ τὴν θείαν παράδοσιν, πῶς σιωπήσομαι; Συνόδου γάρ ποτε γενομένης, ἵνα εἶναι καὶ Τριφύλλιον ἐκεῖνον τὸν Λεδρῶν ἐπίσκοπον, λόγου τε ἀρκούντως πεπειραμένον, καὶ διὰ νόμων ἄσκησιν, πλεῖστον ἐν τῇ Βηρυτῶν διατρίψαντα πόλει. Τοῦτον δ' ἐπιτροπῇ τῶν ἐπισκόπων τὸ πλῆθος διδάσκοντα, Σπυρίδωνος παρόντος, δεῆσαν εἰπεῖν, ῥῆσιν ἣν ὁ Χριστὸς τῷ παραλυτικῷ ἀπεφθέγξατο, τὸ, *Ἆρόν σου τὸ κράββατον, καὶ περιπάτει, σκίμποδι ἀντὶ κραββάτου* ἐχρήσατο. Ἐφ' ᾧ χλεπῶς ἐναγκόντα Σπυρίδωνα, Οὐ σύ γε, ἔφη, ἀμείνων εἶ τοῦ *κράββατον* εἰρηκότος, ὅτι γε δι' αἰδοῦς ποιῇ ταῖς ἐκείνου λέξεσι διαπρέπειν; Ταῦτα δὲ λέγων, τοῦ ἱερατικοῦ θρόνου ἀνίστατο πάντων ὁρώντων, τὸν τῦφον καὶ τὴν ὀργὴν τῶν ὀργυομένων ἐν λόγοις περιρώμενος καταστέλλειν. Ἱκανῶς γὰρ εἶχε τοιαῦτα ποιεῖν, κἂν ἁπλοῦς ἦν ἐσάγαν. Αἰδέσιμος γὰρ ἦν, καὶ ἐπὶ μέγα δόξης τοῖς παραδόξοις τῶν ἔργων ἐτύγχανε, προήκων τε τὴν ἡλικίαν, καὶ τῷ τῆς ἱερωσύνης ἀκριβεῖ καὶ κοσμίᾳ ἐνσεμνυνόμενος. Ἐγὼ δὲ, οἷος ἦν καὶ περὶ φίλους δεξιὸς, διηγήσομαι. Ἡ μεγάλη μὲν οὖν τῆς Τεσσαρακοστῆς νηστεία ἦν· ἦκε δέ τις ἐκ μακρᾶς ἐδοιπορίας τῶν φίλων, καὶ ταῦτ' ἐν αἷς ἐκεῖνος εἴωθε νηστεύειν τῶν ἡμερῶν. Ἄσιτος γὰρ εἰς ῥητάς τινας διαμένων

A suas intravit. Verum enimvero illud quoque factum ejus ut memorem, convenire mihi visum est. **630** Mos beato illi erat, semina et fructus qui ei provenissent, vendenti, partim pauperibus largiri partim sine fœnore utendos dare. Sive igitur daret, seu acciperet quidquam, non id per manus ejus gerebatur : sed quæ ei erat repositoria cella, ad se venientibus commonstrata, vel accipere eos, vel usui acceptum reponere jubebat. Quidam sane qui mutuum ab eo acceperat, ut debitum redderet, ad eum venit : cum autem is more solito, cellæ rursus inferre quod acceperat, jussus esset, reponens id, sustulit potius. Non enim tantum debitum reddidit, sed et postea secum abstulit, et discessit occulte, quasi mutuum dissolvisset. Sed B enim celare factum non potuit. Aliquanto namque tempore post rursus illum, mutuum accipere volens, convenit. Et ille ex consuetudine sua hominem ad loculos granarios mittens, metiri quantum vellet, jussit. Ut autem is nihil ibi frumenti invenit, id patri significavit. Ibi ille : Mirum profecto, inquit, si uni tibi cella vacua videtur. Quapropter considerare convenit, an cum prius nihil reposueris, recipere nunc quidquam conere. Sciens enim esto, nisi fallaciæ quidquam subsit, voti te compotem fore. Vade ergo denuo cum certa, te inventurum esse, fiducia. Atque ita ille demum deprehensus, veniam fraudis petivit. Tale quiddam alii quoque, qui oves a viro sancto mercabatur, evenit. Centum erant, quas emerat. At ille ca- C pram unam insuper annumeraverat : quæ cum ab illo vi traheretur, ipsa minime sequebatur : quodammodo enim resistens, balatu hominis iniquitatem traducebat. Et ille cum nihil non ageret, in humeros tandem eam sustulit : capella autem et calcibus et cornibus cervicem ejus aerius peteus, delapsa est, et in stabulum suum recurrit. Quod ubi Spyridon cognovit, illi ut rite metiretur et numeraret, suasit. Atque ubi ille factum statim confessus est, hic noxam remisit, capramque sequi illum jussit : quod alacriter sane illa faciens, sua sponte emptorem est secuta, interdum etiam eumdem properans præcessit. Pulchra quidem sunt hæc. Constantiam vero ejus viri, ecclesiastico D ritu servando, simplicitatemque divinis traditionibus colendis, quomodo silentio prætercam? Conventus aliquando agebatur, in quo Triphyllius ille quoque erat, Ledrensis episcopus, litterarum artibus probe eruditus, et legibus discendis diu Beryti versatus (1). **631** Hic episcoporum jussu populum docens, Spyridone præsente, cum dictum quoddam referre deberet, quo Christus ad paralyticum est usus, illud scilicet, *Tolle grabatum tuum, et ambula* [1] : pro grabato, *lectum* dixit. Quod molestе ferens Spyridon, Non tu quidem, inquit, præstantior es eo qui *grabatum* dixit : qui

[1] Marc. II, 9.

(1) Beryti olim præclara docendarum legum schola fuit.

igitur, malum, pudor iste est, verbi illius cum decoro non velle uti? Atque his dictis, in conspectu omnium episcopali sede exsurgens, fastum et supercilium eorum qui oratione affectata sese efferrent, contrahere est conatus. Recte enim id facere potuit, quamvis apertus omnino et simplex esset. Magna quippe dignitate gloriaque venerandus, propter mirifica quæ edebat opera, atque ætate provectiore, sincere et graviter episcopali munere gerendo clarus erat. Sed et quam fuerit in amicis accipiendis dexter et humanus, ostendam. Magnum Quadragesimæ jejunium agebatur, et ex amicis quidam ad eum ex itinere longinquo venit, et quidem eo quo ipse jejunaret tempore. Certis enim quibusdam diebus a cibo omni abstinens, postea vescebatur. Illum igitur sacratis eis diebus venientem, cum de itinere fessum videret, filiæ suæ ut pedes illius lavaret, mensamque proponeret, præcepit. Atque illa ubi neque panem neque farinam domi esse, propter præsentem abstinentiam et jejunium, dixit : precatione ipse facta, salitas carnes porcinas ad focum pendentes recipere eas, et quamprimum ad ignem torrere jussit. Et ut assa satis fuerunt, hospiti et ipse assidens, ciboque manus admovens, comedit, et amicum ut itidem faceret est hortatus. Atque ille cum detrectaret, Christianum se esse dicens, neque tali tempore ejuscemodi esca indigere confirmans, Spyridon illum, ne quidquid id esset cibi, pro ea rerum inopia aspernaretur, admonuit : divinum enim oraculum exstare, quod mundis omnia munda esse declaret. Multa porro alia hisce similia ab illo acta, institutum nostrum commemorare non permittit, quæ Rufinus primum Romano exposuit sermone, aliaque præterea plurima ad rem ecclesiasticam pertinentia. Et de Spyridone hactenus. Floruit etiam tum Nicolaus, apud Myra Lyciæ episcopus, Spyridoni vita, morum simplicitate, naturæque convenientia par : nec non miraculis, et accurata certaque doctrinæ observantia perquam celebris. **632** Huic ea fuisse dicitur gratia, ut qui eum complecteretur, familiariusque secum ex animo collequeretur, divini quiddam deni hauriret, momentumque inde aliquod reciperet, vitæ ad optima quæque opera conformandæ. Ejus actiones veluti omnibus notas prætermitto. Par istis etiam fuit Parthenius, urbis unius in Hellesponto episcopus, vitæ splendore, humanitate et prodigiis ingentibus clarus, adeo ut accepta a Deo potestate, mortuos excitarit, dæmonibus imperarit, et variorum morborum curator gratuitus ac promptus fuerit. Ac de his hactenus. Ad hunc scilicet modum, doctrina fidei in nationibus, solitudinibus, et urbibus omnibus, magno consensu frequentata est : atque in ecclesia Dei indies incrementis suis eluxit, in cœlum usque sublata. Cæterum hisce dimissis, orationem ad ea quæ in Ecclesia gesta sunt, rursum convertam.

A

B

C

ἡμέρας, ἔπειτα ἤσθιεν. Ἔχοντα γοῦν ταῖς ἀφωσιωμέναις ἡμέραις ἐκεῖνον, ἐπεὶ κεκμηκότα εἶδε, νίπτειν μὲν τοὺς πόδας τῇ ἰδίᾳ ἐκέλευε θυγατρὶ, καὶ τράπεζαν παρατίθεσθαι. Ἐκείνης δ' εἰπούσης μήτ' ἄρτον μήτ' ἄλφιτα ἐνεῖναι διὰ τὴν ἐπικειμένην νηστείαν, εὐξάμενος, τῶν ἀπηωρημένων ταρίχων χρεῶν τῇ ἑστίᾳ θείων κατάγειν ἐκέλευε τῇ παιδὶ, καὶ ταῦθ' ὡς τάχος ὀπτᾶν. Ἐπεὶ δ' ἱκανῶς εἶχον πυρὸς, παρὰ τὸν ξένον καὶ αὐτὸς καθίσας, ἁπτόμενος τῶν ἑδωδίμων ἤσθιε· καὶ τὸν φίλον τὰ ὅμοια δρᾶν παρεκάλει. Τὸν δὲ παραιτούμενον, καὶ Χριστιανὸν ἑαυτὸν εἶναι λέγοντα, καὶ μὴ δεῖν ἐκείνῳ τροφῆς τοιαύτης τοιούτῳ καιρῷ διισχυριζόμενον, μὴ τὴν τροφὴν μᾶλλον ἀπαξιοῦν οὕτως ἔχοντα παρηγγύα. Τὸν γὰρ θεῖον χρησμὸν, πάντα εἶναι καθαρὰ τοῖς καθαροῖς ἀποφήναεθαι. Πολλὰ δὲ καὶ ἄλλα συγγενῆ τοῖς εἰρημένοις διαπραξάμενον, τὸ προκείμενον οὐκ ἐᾷ διεξέρχεσθαι· ἃ Ῥουφῖνος Ῥωμαϊκῇ λέξει πρῶτα ἐξέδωκε, καὶ ἄλλα πλεῖστα τῇ Ἐκκλησίᾳ προσήκοντα. Καὶ περὶ μὲν Σπυρίδωνος ταῦτα. Ἤκμαζε δὲ τηνικαῦτα καὶ Νικόλαος Μύρων τῆς Λυκίας ἐπίσκοπος ὤν, ἐπίσης Σπυρίδωνι τὸν βίον ἔν τε ἁπλότητι καὶ συμπαθείᾳ καὶ θαύμασι περιβόητος, καὶ ἐπὶ τῇ ἀκριβείᾳ τοῦ δόγματος. Τούτῳ δ' ἐνεῖναι χάριν λόγος, τὸν προστυχόντα καὶ διομιλησάμενον ἐκ ψυχῆς, χάριτός τινος θείας μετέχειν, καὶ ῥοπὴν ἐκείνῳ ἐντεῦθεν ἐνσπείρεσθαι πρὸς τὰ κάλλιστα τῶν ἔργων μεταρρυθμίζεσθαι. Οὗ τὰς πράξεις ὡς πᾶσι καταδήλους παρίημι. Ἐπίσης τούτοις καὶ Παρθένιος ἦν, μιᾶς τῶν ἐν Ἑλλησπόντῳ πόλεων ἐπίσκοπος ὤν, βίου λαμπρότητι, φιλανθρωπίᾳ τε καὶ τέρασιν ἐξαισίοις διαπρεπὴς, ὡς καὶ νεκροὺς ἐγείρειν, δύναμιν πρὸς Θεοῦ εἰληφέναι, δαιμόνων τε κρατεῖν, παντοδαπῶν τε παθημάτων ἰατρὸν ἄμισθόν τε καὶ ἕτοιμον καθεστάναι. Καὶ περὶ μὲν τούτων οὕτως. Καὶ οὕτω τὸ τῆς πίστεως δόγμα διὰ πάντων συνεκροτεῖτο ἔθνεσί τε καὶ ἐρημίαις καὶ πόλεσι· καὶ ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίᾳ διέλαμπε ταῖς καθεκάστην ἐπιδόσεσιν εἰς μέγα καὶ αἰθέριον προαγόμενον· ἐγὼ δὲ τῶν τοιούτων ἀφέμενος, ἐπὶ τῶν κατὰ τὴν Ἐκκλησίαν συμβάντων καὶ αὖθις τοῦ λόγου ῥοῦν τρέψομαι.

CAPUT XLIII.

Quemadmodum Eusebius et Theognis Ariani, libello pœnitentiæ exhibito, suas receperint ecclesias : eosque qui in eorum locum subrogati erant, ejecerint.

Laudatissimus quidem ipse imperator omnem movebat funem, ut religio nostra magis ac magis augeretur, et incrementa sua caperet : quippe qui

D

ΚΕΦΑΛ. ΜΓ'.

Ὡς οἱ Ἀρειανοὶ Εὐσέβιος καὶ Θεογνις, βιβλίον μετανοίας δόντες, τὰς ἰδίας ἐκκλησίας ἀπέλαβον, τοὺς ἐν αὐταῖς χειροτονηθέντας ἐκβεβληκότες.

Ὁ μὲν οὖν πανεύφημος βασιλεὺς πάντα χάλων ἐκίνει, ὡς ἂν γε τὰ τῆς ἡμετέρας θρησκείας αὔξην λαμβάνοι, καὶ εἰς ἐπίδοσιν ἄγοιτο, ἅτε δὴ ἀποσε-

λικὴν καὶ οὐρανομήκη ἔχων ψυχήν· ἦσαν δ' οἱ τῶν ἐκκλησιῶν ἡγεμόνες, καὶ τῶν ἐν τέλει τοῦ ἱερᾶσθαι, οἳ μὴ μόνον συνοικοδομεῖν ἐκείνῳ ἠροῦντο, ἀλλὰ καὶ ἀνατρέπειν, καὶ τὰ θεμέλια ταύτης ἐκ ριζῶν ἀνασπᾶν, ὡς προϊόντες δηλώσομεν. Ὁ μὲν γὰρ Ἄρειος τὴν συνοδικὴν ψῆφον καὶ τὴν ἐκ βασιλέως λαβὼν, ὑπερόριος ἦγετο· ἐπίσης δὲ καὶ οἱ περὶ τὸν Νικομηδείας Εὐσέβιον, οἳ τῇ ὑπαγορευθείσῃ πίστει ὑπεσημήναντο, σύμψηφοι δὲ γενέσθαι τῇ Ἀρείου καθαιρέσει οὐκ ἠβουλήθησαν. Ὁ μὲν οὖν Ἄρειος οὐ πολλῷ ὕστερον τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου τῆς μὲν ἐξορίας ἀνεκλήθη, τῇ γε μὴν Ἀλεξανδρείᾳ φοιτᾶν ἐπεσχέθη· ἐν ὑστέρῳ γὰρ καὶ εἰς Ἀλεξάνδρειαν αὐτῷ κάθοδος τοῖς περὶ Εὐσέβιον μετὰ τὴν παλινῳδίαν ἐσπούδαστο, ὡς ἐν καιρῷ μοι λελέξεται· μετ' ὀλίγον δὲ Εὐσέβιός τε καὶ Θεογόνιος τὰς οἰκείας ἐκκλησίας ἀπέλαβον, ὁ μὲν τὸν ἀντ' αὐτοῦ χειροτονηθέντα Ἀμφίωνα ἐκβαλὼν, Χρῆστον δὲ ἐκ Νικαίας ὁ Θεογόνιος· μετανοίας γὰρ βιβλίον τοῖς κορυφαίοις τῶν ἐπισκόπων πέμψαντες, βασιλικῷ κελεύσματι ἀνεκλήθησαν. Ὧδε δ' εἶχεν ἐπὶ λέξεως τὸ βιβλίον· « Ἤδη μὲν καταψηφισθέντες πρὸ κρίσεως παρὰ τῆς εὐλαβείας ὑμῶν, ὠφείλομεν σιωπᾶν τὰ κεκριμένα παρὰ τῆς εὐλαβείας ὑμῶν· ἀλλ' ἐπειδὴ ἄτοπον καθ' ἑαυτῶν δοῦναι τῶν συκοφαντούντων τὴν ἀπόδειξιν τῇ σιωπῇ, τούτου ἕνεκεν ἀναφέρομεν, ὡς ἡμεῖς καὶ τῇ πίστει συνεδράμομεν, καὶ τὴν ἔννοιαν ἐξετάσαντες ἐπὶ τῷ ὁμοουσίῳ, ὅλοι ἐγενόμεθα τῆς εἰρήνης, μηδαμοῦ τῇ αἱρέσει ἐξακολουθήσαντες· ὑπομνήσαντες δὲ ἐπὶ τῇ ἀσφαλείᾳ τῶν ἐκκλησιῶν, ὅσα τὸν λογισμὸν ἡμῶν ὑπερέτρεχε. Καὶ πληροφορηθέντες καὶ πληροφορήσαντες τοὺς δι' ἡμῶν πεισθῆναι ὀφείλοντας, ὑπεσημηνάμεθα τῇ πίστει. Τῷ δὲ ἀναθεματισμῷ οὐχ ὑπεγράψαμεν, οὐχ ὡς τῆς πίστεως κατηγοροῦντες, ἀλλ' ὡς ἀπιστοῦντες τοιοῦτον εἶναι τὸν κατηγορηθέντα, ἐκ τῶν ἰδίᾳ πρὸς ἡμᾶς παρ' αὐτοῦ διά τε ἐπιστολῶν, καὶ τῶν εἰς πρόσωπον διαλέξεων πεπληροφορημένοι, μὴ τοιοῦτον εἶναι. Εἰ δὲ ἐπείσθη ἡ ἁγία ἡμῶν σύνοδος, οὐκ ἀντιτείνοντες, ἀλλὰ συντιθέντες τοῖς παρ' ὑμῶν κεκριμένοις, καὶ διὰ τοῦ γράμματος πληροφοροῦμεν τὴν συγκατάθεσιν, οὐ τὴν ἐξορίαν βαρέως φέροντες, ἀλλὰ τὴν ὑπόνοιαν τῆς αἱρέσεως ἀποδυόμενοι· εἰ γὰρ καταξιώσετε νῦν γοῦν εἰς πρόσωπον ἀναλαβεῖν ἡμᾶς, ἕξετε ἐν ἅπασι συμψύχους, ἀκολουθοῦντας τοῖς παρ' ὑμῶν κεκριμένοις. Καὶ ὅτε αὐτὸν τὸν ἐπὶ τούτοις ἐναγόμενον ἔδοξεν ὑμῶν τῇ εὐλαβείᾳ φιλανθρωπεύεσθαι καὶ ἀνακαλέσασθαι, ἄτοπον δέ τι δοκοῦντες εἶναι ὑπευθύνου ἀνακεκλημένου καὶ ἀπολογησαμένου ἐφ' οἷς διεβάλλετο, ἡμᾶς σιωπᾶν, καθ' ἑαυτῶν ἐνδόντας τὸν ἔλεγχον. Καταξιώσατε οὖν, ὡς ἁρμόζει τῇ φιλοχρίστῳ ὑμῶν εὐλαβείᾳ, καὶ τὸν θεοφιλέστατον βασιλέα ὑπομνῆσαι, καὶ τὰς δεήσεις ἡμῶν ἐγχειρίσαι, καὶ θᾶττον βουλεύσασθαι τὰ ὑμῖν ἁρμόζοντα ἐφ' ἡμῖν. » Ἐκτούτῳ τοίνυν τῆς παλινῳδίας ἐπανακληθέντες Εὐσέβιός τε καὶ Θεογόνιος, τὰς ἰδίας ἐκκλησίας ἔσχον, τοὺς ἐπ' αὐταῖς χειροτονηθέντας ἐκβεβληκότες, ὡς εἰρηται. Καὶ προσχήματι τὰ κώδια περιβέμενοι, τὰ λύκων εἰργάσαντο.

apostolico cœlestique prorsus esset animo. Inter ecclesiarum præsides rerumque sacrarum magistratus tum erant, qui non solum cum illo ædificandum, verum etiam destruendum sibi, et ecclesiæ fundamenta funditus evertendum statuerant : sicuti stylo progressi ostendemus. Arius enim synodi ipsius atque imperatoris calculo condemnatus, et exsilio mactatus fuerat : atque itidem Eusebius Nicomediensis, sectatoresque ejus, qui professioni quidem fidei subscripserant, Arii autem exauctorationem sententiis suis comprobare noluerant. Et Arius non longe post Nicænam synodum ab exsilio quidem est revocatus, Alexandriam autem ire prohibitus. Cæterum postea quoque ei ab Eusebio, **633** post palinodiam et recantationem, reditus in eam urbem impetratus est : id quo suo loco dicetur. Brevi quoque et Eusebius et Theognis ecclesias suas receperunt : eis qui in eorum locum surrogati fuerant, Amphione Nicomedia, et Chresto Nicæa ejectis. Cum namque pœnitentiæ libellum primariis episcopis misissent, imperatoris jussu sunt revocati. Libellus autem is de verbo ad verbum talis fuit : « Cum quidem calculis vestris ante judicium factum, a pietate vestra damnati simus, silere debuissemus de pietatis vestræ decretis. Quandoquidem vero absurdum fuerit, silentio ipso sycophantiæ opinionem et indicium contra nos ipsos præbere : eam ipsam ob causam ad vos referimus, nos professioni fidei consensisse, sententiaque τοῦ ὁμοουσίου et consubstantialis explorata, pacatos prorsus fuisse, neque ulla ex parte hæresi adhæsisse. Certitudinis autem ecclesiarum causa, quæ nobis in mentem venerant, in medium protulimus. Atque ipsi tandem certo persuasi, aliisque etiam quos oportebat itidem a nobis persuasis, fidei subscripsimus. Anathemati vero subscribendum non duximus, non quidem quod fidem ipsam carperemus : verum quod eum qui accusatus fuerat, talem esse non crederemus. Ex epistolis enim ejus ad nos datis, sermonibusque in faciem collatis, certiores facti sumus, talem non esse. Quod si sancta vestra synodus de eo sic persuasa est, nos nihil repugnamus. Cæterum suffragium nostrum ad decreta vestra accommodantes, per hasce litteras, plena fide consensum nostrum confirmamus : non nos quidem graviter exsilium ferentes, sed suspicionem hæresis amolientes. Quod si dignabimini nos in conspectum vestrum admittere, unanimes in omnibus habebitis, rebusque vestris judicatis stantes. Et cum pietati vestræ placuerit, eum qui criminis hujus nomine est delatus, humaniter revocare, absurdum esse duximus, postequam reus ipse revocatus, de inventa sibi calumnia causam dixit, ut nos prorsus taceremus, contra nos ipsos reprehensionis occasionem exhibentes. Facite igitur, sicuti pietati vestræ Christianæ convenit : ut Dei amantissimum imperatorem admoneatis, preces nostras eidem offeratis, et quam-

primum quæ vos facere decet, de nobis statuatis. » Post hanc palinodiam et recantationem, revocati Eusebius et Theognis, **634** ecclesias suas receperunt, eis qui illis suffecti fuerant repulsis, sicuti dictum est. Sic illi sub prætextu ovium pellibus amicti, lupos egerunt. Nam imperatoris humanitate ad seductionis commoditatem abusi (1), et continuo imperatoriæ aulæ aditu pristinam dominationem consecuti, quemadmodum deinceps dicemus, res pessimas admiserunt.

A Τῇ γὰρ βασιλέως φιλανθρωπίᾳ χρησάμενοι ὡς ἐ,ό-διον ἐξαπάτης, τῷ συνεχεῖ τῆς πρὸς τὰ βασίλεια εἰσόδου, τὴν προτέραν δυναστείαν ἀπολαβόντες, τὰ πάνδεινα ἔδρων, ὡς ἐροῦμεν ἐξῆς.

CAPUT XLIV.

Ut post Alexandrum Athanasius Alexandriæ episcopatum susceperit, et de ejus a pueritia institutione: et ut seipso magistro sacerdos sit factus, et magno Antonio charus fuerit: et de Arianorum contra ipsum calumniis et insidiis.

ΚΕΦΑΛ. ΜΔ'.

Ὡς μετὰ Ἀλέξανδρον Ἀθανάσιος τοῦ τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπιβαίνει θρόνου· καὶ περὶ τῆς ἐκ νέου ἀγωγῆς αὐτοῦ· καὶ ὡς αὐτοδίδακτος ἦν ἱερεύς, καὶ φιλούμενος τῷ μεγάλῳ Ἀντωνίῳ καὶ περὶ τῶν Ἀρειανῶν κατ' αὐτοῦ ἐπιβουλῆς.

Tum temporis post quintum synodi mensem, Alexander Alexandriæ antistes moriturus, sedis suæ successorem, divini judicii (sicuti conjicere B licet) calculo, celebrem reliquit Athanasium. Cum namque Athanasius refugeret atque reluctaretur, Alexandrum ferunt vim illi inferentem, vix tandem ut thronum susciperet, persuadere potuisse: sicuti id quoque Apollinaris Syrus ad hunc modum scriptum reliquit: « Non desiit vero postea quoque belligerari impietas. Sed primum quidem adversus beatum viri hujus magistrum, cui hic perinde atque patri filius, patronus affuit, arma sumpsit: deinde vero in hunc quoque ipsum, postquam ad episcopatus pervenit successionem, multa quidem ille usus tergiversatione, sed tamen consilio Dei productus. Sicuti beato quoque illi viro, qui ei episcopatum quasi in manus tradidit, divinis indiciis, C non alium videlicet quam hunc successorem fore, est significatum. Evocabatur namque a vita, jamque adeo prope obitum erat Alexander, cum nominatim Athanasium vocavit absentem, atque ibi, cum qui tum aderat ejusdem nominis, vocationis audiens esset, ad eum, veluti quem non vocasset, conticuit, denuoque vocatione est usus. Et cum id ab eo sæpius fieret, consiluit tandem Athanasius præsens, declaratus est autem alter absens. Et prophetico demum spiritu beatus Alexander: Athanasi, inquit, effugiturum te credis, sed non effugies. Quo verbo ad certamen cum evocari ostendit. » Hæc Apollinaris. Arii autem tribules jactant, post Alexandri mortem communicasse consilia inter se, qui Melitium, quique Alexandrum D secuti fuerant, convenisseque in eumdem locum, ab utraque parte **635** ex Thebaide et reliqua Ægypto episcopos quinquaginta quatuor, et decretum ab eis esse, ut communibus suffragiis ab eis legeretur, qui Alexandrinæ præesset ecclesiæ antistes. Septem vero episcopos, quosdam, jurejurando proculcato, præter sententiam et voluntatem omnium reliquorum, electionem Athanasii, ad id ab eo coactos, in ea quæ nominatur Dionysii ecclesia, furtim peregisse. Mihi vero magnus iste vir non absque divino numine (2) ad episcopatum

Τότε δὲ μετὰ πέμπτον τῆς συνόδου μῆνα, μέλλων τελευτᾶν ὁ Ἀλεξανδρείας Ἀλέξανδρος, διάδοχον τοῦ θρόνου τὸν περιβόητον Ἀθανάσιον κατελίμπανε, θείᾳ κρίσει, ὡς ἔνεστιν εἰκάζειν, ἐπ' ἐκείνῳ τὰς ψήφους ἐπαγαγών· λόγος γὰρ ἔχει, τὸν Ἀθανάσιον φεύγοντα καὶ ἀνδυόμενον, τὸν Ἀλέξανδρον βίᾳ ἐπαγαγόντα, μόλις δυνηθῆναι πεῖσαι τὸν θρόνον εἰσδέξασθαι· καθώς που καὶ ὁ Σύρος Ἀπολλινάριος ὧδε γράφων ἱστόρησεν· « Οὐκ ὀκνεῖ δὲ καὶ κατὰ ταῦτα πολεμεῖν ἡ δυσσέβεια· ἀλλὰ πρῶτον μὲν ἐπὶ τὸν μακάριον διδάσκαλον τοῦ ἀνδρὸς ὁπλίζεται, καὶ οὗτος παρῆν συνήγορος ὡς πατρὶ παῖς· ἔπειτα καὶ ἐπ' αὐτὸν, ὡς ἦκεν ἐπὶ τὴν τῆς ἐπισκοπῆς διαδοχὴν, πολλῇ μὲν ἀποφυγῇ χρησάμενος, κατὰ Θεὸν δὲ ἀνευρεθείς· ὡς καὶ τῷ μακαρίῳ ἀνδρὶ τῷ τὴν ἐπιστήμην προχειρίσαντι προδεδήλωτο θείαις δηλώσεσιν, οὐχ ἕτερον ἔσεσθαι τὸν διάδοχον ἢ τοῦτον· ἐκαλεῖτο μὲν γὰρ ἐκ τοῦ βίου· ἤδη δὲ πρὸς ἀπαλλαγὴν τυγχάνων, Ἀθανάσιον ὀνομαστὶ μὴ παρόντα ἐκάλει. Καὶ ὡς ὁ παρὼν ὁμώνυμος ὑπῆκουε τῇ κλήσει, τρὶς μὲν τοῦτο ἀπεσιώπα, ὡς οὐ τοῦτον καλῶν· αὖθις δ' ἐχρῆτο τῇ κλήσει· καὶ ὡς ταυτὸ πολλάκις ἐγίνετο, ἀπεσιώπα μὲν ὁ παρών· ἐβηλοῦτο δὲ ὁ μὴ παρών. Καὶ προφητικῶς ἔλεγεν ὁ μακάριος Ἀλέξανδρος, Ἀθανάσιε, νομίζεις ἐκπεφευγέναι· οὐκ ἐκφεύξῃ. Δηλῶν ὡς πρὸς τὸν ἀγῶνα ἐκαλεῖτο. » Καὶ ὁ μὲν Ἀπολλινάριος ταῦτα γράφει· οἱ δὲ τῆς Ἀρειανῆς συμμορίας φασὶν, ὡς μετὰ θάνατον Ἀλεξάνδρου κοινωνοῦντες πρὸς ἀλλήλους ἦσαν, οἵ τε τὰ Μελιτίου καὶ Ἀλεξάνδρου ἐφρόνουν. Κοινῇ δ' ἅμα οἱ τῶν ἑκατέρωθεν ἐπίσκοποι, ἔκ τε Θηβαΐδος καὶ τῆς ἄλλης Αἰγύπτου, ἦσαν δὲ τέσσαρες καὶ πεντήκοντα, εἰς ταυτὸ συνιόντες, κοινῇ ψήφῳ συνέθεντο ἐκλεγῆναι τὸν, ὃς τῆς Ἀλεξανδρέων Ἐκκλησίας τὴν ἐπιτροπὴν ἕξει. Ἑπτὰ δέ τινας τῶν ἐπισκόπων τοὺς ἀρχαίους ἠθετηκότων, παρὰ τὴν γνώμην πάντων κλέψαι τὴν χειροτονίαν Ἀθανασίου κατὰ τὴν Διονυσίου καλουμένην ἐκκλησίαν βίᾳ ἐπαγαγόντος. Ἐμοὶ δ' οὐκ ἀνεῖλε τὸν μέγαν ἐπὶ τὴν ἱερωσύνην ἐλθεῖν δοκεῖ· τοιοῦτος γὰρ ἦν οἷον ὁ τηνικάδε ἐζήτει καιρός· νοεῖν τε καὶ λέγειν, ἔτι δὲ γράφειν ἱκανώτατον ὄντα· εὐστοχόν τε βάλλειν, καὶ πρὸς τὰς ἐπιβουλὰς ἐντέχνως μάλα στερρότατον. Μάλιστα δ' ἦν ἐκκλησιαστικὸς ὁ

(1) Eusebius et Theognis imperatoris Constantini bonitate abusi sunt: quem synodo peracta, Socrates in Occidentales partes profectum esse scribit, lib. I, cap. 15.

(2) Divino nutu Athanasius episcopus est lectus, Sozomeni judicio et Nicephori.

ἀνὴρ, ἐπιτήδειός τε περὶ τὰ ἱερᾶσθαι, καὶ ὡς οἷόν A pervenisse videtur : qui sane talis fuit, qualem ea
εἰπεῖν αὐτοδίδακτος περὶ τὰ τοιαῦτα. Φασὶ καὶ γὰρ flagitarnat tempora, ad intelligendum, dicendum,
μήπω πρόσηβον γεγονότα, τόδε τι σκιαγραφῆσαι τὸ atque etiam scribendum idoneus maxime : et qui
θεῖον περὶ αὐτοῦ. Κατὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν περι- quod telo peteret, tangere atque assequi posset,
φανῆ τινα ἑορτὴν ἦγον Ἀλεξανδρεῖς· καθ' ἣν ἡ- quique ad resistendum insidiis structis esset fir-
μέραν Πέτρος ὁ παρ' αὐτοῖς ἡγησάμενος τῷ ὑπὲρ missimus. Erat præterea vir admodum ecclesiasti-
Χριστοῦ μαρτυρίῳ ἐχρήσατο. Ταύτην δὲ ὡς ἔθος cus, et ad sacra peragenda aptissimus, atque (ut
ἐπιτελῶν, καὶ Ἀλέξανδρος ὁ τότε τὴν Ἐκκλησίαν sic dicam) in rebus ejusmodi αὐτοδίδακτος, et a se
ἐπιτροπεύων, τὴν ἱερὰν τελέσας μυσταγωγίαν, κα- ipso doctus. Ferunt namque, cum necdum ad
θῆστο, τοὺς σὺν αὐτῷ ἀριστᾶν μέλλοντας ἐκδεχόμε- ephebos accessisset, a Deo ejusmodi quiddam in
νος. Ἐν μετεώρῳ δὲ ὢν, τῇ θαλάσσῃ τὰς ὄψεις προσ- eo adumbratum et simulacro quodam repræsenta-
έβαλλε. Παῖδας δέ τινας ἑώρα κατὰ τῆς ψάμμου tum esse. Alexandrini in urbe sua festum quem-
παίζοντας· ἡ δὲ παιδιὰ τῶν κατὰ τὴν Ἐκκλησίαν dam diem insignem agunt, quo die Petrus, qui
γινομένων μίμησις ἦν, καὶ ἐπισκόπου δῆθεν χειρο- apud eos ecclesiam rexit, martyrio est defunctus.
τονία. Καὶ μέχρι μέν τινος ἀκίνδυνος ἡ μίμησις Hasce ferias, ut moris erat, Alexander quoque,
ἦν. Ὡς δὲ τῶν μυστικωτέρων καὶ ἀπορρήτων ἦ- B præfectus tum ecclesiæ, celebrabat, et sacris mysti-
πτοντο, ἐν δεινῷ ἐποιεῖτο τὸ δρώμενον· καὶ τοὺς cisque cæremoniis operatus sedebat, eos qui cum
ἐν τέλει τοῦ κλήρου μεταστελλόμενος, ἰδεῖκνυ τοὺς eo pransuri erant præstolans. Cum vero sederet
παῖδας, καὶ ὡς αὐτὸν ἄγειν ἐκέλευεν. Ἐπεὶ δὲ καὶ sublimior, oculos ad mare conjecit, et pueros
ἦχθησαν, τἀντῆς παιδιᾶς ἠρώτα, καί τινα πράττον- quosdam in arena ludentes vidit. Ludus erat, re-
τες ἦταν ἔλεγεν. Οἱ δὲ παῖδες αἰδοῖ καὶ δείει κατι- rum quæ in ecclesia peraguntur imitatio, et epi
σχυόμενοι, πρῶτα μὲν ἠρνοῦντο· ὡς δ' ἐπέκειτο τῇ scopi tandem electio. Atque aliquatenus quidem
βασάνῳ Ἀλέξανδρος, κατέλεγον τὰ τοῦ δράματος· id nihil habebat periculi : ut autem arcaniora
ὡς Ἀθανάσιος μὲν τὸν κλῆρον τῆς ἐπισκοπῆς ἐκλη- mysteria, sacraque non tangenda, pueri attigere,
ροῦτο· καὶ βαπτίζων πολλοὺς, καὶ ἐν καταλόγῳ τῶν graviter factum id tulit ; accitisque cleri primori-
τῆς Ἐκκλησίας ταγμάτων καθίστη ἱερεῖς καὶ δια- bus, pueros ostendit, eosque ad se adduci jussit.
κόνους χειροθετῶν. Ἀνέκρινε δ' ἕκαστα ὁ ἐπίσκο- Illi ubi sunt adducti, de ludicro eos interrogavit :
πος· τί μὲν πράττων ἔλεγεν ὁ τῆς παιδιᾶς ἱερεύς· mox etiam quæ egerint, dixit. Pueri pudore simul
τί δ' αὖθι; τελούμενοι ἐκεῖνοι λέγοντες ἦσαν. Ἐπεὶ et timore correpti, primum quidem rem negarunt ;
δ' ἕκαστα κατὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν παράδοσιν φυ- C deinde vero, ut verbera eis Alexander minatus
λοχθέντα εὗρε, μὴ χρῆναι καὶ αὖθις ἀναβαπτίσαι est, actum omnem exposuerunt, ut scilicet Atha-
ἐδοκίμαζε, σὺν τοῖς ἀμφ' αὐτὸν ἱερεῦσι σκοπούμε- nasius (1) episcopi munus sortitus, multos bapti-
νος τοὺς καθάπαξ ἁπλότητι τῆς θείας χάριτος ἠξιω- zarit, et impositione manuum in ordinem eccle-
μένους. Μόνα δ' ἐκεῖνα ἃ θέμις ἱερεῦσι πράττειν siasticum sacerdotes et diaconos cooptaverit.
ἀνεῖται, ἐν μυστηρίῳ πληροῦν ἐκέλευε. Τοὺς δὲ Inquisivit etiam rem quamque episcopus, cum
παῖδας καθὸ ἐτάχθη τῇ παιδιᾷ τάγματι ὑπὸ μύστῃ quid umbratilis episcopus per ludum ritus sacros
τῷ Θεῷ, ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν ἀνῆγε, καὶ τοῖς προστή- peragens dixerit, tum quid responderint, qui sa-
κουσι παραδοὺς, φυλάττειν παρῄνει, καὶ ἐπὶ τὴν cris ab eo initiati essent. **636** Atque ubi rem
μίμησιν προβιβάσαι, ἱκανῶς μετεσχηκότας παι- quamlibet juxta ecclesiasticam traditionem ser-
δείας, καὶ μάλιστα Ἀθανάσιον· ὃν ἔχων ἀπογραφέα vatam reperit, cum episcopis qui ei tum aderant,
καὶ ὁμοδίαιτον, ἐν οὐ πολλῷ τῷ τῆς διακονίας κλήρῳ re deliberata, non denuo baptizandos esse censuit,
κεκόσμητο. Γραμματικὴν δὲ ἀσκήσας, καὶ ῥήτορσι qui semel per simplicitatem divina gratia digni
φοιτήσας, καὶ τῇ φιλοσοφίᾳ προσβάς, καὶ τοσοῦτον ἐκ effecti essent. Et tantummodo ea quæ sacerdotibus
τούτων ἀπαρυσάμενος ὅσον μὴ κλονεῖσθαι τοῖς περὶ facere fas est, in mysterio adimplere jussit. Pueros
ταῦτα κομψοῖς, ἐπὶ τὴν Νίκαιαν ἦγετο, καὶ τὰ D autem eo quem in ludo cœperant ordine, ipsum
μάλιστα ἠγωνίζετο, οὐκ ἐλάχιστον μέρος τῷ στερρῷ Deum testem faciens, in ecclesiam induxit : et
τῆς ἀληθείας λόγῳ καθεστηκώς. Παῖζαν δὲ καὶ πρὸ propinquis suis traditos, ut ab eis custodirentur,
τῆς ἡλικίας ἔδωκε σοφοῦ καὶ διαβεβηκότος ἀνδρός. atque in imitatione ad progressus faciendos in-
Ὡς δ' Ἀλέξανδρος ἐτελεύτα, διάδοχον ἐκείνου λιπών, struerentur, qui sic abunde institutionem pueri-
ἐπιμάλλον ἢ Ἀθανασίου δόξα ἐξέλαμψε, τῆς ἐκείνου lem assecuti essent, rogavit. Maxime vero id de
ἐν ἅπασιν ἀρετῆς βεβαιούσης αὐτήν. Πολλὴν δὲ αὐ- Athanasio egit : quo deinde notario et familiari
τὴν καὶ ὁ μέγας Ἀντώνιος ἐνεποίει, μαρτυρῶν usus, non ita longo post tempore eum in diacono-
ἐκείνῳ τὰ κρείττονα, κελεύοντί τε ὑπακούων, καὶ rum ordinem evexit. Atque hic in grammaticis
ἐκ τῶν ὀρέων ταῖς πόλεσι φοιτῶν, κἂν ταῖς ἐκκλη- litteris exercitatus, et apud rhetores versatus,
σίαις ἐκείνῳ συνδιατρίβων, καὶ τῇ ἐκείνου δόξῃ ᾗ præterea vero etiam in sapientiæ studiis institu-
δοξάζοι περὶ Θεοῦ, σύμψηφος καθεστώς· καὶ χαλε- tus, cum ex eis artibus tantum percepisset, quan-

(1) Athanasius, per ludum, nondum ephebus, a pueris episcopus lectus, episcopalia munera obiit. (Sozom. lib. II, cap. 17.)

tum ad hoc satis esset, ne ab eis qui in illis eximii sunt et clari percelleretur, Nicæam est perductus, ubi maxime decertavit, quippe qui propter firmitatem sermonum veritatis non minima ibi actionum omnium pars fuerit. Specimen vero ille quoque in ætate juvenili sapientis, spectati, et senilis viri præbuit (1). Postquam autem Alexander mortuus est, eumque successorem suum reliquit, tum magis gloria ejus enituit, virtute ipsius in rebus omnibus seipsam confirmante atque laudante. Quam ingentem quoque reddidit magnus Antonius, cum optima quæque de eo testificans, tum etiam jussis ejus morem gerens. Nam et ejus causa ex montibus in urbes frequentius venit, et in ecclesia cum eo est versatus. Tum autem, sententiæ ejus quam de Deo habuit, calculum suum addidit : eis qui inimicitias contra eum suscepissent adversus, ipsius autem Athanasii amicus intimus et summus. Quin et Ariani Athanasium illustriorem reddidere, qui una cum Melitio Ægyptum motibus compleverant. Insidias enim sine intermissione ei molientes, capere eum legitime non potuerunt. Et nuper admodum Eusebius ab imperatore ab exsilio reductus, non mediocrem sibi usurpabat libertatem, ab illo in magno honore habitus, perinde atque a prava opinione ad rectæ pietatis sententiam transiisset. Quocirca libertate ea abusus, majorem etiam in ecclesia turbam excitavit, per eam quæ ei inerat falsam opinionem, easque quas adversus **637** Athanasium susceperat inimicitias, ex quo in synodo in illum veluti veræ pietatis propugnaculum impegit. Et primum quidem electionem ejus Eusebiani reprehendebant, tanquam neque legitime, neque ab idoneis, quæ fidem mererentur, personis factam. Ubi vero insimulationem eam refellit, magno animo pro fide Nicæna decertans, aliam illi texuere telam, eo consilio, ut Athanasio exsilium struerent, atque Ario reditum in urbem Alexandrinam pararent. Ita enim facillimum ipsis fore putabant, ut ὁμοουσίου consubstantialis fidem ejicerent, et pedetentim impietatem suam pro ea inducerent. Tentavitque adeo, ad Athanasium scribens Eusebius, ut ab illo susciperetur Arius. Sin minus, sine scripto per internuntium magna illi minatus est malum. Postquam autem omnem movens lapidem, persuadere id illi non potuit, eos qui in doctrina res novas induxissent, novamque hæresim instituissent, et eam ob causam tam frequenti synodo proscripti essent, minime recipiendos esse contendenti : alio modo ornatus est, ut Arius reciperetur, Alexandriamque reduceretur, imperatori persuadere. Id quod tandem, sicuti suo loco dicam, ægre effecit.

A πῶς ἔχων, οἱ αὐτὸν ἀπηχθάνοντο· καὶ γὰρ διάπυρος ἐκείνῳ φίλος ἐτύγχανεν ὤν. Περιφανέστερον δ' ἐποίουν τὸν Ἀθανάσιον καὶ Ἀρειανοί, οἱ σύνταμα Μελιτίῳ τὴν Αἴγυπτον ἀνετάραττον, ἐπιβουλὰς μὲν κατ' αὐτοῦ ἀεὶ πράττοντες, ἐν δίκῃ δ' ἑλεῖν ἥκιστα ἔχοντες. Ἄρτι γὰρ καταχθέντες οἱ περὶ Εὐσέβιον βασιλεῖ, οὐ τὴν τυχοῦσαν παῤῥησίαν ἐκτήσαντο· καὶ διὰ πολλῆς ἦσαν ἐκείνῳ τιμῆς, ἅτ' ἐκ τοῦ κακῶς φρονεῖν πρὸς τῷ εὐσεβεῖν μεταθέμενοι. Καὶ δὴ τῇ παῤῥησίᾳ καταχρησάμενοι, μείζονα ταραχὴν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐπήγειραν ἔκ τε τῆς ἐνεικουρούσης κακοδοξίας, καὶ ἐκ τῆς πρὸς Ἀθανάσιον ἀπεχθείας· ἐπειδὴ ἐκείνῳ ἐν τῇ συνόδῳ προβόλῳ τῆς εὐσεβείας ἐνέτυχον. Καὶ δὴ πρῶτα μὲν τὴν ἐκείνου ἐν αἰτίας ἐποιοῦντο χειροτονίαν, ὡς μὴ ἐνθέσμως, μηδὲ παρὰ B ἀξιοπίστων προσώπων γεγενημένην· ὡς δὲ κρείττων τῶν ἐγκλημάτων ἐδείκνυτο, γενναίως ὑπὲρ τῆς ἐν Νικαίᾳ πίστεως διαγωνιζόμενος, βουλὴν ἑτέραν ὑφαινον, σκευωρῆσαι μὲν ἐκείνον εἰς φυγαδείαν, Ἄρειον δὲ παρασκευάσαι κατάγειν εἰς Ἀλεξάνδρειαν. Οὕτω γὰρ ἐκ τοῦ ῥᾴστου ἔχειν ἐκείνους τὴν μὲν τοῦ ὁμοουσίου πίστιν ἐκβάλλειν, ῥᾳδίως δέ πως τὴν σφετέραν ἀντεισάγειν δυσσέβειαν. Καὶ ἐπειρᾶτο γράφων Εὐσέβιος Ἀθανασίῳ τοὺς περὶ Ἄρειον δέχεσθαι· εἰ δὲ οὖν, ἀγράφως ἠπείλει κακῶς αὐτὸν διαθεῖναι. Ἐπὶ δὲ πάντα κάλων κινῶν, οὐδενὶ τρόπῳ πειθήνιον εἶχε διενιστάμενον τοὺς περὶ τὸ δόγμα νεωτερίσαντας, καὶ νέαν συστησαμένους αἵρεσιν, καὶ παρὰ τοσαύτης ἁλισθέντας συνόδου, μὴ δεῖν εἶναι δέχεσθαι, ἐπεχείρει τρόπον ἕτερον πεῖσαι C τὸν βασιλέα δέξασθαι Ἄρειον, καὶ κάθοδον εἰς Ἀλεξάνδρειαν παρασχεῖν. Καὶ μόλις τοῦτ' ἀνύσας εἶχεν, ὡς καιρῷ διαλήψομαι.

CAPUT XLV.

De synodo Antiochiæ congregata, quæ episcopatum Eustathio magno abrogavit : et de episcopis qui ei successerunt.

Tum vero alia etiam turba inter conjunctos episcopos exorta, Ecclesiam excepit, qui de verbo ὁμοουσίου, consubstantialis nimirum, subtiliter inquirentes, eoque sese exercentes, intestinum inter se ita commovere bellum, ut concertatio eorum nihil a nocturna pugna differret. Neque enim alius

ΚΕΦΑΛ. ΜΕ'.

Περὶ τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ γενομένης συνόδου, ἣ καθεῖλε τὸν μέγαν Εὐστάθιον· καὶ περὶ τῶν μετ' αὐτὸν γενομένων ἐπισκόπων.

Τηνικαῦτα δ' ἑτέρα ταραχὴ ἐκ τῶν οἰκείων ἐπισκόπων τὴν Ἐκκλησίαν ἐλάμβανε, περὶ τῆς τοῦ ὁμοουσίου λέξεως ἀκριβολογουμένων, καὶ κατατριβομένων, καὶ πρὸς τὸν κατ' ἀλλήλων ὠπλίζοντο πόλεμον, ὡς μηδὲν τοῦ νυκτομαχεῖν διαφέρειν. Καὶ γὰρ ἀλλήλων οὐ συνίεσαν, ἀφ' ὧν ἀλλήλους ἐνόμιζον

(1) Διαβεβηκότες dicuntur, apprime spectati, probati, perfecti, sublimes, et extra judicii aleam constituti ; qualem Gregor. Theologus esse dixit Basilium Magnum : *Homo Dei*, inquit, *et fidelis serve, et vir desideriorum : sed spiritualium*. Ita enim vocat Scriptura τοὺς διαβεβηκότας, hoc est, eos qui ad summum evasere locum, et sublimes visibiliaque hæc supergressos.

βλασφημεῖν. Οἱ μὲν γὰρ τὸ ὁμοούσιον μὴ προσιέμενοι δόξαν ἔσχον τὰ Μοντανοῦ καὶ Σαβελλίου φρονεῖν τοὺς αὐτὸ παραδεχομένους, καὶ βλασφήμους ἐλάλουν, ὡς τὴν τοῦ Υἱοῦ ὕπαρξιν ἀνατρέποντας· οἱ δὲ τὸ ὁμοούσιον στέργοντες ἐκείνους ἐξετρέποντο, ὡς Ἑλληνισμὸν καὶ πολυθεΐαν εἰσάγοντας. Μάλιστα δ' ἐπὶ τούτοις συνίσταντο Εὐστάθιος ὁ Ἀντιοχεὺς, καὶ ὁ Παμφίλου Εὐσέβιος· καὶ ἀμφότεροι δὲ ἐν ὑποστάσει τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ὠμολόγουν, ἕνα τε Θεὸν ἐν ὑποστάσεσι τρισίν. Καὶ ὁ μὲν Εὐστάθιος ἠτιᾶτο Εὐσέβιον, ὡς τὴν ἐν Νικαίᾳ πίστιν καινοτομοῦντα· ὁ δ' αὖθις στέργειν μὲν τὰ ἐν Νικαίᾳ δόξαντα ἔλεγεν· ὡς τὰ Σαβελλίου δὲ φρονοῦντα τὸν Εὐστάθιον ἐν αἰτίαις ἐτίθει. Καὶ δὴ συνόδου διὰ ταῦτα ἐν Ἀντιοχείᾳ γεγενημένης, ἀφαιρεῖται τὴν ἐπισκοπὴν ὁ Εὐστάθιος, κατὰ μὲν τὸν ἀληθῆ λόγον, ὅτιπερ τῆς ἐν Νικαίᾳ ὑπερίστατο πίστεως, καὶ τοὺς περὶ Εὐσέβιον καὶ Πατρόφιλον τὸν Σκυθοπόλεως, καὶ τὸν Τύρου Παυλῖνον, ὧν τῇ γνώμῃ οἱ ἀνὰ τὴν ἕω ἱερεῖς εἵποντο, ὡς Ἀρειανόφρονας ἀπεστρέφετο· ὡς δὲ οἱ ἐξ Ἀρείου φασὶν, οἷάπερ Σαβελλίζοντα· καὶ δι' ἄλλας οὐκ ἀγαθὰς αἰτίας, ἃ εἰωθὸς ἐπὶ πάντων τῶν καθαιρουμένων ἐπισκόπων λέγειν ἐστίν. Τὸ δ' ὅλον συκοφαντία μετὰ διαβολῆς ἦν. Ὡς γὰρ τὴν ἱερωσύνην δῆθεν αἰσχύναντα παιδίσκης ἀκολάστου μίξει, καὶ ἀπολαύσει αἰσχρᾶς ἡδονῆς, καθεῖλον τὸν ὅσιον. Εὐφυὲς γὰρ τὴν ὄψιν γύναιον, ἑταιρικὸν, καὶ τὴν ὥραν τῷ βουλομένῳ ἀπεμπολοῦν μισθωσάμενοι, τὴν γλῶτταν ἀποδόσθαι αὐτοῖς ἔπεισαν. Καὶ δὴ τοῦ συγκροτηθέντος, πεντήκοντα δὲ ἦσαν καὶ διακόσιοι, τοὺς μὲν ἐξῆγον πάντας· τὸ δὲ ἀπὸ πείρας ἐκεῖνο ἰταμὸν γύναιον ἐπεισῆγον, βρέφος ἐπιμαστίδιον ταῖς ἀγκάλαις ἀνέχον· ὃ ἀναίδην ἐπεβοᾶτο, ἐκ τῶν Εὐσταθίου συνουσιῶν συνειληφέναι καὶ τετοκέναι. Εὐστάθιος δ', εἴ τινα καὶ ἄλλον ἔχοι τοῦ πεπραγμένου συνίστορα, ἢ τῶν τοιούτων τι διειδότα, ἐζήτει. Ὡς δὲ μηδένα ἔχειν διεμαρτύρετο, τὸν ὅρκον ἤτουν οἱ πικροὶ δικασταὶ, καίτοι γε τοῦ νόμου διαῤῥήδην βοῶντος, ἐπὶ δύο ἢ τριῶν μαρτύρων τὸ βέβαιον ἔχειν τὰ κακῶς φημιζόμενα· καὶ αὖθις τοῦ Ἀποστόλου ἀπαγορεύοντος, μή τινα τὴν κατὰ πρεσβυτέρου γραφὴν δέχεσθαι μαρτύρων δίχα δύο ἢ καὶ τριῶν. Ἐκεῖνοι δὲ τὸν νόμον ἐν δευτέρῳ θέμενοι, ἀμάρτυρον κατὰ τοσούτου ἀνδρὸς ἐποίουν κατηγορίαν. Ὡς γὰρ ἐκείνῃ τοῖς εἰρημένοις τὸν ὅρκον ἐπῆγεν, ἢ μὴν Εὐσταθίου εἶναι τὸ βρέφος φαύλης ἡδονῆς ἀποτέλεσμα, εὐθὺς ὡς κατὰ μοιχοῦ ἐκεῖνοι τὴν ψῆφον ἐπῆγον. Τῶν δ' ἄλλων ἀρχιερέων οἱ τὰ τυρευθέντα ἠγνόουν, ἀντιλεγόντων, καὶ μὴ κατὰ νόμους τὴν ψῆφον τἀνδρὶ γενέσθαι διατεινομένων, οἱ τὸ δρᾶμα συνθέμενοι ὅσον τάχος ἐς βασιλέα ἦκον· καὶ πείσαντες ὡς ἐν δίκῃ τὰ ψηφισθέντα οἷς ἐάλω Εὐστάθιος, ἐκεῖθεν ἐπειρῶντο ἐλαύνειν, φεῦ! τὸν τοσοῦτον τῆς εὐσεβείας καὶ σωφροσύνης ἀγωνιστήν τε καὶ

A alium intelligebat in eis verbis, unde sese invicem blasphemiis expeti putabant. Siquidem qui consubstantiale non probabant, opinabantur eos qui id reciperent, Montani et Sabellii sententiam sequi: blasphemosque vocabant, velut qui Filii Dei exsistentiam everterent. Qui vero consubstantiale complectebantur, illos aversabantur, ac si Græcismum pluresque deos assererent. Potissimum vero de iis Eustathius Antiochenus, **638** et Eusebius Pamphili, congressi decertarunt: atque uterque in subsistentia Filium Dei, atque unum Deum in tribus subsistentiis profitebatur. Et Eustathius Eusebium (1) incusabat, quod professionem fidei Nicænam novaret. Atque hic rursum acquiescere se in decretis Nicænis dicebat, illi autem Sabellii
B errorem criminando objiciebat. Enimvero ea de re synodo Antiochiæ coacta (2), episcopatus Eustathio abrogatur, re quidem vera, quod Nicænam fidem propugnans, Eusebium, Patrophilum Scythopolitanum, et Paulinum Tyrium, quorum sententiæ Orientales episcopi astipulabantur, ut Arianos aversaretur: sicuti autem illi ipsi Ariani præ se ferebant, tanquam is qui cum Sabellio faceret, aliasque item non optimas ob causas: quemadmodum de omnibus episcopis, qui exauctorantur, multa dici, moribus est receptum. At res tota sycophantia erat, cum calumnia conjuncta. Veluti
C enim episcopalem dignitatem impudicæ mulierculæ concubitu, fœdæque voluptatis usu turpiter contaminasset, sancto viro eam ademerunt. Nam meretriculam, vultu venusto, formæ ætatisque florem cuivis mercede prostituentem, conductam, ut linguam illis daret, verbisque subserviret, permovere. Et conventu coacto, in quo ducenti et quinquaginta erant, alios quidem omnes exire, mulierculam autem illam rerum usu protervam ingredi jussere. Progreditur illa, lactentem infantem in ulnis gerens, eumque impudenter ex Eustathii consuetudine se concepisse et peperisse clamat. Eustathius, si quem alium facinoris ejus testem conscium, aut qui tale quidquam nosset, haberet, rogat. Quæ cum id negaret, jusjurandum ab ea judices acerbi postulant, cum quidem disertis verbis lex vociferetur, quæ de quopiam sinistre
D vulgentur, ea duobus aut tribus testibus firmitatem obtinere [1]: et Apostolus rursum, adversus presbyterum actionem recipi absque duobus aut tribus testibus, prohibeat [2]. At illi nulla legis ratione habita, et nullis testibus, adversus tantum virum judicium instituere. Posteaquam enim illa verba sua juramento confirmavit (3), infantem videlicet Eustathii improbæ libidinis opus esse, ilicet illi veluti contra mœchum calculos produxerunt: **639** episcopis aliis, qui insidias structas

[1] Matth. xviii, 16. [2] II Cor. xiii, 1; I Tim. v, 19.

(1) Nicomediensem.
(2) Sozom. lib. II, cap. 19.
(3) Obtinet id nunc quoque in quibusdam consistoriis, ut puellis vitiatis juramentum a judicibus deferatur.

ignorabant, frustra contra nitentibus, et non legitime virum damnatum esse contendentibus. Porro qui fabulam hanc concinnaverant, nulla interposita mora imperatorem adeuntes, eique legitime per sententiam Eustathium damnatum esse persuadentes, episcopatu hominem movere atque exigere sunt conati : tantum nimirum veræ pietatis et castitatis defensorem, et quasi margaritum. Gravis autem, propter illius abrogationem, Antiochiæ coorta est seditio, ut parum admodum abfuerit, quin eam prorsus everti atque aboleri contigerit : quippe quæ in duas discesserit partes, alterique factioni manus militaris opem ferret, quæ res plurimum Eustathio nocuit. Ubi enim imperator cognovit Ecclesiæ seditionem, vehementer indignatus, Eustathium tanquam hominem factiosum B eo nomine suspectum habuit : et quemdam honoraria militiæ illustris dignitate præditum eo misit, qui cum tumultum ibi sedaret, tum Eustathium occulte inde abduceret. Itaque ille per Thraciam in Illyricum est deportatus, perplacide calumniam ferens, quod hoc sic præstare judicaret, vir rebus omnibus honestus, bonusque, et orationibus componendis facundia jucunda et copiosa, sicuti id opera ejus testantur : elocutionisque priscæ pondere, sententiarum castitate, verborum eleganti gratia, et pronuntiationis vehementia præcipue pollens. Deinceps vero infelix illa muliercula gravi circumventa morbo, sycophantiæ ejus actum confessa, tragœdiam omnem, ut edita fuerat, C exposuit. Dixit etenim, sacerdotes plurimos, qui eam pecunia corrupissent, flagitium id facere ausos : seipsam autem non omnino mendacem esse, quod scilicet ex Eustathio quodam illiberalis artis opifice, puerum concepisset. Cum Arianorum phalanx Antiochiæ contra sanctum virum hæc admittere ausa fuisset, ita insuper ipsi secum rationem duxerunt et constituerunt, si imperatori notum quempiam atque eloquentia præclarum virum in Antiocheno throno collocarent, facillime eos universos in opinionem suam pertracturos : proindeque Eusebium Pamphili, aliis prælatum, traducere in eum locum studuere. Quo decreto imperatori significato, illud præterea addidere, virum cum plurimi a populo Antiocheno fieri, D gratiosumque ibi esse. **640** Hoc sic præcipue scripserunt, qui hostili erga Eustathium animo erant. Ipse vero Eusebius decreto ei reluctatus, litteras ad imperatorem, quibus Antiochenam sedem deprecabatur, dedit. Imperator vero consilium ejus qui sic ecclesiasticum canonem servaret, ab ecclesiaque quæ semel ei administranda credita esset, ad episcopatum alium transferri renueret (1), admiratus, et populo, et ipsi Eusebio rescripsit, sententiam ejus gratam habens, beatumque eo nomine vocans : quippe qui non tantum

μαργαρίτην. Δεινὴ δὲ διὰ τὴν ἐκείνου καθαίρεσιν στάσις τῇ Ἀντιόχου ἐξήφθη· ὡς μικροῦ δεῖν συμβαίνειν πᾶσαν ἄρδην ἀφανισθῆναι, τῆς πόλεως εἰς δύο μέρη διαιρεθείσης, συλλαμβανομένης θατέρας μερίδος, καὶ χειρὸς στρατιωτικῆς. Ὁ δὴ μάλιστα τὸν Εὐστάθιον ἔβλαψεν. Ὡς γὰρ ἔγνω ὁ βασιλεὺς τὴν διαίρεσιν τῆς Ἐκκλησίας, σφόδρα χαλεπαίνων ἦν, καὶ ὡς στασιώδη τὸν Εὐστάθιον ὑπενόει· καί τινα πέμψας τῶν ἐν περιφανείᾳ στρατευομένων, καταστέλλειν ἐπειρᾶτο τὸν θόρυβον, Εὐστάθιον δ' ἐκεῖσε ἡσυχῇ ἐξάγειν. Καὶ ὁ μὲν διὰ Θράκης ἀπήγετο εἰς Ἰλλυριούς, ῥᾴθυμα φέρων τὴν διαβολήν, οὕτω κρίνας ἄμεινον εἶναι, ἀνὴρ κατὰ πάντα καλός τε κἀγαθὸς γεγονὼς, γλῶττάν τε λαμυρὰν ἐπὶ συνθήκῃ λόγων πεπλουτηκώς· ὡς τὰ αὐτῷ πονηθέντα παριστᾷν ἔχει, φράσεως ὄγκῳ ἀρχαίας, νοημάτων τε σωφροσύνῃ, χάριτί τε καὶ κάλλει λέξεως, ἐξαγγελίας τε τῷ συντόνῳ διαφερόντως εὐδοκιμήσας. Ἐς ὕστερον δὲ τὸ ταλαίπωρον ἐκεῖνο γύναιον χαλεπῷ περιπεσὸν ἀῤῥωστήματι, τὸ τῆς συκοφαντίας δρᾶμα ἀνωμολόγησε, γυμνὴν παραστῆσαν τὴν τραγῳδίαν. Ἔφη καὶ γὰρ πλείστους τῶν ἱερέων, χρήμασιν αὐτὴν ὑποφθείραντας, τὴν συκοφαντίαν τολμῆσαι, μὴ παντάπασιν οὖσαν ψευδῆ. Εὐσταθίου γάρ τινος βάναυσον μετιόντος τέχνην, σπέρμα τὸ βρέφος εἶναι διωμολόγει. Ταῦτα ἡ ἐν Ἀντιοχείᾳ τῶν Ἀρειανῶν φάλαγξ κατὰ τοῦ ὁσίου τολμήσασα, συνελογίσαντο καθ' αὑτοὺς, ὡς εἴ τινα βασιλεῖ γνώριμον, λόγοις τε ἐπίσημον, τῷ τῆς Ἀντιόχου θρόνῳ ἐγκαταστήσουσιν, ἐκ τοῦ ῥᾴστου ἐνεῖναι, πάντας τῇ σφετέρᾳ δόξῃ ὑπαγαγέσθαι. Καὶ δὴ τὸν Παμφίλου Εὐσέβιον τῶν ἄλλων ἀπολεξάμενοι, μετατιθέναι τοῦτον ἐσπούδαζον· καὶ τῷ βασιλεῖ τὰ ψηφισθέντα ἐδήλουν, προστιθέντες, ὡς καὶ τῷ τῆς Ἀντιοχείας λαῷ περὶ πλείστου καὶ κεχαρισμένος αὐτοῖς ὁ ἀνήρ. Οὕτω γὰρ ἔγραφον ὅσοι ἀπεχθῶς πρὸς Εὐστάθιον εἶχον. Εὐσέβιος δὲ ἀπήλγει τὸ δόξαν ἐκείνοις, καὶ βασιλεῖ γράφων, παραίτησιν ἐποιεῖτο. Ὁ δὲ τὴν πρόθεσιν θαυμάσας αὐτοῦ ὡς τὸν ἐκκλησιαστικὸν κανόνα ἐτήρει, ἐπέχοντα τὸν ἅπαξ ἐκκλησίαν ἐγχειρισθέντα, μὴ πρὸς ἑτέραν μεταβαίνειν ἐπισκοπὴν, τῷ τε λαῷ καὶ αὐτῷ Εὐσεβίῳ ἐπέστελλε, τήν τε γνώμην ἀποδοχῆς ἀξίων, μακάριόν τε ἀποκαλῶν, καὶ οὐ τῆς Ἀντιόχου μόνης, ἀλλὰ καὶ τῆς οἰκουμένης πάσης ἐγχειρισθῆναι τὴν ἐπισκοπὴν ἄξιον ὄντα. Καὶ τῇ συνόδῳ δὲ τὰ ἴσα ἔγραφεν. Ἀκριβοῦς δὲ τὴν πίστιν εἶναι οἰόμενος τόν τε πρεσβύτερον Καππαδοκίας Εὐφρόνιον, καὶ τὸν ἐξ Ἀρεθούσης Γεώργιον, ὁπότερον τούτων, ἢ καὶ ἄλλον ἂν κρείττονα κρίνωσι, τοῦτον χειροτονεῖν ἐπὶ τὸν τῆς Ἀντιόχου θρόνον ἐπέτρεπεν. Οἱ δὲ περὶ μὲν τὸν Εὐσεβίου ψῆφον χειροτονοῦσιν Εὐλάλιον· ὀλίγῳ δ' ἐπιβιώσαντος ἐκείνου, τὴν μετάθεσιν ἔσπευδον. Ὡς δ' ἐκεῖνος ἀπεῖπε, καὶ ὁ βασιλεὺς ἀπηγόρευε τὴν μετάθεσιν, σχολάσαι φασὶ τὸν θρόνον ἐξῆς ἐπὶ ἔτη ὀκτώ· εἶτα χειροτονοῦσιν Εὐφρόνιον. Μετὰ δ' ἐνιαυτὸν καὶ μῆνάς τινας τὸ βιοῦν ἐκμετρήσαντα,

(1) Nicænæ synodi canon est de non transferendis ex una Ecclesia in aliam episcopis. (Socrat. lib. I, cap. 24.)

Φλάκιτον τῆς ἐκείνης ἐκκλησίας τὴν προεδρείαν καταξιοῦσι. Πάντες δὲ τὴν Ἀρείου λώβην εἰς κόρον ἦσαν ἐκπεπωκότες, κἂν κρύφα ταύτην περιθάλποντες ἦσαν. Ὧν δὴ χάριν καὶ πολλοὶ τῶν ἐν κλήρῳ καὶ ἱερωσύνῃ, καὶ τῶν ἄλλως ἐχόντων, ὅρως δ' εὐσεβεῖν ῥηθέντων ὀρθῶς, τὰς ἐπ' ἐκκλησίας καταλελοιπότες συνάξεις, καθ' ἑαυτοὺς συνηθροίζοντο. Καὶ Εὐσταθιανοὶ τὸ ὄνομα εἶχον, ἐκείνῳ δὴ τὰ μάλιστα μετὰ τὴν ἔξοδον συναιρόμενοι. Τὰ μὲν δὴ κατὰ τὴν Ἀντιόχειαν δι' Εὐστάθιον συμβάντα ὧδε εἶχον.

A Antiochiæ, sed universi etiam orbis episcopatum recipere dignus esset. Ad eumdem modum synodo quoque scripsit. Et quod sincera fide esse opinaretur presbyterum Cappadociæ Euphronium, et Arethusæ (1) Georgium, alterum istorum, aut alium certe quemquam, quem magis idoneum judicarent, designare, et sedi Antiochenæ præficere præcepit. Atque illi ante Eusebii electionem Eulalium episcopum creaverant: qui cum paulo post vitam finisset, tum demum Eusebium transferre properaverant. Quod quia ille refugit, imperatorque translationem eam inhibuit, vacuam sedem eam fuisse annis ordine octo ferunt: deinde Euphronium electum. Quo post annum et menses aliquot defuncto, Flacito ejus ecclesiæ præfecturam commissam. Omnes autem Ariana contagione magnopere erant infecti: quamvis clandestine eam fovere viderentur. Cujus sane rei gratia multi ex clero et sacerdotum ordine, alii præterea qui nihilominus recte sibi pietatem colendam statuissent, conventibus in ecclesiis relictis, ipsi seorsum congregabantur. Habebant il Eustathianorum nomen, quod ei post illius etiam discessum maxime faverent. Ac quæ Antiochiæ de Eustathio accidere, hæc sunt.

ΚΕΦΑΛ. ΜΓ'.

Περὶ τῶν Ῥώμης καὶ Ἱεροσολύμων πατριαρχῶν· ἔτι δὲ καὶ περὶ τῆς ἑνώσεως τῶν Ἀρειανῶν καὶ Μελιτιανῶν.

Σιλβέστρου δὲ Μαρκελλίνου πρότερον, εἶτα καὶ Μιλτιάδου ἐπ' ὀλίγον ἡγησαμένου τῆς Ῥωμαίων Ἐκκλησίας, Ἰούλιος διαδέχεται. Μετὰ δὲ Μακάριον τὸν τῶν Ἱεροσολύμων θρόνον διεῖπε Μάξιμος· ὃν δὴ πρότερον λόγος ἔχει, τῆς ἐν Διοσπόλει ἐκκλησίας παρὰ Μακαρίου τὴν ἱερωσύνην ἐπιτραπέντα, ἐπισχεθῆναι παρὰ τῶν Ἱεροσολυμιτῶν. Τοῖς γὰρ ἀνέκαθεν χρόνοις ὁμολογητὴς γενόμενος, καὶ ἄλλως ἀγαθὸς ὢν ἀνήρ, τῇ τοῦ λαοῦ κρίσει ὑπὸ ψῆφον ἦν ὡς τελευτήσαντος Μακαρίου ἀναλαβέσθαι αὐτὸν τὴν ἐπισκοπήν. Ἐπεὶ δὲ στέρησιν ὑφιστάμενοι τοῦ ἀνδρὸς οὐχ οἷοί τε φέρειν ἦσαν, καὶ στάσις ἀνεκινεῖτο, δεῖν ἐδόκει ἕτερον μὲν ἐν Διοσπόλει χειροτονεῖν· Μάξιμον δὲ συμπαραμένειν τῷ Μακαρίῳ, καὶ τὰς ἱερατικὰς συνδιαφέρειν τούτῳ φροντίδας· τελευτήσαντος δ' ἐκείνου, ἐπὶ τὸν θρόνον τοῦτον ἀνάγειν. Εἰδέναι μέντοι χρεών, ὡς οἱ τάδ' ἠκριβωκότες φασὶ κατὰ γνώμην Μακαρίου τῷ πλήθει τὰ κατὰ Μάξιμον σπουδασθῆναι διισχυρίζονται· μεταμέλειν γὰρ χρήσασθαι τὸν Μακάριον μετὰ τὴν τοῦ Μαξίμου δηλαδὴ ἐκείνου χειροτονίαν, ἐν νῷ θέμενον τό τε ὀρθῶς δοξάζειν τὸν ἄνδρα περὶ Θεοῦ, καὶ τῷ τῷ πλήθει διὰ τὸ ὁμολογητὴν καθεστάναι σφόδρα φιλεῖσθαι, ὡς ἐς τὴν ἐκείνου διαδοχὴν τετηρῆσθαι ἀναγκαῖός ἐστιν. Ὑπεισῆει γὰρ ἐκείνῳ δέος οὐκ ἔλαττον, μὴ, θανάτῳ τὸ ζῆν ὑπαλλάξαντος, οἱ περὶ Εὐσέβιον καὶ Πατρόφιλον ἁρπάσαντες τὸν καιρὸν, τινὶ τῶν τὰ Ἀρείου φρονούντων τὴν ἐκείνου ἐπισκοπὴν ἐγχειρίσειαν· ἐπεί τοί γε κἀκείνου περιόντος ἔτι, νεωτερίζειν ἤρξαντο. Ἀφορισθέντες δὲ παρ' αὐτοῦ, τὴν ἐρεσχελίαν ἀπώσαντο. Οὔπω δ' ἔτι καὶ ἡ ἐν Αἰγύπτῳ κινηθεῖσα ταραχὴ κατεστάλη· ἡ μὲν γὰρ Ἀρείου αἵρεσις παρὰ τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου ἀπεκηρυγμένη, ἐπὶ πλεῖστον ἐκράτει τῆς Αἰγύπτου, καὶ τῆς Λιβύης, καὶ τῆς Θηβαΐδος, καὶ τῶν ἄλλων ἐπαρχιῶν· ἐπὶ τοσοῦτον δὲ καὶ ἡ τοῦ Μελιτίου ἀκρασία ἐπεκράτει τῆς Αἰγύπτου

rat motus, sopitus erat. Arii namque hæresis a Nicæna synodo proscripta. Melitius vero eis quibus supra exposuimus conditionibus receptus erat. Et Alexandro in Ægyptum reverso, Melitius quas extra ordinem non recte tenuerat ecclesias, restituerat. Ipse Lyci agebat. Et priusquam Melitius decessit, Joannem quemdam, qui eadem cum eo de synodi Nycænæ dogmate sentiebat (1), in locum suum substituit, qui novi rursus motus in ecclesiis auctor fuit. **642** Quod ubi Ariani videre, neque ipsi rerum suarum negligentes fuere. Et quod apud factiosos ejusmodi homines fieri assolet, hi quidem Arii opinionem laudibus ferebant; illis vero magis convenire videbatur, ut ecclesiis Melitiani præessent, quibus etiam plerique magis erant addicti. Atque antea quidem utrique ab alteris dissidebant. Ubi vero animadvertere, multitudinem episcopos catholicæ Ecclesiæ sequi, conventu coacto, fœdus inter se pepigere, communeque adversus pium Alexandrinæ urbis clerum suscepere bellum. Et adeo criminationes simul et defensiones ex æquo communiter decertantes protulere, ut tempore procedente, Ariani vocarentur Melitiani, et Melitiani Ariani. Atqui Melitiani de ecclesiarum præfecturis tantum decertabant, Ariani autem male sentiebant de Deo. Veruntamen quod sibi communiter inimicitias contra nos sumpserant, consensum atque concordiam assimulabant, utrique arbitrati facilius sibi eo modo res ex sententia successuras. Cæterum temporis processu propter perpetuos de rebus ejusmodi sermones et colloquia, ad eum pervenere habitum, ut idem utrique de Deo sentirent. Sed enim deinde Melitiani, juxta pristinam secessionem, ab Arianis sunt disjuncti. Simul namque utrorumque clerus et populus alii ab aliorum abhorrebant communione. Multasque urbes id pervasit malum, maxime vero Arianismus viguit in Bithynia et Hellesponto, necnon in ipsa Constantinopoli. Inde adeo, quod Eusebius Nicomediensis et Theognis Nicænus, arte quadam eum cui decretum Nicænæ synodi asservandum commissum fuerat, dicuntur circumvenisse, subscriptionesque suas delevisse: atque libere et propalam docuisse, non oportere Filium Patri consubstantialem dicere. Ii quoque primi Athanasio auctores fuere, earum quas pertulit ærumnarum. Multam namque ab imperatore consecuti potestatem et libertatem, Arium quidem, qui consentiens et amicus illis esset, Alexandriam reducere: illum vero veluti ex diametro eis repugnantem, abigere inde contenderunt. Et sane vix tandem consilium id ad exitum suum perduvere. Quomodo autem id confecere potuerint, et quo pacto imperator ut Arium reciperet, adductus sit, quam potero brevissime dicam.

ρύχθη: οἱ δὲ περὶ Μελίτιον ἐπὶ τοῖς προγραφεῖσιν ἐδέχθησαν. Καὶ γ' ἐπανήκοντι Ἀλεξάνδρῳ Μελίτιος τὰς ἐκκλησίας ἰδίδου ἃς παρὰ τάξιν κατεῖχεν. Ἐκεῖνος δὲ διῆγεν ἐν τῇ Λυκῷ. Ἐπεὶ δ' ἐτελεύτα τὸν βίον Μελίτιος, Ἰωάννην τινὰ τῶν ὁμοδόξων περὶ τὸ δόγμα τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου κατέστησεν ἀντ' αὐτοῦ· ὃς ταραχῆς αὖθις ταῖς ἐκκλησίαις κατῆρξεν. Ὅπερ οἱ τὰ Ἀρείου φρονοῦντες ὁρῶντες, οὐδ' αὐτοὶ τὸ καθ' αὑτοὺς ἠμέλουν. Οἷα δὲ τοῖς τοιούτοις φιλεῖ, οἱ μὲν τὴν Ἀρείου δόξαν ἐπῄνουν· τοῖς δ' ἐδόκει μᾶλλον ἄρχειν τῶν ἐκκλησιῶν τοὺς περὶ Μελίτιον· καὶ τούτοις μᾶλλον προσέκειντο. Καὶ πρότερον μὲν διεφέροντο ἑκάτεροι πρὸς ἑαυτούς· ὡς δὲ τὸ πλῆθος ἐώρων τοῖς ἱερεῦσι τῆς καθόλου Ἐκκλησίας ἑπόμενον, εἰς ἓν συνελθόντες, ἐσπείσαντο· καὶ πρὸς τὸν εὐσεβῆ τῆς Ἀλεξάνδρου κλῆρον κοινὸν ἀνείλοντο πόλεμον. Καὶ ἐπὶ τοσοῦτον τά τ' ἐγκλήματα καὶ τὰς ἀπολογίας προὔφερον, ἐπίσης ἀγωνιζόμενοι, ὡς χρόνου προϊόντος Μελετιανοὺς κληθῆναι τοὺς Ἀρειανούς, καὶ τὸ ἔμπαλιν. Καίτοι γε οἱ περὶ Μελίτιον περὶ προστασίας μόνης ἐκκλησιῶν διεκρίνοντο· Ἀρειανοὶ δὲ κακῶς ἐφρόνουν περὶ Θεοῦ. Ἀλλ' ὅμως τῷ κοινὴν ἔχθραν καθ' ἡμῶν ἀναῤῥίπτειν, συμφωνεῖν ὑπεκρίνοντο, ἑκάτεροι δόξαν ἔχοντες ῥᾳδίως ἔξειν τοῖς κατὰ γνώμην. Πλὴν τῷ χρόνῳ προϊόντι, τῷ συνεχεῖ τῆς περὶ τὰ τοιαῦτα διαλέξεως; εἰς ἕξιν ἐλθόντες, ἐπίσης περὶ Θεοῦ δοξάζοντες ἦσαν· αὖθίς τ' ἐκ τούτων εἰς τὴν προτέραν διάστασιν ἦλθον τοῖς περὶ Ἄρειον. Καὶ κλῆροι γὰρ, καὶ λαοὶ, τὴν πρὸς ἀλλήλους ἐξετρέποντο κοινωνίαν. Καὶ πολλαῖς μὲν τῶν πόλεων ἐπέτρεμε τὸ δεινόν· μάλιστα δ' ἠχμαζε παρὰ Βιθυνοῖς καὶ Ἑλλησποντίοις, καὶ ἐν τῇ Κωνσταντίνου αὐτῇ. Ἔνθεν τοι καὶ λέγεται τὸν Νικομηδείας Εὐσέβιον, καὶ Θέογνιν τὸν Νικαίας, δεξιῶς ὑπελθόντας τὸν, ὃς φυλάττειν τὸν ὅρον τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου τὴν ἐπιτροπὴν εἶχεν, ἀπαλεῖψαι τὰς ἐκείνων ὑπογραφάς· καὶ παῤῥησίᾳ διδάσκειν μὴ χρῆναι ὁμοούσιον λέγειν τὸν Υἱὸν τῷ Πατρί. Οὗτοι δὲ καὶ Ἀθανασίῳ αἴτιοι πρῶτοι τῶν ἐπ' ἐκείνῳ γεγόνασι δυσχερῶν· πολλὴν γὴ παρὰ βασιλεῖ δύναμιν καὶ παῤῥησίαν ἔχοντες. Ἄρειον μὲν ὡς ὁμόφρονα καὶ φίλον αὐτοῖς κατάγειν εἰς Ἀλεξάνδρειαν ἔσπευδον· τὸν δ' ἐκεῖθεν ἀπελάσαι ὡς παντάπασιν ἐκ διαμέτρου τούτοις γινόμενον. Καὶ μόλις ἤνυσαν τὴν βουλήν. Ὅπως δὲ τοῦτ' ἐξίσχυσαν διαπράξασθαι, πῶς τε ὁ βασιλεὺς ἐπείσθη εἰσδέξασθαι Ἄρειον, ὡς οἷόν τε, διὰ βραχέων ἐρῶ.

(1) Τῶν αὐτῷ συνήθων παρὰ τὸ δόγμα τῆς, etc. *Contra Nicænæ synodi decretum.* Et rectius. Sozom. lib. II, cap. 21, hoc est, *familiarem suum*

643 CAPUT XLVII.

Ut Arius sit revocatus ab exsilio, rectam deinde doctrinam et religionem se secuturum pollicitus.

Presbyter quidam, ægritudine Ariana, quamvis ea occultior esset, occupatus, Constantiæ, impera-

ΚΕΦΑΛ. ΜΖ'.

Ὡς ἐπανεκλήθη Ἄρειος, τῇ ὀρθῇ πίστει δῆθεν συνθέμενος.

Πρεσβύτερός τις, τὴν νόσον Ἀρείου εἰσδεδεγμένος, κἂν λανθάνειν τέως ἐδόκει, Κωνσταντίᾳ τῇ ἀδελφῇ

τοῦ κρατοῦντος, ἣν Λικίνιος εἰς γάμου κοινωνίαν εἶχε, συνήθης καὶ φίλος ἦν. Ἐκ δὲ τῆς πρὸς αὐτὴν ὁμιλίας πολλὴν παῤῥησίαν κτησάμενος, τῶν περὶ Εὐσέβιον εἰσηγησαμένων, περὶ Ἀρείου λόγους παρέσπειρε, μὴ καλῶς τὰ κατ' ἐκεῖνον γεγενῆσθαι φάσκων. Διὰ φθόνον δὲ καὶ ζηλοτυπίαν Ἀλεξάνδρου, φυγήν τε τῆς πατρίδος, καὶ τῆς Ἐκκλησίας ἔκπτωσιν καταχριθέντα, πάθοιεν· καὶ μηδ' οὕτω φρονεῖν, ὡς ὁ πολὺς ἔχει λόγος. Ἀληθῆ δὲ ταῦτα ἡ Κωνσταντία νομίσασα, εἶχε παρ' ἑαυτῇ. Καὶ νεωτερίζειν μὲν οὐκ ἐτόλμα, τὸν βασιλέα στερρὸν ὁρῶσα περὶ τὰ δόξαντα τῇ συνόδῳ· καὶ ἐν ὅσῳ περιῆν, οὕτω δόξης ἐν ἀπορῥήτῳ εἶχε· νόσῳ δὲ χαλεπῇ περιπεσοῦσα, συνεχῶς φοιτῶντα τὸν ἀδελφὸν τελευταίαν ᾔτει χάριν, τὸν πρεσβύτερον ἐν τοῖς οἰκείοις ἔχειν, πολλὴν ἐκείνῳ τὴν εὐλάβειαν μαρτυροῦσα· ὀρθῶς τε δοξάζειν, καὶ ἀνόθευτον τὸ πρὸς ἐκεῖνον εὔνουν διατηρεῖν· καὶ οἴχεσθαι μὲν ἤδη ἐκείνην, ὀῤῥωδεῖν δὲ περὶ ἐκεῖνον μή τι πάθοι, διεμαρτύρετο· ὅτι γε πεισθείς τισι, σεμνοὺς ἄνδρας ἀϊδίῳ φυγῇ ἐζημίωσε. Καὶ ἡ μὲν τοιαῦτα λέγουσα ἐτελεύτα· ὁ δὲ πρεσβύτερος παῤῥησίας ἐντεῦθεν τυχών, ἠρέμα τοὺς αὐτοὺς ἐποίνει περὶ Ἀρείου λόγους τῷ βασιλεῖ, οὓς δὴ καὶ τῇ ἀδελφῇ ἐκείνου ἀνεῖπε, μή τι παρὰ τὰ δόξαντα τῇ συνόδῳ φρονεῖν καὶ τὸν Ἄρειον· ἐλθόντα τε, εἴγε κελεύσειε, δείξειν ἀληθῆ κατὰ πρόσωπον, ὡς ἀλόγως συκοφαντοῖτο. Ὁ δὲ βασιλεὺς, εἴτε τῇ ἀδελφῇ χαριζόμενος, εἴτε καὶ πεισθεὶς τοῖς εἰρημένοις τῷ πρεσβυτέρῳ, « Εἰ Ἄρειος, ἔφη, συντίθεται τὰ τῆς συνόδου φρονεῖν, δέχομαι τοῦτον, καὶ τιμῇ τῇ πάσῃ πρὸς τὴν Ἀλεξάνδρειαν εὐθὺς καταπέμψω. » Ταῦτ' εἰπὼν, καὶ τοιαῦτα πρὸς αὐτὸν ἔπεμπε γράμματα· « Νικητὴς Κωνσταντῖνος Μέγιστος Σεβαστὸς Ἀρείῳ. Πάλαι μὲν ἐδηλώθη τῇ στερρότητί σου, ὅπως ἂν εἰς τὸ ἐμὸν στρατόπεδον ἀφίκοιο, ἵνα τῆς ἡμετέρας θέας ἀπολαῦσαι δυνηθείης· θαυμάζομεν δὲ σφόδρα, μὴ παραχρῆμα τοῦτο πεποιηκότα. Διόπερ νῦν ἐπιδὰς ὀχήματος δημοσίου, εἰς τὸ ἡμέτερον στρατόπεδον ἀφικέσθαι ἐπείχθητι, ὅπως ἂν τῆς παρ' ἡμῶν εὐνοίας τε καὶ ἐπιμελείας τυχὼν, ἐπὶ τὴν πατρίδα ἀφικέσθαι δυνηθῇς. Ὁ Θεός σε διαφυλάττοι, ἀγαπητέ. Ἐδόθη τῇ πρὸ πέντε Καλανδῶν Δεκεμβρίων. » Ἡ μὲν οὖν ἐπιστολὴ τοῦ βασιλέως αὕτη· ἐμοὶ δ' ἔπεισι θαυμάζειν τὸν περὶ τὴν εὐσέβειαν τοῦ βασιλέως ζῆλον· δοκεῖ γὰρ ἐξ ὧν γράφει, ὡς πολλάκις αὐτὸν μετανοεῖν προετρέπετο· καὶ ἐν μέμψει ποιεῖται οἷς πολλάκις γράψαντος οὐκ ἐπανῆλθεν ἐπὶ τὸ ἀληθές. Ἐκεῖνος δ' οὖν τὰ γράμματα δεξάμενος, σύναμα Εὐζωΐῳ τὴν Κωνσταντίνου κατέλαβεν. Ὁ δὲ Εὐζώϊος διάκονος ἦν, ὑπὸ Ἀλεξάνδρου καθαιρεθεὶς καὶ αὐτὸς, ἡνίκα τοὺς περὶ Ἄρειον καθεῖλεν. Ὁ δὲ βασιλεὺς εἰς πρόσωπον τούτους δεξάμενος, εἰ τῇ πίστει συντίθενται, διηρώτα· τῶν δὲ συνθεμένων, γραφὴν ἐκέλευε παρασχεῖν, ἃ δοξάζοιεν διεξιοῦσαν περὶ Θεοῦ. Οἱ δὲ τὴν προτέραν ἐκκλίναντες ὁδὸν ὧν εὑρεταὶ νοημάτων ἦσαν, ἁπλοῖς τισι καὶ ἐγκωμένοις ῥήμασι τῆς Θεοπνεύστου Γραφῆς ἐκθεσιν

toris sorori, quam Licinius in matrimonio habuerat, familiaris erat, et amicus. Is ex familiaribus colloquiis, cum multa apud eum uteretur sermonum libertate, illata aliquando Eusebii mentione, de Ario quoque verba aspersit, minus recte de eo statutum esse dicens : per invidiam quippe et æmulationem Alexandri damnatum, simul et a patria exsulem, et ab ecclesia extorrem, in miseria vivere, seque indigna pati, neque ea esse, qua plerique credant, opinione. Hæc vera esse Constantia arbitrata, apud seipsam celavit. Nihil enim novare audebat, confirmatum esse sciens, stabilemque in synodi decretis imperatorem. Et quandiu superstes fuit, tectam tacitamque opinionem eam habuit. At ubi gravi est oppressa morbo, a fratre frequenter eam visente, supremam hanc petiit gratiam, ut presbyterum, de cujus eximia pietate testificabatur, familiarem haberet : recte eum sentire, sinceramque ei benevolentiam conservaturum esse : se quidem jam decedere : ei vero, ne quid pateretur, admodum metuere affirmans, quod a nonnullis persuasus, viros graves perpetuo multasset exsilio. Atque illa his dictis, fatis concessit. Presbyter vero libertate inde sumpta, paulatim eosdem apud imperatorem movebat de Ario sermones, quos ad sororem quoque ejus dudum retulerat : nihil scilicet contra synodi decreta Arium sentire : venientem eum, si ipse jubeat, vera hæc esse; et quod præter rationem sycophantia circumventus sit, in faciem ostensurum. Imperator, sive sorori gratificans, seu presbyteri dictis credens : « Si Arius, inquit, recipit, fidemque facit, se cum synodo sentire, accipio hominem, cum honore omni Alexandriam eum remissurus. » Ad hæc verba litteras quoque ejusmodi ad illum addidit : « Victor Constantinus Maximus Augustus Ario. Jampridem firmitati tuæ, ut in aulam nostram venires, et conspectu nostro fruerere, 644 significatum est. Quod te illico non fecisse, valde miramur. Itaque (1) publico vehiculo conscenso, ad aulam nostram venire propera, ut benevolentia curaque nostra adjutus, in patriam redire queas Deus te servet, dilecte. Datæ v Kalend. Decemb. » Hæc imperatoris est epistola. Mihi autem admirari in mentem venit ipsius de vera pietate ardorem et æmulationem. Apparet enim ex iis quæ scribit, sæpius illum ab eo ad pœnitentiam excitatum esse. Quapropter eum reprehendit, qui multoties litteris admonitus, ad veritatem non redierit. Ille igitur litteris eis acceptis, cum Euzoio Constantinopolim venit. Erat autem Euzoius diaconus, et ipse ab Alexandro exauctoratus, cum Ario presbyteri dignitas adempta est. Imperator in conspectum suum admissos, an fidei promulgatæ assentirentur, rogavit : atque illis id asseverantibus, libellum eos offerre jussit, qui eorum de Deo sententiam complecteretur. Tum illi declinata priore via, quam

(1) Socrat. lib. I, cap. 25.

sententiis quibusdam inveniendis inierant, simplicibus aliis notisque divinitus inspiratæ Scripturæ verbis novam formulam et expositionem texuere : jurejurando confirmantes, ita se ex animo credere et sentire, neque aliter unquam sensisse. Scriptum id hisce verbis conceptum fuerat : « Piissimo (1) Deique amantissimo domino nostro imperatori Constantino Arius et Euzoius. Sicuti Deo grata pietas tua, imperator domine, præcepit, ita in scripto exponimus fidei nostræ professionem. Et coram Deo testamur, sic nos omnesque qui nobiscum sunt, quemadmodum subjecimus, credere. Credimus in unum Deum Patrem omnipotentem; et in Dominum Jesum Christum Filium ejus, ex eo ante omnia sæcula genitum, Deum Verbum, per quem omnia facta sunt, quæ vel in cœlo, vel in terra sunt, qui venit, et carnem assumpsit, qui passus est et resurrexit; qui ascendit in cœlos, et rursum veniet judicaturus vivos et mortuos; et in Spiritum sanctum, et in carnis resurrectionem, et in vitam venturi sæculi, et in regnum cœlorum : et in unam Ecclesiam catholicam Dei, quæ a finibus ad fines mundi est. Hunc vero fidei persuasionem ex sanctis Evangeliis accepimus, dicente Domino discipulis suis : *Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomen Patris, et Filii, et Spiritus sancti* [1]. **645** Quod si non ita credimus, et vere recipimus Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, sicuti cuncta catholica Ecclesia, et sanctæ Scripturæ docent, pro eo atque omnino persuasum habemus, judex noster erit Deus, et nunc et in venturo illo die. Itaque pietatem tuam, Deo dilectissime imperator noster, cohortamur, ut nos, qui ecclesiastici sumus, fidemque et sententiam Ecclesiæ et sacrarum Scripturarum obtinemus, per pacificam et divinam pietatem tuam, matri, videlicet Ecclesiæ, unias atque conjungas, quæstionibus, et quæ ex quæstionibus oriuntur superfluis, et ad rem non pertinentibus verbis accisis : ut et nos et Ecclesia per pacificationem inter nos conciliati, solitas preces pro pacifico et pio imperio, totaque familia tua communiter omnes peragamus. » Hoc scriptum nonnulli insidiose compositum dicebant. Illos namque verbis quidem Ecclesiæ conciliari, nihilominus tamen prioribus opinionibus suis inhærere, verborum ipsorum significatione id satis declarante, ambigue in utramque partem inclinantium, et ad ancipitem sensum vergentium. Imperator autem existimans eos Nicænis decretis assentire, supra modum lætitia efferebatur. Verumtamen ante legitimam, pro recepto more, explorationem atque inquisitionem eorum qui summam rei ecclesiasticæ tenebant, sibi hoc non sumpsit, ut illos ad communionem admitteret : sed ipsos qui tum Hierosolymis convenerant, episcopos misit, quibus significavit, ut novam illo-

[1] Matth. xxviii, 19.

(1) Determinatio concilii 7, cap. 17.

ἑτέραν ὑφάναντες, ὅρκῳ διεβεβαίουν, ἧ μὴν ὧδε πιστεύειν καὶ κατὰ νοῦν ταῦτα φρονεῖν, καὶ μηδὲν ἕτερόν ποτε ἐννοῆσαι. Τὸ δὲ γράμμα ὧδέ πως ἐκ λέξεως εἶχε· « Τῷ εὐσεβεστάτῳ καὶ θεοφιλεστάτῳ δεσπότῃ ἡμῶν βασιλεῖ Κωνσταντίνῳ Ἄρειος καὶ Εὐζώϊος. Καθὼς προσέταξεν ἡ θεοφιλής σου εὐσέβεια, δέσποτα βασιλεῦ, ἐκτιθέμεθα τὴν ἐαυτῶν πίστιν ἐγγράφως. Ὁμολογοῦμεν ἐπὶ Θεοῦ οὕτω πιστεύειν καὶ αὐτοὶ καὶ πάντες οἱ σὺν ἡμῖν, ὡς ὑποτέταχται. Πιστεύομεν εἰς ἕνα Θεὸν Πατέρα παντοκράτορα· καὶ εἰς Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν Υἱὸν αὐτοῦ, τὸν ἐξ αὐτοῦ πρὸ πάντων τῶν αἰώνων γεγεννημένον Θεὸν Λόγον, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, τά τε ἐν οὐρανῷ καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς· τὸν ἐλθόντα καὶ σαρκα ἀναλαβόντα, καὶ παθόντα, καὶ ἀναστάντα, καὶ ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανούς· καὶ πάλιν ἐρχόμενον κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς· καὶ εἰς ἅγιον Πνεῦμα· καὶ εἰς σαρκὸς ἀνάστασιν· καὶ εἰς ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος· καὶ εἰς βασιλείαν οὐρανῶν· καὶ εἰς μίαν Ἐκκλησίαν καθολικὴν τοῦ Θεοῦ, τὴν ἀπὸ περάτων ἕως περάτων. Ταύτην δὲ τὴν πίστιν παρειλήφαμεν ἐκ τῶν ἁγίων Εὐαγγελίων, λέγοντος τοῦ Κυρίου τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς· *Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος.* Εἰ δὲ μὴ ταῦτα οὕτω πιστεύομεν, καὶ ἀποδεχόμεθα ἀληθῶς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα, ὡς πᾶσα ἡ καθολικὴ Ἐκκλησία καὶ ἅγιαι Γραφαὶ διδάσκουσιν, ὡς κατὰ πάντα πιστεύομεν, κριτὴς ἡμῶν ἔσται ὁ Θεὸς καὶ νῦν καὶ ἐν τῇ μελλούσῃ ἡμέρᾳ. Διὸ παρακαλοῦμεν σοῦ τὴν εὐσέβειαν, θεοφιλέστατε ἡμῶν βασιλεῦ, ἐκκλησιαστικοὺς ἡμᾶς ὄντας, καὶ τὴν πίστιν καὶ τὸ φρόνημα τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν ἁγίων Γραφῶν ἔχοντας, ἑνοῦσθαι ἡμᾶς διὰ τῆς εἰρηνοποιοῦ σου καὶ θεοσεβοῦς εὐσεβείας τῇ μητρὶ ἡμῶν, τῇ Ἐκκλησίᾳ δηλαδή, περιῃρημένων τῶν ζητημάτων, καὶ τῶν ἐκ τῶν ζητημάτων περισσολογιῶν· ἵνα καὶ ἡμεῖς καὶ ἡ Ἐκκλησία μετ' ἀλλήλων εἰρηνεύοντες τὰς συνήθεις εὐχὰς ὑπὲρ τῆς εἰρηνικῆς σου καὶ εὐσεβοῦς βασιλείας καὶ παντὸς τοῦ γένους σου ποιῶμεν πάντες σὺν θεῷ. » Τὴν μὲν οὖν γραφὴν ταύτην τινὲς δόλῳ συγκεῖσθαι ἔλεγον· καὶ διαλλάσσειν μὲν τοῖς ῥητοῖς συμφέρεσθαι δ' ὁμῶς τοῖς πρότερον ἐκείνῳ δόξαις, κατὰ τὴν τῶν ὀνομάτων σημασίαν· ἅτε δὴ τ' ἐναντιοφατιζόντων, καὶ πρὸς ἑκατέραν νεύόντων διάνοιαν. Ὁ δὲ βασιλεὺς λογισάμενος ἐπίσης αὐτοῖς τοῖς κατὰ Νίκαιαν δεδογμένοις στοιχεῖν, ὑπερφυῶς ἥδετο. Οὐ μήν γε πρὸ τῆς νομίμου δοκιμασίας τῶν κυρίων τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὸ ἐπικρατῆσαν ἔθος ἑαυτῷ ἐπέτρεπε τὴν τῆς κοινωνίας παραδοχήν· πέμψας δὲ αὐτοὺς πρὸς τοὺς τηνικάδε εἰς Ἱεροσόλυμα ἠθροισμένους ἐπισκόπους, ὥστε τὴν ἐκείνων γνώμην ἔκθεσιν τηρηθῆναι, ἐδήλου· καὶ φιλάνθρωπον δὲ κατιδεῖν ἐκέλευεν, εἴτε ὀρθῶς δοξάζοντας φθόγγῳ τὴν ἐπιβουλὴν ἔσχον, εἴτε οὐ καλῶς φρονοῦντας τοῖς

ἤδη κεκριμένοις; μετεμελήθησαν. Οἱ δὲ περὶ Εὐσέβιον ἕρμαιον τὸν καιρὸν λαβόντες τῇ προφάσει τῶν βασιλικῶν γραμμάτων, καὶ μήπω τῆς συνόδου γεγενημένης, κοινωνοὺς εἶλοντο. Καὶ τοῦτο δράσαντες, βασιλεῖ τε ἐδήλουν τὰ πεπραγμένα, καὶ τῇ Ἀλεξανδρέων Ἐκκλησίᾳ, Αἰγύπτῳ τε καὶ Λιβύῃ πάσῃ, καὶ τοῖς ἐν αὐτῇ ἐπισκόποις καὶ κληρικοῖς ἔγραφον, ἀσμένως αὐτοὺς δέξασθαι, ὡς καὶ βασιλέως αὐτοῦ μαρτυροῦντος, εὐσεβῆ τὴν ἐκείνων εἶναι πίστιν· ἣν δὴ πίστεως ἔκθεσιν καὶ τῇ ἐκείνων ἐπιστολῇ ἔθεντο, τῇ βασιλικῇ κρίσει καὶ τῆς συνόδου τὴν ψῆφον ἐπαγαγούσης.

A rum formulam expenderent : humaniter perspicere jubens, sive illi recte sentientes per invidiam circumventi insidias pertulerint, seu male opinantes per pœnitentiam in rebus judicatis tandem acquiescerent. Eusebiani porro commodum nacti tempus, imperialium litterarum prætextu, synodo nondum acta, ad communionem eos admisere. Atque hoc cum fecissent, imperatori rem eam insinuarunt : et Ecclesiæ Alexandrinæ, Ægypto, et Libyæ omni, episcopisque et cleris earum scripserunt, ut non gravate eos reciperent : quorum et imperator ipse piam fidem esse testaretur : cujus etiam fidei formulam epistolæ suæ adjunxerunt, imperiali judicio synodi calculum addentes.

ΚΕΦΑΛ. ΜΗ'.

Ὡς Ἀθανάσιος τὸν Ἄρειον μὴ δεξάμενος, κατηγορίας ὑπέστη παρὰ Ἀρειανῶν καὶ Μελιτιανῶν. Καὶ περὶ τῆς Ἀρσενίου περιβοήτου χειρός.

646 CAPUT XLVIII.

Ut Athanasius, quod Arium non susceperit, accusationem sustinuerit ab Arianis et Melitianis : et de decantata Arsenii manu.

Καὶ ὁ μὲν Ἄρειος οὕτως ἦλθεν εἰς Ἀλεξάνδρειαν· ἀλλ' ἡ τοῦ ψεύδους κατασκευὴ ἥττων τῆς ἀληθείας ἦν. Ὁ γὰρ ἱερὸς Ἀθανάσιος τοσοῦτον αὐτὸν προσήκατο, ὥστε καὶ ὡς ἄγος αὐτὸν ἐξετρέπετο. Ἄρειος δ' ἐπιμένων πάλιν ἀνεκίνει τὴν αἵρεσιν. Οἱ δὲ περὶ Εὐσέβιον καὶ αὐτοὶ ἔγραφον, καὶ τὸν βασιλέα γράφειν ἔπειθον, ὡς ἂν οἰκονομήσῃ εἰσδεχθῆναι τὸν Ἄρειον. Ἀθανάσιος δὲ παντάπασιν ἀπηγόρευε· καὶ βασιλεῖ δ' ἔπεμπε διδάσκων, ὡς ἐν ἀδυνάτοις ἐστὶ προσίεσθαι οὓς σύνοδος τοσαύτη ὑπὸ ἀνάθεμα ἔθετο, τὴν εὐσεβῆ πίστιν ἠθετηκότας, καὶ ταῦτα μηδ' εὐθεῖαν τὴν ἐπιστροφὴν ποιουμένους. Ὁ δὲ βασιλεὺς βαρέως ἤνεγκε· περὶ πλείστου γὰρ αὐτῷ ἡ τῆς Ἐκκλησίας ὁμόνοια ἐσπουδάζετο· καὶ Ἀθανασίῳ ἀντέγραφε μηδένα τῆς Ἐκκλησίας εἴργεσθαι· εἰ δ' οὐ πείθοιτο, ἀμελητὶ τὸν ἐκεῖθεν αὐτὸν ἀπελάσοντα πέμπειν. Ἐγὼ δὲ καὶ τὸ περὶ τούτου μέρος τῆς ἐπιστολῆς Κωνσταντίνου τῇ γραφῇ παρενθήσω, ὧδε διαγορεῦον· « Ἔχων τοίνυν τῆς ἐμῆς βουλήσεως τὸ γνώρισμα, πᾶσι τοῖς βουλομένοις εἰς τὴν Ἐκκλησίαν εἰσελθεῖν ἀκώλυτον παράσχου τὴν εἴσοδον. Ἐὰν γὰρ γνῶ ὡς κακώλυκας αὐτῶν τινὰς τῆς Ἐκκλησίας, ἢ ἀπείρξας τῆς εἰσόδου, ἀποστελῶ παραχρῆμα τὸν καθαιρήσοντά σε ἐξ ἐμῆς κελεύσεως, καὶ τῶν τόπων μεταστήσοντα. » Τοιαῦτα μὲν ἔγραφε Κωνσταντῖνος, τοῦ λυσιτελοῦς προμηθούμενος, καὶ μὴ θέλων τὴν Ἐκκλησίαν διῤῥηγμένην ὁρᾶν· Ἀθανάσιος δ' αὖθις, ὡς οὐ μεταδοτέον κοινωνίας τοῖς ἐξ Ἀρείου, γράφων ἐπέκειτο, καὶ τῆς Ἀλεξανδρείων ἐξήλαυνε. Καὶ δῆτα οἱ περὶ Εὐσέβιον συνιδόντες ὡς οὐ τῆς ἰφέσεως ἐπιτυχεῖς ἔσοιντο, εἰ μὴ ἐκποδὼν Ἀθανάσιος τῆς ἐπισκοπῆς γένοιτο, καὶ τὴν τοῦ βασιλέως κατ' ἐκείνου λύπην εἰς ὑπουργίαν ἐλάμβανον τοῦ σκοποῦ. Ἦσαν δ' οἱ κατὰ τοῦ ἁγίου συνίσταντο, Εὐσέβιος ὁ Νικομηδείας, Θέογνις ὁ Νικαίας, Μάρις ὁ Χαλκηδόνος, Οὐρσάκιος Σιγγιδόνος τῆς ἄνω Παννονίας, καὶ Οὐάλης Μουρσῶν τῆς Παννονίας. Πρόφασιν δ' ἱκανὴν μὴ ἔχοντες πρὸς τοσαύτην διαβολὴν, τῶν ἐκ Μελιτίου τι-

Hoc modo Arius Alexandriam venit. At enim mendacii molitio veritati succubuit (1). Tantum namque abest ut eum sacer admiserit Athanasius, ut etiam perinde atque piaculum aliquod sit aversatus. Arius ibi manens, hæresim rursus commovebat. Et Eusebiani Athanasio scripserunt, et imperatori quoque ut scriberet persuaserunt, ut ita ille rem, quo Arius reciperetur, moderans administraret. Id vero Athanasius facere omnino recusavit, et ad ipsum imperatorem litteras dedit, fieri nullis modis posse, ut ii ad communionem admitterentur, quos tam frequens synodus, propter veræ pietatis fidem proculcatam, anathemate notasset : præcipue cum non legitime, pœnitentia ac conversione interveniente, resipuissent. Id imperator graviter tulit; maximo enim studio ad sarciendam Ecclesiæ concordiam incumbebat. Itaque Athanasio rescripsit, ne quem ab Ecclesia arceret. Ac si contemptim jussa sua acciperet, missurum se eo qui illum indo exigerent, est minatus. Qua de re particulam epistolæ Constantini adnectere scripturæ huic libet, quæ sic habet : « Cum igitur voluntatem meam perspectam habeas, omnibus quicunque intrare in Ecclesiam volent, liberum præbe ingressum. Si enim cognovero quemquam a te ab Ecclesia repulsum, aut ab introitu ejus prohibitum esse, præsto ibi confestim erit, qui a me missus, jussione mea exauctoratum te ex eis locis deportandum curet. » In hanc sententiam Constantinus scripsit, utilitatem publicam in consilio habens, et Ecclesiam scissam videre nolens. Athanasius autem cum imperatori denuo scripsisset, non esse participandam cum Arianis communionem ; rursum Ario imminens Alexandria eum expulit. Tum demum Eusebiani animadvertentes, se voti sui impotes fore, nisi episcopatu Athanasius detrusus esset ; exacerbatum imperatoris adversus illum animum, in occasionem consilii desideriique sui perficiendi

(1) Οὐ μέντοι γε κρείσσων ἡ κατασκευὴ τῆς ὑποκειμένης ἀληθείας ἐγένετο. (Socrates, lib. I, cap. 27.)

arripuerunt. Erant autem qui contra sanctum virum conspiraverant : Eusebius Nicomediæ, Theognis Nicææ, Maris Chalcedonis, Ursicius Singidonis, Pannoniæ superioris, et Valens Mursorum, Pannoniæ episcopi. **647** Cum vero non satis occasionis haberent ad tantam calumniam, ex Melitianis quosdam accusatores ejus pecunia clam conductos subornarunt. Ac primum apud imperatorem, Eusione (1), Eudæmone, et Callinico, Melitianis episcopis calumniantibus, illam accusationem sustinuit, quod Ægypto lineam vestem Alexandrinæ Ecclesiæ pendendam imperasset, et tributum exegisset. Quam sane calumniam apud imperatorem, cum eum forte fortuna (2) aliam ob causam Nicomediæ convenissent, Alypius et Macarius presbyteri falsam esse coarguerunt. Imperator ergo delatores litteris perstrinxit, Athanasium autem ad se evocavit. Nondum autem ad Constantinum venerat, cum ei Eusebiani aliud crimen intendere : insidias eum clam principi tendentem, Philumeno cuidam arcam auro refertam misisse. Quam rem ubi imperator meram itidem esse sycophantiam manifesto deprehendit, in Psammathia, quod ex suburbiis Nicomediæ unum est, tum agens, cum ingenti honore Athanasium Alexandriam remisit : litteris datis, quibus omnia quæ in hominem dicta fuerant, ementita esse ostendebat : et insuper testificabatur, perhumanum eum ac recte credentem planeque divinum esse virum, qui propter invidiam crimen sustinuerit, et superior tamen accusatoribus evaserit. Cohortabatur quoque multitudinem, ne dissideret, sed modis omnibus concordiam consectaretur, et Deum suspiceret. Atque ille quidem talia scribendo, pacem conciliare studebat. Melitiani autem et Ariani crimina alia adversus Athanasium instituerunt. Quorum unum erat, mysticum eum comminuisse poculum, sacram mensam evertisse, et divinos quosdam libros combussisse ; alterum vero, Arsenii cujusdam Melitianorum hæresis episcopi, quam ei amputaverit, manum secum habere, per quam prodigia ederet (3). Arsenium porro apud presbyterum quemdam Patrinem nomine in monasterio quodam cum cura et diligentia occultantes, humanitate benignitateque omni fovebant, ut tectus ibi maneret, nequaquam in publicum prodiret. Res Arsenii hujus Joannes etiam monachus criminator adornavit (4). Et auctores rei istius technis insidiisque talibus structis, ubique obambulabant, sermones serentes, et Athanasium traducentes. **648** Vehementius vero in eum inimici ejus invehebantur : et Ischyras ille maxime, qui in Mareote colebat, quæ regio Alexandriæ est : plures frequentesque

(1) Al. *Eufionem* habent.

(2) Τότε τυχηρῶς ἐν Νικομηδείᾳ τυγχάνοντες. (Socrat. ut supra.)

(3) Περὶ μαγείας τινάς. Socrat. hoc est, *magicæ artis*.

(4) Παρεσκεύασε δὲ πρὸς τοιαύτην κατηγορίαν καὶ Ἰωάννης μοναχός τις ὁ γραφόμενος. Sozom. lib. II, cap. 23. Hoc est, *Institutus vero ad ejusmodi quoque criminationem est Joannes monachus quidam accusator*. Arsenium nunc Eusebius lib. I, dicit aliquando Athanasii lectorem fuisse, et ob noxam quamdam castigationem veritum profugisse, et latuisse.

νὸς χρήμασι κλέψαντες, κατηγορεῖν παρεσκεύασαν. Καὶ πρώτην ὑπομένει γραφὴν ἐς βασιλέα διὰ Εὐσεβίωνος καὶ Εὐδαίμονος καὶ Καλλινίκου Μελιτιανῶν ἐπισκόπων, ὡς λινῆν ἐσθῆτα τὴν Αἴγυπτον τῇ Ἀλεξανδρέων Ἐκκλησίᾳ τελεῖν κελεύσει· καὶ τὸν δασμὸν εἰσπράξατο· ἣν δῆτα διαβολὴν ἐκ τοῦ παρήκοντος κατὰ Νικομήδειαν βασιλεῖ ἐντυχόντες Ἄλύπιος καὶ Μακάριος οἱ πρεσβύτεροι, ὡς ψευδῆ εἴη, διήλεγξαν. Καὶ τῶν μὲν κατειπόντων βασιλεὺς καθήψατο γράμμασιν· Ἀθανάσιον δὲ πρὸς ἑαυτὸν μετεστείλατο. Οὔπω δ' ἀφιγμένος, ἑτέραν ὑπέστη κατηγορίαν, τῶν περὶ Εὐσέβιον κατειπόντων, ὡς τῷ κρατοῦντι λάθρα ἐπιβουλεύων, Φιλουμένῳ τινὶ λάρνακα πέμψοι πλήρη χρυσοῦ. Ἐπεὶ δ' ἐφώρασε καὶ ταύτην γυμνὴν εἶναι συκοφαντίαν ὁ βασιλεύς, ἐν Ψαμμαθίᾳ διατρίβων τῇ τότε· Νικομηδείας δὲ τοῦτο προάστειον· μετὰ πλείστης τιμῆς Ἀθανάσιον ἐπὶ τὴν Ἀλεξάνδρου ἀνέπεμπε, γράψας ὡς ψευδῆ εὕροι πάντα τὰ κατ' αὐτοῦ εἰρημένα, πολλήν τε ἐπιείκειαν αὐτῷ καὶ πίστιν ὀρθὴν μαρτυρῶν, θεῖόν τε εἶναι ἄνδρα, φθόνου τε χάριν τὴν γραφὴν ὑποστῆναι· ἔνθεν τοι καὶ κρείττων ὀφθῆναι τῶν ἐγκλημάτων. Παρεκάλει δὲ καὶ τὸ πλῆθος μὴ διίστασθαι· σθένει δὲ παντὶ τὴν ὁμόνοιαν μεταδιώκειν, καὶ πρὸς Θεὸν ἀφορᾷν. Κἀκεῖνος μὲν ὧδε γράφων, πρὸς εἰρήνην ἕλκειν ἐσπούδαζεν· οἱ δὲ τὰ Μελιτίου καὶ Ἀρείου φρονοῦντες ἑτέρας κατὰ Ἀθανασίου ὕφαινον κατηγορίας. Τούτων δ' ἦν μία, ὡς ποτήριον συντρίψειε μυστικὸν, καὶ τὴν ἱερὰν ἀνέτρεψε τράπεζαν, καί τινα θεῖα βιβλία κατέκαυσε· δεύτερον δὲ, ὡς Ἀρσενίου τινὸς *χεῖρα κόψας*, ἐπίσκοπος δ' ἦν ἐκεῖνος τῆς *τῶν Μελιτιανῶν* αἱρέσεως, ἔχοι παρ' ἑαυτῷ· δι' ἧς τερατείας ἐργάζοιτο. Καὶ τὸν μὲν Ἀρσένιον ἐπιμελῶς κρύψαντες παρά τινι πρεσβυτέρῳ μοναστηρίου τινὸς Πατρίνῃ τὴν κλῆσιν, πᾶσαν εὔνοιαν καὶ φιλοφροσύνην ἐπεδείκνυντο ἡσυχῇ μένειν καὶ μηδαμῶς φαίνεσθαι· τὰ δὲ κατὰ Ἀρσένιον καὶ Ἰωάννης μοναχὸς ὁ γραψάμενος συνεσκεύαζε. Καὶ οἱ μὲν αὐθέντται τῆς πράξεως τοιαῦτα σκευασάμενοι, ἀπανταχοῦ περιῄεσαν λογοποιοῦντες καὶ διασύροντες Ἀθανάσιον· ἐκεῖνοι δ' οἱ μᾶλλον ἀπεχθῶς εἶχον· καὶ Ἰσχύρας ἐκεῖνος μάλιστα, ὁ ἐν τῇ Μαρεώτῃ τὰς διατριβὰς ἔχων· χώρα δὲ τῆς Ἀλεξανδρείας ὁ Μαρεώτης, ἣ παμπληθεῖς εἰσι κῶμαι, ἐν αἷς ἐκκλησίαι τε πολλαὶ καὶ μεγάλαι τῷ ἐπισκόπῳ ὑποκείμεναι Ἀλεξανδρείας, καὶ τῇ ἐκείνου πόλει ὡς παροικίαι λογίζονται· ἐν ἐκείνῳ τοίνυν Ἰσχύρας ὢν, οἷα δὴ πρεσβύτερον δέχονται· ὑποσχημένου δ' ἐπισκοπῆς ἄξια τιμῆσαι, εἰ κατηγορίαν Ἀθανασίου

συρράψοι, τὰ εἰρημένα εὐχερῶς ἐσκαιώρησε. Βασιλεὺς δὲ ταῦτα ἐνωτισθεὶς, τῷ Κήνσορι Δαλματίῳ ἀδελφιδῷ γε ὄντι καὶ τὰ κατ' Ἀντιόχειαν τῆς Συρίας διέποντι, γράφει δικάσαι ἐπὶ τοῖς εἰρημένοις, καὶ τὴν δίκην ὀξίαν εἰσπράξεσθαι. Ἔπεμπε δὲ καὶ Εὐσέβιον καὶ Θέογνιν, ὡς ἂν μετ' αὐτῶν ἡ κρίσις γένοιτο τῷ Ἀθανασίῳ. Ὡς δ' ἔγνω καλούμενος ὑπὸ Κήνσορος, συνιδὼν ὡς χαλεπόν ἐστιν ἀπολογήσασθαι παρὰ δικασταῖς οὐκ εὐγνώμοσιν, ἀντεστρατήγει ταῖς ἐκείνων μεθόδοις· καὶ πάντα τρόπον ἔπειθε μὴ τάληθὲς διαφεύγειν. Ἐργῶδες δ' ὂν πάντας πείθειν Ἀρσενίου μὴ φαινομένου, λογισάμενος ὡς οὐκ ἄλλως ἑαυτὸν καθάροι, εἰ μὴ ζῇν ἀπελέγξοι τὸν τεθνάναι λεγόμενον, τῶν τινα οἰκείων διάκονον τὴν εἰς Αἴγυπτον ἔπεμπεν ἀναζητῆσαι Ἀρσένιον. Καὶ ἐπεὶ ἐς Θηβαΐδα ἐγένετο, ἔγνω ὅπου διῆγε, πρὸς Πατρίνην, παρ' ᾧ καὶ ἐκρύπτετο. Καὶ αὐτὸν μὲν οὐχ εὗρε· τὴν γὰρ τοῦ διακόνου μαθόντες ἄφιξιν, εἰς τὴν κάτω διέβαινον Αἴγυπτον· τὸν δὲ Πατρίνην λαβών, ἅμα δὲ καὶ Ἴλλιάν τινα ἕτερόν τοῦτον μετέστησεν, εἰς Ἀλεξάνδρειαν ἤγαγεν· οἳ καὶ ἄμφω παραστάντες τῷ ἄρχοντι, ὡμολόγουν ἐν ζῶσιν εἶναι Ἀρσένιον· ὃν παρ' αὐτοῖς κρυπτόμενον νῦν Αἴγυπτος ἔχει. Δῆλα δὲ καὶ βασιλεῖ ἐποίουν τὰ εἰρημένα. Ὁ δὲ γράφων Ἀθανασίῳ, ἔχεσθαι τῆς ἱερωσύνης ἐπιμελῶς ἔπειθε, καὶ τὰς τῶν Μελιτιανῶν μὴ δεδιέναι συκοφαντίας· καὶ δίκην δ' εἰσπράξασθαι τὴν ἀξίαν τοὺς τὰ τοιαῦτα τολμῶντας κατηγγυᾶτο, καὶ ἡσυχάζειν μὴ αἱρουμένους, ἀλλὰ θορύβους ἀνακινοῦντας τῇ Ἐκκλησίᾳ, ὑπὸ δικάζουσι νόμοις διδόναι· ὡς μὴ μόνον τοῖς ἀθώοις φθόνον καὶ ἐπιβουλὴν ῥάπτοντας, ἀλλὰ καὶ τῷ καλῷ τῆς εὐταξίας καὶ τῆς εὐσεβείας λυμαινομένους. Ταῦτα γράψας Ἀθανασίῳ, ἐπὶ κοινοῦ τὴν ἐπιστολὴν ἀναγνωσθῆναι προσέταττε. Περιδεεῖς δὲ οἱ ἐκ Μελιτίου γενόμενοι, τοὐλοιποῦ ὅτι δὴ τὴν τοῦ κρατοῦντος ὑφορώμενοι ἀπειλὴν, ἠρέμα εἶχον. Καὶ ἡ κατ' Αἴγυπτον Ἐκκλησία ἐν εἰρήνῃ ἐτέλει ὑπὸ τοσούτου ἱερέως ἰθυνομένη. Ἐπεδίδου δὲ καθ' ἑκάστην καὶ πολυπλασίων ἐγίνετο, πολλῶν καὶ τῶν ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς θρησκείας τῇ πίστει προστιθεμένων, καὶ ἄρδην ἐθνῶν ὅλων, τὴν κατὰ Χριστὸν πίστιν μετερχομένων.

A habens vicos, in quibus multæ et magnæ sunt ecclesiæ episcopo Alexandriæ subjectæ, cujus urbis censentur esse parœciæ seu viciniæ. Ibi agens Ischyras, sua sponte et ex sese natus domo prodierat sacerdos: quod quidem facinus pœnam omnem longe supergreditur. Qua in re ab Athanasio deprehensus, cum in eum inquireretur, fuga sibi consulens, Eusebianis Nicomediæ est junctus. Atque illi, pro eo quo adversus Athanasium ardebant odio, veluti presbyterum susceperunt, episcopali se eum dignitate ornaturos pollicíti, si accusationem Athanasio intenderet. Ille sane ea quæ dicta erant, facile instituit. Imperator porro his verbis auditis, Censori (1) Dalmatio fratris filio rés Antiochenas in Syria administranti scribit, ut de B eis rebus judicet, justasque exigat pœnas. Mittit quoque ad eum Eusebium et Theognidem, ut eis assessoribus judicium de Athanasio perageretur. Quod ubi Athanasius ex Censore, qui eum evocaverat, cognovit, secum ipse perpendens quam arduum sit causam dicere apud minus benevolos et æquos judices: illorum artibus adversus eos concertat, et modis omnibus veritatem minime oppressum iri sperat. Et quia difficile ei videbatur, rem omnibus probare, Arsenio non comparente: et ipse secum reputabat, non aliter se innocentiam suam declaraturum esse, nisi vivere eum ostenderet, quem ipsi mortuum esse asserebant, ex familiaribus quemdam diaconum in Ægyptum mittit, qui Arsenium quærat. Ille, postquam Thebaidem pervenit, ubi ageret cognovit: apud Patrinem scilicet, qui eum occultabat. Atque ipsum quidem ibi non invenit: adventu enim diaconi cognito, in inferiorem transierat Ægyptum: Patrinem autem, et simul Eliam, qui illum alio traduxerant, assumptum, Alexandriam adduxit. Qui ambo apud præsidem vivere Arsenium confessi sunt, qui ab ipsis antea occultatus, eo tempore in Ægypto esset. Hæc ad imperatorem quoque sunt relata. Is Athanasio scribit, suadens, ut cum cura episcopatum retineret atque administraret, Melitianorum delationes non metueret. Et præterea dignas pœnas legibus persoluturos esse recepit, qui tam gravia auderent, et quiescere quidem nollent, tumultus vero in Ecclesia concitarent: **649** eos scilicet homines, qui non modo bonis atque innocentibus per invidiam insidias struerent, verum etiam ordini veræque pietati detrimento essent. Hæc cum ad Athanasium scripsisset, publice is epistolam recitari jussit. Melitiani in metum conjecti (2), deinceps minas imperatoris verentes, conquieverunt. Et ecclesia in Ægypto pacata est, quæ a tanto pontifice administraretur. In dies quoque ea augebatur, frequentiorque fiebat: quod multi ex superstitione etiam Græcorum ad fidem accederent, et populi toti ad Christianismum aggregarentur.

ΚΕΦΑΛ. ΜΘ'.

Περὶ τῆς ἐν Τύρῳ κατὰ Ἀθανασίου γενομένης συνόδου· καὶ ὡς τὰς αὐτοῦ κατηγορίας ψευδεῖς ἀπήλεγξεν Ἀθανάσιος.

Οὐ μετ' οὐ πολὺ δὲ αἱ τῶν ἐναντίων ἐπιβουλαὶ Ἀθανασίῳ πράγματα παρεῖχον, καὶ μῖσος παρὰ βα-

CAPUT XLIX.

De synodo Tyri contra Athanasium coacta, et ut accusationes contra ipsum institutas falsas esse Athanasius arguerit.

Non longe deinde post, adversariorum technæ rursum Athanasio negotium exhibuere, odiumque

(1) Legendum puto *Cæsari*, ex Eutropio, qui de Constantino scribit: *Tricennalibus suis Dalmatium fratris sui filium Cæsarem legit.* In catalogo consulum Romanorum, 25 imperii Constantini consul reperitur Dalmatius Cæsar.

(2) Τέως, Sozom. ut supra, hoc est, tum.

apud imperatorem creavere. Nam accusatorum turba coiit. A quibus vix tandem imperator permotus, synodum Cæsareæ Palæstinæ cogi jussit. Quo evocatus Athanasius, ad menses triginta adventum suum distulit, ejus qui ibi sacris præsidebat Eusebii Pamphili, et cognominis et Nicomediensis, factionisque eorum dolum suspectum habens. Atque eo quidem venire supersedit : postea vero acriore ei adhibita vi, Tyrum venit. Imperator namque ad dedicandum Hierosolymis templum, quod ipse construxerat, synodum congregari jusserat : quo, ut spectaculo essent, Eusebius, et qui factionis ejus erant, cum multo et regio apparatu ibant. Eam synodum imperator ex itinere Tyrum divertentem, prius Athanasii causam discutere jussit : ut jurgiis nugisque omnibus e medio sublatis, pacatioribus animis templo Deo consecrando, mystica sacra perficerent (1). Tum autem tricesimus imperii Constantini agebatur annus. **650** Et aderant ex episcopis Orientalibus sexaginta numero, quos Dionysius exconsularis coegerat. Eo ferreis catenis vinctus ex Alexandria Macarius presbyter, militari eum ducente manu, venit. Athanasius autem citatus, primum quidem moras nectebat, non tam criminationes timens, quam ne quid de fide ali er quam in Nicæna synodo decretum fuerat, novaretur cavens. Veritus tamen imperatoris litteras, quæ, nisi sua sponte veniret, invitum eum vi eo adductum iri minabantur, Tyrum venit. Dei autem providentia quædam, qui mortuus dicebatur, vivum Arsenium eo quoque ire impulit. Non enim rationem habuit vel acceptæ a sycophantis pecuniæ, vel eorumdem de occultatione mandati, quin Tyrum ipse quoque clam veniret, quemnam tandem finem res habituræ essent, cogniturus. Porro Archelai consularis ministri in caupona quadam vino et ebrietati vacantes, cum ex quodam, cum qui interfectus esse dictus fuerat, Arsenium adesse, et in quadam domo latitare audissent, rem hero renuntiarunt : qui eam statim inquisitam atque compertam pressit, certamque reddidit, et Athanasium secreto per internuntium fidelem, bono animo esse jussit, quod vivens scilicet Arsenius adesset. Atque ille præsens, cum jam in potestate eorum esset (2), eum se esse pernegabat. Paulus autem Tyri episcopus, qui hominem jamdudum noverat, ipsissimum eum esse profitebatur. Et providentia quidem rem eam disponens, sic est moderata. Athanasius vero postquam citatus apud synodum constitit (3), crimina sibi objecta partim diluit, partim ut de eis amplius dispiceret, dilationem petiit (valde namque difficilis et impedita ei res erat, qui accusatores apud judices gratiosos esse, testes multos ex Arianis et Melitianis, sententias illorum comprobantes, dispositos : et de-a-

σιλεῖ κατεσκεύαζον, καὶ πλῆθος κατηγόρων συνίστατο· ὑφ' ὧν μόλις ὁ βασιλεὺς κινηθείς, σύνοδον ἐν τῇ Παλαιστίνης ἐπίσκοπε Καισαρείᾳ συνάγεσθαι. Ἔνθα κληθεὶς Ἀθανάσιος, ἐπὶ λ' μῆνας τὴν ἄφιξιν ἀνεβάλετο, τοῦ ταύτῃ προεδρεύοντος Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου καὶ τοῦ ὁμωνύμου Νικομηδείας καὶ τῆς περὶ αὐτοὺς συμμορίας ὑποπτεύοντος τὴν σκαιωρίαν. Ἐκεῖ μὲν οὖν ἐλθεῖν ἀνεβάλετο· ὡς ὕστερον δὲ σφοδρότερον βιασθείς, ἦκεν εἰς Τύρον. Ὁ γὰρ βασιλεὺς ἐπὶ τῇ καθιερώσει τοῦ ἐν Ἱεροσολύμοις νεὼ ὃν αὐτὸς ἀνήγειρε, σύνοδον ἀθροισθῆναι ἐκέλευσεν. Ἔνθα θείας χάριν Εὐσέβιός τε καὶ οἱ περὶ αὐτὸν μετὰ πολλῆς ἦγοντο καὶ βασιλικῆς τῆς πομπῆς. Ἦν δὴ σύνοδον ἐκείνην βασιλεὺς ὁδοῦ πάρεργον εἰς Τύρον γενομένους, πρότερον τὰ κατὰ Ἀθάνασιον ἐξετάσαι, ὡς ἂν ἐκποδὼν πάσης γενομένης ἐρεχθείας εἰρηνικώτερον τὰ ἐπιβατήρια ἐκτελέσωσι τῷ νεῷ ἀφιεροῦντες αὐτὸν τῷ Θεῷ. Τηνικαῦτα δὲ τριακοστὸν ἔτος ἠνύετο τῇ ἀρχῇ Κωνσταντίνῳ τῷ βασιλεῖ. Καὶ παρῆσαν τῶν ἀνὰ τὴν ἑῴαν ἐπισκόπων ἑξήκοντα τὸν ἀριθμὸν, τοῦ ἀπὸ ὑπατικῶν Διονυσίου τούτους ἀθροίσαντος. Καὶ σιδηροδέσμιος ἐκ τῆς Ἀλεξανδρείας ἦγετο Μακάριος ὁ πρεσβύτερος, στρατιωτικῆς ἀγούσης χειρός. Ἀθανάσιος δὲ κληθείς, πρῶτον μὲν ἀνεβάλετο, οὐ τοσοῦτον τὰς κατηγορίας, ὅσον μή τι καινοτομηθῇ παρὰ τὸ δόξαν τῇ κατὰ Νίκαιαν συνόδῳ, εὐλαβηθείς· δείσας δ' ὅμως τὰ βασιλέως γράμματα, γράφοντα, ὡς εἰ μὴ ἑκὼν ἀπαντήσαι, ἄκων μετὰ βίας ἀχθήσεται, ἦκεν εἰς Τύρον. Θεοῦ δὲ ἄρα τις πρόνοια καὶ τὸν λόγῳ ναρκῶν Ἀρσένιον ζῶντα εἰς Τύρον ἤλασεν. Ἐν δευτέρῳ γὰρ θέμενος ἃ πρὸς τῶν συκοφαντιῶν ἴσχι χρήματα, καὶ τὰς ἐκείνων τῆς ἀποκρυβῆς ἐντολὰς, κρύφα καὶ αὐτὸς ἦκεν, ὅποι ποτ' ἂν λήξειαν τὰ γενησόμενα ἱστορήσων. Ἀρχελάου δὲ τοῦ ὑπατικοῦ οἰκέται ἔν τινι καπηλείῳ πότῳ καὶ μέθῃ σχολάζοντες, ἀκούσαντες πρός τινος ὡς ὁ ἀνηρῆσθαι εἰρημένος πάρεστιν Ἀρσένιος, μικρυμμένος οἰκίᾳ τινὶ, τῷ δεσπότῃ ἀνήγγελλον. Ὃ δ' εὐθὺς ἀναζητήσας, ἐν τῷ ἀσφαλεῖ κατεῖχε· καὶ ᾗ Ἀθανασίῳ ἐν ἀποῤῥήτοις ἐδήλου θαῤῥεῖν· παρὼν γὰρ ζῶντα Ἀρσένιον. Ὁ δ' ἐν χερσὶ γενόμενος ἠρνεῖτο. Παῦλος δ' ὁ Τυρίων ἐπίσκοπος, ἐκ πολλοῦ τὸν ἄνδρα εἰδὼς, ἦ μὴν ἐκεῖνον εἶναι διεμολόγει. Καὶ ἡ μὲν πρόνοια οὕτω τὸ τοῦ πράγματος ᾠκονόμει· Ἀθανάσιος δ' ἐπεὶ κληθεὶς παρῆλθε τῇ συνόδῳ, τὰ μὲν τῶν ἐγκλημάτων διελύσατο· ἐπί τισι δὲ καὶ ὑπέρθεσιν εἰς διάσκεψιν ᾔτει (λίαν δ' ἐν ἀπόροις ἦν τούς τε κατηγόρους κεχαρισμένους τοῖς δικασταῖς ὁρῶν, μάρτυρας δὲ πολλοὺς παρακροτοῦντας τιμῶν ἐκ τῶν τὰ Ἀρείου καὶ Μελιτίου φρονούντων, καὶ τοὺς συκοφάντας, συγγνώμης ἀξιουμένους ἐν οἷς ἐκεῖνος ἐκράτει)· μάλιστα δ' ἐπὶ τῇ κατ' Ἀρσένιον γραφῇ, καὶ ἐπὶ γυναικί τινι, ᾗ δῶρα παρεσχημένον, ἀκούσῃ νύκτωρ διαφθαρῆναι. Ἃ δὴ καὶ ἄρτι γελοῖα ἀνέδειξεν. Ἐπεὶ γὰρ ἡ γυνὴ ἐπὶ μίσῳ τῷ

(1) Ἐπιβατήρια. Ita etiam Cereris Eleusiniæ sacra mystica dicta sunt.

(2) Ἐν χερσὶ γενόμενος συλληφθείς. (Socrat. lib. I, *cap. 28.*) *Hoc est*, captus.

(3) Accusationum capita plura, quæ Athanasio sunt intentatæ, apud Sozomenum inveniuntur, lib. cap. 25.

tionca uniformes, sub una scilicet persona, vera esse quæ adversus Athanasium accusator dixisset, confecere: synodus primum eum, nullo defendente, veluti contumacem condemnavit: deinde etiam sententiam, qua ei dignitas episcopalis abrogata est, tulit, in qua sententia sanctum virum conviciis multis ut seditiosum, et Ægyptum motibus turbulentis implentem prosciderunt: **652** simul et de muliercula illa, et de Arsenii cæde crimen utpote turpe prætermittentes. Ad omnes quoque locorum omnium episcopos litteras dedere, ne vel sermone vel usu et commercio aliquo cum eo communicarent, neve ei Alexandriæ esse permitteretur. Verum quoque esse asseruerunt, mystici poculi comminuti crimen: et accusationum capita quæque attingentes, singulari quadam arte calumniam pertexuerunt, sycophantas convictos silentio tegentes, et accusatores ejus omnes laudantes. Joanni quoque illi qui Melitio successerat, sectatoribusque ejus, aut quicunque ex clero ejus erant, honorem dignitatemque tribuere. Ipsum etiam Arsenium, qui cæsus esse dictus fuerat, receperunt: qui tum quoque Melitianorum sectator, et tanquam Hypselopolitarum episcopus, iniquæ illi Athanasii abrogationi subscripsit. Qua in re illud novum mirumque visum est, quod qui ab Athanasio jugulatus esse dicebatur, is vivens, quantum in eo situm erat, Athanasium exauctorando jugulavit. Hoc tam injustum insanumque judicium multi etiam qui ibi affuere episcoporum, deprehendere. Nam et Paphnutium confessorem tum *præsentem*, *dicunt*, apprehensa Maximi Hierosolymitanæ Ecclesiæ antistitis manu consurrexisse, atque utrique minus convenire arbitrarium esse, qui confessores exstitissent, oculosque propter sermonem veritatis effossos, et pedumflexus debilitatos circumferrent, ut commune quidquam cum pravorum et improborum hominum cœtu haberent, et adversus veræ pietatis propugnatores sententiam ferrent.

τὴν ἦτταν ἀποσιγήσαντες· τοὺς δὲ κατηγόρους αὐτοῦ πάντας προσίενται, τόν τε μετὰ Μελίτιον Ἰωάννην καὶ οἳ σὺν αὐτῷ ἦσαν. Καὶ ἑκάστῳ τῶν ἐν τῷ κλήρῳ αὐτοῦ τὸ ἀξίωμα ἔδωκαν. Καὶ αὐτὸν δὲ Ἀρσένιον παρεδέξαντο, ὃς τότε μὲν τῆς Μελιτιανῶν θρησκείας ἐπίσκοπος ἦν· εἰς δὲ τὴν ὁδικὸν ἐκείνην Ἀθανασίου καθαίρεσιν ὡς τῆς Ὑψηλοπολιτῶν πόλεως ἐπίσκοπος καθυπέγραψε. Καὶ τὸ δὴ ξενίζον τοῦτ' ἦν· ὅτι ὁ ὑπὸ Ἀθανασίου ἀνῃρῆσθαι λεγόμενος, ζῶν τὸ εἰς αὐτὸν ἦκον ἀνῄρει καθαιρῶν Ἀθανάσιον. Ταύτην δὴ τὴν ἄδικον δίκην ὡς μὴ ὑγιῶς ἔχουσαν καὶ πολλοὶ τῶν ἐκεῖσε παρόντων κατεῴρασαν ἱερέων. Καὶ γὰρ καὶ Παφνούτιον τὸν ὁμολογητὴν φασι τηνικάδε συμπαρόντα τῷ συνεδρίῳ, τῆς χειρὸς λαβόμενον Μαξίμου τοῦ τῆς Ἱεροσολύμων Ἐκκλησίας προέδρου, ἐξαναστῆναι, μὴ δεῖν εἶναι λογισαμένου, ὁμολογητὰς ὄντας, καὶ διὰ τὸν ἀληθῆ λόγον τὰ ὄμματα ἐξορωρυγμένους, καὶ τὰς ἀγκύλας πεπηρωμένους, συλλόγου κοινωνεῖν πονηρῶν καὶ φαύλων ἀνδρῶν, καὶ κατὰ τῶν τῆς εὐσεβείας προμάχων ψηφίζεσθαι.

653 CAPUT L.

De consecratione seu dedicatione templi Hierosolymitani epistola imperatoris ad synodum Tyri Phœniciæ congregatam: et ut Athanasius exsul sit factus.

Eo tempore, quo et tricesimus imperii Constantini annus complebatur, et templum Hierosolymis in Calvariæ loco magnificentissime absolutum fuerat, quod magnum Martyrium dicitur, Marianus quidam ampla dignitate vir, ab imperatore cum litteris ad synodum venit, quibus quam celerrime Hierosolymam adire, propter sacri ejus templi dedicationem jubebantur. Atque illi protinus ut potuere, Hierosolyma contenderunt, dissidio atque discordia omni seposita, templumque ipsum dedicarunt, donaria simul et ornamenta ab imperatore missa maximi prorsus pretii consecrantes: quæ longo sane post tempore ibi fuere, stuporem et consternationem plane spectantibus conciliantia: tanta illorum erat magnitudo, tantum pretium. Erat is decimusquartus mensis Septembris dies, qui ab eo tempore in ecclesia Hierosolymitana quotannis publice ab omnibus festus et celebris agitatus est, octo ex ordine diebus conventibus celebrandis. Quibus diebus ex omni terrarum orbe homines eo convenium.t, et ad festos conventus concurrunt, arcana sacra peracturi, et loca sancta cognituri. Deinceps vero et decantatam illam ibi

ΚΕΦΑΛ. Ν'.

Περὶ τῆς καθιερώσεως τοῦ ἐν Ἱεροσολύμοις ναοῦ· καὶ ἐπιστολὴ τοῦ βασιλέως πρὸς τὴν ἐν Τύρῳ τῆς Φοινίκης σύνοδον· καὶ ὡς ὑπερόριος ἐγένετο Ἀθανάσιος.

Κατ' ἐκεῖνο τοίνυν καιροῦ τριτης δεκάδος τῇ ἀρχῇ Κωνσταντίνου συμπληρουμένης, τοῦ ἐν Ἱεροσολύμοις κατὰ τὸν Κρανίου τόπον πολυτελῶς ἐξεργασθέντος νεὼ, ὃ μέγα Μαρτύριον λέγεται, Μαρούτις τῶν ἐν ἀξιώμασιν ἐκ βασιλέως παραγενόμενος γράμματα τῇ συνόδῳ ἐδίδου, διαγορεύοντα δεῖν θάχος τὴν Ἱερουσαλὴμ ἐκείνους καταλαβεῖν ἐπὶ καθιερώσει τοῦ θείου νεώ. Οἱ δ' εὐθὺς ὡς εἶχον ἐπὶ τὰ Ἱεροσόλυμα ἦκον, διαφορὰν καὶ διχόνοιαν πᾶσαν ἐκβαλόντες ἐκ μέσου πεποιημένοι· καὶ τὸν νεὼν καθέρωσαν, ἀναθέμενοι δὲ λόγου πολλοῦ ἄξια κειμήλιά τε καὶ ἀναθήματα πέμψαντος βασιλέως· ἃ δὴ τότε πολλῷ τῷ ἐξῆς χρόνῳ ἀνέκειντο, κατάπληξιν ἀντεκπρεπῆ τοῖς ὁρῶσι μεγέθους τε καὶ πολυτελείας ἕνεκα. Τρισκαιδεκάτη δ' ἦν Σεπτεμβρίου μηνός· ἣν δὴ τὸ ἐξ ἐκείνου ἐτήσιον δημοτελῆ καὶ περιφανῆ ἑορτὴν ἄγει ἡ τῶν Ἱεροσολύμων Ἐκκλησία, ἐπὶ ὀκτὼ ἑφεξῆς ἡμέρας ἐκκλησιάζουσα. Ἐξ ἁπάσης δὲ τῆς γῆς φοιτῶσιν ἄνθρωποι μυήσεις ἐπιτελέσοντες κατὰ ταύτας τὰς ἡμέρας, καὶ καθ' ἱστορίαν τῶν ἱερῶν τόπων τῇ πανηγύρει συντρέχοντες. Ἔπειτα δὲ καὶ τὴν πολυθρύλλητον ἐκείνην σύνοδον ἐκεῖσε ποιήσαντες, Ἄρειον καὶ Εὐζώϊον προσεδέξαντο, τοῖς βασιλέως

δῆθεν πεισθέντες γράμμασι, δι' ὧν ἐδήλου ὀρθῶς αὐ- A egere synodum, in qua Arium et Euzoium susce-
τοὺς περὶ τὴν πίστιν φρονεῖν. Ἔργαψαν δὲ καὶ τῇ pere (1) : imperatoris videlicet litteris adducti,
Ἀλεξανδρέων Ἐκκλησίᾳ, ὡς βαθεῖα εἰρήνη ταῖς quibus ille recte eos de fide sentire significabat.
ἐκκλησίαις ἐπρυτανεύθη τοῦ φθόνου ἀπελασθέντος. Scripserunt illi quoque ad Ecclesiam Alexandri-
Καὶ Ἄρειος μεταμέλῳ χρησάμενος, καὶ βιβλίον με nam, multam esse, odiis discussis, ecclesiis pa-
τανοίας δούς, δικαίως ἐδέχθη τῆς Ἐκκλησίας ὅτι cem conciliatam ; Arium resipuisse : eumque, ac-
γενόμενος. Δῆλα δὲ καὶ τὰ πραχθέντα καθίστων τῷ cepto ab homine pœnitentiæ libello, rite suscep-
βασιλεῖ. Καὶ οἱ μὲν τοιαῦτα ἔπραττον· ὁ δ' Ἀθανά- tum, prorsus in Ecclesiæ potestate esse. Acta ea
σιος ἦκων τὴν Κωνσταντίου, ἃ πέπονθεν ἐπὶ τῷ ad imperatorem etiam retulere. Atque illi quidem
βασιλεῖ ἀπωδύρετο. Καί τινων δὲ παρόντων τῶν hæc sic egere (2). Athanasius autem Constantino-
καταδικασάντων, κατεδεῖτο βασιλέως ἐπ' αὐτοῦ τῶν polim contendens, de injuriis quas acceperat, apud
ἐν Τύρῳ πεπραγμένων τὴν κρίσιν γενέσθαι. Δοκι- imperatorem est quiritatus. Et cum ibi nonnulli
μάσας δὲ ὁ κρατῶν εὔλογα τὸν Ἀθανάσιον λέγειν, qui eum sententiis suis damnaverant adessent,
τοῖς ἐν Τύρῳ συνελθοῦσι τῶν ἐπισκόπων ἔγραφε illud ab imperatore supplex petiit, ut rerum Tyri
τοιάδε, εἰς ἑαυτὸν μεταστέλλων· « Ἐγὼ μὲν ἀγνοῶ de se actarum in ejus præsentia inquisitio et judi-
B τίνα ἐστὶ τὰ ὑπὸ τῆς ὑμετέρας συνόδου μετὰ θορύ- cium fieret. Porro imperator Athanasium æquum
βου καὶ χειμῶνος κριθέντα. Δοκεῖ δέ πως ὑπό τινος petere censens, ad episcopos qui Tyri convene-
ταραχώδους ἀταξίας ἡ ἀλήθεια διεστράφθαι· ὑμῶν rant, eos ad se venire jubens, in hæc verba scri-
δηλαδὴ διὰ τὴν πρὸς τοὺς πέλας ἐρεχθείαν, ἣν psit : « Ego quidem quæ sint res a synodo vestra
ἀήττητον εἶναι βούλεσθε, τὰ τῷ Θεῷ ἀρέσκοντα μὴ per tumultum et quasi procellam quamdam judi-
συνορώντων. Ἀλλ' ἔσται τῆς θείας προνοίας ἔργον, catæ, ignoro. **654** Videtur tamen quodammodo
καὶ τὰ τῆς φιλονεικίας ταύτης κακὰ φανερῶς ἁλόντα tumultuanter per inordinatam consultationem ve-
διασκεδάσαι, καὶ ἡμῖν διαῤῥήδην ἐπιδεῖξαι, εἴ τινα ritas esse depravata, quod scilicet vos propter
τῆς ἀληθείας αὐτόθι συνελθόντες ἐποιήσασθε φρον- ingandi adversus proximos studium, quod quidem
τίδα, καὶ εἰ τὰ κεκριμένα χωρίς τινος χάριτος καὶ invictum esse vultis, ea quæ Deo placita sint, per-
ἀπεχθείας ἐκρίνατε. Τοιγαροῦν ἐπειγμένως πρὸς videre non possitis. Enimvero divinæ Providentiæ
τὴν ἐμὴν ἐλθεῖν ὑμᾶς εὐσέβειαν βούλομαι, ἵνα τὴν fuerit, ut, cum contentiosi ardoris vitium mani-
τῶν πεπραγμένων ὑμῖν ἀκρίβειαν καὶ ὑμῶν αὐτῶν festo deprehensum discutiatur, tum aperte nobis
παραστήσητε. Τίνος δὲ ἕνεκεν γράψαι ταῦτα πρὸς declaretur, num in conventu isthic vestro curæ
ὑμᾶς ἐδικαίωσα, καὶ ὑμᾶς πρὸς ἐμαυτὸν διὰ τοῦ C vobis veritas fuerit, et res absque odio et gratia
γράμματος καλῶ, ἐκ τῶν ἑπομένων γνώσεσθε. Ἐπι- sint judicatæ. Quam ob causam ut propere ad
βαίνοντί μοι λοιπὸν τῆς ἐπωνύμου ἡμῶν καὶ πα- pietatem nostram veniatis volo, ut et rerum a
νευδαίμονος πατρίδος τῆς Κωνσταντινουπόλεως (συ- vobis actarum exactam rationem nobis exhibeatis,
νέβαινε δέ με τηνικαῦτα ἐφ' ἵππου ὀχεῖσθαι), ἐξαίφνης et de vobis ipsis satisfaciatis. Qua re autem ut
Ἀθανάσιος ὁ ἐπίσκοπος, μέσον τῆς λεωφόρου μετὰ hæc ad vos scriberem, et vos per litteras ad me
ἑτέρων τινῶν οὓς περὶ αὐτὸν εἶχεν ἀπροσδοκήτως evocarem, adductus fuerim, ex verbis sequentibus
οὕτως προσῆλθεν, ὡς καὶ παρασχεῖν ἐκπλήξεως intelligetis. Ingredienti mihi jam cognominem no-
ἀφορμήν· μαρτυρεῖ μοι γὰρ ὁ πάντων ἔφορος Θεὸς, bis et modis omnibus felicem urbem Constanti-
ὡς οὐδὲ ἐπέγνων αὐτόν ὅστις ἦν. Καὶ τὴν ἀδικίαν ἣν nopolim (accidit autem ut equo tum veherer), de-
πέπονθε πυνθανομένοις, ὥσπερ εἰκὸς, ἀπήγγειλεν repente Athanasius episcopus, cum aliis quibus-
ἡμῖν. Ἐγὼ μὲν οὖν οὐ διελέχθην αὐτῷ κατ' ἐκεῖνο dam quos secum habebat, in media publica via,
καιροῦ, οὔτε ὁμιλίας ἐκοινώνησα· ὡς δὲ ἐκεῖνος μὲν ita præter exspectationem obvius est factus, ut
ἠξίου, ἐγὼ δὲ παρῃτούμην, καὶ μικροῦ δεῖν ἀπελαύ- consternationis etiam præberet causam. Testem
νεσθαι αὐτὸν ἐκέλευον, μετὰ πλείονος παῤῥησίας autem facio inspectorem rerum omnium Deum,
οὐδὲν ἕτερον παρ' ἡμῶν ᾔτει, ἢ τὴν ὑμετέραν ἄφι- D me illum primum qui fuerit non novisse : donec
ξιν ἠξίωσεν ὑπάρξαι, ἵν' ἡμῶν παρόντων ἀναγκαίως nostrorum quidam quis esset, indicarunt. Atque
ἃ πέπονθεν ἀποδύρασθαι δυνηθείη. Ὑπὲρ ἐπιεικὴ nobis de injuriis quas sustinuit eum percon-
εὔλογον εἶναι καὶ τοῖς καιροῖς πρέπον κατεφαίνετο, tantibus, quæ æquum erat, renuntiavit. Ego
ἀσμένως ταῦτα γραφῆναι πρὸς ὑμᾶς προσέταξα, quidem eo tempore cum eo verba non feci, neque
ἵνα πάντες ὅσοι τὴν σύνοδον τὴν ἐν Τύρῳ γενομέ- collocutus sum. Ubi vero ille id postulavit, ego
νην ἐπλήρωσαν, ἀνυπερθέτως εἰς τὸ στρατόπεδον autem denegavi, parum admodum abfuit quin eum
τῆς ἡμετέρας ἡμερότητος ἐπειχθῆτε, τοῖς ἔργοις rejici juberem : ille tamen cum multa libertate
αὐτῶν ἐπιδείξαντες τὸ τῆς ὑμετέρας κρίσεως καθα- nihil peteret a nobis aliud, quam ut vos præsto
ρόν τε καὶ ἀδιάστροφον ἐπ' ἐμοῦ· ὃν τοῦ Θεοῦ γνή- essetis, quo necessitate urgente, in præsentia ve-
σιον εἶναι θεράποντα οὐκ ἂν ἀρνηθείητε. Τοιγαροῦν stra, quæ passus esset, satis deplorare posset, et
διὰ τῆς ἐμῆς πρὸς τὸν Θεὸν λατρείας τὰ πανταχοῦ ego id rationi et tempori convenire duxi, perliben-

(1) Supra cap. 47 eod.
(2) Proscriptum esse Athanasium obscure significantes. Socrat. lib. 1, cap. 23.

ter hæc ad vos scribi præcepi, ut omnes quicunque A conventui Tyrio interfuistis, citra procrastinationem, in aulam mansuetudinis nostræ venire accelleretis, et rebus ipsis judicationis vestræ sinceritatem et veritatem, me cognoscente, declaretis : quem sane germanum Dei famulum esse non negaveritis. Per meam certe quidem erga Deum religionem, pacata sunt ubique omnia. Quin ipsi etiam Barbari nomini Dei rite laudibus benedicunt, qui hactenus veritatem ignorarunt. Manifestum autem est, qui veritatem non norit, eum neque Deum nosse. **655** Verumtamen, quemadmodum modo dixi, et Barbari per me germanum Dei ministrum, Deum cognoverunt, et metuere didicerunt, ipsumque me ubique tutari, et rebus ipsis mihi prospicere senserunt. Unde maxime B Deum norunt, quem illi quidem propterea quod nos metuunt, colunt; nos autem, qui arcana sacra benignitatis ejus propugnare (quid enim dicam servare?) videmur, nos, inquam, nihil agimus aliud, quam quod ad discordiam et odium facit, et quod (ut simpliciter dicam) ad generis humani exitium refertur. Verum properate, sicuti dictum est, et ad nos quamprimum omnes venire maturate : illud persuasum habentes, omnibus nervis conaturos nos esse, ut iis quæ corrigenda sunt, emendatis, in lege Dei omnia rite serventur, utque eis neque probrum neque prava aliqua opinio et suspicio inhærere possit; dissipatis nimirum, prorsumque attritis, atque adeo sublatis omnino legis inimicis, C qui quidem sub prætextu sancti nominis varias atque omnigenas præbent blasphemias, et obtrectandi occasiones. » Talia imperator cum scripsisset, alii quidem episcopi maximo territi metu, pro se quisque domum redibant. Eusebiani autem se in oculos imperatoris ingerentes, justam esse synodi sententiam asseverarunt. Et multis in Athanasium conviciis conjectis, non jam de poculo fracto, aut mensa, aut vivi hominis brachio, quod vera ea essent, instabant : sed ad novam aliam confugere calumniam. Minatum enim esse Athanasium dixerunt, inhibituros sua suasione Ægyptios esse, ne frumentum pro eo atque Constantinus sanxisset, quotannis Alexandria Constantinopolim subveheretur : eaque verba audivisse Ada- D *mantium*, Annubionem, Arbathionem, et Petrum, episcopos. Hæc allegantes, causam calumniis obtinuere. Sæpenumero namque mendacium vincit, cum is qui calumniam struit, bonæ fidei opinionem correptus, virum in Gallias relegatum Treviros opinio est, non tam quod vera esse quæ in eum unitatem et episcopos ad concordiam perduceret. Quod quidem aliter fieri non potuit, nisi Athanasius relegaretur. **656** Communionem enim Arianorum omnino aversabatur. Atque ille ad eum quidem modum ad Treviros in Galliam est abductus.

εἰρηνεύεται, καὶ τῶν βαρβάρων αὐτῶν τὸ τοῦ Θεοῦ ὄνομα γνησίως εὐλογούντων, οἳ μέχρι νῦν τὴν ἀληθειαν ἠγνόουν. Δῆλον δὲ ὅτι ὁ τὴν ἀλήθειαν ἀγνοῶν οὐδὲ τὸν Θεὸν ἐπιγινώσκει. Πλὴν ὅμως, καθὰ προείρηται νῦν, καὶ οἱ βάρβαροι δι' ἐμὲ, τὸν τοῦ Θεοῦ θεράποντα, γνήσιον ἐπέγνωσαν τὸν Θεόν· καὶ εὐλαβεῖσθαι μεμάθηκαν, Θεὸν ὑπερασπίζειν μου πανταχοῦ καὶ προνοεῖσθαι τοῖς ἔργοις αὐτοὺς ἤσθοντο. Ὅθεν μάλιστα καὶ ἴσασι τὸν Θεὸν, ὃν ἐκεῖνοι μὲν διὰ τὸν πρὸ ἡμῶν φόβον εὐλαβοῦνται· ἡμεῖς δὲ οἱ τὰ μυστήρια τῆς εὐμενείας αὐτῷ δοκοῦντες προβάλλεσθαι (οὐδὲ γὰρ ἂν εἴποιμι φυλάττειν), ἡμεῖς, φημὶ, οὐδὲν πράττομεν, ἢ τὰ πρὸς διχόνοιαν καὶ μῖσος συντείνοντα, καὶ ἁπλῶς εἰπεῖν, τὰ πρὸς ὄλεθρον τοῦ ἀνθρωπείου γένους ἔχοντα τὴν ἀναφοράν. Ἀλλ' ἐπείχθητε, καθὰ προείρηται, καὶ πρὸς ἡμᾶς σπεύσατε πάντες ἧ τάχος, πεπεισμένοι, ὡς παντὶ σθένει κατορθῶσαι πειράσομαι, ὅπως ἂν τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ πάντα ἐξαιρέτως φυλάττωνται, οἷς οὔτε ψόγος οὐδὲ κακοδοξία τις ἐνήσεται προσκλαπῆναι· διαδικαζομένων δηλαδὴ καὶ συντριβόντων ἅρδην, καὶ παντελῶς ἀφανιζομένων τῶν ἐχθρῶν τοῦ νόμου, οἵτινες ἐπὶ προσχήματι τοῦ ἁγίου ὀνόματος ποικίλας καὶ διαφόρους βλασφημίας παρέχουσι. » Τοιαῦτα γράψαντος τοῦ βασιλέως, οἱ μὲν ἄλλοι τῶν ἐπισκόπων εἰς δέος μέγιστον ἕκαστος καταστάντες οἴκαδε ἀνεχώρουν· οἱ δὲ περὶ Εὐσέβιον βασιλεῖ ὀφθέντες, δίκαια ψηφίσασθαι τὴν σύνοδον ἰσχυρίζοντο. Πολλὰ δὲ λοιδορησάμενοι, οὐκέτι μὲν περὶ κατηγόρου πετηρίου ἢ τραπέζης, ἢ βραχίονος ζῶντος νεκροῦ ἐστάντο ὡς εἶησαν· ἀλλ' ἐπὶ ἑτέραν καινοτέραν ἐχώρουν διαβολήν. Ἀπειλῆσαι γὰρ ἔλεγον Ἀθανάσιον, κωλῦσαι τὸν σῖτον Αἰγυπτίους, ὃν Κωνσταντῖνος ἐθέσπιζεν ἐξ Ἀλεξανδρείας κατάγειν ἐπ' ἔτος εἰς Κωνσταντινούπολιν· καὶ τὸν λόγον ἀκηκοέναι Ἀδαμάντιον, Ἀννουβίωνα, Ἀρβαθίωνα καὶ Πέτρον τοὺς ἐπισκόπους. Ταῦτ' εἰπόντες ἐκράτησαν ταῖς διαβολαῖς· ἰσχύει γὰρ πολλάκις τὸ ψεῦδος, ὅταν ὁ βεβάλλων τὸ ἀξιόπιστον ἔχῃ. Εὐθὺς γὰρ ὁ βασιλεὺς συναρπαγεὶς τῷ θυμῷ, ἐξόριστον ἐν Γαλλίαις τὸν ἄνδρα· καὶ Τρίβειρι οἰκεῖν κατεδίκαζε. Ἦν δ' οὕτω λόγος ἔχει τὸν Κωνσταντῖνον, οὐ τόσον ἐκεῖνα πιστεύσαντα εἶναι τὰ εἰρημένα, ὅσον ἐνοῦσθαι τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τοὺς ἐπισκόπους ὁμονοεῖν βουλόμενον. Οὐκ ἄλλως δὲ τοῦτ' ἐνῆν γενέσθαι, εἰ μὴ ἐκπεσὼν γένοιτο Ἀθανάσιος. Κοινωνῆσαι γὰρ παντάπασι τοῖς περὶ Ἄρειον ἐξετρέπετο. Καὶ ὁ μὲν οὕτως ἐν Τριβέρει τῆς Γαλλίας ἀπῆχθη.

consequitur. Confestim igitur imperator iracundia jubet incolere. Idque ita fecisse Constantinum dicta fuerant, crediderit, quam ut Ecclesiam ad

ΚΕΦΑΛ. ΝΑ'. CAPUT LI.

Ὡς Ἄρειος ἐξ Ἀλεξανδρείας εἰς τὴν Κωνσταντίνου γενόμενος, πράγματα ἐκίνησεν Ἀλεξάνδρῳ τῷ Κωνσταντινουπόλεως. Καὶ ὡς διεῤῥάγη ταῖς ἐκείνου εὐχαῖς· καὶ ὅπως τὴν ἐκείνου τελευτὴν ἱστορεῖ Ἀθανάσιος.

Ut Arius ex Alexandria Constantinopolim adveniens, negotium facesserit Alexandro Constantinopolitano episcopo: et ut Alexandri precibus Arius sit ruptus, et quomodo Athanasius obitum ejus in scripta retulerit.

Ὁ δὲ Ἄρειος ἐξ Ἱεροσολύμων αὖθις ἦκεν εἰς Ἀλεξάνδρειαν. Μηδαμῶς δὲ τῆς κατ' Αἴγυπτον Ἐκκλησίας τούτῳ κοινωνεῖν ἑλομένης, ἐκεῖνος σὺν τοῖς περὶ αὐτὸν ταράττειν αὖθις, καὶ τὴν οἰκείαν αἵρεσιν ὑποσπείρειν δολίως κατήρχετο. Ἐν δεινῷ δὲ τοῦ λαοῦ ποιουμένου τήν τε ἐκείνου κάθοδον καὶ τὴν τοῦ οἰκείου ποιμένος φυγήν, ὁ βασιλεὺς, ἐπεὶ μάθοι διεστράφθαι τὴν γνώμην Ἄρειον, πρὸς τὴν Κωνσταντίνου μετεκαλεῖτο, λόγον δώσοντα τῆς διαστρόφου γνώμης καὶ ὧν ὁρᾷν ἐπιχείρει. Ἀλέξανδρος δ' ὁ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει πρωτεύουσης Ἐκκλησίας, Μητροφάνην πάλαι διαδεξάμενος, θεοφιλὴς εἴπερ τις μάλιστα ὤν, τοῦ λαοῦ διαιρουμένου διχῇ, καὶ τῶν μὲν μηδαμῶς δεῖν λεγόντων τι τῶν ἐν Νικαίᾳ μετακινεῖν, ἄλλων δὲ ὡς καλὰ λέγοι Ἄρειος φιλονεικούντων, καὶ ταραχῆς μεγίστης κατὰ πόλιν ἀναπτομένης, καὶ σύνοδον συγκροτεῖν πειρωμένων, πάντα κάλων ἐκίνει διαλύειν αὐτήν. Ὡς δ' ἧττον ἴσχυεν, εἰς ἀγῶνα καθίστατο μέγιστον· καὶ μήτι ἄλλο ὁρᾷν ἔχων, τὰς πρὸς Ἄρειον τέως παρῃτεῖτο σπονδάς· μηδὲ γὰρ εἶναι θεμιτὸν ἔλεγε, μηδὲ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἕξεως, ἄκυρα τὰ σφίσιν ἐψηφισμένα ποιεῖν, καὶ τῶν σὺν αὐτοῖς ἐκ τῆς ὑφ' ἥλιον ἁπάσης συνδραμόντων εἰς Νίκαιαν. Οἱ δ' ἀμφὶ τὸν Εὐσέβιον καὶ φανερῶς διηπείλουν μετὰ πολλὴν λοιδορίαν, ἢ μὴν καθαιρήσειν αὐτὸν, εἰ μὴ Ἄρειον δέξηται εἰς ῥητὴν ἡμέραν· εἰ δ' οὖν, αὐτὸν μὲν τῆς Ἐκκλησίας ὑπερόριον ἄγεσθαι· τὸν δὲ μετ' αὐτὸν κοινωνήσειν Ἀρείῳ. Ταῦτ' εἰπόντες, τό γε νῦν διελύοντο, οἱ μὲν πέρας ἐπιθεῖναι τοῖς ἠπειλημένοις τεχνώμενοι, ὁ δ' ἐν προσευχαῖς ἦν μὴ εἰς ἔργον ἐκβῆναι ἃ Εὐσέβιος ἐβρενθύετο. Οὐ μὴν μέλον ἐκείνῳ τῆς καθαιρέσεως ἦν, ὅσον μή τι παρατραπῆναι τοῦ δόγματος. Περιδεᾶ δὲ μάλιστα τοῦτον ἐποίει ὁ βασιλεὺς, τρόπον τινὰ τοῖς ἐκείνων πειθοῖς ῥήμασιν. Ἀγωνιῶν τοίνυν ὁ θεῖος πρεσβύτης, πάντα παρελπὼν πρηνὴς τῷ θυσιαστηρίῳ προσφεύγει νηστείᾳ σχολάζων καὶ προσευχῇ, οὐδὲν ἀνιεὶς τῶν, ὅσα δυσωπεῖν εἶχε Θεόν. Κατάκλειστον δ' ἑαυτὸν ποιήσας, ἐπὶ τὸ τῆς ἱερᾶς τραπέζης θυσιαστήριον ἐπὶ στόμα πεσὼν, δακρύων ἠύχετο νύκτας τε καὶ ἡμέρας ἐξῆς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἡ ἐπώνυμός ἐστιν Εἰρήνη. Ἦν δὲ ἡ τοῦ ἐπισκόπου εὐχὴ, ὡς εἰ μὲν ἀληθὴς ἡ Ἀρείου δόξα, ἑαυτὸν τὴν τῆς προθεσμίας ἡμέραν μὴ ὄψεσθαι· εἰ δ' ἦν οὗτος σέβει, ἀληθὴς εἴη μάλιστα, Ἄρειον τὴν ἀξίαν δίκην διδόναι, ὡς αἴτιον ἁπάντων τῶν περὶ τὴν πίστιν ξεινῶν. Ἤδε μὲν Ἀλέξανδρος ηὔχετο· πεῖραν δὲ καὶ ὁ βασιλεὺς Ἀρείου ποιεῖν ἐθέλων, εἰς τὰ ἀνάκτορα μετεστέλλετο· καὶ διεπυνθάνετο εἰ καὶ αὐτὸς τοῖς ἐν Νικαίᾳ δεδογμένοις στοιχεῖ. Ὁ δ' ἀμελητὶ κατανώ-

Arius autem Hierosolymis Alexandriam rediit. Cum vero Ecclesia Ægypti nihil sibi communionis cum eo esse vellet, ille cum sectatoribus suis denuo turbas ciere, et hæresim suam fraudulenter serere cœpit. Plebs cum ipsius reditum, tum pastoris sui exsilium graviter tulit. Ac imperator ubi Arii sententiam pravam esse cognovit, Constantinopolim hominem vocavit, perversæ opinionis coeptorumque suorum rationem redditurum. Alexander porro Constantinopolitanæ Ecclesiæ antistes, dudum Metrophani successerat, vir præter cæteros Dei maxime amans; cumque populus in duas partes discessisset, atque hi quidem nihil prorsus de Nicænis decretis mutandum esse dicerent, alii autem Arium recte profiteri contenderent, et maximo in urbe motu excitato, ut conventus cogeretur, conarentur, ille contra, ut eum dissolveret, nihil non experiebatur. Quod ubi ei minus successit, in maximum se demisit certamen. Et cum quod faceret aliud non haberet, pacem et communionem cum Ario tum deprecatus est. Nefas enim esse, minimeque consuetudini ecclesiasticæ convenire dixit, quæ ab ipsis atque eis etiam qui ex terris omnibus quæ sub sole sunt, Nicæam concurrerant, decreta essent, abrogare. Eusebius autem post convicia multa aperte minabundus gravia ei denuntiavit, nisi ad certum diem Arium in communionem admitteret. Absque eo enim si esset, ipsum quidem extorrem ab Ecclesia futurum, successorem autem ejus cum Ario communicaturum. Hæc ubi sunt dicta, tum quidem colloquio soluto discessere: Eusebius quidem etiam atque etiam, ut quæ minatus fuerat, ad exitum perduceretur, moliens; Alexander vero, ne ad rem conferrentur, quæ fremens ille denuntiaverat, precationibus incumbens. Quem, non tantum ut ipse exauctoraretur movebat, quantum ne quid de doctrina mutaretur, sollicitabat. **657** Pertimidum eum maxime imperator faciebat, qui quodammodo in adversariorum verbis acquiescere videbatur. Itaque in ea sollicitudine et anxietate trepidans divinus senex, rebus omnibus posthabitis, et arti disserendi nuntio remisso, ad sanctius confugit sacrarium, jejunio et orationi sese dedens, neque quidquam rerum earum remittens, quæ ad placandum exorandumque Deum facerent. Et in ea ecclesia quæ Pacis cognomen obtinet, se clausit: et ore in sacram sanctioris sacrarii mensam procumbens, et lacrymans, continue dies noctesque oravit. Cujus illa fuit oratio (1), ut siquidem opinio Arii vera esset, ne ipse constitutum conventui

(1) Precatus est Deum, ut vel animam suam susciperet, ne communione Arii contaminaretur: vel inopinatum quidquam faceret; quod et factum est. (Epiph.)

et communioni videret diem : sin quam ipse colleret, sententia maxime veritate niteretur, ut Arius dignas lueret pœnas, veluti malorum in professione fidei omnium auctor. Sic episcopus Alexander precabatur. Sed et imperator periculum de Ario facere volens, in regiam suam eum accitum, num et ipse Nicænis decretis assentiretur, rogavit. Atque ille, citra moram et deliberationem omnem, in conspectu principis, decreto synodi callida simulatione subscripsit. Factum id admiratus Constantinus, jurejurando quæ scripserat, confirmare eum jussit. Quod et ipsum confestim dolosa adhibita fallacia, sicuti eos qui de hac re memorant, dicere audivimus, fecit. Quod namque suam de divino Numine opinionem Arius (1) in charta descriptam sub axillis in sinu ferebat, ita se vere sentire, quemadmodum scripsisset, juravit. Quare imperator persuasus, Alexandro, ut Arium reciperet, severius mandavit. Sabbatum erat, et postridie ut ad communionem admitteretur Arius, exspectabat. Verum vindicta nequaquam morata est, quæ vestigia ejus qui tam absurdis cavillationibus usus esset, in pedibus ipsis est insecuta. Ex imperatoris palatio a quibusdam Eusebii satellitibus Arius deductus, per forum insolenter gradiebatur, et per mediam urbem venditans sese inferebat. Postquam ad Constantini forum ventum est, ubi ingens illa porphyretica Constantini ipsius columna magnifice in altum excurrit (serum autem diei erat), timor derepente ex conscientiæ vulnere Ario incessit, eumque alvi laxitas consequitur. **658** Et urgebatur eo casu maxime : proindeque secessum publicum, qui in propinquo erat, petit. Ibi animo ei defecto, sua sponte excrementa effluunt : et vi naturæ constringente soluta, sedes ipsa procidit, et multus sanguis effunditur, constitutio quoque interna corporis omnis una cum intestinis hepate et splene diffluit. Atque ita ille perit. Cum autem inde non exiret, ingressi quidam propter diuturniorem ejus moram, mortuum in fœdo subsellio reclinatum invenere. Secessus is longo post tempore est ostensus retro forum et macelli porticum : perpetuaque loci ejus et mortis Arii est memoria ; quippe quem prætereuntes omnes digito semper designare soliti fuerint. Diu vero postea, fama est neminem subsellio eo usum esse. Omnes enim locum eum fugerunt, pro detestando habentes, in quo videlicet Arius impietatis pœnas persolvisset. Postea autem Arianus quidam, vir perquam opulentus, locum emit : et forma ejus priore abolita, domum magnificam in eo construxit, ut oblivioni res ibi acta mandaretur, neque amplius mors Arii sempiterna memoriæ successione, veluti per comicum ludum posteritati exhiberetur. Obitu vero ejus publicato, variæ de eo hominum fuere opiniones. Quibusdam enim

(1) Socrat. lib. I, cap. 38.

πιον τοῦ κρατοῦντος τὸν τῆς συνόδου ὅρον ὑπέγραφε σοφιζόμενος. Ἐν θαύματι δὲ τὸ πραχθὲν ποιούμενος βασιλεὺς, καὶ ὅρκῳ βεβαιοῦν ἔλεγε τὰ γραφέντα. Καὶ τοῦτ' εὐθὺς ἐποίει σοφιστικῶς, ὡς ἱστορούντων ἀκούειν ἔστι. Τὴν γὰρ φαύλην ἣν εἶχε περὶ τοῦ θείου δόξαν Ἄρειος χάρτῃ καταγράψας ὑπ' ἀγκάλης φέρων, ὤμνυέ τε ἀληθῶς οὕτω φρονεῖν, καθὰ γράφας εἶχεν. Οἷς δὴ πεισθεὶς βασιλεὺς, Ἀλεξάνδρῳ ἐκέλευεν ἐντονώτερον εἰσδέχεσθαι Ἄρειον. Σάββατον δ' ἦν· καὶ τῇ ἑξῆς κοινωνεῖν προσδόκιμος ἦν. Ἀλλ' ἡ δίκη μέλλουσα ἦν οὐδαμοῦ· εἵπετο δὲ κατὰ πόδας τοῖς σοφιστικοῖς ἀτοπήμασιν. Ὑπὸ γάρ τισι δορυφόροις τοῖς περὶ Εὐσέβιον τῶν βασιλείων ἀπάρας ὁ Ἄρειος, σοβῶν ἦν διὰ τῆς ἀγορᾶς, καὶ ἐμπομπεύων διὰ μέσης τῆς πόλεως. Ἐπεὶ δὲ κατὰ τὴν Κωνσταντίνειον ἐγένετο ἀγοράν, ἔνθα ὁ πορφυροῦς Κωνσταντίνου κίων μέγας μεγαλωστὶ ἀνατρέχων ἐγήγερται (δείλη δ' ἦν ὀψία), φόβος εὐθὺς τῇ πληγῇ τοῦ συνειδότος εἰστρέχει τὸν Ἄρειον· καὶ ἐπὶ τούτῳ χαύνωσις τῆς γαστρὸς ἠκολούθει, καὶ ὄλος τοῦ κατεπείγοντος ἦν, καὶ δῆτα πρὸς δημόσιον ἀφεδρῶνα, ἐγγύς που ὄντα, εἰσῆει. Ἀειποθυμήσαντος τοιγαροῦν, αὐτόματα ἐξέρρει τὰ διαχωρήματα, τοῦ τῆς φύσης σφιγκτῆρος διαλυθέντος· καὶ τῆς ἕδρας παρεκπεσούσης, αἷμα ἐχεῖτο πολύ· ἥ τε πλάσις ἔνδον ἅπασα διεχέετο, ἔντερα καὶ ἧπαρ καὶ σπλήν. Καὶ ὁ μὲν οὕτως διώλετο· ὡς δ' ἐπὶ πολλῷ οὐκ ἐξῆει, εἰσιόντες τινὲς, νεκρὸν ἐφεῦρον τῆς αἰσχρᾶς καθέδρας ἐγκεκλιμένον. Ὁ δ' ἀφεδρὼν ἔχρι δὴ καὶ ἐς δεῦρο δείκνυται ὄπισθεν τῆς ἀγορᾶς ἐν τῇ τοῦ μακέλλου στοᾷ. Ἀείμνηστος δ' ὁ χῶρος, ἅτε πάντων τῶν παριόντων δάκτυλον κατ' αὐτοῦ ἐκτεινόντων. Πολλῷ δὲ χρόνῳ ὕστερον λόγος μηδένα χρήσασθαι τῇ καθέδρᾳ ταύτῃ. Ἐφυλάττοντο γὰρ ἅπαντες τὸν τόπον· καὶ ἀποτρόπαιον εἶχον, ὡς τῆς ἀσεβείας τὰς ποινὰς ἐκεῖσε Ἀρείου ἐκτετικότος. Εἰσέπειτα δέ τις τῶν τὰ ἐκείνου φρονούντων πλούτῳ βρίθων πολλῷ τὸν τόπον ἐπρίατο· καὶ τὸ πρότερον ἀποκείψας σχῆμα, οἰκίαν περιφανῆ κατεσκεύαζε, ὥστε λήθη τὰ τοῦ τόπου δοθῆναι, καὶ μὴ κωμῳδεῖν ὁ ἐκείνου θάνατος τῇ τῆς τοιαύτης ὑπομνήσεως ἐπιδοχῇ. Ὡς δὲ κατάδηλος ὁ ἐκείνου θάνατος ἐγεγόνει, οὐ μία τις ἦν ἡ δόξα τῆς τελευτῆς· τοῖς μὲν γὰρ ἐδόκει, ὡς ἀθρόᾳ νόσῳ σχεθείς, καὶ πάρεσιν περὶ τὴν καρδίαν ὑποστάς, ἅτε δὴ τοῖς κατὰ γνώμην ἐμμοιρήσας ὑφ' ἡδονῆς τὴν καρδίαν περιχυθείσης, αἴφνης ἀποθανεῖν· τοῖς δ' ὡς τῆς δυσσεβείας ἀξίας ἔτισε τὰς ποινάς· τοῖς δ' ἀμφ' αὐτὸν, ὡς γοητείαις ἢ φαρμάκοις πρός τινων ἐπιβούλων ἐάλω διαφθαρείς. Οὐ μετρία δὲ ἀγωνία τὸν Νικομηδέα κατέσχεν Εὐσέβιον. Διέθει γὰρ ἡ πρᾶξις οὐ τὴν πόλιν μόνην, ἀλλὰ καὶ τὴν οἰκουμένην πᾶσαν σχεδὸν διελάμβανε, ταχεῖ τῆς φήμης τῷ πτερῷ χρησαμένης. Ὁ δὲ βασιλεὺς ἥσθη μᾶλλον τῷ γεγονότι, καὶ ὡς ἐκ θεοῦ ὑπαγορευθεῖσαν τὴν ἐν Νικαίᾳ πίστιν μᾶλλον ἐκράτυνε, καὶ τῷ Χριστιανισμῷ ὑπερφυῶς προσετίθετο. Οἶμαι δ' οὐκ ἄκαιρον γένοιτο καὶ ἅπερ τῷ μεγάλῳ

Ἀθανασίῳ εἴρηται περὶ τῶν συμβάντων Ἀρείῳ διαλαβεῖν. Γράφει δὲ οὕτω· « Καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς Ἄρειος, ὁ τῆς μὲν αἱρέσεως ἔξαρχος, Εὐσεβίου δὲ κοινωνὸς, κληθεὶς ἐκ σπουδῆς τῶν τότε τῶν περὶ Εὐσέβιον παρὰ τοῦ μακαρίτου Κωνσταντίνου Αὐγούστου ἀπαιτούμενος ἐγγράφως εἰπεῖν τὴν ἑαυτοῦ πίστιν, ἔγραψεν ὁ δόλιος κρύπτων τὰς ἀναιδεῖς τῆς ἑαυτοῦ δυσσεβείας λέξεις, ὑποκρινόμενος καὶ αὐτὸς, ὡς ὁ διάβολος, τὰ τῶν Γραφῶν ῥήματα ἁπλᾶ καὶ ὡς ἔστι γεγραμμένα. Εἶτα λέγοντος τοῦ μακαρίου Κωνσταντίνου, Εἰ μηδὲν ἕτερον ἔχεις παρὰ ταῦτα ἐν τῇ διανοίᾳ, μάρτυρα τὴν ἀλήθειαν ὁδός· ἀμύνεται γὰρ ἐπιορκήσαντας αὐτὸς ὁ Κύριος· ὤμοσεν ὁ ἅλιος, μήτ' ἔχειν, μήτ' ἄλλα παρὰ τὰ νῦν γραφέντα φρονεῖν, κἂν εἰρῆσθαι πώποτε εἴη παρ' αὐτοῦ· ἀλλ' εὐθὺς ἐξελθὼν, ὥσπερ δίκην δοὺς κατέπεσε· καὶ πρηνὴς γενόμενος, ἐλάκησε μέσος. Πᾶσι μὲν οὖν ἀνθρώποις κοινὸν τοῦ βίου τέλος θάνατός ἐστι, καὶ οὐ δεῖ τινος ἐπεμβαίνειν, κἂν ἐχθρὸς ᾖ ὁ τελευτήσας, ἀδήλου ὄντος, μὴ ἕως ἐσπέρας καὶ αὐτὸν τοῦτον καταλάβῃ· τὸ δὲ τέλος Ἀρείου, ἐπειδὴ οὐχ ἁπλῶς γέγονε, διὰ τοῦτο καὶ διηγήσεώς ἐστιν ἄξιον. Τῶν γὰρ περὶ Εὐσέβιον ἀπειλούντων εἰσαγαγεῖν αὐτὸν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ὁ μὲν ἐπίσκοπος τῆς Κωνσταντινουπόλεως Ἀλέξανδρος, ἀντέλεγεν· ὁ δὲ Ἄρειος ἐθάρρει τῇ βίᾳ, καὶ ταῖς ἀπειλαῖς Εὐσεβίου· Σάββατον γὰρ ἦν· καὶ προσεδόκα τῇ ἑξῆς συνάγεσθαι. Πολὺς δὲ ἀγὼν ἦν, ἐκείνων μὲν ἀπειλούντων, Ἀλεξάνδρου δὲ εὐχομένου. Ἀλλ' ὁ Κύριος κριτὴς γενόμενος, ἐβράβευσε κατὰ τῶν ἀδικούντων. Οὔπω γὰρ ὁ ἥλιος ἔδυ, καὶ χρείας αὐτὸν ἐλκυσάσης εἰς τόπον, ἐκεῖ κατέπεσε, καὶ ἀμφοτέρων τῆς τε κοινωνίας καὶ τοῦ ζῆν εὐθὺς ἀπεστερήθη. Καὶ ὁ μὲν μακαρίτης Κωνσταντῖνος ἀκούσας, ἐθαύμασεν, εἰδὼς ἐλεγχθέντα τοῦτον ἐπίορκον· πᾶσι δὲ τότε γέγονε φανερὸν ὅτι τῶν μὲν περὶ Εὐσέβιον ἠσθένησαν αἱ ἀπειλαὶ, καὶ ἡ ἐλπὶς δὲ Ἀρείου ματαία γέγονεν· ἐδείχθη δὲ πάλιν ὅτι παρὰ τοῦ Σωτῆρος ἀκοινώνητος γέγονεν ἡ Ἀρειανὴ μανία καὶ ὧδε καὶ ἐν τῇ τῶν πρωτοτόκων Ἐκκλησίᾳ. Τίς οὖν οὐ θαυμάσειεν, ὁρῶν τούτους δικαιῶσαι φιλονεικοῦντας, ὃν ὁ Κύριος κατέκρινε, καὶ βλέπων αὐτοὺς ἐκδικοῦντας τὴν αἵρεσιν, οὓς ἀκοινωνήτους ἔλεγξεν ὁ Κύριος, μὴ ἄφεις τὸν αὐτῆς ἔξαρχον εἰς τὴν Ἐκκλησίαν εἰσελθεῖν; » Τοσαῦτα περὶ Ἀρείου καὶ Ἀθανάσιος.

videbatur repentina ægritudine correptus, et per animi liberiorem relaxationem, ut cui res ex sententia cecidisset, ex immensa, quæ cor ejus affatim offuderit, lætitia, subito exstinctus esse. Alii, impietatis dignum luisse supplicium putabant. Familiares ejus, ab obtrectatoribus ex insidiis per incantationem et veneficium necatum dicebant. Non mediocris vero animi sollicitudo Nicomediensem cepit Eusebium. Factum namque istud non urbem modo, sed universum prope orbem percurrit, fama de eo velociore passim increbrescente. Imperator sane re ea majorem in modum est delectatus, et propterea professionem fidei Nicænam perinde atque a Deo ipso dictatam, magis etiam defendit, Christianæ religioni mirificum in modum addictus. Locus ipse postulare videtur, ut quæ magnus Athanasius de Arii rebus scripta reliquit, referamus. Quæ sic se habent : « Nam et ipse Arius hæresis quidem princeps et antesignanus, **659** Eusebii vero particeps et socius, studio et opera Eusebii et amicorum ejus, vocatus a beato Constantino Augusto, et ab eodem ut in scripto persuasionem fidei suæ exponeret, flagitatus, in libellum eam dolo malo, impudentibus de impietate sua dictis suppressis, retulit, verbaque Scripturarum simplicia, sicuti in eis expressa reperiuntur, itidem ut diabolus assimulavit. Deinde cum beatus Constantinus dixisset : Si quidem nihil præterea tectum in mente habes, veritatem testimonio jurisjurandi confirma ; ulciscetur enim te, si falso juraveris, Dominus ipse. Juravit miser, neque habere se, neque aliud quam tum scripserit, quamvis dictum aliquando ab eo sit, sentire : sed illico egressus, tanquam pœnas pendens concidit, et præceps factus crepuit medius [1]. Atque omnibus quidem hominibus communis vitæ finis constitutus est mors ipsa : neque cuipiam, etiam si is inimicus fuerit, qui vita defunctus sit, insultare convenit; quod incertum sit, an non idem sibi ante vesperam accidat. Sed Arii obitus quandoquidem non simplex fuit, dignus propterea est qui commemoretur. Cum enim Eusebius se eum in Ecclesiam introducturum minaretur, episcopus quidem Constantinopolitanus Alexander id futurum negavit : Arius autem vi et minis Eusebii confisus est. Sabbatum quippe erat, et postridie sperabat se ecclesiæ conventui aggregatum iri. Certamen erat acre : his quidem minitantibus, Alexandro autem orante. Sed enim Dominus, judicio suo interposito, adversus homines iniquos judicavit. Nondum enim sol occiderat, et necessitate eum in locum suum pertrahente, ibi pessum iit, utroque simul, et communione et vita confestim orbatus. Beatus certe quidem Constantinus, re audita, admiratus eam est, perjurium ejus vindicatum esse perspectum habens. Omnibus autem tum manifestum fuit, cum Eusebii minacem denuntiationem, tum Arii spem et exspectationem frustra fuisse. Declaratum quoque rursum, Arianum furorem ab ipso Servatore exclusum esse a communione, et hic, et in primogenitorum ecclesia. Quis igitur non miretur, homines istos magno contentionis studio videns justitiæ laudem ei tribuere, quem condemnavit Dominus ? eosdemque cernens hæresim defendere eorum quos excommunicatos esse convicit Dominus, ducem ejus ecclesiam ingredi non passus? » Hæc de Ario Athanasius.

[1] Act. 1, 18.

660 CAPUT LII.

De iis quæ postea Alexandriæ acciderunt, et de constitutione quam imperator contra omnes tulit hæreses.

Eo tam fœda morte sublato, finem tamen nugamenta ejus non habuere. Neque qui factionis ejus erant vel ad breve tempus desierunt insidias ei struere, qui in diversa erant sententia. Populus sane Alexandrinus frequenter ad imperatorem, qui ei de restitutione Athanasii miserabiliter supplicarunt, misit. Et ad eumdem scripsit multa virtute pollens Antonius, ne omnino Melitianis fidem haberet, sed potius ut sycophantiam omnino esse, intentatam Athanasio accusationem, crederet, orans. Imperator autem nequaquam persuaderi potuit : sed populo Alexandrino rescribens, dementiam atque inordinatam confusionem objecit. Sacerdotibus autem, et virginitatem colentibus scilicet, ut quieti essent, mandavit. Neque enim unquam se mutaturum de Athanasio sententiam, neque eum revocaturum esse asseruit : tanquam virum seditiosum, et malorum patratorem, præsertim cum ecclesiastico judicio condemnatus esset. Clam quoque Antonio significavit, se synodi decreta non facile irrita facere posse. Nam etiamsi pauci, inquit, fuerint, qui hostili animo sententia sua illum jugularint, tamen reliquam conventus ejus multitudinem bonorum et probatorum virorum, non ita simpliciter et temere prorsus illorum calculos fuisse secuturam. Addidit insuper, effreni esse lingua, et contumeliosum virum Athanasium, atque ad seditiones et discordias concitandas idoneum. Ita namque qui hostili in eum erant animo, apud imperatorem de talibus criminibus eum detulerant : cum imperatorem scirent vitia ejusmodi supra modum graviter ferre. Porro cum multitudinem in duas esse sciret factiones divisam, et aliam Athanasio, aliam autem Joanni favere, valde ea re commotus Joannem quoque ipsum exsilio multavit. Hic autem Melitii successor, in synodo Tyria communione uti, honoremque suum in clero suo, sicuti et sectatores ejus, habere jussus fuerat. At quamvis hoc præter opinionem Athanasii inimicorum accidit : accidit tamen. Neque Joanni profuere quidquam, quæ Tyri a synodo acta decretaque fuerant. **661** Imperator namque nulla supplicatione aut deprecatione flecti potuit (1), si quando suspicionem in quemquam, ad seditionem eum et discessionem Christianum clerum concitare, concepisset. Scire autem oportet Arii dogma, quamvis a multis magno studio in sermonibus et disputationibus frequentaretur, sine nomine tamen etiam tum fuisse, neque in corpus proprium coaluisse. Nam præter Novatianos, Phryges, Valentinianos, Marcionistas, et Paulianos, om-

(1) Ὁ γὰρ βασιλεὺς κρείττων ἱκεσίας ἦν καὶ παντοδαπῆς παραιτήσεως, ὁπηνίκα ἐν ὑπονοίαις ἔσχε τινὰ εἰς στάσιν καὶ μερισμὸν τὸν χριστώνυμον κλῆρον διεγείρειν. *Imperator preces et deprecationes omnes eorum repudiabat, qui suspecti ei erant, quod ad dissidium et factiones Christi nomen usurpantem clerum concitarent.* Eusebius *De vita Constantini*

ΚΕΦΑΛ. ΝΒ'.

Περὶ τῶν μετὰ ταῦτα γεγενημένων ἐν Ἀλεξανδρείᾳ· καὶ περὶ τοῦ νόμου ὃν βασιλεὺς κατὰ πασῶν ἔθετο τῶν αἱρέσεων.

Καὶ τούτου δ' οὕτως αἰσχρῶς τὸ ζῆν ἀποῤῥήξαντος, οὐχὶ τέλος ἔσχον καὶ αἱ ἐκείνου ἐρασχελίαι, οὐδὲ οἱ ἐξ ἐκείνου πρὸς βραχὺ γοῦν ἠρέμουν συῤῥάπτειν ἐπιβουλὰς τοῖς τἀναντία δοξάζουσιν. Ὁ μὲν οὖν τῶν Ἀλεξανδρέων δῆμος συχνῶς εἰς βασιλέα πέμποντες περὶ τῆς Ἀθανασίου καθόδου, οἰκτρῶς ἐλιπάρουν· ἔγραφε δὲ καὶ ὁ πολὺς τὴν ἀρετὴν Ἀντώνιος, ἀντιβολῶν, μὴ πάμπαν πιστεύειν τοῖς Μελιτιανοῖς· συκοφαντίας δ' ἀληθῶς εἶναι πιστεύειν τὰς κατ' Ἀθανασίου κατηγορίας. Ὁ δὲ βασιλεὺς οὐδαμῶς ἐπείθετο, ἀλλὰ τῷ μὲν Ἀλεξανδρέων δήμῳ γρίφων ἄνοιαν καὶ ἀταξίαν ἐνεκάλει· ἱερεῦσι δὲ καὶ παρθενίαν ἀσκοῦσιν ἡσυχίαν ἄγειν ἐπέταττε. Μηδὲ γὰρ ἂν ποτε μετατεθῆναι τὴν ἐπ' αὐτῷ γνώμην ἐνίστατο, ὡς οὐδὲ μετακαλέσοι αὐτὸν, οἷα δὴ στασιώδη καὶ βίκτην κακῶν· ἄλλως τε καὶ ὡς ἐκκλησιαστικῇ δίκῃ καταψηφισθέντα. Ἠρέμα δὲ καὶ Ἀντωνίῳ ἐσήμαινε, μὴ οἷός τε εἶναι τὰ συνόδῳ κεκριμένα εὐχερῶς διαλύειν. Εἰ γάρ που καὶ ὀλίγοι, φησὶν, ἦσαν οἱ πρὸς ἀπέχθειαν κατεψηφισμένοι, οὐ πάντως εἶναι καὶ τὴν ἄλλην τῆς συνόδου πληθὺν, ἀγαθὴν οὖσαν καὶ ἐλλόγιμον οὕτω, ἁπλῶς οὕτω συνέψεσθαι ταῖς ἐκείνων γνώμαις. Προστίθει δὲ, ὡς ἀκόλαστος τὴν γλῶσσαν καὶ ὑβριστὴς Ἀθανάσιος, καὶ στάσεις καὶ διχονοίας ἐνεργεῖν δεξιός· καὶ γάρ πως οἱ κακῶς πρὸς αὐτὸν ἔχοντες ἐν τούτοις εἰς βασιλέα διέβαλον, εἰδότες τὸν βασιλέα τοῖς τοιούτοις ὑπερφυῶς ἀχθόμενον. Τηνικαῦτα δὲ γνοὺς εἰς δέο διαιρεῖσθαι τὰ πλῆθη, καὶ τοὺς μὲν Ἀθανασίῳ προσκεῖσθαι, τοὺς δὲ Ἰωάννῃ, σφόδρα χαλεπήνας καὶ αὐτὸν Ἰωάννην ἐξώρισεν. Ἦν δὲ οὗτος Μελιτίου διάδοχος καὶ παρὰ τῆς ἐν Τύρῳ συνόδου κοινωνῆσαι προσταχθεὶς καὶ τὰ τῆς τιμῆς τῶν ἰδίων ἔχειν κλήρων, καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ ἦσαν. Καίτοι γε περὶ γνώμην τοῦτο δὴ γέγονε τοῖς Ἀθανασίου ἐχθροῖς· ἐγένετο δ' οὖν. Καὶ Ἰωάννῃ ἥκιστα ἦσαν εἰς ὄνησιν ὅσα οἱ ἐν Τύρῳ αὐτῷ συνεκρότησαν. Ὁ γὰρ βασιλεὺς κρείττων ἱκεσίας ἦν καὶ παντοδαπῆς παραιτήσεως, ὁπηνίκα ἐν ὑπονοίαις ἔσχε τινὰ, εἰς στάσιν καὶ μερισμὸν τὸν Χριστώνυμον κλῆρον διεγείρειν. Ἰστέον μέντοι ὡς τὸ Ἀρείου δόγμα, εἰ καὶ πολλοὶ κατὰ διάλεξιν ἐν σπουδῇ ἦν, ἀλλ' ἔτι τέως ἀνώνυμον ἦν, καὶ οὐχὶ εἰς ἴδιον σύστημα διεκρίνετο. Πλὴν γὰρ Ναυατιανῶν καὶ Φρυγῶν, Οὐαλεντινιανῶν τε καὶ Μαρκιωνιστῶν καὶ Παυλιανῶν, ἅπαντες ἅμα τι ἐκοινώνουν, καὶ ὑπὸ μίαν ἐκκλησίαν συνήγοντο. Κατὰ δὲ τῶν εἰρημένων αἱρέσεων ἕνα νόμον θέμενος ὁ βασιλεὺς, προσέταξε τὰ εὐκτήρια ἀφαιρεῖσθαι, συνάγεσθαι δὲ ταῖς καθόλου ἐκκλησίαις· ἀλλαχοῦ δὲ μὴ ἐξεῖναι μήτε ἰδίᾳ μήτε δημοσίᾳ ἐκκλησιάζειν ἀλλ' ἐν κοινῷ πάντας συνεδρεύειν εἰσιέναι. Ἐξ ἧς

νομοθεσίας, ὡς γέ μοι τεκμηριῶσαι ἔστιν, αἱ πολλαὶ τῶν αἱρέσεων διερρύησαν καὶ παῦλαν ἔσχον τῆς μνήμης. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ἄνω χρόνων ὅσοι κλήσει Χριστοῦ ἐσεμνύνοντο, εἰ καὶ διάφοροι ταῖς δόξαις ἦσαν, ἴσοι πάντες πρὸς τῶν τὰ Ἑλλήνων θαυμαζόντων ἐνομίζοντο· καὶ κακῶς ἐξ ἐκείνων πάσχοντες, ἀπολυπραγμόνητον τὸ διακρίνεσθαι εἶχον, κοινὰς ὑφιστάμενοι συμφοράς· διό τοι καὶ ῥᾷστα καθ' ἑαυτοὺς συνιόντες, ἐκκλησίαζον· πυκνήν τε τὴν ὁμιλίαν ἔχοντες, εἰ καὶ ὀλίγοι ἦσαν, ὅμως οὐκ εἰς πολλὰ διελύθησαν· τούτου δὲ τοῦ νόμου ἐκφωνηθέντος, δυσχερὲς εἶχον δημοσίᾳ συνιέναι· πολλῷ γε μὴν λάθρα τοῦτο ποιεῖν, τῶν ἐγχωρίων ἐπισκόπων φυλαττομένων. Κἀντεῦθεν περιδεεῖς μάλα γεγενημένοι, τῇ καθόλου Ἐκκλησίᾳ ἡνώθησαν. Εἰ δ' ἴσως καί τινες ἐπὶ τῆς οἰκείας ἔμειναν γνώμης, ἀδιάδοχοι κατελείφθησαν τελευτήσαντες, μήτε εἰς ταυτὸν ἰέναι ἐώμενοι, μήτ' ἀδεῶς διδάσκειν τὴν αἵρεσιν δεδυνημένοι. Καὶ γάρ πως αἱ μὲν ἄλλαι αἱρέσεις διὰ φαυλότητα τῶν εὑρόντων, ἢ τὸ τῶν δογμάτων σκαιὸν, οὐ πολλοῖς ἐσπουδάσθησαν· οἱ δὲ τὰ Ναυάτου φρονοῦντες, ὡς τῇ καθόλου Ἐκκλησίᾳ ἐπίσης περὶ Χριστοῦ δοξάζοντες, διέμειναν ἐπὶ πλεῖστον, μηδὲν ὑπὸ τοῦ νόμου ἐμποδὼν εὑρηκότες. Ἔοικε δὲ καὶ ὁ βασιλεὺς ἐκών γε καθυφιεὶς τοῦ ἐντόνου· φοβῆσαι γὰρ ἠρεῖτο οὐ λυμαίνεσθαι τὸ ὑπήκοον. Πολλὰ γὰρ Ἀκέσιος ὁ τότε τῆς Ναυατιανῶν προϊστάμενος ἐκκλησίας τὰ μάλιστα συναιρόμενος ἦν τῇ κατ' αὐτὸν ἐκκλησίᾳ, βασιλεῖ κεχαρισμένος τυγχάνων διὰ τὸν βίον. Φρύγες δὲ, πλὴν Φρυγίας καὶ τῶν ἐγγειτόνων, κατ' ἄλλα τῆς ἀρχῆς μέρη τὰ ἴσα τοῖς ἄλλοις ἔπασχον· ἔνθα δὴ ἀφ' οὗ Μοντανὸς ἐγεγόνει τὴν ἀρχὴν ἐσχηκότες, ἐπὶ πολὺ διέμειναν. Τῷ δ' ἐνιαυτῷ ἐκείνῳ οἱ περὶ Εὐσέβιον καὶ Θέογνιν νεωτερίζειν περὶ τὸ δόγμα τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου ἐγγράφως ἤρξαντο· καὶ γυμνῇ κεφαλῇ τὸ ὁμοούσιον ὀπιλαύνειν οὐκέτ' ἐθάῤῥουν· καὶ γὰρ ἀκριβῶς ᾔδεσαν βασιλέα τε οὕτω δοξάζειν, καὶ ὑπερφυῶς τὴν ἔκθεσιν στέργοντα. Ἄλλην δὲ γραφὴν παρενείραντες, ἑρμηνείαις δή τισι καταδέχεσθαι τὰ ἐν Νικαίᾳ δόξαντα, τοῖς ἀνὰ τὴν ἕω ἐπισκόποις ἐμήνυον. Ἐκ μέντοι τῶν ῥητῶν ἐκείνων καὶ τῆς διανοίας εἰς διάλυσιν πεσοῦσα ἡ προτέρα ζήτησις, κἂν καὶ τελείως ὑπῆγειν ἐδόκει, ὅμως αὖθις ἀνεκινεῖτο. Καὶ τὰ μὲν κατὰ Ἄρειον ὧδε ἐγένετο.

A nes alii simul communicabant, et in una conveniebant ecclesia : quippe contra quos lege lata, imperator oratoria eorum aboleri, eosque in catholicis ecclesiis cum aliis congregari jusserat. Alibi vero illis neque privatim neque publice conventus agere licere, sed in uno communiter omnes loco convenire voluit. Per quam legem, quantum ego colligo, multæ hæreses, memoria earum sublata, diffluxere. Superioribus enim temporibus, quicunque Christi appellatione censerentur, quamvis diversarum essent opinionum, eodem tamen loco apud eos qui Græcam susceperant superstitionem, erant : et cum ab illis affligerentur, de discrimine si quod inter eos esset, curiose ipsi inquirere supersederunt, communibus quippe calamitatibus expositi. Quapropter facillime per partes convenientes conciones habebant : frequentiorique consuetudine, cum pauci essent, in factiones multas non discedebant. Constitutione autem ista promulgata, difficile eis fuit publice seorsim convenire, multo vero minus clandestinos cœtus cogere, episcopis loci cujusque id observantibus. Proinde metu eo coercili, catholicæ Ecclesiæ sunt uniti. Quod si forte aliqui in sua sententia perstitere, decedentes nullos reliquere successores, cum neque conventus eis agere permitteretur, neque libere hæresim docere possent. At hæreses aliæ vel propter auctorum improbitatem, vel propter dogmatum ineptias, non ita multis sunt frequentatæ. Novatiani autem, ut qui eadem cum universali Ecclesia de Christo sentirent, diutissime statum suum retinuere, neque illis constitutio ea obfuit. Videtur vero et imperator ipse non illibenter aliquid de rigore et severitate remisisse, et terrere potius quam perdere subditos maluisse. Et Acesius, qui tum Novatianorum episcopus fuit, maxime ecclesiæ suæ profuit, apud imperatorem propter sanctiorem vitam gratiosus. **662** Phryges vero, præterquam in Phrygia et locis finitimis, eadem in aliis imperii partibus, quæ aliæ hæreses, sunt passi. In locis autem suis, ex quo Montanus exstitit, sectæ suo exordio sumpto, longo permanserunt tempore. Eo autem anno Eusebius et Theognis, novas res de dogmate Nicænæ synodi, scriptis moliri cœperunt : et nudo quidem capite, quod dicitur, τὸ ὁμοούσιον consubstantiale rejicere ausi non sunt : satis enim sciebant imperatorem ipsum ita sentire, et mirifice formulam eam complecti. Aliam autem componentes scripturam, seu formulam fidei, interpretationibus quibusdam complecti eam, ea quæ Nicææ decreta essent, Orientalibus episcopis significarunt. Atque ex ejus verbis, eorumque sensu, in disputationem prior quæstio est deducta. Quæ tametsi finem suum consecuta esse videbatur, tamen eo pacto in controversiam est revocata. Et res quidem de Ario sic sunt actæ.

ΚΕΦΑΛ. ΝΓ'.

Περὶ τῶν κατὰ Μάρκελλον, ὃς Ἀγκύρας τῆς μικρᾶς Γαλατίας ἐπίσκοπος ἐγεγόνει· καὶ περὶ Ἀστερίου τοῦ σοφιστοῦ.

Ὑπὸ δὲ τὸν αὐτὸν χρόνον οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει συναθροισθέντες ἐπίσκοποι καὶ Μάρκελλον καθεῖλον τὸν ἐν Ἀγκύρᾳ τῆς μικρᾶς Γαλατίας ἐπισκο-

CAPUT LIII.

De Marcello qui Ancyræ minoris Galatiæ episcopus fuit, et de Asterio sophista.

Sub idem tempus episcopi Constantinopoli congregati, Marcello quoque Ancyræ minoris Galliæ episcopo dignitatem, veluti qui nova invexisset

dogmata, abrogarunt. Asterius namque quidam ex A Cappadocia sophista, qui ostentationis et quæstus causa philosopharetur et doceret, eo studio posthabito, Christianam religionem se culturum professus fuerat, et libris aliquot compositis, Arii opinionem astruere contenderat. Cum quo itidem Christum Dei virtutem esse scripserat, uti Moses erucam et locustam magnam virtutem Dei esse dixit. Aliaque hisce similia cavillans, Arianis adhærebat : atque in synodis eis assistens, plurimum eos adjuvabat. Illud autem in consilio habebat, ut præclaræ alicujus urbis episcopatum consequeretur. Verum id quod constituerat, parum ei successit. Persecutione enim non tolerata, diis sacrificaverat : eamque ob rem, sacrorum administratio ei est denegata. Porro quos composuerat libros, in Syria vulgavit. Adversus quos Marcellus scribens, sive sciens, seu imprudens, in errorem ex diametro illi contrarium est delapsus, et cum Paulo Samosateno Christum merum esse hominem dixit (1). **663** Quod ubi intellexerunt qui Tyri et Æliæ coacti fuerant episcopi, Asterio quidem ipsi nihil objecerunt, quod scilicet sacris ecclesiastici ministerii initiatus non esset : Marcello autem episcopali dignitate prædito, cum plurima vitio verterunt, tum quod perperam scripsisset, dicam impegerunt, abolereque eum libros, qui nihil a Samosateni scriptis differrent, jusserunt. Atque ille facturum se id pollicitus, minime tamen fecit. Cæterum ubi Eusebius inde litteris Constantini C vocatus Byzantium venit, rursum Marcelli causa in disceptationem est deducta. Postquam autem minime illi visum est, ut impietatis libros, sicuti receperat, igni consumeret : episcopatum ei Eusebiani ademere, et Basilio cuidam eloquentia et varia doctrina præclaro viro, Galatiæ ecclesiam regendam tradidere. Scripserunt ii quoque, ut Marcelli scriptum, ubicunque reperiretur, prorsus aboleretur : capitibus quibusdam ex eo scripto, ut dissonantibus, epistolæ insertis. Quod sane scriptum libris tribus, quemadmodum audivi, pulcherrime refutavit Eusebius Pamphili : Marcellus autem in synodo Sardicensi postea episcopatum suum recuperavit, quod non ita sentire existimatus esset. Non enim satis perpensa et intellecta a multis ejus *scripta* : ob eamque causam, *in* Pauli eum opi*nionem incidisse*, calumniam homini objectam esse, sicuti suo loco a me referetur, creditum est. Simulque dictum, per modum quæstionum a Marcello scripta ea esse instituta. Et imperator ipse, manifestam esse Eusebianorum contra eum calumniam deprehendit. Admodum enim infesti illi erant, quod neque in Phœnicia quæ adversus Athanasium ipsi constituerant, neque rursus Hierosolymis quæ *pro* Ario decreverant, comprobasset. Sed

πήσαντα, ἅτε δὴ καινὰ εἰσηγησάμενον δόγματα. Σοφιστὴς γάρ τις ἐκ Καππαδοκίας, Ἀστέριος ὄνομα, τὸ σοφιστεύειν ἀφελὴς, θρησκεύειν τὰ Χριστιανῶν ἐπηγγέλλετο· καί τινας δὲ λόγους συγγράφων, συνίστᾳ ἐπεχείρει τὴν δόξαν Ἀρείου· μεθ' οὗ οὕτω καὶ τὸν Χριστὸν δύναμιν εἶναι Θεοῦ, ὥσπερ δῆτα καὶ Μωϋσῆς τὴν κάμπην καὶ τὴν ἀκρίδα δύναμιν εἶπε μεγάλην εἶναι Θεοῦ· καὶ ἄλλα δή τινα παραπλήσια σοφιζόμενος, τοῖς περὶ Ἄρειον συνεφέρετο. Κἀν ταῖς συνόδοις παρὼν, τὰ μέγιστα αὐτοῖς ἐδόκει. Σκοπὸς δ' ἦν ἐκείνῳ μιᾷ τινος τῶν ἐπισήμων πόλεων ἱερωσύνην λαβεῖν· ἀλλὰ τοῦ σκοποῦ ἐσφάλτατο. Μὴ ἐνεγκὼν γὰρ τὸν διωγμὸν, ἐπιθύει· καὶ διὰ τοῦτο ἀπείρητο αὐτῷ ἱερᾶσθαι. Τούς γε μὴν λόγους οὓς ἔφθη συνθεὶς, ἀνὰ τὴν Συρίαν ἐῶν ἐπιδείκνυτο. Οἷς ἀντιλέγων Μάρκελλος ἢ ἐκὼν ἢ ἀγνοήσας, εἰς τὸ κατὰ διάμετρον ἐναντίον κατώλισθε, Παύλῳ τῷ ἐκ Σαμοσάτων ἐπίσης εἰπὼν τὸν Χριστὸν ψιλὸν ἄνθρωπον. Ὃ γνόντες οἱ ἐν Τύρῳ καὶ Αἰλίᾳ συναθροισθέντες ἐπίσκοποι, Ἀστερίῳ μὲν οὐδὲν ἐνεκάλεσαν, ἐπεὶ μηδὲ ἱερωσύνης μετεῖχε· Μαρκέλλῳ δὲ, ἅτ' ἐπισκοπικῆς καθέδρας ἠξιωμένῳ, καὶ πλεῖστα προσέφερον, καὶ τῶν οὐ καλῶς συγγραφέντων κατηγόρουν, καὶ ἀφανίζειν τὰ βιβλία ἐκέλευον· μηδὲν γὰρ διαφέρειν τῷ Σαμοσατεῖ συγγραφέντων. Ὁ δ' ἐπηγγέλλετο πράττειν· ἔπραξε δὲ οὐδαμῶς. Ὡς δὲ γράμμασι τοῦ Κωνσταντίνου ἐν τῷ Βυζαντίῳ ἦκον ἐκεῖθεν οἱ περὶ τὸν Εὐσέβιον, πάλιν τὰ κατὰ Μάρκελλον ἐκινεῖτο. Ὡς δ' ἐκείνῳ ἥκιστ' ἐδόκει τὸ τῆς δυσσεβείας ἐκεῖνο καταλαλεῖν βιβλίον, ὡς ἐπηγγέλλετο, αὐτὸν μὲν ἀφεῖλον τὸ ἱερᾶσθαι· Βασιλείῳ δέ τινι δεινῷ λέγειν, καὶ ἐπὶ παιδεύσει λόγων παντοίαν δόξαν ἔχοντι, τὴν τῶν Γαλατῶν ἐγχειρίζουσιν ἐκκλησίαν. Ἔγραψαν δὲ καὶ ἀφανεῖᾳ τὴν Μαρκέλλου συγγραφὴν, ἔνθα εὑρίσκοιτο, παραδιδόναι, καί τινα τῆς συγγραφῆς ὡς ἀπάδοντα ἐπιβαλόντες τῇ ἐπιστολῇ. Τὸ μὲν οὖν Μαρκέλλου σύγγραμμα βιβλίοις τρισὶν, ὡς ἐπυθόμην, ἀνέτρεψεν ἀρίστως ὁ Παμφίλου Εὐσέβιος· αὐτὸς δὲ Μάρκελλος τῇ ἐν Σαρδοῖ συνόδῳ ἐς ὕστερον ἀνείληφε τὴν ἐπισκοπὴν· μὴ ὧδε φρονεῖν λογισάμενος, μηδὲ γὰρ νενοῆσθαι αὐτοῦ τὸ σύγγραμμα τοῖς πολλοῖς· καὶ διὰ τοῦτο τὴν Παύλου δόξαν φρονῆσαι διαβληθείς, ὡς ἐν καιρῷ μοι λέξεται. Καὶ γὰρ ἐλέγετο, ὡς ἐν ζητήσει ταῦτα τῷ Μαρκέλλῳ εἰρῆσθαι. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ βασιλεὺς, ὁμολογουμένην εἶναι διαβολὴν τῶν περὶ Εὐσέβιον κατεφώρασεν. Καὶ γὰρ σφόδρα χαλεπαίνοντες ἦσαν Μαρκέλλῳ. Οἳ μήτ' ἐν τῇ Φοινίκῃ τοῖς ὁρισθεῖσι κατὰ Ἀθανασίου συνέθετο, μηδ' αὖ πάλιν ἐν Ἱεροσολύμοις ὑπὲρ Ἀρείου, μήτε συμμετασχὼν ἐκείνως τῆς ἀφιερώσεως τοῦ ἐν τῷ Κρανίῳ νεὼ, ὃ μέγα μαρτύριον ἐπεκλήθη· διεσπέλλετο γὰρ αὐτοῖς κοινωνεῖν. Διό τοι καὶ γράφοντες κατ' αὐτοῦ βασιλεῖ, σὺν ἄλλοις προὔφερον, καὶ ὡς βασιλέα ὤβριστο· οἷς τὸν αὐτῷ περιφανῶς οἰκοδομηθέντα ναὸν μὴ ἀξιώσοι σὺν τοῖς

(1) Filium enim Dei ex Maria initium sumpsisse, et regnum ejus finem habiturum esse, dixit. Sozom. lib. II, cap. 33.

λοιποῖς ἱερεῦσιν ἀφιερῶν. Ἀλλὰ περὶ μὲν Μαρκέλλου τοσαῦτα.

neque in dedicando Calvariæ templo, quod magnum martyrium est cognominatum, a communione eorum se subducens, eis affuisset. Quapropter ad imperatorem adversus eum scribentes, præter alia viro objecerant in imperatorem ipsum contumeliam, eo quod ecclesiam splendidissime conditam, cum reliquis episcopis consecrare supersedisset. Hæc de Marcello.

ΚΕΦΑΛ. ΝΔ'.

Περὶ τῆς τελευτῆς καὶ διαθήκης τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου.

Ὁ δὲ βασιλεὺς ἤδη εἰς τοὺς παῖδας Καίσαρας ὄντας τὴν ἀρχὴν διελών, Κωνσταντίνῳ μὲν καὶ Κώνσταντι τὰ πρὸς δύσιν ἀπένειμε· Κωνσταντείῳ δὲ τὴν Ἑῴαν ἐκλήρου. Ὧν τὸν μὲν ἐν τῇ πρώτῃ τῆς ἀρχῆς δεκάδι ἀνεῖπε Καίσαρα, Κωνστάντιον δὲ τῇ εἰκοσαετηρίδι· τὸν δὲ νεώτερον Κώνσταντα ἐν τῇ τριακονταετηρίδι τῆς βασιλείας ἐχειροτόνησεν. Ἔπειτα ἐνιαυτοῦ καί τινων διαγεγονότων μηνῶν, πέντε καὶ ἑξήκοντα ἐνιαυτῶν γεγονὼς, τὸ σῶμα μαλακισθεὶς κατὰ τὴν τῆς Βιθυνίας Ἑλενόπολιν διεπέρασεν ἵνα τοῖς ἐκεῖ γειτνιάζουσιν, αὐτομάτοις καὶ φυσικοῖς λουτροῖς χρήσηται. Χαλεπώτερον δὲ διατεθεὶς, τὸ μὲν λουτρὸν ὑπερτίθησιν· εἰς δὲ Νικομήδειαν φέρεται· κἀκεῖ ἐν προαστείῳ διάγων, ὥς φησιν Ἑρμείας καὶ Σωκράτης καὶ Θεοδώρητος, οἱ τὰ ἐκκλησιαστικὰ συγγραψάμενοι, τοῦ θείου μεταλαγχάνει βαπτίσματος. Ἐγὼ δὲ καὶ αὐτὰς ἐκείνων τὰς συλλαβὰς παραθήσομαι. Ὁ μὲν γὰρ Σωζομενὸς οὕτω λέγει· « Ἔνθα δὴ ἐν προαστείῳ διάγων τὴν ἱερὰν ἐμυήθη βάπτισιν· ἐπὶ δὲ τούτῳ σφόδρα ἡσθεὶς, χάριν ὡμολόγει Θεῷ. » Σωκράτης δὲ λέγει· « Ἀπαίρει ἐκ τῆς Ἑλενουπόλεως εἰς τὴν Νικομήδειαν· κἀκεῖ δὲ ἐν προαστείῳ διάγων, τοῦ Χριστιανικοῦ μεταλαμβάνει βαπτίσματος. » Ἐπίσης δὲ καὶ ὁ Θεοδώρητος· « Τριακοστὸν δὲ ἦν αὐτῷ τῆς βασιλείας ἔτος· ἐνιαυτοῦ ἄλλου δὲ καὶ μηνῶν διεληλυθότων ὀλίγων, ἐν Νικομηδείᾳ τῆς Βιθυνίας διάγων, ἠρρώστησε. Τὸ δὲ τῆς ἀνθρωπίνης βιοτῆς ἄδηλον ἐπιστάμενος, τοῦ θείου βαπτίσματος τὸ δῶρον ἐδέξατο· ἀνεβάλετο δὲ μέχρι τοῦδε τοῦ χρόνου, ἐν Ἰορδάνῃ τῷ ποταμῷ τούτου τυχεῖν ἱμειρόμενος. » Ταῦτα μὲν ἐκεῖνοι οὐκ οἶδ' ὅπως φασίν· ἡμεῖς δὲ συμφωνοῦντες τῇ καθόλου Ἐκκλησίᾳ, κατὰ Ῥώμην εἴπομεν τοῦ θείου τοῦτον ἀξιωθῆναι λουτροῦ, Σιλβέστρου τὰς ἱερουργοὺς χεῖρας ἐπιθέντος αὐτῷ. Καὶ περὶ μὲν τούτων, οὕτως· διαθήκας δὲ ποιήσας, τοῖς τρισὶ παισὶ, καθὰ δεδίλε καὶ πρότερον, τὴν ἀρχὴν ἐμερίσατο. Πολλὰ δὲ γέρα τῇ τε πρεσβυτέρᾳ Ῥώμῃ καὶ τῇ ἐπωνύμῳ αὐτοῦ πόλει καταλιπὼν, ἐτελεύτα, πέντε μὲν καὶ ἑξήκοντα γεγονὼς ἐτῶν, τούτων δὲ ἄρξας δύο πρὸς τοῖς τριάκοντα, μηνῶν δεόντων τινῶν, τῇ πρώτῃ καὶ εἰκάδι τοῦ Μαΐου μηνὸς, ἐν ὑπατείᾳ Φήλικιανοῦ καὶ Τατιανοῦ, ὃ δὴ δεύτερον ἦν ἔτος τῆς διακοσιοστῆς ὀγδοηκοστῆς ἑβδόμης Ὀλυμπιάδος. Τελευτῶν δὲ προσέταξεν εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν ἐπανελθεῖν

664 CAPUT LIV.

De obitu et testamento magni Constantini.

Imperator imperio filiis jam diviso, Constantino quidem et Constanti partem occidentalem designaverat, Constantio autem Orientem dederat. Quorum primo imperii sui decennio Constantinum, secundo Constantium, tertio minimum natu Constantem Cæsarem dixit. Deinde anno uno et mensibus aliquot peractis, sexaginta et quinque annos natus (1), corpore male affecto, Helenopolim (2) Bithyniæ transiit, ut ibi quæ in propinquo sunt, sua sponte profluentibus et naturalibus lavacris uteretur. Cum vero graviorem sentiret imbecillitatem, lavatione posthabita Nicomediam (3) venit : atque ibi in suburbano agens, quemadmodum Hermias, Socrates, et Theodoritus ecclesiastici scriptores dicunt, divinum percepit baptismum. Quorum verba hic apponere visum est. Hermias enim Sozomenus sic inquit : « Ibi sane cum in suburbano ageret, sacro initiatus est baptismo : qua de re vehementer lætatus, Deo egit gratias. » Socrates autem : « Helenopoli Nicomediam est profectus, ibique in suburbano agens, Christianum suscepit baptismum. » Itidem et Theodoritus : « Tricesimus imperii ejus præterierat annus, atque anno insuper, et mensibus paucis exactis, Nicomediæ in Bithynia agens, ægrotare cœpit. Cum vero quam incerta sit hominibus vita cognitum haberet, divinum baptismi donum suscepit : quem ad id usque tempus ideo distulerat, quod in flumine Jordane percipere concupivisset. » Hæc illi quidem nescio quo modo dicunt : nos vero Ecclesiæ universali consentientes, Romæ eum sacro lavacro tinctum esse, Sylvestro administram ei imponente manum, diximus. Ac de his quidem satis. Porro testamento condito, imperium tribus filiis, sicuti antea distribuerat, reliquit. Et multis veteri Romæ, et cognomini ei urbi honoribus et præmiis concessis, vita est defunctus, sexagesimo quinto ætatis anno : cum quidem imperasset annis triginta duobus (4), mensibus aliquot decollantibus, vicesimo primo mensis Maii die, Feliciani et Tatiani consulatu, qui ducentesimæ octuagesimæ septimæ olympiadis secundus annus fuit (5). **665** Moriens revocari Alexandriam Athanasium jussit (6), Eusebio aliisque qui ei adversabantur, præsentibus : nemo vero miretur, quod

(1) Sexaginta sex, Eutrop.
(2) Thermæ ad Helenopolim.
(3) Idem ad Nicomediam baptizatus ab Eusebio Nicomed. ejus episcopo. In eadem sententia sunt Rufin., Oros., Cassiod. et Pomp. Lætus.
(4) Hæc temporis observatio cum aliorum chronographorum ratione non prorsus concordat.
(5) Quidam ponunt olympiadem 279.
(6) Theodoret. lib. i, cap. 33.

tantos viros deceptus exsilio multaverit. Nam qui illi ei persuasere, antistites sacrorum fuere, intra se quidem fraudem illi et dolum occultantes, extra vero splendorem magnificum præ se ferentes : quando etiam divinum et magnum illum prophetam Davidem non pontifex aliquis, sed domesticus verbero servus decepit. Sibam enim illum, satis scio quod legeritis : qui confictis mendaciis regem contra Miphiboset, ut agros illi auferret, concitavit. Quod quidem non ideo, ut Prophetam accusem, dixi : sed ut imperatorem defendam, et naturæ humanæ imbecillitatem declarem : simulque illud admonerem, ne statim prorsus accusatoribus, etiam si sint vel præclari, vel exacta ætate viri, fides habeatur, sed ut auris altera semper adversario reservetur. Testamentum apud presbyterum deposuit, quem Arii laudatorem Constantia soror ejus, eademque Licinii conjux, moriens ei ut virum bonum commendaverat. Id juramento interposito, Constantio, cum ex Oriente veniret, dandum præcepit. Ex filiis enim decedenti nullus affuit.

CAPUT LV.

De sepultura ejus : item quibus moribus, qua statura et forma corporis fuerit.

Et ille quidem sic ad præstabilioris regni felicitatem migravit. Duces autem et præfecti, satellitiumque ejus omne, arcæ aureæ corpus ejus impositum, in cognominem ei urbem duxere : et in suggestu quodam ei collocato, quicunque vivo honor præstitus, idem quoque defuncto tum a comitatu aulico est exhibitus. Universi etiam perinde atque patre, cujus benignitatem omnes experti fuerant, orbati, perquam amare luxere. Sed quid dicere attinet, qua eum sint illi prosecuti honorificentia et cultu, donec aliquis liberorum eum humaturus adveniret ? Atque ubi Constantius certior de morte ejus factus ex Oriente affuit, magnificentissime patrem funere elatum, **666** in ecclesia quæ Apostolorum dicitur sepelivit, ubi superstes adhuc ille sepulcrum sibi ipsi exstruendum curaverat, quod Græcorum ara antea sub duodecim deorum nomine fuerat, admirandum sane spectaculum. Ibi in urna porphyretici marmoris, una cum matre Helena repositus est. Unde nos postea secutus, ut deinceps ibi quoque Christiani imperatores sepelirentur. Quin et Constantinopolitani, aliique item virtute insignes episcopi in apostolorum delubro sunt tumulati, perinde atque imperatoriæ dignitati par honore esset sinere obitus episcopatus. Idque factum, ut non longe ab apostolorum reliquiis absint. Magna enim gloria postea bonorum conciliator Deus virum eum, veluti fidelem ministrum accumulavit, sanationum et miraculorum gratia et urnæ et statuæ ipsius, quæ in porphyretici marmoris columna posita est, immissa, ut deinceps nulla ægritudo contrectatis eis non cederet, et fides verbi illius Christi ad-

Ἀθανάσιον · καὶ ταῦτα παρόντο; Εὐσεβίου, καὶ τἀναντία σπουδάζοντος. Θαυμαζέτω δὲ μηδείς, τί τοσούτους ἄνδρας ἀπατηθεὶ; ἐξωστράκισεν · ἀρχιερεῖς γὰρ ἦσαν οἱ πείθοντες, κρυπτὸν μὲν ὄλεθρον, τὴν δ' ἔξωθεν περιφάνειαν περικείμενοι. Ἐπεί τοί γε καὶ τὸν θεοπάτορα καὶ μέγαν προφήτην Δαυὶδ οὐκ ἀρχιερεὺς ἐξηπάτησεν, ἀλλ' οἰκέτης μαστιγίας οἰκέτριψ. Τὸν Σιβᾶν ἐκεῖνον οἶδ' ὅτι ἀνέγνωτε, ὃς κατὰ τοῦ Μεμφιβοσθὲ τὸν βασιλέα ἠρέθισε τὰ ψευδῆ συμπλάσας, ὥστε τὸ ἐκείνου χωρίον λαβεῖν · οὐ μέντοι τοῦ προφήτου κατηγορῶν, ἀλλὰ τοῦ βασιλέως ὑπερασπολογούμενος, τὸν λόγον ἀνεστησάμην, καὶ τὸ τῆς φύσεως ἀσθενὲς παριστῶν · εἰσηγούμενός τε, μὴ πάμπαν τοῖς κατηγόροις πιστεύειν, κἂν ὦσι διαβεβηκότες, ἀλλὰ καὶ θατέραν ἀκοὴν τῷ ἐναντίῳ παραφυλάττειν ἀεί. Τὰς δὲ διαθήκας τῷ πρεσβυτέρῳ παρέθετο, ὃν ἐπαινέτην ὄντα Ἀρείου, Κωνστάντια ἡ Λικινίου μὲν γαμετή, ἀδελφὴ δὲ τοῦ Κωνσταντίνου, τελευτῶσα συνέστησεν οἷάπερ ἀγαθῶς βιοῦντι. Προσέτατε δὲ ὅρκον μιγνὺς Κωνσταντίῳ δοῦναι, ἐπειδὰν ἐκ τῆς Ἑῴας ἀφίκηται. Οὐδεὶς γὰρ τῶν υἱέων αὐτῷ παρῆν τελευτῶντι.

ΚΕΦΑΛ. ΝΕ'.

Περὶ τῆς κηδείας αὐτοῦ · καὶ οἷος ἦν τὸ ἦθος καὶ τὴν κλάσιν τοῦ σώματος.

Καὶ ὁ μὲν οὕτως εἰς τὴν ἀμείνω βασιλείαν μετέβαινε · στρατηγοὶ δὲ καὶ ὕπαρχοι, καὶ πᾶσα ἡ περὶ αὐτὸν δορυφορία, χρυσῆ θήκῃ τὸ σῶμα ἐνθέμενοι, εἰς τὴν ἐπώνυμον αὐτῷ πόλιν ἤγαγον · καὶ ἐπί βήματός τινος ἀναθέντες, ὅσπερ ἦν καὶ ζῶντι τιμὴ καὶ τάξις παρὰ τῶν ἐν τοῖς βασιλείοις ἐγίνετο, τἀκρῶς ὁλοφυρομένων ἁπάντων, οἷα πατρὸς στέρησιν, οὗ τὴν πεῖραν τῶν ἀγαθῶν εἰλήφεισαν ἅπαντες. Τί δὲ καὶ χρὴ λέγειν, ὅση τιμὴ καὶ δόξα τούτῳ ἐπῆγετο, ἕως οὗ τις τῶν παίδων κηδεύσων ἀφίκοιτο ; Ἐπεὶ δὲ ἦκε Κωνστάντιος, ἐκ τῆς Ἑῴας διαμηνυθείς, μεγαλοπρεπῶς ἐκήδευσε τὸν πατέρα ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἣ τῶν Ἀποστόλων ἐστὶν ἐπώνυμος · ἔνθα ἔτι τῷ ζῆν παρὼν Κωνσταντῖνος, ἡρῖον ἑαυτῷ κατεσκεύασεν, ἔμπροσθεν Ἑλλήνων πρότερον ἦν, δωδεκάθεον ὄνομα, λόγου πολλοῦ ἄξιον · ὅπου δὴ ἐν λάρνακι πορφυρῆ κατετέθη σύναμα Ἑλένῃ μητρί. Ἐκ δὲ τοιούτου γεγενημένου, καὶ οἱ καθεξῆς Χριστιανῶν βασιλεῖς ἐκεῖ κατατίθενται. Οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ οἱ τοῦ Κωνσταντίνου καὶ ἄλλοι δι' ἀρετὴν ἐπίσκοποι ἢ ἐπίσημον ἔχοντες, καὶ οὗτοι ἐν τῷ τῶν Ἀποστόλων ἱερῷ κατατίθενται, οἷάπερ ὁμοτίμου τῇ βασιλείᾳ οὔσης καὶ τῆς ἀκιβδήλου ἱερωσύνης, ἵνα μηδ' ἐν τούτῳ τῶν ἀποστολικῶν λειψάνων ὦσι μακράν. Δόξῃ δὲ πολλῇ ὁ τῶν ἀγαθῶν πρύτανις ἐς ὕστερον ἐτίμα τὸν ἄνδρα, οἷάπερ εὔνουν θεράποντα, ἰαμάτων καὶ τεραστίων ἐπαφεὶς χάριν, ἐπί τε τῇ αὐτῇ λάρνακι, καὶ τῷ ἀνδριάντι, ὃς ἐπὶ τοῦ πορφυροῦ ἀνίδρυτο κίονος, ὡς μηδεμίαν νόσον ἀντιβαίνειν τοῖς λοιποῦ ἔχειν, τῇ προσψαύσει τῶν εἰρημένων, καὶ πιστοῦσθαι τὸν λόγον Χριστῷ, *Τοὺς δοξάζοντάς με δοξάσω*, θεσπίσαντι. Ἐγένετο δὲ ἀνὴρ ἐς τὰ μάλιστα τῆς Χριστιανῶν ἐπαινέτης θρησκείας · ὡς κἀ

πρῶτος βασιλέων ἄρξαι τῆς περὶ τὴν Ἐκκλησίαν σπουδῆς, καὶ εἰς τόσον ἐπιδόσεως ἀγαγεῖν, ὡς εἰς ἄκρον ἰκέσθαι καὶ μηδενὸς λείπεσθαι. Ἐπιτευκτικὸς δὲ ὡς οὐκ οἶδ' εἴ τις ἕτερος οἷς ἐπεχείρησεν ἐγεγόνει· καὶ γὰρ ἄνευ, οἶμαι, Θεοῦ οὐδὲν ἔπραττε· τῶν τε γὰρ ἔξω πολέμων ἀνακράτος περιεγένετο, καὶ τὴν πολιτείαν οὕτως εὐχερῶς μετέθετο, καὶ πρὸς τὸ δοκοῦν μετερρύθμισεν, ὡς θᾶττον καὶ βουλὴν ἑτέραν, καὶ σύγκλητον, καὶ πόλιν βασιλεύουσαν καταστῆσαι. Τὴν δ' Ἑλλήνων θρησκείαν χρόνῳ πολλῷ σπουδασθεῖσαν, καὶ εἰς ἄκρον τῆς δεισιδαιμονίας ἐλάσασαν, καὶ ἐν ἀκμῇ οὖσαν, ἐκ τοῦ ῥᾴστου καθεῖλεν ἅμα τῷ ἐγχειρῆσαι. Ἦν δὲ καὶ τὸ ἦθος χρηστὸς μάλα καὶ ἥπιος, πρᾶός τε καὶ ἀνδρείᾳ ψυχῇ τὸ μεγαλοπρεπὲς ἐνδεικνύμενος· ἐξύτητι δὲ νοὸς καὶ παιδείᾳ λόγων, ὀρθῷ τε τρόπῳ δικαιοσύνης, καὶ τῷ ἐτοίμῳ τῆς εὐεργεσίας, πάντας ὑπερβαλόμενος. Ἐν δὲ μάχαις ἀνδρεῖος· κἄλλει δὲ οὐδενὸς δεύτερος ἦν. Χαρίεις δὲ τὰ μάλιστα ὢν, σὺν τῷ εὐπρεπεῖ καὶ τὸ μεγαλοπρεπὲς εἶχε· καὶ ἀναδρομῇ δὲ σώματος ὡραΐζετο· ὡς μήτε μακρὸν εἶναι λογίζεσθαι, καὶ τοῦ βραχέος πάμπαν ἐξίστασθαι. Εὐρὺς δὲ καὶ τοὺς ὤμους ἦν· ἠρέμα παχὺν προβεβλημένος αὐχένα. Ἐρυθρὰν μέντοι χρόαν ἔχων τοῦ σώματος, οὐ δασείαν ἐπεφέρετο τρίχα. Καὶ αὐτὴ δ' ὅση τις ἦν, πρὸς τὸ ξανθότερον ἀπέκλινε. Μετρίως δὲ καὶ τὸν πώγωνα ψιλὸς ἦν. Ἀρχιάν γὰρ τὴν ἐπ' ἐκείνῳ εἶχε τρίχα, καὶ οὐ πάνυ καθήκουσαν, ὡς καὶ παλλαχοῦ τοῦ προσώπου μηδ' ἀναφύειν δοκεῖν. Οἵ γε μὴν ὀφθαλμοὶ αὐτῷ ἀνδρῶδες ὁρῶντες καὶ ἡμερον, ξενίζουσαν χάριν ἀπέστιλβον· εὐόφθαλμος γάρ τις καὶ μεγαλόφθαλμος ἦν. Ὑπόγριπος δὲ καὶ ἡ ῥὶς αὐτῷ, ἐφ' ᾗ καί τι σαρκῶδες εἶχεν ἐπικαθήμενον. Πλατὺς δὲ τὴν ὄψιν ἦν, καὶ πάνυ μεγαλόψυχος· καὶ εἴπερ τις μάλα θεοφιλής. Ὁ μὲν οὖν ἅπας τῆς ζωῆς αὐτῷ χρόνος πέντε καὶ ἑξήκοντα ἔτη διεγένετο· ἀφ' ὧν δύο πρὸς τοῖς τριάκοντα ἦρξε, μηνῶν δεόντων τινῶν, ὡς μοι προείρηται. Μόναρχος δὲ κυρίως ἓξ καὶ εἴκοσι διαγέγονε. Περιέχει δὲ καὶ ἡ παροῦσα ὀγδόη μοι τῶν ἱστοριῶν χρόνον ἐτῶν τριάκοντα καὶ δύο, ὁρξαμένη μὲν ἀπὸ τοῦ πρώτου ἔτους Κωνσταντίνου· καταλήξασα δὲ ἄχρι τῆς αὐτοῦ τελευτῆς· ὑπηνίκα κόσμου μὲν ἔτος ,ϛωμζ', ἀπὸ δὲ τῆς θείας τοῦ Κυρίου γεννήσεως τριακοσιοστὸν τεσσαρακοστὸν β' ἐπεραίνετο.

implerctur, dicentis [1] : *Ego glorificantes me glorificabo.* Maximus autem hic vir Christianæ religionis laudator fuit. Et cum primus imperatorum omnium earum ecclesiasticarum rerum suscepit, tum ita eas auxit, ut ad summam amplitudinem nihil essel reliqui. Et nescio an quisquam alius, ut ipse, quascunque aggressus est res perfecerit. Nam et sine Dei numine nihil prorsus egit. Foris in bello fortissimus exstitit victor; domi autem tam facile rempublicam administravit, atque ut ei visum fuit composuit, ut celeriter consilium aliud et senatum et urbem imperantem constituerit. Græcorum religionem quæ diutissime magno studio frequentata, ad summam superstitionem pervenerat, plurimumque vigebat, facillime, quamprimum est aggressus, sustulit. Moribus bonus, mitis, et mansuetus admodum, animi fortitudine magnificentiam exhibuit. Mentis acumine, bonarum artium disciplina, recto justitiæ cultu (1), et munificentiæ alacritate, omnes superavit. In præliis vir, formæ decore nemini secundus : et cum gratiosus maxime fuit, tum decentiæ ipsi magnificentiam conjunxit. Statura quoque corporis spectandus ; nam neque nimium procerus esse habitus, et exiguam brevitatem longe supergressus est. Humeris latis, sensim cervicem crassiorem prætulit. **667** Colore corporis rubicundus, minus densum habuit capillum, eumque flavescentem. Barba mediocriter tenuis et rara, neque admodum demissa erat, ita ut in pleraque faciei parte succrescere non videretur. Oculi, quales virum decent, et placidi : ex quibus mirifica quædam eminebat gratia, acutioresque illi et grandiores. Nasus subaduncus, cui carnosum quiddam insidebat. Facies ipsa latior, et magnanima admodum. Denique supra alios Dei maxime amans fuit. Totius ejus vitæ tempus sexaginta et quinque anni fuere, quorum triginta et duos in imperio egit, mensibus aliquot deficientibus, sicuti supra diximus. Imperium cum summa potestate solus viginti sex annis obtinuit. Complectitur porro octavus iste historiarum liber, a prima Constantini imperii anno, ad obitum usque ejus, annos triginta duos : cum conditi mundi annus fuit, quinquies millesimus octingentesimus quadragesimus septimus (2). A nativitate autem Domini tum agebatur annus trecentesimus quadragesimus secundus (3).

[1] I Reg. II, 30.

(1) Constantinus spadonum et aulicorum omnium vehemens domitor fuit, quos tineas et suricos Ecclesiæ appellare solitus erat.

(2) Secundum recentiores circiter 4319.
(3) Al. 340.

ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΚΑΛΛΙΣΤΟΥ

ΤΟΥ ΧΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΤΟΜΟΣ Θ'.

NICEPHORI CALLISTI

XANTHOPULI

ECCLESIASTICÆ HISTORIÆ

TOMUS IX.

673 CAPUT I.

Proœmium, totius libri argumentum exponens.

Quæ catholicæ Ecclesiæ superstite adhuc Constantino acciderint, abunde a nobis dicta esse videntur. Superest, ut quæ consecuta, et a sacro episcoporum ordine sub filiis ejus acta sunt, persequamur. Atque equidem in hoc libro commemorabo, quemadmodum Athanasius ex Galliis reversus, Eusebio restiterit; et ut imperium ad Constantem simul et Constantium, deinde autem ad solum Constantium pervenerit. Dicam præterea de Paulo, Eusebio, et Macedonio, Constantinopolitanis antistitibus, et quæ sub his acta; et quas res Antiochiæ et Alexandriæ gesserint, qui ibi minus digne sacro sunt magistratu functi; et ut Roma cum Constantis et Julii litteris revertentes Paulus et Athanasius, sedes suas receperint, et mox ex eis rursum sint expulsi. Item de variis et in Occidente et in Oriente conciliis: in Sardica, Sirmio, Mediolano, Palæstina et Seleucia coactis. Dicemus quoque de Gallo Cæsare, et de quibusdam hæresiarchis, Photino, Ætio, Macedonio, Eudoxio, et duobus Apollinaribus. **674** Faciemus etiam mentionem clarorum quorumdam propter virtutem virorum; præterea Eustathii et Meletii, Antiochiæ et Sebastiæ episcoporum. In fine, quomodo minus laudabili morte vitam finierit Constantius, exponemus. Initium autem inde sumemus.

A

ΚΕΦΑΛ. Α.

Προοίμιον τῆς τοῦ τόμου ὅλης ἐκθέσεως· ὃ ἐντὸς περιέξει.

Ὑπὲρ μὲν οὖν τῶν τῇ καθόλου Ἐκκλησίᾳ ἐ συμβάντων, ἔτι τῷ ζῆν περιόντος τοῦ Κωνστ τίνου, ἀποχρώντως ἡμῖν εἰρῆσθαι δοκεῖ· ἐκδέχ δὲ τὸ μετὰ τοῦτο λοιπὸν διελθεῖν, καὶ ὅσα ἐπὶ υἱέων αὐτοῦ τῇ ἱερωσύνῃ ἐπράχθη. Καί γε τῷ ρόντι διαληψόμεθα, ὡς ἐκ τῶν Γαλλιῶν Ἀθανά ἐπανῆκεν, τοῖς περὶ Εὐσέβιον ἀντεφέρετο· καὶ τὸ κράτος εἰς Κώνσταντα καὶ Κωνστάντιον, ε εἰς μόνον τὸν Κωνστάντιον περιέστη. Καὶ π Παύλου καὶ Εὐσεβίου καὶ Μακεδονίου τῶν στανυπολιτῶν, καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις συμβ Ἔτι δὲ καὶ τὰ ἐν Ἀντιοχείᾳ καὶ Ἀλεξανδρείᾳ τῶν ἀναξίως ἐκεῖσε ἱερασαμένων· καὶ ὡς ἐκ τ μῆς γράμμασι Κώνσταντος καὶ Ἰουλίου τοῦ Π μῆς ἐπανῆκοντες Παῦλος καὶ Ἀθανάσιος ἔσχον τ Θρόνους· καὶ ὡς αὖθις ἠλάθησαν, καὶ περὶ τῶν Ἐσπέρᾳ καὶ Ἑῳ διαφόρων συνόδων τῆς ἐν Σαρδ τε καὶ Σιρμίῳ καὶ Μεδιολάνῳ, Παλαιστίνῃ τε Σελευκείᾳ. Διαληψεταί γε μὴν καὶ περὶ Γάλλου Καίσαρος, καί τινων αἱρεσιαρχῶν, Φωτεινο Ἀετίου, Μακεδονίου τε καὶ Εὐδοξίου, καὶ τῶν Ἀπολλιναρίων. Μεμνήσεται δὲ καί τινων ἐπ' ἀρ διαβοήτων ἀνδρῶν· πρὸς δὲ καὶ Εὐσταθίου Μελετίου τοῦ τῆς Ἀντιοχείας καὶ Σεβαστείας· τέλος, ὡς οὐκ ἐπαινετῷ χρησάμενος τέλει, ἐτελε Κωνστάντιος. Ἄρξομαι δ' ἐντεῦθεν.

B

ΚΕΦΑΛ. Β'.

Ὡς οἱ περὶ τὴν Νικομηδείας Εὐσέβιον τὸ Ἀρείου δόγμα συνιστᾷν ἐθέλοντες διὰ τοῦ Ἀρειανοῦ πρεσβυτέρου ταραχὰς τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐκίνησαν.

Ἔτι περιόντι τῷ Κωνσταντίνῳ οὐδεὶς ἐτόλμα περιφανῶς τῇ κατὰ Νίκαιαν ἀντιφέρεσθαι πίστει· κἂν καί τινες ἄλλως κρύφα ταύτην οὐκ ἀπεδέχοντο. Ἐπεὶ δ' ἐκεῖνος ἐτελεύτα τὸν βίον, οἱ ἐν μυχῷ καρδίας τὸν ἰὸν τῆς αἱρέσεως τὸ πρὶν ἔχοντες, οἳ δὴ καὶ πρότερον ὕποπτοι ἦσαν, εὐθύς πόθεν ἀναβραγέντες, τοῦ κρύφα λέγειν ἐξέστησαν· καὶ λοιπὸν γυμνῇ κεφαλῇ ὁμόσε πᾶσιν ἐχώρουν, τὴν Ἀρείου δόξαν μάλα κρατύνειν σπουδάζοντες· ὧν οἱ Βιθυνοὶ ἐπίσκοποι καθηγοῦντο, Εὐσέβιός τε καὶ Θεογνίος. Ῥᾳδίως δ' ἂν προχωρῆσαι αὐτοῖς τὰ κατὰ σκοπὸν ᾤοντο, εἰ τὴν Ἀθανασίου κάθοδον εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν εἴρξειαν. Καὶ οἱ μὲν οὕτως εἶχον γνώμης, χειρὸς ἄντικρυς εἰς ὑπουργίαν ἄπρακτον κεχρημένοι τῷ πρεσβυτέρῳ, ὃς αἴτιος καὶ Ἀρείῳ τῆς ἐπανόδου κατέστη· οὐ γὰρ Κωνσταντίνῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ Κωνσταντίῳ τὰ μάλιστα κεχαρισμένος ἦν· οἷς ἃ πρὸς βουλῆς αὐτῷ δι' αὐτοῦ ἐπεραίνετο. Τῆς γὰρ Ἕω κατάρχειν ἠβούλετο· ὅπερ τέως ἡ διαθήκη ἐπέτρεπε τοῦ πατρὸς ἣν αὐτὸς ἐγκεχείριστο. Κἀντεῦθεν διὰ τιμῆς ἄγων αὐτὸν, παῤῥησίας τε μετεδίδου πολλῆς· καὶ ἄνετον τὴν εἰς τὰ βασίλεια εἴσοδον εἶα. Καὶ τοίνυν ταῦτα γνώριμόν τε τοῖς πᾶσι μᾶλλον ἐποίει, φίλον τε γνήσιον τῇ γαμετῇ τοῦ κρατοῦντος, καὶ τοῖς περὶ τὸν βασιλικὸν θάλαμον κρατοῦσιν εὐνούχοις, ὧν ἄρχων ἦν τηνικαῦτα Εὐσέβιος ὄνομα, μεγίστην ἐξουσίαν κἀν τῇ βασιλέως οἰκίᾳ πάσῃ περιβεβλημένος. Οὗτος ὑπὸ καθηγητῇ τῷ πρεσβυτέρῳ τῆς Ἀρείου μετασχὼν λύσσης, ἐπαινέτης τῶν ἐκείνου διάπυρος ἦν, πολλούς τε τῶν κατὰ τὰ βασίλεια ὁμόφρονας θᾶττον ἐποίει. Οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ τὴν βασιλίδα διὰ τῆς γυναικωνίτιδος καὶ τοῦ πρεσβυτέρου πρὸς τὴν δυσσεβῆ δόξαν μεθίστη. Ἔρπον δὲ τὸ κακὸν ἠρέμα τοῖς βασιλείοις, καὶ ἐπὶ τὸν βασιλέα διέβαινε, καὶ φανερὸν κατὰ βραχὺ διὰ τῶν ἔσω τοῖς ἔξω ἐχώρει, καὶ ἀπανταχοῦ διέθει τῆς πόλεως. Καὶ διαλεκτικός τις πόλεμος ἀνερρήγνυτο καὶ ἐν ἀγυιαῖς, καὶ συλλόγοις, καὶ καπηλείοις, καὶ πάσαις ὅῃτα συνάξεσι, καὶ γυναῖκες δὲ καὶ παῖδες, οὐκ ἄλλο τι διὰ σπουδῆς εἶχον ἢ περὶ δογμάτων ἐρεσχελεῖν· καὶ τῶν μὲν τῇ Ἀρείου προσκειμένων δόξῃ, ὡς εἴη καλή τε καὶ ἀγαθή, τῶν δὲ τὰ ἐν Νικαίᾳ δόξαντα μᾶλλον στεργόντων. Ἔρις δ' ἐπὶ τούτοις καὶ ζῆλος καὶ ἀπέχθεια ἀνηγείροντο.

CAPUT II.

Ut Eusebius Nicomediæ episcopus, ejusque sectatores, Arii dogma confirmare volentes, per quemdam Arianum presbyterum turbas in Ecclesia concitarint.

Vivente adhuc Constantino, nemo aperte contra Nicænam fidei professionem niti audebat: quamvis nonnulli clam eam non receperint. Postquam autem is decessit, qui in cordis recessu hæresis venenum occultum antea habuerant, et ob id tum quoque suspecti fuerant, confestim alicunde progressi, clandestinis colloquiis posthabitis, nudo (ut dicitur) capite cum omnibus congrediebantur, ut Arii maxime opinio obtineret laborantes. Quorum duces erant episcopi Bithyni, Eusebius et Theognis. Facilius autem consilium suum ad optatum exitum perventurum putabant, si Athanasii in urbem Alexandrinam reditum impedirent. Et cum eis sic esset instituta ratio, tum veluti manu quadam in rebus omnibus usi sunt administro presbytero, qui auctor etiam ut Arius revocaretur exstitit, non apud Constantinum tantum, sed etiam apud Constantium maxime gratiosus, quod per eum res plerasque ex voluntate sua peragebat. Dudum enim Orientis imperio potiri voluerat: quod ei tum ex testamento patris, a presbytero eo illi in manus tradito, permissum erat. Quam ob rem hominem in honore habuit: et libertatem ei multam, simulque apertum ad imperialem aulam aditum dedit. Quæ res notitiam ei apud omnes conciliarunt, et gratum vereque charum imperatoris conjugi, et qui imperatorio cubiculo præerant eunuchis effecerunt: quorum princeps tum fuit Eusebius nomine, maximam quoque in tota imperatoris domo potestatem obtinens. Hic ex presbyteri ejus de rebus sacris institutione, Arii rabie imbutus, acerrimus sectatorum ejus laudator fuit, pluresque in aula imperiali celeriter in sententiam ipse suam adduxit. Quin ipsam quoque imperatoris conjugem, per mulierculas quæ in Gynæceo erant, et per presbyterum ipsum in impiam opinionem pertraxit, **675** et malum hoc paulatim per omnem serpens aulam, ad ipsum quoque transiit imperatorem. Et brevi per aulæ interiora vagatum, extra quoque aulam aperte progressum, omnem ubique percurrit urbem. Ibi tum bellum quoddam dialecticum atque disputatorium est exortum. Et in vicis, congregationibus, cauponis, conventibusque adeo omnibus mulieres quoque et pueri non aliud studio habuere, quam de dogmatibus blaterare: his videlicet Arii opinioni veluti honestæ et bonæ addictis, his autem decreta magis Nicæna complectentibus, unde rixæ, æmulationes, et inimicitiæ excitatæ.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Ὡς Ἀθανάσιος ἐκ τῶν Γαλλιῶν ἐπανῆκε σὺν ἐπιστολῇ τοῦ Καίσαρος Κωνσταντίνου· καὶ ὡς ἐτελεύτησεν ὁ αὐτὸς Κωνσταντῖνος· καὶ περὶ Ἀκακίου, ὃς διάδοχος Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου ἐγένετο.

Καὶ τοῦτο μὲν ταῖς ἀνὰ τὴν Ἕω πόλεσιν ἦν· αἱ δὲ ἐν Ἑσπέρᾳ, ἄσυλον τὸ κατὰ Νίκαιαν διετήρουν

CAPUT III.

Ut Athanasius ex Gallis redierit cum litteris Constantini Cæsaris; de obitu ejusdem Constantini. Item de Acacio, qui successor Eusebii Pamphili fuit.

Hic rerum status in urbibus Orientis erat. Occidentales enim Nicænum decretum inviolatum reti-

nuere. Porro Eusebio et Theognidi res, quæ incrementa sua in deterius capiebant, et quotidie, propemodum magis magisque excitabantur, ex sententia procedebant. Qui in primis studebant, id quod constituissent ad exitum perducere. Id vero erat, ut unum aliquem qui opinionis eorum esset, Alexandrinæ ecclesiæ hierarcham præficerent. Sed consilium eorum ab Occidente reversus impedivit Athanasius, unius Augustorum, junioris videlicet Constantini, qui Occidentalibus Gallis imperabat, litteris fretus. Is namque ubi cognovit, patrem cognominemque suum, Athanasii exsilium testamento abrogasse : redita concesso, ut Alexandriam is reverteretur, curavit. Litteræ quas secum attulit, hisce verbis scriptæ erant : « Constantinus Cæsar populo catholicæ ecclesiæ Alexandrinorum. Non puto sacris animis vestris excidisse, quam ob causam Athanasius adorsandæ legis sacerdos, ad tempus in Gallias missus fuerit. Cum enim sanguinariorum infestorumque inimicorum feritas capiti ejus ad periculum creandum immineret, ne per improborum perversitatem extremum discrimen adiret, sed ut immanitas ea eluderetur, e faucibus ingruentium ei virorum ereptus, in ditione mea vivere jussus est, ita ut in ea qua versatus est urbe, res ei necessariæ omnes abunde suppeditarent. Quamvis præclara ejus virtus, divino confisa auxilio, durioris fortunæ graves ærumnas maxime sublevet, atque adeo contemnat. **676** Sed enim tametsi dominus noster beatæ memoriæ Constantinus Augustus, pater meus, episcopum hunc in locum suum apud gravissimam pietatem vestram restituere constituerit : tamen posteaquam humana sorte præventus prius obdormivit, quam votum suum impleverit : convenire mihi visum est, consilium divinæ recordationis imperatoris, per successionem ad me transmissum, perficere. Qui vir ubi in conspectum vestrum venerit, quo apud me acceptus fuerit veneratione, cognoscetis. Neque adeo mirandum est, si quid a me pro eo est factum. Animum namque meum ad id, cum desiderii vestri facies, tum tanti viri species movit et excitavit. Divina providentia vos conservet, fratres dilecti. » Secundum hasce litteras, suaviter ab Alexandrinis susceptus Athanasius, Ægypti ecclesias administravit. Eusebius vero tanquam telo quopiam, sic reditu illius ictus, sycophantiis oppugnare eum rursus, et rem ad seditionem perducere est aggressus, negotiumque adeo ei novis calumniis exhibuit. Citra moram enim omnem imperatore adito, illum ut virum seditiosum, et qui ecclesiasticas constitutiones ordinemque turbarit, ac citra episcoporum sententiam sibi ipsi ingressum in ecclesiam usurparit, detulit. Tantopere certe imperatorem permovit, ut illum rursus sede episcopali deturbarit, sicuti postea dicemus. Eo tempore Eusebius quoque qui Pamphili cognomen sortitus fuerat, simul et episcopali functione

δόγμα· τὸ δὲ πρᾶγμα τοῖς ἀμφὶ Εὐσέβιόν τε καὶ Θέογνιν, ἐπὶ τὸ χεῖρον τὴν ἐπίδοσιν προσλαμβάνον, καὶ καθεκάστην ὡς εἰπεῖν ἀναπτόμενον, κατὰ γνώμην ἐκείνοις προὐχώρει. Καί γε δὴ σπουδῆς εἶχον καὶ τὸ δόξαν ἀγαγεῖν εἰς πέρας. Τὸ δ' ἦν ἵνα τῶν ὁμοφρόνων αὐτοῖς τῇ Ἀλεξανδρείᾳ ἱεραρχὴν καταστήσαι. Ἀλλὰ φθάνει τὴν βουλὴν αὐτῶν διαλύσας ἐκ τῆς ἑσπέρας ἑκανὸς Ἀθανάσιος, ἐκ τῶν Αὐγούστων, τοῦ νεωτέρου δηλαδὴ Κωνσταντίνου, ὃς τῶν πρὸς ἑσπέραν Γαλατῶν ἦρχε, γράμμασιν ὠπλισμένος. Μαθὼν γὰρ, ὡς ὁ πατὴρ αὐτῷ καὶ ὁμώνυμος τὴν ἐξορίαν ταῖς διαθήκαις ἀνεῖλε, τὴν κάθοδον αὐτῷ ἐπιτρέψας, τὴν Ἀλεξάνδρειαν καταλαβεῖν παρεσκεύαζεν. Ἃ δ' οὖν ἐπαφέμενα γράμματα, οὕτως ἐπὶ λέξεως εἶχον· « Κωνσταντῖνος Καῖσαρ τῷ λαῷ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρίων. Οὐδὲ τῆς ὑμετέρας ἱερᾶς ἐννοίας ἀποκρυπτέον εἶναι τὴν γνῶσιν εἶμαι, διὰ τί τὸν Ἀθανάσιον τὸν τοῦ προσκυνητοῦ νόμου ὑποφήτην πρὸς καιρὸν εἰς τὰς Γαλλίας ἀπεστάλθαι ἠγαγόνει· ἐπειδὴ ἡ ἀγριότης τῶν αἱμοβόρων αὐτοῦ καὶ πολεμίων ἐχθρῶν εἰς κίνδυνον τῆς ἱερᾶς αὐτοῦ κεφαλῆς ἐπέμενε, μὴ ἄρα διὰ τῆς τῶν φαύλων διαστροφῆς ἀνήκεστα ὑποστῇ· πρὸς τὸ διαπλῆξαι τοίνυν ταύτην ἀφῃρέθη τῶν φαράγγων τῶν ἐπικειμένων αὐτῷ ἀνδρῶν, καὶ ὑπ' ἐμοὶ διάγειν κεκλήσεται οὕτως, ὡς ἐν ταύτῃ τῇ πόλει ἐν ᾗ διέτριβε, πᾶσι τοῖς ἀναγκαίοις ἐμπλεονάζειν· εἰ καὶ τὰ μάλιστα αὐτὸ ἡ ἀοίδιμος ἀρετὴ ταῖς θείαις παρεθύλα βοηθείαις, καὶ τὰ τῆς πραχυτέρας τύχης ἄχθη ἐξουθενεῖ. Τοιγαροῦν εἰ καὶ τὰ μάλιστα πρὸς τὴν προφιλεστάτην ὑμῶν θεοσέβειαν ὁ δεσπότης ἡμῶν ὁ τῆς μακαρίας μνήμης Κωνσταντῖνος, καὶ σεβαστὸς ὁ ἐμὸς πατὴρ, τὸν αὐτὸν ἐπίσκοπον τῷ ἰδίῳ τόπῳ παρασχεῖν προήρητο· ὅμως ἐπειδὴ ἀνθρωπίνῳ κλήρῳ προληφθείς, πρὸ τοῦ τὴν εὐχὴν πληρῶσαι ἐπεσεσατο, ἀκόλουθον ἡγησάμην τὴν προαίρεσιν τοῦ τῆς ὁσίας μνήμης βασιλέως διαλεξάμενος πληρῶσαι. Ὅστις ἐπειδὰν τῆς ὑμετέρας τύχῃ προσόψεως, ὅσης αἰδοῦς παρ' ἐμοῦ τετύχηκε γνώσεσθε. Οὐ θαυμαστὸν εἴ τι δ' ἂν ὑπὲρ αὐτοῦ πεποίημαι· γὰρ τὴν ἐμὴν ψυχὴν ἥ τε τοῦ ὑμετέρου πόθου καὶ τὸ τηλικούτου ἀνδρὸς σχῆμα, εἰς τὸ ἐκίνει καὶ προέτρεπεν. Ἡ θεία πρόνοια ὑμᾶς διφυλάξοι, ἀδελφοὶ ἀγαπητοί. » Κατὰ δὴ τὴν γραφὴν ταύτην ἡδέως παρὰ τοῖς Ἀλεξανδρεῦσιν εἰσῆλθε Ἀθανάσιος, τὰς κατ' Αἴγυπτον ἐκκλησίας διέπων. Οἱ δὲ περὶ Εὐσέβιον, οἷά τινι βέλει τῇ καθέδρᾳ ἐκείνου πληγέντες, διαβάλλειν αὖθις καὶ στασιάζειν ἐπεχείρουν, καὶ πράγματα παρεῖχον ἑτέροις ἐπὶ ἄλλοις. Ὅσον γὰρ τάχος ἐς βασιλέα φοιτῶντες, καὶ στασιώδη διέβαλον, καὶ ὡς τὴν ἐκκλησιαστικὴν τάξιν συγχέοντα. Δίχα γὰρ γνώμης ἐπισκόπων ἑαυτῷ τὴν ἐπὶ τῇ ἐκκλησίᾳ ἐπέτρεψεν εἶσοδον. Ἐς τόσον δὲ τὸν βασιλέα ἠρέθισαν, ὡς αὐτὸν εὐθὺς ἀπελάσαι τοῦ θρόνου, ὡς αὐτίκα δὴ μάλα ἐροῦμεν. Τηνικαῦτα δὲ καὶ Εὐσέβιος ὁ τὴν Παμφίλου ἐπωνυμίαν κεκληρωτο, τὴν ἐν Καισαρείᾳ τῆς Παλ

στίνης ἐπισκοπήν, καὶ τὸν βίον ἀπολιπών, Ἀκάκιον ἔσχε διάδοχον· ὃς ὑπ' ἐκείνου δὴ τοὺς ἱεροὺς νόμους μαθών, οὐ μέσον δὲ καὶ τὸν ζῆλον ἐκείνου αὐχῶν, φράζειν τε εἰς κάλλος καὶ ἀστεῖος μάλα ἐγένετο. Καὶ πολλὰ μὲν συγγράμματα σπουδῆς ἄξια κατέλειπεν· εὖ δὲ καὶ τὸν τοῦ διδασκάλου βίον συνέγραψεν. Ἐν οὐ πολλῷ δὲ καὶ Κωνσταντῖνος ὁ Καῖσαρ, τῷ ἀδελφῷ Κώνστα εἰς διαφορὰν καταστάς, ἅτε δὴ τοῖς ἐκείνου μέρεσιν ἐπιὼν, κἀντεῦθεν πολέμου δεινοῦ συρραγέντος αὐτοῖς, ὑπὸ τῶν ἐκείνου ἡγεμόνων περὶ Ἀκυλείαν κτίννυται Κωνσταντῖνος· καὶ ἡ Ῥωμαίων ἀρχὴ, ὅση μὲν πρὸς ἑσπέραν Κώνσταντι, ἡ δὲ πρὸς Ἕω πᾶσα τῷ Κωνσταντίῳ ὑπὸ χεῖρα ἐγένετο.

A Cæsareæ Palæstinæ, et vita ipsa relicta, Acacium (1) habuit successorem. Qui cum magistro illo sacras leges didicisset, ardoremque et æmulationem illius referret, facundia venusta et faceta celebris admodum fuit. Et cum libros multos non pœnitendos reliquit, tum præceptoris sui vitam pulchre descripsit. Nec multo post Constantinus Cæsar fratri Constanti adversus (nam in ditionem illius impetum fecerat, unde grave bellum inter eos motum) a ducibus illius non longe ab Aquileia cæsus est (2). Sic Romanum imperium quod in Occidentem vergit, Constanti : Orientale autem totum Constantio cessit.

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

Ὡς Ἀλεξάνδρου τοῦ Κωνσταντινουπόλεως τελευτήσαντος, Παῦλος καὶ Μακεδόνιος παρὰ τῶν εὐσεβῶν καὶ Ἀρειανῶν τὸν θρόνον ἐλάμβανον· περὶ ὧς μετὰ Παῦλον ὑπερόριον γενόμενον, ὁ Νικομηδεὺς Εὐσέβιος εἰς τὸν ἐκείνου τόπον καθίστατο.

677 CAPUT IV.

B *Ut Alexandro Constantinopolitano episcopo defuncto, Paulus et Macedonius piorum et Arianorum electione locum ejus obtinuerint : et ut Paulo in exsilium acto, Eusebius Nicomediensis in ejus locum sit suffectus.*

Ἐν δὲ Κωνσταντινουπόλει ἑτέρα ταραχὴ τὴν Ἐκκλησίαν ἐλάμβανεν. Ἀλεξάνδρου γὰρ τοῦ ταύτης ἐπισκόπου, ὃς ταῖς εὐχαῖς κατηγωνίσατο Ἄρειον, μετὰ ἔτη μὲν τρία καὶ εἴκοσι τῆς ἐπισκοπῆς, ὀκτὼ δὲ πρὸς τοῖς ἐννενήκοντα τῆς ζωῆς τὸ βιοῦν μεταλλάξαντος, Παῦλος τὴν ἀρχιερωσύνην ἐλάμβανεν· ὡς μὲν Ἀρειανοὶ διαβάλλουσιν, ἑαυτῷ τὴν προεδρίαν ἰδιωσάμενος, γνώμης ἄνευ Εὐσεβίου τοῦ Νικομηδείας, καὶ Θεοδώρου τοῦ τῆς Περίνθου προέδρου, ἣ νῦν Ἡράκλεια λέγεται, οἷς ἐκ πολλοῦ C ἡ τοῦ Βυζαντίου χειροτονία διέφερεν, ἐγγειτόνων μάλιστα οὖσιν· ὡς δὲ τἀληθὲς ἔχει Ἀλεξάνδρου κρίσει τε καὶ ἐπιλογῇ παρὰ τῶν τηνικάδε ἐνδημούντων ἐπισκόπων τὴν χειροτονίαν εἰλήφει. Ἐπὶ γὰρ ἐν βαθεῖ γήρᾳ Ἀλέξανδρος ἔμελλε τελευτᾶν, τῶν περὶ αὐτὸν ἐρωτώντων ποίῳ ἂν ἐπιτρεπτέον εἶναι τὸν θρόνον, δυεῖν ἑλέσθαι τὸν ἕτερον εἰσηγεῖτο. Καὶ εἰ μὲν τὸν βίον ἀγαθόν τε καὶ δόκιμον τὰ θεῖα, καὶ διδασκαλικὸν Παῦλον ἔχετε, ἔλεγε, τὸν πρεσβύτερον, ὃς νέος μὲν τὴν ἡλικίαν ἦν, γηραλέον δὲ προὐβάλλετο φρόντημα· εἰ δὲ πραγματικόν τινα καὶ μὴ φαύλως πρὸς τοὺς ἐν δυνάμει τῶν ἀρχῶν καὶ τὰς ὁμιλίας ἔχοντα, καὶ τῷ τῆς εὐλαβείας προσχήματι, ἐν πολλῷ τῷ μέτρῳ ἀμείνων ἐστὶ Μακε- D δόνιος. Καὶ ἄμφω δὲ, μαρτυρίαν πρὸς Ἀλεξάνδρου σχεῖν οἱ Μακεδονίου ἐπαινέται φασί· καὶ δεινὸν μὲν περὶ λόγους γενέσθαι τὸν Παῦλον, κρειττόνως δὲ βιοῦν Μακεδόνιον. Τρυφηλὸν δὲ τὸν Παῦλον, καὶ ἀδιαφορίᾳ τοῦ ζῆν διαβάλλουσιν ἔοικεν οὖν, ὡς οὐκ ἀγεννὴς περὶ λόγους ἦν· ἐπ' ἐκκλησίας δὲ διδάσκειν μάλα δεξιῶς ἔχων ὁ Παῦλος, τοῖς ἐξωρόποις τῶν πραγμάτων καὶ περὶ συνουσίας ἀνθρώπων, τὸ ἥττον ἀποφέρεσθαι, ὡς δεικνύουσιν αἱ συμβᾶσαι περιστάσεις αὐτῷ· οὐδεμίαν γὰρ διέλυσεν, ὡς οἱ περὶ τὰ τοιαῦτα δεινοί. Καί ἐρ δὲ τῷ πλήθει σφόδρα ἡδύσμενος, κακῶς ἔσχε παρὰ τῶν ἀντικαθισταμένων τοῖς ἐν Νικαίᾳ δόξασι. Καὶ δὴ πρώτην

Constantinopoli vero tumultus alius ecclesiam invasit. Alexandro enim ejus episcopo, qui precationibus Arium expugnaverat, episcopatus quidem sui vicesimo tertio, ætatis autem nonagesimo octavo anno, vita defuncto, Paulus in locum ejus est subrogatus : ut quidem Ariani calumniantur, sibi ipsi dignitate ea præter Eusebii Nicomediæ et Theodori Perinthi, quæ nunc Heraclea dicitur, episcoporum sententiam (ad quos dudum, utpote vicinos maxime, Byzantii episcopi ordinatio pertinuerit) vindicata : ut autem veritas ipsa fert, Alexandri judicio et designatione, episcoporumque qui tum ibi aderant, suffragio accepta. Siquidem in extrema senectute Alexander jam moriturus, familiaribus ejus eum rogantibus, cuinam sedes ea committenda esset : e duobus alterum eligendum suasit. Ac siquidem episcopus creandus est rebus divinis probatus, et ad docendum idoneus, Paulum habetis, inquit, presbyterum, qui ætate quidem juvenis est, animum vero senilem obtinet. Sin deligendus, qui rebus agendis aptus sit, et ad consuetudinem magnorum virorum, qui cum potestate rempublicam gerunt, accommodatus : ea re, et præterea specioso reverentiæ habitu multis modis præstantior fuerit Macedonius. Et ambos, Macedonii laudatores testimonium ab Alexandro tulisse dixerunt : Paulum quidem ut doctrina et eloquentia clarum, Macedonium autem vehui vita meliorem. Iidem Paulum ob delicias et vitam liberiorem reprehendere. Videtur sane Paulus eruditione singulari fuisse, et ad docendum in ecclesia valde commodus. Tractandis autem profanis negotiis, et in hominum convictu, posteriores partes tulit, sicuti pericula, quæ ei accidere, ostendunt : quorum ille nullum, sicuti harum rerum periti faciunt, discussit. Et quamvis multitudini vehementer charus esset, male tamen ab eis est accep-

(1) Hic Agapius dicitur, *Tripart.* lib. III, cap. 5.

(2) Corpus ejus in fluvium Alsam est projectum.

tus, qui Nicæna decreta oppugnarunt. Ac prima statim accusatione, quasi non secundum leges viveret, sede dejectus, et exilio damnatus est. In quo etiam, inimicis ejus id procurantibus, strangulatus, mortem oppetiit. Sed hæc postea acciderc. **678** Tum vero de episcopi electione ingens motus est exortus. Superstite namque Alexandro, non multa Ariani usi sunt libertate, superioresque eis fuere qui ὁμοούσιον consubstantiale profiteri docuere : quod scilicet Arium fœdissima morte, per divinam prorsus vindictam, absumptum vidissent. Ut vero Alexander mortuus est, plebs in duas partes sci-sa, ad apertas progressa est inimicitias, et contentio dubia multitudinem occupavit. Nicænæ enim fidei sectatores Paulum episcopum designabant : Ariani autem Macedonio sacram administrationem committere contendebant. In ea sane ecclesia quæ Pacis nomen obtinet, quæque Dei Sapientiæ templo vicina est, cum prærogativa defuncti episcopi sententiæ, Paulus episcopus est renuntiatus. Quam electionem imperator graviter tulit : peregre enim tum advenerat, et concilio veterum Pauli inimicorum coacto, illum quidem ut sacro munere indignum dejecit, thronumque Eusebio Nicomediensi concessit : cum quidem id canon ecclesiasticus interdiceret, episcopos ex una urbe in aliam transire vetans. Nihil autem mirandum est, qui sic contra Unigeniti divinitatem rabie furentes ferantur, si absque timore omni leges quoque ejus transgrediantur. Sed hoc ille non tum primum ausus est. Antea namque cum Beryti episcopatum gereret, Nicomediam quoque inde transiluit. His actis, Constantius Antiochiam venit.

γραφὴν ὑποστὰς, ὡς μὴ κατὰ νόμους βιοὺς, τοῦ θρόνου ἐρρίφη, καὶ ἀΐδίῳ κατεδικάσθη φυγῇ· ἐν ᾗ καὶ τὸν δι' ἀγχόνης ὑπέστη θάνατον, τοῦτο τῶν ἀπεχθῶς ἐχόντων συσκευασαμένων αὐτῷ. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὕστερον ἐγεγόνει· τότε δὲ διὰ τὴν χειροτονίαν, πολὺς κλύδων τῇ Ἐκκλησίᾳ ἀνερρίπιζετο· περιόντος γὰρ Ἀλεξάνδρου, οὐκ ἐν πολλῇ παῤῥησίᾳ ἦσαν οἱ περὶ Ἄρειον. Περιγενόντο δὲ οἱ τὸ ὁμοούσιον πρεσβεύοντες· καὶ ταῦτ' ἰδόντες οὕτως αἰσχίστῳ μόρῳ διαῤῥαγέντα τὸν Ἄρειον κατὰ θεσμηνίαν πάντως. Ὡς δ' ἐτελεύτα, διχῇ τὸ πλῆθος διαιρεθὲν εἰς φανερὰν καθίστατο ἔχθραν· καὶ ἀμφήριστο· ἔρις τὰ πλήθη ἐλάμβανεν. Οἱ γοῦν τὰ ἐν Νικαίᾳ στέργοντες Παῦλον προεχειρίζοντο· οἱ δὲ περὶ Ἄρειον Μακεδονίῳ ἔσπευδον τὰς ἱερὰς ἐγχειρίζειν ἡνίας. Καὶ δὴ ἀνὰ τὴν ἐπώνυμον τῆς εἰρήνης ἐκκλησίαν γενόμενοι, ἣ ἐχόμενα τοῦ τεμένους τῆς Θεοῦ σοφίας ἐστὶν, ἔνθα δὴ μάλιστα ἡ τοῦ ἀποιχομένου ἐπισκόπου ἐσπουδάζετο δόξα, Παῦλος ἐπίσκοπος ἀνηγόρευτο. Χαλεπῶς δ' ὁ κρατῶν ἐπὶ τῇ χειροτονίᾳ ταύτῃ διατεθεὶς, ἀπόδημος γὰρ ὢν παρεγένετο, καὶ συνέδριον καθίσας τῶν πάλαι Παύλῳ ἐκπεθανομένων, τὸν μὲν ὡς ἀνάξιον δῆθεν τῆς ἱερατείας ἀπώσατο· τῷ δὲ Νικομηδείας Εὐσεβίῳ ἐγχειρίζει τὸν θρόνον· καὶ ταῦτα τοῦ κανόνος ἀπαγορεύοντος μὴ μεταβαίνειν ἐπισκόπους εἰς ἑτέρας πόλεις. Καινὸν δὲ οὐδὲν οἱ οὕτω κατὰ τῆς τοῦ Μονογενοῦς λελυττηκότες θεότητος, εἰ καὶ τοὺς ἐκείνου νόμους παρέβαινον ἀδεῶς. Οὐ μὴν τοῦτο πρῶτον ἐτόλμα· ἀλλὰ καὶ πρότερον τῇ Βηρυτίων ἐφεστήκει, εἰς τὴν Νικομήδειαν μετεπήδησε. Ταῦτα πράξας Κωνστάντιος, εἰς Ἀντιόχειαν παρεγένετο.

CAPUT V.

Ut Eusebius coacta Antiochiæ synodo, aliam fidei promulgarit expositionem. Et ut episcopatum abrogarit magno Athanasio. Item de Eusebio Emeseno.

Eusebius autem, ampliore eo modo auctus potestate, non moderate se gessit : sed omnem, ut in proverbio est, movit funem, ut quod semel statuisset, efficeret. Et commodum ecclesia Antiochena decimo tum post jacta ejus fundamenta anno absoluta erat : quam, Constantino filio administro usus magnifice ex ipsis fundamentis magnitudine simul et pulchritudine nulli secundam Constantinus exstruxit. Itaque prætextu et occasione encæniorum, et dedicationis templi ejus, per opportunum Eusebio visum est, concilium cogere ad professionem τοῦ ὁμοουσίου consubstantialis aperte abolendam, et decreta Nicæna immutanda. **679** Et convenere undequaque Antiochiam episcopi nonaginta septem numero : ubi tum post Euphronium, Ecclesiæ Placitus præfuit : Hierosolymis autem, post Macarium, Maximus : qui consulto ad synodum eam venire renuit, secum ipse considerans (1), ne quid rursus præter animi sententiam

ΚΕΦΑΛ. Ε'.

Ὡς Εὐσέβιος ἐν Ἀντιοχείᾳ σύνοδον ἀγαγόμενος, ἑτέραν ἔκθεσιν πίστεως ὑπηγόρευσε· καθεῖλε δὲ καὶ τὸν πολὺν Ἀθανάσιον. Ἔτι δὲ, καὶ περὶ Εὐσεβίου τοῦ Ἐμεσηνοῦ.

Οὕτω δὲ ὁ Εὐσέβιος μείζονα προσειληφὼς δύναμιν, οὐ κεκτημένως εἶχε· πάντα δὲ κάλων ἐκίνει, τοῦ λόγου, ὃ καθάπαξ προὔθετο πρᾶξαι. Καὶ δὴ ἐξεργασθείσης τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ ἐκκλησίας, δεκάτῳ ἔτει μετὰ τὴν τῶν θεμελίων καταβολὴν, ἣν ὑπουργῷ τῷ Κωνσταντίῳ χρησάμενος, μεγαλοπρεπῶς ἐξ αὐτῶν χρηπίδων Κωνσταντῖνος ἀνήγειρε, μεγέθει τε καὶ κάλλει οὐδεμιᾷ λειπομένην· τῇ προφάσει οὖν τῶν ἐγκαινίων αὐτῆς, ἔγκαιρον ἔδοξε τοῖς περὶ Εὐσέβιον σύνοδον ἀθροῖσαι, ἐπὶ τῇ τοῦ ὁμοουσίου προφανῶς καθαιρέσει, καὶ μεταποιήσει τῶν ἐν Νικαίᾳ δοξάντων. Καὶ δὴ συνῆλθον ἀπανταχόθεν ἐπίσκοποι εἰς τὴν Ἀντιόχειαν ζ' καὶ ι' τελοῦντες τὸν ἀριθμόν. Ἦγεν δὲ τηνικαῦτα μετὰ Εὐφρόνιον τῆς Ἀντιοχείας Πάλκητος· τῆς δ' ἐν Ἱεροσολύμοις μετὰ Μακάριον Μάξιμος· ὃς ἐπίτηδες παραγενέσθαι τῇ συνόδῳ ταύτῃ ἀπείπατο, ἐν νῷ θέμενος, μή τι καὶ αὖθις παρὰ γνώμην πράξοι, ὥσπερ καὶ πρότερον μὴ ἐκὼν τῇ Ἀθανασίου καθαιρέσει καθυπογράψας. Ἀλλ' οὐδὲ ὁ Τύ-

(1) Ἐπιλογισάμενος ὡς, εἰ ἀρπαγείς, καὶ τῇ καθαιρέσει Ἀθανασίου ὑπογράψας. (Socrat. lib. II, cap. 8.)

μης ἐπίσκοπος, Ἰούλιος οὗτος ἦν, διαδεξάμενος Σιλβέστρον, τῇ συνόδῳ ἐπεχωρίασεν, οὔτε δι' ἑαυτοῦ, οὔτε μὴν διά τινος τὸν ἐκείνου τόπον ἐπέχοντος· καὶ ταῦτα κανόνος θεσπίζοντος ἐκκλησιαστικοῦ, μὴ δεῖν εἶναι γνώμης ἄνευ τοῦ Ῥωμαίων ἡγουμένου τὰς ἐκκλησίας συνοδικῶς κανονίζεσθαι. Ἀλλ' οὐδὲ τῶν ἄλλων Ἰταλῶν ἢ τῶν ἐπέκεινα Ῥωμαίων οὐδεὶς ἐκεῖσε συνῆλθε. Πέμπτον τοῦτο ἦν ἀπὸ τῆς Κωνσταντίνου τελευτῆς ἔτος, καὶ ἡ σύνοδος τοῦ βασιλέως παρόντος συνεκροτεῖτο. Ἠτιῶντο δὲ οἱ περὶ Εὐσέβιον Ἀθανάσιον, ὡς θεσμοὺς ἐκκλησιαστικοὺς παραλύοι. Πρὶν γὰρ ἐπιτραπείη συνοδικῶς, τὸν θρόνον ἀνέλαβε· πολλοῖς δὲ καὶ θάνατον προξενῆσαι, στάσεως ἐν τῇ εἰσόδῳ γενομένης αὐτοῦ· ὧν οἱ μὲν ἀνῃρέθησαν, οἱ δ' ἐζημίωνται, δικαστικῇ ἐξετάσει παραδοθέντες. Πόλλῃς δὲ καὶ ἄλλης κατ' Ἀθανασίου ἐξυφανθείσης διαβολῆς, πρῶτον μὲν Εὐσέβιον, ὃς ἐπεκλήθη Ἐμεσηνός, εἰς τὴν Ἀλεξάνδρου ψηφίζονται, περὶ οὗ ὕστερον ἐροῦμεν· δείσαντος δ' ἐκείνου τὴν εἰς Ἀλεξάνδρειαν ἄφιξιν, Γρηγόριον ἐψηφίσαντο. Εἶτα εἰς τὴν τοῦ δόγματος ζήτησιν ἐλθόντες, οὐδὲν εἶχον μέμψασθαι τῶν ἐν Νικαίᾳ πραχθέντων· χώραν γε μὴν δεδώκασι πυκνὰς συνόδους ποιεῖν, καὶ ἄλλους ὅρους πίστεως ἀγορεύειν· ὡς τῇ κατὰ μικρὸν ὑπεξαλλαγῇ ῥήμα εἰς τὸν Ἀρειανικὸν βυθὸν ἐμπεσεῖν. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὅπως ἐγένετο, σαφέστερον ἡ ἱστορία δηλώσει· ἃ δ' ἔγραψαν τοῖς κατὰ πόλιν ἐπισκόποις ἦσαν ταῦτα· « Ἡμεῖς οὔτε ἀκόλουθοι Ἀρείου γεγόναμεν· πῶς γὰρ ἐπίσκοποι ὄντες ἀκολουθήσομεν πρεσβυτέρῳ; οὔτε ἄλλην τινὰ πίστιν παρὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς ἐκτεθεῖσαν ἐδεξάμεθα. Ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς ἐξετασταὶ καὶ δοκιμασταὶ τῆς πίστεως αὐτοῦ γενόμενοι, μᾶλλον αὐτὸν προσηκάμεθα, ἤπερ ἠκολουθήσαμεν. Καὶ γνώσεσθε ἀπὸ τῶν λεγομένων· μεμαθήκαμεν γὰρ ἐξ ἀρχῆς, εἰς ἕνα Θεὸν τὸν τῶν ὅλων πιστεύειν, τὸν πάντων νοητῶν τε καὶ αἰσθητῶν δημιουργόν τε καὶ προνοητήν· καὶ εἰς ἕνα Υἱὸν τοῦ Θεοῦ μονογενῆ, πρὸ πάντων τῶν αἰώνων ὑπάρχοντα, καὶ συνόντα τῷ γεγεννηκότι αὐτοῦ Πατρί, δι' οὗ καὶ τὰ πάντα ἐγένετο τά τε ὁρατὰ καὶ ἀόρατα· τὸν ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν κατ' εὐδοκίαν τοῦ Πατρὸς κατελθόντα, καὶ σάρκα ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου ἀνειληφότα, καὶ πᾶσαν τὴν πατρικὴν αὐτοῦ βουλὴν συνεκπεπληρωκότα· πεπονθέναι τε καὶ ἐγηγέρθαι· καὶ εἰς οὐρανοὺς ἀνεληλυθέναι· καὶ ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς καθέζεσθαι· καὶ ἐρχόμενον κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς· καὶ διαμένοντα βασιλέα καὶ Θεὸν εἰς τοὺς αἰῶνας. Πιστεύομεν καὶ εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Εἰ δὲ δεῖ προσθεῖναι, πιστεύομεν καὶ περὶ σαρκὸς ἀναστάσεως καὶ ζωῆς αἰωνίου. » Ταῦτα πρῶτον γράψαντες τοῖς ἐπισκόποις ἀπέστειλαν, παρασιωπήσαντες, πότερον συναΐδιός ἐστιν ἢ ὁμοούσιος τῷ Πατρί, ἢ τοὐναντίον· τῇ δ' Ἀντιόχου ἐπιμείναντες ὥσπερ τῆς προτέρας κατεγνωκότες ἐκθέσεως, ἑτέραν πίστιν ὑπαγορεύουσι κατὰ πάντα τῇ ἐν Νικαίᾳ συναθοῦσαν· οὐκ οἶδα εἰ μὴ ἔννοιά τις ἀφανῶς ἔγκειται τοῖς ῥητοῖς. Περὶ δὲ τὸ τέλος καὶ ταῦτά φασι· « Ταύτην οὖν ἔχοντες τὴν πίστιν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Χριστοῦ, πᾶσαν αἱρετικὴν ἀναθεματίζομεν κακοδοξίαν· καὶ εἴ τις

faceret : sicuti antea, cum invitus etiam Athanasii exauctorationi subscripsit. Sed neque Romanus episcopus Julius, Sylvestri successor, vel per seipsum, vel per quempiam qui locum ejus obtineret, synodo ei interfuit : cum quidem ecclesiastico canone sancitum sit, non oportere ecclesias citra Romani episcopi sententiam in synodis quidquam statuere. Ex Italia quoque ipsa et provinciis ulterioribus nemo Romanus eo venit. Quintus tum a Constantini obitu annus erat, et synodus imperatore præsente agebatur. Eusebiani Athanasium accusarunt, quod sanctiones ecclesiasticas transgressus esset, prius scilicet thronum eum recepisse, quam ei a synodali episcoporum conventu id permissum esset, asseverantes. Et quod multis præterea mortis causa exstitisset, seditione in ingressu ejus coorta : in qua nonnulli cæsi, nonnulli judicum quæstioni traditi, pecunia multati essent. Multis insuper aliis calumniis in Athanasium textis, primum Eusebium, qui Emesenus cognominatus est, Alexandriæ antistitem designarunt, de quo postea dicemus. Eo vero Alexandriam adire metuente, Gregorium suffragiis suis delegere. Deinde quæstione de doctrina mota, nihil illi quidem, quod in Nicænis actis reprehenderent, habuere : opportunitatem tamen crebras synodos cogendi, aliasque fidei formulas promulgandi præbuere, ut alia atque alia subinde mutatione pedetentim in gurgitem Arianorum homines delaberentur. Hæc quemadmodum processerint, apertius historia ipsa indicabit. Quæ autem ad urbium episcopos passim scripsere, hæc fuere : « Nos neque Arii sectatores fuimus (quomodo enim episcopi presbyterum consectaremur?), neque aliam quampiam fidem, præterquam quæ ab initio promulgata est, recepimus. Sed excussa exploratague ejus fide, illum potius recepimus, quam secuti sumus. Id quod ex verbis nostris cognoscetis. Didicimus namque ab initio, credere in unum rerum universarum Deum, omnium intelligibilium simul et sensibilium conditorem et provisorem. **630** Et in unum Filium Dei unigenitum, qui ante omnia sæcula exstat, et simul exsistit cum eo qui eum genuit Patre : per quem omnia facta sunt, visibilia juxta et invisibilia. Qui extremis diebus juxta beneplacitum Patris descendit, et carnem ex Virgine sancta recepit, et omnem paternam ejus voluntatem simul explevit. Qui et passus est, et resuscitatus : et reversus in cœlos, sedet in dextra Patris. Qui venturus est ad judicandum vivos et mortuos, et mansurus rex et Deus in sæcula. Credimus etiam in Spiritum sanctum. Si vero addere oportet, credimus quoque de carnis resurrectione, et vita æterna. » Hæc primum scripta ad episcopos miserunt, silentio, utrum coæternus sit, aut consubstantialis Patri Filius, an contra, prætereuntes. Porro Antiochiæ morati, perinde atque priorem formulam damnassent, professionem aliam fidei edidere, in omnibus Nicænæ consonam : exceto

την ἀπεώσατο λειτουργίαν, οἰόμενο-, ὅπερ καὶ ἀληθὲς ἦν, εὐπρεπὲς εὑρήσειν μῖσος παρὰ τῶν τῆς Ἀλεξανδρείας, μή τινα ἕτερον ἀντὶ Ἀθανασίου ἀνεχομένων ὀργῆν, εἰς Ἔμεσαν μετεχώρει. Γρηγόριος δὲ, εἰς τὴν Ἀλεξάνδρου προεβιβάζετο. Διαβληθεὶς δ' ἐν Ἐμέσῃ, ὡς εἴη τὸ τῆς ἀστρονομίας, ὃ ἀποτελεσματικὸν καλεῖται, μετιὼν μέρος, φυγὰς εἰς Λαοδίκειαν πρὸς Γεώργιον τὸν ἐκεῖσε ἐπίσκοπον ἦκει, ἑταῖρον ἐκ παλαιοῦ ὄντα. Ὁ δ' εἰς Ἀντιόχειαν αὐτῷ συνελθὼν πρὸς Πλάκητον καὶ Νάρκισσον, εἰς τὴν Ἐμεσσηνῶν αὖθις τὴν ἰδίαν ἀποκατέστη ἐπισκοπήν. Ἦν δὲ μάλα καὶ βασιλεῖ Κωνσταντίῳ κεχαρισμένος· ἐπήγετο γὰρ αὐτὸν πρὸς Πέρσας μέλλων στρατεύειν· τεράστια γὰρ πολλὰ τὸ θεῖον δι' αὐτοῦ ἐνεργεῖν, ὥς φησι Γεώργιος ὁ Λαοδικεὺς, τὸν βίον αὐτοῦ συνταξάμενος. Καίπερ δὲ τοιοῦτος ὢν, τὰς ἀρχὰς τῶν φθονερῶν οὐ διέδρα, εἰωθότων τοῖς καλοῖς ἐπιφύεσθαι· μέμψιν γὰρ ἔσχεν ὡς ἐπίσης Σαβελλίῳ φρονεῖ. Τότε γε μὴν, ὡς εἴρηται, τοῖς ἐν Αἰτιοχείᾳ καθίστατο σύμψηφος. Περὶ μὲν οὖν Εὐσεβίου τοσαῦτα· ἡ δὲ ἐν Ἀντιοχείᾳ σύνοδος τοιαῦτα πράξασα, διελύετο.

A tus, Antiochiam rediit: et cum Placito, qui in episcopatu Euphronio successit, fuit. Illic, Eusebius Constantinopolitanus cum synodum celebraret, Alexandrinæ sedi hunc destinavit. Quod enim et eloquentia polleret, et bene honesteque viveret, brevi is Ægyptios ab amore et desiderio, quo in Athanasium ferebantur, abducturus esse existimabatur. Eam functionem ubi repudiavit, id quod res erat secum reputans, justam nimirum erga se odii causam facile Alexandrinos reperturos, qui alium neminem pro Athanasio cernere sustinerent episcopum, Emesam est missus: Gregorius autem Alexandriam deductus. Ille calumnia Emesæ expetitus, quasi ejus partis astronomiæ quæ Apotelesmatica dicitur, responsis scilicet dandis occupata, studiosus esset, **682** Laodiceam ad Georgium episcopi isthic munere fungentem, veterem amicum profugit: et cum eodem Antiochiam ad Placitum et Narcissum profectus, inde apud Emesenos in episcopatum suum restitutus est. Fuit autem et Constantio imperatori pergratus, qui eum secum adversus Persas bellum gesturus duxit (1). Multa namque divinum numen prodigia per ipsum edidisse, Laodicensis refert Georgius qui vitam ejus conscripsit. Et quamvis tantus vir fuerit, non tamen invidorum, qui honestis immunere soliti sunt, laqueos effugit. Objectum enim ei est, quod in eadem esset cum Sabellio sententia. Tum sane quidem, uti dixi, Antiochiæ decretis faciendis cum aliis suffragator interfuit. Hæc de Eusebio. Et synodus Antiochena rebus ita gestis, soluta est.

B

ΚΕΦΑΛ. Ϛ'.

Ὡς Ἀθανασίου ἐκβληθέντος, Γρηγόριος μετὰ στρατιωτικῆς φάλαγγος τὴν ἐκκλησίαν κατέσχε· καὶ περὶ Ἰουλίου τοῦ Ῥώμης ἐπισκόπου· καὶ ὡς ἐχαλέπηνε περὶ Ἀθανασίου.

CAPUT VI.

Ut Athanasio ejecto, Gregorius militari manu stipatus ecclesiam occuparit. De Julio Romano episcopo, quomodo is Athanasii casum ægre tulerit.

C

Κακῶς δ' ἐν ἐκείνοις τοῖς χρόνοις καὶ τὰ κοινὰ διέκειτο πράγματα· Φράγγοι γὰρ ἔθνος δύσμαχον τῶν πρὸς ἑσπέραν κατέτρεχον Γαλατῶν ἐπιμᾶλλον δῃοῦντες. Τὰ δὲ πρὸς ἕω ἀρχόμενα ὑπὸ σεισμῶν ἀγρίων ἀνετινάσσοντο. Ἡ δ' Ἀντιόχου μάλιστα καὶ εἰς ἐνιαυτὸν ὅλον ἐσείετο· ὀπηνίκα σὺν πολλῷ πλήθει στρατιωτῶν, πέντε χιλιάδες ἦσαν τὸν ἀριθμὸν ὧν ἐξηγεῖτο Συριανὸς, καὶ Γρηγόριος ἐκ τῆς Ἀντιόχου τὴν Ἀλεξάνδρου κατέλαβεν. Ἡ δὲ στρατιὰ παρείπετό οἱ, ὡς ἂν ἀσφαλὴς ἡ εἴσοδος καὶ ἀστασίαστος αὐτῷ γένοιτο, ἀῤῥήτῳ πόθῳ τοῦ πλήθους ἐντετηκότος εἰς Ἀθανάσιον. Οὐ μικρὰ δὲ καὶ οἱ ἐξ Ἀρείου ἐκεῖσε ὄντες συνήροντο κατά γε τοῦτο τὸ μέρος, καὶ ὅπως Ἀθανάσιος ἐξελαθείη διασκοπούμενοι. Ἐδεδίεσαν γὰρ μὴ στασιάσαν τὸ πλῆθος, κακῶς ἐκείνους διάθοιτο. Ὁ δὴ καὶ Ἀθανάσιος ὑπειδόμενος, ἠρέμα φεύγει. Ἑσπέρας γὰρ ἤδη καταλαβούσης, ἐπ' ἐκκλησίας ἦν, προσδοκίμου συνάξεως οὔσης. Τῆς δὲ στρατιᾶς κατὰ φάλαγγα εὐκόσμως διαλαβούσης τὴν ἐκκλησίαν, ἐκεῖνος εὐχὴν τελέσας, τῆς ψαλμῳδίας ἐκέλευεν ἔχεσθαι. Οἱ δὲ στρατιῶται τέως ἡσύχαζον, ὡς οὐκ εὔκαιρον ἂν οἰόμενοι ἐπιθέσθαι, συμφώνου μελῳδίας ἐξηχουμένης. Ἐν τούτῳ δ' ἠρέμα λαθὼν Ἀθανάσιος, ἐν τῷ πάντας διὰ μιᾶς ἐξάγειν πύλης, ἐν μέσῳ τῶν ψαλμῳδούντων ἀβλαβὴς διεσώζετο, καὶ

Ea vero tempestate res etiam publicæ infeliciter administratæ. Franci enim, gens bellicosa, Galliam occidentalem percurrentes, maxime vastarunt. In Oriente autem loca pleraque sævis terræmotibus sunt concussa: Antiochia vero maxime; integro namque anno id pertulit malum. Quo tempore cum magna militum manu (quinque hominum millia erant, quos Syrianus ducebat) Gregorius Antiochia Alexandriam est profectus. Milites propterea eum secuti, ut tuto et absque seditione omni ingredi eam urbem posset. Incredibili enim erga Athanasium desiderio multitudo tenebatur. Non parum tamen Ariani quoque, qui Alexandriæ erant, quomodo Athanasius exigeretur dispicientes, hac in parte profuerunt. Metuebant enim illi, ne tumultu in plebe excitato, male ab ea acciperentur. Quod et ipsum Athanasius veritus, sensim fugiebat. Serum jam diei erat, et ipse in ecclesia, quod synaxis et conventus in exspectatione esset, rebus sacris intendebat. Et manus jam militaris ecclesiam per manipulos ordine suo occupaverat: cum ille precatione peracta, psalmodiam continuare jubet. **683** Milites quieti tum erant, quod intempestivum impetum in eum facere existimarent, cum concenta uno carmina resonarent.

D

(1) Socrat. habet, *adversus Barbaros*. Ex Eutropio videtur esse legendum Parthos.

Atque interea, quod omnes una porta egrederentur, Athanasius in media psalmos canentium turba tectus, incolumis evadit, atque Romam recurrit. Gregorius porro, illo profugiente, thronum recipit. Propter quod factum multitudo male animata, ecclesiam quæ apud ipsos sub Dionysii episcopi nomine erat, igni combussit. Eusebius cum suis, ea re ad voluntatem suam peracta, magnoque studio episcopis in Oriente catholicis rejectis, et aliis qui eadem secum sentirent, insignioribus sedibus, Alexandriæ, Antiochiæ ad Orontem, præfectis, et in ipsa ad Hellespontum imperante urbe per seipsum sede occupata, admodum morigeros omnium eorum locorum habuit episcopos. Julius autem Romanus pontifex, et totius Occidentis episcopi, constantes Nicænæ synodi suffragatores et laudatores, rebus quæ in Oriente præter spem acciderent, graviter affligebantur. Ipsum quoque Athanasium ad se venientem perbenigne susceperunt: et virum tantum, eademque cum eis sentientem, honore sunt prosecuti, causamque ejus ad judicium cognitionemque suam transferendam duxerunt, et scriptis eam ob rem litteris synodum ad se evocarunt. Quibus litteris Eusebius exacerbatus, missis ad Julium legatis, judicium ei rerum in Tyria synodo adversus Athanasium decretarum permisit.

A εἰς Ῥώμην ἀνέτρεχε. Γρηγόριος δ', ἐκπεσὼν ἐκείνου γεγενημένου, τὸν θρόνον ἐλάμβανε. Χαλεπῶς δὲ τὸ πλῆθος τοῖς γενομένοις διατεθὲν, τὴν παρ' αὐτοῖς Διονυσίου τοῦ ἐπισκόπου ἐκκλησίαν πυρὶ παραδέδωκεν. Οὕτω δ' ὅσα ἦν πρὸς βουλῆς Εὐσεβίῳ κατειργασμένων, σπουδῇ τε τῶν ἀνὰ τὴν ἕω ἐπισκόπων καθηρημένων, αὐτοῖς δ' ὁμοφρόνων τοῖς ἐπισήμοις τῶν θρόνων ἀντικαταστάντων ἐπί τε Ἀλεξανδρείας καὶ τῆς παρ' Ὀρόντην Ἀντιοχείας, καὶ τῆς ἀνὰ τὸν Ἑλλήσποντον βασιλίδος, ἔν μάλα πειθομένους εἶχον καὶ τοὺς ἀνὰ τόδε σύμπαν ὑπήκοον ἐπισκόπους. Ἰούλιος δ' ὁ τῆς Ῥώμης ἐπίσκοπος, καὶ οἱ ἀνὰ τὴν ἑσπέριον ἅπασαν ἱερεῖς, καθάπαξ ἐπαινέται τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου γεγενῆμένοι, ὑβριοπαθοῦντες ἦσαν τοῖς ἀνὰ τὴν ἕω παρ' ἐλπίδα συμβᾶσιν. Ἀμέλει τοι καὶ ἥκοντα B πρὸς αὐτοὺς Ἀθανάσιον ἀσμένως ἐδέξαντο, καὶ τιμῆς ἠξίουν τοιοῦτόν γε ὄντα, καὶ ὁμόφρονα τούτοις καθεστηκότα· καὶ τὴν κατ' Ἀθανάσιον δίκην ἐπ' αὐτοῖς γενέσθαι διῳκονόμουν· καὶ γράφοντες πρὸς ἑαυτοὺς τὴν σύνοδον μετεστέλλοντο. Χαλεπαίνων δὲ τούτοις Εὐσέβιος, διαπρεσβεύετο πρὸς Ἰούλιον, αὐτῷ δῆθεν ἐπιτρέπων τὴν κρίσιν τῶν ἐν Τύρῳ δοξάντων κατὰ Ἀθανασίου.

CAPUT VII.

Ut post Eusebium Paulus rursum sedem receperit, Ariani autem Macedonium contra eum foverint: et de cæde Hermogenis ducis: et ut denuo Paulus sit ejectus.

Priusquam autem responsum Roma accepisset, Eusebius diem suum obiit, non diu a synodo Antiochena superstes. Porro bellua ea sublata, Constantinopoli cœtus piorum studio et ardore, quo erga Nicæna decreta ferebantur, Paulum in ecclesiam reduxere. Tum quoque Arianorum factio, et Theognidis atque Theodori Perinthii (Heracleotem eum nominant) sectatores, in ea quæ Pauli dicitur ecclesia, conventu acto, Macedonium Constantinopolitanum elegerunt episcopum. In quibus cum alii multi, tum Ursicius et Valens, **684** alter quidem Singidonis superioris Mysiæ, alter autem Mursorum superioris Pannoniæ episcopi fuere: qui postea resipuere, et libello pœnitentiæ Julio Romæ episcopo oblato, ὁμοουσίῳ consubstantiali assensere, et ad communionem admissi sunt. Tum temporis autem acres Arianæ opinionis æmulatores, non parvos Ecclesiæ motus excitarunt: quorum unus etiam Macedonius fuit. Civili namque ex ea causa bello exorto, plebs quotidie fere seditionem concitabat: et multitudine utrinque concurrente, plurimi atterebantur atque peribant. Qua re imperator cognita, cum adhuc Anchiochiæ moraretur, ira percitus, Hermogeni duci, qui tum in Thraciam missus fuerat, mandavit, ut ex itinere cum equestri manu in urbem imperatricem diverteret, et Paulum Ecclesia ejiceret. Qui ubi affuit, et imperata facturus militarem manum adhibuit, plebs

ΚΕΦΑΛ. Ζ'.

Ὡς μετὰ Εὐσέβιον πάλιν ὁ Παῦλος τὸν θρόνον ἐλάμβανεν· οἱ δὲ Ἀρειανοὶ Μακεδόνιον χροσβάλλοντο, καὶ περὶ τῆς ἀναιρέσεως τοῦ στρατηλάτου Ἑρμογένους· καὶ ὡς ἐξηλάθη πάλιν ὁ Παῦλος.

C

Πρινὴ δὲ τὴν ἐκ Ῥώμης ἀπολογίαν μαθεῖν, ὁ Εὐσέβιος φθάνει τὸν βίον ἀπολιπών, οὐ πάμπολυ τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ ὑστερήσας συνόδου. Τοῦ δὲ τοσούτου διαφθαρέντος θηρὸς, ὁ τῆς Κωνσταντίνου εὐσεβὴς ὁμιλος ζήλῳ τῶν κατὰ Νίκαιαν δεδογμένων τὸν Παῦλον αὖθις εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἀνήγαγον. Κατὰ ταυτὸν δὲ καὶ οἱ τῆς Ἀρειανῶν συμμορίας, οἱ ἀμφὶ Θέογνιν καὶ Θέοδωρον τὸν Περίνθιον, Ἡρακλεώτην δὲ αὐτὸν ὀνομάζουσιν, ἐν τῇ κατὰ Παῦ εἰρημένῃ Ἐκκλησίᾳ συνελθόντες, Μακεδόνιον Κωνσταντίνου χειροτονοῦσιν ἐπίσκοπον. Ἐν οἷ ἄλλοι τε πολλοὶ, καὶ Οὐρσίκιος, καὶ Οὐάλης· ὧν μὲν Σιγγιδόνος τῆς ἄνω Μυσίας, Μυρσῶν δὲ τῆς D ἄνω Παννονίας Οὐάλης, ἦσαν ἐπίσκοποι· οἳ δὴ ὑστερον μεταμέλῳ χρησάμενοι βιβλίον μετανοίας τῷ Ῥώμης Ἰουλίῳ δόντες, τῷ ὁμοουσίῳ συνέθεντο, καὶ κοινωνεῖν ἠξιώθησαν. Τηνικαῦτα δὲ διάφορα ζηλωταὶ τῆς Ἀρειανικῆς θρησκείας ὄντες, πάμπολλους κατὰ τῆς Ἐκκλησίας οὐ μικροὺς ἀνεστήσαντο, ὧν εἷς καὶ ὁ κατὰ Μακεδόνιον. Ἐμφυλίου γὰρ ἐντεῦθεν πολέμου γεγενημένου, στάσιν ὁ δῆμος καθ' ἑκάστην ὡς εἰπεῖν εἶχε. Τοῦ δὲ πλήθους συμπίπτοντος ἑκατέρωθεν, πλείστους τε συντρίβεσθαι συνέβαινε καὶ διόλλυσθαι· ἃ δὴ καὶ βασιλέα μαθόντα, ἔτι κατὰ τὴν Ἀντιόχειαν διατρίβοντα, περιοργῆ γενόμενον, Ἑρμογένει ἐντείλασθαι στρατηλάτῃ, τοῖς Θρᾳκῴοις μέρεσι τηνικαῦτα δὴ στείλαντι ἕνα, ἅτε πάρεργον τὴν βασιλίδα καταλαβεῖν σὺν ἱππικῇ δ-

νόμει, καὶ τὸν Παῦλον ἀπελάσαι τῆς ἐκκλησίας. Ὡς δὲ παριὼν τὸ κελευσθὲν ἐπεχείρει, καὶ βίαν προσῆγεν, οὐ συνεχώρει τὸ πλῆθος. Ἐπεὶ δὲ καὶ ἀμύνειν ἑτοίμως εἶχον, Ἑρμογένης ἔτι ἐπέκειτο τῇ στρατιωτικῇ χειρὶ χρώμενος. Τὸ δὲ πλῆθος κατὰ βραχὺ στασιάζον ἐξήπτετο, καὶ πρὸς ἀλογωτέρας ἐκινεῖτο ὁρμάς. Ἔπειτα πανδημεὶ προσιόντες, τὴν Ἑρμογένους ἐμπιπρῶσιν οἰκίαν, καὶ αὐτὸν κτείνουσιν. Εἶτα σχοινίον ἐξάψαντες τῶν ποδῶν, εἷλκον διὰ τῆς λεωφόρου τῆς πόλεως. Ταῦτα μαθὼν ὁ Κωνστάντιος, ἱππεὺς ἐλάσας, τὴν βασιλίδα κατέλαβε. Κακῶς δὲ δρᾶν τὸ πλῆθος διανοούμενος, παρῆκε δεδακρυμένους ὁρῶν ὑπαντῶντας αὐτῷ. Περιεῖλέ γε μὴν ἀμφὶ τὸ ἥμισυ τοῦ σίτου, ὃν Κωνσταντῖνος κατ' ἔτος ἐκ τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ τῶν κατ' Αἴγυπτον φόρων τοῖς ἰδίοις ἐδωρεῖτο πολίταις· ἴσως ἄμεινον λογισάμενος περιελεῖν τὰς στάσεις αὐτοῖς, ὑπὸ τρυφῆς, ὡς τὰ πολλά, καὶ ῥᾳστώνης φύεσθαι εἰωθυίας. Ὀκτὼ γὰρ μυριάδες μέδιμνοι καθ' ἡμέραν ἐχορηγοῦντο σίτου τῷ πλήθει πρὸς Κωνσταντίνου· ὧν τὸ ἥμισυ τηνικαῦτα περιεῖλε Κωνστάντιος. Τὴν ὀργὴν δὲ πᾶσαν ἔτρεπεν ἐπὶ Παῦλον· καὶ οὐ τοῦ θρόνου μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς πόλεως ἤλαυνε. Χαλεπαίνων δὲ καὶ Μακεδονίῳ, ὡς στάσεων καὶ θορύβων αἰτίῳ, οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ τῆς τοῦ Ἑρμογένους ἀναιρέσεως, καὶ ὅτι τῆς ἐκείνου ἄνευ ἐπιτροπῆς τὴν ἱερωσύνην ἀνέλαβεν, οὔτε συγκροτήσας τὴν ἐκείνου ψῆφον, οὔτε μὴν ἀποχειροτονήσας αὐτὸν, ἐᾶσας δ' οὕτως ἔχειν ἐν ᾗ συνῆγεν ἐκκλησίᾳ, εἰς τὴν Ἀντιόχου ἀπέστρεφεν. Ἐν τούτῳ δὲ καὶ Ἀρειανοὶ ὡς νοθῆ περὶ τὴν θρησκείαν Γρηγόριον, καὶ ὡς τοῖς Ἀλεξανδρεῦσιν ἀγλευκῆ καθεστῶτα, ἔτι δὲ καὶ διὰ τὰ συμβάντα τῇ εἰσόδῳ αὐτοῦ κατὰ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ παρ' αὐτοῖς ἐπισκόπου Διονυσίου, μεθιστῶσι μὲν ἐκεῖνον, Γεώργιον δέ τινα, Καππαδόκην τὸ γένος, μάζῃ καὶ πιτύροις κατατετριμμένον, ὡς καὶ ταρίχων κρεῶν ὀείων ταμίαν γενέσθαι, οἷα δὴ περὶ τὴν θρησκείαν δραστήριον, ἀντικαθιστῶσι τῷ τῆς Ἀλεξάνδρου θρόνῳ.

A ei restitit. Eam vero, ad vim vindicandam paratam videns Hermogenes, amplius etiam militari robore institit. Ibi multitudo ad seditionem et tumultum paulatim concitata, præter rationem ad impetum prosiluit : et deinde una simul omnes ruentes, Hermogenis domum incendere, ipsumque occidere : funeque quoque ad pedes ejus alligato, per urbis vias traxere. Hæc ubi ad Constantium sunt relata (1), equo vehens Constantinopolim venit. Et cum graviter in multitudinem animadvertere statuisset, noxam eis, quod lacrymantes ei obviam ierant, remisit. Dimidiam tamen circiter frumenti partem ademit, quod Constantinus quotannis ex Alexandriæ et Ægypti tributis, civibus suis largitus fuerat; B melius videlicet Constantius esse rebatur, sic seditionum, quam aliter, accidere causas, quæ ex luxu plurimum et secundarum rerum licentia emergere solent. Octoginta enim millia medimnorum frumenti quotidie a Constantino plebi datæ fuerant, cujus dimidiam partem tum Constantius diminuit : ira omni in Paulum conversa, quem non solum throno, sed urbe etiam ejecit. Macedonio quoque succensens, ut seditionum, tumultuum, atque adeo cædis Hermogenis auctori, et quod injussu suo episcopatum recepisset, electione ejus neque comprobata neque abrogata, in eaque qua conventus agebat ecclesia, eum sic manere passus, Antiochiam revertit. **685** Interea Ariani Gregorium perinde atque in religionem segnem, et Alexandrinis minus gratum, et propter ecclesiæ, quæ C Alexandriæ Dionysii episcopi fuerat, in introitu ejus conflagrationem, episcopatu movent : et Georgium quemdam Cappadocem genere, qui circa panem viliorem et furfur ætatem egeret, succidiæque adeo suillæ promus condus fuerat, quod in religione tuenda industrius esset, pro eo in Alexandrina sede collocarunt.

ΚΕΦΑΛ. Η'.

Ὡς Ἀθανάσιος καὶ Παῦλος γράμμασιν Ἰουλίου ὀχυρωθέντες, τοὺς ἰδίους θρόνους ἀπέλαβον.

Ἀθανάσιος δὲ τοί; ἐν Ῥώμῃ διῆγε, Κώνσταντος τοῦ νεωτέρου τῶν Κωνσταντίνου παίδων τῆς ἑσπέρας πάσης κατάρχοντος. Ἐν ταυτῷ δὲ Παῦλος ὁ τῆς D Κωνσταντίνου ἀφῖκτο, καὶ Μάρκελλος ὁ Ἀγκυρανὸς, δι' αἰτίας ἅσπερ εἰρήκαμεν, καὶ Ἀσκληπᾶς, ὁ τῆς Γαζαίων ἐπίσκοπος· ὃς δὴ καὶ οὗτος γενναίως ἀντιφερόμενος τοῖς Ἀρειανοῖς, γραφὴν πρὸς τῶν δι' ἐναντίας ὑποστὰς ὡς εἴη θυσιαστήριον ἀνατρέψας, ἀφῄρηται τὴν ἐπισκοπήν. Κυντιανὸς δὲ ταύτην ἐλάμβανεν. Ἐπίσης δὲ καὶ Λούκιος ὁ τῆς Ἀδριανοῦ ἐγκληθεὶς, καὶ τῆς ἀξίας γυμνωθεὶς, καὶ αὐτὸς ἦκεν εἰς Ῥώμην. Ἐπεὶ δὲ τὰ κατ' αὐτοὺς ἀνέγνω ὁ Ῥώμης Ἰούλιος, ὁμονοοῦντας ὅμως περὶ τὰ ἐν Νικαίᾳ δεδογμένα εὑρὼν, κοινωνίας ἠξίωσε.

CAPUT VIII.

Ut Athanasius et Paulus, litteris Julii freti, sedes suas receperint.

Athanasius autem Romæ agebat, Constante Constantini minimo natu filio toti Occidenti imperante. Venit eo Constantinopolitanus quoque Paulus, et Marcellus Ancyranus, propter eam quam diximus causam, Asclepas etiam Gazæorum episcopus, qui et ipse quod fortiter Arianis resisteret, accusationem judiciumque, quasi sacrificii aram evertisset, sustinuit : et ob id episcopatum deponere coactus fuit, quem episcopatum Quintianus est consecutus. Lucius præterea Adrianopolitanus eodem crimine delatus, et dignitate itidem spoliatus, Romam confugit. Horum causa Julius antistes Romanus cognita, quod consentientes sibi de Nicænis decretis invenit, communione eos est dignatus. Pro ampli-

(1) Acta sunt hæc Constantio III et Constante II coss., quo tempore Constans Francorum gentem bello victam fœdere sibi conjunxit. (Socrat. lib. II, cap. 13.)

tudine autem sedis suæ, ex veteri privilegio et prærogativa (1), persuasum habens, omnium ubique episcoporum curam et judicium ad se pertinere, datis cuique liberrime scriptis litteris, suos eis ecclesias reddidit, eosque in Orientem remisit : eos qui temere illos exauctorassent, perstringens, ut qui non recta sequerentur consilia, motusque et turbas ecclesiis crearent, neque semel Nicææ factis fidei decretis starent. Ad hæc præcepit, ut quidam ex eis ad diem constitutum Romæ præsto essent, qui recte sententiam in condemnatos latam esse probarent. Sin minus, minas addidit : nisi a rebus novandis desisterent, se ab eis sacras exacturum pœnas. Athanasius, et qui cum eo erant, missis ad Orientales episcopos litteris, ecclesias suas receperunt. **686** Illi contumeliam esse rati Julii objurgationem, Antiochiæ congregati, de sententia omnium epistolam ad eum misere, luculenter quidem illam scriptam, ironiis autem aculeatisque verbis refertam, forensemque et judicialem in modum compositam, et quæ styli vi et gravitate minarum expers non esset. Scripserunt enim, Romanæ quidem urbi ab omnibus observantiam exhiberi et honorem : quippe quæ antiquitus apostolorum domicilium et schola, veræque pietatis, ut aliquis dicat, metropolis et primaria urbs fuerit : quamvis ex Oriente præcones ejus eo venerint, se tamen non ideo secundas ferre debere, quod Ecclesiæ magnitudine superiores non essent, cum virtute et rebus aliis priores se esse existimarent. Illud etiam criminis loco objecere, communicare eum cum Athanasio animum induxisse : idque indigne tulere, veluti contumelia synodi eorum sententiæ irrogata esset. Et factum ipsum, ut quod contra sanctiones Ecclesiæ processisset, iniquum esse, sunt calumniati. Atque ægre id eis esse, nec eque se eum reprehendere, cum dixissent : postremo, siquidem cum sententiam ipsorum qua illos condemnassent, tum electionem eorum quos pro illis ecclesiis præfecissent, comprobaret, pacatos etiam se fore, et cum ipso communicaturos. Sin adversari eis pergeret, et ipsos conjunctos adversus eum ituros esse, intulere : cum neque majores eorum contra Cornelium Romæ episcopum conati aliquid fuerint, cum ille Novatum presbyterum Ecclesia submovisset. De rebus vero Nicænis nihil rescripsere, superfluum id esse arbitrati, etiamsi plurima quæ scriberent haberent : quibus sua facta commode excusare possent. In eam sententiam Orientales episcopi ad Julium litteras dedere.

Τῷ δὲ τοῦ θρόνου ἀξιώματι ἐκ τῶν ἀνέκαθεν προνομίων εἰδὼς προσήκουσαν ἑαυτῷ τὴν τῶν ἁπανταχοῦ ἱερίων κηδεμονίαν τε καὶ ἀνάκρισιν, παῤῥησίαις μεστοῖς γράμμασι καθοπλίσας αὐτούς, ἑκάστῳ τὴν ἰδίαν ἐκκλησίαν ἀπένειμε, καὶ εἰς τὴν ἑῴαν ἐξέπεμπε, καθαπτόμενος τῶν προπετῶς καθελόντων αὐτούς, ἅτε δὴ μὴ βεβουλευμένων τὰ δέοντα, δι' ὄχλου τε γινομένων ταῖς ἐκκλησίαις, καὶ μὴ ἐμμενόντων τῇ καθάπαξ ἐν Νικαίᾳ κυρωθείσῃ πίστει. Πρὸς δὴ τούτοις ἐκέλευε, καί τινας εἰς ῥητὴν ἡμέραν παρεῖναι, διελέγξοντας, ὡς δικαία ἡ ἐπὶ τοῖς καταψηφισθεῖσιν ἠνέχθη δίκη. Εἰ δ' οὖν, ἠπείλει, εἰ μὴ παύσοιντο νεώτερα πράττοντες, τὴν ἱερὰν εἰσπραχθήσεσθαι καταδίκην. Οἱ μὲν οὖν ἀμφὶ τὸν Ἀθανάσιον τοὺς οἰκείους τόπους ἀπέλαβον, διαπεμψάμενοι τὰς ἐπιστολὰς τοῖς ἐῴοις τῶν ἐπισκόπων· ὕβριν δὲ ἐκεῖνα λογισάμενοι τὴν τοῦ Ἰουλίου ἐπίπληξιν, ἀθρόοι ἐν Ἀντιοχείᾳ γενόμενοι, μιᾷ γνώμῃ αὐτῷ ἐπιστέλλουσιν ἐπιστολήν τινα, φαιδρῶς μὲν συγκειμένην, μεστὴν δὲ εἰρωνείας πολλῆς, καὶ δικανικῶς διεσκευασμένην. Δεινότητι δὲ χρώματος οὐδὲ ἄμοιρος ἦν ἀπειλῆς. Τὴν μὲν γὰρ Ῥωμαίων πόλιν πᾶσι φέρειν φιλοτιμίαν ἔλεγεν, ἅτ' ἐκ παλαιοῦ ἀποστόλων φροντιστήριον, καὶ εὐσεβείας ὡς ἔν τις εἴποι γεγενημένην μητρόπολιν, εἰ καὶ ἐξ ἴσης τοὺς κατεγγέλλοντας ἐπιδημῆσαι συνέβη· οὐ μὴν τὰ δεύτερα παρὰ τοῦτο ἔχειν ἠξίουν· ὅτι μὴ τῷ τῆς Ἐκκλησίας μεγέθει πλεονεκτοῦσιν, ἀρετῇ καὶ τοῖς ἄλλοις νικῶντες, ὡς ᾤοντο. Προὔφερον δὲ κἀκεῖνο εἰς ἔγκλημα, τὸ κοινωνεῖν ἐλέσθαι τοῖς περὶ Ἀθανάσιον· καὶ ἐχαλέπαινον ὡς ὁρισμένης τῆς αὐτῶν συνοδικῆς ἀποφάσεως· καὶ τὸ γενόμενον, οἷα μὴ κατὰ τὸν τῆς Ἐκκλησίας θεσμὸν προβάν, ὡς ἄδικον διέβαλλον. Δεινὰ δὲ παθεῖν, καὶ δικαίως μέμψασθαι διελθόντες, τέλος ὡς εἰ μὲν στέργοι τῶν καταδικασθέντων τὴν ψῆφον, ἐπέφερον· καὶ τῶν ἀντ' αὐτῶν εἰσαχθέντων ταῖς ἐκκλησίαις κατὰ στάσιν, εἰρηνεύειν καὶ αὐτὸς καὶ κοινωνοὺς εἶναι. Ἀντιπράττειν δ' ἐθέλοντι, καὶ αὐτοὺς ὁμόσε κατ' ἐκείνου χωρεῖν· ἐπεί τοί γε οὐδὲ τοὺς πρὸ ἐκείνων ἀνὰ τὴν ἑῴαν ἱερεῖς· Κορνηλίῳ τῇ Ῥώμης ἀντεπιβεῖν ἰσχυρίζοντο, ὁπηνίκα τὸν πρεσβύτερον Ναυάτου τῆς Ἐκκλησίας ἐξήλαυνε. Περὶ μέντοι τῶν ἐν Νικαίᾳ οὐδὲν ἔγραψαν, περιττὸν εἶναι τοῦτο

ριοῦτο· καὶ δὴ γράφει τῷ τῆς πόλεως ἐπάρχῳ Φιλίππῳ, δευτέραν μετὰ βασιλέα τηνικαῦτα τὴν ἰσχὺν περιβεβλημένῳ, Παῦλον μὲν ἐξελάσαι τῆς πόλεως, Μακεδονίῳ δὲ παραδοῦναι τὴν Ἐκκλησίαν. Φίλιππος δ' ἐκ τῶν πρὶν εἰς Ἑρμογένην πραχθέντων σώφρων γενόμενος, τὰς τοῦ πλήθους δείσας ὁρμάς, τέχνῃ τὴν πρᾶξιν μετέρχεται. Πρὶν γὰρ ἐν φανερῷ καταστῆναι, ὡς περὶ κοινῶν τινων βουλευσόμενος, ἐκάλει τὸν Παῦλον ἀνὰ τὸν Ζεύξιππον· δημόσιον δὲ τοῦτο λουτρὸν, περιφανές τε καὶ μέγιστον, ὃ Νουμέρων ἔσχε κλῆσιν εἰσέπειτα. Τὸν δὲ, μετὰ τιμῆς τῆς προσηκούσης ἥκοντα, τὰ βασιλέως γράμματα ἐπεδείκνυ· καὶ διὰ τῶν βασιλείων τῷ εἰρημένῳ γειτονούντων λουτρῶν κατάγων εἰς θάλασσαν, ἐπεβίβαζε πλοίῳ, καὶ εἰς Θεσσαλονίκην κατῆγεν· ἦν δὴ καὶ πατρίδα ἔχειν, καὶ τοὺς προγόνους ἐκεῖθεν ὁρμᾶσθαι ἐλέγετο. Καὶ τὴν μὲν ἕω παντάπασι φεύγειν κατεψηφίζετο· Ἰλλυριῶν δὲ καὶ τῆς πρόσω γῆς ἐπιβαίνειν ἐν ἐλευθερίᾳ πάσῃ παρέσχεν. Ἐκεῖθεν δ' ὁ ἔπαρχος ἐξιὼν σύναμα τῷ δυσσεβεῖ Μακεδονίῳ, δρομαίως εἰς τὴν ἐκκλησίαν εἰσήλαυνον. Τὸ δὲ πλῆθος σύμμικτον ἐξ ἁπάντων διακοῦσαν, παρὰ τὴν ἐκκλησίαν ἐφοίτα, σπεύδων ἕκαστος προκαταλαβεῖν, ἅφατοί τινες καὶ ἀριθμοῦ κρείττους συῤῥέοντες. Καὶ χεὶρ δὲ στρατιωτικὴ ξιφήρης, δέος ἐμποιοῦσα τῷ πλήθει παρείπετο. Ἐπεὶ δὲ ἄγχιστα τῆς ἐκκλησίας ἐγένετο, πάροδος δὲ οὐκ ἦν, τοῦ πολλοῦ ὄχλου ἁπανταχοῦ περιθέοντος, ὠθισμὸς τοῖς στρατιώταις ἐτολμᾶτο σὺν βίᾳ. Μὴ οἷόν δὲ ὄντος συνιζάνειν τοῦ πλήθους τῷ εἰς πλεῖστον στενοχωρεῖσθαι, νομίσαντες οἱ στρατιῶται τὸ πλῆθος ἀνθίστασθαι, καὶ μὴ βούλεσθαι ἑκοντὶ διδόναι τὴν δίοδον, γυμνοὶ ἐχρῶντο τοῖς ξίφεσι, καὶ ὡς ἀντεπιόντας ἠμύνοντο· καὶ πολλοὺς τούτους ὡς εἰκὸς διεχρήσαντο. Οὐκ ὀλίγους μέντοι καὶ ὑπ' ἀλλήλων συμπατουμένους λόγος διαφθαρῆναι· ὡς εἶναι τὸ πλῆθος τῶν ἀνῃρημένων ὑπὲρ τρισχιλίους ἑκατὸν καὶ πεντήκοντα. Μακεδόνιος δὲ ὡς οὐδενὸς καιροῦ γεγονότος, ὥσπερ τις δ' ἀθῶος καὶ καθαρὸς τὰ ἐπιβατήρια, ὡς ἐκ μαγγάνου τινὸς, ἢ θεὸς τὸ λεγόμενον ἀπὸ μηχανῆς, ἱεράρχης ἀναφανείς, ὑπὸ τοῦ ἐπάρχου μᾶλλον ἢ κατὰ τὰ τῆς Ἐκκλησίας ἔθιμα ἐνθρονίζεται· καὶ τοῦτον τὸν τρόπον, καὶ διὰ τοσούτων φόνων, ὅ τε Μακεδόνιος καὶ Ἀρειανοὶ τὴν ἐκκλησίαν κατέσχον. Οὕτω δὲ καὶ ὁ Παῦλος τὴν ἀδικον ἐξορίαν ὑφίσταται. Ἀθανάσιος δὲ τὰς ἀπειλὰς Κωνσταντίου δείσας, φυγῇ χρησάμενος ἀφανὴς ἦν. Ἠπείλει γὰρ αὐτῷ κόψειν τὴν κεφαλὴν, τῶν ἐπιβούλων ὡς στασιώδη αἰτιωμένων· καὶ ὡς τῇ αὐτοῦ εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἐκ Ῥώμης εἰσόδῳ, πολὺ συμπατηθὲν ἐτεθνήκει πλῆθος. Μάλιστα δ' ἀνηρέθισε τοῦτον συκοφαντία ἣν οἱ ἐξ Ἀρείου ἐγράψαντο· ὡς εἴη τὸ τῶν πτωχῶν σιτηρέσιον, ὃ Κωνσταντῖνος ὁ πατὴρ τοῦ κρατοῦντος τοῖς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ πτωχοῖς εἰς διατροφὴν ἐθέσπισε δίδοσθαι, πωλῶν, καὶ ἐξαργυριζόμενος Ἀθανάσιος. Εἰδέναι μέντοι χρεὼν, ὡς καθ' ὃν καιρὸν τὴν ἱερωσύνην κατέσχεν ὁ Μακεδόνιος, Κωνστάντιος τὴν μεγάλην

A Philippum urbis præfectum, secundam ab imperiali potestate dignitatem tum obtinentem, scripsit, ut Paulo urbe ejecto, Macedonio Ecclesiam traderet. Philippus ex Hermogenis casu cautior factus, quod multitudinis furorem metueret, arte quadam rem est aggressus. Priusquam enim ea vulgaretur, perinde quasi de publicis quibusdam rebus consilium habiturus. Paulum ad se in Zeuxippum (quod publicum et celebre amplissimumque est balneum, postea Numerorum cognominatum) vocavit, eique decenti cum honore advenienti, imperatoris litteras exhibuit. Ac hominem per palatium imperiale, balneo quod diximus vicinum, ad mare deductum, navigioque impositum, Thessalonicam misit: quam

B etiam patriam habere, et a majoribus suis inde oriundus esse dicebatur. Eidemque Oriente toto interdicens, in Illyrico et ulterioribus terris vivendi liberam permisit potestatem. Præfectus ex eo loco, una cum impio Macedonio, incitato cursu in ecclesiam ire contendit: et multitudo ex omni hominum ordine mista, ea re audita, pro se quisque locum antecapere festinans, ad eam ecclesiam cucurrit. Innumeri prorsus, qui eo confluebant, erant. Et militaris manus armata ad terrorem plebis consequebatur. Atque ea ubi proxime ad ecclesiam venit, nec ei accessus propter undique

C concurrentem turbam pateret, milites vi homines rejicere per audaciam cœperunt. Cum vero illi propter multitudinem oppido in angustum redactam, cedere et considere non possent, resistere eos, milites, neque sponte transitum dare velle opinati, strictis usi gladiis, veluti reluctantes cecidere, multosque (ut fieri solet) neci dedere. Non pauci etiam inter se conculcati atque attriti interiisse dicuntur, ita ut occisorum turba trium millium centum et quinquaginta numerum superaverit.

688 Porro Macedonius, perinde atque novi nihil factum esset, tanquam innocens et purus, in epi-

D bateriorum (1) introitusque arcanioribus sacris, quasi ex aliqua præstigiarum scena aliquis, aut deus (quod dicitur) ex machina, de improviso hierarcha apparens, a præfecto magis, quam ex Ecclesiæ consuetudine, ab episcoporum ordine in thronum est deductus. Ad hunc modum, et per has cædes Macedonius et Ariani Ecclesiam occupavere. Ita etiam Paulus solum iniqui exsilii gratia vertere est coactus. Athanasius autem Constantii minas veritus, fuga sibi consulens disparuit. Nam ille capite in eum se animadversurum denuntiaverat, quod obtrectatores ejus et insidiatores eum ut seditiosum detulerant, reditu ejus ex urbe Romana in ecclesiam, multitudinem ingentem conculcatam interiisse allegantes. Maxime vero Constantium in eum incitaverat calumnia ab Arianis ei intentata, veluti annonam pauperum, quam imperatoris pater Constantinus Alexandriæ, in egenorum alimenta distribuendam sanxerat, Athanasius vendidisset,

(1) Investituram nunc vocant.

atque in pecuniam redegisset. Observandum illud, eo tempore quo Macedonius episcopatum recepit, Constantium magnam ecclesiam absolvisse, quæ Σοφία, Sapientia, nominata est : proxime ad cognominem Paci ecclesiam (1), quam Constantinus Constantii pater, cum prius exigua fuisset, ad eam etiam quæ nunc cernitur amplitudinem perduxit : ita ut duorum istorum templorum oræ contiguæ, unusque ambitus et muri esse videantur.

A ἐκκλησίαν οἰκοδομῶν ἦν, ἡ Σοφία προσηγορεύθη, ἄγχιστα τοῦ τῆς Εἰρήνης ἐπωνύμου ναοῦ· ἣν ὁ τοῦ βασιλέως πατὴρ Κωνσταντῖνος, βραχεῖαν οὖσαν τὸ πρότερον, ἐπὶ τὸ νῦν ὁρώμενον μέγεθος ηὔξησεν· ὡς συμβαίνειν τὰ κράσπεδα τῶν δύο τούτων νεῶν προσεγγίζειν, καὶ εἰς ἕνα δοκεῖν εἶναι περίβολον.

CAPUT X.

Quomodo Julius Romanus pontifex episcopis Orientalibus scripserit, ut mitterentur, qui pro Athanasio et Paulo rationem redderent ; et quæ scripserit Constantio fratri Occidentis imperator Constans : et quomodo, qui ex Oriente in Italiam venerant, aliam fidei vulgaverint expositionem.

ΚΕΦΑΛ. Ι'.

Ὡς ὁ Ῥώμης Ἰούλιος τοῖς ἐφοις τῶν ἐπισκόπων ἔγραψε, πεμφθῆναί τινας λόγον ὑπὲρ Ἀθανασίου καὶ Παύλου δώσοντας· καὶ ὅσα ἔγραψε Κωνσταντίῳ τῷ ἀδελφῷ ὁ τῶν ἑσπερίων βασιλεὺς Κώνστας· καὶ ὅτι οἱ ἐλθόντες ἑτέραν ἔκδοσιν πίστεως ὑπηγόρευσαν.

Julius Romanæ urbis episcopus litteris, quas Eusebius ante obitum suum contra Athanasium scripserat, aliisque quas ii qui Antiochiæ convenerant dedere, atque aliis rursus quorumdam Ægyptiorum episcoporum, mentita esse adversus Athanasium omnia declarantibus, eisque sic inter se pugnantibus, acceptis, Antiochenis illis rescribens, epistolæ eorum arrogantem et præfractam sententiam coarguit : et quod latenter aggressi essent, contra decreta Nicæna, fidem novare et adulterare. Præterea, quod præter ecclesiasticam consuetudinem, se quoque in synodum vocare intermisissent. Extare enim ecclesiasticum canonem **689** auctoritatem omnem eis abrogans, [quæ præter Romani antistitis sententiam peracta essent (2). Rursum, quod in rebus quas in Tyro urbe et Mareote decrevissent, non legitime [processissent, inquisitione videlicet una tantum præsente parte facta. Arsenii autem manum liquido apparentem, apertam sycophantiam esse, eis objecit. Et secundum ea omnia, æquum esse ut Athanasio et Paulo subveniretur, intulit. Brevi namque post, Paulus quoque Corinthum se ire assimulans, in Italiam venit, et casum suum miserandum in modum deploravit. Verumenimvero ubi Julius scriptis suis apud Orientales episcopos nihil effecit, Occidentis imperatorem Constantem, de rebus Athanasii et Pauli certiorem facit. Qui ei etiam adito, Arianæ factionis subdolas fraudes exposuere : patris mentione illata, ut ille œcumenicam et universalem synodum coegerit, constitutioneque decreta illius stabilierit, referentes, et eum ad paternam æmulationem consectandam cohortantes. Constans rebus eis cognitis, casum eorum virorum calamitatem suam prorsus esse putavit : et ad fratrem scribens, eum admonuit, ut paternæ religionis incorruptam integramque servaret normam. Ille enim, inquit, vera pietate imperio stabilito, tum tyrannos Romanos omnino sustulit, tum barbaros hostes circumcirca devicit. Significavit eidem etiam, ut tres ex Oriente in Occidentem mitterentur episcopi,

Ἰούλιος δὲ ὁ Ῥώμης ἐπίσκοπος, τὰ κατ' Ἀθανασίου δεξάμενος γράμματα, ἃ προλαβὼν Εὐσέβιος ἔγραψεν, ἔτι δὲ καὶ ἃ οἱ ἐν Ἀντιοχείᾳ συνελθόντες ἀπέστειλαν, ἕτερα δ' αὖθις παρά τινων Αἰγυπτίων ἐπισκόπων, ψευδῆ τὰ κατὰ Ἀθανασίου εἶναι πάντα διδάσκοντα· καὶ ἐναντίων οὕτω καταπεμπομένων γραμμάτων, Ἰούλιος ἀντιγράφων μὲν πρὸς τοὺς ἐξ Ἀντιοχείας ἐπιστείλαντας, διήλεγχε τὸ τῆς ἐπιστολῆς αὐτῶν ἐπαχθές τε καὶ αὐθαδες· καὶ ὡς λαθραίως παρὰ τὰ ἐν Νικαίᾳ διδογμένα νεωτερίζειν ἐπιχειροῦσι καὶ παραχαράττειν τὴν πίστιν· ἔτι δὲ καὶ ὡς παρὰ τὸ ἐκκλησιαστικὸν ἔθος πράττουσι, μὴ καὶ αὐτὸν εἰς τὴν σύνοδον κεκληκότες. Εἶναι γὰρ ἐκκλησιαστικὸν [κανόνα] ἄκυρα διορίζόμενον εἶναι, ὅσα δὴ πραχθείη παρὰ γνώμην τοῦ Ῥωμαίων ἐπισκόπου. Τὰ δ' ἐν Τύρῳ καὶ τῷ Μαρεώτῃ πεπραγμένα μὴ ἐν δίκῃ γεγενῆσθαι, μονομεροῦς τυχόντα τῆς ἐξετάσεως. Τὴν δὲ Ἀρσενίου χεῖρα συκοφαντίαν προφανῆ ἐλαγχθῆναι. Ἐφ' ἅπασι δὲ συνῆγε δίκαιον εἶναι Ἀθανασίῳ καὶ Παύλῳ τὰ μάλιστα βοηθεῖν. Μετ' οὐ πολὺ γὰρ καὶ Παῦλος εἰς Κόρινθον ἀπᾴρειν σκηψάμενος, εἰς Ἰταλίαν ἐγένετο, καὶ τὰ συμβάντα οἱ οἰκτρῶς ἀπωδύρατο. Ὡς δὲ μηδὲν ἦνυε γράφων Ἰούλιος τοῖς ἐφοις τῶν ἐπισκόπων, τῷ τῶν ἑσπερίων βασιλεῖ Κώνσταντι δῆλα ἐποίει τὰ κατὰ Παῦλον δηλονότι καὶ Ἀθανάσιον· οἳ καὶ συστάντες ἐκείνῳ, τὰς τῆς Ἀρειανικῆς φάλαγγος δραματουργίας κατέλεγον· τοῦ πατρός τε ἐμέμνηντο, καὶ ἣν ἐκεῖνος οἰκουμενικὴν συνήθροισε σύνοδον, ἐν μέσῳ παρῆγον· καὶ ὡς νόμῳ τὰ ἐκείνων ἐκράτυνε· καὶ τὸν πατρῷον ζῆλον ἀναλαβεῖν ἤπειγον. Ὁ δὲ γνοὺς ὡς οἰκεῖα τὰ κατὰ τοὺς ἄνδρας ἀντίκρυς ἔπασχε, καὶ τάδελφῷ γράφων παρῄνει τῆς πατρῴας θρησκείας ἀκήρατον φυλάττειν τὸν ὅρον. Ἐκεῖνος γὰρ εὐσεβείᾳ, φησί, τὴν ἀρχὴν κρατύνας, τούς τε Ῥωμαίων τυράννους τῇ ἀφανείᾳ παρέδωκε, καὶ τῶν κύκλῳ βαρβάρων περιεγένετο. Ἐδήλου δὲ καὶ τρεῖς ἐπισκόπου, ἐξ ὧν πεμφθῆναι λόγον δώσοντας περὶ τῆς καθαιρέσεως Ἀθανασίου καὶ Παύλου. Καὶ ἐκλέγονται Νικομήδους ὁ Εἰρηνοπόλεως τῆς Κιλικίας ἐπίσκοπος, καὶ Θεόδωρος ὁ Περίνθιος, καὶ ὁ τὴν Ἀράθουσαν τῆς Συ-

(1) Sapientiæ Dei templum, quod Constantinus non perfecit. (Supr. lib. VII, cap. 49.)

(2) Auctoritas Romani episcopi : μὴ δεῖν παρὰ γνώμην τοῦ ἐπισκόπου Ῥώμης κανονίζειν τὰς ἐκκλησίας. (Socrat. lib. II, cap. 17.)

ρίας ἐπισκοπῶν Μάρκου· οἳ καὶ εἰς Ἰταλίαν ἀφιγμένοι, ἔπειθον βασιλέα δικαίαν εἶναι τῶν ἐπ' αὐτοῖς πεπραγμένων τὴν ψῆφον· καὶ τοῖς περὶ Ἀθανάσιον εἰς λόγους ἐλθεῖν οὐ προσήκαντο. Ἐπεὶ δὲ καὶ ὅπως πιστεύουσιν ἐξητάζοντο, ἑτέραν παρὰ τὴν ἐν Ἀντιοχείᾳ συνθέμενοι, ἐπιδιδοῦσι τῷ Κώνσταντι, οὕτω κατὰ ῥῆμα διεξιοῦσαν· « Πιστεύομεν εἰς ἕνα Θεὸν, Πατέρα παντοκράτορα, κτίστην καὶ ποιητὴν τῶν πάντων· ἐξ οὗ πᾶσα πατριὰ ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς ὀνομάζεται· καὶ εἰς τὸν μονογενῆ αὐτοῦ Υἱὸν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν πρὸ πάντων τῶν αἰώνων ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθέντα, Θεὸν ἐκ Θεοῦ, φῶς ἐκ φωτὸς, δι' οὗ ἐγένετο τὰ πάντα ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, τά τε ὁρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα· Λόγον ὄντα καὶ σοφίαν καὶ δύναμιν καὶ ζωὴν, καὶ φῶς ἀληθινόν· τὸν ἐπ' ἐσχάτου τῶν ἡμερῶν δι' ἡμᾶς ἐνανθρωπήσαντα καὶ γεννηθέντα ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου· τὸν σταυρωθέντα καὶ ἀποθανόντα· καὶ ταφέντα καὶ ἀναστάντα ἐκ νεκρῶν τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ· καὶ ἀνεληλυθότα εἰς τοὺς οὐρανοὺς, καὶ καθεσθέντα ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς, καὶ ἐρχόμενον ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων κρῖναι ζῶντας καὶ νεκροὺς, καὶ ἀποδοῦναι ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ· οὗ ἡ βασιλεία ἀκατάπαυστος οὖσα διαμένει εἰς τοὺς ἀπείρους αἰῶνας· ἔσται γὰρ καθεζόμενος ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς οὐ μόνον ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι· καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τουτέστι τὸν Παράκλητον· ὅπερ ἐπαγγειλάμενος τοῖς ἀποστόλοις, μετὰ τὴν εἰς οὐρανοὺς αὐτοῦ ἄνοδον ἀπέστειλε διδάξαι καὶ ὑπομνῆσαι πάντα· δι' οὗ καὶ ἁγιασθήσονται αἱ τῶν εἰλικρινῶς εἰς αὐτὸν πεπιστευκότων ψυχαί. Τοὺς δὲ λέγοντας ἐξ οὐκ ὄντων τὸν Υἱὸν, ἢ ἐξ ἑτέρας ὑποστάσεως, καὶ μὴ ἐκ Θεοῦ, καὶ, ὅτι ἦν ποτὲ χρόνος ὅτε οὐκ ἦν, ἀλλοτρίους οἶδεν ἡ καθολικὴ Ἐκκλησία. » Ταύτην δεδωκόσι τὴν ἔκθεσιν, συνιδὼν ὁ Κώνστας ὡς ἀδίκως ἐπὶ τοῖς θείοις ἐκείνοις ἀνδράσι συνέστησαν· οὐ γὰρ ἐγκλημάτων χάριν, οὐδὲ βίου φαυλότητι τὴν ἐκείνων ἀπεστράψησαν κοινωνίαν, ὡς ἐδήλουν τὰ ὑπομνήματα, ἀλλ' ὅλον ἡ περὶ τὸ δόγμα διαφωνία ἦν· μηδὲν ἀνύσαντας περὶ ὧν ἐλαλήθεισαν, ὀπίσω ἀνέπεμπε. Καὶ χάσμα τοῖς ἑῴοις καὶ ἑσπερίοις ἦν ἡ μέσον διαφορά· ἐν ᾧ χρόνῳ καὶ κατὰ Σίρμιον, Ἰλλυρικὴ δὲ αὕτη πόλις, ἡ κατὰ Φωτεινὸν αἵρεσις ἐπεγένετο· ὃς τῆς μικρᾶς Γαλατίας ὢν, καὶ τῷ προειρημένῳ Μαρκέλλῳ τῇ; πατρίδος ἐπισκόπῳ μαθητευθείς, τῶν ἐκεῖσε ἡγεῖτο ἐκκλησιῶν, ψιλὸν ἄνθρωπον δογματίζων τὸν Χριστόν. Περὶ ὧν κατὰ χώραν ἐροῦμεν.

A qui rationem de Athanasii et Pauli exauctoratione exponerent. Ad id delecti sunt Narcissus Irenopolis Ciliciæ, Theodorus Perinthi, et Marcus Arethusæ Syriæ episcopi. Qui in Italiam cum venissent, imperatori Constanti justam esse, quæ contra illos lata fuerat, sententiam persuadere voluerunt. In Athanasii vero colloquium venire non sustinuerunt. Porro ubi de fidei eorum ratione quæsitum est, aliam ejus, quam quæ Antiochiæ composita erat Constanti formulam obtulere, hisce verbis expressam : « Credimus in unum Deum, Patrem omnipotentem, creatorem et factorem universorum : ex quo omnis paternitas in cœlo et in terra nominatur. Et in unigenitum ejus Filium Dominum nostrum Jesum Christum, ante omnia sæcula ex B Patre genitum, Deum de Deo, lumen de lumine, **690** per quem facta sunt omnia in cœlis et in terra, visibilia simul et invisibilia : Verbum exsistentem, et sapientiam, et virtutem, et vitam, et lumen verum. Qui in extremo dierum propter nos homo factus, et natus est ex Virgine sancta. Qui crucifixus, et mortuus, et sepultus est : et resurrexit ex mortuis tertia die, et ascendit in cœlos, et consedit in dextra Patris, venturus in consummatione sæculorum ad judicandum vivos et mortuos, et reddendum unicuique secundum opera sua. Cujus regnum interminatum in infinita permanet sæcula. Sed sibi namque in dextra Patris, non solum in sæculo præsenti, sed etiam in futuro. C Et in Spiritum sanctum, hoc est Paracletum : quem cum apostolis promisisset, post ascensionem suam in cœlos, misit, ut doceret et suggereret eis omnia. Per quem etiam sanctificabuntur eorum qui sincere in eum credidere, animæ. Eos autem qui ex non exsistentibus dicunt esse Filium, aut ex alia subsistentia, et non ex Deo, et fuisse quandoque tempus cum non fuerit, alienos esse novit Ecclesia catholica. » Hanc exhibuere formulam. Constans autem perspectum habens, eos inique contra divinos viros conspirasse, neque criminum aliquorum gratia, neque propter vitæ pravitatem, sicuti attestationes declarabant, communionem illorum aversatos, sed dogmatis dissonantiam prorsus causam dissidii esse : infecta cujus causa venerant re, D eos dimisit. Et Orientalibus atque Occidentalibus veluti chasma seu hiatus fuit, quæ eis intercesserat, dissensio. Qua tempestate et in Sirmio, quæ Illyrici urbs est, Photini hæresis emersit : qui in mirum esse hominem Dominum docens. De quo suo tempore dicemus.

nore Gallia ortus, et a Marcello, de quo diximus, loci ejus episcopo, eruditus, ecclesiis ibi præfuit,

ΚΕΦΑΛ. ΙΑ'.

Ὡς τῆς ἑσπέρας καὶ ἕω διαστάσης περὶ τὸ δόγμα τῆς πίστεως ἐπὶ τρισὶν ἔτεσιν, οἱ ἀπὸ τὴν ἕω ἐπίσκοποι τὴν λεγομένην μακρόστιχον ἔκθεσιν ποιησάμενοι, τοῖς ἑσπερίοις ἀπέστειλαν.

Ἐξ ἐκείνου δὲ τριῶν ἐτῶν διαγεγονότων, οἱ τῆς ἕω ἐπίσκοποι ἑτέραν γραφὴν συνθέμενοι, τοῖς ἀνὰ τὴν ἑσπέραν ἔπεμπον ἱερεῦσιν, ἣν *μακρόστιχον*

CAPUT XI.

Ut Occidentalibus et Orientalibus partibus de doctrina fidei triennium dissidentibus, episcopi Orientales expositionem fidei composuerint, quam longiorem nominarunt, et Occidentalibus miserint.

Triennio deinde elapso, Orientales episcopi scripto alio composito, ad Occidentales id misere : quod μακρόστιχον, hoc est, longiorem vocarunt

formulam, seu expositionem, quod scilicet verba et sententias plures complecteretur. Verum ne in eo quidem substantiæ Dei nominatim mentionem fecere. Eos vero qui Filium ex non exsistentibus, aut ex alia subsistentia quam ex Deo esse, et fuisse quandoque tempus aut sæculum, cum ille non fuerit, dicerent, proscripsere. Scriptum id pertulit Eudoxius Germaniciæ antistes, qui etiam post Macedonium Constantinopolitanæ præfuit Ecclesiæ : et Martyrius, et Macedonius Mopsuestiæ Ciliciæ episcopus. Occidentales episcopi scriptum non receperunt : sufficere sibi Nicænam fidei professionem, neque se ulterius anxie nimis et curiose inquirere de ea velle, dicentes : atque illud etiam prætexentes, aliena lingua libellum scriptum esse, et se verborum sententiam non intelligere. Longior autem illa expositio ad verbum hæc est complexa : « Credimus in unum Deum, Patrem omnipotentem, creatorem et factorem universorum : ex quo omnis paternitas in cœlis et in terra nominatur. Et in unigenitum Filium ejus Jesum Christum, Dominum nostrum, ante omnia genitum ex Patre, Deum de Deo, lumen de lumine, per quem facta sunt omnia in cœlis et in terra, visibilia et invisibilia : Verbum exsistentem, et sapientiam, et virtutem, et vitam, et lumen verum. Qui extremis diebus propter nos homo factus, et ex Virgine sancta natus, crucifixus et mortuus et sepultus, tertia die resurrexit : et receptus in cœlos, sedet ad dextram Patris, venturus in consummatione sæculorum ad judicandum vivos et mortuos, et reddendum cuique secundum opera ejus. Cujus regnum interminatum, et in infinita sæcula permanet. Sedebit enim in dextra Patris non tantum in sæculo isto, sed et in futuro. Credimus vero et in Spiritum sanctum, hoc est, in Paracletum quem apostolis promissum, post ascensionem suam in cœlos, misit, ut doceret et suggereret eis omnia : per quem etiam sanctificantur eorum, qui sincere in ipsum credunt, animæ. **692** Qui vero dicunt, ex non exsistentibus esse Filium, aut ex alia subsistentia, et non ex Deo, et quod fuerit aliquando tempus cum non fuerit : eos alienos novit esse sancta catholica Ecclesia. Non minus et eos, qui dicunt tres esse deos, aut Christum non esse Deum ante sæcula : neque Christum, neque Filium Dei ipsum esse ; aut eumdem esse et Patrem et Filium et Spiritum sanctum, aut ingenitum Filium : aut quod non ex proposito neque voluntate Pater Filium genuerit : anathemate ferit sancta et catholica Ecclesia. Non enim, ex non exsistentibus esse Filium, dicere tutum est : quandoquidem nullibi hoc in divinitus inspiratis Scripturis de eo fertur. Neque sane ex alia subsistentia, præter Patrem, ante subjecta, sed ex solo Deo germane seu native ipsum genitum esse, docemus. Unum namque ingenitum et principii expertem Christi Patrem divinum docet verbum. Sed neque illud, Fuit aliquando tempus cum non

A ὀνόμασαν ἔκθεσιν, ἅτε δὴ πολλοῖς ῥήμασί τε καὶ νοήμασι συγκειμένην. Ἀλλ' οὐδ' ἐν ταύτῃ οὐσίας Θεοῦ κατ' ὄνομα μνείαν πεποίηνται. Τοὺς γε μὴν λέγοντας, ἐξ ἑτέρας ὑποστάσεως, ἢ ἐξ οὐκ ὄντων τὸν Υἱὸν, καὶ οὐκ ἐκ Θεοῦ, ὅτι ἦν ποτὲ χρόνος ἢ αἰὼν ὅτε οὐκ ἦν, ἀπεκήρυττον. Διεκόμιζε τὴν γραφὴν Εὐδόξιος ὁ Γερμανικίας ἐπίσκοπος, ὃς καὶ μετὰ Μακεδόνιον τῆς Κωνσταντίνου προέστη· Μαρτύριός τε καὶ Μακεδόνιος Μοψουεστίας τῆς ἐν Κιλικίᾳ τὴν ἐπισκοπὴν ἔχων. Οἱ δ' ἑσπέριοι ἱερεῖς οὐ προσήκαντο τὴν γραφήν. Ἀποχρῶσαν γὰρ αὐτοῖς τὴν ἐν Νικαίᾳ ἔφασκον εἶναι πίστιν, καὶ περαιτέρω μὴ πολυπραγμονεῖν ἐθέλειν ᾧοντο δεῖν· ἐν σχήματι δὲ καὶ τὸ ἀλλόγλωσσον καὶ τὸ μὴ συνιέναι τὰ εἰρημένα προὐβάλλοντο. Ἡ δὲ διὰ μακρῶν ἔκθεσις ταῦτα ῥήμασιν αὐτοῖς διειλήμβανε· « Πιστεύομεν εἰς ἕνα Θεὸν, B Πατέρα παντοκράτορα, κτίστην καὶ ποιητὴν τῶν πάντων· ἐξ οὗ πᾶσα πατριὰ ἐν οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ γῆς ὀνομάζεται· καὶ εἰς τὸν μονογενῆ αὐτοῦ Υἱὸν Ἰησοῦν Χριστὸν Κύριον ἡμῶν, τὸν πρὸ πάντων γεννηθέντα ἐκ τοῦ Πατρός· Θεὸν ἐκ Θεοῦ, φῶς ἐκ φωτὸς, δι' οὗ ἐγένετο τὰ πάντα τὰ ἐν οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, τὰ ὁρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα· Λόγον ὄντα καὶ σοφίαν καὶ δύναμιν καὶ ζωὴν καὶ φῶς ἀληθινόν· τὸν ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν δι' ἡμᾶς ἀνανθρωπήσαντα, καὶ γεννηθέντα ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου· τὸν σταυρωθέντα καὶ ἀποθανόντα, καὶ ταφέντα καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ· καὶ ἀναληφθέντα εἰς οὐρανοὺς, καὶ καθεσθέντα ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρός· ἐρχόμενον ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων, κρίναι ζῶντας καὶ C νεκρούς· καὶ ἀποδοῦναι ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ· οὗ ἡ βασιλεία ἀκατάπαυστος οὖσα, διαμένει εἰς ἀπείρους αἰῶνας. Καθέζεται γὰρ ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς οὐ μόνον ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι. Πιστεύομεν δὲ καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τουτέστιν εἰς τὸν Παράκλητον, ὅπερ ἐπαγγειλάμενος τοῖς ἀποστόλοις μετὰ τὴν εἰς οὐρανοὺς ἄνοδον, ἀπέστειλε διδάξαι καὶ ὑπομνῆσαι αὐτοὺς πάντα· δι' οὗ καὶ ἁγιάζονται αἱ τῶν εἰλικρινῶς εἰς αὐτὸν πιστευόντων ψυχαί. Τοὺς δὲ λέγοντας, ἐξ οὐκ ὄντων τὸν Υἱὸν, ἢ ἐξ ἑτέρας ὑποστάσεως καὶ μὴ τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅτι ἦν ποτε χρόνος ὅτε μὴ ἦν, ἀλλότριους οἶδεν ἡ ἁγία καθολικὴ Ἐκκλησία· ὁμοίως καὶ τοὺς λέγοντας τρεῖς εἶναι Θεούς· ἢ τὸν Χριστὸν μὴ εἶναι Θεὸν πρὸ τῶν αἰώνων· μήτε Χριστὸν, μήτε D Υἱὸν Θεοῦ εἶναι αὐτόν· ἢ τὸν αὐτὸν εἶναι καὶ Πατέρα καὶ Υἱὸν, καὶ Ἅγιον Πνεῦμα· ἢ ἀγέννητον τὸν Υἱὸν ἢ ὅτι οὐ βουλήσει οὐδὲ θελήσει ἐγέννησεν ὁ Πατὴρ τὸν Υἱὸν, ἀναθεματίζει ἡ ἁγία καὶ καθολικὴ Ἐκκλησία. Οὔτε γὰρ ἐξ οὐκ ὄντων λέγειν τὸν Υἱὸν ἀσφαλὲς, ἐπεὶ μηδαμοῦ τοῦτο τῶν θεοπνεύστων Γραφῶν ἐμφέρεται περὶ αὐτοῦ· οὔτε μὴν ἐξ ἑτέρας ὑποστάσεως παρὰ τὸν Πατέρα προϋποκειμένης, ἀλλ' ἐκ μόνου τοῦ Θεοῦ γνησίως αὐτὸν γεγεννῆσθαι διδασκόμεθα. Ἕνα γὰρ τὸν ἀγέννητον καὶ ἄναρχον τοῦ Χριστοῦ Πατέρα ὁ θεῖος διδάσκει λόγος. Ἀλλ' εἰδὲ τὸ, Ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν, τοῖς ἐξ ἀγράφων ἐπισφαλὲς λέγουσιν ὡς χρονικὸν διάστημα προενθυμητέον αὐτοῦ· ἀλλ' ἢ μόνον τὸν ἀχρόνως αὐτὸν γεγεννηκέναι

Θεόν. Καὶ χρόνοι γὰρ καὶ αἰῶνες γεγόνασι δι' αὐτοῦ. Οὔτε μὴν συνάναρχον οὔτε συναγέννητον τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ εἶναι νομιστέον· συνανάρχου γὰρ καὶ συναγεννήτου οὐδεὶς κυρίως Πατὴρ ἢ Υἱὸς λεχθήσεται· ἀλλὰ τὸν μὲν Πατέρα μόνον ἄναρχον ὄντα καὶ ἀνέφικτον, γεγεννηκέναι ἀνεφίκτως καὶ πᾶσιν ἀκαταλήπτως οἴδαμεν· τὸν δὲ Υἱὸν γεγεννῆσθαι πρὸ τῶν αἰώνων· καὶ μηκέτι ὅμοιον τῷ Πατρὶ ἀγέννητον εἶναι καὶ αὐτὸν, ἀλλ' ἀρχὴν ἔχειν τὸν γεννήσαντα Πατέρα· κεφαλὴ γὰρ Χριστοῦ ὁ Θεός. Οὔτε μὴν τρία ὁμολογοῦντες πράγματα καὶ τρία πρόσωπα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος κατὰ τὰς Γραφὰς, τρεῖς διὰ τοῦτο τοὺς θεοὺς ποιοῦμεν· ἐπειδὴ τὸν αὐτοτελῆ καὶ ἀγέννητον, ἄναρχόν τε καὶ ἀόρατον Θεὸν, ἕνα μόνον οἴδαμεν τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα τοῦ Μονογενοῦς, τὸν μόνον μὲν ἐξ ἑαυτοῦ τὸ εἶναι ἔχοντα, μόνον δὲ τοῖς ἄλλοις πᾶσιν ἀφθόνως χαριζόμενον τὸ εἶναι. Οὔτε μὴν ἕνα Θεὸν μόνον λέγοντες εἶναι, τὸν τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ Πατέρα τὸν μόνον ἀγέννητον, διὰ τοῦτο ἀρνούμεθα τὸν Χριστὸν Θεὸν εἶναι προαιώνιον· ὁποῖοί εἰσιν οἱ ἀπὸ Παύλου τοῦ Σαμοσατέως, ὕστερον αὐτὸν μετὰ τὴν ἐνανθρώπησιν ἐκ προκοπῆς τε θεοποιεῖσθαι λέγοντες, τῷ τὴν φύσιν ψιλὸν αὐτὸν ἄνθρωπον γεγονέναι. Οἴδαμεν γὰρ αὐτὸν, εἰ καὶ ὑποτέτακται τῷ Πατρὶ καὶ Θεῷ, ἀλλ' ὅμως γεννηθέντα ἐκ τοῦ Θεοῦ, Θεὸν κατὰ φύσιν τέλειον εἶναι καὶ ἀληθῆ, καὶ μὴ ἐξ ἀνθρώπων μετὰ ταῦτα Θεὸν, ἀλλ' ἐκ Θεοῦ ἐνανθρωπῆσαι δι' ἡμᾶς· καὶ μηδέπω ποτὲ ἀπολωλεκότα τὸ εἶναι Θεόν. Βδελυσσόμεθα δὲ πρὸς τούτοις καὶ ἀναθεματίζομεν καὶ τοὺς Λόγον μὲν μόνον αὐτὸν τοῦ Θεοῦ, ψιλὸν καὶ ἀνύπαρκτον ἐπιπλάστως καλοῦντας, ἐν ἑτέρῳ τὸ εἶναι ἔχοντα, νῦν μὲν ὡς τὸν προφορικὸν λεγόμενον ὑπό τινων, νῦν δὲ ὡς τὸν ἐνδιάθετον· Χριστὸν δὲ αὐτὸν καὶ Κύριον καὶ Θεὸν καὶ μεσίτην καὶ εἰκόνα τοῦ Θεοῦ μὴ εἶναι πρὸ αἰώνων θέλοντας· ἀλλ' ἔκτοτε Χριστὸν αὐτὸν γεγονέναι καὶ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ἐξ οὗ τὴν ἡμετέραν ἐκ τῆς Παρθένου σάρκα ἀνείληφε, πρὸ τετρακοσίων ὅλων ἐτῶν. Ἔκτοτε γὰρ ἀρχὴν βασιλείας τὸν Χριστὸν ἐσχηκέναι θέλουσι· καὶ τέλος ἕξειν αὐτὴν μετὰ τὴν συντέλειαν καὶ κρίσιν. Τοιοῦτοι δέ εἰσιν οἱ ἀπὸ Μαρκέλλου καὶ Φωτεινοῦ τῶν Ἀγκυρογαλατῶν· οἱ τὴν προαιώνιον ὕπαρξίν τε καὶ θεότητα τοῦ Χριστοῦ, καὶ τὴν ἀτελεύτητον αὐτοῦ βασιλείαν ὁμοίως ἀθετοῦσι τῷ ἴστασθαι δοκεῖν αὐτοῖς οὕτω τὴν μοναρχίαν. Ἴσμεν γὰρ ἡμεῖς αὐτὸν οὐχ ἁπλῶς λόγον προφορικὸν ἢ ἐνδιάθετον τοῦ Θεοῦ· ἀλλὰ ζῶντα Θεὸν Λόγον, καθ' ἑαυτόν τε ὑπάρχοντα, καὶ Υἱὸν Θεοῦ καὶ Χριστόν· καὶ οὕτω προγνωστικῶς συνόντα, καὶ συνδιατρίβοντα πρὸ αἰώνων τῷ ἑαυτοῦ Πατρὶ, καὶ πρὸς πᾶσαν διακονησάμενον αὐτοῦ τὴν δημιουργίαν, εἴτε τῶν ἀοράτων, εἴτε τῶν ὁρατῶν· ἀλλ' ἐνυπόστατον Λόγον ὄντα τοῦ Πατρὸς, καὶ Θεὸν ἐκ Θεοῦ. Οὗτος γάρ ἐστι πρὸς ὃν εἶπεν ὁ Πατήρ· *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν*· ὃς καὶ τοῖς Πατράσιν ὤφθη, δεδωκὼς τὸν νόμον, καὶ λαλήσας διὰ τῶν προφητῶν, καὶ τὰ τελευταῖα ἐνανθρωπήσας, καὶ τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα πᾶσιν ἀνθρώποις φανερώσας, καὶ βασιλεύων εἰς τοὺς

A fuit, quod præter auctoritatem Scripturæ periculose dicunt, tanquam temporale intervallum ante ipsum considerandum : sed solus, qui eum sine tempore genuit, Deus contemplandus. Nam et tempora et sæcula per ipsum facta sunt. Neque vero simul principii expers, neque simul ingenitus cum patre filius esse putandus est. Etenim simul principii expertis et simul ingeniti, nullus proprie Pater aut Filius dicetur. Sed Patrem quidem solum principii expertem exsistentem et incomprehensibilem genuisse incomprehensibili et quem omnes consequi non possint, modo scimus. Filium autem genitum esse ante sæcula. Et neque itidem ut Patrem, ipsum quoque ingenitum esse : sed principium habere, qui eum genuit, Patrem B ipsum ; caput namque Christi Deus. Enimvero tres confitentes res, et tres personas Patris et Filii et Spiritus sancti, secundum Scripturas, non tres propterea facimus deos. Quandoquidem per seipsum perfectum et ingenitum, principioque carentem, et invisibilem Deum, unum tantum novimus, Deum et Patrem Unigeniti, solum ex seipso essentiam habentem, solum aliis omnibus abunde exsistentiam largientem. Neque sane dum unum Deum esse dicimus, Domini Jesu Christi Patrem solum ingenitum, propterea Christum Deum esse antesæcularem negamus : quales sunt Pauli Samosateni sectatores, post inhumanationem eum ex profectu deificatum esse dicentes, eo quod natura C merus homo factus sit. **693**. Scimus enim ipsum, etiamsi subjectus est Patri et Deo, tamen genitum ex Deo, Deum natura esse perfectum et verum, et non ex hominibus postea Deum, sed ex Deo, hominem factum propter nos esse, neque unquam desiisse esse Deum . Exsecramur vero insuper, et anathemati subjicimus, eos qui Verbum quidem ipsum Dei, sed tantum nudum et sine subsistentia fictitie vocant : in alio vero essentiam habens, aliquando sane ut vocale seu enuntiativum, aliquando vero ut internum seu mentale a quibusdam dictum ; Christum autem ipsum et Dominum, et Deum, et mediatorem, et imaginem Dei esse ante sæcula nolunt : sed eum ex eo tempore Christum esse factum et Filium Dei dicunt, ex D quo nostram ex Virgine carnem assumpsit, ante quadringentos integros annos. Ex eo enim tempore initium regni Christum habuisse, et finem id habiturum esse post consummationem et judicium, volunt. Tales autem sunt Marcelliani et Photiniani Ancyrani in Galatia, qui antesæcularem subsistentiam et divinitatem Christi, et similiter interminatum ejus regnum abolent, eo modo, ut ipsis videtur, monarchiam seu unius imperium constituentes. Nos enim scimus, esse non simpliciter verbum enuntiativum, aut internum : sed viventem Deum Verbum, per seipsum subsistentem, et Filium Dei et Christum, et ita præscienter simul exsistentem et simul agentem ante sæcula cum suo Patre, et ad omnem ejus administrantem crea-

tionem, sive invisibilium seu visibilium, ut qui subsistens Verbum sit Patris, et Deus ex Deo. Hic enim est ad quem Pater dixit : *Faciamus hominem secundum imaginem nostram et similitudinem*, qui et a patribus visus est cum legem ferret, et locutus est per prophetas ; et qui postremo homo factus est, et Patrem suum omnibus hominibus manifestavit, quique regnat in sæcula sæculorum. Siquidem nihil novæ dignitatis Christus assumpsit, sed eum antea perfectum, et Patri per omnia similem esse credimus. Atque itidem, eos qui dicunt eumdem esse Patrem et Filium et Spiritum sanctum, et unius ejusdemque rei et personæ tria hæc nomina impie accipiunt, merito ab Ecclesia proscribimus : quoniam Patrem qui comprehendi nequeat, atque perpessioni obnoxius non sit, et comprehensibilem, et perpessioni obstrictum per inhumanationem constituunt. **694** Tales sunt, qui Patropassiani apud Romanos, Sabelliani apud nos dicuntur. Siquidem novimus Patrem quidem, qui miserit, in suo immutabilis divinitatis statu permansisse : qui vero missus est Christum, inhumanationis œconomiam et munus obiisse. Consimiliter autem eos qui impie, non consulto neque voluntate genitum esse Christum dicunt, necessitatem videlicet quamdam imponentes, et substantiam voluntate et delectu carentem Deo tribuentes, ita, ut invitus Filium genuerit, impiissimos et a veritate alienissimos cognoscimus. Quoniam adversus communes de Deo notitias, atque etiam adversus divinitus inspiratæ Scripturæ sententiam, talia de eo statuere audent. Nos etenim absolutissimæ potestatis, eum esse, perfectissimique juris sui Deum scientes, sponte et voluntate sua Filium genuisse, pie existimamus. Et cum timore illud de eo dictum esse credentes, *Dominus creavit me initium viarum suarum ad opera sua*[1] : non itidem eum ut creaturas facturasque ejus genitum esse arbitramur. Impium enim est, et ab ecclesiastica fide alienum, Conditorem cum creaturis per eum conditis comparare, eumdemque etiam cum generationis modum cum eis quæ ab eo sunt aliena habere putare. Solum namque, et solo seu unico modo unigenitum Filium germane seu native atque vere genitum esse, nos divinæ Litteræ docent. Quin neque dum Filium per seipsum esse, vivere, et exsistere consimiliter Patri dicimus, propterea eum a Patre segregamus, loca et intervalla quædam inter eorum conjunctionem corporaliter imaginantes. Credimus enim sine medio, et sine spatio ullo, ipsos conjunctos esse, et inseparabiliter a seipsis exsistere : Patre quidem complectente, et pectori applicante Filium totum : Filio vero toto prorsus devincto et applicato Patri, eoque solo perpetuo in sinu paterno conquiescente. Itaque, in modis omnibus perfectam et sanctissimam Trinitatem credentes Patremque Deum

[1] Prov. VIII, 22.

A αἰῶνας τῶν αἰώνων. Οὐδὲν γὰρ πρόσφατον ὁ Χριστὸς προσείληφεν ἀξίωμα· ἀλλὰ ἄνωθεν τέλειον αὐτὸν, καὶ τῷ Πατρὶ κατὰ πάντα ὅμοιον πεπιστεύκαμεν. Καὶ τοὺς λέγοντας τὸν αὐτὸν εἶναι Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα, καθ' ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ πράγματός τε καὶ προσώπου τὰ τρία ὀνόματα ἀσεβῶς ἐκλαμβάνοντας, εἰκότως ἀποκηρύσσομεν τῆς Ἐκκλησίας· ὅτι τὸν ἀχώρητον καὶ ἀπαθῆ Πατέρα χωρητὸν καὶ παθητὸν διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως ὑποτίθενται. Τοιοῦτοι γάρ εἰσιν οἱ Πατροπασσανοὶ παρὰ Ῥωμαίοις, Σαβελλιανοὶ δὲ παρ' ἡμῖν λεγόμενοι. Οἴδαμεν γὰρ ἡμεῖς, τὸν μὲν ἀποστείλαντα Πατέρα, ἐν τῷ οἰκείῳ τῆς ἀναλλοιώτου θεότητος ἤθει μεμενηκέναι, τὸν δὲ ἀποσταλέντα Χριστὸν τὴν τῆς ἐνανθρωπήσεως οἰκονομίαν πεπληρωκέναι. Ὁμοίως καὶ
B τοὺς οὐ βουλήσει οὐδὲ θελήσει γεγεννῆσθαι τὸν Χριστὸν εἰρηκότας ἀνευλαβῶς, ἀνάγκην δὲ δηλονότι ἀβούλητον οὐσίαν καὶ ἀπροαίρετον περιτεθεικότας τῷ Θεῷ, ἵνα ἄκων γεννήσῃ τὸν Υἱὸν, δυσσεβεστάτους καὶ τῆς ἀληθείας ξένους ἐπιγινώσκομεν· ὅτι τε περὶ τὰς κοινὰς ἐννοίας περὶ Θεοῦ, καὶ δὴ παρὰ τὸ βούλημα τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς, τοιαῦτα τετολμήκασι περὶ αὐτοῦ διορίσασθαι· αὐτοκράτορα γὰρ ἡμεῖς τὸν Θεὸν καὶ Κύριον αὐτὸν ἑαυτοῦ εἰδότες ἑκουσίως αὐτὸν καὶ θέλοντα τὸν Υἱὸν γεγεννηκέναι εὐσεβῶς ὑπειλήφαμεν. Πιστεύοντες δὲ ἐμφόβως καὶ τὸ περὶ αὐτοῦ λεγόμενον, *Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ, εἰς ἔργα αὐτοῦ*, οὐχ ὁμοίως αὐτὸν τοῖς
C δι' αὐτοῦ γενομένοις κτίσμασιν ἢ ποιήμασι γεγενῆσθαι νοοῦμεν. Ἀσεβὲς γὰρ καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς πίστεως ἀλλότριον τὸ τὸν κτίστην τοῖς δι' αὐτοῦ ἐκτισμένοις δημιουργήμασι παραβάλλειν, καὶ τὸν αὐτὸν τῆς γενέσεως τοῖς ἀλλοτρίοις τρόπον ἔχειν καὶ αὐτὸν νομίζειν. Μόνον γὰρ καὶ μόνως τὸν μονογενῆ Υἱὸν γνησίως τε καὶ ἀληθῶς διδάσκουσιν ἡμᾶς αἱ θεῖαι Γραφαὶ γεγεννῆσθαι· ἀλλ' οὐδὲ τὸν Υἱὸν καθ' ἑαυτὸν εἶναι, ζῆν τε καὶ ὑπάρχειν ὁμοίως τῷ Πατρὶ λέγοντες, διὰ τοῦτο χωρίζομεν αὐτὸν τοῦ Πατρὸς, τόπους δὲ καὶ διαστήματά τινα μεταξὺ τῆς συναφείας αὐτῶν σωματικῶς ἐπινοοῦντες· πεπιστεύκαμεν γὰρ ἀμεσιτεύτως αὐτοὺς καὶ ἀδιαστάτως ἐπισυνῆφθαι καὶ ἀχωρίστως ὑπάρχειν ἑαυτῶν, ὅλον μὲν τοῦ Πατρὸς ἐνστερνισμένου τὸν Υἱὸν, ὅλου δὲ τοῦ Υἱοῦ ἐξηρτημένου καὶ προσπεφυκότος τῷ Πατρὶ, καὶ
D μόνου τοῖς πατρῴοις κόλποις ἀναπαυομένου διηνεκῶς. Πιστεύοντες οὖν εἰς τὴν παντέλειον Τριάδα τὴν ἁγιωτάτην, τὸν Πατέρα λέγοντες Θεὸν καὶ τὸν Υἱὸν, οὐ δύο τούτους θεοὺς, ἀλλ' ἕνα ὁμολογοῦμεν κατὰ τὸ τῆς θεότητος ἀξίωμα, καὶ μίαν ἀκριβῆ τῆς βασιλείας τὴν συνάφειαν· πανταρχοῦντος μὲν καθόλου τοῦ Πατρὸς πάντων καὶ αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ, τοῦ δὲ Υἱοῦ ὑποτεταγμένου τῷ Πατρί· ἐκτὸς δὲ αὐτοῦ πάντων τῶν μετ' αὐτὸν βασιλεύοντος τῶν δι' αὐτοῦ γενομένων, καὶ τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος χάριν ἀφθόνως τοῖς ἁγίοις δωρουμένου πατρικῷ βουλήματι. Οὕτω γὰρ τὸν περὶ τῆς ἐν Χριστῷ μοναρχίας συνίστασθαι λόγον παραδεδώκασιν ἡμῖν οἱ ἱεροὶ λόγοι.

Ταῦτα ἠναγκάσθησαν μετὰ τὴν ἐν ἐπιτομῇ ἐκτεθεῖσαν πίστιν πλατύτερον ἐπεξεργάσασθαι, οὐ κατὰ περιττὴν φιλοτιμίαν, ἀλλ' ἵνα πᾶσαν τὴν κατὰ τῆς ἡμετέρας ὑπολήψεως ἀλλοτρίαν ἀποκαθάρωμεν ὑπόψιαν παρὰ τοῖς τὰ καθ' ἡμῶν ἀγνοοῦσι· καὶ γνῶσιν οἱ κατὰ τὴν δόσιν πάντες ὁμοῦ μὲν τῆς συκοφαντίας τῶν ἑτεροδόξων τὴν ἀναίδειαν, ὁμοῦ δὲ καὶ τῶν ἀνατολικῶν τὸ ἐκκλησιαστικὸν φρόνημα, μαρτυρούμενον ἀδιάστως ὑπὸ τῶν θεοπνεύστων Γραφῶν παρ' αὐτοῖς ἀδιαστρόφως. » Ἐν τούτοις μὲν ἡ μακρόστιχος ἐκείνη ἔκθεσις περιεῖληπτο.

A dicentes, et Filium, non ipsos duos deos, sed unum confitemur, juxta divinitatis amplitudinem, et unam certam absolutamque regni conjunctionem : universarum quidem rerum per omnia cum summa potestate imperium obtinente Patre omnium, et ipsius Filii (1); Filio autem Patri quidem subjecto, extra vero cum universa post eum quæ per ipsum facta sunt regente, et Spiritus sancti prolixe ex voluntate Patris gratiam sanctis donante. **695** Ad hunc enim modum, ordinem et rationem monarchiæ uniusque imperii in Christo constare nobis sacra prodidere oracula. Hæc ut post breviorem fidei formulam fusius exponeremus, necessitas nobis imposita est, non per superfluam ambitionem, sive venditationem, sed ut omnem alienam suspicionem contra sententiam nostram conceptam, apud eos qui res nostras ignorant, abstergeremus : et ut Occidentales omnes cum calumniæ adversariorum impudentiam, tum ecclesiasticam Orientalium opinionem cognoscant, cui opinioni divinitus inspiratæ Scripturæ, quæ apud eos inviolatæ conservantur, per nullam coactam aut violentam interpretationem, perhibent testimonium. » Hoc quidem modo prolixior illa expositio fuerat instituta.

ΚΕΦΑΛ. ΙΒ'.

Περὶ τῆς ἐν Σαρδικῇ συνόδου.

Ὡς δ' ἀπηξίωτο τοῖς ἐν ἑσπέρᾳ, Κώνστας ὁ Καῖσαρ μίαν ᾔτει χάριν τὸν ἀδελφὸν, Παῦλῳ καὶ Ἀθανασίῳ τοὺς οἰκείους θρόνους ἀναλαβεῖν. Ὡς δὲ γράφων οὐδὲν μᾶλλον ἤνυε, τῶν δι' ἐναντίας ἀντιπραττόντων, καὶ τῶν λαῶν διὰ ταῦτα στασιαζόντων, πρεσβεύουσι Κώνσταντι οἱ περὶ Παῦλον, σύνοδον ᾔτουν οἰκουμενικὴν γενέσθαι, ὥστε δὴ καὶ τὰ τῆς πίστεως καὶ τὰ κατ' αὐτοὺς ἀκριβῶς ἐτασθῆναι. Τὴν γὰρ καθαίρεσιν ὑποσχεῖν διετείνοντο διὰ τὸ τῆς πίστεως ἀκραιφνές. Γνώμη τοίνυν τοῖν δυοῖν βασιλέοιν ἐγίνετο, τοὺς ἀφ' ἑκατέρας ἀρχομένης ἐπισκόπους εἰς ῥητὴν ἡμέραν καταλαβεῖν τὴν Σαρδικὴν, Ἰλλυρὶς δὲ πόλις αὕτη, τοῦ μὲν αἰτοῦντος, Κωνσταντίου δὲ ὑπακούοντος, ὥστε τὴν στάσιν διαλυθῆναι. Καὶ ἀπὸ μὲν τῶν πρὸς ἑσπέραν μερῶν ἀμφὶ τριακόσιοι συνῆλθεν ἐπίσκοποι, ὡς πού φησιν ὁ ἱερὸς Ἀθανάσιος, ἐκ δὲ τῆς ἕω ἓξ τε καὶ ἑβδομήκοντα· Σαβῖνος ὁ Μακεδόνιος τοῦτό φησιν· οἷς συγκατελέχτο καὶ Ἰσχύρα, ἐκεῖνος, ὁ ἐξ ἑαυτοῦ τὴν ἱερωσύνην ἀναλαβών. Καὶ κατὰ τοῦτο διάφορος καταστὰς Ἀθανασίῳ, τοῖς δὲ δι' ἐναντίας προσιὼν, καὶ τὰ ψεύδη συμπλάσας, ἐπίσκοπος Μαρεώτου παρ' ἐκείνων ἀνεκηρύχθη. Οἱ δ' ἄλλοι τὸ στενὸν τοῦ ὁρισθέντος καιροῦ ἐν αἰτίαις θέμενοι, ἀπελείφθησαν, ἄλλος ἄλλο τι προβαλλόμενοι, Ἰουλίῳ γε μὴν τὴν μέμψιν ἀνατιθέντες, καὶ ταῦτα πρὸ εἴκοσι μηνῶν τῆς ἀφίξεως τῶν ἐπισκόπων κεκηρυγμένης. Ἦν δὲ τοῦτο δέκατον ἔτος, ἀφ' οὗ Κωνσταντῖνος ὁ πατὴρ τοῖν βασιλέοιν πρὸς τὴν ἀμείνω λῆξιν ἐχώρει. Ἀλλ' οἱ μὲν ἑῷοι, εἰς τὴν Φιλίππου πόλιν τῆς Θρᾴκης γενόμενοι, τοῖς ἑσπερίοις ἔγραψαν, προκαταλαβοῦσι τὴν Σαρδικὴν, διώσασθαι τοὺς περὶ Ἀθανάσιον τοῦ συλλόγου, ὡς ἀπὸ τοῦ ἱεράσθαι γεγενημένους· μηδὲ γὰρ ἂν ἄλλως εἶναι ἐξὸν εἰς ἓν συνιέναι· ἔπειτα δὲ καὶ εἰς τὴν Σαρδικὴν γενόμενοι, τὰ ἴσα διισχυρίζοντο· οἱ δ'

B

CAPUT XII.

De Sardicensi synodo.

Ut autem ab Occidentalibus est repudiata, Constans Cæsar unum illud a fratre sibi dari postulavit, ut Paulus et Athanasius sedes suas reciperent. At cum litteris suis nihil effecisset, propterea quod adversarii contra niterentur : et cum populus ea de causa seditionem moveret, Paulus et Athanasius rursum Constantem adiere, et ut universalis synodus cogeretur petiere, ut de professione fidei, et de eorum causis accuratius res explorari posset. Exauctorationis enim ignominiam se propter fidei sinceritatem sustinere affirmarunt. Quapropter de duorum imperatorum istorum sententia statutum, ut utriusque imperii episcopi ad diem certum Sardicam, quæ Illyrica civitas est, convenirent. Id quod Constans sic petierat, Constantius autem assenserat, ut videlicet seditio solveretur. Atque ex Occidentis partibus circiter trecenti convenere episcopi, sicuti alicubi sacer dicit Athanasius ; ex Oriente vero, Sabino Macedoniano referente, sex et septuaginta. Quibus accensus est et Ischyras ille, ex sese ortus presbyter. Ob quam causam, cum negotium ei cum Athanasio esset, in adversariorum partes concessit, apud quos propter mendacia conficta episcopus apud Mareoten est creatus. **696** Reliqui autem angustias constituti temporis prætexentes, atque alius aliam causam allegantes, non comparuere. Potissimum vero in Julium culpam ejus rei conferebant, cum quidem mensibus viginti ante episcoporum adventum dies esset constituta. Decimus is erat annus, ex quo Constantinus, imperatoris utriusque pater, ad meliorem migraverat vitam. Et Orientales, qui Philippopolim in Thracia venerant, Occidentalibus, qui Sardicæ jam præsto erant, scripsere, ut Athanasium, ejusque studiosos, ut

C

D

(1) Etiam aliter, et fortasse rectius ita verti potest : *Patre quidem rerum universarum per omnia cum summa potestate imperium etiam in Filium obtinente*, etc.

quibus sacris ministeriis interdictum esset, a concilio removerent : aliter enim fieri non posse, ut in unum convenirent. Quod quidem postea quoque, cum Sardicæ essent, obtinere contendebant. Occidentales autem, atque in primis Hosius Cordubæ (est autem hæc civitas Hispaniæ) et Protogenes Sardicæ episcopi respondere, nunquam se communionem illorum devitasse, neque porro etiam vituturos esse : cum Julius episcopus Romanus, causa eorum perspecta, inique eos insidiis circumventos esse judicarit. Adesse ipsos quoque, et redarguere iniquum illud judicium velle. Plura quoque alia ultro citroque et scripsere, et per internuntios alteri alteris significavere, unde major etiam inter eos est excitata simultas, majus odium, dies quoque constituta præteriit. Et confestim discessione facta, seorsimque utrisque consilia agitantibus, contrarias alteri adversus alteros sententias tulere. Orientales namque Philippopoli conventum egere, atque ibi decretis suis in Athanasium, Paulum, Asclepam, et Marcellum magis etiam confirmatis, Julio insuper Romæ antistiti magistratum ecclesiasticum abrogavere, quod primus ipse cum illis communicasset. Confessorem etiam Hosium ea de causa, et præterea quod amicus Eustathii et Paulini Antiochenæ ecclesiæ episcoporum fuerit, exauctorarunt. Deinde et Maximinum Trevirorum antistitem, qui primus ad communionem Paulum admiserat, reditumque ejus in urbem Constantinopolitanam procuraverat : insuper quod Orientales episcopos in Occidentem venientes proscripserat. Nec iis tantum sacram ademere dignitatem, sed et Protogeni Sardicensi : quoniam Marcellum Ancyranum quem antea calculo suo damnaverat, ope sua sublevaret ; atque item Gaudentium, quia quos illi per abrogationem ignominia affecerant, multo prosequeretur honore : 697 et quod aliter de rebus divinis quam Cyriacus sentiret, cujus ipse successor erat. Porro in causa fidei ὁμοούσιον consubstantiale quidem repudiarunt, τοῦ ἀνομοίου dissimilis vero opinionem litteris in partes omnes scriptis divulgarunt : in quibus locorum plerorumque episcopis quoque significarunt, ne eos quos proxime sententia sua notassent, vel in communionem reciperent, vel litteris etiam dignarentur. Alii autem dicunt, eos de fide, juxta prolixiorem quam præmisimus formulam, credere jussisse : in qua τοῦ ὁμοουσίου consubstantialis verbo nullo meminere ; sed eorum tantum qui tres deos esse, aut Christum non esse Deum, aut eumdem esse Patrem et Filium ingenitum, aut fuisse aliquando tempus aut sæculum cum ipse non fuerit, dicunt. Hæc quidem episcopi Orientales Philippopoli in Thracia agebant. Hosius autem, et qui cum eo Sardicæ erant, primum quidem illos indicta et deserta causa propter contumaciam damnarunt : Athanasium receperunt, et quæ adversus eum Tyri acta fuerant, anathemate sunt persecuti. Marcello episcopatum suum reddiderunt, quod se

A ἐσπέριοι, καὶ μάλιστα Ὅσιος ὁ Κουδρούβης, πόλις δὲ αὕτη τῶν Ἱσπανῶν, καὶ Πρωτογένης ὁ Σαρδικῆς, εἶπον, ὡς οὐδέποτε ἀπέστησαν τῆς ἐκείνων κοινωνίας, οὐδὲ νῦν ἀποστήσονται, καὶ ταῦτα Ἰουλίου τοῦ Ῥωμαίων ἐπισκόπου τὰ κατ' αὐτοὺς διασκεψαμένου, καὶ κρίναντος ἀδίκως ἐπιβουλεύεσθαι· παρεῖναι δὲ καὶ αὐτοὺς, καὶ ἐξελέγχειν πειρωμένους τὴν ἄδικον ἐκείνην δίκην. Καὶ ἄλλ' ἄττα πρὸς ἀλλήλους ἔγραφόν τε καὶ ἀντεμήνυον· δι' ὧν καὶ μείζων κατ' ἀλλήλων ἐξήφθη δυσμένεια· ὑπερήμερος δὲ καὶ ἡ κυρία ἐγίνετο. Εὐθὺς οὖν ἀπ' ἀλλήλων διέστησαν· καὶ συνελθόντες ἑκάτεροι παρὰ μέρος, ἐναντίας κατ' ἀλλήλων ἤνεγκαν ψήφους. Οἱ μὲν γὰρ ἐῴοι ἀνὰ τὴν Φιλίππου τὸ συνέδριον ἐκάθιζον, καὶ τὰ κατ' Ἀθανάσιον, Παῦλόν τε καὶ Ἀσκληπᾶν καὶ B Μάρκελλον ἔτι κυρώσαντες, καὶ Ἰούλιον τὸν Ῥωμαίων καθήρουν, ὡς κατάρξαντα τῆς κοινωνίας αὐτοῖς. Διὰ ταῦτα δὲ καὶ τὸν ὁμολογητὴν Ὅσιον καθεῖλον, καὶ ὅτιπερ φίλος ἐγένετο Εὐσταθίου καὶ Παυλίνου, οἱ τῆς Ἀντιοχείας ἡγήσαντο· ἐπὶ τούτοις καὶ Μαξιμῖνον, ὃς Τριβέρεως ἦν ἐπίσκοπος· ὅτιπερ πρῶτος Παύλῳ κοινωνίας μετέδωκε καὶ τὴν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν κάθοδον αὐτὸς προεξένησεν. Ἔτι δὲ καὶ ὡς τοὺς ἐξ ἑῴας εἰς ἑσπέραν ἥκοντας ἐπισκόπους ἀπεκήρυξεν· οὐ τούτους δὲ μόνους, ἀλλὰ καὶ Πρωτογένη τὸν Σαρδικῆς, καὶ Γαυδέντιον, Πρωτογένην μὲν, ὡς συναιρόμενον Μαρκέλλῳ τῷ Ἀγκύρας, οὗ κατεψηφίσατο πρότεραν· τὸν δὲ, ὡς τοὺς πρὸς αὐτῶν καθαιρεθέντας πολλῆς ἀξιοῦντα τιμῆς, C καὶ ὅτιπερ τἀναντία ἐφρόνει Κυριακῷ, οὗ διάδοχος ἦν. Περὶ δὲ πίστεως τὸ μὲν ὁμοούσιον ἀπελαύνουσι· τὴν δὲ τοῦ ἀνομοίου δόξαν πανταχοῦ γράφοντες διαπέμπουσιν· ἐν ᾗ καὶ τοῖς κατὰ χώραν ἔγραφον μὴ εἰς κοινωνίαν δέχεσθαι καὶ οὓς ἀρτίως κατεψηφίσαντο· ἀλλὰ μηδὲ γραμμάτων αὐτοὺς ἀξιοῦν. Ἕτερα δέ φασιν, ὅτι περὶ πίστεως κατὰ τὴν ὑποτετυπωμένην μακρὰν ἔκθεσιν πιστεύειν ἐκέλευον· ἐν ᾗ ὁμοουσίου μὲν οὐδαμοῦ μνείαν πεποίηντο, τῶν δὲ λεγόντων τρεῖς εἶναι θεοὺς, ἢ τὸν Χριστὸν μὴ εἶναι θεὸν ἢ τὸν αὐτὸν εἶναι Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα, ἢ ἀγέννητον τὸν Υἱὸν, ἢ ὅτι ἦν ποτε χρόνος αἰῶν ὅτε οὐκ ἦν. Τοιαῦτα μὲν οἱ τῆς ἕω ἱερεῖς ἐπὶ τὴν Φιλίππου τῆς Θράκης γενόμενοι ἔδρων· οἱ D ἀμφὶ τὸν Ὅσιον περὶ Σαρδικὴν πρῶτα μὲν ἐρήμην τούτων κατεψηφίσαντο· ἐδέξαντο μὲν γὰρ Ἀθανάσιον, καὶ τὰ ἐν Τύρῳ κατ' αὐτοῦ πραχθέντα ἀνεθεμάτισαν. Τῷ Μαρκέλλῳ τὸν τόπον ἀπέδωκαν, ὡς μὴ τάδε φρονεῖν ὁμολογήσαντα, ἃ διεβάλλετο. Καὶ Ἀσκληπᾷ δὲ τὴν τῆς Γάζης ἐπισκοπὴν ἐκύρωσαν, ὡς καὶ πρότερον ψήφῳ πολλῶν ἐπισκόπων, καὶ μάλιστα Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου, τὴν ἐπισκοπὴν εἰληφότος ἀξίαν. Καὶ τάσφαλὲς δὲ παριστᾷ τὸ τῆς δίκης ὑπόμνημα· ἀνώρθωσάν τε καὶ Λούκιον, τῶν αὐτοῦ κατηγόρων χρησαμένων δρασμῷ· καὶ τὰς ἐκείνων παροικίας ἔγραφον, μὴ ἄλλους ἀλλ' αὐτοὺς ἔχειν ἐπισκόπους, καὶ ὅσον οὔπω καὶ τὴν αὐτῶν παραδοχεῖν ἄφιξιν. Καθαιροῦσι δὲ καὶ οὗτοι τὸν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Γρηγόριον, Βασιλειόν τε τὸν Ἀγκύρας, Κυντιανὸν τὸν ἐν Γάζῃ· καὶ μήτοι γε ἐπισκόπους

ἀλλ' οὐδὲ Χριστιανῶν προσηγορίᾳ τούτους τιμᾶν ἐθέσπιζον. Καθεῖλον πρὸς τούτοις Θεόδωρον τὸν Περίνθιον, Νάρκισσόν τε τὸν Εἰρηνουπολίτην, Ἀκάκιον τὸν Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης, τὸν Παμφίλου διάδοχον Εὐσεβίου, καὶ Μηνόφαντον τὸν Ἐφέσιον, Οὐρσάκιόν τε τὸν Σιγγιδόνος, καὶ Οὐάλεντα τῶν Μουρσῶν τῆς Παννονίας, καὶ τὸν Λαοδικείας Γεώργιον, εἰ καὶ τέως τῇ συνόδῳ τῶν ἐφῶν οὐ παρῆν. Καθεῖλον δὲ τούτους καὶ τῆς κοινωνίας ἐξέωσαν, ὡς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τῆς πατρικῆς οὐσίας χωρίζοντας, καὶ ὅτι τοὺς πάλαι διὰ τὴν Ἀρειανικὴν αἵρεσιν ἀποβεβλημένους ἀνεδέξαντο, καὶ εἰς μείζονα λειτουργίας Θεοῦ προήγαγον ἀξιώματα. Καὶ καταψηφισάμενοι τούτων, τοῖς ἀπανταχοῦ ἔπεμπον ἐπισκόποις τὰ δεδογμένα κυροῦν, καὶ περὶ τὰ δόξαντα τοῖς ἐν Νικαίᾳ ὁμοφρονεῖν· ἐκεῖνα γὰρ κρατύναντες, τὸ ἀνόμοιον ἀπεώσαντο, καὶ τὸ ὁμοούσιον διερρήδην ἐκήρυξαν. Καί τινα δὲ γραφὴν ἐκθέμενοι, πλατυτέραν μὲν τῆς ἐν Νικαίᾳ, διατηροῦσαν δὲ τὸν ὅρον ἐκείνης, καὶ οὐ παρὰ πολὺ διαλλάττουσαν καὶ τοῖς ῥήμασιν, ἀπανταχοῦ διεξέπεμψαν. Ἵνα δὲ μή τι καινοτομεῖν παρὰ τὰ ἐν Νικαίᾳ δόξωσιν, Ὅσιος καὶ Πρωτογένης, οἳ τηνικαῦτα τῆς συνόδου προῆγον, ἔγραψαν Ἰουλίῳ μετ' ἀσφαλοῦς μαρτυρίας, κύρια μὲν τὰ ἐν Νικαίᾳ νομίζειν, σαφηνείας δὲ χάριν, τὰ ἐκείνῃ ὁρισθέντα πλατύνειν βραχύ· ἵνα μή, φασὶ, τῷ συντετμημένῳ τῆς πίστεως οἱ ἐξ Ἀρείου εἰς ἄτοπον ὧσιν ἀπάγοντες, ὅσοι μὴ ἴσασι διαλέγεσθαι. Ταῦτα ἐκεῖνοι διαπραξάμενοι, οἴκαδε διελύοντο, ἑκάτεροι γνώμης ὄντες, ὡς καὶ ἄμφω δικαίως πράξειαν, οἱ μὲν τὴν ἔω ἐπισκοποῦντες, ὅτιπερ οἱ ἀνὰ τὴν ἑσπέραν τοὺς ὑπ' αὐτῶν καθαιρεθέντας καὶ ἀπωσμένους ἐδέξαντο· οἱ δ' ἀνὰ τὴν δύσιν, ὅτι πρὸ τῆς κοινῆς διαγνώσεως οἱ καθελόντες ἀπέφυγον, καὶ ὅτι οἱ μὲν τὰ ἐν Νικαίᾳ δεδογμένα ἔστεργον, οἱ δὲ τῆς ἔω κιβδηλεύειν ταύτην καὶ παραχαράττειν ἐτόλμων. Οἱ δ' ἐν Σαρδικῇ καὶ Μαρκέλλῳ τῷ πρόσθεν εἰρημένῳ τῆς ἐν Ἀγκύρᾳ Γαλατίας ἐπισκόπῳ τὴν ἱερωσύνην ἐπέτρεψαν· ἐξεῖπε γὰρ τῇ συνόδῳ, ὡς οὐ νοηθείη τοῖς πολλοῖς ἡ ὑπ' αὐτοῦ τῷ βιβλίῳ ὑπαγορευθεῖσα φράσις· καὶ διὰ τοῦτο ὑπόνοιαν σχεῖν, τὰ τοῦ Σαμοσατέως Παύλου καὶ Σαβελλίου φρονεῖν.

A diceret nunquam ea sensisse, de quibus per calumniam accusatus esset. Asclepæ episcopatum Gazæorum auctoritate sua confirmarunt, qui antea etiam multorum antistitum, et maxime Eusebii Pamphili suffragio episcopalem susceperat dignitatem, cujus rei certitudinem acta judicii declarabant. Lucium etiam Adrianopolitam, quod accusatores ejus profugerant, restituerunt. Horumque parœciis et ecclesiis scripserunt, ne alios quam hos ipsos haberent episcopos, eorumque quamprimum exspectarent adventum. Abrogarunt quoque episcopatum Gregorio (1) Alexandrino, Basilio Ancyrano, et Quintiano Gazæo : et ut non modo episcoporum, sed ne Christianorum quidem appellatione honorarentur statuere. Idem fecerunt B Theodoro Perinthio, Narcisso Irenopolita, Acacio Cæsariensi Eusebii Pamphili successori, Menophanto Ephesio, Ursacio Singidonis (2), et Valenti Mursiæ Pannoniorum episcopis, et Laodicensi Georgio, quamvis Synodo Orientalium is non interesset. His omnibus dignitate adempta, communione interdixerunt, quod Filium Dei a paterna substantia separarent : **698** et quod, qui dudum propter Arianam hæresim rejecti fuerant, eos recepissent, et ad ampliorem ministerii Dei evexissent dignitatem. Eis damnatis, ad omnes ubique episcopos miserunt, ut decreta ea rata haberent et confirmarent, nec non Nicænis placitis consentirent. Quibus roboratis, τὸ ἀνόμοιον, dissimile, repudiarunt, τὸ ὁμοούσιον, consubstantiale, aperte promulgarunt. Et scripto quodam composito, quod diffusius quidem quam Nicænum esset, finitionem autem ejus servaret, verbisque non admodum ab illo differret, id passim ad loca omnia miserunt Ne vero novare quidquam contra Nicæna decreta viderentur, Hosius et Protogenes, qui tum synodo præierant, cum certa attestatione ad Julium litteras dederunt, auctoritatem suam se Nicænæ fidei professioni integram relinquere : perspicuitatis autem gratia, quæ Nicææ constituta essent, non ita multis latius extendisse, ne scilicet Ariani compendio professionis fidei ad absurdas opiniones eos abducerent, qui dialecticæ sunt imperiti. His ita peractis, domum revertere. Et utrique in ea erant opinione, recte ab eis quæ sententiis proscriptionis ferendis egissent, esse facta. Orientales quidem, quod Occidentales, quos ipsi sacro ordine movissent et rejecissent, eos ad communionem admisissent ; Occidentales autem, quod illi qui Athanasium et alios damnationis sententia notassent, ante publicam cognitionem profugissent ; et quod ii Nicæna decreta complectebantur, illi vero ea depravare et adulterare audebant. In Sardicensi consilio Marcello quoque, de quo supra diximus, Ancyræ Galatiæ episcopatum, sicuti commemoravimus, rursum mandarunt. Nam is synodo exposuit, a multis libri sui scripta *intellecta* non esse : unde illi suspicionem conceperint, eadem se cum Samosateno Paulo et Sabellio sentire.

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ'.

Οἷα ὁ ἐκκλησιαστικὸς Σωκράτης ἐπὶ τῆς δόξης Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου ἱστόρησε· καὶ ὅπως δόξης εἶχε περὶ τῆς ἐν Νικαίᾳ πίστεως ἡ ἑσπέρα τε καὶ ἡ ἕως.

Εἰδέναι μέντοι χρεὼν ὡς ὁ τοῦ Παμφίλου Εὐσέβιος τρισὶ βιβλίοις ἃ εἰρημένον ὕποπτον τοῦ Μαρ-

699 CAPUT XIII.

Quæ Socrates scriptor ecclesiasticus de opinione Eusebii Pamphili memoriæ prodiderit, et quæ Occidentis Orientisque de fide Nicæna fuerit sententia.

Sciendum sane, Eusebium Pamphili tribus libris suspectum illum Marcelli commentarium refel-

(1) Legendum forte *Georgio*, supra cap. 7 eod.

(2) Singidon hodie Segedinum dicitur.

lisse (1). Scripto namque eo in partes suas diviso, deinde confutationem infert : idque in toto opere facit. Ex quibus libris Socrates scriptor ecclesiasticus plurima allegat, quapropter Eusebius quasi Arianus taxatus sit. Ac deinceps refert, primæ synodo eum interfuisse, aliisque episcopis decretis faciendis consensisse : sicuti Eusebius ipse in tertio ad Constantinum libro memoret. Profert vero idem et piam ejus in illud, *Dominus creavit me initium viarum suarum* [1], interpretationem, in qua hæc sic scribit : « Quod Dominus seipsum creatum esse ait, non hoc sane ita dicit, tanquam qui antea non fuerit, ac tum primum esse cœperit : ut quemadmodum reliquæ creaturæ, itidem et ipse ex non existente exstiterit, nonnulli non recte acceperunt; sed ut constans quidem et vivens et præexsistens atque subsistens ante totius mundi constitutionem, ad regendum autem et administrandum universa a Domino suo ipsius Patre ordinatus; ut eo loco hoc verbum *creavit*, pro verbo *ordinavit* seu *constituit*, sit dictum. Aperte certe quidem hominum principes et duces creaturam nominavit apostolus dicens : *Subjecti igitur estote omni humanæ creaturæ propter Dominum, sive regi quasi præcellenti, sive ducibus tanquam ab eo missis* [2]. Et propheta ex persona Dei dicens : *Ecce ego firmans tonitruum, et creans Spiritum, et annuntians ad homines Christum ejus* [3] : hoc verbum *creans*, non ea sententia, quod antea non fuerit, accepit; non enim tum Deus creavit Spiritum, cum Christum suum per eum hominibus annuntiavit; neque recens sub sole fuit. Sed fuerat quidem ille, et præexstiterat : missus autem tum est, quo tempore apostoli congregati erant cum instar tonitrus e cœlo sonitus provenit, tanquam advenientis flatus vehementis : hoc verbo *creans*, pro eo quod est *demittens*, aut *ordinans* seu *statuens*, posito; tonitru vero ipso, alio quodam modo evangelicam prædicationem significante. Tale est et illud : *Cor mundum crea in me, Deus* [4]. **700** ubi non ille quidem tanquam cor non habens, sed ut tandem habenti et purificaretur et perficeretur, precatus est. Et illud : *Ut crearet duos in unum novum hominem* [5], pro *congeret* seu *congregaret*. Vide porro an non tale sit et illud : *Induite novum hominem, secundum Deum creatum* [6]. Item illud : *Si quis in Christo nova creatura* [7]; et quæcunque sunt ejusmodi. Ut ne mireris, si metaphorice et per translationem in verbis istis : *Dominus creavit me in initio viarum suarum; creavit*, pro *constituit*, aut *ordinavit* dictum sit. » Hæc in tertio adversus Marcellum libro Eusebius. Socrates autem hæc quoque hisce verbis pro Eusebio refert : « Cum itaque Eusebius Nicænæ synodi mentionem faciens, soluta esse et constituta, κέλλου ἀνέτρεψε σύγγραμμα, ὡς καὶ πρώην εἰρηκαμεν, τὰ πρὸς Μάρκελλον ἐπιγράψας τὸ σπούδασμα. Διαιρήσας γὰρ εἰς μέρη, ἔπειτα τὴν ἀντίρρησιν ἐπάγει· καὶ τοῦτο δι' ὅλου ποιεῖ. Ἐξ οὗ σπουδάσματος πολλὰ παρατιθεὶς Σωκράτης ὁ τὰ ἐκκλησιαστικὰ συγγραψάμενος, ἐνίσταται πλεῖστα, ὡς διαβάλλοιτο Εὐσέβιος τὰ Ἀρείου φρονῶν· παρεισάγει γὰρ τῷ τε τῇ πρώτῃ συνόδῳ αὐτὸν παρεῖναι, καὶ τοῖς λοιποῖς ὁμόφρονα καταστῆναι· ὡς ἐν τῷ τρίτῳ βιβλίῳ πρὸς Κωνσταντῖνον αὐτὸς ἐκεῖνός φησιν. Ἐκτίθησι δὲ καὶ τὴν εἰς τὸ, *Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ*, εὐσεβῆ ἐξήγησιν· ἐν ᾗ καὶ ταῦτά φησιν· « Εἰ δὲ λέγει ὁ Κύριος ἐκτίσθαι ἑαυτὸν, οὐχ ὡς ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παρελθών, ταῦτα ἂν εἴποι τοῖς λοιποῖς κτίσμασι καὶ αὐτὸς ὁμοίως ἐκ τοῦ μὴ ὄντος γενὼς, ὅτινες οὐκ ὀρθῶς ὑπειλήφασιν, ἀλλ' ὡς ὑφεστὼς μὲν καὶ ζῶν, προών τε καὶ προϋπάρχων τῆς τοῦ παντὸς κόσμου συστάσεως. Ἄρχειν δὲ τῶν ὅλων ὑπὸ τοῦ Κυρίου τοῦ ἑαυτοῦ Πατρὸς κατατεταγμένος, τοῦ *ἔκτισεν*, ἐνταῦθα ἀντὶ τοῦ *κατέταξεν* ἢ *κατεσκεύασεν*, εἰρημένου. Διαρρήδην οὖν τοὺς ἐν ἀνθρώποις ἄρχοντας καὶ ἡγεμόνας κτίσιν ὠνόμασεν ὁπόταν ὁ ἀπόστολος· *Ὑποτάγητε οὖν πάσῃ ἀνθρωπίνῃ κτίσει διὰ τὸν Κύριον· εἴτε βασιλεῖ ὡς ὑπερέχοντι, εἴτε ἡγεμόσιν ὡς δι' αὐτοῦ πεμπομένοις.* Καὶ ὁ εἰπὼν δὲ προφήτης ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, *Ἰδοὺ ἐγὼ στερεῶν βροντὴν καὶ κτίζων Πνεῦμα, καὶ ἀποστέλλων εἰς ἀνθρώπους τὸν Χριστὸν αὐτοῦ*, τὸ *κτίζων*, οὐκ ἐκ τοῦ γεγονότος εἰς ἀνυπαρξίαν παρεῖληφεν· οὐ γὰρ τότε ἔκτισεν ὁ Θεὸς τὸ Πνεῦμα, ὅτε τὸν Χριστὸν αὐτοῦ δι' αὐτοῦ πᾶσιν ἀνθρώποις κατήγγειλεν· οὐδὲ γὰρ πρόσφατον ὑπὸ τὸν ἥλιον ἀλλ' ἦν μὲν καὶ προϋπῆρχεν· ἀπεστέλλετο δὲ, καθ' ὃν καιρὸν ἦσαν οἱ ἀπόστολοι συνηγμένοι, ὅτε δίκην βροντῆς ἐγένετο ἦχος ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ὥσπερ φερομένης πνοῆς βιαίας· τοῦ *κτίζων* ἀντὶ τοῦ *καταπέμπων* ἢ *κατατάσσων* εἰρημένου· τῆς δὲ βροντῆς καθ' ἕτερον τρόπον τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα δηλούσης. Τοιοῦτόν ἐστι καὶ τὸ, *Καρδίαν καθαρὰν κτίσον ἐμοὶ, ὁ Θεός*· οὐχ ὡς μὴ ἔχων, ἀλλ' ὅτι ἐτελεσθῆναι τοιαύτην ἠύχετο· καὶ τὸ, *Ἵνα κτίσῃ τοὺς δύο εἰς ἕνα καινὸν ἄνθρωπον*, ἀντὶ τοῦ *συναγάγῃ*. Ὅρα μήποτε τοιοῦτόν ἐστι καὶ τὸ, *Ἐνδύσασθε τὸν καινὸν ἄνθρωπον τὸν κατὰ Θεὸν κτισθέντα*· καὶ τὸ, *Εἴ τις ἐν Χριστῷ καινὴ κτίσις*· καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα. Μὴ θαυμάσῃς δὲ μεταφορικῶς καὶ ἐν τῷ, *Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ*, τὸ *ἔκτισεν* ἀντὶ τοῦ *κατέστησεν* ἢ *κατέταξεν* εἰρῆται. Ταῦτα ἐν τῷ τρίτῳ πρὸς Μάρκελλον ὁ Εὐσέβιος. Καὶ ταῦτα δὲ λέξεσιν αὐτοῦ Σωκράτης ὑπὲρ αὐτοῦ φησιν· « Εἰ τοίνυν Εὐσέβιος τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου μνήμην ποιούμενος, λελύσθαι μὲν τὰ τότε ἀμφισβητούμενα λέγει, πάντας δὲ ὁμοφωνῆσαι καὶ ὁμοδοξῆσαι· πῶς Ἀρειανίζειν τινὲς αὐτὸν ὑπολαμβάνουσι; Πλανῶνται δὲ Ἀρειαν-

[1] Prov. VIII, 22. [2] I Petr. II, 13, 14. [3] Amos IV, 13. [4] Psal. L, 12. [5] Ephes. II, 15. [6] Ephes. IV, 24. [7] II Cor. V, 17.

(1) *Socr. lib. II, cap. 20.*

νοὶ, φρονεῖν αὐτὸν νομίζοντες τὰ αὐτῶν. Ἀλλ' ἐρεῖ τις ὡς ἐν τοῖς λόγοις αὐτοῦ Ἀρειανίζειν δοκεῖ, τῷ συνεχῶς λέγειν, Διὰ Χριστόν· πρὸς ὃν ἀποκρινούμεθα, ὅτι τῇ λέξει ταύτῃ πολλάκις καὶ οἱ τῆς Ἐκκλησίας ἐχρήσαντο, καὶ ταῖς ἄλλαις ταῖς μηνυούσαις τὴν οἰκονομίαν τῆς ἀνθρωπότητος τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν. Καὶ πρό γε ἁπάντων τούτων ὁ Ἀπόστολος ταῖς λέξεσι ταύταις ἐχρήσατο, καὶ οὐδέποτε ὡς κακοδοξίας διδάσκαλος ἐνομίσθη. » Καὶ αὖθις ἐπιφέρει λέγων· « Οὔτε γὰρ ἔχουσι δεῖξαι ὅτι Εὐσέβιος ἀρχὴν τῆς ὑπάρξεως δίδωσι τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ, κἂν ταῖς τῆς οἰκονομίας λέξεσιν ἐν τοῖς βιβλίοις εὑρίσκωσιν αὐτὸν καταχρώμενον· μάλιστα δὲ καὶ ὅτι καὶ θαυμαστὴς καὶ ζηλωτὴς ἐγένετο τῶν Ὠριγένους βιβλίων, ἐν οἷς πανταχοῦ τὸν Υἱὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθέντα εὑρίσκουσιν οἱ τῶν Ὠριγένους βιβλίων τὸ βάθος κατανοῆσαι δυνάμενοι. » Τοιαῦτα καὶ ἕτερα Σωκράτης παρατιθεὶς, διισχυρίζεται τάσφαλὲς τοῦ δόγματος Εὐσεβίῳ περιτιθέναι. Ἐγὼ δὲ βουλοίμην ἂν μᾶλλον εἶναι τὸν ἄνδρα τοιοῦτον· ἡ δὲ καθόλου Ἐκκλησία οὐ τοιοῦτον τάχα ὑπείληφεν· ἢ μᾶλλον ἕπεσθαι δίκαιον. Εἰ δ' ἐκεῖνος ἐν τῷ ἀσφαλεῖ τῆς εὐσεβείας ἐστὶν, ὡς οὗτός φησι, καὶ ταῦτα Ναυᾶτος ὤν, τῷ τὰ κρύφι' ἀκριβῶς διειδότι Θεῷ ἐατέον. Ταῦτα μὲν οὕτως· οἱ δ' ἐν Σαρδικῇ συνελθόντες οὕτω διεπραξάμενοι, ἐπορεύοντο ἕκαστος ἐπ' οἶκον. Διεσπάτο δὲ τοῦ λοιποῦ τῆς ἑῴας ἡ δύσις. Οὐκέτι γὰρ ὡς ὁμόφρονσιν ἐπεμίγνυντο. Καὶ ὅρος τῆς κοινωνίας, ταῖς μὲν ἑσπερίοις μεταξὺ Ἰλλυριῶν καὶ Θρᾳκῶν ἦν, περὶ ὄρος ὃ Σούσακες κέκληται· πειραιτέρω δὲ κοινωνεῖν ἥκιστα ἤθελον, διαφόρου τυγχανούσης τῆς πίστεως. Οἷα δὲ φιλεῖ, τὰ τῶν ἐκκλησιῶν ἐν διαβολαῖς καὶ διχονοίαις ἦσαν. Καὶ μεγάλη ταραχή τις καὶ σύγχυσις τῇ καθόλου Ἐκκλησίᾳ ἐπεχωρίαζε. Καὶ γὰρ πρότερον εἰ καὶ διάφοροι καθειστήκεισαν, ἀλλ' ἐπεμίγνυντο τέως, καὶ οὐ μέγα τὸ δεινὸν ἐποίουν· παραπλήσια γὰρ τῷ ἐπιμίγνυσθαι φρονεῖν κατὰ Χριστὸν ἐνομίζοντο. Ἐν συντόμῳ δὲ φάναι, ἡ μὲν κατὰ δύσιν ἅπασα Ἐκκλησία, διὰ τῆς πατρίου ἀγομένη θρησκείας, ἔρημος ἐριδος ἦν καὶ τῆς περὶ δόγματα τερθρείας ἀπηλλαγμένη, ἀκραιφνῶς τὴν ἐν Νικαίᾳ πίστιν διατρανοῦσα· κἂν καὶ τὼς Θυρσάκιος ὁ Παννονίας, καὶ Αὐξέντιος ὁ Μεδιολάνων πεῖραν προσῆγον διασπᾶν καὶ πρὸς τὴν Ἀρειανίζουσαν μεθιστᾶν δόξαν, τοῦ Ῥωμαίων θρόνου καὶ τῶν ἑσπερίων ἄλλων ἱερέων ἐγρηγορότων, καὶ τὰς τῆς αἱρέσεως ταύτης βλάστας θᾶττον ἐξανασπώντων· ἡ δὲ ἑῴα μετὰ τὴν ἐν Ἀντιοχείᾳ σύνοδον ἐστασίαζε, καὶ περιφανῶς πρὸς τὴν ἐν Νικαίᾳ διεκρίνετο πίστιν. Τὸ δ' ἀληθὲς, πλὴν ὡς συνάγειν ἔνεστι, τῶν μὲν πλειόνων ἡ γνώμη πρὸς τὴν ἐν Νικαίᾳ δόξαν συνέτρεχεν, ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας τὸν Υἱὸν εἶναι ὁμολογούντων· τῇ δ' ἐκ φιλονεικίας ἐριδι κατεχόμενοι, πρὸς τὴν ὁμοούσιον λέξιν ἀκρατῶς διεφέροντο· οἱ μὲν, ὥς τινες εἶπον, ἐξ

quæ tum in controversiam deducta fuerant, atque omnes consensu uno eadem sensisse atque dixisse referat, quomodo quidam illum Arianisare suspicantur? Falluntur vero Ariani etiam, qui illum cum eis sensisse existimant. Sed dicet aliquis, in scriptis ejus Arianum esse eum videri, propterea, quod frequenter dicat, Per Christum (1). Cui respondemus, hac locutione sæpenumero ecclesiasticos viros usos esse, aliisque, quibus œconomia seu munus humanitatis Servatoris nostri significatur. Et ante omnes istos Apostolus ipse verba hæc usurpavit : et nunquam tamen veluti pravæ opinionis habitus est doctor. » Ac rursum hæc infert : « Non enim ostendere poterunt, Eusebium principium exsistentiæ tribuere Filio Dei, quamvis in libris ejus œconomiæ sive dispensationis humanæ verbis abuti eum inveniant. Maxime vero, quod admirator et æmulator Origenis librorum fuit, in quibus ubique Filium ex Patre genitum esse reperiunt, qui Origenis librorum acumen assequi possunt. » Hæc et alia Socrates afferens, sinceritatem doctrinæ Eusebio ascribere contendit. Ego quidem talem potius virum eum fuisse velim : Ecclesia autem Catholica non talem fortasse judicat, quam potius sequi par est. An vero ille certo in pietatis sinceritate sit, sicuti iste qui quidem Novatianus est, dicit, id accurate certoque occulta omnia perspicienti Deo relinquendum. Et de his quidem satis. Sardicensi vero conventu ita peracto, domum se quisque recepit. **701** Ac deinceps Occidens ab Oriente per secessionem divisus est. Non amplius enim Occidentales cum Orientalibus, haud eadem secum sentientibus, negotii sibi quidquam et conjunctionis esse voluere. Et communionis finis Occidentalibus fuit inter Illyricum et Thraciam, circa montem qui Susacis dictus est. Ultra eum autem locum propter variantem fidem minime inter se invicem communicare voluerunt. Ut vero fieri solet, in ecclesiis calumniæ et dissensiones erant. Et ingens turba et confusio Ecclesiam catholicam invasit. Antea siquidem, etiamsi dissiderent, consuetudine tamen inter se jungebantur, nec adeo gravem eam rem putabant : et consuetudinem ejusmodi eumdem de Christo sensum esse existimabant. Et ut paucis dicam, Ecclesia Occidentalis omnis patriæ insistens religioni, contentionis expers, et a studio de dogmatibus nugandi aliena fuit, sincere professionem fidei Nicænam sonans atque profitens. Quamvis etiam tum Ursicius Pannonius et Auxentius Mediolanensis conati sunt Ecclesias distrahere, et ad Arianam opinionem traducere, efficere tamen id nequivere, sede Romana et aliis Occidentalibus episcopis vigilantibus, et hæresis ejus surculos illico exstirpantibus. Oriens autem post Antiochenum concilium seditiones concitavit, et propalam ad-

(1) *Διὰ Χριστοῦ.* Offendiculo olim fuit piis, si Christus simpliciter sine præfatione honoris, et illatione divinitatis nominaretur.

versus Nicænam fidem disceptans judicio contendit : revera tamen, sicuti colligere est, plures sententiam Nicæni dogmatis comprobabant. Filium ex substantia Patris esse confitentes : contentionis vero cupiditate devincti, adversus verbum τοῦ ὁμοουσίου, consubstantialis, impotentibus animis pugnabant. Nonnulli quidem, sicuti quidam tradidere, quod jam inde ab initio contra id verbum stetissent : et quemadmodum ejusmodi homines facere solent, ne victi esse, si cederent, viderentur, in sententia propterea persistebant, et vocabulum id abolere studebant : probro sibi fore, si opinionem mutarent, arbitrati. Nonnulli autem, quod frequenter de his nugati essent, ita opinari ex animi sententia malebant; **702** et cum semel ab eo quod decebat excidissent, opinionem suam firmiter retinebant. Erant qui indecorum contendendi studium secum ipsi perpendentes, ad gratiosiorem declinarent sententiam, vel propter gloriam aut timorem, vel propter vim aut familiaritatem, plerumque etiam propter amicitiam, et fortasse alias ob causas, quibus homines adducti, ut sese res tulit, etiam in his quæ parum decent, gratificantes aliis obsequuntur : denique quod nonnulli libere et palam, quæ ab adversariis objicerentur, redarguere atque refellere non possent. Non pauci vero ejus temporis homines, ineptias prorsus et superfluas nugas esse existimantes de rebus ejusmodi conflictari, ab illorum consuetudine sejuncti, taciti secum Nicæna decreta complectebantur et colebant.

ἀρχῆς αὐτῇ ἀντιστάντες, καὶ οἷα δὴ τοῖς τοιούτοις φιλεῖ, τὸ μὴ δόξαι ἡττᾶσθαι τῆς γνώμης εἶχοντο, περιελεῖν τὴν λέξιν σπουδάζοντες, καὶ αἰσχύνην ἐνόμιζον τὴν μετάθεσιν· ἦσαν δ' οἳ καὶ ἐκ τοῦ πυκνῶς περὶ ταῦτα ἐρεσχελεῖν, καὶ ταῖς ἀληθείαις οὐδὲ δοξάζειν ἠροῦντο· καὶ καθάπαξ τοῦ δέοντος ἐκτραπέντες, ἀμεταθέτως εἶχον. Ἄλλοι δὲ τὸ μὴ δέον τῆς φιλονείκου γνώμης σταθμώμενοι, πρὸς τὸ κεχαρισμένον τῶν δοξαζόντων ὑπέκλινον, ἢ διὰ δόξαν τε καὶ δέος, ἢ δύναμιν, ἢ καὶ δι' οἰκειότητα καὶ φιλίαν πολλάκις· τάχα δὲ καὶ δι' ἄλλας αἰτίας, ὑφ' ὧν προάγονται ἄνθρωποι ὡς ἔτυχε τὰ μὴ δέοντα χαριζόμενοι, καὶ τῷ μὴ διὰ παῤῥησίας ἔχειν ἴσως ἐξελέγχειν τὸ προσιστάμενον. Πολλοὶ δὲ τῶν τότε λῆρον ἄντικρυς καὶ περιττὴν φλυαρίαν ἡγούμενοι τὸ περὶ τὰ τοιαῦτα προστρίβεσθαι, καθ' ἑαυτοὺς ἦσαν ἡσύχῳ γνώμῃ, τὸ δόξαν ἐν Νικαίᾳ στέργοντες καὶ τιμῶντες.

CAPUT XIV.

De Ægyptiis monachis, Scetiotis scilicet et Tabennesiotis. Atque inibi de duobus sanctis Macariis. Item de Pambo et Pachomio. Item de Apollonio et de Anubio.

ΚΕΦΑΛ. ΙΔ'.

Περὶ τῶν Αἰγυπτίων μοναχῶν, ἤγουν τῶν Σκητιωτῶν καὶ Ταβεννησιωτῶν· ἐν ᾧ καὶ περὶ τῶν ἁγίων δύο Μακαρίων, Παμβώ τε καὶ Παχωμίου· Ἀπολλωνίου τε καὶ Ἀνούβ.

Supra omnes autem qui in Oriente magna cum libertate saniorem doctrinam defenderunt, tenacissime Nicæna decreta retinuere Paulus Constantinopolitanus, et Athanasius Alexandrinus, episcopi, atque cum iis universus Ægyptiorum monachorum cœtus : quibus præiit Antonius adhuc superstes, quique cum eo erant (plurimi autem erant) in Ægypto et aliis Romani imperii locis asceteæ : quorum multi usque ad Constantii imperium et posteriora etiam tempora duravere : quales fuere (Amonem enim, et Thebæum Paulum omitto) eodem veroque nomine dicti Macarii, hoc est beati : Ægyptius scilicet ille, et cui Urbani cognomen inditum fuit : Paphnutius et Pambo, Anub et Pityrion Serapion et Orsesius et Pachomius Tabennesiotes, Ephraim quoque et Hilarion; quales etiam circa Illyricum et Thraciam Martinus Sabariæ ortus Pannonius, et Hilarius Pictaviensis, homines admirandi : de quibus paulo post suo loco referemus. Multi denique alii aliter spectati viri, eisdem annis viguere, atque in ecclesiis Dei enituere : inter quos præcipue eruditione et eloquentia floruit Eusebius, Emesenus episcopus, Titus Bostrensis, **703** Serapion Thmuæus, Basilius Ancyranus, Eudoxius Germaniciensis, Acacius qui post Eusebium Cæsareæ Palæstinæ præfuit, Cyrillus, qui post Maximum Hierosolymitanam administrabat ecclesiam, et Theodorus Perinthius : qui omnes doctrinæ suæ fœtus haud pœnitendos ecclesiis reliquere. Videtur au-

Πάντων δ' ἐπέκεινα τῶν ἐν τῇ Ἑῳ παῤῥησιασμένῳ λόγῳ ἀπὸ τῶν ἐν Νικαίᾳ δοξάντων εἶχοντο Παῦλος ὁ Κωνσταντινουπόλεως καὶ Ἀθανάσιος ὁ τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπίσκοποι, καὶ σὺν αὐτῷ τὸ κατ' Αἴγυπτον σύμπαν μοναχικόν· ὧν καθηγεῖτο Ἀντώνιος περιὼν ἔτι, καὶ ὅσοι αὐτῷ συνεγένοντο· πλεῖστοι δὲ ἦσαν ἀνά τε τὴν Αἴγυπτον καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ῥωμαίων ἀρχομένης· οἱ πολλοὶ ἀνά τε τὴν παροῦσαν ἡγεμονίαν ἐγένοντο, καὶ εἰς τὰ μετέπειτα παρέμειναν χρόνον. Ἐῶ γὰρ Ἄμουν καὶ Ἀντώνιον καὶ τὸν Θήβηθεν Παῦλον· καὶ οἷσιν ἦσαν οἱ ἐπωνύμως ἐκεῖνοι Μακάριοι ἄνδρες, ἵν' Αἰγύπτιος καὶ ᾧ Πολίτικὸς ἐπώνυμον ἦν· Παφνούτιός τε καὶ Παμβὼ, Ἀνούβ τε καὶ Πιτυρίων, Σεραπίων τε καὶ Ὀρσήνιος, καὶ ὁ Ταβεννησιώτης Παχώμιος, Ἔφραίμ τε καὶ Ἱλαρίων, καὶ οἱ περὶ Θρᾴκην καὶ Ἰλλυρίδα, Μαρτῖνος ὁ ἀπὸ Σαβωρίας τῆς Πανωνίας, καὶ Ἱλάριος ὁ Πικτάβων, ἄνδρες θεσπέσιοι, περὶ ὧν μικρὸν ὕστερον κατὰ χώραν ἐρῶ. Πολλοὶ δὲ καὶ ἄλλως ἰλλόγιμοι ἄνδρες τοῖς αὐτοῖς συνήκμασαν ἔτεσι, ταῖς ἐκκλησίαις θεοῦ διαπρέποντες· ὧν περὶ λόγων εἴδησιν τῶν ἄλλων διαφέροντες ἦσαν Εὐσέβιος ὁ τὴν Ἐμεσηνῶν ἱερατικῶς διεθύνας, Τίτος ὁ Βόστρων, Σεραπίων ὁ Θμουαῖος, Βασίλειος ὁ Ἀγκυρανὸς, Εὐδόξιος ὁ Γερμανικίας, Ἀκάκιος ὁ μετὰ Εὐσέβιον τῆς ἐν Παλαιστίνῃ ἡγησάμενος Καισαρείας, καὶ Κύριλλος ὁ τὸν τῶν Ἱεροσολύμων θρόνον μετὰ Μάξιμον οἰακίζων, καὶ Θεόδωρος ὁ Πειρίνθιος· οἱ δὴ πάντες ἔκγονα

τῆς αὐτῶν παιδείας λόγου πολλοῦ ἄξια ταῖς ἐκκλησίαις καταλελοίπασιν. Ἔφκει δὲ πάντας τούτῳ τῷ μέρει παρευδοκιμεῖν, καὶ τὴν καθόλου Ἐκκλησίαν σεμνύνειν, Ἔφραὶμ ὁ Σύρος. Τηνικαῦτα δ' ἤκμαζε καὶ Λουκίφερ καὶ Δίδυμος καὶ Ἀέτιος, ἐλλόγιμοι μὲν διαφερόντως, τῇ δὲ ἀληθείᾳ μάλα μαχόμενοι. Ὡς ἐπίπαν δὲ φάναι, οἱ τηνικάδε τῶν ἐκκλησιῶν ἡγεμόνες πλείστης ἀκριβείας κατὰ βίον ἐξείχοντο· ὑφ' ὧν τὰ πλήθη καλῶς ποιμαινόμενα, τοῦ κατὰ Χριστὸν σεβάσματος εἶχοντο, καὶ καθ' ἑκάστην αὔξην ἡ πίστις ἐλάμβανεν. Ἤρεμα γὰρ ἡ Ἐκκλησία τῇ ἐνούσῃ ἀρετῇ καὶ τῇ λαμπηδόνι τῶν ἀγαθῶν πράξεων, ὑφ' ὧν τεράστια καὶ θεοσημεῖαι ἐγίνοντο, παρά τε ἱερῶν ἀνδρῶν, καὶ ἄλλως ἐκκλησιαστικῶν, ἐπὶ μέγα δόξης προήγετο· καὶ ἡ τῶν Ἑλληνιστῶν θρησκεία διεσυλᾶτο, κάκ τῆς μοχθηρᾶς τερθρείας πρὸς τὴν ἀληθινὴν πίστιν μετέβρεπεν. Ἐπεὶ δὲ τῶν ὁσίων τούτων ἐμνήσθην ἀνδρῶν, δεῖν οἶμαι τέως τούτῳ τῷ λόγῳ ἐπιδραμεῖν, καὶ ὅσοι δὴ ἄλλοι περιφανεῖς ἄνδρες τηνικαῦτ' ἀκμάσαντες κλέος ἔσχον. Καὶ προκεισθωσαν οἱ ἀοίδιμοι τῆς Σκήτεως ἡγεμόνες καὶ τῶν ἐκεῖσε ὀρέων κατέστησαν. Μακάριοι δὲ ἀμφοτέροις ἦν ὄνομα· ὧν ὁ μὲν Αἰγύπτου ὡρμᾶτο· ἄτερος δ' Ἀσιὸς ὠνομάζετο· τὴν γὰρ Ἀλεξάνδρου εἶχε πατρίδα. Θεῖοι δὲ ἄνδρες καὶ ἄμφω ἐγένοντο. Θαυμάσιοι δὲ καὶ τὸ φιλοσοφεῖν ἦσαν, καὶ οὐκ ἀμοιροῦντες θείας προγνώσεως· δεξιοὶ δὲ καὶ δαίμονας ἀπελᾶν· τεραστίων δὲ καὶ ἰαμάτων πρόχειροι αὐτουργοί. Ὧν ἄτερος ὁ Αἰγύπτιος καὶ νεκρὸν ἀνίστα, ὡς ἄν γέ τινα δόγματος ἀλλοτρίου πεῖσοι πιστεύειν νεκροὺς ἀνίστασθαι. Πέρα δὲ τῶν ἑ' παρελάσαι λόγος ἐκεῖνον τὸν ζῆν. Ὧν τὰ ὑπὲρ ἡμισυ τῇ ἐν ἐρήμῳ ἐπόνει διατριβῇ· μάλα δὲ καὶ ἔτι νέος ὢν τῇ φιλοσοφίᾳ διέπρεπεν, ὅθεν καὶ Παιδαριογέρων τὸ ἐπώνυμον ἔσχε, καὶ τὸν τοῦ πρεσβυτέρου δὲ βαθμὸν ἔδαινε, τεσσαρακοντούτης γενόμενος. Ὁ δὲ Πολιτικὸς ἐν ἐλάττονι χρόνῳ τὸ ἴσον τῆς ἀξίας εὗρατο· ἁπάσης δ' ἀσκήσεως τὴν πεῖραν εἰς ἄκρον εἵληφε. Τὰ μὲν γὰρ αὐτὸς εὗρισκε, τὰ δ' ἀκούων, παντὶ τρόπῳ κατορθοῦν ἐπειρᾶτο. Ἐς τοσοῦτον δ' ἦν συντετηγμένος τε καὶ κατεσκληκὼς, ὡς μηδ' ἐνεῖναι τρίχας φύειν τὸν πώγωνα. Ἦν δ' ὁ μὲν Αἰγύπτιος μετὰ τοῦ εὐλαβοῦς αὐστηρός· ἄτερος δὲ ὁ Ἀλεξανδρεὺς παρακλήσιος· ἐφ' ἅπασι τῷ Αἰγυπτίῳ ὢν, ἐν τούτῳ παρήλλαττεν, ὅτιπερ ἱλαρὸς τοῖς ἐντυγχάνουσιν ἦν. καὶ τῷ χαριεντίζεσθαι τοὺς νέους· ἦγε πρὸς ἄσκησιν. Τούτων Εὐάγριος ἐγένετο μαθητής· καὶ τὴν ἐξ' ἔργων φιλοσοφίαν ἐκτήσατο, πρότερον λόγῳ μόνῳ φιλοσοφῶν, χρόνῳ δ' ἐκείνῳ κατὰ τὸν αὐτὸν χῶρον συνεφιλοσόφουν αὐτοῖς Παμβώ τε ὁ διαβόητος, καὶ ὁ ἰσάγγελον εἴπερ τις πολιτείαν ἀσκήσας Παῆσιος, Ἡρακλείδης τε καὶ Κρόνιος, Παφνούτιός

tem omnes hac in parte gloria præcellere, atque Ecclesiam universalem exornare Ephraim Syrus. Tum quoque exstitere Lucifer, Didymus, Actius, admodum quidem illi eximii viri, sed adversus veritatem plurimum etiam pugnarunt. Atque ut summatim dicam, præfecti ea tempestate ecclesiarum exactissimis vitæ institutis dediti erant, a quibus plebes rite gubernata, Christi religionem constanter coluit, et indies fides est adaucta, atque Ecclesia sensim pro insita ei virtute atque bonorum operum splendore, et quod a sacris aliisque ecclesiasticis viris prodigia divinaque miracula fiebant, ad ingentem gloriam pervenit: Græcorum autem superstitio pessum iit, et ab improbis nugis ad veram fidem transiit. Et quoniam sanctorum istorum virorum facta est mentio, faciendum esse duxi, ut breviter eos, et si qui insuper eo tempore illustres homines cum laude floruere, oratione persequar. Ac primo loco percelebres illi commemorentur viri, qui Scetis montiumque ejus duces fuere. Utrique nomen erat Macario: quorum alter in Ægypto ortus erat, alter Alexandriam patriam habuit, et cognomen Urbani: ambo certe divini prorsus viri, atque in monastica philosophia admirandi, divinarum prædictionum non expertes, dæmonum industrii expulsores, et prodigiorum sanationumque prompti et expediti auctores. Horum alter, Ægyptius scilicet, mortuum quoque excitavit: ut quemdam alieni dogmatis sectatorem, ad credendum mortuos resurgere, persuasione ea adduceret. Illic ultra nonaginta annos vixisse perhibetur, quorum plus quam dimidiam partem in vita solitaria transegit. Et adolescens admodum sapientiæ studiis excelluit: et ob id Παιδαριογέρων, quasi puerum senilem dicas, cognomen obtinuit. Presbyteri dignitatem quadragenarius suscepit. Urbanus vero breviore tempore ad eamdem pervenit **704** dignitatem. Exercitia pietatis omnia ad summum excoluit, quæ partim ipse invenit, partim ex aliis audita modis omnibus absolvere est conatus. Adeo autem extenuatus et macie confectus fuit, ut non esset unde pili barbæ excrescerent. Et Ægyptius, cum reverentia quadam austerus: Alexandrinus autem cum in aliis omnibus par Ægyptio esset, in hoc tantum ab illo variavit, quod in colloquiis hilaris et jucundus, urbanis salibus utens, juvenes ad studium et exercitationem pietatis adduceret. Horum discipulus fuit Evagrius, apud quos philosophiæ sanctioris præcepta factis exprimere didicit, cum antea verbis solis sapientiæ studium professus fuisset. Eodem vero tempore, et eisdem in locis, cum illis philosophati sunt, decantatus ille Pambo (1): atque qui angelicam prorsus, si quis

(1) Pambo cum illitteratus esset, doctorem Psalmos exponentem adiit: et cum primum versum Psal. XXXVIII (*Dixi, Custodiam vias meas, ut non delinquam in lingua mea*) audisset, discessit, sufficere sibi inquiens versum istum, ut illum factis exprimere addisceret. Doctor cum eo expostulavit, quod eum ab eo tempore totis sex mensibus non vidisset. At Pambo respondens: Quod nondum re ipsa versum primum assecutus esset, se excusavit. Multi intercessere anni: et amico cuidam roganti, num versum eum addidicisset? Vix tandem, ait, decem et novem annis, factis ipsis eum addidici. Eidem auri certum numerum quidam in pauperum alimenta dedit, et, Numera quod

alius, et ipse exercuit vitam Paesius (1): item Heraclides Cronius, Paphnutius, Putubastes, Arsesius, et magnus Serapion. Præterea Pityrion ille, qui tamen alibi, apud Athenas videlicet, asceterium, seu exercendæ religiosæ pietatis domicilium habuit. Insuper ingens quoque ille Pachomius, qui dux et auctor vitæ Tabennesiotarum fuisse dicitur. Nova autem quædam illis est vitæ ratio, in quibusdam rebus a reliquis monachis evarians. Animum enim assuefacit ad virtutem aspirare, et terrena procul care et sursum respicere semper : ut facile deincops sit pulverem hunc deponentibus, in cœlestem pervenire regionem. Siquidem indumentum illis erat melota seu pellis ovilla : symbolum atque monumentum, ut opinor, generosæ et fortis illius Heliæ Thesbytæ, rei Venereæ et concupiscentiæ macerationis atque mortificationis, ut æmulatione et ardore ejusdem cum illo spei ad continentiam et castitatem strenue grassarentur. Cæterum reliquorum quoque Ægyptiorum monachorum amictus, ut opinio fert, ad exemplum aliquod et specimen arcanioris philosophiæ spectat. Non enim illi temere a communi habitu vestitum suum mutavere. Amiculum namque manicis carens, indicium atque institutionem esse arbitror, ne manus ad injuriam inferendam faciles sint, et promptæ. Capitis vero tegmen acuminatum, ut simplices sint, et injurias non vindicent, pureque et innocenter vivant : lactentium puerorum instar, quorum capita ejusmodi lineis mitris operiri solent, quæ partem rationis principatum imperiumque obtinentem tegunt atque fovent. **705** Zona porro, et quæ humeros et brachia comprimit cinctura, promptam alacritatem in ministerio Dei subobscure indicat : ut quæ adimplere jussi sunt, succincti perficiant. Fortasse autem alii alias reddiderint rationes monasticæ philosophiæ appositas : mihi hæc dixisse sat est. De Pachomio vero dicitur, cum primum in antro quodam constanter philosophiæ huic incumberet, ei angelum cœlitus assistentem mandasse, ut novum monachorum cœtum cogeret. Oportere namque eum qui rite veriorem irreprehensibili vita repræsentaret philosophiam, ducem multorum, quibus prodesse posset, fieri, eosque certis instituere legibus. His ille dictis, tabulam ei dedit, et seipsum, ut stola indutus fuerat, exhibuit. Quæ sane tabula ad hodiernum usque diem servatur. In eo scripto, leges præscribentis more, expositum erat, permitti debere unicuique, ut quantum posset et vellet, ederet, biberet, operaretur : atque itidem ut pro arbitrio suo jejunaret, aut non jejunaret. Et ut validius cibum capientibus, duriores labores : qui vero parcius alimentis uterentur, et ad pietatis

τε καὶ Πουτουβάστης καὶ Ἀρσίσιος, καὶ ὁ πολὺς Σεραπίων· πρὸς δὲ Τιτυρίων ἐκεῖνος, ὃς ἄλλοχοῦ, παρ' Ἀθηναίοις δηλαδὴ, τὸ ἀσκητήριον εἶχε· καὶ ὁ πολὺς ἐκεῖνος Παχώμιος, ὃν κατάρξαι καὶ ἡγήσασθαι τῆς τῶν Ταβεννησιωτῶν διαίτης καὶ πολιτείας λόγος. Καινή δέ τις ἦν ἐκείνοις ἡ πολιτεία ἔν τισι παραλλάττουσα τῶν λοιπῶν μοναχῶν· ψυχῇ μέντοι ἔθος ἐνιεῖσα πρὸς ἀρετὴν αἴρεσθαι, καὶ τὰ περὶ γῆν ἐν δευτέρῳ ποιεῖν, ἄνω δὲ βλέπειν ἀεί· ὡς ἂν γ' ἐν ῥᾳστώνῃ εἴη πρὸς τὸν οὐράνιον ἀφορᾷν χῶρον, κάτω που τιθεμένοις τὸν χοῦν. Μηλωτὴ γὰρ ἦν ἐκείνοις τὸ ἔνδυμα· σύμβολον οἶμαι τῆς τοῦ Θεσβίτου γενναίας πρὸς τὰ ἀφροδίσια καὶ τὰς ἐπιθυμίας συντήξεως καὶ νεκρώσεως· ἴσως δὲ καὶ ζήλῳ τῶν ἴσων ἐκείνῳ ἐλπίδων, πρὸς τὸ σωφρονεῖν ἑτοίμως χωρεῖν. Οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ τὰ τῶν ἑτέρων ἐν Αἰγύπτῳ μοναχῶν περιβλήματα λόγος ἔχει πρός τι φιλοσοφίας ὑπόδειγμα ἀφορᾶν· μηδὲ γὰρ ἂν οὕτως, ὡς ἔτυχε, τῆς τῶν πολλῶν ἀναβολῆς παραλλάσσειν. Τὸ μὲν γὰρ ἀχειρίδωτον ἔνδυμα οἱμαί που παίδευμα εἶναι μὴ τὰς χεῖρας ῥᾳδίας ἔχειν πρὸς ὄβριν· τὸ δὲ τῆς κεφαλῆς κάλυμμα εἰς ὀξὺ λῆγον, ὥστ' ἀπλοῦς εἶναι καὶ μὴ ἀμύνεσθαι, καθαρῶς δὲ καὶ ἀκεραίως βιοῦν, ἐπίσης τοῖς γάλακτι τρεφομένοις παισὶν, οἷς φίλον τοιαύταις ἐξ ὀθόνης τιάραις καλύπτεσθαι, αἳ τὸ ἡγεμονικὸν σκέπουσί τε ἅμα καὶ περιθάλπουσιν. Ἡ δὲ ζώνη καὶ ὁ τοὺς ὤμους διατρέγων ἀναβολεὺς καὶ βραχίονας τὸ ἕτοιμον εἰς διακονίαν Θεοῦ ὑπαινίσσεται, καὶ ὧν παρακελεύεται τὴν ἐκπλήρωσιν, εὐζώνως τελεῖν. Ἴσως δ' ἂν καὶ ἄλλοι ἄλλους ἀποδοῖεν λόγους προσήκοντας τῷ φιλοσοφεῖν· ἐμοὶ δ' ἀπόχρη τοσοῦτον εἰπεῖν. Περὶ δὲ Παχωμίου, λόγος ἄντρῳ τινὶ πρῶτον προσκαρτερεῖν, σχολάζοντα τῷ φιλοσοφεῖν· ἄγγελον δ' οὐρανόθεν ἐπιστάντα, νεολαίαν ἀθροίσαι παρακελεύσασθαι μοναχῶν, καὶ συνεῖναι αὐτῷ. Δεῖ σε γάρ, φησὶ, καλῶς τὴν ἀληθῆ καταρθοῦσθαι φιλοσοφίαν, καθηγεμόνα πολλῶν γενέσθαι, δυνάμενον ὠφελεῖν, καὶ τοιοῖσδε νόμοις ἄγειν αὐτούς. Ταῦτα λέγων, δέλτον αὐτῷ ἐνεχείριζε, καὶ ἅμα παρεδείκνυ ὡς εἶχε στολῆς· ἃ δὴ καὶ ἐς δεῦρο φυλάττεται. Ἐνῆσαν δὲ τῇ γραφῇ ὡς ἐν προστάξει, ἀνεῖσθαι παντὶ φαγεῖν καὶ πιεῖν καὶ ἐργάζεσθαι, ὡς ἑκάστῳ δύναμίς ἐστι καὶ προαίρεσις. Ὡσαύτως δὲ καὶ νηστεύειν καὶ μή· καὶ τοῖς μὲν πολὺ καὶ ῥωμαλέως ἐσθίουσι τὰ βαρύτερα ἐπιτρέπειν τῶν ἔργων· ὅσα δὲ κοῦφα καὶ ῥᾴδια, τοῖς ἧττον τροφῇ χρωμένοις, καὶ πρὸς ἄσκησιν διεγηγερμένοις. Οἰκίας δὲ σεμνὰς περικύκλῳ εἶναι αὐτοῖς· ἐφ' ἑκάστῃ δὲ τρεῖς καταμένειν. Τὴν γε μὴν τροφὴν ὑπὸ ἓν οἶκον ἐπιμίγνη αὐτοῖς γίνεσθαι διετάττετο, καὶ ἐν βαθεῖ σιωπῇ καθημένους ἐσθίειν, καλυπτομένους τὰ πρόσωπα, ὡς μήτε ἀλλήλους ὁρᾶν, μηδ' ἄλλο τι

datum est, inquit. Tum ille : Numero hac in re opus non est, sed animi affectione pia et benigna. (Socr. lib. IV, cap. 23.) Idem Pambo ab Athanasio episcopo evocatus, ex eremo Alexandriam venit. Ibi scenica gesticulatrice visa, prolixe illacrymavit : et amicis fletus causam inquirentibus, duplicem esse respondit : alteram, mulierculæ ipsius exitium : alteram, quod ipse non tantum studii in hoc impenderet ut Deo placeret, quantum illa ut hominibus fœdis placeret. (Idem, *ibid.*)

(1) Hunc Sozom. non habet lib. III, cap. 14.

dus communia omnia inter se habentium. Insulam ipsam quasi metropolim quamdam esse putabant : et qui ibi rebus præerant, patres. Ex quibus quoque, qui instituti ejus æmulatores erant, cœtui cuique et domicilio præfectos suos accersentes accipiebant. Hæc de Pachomio. Eadem vero ætate et Apollonius ingenti erga divinam philosophiam amore flagrans pollebat : qui quindecimo ætatis anno solitariæ philosophiæ initiatus sacris, quadragenarius divinæ obsequens visioni in publicum ad loca hominibus habitata rursus prodiit, atque in Thebaide tuguriolum sibi condidit. **707** Et cum in primis Dei esset amantissimus, admiranda edidit opera : nihilque rerum omisit omnium, quin in eis præcipue excelleret, quæcunque ad id genus philosophiæ pertinent. Moribus fuit optimis, et in pietate prolixe docenda magna gratia. In precationibus adeo habuit benignam et propitium Deum, ut ab eo orans nihil non exoraret. Et pro sapientia sua ea prorsus petebat, quæ facile Deus tribuere solet. Floruit tum quoque Anub ille, quem post confessionem pro Christo in persecutione obitam, ferunt nunquam postea mendacium dixisse, neque quidquam terrenæ rei concupivisse : quæ vero a Deo orasset, omnia obtinuisse : angeloque divino adeo institutore usum, pietatis virtute exercenda ad summum usque pervenisse. Sed enim de Ægyptiis monachis hæc satis est dixisse.

δῆμος πειθόμενος, τὴν οἰκουμένην αὐθις κατέλαβε· καὶ κατὰ Θηβαΐδα τὴν μάνδραν ἐπήξατο. Θεοφιλὴς δὲ τὰ μάλιστα γεγονὼς παραδόξων αὐτουργὸς ἦν. Πράξεως δὲ οὐδὲν ἐλλείπων, ὅσα εἰς τὴν τοιάνδε φιλοσοφίαν ἀνήκει, διαφερόντως εἶχεν· ἀγαθὸς εὖ μάλα τὸ ἦθος ὤν, καὶ σὺν χάριτι ἄφθονον τὸ τῆς διδασκαλίας νᾶμα προχέων· καταπειθὴς δ' οὕτως ἔχειν τοῖς αἰτουμένοις τὸ Θεῖον, ὡς μηδὲν αἰτουμένῳ ἀνήνυτον εἶναι. Πάντως δ' ἐκεῖνα ᾔτει, σοφὸς ὢν, οἷς χαίρειν διδόναι ἐκ τοῦ ῥᾴστου τὸ Θεῖον ἔχει πρὸς φύσεως. Ἦκαζε δὲ καὶ Ἀνοὺβ ἐκεῖνος κατ' ἐκεῖνο καιροῦ· ὃν λόγος μετὰ τὴν ἐν διωγμοῖς ὁμολογίαν ὑπὲρ Χριστοῦ, μήποτε ψεύσασθαι· ἀλλ' οὐδέ τινος τῶν προσγείων εἰς ἐπιθυμίαν ἐλθεῖν. Ὧν δὲ πρὸς Θεοῦ δεηθείη, μηδενὸς ἀστοχῆσαι· θείῳ δ' ἀγγέλῳ καθηγητῇ χρησάμενον, ὅσον ἦν ἀρετῆς εἰς ἄκρον ἀσκῆσαι. Ἀλλὰ περὶ μὲν τῶν ἐν Αἰγύπτῳ μοναχῶν ἀπόχρη τοσαῦτα εἰπεῖν.

CAPUT XV.

De Palæstinæ et Syriæ monachis.

Inde vero etiam Palæstina edocta, eamdem philosophandi rationem complecti cœpit. In qua primus floruit Hilarion : cui patria fuit vicus nomine Thebasa (1), qui non minus quam quindecim stadiis Gaza abest, austrum versus ad torrentem situs, qui mare influens vernaculum a vico ipso accepit nomen. Cum autem Alexandrinas frequentaret scholas, Antonii fama quæ tum increbuerat audita, videndi ejus gratia solitudinem petiit : et aliquantulum cum eo moratus, idem vitæ institutum sequi constituit. Quod vero ad Antonium quotidie multi ventitarent, voti compos fieri non potuit. Itaque in patriam reversus, cum parentes ejus e vita hac migrassent, multa substantia sua omni fratribus et egenis distributa, nihil sibi ex ea reliquum fecit. **708** Et mox deinde in loco quodam maritimo, viginti stadiis a vico distante, tugurium e latere sibi exstruxit, congerie fractarum testarum tectum. Cujus tanta fuit latitudo, longitudo et altitudo, ut stantem eum caput inclinare, recumbere autem volentem pedes ad seipsum contrahere necessario oporteret. Hic rebus omnibus per assuetudinem, promptam sibi et facilem facieb.t ærumnam. Atque in moderatione et temperantia egregie elaborans, nullum prorsus ex factis suis concepit fastum, cum quidem ea in se superiorem haberet neminem. Corporis autem voluptates et animæ blanditias edomans, cum inedia, siti, frigore, et æstu strenue conflictabatur. Moribus integris præditus fuit, sermone humanus et placidus : et quæcunque sacrorum oraculorum didicisset, accurate memoria tenebat. Tantopere

(1) *Thabatha*, Sozom.

ΚΕΦΑΛ. ΙΕ'.

Περὶ τῶν ἐν Παλαιστίνῃ καὶ Συρίᾳ μοναχῶν.

Ἐκεῖθεν δὲ καὶ Παλαιστίνη ὁδηγηθεῖσα, τὰ ἴσα φιλοσοφεῖν ἤρξατο· ἐν ᾗ πρῶτος ἠνθησεν Ἱλαρίων· ᾧ πατρὶς μὲν ἦν κώμη Θηβαϊδὰ ὄνομα, οὐκ ἔλαττον ἢ ιε' σταδίους ἀπέχουσα Γάζης, πρὸς νότον κειμένη παρὰ τὸν χείμαῤῥον, ὃς ἐπὶ θάλασσαν ῥέων, ἐπιχώριον ἀπὸ τῆς κώμης εἴληφεν ὄνομα· τοῖς δ' ἐν Ἀλεξανδρείᾳ φοιτήσας διδασκαλείοις, τῆς Ἀντωνίου ἀκοῆς διαβοωμένης, κατὰ θέαν ἐκείνου εἰς τὴν ἔρημον ἦκε· καὶ ἐπ' ὀλίγον διατρίψας ἐκείνῳ, τί ἴσα φιλοσοφεῖν αἱρεῖται. Πολλῶν δ' ἐς Ἀντώνιον καθ' ἑκάστην ἰόντων, ἠρεμεῖν οὐκ εἶχε κατὰ σπόν. Τὴν πατρίδα δὲ καταλαβὼν, ἐπεὶ καὶ οἱ γονεῖς αὐτοῦ τὸν τῇδε βίον ἀπέλιπον, τοῖς ἀδελφοῖς μετὰ τοῖς ἐνδεέσι τὴν πολλὴν περιουσίαν ἐσκόρπισεν, οὐδέν τι τὸ σύνολον καταλιπὼν ἑαυτῷ. Καὶ λαβών τινι τόπῳ πρὸς θάλασσαν εἴκοσι σταδίους τῆς κώμης διέχοντι καλύβην ἐκ πλίνθων ἐπήγνυτο, φορυτῷ κεράμων κατεαγότων κεκαλυμμένην. Τόσον δ' ἦν ἐκείνη εὖρος καὶ μῆκος καὶ ὕψος, ὡς δεῖσθαι ἑστάναι, κύπτειν τὴν κεφαλὴν· πεσεῖν δ' ἐπάναγκες ὄν, τοὺς πόδας συνιζάνειν πρὸς ἑαυτόν. Πᾶσι γὰρ τρόποις ἔθιμον ἐποίει αὐτῷ τὴν ταλαιπωρίαν. Ἐν οἷς τε τῇ ἐγκρατείᾳ δοκίμως, ἄτυφον εἶχε τὴν πρᾶξιν, καὶ ταῦτα μηδενὶ τῷ ἔργῳ τούτῳ καταλιπὼν ὑπερβολήν. Κρατῶν δ' ὅσαι σώματος ἡδοναὶ καὶ ψυχῆς θωπεῖαι, πρὸς ἀσιτίαν καὶ δίψος καὶ ῥῖγος καὶ πνῖγος στερρῶς ἠγωνίζετο. Τὸ μὲν οὖν ἦθος σπουδαῖός τις ἦν, καὶ τὸν λόγον ἐπιεικής· ἀκριβὲς δ' εἶχε μεμνῆσθαι ὅσα τῶν ἱερῶν λογίων ἐξήσκησε. Τόσον δὲ δι' ἀρετῆς ᾠκείωτο τῷ Θεῷ ὡς εἰσέτι καὶ νῦν πολλοὺς τῶν ἀνίατα νοσούντων ἰᾶσθαι, καὶ δαίμονας ἐλαύνειν εἰληφέναι χάριν

quio dignati sunt. Diebus quoque Dominicis jejunia servarunt, et conventus ecclesiasticos ut plurimum domi egerunt. Locupletes extorres prorsus regno cœlorum esse duxerunt. Qui vel semel carnes edissent, eos repudiarunt. Vestitum monachorum aliorum consuetum rejicientes, novo atque insolito amictu sunt usi. Sed et alia multa novarunt. Ab iis multæ non obscuro loco natæ feminæ seductæ, sub continentiæ prætextu, maritos suos quibus adolescentulæ nupserant, reliquere. Postea autem cum continere se non possent, in libidinis lubrium sunt conjectæ. Fuere ex eis quæ capillo cæso, quod mulieribus fas non est, virilem habitum sumpsere. Horum gratia ab episcopis finitimis Gangrensis apud Paphlagones synodus coacta est: **710** in qua decretum, ut ab Ecclesia catholica illi excluderentur, nisi ea quæ diximus omnia anathemate confodere animum induxissent. Quapropter Eustathius ut ostenderet, non importuni aut præfracti moris causa, sed pietatis erga Deum exercendæ gratia, se ejusmodi leges tulisse, vestem insolitam mutavit, et habitu eodem quo reliqui sacerdotes deinceps usus, itidem ut illi in publicum est progressus. Et cum vita talis esset, sermonem quoque congruentem ei habuit, non ille quidem eloquentia pollens, quam exactiore cura et diligentia non didicerat, moribus autem admirandis utens, facile multos persuasione sua quo volebat duxit: adeo ut viros quosdam et mulieres in fornicatione degentes castiorem exactioremque vivendi rationem sequi persuaserit. Ferunt sane, virum quemdam et mulierem per prætextum ecclesiastico more cælibatum colere assimulasse, eosdemque in clandestinæ consuetudinis infamiam decidisse. Eustathium porro magnopere persuadere eis annisum esse, ut congressu ejusmodi supersederent. Cum autem nihil efficeret, altius suspirio ducto, dixisse, plerasque mulieres quæ cum viris suis secundum matrimonii leges, ut fas est, vixissent, ab eorum virorum convictu oratione sua adductas descivisse, castitatemque complexas esse: apud hos autem qui inter se contra leges consuessent, inefficacem orationis suæ suadelam esse. Atque hic quidem in eis orbis partibus summi instituti absolutæque philosophiæ dux et auctor fuit. In Europa autem per Thraciam et Illyricum, etiamsi homines monasticam consuetudinem ad id usque tempus ignorarent, non omnino tamen viris Christianæ philosophiæ peritis regiones iste caruere. Floruit apud hos Martinus ille, qui Sabariam Pannoniæ patriam habens, cum generis tum militiæ splendore adeo clarus fuit, ut honores etiam militares sit meritus, et ordines duxerit. Sed illæ Cæsarianam divinæ militiæ posthabuit. In Illyrico primum philosophatus: atque inde variis persecutionibus et insidiis expetitus, secedere est coactus. Multos namque ex episcopis, qui Arii contagionem conceperant, manifesto deprehensos coarguit. Ac deinde Mediolani exulavit. Unde Auxentii, ejus urbis episcopi non

τὰς ἐκκλησίας ἐν οἰκίαις ὡς τὰ πολλὰ ἐποιοῦντο. Ἀμοίρους δὲ τοὺς πλούτῳ βριθοντας τῆς οὐρανῶν βασιλείας ἐνόμιζον. Ἀπηξίουν δὲ καὶ τοὺς κρέας καθάπαξ ἐσθίοντας. Καὶ τὴν μὲν ἐπιχώριον μοναχοῖς στολὴν παρητοῦντο· ξένῃ δὲ καὶ ἀήθει ἐχρῶντο ἀναβολῇ. Πολλὰ δὲ καὶ ἄλλα ἐνεωτέριζον, ὑφ' ὧν πολλὰς τῶν εὖ γεγονότων ἀπατηθείσας γυναῖκας ἀκρατείας προφάσει τοὺς ἄνδρας καταλιπεῖν οὓς ἐκ νέου ἠγάγοντο· ὕστερον μέντοι μὴ δυνηθείσας φυλάττειν, ἁλίσθῳ περιπεσεῖν. Ἦσαν δ' ἐκ τούτων αἱ τὰς τρίχας περιελοῦσαι, μὴ καθὰ γυναιξὶ θέμις, ἀλλ' ὡς ἄνδρες τὰς ἀναβολὰς εἶχον. Δι' οὓς καὶ τὴν ἐν Γάγγρᾳ παρὰ τῶν περιοίκων ἀθροισθῆναι σύνοδον λόγος κατὰ τὴν Παφλαγόνων· καὶ ἀπαλλοτριῶσαι τῆς καθόλου Ἐκκλησίας, εἰ μή γ' ἕκαστον τῶν εἰρημένων εἶοιντο ὑπὸ ἀνάθεμα θεῖναι. Ὀπηνίκα δὴ λόγος καὶ Εὐστάθιον, ἐπιδεικνύμενον ὡς οὐκ αὐθαδείας ἕνεκα, ἀλλὰ τῆς κατὰ Θεὸν ἀσκήσεως χάριν τὰ τοιαῦτα ἐνομοθέτει, τὸ ἄηθες τῆς στολῆς ἀμείψαι, καὶ συνήθει ἀναβολῇ, ἣν καὶ τοὺς λοιποὺς ἱερέας ἀμφιέννυσθαι, χρῆσασθαι, καὶ τὰς προόδους ἐπίσης ἐκείνοις ἐλέσθαι ποιεῖν. Τοιοῦτος δὲ ὢν τὸν βίον, καὶ τὸν λόγον σύνδρομον εἶχεν· οὐ μέντοι δεινός τις λέγειν πάλιν ἦν, ὅτι γε μηδὲ τὴν τούτου ἐπιστήμην ἠκρίβωτο· ξενίζων δὲ τὸ ἦθος, τῇ πειθοῖ τοὺς πολλοὺς ἦγεν, ὡς καί τινας τῶν τε ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν πορνείᾳ συζῶντας παῦσαι τὸν σώφρονα καὶ ἠκριβωμένον βίον ἀσπάσασθαι. Καί δή φασί τινας ἄνδρα τε ὁμοῦ καὶ γυναῖκα, κατ' ἦθος ἐκκλησιαστικὸν παρθενίαν ἀσκεῖν ἠρημένους, οἷ κρύφα εἰς ἓν συνιέναι διαβολὴν ἴσχον, περὶ πολλοῦ ποιῆσαι σχολάσαι τῆς ἐς ταὐτὸ συνελεύσεως· μηδαμοῦ δὲ δυνηθέντα, μέγα στενάξαντα ἀνειπεῖν, ὡς μὲν κατὰ νόμους ἀνδράσιν ἡ θέμις ἐστὶ συνοικοῦσαι γυναῖκες, τῆς πρὸς ἄνδρας συνουσίας ἀπέστησαν, τοῖς ἐκείνου λόγοις ἑλόμεναι σωφρονεῖν· οἷς δὲ μὴ κατὰ νόμον συμβαίνει τὴν ὁμιλίαν εἶναι, ἀσθενῆ γε τὴν ἐκείνου τῶν λόγων πειθὼ διελέγχεσθαι. Καὶ οὗτος μὲν ἐν ἐκείνῳ δὴ τῷ κλίματι τῆς εἰς ἄκρον ποιότητος καὶ φιλοσοφίας ἀρχηγὸς κατέστη καὶ ἡγεμών· περὶ δὲ τὴν Εὐρώπην, ἀνά τε Θρᾴκην καὶ Ἰλλυρικὴν γῆν, μοναστικῆς μὲν συνοικίας εἰς τόδε ἄπειρα ἦσαν· οὐ μὴν παντάπασιν ἀνδρῶν φιλοσοφεῖν εἰδότων ἄμοιροι καθειστήκεισαν. Διέπρεπε δ' ἐν αὐτοῖς Μαρτῖνος ἐκεῖνος, ὃς Σαβωρίαν τῆς Παννονίας εἶχε πατρίδα. Διάσημος μὲν τὸ γένος, λαμπρὸς δὲ περὶ ὅπλα καὶ στρατείαν ἐγένετο, ὡς καὶ τῶν ἐν τούτοις γερῶν μετασχεῖν. Ἀντὶ δὲ Καίσαρος τὴν στρατείαν προὐτίθει Θεοῦ. Ἐν Ἰλλυριοῖς δὲ πρῶτα φιλοσοφῶν ἦν. Ἐξηλάθη δ' ἐκεῖθεν, διαφόρως τυπτηθείς τε καὶ ἐπιβουλευθείς, πολλοὺς τῶν ἐπισκόπων φωρίσας τὴν Ἀρείου λύμην εἰσδεδεγμένους. Ἦλθε δ' εἰς Μεδιόλανα, διῆγε καθ' ἑαυτόν. Αὐξεντίου δὲ τοῦ τῆς πόλεως ἐπισκόπου τὴν ἐπιβουλὴν δείσας, οὐχ ὑγιῶς τοῖς κατὰ Νίκαιαν ὁδηγμένοις ἔχοντος, ἀνεχώρει αὖθις, καὶ εἴς τινα νῆσον μετῴκει, ἣ ἐγχωρίως ἐλέγετο Γαληναρία. Ῥίζαι δὲ μόναι βοτανῶν ἦσαν αὐτῷ ἡ τροφή. Ἡ δὲ νῆσος πάνυ σμικρὰ καὶ ἄοικος, πρὸς τὸ Τυρρηνικὸν πέλαγος ἀποβλέπουσα. Ἐξ ἧς

ληφθείς, τῆς ἐν Ταρακηναῖς ἐκκλησίας τὴν ἐπιτροπὴν ἔσχεν. Ἐπὶ τόσον δὲ τοῖς θείοις ἐναγλαϊσθῆναι δώροις, ὡς καὶ νεκροῖς παρέχειν τὸ ζῆν. Τέρατα δὲ καὶ σημεῖα πλεῖστα ἐπιτελέσαι, οὐ παρὰ πολὺ τῶν ἀποστολικῶν ἀποδέοντα. Κατὰ δὴ τὸν αὐτὸν καὶ χρόνον καὶ τόπον συναχμάσαι καὶ Ἱλάριον λόγος ἐκεῖνον, θεῖόν τινα ἄνδρα, ὃς ὁπηνίκα φεύγοι Μαρτῖνος, τῶν ἴσων καὶ αὐτὸς ἐκοινώνει κακῶν, ἅτε δὴ ὑπὲρ τῆς πίστεως τοῦ ἴσου ζήλου μετέχων. Τῆς Ποικτάβων δ' ἐκκλησίας καὶ οὗτος ἡγήσατο. Παρ' Ἰταλοῖς δὲ καὶ τοῖς ἐπέκεινα τόποις Εὐσέβιος καὶ Λουκίφερ διέπρεπον ἐπ' ἀρετῇ πατρίων λόγων, μηδενὶ τὸν ἴσον τόπον ἐῶντες. Ἱλάριος δὲ καὶ περὶ πίστεως καὶ κατά τινας ἀλλότρια τοῦ ὑγιοῦς δοξάζοντας δόγματος λόγους πολὺ τὸ ἐπαγωγὸν προβεβλημένους ἐξέδοτο. Ὁ δ' Εὐσέβιος καὶ τῆς ἐκκλησίας Βρεκέλλων προέστη. Λουκίφερ δὲ, ὡς μικρὸν ἔμπροσθεν ἐρροῦμεν, καὶ ἐπωνύμου αὐτῷ προέστη αἱρέσεως. Ἐπὶ δὴ τούτοις καὶ Φλαυϊανὸς καὶ Παυλῖνος, οἳ μετὰ ταῦτα τὸν τῆς Ἀντιοχείας θρόνον ἦσαν διανειμάμενοι· οὓς δὴ καὶ Λεόντιος, ὡς μὴ ὁμοδοξοῦντας ἐκείνῳ, καθεῖλεν. Οὗτοι δ' ἦσαν οἳ Εὐσταθίῳ τὴν μεθόριον ἀπαγομένῳ συνείποντο. Ὡς τῶν ἱερῶν τῆς Ἀντιοχείας φροντίδων, μᾶλλον δὲ ὅλης τῆς εὐσεβείας, οὐδὲν ἠνέσχετο τοῖς καιροῖς ἐκείνοις συγκαπηλεύσασθαι. Τῷ δ' αὐτῷ χρόνῳ καὶ Ἐφραὶμ ὁ Σύρος πολλῷ πάντας παρελαύνων τῷ μάσῳ ἀνεγνωρίζετο· ὃς Νίσιβιν μὲν εἶχε πατρίδα· τὴν κατὰ μοναχοὺς δ' ἀσκηθεὶς φιλοσοφίαν, ἐξαπίνης κατὰ τὴν Σύρων φωνὴν τοσοῦτον ἐπέδωκε, καὶ ταῦτα μήτε προδιδαχθείς, μήτ' ἐκ τινων συμβόλων ὑπόσχεσιν δοὺς τοιοῦτος φανεῖσθαι, ὡς τῇ μὲν ἀσκήσει ἐς ἄκρον ἐκέσθαι τῆς θεωρίας, τῷ δὲ λαμπρῷ καὶ προχείρῳ καὶ ἡδεῖ τοῦ λόγου καὶ τῷ τῶν νοημάτων πυκνῷ τε καὶ σώφρονι καὶ τοὺς πάλαι ποτὲ παρ' Ἕλλησιν εὐδοκιμηκότας ὑπερβαλέσθαι. Καὶ γάρ πως ἐκείνων εἴ τις εἰς Σύρων τυχὸν ἢ γλῶσσαν ἑτέραν μεταβάλλειν αἱροῖτο τὰς συγγραφὰς, καὶ τὴν ἐπανθοῦσαν χάριν τῶν Ἑλληνικῶν κηρυκευμάτων ἀφέλοιτο, καὶ τὴν ἐπιχρώζουσαν τερθρείαν καὶ γοητείαν τῶν λέξεων, αὐτίκα πρόδηλον τὸ τῶν νοημάτων οὐκ εὐγενὲς, τῆς κομμωτικῆς εὐθὺς χάριτος ἀπορρεούσης. Τοῖ γε μὴν λόγοις Ἐφραὶμ ἄλλως ἔχει· καὶ γὰρ ἕως οὗ περιῆν καὶ ἐξῆς, εἰς τὴν Ἑλληνίδα γλῶτταν τῶν ἐκείνου λόγων ἀλλοιουμένων, οὐ πάνυ πόρρω τῆς ἐνοικουρούσης ἀφίσταντο ἀρετῆς. Θαῦμα δ' ἔστι τοῖς ἀκούουσι, καὶ Ἕλλην καὶ Σύρος ἀναγινωσκόμενος· διά τοι καὶ ὁ πολὺς ἐν λόγῳ καὶ ἀρετῇ Βασίλειος, ὁ τὴν Καππαδοκῶν κατακοσμήσας μητρόπολιν, ὑπερφυῶς τὸν ἄνδρα ἐθαύμασε, καὶ τῆς παιδείας μακάριον ἔγνηται. Ὡς δῆλον εἶναι τῇ ἐκείνου ἀκριβεῖ μαρτυρίᾳ, καὶ κοινῇ παρὰ τῶν ἐν λόγοις θαυμαζομένων Ἑλλήνων τηνικάδε, πάντων ἐλλογιμώτερον τὸν

A recte de Nicænis decretis sentientis, insidias veritus, discessit : et se in insulam quamdam, **711** quæ vernaculo nomine Galinaria (1) dicebatur, abdidit. In hac alimento radicum herbarum vixit. Insula autem ipsa exigua admodum est, et ædificiis carens, Tyrrhenum respiciens mare. Atque inde abductus, administrationem ecclesiæ Taracenensis vel potius Turonensis suscepit. In tantum vero divinis resplenduit donis, ut et mortuos in vitam restituerit, prodigiaque et miracula plurima, quæ non multum ab apostolicis abessent signis, ediderit. Eodem et tempore et loco simul quoque Hilarius ille viguit, vir divinus, qui cum Martinus profugeret, eamdem sustinuit fortunam : quippe qui eodem cum illo ardore in fidem ferretur. Hic
B Pictaviensem gubernavit Ecclesiam (2), atque de fide, et adversus quosdam qui alienas a sana doctrina afferrent opiniones, libros ad persuadendum valde appositos, condidit. Apud Italos sane et in locis ulterioribus enituere Eusebius et Lucifer, patriæ eloquentiæ vi alios omnes antecellentes. Eusebius etiam ecclesiæ Vercellensi præfuit : Lucifer vero, sicuti paulo post dicemus, nominis sui hæresi præiit (3). Præterea Flavianus et Paulinus clari tum fuere, qui postea Antiochenæ ecclesiæ res administravere : quibus etiam Leontius, quod sententiis ab eo discordarent, episcopatum abrogavit. Ii sunt, qui Eustathio in exsilium deportato comites fuere ; qui sane nihil prorsus tem-
C poribus illis, de sacris Antiochenæ Ecclesiæ curis ac potius de tota sinceriore pietate vitiari sustinuit. Eadem hac ætate et Ephraim Syrus præclarus fuit, qui quidem longo intervallo omnes præcessit. Hic Nisibim patriam habuit, et in monachorum philosophia exercitatus, brevi tantum in lingua Syrorum, cum quidem eam prius ab aliis non didicisset neque specimen aliquod aut spem, talem eum fore, præbuisset, profecit, ut cum pietatis exercitio ad summum contemplationis pervenerit, tum splendore, facilitate et suavitate verborum, necnon densitate et gravitate sententiarum, etiam præclarissimos quosque Græcorum, qui eloquentia antiquitus excelluissent, superaverit. Etenim si quis
D illorum Græca scripta in Syrorum forte aut aliorum peregrinam linguam transferret, et florentem illam Græcorum ornamentorum gratiam, decentemque nitorem et succum verborum detraheret, **712** illico quoque ascititiis coloribus deficientibus, sententiarum obscuritas sese prodebat. At Ephraim longe alia erat oratio. Nam cum eo adhuc superstite, atque etiam defuncto, postea libri ejus in Græcam linguam converterentur, non longe admodum a propria et nativa decedebant virtute. Mirum quidem auditu est, eumdem et

(1) In mari Tusco contra montes Lygusticos sita.

(2) Divus Hilarius conjux fuit :

Non nocuit tibi progenies, non obstitit uxor,
Legitimo conjuncta thoro, non horruit illa
Tempestate Deus thalamos, cunabula, tædas.
Sola erat in pretio, quæ nunc incognita virtus
Sordet, et attrito vivit cum plebe cucullo.
(Bapt. Mantuanus.)

(3) Quæ et Homonymianorum dicta.

Græce et Syriace legi. Quam ob causam magnus ille et oratione et virtute Basilius, qui Cappadocum metropolim episcopatu suo exornavit, summopere virum est admiratus, eumdemque eruditionis nomine beatum censuit. Ut tanti viri tam certo testimonio manifestum sit, communiter quoque a Græcis, qui tum clarum in eloquentia obtinuere nomen, præstantissimum omnium Ephraim judicatum esse. Vox sane Basilii talis non temere prolata esse existimanda est. Dicitur autem divinus Ephraim trecentas versuum myriades conscripsisse. Multi quoque ei fuere discipuli, qui institutionem et philosophiam ejus sunt æmulati : in quibus celebriores sunt Abbas, Zenobius, Abraham, Maran, et Symeon, apud Syros ingenti gloria viri : et alii quibuscum præterea hunc vitæ modum illi communicavere. In locis vero eisdem, facundia maxime præstantes, Paulonas et Anarad exstitere : qui deinde lapsi, sana excidere fidei doctrina. Alii insuper apud Osroenos fuere, eodem præclari modo, Bardesanes, et filius ejus Harmonius. Et pater quidem nominis sui hæresim instituit : filius autem Græcis disciplinis satis eruditus, patris vocibus legitimis modis musicisque numeris inclusis ordine circulari in choro eas cani instituit, quos ex eo tempore hucusque Syri psallentes usurpant : non illi quidem carminibus ipsis sicuti ab illo sunt prodita, sed sonis tantum eorum utentes. Nam ille ad paternam delapsus hæresim, eademque cum Græcis de animæ generatione et corporis interitu, necnon de futura regeneratione opinatus, lyricis modulis doctrinas ejusmodi aspersit. Quibus multi ex Syris propter verborum venustatem et sonorum numeros demulsi, paulatim opinionibus talibus recipiendis sunt assuefacti. Cæterum divus Ephraim ea re cognita, quamvis Græcarum artium expers, Harmonii numeros moderatus est : atque ejusdem modulis, carminibus ecclesiasticæ sententiæ consonis, adjectis, Syris ad hoc usque tempus ea canenda dedit. **713** Nam divinos hymnos plurimos, quibus Deum in primis celebrat, et laudes præterea virorum qui instituto Deo placuere canit, ad Harmonii carminum leges composuit : a quibus, ut equidem puto, per æmulationis ardorem, posteriores ecclesiæ cantores modulorum formulas mutuati, magis etiam atque magis augere atque propagare eas sunt aggressi. Qualis igitur is sermone fuerit, vel ex hoc ipso conjicere licet. Vita vero ei valde exacta, et bonis operibus spectata fuit. Quietem etiam multo studio est sectatus. Et propter morum castitatem tantopere calumnias devitavit, ut fere a conspectu mulieris prorsus abhorruerit. Fertur sane, cum mulier quædam nulla prorsus vitæ disciplina, et pudore nullo, in angusto admodum loco ei obvia facta, sive consulto veluti virum tentatura, seu ab aliis ut hoc faceret mercede conducta, oculos sine intermissione in eum conjiceret, increpans in terram eam prospicere jussisse, illamque respondisse. Sed

Ἔφραιμ κριθῆναι, μηδὲ γὰρ ἂν ὡς ἔτυχε τὴν Βασιλείου φωνὴν λογίζεσθαι. Λόγος γε μὴν τὸν θεῖον Ἔφραιμ τριακοσίας μυριάδας ἐπῶν συγγράψαι. Πολλοὶ δὲ καὶ φοιτῶντες ἦσαν αὐτῷ κατὰ ζῆλον παιδεύσεως καὶ φιλοσοφίας· ὧν ἐπίσημοι τούτῳ γεγόνασιν Ἀββᾶς καὶ Ζηνόβιος, Ἀβραάμ τε καὶ Μαρὰν καὶ Συμεών, Σύροις μέγα κλέος ὄντες, καὶ ὅσοι ἐπ' ἀκριβεῖ τῆς ἐκείνων μετέσχον παιδεύσεως· ἐν ἴσοις δὲ τόποις αὐτοῖς, καὶ ἐπὶ εὐγλωττίᾳ μάλιστα, Παυλωνᾶς τε καὶ Ἀναραδ, οὓς ὀλισθῆσαι λόγος· ἐς ὕστερον καὶ τῆς ὑγιοῦς πίστεως ἐκτραπῆναι. Καὶ ἄλλοι δ' ἐν Ὀσροηνοῖς ἐγένοντο, τὸν ἴσον τρόπον ἀλλόγιμοι· Βαρδησάνης τε καὶ ὁ παῖς Ἁρμόνιος, ὧν ὁ μὲν τὴν ἐπώνυμον συνεστήσατο αἵρεσιν· ὁ δὲ παῖς ἀποχρώντως διὰ τῶν Ἑλληνικῶν λόγων ἀχθείς, μέτροις νόμων καὶ μουσικοῖς ῥυθμοῖς τὰς πατρίους ὑπῆγε φωνάς, καὶ κατὰ κύκλον ἕδετο χοροῦ παρεδίδου, ὅσα καὶ νῦν ἐξ ἐκείνου Σύροι ἔχοντες ψάλλουσι· πλὴν οὐχ αὐτὰ ἐκεῖνα ὥσπερ ἐκεῖνος ἐξίθετο, μόνοις δὲ τοῖς μέλεσι χρώμενοι. Τῆς γὰρ πατρικῆς αἱρέσεως μετασχών, καὶ ἐπίστις Ἕλλησι περὶ γενέσεως ψυχῆς καὶ φθορᾶς σώματος, καὶ τῆς ἐσομένης παλιγγενεσίας δοξάζων, τοῖς ὑπὸ λύραν μέλεσι τὰς τοιαύτας δόξας ὑπέσπειρεν· οἷς οἱ πολλοὶ τῶν Σύρων κατακηλούμενοι, ἠρέμα πως προτεθίζοντο τὰς τοιαύτας δόξας προσίεσθαι ὑπὸ τοῦ κάλλους τῶν ὀνομάτων καὶ τοῦ τῆς μελῳδίας ῥυθμοῦ. Ὁ τοίνυν θεῖος Ἔφραιμ τοῦτο συνεγνωκὼς, καίπερ Ἑλληνικῆς παιδείας ἄμοιρος ὤν, τοῖς μέτροις Ἁρμονίου ἐπιστατήσας, καὶ τοῖς ἐκείνου μέλεσι συμφώνους ᾠδὰς τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς δόγμασι παραθέμενος, ἐς δεῦρο Σύροις παρέδωκε ψάλλειν. Θείους γὰρ ὕμνους πλείστους ἐπόνησε, Θεῷ τὸν αἶνον ἀνατιθείς· καὶ ἐγκώμια ἀνδρῶν ἀγωγῇ βίου εὐαρεστησάντων Θεῷ, κατὰ νόμον τῆς Ἁρμονίου ᾠδῆς· ἀφ' ὧν πρὸς ζῆλον οἶμαι καὶ οἱ μετέπειτα τῆς Ἐκκλησίας μελοποιοὶ τὰς ἀφορμὰς τῶν μελῶν ποριζόμενοι, ἐπὶ μᾶλλον αὐξῆσαι τοῦτο καὶ ἐπιδοῦναι παρεσκευάσαντο. Ὁποῖος μὲν οὖν ὁ λόγον καὶ ἐκ τούτου συνάγειν ἔστιν· ὁ δὲ βίος τοῦ λίαν ἠκριβωμένος, ταῖς ἀγαθαῖς τῶν πράξεων καλλυνόμενος. Πολὺς δ' ἐπάγαν ἦν αὐτῷ καὶ τῆς ἡσυχίας ὁ ἔρως. Σιμνὸς δ' οὐκ ἧττον ὤν, ἐς τοσοῦτον τὰς διαφορὰς ὠλαβεῖτο, ὡς σχεδὸν καὶ πίσαν ὄψιν ἐκτρέπεσθαι γυναικός. Φέρεται οὖν, ὡς γυνὴ παντάπασι τοῦ βίου ἀνάγωγος, καὶ αἰσχύνης ὡς πορρωτάτω, ἐπί τινι στενωπῷ τῷ Ἔφραιμ ἀπαντήσασα, ἢ τοῦτο προθεμένη, ὅτε δὴ τοῦ ἀνδρὸς πειρῶσα, ἢ μισθοῦ ἄλλοις τοῦτο πράττουσα, ἀτενὲς εἰσβάλλειν τὰς ὄψεις αὐτῷ. Τὸν δ' ἐπιτιμήσαντα, εἰς γῆν ὁρᾷν κελεῦσαι. Ἡ δ', Ἀλλὰ τῶς, ἔφη, εἰς γῆν ἐγὼ βλέψω; πολλῷ γάρ σε δικαιότερον ταύτην ὁρᾷν, πρόσλημμα ταύτης ὄντα. ἢ ἐμέ. Ἐμοὶ δ' ἐκ σοῦ τὴν γένεσιν ἐσχηκυίᾳ, καὶ πρός σε βλέπειν εὔλογον. Ἐκεῖνον δὲ ἀγάμενον τὸ ῥηθὲν, γραῦν ἀξιῶσαι· ὃ καὶ Σύροι ὡς ἔν τι τῶν ἐκείνου σεμνολογούντων λογίζονται. Ὀργῇ δὲ τὰ πρῶτα ἡττώμενος, ἐξ οὗ φιλοσοφεῖν ἤρξατο, μηδαμῶς θεαθῆναι θυμῷ κινούμενος. Καὶ δή ποτ' ἐπὶ πολλαῖς ἡμέραις, εἰωθὼς

ὄν. νηστεύων, ἐπεὶ ὁ διακονούμενος τῷ καιρῷ τὸ ὄψον προσέφερε, τὴν χύτραν ἔκλασε. Τὸν δ' ἰδόντα αἰδοῖ καὶ δέει συνεσχημένον, Θάρσει, ἔλεγε. Κἂν γὰρ τὸ ὄψον πρὸς ἡμᾶς ἐλθεῖν ἀπῃξίωσεν, ἀλλ' ἡμεῖς πρὸς ἐκεῖνο γενοίμεθα. Καὶ περὶ τὰ τῆς χύτρας καθεσθεὶς, ἔφαγεν. Ἀλλ' ὅπως καὶ τῆς κενῆς δόξης οὐχ ἥττητο, ἐντεῦθεν φανήσεται. Ἐπίσκοπος μιᾶς τῶν πόλεων ἐψηφίζετο. Ἐπεὶ δ' ἦκον οἱ πρὸ; τὸ χειροτονεῖν συλληψόμενοι, ἐκεῖνος αὐτίκα γνοὺς, ἀνὰ τὴν ἀγορὰν ἰὼν, οἷά τις παραπαίων ἀσέμνως διῄει, αἰσχύνων τὴν ἐσθῆτα τῷ σύρεσθαι, παρορπάζων τε τῶν ὠνίων, παρόψιδα ἤσθιε. Πόῤῥω δ' εἶναι δόξας φρενῶν, διέδρα τὴν σύλληψιν, καὶ ἕως οὗ ἕτερος τὴν ἱερωσύνην ἐδέξατο κρυπτόμενος διεδίδρασκεν. Πολλὰ δὲ καὶ ἄλλα πλεῖστα καὶ λόγου ἄξια ἥ τε περὶ αὐτὸν συγγραφὴ, καὶ οἱ ἐπιχώριοι καὶ Ῥωμαίων καὶ Σύρων ἱστοροῦσι περὶ αὐτοῦ, ἃ τοῖς βουλομένοις πρόκειται ἐντυχεῖν. Ἐγὼ δὲ, ὃ καὶ ἄξιον μνήμης εἶναι λογίζομαι, τῇ συγγραφῇ παραδώσω, ὃ δὴ αὐτῷ πρὸς τῇ τελευτῇ γενομένῳ κατώρθωτο. Σφοδρὸς λιμὸς ἐπόνει τὴν Ἐδεσσηνῶν πόλιν· ὁ δ' ἐν πολλοῖς ἔτεσι τῆς οἰκίας μὴ προελθὼν, τότε τὸ φιλοσοφεῖν ἐν δευτέρῳ θέμενος, προϊὼν πολὺς ἦν ἐγκείμενος τοῖ; περιουσίαν ἔχουσιν, ἅτε δὴ φθειρόμενον τὸ ὁμόφυλον εἰ; οὐδὲν δέον περιορῶσι σπάνει τῶν ἀναγκαίων, διῄλεγχέ τε ὡ; ἐν δευτέρῳ τιθεμένους τὰ; σφῶν ψυχὰ;, τὸ δὲ σύμπαν τοῖς σωματικοῖ; ἀναλίσκοντα;. Οἱ δὲ τὸ φιλόσοφον αἰδούμενοι καὶ ἀπίριττον τοῦ ἀνδρὸ;, μὴ τοῦτ' εἶναι σφοδρῶς διετείνοντο· πρόχειρον γὰρ εἶναι τὰ; οὐσία; νέμειν τοῖ; ἐνδεέστιν· ἐν ἀπορίᾳ δ' εἶναι ὡ; χρεὼν τοῦ τὰ τοιαῦτα διακονησαμένου· πάντες γὰρ, ἔλεγον, πρὸ; κίρδο; κεχηνότες εἰσὶ, τὰ τοιαῦτα αἰσχρῶ; καπηλεύοντε;. Ὁ δ' Ἔφραιμ, Ἐγὼ δὲ ποῖο; ἄρα ὑμῖν εἶναι δοκῶ; Τῶν δ' εἰπόντων, Καλό; τε καὶ ἀγαθὸ;, καὶ τοιοῦτο; ὁποῖον ἁρμόζειν τῇ περὶ αὐτοῦ δόξῃ· Οὐκοῦν, ἔφη, ὑμῖν ἐγὼ ἕτοιμο; πᾶσι τοῖ; τοιούτοι; διακονεῖν; Καὶ δὴ ἀποχρῶν ἀργύριον ἐξ ἐκείνων λαβὼν, τριακοσίας κλίνα; ἐπρίατο· καὶ ἐν τοῖς δημοσίοις ἐμβόλοις τοὺς τοῦ λιμοῦ τραυματία; λαβὼν, πᾶσαν θεραπείαν προσῆγε· ξένους δ' ἐπὶ τούτοι; καὶ ἄλλως ἐνδεᾶ πιεζομένους δεξιῶ; ἐπεμέλετο. Καὶ τοῦτ' ἔπραττεν ἕω; καὶ τῷ λιμῷ ἐμφιλοχωρεῖν ἦν. Ἐπεὶ δ' ἐκεῖνο; ἔληγεν, εἰ; τὸ τῆ; φιλοσοφίας ἐργαστήριον ἐπανῆλθεν· ἔνθα ὀλίγα; ἡμέρα; ἐπιβιοὺ; ἐτελεύτα, κληρικοῦ διακονίᾳ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἀξιωθείς. Ἐν δὲ τῇ κατὰ μονάχου; ἀγωγῇ διαβόητο; γεγονὼ;, ἐπίση; τῶν ἐν ἱερωσύνῃ καὶ παιδεύσει, ἀγαθοῦ τε βίου διατεθρύλληται. Ταῦτ' ὀλίγα ἐκ πολλῶν τῶν τῷ Ἔφραιμ κατωρθωμένων ἐῤῥήθη. Πάντα γὰρ τὰ ἐκείνου πρὸ; ἀξίαν διελθεῖν, οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων τῶν τηνικάδε φιλοσοφησάντων, ὅπως τε ἐβίω καὶ οἵᾳ πολιτείᾳ ἐχρήσατο ἕκαστο;, δηῆσει συγγραφέως οἷο; ἦν αὐτό; · ἡμῖν δὲ παντάπασιν ἐν ἀμηχάνῳ ἐστὶ τῷ ἀνισχύρῳ τῶν λόγων, καὶ τῇ ἀγνοίᾳ τῶν ἀκριβῶ; ἐκείνοι; πεπραγμένων. Καὶ γὰρ ἐν ἐρημίαι; ὄντε;, τὰ πλεῖστα ἐλάνθανον οἱ πολλοί. Εἰ δέ τινε; καὶ ἐν πόλεσι τὰ; διατριβὰ;

quomodo tandem terram ego intuear, cum æquius sit te eam respicere, qui ex ea conditus sis, quam me ortum ex te habentem, proindeque recte te respectantem? Quod mulieris verbum ille admiratus, deinde scripto mandavit. Atque id Syri in primis memoratu dignum ex illius rebus esse censent. Et primum quidem is sæpe ira victus est; postcaquam autem monasticæ philosophiæ incumbere cœpit, nunquam commotus esse visus est. Atque aliquando, cum dies multos pro consuetudine sua, jejunio transegisset, et minister tempore cibum ei afferret, accidit ut is ollam frangeret. Ephraim vero pudore juxta et timore correptum illum videns: Bono, inquit, esto animo. Quandoquidem enim obsonium ad nos venire renuit, nos age ad id accedamus: et ad ollæ fragmenta consedens comedit. Enimvero ut vana etiam gloria superior fuerit, inde liquido patebit. Designabatur urbi cuidam episcopus, et jam qui se ad ordinationem abducturi erant, adveniebant. Ac ipse statim eo cognito, in forum progressus, veluti mente captus indecore gradiebatur, non satis honeste vestem post se trahens, et quæ venalia erant surripiens, propalamque comedens. Sic ille mentis impos existimatus, comprehensionem effugit. Et tantisper dum alius episcopatum reciperet, occultans sese latuit. Plurima sane et alia memoratu digna, et qui de eo conscriptus est liber, et provinciales ejus, Romani simul et Syri, de eo retulerunt, quæ cuivis cognoscere est proclive. **714** Unum illud sane quam memorabile, historiæ huic inserere visum est, quod ab eo paulo ante mortem est gestum. Fames ingens Edessenorum urbem premebat: atque ipse, qui multos annos non fuerat domo progressus, tum philosophandi studio aliquantum intermisso, prodiit: et in homines locupletes, qui sic turpiter rerum necessariarum inopia, cives suos pereuntes despicerent, acriter est invectus, arguens eos, quod animarum cura neglecta, studium omne in corpore fovendo collocarent. Illi autem integritatem et paupertatem viri observanter veriti, minime id sic esse affirmarunt; facile enim et promptum eis esse, indigentibus facultates distribuere: deesse saltem, qui in eo ministerio, pro eo atque deceret, fidelem se præberet, omnesque lucro inhiare, et talia fœde in quæstum suum vertere, dixere. Tum Ephraim: Ego vero, inquit, qualis vobis esse videor? Et illi: Honestus atque bonus, respondere: et talis prorsus, qui opinioni quæ de eo fertur, vita ipsa respondeat. Itaque, ille ait, paratus sum in ejusmodi omnibus negotiis inservire. Et multo ab eis sumpto argento trecentos paravit lectos: et in publicis porticibus eos qui fame confecti erant, acceptos, diligenter et benigne fovit: advenas quoque, et alios qui inopia affligerentur, humaniter curavit. Idque tantisper fecit, dum fames ibi est grassata. Ea vero depulsa, ipse ad philosophiæ suæ officinam rev rsus, ibi paucos post dies vita est defunctus.

In Ecclesia clerici ministerium sumpsit. Vita autem monastica percelebris, ex æquo cum iis qui episcopatu, doctrina, et vitæ sanctitate clari sunt, laudatur. Hæc pauca ex multis, quæ ab Ephraim recte pieque facta sunt, diximus. Res namque ejus omnes si pro dignitate earum exponere nos oporteret, aut etiam aliorum qui tum in eodem philosophandi genere claborarunt, quomodo scilicet eorum quisque vixerit, et quali morum instituto usus sit, qualis ipse fuit, scriptore esset opus. A nobis certe quidem id præstari omnino non potest, cum propter orationis et styli tenuitatem, tum quod res eorum rectissime gestas ignoramus. Nam illorum multi in solis degentes locis, ut plurimum latuere. Quod si nonnulli in urbibus domicilia sua habuere, quod viles esse apparerent, et nihil ab aliis differre viderentur, consulto actiones suas celarunt. **715** Nam humana laude repudiata, soloque Deo actorum suorum teste advocato, minime ab hominibus gloriam sunt aucupati. Atque equidem de viris qui imperii ejus tempore monasticam philosophiam sunt secuti, et secundum Ecclesiæ leges perfecte et exacte in plerisque Romani imperii locis tum vitam exegere, hæc mihi comperta sunt.

ἐποιοῦντο, ἀλλά γε τῷ τοῦ φαινομένου εὐτελεῖ, καὶ τῷ μηδὲν διαφέρειν τῶν πολλῶν δοκεῖν, κλέπτοντες ἦσαν τὴν ἐργασίαν, τὸν ἐξ ἀνθρώπων ἔπαινον διωθούμενοι. Τὸν γὰρ Θεὸν μόνον μάρτυρα τῶν πεπραγμένων ποιούμενοι, ἥκιστα τῆς ἀνθρωπίνης δόξης ἀντεποιοῦντο. Περὶ μὲν οὖν ἀνδρῶν οἳ ἐπὶ τῆς παρούσης ἡγεμονίας φιλοσοφοῦντες ἦσαν, καὶ κατὰ νόμους Ἐκκλησίας ἠκριβωμένως ἀνὰ πᾶν τὸ ὑπήκοον ἐπολιτεύοντο, τάδε ἔγνων.

CAPUT XVII.

De Didymo item de Actio et Apollinari, hæreticis.

Temporibus autem eis clarus etiam fuit ecclesiasticus scriptor Didymus, scholæ sacrarum disciplinarum Alexandriæ præfectus. Neque vero laudem in ea eruditione tantum meritus fuerat, verum etiam omne genus alterius sapientiæ summo excoluerat studio. Poeticam namque et oratoriam perfectissime didicerat ; de astronomia autem et geometria, numerorumque proportionibus et convenientiis nihil eum latebat. In diversas philosophorum opiniones tanta incubuerat, ut eas exacte perdisceret, cura, ut præterea aliud nihil scire videretur : quæ sane omnia acumine mentis et auditionis perceperat. In pueritia namque visum prorsus amisit, cum elementa prima discenda ei essent. Ephebus vero artium liberalium eruditionem adamavit, atque in scholis præceptores audiebat tantum. Eo vero sapientiæ brevi pervenit amplitudine et celeritate ingenii, ut mathematicarum artium obscura, et theorematum speculationumque arcana exactissime addidicerit. Et cum cæcus esset, litterarum notitiam manuum contrectatione assecutus esse dicitur : nam earum formas in tabula actius exsculptas, sæpius tangendo cognovit. Alia porro, ut syllabas, litterarumque connexiones, et quæ ordine consequuntur cætera, propter naturæ acumen, animo et auditu pervestigata percepit. Præcipuumque ipse miraculum fuit, cum audiretur et conspiceretur. Multi quidem vel ut virum cum tantum viderent, vel ut suavem gratamque ejus orationem audirent, Alexandriam venere. Pro Nicænis vero decretis pugnans, Arianis restitit, eosque orationis suæ suadela, **716** quam vi nulla adhibere videbatur, pressit. Et ad eos qui secum disputabant, verba faciens, rerum controversarum judicium detulit. Et cum ad morem gerendum et cedendum facilis, tum orthodoxis eo nomine charus maxime fuit. Nec ab his tantum, sed etiam a monachis Ægyptiis magno honore cultus est. Præ-

ΚΕΦΑΛ. ΙΖ'.

Περὶ Διδύμου, Ἀετίου καὶ Ἀπολλιναρίου τῶν αἱρετικῶν.

Καιροῖς δ' ἐκείνοις καὶ ὁ ἐκκλησιαστικὸς συγγραφεὺς Δίδυμος ἐγνωρίζετο, τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ διατριβῆς προϊστάμενος τῶν ἱερῶν μαθημάτων. Ἦν δὲ οὐ μόνον ἐν τούτῳ τὸ δόκιμος εἶναι κτησάμενος, ἀλλὰ καὶ τῆς ἄλλης παντοδαπῆς σοφίας ἐπ' ἀκριβὲς ἔχων. Τούς τε γὰρ ποιητὰς καὶ ῥήτορας εἰς ἄκρον ἤσκητο· ἀστρονομίας δὲ καὶ γεωμετρίας καὶ ἀριθμῶν ἀναλογίας οὐδὲν ἐκείνῳ παρεῖτο λαθόν. Ἐπὶ τόσον δὲ τὰς διαφόρους δόξας τῶν φιλοσόφων ἠκρίβωτεν, ὡς ἄλλα μηδὲν εἰδέναι δοκεῖν· ἃ δὴ πάντα νῷ τε καὶ ἀκρᾳ προσεκτήσατο. Νήπιος γὰρ πάμπαν τυφλὸς γενόμενος, εἰς πεῖραν μόνην τῶν στοιχείων ἐλθεῖν. Εἰς ἐφήβους δὲ παρελάσας, τῆς τῶν λόγων ἐρασθῆναι παιδείας. Καὶ δὴ τοῖς διδασκαλείοις φοιτῶν, ἠκροᾶτο μόνον. Εἰς τόσον δ' ἦκε σοφίας δι' ὀλίγου, μεγέθει καὶ τάχει φύσεως, ὡς καὶ τὰ τῶν μαθημάτων σκολιὰ, καὶ ἀπόῤῥητα τῶν θεωρημάτων, εἰς ἄκρον μαθεῖν. Τυφλὸν δ' ὄντα λέγεται μαθεῖν τὰ γράμματα τῇ ἁφῇ τῆς χειρός. Τοὺς γὰρ τῶν γραμμάτων τύπους, σανίδι εἰς βάθος ἐνσημανθέντας, ἐπαφῇ γνῶναι· τὰ δ' ἄλλα, συλλαβὰς καὶ μίξεις καὶ ἐξῆς, διανοίας ὀξύτητι τῷ νῷ θηράσαι καὶ ἐπαθεῖν. Θαῦμα δ' ἦν ἐξαίσιον καὶ ἀκουόμενος καὶ ὁρώμενος. Πολλοὶ μὲν οὖν καὶ εἰς Ἀλεξάνδρειαν ἦκον, οἱ μὲν κατὰ θέαν μόνην τὸν ἄνδρα, οἱ δὲ καὶ τῆς ἐνούσης τοῖς λόγοις χάριτος ἀκουσόμενοι. Τῆς δ' ἐν Νικαίᾳ δόξης ὑπεριστάμενος, Ἀρειανοῖς ἀντιτίθεσατο. Ἦγε δ' αὐτοὺς τῇ πειθοῖ τῶν λόγων, ἣν οὐ βίᾳ ποιεῖν ἐδόκει. Τοῖς δ' ἀμφιβαλλομένοις προτείνων τοὺς λόγους, τῶν διαμαχομένων τὴν κρίσιν ἐπέτρεπεν. Ὑπὸ δὲ μάλα πειθήνιος ἦν· τοῖς δὲ ὀρθὸν δοξάζουσι διὰ τοῦτο ἐράσμιος μάλιστα. Οὐ τούτοις δὲ μόνοις, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐν Αἰγύπτῳ μοναχοῖς διὰ τιμῆς ἦγετο. Καὶ μᾶλλον ὁ περιβόητος ἐν ἀσκήσει Ἀντώνιος διὰ θεσπίσματος αὐτὸν ἐποιεῖτο· ὃν φασι τὴν Ἀλεξάνδρειαν κατειληφότα, τὸ βέβαιον τῆς Ἀθανασίου πίστεως μαρτυρούμενον, τοιαῦτα τῷ Διδύμῳ εἰπεῖν· Οὐ χρεών, ὦ Δίδυμε, λύπαις σαυτὸν ἐκτήκειν, στερ-

μενον ὀφθαλμῶν, οἷς μέτεστι καὶ μυσὶ καὶ σαύραις καὶ τοῖς ἀφαυροῖς τῶν ζωῴων· ἥδεσθαι δὲ μᾶλλον καὶ χαίρειν, οἷς παραπλησίως ἀγγέλοις τοῖς ἔνδον ὁρᾷς ὀφθαλμοῖς, δι' ὧν τρανῶς τὴν ἀκήρατον καὶ θείαν γνῶσιν κατανοεῖς, καὶ τὴν ἀλήθειαν ἀκριβῶς εἰσορᾷς. Βιβλία δὲ οὗτος καταλέλοιπε ταῦτα· Εἰς τὴν τῶν Ψαλμῶν βίβλον ὅλην διάφορα ὑπομνήματα· εἰς τὸν Ὡσηὲ καὶ Ζαχαρίαν, λόγους πέντε· εἰς τὸν Ἡσαΐαν λόγους δεκαεπτά· εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον καὶ κατὰ Ἰωάννην οὐκ ἐλάχιστα ὑπομνήματα. Ἔτι δὲ καὶ κατὰ Ἀρειανῶν, καὶ ὑπὲρ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· καὶ ἕτερα συγγράμματα πλεῖστα. Ἤκμαζε δ' ἐν ἐκείνῳ τοῦ χρόνου καὶ ὁ Σύρος Ἀέτιος, πρὸς τῶν τἀναντία πρεσβευόντων θαυμαστός τις εἶναι δοκῶν, ἔν τε διαλέξει καὶ ἔριδι λόγων, καὶ συλλογισμοῖς, καὶ στροφαῖς λέξεων, ἱκανός τις, καὶ τὴν σπουδὴν ἅπασαν ἀτεχνῶς ἐν τούτοις καταναλίσκων. Διά τοι καὶ ὡς τοιοῦτος ὤν, πρόχειρός τε τὸ προστυχὸν ἐπὶ Θεοῦ κακοσχόλως θεολογεῖν, ἄθεος ἐκαλεῖτο. Πατρὶς δὲ αὐτῷ ἡ Κοίλη Συρία ἦν. Τοῦ δὲ πατρὸς αὐτῷ ἐν στρατείᾳ δυσπραγήσαντος καὶ τὸν βίον λιπόντος τὸν μὲν τηνικάδε ἄρχοντα δημοσιῶσαι τὸν βίον· εἰς ἔσχατον δὲ πενίας σὺν τῇ μητρὶ ἐλάσαντα τὸν Ἀέτιον, ἐπὶ τὸ χρυσοχοεῖν ὁρμῆσαι, ὡς ἂν ἀμωσγέπως τὸ ζῆν πορίζηται. Ἀποχρώντως δὲ τῇ τέχνῃ χρησάμενον διὰ ῥώμην φύσεως, ἐπὶ τὴν λογικὴν στραφῆναι τέχνην· καὶ Παυλίνου μὲν ἀκροάσασθαι, ὃς ἐκ τῆς ἐφορείας Τύρου μετέστη εἰς Ἀντιόχειαν· πέρατι δὲ βίου τῆς μητρὸς χρησαμένης, δι' ἣν αὐτῷ καὶ ἡ ἐπιμορφοῦσα τὸν χρυσὸν τέχνη ἐσπούδαστο, εὐθὺς ὅλος ἐπὶ τὴν λογικὴν μετετάττετο τέχνην, καὶ τῶν πολλῶν ἐκράτει μετ' ὀλίγου ἀμίλλας ἰστῶν. Ἐπεὶ δ' Εὐλάλιος μετὰ Παυλῖνον εἰς τὸν θρόνον τῆς Ἀντιόχου κατέστη, πολλοῦ στίφους κατ' αὐτοῦ κινουμένου, ἐλαύνεται ὁ Ἀέτιος· καὶ εἰς τὴν τῆς Κιλικίας Ἀναζαρβὸν γενόμενος, τῇ τέχνῃ αὖθις πρὸς τὸ ζῆν ἀπεχρᾶτο, οὐδὲ τῆς περὶ λόγους ἀμίλλης ἀφεστηκώς. Σοφιστοῦ δέ τινος τὴν Ἀετίου φύσιν διὰ θαύματος ποιουμένου, καὶ τῆς τέχνης αὐτῷ μεταδοῦναι σπουδάζοντος, εἰσοικισθεὶς αὐτῷ ἐθήτευε, πᾶσαν ὡς χρεὼν οἰκετικὴν ἀποπληρῶν λειτουργίαν. Καὶ ὁ μὲν τὴν γραμματικὴν αὐτῷ παρεδίδου· Ἀέτιος δὲ τῷ κυρίῳ εἰς ἔλεγχον τῆς περὶ τὰ θεῖα λόγια μὴ ὀρθῆς διαθέσεως καθίστατο. Καὶ δὴ μισθὸν τῆς εὐεργετούσης αὐτὸν οἰκίας ἐλάμβανεν ἀποκήρυξιν. Κἀκεῖθεν δὲ διωχθεὶς, τῷ τὴν Ἀναζαρβὸν διοικοῦντι Ἀθανασίῳ συγγίνεται, παρ' ᾧ τοὺς εὐαγγελιστὰς ἀνέγνω πρὸς λεπτὸν ἐπιστήσας αὐτοῖς. Εἶτ' ἐκεῖθεν ἀφικνεῖται πρὸς Ἀντώνιον ἐν Ταρσῷ, ὃς γνώριμος ἦν Λουκιανῷ τῷ μάρτυρι, ἐξ οὗ τὸν Ἀπόστολον ἀναδιδαχθεὶς, ἐφ' ἑαυτὸν ἐκείνῳ συνδιατρίβει, ἕτι τὴν τοῦ πρεσβυτέρου τάξιν πληροῦντι. Ἐπεὶ δ' Ἀντώνιος ἔφορος ἐγεγόνει, καὶ οὐχ οἷός τε ἦν τῇ σοφιζούσῃ τὸν Ἀέτιον ἐνασχολεῖσθαι διδασκαλίᾳ, ἐκεῖθεν ὁ Ἀέτιος τὴν Ἀντιόχου καταλαμβάνει· καὶ παρὰ Λεοντίου ἔτι πρεσβυτέρου ὄντος, Λουκιανοῦ δὲ τοῦ μάρτυρος καὶ οὗτος φοιτητὴς ἐχρημάτισε, τοὺς προφήτας, καὶ μᾶλλον τὸν Ἰε-

A cipue vero eum clarissimus ille pietatis exercitio Antonius admiratus est. Quem dicunt, cum Alexandriam venisset, ut Athanasio firmæ certæque fidei perhiberet testimonium, hæc ad Didymum prolocutum esse verba : Non est, Didyme, quod teipsum mœrore conficias, propterea quod oculis careas, quos mures, lacertæ, et vilia animalcula habent. Voluptate potius et lætitia efferri te convenit, qui itidem ut angeli internis maxime vigeas oculis : quibus clare immortalem et divinam cognitionem percipis, veritatemque ipsam exacte perspicis. Hic hosce reliquit libros : In totum Psalmorum librum varios commentarios, in Oseam et Zachariam libros quinque, in Isaiam libros duodeviginti, in Evangelium secundum Matthæum B et secundum Joannem non parvos commentarios scripsit. Insuper contra Arianos et de Spiritu sancto, aliaque scripta plurima composuit. Floruit eadem ætate Syrus quoque Aetius, qui ab eis disputator admirandus habitus est, qui diversa a nobis docent. In altercationibus quippe, verborumque contentionibus, ratiocinationibus, et fallaciis ludificantibus, valde commodus, ut qui ex professo in rebus ejusmodi studium omne consumpsisset. Et proinde quod talis esset, quodque facile quidquid sors tulisset, male feriatus de Deo theologaretur seu blatteraret potius, ἄθεος et contemptor deum appellatus est. Patria ei fuit Cœlesyria. Cujus pater cum in militia adversis rebus C conflictatus tandem interiisset, bona ejus qui tum rerum potiebatur princeps publicavit. Qua re una cum matre Aetius ad extremam redactus paupertatem, ad aurificum artem discendam se contulit (1), ut quocunque posset modo victum sibi pararet. Ea arte ubi satis usus est, propter ingenii vim ad dicendi disciplinam est conversus : Paulinumque audivit, qui ex ecclesia Tyria Antiochiam fuerat translatus. Porro mortua matre, cujus gratia aurum conformandi arti operam navaverat, totus statim in dicendi studium incubuit, brevique certamen subiens, multos disputando convicit. **717** Postquam autem Eulalius post Paulinum in Antiochena sede est collocatus, multitudo ingens motu adversus Aetium concitato, urbe eum expulit. Quo D tempore Anazarbum Ciliciæ concessit, atque ibi artem rursus suam ita, parandi victus gratia, exercuit, ut non prorsus dicendi certamen omitteret. Accidit tum, ut sophista quidam Aetii ingenium admiratus, artem suam cum eo communicandam duceret. Atque ille in sophistæ domum receptus, homini inserviens, omne (ut fieri solet) famuli ministerium præstitit. Sophista grammaticen et logicen ei tradidit. Ipsi vero cum herum ob minus rectam de divinis oraculis opinionem argueret, mercedem bene de se meritæ domus abdicationem tulit. Atque inde ejectus, cum Athanasio Anazarbi antistite vixit, apud quem evangelistas exacte

(1) Sozom. lib. III, cap. 15, Actium primum medicum fuisse dicit.

excutiens legit. Deinde Tarsum ad Antonium, Luciano martyri notum, venit. A quo Apostolum discens, satis diu cum eo, cum adhuc in presbyterorum ordine esset, mansit. Ubi vero Antonius episcopi functionem suscepit, neque jam doctrinæ, qua Aetium eradiebat, vacare posset, ille Antiochiam est reversus. Et ibi cum a Leontio adhuc presbytero (Luciani martyris et hic habitus sectator) prophetas, atque in primis Ezechielem doceretur, propter linguæ intemperantiam, et sententiæ impietatem, inde rursus est expulsus. Itaque sophisticam exercens, et certamine cum eis qui clari eo studio erant congrediens, loca multa circumiit. Postea vero et medicam artem accurate didicit. Sopolis in tali disciplina doctor ei fuit, vir in eo studio nemini secundus. Ipse etiam Aetius optimus in eo habitus, gratuito pauperes curavit. Quod si aliquando egeret, noctu ad quempiam artis suæ peritum, ne interdiu a studiis potioribus abduceretur, adibat : et aurum, quod accuratiore arte elaborandum esset, petebat : atque opere celeriter perfecto, et ab ejusdem artis opifice mercede accepta, vitam toleravit. Leontio vero ad episcopatum Antiochenum evecto, Aetius ab eo diaconus designatus, et ad munus in ecclesia docendi delectus est. At ipse diaconatum suscipere veritus, docendi functionem non rejecit. Atque ibi satis diu versatus, Alexandriam venit, Athanasium oppugnaturus. Vehementer namque de consubstantiali propugnando **718** Athanasius egit. Et cum a quibusdam ad episcopatum Aetius recipiendum delectus esset, dignitatem eam contempsit. Sane antequam Aetius ad Arianos defecisset, tametsi illi ab ὁμοούσιον *consubstantiale* profitentibus dissidebant, nihilominus tamen preces, hymnos, consilia et res prope omnes cum eis communicabant, mystico duntaxat sacrificio excepto. Ex quo autem ille primus secessionem facere cœpit, omnibus consentientis conventus, amicitiæ, et consuetudinis vinculis ruptis, in adversas eis qui in alia essent opinione maxime partes per factionem transiere. Tum vero et Eunomius Aetii sapientiæ fama adductus, ex Cappadocia Antiochiam profectus est, et Secundo se ibi conjunxit : qui illum Aetio Alexandriæ adhuc degenti, commendavit. Atque hic alter alteri obstrictus, ille quidem docens, hic autem discens, in sacris uterque desudabat doctrinis. Aetius Gallo quoque Cæsari notus fuit : cui cum religio magnopere curæ, tum viri qui sacris Litteris et ecclesiis navarent, chari fuere. Quapropter talium dissertationum causa, in hoc quoque genere disputationum, ut illi gratior esset, se exercuit. Dictus enim est Aristotelica quoque opera perlegisse, et ad eos qui talia Alexandriæ docerent frequentasse. Cæterum quod in Galli odium propter perversam suam opinionem inciderat, jussu illius utrumque ei crus perfractum fuisset, nisi Leontius Antiochenus dissuasione sua condemnationis calculum amovisset. Verum enim-

A ζεκιὴλ διδαχθείς, ἀκρασίᾳ γλώττης, καὶ τῷ δυσεσβεῖ τοῦ φρονήματος, ἐκεῖθεν ἐλαύνεται. Καὶ σοφιστεύων διῆει, εἰς ἄμιλλαν λόγων τοῖς περὶ τοῦτο δεινοῖς συμπλεκόμενος. Εἰς ἄκρον δ' ἔπειτα τὴν ἰατρικὴν ἤσκητο. Σώπολις δ' ἦν αὐτῷ τοῦ μαθήματος ὁ διδάσκαλος, ἀνὴρ ἐν τῇ τέχνῃ μηδενὸς ἔχων τὰ δεύτερα. Ἄριστος δ' ἐν ταύτῃ φανεὶς καὶ Ἀέτιος, ἄμισθον παρεῖχε τοῖς δεομένοις τὴν θεραπείαν. Εἰ δέ που καί τινος τῶν ἀναγκαίων ἐδέησεν αὐτῷ, νύκτωρ παρά τινι τῶν ὁμοτέχνων φοιτῶν, ἵνα μὴ ἡμέρας τῶν σπουδαιοτέρων ἀπάγοιτο, ὅσον τοῦ χρυσίου τεχνικωτέρας ἐδεῖτο χειρός. Τοῦτο δὲ ἄρα ἐξεργαζόμενος θᾶττον, παρὰ τοῦ ὁμοτέχνου τὸν μισθὸν ἐκομίζετο, καὶ τὸν ἑαυτοῦ βίον συνεῖχε. Λεοντίου δὲ τὸν τῆς Ἀντιοχείας θρόνον κληρωσαμένου, ὁ Ἀέτιος εἰς B διακονίαν ἐκείνῳ προχειρίζεται· καὶ ἐπ' ἐκκλησίας διδάσκειν προὐτρέπετο. Ὁ δὲ πρὸς μὲν τὸ διακονεῖν ὑπεστάλη· τὸ δὲ διδάσκειν ἀνεδέξατο. Ἱκανὸν δὲ διατρίψας χρόνον ἐκεῖσε ἐπὶ τὴν Ἀλεξάνδρειαν παραγίνεται ἀντιπνεύσων δῆθεν Ἀθανασίῳ· πολὺς γὰρ ἦν ὑπὲρ τοῦ ὁμοουσίου ῥέων. Παρά τινων δὲ, καὶ εἰς ἐπισκοπὴν προβαλλομένων αὐτὸν, ἀπηξίου. Πρὶν μὲν οὖν Ἀέτιον τοῖς ἐξ Ἀρείου συμμίξαι, εἰ καὶ τοῖς τὸ ὁμοούσιον πρεσβεύουσι διεφέροντο, ἀλλ' οὖν εὐχῶν καὶ ὕμνων καὶ βουλευμάτων, καὶ σχεδὸν πάντων, ἐκοινώνουν ἀλλήλοις, πλὴν τῆς μυστικῆς θυσίας. Ἐκείνου δὲ πρώτου τῆς διαστάσεως ἄρξαντος, λόγος τὴν ὁμόφρονα συναγωγὴν πάντας τοὺς τοιούτους φιλίας καὶ συνηθείας δεσμοὺς διαῤῥήξαντας, εἰς C ἀντίπαλον τοῖς ἄλλως δοξάζουσι μάλιστα παρασκευάσαι καταστῆναι μοῖραν· τότε δὲ καὶ Εὐνόμιος κατὰ πίστιν τῆς Ἀετίου σοφίας εἰς Ἀντιόχειαν ἐκ Καππαδοκίας Σεκούνδῳ συνέμιξεν. Ὁ δὲ αὐτὸν Ἀετίῳ συνέστησεν, ἐν Ἀλεξανδρείᾳ διατρίβοντι ἔτι. Καὶ συνήστην ἄμφω· ὁ μὲν διδάσκων, ὁ δὲ τοῖς ἱεροῖς μαθήμασιν ἐνασκούμενος. Γνώριμος δὲ ὁ Ἀέτιος καὶ Γάλλῳ ἐγεγόνει τῷ Καίσαρι, πολὺν τῆς θρησκείας λόγον ποιουμένῳ, καὶ τοῖς περὶ λόγους ἱεροὺς καὶ ἐκκλησίας ἐσχολακόσι χαίροντι. Καὶ τῇ προφάσει τῶν τοιούτων διαλέξεων τοῦτο τὸ εἶδος ἀσκηθὲν τῶν λόγων, ἵνα μᾶλλον ἀρέσκῃ· ἐλέγετο γὰρ διὰ τῶν Ἀριστοτέλους μαθημάτων ἐλθεῖν· καὶ ταῦτα διδάσκουσι φοιτῆσαι κατ' Ἀλεξάνδρειαν· ἀλλ' εἰς ἔχθραν Γάλλῳ καταστὰς ὡς μὴ καλῶς ἐξιὼν D ζων, κελεύσει ἐκείνου κατεάγη ἂν ἐκ δυοῖν τὼν σκελοῖν, εἰ μὴ ὁ τῆς Ἀντιοχείας Λεόντιος μετεπίσας, τὴν καταδικάζουσαν ἀνεῖλε ψῆφον. Καὶ εἰ θεῖν τῷ Γάλλῳ γενόμενος, φίλος ἐν τοῖς μάλιστα ἐγένετο, καὶ πρὸς Ἰουλιανὸν ἐστάλη πολλάκις, ἡνίκα πρὸς Ἑλληνισμὸν ἀποκλίνειν ἐκεῖνον ἐμάνθανεν, ὥστε τοῦ τῆς ἀσεβείας ἀνελκῦσαι βαράθρου. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τῶν θείων μαθημάτων ὁ Γάλλος διδάσκαλον τὸν Ἀέτιον ἐποιεῖτο. Περὶ μὲν οὖν Ἀετίου τοσαῦτα· ὅπως μέντοι ἱερωσύνης τυχὼν, οὐ μικρὸν μέρος τοῖς ἀνομοίοις καὶ ἑτεροουσίοις ἐγένετο· καὶ ὡς καθῃρέθη, καὶ εἰς ἐξορίαν ἀπῆχθη, Εὐνόμιος ἀντ' ἐκείνου πολλῷ χείρων κατέστη, τὴν αὐτοῦ συμφαντῶν φατρίαν καὶ περὶ αὐτοῦ Εὐνομίου, μικρὸν ὕστερον λέξω. Τηνικαῦτα δὲ καὶ κατὰ τὴν τῆς Ἐ-

ρίας Λαοδίκειαν δύο ἄνδρες ἦσαν ἀκμάζοντες, ὁμώνυμοι ἄμφω, πατὴρ, καὶ υἱός· Ἀπολλινάριος γὰρ ἑκάτερος ἐκαλεῖτο. Πρεσβύτερος δ' ἦν ὁ πατήρ· ὁδὲ παῖς τὴν τοῦ ἀναγνώστου τάξιν ἐπλήρου. Ἑλληνικῶν δὲ καὶ ἄμφω παιδευμάτων ἦσαν διδάσκαλοι· γραμματικῶν μὲν ὁ πατήρ, ῥητορείας δ' ἐξηγεῖτο ὁ παῖς. Ὁ δὲ γέρων Ἀλεξανδρεὺς ὡρμᾶτο. Σχολάσας δ' ἐν Βηρυτῷ, εἰς Λαοδίκειαν γῆμας, γεννᾷ τὸν Ἀπολλινάριον. Ἐπιφανίῳ δὲ τῷ σοφιστῇ συνακμάζοντες, συνεκρότουν αὐτὸν ἅτε γνήσιοι φίλοι. Θεόδοτος μέντοι ὁ τηνικάδε τὴν Λαοδικέων ἰθύνων, δείσας μὴ τῇ συνεχεῖ ὁμιλίᾳ πρὸς τὸν Ἑλληνισμὸν ἀποκλίνωσι, φοιτᾷν παρ' αὐτῷ διεκώλυεν. Ἀλλ' ἡ Ἐπιφανίου φιλία ἐπικρατεστέρα ἦν. Ἔνθεν τοι καὶ ὁ Θεοδότου διάδοχος Γεώργιος πολλὰ παθὼν διαστῆσαι αὐτοὺς, ἐπεὶ ἀνήνυτον ἐώρα τὸ σπούδασμα, τῆς ἐκκλησιαστικῆς κόινωνίας ἀφίστα. Ὁ παῖς δὲ ὕβριν λογισάμενος τὸ πραχθὲν, ταῖς σοφιστικαῖς πλεκτάναις θαῤῥῶν, καινῆς τινος αἱρέσεως καθίστατα ἀρχηγὸς, ἐπώνυμον τὸν εὑρόντα ἔχούσης. Λόγος δ' ἔχει, μὴ διὰ τὸ προειρημένον πρὸς Γεώργιον διενεχθῆναι· ἀλλ' ὅπερ ἐκεῖνος ἀλλότριον ἐδογμάτιζε, νῦν μὲν τὴν Ἀρείου συνιστῶν δόξαν, νῦν δὲ ὅμοιον τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ ὁμολογῶν, καθὰ ἐν τῇ κατὰ Σελεύκειαν συνόδῳ συνέθετο· πρόφασιν δ' ἐντεῦθεν λαβόντες, ἐκείνου δίστασαν· μηδενὸς δ' ἐκείνοις προσέχοντες, ξενίζουσαν Θρησκείαν ἐπειρῶντο εἰσάγειν· καὶ δογματίζοντες ἔλεγον, μὴ ψυχὴν ἀνειληφέναι τὸν Κύριον τὴν τῆς σαρκὸς οἰκονομίαν διενεργοῦντα. Αὖθις δὲ τὸ ἄτοπον ὡς ἐν μεταμέλῳ ἐπιδιορθούμενοι, ψυχὴν μὲν εἰληφέναι προσέθεντο· μὴ ἔχειν δ' ἐκείνην τὸν ἀνθρώπινον νοῦν· ἀρκεῖν γὰρ ἀντὶ νοῦ τὴν θεότητα ἥτις τὸν ἄνθρωπον προσελάβετο. Καὶ περὶ τούτου μόνου πρὸς τοὺς ἐξ Ἀρείου καὶ Μακεδονίου διεφέροντο. Τὰ δ' ἄλλα τοῖς ἐν Νικαίᾳ τὰ ἴσα δογματίζοντες ἦσαν. Ἀλλὰ περὶ μὲν Ἀπολλιναρίου καὶ αὖθις κατὰ χώραν ἐροῦμεν.

vero Gallus in conspectum suum eum primum admissum, charum maxime habuit : et ad Lulianum crebro misit, cum illum ad Græcismum et idolorum cultum deficere intellexisset, ut scilicet hominem ex impietatis barathro extraheret. Quin et divinarum Litterarum doctorem illum Gallus instituit. Hæc de Aetio. Quomodo autem ad episcopatum evectus, non exigua pars eorum fuerit, qui τὸ ἀνόμοιον καὶ ἑτεροούσιον, hoc est, *dissimile et alterius substantiæ* docuerunt, atque etiam exauctoratus solum exsilii causa verterit : Eunomius autem multo eo deterior, factione ejus sycophantia circumventa, in locum ejus suffectus sit, et de ipso etiam Eunomio, postea dicemus. Eodem tempore Laodiceæ in Syria viri etiam duo floruere cognomines, pater videlicet et filius : utrique enim Apollinaris nomen erat. Et pater presbyteri, filius lectoris ordinem obtinebat. Ambo Græcarum disciplinarum, grammaticæ pater, rhetoricæ filius, magistri erant. **719** Senex Alexandriæ ortus, Beryti docuit : et ducta Laodiceæ conjuge, Apollinarim filium progenuit. Et cum Epiphanio sophisticam profitente, illi simul florentes, eum ut veri amici sunt complexi. At Theodotus Laodicensis tum episcopus, quod metueret ne continua illius consuetudine ad Græcam impietatem declinarent, familiaritate illius eis interdixit. Sed illis Epiphanii amicitia episcopi edictis potior fuit. Proinde et Theodoti successor Georgius, cum multa tentasset, ut illorum dirimeret conjunctionem, postquam operam suam frustra esse vidit, ecclesiastica eos prohibuit communione. Quo facto pro insigni contumelia accepto, filius sophisticis fretus capturis et argutiis, novam quamdam hæresim instituit, nomen auctoris ipsius referentem. Est et alia opinio, non ob eam quam scilicet diximus causam, illum a Georgio descivisse : sed quod Georgius aliena prorsus et absurda opinione nunc Arii defendens sententiam, nunc æqualem Patri Filium profitens, conventui Seleuciæ acto assensisset : ea Apollinares arrepta occasione, discessionem ab eo fecisse : et cum id nemo curaret, opinionem novam inducere conatos esse. Docuere autem, Dominum carnis œconomiam et functionem factis ipsis obeuntem, animam non recepisse. Ac rursum veluti absurditate ea per pœnitentiam correcta, animam quidem recepisse addidere, eam autem humanam non habere mentem. Satis namque ei pro mente divinitatem fuisse, quæ hominem assumpserit. Atque ea re una ab orthodoxis dissidentes, in aliis eadem quæ Nicænorum decretorum studiosi, sentiebant. Verum de Apollinari postea quoque loco suo dicetur.

ΚΕΦΑΛ. ΙΗ'.

Περὶ Θεοφίλου τοῦ Ἰνδοῦ.

Ἦν δὲ τῷ τότε πολύς τις ἐπ' ἀρετῇ καὶ λόγοις ὑμνούμενος καὶ Θεόφιλος ἐκεῖνος ὃς ἐπεκλήθη Ἰνδός· οὗ τινος μὲν ἐπάρξας αἱρέσεως, τῷ Ἀρειανικῷ δὲ μάλα προσκείμενος δόγματι. Ὃς ἐπὶ Κωνσταντίνου καθ' ὁμηρίαν ἐκ Διαβηνῶν εἰς Ῥωμαίους ἐστάλη, νέος πάνυ τὴν ἡλικίαν ὤν. Ἡ δὲ Διαβοῦς νῆσός ἐστι μεγάλη, χώρα δὲ Ἰνδικὴ διαβόητος. Θεόφιλος δὲ τῇ μακρᾷ διατριβῇ τά τε ἤθη πρὸς τὸ Ῥωμαϊκὸν μετερρύθμισε σχῆμα, ὡς καὶ τὸν μοναύλιον ἐλέσθαι βίον, καὶ εἰς διακόνου παραγγεῖλαι βαθμὸν, τοῦ Νι-

CAPUT XVIII.

De Theophilo Indo.

Fuit tum etiam propter virtutem et doctrinam magnopere laudatus Theophilus ille, qui cognominatus est Indus : non ille quidem hæresis alicujus auctor, sed Arianismo plurimum addictus. Qui sub Constantino ab Adiabenis admodum adhuc juvenis, obses in Romanorum ditionem fuerat missus. Adiabene (1) vero magna est insula, et regio Indica, celebris. Ac Theophilus consuetudine diuturna adeo mores ad Romanorum instituta conformavit, **720** ut et monasticam delegerit

(1) Apud Plin. Adiabene Assyriorum est initium, lib. VI, cap. 13.

vitam, et diaconi susceperit dignitatem, Eusebio Nicomediensi manus ei imponente. Cum autem legatio a Constantio propagandæ veræ pietatis et confirmandæ fidei gratia ad Orientales nationes mittenda esset, ambitiosa munificentia eam instituit : et princeps ejus, quem modo dixi, Theophilus designatus est. Constantius sane perquam magnifice, ut quam maxime posset gratiosum eum redderet, ad ducentos generosos e Cappadocia equos navibus impositos, aliaque insuper dona ad illos perferenda Theophilo dedit, ut scilicet illi simul et liberalitatis ejus amplitudinem et animi magnitudinem admirarentur. Et Theophilus legationem obiit, eamque ad finem debitum perduxit. Nam qui in regionibus eis regnum obtinebat, a Græca superstitione ad veræ pietatis religionem deflexit, et ecclesias tres in diversis locis erexit, non tantum quæ ab imperatore missa acceperat donis, sed maxime etiam quos ipse addiderat sumptibus per animi alacritatem cum illo concertans. Ecclesiarum istarum una in metropoli et principe urbe totius gentis, Tapharum eam nominant : secunda in loco ubi Romanum emporium erat, extrorsum ad Oceanum versum, regio Adane (1) vocatur : tertia in alia terræ ejus parte, ubi est quod Persicum emporium dicitur, in Persici maris ore constructa. Theophilus (2) porro rebus apud Homeritas ampliter dispositis, templisque eis consecratis, atque etiam pro rerum copia exornatis, in insulam Adiabenen, quam patriam ejus esse diximus, trajecit : ac deinceps in reliquam quoque Indiam transiit, multaque quæ apud eos non rite agebantur, correxit. Etenim considentes evangelicum audiebant oraculum, aliaque multa faciebant, quæ sanctiones ecclesiasticæ non jubebant. Ea omnia pulchre immutans, ad Ecclesiæ placitum morem composuit. Una saltem, et quidem maxima re incommodans, quod τὸ ἑτεροούσιον *altero — substantiale* colere docuit. Porro ex Arabia magna ad Auxumitas Æthiopes est progressus, qui in primis Rubri maris littoribus habitabant, quod Oceanus sese illi insinuans efficit : quod sane Rubrum mare, in maximam longitudinem protensum, in duos dividitur sinus. Horum alter quidem ad Ægyptum exundans procedit, ubi etiam nomen sibi suum **721** ferre desinit : quem antiquitus filii Israel Ægyptios fugientes, siccis pedibus transiere : alter ad Palæstinam excurrit, prope urbem cui vetus nomen est Aeila. In Rubri istius maris partibus exterioribus, ad sinistram Auxumitæ sunt, quorum metropolis est Auxumis. Ante hos vero ad extimum pertingentes Oceanum, Orientem versus Assyrii : apud quos etiam hanc appellationem habent, quos Alexander Macedo ex Syria pulsos, co-

κομηδείας τούτῳ τὰς χεῖρας Εὐσεβίου ἐπιβαλόντος. Δεῆσαν δὲ Κωνσταντίῳ πρεσβείαν πρὸς Ἀδιαβηνοὺς στεῖλασθαι ἐπὶ προτροπῇ εὐσεβείας καὶ στηριγμῷ πίστεως, φιλοτίμως τὴν πρεσβείαν ἐποιεῖτο· ὧν τὰ κράτιστα ἦν ὁ ῥηθεὶς Θεόφιλος. Κωνστάντιος, δὲ μεγαλοπρεπῶς καὶ ἐς τὰ μάλιστα κεχαρισμένον ποιούμενος, καὶ ἐς διακοσίους τῶν ἐκ Καππαδοκίας εὐγενῶν ἵππων πλοίοις ἔστειλε, καὶ ἄλλας δωρεὰς, ὡς θαῦμα παρασχεῖν τὸ πολυτελές τε καὶ μεγαλόψυχον. Καὶ ἐπρέσβευε μὲν ὁ Θεόφιλος, καὶ πέρας αἴσιον ἡ πρεσβεία ἐλάμβανε, τοῦ τὴν ἀρχὴν ἔχοντος πρὸς τὸ τῇ εὐσεβείᾳ δοκοῦν ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς θρησκείας ἀποκλίναντος, καὶ τρεῖς ἐκκλησίας ἐν διαφόροις τόποις ἐγείραντος, καὶ βασιλικοῖς μὲν ἀναλώμασι, μάλιστα δὲ καὶ οἷς ἐκεῖνος παρεῖχεν, ἀνθαμίλλων παρέχων τὸ πρόθυμον. Τῶν δ' ἐκκλησιῶν ἡ μὲν ἐν τῇ μητροπόλει τοῦ παντὸς ἔθνους ἵδρυτο, Τάφαρον αὐτὴν ὀνομάζουσιν· ἡ δὲ ἐν ᾧ τὸ Ῥωμαϊκὸν ἐμπόριον ἦν ἔξω πρὸς Ὠκεανὸν τεταμμένον· τὸ δὲ χωρίον καλοῦσιν Ἀδάνην· τὴν δὲ τρίτην ἐπὶ θάτερον τῆς χώρας μέρος, ἐν ᾧ τὸ Περσικὸν ἐμπόριον ὠνομάζετο, ἐπὶ τῷ τῆς Περσικῆς θαλάσσης στόματι. Λαμπρῶς δὲ ὁ Θεόφιλος τὰ ἐν τοῖς Ὁμηρίταις καὶ καλῶς διαθέμενος, ἱερασάμενός τε τοὺς εἰρημένους νεὼς, καὶ ὡς δύναμις ἦν ἐπικοσμήσας, ἐπὶ τὴν Διαβοῦς νῆσον, ἣν αὐτῷ πατρίδα οὖσαν ὁ λόγος ἐδίδαξεν, ἀποπλέει. Ἔπειτα καὶ εἰς τὴν ἑτέραν παρεγένετο Ἰνδικήν· πολλά τε τῶν παρ' αὐτοῖς οὐκ εὐαγῶς δρωμένων διωρθώσατο. Καὶ γὰρ καθήμενοι τῶν εὐαγγελικῶν ἠκροῶντο λογίων· καὶ ἄλλ' ἄττα ἐποίουν ἃ μὴ θεσμὸς ἐκκλησιαστικὸς ἐπιστάτει. Πάντα δὲ καλῶς μεταῤῥυθμίσας, πρὸς τὸ τῇ Ἐκκλησίᾳ δοκοῦν διηυθέτει, ἑνὶ μόνῳ τῷ μεγίστῳ ζημιώσας, τῷ τὸ ἑτεροούσιον σέβειν διδάξαι. Ἐκ δὲ τῆς μεγάλης Ἀραβίας εἰς τοὺς Αὐξουμίτας ἀπαίρει Αἰθίοπας, οἷς ἐνῳκίσατο αἱ πρῶται ὄχθαι θαλάσσης τῆς Ἐρυθρᾶς. Ἣν ἡ πᾶσαν ὁ ταύτῃ διεισκολπιζόμενος Ὠκεανὸς ἀπεργάζεται· ἡ δὴ καὶ αὐτὴ Ἐρυθρὰ ἐπὶ πλεῖστον μῆκος ἐκτεινομένη, εἰς δύο τινὰς ἀπομερίζεται κόλπους· ὧν τὸ μὲν ἐν κλύσμα ταύτης ἐπ' Αἰγύπτου [illegible] ἔνθα δὴ τελευτᾷ τὸ τὴν ἐπωνυμίαν φέρον αὐτῇ [illegible] ὃ πάλαι ποτὲ καὶ τὸ ἐξ Ἰσραὴλ φῦλον φεύγοντες Αἰγυπτίους, ἀβρόχῳ διεπεραιώθη ποδὶ τὸ ῥόθιον· θάτερον δ' ἐπὶ Παλαιστίνην ἔρχεται κατὰ πόλιν, ἣ Ἀειλὰ ἐκ παλαιοῦ ὄνομα. Ταύτης τοίνυν τῆς Ἐρυθρᾶς τοῖς ἔξωθεν μέρεσιν ἐν ἀριστερᾷ Αὐξουμῖται εἰσιν, ὧν ἡ μητρόπολις Αὐξουμις. Πρὸ δ' αὐτῶν εἰσιν ἐπὶ τὸν ἐξωτάτω καθήκοντες Ὠκεανὸν πρὸς ἀνατολὰς Ἀσσύριοι· ταύτῃ δὲ τῇ κλήσει καὶ παρ' αὐτοῖς ὄνομα φέρουσιν· οὓς Ἀλέξανδρος ὁ Μακεδὼν, ἐκ Συρίας ἀναστήσας, ἐκεῖ κατῴκισεν· οἳ καὶ ἐς δεῦρο τῇ πατρίᾳ γλώσσῃ χρῶνται. Δεινῶς γοῦν εἶσιν ἅπαντες μέλανες, ὄξεία; αὐτοῖς τῆς ἀκτῖνος τοῦ ἡλίου καθαπτομένης. Παρ' οἷς ἡ τε ξυλοκασία

(1) Adane regio. Homeritæ Arabici populi sunt. (Plin. lib. VI, cap. 28.)

(2) Apud Suid. est, Theophilum hunc veluti quamdam apostolicam imaginem fuisse, qui etiam Judææ cujusdam mortuum resuscitasse dictus sit, testatumque id de eo esse Thalassium familiarem ejus, virum in quem mendacii suspicio non cederet : multosque præterea alios, qui ætate sua vixere.

gabili, in Tigrim eumdem apud Susas omnis incidit, ac nomine suo amisso, cum illo in Persicum devolvitur sinum. Id porro quod intra duo ista flumina protenditur terræ, Mesopotamiæ nomen obtinet. Enimvero Tigris et Euphrates, quibus in locis emergentes appareant, dictum est : sacræ autem Litteræ nostræ e Paradiso eos profluere, verissime commemorant. Ex eo namque fontes et primordia lympharum suarum recipientes, fortasse ad certum usque locum super terram profluunt. Deinceps vero a vasta et arenosa solitudine excepti, atque ibi in profundum per cuniculos absorpti, non prius deorsum versum currere desinunt, quam ad angusta et lapidosa ejus terræ loca pertigerint, progressumque eorum ad inferiora præcipitem solum durius et solidius præpedierit. Ubi undæ eorum continue et confertim confluentes, vi et magnitudine sua directum eos deinde cursum tenere cogunt. Qui deinde subterraneo meatu fluentes, partem aquarum eorum non minimam quæ in medio est terra carpente, minores et tenuiores jam ad ea loca perveniunt, ubi ex cuniculis in apertum erumpunt. **723** Quod illi autem occulti subterraneo cursu longissime volvantur, id non debet videri incredibile. Sunt enim et alia passim flumina et maxima et rapidissima, quæ sub terra feruntur. Apparet id ex eo sonitu, qui ad aures nostras ab eis cum strepitu et fragore ruentibus perfertur. Et nonnulli, quod cum supra eos fluvios puteos effodissent, et quod se eis inferne obtulit solum lapidosum paululum rupissent, unda perstrepens cursum sursum versum cum vi quadam moliretur, vix ab eis qui ad summum putei os constiterant, sunt retracti et recepti. Atque illa subsecuta in rivum evasit, quem nulla cœli siccitas propter vim et fluxum perpetuum turbarit. Ineffabilis namque Dei sapientia, tanquam venas quæ opus essent suppeditantes, sic aquarum procursus tum occultos tum manifestos perfecit. Unde quoque propheta David illud cecinit : *Ipse super maria fundavit eum, et super flumina præparavit eum* [1]. Maria scilicet, quam maximis terræ sinubus thesauri instar accumulans, solo eorum robustius consolidato, ad tantam vim et molem, quæ in ea inferuntur, aquarum sustinendam. Flumina autem, commoda et mirifica constitutione transitum eis liberum præbens, regionibus semper ex alto se submittentibus atque recedentibus, et ex sublimioribus ad humiliores oras aquarum ruentium momentis locum concedentibus. Idem ipse conjectura ductus, paradisum ad orientem sub æquinoctiali situm esse ait circulo. Primum ex eo, quod ad meridiem manifestum est loca fere omnia esse habitabilia, ad extremum usque duntaxat mare, quod jam sol adurit (1), anno toto radios suos in

[1] Psal. xxiii, 2.

A του μέσος ἕστηκε· καὶ πρὸς τὸν Τίγρητα ποταμὸν ὁρμήσας, οὐκ οἶός τέ ἐστιν αὐτῷ ὅλως συμμίξαι· ἀλλὰ μοῖραις τισὶν ἐν τῷ διὰ μέσου περαναλούμενος, τῇ ὑπολειπομένῃ μεγίστῃ τε οὔσῃ, καὶ ναῦς ἀνασχίσθαι δυνατωτάτῃ, τῷ Τίγρητι κατὰ Σούσα μάλιστα συμπίπτει. Καὶ δὴ τῆς ἑαυτοῦ προσηγορίας ἀποπαυσάμενος, σὺν ἐκείνῳ πρὸς τὸν Περσικὸν κατασύρεται κόλπον. Καὶ τὸ μεταξὺ τῶν δύο ποταμῶν τούτων, τοῦ τε Τίγρητος καὶ τοῦ Εὐφράτου. Μεσοποταμία τυγχάνει προσαγορευόμενον. Τίγρης μὲν οὖν καὶ Εὐφράτης κατὰ τὸ ἐμφανὲς ὅθεν ἀναδύονται, εἴρηται· ἡ δὲ ἱερὰ ἡμῶν Γραφὴ, ἐκ τοῦ παραδείσου τούτους λέγουσα ὁρμᾶσθαι, τὸ ἀληθέστατον ἱστορεῖ. Καὶ γὰρ ἐξ αὐτοῦ τὰς πρώτας ἀρχὰς τῶν ῥείθρων φέροντες, ἄχρι μέν τινος προΐασιν ὑπὲρ γῆν ῥέοντες ἴσως· ἔπειτα δὲ τῆς μεγάλης ἐρήμου καὶ ἀμμωδεστάτης αὐτοὺς ἐκδεξαμένης, πρὸς τὸ βάθος ἐνταῦθα καταπινόμενοι, οὐ πρότερον ἵστανται τῆς ἐπὶ τὰ κάτω φορᾶς, πρὶν ἐπ' αὐτὸ δὴ τὸ στεγανὸν καὶ πετρώδες τῆς αὐτόθι καταντήσωσι γῆς. Στάσιν δ' αὐτοῖς τῆς ἐπὶ τὰ κάτω προχωρήσεως τῆς αὐτόθι κρηπίδος παρασχομένης, ἐνταῦθα ἤδη τῶν ῥευμάτων αὐτοῖς συναγειρομένων ὑπὸ πλήθους καὶ ἰσχύος τοῦ ἀεὶ ἐπιφερομένου, τὸ πρόσω χωροῦσιν ἐπείγοντες βιαζόμενοι. Ἀλλ' οὗτοι μὲν οἱ ποταμοὶ κατωρύγμενοι πορευόμενοι, μοῖραν αὐτῶν οὐκ ὀλίγην τῆς ἐν μέσῃ γῇ ὑπεξαιρουμένης, ἐλάττους ἀπαντῶσιν ἤδη καὶ ἀσθενέστεροι ἐπὶ τοὺς τόπους τῶν ἀναδύσεων. Καὶ τό γε μυχίους αὐτοὺς πλείστην ἐπιέναι γῆν οὐκ εἰκὸς ἀπιστεῖν· πολλὰ γάρ ἐστι καὶ ἄλλα ῥεύματα πανταχοῦ τῶν σφόδρα μεγίστων τε καὶ ἰσχυροτάτων ὑπὸ γῆν ἀφικνούμενα. Δῆλον δέ· ἦχός τε γὰρ ἐξ αὐτῶν ἀκούεται μέγας, οὐν ταράχῳ καὶ ῥοίζῳ πολλῷ φερομένων. Ἀλλὰ καί τινες ὑπὲρ αὐτῶν φρέατα ὀρυσσόμενοι, καὶ τῆς ἀπηντηκυίας αὐτοῖς πλάκὸς κάτωθεν, ἐπ' ὀλίγον τρώσαντες, ὑφ' ἣν τὸ ῥεῖθρον καχλάζον ἤδη τὴν ἐπὶ τὸ ἄνω φορὰν βιαζόμενον ὑπισχνεῖται, μόγις ἀνελήφθησαν ὑπὸ τῶν ἐπὶ χείλους τῆς φρεωρυχίας ἑστώτων ἀναρπασθέντες· καὶ τὸ ῥεῖθρον ἐφομαρτῆσαν, εἰς ὄχετὸν φερόμενον, ὑπ' οὐδεμιᾶς ἀνομβρίας ἔτι παραλυόμενον, διὰ τὸ τῆς χορηγίας ἀέναον. Ἡ γὰρ τοῦ Θεοῦ σοφία, οἱονεὶ φλέβας χορηγοὺς τῶν ἀντλουμένων, τὰς τῶν ῥείθρων διεκδρομὰς, τὰς μὲν ἀφανεῖς, τὰς δὲ προδήλους εἰργάσατο. Ταύτῃ ὅρα καὶ ὁ προφήτης ἐμελῴδησε Δαβίδ· *Αὐτὸς ἐπὶ θαλασσῶν ἐθεμελίωσεν αὐτὴν, καὶ ἐπὶ ποταμῶν ἡτοίμασεν αὐτήν*· ὡς τὰς μὲν θαλάττας τοῖς μεγίστοις αὐτῆς κολπώμασιν οἷον ἀποθησαυρίσας καὶ τὴν βάσιν αὐτοῖς κραταιώσας, πρὸς τὸ ἀνέχεσθαι τοσοῦτον ὄγκον καὶ πλῆθος τῶν ἐν αὐτῇ φερομένων· τοῖς δὲ ποταμοῖς τὴν διέξοδον ἀπόλυτον ταῖς εὐμηχάνοις αὐτῆς διαθέσεσι δούς, ἀεὶ ταῖς τῶν χωρίων ὑπειγαίοις τε καὶ ταπεινότησιν, ἀπὸ τῶν ὑψηλοτέρων ἐ

B

C

D

(1) Hæc quidem veterum prope omnium fuit opinio. Sed patrum nostrorum memoria, inceptore Columbo Ligure, nova Hispanorum navigatio magnam Africæ partem priscis hominibus ignotam, et plurimas in Oceano meridionali, et cæteras insulas habitabiles invenit. Ut satis jam constet Oceanum non esse inertis magnitudinis, sed insulis atque terris immensæ etiam magnitudi

τὰ χθαμαλώτερα τόπον τῇ ῥοπῇ τοῦ βρίθοντος ὕδα- A
τος παρασχών. Ὁ δ' αὐτὸς εἰκασίᾳ χρώμενος, κεῖ-
σθαί φησι καὶ τὸν παράδεισον κατὰ τὰς ἰσημερίας
τῆς ἠοῦς· πρῶτον μὲν, ἐξ ὧν τὰ πρὸς μεσημβρίαν
δῆλά ἐστι πάντα οἰκούμενα σχεδὸν μέχρι τῆς ἑῴ
θαλάττης, ἣν θάλατταν ὁ ἥλιος ἤδη ξυμφλέγει,
κατ' ἔτος ἐπ' αὐτῇ τὰς ἀκτῖνας ἐρείδων· καὶ ἡ διὰ
μέσου λεγομένη ζώνη τοῦτό ἐστιν· ἔτι δὲ καὶ διότι
ὁ νῦν Ὕφασις καλούμενος ποταμὸς, ὃν ἡ Γραφὴ
Φεισὼν ὀνομάζει, καὶ αὐτὸς τοῦ παραδείσου ἀναβλύ-
ζων, ἐκ τῶν ἀρκτῴων μᾶλλον τῆς ἀνατολῆς μερῶν
ἐπὶ τὴν μεσημβρίαν φαίνεται ῥέων, καὶ εἰς τὸν
ταύτῃ Ὠκεανὸν τὸ ῥεῖθρον εἰσερευγόμενος, ἀντικρὺ
τῆς νήσου Ταπροβάνης· οὗ παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ
ποταμοῦ εὑρίσκεται τὸ λεγόμενον καρυόφυλλον, εἴτε B
καρπὸς, εἴτε δὲ καὶ ἄνθος τυγχάνει. Καὶ πεπιστεύ-
κασιν οἱ ἐκείνῃ οἰκοῦντες τῶν ἐκ τοῦ παραδείσου
τοῦτο δένδρον εἶναι. Καὶ γὰρ καὶ ἡ ὑπὲρ αὐτοὺς γῆ
ἔρημός τέ ἐστι δεινῶς ἅπασα καὶ ἀκαρποτάτη. Ἐκ
δὲ τοῦ φέρειν τὸν ποταμὸν τὸ ἄνθος ἐπίδηλον ἂν εἴη
ὡς οὗτος ὁ ποταμὸς ὑπὲρ γῆς ἅπας ῥέει, μηδαμόθι
καταδυόμενος· οὐ γὰρ ἂν τὸ ἐκεῖθεν φυόμενον ἠδύ-
νατο φέρειν. Ἔχει δέ τι καὶ ἄλλο σύμβολον τῆς
περὶ τὸν παράδεισον γειτνιᾶς ἐπιμιξίας. Φασὶ γὰρ
ὡς ἐάν τις τύχοι πυρετῷ λάβρῳ φλεγόμενος, εἰς τὸν
ποταμὸν βαπτισάμενος, παραυτίκα τοῦ νοσήματος
ἀπαλλάττεται. Ὁ δὲ Τίγρις καὶ Εὐφράτης, διότι
καταδύουσι καὶ πάλιν ἀνίσχουσιν, οὐδὲν ἐκεῖθεν δύ-
νανται κομίζειν, ὥσπερ ὁ Ὕφασις. Οὐδέ γε ὁ Νεῖλος·
καὶ γὰρ καὶ τοῦτον ἐκεῖθεν ῥεῖν, ἡ Μωσέως ἐπι- C
πνοια λέγει, Γαιὼν αὐτὸν ὀνομάζουσα· ὃν οἱ παρ'
Ἕλλησιν Αἰγύπτιον ἐκάλουν. Οὗτος γὰρ, ὡς ἔστι
συμβαλεῖν, ἐξορμῶν τοῦ παραδείσου, πρὶν ἐπὶ τὸ
οἰκούμενον φθάσαι καταδυόμενος, ἔπειτα τὴν Ἰνδι-
κὴν θάλασσαν ὑπελθὼν ἔτι, καὶ κύκλῳ γε αὐτὴν
περιελιχθεὶς ὡς εἰκάσαι· τίς γὰρ ἀνθρώπων ἀκρι-
βώσειε τοῦτο; καὶ ὑπὸ πᾶσαν τὴν ἐν μέσῳ γῆν
ἐνεχθεὶς μέχρι τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης· καὶ ταύτην
ὑποδραμὼν, ἐπὶ θάτερον αὐτῆς ἐκβήσεται μέρος ὑπὸ
τὸ τῆς σελήνης καλούμενον ὄρος (ἐν ᾧ δύο πηγὰς
λέγεται ποιεῖν, ἀλλήλων οὐκ ὀλίγον διεστηκυίας,
κάτωθεν βιαίως ἀναῤῥοιβδουμένας)· καὶ διὰ τῆς
Αἰθιοπίας ἐνεχθεὶς, ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον χωρεῖ, διὰ
πετρῶν ὑψηλοτάτων καταραττόμενος. Ἔτι δὲ καὶ
τοῦτο προστίθησιν ὡς ἅπαν τὸ πρὸς ἀνίσχοντα D
ἥλιον, καὶ περὶ τὴν μεσημβρίαν κλίμα, καίτοι πέρα
τοῦ μέτρου θαλπόμενον, ὅμως τὰ κράτιστα καὶ
μέγιστα φέρει τῶν, ὅσα γῆ τε καὶ θάλαττα δυνατὴ
τρέφειν. Τά τε γὰρ κήτη τὰ ὑπερμεγέθη αὐτῇ ἐνεῖ-
ναι τῇ θαλάττῃ· καὶ ἤδη ὤφθη πολλάκις ἐπιπολά-
σαντα τοῖς τὸν Ὠκεανὸν ἐκεῖνον ναυτιλλομένοις.
Ἥ τε γὰρ γῆ τοὺς ἐλέφαντας ἔχει τοὺς μεγίστους
καὶ ὑπερφυεστάτους· καὶ δὴ καὶ τοὺς παρελέφαντας
λεγομένους, ὧν τὸ γένος τὰ μὲν ἄλλα πάντα βοῦς
ἐστι μέγιστος, τὴν δὲ βύρσαν καὶ τὸ χρῶμα ἐλέφας,

id emittens. Hæc quippe est illa quæ media zona A
dicitur. Deinde quod is qui nunc Hyphasis dicitur
fluvius, in Scripturis sacris Phison nominatus, et
ipse e paradiso ortum ducens, ex arctois magis
Orientis partibus meridiem versus profluere vide-
tur, et in ejus ipsius oræ Oceanum aquas suas con-
jicere ex adverso Taprobanæ insulæ. Ad cujus
fluminis ripas invenitur quod caryophyllum voca-
tur, sive id fructus, seu flos est. Et persuasum
habent qui ibi habitant homines, arborem ejus,
ex eis quæ in paradiso sunt, unam esse. **724**
Etenim ea quæ supra eos est terra, admodum
deserta est tota et sterilis. Quod autem is fluvius
florem eum affert, satis constat illum super terram
totum ferri, neque uspiam sub terram in cuni- B
culos demitti : aliter enim, quod ibi natum esset,
perferre non posset. Habet et aliam flumen hoc
notam terrenæ cum paradiso commistionis. Fer-
tur enim, si quis febri laboret ardenti, et in flu-
mine eo mergatur, derepente eum morbo liberari.
Tigris vero et Euphrates, quod terram subeant,
et rursus emergant, non aliquid inde, ut Hypha-
sis (1), efferre possunt. Sed ne Nilus quidem :
nam et hunc ipsum inde profluere, inspiratæ Mosæ
litteræ testantur. Gæon ab ipso, a Græcis autem
Ægyptius appellatur. Hic namque, quantum con-
jicere licet, e paradiso proruens, priusquam ha-
bitabilem orbis partem attigit, sub terram cuni-
culis immissus, inde Indicum mare subit, sub quo
in orbem circumvolutus (ut conjectura est, quis C
enim hominum hæc certo asseveret et demon-
stret?) et præterea sub omni ea quæ in medio
protenditur terra, ad mare Rubrum procurrens,
ac sub eo quoque prolapsus, in alterum ejus de-
fertur litus, sub id quod dicitur lunæ promonto-
rium (ubi duos fertur efficere fontes, non parum
inter se distantes, et sursum versum magna vi et
fragore prorumpentes), et inde per Æthiopiam
provolutus, in Ægyptum procurrit, per altissimas
rupes strepitu immenso præcipitans. Addit inso-
per et illud, tractum illum orbis ad Orientem et
meridiem omnem, quantumvis in immenso ardore,
maxima tamen et robustissima ferre omnia, quæ
vel terra vel aqua gignuntur. In eo enim mari ad- D
mirandæ magnitudinis immania cete reperiuntur,
quæ sæpenumero Oceanum eum navigantibus pe-
lago innatantia et emergentia apparuerunt, et terra
ipsa elephantos habet longe maximos et vastissi-
mos : præterea eos qui spurii elephanti dicuntur,
quorum genus cætera quidem boves sunt maximi,
pelle autem et colore, ipsaque adeo magnitudine
elephanti. Sunt ibi quoque dracones sive serpen-
tes, crassitudine trabibus non minores, longitudine
ad quindecim protensi orgyas seu passus, quarum
exuviæ etiam Romam visæ sunt perferri. Et apud

(novum orbem vocant) abundare, quas homines colant, et universum orbem qui ubique sit vitalis auræ particeps, non esse inhabitabilem : id quod antiquitus etiam primum Posidonium philoso-

phum, Panætii discipulum, deinde quoque Avi-
cennam Arabem medicum observasse quorumdam
est opinio.

(1) Apud Plin. *Hypasis* est, lib. II, cap. 73.

eas gentes monoceros, seu unicornis animans, caput draconis habens. **725** et cornu non magnum quidem illud, sed tortuosum. Mentum illi omne barba obsitum, collum longum in altum protensum, et serpentis tractui quam simillimum. Reliquum corpus cervo similius : pedes autem sunt leonis, cujus effigiem coloribus expressam a pictoribus conspicere licet. Camelopardalis etiam regionis ejus est soboles, quæ quidem aliis partibus cervi magnitudinem refert, proceritate autem cameli corpus imitatur. Collum longissimum et reliquæ corporis proportioni et convenientiæ minime respondens, in altum erectum gestat : ac pelle tota a summo capite ad imos pedes versicolore, quam proxime ad pardalim accedit, pedesque priores posterioribus altiores habet. Est item apud eos qui dicitur ægopithecus, simia quædam. Plurima enim sunt simiarum genera : arctopitheci scilicet, leontopitheci, et cynocephali, et aliæ aliis multarum animantium speciebus simiarum forma permista. Quarum permultæ etiam ad nos perlatæ hoc manifesto declarant. Ex quibus etiam est is qui dicitur Pan, capite, vultu et cornibus capram referens, et ab ilibus item deorsum versum caprinis pedibus insistens, ventre autem, pectore et manibus mera simia : quem tum quoque Indorum rex Constantio misit. Quod sane animal ad tempus aliquod, cum ferretur in cavea propter ferocitatem inclusum, vixit. Ubi vero mortuum est, aromatibus condierunt exenteratum, qui ferebant, et insolitæ formæ ostentandæ gratia Constantinopolim servatum pertulerunt. Videntur autem mihi animal hoc olim vidisse Græci, eosque insolentia aspectus exterritos, deum sibi constituisse, cum solemne hoc illis esset, ut quæ fidem excellerent, ea in deos referrent. Id quod in Satyro quoque ab eis est factum, qui et ipse simia est, facie rubra, ad motum facilis, et caudam habens. Quin et Sphinx ex genere simiarum est : cujus reliquum corpus, ut aliarum simiarum, hirsutum est, pectus autem ad collum usque glabrum. Mammas porro mulieris habet : totumque corpus, qua nudum est, rubra quædam et tenuis, minii specie, eminentia in orbem circumdat, et multum decoris atque gratiæ colori, qui in medio humanus est, conciliat : facies plusculum rotunda et acuta est, **726** et ad muliebrem inclinans formam. Vox itidem prorsus humana, sed non articulata, celeriter cum quadam quasi indignatione et dolore obscurum quiddam vociferanti similis : gravior autem est et molestior, si ea acuetur. Ipsum porro animal ferum admodum est, astutum et malevolum, neque adeo facile domatur. Hoc antiquitus mihi videtur Thebas Bœotiæ esse apportatum : et cum forte in quosdam, qui ad spectaculum ejus confluxerant, insiluisset, et vultus eorum unguibus deformasset, non ferentem Œdipum civium suorum contumeliam, feram interemisse, et nomen inde illustre retulisse. Cæterum fabulæ

καὶ σχεδὸν εἰπεῖν, καὶ τὸ μέγεθος. Ἀλλὰ καὶ δράκοντες ἐν τούτοις εἰσὶ, πάχος μὲν δοκῶν οὐκ ἐλάττους, τὸ δὲ μῆκος εἰς τε πυρατεινόμενον ὀργυιάς. Καὶ γὰρ καὶ δοραὶ τούτων ἐς Ῥωμαίους ὤφθησαν διακομισθεῖσαι. Ὅ τε μονόκερως τὸ ζῶον παρ' αὐτοῖς ἐστι, τὴν κεφαλὴν μὲν δράκοντος φέρων, κέρας δὲ σκολιὸν αὐτῷ πέφυκεν, οὔτι σφόδρα μέγα. Ὃ δὲ ἀνθρεὼν αὐτῷ πώγωνος ὑποπίμπλαται ἅπας· μακρὸς δὲ ὁ τράχηλος εἰς ὕψος ἀνατεινόμενος, ἐλκῷ δράκοντος ἐγγύτατα παραπλήσιος. Τὸ δὲ ἄλλο σῶμα ἐλάφῳ προσέοικε μᾶλλον· τοὺς δὲ πόδας λέοντος ἔχει· καὶ ἔστι γε αὐτοῦ τὸ ἐκτύπωμα ὁρᾶν, χρώμασιν ἱστορούμενον. Καὶ δὴ καὶ ἡ καμηλοπάρδαλις τῆς ἐκείνῃ γέννημα χώρας· ἡ τὰ μὲν ἄλλα ἔλαφός ἐστι μεγίστη, καμήλου δὲ τὸ ὕψος ἐνείδωκε τὸ σῶμα μιμεῖσθαι. Τὸν μέντοι αὐχένα μήκιστον καὶ ὑπὲρ τὴν ἀναλογίαν τοῦ λοιποῦ σώματος φέρει εἰς ὕψος ἀνορθούμενον. Ἀλλὰ καὶ τὴν δορὰν ἅπασαν ἀπὸ κεφαλῆς ἄκρας ἕως ἰσχάτων ποδῶν παρδάλει μάλιστα τὴν ποικιλίαν προσφερεστάτην ἔχει· καὶ τοὺς ἔμπροσθεν πόδας ὑψηλοτάτους τῶν ὀπισθεν. Παρ' αὐτοῖς δέ ἐστι καὶ ὁ λεγόμενος αἰγοπίθηκος, πίθηκός τις ὤν· μυρία γάρ ἐστι γένη πιθήκων· ἀρκτοπίθηκα γάρ εἰσιν ἐν αὐτοῖς, καὶ λεοντοπίθηκοι, καὶ κυνοκέφαλοι, καὶ ἄλλαις πολλῶν ζώων ἰδέαις τῆς πιθηκείας μορφῆς ἐπιμιγνυμένης, ὡς καὶ πολλὰ ὄφλα καθίστασθαι παρ' ἡμῖν κομιζόμενα· ἐν οἷς ἐστι καὶ ὁ ἐπικληθεὶς Πὰν, ὃς τὴν μὲν κεφαλὴν αἰγοπρόσωπός ἐστι, καὶ αἰγόκερως, καὶ ἐκ λαγόνων τὰ κάτω αἰγοσκελής· τὴν δὲ κοιλίαν καὶ τὸ στέρνον καὶ τὰς χεῖρας καθαρὸς πίθηκος· ὃν καὶ ὁ τῶν Ἰνδῶν βασιλεὺς τηνικαῦτα Κωνσταντίῳ ἀπέστειλεν. Ὃ δὴ ζωὴν ἔζη μὲν φερόμενον ὄχρι τινὸς, ἐν τινι πλέγματι διὰ τὸ θηριῶδες εἰργμένον· ἐπεὶ δὲ ἀπέθανε, ταριχεύσαντες αὐτὸ οἱ κομίζοντες, θεάματος παρασχεῖν ἀσυνήθους εἰκόνα, μέχρι τῆς Κωνσταντίνου διασώσαντο πόλεως. Καί μοι δοκοῦσι τὸ ζῶον τοῦτο Ἕλληνες πάλαι ἰδεῖν, καὶ ἐκπλαγέντες τῷ ξένῳ τῆς θέας, θεὸν σφίσι νομίσαι, εἰθισμένον αὐτοῖς παράδοξα θεοποιεῖν· ὥσπερ δὴ καὶ τὸν Σάτυρον. Ἔστι δὲ καὶ τοῦτο πίθηκος, ἐρυθρὸς τὸ πρόσωπον καὶ γοργὸς τὴν κίνησιν, καὶ οὐρὰν ἔχων. Καὶ ἡ σφὶγξ καὶ ἡ σφὶγξ γένος ἐστὶ πιθήκων· ἧς τὸ μὲν ἄλλο σῶμα λάσιόν ἐστιν, ὡς τοῖς λοιποῖς πιθήκοις, τὸ στέρνον ἄχρι γε αὐτοῦ τοῦ τραχήλου ἐψίλωται. Μαζοὺς δὲ γυναικὸς ἔχει, ἐρυθροῦ τινος βραχὺς κεγχροειδοῦς ἐπαναστήματος ἅπαν ἐν κύκλῳ τὸ γυμνωμένου τοῦ σώματος περιθέοντος, καὶ εἰς πολλήν τινα εὐπρέπειαν ἀνθρωποφανεῖ ὄντι τῷ ἐν μέσῳ χρώματι συναρμοζομένου· τό τε πρόσωπον ἐνεστρογγύλωται μᾶλλον, καὶ εἰς γυναικείαν ἕλκει μορφήν. Ἥ τε φωνὴ ἐπιτεικῶς ἀνθρωπεία, πλὴν ὅσον οὐκ εἰς ἄρθρα διαιρουμένη, ἀλλά τινι ταχίως καὶ οἷον μετά τινος ὀργῆς τε καὶ ἀχθηδόνος ἄσημα ὑποφθεγγομένης προσοικυία· βαρυτέρα τε μᾶλλόν ἐστιν ὀξυνομένη. Ἄγριόν τέ ἐστι δεινῶς τὸ θηρίον καὶ πανουργότατον, καὶ οὐδὲ ῥᾳδίως τιθασσευόμενον. Ταύτης εἰς Θήβας μοι δοκῶ τῆς Βοιωτίας πάλαι κομισθείσης, καί τισιν ἴσως τῶν ἐπὶ θέᾳ συν-

ἐρρυηκότων ἐφαλλομένης· καὶ τοῖς προσώποις λυ- A μηναμένης, δεινὸν ποιησάμενος ὁ Οἰδίπους τὰς τῶν ὁμοφύλων λύσσας, καταφονεῦσαι τὸ ζῶον καὶ ὄνομα λαμπρὸν ἐκεῖθεν λαβεῖν. Καὶ αὐτὸν ὁ μῦθος εἰς ἀνδρείαν κοσμῶν, ὑπόπτερον μὲν τὸ θηρίον ἀναπλάττει, διὰ τὸ ὀξέως ἐπιπηδᾷν· στέρνον δὲ γυναικὸς ἐφαρμόττει, καὶ τὸ σῶμα λέοντος· γυναικὸς μὲν, διὰ τὸ πρόχειρον τῆς γυμνώσεως καὶ πρὸς τὸ γυναικεῖον εἶδος ὁμοιώσεως, λέοντος δὲ, διὰ τὸ θηριῶδες, καὶ ὅτι κατὰ τὸ πλεῖστον τοῖς τέτρασι τυγχάνει ποσὶν ἐρειδόμενον. Λόγου δὲ τῷ θηρίῳ μετέδωκε τὸ πλάσμα, διὰ τὸ τῆς φωνῆς ἀνθρωποειδές· αἰνιγματῶδες δὲ, διὰ τὸ ἄσημα φθέγγεσθαι. Καὶ θαυμαστὸν οὐδέν· πολλὰ γὰρ καὶ ἄλλα σύνηθες τοῖς Ἕλλησι πρὸς τὸ μυθῶδες ἀναπλάττειν. Ἡ αὐτὴ δὲ χώρα καὶ ὄνους ἀγρίους μεγίστους τε τῷ μεγέθει B φέρει, καὶ τὴν δορὰν κατὰ τὸ ξενίζον πεποικιλμένους, λευκοῦ σφίσι καὶ μέλανος χρώματος οὐ κατὰ μικρὸν συμποικιλλομένου· ἀλλὰ ζῶναί τινές εἰσιν ἀπὸ τῆς ῥάχεως ἐπὶ τὰς πλευρὰς καὶ τὴν κοιλίαν καθήκουσαι, καὶ ἐνταῦθα δὴ σχιζόμεναι καὶ κατά τινας περιφερείας ἀλλήλαις ἐνελιττόμεναί, θαυμαστήν τινα καὶ ξένην ἀπεργάζονται πλοκὴν καὶ ποικιλίαν. Ἀλλ' ἄγε δὴ καὶ ὁ φοῖνιξ, τὸ πολυθρύλλητον πτηνὸν, παρ' αὐτοῖς τυγχάνει γινόμενος. Καὶ μὲν δὴ καὶ τὴν ψιττάκην ἐκεῖθεν ἴσμεν κομιζομένην· ὁ τῶν ὀρνέων ἐστὶ λαλίστατον, καὶ τῆς ἀνθρωπίνης γλώττης μιμητικώτατον· καὶ τοὺς ποικίλους δὲ καὶ καταστιγεῖς ὄρνις, οὓς γαράμαντας ἐπικαλοῦσί τι- C νες, ἀπὸ τοῦ ἔθνους οὗ μάλιστα πλεῖστοι κομίζονται, τὴν ἐπωνυμίαν θέμενοι. Καὶ ἄλλα δὲ πλεῖστα διαφανῶς ὑπερφυέστατα φύεται, ὧν τὸ πλῆθος ἡ διήγησις ὑποστέλλεται. Ἀλλὰ καὶ ὁ χρυσὸς ἐνταῦθα γεννᾶται ὁ καθαρώτατος, χρυσιτίδων οἱονεὶ τριχῶν αὐτοφυῶν τῆς ἐκείνῃ γῆς ἀναδιδομένων, καὶ ἐπ' ἀλλήλας κειμένων, καὶ ἐπίδηλον αὐτῷ τὴν γένεσιν παρεχομένων. Καὶ καρποὶ δὲ κάλλιστοί τε καὶ μέγιστοι· ὧν γνώριμα καὶ τὰ κάρυα. Ἀλλὰ μὴν καὶ τὸ ἐπὶ τοῖς Ὁμηρίταις κλίμα πᾶν μέχρι τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης ὅς τοῦ ἐναυτοῦ ἀναδίδωσι τοὺς καρποὺς· ἐξ οὗ καὶ τὴν χώραν Ἀραβίαν εὐδαίμονα προσηγόρευσαν. Καὶ ὅλως ἡ πρὸς ἀνίσχοντα ἥλιον ἅπασα γῆ μακρῷ τῆς ἄλλης ἐν πᾶσι διαφέρει. Ὁ δὲ παράδεισος ἁπάσης τῆς ἑῴας τὸ κράτιστόν τε καὶ καθαρώτατον ὑπάρχων, καὶ τοὺς ἀέρας ἀκραιφνε- D στάτους καὶ καλλίστους ἔχων, καὶ τοῖς διαφανεστάτοις ὕδασι καταρδόμενος, ὅλον ὡς ἀπαραβλήτῳ ὑπεροχῇ τῆς ὑφ' ἡλίῳ πάσης ἐν πᾶσι τὸ κρεῖττον φέρει, τῆς ἔξωθεν θαλάσσης κατ' ἀνίσχοντα τὸν ἥλιον αὐτῷ περικλυζομένης. Ταῦτα μὲν εἰ καὶ παρεκβατικώτερα εἴρηται, ἀλλ' ἀναγκαῖα, οἶμαι, δόξει τοῖς φιλομαθεῖν ᾑρημένοις. Πολλοὶ δὲ καὶ ἄλλοι παρὰ τούτους ἐγένοντο, ἱκανοὶ καὶ νοεῖν καὶ λέγειν ἐν ἱεροῖς γράμμασιν· οὓς ἅπαντας ἀριθμεῖν ἐργῶδες, καὶ τῆς προκειμένης πραγματείας ἐκτός. Μή τῳ δὲ γενοίμην ἐν σκώμματι, οἷς τινας ἀρχηγοὺς ἢ καὶ σπουδαστὰς αἱρέσεων γενομένους, τοῖς καθ' ἡμᾶς ἀρίστως φιλοσοφήσασι, διεξῆλθον· οὐ γὰρ περὶ πίστεως καὶ δόξης ἡ κρίσις ἡμῖν ἀρτίως· ἀλλ' ὅτι δεῖ-

OEdipo fortitudinis laudem adornantes, alas belluæ isti affingunt, quod celeriter in obvios involaret. Eædem illi pectus mulieris et corpus leonis accommodant : illud propter nuditatis commoditatem et muliebris formæ similitudinem, hoc propter ferocitatem, et quod plurimum quatuor insistat pedibus. Sermonem quoque ei figmentum tribuit, quod vox ejus humanæ conformis esset : tribuit et ænigmata, quod obscura et non intellecta vociferaretur. Neque hoc mirum est ; nam et multa alia Græci fabulis fingendis mutare consueverunt. Hæc eadem regio et asinos feros magnitudine ingentes fert, pelle mirifice præter morem versicolores : albo scilicet et nigro colore admodum inter se variatis, et zonæ quædam a summa dorsi spina ad latera et ventrem demissæ, atque ibi divisæ, et conversionibus quibusdam inter se implicatæ, mirificam et novam efficiunt plicaturam et varietatem. Sedenim et phœnix, decantatissima illa volucris, apud eos est : et psittacum inde ad nos apportari scimus, avium loquacissimam, et ad æmulationem humanæ vocis accommodatissimam. Et item varias punctisque distinctas aves, quas quidam garamantas vocant : nomine a gente, unde plurimæ afferuntur, eis imposito. Plurima porro alia aperte eximia et præstantia ibi gignuntur, quorum multitudinem præsens commemoratio reformidat. Nam et aurum hic nascitur purissimum, quasi quibusdam aureis capillamentis sponte sua e terra exsistentibus quæ sibi invicem imposita jacent, et manifestum proventum præbent. **727** Sunt etiam ibi fructus tum pulcherrimi, tum maximi : ex quibus nota sunt carya. Verum enimvero et tractus earum gentium, quæ supra Homeritas sunt, usque ad mare Rubrum, bis anno fructus edit : unde et regionem eam Arabiam Felicem cognominarunt. Et omnino cuncta quæ ad orientem solem est ora, longe reliquam terram rebus omnibus excellit. Paradisum autem, quem extremum mare Orientale alluit, cum totius Orientis pulcherrimus et purissimus sit, cœlum lætissimum amœnissimumque habens, et aquis pellucidissimis rigetur, satis constat incomparabili præstantia, quam terram quæ sub sole est omnem, omnia gignere et ferre meliora. Atque hæc tametsi per digressionem sunt extra institutum argumenti dicta, tamen necessaria, ut puto, esse videbuntur doctrinæ piæ et liberalis studiosis. Præter hosce vero et alii plures exstitere viri, qui sacras Litteras probe intellexerunt, et de eis copiose disseruerunt. Eos autem omnes recensere, præterquam quod præsentis operæ non est, difficile fuerit. Sedenim nemo me recte reprehenderit, quod nonnullos hæreticarum sectarum auctores aut sectatores, inter eos viros qui optime de sacris religionis professionisque nostræ senserunt atque scripserunt, commemorarim. Non enim nunc de fide nobis et opinionibus eorum judicium sumpsimus : sed propterea tantum mentio-

nem talium virorum, quod ab eloquentia gravi et festiva multum valuerint, intulimus. Minime namque, sicuti diximus, constitutum nobis est, de dogmatibus sententiam ferre : sed simpliciter ita, ut quæque res suo tempore sese dedere, exponere decrevimus, nihil ex arbitrio nostro temere adjicientes. De opinionibus sane quidem aliisque ejusmodi rebus manifesta propalam exstat veritas. Atque de eis, quibus hoc per leges concessum est, judicium ferant. Porro qui tempestate ea virtute insigni et eruditione præclara excelluere, ii sunt. Deinceps vero posteros quoque loco suo recensebimus.

A νοὶ λέγειν καὶ περὶ γλῶτταν ἀστεῖοι ἐγένοντο, δίειμι οὐδὲ γὰρ τὸ προκείμενον ἡμῖν φιλοκρινεῖν δόξας, ἀλλ' ἁπλῶς οὕτω τὸ χρόνῳ παρεμπεσὸν ἀφηγεῖσθαι, ὥσπερ δὴ καὶ ἐγένετο, μηδὲν οἴκοθεν ἐπεισάγοντα. Περί γε μὴν δόξης καὶ τῶν λοιπῶν πρόδηλος ἡ ἀλήθεια. Καὶ οἷς θέμις περὶ τούτων κρινέτωσαν. Ὅσοι μὲν οὖν ἐπί τε ἀρετῇ καὶ λόγων παιδείᾳ τοῖς χρόνοις ἐπίσημοί τε καὶ περιβόητοι ἐγένοντο, οὗτοι ἦσαν· ἑξῆς δὲ κατὰ χώραν καὶ τοὺς ἐπιγενομένους ἐκθήσομαι.

CAPUT XX.

De egregio in Christianam religionem filiorum Constantini magni studio, et de opinionibus eorum : et ut aliquantulum Constantius transversim actus fuerit, et de dissidio seu contentione super consubstantiali et similisubstantiali : et de figmento Arianorum.

B

ΚΕΦΑΛ. Κ'.

Περὶ τῆς εἰς τὴν εὐσεβῆ θρησκείαν τῶν παίδων τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου σπουδῆς, καὶ περὶ τῆς δόξης αὐτῶν, καὶ ὡς μικρὸν παρεσύρη Κωνστάντιος· καὶ περὶ τῆς διαφορᾶς τοῦ ὁμοουσίου καὶ ὁμοιουσίου καὶ τοῦ πλάσματος τῶν Ἀρειανῶν.

728 Nunc autem rursus historiam institutam prosequamur. Non solum igitur quos diximus Dei amantes viri, vita et sapientiæ studio pollentes, religionem novis exercitiis adaugentes cohonestarunt : sed etiam imperatores ipsi æmulatione paternas res ecclesiasticas et divinum cultum in deliciis habuere. Clerum enim Dei ejusque liberos et propinquos insignibus honoribus et immunitatibus decorarunt, bonisque et honestis patriis legibus alios et ipsi pro suo in Deum amore, ad religionem adduxerunt. Qui sane omnes idolorum cultum simulacrorumque curam sustulerunt : et ubique locorum claustra Græcorum templis imposita sunt, quædam etiam in materiæ rationem a nostris revocata, et funditus statim diruta. Nec parvo illis studio fuit, sacra ecclesiarum delubra temporis diuturnitate pene collapsa restituere, quædam etiam ex ipsis fundamentis construere. Quorum unum est et pulchritudine et magnitudine aliis multis præstantius, quod apud Emesam Constantius condidit. Ad hæc lege sanxerunt (1), ne quis Judæus mancipium Christianum, cujuscunque tandem sectæ, ære et libra emptum haberet. Si qui aliter fecisse compertus esset, servum eum publicum fore. Quod si eum circumcidisse deprehensus esset, capitis supplicium eum subiturum, bonis ejus publicandis. Cum enim constitutum in animis suis haberent, Christianum cultum propagare, hoc etiam maxime providerunt, ut ne temere a Judæis aliqui in religionem suam pertraherentur, sed potius veræ Ecclesiæ omnes, de quibus aliqua spes esset, conservarentur, et Christiani fierent. Christiana enim pietas ex Græcis et gentilibus magis incrementa sua capiebat. Verum enimvero primum Constantini filii paternam opinionem integram certamque servarunt : et uterque acer Nicænæ fidei laudator fuit. Constans quidem ad finem usque in ea perstitit. **729** Constantius

C

D

Ἡμεῖς δὲ αὖθις τῆς προκειμένης ἱστορίας ἐχόμεθα. Οὐ μόνον οὖν οἱ προειρημένοι θεοφιλεῖς ἄνδρες βίῳ καὶ ἄλλως σοφίας λόγῳ πολλῷ διαφέροντες τὴν θρησκείαν ἐγείραιρον, τοῖς ξένοις ἐπιτηδεύμασιν αὔξοντες· ἀλλ' ὅτι καὶ οἱ τηνικάδε κρατοῦντες, κατὰ ζῆλον πατρῷον ἐν πολλῇ τῇ ῥᾳστώνῃ περὶ τὰς ἐκκλησίας καὶ τὸ σέβας εἶχον. Τούς τε γὰρ ἐν κλήροις Θεοῦ, καὶ τοὺς ἐξ ἐκείνων, καὶ ὅσοι ἀγχιστεύοντες ἐκείνοις ἦσαν, τιμαῖς ἐξαισίαις καὶ ἀτελείαις ἐσήμυνον, τοῖς καλοῖς τε καὶ ἀγαθοῖς πατρικοῖς νόμοις ἑτέρους καὶ αὐτοὶ θεοφιλῶς προστιθέντες. Οἳ δὴ πάντες ἀνῄρουν τήν τε τῶν εἰδώλων λατρείαν, καὶ τὸ τῶν ξοάνων ἐπιμελές. Κλεῖδες γὰρ ἁπανταχοῦ τοῖς Ἑλλήνων ναοῖς ἐπετίθεντο. Ἦσαν δὲ οἳ καὶ ὅλης λόγον ἐπεῖχον τοῖς ἡμετέροις, εὐθὺς ἐκ βάθρων λυόμενα. Οὐ διὰ μικρά, δ' ἣν ἐκείνοις σπουδῆς καὶ τοὺς χρόνῳ κεκμηκότας τῶν θείων σηκῶν παρασκευάζειν ἠδέ, τοὺς δ' ἐκ κρηπίδων αὐτῶν ἀνιστᾷν· ὧν εἷς ἐστι κάλλει καὶ μεγέθει τῶν πολλῶν ὑπερφέρων καὶ κατὰ τὴν Ἔμεσσαν Κωνσταντίῳ ἀνεγερθείς. Ἐπὶ τούτοις ἐνομοθέτουν, μή τινα Ἰουδαϊκῇ Θρησκείᾳ συζῶντα δοῦλον ὠνεῖσθαι ἐξ οἵας δή ποτ' οὐσίας ὄντα. Εἰ δ' οὖν φωραθέντα, αὐτὸν ἐκείνου δημόσιον δοῦλον καθίστασθαι. Εἰ δὲ λάθοι περιττὴν ζημίαν ἐκείνῳ εἶναι τὴν τῆς κεφαλῆς ἐκτομήν, καὶ τὰ τὰ ὄντα τῷ δήμῳ ἀνεῖσθαι· ἠρημένοι γὰρ τὸ σέβας ἐπιδιδόναι, καὶ τούτου δὴ μάλιστα προύνόουν, ὥστε μὴ ὡς ἔτυχέ τινας ὑπὸ Ἰουδαίων ἐφέλκεσθαι, τῇ δ' ἀληθεῖ Ἐκκλησίᾳ ταμιεύεσθαι, καὶ ὅσοι τινὲς ἐν ἐλπίσιν ἦσαν χριστιανίζειν. Ἡ γὰρ τῶν Χριστιανῶν θρησκεία ἐξ Ἑλλήνων μᾶλλον τὴν ἐπίδοσιν εἶχεν. Οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ τὰ πρῶτα ἀθιγῆ τὴν πατρῴαν δόξαν οἱ παῖδες Κωνσταντίνου ἀσφαλῶς ἐφρούρουν· καὶ ἄμφω γὰρ διάπυροι ἐπαινέται τῆς ἐν Νικαίᾳ πίστεως ὄντες ἐτύγχανον. Καὶ Κώνστας μὲν ἄχρι τέλους ἐν ταύτῃ παρέμεινεν· ὁ δέ γε Κωνστάντιος μέχρι μέν τινος ἐκείνοις εἵπετο, εἰσέπεσε δὲ τῇ τοῦ ὁμουσίου σαλευομένης λέξεως, μικρόν τι τῆς

(1) Constantini l. unica est. C. *Ne Christian. mancip.*, l. *Deo nobis*, §. *His ita dispositis*. C. De episc. et cler.

γνώμης ἰσύρη· οὐ μὴν ὡς ἐπίπαν ἀπέσχετο, μὴ καὶ τὸν Υἱὸν ὅμοιον κατὰ τὴν οὐσίαν τῷ Πατρὶ διαῤῥήδην ἀνακηρύττειν. Οἱ μὲν γὰρ ἀμφὶ τὸν Εὐσέβιον Νικομηδείας, καὶ ἄλλοι τῶν ἀνὰ τὴν ἑωθινικαῦτα ἐπισκόπων, ἐπί τε ὀρετῇ καὶ λόγοις τὸ ἐπίσημον κεκληρωμένοι, διαφορὰν ἔχειν εἰσηγοῦντο τὸ ὁμοούσιον λέγειν, καὶ κατ' οὐσίαν ὅμοιον, ὃ δὴ καὶ ὁμοιοούσιον ἔλεγον. Ἐπὶ γὰρ σωμάτων μόνων κυρίως ὑπετίθουν τὸ ὁμοούσιον· ὡς φέρε εἰπεῖν, ἐπ' ἀνθρώπων καὶ λοιπῶν ζώων, ἔτι δὲ καὶ δένδρων καὶ φυτῶν, οἷς ἅπασιν ἡ μετουσία καὶ ἡ γένεσις ἐξ ὁμοίου ἐστί. Τὸ δ' ὁμοιοούσιον ἐπὶ τῶν ἐκτὸς ὕλης χωρῆναι ἔλεγον· οἷον ἐπὶ Θεοῦ καὶ ἀγγέλων· ἕκαστον γὰρ τούτων πρὸς ἑαυτὸν νοούμενον κατ' ἰδίαν ὑφέστηκεν· ἐξ ὧν καὶ Κωνστάντιος παραγόμενος, ὡς ἔοικε, παρεσύρη μεταπεισθείς. Καί γε, ὡς εἰκάζειν μοι ἔπεισι, κατὰ διάθεσίν τε καὶ γνώμην ὅμοια καὶ οὗτος τῷ πατρὶ καὶ τἀδελφῷ ἐφρόνει. Ἀμείψας δὲ τὸ ῥητὸν, οὐδὲν ἁμαρτάνειν περὶ τὸ σέβας ᾤετο, ἀντὶ ὁμοουσίου ὁμοιούσιον λέγων. Ὃ δὴ τοῖς τότε εἰσχουμένοις ἄμεινον καὶ ἀκριβέστερον εἶναι ἐδόκει· ἰσχυρίζοντο γὰρ, ὡς εἴ τις μὴ οὕτω λέγοι, κινδυνεύειν λοιπὸν σῶμα τὸ ἀσώματον καὶ λέγειν τε καὶ νοεῖν. Ὅπερ εὐηθείας ἀνάμεστον ὄν, τοῖς πολλοῖς καταγέλαστον εἶναι ἐδόκει. Συνιέναι γὰρ ἐχρῆν ὡς τὰ τῶν νοητῶν ὀνόματα ἐκ τῶν φαινομένων τὴν μετάληψιν ἔχουσι. Πόσος δ' ἂν κίνδυνος ἐν λέξεσι γένοιτο, μηδεμιᾶς ἁμαρτίας περὶ τὴν ἔννοιαν γινομένης; Ἐντεῦθεν τεκμηριώσασθαι ἔπεισί μοι καὶ τὸν πολὺν ἐν θεολογίᾳ Γρηγόριον ἐν τοῖς κατὰ Ἰουλιανοῦ στηλιτευτικοῖς, ὅλον τῶν ἐπαίνων Κωνσταντίου γενόμενον, ὑπερφυέσιν ἐγκωμίοις στέφειν, καὶ τὸ εὐσεβὲς ἀνακηρύττειν αὐτοῦ· ὡς καὶ ἀγγελικὰς δυνάμεις προαγόμενον προπέμπειν αὐτὸν, καὶ ξενιζούσαις γεραίρειν ᾠδαῖς, ὡς ἐν τῷ πέρατι τοῦ παρόντος τόμου διαληψόμεθα. Θαυμαστὸν δὲ οὐδὲν εἰ βασιλεὺς περὶ πράγματα τὴν σχολὴν ἔχων, παραπεισθεὶς τὴν λέξιν προσήκατο· ὅπου γε καὶ τῶν τηνικάδε ἱερέων πολλοὶ, κατὰ διάνοιαν σύμφωνοι ὄντες τῷ κατὰ Νίκαιαν δόγματι, δίχα τινὸς ἔριδος τὴν λέξιν ἁπλῶς ἐξεδέχοντο. Ἄλλοι μηδέν τι περὶ ἀμφοτέρας ἐννοοῦντες φαῦλον, ἐπὶ μιᾷ σημασίᾳ τῆς εὐσεβοῦς διανοίας ἐχρῶντο. Ὧν ἐντεῦθεν συνάγεσθαι ἐκεῖνο, κορυφότητος μὲν ἔμπλεων εἶναι, ὃ οἱ περὶ Ἄρειον ἐπὶ τῷ σφετέρῳ δόγματι καλῷ ἀνεπλάσαντο· καὶ γάρ φασι μετὰ τὴν τῶν τιη' θεοφόρων Πατέρων συνέλευσιν πολλοὺς τῶν ἐπισκόπων, ὧν καὶ Εὐσέβιος ἦσαν καὶ Θεογόνιος οἱ Βιθυνοὶ, οὐκέτ' ἤθελον λέγειν ὁμοούσιον εἶναι τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν, καὶ ταῦτα καθυπογράψαντες· οἷς χαλεπήνας ὁ Κωνσταντῖνος, ὑπερορίους ἐποίει. Ὅναρ δὲ τῇ τοῦ κρατοῦντος ἀδελφῇ θεῖθεν χρῆσαι, ὡς ἀδίκως ἐγένοντο ὑπερόριοι, ὀρθῶς δοξάζοντες περὶ τοῦ Θεοῦ. Ἐντεῦθεν δ' ἐκείνων μεταχληθέντων, ἔρεσθαι τὸν κρατοῦντα, ὅτου χάριν παρὰ τὰ δεδογμένα τῇ συνόδῳ φρονοῖεν, καὶ ταῦτα σύμψηφοι καὶ κοινωνοὶ γραφῆς καὶ τῶν λοιπῶν αὐτῇ γεγονότες. Τοὺς δ' ἀποκρίνασθαι, μὴ κατὰ γνώμην τοῖς δεδογμένοις συνθέσθαι. Εἰσῆει γὰρ δέος ἡμῖν οὐκ ἔλαττον, ἔλεγον,

A vero aliquandiu eam secutus, postea τοῦ ὁμοουσίου, consubstantialis, verbo passim jactato, aliquantulum de sententia sua cessit: non ille quidem ita prorsus ab ea desciscens, ut non Filium similem secundum substantiam Patri aperte profiteretur. Sed Eusebius Nicomediensis, et alii ejus temporis Orientales episcopi, virtute et doctrina magnam gloriam consecuti, differre locutiones has asseverabant, τὸ ὁμοούσιον, consubstantiale, et simile secundum substantiam, id quod etiam ὁμοιοούσιον, simile substantia, dicebant. Subjiciebant namque, ὁμοούσιον, consubstantiale, proprie de solis corporibus dici, utputa de hominibus et aliis animantibus, item de arboribus et plantis, quibus omnibus communicatio et generatio ex simili est: ὁμοιοούσιον, simile substantia, autem, de rebus materia carentibus usurpari debere dicebant, veluti de Deo et angelis: horum enim quodlibet, si per seipsum mente et intelligentia quis contempletur, pro se seorsim subsistat. Quibus verbis, ut videtur, Constantius seductus, et aliter quam antea persuasus, aliquantum transversim est actus. Atque equidem, quantum conjicio, animo et sententia idem is cum patre et fratre sensit; verbo autem mutato minime se in pietatis cultu labi putavit, videlicet si pro ὁμοουσίου, consubstantiali, ὁμοιούσιον, simile substantia, diceret. Quod sane eis qui id afferebant, rectius certiusque esse visum est. Affirmabant namque, nisi quis hoc sic diceret, periculum deinde esse, ne corpus esse quod incorporeum est et diceret et sentiret. Id sane ut stupiditatis plenum, multis ridiculum visum est. Cæterum illud eos scire oportebat, quod rerum, quas mente et intelligentia contemplamur, nomina a rebus apparentibus per transumptionem necessario accipiuntur. Quod vero potest esse in nominibus periculum, cum in ipsa intelligentia et mente nullus sit lapsus et error? Inde etiam conjicere est, magnum illum in theologia Gregorium, in suis in Julianum invectivis orationibus, dum in laudando Constantio totus est, non injuria mirificis eum ornare præconiis, pietatemque ejus ita deprædicare, ut illum, a morte scilicet productum, angelicæ etiam virtutes stipantes, novisque et admirandis honorantes carminibus, sint prosecutæ: sicuti in fine tomi hujus exponemus. Neque mirum videri debet, imperatorem rerum administratione occupatum, magnorum hominum suasu verbum hoc approbassé: **730** quando multi tum ex sacris viris animo et sententia Nicæno dogmati assentientes, citra contentionem omnem simpliciter id quoque recepere. Aliqui autem nihil prorsus de utraque dictione suspicantes sinistri, uno eodemque sensu piæ sententiæ alterutrum usurparunt. Unde illud satis constat, tumorem merum et fastum esse, quod Ariani suo videlicet commodo confinxere. Aiunt enim, post trecentorum decem et octo sanctorum Patrum conventum, episcopos multos, in quibus etiam Eusebius et Theognis Bithyni fue-

rint, noluisse Filium ὁμοούσιον consubstantialem A Patri dicere, cum quidem formulæ fidei subscripsissent. Quibus succensens Constantinus, exsilio eos mactarit. In somnis autem imperatoris sorori divinitus oraculo ostensum esse, iniquе illos in exsilium actos, qui recte de Deo opinarentur. Atque deinde revocatos eos imperatorem interrogasse, eurnam ita aliter quam synodus statuisset, sentirent, qui suffragatores et participes scripturæ rerumque aliarum in ea fuissent. Atque illos respondisse, non ex animi sententia se decretis eis assensisse. Timorem enim eos invasisse, ne contentione ea de re orta, imperator ipse a Christiano dogmate velut inutili et controverso deficeret, et ad pristinam relaberetur superstitionem : qui heri et B nudiustertius, ut dicitur, Christianus esse cœpisset, et non ita pridem baptismo initiatus fuisset (1), proindeque consilio mutato persecutor Christianorum fieret. Quibus verbis auditis, Constantinum exsilium quidem illis remisisse, rationemque consilii et facti eorum comprobasse, meditatum vero esse, ut synodum aliam cogeret. Atque id facere volentem, mortem impediisse. Constantio autem, ut filiorum natu maximo, ut consilium id exsequeretur, mandasse : quod cum diceret, divinum cultum nihil prodesse nisi ab omnibus uno consensu deferretur, dixerit. Proinde hunc patris jussa transgredi nolentem, Arimineuse indixisse concilium. Sed figmenti istius mendacium, prudenti facile est deprehendere. Vicesimus enim primus C imperii Constantii annus erat (2), cum synodus Arimini coacta est : multis aliis conventibus ante id tempus celebratis, in quibus maxime quæstio τοῦ ὁμοουσίου, consubstantialis, et τοῦ ὁμοιουσίου, similis substantia, est disputata. **731** Substantia autem similem (3) Patri Filium docere, omnes omnino renuerunt, donec Aetius Syrus hac de re perperam sensit : propter quem, quod male opinans, non melius doceret, eodem tempore Arimini et Seleuciæ Constantius omnes undequaque episcopos convenire jussit, opinionem ejusmodi abolitoros. Ut jam omnibus liquido pateat, Constantium non ob eam quam Ariani ementiti sunt causa Ariminensem instituisse synodum, sed propter opinionem, quam Aetius perperam vulgave Atque hæc vera esse historia procedens declarabit. Porro ista, quamvis per digressionem, mento tamen instituto consentanea, necessario a me sunt exposita. Sed eo, unde divertimus, deamus.

μὴ ἔριδος γενομένης ἐντεῦθεν, ὡς ἀχρείου τοῦ δόγματος ἀπόσχηται κράτος τὸ σὸν, καὶ πρὸς τὴν προτέραν ἐπανέλθοις πίστιν, χθὲς καὶ πρότριτα Χριστιανίζειν ἀρξάμενος, καὶ οὐ πάνυ πόρρω τελεσθεὶς τῷ βαπτίσματι, διώκτης μάλιστα μετατραπεὶς γένοιο. Ἃ δῆτ' ἀκούσαντα Κωνσταντῖνον, λῦσαι μὲν τὴν ὑπερορίαν ἐκείνοις, συγγνῶναι δὲ τῆς οἰκονομίας· διὰ μελέτης δ' ἔχειν σύνοδον ἀθροίζειν ἑτέραν. Ὃ δῆτα βουλόμενον δρᾷν, ἀνέσχεν ἡ τελευτή. Κωνσταντίῳ δὲ, ὡσανεὶ πρεσβυτέρῳ τῶν παίδων, ἐντεῖλασθαι πέρας τῷ σκοπῷ ἐπιθέσθαι· μηδὲ γὰρ ἂν τὴν θρησκείαν ὠφελεῖν ἔλεγεν, εἰ μὴ σύμφωνος παρὰ πάντων εἴη. Τὸν δὲ τὰ ἐντελλόμενα τῷ πατρὶ μὴ παραβαίνειν ἐθέλοντα, τὴν ἐν Ἀριμίνῳ σύνοδον συγκροτῆσαι. Δι' οὗ λόγου μάλιστα εὐφώρατον τοῖς συνιεῖσι τὸ τοῦ πλάσματος ψεῦδος συνάγεται. Πρῶτον γὰρ ἔτος καὶ εἰκοστὸν τῇ ἀρχῇ Κωνστάντιος ἦνυεν, ἡνίκα ἡ ἐν Ἀριμίνῳ συνίστατο σύνοδος, πολλῶν ἄλλων συνόδων γεγενημένων τῷ μεταξὺ, ἐν αἷς μάλιστα ἡ τοῦ ὁμοουσίου ζήτησις ἐγυμνάζετο, καὶ τοῦ ὁμοιουσίου. Κατ' οὐσίαν δὲ ὅμοιον τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν δοξάζειν παντάπασιν ἅπαντες ἐξετρέποντο, μέχρις ὅτου ὁ Σύρος Ἀέτιος περὶ τούτου χαλεπῶς διετέθη· δι' ὃν τοῦτο κακῶς δογματίζοντα, κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον προστάττει Κωνστάντιος, ἔν τε Ἀριμίνῳ καὶ Σελευκείᾳ τοὺς ἁπανταχοῦ συνελθεῖν ἱερέας, τὴν τοιαύτην ἀναιρήσοντας δόξαν· ὡς εἶναι πᾶσι καταφανὲς, μὴ δι' ὃ Ἀρειανοὶ καταψεύδονται, τὴν ἐν Ἀριμίνῳ σύνοδον συγκροτῆσαι Κωνστάντιον, ἀλλὰ δι' ὧν κακῶς ἐδόξαζεν ὁ Ἀέτιος. Καὶ ὅτι ταῦτ' ἀληθῆ, προϊούσης τῆς ἱστορίας φανήσεται. Ταῦτα εἰ καὶ παρεκβατικώτερον εἴρηται, ἀλλ' οὖν ὡς τῇ μετὰ χεῖρας πραγματείᾳ τὸ σύμφωνον ἔχοντα, ἀναγκαῖά μοι κατεφάνη. Ἀλλ' ἐπανιτέον ὅθεν ἐξέβημεν.

CAPUT XXI.

Ut post Sardicensem synodum, minis Constantis Cæsaris adductus, Constantius ab exsilio revocaverit Paulum et Athanasium : et quæ Constantius Athanasio scripserit.

Constans Occidentis imperator, actis Sardicensibus cognitis, duobus episcopis et Saliano duce quodam, pietate et justitia claro viro, ad fratrem missis, per litteras etiam quæ Sardicæ gesta essent, ei declaravit, et Paulo atque Athanasio, qui injuria affecti fuerant, ecclesias suas reddere jussit. Cum autem Constantius frustra tempus extraheret,

ΚΕΦΑΛ. ΚΑ'.

Ὡς μετὰ τ ἐν Σαρδικῇ ἀπειλαῖς Κώνστα τοῦ Καίσαρος ὑπὸ Κωνσταντίου ἀνεκλήθησαν αὖθις οἱ περὶ Παῦλον καὶ Ἀθανάσιον· καὶ οἷα ἔγραψεν Ἀθανασίῳ Κωνστάντιος.

Ὁ τῶν ἑσπερίων βασιλεὺς Κώνστας τὰ ἐν τῇ Σαρδικῇ γενόμενα διαγνοὺς, δύο τῶν ἐπισκόπων πέμψας, καί τινα στρατηγόν· Σαλιανὸς τούτῳ ὄνομα ἦν, εὐσεβείᾳ δὲ καὶ δικαιοσύνῃ διέλαμπεν· ἔγραφε τἀδελφῷ δῆλα καθιστῶν τὰ γενόμενα, καὶ τοῖς ἀδικηθεῖσι Παύλῳ καὶ Ἀθανασίῳ τὰς ἰδίας ἐκκλησίας νέμειν παρεκελεύετο. Ἐπεὶ δ' ὁ Κωνστάντιος εἰκῇ

(1) Apud Sozom. est, καὶ ἔτι ἀβάπτιστος ὤν, hoc est, *et nondum baptizatus esset*, lib. III, *cap. 19.*

(2) Sozom. *vicesimus secundus.*

(3) Videtur esse legendum, *inæqualem* : infra cap. 36 eod.

τρίβειν τὸν χρόνον ἤρξατο, αὖθις γράφων παρήνει, ἢ A δέχεσθαι τοὺς περὶ Παῦλον καὶ Ἀθανάσιον, καὶ τοὺς ἰδίους ἀποδιδόναι θρόνους· ἢ μὴ δρᾶν οὕτω θέλοντα, πρὸς πόλεμον παρασκευαστέον εἶναι. Ὁ δ' ἐπισκόποις τισὶ κοινωσάμενος τὴν βουλὴν, ἄμεινον ἔφασαν ἐκεῖνοι Ἀθανασίῳ παραχωρεῖν τῶν ἐκκλησιῶν, ἢ ἐμφυλίοις διακρίνεσθαι μάχαις. Οὕτω δ' ἐπὶ λέξεως τῷ Κώνστᾳ εἶχεν ἡ ἐπιστολὴ Λακωνίζουσα· « Ἀθανάσιος ἦκεν ὡς ἡμᾶς, ἑαυτῷ προσήκειν τὴν ἐπισκοπὴν Ἀλεξανδρείας ἀποδεικνύς. Τυγχανέτω τοίνυν διὰ σοῦ ταύτης· ἐπὶ τοῖς ἐμοῖς γε αὐτὴν ἀνακτήσεται ὅπλοις.» Τούτοις δ' ἐκβεβιασμένος Κωνστάντιος, πρὸς ἑαυτὸν δημοσίοις ὀχήμασιν ἐκάλει τὸν Ἀθανάσιον. Τοῦ δ' ἀμφιβάλλοντος, τῶν γὰρ δι' ἐναντίας τοὺς δόλους ὑπεῖδετο, καὶ αὖθις καὶ πολλάκις ὁ Κωνστάντιος γράφων ἀνεκαλεῖτο. Ἐγὼ δὲ καὶ τὰς ἐπιστολὰς B εἰς παράστασιν ἐνθήσω τῇ συγγραφῇ· « Κωνστάντιος Νικητὴς Αὔγουστος Ἀθανασίῳ ἐπισκόπῳ. Ἐπὶ πολύ σε κλυδωνίζεσθαι καὶ χειμάζεσθαι τοῖς τῆς θαλάσσης ὁμοίως κύμασιν ἀγρίοις οὐκ ἀφῆκεν ἡ τῆς ἡμετέρας ἡμερότητος φιλανθρωπία· γυμνωθέντα σε τῆς πατρῴας ἑστίας, καὶ στερηθέντα τῶν ἰδίων, καὶ πλανώμενον ἐν θηριώδεσιν ἀνοδίαις, οὐ παρεῖδεν ἡ ἀκάματος ἡμῶν εὐσέβεια· εἰ καὶ τὰ μάλιστα ἐπὶ πολὺ ὑπερεθέμην γράψαι τὴν πρόθεσιν τῆς ἐμῆς διανοίας, προσδοκῶν αὐθαίρετόν σε παραγενέσθαι πρὸς ἡμᾶς, καὶ τῶν καμάτων αἰτεῖν θεραπείαν. Ὅμως ἐπειδὴ ἴσως ὁ φόβος τὴν προαίρεσιν τῆς σῆς προθέσεως ἐνεπόδιζε, διὰ τοῦτο δωρεᾶς πληρέστατα γράμματα πρὸς τὴν σὴν στερρότητα διεπεμψάμεθα· C ἵνα ἀφόβως ταῖς ἡμετέραις προσόψεσι ταχείαν τὴν σαυτοῦ παρουσίαν παρασχεῖν σπουδάσῃς, ὑπὲρ τοῦ τῆς σαυτοῦ ἐπιτιμίας ἀπολαῦσαι, καὶ πειραθεὶς ἡμῶν τῆς φιλανθρωπίας, τοῖς ἰδίοις ἀποκατασταθῇς· τούτου γὰρ ἕνεκα καὶ τὸν δεσπότην καὶ ἀδελφόν μου Κώνσταντα τὸν Νικητὴν Αὔγουστον ὑπὲρ σοῦ παρεκάλεσα, ἵνα τοῦ ἐλθεῖν ἐξουσίαν σοι δώσῃ ὅπως, ἀμφοτέρων ἡμῶν ἐπινευσάντων, τῇ πατρίδι ἀποκατασταθῇς, ἔχων τοῦτο τῆς ἡμῶν χάριτος ἐνέχυρον.» « Κωνστάντιος νικητὴς Αὔγουστος Ἀθανασίῳ ἐπισκόπῳ. Εἰ καὶ τὰ μάλιστα διὰ προτέρων γραμμάτων ἐδηλώσαμεν, ὅπως ἀμερίμνως εἰς τὸ ἡμέτερον κομιτᾶτον παραγένῃ, διὰ τὸ μάλιστα ἡμᾶς βούλεσθαι ἀποστεῖλαί σε εἰς τὰ ἴδια, ὅμως καὶ νῦν ταῦτα τὰ γράμματα πρὸς τὴν σὴν στερρότητα δεδηλώκαμεν. D Διὸ προτρεπόμεθα, χωρὶς τινος ἀποιστίας καὶ φόβου ἐπιβῆναί σε δημοσίοις ὀχήμασι, καὶ σπουδάσαι πρὸς ἡμᾶς, ἵνα ὧν ἐπιθυμεῖς, ἀπολαῦσαι δυνηθῇς.» « Κωνστάντιος Νικητὴς Αὔγουστος Ἀθανασίῳ ἐπισκόπῳ. Ἡνίκα ἐν τῇ Ἐδέσσῃ διετρίβομεν, παρόντων τῶν σῶν πρεσβυτέρων, ἤρεσεν ὅπως, ἀποσταλέντος πρεσβυτέρου πρὸς σὲ, ἐλθεῖν πρὸς τὸ ἡμέτερον κομιτᾶτον σπουδάσῃς, ἐπὶ τῷ ἰδόντα σε τὴν ἡμετέραν πρόσῳψιν, εὐθέως εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν ὁδεῦσαι. Ἀλλ' ἐπεὶ δὴ πλεῖστος χρόνος παρῆλθεν ἀφ' οὗ γράμματα ἐξάμενος παρ' ἡμῶν οὐκ ἀπήντησας, διὰ τοῦτο καὶ νῦν ὑπομνῆσαί σε ἐσπουδάσαμεν, ἵνα κἂν νῦν τὴν ἣν παρουσίαν ταχείαν ποιῇσαι πρὸς ἡμᾶς σπουδάσῃς, καὶ οὕτω δυνηθῇς τῇ πατρίδι σου ἀποκατασταθῆναι.

alia epistola ei Constans institit, ut aut Paulum et Athanasium reciperet, eisque thronos suos redendos curaret, aut nisi hoc faceret, ad bellum se præpararet. Atque ille re cum quibusdam episcopis deliberata, de eorum sententia, satius esse statuit, Athanasio de ecclesia decedere, quam civili decertare bello. Constantis litteræ Laconice his verbis scriptæ erant : « Venit ad nos Athanasius, et ad se episcopatum Alexandriæ pertinere probavit. Quapropter illum ope tua fac consequatur : alioqui namque armis eum meis recuperabit. » Hisce litteris adactus Constantius Athanasium publica disposita vectura ad se vocavit. Atque illo, quod adversariorum dolos suspectos haberet, reditum differente, iterum sæpiusque Constantius litteris eum ad se invitavit : **732** quas ad fidem dictis faciendam, historiæ inserere libet. « Constantius Victor Augustus Athanasio episcopo. Diutius tanquam sævis pelagi fluctibus te differri et affligi non patitur mansuetudinis nostræ humanitas : neque patriis expulsum laribus, bonisque spoliatum, atque in inaccessis ferarum locis oberrantem, despicit indefessa pietas nostra. Equidem diutius ad te animi mei sententiam perscribere distuli, sponte tua te ad nos venturum, atque laborum remedium petiturum esse opinatus. Verum cum fortasse consilium propositumque tuum timor impedierit, litteras hasce munificentiæ plenas, ad firmitatem tuam dandas existimavimus : quo citra metum omnem in conspectum nostrum quam celerrime venire properes, ut cum voti tui compos fias, tum humanitatem nostram expertus, in ea quæ juris tui sunt restituaris. Hac enim de causa et dominum atque fratrem meum Constantem Victorem Augustum pro te rogavimus, ut redeundi tibi facultatem permitteret, quo ad eum modum, utrisque nobis annuentibus, in patriam reducaris, et hoc nostræ in te gratiæ pignus habeas. » « Constantius Victor Augustus Athanasio episcopo. Quanquam prioribus litteris nostris tibi significavimus, ut absque sollicitudine omni in comitatum nostrum venires, quod te maxime in jus tuum restituere cupiamus : tamen nunc quoque hasce ad firmitatem tuam dedimus. Quapropter te hortamur, ut diffidentia metuque omni seposito, publica conscendas vehicula, et ad nos venire contendas, ut quarum rerum recuperandarum desiderio teneris, eisdem potiri queas.» « Constantius Victor Augustus Athanasio episcopo. Cum Edessæ ageremus, et presbyteri tui ibi præsto essent, placuit nobis, ut misso ad te presbytero, in comitatum nostrum venire properares : quo in conspectum nostrum admissus, confestim Alexandriam proficiscerere. Quando quidem vero plurimum jam præteriit temporis, ex quo litteris nostris acceptis non venisti : nunc quoque commonere te voluimus, ut adventum ad nos tuum matures, et sic patriæ tuæ restitui, et voto tuo potiri possis. Misimus autem ad te **733** Achetam diaconum, ut plenius hæc ad

te referret : ex quo animi nostri voluntatem, te scilicet quod optas consecuturum esse, cognoscere poteris. » Athanasius epistolis Aquileiæ (ibi enim degebat) acceptis, Romam ad Julium, ut de rebus suis cum eo constitueret, profectus est. Cui quidem Julio et Romanæ Ecclesiæ ille plurimum attulit lætitiæ, cum litteras eis exhibuisset. Credebant enim Orientis quoque imperatorem cum eis professioni fidei assentire, qui tam humaniter ad se Athanasium invitaret. Et Julius rebus quibus oportuit illum instruxit, viaticoque donavit : et litteras insuper ei ad clerum et populum Alexandrinum dedit, quibus se lætari et gratulari eis indicat de tanti præsulis restitutione. Ad verbum epistola hoc modo scripta erat :

A

CAPUT XXII.

Epistola Julii Romani, pro sancto Athanasio Alexandrinis missa.

« Julius piscopis et presbyteris et diaconis et populo Alexandriam incolenti, dilectis fratribus, in Domino salutem. Congratulor et ego vobis, fratres dilecti, vos fidei vestræ fructum oculis vestris percipere. Id enim vere quispiam fieri dicat, in fratre et coepiscopo nostro Athanasio : quem et propter vitæ ejus puritatem, et propter vestras preces, Deus vobis restituit. Ex hoc sane perspicere est, puras vestras charitatisque plenas orationes semper ad Deum esse delatas. Cœlestium enim promissionum charitatisque in Deum memores, quam ex doctrina ejusdem fratris quem diximus nostri addidicistis, illud certo cognovistis, et pro insita vobis recta fide percepistis, non ad finem usque a vobis segregatum eum iri, quem in piis vestris animis veluti præsentem semper habuistis. Itaque non multis mihi opus est verbis, ad vos scribenti. Quæcunque enim a me dici vobis possunt, ea fides prius vestra anticipavit. Et profecto impletæ sunt per gratiam Christi communes omnium vestrum precationes. Gratulor igitur vobis, iterum enim id dico, invictas vos in fide animas vestras conservasse. Nec minus fratri meo Athanasio gratulor, quod, tametsi luctuosa multa est perpessus, nulla tamen hora charitatis vestræ et desiderii in oblivionem venit. **734** Quamvis namque corpore ad tempus a vobis distractus esse visus est, spiritu tamen continue veluti præsens vobiscum fuit. Atque equidem, dilecti, tentationem et ærumnam ejus omnem non puto gloria sua carere. Nam simul et vestra et illius fides multis est perspecta et explorata. Nisi enim hæc intercessissent, quis tandem credidisset, aut vos tantum judicium, tantumque erga talem episcopum obtinere amorem ? aut illum tantis esse accumulatum virtutibus ? per quas cœlesti etiam spe non excidet. Consecutus namque est variis modis, et in præsentia, et in futuro gloriosum confessionis martyrium testimoniumque : quod multis terra simul et mari varie procellis jactatus, insidias et fraudes Arianæ hæresis omnes conculcavit, et sæpius per invidiam in

B

ΚΕΦΑΛ. ΚΒ'.

Ἐπιστολὴ Ἰουλίου Ῥώμης ὑπὲρ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου τοῖς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ πεμφθεῖσα.

« Συγχαίρω κἀγὼ ὑμῖν, ἀδελφοὶ ἀγαπητοί, ὅτι τὸ καρπὸν τῆς ἑαυτῶν πίστεως ἐπ' ὀφθαλμοῖς λοιπὸν ὁρᾶτε · τοῦτο γὰρ ἀληθῶς ἄν τις ἴδοι γενόμενον ἐπὶ τοῦ ἀδελφοῦ καὶ συνεπισκόπου μου Ἀθανασίου · ὃν διὰ τὴν καθαρότητα τοῦ βίου, καὶ διὰ τὰς ὑμετέρας εὐχάς, ὁ Θεὸς ὑμῖν ἀποδίδωσιν. Ἐκ δὴ τούτου συνορᾶν ἔστι καθαρὰς ὑμῶν καὶ μεστὰς ἀγάπης ἀεὶ τὰς εὐχὰς ἀνενηνοχέναι πρὸς τὸν Θεόν. Μνήμονες γὰρ ὄντες τῶν οὐρανίων ἐπαγγελιῶν, καὶ τῆς πρὸς αὐτὸν ἀγάπης, ἣν ἐκ τῆς διδασκαλίας τοῦ προειρημένου ἀδελφοῦ μου ἐπαιδεύθητε, ἔγνωτε ἀληθῶς, καὶ κατὰ τὴν προσοῦσαν ὑμῖν ὀρθὴν πίστιν κατειλήφατε τοῦτο, ὡς οὐκ ἂν εἰς τέλος οὗτος ἀφ' ὑμῶν ἀποχωρισθήσεται, ὃν ἐν ταῖς θεοσεβέσιν ὑμῶν ψυχαῖς ἐσχήκατε ὡς παρόντα ἀεί. Οὕκουν οὐ πολλῶν μοι χρεία λόγων πρὸς ὑμᾶς ἐπιστέλλοντι · ὅσα γὰρ ὑμῖν λέλεκται παρ' ἐμοῦ, ταῦτα ἡ ὑμετέρα πίστις προῦλαβε · καὶ πεπλήρωται κατὰ Χριστοῦ χάριν τὰ τῆς κοινῆς ὑμῶν πάντων εὐχῆς. Συγχαίρω τοίνυν ὑμῖν, πάλιν γὰρ ἐρῶ, ὅτι τὰς ψυχὰς ἀκαταμαχήτους ἐν τῇ πίστει τετηρήκατε. Καὶ αὐτῷ δὲ τῷ ἀδελφῷ μου Ἀθανασίῳ οὐκ ἔλαττον συγχαίρω · ὅτι καίπερ πάσχων πολλὰ λυπηρά, οὐδὲ μίαν ὥραν ἐπιλήσμων γέγονε τῆς ὑμετέρας ἀγάπης καὶ τοῦ ὑμετέρου πόθου. Εἰ γὰρ καὶ τῷ σώματι πρὸς καιρὸν ἔδοξεν ἀφ' ὑμῶν ἀφεστάναι, ἀλλὰ τῷ πνεύματι διὰ παντὸς ὡς συνὼν ὑμῖν διῆγε · καὶ ἔγωγε, ἀγαπητοί, τὸν γενόμενον κατ' αὐτοῦ πάντα πειρασμὸν οὐκ ἄδοξον ἡγοῦμαι γεγενῆσθαι. Καὶ γὰρ καὶ ἡ ὑμετέρα καὶ ἡ τούτου πίστις ἐγνώσθη πᾶσι καὶ δεδοκίμασται · εἰ γὰρ μὴ τοσαῦτα συμβεβήκει, τίς ἂν ἐπίστευσεν, ἢ ὑμᾶς τοσαύτην κρίσιν καὶ τοσαύτην ἀγάπην περὶ τὸν τηλικοῦτον ἐπίσκοπον ἔχειν, ἢ ἐκεῖνον τοσαύταις ἀρεταῖς περιβεβλῆσθαι ; δι' ἃς καὶ τῆς ἐν οὐρανοῖς ἐλπίδος οὐκ ἀλλότριος γένοιτο. Ἐπέτυχε τοίνυν οἷῳ δήποτε τρόπῳ καὶ ἐν τῷ νῦν καὶ ἐν τῷ μέλλοντι καὶ ὁμολογίας ἔνδοξον μαρτύριον. Διαφόρως γὰρ κατά τε γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν πολλὰ χειμασθείς, τὴν σκευωρίαν πᾶσαν τῆς Ἀρειανῆς αἱρέσεως, κατεπάτησε καὶ πολλάκις διὰ φθόνον καὶ εἰς κίνδυνον ἐπιβουλευθείς, κατεφρόνησε θανάτου, φρουρούμενος ὑπὸ τοῦ παντὸ-

C

D

κράτορος Θεοῦ, καὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐλπίζων ἅμα καὶ τὰς ἐπιβουλὰς ἐκκλινεῖν. καὶ ἀποκατασταθήσεσθαι πρὸς ὑμετέραν παράκλησιν, φέρων ὑμῖν ἅμα ἐκ τῆς ὑμετέρας συνειδήσεως μείζονα τὰ τρόπαια· ἐν οἷς καὶ ἄχρι τερμάτων πάσης τῆς γῆς ἔνδοξος ἐγνώσθη δοκιμασθεὶς ἐκ τοῦ βίου, παῤῥησιαζόμενος μὲν τῇ προθέσει καὶ τῇ οὐρανίῳ διδασκαλίᾳ, ἀποδειχθεὶς δὲ ἀθανάτῳ κρίσει παρ' ὑμῶν ἀγαπώμενος. Ἐπανέρχεται τοιγαροῦν λαμπρότερος πρὸς ὑμᾶς νῦν, ἢ ὅτε παρ' ὑμῶν ἀπεδήμησεν. Εἰ γὰρ καὶ τὰς τιμίας ὕλας, χρυσὸν λέγω καὶ ἄργυρον, εἰς καθαρότητα τὸ πῦρ δοκιμάζει· τί ἄν τις εἴποι κατ' ἀξίαν τοσούτου ἀνδρός; ὃς τοσούτων θλίψεων πυρὰν καὶ κινδύνους νικήσας, ἀποδίδοται νῦν ὑμῖν ἀθῶος, οὐ παρ' ὑμῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ παρὰ πάσης τῆς συνόδου ἀποδεχθείς. Ὑποδέξασθε τοίνυν, ἀγαπητοὶ ἀδελφοί, μετὰ πάσης τῆς κατὰ Θεὸν δόξης τε καὶ χαρᾶς τὸν ἐπίσκοπον ὑμῶν Ἀθανάσιον μετὰ τούτων οἵτινες αὐτῷ κοινωνοὶ γεγόνασι. Καὶ χαίρετε τῶν εὐχῶν ἀπολαύοντες· ὅτι ποιμένα τὸν ὑμέτερον, ἵν' οὕτως εἴπω, ποθοῦντα καὶ διψῶντα τὴν ὑμετέραν θεοσέβειαν, σωτηρίοις γράφαις ἐθρέψατε καὶ ἐποτίσατε. Καὶ γὰρ καὶ τῆς ἐπὶ ξένης αὐτοῦ διατριβῆς ὑμεῖς παραμυθία γεγόνατε· καὶ διωκόμενον, καὶ ἐπιβουλευόμενον, ἐθάλψατε ταῖς πιστοτάταις ἑαυτῶν ψυχαῖς καὶ διανοίαις. Ἐμὲ δὲ ἤδη εὐφραίνει ἐννοούμενον, καὶ προνοοῦντα τὴν ἐπὶ τῇ ἐπανόδῳ ἑκάστου ὑμῶν χαρὰν, καὶ τοῦ πλήθους τὰς σεβαστοτάτας ἀπαντήσεις, καὶ τὴν ἔνδοξον τῶν συντρεχόντων ἑορτήν. Καὶ τίς ἐκείνη ἡ ἡμέρα ὑμῖν, καὶ ποία ἔσται; ἐπανερχομένου μὲν τοῦ ἀδελφοῦ μου, παυσαμένων δὲ τῶν προγενομένων, καὶ τῆς πολυτιμήτου κατ' εὐχὴν ἐπανόδου εἰς εὐφροσύνην τινὰ πληρεστάτην χαρᾶς συναπτούσης τοὺς πάντας. Ἡ τοιαύτη χαρὰ κατὰ τὸ μέγιστον μέχρις ἡμῶν φθάνει· οἷς θεόθεν καὶ τοῦτο συγχωρεῖσθαι συνέστηκεν, ὅπως εἰς γνῶσιν τοῦ τηλικούτου ἀνδρὸς ἐλθεῖν δυνηθῶμεν. Εἰς εὐχὴν οὖν τὴν ἐπιστολὴν τελειῶσαι καλόν. Ὁ Θεὸς, ὁ παντοκράτωρ, καὶ ὁ τούτου Υἱὸς ὁ Κύριος καὶ Σωτὴρ ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς διηνεκῆ τὴν χάριν ταύτην ὑμῖν παράσχοι, δι' οὗ δοὺς ἔπαθλον τῇ θαυμαστῇ ὑμῶν πίστει, ἣν περὶ τὸν ἐπίσκοπον ὑμῶν ἐνδόξῳ μαρτυρίᾳ ἐνεδείξασθε, ἵνα ὑμῖν τε καὶ τοῖς μεθ' ὑμᾶς ἐνταῦθα καὶ ἐν τῷ μέλλοντι τὰ βελτίονα μένῃ, ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ ἡτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτὸν διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ τῷ παντοκράτορι Θεῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν. Ἐῤῥῶσθαι ὑμᾶς εὔχομαι, ἀγαπητοὶ ἀδελφοί. »

periculum insidiose conjectus, mortem contempsit: præsidio scilicet omnipotentis Dei et Domini nostri Jesu Christi tectus, ille speravit simul et insidias adversariorum se evasurum, et ad vos consolationis vestræ gratia rediturum. Et simul vobis ex conscientia vestra præclara tulit tropæa, per quæ ad orbis usque terminos explorata vitæ sanctitate præclarus cognitus est: multa ille quidem libertate propalam animi instituto et cœlesti doctrina usus, abunde autem perpetuo et constanti se a vobis judicio esse amatum testatus. Redit igitur ad vos multo etiam splendidior, quam a vobis discessit. Si etenim pretiosiorem materiam, aurum dico et argentum, ad puritatem ignis explorat: quidnam quisquam pro rei dignitate de viro isto dixerit? qui tot et tantis ærumnarum incendiis et periculis devictis, vobis redditur purus et insons, non a vobis tantum, sed a cuncta etiam synodo receptus? Suscipite ergo, dilecti fratres, cum omni quæ Deo accepta est gloria et lætitia, episcopum vestrum Athanasium, una cum eis qui adversarum rerum ejus participes fuere. Et gaudete, quod optatis vestris fruimini: et quod pastorem vestrum, ut ita dicam, desiderantem et sitientem pietatem vestram, salutaribus scriptis aluistis et potastis. Siquidem et peregre quoque versanti, vos solatio fuistis, eumque in mediis persecutionibus, procellis, atque inimicorum insidiis, fidelissimis animis et mentibus vestris fovistis. **735** Me vero jam exhilarat, quod mecum in animo considero et prævideo uniuscujusque vestrum in reditu illius gaudium et multitudinis sanctissimæ occursationes, nec non præclaros et festos concurrentium hominum conventus. Et quæ tandem et qualis ea futura est dies? cum frater quidem meus restituetur: qui vero ante eum fuere, destituentur: et honoratissimus optatissimusque reditus in lætitiam gaudio plenissimam vos efferet omnes? Quod sane gaudium maxima ex parte ad nos etiam pertingit, quibus a Deo et hoc concessum est, ut in tanti viri notitiam pervenire potuerimus. Sedenim pulchrum fuerit, epistolam precatione claudere. Omnipotens Deus, atque hujus Filius, Dominus et Salvator noster Jesus Christus, gratiam hanc vobis perpetuam esse velit, qui præmium admirandæ fidei vestræ dedit, quam in episcopo vestro præclaro testimonio exhibuistis: et ut vobis et posteris vestris, et hic et in futuro, bona ea maneant, quæ nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis conscendere, quæ scilicet præparavit Deus diligentibus se, per Dominum nostrum Jesum Christum, per quem omnipotenti Deo gloria sit in sæcula sæculorum. Amen. Valere vos opto, fratres dilecti.

ΚΕΦΑΛ. ΚΓ'.

Περὶ τῶν τῆς Ἀντιοχείας ἀρχιερέων· καὶ τῆς κακοηθείας Στεφάνου, ὃν Λεόντιος διεδέξατο.

Τούτοις ὠχυρωμένος τοῖς γράμμασιν Ἀθανάσιος, εἰς τὴν ἕω διέβαινε πρὸς τὴν τῆς Συρίας Ἀντιόχειαν, ὅπου τηνικαῦτα διέτριβεν ὁ Κωνστάντιος. Τῆς δ'

CAPUT XXIII.

De Antiochenis episcopis: et de malevolentia Stephani, cui Leontius successit.

Hisce instructus litteris Athanasius, in Orientem Antiochiam Syriæ, ubi tum Constantius agebat, profectus est. Ecclesiam autem ibi regebat eo tem-

pore Leontius. Ex quo enim Eustathius exsulare A jussus fuerat, sicuti supra diximus, primus sedem eam obtinuit Euphronius, cui successit Placitus, atque huic rursum Stephanus. Hic vero propter dolum et insidias, quas per propinquum quemdam suum animo simul et moribus ferocissimum, Onagrum nomine, Roma venientibus a Constante legatis qui Constantii erat frater, Euphrate et Vincentio episcopis pro Athanasio missis, tetenderat: a Constantio judice, ut ea dignitate indignus, rejectus est. **736** Veritati enim adversus, omnis generis ærumnis eo qui pro vera doctrina stabant, afflixit. Et forum perambulans, domosque ingrediens, non viros tantum, sed et mulieres pudore et sanctitate vitæ spectatas pulsavit, conviciisque proscidit. Vel ex eo solo quod in legatis admisit, qualis vir fuerit, satis conjicere licet. Metuens namque (1) ne Athanasius, cujus gratia maxime legatio ista missa fuerat, ecclesias reciperet, puellam per Onagrum suum e prostibulo mercede conductam, in episcoporum hospitio collocat: deinde non longe ab eo loco improbissime insidias per homines seditiosos disponit, ut cum impetu in sanctorum virorum irruerent ædes. Quorum alter cum impudicæ illius advenientis strepitum sensit, dæmonem esse ratus, psalmum succinuit. Hujus fabulæ et sycophantiæ, unde ei quemodo instituta esset, quæsitore ipso imperatore, auctor repertus Stephanus, ut nefarii sceleris artifex exauctoratus est, et Leontius Antiochiæ episcopus delectus. Quem Athanasius propter dogma depravatum devitans, cum Eustathianis, qui in privatis ædibus ecclesias et conventus agebant, communicavit.

CAPUT XXIV.

Ut Athanasius sit receptus, atque sectatores ejus sedes suas receperint.

Et Constantius quidem non illibenter eum suscepit, nihilominus tamen benevolentiam humanitatemque ejus tentavit. Captioso enim sermone eum, adversariorum suggestione, fallere volens, sic ad eum locutus est: Ego quidem de communi synodi sententia, fratrisque et mea, tibi quod optas perficio, et thronum tibi tuum trado. Æquum vero est, te quoque mihi hanc reddere gratiam, ut unam Alexandriæ ecclesiam eis permittas, qui a te dissidentes, a communione tua abhorrent. Atque Athanasius: Æquissimum sane est, o imperator, inquit, ut mos tibi geratur. Sed eamdem rursum a te gratiam peto, quandoquidem et Antiochiæ quidam sunt, qui eorum communionem, qui aliter quam nos sentiunt hic aversantur, jube eos quoque ecclesiam suam habere, in qua libere placitas sibi et statutas peragant ceremonias. Ad hæc cum imperator quod diceret non haberet, satius esse duxit, adversarios quietos esse, petitioneque sua ut parum commoda supersedere: itaque nihil amplius movere. **737** Atque illi recte profecto eam rem

(1) Theodor. l. b. II, cap. 9.

ἐκεῖσε ἐκκλησίας τὰς ἱερὰς ἡνίκα τότε διεῖπε Λεόντιος. Μεθ' ὃ γὰρ Εὐστάθιος εἰς φυγαδείαν ἠλαύνετο, ὡς διείληπται, πρῶτος ἐπέβη τοῦ θρόνου Εὐφρόνιος, ὃν Πλάκητος διεδέξατο· τὸν δὲ Στέφανος· ὃς πονηρὰν συσκευὴν διά τινος τῶν αὐτῷ προσηκόντων ὠμοτάτου καὶ τρόπον καὶ τὴν ψυχήν, Ὀνάγρος ἦν αὐτῷ ὄνομα, ἐξαρτύσας τοῖς ἐκ Ῥώμης ἥκουσι πρέσβεσι παρὰ Κώνστα, ὃς τὰς αὐτὰς ὠδῖνας Κωνσταντίῳ διέλυσεν, ὑπὲρ Ἀθανασίου πεμφθείσιν, Εὐφρατᾷ δὲ καὶ Βικεντίῳ ὠνομάζοντο, ἐπίσκοποι δ' ἦσαν, ὑπὸ Κωνσταντίῳ δικάζοντι, ὡς ἀνάξιος τοῦ θρόνου κριθείς, ἀπερρίφη. Δυσμεναίνων γὰρ τῇ ἀληθείᾳ, παντοδαπαῖς περιέβαλε συμφοραῖς, οἱ τῶν ὀρθῶν δογμάτων ἀντείχοντο· αἰκίζων τε καὶ προπηλακίζων ἦγε διὰ τῆς ἀγορᾶς, ἐπιὼν καὶ οἰκίας, οὐκ ἄνδρας μόνον, ἀλλὰ καὶ γυναῖκας, εἴδει καὶ σεμνότητι βίου κεκοσμημένας. Ἀποχρῆ δὲ τὰ κατὰ τῶν πρέσβεων μόνον τεκμηριῶσαι τὸν ἄνδρα ὁποῖος. Δείσας γὰρ μὴ τῶν ἐκκλησιῶν ἐπιλήψαιτο Ἀθανάσιος, ὑπὲρ οὗ καὶ ἡ πρεσβεία μάλιστα ἦν, παιδίσκην διὰ τοῦ πρωτερημένου Ὀνάγρου ἐκ χαμαιτυπείου μισθῷ διαφθείρας, ὑποβάλλει τῇ οἰκίᾳ τῶν ἐπισκόπων· ἔπειτα λόγον οὐ πόρρωθεν στήσας κακουργίας μεστὸν, ἀθρόον ἐπιστῆναι παρασκευάζει τῇ καταγωγῇ τῶν θείων ἀνδρῶν. Ὧν ἕτερος αἰσθόμενος τῆς ἀκολάστου τὸν ψόφον ἡνίκα εἰσῄει, δαίμονα οἰηθείς, ψαλμὸν ὑπῇδε. Τοῦ δὲ δράματος ὅλου καὶ ὅπως γέγονε, κρίσει τοῦ κρατοῦντος ἀνευρεθέντος, ὡς αὐτουργὸς τῆς ἀθεμίτου πράξεως καθῄρηται Στέφανος. Λεόντιος δὲ εἰς ἐπιτροπὴν τῆς Ἀντιοχέων Ἐκκλησίας ἐκρίθη· ὃν Ἀθανάσιος ὡς περὶ τὸ δόγμα κίβδηλον ἐξετρέπετο· τοῖς δ' ἀπὸ τοῦ Εὐσταθίου ἐν ἰδιωτῶν οἰκίαις ἐκκλησιάζουσιν ἐκοινώνει.

ΚΕΦΑΛ. ΚΔ'.

Ὡς εἰσεδέχθη Ἀθανάσιος, καὶ οἱ περὶ αὐτὸν τοὺς οἰκείους ἀπέλαβον θρόνους.

Κωνστάντιος μὲν οὐκ ἀπεχθῶς αὐτὸν ἀνεδέξατο· δόλῳ δ' εὔνου καὶ ἐπιεικοῦς αὐτοῦ ἐπειρᾶτο. Βούλεσθαι δὲ θέλων τῶν δι' ἐναντίας ὑποβαλλόμενος τάδε πρὸς αὐτὸν ἔλεγεν· Ἐγὼ μὲν ἥδη ψήφῳ τὸ σοὶ πρὸς βουλῆς ἐκπεραίνω, καὶ τὸν θρόνον σοι ἐγχειρίζω. Δίκαιος δ' ἂν εἴης καὶ σὺ, μεθ' οὗτοι χάριν ἀντιδιδούς. Ἢ δέ ἐστι μίαν ἐᾶσαι τῶν ἐπ' Ἀλεξανδρείας ἐκκλησιῶν οἳ σου διακρινόμενοι παραιτοῦνται τὴν κοινωνίαν. Ἀθανάσιος ἄ. Καὶ μάλα γε δίκαιόν σοι πειθαρχεῖν, ἔφη, ὦ βασιλεῦ· καὶ τὴν αὐτὴν παραπλησίως αὖθις χάριν καὶ αὐτὸς ἀνταιτῶ· ἐπειδὴ καὶ ἐν τῇ Ἀντιόχου εἰσί τινες, οἱ τὴν ἐνταῦθα ἱερωσύνην ἐκτρέπονται, κέλευε μίαν καὶ αὐτοὺς ἐκκλησίαν ἔχειν, καὶ ἀδεῶς αὐτῇ τὰ θυμήρη καὶ εἰωθότα ποιεῖν. Πρὸς ταῦτ' ἀντιλέγειν μὴ ἔχων ὁ βασιλεὺς, ἄμεινον ἐδοκίμαζε τοὺς δι' ἐναντίας ἡσυχίαν ἄγειν, καὶ ὡς ἀλυσιτελῆ τὴν αἴτησιν ὑπερτίθεσθαι· καὶ οὐδὲν πλέον ἐκίνουν ἐκεῖνοι. Καὶ γάρ πως καλῶς ἐλογίζοντο ὡς οὐδὲν μᾶλλον τὰ αὐτῶν ἐπίδοσιν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἕξει, ἱκανῶς ἔχοντος Ἀθανασίου τό τε οἰκεῖον ἀσφαλῶς τηρεῖν, καὶ

τὸ ἀλλότριον προσεπάγεσθαι. Εἰ δ' ἐν Ἀντιοχείᾳ τὸ αἴτημα γένηται, τοῖς Εὐσταθιανοῖς οὐκ ὀλίγοις οὖσιν οὐκ ἐλαχίστη γένοιτ' ἂν ἡ συγκρότησις. Ἴσως δ' ἂν καὶ νεωτέρων πειραθεῖεν πραγμάτων ἐντεῦθεν, ἐνὸν κινδύνων ἄνευ ἄγειν ὅπερ ἐκτήσαντο· ὅτι γε καὶ δέος ὑφεῖρπεν ἐκείνοις οὐκ ἔλαττον. Καίπερ γὰρ τῶν τῇδε ἐκκλησιῶν τὴν ἐπιστασίαν ἔχοντες, οὐ τὸν ἅπαντα κλῆρον καὶ λαὸν πειθήνιον εἶχον. Τὴν γὰρ ἑτέραν προαίρεσιν, ἣν περὶ τὸ Θεῖον ἕκαστος εἶχον κατὰ χορὸν ἑστῶτες, πρὸς τῷ τέλει ἐδείκνυον· οἱ μὲν Πατέρα καὶ Υἱὸν ὁμοτίμως δοξάζοντες, οἱ δὲ Πατέρα ἐν Υἱῷ, τὸ δευτερεῖον διὰ τῆς προθέσεως αἰνιττόμενοι τῷ Υἱῷ. Ἄλλοι δὲ, *Δόξα Πατρὶ δι' Υἱοῦ ἐν ἁγίῳ Πνεύματι*, ἔλεγον· ἄλλοι δὲ, *Δόξα Πατρὶ καὶ Υἱῷ ἐν ἁγίῳ Πνεύματι*. Πρῶτον δέ φασι πάντων τὸν Ἀντιοχείας Φλαβιανὸν στῖφος μοναχῶν συναγαγόντα, διαῤῥῆδην ἐκφωνῆσαι, *Δόξα Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι*. Ὅπερ ὡς μηδεμίαν ἔχον ὑπόνοιαν, ταῖς ἐκκλησίαις Θεοῦ ἐπεκράτησε. Ἃ δῆτα ὁρῶν Λεόντιος, κωλύειν μὲν οὐκ ἐτόλμα τοὺς κατὰ τὴν παράδοσιν τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου τὸν Θεὸν ὑμνοῦντας· τὴν γὰρ στάσιν ὑπείδετο· καί ποτ' ἐφαψάμενον τῆς κεφαλῆς ὑπὸ πολιᾶς ἐξανθούσης θριξὶν, ἐπειπεῖν φασιν, ὡς Τῆς χιόνος ταύτης λυθείσης, πολὺς ἔσται πηλός· αἰνιττόμενος ὡς ἡ τῆς δοξολογίας διαφωνία, εἰς στάσιν τῷ πλήθει ποτὲ καταλήξει, μηδὲ τῶν κατ' αὐτὸν συμπεριφέρεσθαι τῷ πλήθει ἀνεχομένων. Κωνστάντιος δ' ἐγγράφως τοῖς περὶ Ἀθανάσιον τοὺς θρόνους ἀπέδωκε. Προστάγμασι δ' ἐκείνου εἰς τοὺς αὐτῶν θρόνους ἐφοίτων, ἃ ἐκέλευον ἀσμένως αὐτοὺς ὑποδέχεσθαι. Καὶ Ἀσκληπᾶν μὲν εὐχερῶς Γαζαῖοι ἐδέχοντο· ὡσαύτως δὲ καὶ Λούκιον τὸν Ἀδριανουπόλεως. Ἐν δ' Ἀγκύρᾳ εἰσιόντος Μαρκέλλου διὰ Βασίλειον, οὐ σμικρὰ κεκίνητο ταραχή· ἡ πρόφασις λοιδορεῖν ἐγένετο τοῖς ὑπεναντίοις. Ἐκὼν δὲ καὶ Μακεδόνιος Παύλῳ ἐξέστη τοῦ θρόνου· καὶ ἰδιάζων ἐπ' ὀλίγου ἐπί τινι ἔνδον τῆς πόλεως σηκῷ, σύναξιν ἐποιεῖτο. Οὐ μὴν δὲ καὶ Ἀθανασίῳ χαλεπὴ ἡ εἰς Αἴγυπτον εἴσοδος ἐγεγόνει. Δι' ἐπιστολῆς γὰρ τὸν Γεώργιον ἐκεῖθεν Κωνστάντιος μετεστέλλετο· ὁ δ' ἐν τῇ πατρίδι χαλεπαίνων ἀφίκετο· κἀκεῖ διῆγεν ἐπισκοπούμενος τὰ καθ' ἑαυτόν. Ἐκείνῳ δ' ἕτερα γράμματα παρασχὼν, τὴν ἐπ' ἐκείνῃ ἐπέτρεπεν εἴσοδον, κελεύων καὶ τὰ κατ' αὐτοῦ διαφόρως πραχθέντα, ἀφανείᾳ παραδοθῆναι. Τὰ δὲ γράμματα καὶ τῇ ἱστορίᾳ ἐντάξαι δίκαιον ἡγημαι· ἔχουσι δὲ ὧδε·

putarunt, nihilo scilicet minus Alexandriæ res catholicorum incrementum suum habituras, cum Athanasius non solum suos a periculo tueri, sed alienos etiam ad se allicere, pro industria sua posset. Si vero Antiochiæ, quod ille petebat, fieret, non exigua augmenta Eustathianis, qui non pauci essent, accessura. Et fortasse eos ad res novas aspiraturos esse, cum sine periculo quæ consuevissent, agere possent. Ille quoque non minor metus animos eorum subiit, quod etiamsi penes eos ecclesiarum ejus loci potestas summa esset, non omnem tamen clerum et populum obedientem haberent. Sententiam enim quam quisque de Deo obtineret, in choro stantes, ad finem psalmodiæ declarabant. Quidam enim Patrem et Filium eodem honore celebrantes, nonnulli Patrem in Filio (præpositione interjecta obscurius secundas partes Filio tribuentes), alii, *Gloria Patri per Filium in Spiritu sancto*: quidam etiam, *Gloria Patri et Filio in Spiritu sancto*, canebant. Primum omnium ferunt Antiochenum episcopum Flavianum, monachorum coacta caterva clare accinuisse: *Gloria Patri et Filio et Spiritui sancto*. Quod quidem, ut nihil habens suspicionis, in ecclesiis Dei obtinuit. Id vero Leontius videns, inhibere eos qui juxta Nicænæ fidei traditionem Deum laudibus prosequebantur, non audebat, seditionem timens. Atque aliquando caput canis florescens manu demulcens, dixisse fertur, nivem eam solutam lutum multum subsecuturum esse: ænigmate obscurius subindicans, dissonantiam celebrandi Dei apud populum aliquando in seditionem evasuram, neque eos qui factionis suæ essent, cum reliqua multitudine consensuros. Constantius Athanasio et aliis, scripto quoque edito, ecclesias suas reddendas curavit: cum quo scripto (jubebat enim eos non gravate recipere) illi in vacuam sedium suarum possessionem rediere. Et Asclepam Gazæi facile admisere. Itidem et Adrianopolitæ Lucium. Ancyræ vero, Marcello revertente, propter Basilium pulsum non parvus concitatus est motus: qui motus adversariis ad conviciandum præbuit occasionem. Non invitus quoque Paulo Macedonius thronum concessit, et non ita diu seorsim in delubro quodam, intra urbem synaxim et conventus egit. Ne ipsi quidem Athanasio difficilis in Ægyptum reditus fuit. **738** Constantius enim per epistolam Georgium acciverat: qui in patriam indignabundus profectus, ibi vitam egit, suas sibi res gerens. Athanasio vero alias etiam litteras Constantius dedit, quibus ei reditum permisit: et ea quæ variis modis in judiciis contra eum gesta fuerant, aboleri atque oblivioni tradi jussit. Litteras eas, atque itidem alteras, hic subiiciendas esse duxi, quæ sic habent:

ΚΕΦΑΛ. ΚΕ'.

Ἐπιστολὴ Κωνσταντίου Ἀλεξανδρεῦσιν ὑπὲρ Ἀθανασίου.

« Νικητὴς Κωνστάντιος Μέγιστος Σεβαστὸς ἐπισκόποις καὶ πρεσβυτέροις τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας. Οὐκ ἀπελείφθη τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος ὁ αἰδεσιμώτατος ὑμῶν ἐπίσκοπος Ἀθανάσιος·

CAPUT XXV.

Epistola Constantii ad Alexandrinos pro Athanasio.

« Victor Constantinus Maximus Augustus episcopis et presbyteris catholicæ Ecclesiæ Alexandrinæ. Non destitutus est divina benignitate reverendissimus episcopus vester Athanasius: sed

quamvis ad breve tempus humanæ objectus est explorationi, tamen debitum ob ea quæ omnia respicit Providentia tulit calculum, voluntate Dei (1) et judicio nostro patria simul et ecclesia, cujus præfectura divino ei nutu contigit, recepta. Quem æquum fuit, ut sententia consentanea nostra quoque imitaretur mansuetudo : videlicet ut omnia quæ antehac contra eos qui cum ipso communione usi essent, decreta sunt, nunc oblivione obliterentur, suspicioque adversus eum omnis deinceps intercidat : et immunitas, quam dudum qui cum eo fuere clerici habuere, pro eo atque decet, litteris hisce confirmetur. Quin et illud nostræ erga eum benignitati merito adjiciendum esse judicavimus, ut universi, qui in sacri ordinis albo sunt, cognoscant securitatem adauctam esse omnibus, qui ei fuere conjuncti, episcopis simul et clericis. Certum vero uniuscujusque rectæ sententiæ indicium erit, si cum hoc unitus conjunctusque fuerit. Quicunque enim meliori judicio et opinioni addicti communionem ipsius sequendam sibi delegerint, eos omnes ad similitudinem, quæ nos prævenit, providentiæ, hac nostra, Dei voluntate exhibita gratia et benignitate perfrui jussimus. Victor Constantinus Maximus populo catholicæ Ecclesiæ Alexandrinæ. Quum in rebus omnibus proposita nobis sit vestra, quæ ex recta juris legumque constitutione provenit, felicitas, et non ignoremus, satis diu episcopi vos caruisse providentia : Athanasium antistitem, virum propter insitam sibi fidei sinceritatem morumque nativam probitatem hominibus omnibus spectatum, æquum esse duximus, ut ad vos remitteremus. **739** Eum ita ut consuetudo fert et decet, suscipientes, precumque ad Deum vestrarum adjutorem constituentes, quæ et vobis congruit, et nobis accepta est, concordiam et pacem, juxta Ecclesiæ sanctionem, prolixe servare studete. Minime enim omnium convenit, discordiam aliquam aut seditionem inter vos concitari, in ista temporum nostrorum tranquillitate. Atque eam quidem incommoditatem abesse a vobis omnino volumus. In precationibus vero, ut eo quem diximus auctore et adjutore sedulo utentes, divinis rebus more recepto insistatis, vos admonemus : ut tali animorum vestrorum proposito ad universorum vota transeunte ex gentibus etiam qui adhuc idolorum errori sunt implicati, ad sacrosancti sacrificii cognitionem pervenire, Alexandrini charissimi, maturent. Quare vos iterum admonemus, ut in iis quæ diximus persistatis, episcopum vero, Dei ipsius nutu et sententia nostra ad vos missum, libenter recipiatis, atque eum ex animo complectendum vobis esse existimetis. Id quod et vos decet, et mansuetudini nostræ convenit. Ut enim tumultus et seditionis occasionem omnem eorum qui consulto deteriora cœpta consectantur, præcidereamus, judici-

(1) Christi gratia. Soer.

A ἀλλ' εἰ καὶ βραχεῖ χρόνῳ τῇ κατ' ἀνθρώπους δο
μασίᾳ ὑπεβλήθη, ὅμως τὴν ὀφειλομένην παρὰ
παντεφόρου Προνοίας ἀπηνέγκατο ψῆφον, ἀπολα
βούλήσει τοῦ κρείττονος καὶ κρίσει ἡμετέρᾳ
πατρίδα ὁμοῦ καὶ τὴν Ἐκκλησίαν, ἧς θείῳ νεύ
προστάτης ἐτύγχανε. Τούτῳ τὰ ἀκόλουθα ἔδοξε
τῆς ἡμετέρας ὑπάρξαι πρὸς τητος· ὥστε πάντ
πρὸ τούτου κατὰ τῶν αὐτῷ κεκοινωνηκότων
σμένα νῦν ἀμνηστίᾳ παραδοθήσεσθαι· πᾶσάν τε
ψίαν τὴν κατ' αὐτοῦ σχολάσαι τοῦ λοιποῦ· τῇ
ἀτέλειαν ἧς ἔτυχον πάλαι οἱ ἅμα αὐτῷ κλη
τούτοις βεβαιωθῆναι προσηκόντως. Ἀλλὰ μὴν
τοῦτο τῇ εἰς αὐτὸν χάριτι προστεθῆναι ἐκεκύ
μεν· ὥστε πάντας τοὺς τοῦ ἱεροῦ καταλόγου
νώσκειν, ἐνδεδόσθαι τὸ ἀφοβον πᾶσι τοῖς αὐ
B προστεθειμένοις, εἴτε ἐπισκόποις εἴτε κληρι
Ἱκανὸν δὲ γνώρισμα τῆς ἑκάστου ὀρθῆς προαιρέ
ἔσται ἡ πρὸς τοῦτον ἕνωσις. Ὅσοι γὰρ ἂν τῆς κα
νος ὁμοῦ κρίσεώς τε καὶ μοίρας γενόμενοι τὴν το
ἕλωνται κοινωνίαν, τούτους πάντας ἐκελεύσαμεν
ὁμοιότητα τῆς φθασάσης προνοίας, καὶ τῆς νῦν
ἡμῶν βουλήσει τοῦ κρείττονος παρασχεθείσης χάρ
ἀπολαύειν. Νικητὴς Κωνστάντιος Μέγιστος Σεβα
τῷ λαῷ τῆς κατ' Ἀλεξάνδρειαν καθολικῆς Ἐκ
σίας. Σκοπὸν ποιούμενοι τὴν ὑμετέραν ἐν ἅπα
εὐνομίαν, εἰδότες τε ὡς ἐπὶ πολὺ τῆς τοῦ ἐπι
C ποῦντος προνοίας ἐστέρησθε, Ἀθανάσιον τὸν ἐ
σκοπον, ἄνδρα τοῖς πᾶσι διά τε τὴν προσοῦσαν ὀρ
τητα καὶ διὰ τὴν οἰκείαν εὐτροπίαν γνώριμον, πά
πρὸς ὑμᾶς ἀποστεῖλαι ἐδικαιώσαμεν. Τοῦτον συ
θως καὶ προσηκόντως ὑποδεξάμενοι, καὶ ταῖς π
τὸν Θεὸν εὐχαῖς βοηθὸν προστησάμενοι, τὴν ὑμῖ
πρέπουσαν καὶ ἡμῖν ἀρετὴν, ὁμόνοιαν καὶ εἰρή
κατὰ τὸν τῆς Ἐκκλησίας θεσμὸν διαρκῆ φυλάτ
σπουδάσατε· οὐδὲ γὰρ εὔλογόν ἐστι διχόνοιάν
D ἢ στάσιν ἐν ὑμῖν κινηθῆναι, ὑπεναντίαν τῆς
ἡμετέρων καιρῶν εὐμοιρίας. Καὶ τοῦτο μὲν ἐπι
ἀφ' ὑμῶν παντελῶς βουλόμεθα· τὸ δέ γε ταῖς εὐχ
ὑμᾶς διαρκῶς αὐτῷ, ὡς προείρηται, προστέτ
ἐπικούρῳ χρωμένους, πρὸς τὸ θεῖον ἐμμένειν
παραινοῦμεν· ὡς ἂν τῆς τοιαύτης ὑμῶν
εἰς τὰς ἁπάντων εὐχὰς διαβαινούσης, κ
ἐθνῶν οἱ τῇ τῶν εἰδώλων πλάνῃ ἔτι καὶ
ἀνέχοντες, ἐπὶ τὴν τῆς ἱερᾶς Θυσίας
σπεύδοιεν, Ἀλεξανδρεῖς προσφιλέστατοι. Καὶ
οὖν παραινοῦμεν τοῖς προειρημένοις ἐμμένει
δὲ ἐπίσκοπον ψήφῳ τοῦ κρείττονος καὶ τῇ ἡμετ
γνώμῃ ἀπεσταλμένον, ἡδέως δέξασθε· καὶ κα
ψυχικῇ γνώμῃ ἀσπαστὸν ἡγήσασθε. Τοῦτο γὰρ
ὑμῖν πρέπει, καὶ τῇ ἡμετέρᾳ πραότητι προσή
συνέστηκεν. Ὑπὲρ γὰρ τοῦ πᾶσαν ἀνασεῖσθ
στάσεως πρόφασιν περιαιρεθῆναι τῶν ἐθνικοπ
χρωμένων τοῖς, παρ' ὑμῖν δικασταῖς διὰ γραμμά
προσετάξαμεν, ἅπαντας οὓς ἂν στασιώδεις κατα
θοιεν, τῇ τῶν νόμων ὑποβάλλειν ἐκδικίᾳ. Ἀμφὶ
τοίνυν συνορῶντες, καὶ τὴν ἡμετέραν μετὰ
κρείττονος γνώμην, καὶ τὸν ὑπὲρ ὑμῶν καὶ

ὁμονοίας λόγον καὶ τὴν κατὰ τῶν ἀτάκτων τιμωρίαν, τὰ πρέποντα καὶ ἁρμόζοντα τῷ τῆς ἱερᾶς θρησκείας θεσμῷ διαφυλάττοντες, τὸν προειρημένον διὰ πάσης αἰδοῦς καὶ τιμῆς ἄγοντες, τὰς εὐχὰς ἅμα ὑπέρ τε ἑαυτῶν καὶ τῆς τοῦ βίου παντὸς εὐνομίας τῷ τῶν ὅλων Θεῷ Πατρὶ ἀναπέμπειν σπουδάζετε. » Τὸν ἴσον δὲ τύπον καὶ τοῖς ἐν Αὐγουστονίκῃ καὶ Θηβαΐδι καὶ Λιβύῃ ἡγεμόσιν ἔγραφεν· ἐν οἷς καὶ ταῦτα ἐφέρετο· « Εἴ τί ποτε πρὸ τούτου ἐπὶ βλάβει καὶ ὕβρει τῶν κοινωνούντων Ἀθανασίῳ τῷ ἐπισκόπῳ πραχθὲν εὑρίσκεται, τοῦτο νῦν ἀπαλειφθῆναι βουλόμεθα. Καὶ γὰρ τὴν ἀλειτουργησίαν ἣν οἱ αὐτοῦ κληρικοὶ εἶχον, τὴν αὐτὴν αὐτοῖς πάλιν θέλομεν ἔχειν. Ταύτην δὲ τὴν ἡμετέραν πρόσταξιν φυλαχθῆναι βουλόμεθα, ὥστε ἀποδοθέντος Ἀθανασίου τοῦ ἐπισκόπου τῇ Ἐκκλησίᾳ, τοὺς κοινωνοῦντας αὐτῷ ἔχειν ἀλειτουργησίαν ἣν ἀεὶ ἔσχον· ἣν καὶ οἱ λοιποὶ κληρικοὶ ἔχουσιν, ἵν' οὕτως καὶ αὐτοὶ χαίρωσιν.

bus qui apud vos sunt, litteris nostris mandavimus, ut omnes quos seditiosos esse cognoscerent, legum subjiciant vindictæ. Itaque cum utrumque perspiciatis, simul scilicet et divinam nostramque sententiam, curam etiam quam de vobis atque concordia vestra gerimus, et legitimam adversus improbos pœnam, ea quæ sacræ religionis sanctionibus conveniunt, rite servantes, et quem diximus episcopum omni honore et reverentia prosequentes, preces cum pro vobis ipsis, tum pro vitæ totius et reipublicæ prosperitate, ad rerum universarum Deum Patrem fundere sedulo studete. » Eodem exemplo præfectis Augustonicæ, Thebaidis et Libyæ scripsit, in quibus et illa fuere: « Quod si quando antehac cum ignominia et detrimento eorum qui cum Athanasio episcopo communicarunt, quidquam actum reperitur, abolitum id nunc volumus. Immunitatem namque quam clerici prius habuerunt, eamdem eos recipere statuimus, et constitutionem hanc nostram servari præcipimus, ut reddito Ecclesiæ Athanasio episcopo, 740 participes quoque ejus quam antea habuere, immunitatem retineant, eam scilicet, quam reliqui habent clerici, ut et ipsi ea utentes gaudeant.

ΚΕΦΑΛ. ΚΖ'.

Ὡς αἱ πόλεις τὸν Ἀθανάσιον διεδέχοντο· καὶ περὶ τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις δι' αὐτὸν συνόδου, καὶ οἷα καὶ αὕτη τοῖς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ὑπὲρ Ἀθανασίου ἔγραψεν.

CAPUT XXVI.

Ut civitates Athanasium exceperint, et de synodo Hierosolymis propter eum coacta, et quæ ea synodus Alexandrinis pro Athanasio scripserit.

Τοιούτοις δή τισι γράμμασι φραξάμενος Ἀθανάσιος, διὰ Συρίας ἰὼν, τὴν ἐπ' Αἴγυπτον ᾔει· καὶ διὰ τοῦ Πηλουσίου εἰς Ἀλεξάνδρειαν ἐπορεύετο. Εἰσερχόμενος δὲ τὰς πόλεις, οὓς μὲν Ἀρειανῷ προσανέχοντας εὗρισκε δόγματι, καθαιρῶν, οἷς ἐδοκίμαζε, τὴν τῶν ἐκκλησιῶν ἡγεμονίαν ἐπέτρεπεν· ὅσοι δηλαδὴ τὸ ὁμοούσιον ἀνεκήρυττον, καὶ σπουδαίως τοῖς ἐν Νικαίᾳ δόξασιν εἶχοντο. Λέγεται μέντοι καὶ διὰ τῶν ἄλλων ἰόντα ἐθνῶν, τὰ ἴσα πράττειν, εἴ γε συνέβαινε καὶ τὰς ἐκείσε ἐκκλησίας Ἀρειανοῖς ἐπιτετραμμένας εἶναι. Ὃ δὴ ἀρχὴ ἑτέρων ἐγκλημάτων αὐτῷ ἐγένετο ὕστερον· οἷς μηδὲν αὐτῷ ἀνηκούσαις παροικίαις τὴν χειροτονίαν ἐτόλμα. Ἅτε δὲ μὴ κατὰ γνώμην τῶν ἀντιπάλων τὴν αὐτοῦ ἐπάνοδον εὐτρεπίσας, διὰ τὴν φιλίαν Κώνσταντος ἐν μείζονι φρονήματι ἦν· τοσοῦτον οὐκ εὐκαταφρόνητος, ὅσῳ καὶ μᾶλλον ἐν μείζονι καὶ περιφανεστέρᾳ καὶ τιμῇ καὶ δόξῃ καθίστατο· ὡς καὶ πολλοὺς τῶν δι' ἐναντίας ἀπειπόντας, τὸ πρὸς αὐτὸν ἀποσείσασθαι ἔχθος, καὶ κοινωνεῖν ἑλέσθαι· ὥσπερ δῆτα Παλαιστινοὶ ἔπραττον, καὶ Μάξιμος ὁ Ἱεροσολύμων ἐπίσκοπος, ὃν ὁ κατὰ Μαξιμῖνον διωγμὸς μάρτυρα ἀνέδειξεν· τὸν γὰρ ἕτερον τῶν ὀφθαλμῶν ἐξορωρυγμένον εἶχεν ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας. Τούτοις γὰρ τὰ κατὰ Σαρδικὴν ὑποδείξας γεγενημένα, πρὸς δὲ καὶ τὰ βασιλικὰ γράμματα τὰ ὅμοια ψηφιζόμενα, πρὸς ἑαυτὸν ἐπεσπάτο. Καὶ δὴ καὶ οὗτοι σύνοδον κηρύξαντες ἔκ τε Συρίας καὶ Παλαιστίνης, καὶ τῆς περικύκλῳ χώρας, κοινωνίας αὐτῷ μετέδοσαν, καὶ τὸ προσῆκον τῇ ἀξίᾳ γέρας ἀπένειμαν. Κἂν οὐκ ἐλάχιστος ἐντεῦθεν προσετρίβη μῶμος πρὸς τῶν, εἰ

Ejuscemodi litteris munitus Athanasius, per Syriam in Ægyptum contendit, et inde per Pelusium Alexandriam profectus est. Peragrans autem urbes in Ægypto, quos ibi Ariano dogmati addictos reperit, illis exauctoratis, quorum doctrinam exploratam probasset, ecclesiarum eis administrationem committebat. Idque itidem, cum per nationes alias iret, fecisse dicitur: siquidem ibi quoque ecclesiæ Arianis gubernandæ mandatæ fuissent. Quæ res postea ei aliarum criminationum initium et causa fuit, quod nimirum in parœciis, quæ ad jurisdictionem ejus non pertinerent, ordinationem usurpare ausus esset. Et cum reditu suo non ex adversariorum sententia instituto, propter Constantis amicitiam, majore esset animo: eo minus contemnendus visus est, quo in majorem illustrioremque honorem et gloriam ita evectus fuerat, ut ex adversariis multi animos desponderint, et quod in eum gerebant odio deposito, communioni ejus se aggregarint. Quemadmodum quidem Palæstini fecere, et Maximus Hierosolymorum episcopus, qui in Licinii persecutione egregium se ostendit martyrem, cum ei ex oculis alter propter veram pietatem effosus est. Expositis namque apud hos Sardicensibus actis, et litteris imperatoris quæ idem decernebant exhibitis, in sententiam eos suam Athanasius pertraxit. Atque illi, synodo ex Syria, Palæstina et regione finitima coacta, ad communionem eum receperunt, debitumque dignitati ejus honorem exhibuerunt. Unde non minima ab eis qui Athanasio male volebant, Maximo provenit

invidia et reprehensio, quod qui antea Tyri suffragator Athanasium exauctorantium fuisset, nunc seorsim sententiam pro eo talem tulisset, auctoritate sua dignitatem illius confirmasset, et alacritate summa cum eo communicasset. Quæ vero pro eo synodus Hierosolymitana in Ægyptum, Libyam, et ipsam Alexandriam ad presbyteros et diaconos et plebem reliquam scripsit, talia fuere: **741** « Sancta synodus Hierosolymis congregata, eis qui in Ægypto, et Libya, et in ipsa Alexandria sunt, presbyteris, diaconis, et populo, dilectis desideratisque fratribus in Christo salutem. Universarum rerum Deo, dilecti, pro rei dignitate debitas agere gratias, propter ea quæ semper fecit admiranda, non possumus. Fecit autem nunc quoque cum ecclesia vestra, pastore vestro et domino collegaque nostro Athanasio, vobis reddito. Quis etenim se oculis suis visurum speravit, quæ nunc vos rebus ipsis percipitis? Sedenim vere profecto orationes vestræ exaudiæ sunt ab universitatis hujus Deo, qui Ecclesiæ suæ curam gerit, quique lacrymas vestras et luctum respexit, et propterea preces vestras exaudivit. Eratis namque sicuti oves jactatæ et dispersæ, non habentes pastorem. Et verus in cœlo pastor, oves suas curans, reddidit vobis quem desiderastis. Ecce enim et nos, qui nihil pro ecclesiastica pace non agimus, et cum vestra conspiramus charitate, illum prius receptum complexi sumus. Et per eum in communionem vos recipientes, hoc scriptum et gratiarum actionem nostram ad vos dedimus, ut dilectionis vinculo nos et illi et vobis unitos atque conjunctos esse intelligatis. Debetis vero etiam pro pietate Dei amantissimorum imperatorum orare. Qui sane et ipsi, tum desiderio in illum vestro, tum sinceritate ejus cognita, restituere eum vobis cum omni honore sunt digunati. Itaque obviis eum excipite ulnis, et debitas pro eo gratiarum actiones, a quo hanc tantam recepistis gratiam Deo reddere studete, ut perpetuo cum Deo lætari et Dominum celebrare valeatis, in Christo Jesu Domino nostro: per quem Patri sit gloria in sæcula sæculorum. » Hæc

A ἀπεχθῶς πρὸς Ἀθανάσιον εἶχον, Μαξίμῳ, οἳ
Τύρῳ πρότερον σύμψηφος τοῖς καθελοῦσι γεγ
μένος, νῦν οὕτως ἰδίᾳ τὰ ὑπὲρ αὐτοῦ ἐψηφίζ
ἐκύρου τε τὸ ὀξίωμα, καὶ προθυμότατα ἐκοινω
Ἃ δὲ ὑπὲρ αὐτοῦ ἡ ἐν Ἱεροσολύμοις ἔγραψε σ
δος τοῖς ἐν Αἰγύπτῳ καὶ Λιβύῃ καὶ αὐτῇ Ἀλε
δρείᾳ πρεσβυτέροις καὶ διακόνοις καὶ τῷ λοιπῷ
οὕτωσὶ διεξῆεσαν· « Κατ' ἀξίαν τῷ τῶν ὅλων
εὐχαριστεῖν οὐκ ἀρκοῦμεν, ἀγαπητοὶ, ἐφ' οἷς θ
μασίοις ἐποίησε πάντοτε· ἐποίησε δὲ καὶ νῦν μ
τῆς ὑμετέρας ἐκκλησίας, τὸν ποιμένα ὑμῶν
κύριον καὶ συλλειτουργὸν ἡμῶν Ἀθανάσιον ἀποδ
ὑμῖν. Τίς γὰρ ἤλπισε ταῦτα ὀφθαλμοῖς ἰδεῖν, ἃ ν
ὑμεῖς ἔργῳ ἀπολαμβάνετε; Ἀλλὰ ἀληθῶς εἰ εὐ
ὑμῶν εἰσηκούσθησαν παρὰ τῷ τῶν ὅλων Θεῷ, τῷ
B δομένῳ τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ, καὶ ἐπιδόντι ὑ
τὰ δάκρυα καὶ τοὺς ὀδυρμοὺς, καὶ διὰ τοῦτο
δεήσεων ὑμῶν ἐπακούσαντι. Ἦτε γὰρ ὡς πρό
ἐσκυλμένα καὶ ἐρριμμένα, μὴ ἔχοντα ποιμένα·
ὁ ἀληθινὸς ποιμὴν οὐρανόθεν, ὁ τῶν ἰδίων προβά
κηδόμενος, ἀποδοὺς ὑμῖν ὃν ἐποθεῖτε. Ἰδοὺ γὰρ
ἡμεῖς πάντα ὑπὲρ τῆς ἐκκλησιαστικῆς εἰρ
πράττοντες, καὶ τῇ ὑμετέρᾳ συμπνέοντες ἀγ
προλαβόντες αὐτὸν ἠσπασάμεθα· καὶ κοινωνήσα
δι' αὐτοῦ ὑμῖν, ταύτας τὰς προσρήσεις διεπε
μεθα, καὶ τὰς εὐχαριστηρίους ἡμῶν εὐχάς· ἵν'
δῆτε τῷ συνδέσμῳ τῆς ἀγάπης πρὸς αὐτὸν καὶ
μᾶς ἡνῶσθαι. Ὀφείλετε δὲ καὶ ὑπὲρ τῆς εὐσεβ
τῶν θεοφιλεστάτων βασιλέων εὔχεσθαι· εἴτινες
C αὐτοὶ γνόντες τὸν πόθον ὑμῶν τὸν περὶ αὐτὸν,
τὴν αὐτοῦ καθαρότητα, ἀποκατεστῆσαι ὑμῖν α
μετὰ πάσης τιμῆς κατηξίωσαν. Ὑπεῖξις οὖν δ
μενοι αὐτὸν χερσὶ, καὶ τὰς ὀφειλομένας ὑπὲρ αὐ
εὐχαριστηρίους εὐχὰς ἀναπέμψατε τῷ ταῦτα
χαρισαμένῳ Θεῷ, σπουδάσατε ὑπὲρ τοῦ διὰ πα
ὑμᾶς χαίρειν σὺν Θεῷ καὶ δοξάζειν τὸν Κύρι
Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν· δι' οὗ τῷ Πατρ
δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν. » Μέ
μος μὲν οὖν καὶ ἡ ἐν Παλαιστίνῃ σύνοδος
ὑπὲρ Ἀθανασίου ἔγραφον.

CAPUT XXVII.

Ut Ursicius et Valens, Ariani libellum pœnitentiæ Julio Romano pontifici obtulerint: et ut Nicænam fidem amplexi, cum Athanasio in gratiam redierint.

Cæterum alii quoque, tametsi ingenti erga Arianam religionem ardore essent, in illius tamen concessere sententiam: id quod et Ursicius (1) et Valens fecere, qui cum Theognide et aliis apud Mareotem fuere, ea quæ Ischyras dixerat, de confracto mystico poculo, et aliis rebus inquirentes. **742** Ii priore opinione mutata, Romam profecti sunt: atque ibi Julio episcopo libello pœnitentiæ oblato, victos se ab Athanasio esse sunt confessi,

ΚΕΦΑΛ. ΚΖ'.

D *Ὡς καὶ οἱ Ἀρειανοὶ Οὐρσίκιος καὶ Οὐάλης βιβλίον μετανοίας δόντες Ἰουλίῳ τῷ Ῥώμ τὴν ἐν Νικαίᾳ πίστιν ἠσπάσαντο, καὶ μ Ἀθανασίου ἐσπείσαντο.*

Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἄλλοι, καίπερ διαπύρως
τὴν Ἀρειανικὴν θρησκείαν ἔχοντες, πρὸς
ἐκείνου μετερρύησαν δόξαν· οἷα δὴ καὶ Οὐ
κιος καὶ Οὐάλης πεπόνθασιν, οἳ σὺν τοῖς ἀ
Θέογνιν ἐν τῷ Μαρεώτῃ γενόμενοι τὰ εἰρη
Ἰσχυρίωνι διαψηλαφῆσαι περί τε τοῦ κατεαγ
μυστικοῦ ποτηρίου καὶ τῶν λοιπῶν, μεταθέμ
τῆς προτέρας σπουδῆς, ἐς Ῥώμην ἀνῆεσαν·
Ἰουλίῳ τῷ τῆς ἐπισκόπῳ βιβλίον μετανοίας

(1) Ursicium alii Ursacium vocant, convenienti Hungarorum linguæ nomine, quasi Orsacum dicerent: Orsacus autem apud eos nobilis et generosus dicitur, sive nobilitas ipsa. Ursicii et Valentis pœnitentiæ libellus Julio episcopo Rom. oblatus

τας, τὴν ἐπὶ Ἀθανασίῳ ἦτταν ὡμολόγουν, καὶ τῷ ὁμουσίῳ τοῦ λοιποῦ στοιχεῖν ἐπεκύρουν· καὶ αὐτῷ δὲ Ἀθανασίῳ γράφοντες, φιλοφρόνως κοινωνεῖν αὐτῷ ἠξίουν· ὃ δὴ καὶ περιφανῶς εἰς μέγιστον καθίστατο ὁρίσμβον ὡς ἀδίκως οἱ ἐν Τύρῳ κατὰ Ἀθανασίου τὰς ψήφους ἐξήνεγκαν. Ἃ δὲ τῷ Ῥώμης ἔγραφον Ἰουλίῳ, ἦσαν ταῦτα· « Κυρίῳ μακαριωτάτῳ πάπᾳ Ἰουλίῳ Οὐρσάκιος καὶ Οὐάλης. Ἐπειδὴ συνέστησεν ἡμᾶς πολλά τε πρὸ τούτου καὶ δεινὰ περὶ Ἀθανασίου τοῦ ἐπισκόπου διὰ γραμμάτων ἡμῶν ὑποβεβληκέναι, γράμμασι τῆς σῆς χρηστότητος μεθοδευθέντες, τοῦ πράγματος χάριν περὶ οὗ ἐδηλώσαμεν, οὐκ ἠδυνήθημεν λόγον ἀποδοῦναι· ὁμολογοῦμεν παρὰ τῇ σῇ χρηστότητι, παρόντων τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν πάντων τῶν πρεσβυτέρων, ὅτι πάντα τὰ πρὸ τούτου ἐλθόντα εἰς τὰς ἀκοάς ὑμῶν περὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ προειρημένου Ἀθανασίου ψευδῆ καὶ πλαστά ἐστι, πᾶσί τε δυνάμει ἀλλότρια αὐτοῦ τυγχάνει. Διά τοι τοῦτο ἡδέως ἀντιποιούμεθα τῆς κοινωνίας τοῦ προειρημένου Ἀθανασίου· μάλιστα ὅτι ἡ θεοσέβειά σου κατὰ τὴν ἔμφυτον αὐτῇ καλοκαγαθίαν τῇ πλάνῃ ἡμῶν συγγνώμην κατηξίωσε δοῦναι. Ὁμολογοῦμεν καὶ τοῦτο, ὅτι ἐάν ποτε ἡμᾶς οἱ ἀνατολικοὶ θελήσωσιν, ἢ καὶ αὐτὸς Ἀθανάσιος κακοτρόπως περὶ τούτου εἰς κρίσιν καλέσαι, μὴ ἀπέρχεσθαι παρὰ γνώμην τῆς σῆς διαθέσεως. Τὸν δὲ αἱρετικὸν Ἄρειον καὶ τοὺς ὑπερασπίζοντας αὐτοῦ, τοὺς λέγοντας, Ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν ὁ Υἱὸς, καὶ ὅτι ἐκ τοῦ μὴ ὄντος ὁ Χριστός ἐστι, καὶ τοὺς ἀρνουμένους τὸν Χριστὸν Θεὸν εἶναι, καὶ Υἱὸν Θεοῦ πρὸ αἰώνων, καθὼς καὶ ἐν τῷ προτέρῳ λιβέλλῳ ἑαυτῶν ἐν τῇ Μεδιολάνων ἐπιδεδώκαμεν, καὶ νῦν ἀναθεματίζομεν. Ταῦτα δὲ τῇ χειρὶ αὐτῶν γράψαντες, ὁμολογοῦμεν πάλιν ὅτι τὴν Ἀρειανικὴν αἵρεσιν, καθὰ προείπομεν, καὶ τοὺς ταύτης αὐθέντας κατεκρίναμεν εἰς τὸν αἰῶνα. Ἐγὼ Οὐρσάκιος τῇ ὁμολογίᾳ μου ταύτῃ παρὼν, ὑπέγραψα· ὡσαύτως δὲ καὶ Οὐάλης. » Ταῦτα μὲν πρὸς Ἰούλιον· ἃ δὲ καὶ Ἀθανασίῳ ἔπεμπον ἐν τούτοις ἦσαν· « Κυρίῳ ἀδελφῷ Ἀθανασίῳ ἐπισκόπῳ Οὐρσάκιος καὶ Οὐάλης ἐπίσκοποι. Ἀφορμὴν εὑρόντες διὰ τοῦ ἀδελφοῦ καὶ συμπρεσβυτέρου ἡμῶν Μουσαίου, ἐρχομένου πρὸς τὴν σὴν ἀγάπην, ἀδελφὲ ἀγαπητὲ, διὰ τοῦτό σε καὶ πάνυ προσαγορεύομεν ἀπὸ τῆς Ἀκυλείας· καὶ εὐχόμεθά σε ὑγιαίνοντα τὰ γράμματα τὰ ἡμέτερα ἀναγνῶναι. Δώσεις γὰρ ἡμῖν θαῤῥεῖν, ἐὰν καὶ σὺ ἐν τῷ γράφειν ἀποδῷς ἡμῖν τὴν ἀμοιβήν. Γινώσκει γὰρ ἡμᾶς εἰρήνην ἔχειν μετὰ σοῦ καὶ κοινωνίαν ἐκκλησιαστικήν. Καὶ τούτων γνώρισμα ἡ διὰ τούτων τῶν γραμμάτων προσηγορία. » Τὰ μὲν οὖν κατὰ Ἀθανάσιον ἐν τούτοις ἦσαν· καὶ οὕτως ἐξ ἑσπέρας εἰς τὴν πρὸς Ἕω ἀρχομένην ἐπανελθὼν κατ' Αἴγυπτον, τὰς ἐκκλησίας διεῖπεν. Ὡσαύτως δὲ καὶ Παῦλος, καὶ Μάρκελλος, Ἀσκληπᾶς τε καὶ Λούκιος, τοὺς ἰδίους τόπους ἀπέλαβον.

A simulque in posterum se τῷ ὁμουσίῳ, consubstantiali, assensuros esse receperunt. Ad ipsum etiam Athanasium scribentes, benigne se cum eo communicaturos esse significarunt. Quæ sane res publicitus in maximum evasit veluti triumphum et documentum certum, iniquas esse Tyri dictas latasque in Athanasium sententias. Ad Julium episcopum Romanum quæ scripserant, hæc fuere: «Beatissimo domino papæ Julio, Ursicius et Valens: Quandoquidem antehac multa et gravia de Athanasio episcopo scriptis nostris nos constat suggessisse, neque bonitatis tuæ litteris in sententiam aliam traductos: negotio eo de quo ad te scripsimus impeditos, rationem eorum reddere potuisse: idcirco præsentibus nunc fratribus nostris presbyteris omnibus apud humanitatem tuam B profitemur omnia quæcunque antea de nomine, quem diximus, Athanasii ad aures vestras pervenere, falsa et conficta, modisque omnibus aliena ab eo esse. Quapropter communionem ejus cupide affectamus, præcipue cum pietas tua, pro insita sibi integritate, gratiam nobis erroris facere est dignata. Profitemur et illud, si quando Orientales maligne, aut ipse etiam Athanasius, nos de hac re in jus vocare voluerint, nos præter animi tui sententiam eo non ituros. Arium autem hæreticum, ejusque defensores, qui dicunt, fuit aliquando tempus cum non fuit Filius: et, Christum ex non exsistente esse: et, qui Christum Deum esse et C Filium Dei ante sæcula negant, sicuti et in priore libello nostro Mediolani oblato, ita nunc quoque anathemate mactamus. Hæc autem manuum nostrarum subscriptione adnotantes, iterum iterumque profitemur, nos, quemadmodum modo diximus, Arianam hæresim et auctores ejus damnare in sæculum. Ego Ursacius professioni huic meæ præsens subscripsi: itidem vero et Valens. » Hæc quidem ad Julium. Quæ vero ad Athanasium scripsere, sic habebant: « Domino fratri Athanasio episcopo, Ursacius et Valens episcopi: Occasionem per fratrem et compresbyterum nostrum Musæum, **743** qui ad dilectionem tuam proficiscitur, frater dilecte, nacti, compellandum te ex ipsa Aquileia duximus: optantes, ut salvus litteras nostras legas. D Addes autem nobis fiduciam, si tu quoque scribendo nobis responderis. Scito namque nos pacem tecum habere, et ecclesiasticam tecum communicare conjunctionem. Indicium earum rerum est litterarum nostrarum isthæc compellatio.» Res Athanasii ita se habuere. Et sic ille ex Occidente in Orientales partes reversus, ecclesias in Ægypto rursus gubernavit. Itidem vero et Paulus et Marcellus, et Asclepas, et Lucius, sedes suas recepere.

CAPUT XXVIII.

Ut eo tempore res quoque publica male habuerit : et de Saporis Persarum regis contra Nisibin expeditione : et de occidentalibus tyrannis Magnentio, Britanione aliisque qui post mortem Constantis Cæsaris exstitere.

Ea tempestate et res publicæ laborarunt. Ex tribus enim Constantini filiis (1), qui natu minimus, patri cognominis erat, a ducibus Constantis fratris trucidatus fuerat, non jubente illo quidem, sed nec prohibente etiam : sicuti a nobis supra est dictum. Illud quoque non omittendum videtur, una cum Constantini, post mortem ejus, filiis, imperasse patri suo cognomine Dalmatium Cæsarem, prosperrima indole patris persimilem juvenem, sed eum brevi jugulatum esse a militibus, Constantio sinente potius quam jubente. Deinde minus quoque feliciter Constantio res in Oriente successere (2) : maxima namque a Persis expeditione suscepta, perinde atque nox quædam confertim Romanis offusa esset, victoria vere ad Persas inclinavit : cum Athanasius etiam variis casibus jactatus, et de consubstantiali adversus eum bellum est excitatum. Nisibim, quæ etiam Antiochia Mygdoniæ a quibusdam dicitur, Sapores ad dies septuaginta oppugnavit, tormentis per circuitum dispositis, vallo in magnam altitudinem excitato, omni genere armorum bellicarumque ad expugnandas urbes comparatarum machinarum emisso, fossisque et aggeribus ductis. Ut autem res omnes expertus nihil egit, fluvium Mygdonium (ita enim dicitur, qui mediam secat urbem) longius a muro aggeribus ex utraque parte præ altis, qui undas cohiberent, constructis inhibuit, et derepente quasi tormentum quoddam mœnibus immisit. Atque illa quod vim et impetum undarum non sustinerent, in parte utraque meatum illi præbentia, cessere atque concidere. **744** Persa autem in spem urbis potiundæ erectus, postridie lutosis aquosisque locis exsiccatis, ad muri qui conciderat, partes cum copiis omnibus accedens, mœnia ipsa ita ut antea fuerant, restaurata vidit. Urbis namque episcopus Jacobus, divinæ sortis minime expers, oratione celeriter ea restituit. Et accedentes præterea ed ea Persas, quæ in conspectum non caderent, depulit telis. Quod Sapores cernens, consternatus obstupuit. Et quod circa murum virum splendido regioque cultu ornatum vidisset, Constantium eum esse arbitratus, cædem eis minatus est, qui eum non adesse renuntiaverant. Ubi vero illi vera esse quæ dixissent, Constantium scilicet Antiochiæ esse, confirmarunt, agnovit visionis ejus prodigium, Deumque res Romanas propugnare dixit. Eaque de re ad iram prolapsus, in aerem tela, vulneraturum se esse eum qui

(1) De Constantini tribus filiis ita scribit Eutrop lib. XXI : *Constantinum primum filium decennali suo transalpinis gentibus præfecit. Constantium secundum, vicennali in Orientem misit. Constantem natu minimo tricennalibus Illyricum, Italiam et Africam provincias dedit.*

(2) Nocturna siquidem pugna inter Romanos et Persas in collimitio commissa : firmiores ad breve tempus res Persarum sunt visæ. (Socrat. lib. II, cap. 25.)

ΚΕΦΑΛ. ΚΗ'.

Ὅτι καὶ τὰ κοινὰ τότε κακῶς εἶχε· καὶ περὶ τῆς εἰς Νίσιβιν ἐκστρατείας Σαπωρίου τοῦ Περσῶν βασιλέως· καὶ περὶ τῶν κατὰ τὴν ἑσπέραν τυράννων, Μαγνεντίου καὶ Βρετανίωνος, καὶ ἄλλων μετὰ μόρον Κώνστα τοῦ Καίσαρος.

Κατ' ἐκεῖνο δὲ καιροῦ καὶ τὰ κοινὰ κακῶς ἔπρατ τον. Τριῶν γὰρ παίδων ὄντων τῷ Κωνσταντίνῳ, ὁ μὲν νεώτερος καὶ ὁμώνυμος τῷ πατρὶ πρὸς τῶν τοῦ ἀδελφοῦ Κώνστα στρατιωτῶν κτίννυται, οὐ κελεύσαντος τὴν σφαγήν, ἀλλὰ μηδὲ κωλύσαντος· μετὰ δὲ τοῦτο οὐκ εὐτυχῶς τὰ κατὰ τὴν Ἑῴαν εἶχον τῷ Κωνσταντίῳ, μεγίστης ἐφόδου ἐκ Περσῶν κινηθείσης. Οἷα γάρ τινος νυκτὸς ἀθρόον Ῥωμαίοις ἐπιχυθείσης, τὰ τῆς νίκης Πέρσαις ἐγένετο· ὁπηνίκα τὰ κατ' Ἀθανάσιον καὶ ὁ περὶ τοῦ ὁμοουσίου ἀνερρίπιζετο πόλεμος. Ἐν μέντοι Νισίβιδι τῆς Ἀντιοχείας Σαβώριος γεγονὼς, πολιορκεῖν ἐπειρᾶτο ἐπὶ ἑβδομηκοστὴν ἡμέραν, τὰς μηχανὰς περιστὰς κύκλῳ καὶ χώματα εἰς ὕψος μέγα ἐγείρων, καὶ τὰς ἐλεπόλεις ἀφεὶς, τάφρους τε ὀπορύσσων καὶ χαρακώματα. Ἐπεὶ δὲ πάντα πράττων οὐδὲν ἦνυε, τὸν μέσον τέμνοντα ποταμὸν τὴν πόλιν, ὃς Μυγδόνιος λέγεται, πόρρωθεν ἐπισχὼν, καὶ ἑκατέρωθεν τάφροις τισὶν ὑψηλαῖς περιφράξας τὸ ῥεῦμα, ἐξάπινα οἷά τινα μηχανὴν κατὰ τοῦ τείχους ἧφιεί. Τὸ δὲ τὴν ῥύμην μὴ ἀνασχόν, εἶξέ τε καὶ κατέπεσεν ἑκατέρωθεν, διέξοδον τῷ ὕδατι δεδωκός. Ἐν ἐλπίσι δ' ὁ Πέρσης γενόμενος τὴν πόλιν ἑλεῖν, καὶ τῇ ὑστεραίᾳ μετὰ τὸ ἀνατεθῆναι τὸ τέλμα, διὰ τῶν καταπεπτωκότων μερῶν πανστρατὶ ἐλθὼν, ὁρᾷ τὸ τεῖχος οἷόνπερ τὸ πρώτερον ἦν. Ὁ γὰρ τῆς πόλεως ἐπίσκοπος τηνικαῦτα Ἰάκωβος, θείας μοίρας μὴ ἀμοιρῶν, εὐχῇ θᾶττον τὸ τεῖχος ἀνίστη· καὶ τοὺς Πέρσας ἰόντας ἀοράτως ἐξήλαυνε βέλεσι. Σαβώριος δ' ἀθρήσας, ἐν ἐκπλήξει ἦν διὰ ταῦτα· καὶ ὅτι ἄνδρα περὶ τὸ τεῖχος ὁρᾷ βασιλικῇ περιηνθισμένον ἀβρότητι. Νομίσας δ' εἶναι Κωνστάντιον, θάνατον ἠπείλησε τοῖς μὴ παρεῖναι τοῦτον ἀπηγγελκόσιν. Ἰσχυριζομένων δὲ ἐκείνων ἀληθῆ εἶναι τὰ παρ' αὐτῶν εἰρημένα, καὶ τὸν Κωνστάντιον ἐν Ἀντιοχείᾳ διάγειν εἰρηκότων, ἐπὶ τῆς ὄψεως μηνύματα, καὶ τὸν Θεὸν ἐλεῆσαι Ῥωμαίων ὑπερμαχεῖν. Ἐφ' ᾧ δυσχεράνας, τὸ μὲν βέλη ἧφιεί, πλῆξαι τὸν ἀσώματον ὁ δείλαιος ᾠήθη. Ἐφραὶμ δ' ὁ παρὰ Σύροις ἄριστος γενόμενος συγγραφεύς, ἀνιὼν τὸ τεῖχος, καὶ τὸ μυρίανδρον ἐπιβαστίφος ἰδὼν, ἐδείτο τοῦ Ἰακώβου, οὕτω γὰρ ὁ ἐπίσκοπος ὠνομάζετο, κνίπας ἐπιπέμπειν τοῖς Πέρσαις καὶ κώνωπας, ὡς ἂν καὶ διὰ τῶν σμικρῶν ζῳῦφίων γνῶσι Πέρσαι, ὡς μέγας σφίσι Θεὸς ἐπαρκεῖ. Καὶ δὴ ἅμα τῇ εὐχῇ στρατὸς διαείριος νεφῶν δίκην τὰ ζωῦφια αὐτοῖς ἀθρόον ἐφίπτατο· καὶ ταῖς τῶν ἐλεφάντων προνομαίαις αὐλῶν δίκην ἠωρημέναις τῶν τε ἵππων καὶ ἄλλων ζώων τοῖς τε ὠσὶν καὶ ῥισὶν εἰσέρρεον. Οἱ δὲ τῶν ζωῦφίων μὴ φέροντες τὴν ἐπι

θεσιν, ἀτάκτῳ ῥύμῃ θέοντες συνεχέοντο, καὶ κατέπιπτον ἀκόσμως ἀποδιδράσκοντες. Σαβώριος δ' ἐκ μικρῶν τὴν μεγάλην Θεοῦ συμμαχίαν μεμαθηκώς, καὶ πολλὰ δράσας τῇ τοιαύτῃ στρατείᾳ, ὅμως αἰσχύνης ἔμπλεως ἐκεῖθεν ἀνέστρεφεν, ἑαυτῷ μᾶλλον οὐ νίκην, ἀλλ' ἧτταν πραγματευσάμενος. Ἐν δὲ τῷ πρὸς Ἕω Περσικῷ πολέμῳ διατρίβοντι Κωνσταντίῳ, Μαγνέντιος ἐν Ἑσπέρᾳ τύραννος ἤρθη· ὃς δὴ τὸν βασιλέα Κώνσταντα ἐκ συσκευῆς ἀναιρεῖ περὶ Γαλατίαν, καὶ τὴν ὑπ' αὐτῷ ἀρχομένην ὑφ' ἑαυτοῦ ποιεῖται. Δι' οὗ ἐμφύλιος μάχη συνίστατο. Τοῦ δὲ τὴν ἄκρατον ῥύμην δείσασα Κωνσταντία τοῦ κρατοῦντος ἡ ἀδελφὴ, Βρετανίωνι τὸν βασιλικὸν περιτίθησι στέφανον, καὶ ἀνθίστασθαι τῷ τυράννῳ ἐκέλευεν. Ὁ μαθὼν ὁ Κωνστάντιος, καὶ τὸ βασιλικὸν διάδημα ἔπεμπεν. Ἀλλὰ καὶ οὗτος ἐνηδυνθεὶς τῇ ἀρχῇ, τύραννος ἐν Σιρμίῳ καθίστατο. Ναὶ μὴν καὶ κατὰ Ῥώμην ταραχὴ οὐ μετρία προσῆν, Νεπωτιανοῦ, ὃς ἀδελφιδοῦς ἦν Κωνσταντίνου τοῦ βασιλεύσαντος, τῆς ἐκεῖσε ἀντιποιουμένου ἀρχῆς, οὐκ ἀγεννῆ νεολαίας ἐκ δορυφόρων μονομάχων στρατιὰν ἐπισυρομένου. Ἀλλὰ τοῦτον μὲν οὐκ ἐπὶ πολὺ κρατήσαντα οἱ περὶ Μαγνέντιον ἔκτεινον. Μαγνέντιος δὲ τὰ πρὸς δύσιν ἅπαντα δῃῶν οὐκ ἀνίει· οὕτως ἐν βραχεῖ τῷ χρόνῳ τοσαῦτα συνερρύη κακά. Ἔτος τέταρτον δ' ἦν μετὰ τὰ ἐν Σαρδικῇ τῇ ἐκκλησίᾳ γενόμενα. Κωνστάντιος δὲ αὐτοκράτωρ κατὰ τὴν Ἑῴαν δειχθεὶς, καὶ τὸ τῆς ἑσπέρας κράτος περιζώσασθαι ἔσπευδε· καὶ πρὸς τὸν τῶν ἑσπερίων τυράννων καθωπλίζετο πόλεμον. Τότε δ' Ἀθανάσιος καὶ σύνοδον ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Αἰγυπτίων ἀθροίσας ἐπισκόπων, τὰ ἐν Σαρδικῇ καὶ Παλαιστίνῃ περὶ αὐτοῦ δόξαντα κυροῦν καὶ ἐπιψηφίζεσθαι παρεσκεύαζε.

corpore caret, ratus, miser conjecit. Ephraim autem, qui apud Syros optimus fuit scriptor, muro conscenso, ubi innumerabilem illam hostium multitudinem vidit, Jacobum qui tum ibi, ut dictum est, episcopum agebat, rogavit, ut cyniphes et culices Persis immitteret : quibus illi, etiam per minima animalia Deum eis abunde auxilium ferre, cognoscerent. Et ecce, simul cum ipsa precatione, animalculorum aereus exercitus nubis instar confertim in illos involat, et in elephantorum proboscides, quæ veluti tibiæ directæ eminebant, equorumque et aliorum jumentorum aures et nares irruit. Illi vero animalculorum eorum non ferentes congressum, nullo servato ordine, cum impetu discurrentes miscentur, fugientesque turpiter concidunt. At Sapores ex rebus minimis maximo Dei subsidio cognito, cum multa per eam expeditionem tentasset, cum probro tamen et ignominia inde discessit, clade sibi ipsi potius quam victoria parta. Constantio autem bello Persico in Oriente occupato, Magnentius in Occidente tyrannidem arripuit, qui imperatorem Constantem apud Gallias per insidias interemit, imperiumque illius sibi subdidit. Unde civilis belli causa exstitit. Hujus namque impotentem animum verita imperatoris soror Constantia (1), Britannioni imperiale imposuit diadema, eumque adversus tyrannum ducere jussit. Quod ubi Constantius cognovit, et ipse imperatoris insignia eidem misit (2). Sed et hic imperandi libidine corruptus, in tyrannidem apud Sirmium erupit. 745 Romæ quoque non mediocris tumultus fuit, quod Nepotianus, Eutropiæ Constantii sororis filius, imperium sibi in urbe vindicans, fortem ex gladiatoribus satellitibus exercitum contraxerat. Eum tamen non diu rerum potitum, Magnentius (3) necavit : qui loca omnia in ipso Occidente vastare non intermisit. Tantum brevi tempore malorum est accumulatum. Erat is quartus a Sardicensi synodo annus. Constantius porro, qui Orienti imperator declaratus fuerat, Occidentem quoque potestati suæ subjicere contendit, bellumque adversus tyrannum, qui ibi grassabatur, adornavit. Eo tempore Athanasius episcoporum Ægyptiorum synodum Alexandriæ coegit : in qua quæ de eo vel Sardicæ vel in Palæstina decreta essent, comprobarentur atque confirmarentur.

ΚΕΦΑΛ. ΚΘ'.

Ὡς πάλιν τῶν Ἀρειανῶν ἐπιθέσεσιν οἱ περὶ Ἀθανάσιον ἐξηλώθησαν, καὶ αὐτὸς φυγῇ ἐχρήσατο· καὶ ὡς πάλιν Γεώργιος κατήχθη εἰς Ἀλεξάνδρειαν, καὶ μυρία κακὰ Ἀλεξανδρεῦσιν ἐπήγαγεν· ὡς ἐν τῷ περὶ φυγῆς λόγῳ ἱστόρησεν Ἀθανάσιος.

Βασιλεὺς δὲ ταῖς τῆς ἀντιπάλου αἱρέσεως ὑποθέσεσιν ἐκτραπείς, διάστροφος τὴν γνώμην ἐγίνετο· ὑπέθεντο γὰρ ὡς εἴη Αἴγυπτον καὶ Λιβύην συγχέων αὖθις ὁ Ἀθανάσιος. Προσετίθεντό γε μὴν καὶ τὸ μὴ ἐπὶ ταῖς καθηκουσάσαις αὐτῷ παροικίαις χειροτονίας ποιῆσαι· καὶ τὸ μέγιστον, ὡς ὅτι οὗτος αὐτῷ

CAPUT XXIX.

Ut rursum Arianorum opera Athanasius sit expulsus, ipseque se fugæ commiserit : et ut denuo Georgius Alexandriam sit perductus, Alexandrinisque infinita mala conciliarit : quemadmodum ea de re in oratione de fuga sua Athanasius scriptum reliquit.

Imperator autem adversantis sectæ importuna sollicitatione transversim actus, priorem mutavit sententiam. Suggesserant enim ei, Athanasium rursum Ægyptum et Libyam turbare. Addiderant etiam, in parœciis quæ jurisdictionis ejus non essent, episcopos et presbyteros designasse. Et

(1) Ad Illyricum autem Sirmii a militibus alius tyrannus lectus, nomen illi erat Britannionis. (Socrat. ubi supra.)

(2) Veniam petenti facile dedit. (Egnat.)

(3) Constans, ad delicias delapsus, Magnentii, qui comes ordinum Augustæ, Germaniæ urbis, erat, insidiis, haud longe ab Hispaniis, in oppido Helene, occisus est. Eutrop., qui Augustam, Augustodunum nominat. — Nepotianum die vicesimo octavo Magnentius oppressit : et caput ejus hastæ infixum, in urbe circulatum est. Idem.

quod omnium maximum foret, ipsum quoque fratrem Constantem ad inimicitias adversus eum concitasse. Quibus crimin.bus apud Constantium, ut qui Euripus esset, effecere, ut quæ Sardicæ constituta fuerant prorsus aboleret, et eos qui per eam synodum restituti fuerant episcopi, exigi juberet. Ita factum, ut Marcello dejecto, Basilius Ancyram Galatiæ sit reductus, et Orestiadis episcopus, Lucius, vinctus in carcere interierit : Paulus vero Constantinopolitanus perpetuo exsilio multatus, in oppidum quoddam Armeniæ in solitudine situm, Cucusum nomine, deportatus sit : ubi laqueo strangulatus, Macedonianorum opera periit. **748** Tantum autem calumnia Athanasio apud imperatorem intentata valuit, ut is quemdam submiserit, qui caput illi ubicunque reperto amputaret : et cum eo Theodulo itidem, et Olympio, ecclesiarum quarumdam in Thracia episcopis. Quam rem ubi Athanasius præsentit, minis illius cedens, fuga vitæ suæ consuluit. Quam deinde fugam Ariani sunt calumniati, et maxime Narcissus Neroniadis Ciliciæ episcopus, et Leontius Laodicensis, tum autem Antiochenus episcopus. De quo Athanasius dicit, presbyterum cum ministerio, quod seipsum castrarit, motum esse. Nam is puellæ cuidam Eustoliæ venustæ mulierculæ cohabitans, cum invalescentem eam ob causam fœdam suspicionem abolere studeret, seipsum castravit, ut libere deinde cum ea esse posset. Cæterum ne eo quidem facinore suspicionem sustulit. Nam eam ob rem tum illi dignitas adempta : postea autem Constantii opera, Laodicensi primum, deinde etiam post Deo invisum Stephanum, qui Placito post Euphronium successerat, Antiochenæ præfectus est ecclesiæ. Verum enimvero post Athanasii quæ dicta est fugam Georgius in locum ejus surrogatus, ecclesias Ægyptias male tractavit. Quæ autem is commiserit, ea ex Athanasii verbis, qui eis rebus interfuit, easque pertulit, rectius intelligentur. Nam in Apologetico libro, quem *De fuga* inscripsit, defensionem adversus eos qui eum carpebant instituens, mentionem quoque eorum quæ tum ibi acta essent facit, et hisce utitur verbis : « In Alexandriam rursus irruerunt, qui nos ut occiderent inquirebant. Et facta sunt posteriora, deteriora prioribus. Subito enim milites ecclesiam circumvallarunt, et pro precatione bellum institutum. Deinde Quadragesima ipsa, qui ab eis e Cappadocia missus fuerat Georgius ingressus, clades, pravos conatus, quos ab illis didicerat, adauxit etiam. Post Paschæ hebdomadam virgines in vincula conjiciebantur, episcopi a militibus vincti ducebantur : pupillorum et viduarum domus et panes diripiebantur, impetus in ædes fie-

A ἐκπολεμῆσαι ζῶντα τὸν ἀδελφόν. Καὶ πείσαντες τοῖς τοιούτοις Εὔριπον ὄντα, τὰ ἐν Σαρδικῇ γεγενημένα ἀνέτρεπε, καὶ τοὺς δι' ἐκείνης ὅσοι τῶν ἐπισκόπων καθόδου ἔτυχον ἐκέλευεν ἐξελαύνεσθαι. Ἀμέλει καὶ Μαρκέλλου ἐκβληθέντος, Βασίλειος τῆς Ἀγκυρογαλατίας προΐστατο αὐθις. Ὁ δὲ τῆς Ὀρεστιάδος Λούκιος σιδηροδεσμώτης ἐν εἱρκτῇ διεφθάρη. Παῦλος δὲ ὁ τῆς Κωνσταντίνου ἀϊδίῳ ἐζημιοῦτο φυγῇ κατὰ τὴν τῆς Ἀρμενίας πολίχνην, ἐν ἐσχατιᾷ που κειμένην· Κουκουσὸν αὐτὴν ὀνομάζουσιν· ἔνθα βρόχῳ τῷ δι' ἀγχόνης ἐφθάρη παρὰ τῶν τὰ Μακεδονίου φρονούντων. Τοσοῦτον δ' αἱ κατ' Ἀθανασίου διαβολαὶ ἔσχον τὸ κράτος, ὡς καί τινα πέμπειν ἀφαιρεῖν ἐκείνῳ τὴν κεφαλήν, ὅπου δὴ καὶ εὑρίσκοιτο· σὺν αὐτῷ δὲ καὶ Θεόδουλον, καὶ Ὄλυμπιον, ἐκκλησιῶν τινων προϊστομένους ἐν Θράκῃ. B Τὸν δὲ προαισθόμενον τὰ ἐκ βασιλέως, τὴν ἀπειλὴν ἐκφυγεῖν, καὶ τὸ ζῆν πραγματεύσασθαι. Ἦν δῆτα φυγὴν αὐτοῦ οἱ ἐξ Ἀρείου διαβάλλοντες ἦσαν· καὶ μάλιστα Νάρκισσος ὁ Νηρωνιάδος ἐπίσκοπος, καὶ Λεόντιος ὁ Λαοδικείας, τηνικαῦτα δὲ τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ πρεσβύτερος ἐκκλησίας· περὶ οὗ φησὶν Ἀθανάσιος, ὅτι πρεσβύτερος ὤν, ἐξίστη τῆς λειτουργίας ἐκτομίας γενόμενος αὐτουργός. Παιδίσκῃ γάρ τινι προσεδρεύων ὡραίᾳ, Εὐστολίᾳ δὲ ἦν ἐκείνῃ τὸ ὄνομα, ἐπεὶ τὴν ἀναφυομένην αἰσχρὰν ὑπόνοιαν διὰ σπουδῆς ἐποιεῖτο περιελεῖν, ἀπέτεμεν ἑαυτὸν ἵν' ἐξῇ ἀδεῶς διατρίβειν αὐτῇ. Πλὴν καὶ τοῦτο δράσας, οὐκ ἀπενίψατο τὴν ὑπόνοιαν· διὰ τοῦτο τότε μὲν τῆς ἀξίας καθῃρέθη C τοι· σπουδῇ δὲ Κωνσταντίου Λαοδικείας, ἔπειτα δὲ καὶ τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ παροικίας προέστη μετὰ τὸν θεομισῆ Στέφανον, ὃς τὸν Πλάκητον διεδέξατο μετὰ τὸν Εὐφρόνιον. Ἀθανασίου δὲ φυγόντος, ὡς εἴρηται, Γεώργιος εἰσιὼν αὖθις, κακῶς ἐποίει τὰς ἀνὰ τὴν Αἴγυπτον ἐκκλησίας. Ὁποῖα δὲ διεπράττετο, ἔμπυον τῆς φωνῆς ἐπακοῦσαι Ἀθανασίου, παρόντος τε ἅμα καὶ πεπονθότος. Ἐν γὰρ τῷ *Περὶ τῆς φυγῆς* αὐτοῦ ἐπιγεγραμμένῳ, τὴν ἀπολογίαν πρὸς τοὺς μέμψει ποιουμένους διξιῶν, μνείαν τε καὶ τῶν γενομένων ποιούμενος, τάδε κατὰ ῥῆμα διέρ· « Καὶ γὰρ εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν ἐπαφῦσαν ζητοῦντες πάλιν ἡμᾶς ἀποκτεῖναι· καὶ γέγονε τὰ ὕστερα τῶν πρώτων. Στρατιῶται γὰρ ἐξαίφνης τὴν ἐκκλησίαν ἐκύκλωσαν, καὶ τὰ πολέμων ἀντὶ εὐχῆς D ἐγίνετο. Εἶτα εἰσελθὼν τῇ Τεσσαρακοστῇ ὁ παρ' αὐτῶν ἀποσταλεὶς ἐκ Καππαδοκίας Γεώργιος, τίνα ἔσειν ἃ παρ' αὐτῶν μεμάθηκε κακά. Μετὰ τὰ ἔδοξε τὸ Πάσχα παρθένοι εἰς δεσμωτήριον ἐβάλλοντο· ἐπίσκοποι ἤγοντο ὑπὸ στρατιωτῶν δεδεμένοι· ὀρφανῶν καὶ χηρῶν ἡρπάζοντο οἰκίαι τε καὶ ἄρτοι. Ἔφοδοι κατὰ τῶν οἰκιῶν ἐγίνοντο, καὶ νυκτὸς οἱ Χριστιανοὶ κατεφέροντο· ἀπεσφραγίσθησαν οἰκίαι· καὶ ἀδελφοὶ κληρικῶν ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν ἐκινδύνευον. Καὶ δεινὰ μὲν ταῦτα· δεινότερα δὲ τὰ μετὰ ταῦτα

(1) Hic supra cap. 8 Eod. Adrianopolis episcopus fuisse dictus est. Sicuti et apud Socrat. lib. II, c. 26. Orestiam autem sive Orestiadem urbem esse dicunt supra Macedoniam in eminenti monte sitam in Orestis. Orestas enim populos nominat Plin. lib. IV, cap. 10. Patria hæc fuit Ptolemæi Lagi. Eadem videtur dicta esse Adria colonia Romana Adriani patria, quam is postea amplificavit, et Adrianopolim vocavit.

τετολμημένα· τῇ γὰρ ἑβδομάδι μετὰ τὴν ἁγίαν Πεντηκοστὴν ὁ λαὸς νηστεύσας, ἐξῆλθε παρὰ τὸ κοιμητήριον εὔξασθαι, διὰ τὸ πάντας ἀποστρέφεσθαι τὴν πρὸς Γεώργιον κοινωνίαν. Ἀλλὰ τοῦτο μαθὼν ὁ παμπόνηρος αὐτὸς, παροξύνει τὸν στρατηλάτην Σεβαστιανὸν Μανιχαῖον ὄντα· καὶ λοιπὸν αὐτὸς μετὰ πλήθους στρατιωτῶν, ὅπλα καὶ ξίφη γυμνὰ καὶ τόξα καὶ βέλη φερόντων, ὥρμησεν ἐν αὐτῇ τῇ Κυριακῇ κατὰ τῶν λαῶν. Καὶ ὀλίγους εὑρὼν εὐχομένους (οἱ γὰρ πλεῖστοι λοιπὸν διὰ τὴν ὥραν ἀναχωρήσαντες ἔτυχον), τοιαῦτα εἰργάσαντο, οἷα παρ' αὐτῶν ἔπρεπε πραχθῆναι. Πυρκαϊὰν γὰρ ἅψας, καὶ στήσας παρθένους παρὰ τὸ πῦρ, ἠνάγκαζε λέγειν αὐτὰς τῆς Ἀρείου πίστεως εἶναι. Ὡς δὲ νικώσας αὐτὰς ἔβλεπε καὶ μὴ φροντιζούσας τοῦ πυρὸς, γυμνώσας λοιπὸν, οὕτω κατέκοψεν αὐτὰς εἰς τὰ πρόσωπα, ὡς μετὰ χρόνον μόγις ἐπιγνωσθῆναι. Ἄνδρας τε κρατήσας τεσσαράκοντα, καινοτέρῳ τρόπῳ κατέκοψε. Ῥάβδους γὰρ τὰς ἀπὸ τῶν φοινίκων εὐθὺς τεμὼν, ἐν αὐταῖς ἐχούσαις ἔτι τοὺς σκόλοπας, τὰ νῶτα τούτων οὕτως ἐξέδειρεν, ὡς τινὰς μὲν πολλάκις χειρουργηθῆναι διὰ τοὺς ἀποπαγέντας ἐν αὐτοῖς σκόλοπας· τινὰς δὲ καὶ μὴ φέροντας ἀποθανεῖν. Πάντας μὲν οὖν τοὺς περιλειφθέντας ἀθρόως καὶ τὰς παρθένους ἐξώρισεν εἰς τὴν μεγάλην Ὄασιν. Τὰ δὲ σώματα τῶν τετελευτηκότων οὐδὲ τοῖς ἰδίοις κατὰ τὴν ἀρχὴν ἀποδοθῆναι συνεχώρησαν· ἀλλ' ἔκρυψαν ὡς ἠθέλησαν ἄταφα λιπόντες, ὑπὲρ τοῦ δοκεῖν αὐτοὺς λανθάνειν τὴν τοσαύτην ὠμότητα. Πράττουσι δὲ τοῦτο, πεπλανημένοι τῇ διανοίᾳ οἱ παράφρονες. Τῶν γὰρ οἰκείων τῶν τετελευτηκότων, χαιρόντων μὲν διὰ τὴν ὁμολογίαν, θρηνούντων δὲ διὰ τὰ σώματα, μεῖζον ἐξηχεῖτο κατ' αὐτῶν ὁ τῆς ἀσεβείας καὶ ὠμότητος ἔλεγχος. Καὶ γὰρ εὐθὺς ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου καὶ τῶν Λιβύων ἐξώρισαν μὲν ἐπισκόπους Ἀμμώνιον, Θμοῦιν, Γάϊον, Φίλωνα, Ἑρμῆν, Πλήνιον, Ψενόσιριν, Νιλάμμωνα, Ἀγάθωνα, Ἀνάγαμφον, Ἀμμώνιον ἕτερον, Μάρκον, Δρακόντιον, Ἀδέλφιον, Ἀθηνόδωρον, καὶ πρεσβυτέρους, Ἱέρακα καὶ Διόσκορον. Καὶ οὕτω πικρῶς ἤλασαν αὐτοὺς, ὡς τινὰς μὲν αὐτῶν ἐν ταῖς ὁδοῖς, τινὰς δὲ ἐν αὐτῷ τῷ ἐξορισμῷ ἀποθανεῖν. Ἐφυγάδευσαν δὲ ἐπισκόπους πλείους τριάκοντα. Σπουδὴ γὰρ ἦν αὐτοῖς κατὰ τὸν Ἀχαὰβ, εἰ δυνατὸν, ἐξᾶραι τὴν ἀλήθειαν. » Τὰ μὲν οὖν κατὰ Ἀλεξάνδρειαν ὑπὸ Γεωργίων γινόμενα τοιαῦτα δή τινα ἦσαν.

A bant. Noctu Christiani ex ædibus vi exportabantur, domus resignabantur : clericorum fratres pro fratribus periclitabantur. **747** Et dura quidem ista : quæ vero subsecuta sunt, duriora. Hebdomada enim post sanctam Pentecosten, jejunio absoluto, populus ad cœmeterium oratum, propterea quod communionem cum Georgio omnes aversarentur, egressus erat. Atque eo cognito, improbissimus ille ducem Sebastianum Manichæum excitavit. Et ipse adeo cum ingenti militum arma, strictos enses, arcus et sagittas ferentium manu, ipso die Domini econtra populum processit, et paucis qui precabantur (plurimi namque jam propter diei horam domum se receperant) repertis, talia ibi fecere, qualia ab eis fieri decebat. Rogo enim accenso, et virginibus ad ignem admotis, ut se Arianæ fidei esse dicerent, cogebat. Atque ubi eas superiores esse, ignemque nihil curare vidit, denudatis eis ita faciem verberibus contudit, ut ad tempus aliquod vix cognoscerentur. Et viris quadraginta comprehensis, novo eos diverberavit modo. Virgis namque e palmarum arboribus repente desectis, quibus adhuc acumina sua inessent, terga eorum tam crudeliter conscidit, ut quidam ex eis sæpius a chirurgis propter acumina infixa curati : quidam vero quod curam eam ferre nequirent, mortui sint. Reliquos vero simul omnes, atque una virgines in magnam Oasim in exsilium egit. Mortuorum porro corpora primum reddi suis non permiserunt, sed ea insepulta ut voluere celarunt : quod existimarent crudelitatem tantam se occultaturos esse. Et fecerunt illi hoc, opinione sua seducti, homines dementes. Dum enim defunctorum familiares lætarentur quidem propter confessionem obitam, lugerent autem propter corpora denegata, magis ac magis impietatis simul et crudelitatis contra eos increbuit crimen. Confestim etiam ex Ægypto et Libya exsilio multarunt episcopos, Ammonum, Thmuim, Gaium, Philonem, Hermen, Plenium, Psenosirim, Nilammonem, Agathonem, Anagamphum, Ammonium alterum, Marcum, Dracontium, Adelphium, Athenodorum : et presbyteros, Hieracem et Dioscorum. Eosque tam acerbe exegere, ut nonnulli quidem in itinere ipso, quidam autem in exsilio decesserint. Expulere (1) vero episcopos plures quam triginta. **748** Studio enim eis erat, juxta Achab, si fieri posset, tollere veritatem. Et quæ Alexandriæ a Georgio sint acta, talia fuere.

ΚΕΦΑΛ. Λ'.

Ὡς παραπλήσια ἔδρα καὶ Μακεδόνιος ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ πέρι· καὶ ὡς ἐμαρτύρησαν Μαρκιανὸς καὶ Μαρτύριος, καὶ Παῦλος ὁ Κωνσταντινουπόλεως.

Οὐχ ἧττον δὲ καὶ Μακεδόνιος μετὰ Παῦλον κατασχὼν τὴν Ἐκκλησίαν, ἐν Κωνσταντινουπόλει διαπραττόμενος ἦν· ῥοπὴν γὰρ ἐκ βασιλέως ὅτι πλείστην λαβὼν, πόλεμον ἀνεγείρει κατὰ τῆς Ἐκκλησίας,

CAPUT XXX.

Ut eadem et Macedonius Constantinopoli, circumque ea loca fecerit : et ut martyrio perfuncti sint Marcianus, Martyrius et Paulus Constantinopolitanus episcopus.

Non secius vero et Macedonius Constantinopoli post Paulum ecclesia ibi occupata sæviebat. Accepta enim plurima ab imperatore potestate, bellum contra Ecclesiam suscepit, nihilo inferius eo,

(1) Pro ἐφυγάδευσαν Theodor. ἐφόνευσαν, *jugularunt*.

quod fuerat a tyrannis excitatum. Et imperatore arte circumvento, constitutione ejus, rapinas et direptiones suas, quas in ecclesiis peragere decreverat, confirmavit. Circumferebantur per urbes imperatoris litteræ. Militaris manus sanctionibus subserviebat : et non solum ecclesiis, verum etiam urbibus ipsis pellebantur, qui Paulo favebant, et τὸ ὁμοούσιον, consubstantiale, profitebantur. Ac primum quidem persecutionem tantum urgebant : deinde vero necessitatem quoque ejuscemodi, ut cum illis communicarent, eis imponebant, cui ad sævitiam eam nihil deesset, quæ olim eis qui ad idolorum sacrificia adacti sunt, illata fuerat. Non enim proscriptione tantum res agebatur, sed et publicatione atque direptione bonorum, præterea flagris, verberibus, variique generis cruciatibus et exsiliis. Multi plagis confecti interiere. Aliis jus civitatis ademptum. Quidam in fronte notis compuncti, ut dignosci tanquam stigmatici possent. Clades ea ad cædes etiam processit. Namque cum multis aliis et Marcianus et Martyrius cum magna fortitudinis laude sunt mortui, qui familiares et scribæ Pauli fuerant. Eos Macedonius præfecto tradidit, crimen illud objectans, quod seditiosi essent, et plurimum opis ad Hermogenis cædem contulissent. Horum Marcianus subdiaconus fuit Martyrius autem psaltes seu cantor, divinarumque Scripturarum lector. Sepulcrum eorum extra urbis murum est celebri fano clausum, quod fanum martyrum monumentum esset. Id Joannes Chrysostomus primus construere cœpit, Sisinius deinde absolvit : qui postea ambo Ecclesiæ Constantinopolitanæ præfuere. **749** Recte enim putarunt, dignos esse honore martyrum, qui gloriam a Deo consecuti essent, cum dæmonum ejiciendorum, tum variorum aliorum morborum contactu monumenti sanandorum. Itaque locus is damnatus antea, apparitionibusque simulacrorum horrendus, expiatus ab eis est et purgatus. Et Macedonius quidem hæc sic in Orientis urbibus gerebat. Urbes vero Occidentis et Græciæ ad Illyricum usque nihil ejusmodi pertulere : quod concordes essent, et jam inde ab initio Nicænæ synodi decreta constanter retinerent. Cæterum Paulus, sicuti antea quoque dictum est, Cucusi exsulans, impiorum hominum crudelitate per strangulationem vitam finiit (1). Obitus ejus Athanasius quoque in defensione fugæ suæ meminit hisce verbis : « Constantinopolis enim episcopum paulum, cum prosecuti essent et invenissent, propalam suffocandum curarunt in oppido Cucuso, carnifice ad cædem eam usi Philippo qui fuerat præfectus; erat namque hæresis eorum antesignanus, et pravorum consiliorum administer. » Hæc sic ferebantur.

κατ' οὐδὲν λειπόμενον τῶν ὑπὸ τοῖς τυράννοις γεγενημένων. Τέχνῃ δὲ μετερχόμενος τὸν κρατοῦντα, τῷ ἐκείνου νόμῳ ἐκύρου, ὅσα ληίζων τὰς ἐκκλησίας καὶ ἀνδραποδιζόμενος πράττειν ἠρεῖτο. Καὶ κατὰ πόλεις βασιλικὰ ἐφίπτατο γράμματα · καὶ χεὶρ στρατιωτικὴ τοῖς θεσπιζομένοις καθυπουργεῖτο · καὶ οὐ μόνον τῶν ἐκκλησιῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν πόλεων ἐξηλαύνοντο, ὅσοι δὴ τὰ Παύλου φρονοῦντες ἦσαν, καὶ τὰ τοῦ ὁμοουσίου ἐπρέσβευον. Καὶ τὰ μὲν πρῶτα διώκειν μόνον ἐσπούδαζον · ἔπειτα δὲ καὶ ἀνάγκην προσῆγον ὥστε κοινωνεῖν αὐτοῖς · καὶ ταύτην, ὡς μηδὲν ἀποδέουσαν εἶναι τοῖς πάλαι ξοάνοις ἐπθύειν ἠναγκασμένοις. Οὐ γὰρ ἐξορίας μόνον, ἀλλὰ καὶ δημεύσεις καὶ οἰκείων ἀπαγωγὰς, μάστιγάς τε ἐπὶ τούτοις, αἰκίας τε καὶ ποικίλας ἐπῆγον βασάνους καὶ ἐξορίας. Ὡς καὶ πολλοὺς ὑπὸ πληγῶν διαῤῥαῆναι · ἄλλοις δὲ ἀφαιρεθῆναι τὸ πολιτεύεσθαι · τινὰς δὲ καὶ κατὰ τῶν μετώπων μαστιγίας γενέσθαι, ἵν' ἐπίσημοι εἶεν ὄντες τοιοῦτοι. Τὸ δὲ κακὸν καὶ μέχρι φόνων προῆει. Σὺν πολλοῖς γὰρ καὶ ἄλλοις καὶ Μαρκιανὸς καὶ Μαρτύριος ἀνδρείως ἀπέθανον, οἱ σύνοικοι καὶ ὑπογραμματεῖς χρηματίζοντες Παύλῳ, ὑπὸ Μακεδονίου τῷ ὑπάρχῳ προὐδόθησαν αἰτίαν σχόντες, ὡς εἶησαν στασιώδεις, καὶ τῇ ἀναιρέσει Ἑρμογένους οὐκ ἐλάχιστα συμβαλόμενοι. Ἦν δ' ὁ ἕτερος μὲν ὑποδιάκονος, ψάλτης δὲ ὁ Μαρτύριος, καὶ τὰς θείας ἀναγινώσκειν τεταγμένος Γραφάς. Ὧν ὁ τάφος πρὸ τοῦ τείχους ἐστὶ τῆς πόλεως, ἐπίσημον περιβεβλημένος οἶκον, ἅτε δὴ μαρτύρων μνῆμα καθεστηκότα. Ὃν οἶκον Ἰωάννης ὁ τὴν γλῶτταν χρυσοῦς οἰκοδομεῖν πρῶτος ἐπέβαλε · Σισίνιος δ' ἔπειτα ἐξετέλεσε. Καὶ ἄμφω δὲ τῆς Κωνσταντινουπόλεως Ἐκκλησίας μετὰ ταῦτα ἠγήσαντο. Δεῖν γὰρ αὐτοὺς ἔδοξε καὶ τιμῆς ἀξιοῦσθαι μαρτυρικῆς, οἳ δαιμόνων ἐκβληθέντων ἀπὸ Θεοῦ, δαίμονάς τε ἐλαύνειν, καὶ ἄλλας νόσους ποικίλας ἰᾶσθαι τῇ θίξει τοῦ μνήματος · καταδίκης δ' ὄντα χῶρον τὸ πρότερον, καὶ δὲ καὶ φάσμασι κατειδώλοις, πρὸς αὐτῶν καθαίρεσθαι. Τοιαῦτα μὲν κατὰ τὰς ἑῴας πόλεις ὑπὸ Μακεδονίου ἐπράττετο · οἱ δ' ἀνὰ τὴν Ἑσπερίαν Ἑλλάδα καὶ ἄχρι δὴ καὶ αὐτοῦ τοῦ Ἰλλυρικοῦ ἀπείρατοι μεμενήκεσαν, σύμφωνοι πρὸς ἀλλήλας οὖσαι, καὶ τὸν ἔκπαλαι ὅρον τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου κρατύνουσαι. Ὁ δὲ Παῦλος, ὡς καὶ πρότερον εἴρηται, ἐν τῇ Κουκουσῷ ὑπερόριος γεγονὼς, ἐτήσιον τῷ σφετέρῳ ὠμοφόρῳ χρησαμένων τῶν δυσσεβῶν, ἀπεβίω. Τῆς δ' αὐτοῦ τελευτῆς καὶ Ἀθανάσιος ἐν τῷ αὐτῷ τῆς φυγῆς ἀπολογητικῷ ἐμνημόνευσεν οὕτω φάσκων · « Τὸν γὰρ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπίσκοπον Παῦλον διώξαντες καὶ εὑρόντες, προφανῶς ἀποπνιγῆναι πεποιήκασι τῇ λεγομένῃ Κουκουσῷ, δήμιον ἐσχηκότες εἰς τοῦτο Φίλιππον τὸν γενόμενον ἔπαρχον. Ἦν γὰρ καὶ τῆς αἱρέσεως αὐτῶν προστάτης, καὶ τῶν πονηρῶν βουλευμάτων ὑπηρέτης. » Καὶ τὰ μὲν ὧδε ἐφέρετο.

(1) De cæde Pauli lib. IV, cap. 2, Sozom. : *Paulus ad exsilium perpetuum condemnatus, et Cucusum Armeniæ deportatus est : ubi etiam vitam finiit, morbone dicam, an vi ei adhibita, non satis scio. Fama certe hodie quoque obtinet, a Macedonianis laqueo strangulatum esse.*

ΚΕΦΑΛ. ΛΑ'.

Περὶ τοῦ αἱρεσιάρχου Φωτεινοῦ· καὶ περὶ τῆς ἐν Σιρμίῳ τῶν τριῶν ἐκθέσεων πίστεως· καὶ μάλιστα τῆς Μάρκου τοῦ Ἀρεθουσίων ἐπισκόπου.

CAPUT XXXI.

De haresiarcha Photino, et de tribus fidei formulis in Sirmio editis, et maxime de Marci Arethusii episcopi fidei expositione.

Κωνστάντιος δὲ ἐξ Ἑῴας εἰς τὴν Ἰλλυρίδα τῶν τυράννων χόριν τὴν στρατιὰν ἤλαυνε· καὶ ἃ μὲν αὐτῷ κατὰ τῶν τυράννων ἐπράχθη, μετὰ βραχὺ διαλήψομαι· τηνικαῦτα δ' ἐν Σιρμίῳ διάγων, τὰ κατὰ τὸν Φωτεινὸν εἰς ἐξέτασιν ἦγεν. Ἦν δὲ οὗτος δεινὸς μὲν λέγειν, καὶ πείθειν μάλιστα ἱκανός· τῆς ἐκεῖσε δ' ἐκκλησίας προΐστατο. Καινὴν δ' αἱρέσεως φανεὶς ἀρχηγὸς, πολλοὺς πρὸς τὴν οἰκείαν δόξαν ἐπήγετο· μάλιστα δὲ αὐτὴν ἐπαῤῥησιάζετο τῇ τοῦ βασιλέως ἐπιδημίᾳ. Ἐδόξαζε μὲν γὰρ εἶναι ἕνα Θεὸν παντοκράτορα, τῷ οἰκείῳ λόγῳ τὸ πᾶν συστησάμενον· ὅτι δὲ προαιώνιος ἡ τοῦ Λόγου γέννησίς τε καὶ ὕπαρξις, παντάπασιν ἀπηγόρευεν· ἐκ Μαρίας δὲ τὴν ἀρχὴν ἔχειν. Τούτου δὲ πανταχοῦ διαθρυλληθέντος, πάντες οἱ ἀνὰ τὴν Ἕω καὶ Ἑσπέραν ἐπίσκοποι, οἵ τε τῆς ἐν Νικαίᾳ ἀντεχόμενοι πίστεως, καὶ ὅσοι Ἀρείῳ προσεῖχον, βαρέως εἶχον. Κατὰ πάντων γὰρ νεωτερίζειν τὸ Φωτεινοῦ δόγμα ἐνόμιζον. Οὐκ ἐν μετρίῳ δὲ καὶ ὁ βασιλεὺς ἐποιεῖτο τὴν διαφωνίαν ταύτην· ἔνθεν τοι καὶ σύνοδον ἐκεῖσε Κωνστάντιος συνεκρότει. Καὶ δὴ συνῆλθον ἐκ μὲν τῆς Ἕω Μάρκος ὁ τῶν Ἀρεθουσίων ἐπίσκοπος, Γεώργιος ὁ τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ προεστὼς Ἐκκλησίας, ὃν οἱ ἐξ Ἀρείου ἔπεμπον· καὶ Βασίλειος, ὃς Μάρκελλον ἐκβαλὼν αὖθις, τῆς ἐν Ἀγκύρᾳ Γαλατίας προεστὼς ἦν· ὅ τε Πηλουσιώτης Παγκράτιος, καὶ Ὑπατιανὸς Ἡρακλείας· τῆς δ' ἑσπέρας, Οὐάλης τε ὁ Μουρσῶν, καὶ ὁ πολὺς τὴν ἀρετὴν Ὅσιος, Κουδρούβης τῆς ἐν Ἰσπανίᾳ ἐπίσκοπος, ὁμολογητὴς ὤν, καὶ τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου κεκοινωνηκώς· ὃς οὐχ ἑκὼν τηνικαῦτα παρῆν· δόλοις γὰρ τῶν Ἀρειανῶν οὐ πολλῷ πρότερον ὑπερόριος γεγονὼς, σπουδῇ τῶν περὶ Σίρμιον συνδραμόντων βασιλικῷ ἐπανῆλθε κελεύσματι. Καὶ γὰρ ἐν ἐλπίσιν ἦσαν, ὡς, εἰ σύμψηφος ἐκείνοις γένοιτο ἢ πειθοῖ ἢ βίᾳ, σφίσιν ἀρκέσει πρὸς σύστασιν τοῦ σφετέρου δόγματος· ἅτε δὴ ἀξιόχρεως μάρτυς καὶ οἷόν τι θαῦμα τοῖς τότε ἀνθρώποις φαινόμενος. Ὡς δὲ παρετείνετο συντίθεσθαι, παντοδαπὴν καὶ αὖθις τιμωρίαν ὑφίστατο ταῖς τῷ πολλῷ χρόνῳ κατερρικνωμέναις ἐκείνου σαρξὶν, ὡς καὶ στρέβλας καὶ πληγὰς ἐνεγκεῖν. Ὅθεν καὶ βιασθεὶς, ταῖς ἐκδοθείσαις ἐκθέσεσι, τρεῖς δὲ ἦσαν, καὶ συνέθετο καὶ ὑπέγραψεν. Ἡ δὲ σύνοδος, τὰ Σαβελλίου τοῦ Λίβυος, καὶ τὰ τοῦ Σαμοσατέως Παύλου, τὸν Φωτεινὸν καὶ φρονεῖν καὶ διδάσκειν φωράσασα, εὐθὺς τῆς ἐπισκοπικῆς ἀξίας ἐγύμνωσαν· ὃ δὴ, ὡς καλῶς γεγενημένον, καὶ τότε καὶ μετὰ ταῦτα πάντες ἔστεργαν, καὶ ἀποδοχῆς τῆς καθηκούσης ἠξίωσαν. Ἐπιμείναντες δέ τινες, ὥσπερ τῶν προτέρων ἐκθέσεων κατεγνωκότες, τρεῖς ἑτέρας

Constantius autem ex Oriente in Illyricum adversus tyrannos exercitum ducebat. Et quæ contra eos gesserit, paulo post referam. Cum autem Sirmii esset, Photini dogma in disquisitionem adduxit. Qui eloquens quidem, et ad persuadendum idoneus, ecclesiæque Sirmiensis antistes fuit: nova autem hæresi instituta, multos in sententiam suam pertraxerat; quam etiam in imperatoris præsentia propalam et libere promulgabat. Dogma ejus erat, unum esse Deum omnipotentem, qui verbo suo universitatem hanc constituerit. Antesæcularem vero verbi generationem et exsistentiam prorsus negabat. Ex Maria autem Christum initium sumpsisse docebat. Eo dogmate ubique divulgato, universi tam in Oriente quam in Occidente episcopi, sive Nicænam sequerentur fidem, seu Arianam complecteretur sententiam, graviter id tulere: **750** quod ex æquo contra omnes novas res inducere existimaretur. Ne ipse quidem imperator mediocriter dissidio eo est commotus. Quapropter etiam concilium ibi coegit. Convenere eo ex Oriente episcopi, Marcus Arethusius, Georgius Alexandrinus, quem Ariani miserant: Basilius qui cum Marcellum rursus ejecisset, Ancyræ Galatiæ præerat, Pancratius Pelusiota, et Hypatianus Heracleotes. Ex Occidente, Valens Mursorum, et propter virtutem magnus Hosius Cordubæ (1) Hispaniæ urbis episcopus, confessor et Nicænæ synodi particeps, qui quidem perinvitus tum Sirmii affuit. Arianorum enim dolo non dudum antea in exsilium pulsus, annitentibus eis qui Sirmium convenerant (2), imperiali edicto reductus fuerat. Speraverant enim illi, si is suffragator eorum sive persuasione seu vi fieret, multum eum ad constituendum stabiliendumque dogma eorum momenti allaturum esse: ut qui spectata fide testis, et veluti miraculum quoddam ejus ætatis hominibus haberetur. Verum ubi assentiri eis renuit, varios rursum contracto jam extenuatoque graviore ætate corpore sustinuit cruciatus, adeo ut ad fidiculas et verbera pervenerit. Quibus ille coactus, tribus eorum editis fidei formulis assensit et subscripsit. Sed enim synodus, cum Photinum cum Sabellio Libyco et Paulo Samosateno facere, eamdemque docere manifesto deprehendisset, statim ei episcopalem abrogavit dignitatem. Quod sane ut rite atque ordine factum, et tum et postea omnes complexi sunt, et comprobatione debita dignum judicarunt. Cæterum illi diutius

(1) Hosius, tormentis coactus, tribus Arianorum fidei formulis subscripsit, Photinus, Sabellius, Samosatenus, Sirmii damnati. Sozom. lib. IV, cap. 6. Socrat. lib. II, cap. 30.

(2) Sirmiensem conventum coactum tradunt post Sergii et Nigriani consulatum: quo anno, neque ex Oriente, neque ex Occidente quisquam consul creatus fuerit, propter tyrannorum motus, et reipublicæ perturbationem. Socrat. lib. II, cap. 29. Sozom. lib. IV, cap. 6. Chronici tamen observatores, cos adnotant Constantium Aug. V. Constantinum Gallum Cæsarem.

ibi manentes, perinde atque priores fidei formulas damnarent, tres alias promulgarunt. Atque unam quidem Græca lingua Marcus Arethusius composuit, reliquæ Latino sermone fuerant conscriptæ : quæ simul et verbis et eorum structura atque compositione ab Arethusii expositione prorsus dissidebant. Quin neque eadem quæ priores formulæ complectebantur. Græca namque neque ὁμοούσιον, consubstantialem, neque ὁμοιούσιον, similem substantia, Patri Filium dicebat. Et eos qui docerent Filium principii expertem esse, aut qui Filium dilatatam Dei substantiam facerent, aut qui etiam conjunctum, non autem subjectum Patri dicerent, excommunicabat. **751** Iidem vero et altera Latina de substantia agens, ὁμοούσιον, consubstantialem, juxta et ὁμοιούσιον similem substantia omnino dicendum esse inhibebat : ut quæ verba neque in Scripturis sacris uspiam invenirentur, neque cogitationibus primis aut cognitione hominum percipi possent. Constituit sane, Patrem majorem dicendum esse cum honore et dignitate et divinitate, tum ipso paternitatis nomine. Decernit etiam cum omnibus Filium subjectum esse Patri. Et principii quidem expertem esse Patrem, omnibus vero (Patre excepto) Filii generationem esse incognitam. Quam formulam ut minus recte compositam, posteaquam multis promulgata traditaque fuerat, episcopi retractare contenderunt. Et imperator ipse id serio, coercitionem eis et pœnam qui eam in lucem prolatam non reddidissent minatus, mandavit. Verum ea quod multorum manus pervenerat, non prorsus est abolita. Alteram quidam ex Latinis, ei quæ ab Arethusio Marco edita est connexam, in præsentia referam. Alteram autem quæ postea lecta est, loco suo reponam, cum res Arimini actas commemorabo. Quam Marcus dictavit, sic se habet : « Credimus in unum Deum, Patrem omnipotentem, creatorem et factorem universorum : ex quo omnis paternitas et in cœlo et in terra nominatur. Et in unigenitum ejus Filium Dominum nostrum Jesum Christum, ante omnia sæcula ex Patre genitum, Deum de Deo, lumen de lumine : per quem facta sunt omnia, in cœlis et in terra, visibilia et invisibilia. Qui est verbum, et lumen verum, et vita. Qui extremis diebus, propter nos homo factus, et natus e Virgine sancta, et crucifixus et mortuus et sepultus est. Et resurrexit a mortuis tertia die, et receptus est in cœlum, et consedit ad dexteram Patris : venturus in consummatione sæculi, judicare vivos et mortuos, et reddere unicuique secundum opera sua. Cujus regnum interminatum in infinita sæcula permanet. Sedet namque in dextra Patris non solum in sæculo isto, sed et in futuro. Et in Spiritum sanctum, hoc est, Paracletum, quem cum se apostolis post ascensionem in cœlos missurum promisisset, ut eos doceret et suggereret eis omnia, misit : **752** per quem etiam sanctificantur corum, qui in eum sincere credunt, animæ omnium. Eos vero qui dicunt, ex non existentibus

ὑπηγόρευον πίστεις. Τὴν μὲν οὖν μίαν Ἑλλήνων γλώσσῃ Μάρκος ὁ Ἀρεθούσης ἐξετίθει· αἱ δὲ Ῥωμαΐστὶ ἀνεγράφοντο. Αἱ δὴ καὶ ἀσύμφωνοι πάμπαν κατά τε λέξιν καὶ σύνθεσιν ἦσαν πρὸς τὴν Ἀρεθουσίου. Οὔτε μὴν ταῖς προτέραις τὰ ἴσα ἐφρόνουν. Ἡ γὰρ Ἑλληνιστὶ λεχθεῖσα οὔτε ὁμοούσιον, οὔτε ὁμοιοούσιον τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν εἶπε. Τοὺς γε μὴν εἰπόντας τὸν Υἱὸν ἄναρχον εἶναι, ἢ πλατυνομένην τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ ποιεῖν τὸν Υἱόν, ἢ συντετάχθαι, ἀλλὰ μὴ ὑποτετάχθαι τῷ Πατρὶ, ἐκκηρύκτους ποιεῖ. Ἑτέρας δὲ καὶ ἄτερα τῶν Ῥωμαϊκῶν περὶ οὐσίας ἡνοσυστατείαν Ῥωμαῖοι καλοῦσιν, εἴτε ὁμοούσιος, εἴτε ὁμοιούσιος, παντάπασι λέγειν ἀπαγορεύει· ὡς οὔτε ταῖς ἱεραῖς εἰρημένα Γραφαῖς, οὔτε ἀνθρώπων ἐννοίαις ἢ γνώσει ληπτά. Διατάσσεταί γε μὴν, μείζονα τὸν Πατέρα λέγειν ἔν τε τιμῇ καὶ ἀξιώματι, καὶ αὐτῷ δὴ ὀνόματι τῆς πατρότητος. Νομοθετεῖ δὲ, ὡς μετὰ πάντων καὶ ὁ Υἱὸς ὑποτέτακται τῷ Πατρί· καὶ ἀναρχον μὲν εἶναι τὸν Πατέρα· πᾶσι δὲ τοῦ Πατρὸς δίχα τὴν τοῦ Υἱοῦ γέννησιν ἄγνωστον εἶναι. Ἦν δὴ ἐκθεσιν, ὡς μὴ δεόντως συντεθεῖσαν, μετὰ τὴν εἰς πολλοὺς ἔκδοσιν ἀναλαβεῖν αὖθις σπουδάσαι τοὺς ἐπισκόπους· ἐντέλλεσθαι δὲ καὶ βασιλεῖ σφοδρῶς, κόλασιν ἀπειλοῦντα τὸν μὴ φανεροῦντα. Ἡ δὲ εἰς πολλοὺς διαδᾶσα, οὐ παντάπασιν ἠφανίσθη. Τὴν μὲν οὖν μίαν τῶν Ῥωμαϊκῶν, τῇ τοῦ Ἀρεθούσης Μάρκου ἐκθέσει συνάψας, τῷ παρόντι ἐκθήσω. Θατέραν δὲ, ἥτις ὕστερον ἀνεγνώσθη, ἐν καιρῷ κατατάξω, ἅτε τὰ ἐν Ἀριμίνῳ γενόμενα διηγεῖσθαί με γένοιτο. Ἡ γε μὴν ῥηθεῖσα τῷ Μάρκῳ οὕτωσὶ διηγόρευε· « Πιστεύομεν εἰς ἕνα Θεὸν, πατέρα παντοκράτορα, τὸν κτίστην καὶ ποιητὴν τῶν πάντων· ἐξ οὗ πᾶσα πατριὰ ἐν οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ γῆς ὀνομάζεται· καὶ εἰς τὸν μονογενῆ αὐτοῦ Υἱὸν, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν πρὸ πάντων τῶν αἰώνων ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθέντα· Θεὸν ἐκ Θεοῦ, φῶς ἐκ φωτός· δι' οὗ ἐγένετο τὰ πάντα, τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, τὰ ὁρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα· Λόγον ζωῆς καὶ φῶς ἀληθινὸν καὶ ζωήν· τὸν ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν δι' ἡμᾶς ἀνθρωπήσαντα, καὶ γεννηθέντα ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου· καὶ σταυρωθέντα, καὶ ἀποθανόντα, καὶ ταφέντα· καὶ ἀναστάντα ἐκ νεκρῶν τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, καὶ ἀναληφθέντα εἰς οὐρανοὺς καὶ καθίσαντα ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρός· καὶ ἐρχόμενον ἐπὶ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς, καὶ ἀποδοῦναι ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ· ἡ βασιλεία ἀκατάπαυστος οὖσα, διαμένει εἰς τοὺς ἀπείρους αἰῶνας. Ἔσται γὰρ καθεζόμενος ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς, οὐ μόνον ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι· καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τουτέστι τὸν Παράκλητον· ὅπερ ἐπαγγειλάμενος τοῖς ἀποστόλοις, μετὰ τὴν εἰς οὐρανοὺς ἄνοδον ἀποστεῖλαι καὶ διδάξαι καὶ ὑπομνῆσαι αὐτοὺς πάντα, ἐπέμψε δι' οὗ καὶ ἁγιάζονται αἱ τῶν εἰλικρινῶς εἰς αὐτὸν πεπιστευκότων ψυχαί. Τοὺς δὲ λέγοντας ἐξ οὐκ ὄντων τὸν Υἱὸν, ἢ ἐξ ἑτέρας ὑποστάσεως, καὶ μὴ ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅτι ἦν χρόνος ἢ αἰὼν ὅτε οὐκ ἦν, ἀλλοτρίους οἶδεν ἡ ἁγία καθολικὴ Ἐκκλησία.

esse Filium, aut ex alia substantia quam ex Deo, et quod fuerit tempus aut sæculum, cum non fuerit, alienos esse scit sancta catholica Ecclesia.

Πάλιν οὖν ἐροῦμεν, εἴ τις τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν δύο λέγει Θεούς, ἀνάθεμα ἔστω. Καὶ εἴ τις λέγων Θεὸν τὸν Χριστὸν προσιώνιον Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ὑπουργηκότα τῷ Πατρὶ εἰς τὴν τῶν ὅλων δημιουργίαν μὴ ὁμολογοίη, ἀνάθεμα ἔστω. Εἴ τις τὸν ἀγέννητον ἢ μέρος αὐτοῦ ἐκ Μαρίας λέγειν γεγεννῆσθαι τολμᾷ, ἀνάθεμα ἔστω. Εἴ τις κατὰ πρόγνωσιν τὸν ἐκ Μαρίας λέγει υἱὸν εἶναι, καὶ μὴ πρὸ αἰώνων ἐκ τοῦ Πατρὸς γεγεννημένον πρὸς τὸν Θεὸν εἶναι καὶ δι' αὐτοῦ γεγενῆσθαι τὰ πάντα, ἀνάθεμα ἔστω. Εἴ τις πλατυνομένην τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ τὸν Υἱὸν λέγει ποιεῖν, ἢ τὸν πλατυσμὸν τῆς οὐσίας αὐτοῦ Υἱὸν ὀνομάζοι, ἀνάθεμα ἔστω. Εἴ τις τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ πλατύνεσθαι ἢ συστέλλεσθαι φάσκοι, ἀνάθεμα ἔστω. Εἴ τις ἐνδιάθετον ἢ προφορικὸν λόγον λέγοι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ἀνάθεμα ἔστω. Εἴ τις ἄνθρωπον μόνον λέγοι τὸν Υἱὸν τὸν ἐκ Μαρίας, ἀνάθεμα ἔστω. Εἴ τις Θεὸν καὶ ἄνθρωπον τὸν ἐκ Μαρίας λέγων, Θεὸν τὸν ἀγέννητον αὐτὸν νοεῖ, ἀνάθεμα ἔστω. Εἴ τις τὸ, *Ἐγὼ Θεὸς πρῶτος, καὶ ἐγὼ μετὰ ταῦτα, καὶ πλὴν ἐμοῦ οὐκ ἔστι Θεὸς*, τοῦτο αὐτὸ τὸ ἐπ' ἀναιρέσει εἰδώλων καὶ τῶν μὴ ὄντων θεῶν εἰρημένον, ἐπ' ἀναιρέσει τοῦ Μονογενοῦς πρὸ τῶν αἰώνων Θεοῦ ἐκλαμβάνοι Ἰουδαϊκῶς, ἀνάθεμα ἔστω. Εἴ τις τὸ, *Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο*, ἀκούων, τὸν Λόγον εἰς σάρκα μεταβεβλῆσθαι νομίζοι, ἢ τροπὴν ὑπομεμενηκότα ἀνειληφέναι τὴν σάρκα, ἀνάθεμα ἔστω. Εἴ τις τὸν μονογενῆ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἐσταυρωμένον ἀκούων, φθορὰν ἢ πάθος ἢ τροπὴν κατὰ τὴν θεότητα, ἢ μείωσιν, ἢ ἀναίρεσιν ὑπομεμενηκέναι λέγοι, ἀνάθεμα ἔστω. Εἴ τις τὸ *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον*, μὴ τὸν Πατέρα πρὸς τὸν Υἱὸν λέγειν, ἀλλὰ αὐτὸν πρὸς ἑαυτὸν λέγοι τὸν Θεὸν εἰρηκέναι, ἀνάθεμα ἔστω. Εἴ τις τῷ Ἰακὼβ μὴ τὸν Υἱὸν ὡς ἄνθρωπον πεπαλαικέναι, ἀλλὰ τὸν ἀγέννητον Θεὸν ἢ μέρος αὐτοῦ λέγοι, ἀνάθεμα ἔστω. Εἴ τις τὸ *Ἔβρεξε Κύριος παρὰ τοῦ Κυρίου*, μὴ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐκλαμβάνοι, ἀλλ' ἑαυτὸν παρ' ἑαυτοῦ λέγει βεβρεχέναι, ἀνάθεμα ἔστω. Ἔβρεξε γὰρ Κύριος ὁ Υἱὸς παρὰ Κυρίου τοῦ Πατρός. Εἴ τις ἀκούων Κύριον τὸν Πατέρα, Κύριον τὸν Υἱὸν, Κύριον καὶ Κύριον τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν εἴποι, καὶ Κύριος ἐκ Κυρίου λέγων δύο λέγοι Θεούς, ἀνάθεμα ἔστω. Οὐ γὰρ συντάσσομεν τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ, ἀλλ' ὑποτεταγμένον τῷ Πατρί· οὔτε κατῆλθεν εἰς σῶμα ἄνευ βουλῆς τοῦ Πατρός· οὐδὲ ἔβρεξεν ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλὰ παρὰ Κυρίου αὐθεντοῦντος τοῦ Πατρός· οὔτε κάθηται ἐκ δεξιῶν ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' ἀκούει τοῦ Πατρὸς λέγοντος, *Κάθου ἐκ δεξιῶν μου*. Εἴ τις τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἓν πρόσωπον λέγοι, ἀνάθεμα ἔστω. Εἴ τις τὸ Πνεῦμα τὸν ἅγιον Παράκλητον λέγων τὸν ἀγέννητον λέγοι Θεὸν, ἀνάθεμα ἔστω. Εἴ τις, ὡς ἐδίδαξεν ἡμᾶς ἡ Γραφὴ, μὴ ἄλλον λέγοι τὸν Παράκλητον παρὰ τὸν Υἱὸν, εἰρηκε

A Ac rursum dicimus, si quis Patrem et Filium duos profiteatur Deos, anathema sit. Et si quis Deum dicens Christum antesæcularem Filium Dei administrasse Patri in rerum universarum creatione non profiteatur, anathema sit. Si quis ingenitum, aut partem ejus ex Maria progenitam esse dicere audeat, anathema sit. Si quis juxta præscientiam, eum qui ex Maria genitus est, Filium esse dicat, et non ante sæcula ex Patre natum apud Deum esse, et per eum facta esse omnia, anathema sit. Si quis dilatatam substantiam Dei Filium facere dicat, aut dilatationem substantiæ ejus Filium nominet, anathema sit. Si quis substantiam Dei vel dilatari vel contrahi dicat, anathema sit. Si quis vel mente conceptum, vel
B ore prolatum verbum dicat Filium Dei, anathema sit. Si quis hominem solum dicat Filium, ex Maria prognatum, anathema sit. Si quis Deum et hominem ex Maria genitum profitens, Deum ingenitum ipsum intelligat, anathema sit. Si quis illud, *Ego Deus primum, et ego postea, et præter me non est Deus* [1]: quod de abolitione idolorum, et eorum qui dii non sunt, dictum est; ad abrogationem unigeniti antesæcularis Filii Dei Judaice accipiat, anathema sit. Si quis illud, *Verbum caro factum est*, audiens, Verbum in carnem mutatum, aut conversionem subiisse, et sic carnem assumpsisse existimet, anathema sit. Si quis unigenitum Filium Dei crucifixum audiens, corruptionem, vel
C perpessionem, vel mutationem, vel diminutionem, vel abolitionem secundum divinitatem sustinuisse dicat, anathema sit. Si quis illud, *Faciamus hominem*, non Patrem ad Filium, sed ipsum ad se ipsum Deum dixisse profiteatur, anathema sit. Si quis cum Jacob, non Filium ut hominem, sed ingenitum Deum aut partem ejus colluctatam esse dicat, anathema sit. Si quis illud, *Pluit Dominus a Domino*, non de Patre et Filio accipiat, sed seipsum a seipso pluisse dicat, anathema sit: **753** pluit enim Dominus Filius a Domino Patre (1). Si quis audiens Dominum Patrem, Dominum Filium, Dominum et Dominum Patrem et Filium dicat, et Dominus ex Domino dicens duos statuat Deos, anathema sit: non enim in eodem gradu
D cum Patre Filium locamus, sed Patri subjectum esse dicimus, neque descendit in corpus absque consilio Patris: neque pluit a seipso, sed a Domino, auctore Patre: neque sedet a dextris a seipso, sed audit Patrem dicentem: *Sede a dextris meis* [2]. Si quis Patrem et Filium et Spiritum sanctum unam personam dicat, anathema sit. Si quis, Spiritum sanctum Paracletum profitens, ingenitum Deum intelligat, anathema sit. Si quis, sicuti Scriptura nos docuit, non alium a Filio dica

[1] Isa. XLIII, 44. [2] Psal. CIX 1.

(1) Hæc paulo aliter referuntur apud Socratem, lib. II, cap. 30.

Paracletum; dixit enim : *Et alium Paracletum mittet vobis Pater, quem ego rogabo* [1], anathema sit. Si quis Spiritum partem dicat Patris aut Filii, anathema sit. Si quis Patrem et Filium et Spiritum sanctum tres dicat Deos, anathema sit. Si quis proposito Dei Filium Dei ut unam creaturarum factum esse dicat, anathema sit. Si quis non volente Patre genitum Filium dicat, anathema sit; non etenim invito Patre, naturali necessitate coactus ille, volens genuit Filium, verum una cum ipsa voluntate, et absque tempore, et absque perpessione, ex se genitum ipsum exhibuit. Si quis ingenitum et principii expertem dicat Filium, tanquam duo ingenita et duo principio carentia dicens, et duos deos statuens, anathema sit : caput namque est et principium omnium Filius, caput autem Christi Deus. Ita enim ad unum initio carens rerum omnium principium, per Filium pie omnia referimus. Ac denuo Christianismi certius accuratiusque sententiam inquirentes, dicimus : Si quis Christum Jesum Filium Dei antesæculorem inserviisse Patri in rerum universarum creatione non dicat, sed ex quo Maria genitus est, tum Filium et Christum vocatum esse, et principium ut Deus esset (1), cœpisse asserat, ille anathema esto : sicuti Samosatenus Paulus. Fidei formula aliter apud Sirmium Latine edita, et Græce versa : Quandoquidem visum est, ut de fide considaretur, omnia certo exquisita et exposita sunt Sirmii **754** in præsentia Valentis, Ursacii, Germinii et reliquorum : constitit itaque unum esse Deum Patrem omnipotentem, quemadmodum et in universo orbe annuntiatur. Et unum unigenitum ejus Filium Jesum Christum, Dominum et Deum et Servatorem nostrum, ex eo ante sæcula genitum. Non autem duos oportere dicere Deos : siquidem et ipse Servator dixit : *Vado ad Patrem meum et Patrem vestrum, et Deum meum et Deum vestrum* [2]. Propter quod et omnium Deus est, sicuti Apostolus quoque docuit : *An Judæorum Deus tantum? non autem et gentium? profecto gentium quoque. Siquidem unus Deus, qui justificabit circumcisionem ex fide* [3]. Et reliqua quidem omnia consona sunt, et nihil habent dubii. Quoniam vero permultos movet substantiæ verbum, hoc est (ut certius intelligatur) τὸ ὁμοιούσιον, simili substantiale, sive τὸ ὁμούσιον, consubstantiale, neminem prorsus mentionem dictionum earum facere, neque eas in Ecclesia docere oportet, propter hanc causam et rationem, quod in divinis Scripturis de iis scriptum non sit, et captum humanæ mentis et cognitionis excedant : quodque nemo generationem Filii explicare possit, quemadmodum scriptum est, *Generationem ejus quis enarrabit* [4]? Soli autem Patri manifestum est, quomodo Filium genuit : et item Filio, quomodo ipse genitus sit a Patre. Ne-

A γὰρ, *Καὶ ἄλλον Παράκλητον πέμψει ὑμῖν ὁ Πατὴρ ὃν ἐγὼ ἐρωτήσω*, ἀνάθεμα ἔστω. Εἴ τις τὸ Πνεῦμα μέρος λέγοι τοῦ Πατρὸς ἢ τοῦ Υἱοῦ, ἀνάθεμα ἔστω. Εἴ τις τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα τρεῖς λέγοι Θεούς, ἀνάθεμα ἔστω. Εἴ τις βουλήσεται Θεοῦ ὡς ἓν τῶν κτισμάτων γεγονέναι λέγοι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ἀνάθεμα ἔστω. Εἴ τις μὴ θελήσαντος τοῦ Πατρὸς γεγεννῆσθαι τὸν Υἱὸν λέγοι, ἀνάθεμα ἔστω. Οὐ γὰρ μὴ βουλομένου τοῦ Πατρὸς, βιασθεὶς ὁ Πατὴρ ὑπὸ ἀνάγκης φυσικῆς, αὖθις ὡς οὐκ ἤθελεν ἐγέννησε τὸν Υἱόν· ἀλλ' ἅμα τε ἐβουλήθη, καὶ ἀχρόνως καὶ ἀπαθῶς ἐξ αὐτοῦ αὐτὸν γεννήσας ἐπέδειξεν. Εἴ τις ἀγέννητον καὶ ἄναρχον λέγοι τὸν Υἱὸν, ὡς δύο ἄναρχα καὶ δύο ἀγέννητα λέγων, καὶ δύο θεοὺς ἀνύ-

B θεμα ἔστω. Κεφαλὴ γάρ ἐστι καὶ ἀρχὴ πάντων ὁ Θεός· κεφαλὴ δέ ἐστι τοῦ Χριστοῦ ὁ Θεός. Οὕτως γὰρ εἰς μίαν ἄναρχον τῶν ὅλων ἀρχὴν δι' Υἱοῦ εὐσεβῶς τὰ πάντα ἀνάγομεν. Καὶ πάλιν σὺν διακριβοῦν τες τοῦ Χριστιανισμοῦ τὴν ἔννοιαν, λέγομεν, ὅτι εἴ τις Χριστὸν Ἰησοῦν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ πρὸ αἰώνων ὄντα, ὑπουργηκότα τῷ Πατρὶ εἰς τὴν τῶν ὅλων δημιουργίαν μὴ λέγοι, ἀλλ' ἐξ οὗ ἐγεννήθη ἐκ Μαρίας, ἐκτοτε καὶ Υἱὸν καὶ Χριστὸν κεκλῆσθαι, καὶ ἀρχὴν εἰληφέναι τοῦ Θεὸν εἶναι, ἀνάθεμα ἔστω, ὡς ὁ Σαμοσατεύς. Ἐπειδὴ περὶ πίστεως ἔδοξέ τινα διάσκεψιν γεγενῆσθαι, καὶ πάντα ἀσφαλῶς ἐζητήθη καὶ ἑρμηνεύθη ἐν τῷ Σιρμίῳ ἐπὶ παρουσίᾳ Οὐάλεντος, Οὐρσακίου, καὶ Γερμηνίου, καὶ τῶν λοιπῶν. Συνέστηκεν ἕνα Θεὸν εἶναι Πατέρα παντοκράτορα, καθὼς

C καὶ ἐν πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ καταγγέλλεται· καὶ ἕνα μονογενῆ αὐτοῦ Υἱὸν Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν Κύριον καὶ Θεὸν καὶ Σωτῆρα ἡμῶν, ἐξ αὐτοῦ πρὸ αἰώνων γεννηθέντα. Δύο δὲ Θεοὺς μὴ χρῆναι λέγειν· ἐπεὶ καὶ αὐτὸς εἴρηκεν ὁ Σωτὴρ, *Πορεύομαι πρὸς τὸν Πατέρα μου, καὶ Πατέρα ὑμῶν, καὶ Θεόν μου καὶ Θεὸν ὑμῶν*. Διὰ τοῦτο καὶ πάντων Θεός ἐστι καθὼς καὶ ὁ Ἀπόστολος ἐδίδαξεν· *Ἢ Ἰουδαίων μόνον, οὐχὶ δὲ καὶ ἐθνῶν; ναὶ καὶ ἐθνῶν· ἐπείπερ εἷς Θεὸς, ὃς δικαιώσει περιτομὴν ἐκ πίστεως*. Καὶ τὰ μὲν λοιπὰ πάντα συμφωνεῖ, καὶ οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν ἔχει· ἐπεὶ δὲ πολλοὺς τινας κινεῖ τῆς λεγομένης Ῥωμαϊστὶ συνουσιαντίας, ἑλληνιστὶ δὲ λεγομένης οὐσίας, τουτέστιν ἵνα ἀκριβέστερον γνωσθῇ τὸ ὁμοιοούσιον, ἤτοι τὸ λεγόμενον ὁμοούσιον

D οὐ χρὴ τινα παντελῶς τούτων μνήμην γενέσθαι, οὐδὲ περὶ τούτων ἐξηγεῖσθαι τῇ Ἐκκλησίᾳ· διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν καὶ διὰ τοῦτον τὸν λογισμὸν, ὅτι ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς οὐ γέγραπται περὶ τούτων· καὶ ὅτι ταῦτα ὑπὲρ τὴν τῶν ἀνθρώπων γνῶσιν καὶ τὸν ἀνθρώπινον νοῦν ἐστι· καὶ ὅτι οὐδεὶς δύναται τὴν γενεὰν διηγήσασθαι, καθὼς γέγραπται· *Τὴν γενεὰν αὐτοῦ τίς διηγήσεται;* Μόνον δὲ εἰδέναι τὸν Πατέρα φανερόν ἐστι πῶς τὸν Υἱὸν ἐγέννησε· καὶ πάλιν τὸν Υἱὸν, πῶς αὐτὸς γεγέννηται ἀπὸ τοῦ Πατρός. Οὐδενὶ δὲ ἀμφίβολόν ἐστι μείζονα εἶναι τὸν Πατέρα τιμῇ καὶ δόξῃ καὶ θεότητι· καὶ αὐτῷ τῷ ὀνόματι

[1] Joan. xiv, 16. [2] ibid. 28. [3] Rom. iii, 29. [4] Isa. liii, 8.

(1) Τοῦ Θεοῦ εἶναι, *ut Dei esset*. Socrat.

τῷ πατρικῷ μείζονα εἶναι, διαμαρτυρομένου αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ· *Ὁ ἐμὲ πέμψας Πατὴρ μείζων μού ἐστι.* Καὶ τοῦτο δὲ καθολικὸν εἶναι οὐδεὶς ἀγνοεῖ, δύο πρόσωπα εἶναι Πατρὸς καὶ Υἱοῦ· καὶ τὸν μὲν Πατέρα μείζονα, τὸν δὲ Υἱὸν ὑποτεταγμένον μετὰ πάντων ὧν αὐτῷ ὁ Πατὴρ αὐτοῦ ὑπέταξε. Τὸν δὲ Πατέρα ἀρχὴν μὴ ἔχειν, καὶ ἀόρατον εἶναι, καὶ ἀθάνατον εἶναι, καὶ ἀπαθῆ εἶναι· τὸν δὲ Υἱὸν γεγεννῆσθαι ἐκ τοῦ Πατρὸς, Θεὸν ἐκ Θεοῦ, φῶς ἐκ φωτός· καὶ τούτου τὴν γέννησιν μηδένα γεγνώσκειν, καθὼς προείρηται, εἰ μὴ μόνον τὸν Πατέρα· αὐτὸν δὲ τὸν Υἱὸν Κύριον καὶ Θεὸν ἡμῶν σάρκα ἤτοι σῶμα, τουτέστιν ἄνθρωπον, εἰληφέναι, καθάπερ καὶ ἄγγελος εὐηγγελίσατο. Καθὰ δὴ καὶ πᾶσαι αἱ Γραφαὶ διδάσκουσι, καὶ μάλιστα αὐτὸς ὁ Ἀπόστολος ὁ διδάσκαλος τῶν ἐθνῶν, *Ἄνθρωπον ἀνέλαβεν ὁ Χριστὸς ἀπὸ Μαρίας τῆς Παρθένου, δι' οὗ πέπονθε.* Τὸ δὲ κεφάλαιον πάσης τῆς πίστεως καὶ ἡ βεβαιότης ἐστὶν, ἵνα Τριὰς ἀεὶ φυλάττηται, καθὼς ἀνέγνωμεν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ· *Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος.* Ἀκέραιος δὲ καὶ τέλειός ἐστιν ὁ ἀριθμὸς τῆς Τριάδος· ὁ δὲ Παράκλητος τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον δι' Υἱοῦ ἀποσταλὲν ἦλθε κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν, ἵνα τοὺς ἀποστόλους καὶ πάντας τοὺς πιστεύοντας ἁγιάσῃ καὶ ἀναδιδάξῃ. » Καὶ ἡ μὲν ἔκθεσις αὕτη· ἣ δὴ Φωτεινὸν καὶ μετὰ καθαίρεσιν συνθέσθαι καὶ συνυπογράφειν παρηγγυῶντο, ἐπαγγελλόμενοι αὐθις τὴν ἀξίαν ἐπιδοῦναι τοῦ τε θρόνου καὶ τῆς ἱερωσύνης, εἴγ' ἐκ μετανοίας ὑποδάλοι τῷ ἀναθέματι, ὅσα δὴ κακῶς ἐδογμάτισεν. Ὁ δὲ οὐδ' ἀκούειν ἠνείχετο, ἀλλ' εἰς διάλογον αὐτοὺς προὐκαλεῖτο. Καὶ δὴ βασιλικῷ κελεύσματι τῶν, ὅσοι ἐδόκουν ἐπιστήμῃ λόγου καὶ ἀξιώματι διαφέρειν εἰς ἓν ἀθροισθέντων, ἀναδέχεται τὸν λόγον Βασίλειος ὁ τηνικάδε τὴν Ἀγκυρανῶν Ἐκκλησίαν ἐπιτροπεύων. Τοῦ δ' ἀγῶνος εἰς πολὺ προελθόντος, ὀξυγράφοι τὰ παρ' ἑκατέρων εἰρημένα ἐλάμβανον. Οἷς διαφερόντως κρατεῖν ἐδόκει Βασίλειος. Φωτεινοῦ δὲ φυγῇ κατεψήφιστο· ἔνθα διάγων, τὴν οἰκείαν δόξαν λόγῳ συγκροτεῖν ἦν Ῥωμαίων καὶ Ἑλλήνων φωνῇ. Ἦν γὰρ καὶ ἀμφοτέραις ταῖς γλώσσαις οὐκ ἀμοιρῶν χάριτος. Ὁ δ' ἐσπουδάζετο ταῖς Γραφαῖς ἦν, πλὴν τῆς οἰκείας, τὰς τῶν ἄλλων δόξας μηδὲν οὖσας ἁπρεπῶς ἐξελέγχειν. Περὶ μὲν οὖν Φωτεινοῦ καὶ τῆς αὐτοῦ δόξης τοῦτον ἴσχε τὸν τρόπον.

mini etiam dubium est, majorem esse Patrem honore, dignitate et divinitate, et ipso adeo nomine paterno majorem esse : ipso etiam testificante Filio (1), *Qui me misit Pater, major me est* [1]. Illud quoque catholicum esse nemo ignorat, duas esse personas Patris et Filii : et Patrem quidem majorem, Filium autem subjectum cum omnibus quæ ei Pater subjecit. Et Patrem principium non habere, et esse invisibilem et immortalem, et passionis expertem : Filium vero genitum ex Patre, Deum de Deo, lumen de lumine : ejusque generationem neminem nosse, sicut ante dictum est, nisi solum Patrem. Ipsum porro Filium Dominum et Deum nostrum, carnem sive corpus, hoc est hominem assumpsisse, quemadmodum et angelus renuntiaverat. **755** Et Scripturæ omnes docent, atque in primis Apostolus ipse gentium doctor, *Hominem Christus ex Maria Virgine assumpsit, per quem et passus est.* Caput autem fidei totius et firmamentum est, ut Trinitas semper servetur, ita ut in Evangelio legimus. *Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomen Patris et Filii et Spiritus sancti* [2]. Integer autem et perfectus est Trinitatis numerus. Paracletus autem Spiritus sanctus, per Filium missus, juxta promissionem venit, ut apostolos et credentes omnes sanctificaret et doceret (2). » Hæc ea formula est, cui ut Photinus etiam post episcopatus abrogationem assentiretur et subscriberet, hominem sunt hortati : dignitatem se ei episcopalem una cum throno redditurus polliciti, siquidem per pœnitentiam quæcunque perperam docuisset, anathemate damnaret. Ille ne audire quidem hoc sustinuit, sed eos ad disputationem provocavit (3). Et jussu imperatoris die dicta in locum unum, quicunque doctrina, eloquentia et honore antecellere alios videbantur, convenientibus, conditionem disputandi accepit Basilius, qui tum Ancyranam curabat Ecclesiam. Concertatio ea longius producta, et notarii celeres utriusque dictata exceperunt : quibus longe superior fuisse existimatus est Basilius. Porro Photinus ad exsilium est damnatus. In quo ille degens, opinionem suam Græce et Latine (multa enim ei in utroque sermone erat gratia) scriptis mandavit. Quod vero in eis maxime elaborabat, illud erat, quod præter opinionem suam, alias aliorum omnes nihil esse, parum decore probare est conatus. Photini quidem, ejusque sententiæ res, ad hunc se habuere modum.

[1] Joan. XIV, 23. [2] Matth. XXVIII, 19.

(1) Verbum hoc est temporaneæ submissionis et exinanitionis, juxta illud : *Minuisti eum, et inferiorem fecisti paulisper angelis.* Psalm. VIII ; Hebr. II.

(2) *Nam qui spiritum Christi non habet, non est ejus.* (Rom. VIII.)

(3) Huic disputationi multos adhibuisse Constantium senatorios viros, dicit Socrates lib. II, cap. 30.

756 CAPUT XXXII.

Ut tyranni Occidentales sint devicti, Britannio scilicet et Magnentius. De Judæis Diocæsariensibus, et ut Gallus Cæsar sit interfectus.

Imperator autem adversus tyrannos exercitum duxit, et conditionibus pactisque certis bellum cum Britannione decidit, militibus illius ut animos mutarent, et se unum imperatorem acclamationibus renuntiarent, persuasis. Nam insidiis eis cognitis, Britannio ad pedes imperatoris supplicis habitu miserabiliter est provolutus. Et Constantius ei imperii insignia, purpuram et coronam detraxit, quietumque et privatum esse jussit : senī magis convenire dicens, ut in otio viveret, quam nomen tumultuum plenum obtineret. Sumptus autem ex publicis vectigalibus ei, ut seni, ad Prusam circa Olympum amplos attribuit : ubi ille degens, postea ad imperatorem scripsit, gratiasque ei egit, qui se tantis et tam multis malis et ærumnis, quæ in imperio essent, liberasset. Rebus de Britannione (1) prospere confectis, maximam copiarum suarum, quas secum habebat, partem, in Italiam adversus Magnentium misit. Patruelem autem fratrem suum Gallum, Constantii (frater autem hic Constantini Magni patris fuerat) filium, in Orientem et Syriam ire jussit, ut provinciis isthic adversus Persarum excursiones præsidio esset : eidemque Cæsaris dignitatem contulit, et cum nominis sui adjectione Cæsarem Constantium renuntiavit. Quo sane tempore, illo Antiochiam proficiscente, rursum crucis signum in cœlo ad Hierosolyma apparuit, solem radiis suis præcellens, arcu quem irim vocant ingenti ad instar coronæ circumfusum, hora diei tertia, Pentecostes feriis ineuntibus : Cyrillo tum Hierosolymis post Maximum res ecclesiasticas gubernante. Cæterum crucis illa lux sparsim non diffluebat, quod in cometa fieri solet, sed multo magnoque fulgore densa et perspicua consistebat. Occupaverat autem cœlo incumbens circiter quindecim stadia. Longitudo ejus, quantum colligere licuit, a Calvariæ monte ad eum qui dicitur Oliveti pertingebat : latitudo autem, quæ longitudini ei proportione conveniret. Ad miraculum timor etiam, in re tam insolita et inexspectata, omnibus incessit. Itaque omnes cum conjugibus et liberis ad templum majus Deum laudibus ferentes, relicto a quoque quod tum forte faceret, opere confugerunt. **757** Et ea res in terras omnes promulgata, homines consternavit, quod eam ex provinciis cunctis, qui peregre precationis ergo Hierosolyma venerant, ubique vulgarent. Multos sane et ex Judæis, et ex Græcis, ad Christianismum perduxit. Factus etiam de ea certior est imperator, familiarium suorum et ipsius Cyrilli litteris. Et divinitus ea

(1) Britannionem magistrum militum in Pannonia ad Mursam milites imperatorem renuntiaverant, grandævum jam, et omnibus clarum virum : quippe probum, et priscorum morum, jucundæque civitatis : sed omnium liberalium artium expertem, adeo ut ne primarum quidem litterarum elementa, nisi in extrema ætate, addiderit. Eutrop.

ΚΕΦΑΛ. ΛΒ'.

Περὶ τῆς ἥττης τῶν Ἑσπερίων τυράννων. Οἵτινες τυραννοῦσι καὶ Μαγεντίου· καὶ περὶ τῶν ἐν Διοκαισαρείᾳ Ἰουδαίων· καὶ ὡς ἀνῃρέθη Γάλλος ὁ Καῖσαρ.

Ὁ δὲ βασιλεὺς τὰ τῶν τυράννων μετήρχετο, καὶ ἐπὶ ῥηταῖς συνθήκαις εἰς ταυτὸ πρῶτον ἦκε τοῖς Βρετανίωνι. Πείσας δὲ τοὺς ὑπ' ἐκείνῳ στρατιώτας μεταθέσθαι τῆς γνώμης, καὶ μόνον ἀναγορεῦσαι Κωνστάντιον, γνοὺς ἐκεῖνος τὴν ἐπιβουλήν, πρὸ τῶν ποδῶν τοῦ βασιλέως ἐκαλινδεῖτο πρηνής· καὶ ἱκέτης ἐλεεινὸς ἦν. Κωνστάντιος δὲ τὰ σύμβολα τῆς βασιλείας ἐκείνῳ περιελών, ἀλουργῆς δὲ ταύτας ἦσαν καὶ στέφανος, ἐν ἡσυχίᾳ μένειν καὶ ἰδιάζειν προσέταττε· τὸν γὰρ πρεσβύτην ἀπραγμόνως μᾶλλον βιῶναι προσῆκον ἔλεγεν, ἢ ὄνομα ἔχειν θορύβων ἐμπλεων. Πολλὴν δὲ αὐτῷ καὶ δαπάνην δημοσίων ἐκ φόρων ἀνῆκε κατὰ Προῦσαν τὴν περὶ Ὄλυμπον, οἷά γε πρεσβύτῃ· ὅπου δὴ ποιούμενος τὰς διατριβάς, ἐπιστέλλων γράφων βασιλεῖ χάριτας ὡμολόγει, τοσούτων κακῶν, ὅσα τῇ ἀρχῇ σύνεστι καὶ φροντίδων οὐκ ὀλίγων ἀπαλλάξαντι. Ὡς δὲ καλῶς αὐτῷ ἀπέβη τὰ κατὰ Βρετανίωνα, ἀπόμοιραν πλείστην τῆς περὶ αὐτὸν στρατιᾶς κατὰ Μαγνεντίου εἰς Ἰταλίαν ἔπεμπε. Τὸν δ' ἀνεψιὸν Γάλλον, ὃς παῖς μὲν ἦν Κωνσταντίου, οὗτος δὲ ἀδελφὸς Κωνσταντίνου τοῦ πατρὸς ἦν, πρὸς Ἔφαν ἐπὶ φυλακῇ τῶν ἐκεῖσε κλιμάτων Περσικῶν ἐνοχλουμένων ἐφόδοις εἰς Συρίαν ἔστελλε, τήν τε Καίσαρος ἀξίαν, πρὸς δὲ καὶ τὴν οἰκείαν κλῆσιν τούτῳ περιβαλών, Καίσαρα Κωνστάντιον ἀνεῖπεν. Ὅτε δὴ εἰσιόντος ἐκείνου τὴν Ἀντιόχειαν, αὐθις ἡ οὐρανῷ τὸ τοῦ σταυροῦ σημεῖον ὤφθη ὑπεραστράπτον τὸν ἥλιον, ἴριδος μεγάλης στεφάνου τρόπον περιελιττούσης αὐτόν. Τρίτη ὥρα τῆς ἡμέρας ἦν, ἡ Πεντηκοστῆς ἐνισταμένης τῶν ἑορτῶν, Κυρίλλου νικαῦτα ἐν Ἱεροσολύμοις μετὰ Μάξιμον τὰς ἐκκλησίας διαχειρίζοντος. Πλὴν οὐχ ὥσπερ τις κομήτης ἦν τὸ φῶς ἀπορρέων, ἀλλὰ πυκνὸν καὶ διαπρεπὲς συνεστὼς ἐν πολλῷ καὶ μεγάλῳ φωτί· διῆκε δὲ ἔχον περὶ τὸ οὐράνιον κύτος ἀμφὶ δέκα καὶ πέντε στάδια, τὸ μὲν μῆκος, ὅσον εἰκάσαι, ἀπὸ τοῦ Κρανίου διῆκεν ἄχρι καὶ τοῦ ὄρους, ὃ Ἐλαιῶν ἐπικέκληται· τὸ δὲ εὖρος, ὅσον τῷ μήκει ἀναλογεῖν. Ἐκπλήττει τῷ θαύματι καὶ πᾶσι δέος ἐπὶ τῷ παραδόξῳ ἦν. Καὶ ἔθεον πάντες ἐπὶ τὸ ἱερὸν, τὸν μέγαν ἀνυμνοῦντες Θεὸν, ἕκαστος καταλείψας ὅ τι τύχοι ἐργαζόμενοι. Πάσῃ δὲ γῇ τὸ θαῦμα φοιτῆσαν, κατέπληττε, τῶν κατ' εὐχὴν τοῖς Ἱεροσολύμοις ἐπιδημούντων ἐξ ἁπάσης γῆς διαμηνυσάντων. Ὅ καὶ πολλοὺς τῶν τε Ἰουδαίων καὶ Ἑλλήνων πρὸς τὸν Χριστιανισμὸν μετεῖλκυσεν. Ἔγνω δὲ καὶ ὁ βασιλεὺς παρά τε τῶν οἰκείων καὶ Κυρίλλου γράψαντος. Κατά τι δὲ θεσπέσιον γενέσθαι ἐλέγετο τοῖς εἰδόσι, πάντας βίβλους ἱερὰς ἐμφερόμενον. Τὸ δὲ σελασφόρον ἐκεῖνο καὶ σεβάσμιον θέαμα οὐδὲ τοῖς ἐπὶ τοῦ στρατοπέδου ἀθέοις

τον ἦν. Ὤρθη καὶ γὰρ τὸ σημεῖον, ἡνίκα τῶν καθ' Ἑσπέραν Βρεττανίωνος καὶ Μαγνεντίου τυράννων περιεγένετο, τῆς ἐκεῖσε πονούσης στρατιᾶς ἐκείθεν τῇ περιουσίᾳ τῆς εἴλης καταστραπτομένης, καὶ τὸ σημεῖον ὁρώσης. Ὁ γὰρ Μαγνέντιος τὴν πρεσβυτέραν χειρωσάμενος Ῥώμην, τὰ πάνδεινα ἔπραττε, πολλούς τε τῆς συγκλήτου ἀνῄρει, καὶ τὸν δῆμον διέφθειρεν. Ὡς δὲ ἔγνω τὴν στρατιὰν Κωνσταντίνου ἄγχιστα εἶναι, μικρὸν ὑποχωρήσας, πρὸς Γαλλίας ἐχώρει διὰ τῶν Ἰουλίων Ἄλπεων. Δίοδοι δέ εἰσιν αἱ Ἄλπεις στεναί, μεγίστων ὀρῶν ἑκατέρωθεν ὑφ' ἓν χωρίον ἐγγὺς τοῦ συμπτύσσεσθαι συγκλειομένων· ἃ δὴ ἐμφερεῖς εἰσι τοῖς ἐν Θερμοπύλαις στενοῖς. Αἱ μὲν οὖν Ἰούλιαι Ἄλπεις τὰς Γαλλίας τῶν Ἰταλῶν διορίζουσιν· αἱ δὲ Ἄλπεις αἱ καλοῦνται Σουσάκεις μεταξὺ Δακίας καὶ Θρᾴκης εἰσί. Συχνῶς γοῦν ἑκατέρων προσβαλόντων τῶν στρατευμάτων, ποτὲ μὲν οὗτοι, ποτὲ δ' ἐκεῖνοι περιεγίνοντο. Ὕστατον δ' ἡττηθεὶς Μαγνέντιος, περί τι φρούριον τῆς Γαλατίας κατέφυγεν· Μούρσα ἦν αὐτῷ ὄνομα. Ὅπου δὴ τὸ ἀδημονοῦν τῆς στρατείας διαλύειν πειρώμενος, καὶ παρασκευάζειν θαρρεῖν, ἐπεὶ κἀκεῖνον εὐφήμεῖν οἷα ἔθος βασιλεῦσιν ἐχρῆν, ἠλέγχοντο οὐχ ἑκόντες Αὔγουστον Κωνστάντιον ἀντὶ Μαγνεντίου ἀναγορεύοντες. Ἐντεῦθεν συνεὶς ἐκεῖνος μὴ ἐκ θεοῦ τὸ βασιλεύειν δεδόσθαι αὐτῷ, τὸ φρούριον ἀπολιπών, πρόσω ἠπείγετο. Κατόπιν δὲ τῆς στρατιᾶς Κωνσταντίου κατασπευδούσης, μόνος διαφυγών, εἰς Λουγδοῦνον πόλιν ἀποδιδράσκει. Κἀκεῖσε τὸν ἀδελφὸν ἐν εὐνοίας τρόπῳ δῆθεν ἀποσφάττει, πολεμίας προαρπάζων ὕβρεως καὶ χειρός, ὃν Καίσαρα πρότερον πεποιήκει, εἶτα τὴν μητέρα· ἔπειτα δὲ καὶ εἴ τις ἄλλος τῶν οἰκειοτάτων παρῆν. Τελευταῖον δὲ τὸ ξίφος ἑαυτῷ ὑποστήσας, ἐπηρράχθη τε αὐτοῦ, καὶ διελαθεὶς κατὰ τὸ μετάφρενον, ἐξέψυξεν, οὐδ' ὅλα τέσσαρα τυραννήσας ἔτη. Μικρὸν δὲ ὕστερον, καὶ ὃς ἕτερος ἦν αὐτῷ ἀδελφὸς, Δεκέννιος ὄνομα, ἀγχόνῃ τοῦ βίου ἑαυτὸν ὑπεξήγαγεν. Ἀλλ' οὐδὲ οὕτως αἱ ταραχαὶ ἀπέλιπον τὰ κοινά. Ἕτερος γὰρ εὐθὺς τύραννος, Σιλβανὸς ὄνομα, περὶ τοὺς πρὸς δύσιν Γαλάτας ἦρτο· ὃν οὐκ ἐπιπολὺ διαρκέσαντα οἱ στρατηγοὶ Κωνσταντίου διέφθειραν. Οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ οἱ ἐν Διοκαισαρείᾳ Ἰουδαῖοι Ῥωμαίοις ἐπαναστάντες, καὶ τὸν ζυγὸν τῆς δουλείας ἀποσεισάμενοι, ἦραν ὅλα, καὶ τὴν Παλαιστίνην καὶ τὰ πέριξ αὐτῆς κατέτρεχον λῃζόμενοι. Καθ' ὧν μέγα ἀνίστα τρόπαιον, ἐπιὼν ἐξ Ἀντιοχείας ἔνθα διέτριβεν ὁ Κωνστάντιος Γάλλος· καὶ τὴν πόλιν αὐτῶν ἐκ βάθρων ἀνέτρεπεν. Οὕτω δὲ κατ' αὐτῶν εὐτυχήσας, τὴν εὐημερίαν οὐκ ἤνεγκεν· νεωτερίζειν δὲ καὶ αὐτὸς ἤρξατο κατήρχετο, καὶ τυραννεῖν ἐμελέτα. Οὐκ εἰς μακρὰν δὲ κατάφωρος τῷ Κωνσταντίῳ ἐγίνετο· θράσους γὰρ ἀμετρίᾳ λῃσθεὶς, τὸν τῆς Ἑῴας ἔπαρχον Δομετιανὸν, καὶ τὸν κοιαίστωρα Μόντιον, κατ' ἐξουσίαν ἀνεῖλε, μὴ τῷ βασιλεῖ τὰς αἰτίας μηνύσας τῆς ἀναιρέσεως. Ἐξ ἧς αἰτίας καὶ ἄλλων συναπῤῥυέντων, θανάτῳ τὸν ὕβριστὴν μετῆλθεν

A quasi prodigium exhibita esse dicebatur a peritis, ut quæ antiquitus in sacris expressa esset Litteris. Splendidum hoc et venerandum spectaculum, ipsi quoque exercitui non fuit invisum. Apparuit namque signum id, cum imperator ad Occidentem Britannionem et Magnentium tyrannos devinceret: ubi exercitus vario labore fatigatus (1), miraculo tanto viso, immensa ejus luce afflatus et lustratus est. Nam Magnentius, veteri Roma capta, graviter ibi sæviebat, et multos ex senatu atque ipsa etiam plebe crudeliter necabat. Ubi autem Constantii exercitum adesse cognovit, cedens istinc, Galliam per Alpes Julias petiit. Ita enim perangustus transitus dicitur, altissimis ex utraque parte montibus in locum unum, ut prope complicentur, coeuntibus, angustiis quæ in Thermopylis sunt perquam similes. Et Alpes quidem Juliæ Gallias ab Italia dividunt. Quæ vero vocantur Susacenses Alpes, inter Daciam et Thraciam sunt. Porro ubi aliquoties acies inter se concurrere, et nunc hi nunc illi prælio superiores fuere, postremo victus Magnentius ad Mursam (2) Galliæ castellum profugit. Quo loco copias suas casu eo perculsas animare, et ad fortitudinem atque fiduciam excitare conatus est. Cum autem et ipsæ militari more acclamatione sua illi ut imperatori fausta ominari deberent, vel invitæ pro Magnentio Constantium Augustum promulgarunt. Unde ille imperium sibi non esse a Deo delatum intellexit: et castello eo derelicto, ulterius est profectus. Verum cum eum Constantii exercitus magna celeritate persequeretur, solus profugiens in urbem Lugdunensem pervenit. Atque ibi fratrem Desiderium, per benevolentiæ causam scilicet, ut eum hostium manibus et injuriis eriperet, deinde matrem, postea etiam si quis ex propinquis suis alius adesset, jugulavit. **758** Et tandem in gladium sibi ipsi intentatum incumbens, dorso etiam ipso perfosso, vitam finiit, cum non totos quatuor annos tyrannide potitus esset. Paulo deinde post, qui ei alter erat frater, Decennius Cæsar ab ipso dictus, laqueo etiam seipsum interemit. Sed enim ne sic quidem respublicæ pacatæ fuere. Statim enim tyrannus alius, nomine Sylvanus, apud Occidentales Gallos exstitit: quem non ita diu res turbantem, Constantii duces interemere. Enimvero Judæi quoque Diocæsareæ Romanis rebellantes, et servitutis jugum excutientes arma sumpsere, et Palæstinam vicinasque in circuitu regiones percurrentes vastarunt. Contra quos ex Antiochia, ubi agebat, profectus est Constantius Gallus, eisque superatis tropæum ingens statuit, et urbem eorum ex ipsis fundamentis diruit. Sed enim rebus feliciter gestis, fortunam blandientem prosperitatemque eam non bene tulit: nam et ipse ad res novas aspirare et tyrannidem meditari cœpit. Sed brevi conatus ejus

(1) Prœliis istis vires Romanæ fere consumptæ sunt. Bellatorum enim quinquaginta quatuor millia periere. Oros., Eutrop.

(2) Ad Murtium, Eguat.

manifesto comperit Constantius. Siquidem ille per A efirenem audaciam Orientis præfectum Domitianum et quæstorem Montium (1) suapte potestate necavit, cædis ejus causa imperatori non significata. Quæ res aliæque insuper ad eam accedentes effecere, ut imperator eum, ut sibi injurium, sublatum vellet. Et ira incitatus, ad se eum evocavit. Atque ille in deteriorem partem eam vocationem fieri suspicatus, sibique propterea metuens, etiam invitus profectus est, uxore sua Constantia, quæ pro eo precaretur, præmissa. Ea in itinere mortua est. In comitatu Galli Theophilus etiam Indus fuit, de quo supra diximus. Nam is medium se inter Gallum et Constantium gerebat, conjunctionem eorum et concordiam confirmans, cum Cæsar Gallus designaretur, et pacta fierent. At B Gallus, adempta ei primum purpura, circa Phlanonem (2) insulam in Occidentalibus partibus ex insidiis Eusebii eunuchi trucidatus est. Quod quidem ita tum fieri jussit Constantius : postea autem eum facti pœnituit. Brevi post fratrem ejus Julianum ex Ionia accitum, quod imperii gravitatem secum perpenderet, Cæsarem creavit : et adversus barbaros in Galliam misit, qui res ibi turbulentas pacaret et constitueret. **759** Sed de Juliani rebus in historia sequenti accuratius omnia exponemus.

CAPUT XXXIII.

Ut denuo Ariani synodos Antiochiæ et Mediolani celebruntes, Athanasium oppugnarint : et quæ consilia de perversione fidei Constantius ceperit.

Constantius cura et periculo tyrannorum liberatus, venit Romam, ubi de tyrannis triumphum C sibi agendum esse duxit. Eodem tempore ad concordiam dogmatis Orientales simul et Occidentales episcopos, sicuti putabat, adducturus, synodum cogi in Italia præcepit. Julius tum, viginti quinque annis Romana Ecclesia administrata, decessit, provinciamque ejus Liberius sortitus est. Tum vero opportunitatem sibi oblatam esse existimantes, qui professionem fidei Nicænam abrogaverant, calumnias rursum contexuerunt, ut τοῦ ὁμοουσίου, consubstantialis, professores, quos antea ut sententiæ alterius sectatores exauctoraverant, ecclesiis prorsus exigerent. Constante namque adhuc superstite, non ausi fuerant fraudulenta temeritate imperia inter se committere. Quippe bellum fratri Constans denuntiaverat nisi Athanasium, sicuti D dictum est, reciperet. Potissimum vero Athanasium illi expellere studio omni contendebant : qui sane etiam Constante nondum cæso, Constantio autem propter illum, Athanasium se complecti assimulante (tantum illorum erat odium), conquiescere non potuerunt. Sed enim tringinta ex maligna eorum multitudine Antiochiæ congregatis, Narcisso videlicet Cilice, Theodoto Thrace, Eugenio Nicæno, Patrophilo Scythopolitano, Menophanto Ephesio, atque aliis, reditum Athanasii illi tanquam illegitimum culpabant, et omnibus ubique episcopis scribebant, ne cum illo communicarent, neve

(1) *Magnum*, Socrat. et Sozom.

(2) *Περὶ Φλανόνα τὴν νῆσον*. Socrat. lib. II, cap. 34. Plin. in Illyrici descriptione meminit duabus Flanonæ et Absyrtii insulæ, libro III, cap. 2

ἐπειρᾶτο. Καὶ περιοργὴς γεγονὼς, πρὸς ἑαυτὸν μ
εστέλλετο. Ὁ δ' οὐκ ἐπ' ἀγαθῷ τὴν μετάκλησιν σ
βάλλων, δεδοικὼς δ' ὅμως καὶ ἄκων ἀπῆει, τὴν ἰδ
γαμετὴν Κωνσταντίαν προπέμψας πρεσβεύουσ
Ἀλλ' ἡ μὲν ἐνόδιος ἐπεσχέθη θανάτῳ. Συνεῖπετο
ἐκείνῳ καὶ Θεόφιλος ὁ Ἰνδὸς, περὶ οὗ μικρὸν ὕσ
ρον ἐροῦμεν. Συνῆν γὰρ μέσος ταῖς πρὸς Γάλλ
καὶ Κωνστάντιον συνθήκαις, ἡνίκα Καῖσαρ κεχειρ
τόνητο, συνέχων αὐτῶν τὴν ὁμόνοιαν. Γυμνωθεὶς
τῆς ἁλουργίδος ὁ Γάλλος καὶ κατὰ Φλανῶνα τὴν νῆσο
γενόμενος περὶ μέρη δὴ τὰ Ἑσπέρια, ἐπιβουλαῖς Εὐ
σεβίου τοῦ εὐνούχου ἀναιρεῖται· κελεύσαντος μὲν τὴ
ἀναίρεσιν τοῦ Κωνσταντίου, μεταμέλῃ δὲ χρησαμέ
νου ἐς ὕστερον. Μετ' ὀλίγον δὲ τὸν ἐκείνου ἀδελφ
Ἰουλιανὸν ἐκ τῆς Ἰωνίας μεταπεμψάμενος, χειρ
τονεῖ Καίσαρα, τὸ τῆς ἀρχῆς βάρος ἰδών, καὶ πρ
τοὺς ἐν Γαλλίᾳ βαρβάρους ἀπέστελλε, ταραχῆς ἐμπλ
τὰ ἐκεῖσε δὴ καθιστῶντα. Ἀλλὰ περὶ μὲν Ἰουλιαν
ἐν τῇ ἑφεξῆς ἱστορίᾳ πρὸς λιπτὸν διηγήσομαι.

ΚΕΦΑΛ. ΑΓ'.

*Ὡς πάλιν οἱ ἐξ Ἀρείου συνόδους ἐν Ἀντιοχ
καὶ Μεδιολάνοις ποιοῦντες, τοῖς περὶ Ἀθα
σιον πολεμοῦντες ἦσαν· καὶ οἷα περὶ διαστ
φῆς τῆς πίστεως ἐμελέτα Κωνστάντιος.*

Κωνστάντιος καὶ τῆς τῶν τυράννων φροντί
ἀπαλλαγεὶς, ἐκ Σιρμίου ἀπάρας, πρὸς τὴν Ῥώμ
ἐγένετο· ὅπου δὴ καὶ τὸν κατὰ τῶν τυράννων θρί
δον τελεῖν αὐτῷ καὶ κατάγειν ἐδέδοκτο δεῖν. Ὑ
ταυτῷ δὲ σύμφρονας καθιστᾶν οἰόμενος περὶ
δόγμα τούς τε τῆς Ἕω καὶ Ἑσπέρας ἱερέας
σύνοδον ἐν Ἰταλίᾳ γενέσθαι προσέταξεν. Τότε
Ἰούλιος εἴκοσι καὶ πέντε ἔτεσι τῆς ἐν Ῥώμῃ
κλησίας προστὰς, ἀπεβίω· Λιβέριος δὲ τὸν κλῆ
τῆς ἐκείνου διακονίας ἐλάμβανεν· ὁπηνίκα περ
προσήκοντα ἔχειν νομίσαντες οἱ τὴν ἐν Νικ
πίστιν ἠθετηκότες, συνέῤῥαπτον διαβολὰς κα
ἐξωθεῖν τῶν ἐκκλησιῶν, οὓς πρότερον μὲν ὁ
ἑτεροδόξους· καθεῖλον τῷ ὁμοουσίῳ ἐκκλησ
Κώνστα μὲν γὰρ περιόντος ἔτι, οὐκ ἐτόλμων τη
κρούειν τὰς βασιλείας· πολεμεῖν γὰρ ἐκείνῳ τῷ
ἀδελφῷ ἐπηγγέλλετο, εἰ μὴ δέξηται τοὺς περὶ τὸν
Ἀθανάσιον, ὥσπερ εἰρηται. Μάλιστα δ' Ἀθανάσιον
ἐλαύνειν διὰ σπουδῆς ἐποιοῦντο· οἱ δὴ καὶ Κων
σταντος μήπω φθαρέντος, Κωνσταντίου δὲ τ
ἐκεῖνον προσποιουμένου φιλεῖν Ἀθανάσιον, ὑπερ
βολῇ μίσους, ἐκεῖνοι οὐδὲ οὕτως ἡσυχάζειν ἠ
χοντο. Τριάκοντα δ' ἐν Ἀντιοχείᾳ τοῦ πανηγ
στίφους ἀθροισθέντες, οἱ περὶ Νάρκισσον, τ
Κίλικα λέγω, Θεόδωρον τὸν Θρᾷκα, τὸν Νικαέα Ε
γένιον, Πατρόφιλόν τε καὶ Μηνόφαντον, ὧν ὁ μ
Σκυθοπόλεως, ὁ δ' Ἐφέσου ἦν ὁ Μηνόφαντος,
αἰτίας ἐποιοῦντο τὴν ἐκείνου κάθοδον· καὶ τ
ἀπανταχοῦ ἔγραφον ἐπισκόποις, ἐκείνῳ μὴ κ

νωνεῖν, μήτε μὴν γράφειν· ἀλλὰ Γεώργιον ἐν τιμαῖς ἔχειν, ὃν αὐτοὶ κατεστήσαντο. Ἀθανάτιος δὲ οὐδ' ἐπιστροφὴν αὐτῶν ἐποιεῖτο. Καὶ τοῦτο ἦν ἕως οὗ Κωνστάντιος τοὺς τυράννους καθελών, μόνος τῆς Ἑῴας καὶ Ἑσπέρας κατῆρξεν· τοῖς γὰρ ἐν ἑσπέρᾳ γενόμενος ὁ Κωνστάντιος, τοῖς ἐκεῖσε τῶν ἱερέων τῇ ὁμοουσίου στοιχοῦσι πίστει, πρυσεποιεῖτο κολλᾶσθαι καὶ συμφρονεῖν· καὶ δόλου συνεῖναι τάχα ἤρεῖτο. Τέχνῃ δὲ μετήρχετο τὰ πρῶτα μὴ βιαζόμενος, ἕως οὗ κἀκείνους ἐπιψηφίσασθαι πείσειε τοῖς κατ' Ἀθανασίου γεγενημένοις ἐπίσης τοῖς ἀνὰ τὴν Ἑῴαν ἐπισκόποις. Καὶ γάρ πως ἐλογίζετο, ὡς εἰ ψήφῳ πάντων τῶν Ἑῴων καὶ Ἑσπερίων ἐκποδὼν Ἀθανάσιος γένοιτο, ἐκ τοῦ ῥᾴστου ἐνεῖναι τὰ περὶ τὴν θρησκείαν ὡς βούλοιτο κατορθοῦν. Καὶ δὴ περὶ Μεδιόλανα τῆς Ἰταλίας τὴν σύνοδον ἤθροιζεν. Ἐκ μὲν οὖν τῆς Ἑῴας ὀλίγοι δή τινες παρεγένοντο· τὸ γὰρ τῆς ὁδοιπορίας μακρὸν καὶ νόσος καὶ γῆρας τῶν πολλῶν ἐπεῖχε τὴν ἄφιξιν· Ἑσπέριοι δὲ πλείους ἢ τριακόσιοι συνελέγησαν. Τὸ δὲ σπουδαζόμενον ἦν τοῖς ἐξ Ἑῴας καταδικάζειν Ἀθανασίου, ὥστε ἄδατον ἐκείνῳ εἶναι τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Καὶ ἡ μὲν ἄλλη σύνοδος, ἢ ἀπάτῃ, ἢ δέει, ἢ καὶ ἀγνοίᾳ, συνέῤῥεῖχον τῷ ψηφίσματι· μόνοι δ' ἐξ ἁπάντων Διονύσιος ὁ Ἀλβας ἐπίσκοπος, Ἰταλιῶτις δὲ αὕτη μητρόπολις, καὶ Εὐσέβιος τῶν ἐν Λιγουρίᾳ Βρεκέλλων, καὶ Τριβέρεως ὁ Παυλῖνος, ἐν Γαλλίαις δ' ἐστὶν ἡ Τριβέρις, καὶ Ῥοδανὸς καὶ Λουκίφερ, τὸν δόλον φωράσαντες, ὡς ἐπὶ τῇ ἀνατροπῇ τοῦ ἐν Νικαίᾳ ὄγματος οἱ Ἑῷοι τὴν Ἀθανασίου καθαίρεσιν ἐπισπεύδουσιν, ἀναστάντες ἐδόων, δόλον εἶναι καὶ ἀπάτην τοῦ Χριστιανισμοῦ· καὶ μὴ δι' Ἀθανάσιον εἶναι τὸ εἰρημένον, ἀλλ' ἐπιβουλὴν τῶν κατὰ Θεοῦ ὁρῶν· πάλαι δεδογμένων τὸν τε βασιλέα καὶ τοὺς τὰ Ἀρείου φρονοῦντας ἐπινοεῖν. Ταῦτ' εἰπόντων, ἡ μὲν σύνοδος διελύετο ἄπρακτος· ὅσοι δ' ἐπαῤῥησιάσαντο ὑπερορίᾳ κατεδικάσθησαν γενόμενοι ἐκποδών· μεθ' ὧν ἦν καὶ Ἱλάριος ὁ Ποικτάβων ἐπίσκοπος. Ὅτι δ' ἀληθὴς αἰτία ἦν ὡς ἐπὶ προφάσει Ἀθανασίου κατὰ τῆς πίστεως ἡ ἐν Μεδιολάνῳ ἤθροιστο σύνοδος, πιστώσεται τὰ ἑξῆς. Ἡ γὰρ οὐκ εἰς μακρὰν συστᾶσα κατὰ ταυτὸν ἔν τε Ἀριμίνῳ τῆς Ἰταλίας, καὶ ἐν Σελευκείᾳ τῆς Ἰσαυρίας, νεωτερίζειν κατὰ τῶν ἐν Νικαίᾳ δεδογμένων ἐπεχείρησαν, ὡς αὐτίκα μάλα δηλώσομεν. Ὁ γὰρ βασιλεὺς χαλεπήνας, οἰκουμενικὴν συγκροτεῖν ἐβούλετο σύνοδον, ἑλκύσαι τε τοὺς τῆς Ἑῴας ἐπισκόπους πάντας εἰς τὴν ἑσπέραν, πάντα τε κάλων κινῆσαι, εἴγε δύναιτο, ὡς ἂν πάντας ὁμόφρονας καταστήσειεν. Ἐπεὶ δ εἰς σκέψιν τὸ πρᾶγμα δοὺς, ἐργῶδες ἐδόκει, καὶ γὰρ προσίστατό οἱ τὸ τῆς ὁδοιπορίας μακρόν· μίαν μὲν εἶναι τὴν σύνοδον ἐκέλευεν, ἐν δυσὶ δ' ἀθροισθῆναι τόποις. Τοῖς μὲν οὖν Ἑσπερίοις ἐν Ἀριμίνῳ τῆς Ἰταλίας συνάγεσθαι προὔτρεπε· τοὺς δέ γε Ἑῴους γράμμασι κατὰ τὴν Νικομήδειαν ἀφικνεῖσθαι προσέταττεν. Ὁ μὲν οὖν

ad illum scriberent: sed Georgium honore prosequerentur, quem ipsi episcopum constituerant. Athanasius autem nihil prorsus hæc curabat. Id ita factum, donec Constantius, tyrannis sublatis, unus ipse Orientis simul et Occidentis imperio est potitus. **760** Et Constantinus cum in Occidente esset, cum episcopis τοῦ ὁμοουσίου, consubstantialis, fidei assentientibus se conjunctum esse, et cum eis sibi convenire simulavit: et fortasse in partibus eorum esse omnino constituit. Arte certe usus, cum vim nullam eis primum adhiberet, sed tantum persuaderet, ut eamdem contra Athanasium, quam Orientales episcopi tulissent, ipsi etiam sententiam ferrent. Sic etenim quodammodo putavit, si omnium Orientalium juxta et Occidentalium calculis Athanasius damnaretur, facillimum sibi fore, ut religionem pro arbitrio suo constitueret atque ordinaret. Itaque in Italia Mediolani conventus coactus est. Et ex Oriente quidem pauci admodum illi præsto fuere. Itineris enim magnitudo, et morbus, et ætas grandior, multorum impediit adventum. Occidentales autem plures quam trecenti convenere. Enimvero Orientalium consilium fuit, ut Athanasius damnaretur, eique Alexandrina urbe interciderctur. Et reliqua synodus sive errore aut metu, seu etiam ignorantia pedibus in eam ibat. Soli vero ex omnibus Dionysius Albæ, quæ una ex metropolitanis in Italia urbs est, et Eusebius Vercellarum Liguriæ, et Paulinus Trevirorum in Gallia, episcopi, et præterea Rhodanus et Lucifer (1), dolo deprehenso, Orientales evertendi Nicæni dogmatis gratia exauctorationem Athanasii urgere, assurgentes, vociferati sunt, fraude Christianismum circumveniri, neque verbis ejusmodi de Athanasio agi: sed insidias decretis rite atque ordine de Deo olim factis, imperatorem et Arianos tendere. Hæc ubi dicta, conventus rebus infectis solutus est. Qui autem liberius sententiam dixerant condemnati, solum exsilii causa verterunt. Inter quos Hilarius etiam Pictaviensium episcopus fuit. Porro verum fuisse, quod sub obtentu nominis Athanasii adversum fidem Nicænam Mediolanensis synodus sit congregata, ea quæ sequuntur confirmabunt. Nam quæ paulo post eodem tempore et Arimini in Italia, et Seleuciæ in Isauria, acta sunt concilia, res novas contra Nicænas constitutiones molita sunt; quemadmodum mox declarabimus. Imperator enim stomachabundus universale concilium cogere, et episcopos Orientales omnes in Occidentem pertrahere volebat, **761** omnem movens funem, si quo modo facere posset, ut ad concordiam omnes adduceret. At ubi re deliberata, difficile id visum est, quod ei itineris longinquitas obstaret, unam quidem, sed duobus in locis congregandam esse synodum, statuit. Et Occidentales, Arimini, Orientales vero Nicomediæ convenire, litteris suis

(1) Lucifer Sardiniæ insulæ metropolitanus dicitur apud Theodor. lib. II, cap. 15, ubi ista fusius referuntur.

jussit. Imperator sane quidem hoc sic concordiam omnium spectans instituit : sed consilium ejus aliter cessit : utrinque enim dissensio inter eos intercessit. Neque enim Arimini (1) qui convenerant, concordes erant : majus autem inter eos qui Nicomediæ quidem per terræ motum coire impediti, Seleuciæ verodeinde congregati fuerant, dissidium est ortum. Cæterum quæ utrobique sint acta, historia ipsa deinceps ostendet. In præsentia autem, quæ Athanasio per omne Constantii imperium acciderint, breviter referemus, ut ordine suo nobis procedat oratio.

CAPUT XXXIV.

Quas calamitates sub imperio Constantii magnus pertulerit Athanasius, et ut Deus sæpe eum ex maximis liberarit periculis, et ut is multa divinitus præviderit.

Ille siquidem auditis quæ adversus eum in imperatoria aula factæ fuerant comminationibus, ad tempus profugit. Deinde quinque qui sub eo erant episcopis delectis, in quibus Serapion etiam Thmuæus, vir Dei in primis amans, atque in dicendo et scribendo gravis fuit, ad imperatorem in Occidente degentem eos misit, tribus ex ecclesia sua presbyteris additis : qui, si id imperator jussisset, adversariorum calumnias confutarent. Dum illi proficiscuntur, imperatoris interea litteræ, quibus ad eum evocabatur, afferuntur. Itaque ipse cum suis in gravi erat cura et sollicitudine. Neque enim tutum satis esse putabat, dicto imperatoris audientem esse, qui in professione fidei hallucinaretur. Neque vero illi morem non gerere, periculo carebat. Mansit sane. Et qui litteras attulerat, vacuus ad imperatorem rediit. Porro æstate ineunte, alter venit, cum quodam Alexandrinæ urbis illustri cive : atque is Athanasium urbe expellere, et clerum male accipere incepit. Sed enim cum plebs rebellans vim pararet, et ipse nihil efficeret, retrocessit. **762** Postea intempesta nocte ordinum ibi militarium dux, ut qui ab imperatore missus fuerat, atque hæc curabat, Hilarius, ubi Athanasium in ecclesia occultari intellexit, quæ Thecnæ dicitur, cum delecta Ægyptiorum fortique manu ei institit : et postibus effractis in templum quidem irruit, sed Athanasium quæsitum non comprehendit. Divinitus enim ei irruptionis hujusmodi consilio manifestato, paulo ante inde exiverat, milites autem tardius ad comprehendendum eum venerant. Dicitur sane hic vir multa et diversa divino judicio evasisse pericula. Quod namque Deo esset perquam charus, quæ futura erant, itidem ut præsentia, per gratiam Dei providebat. Multa certe admiranda futurorum cognitionem viro ei contestantur. Primo namque anno Constantis, et Constantio insidias ei struente, cum fuga sibi consului set, apud notum quemdam hominem in subterraneo et caliginoso specu, aquæ olim cisterna, latuit, nemine

(1) *Sozom.* lib. IV, cap. 9, 10.

βασιλεὺς τὸ σύμφωνον πάντων οἰόμενος, οὗ
ἐκέλευεν· εἰς τοὐναντίον δὲ μεθίστατο αὐτ
σκοπός. Καὶ ἄμφω δὲ καθ' ἑαυτοὺς διηρέθη
Οὔτε γὰρ οἱ ἐν Ἀριμίνῳ πρὸς ἑαυτοὺς συνεφ
σαν· μεῖζον δὲ καὶ τὸ ῥῆγμα οἱ ἐν Νικομηδείᾳ
σεισμῷ κωλυθέντες, ἐν Σελευκείᾳ δὲ ἐκεῖθεν σ
ὁροισθέντες, εἰργάσαντο. Ἀλλ' ὅπως μὲν τὰ
ἐκείναις γεγένηνται, τοῖς ἑφεξῆς ἡ ἱστορία δηλώ
νυνὶ δὲ περὶ τῶν συμβάντων Ἀθανασίῳ παρ' ὅ
τὴν ἀρχὴν Κωνσταντίου διαληψόμεθα διὰ τὸ
σύνοπτον, ἵνα καθ' ἑδὸν ἡμῖν ὁ λόγος προΐῃ.

ΚΕΦΑΛ. ΛΔ'.

*Ὅσα τῶν δεινῶν τῷ μεγάλῳ Ἀθανασίῳ συν
ἐν τῇ ἀρχῇ Κωνσταντίου· καὶ ὅτι τὸ Θ
αὐτὸν πολλάκις τῶν δεινῶν ὑπεξήγαγε,
θείας μετεῖχε προγνώσεως.*

Ἐκεῖνος γὰρ πυθόμενος τὴν ἐν βασιλείοις κ
σκευαζομένην αὐτῷ ἀπειλήν, ἔφυγε μὲν πρὸς
ρόν· εἶτα πέντε τῶν ὑπ' αὐτὸν ἐπιλεξάμενο
οἷς ἦν καὶ Σεραπίων ὁ Θμουαῖος, ἀνὴρ θεοφιλὴ
τὰ μάλιστα, καὶ λέγειν καὶ γράφειν δεινὸς,
βασιλέα πέμπει τῇ ἐσπέρᾳ διάγοντα, καὶ
παραζεύξας πρεσβυτέρους αὐτῷ τῆς κατ' α
ἐκκλησίας, εἰ μὲν βασιλεὺς κελεύοι ἀντιστησομέν
ταῖς τῶν ὑπεναντίων διαβολαῖς. Ἐν ὅσῳ δ' ἐκ
ἀπέπλεον, γράμματα ἐκ βασιλέως ἐφοίτα τοῦ
μετακαλούμενα. Οἱ δὲ περὶ αὐτὸν ἐναγώνιοι ἦσ
οὐδὲ γὰρ τἀσφαλὲς ἐνόμιζεν ἔχειν πειθόμενος
σιλεῖ σφαλλομένῳ περὶ τὴν πίστιν. Ἀλλ' οὐδὲ
ἀπειθεῖν ἀκίνδυνον ἦν. Ἔμενεν οὖν· καὶ ὁ τὰ γρ
ματα φέρων, κενὸς ἐπάνεισι. Θέρους δὲ ἐπιγ
μένου, ἕτερος ἦκε μετὰ τῶν ἐν τῇ πόλει πρω
νῶν, καὶ τοῦτον τῆς πόλεως ἤλαυνε· καὶ τὸ
κακῶς διετίθει. Τοῦ δὲ λαοῦ νεωτερίζειν
λοντος ἤδη, ἀνύσας οὐδὲν καὶ αὐτὸς ἀνε
Ἔπειτα νυκτὸς ἀωρὶ σὺν οὐκ ἀγεννεῖ Αἰγυπ
ἐφίσταται φάλαγγι. Καὶ ἐπεὶ μάθοι Ἀθαν
κρύπτεσθαι κατὰ τὴν ἐκκλησίαν, ἣ τοῦ Θεων
γεται, ὁ στρατηγὸς Ἱλάριος, ὃς ἐκ βασιλέως
πετο, ἀνατρέψας τὰς θύρας, εἰσῄει μὲν εἴσω,
δὲ τὸν Ἀθανάσιον κατελάμβανε. Θεοῦ γὰρ
ἔφοδον προμηνύσαντος, βραχύ τι χρόνου πρὸ
νων ἐξῄει, τοὺς δὲ στρατιώτας ἐφυστερίσαι
αὐτοῦ σύλληψιν. Λόγος δ' ἔχει πολλοὺς καὶ ἄλ
ρους κινδύνους θείοις μηνύμασιν ἀποδρᾶναι τὸν
ὅρα· φίλος γὰρ ὢν Θεῷ μάλιστα, ὡς ἐνεστὼς
μᾶλλον ἐώρα χαριζομένου Θεοῦ· πολλὰ γὰρ θα
μαστὰ τὴν τῶν ἐσομένων γνῶσιν ἐπιμαρτυρεῖ τ
ἀνδρί· τῷ γὰρ πρώτῳ ἔτει Κώνσταντος τοῦ Κω
σταντίου ἐπίβουλα φρονοῦντος αὐτῷ, φυγῇ χρη
μενος, γνωρίμῳ τινὶ κατεκρύπτετο, ἐν καταγ
ζοφερῷ οἰκήματι, ὃ πάλαι ποτὲ τυμβεῖον ὕδατ
ἐτύγχανεν ὄν. Οὐδεὶς μέντοι συνέγνω πλὴν θερ
παινα, ἡ πιστὴ δοκοῦσα, τυφλὴ κατὰ χρείαν δι
κονεῖτο. Ἐπεὶ δὲ σπουδὴ προὔκειτο τοῖς ἐναντίο
τὸν ἄνδρα ζωγρεῖν, ἔμελλε δὲ δώροις καταπρο

δισθαι πρὸς τῆς διακόνου χρήμασιν ἐκεῖθεν ὑποφθαρείσης· φθάσαν τὸ θεῖον, τὴν ἐπιβουλὴν κατεμήνυεν. Ὁ δ' ἀλλαχοῦ μετεχώρει. Ἐκείνη δ' ὡς ψευδῆ τῶν δεσποτῶν κατειποῦσα, πληγὰς ἐλάμβανε· πολὺ γὰρ ἦν τὸ δεινὸν τοῖς φωραθεῖσι κρύπτειν τὸν Ἀθανάσιον, ὡς ταῖς βασιλικαῖς προσταγαῖς ἀντιπράττουσι, καὶ τὸ πολιτεύεσθαι καλῶς ἀφανίζουσι. Καὶ πολλοὶ διὰ τοῦτον δεινῶν ἐπειράθησαν. Παραπλήσιον δέ τι καὶ ἄλλο τούτῳ ἐπισυνέβη· τῇ γὰρ αὐτῇ αἰτίᾳ ἐπὶ Αἴγυπτον δῆθεν φεύγων, τὸν Νεῖλον ἀνέπλεεν. Ἐπεὶ δὲ, τὸν δρασμὸν καταμηνυσάντων τινῶν, ἐδιώκετο, ἄνωθεν τὸ γινόμενον ἐμυεῖτο· καὶ τοὺς πλωτῆρας ἐπὶ τὴν Ἀλεξάνδρειαν μᾶλλον ἀναστρέφειν ἐκέλευεν. Παραμείψας δὲ τοὺς διώκοντας τῷ κατάγεσθαι, τῷ τῆς πόλεως ὁμίλῳ συμμιγὴς διελάνθανε καὶ ἐσώζετο. Ἐκ τοίνυν τῶν τοιούτων οὐ πρὸς τῶν ἑτεροδόξων μόνον, ἀλλὰ καὶ παρὰ τῶν Ἑλληνιστῶν, ὡς γοητείαις χρώμενος διεβάλλετο· καὶ γάρ ποτ' ἐπὶ τὴν πόλιν προϊόντος αὐτοῦ, κορώνη τὸν ἀέρα διανηχομένη ἀνέκραξε. Πλῆθος δὲ συνεστὼς Ἑλλήνων, ἀποσκώπτοντες οἷάπερ γόητα, διηρώτων τί ἂν ἡ κορώνη λαλοίη. Τὸν δ' ἡρέμα ἀστεῖον καὶ μάλα ἡδὺ γελάσαντα, Κρᾶς, φησὶ, λέγει· ὃ τῇ Ῥωμαίων φωνῇ σημαίνει τὸ αὔριον. Αἰνίσσεται δ' ὡς ἡ αὔριον ὑμῖν οὐ καλῶς ἀπαντήσει· κέλευσμα γὰρ ἐκ βασιλέως ἦκον, τὴν ἑορτὴν ὑμῶν ἐφέξει· καὶ ἀηδῆ τὰ τῆς λαμπρότητος ἔσται ὑμῖν. Τὸ δ' ἀστεῖον Ἀθανασίου πέρας εἶχεν εὐθύς· βασιλέως γὰρ καταφοιτήσαντα γράμματα παρηγγύα τοῖς ἄρχουσι, τοῦ λοιποῦ κωλύειν τοὺς Ἕλληνας ναοῖς παραβάλλειν, καὶ ὡς ἔθος τῇ σφῶν θρησκείᾳ τὰς ἑορτὰς ἐκτελεῖν. Καὶ ἡ ἐπὶ θύραις αὐτῶν περὶ πλείστου οὖσα τοῖς Ἕλλησι καὶ σεβάσμιος μάλιστα ἑορτὴ τηνικαῦτα ἐλύετο· καὶ ἔκτοτε οὐδαμῶς ἐπράχθη. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἀποχρήσει δεῖξαι, ὡς θεῖος μάλιστα ἦν ὁ ἀνὴρ, καὶ προφητικοῦ ἠξιωμένος χαρίσματος· φυγόντος δ' ὡς εἴρηται, ὁ ὑπ' αὐτὸν κλῆρος τὰς ἐκκλησίας κατεῖχεν· ἕως οὗ τοῖς Γεώργιον προσδοκῶσιν ὁ ὕπαρχος ἦκων μετὰ στίφους παρέδωκεν. Ἐς ὕστερον δὲ καὶ αὐτὸς ἐλθὼν, κατέσχεν αὐτάς. Μὴ κατὰ σχῆμα δὲ καὶ ἦθος ἱερέως πολιτευόμενος, φοβερός τις ἐπετήδευεν εἶναι. Τοῖς δ' Ἀθανάσιον ἐπαινοῦσι καὶ μάλα θηριώδης ἦν, ἄνδρας τε καὶ γυναῖκας σύρων, οἷά τις ὠμὸς τύραννος δεσμοῖς περιέβαλεν· ὑφ' ὧν εἰς κοινὸν μῖσος ἐμπεσὼν τῷ δήμῳ μικροῦ ἂν διώλλυτο, εἰ μὴ τὸν κίνδυνον διαδράς, ἐς βασιλέα ἀνέτρεχεν. Οἱ δὲ τὰ Ἀθανασίου φρονοῦντες τὰς ἐκκλησίας κατέσχον, κἂν οὐκ ἐπὶ πολλῷ χρόνῳ· ὁ γὰρ τῆς Αἰγύπτου στρατηγὸς ἀφελόμενος, αὖθις τοῖς Γεωργίου ἀπέδοτο. Μετ' οὐ πολὺ δὲ καὶ αὐτὸς ἦκε, φοβερώτερος μὲν γεγενημένος, μισούμενος δὲ πλέον, ἅτε δὴ τὸν βασιλέα κεκινηκὼς εἰς θυμὸν κατ' αὐτῶν. Δύσπιστος δὲ καὶ τύφου μεστὸς διεβάλλετο· καὶ παρὰ τῶν Αἰγυπτίων μάλιστα μοναχῶν, οἷς εἵποντο μᾶλλον τὰ πλήθη, καὶ ἃ λέγειν ἀληθείαν ᾤοντο· ὅτιπερ ἀρετὴν ἀσκοῦντες, φιλοσόφως διῆγον. Καὶ τὰ μὲν Ἀθανασίου συλλήδδην εἰπεῖν ἐπὶ Κωνσταντίου διαπræter ancillam conscio: quæ quod fidelis esse videretur, ad usus necessarios ei inserviebat. Postquam autem in hoc magno studio adversarii incubuere, ut virum vivum caperent, et ancilla ea, pecunia ab illis corrupta, mercede eum proditura erat: præveniens Deus insidias ei indicavit. Ita ipse alio concessit: at illa ut quæ contra heros suos falsa dixisset, plagas reportavit. Gravis siquidem eis constituta fuerat pœna, qui Athanasium celare comperti fuissent, ut qui contra imperatoria jussa niterentur, et rectam reipublicæ administrationem tollerent. Multi sane eo nomine res duras sunt experti. Persimile quiddam alio quoque ei tempore evenit. Eamdem namque ob causam in Ægyptum profugiens, adverso navigabat Nilo. Cum autem fuga ejus indicata, quidam eum persequerentur, cœlitus id cognovit, et nautas atque vectores Alexandriam redire jussit: et in descensu persecutoribus suis præteritis, populi deinde turbæ in urbe frequentissima mistus, latuit incolumisque permansit. Quapropter non solum Ariani, sed et Græci atque gentiles eum, ut magum et præstigiatorem, tales ob res criminati sunt. Aliquando namque urbem eo ingrediente, cornix in aere volans crocitabat: et Græcorum quæ illic **763** stabat turba, scommate eum veluti impostorem persequens, quidnam cornix diceret, interrogavit. Et ille perquam urbane et suaviter ridens, Cras, inquit. Quod Latino sermone diem crastinum significat. Portendit autem, crastinum diem vobis non bene cessurum. Mandatum enim ab imperatore veniens festum diem vestrum inhibebit, et magnificentia vestra injucunda vobis erit. Porro id Athanasii dictum exitum suum confestim habuit. Ab imperatore enim litteræ venere, quibus magistratus jubebantur, de cætero Græcos prohibere, ne ad templa accederent, et more superstitionis suæ dies festos peragerent. Et celebritas ea quæ jam aderat, et ab illis plurimi fiebat, venerationeque maxima colebatur, tum soluta est, neque postea peracta. Declarare hæc satis possunt, divinum eum virum, et prophetici doni non expertem fuisse. Ipso autem, ut dictum est, profugo, clerus ejus ecclesias tenuit: donec adveniens dux cum armatis, Georgium exspectantibus eas tradidit, et ipse postea Georgius adveniens occupavit. Is quod non apparatu aut more episcopi administrationem suam instituerit, terribilem se exhibuit. In Athanasii autem laudatores ferus admodum fuit, ac viros simul et mulieres arripiens, tanquam sævus tyrannus, in vincula conjecit. Quamobrem publicum populi odium in se concitavit. Periisset certe quidem, nisi periculo vitato ad imperatorem procurrisset. Ibi tum sectatores Athanasii ecclesiis præfuere, quamvis ad breve tempus. Præfectus namque Ægypti, illis ejectis, eas factioni Georgii restituit. Nec longe post et ipse rediit, terribilior quidem quam antea, non minus autem

jussit. Imperator sane quidem hoc sic concordiam omnium spectans instituit : sed consilium ejus aliter cessit : utrinque enim dissensio inter eos intercessit. Neque enim Arimini (1) qui convenerant, concordes erant : majus autem inter eos qui Nicomediæ quidem per terræ motum coire impediti, Seleuciæ verodeinde congregati fuerant, dissidium est ortum. Cæterum quæ utrobique sint acta, historia ipsa deinceps ostendet. In præsentia autem, quæ Athanasio per omne Constantii imperium acciderint, breviter referemus, ut ordine suo nobis procedat oratio.

βασιλεὺς τὸ σύμφωνον πάντων οἰόμενος, οὕτε ἐκέλευεν· εἰς τοὐναντίον δὲ μεθίστατο αὐτῷ σκοπός. Καὶ ἀμφω δὲ καθ' ἑαυτοὺς διηρέθησαν· Οὔτε γὰρ οἱ ἐν Ἀριμίνῳ πρὸς ἑαυτοὺς συνεφώνησαν· μεῖζον δὲ καὶ τὸ βῆγμα οἱ ἐν Νικομηδείᾳ μὴ σεισμῷ κωλυθέντες, ἐν Σελευκείᾳ δὲ ἐκεῖθεν συνοδοιοθέντες, εἰργάσαντο. Ἀλλ' ὅπως μὲν τὰ ἐκείνοις γεγένηνται, τοῖς ἐφεξῆς ἡ ἱστορία δηλώσει· νυνὶ δὲ περὶ τῶν συμβάντων Ἀθανασίῳ παρ' ὅλην τὴν ἀρχὴν Κωνσταντίου διαληψόμεθα διὰ τὸ εὐσύνοπτον, ἵνα καθ' ὁδὸν ἡμῖν ὁ λόγος προΐῃ.

CAPUT XXXIV.

Quas calamitates sub imperio Constantii magnus pertulerit Athanasius, et ut Deus sæpe eum ex maximis liberarit periculis, et ut is multa divinitus præviderit.

Ille siquidem auditis quæ adversus eum in imperatoria aula factæ fuerant comminationibus, ad tempus profugit. Deinde quinque qui sub eo erant episcopis delectis, in quibus Serapion etiam Thmuæus, vir Dei in primis amans, atque in dicendo et scribendo gravis fuit, ad imperatorem in Occidente degentem eos misit, tribus ex ecclesia sua presbyteris additis : qui, si id imperator jussisset, adversariorum calumnias confutarent. Dum illi proficiscuntur, imperatoris interea litteræ, quibus ad eum evocabatur, afferuntur. Itaque ipse cum suis in gravi erat cura et sollicitudine. Neque enim tutum satis esse putabat, dicto imperatoris audientem esse, qui in professione fidei hallucinaretur. Neque vero illi morem non gerere, periculo carebat. Mansit sane. Et qui litteras attulerat, vacuus ad imperatorem rediit. Porro æstate ineunte, alter venit, cum quodam Alexandrinæ urbis illustri cive : atque is Athanasium urbe expellere, et clerum male accipere incepit. Sed enim cum plebs rebellans vim pararet, et ipse nihil efficeret, retrocessit. **762** Postea intempesta nocte ordinum ibi militarium dux, ut qui ab imperatore missus fuerat, atque hæc curabat, Hilarius, ubi Athanasium in ecclesia occultari intellexit, quæ Thecnæ dicitur, cum delecta Ægyptiorum fortique manu ei institit : et postibus effractis in templum quidem irruit, sed Athanasium quæsitum non comprehendit. Divinitus enim ei irruptionis hujusmodi consilio manifestato, paulo ante inde exiverat, milites autem tardius ad comprehendendum eum venerant. Dicitur sane hic vir multa et diversa divino judicio evasisse pericula. Quod namque Deo esset perquam charus, quæ futura erant, itidem ut præsentia, per gratiam Dei providebat. Multa certe admiranda futurorum cognitionem viro ei contestantur. Primo namque anno Constantis, et Constantio insidias ei struente, cum fuga sibi consului set, apud notum quemdam hominem in subterraneo et caliginoso specu, aquæ olim cisterna, latuit, nemine

ΚΕΦΑΛ. ΛΔ'.

Ὅσα τῶν δεινῶν τῷ μεγάλῳ Ἀθανασίῳ συνέβη ἐν τῇ ἀρχῇ Κωνσταντίου· καὶ ὅτι τὸ Θεῖον αὐτὸν πολλάκις τῶν δεινῶν ὑπεξήγαγε, καὶ θείας μετεῖχε προγνώσεως.

Ἐκεῖνος γὰρ πυθόμενος τὴν ἐν βασιλείοις κατασκευαζομένην αὐτῷ ἀπειλήν, ἔφυγε μὲν πρὸς καιρόν· εἶτα πέντε τῶν ὑπ' αὐτὸν ἐπιλεξάμενος, ἐν οἷς ἦν καὶ Σεραπίων ὁ Θμουαῖος, ἀνὴρ θεοφιλὴς καὶ τὰ μάλιστα, καὶ λέγειν καὶ γράφειν δεινός, πρὸς βασιλέα πέμπει τῇ ἐσπέρᾳ διάγοντα, καὶ τρεῖς παραζεύξας πρεσβυτέρους αὐτῷ τῆς κατ' αὐτὸν ἐκκλησίας, εἰ μὲν βασιλεὺς κελεύοι ἀντιστησομένους ταῖς τῶν ὑπεναντίων διαβολαῖς. Ἐν ὅσῳ δ' ἐκεῖνοι ἀπέπλεον, γράμματα ἐκ βασιλέως ἀφίκετο τοῦτον μεταπεμπόμενα. Οἱ δὲ περὶ αὐτὸν ἐναγώνιοι ἦσαν· οὐδὲ γὰρ τἀσφαλὲς ἐνόμιζεν ἔχειν πειθόμενος βασιλεῖ σφαλλομένῳ περὶ τὴν πίστιν. Ἀλλ' οὐδὲ τὸ ἀπειθεῖν ἀκίνδυνον ἦν. Ἔμενεν οὖν· καὶ ὁ τὰ γράμματα φέρων, κενὸς ἐπάνεισι. Θέρους δὲ ἐπιγινομένου, ἕτερος ἦκε μετὰ τῶν ἐν τῇ πόλει τιμωμένων, καὶ τοῦτον τῆς πόλεως ἤλαυνε· καὶ τοὺς κληρικοὺς κακῶς διετίθει. Τοῦ δὲ λαοῦ νεωτερίζειν μέλλοντος ἤδη, ἀνύσας οὐδὲν καὶ αὐτὸς ἀνεχώρησε. Ἔπειτα νυκτὸς ἀωρὶ σὺν ὁπλοις οὐκ ἀγεννεῖ λόχῳ ἐφίσταται φάλαγγι. Καὶ ἐπεὶ μάθοι Ἀθανάσιον κρύπτεσθαι κατὰ τὴν ἐκκλησίαν, ἣ τοῦ Θεκλείου λέγεται, ὁ στρατηγὸς Ἱλάριος, ὃς ἐκ βασιλέως ἐπέπεμπτο, ἀνατρέψας τὰς θύρας, εἰσῆλθε μὲν εἴσω, τὸν δὲ τὸν Ἀθανάσιον κατελάμβανε. Θεοῦ γὰρ τὴν ἔφοδον προμηνύσαντος, βραχύ τι χρόνου πρὸ τῶν ἐξῆλθε, τοὺς δὲ στρατιώτας ἐφυστερίσαι τῆς αὐτοῦ σύλληψιν. Λόγος δ' ἔχει πολλοὺς καὶ διαφόρους κινδύνους θείοις μηνύμασιν ἀποδρᾶναι τὸν ἄνδρα· φίλος γὰρ ὢν Θεῷ μάλιστα, ὡς ἐνεστὼς τὸ μέλλον ἐώρα χαριζομένου Θεοῦ· πολλὰ γὰρ θεσπεσιάστα τὴν τῶν ἐσομένων γνῶσιν ἐπεμαρτύρει τῷ ἀνδρί· τῷ γὰρ πρώτῳ ἔτει Κώνσταντος τοῦ Κωνσταντίου ἐπίβουλα φρονοῦντος αὐτῷ, φυγῇ χρησάμενος, γνωρίμῳ τινὶ κατεχρύπτετο, ἐν κατηγαίῳ ζοφερῷ οἰκήματι, ὃ πάλαι ποτὲ ταμεῖον ὕδατων ἐτύγχανεν ὄν. Οὐδεὶς μέντοι συνέγνω πλὴν θεραπαινα, ἡ πιστὴ δοκοῦσα, τοῖς κατὰ χρείαν διηκονεῖτο. Ἐπεὶ δὲ σπουδὴ προὔκειτο τοῖς ἐναντίοις τὸν ἄνδρα ζωγρεῖν, ἔμελλε δὲ δώροις καταπροδί-

(1) Sozom. lib. IV, cap. 9, 10.

δοσθαι πρὸς τῆς διακόνου χρήμασιν ἐκεῖθεν ὑποφθαρείσης· φθάσαν τὸ Θεῖον, τὴν ἐπιβουλὴν κατεμήνυεν. Ὁ δ' ἀλλαχοῦ μετεχώρει. Ἐκείνη δ' ὡς ψευδῆ τῶν δεσποτῶν κατειποῦσα, πληγὰς ἐλάμβανε· πολὺ γὰρ ἦν τὸ δεινὸν τοῖς φωραθεῖσι κρύπτειν τὸν Ἀθανάσιον, ὡς ταῖς βασιλικαῖς προσταγαῖς ἀντιπράττουσι, καὶ τὸ πολιτεύεσθαι καλῶς ἀφανίζουσι. Καὶ πολλοὶ διὰ τοῦτον δεινῶν ἐπειράθησαν. Παραπλήσιον δέ τι καὶ ἄλλο τούτῳ ἐπισυνέβη· τῇ γὰρ αὐτῇ αἰτίᾳ ἐπὶ Αἴγυπτον δῆθεν φεύγων, τὸν Νεῖλον ἀνέπλεεν. Ἐπεὶ δὲ, τὸν δρασμὸν καταμηνυσάντων τινῶν, ἐδιώκετο, ἄνωθεν τὸ γινόμενον ἐμυεῖτο· καὶ τοὺς πλωτῆρας ἐπὶ τὴν Ἀλεξάνδρειαν μᾶλλον ἀναστρέφειν ἐκέλευεν. Παραμείψας δὲ τοὺς διώκοντας τῷ κατάγεσθαι, τῷ τῆς πόλεως ὁμίλῳ συμμιγὴς διελάνθανε καὶ ἐσώζετο. Ἐκ τοίνυν τῶν τοιούτων οὐ πρὸς τῶν ἑτεροδόξων μόνον, ἀλλὰ καὶ παρὰ τῶν Ἑλληνιστῶν, ὡς γοητείαις χρώμενος διεβάλλετο· καὶ γάρ ποτ' ἐπὶ τὴν πόλιν προϊόντος αὐτοῦ, κορώνη τὸν ἀέρα διανηχομένη ἀνέκραξε. Πλῆθος δὲ συνεστὼς Ἑλλήνων, ἀποσκώπτοντες οἷάπερ γόητα, διηρώτων τί ἂν ἡ κορώνη λαλοίη. Τὸν δ' ἠρέμα ἀστεῖον καὶ μάλα ἡδὺ γελάσαντα, Κρᾶς, φησὶ, λέγει· ὃ τῇ Ῥωμαίων φωνῇ σημαίνει τὸ αὔριον. Αἰνίσσεται δ' ὡς ἡ αὔριον ὑμῖν οὐ καλῶς ἀπαντήσει· κέλευσμα γὰρ ἐκ βασιλέως ἧκον, τὴν ἑορτὴν ὑμῶν ἐφέξει· καὶ ἀηδῆ τὰ τῆς λαμπρότητος ἔσται ὑμῖν. Τὸ δ' ἀστεῖον Ἀθανασίου πέρας εἶχεν εὐθύς· βασιλέως γὰρ καταφοιτήσαντα γράμματα παρηγγύα τοῖς ἄρχουσι, τοῦ λοιποῦ κωλύειν τοὺς Ἕλληνας ναοῖς παραβάλλειν, καὶ ὡς ἔθος τῇ σφῶν θρησκείᾳ τὰς ἑορτὰς ἐκτελεῖν. Καὶ ἡ ἐπὶ θύραις αὐτῶν περὶ πλείστου οὖσα τοῖς Ἕλλησι καὶ σεβάσμιος μάλιστα ἑορτὴ τηνικαῦτα ἐλύετο· καὶ ἔκτοτε οὐδαμῶς ἐπράχθη. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἀποχρήσει δεῖξαι, ὡς θεῖος μάλιστα ἦν ὁ ἀνὴρ, καὶ προφητικοῦ ἠξιωμένος χαρίσματος· φυγόντος δ' ὡς εἴρηται, ὁ ὑπ' αὐτὸν κλῆρος τὰς ἐκκλησίας κατεῖχεν· ἕως οὗ τοῖς Γεώργιον προσδοκῶσιν ὁ ὕπαρχος ἥκων μετὰ στίφους παρέδωκεν. Ἐς ὕστερον δὲ καὶ αὐτὸς ἐλθὼν, κατέσχεν αὐτάς. Μὴ κατὰ σχῆμα δὲ καὶ ἦθος ἱερέως πολιτευόμενος, φοβερός τις ἐπετήδευεν εἶναι. Τοῖς δ' Ἀθανάσιον ἐπαινοῦσι καὶ μάλα θηριώδης ἦν, ἄνδρας τε καὶ γυναῖκας σύρων, οἷά τις ὠμὸς τύραννος δεσμοῖς περιέβαλεν· ὑφ' ὧν εἰς κοινὸν μῖσος ἐμπεσὼν τῷ δήμῳ μικροῦ ἂν διώλλυτο, εἰ μὴ τὸν κίνδυνον διαδράς, ἐς βασιλέα ἀνέτρεχεν. Οἱ δὲ τὰ Ἀθανασίου φρονοῦντες τὰς ἐκκλησίας κατέσχον, κἂν οὐκ ἐπὶ πολλῷ χρόνῳ· ὁ γὰρ τῆς Αἰγύπτου στρατηγὸς ἀφελόμενος, αὖθις τοῖς Γεωργίου ἀπέδοτο. Μετ' οὐ πολὺ δὲ καὶ αὐτὸς ἧκε, φοβερώτερος μὲν γεγενημένος, μισούμενος δὲ πλέον, ἅτε δὴ τὸν βασιλέα κεκινηκὼς εἰς θυμὸν κατ' αὐτῶν. Δύσπιστος δὲ καὶ τύφου μεστὸς διεβάλλετο· καὶ παρὰ τῶν Αἰγυπτίων μάλιστα μοναχῶν, οἷς εἵποντο μᾶλλον τὰ πλήθη, καὶ ἃ λέγειν ἀλήθειαν ᾤοντο· ὅτιπερ ἀρετὴν ἀσκοῦντες, φιλοσόφως διήνυον. Καὶ τὰ μὲν Ἀθανασίου συλλήβδην εἰπεῖν ἐπὶ Κωνσταντίου δια-

A præter ancillam conscio: quæ quod fidelis esse videretur, ad usus necessarios ei inserviebat. Postquam autem in hoc magno studio adversarii incubuere, ut virum vivum caperent, et ancilla ea, pecunia ab illis corrupta, mercede eum proditura erat: præveniens Deus insidias ei indicavit. Ita ipse alio concessit: at illa ut quæ contra heros suos falsa dixisset, plagas reportavit. Gravis siquidem eis constituta fuerat pœna, qui Athanasium celare comperti fuissent, ut qui contra imperatoria jussa niterentur, et rectam reipublicæ administrationem tollerent. Multi sane eo nomine res duras sunt experti. Persimile quiddam alio quoque ei tempore evenit. Eamdem namque ob causam in Ægyptum profugiens, adverso navigabat Nilo. Cum autem B fuga ejus indicata, quidam eum persequerentur, cœlitus id cognovit, et nautas atque vectores Alexandriam redire jussit: et in descensu persecutoribus suis præteritis, populi deinde turbæ in urbe frequentissima mistus, latuit incolumisque permansit. Quapropter non solum Ariani, sed et Græci atque gentiles eum, ut magum et præstigiatorem, tales ob res criminati sunt. Aliquando namque urbem eo ingrediente, cornix in aere volans crocitabat: et Græcorum quæ illic **763** stabat turba, scommate eum veluti impostorem persequens, quidnam cornix diceret, interrogavit. Et ille perquam urbane et suaviter ridens, Cras, inquit. Quod Latino sermone diem crastinum significat. Porten C dit autem, crastinum diem vobis non bene cessurum. Mandatum enim ab imperatore veniens festum diem vestrum inhibebit, et magnificentia vestra injucunda vobis erit. Porro id Athanasii dictum exitum suum confestim habuit. Ab imperatore enim litteræ venere, quibus magistratus jubebantur, de cætero Græcos prohibere, ne ad templa accederent, et more superstitionis suæ dies festos peragerent. Et celebritas ea quæ jam aderat, et ab illis plurimi fiebat, venerationeque maxima colebatur, tum soluta est, neque postea peracta. Declarare hæc satis possunt, divinum eum virum, et prophetici doni non expertem fuisse. Ipso autem, ut dictum est, profugo, clerus ejus ecclesias tenuit: donec adveniens dux cum armatis, Georgium ex- D spectantibus eas tradidit, et ipse postea Georgius adveniens occupavit. Is quod non apparatu aut more episcopi administrationem suam institueret, terribilem se exhibuit. In Athanasii autem laudatores ferus admodum fuit, ac viros simul et mulieres arripiens, tanquam sævus tyrannus, in vincula conjecit. Quamobrem publicum populi odium in se concitavit. Periisset certe quidem, nisi periculo vitato ad imperatorem procurrisset. Ibi tum sectatores Athanasii ecclesiis præfuere, quamvis ad breve tempus. Præfectus namque Ægypti, illis ejectis, eas factioni Georgii restituit. Nec longe post et ipse rediit, terribilior quidem quam antea, non minus autem

omnibus invisus, quippe qui imperatorem ad iram contra eos commovisset. Infidelis vero, et fastu plenus a plerisque increpitus est: et ab Ægyptiis primis, cum quod vera dicere existimati sunt, tum quod philosophice plane virtutem et pie exercere perseverarunt, sequebatur. Res Athanasii, sicuti sub Constantio vario eventu fuere, ter et ordine expositæ, sic se habuere.

764 CAPUT XXXV.

Ut Liberius Julii Romæ successor, quod se Constantio opposuerit, in exsilium sit actus, et Felix locum ejus occuparit.

Imperator vero priusquam Romam iret, et solitum ob victoriam triumphum ageret, accito Liberio Romanorum episcopo, Julii successore, persuadere ei conatus est, ut in sententiam quos secum habebat episcoporum iret : quorum unus Eudoxius erat. Quod ubi ille ei resistens se facturum negavit, ad exsilium est damnatus. Berrhœa autem Thraciæ, quo deportaretur, designata fuerat. Sed et alia condemnationis ejus causa fuisse dicta est : videlicet quod renuntiare Athanasii communioni noluerit eumdemque apud imperatorem defenderet, qui Athanasium accusabat, quod et ecclesias injuria affecisset, et causa necis duobus fratribus suis fuisset. Idem comprobanda esse quæ Tyri adversus Athanasium, per invidiam alienæ sententiæ sectatorum acta constitutaque fuerant, dicebat. At Liberius pœnitentiæ libellum Ursacii et Valentis Julio decessori suo oblatum imperatori exhibuit : in quo falsa esse et ementita, quæ apud Mareoten acta erant, significantes, noxæ gratiam petierunt. Rogavit insuper, ne ita indicta causa Athanasium damnaret, neve quæ perperam decreta et manifestæ calumniæ essent, comprobaret. De fratribus autem ne prorsus episcopali manu vindicatam injuriam vellet (1), dixit : quam manum Deus non ad ejusmodi facta, sed ad sanctificationem et omne aliud bonum opus constituerit. Sedenim Constantius nihil omnino illum de sententia sua decedentem videns, biduo ad deliberandum ei permisso, nisi animum mutaret, in Thraciam deportari jussit. Atque ibi Liberius, Mihi vero, inquit, dudum hæc deliberata atque constituta sunt, et paratus adeo sum in exsilium ire. Porro cum jam abduceretur, Constantius ei quingentos aureos misit : quos ille rejecit, et ei qui illos attulerat, imperatori renuntiare jussit : Non indigere se eis : daret eos, quos secum in aula haberet adulatoribus, et ad simulandum dissimulandumque compositis hominibus, quorum insatiabilis cupiditatis inopia animis eorum semper insidens, eosque excrucians, nunquam expleri posset. Mihi namque Christus, inquit, Patri similis, largitor semper alimentorum atque conciliator, et promus condus bonorum omnium erit. **765** Hæ Liberio causæ, ut in Thracia exularet, exstitere. Felix autem Romanæ ecclesiæ diaconus, adminiA

B

C

D

ΚΕΦΑΛ. ΛΕ'.

Ὡς Λιβέριος ὁ μετὰ Ἰούλιον Ῥώμης ἀντιστὰς Κωνσταντίῳ, ὑπερόριος γέγονε, Φ. δὲ τὸν θρόνον κατέσχε.

Ὁ δὲ βασιλεὺς, πρὶν εἰς Ῥώμην ἥκειν, καὶ εἰωθότα ἐπινίκιον θρίαμβον ἐκτελέσαι, μετασταμενος Λιβέριον τὸν Ῥωμαίων ἐπίσκοπον, ὃς Ἰο διεδέξατο, πείθειν ἐπεχείρει, εἰς ταυτὸ γνώμης τοῖς περὶ αὐτὸν ἱερεῦσιν· ὧν εἷς ἐτύ καὶ Εὐδόξιος. Ὡς δ' ἀντέλεγε μὴ πράξειν ἐνιστάμενος, ὑπερορίαν αὐτοῦ κατεδίκαζε. Βέ δὲ τῆς Θράκης ἦν αὐτῷ τὸ φυγαδευτήριον. Ἐλ δὲ καὶ ἄλλη πρόφασις εἶναι τῆς καταδίκης ὅτιπερ ἥκιστα τὴν πρὸς Ἀθανάσιον κοινωνία νεῖτο. Ὑπὲρ αὐτοῦ δὲ μᾶλλον καὶ βασιλεῖ γεν, ἐπαιτιωμένῳ τὸν Ἀθανάσιον, ὡς τὰς ἐκκ ἠδίκησε, καὶ αἴτιος τοῦ μόρου κατέστη τοῖς ἀδελφοῖς· καὶ ὡς στερκτέα τὰ ἐν Τύρῳ νομίζο Ἀθανασίου βασκανίᾳ τῶν ἑτεροδόξων γεγενη Ἐπιδείκνυ δὲ πρὸς τούτοις καὶ τὸ ἔγγραφο μετανοίας βιβλίον Οὐρσακίου τε καὶ Οὐάλεν Λιβέριος βασιλεῖ· ὃ τῷ πρὸ αὐτοῦ ἐπισκόπῳ Ἰ ἐγχειρίσαντες, συγγνώμην ᾔτουν, ψευδῆ τὰ Μαρεώτην γεγενημένα σημαίνοντες. Καὶ ἠξία ἐρῆμην οὕτω καταδικάζειν, μηδὲ τοῖς τότε π ψηφισθεῖσιν ἕπεσθαι, σαφοῦς συκοφαντίας ἀ Περί γε μὴν τῶν ἀδελφῶν, μὴ πάντως ἐξ ἐμ χειρὸς τὴν δίκην ἐκείνοις γενέσθαι προσή γεν, ἣν οὐκ εἰς τοιαῦτα τὸ Θεῖον ἐνέταξεν ἁγιασμὸν, καὶ εἰς ἄλλην ἅπασαν ἀγαθὴν κ Κωνστάντιος δὲ, μηδ' ὁπωσοῦν ὑφιέντα τῶν κειμένων ὁρῶν, διορίαν ἡμερῶν δύο εἰς δι αὐτῷ ἐπαφεῖς, εἰ μὴ τῆς γνώμης ἀποσταίη, λευεν εἰς τὴν Θράκην ἀπάγεσθαι. Λιβέριος δὲ, ἐμοὶ, ἔφη, πάλαι δέδοκται ταῦτα καὶ ἐσκεπται· ἑτοίμῳ μοί ἐστι πορεύεσθαι. Ἐπεὶ δ' ἀπαγ πεντακοσίους χρυσίνους ἐστελλεν, ἐκεῖνον μὴ προσδέξασθαι· εἰπεῖν δὲ τῷ κομίσαντι βα ἀπαγγεῖλαι μὴ χρείαν ἔχειν αὐτῶν· δοῦναι δὲ τ τοῖς περὶ τὰ βασίλεια κόλαξι καὶ ὑποκριταῖς· τῆς ἀπληστείας ἔνδειαν ἀεί ποτε παρακαθημ ἐνοχλοῦσα κολάζει μήποτ' ἐμπίπλασθαι. Ἐμὸ Χριστὸς, ὁ τῷ Πατρὶ ὅμοιος, ἀεὶ χορηγός ἐσ τροφῆς, ταμίας τε καὶ πρύτανις πάντων χρη Αὗται μὲν αἰτίαι Λιβερίῳ τῆς ἐν Θράκῃ φυ Φῆλιξ δὲ διάκονος τῆς ἐκεῖσε ἐκκλησίας, τὴν θρόνου κληροῦται ἐπιτροπήν· ὃς τὴν μὲν ἐν Νι πίστιν ἠσπάζετο, καὶ θρησκείας χάριν ἀνέγκλ ἦν. Ἐν δὲ αὐτῷ προσήγετο ἔγκλημα, ὅτι πρὶν τῆς ἐπισκοπῆς χειροτονίαν λαχεῖν, κοινωνῆσαι

(1) Ne per episcoporum manus inimicitias exerceris aut vindicaris, imperator. Ecclesiasticorum namque hominum manus sanctificationem oper debent. Theodor. lib. II, cap. 16.

ἑτεροδόξοις ἠνέσχετο. Ὡς δ' εἰσῆει Κωνστάντιος Ῥώμην, προσιόντες οἱ τοῦ δήμου, καὶ τῶν εὖ γεγονότων γυναῖκες ἐπίσημοι, ἐνέκειντο ὑπὲρ Λιβερίου δεόμενοι αὐθις ἐκεῖνον ἀπολαβεῖν· τὸν δὲ κοινωσάμενον τοῖς περὶ αὐτὸν ἱερεῦσιν, ὑπισχνεῖσθαι ἀποδώσειν πάλιν, εἴ γε ἕλοιτο εἰς ταυτὸ ἰέναι γνώμης τοῖς περὶ αὐτὸν ἐπισκόποις.

A strationem ejus sortitus est. Qui Nicænam quidem fidei professionem retinebat, et in religione reprehensione carebat : unum tamen illud vitio ei vertebatur, quod priusquam episcopus ordinatus esset, cum diversæ opinionis studiosis communicare sustinuerit. Ubi vero Constantius Romam venit, populi et nobilitatis illustriores feminæ, pro Liberio deprecantes, ut illum restitueret, ei institere. Et imperator cum episcopis suis re communicata redditurum se eis hominem pollicitus est, si in eamdem cum episcopis suis concederet sententiam.

ΚΕΦΑΛ. ΛϚ'.

Περὶ τῆς βλασφημίας Ἀετίου τοῦ Σύρου, καὶ Εὐδοξίου τοῦ Ἀντιοχείας· καὶ περὶ τῆς ἐν Ἀγκύρᾳ συνόδου· καὶ οἷα Γεώργιος ὁ Λαοδικείας καὶ Κωνστάντιος ὁ βασιλεὺς κατὰ Ἀετίου καὶ Εὐδοξίου τοῖς ἐν Ἀγκύρᾳ ἔγραψαν.

B

Κατ' ἐκεῖνο δὲ καιροῦ καὶ ὁ προρρηθεὶς Ἀέτιος ὁ Σύρος εἰς τοὐμφανὲς ἃ περὶ Θεοῦ ἐδόξαζεν, ἐπαρρησιάζετο. Τηνικαῦτα δ' ἔτι διάκονος ἦν, ὑπὸ Λεοντίου τοῦ Ἀντιοχείας τοῦ ἐκτομίου τὴν χειροτονίαν λαβών. Ἔπισης δὲ Ἀρείῳ ἐδόξαζε, κτιστὸν καὶ ἐξ οὐκ ὄντων καὶ ἀνόμοιον τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ λέγων. Τῇ δ' εἰς ἄγαν ἔριδι καὶ τῷ σφόδρα περὶ Θεοῦ τολμᾷν διαλέγεσθαι, ποικίλοις τε χρῆσθαι συλλογισμοῖς, ἐδόκει τοῖς ὁμόφροσι διάφορος εἶναι. Διά τοι τοῦτο καὶ τῆς ἐκκλησίας ἐκβληθείς, τεχνηέντως ἑαυτὸς παρῄτειτο, καὶ κοινωνεῖν ἐξετρέπετο, ὡς Ἀρείῳ μετὰ τὴν ἐπιορκίαν συγγεγονότας· ἡνίκα μετάμελος γεγονὼς ἐκεῖνος, ὁμώμοκε Κωνσταντίνῳ τῷ βασιλεῖ, συνῳδὰ τῇ ἐν Νικαίᾳ πίστει φρονεῖν. Καὶ περὶ μὲν τούτου ταύτῃ λέγεται· ἔτι δὲ τοῦ βασιλέως τοῖς ἑσπερίοις διάγοντος, ἀγγέλλεται τεθνάναι Λεόντιον, ὃν Ἀντιοχείας ἐπίσκοπον δεδηλώκειμεν. Εὐδόξιος δὲ Γερμανικίας ἐπίσκοπος ὤν, τοῖς ἐκεῖσε μέρεσι διατρίβων, διὰ τῶν θαλαμηπόλων εὐνούχων ὑπορύττει τὸν θρόνον, καὶ ἑαυτῷ περιποιεῖται τὴν Ἀντιόχειαν. Σκηψάμενος γὰρ παραμυθίας καὶ φυλακῆς ἐν χρείᾳ εἶναι τὸν τόπον, ἐξεῖτο τοῦ βασιλέως εἰς τὴν Συρίαν ἐλθεῖν. Ἐπεὶ δ' ἐπετρέπετο, σπουδῇ προσβαλών, τὸν θρόνον λαμβάνει, καὶ τῆς Ἀντιόχου ἐπίσκοπος αὐτόματος ἀναδείκνυται, μή τισι τῶν ἐν Συρίᾳ διασήμων ἐπισκόπων, οἷς κατά τι πάτριον ἔθος καὶ ἡ χειροτονία διέφερε, κοινωσάμενος τὸν σκοπόν· οἷον Μάρκον λέγω τὸν Ἀριθούσης, καὶ τὸν Λαοδικείας Γεώργιον· μήτε μὴν τῶν λοιπῶν συνθεμένων. Ἐλέγετο δὲ καὶ γνώμῃ τοῦ κρατοῦντος ταῦτα γενέσθαι καὶ τῶν ἐν τοῖς βασιλείοις κρατούντων· οἳ σύναμα Εὐδοξίῳ τὴν Ἀετίου δόξαν ἐσπούδαζον, ἀνόμοιον δοξάζοντι τῷ Πατρὶ τὸν Υἱόν. Ἐπὶ δ' οὕτω καὶ Ἀντιοχείας ἐκράτησε, καὶ μείζονος ἐπελάβετο ἐξουσίας, περιφανὴς ἤδη τῆς Ἀετίου δόξης πρεσβεύσας, καὶ συγχρωτεῖν ἐκεῖνον μάλιστα ἐπειρᾶτο. Καὶ διὰ σπουδῆς ἦν ἐκείνῳ συνέδριον ἐπισκόπων ἀθροῖσαι, καὶ τὴν τῆς διακονίας ἀξίαν αὖθις ἐγχειρίσαι αὐτῷ. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν πρᾶξαι ἥκιστα ἠδυνήθη· πολὺ γὰρ Ἀετίῳ τὸ μίσος ἦν τῆς Εὐδοξίου τιμῆς. Σύνοδον οὖν τέως ἀθροίσας εἰς Ἀντιόχειαν ὁμοφρόνων αὐτῷ ἐπισκόπων, ἐν οἷς ἦσαν Ἀκάκιός τε ὁ Παλαιστίνης

CAPUT XXXVI.

De blasphemia Aetii Syri, et item Eudoxii Antiocheni. Item de synodo Ancyræ coacta. Et quæ Georgius Laodicensis episcopus et Constantius imperator contra Aetium et Eudoxium ad eam synodum scripserint.

Per idem tempus, quem supra diximus, Aetius Syrus manifesto et libere suam de Deo opinionem divulgabat. Diaconus tum adhuc erat, sicuti a Leontio Antiochiæ episcopo castrato illo creatus fuerat. Opinabatur autem itidem ut Arius, conditum, et ex non exsistentibus, atque dissimilem Patri Filium esse. At quod ingenti contentione acriusque de Deo disserere auderet, variisque uteretur ratiocinationibus, factionis suæ popularibus diversus esse atque ab eis dissidere visus est. Quam ob causam ecclesia eorum pulsus, arte quadam per dissimulationem eos vitabat, communionemque eorum detestabatur, veluti qui se Ario post perjurium conjunxissent, cum ille, C pœnitentia ductus, Constantino imperatori consentanea se cum Nicæna fide sentire adjuravit. Sed de his satis. Cum imperator adhuc in Occidente esset, nuntii venere, Leontium Antiochenum episcopum diem suum obiisse. Et Eudoxius Germaniciæ antistes, qui in imperatoris comitatu erat, per cubicularios eunuchos vacantem eam sedem ambit et vindicat. Asimulans enim locum eum consolatione et custodia indigere, ut sibi in Syriam ire liceret, ab imperatore petiit. Quod ubi ei est permissum, ingenti celeritate eo venit : ac throno recepto, repente perinde atque ex se ipso ortus episcopus Antiochiæ exstitit, **766** re cum celebrioribus Syriæ episcopis, utpote cum Marco D Arethusio, Georgio Laodicensi, qui eamdem sententiam sequebantur, atque aliis ad quos more quodam patrio electio pertinebat, non communicata. Dictum etiam est, de voluntate imperatoris, et eorum qui in aula rerum potiebantur, id factum esse : qui una cum Eudoxio Aetii sententiam sequebantur, dissimilem Patri Filium esse docentis. Postquam vero Antiochiam ita obtinuit, amplioremque adeptus est potestatem, propalam jam Aetii opinionem propugnabat, et adjuvare illum maxime conabatur. Et contendebat ille quidem episcoporum cogere concilium, atque illi diaconatus honorem restituere : sed id efficere minime potuit, quod apud omnes Eudoxii dignitas et studium post Aetii odium esset. Congre-

gavit tamen tum consentientium ei episcoporum conventum Antiochiæ : in quibus erant, Acacius Cæsareæ Palæstinæ Eusebii successor, et Uranius Tyri episcopus : qui una cum simili-substantiali et consubstantiale rejiciebat, sub obtentu Occidentalium episcoporum auctoritatis, qui hoc sic Sirmii statuerint. Admirandus namque ille Hosius, atque una cum nonnullis qui ibi convenerant, cum propter contentionem qua adversus Ursacium, Valentem et Germinium usi fuerant, vim multam, ut diximus, passi fuissent, ut neque consubstantialis neque simili-substantialis Filius diceretur, concesserant, tanquam ea verba tam expresse in divinis Scriptis non apparerent; prætereaque supra humanæ mentis captum esset, de essentia Dei subtiliter nimium et anxie inquirere. Et quod eis tum visum esset, cœptis suis Hosii litteras multum allaturas esse momenti, epistolam tum Hosii aliorumque Occidentalium nomine, Sirmio ad Orientales dederant, ingentes Ursacio, Valenti et Germinio agentes gratias : et quod Occidentales recte tandem sentirent, ejus beneficii causam illis ascribentes. Solenim Eudoxio ita res novante, multi Antiochiæ qui rectum dogma defendebant, et ei adversabantur, ab illo pulsi, Georgium Laodicensem adiere, eique quæ Antiochiæ agerentur exposuere. Atque ab eo litteris acceptis armati Ancyram Galatiæ sunt profecti. Basilius enim, qui ibi post Marcellum episcopatum gerebat : plures ex vicinis episcopis ad se dedicandæ quam recens construxerat ecclesiæ gratia convocaverat. **767** Ibi illi per querelam re omni exposita, litteras reddidere, hisce verbis conscriptas : « Reverendissimis dominis, Macedonio, Basilio, Cecropio, Eugenio, Georgius in Domino salutem. Aetii naufragium pene omnem occupavit Antiochiam. Quos enim vos ignominia notastis, exsecrandi Arii discipulos, eos omnes Eudoxius receptos in clericorum ordinem cooptat, et Aetium hæreticum maximo honore prosequitur. Tantam igitur civitatem occupate, ne in illius naufragium orbis totus pertrahatur. Et concilio eorum coacto, quicunque adesse possunt, ab reliquis episcopis subscriptione decretorum vestrorum accepta, postulate, ut cum Aetium Eudoxius ex Antiochena ecclesia ejiciat, tum sectatores ejus ex sacro clericorum albo tollat. Aut certe si perrexerit cum Aetio dissimilem dicere, atque eos qui hoc dicere audent, illis qui id non faciunt, honore præferre, sicuti modo dixi, Antiochia vobis perierit. » Hæc Georgius. At qui Ancyræ congregati erant, cum compertum haberent, eo quod sibi ipsi Antiochenæ sedis dignitatem arrogasset, Eudoxium res novas inceptare, imperatori statim rem eam significarunt, eumdemque obsecrarunt, ut ope sua interposita videret, ne ea quæ Sardicæ, Sirmii, et in aliis conventibus constituta essent, convellerentur : in quibus omnibus Filium Patri substantia similem esse decretum sit. Legationem etiam ad imperatorem misere,

A Καισαρείας, Εὐσεβίου διάδοχος, Οὐράνιός τε ὁ Τ
ρου, ὃς μετὰ τοῦ ὁμοιουσίου καὶ τὸ ὁμοούσιον ἐ
τρίπετο προφάσει τῶν κατὰ δύσιν ἐπισκόπων, οἳ
Σιρμίῳ ταυτὰ ἐψηφίσαντο. Ὁ γὰρ θεσπέσιος Ὅσ
σύναμά τισι τῶν ἐκεῖ συνειλεγμένων, διὰ τὴν π
Οὐάλεντα καὶ Οὐρσάκιον καὶ Γερμάνιον φιλονεικί
βιασθέντες πλεῖστα, ὡς εἴρηται, ἐνέδωκαν μή
ὁμοούσιον, μήτε ὁμοιούσιον λέγειν τὸν Υἱόν· ἃ
δὴ τῶν ὀνομάτων μὴ ταῖς θείαις οὕτω ῥητῶς ἐμφ
ρομένων Γραφαῖς· ἄλλως τε δὲ καὶ τὸν ἀνθρώπινο
νοῦν ὑπερβαίνον εἶναι οὐσίαν Θεοῦ πολυπραγμονεῖν
Ὧ; δόξασιν οὖν τι κατορθῶσαι τὰ Ὁσίου γράμ
ματα, ἐπιστολὴν πρὸς αὐτοὺς ἔπεμπον, πολλὴ
χάριν τούτοις ὁμολογοῦντες, καὶ τοῦ ὀρθῶς φρονε
τοὺς ἐν ἑσπέρᾳ τὴν αἰτίαν ἐκείνοις προσγράφοντι
B Οὕτω δὲ τῷ Εὐδοξίῳ νεωτερίζοντι πολλοὶ τῶν
Ἀντιοχείᾳ τοῦ ὀρθοῦ ὑπεριστάμενοι δόγματος π
ἐκείνου ἐλαύνονται· οἱ δὴ καὶ Γεωργίῳ τῷ Λα
χείας προσιόντες, κατέλεγον τὰ γινόμενα. Οὗ γρ
μασιν ὠπλισθέντες, εἰς Ἄγκυραν τῆς Γαλατ
ἔρχονται. Βασίλειος γὰρ ὁ τῆς ἐκεῖσε Ἐκκλη
μετὰ Μάρκελλον τὴν ἐπιτροπὴν ἐσχηκώς, πολλ
τῶν περιοίκων ἐπισκόπων ἐκάλει ἐπὶ καθιερώ
τῆς ἐκκλησίας ἣν ἐκ νέου ἐδείματο· καὶ τὰ γε
μενα ἐκτραγῳδοῦντες, τὴν ἐπιστολὴν ἐνεχείρι
τάδε κατὰ ῥῆμα διεξιοῦσαν· « Κυρίοις τειμιωτάτ
Μακεδονίῳ, Βασιλείῳ Κεκροπίῳ, Εὐγενίῳ, Γεώρ
ἐν Κυρίῳ χαίρειν. Τὸ Ἀετίου ναυάγιον σχεδὸν
πᾶσαν κατεῖληφε τὴν Ἀντιόχειαν. Τοὺς γὰρ π
ὑμῖν ἀτιμαζομένους μαθητὰς τοῦ δυσσεβ
C Ἀρείου πάντας καταλαβὼν Εὐδόξιος, εἰς χειροτ
προβάλλεται, ἐν τοῖς μάλιστα τετιμημένους ὑπ
τὸν αἱρετικὸν Ἀέτιον. Καταλάβετε οὖν τὴν μ
καύτην πόλιν, μὴ τῷ ναυαγίῳ αὐτοῦ καὶ ἡ
μένη παρασυρῇ· καὶ εἰς ταυτὸν γενόμενοι
καὶ γενέσθαι ἐγχωρεῖ, παρὰ τῶν ἄλλων ἐπι
ὑπογραφὰς ἀπαιτήσατε· ἵνα καὶ Ἀέτιον τὸν
τῆς Ἀντιοχέων ἐκκλησίας Εὐδόξιος, καὶ τοὺς
τοῦ μαθητὰς ὄντας, προχειρισθέντας εἰς κενὸ
ἐκκόψῃ· ἢ ἐὰν ἐπιμείνῃ μετὰ Ἀετίου ἀνόμοιον
λῶν, καὶ τοὺς τοῦτο τολμῶντας λέγειν τῶν μὴ
γόντων προτιμῶν, οἴχεται ὑμῖν, ὡς φθάσας τ
ἔφην, ἡ Ἀντιοχέων. » Τοιαῦτα μὲν ὁ Γεώργιος·
δ' ἐν Ἀγκύρᾳ, ἐπεὶ ἐκδηλον, ἐξ ὧν ἐν Ἀντιοχ
D ἐψηφίζετο ἑαυτὸν, ἐποίει νεωτερίζων Εὐδόξι
γνωρίζουσιν εὐθὺς βασιλεῖ, καὶ ἐδέοντο βοηθ
προνοούμενον, ὡς ἂν τά τε ἐν Σαρδικῇ καὶ Σιρ
καὶ ταῖς λοιπαῖς ἐψηφισμένα συνόδοις κρατῇ·
ἅπασιν ἐδόκει ὅμοιος εἶναι κατ' οὐσίαν ὁ Υἱὸς
Πατρί. Καὶ πρέσβεις ἐστέλλοντο βασιλεῖ, αὐτός
ὁ Ἀγκύρας Βασίλειος, ὁ Σεβαστείας Εὐστάθιος,
Ἑλεύσιος ὁ Κυζίκου, καί τις πρεσβύτερος, ἐκ δυ
μητρόλων βασιλικῶν Λεόντιος. Ὧ; δὲ ἦκον, Ἀσφάλι
πρεσβύτερον καταλάβανον, ἐν τοῖς μάλιστα τ
Ἀετίου σπουδαστῶν ὄντα, καὶ ὅσον ἦν πρὸς βουλ
διανύσαντα, μέλλοντά τε ἤδη σὺν βασιλικοῖς γρά
μασιν ἀπιέναι. Ὡς δ' ἔγνω βασιλεὺς τὰ δι' ὧν οἱ
Ἀγκύρας πρέσβεις ἦλθον, τὴν μὲν ἐπιστολὴν δι
λάμβανεν, ἣν Ἀσφάλιος ἔχων ἀπιέναι ἔμελλε· γρ

φωνῇ δὲ τοὺς ἀμφὶ Εὐδόξιον κατεδίκαζε· καὶ γράμματα πέμπων, ἔλεγε τοιάδε· « Εὐδόξιος οὐ παρ' ἡμῶν ἦκε· μηδεὶς οὕτως οἰέσθω. Πόρρω τοῦ προστίθεσθαι τοῖς τοιούτοις ἐσμέν. Εἰ δὲ μετὰ τῶν ἄλλων καὶ τοῦτο σοφίζονται, εὔδηλοι δήπουθέν εἰσιν εἰς τὸ Κρεῖττον κομψευόμενοι. Τίνων γὰρ ἂν ἐκόντες ἀπόσχοιντο οἱ δυναστειῶν ἕνεκεν τὰς πόλεις ἐπιόντες, ἀπ' ἄλλης εἰς ἄλλην μεταπηδῶντες, ὥσπερ τινὲς μετανάσται πάντα μυχὸν πολυπραγμονοῦντες ἐπιθυμίᾳ τοῦ πλείονος; Εἶναι δὲ λόγος περὶ αὐτοὺς ἀγύρτας τινὰς καὶ σοφιστάς, οὓς οὐδὲ ὀνομάζειν θέμις· ἐργαστήριον πονηρὸν τὸ δυσσεβέστατον. Πάντως που καὶ αὐτοὶ συνίετε τὸ σύστημα. Πάντως ἐκ τῶν λόγων τὸν αἴτιον γνωρίζετε, καὶ τοὺς περὶ αἵρεσιν ταύτην ἐσχολακότας· οἷς ἓν μόνον τοῦτο ἔργον ἐστὶ, τὸ διαφθείρειν τὰ πλήθη. Ἀλλ' οἱ κομψοὶ καὶ πρὸς πάντα εὔτολμοι ἦδη τι τοιοῦτον πρός τινας ἐνιαυτεύσαντο· ὅτι χαίροιμεν τῇ χειροτονίᾳ, ἣν ἑαυτοὺς ἐχειροτόνησαν. Ταῦτα παρ' ἐκείνων μὲν ᾄδεται τῶν τὰ τοιαῦτα θρυλλεῖν εἰδότων. Ἔστι δ' οὐδ' ὅπως· πόττεν οὐδ' ἐγγύς. Καί μοι τῶν πρώτων ἀναμνήσθητε λόγων ὅτε περὶ πίστεως ἐσκοποῦμεν· ἐν οἷς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἀπεδείκνυτο Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ κατ' οὐσίαν ὅμοιος τῷ Πατρί. Ἀλλ' οἱ γενναῖοι καὶ περὶ τοῦ κρείττονος λέγοντες εὐχερῶς· τὰ παριστάμενα ἐς τοσοῦτον προῆλθον ἀθεΐας, ὥστε καὶ ἄλλα τινὰ παρὰ τὰ ὄντα νομίζειν, καὶ τοὺς ἄλλους πειρᾶσθαι διδάσκειν. Οἷς ὅτι μὲν εἰς κεφαλὴν τρέψεται, πάνυ πεπιστεύκαμεν· ἀρκέσει δὲ τέως εἴργεσθαι συνόδων αὐτοὺς καὶ συλλόγου κοινοῦ. Καὶ γὰρ δὴ εἰπεῖν προσχθείην ἐν τῷ παρόντι ὅσα μικρὸν ὕστερον ἐκεῖνοι πείσονται, ἂν μὴ τῆς λύσσης ταύτης ἀπόσχοιντο. Οἱ δὲ (καὶ τί γὰρ οὐκ ἐπεισάγουσι τῷ κακῷ;) τοὺς πονηροτάτους ὥσπερ ἐξ ἐντολῆς ἀγείροντες, τούτους δὴ τοὺς τῶν αἱρέσεων ἀρχηγούς, εἰς τὸν κλῆρον καταλέγουσι σχῆμα σεμνὸν οὕτω κιβδηλεύοντες, ὥσπερ ἐξὸν αὐτοὺς ἄγειν καὶ φέρειν ἅπαντας. Καί τοι τίς ἂν εἰς ζῶντας τελῶν, τούτων ἀνάσχοιτο, οἳ τὰς μὲν πόλεις τοῦ δυσσεβεῖν ἐμπιπλῶσι, τὴν δὲ ὑπεροψίαν μιάσμασιν ἀποκρύπτουσιν; Ἓν τοῦτο μόνον ἔργον ἀγαπῶντες, τὸ τοῖς καλοῖς; ἀπεχθάνεσθαι διηνεκῶς; Ἐρρέτω πανοῦργόν τι σύστημα θειοτέροις θώκοις ἐνιδρύσαι. Νῦν ὥρα τοὺς τῆς ἀληθείας τροφίμους εἰς φῶς ἥκειν, καὶ μέσους ὅσοι τῶν ἠθῶν ἐκφυγόντες, φόβῳ κατείχοντο πάλαι. Τὰ γὰρ δὴ σοφὰ τούτων ἐξήλεγκται· καὶ μηχανῆς οὐδεὶς ἔσται τρόπος κενὸς, ὃς ἐξαιρήσεται τούτους τοῦ δυσσεβεῖν. Ἀνδρῶν ἀγαθῶν ἔργον τῇ πίστει τῶν πρώην συζῆν, καὶ ταύτην ἐπαύξειν, ὡς εἴρηται· περαιτέρω δὲ μὴ πολυπραγμονεῖν. Παραινέσαιμι δ' ἄν, καὶ τοὺς ἐκ βαράθρου ὁπόταν μεταθεμένους θέσθαι ταύτῃ τῇ ψήφῳ· ἣν οἱ τὰ θεῖα σοφοὶ ἐπὶ τοῦ κρείττονος ἐψηφίσαντο, δεόντως ἐπίσκοποι. Ἐκ τοιούτων τρόπων παραβραχὺ ἐν κινδύνῳ ἦν τὴν τῶν ἀνομοίων κρατῆσαι δόξαν, εἰ μὴ βασιλεὺς τῶν ἐπισκόπων σπουδῇ καθίστατο ἐμποδών.

habentes, ut omnibus bonis perpetuo sint infesti? thronis desinat. Nunc tempus est, ut veritatis

A ipsum Basilium Ancyranum, Eustathium Sebastiensem, Eleusium Cyzicenum, et Leontium ex imperialibus cubiculariis presbyterum. Hi ubi ad Constantium venere, presbyterum quemdam Antiochenum Asphalium, qui, Aetii studiosus maxime, quascunque voluisset res ex sententia confecerat, compererunt jamjam cum litteris imperatoriis abiturum esse. Imperator autem Ancyranorum oratorum postulatis cognitis, epistolam quam Asphalius profecturus secum laturus fuerat, retractavit, alioque scripto Eudoxium condemnavit. Cujus scripti hæc fuere verba : « Victor Constantius Maximus Augustus, sanctæ Ecclesiæ Antiochenæ. Eudoxius non a nobis ad vos missus venit : ne quis hoc putet. Longe alia nobis mens est, quam

B ut ejusmodi hominibus faveamus. Quod si cum alia, tum hoc sic astute mentiuntur, satis manifestum est eos in Deum arrogantes et versutos esse. **768** A quibus enim rebus illi se libenter abstineant qui potentiam aucupantes, urbes ingressi, ex una in aliam transiliunt : et perinde atque transfugæ quidam solum subinde mutantes, angulos omnes rerum ampliorum cupiditate curiose perscrutantur, circulatores meri et fraudatores, quos ne nominare quidem fas sit? Officinæ pravæ et impiæ prorsus factionem eos esse, vos quoque intelligitis. Et satis ex verbis suis auctorem ipsum, sectatoresque hæresis hujus cognoscitis. Quorum hoc unum est studium, ut populum

C depravent. At versuti isti, et ad omnem audaciam prompti, temere jam apud quosdam vulgare non dubitarunt, nos electione quam sibi ipsis subornarunt, lætari. Quæ quidem ita ab eis dicuntur, qui talia in vulgus efferre consueverunt, prorsus vero facta non sunt. Atque ipsi mihi in animum revocate doctrinam illam primam, cum de fidei sententia deliberantes inquisivimus, in qua Salvator noster et Filius Dei substantia Patri similis declaratus est. Verum boni isti viri, qui facile quæcunque eis in mentem venere, de Deo dicunt, eo processere impietatis, ut etiam alia quædam quam res ferat arbitrentur, aliosque ea docere contendant. Atque ea in capita ipsorum redundatura esse valde persuasum habemus. Sed nunc

D satis erit, a synodis eos et conventibus arcere. Nam fere eo productus scribendo fueram, ut in præsentia dicerem, quæ illi brevi passuri sunt, nisi a rabie ista discesserint. Isti vero (quid enim est, quod non aggrediantur ut malum augeant?) improbissimos quosque perinde atque mandatum haberent, aggregantes : hos, inquam, hæresium antesignanos in cleri album referunt, ordinem venerandum tam turpiter dehonestantes, non aliter atque eis concessum sit agere et ferre omnia. Enimvero quis mortalium omnium istos perferat? qui urbes quidem impietate implent, exsilium autem piaculis obtegunt, unum illud studio Facessat importuna factio, et sanctis insidere alumni in lucem prodeant, quique medii tales

hominum mores fugientes dudum metu sese continuere. Istorum namque sapienter instituta consilia in medium producta jam apparent : nec ulla nova machinationis ratio excogitari potest, quæ illos ab impietate queat eximere. Bonorum virorum fuerit, majorum fide vivere, eamque unam, ut dictum est, adaugere, neque ulterius quidquam anxie nimis et curiose investigare. **769** Quin et illos admonuerim, ut aliquando tandem ex barathro prorumpentes, animis mutatis, ad sententiam istam accedant, quam divina præditi sapientia de Deo rite atque ordine episcopi tulere. Tantum scilicet parvo momento periculum fuit, ut dissimilium obtineret, nisi imperator ipse episcoporum opera et diligentia intercessisset.

CAPUT XXXVII.

De rebus in Sirmio actis : et ut Liberius Romam reversus, cum Felice successore suo episcopatum administrarit, donec paulo post e vivis Felix excessit.

Brevi deinde cum Roma in Sirmium Constantius rediisset, Occidentalibus episcopis precantibus, Liberius ex Berrœa reductus est. Atque ibi in præsentia eorum quos diximus, aliorumque plurimorum Orientalium episcoporum, imperator suadere Liberio, ut Filium non esse Patri consubstantialem opinaretur, tentavit. Egit id quoque Basilius, et qui cum eo erant : eamque rem illi imperatori, apud quem in magno erant pretio, suggessere. Et afferentes, quæ vel de Paulo Samosateno, vel de Photino apud Sirmium constituta fuerant omnia, et præterea formulam fidei Antiochiæ in Encæniis sive ecclesiæ consecratione, ob ὁμοούσιον, consubstantialis, causam editam allegantes, veluti contenderent quidam hæresim propriam per prætextum et occasionem consubstantialis instituere, in sententiam suam adducere studuere Liberium, et Athanasium, et Alexandrum, et Severianum, et Crescentem, Africanos episcopos. Non minus id quoque conabantur Ursacius et Valens Mursorum, et Germinius Sirmiensis episcopus, et qui præterea ex Oriente ibi aderant. Liberius autem aliam quoque seorsim fidei conscripsit professionem, quæ omnes ab ecclesiæ communione arcebat, qui Filium Patri non secundum substantiam et per omnia similem dicerent. Id propterea fecit, quod Eudoxius, et qui factionis ejus fuere, non ita pridem Antiochiæ propter Aetii hæresim congregati, cum Hosii epistolam in manibus haberent, plurimum verborum fecerant, quibus Liberium per calumniam traduxerant : perinde atque τὸ ὁμοούσιον, consubstantiale, repudiasset, et Patri Filium omnino dissimilem dixisset. Occidentales legati rebus ita bene gestis, assumpto secum Liberio, Romam reverterunt, litteras ab episcopis Sirmii congregatis ad Felicem Romanæ tum Ecclesiæ præfectum, **770** et ad clerum populumque Ecclesiæ ejusdem afferentes : quibus, ut pastorem suum libenter susciperent, admonebantur. Ambobus porro et Felici et Liberio permissum est communiter sacra curare, et ut ambo pariter sedem apostolicam administrarent, communiter consensu sacra curarent, atque tum casum acerbum qui in ordinatione Felicis accidisset, tum exsilium Liberii oblivione

ΚΕΦΑΛ. ΚΖ'.

Περὶ τῶν ἐν Σιρμίῳ γενομένων· καὶ ὡς Λιβέριος πάλιν εἰς τὴν Ῥώμην ἐπανῆλθε, καὶ σὺν Φήλικι τῷ μετ' αὐτὸν διεῖπε τὸν θρόνον, ἕως οὗ μετὰ βραχὺ ἐτελεύτα Φῆλιξ.

Οὐκ εἰς μακρὰν δ' ἐκ Ῥώμης εἰς Σίρμιον Κωνσταντίου γεγονότος, τῶν ἑσπερίων ἱερέων ἐκπρεσβευσαμένων, Λιβέριος ἐκ Βερροίας ἀνάγεται· καὶ δὴ τῶν εἰρημένων ἐκ τῆς Ἑῴας ἐπισκόπων καὶ ἄλλων συμπαρόντων πλείστων, βίαν ἐπῆγεν αὐτῷ βασιλεὺς, μὴ εἶναι ὁμοούσιον δοξάζειν τὸν Υἱὸν τῷ Πατρί. Ἐνέκειντο δὲ καὶ οἱ ἀμφὶ Βασίλειον, καὶ τὸν κρατοῦντα ἐπὶ τοῦτο ἠρέθιζον, διὰ πλείστης παρ' αὐτῷ τιμῆς ἀγόμενοι· οἱ δὴ πάντα συνηθροικότες ὅσα τε ἐπὶ Παύλῳ τῷ ἐκ Σαμοσάτων, καὶ Φωτεινῷ τῷ ἐκ Σιρμίου· ἔτι δὲ καὶ τὴν ἐν Ἀντιοχείᾳ ἐκτεθεῖσαν πίστιν ἐν τοῖς ἐγκαινίοις τῆς ἐκκλησίας ἐπὶ προφάσει τοῦ ὁμοουσίου· ἅτ' ἐπιχειρούντων τινῶν ἰδίᾳ συνιστᾷν τὴν αἵρεσιν, παρεσκευάζουσι συνανεῖσαι Λιβέριον, Ἀθανάσιόν τε καὶ Ἀλέξανδρον, καὶ Σεβηριανὸν καὶ Κρήσκεντα, καὶ ἐν Ἀφρικῇ τὸ ἱεράσθαι λαχόντας. Ἐπίσης δὲ τοῖς ἐπράττον Οὐρσάκιός τε καὶ Οὐάλης ὧν, καὶ Γερμήνιος ὁ Σιρμίου, καὶ ὅσοι δὴ ἐπιδημοῦντες ἦσαν. Λιβέριος δὲ καὶ ἄλλην μὲν ἐποίει ὁμολογίαν· ἣ δὴ ἀπεκήρυττεν, ὅσοι μὲν οὐσίαν καὶ κατὰ πάντα ὅμοιον τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν εἶναι ἔλεγον. Τοῦτο δ' ἐποίει, ἐπεὶ Εὐδόξιός τε καὶ οἱ σὺν αὐτῷ πρὸ βραχέος ἐν Ἀντιοχείᾳ συνελθόντες ὑπὲρ τῆς Ἀετίου αἱρέσεως, ἡνίκα τὴν τοῦ Ὁσίου ἐπιστολὴν ἔσχον εἰς χεῖρας, λόγον οὐκ ἐλάχιστον ἐποιοῦντο, διαβάλλοντες, ὡς εἴη καὶ Λιβέριος τὸ ὁμοούσιον ἀποδοκιμάσας, καὶ τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν ἀνόμοιον ὡς ἐπίπαν δοξάζων. Καὶ οἱ μὲν ἐκ Ῥώμης πρέσβεις τοιαῦτα κατωρθωκότες, τὸν Λιβέριον μεθ' ἑαυτῶν λαβόντες, ἐπανῆλθον εἰς Ῥώμην· γράμματα τῶν ἐν Σιρμίῳ ἐπαγόμενοι ἀσμένως τὸν οἰκεῖον ποιμένα προσδέξασθαι, ἃ πρός τε Φήλικα τὸν τηνικάδε ἡγούμενον τῆς Ῥωμαίων Ἐκκλησίας, καὶ πρὸς τὸν ἐκεῖσε κλῆρόν τε καὶ λαὸν ἐπεστέλλοντο. Παρεχώρουν τε καὶ ἀμφω Φήλικα καὶ Λιβέριον, κοινῇ τε ἱεράσθαι, καὶ τὸν ἀποστολικὸν θρόνον ἐπιτροπεύειν, ὁμοφρονεῖν τε καὶ ἀμνηστίαν ἔχειν τῶν ἐπισυμβάντων τῷ μέσῳ ἀνιαρῶν. Ἀγαθὸν γὰρ ἐν τοῖς μάλιστα ὄντα Λιβέριον, καὶ στερρῶς τῷ βασιλεῖ ἀντικαταστάντα ὑπὲρ τῶν ὀρθῶν τῆς Ἐκκλησίας δογμάτων, διὰ πολλῆς ἦγε στοργῆς καὶ φιλοφροσύνης ὁ τῆς Ῥώμης λαὸς, ὡς τῇ ἐκβολῇ αὐτοῦ καὶ μέχρι φόνων τὴν ὑπὲρ αὐτοῦ στάσιν χωρῆσαι. Ἀλλὰ μετὰ βραχὺ Φῆλιξ μὲν ἀπέβιω·

μόνος δὲ Λιβέριος τὰ τῆς ἱερωσύνης διεῖπε κρείττόν τι προβλεψαμένου Θεοῦ, καὶ ὡς χρεὼν τὰ τῆς Ἐκκλησίας προμηθουμένου, ἵνα μὴ ὁ πρῶτος τῶν ἀποστόλων θρόνος τὸ ἄδοξόν τε καὶ ἀπρεπὲς ἐπισύροιτο, δυοῖν ἡγεμόσιν οἰακιζόμενος· ὁ νόμος Ἐκκλησίας πάντη ἀλλότριον, καὶ διχονοίας ὡς τὰ πολλὰ καθίστατα πρόξενον.

A delerent. Quod namque in aliis rebus admodum bonus vir esset Liberius, quodque pro recta Ecclesiæ doctrina imperatori constanter restitisset, multa pietate et benignitate populus Romanus in eum fuit, usque adeo certe, ut in ejus ejectione per seditionem ejus causa motam res ad cædem processerit. Sed paulo post Felix mortuus est, et solus Liberius episcopatum administravit. Quod sic Deus recte providit, Ecclesiæ, ita ut decebat, rebus consulens, ne primaria apostolorum sedes fœdam illam et incommodam a duobus gubernata ducibus contraheret notam : quæ res ab Ecclesiæ constitutionibus perquam est aliena, discordiamque ut plurimum conciliare solet.

ΚΕΦΑΛ. ΛΗ'.

Ὡς τὴν μελετωμένην ἐν Νικομηδείᾳ διὰ Εὐδόξιον καὶ Ἀέτιον σύνοδον σεισμὸς ἐπιγενόμενος διαλύει· καὶ δεῖν ἐδόκει ἐν ταυτῷ εἰς τὴν ἕω καὶ ἑσπέραν διαιρεθῆναι τὴν σύνοδον.

B

Ταῦτα μὲν ἐν Σιρμίῳ ἐγένετο, καὶ ἔδοξεν ἥ τε ἕως καὶ ἑσπέρα ὁμοφρονεῖν· τὸ δ' ἄλλως εἶχεν. Ὁ γὰρ ἐκ βασιλέως φόβος ταῦτ' ἔπραττε. Περὶ μέντοι τῆς Ἀετίου καὶ Εὐδοξίου νεωτεροποιίας ἐν Ἀντιοχείᾳ ἐδόκει τῷ βασιλεῖ σύνοδον κατὰ Νίκαιαν πάλιν ὁρίζειν. Τῶν δὲ περὶ τὸν Ἀγκύρας Βασίλειον ἀπολεγόντων διὰ τὸ πρώτως ἐκεῖσε γενέσθαι τὴν τῆς πίστεως ἔρευναν, ἐν Νικομηδείᾳ μᾶλλον δεῖν ἐκρίνετο γενέσθαι. Καὶ δὴ ἀνὰ τὸ πᾶν ἔθνος οἱ ἐπίσκοποι καὶ νοεῖν καὶ λέγειν ὄντες δεινοὶ ἐκεῖ συνελέγοντο. Ἐν τούτῳ δὲ σεισμὸς μέγας ἐνσκήψας τήν τε πόλιν καὶ τὸν νεωστὶ ἐγερθέντα οἶκον ἐκ βάθρων κατέσεισε καὶ κατήρεψε· καὶ πολλοὺς ὅπῃ ἔτυχεν ἕκαστον, ἢ ἔσωσεν ἢ διέφθειρε· Κεκροπίου τοῦ Νικομηδείας καὶ ἄλλου δή τινος ἐπισκόπου ἀκαριαίᾳ ῥοπῇ διαφυγόντος τὸν κίνδυνον. Ὁ ἀπανταχοῦ τῇ φήμῃ δοθεὶς, τὴν τῶν ἐπισκόπων ἄφιξιν ἀνεχαίτισε· καὶ γὰρ καὶ Νίκαιαν, καὶ τὴν Κωνσταντίνου, καὶ Πείρινθον, καὶ ἄλλας Θρᾳκῴας πόλεις διαφθαρῆναι ἡ φήμη κατήγγελλεν. Ἐλέγετο δὲ, Ἀρσάκιόν τινα ὁμολογητὴν ἐπὶ Λικινίου γενόμενον, ὃς ἀπὸ θηρικόμου στρατιώτης ὢν, τηνικάδε ἐν τῇ ἄκρᾳ Νικομηδείας ἐφιλοσόφει, ὄψιν θείαν τούτῳ ἀπαγγεῖλαι τὰ γεγησόμενα· τὸν δὲ κατιόντα καὶ τοῖς ἐν κλήροις καὶ λαοῖς κατειπόντα, μὴ πεῖσαι. Γελοῖον δέ τινα δόξαι, ἀπροσδόκητα κακὰ προμηνύοντα. Ἀνιόντα δ' αὖθις, πρηνῆ κατὰ γῆς κεῖσθαι δεόμενον τοῦ Θεοῦ. Ἔνθα κατὰ σχῆμα εὐχῆς μετὰ τὴν ἐπιφορὰν τοῦ κακοῦ, ἐν ἀσείστῳ πύργῳ νεκρὸς ὁ μάρτυς εὑρέθη, πολλῶν ἀναδραμόντων ἐκεῖσε τῷ τὸν σεισμὸν κατασκῆψαι. Ἐλέγετο δὲ Θεὸν δυσωπεῖν, θανεῖν ἑλόμενος, μᾶλλον, ἢ συμφορὰν ταύτην καταθεάσασθαι πόλεως ἐν ᾗ τὸν Χριστὸν ἔγνω, καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς φιλοσοφίας κατήρξατο. Πολλὰ δὲ αὐτῷ ὑπὲρ ἀνθρωπίνην πεποίητο δύναμιν. Ἱκανὸς δὲ καὶ δαίμονας ἐλαύνειν ἦν, καὶ ἄλλως ὀχλουμένους καθαίρειν καὶ σώφρονας καθιστᾷν. Καὶ δράκοντα δὲ, ὃς ἕτερον γένος ἦν ἑρπετῶν, καὶ φυσήματι μόνῳ τοὺς ὁδίτας διέφθειρεν, ἐπὶ λεωφόρου γὰρ ᾤκει, εὐξάμενος αὐτόματον ἐξελθεῖν τοῦ φωλεοῦ· καὶ ἐκόντα τὴν κεφαλὴν δὶς

C

D

CAPUT XXXVIII.

Ut institutam Nicomediæ propter Eudoxium et Aetium synodum motus terræ coortus solverit : et ut tum synodum in Orientem et Occidentem scindi atque dividi placuerit.

Hæc in Sirmio acta. Et pulchre convenire tum Orientalibus cum Occidentalibus est visum. Res vero aliter se habebat. Imperatoris enim metus id faciebat : cui propter Aetii et Eudoxii in urbe Antiochena excitatas res novas rursum Nicææ synodum cogere placuit. Cum autem Basilius Ancyranus contra niteretur, quod primum ibi de fide disquisitum esset, magis convenire, ut id Nicomediæ fieret, est visum. Et ex nationibus jam omnibus, qui vel a prudentia, vel ab eloquentia aliquid valerent, episcopi eo contendebant. Cum terræmotus ingens exortus urbem, et simul templum nuper admodum constructum, ex fundamentis ipsis concussit atque dejecit, multosque pro eo atque hoc vel illo quemque loco deprehendit, vel servavit, vel interemit. Cecropius quidem Nicomediensis, et alius quidam episcopus (1) parvo momento periculum evasere. Quæ res fama ubique vulgata episcoporum adventum prohibuit. Namque illa Nicæam quoque, et Constantinopolim **771** et Perinthum, aliasque Thraciæ civitates tali casu eversas esse promulgaverat. Dictum tum est, Arsacio cuidam, qui sub Licinio confessionem fidei obierat, milesque antea et leonum ferarumque aliarum domitor et custos in imperiali comitatu fuerat, tum autem Nicomediæ in arce pietati studens philosophabatur, cladem eam divina visione revelatam, eamque ab eo, ex arce digresso, clero populoque prædictam esse. Sed tantum abest ut fides ei habita sit, ut derisus etiam fuerit, qui casum tam inexspectatum prædiceret. Illum autem rursum in locum suum conscendisse, supinumque in solo jacentem Deum deprecatum fuisse. Ubi etiam in ipso cladis ejus impetu, turri ipse immota et stabili permanente, orantis habitu martyr mortuus est repertus a multis, qui eo concurrerant, ut terræmotum ex loco superiore spectarent. Orasse autem eum, precatumque Deum esse ferunt, ut vitam prius finiret, quam eam urbis calamitatem videret, in qua Christum cognovisset, et ecclesiastica philosophia initiatus esset.

(1) Bosporanum hunc antistitem fuisse, Sozom. ait.

Multa is etiam supra vim et captum hominum fecit : dæmones namque ejecit, aliis quoque casibus afflictos homines restituit, et ad saniorem mentem multos reduxit. Et draconem sive alterius reptilium generis venenosam feram viæ publicæ incubantem, et afflatu solo viatores necantem, oratione, ex latibulo ut sponte sua prodiret, et per seipsam caput semel atque iterum terræ illideret, et sic tandem rumperetur, protraxit. Multi sane mortales Nicomediæ (1) ruinis ædificiorum interierunt, multi sibi fuga in solitudinem et agros consuluerunt. Etenim incendii flamma e furnis et balneis officinisque artificum qui ad ignem opus faciunt coorta, et ruderibus decidentium culminum circumelusa, materiaque proxima et sarmentis, ut fieri solet, ei admistis, tabulatisque resinam exsudantibus, et ad concipiendum propagandumque ignem commodis aucta, tanta alimenti copia in partes omnes proserpens, et ad seipsam revertens, veluti unum (ut ita dicam) ardentem rogum urbem ipsam effecerat. Quo incendio, quod ex ædibus transitus non pateret, multi sunt consumpti. Et quoniam Nicomediensis casus episcoporum conventum interturbavit, primum quidem imperatori, ut Nicææ rursum congregarentur, placuit. Basilius autem de eo loco diu multumque deliberavit. Et sic in urbe Nicæna, populo ibi omni terræmotu conturbato, deliberatio hærebat. **772** Porro Marco Arethusio, Georgio Alexandrino, et Basilio Ancyrano, qui tum Sirmii cum imperatore in negotio quisque suo agebant, Tarsus Ciliciæ commoda visa. Ut vero et hæc aliis minus convenire existimata est, tandem ut Seleuciæ in Isauria synodus ageretur, constitutum. Atque hoc sic decreto, quia ibi aderant Valens, Ursacius et Eudoxius, qui potissimum Anomœorum opinioni præibant, effecerunt illi, ut episcopi eo loco congregati formulæ fidei ex tempore compositæ subscriberent. In qua formula substantiæ nomen insertum non erat. Adhæc in animis ipsi secum perpendere, episcopos Seleuciæ coactos partim Nicænam fidem, partim Antiochiæ in templi dedicatione professionem editam complexuros, et per æmulationem ardentius defensuros ; utramque vero formulam substantiæ nomen habere, et Filium Patri per omnia similem diserte promulgare. Ac si in locum unum episcopi convenirent, omnino eos Aetii opinionem, quam ipsi laudantes studio omni stabilire conabantur, repudiaturos esse, illis minime dubium fuit. Quid ergo faciunt? Dolum instituunt, ut Occidentales quidem Arimini, Orientales vero Seleuciæ congregarentur, ut eo facilius quod agebant perficeretur. Proclivius namque putabant, paucis quam multis, quod vellent, persuadere. Et Patribus ita segregatis, siquidem possent, utramque etiam synodum, dissidio in utraque instituto, sin minus, alteram saltem in senten

τῇ γῇ προσαρράξαι, καὶ οὕτω διαρραγῆναι. Πολλοὶ μὲν οὖν διεφθάρησαν τοῖς ἐρειπίοις· οἱ δὲ εἰς ἐρημίας διέδρασαν. Καὶ φλὸξ γάρ τις ἐκ τινος παρακειμένης ὕλης, ἀπό τε πυγέων καὶ τῶν βαλανείων, καί τινων περὶ τὰς ἐμπύρους τέχνας πονουμένων, ἐρειπομένων τῶν ὀρόφων περικλεισθεῖσα, ἀναμιγέντων ὡς εἰκὸς φρυγάνων, καὶ ὅσα ἐλαιώδη ἐστὶ, καὶ πρὸς τὸ καίεσθαι ῥᾳδίαν τὴν ἐπίδοσιν ἔχει, ἐξαφθεῖσα τῷ τῆς τροφῆς ἀφθόνῳ, ἔρπουσά τε ἀπανταχοῦ, καὶ συναπτομένη αὖθις πρὸς ἑαυτὴν, μίαν πυρὰν, ὡς εἰπεῖν, τὴν πόλιν ἅπασαν ἐποίει· καὶ πολλοὶ τῷ πυρὶ δαπάνῃ ἐγένοντο, ἐκλιπόντων τῶν οἰκων γεγενημένων. Οὕτω δὲ τοῦ κατὰ Νικομήδειαν πάθους ἐμποδὼν τοῖς ἐπισκόποις γεγενημένου, πρῶτον μὲν βασιλεῖ ἐδόκει κατὰ Νίκαιαν πάλιν γενέσθαι τὴν σύνοδον. Καὶ πολλῇ τοῖς ἀμφὶ Βασίλειον περὶ τούτου σκέψις ἐγίνετο. Ἀνεβάλλοντο δ' ἐν Νικαίᾳ, ὑπὸ σεισμῶν τεταραγμένου ὅθεν τοῦ ἔθνους. Καὶ ἐδόκει τοῖς περὶ Ἀρεθούσιον καὶ τὸν Ἀλεξανδρείας Γεώργιον, Βασίλειόν τε τὸν Ἀγκύρας τηνικαῦτα σὺν τῷ βασιλεῖ ἐν Σιρμίῳ διάγουσι περὶ Ταρσὸν τῆς Κιλικίας. Ὡς δὲ καὶ τοῦτο μὴ προσῆκον ἐδόκει, ὡρίζοντο περὶ Σελεύκειαν τῆς Ἰσαυρίας γενέσθαι τὴν σύνοδον. Τούτων οὕτω δοξάντων, ἐπεὶ παρῆσαν ἐκεῖ καὶ οἱ ἀμφὶ Οὐάλεντα καὶ Οὐρσάκιον καὶ Εὐδόξιον, οἵ τῆς τῶν Ἀνομοίων δόξης προϊστάντο μάλιστα, παρασκευάζουσι τοὺς ἐκεῖσε εὑρισκομένους τῶν ἐπισκόπων, εἰς γραφήν τινα πίστεως ἐκ τοῦ σχεδὸν γεγενημένην ἐκθυπογράψαι, ἧ τὸ τῆς οὐσίας οὐκ ἐνέκειτο ὄνομα. Πρὸς δὲ τούτοις ἐν νῷ θέμενοι, ὡς οἱ ἀθροιζόμενοι ἐν Σελευκείᾳ ἐπίσκοποι, οἱ μὲν τὴν ἐν Νικαίᾳ στιν, οἱ δὲ τὴν ἐν Ἀντιοχείᾳ γεγενημένην ἐπὶ τοῦ νεὼ καθιερώσει, καὶ στέργουσι καὶ ζῶ Καὶ ἄμφω δὲ τὸ τῆς οὐσίας ὄνομα ἔχουσι κατὰ πάντα ὅμοιον διαρρήδην κηρύττουσι τὸν τῷ Πατρί. Εἴ γε τοίνυν εἰς ἓν γένοιντο, πᾶσ τὴν Ἀετίου δόξαν ἀπώσονται· ἣν ἐκεῖνοι ἐπαινοῦντες διὰ σπουδῆς συνιστᾷν ἐπειρῶντο. Τί πράττουσιν; Οἰκονομοῦσι δόλῳ, τοὺς μὲν ἐκ τῆς ἑσπέρας εἰς Ἀρίμινον συνδραμεῖν, τοὺς δὲ ἐξ Ἕω εἰς τὴν τῆς Ἰσαυρίας Σελεύκειαν· ὡς ἂν εἴη εὐκόλως τὸ μελετώμενον δρᾶν· ῥᾷον γὰρ ᾤοντο τοὺς ὀλίγους πείθειν ἢ πάντας. Καὶ εἰ μὲν δυνηθεῖεν καὶ ἑτέραν σύνοδον σύμψηφον σχεῖν, μεριεῖσθέντες ἐν ἀμφοτέραις· εἰ δ' οὖν, θατέραν, ἵνα μὴ ταῖς ἁπάντων ψήφοις ἡ αὐτῶν αἵρεσις ἀποκηρυχθείη. Ἔκρατον δὲ ταῦτα διὰ τοῦ εὐνούχου Εὐσεβίου τηνικαῦτα τῆς βασιλικῆς οἰκίας προεστηκότος· οὗτος γὰρ σύμπνους ὢν τὰ μάλιστα καὶ ὁμόφρων τῷ Εὐδοξίῳ. Καὶ ἄλλοι τινὲς τῶν ἐν τέλει κεχαρισμένοι τὸ πρὸς βουλῆς ἅπαν ἦγον. Οἷς πεισθεὶς ὁ Κωνστάντιος, ὡς ἀλυσιτελές τε τῷ δημοσίῳ διὰ τὴν πολλὴν δαπάνην, καὶ αὐτοῖς τοῖς ἱππεῦσι, διὰ τὸ τῆς ὁδοιπορίας μακρὸν, εἰς ἓν ἅπαντας συνελθεῖν, διεῖλεν εἰς δύο τὴν σύνοδον, καὶ προσέταττεν ἐν Ἀριμίνῳ καὶ Σελευκείᾳ γενέσθαι τὴν σύναξιν. Καὶ γράφων

(1) Cf. Sozom. lib. IV, cap. 16.

ἔλεγε, πρῶτον μὲν τὰ περὶ τῆς πίστεως ἀμφισβητούμενα διαλύειν· ἐς ὕστερον δὲ σκέψασθαι καὶ περὶ ὧν ἄλλων κατὰ θεσμοὺς Ἐκκλησίας δεῖ· ἔτι δὲ καὶ περὶ τῶν ἀδίκως καθαιρεθῆναι δοκούντων, καὶ ὑπεροψίαις καταχριθέντων, ὧν εἷς ἐτύγχανεν ὢν καὶ Κύριλλος ὁ Ἱεροσολύμων ἐπίσκοπος· ἔτι δ' ἐρευνῆσαι καὶ τοὺς νῦν ὑπὸ ἔγκλημα ποιουμένους ἐπισκόπους. Πολλῶν γὰρ κατηγορίαι ἐλέγοντο, καὶ δὴ καὶ Γεωργίου παρ' Αἰγυπτίων, ὡς εἴη ἁρπαγαῖς χαίρων τῶν ἀλλοτρίων, καί τινων ὕβρεων. Ὕστερον δὲ δέκα ἑκατέρωθεν ἐπιλεγέντας, τὰ πεπραγμένα βασιλεῖ καθιστᾷν ὅῆλα.

A tiam suam se pertracturos esse confidebant, illo proviso, ut ne calculis omnium hæresis eorum damnaretur. Hæc agebant per eunuchum Eusebium, imperatoriæ tum aulæ præfectum, Eudoxio quam maxime assentientem, et alios quosdam, qui magistratus et honores gerentes, et gratia pollentes, ex sententia omnia perficiebant. A quibus persuasus Constantius, perinde atque incommodum simul et reipublicæ propter graves impensas, et ipsis episcopis propter itineris magnitudinem esset, si in eodem loco convenirent, synodum divisit, eamque Arimini et Seleuciæ celebrare jussit. Atque in litteris suis constituit, ut primum controversia de fidei professione decideretur, deinde de aliis ecclesiasticis sanctionibus deliberatio fieret. Tum autem de eis qui per injuriam exauctorati et in exsilium acti visi essent, **773** in quibus etiam Cyrillus Hierosolymorum episcopus fuit, consultaretur: postea de eis quoque episcopis, qui rei agerentur, inquireretur. Permulti enim accusabantur, et ab Ægyptiis maxime Georgius: quod scilicet alienorum bonorum rapinis gauderet, et contumeliosis quibusdam hominibus delectaretur. Postremo, ut per decem delectos legatos se de actis suis certiorem facerent.

ΚΕΦΑΛ. ΛΘ'.

Περὶ τῆς ἐν Ἀριμήνῳ συνόδου, ἐν ᾗ οἱ ἐν ἑσπέρᾳ ἀσύμφωνοι τοῖς ἑῴοις ἐγένοντο.

Καὶ οἱ μὲν ἐπίσκοποι συνελέγοντο καθὰ δὴ καὶ ἐβέσπιζε βασιλεύς· προὐλάμβανε δὲ καὶ συνίστατο ἡ ἐν Ἀριμίνῳ· τὸ δὲ πλήρωμα τούτων ἦσαν τετρακόσιοι καὶ μικρόν τι πρός. Δεῖν δ' ἐδόκει τοῖς βαρέως πρὸς Ἀθανάσιον ἔχουσι μηδέν τι περὶ τούτου κινεῖν· οὕτω γὰρ ἄμεινον ἐβουλεύοντο. Ἐπεὶ δὲ καὶ ζήτησις εἰσήγετο περὶ πίστεως ὃν χρὴ πιστεύειν τρόπον, Οὐάλης ἐνταῦθα καὶ Οὐρσάκιος, οἳ κατ' ἀρχὰς μὲν ὑπασπισταὶ τῆς Ἀρείου δόξης ἐγένοντο, ἐν μέσῳ δὲ τῷ ὁμοουσίῳ συνέθεντο, βιβλίον τῷ ἐπισκόπῳ Ῥώμης Ἰουλίῳ ἐπιδεδωκότες, ὥσπερ ἐμνήσθημεν, ἀεὶ τοῖς καιροῖς καὶ τοῖς κρατοῦσιν ἐπικλινόμενοι, οὗτοι δεῖν ἔλεγον ἄλλων ἄλλα εἰπόντων, οἷα φιλεῖ, ἀργὰς νομίζειν τὰς περὶ πίστεως προτέρας γραφάς· μόνην δ' ἐκείνην κρατεῖν, ἣν οὐ πρὸ πολλοῦ ἐν Σιρμίῳ Ῥωμαίων γλώττῃ συνέθεντο, ἣν δῆτα καὶ βασιλεὺς διὰ τιμῆς ἄγει· χρεὼν δ' εἶναι καὶ ὑμᾶς νῦν προσίεσθαι καὶ παραιτέρω μηδὲν πολυπραγμονεῖν· ἵν' ἐντεῦθεν καὶ διχόνοια πᾶσα περιαιρεθείη, μὴ τῶν ὀνομάτων ἀμφιβόλων ὄντων, ἀκριβεῖ βασάνῳ παραδιδομένων. Καὶ γάρ πως βέλτιστον εἶναι ἐτίθεντο, μετὰ τῆς ἀγροικίας ὀρθὴν φρονεῖν δόξαν περὶ Θεοῦ, ἢ ξενίζουσι λόγοις ἐξ Ἑλληνικῆς τερθρείας, ἀνεπινοήτους ἐπεισάγειν λέξεις. Ἐλέγοντο δὲ διὰ τούτων, μᾶλλον καὶ προφανῶς μᾶλλον τὴν τοῦ ὁμοουσίου λέξιν, ἅτε δὴ μὴ ταῖς γραφαῖς ἐμφερομένην Γραφαῖς. Ταῦτα λέγοντες, ἐδόκουν προῆγον καὶ ἀναγινώσκεσθαι ᾔτουν· ἐν ᾗ ἔγραπτο μὲν τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν κατὰ τὰς Γραφὰς ὁμοιοῦντο, μνήμην δὲ οὐσίας ἐπὶ Θεοῦ παντάπασιν ἀπηγόρευον. Αὕτη δὲ ἦν ἐκείνη, ἣν τότε μὲν ἐτάραττον, νῦν δὲ εἰς φῶς προῆγον. Ἦλ συνελαμβάνοντο μάλιστα Γερμίνιος καὶ Αὐξέντιος, καὶ Γάϊος καὶ Δημόφιλος· καὶ τοίνυν ἀναγνωσθείσης, οἱ μὲν ἔστοι μηδὲ νεωτέρας δεῖσθαι πίστεως τὰ νῦν ἐδόκουν· ἀρκεῖσθαι δὲ τῇ ἐν Νικαίᾳ γενενη-

B

C

D

CAPUT XXXIX.

De Ariminensi synodo, in qua Occidentales ab Orientalibus dissenserunt.

Episcopi, sicuti imperator jusserat, convenere: et primum quidem Arimini Occidentales quadringenti et aliquot præterea numero. Et qui graviter in Athanasium animati erant, minime omnium de eo quidquam movendum esse duxere, quod hoc sic commodius esse putarent. Cæterum postquam de fide, quomodo eam profiteri conveniret, quæstio proposita est, ibi Valens et Ursacius, qui primum Arii opinionem defenderant, medio autem tempore, libello supplici Julio Romano antistiti dato, τῷ ὁμοουσίῳ, consubstantiali, assenserant, quemadmodum diximus, temporibus sese et rebus obtinentibus semper accommodantes aliis alia sicuti fieri solet censentibus, dixere, priores fidei formulas abolendas esse, unamque eam obtinere oportere, quæ non ita pridem Sirmii lingua Romana composita, ab ipso etiam imperatore plurimi fieret. Debere quippe synodum quoque de sententia illius professionem eam approbare, neque ulterius quidquam curiosius indagare: ut eo modo omnis discordiæ occasio, verbis nihil ambigui habentibus, quæ subtili et accurata exploratione perpensa essent, in formula insertis, præcideretur, longe præstantius esse asserentes, cum rusticitate quadam rectam de Deo tenere opinionem, quam ex Græcorum nugamentis novis petitis verbis, quæ non intelligerentur inducere vocabula. Quibus illi dictis obscure innuebant, seu potius propalam τοῦ ὁμοουσίου, consubstantialis, verbum per calumniam reprehenderunt, veluti in sacris Litteris non expressum. Sub hæc verba charta prolata, legi eam postularunt, in qua similem Patri Filium secundum Scripturas dicebant: **774** mentionem vero substantiæ in Deo omnino fieri interdicebant, et pro eo similem per omnia Filium Patri reponi volebant. Hæc porro formula illa erat, quam antea

quidem pressam servaverant, tum vero in lucem proferebant. Eam maxime probabant Germinius et Auxentius, et Caius et Demophilus. Ea lecta, plurimi nihil opus esse nova fidei formula eo tempore affirmabant, contentos se esse professione Nicæna. In præsentia propterea in locum unum convenisse, si quid novatum esset, ut id inhiberetur. Et utcunque ea quæ tum lecta essent, nihil haberent novarum rerum : ut dicerent tamen eos qui scriptum id composuissent, atque ut illi ipsi Arii dogma, quippe quod turbas ubique in ecclesiis concitarit, anathemati primum subjicerent, petebant. Ubi Valens et Germinius petitionem eam repudiarunt, illi formulas hæreticorum et item Nicænam in medium proferre jussere, ut illæ quidem damnatæ rejicerentur, hæc vero auctoritate denuo et suffragiis synodi confirmaretur. Et ut de cætero neque disputatio de fide moveretur, neque synodus peteretur, sanxerunt. Sufficere enim quæ a majoribus dudum constituta essent : ea complecti posteros debere : et perquam absurdum esse, nunc demum fidem conscribere eos, qui nuper admodum credere cœpissent : et veterum traditionem abolere, per quam et ipsi et patres eorum ecclesias gubernassent, ex quibus plures martyriis et obitæ confessionis coronis condecorati fuissent. Et ii quidem sic dicta sententia, antiquitus decretis stare, nihilque novum inducere constituerunt : illi autem, Valens scilicet et reliqui, quos paulo ante nominavimus, contra nisi sunt. Summopere namque contenderunt, ut synodus recens compositam Sirmii fidei formulam comprobaret. Tantum autem abest, ut Patres id facerent, ut etiam Ursicium, Valentem, eorumque complices damnationis sententia exauctorarint. Et synodus professionem Nicænam amplius etiam confirmavit. Illi autem damnationem ægre ferentes, ad imperatorem confugere. Porro synodus ea non solum formulæ illorum præfationem, sed ipsam quoque formulam reprehendit, cujus verba erant (1) : « Composita est fides catholica in præsentia domini nostri Constantii perpetui Augusti, consulatu clarissimorum virorum, Flavii, Eusebii et Hypatii, Sirmii, ante XI Kalen. Jun. » **775** Ac deinde : « Credimus in unum solum et verum Deum, Patrem omnipotentem, creatorem et conditorem omnium. Nomen essentiæ per simplicitatem a Patribus positum, non intellectum vero a populis, scandalo et offendiculo est. Et quoniam Scripturæ id quoque non habent, placitum est id tollere, et deinceps nullam omnino essentiæ in Deo facere mentionem, propterea quod divinæ Scripturæ Patris et Filii substantiæ prorsus non meminere. Similem autem Filium Patri per omnia dicimus, sicuti sacræ Scripturæ et dicunt et docent. » Ridiculum porro episcopis visum est, imperatorem quidem perpetuum

μένη. Καὶ νῦν γε διὰ τοῦτ' αὐτὸν ἥκειν ἐπὶ ταύ-
τὸν, εἴ τι νεωτερίζοιτο κατ' ἐκείνων, ἐπίσχωσι.
Εἰ δὲ τέως οὐδέν τι νεώτερον ἔχουσι τὰ ἀναγι-
σμένα, ἀλλὰ τίνες οἱ συνθέμενοι τὴν γραφὴν
ἦτουν· οἱ δὴ πρῶτον τὸ Ἀρείου δόγμα ὑποβαλλέτω-
σαν ἀναθέματι· οἷα θόρυβον ταῖς ἁπανταχοῦ ἐκκλη-
σίαις ἐμπλήσαν. Τῶν δὲ περὶ Οὐάλεντα καὶ Γερ-
μίνιον διαβράντων τὴν αἴτησιν, τὰς ἐκθέσεις τῶν
αἱρέσεων καὶ τῆς ἐν Νικαίᾳ ἐπὶ μέσον ἐκέλευον
ἄγεσθαι, ὡς ἄν γε ἐκεῖναι μὲν ἀκύρωτοι γίνων-
ται, τὸ κῦρος δὲ καὶ αὖθις τοῖς ἐν Νικαίᾳ ἐπιψη-
φισθείη· καὶ τοῦ λοιποῦ περὶ πίστεως μὴ κινεῖν
λόγον, μήτε μὴν συνόδους αἰτεῖν. Ἀπόχρη γὰ-
στέργειν τὰ τοῖς πατράσιν ἐκπαλαι δόξαντα. Τῶ
δ' ἀτόπων ἂν εἴη νῦν πίστιν συγγράφειν, καὶ ἄρ
ἀρχομένους πιστεύειν, τὴν ἐκ παλαιοῦ παράδοσ
ἀθετεῖν, δι' ἧς ἡμεῖς τε καὶ οἱ πρὸ ἡμῶν τὰς ἐ
κλησίας ἡγομεν, ὧν οἱ πλείους μαρτυρίοις κ
τοῖς τῆς ὁμολογίας στεφάνοις κατακοσμήθησα
Οἱ μὲν οὖν τοιαῦτα λέγοντες, ἐν τοῖς ἐκπαλαι δ
δογμένοις μένειν ἠξίουν, καὶ μή τι πρόσφατ
ἐπεισάγειν· ἐκεῖνοι δὲ, οἱ περὶ Οὐάλεντα δηλαδ
ἀντέβαινον, καὶ τὴν αὑτοῖς προβληθεῖσαν πίσ
στέργειν προτεβιάζοντο. Ἐπεὶ δ' οὐκ ἐπείθοντο,
καθηροῦντο. Ἡ δὲ σύνοδος τὴν ἐν Νικαίᾳ πίσ
μᾶλλον ἐκύρωσεν. Οἱ δὲ χαλεπῶς τὴν καθαίρε
ἐνεγκόντες, εἰς βασιλέα ἀνέτρεχον. Ἡ δὲ σύνο
ἠτιᾶτο μὴ μόνον τὴν προγραφὴν τῆς ἐκθέσ
ἀλλὰ καὶ αὐτὴν ἐκείνην τὴν ἔκθεσιν. Ἔλεγε γὰ
« Ἐξετέθη πίστις ἡ καθολικὴ ἐπὶ παρουσίᾳ τ
δεσπότου ἡμῶν Κωνσταντίου αἰωνίου Δ
ἐν ὑπατείᾳ Φλαβίου καὶ Εὐσεβίου καὶ Ὑπ
λαμπροτάτων ἐν Σιρμίῳ τῇ πρὸς Ἐνδεκ
Ἰουνίων. » Καὶ καθεξῆς· « Πιστεύομεν εἰς
μόνον καὶ ἀληθινὸν Θεὸν Πατέρα παντοκρ
Περὶ δὲ τέλος καὶ ταῦτ' ἔλεγον· « Τὸ δὲ ὄνο
οὐσίας, διὰ τὸ ἁπλούστερον ὑπὸ τῶν Πατέρ
θεῖσθαι, ἀγνοούμενον δὲ ὑπὸ τῶν λαῶν, σκάν
φέρειν· διὰ τὸ μήτε τὰς Γραφὰς τοῦτο περιέ
ἤρεσε τοῦτο περιαιρεθῆναι, καὶ παντελῶς μ
μίαν μνήμην οὐσίας ἐπὶ Θεοῦ εἶναι τοῦ λοι
διὰ τὸ τὰς θείας Γραφὰς μηδαμῶς περὶ Πατρὸς
Υἱοῦ οὐσίας μεμνῆσθαι. Ὅμοιον δὲ λέγομεν
Υἱὸν τῷ Πατρὶ κατὰ πάντα, ὡς αἱ ἁγίαι Γρα
λέγουσί τε καὶ διδάσκουσι. » Γελοῖον γὰρ ἐνόμι
τὸν μὲν βασιλέα αἰώνιον ὀνομάζειν, τὸν δὲ τοῦ Θε
Υἱὸν μὴ θέλειν ἀΐδιον καλεῖν, καὶ ῥητὸν χρόνον τῇ
γραφῇ ταύτης προτάττειν· διαβολὴ γὰρ ἀντικρ
ἐδίκει τῆς πίστεως τῶν προγενεστέρων· μάλιστα
δ' Ἀθανάσιος ἐν αἰτίαις ἐτίθει, ὡς που γράφω
πρὸς τοὺς οἰκείους ἀπήγγελλε. Παρεθέμην δ' ἐ
καὶ τὴν ἐξελέγχουσαν ἐπιστολὴν, εἰ μὴ τὸ προσ
ρὲς τοῦ λόγου φεύγων ἐγὼ, ἐπὶ ζήτησιν τοὺς φι
μαθεῖς προὐτρέπω τὰ ἐν ἐκείνῃ δυνατῶς εἰρημέν
καταμαθεῖν. Οἱ μὲν οὖν καθαιρεθέντες ἐς βασιλέ
ἀνέτρεχον, ἐπιφερόμενοι καὶ τὴν ἔκθεσιν· ἡ δὲ σύν

(1) Condemnationis ejus causam præcipuam fuisse Socrates scribit, quod Arianam doctrinam Arianizantes damnare noluerint, libro II, cap. 37.

οσι τῶν ἐπισκόπων διαπεμψάμενοι, γράμ- A seu æternum nominare, Filium autem Dei sempi-
χείοις τὰ συμβάντα τῷ βασιλεῖ κατεμήνυον· ternum vocare nolle : certumque tempus huic for-
περιεῖχον τὸν τόπον· mulæ fidei præfigere, manifesta quoque calumnia

ita est adversus majorum fidem. Maxime vero eam Athanasius criminatus est, ut alicubi ad bens ostendit. Et inseruissem hic confutatoriam ejus epistolam, nisi orationis prolixitatem studiosis eam inquirendam, atque ex ea rem omnem cognoscendam, relinquerem. Exaudli, sicuti dixi, formulam secum ferentes, ad imperatorem confugere. Concilium vero, decem legatis episcopis, litteris quoque rem actam declaravit, quæ in hanc formam scriptæ

ΚΕΦΑΛ. Μ'.

Λὴ τῆς ἐν Ἀριμήνῳ συνόδου Κωνσταντίῳ πεμφθεῖσα τῷ βασιλεῖ.

τε τῆς τοῦ Θεοῦ κελεύσεως καὶ τοῦ τῆς
ς προστάγματος τὰ πάλαι δογματισθέντα
ται πιστεύομεν. Εἰς γὰρ Ἀρίμινον ἐκ πα- B
πρὸς δύσιν πόλεων εἰς ταυτὸ πάντες ἐπι-
υνήλθομεν, ἵνα καὶ ἡ πίστις τῆς καθολικῆς
ας γνωρισθῇ, καὶ οἱ τἀναντία φρονοῦντες
ένωνται. Ὡς γὰρ ἐπιπλεῖστον διασκοποῦν-
καμεν, ἀρεστὸν ἐφάνη τὴν πίστιν τὴν ἐκ-
αμένουσαν, ἣν καὶ οἱ προφῆται καὶ τὰ
α καὶ οἱ ἀπόστολοι διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν
ριστοῦ ἐκήρυξαν, τοῦ καὶ τῆς σῆς βασιλείας
καὶ τῆς σῆς ῥώσεως προστάτου, ἵνα ταύ-
σχόντες φυλάξωμεν, καὶ φυλάττοντες, μέ-
ις διατηρῶμεν. Ἄτοπον γὰρ καὶ ἀθέμιτον
ὂν ὀρθῶς καὶ δικαίως ὡρισμένων τι μεταλ-
καὶ τῶν ἐν Νικαίᾳ κοινῇ μετὰ τοῦ ἐνδοξο-
υ πατρὸς καὶ βασιλέως Κωνσταντίνου C
ων· ὧν ἡ διδασκαλία καὶ τὸ φρόνημα διῆλθέ
ηρύχθη εἰς πάσας ἀνθρώπων ἀκοάς τε καὶ
ῆτις ἀντίπαλος μόνη καὶ ὀλεθρία τῆς
αἱρέσεως ὑπῆρξε· δι' ἧς οὐ μόνον αὐτὴ,
αἱ λοιπαὶ αἱρέσεις καθῃρέθησαν· ἐν ᾗ
ι τὸ προσθεῖναί τι, σφαλερὸν, καὶ τὸ ἀφελέ-
κίνδυνον ὑπάρχει. Ὡς εἴπερ καὶ θάτερον
ῆσται τοῖς ἐχθροῖς ἄδεια ποιεῖν ἅπερ βού-
Θεν Οὐρσάκιός τε καὶ Οὐάλης, ἐπειδὴ καὶ ·
μέτοχοί τε καὶ σύμφρονες τοῦ Ἀρειανείου
ἦσαν καθεστηκότες, καὶ τῆς ἡμετέρας
χωρισθέντες ἀπεφάνθησαν. Ἧς ἵνα μετά-
φ' οἷς ἑαυτοὺς συνεγνώκεισαν πλημμελή-
ετανοίας τε καὶ συγγνώμης ἠξίουν τυχεῖν· D
τὰ ἔγγραφα τὰ ὑπὲρ ἐκείνων γεγενημένα
. Δι' ὧν ἁπάντων φειδὼ γεγένηται καὶ τῶν
ων συγγνώμη. Ἦν δὲ ὁ καιρὸς καθ' ὃν ταῦτα
ο, ὅτε ἐν Μεδιολάνῳ τὸ συνέδριον τῆς συν-
κροτεῖτο· συμπαρόντων δὲ καὶ τῶν πρε-
τῆς Ῥωμαίων Ἐκκλησίας, ἐγνωκότες ἅμα
ετὰ τελευτὴν ἄξιον μνήμης Κωνσταντῖνον
ης ἀκριβείας καὶ ἐξετάσεως τὴν συγγρα-
στιν ἐκτεθεικότα. Ἐπειδὴ δὲ ὡς ἐξ ἀνθρώ-
ετο βαπτισθείς, καὶ πρὸς τὴν ὀφειλομένην
ἀνεχώρησεν· ἄτοπον εἶναι μετ' ἐκεῖνόν τι
ἶν, καὶ τοιούτους ἁγίους ὁμολογητὰς καὶ
, τοὺς καὶ τοῦ δόγματος συγγραφέας τε
ὰς ὑπεριδεῖν· οἵ τινες κατὰ τὸν παλαι'ν
ησίος θεσμὸν τῆς καθολικῆς ἅπαντες φρο-

CAPUT XI.

Epistola Ariminensis concilii Constantio imperatori missa.

« Et Dei jussu, et pietatis tuæ mandato, quæ antiquitus constituta sunt, credimus. Ariminum namque ex omnibus Occidentis urbibus episcopi omnes in locum eumdem convenimus, ut simul et fides Ecclesiæ catholicæ cognosceretur, et qui aliter sentiunt manifesti fierent. Atque ubi rem omnem diu multumque consideravimus, faciendum esse comperimus, ut quæ fides antiquitus obtinet, et quam prophetæ et Evangelia et apostoli per Dominum nostrum Jesum Christum imperii tui custodem, valetudinisque etiam tutorem, promulgarunt, eam a majoribus acceptam servemus, et servatam ad finem usque custodiamus. **776** Et absurdum nefariumque esse putavimus, quæ recte et legitime constituta, et Nicææ communiter una cum gloriosissimo parente tuo imperatore Constantino deliberata sunt, ex eis mutare quidquam : quorum doctrina et sententia ad omnes omnium hominum aures et animos vulgata pervenit, quæ una Arii hæresim expugnavit atque exstinxit : per quam non solum ea ipsa, sed et reliquæ hæreses sunt eversæ : cui omnino vel addere quidquam non tutum, vel adimere etiam periculosum est. Atque si alterutrum in ea fiat : licentia adversariis detur, ut quod libeat, facere eis liceat. Proinde Ursacius atque Valens, quod jamdudum suffragatores et participes Ariani dogmatis fuerint, a communione nostra exclusi sunt. Ad quam tamen admissi sunt, posteaquam se errasse cognoverunt, atque ut ad pœnitentiam admitterentur, et noxæ gratiam consequerentur, oraverunt : id quod scriptum eorum attestatur. Quapropter ut in gratiam reciperentur, et venia eis delictorum daretur, obtinuerunt. Factum id eo tempore, cum Mediolani synodus est coacta, presbyteris quoque Romanæ Ecclesiæ præsentibus. Norunt illi, eum qui etiam post obitum memoria dignus est, Constantinum omni adhibita exquisitiore cura et diligentiore investigatione, fidei professionem, quæ edita est, publicasse. Posteaquam autem baptizatus ille, inter homines esse desiit, et ad debitam sibi quietem translatus est, ineptum esse sciunt, novæ quidquam rei invehere, et tot sanctos Patres confessores et martyres dogmatis ipsius auctores atque inventores despicere : qui quidem Patres, juxta veterem Ecclesiæ catholicæ

sanctionem, omnes in eadem sententia persevera- A runt : eorumque etiam fidem Deus ad imperii tui tempora transmisit, per Dominum nostrum Jesum Christum, cujus beneficio imperium obtines, rerumque in orbe etiam nostro potiris. At rursus miserandi et ærumnosi illi impia mente nefarioque ausu præcones seipsos impiæ opinionis renuntiarunt, et veritatis constitutionem evertere conati sunt. Postquam enim, juxta mandatum tuum, synodi concilium coactum est, seductionis fraudisque suæ illi consilium detexerunt : **777** contenderunt namque versutia quadam tumultuose sese ingerentes, novare quiddam, ubi sodalitatis impietatisque ejusdem suæ compertos homines invenissent, Germinium, Auxentium et Caium, dissidii et seditionis auctores : quorum inconstans B doctrina blasphemiarum omnium acervum impietate sua longe excedit. Ubi vero animadvertere nos non ejusdem hæresis esse, neque pravis opinionibus eorum assentiri, in concilium se nostrum insinuarunt, perinde atque aliud quidquam decreturi. Perbreve autem intercessit tempus, quod eorum sententias in lucem coarguens protulit. Verum enimvero ne res Ecclesiæ semper eodem affligeretur casu, turbaque et tumultus provolutus omnes comprehenderet, tutissimum visum est, ut quæ antiquitus decreta sunt, integra atque inviolata servarentur : atque illi quos diximus, a commercio communioneque nostra segregarentur. Quam ob causam oratores nostros ad clementiam C tuam misimus, qui eidem concilii nostri sententiam per scriptum quoque indicent atque declarent. Quibus illud quoque præcipue mandavimus, ut ex antiquis legitimisque decretis, veritatis fidem faciant, eamque confirment. Declarabunt illi etiam sanctitati tuæ, minime futuram, sicuti Ursacius et Valens dixere, pacem, si quid in legitimis constitutionibus immutatum fuerit. Quomodo namque pacem servent, qui pacem ipsam tollunt? Quin contentio potius et turba per cœpta ejusmodi cum alibi, tum in Romana Ecclesia exorietur. Itaque clementiæ tuæ supplicamus, ut sereno vultu respicias, benignisque auribus oratores nostros audias, neque cum defunctorum injuria novare quidquam et mutare permittas, sed nos in iis quæ D a majoribus nostris definita legitimeque constituta sunt, conquiescere sinas : quos profecto solerter et prudenter omnia Spiritus sancti afflatu egisse dixerimus. Quæ vero nunc ab istis novantur, fidelibus quidem incredulitatem, infidelibus autem ferocitatem afferunt. Supplicamus præterea, ut episcopos qui in longinquis alienisque regionibus degunt, et vel ætatis grandioris imbecillitate, vel pauperatis gravioris difficultate premuntur, cum bona venia redire ad suos jubeas, ne ecclesiæ, episcopis earum ab eis disjunctis, diutius in tali solitudine permaneant. **778** Adhæc insuper omnia, illud quoque te oramus, ut ne quid adimatur, neve addatur ad ea quæ prius exstabant, quid-

νοῦντες διαμεμενήκασιν· ὧν ὁ Θεὸς τὴν πίστιν
εἰς τοὺς σοὺς χρόνους τῆς βασιλείας μετέδωκε
τοῦ Δεσπότου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· δι' οὗ σοι
τὸ βασιλεύειν ὑπῆρξεν, ὡς καὶ τῆς καθ' ἡμᾶς οἰ
μένης κρατεῖν. Πάλιν γοῦν ἐλεεινοὶ καὶ οἰκτροὶ
φρονήματι, ἀθεμίτῳ τολμήματι τῆς δυσσεβοῦς φ
νήσεως, κήρυκάς τε ἑαυτοὺς ἀνήγγειλαν, καὶ ἐ
χειροῦσιν ἀνατρέπειν πᾶν ἀληθείας σύνταγμα. Τ
γὰρ κατὰ τὸν σὸν πρόσταγμα τὸ συνέδριον τῆς συ
όδου συνεκροτεῖτο, κἀκεῖνοι τῆς ἴδιας ἀπάτης ἐγύ
μνουν τὴν σκέψιν. Ἐπειρῶντο γὰρ πανουργίᾳ τι
καὶ ταραχῇ προσφέροντές τι καινοτομεῖν, τῆς τοι
της ἑταιρίας τοὺς συναλισκομένους, εὑρόντες, Γερ
νιον, Αὐξέντιον καὶ Γάϊον, τοὺς τὴν ἔριν καὶ δι
στασίαν ἐμποιοῦντας· ὧν ἡ διδασκαλία μὴ μόνο
πᾶν πλῆθος βλασφημιῶν ὑπερβέβηκε. Ὡς δὲ συ
δὲν οὐχὶ τῆς αὐτῆς αἱρέσεως ὄντας, οὐδ' ὁμογ
μονοῦντας ἐφ' οἷς κακῶς ἐφρόνουν, εἰς τὸ συμ
λιον ἡμῶν μετήγαγον ἑαυτούς, ὡς δῆτεν ἑτερό
γράφειν. Ἦν δὲ ὁ καιρὸς βραχὺς ὁ καὶ τὰς γνώ
αὐτῶν ἐξελέγχων. Ἵν' οὖν μὴ τοῖς αὐτοῖς τὰ
Ἐκκλησίας περιπίπτῃ, καὶ ταραχὴ καὶ θόρ
καλινδούμενος ἅπαντας συνέχῃ, βέβαιον ἐφάν
πάλαι ὡρισμένα καὶ ἀμεταχίνητα φυλάττειν· α
δὲ προειρημένους τῆς ἡμετέρας κοινωνίας ἀπορ
ρίσθαι. Δι' ἣν αἰτίαν τοὺς ἀναδιδάξοντας πρὸς
πρὸς τὴν σὴν ἐπιείκειαν ἀπεστάλκαμεν, τὴν γνώσ
τοῦ συνεδρίου διὰ τῆς ἐπιστολῆς μηνύσοντας. Ἵν
δὲ πρέσβεσι, πρό γε πάντων τοῦτο παρεκελεύσ
θα, τὸ τὴν ἀλήθειαν πιστώσασθαι ἐκ τῶν ἐν
ἀρχαίων δικαίως ὡρισμένων· οἳ καὶ τὴν σὴν
δάξουσιν ὁσιότητα, ὅτι οὐχ ὥσπερ ἔφησεν Θ
καὶ Οὐάλης, ἔστω εἰρήνη, εἴπερ τι
ἀνατροπή. Πῶς γὰρ εἰρήνην οἷόν τε
τὴν εἰρήνην καταλύοντας; μᾶλλον γὰρ ἔρι
ραχὴ ἐκ τούτων σὺν τοῖς λοιποῖς πόλεσι καὶ
μαίων Ἐκκλησίᾳ γενήσεται. Διὸ δὴ ἱκετεύομ
σὴν ἐπιείκειαν, ἵνα προσηνέστην ἀκοαῖς καὶ
βλέμματι τοὺς ἡμετέρους πρέσβεις ἀθρήσαις
πρὸς ὕβριν τῶν τετελευτηκότων καινόν τι
λάττειν ἐπιτρέψεις· ἀλλὰ ἐάσῃς ἐμμένειν
τοῖς παρὰ τῶν προγόνων ὁρισθεῖσί τε καὶ κε
τημένοις, οὓς ἅπαντα μετὰ ἀγχινοίας τε καὶ φρ
σεως καὶ Πνεύματος ἁγίου πεποιηκέναι φήσομ
ἄν. Τὰ γὰρ νῦν παρ' ἐκείνων καινοτομούμενα
μὲν πιστεύουσιν ἀπιστίαν ἐποίει, τοῖς δὲ ἀπιστοῦ
ὠμότητα. Ἱκετεύομεν δὲ ἔτι, ἵνα καλεύσῃς τ
ἐπισκόπους τοὺς ἐν ἀλλοδαπαῖς διατρίβοντας,
καὶ τὸ τῆς ἡλικίας ἐπίπονον, καὶ τὸ τῆς πενίας
δεὲς τρύχει, τὴν εἰς τὰ οἰκεῖα ἀνακομιδὴν βρα
ποιήσασθαι, ἵνα μὴ ἔρημοι τῶν ἐπισκόπων ἀφω
σμένων αἱ ἐκκλησίαι διαμένωσιν. Ἔτι δὲ πρὸς ἅπ
καὶ τοῦτο δεόμεθα, ἵνα μηδὲν ἀλλείπῃ τι τῶν π
ὑπαρξάντων, μήτε πλεονάζῃ, ἀλλὰ πάντα ἄβρ
διαμένῃ, ἐκ τῆς σοῦ πατρὸς εὐσεβείας καὶ
τὸν νῦν χρόνον διαφυλαττόμενα· μήτε λοιπὸν ἡμ
μοχθεῖν· καὶ τῶν οἰκείων παροικήσεων ἀλλοτρί
ἐπιτρέψεις γενέσθαι· ἀλλ' ἵνα οἱ ἐπίσκοποι νῦν
ἰδίῳ λαῷ μετ' εἰρήνης εἰς εὐωχίας τε καὶ λατρεί

σχολὴν ἄγοιεν, ἱκετεύοντες ὑπὲρ τῆς σῆς σωτηρίας καὶ βασιλείας καὶ εἰρήνης, ἣν ἡ θεότης σοι εἰς τὸ διηνεκὲς χαριεῖται. Οἱ δὲ ἡμέτεροι πρέσβεις τάς τε ὑπογραφάς, καὶ τὰς τῶν ἐπισκόπων προσηγορίας κομίζουσιν· οἵτινες καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν θείων Γραμμάτων τὴν σὴν ἀναδιδάξουσι θεότητα. » Τοιαῦτα μὲν οἱ ἐν Ἀριμίνῳ βασιλεῖ ἔγραφον.

A quam, sed ut omnia intacta integraque permaneant, sicuti a patris tui pietate ad hoc usque tempus sunt conservata, ac ne deinceps nos itineris labore affligi, atque alienos longeque dissitos a parœciis nostris esse permittas, sed ut episcopi potius cum populo suo in pace sacris epulis et rebus divinis vacare possint, pro tua salute, divinum numen largiri dignetur. Legati vero secum ferunt: qui quidem etiam ex ipsis sacris Litteris de sententia nostra certiorem facient tuam pietatem. » Hæc episcopi Arimini congregati ad imperatorem scripsere.

Imperio et pace orantes, quam tibi perpetuam nostri et subscripti nes et nomina episcoporum

ΚΕΦΑΛ. ΜΑ'.

Περὶ τῆς πρὸς βασιλέα διαφορᾶς τῶν ἐν Ἀριμήνῳ συνελθόντων ἐπισκόπων· καὶ περὶ τῆς ἐν Νίκῃ τῆς Θράκης γεγενημένης συνόδου δολίῳ σκοπῷ.

B

Οἱ δὲ περὶ Οὐάλεντα καὶ Οὐρσάκιον προλαβόντες τοὺς πρέσβεις, ἅπαντα κατέλεγον βασιλεῖ· τήν τε γραφὴν ἐπιδεικνύμενοι ἣν ἀνέγνων, καὶ τὴν σύνοδον διέβαλον, ὡς μὴ δεξαμένην τὴν ἔκθεσιν· ἐφ' ἧς γινομένης καὶ αὐτὸς συνεδριάζων παρῆν· καὶ χαλεπαίνων τῇ συνόδῳ ὑπερετίθετο τοὺς πρέσβεις μετεωρίζων, ταλαιπωρουμένους τῇ προεδρείᾳ, διὰ τιμῆς δὲ ἄγων οὓς ἐκεῖνοι καθεῖλον. Μόλις δ' ἔγραψε παραιτούμενος, ὡς δι' ἀνάγκης ὢν, ἐπὶ πολεμίους ἰέναι, τοὺς πρέσβεις ἰδεῖν εὐχερῶς οὐκ ἔσχεν· ἐν δὲ τῇ Ἀδριανοῦ ἐπανιόντα, προσδοκᾶν, ἵν' ἔξω τῶν Θορύβων γενόμενος, τά τε τῆς πρεσβείας ἀκούσοι, καὶ τὸ χρεὼν καταπράξηται. Προσετίθει γὰρ, ὡς τὸν περὶ τῶν θείων σκέπτεσθαι μέλλοντα χρῆναι ἄμικτον C τῶν ἄλλων, καὶ εἰλικρινῆ θορύβων κεκτῆσθαι ψυχήν. Πρὸς ἃ ἡ σύνοδος ἀντεδήλου αὖθις, ὡς οὐδαμῶς ἄλλο παρὰ τὸ δόξαν ἐκείνοις πραχθείη. Κἂν εἴ τι καὶ γένηται. Καὶ οὐκ ἔγραψε μόνον, ἀλλὰ καὶ οὕτω φάναι καὶ τοῖς πρέσβεσιν ἐπενετείλατο. Ἔτι δὲ προσηντιβόλει ἡμέρως τοὺς πρέσβεις δέξασθαι καὶ μετ' εὐνοίας ἰδ ἴν· μαθεῖν τε ἃ δι' αὐτῶν ἀγράφως ἐμήνυον· πρὸς δὲ καὶ ἃ ἔγραφον ἐπιμελῶς ἀναγνῶναι. Καὶ γάρ πως χαλεπὸν εἶναι ἔλεγον ἐπ' αὐτοῦ βασιλεύοντος τοσαύτας ἐκκλησίας ἐν τοσούτῳ χρόνῳ χηρεύειν, ζώντων τῶν ἐπισκόπων καὶ ταῦτα· χρεὼν δ' εἶναι, εἴ γε καὶ αὐτῷ συνδοκεῖ, πρινὴ ἐπιστῆναι χειμῶνα, ἐπὶ τὰς ἰδίας ἐκκλησίας ἕκαστον ἀναστρέφειν. Τοιαῦτα καὶ ἄλλα τούτοις παραπλήσια γράψαντες, ὅσα D ἦν εἰκὸς ἱκέτας ἱερέας, ὀνόμασι καὶ λόγοις πολὺ τὸ ἐπαγωγὸν ἔχουσιν ἐν κόσμῳ θέμενοι τῇ ἐπιστολῇ, ὀλίγον χρόνον ἐπέμειναν· ὡς δὲ μηδὲν αὐτοῖς ἀντιδήλωσεν, ἐπιμείναντες εἶτα ἐπὶ τοὺς οἰκείους θρόνους ἕκαστος διελύοντο. Ὅτι μὲν οὖν καὶ οἱ ἐν Ἀριμίνῳ συνελθόντες τὴν ἐν Νικαίᾳ πίστιν ἐκύρωσαν, πρόδηλον· ὅτι δ' ἐς ὕστερον πολλοὶ τῇ προκομισθείσῃ ἐκ Σιρμίου πίστει τοῖς περὶ Οὐρσάκιον καὶ Οὐάλεντα καθυπέγραψαν, καὶ τοῦτο δηλώσομεν. Διττοὶ δὲ περὶ τούτου φέρονται λόγοι· ὁ μὲν γὰρ φησιν ὡς βασιλεὺς πρόφασιν σχὼν τὴν τῆς συνόδου διάλυσιν, ὡς μὴ ἑκόντως γεγενημένην, δοῦναι κατ' ἐξουσίαν τοῖς περὶ Οὐάλεντα, ἥ αὐτοῖς ἐστι βουλομένοις, τὰς πρὸς ἑσπέραν διοικεῖν ἐκκλησίας, καὶ τὴν ὑπ' αὐτῶν

CAPUT XLI.

De episcoporum Arimini congregatorum cum imperatore dissensione: et de synodo dolo malo Niceæ, quæ Thraciæ civitas est, coacta.

Sed Valens et Ursacius legatos prævenerunt, et imperatori rem omnem arbitratu suo exposuerunt, scriptoque quod legerant ostenso, synodum apud eum calumniose prosciderunt, ut quæ formulam non receperit, cui conscribendæ ipse affuisset. Atque ille synodo succensens, oratores, quibus diuturna mora in aula molesta erat, diem de die diffindens, differebat: contra autem, quos illi exauctoraverant, in pretio habebat. Et vix tandem excusans se, scripsit, quod necessitate urgente ut contra hostes iret, per expeditionem eam legatos facile videre non potuerit, Adrianopoli autem redeuntem se exspectare illos jusserit, ut ibi tumultibus liber, per otium et legationem audiret, et quæ opus essent constitueret. Addidit et illud, de rebus divinis deliberare volentem, negotiis aliis vacuum, animumque sincerum atque quietum obtinere debere. Ad quæ synodus rescripsit, nihil se aliud omnino quam decretum ab illis esset, etiamsi quidquam præterea statueretur, facturam. Et non modo scripsit, sed id quoque dicere legatos jussit. Insuper eidem supplicavit, ut placide oratoribus receptis, et quæ sine scripto dicturi essent benigne acciperet, et quæ ipsi scripsissent diligenter cognosceret. Durum etiam quodammodo esse significarunt, ipso imperante tot ecclesias tanto tempore vivis adhuc episcopis orbari, 779 opusque esse, si ipsi quoque videretur, prius eos ad ecclesiam quemque suam redire, quam hiems eos opprimeret. Hæc atque alia hisce similia, ita uti supplices episcopos decebat, cum oratione ad persuadendum apposita per epistolam gravem et tersam ad eum scripsissent, satis diu adhuc ibi morati sunt, cumque nihil ipse respondisset, deinde ad sedes suas sunt reversi. Atque quod episcopi quidem Arimini congregati Nicænam confirmaverint fidem, satis jam constat. Quod vero postea multi formulæ ab Ursacio et Valente ex Sirmio allatæ subscripserint, id quoque declarabimus. Qua de re duplex fertur opinio. Harum altera est: imperatorem occasione arrepta a synodo, quasi non sua voluntate soluta, Valenti ejusque

sectatoribus facultatem permisisse, ut quas vellent in Occidente ecclesias administrarent, omnibusque lectam ab eis fidem traderent : et quicunque subscribere illi nolent, sedibus suis dejicerent, atque alios factionis suæ illis subrogarent. Qua potestate accepta, illos vi omnes, ut quam diximus formulam comprobarent, adortos esse : et qui id facere noluissent, quamprimum ecclesiis expulisse. Primumque Liberium, quod dicto audiens non fuisset, vi exactum esse. Quidam sane secundam hanc proscriptionem ejus fuisse dicunt, alii autem primam, cum ea etiam quæ supra de Felici diximus, acta sunt. Atque illos, rebus ita per Italiam gestis, eadem per Orientem quoque facere constituisse. Et per Thraciam euntes, ubi in oppidum quoddam regionis ejus nomine Nica pervenissent, conventum coegisse, fidemque Arimini a se lectam, ex Latina in Græcam linguam conversam stabilire conatos esse, atque publice sermonibus sparsisse, formulam eam Nicæ a synodo universali rite atque ordine editam confirmatamque esse : ut videlicet nominum vicinitate per fraudem simpliciores scriptum id, perinde atque Nicææ in Bithynia compositum esset, accipientes, decipere possent. Verum callidi:atem cavillationemque eam deprehensam, in risum atque ludibrium abiisse. Atque hoc sic nonnulli tradidere. Altera autem opinio fuit. **780** Cum episcopi Arimini congregati, quod imperator responsum differret, quodque illis redire ad sua non liceret, macerarentur : qui alteri sententiæ addicti erant, subornarunt quosdam qui dicerent, non convenire, quod quidam unum substantiæ Verbum tantopere propugnarent, ut propterea omnes ubique episcopi per seditionem dissideant. Licere similem Patri Filium dicere, et universalem orbis contentionem sopire. Episcopos Orientales, nisi substantiæ nomen tolleretur, conquieturos non esse. Hæc cum ab ejus sententiæ studiosis cum versuta quadam gravitate et vi dicta essent, ægre tandem synodum adductam esse, ut Ursacii et Valentis formulæ subscribendum putaret. Veritos quippe artifices doli istius esse, ne legati apud imperatorem Occidentalium episcoporum constantem quam inde ab initio præstitissent alacritatem, et τοῦ ὁμοουσίου, consubstantialis, tollendi causam exponerent. Quare illud eos invenisse consilium, ut oratores in oppido Thraciæ quod dictum est Nica distinerentur, per causæ ejusmodi obtentum, propter hyemis asperitatem et itinerum difficultatem jumenta progredi et viæ laborem ferre non posse. Atque in ea interim mora constituisse, fidem ab ipsis compositam ex Latino in Græcum sermonem translatam, ad Orientales mittere episcopos. Sic namque fore, cum illi ad sententiam eorum inclinati essent, ut quod ageretur perficerent ; fallaciam vero talem non deprehensum iri ab eis, qui rem hanc consideraturi essent, conventum videlicet Ariminensem invi ab ὁμοουσίου, consubstantialis, verbo recessisse : utpote ab Orientalibus episcopis, qui dictio eam prorsus rejecissent, coactum. Quod quidem reipsa falsum erat. Fere enim omnes in Orie

ἀναγνωσθεῖσαν πίστιν πᾶσιν ἐκδίδεσθαι · καὶ μὴ ὑπογράφειν αἱροῖντο ταύτην, τῶν Θρᾳκῶν ἐ νειν, καὶ ἄλλους εἰσάγειν οὓς ἂν ὁμοφρονεῖν γν Τοιαύτης δ' ἐξουσίας ἐπιλημμένους, πάντας βίαν ἄγειν τῇ εἰρημένῃ πίστει καθυπογράφειν· τοὺς μὴ βουλομένους οὕτω ποιεῖν, ὡς τάχος ὡ Ὧν πρῶτον Λιβέριον, μὴ πειθόμενον, πρὸς ἐξήλαυνον. Καὶ οἱ μέν φασι δευτέραν ἐξορίαν ταύ αὐτῷ γενέσθαι, οἱ δὲ πρώτην · ἔτι καὶ τὰ κατὰ Φήλικα γέγονεν, ὡς πρὸ βραχέος εἰρήκαμεν. Τοῦ δὲ κατὰ τὴν Ἰταλίαν διαπραξάμενοι οἱ περὶ Οὐ λεντα, τὰ ἴσα καὶ κατὰ τὴν ἕω πράττειν ἐσκόπουν Καὶ δὴ διὰ Θρᾴκης ἰόντες, ἐπεί κατά τινα τοῦ ἸΙδν πόλιν, ᾗ Νίκη ὄνομα ἦν, παρεγένοντο, σύνοδον ἐθ σαντες, τὴν ἐν Ἀριμίνῳ πίστιν ἐκ Ῥωμαϊκῆς Ἑλλάδα φωνὴν μεταβαλόντες, βαθειῶν ἐπειρῶ καὶ ἐκήρυξαν ὡς ὑπὸ οἰκουμενικῆς συνόδου Νίκῃ πίστις τὸ βέβαιον ἔσχεν ὡς χρεὼν ἐπῳ σθεῖσα · ὡς ἂν γε τῷ παραπλησίῳ τῶν ὀνομ ἐπιβούλως ἀπατᾷν ἔχωσι τοὺς ἁπλουστέρους · αὐτὴν εἶναι οἴεσθαι τὴν ἐν Νικαίᾳ τῆς Βιθυ ἐξενεχθεῖσαν γραφήν. Ἀλλὰ τὸ σόφισμα ἐξηλέγχ καὶ ἐν καταγέλωτι ἦσαν τὰ δρώμενα. Οἱ μὲν οὕτω φασίν · ἕτερος δὲ λόγος ἔχει, ὡς τῶν ἐν Ἀ μίνῳ τῇ βραδυτῆτι τῆς βασιλικῆς ἀποκρίσεως ε ζομένων, τῷ μὴ ἐᾶσθαι ἀναχωρεῖν, οἱ θατέρᾳ προσκείμενοι ὑποβάλλουσί τινας εἰσηγουμένους δεῖν εἶναι, μιᾶς λέξεως ἀντεχομένους τοῦ τῆς ὀνόματος, δι' αὐτῆς στασιάζειν τοὺς ἀπαν ἱερέας · ἔνεστι γὰρ ὅμοιον τῷ Πατρὶ τὸν Υἱ γειν, καὶ τὴν οἰκουμενικὴν διαλύειν ἔριν· μᾶλ ἂν τοὺς ἀνὰ τὴν ἕω ἱερεῖς ἡρεμεῖν, μὴ τοῦ περιαιρουμένου ὀνόματος. Οὕτω δὲ κομ μέλ.ων τῶν σπουδαστῶν, μόλις πεῖσαι καὶ ὑπογράφειν αἱρεῖσθαι, ἣν οἱ περὶ Οὐάλεντα ἔγραφον ἔχθεσιν. Ἐν δέει ἐγε μήπως οἱ πρέσβεις δήλην καταστήσωσι ἑσπερίων ἱερέων τὴν ἐξ ἀρχῆς ἔνστασιν, καὶ τῆς τοῦ ὁμοουσίου ἀναιρέσεως ἐπισχεῖν τοὺς κατὰ τὴν εἰρημένην πόλιν τῆς Θρᾴκης Νίκη λὴν ἔθεντο, πρόφασιν εἰπόντας τὸ τοῦ χει τραχὺ, καὶ τὸ μὴ πρὸς ὁδοιπορίαν πρόχειρο ὑποζυγίοις· καὶ ἐν τῷ μεταξὺ τῆς βραδυτ βουλεύσασθαι τὴν ἐκτεθεῖσαν πίστιν ἐκείνως ἐκ μαϊκῆς εἰς Ἑλληνίδα φράσιν μεταβαλεῖν, καὶ ἀνὰ τὴν ἕω διαπέμψασθαι ἱερεῦσιν· ἐκεῖνα οὕτως τὸ σπουδαζόμενον κατορθοῦν, κατὰ βούλ συγκειμένων ἐκείνων. Τὴν δὲ ῥᾳδιουργίαν μὴ π ψορον εἶναι διὰ τῶν ἐλεγχόντων, ὡς ἄκοντες Ἀριμήνῳ τῆς λέξεως τοῦ ὁμοουσίου ἀπέστησαν· δὲ τοὺς κατὰ τὴν ἕω ἐπισκόπους σκηπτόμενοι, παντάπασιν ἀποσειομένους τὸ ὄνομα · ὅπερ ἀλήθειαις ψευδὲς ἦν. Σχεδὸν γὰρ ἅπαντες καὶ ὑσίαν ὅμοιον εἶναι τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν ἐδόξαζον. διαφορὰ δὲ ἦν μόνον, ὅτιπερ οἱ μὲν ὁμοούσιον, δὲ ὁμοιοούσιον ὠνομάζοντο τὸν Υἱόν.

paucis exceptis, substantia Patri similem Filium sunt opinati. Et controversia in eo tantum erat, quod partim quidem ὁμοούσιον, consubstantialem, partim autem ὁμοιούσιον, similisubstantialem, Filium dicerent. Et hæc quidem in Occidentis partibus acta.

ΚΕΦΑΛ. ΜΒ'. A

Ὅσα κακὰ εἰ Ἀρειανοὶ τοῖς τὸ ὁμοούσιον σεβομένοις ἐπῆγον· καὶ περὶ τῆς Μακεδονίου ὠμότητος· καὶ ὅσα καὶ Ναυατιανοῖς διὰ τὸ ὁμοούσιον ἐπισυνέβη κακά· καὶ ὡς Μακεδόνιος, μεταθέμενος τὴν τῶν λειψάνων θέσιν Κωνσταντίνου, στάσιν τῷ δήμῳ ἐπέσπασε· δι' οὗ καὶ ἐπαινόντος ἐπειράθη τοῦ Κωνσταντίου.

781 CAPUT XLII.

Quæ mala Ariani intulerint consubstantiale colentibus: de Macedonii crudelitate. Quæ etiam mala Novatianis propter consubstantiale acciderint. Ut Macedonius translatis in alium locum Constantini reliquiis, tumultum populi concitarit: quam ob causam Constantius est indignatus.

Περὶ μὲν οὖν τὰ ἑσπέρια μέρη τοιαῦτα ἐπράττετο· περὶ δὲ τὴν ἔω τούτων γινομένων, πρινὴ τὴν ἐν Σελευκείᾳ σύνοδον συνελθεῖν, οὐκ ἐλάττους ἐγίνοντο ταραχαί. Οἱ γὰρ τοῦ Ἀρειανείου προϊστάμενοι δόγματος, πολύ τι θράσος ἐκ τῆς βασιλικῆς ῥοπῆς προσλαμβάνοντες, ἀκάθεκτοί τε ἦσαν, καὶ καινοτέροις ἀεὶ πράγμασιν ἐπεχείρουν. Ἀμέλει τοι καὶ οἱ ἀμφὶ τὸν Καισαρείας Ἀκάκιον, καὶ τὸν Σκυθοπολίτην Πατρόφιλον, Μάξιμον παυσάμενοι ἱεράσθαι, Κυρίλλῳ τὴν τῶν Ἱεροσολύμων Ἐκκλησίαν ἐπέτρεψαν. Μακεδόνιος δὲ τὰς περὶ τὴν Κωνσταντίνου ἐπαρχίας καὶ πόλεις ἀνατρέπων ἐτάραττεν, ἐπισκόπους αὐταῖς προβαλλόμενος, οὓς ἤδει πρὸς ὑπουργίαν τοῦ σφετέρου σκοποῦ δεξιούς. Ἐλευσίῳ μὲν οὖν τὴν Κύζικον ἐνεχείριζε, λαμπρῶς ἐν τοῖς βασιλείοις πάλαι στρατευσαμένῳ· Μαραθώνιον δὲ τῆς Νικομηδέων πόλεως ἀρχιερέα ἐδείκνυ, ὃν τῆς κατ' αὐτὸν Ἐκκλησίας διάκονον ὄντα, σπουδαῖον εἶναι λόγος ἔχει, πτωχεῖα συνιστᾷν, καὶ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν φροντιστήρια· καὶ τὸν μὲν βίον ἀγαθὸν καὶ ἄμωμον γενέσθαι· κακῶς δὲ διαθέσθαι τοὺς ὁμοούσιον δοξάζοντας τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν καὶ μάλιστα δεξιόπλην οὐχ ὥσπερ ὁ Μακεδόνιος· οὗτος γὰρ οὐ μόνον ἀπηνῶς ἐδίωκε τοὺς ἐκτρεπομένους αὐτῷ κοινωνεῖν, ἀλλὰ καὶ εἱρκταῖς περιέκλειε, καὶ ἄκοντας ἐβιάζετο, καὶ πολλοὺς τῶν ἐν εὐλαβείᾳ ἤκιζετο, καὶ ξύλῳ τὰ στόματα διαιρῶν, ἀκόντων τὰ μυστήρια ἐνετίθει. Πολλὴ δέ τις κόλασις αὕτη ἐδόκει, καὶ τῶν ἄλλων τιμωριῶν ὑπερφέρουσα. Ὡσαύτως δὲ καὶ γυναῖκας συναρπάζων καὶ παῖδας, καὶ ταῦτα μήπω μυηθέντας, μυσταγωγεῖν ἐβιάζετο. Εἰ δέ τις παρητεῖτο, ἢ κοὶ ἀντέλεγε, πληγὰς ἦν ἐκεῖ καὶ μάστιγας ἐπακολουθούσας ὁρᾷν, δεσμά τε καὶ δεσμωτήρια, καὶ ὅσα τούτοις ἀκόλουθα. Ἀρκέσει δὲ πάντως ἑνὸς ἢ δυεῖν μνησθέντα, δεῖξαι ὅσον ὠμότητος τῷ Μακεδονίῳ προσῆν, καὶ τοῖς κατ' ἐκεῖνον συνηκμακόσι τὸ ἀπηνὲς καὶ ἀπάνθρωπον. Καὶ γάρ τινων γυναικῶν, αἳ τὴν αὐτοῦ ἐξετρέποντο κοινωνίαν, τοὺς μαστοὺς θίβαις καὶ λίσταις ἐναποκλείων ἀπέπριεν. Εἰσὶ δὲ, ὧν τὰ αὐτὰ, ποτὲ μὲν ὠοῖς εἰς ἄκρον ἐκπυρωθεῖσι, ποτὲ δὲ καὶ σιδήρῳ πεπυρακτωμένῳ κατέκαιον. Ἀήθης τε ἦν αὕτη καὶ ξενίζουσα τιμωρία ὑπὸ τῶν Χριστὸν ὁμολογούντων ἐφευρεθεῖσα, ἐπίκεινα τῶν, ὧν οἱ ἐξ Ἑλλήνων τύραννοι πάλαι φιλοτίμως ἐξεῦρον. Καὶ μὴν καὶ πολλὰς τῶν ἐκκλησιῶν εἰς ἔδαφος ἔβριπτε, βασιλέως γράμματα προϊσχόμενος, ἃ προσέταττον τοὺς εὐκτηρίους οἴκους τῶν τὸ ὁμοούσιον κηρυττόντων εὐθὺς ἀνατρέπεσθαι. Ἐξ ἧς αἰτίας καὶ τὴν τῶν Ναυατιανῶν ἐν τῇ Πελαργοῦ ἐκκλησίαν ἠφάνισεν,

In Oriente vero, priusquam synodus Seleuciæ coiret, non minores erant turbæ. Arianæ enim hæresis propugnatores ingenti confidentia ex imperiali auxilio concepta, effrenato atque impotenti erant animo, semperque novis studebant rebus. Proinde Acacius Cæsariensis, et Patrophilus Scythopolitanus, Maximo exauctorato, Cyrillo Hierosolymitanæ ecclesiæ curam commisere. Et Macedonius Constantinopolim vicinasque ei præfecturas et urbes miscens turbabat, episcopos eis quos rebus suis idoneos esse sciebat, designans: nam Eleusio Cyzicenam attribuit ecclesiam, qui antehac loco splendido in imperiali aula stipendia fecerat. Marathonium autem Nicomediæ sacrorum antistitem creavit, qui ecclesiæ ipsius diaconus cum fuisset, egregium se præstitisse virum dicitur, indigentium hominum domiciliis, virorumque et mulierum scholis exstruendis atque curandis. Et cum amborum istorum vita probaretur, affligendis tamen eis qui ὁμοούσιον, consubstantialem, Patri Filium profiterentur, nimium erant industrii: verumtamen ea in re Macedonio dissimiles. Is etenim non modo crudeliter eos persequebatur, qui communionem ejus vitarent, sed in vincula quoque conjiciebat invitos, et judicibus tradebat. A communione ejus abhorrentes ad eam vi intentata cogebat, multosque religione præclaros pulsabat, et fuste ora eorum diducens, vel invitis sacra mysteria ingerebat. Qui quidem ingens visus est esse cruciatus, tormenta alia longe superans. Ad eumdem modum et mulieres atque pueros, qui de rebus sacris nondum instituti essent aut baptizati, arripiens, mysteriis initiari cogebat. Quod si quis renueret, aut responsaret, eum plagæ, flagra, vincula, carcer, et quæ iis convenientia sunt, consequebantur. Cæterum unius atque alterius exempli ejus mentione facta, satis omnino erit, quanta Macedonii feritas, eorumque qui cum eo vigere crudelitas fuerit et inhumanitas, ostendere. **782** Quarumdam enim feminarum quæ ejus aversabantur communionem, mammas arcis et cistis compressas avulsit. Erant quibus easdem corporis partes nunc ovis ad summum igne tostis, nunc ferro candenti adureret. Insolitum sane id, exoticumque supplicium, ab eis qui Christum professi sunt inventum, quod ea quæ olim Græcorum tyranni magno studio et ambitione excogitarunt, longe post se relinquit. Quin multas quoque ecclesias solo æquavit, imperatoris litteris præferens, quæ do-

mos precatorias τὸ ὁμοούσιον, consubstantiale, profitentium statim evertere jubebant. Ex qua causa etiam Novatianorum ecclesiam, quæ in vico τοῦ Παλαργοῦ, hoc est Ciconiæ, erat, est demolitus, quod eos quoque τῷ ὁμοουσίῳ, consubstantiali, assentiri sciret. Quo tempore illi egregium strenuæ manus opus edidere, forsitan eos ut ejusdem sententiæ assertores adjuvantibus τοῦ ὁμοουσίου, consubstantialis, professoribus. Ecclesia enim illa ab eis quibus hoc commissum fuerat, eversa, illi coacta manu universi cum conjugibus et liberis, quod opus erat et conveniebat, pro se quisque afferentes, supra modum laborarunt : et brevi temporis momento, in loco cui nomen est Συκαί, hoc est fici (1), e regione urbis, e vestigio aliam condidere ecclesiam, eamque Ἀναστασίαν (2), id est Resurrectionem, vocavere, ex eventu ipso nomen id ei imponentes. Quam deinceps rursum, Juliano imperante atque permittente, in priorem locum materia ex Ficis deportata transtulerunt, opere utroque incredibili celeritate perfecto. Hæc cum a Macedonio ita gererentur, Novatiani fere et catholicæ Ecclesiæ τὸ ὁμοούσιον, consubstantiale, profitentes, conjuncti atque uniti sunt, eamdem obtinentes sententiam, atque eisdem exagitati malis. Pacem namque inter se agebant, conveniebant, orationesque et alia communicabant, nullo ab Arianis qui ecclesias omnes occupaverant, catholicis relicto templo. Ita consuetudinis assiduitate, et rerum adversarum æquabilitate, frustra illi esse, si inter se dissiderent, exsistimantes, ad mutuam communionem erant propensi. Et perfecta res fuisset, nisi multitudinis alacritatem parva quædam invidia intercedens impedivisset, multis morem rursum vetustum retinendum, atque communionem imperfectam aversandam esse dicentibus. **783** Eisdem porro modis Cyzici Eleusius Novatianos affligebat : templum enim eorum ibi prorsus sustulit. Idem qui Mantinei habitabant, et alii quoque in Paphlagonia Novatiani patiebantur. Quos ejicere Macedoniani cum non possent, imperatoris opem implorarunt, qui eis quatuor millia armatorum (3) attribui jussit, fore ratus, ut illi insolito armorum metu cederent atque vincerentur (4). Verum res aliter cecidit. Populus enim falcibus et clavis et securibus, aliisque armis, ut sors ferebat, correptis, cum militari manu pro se quisque congressi sunt. Et prælio utrinque commisso, multi quidem etiam ex Paphlagonibus, milites autem fere omnes conciderunt. Quamobrem a multis, necessariis etiam suis, Macedonius est reprehensus. Alienavit quoque ab eo benevolentiæ ardorem imperator, neque adeo bene posthac erga eum animatus fuit :

ἅτ' εἰδὼς κἀκείνους τῷ ὁμοουσίῳ στοιχοῦντας· δὴ λόγος ἔχει γενναῖα αὐτοὺς ἔργα χειρὸς ἀπο ξασθαι, τάχα συναιρομένων οἱάπερ ὁμόφρονι τῶν ἀπὸ τῆς ὁμοουσίου δόξης. Ἀνομένης γὰρ ἐ νης δι' ὧν ἐπετρέπετο, πανδημεὶ συναθροισθέν ἐκεῖνοι, καὶ γυναῖκες καὶ παῖδες, τὸ προσῆκον ἕ στος μετακομιζόμενοι, ὑπερφυῶς ἐπόνουν· καὶ ἀ ριαίως εἰς τὸν ἀντιπέραν τόπον τῆς πόλεως, ᾧ Σ καὶ ὄνομα, ἀθρόον ἕτερον οἶκον ἀνίστων· καὶ Ἀν στασίαν τὸν οἶκον ὠνόμασαν, ἐκ τοῦ συμβάντος τ ὄνομα περιθέμενοι· ὃν αὖθις Ἰουλιανοῦ ἄρξαντο καὶ ἐπιτρέψαντος, εἰς τὸν πρότερον μετήγαγον τό πον, τὰς ὕλας μετακομίσαντες ἐκ συκῶν, ἐπεί τάχει καὶ ἄμφω διαπραξάμενοι. Τούτων δὲ ὑπὸ Μ κεδονίου γινομένων, μικροῦ οἵ τε Ναυατιανοὶ καὶ τῆς καθόλου Ἐκκλησίας τῷ ὁμοουσίῳ στοιχοῦν ἠνώθησαν, ἴσην δόξαν ἔχοντες, ἐπίσης τε ἰλαυνό νοι· καὶ πρὸς ἀλλήλους ἐσπένδοντο, συνήρχοντό καὶ εὐχῆς καὶ τῶν λοιπῶν ἐκοινώνουν. Οὐδὲν γ οἶκος τοῖς ἀπὸ τῆς καθόλου Ἐκκλησίας ἐλείπε τοῖς Ἀρειανοῖς πάντων κατεχομένων. Τῷ δὲ συνε τῆς ὁμιλίας καὶ τῷ τοῦ πάθους ταυτῷ κινδυ οἰόμενοι ἀλλήλων διίστασθαι, πρὸς τὸ κοινωνεῖν ἑ λήλοις ἦσαν. Καί γε ἂν ἐπηραίνετο, εἰ μὴ τὸ π πλήθους πρόθυμον βραχύ τι βασκανίας ἐμπεσὸν ἐσχε, τὸ ἐκ παλαιοῦ ἔθος χρῆναι καὶ αὖθις κρατ πολλῶν λεγόντων, καὶ τὴν μὴ ἐντελῆ κοινωνίαν ἐ τρέπεσθαι. Τὰ ἴσα δὲ καὶ Ἐλεύσιος ἀνὰ τὴν Ἴ κον τοῖς Ναυατιανοῖς ἐποίει. Τὴν γὰρ ἐκείνων σίαν αὐτῶν ἀρδὴν καθεῖλεν. Ἐπίσης δὲ καὶ τὸ Μαντινειον οἰκοῦντες ἔπασχον, καὶ Ἐλευ τιανοὶ Παφλαγόνες· οὓς ἐξελαύνειν μὴ δυνά οἱ τῆς ἐκκλησίας Μακεδονίου, ἐδέοντο βασι αἱρεσθαι. Ὁ δὲ τετρακισχιλίους ἐξοφλήσα τας πέμπων, τῷ ἀήθει τῶν ὅπλων ὡς πρὸ σχεῖν. Τὸ δὲ ἄλλως ἀπέβαινε. Τὰ γὰρ ἐκείνη δρέπανα καὶ κορύνας καὶ ἄλλο εἴ τι ἔτυχεν ἕκα τε, ἕκαστος συμβάλλουσι τοῖς στρατιώταις μάχῃ· ἑκατέρωθεν συρραγείσης, πολλοὶ μὲ τῶν Παφλαγόνων, τῶν δὲ στρατιωτῶν σχεδὸ πίπτουσι. Κἀντεῦθεν ὑπὸ μέμψεν ἦν Μακε τοῖς πολλοῖς τῶν ἐπιτηδείων. Ἀφῄρει δὲ καὶ βα λεὺς τὸ τῆς εὐνοίας θερμὸν, καὶ τὰ πρὸς αὐτὸν ἐρρωμένως διέκειτο, ἅτε δὴ τοσούτων φόνων αἴ γεγονότα. Συμβὰν δὲ καὶ τοῦτο μείζονα τὴν κ αὐτοῦ ἀπέχθειαν ἤγειρε βασιλεῖ· τοῦ γὰρ οἰκε ᾧ ἡ λάρναξ καὶ τὸ σῶμα ἔκειτο Κωνσταντίνου, σι σιν ἀπειλοῦντος, καὶ δίους οὐκ ἐλαχίστου τοῦ, ἐπὶ δὴ παρεδρεύουσιν ἐπηρτημένου, Μακεδόνιος τὸ βασιλέως ὀπτᾶ ἀλλαχοῦ μεταφέρειν ἐσκοῦδζε. Τ δὲ πλῆθος, μαθόντες, στασιάζοντες ἦσαν, μὴ χρῆσ λέγοντες βασιλέα μέγαν οὕτω μετακομίζειν· μη γὰρ διαφέρειν τοῦ ἀνορύττειν. Οἷς δὴ μάλιστα σ

(1) Socrates Ficos tredecimam urbis Constantinopolitanæ regionem esse scribit.

(2) Ἀνάστασις et ἀναστασία vastitatem, et per contrariam significationem restitutionem atque resurrectionem designat : in utramque sane partem templo ei appellatio ista convenit.

(3) Τέσσαρας ἀριθμούς, Socr. Τέσσαρα τάγμα Sozom. Τετραρίθμους στρατιώτας, Suid.

(4) In ea persecutione Novatiani Paphlagon vim vi repellentes, Macedonianam manum ma accipiant.

φωνοι ἦσαν καὶ οἱ τὸ δόγμα τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου πρεσβεύοντες, ὕβριν τοῦ βασιλέως τὴν μετοικισιν οἰόμενοι, ἄλλως τε καὶ διὰ σπουδῆς ποιούμενοι Μακεδονίῳ ἐναντιοῦσθαι. Ὁ δ' ἥκιστα φροντίσας τῶν εἰρημένων, μετάγει τὸ σῶμα περὶ τὸν ναόν· ὅπου δὴ καὶ ὁ νεκρὸς Ἀκακίου κεῖται τοῦ μάρτυρος· οὗ γινομένου, τῶν διαφερομένων πολλή τις γίνεται συνδρομή· ὧν οἱ μὲν δι' ἐπαίνου, οἱ δ' ἐν μέμψει ποιούμενοι τὸ πραχθὲν, τὸ μὲν πρῶτον ἠμύνοντο· ἔπειτα κατ' ἀλλήλων τραπέντες, ἐς τοσοῦτον ἀτοπίας ἐγένοντο, ὡς αὐτόν τε τὸν οἶκον, καὶ τὸν πέριξ τόπον, αἱμάτων καὶ φόνων ἔμπλεων δεῖξαι. Βασιλεὺς δ' ἔτι πρὸς ἑσπέραν διάγων, ἐπεὶ τὰ κατὰ τὴν πατρικὴν ὄθεην συμβάντα διέγνω, χαλεπῶς ἔφερεν· ἐμήνυέ τε Μακεδονίῳ, ὡς ὑβρισμένου αὐτῷ τοῦ πατρὸς, ἅτε παρὰ γνώμην ἐκείνου μεταθεῖναι τολμήσαντι· καὶ ὡς αἴτιον ἡγούμενος τῆς τοῦ πλήθους φθορᾶς. Καὶ δῆτα τῶν ἑσπερίων ἀπάρας, εἰς τὴν Ἕω διέβαινεν. Ἰουλιανὸν δὲ τὸν ἀνεψιὸν Καίσαρα τηνικαῦτα χειροτονήσας ἐπὶ φυλακῇ τῶν πρὸς δύσιν ἀρχομένων μερῶν, εἰς Γαλάτας ἔπεμπεν.

A utpote qui tot fuisset cædium auctor. Et cum aliud etiam quiddam accidisset, imperatoris erga eum odium magis est auctum. Templum in quo urna et corpus Constantini situm erat, ruinam minabatur. Atque ubi custodibus ejus et sacerdotibus ea de causa non minimus incessisset metus, Macedonius imperatoris ossa in alium transferre locum volebat. Ea re cognita, multitudo tumultuari cœpit, nefas esse vociferans, magnum imperatorem ita transferre : quod ea res nihil a sepulcri violatione differret. Cum quibus verbis etiam concordabant dogmatis Nicæni professores, contumeliam imperatoris translationem eam esse putantes. Ad id accessit, quod de industria Macedonio adversarentur. Ille autem verbis ejusmodi contemptis, corpus B in templum transfert, ubi etiam cadaver Acacii martyris est sepultum. Quod cum fieret, ingens est populi inter se dissidentis facta concursatio. Atque his factum laudantibus, illis autem reprehendentibus, primum quidem injuriam arcentes se tuebantur : deinde vero alteri in alteros conversi, eo vecordiæ processerunt, ut et eam ipsam ædem sacram, et proximum in circuitu locum sanguine et cædibus compleverint. Imperator autem in Occidente adhuc degens, ubi quid de paterno sepulcro actum esset intellexit, gravi id tulit animo, **784** et Macedonio, injuria ab eo affectum esse patrem, qui illum præter voluntatem suam transferre ausus fuerit, ipsum quoque cædis tantæ multitudinis causam esse denuntiavit. Et postea ex Occidente ad partes Orientales transiit. Et Julianum patruelem fratrem, tum Cæsarem factum, ut provinciis Occidentalibus præsidio esset, in Galatiam misit.

ΚΕΦΑΛ. ΜΓ'.

Περὶ τῆς ἐν Σελευκείᾳ συνόδου· καὶ περὶ τῆς ἄλλης ἐκθέσεως τῆς πίστεως ἣν Ἀκάκιος ὑπηγόρευσεν.

CAPUT XLIII.

De synodo Seleuciæ congregata, et alia fidei formula quam Acacius dictavit.

Ἀλλ' ὅπως μὲν Μακεδόνιος τοῦ θρόνου ἀπεσφαλίσθη, πολλῶν κακῶν βραχεῖαν δεδωκὼς δίκην, μικρὸν ὕστερον λέξω· ἐπὶ δὲ τὴν ἐν Σελευκείᾳ μεταβήσομαι σύνοδον, ἣν Κωνστάντιος διὰ τὸ τῆς ὁδοῦ δυσχερὲς ἀντίμιμον τῇ ἐν Ἀριμήνῳ κατὰ τὴν Ἕω γενέσθαι προσέταττε. Καὶ δὴ κατὰ τὴν τῆς Ἰσαυρίας Σελεύκειαν συνῆλθον ἑκατὸν καὶ ἑξήκοντα ὄντες ἐπίσκοποι. Συνῆν δὲ τούτοις καὶ Λεωνᾶς τῶν ἐκ βασιλέως ἐπισήμως πάλαι στρατευσαμένων· ἐφ' οὗ τὰ τῆς πίστεως ἐξετασθῆναι γράμμασιν ἐκέλευε βασιλεύς· πρὸς τούτῳ δὲ καὶ Λαυρίκιος τοῦ ἔθνους τὴν στρατηγίαν ἐγκεχειρισμένος, εἴ τι δέοι αὐτῷ τε καὶ τοῖς ἐπισκόποις ὑπουργεῖν ἐκ βασιλέως πρόσταγμα ἔχων. Ἐπεὶ δὲ εἰς ἓν συνῆλθον, ὀξυγράφων παρόντων καὶ σημειουμένων τὰ παρεμπίπτοντα, ἐν μὲν δὴ τῷ πρώτῳ συλλόγῳ πολλοί τε ἀπελιμπάνοντο· ὅ τε Κωνσταντινουπόλεως Μακεδόνιος, Βασίλειός τε ὁ Ἀγκύρας, καὶ ὁ Σκυθοπολίτης Πατρόφιλος. Ὁ μὲν γὰρ νοσεῖν, ὁ δ' ὀφθαλμιᾷν, ὁ δ' ἄλλος ἄλλο τι προὐβάλλοντο. Παρῆσαν δὲ ταῖς ἀληθείαις τὸν σύλλογον, ἅτε δεδιότες τῶν κατηγόρων τὰ στόματα. Ἐπεὶ δὲ διὰ τὸ ἀπεῖναι τούτους, ἡ σύνοδος τὴν τῶν ἀμφιβόλων παρῆτεῖτο ἐξέτασιν, Λεωνᾶς ἐκέλευε καὶ οὕτω τὰ ἑκάστῳ δοκοῦντα εἰς ζήτησιν ἄγειν. Οἱ μὲν οὖν πρότερον τὸ δόγμα λέγειν, οἱ δ' ἐξετάζειν τοὺς βίους τῶν ἐγκλήμασιν ὄντων ἐν αὐτοῖς εἰσηγοῦντο· τοῦτο δὲ διὰ Κύριλλον τὸν Ἱεροσολύμων, καὶ Εὐστάθιον

C Cæterum ut Macedonius throno suo sit deturbatus, multorumque malorum exiguam eam luerit pœnam, paulo post dicam. Nunc ad synodum Seleuciæ celebratam transeo, quam Constantius propter viæ difficultatem Ariminensi æmulam in Oriente agi præcepit. Seleuciæ apud Isauros centum et sexaginta episcopi convenere. Cum quibus Leonas fuit, qui dudum apud imperatorem præclarum in aula obtinebat locum. Sub eo finei disquisitionem litteris Constantius fieri jusserat. Affuit ibi quoque Lauricius, gentis ejus dux, mandato ab imperatore accepto, ut si qua in re opus esset, D et illi et episcopis adesset. Ubi in unum locum convenere, celeresque notarii affuere, quæcunque ibi dicerentur scriptis excepturi : in primo consessu multi abesse comperti sunt, in primis Constantinopolitanus Macedonius, Basilius Ancyranus, et Scythopolitanus Patrophilus. Hic quidem ægrum se esse, ille autem ex oculis laborare, atque alius aliud quidquam prætexens : reipsa vero, quod accusatorum metuerent ora, conventum vitantes. Postquam autem propter istorum absentiam, synodus rerum controversarum dispositionem instituere detrectavit : Leonas sic quoque unumquemque, quod sibi visum esset, in quæstionem producere jussit. Ita alii primum doctrinam constituendam, alii in eorum vitam qui inter ipsos rei agebantur

inquirendum esse censuerunt: atque id propter Cyrillum Hierosolymitanum, et Eustathium Sebastiensem, atque alios protulerunt. **785** Cui rei causam etiam imperatoris litteræ, nunc de fide primum, nunc de moribus inquirere jubentes, præbuere. Proinde in verborum contentionem delapsi, alteri alteros male accepere: et rixandi studio in duas discessere partes: quarum alteri Acacius Cæsariensis præiit, et Georgius Alexandrinus, et Uranius Tyrius, et Eudoxius Antiochenus, habentes secum alios triginta et duos: alteri autem Georgius Laodiceæ in Syria, Sophronius Pompeiopolis in Paphlagonia, et Eleusius Cyzici episcopus, quos reliquus synodi cœtus secutus est. Vicit tamen eorum sententia, qui primum de fide disputandum censuerunt. Huc ubi ventum, Acacius formulam fidei Nicææ editam abrogandam, aliamque novam promulgandam esse censuit. Altera autem factio, quæ etiam numero superior erat, Nicænam formulam complectendam comprobandamque esse dixit, ut modo unum τοῦ ὁμοουσίου (consubstantialis) verbum inducceretur. Contentio hæc ad vesperam usque extracta est, donec Sylvanus, Tarsensis Ecclesiæ antistes, voce magna, non opus esse, exclamavit, aliam fidei scripturam componere: sufficere enim quæ Antiochiæ prius accurate et subtiliter dictata esset: eam ipsam retinendam esse. Quibus verbis commotus Acacius, cum factionis suæ popularibus ex conventu abiit. Qui vero ibi remansere, Antiochenam fidei professionem tum in concilio recitari jusserunt. Et sic consessus solutus est. Postridie autem templum divæ Theclæ ingressi, foribus clausis, sententiis suis quæ lecta fuerant comprobarunt, seorsimque subscriptionibus confirmarunt. Quidam etiam, vices aliorum absentium obeuntes, lectores et diaconi, eorum a quibus missi fuerant nomine eis subscripserunt. Quod factum Acacius reprehendit: quæ occulto gererentur, minus laudanda esse, atque a sinistra suspicione non abesse, dicens. Conabatur autem novam inferre fidem: quam etiam, sicuti ipsi visum fuerat, a se compositam, privatim principibus viris Leonæ et Lauricio legit, et obtinere maxime contendit. Hæc in secundo congressu acta. **786** Tertio porro die, jam etiam qui abfuerant præsto erant, Macedonius Constantinopolitanus, et Basilius Ancyranus. Cæterum Acacius cum factione sua in conventum se venturum negavit, nisi qui ab ipsis et antea exauctorati, et jam accusati essent, consessu exigerentur. Et multa inde coorta rixa, placitum est tandem, ut illi secederent: quod etiam est factum. Illi enim cessere. Statuerunt hoc sic Patres, Acacium causam synodi solvendæ fingere rati, ut simul et Aetii hæresis præsenti disquisitioni eximeretur, et qui rei agebantur judicium effugerent, ipsique adeo Acaciani, de quibus arguebantur criminibus, causam non dicerent. Atque ubi illis digressis, Acacius cum suis introiit, Leonas libellum quem sibi ab Acacio et popularibus ejus datum,

A τὸν Σεβαστείας προῆγον, καὶ ἄλλους. Πρόφα
ἐδίδου αὐτοῖς τὰῖ βασιλέως γράμματα, νῦν μὲ
πίστιν πρότερον, νῦν δὲ τοὺς βίους ἐξετάζειν
λευόμενα. Κἀντεῦθεν εἰς ἔριδας λόγων ἰόντες
ἀλλήλους κακῶς εἶχον, καὶ ἐκ φιλονεικίας εἰ
μέρη διῃρηντο· ὧν τοῦ μὲν ἑνὸς Ἀκάκιος ἦ
τῆς ἐν Παλαιστίνῃ Καισαρείας ἐπίσκοπος, Γε
Ἀλεξανδρείας, Τύρου Οὐράνιος, Εὐδόξιος Ἀντιο
ἔχοντες μεθ' ἑαυτῶν καὶ ἄλλους δύο πρὸς τοῖ
κοντα· θατέρας δὲ μερίδος ἐξῆρχε Γεώργιος Λ
κείας τῆς Συρίας, Σωφρόνιος Πομπηϊουπόλεως
Παφλαγονίᾳ, καὶ Ἐλεύσιος ὁ Κυζίκου· οἷς κ
λοιπὸν εἵπετο τῆς συνόδου πλήρωμα. Ἐκράτει δ
δμως τὸ περὶ πίστεως ἐξετάζειν πρότερον. Ἐπ
εἰς τοῦτο κατέστησαν, τοῖς μὲν περὶ Ἀκάκιον
B τεῖσθαι δεῖν ἐδόκει τὴν ἐν Νικαίᾳ πίστεως ἐκθ
ἄλλην δέ τινα καινοτέραν ὑπαγορεύειν ὑπετμαή
οἱ δὲ τῆς ἑτέρας φάλαγγος, οἳ δὴ καὶ τῷ ἀ
ἐπλεόναζον, ἐκείνην μὲν πᾶσαν στέργειν καὶ ἐ
χῆ; ἀξιοῦν ἔλεγον· μόνην δὲ τὴν τοῦ ὁμοουσίο
εἰσιόντο λέξιν. Καὶ ἄχρις ἑσπέρας ἡ περὶ τοῦτ
λονεικία ἐχώρει, ἕως Σιλβανὸς τῆς Ταρσοῦ προ
Ἐκκλησίας, μέγα ἀνακραγών, μὴ δεῖν ἑτέραν
πίστεως; ὑπαγορεύειν γραφὴν ἔλεγεν. Ἀρκεῖν
ἐκείνην ἡ ἐν Ἀντιοχείᾳ πρότερον διηκριβωται,
χρῆναι ταύτῃ ἐμμένειν. Ἐφ' ᾧ χαλεπήναντες οἱ
Ἀκάκιον, τοῦ συλλόγου ἐξῆλθον. Οἱ δ' ἐναπολειφ
τες τότε μὲν τὴν εἰρημένην ἐν Ἀντιοχείᾳ ἐκθ
τῷ συνεδρίῳ ἀνέγνωσαν, καὶ ὁ σύλλογος διελύθ
δ' ἐπιούσῃ, εἰς τὸν τῆς θεσπεσίας Θέκλης εἰσιό
C νεών, καὶ τὰς θύρας ἀποκλεισάμενοι, ἐπεψήφι
τὰ ἀνεγνωσμένα, καὶ ἐκύρουν καθ' ἑαυτοὺς κατ
γραφαῖς. Καί τινες δὲ τόπον ἑτέρων ἐπέκρι
γνῶσταί τε καὶ διάκονοι, ὑπὲρ τῶν πεμψάν
ἔγραφον. Ἀκάκιος δὲ ἐν μέμψει τὸ πραχθὲν
Τὰ ἐν ἀποκρύφῳ, λέγων, γινόμενα, πόρρω μὲ
τοῦ καλοῦ· κακῆς δ' ὑποψίας οὐδὲν ἐλλείπει
δάζων δ' ἑτέραν πίστιν εἰσάγειν, ἣν, ὡς ἐκείν
ἐδόκει, καὶ διαθέμενος, ἰδίᾳ τοῖς ἄρχουσιν ἐπ
σκε, Λεωνᾷ τε καὶ Λαυρικίῳ· καὶ κρατεῖν ἐπε
μάλιστα ἤπειγε. Τοῦτο μὲν καὶ τῆς δευτέρας
ἐλεύσεως τὸ ἔργον· κατὰ δὲ τὴν τρίτην ἡμέραν
ἦσαν ἤδη καὶ οἱ ἀπολειφθέντες, Μακεδόνιος ὁ
Κωνσταντίνου, καὶ Βασίλειος ὁ Ἀγκύρας. Οἱ δ
D φὶ Ἀκάκιον τοῦ συλλόγου κοινωνεῖν παρῃτοῦντο
μὴ οἱ ὑπ' αὐτῶν καθαιρεθέντες, καὶ ἤδη κατεγν
θέντες, τοῦ συνεδρίου ἐξελαθῶσι. Πολλῆς δ' ἐγ
ἀναφθείσης ἐντεῦθεν, ἐκράτει μᾶλλον ἐξάγειν
καὶ ἐξήγοντο. Παρεχώρουν γὰρ ἐκεῖνοι, οὐχὶ
Ἀκάκιον πλάττεσθαι πρόφασιν διαλύειν τὴν σύ
δον, ὡς καὶ τὴν Ἀετίου αἵρεσιν τὴν παροῦσαν ἐ
τασιν διαφυγεῖν, καὶ αὐτούς γ' ἐκείνους τὰς ὧν α
ηγόρηντο δίκας. Ὡς δ' οἱ περὶ Ἀκάκιον εἰσῆλθ
ἀπιόντων ἐκείνων, Λεωνᾶς βιβλίον ἐπιδεικνὺς, αὐ
οἱ δοθῆναι ἐκ τῶν περὶ Ἀκάκιον ἔλεγε, μὴ πίστ
ἔκδοσιν εἶναι εἰπών· καὶ κρύφα γὰρ καὶ φανερ
τοῖς παροῦσιν ἐμάχετο. Καὶ δῆτα ἐν ἡσύχῳ κατε
νων ἐκείνων, μὴ πίστεως οἰομένων εἶναι τὴν ἔκ
σιν, τηνικαῦτα ἐφανεροῦτο ἡ τῆς Ἀκακίου πίστε

ἔκδοσις, μετὰ προοιμίου τοῦτον περιέχουσα τὸν τρόπον· « Ἡμεῖς συνελθόντες ἐν Σελευκείᾳ τῆς Ἰσαυρίας, κατὰ τὸ βασιλικὸν βούλημα, τῇ χθὲς ἡμέρᾳ, ἥτις ἦν πρὸ πέντε Καλενδῶν Ὀκτωβρίων, πᾶσαν σπουδὴν ἐθέμεθα μετὰ πάσης εὐταξίας τὴν εἰρήνην τῇ Ἐκκλησίᾳ φυλάξαι, καὶ περὶ τῆς πίστεως εὐσταθῶς διαλαβεῖν, ὡς προσέταξεν ὁ θεοφιλέστατος βασιλεὺς ἡμῶν Κωνστάντιος, κατὰ τὰς προφητικὰς καὶ εὐαγγελικὰς φωνάς, καὶ μηδὲν παρὰ τὰ Γραφὰς ἐπισεσένεγκαι τῇ ἐκκλησιαστικῇ πίστει. Ἐπεὶ δέ τινες ἐν τῇ συνόδῳ τοὺς μὲν ἡμῶν ὕβρισαν, τοὺς δὲ ἐπαστόμισαν, οὐ συγχωροῦντες λαλεῖν, τοὺς δὲ ἀπέκλεισαν ἄκοντας, τοὺς δὲ καθῃρημένους ἐκ διαφόρων ἐπαρχιῶν εἶχον μεθ' ἑαυτοὺς, καὶ παρὰ κανόνα καταστάντας ἦγον μεθ' ἑαυτῶν, ὡς πανταχόθεν θορύβου γενέσθαι πλήρη τὴν σύνοδον· καθὼς καὶ ὁ λαμπρότατος κόμης Λεωνᾶς, καὶ ὁ λαμπρότατος ἡγούμενος τῆς ἐπαρχίας Λαυρίκιος αὐτοψίᾳ ταράλλαβε· τούτου ἕνεκεν διαλαλοῦμεν ταῦτα, ὡς οὐ φεύγομεν τὴν ἐκτεθεῖσαν αὐθεντικὴν πίστιν ἐν τοῖς ἐγκαινίοις τοῖς κατὰ τὴν Ἀντιόχειαν, προκομίζοντες αὐτὴν, εἰ καὶ τὰ μάλιστα οἱ πατέρες ἡμῶν κατ' ἐκεῖνο τοῦ καιροῦ πρὸς τὸ ὑποκείμενον τῆς ζητήσεως συνέδραμον. Ἐπεὶ δὲ πολλοὺς ἐθορύβησε τὸ ὁμοούσιον καὶ τὸ ὁμοιοούσιον ἐν τοῖς παροῦσι χρόνοις καὶ μέχρι νῦν, ἀλλὰ καὶ ἀρτίως λέγεται καινοτομεῖσθαι ὑπό τινων τὸ ἀνόμοιον Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα· τούτου χάριν τὸ μὲν ὁμοούσιον καὶ τὸ ὁμοιοούσιον ἐκβάλλομεν ὡς ἀλλότρια τῶν Γραφῶν· τὸ δὲ ἀνόμοιον ἀναθεματίζομεν· καὶ πάντας ὅσοι τοιοῦτοι τυγχάνουσιν, ἀλλοτρίους ἡγούμεθα τῆς Ἐκκλησίας. Τὸ δὲ ὅμοιον τοῦ Υἱοῦ πρὸς Πατέρα σαφῶς ὁμολογοῦμεν, κατὰ τὸν Ἀπόστολον λέγοντα περὶ τοῦ Υἱοῦ, *Ὃς ἐστὶν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου.* Ὁμολογοῦμεν δὲ καὶ πιστεύομεν εἰς ἕνα Θεὸν Πατέρα παντοκράτορα, ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὁρατῶν καὶ ἀοράτων. Πιστεύομεν δὲ καὶ εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν Υἱὸν αὐτοῦ· τὸν ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντα ἀπρεπῶς πρὸ πάντων τῶν αἰώνων· Θεὸν Λόγον ἐκ Θεοῦ μονογενῆ· φῶς, ζωὴν, ἀλήθειαν, σοφίαν· δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο τά τε ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, εἴτε ὁρατὰ εἴτε ἀόρατα. Τοῦτον πιστεύομεν ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων εἰς ἀθέτησιν τῆς ἁμαρτίας σάρκα ἀνειληφέναι ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου Μαρίας, καὶ ἐνανθρωπήσαντα· παθόντα ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν· καὶ ἀναστάντα καὶ ἀναληφθέντα εἰς οὐρανοὺς, καθέζεσθαι ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρός· καὶ πάλιν ἐρχόμενον ἐν δόξῃ κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς. Πιστεύομεν δὲ καὶ εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ὃ καὶ Παράκλητον ὠνόμασεν ὁ Σωτὴρ, ὁ Κύριος ἡμῶν, ἐπαγγειλάμενος μετὰ τὸ ἀπελθεῖν αὐτὸν πέμψαι τοῦτο τοῖς μαθηταῖς· ὃ καὶ ἀπέστειλε· δι' οὗ καὶ ἁγιάζει τοὺς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ πιστεύοντας, καὶ βαπτιζομένους ἐν ὀνόματι τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Τοὺς δὲ παρὰ ταύτην τὴν

A non fidei formulam continere dicebat (1), exhibuit. Simul enim is et clam et palam eos qui in synodo aderant oppugnabat, nec minus libellus aperte et clandestine lectores infestabat. Illis igitur tacentibus, et considentibus, quod minime fidei formulam esse in scripto eo putarent, Acacii tum fidei professio est publicata, cum præfatione ad hunc conceptu modum : « Nos qui Seleuciæ Isaurorum imperatoris jussu hesterno die (qui dies erat ante v Kal. Octobr.) convenimus, omni studio in hoc incubuimus, debitam moderationem omnem adhibentes, ut pacem Ecclesiæ conservaremus, et de fide graviter et constanter, sicuti Dei amantissimus imperator noster Constantius præcepit, juxta propheticas et evangelicas voces tractaremus, et nihil
B præter Scripturam in ecclesiasticam fidei professionem insereremus. Quoniam vero in synodo nonnulli quosdam ex nostris injuria affecere, quibusdam ora, non permittentes eos sententiam dicere, obstruxere, alios exclusere invitos, atque eos, quibus dignitas adempta est, ex variis provinciis, vel qui contra canones in ordinem ecclesiasticum cooptati sunt, secum adduxere, ita ut ex omni parte conventus turbis repletus sit, quemadmodum id clarissimi viri, Leonas Comes, et Lauricius provinciæ hujus præfectus, oculis ipsi suis conspexere : propterea profitemur, nos non defugere auctoritatem fidei, quæ Antiochiæ encæniis ipsis publicata est, quam etiam proferimus. **787** Quandoquidem constat patres nostros id temporis in
C hac proposita de fide controversia inter se consensisse. Verum quoniam τὸ ὁμοούσιον (*consubstantiale*), et τὸ ὁμοιούσιον (*simile substantia*) præteritis temporibus, atque adeo nunc quoque perturbavit, et nuper admodum quidam per res novas dissimilem esse Patri Filium promulgarunt : ea ipsa de causa et τὸ ὁμοούσιον, *consubstantiale*, et τὸ ὁμοιούσιον, *simile substantia*, ut voces a Scripturis alienas, rejicimus : ἀνόμοιον hoc est, *dissimile* autem anathemati subjicimus : et omnes qui hoc opinantur, alienos ab Ecclesia esse censemus. Similitudinem vero Filii ad Patrem diserte profitemur, de Apostoli sententia, qui de Filio dicit : *Qui est imago Dei invisibilis* [1]. Profitemur
D porro, et credimus in unum Deum Patrem omnipotentem, factorem cœli et terræ, visibilium et invisibilium. Credimus vero etiam in Dominum nostrum Jesum Christum, Filium ejus, ex eo genitum citra perpessionem omnem ante omnia sæcula, Deum Verbum ex Deo unigenitum, lumen, vitam, veritatem, sapientiam : per quem omnia facta sunt, quæque in cœlis, quæque in terra, sive visibilia seu invisibilia. Hunc credimus in consummatione sæculorum, ad abolitionem peccati carnem sumpsisse e sancta Virgine Maria, et hominem factum, passum pro peccatis nostris. Qui et

[1] Coloss. I, 15.

(1) Consulto enim id celabat, Acacii partibus favens. Sozom. lib. IV, cap. 21.

resurrexit, et receptus est in cœlos, ut sedeat in dextra Patris, venturus rursum in gloria ad judicandum vivos et mortuos. Credimus autem et in Spiritum sanctum, quem Paracletum nominavit, et missurum se post suum discessum apostolis promisit, sicuti et misit Salvator et Dominus noster : per quem et sanctificat in Ecclesia credentes, et baptizatos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti. Qui vero præter hanc fidem aliud quidquam prædicant, eos ab Ecclesia catholica esse alienos.» Hæc est Acacii formula. Cui etiam factionis ejus fautores triginta duo illi subscripsere. Ad quam Sophronius Paphlago Pompeiopolitanus episcopus aperte hæc verba dixisse fertur : Si quotidie voluntatem suam exponere, fidei formulam edere est, destituet nos veritatis ipsius certitudo. Sophronius quidem hoc tum sic voce magna dixit : **788** ego vero censuerim, si et qui ante eos fuere, et qui eos sunt secuti, itidem de Nicæna fidei professione cogitassent atque egissent, sincerum Ecclesiæ dogma conservaturos, et deliramenta omnia longe a sacris Ecclesiæ septis abfutura fuisse. Ac tum quidem cum alteri alteros accusantes, plurima et dixissent et audissent, consessus est solutus. Quarto congressu multa futiliter nugati sunt. Et Acacius nihil obstare, quin alia fides ederetur, contendebat, quandoquidem semel Nicæna formula mutata esset; non semel, imo verum sæpius. Ad quæ Eleusius Cyzicenus : Hæc synodus, dixit, coacta est, non ut addiscat quæ prius non didicerit, neque ut probatiorem inveniat fidem, quam ea est quæ a Patribus Antiochiæ est promulgata. Nam in ejus definitionibus assensu conquiescens, quamvis aliud quidquam ab ea edatur, non tamen unquam illam relinquet. Cui ego obvians dixerim : Quomodo tandem, Eleusi pessime, qui Antiochiæ congregati fuere, Patres vocas? Multo enim magis Patres te nominare eos conveniebat, qui Nicææ convenientes, una voce τὸ ὁμοούσιον, *consubstantiale*, promulgarunt : cum quod tempore sunt vetustiores, tum quod qui Antiochiæ coacti sunt, ab illis sacrorum munerum functionem acceperunt. Quod si isti patres suos reprobarunt, parricidas potius quam Patres eos dicas. Quis itaque tales viros sequatur? Et illorum fides si reproba est, nec ordinatio eorum prorsus non potest in dubium vocari. Namque si ante istos illi Spiritum sanctum non habuere, qui per impositionem manuum maxime venit, neque isti omnino inter episcopos et sacerdotes censendi. Quomodo enim dignitatem talem ab eis accipere potuerunt, qui *illam* nunquam habuerint? Hisce verbis quisquam contra Eleusium venire potuisset. Porro disputatione progrediente, ad quæstionem aliam pervenere. Et quoniam in formula similem dixerant Patri Filium, Acacii factio interrogata est, quanam re similem Patri Filium profiterentur? Atque illa, voluntate sola, non autem substantia, similem dicente, alii omnes, etiam substantia similem dicen-

A πίστιν ἄλλο τι κηρύσσοντας ἀλλοτρίους εἶ
καθολικῆς Ἐκκλησίας. » Ἡ μὲν οὖν Ἀκα
δοσις αὕτη· ἣν σὺν αὐτῷ καὶ οἱ περὶ αὐτὸν
τοῖς τριάκοντα καθυπέγραψαν· πρὸς ἣν Σω
ὁ Παφλαγὼν τὴν Πομπηίου ἐπιτροπεύων, δι
αὐταῖς λέξεσιν οὕτως εἰπεῖν λέγεται· Εἰ
ἑκάστης ἡμέρας ἐκτίθεσθαι βούλησιν πίστε
ἔκθεσις, ἐπιλείψει ἡμᾶς ἡ τῆς ἀληθείας ἀ
Ὁ μὲν οὖν Παφλαγὼν Σωφρόνιος ταῦτα τ
ἐδόκησεν· ἐγὼ δέ φημι ὡς εἴ γε οἱ πρὸ αὐτῶ
μετ' ἐκείνους τοιάδε περὶ τῆς ἐν Νικαίᾳ π
καὶ διενοοῦντο καὶ ἔπραττον, ἀκεράδολον ἂν
Ἐκκλησίας δόγμα διατετήρητο, καὶ πᾶσα ἐ
λία ἦν ἂν τῶν θείων περιβόλων μακράν. Κ
μὲν τὸν σύλλογον ἕλυον, πλεῖστα πρὸς ἀ
περὶ τῶν κατηγορουμένων εἰπόντες τε καὶ ἀ
B τες· τῇ δὲ τετάρτῃ συνελεύσει πολλὴ ἀθυμ
φαίνετο. Ὁ δ' Ἀκάκιος ἰσχυρίζετο μηδὲν ε
ἐμποδὼν ἑτέραν πίστιν εἰσάγειν, ἐπεὶ καθ
ἐν Νικαίᾳ πίστις μετεποιήθη· καὶ οὐχ ἅπαξ
δὴ καὶ πολλάκις. Πρὸς δὲ ταῦτα Ἐλεύσιος ὁ
κου, Ἡ νῦν, φησὶ, σύνοδος ἠθροίσθη, οὐχ ἵ
ἃ μὴ ἔσχε μαθοῦσα πρότερον, οὐδ' ἵνα δοκιμ
πίστιν ἐξεύρῃ, παρ' ἣν ἐν Ἀντιοχείᾳ παρ
Πατέρων εἰλήφει· τοῖς γὰρ ἐκείνων ὅροις συγ
οὐκ ἄν, εἴ τι καὶ γένηται, ταύτης ἀποστείη
Πρὸς ἣν ἐγὼ ἁπάντων, Πῶς, ὦ κάκιστ' Ἐλ
φαίην ἄν, Πατέρας τοὺς ἐν Ἀντιοχείᾳ συ
Πολλῷ γὰρ κρεῖττον ἐκείνους μᾶλλον καλεῖσθ
τέρας οἵ, ἐν Νικαίᾳ συνδραμόντες, ὁμοφώνῳ
μοούσιον ἀνεκήρυξαν· ὅτι γε καὶ τοῖς χρόν
τεροῦσιν, καὶ οἷς οἱ ἐν Ἀντιοχείᾳ εἰσὶν ὕ
ἐκείνων ἔσχον τὸ ἱεράσθαι. Εἰ δ' ὑπὸ
ἑαυτῶν Πατέρας ἠθέτησαν, πατραλοίαι μᾶλ
οὐ Πατέρες, κληθείεν ἄν. Καὶ πῶς ἄν τις ἐπὶ
τοιούτοις; Εἰ δ' ἀδόκιμος ἐκείνων ἡ πίστις, ὦ
χειροτονία πάντως ἐν ἀμφιλέκτοις. Εἰ γὰρ φ
ἐκείνων τὸ ἅγιον Πνεῦμα οὐκ εἶχον, ὃ μάλι
ἐπιθέσει ἔρχεται τῶν χειρῶν, οὐδ' οὗτοι πάν
ἱερεῦσι. Πῶς γὰρ ἂν καὶ λαβεῖν εἶχον παρὰ τῶν
καθάπαξ λαβόντων; Ταῦτα μὲν ἄν τις πρὸς Ἐ
σιον ἀντιστὰς εἶποι· τῆς δὲ διαλέξεως γενομέ
εἰς ζήτησιν ἑτέραν καθίσταντο· καὶ ἐπεὶ τῇ ὁμ
ὅμοιον ἔφησαν τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν, διεπυνθά
C τῶν περὶ Ἀκάκιον, κατὰ τί ὅμοιον τῷ Πατρὶ
Υἱὸν ὁμολογοῦσι. Τῶν δὲ κατὰ βούλησιν μόνο
μὴν δὲ καὶ κατὰ τὴν οὐσίαν ἔχειν τὸ ὅμοιον, ὁμ
πάντες; καὶ κατὰ τὴν οὐσίαν ὅμοιον ἰσχυρίζοντ
γειν. Καὶ περὶ τούτου ἔρις πλείστη δὲ' ὅλης ἡμ
ἐγίνετο. Ἐξήλεγχόν τε καὶ αὐτὸν Ἀκάκιον ὡς
διαφόρως γράψας ἐν τοῖς αὐτοῦ λόγοις, οὓς κα
δέδωκεν, ὅμοιον κατὰ πάντα τῷ Πατρὶ τὸν
εἰπὼν, καὶ ὁμοίως δοξάζειν αὐτοῖς. Καὶ νῦν
ἀρνῇ, ἔλεγον, τὸ κατ' οὐσίαν ὅμοιον; Ὁ δὲ, Ο
νέος τις, οὔτε τις τῶν ἀρχαίων ἀπὸ συγγράμμ
εὐθύνας ἔσχε. Καὶ ἔριδος πλείστης ἀναπτομέ
τέλος ὁ Κυζίκου Ἐλεύσιος. Εἰ μὲν Βασίλειος, ἢ
ἢ Μάρκος τινὰ καθ' ἑαυτοὺς πεπραχότες εἰσὶ
ἐπί τισιν ἰδίοις ἀλλήλοις ἀντεγκαλοῦντες, οὐδὲ

ἐντεῦθεν τῇ συνόδῳ ἐστίν. Ἀλλ' οὐδὲ εἰ μὴ καλῶς ἢ ἄλλως ἔχει, ἃ αὐτοὶ ἔθεντο περὶ πίστεως, ἐπάναγκες πολυπραγμονεῖν. Χρῆναι δ' ἡγοῦμαι τῇ ἐν Ἀντιοχείᾳ ἑπεσθαι ἑπτὰ καὶ ἐννενήκοντα Πατράσι παραδεδομένῃ. Εἰ δέ τις ἄλλην εἰσηγεῖσθαι ἐθέλοι ἔκθεσιν πίστεως, τοῦτον δίκαιον πάντας ἀλλότριον τῆς εὐσεβείας καὶ τῆς Ἐκκλησίας νομίζειν. Ταῦτ' εἰπόντος, ὁ σύλλογος διελύετο αὖθις. Τῇ δὲ ὑστεραίᾳ οὐκέτι τῷ συλλόγῳ παραβαλεῖν οἱ περὶ Ἀκάκιον καὶ Γεώργιον ἤθελον. Καὶ αὐτὸς δὲ Λεωνᾶς κληθεὶς ἀπεῖπε τὴν ἔλευσιν· τὰ γὰρ ἐκείνων ἐφρόνει περιφανῶς· ἀπεστάλθαι δὲ πρὸς βασιλέως πρόφασιν ἐποιεῖτο ἐπὶ τῇ συνοδικῇ συμφωνίᾳ. Ἐπεὶ δ' οὕτως ἀτάκτως διέστασθε, ὑμῖν συνέρχεσθαι οὐ ῥᾳδίως ἔχω. Εἰ δ' ὑμεῖς αἱρεῖσθε, ἀπέλθετε, καὶ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἐρεσχελεῖτε καθήμενοι. Χρόνου δὲ τριβομένου, ἐκαλοῦντο μὲν οἱ περὶ Ἀκάκιον· οἱ δὲ ῥητοὺς εἰς τὴν Λεωνᾶ οἰκίαν γενέσθαι ἠξίουν. Διεσχυρίζοντο δὲ, πρόσταγμα ἐκ βασιλέως ἔχειν κρίνειν τοὺς ἄλλους. Οἱ δὲ οὔτε τὴν αὐτὴν πίστιν ὁμολογεῖν ἠνείχοντο, ἀλλ' οὐδὲ περὶ τῶν ἐγκλημάτων ἀπολογεῖσθαι. Κληθέντες δὲ καὶ εἰς τὴν κατὰ Κύριλλον τὸν Ἱεροσολύμων ἐξέτασιν, ὃν αὐτοὶ καθεῖλον, οὐ παρεγένοντο. Ἐκεῖνοι δὲ ἀδεῶς οὐ μόνον ταῦτ' ἔπραττον, ἀλλὰ καὶ Ἀκάκιον καὶ τοὺς προσπεφευγότας τοῖς περὶ ἐκεῖνον, ἅτε δὴ τὰ ἐγκλήματα δεδοικότας, ναθεῖλον· Γεώργιόν τε τὸν Ἀλεξανδρείας, καὶ Οὐράνιον τὸν Τύρου, καὶ Πατρόφιλον, καὶ Εὐδόξιον τὸν Ἀντιοχείας· τοὺς δ' ἄλλους ἀκοινωνησίας κανόνι ἐπέσχον, ἄχρις οὗ πρὸς τὰ ἐπαχθέντα ἐγκλήματα δοῖεν ἀπόλογον, καὶ τὰ ἐπ' αὐτοῖς γενόμενα τῇ ἑκάστου παροικίᾳ διεμηνύσαντο γράμμασιν. Ἀντὶ μὲν οὖν Εὐδοξίου Ἀνιανὸν τῇ Ἀντιοχέων χειροτονοῦσι, τῆς ἐκεῖσε ἐκκλησίας πρεσβύτερον, ὃν αὐτίκα οἱ περὶ Ἀκάκιον συλλαβόμενοι Λεωνᾷ καὶ Λαυρικίῳ παρέδοσαν, οἳ φρουρᾷ ἐκ στρατιωτῶν περιώρισαν· ἐς ὕστερον δὲ καὶ φυγὴν ὑπερόριον αὐτοῦ κατεδίκασαν. Τὰ μὲν οὖν τῆς ἐν Σελευκείᾳ συνόδου πραχθέντα, ὡς ἐν συντόμῳ εἰπεῖν, εἰς τοῦτο ἔληγε τέλους· οἷς δ' ἐπιμελὲς καὶ τὰ πρὸς λεπτὸν τῶν πραχθέντων εἰδέναι, ἐκ τῶν ἐκείνης ὑπομνημάτων εἴσονται, ἃ ταχυγράφοι τότε παρόντες ἠκρίβωσαν. Τούτων οὕτω γεγενημένων, οἱ περὶ Ἀκάκιον σπουδῇ ἐπὶ τὸν κρατοῦντα ἀνέρχονται· οἱ δὲ ἄλλοι ἕκαστος ἐπὶ τὰ οἰκεῖα ἤθη ἐχώρουν.

A dum esse confirmabant. Qua de re toto eo die maxima fuit contentio. **789** Convicerunt quoque ipsum Acacium, quod sibi ipsi propter variam scriptionem in libris suis quos edidisset, non constaret, in quibus prius similem per omnia Patri Filium dixerit, idemque cum ipsis senserit : nunc vero tandem substantia similem esse negaret. Ad quæ ille, neque ex recentioribus, neque ex antiquis quemquam ad scriptorum suorum rationem reddendam obstrictum esse, respondit. Contentione inde maxime gliscente, postremo Eleusius Cyzicenus, Siquidem Basilius, inquit, aut Acacius, aut Marcus, per se aliquid agant, vel ipsi mutuo sese de quopiam criminentur, nihil id ad synodum pertineat. Sed neque quæ ipsi de fide sive recte seu perperam perscripsere, necesse habemus curiosius de eis inquirere. Peropus autem esse judico, in professione Antiochena a nonaginta et septem Patribus prodita acquiescere. Si quis autem aliam subjicere velit fidei formulam, eum æquum esse ut omnes a vera pietate et Ecclesia alienum esse censeant. Ilisce verbis conventus rursum solutus. Postero autem die Acacius et Georgius cum sectatoribus suis in conventum venire noluerunt. Atque ipse Leonas, vocatus quoque, se venturum negavit. Aperte namque cum illis sentiebat, illam præ se ferens causam, ab imperatore se ad synodi concordiam conciliandam missum esse. Quandoquidem vero ita nullo servato ordine inter se dissiderent, non facile ei esse ad eos accedere. Si vero ipsi vellent, abirent, atque in ecclesia sedentes nugas agerent. Ita tempus extrahebatur. Et vocabatur quidem cum suis in conventum Acacius. Illi autem certos episcopos in Leonæ domum, ubi frequentes ipsi esse solebant, venire voluerunt : atque insuper asseverarunt, mandatum se ab imperatore habere, ut alios judicarent. Sed neque eamdem cum aliis fidem profiteri, neque ad objecta crimina respondere, sustinuere. Quin etiam ad Cyrilli (1) Hierosolymitani causam audiendam invitati, quem ipsi episcopatu abire jusserant, non affuere. Neque enim qui eos cogeret, aderat quisquam. At alteri illi non modo libere hæc egerunt, sed Acacium etiam, et quicunque ad eum confugissent, quippe qui intentata eis crimina diluere timuissent, dignitate privarunt : Georgium scilicet Alexandrinum, Uranium Tyrium, Patrophilum Scythopolitanum, et Eudoxium Antiochenum : alios autem excommunicationis canoni subjecere, donec de criminibus eis objectis per causæ dictionem satisfacerent. **790** Atque id quod de eis actum esset, parœciæ cuilibet perscripsere. Et in Eudoxii locum Antiochiæ Anianum surrogavere, Ecclesiæ Antiochenæ presbyterum : quem confestim Acacius comprehensum, Leonæ et Lauricio tradidit, qui sub militari custodia eum tenuere, et postea exsilio condemnavere. Et res quidem Seleuciæ in synodo actæ, sicuti eas compendiose exponere potui, hunc habuere finem. Qui vero accurate omnia cognoscere velint, ex ejus actis ea petant, quæ dispositi notarii diligentia summa confecere. Rebus ita gestis, Acacii fautores celeriter ad imperatorem sunt profecti. Alii vero domum quisque suam receperunt.

B

C

D

(1) Cyrillus a synodo ad imperatorem provocavit, et imperator provocationem approbavit. Factum hoc contra Ecclesiastici canonis consuetudinem. (Socrat.)

CAPUT XLIV.

De rebus Constantinopoli post Seleuciæ synodum actis. Ut Aetio episcopatus abrogatus sit: et ut qui Seleuciæ congregati fuerant, et simul Occidentales Ariminensi subscripserint fidei: ac deinceps Constantinopoli quinquaginta in synodo congregati episcopi, Ariminensem fidem comprobarint, quibusdam illi verbis ab Acacio additis. Catalogus variarum fidei expositionum.

Imperator tum ex Occidentis partibus Constantinopolim venit, cum proconsulari abolita dignitate, Honoratum primum urbi præfectum constituit. Synodus, de communi sententia, decem ad imperatorem miserat episcopos: qui Constantinopolim venientes, decem quoque alios ex Arimino legatos ibi repererunt, atque etiam Acacium cum suis quæ vellet conficientem, benevolentia principis sibi per aulæ purpuratos conciliata: erant enim nonnulli ejusdem cum eo sententiæ, quidam sacris donis corrupti, alii illecebris Acacii blanditiarum deliniti. Non enim vel in consultando, vel in dicendo contemnendus vir fuit Acacius, et ad res quas instituisset conficiendas non incommodus. Ecclesiam quoque celebrem administrabat, et Eusebium Pamphili præceptorem habuerat, cujus etiam episcopatum sortitus fuerat: et cum plurima addiscere contendisset, existimatione simul et librorum copia quos a Pamphilo relictos habebat, alios antecellere judicatus est. Et quod talis erat, non difficile ei fuit, ex sententia res plerasque conficere. **791** Sedenim cum ab utraque synodo isthic adessent viginti episcopi legati, et alii item qui eo ob negotium forte venerant, de Aetio ii primum consilium habere atque judicare sunt jussi, multis etiam majorum gentium senatoribus præsentibus, quibus Honoratus quem dixi præiit. Postea vero in præsentia quoque Constantii, cum disquisitio denuo fieret, deprenhensus est Aetius admodum in fide hallucinari. Proinde et imperator, et honores apud eum gerentes, male in eum fuere animati, propter manifestam blasphemiam. Acacius autem cum iis qui ei consentiebant per pœnitentiam resipuit, simulans se hæresim eam primum ignorasse. At ille in primis contendens operam dederat, ut princeps obiter et extra ordinem, causam ejus judicandam præciperet, inexpugnabilem esse argumentis Aetium putans, satisque idoneum ad eos qui secum disputando congrederentur, vel verborum persuasione, vel rationum vi convincendos, atque ad opinionem suam sine ullo negotio confirmandam. Ubi vero cœptum ei non successit, scriptum Arimino allatum in medium produxit, atque id decem illos qui Seleucia venerant episcopos recipere jussit. Eisque, quod vehementer resisterent, fierique omnino non posse dicerent, ut substantiæ nomen prætermitterent, juramenti per Dei nomen sacramento interposito, se Filium substantia dissimilem non profiteri, paratumque esse, qui aliter sentirent, eos ab Eccle-

ΚΕΦΑΛ. ΜΔ'.

Περὶ τὴν μετὰ τῶν ἐν Σελευκείᾳ γενομένων Κωνσταντινουπόλει· ὡς καθηρέθη Ἀέτιος, κ οἱ ἐκ Σελευκείας καὶ οἱ ἐξ Ἑσπέρας τὴν Ἀριμίνῳ πίστιν ὑπέγραψαν· ἔπειτα ἐν Κω στανταινουπόλει σύνοδον πεντήκοντα ἐπισκ πων ποιήσαντες, κυροῦσι τὴν ἐν Ἀριμήν ἔκθεσιν, προσθέντες αὐτοῖς τινα, οἱ περὶ Ἀκ κιον· καὶ κατάλογος τῶν ἑτεροίων τῆς κ στεως ἐκθέσεων.

Ὁ δὲ βασιλεὺς ἐκ τῶν Ἑσπερίων τότε εἰς τὴν Κω σταντίνου ἐπανῆκεν· ὑπηνίκα τὴν τῶν ἀνθυπά παύσας ἀρχὴν, πρῶτον ἔπαρχον τῇ πόλει κατέ Ὠνορᾶτον ὄνομα. Δίκα δ' ἐκ κοινῆς γνώμης ἐπ σκόπους ἡ σύνοδος εἰς βασιλέα ἔπεμπεν· οἳ καὶ ἐ θόντες, εὗρον μὲν καὶ τοὺς ἐκ τῆς ἐν Ἀριμίνῳ σ λίντας δέκα καὶ τοὺς ἀμφὶ Ἀκάκιον, κατωρθωκό ὅπερ ἠρημένοις ἦν. Διὰ γὰρ τῶν περὶ τὸν βασιλ τὴν ἐκείνου εὔνοιαν περιποιησάμενοι· ἦσαν γὰρ μὲν ὁμοφρονοῦντες αὐτοῖς, οἱ δὲ τοῖς ἱεροῖς δώρ διαφθαρμένοι· ἄλλοι δὲ καὶ ταῖς ἴυγξι τῶν θωπ Ἀκακίου διαφθορῆτες· καὶ γάρ πως οὐχ ὁ τυχὼν Ἀκάκιος καὶ νοῆσαι καὶ εἰπεῖν· δεινὸς δὲ λίαν κ τὸ βουλόμενον καταπράξασθαι, ἐκκλησίας τε προ φανοῦς προστὼς, καὶ τὸν Παμφίλου Εὐσέβιον λό σκαλον κληρωσάμενος, οὗ καὶ τὴν ἐπισκοπὴν λε δέξατο, πλεῖστά τε εἰδέναι ἀξιῶν, καὶ τῇ ἀκρ καὶ τῇ τῶν βίβλων κτήσει ἐκείνου, καὶ πολλῷ ἄλλων διαφέρειν κρινόμενος. Καί γε τοσοῦτο ῥᾳδίως πάντα πρὸς τὸ δοκοῦν μετασκευάζει. Τ δ' ἐξ ἑκατέρων τῶν συνόδων εἴκοσιν ἐνδήμ χιερεῖς, καὶ ἄλλοι ὡς ἔτυχεν ἐπιχωριάζοντες, π τον τὰ κατὰ τὸν Ἀέτιον ζητεῖν ἐπιτρέπουσι λῶν καὶ τῶν ἀπὸ τῆς μεγάλης παρόντω ὧν Ὠνορᾶτος ὁ προρρηθεὶς ἡγεῖτο· ἐπ καὶ παρουσιάζοντος Κωνσταντίου, γενο ἐξετάσεως, φωράται Ἀέτιος μάλα περὶ τὴ νοσῶν· ὡς δὴ καὶ τὸν βασιλέα καὶ τοὺς περ κακῶς αὐτῷ διατεθῆναι τῷ τῆς βλασφημί δήλῳ· ἐν μεταμέλῳ δὲ γενέσθαι καὶ τοὺς περ κιον, σκηπτομένους ἄγνοιαν τῆς αἱρέσεως ἣν καταρχάς· καὶ ἐκ τοῦ παρήκοντος σκυδάσα βασιλέα τὰ κατ' ἐκεῖνον δικάσαι, οἰομένους ἀπ μάχητον ἔσεσθαι τοῖς λόγοις Ἀέτιον, ἱκανὸ ἐλεῖν πειθοῖ καὶ ἀνάγκῃ τοὺς διομιλουμένους, ἀκοντὶ συστῆσαι τὴν δόξαν. Ὡς δὲ πόρρω ἦ σκοποῦ, τὴν ἐξ Ἀριμίνου κομισθεῖσαν γραφὴν τρ ἦγον εἰς μέσον· καὶ τοὺς ἐκ Σελευκείας ἐκεῖ δέκα τῶν ἐπισκόπων προσέταττον καταδέχε Ἐνισταμένους δ' ἐκείνους ὡς ἐν ἀδυνάτοις ἐστὶ τῆς οὐσίας ἓν ὄνομα, ἔπειθον θεῖον ἐπομνύμ ὡς οὐκ ἀνόμοιον κατ' οὐσίαν δοξάζουσι τὸν Υἱ ὥστε καὶ ἑτοίμως ἔχειν ἀποκηρύττειν τοὺς ἐλ ἔχοντας. Ἐπεὶ δ' αὖ παραδόξως καὶ οἱ Ἑσπέρι Ἀριμίνῳ γενόμενοι τὸ τῆς οὐσίας παρέλιπον ὄν περὶ πλείστου αὐτοῖς ἔλεγον εἶναι τὴν τοιαύτη πίστεως ἔκθεσιν· ᾤοντο γὰρ, εἰ ἐκείνη κειτ πάντως σιωπωμένου τοῦ τῆς οὐσίας ὀνόματος, θεῖαν ἀσκῆσαι σιγὴν καὶ τὸ ὁμοούσιον. Ὁ δὲ τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου οἱ ἀνὰ τὴν Ἑσπέραν

περὶ πολλοῦ ἐποιοῦντο. Οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ βασιλεὺς ταύτην τὴν ἔκθεσιν διαφερόντως ἐπῄνει· συνελογίζετο γάρ, ὡς οἱ ἐν Ἀριμίνῳ τοσοῦτοι ὄντες οὐκ ἂν ἐς τόσον διαμάρτοιεν, ὅμοιον ὁμολογοῦντες καὶ ὁμοούσιον· καὶ μηδὲν αὐτῷ διαφέρειν κατ' ἔννοιαν, εἴ γε μὴ χρῷτο ὀνόμασι, τῇ ἱερᾷ μὴ ἐγνωσμένοις Γραφῇ, ἐν ἰσοδυνάμῳ τε καὶ ἀναμφηρίστῳ ὀνόματι τὸ ὅμοιον τὴν αὐτοῦ σημασίαν ὁμολογοίη. Οὕτως οὖν ἔχων γνώμης, οὐκ ἀνίει πείθων τοὺς ἐκ Σελευκείας ἐπισκόπους, ἕως οὗ καὶ αὐτοὶ τὴν ἐν Ἀριμίνῳ πίστιν ὑπέγραψαν. Οἱ δέ γε περὶ Ἀχάκιον τῇ Κωνσταντίνου προσχαρτερήσαντες, καὶ τοὺς Βιθυνοὺς μεταστειλάμενοι ἱερέας, ἐν οἷς ἦν καὶ Μάρις ὁ Χαλκηδόνος, καὶ Οὐλφίλας ὁ τῶν Γότθων ἐπίσκοπος, ὃς πρότερον τὴν ἐν Νικαίᾳ πίστιν ἠσπάζετο, ἑπόμενος τῷ πρὸ αὐτοῦ Θεοφίλῳ, τῇ συνόδῳ παρόντι καὶ συμψηφιζομένῳ τῇ δόξῃ· εἰς πεντήκοντα δὲ συνηγμένοι, τὴν ἐν Ἀριμίνῳ ἀναγνωσθεῖσαν πίστιν κυροῦσι, προσθέντες, ἐπὶ Θεοῦ τοῦ λοιποῦ οὐσίαν ἢ ὑπόστασιν μηδαμῶς ὀνομάζειν· καὶ παρὰ τὴν προκειμένην ἄλλην μὴ δέχεσθαι ἔκδοσιν πίστεως, ἢ προγεγενημένην ἢ ἐπιγενησομένην. Ἐπεὶ δὲ ταύτης ἥκιστα προεμνήσθημεν, δεῖν ἡγοῦμαι, ἐπεὶ καί τινα προστεθείκασιν, ἐκθεῖναι καὶ ταύτην ὡς οἷόν τε. Ἔχει δὲ ἡ ἐν Ἀριμίνῳ μετὰ τῆς προσθήκης ἐπὶ λέξεως οὕτως· « Πιστεύομεν εἰς ἕνα μόνον Θεὸν, Πατέρα παντοκράτορα, ἐξ οὗ τὰ πάντα· καὶ εἰς τὸν μονογενῆ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, πρὸ πάντων τῶν αἰώνων καὶ πρὸ πάσης ἀρχῆς γεννηθέντα ἐκ τοῦ Θεοῦ· δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο τά τε ὁρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα· γεννηθέντα δὲ, μονογενῆ μόνον ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς, Θεὸν ἐκ Θεοῦ, ὅμοιον τῷ γεννήσαντι αὐτὸν Πατρὶ, κατὰ τὰς Γραφάς· οὗ τὴν γέννησιν οὐδεὶς γινώσκει, εἰ μὴ μόνον ὁ γεννήσας αὐτὸν Πατήρ. Τοῦτον εἴδαμεν μονογενῆ τοῦ Θεοῦ Υἱὸν, πέμποντος τοῦ Πατρὸς, παραγενέσθαι ἐκ τῶν οὐρανῶν, ὡς γέγραπται, καταλύσει τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ θανάτου· καὶ γεννηθέντα ἐκ Πνεύματος ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς Παρθένου τὸ κατὰ σάρκα, ὡς γέγραπται· καὶ ἀναστραφέντα μετὰ τῶν μαθητῶν· καὶ πάσης τῆς οἰκονομίας πληρωθείσης κατὰ τὴν πατρικὴν βούλησιν, σταυρωθέντα καὶ ἀποθανόντα καὶ ταφέντα· καὶ εἰς τὰ καταχθόνια κατελθόντα· ὃν καὶ αὐτὸς ὁ ᾅδης ἔπτηξεν· ὅστις καὶ ἀνέστη ἀπὸ τῶν νεκρῶν τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, καὶ διέτριψε μετὰ τῶν μαθητῶν· καὶ πληρωθεισῶν τῶν τεσσαράκοντα ἡμερῶν, ἀνελήφθη εἰς τοὺς οὐρανούς· καὶ καθέζεται ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρός· ἐλευσόμενος ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ τῆς ἀναστάσεως ἐν τῇ πατρικῇ δόξῃ ἵνα ἀποδώσῃ ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Καὶ εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ὅπερ αὐτὸς ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Υἱὸς, ὁ Κύριος καὶ Θεὸς ἡμῶν, ἐπηγγείλατο πέμπειν τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων Παράκλητον, καθὼς γέγραπται, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὅπερ αὐτοῖς ἔπεμψεν ὅτε ἀνελήφθη εἰς τοὺς οὐρανούς. Τὸ δὲ ὄνομα τῆς οὐσίας, ὅπερ ἁπλούστερον ὑπὸ τῶν Πατέρων ἐτέθη, ἀγνοούμενον δὲ τοῖς λαοῖς, σκάνδα-

(1) Supra cap. 39.

sia proscribere, ut Ariminensi formulæ subscriberent, suasit. Cum vero præter omnem opinionem Occidentales ex Arimino præsto essent episcopi, et substantiæ verbum omitterent, quam plurimi apud eos esse ejusmodi fidei professionem Acaciani dixere. Existimabant namque, si ea formula reciperetur, substantiæ nomine prorsus tacito, τὸ ὁμοούσιον, *consubstantiale*, quoque in alto futurum silentio : quod sane episcopi Occidentales ob Nicænæ synodi reverentiam magnifaciebant. Sed enim ipse etiam imperator eam formulam apprime laudavit. Reputabat namque secum, cum tot antistites viri Arimini fuerint, non tantopere lapsuros eos fuisse, ut temere ὅμοιον, hoc est similem, profiterentur, antea ὁμοούσιον consubstantialem professi. Nihil quidem apud se, quoad sensum, referre, si verbis quæ sacræ Scripturæ ignota essent, non usus, nomine ejusdem efficaciæ, et quod nihil haberet controversiæ, τῷ ὁμοίῳ, *simili* scilicet, sententiam suam profiteretur. Hæc cum ejus esset ratio, suadere episcopis Seleucia missis non desiit, **792** donec et ipsi Ariminensem formulam comprobarent. Acacius vero, atque ejus studiosi, Constantinopoli diutius morantes, Bithynos etiam accivere episcopos : in quibus erant, Maris Chalcedonis, atque Ulphilas Gotthorum episcopus, qui prius Nicænam comprobaverat fidem, decessorem suum secutus Theophilum, qui synodo Nicænæ interfuerat, et calculo suo sententiam confirmaverat. Et cum quinquaginta antistites convenissent, Arimini lectam fidei professionem auctoritate sua stabilierunt : illo insuper addito, se deinceps in Deo nequaquam substantiam aut subsistentiam nominaturos : et præter eam ipsam, aliam fidei formulam vel antea editam, vel postea edendam, non recepturos. Et quamvis hanc prius retulimus, faciendum tamen esse duxi, cum id locus poscere videatur, ut hic quoque, quantum fieri posset, insererem. Ea cum appendice sua de verbo ad verbum sic se habet : « Credimus in unum solum Deum, Patrem omnipotentem (1). Et in unigenitum Filium Dei, ante omnia sæcula, et ante principium omne genitum ex Deo, per quem omnia facta sunt, visibilia et invisibilia : genitum autem unigenitum solum ex solo Patre, Deum ex Deo, æqualem qui eum genuit Patri, secundum Scripturas; cujus generationem nemo novit, nisi solus qui eum genuit Pater. Hunc scimus unigenitum Dei Filium, mittente Patre, e cœlis advenisse, sicut scriptum est, ad abolendum peccatum et mortem; et natum esse de Spiritu sancto ex Maria Virgine, secundum carnem, sicut scriptum est; et versatum cum discipulis; et œconomia seu functione omni secundum paternam voluntatem completa, crucifixum esse, et mortuum, et sepultum. Et descendisse ad inferos, ipsumque orcum eum exhorruisse. Qui et resurrexit a mortuis tertia die,

et versatus est cum discipulis. Et diebus quadraginta expletis, receptus in cœlos, et sedet in dextra Patris, venturus die extremo resurrectionis in gloria paterna, ut reddat unicuique secundum opera sua. Et in Spiritum sanctum, quem ipse unigenitus Dei Filius Dominus et Deus noster se missurum promisit generi hominum Paracletum seu consolatorem, quemadmodum scriptum est, **793** Spiritum veritatis, quem eis misit cum ascendisset in cœlos. Substantiæ autem nomen, quod simplicius a Patribus positum est, et populis non intellectum, scandalum seu offendiculum attulit, propterea quod et Scripturæ id non habent, placitum est tollere, et ejus de cætero nullam omnino fieri mentionem, quandoquidem divinæ quoque Scripturæ neutiquam substantiæ Patris et Filii meminere. Neque enim substantia de Patre et Filio et Spiritu sancto nominari debet. Similem autem profitemur Filium Patri, sicuti divinæ Scripturæ dicunt et docent. Omnes autem hæreses, et quæ jam antea sunt damnatæ, et si quæ novæ sunt ortæ, scripto huic promulgato adversæ, anathema sint. » Hæc est fidei formula (1) primum quidem Arimini, tum vero etiam Constantinopoli lecta. Quandoquidem vero nos vix tandem ex formularum fidei labyrintho expedivimus, breviter jam numerum etiam earum inire visum est. Ac primum quidem professio fidei Nicææ recte est dictata. Secunda formula Antiochiæ in dedicatione templi duplicitur est prolata. Tertia a Narcisso scriptaque ejus imperatori Constantino juniori in Galliis est exhibita. Ad has quarta Eudoxii scripta quæ Italiæ incolis est missa. Sirmii tres aliæ editæ, quarum una Arimini quoque est recitata. Quinta Seleuciæ Acacius composuit. Nona et ultima Constantinopolitana est, cui etiam Arianæ appendix addita, ne in Deo vel subsistentia vel substantia nominaretur. De his satis.

CAPUT XLV.

Ut Acacius et Eudoxius episcopatibus privarint Macedonium, Eleusium, Basilium, et Sophronium, non doctrinæ causa, sed propter privata quædam crimina.

Verum enimvero Acacius et Eudoxius cum factionis suæ fautoribus studio quoque habuere, cum Byzantii essent, adversæ partis episcopis vicissim dignitatem adimere : non religionis quidem, sed aliarum rerum causa. Communiter quidem, quod ecclesias perturbassent, et sanctiones earum violassent ; seorsim autem, unicuique alii alia crimina intentabant. **794** Atque illi de fidei professione inter se dissentientes, in sententiis exauctorationis fidei crimen non inserebant. Et primum Aetium diaconatu privant, ut qui turbæ et seditionis in Ecclesia auctor exstiterit, disputationibusque contentiose sophistarum more ad ostentationem cum mala fama, contra Ecclesiæ consuetudinem et institutum, abusus fuerit, et eumdem in scribendo modum servaverit. Hunc quidem ita, non ex animi sententia, sed ut opinionem multorum abolerent, quod fere omnibus eadem quæ ille sentire viderentur, exauctorarunt. Imperatoris

λον ἔφερε, διότι μηδὲ εἰ Γραφαὶ τοῦτο περιέχου ἤρεσε περιαιρεθῆναι, καὶ παντελῶς μηδεμίαν μὴν τοῦ λοιποῦ γενέσθαι· ἐπειδήπερ καὶ εἰ Γραφαὶ οὐδαμοῦ ἐμνημόνευσαν περὶ οὐσίας Πα καὶ Υἱοῦ. Καὶ γὰρ οὐκ ἀφεῖλε ὑπόστασις περὶ τρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος ὀνομάζε Ὅμοιον δὲ λέγομεν τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ, ὡς λέγο εἰ θεῖαι Γραφαὶ καὶ διδάσκουσιν. Ἔδοξε δὲ εἰ σεις, αἵ τε ἤδη πρότερον κατακριθῆσαν, καὶ αἵ· ἀὰν καινότεραι γένωνται, ἐναντίας τυγχάνουσ ἐκτεθείσης ταύτης γραφῆς, ἀνάθεμα ἔστω. Α αὐτὴ μὲν ἐν Ἀριμίνῳ μὲν πρότερον, τότε δ Κωνσταντινουπόλει ἀναγνωσθεῖσα τῆς πίστεως δοσις· ἐπεὶ δὲ μόλις ἡμεῖς τῶν ἐκθέσεων τὸν λ ρινθον διηνύσαμεν, ἐν συντόμῳ ἤδη καὶ τὴν ἀ Β ριθμησιν αὐτῶν εἰς ταυτὸν ἀθροῖσαι δέξγυ Πρῶτον μὲν γὰρ ἡ ἐν Νικαίᾳ πίστις ὀρθῶς ὑπ ρευται· δευτέρα μετ' ἐκείνην ἐν Ἀντιοχείᾳ τοῦ ναοῦ ἐγκαινίοις διεσῶς ἐξενέχθη· τρίτη δ' ἐστ παρὰ τῶν περὶ Νάρκισσον τῷ βασιλεῖ Κωνστα τῷ νέῳ ἐν Γαλλίαις ἀπαγγελθεῖσα· ἐπὶ δὲ τοῦ τετάρτη ἡ Εὐδοξίου, ἣ τοῖς ἐν Ἰταλίᾳ ἐπέμ καὶ ἐν Σιρμίῳ τρεῖς ὑπηγορεύθησαν ἕτεραι· ἡ μία καὶ ἐν Ἀριμίνῳ ἀνεγνώσθη· καὶ ἡ ἐν Σε κείᾳ ἦν Ἀκάκιος ἔθετο· ἐνάτη δὲ καὶ τελευτα ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐστὶν, ἣ καὶ τὴν προσθή ἐδέξατο, τὸ μήτε ὑπόστασιν μήτε οὐσίαν λέγειν Θεοῦ. Καὶ περὶ μὲν τούτων ταῦτα.

ΚΕΦΑΛ. ΜΕ'.

Ὡς οἱ περὶ Ἀκάκιον καὶ Εὐδόξιον ἀπο ρουσι τοὺς ἀμφὶ Μακεδόνιον καὶ Ἐλευ καὶ Βασίλειον καὶ Σωφρόνιον, οὐ διὰ πλ γμα, ἀλλ' ἰδίᾳ ἐπαγαγόντες ἐγκλήματα.

Οἵ γε μὴν περὶ Ἀκάκιον καὶ Εὐδόξιον σπεύ καὶ αὐτοὶ ἐποιοῦντο ἀντικαθαιρεῖν τοὺς τοῦ ἑτέ μέρους ἐν Βυζαντίῳ γενόμενοι· οὐ μέντοι διὰ θ σκείαν, ἀλλὰ δι' ἑτέρας προφάσεις. Κοινῇ μὲν, τὰς ἐκκλησίας ἐτάραξαν, καὶ εἰς τοὺς αὐτῶν θεσ ἐξημάρτανον· ἰδίᾳ δ' ἑκάστῳ ἄλλῳ ἄλλας αἰτ ἐπέφερον. Καίτοι γε περὶ πίστεως μὲν διεκρίνον ἐν γε μὴν ταῖς καθαιρέσεσιν οὐ τὴν πίστιν ὡς ἐγκ ἠγον. Πρῶτον μὲν οὖν τῆς διακονίας καθαιρο Ἀέτιον, ὡς ταραχῆς καὶ στάσεως αἴτιον ταῖς C D κλησίαις γενόμενον, καὶ ἐριστικῶς καὶ σοφιστ τὰς διαλέξεις ποιούμενον, πρὸς ἔνδειξιν καὶ δυσ μως αὐταῖς χρώμενον, καὶ μὴ κατὰ σχῆμα ἐκ σιαστικῆς προαιρέσεως. Τοῦτον μὲν οὐκ ἀπὸ γ μης καθεῖλον, ἀλλὰ τὴν τῶν πολλῶν δόξαν ἀπο δόμενοι· πᾶσι γὰρ σχεδὸν ἐνομίζοντο τὰ ἐκ φρονεῖν καὶ αὐτοί. Τῇ δ' ἐκ βασιλέως ὀργῇ χω νοι συμμάχῳ, ἣν καὶ κατ' ἄλλων, μάλιστα δὲ Μα δονίου ἐταμιεύοντο, δι' ἅσπερ εἰρήκαμεν ἄν

(1) Socrat. lib. 1, cap 14.

nens, judicia eo modo effugeret; atque ut Basilio Ancyrano episcopatus adimeretur, causæ hæ fuere. Eustathio autem Sebastiæ Armeniorum antitisti, primum quidem quod cum presbyter crearetur, eum pater ejus Eulalius (1) præjudicio suo d. maverit, et ecclesia ejecerit, propterea quod habitu qui sacerdotem non deceret, uteretur. Fuit autem Eulalius Cæsareæ Cappadocum episcopus. Deinde quod Neocæsareæ in Ponto a synodo isthic coacta excommunicatus fuerit, propterea quod minus fideliter res quasdam sibi commissas gessisset: deposuit autem illum Eusebius primum Beryti, deinde Nicomediæ, postea vero etiam Constantinopolis, post Paulum, episcopus. Adhæc, quod ei in synodo Gangrensi, propterea quod aliter quam convenit, et sensisset, et in ecclesia docuisset, episcopalis dignitas sit abrogata. Et quod in Antiochena synodo perjurii fuerit convictus: quodque conatus sit ea quæ recte in Melitinensi conventu constituta fuerant, evertere et abolere, et cum tot criminibus reus ageretur, judicis sibi tamen partes sumpserit, alienos a fide alios vocans. Eortasium vero Sardis episcopatum gerentem de gradu dejecerunt, quod episcopi Lydii ordinationem ejus non approbassent. Dracontium autem Pergamenum, quod in Galatia prius ecclesiæ episcopus præfuisset; et adempto illi episcopatu posteriore, ad priorem quoque eum redire non permisere. **796** Sophronium porro Paphlagonem, quod avaritiæ studio in Ecclesiæ pecunia quæstum fecerit; et quod semel atque iterum citatus, vix tandem venerit; et quod responso synodum dignatus non sit, profanum judicem per provocationem appellans. Præter hos Satalenorum (2) episcopum Elpidium de gradu dimovit, ut Basilii socium, et ordine sublato confusionis et turbæ auctorem, qui etiam Eusebium quemdam, cui Melitinensis synodus sacerdotalem ademerat dignitatem, temere citra inquisitionem in presbyterorum ordinem restituerit: et Nectariæ cuidam, cui propter jusjurandum violatum, communione interdictum fuerat, diaconatum contulerit; tametsi ad honorem ecclesiasticum eam non admiserit. Neon autem Seleuciæ pontifex propterea ad episcopatum depenendum est damnatus, quod ex composito in ecclesia sua Anianum Antiochiæ episcopum creari perniserit: præterea quod nonnullos sacrarum Litterarum imperitos, et ecclesiasticarum constitutionum ignaros, maleque insuper viventes, re non deliberata, episcopos fecerit; qui deinde, pecuniis episcopali dignitate præferentes, litteris sic attestati sunt, malle se opes habentes res sacras curare, quam sine illis episcopatum gerere. Sylvanum autem, quod aliis et Seleuciæ et Constantinopoli contumaciæ causa fuerit. Porro Theophilum Castalalenorum (3) Ecclesiæ antistitem, quod antea ab episcopis Palæstinæ Eleutheropolis

(1) Socrat. habet *Eulebius*, l. b. II. cap. 33.
(2) *Satala* urbs Armeniæ.

A ὄγκοντα καὶ φρονῶν καὶ ἐπ' ἐκκλησίας διδάσ
παρὰ τῆς ἐν Γάγγρᾳ συνόδου τὴν ἐπισκοπὴν
ρίθη. Ἐν δὲ τῇ κατ' Ἀντιόχειαν συνόδῳ ἐπιο
ἐάλω· καὶ ὅτι ἐπεχείρει τὰ καλῶς διεσταμένα
ἐν Μελιτινῇ συνιοῦσιν ἀνατρέπειν καὶ διασπᾶν
σούτοις δ' ἐγκλήμασιν ὑπεύθυνος ὤν, δικάζειν μὲ
ὀλιγορίους τῆς πίστεως τοὺς ἄλλους καλῶν. Τ
Σάρδιων ἐπίσκοπον Ἑορτάσιον καθεῖλον, ὅτ
τῶν Λυδῶν ἐπισκόπων τὴν χειροτονίαν καταθεμ
αὐτοῦ. Καὶ τὸν Περγάμου δὲ Δρακόντιον, ὃ
Γαλατίᾳ ἐπισκοπήσαντα πρότερον· καὶ λύσ
αὐτὸν τῆς ὑστέρας, οὐδ' ἐπὶ τὴν πρώτην ἐλθεῖν
ἐχώρησαν. Σωφρόνιον δὲ τὸν Παφλαγόνα, ὡς
νεκτικῷ τρόπῳ τὰ τῆς Ἐκκλησίας κεκτημέν
χρήματα, καὶ ὡς μετὰ κλῆσιν καὶ μίαν καὶ δ
B ραν μόλις ἐλθόντα, μηδ' ἀπολογίας ἀξιῶσαι
σύνοδον· ἐκκλητὸν δὲ κοσμικῶν δικαστῶν αἱρεῖ
Ἐπὶ τούτοις καὶ Ἐλπίδιον καθεῖλον τὸν Σατ
ἐπίσκοπον, ὡς σύμμαχον Βασιλείου καὶ καθηγ
ἀταξίας γενόμενον, καὶ ἄνδρα τινὰ Εὐσέβιον
ἱερωσύνην ἀφῃρημένον τῇ ἐν Μελιτινῇ συνόδῳ, ἀ
τως ἐπὶ τὴν τοῦ πρεσβυτέρου ἀγαγόντα ἀξίαν·
τινα Νεκταρίαν κοινωνίας ἄπο οὖσαν διά τινας
ραβάσεις ὅρκων διακονίᾳ· μὲν ἀξιώσαντα· μὴ
τοι καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς μεταδόντα τιμῆς. Ν
δὲ ὁ Σελευκείας καθῄρητο, πρῶτον μὲν ὅτι παρ
ρει τῇ αὐτοῦ ἐκκλησίᾳ χειροτονηθῆναι σκυθ
Ἀνιανὸν Ἀντιοχείας ἐπίσκοπον· ἔτι δὲ καὶ ὡς α
ἀπείρους Γραφῶν ἱερῶν, καὶ τ ν τῆς Ἐκλε
C ἀμοίρους θεσμῶν, πολιτευομένους τε οὐ πά
ἀπερισκέπτως καταστήσειεν ἐπισκόπους· εἰ μὲ
πειτα ἀνθεῖλοντο τῆς ἱερωσύνης χρήματα κ
καὶ ἐγγράφως εἶλοντο τὰς οὐσίας ἔχοντες
γεῖν, ἢ δίκα τούτων ἐπισκοπεῖν. Τὸν δ
ὡς ἀπονοίας αἴτιον κατεστάντα τοῖς ἀλλ
αὐτῇ Σελευκείᾳ, καὶ ἐν τῇ Κωνσταντίνου πό
φιλον τῆς ἐν Καισαβάλοις Ἐκκλησίας τρ
ὡς πρότερον μὲν παρὰ τῶν ἐν Παλαιστίνῃ ἐπ
πων, Ἐλευθεροπόλεως χειροτονηθέντα, καὶ ἐφ
ἐπομοσάμενον παρὰ γνώμην, μὴ ποθ' ἑτέραν ἐκ
θεῖν ἐκκλησίαν. Ἴστέον δὲ, ὡς τὸν Σεβαστείας Ε
στάθιον ἡ ἐν Γάγγρᾳ καθεῖλε σύνοδος, ὅτι κα
παρὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν συνήθειαν ἔπραττε γά
γὰρ ἀνῄρει, καὶ χρεῶν ἀπέχεσθαι εἰσηγεῖτο. Α
D πολλοὶ μὲν τῆς γαμικῆς συναφείας ἐλύοντο
τοὺς τὴν ἐπ' ἐκκλησίας κοινωνίαν ἐκτρεπομέν
ἐπ' οἴκου κοινωνεῖν ἔπειθε· δούλους τε θεοῦ
ῆρημένους διίστα τῶν δεσποτῶν. Αὐτός τε ἐξῃ
στολὴν κατὰ σχῆμα φιλοσόφων ἐφόρει· καὶ τ
ἑπομένου; ξενιζούσαις στολαῖς περιέστελλε.
κομᾶν δὲ τὰς γυναῖκας ἐθέσπιζε· καὶ τὰς μὲν
σμένας τῶν νηστειῶν ἐξετρέπετο, τὰς δὲ Κυρι
μᾶλλον νηστεύειν ἐδίδασκεν· οἴκοις τε γεγαμη
των εὐχὰς ἐκώλυε γίνεσθαι· καί τις λαϊκὸς ὢν
γυναικὶ ὁμιλήσας, εἰ πρεσβυτέρου χειροτονη
λήφει, τὴν ἐκείνου εὐλογίαν καὶ κοινωνίαν ὡς ῥ
ἐξέκλινε. Τοιαῦτα δὲ καὶ ἄλλα παραπλήσια καὶ

(3) Castabala Ciliciæ oppidum.

ηγείτο καὶ ἔπραττε· δι' ἃ ἡ ἐν Γάγγρᾳ σύνοδος τοῦτον καθελοῦσα, καὶ ἀνεθέματι παραδέδωκεν.

A episcopus ordinatus, non ex animi sententia juraverit, se aliam ecclesiam nunquam esse susceptura. Observandum autem illud, quod Gangrensis synodus Eustathio Sebastiensi, antea quoque in Cæsariensi conventu exauctorato, propterea episcopatum ademerit, quod multa præter Ecclesiæ consuetudinem fecerit atque statuerit. Conjugium enim prohibuit, et a carnium cibo abstinendum esse docuit : unde factum, ut multi conjugalem conjunctionem dissolverent. Et qui communionem in ecclesia vitarent, eis in privatis ædibus ut communicarent suasit. Servos, qui Deum colere cum prætextu pietatis constituissent, etiam præter dominorum voluntatem libertate donavit. Et cum ipse singularem sibi et insolitum philosophorum more habitum sumpsit, tum novas quoque sectatoribus suis vestes dedit. Mulieres ne comam haberent, constituit. Stata jejunia aversatus, Dominicis diebus potius jejunandum esse docuit. In conjugum domibus precationes fieri prohibuit. **797** Ac si laicus quisquam, conjugem in matrimonio legitimo habens, presbyter ordinatus esset, ejus benedictionem et communionem, perinde atque piaculum abominandum, devitare jussit. Hæc ille, atque alia hisce similia et docuit et egit : quapropter Gangrensis in Paphlagonia synodus eum exauctoratum, cum institutis suis, anathemate quoque jugulavit.

ΚΕΦΑΛ. ΜΖ'.

Ὡς καὶ Κύριλλος ὁ Ἱεροσολύμων καθήρηται· καὶ τίνες τοῖς τῶν καθηρημένων θρόνοις ἀντικατέστησαν. Καὶ περὶ τοῦ σοφίσματος Εὐδοξίου τοῦ Κωνσταντινουπόλεως, καὶ τοῦ τηνικαῦτα παρὰ Ἀκακίου διωγμοῦ.

CAPUT XLVI.

Ut etiam Cyrillus Hierosolymitanus episcopus episcopatu dejectus sit, et qui in locum abrogatorum suffecti. De improbo et importuno sophismate Eudoxii Constantinopolitani, et de persecutione tum ab Acacio profecta.

Ἐπὶ δὲ πᾶσι τούτοις τρισκαιδέκατον καθεῖλον καὶ τὸν Ἱεροσολύμων Κύριλλον, ἄνδρα ἐπ' ἀρετῇ διαβόητον, καὶ δεινὸν κατηχῆσαι λόγοις τὰ πλήθη· οὗ συγγράμματα, ἃ Κυριλλεια ἡ Ἐκκλησία ὠνόμασεν. Αἴτια δὲ ἦσαν τῆς καθαιρέσεως πρῶτον μὲν ὡς κοινωνήσειεν Εὐσταθίῳ καὶ Ἐλπιδίῳ, οἳ ἐναντία τῇ ἐν Μελιτινῇ συνόδῳ ἐσπούδασαν, ἧς καὶ αὐτὸς μέρος τὸ κράτιστον ἦν· καὶ ὡς Βασιλείῳ καὶ Γεωργίῳ τῷ Λαοδικείας ἐπισκόπῳ κοινωνίας μεταδοὺς μετὰ τὴν ἐν Παλαιστίνῃ ἐκείνων καθαίρεσιν· ἔτι δὲ καὶ ὡς τὴν τῶν Ἱεροσολύμων ἐπιτραπεὶς, ἅτε ἐπὶ θρόνου ἐπιβὰς ἀποστολικοῦ, περὶ τῶν τῆς ἐνορίας δικαίων πρὸς Ἀκάκιον τὸν Παλαιστινῶν διεφέρετο. Ἐξ ὧν εἰς τὸ κατ' ἀλλήλων μῖσος ἀναρραγέντες, ὡς οὐκ ὀρθῶς περὶ Θεοῦ φρονοίεν ἀλλήλους διέβαλλον. Ὁ μὲν γὰρ τὰ Ἀρείου πρότερον ἦν δογματίζων· Κύριλλος δὲ τοῖς τῷ ὁμοουσίῳ στοιχοῦσιν ἐξαρχῆς εἵπετο. Δολερῶς δὲ διὰ ταῦτα καὶ Ἀκάκιος πρὸς αὐτὸν ἔχων, τοὺς περὶ Παλαιστίνην ἐπισκόπους ἀθροίσας, οἳ ὁμόφρονες αὐτῷ ἦσαν, φθάνει παύσας τοῦτον τοῦ ἱεράσθαι, αἰτίαν μάλιστα τήνδε προβεβλημένος. Λιμὸς ἐπῆν τὴν Παλαιστίνην, τὸ δὲ πλῆθος ἐνδεὲς τῶν ἀναγκαίων πρὸς τὸν ἐπίσκοπον ἔβλεπεν. Ἐπεὶ δὲ κἀκεῖνον, πρὸς τοῖς χρήμασι, καὶ τὰ σῖτα ἐπέλιπε, κειμήλια καὶ ἱερὰ ἔπιπλα ἀποδόμενος, ὥς γ' ἐνῆν παρεμυθεῖτο τὴν ἔνδειαν· καί τινα λόγος ἀνάθημα σφέτερον ἐπιγνῶναι τῶν οὐκ ἀσήμων γυναῖκα ἠμφιεσμένην. Ἐπεὶ δ' ἐρεύνῃ διδοὺς ὅθεν ἔχοι ἔγνω, ὡς ἔμπορός τις αὐτὸ οἱ ἀπέδοτο, τῷ δ' αὖ ὁ ἐπίσκοπος· αἰτίαν ταύτην προβαλλόμενον τὸν Ἀκάκιον, καθελεῖν αὐτόν. Ταύτην αἰτίαν ἐπυθόμην τῆς καθαιρέσεως Κυρίλλου· οὐ προσήκουσάν γε μήν τέως ἐμοί, ὅτι λιμοῦ καὶ πενίας ἡ πρόφασις ἦν.

Post hos omnes, tredecimum damnarunt Cyrillum Hierosolymitanum, ingenti virtute et ad populum docendum egregium virum : cujus scripta sunt, quæ Ecclesia Cyrillia nominat. Ut autem damnaretur, causæ illæ fuere : primum quod cum Eustathio et Elpidio communicaverit, qui Melitinensi synodo, cujus et ipse potissima pars fuerat, adversati sunt. Et quod itidem Basilium et Georgium Laodicensem, posteaquam in Palæstina episcoporum ordine moti fuerant, in communionem receperit. Insuper cum Hierosolymorum episcopus creatus apostolicum thronum conscendisset, quod de jurisdictionis ecclesiasticæ finibus et jure metropolitano cum Acacio Palæstino disceptarit. Qua ex causa in mutuum adducti odium, alter alterum, quod non recte de Deo sentiret, est criminatus. Acacius enim Arianæ erat sententiæ, Cyrillus autem τὸ ὁμοούσιον, *consubstantiale*, laudantes probabat. Eam ob rem male in eum animatus Acacius, episcopis Palæstinis qui secum faciebant congregatis, administratione sacrorum ei interdixit : talem insuper maxime præferens causam. Fames Palæstinam affligebat, et plebs in rerum necessariarum inopia ad episcopum respectabat. Et cum illum, post pecunias, etiam frumentum defecisset, donaria templi, et sacra aulæa vendidit, et quoad potuit penuriam populi est solatus. Et quidam vir honestus donarium suum agnovisse dicitur, vestem videlicet (1), qua femina ex scenicis atque thymelicis quædam amicta erat. Ubi res inquisita est, a mercatore quodam comparatam esse, qui ab episcopo eam prius emerit, compertum est. Hujus prætextu rei Acacius Cyrillum episcopatu abire

(1) Apud Theodoretum lib. II, cap. 27, scriptum est, vestem istam auro contextam, a laudatissimo imperatore Constantino Magno Macario, episcopo Hierosolymitano, ut ea indutus episcopus sacrosancti baptismi perageret cæremonias, donatam esse. Eam cum Cyrillus vendidisset, et deinceps a mercatore thymelicus saltator emisset atque induisset, in ipsa saltatione cum exanimatum concidisse.

coegit. **798** Talem quidem abdicationis ejus causam fuisse audivi, sed non satis certe tum, ut mihi videtur, convenientem : quoniam fames et penuria venditionis causa fuere. Quibuscunque autem Acacius factionisque ejus fautores dignitatem abrogaverant, eos etiam omnes Constantinopoli expulerunt. Erant autem in ea factione decem, qui sententias talium abrogationum calculis suis comprobare noluerunt. Eos in loco certo asservari jussere, ut ibi privati agerent, neque rem divinam attingentes, neque eorum quidquam quæ episcopalis muneris sunt agentes, donec abrogationum sententiis subscriberent. Et nisi intra menses sex per pœnitentiam resipiscerent, et rebus omnibus quæ synodus constituerat assentirentur, ipsis quoque ademptum ecclesias, aliisque commissum iri, qui cum eis consentirent, sicuti fieri solet, minabantur. Hoc ubi constituerunt, consiliumque suum ad exitum perduxerunt, ad episcopos ubique omnes litteras dederunt, ut Ariminensem fidei professionem una cum adjectione sua servarent, eamque subscriptionibus suis confirmarent. Aliter si facerent, solum exsilii causa verterent. Ad quæ imperatoris quoque, cœpta eorum comprobans, accessit sanctio. Certiorem quoque de his Patrophilum Scythopolitam fecere, qui se statim Seleucia ad suam contulerat Ecclesiam. Et paulo post, Eudoxius cum sectatoribus suis, alios aliis in sedibus episcopalibus substituit. Ipse quidem Eudoxius primus Macedonio surrogatus est : Basilio autem Ancyrano Athanasius. Porro Eleusio successit Eunomius, qui etiam hæresis nominis sui princeps exstitit. Et pro Eustathio Sebastiæ, divus Meletius Ecclesiæ præfectus. Macedonius Constantinopolitano episcopatu privatus, e regione urbi Orientem versus, in loco cui nomen Claustra, diutius degens, ibi adversus Spiritum sanctum blasphemiam ore minime clauso evomuit, et male vitam finivit. Porro Acacius et sectatores ejus Eudoxium in possessionem vacuam Ecclesiæ Constantinopolitanæ deduxerunt, longe ab eis quæ paulo ante judicaverant diversa statuentes. Qui enim non ita pridem Dracontio episcopatum, quod ex Galatia Pergamum transisset, ademerant, non animadverterunt, se, dum Eudoxium non in unam, sed jam in alteram Ecclesiam transferrent, contraria sibi ipsis decernere et facere. **799** Porro cum is ecclesiam recepit, tum et magna ecclesia quæ Σοφία, hoc est, Sapientia dicitur, Encæniis celebravit, quindecimo Februarii mensis die. Hic ille in throno suo considens, primum divulgatam illam in ecclesia edidit vocem : Pater, inquiens, ἀσεβής, hoc est, si simpliciter accipiatur, impius : aliter, non colens. Filius autem εὐσεβής, hoc est, vere pius, et recte colens. Et tumultu ad talia verba, sicuti par erat, a populo et seditione mota, ne turbam cierent, hortatus est. Pater enim, inquit, neminem colit, et sic ἀσεβής est : Filius vero εὐσεβής, merito enim et recte Patrem colit. His dictis tumultus

Πάντας δὲ τούτους ὅσους καθεῖλον, καὶ τῆς Κωνσταντίνου ἀπώσαντο οἱ περὶ Ἀκάκιον. Ἦσαν δ' ἐκ τοῦ μέρους αὐτῶν δέκα τὸν ἀριθμὸν, οἳ ταῖς τοιαύταις καθαιρέσεσιν ἥκιστα ἤροῦντο ἐπιψηφίζεσθαι· οὓς καὶ ἐκέλευον ἐν τῷ ἀσφαλεῖ τηρεῖν, καὶ διάγειν ἐν ἑαυτοῖς, μήτε λειτουργίας ἅπτεσθαι, μήτ' ἐκκλησίαις τι προσῆκον ἐπισκόποις δρᾷν, ἄχρις ἂν ταῖς καθαιρέσεσιν ὑπογράψωσιν. Εἰ δ' ἐντὸς μηνῶν ἓξ μὴ χρήσονται μετανοίᾳ, καὶ μὴ πᾶσιν ἕλωνται τοῖς τῇ συνόδῳ δεδογμένοις στοιχεῖν, καὶ αὐτοὺς ἀφαιρεῖσθαι τὰς ἐκκλησίας, καὶ ἀντικαθιστᾶν ἑτέρους αὐταῖς κοινῇ συνιόντας, ὥσπερ εἴωθε γίνεσθαι. Ὡς δὲ τοιαῦτ' ἐβουλεύσαντο, καὶ πείρας εἶχε τὸ βούλευμα, τοὺς ἁπανταχοῦ ἔγραφον ἐπισκόπους, τὴν ἐν Ἀριμίνῳ πίστιν φυλάττειν μετὰ τῆς προσθήκης, καὶ ὑπογραφαῖς κυροῦν· τοὺς δ' ἄλλως ἔχοντας γνώμης ὑπερορίους ἄγεσθαι. Τοῦτο δὲ καὶ θέσπισμα βασιλέως ἐκύρου. Γνώριμα δὲ ταῦτα καθίστων καὶ Πατροφίλῳ τῷ Σκυθοπόλεως· οὗτος γὰρ εὐθὺς ἐκ Σελευκείας εἰς τὴν οἰκείαν Ἐκκλησίαν ἀφώρμησεν. Ἔπειτα δὲ οὐ πολλῷ ὕστερον οἱ ἀμφὶ τὸν Εὐδόξιον, ἄλλους ἄλλοις ἀντικαθίστων τοῖς θρόνοις. Αὐτὸς μὲν γὰρ Εὐδόξιος πρῶτος Μακεδονίῳ ἀντικαθίσταται· Βασιλείῳ δὲ τῷ Ἀγκυρανῷ Ἀθανάσιος· τὸν δὲ Ἐλεύσιον Εὐνόμιος διεδέχετο· ὃς δὴ καὶ ἀρχηγὸς αἱρέσεως ἔστη τῆς ἐπωνύμου αἱρέσεως. Ἀντὶ δὲ Εὐσταθίου τοῦ Σεβαστείας ὁ θεῖος Μελέτιος τὴν ἐπισκοπὴν ἐκληροῦτο. Ὁ δὲ Μακεδόνιος τὴν τῆς Κωνσταντίνου ἐκκλησίαν ἀφαιρεθεὶς, ἀντιπέραν τῆς πόλεως πρὸς τὸ εἴς τι χωρίον ᾧ Πύλας ὄνομα, ἐπὶ πολὺ διατρίβων κἀκεῖσε τὴν κατὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος βλασφημίαν ἀπύλῳ στόματι ἐξερευξάμενος, κακῶς τὸ βίωμ μέτρει. Οἱ δὲ περὶ Ἀκάκιον τὸν Εὐδόξιον ἐν Βύζαντος ἐνεθρόνιζον, ἐναντία τοῖς μικρῷ κεχριμένοις νομοθετοῦντες. Οἱ γὰρ πρὸ μ Δρακόντιον τοῦ ἱεράσθαι παυσάμενοι, ὅτι ἐκ λατίας τὴν Πέργαμον μετηλλάξατο, οὐ συνίεσ Εὐδόξιον οὐ μίαν πόλιν, ἀλλ' ἤδη καὶ εἰς ἑτέρ κακῶς ἐπιβαίνοντα, ὡς ἐναντία ἑαυτοῖς διεπ τοντο. Τούτου δὲ τὴν ἐκκλησίαν ἀναβαίνοντος, τ καῦτα καὶ ἡ μεγάλη ἐκκλησία, ἡ Σοφία ὀνόμασ τὰ ἐγκαίνια ἔσχε τῇ πεντεκαιδεκάτῃ τοῦ φεβρ ρίου μηνός· ὃς καθεσθεὶς ἐπὶ τὸν θρόνον, πρῶτ τὴν πολυθρύλλητον ἀφῆκε φωνὴν, ἐκ' ἐκκλησ εἰπών· Ὁ Πατὴρ ἀσεβής, ὁ δὲ Υἱὸς εὐσεβής. Θο δου δ' ὡς εἰκὸς ἐπὶ τούτῳ καὶ στάσεως τῷ λ γεγενημένης, μηδὲν ταράττεσθαι παρῄνεσε· ὁ μ γὰρ Πατὴρ οὐδένα σέβει· ὁ δὲ Υἱὸς εὐσεβής· σέβ γὰρ, καλῶς ποιῶν, τὸν Πατέρα. Ταῦτ' εἰπόντος, μὲν θόρυβος κατεστέλλετο· γέλως δ' ἐπεχώρει πλ λύς· καὶ εἰς δεῦρο ἐν γέλωτι τὸ εἰρημένον διατε Περὶ τοιαῦτα δὴ οἱ δυσσεβεῖς ἀσχολούμενοι καὶ τασοφιζόμενοι, εἰς ἀτόπους δόξας τὴν Ἐκκλησίαν ἐ σπασαν, ὡς καὶ νῦν αὐτός τε καὶ Ἀκάκιος, καὶ ὅσ λίας ὑπέρτερον ἐποιοῦντο, λήθῃ δοῦναι τὰ ἐν Νικ γεγενημένα· καὶ τὴν ἐν Ἀριμίνῳ μετὰ τῆς προσθ κης ἀπανταχοῦ διεπέμποντο· καὶ τοὺς μὴ βουλο νους, ὡς εἴρηται, ὑπερορίῳ φυγῇ ζημιοῦν· ὃ δὴ δέ τὴν παράλογον ἀπόνως διανύσαι σπουδὴν, ἀχρὶ

ἑτέρων συμφορῶν ἤνυσεν· ἁπάσῃ γὰρ οὐ μόνον ἐκκλησίᾳ, ἀλλὰ καὶ πόλει, τάραχον οὐ μικρὸν ἐποίει. Διωγμὸς δ' οὐδὲν ἐλλείπων τῶν πάλαι τοῖς Ἑλληνισταῖς γεγενημένων, τὴν Ῥωμαίων ἡγεμονίαν διέτρεχεν. Εἰ γὰρ καὶ ταῖς περὶ σῶμα τιμωρίαις τὸ ἧττον εἶχεν, ἀλλ' ἡ αἰσχύνη μείζονα τοῦτον ἐποίει καὶ χαλεπώτερον τοῖς ὡς χρὴ τὸ δίον διαγινώσκουσιν. Ὅ τε γὰρ διώκων καὶ ὁ διωκόμενος τῆς αὐτῆς θρησκείας ἦσαν καὶ Ἐκκλησίας. Τόσον δ' ἦν τῷ αἰσχρῷ τὸ δεινὸν ὑπερφέρον, ὅσον πρὸς τοὺς ὁμοφύλους τὰ πολεμίων ὁρᾷν· καὶ περὶ ἀλλοφύλους εἶναί γε τοιούτους, ὁ τῆς ἱερωσύνης ἀπεῖργε θεσμός. Τό γε μὴν καινὸν ἐπαινούμενον κατ' ὀλίγον ἐπίδοσιν εἶχε, καὶ πρὸς νεωτερισμὸν ἠρεθίζετο· καὶ εἰς αὐθάδειαν ἔρπον, τῶν ἀρχαίων καὶ πατρικῶν νόμων ὑπερεφρόνει· καὶ νόμους ἰδίᾳ ἐτίθει. Καὶ τὰ αὐτὰ περὶ Θεοῦ δοξάζειν τοῖς ἀρχαιοτέροις οὐδαμῶς, ἤθελεν· ἀλλ' ἀεὶ ξένα τινὰ περιενόει δόγματα, καὶ οὐ καθεκτῶς εἶχε, καινὰ ἐπὶ καινοτέροις ἀεὶ ἐφευρίσκων, οἷα δὴ καὶ τότε συνέβαινε.

A sopitus est, et magnus subsecutus risus. Atque hodie quoque dictum id ridiculum habetur. Talibus impii illi rebus occupati, et cavillationibus ejuscemodi usi, Ecclesiam ad absurdas opiniones distraxerunt. Omnique prorsus cura et studio et ipse Eudoxius et Acacius summopere in hoc incubuere, ut in oblivionem Nicæna decreta adducerent. Proinde Ariminensem formulam cum appendice sua ad loca omnia miserunt : et qui eam non reciperent, sicut dictum est, exsilio eos perpetuo multarunt. Quod sane cum facile rem præter rationem susceptam perfecturum esse videretur, aliarum calamitatum initium præbuit : et non modo ecclesiis, sed et urbibus omnibus magnum concivit motum. Persecutio namque, quæ nulla in re Græcorum tyrannidi et crudelitati cederet, Romanum pervasit imperium. Quamvis enim, quantum ad corporum supplicia pertinet, minor fuerit : probrum tamen ipsum, majorem gravioremque eam apud eos qui rem recte putarunt, fecit. Nam et qui persequerentur, et qui persecutionem exciperent, ejusdem erant Ecclesiæ et religionis. Tanto vero id malum propter fœditatem majus fuit, quanto turpius civibus quam aliis infertur bellum : cum quidem id etiam erga exteros facere episcopalis functionis prohibierent sanctiones. Et novitas quidem laudata paulatim incrementa sua capiebat, atque ad mutationem insolitam spectabat : eoque demum prefractæ temeritatis pervenit, ut homines veteres et patrias leges contemneret, et novas sibi pro se quisque conderet. Atque equidem eadem de Deo cum antiquioribus illis sentire nolebat, sed nova identidem quædam dogmata comminiscebatur, neque se ab aliis super alias novis rebus inveniendis continere poterat. Talis tum fuit rerum status

B

ΚΕΦΑΛ. ΜΖ'.

Περὶ τῆς Μακεδονίου αἱρέσεως καὶ Μαραθωνίου τοῦ Νικομηδείας, καὶ Εὐσταθίου τοῦ Σεβαστείας· οἳ πρώτως κατὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος βλασφημεῖν ἤρξαντο, καὶ Πνευματομάχοι ὠνομάσθησαν.

Μακεδόνιος γὰρ σύμφρων ὢν πρότερον Εὐδοξίῳ καὶ Ἀκακίῳ, ὅμως τὴν ἐκκλησίαν ἀφαιρεθεὶς, οὐκέτι παραπλησίως ἐκείνοις δοξάζειν ᾑρεῖτο· ἀλλὰ τὴν ἐν Ἀντιοχείᾳ πρότερον καὶ ἐν Σελευκείᾳ ὕστερον βεβαιωθεῖσαν πίστιν, ἣν καὶ ὁμοιοούσιον ἐκεῖνος ὠνόμαζε, κρατύνειν ᾑρεῖτο, ἣν αὐτὸν λόγος εὑρεῖν, μᾶλλον δὲ Μαραθώνιον, ὃν Νικομηδείας ποιήσοι ἐπίσκοπον. Οὐ τοῦτο δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ θεολογίᾳ ἐν τῇς Τριάδος λέγειν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀπηρνεῖτο. Τὸν μὲν γὰρ Υἱὸν Θεὸν τέλειον εἶναι, καὶ κατ' οὐσίαν ὅμοιον ἔλεγε τῷ Πατρί· τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἄμοιρον καθίστα τῶν τοιούτων γερῶν. Διάκονον γὰρ αὐτὸ εἶναι καὶ ὑπουργὸν εἰσηγεῖτο, καὶ βραχύ τι τῶν ἀγγελικῶν διαφέρον ταγμάτων. Ἐκοινώνουν δὲ τῆς δόξης αὐτῷ Ἐλεύσιος ὁ Κυζίκου, Σωφρόνιός τε ὁ Παφλαγὼν, καὶ ὁ Σεβαστείας Εὐστάθιος· ὃς δὴθεν εὐγνωμονέστερος ὢν οὔτε Θεὸν οὔτε κτίσμα λέγειν ᾑρεῖτο τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Πολλοὶ δὲ καὶ ἄλλοι σὺν αὐτοῖς ἦσαν, καὶ σχεδὸν ὅσοι μετ' αὐτῶν καθῃρέθησαν παρὰ τῶν ὑπεναντίων. Ἥκιστα δ' ἐλαχίστην καὶ μοῖραν ἐπήγοντο τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει λαοῦ,

C D

800 CAPUT XLVII.

De hæresi Macedonii, et Marathonii Nicomediæ, et Eustathii Sebastiæ episcoporum, qui primi contra Spiritum sanctum blasphemia proferre verba cœperunt, et propterea Pneumatomachi appellati sunt.

Macedonius namque, etiamsi ante idem cum Eudoxio et Acacio sensisset, nihilominus tamen ex ecclesia sua deturbatus, non eamdem porro quam illi sequebatur opinionem : sed fidei professionem Antiochiæ primum, postea etiam Seleuciæ confirmatam, quam ipse seu potius Marathonius, quem Nicomediæ episcopum fecerat, ut quidam putant, ὁμοιοούσιον, hoc est *similem substantia*, appellabat, obtinere debere censuit. Verum non id modo egit, sed etiam in theologia seu divinitatis ratione exponenda, Spiritum sanctum personam unam Trinitatis dicendam esse negavit. Ac Filium quidem Deum perfectum, et substantia Patri similem esse dixit : Spiritum sanctum autem expertem honoris et dignitatis ejusmodi statuebat, famulum eum et administrum, angelicisque ordinibus paulo præstantiorem esse docens. Et in eadem cum eo sententia erant Eleusius Cyzicenus, et Sophronius Paphlago, et Eustathius Sebastiensis (1) : qui tamen aliis æquior, neque Deum neque creaturam Spiritum sanctum dicere maluit. Suffragabantur eis et alii multi, et fere omnes quibus

(1) Eustathii Sebastiensis verbum : *Ego*, inquit, *neque Deum Spiritum sanctum nominare consecrim, neque creaturam vocare ausus fuerim.* (Socrat. lib. II, cap. 45.)

a parte adversa dignitas abrogata fuerat. Nec minimam secum partem populi in urbe Constantinopolitana, atque in Bithynia, Thracia, Hellesponto, et aliis vicinis in circuitu populis trahebant. Vita namque et moribus (quos potissimum multitudo spectare solet) probatis erant. In publicum cum gravitate quadam veneranda prodibant. Instituta eorum non multum a monasticis aberant. Et sermone affectata quadam sanctimonia mistus, vim ad persuadendum satis accommodatam præferebat. Qualis sane et Marathonius fuit : qui cum publicus rationalis fuisset, militum qui sub præfectis stipendia faciebant, loculis probe refertis, postquam eum quæstum posthabuit, egenorum publicis domibus curator præfuit, et ægrotis inserviit. Deinde asceticam sive monasticam quoque vitam, Eustathio Sebastiensi auctore, secutus est. Insigne is etiam monasterium Constantinopoli construxit, quod ad longum duravit tempus. **801** Tam studiosus vero Macedonii hæresis fuit, ut pecunia sua expensa, propagandam eam curaverit, Marathonianosque populares ejus appellandos esse illis persuaserit. Et unus ipse, ne prorsus secta ea Constantinopoli interiret, obstitisse visus est. Macedoniani namque, ex quo tempore episcopatu Macedonius est dejectus, neque Ecclesiam, neque episcopum postea, eis quos exauctoratos paulo ante nominavimus exceptis, donec Arcadius ad imperium pervenit, habuere. Siquidem Ariani, omnes qui alterius essent quam suæ sectæ, ecclesiis exactos, plurimis etiam aliis malis afflixere. Cæterum isti non tantum Macedoniani et Marathoniani, verum etiam Πνευματομάχοι, hoc est, oppugnatores Spiritus nominati. Ac qui eo tempore episcopi sedibus suis sint ejecti, operosum esset omnes recensere. Breviter autem dicam, nulla fere fuit in Romano imperio gens, quæ calamitatem eam effugerit.

A καὶ τῶν ἐν Βιθυνίᾳ καὶ Θρᾴκῃ καὶ Ἑλλησπόντῳ καὶ τῶν περικύκλῳ ἐθνῶν· καὶ γάρ πως τὰ περὶ τὸν βίον, ᾧ μάλιστα προσέχειν εἴωθεν ὁ πολὺς ὄχλος, ἐπιμελῶς εἶχον. Ἡ γὰρ πρόοδος σεμνή τις ἦν αὐτοῖς· καὶ ἡ ἄλλη ἀγωγὴ οὐ πολλῷ ἀπέδει μοναχικὴ εἶναι. Ὁ δὲ λόγος κομψότητι κεκραμένος, ἦθος ἱκανὸν πείθειν προὐβάλλετο· ὁπότε δῆτα καὶ Μαραθώνιος ἦν· ὃς ἀπὸ δημοσίων ψηφιστὴς τελῶν, τῶν ὑπὲρ τοὺς ὑπάρχους στρατιωτῶν ἀδρὸν περιεθρέψατο βλάστιον, ἐπειδὴ τῆς ἐργασίας ἐκείνης ἐπαύετο, πτωχείων ἐπιμελητὴς ἦν, καὶ νοσοκομεῖ ἐπιστήδευεν. Ἔπειτα τὸν ἀσκητικὸν βίον ὑπῆλθεν, ὑπὸ Εὐσταθίῳ τῷ Σεβαστείας καθηγούμενος. Οὐκ ἀγεννὲς δὲ μοναστήριον ἐν τῇ Κωνσταντίνου συνέστησεν, ὃ καὶ μέχρι πόρρω διήρκεσεν. Ἐς τοσόνδε δὲ σπουδαῖος ὤχθη τῇ Μακεδονίου αἱρέσει, ὡς καὶ χρήμασιν ἰδίοις ἐπιδοῦναι πυρσκευάσαι, καὶ Μαραθωνιανοὺς πᾶσαι τοὺς ἐκείνου καλεῖσθαι. Μόνος γὰρ οὗτος εἰς τὸ μὴ παντάπασιν ἐκλιπεῖν τὴν τοιαύτην αἵρεσιν ἐν τῇ Κωνσταντίνου φαίνεται κατασταὶς εἴτιος. Οὐδὲ γὰρ εἶχεν ὁ Μακεδόνιος ἢ ἐκκλησίαν ἢ ἐπίσκοπον ἀφ' οὗ τῆς ἐκκλησίας ἐξώσθη, ὅτε δὴ καὶ Ἀρκάδιος παρῆλθεν εἰς τὴν ἀρχήν. Οἱ γὰρ ἐξ Ἀρείου τοὺς ἄλλως ἢ ὡς ἐκεῖνοι δοξάζοντας καὶ τῶν ἐκκλησιῶν ἤλαυνον, καὶ ἄλλως πλείστοις δεινοῖς περιέβαλλον· οἱ οὐ μόνον Μακεδονιανοὶ καὶ Μαραθωνιανοί, ἀλλὰ καὶ Πνευματομάχοι κατωνομάζοντο. Ὅσοι μὲν οὖν τηνικάδε ἱερωσύνῃ προσήκοντες ἐξηλάθησαν τῶν οἰκείων, ἐργώδες νυνὶ διαπραγματεύειν. Σχεδὸν γὰρ φάναι, οὐδὲν ἔθνος τῆς Ῥωμαίων γῆς τῆς τότε συμφορᾶς ἀπείρατον ἔμεινεν.

CAPUT XLVIII.

Ut Eudoxio Constantinopolim traducto, Meletius ex Sebastia Antiochiam sit translatus : et ut eo ejecto, Eudoxius sedem ibi obtinuerit.

Cum Eudoxius ad Constantinopolitani episcopatus opes respiceret, et jam possessionem ejus obtineret, non parva per ambitionem de Antiochena sede orta est contentio. Quod namque, ut ita dicam, unusquisque episcopatum eum ad se pertinere putaret, seditiones in clero simul et populo, ut fieri solet, sunt motæ. Et cujusque opinionis sectatores, in ea episcopatus consequendi exspectatione, ex popularibus suis quemdam deligi studuerunt. Ingens namque adhuc in multitudine de dogmate erat dissidium ; unde in psalmodiis quoque non concordabant : sed unusquisque pro ea quam obtinebat opinione, carmina conformabat. Et cum talis esset Antiochiæ status, Eudoxio sectatoribusque ejus placitum est, in eam urbem transferre eum, qui dicendo atque persuadendo egregius, simulque vitæ consuetudine laudatus maxime, ejusdemque antea cum eis sententiæ *suffragator fuisset*, Meletium. Magnam enim conce-

ΚΕΦΑΛ. ΜΗ'.

Ὡς Εὐδοξίου εἰς τὴν Κωνσταντίνου μετατεθέντος, Μελέτιος ἐκ Σεβαστείας εἰς Ἀντιόχειαν μετετέθη· καὶ ὡς ἐκεῖθεν ἐλαθέντος, Εὐδόξιος κατέσχε τὸν θρόνον.

Τοῦ δ' Εὐδοξίου πρὸς τὸν τῆς Κωνσταντίνου ἐπιδόντος πλοῦτον, καὶ τοῦ θρόνου τὰς ἡνίας χρατήσαντος, οὐκ ὀλίγοις περισπούδαστος ὁ τῆς Ἀντιοχείας θρόνος ἐγένετο. Ἑκάστου γάρ, ὡς εἰκεῖν, προσήκειν ἑαυτῷ τὴν ἐπισκοπὴν οἰομένου, στάσεις ἔκ τε τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ οἷα εἰκὸς ἐκινοῦντο. Ἑκάστη γὰρ δόξα τὸν ἴδιον ἐπὶ προτροπῇ τοιαύτῃ τῆς ἱερᾶς ἐξουσίας ἐπιλαβέσθαι ἠροῦντο. Πολλὴν γὰρ ἔτι περὶ τὸ δόγμα εἶχον διαφορὰν τὰ πλήθη. Ἔνθεν οὐδὲ συνῳδὰ περὶ τὰς ψαλμῳδίας ἀλλήλοις ἐφρόνουν· ἕκαστα γὰρ ὥσπερ εἶχον δόξης, μετερρύθμιζον τὸ ψαλλόμενον. Οὕτω δ' ἐχούσης τῆς Ἀντιοχείας, δεῖν ἔδοξε τοὺς περὶ τὸν Εὐδόξιον ἐκ τῆς Σεβαστείας εἰς τὴν Ἀντιόχειαν, ἅτε λέγειν καὶ πείθειν δεινὸν, βίῳ δὲ καὶ πολιτείᾳ μάλιστα κράτιστον, καὶ ὁμόδοξον αὐτοῖς καθεστῶτα τὸ πρότερον, μεταθεῖναι Μελέτιον. Ὑπὲρ ἐλπίσι γὰρ ἦσαν οὐχὶ μικραῖς τοῖς τοῦ ἀνδρὸς παλαιοῖς προτερήμασι μὴ μόνον Ἀντιοχεῖς θηρᾶσθαι, ἀλλὰ καὶ τὰς περικύκλῳ πόλεις· μάλιστα δὲ ἐκ

ἀπὸ τοῦ θείου Εὐσταθίου Εὐσταθιανοὶ ὠνομάζοντο, οἳ ἀπαράτρωτον τὴν ἐν Νικαίᾳ πίστιν ἐφύλαττον, ἰδίᾳ τὰς συνάξεις ποιούμενοι. Ἔλαθον δὲ παραπολὺ τῆς ἐλπίδος ψευσθέντες. Καὶ γὰρ τὴν Ἀντιόχειαν καταλαβόντι, πολλοὶ μὲν τῶν τὰ Ἀρείου φρονούντων προσῆλθον, πολλοὶ δὲ καὶ ἀπὸ θατέρου μέρους, οἳ Παυλίνῳ εἵποντο· οἱ μὲν κατὰ κλέος τοῦ ἀνδρός· πολὺς γὰρ ἦν ὁ περὶ τούτου θρύλλος καὶ πρὶν ἐπιστῆ· ἄλλοι δὲ καὶ κατὰ θέαν ἴσως· τοῖς δὲ σπουδὴ ἦν μαθεῖν, τίσι καὶ οὗτος προσκείσεται· καὶ γὰρ πολλή τις διέῤῥει φήμη, περὶ πολλοῦ καὶ αὐτὸν ποιεῖσθαι τὰ ἐν Νικαίᾳ δόξαντα, καθὰ δὴ καὶ τὸ τέλος ἔδειξε. Καὶ πρῶτον μὲν περὶ δόγματος διαλέγεσθαι ἐν δευτέρῳ ἐτίθει· τὴν δὲ ἠθικὴν διδασκαλίαν δημοσίᾳ μετεχειρίζετο. Προῆν δὲ, καὶ τὴν ἐν Νικαίᾳ πίστιν ἐπήγετο, καὶ τὸ ὁμοούσιον ἀνεκήρυττε. Λέγεται δὲ τὸν τηνικάδε τοῦ κλήρου ἀρχιδιάκονον, διδάσκοντι προσιόντα, ἐπιβαλεῖν αὐτῷ κοίλην τὴν χεῖρα καὶ ἐπιθύειν τὸ στόμα, τὸν δὲ τῇ χειρὶ μᾶλλον ἢ τῇ φωνῇ τὴν τῆς πίστεως γνώμην σημαίνειν· καὶ τοὺς τρεῖς δακτύλους εἰς τὸ προφανὲς ἐκτείνοντα, εἰς ταυτὸν αὖθις συνιζάνειν συνάγοντα, τὸν ἕνα μόνον ἐγείρειν ὀρθιον. Δι' ὧν εἰκόνιζεν ἅπασιν, ἃ δὴ φρονῶν λέγειν ἐπέχετο. Ἐπεὶ δ' ὁ διάκονος ἀφεὶς τὸ στόμα τὴν χεῖρα συνεῖχεν, ἐκεῖνος ἐλευθεριάσας τὴν γλῶσσαν, κομψοτέρᾳ μάλα φωνῇ ἣν εἶχε περὶ Θεοῦ δόξαν σαφῶς ἐπαῤῥησιάζετο· πᾶσί τε τὴν ἐν Νικαίᾳ πίστιν ἐτράνου, καὶ τοὺς ἄλλως φρονοῦντας πολὺ τοῦ εὐθέως διαμαρτάνειν ἐπεμαρτύρετο διαῤῥήδην. Ἐπεὶ δὲ λέγων ἢ τῇ χειρὶ δεικνὺς τὸ βούλημα τῆς ψυχῆς οὐχ ἐπαύετο παριστᾶν, ἀμοιβαδὶς, ὡς γ' ἰδίδου, ὅ τε διάκονος κἀκεῖνος, οἷα δὴ παγκράτιον ἀγωνιζόμενοι, ἐπικολῦ φιλονεικοῦντες ἦσαν, οἱ Εὐσταθίῳ ἑπόμενοι σκιρτῶντες μέγα ἀνέκραγον, ἡδονῆς ἔμπλεῳ καθεστῶτες, οἱ δ' ἐξ Ἀρείου πλήρεις αἰσχύνης ὑπέστρεφον. Ἐπὶ δὲ τούτῳ χαλεπήναντες οἱ περὶ Εὐδόξιον, τῆς ἐκκλησίας ἀπήλασαν τὸν Μελέτιον· ἔπειτα μετεκαλοῦντο, οἷα ὁμόφρονα λογιζόμενοι, διορθώσασθαι τὰ προειρημένα. Καὶ γὰρ ἐκ τῆς Ἀρειανῆς ψήφου τὴν χειροτονίαν εἶχεν ἐν Σεβαστείᾳ. Ἐκ ταύτης δὲ πάλιν δι' ἐκείνων εἰς τὴν τῆς Συρίας Βέῤῥοιαν μετηνέχθη· καὶ ἐν τῇ κατὰ Σελεύκειαν συνόδῳ τῇ πίστει τῶν περὶ Ἀκάκιον ὑπέγραψε. Καὶ ἐν τῇ τῆς Κωνσταντινουπόλεως συνόδῳ παρῆν, συμπράττων ἐκείνοις τὰ φίλα καὶ συμψηφιζόμενος. Καὶ παρ' αὐτῶν τὸ τρίτον αὖθις, εἰς τὸν τῆς Ἀντιοχείας θρόνον μετέβαινε. Μετεστέλλοντο τοίνυν αὐτόν. Ὡς δὲ τῆς ὀρθῆς δόξης μεταστῆσθαι ἥκιστα ἤθελε, πυθόμενος βασιλεὺς, φυγὴν αὐτοῦ κατεδίκαζεν· Εὐζώϊον δὲ ὃς Ἀρείῳ συνῆν, καὶ σὺν ἐκείνῳ πρότερον καθῃρεῖτο, τὸν θρόνον ἐπέτρεπεν· οἵ γε μὴν Μελετίῳ ἑπόμενοι, καὶ δι' ἐπαίνου τὰ ἐκείνου ποιούμενοι, διατεμόντες σφᾶς τῶν Ἀρειανῶν, ἰδίᾳ ἐκκλησίαν εἶχον. Οἱ γὰρ περὶ Παυλῖνον ἐξ ἀρχῆς τῷ ὁμουσίῳ στοιχοῦντες, οἱ Εὐσταθιανοὶ ἐκαλοῦντο, Μελέτιόν τε καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν ἐτρέποντο, μηδαμῶς ἐθέλοντες κοινωνεῖν, ὅτι ἐκ τῆς ἐκείνων ψήφου Μελέτιος τὴν χειροθεσίαν εἶχε, καὶ οἱ ἐκείνῳ ἑπόμενοι τῷ ἐξ ἐκείνων ἦταν τετε-

A perant spem, fore ut multis ejus viri primariis doctibus non solum Antiochenos in sententiam suam pertraherent, sed etiam vicinas circumeirea urbes, **802** et eos maxime qui a divo Eustathio Eustathiani vocabantur, et fidem Nicænam integram servabant, suas ipsi sibi synaxes et conventus seorsim agentes. Atenim magnopere opinione sua sunt falsi. Et ad Meletium, ubi Antiochiam pervenit, permulti Ariani, permulti etiam alterius partis, quæ Paulinum secuta fuerat, accessere : et alii quidem propter tanti viri gloriam (celebris enim adventum ejus præcesserat fama), alii autem videndi ejus gratia ; quibus quoque studio fuit, ad quam partem inclinaturus esset, rescisecre : vulgatum quippe rumoribus erat, plurimi eum Nicæna B decreta facere, sicuti etiam exitus comprobavit. Ac primum ille quidem ut de dogmate verba faceret, secundo loco habuit, doctrinam autem morum publice coluit. Deinde vero progressus, Nicænam etiam fidem intulit, et τὸ ὁμοούσιον, *consubstantiale*, prædicavit. Fertur sane quidem, clericum archidiaconum ad illum, cum doceret, accessisse, cavamque ei manum injecisse, atque os obtruxisse ; illum autem manu magis quam voce fidei sententiam indicasse, tres aperte digitos extendentem, eisque rursum leniter contractis, unum tantum directe erigentem. Qua ille re omnibus per imaginem quamdam exhibuit, quæ sentiens dicere non potuit. Ubi vero diaconus, ore relicto, manum ejus C compressit : tum illum ore libero et voce gravi diserte sententiam de Deo suam promulgasse, et omnibus Nicænam fidem commendasse, aperte, qui aliter sentirent, eos a recta opinione aberraro testatum. Cum autem non cessaret vel verba faciens, vel manu gesticulans, animi sui sententiam vicissim, ut se res dabat, adversus archidiaconi inhibitionem atque contentionem astruere, et concertatio ea inter episcopos, perinde atque pancratio, hoc est, omni certaminum genere et viribus opibusque omnibus decertantes, diutius duraret, Eustathianos lætitia plenos exsultasse et vociferatos esse, Arianos vero pudore atque ignominia affectos cessisse. Et eam ob causam Eudoxium cum suis indignabundum, ab Ecclesia Meletium proscripsisse : eumdemque deinde ut sententiæ suæ suffragaturum (ita enim existimabat), et priora dicta correcturum, restituisse. Nam Meletius Arianorum suffragiis Sebastiæ episcopus creatus, **803** atque inde rursum per eosdem Berrhœam Syriæ translatus fuerat, et Seleuciæ in concilio Acacii fidei formulæ subscripserat. In Constantinopolitana præterea synodo affuerat, et cum illis quæ eis placita erant, egerat et sanxerat, atque ab eisdem ad Antiochenam sedem evectus fuerat. Sed illi, ut diximus, eum restituere. Ut autem a recta sententia deduci minime potuit, imperator ea re intellecta, exsilio eum multavit : et Euzoio Arii familiari, cum quo etiam antea abdicatus fuerat, Ecclesiam Antiochenam commisit. Porro qui Melo-

tium consectati, doctrinam ejus laudabant, ab Arianis sejuncti, suas ipsi sibi ecclesias et conventus agebant. Paulini siquidem sectatores, et τοῦ ὁμοουσίου, *consubstantialis*, assertores, qui Eustathiani vocabantur, Meletium ejusque studiosos aversati sunt, neque communionem sibi cum eis esse voluerunt : propterea quod Meletius Arianorum electione episcopos ordinatus, sectatoresque ejus eorumdem baptismo initiati essent. Atque ii sane quamvis sententiis essent conjuncti, tamen propter solam ordinationis causam a seipsis sunt disjuncti. Ita factum, ut in Ecclesia Antiochena dissidium, duabus quæ idem sentirent partibus, intercederet. Eodem tempore Constantius Persas res novas moliri cognovit, et se Antiochiam contulit.

A

σθέντες βαπτίσματι. Καὶ οἱ μὲν, καίπερ τὰ ἴσα φρονοῦντες, ἐπὶ τῇ τῆς χειροτονίας μόνῃ προφάσει διῄρηντο. Καὶ αὕτη ἐγένετο πρόφασις τὴν Ἀντιόχου Ἐκκλησίαν εἰς ὁμόζηλα δύο μέρη διακριθῆναι. Τηνικαῦτα δὲ πάλιν Πέρσας νεωτερίζειν κατὰ Ῥωμαίων μαθὼν Κωνστάντιος, ἦλθεν εἰς Ἀντιόχειαν.

CAPUT XLIX.

Ut Acacius Antiochiæ etiam verbum simile *ex Ariminensium fide eximere contenderit : et ut idem, cum præstare id non posset, conquieverit : et de Georgio Alexandrino, ut is Alexandrinis gravis molestusque fuerit.*

B

Acacius et suffragatores ejus quiescere rursum non potuerunt : et cum eos rerum suarum pœniteret, priora decreta sua mutare sunt aggressi. Quamobrem cum paucis Antiochiam venere, atque ibi Euzoio ecclesias gubernante, et imperatore præsente, in fidei formula primum Arimini, deinde Constantinopoli edita, τοῦ ὁμοίου, hoc est similis, nomen delere atque abolere constituerunt. Jam enim non occulte, sed propalam, citra pudorem, per omnia, substantia simul et voluntate dissimilem Patri Filium, et ex non exsistentibus genitum esse docebant et prædicabant : sicuti et Arius a principio opinatus est. Illis autem maxime suffragabantur, quicunque Actii sententiam comprobarunt : qui primus post Arium ejuscemodi nomina in publicum produxit, **804** et libere cum magna confidentia promulgavit. Unde ipse quidem ἄθεος, hoc est contemptor deum, sectatores autem ejus ἀνόμοιοι, hoc est dissimiles et non-exsistentiales, Antiochiæ ab homousianis seu consubstantialis professoribus cognominati sunt. Qui quidem tum propter Meletium segregati erant, ut a me paulo ante dictum est. Sedenim Ariani a nostris interrogati, curnam, cum antea in professione fidei suæ, Filium Deum ex Deo dixerint, dissimilem nunc atque ex non exsistentibus profiteri auderent? Propterea, responderunt, quod et Apostolus Paulus : *Omnia autem ex Deo*[1], inquit, proindeque unum etiam esse rerum omnium Filium : et ob eam causam in fidei formulis addi illud, *secundum Scripturas*. Hujusmodi illi cavillationibus objectiones eludere conati sunt. Quarum cavillationum auctor Georgius Laodicensis fuit, qui non bene locutiones ejuscemodi assecutus, superioribus temporibus hæc Origenem investigasse, et apostolicas verborum proprietates fusius interpretatum esse ignoravit. Cæterum tametsi arroganter ista in responsionibus suis jactarent, convicia tamen multorum

C

D

ΚΕΦΑΛ. ΜΘ'.

Ὡς οἱ περὶ Ἀκάκιον καὶ τὸ ὅμοιον ἐξαλεῖν ἐσπούδαζον ἐν Ἀντιοχείᾳ ἀπὸ τῆς ἐν Ἀριμίνῳ πίστεως· καὶ μὴ δυνηθέντες, ἡσύχαζον· καὶ περὶ τοῦ Ἀλεξανδρείας Γεωργίου, ὡς βαρὺς τοῖς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐφέρετο.

Οἱ δὲ περὶ Ἀκάκιον οὐκέτι ἡσυχίαν ἦγον· μεταμελοῦμενοι δ' ἐφ' οἷς ἔπραξαν γενόμενοι, τὰ πρώην διεδογμένα σφίσιν ἀλλοιοῦν ἐπεχείρουν. Καὶ δὴ ὀλίγοις ἐν Ἀντιοχείᾳ γενόμενοι Εὐζωΐου πρατοῦντος τὰς ἐκκλησίας, καὶ τοῦ βασιλέως ἐκεῖ διατρίβοντος, περιελεῖν ἐδοκίμαζον ἀπὸ τῆς ἐν Ἀριμίνῳ πρώτης, εἶτα ἐν Κωνσταντίνου πόλει ἐκτεθείσης πίστεως, τὸ ὅμοιον ὄνομα· οὐκέτι γὰρ κρύφα, ἀλλ' ἀνέδην οὕτω κατὰ πάντα, κατά τε οὐσίαν καὶ βούλησιν, ἀνόμοιον εἶναι τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν, ἐξ οὐκ ὄντων τε γεγενῆσθαι καὶ ἐδόξαζον καὶ ἐκήρυττον, καθὰ καὶ Ἄρειος τὸ κατ' ἀρχὰς ἐδογμάτισε. Τούτοις δὲ τὰ μέγιστα συνεκρότουν, καὶ ὅσοι τὴν Ἀετίου δόξαν ἐφρόνουν· ὃς πρῶτος μετὰ τὸν Ἄρειον, περιφανῶς τοιαῦτα τῶν ὀνομάτων εἰσῆξε, καὶ θαρρῶν ἐξεμελέτα. Ὅθεν ἐκεῖνος μὲν ἄθεος ἠξιώθη προσηγορίας· οἱ δ' ἐκείνου, Ἀνόμοιοί τε καὶ Ἐξουκόντιανοὶ ἐκλήθησαν ἐν Ἀντιοχείᾳ φρονούντων τὸ ὁμοούσιον. Ὧν ἀπεσταμένων διὰ τὴν πρὸς Μελέτιον αἰτίαν, καθὼς ἔμπροσθεν διελάβομεν, καὶ πρὸς ἐκείνους διακινδυνευόντων, ὅτου χάριν ἐν τῇ ἐκθέσει τῆς σφῶν πίστεως, Θεὸν ἐκ Θεοῦ τὸν Υἱὸν ὁμολογοῦντας, ἀνόμοιον αὐτὸν καὶ ἐξ οὐκ ὄντων ὀνομάζειν θαρροῦσιν, Ὅτι γέ, ἔφασκον, καὶ ὁ ἀπόστολος Παῦλος τάδε πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ φησιν· ἓν δὲ τῶν πάντων εἶναι καὶ τὸν Υἱὸν διὰ γὰρ τοῦτο προσκεῖσθαι καὶ ταῖς ἐκθέσεσι τὸ *κατὰ τὰς Γραφάς*. Τοιούτοις σοφίσμασι τὴν ἐπίθεσιν ὑποδύεσθαι ἐπεχείρουν. Ὧν σοφισμάτων ἐπρατῆς Γεώργιος ὁ Λαοδικείας ἐτύγχανεν ὤν· ὃς μὴ καλῶς τοῖς τοιούτοις ἠγμένος, ἀγνοῶν ἦν, ὅπως ἐν τοῖς ἄνω χρόνοις πλατύτερον Ὠριγένης τὰ τοιαῦτα ἐξήτασε καὶ ἡρμήνευσεν. Ὅμως δ' οὖν εἰ καὶ τοιαῦτα ἐκομψεύοντο, τέως τὰ τῶν πολλῶν ἀνεῖδη μὴ οἷά τε ὄντες φέρειν, μηδ' ἀντεγκαλεῖν ἐκείνοις ἔχοντες ἱκανῶς, αὖθις τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκθεσθεῖσαν πίστιν κυρώσαντες, διελύοντο, καὶ ἕκαστος οἶκαδε ἀνεχώρουν. Τότε δὲ καὶ Γεώργιος Ἀθανασίου ἐπὶ τῷ ἀφανεῖ καθεστῶτος, ἐλθὼν εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, οὐ μόνον χαλεπῶς διέκειτο πρὸς τοὺς ἑτέρους ἢ ὡς

[1] II Cor. v, 18.

αὐτὸς ἐδόκει δοξάζοντας, ἀλλὰ καὶ πρὸς Ἕλληνας βαρὺς ἦν. Ὡς γὰρ ἐκείνῳ ἐδόκει κἀκείνους δοξάζειν ἤρειτο, καὶ μὴ βουλομένους ἤλαυνεν. Οὐ μὴν δ' ἀλλὰ καὶ παντὶ τῷ δήμῳ τῆς πόλεως χαλεπὸς ἦν· ἐπιτιμητικὸς δ' ὡς μάλιστα τοῖς ἄρχουσιν. Ἀπεχθὴς δὲ καὶ τῷ πλήθει ἐτύγχανεν οἷα τυραννικὸς, καὶ δύναμιν ἑαυτῷ περιποιούμενος οἰκοθεν. Τὸ δ' Ἑλληνικὸν πλέον ἐξέμαινεν, ὅτι τὰ πάτρια ἐκείνους εἶργε ποιεῖν· καὶ τὰς ἑορτὰς περιῄρει· καὶ ὅτιπερ στῖφος ἐξ Αἰγύπτου στρατιωτικὸν ἐπαγαγὼν αὐτοῖς, τάς τε τῶν σφετέρων θεῶν εἰκόνας, καὶ ἀναθήματα ἕτερα, καὶ ὅσος τοῖς ναοῖς ἦν κόσμος αὐτῶν, διήρπασεν ἁφαιρούμενος. Ἃ δὴ πάντα αἴτια ἐκείνῳ τῆς ἀναιρέσεως ἐγεγόνει, ὡς ἐν τῇ ἑφεξῆς μοι δηλωθήσεται ἱστορίᾳ. Τοῦ δὲ Κυρίλλου ὃν τρόπον εἴρηται καθαιρεθέντος, τὴν τῶν Ἱεροσολύμων Ἐκκλησίαν Ἑρέννιος ἐπετράπη· μεθ' ὃν ἐγεγόνει Ἡράκλειος, καὶ ἑφεξῆς Ἥλάριος· οὗτοι γὰρ μέχρι τῆς Θεοδοσίου βασιλείας διοικῆσαι τὰ τῆς τοιαύτης Ἐκκλησίας ἱστόρηνται. Μετὰ δὲ τούτους πάλιν ὁ αὐτὸς Κύριλλος τὸν οἰκεῖον ἐπανέλαβε θρόνον.

A tum perferre, et per interrogationes eos urgentibus satisfacere non potuerunt. Et cum quod in adversarios crimen regererent, non haberent, confirmata denuo quam Constantinopoli ediderant formula, conciliabulum suum solverunt, et se domum singuli receperunt. Eadem hac tempestate Athanasio adhuc latente, Georgius Alexandriæ non eos modo qui diversum ab opinione sua sentirent, male accipiebat, sed Græcis quoque ipsis gravis erat. Nam eos etiam, sicuti ipsi visum esset, opinari atque sentire volebat, et facere id nolentes persequebatur : quin universæ quoque urbis ejus plebi molestum se exhibebat : principum maxime virorum objurgator, et doctis atque claris, quod eos contemnebat, nec non multitudini B ipsi invisus, veluti tyrannicus, et qui dominationem sibi quasi jure suo vindicaret. In primis vero Græcæ superstitionis cultores exacerbavit, quod eos patriis suis sacris operari, diesque festos peragere prohibuit. Et militari ex Ægypto adducta manu, deorum imagines atque alia donaria, et quidquid præterea in templis eorum esset ornamenti, diripiens abstulit. Quæ sane omnia, ut necaretur, causam præbuere, sicuti libro proximo ostendemus. Cyrillo Ecclesia Hierosolymitana, eo quo supra dictum est modo, adempta est, et Herennio mandata. **805** Cui Heraclius, atque huic rursum successit Hilarius : isti namque usque ad Theodosii imperium Ecclesiam eam administrasse traditi sunt : post quos Cyrillus ipse sedem suam recuperavit.

ΚΕΦΑΛ. Ν'.

Περὶ τῆς τοῦ βασιλέως Κωνσταντίου τελευτῆς· καὶ οἷα ὁ Θεολόγος γραφῇ περὶ αὐτοῦ ἱστορεῖ.

Ὁ δὲ Καῖσαρ Ἰουλιανὸς, μάχῃ τῶν περὶ τὸν Ῥῆνον βαρβάρων κρατήσας, καὶ τοὺς μὲν ξίφει ὑπαγῶν, οὓς δὲ καὶ ζωγρήσας, καὶ πολὺς τηνικάδε διὰ μετριοφροσύνης καὶ ἐπιεικείας πρόσχημα δόξας τοῖς στρατιώταις, βασιλεὺς Ῥωμαίων ἀναγορεύεται. Ὅ δὴ ἐς Κωνστάντιον ἀγγελθὲν, πολλὴν ἐποίει τὴν ἀγωνίαν. Καὶ δὴ τὸ θεῖον λουτρὸν πρὸς Εὐζωΐου ἐν Ἀντιοχείᾳ δεξάμενος, ἄρας ἐκεῖθεν τὴν στρατιὰν, πρὸς τὸν κατ' ἐκείνου ἐπορεύετο πόλεμον. Ἐν δὲ Μόψου κρήνης γενόμενος, οἳ ἀνὰ μέσον Καππαδοκίας καὶ Κιλικίας εἰσὶν, ἀπόπληκτος τῷ πολλῷ τῆς φροντίδος γενόμενος, τὸν βίον ἀπέλιπεν. Ὁποῖος μὲν οὖν τὸ ἦθος καὶ τὴν θρησκείαν ἐγεγόνει Κωνστάντιος, διεξῆλθον ἄν, εἰ μὴ ὁ πυρίπνους ῥήτωρ ὁ Θεολόγος Γρηγόριος τὰ κατ' αὐτὸν ἄριστα διεσάφησε. Καί γ' ἑνὸν διὰ τῶν ἐκείνου παραστῆσαι φωνῶν οἷος ἦν, περιττὸν οἶμαι ἑτέρως λέγειν αἱρεῖσθαι. Ἐν μὲν οὖν τῷ πρώτῳ στηλιτευτικῷ κατὰ Ἰουλιανοῦ, ὥσπερ ἐπαιτιώμενος τὴν ἐκείνου ἀνάρρησιν, τάδε κατὰ ῥῆμα ὑπὲρ Κωνσταντίου διέξεισι· « Τί τοῦτο, ὦ θειότατε βασιλέων καὶ φιλοχριστότατε (προάγομαι γὰρ ὡς παρόντι καὶ ἀκούοντι μέμψασθαι· καὶ εἰ πολὺ κρείττονά σε γινώσκω τῆς ἡμετέρας μέμψεως μετὰ Θεοῦ τεταγμένον, καὶ τῆς ἐκεῖ δόξης κληρονομήσαντα· καὶ τοσοῦτον μεταχωρήσαντα, ὅσον μεταθέσθαι τὴν βασιλείαν); τίνα ταύτην ἐβουλεύσω βουλὴν; πάντων συνέσει καὶ ἀγχινοίᾳ καταπολὺ διαφέρων, οὐ τῶν ἐπὶ σοῦ βασιλέων μόνων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἔμπροσθεν, ὁ τὸ βαρβαρικὸν ἀνακαθαίρων κύκλῳ,

CAPUT L.

De imperatoris Constantii obitu, et quæ Gregorius Theologus de eo scripta reliquerit.

Julianus sane Cæsar Bello Barbaros ad Rhenum C vicit, plerisque cæsis, quibusdam etiam captis. Et quod militibus tum propter moderationis animi et æquitatis obtentum præclarus esse videretur, imperator Romanorum ab eis est declaratus. Quæ res ubi Constantio est renuntiata, anxia eum cepit sollicitudo. Et Antiochiæ ab Euzoio sacro tinctus lavacro, exercitum inde adversus Julianum duxit. Atque ubi ad Mopsi fontes, qui inter Cappadociam et Ciliciam sunt, venit, curis confectus, per apoplexiam vitam finiit. Qualis autem et moribus et religione Constantius fuerit, in præsentia commemorarem, nisi vehementissimus orator Gregorius Theologus virtutes ejus pulcherrime ostendisset. D Et cum verbis illius qualis is fuerit declarare liceat, supervacaneum esse duxi, aliter res ejus referre velle. In prima igitur in Julianum invectiva, veluti reprehendens Cæsarem eum creatum esse, hæc ad verbum pro Constantio refert : « Quid hoc rei est, imperatorum sanctissime, et Christi amantissime (eo enim provehor, ut te veluti præsentem et hæc audientem incusem : quamvis te longe superiorem reprehensione nostra esse sciam, qui ad Deum translatus sis gloriæ cœlestis hæres ; et tanto a nobis longius secesseris, quanto imperium illud quod cum hoc commutasti, est augustius) ? quodnam hoc cepisti consilium ? qui prudentia et animi solertia omnes, non modo qui

longe superasti : qui foris finitimas circumcirca A regiones a Barbaris repurgasti, et domi tyrannos compescuisti : atque alios quidem verbis flexisti, alios autem armis vicisti : et eo sane utrumque modo peregisti, ut alterum in altero nihil tibi afferret difficultatis? Et cum multa sint bello et armis parta, majora tamen et illustriora, quæ nullo effuso sanguine constituisti tropæa? Ad quem undequaque legati et supplices ex gentibus variis veniebant, quarum nonnullæ jam imperata faciebant, nonnullæ autem facturæ erant? **806** Qui quidquid sperasses, confectum tibi jam prope fuit. Adeo manu Dei ad consilia et actiones omnes es perductus. Cujus prudentia quidem magis quam fortitudo, magis vero etiam fortitudo quam prudentia admirationi fuit : amplius autem, quam B utræque istæ, laudata pietas » Et paulo post : « Quis enim eorum etiam qui aliqua saltem ex parte eum novere, nescit, illum propter veram pietatem, summumque in nos amorem, et quod nobis omnia voluerit conciliare bona, non tantum contemnturum vel omnem generis sui honorem, vel imperii partem, verum etiam incolumitatem salutemque nostram imperio ipso rebusque suis omnibus, atque adeo anima ipsa, qua nihil est omnibus hominibus charius et præstabilius, commutaturum fuisse? Nemini siquidem unquam tantus rei alicujus, quantus illi, ardor et amor incessit, ut Christiani aucti honestique essent, et ad summam gloriam et potentiam pervenirent. Non enim gentes imperio ejus subactæ, non respublica præclaris legibus constituta, non ingens pecuniæ vis, non gloriæ amplitudo, non quod rex regum et esset et nominaretur ; non aliæ denique res, quibus hominum felicitas declaratur, nec denique quidquam ex omnibus rebus tantum eum exhilaravit, quantum ut nos quidem per ipsum, per nos autem ipse, et apud Deum, et apud homines laudem consequeretur, et constans nobis perpetuaque permaneret potestas. Etenim cum alia multa, tum illud præcipue sublimius, imperatorieque magis quam plerique soleant, considerans, optime noverat, cum Christianorum rebus una Romanum auctum esse imperium : atque adveniente Christo, rerum administrationem ad unius principis, quod D antea ex omni parte factum nunquam fuerat, summam potestatem pervenisse. Quam ob causam merito ille mihi visus est res Christianorum tantopere ornare et fovere. Qui etiamsi dolorem aliquem nobis attulit, non id tamen vel per contemptum, vel cum contumelia, vel ut aliis præ nobis gratificaretur : sed ut omnes unum essemus, et idem sentiremus, nec ita sectis atque dissidiis dissecti atque disjuncti essemus, fecit. » Deinde cum adversus obtrectatores, qui illi ignaviam rerumque imperitiam, defuncto criminando, objiciebant, defendens, hæc addit : « Pudendum profecto esset, si tanto ab eo honore aucti, et tantum vera pietate excelluisse cum

καὶ τοὺς οἴκοι τυράννους χειρούμενος, τοὺς μὲν λόγοις, τοὺς δὲ τοῖς ὅπλοις· καὶ τούτων ἑκάτερον, ὡς μηδὲν ὑπὸ τοῦ ἑτέρου διηχλούμενος. Οὗ μεγάλα μὲν τρόπαια τὰ μεθ' ὅπλων καὶ μάχης, μείζω δὲ καὶ περιφανέστερα τὰ ἀναίμακτα· πρὸς ὃν καὶ πανταχόθεν πρεσβεῖαι καὶ ἱκεσίαι, ὧν τὰ μὲν ὑπήκουε, τὰ δὲ ἔμελλε; Πλὴν δὲ ἦν τὸ ἐλπισθὲν ἴσον τῷ χειρωθέντι· ὁ χειρὶ Θεοῦ πρὸς πᾶσαν καὶ βουλὴν καὶ πρᾶξιν ὁδηγούμενος· οὗ μᾶλλον μὲν τῆς χειρὸς ἡ σύνεσις, μᾶλλον δὲ τῆς συνέσεως ἡ χεὶρ ἐθαυμάζετο· εἶδεν δὲ τῆς ἐν ἀμφοτέροις εὐδοκιμήσεως ἡ εὐσέβεια. Καὶ μετ' ὀλίγα· « Τίς γὰρ οὐκ οἶδε καὶ τῶν μηδὲν ἐκεῖνον ἐπισταμένων, ὅτι ἕνεκα μὲν εὐσεβείας καὶ τοῦ περὶ ἡμᾶς φίλτρου, καὶ τοῦ βούλεσθαι πᾶσιν ἀγαθὸν, μὴ ὅτι ἐκείνου παρεῖδεν ἄν, ἢ γένους ὃν τιμὴν, ἢ προσθήκην τῇ βασιλείᾳ, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν βασιλείας καὶ πάντων τῶν ὄντων, καὶ τῆς ψυχῆς αὐτῆς, ἧς οὐδὲν τιμιώτερον, τὴν ἡμετέραν ἐκείνου ἐλευθερίαν τε καὶ σωτηρίαν, οὐκ ἂν χαλεπῶς ἠλλάξατο; Οὐδεὶ γὰρ οὐδενὸς οὕτω πώποτε πράγματος ἵμερος ἐνέσκηψεν, ὡς ἐκείνῳ Χριστιανοὺς αὐξῆναι, καὶ ἐπὶ πλεῖστον καὶ δόξης προελθεῖν καὶ ἰσχύος. Καὶ οὔτε ἔθνη χειρούμενα, οὔτε τὸ καινὸν νομούμενον, οὐ πλῆθος χρημάτων, οὐ δόξης μεγαλοπρέπεια, οὐ τὸ βασιλέα βασιλέων εἶναι καὶ ὀνομάζεσθαι οὐχ ὅσοις ἄλλοι; ἀνθρώπων εὐδαιμονία γεγένηται οὐδὲν οὕτω τῶν πάντων ἐκείνον εὐφράνειν, ὡς τὸ αὐτοῦ μὲν ἡμᾶς, διὰ δὲ ἡμῶν ἐκεῖνον καὶ παρὰ καὶ ἀνθρώποις εὐδοκιμεῖν, καὶ ἀκατάλυτον ἡμῖν τὸν ἅπαντα χρόνον παραμένειν τὴν δύναμιν. γὰρ πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐκεῖνο ἦδει σαφῶς, τε καὶ βασιλικώτερον ἢ κατὰ τοὺς πολλοὺς των διανοούμενος, ὅτι τοῖς Χριστιανῶν καὶ συνεισῆλθε τῇ ἐπιδημίᾳ Χριστοῦ πω πρότερον τελείως εἰς μοναρχίαν νενε διὰ τοῦτο πλέον ἐδόκει μοι περιέπειν ἡμέτερα· ὃς γε καὶ εἰ παρελύπησέ τι ῥιψροσύνῃ, οὐδὲ ὑβρίζων, οὐδὲ ἄλλως; τισὶ χαριζόμενος· ἀλλ' ὥστε πάντας ἓν εἶναι φρονεῖν παρελύπησε, καὶ μὴ διακεκόφθαι στάναι τοῖς σχίσμασιν. Ἐφεξῆς δὲ ὑπὲρ τῶν λούντων εὐήθειαν, ἀπολογούμενος, καὶ ταῦτα τίθησι· « Καὶ γὰρ ἂν αἰσχυνοίμην, εἰ τοιαύτης αὐτοῦ τυχόντες τιμῆς, καὶ τοσοῦτον αὐτὸν διαφέρειν πεπιστευκότες, μὴ τὰ δίκαια συνηγοσαιμε, ὃ καὶ τοῖς μηδὲν εὐεργετημένοις ἐκεῖπαρ' ἡμῶν, τῶν λόγου καὶ ἀληθείας θεραπευκαὶ ταῦτα μετὰ τὴν ἐντεῦθεν ἀπαλλαγὴν, ἡνίκα τὸ κολακεύειν δοκεῖν ἐκπεφεύγαμεν, καὶ ποιμὴ ἐλεύθερος; ὑποῖος ὁ λόγος· τίς γὰρ οὐκ ἂν ἡμᾶς εἰ μή τι ἄλλο, ταῖς τιμαῖς ποιήσειν αὐτὸν ἡμέτερον; Καὶ γὰρ τὸ θαρρεῖν εἶχεν οὐ τοσοῦτον ἐκείνου πίστεως, ὅσον ἐκ τῆς ἰδίας δυνάμεως. τοι τί τοῦτ' ἀγωνίζομαι, ἐὼν κρατῆσαι μένον; Εἰ γὰρ ὁ πιστεύσας κακὸς, τί ποτ' ἂν παρ' ἐκείνου ὁ πιστευθεὶς; Καὶ εἰ τὸ μὴ προδόντων τρόπον ὑπαίτιον, αὐτήν γε τὴν κακίαν πῶς σομεν; Ἀλλ' ὄντως ἀσυλλόγιστόν τε πρᾶγμα ἡ νηρία, καὶ οὐκ ἔστιν ᾧ τοὺς μοχθηροὺς ἂν τις

τίου; ποιήσειεν· ὁπότε κἀκεῖνος ἐξ ὧν εὐνοϊστερος A certo persuasi, merito suo eum non defenderemus : **807** quod præstare etiam de nobis nihil meritis debemus, qui verbi et veritatis ministri sumus : post obitum præcipue ejus, cum jam assentationis probrum effugimus, et oratio omni suspicione superior est. Quis enim non speravit, Julianum, si aliud nihil, honore saltem accepto, mansuetiorem? Quis vero non ex fide earum rerum quæ ei creditæ sunt, etiam, præterquam quod consentaneum esset, æquiorem fore? Et simul majorem Constantius Juliani arrogatione obtinuit animum, non tam quod fidem illius magni fecerit, quam quod potentiæ suæ confisus sit. Sed cur hoc sic urgeo, cum cedens atque victus vincere, et argumentis superior esse possim? Si namque qui B alii credidit, malus est, quis tandem is fuerit, cui creditum est? Et si mores pravos non prævidisse, culpa non vacat, quo loco pravitatem ipsam ponemus? Verumenimvero res est quædam considerationis expers malitia : neque fieri potest, ut homines improbos meliores quisquam efficiat. Quando et ille, ex quibus rebus merito benevolentior esse, et si quam malignitatis habuisset scintillam, eam exstinguere debuisset, ex eis rebus ad majus excitatus est odium : et quo pacto egregia merita atque beneficia in auctore suo ulciscerentur, circumspexit. » Hæc quidem in priore Invectiva ille refert. In posteriore autem hæc scribit : « Quandoquidem vero etiam nobis funus ejus est, qui ante Julianum e vita excessit, inspiciamus hic C quantum duo isti imperatores inter se differant. Siquidem hoc quoque aliquid in defunctis vel ad felicitatem, vel ad infelicitatem confert. Ac nostri quidem funus producitur publico apparatu, auspicatisque ominibus et acclamationibus : nostris dico, et sanctioribus istis carminibus, item nocturnis hymnis et lucernarum ignibus, quibus Christiani obitum pium cohonestandum censemus : et corpus ipsum celebri lugentium conventu effertur. Quod si verba ista fidem merentur, ad multorum certe hoc quibusdam referentibus pervenit aures : cum defuncti cadaver Taurum montem superaret, ut ad patriam urbem, cognominem eis istam et præclaram dico, duceretur, auditam esse a quiD busdam ex superioribus locis vocem veluti psallentium ac prosequentium, angelicarum opinor potestatum, ut honor iste pietati illius et quasi funebre munus datum sit. **808** Si etenim rectam fidei opinionem loco suo movere visus est, importunitatis errorisque procerum ejus id fuerit crimen, qui acceptum in potestatem suam, simplicem ejus, facilem et proclivem ad pietatem, et minus barathrum et perniciem providentem animum, quo vellent, duxere, et certioris inquisitionis prætextu, zelum et ardorem in pravitatem convertere. Sedenim nos communem magis, pietatis scilicet et fidei opinionem, et patrem ob oculos et animum, qui fundamenta Christianitati imperialis potestatis et fidei jecit, sortemque quæ in illum

φανῆναι δίκαιος ἦν, καὶ εἴ τι κακίας εἶχεν ἐμπύρευμα, τοῦτ' ἀνελεῖν, ἐκ τούτων εἰς μεῖζον ἀνῆφθη μῖσος· καὶ ὅπως ἂν ἀμύναιτο τὸν εὐεργέτην, ἐσκόπει. » Ταῦτα μὲν ἐν τῷ πρώτῳ διέξεισιν· ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ *Στηλιτευτικῷ* καὶ ταῦτα προστίθησιν· « Ἐπεὶ δὲ καὶ ὑμῖν ἐστι νεκρὸς ὁ πρὸ αὐτοῦ καταλύσας τὸν βίον, ἴδωμεν κἀνταῦθα τοὺν βασιλέοιν ἀμφοῖν τὸ διάφορον· εἴ τι καὶ τοῦτο φέρει πρὸς εὐδαιμονίαν ἢ κακοδαιμονίαν τοῖς ἀπελθοῦσιν. Ὁ μέν γε παραπέμπεται πανδήμοις εὐφημίαις τε καὶ πομπαῖς, καὶ τούτοις ἡμετέροις σεμνοῖς, ᾠδαῖς παννύχοις καὶ δᾳδουχίαις, αἷς Χριστιανὸν τιμᾶν μετάστασιν εὐσεβῆ νομίζομεν· καὶ γίνεται πανήγυρις μετὰ πάθους· ἡ ἐκκομιδὴ τοῦ σώματος. Εἰ δέ τῳ πιστὸς ὁ λόγος, καὶ τοῦτο διεδόθη ταῖς τῶν πιστῶν ἀκοαῖς· ὅτι ἐπειδὴ B τὸν Ταῦρον ὑπερβάλλοι τὸ σῶμα πρὸς τὴν πατρῴαν αὐτῷ πόλιν διασωζόμενον, ταύτην δὴ τὴν ὁμώνυμον ἐκείνοις καὶ μεγαλώνυμον, φωνή τις ἐκ τῶν ἄκρων ἔστιν οἷς ἐξηκούετο, οἷον ψαλλόντων τε καὶ παραπεμπόντων, ἀγγελικῶν, οἶμαι, δυνάμεων, γέρας τῆς εὐσεβείας καὶ ἀντίδοσις ἐπιτάφιος. Καὶ γὰρ εἰ καὶ τὴν ὀρθὴν δόξαν παρακινεῖν ἔδοξεν, ἀλλὰ καὶ τοῦτο τῆς τῶν ὑποδυναστευόντων σκαιότητος καὶ κακοδοξίας τὸ ἔγκλημα, οἳ ἁπλῆν καὶ ἀπαγῆ εἰς εὐσέβειαν παραλαβόντες ψυχήν, οὐ προορωμένην τὰ βαράθρα, ἀπήγαγον ἧπερ ἐβούλοντο· καὶ προσχήματι εὐσεβείας τὸν ζῆλον κακίαν εἰργάσαντο. Ἀλλ' οὖν ἡμεῖς τὸ κοινότερον, τόν τε πατέρα ἐννοοῦντες τὸν βαλόμενον τὴν κρηπῖδα τῆς βασιλικῆς τῷ Χριστιανισμῷ δυναστείας καὶ πίστεως, καὶ τὸν εἰς αὐτὸν κατελθόντα κλῆρον τοῦ δόγματος, ἐγειραίρομεν τὰ εἰκότα τὸ σκῆνος τοῦ δικαίᾳ βασιλείᾳ συζήσαντος, καὶ τὸν βίον καταλύσαντος ὅσῳ τῷ τέλει, καὶ τὸ κράτος ἡμῖν καταλείψαντος. Ὡς δὲ πλησιάζοι τῇ μεγάλῃ καὶ βασιλίδι πόλει, τί δεῖ λέγειν δορυφορίας τε τοῦ στρατοῦ παντὸς, καὶ τάξιν ἐνόπλιον ὡς ζῶντι τῷ βασιλεῖ γινομένην; ἢ τῆς λαμπρᾶς πόλεως ἔκχυσιν ὀνομαστοτάτην τῶν πώποτε γενομένων ἢ ἰσομένων; Ἀλλ' ὁ θρασὺς καὶ γεννάδας ἐκεῖνος, καὶ νέᾳ τῇ πορφυρίδι καλλωπιζόμενος, καὶ διὰ τοῦτο, ὡς τὸ εἰκὸς, μέγα φρονῶν, μέρος γίνεται καὶ αὐτὸς ἐκείνῳ τῆς προπομπίου τιμῆς, τὴν αὐτὴν καὶ ἀντιδιδοὺς καὶ ἀντιλαμβάνων χάριν, τὸ μέν τι βιασθείς, τὸ δὲ ἑκών, ὡς λέγουσιν. Ὁ γὰρ στρατὸς ἅπας, εἰ καὶ τοῦ παρόντος ἥττητο κράτους, ἀλλ' οὖν πλεῖον τῷ κατοιχομένῳ νέμων αἰδοῦς (ἐπειδὴ καὶ πεφύκαμεν εὐνοϊστεροί πως εἶναι τοῖς ἔτι προσφάτοις πάθεσι), τῷ φίλτρῳ προσπάσχοντες, καὶ τὸν ἔλεον τούτῳ προσάπτοντες, καὶ διὰ τοῦτο οὐκ ἀνεχόμενοι τὸ μὴ οὐχ ὡς βασιλέα τιμηθῆναι τοῦτον καὶ προσδεχθῆναι, πείθουσι τὸν ἀποστάτην καὶ συναναγκάζουσιν ὑπαντῆσαι τῷ νεκρῷ μετὰ τοῦ προσήκοντος σχήματος. Τὸ δὲ ἦν, ἀποκοσμήσαντα τὴν κεφαλὴν τοῦ διαδήματος, καὶ ὑποκύψαντα τῷ βασιλεῖ τὰ εἰκότα, οὕτως ἐπὶ τὸν τάφον συμπαραπέμψαι τοῖς ἄγουσιν ἐπὶ τὸν ἀοίδιμον τῶν Ἀποστόλων σηκόν· οἳ δὴ τὸ ἱερὸν γένος ὑπεδέξαντο καὶ διαφυλάττουσι, μικροῦ τὰ ἴσα γέρα καρπούμενον. » Καὶ ὁ μὲν Θεολόγος τοιαῦτα

dogmatis nostri constituendi incidit, ponentes, ita ut decuit, tabernaculum corpusque ejus, qui juste imperasset, et vitam sancta morte finisset, nobisque summam potestatem reliquisset, honore justo prosecuti sumus. Ubi autem ad magnam et imperatricem urbem appropinquavit, quid dicere attinet, universi exercitus satellitium et armatorum ordines, qui tanquam vivo adhuc imperatore affuere : aut splendidæ urbis effusionem, et omnium qui vel fuere vel futuri sunt, celeberrimum occursum? At strenuus ille et generosus nova purpura sese venditans, atque eo nomine, ut consentaneum est, superbiens, fuit et ipse pars aliqua honorificæ istius pompæ, eamdem et dans et recipiens gratiam : et illam quidem invitus, hanc autem libens, sicuti dicunt. Copiæ namque militares omnes, tametsi præsentis ejus potentia vincerentur, plus tamen honoris defuncto habentes (quandoquidem natura benevolentiæ affectu recentes ærumnas prosequimur) et amoris misericordiæque inclinatione mortuo condolentes, eamque ob causam minime se continentes, quin illum velut imperatorem honorifice exciperent, apostatæ et desertori persuadent, atque eum simul fere cogunt, ut defuncto, habitu convenienti obviam procederet. Erat autem habitus is, ut diadema de capite deponeret, et demisso vultu imperatori extremum præstaret officium, eumque ad sepulcrum, cum reliquo comitatu in præclarum divorum apostolorum templum, qui sacrum hoc genus et suscepere, et conservant, eosdem eum illis honores percipiens, deduceret. » Theologus quidem hæc, et alia plura, in Invectiva Constantio dicit : ne in aliis quidem orationibus suis pravitatem illi, sed simplicitatem levitatem tribuens. Alii vero historici eum non recta in religione sententia fuisse in quibus est et Theodoretus Cyri episcopus. Ego vero potius propugnatoris veræ pie magni auctoritatem sequor. Nam quidam tradunt, minime mirandum esse, si in reliquis illum leviter perstringens, in *Invectivis*, magnificis prorsus exornet laudibus. Ardorem adversus religionis desertorem incitatus fuit, ita immutasse virum magnum dicunt, ut benevolusque prorsus factus sit, qui non malitia, sed simplicitate res nostras aliquantum perturbarit. Qui et illum sancti ejus patris morem fuisse volunt, ut gravissimas etiam eis noxas condonaret, qui eas ignorantia et lapsu aliquo admisissent. Quod ego quidem rationi consonum esse dixerim : in rebus autem pietatis nostræ gratificari cuiquam voluisse tantum Ecclesiæ doctorem negaverim. Res Constantii sic se habuere. Mortuus enim est, sicut diximus, ad Mopsi fontes, tertio Novembris mensis die : vixit annos quadraginta quinque : imperavit autem triginta et octo, cum patre quidem tredecim, reliquos viginti quinque solus. Quos quidem annos nonus iste historiarum complectitur liber : cum a mundo condito quinquies millesimus septuagesimus secundus (1), a Christo autem nato trecentesimus sexagesimus septimus ageretur annus.

(1) Secundum neotericos 4512.

A καὶ ἄλλα πλείονα ἔν τε τοῖς Στηλιτευτικοῖς ὑπὲρ Κωνστανσίου διέξεισιν, οὐδὲ ἐν τοῖς ἄλλοις λόγοις κακίαν αὐτῷ μαρτυρῶν, ἀλλ' ἁπλότητα μᾶλλον ἢ κουφότητα· οἱ δὲ λοιποὶ τῶν ἱστορικῶν μὴ καλὸν εἶναι τὸ σέβας διδόασιν· ἐν οἷς καὶ ὁ Κύρου ἐπὶ Θεοδώρητος. Ἐγὼ δὲ τῷ προμάχῳ τῆς εὐσεβείας Γρηγορίῳ τῷ πάνυ ἕπεσθαι μάλιστα βούλομαι. Καὶ γάρ φασί τινες μὴ θαυμαστὸν εἶναι, εἰ ἐν τοῖς ἄλλοις λόγοις ἠρέμα αὐτῷ ἐγκαλῶν, ἐν τοῖς Στηλιτευτικοῖς διόλου ὑπερφυέσιν ἐπαίνοις αὐτὸν κατιστέφα. Τὸν γὰρ κατὰ τοῦ ἀποστάτου ζῆλον διαλλάττειν φασὶ μέγαν, καὶ φίλον ἐκείνου γνήσιον γίνεσθαι, μὴ κακίαν, ἀλλὰ δι' ἁπλότητα μετρίως λυπήσαντα. Ἐπεί τοί γε καὶ τὸ ἄλλο τοῦ πατρὸς ἦθος τοιοῦτον εὑρίσκεσθαι λέγουσι, τῷ ὑπερβάλλοντι κακῷ συγγνώσκειν τοῖς μικρὸν ἀγνοήσασιν. Ἐγὼ δέ φημι λόγου μὲν ἔχεσθαι τὸ εἰρημένον. Ἐπ' εὐσεβείᾳ δέ, μὴ τοιαῦτα αἱρεῖσθαι καταχαρίζεσθαι τὸν τοσοῦτον τῆς Ἐκκλησίας διδάσκαλον. Καὶ τὰ μὲν περὶ Κωνστατίου τοῦτον ἔσχε τὸν τρόπον· τελευτᾷ δ' ἐν Μόψου χρήναις, ὡς εἴρηται, κατὰ τὴν τρίτην τοῦ Νοεμβρίου μηνός· ζήσας μὲν τὰ πάντα ἔτη πέντε καὶ τεσσαράκοντα, βασιλεύσας δὲ τούτων ἐκτὼ πρὸς λ', ὧν τὰ μὲν τρισκαίδεκα σύναμα τῷ πατρὶ ἦρχε· τὰ δ' ἐκεῖνα πέντε ὄντα καὶ εἴκοσι μόνος διῆκεν. Τὰ δὴ καὶ ἡ παροῦσα ἀνάτη μοι τῶν ἱστοριῶν περιέχει· ὀπηνίκα κόσμου μὲν ἔτος ,εωμβ', ἀπὸ δὲ τῆς τοῦ Κυρίου γεννήσεως τριακοσιοστὸν ἑξηκοστὸν ἕβδομον ἐπεραίνετο.

B

Invectiva
pravitatem illi, sed simplicitatem
fuisse
pietatis
reliquis
Ardorem
benevolusque
perturbarit
condonaret
dixerim
doctorem negaverim
Mopsi fontes, tertio Novembris
patre
complectitur
Christo

ano quidem secum patre Constante, alia autem A matre genitos : Dalmatium, qui alterius Dalmatii pater fuit : et Constantium, cujus filii fuere Gallus et Julianus. Ubi Constantinus decessit, atque imperium ad filium Constantium pervenit, tyrannidem metuens, et genere sibi propinquos suspectos habens, non bene eos tractavit. Proinde junior Dalmatius, cum jam Cæsar esset, a militibus cæsus est. Et parum abfuit, quin et duo isti perierint. Sed Gallum consilio cædis morbus exemit, ex quo propediem moriturus esse existimatus est. Juliano autem ætas tenerior profuit, quod vixdum octavum attigisset annum. Ubi vero ira imperatoris adversus eos deferbuit, primum eis ut in Cappadocia agerent, permissum est, in loco quodam qui Macellum dictus est, non longe a Cæsarea, ad Argæum montem sito, regiam domum, lavacra, hortos et fontes perennes habente. Ibi pro eo atque decebat, curati sunt, disciplinisque et exercitiis ætati ei convenientibus exculti, sacris quoque Litteris a magistris et præceptoribus eo usque docti, ut in album postea cleri relati sint, et sacros libros populo legerint. Atque illi non verbis modo, sed et factis studium ardoremque in religione suum ostenderunt. Nam qui sacris dignitatibus exornati, atque aliter etiam boni viri, et propter pietatem virtutemque clari erant, eos ampliter honorarunt : in sacris illi etiam ædibus frequentes fuerunt, et martyrum urnas honoribus et donariis ornarunt et consecrarunt. Atque ut C alacritatem suam martyribus colendis veluti spectaculo aliquo exhiberent, honorem sepulcri Mamæ (1) martyris inter se, ut id magnifico circumdarent templo, diviserunt. Et cum inter se ut par erat, decertarent, et ambitiose splendore et magnificentia structuræ alter alterum superare niteretur, res præter opinionem admiranda accidit : quæ profecto incredibilis prope esset, nisi qui ibi præsentes eam viderunt, per traditionis successionem eam usque ad hæc tempora conservassent. 7 Ædificium namque Galli pulchre et ex arbitrio ejus processit, et quotidie sua incrementa habuit. In ea vero parte quam Julianus construebat, partim parietes ipsi jam excitati conciderunt, partim ex ipsis fundamentis sursum versum, veluti vis quæpiam adversa contra niteretur, cæmenta et materia alia ejecta, atque in terram tanquam vento valido prostrata sunt. Quidam etiam lapides conjungi glutinarique non potuerunt. Admiranda sane spectantibus res visa, quæ posterius certius est cognita. Fuere tamen, qui tum quoque intellexere, non ex animo illum religionem colere, sed metu imperatoris Christianismum simulare : et proinde minus gratum acceptumque martyribus cultum accessumque ad se ejus esse. Pietatem Christianam Julianus primum ariolorum consuetudine adductus abjecit. Remissa autem amplius etiam ab im-

ἀνὴρ μὲν πατρὸς τοῦ Κώνστα γεγεννημένους· διάφοροι δὲ αἱ μητέρες ἦσαν αὐτοῖς· ὧν τῷ μὲν Δαλμάτιος, θατέρῳ δὲ Κωνστάντιος ὄνομα ἦν. Ὁ μὲν οὖν Δαλμάτιος ἕτερον ἐγέννα Δαλμάτιον· τῷ δὲ Κωνσταντίῳ Γάλλος καὶ Ἰουλιανὸς παῖδες γεγέννηντο. Ἐπεὶ δ' ἀπεβίω μὲν Κωνσταντῖνος, καὶ εἰς τὸν παῖδα Κωνστάντιον ἡ ἀρχὴ μετεχώρει, δεισαίνων ἐκεῖνος τὰς τυραννίδας, τοὺς προσήκοντας γένει δι' ὑποψίας ἔχων, οὐ καλῶς αὐτοῖς διετίθετο· ἀμέλει τοι καὶ νέῳ Δαλματίῳ Καίσαρι ὄντι οἱ στρατιῶται φόνου ἐκίρνων. Παρὰ βραχὺ δ' ἂν καὶ οὗτοι ἀπώλοντο, εἰ μὴ Γάλλον μὲν ἐξείλετο τῆς ἐπιβουλῆς, ὅτι νοσῶν ἔτυχεν, ὅσον οὔπω θανεῖν ἐξ ἐκείνης προσδόκιμος ὤν· Ἰουλιανὸν δὲ τὸ τῆς ἡλικίας διέσωζεν ἀτελές· Οὔπω γὰρ ἔτι ὄγδοον ἔτος ἡ ἡλικία ἦγεν αὐτῷ. Ὡς δὲ χρόνῳ ἡ κατ' αὐτῶν τοῦ βασιλέως ὁρμὴ ὑπεχάλα, πρῶτον μὲν ἐν Καππαδοκίᾳ διατρίβειν εἰάθησαν ἔν τινι χώρῳ, Μακέλλῳ ὄνομα, πρὸς τῷ Ἀργαίῳ ὄρει, οὐ μακρὰν τῆς Καισαρέων διέχοντι πόλεως, βασίλεια καὶ λουτρὰ, κήπους τε καὶ πηγὰς ἀένναους κεκτημένῳ· ἔνθα δὴ θεραπείας τῆς προσηκούσης καταξιούμενοι, μαθήμασί τε καὶ γυμνασίοις ἐπιχρῶσι τῇ ἡλικίᾳ, ἔτι δὲ διδασκάλοις καὶ ὑφηγηταῖς τῶν ἱερῶν μαθημάτων ἐχρῶντο· καὶ τοσοῦτον, ὡς καὶ κλήρῳ καταλεγῆναι, καὶ τὰς θείας Βίβλους τῷ λαῷ ὑπαναγινώσκειν. Οὐ λόγοις δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἔργοις τὸ περὶ τὴν θρησκείαν θερμόν τε καὶ σπουδαῖον ἐδείκνυντο, τοὺς ἱερωσύνῃ κεκοσμημένους, πρὸ ἄλλων ἀγαθοὺς ἄνδρας, καὶ περὶ τὴν εὐσέβειαν ἀρετὴν διαβοήτους, περιφανῶς τιμῶντες, ὡς θείους θαμίζοντες, καὶ τὰς τῶν μαρτύρων θήκας τιμαῖς καὶ ἀναθήμασι κοσμοῦντές τε καὶ ἱδρυόμενοι. Καὶ δὴ τὸ θερμὸν τῆς περὶ τὰς μάρτυρας τιμῆς θεατρίζοντες, ἅμφω τὸν τάφον τῆς μάρτυρος διελόμενοι, οἷον λαμπροτάτῳ περιβλήματι σπουδὴν ἐποιοῦντο. Ἀμιλλωμένου δ' ὡς εἰκὸς ἑτέρου καὶ φιλοτιμίας ὑπερβολῇ νικῆσαι πειρωμένου τὸ ἕτερον, παράδοξόν τι συνέβη· ὡς μικροῦ δεῖν ἄπιστον εἶναι, εἰ μὴ παρόντες οἱ θεασάμενοι καὶ διαδοχὴν ἄχρι καὶ ἐς δεῦρο τὸ γεγονὸς διεσώσαντο. Ὅσον μὲν γὰρ ᾠκοδόμητο Γάλλῳ, καλῶς καὶ κατὰ γνώμην ἐχώρει, καθ' ἑκάστην λαμβάνον ἐπίδοσιν· οἷς δ' ἀπονεῖτο Ἰουλιανὸς, τὰ μὲν τῶν τειχῶν κατέσειστο, τὰ δὲ καὶ ἐκ βάθρων, ὥσπερ ἔκ τινος ἐναντίας μεθ' ἑαυτοῦ ἀντιτύπου, κάτωθεν ἀντεκρούοντο, καὶ ὑπὸ γῆν ἠνέμοῦντο. Εἰσὶ δ' ἃ μηδὲ συνάπτεσθαι πρὸς ἄλληλα ὅλως ἠνείχοντο. Καὶ ξένον τοῖς ὁρῶσιν ἐφαίνετο τὸ θέαμα, ὃ καὶ ἐκ τῶν ὑστέρων ἀκριβῶς ἐγνώσθη. Ἦσαν δὲ οἱ καὶ τότε συνέντες, μὴ ὑγιῶς μὲν περὶ τὴν θρησκείαν ἔχειν τὸν ἄνδρα, δέος δὲ τὸν κρατοῦντος τὸν Χριστιανισμὸν ὑποκρίνεσθαι, εἰ καὶ ἄδεκτον εἶναι τοῖς μάρτυσι τὴν προσαγωγήν. Τὸ δὲ σέβας ἀπεῖπε τὰ πρῶτα συνουσίαις μάντεων ὑπαχθείς· ἐπεὶ γὰρ τῆς ὀργῆς ἐπαύετο ὁ κρατῶν, Γάλλος μὲν κατὰ τὴν Ἔφεσον διατρίβων ἦν, τῆς διδασκαλείοις φοιτῶν· ὅπου δὴ καὶ ἡ πατρῴα κτῆσις ἐτύγχανεν. Ὁ δὲ Ἰουλιανὸς τοῖς ἐν Κωνσταντινου-

(1) *Idem* sancto Mamæ martyri templum construunt. Socrat. lib. III, cap. 1, et item Eutrop.

πόλει παιδευτηρίοις κατὰ τὴν βασιλικὴν ἠκροᾶτο, τὰς προόδους ἐν εὐτελεῖ πεποιημένος τῷ σχήματι ὑπὸ Μαρδονίου τοῦ εὐνούχου ἀγόμενος. Ὁ μὲν οὖν Λάκων Νικοκλῆς τῶν γραμματικῶν λόγων αὐτῷ παιδευτὴς ἦν· ὅσα δὲ τῆς ῥητορικῆς ἦσαν, Ἐκηβόλιος ἐδιδάξατο. Τὰ Χριστιανῶν δὲ τηνικαῦτα ἠσπάζετο Ἐκηβόλιος. Τῆς δὲ τοιαύτης προμηθείας αἴτιος ὁ Κωνστάντιος ἦν. Ἔδεδίει γὰρ μὴ πρὸς δεισιδαιμονίαν ἐκκλίνοι Ἕλληνι διδασκάλῳ χρησάμενος. Φύσεως δὲ λαχὼν περὶ τὰ μαθήματα δεξιᾶς, πολλοῖς συγγινόμενος, φήμην εἶχεν ὡς ἱκανὸς εἴη καὶ πράγματα διοικεῖν· καὶ μὴν καὶ τὴν κοινὴν διέπειν ἀρχὴν ἄριστος εἶναι ἐκρίνετο. Ἐπεὶ δὲ πολὺς ὁ περὶ τούτου λόγος ἐκράτει, ἠρέμα εἰς ταραχὴν ἐνῆγε Κωνστάντιον. Ἔνθεν τοι καὶ ἐκ τῆς μεγίστης τῶν πόλεων κατὰ τὴν Νικομήδειαν γίνεται, κελευσθεὶς δὲ μὴ τῷ Σύρῳ σοφιστῇ Λιβανίῳ φοιτᾷν· τότε γὰρ ἐκεῖνος ὑπὸ τῶν παιδαγωγῶν τῆς πόλεως ἐλαθείς, εἰς τὴν Νικομήδειαν τὸ διδασκαλεῖον ἐπήγνυτο· καὶ κατὰ τῶν παιδαγωγῶν τὸν χόλον ἐπιδεικνύς, λόγον ἐξαίσιον ἔγραφεν. Ἰουλιανὸς δέ, εἰ καὶ διὰ τὴν θρησκείαν ἥκιστα παρὰ τῷ Λιβανίῳ φοιτᾷν ἐκελεύετο, ὅμως εἰς ἄκρον αὐτοῦ συντακείς, κρύφα τοὺς ἐκείνου λόγους συνάγων, πᾶσαν ἐποιεῖτο σπουδὴν ἐκμιμεῖσθαι. Ἐν τούτῳ δὲ Μάξιμος ὁ φιλόσοφος, οὐχ ὁ Βυζάντιος, ἀλλ' ὃς Ἔφεσον εἶχε πατρίδα, ὃν ἐς ὕστερον Οὐαλεντιανὸς μαγγανείαις ἁλόντα ἀνεῖλε, διὰ φήμην Ἰουλιανοῦ κατὰ τὴν Νικομήδειαν ἔρχεται, οὗ τῶν φιλοσόφων λόγων ἀκροατὴς γεγονώς, καὶ τῆς ἐκείνου θρησκείας ἁπτὸς διάπυρος ἦν. Λέγεται δ' οὖν ἐκεῖνον καὶ εἰς τὸν τῆς ἀρχῆς ἔρωτα διερεθίσαι τοῦτον οὐ μέτρια, μαντείᾳ τὸ θρυλλούμενον μυηθέντα, καὶ εἰς μῖσος ἐλάσαι τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἐπεὶ δὲ ταῦτα λαθεῖν οὐκ ἦν τὸν Κωνστάντιον, ἐν ὑπονοίᾳ γενόμενος δυσχερῶν, καὶ ταῖς αἰσίαις τῶν ἐλπίδων βουκοληθείς, τὰ μοναχῶν ὑπῆλθεν ἐν χρῷ κατράμενος· καὶ ὃν ταῖς ἀληθείαις πρότερον ἠσπάζετο Χριστιανισμὸν, τότε πλαστῶς μετῄει· καὶ λάθρα τὸν φιλόσοφον ἠσκεῖτο λόγον· τῷ δὲ φαινομένῳ τὸν τοῦ ἀναγνώστου βαθμὸν ὑπελθών, τὰ ἱερὰ Γράμματα ἀνεγίνωσκεν· ἐντεῦθεν τὴν κατ' αὐτοῦ τοῦ κρατοῦντος ἀναστέλλων ὑπόνοιαν. Ἐπεὶ δὲ τῷ χρόνῳ προῆκεν, εἴ τίς ἐστι τέχνη τὸ μέλλον ἐπισταμένη, διηρεύνατο· καὶ ἀναγκαίαν ἐποιεῖτο περὶ τούτου σπουδήν. Διά τοι καὶ εἴ πού τινα ἔγνω, φίλον εὐθὺς ἐποιεῖτο. Ἠρέμα δέ πως καὶ πολλοῖς τῶν ἑταίρων, τὸν σκοπὸν ἐκοινοῦτο· καὶ τότ' ἐνεδοκιμήσειν τὰς πόλεις ἐφοίβαζεν, ἡνίκ' ἂν αὐτὸς ἐπὶ τῶν ὅλων δὴ κατασταίη. Διὰ τοῦτο τὴν Νικομήδους λιπὼν, εἰς Ἀσίαν εἶχε· καὶ τοῖς τοιούτοις συγγεγονὼς τῶν ἀνδρῶν, μᾶλλον πρὸς τοιαῦτα ἐπῄρωτο. Τοῦ δὲ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Γάλλου Καίσαρος ἀναδειχθέντος, καὶ νεωτερίζειν καταγγελθέντος, ἐν ὑπονοίαις καὶ οὗτος γενόμενος· ὡς ἄρα βασιλεῖ, ὑπὸ φρουρᾷ γεγονὼς, τῇ γαμετῇ Κωνσταντίου Εὐσεβίᾳ μέσῃ χρη-

peratore ira, Gallus deinde Ephesi (2) degebat, in scholis studiis operam navans : ubi etiam paternæ erant possessiones. Julianus vero Constantinopoli in basilica docentes præceptores audivit : tenuique in publico usus est vestitu, Mardonii eunuchi ductu. Grammaticen eum docuit Nicocles Lacon : rhetoricen autem Ecebolius, qui tum Christianam complexus fuerat religionem. Providerat hoc sic Constantius, veritus ne ad superstitionem, si Græco uteretur magistro, declinaret. Et cum disciplinis discendis præclaro esset ingenio, et cum multis familiarius viveret, celebrem est famam, ad res quoque administrandas idoneum eum esse, consecutus. Quin et ad imperium ipsum gerendum optimus est judicatus. Qua de re cum sermones invalescerent, Constantius est perturbatus. Itaque ex urbe maxima (3) Nicomediam translatus est : ubi ne ad Libanium Syrum sophistam iret, ei est interdictum. Eo enim tempore a pædagogis urbe Constantinopolitana expulsus ille, Nicomediæ ludum aperuerat, ubi adversus pædagogos stomachum ostendens, orationem contra eos præclaram conscripsit. Julianus cum, propter religionem, Libanii consuetudinem fugere jussus fuisset, quod tamen summo ei animi benevolentia conjunctus esset, clam libros ejus comparavit, eosque diligenter imitari studuit. Interea Maximus philosophus, non Byzantius ille, sed qui Ephesum patriam habuit, et postea a Valentiniano magicarum imposturarum convictus, cæsus est, Juliani fama permotus Nicomediam venit : cujus cum in philosophia auditor, tum etiam in superstitione imitator atque amator acerrimus fuit. Hic illum dicitur non mediocriter ad imperandi libidinem excitasse, cum sicuti fama vulgatum est, ariolorum sacris initiatum instituisset, et ad Christianismi odium produxisset. Quod quia Constantium latere non potuit, in gravium rerum suspicionem incidit. Et spe simul ea, in quam faustis augurils erectus erat, adductus, capite tonso monachus factus est. Ita ille, quem antea revera receperat, eum tum falso præ se tulit Christianismum. Et occulte philosophiæ operam dedit : aperte autem in lectorum Nicomediæ ordinem lectus, sacras legit Litteras. Qua re eam quam de illo imperator conceperat, suspicionem abolevit. Deinde vero eo est provectus, ut si quæ ars esset rerum futurarum divinatrix, scrutaretur, necessarioque eam sibi discendam esse putaret. Propterea si quem ejus rei studiosum cognovit, statim eum sibi amicum fecit. Et paulatim cum plerisque suorum sodalium consilium suum communicavit. Et tum demum urbes gloria florentes fore, quasi divinans prædixit, cum ipse ad rerum summam perveniret. Ob quam causam etiam Nicomedia relicta, Asiam petiit : et cum ejusmodi hominum

(2) Gallum in Ionia, Ephesi, ubi possessiones paternas habuit; Julianum autem Constantinopoli, sub magistris et præceptoribus utrumque doctum atque educatum esse scribunt. Julianum in lectorum ordinem cooptatum esse, et in publicis Ecclesiæ conventibus sacros libros populo legisse, Theodoretus dicit lib. III, cap. 2.

(3) Ἐκ τῆς μεγαλοπόλεως. Socr. lib. III, cap. 1.

genere cum ibi familiarius viveret, magis atque magis rerum talium studium in eo est confirmatum. Porro ubi frater ejus Gallus Cæsar factus, et res eum novas moliri nuntiatum est, et hic affectati imperii suspectus fuit, et propterea sub custodia habitus est. Cæterum cum pro eo Eusebia Constantii uxor precata esset, Athenas ad philosophos est missus. Et hunc quidem profectionis ejus obtendit prætextum, velut Græcis ibi disciplinis operam navaturus esset. Res autem ipsa erat, ut de rebus, quas sibi persequendas statuerat, cum impostoribus ageret magis. Atque Athenis agens, una cum Basilio et Gregorio scholas frequentavit: qui ex indiciis quibusdam ab.itam hominis improbitatem mentis oculis deprehenderunt. Et Constantius, ut paucis rem explicem, illum inde accitum Cæsarem creavit, et in matrimonium ei sorore Constantia (1) tradita, in Occidentalem Galliam misit. Stipendiarii enim milites, quos adversus tyrannos Magnentium et Britannionem in Occidente Constantius ductos alebat, nulli ei erant usui, 9 quin potius barbaro corrupti instituto, Gallias vastabant, et cum detrimento ipsius, imperio Romano subditas urbes diripiebant. At quod juvenis adhuc esset, nihil ei, quod sine ducum qui in ejus comitatu erant, consilio ageret, permisit. Ubi vero illi non recte rem militarem administrarent, ipse ut potuit per se bellum gessit, militibus ardorem quemdam indidit, animosioresque ad prælia committenda et pericula adeunda cohortationibus præmiisque ob barbaros cæsos propositis reddidit. Quæ sane res initium præbuit, ut barbari subinde victori inferiores essent, ipse autem et gratia et egregia fama polleret. Atque ubi Constantio ducum languorem et ignaviam indicavit, alios ab eo pro illis accepit: quorum consilio et opera, cum hostibus prælio sæpe commisso, victoriam fortiter reportavit, eosque ad legationem mittendam coegit (2). Cæterum illis Constantii prætendentibus litteras, quibus eos rursum ad fœdus et societatem belli cum Romanis ineundam invitabat, ipse tempus ex industria extraxit, et oratorem eorum ubi aliquandiu distulit, et spem eidem fecit, fœdus acceptum a Constantio iri; præter expectationem omnium, copiis suis Barbaros adortus, maxima victos clade afflixit, regemque eorum vinctum ad Constantium misit. Ea victoria (3) ex sententia potitus, a militibus Romanorum imperator est renuntiatus. Atque ubi tum imperatoriæ coronæ copia non fuit, ex satellitibus quidam, torquem quam in colle gestabat, capiti illius imposuit. Obtinet fama, antea quoque, cum oppidum quoddam ingrederetur, coronam inter duas columnas suspensam, sicuti mos est urbes exornare, quam aptissime in caput prætereuntis decidisse. Quæ res permultis pro omine

A σάμενος, εἰς Ἀθήνας παρεπέμφθη φιλοσοφεῖν. Καὶ τὸ μὲν προφανὲς ἡ τῶν Ἑλληνικῶν μαθημάτων ἦν παιδεία, τὸ δ' ἀληθὲς, ὡς ἂν περὶ τῶν κατὰ σκοπὸν τοῖς ἐκεῖσε συγγένηται γόησιν. Ὅπου δὴ διάγων, Βασιλείῳ καὶ Γρηγορίῳ σύναμα τοῖς διδασκαλείοις ἐφοίτα· οἱ σημείοις δή τισι τὴν οἰκουροῦσαν τὰ περὶ κακίαν ὄμμασι διανοίας ἐφώρασαν. Κἀκεῖθεν, ἵνα συντελῶν εἴπω, Κωνστάντιος μεταστειλάμενος, Καίσαρα ἐποίει· καὶ τὴν ἀδελφὴν Κωνσταντίαν συζεύξας ἐκείνῳ, ἐπὶ τὰς ἑσπερίους Γαλλίας ἐστειλε. Τὸ γὰρ μισθοφορικὸν ὃ κατὰ τῶν ἑσπερίων τυράννων Μαγνεντίου καὶ Βριττανίωνος ἐπήγετο ὁ Κωνστάντιος, εἰς οὐδὲν αὐτῷ γενόμενον χρήσιμον, βαρβάρῳ γνώμῃ ἀντιστρέψαν, τὰς Γαλλίας ἐδῄου· καὶ κατ' ἐκείνου μᾶλλον ἐγίνετο τὰς Ῥωμαϊκὰς διαφθείρον B πόλεις. Νέῳ δὲ ἔτι ὄντι, μηδὲν πράττειν ἐπέτρεπε γνώμης δίχα τῶν ἑπομένων αὐτῷ στρατηγῶν. Ἀναμάλως δ' ἐκείνων τὰ πρὸς μάχην διακειμένων, αὐτὸς ὡς ἐνῆν τὸν πόλεμον διηυθέτει. Καί τινα ζῆλον ἐνίει τοῖς στρατιώταις, θερμοτέρους περὶ τὸν ἀγῶνα ποιῶν, παρακινδυνεύειν προτρέπων· οἷς μισθὸν ἀνήκοντα ἔταξε τῷ βάρβαρον ἀναιρήσοντι. Ὁ δὲ ἀρχὴν παρέσχεν ἐλάττω μὲν γίνεσθαι τὰ βαρβάρων, ἐκεῖνον δὲ κεχαρισμένον εἶναι καὶ διὰ φήμης πολλῆς διελθεῖν. Καὶ δὴ τὴν τῶν στρατηγῶν ῥᾳστώνην Κωνσταντίῳ δηλώσας, ἑτέρους ἔσχε τοὺς στρατηγούς· μεθ' ὧν τοῖς ἐναντίοις προσβαλὼν, ἀναιρεῖ ἐνίκα· τῇ δ' ἀνάγκῃ εἰς πρεσβείαν κατεστάλη C ἐκείνων, καὶ τὰ γράμματα Κωνσταντίου πρεσβευομένων, ὡς καλοίη σφᾶς αὖθις ἐπὶ τὴν Ῥωμαίων συμμαχίαν, ἐπιτηδὲς ἐκεῖνον ἀναβαλέσθαι. Μελλήσας γὰρ τὸν πρέσβιν, καὶ ἐλπίδα δοὺς ὡς ἐπιμένοι χοιτο, ἀδοκήτῳ, πολὺς ἐπελθὼν, εἰσάπαν τὸν βάρβαρον ἐκράτησε· καὶ τὸν ἐκείνων βασιλέα ἐς Κωνστάντιον ἔπεμπεν. Οὕτω δὲ τῷ πολεμίῳ ἐνευτυχήσας, πρὸς τῶν στρατιωτῶν βασιλικὰ μαίων ἀναγορεύεται. Στεφάνου δὲ μὴ παρόντος σιλικοῦ, τῶν τις δορυφόρων, ὃν περὶ τὸν τράχηλον ἐφόρει στρεπτὸν ἐξελὼν, τῇ ἐκείνου κεφαλῇ ἐπέθηκε. Λόγος γε μὴν ἔχει καὶ πρότερον, εἰς τὰ πολίχνην εἰσιόντος, στέφανόν τινα μέσον δύο κλάδων ἀνηρτημένον, οἷς τὰς πόλεις ἔθος κοσμεῖν, ἐπισσόντα τῇ ἐκείνου κεφαλῇ ἐφαρμόσαι· καὶ πολλῶν ἐντεῦθεν σύμβολον εἶναι, ὡς καὶ τὸ τῆς ἀρχῆς ἀνα- D δήσηται κράτος. Διεθρυλλήθη δὲ καὶ τις ἕτερος λόγος, ὡς ἐπιβουλῆς χάριν ὁ πρὸς τοὺς βαρβάρους πόλεμος ἐδόθη αὐτῷ, ἵν' αὐτοῖς συμπλεκόμενος δίηται. Οὐ πιθανὸς δ' ἐμοί γε λίαν ὁ λόγος. Τί γὰρ καὶ Καίσαρα τοῦτον ἐποίει τὸ κατ' ἀρχὰς, καὶ τὴν ἀδελφὴν εἰς γάμον ἐδίδου; Τί δὲ αὐτῷ καὶ τὸ πείθεσθαι καὶ ὑπαλλάττειν τοὺς ἐρράστωνευμένους τῶν στρατηγῶν· καὶ τοὺς πρὸς μάχην ἑστελλε δεξιοὺς, ἵνα μᾶλλον κατορθώσῃ τὸν πόλεμον, εἰ μὴ φίλῳ ἐχρῆτο; Συμβάλλειν τοίνυν ἔστιν, ὡς εὔνους ἦν αὐτῷ τὴν ἀρχὴν ὁ κρατῶν, ὅθεν ἀνεῖπε καὶ Καίσαρα. Ὡς δ'

(1) Socr. *Helenam* habet.

(2) Socrat. et Eutrop. legatos in vincula conjectos esse addunt.

(3) Apud Argentoratum ingentes hostium copias delevit. Stabant acervi cadaverum montium instar, fluebat cruor fluminum modo, captus rex nobilis Chonodomarus, etc. (Eutrop.)

ἐκεῖνος Σεβαστὸς ἀνεκηρύχθη, μὴ ὄντος αὐτοῦ, ἢ διδιὼς, οἷς αὐτοὺς ἠδίκησε νέους ὄντας, ἢ καὶ τῆς ἴσης τιμῆς χάριν ἀχθόμενος, διὰ τῶν εἰρημένων βαρβάρων ἴσως ὕστερον ἐπιβουλεύειν προήγετο. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν, ὡς ἑκάστῳ δόξης ἐστὶ, κρινέτω.

A et indicio accepta est, imperii quoque summam ad eum perventuram esse. Illud quoque sermonibus vulgatum fuit, ab insidiante vitæ ejus Constantio bellum id adversus barbaros ei mandatum esse, ut cum illis manu conserta interiret. Sed fama ea apud me parum admodum habet fidei. Cur enim Cæsaris illi primum dignitatem tribuisset, sororemque ei nuptui dedisset? Cur optatis ejus, ut socordibus alii surrogarentur duces, morem gessisset: et qui ad prælia committenda strenui essent, bellumque recte gererent, misisset, nisi amico et benevolo in eum fuisset animo? Itaque colligere satis licet, bene ei ab initio imperatorem voluisse, et ob id Cæsarem eum declarasse. **10** At ubi ille, ipso non permittente, Augustus est renuntiatus, vel metuentem eum sibi, propter injurias, quas illi tenero adhuc fratrique ejus intulerat, vel parem illius cum suo honorem moleste ferentem, per eos qui dicti sunt Barbaros, postea forte insidias ei struxisse. Sed hoc judicio cujusque relinquimus.

ΚΕΦΑΛ. Β'.

Ὅπως διὰ Θρᾴκης ὁ ἀποστάτης ἰὼν, τὴν Κωνσταντίνου κατέσχεν ἐκποδὼν τοῦ Κωνσταντίου γεγενημένου.

Τοῦτον μὲν οὖν τὸν τρόπον ὁ Ἰουλιανὸς τῆς βασιλείας ἐδράξατο· εἰ δὲ κατὰ φιλοσόφους ἡ ἐξῆς ἀγωγὴ, ἐν κοινῷ σκοπεῖν ἐῶ. Οἶα γὰρ φιλεῖ, μὴ ἀπολογίαν διὰ πρεσβείας δοὺς Κωνσταντίῳ, ὃν καὶ σωτῆρα καὶ εὐεργέτην ἠπίστατο, εὐθὺς μὲν ἀπεχειροτόνει τοὺς ἄρχοντας ὅσους ἐκεῖνος κατέστησεν· ἀμείβων δ' ἑτέρους ἀντικαθίστη, καὶ πᾶν τὸ πρὸς βουλῆς αὐτῷ ἔπραττεν· ἐπεγγελῶν δὲ καὶ Κωνσταντίῳ, κατὰ χώρας τὰς ἐπιστολὰς αὐτοῦ διεδείκνυ, δι' ὧν τοὺς βαρβάρους κατὰ Μαγνεντίου καλῶν, Ῥωμαίοις ἐπήγαγε· καὶ τέχνῃ τὰ πλήθη μετερχόμενος, ἀπέσπα μὲν ἐκείνου, εἰς ἑαυτὸν δὲ μετεβίβαζεν. Ἐξάπινά τε καὶ τὸ δοκεῖν εἶναι Χριστιανὸς διαφεὶς, τοῖς τῶν δαιμονίων ἐφοίτα σηκοῖς· καὶ θύων, καὶ τοῖς ἀγάλμασι προσφερόμενος, ἀρχιερέα ἑαυτὸν ἐκάλει· καὶ τὰς Ἑλληνικὰς ἑορτὰς ἐπιτελεῖν ἐπέτρεπε, καὶ τοὺς ὑπὸ χεῖρα πάντας ἐπίσης θρησκεύειν ἔπειθε, καὶ πρὸς ἐμφύλιον ἀνερρίπιζετο πόλεμον. Καί γε ἂν ὅσον τὸ ἐπ' αὐτῷ αἵμασι διεκρίθη τὸ τῆς ἐκείνου φιλοσοφίας ἀπέριττον, εἰ μὴ Θεὸς ὁ πάντα σὺν ἀγνώστῳ λόγῳ ποιῶν συμφερόντως, θάτερον εἰς ἑαυτὸν μετεστήσατο, δίχα μέντοι ζημίας τοῦ ἀντιπάλου. Τοῦ γὰρ Κωνσταντίου ἐν Συρίᾳ τὴν Περσικὴν ὁρμὴν ἀναστέλλοντος, ἐκείνῳ δεῖν ἐδόκει τὰ περὶ τὸν Ἰλλυριὸν εἴσω θέσθαι χειρῶν, καὶ μάχης ἄνευ κρατεῖν. Καὶ δὴ σκηψάμενος πρὸς Κωνστάντιον ἐλαύνειν, ἐπὶ παραιτήσει δῆθεν τοῦ μὴ ἐκὼν τὰ τῆς βασιλείας σύμβολα δέξασθαι, ἧκε τοῦ πρόσω διὰ Θρᾴκης χωρῶν· ὁπηνίκα δὲ τῶν τῇδε ὅρων ἐπέβη· μετὰ τρύγην δ' οὖν καὶ ἡ Ἰλλυρὶς δύνουσα ἦν· αἱ μὲν ἄμπελοι βμφακας ἐπηγέννων· καί τινα βρόσον ἐξ ἀέρος κατασχυθεῖσαν λόγος αὐτῷ τε καὶ τοῖς ἑπομένοις, σταυροῦ σχῆμα ἑκάστην σταγόνα τοῖς πέπλοις αὐτῶν ἐντυποῦν. Ἄλλοι μὲν οὖν ἄλλα τοῖς τοιούτοις ἔλεγον τῶν συμβόλων· τό γε μὴν ἄωρον καὶ ὀλιγοχρόνιον τῆς ἀρχῆς διὰ τῶν ὁμφάκων ὑπεσημαίνετο. Ὁ δὲ σταυρὸς ὡς τῶν Χριστιανῶν δόγμα

CAPUT II.

Ut prævaricator et apostata per Thraciam proficiscens, Constantio defuncto, Constantinopolim pervenerit.

Ad hunc certe quidem modum Julianus imperium arripuit (1). An vero philosophici instituti sint, quæ mox deinde gessit, et idipsum in medio cuique dispiciendum relinquo. Nam (quod alioqui fieri solet) nulla ad Constantium adhuc superstitem, a quo beneficia multa se accepisse servatumque adeo esse sciebat, legatione, quæ illum excusaret et defenderet, missa, statim eos magistratu abire exauctoratos, quos ille evexerat, coegit, et alios in eorum locum suffecit, omniaque ad voluntatem tantum suam egit. Et Constantium ridens, plerisque in locis epistolas ejus recitavit, quibus ille Barbaros contra Magnentium evocans, in Romanorum ditionem adduxit. Multitudinem quoque arte circumventam, et ab illo alienatam, in partes suas pertraxit. Ac derepente simulationi quoque illi, qua Christianum se esse finxit, nuntio remisso, dæmonum templa frequentavit: et sacrificans, simulacrisque sese dedens, Pontificem seipsum vocavit, festos Græcorum dies peragere permisit, et qui sub potestate ejus erant cives ad eumdem cultum suasionibus perducere intendit. Et profecto civile ille concitasset bellum, et quantum in ipso situm erat, sanguine fuso, de exuberanti philosophia ejus judicium factum fuisset, nisi Deus, qui omnia, ignota et occulta ratione, in melius dirigit, alterum ad se cum nullo adversarii ipsius detrimento transtulisset. Cum enim Constantius in Syria excursiones atque expeditiones Persicas compesceret, illi interea visum est, Illyricum, sine prælio imperio suo subjicere. **11** Atque assimulans se ad Constantium tendere, veluti culpam, perinde atque invitus imperii insignia recepisset, deprecaturus, ulterius inde Thraciam versus processit: et ubi in ejus regionis montes pervenit, cum post vindemiam Vergiliæ (2) occiderent, vites gemmis et uvis recentibus germinarunt, et ros ex

(1) Julianus hostes ex Gallia ultra Rhenum fugavit. Ad undecim millia Rom. qui jure belli capti serviebant, ab Almanis recepit, Agrippina recuperata. Idem cum Almanis eisdem bellum gessit, et per Hariobaudem tribunum castra Herculis, Quadriburgium, Stricensium, Nivesium, Bonam, Antenacum, et Bingium, civitates cepit. Sarmatas item et Quados vicit. Oros., Ammian.

(2) Pleiades. Sozom. lib. v, cap. 1.

acre in ipsum comitesque ejus ita diffusus est, ut gutta quælibet in sagis illorum crucis formam repræsentaret. Et alii quidem aliter prodigia atque indicia hæc acceperunt. Verum per uvas immaturas intempestivum ejus minimeque diuturnum imperium est designatum. Crux autem Christianorum doctrinam cœlestem esse, omnesque ea consignari oportere portendit. Utrumque sane posterioribus temporibus verum esse confirmatum est. Julianus ubi in Thraciæ limitibus fuit, Constantius exstinctus esse ad Mopsi fontes dictus est: et ipse Constantinopolim ingressus, imperator est salutatus. Ibi Constantii funus magnifice curavit: atque id dempto a capite suo diademate producens secutus est, mortuum eum honore afficiens, cujus vitam infestis signis petierat. Græci sane sermonibus tum jactarunt, Julianum vaticinandi quadam arte eam rerum mutationem prævidisse, et ob id in Thraciam properasse. Quod hercle certum haberi posset, si suum ipse quoque obitum jamjam ei imminentem, qui quasi in somnis imperium tantum degustavit, vidisset. Esset namque a stultitia non alienum, si ipse et Constantii mortem, et suam in Persarum finibus cædem prospectam habens, sua sponte ad interitum prosiluisset. Hoc quidem non aliud est, quam ipsi inconsultæ temeritatem et imperatoriæ artis imperitiam affingere: imperium autem Romanorum in tantum conjicere periculum, ut id fere totum, aut maxima certe ex parte, Persis sit subditum. Hæc quidem hactenus.

A οὐράνιόν ἐστι, καὶ χρῆναι πάντας κατασημανθῆναι αὐτῷ· ἃ δὴ καὶ τῷ χρόνῳ ἴσχυν τὸ βέβαιον. Ὡς δὲ περὶ τὰ τῶν Θρᾳκῶν ἐγένετο ὅρια, Κωνστάντιος μὲν ἠγγέλλετο τελευτᾷν περὶ Μόψου κρήνας· ἐκεῖνος δὲ τὴν Κωνσταντίνου καταλαβὼν, αὐτοκράτωρ ἀνηγόρευτο βασιλεύς· καὶ τὸν νεκρὸν Κωνστάντιον μεγαλοπρεπῶς ἐκήδευε· καὶ προεπόμπευεν ἐκείνῃ τῆς κεφαλῆς ἀφελόμενος τὸ διάδημα, τιμῶν τὸν νεκρὸν, οὗ τὴν ζωὴν ἐπεστράτευεν ἀφελεῖν. Ἦ μήν Ἕλληνες λογοποιοῦντες ἦσαν, ὡς ἔοικε τῇ τῶν πραγμάτων μεταβολῇ μαντικῇ τινι τέχνῃ ὁ Ἰουλιανὸς, καὶ διὰ τοῦτο τὴν ἐπὶ Θρᾴκης ὁρμῆσαι. Τοῦτο δ' ἦν ἂν ἐν τῷ ἀσφαλεῖ, εἰ καὶ ἑαυτῷ ἔβλεπε δοκοῦντα ἤκουσαν τὴν τελευτὴν, ὡς ἐν ὀνείρῳ τῆς ἀρχῆς γευσάμενον. Καὶ γὰρ εὐηθείας οὐ πόρρω τὸ, πρόγνωσιν ἐσχηκότα τὴν τελευτὴν Κωνσταντίου, καὶ τὴν αὑτοῦ ἐν Περσῶν ὁρίοις σφαγὴν, ἑκόντα πρὸς τὸν θάνατον ἅλλεσθαι. Αὐτῷ μὲν γὰρ ἀβουλίαν ἔστι καὶ ἀμαθῆ στρατηγίας δόξαν προσάψαι, τῇ δὲ Ῥωμαίων ἡγεμόνι εἰς τόσον περιστῆσαι τὸν κίνδυνον, ὡς πᾶσαν σχεδὸν ἢ τὸ πλεῖστον μέρος ὑπὸ Πέρσας πρᾶξιν γένεσθαι. Τοῦτο μὲν ὧδε κείσθω.

B

C

12 CAPUT III.

Ut Christiano abjurato, Julianus in idolorum fanis versaretur: et ut inter sacrificandum in horrenda spectra incideret.

Julianus porro imperio potitus, tam impudenter et aperte dicitur religionem abjurasse, ut ipsum etiam pernegaverit Christum, et sacrificiis quibusdam dæmonumque detestandis invocationibus et victimarum sanguine sacrum abluerit lavacrum, atque seipsum a mysteriis Ecclesiæ exauctoratum exduxerit: et deinceps non modo privatim, sed publice etiam, quæcunque Græcis permittuntur sacra et sacrificia eis uteretur. Enimvero solemnem ei hostiam mactanti, in extis ejus crucis signum corona circumdatum apparuisse dicitur. Quod eis qui illi opera dabant, non parvum incussit timorem, Christi potentiam doctrinamque nostram perpetuo duraturam, suspectam habentibus: quod corona victoriæ signum esset, et circularis forma, omni ex parte initium capiens, atque in seipsam desinens, finem nullum portenderet. At sacerdos qui sacro præfuit, ne ea re perturbaretur, illum admonuit: victimam enim novum quiddam ostendere, Christianum scilicet dogma jam comprimi, et ad seipsum reverti, circulo, ne sicuti prius, finibus nullis constitutis, quocunque vellet loco longe lateque propagaretur, in angustum redactum. Alio item tempore, cum celebre quoddam adytum divinationis gratia subiret, et subito sese horrenda quædam spectra ingererent, ejus rei propter quam ingressus fuerat, oblitus (ætate enim provectiore ad *idoloram* sacra se contulerat), quod in rebus dubiis

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Ὅπως τὰ Χριστιανῶν ἐξομοσάμενος Ἰουλιανὸς εἰδωλείοις ἐσχόλαζε· καὶ θυσίας ἐπὶ ἐνίοις φάσμασι περιέπιπτεν.

Λέγεται δ' ὡς ἀρνασάμενον τὴν ἐμὴν ἐμὴν οὕτω καὶ περιφανῶς μήτοι γε τὸ σέβας ἐξαιρούμενον ἀλλὰ καὶ αὐτὸν ἀπαρνήσασθαι τὸν Χριστὸν καὶ θυσίαις καὶ ἐπικλήσεσι δαιμόνων ἀποσκήπτοις ἱερείων τε αἵμασι, τὸ θεῖον λουτρὸν ἀποπλύνασθαι καὶ τοῖς μυστηρίοις τῆς Ἐκκλησίας ἀποκηρυχθῆναι καὶ τὸ ἐντεῦθεν οὐ καθ' ἑαυτὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ δημοσίᾳ, ὅσα Ἕλλησιν εἰς θυσίαν ἀνεῖται, μετέχεσθαι. Λόγος γοῦν αὐτῷ ποτε τὴν συνήθη θυσίαν προσφέροντι, τὸ τοῦ σταυροῦ σχῆμα τοῖς σπλάγχνοις τοῦ ἱερείου φανῆναι, στεφάνου αὐτὸν περιθέοντος· ὃ τοῖς περὶ ἐκεῖνον ἠσχολημένοις δέος οὐκ μέτριον ἐνῆκε, τὴν τοῦ Χριστοῦ ἰσχὺν, καὶ τὸ διηνεκὲς τοῦ δόγματος ὑπειδομένοις· τὸν γὰρ στέφανον νίκης εἶναι σημεῖον· καὶ ὁ κύκλος τὸ πάντοθεν ἄρχεσθαι καὶ λήγειν εἰς ἑαυτὸν τὸ μηδαμῶς πέρας ἔχειν ἡπίστατο. Ὁ δὲ τελευτῆς ἀρχηγὸς μὴ ταράττεσθαι παρῄγγυα· ξένον γάρ τι δηλοῦν τὸ σφάγιον· συμπλέκεσθαι γὰρ ἤδη τὸ δόγμα καὶ πρὸς ἑαυτὸ χωρεῖν, τῷ κύκλῳ στενοχωρούμενον· καὶ μὴ ὥσπερ πρώην ἀπεριορίστως πλατύνεσθαι, καὶ ἐφ' οὓς ἂν αἱρῇται χωρεῖν· ἄλλοτε δ' αὖθις ἐπί τι τῶν ἐπισήμων αὐτῶν μαντείας χάριν ἰὼν, ἐξάπινα φασμάτων τινῶν φρικωδῶν προσταλόντων, τῶν ἐφ' ἃ κατῆλθε πρὸς λήθην ἐλθών (ἀφὲ γὰρ τῆς ἡλικίας εἰς ταῦθ' ἥκειν εἰωθὼς ὢν ἐν ἀπόροις τῷ σταυροῦ σημείῳ χρῆσθαι πρὸς ἀρωγήν, ὡς καὶ αὖθις κινδύνοις περιληφθεὶς τῷ συνήθει ἀμυντηρίῳ ἐχρήσατο. Τῷ γὰρ δείσαι τῷ

Χριστοῦ συμβόλῳ ἑαυτὸν κατεσφράγιζε. Καὶ αὐτίκα φροῦδα πάντα, καὶ τὸ πρὸς σπουδῆς ἄπρακτον ἦν. Ἐν ἀπορίᾳ δὲ γενόμενος ὁ τῆς τελετῆς ἔξαρχος, γνούς τε τῆς τῶν δαιμόνων ἀφανείας τὸ αἴτιον, Μισήσαντες, εἶπεν, οἷάπερ ἄγος, τὸ σύμβολον, ἀπέδρασαν· καὶ αὖθις γενναῖον εἶναι, μηδέν τι παραδεῖξαι Χριστιανικὸν ἢ ἐννοῆσαι, εἰσηγησάμενος, πάλιν ἦγεν ἐπὶ τὴν τελετήν. Ταῦτα δὴ Χριστιανοῖς ἀκουόμενα, οὐ μετρίως καθίκετο· περιδεεῖς γὰρ ἦσαν, σπουδάζοντα περὶ ταῦτα τὸν βασιλέα θεώμενοι, καὶ εἰς δέος καθίσταντο διωγμῶν. Καὶ ἡ προσδοκία μείζων τῆς πείρας ἐτύγχανεν· ἀῤῥεῖς γὰρ τῷ μέσῳ χρόνῳ τῶν τοιούτων γεγενημένους δεινῶν, ἡ ἀνάμνησις καὶ μόνη τῶν πάλαι κακῶν συνέστελλε· καὶ πάντες ἦσαν ἐκτετηκότες, τὸ περὶ τὸ δόγμα τοῦ κρατοῦντος ὑφορώμενοι μῖσος· καὶ μάλιστα ὅτι Χριστιανὸς τὸ πρότερον ἦν, καὶ ὑπὸ εὐλαβῶν πατέρων περὶ τὸ δόγμα γεγέννητο, καὶ κατὰ θεσμοὺς τῆς Ἐκκλησίας προήχθη, τά τε θεῖα λόγια ἐπαιδεύθη, καὶ ὑπὸ ἐπισκόποις καὶ ἱερεῦσιν ἐτράφη, καὶ τὴν εἰς τοὐναντίον μεταβολὴν ἀνυπόστατον ἐλογίζοντο.

A et periculosis crucis signaculo tanquam præsenti auxilio uti consuevisset, veluti discrimine circumventus, ad consuetum præsidium confugit: per timorem enim se Christi signo consignavit, et confestim omnia evanuere. Ita res quæ tentata fuerat, infecta tum permansit. Sacri vero ejus antistes, quod quid ageret, nesciret, causam autem cur dæmones disparuissent, non ignoraret: Aufugerunt illi, inquit, quod signum hoc perinde atque exsecrandum piaculum odere. Et admonitum illum, ut forti esset animo, neque quidquam Christianæ rei exhiberet aut cogitaret, rursum ad sacrum id duxit. Christiani ubi hæc audiere, non mediocriter sunt perculsi: metuerunt enim sibi, et imperatorem sacris ejuscemodi addictum videntes, in per-
B secutionis timorem inciderunt. **13** Et exspectatio periculorum periculis ipsis major fuit. Cum enim aliquandiu jam ærumnas et calamitates dedidicissent, vel sola veterum malorum recordatio eos terrens, metu contrahebat. Omnes certe animis consternati erant, quod tantum imperatoris ejus in religionem odium cernerent, qui antea Christianus fuisset, parentibus piis et dogmatis ipsius studiosis progenitus, juxta Ecclesiæ mores et constitutiones productus, sacris Litteris edoctus, et ab episcopis et sacerdotibus educatus. Quapropter tantam illius immutationem intolerabilem fore putabant.

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

Ὡς τοὺς εἰδωλικοὺς ἀνοίξας νεὼς, τὰς ἐκ παλαιοῦ προσόδους καὶ τὰ προνόμια αὐτοῖς ἐχαρίζετο, τῶν Χριστιανῶν ἀφελόμενος· καὶ οἷα ἐν Γάζῃ καὶ Καισαρείᾳ διὰ τοὺς τῶν εἰδώλων
C *ναοὺς ἔπραξεν.*

Καὶ τοίνυν ἐπεὶ μόνος τῶν ὅλων ἐγκρατὴς ἐγεγόνει, αὐτίκα τοὺς ὅσοι ἔτι ἐν τῇ Ἑῴᾳ εἰδώλων ἦσαν, νεὼς ἀνέῳξε· καὶ ὅσοι δὲ ἀτημελήτως εἶχον, ἐπισκευάζεσθαι παρηγγύα. Εἰ δέ τινες τέλεον κατελύθησαν, ἐκ νέου ποιεῖν ἐκέλευε· καὶ τοὺς βωμοὺς ἐξεκάθαιρε· καὶ τὰς πάλαι προσόδους αὐτοῖς ἀφαιρούμενος ἀφωσίου αὖθις ἐκείνοις· ὅσα τε ἔθη πάτρια πόλεων, καὶ τὰς πάλαι θυσίας τε καὶ βακχείας αὐτοῖς ἀνενέου. Καὶ αὐτῷ δὲ ἥκιστα αἰσχύνη ἦν δημοσίᾳ θύοντι· σπένδων δὲ ἀεὶ, τοὺς περὶ ταῦτα ἐσπουδακότας τῶν μεγίστων ἠξίου τιμῶν· τοῖς τε ἱεροφάνταις καὶ μύσταις καὶ κανηφόροις τὰ ἐξ ἔθους ἐδίδου· κῦρός τε αὐτοῖς ἐπετίθει, ὃ καὶ οἱ πρὸ
D Κωνσταντίνου βεβασιλευκότες ἐνεῖμον· ἀτέλειάν τε φόρων τοῖς περὶ ταῦτα σχολάζουσιν ἐψηφίζετο· τά τε σιτηρέσια τῶν περὶ τοὺς ναοὺς ἱεροπόλων ἀπέδωκε· καθαρούς τε εἶναι ἐθέσπιζε, καὶ τῶν πλησίον ἀποδιίστασθαι. Τὸν δὲ πῆχυν τοῦ Νείλου τῷ Σαράπιδι ἀνετίθει αὖθις· καὶ τὰ ἐκ παλαιοῦ πάτρια, ἃ Κωνσταντῖνος εὐσεβεῖν προτρέπων τῇ Χριστοῦ Ἐκκλησίᾳ προσῆγεν. Ἃς μὲν οὖν τῶν πόλεων ἑλληνίζειν ἐμάνθανεν, ἃς ἠβούλοντο δωρεὰς χύδην ἐδίδου· ἃς δὲ περὶ τὴν Χριστοῦ πίστιν θερμοτέρας ἐνόει, ἐκείναις ἆρα διὰ μίσους ἦν· καὶ

CAPUT IV.

Ut idolorum templis apertis, vetusta privilegia et proventus Christianis ademptos illis dicavit: et quæ Gazæ et Cæsareæ propter idolorum templa fecerit.

Porro cum solus rerum potiretur, statim quæcunque in Oriente idolorum templa reliqua fuere, aperuit: et quæ negligentius curata fuissent, instaurari jussit. Si quæ autem prorsus diruta essent, denuo ea exstrui præcepit, aras repurgavit, et veteres reditus nobis auferens, illis rursum sacravit. Antiquos urbium ritus, prisca sacrificia, et vesanas ineptias renovavit. Neque eum puduit publice diis sacrificare. Et identidem libans, qui cum eo ejusmodi sacris vacabant, eos maximis est prosecutus honoribus. Rerum sacrarum præfectis, sacerdotibus, et canephoris (1), quæ consuetudo prisca tulerat, dedit, et auctoritate sua eos confirmavit: id quod ante Constantinum imperatores quoque alii fecerant. Rebus ejusmodi vacantibus, immunitatem tributorum sanctione dedit, annonam templorum sacrorumque ministris donavit: et ut puri sive sacrosancti essent, lege lata cavit, et ab aliis hominibus eos secrevit. Nili cubitum Serapidi deo restituit, et vetusta præterea patriaque jura, quæ Constantinus, cives suos ad veram pietatem cohortans, Ecclesiæ Christi tribuerat. Urbibus, quas sacra Græcorum sequi cognovisset, quas voluere donationes affatim dedit:

(1) Philochorus dicit, Erichthonio regnante, Athenis primum constitutum esse, ut virgines dignitate præstantes canistra Junoni deæ ferrent. In quibus ea erant, quæ ad sacrificia, Panathenaicis aliisque conventibus peragenda, pertinebant. (Suid.) Dicuntur hæ κανηφόροι, hoc est, Canistriferæ. Cicer.: *Habe canephoras, decorum si mulacra restitue.*

quas autem in Christi religione ardentiores esse sciret, infestus eis fuit, neque ad eas divertere voluit. Et persæpe cum legationes ad eum propter casum aliquem qui incidisset, provinciales mitterent, preces eorum rejecit. Quod sane civitati Nisibenæ accidit. **14** Cum enim expeditionem adversus eos Persæ susceperunt, et ipsi ea de causa oratores suos ad eum miserunt, non modo auxilium eis ferre noluit, sed etiam minatus est, se urbem eam oculis suis non visurum, neque eo venturum, ut quæ sacra et detestanda esset, neque templa deorum aperire, aut Græcorum religionem suscipere vellet. Et Constantienses in Palæstina eodem nomine arguens, civitatem eorum Gazæis subjecit : Constantiam namque, sicuti supra diximus, cum Gazæorum navale esset, et Majuma vocaretur, Constantinus, propter egregium ejus in fide Christiana ardorem, jure civitatis exornaverat, et filio Constantio dicatam, legibus suis uti per constitutionem jusserat : minus convenire arbitratus, ut ea Gazæ, civitati Græcis ritibus admodum addictæ, subjecta esset. At ubi Julianus imperium est consecutus, Gazæi adversus Constantienses jure egerunt. Quorum ipse judex, sicuti antea fuerat, ita Constantiam juri Gazæorum ad viginti stadia ab ipsis distantem, adjudicavit. Constantii quoque appellationem ei ademit, et portum Gazæ vocavit. Et unum utraque loca præfectum, eosdemque magistratus habuere. Ecclesiæ solæ duas esse civitates ostendere : utraque enim sub suo vixit episcopo et clero, et fines ambarum templa cujusque designarunt. Cæterum Gazæorum quidam episcopus postea, cum suus apud Majumitas antistes decessisset, hoc egit, ut utræque in unam ecclesiam redigerentur : non æquum esse dicens, ut duo essent in una civitate episcopi. Cui cum Majumitæ resisterent, synodus provincialis recte rem decidit, et suum Majumæ episcopum ordinavit : convenire arbitrata, ut qui semel a pio imperatore, propter veram religionem, primario civitatis jure honorati essent, non aliud per impii principis judicium sequerentur et facerent. Proinde illæ merito honore, qui semel eis datus esset, ecclesiæ fruerentur, et res ea loco suo immota maneret. Atque hoc quidem sic non longe post est actum.

Eodem anno Cappadocum quoque Cæsaream urbem magnam et locupletem, Julianus e civitatum albo expunxit, et Cæsaris ei cognomen abstulit. **15** Primum enim Mazacam eam vocatam (2), Claudius Cæsar appellatione mutata, nomine suo cohonestavit. Summo autem civitatem eam odio persequebatur tyrannus, quod propter eximium in Christum amorem et desiderium maxime celebris esset, et vetusta simulacrorum delubra evertisset : Jovis scilicet πολιούχου, hoc est, urbis patroni, et Apollinis πατρῴου, id est, patrii. Ubi vero postea Fortunæ templum sunt demoliti, plu-

A οὔτ' ἐπιδημεῖν αὐταῖς ἤθελεν. Καὶ πρεσβείας πολλάκις τῶν ἐπιχωρίων πεσούντων δεινῶν προσπιπτόντων, τὸν ἱκέσιον ἀπῆξίου. Οἷα δὴ καὶ Νισιβηνοῖς ἐπεγένετο· ἡγγελμένων γὰρ ἐπιστρατεύειν τούτοις Περσῶν πρεσβείαν στεῖλαι, μέντοι γε βοηθεῖν ἕτοιμος ἦν, ἀλλ' ἠπείλει μηδ' ὄψεσι τὴν πόλιν ἰδεῖν, μηδ' ἐν αὐτῇ φοιτῆσαί ποτε, οἷα δὴ ἐναγῆ τε οὖσαν, ὡς μὴ τὰ τῶν θεῶν ἱερὰ ἀνοίγουσι, καὶ τὰ νενομισμένα Ἕλλησιν αἱρουμένοις ποιεῖν. Καὶ Κωνσταντιεῦσι δὲ τοῖς ἐν Παλαιστίνῃ τὰ ἴσα μηφόμενος, ὑπὸ Γάζαν τὴν αὐτῶν πεποίηται πόλιν. Τὴν γὰρ εἰρημένην Κωνσταντίαν, ὡς μικρὸν ἔμπροσθεν εἴρηται, Γαζαίων οὖσαν ἐπίνειον, Μαϊουμᾶς δ' ἐκαλεῖτο πρότερον, μαθὼν Κωνσταντῖνος μάλιστα τὸν Χριστιανισμὸν αἱρουμένην, γέρα πόλεως ἐχαρίζετο, καθ' ἑαυτήν τε εἶναι νομοθέτει, Κωνσταντίῳ τῷ παιδὶ ἀναθέμενος· μὴ καλὸν ἡγησάμενος ὑπὸ Γάζαν εἶναι πόλιν δεινῶς ἑλληνίζουσαν. Ὡς δὲ Ἰουλιανὸς τὴν βασιλείαν ὁφ' ἑαυτὸν ἐποιεῖτο, Γαζαῖοι Κωνσταντιεῦσι διεδικάζοντο· ὧν δικαστὴς ἐκεῖνος γενόμενος, εἰς τὸ πρότερον, πλὴν ὑπὸ Γάζαν ἐκείνην ἐποίει, σταδίους αὐτῆς διεστηκυῖαν ἀμφὶ τοὺς εἴκοσιν. Ἀφεῖλέ τε καὶ τὸ τῆς Κωνσταντίου προσηγορίας ὄνομα, καὶ λιμένα τῆς Γάζης ὠνόμαζε. Καὶ κοινοὶ αὐτοῖς καὶ στρατηγοὶ καὶ οἱ τὰ δημόσια διώκουν, ἦσαν αὐτοῖς· τὰ μὴν τῆς Ἐκκλησίας μόνα δύο πόλεις εἶναι ἐπαρχιοῦσι. Καὶ γὰρ ἑκατέρα πόλις ὑπὸ ἴδιον ἐπίσκοπον τελεῖ καὶ κλῆρον· καὶ ὅρια ἑκάστῃ ἐστὶν ἃ ἀμφοῖν θυσιαστήρια διορίζεται· ποτὲ δέ τινος τῶν Γαζαίων ἐπισκόπων, τῆς Μαϊουμιτῶν ἐκκλησίας θανόντος τοῦ ἐπισκόπου, ἄμφω τὰς ἐκκλησίας μίαν ποιῆσαι διὰ σπουδῆς εἶχε· μηδὲ γὰρ εἶναι δίκαιον ἔλεγεν ἐν μιᾷ πόλει δύο ἐπισκόπους καθίστασθαι. Μαϊουμητῶν δ' ἀνισταμένων, τὸ δέον τοῖς ὁδὸς διηυθέτει. Καὶ ἕτερον τῷ Μαϊουμᾷ ἱερατεύειν ἐπίσκοπον, προσῆκον εἶναι διαγνωσθέντας καθάπαξ ὑπὸ εὐσεβεῖ βασιλεῖ διὰ τὴν ἀληθῆ θρησκείαν πρεσβείου πόλεως τιμηθέντας μὴ ἄλλως πράττειν αἱρεῖσθαι διὰ κρίσιν ἀσεβοῦς βασιλέως· χρῆναι δ' ἐᾶν κατὰ χώραν, τῶν καθάπαξ δεδόντων ἐκκλησίᾳ δικαίως ἀποκαύσειν γερῶν. Τοῦτο μὲν οὖν ὀλίγῳ ὕστερον ἐγένετο.

D Τοῦ δ' αὐτοῦ ἔτους καὶ τὴν Καππαδοκῶν Καισάρειαν μεγάλην τε οὖσαν καὶ ἐν εὐδαίμοσι κλῆρον λαχοῦσαν, τοῦ καταλόγου τῶν πόλεων διέγραψεν Ἰουλιανός· καὶ τὴν ἐπωνυμίαν ἀφῃρεῖτο τὴν Καίσαρος· Μάζαν γὰρ τὰ πρῶτα κατονομαζομένην, Κλαύδιος Καῖσαρ τῷ ἐπωνύμῳ ἐτίμα, μεταβαλών. Ὑπερφυῶς γὰρ ἐμίσει τὴν πόλιν ὁ τύραννος, τῷ περὶ τὸν Χριστὸν πόθῳ μάλιστα οὖσαν διαφανῆ· καὶ ὅτιπερ τοὺς πάλαι καθεῖλον εἰδώλων ἐκεῖσε νεώς· τοῦ τε πολιούχου λέγω Διὸς, καὶ τοῦ πατρῴου Ἀπόλλωνος. Ὡς δὲ καὶ τὸν τῆς Τύχης νεὼν κατέσπασαν ὕστερον, σφόδρα ἤχθετο πᾶσῃ τῇ πό-

(2) Sub monte Argeo Mazacam, quæ nunc Cæsarea nominatur. (Plin. lib. VI, cap. 3.)

λει· καὶ Ἕλλησιν ἐνεκάλει ὡς μὴ ἐπαμύνουσιν, ὥστε καί τι δεινὸν παθεῖν ὑπὲρ τύχης, εἴπερ τέως ἔδει παθεῖν· καὶ τριακοσίας λίτρας χρυσοῦ τοὺς ἀνὰ τοὺς ὅρους αὐτῆς ἤτει βίᾳ· τοὺς δ' ἐν κλήρῳ πάντας ὑπὸ λειτουργίαν στρατιωτικὴν τελεῖν προστάξας· ὃ δαπανηρὸν καὶ ἐπονείδιστον ἐνομίζετο· σύμπαν δὲ τὸ Χριστώνυμον πλῆθος ὑπόφορον καταστήσας, ὅσα καὶ Κώμῃ τῇ πόλει ἐχρήσατο· ὅρκους δὲ προστιθείς, ἠπείλει, ὡς εἰ μὴ θᾶττον τὰ ἱερὰ ἀνεγείρωσι, πᾶν εἴ τι δεινὸν δρᾷν τῇ πόλει· καὶ τέλος ἀφαιρεῖσθαί τε κεφαλὰς τῶν Γαλιλαίων· οὕτω γὰρ ὑβρίζων ἐκάλει Χριστιανούς· καὶ ἔφθασεν ἂν ἐκπεράναι τὰς ἀπειλὰς, εἰ μὴ τὸ χρεὼν προφθάσαν τοῦ ζῆν ὑπερεξήγαγεν. Ὅτι γε καὶ καταρχὰς οὐκ οἴκτῳ τὸ φιλάνθρωπον ἐδείκνυ περὶ Χριστιανούς, καίπερ βαρύτερος μάλιστα τῶν πάλαι διωξάντων τὴν Ἐκκλησίαν ὤν· ἀλλ' εἰδὼς ἐκ τῶν γενομένων μηδεμίαν δύνησιν εἶναι τῷ Ἑλληνισμῷ ἐκ τῶν πρὸς Χριστιανοὺς ἀνηκέστων τιμωριῶν· μᾶλλον μὲν οὖν αὔξησιν τὸ δόγμα λαβεῖν, καὶ ἔνδοξα ἐντεῦθεν τὰ Χριστιανῶν γεγενῆσθαι, οἷς ὀνδρείως ἐκείνων πολλοὶ τελευτᾶν εἵλοντο· ἄλλως τε καὶ τῆς ἐκεῖθεν δόξης τούτοις φθονῶν, οὐ φειδοί τινι καὶ φιλανθρωπίᾳ. Αἰχισμοί; μὲν γὰρ καὶ πυρὶ καὶ σιδήρῳ καὶ θαλαττίοις βυθοῖς, ἢ ζῶντας βαράθροις βάλλειν, καὶ γῇ κατορύττειν, ἃ τοῖς πρὸ ἐκείνου διὰ σπουδῆς, παντελῶς ἀπεῖπεν. Οὐδὲ γὰρ ἐξ ἀναγκαίου ταῦτα τὴν γνώμην μεθίστησι. Πειθοῖ δὲ μᾶλλον καὶ παραινέσεσιν ἠγεῖτο δεῖν πρὸς ἀσέβειαν μετάγειν τὰ πλήθη, κάντεῦθεν ῥᾳδίως περιγενέσθαι· ἢ τάχα, ἵνα μᾶλλον παράδοξός τις εἶναι δόξῃ περὶ αὐτοὺς καὶ φιλάνθρωπος, μὴ βίαν εὐθὺς ἐπάγειν ἠρεῖτο.

rimum toti urbi succensuit, et Græcos non adeo multos eam incolentes incusavit: ac si quid durius perferendum sit, tum ferendum pro fortuna fuisse, eis objecit. Trecentas sane auri libras ab eis qui fines urbis ejus coluere, vi exegit. Clerum autem omnem muneribus et ministeriis militaribus in ea regione attribuit: quod cum sumptibus onerosum, tum ignominia contumeliosum existimatum est. Et Christianis omnibus tributo imposito, urbe ea perinde atque vico aliquo est usus. Jure quoque jurando interposito, minatus eis est, nisi quam primum templa deorum restituerent, quicquid posset calamitatis civitati se illaturum, et postremo capita etiam ablaturum esse Galilæis; sic enim per contumeliam Christianos nominavit. Atque ille minas ejusmodi ad rem contulisset, nisi fatalis necessitas morte eum prævenisset. Neque ab initio per misericordiam humaniorem se erga Christianos exhibuit, minusque graviorem veteribus persecutoribus: sed quod nihil momenti Græcorum superstitioni constituendæ, Christianorum intolerabilia etiam supplicia afferre, quin etiam dogma nostrum majora per ea capere incrementa sciret. Ingens enim ex eo Christianis accessit gloria, quod ex eis multi fortiter mortem sibi obeundam duxerint. Præterea vero laudem eam nobis invidit. Et a tormentis quidem et igne, et ferro, et pelagi undis abstinuit; neque vivos vel in barathrum conjecit, vel in terra defodit, quæ alii ante eum persecutores fecerant; quod hæc necessario animi sententiam non mutarent: cohortationibus vera et persuasionibus multitudinem ad impietatem pertrahendam esse censuit. Eo modo facile se superiorem fore, et quod vellet, effecturum esse ratus est: aut fortasse, ut admirandus esse, et præter expectationem perhumanus in eis videretur, non statim vim eis adhibendam esse putavit.

ΚΕΦΑΛ. Ε'.

Ὡς ἡδὺς τῷ πλήθει θέλων δοκεῖν, ἀνῆκε τοῖς ἀπανταχοῦ φυγαδευθεῖσιν ἐπισκόποις ἐπὶ Κωνσταντίου τὰς ἐξορίας διὰ μῖσος ἐκείνου· ἄλλως τε καὶ διὰ τὸ θέλειν τὴν Ἐκκλησίαν ταράττεσθαι.

CAPUT V.

Quomodo, ut favorem plebis aucuparetur, omnes passim episcopos a Constantio in exsilium pulsos revocarit, cum propter Constantii odium, tum quod Ecclesiam turbari vellet.

Τοιαῦτα διανοούμενος, πᾶσιν οὓς φυγαδείᾳ κατεδίκασεν ὁ Κωνστάντιος διὰ τὴν θρησκείαν, ἀνῆκεν οἴκαδε ἴεσθαι· καὶ τοῖς ὑπὸ δήμου τὰ οἰκεῖα διαρπαγεῖσι τὰς οὐσίας ἀπεχαρίζετο. Διατάγματα δ' ἔπεμπε, μηδένα τῶν Χριστιανῶν ἀδικεῖν, μηδ' ἐπὶ θυσίας βιάζεσθαι, μηδὲ ὑβρίζειν. Ὅσοι δ' ἑλοίντο ἑκόντες τοῖς βωμοῖς προσιέναι, πρότερον περιῤῥαντηρίοις καὶ καθαρτηρίοις χρῆσθαι ἐλουμένους τοῖς δαίμοσιν. Ὅσα δὲ Κωνσταντῖνος κληρικοῖς ἐποίει σιτηρέσια καὶ ἀτελείας, τὸ θεῖον τιμῶν, περιεῖλεν οὗτος, καὶ τοῖς δημοσίοις ἐνέταξεν· ἃ τε χήραις καὶ παρθένοις δι' ἔνδειαν ἐν κλήροις ἔταζεν ἐκ δημοσίων τρέφεσθαι, πικρῶς εἰσεπράττετο. Κωνσταντῖνος γὰρ, ἡνίκα τὰ κατὰ τὰς ἐκκλησίας ἐνομοθέτει, ἐκ τῶν ἑκάστης πόλεως φόρων τὰ διαρκῆ πρὸς τὴν τῶν ἐπιτηδείων ζωάρκειαν, πᾶσι τοῖς κλήροις ἐδίδου, καὶ νόμῳ τὴν πρᾶξιν ἐκύρου· καὶ νῦν ἐς δεῦρο τηρεῖται καλῶς φυλαττόμενος. Ἦν δὲ

16 Ejusmodi agitans consilia, qui a Constantio in exsilium pulsi propter religionem fuerant, omnibus potestatem redeundi fecit: et quorum bona publicata fuerant, ea illis restituit. Edicta publicata, ne Christiani injuriis afficerentur, neve per vim aut contumeliam ad sacrificia adigerentur. Si qui vero sua sponte ad aras accedere vellent, eos prius deorum placandorum gratia lustrari purgarique debere. Annonam et immunitatem, quam Constantinus pro sua erga Deum observantia clericis concesserat, ipse abrogavit, et in publicos proventus retulit. Quæ vero viduis et virginibus, propter inopiam cleri, alimenta e publico largienda destinata erant, ægre et difficulter exigebantur. Constantinus namque, cum ecclesias constitueret atque ordinaret, ex cujusque urbis proventibus toti clero, quantum ad vitam tolerandam satis esset, rerum necessariarum tribuit,

eamque rem sanctione legis confirmavit, quæ hucusque conservatur. Sub Juliano exactio eorum proventuum dura admodum et gravis fuit, sicuti id exactorum ipsorum testantur monumenta. Cæterum parum fuit tyranno, tam hostili esse erga nos animo, nisi suum adversus Ecclesiam odium ad excidium ejus prorsus converteret. Quæcunque enim ei suppeditabant sacra vasa et donaria, ea abstulit, et in idolorum delubris reposuit. Vim etiam illam eis adhibuit, qui sub Constantino et Constantio templa deorum evertissent, ut vel ea celeriter restaurarent, vel æstimationem structuræ eorum persolverent. Sin hoc minus facerent, ut durius acciperentur, et in vincula conjicerentur, mandavit. Unde illud satis conjicere licet, in eo quidem illum veteribus persecutoribus, quod corpora cum contumelia non excruciaverit, moderatiorem fuisse : rebus autem aliis, modis omnibus illos exsuperasse. Omni namque ex parte Ecclesiam affligere manifeste est visus : et uno tantum modo humanior judicatus, quod episcopos sub Constantio exilio multatos revocavit, et in urbes suas redire permisit. Atque id ille non misericordia fecit, sicut colligere est : **17** sed ut episcopos inter se committens, ad intestinum armaret bellum, et suis ipsa dissidiis ecclesia labefactaretur. Fortasse etiam, ut Constantium apud Romani imperii subditos, in odium et invidiam adduceret : tum Græcos, qui eisdem secum operarentur sacris, favore prosequens ; tum episcopos, qui propter Christum afflicti essent, ab injuria vindicans. Itaque eunuchos quoque imperiali aula exegit. Eusebium autem, qui primum in eo locum tenuerat, morte etiam multavit : cui aliam quoque ob causam infensus fuit ; suspectum enim, veluti fratris sui Galli necis suasorem, habuit. Syrum autem Aetium, auctorem et ducem hæresis Eunomii, et Constantii sententia, qui eum propter familiaritatem Galli suspectum quoque habuerat, damnatum, et in exsilium actum, perquam benignis litteris revocavit, et publica vectura reduxit. Propter Constantium quidem, Eleusium etiam Cyzicenum impensis propriis, quam solo æquaverat sub Constantio Novatianorum ecclesiam, uno atque altero mense restituere jussit. Sed e aliis plurimis rebus æstimare est, propter Constantii odium, cum multa in nos ipsum duriter fec tum quæ ab aliis quoque fiebant, eis delectatum esse.

A ἡ τοιαύτη τῷ Ἰουλιανῷ εἴσπραξις ἀπάνθρωπος π καὶ βαρυτάτη, ὡς καὶ τὰ γενόμενα τῶν πραχτό γραμματεῖα ἐδήλου. Οὐ μέχρι δὲ τούτων ἡ τοῦ τυ νου ἀπέχθεια ἵστατο. Ἀλλὰ τὸ πρὸς τὴν Ἐκκλη μῖσος πρὸς παντελῆ καθαίρεσιν αὐτῆς ἀνηρέ Καὶ γὰρ ὅσα προσῆσαν αὐτῇ σκεύη καὶ ἀναθή ἀφαιρούμενος, τοῖς τῶν εἰδώλων ἀνατίθει ν βίαν τε τοῖς καθελοῦσι ναοὺς ἐπί τε Κωνσταν καὶ Κωνσταντίου ἐπῆγε θᾶττον οἰκοδομεῖν, ἡ ἀποτιμήσεις ἐκείνων ἐκτίνειν· εἰ δ' οὔ, δεσμοῖ γεσθαι, καὶ χαλεπῶς πάσχειν· ὥστ' ἐντεῦθεν ἄγειν ἔστι καὶ τοῦτο· ὄφρεων μὲν γὰρ ἔνεκε σώματα περιυβίζεσθαι κολάζειν, μετριώτερον τι τῶν πάλαι διωκτῶν γενέσθαι· τοῖς δὲ λοιποῖς λῷ τῷ μέτρῳ διαφέρειν ἐκείνων. Καὶ γὰρ ἐν B σι κακῶς αὐτὴν ποιῶν διεφάνη· ἐνὶ μόνῳ δόξη ναι φιλάνθρωπος, ὅτιπερ τοὺς καταδικασθέ ἐπὶ Κωνσταντίου φεύγειν ἐφείας τὴν φυγα ἀνέστειλε, καὶ πρὸς τὰς οἰκείας μετεστέλλετ λεις. Συνάγειν οὖν ἔστιν ἐκ τῶν ἄλλων μηδὲ ς ςειδοῖ γενέσθαι, ἀλλ' ἵνα συγκρούων ἀλλήλοις ἐπισκόπους, ἐμφυλίῳ καθοπλίσῃ μάχῃ, καὶ τῶν οἰκείων πολεμεῖσθαι πείσῃ τὴν Ἐκκλη ἴσως δὲ καὶ Κωνσταντίῳ μῖσος παρασκευάζων πᾶν τὸ ὑπήκοον· τοὺς μὲν Ἕλληνας θερα περὶ τὰ ἴσα σπουδάζοντας, τοὺς δὲ τῶν ἱερέω Χριστὸν κακῶς παθόντας λύων τὴν ἀδικίαν. Ἀφ τοι καὶ τοὺς εὐνούχους τῶν βασιλείων ἐπισ Εὐσέβιον δὲ τὸν ἐν βασιλείοις κρατοῦντα μ ζὴν ὑπεξῆγεν. Ἀπήχθητο δὲ καὶ ἄλλως διὰ τὸ C οπτος γὰρ ἦν, ὡς βουλαῖς ἐκείνου ὁ ἀδελφὸς ἀν ρητο Γάλλος. Τὸν δὲ Σύρον Ἀέτιον, ἑτερόδοξόν τε ἀρχηγὸν τῆς αἱρέσεως Εὐνομίῳ ἐγένετο, ἐμπε τε ὑπὸ Κωνσταντίου καταδικασθέντα· ἦν δὲ ὕποπτος ἐκείνῳ διὰ τὴν πρὸς Γάλλον ὁμοτρο μετ' εὐμενοῦς ἐπανήγαγε γράμματος ἐκπεμπ ὀχήμασι. Διὰ Κωνστάντιον δὲ καὶ τὸν Ἐλευσῖν Ἐλεύσιον προστάττει δαπάναις ἰδίαις ἣν ἐπὶ Κω σταντίου τῶν Ναυατιανῶν ἐκκλησίαν καθεῖλεν, θις οἰκοδομεῖν. Καὶ ἐν ἄλλοις πλείστοις σημεί ἄν τις, ὡς Κωνσταντίου διὰ μῖσος τὰ μὲν ε τῶν δεινῶν ἐποίει, καὶ ἄλλων δὲ ποιούντων δετο.

CAPUT VI.

Ut etiam magnus Athanasius tum apud virginem apud eam occultatus publico se commiserit, et Ecclesiam receperit, Georgio Ariano a populo interempto.

Tum Athanasius etiam, qui multis annis latuerat, Constantii morte cognita, noctu Alexandriæ in ecclesia apparuit, et miraculo derepente omnibus quasi mortuus quispiam ab inferis reversus fuit. Ex quo enim Georgii insidiis, et Constantii jussu Ægypti præfectus eum non cepit, atque ipse fuga sibi consuluit, ad Juliani usque imperium, apud *mulierem quamdam* virginem Alexandriæ occul-

ΚΕΦΑΛ. Ϛ'.

Ὡς καὶ ὁ μέγας Ἀθανάσιος τηνικαυτα ὑπὸ μιᾷ παρθένῳ κρυπτόμενος ἀνέφανη, καὶ Ἐκκλησίαν κατέσχε, Γεωργίου τοῦ Ἀρει ὑπὸ τοῦ δήμου διαιρεθέντος.

Τηνικαῦτα δὲ καὶ Ἀθανάσιος πολλοῖς κρυ μενος ἔτεσι, Κωνστάντιον μαθὼν τελευτήσα νυκτὸς ἐπὶ τὴν Ἀλεξανδρέων Ἐκκλησίαν ἐ Καὶ θαῦμα ἔδοξεν, αἴφνης οἷά τις νεκρὸς τῶν ἀναβάσεις· ἐξ ὅτου γὰρ ταῖς Γεωργίου ἐπ λαῖς, Κωνσταντίου κελεύσαντος, ὁ τῶν Αἰγ ἡγεμὼν ἐκείνου ἀπέτυχε, φυγὼν ἐκεῖνος ἐς ἀφανὴς ἦν μέχρι τῆς παρούσης ἡγεμονίας,

τινι γυναικὶ παρθένῳ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ κρυπτόμενος· ἦν τοσούτῳ διαλόμπειν κάλλει ὁ τῆς ἱστορίας παραδίδωσι λόγος, ὡς κατάπληξιν ἄντικρυς εἶναι ὁρωμένην, καὶ μή τινα τῶν σωφρονεῖν ἠρημένων εἰς λόγους ἐλθεῖν πειρᾶσθαι, ἵνα μὴ ποθέν ἐκπηδήσας μῶμος αὐτῷ προστριβείη. Ἐκείνη δὲ καίπερ οὕτως ἀκμάζουσα, ὅμως τοῦ σώφρονος καὶ σεμνότητος οὐκ ἀφίστατο· ἃ δὴ καὶ μόνα κοσμεῖν εἴωθε, μή τι καὶ τῆς φύσεως συναιρομένης τὰ πρὸς εὐπρέπειαν. Καὶ γάρ πως συμβαίνει μηδ' ἀληθὲς ἐκεῖνό γε οἴεσθαι, ὃ τοῖς πρὸ ἡμῶν εἴρηται, ὁποῖα τὰ σώματα, τοιαύτας εἶναι καὶ τὰς ψυχάς. Τοὐναντίον δὲ μᾶλλον πρὸς τὰ τῆς ψυχῆς ἐπιτηδεύματα, καὶ τὸ τοῦ σώματος ἦθος συσχηματίζεσθαι· καὶ ὃ ἂν τύχοι πράττων ὁ τοιοῦτος, τοιοῦτον καὶ διαφαίνεσθαι· καὶ καθ' ὃν ἂν ἐπιτηδεύοι καιρόν. Πρὸς ὃ, οἶμαι, τις ἀσφαλῶς ἐξετάζων τούτῳ τῷ λόγῳ, εὐστόχως εἰπεῖν, καὶ μηδένα ἴσχειν τὸν ἀντεροῦντα. Τόν γε μὴν Ἀθανάσιον θείᾳ ὄψει πρὸς τὴν παρθένον ποδηγούμενον λόγος διασωθῆναι· καὶ πάντως τὸ ἀποβὰν σκοπεῖν τις ἐθέλων, θεῖαν τὴν οἰκονομίαν εἶναι λογίσαιτο. Ἵνα γὰρ μήτε πράγματα οἱ περὶ Ἀθανάσιον ἔχοιεν, ἤν τις πειράζειν ἤρετο, ἢ ἥρως βιάζεσθαι, οὕτως οἰκονομηθῆναι διαλαθεῖν κρυπτόμενον παρὰ γυναικί, ἣν οὐδεὶς ᾠήθη τι τοσοῦτον διενεγκεῖν· τῷ μὲν γὰρ ἀπείρῳ κάλλει οὐδ' ὑπόνοιαν ἐδίδου τὸν ἱερέα παρ' αὐτῇ κρύπτεσθαι· ἀνδρείῳ δὲ φρονήματι προσηγάγετο· εἰς τέλος δὲ διὰ φρόνησιν τὸν θησαυρὸν διεσώσατο. Τοσοῦτον δὲ τὸ πιστὸν αὐτῷ διατήρησε διακονησαμένη καλῶς, ὡς καὶ πόδας νίπτειν, τροφήν τε καὶ ὅσα τῆς φύσεως ἀναγκαῖα διὰ τὴν χρείαν, μόνην αὐτὴν εὖ μάλα ὑπηρετεῖσθαι, καὶ βίβλους αὐτῷ ὧν χρείαν εἶχε, κομίζειν, καὶ συχνῷ τῷ χρόνῳ ταῦτα ποιοῦσαν, μή τινα γνῶναι, ὅσοι δὴ τὴν Ἀλεξάνδρου πόλιν κατῴκουν. Καὶ ὁ μὲν οὕτω φανείς, τὰς ἐκκλησίας κατέσχεν, ὑπὸ παντὸς τοῦ πλήθους ἀποδεχθείς· οἱ δὲ τὰ Ἀρείου φρονοῦντες ἐκβληθέντες, ἰδίᾳ τὴν συναγωγὴν ἐποιοῦντο. Λούκιόν τινα ἐξηγεῖσθαι αὐτῶν προστησάμενοι. Ὁ γὰρ Γεώργιος ἔφθασεν ὑπὸ τοῦ δήμου διαφθαρείς. Ἐπεὶ γὰρ ἔγνωσαν τελευτῆσαι μὲν τὸν Κωνστάντιον, ἐπὶ δὲ τῶν ὅλων τὸν Ἰουλιανὸν κατασπῆναι, εὐθὺς ὁρμῇ τῇ πάσῃ τὸ περὶ τὴν Ἀλεξάνδρειαν ὅσον ἐν Ἕλλησιν ἦν, εἰς στάσιν ἐχώρει· καὶ δὴ βοῇ μιᾷ ἐπ' αὐτὸν ὥρμησαν ὡς διαχειρίσοντες. Τότε μὲν οὖν φονεύειν ἀπέσχοντο, δεσμωτηρίῳ δὲ περιεῖργον· οὐ πολλῷ δὲ ὕστερον τοῦ δεσμωτηρίου ἐξαγαγόντες, μαχαίρας ἔργον ποιοῦνται. Εἶτ' ἐπὶ καμήλου ὡς τινα φόρτον ξένον ἀναβάντες, ἐπὶ μέσης ἦγον τῆς ἀγορᾶς, δι' ἡμέρας ἐπιμαινόμενοι τῷ νεκρῷ καὶ ἀναιδῶς ἐξυβρίζοντες· δείλης δὲ ὀψίας ὥσπερ ἐμπλησθέντες, τὸ περιλειφθὲν τοῦ σώματος πυρὶ κατετίφρωσαν.

Τοῖς μὲν οὖν ἐξ Ἀρείου πρὸς τῶν σπουδαστῶν Ἀθανασίου δοκεῖ τὰ τοιαῦτα τῷ Γεωργίῳ ἐπιγενέσθαι. Ἀλλ' οὐχ οὕτως ἔχει· πλείον γὰρ ἦν ἐκείνῳ

tatus latuit; quæ tantum forma excelluisse traditur, ut stuporem prorsus ea spectantibus incuteret, et nemo eorum qui castiorem vitam sectari constituissent, in colloquium ejus veniret, ne scilicet eo nomine reprehensione non careret. Atque illa tametsi ita florens et vivida esset, pudicitia tamen et sanctitate vitæ non excidit. Quæ res solæ, quamvis nihil adjumenti a natura ad decorem accedat, ornamento esse solent. **18** Ut prope verum esse non videatur, quod a majoribus dictum est: Qualia sint corpora, tales etiam esse animos. Quin e diverso potius, ad animorum instituta, corporum quoque mores conformantur: et quale quisque exercet studium, talis etiam esse apparet, quocunque id accidat tempore. Atque ad hanc rationem si quis rem certo exigat, recte id sic cum dicturum, neque quempiam qui reluctetur, habiturum esse, existimarim. Athanasius quidem, divina providentia ad virginem hanc deductus, atque apud eam servatus est. Et si quis eventum rei considerare velit, divinam prorsus dispositionem esse reperiet. Ut enim nihil molestiæ et negotii Athanasio et familiaribus ejus exhiberetur, si quis tentare aut juramento cogere quemquam ex illis, ad eum scilicet prodendum, voluisset: recte hoc sic institutum, ut latens apud mulierem occultaretur, quam nemo id perlaturam e se putavit. Propter formæ vero venustatem neque in suspicionem cuiquam incidit, apud eam episcopum occultari. At illa virili plane animo virum eum ad se recepit, et prudentia mira ad finem usque thesaurum tantum servavit. Tanta autem in eum honestis præstandis ministeriis fuit fide, ut se pedibus lavandis, et cibo aliisque naturæ nostræ necessariis utilibusque rebus exhibendis una ipsa rite ei inservierit, et de libris quibus opus habuit, commodaverit. Atque id cum longo tempore fecisset, nemo tamen qui Alexandrinam incoluit urbem, cognovit. Athanasius qui ita subito apparuit, ab universa multitudine receptus, in ecclesias est deductus. Ariani autem ejecti, seorsim conventus egere, Lucio quodam, qui eis episcopus præesset, lecto. Georgius enim a plebe interfectus fuerat. Postquam enim Constantium decessisse, et Julianum ad imperii summam pervenisse cognitum est, statim impetu omni quidquid erat Alexandriæ Græcæ superstitionis sectatorum, ad seditionem prorupere: et clamore uno incursionem in Georgium, tanquam eum interempturi, fecere. Et tum quidem a cæde abstinuerunt, atque carceri eum incluserunt: verum non multo post inde extractum ferro necarunt. Deinde camelo quasi novum quoddam chiliarum genus impositum, per medium forum, cadaveri per furorem et contumeliam impudenter insultantes, duxerunt: circa crepusculum autem veluti ea corporis, igne combusserunt.

19 Arianis quidem hoc sic Georgio ab Athanasii studiosis accidisse videtur: sed res aliter habet. Nam ille odio majori Græcos in se conci-

tuverat, eo quod patria eorum sacra inhibuisset, A templa deorum destruxisset, simulacris conviciando illusisset, et bona eorum publicasset. Adhæc invidiam quoque ejus auxit, quod multum apud imperatorem auctoritate valuisset. Solent enim multitudini, qui aliquam obtinent potestatem, esse exosi. Insuper tum quoque quod (1) de Mithrio (2) actum fuerat, tumultum contra eum motum admodum auxit. Nam locum eum diu neglectum, Constantius ecclesiæ Alexandrinæ donaverat. Georgius autem eum repurgans, ut eidem sacram Deo excitaret, subterraneum antrum reperit : in quo simulacra, et alia quædam symbola et signa Græcarum nugarum et præstigiarum, ut ita dicam, eorumque qui sacris ab ipsis instituti atque initiati fuissent, erant. Quæ sane ridicula et nova cernentibus sunt visa, proindeque merito per ludibrium irrisa. Græci autem pudore propter mysteria et arcana sua revelata affecti, confertim manu coacta, gladiis, lapidibus et clavis impetum in Christianos fecerunt, et multos occiderunt, quosdam vulnerarunt, et nonnullos etiam ex eis ad dogmatis contumeliam in crucem egerunt, atque abierunt. Georgius cœptum opus imperfectum reliquit. Græci porro Juliani imperio, tanquam opportunitate quadam oblata, pro eo atque voluere, usi, ipsum etiam Georgium interemere. Hoc ipsum imperator quoque litteris suis, magis scilicet populum Alexandrinum, quam Christianos incusans, testatur : quod ille profecto non fecisset, C nisi eum veritatis vis cogisset : Christianos certe, qualescunque illos tandem, Georgianæ cædis, quam Græcos, auctores fuisse maluisset. Sed ille minime rem celavit, quamvis gravius etiam nos perstringens. In epistola enim ad Alexandrinos, stomachari se simulans, verbis eos perstringit, coercitionem remittens. Id quod se facere dicit, ob reverentiam urbis patroni dei Serapidis, et conditoris ejus urbis Alexandri, atque item avunculi Juliani, qui Alexandriæ et Ægypti præfectus fuit, vir superstitioni Græcarum nugarum deditissimus, et Christianorum hostis vehementissimus. **20** Tanto enim is erga nos odio flagravit, ut citra imperatoris sententiam, multis auctor fuerit, ut ad sanguinem usque martyrii certamen peragerent. D Mihi etiam molestum non erit, epistolam eam Juliani, operi huic nostro adnectere, atque etiam

μῖσος ἐκ τῶν Ἑλληνιστῶν, κωλύοντι ἐκείνω
πάτρια, κατασπῶντί τε τοὺς ἐκείνων νεὼς, κα
νοις λοιδορουμένῳ, καὶ τὰς οὐσίας δημεύοντι
τὸ μεγάλα δὲ δύνασθαι παρὰ βασιλεῖ πλεῖον ἢ
τὸ μῖσος. Φιλεῖ γὰρ ὁ δῆμος πρὸς τοὺς ἐν δ
ἀπεχθῶς ἔχειν. Ἔπειτα καὶ τὸ τηνικαῦτα
Μιθρίου καλούμενον γεγονὸς, ἐπὶ μέγα ἦρε τ
αὐτοῦ κίνησιν. Ἀτημέλητον γὰρ ὄντα τὸν
Κωνστάντιος τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐκεῖνον ἐδωρεῖτο
ξανδρέων. Γεώργιος δ' ἐκκαθαίρων τὸν τόπ
εὐκτήριον οἶκον ἀνεγείρει Θεῷ, ὑπόγειόν τι
εὑρίσκει· ἐν ᾧ ξόανά τε καὶ ἄλλα σύμβολα
νικῆς τερθρείας, ὡς ἄν τις εἴποι, τῶν παρ'
μουμένων ἢ τελουμένων ἦσαν· ἃ γελοῖά τ
ξένα ἐδόκει τοῖς θεωμένοις· οἷς δὴ καὶ ἐ
πτοντες, διετώθαζον. Οἱ δὲ τοῖς μυστηρίοις
σχυνθέντες, ἀθρόον συλλεγέντες ξίφεσι καὶ
καὶ ῥοπάλοις τοῖς Χριστιανοῖς ἐπιτίθενται
πολλοὺς μὲν ἀναιροῦσιν, οὐκ ὀλίγους δὲ κα
ματίαις ἐργάζονται, πολλοὺς δ' ἐκ τούτων σ
σαντες, ἐφ' ὕβρει δεῦρο ἔθεν τοῦ δόγματος, ἀπῆλθ
Καὶ τὸ μὲν ἔργον ἀτελὲς τῷ Γεωργίῳ κατέλε
οἱ δ' ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ, τῇ τοῦ Ἰουλιανοῦ
χρησάμενοι τῷ καιρῷ, καθάπερ ἠβούλοντο, κ
τὸν ἀνέλιον Γεώργιον. Τοῦτο δὲ καὶ αὐτὸς ἐ
λεῖς ἰδίοις γράμμασι μαρτυρεῖ, τῷ δήμῳ τῷ
λεξανδρέων μᾶλλον ἐγκαλῶν ἢπερ Χριστια
δεῖτ' οὐκ ἂν ἐπαῤῥησιάζετο, εἰ μὴ τῇ βία τῆ
θείας ἠλαύνετο. Καὶ γὰρ ἤρεῖτο Χριστια
τοὺς Γεωργίου φονίας ἢπερ οἵους δήπ
Καὶ τοῦτο οὐκ ἀποκρύπτεται· ἐν γὰρ τῇ τῆς
Ἀλεξανδρείας ἐπιστολῇ προσποιούμε
νειν, μέχρι λόγων καθάπτεται, τὴν τ
ὑπερτιθέμενος. Ἐπέχεσθαι δέ φησι τ
πολιοῦχον Σάραπιν αἰδοῖ, καὶ διὰ τὸν τ
οἰκιστὴν Ἀλέξανδρον, καὶ τὸν θεῖον αὐτοῦ
δς Αἰγύπτου καὶ Ἀλεξανδρείας πρὸ καιρ
ἀνὴρ ἐπιμᾶλλον τῆς Ἑλληνικῆς τερθρείας
σχηκὼς, διαπύρως τε ἀπεχθανόμενος τοῖς Χρ
νοῖς. Τόσον δ' ἦν ἐκείνῳ μῖσος τὸ πρὸς ἡμ
καὶ τοῦ κρατοῦντος γνώμης ἄνευ πολλοὺς π
σκευάσαι μέχρις αἵματος τὸν ἀγῶνα διεδραμεῖν.
δ' οὐκ ὀκνήσω, μὴ καὶ αὐτὴν ἐκείνην τὴν ἐπισ
Ἰουλιανοῦ τῷ παρόντι παραθεῖναι συντάγ
εἶτα καὶ ὅσα ὁ θεῖος αὐτοῦ Ἰουλιανὸς κατὰ τῆς
πίστιως ἔδρασεν. Ἥ γε μὴν ἐπιστολὴ τούτοις
γράμμασι περιελήπτο·

quæ avunculus ejus Julianus adversus fidei nostræ professionem egerit. Epistola hisce verbis scripta fuit :

CAPUT VII.

Juliani epistola ad populum Alexandrinum missa, propter Georgii cædem.

« Imperator Cæsar Julianus Maximus Augustus, populo Alexandrino. Siquidem Alexandrum, qui

ΚΕΦΑΛ Ζ'.

*Ἐπιστολὴ Ἰουλιανοῦ τῷ δήμῳ τῶν Ἀλ
δρέων σταλεῖσα διὰ τὸν φόνον Γεωργίο*

« Αὐτοκράτωρ Καῖσαρ Ἰουλιανὸς Μέγιστος
ξανδρέων τῷ δήμῳ. Εἰ μὴ τὸν Ἀλέξανδρον

(1) Mithram Persæ solem esse putant, cui hostias multas sacrificant. Hujus sacris non initiabatur, nisi qui per gradus quosdam tormentorum ad ea pervenisset, et sanctum se perpessionisque *expertem* esse declarasset. Suid. Mithrion, Solis templum : Mithriaca, Solis sacra. Lampri Commodo : Sacra Mithriaca homicidio vero luit.

(2) In quo olim Græci, Mithræ sacrifica homines mactabant. (Socr. lib. III, cap. 2.)

κιστὴν ἡμῶν, καὶ πρό γε τούτου τὸν θεὸν τὸν μέγαν A
τὸν ἁγιώτατον Σαράπιν αἰδεῖσθε, τοῦ κοινοῦ γοῦν
ὑμᾶς καὶ ἀνθρωπίνου καὶ πρέποντος πῶς οὐδεὶς
εἰσῆλθε λόγος; προσθήσω δὲ, ὅτι καὶ ἡμῶν· οὓς οἱ
θεοὶ πάντες, ἐν πρώτοις δὲ καὶ ὁ μέγας Σάραπις,
ἄρχειν ἐδικαίωσαν τῆς οἰκουμένης· οἷς πρέπον ἦν
τὴν ὑπὲρ τῶν ἠδικηκότων ὑμᾶς φυλάξαι διάγνωσιν.
Ἀλλ' ὀργὴ τυχὸν ἴσως ὑμᾶς ἐξηπάτησε καὶ θυμός·
ὅσπερ οὖν εἴωθε τὰ δεινὰ πράττειν, τὰς φρένας με-
τοικίσας. Εἶτα τῆς ὁρμῆς ἀναστείλαντες, τοῖς παρα-
χρῆμα βεβουλευμένοις καλῶς ὕστερον ἐπήγαγε τὴν
παρανομίαν. Οὐδὲ ἠσχύνθητε, δῆμος ὄντες, τολμῆ-
σαι ταῦτα, ἐφ' οἷς ἐκείνους ἐμισήσατε δικαίως.
Εἴπατε γάρ μοι, πρὸς τοῦ Σαράπιδος, ὑπὲρ ποίων
ἀδικημάτων ἐχαλεπήνατε Γεωργίῳ; Τὸν μακαριώ- B
τατον Κωνστάντιον, ἐρεῖτε δήπουθεν, ὅτι καθ' ἡμῶν
παρώξυνεν· εἶτα εἰσήγαγεν εἰς τὴν ἱερὰν πόλιν
στρατόπεδον· καὶ κατέλαβεν ὁ στρατηγὸς τῆς Αἰ-
γύπτου τὸ ἁγιώτατον τέμενος τοῦ Θεοῦ, ἀποσυλήσας
ἐκεῖθεν εἰκόνας καὶ ἀναθήματα καὶ τὸν ἐν τοῖς
ἱεροῖς κόσμον, ὑμῶν ἀγαναχτούντων εἰκότως, καὶ
πειρωμένων ἀμύνειν τῷ Θεῷ, μᾶλλον δὲ τοῖς τοῦ
Θεοῦ κτήμασιν. Ὁ δὲ ἐτόλμησεν ὑμῖν ἐπιπέμψαι
τοὺς ὁπλίτας ἀδίκως καὶ παρανόμως καὶ ἀσεβῶς·
ἴσως Γεώργιον μᾶλλον ἢ τὸν Κωνστάντιον δεδοικώς,
ἑαυτὸν παρεφύλαττεν, εἰ μετριώτερον ὑμῖν καὶ πο-
λιτικώτερον, ἀλλὰ μὴ τυραννικώτερον προσφέρετο.
Τούτων οὖν ἕνεκεν ὀργιζόμενοι τῷ θεοῖς ἐχθρῷ
Γεωργίῳ, τὴν ἱερὰν αὖθις ἐμιάνατε πόλιν, ἐξὸν C
ὑποβάλλειν αὐτὸν ταῖς τῶν δικαστῶν ψήφοις. Οὕτω
γὰρ ἐγίνετο ἂν οὐ φόνος, οὐδὲ παρανομία τὸ πρᾶγμα,
δίκη δὲ ἐμμελὴς, ὑμᾶς μὲν ἀθῴους πάντη φυλάτ-
τουσα, τιμωρουμένη μὲν τὸν ἀνίατα δυσσεβήσαντα,
σωφρονίζουσα δὲ τοὺς ἄλλους πάντας, ὅσοι τῶν
θεῶν ὀλιγωροῦσι, καὶ προσέτι τὰς τοιαύτας πόλεις,
καὶ τοὺς ἀνθοῦντας δήμους ἐν οὐδενὶ τίθενται, τῆς
ἑαυτῶν δὲ ποιοῦνται πάρεργον δυναστείας τὴν
κατ' ἐκείνων ὠμότητα. Παραβάλλετε τοίνυν ταύτην
μου τὴν ἐπιστολὴν, ᾗ μικρῷ πρόσθεν ἐπέστειλα·
καὶ τὸ διάφορον κατανοήσατε· πόσους μὲν ὑμῶν
ἐπαίνους ἔγραφον τότε· νυνὶ δὲ, μὰ τοὺς θεοὺς, ὀ-
φείλω ὑμᾶς ἐπαινεῖν, οὐ δύναμαι δὲ διὰ τὴν παρα-
νομίαν. Τολμᾷ δῆμος, ὥσπερ οἱ κύνες, ἄνθρωπον
σπαράττειν; Εἶτα οὐκ αἰσχύνεται καὶ φυλάττειν
καθαρὰς τὰς χεῖρας, ὡς προσάγειν πρὸς τοὺς θεοὺς D
αἵματος καθαρευούσας; Ἀλλὰ Γεώργιος ἄξιος ἦν
τοῦ τοιαῦτα παθεῖν; καὶ τούτων ἴσως ἐγὼ φαίην ἂν
χείρονα καὶ πικρότερα· καὶ δι' ὑμᾶς ἐρεῖτε; Σύμ-
φημι καὶ αὐτός. Παρ' ὑμῶν δὲ, εἰ λέγοιτο τοῦτο,
οὐκέτι συγχωρῶ· νόμοι γὰρ εἰσὶν οὓς χρὴ τιμᾶ-
σθαι· μάλιστα μὲν ὑπὸ πάντων ἰδίᾳ καὶ στέργε-
σθαι· πλὴν ἐπειδὴ συμβαίνει τῶν καθέκαστόν τινας
παρανομεῖν, ἀλλὰ τὰ κοινὰ γοῦν εὐνομεῖσθαι χρὴ,
καὶ πειθαρχεῖν τοῖς νόμοις ὑμᾶς, καὶ μὴ παραβαί-
νειν ὅσαπερ ἐξ ἀρχῆς ἐνομίσθη καλῶς. Εὐτύχημα
γέγονεν ὑμῖν, ἄνδρες Ἀλεξανδρεῖς, ἐπ' ἐμοῦ πλημ-
μελῆσαι τοιοῦτό τι· ὃς αἰδοῖ τῇ πρὸς τὸν Θεὸν,
καὶ διὰ τὸν θεῖον τὸν ἐμὸν καὶ ὁμώνυμον, ὃς ἦρξεν
αὐτῆς τε Αἰγύπτου καὶ τῆς ὑμετέρας πόλεως, ἀδελ-

urbem vestram condidit, et præ eo magnum atque sanctissimum deum Serapidem non veremini, quomodo publici commodi, humanitatis et decori nullam prorsus rationem habuistis? addo etiam nostri? quos dii omnes, in primis vero magnus Serapis, imperare toti orbi voluerunt. Conveniebat certe, ut judicium de iis qui injuriam vobis intulere, nobis reservaretur. Sed ira fortasse et furor vos decepit: qui sane mentem hominibus auferens, gravia solet admittere flagitia. Deinde autem impetu sedato, consilio, quod subito recte vobis captum erat, mox per contemptum legum, vim publicam adjeristis: neque vos, qui populi nomine censemini, ea tentare et facere puduit, quæ in illis recte reprehendistis atque odistis. Dicite namque mihi, per Serapidem, quænam ob delicta Georgio succensuistis? Beatissimum, videlicet, dicetis, Constantium in nos commovit, deinde in urbem sacram exercitum induxit; et Ægypti præfectus, ubi sanctissimum Dei templum invasit, imagines, donaria, et sacrum ornatum diripuit, vobis merito indignantibus et Deum seu potius bona Dei defendere volentibus. Atque ille armatos in vos inique, illegitime et impie immittere est ausus, fortasse Georgium magis quam Constantium metuens: qui melius sibiipsi consuluisset, si moderate vobiscum et civiliter, nec tam tyrannice egisset. **21** Sedenim eas ob injurias deorum hosti Georgio infensi, sacram piaculo contaminastis urbem, cum illum judicum calculis subjicere potueritis. Sic enim res ea non cædes, neque legum violatio, sed legitimum fuisset judicium: quod vos quidem innocuos conservasset, illum autem qui maxima commisit facinora, coercuisset, atque omnes præterea ad meliorem frugem reduxisset, qui deos contemnunt, et tantas urbes populosque florentes nihili faciunt, potestatique suæ, adversus illos severitatem, perinde atque accessionem quamdam adjiciunt. Conferte hanc cum ea quam paulo ante ad vos dedi epistola, et quantum inter se differant cognoscite. Quas enim tum ad vos laudes scripsi? Nunc vero, per deos ipsos juro, laudarem quidem vos libenter, facere id autem propter leges violatas nequeo. Audetne populus, ut canes solent, hominem discerpere? Deinde illum ejus rei nihil pudet, neque puras manus conservare curat, ut eas absque sanguinis contaminatione innocuas ad deos tendat? Verum Georgius, qui talia pateretur, dignus erat: imo fortasse, ego dixerim, hisce graviora et acerbiora: et vestra causa dicetis? Idem ego quoque dico: sin ut a vobis hæc pateretur, dicatis, id jam non concesserim. Leges enim sunt, quæ delicta coercent. Et maxime quidem pro se quisque universi eas servare debent. Et quamvis accidat, ut ex civibus nonnulli contra leges agant, respublica tamen et populus ipse legibus regi et constitutionibus parere, neque quæ ab initio recte statuta sunt, vio-

lare debet. Felicitatis loco, viri Alexandrini, ducere potestis, quod delictum hoc vestrum in imperii mei tempora incidit : qui propter reverentiam erga Deum, et propter cognominem mihi avunculum, qui Ægypto et urbi vestræ cum imperio præfuit, fraternam erga vos benevolentiam conservo. Non enim populum aliquem audere convenit, potestatem summam, quæ contemni non debet, et severitatem sinceritatemque imperii obtinet, despicere : ne temeritatem tantam, sicuti gravem aliquem morbum, acerbiore repurgare opus sit remedio. Exhibeo autem et propono vobis, ob eas quas modo dixi causas, perquam placide cohortationem et verba, quibus vos (sat scio) persuadebimini : siquidem, ut audio, ab origine Græci estis, atque nunc etiam ex veteri illa nobilitate in animis studiisque vestris impressa est insignis aliqua et generosa indoles. Proponitur civibus meis Alexandrinis. »

A φυχὴν ὑμῖν ἔννοιαν ἀποσώζω. Τὸ γὰρ τῆς ἐξουσίας ἀκαταφρόνητον, καὶ τὸ ἀπηνέστερον καὶ καθαρὸν τῆς ἀρχῆς, οὔποτ' ἂν δήμου περιιδεῖν τόλμημα μὴ καθάπερ νόσημα χαλεπὸν, πικροτέρῳ διακαθᾶραι φαρμάκῳ. Προσφέρω δὲ ἐγὼ ὑμῖν δι' ἅσπερ ἔναγχος ἔφην αἰτίας, τὸ προσηνέστατον, παραίνεσιν καὶ λόγους · ἐφ' ὧν εὖ οἶδ' ὅτι πεισθήσεσθε μᾶλλον, εἴπερ ἐστὲ, καθάπερ ἀκούω, τὸ ἀρχαῖον Ἕλληνες · εἰ καὶ τὰ νῦν ἐπὶ τῆς εὐγενείας ἐκείνης ὑπόπτων ὑμῖν ἀξιόλογος καὶ γενναῖος ἐν τῇ διανοίᾳ καὶ τοῖς ἐπιτηδεύμασιν ὁ χαρακτὴρ. Προτεθήτω τοῖς ἐμοῖς πολίταις Ἀλεξανδρεῦσι. »

22 Sic imperator scripto isto non Christianis magis quam Alexandrino populo, causam ejus cædis ascribere videtur. De Juliani autem, cujus modo meminimus, sævitia, hæc feruntur. Cum is Ecclesiæ Antiochenæ mundum atque ornatum permagni pretii auferre, et imperialibus thesauris inferre, ac templa orationumque domos fidelibus claudere constituisset : clerus quidem reliquus profugit, solus autem Theodoretus (1) presbyter ibi permansit. Hunc quod sacrorum donariorum custos esset, et indicare ea, si vellet, posset, quodque vi admota id facere nollet, arreptum crudeliter excruciavit, et postremo gladio interemit : cum quidem ad quælibet intentata sibi tormenta generosæ mentis responsum dedisset, et ita ut virum decet, pro dogmate decertasset. Julianus sacra vasa direpta, et solo illisa, per ludibrium risit : atque ubi quæ voluit blasphemans in Christum dixit, tandem contumeliam auctarus, super eis consedit. Vindicta autem statim est subsecuta.

B Καὶ ὁ μὲν βασιλεὺς τοιαῦτα γράφων, ἴσως μὴ Χριστιανοῖς μᾶλλον ἢ τῷ δήμῳ τῆς Ἀλεξανδρέων τὴν αἰτίαν ἀνατιθεὶς · περὶ δὲ τῆς ἀπηνείας τοῦ προειρημένου Ἰουλιανοῦ καὶ τάδε φασί · βουλομένου γὰρ αὐτοῦ τὸν κόσμον τῆς Ἀντιοχέων Ἐκκλησίας πολυτελῆ γε ὄντα μεταθεῖναι, καὶ τοῖς βασιλικοῖς θησαυροῖς ἐντάξαι, καὶ τοὺς εὐκτηρίους δὲ τῶν οἴκων τοῖς πιστοῖς ἀποκλεῖσαι, τοὺς μὲν ἄλλους τῶν ἱερικῶν ἀπιδεῖν, μόνον δὲ Θεοδώρητον τὸν πρεσβύτερον μὴ ἐλέσθαι τὴν ὑποχώρησιν. Τοῦτον οὖν ὄντα τῶν κειμηλίων καὶ καταμηνύσαι ταῦτα δυνάμενον, ἐπεὶ μὴ τοῦθ' ἥρεῖτο ἐκβιαζόμενος, ἀφ' ἑτέρας λαβὼν, ἠκίζετο ἀπηνῶς. Τέλος δὲ καὶ τοῦδε ξίφους ἐπῆγε θάνατον, γενναίαν ἐφ' ἑκάστῳ τὴν ἀπόκρισιν προϊσχόμενον, ἀνδρείως ὑπὲρ τοῦ δόγματος διαγωνιζόμενον. Τὰ δὲ σκεύη ἱερὰ καὶ τῷ ἐδάφει αὐτὰ προσαρράσσων, ἐπὶ τοῖς βλασφημῶν ὅσα γε ἦν βουλομένῳ, Χριστὸν ἐπαύξων τὴν ὕβριν, ἐπ' αὐτῶν ἐκάθιζε. Μετ' οὐ πολὺ δὲ εὐθὺς εἶπετο.

C

CAPUT VIII.

De Eusebio, Nestabo et Zenone fratribus, qui Gazæ martyrium sustinuerunt : et de sancto Hilarione, miraculorum auctore.

Quandoquidem eo sum oratione provectus, ut Georgii et Theodoreti cædem commemorarim, aliarum quoque mentionem facere visum est, et in primis Eusebii, Nestabi (2), et Zenonis fratrum : quos Gazæorum populus de templorum eversione et Græcæ superstitionis abolitione accusatos, primum in domo quadam sub custodia habuere, deinde flagris cæsos carceri incluserunt. Postmodum cum diu multumque in theatro discurrissent, et, quod vulgus facere consuevit, alius alium concitasset, furibundi in carcerem irruerunt, et viros inde productos crudelissime necarunt, præcipites atque supinos trahentes, atque ad saxa illidentes : et alii fustibus, alii lapidibus, alii quæ sors obtulit, telis aliis diverberantes. Dicuntur mulieres quoque a lanificio excurrentes,

ΚΕΦΑΛ. Η'.

Περὶ τῶν ἐν Γάζῃ μαρτυρησάντων, Εὐσεβίου, Νεστάβου, καὶ Ζήνωνος τῶν ἀδελφῶν · καὶ περὶ τοῦ ἁγίου Ἱλαρίωνος τοῦ Θαυματουργοῦ.

Ἐπεὶ δὲ εἰς τοῦτο προῆχθην, καὶ τὴν Γεωργίου καὶ Θεωδωρήτου ἀναίρεσιν διεξῆλθον, εὔλογον εἶναί μοι δοκεῖ καὶ ἄλλων μνήμην ποιήσασθαι, καὶ μᾶλλον Εὐσεβίου καὶ Νεστάβου καὶ Ζήνωνος τῶν ἀδελφῶν · οὓς ὁ τῶν Γαζαίων δῆμος, ἐπὶ καθαιρέσει τῶν ἱερῶν, καὶ ἀφανείᾳ τοῦ Ἑλληνισμοῦ αἰτιώμενος, συνεῖχον τὰ πρῶτα ἐπ' οἴκου φυλαττομένους, εἶτα δὴ καὶ μάστιγας ἐπιθέντες, δεσμωτηρίῳ καθείργνυσαν. Ἔπειτα ἐπὶ θεάτρου πλεῖστα καταδραμόντες, εἴ γε δῆμος φιλεῖ πράττειν, ἀλλήλους παραθήξαντες θυμοῦ πλήρεις, τὸ δεσμωτήριον κατέλαβον · καὶ τοὺς ἄνδρας, ἐκεῖθεν ἐξαγαγόντες, ὠμότατα διεχρήσαντο, πρηνεῖς καὶ ὑπτίους ἕλκοντες, καὶ πρὸς σκληρὰς τοῖς λίθοις · καὶ οἱ μὲν ξύλοις, οἱ δὲ λίθοις, οἱ δ' ἄλλοι ἄλλο τι ὅ τι τύχοι κρατῶν, παίοντες. Ἐλέγετο δὲ μὴν καὶ γυναῖκας τῶν ἱστῶν ἐξιούσας ταῖς χερσὶ

(1) Apud Sozom. *Theodorus* nominatur.

(2) Theodoret. habet *Nectarium*.

τούτους κατασκεντῆν. Οἱ δ' ἐπ' ἀγορᾶς μάγειροι κα- A radiis et fusis præsertim eos convulnerasse : et coci
χλάζοντας λέβητας τῶν χυτροπόδων ἁρπάζοντες, in foro publici, lebetes et ollas aqua bullienti
γυμναῖς ταῖς σαρξὶν ἐκείνων κατέχεον. Πᾶσαν δ' οἱ ferventes a chytropodibus raptas, corporibus
καὶ ὀβελίσκοις καὶ σούβλαις τούτους διέπειρον. Ἐπεὶ eorum nudis diffudisse. Quidam verubus et su-
δ' ἱκανῶς κατακόψαντες, καὶ τὰς κεφαλὰς καὶ τὰ bulis illos perfodisse. **23** Atque ubi satis eos
ὀστέα συνέθλασαν, ὡς καὶ τὸν ἐγκέφαλον δίκην concidissent, capitaque et ossa eorum adeo com-
ὕδατος ἀπορρεῖν, πρὸ τοῦ ἄστεος ἄγουσιν· ᾗ δὴ ἔθος minuissent, ut cerebrum ad instar aquæ diffluere t,
τὰ τῶν θνησκόντων ῥίπτειν ὀστέα ζώων· ἔνθα πῦρ extra urbem eos, in locum ubi morticina animan-
ἀναχαύσαντες, τούτῳ τὰ σώματα παρεδίδουν. Ὅσα tia congerere soliti erant, duxerunt, atque ibi
γε μὴν τῶν ὀστέων διὰ τὸ στερρὸν μὴ τὸ πῦρ ἐδα- igni accensa corpora eorum combusserunt. Et
πάνησε, τοῖς ἐκεῖσε καμήλων καὶ ὄνων ὀστέοις ἀνέ- quæcunque ossa propter soliditatem flamma non
μιξαν· ὥστε μὴ ῥᾳδίαν εἶναι τοῖς βουλομένοις τὴν comsumpserat, camelorum et asinorum quæ dis-
εὕρεσιν. Οὐ μήν γε λαθεῖν εἶχε· νύκτωρ γὰρ Θεὸς jecta ibi erant, ossibus miscuerunt, ut ne facile
ἔχρα τινὶ γυναίῳ τὴν τῶν ὀστέων ἀνάληψιν· ἣ δὴ a quærentibus inveniri possent. Sed frustra id
κατὰ τὴν θείαν σύνταξιν ἀναλεξαμένη, χύτρᾳ κατέ- fuit. Noctu enim Deus mulierculæ cuidam, oppidi
B κρυπτε, καὶ τῷ τῶν μαρτύρων ἀνεψιῷ Ζήνωνι παρ- ejus inquilinæ postea, ut reliquias eas tolleret,
ετίθει ἀγνώστῳ ὄντι τῇ γυναικί, ᾗ διάγοι τοῦ Θείου insinuavit. Quæ eas dispositione divina collectas,
καταμηνύσαντος· ἐκρύπτετο γὰρ καὶ αὐτὸς τοῦ et urceo inclusas, apud martyrum eorum nepotem
διωγμοῦ κινουμένου. Τοῦ γὰρ δήμου περὶ τὴν τῶν (1) Zenonem ipsi ignotum deposuit, Numinis in-
θείων αὐτοῦ ἀναίρεσιν ἔχοντος τὴν σπουδήν, ἐκεῖνος dicio ad domicilium ejus deducta. Latebat nimi-
εἰς Ἀνθηδόνα πόλιν πρὸς θάλασσαν φυγὰς ᾤχετο. rum et ipse, propter persecutionem excitatam.
Διέχει δὲ Γάζης ἡ Ἀνθηδὼν ὡσεὶ σταδίους εἴκοσι. Cum enim vulgus (2) patruorum ejus cædibus
Πόλις δὲ καὶ αὕτη, Ἑλληνισμῷ χαίρουσα, καὶ τῇ occupatum esset, ipse tum Anthedonem in mari-
τῶν ξοάνων θεραπείᾳ ὡς πλεῖστον ἐπτοημένη. timam urbem profugit, stadiis fere viginti Gaza
Ἐκεῖσε δὴ οὖν πολλὰ παρὰ τῶν Ἀνθηδονίων παθών, distantem, Græcaque superstitione maxime gau-
εἰς τὸ τῶν Γαζαίων ἐπίνειον λαθὼν ἐκρύπτετο· ὅπου dentem, et ad simulacrorum cultum plurimum
δὴ τὸ γύναιον ἐκείνῳ παρατυχὸν, ἐδίδου τὰ λείψανα. animorum consternatione stupentem. Atque ibi
Καὶ καιρῷ μέν τινι οὗτος ταῦτα οἴκοι κατεῖχεν· ὡς multa a civibus perpessus (3), in Gazæorum na-
δὲ χρόνῳ ὕστερον Θεοδοσίου τὰ σκῆπτρα διαχειρί- vale inde se contulit : et in eo loco occulte latuit.
C ζοντος, καὶ τῆς Γαζαίων ἐκκλησίας τὴν ἐπισκοπὴν Ubi etiam mulierculæ ei reperto ossa sacra dedit,
ἐκληροῦτο, θυσιαστήριον πρὸ τοῦ ἄστεος πήγνυσι. καὶ quæ aliquandiu domi suæ habuit. Postea vero
εὐκτήριον οἶκον ἐγείρει· καὶ τὰ ὀστᾶ τοῦ μάρτυρος quam Theodosio imperante, Gazæorum episco-
ἐκεῖ κατατίθησι πλησίον τοῦ ὁμολογητοῦ Νέστορος· patum est sortitus, extra oppidum, sacrum con-
ὃς σύναμα τοῖς οἰκείοις ἀνεψιοῖς συλληφθεὶς, καὶ didit altare, et oratorium erexit, atque in eo
δεσμῶν καὶ μαστίγων ὡς πλεῖστον μετέσχεν. Ἡλίγ- martyrum reliquias reposuit, prope confessorem
σαν γε μὴν οἱ ἕλκοντες, ὡραῖον ἔχοντα τὸ σῶμα Nestorem : qui una cum consobrinis suis com-
ἰδόντες· καὶ προσδόκιμον ὄντα θανεῖν, μικρὸν δὲ τὸ prehensus, vincula et flagra permulta communiter
ἄσθμα περισώζοντα, ῥίπτουσι πρὸ τῶν πυλῶν· ὃν cum eis sustinuit. Tortores autem ejus, quod
τινες ἀνελόμενοι, παρὰ τὸν εἰρημένον ἀνεκόμισαν forma esset præstanti, et corpore vigenti, miserti
Ζήνωνα· παρ' ᾧ τὰ ἕλκη καὶ τὰς πληγὰς θερα- (et jam in exspectatione mortis erat, et parum
πευόμενος ἐτελεύτησεν. Οἱ γε μὴν Γαζαῖοι περι- admodum cum difficultate spirabat) ante portam
δεεῖς ἦσαν τῇ τόλμῃ· καὶ φήμη διεθρυλλεῖτο, χαλε- eum abjecerunt. Quem sublatum nonnulli ad Ze-
παίνειν σφίσι τὸν βασιλέα, καὶ ἀποδεκατοῦν τὸ πλῆθος nonem, quem diximus, detulerunt : apud quem
βουλεσθαι. Ψεῦδος δ' ἦν, καὶ τοῦ δήμου θρύλλος κενὸς, plagas et ulcera curans est mortuus. Gazæi, tam
D τῷ συνειδέναι ἃ πεπράχασι παραλόγως θορυβουμέ- audaci facinore peracto, in magno fuere timore :
νων. Οὐδὲ γὰρ ὅπερ Ἀλεξανδρεῦσιν ἐποίει, λόγοις et fama vulgaverat iratum eis imperatorem esse,
τάχα ἐπαιτιώμενος καὶ Γαζαίοις ἐπῆγε. Τόσον δ' populumque eum decimare velle. Sed falsum id
οὐδ' ἐν γράμμασιν ἠτιάσατο, ὡς καὶ τὸν τηνικάδε fuit, plebisque rumor vanus ex conscientia patrati
τοῦ ἔθνους ἡγούμενον τῆς ἀρχῆς μεθίστη καὶ ἐν facinoris a plerisque sparsus : ad quem præter
ὑποψίαις οὐ καλαῖς εἶχε· καὶ ἀγώγιμον τοῖς νόμοις rationem et causam omnem homines sunt tumul-
ποιήσας, τὸ μὴ κτεῖναι καὶ θάνατον ἐκείνου κατα- tuati. **24** Nam ne verbis quidem fortasse, quod
ψηφίσασθαι, φιλάνθρωπον ἐλογίζετο. Ἐν δίκῃ δ' Alexandrinis fecerat, Gazæos ille incusavit. Quin
ἐποιεῖτο τὸν ἄνδρα· ὅτιπερ τινὰς τῶν τῆς στάσεως tantum abest ut per litteras eos objurgarit, ut
ἀρξαμένων Γαζαίων δεσμωτηρίῳ καθεῖρξεν, εὐθύ- duci etiam qui tum ei genti præfuit, dignitatem
νας κατὰ νόμους αἰτῶν. Τί γὰρ, φησὶ, τῶν κακῶν ademerit, maleque suspectum habuerit. Et cum
ἦσαν εἰργασμένοι, εἰ Γαλιλαίους ὀλίγους ἀνθ' ὧν eum legibus obnoxium fecisset, quod sententia non

(1) Ἀνεψιὸν, *consobrinum*. (Sozom.)
(2) Ἀνεψιῶν Sozom.
(3) Sozom. flagris cæsum et urbe ejectum scribit, lib. v, cap. 9.

damnarit atque necarit, id humanitati suæ accepto latum voluit. Objecit autem criminis loco viro ei, quod ex Gazæis quosdam seditionis et cædis ejus auctores comprehensos carceri inclusisset, pœnas ab eo legibus poscens. « Quid enim criminis, inquit, admiserunt, si paucos Galilæos ob plurimas gravissimasque ab eis acceptas injurias, ob violatos deos, et vetusta eorum templa eversa, legitima vindicta sunt ulti? » Atque hæc quidem ita sunt jactata.

A πλεῖστα καὶ μέγιστα αὐτούς τε ἠδίκησαν, καὶ εἰς θεοὺς ἐξήμαρτον, τὰ ἐκ παλαιοῦ αὐτῶν καθελόντες τεμένη, δικαίως ἠμύναντο; Καὶ τὰ μὲν οὕτω διεθρυλλεῖτο.

Eo vero tempore et Hilarion ille inter monachos præclarus, a Gazæis ad cædem quæsitus, in Siciliam abiit : et ligna humeris suis ex montibus in urbem vicinam ferens, ea vendidit, et inde vitam toleravit. Cæterum a viro quodam, qui admodum dæmoniis exagitatus, ea plaga per ipsum liberatus fuerat, indicatus, in Dalmatiam profectus est : ubi cum multa etiam edidisset miracula, et mare æstus magno impetu terram inundare solitum oratione vinxisset, inde rursus abiit : neque enim libenter apud eos qui se laudarent, degebat. In primisque studio habebat, ut migratione crebra obscurior esset, et quamprimum opinio et gloria de eo excitata dilaberetur. Postremo autem permultis ob eam quæ dicta est causam peragratis locis, Cyprum præternavigans, Paphum pervenit, et a Cyprio ejus temporis episcopo invitatus, circa Charybrim (1) (ita enim locus nominabatur), quod eo delectaretur, perlibenter ibi versatus est, monasticæ philosophiæ, ita ut par erat, vacans. Quominus autem martyrio sit functus, fuga in causa fuit. Fuga vero usus est, quatenus divinum oraculum persecutores fugiendos esse permittit : at si quis comprehendatur, ut fortiter consistat, et persequentium tormenta et supplicia generose perferat, opus est.

Τότε δὴ καὶ Ἱλαρίων ὁ περιώνυμος ἐν μονάζουσι, πρὸς τῶν Γαζαίων ἐπιζητούμενος, πρὸς Σικελίαν ἀπῆρε· καὶ ξύλα τοῖς ὤμοις ἐκ τῶν ὀρέων τῇ πόλει κομίζων, διεπώλει, καὶ τὸ ζῆν ἐπορίζετο. Ὑπό τε μὴν ἐπισήμως δαιμονῶντος ἀνδρὸς καταφορηθείς, ὡς ἀπαλλάξας ἐκεῖνον τῆς μάστιγος, εἰς Δαλματίαν ἦλθε. Πολλὰ δὲ κἀκεῖσε θαύματα ἐργασάμενος, ὡς εὐχῇ παῦσαι τὴν θάλασσαν, ἐξ ὑπονοστήσεως κατακλύσαι τὴν ξηρὰν ὁρμῆς ἔχουσαν, ἐκεῖθεν πάλιν μεταχωρεῖ· οὐ γὰρ ἐκείνῳ φίλον παρὰ τοῖς ἐπαινοῦσιν ἔχειν διατριβήν. Ἐσπούδαζε γὰρ ἀφανὴς εἶναι ταῖς μετοικήσεσιν, ὥστε τάχιστα διαλύειν τὴν περὶ αὐτοῦ ἐπισυνισταμένην δόξαν. Τέλος δὲ πολλοὺς μετοικίσας τόπους δι' ἄπειρ εἰρήκαμεν, παραπλέων καὶ Κύπρον, εἰς Πάφον κατῆρε· καὶ παρὰ τοῦ τηνικάδε Κυπρίων ἱερῶς ἡγουμένου προτροπῆς, περὶ Χάρυβριν (χῶρος οὕτω καλεῖται), ἀγαπήσας τὸν τόπον, φίλην ἐποιεῖτο διατριβήν, φιλοσοφῶν ὡς εἰκός. Καὶ τὸ μὴ μάρτυρα γενέσθαι τὸν ἄνδρα αἴτιον γέγονεν ἡ φυγή. Ἔφυγε δέ, καθότι θεῖός ἐστι χρησμὸς ἀποδιδράσκειν τοὺς διώκοντας· εἰ δὲ ληφθείη, γενναίως ἱστασθαι, καὶ κρείττους τῆς τῶν διωκόντων ἀνάγκης καθίστασθαι.

B

C

25 CAPUT IX.

De calamitatibus in Phœnice et Heliopoli et Emesa toleratis : et de Æmyliano, et Dorotheo, et Domitiano, et Marco Arethusiorum episcopo.

Sedenim non apud solos Alexandrinos et Gazæos ita in nos sævitum, verum etiam Heliopoli, ad Libanum in Phœnice sita, et Arethusæ apud Syros, hisce deteriora atque crudeliora sunt facta. Quæ urbes per credulitatis summæ contentionem id egere, ut secundas partes, quæ alibi designata essent, habere arguerentur. Heliopolitani enim (quod quidem incredibile dictu esset, nisi ab eis qui tum rei gestæ adfuere, ad nos relata fuisset) sacras quasdam virgines, quæ etiam viros aspicere non sustinuerint, vestibus spoliatas et nudas, in medio populo ad spectaculum, et cujusque qui illudere eis vellet, injuriam, consistere coegerunt. Ubi autem et conspectu tali et rebus aliis, pro cujusque libidine, et sancta illarum corpora abunde contumelia affecerunt, postremo ab inferioribus eas partibus totonderunt atque discinderunt : et superficie vulneris ejus atque scissuræ, porcorum alimento, cui illi assueverant (hordeum autem fuisse, aut simile quiddam, verisimile est)

D

ΚΕΦΑΛ. Θ'.

Περὶ τῶν ἐν Φοινίκῃ καὶ Ἡλιουπόλει καὶ Ἐμέσῃ γεγενημένων δεινῶν· καὶ περὶ Αἰμιλιανοῦ καὶ Δωροθέου καὶ Δομετιανοῦ· καὶ περὶ Μάρκου τοῦ Ἀρεθουσίων ἐπισκόπου.

Οὐ τοίνυν παρὰ μόνοις Ἀλεξανδρεῦσι καὶ Γαζαίοις τὰ τοιαῦτα τετόλμηται καθ' ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ ἐν Ἡλιουπόλει, τῇ πρὸς τῷ Λιβάνῳ τῆς Φοινίκης κειμένῃ, καὶ ἐν Ἀρεθούσῃ τῇ παρὰ Σύροις, χείρονα διεπράχθη, φιλονεικούντων ὠμότητος ὑπερβολῇ δεύτερα τὰ παρ' ἐκείνοις ἐλέγξαι. Οἱ μὲν γάρ, ὃ καὶ λέγειν τοῖς πολλοῖς ἄπιστον δόξει, εἰ μή τινες παρόντες τηνικαῦτα τοῖς πεπραγμένοις ἀνήγγειλαν, ἱεράς τινας παρθένους, μηδ' ὄψιν ἀρρένων ἀνασχομένας θεάσασθαι, ἐσθῆτος γυμνὰς καταστήσαντες, ἐπὶ μέσου δήμου ἐστάναι ἠνάγκασαν, εἰς θέατρον καὶ ὕβριν βουλομένῳ παντί. Ἱκανῶς δὲ καὶ ὄψει καὶ τοῖς ἄλλοις ἧ ἑκάστῳ ἐδόκει ταῖς ἁγίαις ἐκείναις σαρξὶν ἐνυβρίσαντες τέλος κάτωθεν ἀναχείρουσι, διχῇ τε διαλόντες τὰ σπλάγχνα τροφῇ χοίρων ἧ συνήθης ἦν ἐκείνοις, κριθὴν δὲ εἶναι εἰκὸς καὶ ἄλλα ταύτῃ παρόμοια, ἐπιπολῆς τὰ σπλάγχνα καλύψαντες, ἐπὶ τὴν συνήθη βρῶσιν ἐξεκαλοῦντο τοὺς χοίρους. Ἐκεῖνοι δ' ὁρμῇ ἀγρίᾳ μὴ διακρίνατ ῥᾳδίως ἔχοντες, ὁπόσα τοῖς ἐγκάτοις ἐχώρουν· τῇ δ' ἀνάγκῃ τῆς συνήθους

(1) Sozom. habet *Charbyrim*.

τροφῆς καὶ τὴν ἔνδον ἐκείναις διάπλασιν σύναμα ταῖς τροφαῖς κατεβίβρωσκον, ζώσαις οὕτω καὶ τοῦ πάθους αἴσθησιν κεκτημέναις. Συμβάλλω δὲ Ἡλιουπολίτας ἐς τόδε μανίας κατὰ τῶν ἱερῶν παρθένων ἐλθεῖν, ὅτιπερ καὶ πάτριον ἦν ἐκείνοις τὰς παρθένους παρὰ τοῦ προστυχόντος πρότερον ἐκπορνεύεσθαι, πρὶν ἢ μνηστῆρσι πρὸς γάμου κοινωνίαν ἐλθεῖν· ὅπερ ὁ μέγας Κωνσταντῖνος, νόμον θεὶς, ἄπρακτον ἐποίει πρῶτος· καὶ τὸν ἐκεῖσε τῆς Ἀφροδίτης νεὼν καθελὼν, ἐκκλησίαν ἀνίστη Θεῷ, ὡς ἐν τοῖς πρόσθεν κατὰ χώραν ἐλέχθη μοι. Τὸ δ' ἐν Φοινίκῃ αὐτοῖς τολμηθὲν πῶς ἂν τις παραδραμεῖν ἔλοιτο; Ἐν γὰρ ταύτῃ τὸν Ἡλιουπόλεως διάκονον Κύριλλον ἀπηνῶς ἀνελόντες, καὶ τὴν γαστέρα διατεμόντες, τοῦ ἥπατος ἀπεγεύσαντο. Καὶ οὐκ εἰς μακρὰν τοὺς τολμητὰς ἡ δίκη παρέδραμεν. Ὅσοι γὰρ τοῦ τοσούτου μύσους μετέσχον, ὀδόντας τε καὶ γλώσσας καὶ ὑπερῴας ἀπεβάλοντο, σηπεδόνος ἀγρίας προσβαλούσης αὐτοῖς. Οὐ μὴν ἔδ ἀλλὰ καὶ ὀφθαλμῶν στέρησιν ἔπαθον. Δι' ὧν τῆς εὐσεβείας ἡ δύναμις ἐκηρύττετο.

A conspersa, eos ad consuetas escas provocarunt. Itaque impetu agresti irruentes porci, secernere alimentum cum facile non possent, simul viscera sunt aggressi : et soliti cibi cupiditate, famisque necessitate adurgente, una cum hordeo interna etiam membra, cum iliæ adhuc viverent, et cruciatum eum sentirent, depasti. Existimo autem Heliopolitanos inde eo furoris, ut sic contra sanctas virgines sævirent, evasisse, quod patrium eis fuerit, ut virgines prius prostituerent, et a quocunque vitiari curarent, quam ad conjugii communionem cum sponsis suis venirent. Quod Constantinus magnus lege lata primus ne amplius fieret, prohibuit : et Veneris templo ibi diruto, ecclesiam Deo exstruxit, quemadmodum supra loco suo a me est dictum. Quod autem ibidem insuper ausi sunt, quomodo silentio præteriri potest? Cyrillo namque Heliopolitano diacono crudeliter occiso (1), ventrem quoque ejus inciderunt, et jecur degustarunt. Verum talia ausos vindicta

B

sic tum divina est consecuta. Quicunque enim tanti piaculi participes fuere, dentes, linguas et palatum, per sævam putredinem, oculosque adeo ipsos amiserunt. Per quas plagas vis et efficacia veræ pietatis est deprædicata.

Ἐν Ἐμέσῃ δὲ τῇ ὁμόρῳ ταύτῃ πόλει, Διονύσῳ τῷ γυναικείῳ ἀνδραπόδῳ τὴν ἐκκλησίαν ἀφιέρωσαν, καὶ τὸ ἀνδρόγυνον ἐκείνου καὶ καταγέλαστον ἱδρύσαντο ἄγαλμα· ἐν τῷ τῆς Θράκης δὲ Δοροστόλῳ Αἰμυλιανὸς ὁ νικηφόρος ἀγωνιστὴς ὑπὸ Καπετωλίνου τοῦ τῆς Θράκης ἐπάρχοντος, πυρὸς ἐγένετο παρανάλωμα. Δωρόθεον δὲ τὸν πολύαθλον, τὸν πολλὴν ἱστορίαν ἐκκλησιαστικὴν συγγραψάμενον, θανάτῳ παρέπεμψε. Τύρου δὲ οὗτος τὴν τῆς ἐκκλησίας εἶχεν ἐπιτροπήν. Καὶ μὴν καὶ Δομέτιον τὸν ἐν ἀσκηταῖς περιβόητον, σπηλαίῳ κρυπτόμενον παριὼν, λίθοις ἀπανθρώπως συνέχωσε. Τὸ δέ γε Μάρκῳ ἐν Ἀρεθούσῃ γενόμενον πῶς παραδράμοιμι; Αἰσχύλου γὰρ καὶ Σοφοκλέους δεῖται τῆς μεγαληγορίας, ἵν' ἀξίως τὸ ἐκείνου τις πάθος ἐκτραγῳδήσειε. Τοῦτον γὰρ Ἀρεθούσιοι ἐπίσκοπον τούτων πάλαι γενόμενον, ἄνδρα βίῳ καὶ λόγῳ καὶ πολιᾷ πολὺ τὸ αἰδέσιμον προβαλλόμενον, ἀπηνῶς διεχρήσαντο. Εἶχον μὲν γὰρ καὶ πρότερον αὐτὸν ἐν ὀργῇ· οἷς ἐπὶ Κωνσταντίου, πολλοὺς οὐ κατὰ πειθὼ, ἀλλά τινι κρείττονι δυναστείᾳ, τοὺς ἑλληνίζοντας ἀσπάζεσθαι τὰ Χριστιανῶν ἐποίει· καὶ τὸν παρ' αὐτοῖς σεμνόν τε καὶ πολυτελείᾳ οἰκοδομῆς ἡττώμενον οὐδενὸς νεὼν καθεῖλεν εἰς ἔδαφος. Ὡς δὲ μετερρύη αὖθις τὰ πράγματα, ὁμοῦ μὲν τοῦ δήμου κεκινημένου, ὅμα δὲ καὶ κατὰ πρόσταγμα τοῦ κρατοῦντος καταδικάζοντος; ἢ τὴν ἀποτίμησιν ἐκτίσαι τοῦ νεὼ, ἢ αὖθις οἷος ἦν ἀνεγεῖραι αὐτόν· ἐπεὶ καὶ πρὸς ἄμφω ἀδυνάτως εἶχεν, ἀθέμιτον δ' ἦν παντάπασι καὶ τὸ δεύτερον, μήτοι γε ἱερεῖ, ἀλλ' οὐδὲ ἰδίᾳ Χριστιανῷ ἀνδρί· φυγῇ μὲν τὰ πρῶτα ἐχρήσατο. Πολλοὺς δὲ δι' ἐκεῖνον πάσχειν μαθὼν, καὶ δεινῶν πειρᾶσθαι πλείστων, ἐπανελθὼν τῆς φυγῆς κατεμήνυεν ἑαυτὸν, ὁρᾷν ὅ τι βουλομένῳ ἐστὶ τῷ δήμῳ, ἑκὼν ἀνεὶς ἑαυτόν. Οἱ δὲ δέον μᾶλλον θαυμάζειν αὐτὸν

C

D

26 Porro Emesæ, quæ finitima ei urbs est, Dionyso muliebri mancipio ædem sacram dedicarunt, atque ibi statuam Androgyni, ambiguo inter marem et feminam sexu ridiculam, ei collocarunt. Dorostoli autem Thraciæ Æmylianum, invictum athletam, Capitolinus Thraciæ præfectus vivum combussit. Dorotheus item certator egregius, qui magnam conscripsit ecclesiasticam historiam, et Tyri episcopatum tenuit, neci datus. Domitium vero celebrem monachum in spelunca sua latentem, præteriens inhumanissime aggere lapidum quispiam obruit. Nec Marcus, qui Arethusæ gravia perpessus est, tacendus. Peropus autem nobis esset Æschyli et Sophoclis dicendi gravitate, ut martyrii ejus tragœdiam recte exponeremus. Hunc enim Arethusii, ubi episcopus diu fuerat, et vita et doctrina, canitieque insuper spectatum et venerandum, immaniter occiderunt. Dudum vero antea infensi ei fuerant, quod sub Constantio multos Græcæ superstitionis sectatores, non persuasione, sed potestate quadam graviore, Christianorum sacra colere coegerit, et templum celebre, structuræque pretio et magnificentia nulli secundum, solo æquaverit. Porro rerum statu mutato, cum simul et vulgus commotum esset, et imperatoris mandatum accessisset, quo Marcum sententia lata vel æstimationem templi solvere, vel id quale antea fuisset, restituere jussit; ubi utrumque facere prorsus non potuit; alterum etiam, non dico episcopo, sed ne privato quidem Christiano facere ullo modo fas fuit; primum quidem fuga usus est : at ubi multos sua causa affligi et plurimas calamitates ferre cognovit, ex fuga reversus, seipsum exhibuit, et populo, quidquid vellet, de

(1) Apud Suidam causa martyrii istius additur : quod scilicet Cyrillus sub Constantino et Constantio idolorum templa evertit.

se facere permisit. Et cum admirari virum, qui sic philosophicum plane animum ostendere decrevisset, debuisset, contemni se arbitrata multitudo, omnis in eum irruit. Tractus est per mediam urbem et senex, et episcopus : membraque ejus omnia, ut sors tulit, diverberata, lacerata et jactata. In eum quippe ætas omnis, feminæ et pueri cum indignatione et ardore desævierunt, usque adeo, ut etiam tenuibus quibusdam funiculis aures seni abscinderint. **27** Pueri quoque in scholam ad magistros euntes, ludibrio eum habuere, trahentesque, atque in sublime subinde tollentes, graphiis pupugerunt, et crudeliter excruciarunt. Et jam toto corpore vulnera acceperat, parumque adhuc vita conclamata spirabat; cum cum garo et melle peruuctum, in sportam ex junco confectam immiserunt, et in sublime ita æstatis tempore sublatum apibus et vespis excruciandum exposuerunt. A quibus involantibus et depascentibus, cum vivens voraretur, præclarum id verbum dixisse fertur : « Ut ego quidem sublimis sum, vos autem humi jacentes despicio ! » Unde quæ deinde et ipsi et Arethusiis eventura fuerant, conjicere licet. Præfectus quidem, qui Græcorum sacra quam maxime colens, vir magnus et fortis, atque ob eam causam præclarus, tum provinciæ ei præfuit, tantam Marci generositatem admiratus est, et imperatorem reprehendit, probro se dignos esse dicens, quod ab uno sene, qui per tantam constantiam et fortitudinem tot mala animo magno pertulerit, vincerentur : adeo ut periculum esset, se quidem merito irrisum, eos autem, quibus ea mala inferrent, summa gloria auctum iri. Et ad hunc modum beatus Marcus, virili plane animo pertulit, ut non modo a nobis Christianis, sed etiam a Græcis ipsis simulacrorum cultoribus meritas tulerit laudes.

ἅτε φιλοσοφεῖν ἠρημένον, ὑπερφρονεῖσθαι νομίσαντες, πᾶς ὁ δῆμος ἐπ' αὐτὸν ἐχώρουν. Καὶ εἵλκετο διὰ μέσης τῆς πόλεως, γέρων καὶ ἱερεύς· καὶ ᾗ ἔτυχεν ἕκαστο τῶν ἱερῶν ἐκείνου μελῶν ἕκαστον· καὶ ἐτίλλετο, καὶ ὠθεῖτο· καὶ πάσῃ δὴ προὔκειτο ἡλικίᾳ, καὶ γυναιξὶ καὶ παισὶ, σὺν ὀργῇ καὶ προθυμίᾳ· καὶ τοσοῦτον, ὡς καὶ βούλεσθαι λεπτοῖς δή σχοίνοις τὰ ὦτα τέμνειν τῷ γέροντι. Καὶ παῖδες δὲ εἰς διδασκάλους φοιτῶντες τὸν ἄνδρα παίγνιον εἶχον· καὶ ἕλκοντες καὶ μετεωρίζοντες, πυκνὰ ταῖς γραφίσιν ἐκέντουν ἀφειδῶς παίοντες. Ὡς δὲ τραυματίας ὅλος ἦν, καὶ ἔτι σμικρὰ ἔπνει καὶ ἀπεγωσμένα, γάρῳ σύναμα μέλιτι προσαλείψαντες, σαργάνῃ ἐνῆκαν· πλέγμα δέ τι τοῦτο σχοίνου πεποιημένον. Εἰς ὕψος δὲ τῷ γυργάθῳ ὑπαίθριον αἰωρήσαντες θέρους ἀκμῇ, σφηξὶ καὶ μελίτταις ἐπαφῆκαν· ὑφ' ὧν προσικταμένων τὰς σάρκας ζῶν ἐσθιόμενος, τὸ ἀκίδιμον ἐκεῖνο λόγος εἰπεῖν· « Ὡς ἐγὼ μὲν ὑψηλὸς εἶμι, ὑμᾶς δὲ χαμαὶ κειμένους ὁρῶ. » Ἐξ ὧν ἔξεστι καὶ τὰ μετὰ ταῦτα συμβάλλειν αὐτῷ τε κἀκείνοις. Λόγος γε μὴν ἔχει καὶ τὸν τηνικάδε ὕπαρχον ἐς τὰ μάλιστα Ἑλληνιστὴν ὄντα, τὸ δ' ἦθος ἄλλως γενναῖον, ὡς καὶ ἐπὶ μέγα δόξης ἐλθεῖν, θαυμάσαντα Μάρκον τῆς γενναιότητος, καὶ παῤῥησίᾳ χρησάμενον, μέμψιν βασιλεῖ ἐνεγκεῖν ὡς ἄρ' αἰσχύνης ἄξιοι, ἐνὸς ἡττημένου γέροντος ἀνδρείως, τοσαύτῃ πείρᾳ δεινῶν γενναίως ἀνδρισαμένου· ὡς ἐν κινδύνῳ εἶναι, γέλωτος μὲν ἀξίους ἡμᾶς, ἐκείνους δὲ οἷς ταῦτα δρῶσι, δίκης ἐπὶ μέγιστον ἄγοντες. Καὶ τοιοῦτος μὲν ὁ μακάριος Μάρκος ἀνδρείως πρὸς τὸν τοῦ δήμου θυμὸν καὶ τὰς ταύτας ἐκείνας βασάνους ἀντισχών· ὡς μὴ μόνον παρ' ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τῶν Ἑλληνιστῶν τῶν τοιούτων ἐγκωμίων ἀξιωθῆναι.

multitudinis furorem et graves illos cruciatus, non modo a nobis Christianis, sed etiam a Græcis ipsis simulacrorum cultoribus meritas tulerit laudes.

CAPUT X.

De Theodulo et Tatiano Phrygibus : præterea de iis qui Ancyræ in Galatia martyrio sunt affecti, Busiride et Basilio : item de Eupsychio Cappadoce.

Eodem tempore et Macedonius, et Theodulus, et Tatianus, Phryges, egregie pro Christo certamen pertulere. In Myro namque Phrygum urbe (1), gentis ejus præses templum, quod diuturno squalore deformatum fuerat, aperuit atque repurgavit. At illi quos dixi, noctu in fanum ingressi, deorum simulacra commiuuerunt. Et cum multi ejus rei suspecti in judicium pertraherentur, ipsi seipsos detulerunt. Atque ubi diis sacrificare, quod per id, si fecissent, absolvi potuissent, et præfectus ut ea re delictum suum compensarent, petiisset, noluere ; primum eos torsit, et tandem nudos craticulis imposuit, ignemque succendit. Et quamvis tam crudeliter illi urerentur, attamen ad præfectum dixere : « Si, **28** Amachi (id enim illius nomen fuit), carnes assas expetis, age in alteram nos verte partem, ne tibi edenti, si se-

ΚΕΦΑΛ. Ι'.

Περὶ τῶν ἐν Φρυγίᾳ Θεοδούλου καὶ Τατιανοῦ· καὶ περὶ τῶν ἐν Γαλατίᾳ τῆς Ἀγκύρας μαρτυρησάντων, Βουσίριδος, καὶ Βασιλείου, καὶ Εὐψυχίου τοῦ ἐν Καππαδοκίᾳ.

Ἐν δὲ τούτῳ καὶ Μακεδόνιος, Θεόδουλός τε καὶ Τατιανὸς, Φρύγες ἄνδρες, τὸν ὑπὲρ Χριστοῦ ἀγῶνα ἀντέσχον. Μύρῳ γὰρ τῇ πόλει Φρυγῶν ὁ τοῦ ἔθνους ἡγούμενος, τὸν ἐκεῖσε νεὼν ἀνοίξας χρόνῳ ῥυπῶντα, ἐξεκάθηρε. Νύκτωρ δ' ἐκείνους εἰσελθόντας, συντρίψαι τὰ εἴδωλα. Πολλῶν δ' ἐν ὑπονοίαις κειμένων, καὶ τούτου χάριν ἑλκομένων εἰς δικαστήρια, σφᾶς αὐτοὺς κατεμήνυσαν. Ἐπεὶ δὲ θύειν ἀπέσχοντο, ἐξῆν γὰρ τοῦτο πράττουσιν ἀπηλλάχθαι πραγμάτων, τοὐναντιοῦντος τοῦ ἄρχοντος ὑπὲρ τῶν ἡμαρτημένων σφόδρα, τὰ πρῶτα ἤκιζοντο· τέλος δ' ἐσχάραις γυμνοὺς ἐπιθεὶς, πῦρ κάτωθεν ὑπανῆπτεν. Οἱ δὲ καίπερ οὕτως ὠμῶς ἐκκαιόμενοι, « Εἰ ὀπτῶν κρεῶν, φασὶν, ἐπιθυμεῖς, ὦ Ἀμάχιε (τοῦτο γὰρ ὄνομα τῷ ἄρχοντι ἦν), στρέφε δὴ καὶ εἰς ἑτέραν ἡμᾶς πλευρὰν, ἵνα μή σοι ἐσθίοντι ἡμίοπτοι ὄντες, ἀηδεῖς κατασταίημεν. » Ὧδε μὲν οὖν καὶ οὗτοι γενναίως διε-

(1) Ἐν τῇ Μύρῳ. (Socr. lib. III, cap. 15.) Μύρῳ τῇ πόλει Φρυγῶν. (Sozom. lib. V, cap. 11.)

γωνισάμενοι, ἐπὶ ταῖς ἰσχάραις τὸν βίον ἀπέλιπον, ἐθελόθυτα θύματα καὶ ἀσινεῖς θυσίας προσενηνεγμένοι Θεῷ. Τηνικαῦτα δέ φασι καὶ Βούσιριν λαμπρὰν ὁμολογίαν ὑπενεγκεῖν καὶ ἀνδρείαν διὰ τὴν θρησκείαν ἐν Γαλατίᾳ τῇ πρὸς Ἀγκύρᾳ· ὃν πρότερον τῆς τῶν Ἐγκρατιτῶν αἱρέσεως ὄντα, κατὰ τῶν ξοάνων νευσάμενον, συλλαβὼν ὁ τοῦ ἔθνους ἡγούμενος αἰκίζειν ἤρξατο· παρόντα τε προσάγων, τῷ βασανιστηρίῳ ξύλῳ ἀναρτᾶσθαι προσέταττεν. Ὁ δὲ Βούσιρις τὼ χεῖρε τῇ κεφαλῇ ἐπιθείς, τὰς πλευρὰς ἐγύμνου· καὶ πρὸς τὸν ἄρχοντα στραφείς, « Μὴ μάτην, ἔφη, πονεῖν χρῄναι τοὺς δημίους ἐπὶ τὸ ξύλον ἀνάγοντας καὶ κατάγοντας· ἐν ἑτοίμῳ γὰρ ἔχειν ὅσον αἰρεῖτο, παρέχειν αὐτοῖς τὰς πλευρὰς ξίειν. » Καί γε τὴν ὑπόσχεσιν θαυμάσας τἀνδρὸς, μᾶλλον ἐξεπλάγη τὴν πεῖραν προσάγων. Καὶ γὰρ οὕτως ἐπὶ σχήματος ἔχων διεκαρτέρει τὰς χεῖρας ἀνέχων, ἕως οὗ τῷ ἄρχοντι ξέειν ἐδόκει, εὐτόνως δεχόμενος τὰς πληγάς. Ἐν δεσμοῖς δὲ γενόμενος καὶ εἱρκταῖς, ἀνείθη αὖθις μετ' ὀλίγον ἀγγελθέντος Ἰουλιανὸν ἀνῃρῆσθαι. Καὶ ἄχρι δὲ τῆς Θεοδοσίου Βασιλείας τὸ ζῆν παρέτεινεν.

miassi simus, insuavior fiat cibus (1). » Hoc pacto et isti fortiter certamine obito, in craticulis vitam finierunt, voluntaria sacrificia et innocuas victimas seipsos offerentes Deo. Tum quoque Busirim dicunt splendide et fortiter confessionem Ancyræ in Galatia propter religionem pertulisse : qui antea hæresis Encratitarum, hoc est, continentium fuit. Cum enim strenue rem adversus simulacra gereret, comprehensus, ab ejus loci præfecto tormentis est adjudicatus. Itaque in publicum productum ille ad stipitem tormentorum suspendi præcepit. Busiris autem, utraque manu in caput sublata, latera nuda exhibuit, et ad præsidem conversus : « Ne frustra, inquit, carnifices, ut me in stipitem extollant, et rursus demittant, fatiges ; paratus enim sum quandiu velis, illis ad verbera et tormenta latera præbere. » Ibi ille cum promissum viri admiratus, tum magis etiam, ubi periculum constantiæ ejus fecit, est consternatus. Nam habitum eum statumque corporis retinens, et manus constanter sustollens, quam diu præsidi visum est, excarnificandum se dedit, plagasque intenta fortitudine excepit. Deinde in carcere vinctus servatus est, liberque paulo post dimissus, ubi Julianum interfectum esse renuntiatum est. Atque is ad Theodosii usque imperium vitam produxit.

Κατὰ δὴ τοῦτον τὸν χρόνον καὶ Βασίλειον πρεσβύτερον τῆς ἐν Ἀγκύρᾳ ἐκκλησίας μαρτυρίῳ τὸν βίον λόγος διενεγκεῖν· ἀλλὰ καὶ τὸν Καισαρέα Εὐψύχιον Καππαδόκην εὐπατρίδην ὄντα, καὶ τῶν ἐπισήμων γένει, οὐ πάνυ πόρρω γαμετὴν ἀγόμενον, καὶ οἷον νυμφίον ὄντα ἐπιθαλάμιον· ὧν ὁ μὲν Εὐψύχιος ἐνήρητο διὰ τὸν τῆς Τύχης νεών, τὴν καθαίρεσιν δυστυχήσαντα, οὗ τῇ καθαιρέσει, ὡς μοι καὶ πρότερον εἴρηται, κοινῇ πάντες οἱ Καισαρεῖς τῆς τοῦ βασιλέως ὀργῆς ἐπειράθησαν· οἱ δ' αὐθέναι τοῦ δράματος, καὶ ὡς οἷον εἰπεῖν αὐτουργοί, ὁ μὲν δίκην ἔδοτο θάνατον· ἄλλος δ' ἀΐδῖῳ ἐζημιώθη φυγῇ. Ὁ δέ γε Βασίλειος τὰ μάλιστα περὶ τὴν θρησκείαν σπουδαιότατος γεγονὼς, Κωνσταντίου μὲν περιόντος τοῖς ἐξ Ἀρείου γενναίως ἐφέρετο· διά τοι καὶ ψήφῳ τῶν ἀμφὶ Εὐδόξιον εἴργετο δημοσίᾳ ἐκκλησιάζειν· ἐπεὶ δὲ Ἰουλιανὸς ἐπὶ τῶν ὅλων καθίστατο, κύκλῳ περιὼν δημοσίᾳ, Χριστιανοῖς ἰσχυρῶς τῆς θρησκείας ἔχεσθαι περιφανῶς παρῄνεσε, καὶ μὴ τοῖς Ἑλληνικοῖς χρήμασι καὶ σπονδῇ τι χραίνεσθαι, καὶ τὰς ἐκ βασιλέως τιμὰς ἀντ' οὐδενὸς ἡγεῖσθαι προὔτρέπετο· προσκαίρους δ' οὔσας μισθὸν ἐπάγειν διηνεκῆ τὴν ἀπώλειαν. Τούτοις δὴ καθεστὼς ἐν ὑποψίᾳ καὶ μίσει τοῖς Ἑλληνισταῖς ἦν· οὓς ποτε καὶ δημοσίᾳ θύοντας ἰδὼν, ἔστη· καί γε οἰμώζων ἐπὶ μέγα, ἐδόκει μηδένα Χριστιανὸν τῆς τοσαύτης πλάνης ἐν πείρᾳ γενέσθαι. Καὶ συλληφθεὶς παρεδίδοτο· πολλαῖς τε βασάνοις ἐγκαρτερήσας παρὰ πάντα τὸν χρόνον, ἀνδρείως τὸ τοῦ μαρτυρίου διήνυσε στάδιον.

Hoc ipso tempore et Basilius, Ancyranæ ecclesiæ presbyter, martyrio est defunctus : atque item Cæsariensis Eupsychius Cappadox, veteri familia locoque claro natus, qui non ita pridem uxore ducta veluti sponsus adhuc fuit. Eupsychius propter Fortunæ templum, quod eversum non satis fortunatum fuit, et cujus gratia imperator iram in Cæsarienses universos, sicuti supra dictum, conceperat, necatus est : et qui auctores præterea atque adeo patratores ejus facinoris in fano eo evertendo fuere, alii morte, alii exsilio perpetuo sunt multati. Basilius vero, religionis Christianæ studiosissimus, sub Constantio contra Arianos strenue rem gesserat : quamobrem Eudoxii populariumque ejus sententia damnatus, publicos conventus agere prohibitus fuerat. Ubi vero Julianus imperium est adeptus, publice obambulans, **29** Christianos aperte est cohortatus, ut constanter religionem suam retinerent, et se a Græcorum sacris et libationibus piaculisque omnibus abstinerent, nec non imperatoris honores floccifacerent, ut qui fluxi et caduci non aliam mercedem afferrent, quam perniciem sempiternam. Eam ob causam illum Græcorum sacrorum sectatores suspectum habuere, atque odio prosecuti sunt. Quos etiam aliquando publice sacrificantes videns, constitit, et majorem in modum ingemiscens, ne quis Christianorum in errorem tantum incideret, precatus est. Et tandem com-

(1) Idem supplicium, eadem vox Laurentii martyris fuit :

Converte partem corporis,
Satis crematum jupiter,
Et hoc periclum quid tuus
Vulcanus ardens egerit.
. . . . . .
. . . *Octum est, devora.*
Et experimentum cape,
Sit crudum an assum suavius Prudent.

prehensus, judicibus traditus est: et cruciatibus omnibus in eo certamine virili animo perfatis, martyrii cursum absolvit. Hæc quamvis præter sententiam imperatoris, nihilominus tamen facta: et quidem contra exspectationem, et animi ejus voluntatem. Verum alios quoque fortes martyres imperii ejus tempore recte se gessisse scimus: quorum constantiam et certamina omnia sigillatim commemorare, ingentis et gravis esset operæ. Hosce autem, ut dilucidiorem ecclesiasticæ rei statum facerem, collectos recensui, quamvis diversa aliquantum eorum tempora obiti pro Christo martyrii fuerint.

A Ταῦτα μὲν εἰ καὶ παρὰ γνώμην τῷ βασιλεῖ, ἀλλ' ὅμως ἐπράχθη. Πολλοὺς δὲ καὶ ἄλλους γενναίους μάρτυρας ἐπὶ τῆς αὐτοῦ ἡγεμονίας ἐγνωμεν γεγενῆσθαι ὧν τὴν κατὰ μέρος ἀνδρείαν καὶ τὰ παλαίσματα διελθεῖν ἄθλος ἴδιος γένοιτο. Τούτους δὲ σαφηνείας χάριν συναγαγὼν διεξῆλθον, εἰ καὶ διάφορος ἦν ὁ χρόνος τοῦ ἑκάστου διὰ Χριστὸν μαρτυρίου.

CAPUT XI.

De sancto Artemio : item de sanctis Manuel, Sabel, et Ismael : et de beata Publia virgine.

ΚΕΦΑΛ. ΙΑ'.

Περὶ τοῦ ἁγίου Ἀρτεμίου· καὶ τῶν ἁγ'ων Μανουὴλ, Σαβὲλ, καὶ Ἰσμαὴλ, καὶ τῆς ὁσίας Πουπλίας τῆς παρθένου.

B

Innumeros namque alios etiam per Græcos simul et barbaros excruciavit. Nam et his propter religionis nostræ odium, quidquid vellent, ut contra nos agerent, permisit: et fecerunt illi in nos longe pejora atque atrociora, quam Græci ipsi. Artemium autem generosum fidei propugnatorem, ducem et Augustalem Antiochiæ (1), qui etiam copiarum militarium ductor in Ægypto, Constantio imperante fuit, per seipsum torsit: re quidem ipsa, quod Constantio subserviens, ardoreque divino flagrans, delubra multa deorum dejecit atque evertit: et quod divorum apostolorum, Andreæ, Lucæ, et Timothei ossa, Patris, et ex Achaia et Epheso Constantinopolim pertulit: **30** obtentu vero et C prætextu, quod fratri Gallo ipse necem struxerit. Bonis enim omnibus martyri spoliato, dignitateque orbato, post plurimas alias intolerabilesque pœnas, tandem et caput resecuit. Affixit quoque oratores Persas, qui ad eum Chalcedone venerant, Manuel, Sabel, et Ismael, propterea quod Christianam colerent religionem: neque in eis legatorum jus, contra receptum gentium omnium morem, violare est veritus. Sedenim Publia quoque femina præcipuum præclarumque ex virtute nomen est consecuta: quæ cum non ita diu in matrimonio vixisset, admiratione dignum edidit fructum. Nam Joannes ille, qui longo tempore presbyter Antiochiæ fuit, et cum aliquoties legitimis suffragiis ad sedem apostolicam recipiendam lectus esset, semper dignitatem eam repudiavit, fundi istius germen exstitit. Hæc igitur virginum quæ caste vitam sibi degendam constituerant, cœtui præfuit. Deoque continue serviit, hymnis et laudibus continuis illum celebrans. Porro cum aliquando pestis ista harum ædem prætergrederetur, risu eum et convicio dignum existimantes, illa Davidicorum carminum verba voce altiore concinuerunt, quæ simulacrorum imbecillitatem traducunt: *Simulacra gentium argentum et aurum, opera manuum hominum. Similes illis fiant qui faciunt ea, et omnes qui confidunt in eis* [1]. Quod ubi prævaricator audivit, si-

Καὶ πολλοὺς μὲν ἄλλους ἀριθμοῦ κρείττους διά θ' Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων ἐτιμωρεῖτο. Ἀνῆκε γὰρ κἀκείνους τῷ μίσει τοῦ δόγματος, πᾶν εἴ τι βούλοιντο καθ' ἡμῶν ἐνεργεῖν· καὶ ἔπραξαν πολλῷ χείρονα καὶ ἀπανθρωπότερα ἢπερ Ἕλληνες· Ἀρτέμιον δὲ τὸν γενναῖον τῆς εὐσεβείας ἀγωνιστὴν, δοῦκα ὄντα καὶ Αὐγουστάλιον Ἀντιοχείας, δι' ἑαυτοῦ ἐκολάσατο· ὃς καὶ στρατηγὸς τῶν κατ' Αἴγυπτον ἐπὶ Κωνσταντίου ἐγένετο· τὸ μὲν ἀληθὲς, ὅτι ζήλῳ θείῳ πυρούμενος, πολλὰ τεμένη τῶν εἰδώλων συνέτριψε καὶ κατέβαλε, Κωνσταντίῳ ὑπηρετούμενος· καὶ ὅτιπερ τὰ τῶν θείων ἀποστόλων ὀστᾶ ἐκ Πατρῶν καὶ Ἀχαΐας καὶ Ἐφέσου, Ἀνδρέου τε καὶ Λουκᾶ καὶ Τιμοθέου, ἀνήγαγεν ἐν τῇ Κωνσταντίνου· τῇ δὲ προφάσει ἔχθεν, ὅτι τἀδελφῷ Γάλλῳ αὐτὸς ἦν ὁ τὸν φόνον συγκεκροτημένος. Τῶν ὄντων γὰρ ἁπάντων γεγυμνώκει τὸν μάρτυρα, καὶ τῆς ἀρχῆς παραλύσας, μετὰ πλείστας ἄλλας καὶ ἀνυποίστους βασάνους, τέλος καὶ τὴν κεφαλὴν ἀφαιρεῖται. Κολάζει πρὸς τούτῳ καὶ τοὺς ἐκ Περσίδος πρέσβεις ἐλθόντας περὶ Χριστιανῶν πρεσβεύοντες ἦσαν, Μανουὴλ, Σαβέλ τε καὶ Ἰσμαὴλ, ὅτιπερ τὰ Χριστιανῶν πρεσβεύοντες ἦσαν, μηδὲ τὸ τῆς πρεσβείας ἀξίωμα αἰδεσθείς. Ἀλλὰ καὶ Πουπλία γυνή τις ἐξ ἀρετῆς θαυμαστὸν καὶ ἐξαίσιον ὄνομα κληρωσαμένη· ἥ δὴ πρὸς ὀλίγον τὸν ζυγὸν ὑπελθοῦσα τοῦ γάμου, καρπὸν ἀξιάγαστον ἤνεγκεν· Ἰωάννης γὰρ ὁ ἐν Ἀντιοχείᾳ πρεσβύτερος ἐπὶ μακρῷ χρόνῳ γενόμενος, τῆς ἀποστολικῆς καθέδρας τὰς ψήφους πολλάκις δεξάμενος, ἀεὶ δὲ φεύγων τὴν προεδρίαν, τῆς τοιαύτης ἀρούρας βλάστημα ἦν. Αὕτη τοίνυν χορὸν παρθένων διὰ βίου σωφρονεῖν εἰθισμένον ἐπαγομένη, Θεῷ μὲν ἀεὶ λατρεύουσα ἦν, ἀσίγητον τὸν ὕμνον καὶ τὴν εὐφημίαν κομίζουσα· καί ποτε παριόντα τὸν ἀλάστορα, οἷα δὴ καταγέλαστον καὶ ἐπονείδιστον ἡγούμεναι, γεγωνότερον ἐκεῖνα τῶν Δαυϊδικῶν ᾀσμάτων ἐμμελῶς ᾖδον, ὅσα τὸ τῶν εἰδώλων ἀσθενὲς ἐξελέγχει, φάσκοντα· *Τὰ εἴδωλα τῶν ἐθνῶν ἀργύριον καὶ χρυσίον, ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων. Ὅμοιοι αὐτοῖς γένοιντο οἱ ποιοῦντες αὐτὰ, καὶ πάντες οἱ πεποιθότες ἐπ' αὐτοῖς.* Ὡς οὖν τούτων ὁ παραβάτης ἠνώτιστο, σιγῇ ἐπέταττεν. Αἱ δὲ μᾶλλον ἐπ-

[1] Psal. cxiii, 4, 5.

(1) Augustales nuncupabantur, qui primos ordines in bello ducebant, quod ab Augusto ad id munus delecti essent. *Vegetius.* Augustalem autem præfectum in Ægypto Augustus constituit, cujus in ff. mentio fit. Et Augustonica, pars provinciæ Ægypti est. *Ammianus Marcellinus.*

ἐκειντο τοῖς ψαλμοῖς, καὶ ταῦτα δὴ προσεπᾴδουσαι· *Ἀναστήτω ὁ Θεὸς, καὶ διασκορπισθήτωσαν οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ.* Ἐφ' οἷς χαλεπήνας ὁ τύραννος, τοῦ χοροῦ τὴν ἐξάρχουσαν ὀχθῆναι κελεύει. Ὁ δὲ μήτε τὸ σεμνὸν ἐκεῖνο γήρως, μήτε μὴν τὴν ἐκ τῆς ἀρετῆς ἐπανθοῦσαν αἰδὼ λογισάμενος, πικρῶς κατὰ κόρης παίειν ἐκέλευεν, ὡς καὶ ἄμφω αἵματι φοινίξαι τὰς παρειάς. Ἡ δὲ τιμὴν μᾶλλον ἢ ἀτιμίαν τὸ ὑπὲρ Χριστοῦ πάσχειν ἡγουμένη, ἐπὶ τὸ ζωμάτιον ἀνιοῦσα, αὖθις ταῖς πνευματικαῖς μελῳδίαις αὐτὸν κατεκρότει. Καὶ τοὺς ἐν αὐτῷ κορυβαντιῶντας τρόπον ἕτερον κατέστελλε δαίμονας· οὓς ἑκὼν ἑαυτῷ εἰσῳκίσατο· καθάπερ ἐκεῖνος ὁ τῆς μελῳδίας διδάσκαλος τῇ σφετέρᾳ κινύρᾳ τὸ τοῦ Σαοὺλ ἐνοχλοῦν πνεῦμα κατέπαυε.

A lentium eis imperavit. At illæ magis etiam psalmis incumbentes, illud quoque accinuere: *Exsurgat Deus, et dissipentur inimici ejus* [1]. Eam ob rem indignatus tyrannus, e psallentium choro principem adduci jussit: et neque venerandam illius senectutem, neque e virtute efflorescentem in ea observantiam veritus, tam acerbe maxillam ejus utramque diverberari præcipit, ut admodum sanguine suffunderentur. Atque illa, honorem potius quam ignominiam esse rata, quam pro Christo pertulerat injuriam, in domunculam suam est reversa, atque ibi rursum spiritualibus eum cantilenis est persecuta. Et alio quodam modo debacchantes in eo dæmones, quos ad se ille sponte sua introduxerat, compescuit: quemadmodum Psalmorum ille magister lyra B sua sævientem in Saulo spiritum demulsit.

ΚΕΦΑΛ. ΙΒ'.

Ὅπως ὁ ἀποστάτης τὰ ἐπ' ἀγορᾶς ὤνια μιαίνειν προσέταττε· καὶ περὶ τοῦ ἁγίου Θεοδώρου τοῦ Τήρωνος· καὶ περὶ τῶν ἁγίων μαρτύρων Ἰουβεντίνου καὶ Μαξιμίνου.

31 CAPUT XII.

Ut apostata res venales in foro pollnendas contaminandasque mandarit. De sancto Theodoro Tirone: et de sanctis martyribus, Juventino et Maximino.

Μικρὸν δὲ προϊὼν παῤῥησιαίτερον ὁ ἀποστάτης, μᾶλλον δὲ ἀναιδέστερον τῇ ἀσεβείᾳ χρώμενος, κατὰ τῆς εὐσεβείας ὡπλίζετο. Μὴ ἔχων δ' ὅ τι καὶ δράᾳ, τὰ ἐπ' ἀγορᾶς ὤνια τοῦ μιάσματος ἐπίμπλα· περιεῤῥαίνοντο γὰρ τοῖς ἐκ τῶν θυσιῶν αἵμασί τε καὶ ὀλιγήσμασιν, ὅσα ἐδώδιμα· ἄρτοι καὶ κρέα καὶ ὀπῶραι καὶ πόπανα· ἃ δὴ τὰ πρῶτα μὴ ὑφορώμενοι οἱ τῆς τοῦ σεσωκότος προσηγορίας μετεσχηκότες, θείᾳ ἄνωθεν προμηθείᾳ κατηξιοῦντο. Τὸν μάρτυρα γὰρ Θεόδωρον πέμψας ἀοράτως Θεὸς τῷ τῆς πόλεως ἀρχιερεῖ (Εὐδόξιος οὗτος ἦν), ἐνεκελεύετο ἀπέχεσθαι μὲν τοὺς εὐσεβεῖν ᾑρημένους τῶν ἐπ' ἀγορᾶς τεθειμένων, σῖτον δὲ λίβησιν ἔφοντας, ἃ ἐν Εὐχαΐτοις κόλλυβα εἰώθασι λέγειν, παραμυθεῖσθαι τὴν ἔνδειαν. Τοῦτο δ' ἐκέλευε κατὰ τὴν μεγάλην τῆς νηστείας ἡμέραν· ὃ δὴ καὶ ἐξ ἐκείνου ἡ Ἐκκλησία τὴν μνήμην ἀνανεουμένη τοῦ πεπραγμένου, ἐς δεῦρο πράττει πανηγυρίζουσα. Θεόδωρος δ' οὗτος ἦν, ὃς ἐκ τοῦ Τηρωνικοῦ τάγματος Τήρων ὠνόμαστο· καὶ ἐπὶ Μαξιμίνου τὸ τοῦ μαρτυρίου διήνυσε στάδιον, λάβρῳ παραδοθεὶς τῷ πυρί. Πολλοὶ δ' ὀλοφυρόμενοι, τὰ γινόμενα ἐδδελύττοντο· ὅμως τοῖς ἀποστολικοῖς θεσμοῖς ἕπεσθαι ᾑρημένοι, μετελάμβανον τῶν προκειμένων· *Πᾶν γὰρ τὸ ἐν μακέλλῳ πωλούμενον,* C ψησὶν, *ἐσθίετε, μηδὲν ἀνακρίνοντες διὰ τὴν συνείδησιν.* Τὸ δὲ μύσος τοῦτο τοῦ ἀποστάτου ἐν τινι συμποσίῳ δύο τινὲς τούτου ἀσπιδηφόροι καὶ ὧς ἐθριάμβευσαν, ἐπὶ στρατείᾳ λαμπρῶς διαπρέψαντες. Ἐπῇδον γὰρ ἐκεῖνα τὰ τοῦ ψαλμοῦ· *Παρέδωκας ἡμᾶς, λέγοντες, βασιλεῖ ἀδίκῳ καὶ παρανόμῳ, ἀποστάτῃ καὶ πονηροτάτῳ παρὰ πάντα τὰ ἔθνη τὰ ἐπὶ τῆς γῆς.* Τῶν τις δ' ὁμοτραπέζων τὸ ῥῆμα τῷ βασιλεῖ διεμήνυσεν. Ὁ δὲ τοὺς ἀρίστους ἐκείνους ἀνδρας μεταστειλάμενος, τίνα ἂν εἴη τὰ ἐπὶ τῇ δικαίᾳ εἰρημένα ἀνεπυνθάνετο. Οἱ δὲ παῤῥησίᾳ χρη- D

Paulum vero progressus desertor, liberius ac potius impudentius impietate usus, arma sua contra pietatem expedivit. Et cum quod faceret non haberet, res in foro venales inquinatione imbuit. Infecta namque sunt sacrificiorum sanguine et contaminatione esculenta: panes videlicet, caro, poma et placentæ. Quæ cum primum non animadverterent, qui Servatoris nomine censentur, cœlitus ejus rei providentia divina sunt admoniti. Nam Deus Theodoro martyre arcano modo misso, urbis ejus episcopo (Eudoxius is fuit) mandavit, ut qui pie vivere statuissent, eos abstinere a rebus juberet, quæ in foro venum proposita essent: triticum autem in ollis coquerent (κόλυβα, hoc est, frumentum coctum apud Euchaitas (1) nominare solent), eoque inopiam solarentur. Id vero magno jejunii die præceptum: ex eo tempore facti memoriam renovans Ecclesia, et celebrem agens conventum, ad hunc usque diem observat. Theodorus autem iste est, qui ex Tironum ordine, Tironis nomen accepit, et sub Maximino ad ignem voracem damnatus, cursum suum in martyrii stadio pulchre peregit. Cæterum permulti gemitu et lamentis factum hoc imperatoris sunt exsecrati: nihilominus tamen apostolicis sanctionibus innixi, quæ proponebantur, sumpsere. *Omne enim,* inquit, *quod in macello venditur, edite, nihil interrogantes, propter conscientiam* [2]. Abominationem hanc desertoris duo quidam scutigeruli, qui ampla stipendia in militia faciebant, in quodam convivio perquam scite traduxerunt. Verba enim illa præstantium in Babylone puerorum concinuerunt: *Tradidisti nos regi iniquo et transgressori, desertori et pessimo supra omnes gentes terræ.* Porro ex convivis quidam rem eam ad imperatorem detulit. Et ille opti-

[1] Psal. LXVII, 2. [2] I Cor. X, 25.

(1 Euchaitæ, populi Scythici sunt. (Plin. lib. VI, cap. 17.)

mos eos viros ad se accitos, quidnam id esset quod in cœna de se dixissent, interrogavit. Ibi illi qui in vera pietate educati essent, magna usi libertate, dixere : « Optimis, o imperator, legibus respublica est administrata, quas laudatissimus princeps Constantinus et filii ejus tulerunt : **32** nunc autem piaculum tantum in cibis atque poculis cernentes, merito factum id deploramus. Et cum domi vicem nostram lugemus, tum in tua præsentia, ut vides, mœrentes tristamur. » Illis auditis, tyrannus diverberari eos acriter jussit (1), et post cruciatus multos capite etiam plecti præcepit. Atque illi ita abducti sunt : Deus autem victoribus eis martyrii coronas donavit. Alter horum Juventinus, alter Maximinus vocatus est. Illos Antiochena civitas, ut egregios pietatis propugnatores, merito non solum sacro loculo honoravit, verum etiam magnifice anniversariæ memoriæ consecravit.

σάμενοι, οἱ εὐσεβεῖς τραφέντες, εἶπον, « Ὦ βασιλεῦ, καὶ νόμοις ἀρίστοις ὑπηρετούμενοι, ὡς Κωνσταντῖνος ὁ πανεύφημος βασιλεὺς, καὶ οἱ ἐκείνου παῖδες παρέδοσαν, νῦν μόνος τοσοῦτον ὁρῶντες ἔν τε βρώμασί τε καὶ πόμασιν, ὀλοφυρόμεθα τὴν ἐνέργειαν· καὶ οἶκοι μὲν θρηνοῦντες διατελοῦμεν· καὶ σοῦ δὲ παρόντος, ὡς ὁρᾷς, ἀσχάλλομεν ὀδυρόμενοι. » Ταῦτ' ἀκούσας ὁ τύραννος, πικρὰς ἐκέλευεν ἐπιθεῖναι τούτοις πληγάς. Καὶ μετὰ πολλὰς βασάνους, καὶ τὰς κεφαλὰς ἀποτμηθῆναι προσέταττεν. Καὶ οἱ μὲν ἤγοντο· Θεὸς δὲ ὡς νικηφόροις τὰ στέφη τοῦ μαρτυρίου ἐβράβευε. Τούτων ὁ μὲν Ἰουβεντῖνος, Μαξιμῖνος δὲ ὁ ἕτερος προσηγόρευτο· οὓς δὴ καὶ ἡ Ἀντιόχου πόλις, ὡς τῆς εὐσεβείας ἀγωνιστὰς προσηκόντως τιμήσασα, οὐ μόνον θήκῃ, ἀλλὰ καὶ τῇ δ' ἔτους πολυτελεῖ παραδίδωκε μνήμῃ.

CAPUT XIII.

De reliquiis sanctorum prophetarum, Elisæi, et Joannis Præcursoris et Baptistæ.

Cum a Græcæ superstitionis professoribus ubique talia adversus Christianos patrarentur, tum illud quoque omnium maxime indignum atque horrendum Sebastiæ in Palæstina est admissum. Ossa namque Elisæi prophetæ, et Joannis Baptistæ (uterque enim repulerum ibi suum habuit), loculis suis extracta, et irrationalium animantium ossibus (o immanem audaciam) mista, atque igni tradita, in cineres redacta, atque in aerem disjecta sunt. Adhæc, Christiani comprehensi alicubi tanquam victimæ super aras accensas præcipitati : et homines ad alia nefanda flagitia contra nos furiis sunt concitati. Nam Patrophili apud Scythopolim reliquias effoderunt, et earum partem reliquam dissiparunt. Calvariam autem ejus altius sublatam contumelia, nihil ad exsecrandam injuriam reliqui facientes, sunt prosecuti. Plurima vero et alia, et ipse et Judæi et Græci contra nos indigna egere. Quæ cum ille audiret, certoque sciret, non modo eis non offensus, sed etiam maximopere gavisus est : cum quidem talium facinorum infamia in alios redundaret, animi autem ejus sententia illorum factis perficeretur. Verumenimvero ubi per furorem talem consilium suum minus succedere, et Christianorum animos inde augeri magis atque confirmari vidit, fraude alia episcopos eos qui propter causam aliquam sedibus suis ejecti fuerant, cum successoribus eorum, ad certamen, **33** sicuti antea diximus, impulsos commisit : et parti utrique facultatem omnem dedit, ut quæcunque possent ad res suas defendendas atque stabiliendas libere facerent. Ita illi inter se congressi, multum ignominiæ et reprehensionis quod desertori studio fuerat, veræ pietati attulere. Alia insuper dolo

(1) Julianus in eis se majestatem læsam vindicare dixit, atque id ita de eis vulgatum voluit, martyrum nomen et honorem eis invidens. *Theod.*

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ'.

Περὶ τῶν λειψάνων τῶν ἁγίων προφητῶν Ἐλισσαίου καὶ Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου καὶ Βαπτιστοῦ.

Τῶν δ' Ἑλληνιστῶν τοιαῦτα κατὰ Χριστιανῶν παλαμωμένων ἅπανταχοῦ, καὶ τόδε τὸ πάντων ἀνοσιώτατόν τε καὶ φρικωδέστατον λόγος ἐν Παλαιστίνῃ δραματουργηθῆναι κατὰ Σεβάστειαν· τὰ τοῦ προφήτου Ἐλισσαίου ὁστᾶ καὶ τὰ τοῦ Βαπτιστοῦ Ἰωάννου (ἐκεῖ γὰρ καὶ ἄμφω τάφου μετέσχον) τῶν θηκῶν ἐξαγαγόντες, ἀλόγων τε ζώων ὀστέοις (φεῦ τῆς τόλμης!) ἐγκαταμίξαντες, καὶ πυρὶ παραδόντες, κατέκαυσαν· καὶ εἰς ἀέρα, κόνιν γεγενημένα, διέσπειραν. Τοὺς δὲ Χριστιανοὺς συλλαβόντες, ἔστιν ὅτε βωμοῖς ἀναπτομένοις ὡς ἱερεῖα ἐνέβαλλον· καὶ εἰς πολλὴν ἄλλην ἀρρητουργίαν ἐξεβακχεύθησαν. Καὶ Πατροφίλου δὲ τοῦ ἐν Σκυθοπόλει τὰ λείψανα ἀνορύξαντες, τὰ μὲν ἄλλα τοῦ σώματος διεσκόρπισαν, τὸ δέ γε κρανίον ἐκείνου ἀπαμήσαντες, ἐνέπαιζον, οὐδέν τι μυσαρᾷ ὕβρει ἀπολείποντες. Πολλὰ δὲ καὶ ἕτερα πλεῖστα αὐτός τε καὶ Ἰουδαῖοι καὶ Ἕλληνες καθ' ἡμῶν ἔδρασαν· ἅπερ αὐτὸς ἀκούων καὶ ἀκριβῶς ἐπιστάμενος, οὐχ ὅπως ἤχθετο, ἀλλὰ καὶ διαφερόντως ἔχαιρε, τῆς μὲν ἐν τοῖς δρωμένοις δυσκλείας εἰς ἑτέρους ἀνιούσης, τῆς δ' αὐτοῦ γνώμης τοῖς ἐκείνων ἔργοις παρεικομένης. Καὶ δὴ συνιδὼν μηδὲν ἐκ τῆς τοσαύτης μανίας τῷ σκοπῷ περαινόμενον, μᾶλλον μὲν οὖν ἐντεῦθεν τὸ Χριστιανικὸν ἐπιῤῥωνύμενον φρόνημα, μηχανᾶται, τοὺς ἐν αἰτίαις ἐκβεβλημένους τῶν ἐπισκόπων, καὶ τοὺς ἀντ' ἐκείνων τὸν θρόνον κατέχοντας, συῤῥᾶξαι πρὸς πόλεμον, ὥσπερ ἄνωθεν διελαβομεν. Καὶ δὴ πᾶσαν ἐξουσίαν ἑκατέρᾳ παρεδίδου μοίρᾳ, πράττειν ὅσα καὶ δυνατὰ εἴη αὐτοῖς, πρὸς τὴν οἰκείαν σύστασιν καὶ ἀσφάλειαν. Ἐξ ὧν ἐκεῖνοι πρὸς ἀλλήλους συῤῥηγνύμενοι, πολλὴν ἀτιμοσύνην καὶ μέμψιν, ὅπερ ἦν τῷ ἀποστάτῃ σπούδασμα, προσετρίβοντο τῇ εὐσεβείᾳ. Καὶ ἄλλα δ' ἕτερα τῆς αὐτοῦ κακοτεχνίας;

συνεπῆγε· τούς τε γὰρ ἐν κλήρῳ κατειλεγμένους εἰς τὴν τῶν βουλευτῶν ἀνέστρεφε λειτουργίαν· καὶ τῶν ἐκκλησιῶν τὰ σιτηρέσια τοῖς τῶν δαιμόνων θεραπευταῖς μετεδίδου· καὶ πράττειν ἐνεδίδου, ἐξ ὧν ἀκμάσαι μὲν τὰ τῶν δαιμόνων, τὰ δὲ τῆς εὐσεβείας ὡς ἐνόμιζεν, εἰς ἀφανισμὸν συνελαθείη. Καὶ τὰ μὲν ὧδε ἐγένετο.

A malo induxit. Nam et in cleri ordinem cooptatos senatorum munere et ministerio perverse fungi jussit, et ecclesiarum annonam dæmonum ministris ascripsit, eamque illos exigere permisit. Quibus rebus fore credidit, ut dæmonum cultus augeretur, religio autem veræ pietatis aboleretur. Atque hæc quidem sic acta.

ΚΕΦΑΛ. ΙΔ'.

Περὶ Λουκίφερος καὶ Εὐσεβίου· καὶ περὶ τῶν ἐν Ἀντιοχείᾳ γενομένων διὰ Μελέτιον καὶ Παυλῖνον. Καὶ περὶ τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ συνόδου, ἥτις δὴ ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐθεολόγησεν, ἡγουμένου Ἀθανασίου.

CAPUT XIV.

De Lucifero et Eusebio : ut Antiochiæ in locum Meletii Paulinus sit subrogatus. Item de Alexandrina synodo, quæ consubstantialem Patri et Filio sanctum Spiritum divinitus asseruit, Athanasio præsidente.

Μετά γε μὴν τὴν Ἀθανασίου κάλοδον Λουκίφερ ὁ Καραλάλων τῆς Σαρδονίας ἐπίσκοπος, καὶ Εὐσέβιος ὁ Βρακελλίων τῶν ἐν Ἰταλίᾳ Λιγύων, ἐκ τῶν ἄνω Θηβῶν, καὶ οὗτοι γράμμασι τοῦ κρατοῦντος λυθέντες, εἰς τὴν ἑῴαν ἐγένοντο. Ὑπερόριοι γὰρ πρὸς Κωνσταντίου ἀΐδιον φυγὴν ἐζημίωντο. Καὶ δὴ κοινῇ συνελθόντες, διορθοῦν τὰ κατὰ τὴν Ἐκκλησίαν σπουδὴν ἐποιοῦντο· ὁ μὲν οὖν Εὐσέβιος ἦκεν εἰς Ἀλεξάνδρειαν, ὡς ἂν γε σύναμ' Ἀθανασίῳ σύνοδον ἀθροίσῃ, καὶ τὰ ἐν Νικαίᾳ δόξαντα βεβαιώσῃ· Λουκίφερ δὲ συνθέμενος Εὐσεβίῳ, διάκονον ἀντ' αὐτοῦ τῷ Εὐσεβίῳ τῇ συνόδῳ περίστασθαι ἔδωκε· δι' οὗ στέρξειν ὡμολόγει τὰ τῇ συνόδῳ τυπούμενα. Αὐτὸς δὲ εἰς Ἀντιόχειαν παρεγένετο, καὶ τὴν ἐκεῖσε Ἐκκλησίαν οὐ μέτρια ταραττομένην κατέλαβεν. Ἐσχίζοντο γὰρ τὰ πλήθη καθ' ἑαυτά· οὐ γὰρ μόνον τοῖς ἀπὸ τοῦ Ἀρείου αἱρέσεως διεφέροντο, ὧν τηνικαῦτα ἡγεῖτο Εὐζώϊος· ἀλλὰ καὶ οἱ Μελετίῳ ἀκολουθήσαντες, ὥσπερ δὴ καὶ διείληπται, σπουδῇ τῇ περὶ αὐτὸν, καὶ πρὸς τοὺς σφίσιν ὁμόφρονας διεκρίνοντο. Μήπω δ' ἐκείνου τῆς ἐξορίας ἐπανελθόντος, εἰς τὸν ἐκείνου τόπον Λουκίφερ Παυλῖνον χειροτονήσας ἐπίσκοπον, ἀπεχώρει αὖθις. Ὁ δ' Εὐσέβιος εἰς Ἀλεξάνδρειαν γεγονὼς, γενναίως σὺν Ἀθανασίῳ σύνοδον συνεκρότει. Καὶ δὴ πολλῶν ἐπισκόπων εἰς Ἀλεξάνδρειαν συνελθόντων, ὧν ἡγεῖτο ὁ πολὺς Ἀθανάσιος, οὐ μόνον τὴν ἐν Νικαίᾳ πίστιν κρατύνουσιν, ἀλλὰ καὶ λόγους περὶ πλείστων καὶ ἀναγκαίων ζητημάτων γυμνάσαντες, ἐβεβαίωσαν· ὅτε καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα θεολογήσαντες, ὁμοούσιον καὶ ὁμότιμον τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ ὡμολόγησαν· καὶ Τριάδα ὠνόμασαν· καὶ τέλειον ἄνθρωπον ὃν ὁ Θεὸς ἀνελάβετο Λόγος, καὶ ψυχῇ καὶ στόματι ὡμολόγησαν, καὶ οὐ μόνον ἔνσαρκον, ἀλλὰ καὶ ἐψυχωμένον νοερᾷ ψυχῇ ἐδογμάτισαν· καθὰ καὶ τοῖς πάλαι τὰ θεῖα φιλοσοφήσασιν ἀνδράσιν ἔδοκει. Οὐ γὰρ πρόσφατόν τινα πίστιν ἐπινοήσαντες τῇ Ἐκκλησίᾳ παρέδοσαν· ἀλλ' ἅπερ ἄνωθεν ἡ Ἐκκλησία παρέλαβεν, ἄνδρες τὰ θεῖα φιλοσόφως ἀπέδειξαν τὰ Χριστιανῶν φιλοσοφοῦντες, ταῦτ' ἐκεῖνοι γυμνάσαντες ἐπεκύρωσαν. Εἰρηναῖος γὰρ ὁ Λουγδούνων ἐπίσκοπος, ὅτι σπερματεὺς Κλήμης, Ἀπολλινάριός τε ὁ Ἱεραπολίτης,

Post Athanasii autem reditum, etiam Lucifer Calaritanus (1) in Sardinia, et Eusebius Vercellensis, Ligurum (2) qui in Italia sunt, episcopi, imperatoris litteris reditu eorum probato, Thebis superioribus in Orientem pervenere. Nam a Constantio perpetuo multati fuerant exsilio. His porro cum inter se convenisset, res Ecclesiæ constituere, Eusebius Alexandriam concessit, ut cum Athanasio concilium cogeret, et synodi Nicænæ decreta stabiliret : Lucifer autem Eusebio (ita enim utrique placuit) diaconum, qui vicem suam synodo adesset, attribuit : per quem recipiebat, se rata habiturum quæ ibi constituerentur. Ipse vero Antiochiam profectus est, ubi Ecclesiam non parum perturbatam invenit. Erant enim in populo dissidia : quod non solum ab Arianis, quibus Euzoius præfuit, dissentirent, verum etiam eos qui Meletii partes sequebantur, eamdemque quam ipsi obtinerent sententiam, non reciperent. Cum is autem nondum ab exsilio reversus esset, Lucifer, Paulino in locum ejus substituto, inde decessit. Eusebius Alexandriæ, una cum Athanasio, animo magno concilium coegit. Et convenere eo episcopi multi, quibus cum magnus Athanasius præiret, non solum Nicænam fidei professionem roborarunt, sed etiam sermonibus quæstionibusque de rebus necessariis plurimis 34 habitis, eas deciderunt. Quo tempore divinitate etiam Spiritus sancti perpensa ὁμοούσιον, consubstantialem, eum, et ὁμότιμον, hoc est, ejusdem honoris cum Patre et Filio, sunt professi : et trinam unius Deitatem essentiæ Τριάδα, hoc est, Trinitatem, nominarunt. Perfectum quoque hominem, quem Deus suscepit Verbum, et animo et ore uno deprædicarunt : et quidem non incarnatum solum, verum etiam anima intellectuali animatum : quemadmodum et veteribus qui de divino Numine philosophati sunt, viris placitum est. Non enim illi fidem aliquam recens excogitatam Ecclesiæ tradiderunt, sed quam Ecclesia antiquitus a majoribus accepit : et quæ olim sancti viri qui prudenter et pie res Christianorum sacras tractantes prodidere, Irenæus videlicet Lugdunensis episcopus,

(1) Alii leg. *Caralitanus*.
Urbs Libyam contra, Tyrio fundata potenti,
Tenditur in longum Caralis. Claudian.

(2) Editum ex. t Λιβύων, *Libyum*, quod correximus. Ed T.

Clemens contextor, Apollinaris Hierapolitanus, et qui antiquitus Ecclesiæ Antiochenæ præfuit Serapion, ea illi explicata confirmarunt. Isti siquidem omnes quos modo recensuimus, atque itidem alii, in Incubrationibus suis Verbum quod hominem assumpsit animatum, quippe ipsis ὁμοούσιον, consubstantialem, tradiderunt. Synodus præterea propter Cyrillum Philadelphiæ (1), quæ Arabiæ urbs est, episcopum congregata, idem in litteris ad ipsum Cyrillum suis promulgavit. Ipse quoque sapientia clarus Origenes, in omnibus suis scriptis, animatum quod humanitatem assumpsit Verbum prædicat : et potissimum id aperte astruit nono in Genesim tomo, ubi quidem Christum Adam, Ecclesiam vero Evam facit. Locupletes et idonei rei istius testes sunt, Pamphilus scriptor ecclesiasticus, et qui ex eo cognominatus est Eusebius, qui vitam ejus viri conscripsere, adversariisque ejus defensionibus pro eo compositis respondere. Illi non primum Origenem sententiæ ejus auctorem esse, sed illum arcana Ecclesiæ dogmata a majoribus per traditionem accepta exhibentem, eam expressis dicunt.

καὶ ὁ τῆς Ἀντιοχείας ἄνωθεν ἡγησάμενος Σαραπίων· οὗτοι δὴ πάντες καὶ ἕτεροι τοῖς πεπονημένοις τούτων συγγράμμασιν ἐμψυχον τὸν ἀνθρωπήσαντα Λόγον, ἅτε δὴ αὐτοῖς ὁμοούσιον, ἐκδεδώκασι. Καὶ μὴν καὶ ἡ διὰ Κύριλλον τὸν Φιλαδελφέα, πόλις δὲ Ἀραβίας αὕτη, συστᾶσα σύνοδος τὰ ἴσα διδάσκει πρὸς Κύριλλον γράφουσα. Ὁ δέ γε τὴν σοφίαν πολὺς Ὠριγένης πανταχοῦ τοῖς αὐτοῦ γράμμασιν ἐμψυχον τὸν ἀνθρωπήσαντα Λόγον κηρύττει· μάλιστα δὲ τοῦτο σαφῶς παρίστησιν ἐν τῷ εἰς τὴν Γένεσιν ἐνάτῳ τόμῳ· ὅπου δὴ Ἀδὰμ μὲν τὸν Χριστόν, Εὔαν δὲ τὴν Ἐκκλησίαν κατασκευάζει. Μάρτυρες τῶν εἰρημένων ἀξιόπιστοι Πάμφιλος ὁ ἱερὸς συγγραφεύς, καὶ ὁ τὴν ἐκείνου προσωνυμίαν εἰληφὼς, καὶ ἐξ ἐκείνου χρηματίζων Εὐσέβιος· οἱ τὸν βίον παρατιθέμενοι τοῦ ἀνδρὸς, καὶ πρὸς τοὺς ἀπεχθῶς ἐκείνῳ διακειμένους ἀντιφερόμενοι, τὸν ὑπὲρ ἐκείνου ἀπόλογον καὶ ἅμφω ποιούμενοι, οὐ πρῶτον Ὠριγένην εἶπον ἐπὶ τὴν τοιαύτην δόξαν ἐλθεῖν, ἀλλὰ τὰ μυστικὰ τῆς Ἐκκλησίας ἑρμηνεύοντα δόγματα παραδοῦναί.

35 CAPUT XV.

Quæ eadem synodus Alexandriæ de istis verbis, substantia et subsistentia, evidenter et clare decreverit.

Quandoquidem vero quæstio de substantia et subsistentia non mediocriter ecclesias turbavit, et crebræ conjecturationes atque disputationes superioribus temporibus de verbis eis habitæ sunt, significatione et proprietate eorum Alexandrina quoque synodus excussa, constituit : non opus esse in Deo talibus dictionibus. In sacris enim Litteris nullibi substantiæ verbum exstare : dogmatis vero exponendi necessitate, divum apostolum Paulum subsistentiæ nomine abusum esse. Alio autem modo verba hæc usurpanda esse sanxerunt, cum quis Sabellii scilicet opinionem referre contendat : ne nominum inopia veluti unam rem trinominem in Divinitatis contemplatione esse putemus : sed tribus usurpatis nominibus, res quæque in Trinitate tripliciter distincta, peculiari subsistentia sua intelligatur. Primus quidem videtur de substantia et subsistentia mentionem intulisse Hosius ille Cordubensis episcopus, cujus supra aliquoties meminimus. Ab imperatore enim Constantino Alexandriam missus, ut excitatam ab Ario turbam sedaret, quod etiam Sabellii Libyci dogma radicitus evellere conaretur, quæstionem de substantia et subsistentia movit : unde nugamenta multa exorta. Et quæstionem eam Nicæna, quæ postea celebrata est, synodus indignam esse ut ibi tractaretur, indicavit. Postea autem cum quidam nugari rursum de ea cœpere, concilium Alexandrinum ea quæ diximus sapienter mihi de ea constituisse videtur.

ΚΕΦΑΛ. ΙΕ'.

Ὅσα καὶ οὐσίας καὶ ὑποστάσεως ἡ τοιαύτη ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἀποφαντικῶς ἐδογμάτισε σύνοδος.

Ἐπεὶ δὲ καὶ ἡ περὶ οὐσίας καὶ ὑποστάσεως ζήτησις οὐ μέτρια τὰς ἐκκλησίας ἐτάραττεν, ἔριδές τε συχναὶ καὶ διαλέξεις ἄνωθεν περὶ τούτων ἦσαν· καὶ τὴν περὶ τούτων εἴδησιν ἡ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ σύνοδος διεξιοῦσα, τάδε ἀπέφηνε· μὴ ἐπὶ Θεοῦ εἶναι τοιαύτας λέξεις· ἐν γὰρ τοῖς ἱεροῖς Γράμμασι μηδαμῶς τὸν τῆς οὐσίας λόγον ἐμφέρεσθαι· δογμάτων δ' ἀνάγκῃ Παῦλον τὸν θεῖον ἀπόστολον τῷ τῆς ὑποστάσεως ὀνόματι καταχρήσασθαι. Καθ' ἕτερον δὲ τρόπον τὰς λέξεις ἐκλαμβάνειν ἐδοκίμασαν, ὁπηνίκα δή τις τὴν Σαβελλίου δόξαν ἀπελαύνειν πειρῶτο· ἵνα μὴ τῇ τῶν ὀνομάτων ἀπορίᾳ ὡς ἓν πρᾶγμα τριώνυμον νομίζωμεν τὴν θεολογίαν, ἀλλ' ἕκαστον τῶν ἐν τῇ Τριάδι παραλαμβανομένων ὀνομάτων ἐν ἰδίᾳ ὑποστάσει θεολογοῖτο τριχῇ διαιρούμενον. Πρῶτος δ' οὖν φαίνεται τὸν περὶ οὐσίας καὶ ὑποστάσεως ἐπινοῆσαι λόγον Ὅσιος ἐκεῖνος ὁ Κουδρούβης ἐπίσκοπος, οὗ καὶ πρόσθεν μνείαν ἐποιησάμην. Πρὸς γὰρ τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου πεμφθεὶς εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ὥστε τὴν ὑπὸ Ἀρείου γενομένην ταραχὴν κατευνάσαι, σπουδὴν θέμενος καὶ τὸ τοῦ Λίβυος Σαβελλίου δόγμα πρόῤῥιζον ἀνασπάσαι, τὸ περὶ οὐσίας καὶ ὑποστάσεως ἐκίνησε ζήτημα. Καὶ πολλή τις ἐρεσχελία διὰ τοῦτο ἀνήφθη. Ἡ μὲν οὖν ἐν Νικαίᾳ σύνοδος ἐς ὕστερον γενομένη, τὴν περὶ τούτου ζήτησιν οὐδὲ λόγου ἠξίωσεν· ὡς δὲ μετ' ἐκείνην αὖθις περὶ τούτων ἐρεσχελεῖν ἤθελον, ἡ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐφ σύνοδος τὰ εἰρημένα σοφῶς μοι δόξασι δοκεῖ. Ταῦτα μὲν ἡ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐδογμάτισε σύνοδος· ὅσα δ'

(1) Philadelphia urbs in Asia Mysiæ. Stephano, Lydiæ. Alia, Ægypti, alia Syriæ est.

ἡμεῖς περὶ οὐσίας καὶ ὑποστάσεως ἴσμεν, οὐδὲ ἐν γένοιτο φθόνος διὰ βραχέων εἰπεῖν. Οἱ παρ' Ἕλλησι τὴν φιλοσοφίαν στοιχειώσαντες ὑποστάσεως μὲν οὐδὲ ἀνείας τὸ παράπαν ἠξίωσαν ὄνομα· πολλοῖς δὲ ὁρισμοῖς τὴν οὐσίαν παρέδοσαν. Εἰρηναῖος δὲ ὁ παρ' ἐκείνοις γραμματικὸς ἐν τῷ ἐπιγεγραμμένῳ κατὰ στοιχεῖον Ἀττικιστῇ καὶ βάρβαρον τὴν λέξιν καλεῖ· μηδὲ γὰρ τοῖς παλαιοῖς ἐν μνείᾳ εἶναί φησιν· εἰ δέ που τις ἴσως καὶ μέμνηται, μὴ ἐφ' οἷς νῦν παραλαμβάνεται, εἴρηται. Σοφοκλῆς μὲν γὰρ ἐνέδραν σημαίνειν τὴν *ὑπόστασιν* ἐν Φοινίκῃ τίθεται· Μένανδρος δὲ ὑπόστασιν λέγει τὰ καρυκεύματα· καὶ ἄλλος τὴν ἐν πίθῳ τρύγα φησίν. Εἰδέναι μέντοι χρεών, ὡς εἰ καὶ παλαιότεροι τῶν φιλοσόφων τὴν λέξιν ἐν οὐδενὶ εἶχον, οἵ γε μὴν νεώτεροι συχνῶς τῇ τῆς ὑποστάσεως λέξει ἀντὶ τῆς οὐσίας ἐχρήσαντο. Διάφορον δὲ τὸν ὅρον τῆς οὐσίας ἀποδεδώκασιν. Εἰ δὲ ἡ οὐσία ὅρῳ διείληπται, πῶς ἐπὶ Θεοῦ ἡ φωνὴ ἀξιόχρεως κυρίως λεχθείη, μὴ δυναμένου ὅρῳ περιλαμβάνεσθαι; Ὁ δ' ἀσκητὴς Εὐάγριος ἐν τῷ μοναστικῷ αὐτοῦ συντάγματι θεολογεῖν μὲν ὡς ἔτυχε θρασέως καὶ ἀναιδῶς ἀποσυμβουλεύει· ὡς δ' ἁπλοῦν τὸ Θεῖον ὁρίζεσθαι παντάπασιν ἀποτρέπεται. Τῶν συνθέτων γὰρ τοὺς ὅρους εἶναί φησιν. Ὁ δ' αὐτὸς καὶ ταῦτα προστίθησι· « Πᾶσα πρότασις ἢ γένος ἔχει κατηγορούμενον, ἢ εἶδος, ἢ διαφοράν, ἢ ἴδιον, ἢ συμβεβηκός· ἢ τὸ ἐκ τούτων συγκείμενον. Εἰ οὖν ἐν τῇ ἁγίᾳ Τριάδι τῶν εἰρημένων ἔστι λαβεῖν, σιωπῇ προσκυνείσθω τὸ ἄῤῥητον. » Περὶ μὲν οὖν Εὐαγρίου διαληψόμεθα καὶ ἐς ὕστερον· ταῦτα δ' εἰ καὶ ἔξω τοῦ προκειμένου εἶναι δοκεῖ, ἀλλ' ὡς χρήσιμα καὶ τῇ ἱστορίᾳ συμβάλλοντα, μὴ τοσοῦτον εἶναι ἀπάδοντα οἶομαι.

A Hæc sane Alexandriæ decreta sunt. Quæ vero nobis de substantia et subsistentia cognita sunt, ea paucis citra invidiam exponere hic liceat. Qui a primis initiis philosophiam apud Græcos gentiles docuerunt, ne mentionem quidem ullam prorsus subsistentiæ fecerunt : οὐσίαν, hoc est, substantiam autem sive essentiam varie definierunt. Irenæus grammaticus apud eos, in libro quem *Atticistam* inscripsit, ubi litterarum ordine verba colligit et explanat, dictionem *subsistentiæ* barbaram vocat, neque eam apud veteres reperiri dicit : sin autem reperiatur, diversam ab usitata ista eam obtinere significationem ostendit. Sophocles namque in Phœnice, ὑπόστασιν, *subsistentiam*, pro insidiis collocatis posuit. Menander autem idem verbum pro juris condimento, **36** alius rursum pro vini fece in fundo cadi subsistente usurpavit. Cæterum illud observandum, quamvis veteres philosophi dictione ea usi non sint, recentiores tamen frequenter subsistentiam pro substantia accepisse. Substantiæ autem diversas definitiones tradiderunt. At si substantia definitione comprehenditur, quanam ratione proprie et recte ea vox de Deo dicatur, quem fine ullo concludere non est? Evagrius sane Ascetes, in libro suo monastico, de divinitate disserere temere cum impudenti confidentia dissuadet, et Deum ipsum ut simplicem definire velle prorsus dehortatur. Definitiones enim non simplicium, sed compositorum esse dicit. Idem et illud adjicit : « Propositio seu enuntiatio omnis, aut genus quod indicetur, continet, aut speciem, aut differentiam, aut proprium, aut accidens, aut ex iis compositum. Quodsi nihil harum rerum in sancta Trinitate deprehendere est : cum silentio id adoretur, quod dici atque proferri non potest. » Sed de Evagrio postea memorabimus. Hæc autem quamvis extra institutum nostrum esse videantur, utilia tamen, historiæque convenientia, neque admodum aliena esse arbitror.

B

C

ΚΕΦΑΛ. ΙϚ'.

Ἐκ τοῦ περὶ τῆς φυγῆς ἐπιγεγραμμένου λόγου Ἀθανασίου, οἷα ἐκεῖ διεξέρχεται.

Ἐπὶ δὲ τῇ συνόδῳ ταύτῃ καὶ Ἀθανάσιος τὸν ἐκπαλαι πεποιημένον περὶ τῆς φυγῆς αὐτῷ λόγον ἀνέγνω· οὗ τὰ μᾶλλον καίρια τῇ ὑποθέσεως τῇ παρούσῃ πραγματείᾳ ἐνθεῖναι σπουδάσω. Τὸν δὲ ὅλον λόγον ἐς πολὺ προηγμένον, τοῖς φιλοπόνοις ζητεῖν ἐπιτρέπω. Λέγει δὲ οὕτως·

« Ἰδοὺ ταῦτα τῶν ἀσεβῶν τὰ τολμήματα· ταῦτα ὁρῶντες καὶ μὴ ἐκτραπέντες ἐφ' οἷς πρότερον καθ' ἡμῶν ἐτύρευσαν κακοῖς, ἔτι καὶ νῦν κακηγοροῦσιν ἐκφυγεῖν δυνηθέντων αὐτῶν τὰς ἀνδροφόνους χεῖρας· μᾶλλον δὲ ὀδύρονται πικρῶς, ὅτι μὴ καὶ ἐκτὸς τελέως πεποιήκασι· καὶ λοιπὸν προφασίζονται, δειλίαν ὀνειδίζοντες· ἀγνοοῦντες ὅτι καὶ τοῦτο γογγύζοντες, εἰς ἑαυτοὺς ἐπιστρέφουσι μᾶλλον τὴν μέμψιν. Εἰ γὰρ φαῦλον τὸ φεύγειν, πολλῷ χεῖρον τὸ διώκειν. Ὁ μὲν γὰρ ἵνα μὴ ἀποθάνῃ, κρύπτεται· ὁ δὲ διώκει ζητῶν ἀποκτεῖναι. Καὶ τὸ μὲν φεύγειν γέγραπται· ὁ δὲ ζητῶν ἀναιρῆσαι παραβαίνει νόμον· καὶ μᾶλλον αὐτὸς τὴν πρόφασιν τοῦ φέγειν

CAPUT XVI.

Quæ Athanasius in oratione quam de fuga inscripsit, commemoret.

In synodo ista Athanasius librum etiam dudum a se de fuga compositum recitavit, ex quo loca quædam argumento ei maxime apposita, operi huic inseram. Orationem autem integram, quæ prolixior D est, studiosi ipsi inquirent. Ita autem scribit :

« Ecce hæc est impiorum audacia. Hæc cum fecerint, neque pudore in eis quas antea contra nos moliti sunt, insidiis, affecti sint : et nunc nos, quod sanguinarias eorum manus effugere potuerimus, criminantur, ac potius amarulenter, quod nos e medio prorsus non sustulerint, lamentantur. Et tandem causa quæsita, timiditatem nobis exprobrant : neque intelligunt, dum hoc gannniunt, in seipsos se omnem pertrahere reprehensionem. Si enim fugere malum est, multo deterius persequi. Qui enim fuga sibi consulit, ne intereat, occultando latet. At qui alium persequitur, occidere contendit. Et de fugiendo quidem scriptura exstat. Qui

autem necare alium conatur, legem transgreditur, **37** et ipse magis occasionem sui ipsius vituperandi præbet. Si igitur fugam nobis ignominiose objiciunt, seipsos potius arguant, qui nos sunt persecuti. Facessant illi cum insidiis suis, et fugere statim, quibus illi malum struunt, desinent. Sed improbitatem suam non relinquunt, et ut nos comprehendant, nihil non tentant : cum quidem sciant, eorum qui persecutionem ferunt, fugam, magnum esse persecutorum ipsorum crimen. Mitem namque et humanum nemo fugit, sed potius ferum et improbis moribus hominem. Siquidem quicunque erant in angustia constituti, et oppressi ære alieno, Saulum fugiebant, et ad Davidem profugiebant. Propterea et isti eos qui fugientes occultant, magno studio occidere conantur, ut ne habere videantur improbitatis suæ exprobratores. Verum et in hoc excæcati prorsus errant. Quanto namque fuga est manifestior, tanto quæ ex eorum insidiis provenit vel cædes, vel expulsio, fit apertior. Sive enim occidant, cædes eo magis adversus ipsos vociferatur : seu in exsilium agant, adversus seipsos ubique locorum ipsi monumenta iniquitatis suæ constituunt. Itaque si sanam obtinerent mentem, viderent profecto seipsos rebus hisce comprehensos teneri, et ad sua ipsorum consilia impingere. Quandoquidem vero mentem meliorem amisere, nihil mirum, si ad ejusmodi persecutiones producuntur. Et occidere alios quærentes, suam ipsorum non cernunt impietatem. Etenim si conviciis eos proscindunt, qui propter persecussores immissos latitant, atque si calumniose accusant eos qui percussores fugiunt, quid rogo facient cum viderint Jacobum fugere fratrem suum Esau ? Mosem in Madian sese recipientem, propter Pharaonis metum ? Quomodo vero, qui talia garriunt, Davidi patrocinabuntur, Saulum fugienti (qui percussores in domum ejus ad illum interficiendum miserat) et in spelunca latenti, faciemque suam mutanti donec abiret ab Abimelech, et insidias sibi structas devitaret ? Quid præterea isti qui temere omnia effutiunt, de magno Helia dicent, cum eum videant et Deum invocantem, mortuumque excitantem, et propter Achab atque Iezabelis minas latitantem ? Tunc etenim qui ad eadem inquirebantur filii prophetarum, occultabantur in speluncis latitantes apud Abdiam. **38** An hos quidem, ut vetustiores norunt, eorum autem qui in Evangelio sunt, non meminerunt ? Nam et discipuli propter metum Judæorum secesserunt, sese occultantes : et Paulus Damasci ab gentis ibi principe quæsitus, de muro in sporta demissus, percussoris effugit manus. Et cum Scriptura de sanctis talia prodat, quem prætextum aut excusationem præcipitis audaciæ suæ invenire poterunt ? Nam si timiditatem probrose objiciant, adversus ipsos veluti furentes audacia ipsa facit. Sin, quasi præter voluntatem Dei hæc fecerimus, dicant, seipsos criminantur, Scripturas plane ignorantes.

A πορίζει. Εἴπερ οὖν τὴν φυγὴν ὀνειδίζουσιν, ἐντρεπέσθωσαν πλέον ἑαυτοὺς οἱ διώκοντες· παυέσθωσαν ἐπιβουλεύοντες, καὶ παύσονται καὶ οἱ φεύγοντες εὐθύς. Ἀλλὰ τῆς μὲν ἰδίας πονηρίας οὐ παύονται, τοῦ δὲ καταλαβεῖν ἕνεκα πάντα πράττουσιν, εἰδότες ὅτι τῶν διωκομένων ἡ φυγὴ μέγας ἔλεγχός ἐστι κατὰ τῶν διωκόντων· οὐδεὶς γὰρ τὸν πρᾶον καὶ φιλάνθρωπον φεύγει, ἀλλὰ μᾶλλον τὸν ἄγριον καὶ πονηρὸν ὄντα τὸν τρόπον. Πᾶς γὰρ κατώδυνος καὶ ὑπόχρεως ἀπὸ μὲν τοῦ Σαοὺλ ἔφευγε, πρὸς δὲ τὸν Δαυὶδ κατέφευγε. Διὰ τοῦτο καὶ οὗτοι τοὺς κρυπτομένους αὐτοὺς ἀναιρεῖν σπουδάζουσιν, ὑπὲρ τοῦ μὴ δοκεῖν ἔχειν τῆς ἑαυτῶν πονηρίας τὸν ἔλεγχον. Ἀλλὰ καὶ ἐν τούτῳ δοκοῦσι τυφλώττειν πλανώμενοι· ὅσῳ γὰρ ἡ φυγὴ πρόδηλος, τοσούτῳ πλέον ἡ ἐξ ἐπιβουλῆς γινομένη παρ' αὐτῶν ἀναίρεσις καὶ ἔξορια περιφανεστέρα γενήσεται. Ἂν τε γὰρ ἀποκτείνωσιν, ὁ θάνατος μεῖζον ἠχήσει κατ' αὐτῶν· ἂν τε πάλιν ἐξορίσωσιν, πανταχοῦ καθ' ἑαυτῶν αὐτοὶ μνημεῖα τῆς παρανομίας ἐξαποστέλλουσιν. Εἰ μὲν οὖν ἔσωζον τὰς φρένας, ἔβλεπεν ἑαυτοὺς ἐν τούτοις συνεχομένους, καὶ τοῖς ἑαυτῶν προσκόπτοντας λογισμοῖς· ἐπειδὴ δὲ καὶ τὸ σωφρονεῖν ἀπώλεσαν, διὰ τοῦτο καὶ διώκοντες ἐξάγονται. Καὶ ζητοῦντες ἀνελεῖν, οὐχ ὁρῶσιν ἑαυτῶν τὴν ἀσέβειαν. Εἰ γὰρ λοιδοροῦσι τοὺς κρυπτομένους ἀπὸ τῶν ζητούντων ἀνελεῖν, καὶ διαβάλλουσι τοὺς φεύγοντας ἀπὸ τῶν διωκόντων, τί ποιήσουσιν ὁρῶντες τὸν μὲν Ἰακὼβ φεύγοντα τὸν ἀδελφὸν Ἡσαῦ, τὸν δὲ Μωϋσῆν εἰς Μαδιὰμ ἀναχωροῦντα διὰ τὸν φόβον τοῦ Φαραώ; Τί δὲ καὶ αὐτὰ φλυαροῦντες, ἀπολογήσονται τῷ Δαυὶδ φεύγοντι τὸν Σαοὺλ (ἐπὶ τῆς οἰκίας ἀποστείλαντα αὐτὸν ἀναιρεθῆναι) καὶ κρυπτομένῳ μὲν τοῦτον ἐν τῷ σπηλαίῳ, ἀλλοιοῦντι δὲ τὸ πρόσωπον ἑαυτοῦ, ἕως οὗ παρέλθῃ τὸν Ἀβιμέλεχ, καὶ τὴν ἐπιβουλὴν ἐκκλίνῃ; Τί δ' ἂν εἶποιεν οἱ πάντα λέγοντες εὐχερῶς, τὸν μέγαν Ἠλίαν ὁρῶντες ἐπικαλούμενον τὸν Θεὸν καὶ νεκρὸν ἐγείροντα; κρυπτόμενον δὲ διὰ τὸν Ἀχαὰβ, καὶ φεύγοντα διὰ τὰς ἀπειλὰς τῆς Ἰεζάβελ; τότε γὰρ ζητούμενοι οἱ υἱοὶ τῶν προφητῶν ἐκρύπτοντο, λανθάνοντες ἐν τοῖς σπηλαίοις παρὰ τῷ Ἀβδίᾳ. Ἢ τούτοις μὲν ὡς παλαιοῖς ἐνέτυχον, τῶν δὲ κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον οὐδεμίαν μνήμην ἔχουσι; Καὶ γὰρ οἱ μαθηταὶ διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων ἀνεχώρουν κρυπτόμενοι. Καὶ ὁ Παῦλος ἐν Δαμασκῷ παρὰ τοῦ ἐθνάρχου ζητούμενος, ἀπὸ τοῦ τείχους ἐν σαργάνῃ καχάλασται, καὶ ἐξέφυγε τοῦ ζητοῦντος τὰς χεῖρας. Τῆς τοίνυν Γραφῆς τοιαῦτα λεγούσης περὶ τῶν ἁγίων, ποίαν ἄρα πρόφασιν τῆς ἑαυτῶν προπετείας ἐξευρεῖν δυνήσονται; Ἂν τε γὰρ δειλίαν ὀνειδίσωσι, κατ' αὐτῶν ὡς μαινομένων τὸ τόλμημα· κἂν ὡς παρὰ τὸ βούλημα τοῦ Θεοῦ ποιοῦντας, αὐτοὺς διαβάλλουσιν, οὐκ εἰδότες εἰσὶ παντελῶς τὰς Γραφάς· ἐν μὲν γὰρ τῷ νόμῳ καὶ πρόσταξις ἦν κτισθῆναι καὶ πόλεις φυγαδευτηρίους, ὑπὲρ τοῦ τοὺς ζητουμένους εἰς θάνατον ὅπως δή ποτε δύνασθαι διασώσασθαι· ἐπὶ δὲ συντελείᾳ τῶν αἰώνων παραγενόμενος αὐτὸς, ὁ τῷ Μωϋσεῖ λαλήσας Λόγος τοῦ Πατρὸς, πάλιν ἐντολὴν ταύτην δίδωσι λέγων· Ὅταν διώ-

κωσιν ὑμᾶς ἐκ τῆς πόλεως ταύτης, φεύγετε εἰς τὴν ἑτέραν. Καὶ μετ' ὀλίγα φησίν· Ὅταν οὖν ἴδητε τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως, τὸ ῥηθὲν διὰ Δανιὴλ τοῦ προφήτου, ἑστὼς ἐν τόπῳ ἁγίῳ· ὁ ἀναγινώσκων νοείτω· τότε οἱ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ φευγέτωσαν εἰς τὰ ὄρη· ὁ ἐκ τοῦ δώματος μὴ καταβήτω ἆραι τὰ ἐκ τῆς οἰκίας αὐτοῦ· ὁ ἐν τῷ ἀγρῷ μὴ ἐπιστρεψάτω ἆραι τὰ ἱμάτια αὐτοῦ. Ταῦτα γὰρ εἰδότες οἱ ἅγιοι, τοσαύτην εἶχον τῆς πολιτείας ἀγωγήν· ἃ γὰρ νῦν προσέταξεν ὁ Κύριος, ταῦτα καὶ πρὸ τῆς ἐνσάρκου παρουσίας ἐν τοῖς ἁγίοις ἐλάλει. Καὶ ἔστιν οὗτος ὅρος ἀνθρώποις εἰς τελειότητα φέρων, ὃ δ' ἂν ὁ Θεὸς προστάξῃ, τοῦτο ποιεῖν. Διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς ὁ Λόγος, δι' ἡμᾶς γενόμενος ἄνθρωπος, κατηξίωσε ζητούμενος ὡς ἡμεῖς κρυβῆναι· καὶ πάλιν διωκόμενος, φεύγειν, καὶ τὴν ἐπιβουλὴν ἐκκλίναι. Ἐπέτρεπε γὰρ αὐτὸν ὡς ἐκ τοῦ πεινῆν καὶ διψῆν, καὶ τοῦτο παθεῖν, οὕτω καὶ ἐκ τούτου δεικνύειν ἑαυτὸν ἀνθρωπήσαντα. Ἐξ ἀρχῆς μὲν ἅμα τῷ γενέσθαι ἄνθρωπος, ὅτε παιδίον ἦν, αὐτὸς διὰ τοῦ ἀγγέλου ἐνετείλατο τῷ Ἰωσήφ, *Ἐγερθεὶς παράλαβε τὸ παιδίον καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ, καὶ φεῦγε εἰς Αἴγυπτον· μέλλει γὰρ Ἡρῴδης ζητεῖν τὴν ψυχὴν τοῦ παιδίου·* καὶ ἀποθανόντος δὲ Ἡρῴδου, φανεται δι' Ἀρχέλαον τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἀναχωρῶν εἰς τὴν Ναζαρέτ. Ὅτε δὲ λοιπὸν καὶ Θεὸν αὐτὸν ἐδείκνυε, καὶ τὴν ξηρὰν χεῖρα πεποίηκεν ὑγιῆ, οἱ μὲν Φαρισαῖοι ἐξελθόντες, συμβούλιον ἐποίουν κατ' αὐτοῦ, ὅπως αὐτὸν ἀπολέσωσιν· ὁ δὲ Ἰησοῦς γνοὺς, ἀνεχώρησεν ἐκεῖθεν. Καὶ γὰρ καὶ ὅτε τὸν Λάζαρον ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν, ἀπ' ἐκείνης, φησὶ, τῆς ἡμέρας ἐβουλεύσαντο ἵνα ἀποκτείνωσιν αὐτόν. Ὁ οὖν Ἰησοῦς οὐκέτι παῤῥησίᾳ περιεπάτει ἐν τοῖς Ἰουδαίοις, ἀλλ' ἀπῆλθεν ἐκεῖθεν εἰς τὴν χώραν ἐγγὺς τῆς ἐρήμου. Εἶτα λέγοντος τοῦ Σωτῆρος, *Πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι, ἐγώ εἰμι*, οἱ μὲν Ἰουδαῖοι ἔλαβον λίθους, ἵνα βάλλωσιν ἐπ' αὐτόν· ὁ δὲ Ἰησοῦς ἐκρύβη, καὶ ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ ἱεροῦ, καὶ διελθὼν διὰ μέσου αὐτῶν ἐπορεύετο, καὶ παρῆγεν οὕτως. Ἆρα ταῦτα βλέποντες, μᾶλλον δὲ κατανοοῦντες, ἐπεὶ μὴ βλέπωσι κατὰ τὸ γεγραμμένον, οὐ θέλουσι γενέσθαι πορίκαυστοι; ὅτι ἐναντία ὧν ὁ Κύριος ποιεῖ καὶ διδάσκει, βουλεύονται καὶ φθέγγονται. Καὶ γὰρ ὅτε Ἰωάννης μεμαρτύρηκε, καὶ οἱ μαθηταὶ τὸ σῶμα ἔθαψαν, ἀκούσας ὁ Ἰησοῦς, ἀνεχώρησεν ἐκεῖθεν ἐν πλοίῳ εἰς ἔρημον τόπον κατ' ἰδίαν. Ὁ μὲν Κύριος ἐποίει ταῦτα, καὶ οὕτως ἐδίδαξεν· εἴθε δὲ οὗτοι κἂν οὕτως αἰσχυνθῶσι, καὶ μέχρι τῶν ἀνθρώπων στήσωσιν ἑαυτῶν τὴν προπέτειαν, καὶ μὴ πλέον ἐμμανέντες, ἐγκαλέσωσι καὶ τῷ Σωτῆρι ὀκιλίαν, ἅπαξ κατ' αὐτοῦ βλασφημεῖν μελετήσαντες. Ἀλλ' οὔτε μαινομένων αὐτῶν τις ἀνέξεται· μᾶλλον δὲ καὶ τὰ Εὐαγγέλια μὴ νοοῦντες ἐλεγχθήσονται. Ἔστι γὰρ ἡ πρόφασις τῆς τοιαύτης ἀναχωρήσεως καὶ φυγῆς εὔλογος καὶ ἀληθής· ἦν ἐπὶ τοῦ Σωτῆρος οἱ εὐαγγελισταὶ κειμένην ἀπεμνημόνευσαν. Δεῖ δὲ ἐκ τούτων ἡμᾶς ἐπὶ πάντων τῶν

A In lege enim præceptum quoque fuit, ut civitates refugii propterea conderentur, ut qui ad mortem inquirerentur, quocunque possent modo servarentur. In consummatione autem sæculorum, cum ad nos venisset ipsum idem quod cum Mose locutum est Verbum Patris, rursum mandatum hoc nobis dedit, dicens : *Quando persecuti vos fuerint ex civitate una, fugite in aliam* [1]. Et paulo post inquit : *Cum igitur videritis abominationem desolationis quæ dicta est a Daniele propheta, stantem in loco sancto : qui legit, intelligat : tunc qui in Judæa sunt, fugiant in montana : et qui in tecto est, non descendat, ut e domo sua quidquam tollat. Qui in agro, non revertatur, ut ferat vestimenta sua* [2]. Atque hæc perspecta habentes sancti homines, idipsum secuti sunt vitæ institutum. Nam quæ nunc præcepit Dominus, eadem etiam ante adventum suum in carne cum sanctis est locutus. Atqui hic propositus est hominibus finis ad perfectionem ducens, quod Deus imperarit, id ut exsequantur. Proinde et ipsum Verbum, nostra causa homo factum, non dedignatum est, cum ad cædem quæreretur, sicuti nos, sese occultare, atque etiam cum essent qui id persequerentur, fugere, et insidias devitare. Ita enim conveniebat hoc Christum experiri, ut quemadmodum ex fame et siti, ita ex fuga etiam hominem se assumpsisse indicaret. Statim enim ab initio, cum homo factus infans etiamnum esset, ipse per angelum mandavit Joseph : *Exsurgens accipe puerum et matrem ejus, et fuge in Ægyptum : Herodes enim quæsiturus est animam pueri* [3]. Porro Herode mortuo, eumdem apparet, propter Archelaum Herodis filium, secessisse in Nazareth. **39** At cum tandem Deum se esse ostendisset, et manum aridam restituens sanasset, Pharisæi quidem aggressi consilium contra eum ceperunt, ut ipsum interimerent : Jesus vero, eo cognito, inde secessit. Rursum cum Lazarum e mortuis resuscitasset : *Ex ea ipsa*, inquit, *die consilium iniere, ut eum occidercnt* [4]. Itaque Jesus non amplius propalam inter Judæos est versatus, sed inde divertit in regionem solitudini propinquam. Præterea, Servatore dicente, *Prius quam Abraham fuit, ego sum* [5], Judæi quidem lapides corripuerunt, ut illum peterent, Jesus autem abscondit se, et exivit ex templo, et per medios eos transiens abiit atque discessit. Sedenim cum hæc videntes, ac potius intelligentes, pro eo atque scriptum est, non videant, qui quæso fieri nolunt igne combusti? dum scilicet contra quam et facit et docet Dominus, ipsi et cogitant et loquuntur? Postquam namque Joannes martyrio est defunctus, et discipuli corpus ejus sepelierunt, audito eo Jesus secessit inde in navicula in desertum locum solus. Atque Dominus quidem ad hunc modum et fecit et docuit. Utinam vero boni isti viri ita verecundia afficerentur, ut saltem adversus homines præfracta sua

[1] Matth. x, 23. [2] Matth. xxiv, 15 seqq. [3] Matth. ii, 13. [4] Joan. xi, 53. [5] Joan. viii, 58.

nterentur audacia, et non eo furore abriperentur, A ut Servatori quoque ipsi timiditatis crimen impingerent, qui semel blasphemare et maledictis eum incessere consulto instituerunt. Sed furorem eorum nemo sustinebit. Quin Evangelia quoque eos ignorare convincemus. Nam hujusmodi fugæ et recessus causa rationi consentanea atque vera est, quam evangelistæ de Servatore etiam memoriæ mandarunt. Proinde eamdem de sanctis omnibus opinionem habere debemus. Et quæ de Servatore humano more scripta sunt, eadem communiter ad genus humanum referre convenit. Quæ enim nostra sunt, ille suscepit, imbecillitatisque nostræ affectiones in seipso exhibuit. Quod Joannes sic scripsit : *Quærebant igitur eum comprehendere, et nemo ei injecit manus, quod nondum venerat hora* B *ejus.* Atque etiam priusquam ea veniisset, ipsemet matri dixit : *Nondum venit hora mea :* fratribus autem, qui dicti sunt, suis : *Tempus meum nondum adest.* At ubi tempus id venerat, ad discipulos, 40 *Dormite jam,* inquit, *et requiescite. Ecce enim appropinquavit hora, et Filius hominis tradetur in manus peccatorum.* Itaque neque ante tempus comprehendi se permisit, neque tempore jam præsente se occultavit. Quin seipsum potius insidias ei struentibus tradidit. Hoc ipsum et Beati martyres in persecutionibus, quæ tempore quæque suo acciderunt, observarunt. Qui cum persecutione expetiti fugerunt, et se occultare perrexerunt, tum inventi et deprehensi martyrium strenue obierunt. »

Hæc sacer Athanasius in fugæ suæ defensione C scripsit. Et talem Alexandrina synodus habuit finem.

ἁγίων τὴν αὐτὴν λογίζεσθαι. Ἀ γὰρ ἐπὶ τοῦ Σωτῆρος ἀνθρωπίνως γέγραπται, ταῦτα τῷ κοινῷ γένει τῶν ἀνθρώπων ἀναφέρεσθαι προσήκει· τὰ γὰρ ἡμῶν ἐκεῖνος ἀνεδέξατο, καὶ τὰ τῆς ἡμετέρας ἀσθενείας πάθη ἀνεδείκνυτο. Ἄπερ ὁ Ἰωάννης ἔγραφεν οὕτως· *Ἐζήτουν οὖν αὐτὸν πιάσαι, καὶ οὐδεὶς ἐπέβαλεν ἐπ' αὐτὸν τὰς χεῖρας, ὅτι οὔπω ἐληλύθει ἡ ὥρα αὐτοῦ·* καὶ γὰρ καὶ πρὸ τοῦ ταύτην ἐλθεῖν, ἔλεγεν αὐτὸς τῇ μὲν μητρὶ, *Οὔπω ἦλθεν ἡ ὥρα μου·* τοῖς δὲ χρηματίσασιν ἀδελφοῖς αὐτοῦ, *Ὁ ἐμὸς καιρὸς οὔπω πάρεστι.* Πάλιν δὲ ἐλθόντος τοῦ καιροῦ, ἔλεγε τοῖς μαθηταῖς· *Καθεύδετε λοιπὸν καὶ ἀναπαύεσθε· ἰδοὺ γὰρ ἤγγικεν ἡ ὥρα, καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδοθήσεται εἰς χεῖρας ἁμαρτωλῶν.* Οὔτε πρὸ τοῦ τὸν χρόνον ἐλθεῖν ἤφιεν ἑαυτὸν κρατεῖσθαι, οὔτε τοῦ καιροῦ παρόντος ἐκρύπτετο· ἀλλὰ καὶ ἔκδοτον ἑαυτὸν ἐδίδου τοῖς ἐπιβουλεύουσιν. Οὕτω καὶ οἱ μακάριοι μάρτυρες ἐν τοῖς κατὰ καιροὺς διωγμοῖς ἐφύλαττον· καὶ διωκόμενοι μὲν, ἔφευγον, καὶ λανθάνοντες ἐκαρτέρουν. Εὑρισκόμενοι δὲ ἐμαρτύρουν. »

Καὶ ταῦτα μὲν ὁ ἱερὸς Ἀθανάσιος ἐν τῷ *περὶ* C *τῆς φυγῆς* διέξεισιν ἀπολογητικῷ· καὶ τοιοῦτον *ἔσχε πέρας* ἡ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ *σύνοδος.*

CAPUT XVII.

Ut eo tempore Antiochiæ tres episcopi fuerint, Meletius, Paulinus, et Eusoius : et ut Lucifer propter Eusebium offensus, hæreseos suæ auctor extiterit : et ut Eusebius Vercellensis et Hilarius Pictaviensis episcopi in Occidente, Illyricis, Gallis et Italis Romana simul et Græca lingua sanam Nicænæ fidei doctrinam annuntiarint.

ΚΕΦΑΛ. ΙΖ'.

Ὡς ἐπὶ τῆς Ἀντιόχου τηνικάδε τρεῖς ἦσαν ἐπίσκοποι, Μελέτιος, Παυλῖνός τε καὶ Εὐζώϊος· καὶ ὡς Λουκίφερ δι' Εὐσέβιον λυπηθεὶς, ἰδίας αἱρέσεως καθίσταται ἀρχηγός. Εὐσέβιος δὲ ὁ Βρεκέλλων, καὶ Ἱλάριος ὁ Ποικτάβων ἐν Ἑσπέρᾳ γενόμενοι, Ἰλλυριοῖς, Γάλλοις τε καὶ Ἰταλοῖς, Ῥωμαίων καὶ Ἑλλήνων γλώσσῃ, τὰ ὑγιᾆ τῆς ἐν Νικαίᾳ πίστεως κατήγγειλον δόγματα.

Porro Eusebius, quem Vercellarum episcopum esse diximus, Alexandriæ synodo peracta, Antiochiam profectus, plebem ibi inter se dissidere invenit. Nam qui Meletii partes secuti fuerant, Paulinum a Lucifero ordinatum prorsus aversabantur, et suas sibi ecclesias atque conventus cogebant. Quapropter Paulini ordinationem moleste ferens, quod universis placita non esset, et D cum neutra parte communicans, factum id quidem non probavit : Luciferi tamen, qua eum prosequebatur, observantia, publicitus nihil prolocutus, inde discessit, et illud modo dixit, episcoporum conventu eam quoque rem constitutum iri oportere. Et cum non minimum studii in eo posuisset, ut quod per dissidium, scissum erat, unione conjungeret, id tamen efficere minime potuit. Interea enim Meletius quoque ab exsilio reversus est. Qui cum sectatores suos, qui eum in pretio habebant, seorsum conventus agere invenisset, episcopali more eis præiit. Ita factum, ut tres eodem tempore Antiochiæ essent, qui pastorali mu-

Ὁ δ' Εὐσέβιος, ὃν Βρεκέλλων ἐπίσκοπον ὁ λόγος φθάσας ἐδήλωσεν, ἐκ τῆς Ἀλεξάνδρου μετὰ τὴν σύνοδον τὴν Ἀντιόχου κατέλαβε. Καὶ τὰ πλήθη εὑρὼν διαστασιάζοντα· οἱ γὰρ Μελετίῳ ἀκολουθήσαντες τὸν ὑπὸ Λουκίφερος χειροτονηθέντα Παυλῖνον παντάπασιν ἐξετρέποντο, καὶ καθ' ἑαυτοὺς ἐκκλησιάζοντες ἦσαν· ἀχθεὶς τῇ χειροτονίᾳ Παυλίνου, ὅτι μὴ τοῖς πᾶσιν ἐτύγχανεν εἰς ἀρέσκειαν, κακῶς μὲν εἶχε τῷ πεπραγμένῳ· τῇ γε μὴν πρὸς Λουκίφερα αἰδοῖ μηδὲν εἰς τὸ φανερὸν εἰπὼν, ἐκεῖθεν ἀπῆρεν, ἐπειπὼν, ἐπισκόπων συνόδῳ καὶ ταῦτα σχεῖν τὴν διόρθωσιν. Οὐκ ἐλαχίστην δὲ τὸ μετὰ ταῦτα θέμενος τὴν σπουδὴν τὸ διερρωγὸς ἑνῶσαι, ἠκιστα ἴσχυσεν· ἔφθη γὰρ ἐν τῷ μέσῳ καὶ Μελέτιος τῆς ἐξορίας ἐπανελθών, ἐκκλησιάζον τε ἰδίᾳ εὑρὼν, ὃ μέρος αὐτὸν διὰ τιμῆς εἶχεν, ἱερατικῶς καθηγεῖτο· καὶ τρεῖς ἐν ταυτῷ τὴν Ἀντιόχου ἦσαν ποιμαίνοντες. Τῶν μὲν οὖν ἐκκλησιῶν Εὐζώϊος ἦν ἐγκρατὴς, τῆς Ἀρειανικῆς αἱρέσεως προϊστάμενος· Παυλῖνος δὲ μίαν τῶν ἔνδον τῆς πόλεως τῶν οὐκ ἐπισήμων εἶχεν, ἣ Εὐζώϊος παρεχώρησεν, ἐκ πολλοῦ τὸν ἄνδρα αἰδούμε-

νος. Ἔξω δὲ τειχῶν πρὸς τῇ πύλῃ τῆς πόλεως τὰς A συνάξεις πεποίητο καὶ Μελέτιος. Οὕτω δὲ τῶν κατὰ τὴν Ἀντιόχου ἐχόντων, Εὐσέβιος ἀνεχώρει αὖθις ἐκεῖθεν. Λουκίφερ δὲ πυθόμενος μὴ τῷ Εὐσεβίῳ ἀρεστὴν δόξαι τὴν χειροτονίαν Παυλίνου, οἷα δὴ περιυβρισμένος, ἐν δεινῷ ποιούμενος ἠγανάκτει· καὶ ἐς ταυτὸ κοινωνίας Εὐσεβίῳ ἰέναι ἥκιστα ἤθελεν. Ὡς μὴ καλῶς γὰρ πεπραγμένα τὰ τῆς συνόδου, ἀποδοκιμάζειν ἤρεῖτο. Πολλὰ δὲ ἃ λύπην εἰκὸς γενναῖν κινούμενα, πολλοὺς τῆς Ἐκκλησίας διέστησεν· ἐξ ἧς αἰτίας, καὶ καινή τις πάλιν αἵρεσις ἀναφαίνεται, Λουκίφερος τὴν κλῆσιν κληρωσαμένη ἐπώνυμον. Λουκίφερος μὲν οὖν οὐκ εὐπρεπῆ τὴν ὀργὴν εἶχε· ταῖς γὰρ ἰδίαις πάγαις ἡλίσκετο· δι' ὧν στέρξειν ὡμολόγει τὰ ὑπὸ τῆς συνόδου γινόμενα, τὸν οἰκεῖον πέμψας διάκονον. Αὐτὸς μὲν οὖν τὰ τῆς Ἐκκλησίας B φρονήσας, καὶ διαλύσας τὸ προσιστάμενον, ἐπὶ τὸν οἰκεῖον θρόνον ἐς Σαρδονίαν ἀφίκετο· οἱ δὲ σὺν αὐτῷ τῆς λύπης μετεσχηκότες, περιλειφθέντες, ἰδίαν συνεστήσαντο αἵρεσιν, ἐς πολὺ τοῦ χρόνου τὴν Ἐκκλησίαν μαχόμενοι. Εἷς ἓω δὲ γενόμενος ὁ Εὐσέβιος, τοὺς ἡσθενηκότας τῇ πίστει οἷά τις ἰατρὸς ἄριστος ἀνεκτᾶτο, ἀπελαύνων μὲν εἴ τι νόθον· ὅσον δὲ τῆς Ἐκκλησίας γνήσιον, διδάσκων καὶ εἰσηγούμενος. Ἐκεῖθεν δ' εἰς ἑσπέραν γενόμενος, Ἰλλυριούς τε διῆλθε, καὶ τῆς Ἰταλίας ἐπέβαινε, τὰ ἴσα διαπραττόμενος. Ἔνθα δὴ καὶ Ἱλάριος πρότερον διαβάς, ὃς Ποικτάβων ἐπίσκοπος ἦν· πόλις δὲ αὕτη Ἀκυϊτανίας· ἅτε δὴ πρῶτος ἐκ τῆς ὑπερορίας ἀνακληθείς, τὰ τῆς ὑγιαινούσης πίστεως κατεβάλλετο σπέρματα, C Ἰταλοῖς τε καὶ Γάλλοις, ἃ μὲν χρὴ τῶν δογμάτων φεύγειν, ἃ δὲ προσίεσθαι, εἰσηγησάμενος. Ἑλλόγιμος δ' ἦν καὶ κατ' ἄμφω Ἱλάριος τῇ τε Ῥωμαίων καὶ Ἑλλήνων γλώττῃ· ὃς καὶ λόγους βίβλων Ῥωμαίοις συνέταξε, τοῖς Ἀρείου μὲν δόγμασιν ἀντιτατταμένους, δυνατῶς δὲ τὴν τοῦ ὁμοουσίου δόξαν κρατύνοντας. Ἃ δὴ μικρὸν ὕστερον μετὰ τὴν ἀνάκλησιν τῶν ἐξορισθέντων ἐγένετο. Οὕτω μὲν οὖν Ἱλάριος ὁ Ποικτάβων, καὶ Εὐσέβιος ὁ Βρεκέλλων ἐν τῇ πρὸς δύσιν ἀρχομένῃ τῆς ἐν Νικαίᾳ πίστεως τὸ δόγμα διαῤῥήδην ἐκρότουν.

nere fungerentur antistites. Et ecclesiæ quidem in Euzoii potestate erant, qui Arianis præfuit : Paulinus autem intra urbem, ecclesiam unam minus celebrem obtinuit; quam ei Euzoius, quod hominem jamdudum observasset, concessit. **41** At Meletius extra urbem ad portam, conventus suos agebat. Eo in statu cum res Antiochiæ essent, Eusebius inde rursum abiit. Cæterum Lucifer ubi ordinationem Paulini Eusebio displicere intellexit, perinde atque injuria affectus esset, ægre rem ferens succensuit, neque ad communionem cum Eusebio venire voluit; et quasi in synodo non rite res acta esset, decreta ejus per calumniam rejicere instituit. Et cum multa quæ damnum, ut fieri solet, afferebant pertristi eo tempore moverentur, multos etiam ab Ecclesia ea res alienavit. Qua de causa nova quoque rursus hæresis exstitit, a Lucifero appellationem sortita. Quæ sane parum decentem iræ causam habuit. Suo enim ipsius laqueo captus tenebatur : qui diacono suo misso, se probaturum quæ synodus constituisset, professus fuerat. Et ipse quidem Ecclesiæ sententiam retinens, simultatemque remittens, ad sedem suam in Sardiniam se recepit. Qui vero cum eo dolore se affectos existimabant, in Oriente relicti, sectam sibi suam constituerunt, et longo tempore Ecclesiam oppugnarunt. Eusebius cum in Oriente esset, in fide parum firmos veluti optimus medicus curavit, atque restituit, si quid parum sinceri apud eos esset, rejiciens, quidquid autem Ecclesiæ appositum nativumque esset, docens atque instituens. Atque inde in Occidentem profectus, per Illyricum transiit : atque in Italiam venit, idipsum ubique agens. Ibi et Hilarius Pictavii, urbis Aquitanicæ episcopus, qui prius eo redierat, primus scilicet ab exsilio revocatus, sanioris fidei semina sparserat, Italos et Gallos, quæ vel fugienda vel expetenda dogmata essent, erudiens. Perquam disertus autem Latina simul et Græca lingua fuit, et libros plerosque Romanis conscripsit, qui cum Arii opinionem refellunt, tum τοῦ ὁμοουσίου, consubstantialis, sententiam graviter confirmant. Hæc statim post exsulum restitutionem facta. Ad hunc sane modum Hilarius Pictaviensis et Eusebius Vercellensis, episcopi, in Occidentali imperio Nicænæ fidei dogma clare deprædicarunt.

ΚΕΦΑΛ. ΙΗ'.

Περὶ τῶν Μακεδονιαντῶν, ὡς τηνικαῦτα τὴν ἀσέβειαν ἐπαῤῥησιάζοντο, τί τε ἐφρόνουν· καὶ τίνα πρὸς τοὺς αἰτιωμένους ἐποιοῦντο ἀπόλογον.

Κατ' ἐκεῖνο δὲ καιροῦ τῇ Κωνσταντίου θαῤῥήσαντες τελευτῇ οἱ ἀμφὶ Μακεδόνιον, ὧν ἦν Ἐλεύσιος ὁ Κυζίκου, Εὐστάθιός τε ὁ Σεβαστείας, καὶ Σωφρόνιος ὁ Πομπηιουπόλεως, εἰς προῦπτον Μακεδονιανοὶ καλεῖσθαι ἔσχον ἀρχήν. Καιροῦ δὲ λαβόμενοι, συνόδους τε συνεχεῖς ἀδεῶς ἐποιοῦντο, τοὺς ἐν Σελευκείᾳ ὁμοφρονήσαντας συγκαλούμενοι, καὶ εἰς ἓδον διεκρίνοντο σύστημα· καὶ τοὺς τοῦ ἑτέρου μέρους αὐτοῖς, τοὺς περὶ Ἀκάκιον δηλαδή, ἀπεκήρυττον· καὶ τὴν παρ' αὐτῶν βεβαιωθεῖσαν ἐν Ἀριμίνῳ πί-

CAPUT XVIII.

De Macedonianis, ut tum magna libertate impietatem suam docuerint. Quid ii senserint, et quibus defensionibus adversus accusatores suos sint usi.

Eadem vero tempestate Macedonii sectatores, Constantii morte freti, in quibus erant Eleusius Cyzicenus, Eustathius Sebastiensis, et Sophronius Pompeiopolitanus, aperte Macedoniani vocari cœperunt. Et temporis opportunitate arrepta, frequentes libere diversis in locis synodos, eis qui Seleuciæ cum eis consenserant convocatis, coegerunt, et sectæ suæ factionem instituerunt. Tum autem qui adversæ partis erant, Acacianos videlicet, excommunicarunt : fidemque Arimini editam

irridentes, formulam Antiochenam promulgarunt, suffragiisque suis comprobarunt; quæ postea Seleuciæ quoque confirmata fuit, sicuti proximo libro diximus. Verum enimvero cum a nonnullis propter ejusmodi dissidium reprehenderentur, eisque objiceretur, qui nunc tandem se per dissidium ab Acacianis sejungerent, cum quibus antea et consensissent et communicassent? tale per Sophronium responsum dedere: « Occidentales episcopi non sanam de Consubstantiali habuere opinionem; Aetius autem in Oriente dissimilem substantia Patri Filium esse docuit: et utraque pars recta excidit sententia. Illi enim per ὁμοουσίου, consubstantialis, verbum, subsistentias Patris et Filii in unitatem unam redigentes, confuderunt: hic vero e diverso a natura Patris proprietatem Filii nimium segregavit. Nos igitur utrorumque lapsum vitantes, mediam absque periculo omni viam delegimus, pieque magis sentimus, æqualem scilicet Patri Filium subsistentia docentes. » Sic illi quidem reprehensi, defendere se conati sunt. Sed deprehenduntur, veritatem cavillatione depravare: quod non Acacium, sed Aetium, ut dissimilitudinis auctorem incusant. Videntur illi etiam aliqua ex parte et Arianos et τοῦ ὁμοουσίου, consubstantialis, assertores vitare: et per utrosque suis ipsorum vocibus convincuntur, aliud quidquam novi afferre constituisse, sicuti et Sabinus inquit, qui Latine acta synodalia conscripsit.

στιν διατωθάζοντες, τὴν ἐν Ἀντιοχείᾳ πίστιν εἰσῆγόν τε καὶ ἐπεψηφίζοντο· ἣ δὴ πρὸς αὐτῶν ὕστερον τὸ κῦρος ἐν Σελευκείᾳ ἔσχεν, ὡς ἐν τῷ πρὸ τούτου βιβλίῳ μνήμην ἐποιησάμην. Ὑπὸ δέ τινων ἐν μέμψει ποιουμένων τὴν αὐτῶν διαφορὰν ἐγκαλούμενοι, τί δή ποτε νῦν τοῖς περὶ Ἀκάκιον διαφέρονται, ὁμόφρονες αὐτοῖς τὸ πρότερον καὶ κοινωνοὶ καθεστῶτες, τοιάνδε διὰ Σωφρονίου τὴν ἀπόκρισιν ἐποιήσαντο· « Οἱ κατὰ δύσιν ἐπίσκοποι ἐνώσουν τὸ ὁμοούσιον· ὁ δ' Ἀέτιος ἐν τῇ ἕῳ τὸ κατ' οὐσίαν ἀνόμοιο εἰσηγεῖτο· καὶ ἄμφω τὰ μέρη τοῦ εὐθέος ἦσαν ἐκπίπτοντες· οἱ μὲν γὰρ συγχεχυμένως εἰς μίαν ἑνότητα τὰς ὑποστάσεις Πατρὸς καὶ Υἱοῦ συνῆπτον διὰ τῆς τοῦ *ὁμοουσίου* λέξεως· ὁ δὲ πάλιν ἐξ ἐναντίας σφόδρα τοῦ Υἱοῦ τὴν τῆς Πατρικῆς φύσεως οἰκειότητα διεχώριζεν. Ἡμᾶς δὲ τὸν ἑλισθον ἑκατέρων φυγόντας, τὴν μέσην καὶ ἀκίνδυνον ἐπιλέξασθαι· καὶ εὐσεβεῖν μᾶλλα νομίζειν, ἅτε δὴ ὅμοιον εἶναι τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν καθ' ὑπόστασιν δογματίζοντας. » Ὧδε μὲν οὖν ἀπολογεῖσθαι πρὸς τὴν μέμψιν ἐμηχανῶντο· ἐλέγχονται δὲ τὴν ἀλήθειαν σοφιζόμενοι, οἷς μὴ τοὺς περὶ Ἀκάκιον, ἀλλ' Ἀέτιον ὡς τοῦ ἀνομοίου ἀρχηγὸν ἠτιάσαντο. Δοκοῦσι γὰρ καὶ Ἀρειανοὺς ἐκκλίνειν ἐν μέρει καὶ τοὺς τιμῶντας τὸ ὁμοούσιον· δι' ἀμφοτέρων δέ, ἕτερ' ἄττα καινοτομεῖν ἠρτημένοι ταῖς ἰδίαις φωναῖς· ὥς φησι καὶ Σαβῖνος ὁ Ῥωμαίων γλώττῃ τὰ Συνοδικὰ συνταξάμενος.

43 CAPUT XIX.

De sancto Athanasio, ut ab apostata inquisitus, arte mirifica profugus evaserit.

Imperator, ubi Athanasium Alexandriæ multitudinis conventus in ecclesia propalam agere, et multos Græcorum eloquentiæ vi et suavitate ad Christianam religionem pertrahere cognovit, ejici eum urbe jussit, ac si manere ibi se invito vellet, gravissimas ei denuntiavit pœnas. Ejuscemodi mandati illam prætendebat causam, quod a decessoribus suis imperatoribus exsilio damnatus, sua ipsius auctoritate episcopatum occupasset: et quod ipse eis qui a Constantio in exsilium acti essent, non in ecclesias ingressum, sed in patriam tantum reditum permisisset. Itaque eo imperatoris mandato profugere coactus, in eos qui illum circumsistentes mœrebant, et discessum ejus graviter ferebant, oculis conjectis: « Bono estote animo, filioli, inquit; nubecula est, brevi ea evanescet. » Illis dictis, mandata familiaribus suis dedit, et ecclesia bonis viris commendata egressus, navigio per Nilum in Ægyptum contendit. At qui a præfecto missi fuerant, consequebantur, capere virum sanctum studio omni contendentes. Et jam in propinquo persecutores adesse audiebat. Ibi eis qui cum illo in navi erant, fugam in solitudinem convertendam esse suadentibus, ipse meliorem secutus sententiam, prudenter militum effugit manus. Fuga enim posthabita ad persecutores na-

ΚΕΦΑΛ. ΙΘ'.

Περὶ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου· ὡς πρὸς τοῦ ἀποστάτου ζητούμενος, τέχνῃ θαυμασίᾳ φυγὰς ὥχετο.

Βασιλεὺς δ' Ἀθανάσιον μαθὼν κατὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν παῤῥησίᾳ πλήθη ἐκκλησιάζοντα, καὶ πολλοὺς τῶν Ἑλλήνων μεταπειθόντα τῇ τῶν λόγων σειρῆνι τὸν Χριστιανισμὸν ἀσπάζεσθαι, προστάττει ἐκεῖθεν ἐλαύνεσθαι· εἰ δὲ βιάζοιτο μένειν, μεγίστας ἠπείλει ζημίας. Πρόφασιν δ' ἐποιεῖτο, οἷς φεύγειν παρὰ τῶν πρὸ αὐτοῦ καταδίκην σχών, μὴ προτραπείς, τῆς ἐπισκοπῆς ἀντελάβετο· ἀλλ' οὐδὲ τοῖς παρὰ Κωνσταντίου ἐξορισθεῖσι τὴν εἰς τὰς ἐκκλησίας εἴσοδον συγχωρῆσαι, τὴν δὲ πρὸς τὰς πατρίδας κάθοδον μόνον· ἔνθεν τοι καὶ φεύγειν κατὰ τὸ τοῦ βασιλέως θέσπισμα βιαζόμενος, τοῖς περὶ αὐτὸν ἀσχάλλουσι, καὶ ἐν δεινῷ ποιουμένοις τὴν φυγαδείαν, ἀτενίσας εἶπε· « Θαῤῥεῖτε, ὦ τέκνα· νεφύδριον γάρ ἐστι, καὶ ταχέως διαλυθήσεται. » Ταῦτ' εἰπὼν, συνταξάμενος τοῖς οἰκείοις, καὶ τοῖς σπουδαιοτέροις παραθέμενος τὴν ἐκκλησίαν, ἐξελθὼν πλοίῳ, διὰ τοῦ Νείλου εἰς τὴν Αἴγυπτον ἤλαυνεν. Οἱ δὲ περὶ τὸν ἄρχοντα κατόπιν ἐδίωκον, ἐν χερσὶν θεῖναι τὸν ὅσιον πᾶσαν ποιούμενοι τὴν σπουδήν. Ἐκ τοῦ σύνεγγυς δ' εἶναι τοὺς διώκοντας πεπυσμένος, τῶν περὶ τὸ πλοῖον εἰς τὴν ἔρημον μᾶλλον φεύγειν λεγόντων, ἐκεῖνος γνώμῃ ἀρίστῃ χρησάμενος, σοφῶς διέφυγε τοὺς διώκοντας. Καὶ γὰρ ἀφέντας τὸ φεύγειν, πρὸς τοὺς διώκοντας ἐξ ἐπιστροφῆς ἐκέλευεν ἀπαντᾶν. Ὡς δὲ τοῦτ' ἐγίνετο, καὶ ἐγγὺς τῶν διωκόντων ἦσαν οἱ φεύγον-

τες, ὅπου ἂν εἴη Ἀθανάσιος, οἱ διώκοντες ἐπυνθάνοντο· τῶν δ' ἐγγὺς εἶναι καταμηνυόντων, καὶ εἰ θᾶττον ἐλαύνοιεν, οὐκ εἰς μακρὰν καταλήψοιντο, ἀπηλλάττοντο. Οἱ μὲν οὖν διώκοντες ἀκίχητα κατελάμβανον, παρατραπέντες τῇ σοφιστείᾳ· ὁ δὲ λαθὼν, εἰς τὴν Ἀλεξάνδρου εἰσῄγετο· κἀκεῖσε κρυπτόμενος, παρήλαυνε τὸν διωγμὸν, ἕως οὗ τελείως ἐπαύσατο. Καὶ τὰ μὲν κατὰ Ἀθανάσιον παρὰ τῶν Ἑλληνιστῶν τοιαῦτα συνέβη.

A vigium convertere, eisque obviam ire jussit. Et cum fugientes ipsi persequentibus propinqui essent, et illi ubinam Athanasius esset interrogassent, ipsi autem non procul abesse, ac si cursum celerius intenderent, statim eum comprehensurus esse respondissent, periculum evasere (1). Ita quidem persecutores calliditate ea illusi, nihil egere. Athanasius vero clam Alexandriam rediit, atque ibi latuit, donec persecutio quam fugiebat, prorsus conquievit. Hæc Athanasio a Græcæ superstitionis sectatoribus accidere.

ΚΕΦΑΛ. Κ'.

Ὡς αὖθις σφοδρότερον συνεκρότει τὸν Ἑλληνισμόν· καὶ περὶ Ἐλευσίου τοῦ Κυζίκου, καὶ Τίτου τοῦ Βόστρων· καὶ περὶ Μάρι τοῦ ἐπισκόπου Χαλκηδόνος.

B

44 CAPUT XX.

Ut Julianus denuo idololatriam Græcorum vehementius et acrius comprobarit, et de Eleusio Cyziceno, Tito Bostrensi, et Mari Chalcedonensi, episcopis.

Ἐν δὲ τούτῳ, καὶ Κυζικηνῶν πρὸς βασιλέα διαπρεσβευσαμένων περί τινων οἰκείων πραγμάτων, καὶ ὡς δέον εἴη τοὺς Ἑλληνικοὺς ἐπαναγαγεῖν νεὼς, θεωράσας αὐτοὺς τῆς περὶ τὰ θεῖα τιμῆς, πάντα παρέσχεν ὧν ἐδέησαν τῇ αἰτήσει. Εἶρξε δὲ καὶ Ἐλεύσιον τὸν αὐτῶν ἐπίσκοπον ἱερᾶσθαι, ὡς τοὺς νεὼς κατασκάψαντα, καὶ τούτοις ἐνυβρίσαντα, μοναστήριά τε συστησάμενον, καὶ χηροτροφεῖα καὶ γηροκομεῖα διειμάμενον, καὶ ἄλλ' ἄττα θεοφιλῆ ἔργα διαπραξάμενον· καὶ τὸ μέγιστον, ὅτι πειθοῖ λόγων ἀμελεῖν ἔπεισε τῆς ἑτέρας· δύο γὰρ τοὺς Ἑλληνίζοντας. Καὶ νόμον ἔθετο, Κυζίκου μὴ ἐπιβαίνειν ὅσοι ἐκ αὐτόχθονες ἦσαν Χριστιανοί. Τὸ δὲ αἴτιον, ἵνα μὴ, φησὶ, διαστασιάζοιεν περὶ τῆς θρησκείας, τῶν ἐποίκων καὶ ὁμοφύλων συναιρομένων. Πρὸς δὲ καὶ τῶν ἐνδημούντων ἐριουργῶν, καὶ ὅτοι περὶ τὴν τέχνην ἠσχόληντο τοῦ νομίσματος· οὗτοι γὰρ, ἐς πολύ τι πλῆθος ἠριθμημένοι, καὶ δυσὶ μεγίστοις διαιρούμενοι τάγμασι, θεσπίσματι τῶν ἐκ πολλοῦ βασιλέων ἀνὰ τὴν Κύζικον διατρίβοντες ἦσαν, οὐκ ἐλαχίστην ἕτους ἑκάστου ἀπόμοιραν τῷ δημοσίῳ κατατιθέμενοι, οἱ μὲν χλαμύδων στρατιωτικῶν, οἱ δὲ κόμμα νομίσματος νεουργὸν παρεχόμενοι. Τὸν γὰρ Ἑλληνισμὸν δόξαν αὐτῷ συγχρωτεῖν, βίαν μὲν ἐκ τοῦ προφανοῦς ἐπάγειν, καὶ τιμωρεῖσθαι πλῆθος τοσοῦτον, οὐκ εὔβουλον εἶναι ᾤετο· μᾶλις γὰρ ἂν τοσοῦτον καθ' ἑκάστην πόλιν οἱ ἄρχοντες τὸν ἀριθμὸν μόνον ἀπεγράψαντο. Οὐ μέντοι δὲ καὶ ἀπεῖργεν ἐς ταυτὸ συνιέναι, καὶ ὡς ἑκάστῳ βουλομένῳ ἦν εὔχεσθαι. Στερρῶς γὰρ ᾔδει, ὡς οὐκ ἂν ποτε βίᾳ κατορθωθείη, ὅσα δὴ τῆς ἑκουσίου προαιρέσεως δεῖται πρὸς σύστασιν. Τούς γε μὴν ἐν κλήρῳ, καὶ τοὺς ἡγουμένους τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῆς πίστεως, διὰ σπουδῆς ἐποιεῖτο ὅτι μάλιστα ἀπελαύνειν. Σκοπὸς δ' ἦν αὐτῷ τὰς συνήθεις διαλύειν συνόδους τοῖς πλήθεσι, τῷ ἀπεῖναι τοὺς προεστῶτας (οὔτε γὰρ ἐκκλησιάζειν, οὔτε διδάσκεσθαι ἦν εὐχερὲς, πολλοῦ γε μὴν ἔδει τῶν θείων μετέχειν, καὶ τελεῖσθαι τὰ μυστικὰ), καὶ τῷ μακρῷ χρόνῳ ἐν λήθῃ τῆς οἰκείας καταστῆναι θρησκείας· ἄλλως δὲ καὶ σκοπῶν ὡς τοῖς πλήθεσιν οἱ ἐν κλήρῳ

C

D

Interea Cyziceni legationem ad imperatorem, negotiorum quorumdam suorum causa miserunt, cum adjectione illa : Peropus esse, ut deorum templa restituerentur. Quorum religionem laudans Julianus, omnia quæcunque petierunt, eis concessit. Et Eleusio eorum episcopo re divina et urbe ipsa interdixit, quod delubra deorum solo æquasset, atque illis per injuriam illusisset ; quod monasteria et ad viduas ac senes alendos, ædes construxisset, aliaque multa Deo grata opera perfecisset; denique quod verborum persuasione (id vero gravissimum erat) Græcis multis, ut superstitionem suam negligerent, persuasisset. Legem tulit, ne quis Christianorum, qui indigena non esset, Cyzicum adiret : causamque constitutionis ejus addidit, ne scilicet propter religionem seditio moveretur, advenis popularibusque eorumdem, qui eadem cum eis sacra colerent, opem illis ferentibus, et præterea Christianis lanificis et monetariis inquilinis ad eos accedentibus. Isti enim maximo numero in frequentissimas duas classes divisi, multorum imperatorum constitutionibus, Cyzici cum conjugibus et liberis habitabant, et non minimum tributum publico inferebant : illi quidem chlamydum militarium, hi autem monetæ novæ. Græcam namque superstitionem augere maxime et comprobare volenti, vi publicitus uti, et tantam hominum multitudinem irrogata pœna opprimere, parum commodum est visum. Ægre siquidem urbium rectores vel numerum ipsum Christiani populi inire potuerunt : neque ille etiam in locum unum eos convenire, et precationibus, ut pro se quisque vellet, uti prohibuit. Satis quippe sciebat, nihil prorsus valere in eis rebus vim adhibitam, in quibus, ut consistant, promptum et voluntarium requiritur judicium. Clerum autem, atque ecclesiarum religionisque præfectos, ut exigeret maximo contendit opere. Consiliumque ejus fuit, ut statas solitasque multitudinis synaxes, ducibus eorum sublatis, tolleret : ita enim fore

(1) Hoc Sozomenus non habet lib. v, cap. 15. Et alio loco ab eo, sicuti et a Nicephoro lib. IX, ap. 35, est commemoratum. Est autem apud Socratem, lib. III, cap. 14. Et forte his Athanasius eodem fugæ stratagemate est usus.

arbitratus est, ut neque conventus agere, neque docere nobis, multo vero minus de rebus divinis participare, mysticaque et arcana sacra peragere, facile esset : et ut diuturniore tempore in oblivionem etiam religionis nostræ prorsus perveniremus. **45** Atque interim obtentum illum prætexuit, quod clerus facile causam seditionis multitudini præberet. Ejusmodi agitans consilia, cum neque esset neque metueretur seditio ulla, Eleusium cum suis, sicuti dixi, Cyzico discedere jussit. Dicitur sane pergravem Eleusio imposuisse conditionem, ut scilicet nisi intra menses duos, sua ipse impensa, Novatianorum ecclesiam, quam Cyzici ipse demolitus fuerat, restauraret, ex ea urbe pelleretur. Tito vero, Bostrensis tum civitatis antistiti, edicto publice promulgato, ut directus fugeret, præcepit : gravia crimina ei et clero ejus, si ad seditionem populum commovissent, minatus. Titus ea de causa libellum supplicem ad imperatorem misit, in quo non minorem esse Christianorum, quam Græcorum, in ea urbe numerum; seque multitudinem suam cohortationibus, ne ad tumultum spectet, deterrere significavit. Imperator, ut populum reliquum adversus Titum concitaret, ad Bostrenses calumniam viro intentans, litteras dedit : scripsisse illum ad se, non ipsius cohortationibus, sed populum suo ipsius consilio, ad seditionem prorumpere. Atque ille clam plebem eo pacto, ut virum eum perinde atque insidiatorem et hostem suum civitate ejiceret, permovit.

Plurima vero alia ad eumdem modum, qua ipsius jussu, qua vulgi spontanea temeritate et insultu, accidisse consentaneum est. Quorum ille malorum maxime auctor fuit, qui in eos qui talia patrare auderent, legibus non animadverteret, et verbis quidem delicta ejusmodi carperet, rebus autem ipsis ad ea peragenda cohortaretur : quippe in quo altissime odium religionis nostræ radices egerit; idque ipse sic præ se tulit. Proinde etiamsi palam ipse persecutionem non exerceret, nihilominus tamen Christiani passim a vulgo graves acceperunt clades. Fana enim Græcorum aperiebantur, et simulacrorum superstitio applausu maximo approbabatur. Ipse autem publicitus sacra sua peregit : et Constantinopoli, Fortunæ in basilica, ubi ejus deæ statua collocata fuerat, sacrificavit. Ubi etiam Maris Chalcedonis in Bithynia episcopus, manu a puero eo ductus, quod in ætate decrepita suffusio oculorum videndi vim ei ademisset, imperatorem plurimum taxavit, impium eum, contemptorem Dei, et desertorem, ignominiose appellans. **46** Ad quæ non aliud per iram respondit, quam quod cæcitatem seni exprobrans, verbis tantum illum est ultus, et quod Christum blasphemia et maledicto perstringens, non tantum eum posse dixit, quem ille coleret, Galilæum Deum, ut cæcitati ejus mederetur. Sic enim hoc ei solemne erat, ut Christum Galilæum, Christianos autem Galilæos vocaret. Cui episcopus, magna usus dicendi libertate, occurrens : « Gratias, inquit, ago Servatori meo Deo, qui ut visum amitterem, pro eo atque nunc res habent, curarit, ne

A τὴν διάτασιν ῥᾷον παρέχουσι. Ταῦτ' οὖν φρενῶν μήτε τινὸς οὔσης μήτε προσδοκωμένης στάσεως, τὸν Ἐλεύσιον, καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ ἀναχωρεῖν τῆς Κυζίκου προὐτρέπετο. Λέγεταί γε μὴν αἰτίαν ἐπιθεῖναι βαρυτάτην τῷ Ἐλευσίῳ, ἐντὸς δύο μηνῶν, εἰ μὴ τὴν τῶν Ναυατιανῶν ἐκκλησίαν, ἣν ἐν Κυζίκῳ καθεῖλεν Εὐζώϊος, οἰκείοις ἀναλώμασιν ἀνεγείροι αὖθις, ἐκεῖθεν ἐλαύνεσθαι. Τίτον δὲ τὸν τηνικάδε τῆς Βοστρηνῶν πόλεως τὰς ἡνίας διαχειρίζοντα προτροπάδην φεύγειν δημοσίᾳ ἐκήρυττεν. Ἐπεὶ γὰρ ἐπέθετο ἐν αἰτίαις ποιεῖν αὐτόν τε καὶ τοὺς ἐν κλήρῳ, εἰ διαστασιάσειε τὸ πλῆθος· βιβλίον βασιλεῖ πέμπων ὁ Τίτος, μὴ ἔλαττον εἶναι τὸ Χριστιανικὸν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔλεγεν· εἰργέσθαι δὲ ταῖς ἐκείνου παραινέσεσι μὴ πρὸς στάσιν ὁρᾷν. Σκοπῶν οὖν ἐντεῦθεν εἰς τὴν B κατὰ τοῦ Τίτου στάσιν μᾶλλον αὐτοὺς ἐρεθίσαι, τοῖς ἐν Βόστροις γράφων, τὸν ἄνδρα διέβαλλεν, ὡς κατ' αὐτῶν βασιλεῖ γράφει· μὴ μέντοι δὲ διὰ τὰς ἐκείνου παραινέσεις πρὸς στάσιν χωρεῖν, ἀλλὰ ταῖς οἰκείαις γνώμαις χρωμένους. Καί γε ῥῆμα παρεκίνει τὸν δῆμον, ὡς ἐπίβουλον καὶ δυσμενῆ αὐτοῖς καθεστῶτα, τῆς πόλεως ἀπελαύνειν.

Πλεῖστα δὲ καὶ ἄλλα τοιαῦτα, τὰ μὲν προστάγμασι, τὰ δὲ καὶ δήμων αὐτομάτοις προπετείαις τε καὶ ἐπαναστάσεσι συμβῆναι εἰκός· ὧν αἴτιος ἐκεῖνος C μάλιστα ἦν, ὁ μὴ κολάσει νόμων ὑπάγων τοὺς οὕτω δρῶντας παράνομα, μέχρι δὲ λόγων τὴν μέμψιν ἐπιτιθείς, ἔργοις προὐτρέπετο, ἅτε δὴ πρὸς βάθος ἐντετηκὸς τὸ πρὸς τὴν θρησκείαν μῖσος αὐχῶν. Ἔνθεν τοι καὶ μὴ προφανῶς ἐκείνου δῆθεν διώκοντος, οὐδὲν ἧττον οἱ Χριστιανοὶ δήμων ἐπιθέσεσι τὰ πάνδεινα ἔπασχον. Τὰ μὲν γὰρ τῶν Ἑλλήνων ἠνοίγοντο ἱερά· καὶ ὁ Ἑλληνισμὸς ὡς μάλιστα ἐκροτεῖτο. Ἐκεῖνος δὲ καὶ δημοσίᾳ τὰς θυσίας ἐτέλει· καὶ ἐν τῇ βασιλικῇ δὲ τῇ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπέθυε Τύχῃ, ὅπου δὴ καὶ τὸ τῆς Τύχης ἄγαλμα ἵδρυτο· ἔνθα καὶ Μάρις ὁ τῆς ἐν Βιθυνίᾳ Χαλκηδόνος ἐπίσκοπος ὑπὸ χειραγωγῷ ἠγμένος, ἦν γὰρ τῷ πολλῷ γήρᾳ ὑπόχυσιν τῶν ὀφθαλμῶν πεπονθώς, πλεῖστα τὸν κρατοῦντα διεκωμῴδησεν, ἀτεβῆ καὶ ἄθεον καὶ D ἀποστάτην τεῦτον ὑβρίσας. Ὁ δὲ μηδὲν ἄλλο προσοχθίσας, τὴν τύφλωσιν ὠνείδισε τῷ πρεσβύτῃ, λόγοις μόνοις αὐτὸν ἀμυνόμενος· καὶ ἐπισκώπτων εἰς Χριστὸν ἐβλασφήμει· καὶ μηδὲ τὸν, ὃν σέβεις, Γαλιλαῖον Θεὸν δυνατὸν εἶναι θεραπεύειν, τὴν πήρωσιν ἐπειπών· οὕτω γὰρ ἦν εἰωθὸς ἐκείνῳ Γαλιλαῖον μὲν τὸν Χριστὸν, τοὺς δ' ἐξ αὐτοῦ Γαλιλαίους καλεῖν· ὁ δ' ἐπίσκοπος παῤῥησίᾳ χρησάμενος, πρὸς ταῦτα ὑπήντησε· « Χάριν ἔχω, φησὶ, τῷ ἐμῷ σωτῆρι Θεῷ, μὴ βλέπειν, τό γε νῦν ἔχον, παρασκευάσαντι, ἵνα μὴ τὸ σὸν ἴδω παμμίαρον πρόσωπον πρὸς ἀσέβειαν ἀποκλίναν. » Ὁ δὲ τὸ πρᾶον δῆθεν ὑποκρινόμενος, οὐδὲν ἀπεκρίνατο· δεινῶς δὲ λίαν τὸ πρᾶγμα μετήρχετο. Εἰδὼς γὰρ τοὺς ἐπὶ διωκήσια-

νῶ μαρτυρήσαντας ὡς διὰ τιμῆς ἦγοντο τοῖς Χριστιανοῖς, καὶ τὸ πρόθυμον τῶν μαρτυρεῖν ἠπειγμένων ὁρῶν, ὥσπερ κἀν τούτῳ τούτοις φθονῶν, ἄλλην ἐτράπετο. Καὶ τὸ μὲν τῆς ὠμότητος ὑπερβάλλον, καὶ τὸ δι' ἑαυτοῦ κολάζειν Χριστιανοὺς, ἀπεβάλλετο· ῥᾴδιον δὲ διώκειν οὐκ ἀπηρνεῖτο, τὸ πλεῖστον τοῖς δήμοις καὶ τῷ βουλομένῳ δεινόν τι πράττειν κατὰ Χριστιανῶν ἐφιείς. Οὕτω γὰρ ἐκείνῳ ἐδόκει τὸν Ἑλληνισμὸν κρατῦναι, τὸν ἀνεξίκακον οἷα δέλεαρ δῆθεν προβεβλημένῳ, καὶ τοῖς ἀπὸ Χριστοῦ φιλάνθρωπον, ὥσπερ καὶ πρᾶον, εἶναι ὑποκρινόμενον.

A impurissimum vultum tuum ad impietatem declinantem conspicerem. » Et ille placabilitatem quidem assimulans, nihil respondit, sed rem eam tamen graviter admodum accepit. Nam cum sciret in quo honore apud Christianos essent, qui sub Diocletiano martyrium obierunt, et insuper alacritatem eorum qui ad idem martyrium aspirarent, cerneret, gloriam eis talem invidens, aliam instituit viam. Quod enim summæ esset sævitiæ, ut per seipsum Christianos excruciandos curaret, id repudiavit : ut eos autem occulte persequeretur, non posthabuit. Quapropter vulgo populis, et aliis quicunque tandem vellent in Christianos quidquam committere, id permisit : ita demum superstitionem Græcorum invaliturum arbitratus, si malorum tolerantiam veluti inescationem prætendens, placiditatem atque humanitatem etiam erga Christianos simularet.

ΚΕΦΑΛ. ΚΑ'.

Ὅτι τέχνῃ κρατύνων τὰ Ἑλλήνων ὁ Ἰουλιανὸς, τὰ τῆς ἡμετέρας ἰδιώματα πολιτείας μετεχειρίζετο ἐν τοῖς εἰδωλείοις.

Ἥδυς μὲν γὰρ τὰ πρῶτα τοῖς πᾶσι φανεὶς, προϊὼν οὐχ ὅμοιον ἑαυτὸν παρεδείκνυ. Ὅπου μὲν γὰρ συκοφαντία τις καὶ διαβολὴ κατὰ Κωνσταντίου ἐγένετο, προθύμως ἅπαντα Χριστιανοῖς ἔπραττεν· ἔνθα δὲ μὴ τοῦτο ἦν, ὃ κοινῇ πᾶσιν ἡμῖν ἐταμίευε μῖσος, φανερῶς ἐπαῤῥησιάζετο. Σπεύδων δὲ τὴν ὑπήκοον πᾶσαν ὑπὸ τῷ Ἑλληνισμῷ γενέσθαι, χαλεπῶς εἶχεν, ὑπὸ τοῦ Χριστιανισμοῦ παρευδοκιμουμένην τὴν θρησκείαν ὁρῶν· οἵ τε γὰρ νεὼ καὶ θυσίαι καὶ αἱ πάτριοι ἑορταὶ τῶν Ἑλλήνων κατὰ πόλεις πρὸς γνώμης ἦσαν αὐτῷ· μάλιστα δ' ἡνιᾶτο λογιζόμενος πῶς ἂν καὶ εἰσέπειτα τὸ ἔμπεδον ἔχοιεν. Ἔρημα γὰρ τῆς ἐκείνου ἐπικουρίας γενόμενα, ἐν ἑτοίμῳ ἔχειν ταχεῖαν τὴν μεταβολήν. Μάλιστα δὲ καιρίαν ἐπλήττετο πολλῶν ἱερέων καὶ γαμετὰς καὶ παῖδας καὶ οἰκέτας Χριστιανίζειν μανθάνων. Καθ' ἑαυτόν τε συμβάλλων συνίστασθαι τὴν θρησκείαν ἡμῶν ἔκ τε τοῦ βίου καὶ τῆς τῶν μετιόντων αὐτὴν ἀγαθῆς πολιτείας, πάντα κάλλιον ἐκίνει, ὥστε δὴ καὶ τὰ Ἑλλήνων πρὸς τὰ ἡμέτερα μεταφέρειν. Τούς τε γὰρ εἰδωλικοὺς νεὼς διεσκεύαζε βήμασί τε καὶ προεδρίαις· ἀναγνώσεις τε καὶ διδασκαλίας Ἑλληνικοῖς δόγμασιν ἐγκειμένας· καὶ θυηπόλους καὶ ἀναγνώστας ἐπίσης ἡμῖν· εὐχὰς τεταγμένας ὡρῶν τε καὶ ἡμερῶν· ἔτι δὲ φροντιστήρια ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, καταγώγιά τε ᾠκοδόμει ξένοις τε καὶ πτωχοῖς· καὶ τὴν ἄλλην ἐπεδείκνυτο φιλανθρωπίαν, τὰ Ἑλλήνων ἐντεῦθεν σεμνύνειν αἱρούμενος. Τῶν δ' ἐκουσίων καὶ ἀκουσίων ἁμαρτημάτων, ὥσπερ ἡμῖν ἔθος, προσήκοντα ἐτίθει σωφρονίσματα. Οὐχ ἥκιστα μέντοι διὰ σπουδῆς εἶχε ζηλοῦν τὰ τῶν ἐπισκόπων συνθήματα, οἷς ἔθος τοὺς ξένους ὅθεν δή ποτε διιόντας, καὶ παρ' οὓς ἂν γένωνται, θεραπείας ἀξιοῦσθαι καταγομένους, οἷάπερ γνωρίμους καὶ φίλους διὰ τὴν τοῦ συμβόλου μαρτυρίαν· καὶ ἁπλῶς εἰπεῖν, ταῦτ' ἐν νῷ ἔχων, ἐπίσης παρεσκεύαζε τοὺς Ἑλληνιστὰς τοῖς Χριστιανοῖς βιοῦν, προσεθίζειν τε τοῖς ἐκείνων ἐπιτηδεύμασι, καὶ πλήν γε τῶν δογμάτων ἀκραιφνῶς τοῖς ἄλλοις τῆς πολιτείας ἐκείνης ἐξομοιοῦσθαι. Ὅτι δὲ τοῦτο οὕτως ἔχον ἐστὶν, ἐξ αὐτῆς τῆς τοῦ

CAPUT XXI.

Quomodo Julianus arte et dolo idololatriam confirmaturus, religionis nostræ proprios ritus idolorum fanis accommodare instituit.

Et primum quidem facilem et gratum se omnibus callide præbuit : progressus deinde, non eumdem, aut sui se similem exhibuit. Ubi namque calumnia aut criminatio aliqua Constantii esset, alacriter Christianis omnia tribuit. At si ea causa non exstaret ; odium quod in nos communiter in pectore reconditum habebat, in apertum protulit. Et cum hoc unum maxime ageret, ut omnes imperio Romano subditi, Græcam complecterentur superstitionem, permolestum ei fuit, quod religionem suam a Christianismo gloria longe superari videret. Templa quidem, sacrificia, et patriæ Græcorum solemnitates, festique dies per urbes ex sententia ei fere procedebant. **47** Illa vero maxime sollicitudine angebatur, quomodo in posterum quoque cultum talem stabiliret : quod metueret, si is præsidio suo destitueretur, ne brevi rerum mutatione collaberetur. In primis sane quasi lethale vulnus ei hoc inflixit, quod multorum sacrificulorum conjuges et liberos et ministros, Christianos esse videret ; et quod secum ipse consideraret, religionem nostram in sanctitate vitæ morumque integritate, eorum qui eam complectuntur, consistere, omnem movit funem, ut Græcorum mores ad instituta nostra accommodaret. Itaque in idolorum templis fieri curavit subsellia et primarios suggestus ; instituit lectiones et doctrinas, quæ tamen Græcis dogmatibus inniterentur ; præterea sacerdotes et lectores more nostro, item certas certarum horarum et dierum preces. Scholas etiam et phrontisteria virorum et mulierum philosophiæ ethnicæ addictarum, peregrinorum que et egenorum construxit domicilia, atque aliam insuper ostendit humanitatem, ut Græcorum sacra talibus rebus admirationem consequerentur majorem. Delictorum quoque quæ vel a prudentibus vel ab imprudentibus fiunt, ex consuetudine nostra pœnitentia interveniente, congruentes constituit coercitiones. Eodem etiam studio æmulari conatus est communitatitarum litterarum tesseras, quas

episcopi dare solent, ut undecunque et ad quoscunque hinc et inde hospites adveniant, moribus nostris exceptis benigne curentur, perinde atque noti et amici per tesseræ et signi ejus testimonium. Et, ut simpliciter dicam, ejusmodi in animo versans consilia, Græcos eodem quo Christianos modo vivere instituit : eosque studiis atque institutis aliis nostris propalam assuescere, extra dogmata tamen, et æquari nobis voluit. Porro id ita se habere, ex ipsius imperatoris epistola, quam ad Arsacium, sacrorum suorum in Galatia præfectum, dedit, quantum licet, ostendam. Scribit autem ad hunc modum :

A βασιλέως ἐπιστολῆς, ἣν Ἀρσακίῳ τῷ ἀρχιερεῖ Γαλατίας ἀπέστειλεν, ὡς οἷόν τε, τοῦτο δεῖξαι πειράσομαι. Γράφει δὲ οὕτως·

48 CAPUT XLIII.

Epistola Juliani ad Pontificem Galatiæ Arsacium, ut Christianorum mores imitando consectetur.

« Græca religio nondum ex sententia nostra procedit, idque eorum qui eam complectuntur, culpa. Amplitudo enim et magnificentia deorum, optata etiam omnia et spem omnem excedit. Sed propitia sit nostris sermonibus Nemesis (1). Tantam namque tam brevi mutationem, ne votis quidem paulo ante expetere quisquam ausus fuisset. Quid igitur? an sufficere ista putamus : nec ad ea respicimus, quæ maxime impietatem deorumque contemptum auxerunt? ad eam scilicet, qua advenas excipimus hospitalitatem, ad curam mortuorum sepeliendorum, atque ad fictam vitæ sanctimoni m : quorum unumquodque apud nos singulari studio vere fieri oportere arbitror. Nec satis est te solum talem, verum etiam omnes omnino qui in Galatia sunt sacerdotes. tui similes esse convenit : quos vel terrore, vel persuasione, ut probi sint, adducito, aut sacri ministerii functionem eos deponere cogito; siquidem una cum conjugibus, liberis et servis ad deorum cultum non accesserint, sed servos aut liberos aut uxores Galilæas retinuerint; quippe erga deos ipsos impie se gerentes, contemptumque deorum cultui eorumdem præferentes. Deinde sacerdotem quemque cohortare, ne in theatro conspiciatur, ne apud caupones potet, neve arti cuiquam aut operæ pudendæ et ignominiosæ præsit. Et morem quidem gerentes honore prosequere, rebelles vero a te repelle. In urbe quaque frequentia ad excipiendos benigne hospites xenodochia exstrue, ut advenæ non nostræ tantum religionis, sed alieni etiam, quicunque petierint, aut indiguerint, humanitate nostra perfruantur. Unde autem ad eam rem pecunia suppeditet, provisum mihi est. Triginta enim millia modiorum frumenti, et sexaginta millia sextariorum vini, quotannis in eum usum per Galatiam conferri jussi; et quintam hujus tributi partem pauperibus qui sacerdotibus inserviunt, dari : reliquum autem omne advenis et hospitibus aliisque petentibus a nobis dividi debere censeo. Turpe siquidem esset, cum inter Judæos mendicus non sit, et impii Galilæi non suos tantum, sed nostros etiam homines alant, si opem et auxilium nostrum requirere nostri viderentur. 49 Porro Græcæ religionis observatores, ut ad ministerium hujusmodi aliquid etiam conferant : et vicos eo-

ΚΕΦΑΛ. ΚΓ'.

Ἐπιστολὴ Ἰουλιανοῦ Ἀρσακίῳ ἀρχιερεῖ Γαλατίας, ὥστε ἐπίσης ἡμῖν πολιτεύεσθαι.

« Ὁ Ἑλληνισμὸς οὔπω πράττει κατὰ λόγον ἡμῶν ἕνεκα τῶν μετιόντων αὐτόν. Τὰ γὰρ τῶν θεῶν λαμπρὰ καὶ μεγάλα, κρείττονα πάσης μὲν εὐχῆς, πάσης δὲ ἐλπίδος· ὅλως δὲ ἔστω τοῖς λόγοις ἡμῶν ἡ Ἀδράστεια. Τὴν γὰρ ἐν ὀλίγῳ τοσαύτην καὶ τηλικαύτην μεταβολὴν οὐδὲ εὔξασθαί τις ὀλίγῳ πρότερον ἐτόλμα. Τί οὖν ἡμεῖς οἰόμεθα ταῦτα ἀρκεῖν; Οὐδὲ ἀποβλέπομεν ὃ μάλιστα τὴν ἀθεότητα συνηύξησεν, ἡ περὶ τοὺς ξένους φιλανθρωπία, καὶ ἡ περὶ τὰς ταφὰς τῶν νεκρῶν προμήθεια, καὶ ἡ πεπλασμένη σεμνότης κατὰ τὸν βίον. Ὧν ἕκαστον οἶομαι χρῆναι παρ' ἡμῶν ἀληθῶς ἐπιτηδεύεσθαι. Καὶ οὐκ ἀνέχομαι τό σε μόνον εἶναι τοιοῦτον, ἀλλὰ πάντας ἁπλῶς οἱ περὶ τὴν Γαλατίαν εἰσὶν ἱερεῖς· οὓς ἢ δυσώπησον, ἢ πεῖσον εἶναι σπουδαίους· ἢ τῆς ἱερατικῆς λειτουργίας ἀπόστησον, εἰ μὴ προσέρχονται μετὰ γυναικῶν καὶ παίδων καὶ θεραπόντων τοῖς θεοῖς, ἀλλ' ἀνέχοιντο τῶν οἰκετῶν ἢ υἱέων, ἢ τῶν Γαλιλαίων γαμετῶν, ἀσεβούντων μὲν εἰς τοὺς θεούς, ἀθεότητα δὲ θεοσεβείας προτιμώντων. Ἔπειτα παραίνεσον ἱερέα, μήτε ἐν θεάτρῳ παραβάλλειν, μήτε ἐν καπηλείῳ πίνειν, ἢ τέχνης τινὸς καὶ ἐργασίας αἰσχρᾶς καὶ ἐπονειδίστου προΐστασθαι. Καὶ τοὺς μὲν πειθομένους τίμα, τοὺς δὲ ἀπειθοῦντας ἐξώθει. Ξενοδοχεῖα καθ' ἑκάστην πόλιν κατάστησον πυκνά· ἵνα ἀπολαύσωσιν οἱ ξένοι τῆς παρ' ἡμῶν φιλανθρωπίας· οὐ τῶν ἡμετέρων μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων ὅστις ἂν δεηθῇ· χρημάτων δ' ὅθεν εὐπορήσεις, ἐπινενόηταί μοι τέως. Ἑκάστου γὰρ ἐνιαυτοῦ τρισμυρίους μοδίους κατὰ πᾶσαν τὴν Γαλατίαν ἐκέλευσα δοθῆναι σίτου, καὶ ἑξακισμυρίους οἴνου ξέστας. Ὧν τὸ πέμπτον μὲν εἰς τοὺς πένητας τοὺς τοῖς ἱερεῦσιν ὑπηρετουμένους ἀναλίσκεσθαί φημι χρῆναι· τὰ δὲ ἄλλα τοῖς ξένοις καὶ τοῖς μεταιτοῦσιν ἐπινέμεσθαι παρ' ἡμῶν. Αἰσχρὸν γάρ, εἰ τῶν μὲν Ἰουδαίων οὐδεὶς μεταιτεῖ, τρέφουσι δὲ οἱ δυσσεβεῖς Γαλιλαῖοι πρὸς τοῖς ἑαυτῶν καὶ τοὺς ἡμετέρους· εἰ δὲ ἡμέτεροι τῆς παρ' ἡμῶν ἐπικουρίας ἐνδεεῖς φαίνοιντο— Δίδασκε δὲ, καὶ συνεισφέρειν τοὺς Ἕλληνιστὰς εἰς τὰς τοιαύτας λειτουργίας, καὶ τὰς Ἑλληνικὰς κώμας ἀπάρχεσθαι τοῖς θεοῖς τῶν καρπῶν· καὶ τοὺς Ἑλληνικοὺς ταῖς τοιαύταις εὐποιίαις προέπειν, διδάσκων αὐτοὺς, ὡς τοῦτο πάλαι ἦν ἡμέτερον ἔργον. Ὅμηρος γοῦν αὐτὸ πεποίηκεν Εὔμαιον λέγοντα·

(1) Ἀδράστεια εἴργουσι στομάτων φθόνον· et, σὺν δ' ἀδραστείᾳ λέγων. Eurip. *Adrastia coerce linguarum invidiam. Cum invidia verba facies.*

rum, ut primitias frugum diis ipsis persolvant, doce; hominesque Græcos officiis et benefactis talibus assuefac, antiquitus nostri moris operisque id fuisse eos admonens. Homerus enim Eumæum hæc ita dicentem inducit :

Ξεῖν', οὔ μοι θέμις ἐστ', οὔτ' εἰ κακίων σέθεν A *[ἔλθοι,*
Ξεῖνον ἀτιμάσαι· πρὸς γὰρ Διός εἰσιν ἅπαντες
Ξεῖνοί τε πτωχοί τε.
Δοσις δ' ἀλίγη τε φίλη τε.

Hospes, vel si te nostras pertingeret ædes
Advena deterior, justos auferret honores.
Ab Jove namque venit mendicus et hospes eodem :
Et nobis sunt parva quidem, sed munera grata.

Μηδὲ τὰ παρ' ἡμῖν ἀγαθὰ παραζηλοῦν ἄλλοις συγχωροῦντες, αὐτοὶ τῇ ῥᾳθυμίᾳ καταισχύνοιμεν, μᾶλλον δὲ καταπρῴμεθα τὴν εἰς τοὺς θεοὺς εὐλάβειαν. Εἰ ταῦτα πυθοίμην ἐγώ σε πράττοντα, μεστὸς εὐφροσύνης ἔσομαι. Τοὺς ἡγεμόνας ὀλιγάκις ἐπὶ τῆς οἰκίας ὅρα· τὰ πλεῖστα δὲ αὐτοῖς ἐπίστελλε. Εἰσιοῦσι δὲ εἰς τὴν πόλιν, ὑπαντάτω μηδεὶς αὐτοῖς ἱερέων· ἀλλ' ὅταν εἰς τὰ ἱερὰ φοιτῶσι τῶν θεῶν, εἷσω τῶν προθύρων. Ἡγείσθω δὲ μηδεὶς αὐτῶν εἷσω στρατιώτης· ἑπέσθω δὲ ὁ βουλόμενος· ἅμα γὰρ εἰς τὸν οὐδὸν ἦλθε τοῦ τεμένους, καὶ γέγο ἐν ἰδιώτης. Ἄρχεις γὰρ αὐτὸς, ὡς οἶσθα, τῶν ἔνδον· ἐπεὶ καὶ ὁ θεῖος ταῦτα ἀπαιτεῖ θεσμός. Καὶ οἱ μὲν πειθόμενοι κατὰ ἀλήθειάν εἰσι θεοσεβεῖς· οἱ δὲ ἀντεχόμενοι τοῦ τύφου δοξοκόποι εἰσὶ καὶ κενόδοξοι. Τῇ Πεσσινοῦντι βοηθεῖν ἕτοιμός εἰμι, εἰ τὴν μητέρα τῶν θεῶν ἵλεω καταστήσουσιν ἑαυτοῖς. Ἀμελοῦντες δὲ αὐτῆς, οὐκ ἁμεμπτοι μόνον, ἀλλὰ, πικρὸν εἰπεῖν, μὴ καὶ τῆς παρ' ἡμῶν ἀπολαύσουσι δυσμενείας.

Non commmittendum igitur, ut aliis bona nostra æmulari permittamus, ipsi autem per socordiam nos pudore afficiamus, seu potius deorum observantiam et religionem prodamus. Atque si hæc te ita exsequi audiero, hilarem et lætum me reddes. Provinciæ rectores perraro domi suæ vise : frequenter autem epistolas ad eos mitte. Eisdem in urbem advenientibus, nullus sacerdotum obviam eat : sed cum in deorum templa ingrediuntur, intra vestibulum saltem occurrat. Ne quis autem B miles eos ædem sacram ingredientes præcedat, sequatur tamen qui volet. Quamprimum enim magistratus solum delubri attigerit, privatus redditur. Tu siquidem, quod nosti, intra templum imperium obtines. Atque id divinæ etiam flagitant sanctiones : quibus qui parent, veri deorum sunt cultores. Qui vero fastu efferuntur, insolentis sunt jactantiæ et vanæ gloriæ aucupatores. Pessinunti subvenire paratus sum (1), si ipsi sibi deum matrem propitiam reddiderint. Eam vero si negiexerint, non modo id reprehensione non carebit, verum etiam (quod dictu acerbum est) ne ad inimicitias nos irritent, periculum fuerit.

Οὐ γάρ μοι θέμις ἐστὶ κομιζέμεν ἢ ἐλεαίρειν
Ἄνέρας οἵ τε θεοῖσιν ἀπέχθονται ἀθανάτοισιν.

Non etenim fas est hominum succurrere rebus,
Infensi qui sint diis immortalibus ipsis.

Πείθοι τοίνυν αὐτούς, εἰ τῆς παρ' ἐμοῦ κηδεμονίας C ἀντέχονται, πανδημεὶ τῆς μητρὸς τῶν θεῶν ἱκέτας γενέσθαι. »

Quapropter illis persuade, si studium curamque meam sibi conciliare volunt, ut universi simul matri deorum supplicent. »

ΚΕΦΑΛ. ΚΓ'.

Ὅσα κατὰ τῆς ἡμῶν εὐσεβείας ὁ ἀσεβὴς ἔπραττε, καὶ ὡς δόλῳ θύειν τὸν στρατὸν παρεσκεύαζε, χρυσὸν δωρέμων αὐτοῖς.

50 CAPUT XXIII.

Quæ contra pietatem nostram impius egerit, et ut dolo exercitum ad deorum sacrificia, donativo ea de causa dato, pellicere tentarit.

Οὕτω μὲν οὖν Ἰουλιανὸς καὶ ποιῶν καὶ γράφων, ἁμαχεὶ μεταθήσειν ὤετο τοὺς Χριστιανοὺς πατρίων ἐθῶν· καὶ πάντα κάλων, τὸ τοῦ λόγου, κινῶν ἐπὶ καθαιρέσει τοῦ δόγματος, οὔτε ῥᾳδίως εἶχε πεῖθειν, δι' αἰσχύνης τε ἐδόκει περιφανῶς βιάζεσθαι, φεύγων τὸ τυραννικὸς εἶναι δόξαι. Οὐ μὴν ἐνέλιπέ τι τῆς προθυμίας· πάντα δὲ κάλων, τὸ τῆς παροιμίας, ἐκίνει, πρὸς Ἑλληνισμὸν τὸ ὑπήκοον μεταθεῖναι· καὶ τὸ μὲν αὐτὸς ἔπραττε, τὸ δὲ διὰ τῶν ἀρχόντων D ἐποίει. Ἀτεχνῶς δὲ προτιθέζων ἅπαντας ἑλληνίζειν, καὶ μᾶλλον τὸ στρατιωτικὸν, προηγουμένως μεταπλάττει πρὸς τὴν προτέραν ἕξιν τὸ μέγιστον σύνθημα τῶν Ῥωμαϊκῶν συμβόλων· ὃ Κωνσταντῖνος εἰς σταυροῦ σχῆμα μετατυπώσας κατὰ θείαν, ὡς εἴρηται, βούλησιν, τοῦ στρατοῦ ἡγεῖσθαι προσέταξε. Ταῖς γε μὴν δημοσίαις εἰκότι διὰ σπουδῆς ἐποιεῖτο προσπεριγράφειν αὐτῷ τὸν ὕπατον τῶν

Sic Julianus, hoc cum ageret et scriberet, citra bellum Christianos se ad patrias consuetudines traducturum putavit : omnemque (quod dicitur) lapidem, ut dogma nostrum aboleret, movit. Sed persuasio difficilis ei fuit. Rursum autem si propalam vim adhiberet, probro id sibi fore credidit, quod tyranni suspicionem fugere contenderet. Non tamen propterea quidquam de ardore studioque suo, ut subditos ad Græcam superstitionem pertraheret, remisit. Et quædam ille per seipsum agebat, quædam per præfectos suos expediebat. Ad Græcam autem omnes omnino superstitionem, potissimum vero milites assuefaciens, in primis maximum inter Romana vexilla signum, quod Constantinus in crucis formam redactum, juxta divinam (ut diximus) voluntatem, in exercitu præferri instituit, ad priorem statum reduxit. Et in publi-

(1) Apud Plin. lib. VI, cap. 32, inter Galatiæ oppida numeratur Gallorum Tolistobogorum Pessinus.

Ἐπεὶ γὰρ μετὰ τὸ θῦσαι, ἔθους γε ὄντος, εἰστιῶντο κοινῇ, οἷα δὴ ἐν πότοις φιλεῖ γίνεσθαι, προπίνοντες ἀλλήλοις, Χριστὸν ταῖς κύλιξιν ἐπωνόμασαν, τῶν τινα δαιτυμόνων ὑπολαβόντα εἰπεῖν λέγεται· « Ὡς ἀστεῖόν γε τοῦτο ποιεῖτε, ὃν πρὸ βραχέος ἠρνεῖσθε Χριστὸν, ἡνίκα βασιλεὺς ἐδίδου δῶρα, καὶ ὑμεῖς τῷ λιβανωτῷ ἐπεθύετε, νῦν προσκαλούμενοι. » Ἅμα δὲ τῷ λόγῳ τὴν ἀπάτην γνωρίσαντες, καὶ οἱ κακοῦ γένοιντο διαγνόντες, τοῦ συμποσίου αἴφνης ἀναπηδήσαντες, δεδακρυμένοι δημοσίᾳ ἐπέθεον, θεὸν καὶ τοὺς σωφρονιστέρους διαμαρτυρόμενοι τῶν ἀνθρώπων, Χριστιανοὺς εἶναι σφᾶς, καὶ εἰσαεὶ διαμεῖναι οὕτως ἔχοντας δόξης διατεινόμενοι· ἀγνοῆσαι δὲ τῷ πραχθέντι, καὶ εἴ γε τοῦτο χρὴ φάναι, μόνας ἑλληνίσαι τὰς χεῖρα, μὴ τῆς καρδίας μετατεθείσης· ζῆλῳ δὲ παῤῥησίας μεστῷ βασιλεῖ προσελθόντας, πρὸς πόδας ὃν ἐδεδώκει βῖψαι χρυσόν· γενναίῳ δὲ τῷ φρονήματι ἀνιλεῖν αὐτοὺς ἤτουν τὸ οἰκεῖον ἀπολαβόντα· μὴ γάρ ποτ' ἐν μεταμέλῳ γενέσθαι ἀνθ' ὧν διὰ Χριστὸν ὅλον δοίη τὴν δίκην τὸ σῶμα· οἷς ἀπρομηθεύτως ἥμαρτεν ἡ δεξιὰ, δῶρον λαβοῦσα καὶ ἐπιθύσασα· ἐκκοπῆναι δὲ καὶ τοὺς πόδας ἤτουν δραμόντας οὐ καίρια. Ταῦτ' ἀκούων ὁ βασιλεὺς, ἐχαλέπαινε μὲν· κτεῖναι δὲ ἐφυλάξατο, μὴ καὶ γερῶν μαρτυρίας τοὺς ὑβριστὰς ἀξιώσειε. Τό γε μὴν στρατεύειν περιαιρήσας αὐτοῖς, τῶν βασιλείων ἐξῆλασεν. Ἐν δὴ τούτοις ἦσαν καὶ Ἰοβιανὸς ἐκεῖνος, Οὐαλεντινιανός τε καὶ Οὐάλης, οἳ μετ' αὐτὸν τὰ τῆς βασιλείας σκῆπτρα διαδεξάμενοι. Οἱ μὲν οὖν οὕτως· ὅσοι δὲ μὴ ὀρθῇ γνώμῃ τὰ Χριστιανῶν ἠσπάζοντο, καὶ τὸ ἀληθὲς εὔδαιμον τῆς ἐνταῦθα τιμῆς καὶ τῶν χρημάτων προύτίθεντο, ἀδεῶς ἐπὶ τὸ θύειν καὶ κεχαρισμένα βασιλεῖ πράττειν ἔθεον· ὁποῖος ἦν καὶ ὁ ἐν Κωνσταντίνου πόλει σοφιστὴς Ἐκηβόλιος· ὃς οἷά τις εὔριπος τοῖς τῶν κρατούντων ἤθεσι μεταῤῥυθμιζόμενος, ἐπὶ μὲν Κωνσταντίου διαπύρως τὰ τῶν Χριστιανῶν εἴπερ τις ἕτερος κατησπάζετο· Ἰουλιανοῦ δ' ἑλληνίζειν ἐπιβάλλοντος, γοργῶς μετετίθετο, καὶ δεισιδαίμων εἴπερ τις αὖθις ἐν Ἕλλησιν. Μετὰ δ' ἐκεῖνον πάλιν Χριστιανὸν ἑαυτὸν ὡμολόγει· πρηνὴς γὰρ πρὸ τῶν οὐδῶν τῆς ἐκκλησίας πεσὼν, δεδακρυμένα βοῶν, γοερῶς ἐπεφώνει· « Πατήσατέ με τὸ ἅλας τὸ ἀναίσθητον. » Τοιοῦτοι μὲν ἐκεῖνοι· τοιοῦτος δὲ καὶ ὁ Ἐκηβόλιος πρότερόν τε καὶ ὕστερον.

A Atque ex eis qui in tantam calamitatem ignorantia sunt prolapsi, istud fecisse traditi sunt. Cum post sacrificium id, consuetudine fortasse sic obtinente, communiter in convivio milites hilares epularentur, quod in compotationibus fieri consuevit, propinantes inter se, Christum in poculis nominatim advocabant. Ibi ex convivis quem tam verba ea excipientem, dixisse ferunt: « Perfacete hercle facitis, qui Christum nunc invocatis, quem paulo ante, cum vos imperator muneraretur, et thura in aram imponeretis, abnegastis. » **52** Cum hoc dicto errorem ærumnamque suam illi agnoverunt: et confestim e convivio prosilientes, lacrymabundi publice circumcursitarunt, Deum et saniores contestantes homines, se Christianos esse, atque in ea B sententia perseveraturos, ignorantiaque peccasse: atque si hoc dicendum sit, manus solas Græcorum sacris operatas, mentem vero immotam permansisse, asseverarunt. Mox etiam, libertatis dicendi ardore adducti, imperatorem adiere, ad pedes ejus quod acceperant aurum abjecere, et generoso prorsus animo ab eo petiere, ut suo sibi munere accepto, eos jugularet: nunquam enim se pœnitentia ductum iri, si propter Christum totum corpus pro eo pœnas luat; quod dextra inconsiderate peccaverit, quæ et munus acceperit, et diis sacrificarit. Incidi quoque pedes sibi postulavere, qui tam importune ad donum capiendum accelerarint. Hæc imperator audiens, ira quidem commotus est: C a cæde tamen eorum abstinuit, ne eos martyrii honore dignaretur, qui sic contumeliosi in eum fuissent. Exauctoratos vero ex aula imperiali exegit. In his fuere Jovinianus ille, Valentinianus, et Valens, qui post eum imperavere. Atque isti quidem sic se gessere. Quicunque vero non animo recto sacra Christianorum colebant, et veram beatitudinem honoribus caducis et pecuniæ posthabebant, absque timore ad sacrificandum et imperatori gratificandum procurrere: qualis etiam fuit sophista Constantinopolitanus Ecebolius, qui veluti quidam Euripus imperatorum moribus sese accommodavit. Sub Constantio enim, ardore ingenti Christianam religionem si quis alius coluit: ubi autem Julianus animum ad Græcam superstitionem D appulit, horrendo prorsus modo animum mutavit, Græcasque ineptias et superstitionem, si quis alius, et ipse quammaxime est complexus. Post hunc porro rursum Christianum se esse professus est. In faciem enim supinus pro ecclesiæ foribus provolutus, mistis cum clamore lacrymis, miserabiliter est vociferatus: « Proculcate me sal fatuum. » Tales illi fuere: talis et Ecebolius et antehac et postea fuit.

ΚΕΦΑΛ. ΚΔ'.

Περὶ τῶν καθ' ἡμῶν νομοθεσιῶν αὐτοῦ· καὶ ὡς χρήματα συλλέγειν ἤρξετο.

Ὁ δὲ βασιλεὺς ἐν τοιούτοις ὢν περὶ πάντας Χριστιανοὺς, ἀφορμὴν λαβόμενος, καίπερ μηδὲν ἐγκαλεῖν ἔχων· ὅτι δὲ μὴ θύειν ἤροῦντο, μὴ πολιτεύεσθαι καὶ τῶν ἴσων τοῖς ἄλλοις ἀξιοῦσθαι ἐνομοθέτει γερῶν· μήτε μὴν στρατεύεσθαι κατὰ τὰ βασίλεια·

53 CAPUT XXIV.

De constitutionibus ejus contra nos publicatis, et ut pecunias colligere cœperit.

Imperator tam infesto cum esset in Christianos omnes animo, opportunitate ea arrepta, quamvis quod eis criminis loco objiceret, non habebat: tamen quod sacrificare noluissent, constitutione sanxit, ne illi cum aliis rempublicam administrarent, neve hono-

πῦρ λάθρον ὑπανάψας αὐτοῖς, οὕτω διέφθειρεν. Οἱ δὲ πρὸς τοσαύτην ὠμότητος ὑπερβολὴν, τηνικαῦτα τὴν τῆς ἀνδρίας ἐπεδείξαντο κορωνίδα, τὴν ἀοίδιμον ἐκείνην ἐπειπόντες φωνήν· « Εἰ ὀπτῶν, ὦ Ἀμάχιε, κρεῶν ἐπιθυμεῖς ἀπογεύσασθαι, κάπὶ τὰς ἑτέρας στρέψον ἡμᾶς πλευράς, ἵνα μὴ τὰ πρὸς γεῦσιν ἡμίοπτοί σοι φανῶμεν καὶ ἀηδίας μεστοί. » Ἀλλ' οὕτω μὲν οἱ γενναῖοι τὸ τοῦ μαρτυρίου διέγνωσαν στάδιον.

A crificent, renitti jubet. Atque id illis abnuentibus, minas intentat. At præclari illi adamantinis animis viri, omnia potius perpeti, quam ut sacrificiis se contaminent, sunt parati. Ilicet ille viros sanctos multis primum exercitatos tormentis, ubi quod volebat, eis non persuasit, postremo craticulis imponit, ignem plurimum subjicit, atque ita interimit. Porro illi crudelitatem præfecti tantam, fortitudinis tum suæ coronidem esse ostendunt, præclara illa edita voce : « Si assas carnes degustare cupis, Amachi, in alterum latus nos verte, ne semicrudi et ad edendum parum tibi suaves reddamur. » Ad eum modum generosi isti viri in martyrii stadio decurrerunt.

ΚΕΦΑΛ. ΚΕ'.

Ὅτι πρὸς τοῖς ἄλλοις ὁ ἀποστάτης καὶ τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας νόμῳ ἀπεῖργε Χριστιανούς· καὶ ὅπως Γρηγόριος ὁ μέγας, καὶ οἱ ἐκ Σύρων Ἀπολλινάριοι, τὰς θείας Γραφὰς παντοίοις μέτροις καλλύναντες, τῷ ἐκείνου σκοπῷ ἀντετάξαντο.

CAPUT XXV.

Ut insuper apostata, lege lata, Christianis Græcarum artium et institutionum litteris interdixerit : et ut Gregorius magnus, et duo Apollinares Syri, sacras Scripturas omni genere carminum expolientes, consilio et instituto ejus obstiterint.

Πρὸς δὲ δὴ τοῖς ἄλλοις καὶ νόμῳ ἐκέλευε Χριστιανῶν παῖδας μὴ παιδεύσεως μετέχειν Ἑλληνικῆς· μηδὲ τοὺς παρ' ἐκείνοις ποιητὰς καὶ συγγραφέας διδάσκεσθαι, οὐδὲ τοῖς παρ' ἐκείνοις διδασκαλείοις φοιτᾷν· ἵνα μὴ, φησὶ, τὰς γλώσσας ὀκνοῦμεν, ἐν ἑτοίμῳ εἶεν πρὸς τοὺς παρ' ἡμῖν ἀντικαθίστασθαι διαλεκτικοὺς, καὶ σεμνύνειν μὲν τὰ ἑαυτῶν, εὐέλεγκτα δὲ δεικνύωσι τὰ ἡμέτερα. Ἐλύπουν γε μὴν τοῦτον οὐ μέτρια Γρηγόριος καὶ Βασίλειος οἱ Καππαδόκαι, παντοδαπὴν ἐπιδεδειγμένοι τέχνην, καὶ τοὺς τότε ῥήτορας μεγέθει φύσεως ὑπερβάλλοντες· καὶ μᾶλλον Γρηγόριος, πρὸς παντοῖα ποιήσεων εἴδη μεταπλάττων τοὺς λόγους, ἃ ἔπη ὠνόμασε· καὶ ἄλλοι πλεῖστοι ἀνδρες ἐλλόγιμοι· ὧν οἱ μὲν τὴν ἐν Νικαίᾳ πίστιν ἐζήλουν, οἱ δὲ τὴν Ἀρείου συνεκρότουν δόξαν· ἔτι δὲ καὶ οἱ ἐκ Σύρων Ἀπολλινάριοι, πρὸς πᾶσαν ἰδέαν λόγου καὶ οὗτοι παρεσκευασμένοι· οἳ καὶ φανερώτεροι ἐντεῦθεν μᾶλλον κατέστησαν. Πατὴρ δὲ ἦσαν οὗτοι καὶ υἱός· ὁμώνυμοι καὶ ἄμφω ἴδρις λόγων παντοίων· ὁ μὲν γὰρ πατὴρ γραμματικῶν, σοφιστικῶν δὲ ὁ υἱός. Ἐπίσης δὲ χρειώδεις ἑαυτοὺς παρεῖχον Χριστιανοῖς τῷ καιρῷ, ἐγκαίρως τῇ πολυμαθίᾳ καὶ τῇ φύσει χρησάμενοι. Ὁ μὲν γὰρ, ἅτε δὴ γραμματικὴν εἰς ἄκρον ἀκριβωσάμενος, ἀντὶ μὲν τῆς Ὁμήρου ποιήσεως ἡρωϊκῷ μέτρῳ τὴν Μωσέως βίβλον καὶ τὴν Ἑβραίων ἀρχαιολογίαν συνέταττεν, ἄχρι δὴ καὶ τῆς βασιλείας τοῦ Σαοὺλ κατελθών. Εἰς εἰκοσιτέσσαρα δὲ τμήματα τὴν τοσαύτην πραγματείαν διεῖλεν, ἑκάστῳ τμήματι τοῖς παρ' Ἕλλησι στοιχείοις τὴν προσηγορίαν θέμενος, κατὰ μίμησιν τῆς Ὁμήρου ποιήσεως· καὶ τραγῳδίαν δραματικὴν ἐξειργάζετο, τὸν Εὐριπίδην μιμούμενος, καὶ τὴν Πινδάρου λύραν. Καὶ πρὸς τὰς κωμῳδίας Μενάνδρου εἰκασμένας ὑποθέσεις ἐτίθει· παντί τε μέτρῳ ῥυθμικῶς ἐχρῆτο· ἁπλῶς τε φάναι, ἐκ τῶν θείων Γραφῶν τὰς ἀφορμὰς λαμβάνων, ἰσαρίθμους ὑποθέσει τῶν ἐγκυκλίων καλουμένων μαθημάτων ἐπενόει, τὰς πραγματείας· ἐν ἐλαχίστῳ χρόνῳ αὐτὰς συντόμους, ἔν τε ἤθει καὶ φράσει καὶ

Ad hæc, ne Christianorum pueri Græcis disciplinis erudirentur, aut poetas scriptoresque eorum legerent, scholasve publicas frequentarent, lege cavit : Ne linguis eorum, inquit, acumine perpolitis, facile disputatoribus nostris resistere, et sacra quidem sua amplificare, religionem autem nostram refellere facile queant. 55 Non parvum enim ei dolorem movere Gregorius et Basilius Cappadoces, qui omnigenam artem suam rebus multis declaraverant, ejus temporis oratores, ingenii præstantia longe superantes : præcipue Gregorius, qui verba etiam variis poematum generibus inclusit, eaque versus nominavit : et alii quamplurimi spectati viri, quorum nonnulli Nicænam sequebantur fidem, quidam Arii opinionem comprobabant. Syri etiam Apollinares, omni dicendi genere probe instructi, præclari maxime eo studio evasere, pater et filius sibi cognomines, et disciplinarum omnium periti. Et pater quidem grammaticus insignis, filius autem inter sophistas et rhetores celebris fuit. Uterque sane eo tempore utilem Christianis se præbuit, opportune et commode ingeniis suis et multijuga doctrina usi. Grammaticus enim artis suæ peritissimus, pro Homeri poemate, heroicis versibus Mosæ libros et veteres Hebræorum res usque ad Sauli regnum composuit : atque id opus in viginti et quatuor libros divisit, libro quolibet Græcorum elementorum appellatione, juxta illorum ordinem et numerum, ad Homericæ poesis imitationem inscripto. Edidit quoque, Euripidem æmulatus, tragicos actus. Pindari etiam lyram attigit, et comica argumenta ad Menandri exemplum tractavit, uniuscujusque carminis legibus rite servatis : atque, ut semel dicam, sumpta ex divinis litteris materia, argumentis eis tractandis, librisque componendis, numerum Cyclicarum, quæ vocantur, et inter se in orbem cohærent, disciplinarum æquavit : idque brevi admodum tempore est assecutus. Ita ut illi, habitu, elocutione, et dispositione nihil ab eis dif-

ferrent, qui apud Græcos hisce studiis gloriam A sunt adepti, et nullus Græcæ doctrinæ modus Christianis incognitus esset. Alter autem Apollinaris junior et rhetor, eloquentiæ consultus, sacra Evangelia et epistolas Pauli in Dialogis, Platonis formam et stylum referens, ita exposuit, ut nisi homines antiquitatis venerandæ prærogativam observarent, consuetisque delectarentur, nihil profecto eis concederet, qui apud Græcos itidem maxime celebrantur, neque minus nostrorum quam illorum lucubrationes admirationi essent, et ediscerentur. **56** In primis vero istorum ingenii felicitatem suspicere convenit. Veterum enim quilibet in unaquapiam re studium omne posuit. Isti vero in omni doctrina cum laude exercitati, quotiescunque B usus postularet, cum stylum feliciter prius expolivissent, egregie res et sententias Christianorum tractarunt atque confirmarunt. Et imperatoris versutam calliditatem strenue refellerunt, atque adeo librorum solerti acumine fortiter convicerunt. Ego vero et Psalmorum librum heroico carmine ab patre optime expressum inveni. Insignem quoque junior Apollinaris librum elucubravit ad imperatorem ipsum, sive ad philosophos Græcos, quem de Veritate inscripsit : in quo etiam absque sacrarum litterarum testimoniis clare ostendit, longe eos a recta de Deo opinione abesse. Imperator namque eas ipsas litteras irridens, et religionem nostram ludibrio habens, ad primarios ejus temporis antistites hæc verba de libris nostris scripse- C rat : *Legi, cognovi, damnavi*. Ad quem nomine omnium quemdam ita rescripsisse ferunt : *Legisti, sed non cognovisti; si enim cognovisses, non damnasses*. Basilii vero responsum id esse dicunt, qui eo tempore Cappadociæ ecclesias episcopus curavit. Neque adeo dissentaneum est, id scriptum ejus esse. Sed sive illius, seu alterius sit, admiratione dignus vir talis esse videtur, et dicendi libertatis et eruditionis causa. Atque hæc quidem imperator egit, et hæc Apollinares etiam resistentes ei elaborarunt.

CAPUT XXVI.

De Græcis et ethnicis artibus et litteris, etiam Christianis pietatem consectantibus eas utiles esse, easque Christianos addiscere oportere.

Verum enim vero providentia divina, simul et D imperatoris consilio atque impetu, et non minus Apollinarium studio et opera, longe fuit potentior. Imperatoris enim constitutiones, ipso sublato, sicuti mox oratione progressi dicemus, brevi evanuerunt. Et illorum lucubrationes postea non in magno fuere pretio, perinde atque editæ non fuissent. Sed occurret mihi forte quisquam : Quid hoc est quod dicis? inquiens. Utilem certe Christianæ reipublicæ minime diuturnam imperatoris adversus nos contentionem (1) fuisse, atque id divinæ Providentiæ accepto ferendum esse, quilibet sane dicat. Verum Apollinarium studium, quod Christianismo impenderunt, rejicere, et Christianos, rursum Græcas disciplinarum institutiones in manibus versare,

σικονομίᾳ· ὡς μηδὲν διαφέρειν τῶν παρ' Ἕλλησι τούτοις εὐδοκιμησάντων· ὡς ἂν μηδεὶς τρόπος τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας τοῖς ἡρημένοις Χριστιανίζειν ἀνήκοος ᾖ. Ὁ δέ γε νεώτερος Ἀπολλινάριος, εὖ πρὸς τὸ λέγειν ἠγμένος, τά τε ἱερὰ Εὐαγγέλια καὶ τὰς Ἐπιστολὰς Παύλου διαλογικῶς ἐξετίθει, Πλάτωνι τὸ σχῆμα καὶ τὴν φράσιν ἐξεικασμένος· ὥστ' εἰ μὴ τὸ ἀρχαιότητι διαφέρον ὡς αἰδέσιμον ἐτίμων οἱ ἄνθρωποι, καὶ τὸ σύνηθες φίλον ἐνόμιζον, οὐδὲν ἂν ἐνέλιπεν ἐπίσης τοῖς παρ' Ἕλλησιν ἐπισήμοις, καὶ τὰς τούτων σπουδὰς θαυμάζεσθαί τε καὶ ἐκδιδάσκεσθαι· μάλιστα δὲ τὸ εὐφυὲς τούτων διὰ θαύματός ἐστιν· ἕκαστος γὰρ τῶν ἀρχαίων, περὶ ἕν τι μόνον κατέτεινε τὴν σπουδήν. Οἱ δὲ τὴν ἐν λόγοις πάντων ἀσκήσαντες ἀρετὴν, χρείας καλούσης τοὺς τύπους ἀναμαξάμενοι εὐφυῶς, οὐκ ἐλάχιστα τὰ Χριστιανῶν συνεκρότουν, τὸ τοῦ κρατοῦντος σόφισμα εὐγενῶς διαλύοντες, καὶ κατὰ κράτος νικῶντες ταῖς ἐπινοίαις τῶν λόγων. Ἐγὼ δὲ καὶ τὸ τῶν Ψαλμῶν βιβλίον εὗρον αὐτοῦ ἡρῴῳ μέτρῳ εὐφυῶς μετεσκευασμένον. Οὐκ ἀγεννὴς δὲ τῷ νέῳ Ἀπολλιναρίῳ καὶ λόγος πεπόνηται πρὸς τὸν βασιλέα· εἰς τοὺς παρ' Ἕλλησι φιλοσόφους· ὃν Ὑπὲρ ἀληθείας ὑπέγραψαν. Ἐν ᾧ δείκνυσι πόρρω που γεγονότας τοῦ ὀρθῶς περὶ Θεοῦ φρονεῖν. Ὁ γὰρ βασιλεὺς, ὥσπερ ἐμπαίζων, καὶ τὰ ἡμέτερα ἐπιτωθάζων, τοῖς τότε τῶν ἐπισκόπων προέχουσι, τάδε ἐπέστελλεν· *Ἀνέγνων, ἔγνων, κατέγνων*. Ἕνα δέ τινα ὡς ἐκ πάντων τάδ' αὖθις φασιν ἀντιγράψαι· *Ἀνέγνως, ἀλλ' οὐκ ἔγνως· εἰ γὰρ ἔγνως, οὐκ ἂν κατέγνως*. Βασιλείου δέ φασιν εἶναι τὸ γράμμα, τῶν ἐν Καππαδοκίᾳ ἐκκλησιῶν τηνικάδε τὴν ἐπιτροπὴν ἔχοντος. Καὶ οὐδὲν ἀπεικὸς ἐκείνου εἶναι τὸ σύγγραμμα. Εἴτε γοῦν ἐκείνου, εἴτ' ἄλλου τοῦτό ἐστι, διὰ θαύματος ἄξιον ἡγεῖσθαι τὸν ἄνδρα, τῆς τε παῤῥησίας καὶ τῆς παιδεύσεως ἕνεκα. Τοιαῦτα μὲν ὁ βασιλεὺς, τοιαῦτα δὲ καὶ οἱ Ἀπολλινάριοι ἦσαν αὐτῷ ἀντιπράττοντες.

ΚΕΦΑΛ. ΚϚ'.

Περὶ τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας, ὅτι χρήσιμος καὶ ἡμῖν, εὐσεβεῖν ἐθέλουσι· καὶ ὡς χρεὼν ταύτην μετέρχεσθαι.

Ἡ γε μὴν θεϊκὴ πρόνοια μείζων μὲν ἐωρᾶτο τῆς τοῦ βασιλέως καὶ φρενὸς καὶ ὁρμῆς· οὐχ ἧκιστα δὲ καὶ τῆς τῶν Ἀπολιναρίων σπουδῆς. Αἱ μὲν γὰρ τοῦ βασιλέως κατ' ἡμῶν νομοθεσίαι οὐκ εἰς μακρὰν διερρύησαν, ἐκποδὼν ἐκείνου γεγενημένου, ὡς προλόντες δηλώσομεν· αἱ δ' ἐκείνων σπουδαὶ ἐν οὐδενὶ λόγῳ κατέστησαν. Ἀλλ' ἀπαντήσει τάχα τις ἴσως, Πῶς οὕτω φῄς; εἰπών· λυσιτελῆ μὲν γὰρ τῷ Χριστιανισμῷ φανῆναι τὴν τοῦ βασιλέως ταχίστην διαφοράν, τῆς θείας εἶναι προνοίας πᾶς τις ἂν εἴποι· τὸ δὲ τὴν τῶν Ἀπολιναρίων σπουδὴν ὑπὲρ Χριστιανῶν σπουσθῆναι, καὶ πάλιν τὴν Ἑλληνικὴν παιδείαν μεταχειρίζεσθαι τοὺς Χριστιανοὺς, οὐκ ἄν τις ἐρῇ πρὸς λυσιτέλειαν εἶναι τῷ Χριστιανισμῷ· ἐπιβλαβῆ καὶ γὰρ εἶναι τὸν Ἕλληνα λόγον, πολυ-

(1) Legere velim Græce διαφθοράν, Latine *prondium imp. interitum*. Edit.

ipsius obscuraturas (1), et criminationis causam adversus eum allaturas : quas etiam Socrates, inter Græcos philosophos præcipuam laudem consecutus, cum nihili faceret, veluti adulterare sacra Græcorum, et novos deos inferre inciperet, condemnatus est. Tertia ratio nostra hæc est. Spectatus nummularios nos esse divinum oraculum jubet, et ut pulcherrimum quodque ex rebus omnibus diligentes, quod malum est abjiciamus ; quod bonum autem disquiramus, atque inventum retineamus ; attenti quoque præcipue ut simus, ne quis prædam

A καὶ τὸ κάλλιστον ἐκλεγομένους ἐκ παντὸς, τρέπω. διυρρίπτειν. τὸ χεῖρον · τὸ δ' ἐγαθὸν αἱρεῖσθαι, καὶ εὑρόντας κατέχειν · ἐν προσοχῇ δ' εἶναι, μή τις συλαγωγεῖν αἱροῖτο κενῇ δόξῃ καὶ ἀπάτῃ τῶν ἐν φιλοσοφίᾳ δογμάτων. Τοῦτο δὲ πῶς ἂν ἔχοιμεν διειδέναι, εἰ μὴ τὰ ἐκείνων ὑπέλθοιμεν ὅπλα ; Μὴ μέντοι δὲ καὶ τὰ ἐκείνων φρονεῖν, ἀλλ' ὡς ὅπλοις ἐκ περιουσίας οἰκείοις κατ' αὐτῶν χρῆσθαι. Καὶ τὸ μὲν κακὸν ἐκτραπώμεθα · τἀληθὲς δὲ καὶ καίριον ἐκλεγόμενοι σὺν δοκιμῇ προσλαμβάνωμεν. Ὅπου γὰρ ἂν εἴη τἀγαθὸν, τῆς ἀληθείας ἐστίν.

e nobis agat per inanem et vanam philosophicorum dogmatum seductionem. Id autem quomodo perspicere possimus, nisi in illorum subeamus arma? non equidem, ut eis usurpandis eadem quæ illi sentiamus ; sed ex abundanti, suis contra eos potius utamur telis. Et malum quidem aversemur, quod verum autem et opportunum est, legentes caute recipiamus. Ubicunque enim aliquid boni est, ipsius veritatis id est.

Quod si quis accuratiore persuasione nos hæc contorquere atque affectate dicere arbitretur, illud mihi consideret velim, ipsum divinissimum Paulum non solum Græcis doctrinis nobis non interdixisse, sed etiam alicubi in Epistolis suis, verbis earum usum esse, ut qui eas quoque attigerit. Videtur sane multa quæ a Græcis sunt dicta, didicisse. Nisi enim Epimenidis Cretensis oracula legisset, viri sacra et cæremonias instituentis (2), quomodo versum illum protulisset,

B Εἰ δέ τις ἡμᾶς πιθανότητι χρωμένους ἀκριβείᾳ ταῦτα λέγειν, ἐκεῖνό γε μὴν σκοπείτω, ὡς ὁ θειότατος Παῦλος οὐ μόνον τὸν Ἕλληνα λόγον οὐ κεκώλυκεν ἐκπαιδεύεσθαι, ὥστε καὶ αὐτὸς φαίνεταί που τῶν λόγων ῥήμασιν ἐκείνων προσχρώμενος · ἅτε δὴ καὶ αὐτὴν μετελθών. Καὶ ἔοικέ γε πολλὰ τῶν εἰρημένων τοῖς Ἕλλησιν ἐγνωκώς · εἰ μὴ γὰρ τοὺς Ἐπιμενίδου τοῦ Κρητὸς ἀνέγνω χρησμοὺς, ἀνδρὸς ὀργιάζοντος, πῶς ἂν τὸ,

Cres semper mendax, mala bellua, venter obesus?

Κρῆτες ἀεὶ ψεῦσται, κακὰ θηρία, γαστέρες ἀργαί ;

Unde etiam hemistichium illud sumpsisset.

Ἡόθεν δὲ πάλιν αὐτῷ ἐπῆλθεν εἰπεῖν τὸ,

Hujus namque sumus genus,

Τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμὲν,

si Arati astronomi Φαινόμενα, hoc est, de stellis apparentibus librum, non attigisset? Sed et illud,

C εἰ μὴ τοί; Φαινομένοις τοῦ ἀστρονόμου Ἀράτου προσέβαλεν ; Ἀλλὰ μὴν καὶ τὸ,

Studia obest convictus improbus bonis,

Φθείρουσιν ἤθη χρηστὰ ὁμιλίαι κακαί,

satis indicat, eum in Euripidis fabulis libenter versatum fuisse. Id quod itidem ante illum Solomon in eamdem sententiam 59 dixit. Verum quid opus est pluribus hanc rem persequi? Jam inde enim ab initio, veluti consuetudine et studio eo non interdicto, viri sancti favore et gratia Spiritus locupletes, et Ecclesiæ nostræ doctores insignes, a tenera ipsa ætate ad senectutem usque sedulo Græcorum libros legerunt : partim ad linguam sermonemque expoliendum, et mentem exercendam : partim ut ex rebus deterioribus id quod inest boni colligerent. Qua re illud etiam sunt assecuti, ut recte

D δείκνυσι τοῦτον καὶ τοῖς Εὐριπίδου δράμασιν ἐμφιλοχωρήσαντα. Τοῦτο δ' ἴσως καὶ πρὸ ἐκείνου Σολομὼν εἴρηκε. Καὶ τί δεῖ πλείω περὶ τούτων διέρχεσθαι ; ἀνέκαθεν γὰρ ὡς μὴ κεκωλυμένης συνηθείας, καὶ οἱ τοῦ Πνεύματος τὴν χάριν πλουτήσαντες θεῖοι ἄνδρες, καὶ τῆς καθ' ἡμᾶς Ἐκκλησίας γενναῖοι διδάσκαλοι, ἐκ πάνυ νέας τῆς ἡλικίας ἄχρι γήρως τὰ Ἑλλήνων ἀσκούμενοι διεγένοντο · τοῦτο μὲν, καὶ εὐγλωττίας χάριν καὶ γυμνασίας τοῦ νοῦ, τοῦτο δὲ, καὶ ἵν' ἐκ τοῦ χείρονος τὸ κρεῖττον καταλαμβάνωσιν, οὐ μετρίαν ἐπάγοντες ὠφέλειαν αὐτοῖς τὴν κατάγνωσιν οἷς τοῦ δέοντος ἀπεσφάλησαν. Δείκνυσι τοῦτο Βασίλειος ὁ μέγας, καὶ ὁ τὴν γλῶτταν χρυσοῦς Ἰωάννης, καὶ ὁ πολὺς ἐν θεολογίᾳ Γρηγόριος · ὃς καὶ ταῦτα τῆς Ἑλληνικῆς χάριν παιδείας ἐν τῷ εἰς Βασίλειον ἐπιταφίῳ τὸν μέγαν διέξεισι · καλὸν γὰρ καὶ τούτων εἰς σύστασιν ἀπομνημονεῦσαι ἐπὶ καιροῦ τῷ παρόντι συντάγματι. Φαίνεται γὰρ οὐκ αὐτὸ μετελθὼν ἄριστος μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄλλους προτρέπειν εἰς ἄσκησιν · καὶ εἰς ὕβριν τιθεὶς τοὺς ἐμ-

(1) Ex ethnicis scriptis optima quæque a piis ad Christianismum transferenda esse, docet August. IX, *De doctrina Christiana*, lib. II, cap. 40, *illud tractans : Petierunt ab Ægyptiis vasa argentea et aurea.* Id sedulo in libris *Stromatum* fecit Clemens Alexandrinus.

(2) Ὀργιάζοντος ἀνδρὸς τελετήν, Sozom.

τῶν καθισταμένους τοῖς ἡρημένοις παιδεύεσθαι. Γράφει δὲ οὕτως·

nis eruditum esse: sed alios quoque illum ad eas accusare, qui eruditionem Græcam assectantibus obstant. Sic enim scribit:

« Οἶμαι δὲ πᾶσιν ἀνομολογεῖσθαι τῶν νοῦν ἐχόντων, παίδευσιν τῶν παρ' ἡμῖν ἀγαθῶν εἶναι τὸ πρῶτον· οὐ ταύτην μόνην τὴν εὐγενεστέραν καὶ ἡμετέραν, ἣ πᾶν τὸ ἐν λόγοις κομψὸν καὶ φιλότιμον ἀτιμάζουσα, μόνης ἔχεται σωτηρίας καὶ τοῦ κάλλους τῶν νοουμένων· ἀλλὰ καὶ τὴν ἔξωθεν, ἣν οἱ πολλοὶ Χριστιανῶν διαπτύουσιν ὡς ἐπίβουλον καὶ σφαλερὰν καὶ θεοῦ πόρρω βάλλουσαν, κακῶς εἰδότες καὶ λίαν ἐπικινδύνως. Ὥσπερ γὰρ οὐρανὸν, καὶ γῆν, ἀέρα, καὶ ὅσα τούτων, οὐκ ἐπειδή τινες κακῶς ἐξειλήφασιν, ἀντὶ θεοῦ τὰ τοῦ Θεοῦ σέβοντες, διὰ τοῦτο περιφρονητέον· ἀλλ' ὅσον χρήσιμον αὐτῶν ἐκκαρπούμενοι, πρός τε ζωὴν καὶ ἀπόλαυσιν, ὅσον ἐπικίνδυνον διαφεύγομεν· οὐ τῷ Κτίστῃ τὴν κτίσιν ἐπανιστάντες, κατὰ τοὺς ἄφρονας, ἀλλ' ἐκ τῶν δημιουργημάτων τὸν Δημιουργὸν καταλαμβάνοντες· καὶ ὃ φησιν ὁ θεῖος Ἀπόστολος, αἰχμαλωτίζοντες πᾶν νόημα εἰς Χριστόν· ὡς δὲ καὶ πυρὸς καὶ τροφῆς, καὶ σιδήρου, καὶ τῶν ἄλλων, οὐδὲν καθ' ἑαυτὸ χρησιμώτατον ἴσμεν ἢ βλαβερώτατον, ἀλλ' ὅπως ἂν δοκῇ τοῖς χρωμένοις· ἤδη δὲ καὶ τῶν ἑρπυστικῶν θηρίων ἔστιν ἃ τοῖς πρὸς σωτηρίαν φαρμάκοις συνεκεράσαμεν· οὕτω καὶ τούτων, τὸ μὲν ἐξεταστικόν τε καὶ θεωρητικὸν ἐδεξάμεθα· ὅσον δὲ εἰς δαίμονας φέρει καὶ ἀπωλείας βυθὸν, διεπτύσαμεν. Ὅτι μὴ κἀκ τούτου πρὸς θεοσέβειαν ὠφελήμεθα, ἐκ τοῦ χείρονος τὸ κρεῖττον καταμαθόντες, καὶ τὴν ἀσθένειαν ἐκείνων ἰσχὺν τοῦ καθ' ἡμᾶς λόγου ποιησάμενοι. Οὐκ οὖν ἀτιμαστέον τὴν παίδευσιν, ὅτι τοῦτο δοκεῖ τισιν· ἀλλὰ σκαιοὺς καὶ ἀπαιδεύτους ὑπολητπτέον τοὺς οὕτως ἔχοντας· οἳ βούλοιντ' ἂν ἅπαντας εἶναι καθ' ἑαυτοὺς, ἵν' ἐν τῷ κοινῷ τὸ κατ' αὐτοὺς κρύπτηται, καὶ τοὺς τῆς ἀπαιδευσίας ἐλέγχους διαδιδράσκωσιν. »

« Omnes, opinor, qui saniore mente sunt, hoc confiteri, doctrinam inter ea quæ nobis sunt bona, præcipuam esse: non istam solum præstantiorem nostram, quæ elegantiam ostentationemque orationis omnem negligens, saluti uni et rerum intelligendarum pulchritudini inhæret: sed externam etiam illam, quam multi Christiani perinde atque insidiatricem, fallacem, et longius a Deo abducentem, contemnentes despuunt, perversa sane et periculosa persuasione. Quemadmodum namque cœlum, terram, aerem, et quæcunque in his sunt, quamvis homines nonnulli male ea accepta, quæ Dei essent, opera, pro Deo coluerunt, propterea tamen non despicimus, sed quantum utilitatis habent ex eis ad vitæ usum percipimus, quod vero noxium est in eis, fugimus: neque, quod stulti faciunt, adversus Creatorem creaturam ipsam quasi ad rebellionem commovemus: verum ex rebus conditis Conditorem deprehendimus, et quod divus Paulus ait, in captivitatem redigimus intelligentiam omnem in Christum; ac sicuti ignem, alimentum, ferrum, atque alia, per seipsa quidem vel utilia vel incommoda maxime esse ignoramus: **60** sed de eis, pro eo atque hominibus illis qui eis utuntur, videtur, judicamus (cum etiam in reptilibus feris quædam sint, quæ utiliter ad salutem pharmacis et remediis miscemus): sic quoque ex disciplinis istis quod ad veritatem inquirendam, et judicium acuendum, nec non ad contemplationem exercendam facit, id recipimus: quod autem ad dæmones ipsos et ad perditionis profundum deducit, despuentes rejecimus: propterea quod ex eis rebus in veræ pietatis studio non itidem adjuvemur, eo pacto meliora ex deterioribus addiscentes et imbecillitatem illorum in robur doctrinæ nostræ convertentes. Non igitur contemnenda est doctrina liberalior, propterea quod hoc sic quibusdam faciendum videtur: sed pravi atque ineruditi, qui in ea sunt sententia, censendi sunt, qui alios omnes sibi similes esse velint, ut in communi sui similium frequentia latere, et inscitiæ suæ reprehensionem effugere valeant. »

Καὶ ταῦτα μὲν ὁ θεῖος Γρηγόριος· Βασίλειος δὲ ὁ μέγας οὐ μόνον τὴν Ἑλληνικὴν παιδείαν ἀναγινώσκειν ἐφίησιν, ἀλλὰ καὶ γενναίῳ λόγῳ μάλιστα τοῦτο κρατύνει· *Ὅπως ἂν νέοι ὄντες. ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν παιδευμάτων ὠφελοῖντο διατεττόμενος.* Τοσαῦτα μὲν καὶ περὶ τῶν Ἀπολλιναρίων καὶ τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας εἰρήσθω.

Hæc divus Gregorius. Basilius vero magnus non solum Græcorum discere permittit, sed etiam præclaro libello maxime hoc confirmat, cui titulum fecit: *Quomodo juvenes ex Græcis disciplinis utilitatem capere possint.* Hæc de Apollinaribus, et Græcorum doctrinis dicta sufficiant.

ΚΕΦΑΛ. ΚΖ'.

Ὡς εἰς Ἀντιόχειαν κατὰ Περσῶν ἐλθὼν Ἰουλιανὸς, καὶ περιυβρισθεὶς τὸν πώγωνα, τὸν κατὰ τῶν Ἀντιοχέων Μισοπώγωνα διεξῆλθε λόγον.

CAPUT XXVII.

Ut Julianus expeditione in Persas suscepta, Antiochiam venerit: atque ibi propter barbam prolixam ludibrio habitus, contra Antiochenos librum, Misopogona, hoc est, Barbæ-osorem, composuerit.

Βασιλεὺς δ' ἐκ Χριστιανῶν πλεῖστα συλλεξάμενος χρήματα, ἐς Πέρσας ἤδη τὸ ὁρμητήριον θέμενος, εἰς Ἀντιόχειαν ἦκε τῶν Σύρων. Τὸ δ' οἰκεῖον φιλότιμον Ἀντιοχεῦσι δεῖξαι βουλόμενος, τὰ ἐπ' ἀγορᾶς ὤνια καὶ τὰ ἐπιτήδεια τῆς νενομισμένης τιμῆς κατεβί-

Imperator autem ingenti a Christianis pecunia extorta, expeditionem adversus Persas molitus est, et Antiochiam Syriæ se contulit. Atque ibi liberalitatis suæ studium Antiochenis probare volens, res in foro venales et necessarias ad certum consti-

tutumque pretium reduxit : non considerans secum ipse, ubi militum sit frequentia, ibi accidi in urbibus rerum omnium copiam, vicinosque etiam ea de causa annonæ detrimento affici. Itaque caupones emere, et rursum vendere res ad victum necessarias quæstus gratia solili, quod jacturam eam non ferrent, multa contra imperatorem vociferati, negotiatione sua supersederunt : eoque modo ut rerum necessariarum penuria urbem invaderet, effecerunt. Antiocheni vero (proclives enim sunt ad contumelias homines) **61** impudenter et libere imperatorem riserunt, et scommatibus in barbam ejus luserunt, quod prolixior ea esset, tondi eam ad funiculos plectendos oportere dicentes. atque item in nummis ejus qui effigiem tauri habebant, cavillati sunt, perinde atque a præcipiti tauro mundum ab ipso imperante everti jactantes. Cum enim supra alios omnes admodum superstitione teneretur, et quotidie tauros ad simulacrorum aras mactaret, et aram et taurum nummo suo imprimi curaverat. Proinde ira ex scommatibus ejusmodi percitus, male se accepturum Antiochenos minatus est : et Tarsum Ciliciæ concessit, atque inde res ad bellum necessarias exercitui suppeditare instituit. Cæterum minas satis exsecutus non est ; sed verbis tantum in Antiochenos convicia retorsit, orationemque præclaram et facetam ira remissa in eos conscripsit, quam *Antiochenam* et Μισοπώγωνα, hoc est, *Barbæ inimicam*, inscripsit. Atque eo pacto se injuriam vindicasse existimans, Persicam expeditionem, perpetua nota urbi Antiochenæ inusta, est prosecutus. Antiochiæ porro erga Christianos eadem est importunitate usus, omnibus modis id agens, ut Græcorum superstitio invalesceret. Verum quid circa Babylæ martyris sepulcrum, *et in* templo Apollinis Daphnæi acciderit, periniquum esset, si silentio præteriremus. Id vero inde ordior.

CAPUT XXVIII.

Quæ prævaricatori huic in Antiochenorum luco Daphne acciderint : et de tumulo sancti Babylæ martyris, et de sancto Theodoro confessore.

Inter Antiochiæ suburbia præcipuum quoddam est, in quo frequentes florent cupressi, locus valde nemorosus, et variis aliis inter cupressos arboribus conspicuus : et quæ inter arbores ipsas sunt loca, prout anni tempus fert, omnis generis benecolentes producunt flores. Instar tecti autem habet, eo loco, quæ ex ramorum et foliorum densitate ubique provenit umbra, et solis radios non facile solum ipsum pertingere sinit, neque quidquam amœnitatis regioni ei deest. Non ibi aquarum copia irriguarum desideratur : et gratum temporis temperamentum, Zephyrique et alii venti leniter ramis flatu suo incidentes, suavemque susurrum edentes, amœnitatem multam afferunt. Eo loco Græci fabula conficta, Daphnem (1) Ladonis fluvii filiam, ex Arcadia, **62** Apollinem amatorem fugientem, in nominis sui arborem esse

(1) Est l. II. C. titulus, *De cupress. ex luc. Daphnen. vel Pers. per Ægypt. non exci. vel vend.*

δασε· μὴ συνειδὼς, ὡς ὅπου δ' ἂν στρατοπέδου πολυπληθεία γίνεται, τὸ ἄφθονον μὲν τῶν πόλεων περιαιρεῖ· ζημία δὲ καὶ τοῖς περιοίκοις ἐγγίνεται. Οἱ τοίνυν κάπηλοί τε καὶ παλιγκάπηλοι, τὴν ἐντεῦθεν ζημίαν μὴ φέροντες, πολλὰ κατεβόων τῶν βασιλέως, ἀποσχόμενοί τε τῆς ἐμπορίας, ἐπιλιπεῖν τὰ ἐπιτήδεια παρεσκεύασαν. Οἱ δὲ τῆς Ἀντιόχου (ἐπιρρεπεῖς γὰρ πρὸς ὕβρεις οἱ ἄνθρωποι) ἀνέδην τε τὸν βασιλέα ἐτώθαζον, καὶ ἀπέσκωπτον εἰς τὸν ἐκείνου πώγωνα, ὡς βαθὺς εἴη, καὶ δέον κείρειν αὐτὸν, καὶ σχοινία ἐκ τούτου πλέκειν· καὶ εἰς τὸ νόμισμα, ὅτι ταύρου εἶχεν εἰκόνα· ἐπίσης γὰρ τῶν ὑπτίων ταύρων ἀνατετράφθαι τὸν κόσμον ὑπ' ἐκείνῳ βασιλευόμενον. Δεισιδαίμων γὰρ, εἴπερ τις, σφόδρα γενόμενος, καὶ τοῖς εἰδώλων βωμοῖς ταύρους θύων ἑκάστοτε, καὶ βωμὸν καὶ ταῦρον τῷ σφετέρῳ ἐντυποῦσθαι νομίσματι διετάττετο. Περιοργὴς δὲ γενόμενος, ἠπείλει κακῶς Ἀντιοχέας ποιεῖν· καὶ εἰς Ταρσὸν μετῳκίζετο, τὰ ἐπιτήδεια τῷ πολέμῳ ἐκεῖθεν πορίσασθαι ἠρημένος. Εἰς ἔργον δὲ τὴν ἀπειλὴν ἀγαγεῖν μὴ θελήσας, λόγοις ἀντισκῶψαι τὴν Ἀντιόχου ἠθέλησε· καὶ λόγον κατ' Ἀντιοχέων γενναῖον καὶ μάλα ἀστεῖον διεξελθὼν, ὃν Ἀντιοχεικὸν ἢ Μισοπώγωνα ἐπιγράφει. Καὶ οὕτως ἀμύνασθαι δόξας, τὴν πρὸς Πέρσας ἠπείγετο, στίγματα διηνεκῆ τῇ Ἀντιοχέων πόλει καταλιπών. Χριστιανοῖς δὲ πᾶσι κάνταῦθα ἐπίσης τῇ μοχθηρίᾳ ἐκέχρητο, περὶ πολλοῦ ποιούμενος τὰ Ἑλλήνων κρατύνειν. Οἷς γοῦν περὶ τὴν θίβην συγέβη Βαβύλα τοῦ μάρτυρος, καὶ τοῦ ἐν Δάφνῃ νεὼ τοῦ Ἀπόλλωνος, ἄδικον παραλιπεῖν ἀδιήγητα. Ἄρχομαι δ' ἐντεῦθεν.

ΚΕΦΑΛ. ΚΗ'.

Περὶ τῶν ἐν Δάφνῃ τῆς Ἀντιοχείας γεγενημένων τῷ παραβάτῃ· καὶ τῆς σοροῦ τοῦ ἁγίου Βαβύλα καὶ μάρτυρος· καὶ τοῦ ἁγίου Θεοδώρου τοῦ ὁμολογητοῦ.

Πρὸ τῆς Ἀντιόχου ἐπίσημόν τι προάστειόν ἐστι καὶ τῶν ἄλλων ἐξαίρετον, ὃ πολλαῖς μὲν κυπαρίσσοις θάλλει, ἀλσώδης δ' ἐστὶ μάλα ὁ χῶρος, ποικιλίᾳ δένδρων ἀναμὶξ ταῖς κυπαρίσσοις ὡραϊζόμενος. Τὰ δὲ μεταξὺ τῶν δένδρων, ὅσα ὡρῶν εἰσιν εὐώδη ἄνθη παντοδαπὰ φύεται. Ὄροφος δὲ τῷ τόπῳ ἡ παντοῦ τοῖς φύλλοις καὶ τοῖς κλάδοις ἐκ πυκνότητος γινομένη σκιὰ, μηδαμῶς ἐῶσα τὴν ἀκτῖνα τοῦ ἡλίου τῷ ἐδάφει προσβάλλειν. Τερπνότητος δ' οὐδὲν ἐλλείπει τῷ χώρῳ· τῷ τε γὰρ ἀφθόνῳ τῶν ὑδάτων λίαν ἐστὶ κατάρρυτος, ὡρῶν τε εὐκρασίᾳ ἥρεμα τοῖς κλάδοις τοῦ ζεφύρου καὶ τῶν λοιπῶν ἀνέμων προσπιπτόντων, καὶ λιγυρὸν οἷον ἠχούντων. Ὅπου δή φασιν Ἑλλήνων παῖδες μῦθον ὑφαίνοντες, τὴν τοῦ ποταμοῦ Λάδωνος Δάφνην, ἐξ Ἀρκαδίας φεύγουσαν Ἀπόλλω τὸν ἐραστὴν, εἰς ὁμώνυμον φυτὸν ἀμειφθῆναι· τὸν δὲ μηδ' οὕτω τὸν πόθον ἀποβαλεῖν· τὸν

Lambit Apollinei nemoris nutritor Orontes.
(Claud.)

ἔρωτα δ' οἷον παραμυθούμενον, τοῖς τῆς ἐρωμένης κλάδοις τὴν κεφαλὴν ἀναδήσασθαι, καί γε δένδρον γενομένην, περιπλακῆναι καὶ περιπτύξασθαι, καὶ μηδ' ἀπαλλάττεσθαι μᾶλλον αἱρεῖσθαι, ἀλλὰ προσιδρύσειν ταύτῃ σὺν ἀστειότητι, κἀντεῦθεν καὶ τιμῆσαι τὸν χῶρον τῇ μακρᾷ προσιδρύσει· καὶ τῶν ἄλλων χώρων ἐκφανῆ ποιῆσαι καὶ κεχαρισμένον αὐτῷ. Ἐνταῦθ' οἱ σωφρονεῖν αἱρούμενοι καὶ τὸν τρόπον ἐπιεικεῖς διατρίβειν ἥκιστα ἤθελον. Μᾶλλα γὰρ ἦν ὁ χῶρος πρὸς ῥᾳστώνην ἀνειμένος. Τοῖς γε μὴν διεφθορόσι τῶν νέων, ἐπέραστός τις διαφερόντως ἐδόκει, ἅτε δὴ καὶ τῷ μύθῳ βοηθουμένοις, ἐρωτικῷ γε ὄντι. Ἐν διπλῷ γὰρ ἐκείνοις τὸ πάθος ἀνήπτετο, εἰς παραίτησιν οὐκ ἀγεννῆ προϊσχομένοις τὸν μῦθον· ἀναίδην τε γὰρ τῇ ἀκολασίᾳ ἐχώρουν μήτ' αὐτοὶ σωφρονεῖν δυνάμενοι, ἀλλ' οὐδὲ σώφρονας τῷ χώρῳ διατρίβειν ἠνείχοντο. Μὴ γὰρ μετ' ἐρωμένης ἐκεῖσε διατριβήν τις ἔχων, ἀγεννής τις ἂν ἔδοξε μᾶλλα καὶ ἄχαρις, καὶ ὡς ἄγος τι ἀποτρόπαιον ἐκεῖθεν ἠλαύνετο. Διὰ πλείστης δὲ τῆς τιμῆς ἦν ὁ χῶρος τοῖς ἑλληνίζουσιν. Ἄγαλμα γὰρ ἐνταῦθα ἐτύγχανεν εἰς κάλλος λίαν ἀπεξεσμένον Δαφναίου Ἀπόλλωνος· καὶ νεὼς κάλλιστος, εἰς ὕψος ἅμα καὶ μέγεθος φιλοτίμῳ ἐξειργασμένος χειρί· ὃν Σέλευκον ἀνεγεῖραι λόγος τὸν Ἀντιόχου πατέρα· ὃς καὶ τὴν ἐπώνυμον πόλιν, τὴν Ἀντιόχου φημί, μεγαλοπρεπῶς τὸ κατ' ἀρχὰς ἀνιστᾷ. Πίστις γε μὴν προσῆν ἐκ πολλοῦ καί τι μαντικὸν ὕδωρ ἐκ Κασταλίας τῆς πηγῆς καταῤῥεῖν ἐκεῖσε, καὶ μηδέν τι παραλλάττειν τὴν τ' ἐνέργειαν καὶ προσηγορίαν ἐκείνου. Φασὶ δὲ καὶ Ἀδριανῷ τῷ βασιλεῖ ἐν ἰδιώταις ἔτι τεττομένῳ, ἐνταῦθα προφοιβασθῆναι τὸ μέλλον· δάφνης γὰρ φύλλον ἐμβάψαντα τῇ πηγῇ, τὴν τοῦ μέλλοντος ἀρύσασθαι πρόγνωσιν, γράμμασι καταμηνυθεῖσαν αὐτῷ· ἐπεὶ δὲ καὶ τέλος ἔσχεν ἡ πρόῤῥησις ἐπ' αὐτῷ, ἵνα μὴ καὶ ἄλλοις οὕτω τὸ μέλλον μανθάνειν ἐξῇ, χώμασι πολλοῖς τὴν πηγὴν ἀφανίσαι.

Ταῦτα μὲν Ἑλλήνων παῖδές φασιν· ὡς δὲ Γάλλος Καῖσαρ πρὸ Κωνσταντίου χειροτονηθεὶς ἐν Ἀντιοχείᾳ διέτριβε, τὰς ἐκεῖσε τῶν βαρβάρων ἀναστέλλων ὁρμάς· ἐπεὶ Χριστιανὸς ὤν, ἐς τὰ μάλιστα ἐτίμα τοὺς ὑπὲρ Χριστοῦ καὶ τοῦ δόγματος γενναίως ἀγωνισαμένους, ἔγνω δὴ τὸν χῶρον τῆς μακρᾶς δεισιδαιμονίας καὶ τοῦ ἀκολάστου τρόπου μάλιστα ἐκκαθᾶραι καὶ ἀπαλλάξαι. Νομίσας οὖν ὡς οὐκ ἄλλως γε περιέσοιτο τοῦ δεινοῦ, εἰ μὴ εὐκτήριον ἐκεῖσε ὃν ἀντικαταστήσειεν οἶκον, τοῦτο εὖ διαπεπραγμένος, καὶ τὴν θήκην Βαβύλα τοῦ μάρτυρος εἰς δάφνην μετήγαγεν· ὃς πρὸ πολλοῦ λαμπρῶς τὴν Ἀντιοχέων ἐπιτροπεύων, ἐπὶ Νουμεριανοῦ γενναίως τὸν ὑπὲρ Χριστοῦ ἀγῶνα διήνεγκε. Τὸ δὲ μαρτύριον ἐξ αἰτίας τοιαύτης αὐτῷ προβῆναι· ἐπίσκοπος μὲν γὰρ ἦν ὁ Βαβύλας· κατὰ δέ τινα δαίμονα γνώμην, Νουμεριανῷ ἔρως ἐμπεσεῖν, πληθούσης τῆς ἐκκλησίας εἰσελθεῖν ἐν αὐτῇ· τὸν δ' ἱεράρχην κατὰ τὰ πρόθυρα

(1) In umbroso Daphnæ luco Constantinus Magnus matri suæ Helenæ statuam collocavit. Et ob eam causam locum eum Αὐγουστεῖον, Augusteum, nominavit. (Suid.)

A conversam : ipsum autem deum ne sic quidem puellæ desiderium abjecisse, amoremque suum veluti solantem, amatæ virginis frondibus caput cinxisse, eamque etiam arborem factam complexum esse : neque ab ea discedere volentem, illi cum festivitate quadam assedisse, proindeque honore diuturnioris moræ cum locum prosecutum, atque aliis locis illustriorem, sibique etiam gratiorem effecisse ferunt. Hic homines casti et moderati minime versari sustinuerunt, quod regio ea ad desidiam et libidinem admodum esset proclivis. Juvenibus autem corruptis jucunda plurimum et grata visa est, et prorsus amatoria : quos etiam eam in rem fabula ipsa invitarit. Et duplex eis ad B culpæ deprecationem fabulam non illepidam prætendentibus incensa est libido, ut sine pudore neque ipsi pudici essent, neque pudicos in eo loco esse paterentur. Qui enim ibi sine amica versaretur, illiberalis plane parumque gratus visus, perinde atque piaculum aliquod detestandum inde abigebatur. Græcæ autem superstitionis observatoribus præcipue in maximo locus habitus est honore. Nam statua ibi Apollinis Daphnæi (1) magna venustate exsculpta, et templum pulcherrimum altitudine et amplitudine mirifica, artificiosa manu constructum fuit : quod Seleucum, Antiochi, qui urbem eam sub suo nomine magnifice primum condidit, patrem construxisse ferunt. Creditum etiam longo tempore est, aquam ibi e fonte Castalio divinatricem, nihil prorsus ab alia illa apud C Delphos, ut nomine, sic etiam efficacia differentem, profluxisse. Fama item fert, Adriano imperatori, cum privatus adhuc esset, responsum ibi de rebus futuris editum esse, eumque lauri folio in fonte tincto futuri cognitionem litteris designatam hausisse : et cum responsum id ad exitum suum pervenisset, ne aliis quoque ad[illegible] eumdem modum res futuras cognoscere liceret, aggere multo fontem obstruxisse.

Hæc quidem sic Græci tradunt. Gallus autem, ubi Cæsar est a Constantio creatus, Antiochiæ vixit, Barbarorum ibi impetum et incursionem compescens. Hic ut Christianus, cum maxime eos qui pro Christo et dogmate nostro fortiter decer- D tarunt, **63** veneraretur, locum talem a diuturna superstitione et improbo illo more liberandum atque repurgandum duxit. Postquam autem non aliter se malum tantum exstirpaturum esse putavit, nisi contra templum id orationis domum construeret, opere eo pulchre perfecto, loculum etiam Babylæ martyris in Daphnen transtulit : qui ante annos plures Antiochenæ ecclesiæ splendide antistes præfuerat, et sub Numeriano fortiter certamen pro Christo pertulerat. Martyrii ejus hæc causa fuit · Episcopatum Babylas gerebat. Numerianum autem de dæmonis cujusdam sententia cupido invasit, ecclesiam Christianorum, cum

frequentissima esset, ingredi. Et advenienti ei, A hierarcha ad templi vestibulum astans, ingressum præclusit : se pro virili sua affirmans non commissurum, ut ad gregem lupum ingredientem intueatur. Atque ille statim quidem cœpto destitit; episcopum autem primum de tanta audacia criminatus est : deinde sacrificare etiam dæmonibus jussit, eam unam expiationem criminisque abolitionem, et subsecuturi honoris et gloriæ conciliationem fore denuntians. Cui Babylas ingenti animo resistens, martyrii coronam recepit. Ejus tum ossa Gallus transtulit. Quod ubi est factum, dæmonium deinde oracula non edidit. Et multi quidem propterea id consiluisse existimarunt, quod sacrificiis et cultu eo quem antea ille exhibuerant, spoliatum esset. Verum rem aliter se habere compertum est. B In causa enim vere erat in vicinia quiescens martyr, qui eam rem non permisit, cœptum illius vi majore prohibens. Sub Juliano enim, cum ad satietatem usque sanguine et victimis expleretur, non minus mutum fuit. Et postremo ipsi illi imperatori de eventu Persicæ expeditionis dæmonem consulenti (cum frequenter eo venisset, quod cædendis hostiis delectaretur, et multo sanguine Pythium veneraretur), causam ejus silentii indicavit. Ubi namque templum ingressus, oraculo, quæ visa essent, fidem ejus periclitans, magnificis mactatis victimis Julianus proposuit : insuper quoque petiit, ne deus, de quibus rebus inquireret, respondere gravaretur; tum ille aperte C quidem non significavit, se more suo propter Babylam martyrem non respondere : 64 sed alio id modo insinuavit. Locum enim eum plenum esse cadaveribus dixit, et propterea se oracula edere minime posse. Et erant ibi multi alii sepulti. Verum Julianus Babylam martyrem solum responsis obstare judicans, confestim loculum ejus transferri jussit. Quapropter Christiani advenientes, martyrem in urbem ad quadraginta stadia intulerunt, ubi etiamnum situs est, nomine suo loco ipsi indito. Qui vero loculum ferebant senes et juvenes, aliique chorum gravem et venerandum efficientes, alius alium in via ad psalmos canendos invitarunt, sub illo quidem prætextu, quasi sudorem laboremque viæ levarent : re autem ipsa, quod zeli ardore ferrentur, ut imperatoris ineptam monstrosamque religionem reprehenderent. Et canendo præibant, qui artem eam accuratius addidicerant. inter alia autem multitudo illis succinens, et illam carminibus addidit partem : « Confundantur omnes qui adorant sculptilia, gloriantes in simulacris suis. » Tum sane, qui antea philosophum se esse professus fuerat imperator, longe alius deprehensus. Ira namque commotus, perinde atque injuria affectus esset, affligere Christianos constituit, et eadem adversus illos facere, quæ Diocletianus fecisset. Quod vero impetum ejusmodi expeditio Persica, quam urgebat, moraretur, Salustio, qui tum præfecti magistratum gerebat, mandavit ut

τοῦ νεὼ στάντα, τὴν εἴσοδον διατειχίζειν αὐτῷ, φάσκοντα ὅσα γε δυνατὸς εἴη, μὴ περιόψεσθαι λύκον τῷ ποιμνίῳ παρεισδυόμενον, καὶ τὸν μὲν αὐτίκα τῆς ὁρμῆς ἀνακρουσθῆναι· τὸν δ' ἐπίσκοπον ἐν αἰτίαις πρῶτα ἐτίθει τῆς τόλμης. Ἔπειτα δαίμοσι θύειν ἐκέλευε· μόνην γὰρ εἶναι τὴν ἐξοσίωσιν ταύτην, τοῦ ἐγκλήματος λύσιν, καὶ τῆς εἰσέπειτα τιμῆς τε καὶ δόξης πρόξενον. Τὸν δὲ γενναίως ἀντιταξάμενον τὸν μαρτυρικὸν ἀναδήσασθαι στέφανον· οὗ τὴν θίβην τότε μετήνεγκε. Τούτου δὲ γενομένου, λόγος μὴ τοῦ λοιποῦ τὸ δαιμόνιον χρησμὸν ἀνελεῖν. Καὶ ἐδόκει μὲν τοῖς πολλοῖς, ὡς θυσιῶν ἀμοιρήσαν καὶ τῆς πρὶν θεραπείας ἥσπερ ἠξίωτο, σιωπᾷν. Ἀλλ' ἠλέγχθη τοῦτο οὕτως μὴ ἔχον. Αἴτιον γὰρ ἦν ἀληθῶς, ὡς ἐγγειτόνων σκηνώσας ὁ μάρτυς οὐ ξυνεχώρει τὸ ἔργον δυνάμει κρείττονι ἀπείργων, ἐκεῖνο τοῦ ἐγχειρήματος. Ἐπὶ γὰρ Ἰουλιανοῦ εἰς κόρον ἀπολαῦσαν τῶν συνήθων αἱμάτων, καὶ θυσιῶν, οὐδὲν μᾶλλον ἄναυδον ἦν. Καὶ τὸ ὕστατον καὶ αὐτῷ γε ἐκείνῳ τῷ βασιλεῖ χρησμὸν αἰτοῦντι τῆς κατὰ Περσῶν ἕνεκεν ἐκστρατείας, πυκνὰ γὰρ ἐκεῖσε οὗτος ἐπεχωρίαζε, φιλοθύτης γε ὤν, καὶ ἀφθόνοις αἵμασι γεραίρων τὸν Πύθιον, τὸ αἴτιον τῆς προτέρας σιωπῆς κατεμήνυσεν. Ἐπειδὴ γὰρ τῷ μαντείῳ πεῖραν προσῆγε περὶ ὧν οἱ αὐτῷ ἐδόκει, τῷ ἱερῷ προσβαλών, φιλοτίμοις θυσίαις τιμῶν τὸ δαιμόνιον, καὶ ἐδεῖτο μὴ ἀμελεῖν λέγειν περὶ ὧν ἐκείνῳ ἦν σπουδὴ ἐρωτᾶν. Τὸ δὲ περιφανῶς μὲν οὐκ ἐδήλου μὴ δύνασθαι χρησμῳδεῖν ὡς ἔθος διὰ Βαβύλαν τὸν μάρτυρα· ἕτερον δὲ τρόπον τοῦτο ἐσήμανεν· Νεκρῶν γάρ, εἶπεν, ὁ χῶρος μεστός· καὶ διὰ τοῦτο ἥκιστα δύνασθαι χρησμῳδεῖν. Πολλοὶ μὲν οὖν καὶ ἄλλοι ἦσαν ἐκεῖσε νεκροί· ὁ δὲ Ἰουλιανὸς συμβαλὼν τὸν μάρτυρα μόνον Βαβύλαν ἐμποδὼν καθίστασθαι ταῖς μαντείαις, προστάττει αὐτίκα τὴν θίβην μετατεθῆναι τοῦ μάρτυρος. Χριστιανοὶ δ' ἐλθόντες ἐπὶ τὴν πόλιν, ἤγαγον ὡσεὶ στάδια τεσσαράκοντα· ἔνθα δὴ νῦν ὁ μάρτυς κεῖται, τὴν οἰκείαν προσηγορίαν τῷ τόπῳ θέμενος. Οἱ δὲ ἄγοντες νέοι τε καὶ γέροντες, καὶ ἄλλως σεμνὸς ὄντες καὶ χορὸς τίμιος, ἀλλήλους ἀνέπειθον ὁ ἀπάσης ψάλλοντες τῆς ὁδοῦ· προφάσει μὲν τοῦ τὸν ἱδρῶτ' ἀναψύχειν, τὸ δ' ἀληθὲς, ζήλῳ ἐφέροντο, ἐξελέγχοντες τὸ τοῦ κρατοῦντος περὶ τὸ Θεῖον ἀλλόκοτον. Ἐξῆρχον μὲν οὖν τοῦ μέλους, οἳ περὶ τὰ τοιαῦτα D ἠκριβωμένως εἶχον· σὺν ἄλλοις δὲ τὸ πλῆθος, ξύμφωνον καὶ τοῦτο δὴ τὸ μέρος· ἐπῇδεν· « Ἠσχύνθησαν πάντες οἱ προσκυνοῦντες τοῖς γλυπτοῖς, οἱ ἐγκαυχώμενοι ἐν τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν. » Τότε δὴ ὁ πρὶν φιλοσοφεῖν ἐπαγγελλόμενος βασιλεὺς ἐξηλέγχετο. Περίοργης γὰρ γενόμενος ὡς ὑβρισμένος, κακῶς ποιεῖν ἤρξετο Χριστιανούς· καὶ τοιαῦτά τ' ἐπ' αὐτοῖς πράττειν, οἷάπερ οἱ περὶ Διοκλητιανὸν ἐποίουν. Ἐπεὶ δὲ ἡ πρὸς Πέρσας σπουδὴ τὴν ὁρμὴν ἐκείνου ἀνέστελλε, Σαλουστίῳ ἐνεκελεύετο, ὃς τὴν ἔπαρχον τηνικαῦτα διεῖπεν ἀρχήν, συλλαβόντα τοὺς διαφέροντας ἐν ψαλμῳδίᾳ, κολάζειν. Ὁ δὲ, καίτοι πολὺς τὴν Ἑλληνικὴν θρησκείαν ὤν, οὐδαμῶς ἐπῄνει τὸ βούλευμα. Ἀντιτείνειν δὲ οὐχ οἷός τε ὢν πρὸς τοὐπίταγμα, τῇ ὑστεραίᾳ πολλοὺς τῶν Χριστιανῶν συνελάμβανε, καὶ ὑπὸ

δεσμωτήριον ἦγεν. Ἕνα δὲ τούτων προῆγε, Θεόδωρον ὄνομα, νεανίαν τὸν χρόνον· ὃν κολάσειν οὐκ ὀλίγαις ὑποβαλὼν, καὶ ξύλῳ βασανιστηρίῳ ἀνήρτα. Ἱκανῶς δὲ καταξανθῆναι παρασκευάσας τὸ σῶμα, ἐπεὶ ἄληπτον ἑώρα τὸν μάρτυρα, μὴ λιπαροῦντα, ἀνώδυνον δὲ οἷον φαίνεσθαι παρεχόμενον· ὥσπερ γὰρ θεατὴς τῶν ἐπ' αὐτῷ γινομένων, ἀλλ' οὐκ ἀθλητὴς ὤν, στερρῶς τὸ πάσχειν διεκαρτέρει, καὶ τὸν πρότερον αὖθις ἐπῇδε ψαλμὸν, ἔργοις δεικνύων μὴ μέλον αὐτῷ οἷς παρ' ἐκείνου ἠτάζετο· μόλις ἔλυε τῶν δεινῶν. Τότε δ' ἤρέτο, ὅτε μὴ ζῇν ἔτι τῷ κολαστῇ ἐδόκει. Ἐκείνου δὲ τὴν ἔνστασιν ἐν ἐκπλήξει ποιούμενος; ὁ Σαλούστιος, παρὰ τὸν βασιλέα ἐλθὼν ἀνήγγειλεν· ὡς « Εἰ μὴ παύσαιμεν Χριστιανοῖς ἐπικείμενοι, ἐνδόξους μὲν αὐτοὺς θᾶττον, ἐν γέλωτι δ' ἡμᾶς τῷ παντὶ κείσεσθαι πράξομεν. » Δοξάντων δ' ἐν ἀμείνονι εἶναι ἃ Σαλούστιος ἔλεγεν, ἀφεῖθησαν οἱ δεσμῶται. Θεόδωρος δ' ἐπεβίω μετὰ τὴν ὁμολογίαν χρόνον συχνόν. Λέγεται δὲ μετὰ ταῦτα, Ῥουφῖνον εὑρόντα, ὃς τὰ ἐκκλησιαστικὰ Ῥωμαίων γλώττῃ ἐξέθετο, ἔρεσθαι εἴπερ αἴσθησιν τῶν δεινῶν πάσχων εἶχε, καὶ εἰ ἀνώδυνος ἔφερε τὰς πληγάς· τὸν δὲ φάναι, ὡς πάντη μὲν οὐκ ἦν ἀνώδυνος· παρεστῶτα δέ τινα νεανίαν, ὑφάσματι λεπτοτάτῳ τοὺς ἱδρῶτας μὲν ἀπομάττειν, ὕδωρ τ' ἐπιχέειν μάλα ψυχρὸν, ᾧ τὰς τῶν πόνων ἀνέψυχε φλεγμονὰς, καὶ τὸ πολὺ τῶν ἀλγηδόνων ὑφῄρει· ἐπιῤῥωννύντα τὸ πνεῦμα, καὶ ἄῤῥητον ἐνιέντα τὴν τέρψιν τοῖς πόνοις. Καί μοι δοκεῖ, μὴ ἀνθρώπινον εἶναι οὕτω τοῦ σώματος ὑπεριδεῖν, μὴ τῆς θείας προηγουμένης ῥοπῆς.

A eos qui præcipui in ea quam diximus psalmodia fuissent, comprehensos coerceret. Ille quamvis vanæ Græcorum religioni esset addictissimus, consilium id tamen non laudavit. Quod autem mandato imperatoris reluctari nequiret, postridie multos Christianos comprehendit et carceri inclusit. Et deinde ex eis unum, Theodorum nomine, adolescentem adhuc, produxit. Eum cum tormentis ingentibus subdidisset, et ad stipitem tortorium suspendi, corpusque ejus satis diverberari et concidi curasset, quod martyrem invictum esse videret, non deprecantem, neque doloris alicujus indicium præbentem (perinde enim atque non certator ipse, sed spectator earum rerum quæ in eo fiebant, esset, constanter cruciatus perferebat, et hesternum illum concinebat Psalmum, B 65 reipsa nihil ad se pertinere quæ ab eo per quæstionem requirebantur, ostendens), vix tandem tantis pœnis liberavit. Id quod tum demum fecit, cum jam tortoribus vita destitutus esse videretur. Atque illius tantam fortitudinem et constantiam cum stupore admiratus Salustius, ubi ad imperatorem venit, Nisi, inquit, Christianos affligere destiterimus, ipsis quidem laudem et gloriam brevi parabimus, nos autem ridendos omnibus proponemus. » Porro Salustii sententia laudata, et captivi illi dimissi sunt, et Theodorus post confessionem eam longo vixit tempore. Dicitur autem postea Rufinus, qui historiam ecclesiasticam Latine vertit, virum eum aliquando conventum rogasse, sensissetne pœnarum tormenta, an plagas citra dolorem omnem pertulisset? Cui ille respondit, non se quidem sine sensu cruciatum fuisse: adolescentem autem quemdam sibi assistentem fascia tenuissima sudorem abstersisse, et aquam frigidam infudisse, qua dolorum ardorem refocillarit, tormentorumque vim sustulerit: spiritui præterea suo robur indidisse, et incredibilem in tantis laboribus jucunditatem suppeditasse. Mihi certe hominis esse non videtur, corpus ipsum ita despicere, nisi divinum præsto sit auxilium.

Τοιαῦτα μὲν περὶ τοῦ θαυμαστοῦ Θεοδώρου. Ἐκ C ταύτης δὴ τῆς αἰτίας ὁ μάρτυς Βαβύλας ἐν τῇ Δάφνῃ ἀπήχθη, καὶ αὖθις μετεκινήθη ἐκεῖθεν. Μετὰ δὲ μικρὸν, πῦρ αἰφνίδιον ἐμπεσὸν τῷ νεῷ τοῦ Δαφναίου Ἀπόλλωνος, αὐτόν τε καὶ τὸ ἄγαλμα καὶ τὴν ὀροφὴν πᾶσαν εἰς τέφραν ἐποίει. Ἐν ἀκαρεῖ δὲ πάντα ἦσαν γυμνὰ, οἵ τε τοῖχοι καὶ οἱ περίβολοι καὶ οἱ πρὸ τῶν πυλῶν κίονες, καὶ ὁ ὀπισθόδομος. Καὶ Χριστιανοῖς μὲν ἐδόκει τὸ πῦρ τῷ δαίμονι προσβαλεῖν αἰτησαμένου τοῦ μάρτυρος· Ἕλληνες δὲ τὸ ἔργον Χριστιανοῖς ἐνετίθουν. Ἐκ δὴ ταύτης τῆς αἰτίας ὁ τοῦ νεὼ ἱερεὺς εἰς ἐξέτασιν ἦγετο καταμηνύσων τὸν τολμητήν. Καὶ δὴ πολλὰς ὑποστὰς βασάνους, καὶ ἐν δεσμοῖς γεγονὼς, ἥκιστά τινα εἶχε καταμηνύειν. Ὃ δὴ Χριστιανοὺς ἐπὶ μέγα ἦρε· μὴ κατ' ἀνθρωπίνην ἐπιβουλὴν, θείᾳ δὲ μήνιδι τὸ πῦρ τῷ νεῷ κατασχῆναι. Καὶ τὰ μὲν ὧδε εἶχεν· ἐκ δὲ τῶν συμβάντων τῷ τῆς Δάφνης νεῷ, ὥς γε εἰκάζειν ἔστι, διὰ Βαβύλαν τὸν μάρτυρα, μαθὼν Ἰουλιανὸς καὶ ἄλλους οἴκους εἶναι μάρτυσιν ἀνειμένους, ἄγχιστα τοῦ Διδυμαίου Ἀπόλλωνος, ὃς πρὸ τῆς Μιλήτου ἐστὶ, τοῖς

Καρίαν ἔγραφεν ἡγεμόσιν· εἰ μὴ τράπεζαν

D Hæc de admirando isto Theodoro. Atque ob eam quæ dicta est causam, Babylas martyr in Daphnen translatus, atque inde rursus deportatus. Brevi vero post repentinum incendium in Daphnæi Apollinis templum incidit, quo id cum tecto omni et ipsó dei simulacro conflagravit: et quasi temporis momento protinus nuda omnia apparuere, muri scilicet ipsi cum lorica sua, et columnæ quæ propylæum et posticum templi sacrarium sustinuerant. Christiani incendium id dæmoni, martyre petente, accidisse putarunt; Græci ad Christianos auctores retulere. Ea certe quidem de causa templi sacerdos tormentis subditus est, ut incendiarium indicaret: sed cruciatibus multis toleratis in vinculis, indicare neminem potuit. Quæ res Christianis magnæ laudi fuit. Et homines plerique non mortalis cujusquam insidiis, sed divina vindicta templum id conflagrasse, igne cœlitus demisso, existimarunt. Hæc sic se habuere. Cæterum cum satis colligere ex eo quod factum erat, liceret, cladem eam templo in Daphne propter martyrem Babylam accidisse,

66 ubi Julianus, quem id non latebat, alias etiam A divis martyribus sacras ædes constructas esse, prope Apollinem Didymæum sive gemellum, qui ante Miletum est, cognovit : præfectis provinciæ Cariæ scripsit, ut quæ templa ædificium altius, et tectum, atque etiam sacram mensam haberent, in ea ignem injicerent : quæ vero dimidia ex parte absoluta essent, funditus everterent.

CAPUT XXIX.

De fraude Græcorum oraculorum. Commemoratio eorum quæ per vindictam divinam passi sunt, qui sacra Christianorum et res divinas contumelia affecerunt.

Sed enim quibus rebus Julianus et Græci deorum potestatem adaugere atque ostentare studuerunt, ex eis illorum imbecillitas atque seductio, divina adjuvante providentia, deprehensa sese exhibuit. Nam quæcunque ab oraculis edita sunt responsa, pene omnia aperte falsa esse, et eventui minus respondentia, cognita sunt. Excercitum quippe adversus Persas ducturus, Delphos et Dodonen (1), qui vates ibi consulerent, misit. Et illi non solum bellum, verum etiam victoriam promiserunt. Tantum vero a veritate ipsa aberrarunt, quantum postea rerum exitus ostendit. Porro ex responsis eis unum, ad mendacium redarguendum, hoc loco apponere libuit :

Nunc di deæque omnes consurgite : sumite bellum,
Atque fera certum de flumine ferte tropæum,
Dux ego vester ero Mars sævus belligerator.

Ferum fluvium Tigrim nominavit, qui cognominem sibi animantem habet. Ejusmodi oraculis deceptus miser, victoriam somniavit : et tandem confirmatus, se ad Persicum bellum armavit. Alias tum quoque, cum oracula simul et seorsim omnia respondissent, imperatoris avunculum Julianum ægrum moriturum non esse : dum responsa ipsa legeret, ærumnose et miserabiliter is vitam finiit. Multi enim qui in Christianos et veram pietatem furore suo debacchati fuerant, justas dedere pœnas : manifestissime autem omnium cum eis etiam Julianus, illustri dignitate præditus, qui tum universo Orienti cum imperio præfuit, desertoris ipsius (sicuti diximus) avunculus. **67** Præterea Felix, imperialium thesaurorum curator, et Elpidius imperatoriæ domus præfectus (comitem rerum privatarum Latina lingua vocat). Tres hi gratiosi maxime apud imperatorem erant : cui ut gratificarentur, posteriores duo veram pietatem abjuraverant. Julianus, incendii Daphnæi templi et simulacri causam inquirens, Christianos id deorum odio excitasse suspicatus, tametsi a vicinis agricolis de cœlo fulmine eam ædem tactam esse cognovit, non temperavit sibi tamen, quin adversus universarum rerum Deum arma sumeret. Itaque sacra vasa longe pretiosissima Ecclesiæ Magnæ, quam Constantinus magnus construxerat, in fiscum imperatoris inferri mandavit, et foribus templi, quod tum Ariani habebant, clausis, ne quis eo ingrederetur, curavit. Cum Juliano Felix

(1) Theodoret. addit Delam, lib. III, cap. 21.

ΚΕΦΑΛ. ΚΘ'.

Περὶ τῆς ἀπάτης τῶν Ἑλληνικῶν χρηστηρίων· καὶ ἀπαρίθμησις τῶν κατὰ θεομηνίαν πεπονθότων, ἅτε δὴ περὶ τὰ θεῖα ἐξυβρισάντων.

Ἐξ ὧν γὰρ ἐσπούδαζεν Ἰουλιανὸς καὶ Ἕλληνες κιχρᾶν τὰ δαιμόνια, ἐκ τούτων μᾶλλον τὸ ἀσθενὲς καὶ πεπλανημένον τῆς θείας συνελαυνούσης προνοίας ἠλέγχετο. Ψευδεῖς γὰρ καὶ ἀτέλεστοι σχεδὸν πάντες οἱ ἐκ τῶν χρηστηρίων χρησμοὶ κατά γε τὸ προφανὲς ἐγνωρίζοντο. Στρατεύειν γὰρ ἐπὶ Πέρσας μέλλων, εἰς Δελφοὺς καὶ Δωδώνην πέμψας, ἐπηρώτα τοὺς μάντεις. Οἱ δ' οὐ μόνον στρατεύειν, ἀλλὰ καὶ νικᾶν ἐπηγγέλλοντο. Τόσον δὲ τῆς ἀληθείας ἐστόχουν, ὅσον ἔδειξε τὰ ἐς ὕστερον. Ἐγὼ δὲ καὶ ἕνα τῶν χρησμῶν τοῦ ψεύδους τῷ παρόντι ἐνθήσω συγγράμματι· « *Νῦν πάντες ὁρμήθημεν θεοί, νίκης τρόπαια κομίσασθαι παρὰ θηρὶ ποταμῷ. Ἐγὼ δ' ἡγεμονεύσω θοῦρος πολεμόκλονος Ἄρης.* Θῆρα οὖν ποταμὸν τὸν Τίγριν ὠνόμασαν, ἐπειδήπερ ἔστιν αὐτῷ θηρίον ὁμώνυμον. Ὑπὸ δὴ τούτων ὁ ζηλωτὸς βουκολούμενος τῶν χρησμῶν, τὴν νίκην ὠνειροπόλει· καὶ βεβαιωθείς, εἰς τὸν κατὰ Περσῶν ὡπλίζετο πόλεμον. Ἄλλοτε δὲ θεσπισάντων ἅμα πάντων καθ' ἕκαστον τῶν μαντείων σχεδόν, ὡς ὁ τοῦ βασιλέως θεῖος τὰ ἐκ μητρὸς Ἰουλιανὸς νοσῶν οὐ τεθνήξεται, ἐν αὐταῖς ταῖς τῶν χρησμῶν ἀναγνώσεσιν οἰκτρῶς ἐκεῖνος καὶ ἐλεεινῶς τὸν βίον κατέστρεψε. Καὶ γὰρ πολλοὶ τῶν εἰς Χριστιανοὺς καὶ τὴν εὐσέβειαν ἐκμανέντων δίκας ἔτισαν οὐ μεμπτάς· εἰς τὸ προφανέστατον δὲ καὶ ὁ ἐπιφανὴς Ἰουλιανός, ὁ τηνικαῦτα τῆς Ἑῴας πάσης ἄρχων, θεῖος ὤν, ὥς γε εἴρηται, κατὰ τὸ μητρῷον γένος τοῦ ἀποστάτου. Πρὸς δὲ καὶ Φῆλιξ ὁ τοὺς βασιλικοὺς θησαυροὺς ἐπιτετραμμένος· καὶ Ἐλπίδιος ὁ τηνικαῦτα τῆς βασιλικῆς οἰκίας πρεστηκώς (κόμητας δὲ τῶν πριβάτων τούτους ἡ Ῥωμαίων γλῶττα καλεῖ). Οὗτοι δὲ οἱ τρεῖς τῶν τῷ βασιλεῖ κεχαρισμένων μάλιστα ὄντες, κἀκείνῳ δὲ χαριζόμενοι, τὴν εὐσέβειαν ἐξηρνήσαντο. Ἰουλιανὸς γὰρ τὸν κατὰ τοῦ ἀγάλματος τῆς Δάφνης ἐμπρησμὸν ἐρευνώμενος, μήπου τις τῶν Χριστιανῶν μίσει τῷ τῶν θεῶν τὸ πῦρ ἔβαλεν· ἐπειδὴ παρὰ τῶν πλησιοχώρων ἀγροίκων ἀνέμαθεν οὐρανόθεν τὸν πρηστῆρα φερόμενον τεθεᾶσθαι, ὅμως οὐ καθυφῆκε μὴ κατὰ τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων ὁπλίζεσθαι. Καὶ δὴ προστάττει τὰ ἱερὰ τῆς μεγάλης Ἐκκλησίας σκεύη, οὐδενὸς εἰς πολυτέλειαν ἐνδεᾶ (ἦν Κωνσταντῖνος ὁ μέγας ἐδείματο), τοῖς βασιλικοῖς ταμείοις ἀποδοθῆναι· πρὸς δὲ καὶ τὰς θύρας ταύτης τοῖς Ἀρείου θιασώταις ἐδίδου. Καὶ τῷ μὲν Ἰουλιανῷ Φῆλιξ καὶ Ἐλπίδιος τῷ νεῷ συνεισῆλθον, τῶν βασιλικῶν χρημάτων ὄντες ταμίαι, ὁ μὲν τῶν δημοσίων, ὁ δὲ τῶν ἰδίᾳ τοῦ βασι-

turpiter vitam finiit, sacer et detestandus ab omnibus judicatus. Præter hos alius quidam cum reliquis in ecclesiam, quam, donaria et res alias pretiosas prædonum more auferentes, eumque qui sacra vasa curabat, contumeliis afficientes, vastarunt atque diripuerunt, ingressus : super reliquas indignitates, veste subducta, sacrificii aram petulantissime comminxit. Verum illico pergraves et acres tanti flagitii tulit pœnas. Per quæ enim peccaverat, ad interiora usque viscera putredine consumptis membris, incredibilis inde vermium vis prognata, miserandum in modum, ut dicere calamitatem eam pudeat, miserum exstinxit. Sed et Heronem illum Thebis Ægyptiis ortum, qui episcopus creatus, casu quodam ad Græcam superstitionem defecerat, **69** subito putrida invasit ægritudo, quæ totum illius corpus depasta, abominationem eum omnibus reddidit. Quapropter rebus omnibus desperatis, in viam est projectus, nullam prorsus a quopiam miserationem consecutus. Christiani namque perinde atque piaculum omnibus modis eum sunt aversati : Græci autem hactenus tantum eum, quod se errori et fraudi eorum subjecisset, agnoverunt. Et Heron quidem acerbissime et miserrime ita vita excessit. Alius autem, Theotecnus scilicet quidam, et ipse a nostra ad Græcam religionem prolapsus, carne ejus omni putrida carie consumpta, vermium materia factus est : et oculis illorum morsibus amissis, moriens per insaniam quæ eum corripuit, sua sibi dentibus conscissa atque devorata lingua, e gravibus tormentis ad longe deteriores majoresque cruciatus migravit. Sed et alii insuper talia quoque ausi, condigna sceleribus suis tulere supplicia. Ejuscemodi multa eo tempore divinum Numen exhibuit miracula, commeritas justasque ab eis qui impudenter et aperte veram pietatem oppugnarunt, pœnas exigens. De quibus hactenus.

ἀπάρατος πᾶσι γενόμενος. Καὶ ἄλλος δέ τις τοῖς εἰρημένοις, τῇ ἐκκλησίᾳ συνεισελθών, ἣν ἐπόρθουν καὶ ἀπεσύλων, τά τε θεῖα κειμήλια καὶ ἀναθήματα λαφυραγωγοῦντες, καὶ τὸν ἐν αὐτοῖς θεραπευόμενον ἐξυβρίζοντες. Οὗτος δὲ πρὸς ταῖς λοιπαῖς ἀτοπίαις τὴν ἐσθῆτα ἀναπυράμενος, τῷ θυσιαστηρίῳ ἐναισχύνων οὖρον ἐξέκρινε· καὶ παραυτίκα, ποινὴν χαλεπὴν καὶ ὀξεῖαν εἰσπράττεται· δι' ὧν γὰρ ὕβριζε μορίων, ταῦτα μέχρι καὶ τῶν ἐντέρων διασαπεὶς, καὶ σκωλήκων ἀδιήγητον χρῆμα τεκνώσας, οἰκτρῶς ἔφυγε καὶ οὐδ' ἀφηγήσεως ἀξίως καταστρέφει τὸν βίον. Ναὶ μὴν καὶ Ἥρων ἐκεῖνος ἐκ Θηβῶν τῶν Αἰγυπτίων ὁρμώμενος, καὶ εἰς ἐπισκόπους τελέσας, πρὸς Ἑλληνισμὸν ἔκ τινος συμβάματος μετεβλήθη· ὃν παραχρῆμα νόσος σηπεδονώδης ἐπέλαβε, καὶ πᾶν αὐτοῦ καταβοσκηθεῖσα τὸ σῶμα, βδέλυγμα πᾶσιν ὑπέδειξεν. Ὁ δὲ πανταχόθεν ἀπορηθεὶς ἐν ταῖς ἀμφόδοις διέρριπτο· μηδ' ὁντινοῦν μηδαμόθεν ἔλκων ἔλεον· τῶν μὲν Χριστιανῶν παντάπασιν ὡς ἄγος ἐκτρεπομένων αὐτόν· τῶν δ' Ἑλλήνων μέχρι τοῦ καθυποβαλεῖν αὐτὸν τῇ πλάνῃ μόνον διεγνωκότων. Καὶ ὁ μὲν Ἥρων πικρῶς οὕτω καὶ παναθλίως τῆς ζωῆς ἀπαλλάσσεται. Καὶ ἄλλος δέ τις Θεότεκνος ὄνομα, ἀποῤῥυεὶς πρὸς Ἑλληνισμὸν, πᾶσαν ἀθρόως τὴν σάρκα διασαπεὶς, καὶ σκώληξιν ὕλη γενόμενος, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑπ' αὐτῶν γ' ἐκείνων ἐξορυχθείς, τελευτῶν εἰς μανίαν ἐτράπη· καὶ τὴν σφετέραν γλῶσσαν καταφαγὼν, ἐκ πικρῶν βασάνων εἰς πολὺ χαλεπώτερα κολαστήρια παρεπέμφθη· οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ ἕτεροι παραπλήσια τετολμηκότες, ἐγαμίλλους καὶ τὰς τιμωρίας ἐξέτισαν. Τοιαῦτα δὲ πολλὰ τὸ τηνικάδε καὶ τὸ θεῖον ἐτερατούργει, ἀντιῤῥόπους τὰς ποινὰς παρὰ τῶν ἀναιδῶν κατὰ τῆς εὐσεβείας χωρούντων σαφῶς εἰσπραττόμενον. Καὶ τὰ μὲν τῶν ἀσεβῶν τοιαῦτα.

CAPUT XXX.

De statua Christi, quam in Paneade Phœniciæ mulier illa quæ fluxu sanguinis laborabat, erexit.

Ego porro aliud quoque insigne miraculum, potentiam Christi exhibens, et vindictæ divinæ adversus impios indicium non minimum ostendens, vi temporum obrui non patiar. Phœniciæ urbs est, quæ antiquissimum nomen habuit Dan, appellatione ea ab ipso Dan, ex patriarchæ Jacobi filiis uno, accepta, qui tribus et gentis ejus locum eum tum incolentis princeps et auctor fuit. Longo deinde tempore post Herodis filius Philippus Cæsari gratificatus, de suo atque illius nomine urbem magnifice ornatam ædificiis, Philippi Cæsaream cognominavit. Græci autem propterea quod in ea Dei Panis statuam collocaverint, Paneadem vocarunt. **70** In hac ipsa urbe fons quidam est : ad hunc mulier (1) illa quæ sanguinis fluxu laboraverat, præclaram ex ære Christo

ΚΕΦΑΛ. Α'.

Περὶ τοῦ ἐν Πανεάδι τῆς Φοινίκης ἀγάλματος τοῦ Χριστοῦ, ὃ ἡ αἱμόῤῥους ἀνέδυσεν.

Ἐγὼ δὲ καὶ ἕτερον οὐ σμικρὸν σημεῖον τῆς τοῦ Χριστοῦ δυνάμεως ἐπαγόμενον, τῆς δὲ κατὰ τοῦ δυσσεβοῦς θεομηνίας τεκμήριον οὐκ ἐλάχιστον ὑπεμφαῖνον οὐκ ἀνήσω συγκαλύψαι τὸν χρόνον. Φοίνισσα πόλις ἐστὶν, ἣ παλαίτατον μὲν ὄνομα εἶχε Δάν, ἐλκυσαμένη τὴν προσηγορίαν ἀπὸ Δάν, ἑνὸς τῶν παίδων τοῦ πατριάρχου Ἰακὼβ, ὃς φύλαρχος κατέστη τῶν τηνικάδε κατοικούντων τὸν τόπον. Μετὰ δὲ τοῦτο χρόνῳ πολλῷ ὕστερον, ὁ τοῦ Ἡρώδου υἱὸς Φίλιππος Καίσαρι χαριζόμενος, εἰς ἀμφοτέρων τὰς κλήσεις ἀνίστα τὴν πόλιν, καὶ ἐπὶ τὸ μεγαλοπρεπὲς ᾠκοδόμει· καὶ Φιλίππου Καισάρεια ἐκαλεῖτο. Τῶν δ' Ἑλληνιστῶν τὸ τοῦ Πανὸς ξόανον ἐν ταύτῃ καθιδρυσάντων Πανεὰς ὠνομάσθη. Ἐν οὖν τῇ Πανεάδι ταύτῃ πηγή τίς ἐστιν ἔνδον τῆς πόλεως. Παρὰ ταύτῃ δὴ τῇ πηγῇ αἱμόῤῥους ἐκείνη ἐπίσημόν τι ἄγαλμα χαλκοῦ

(1) Supra lib. VI, cap. 15.

πεποιημένον ἀνίστη Χριστῷ, ἀμειβομένη τὸν εὐεργέτην τῆ τοῦ πάθους ἀπαλλαγῆ· χάριν δὲ πλείστην τερπνότητος τοῖς ἐκεῖσε φοιτῶσι παρεῖχε θεώμενον. Τῆς δ' εἰκόνος ταύτης κατὰ τοὺς πόδας βοτάνη τις ἀνεφύετο νοσημάτων παντοίων, μάλιστα δὲ τῆς φθινάδος νόσου ἀλεξιφάρμακον. Ἀμήχανον δ' ἦν τοῖς θεραπευομένοις τὸ αἴτιον, περὶ πλείστου ποιουμένοις τὴν ζήτησιν. Ἐλελήθει γὰρ τῷ χρόνῳ, καὶ οὔτινος ἔφερε τὴν μορφήν, καὶ ἡ πρᾶξις δι' ἣν ἀνεστήλωτο. Τῷ γὰρ ὑπαίθρου καὶ γυμνὸν ἑστάναι στέγης τὸ θεῖον ἄγαλμα, οὐκ ἐλάχιστον καὶ τοῦ σώματος συνεχώσθη. Καὶ γὰρ ὄμβροι γῆν ἐκ τῶν ὑψηλοτέρων χώρων ἐπισυρόμενοι ἀεὶ προσετίθουν· ὑφ' ἧς ἡ τῶν ἕκαστα δηλούντων ἐγγραμμάτων γνῶσις ἄδηλος ἦν. Ζητήσεως οὖν ποτε πολλῆς γενομένης περὶ τῆς χάριτος τῆς φυομένης ἐκεῖθεν, τὸ μὲν συγκεχωσμένον ἀνώρυκτο· τὰ δὲ γράμματα τὸ τῆς ἱστορίας ἄψευδὲς κατεμήνυον, καὶ τοῦ λοιποῦ ἡ μὲν πόα οὐκέτι μετ' ἐκεῖνον ὤφθη τὸν χρόνον, οὔτε ἐκεῖ, οὔτ' ἀλλαχοῦ. Τοῦτον δὲ τὸν τοῦ Χριστοῦ ἀνδριάντα καθελὼν Ἰουλιανὸς, τὸν ἑαυτοῦ τῷ κίονι ἀνθίστη. Πῦρ δ' ἐξαπίνης οὐρανόθεν ἐπεισπεσὸν βίαιον, τέμνει κατὰ τὸ στῆθος τὸ ἄγαλμα· καὶ τὴν κεφαλὴν σύναμα τῷ σύχνῳ ἀπέβαλον, καθὸ καὶ τὸ διερρώγὸς τῷ στέρνῳ ἐγένετο, ἐπὶ πρόσωπον πήγνυσι· καὶ εἰς πολὺ τοῦ χρόνου διέμεινε, τὴν κεραυνίαν αἰθάλην ἐναργῶς στηλιτεῦον τοῦτο τὸ ἄγαλμα. Τόν γε μὴν ἀνδριάντα Χριστοῦ μεταστησάμενοι τηνικαῦτα Χριστιανοὶ, ἐν τῷ τῆς ἐκκλησίας διακονικῷ ἔθεντο, τὰ πρέποντα θεραπεύοντες, στάσει τε σεμνοτέρᾳ τιμῶντες· καὶ τὸ μεθ' ἡδονῆς τῷ χώρῳ φοιτᾷν· θεώμενοί τε τὸ εἶδος, καὶ τὸν περὶ τὸ ἀρχέτυπον πόθον ἐπιδεικνύμενοι. Τοῖς δὲ τοῦ δυσσεβοῦς τούτου χρόνοις, τὸ περὶ τὴν Πανεάδα Ἑλληνικὸν ἀναφλεγέντες, τῆς στάσεως ἀνασπασάμενοι, καὶ τῶν ποδῶν ἐκδησάμενοι, διὰ μέσης ἦγον τῆς λεωφόρου, πᾶν εἶδος ἀσεβείας διαπραττόμενοι. Τὸ μὲν οὖν ἄλλο σῶμα εἰς μέρος διέσπασαν· τὴν δὲ κεφαλὴν τῷ σύρεσθαι τῆς ὁλομελείας διαζυγεῖσαν, τῶν τινες τοῖς ὁρωμένοις ὡς εἰκὸς ἐπαλγούντων, λεληθότως τε ἀνελάβοντο, καὶ ὥς γε ἦν αὐτοῖς δυνατὸν, διεσώσαντο. Ὡσαύτως δὲ καὶ τἆλλα τοῦ σώματος συλλεξάμενοι, τῇ ἐκκλησίᾳ ἀνέθεντο. Τὸ δὲ φυόμενον τῆς βοτάνης ἐκεῖνο εἶδος οὐδενὶ τῶν ἰατρῶν ἢ περὶ τὰ τοιαῦτα ἐμπείρων ὅῆλον κατέστη. Καί μοι δοκεῖ μηδὲν εἶναι θαῦμα καὶ ξένας εἶναι τὰς εὐεργεσίας ἀνθρώποις, ξενοτρόπως Θεοῦ τούτοις ἡρημένου ἐπιδημεῖν· ὅτι γε καὶ ἄλλα πλεῖστα παράδοξα κατὰ χώρας καὶ κώμας μόνοις τοῖς ἐπιχωρίοις ὡς εἰκὸς ἔγνωσται τῇ ἐξ ἀρχαίου παραδόσει διεγνωσμένα. Ὅτι δ' ἀληθὲς τὸ λεγόμενον, ἐγγὺς ὁ λόγος δηλοῦν.

A erexit statuam, aliquam saltem benefactori suo ob depulsum sibi gravem morbum, officio eo gratiam rependens. Statua ipsa spectantibus plurimum præbuit gratiæ et amœnitatis. Ad hujus pedes herba enata est, præsentissimum ægritudinum omnium, potissimum vero tabidi morbi remedium. Et cum qui ea curabantur, summa diligentia causam tantæ efficaciæ inquirerent, invenire tamen eam omnino non potuere. Temporis enim diuturnitate et oblivione intercideral, cujusnam ea statua formam referret, et cujus rei gratia ibi esset collocata. Quod namque divinum simulacrum sub dio astaret, non parum corpus ejus etiam est immutatum, et imbres ex locis superioribus limum secum trahentes, statuæ ipsi aggesserant : B quam ob causam cognitio ea, quæ ex litteris omnia indicantibus provenit, incerta reddita. Cæterum cum cura et diligentia majore promanans inde gratia investigaretur, terra illa effossa, litteræ tum demum apparentes, rem ipsam certo indicarunt. Et deinceps herba ea, ab eo tempore, neque eo ipso neque alio loco est conspecta. Sed enim Christi statua Julianus dejecta, suam ipso in locum ejus in columna constituit. Et ecce derepente ignis e cœlo vehemens dejectus, simulacrum illius circa pectus discidit : caputque una cum collo dejectum, et a pectore abruptum in faciem prostravit. Atque id longo postea tempore sic duravit, fuliginem eam fulminis aperte, veluti per inscriptionem columnæ incisam, testificans. Statuam autem Christi Christiani tum in Diaconicum ecclesiæ transtulerunt, et honoratiore loco positam, cultu convenienti prosecuti sunt. Locum namque eum libenter frequentantes, et imaginem ipsam inspectantes, desiderium suum et amorem erga statuæ ipsius archetypum primariumque exemplar declararunt. Impii porro imperatoris istius temporibus, qui Paneade fuere, Græcæ superstitionis sectatores, concitati, statuam eam, sicuti dixi, loco suo motam, funibus ad pedes vinctis, per mediam traxere viam, omnique impietatis genere contumeliosissime affecere. **71** Ita illi reliquum imaginis corpus comminuerunt, et caput a membris suis divulsum distraxerunt. D Quod sane nonnulli, qui flagitio tanto, ita ut par erat, indoluere, clam sublatum, sicuti potuerunt, conservarunt : itidemque et alias corporis partes collectas in ecclesia reposuerunt. Herbæ, quam ibi enatam diximus, species nulli vel medicorum, vel aliorum peritiam talium rerum consectantium cognita fuit. Mihi vero minime mirandum videtur, nova hominibus exhiberi beneficia, novo subinde modo Deo ipso eos invisente. Nam alia quoque plurima miracula, quæ in certis vicis ac regionibus sunt, solis incolis, sicuti consentaneum est, ex vetusta majorum traditione nota esse, quæ sequitur narratio verissime declarat.

φεν, ὑπέρ τε αὐτοῦ καὶ τῆς ἀρχῆς εὐχὰς πράττειν. A
Τοῦτο δ' ὡς εἰκάζειν ἔποιε, οὐ τὴν θρησκείαν γεραί-
ρων· οὐ γὰρ ἦν ἀμαθής, ὡς μήτηρ αὐτὴ σχεδὸν τοῦ
Χριστιανῶν δόγματος· καὶ οὓς ἐκείνη πατριάρχας τε
καὶ προφήτας αὐχεῖ, τούτους δὴ καὶ ἡμεῖς· ἀλλ'
ἀκριβῶς ᾔδει τὸ πρὸς ἡμᾶς ἄσπονδον Ἰουδαίων μῖ-
σος. Ἡμῖν οὖν ἀπεχθανόμενος διὰ τῆς ἐκείνων θερα-
πείας λυπεῖν ὡς μάλα ἐμηχανᾶτο· ἄλλως τε καὶ τάχος
ὅσον ἀπαχθῆναι αὐτοὺς πρὸς τὰς Ἑλληνικὰς θυ-
σίας ἑτοίμους κατελογίζετο, ἐν ῥητοῖς μόνους ἐκδε-
χομένους βίβλους τὰς ἱεράς. Καὶ μὴ πρὸς τὸ βάθος
τῆς θεωρίας ὁρῶντας, ὥσπερ Χριστιανοὶ καὶ αὐτῶν
Ἑβραίων οἱ διαβεβηκότες τε καὶ σοφώτεροι. Χείρων
τοίνυν τοῖς αἵμασι καὶ τῷ δεισιδαιμονεῖν, εἰ μή καὶ
ἄλλους ἐφελκύσειε, ζημίαν ἡγεῖτο· καὶ κατ' ἄλλον
δὲ τὸν τρόπον τοὺς Σωτῆρος χρησμοὺς, οἳ τὴν Ἱε- B
ρουσαλὴμ ἀνατετρέφθαι λέγουσιν, ὥστε μηδὲ λίθον
ἐπὶ λίθῳ μεῖναι, τούτους ἅτε ψευδεῖς ὁ μάταιος
ἐλέγχειν διανοηθείς, τοῦτ' ἔπραττε· καίτοι γε τόσον
οὐδὲν ἤνυσεν οἷς ἔσπευδεν, ὥστε καὶ ἄχων ἐβεβίλωσε
τὸ ἐν αὐτοῖς ἀμετάπτωτον· καὶ ἡ καταισχύνειν δο-
κοῦσα τύλμα, καὶ τὰ δεσποτικὰ λόγια ἐκφαυλίζειν,
τὸ ἀκαταίσχυντον μᾶλλον ἐκείνων τε καὶ σεβασμιώ-
τατον λέλῃθεν ἑαυτὴν ἀναχηρύττουσα. Ὁ γὰρ Ῥω-
μαίων βασιλεὺς ἐκεῖνος Ἀδριανὸς, ὃς καὶ Αἴλιος, ἐκα-
λεῖτο, τὰ Ἱεροσόλυμα εἰς τέλος κατενεγκών, ὡς ἂν
παντάπασι τὸ Ἰουδαίων ἔθνος αὐτῆς ἀπιστήσῃ καὶ
παντελῶς ἀπορρήξῃ· ἵνα μηδὲ μνήμη τις τοῦ πάλαι
ὀνόματος αὐτοῖς καταλείποιτο, καὶ μηδ' ἐκ τῆς κλή-
σεως ὡς πατρίδος αὐτῆς ἀντιποιεῖσθαι πρόφασιν C
ἔχωσι, μεταπάττων ὡς οἷόν τε τὴν κλῆσιν, Αἰλίαν
ἐξ ἑαυτοῦ κατωνόμαζε, τοῖς Δεσποτικοῖς χρησμοῖς τὸ
ὀδιάψευστον μαρτυρῶν, εἰ καὶ ἄκων ἠλαύνετο. Καὶ
γάρ πως ἐδεδίει τὸ θερμουργὸν αὐτῶν εἰδέναι καὶ
βιψοκίνδυνον, μὴ κατὰ πρόφασιν τῆς ἐν τῇ πόλει
νενομισμένης λατρείας ἀγειρόμενοι πράγματα Ῥω-
μαίοις παρέξωσιν. Ἰουλιανὸς δὲ τὴν καθ' ἡμῶν ὕβριν
αὖξων, τοὺς τοῦ ἔθνους ἀρχηγοὺς τῶν πατρίων ἐθῶν
ἀνεμίμνησκεν· καὶ ὅτου χάριν μὴ κατὰ τοὺς τοῦ
Μωσέως νόμους ζῷεν αἱροῖντο ἠρεύνα. Τῶν δὲ λεγό-
ντων ἀπώμοτον εἶναι μὴ ἀλλοθί που τὰ πάτρια τελεῖν
δύνασθαι, ἐκπεπτωκότας τῆς μητροπόλεως, χρήματα
δοὺς αὐτοῖς ὅσον τάχος τὸν Σολομῶντος ἐγείρειν νεὼν
προὐτρέπετο, ἐπίσης τε τοῖς προγόνοις θρησκεύειν τὸν
παλαιὸν τρόπον θύοντας. D

corum populum, ut pro se et imperio suo precaretur, scripsit. Atque id eum fecisse conjectura est, non quod religionem eorum colendam duceret (non enim ignorabat, veluti parentem eam esse Christiani dogmatis : et quos illa jactat patriarchas et prophetas, de eisdem nos quoque gloriari) : sed probe ei implacabile Judæorum erga nos odium perspectum fuit. Itaque nobis iratus, per suum in illos studium et curam ægre nobis facere est conatus. Præterea vero promptos paratosque eos esse arbitratus est, ut primo quoque tempore ad Græca sacrificia adducerentur, qui verba tantum et litteram sacrorum Librorum reciperent, **73** neque per contemplationem ad occultiorem eorum sensum respicerent, sicuti Christiani, atque etiam inter Hebræos sapientiores et præstantiores faciunt. Et sanguine vanaque superstitione ipse gaudens, nisi alios quoque in idem pertraheret malum, pro detrimento ingenti habuit. Insuper et alia quadam de causa Servatoris oracula, quæ Hierosolymis talem denuntiant eversionem, ut ne lapis quidem super lapide mansurus esset, vanissimus ille mendacii arguere volens, id fecit. Tantum vero abest ut aliquid studio suo effecerit, ut invitus etiam certitudinem et immutabilitatem eorum magis confirmarit. Atque audacia ejus, quæ sibi probro affectura videbatur Dominica responsa, eaque prorsus abolitura, non sensit ipsa se, reverentiam illorum, in quæ opprobrium aliquod cadere nequeat, deprædicare. Romanorum enim imperator ille Adrianus, qui et Ælius est dictus, et Hierosolyma evertit, ut Judæorum gentem prorsus ab ea urbe dimoveret atque dispelleret, et ne memoria quidem eis veteris nominis relinqueretur, neque ipsi ex appellatione causam aut occasionem recuperandæ patriæ haberent, nomine (sicut potuit) mutato, Æliam a seipso vocavit : ea ipsa re, quamvis invitus et imprudens, veritatem Domini nostri oraculis attestatus. Veritus namque fuerat calida præcipitaque et periculum temere aggredientia Judæorum ingenia, ne per prætextum divini cultus, qui lege lata in urbe ea peragi deberet, exercitu coacto negotium Romanis exhiberent. Julianus porro contumelias in nos suas adaugens, gentis ejus primarios viros patriorum morum admonuit, et quamnam ob causam non juxta Mosæ leges viverent, interrogavit. Atque illi ubi dixerunt, omnibus modis cavendum sibi esse ceu rem abjuratam, ne alibi quam Hierosolymis, qua urbe prorsus excidissent, sacra patria peragerent, data illis pecunia, ut quam possent celerrime Solomonis restaurarent templum, eos est cohortatus, ut ad exemplum majorum suorum veteri more sacrificarent, et rem divinam facerent.

Καὶ ὁ μὲν οὕτως· οἱ δὲ οὖ ἔκπαλαι ἐπεθύμουν
διαγραφέντες καιροῦ, σπουδῇ πάσῃ τοῦ ἔργου ἥπτοντο·
ὠφέλειν οἷον Χριστιανοῖς ἐνορῶντες, καὶ κατ' αὐτῶν
ἐπαιρόμενοι, ἠπείλουν πράττειν τὰ πάνδεινα, καὶ
τοσαῦτα ὅσα δὴ αὐτοὶ πρὸς Ῥωμαίων πάλαι πεπόν-
θασι· μηδ' εἰς νοῦν οἱ δίδυμοι θέμενοι, ὡς οὐκ ἦν
ἐγχωρούν τοῦτ' εἰς πέρας ἐλθεῖν διαῤῥήδην τῶν ἐκ
παλαιοῦ τοῖς προφήταις χρησμῶν τοῦτ' ἀπαγορευ-

Sic quidem ille. Judæi vero opportunum tandem tempus ejus rei, quam dudum desideraverant, conficiendæ nacti, studio omni in id opus incubuere. Et jam aspectu Christianos territantes, seque supra illos extollentes, clades omnes, et quascunque ipsi a Romanis olim perpessi fuerant ærumnas, se nobis illaturos esse sunt minati. **74** Sed miseris illis in mentem non venit, perfici eam rem minime

posse, quam verbis disertis veterum prophetarum oracula denegent et abnuant. Cæterum cum tanto studio ad id opus ferrentur, quicunque in arte ædificiorum condendorum celebres essent congregatis, materiam ad structuram omnem compararunt, locumque ipsum splendide repurgarunt : et sumptis ex publico impensis, argenteos etiam fieri curarunt ligones. Tanto vero in opere tali ardore fuere, et alacritate tanta elaborarunt, ut ipsæ mulieres in sinu vestibusque suis purgamenta exportarint : et quæcunque eis essent monilia, et mundum muliebrem omnem non gravate in structuram eam impenderint. Et quamvis Græci aliena ab ihis essent voluntate, tamen et ipsi eos in studio et labore eo adjuvarunt, conatum talem ad exitum suum perductum iri arbitrati : quo ipsi quoque falsas esse Christi prædictiones, oraculaque ejus intercidisse jactarent. Atque ubi jam reliquias structuræ veteris ex imis fundamentis effoderunt, et solum ita repurgarunt, ut ne lapis quidem super lapidem, juxta responsum illud, permaneret : et postridie ut primum jacerent fundamentum, ad locum eum venerunt, terræ motum ingentem ortum esse dicunt : et quod vehementi ejus concussione ex ipsis fundamentis lapides ejicerentur non paucos ex Judæis enecatos esse, qui vel ad operis spectaculum venerant, vel structuram ipsam curabant. Publica enim ædificia ipsi templo vicina soluta, atque cum impetu collapsa, eis quos intus oppressere, sepulcrorum loco fuere. Qui autem effugere voluerunt, semineces jacuere. Fuere qui crura et manus et membra alia, pro eo atque clades forte quemque comprehendit, repentino casus impetu mutilata retulerunt. Terræ motus vix conquieverat, et qui reliqui erant, opus rursum aggrediantur, ut simul et quod magnopere cupiebant perficerent, et inevitabilem indignationem, quæ ex necessitate imperialis constitutionis eis imminebat, effugerent. Facile namque natura homines, quibus delectantur studiis et laboribus, tendere semper ad detrimentum solent : qui id unum profuturum existimant, quod sibi efficiendum proposuere, suo ipsorum ad id protracti errore : neque illi utilitatem consilio ante cœptum opus capiendo deprehendere possint : neque periculis involuti, et experientia ipsa de eis admoniti, prudenter se, pro eo atque deberent, explicant : sicuti et Judæis tum accidit.

A

B

C

όντων. Οἱ μὲν οὖν οὕτω σπουδῇ τοῦ ἔργου εἶχοντο· καὶ τοὺς ἐπὶ τέχνῃ λαμπροὺς ἀθρόον ἀθροίσαντες, τὰς πρὸς τοῦτο ὕλας παρεσκευάζοντο· τότε τὸν χῶρον περιφανῶς ἐξεκάθαιρον, ἀργυρίας σκαπάνας ἠύτρεπισμένοι, ἐκ δημοσίων τῆς δαπάνης αὐτοῖς ἀνειμένης. Τοσαύτη δ' ἦν αὐτοῖς ἡ σπουδὴ καὶ προθυμία περὶ τὸ ἔργον οὕτως ἐπόνουν, ὡς καὶ τὰς αὐτῶν γυναῖκας τοῖς σφετέροις κόλποις τε καὶ κροσπέδοις τὸν χοῦν ἐκφορεῖν· ὅσα τε ἦν αὐτοῖς κόσμος καὶ περιδέραια, ἑτοίμως ἔχειν συνεισφέρειν τῇ δαπάνῃ τοῦ ἔργου. Ἕλληνες δὲ καίπερ μὴ εὖνοι ὄντες αὐτοῖς, ὅρως ἐκοινώνουν αὐτοῖς τῆς σπουδῆς, οἰόμενοι πρὸς τέλος ἀγαγεῖν τὸ ἐγχείρημα· ὡς ἂν καὶ αὐτοὶ, ψευδεῖς τὰς περὶ τοῦ Χριστοῦ προρρήσεις ἐλέγξωσι καὶ διαπεσεῖν τοὺς χρησμούς. Ἐπεὶ δὲ καὶ τὰ λείψανα τῆς ἐν βάθει οἰκοδομίας ἀνέσκαψαν, καὶ τοῦδαφος ἐξεκάθηραν, ὅπως μὴ λίθος ἐπὶ λίθῳ μείνῃ, κατὰ τὴν πρόρρησιν, τῇ ἐπιούσῃ ἐλθόντων ὡς ἂν τὸν πρῶτον θεμέλιον ὑποθήσωσι, σεισμόν φασι μέγαν ἐπιγενέσθαι· τῷ δὲ πολλῷ τῆς γῆς κλόνῳ ἐξ ἐσχάτων κρηπίδων ἀναδοῦῆναι τοὺς λίθους· οὐκ ὀλίγους δὲ καὶ τῶν Ἰουδαίων διαφθαρῆναι, οἵ τε κατὰ θέαν παρῆσαν τοῦ ἔργου, καὶ οἱ τὰ τῆς οἰκοδομῆς ἐπετρόπευον. Αἱ μὲν γάρ τοι ἱεροῦ ἄγχιστα δημόσιαι οἰκοδομαὶ, αἷς δῆτα κατέλυον ἀθρόον διαῤῥυεῖσαι, οὓς μὲν ἔνδον κατέλαβον διαφθείρασαι, πολυάνδρια ἦσαν, ὅσοι δ' ἐκδραμεῖν ἴσχυσαν, ἡμιθνῆτες ἐγένοντο. Ἦσαν δ' οἱ πεπηρωμένα τὰ σκέλη καὶ τὰς χεῖρας καὶ ἄλλα δῆτα τῶν μελῶν ὡς ἔτυχεν ἕκαστος, ἐδυστύχησαν τῇ ἀθρόᾳ τοῦ συμπτώματος προσβολῇ. Ἐπεὶ δὲ μόλις ἔληγεν ὁ σεισμὸς, οἱ περιλειφθέντες αὖθις ἐπειρῶντο τοῦ ἔργου, ὁμοῦ μὲν τὸ κατὰ νοῦν ἀνῦσαι σπουδάζοντες, ὁμοῦ δὲ καὶ τὸ ἀπαραίτητον ἐξ ἀναγκαίου τοῦ βασιλικοῦ θεσπίσματος εὐλαβούμενοι· ἀταλαιπώρως γὰρ ἡ ἀνθρωπεία φύσις φιλεῖ οἷς καθ' ἡδονὴν πρόκειται πράττειν, πρὸς τὸ ἀσύμφορον (1) ῥέπειν ἀεί· κἀκεῖνο συνοίσον οἴεται, ὃ κατορθῶσαι προίθετο· καί γε τῇ σφετέρᾳ ἀπάτῃ ἑλκομένη, οὔτε τὸ συμφέρον ἐκ προμηθείας θηράσαι δύναται, οὔτε κινδύνων πεπειραμένη σώφρονι λογισμῷ πρὸς τὸ δέον ἐξυποστρέφει· οἷα δὴ καὶ Ἰουδαίοις τηνικαῦτα συμβέβηκε.

75

CAPUT XXXIII.

De igne, qui tum ibidem repente est exortus : et de iis quæ vestimentis hominum figura crucis adhæserunt, signis; et de divino Evangelio in fundamentis invento.

Impedimento namque tanto objecto, satis evidenter considerare erat, indignari instituto operi Deum. At illi denuo admota manu, quæ perficere nequirent, sunt aggressi. Sed enim cum iterum structuram experirentur, ignis ex ipsis fundamentis exsiliens, et alius item de cœlo imminens, plures etiam quam antea consumpsisse fertur. Atque id

D

ΚΕΦΑΛ. ΛΓ'.

Περὶ τοῦ κατασκήψαντος τότε πυρὸς· καὶ περὶ τῶν ἀναφανέντων τοῖς ἱματίοις σταυρικῶν τύπων· καὶ περὶ τοῦ εὑρεθέντος ἐν τοῖς θεμελίοις θείου Εὐαγγελίου.

Τοῦ γὰρ κωλύματος τούτου ἱκανοῦ γε ὄντος παρίστασθαι ἀριδήλως, ὡς χαλεπαίνει τὸ Θεῖον τοῖς πραττομένοις. Οἱ δὲ καὶ αὖθις χεῖρα ἐπιβαλόντες, ἀνήνυτα ἔσπευδον. Δευτέρᾳ γοῦν πείρᾳ ἐπιχειρούντων, πῦρ ἐκεῖθεν λέγεται τῶν θεμελίων ἀναπηδῆσαι, καὶ ἄλλο δὲ οὐράνιον κατασκῆψαι, καὶ πλείους ἢ πρότερον διαφθεῖραι. Καὶ τοῦτο πᾶσι λέγεται καὶ πιστεύεται,

(1) Πρὸς τὸ συμφέρον, Sez., hoc est, *ad emolumentum*. Sed utrumque verbum, quamvis diversum, recta interpretatione ad eam rem referri potest sententiam.

καὶ παρ' οὐδενὶ τὸ ἀμφίβολον ἔχει. Πλὴν τοῦτο διαπεφώνηται· οἱ μὲν γάρ φασι βιαζομένους εἰς τὸ ἱερὸν παριέναι, φλὸξ ἀπαντήσασα τὸ εἰρημένον εἰργάσατο· οἱ δέ, ἅμα τῷ ἄρξασθαι τὸν χοῦν ἐκφορεῖν, τὸ ἔργον γενέσθαι λέγουσιν. Εἴτε γοῦν τὸ πρῶτον, εἴτε δὲ καὶ τὸ δεύτερον ἀληθείας ἐξέχεται, οὐδὲν ἐλλείπει πρὸς θαύματος ὑπερβολήν. Τοῦ δὲ πυρὸς, ὡς εἴρηται, κατασκήψαντος, αἵ τε σφῦραι καὶ γλαρίδες καὶ πρίονες, οἱ πελέκεις τε καὶ τὰ σκέπαρνα, καὶ ὅσα πρὸς τὴν οἰκοδομὴν ἐπιτήδεια οἱ ἐργάται προσεπεφέροντο, ὅσσον εἰς χοῦν ἐλεπτύνοντο, τοῦ πυρὸς δι' ὅλης ἡμέρας ἐπινεμομένου αὐτούς. Ἰουδαῖοι δ' ἐν μεγίστῳ δέει καταστάντες, καὶ ἄκοντες ὡμολόγουν Θεὸν ἀληθῆ τὸν Χριστόν· ἧκιστα δ' αὐτῷ ἤθελον ἕπεσθαι, ἀλλὰ καὶ ἔτι τῇ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ ἀπάτῃ κατείχοντο. Καὶ μὴν οὐδὲ τὸ ἐπὶ τούτοις γενόμενον θαῦμα τούτου; ἦγεν εἰς πίστωσιν. Καὶ δὴ τῶν προτέρων ἦν σαφέστερον καὶ παραδοξότερον. Τῇ γὰρ ἐχομένῃ νυκτὶ αὐτομάτως ἡ ἐσθὴς πάντων τύποις σταυροῦ ἀκτινοειδῶς γεγραμμένοις κατεσημαίνετο. Ἄστρασι δ' ἐπίσης ἅπαντες ἐποικίλλοντο τὰ ἐσθήματα, ὡς ἀπὸ ἱστουργικῆς περιποίας κατεστιγμένα· ἅπερ ἡμέρας ἐπιγενομένης ἰδόντες, πλύνειν καὶ ἀποσμήχειν ἐπιχειροῦντες τὰ σταυρικὰ στίγματα, ἧκιστα δυνατῶς εἶχον. Ταῦθ' ὁρῶν ὁ τότε τῶν Ἱεροσολύμων ἐπίσκοπος Κύριλλος, τὸ τοῦ προφήτου Δανιὴλ ῥητὸν ἐπὶ νοῦν εἶχεν, ὃ καὶ Χριστῷ ὕστερον τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις ἐπεσφραγίζετο. Προὐλεγέ τε πᾶσιν, ὡς νῦν ἥκει καιρὸς ὅτε τὸ τοῦ Σωτῆρος λόγιον πέρας ἕξει, τὸ μὴ μεῖναι λίθον ἐπὶ λίθῳ ἐν τῷ ναῷ. Ὀπηνίκα τοίνυν τοῦτ' ἔλεγε, καὶ ὁ σεισμὸς ἐπιβρίσας μέγα, τοὺς λίθους ἐκ τῶν θεμελίων ἀνέβραζε καὶ διέσπειρεν. Ἐπὶ δὴ τούτῳ καὶ ἀγρία τις ἐπιγενομένη λαῖλαψ, τήν τε τίτανον καὶ τὸν γύψον εἰς ἀέρα ἐλίκμα, μεδίμνων ὄντα χιλιάδων ἀπείρων. Τὸ δ' αἴφνης ἀνερπύσαν κάτωθεν πῦρ, ὑπὲρ ἀριθμὸν ὄντας τοὺς περὶ τὸ ἔργον διαπονουμένους, καὶ ἄλλως κατὰ θέαν συῤῥεύσαντας, ἐνέπρησεν ἀκαρεῖ. Τοσοῦτον ἤνυσεν Ἰουλιανὸς ἀκύρους ἀπελέγξαι θελήσας τὰς Χριστοῦ προῤῥήσεις ἐν Ἱερουσαλήμ. Οὐ γὰρ τοῦτο μόνον, ὅσῳ καὶ τοὐναντίον ἐδείκνυ μᾶλλον αὐτὰς βεβαιῶν. Ἥρκει μὲν γὰρ τὰ γενόμενα τέρατα παραστῆσαι τἀληθὲς τοῦ χρησμοῦ.

Τὸ δὲ νῦν ῥηθησόμενον ὑπερφυὲς ὄν, μᾶλλον παραστήσει τὸ ἔργον. Ὅπερ ἐγὼ ἐν ἀπορῥήτοις εὑρὼν, διηγήσομαι. Ἔχει δὲ οὕτω. Τῶν θεμελίων εὐτρεπιζομένων, ὡς εἴρηται, τῶν λίθων εἷς ᾧ ἡ ἐσχάτη βάσις ἐνήρμοστο, τῆς ἕδρας μετακινηθείς, ἄντρου τι στόμιον ὑποδείκνυσιν ἐνειργασμένον τῇ πέτρᾳ. Ὡς δὲ ὁ τὸ βάθος ἄπορον ἦν τὰ ἔνδον θεᾶσθαι, οἱ τοῖς ἔργοις ἐφεστῶτες ἠρημένοι τἀσφαλὲς διαγνῶναι, τῶν τινα ἐργατῶν σχοίνου μακρᾶς ἐκδησάμενοι καθιᾶσιν. Ὁ δὲ καθιχθείς, ὕδωρ μὲν εὑρίσκει ἄχρι δὴ καὶ εἰς μέσας κνήμας συνεστηκός· ἀπανταχοῦ δὲ τὸν ἔνδον χῶρον περιελθὼν, τετράγωνον μὲν τὸ ἄντρον

A ita dicitur et creditur, neque quidquam ambiguitatis habet. Illo tantum variatur. Quidam enim aiunt, cum sacrum locum adire contenderent, flammam eis obviam, id quod dictum est, peregisse. Alii autem, simul atque agger efferri cœptus esset, id accidisse affirmant. Sive autem hoc, sive illud verum est, nihil certe tanto miraculo derogatur. Igne porro, sicuti dictum est, cœlitus demisso, mallei, scalptra, serræ, secures, asciæ, et quæcunque ad ædificationem commoda operarii comportaverant, celeriter in cinerem sunt redacta : quod incendium tale die toto grassatum sit. Et Judæi maximo correpti pavore, etiam inviti Christum verum Deum esse sunt professi : sequi tamen cum nolentes, in errore adhuc Judaico con-
B quieverunt. Sed et aliud quod ad hæc accessit miraculum, eos ad fidem non perduxit, quod prioribus et manifestius fuit et admirandum magis. Nam proxima nocte, sua sponte vestes eorum crucis signis radiorum instar conformatis, sunt consignatæ. Ita omnes vestitum tanquam stellis variegatum, et lanifica arte atque solertia distinctum habuere. Quo, illucescente die, viso, eluere et detergere crucis notas conati, nihil egere. Hæc, qui tum Hierosolymitanus episcopus fuit Cyrillus, cernens, Danielis prophetæ verbum secum ipse in animo perpendit (quod et Christus postea in sacris Evangeliis auctoritate sua comprobavit [1]),
76 et omnibus prædixit, advenisse tempus, cum
C Servatoris oraculum, non mansurum scilicet esse lapidem super lapidem in templo, exitum suum habeat. Atque hoc cum ille diceret, terræ motus gravis ingruens, lapides reliquos ex fundamentis ejecit atque dissipavit : atque insuper sæva quædam oborta procella, calcem et gypsum innumerabilium medimnorum in aerem ventilando dispulit. Et item qui subito ex partibus inferioribus proserpsit ignis, innumeros quoque qui vel in opere ipso denuo pertinaciter instituto distinebantur, vel spectatum eo advenerant, temporis momento consumpsit. Tantum Julianus effecit, cum Christi prædictiones de Hierosolymis nulla veritatis auctoritate niti, ostendere vellet. Neque id modo
D ille non egit, sed etiam contrarium exhibendo, magis etiam certitudinem eam comprobavit.

Atque hæc quidem prodigia ad veritatem oraculi comprobandam sufficiunt. Sane quod modo dicetur, cum mirificum sit, magis rem ipsam confirmabit. Id ego in arcanis prorsus scriptis inventum, referam. Sic enim habet. Cum fundamenta structuræ jacerentur, sicuti dictum est, et inter lapides unus, cui extrema basis coaptata fuerat, loco moveretur, speluncæ cujusdam os petræ incisum sese exhibuit : atque ubi propter profunditatem antrum id perspici prorsus non posset, qui opus id curabant, rem certam explorare volentes, ex operariis quemdam ad funem

[1] Matth. xxiv, 2.

longiorem vinctum demisere. Et ille in antrum cum pervenisset, aquam ad mediam usque suram in eo reperit : et spelunca omni ex parte explorata, quadrangulam eam esse, quantum manuum contrectatione colligere potuit, deprehendit. Deinde ad os ejus revertens, in columnam quamdam in media spelunca non admodum supra aquam exstantem incidit. Quam manu tentans, libellum in ea positum, qui tenuissimo purissimoque linteolo involutus esset, reperit. Quo accepto, fune ipso signum, ut ab eis qui illum demiserant, retraheretur, dedit. Receptus igitur, quamprimum libello ostenso, stuporem omnibus incussit : et maxime quod recens admodum et intactus is esse videretur, atque quod tam abstruso et caliginoso loco repertus esset. **77** Porro libellus explicatus, non solum Judæos, verum etiam Græcos consternavit. Statim enim ab initio litteris grandioribus promulgavit : *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum.* Et, ut simpliciter dicam, Scriptura ea integrum Evangelium complectebatur, quod theologica plane virginis discipuli lingua auspicato annuntiavit. Portendit autem id una cum reliquis miraculis, quæ cœlitus eo tempore exhibita sunt, haud unquam Domini nostri verbum intercisurum, quod extremam templi et urbis desolationem prædixit. Etenim liber Deum esse et conditorem rerum omnium eum docuit, qui talia dudum sanxisset. Declaravit præterea, frustra esse eorum laborem, qui ædificationem eam tantopere urgerent : eo quod divina et immutabilis sententia extremam templo abolitionem decreto suo constituisset. Atque ex iis et hisce similibus rebus plerique omnes statim censuerunt, ut Christum Deum esse proliterentur, cui templi restauratio placita non esset. Multi sane ex ipsis brevi ad ecclesiam se contulere, et sacris nostris sacrationibus et perfectioribus instituti atque initiati, hymnis atque supplicationibus propter facinora patrata, Christum placarunt. Hæc si cui minus vera esse videntur, ei fidem faciant, qui ista viderunt (1) et audierunt, et scriptis mandarunt : sin minus, Judæi saltem et Græci persuadeant, qui opus id semiperfectum reliquerunt, seu potius inchoare neutiquam potuerunt. Præter alia, illud quoque observare convenit, Hierosolyma antea Jebus vocata fuisse, eaque Benjamini tribules habuisse, priusquam David, exercitus ductandi honoris promissione, per ducem suum Joabum capta, ducique ei quod receperat præstito, in maximam urbem redacta, metropolim et principem Judæorum totius gentis civitatem constituit, et Solymorum nomen loco indidit (2), qui deinde propter sacrum templum Hierosolyma cognominatus est. Verum de Hierosolymorum (3) quæ existimata est, restitutione hæc dicta sufficiant.

ὅσον εἰκάσαι τῇ ἀφῇ κατελάμβανε. Καὶ δὴ θ' ὑποστρέφων κατὰ τὸ στόμιον, στήλῃ τινὶ κατὰ τὸ μέσον γεγονὼς ἐντυγχάνει, βραχὺ διεχούσῃ τοῦ ὕδατος. Τὴν χεῖρα δὲ ταύτῃ ἐπιβαλών, βιβλίον ἐπικείμενον ἐφεύρίσκει, λεπτῷ πάμπαν καὶ καθαριστάτῳ περιειλημμένον ἱμιτυμβίῳ. Ἐκεῖνο δ' ἐπὶ χεῖρας λαβών, ἐσήμαινε τῇ μηρίνθῳ ὡς δεῖν αὐτὸν ἀναφέρειν. Ἀνειμηθὲν δὲ θᾶττον, δείκνυσι τὸ βιβλίον· καὶ εἰς θάμβος πάντας καθίστη· καὶ μάλιστ' ὅτι νεουργόν τε καὶ ἀθιγῆ παρεῖχε τὴν ὄψιν, καὶ ὡς τοιούτῳ δὴ χωρίῳ ἀφεγγεῖ καὶ ζοφώδει παρευρεθέν. Τὸ δὲ ἄρα τὸ βιβλίον ἀνεπτυχθὲν, οὐ μόνον Ἰουδαίους, ἀλλὰ καὶ τοὺς Ἑλληνιστὰς κατέπληξε· γράμμασι γὰρ μεγάλοις εὐθὺς κατ' ἀρχὰς ἔλεγεν· *Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεὸν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος.* Καὶ ἁπλῶς ἡ Γραφὴ τὸ Εὐαγγέλιον ὁλόκληρον ὑπεδείκνυ, ὅπερ ἡ θεολόγος τοῦ παρθένου καὶ μαθητοῦ εὐηγγελίσατο γλῶσσα. Ἐδήλου δὲ ἅρα μετὰ τῶν ἄλλων παραδόξων ἔργων, ἃ κατ' ἐκεῖνο καιροῦ ὁρᾶτο, ὅθεν ἐπεδείχθη, μὴ ἂν ποτε διαπεσεῖν τὴν Δεσποτικὴν ἀπόφασιν, ἥτις τὴν εἰς τέλος ἐρήμωσιν τοῦ νεὼ καὶ τῆς πόλεως προανεῖπε. Καὶ γὰρ Θεόν τε ἐθεολόγει τὸ βιβλίον τὸν ταῦτα προτεθεσπικότα, καὶ δημιουργὸν τῶν ἁπάντων. Καὶ ἔλεγχος ἦν τοῦ μάτην ἐκείνοις περὶ τὴν οἰκοδομὴν πονεῖσθαι, τῆς θείας καὶ ἀμεταθέτου ψήφου τὸν εἰς τέλος τοῦ νεὼ ἀφανισμὸν κατεψηφισαμένης. Ἐκ δὴ τούτων καὶ τῶν τοιούτων εὐθὺς ἐκρίνετο πᾶσι Θεὸν ὁμολογεῖν τὸν Χριστὸν εἶναι· κἀντεῦθεν μὴ ἀρίσκεσθαι τῇ τοῦ νεὼ ἀνοικοδομῇ. Καὶ πολλοί γ' ἐκ τούτων οὐκ εἰς μακρὰν τῇ Ἐκκλησίᾳ προσέθεντο, καὶ ἐμυοῦντο τὰ τελεώτερα· ὕμνοις τε καὶ ἱκεσίαις τῶν τολμωμένων χάριν ἐλιπάρουν Χριστόν. Ταῦτα δ' ὅτῳ πίστιν ἀληθῆ μὴ ἔχοντα φαίνεται, τέως γε μὴν πιστούσθωσαν παρὰ τῶν ἑῴων ἰδόντων τε καὶ ἀκηκοότων καὶ γραφαῖς παραδόντων· εἰ δ' οὔκ, ἀλλὰ καὶ Ἰουδαῖοι καὶ Ἕλληνες τὴν πίστιν παρεχέτωσαν, ἡμιτελὲς καταλιπόντες τὸ ἔργον, μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἀρχὴν ἐπιβαλεῖν δυνηθέντες. Εἰδέναι μέντοι πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τοῦτο χρεών, ὡς τὰ Ἱεροσόλυμα πρότερον Ἰεβοῦς ἐκαλεῖτο. Κατῴκουν δὲ τὴν αὐτὴν οἱ ἐκ τῆς Βενιαμίτιδος φυλῆς τὸ γένος κατάγοντες· πρὶν ἢ Δαυὶδ ὑποσχέσει στρατηγίας αὐτὴν διὰ τοῦ στρατηγοῦ αὐτοῦ Ἰωάβου ἑλών, ἐκείνῳ μὲν τὴν ὑπόσχεσιν, ὡς ὑπεδέξατο, δίδωσιν· αὐτὸς δ' ἐν αὐτῇ πόλιν μεγίστην δειμάμενος, μητρόπολιν αὐτὴν τοῦ παντὸς Ἑβραίων ἔθνους εἶναι ἐθέσπισε, Σόλυμα τὸν χῶρον κατονομάσας· ὅθεν τὸ ἱερὸν ἐς ὕστερον καὶ Ἱεροσόλυμα ὠνομάσθη· ἀλλὰ περὶ μὲν τῆς δοκούσης ἀνεγέρσεως τῶν Ἱεροσολύμων τοσαῦτα εἰρήσθω.

(1) Sozom. scribit, ætate sua plures adhuc testes ejusmodi superstites fuisse, lib. v, cap. ult.

(2) Clara alii Judæorum initia tradunt : Solymos, carminibus Homeri celebratam gentem, conditæ urbi Hierosolymam nomen e suo fecisse. (Cornel. Tacit.)

(3) Hierosolyma longe clarissima urbium Orientis. (Plin. lib. v, cap. 14.)

ΚΕΦΑΛ. ΛΔ'.

Ὡς ἐν Περσίδι προσβαλὼν Ἰουλιανὸς ἀπάτῃ τὰς ναῦς παρὰ τὸν Εὐφράτην διέφθειρε· καὶ εἰς μάχην γενόμενος ἀμφοτέρωθεν πληγὴ τρωθεὶς διεφθάρη.

Τηνικαῦτα δὲ καὶ πρέσβεις ἐκ Περσῶν παρῆσαν ἐπὶ ῥητοῖς καταθέσθαι τὴν μάχην αἰτοῦντες. Ὁ δὲ τούτους ὀπίσω ἀνέπεμπεν· Αὐτὸν με ὄψεσθε μετ' οὐ πολύ, ἐπειπών, καὶ οὐδὲν ἐμοὶ μέλον πρεσβείας. Ἔνθεν τοι καὶ τοῖς ἀπανταχόθεν τῶν μαντείων χρησμοῖς ὁ παραβάτης ἀναπεισθείς, ὡς ἄμαχον ἕξει τὸ κράτος κατὰ Περσῶν, σοβαρῶς καθώπλιζε τὸν στρατόν· ἐπιλέγων, μετὰ Πέρσας, Γαλιλαίους ὡς χρεὼν μετελεύσεσθαι, καὶ μάλιστα Καισαρεῖς, διὰ τὸν πολὺν καὶ μέγαν Βασίλειον καὶ τὸν θεῖον Γρηγόριον. Ἦρι δ' ὀρχομένῳ, τοῦ ἔργου εἴχετο. Καὶ δὴ τὸν Εὐφράτην ποταμὸν διαβάς, τήν τε Ἔδεσσαν πυραδρομῶν μίσει τῶν ἐκεῖσε Χριστιανῶν, πανδημεὶ γὰρ ἡ πόλις αὕτη τὸν Χριστὸν διαφερόντως ἐτίμα, τὰς Κάρρας κατέλαβε· κἀν τῷ ἐκεῖσε Διὸς ἱερῷ θύσας τε καὶ εὐξάμενος, ἀμφὶ δισμυρίοις τῶν περὶ αὐτὸν ὁπλιτῶν, ἐπὶ τὸν ποταμὸν προέπεμπε Τίγρητα, προφυλακῆς ἕνεκα, καὶ συμμάχους ἐσομένους εἴ που δεήσειε· καὶ Ἀρσακίῳ τῷ τῶν Ἀρμενίων ἡγουμένῳ, συμμάχῳ Ῥωμαίοις καθεστηκότι, προσβαλεῖν τοῖς ἐχθροῖς γράφει. Ἐν δὲ τῇ γραφῇ αὐθαδείᾳ πλείστῃ χρησάμενος, ἐλεεινόρρητόν τε καὶ ἀσεβῆ· ἑαυτὸν δ' ἐπὶ μέγα ἦρεν, ὡς ἅτε ἁρμόδιον καὶ πρὸς ἀρχὴν δεξιώτατον, καὶ ὡς φίλον θεοῖς. Χριστιανὸν δὲ πυθόμενος εἶναι Ἀρσάκιον, τὴν ὕβριν ἐπιτείνων, ἢ τό γ' ἀληθὲς σπουδαίων βλασφημεῖν εἰς Χριστὸν (τίμη γὰρ ἀεὶ τοιαύτη ἐχρῆτο παρ' ἕκαστα), ἀπεκόμπαζεν, ὡς εἴγε ὀλιγώρως τοῖς προστεταγμένοις διατεθείη, οὐκ ἂρ' ἐπιμύνοι ὃν ἡγεῖται Θεόν. Ὡς δὲ ταῦτ' ἐν καλῷ οἰκεῖσθαι ἐνόμιζε, διὰ τῆς Ἀσσυρίων τὴν Ῥωμαίων ἐπήγετο στρατιάν· πολλὰ δὲ φρούρια καὶ πόλεις, τὰ μὲν νόμῳ πολέμου, τῶν δὲ προδοσίᾳ ἐκράτει. Ὡς ἔτυχε δέ, τὰ πρόσθεν ἐχώρει, μηδὲν τῶν κατόπιν ἐπιστρεφόμενος. Ὅσα δ' ἐπόρθει, πάμπαν ἠφάνιζε, τὰ μὲν ἐκ βάθρων αὐτῶν κατασπῶν, τὰ δ' εἰς τέλος καταπιμπρών. Παρὰ τὸν Εὐφράτην δὲ ἰὼν, ἐγγὺς Κτησιφῶντος ἐγένετο. Περιφανὴς δὲ αὕτη ἡ πόλις καὶ δευτέρα μετὰ Βαβυλῶνα, ἔν τε τοῖς λοιποῖς καὶ τὸ τὰ βασίλεια εἰσδέξασθαι ἱκανή· ἧς οὐ πάνυ πόρρω ὁ Τίγρης ῥεῖ ποταμός. Καὶ ἐπεὶ τῇ Κτησιφῶντι νυσὶ προσβαλεῖν διὰ τῆς μέσης γῆς οὐκ ἦν ἐγχωροῦν, ἐπάναγκες δ' ἦν ἢ τὴν πόλιν παριέναι, ἢ τὰ πλοῖα ἐν δευτέρῳ ποιεῖν, τῶν τινας αἰχμαλώτων ἐτάσας, εὗρέ τινα διώρυγα τῷ χρόνῳ συγχωσθεῖσαν, δι' ἧς νῆες τὸ παλαιὸν ἐπλοΐζοντο. Καὶ τὸ προϊστάμενον χῶμα διατεμών, παρασύρει τὸν Εὐφράτην ἐπὶ τὸν Τίγρητα. Οὕτω δὲ ποιήσας, τὸν στρατὸν σύναμα ταῖς νυσὶ παραπλεύσας ἔχων, ἐπὶ τὴν πόλιν ἐχώρει. Τῶν δὲ Περσῶν σὺν λαμπρᾷ τῇ παρασκευῇ ἱππέων καὶ ὁπλιτῶν σὺν ἐλέφασιν ὑπὲρ τῆς ὄχθης ἀναφανέντων τοῦ Τίγρητος, τῶν μεταξὺ δύο μεγίστων ποταμῶν ἐναπολειφθείς·

(1) Carras clade Crassi nobiles. Plin. lib. v, cap. 24.

A

78 CAPUT XXXIV.

Ut Julianus impetu in Persidem facto, per errorem naves ad Euphratem exusserit: et prælio commisso, occulta plaga istuc interierit.

Tum vero legati Persarum apud imperatorem certis conditionibus de bello transacturi aderant, quos ad regem suum remisit, illo responso dato, quod brevi eum visuri essent, et quod legationes nihil moraretur. Proinde oraculorum omnium responsis prævaricator persuasus, invictum sibi esse adversus Persas robur, magnifice exercitum armavit, post Persas, Galilæos, et potissimum Cæsarienses, propter magnum Basilium et divinum Gregorium, se ita ut deberet, accepturum esse minitatus. Porro vere primo expeditionem moliturit: et Euphrate fluvio transmisso, Edessam præteriit, propter Christianorum odium, quod universa ea urbs Christum summopere coleret. Carras (1) autem venit, atque ibi in Jovis templo sacrificiis precationibusque peractis, circiter viginti millia armatorum ad flumen Tigrim, præsidii causa, ut loca ea tuerentur, et ut illorum, si ubi opus esset, auxilio uteretur, præmisit: et Arsacio Armeniorum duci, socio populi Romani, ut hostes aggrederetur, scripsit. Atque in eis litteris plurimum præcipiti temeritate usus, Constantium quidem, cui successerat, ut imbellem et impium convitiis afficiebat: seipsum autem veluti maxime imperio idoneum et commodum, diisque amicum, laudibus ferebat. Et cum Arsacium Christianum esse audivisset, contumeliam adaugens, aut certe blasphemia et impie dicto Christum proscindere, qui ei in rebus plerisque omnibus perpetuus mos erat, studens, insolenter et gloriose apud eum jactavit, si negligentius res sibi mandatas gesturus esset, non illum ab eo adjutum iri, quem ipse Deum esse crederet: atque ubi se probe res constituisse putavit, per Assyriam Romanas duxit copias, et multa castella, urbesque plures, vel armis subactas, vel proditione deditas recepit: et temere, ut sors tulit, progrediens, locorum quæ post se reliquit, et ad quæ cum reverti oportuit, nullam curam aut rationem habuit. Quæcunque autem cepit oppida, prorsus vastavit: annonæ et commeatus horrea quoque partim ex ipsis fundamentis evertit, partim incendio consumpsit. **79** Et iter secundum Euphratis flumen faciens, prope ad Ctesiphontem pervenit, urbem præclaram, atque a Babylone in eis regionibus secundam: quæ præter cæteras commoditates regis quoque aulam et comitatum commode recipere posset. Ab ea non longe Tigris fluit amnis. Quoniam autem navibus, propter eam quæ in medio est terram, Ctesiphontem pervenire non liceret, necessariumque esset aut urbem ipsam petere et naves relinquere, aut navibus retentis illum

Assyrias Lætio maculavit sanguine Carras.
(Lucan.)

non adire : captivo quodam quæstioni tormentorum subdito, fossam quamdam illius indicio reperit, temporis diuturnitate aggere oppletam, per quam antiquitus navibus ad urbem accessus fuerat. Itaque qui ei obstabat, aggere perfosso, Euphratem in Tigrim derivavit, atque eo pacto exercitum una cum navibus ad urbem adduxit. Et Persæ, cum splendido equitum et armatorum apparatu, et cum elephantis, in ulteriore Tigridis ripa sese ostendere. Atque ipse cum inter duo maxima flumina se clausum, et exercitum in summum discrimen adductum, siquidem manere ibi vellet, sin autem reverti mallet, per vicos et oppida, quæ combusta jam essent, et rerum necessariarum penuria premerentur, eundum sibi esse videret ; præmiis propositis, milites tanquam ad equestris certaminis spectaculum vocavit. Quod cum fieret, navium præfectos exonerare eas, et frumentum exercitus omne et impedimenta in undas jacere jussit, ut milites sese in summa rerum inopia et in medio periculo versari cernentes, fortes conciperent animos, et strenue in prælio cum hostibus congrederentur. Et ordinum ductoribus post cœnam convocatis, milites navibus imponere mandavit ; noctuque Tigride transmisso, in ripam ulteriorem illi expositi, pugnam iniere. Quod ubi Persarum quidam sensere, strenue eis obviam processere. Cum quibus confestim Romani manu conserta, multos concidere, multos etiam somno adhuc oppressos interemere. Ac deinde die toto ingens certamen est continuatum : et pluribus rejectis, nec paucioribus occisis, ad flavium Romani rediere, et ante urbem Ctesiphontem castra posuere.

A ἐνιδών τε τὴν στρατιὰν αὐτῷ ἄρδην κινδυνεύουσαν ἀπολέσθαι, ἢν τε μένειν ἔλοιτο, εἴθ' ὑποστρέφειν, διὰ τῶν κωμῶν τε καὶ πόλεων αὐτὸς διῆλθεν, ἤθαλωμένων ἤδη, καὶ τῇ σπάνει τῶν ἀναγκαίων πιεζομένων· ἄθλα δὲ προθείς, ὡς ἐφ' ἱπποδρομίαν, τοὺς στρατιώτας ἐκάλει· οὗ γινομένου, τοὺς ἡγεμόνας τῶν πλοίων ἐκέλευεν ἀποφορτίζειν τὰς ναῦς· καὶ τὴν σιτηγίαν τοῦ στρατοῦ τῷ ὕδατι ἐπιῤῥίπτειν· ὡς ἂν ἐν ἀπορίᾳ τῶν ἀναγκαίων οἱ στρατιῶται γενόμενοι, καὶ σφᾶς ἐν κινδύνῳ μέσῳ ἐνειλημμένους ἰδόντες, θράσος τε ἀναλήψωνται, καὶ πρὸς τὴν μάχην ὁρμὴν χωρήσαιεν. Τοὺς δὲ προὔχοντας ὁ βασιλεὺς μετὰ τὸ δεῖπνον ἀγείρας, ἐκέλευε τὴν στρατιὰν ἀνάγειν ἐπὶ τὰς ναῦς· καὶ δὴ νυκτὸς τὸν Τίγρητα πλεύσαντες, πρὸς ταῖς πέραν ἦσαν ὄχθαις. Καὶ ἐκβαίνοντες, μάχης B ἥπτοντο. Ὅσοι μὲν οὖν τῶν Περσῶν ἤθροντο, ἀνὰ κράτος ἡμύνοντο. Πολλοὶ δὲ τούτων ἐξάπινα προσβαλόντες Ῥωμαῖοι, ἔκτειναν· καὶ δι' ὅλης ἡμέρας συνερρήγνυτο μάχη λαμπρά. Πολλοὺς τοίνυν ἀπεβαλόντες, οὐχ ἧττον δὲ καὶ κτείναντες, εἰς τὸν ποταμὸν ἦκον· καὶ πρὸ τῆς Κτησιφῶντος τὸ στράτευμα παρετάττετο.

80 Cæterum imperatori ut ulterius procederet, consilium esse visum non est : sed magis ei, ut naves incenderentur, propterea quod earum causa milites multos a pugna abesse oporteret, placuit. Et jam cum copiis suis reditum in Romani imperii ditionem maturabat, Tigride amne ad sinistram relicto. Ac primum quidem in regionem fertilem, et rebus omnibus abundantem, captivorum indicio venerunt. Deinde autem senex quidam, qui vitam pro communi Persarum libertate devoverat, consulto ut caperetur, nostris occasionem præbuit. Igitur mox veluti non sua sponte captus, ad imperatorem est adductus. Et de rebus multis interrogatus, veraque dicere existimatus, ei ut sequatur persuadet : pollicitus namque est, exercitum se quamprimum ad Romanorum fines ducturum ; inviam tantum quamdam duorum aut trium dierum itinere regionem peragrandam, cibaria et alias res necessarias ferendas, et copias per solitudinem ducendas esse, dictitans. Fraude ea atque seductione sapientis seu potius sophistici senis persuasus seductor, qui multos sophistica sua arte deceperat, eundum esse qua senex duceret, statuit. Tridui iter progressi, in locos incultos inciderunt : et viæ dux tortus, consilium suum, sua videlicet sponte propter cives et populares suos, se ad mortem procurrisse, cruciatusque omnes perferre paratum esse, professus est. In discrimine summo exercitus versabatur, difficultate itineris et alimentorum penuria confectus : cum splendida Persarum acies derepente adest, et

Ἔδόκει δ' οὖν βασιλεῖ, μὴ προσωτέρω ἰέναι, ἀλλὰ τὰς μὲν ναῦς ἐμπιπρᾶν, ὡς δι' αὐτὰς πολλῶν ἀπο- C τῆς μάχης γενομένων. Καί γε τὴν ἐπάνοδον ἐποιοῦντο, πρὸς τὴν ἀρχομένην αὐτῶν πορευόμενοι, ἐν ἀριστερᾷ τὸν Τίγρητα ποταμὸν διαφέντες. Καὶ τὰ μὲν πρῶτα, εὐφόρου γῆς καὶ πάντ' ἐχούσης τὰ ἀναγκαῖα ἀρκούντως ἀπέλαυον, τῶν αἰχμαλώτων ἕκαστα καταμηνυόντων· μετὰ δὲ τοῦτο πρεσβύτης τις ὑπὲρ τῆς κοινῆς ἐλευθερίας Περσῶν τὸ θανεῖν προτιμήσας, ἐξεπίτηδες ἁλῶναι πλασάμενος, καὶ ὡς δῆθεν οὐχ ἑκὼν συλληφθείς, ἄγεται πρὸς βασιλέα. Πολλὰ δ' ἀνακριθεὶς καὶ δόξας ἀληθῆ λέγειν, πείθει αὐτῷ ἕπεσθαι· τάχος γὰρ ὅσον ἐς τὰ Ῥωμαίων ὅρια τὴν στρατιὰν ἐπιστήσειν κατηγγυᾶτο· δυσπρόσοδον δὲ μόνην δεῖν τινα γῆν ἐλθεῖν αὐτοὺς δυεῖν ἢ τριῶν ἡμερῶν, καὶ χρῆναι τὰ ἐπιτήδεια φέρειν· δι' ἐρήμου γὰρ τῆς γῆς D ἀνάγκην εἶναι τὸ στράτευμα διελθεῖν. Καὶ δὴ ταῖς ἀπάταις τοῦ σοφοῦ εἴτουν σοφιστοῦ πρεσβύτου πεισθεὶς ὁ ἀπατεὼν καὶ πολλοὺς κατασοφισάμενος, ἐγὼ δεῖν ταύτῃ πορευτέον εἶναι, ἔνθα ἂν ὁ πρεσβύτης ἡγοῖτο. Ὡς δὲ προσωτέρω χωροῦντες μετὰ τρίτην ἡμέραν τόποις ἀγρίοις ἐνέβαλον, ὁ μὲν γέρων, βασάνοις ὡμολόγει τὴν πρόθεσιν, ὡς τῶν ὁμοφύλων χάριν αὐτομολήσοι πρὸς θάνατον· καί γ' ἕτοιμον ἑαυτὸν παρέχειν πρὸς πᾶν ἐπερχόμενον· ἐν δεινοῖς δ' ἀφύκτοις τῆς στρατιᾶς ἐναπειλημμένης, καὶ ἤδη ἐκτετηκόσι, τῇ τε μακρᾷ ὁδοιπορίᾳ καὶ ἐνδείᾳ τῶν ἀναγκαίων, εὐθὺς καὶ Περσικὴ παράταξις ἐπεισπίπτει τούτοις μάλα λαμπρά· καὶ μάχης καρτερᾶς συῤῥαγείσης, ἄνεμος ἐκνεφίας πνεύσας σφοδρὸν, τόν τε οὐρανὸν καὶ τὸν ἥλιον πυκνοτάτῳ νέφει ἐκάλυπτε·

καὶ τὴν κόνιν εἰς ἀέρα ἐλίκμα, σκότους πολλοῦ καὶ ὀχλώδους μάλιστα ἐπιπολαζούσης. Τὸ δὲ Περσικὸν ἐπελαῦνον, συνεπῆγε καὶ τοὺς ὑποσπόνδους κοντοφόρους Σαρακηνούς· ὧν εἷς τὸ δόρυ ἐκτείνας, ἰσχυρῶς πεσεῖν τὸν βασιλέα κατὰ τὸ περιτόναιον. Ἅμα δὲ τῇ αἰχμῇ ἐξελκομένῃ κόπρος ἐπηκολούθει συνεπισπωμένη τῷ αἵματι. Τὸν μὲν οὖν κτείναντα εἷς τῶν ζορυφόρων ἐπελθὼν τῆς κεφαλῆς ἀφαιρεῖται· καιρίαν δὲ τρωθέντα τὸν Ἰουλιανὸν ἐπ' ἀσπίδος οἱ οἰκεῖοι ἀναλαβόμενοι, πρὸς τὴν βασιλικὴν ἀπεχώρουν σκηνήν. Τισὶ δὲ καὶ τὴν πληγὴν διὰ τὸ ἀθρόον μηδ' ὅθεν ἐπῆλθεν ἰδοῦσι, παρά τινος τῶν οἰκείων ἐνομίσθη τὸ πάθος προελθεῖν. Οἱ μὲν οὖν Πέρσην, οἱ δὲ Σαρακηνόν, εἰσὶ δὲ οἳ καὶ Ῥωμαῖον στρατιώτην διισχυρίζονται εἶναι τὸν πλήξαντα, ἀγανακτήσαντα, ὡς εἰκός, ὅτιπερ ἀβουλίᾳ καὶ θρασύτητι γνώμης τοσαύτην στρατιὰν παραπώλεσεν.

A prælio ingenti commisso, turbidus ventus vehementer flare incipiens, densa nube cœlum atque solem obscurat, pulverem in aerem sublatum ventilat, caliginemque et tenebras ingentes excitat. Et Persicus exercitus in nostros irruens, socios atque auxiliares secum Saracenos hastatos adduxerat. Horum aliquis hasta protensa, imperatorem graviter vulnerat : membrana ea quæ peritoneum dicitur, et exta omnia intrinsecus tegit, ita disrupta, ut cuspide extracta excrementa sanguine mista eam sint consecuta. Percussori ex imperatoris satellitibus quidam caput amputavit (1). Imperatorem autem ita lethaliter vulneratum, scuto impositum, satellites ejus in tabernaculum imperatorium detulerunt. 81 Porro nonnulli qui vulnus unde pervenerit, ob repentinum incursum prorsus non viderunt, a quopiam familiarium suorum inflictum esse existimarunt. Atque alii quidem Persam, alii Saracenum, sunt qui Romanum militem cum occidisse affirmant, indignatum videlicet, sicuti verisimile erat, quod imprudenti temeritate et gloriosa audacia tantum perdidisset exercitum.

Λιβάνιος δὲ ὁ Σύρος σοφιστὴς, φίλος αὐτῷ ἐς τὰ μάλιστα καὶ διδάσκαλος γεγονὼς, ἐν τῷ εἰς αὐτὸν ἐπιταφίῳ τοιάδε περὶ τοῦ κτείναντος αὐτὸν ἱστορεῖ· « Τίς οὖν ὁ κτείνας, ποθεῖ τις ἀκοῦσαι; Τοὔνομα μὲν οὐκ οἶδα· τοῦ δὲ μὴ πολέμιον εἶναι τὸν κτείναντα σημεῖον ἐναργὲς τὸ μηδένα πολέμιον ἐπὶ τῇ πληγῇ τετιμῆσθαι· καίτοι διὰ κηρύκων ὁ Πέρσης ἐκάλει τὸν ἀπεκτονότα, καὶ μεγάλων ὑπῆρχε τῷ φανέντι τυχεῖν. Ἀλλ' ὅμως οὐδ' ἔρωτι γερῶν ἠλαζονεύσατο. Καὶ πολλή γε τοῖς πολεμίοις ἡ χάρις, ὅτι ὧν οὐκ ἔδρασαν, οὐ προσέθεντο τὴν δόξαν. Ἀλλ' ἔδοσαν παρ' ἡμῖν αὐτοῖς τὸν σφαγέα ζητεῖν. Οἳ γὰρ οὐκ ἐλυσιτέλει ζῶν· οὗτοι δὲ ἦσαν οἱ ζῶντες οὐ κατὰ τοὺς νόμους, πάλαι τε ἐπεβούλευον, καὶ τότε δυνηθέντες εἰργάσαντο· τῆς τε ἄλλης ἀδικίας ἀναγκαζούσης, οὐκ ἐχούσης ἐπὶ τῆς ἐκείνου βασιλείας ἐξουσίαν· καὶ μάλιστά γε τὸ τιμᾶσθαι τοὺς θεοὺς, οἳ τουναντίον ἐζήτουν. » Ὁ μὲν οὖν Λιβάνιος ἔοικε Χριστιανὸν λέγειν τὸν σφαγέα τοῦ παραβάτου· καὶ οὐδὲν ἀπεικὸς τῶν τηνικάδε στρατευόμενον εἰς νοῦν βαλεῖν, ὡς ὁ τύραννον ἀνελὼν δι' ἐπαίνου παρ' ἅπασι πέφυκεν, ἅτε δὴ τῆς κοινῆς ἐλευθερίας ἥρημένος ῥανεῖν· ἴσως δὲ καὶ τισι τῶν γνησίων ἐπαμύνων. Καὶ οὐκ ἄν τις ἐκείνῳ μέμψαιτο διὰ Θεὸν καὶ θρησκείαν ἑλομένῳ προκινδυνεῦσαι· ἐμοὶ δὲ περὶ τῶν εἰρημένων διακριβολογεῖσθαι λελόγισται παρ' οὐδέν· καὶ γὰρ καὶ Κάλλιστος ὁ τὰ κατ' αὐτὸν ἡρῴῳ μέτρῳ διεξελθών, τὰ κατὰ τὸν πόλεμον διηγούμενος, ὑπὸ δαίμονός φησι πληγέντα τοῦτον θανεῖν. Ὅμως τιμῶν τὸν οἰκεῖον δεσπότην οὕτως ἔγραψεν. Ἴσως δ' ἂν καὶ ἀληθείας εἴη ἐχόμενον· οὐκ ὀλίγους γὰρ ἐριννύες μετῆλθον. Ὡς δ' ἀληθέστατος λίαν καὶ σύμφωνος κρατεῖ λόγος ἁπανταχοῦ, καὶ εἰς ἡμᾶς ἀφίκετο, κατὰ θεομηνίαν Ἰουλιανὸς ἀναιρεῖται· καὶ σφαγέα τούτου βίβλοι ἡμῖν εἶναι τὸν πολὺν καὶ μέγαν Μερκούριον ἐκδεδώκασι.

Libanius sane Syrus sophista, amicus ejus intimus et præceptor, de percussore ejus in funebri oratione, quam de eo composuit, talia scribit : « Quis igitur cum interemerit, audire quispiam cupit ? Nomen ejus nescio. Non hostem autem percussorem cum fuisse, apertum indicium est, quod ex hostibus nemo vulneris ejus nomine honorem et præmium acceperit : cum quidem Persarum rex per præcones percussorem ejus evocaverit, et ingentia, qui sese indicasset, præmia percepturus fuerit. Sed ne eorum quidem cupiditate quisquam est adductus, ut facinus sibi tantum per jactantiam arrogaret. Et multa profecto hostibus debetur gratia, quod cujus facti auctores non fuerunt, ejusdem sibi gloriam non vindicarunt. Sed nobis, ut interfectorem inquireremus, permiserunt, quibus illum diutius vivere bono non fuit. Sunt autem isti, qui nullis vivunt legibus. Qui quidem quod dudum sunt conati, tum demum cum possent, peregerunt : iniquitate reliqua eos cogente, cui sub illius imperio locus non fuit, et maxime deorum cultu, cui ipsi maxime sunt adversati. » Libanius quidem Christianum fuisse transgressoris percussorem, dicere videtur. Neque dissentaneum est, aliquem ex militibus qui sub signis ejus erant, hæc sic secum considerasse : quod si qui olim tyrannum sustulisset, is ab omnibus propter communem libertatem asserendam, aut aliquem ex necessariis et propinquis vindicandum, vel cum vitæ periculo facinus tantum ausus, laudem retulit : neque se quemquam reprehensurum esse, si Dei et religionis causa, se in certum periculum conjiceret. Mihi vero de his quæ dicta varie sunt, accuratius inquirere minime necessarium videtur. Nam et Callistus, qui res ejus heroico versu complexus est, rebus bellicis expositis, a dæmone cum vulneratum occubuisse dicit. Atque is tametsi horum suum honore prosequeretur, hæc tamen scripsit. Et

(1) Sozomenus, percussorem Juliani post vulnus illi inflictum, latuisse, et equo admisso fuga sibi consuluisse dicit : Καὶ τοῦ ἵππου καταλαβών, ὅστις ἦν, ἀπῆλθε λαθών.

fortasse hoc sic, quamvis ab homine picta dictum, verum fuit. Non paucos enim Erinnyes ultæ sunt. At enim quemadmodum verissima **82** et constantissima, quæ ad nos quoque pervenit, ubique obtinuit fama, vindicta divina Julianum trucidatum esse constat : percussoremque ejus, libri nobis clarum illum et magnum Mercurium esse produnt.

CAPUT XXXV.

Quod visiones divinæ quibusdam apparentes, Juliani apud Persas necem portenderint.

Hujus rei argumentum est divina quædam visio, quæ Juliano, cognomento Sahæ, monacho, virtute præclaro viro, est oblata. Qui auditis impii illius minis, sedato Deum, ut quamprimum nos ab illius tyrannide liberaret, oravit. Et cædes ei quæ in Perside peracta est die, revelata est. Discipulis namque suis, causam exstasis atque consternationis inquirentibus, rem ipsam revelavit ; atque illi porro aliis viri ejus dicta indicarunt. Sed enim de visione ea cum exactior investigatio fieret, compertum est, qua hora res gesta fuerat, eadem illum eam vidisse. Sed et Didymus philosophus ecclesiasticus domicilium Alexandriæ habens, in mœrore maximo fuit, cum propter imperatorem, qui tam impiam sequeretur religionem, tum quod ecclesias tantopere contemni videret. Quapropter jejuniis sese maceravit, et Deum precibus invocavit, ac ne noctu quidem alimenti quidquam sumpsit, propter ingentem sane dolorem, sicque in sella considens, somno obrutus est : deinde consternatione correptus, equos candidos per aerem discurrentes sibi videre est visus, et qui eis insidebant equites, voce clara promulgantes : « Renuntiate Didymo, hac ipsa hora Julianum esse cæsum : idipsum Athanasio quoque magno significetur : et Didymus exsurgens cibum capiat. » Quidam etiam ex necessariis et amicis Juliani, ad ipsum contra Persas bellum gerentem via publica profectus, cum ex itinere profectionem accelerans, in locum quemdam diverteret, eo quod domicilii alterius ibi copia non esset, in ecclesia quadam dormire est coactus. Atque ibi vigilans magis quam somnians, sicuti asseruit, vidit, ut circa se multi convenientes (erat autem apostolorum, prophetarum et martyrum chorus), imperatoris adversus ecclesias contumeliam deplorarint : et quid facto opus esset, alius ab alio requisierit. **83** Et cum diu multumque ad eum modum deliberassent, et veluti adductas ut, duos ex illorum cœtu consurrexisse dixit, Artemium et Mercurium, qui alios bono animo esse jusserint, et alacritate singulari divinum illum conventum reliquerint, quasi ad Juliani imperii eversionem ire properantes. Porro qui visionem hanc vidit, eventum et finem ejus metuens, profectionem prosequi neglexit. Ac rursum ibi somno oppressus, eumdem illum cœtum denuo vidit : eosque qui prius magno studio properantes abierant, et proxima nocte bellum Juliano inferre crediti fuerant, reversos, aliis celerrime renuntiare, desertorem necatum esse, nec de cætero causam esse, cur ita sint solliciti. Quæ Julianus

ΚΕΦΑΛ. ΛΕ'.

Ὅτι θεῖαι ὄψεις τισὶ φανεῖσαι τὸν τοῦ Ἰουλιανοῦ ἐν Περσίδι θάνατον προεσήμηναν.

Τούτου δ' ἀπόδειξις θεία τις ὄψις, ἣν ἀνὴρ, Ἰουλιανὸς ὄνομα, καθεώρα, τὴν ἀρετὴν ἄκρος· ὃς τὰς ἀπειλὰς διακούσας τοῦ ἀσεβοῦς, δεόμενος ἦν τοῦ Θεοῦ ἀπαλλάττειν τῆς ἐκείνου τυραννίδος ὡς τάχος ἡμᾶς. Καί γ' ἀπεκαλύπτετο τῷ ἀνδρὶ, καθ' ἣν ἡμέραν ἐν Περσίδι ἀνήρητο, τὰ γενόμενα. Τοῖς γὰρ φοιτηταῖς πυνθανομένοις τὴν ἔκστασιν ἀνεῖπεν· οἱ δ' ἐσημαίνοντο τὰ λεγόμενα. Ἀκριβωσαμένοις δὲ τὰ ὁραθέντα, εὑρέθη, καθ' ἣν ὥραν ἐπράττοντο, διορῶν τὰ γενόμενα. Ἀλλὰ καὶ Δίδυμος ὁ τῆς Ἐκκλησίας φιλόσοφος, τὴν Ἀλεξάνδρου οἰκῶν, περίλυπος μάλιστα ἦν, διά τε τὸν κρατοῦντα θρησκεύειν οὕτως ἐλόμενον, καὶ διὰ τὴν τῶν ἐκκλησιῶν καταφρόνησιν. Νηστεύων οὖν διὰ ταῦτα, καὶ τὸν Θεὸν ἱλεούμενος, ὑπὸ τῆς ἄγαν μερίμνης οὐδὲ τῆς νυκτὸς τροφῆς μετασχὼν, οὕτως ἐπὶ θρόνου καθήμενος εἰς ὕπνον τρέπεται. Εἰς ἔκστασιν δ' ἐλθὼν, λευκοὺς ὑπ' ἀέρι τρέχοντας ἵππους ἐδόκει ὁρᾷν· οἱ δ' ἐπόται τούτων ἔποχοι ὄντες, ἐκήρυττον· « Ἀναγγείλατε Διδύμῳ ὡς περὶ τήνδε τὴν ὥραν ἀνῄρηται Ἰουλιανός. Τοῦτο δὲ καὶ Ἀθανασίῳ τῷ πάνυ δηλωθήτω, καὶ ἀναστὰς [Δίδυμος] μετεχέτω τροφῆς. » Καί τις δ' ἕτερος τῶν ἐπιτηδείων μάλιστα καὶ φίλων Ἰουλιανῷ, πρὸς αὐτὸν Πέρσαις εἰσβαλοῦντα, διὰ τῆς λεωφόρου ἰὼν, ἐπεὶ καταλῦσαι που συνέδη, τὴν ἄφιξιν ἐπειγόμενος, ἀπορίᾳ οἰκήματος ἔν τινι τῶν ἐκκλησιῶν καθεύδειν ἠνάγκαστο· καὶ ὕπαρ μᾶλλον ἢ ὄναρ ἰδεῖν διετείνετο, ὡς περὶ αὐτὸν συνελθόντες πολλοὶ (ἀποστόλων δ' ἦσαν καὶ προφητῶν χοροὶ καὶ μαρτύρων), τὴν εἰς τὰς ἐκκλησίας τοῦ κρατοῦντος ὕβριν ὠδύροντο· καὶ τὸ ποιητέον παρ' ἀλλήλων ἤτουν μανθάνειν. Ἐπιπολὺ δ' οὕτω λογιζομένων καὶ ὡσανεὶ διαπορουμένων, ἐκ μέσου τούτων δύο τινὲς ἀναστάντες, Ἀρτέμιον δὲ καὶ Μερκούριον λόγος ἔχει τούτους εἶναι, θαρρεῖν τοῖς ἄλλοις ἐνεκελεύοντο· καὶ σπουδῇ τὸν θεῖον σύλλογον καταλελοιπότες, ὡς ἐπὶ καθαιρέσει τῆς Ἰουλιανοῦ ἀρχῆς τὴν ὁρμὴν ἔσπευδον. Ὁ δὲ τῆς ὁράσεως θιασώτης τὸ προκείμενον ὠλιγώρει. Δεδοικώς γε μὴν τὸ τέλος τῆς ὄψεως, ἐκεῖσε καθεύδων τὸν αὐτὸν αὖθις σύλλογον καθεώρα, καὶ τοὺς πρώην ἐξιόντας σπουδῇ, αὖθις ἐληλυθότας, οἳ τῇ προτέρᾳ νυκτὶ ἐπιστρατεύειν ἐδόκουν Ἰουλιανῷ· καὶ τάχος ὅσον ἀναγγείλας τοῖς ἄλλοις, ὡς ὁ ἀποστάτης ἀνῄρηται· καὶ τοῦ λοιποῦ μὴ μέλον ἔστω ὑμῖν. Καὶ ἃ μὲν ἐθεάσαντο ὅ τε Ἰουλιανὸς μονάχος, καὶ ὁ ἐκκλησιαστικὸς φιλόσοφος Δίδυμος ὁ Ἀλεξανδρεύς, καὶ ὁ φίλος καὶ οἰκεῖος τῷ ἀποστάτῃ, ταῦτά ἐστι· καὶ οὐδεὶς τῆς ἀληθείας διέπεσεν, ἐκβήλους ἐς ὕστερον τῆς σφαγῆς γενομένης. Εἰ δέ τις αὖθ' ὑπισχυρίζοιτο μὴ κατὰ θεομηνίαν ἀνῃρῆσθαι αὐτὸν, ἅτε ταῖς ἐκκλησίαις διαλυμηνάμενον, τέως γε μὴν

ἡ προφητεία πεισάτω τοῦτον, ἦν τις θεῖος ἀνὴρ προηγόρευσε, προσφοιτῶν μὲν Λιβανίῳ, τὰ δὲ τῆς Ἐκκλησίας ἐκπαιδευόμενος. Ἐπιστρατεύοντι γὰρ ἐκείνῳ τοῖς Πέρσαις, διατωθάζων Λιβάνιος, « Νῦν δὲ ἄρα, τῷ θείῳ ἐκείνῳ ἀνδρὶ ἔλεγε, τί ἂν ὁ τοῦ τέκτονος πράττοι υἱός; Ὁ δὲ, Ξυλίνην θήκην κατασκευάζει πρὸς θάνατον, ἀντεπήγαγε, τῷ σῷ βασιλεῖ, » καὶ μετ' ὀλίγον ἦκε νεκρὸς ὁ σόβαρὸς ἐκεῖνος, καὶ μέγα φυσῶν, καὶ τὴν Ἀλεξάνδρου δόξαν ὀνειροπολῶν, ἢ καὶ μᾶλλον ὑπερβαλέσθαι τοῦτον οἰόμενος· ὃς κατὰ τὴν Πυθαγόρου δόξαν τὰς μετεμψυχώσεις τιμῶν, ἐκ μετενσωματώσεως τὴν Ἀλεξάνδρου ἔχειν ψυχὴν, μᾶλλον δὲ αὐτὸς εἶναι Ἀλέξανδρος ἐν ἑτέρῳ δηλαδὴ σώματι ἔλεγε· μηδὲ εἰδὼς ὡς ἄρα νικᾷν μὲν καλὸν, ὑπερνικᾷν δὲ ἐπίφθονον. Ἠπάτα δὲ αὐτὸν καὶ Μάξιμος ὁ φιλόσοφος, συμπαρὼν αὐτῷ καί τισι μαντείαις ἐξάγων τοῦ δέους.

A monachus, et ecclesiasticus philosophus Didymus Alexandrinus, et præterea desertoris ipsius familiaris et propinquus viderint, talia sunt. Neque illorum quisquam a veritate aberravit, quam cædes postea renuntiata confirmavit. Quo si quispiam adhuc illum qui sic ecclesias vastaverit, non divina vindicta interemptum esse contendat : ei id vaticinium persuadeat, quod divinus quidam vir, Libanii quidem familiaris, institutis autem ecclesiasticis probe eruditus, prædixit. Cum namque Julianus exercitum in Persas duceret, et Libanius illudens ad sanctum illum virum diceret. « Quidnam fabri faceret filius? respondens ille : Ligneum inquit, loculum ad mortem imperatoris tui elaborat. » Et parva intercessit mora, cum mortuus ille B adductus est, qui superbus et inflatus gloriam Alexandri somniaverat, ac potius longe illum superasse sibi visus fuerat : et juxta Pythagoræ sententiam, animarum transmigrationes magnificiens, ex corporum transmutatione Alexandri animam se habere, atque adeo Alexandrum in corpore alio se esse, dixerat. Neque satis intellexit, Vincere quidem pulchrum esse : victoria autem per insolentiam abuti, invidiosum. Seduxit autem eum Maximus etiam philosophus, qui ei adfuit : et divinationibus quibusdam transversum egit.

Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὅθεν ἐβλάβη, ἀμωσγέπως συνῆκε, καὶ παντάπασι τὸν τῆς συμφορᾶς οὐκ ἠγνόησεν αἴτιον. Καὶ γάρ φασι τῆς ὠτειλῆς τὸ αἷμα ἀρυόμενος τῇ κοτύλῃ, εἰς αἰθέρα διακοντίζειν, οἷά γε Χριστὸν ὁρῶν, καὶ τῆς σφετέρας σφαγῆς τὴν αἰτίαν ἐπιγράφων αὐτῷ, καὶ λέγειν, ὡς Νενίκηκας, Γαλιλαῖε, νενίκηκας. Ἄλλοι δέ φασιν ὡς τὸν ἔφορον τῆς αὐτοῦ γεννήσεως ἥλιον κατά τινα περίοδον C ἀστρονομικὴν ἐν αἰτίαις ἐτίθει, ὅτι Ῥωμαίοις ἐπήμυνεν, αὐτὸν δὲ οὐ διέσωσεν. Εἰ δ' ἀληθὲς, τελευτᾷν μέλλων, τῆς ψυχῆς χωριζομένης τοῦ σώματος, θειότερα ἢ κατ' ἄνθρωπον ἠδύνατο θεωρεῖν, ὡς καὶ Χριστὸν ὁρᾷν, λέγειν οὐκ ἔχω· οὐ γὰρ πολλῶν ὁ λόγος, ἀλλ' οὐδὲ ὡς ψεῦδος ὂντ' ἀποτρέπομαι· εἰκὸς δ' εἶναι καὶ ταῦτα, καὶ τούτων πολλῷ θαυμαστότερα γίνεσθαι, ἵνα μὴ ἀνθρωπίνῃ σπουδῇ συστῆναι τὴν ἐπώνυμον Χριστοῦ θρησκείαν ἔχοι τις λέγειν. Καὶ ὁ μὲν τοιαῦτα πράττων, καὶ τὸ αἷμα ῥαίνων, διαῤῥήδην, Κορέσθητι Ναζωραῖε, ἐπέλεγεν. Ὕβριζε δὲ καὶ τοὺς ἄλλους θεοὺς, κακοὺς καὶ ὀλετῆρας ἀποκαλῶν. Ὁ μέντοι ἄριστος ἰατρῶν ὁ Λυδὸς Ὠρειβάσιος, ὁ ἐκ Σάρδεων, αὐτῷ συνῆν. Ἀλλ' ἐχλεύαζεν ἡ πληγὴ τὴν ἐκείνου ἅπασαν θεραπείαν· καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις τοὺς πολλοὺς αἰῶνας ζήσειν οἰόμενον, ἐξῆγε τοῦ ζῆν· ἐν μὲν τῷ τοῦ Καίσαρος σχήματι πέντε ἐνιαυτοὺς, ἐν δὲ τῷ διαδήματι μετὰ τὸν Κωνσταντίου θάνατον δύο πρὸς τῷ ἡμίσει διανύσαντα ἔτη. Ἔτος δ' ἦν αὐτῷ τῆς ζωῆς τηνικαῦτα πρὸς τῷ ἑνὶ καὶ τριάκοντα. Τόν γε μὴν ἅπαντα χρόνον τῆς αὐτοῦ βασιλείας ἀγαναχτῶν ὁ Θεὸς συμφοραῖς ἀπείροις καὶ παντοδαποῖς κακοῖς ὑπέβαλε τὴν Ῥωμαίων ὑπήκοον. Ἥ τε γὰρ γῆ σφόδρα σειομένη, οὐκ ἀσφαλῆ παρεῖχεν οὔτ' ἐν οἴκῳ μένειν οὔτ' ἐν ὑπαίθρῳ διατριβὴν ἔχειν τοὺς περιοίκους. Ἐπὶ δὲ τῆς αὐτοῦ ἀρχῆς καὶ τὸ θρυλλούμενον ἐν Ἀλεξανδρείᾳ πάθος ἐγένετο· ὀπηνίκα σφόδρα ἡ θάλασσα πνεύσασα, τοὺς οἰκείους παρήμειψεν ὅρους, καὶ μέχρι πολλοῦ

Sed enim unde ei clades ea evenerit, quodammodo ipsemet intellexit, neque prorsus calamitatis auctorem ignoravit. Dicitur enim, cum e vulnere cava manu sanguinem hausisset, atque eum in cœlum, veluti Christum conspiciens, conjecisset, perinde atque causam cædis suæ in eum referret, vociferatus esse : Vicisti, Galilæe, vicisti. **84** Alii vero tradunt, cum solem natalis horæ suæ inspectorem, propter astronomicum quemdam circuitum accusasse, quod Persis auxilium tulerit, se autem non servaverit. Et, siquidem verum est, jam moriturus, anima secedente a corpore, divinius quodammodo quam pro hominum captu potuit, oculos intendisse ita fertur, ut etiam Christum viderit : quod sane affirmare non possum : non multi enim hoc dixerunt. Verumtamen id etiam veluti mendacium non refello. Verisimile enim est, et hoc, et eo adhuc multo admiranda magis accidisse, ne humano consilio, qui a Christo nomen habet, religionem constitisse, dicere quispiam possit. Atque ille sic se habens, et sanguine diffluens, diserte : Saturare, Nazarene, exclamavit. Alios quoque deos contumelia affecit, malos eos et perniciosos appellans. Præsto ei affuit Sardis ortus medicus præstantissimus, Oribasius Sardensis. Sed curam ejus omnem vulnus illius risit atque contempsit. Ita qui se multis sæculis victurum credidit, intra triduum est exstinctus : qui in Cæsaris dignitate quinquennium, in imperio autem a Constantii morte annos duos cum dimidio exegit. Mortuus est ætatis anno tricesimo primo. Toto sane imperii ejus tempore iratus Deus, varias calamitates et innumera mala Romanorum immisit ditioni. Siquidem terra ingenti motu concussa effecit, ut neque in domibus tuto homines manerent, neque sub dio etiam recte versarentur. Sub ipsius quoque imperio decantatissima illa urbi Alexandrinæ calamitas accidit, cum

mare vehementi æstu concitum, et ultra fines suos progressum, ita diluvio aridam et continentem terram inundavit, ut eo in locum suum regresso, in tectorum tegulis scaphæ marinæ sint repertæ. Unde Alexandrini, ab eo tempore quo talis inundatio coorta est, diem festum cum peragentes, faces multas in urbe accendunt, carminibusque et gratiarum actionibus iram Dei supplices placant, solemnitatemque anniversariam cum insigni pietate et religione observant. Siccitates etiam intensæ eo imperante cum fruges exstinxerunt, tum aerem quoque pestiferum reddidere. Quapropter hominibus rerum penuria pressis, fames admodum excrevit, **85** adeo ut homines ad insolitas prorsus vitæ agendæ rationes, et ad irrationalium animantium alimenta sint conversi. Famem vero istam pestilentia est consecuta, quæ corpora infestavit, et varios progenuit morbos, unde plurimi mortales interiere. Juliani res hunc habuere finem, omnibus quidem Christianis, præcipue tamen Antiochenis, gratum et jucundum: qui propter cædem ejus publico instituto tripudio, Maximum etiam philosophum convitiis prosciderunt, illud accinentes, « Ubi sunt divinationes tuæ, stulte Maxime? » Vicit Deus, et Christus ejus. Multa autem capita et corpora hominum jugulatorum in cistis, in putcis, et in locis secretioribus imperatoriæ aulæ, Antiochiæ sunt reperta, quos ille, res futuras inquirens, clam mactavit. Sicuti et in oppido Carris. Nam ibi templum ingressus est, foribusque probe claustris munitis, exsecranda peregit per incantationes et imposturas magica sacra. Mulier quoque post ejus mortem ibi, ita ut in sublime sublata, et ex capillis suspensa fuerat, reperta est, quam futurum investigans resecuit.

τῆς ξηρᾶς ἦλθε, καὶ ταύτην κατέκλυσεν· ὥστε καὶ ὑπὲρ τῶν κεράμων, τοῦ ὕδατος αὖθις ὑποναστήσαντος, θαλάττια εὑρεθῆναι σκάφη. Ὅθεν ἀπὸ τοῦ καιροῦ ἐκείνου Ἀλεξανδρεῖς ἀεὶ διατελοῦσιν ἑορτὴν ἄγοντες ἐξ ἐκείνου καθ' ἣν ἡμέραν ἐγένετο· λύχνους πολλοὺς καίοντες ἀνὰ πᾶσαν τὴν πόλιν, χαριστηρίοις τε ᾠδαῖς τὸν Θεὸν ἱλεούμενοι, δυσωποῦσι, περιφανῶς μάλα σὺν εὐλαβείᾳ ἐτησίως ταύτην ἐπιτελοῦντες. Καὶ μὴν καὶ αὐχμοὶ σφόδρα ἐπιτείναντες, ἐπὶ τῆς αὐτοῦ ἡγεμονίας, τούς τε καρποὺς ἔφθειραν, καὶ τὸν ἀέρα φθοροποιὸν ἀπειργάσαντο. Κἀντεῦθεν τῇ ἐνδείᾳ τῶν ἀνθρώπων πιεζομένων, κατὰ βάθος ὁ λιμὸς ἐχώρει, καὶ εἰς τὰς τῶν ἀλόγων ζώων τροφὰς, καὶ εἰς ἀήθη δίαιταν τὸ ἀνθρώπινον ἤλαυνε. Τῷ δὲ λιμῷ τούτῳ καὶ λιμὸς ἕτερος ἠκολούθει, καὶ τοῖς σώμασιν ἐλυμαίνετο, νόσους ποικίλας ἀπογεννῶν, ἐξ ὧν τὰ πλεῖστα τῶν σωμάτων ἐφθείρετο. Καὶ τὰ μὲν κατὰ Ἰουλιανὸν τοιοῦτον ἔσχε τὸ πέρας, ἐπέραντον μὲν καὶ πᾶσι Χριστιανοῖς, διαφερόντως δ' Ἀντιοχεῦσιν· οἳ καὶ κοινὴν χορείαν τῇ τοῦ τυράννου ἀναιρέσει στησάμενοι, καὶ Μάξιμον τὸν φιλόσοφον ἐλοιδόρουν ἐπᾴδοντες· « Ποῦ σοῦ τὰ μαντεῖα, Μάξιμε μωρέ; » Ἐνίκησεν ὁ Θεὸς, καὶ ὁ Χριστὸς αὐτοῦ. Πολλαὶ δὲ κεφαλαὶ καὶ σώματα ἐσφαγμένα ἐν τοῖς κιβωτίοις καὶ φρέασι καὶ τοῖς ἀπορρήτοις τόποις τῶν βασιλείων εὑρέθησαν· οὓς ἔθυε κρύφα, εἰμαρμένα ἐπιζητῶν, ὡς καὶ ἐν Κάρραις τῇ πόλει. Τὸν γὰρ ἐκεῖσε νεὼν εἰσιὼν, καὶ κλεῖθρα τούτῳ ἐπιβαλὼν, μυσαρὰς μαγγανείας εἰργάζετο. Καὶ γυνὴ δ' ἐκεῖσε μετὰ μόρον ἐκείνου ἀπῳρημένη εὑρέθη, ἣν ἀνέτεμε τὸ μέλλον διερευνώμενος.

CAPUT XXXVI.

Quæ Libanius in funebri oratione Juliani contra nos scripserit. Et responsum, dicta ejus refellens.

De impii principis hujus morte lugubrem composuit orationem Sophista Libanius, quam *Julianum* sive *Funebrem querelam* inscripsit, in qua multas ejus laudes recenset, et res quoque gestas, prout visum est ei, commemorat, mentionem quoque librorum ejus faciens, quos adversus Christianos composuit, sacra Evangelia oppugnans, et veluti falsa ea esse refellere tentans. Ubi etiam, quod ea ludibrium nugasque esse ille demonstraverit, tradit. Quod si alias illius res Libanius laudare constituisset, silentio ea præteriissem, et ad historiam nostram continuandam processissem. Quandoquidem autem dicendi vi et arte fretus, illum et libros illius laudibus efferens, religionem nostram acerbe perstringit: injuriam veritati facerem, nisi ipsum nugatorem esse ostenderem, et ea qua nos attigit parte reprehenderem atque redarguerem. **86** Sed prius pauca quædam quæ in illius oratione sunt, exponam, et deinde sententiam meam adjiciam. « Cum hibernæ, inquit, noctes longiores essent, incumbens cis libris imperator,

ΚΕΦΑΛ. ΑϚ'.

Οἷα Λιβάνιος ἐν τῷ ἐπιταφίῳ Ἰουλιανοῦ καθ' ἡμῶν γράφει· καὶ ἀντιλογία πρὸς αὐτὸν ἀνατρέπουσα τὰ εἰρημένα.

Ἐπὶ δὲ τῷ θανάτῳ τοῦ ἀσεβοῦς καὶ ὁ σοφιστὴς Λιβάνιος θρῆνον συντάττει, ὃν Ἰουλιανὸν ἢ Ἐπιτάφιον ἐπιγράφει· ἐν ᾧ πολλὰ τῶν ἐγκωμίων αὐτῷ καταλέγει, καὶ πράξεις τὰς δοκούσας αὐτῷ διεξῆλθε· ποιεῖται δὲ μνείαν καὶ τῶν βίβλων, ἃς κατὰ τῶν Χριστιανῶν συνέταττεν Ἰουλιανὸς, τοῖς Θείοις Εὐαγγελίοις ἀντιφερόμενος, καὶ ψευδῆ γε ἀπελέγχειν ταῦτα πειρώμενος· ἐν ᾧ καὶ ὡς εἰη γέλωτα καὶ φλήναφον ἀποδείξας αὐτὰ ἱστορεῖ. Εἰ μὲν οὖν τἄλλα ἐκείνου προῦθετο ὁ Λιβάνιος ἐπαινεῖν, ἡσυχίαν ἂν ἦγον, καὶ ἐπὶ τὸ συνεχὲς τῆς ἱστορίας ἐβάδιζον. Ἐπεὶ δὲ δεινότητι τέχνης Θεῖον ἐγκωμιάζων καὶ τὰς ἐκείνου βίβλους, τῆς ἡμετέρας καθάπτεται πίστεως, ἀδικήσαιμεν ἂν καὶ αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν, εἰ μὴ μᾶλλον καὶ ἡμεῖς αὐτὸν ὡς φλήναφον ἀπελέγξωμεν, καὶ καθαψώμεθα καὶ ἡμεῖς οἷς ἐκεῖνος καθάπτεται, τέως δὲ μέτρι' ἄττα ἐκείνου τῶν ἐν τῷ ἐγκωμίῳ φερομένων ἐκθώμεθα πρότερον, ἔπειτα καὶ τὰ ἡμέτερα παραθήσομεν. « Τοῦ χειμῶνος, φησὶ, τὰς νύκτας ἐκτεινόντος, ἐπιθέμενος ὁ βασιλεὺς ταῖς βίβλοις, αἳ τὸν ἐκ Παλαιστίνης ἄνθρωπον Θεόν τε

καὶ Θεοῦ Υἱὸν ποιοῦσι, μάχῃ τε μακρᾷ καὶ ἐλέγχων A
ἰσχύϊ γέλωτα ἀποφήνας καὶ φλήναφον τὰ τιμώμενα,
σοφώτερος ἐν τοῖς αὐτοῖς δέδεικται τοῦ Τυρίου γέ-
ροντος. Ἴλεως δὲ οὗτος ὁ Τύριος εἴη, καὶ δέχοιτο
εὐμενῶς τὸ ῥηθὲν, ὡς ἂν υἱῷ ἡττώμενος. »

Καὶ ὁ μὲν σοφιστὴς ταῦτα· ἐγὼ δὲ ἄριστον μὲν
σοφιστῶν οἶδα τὸν ἄνδρα, καὶ γλῶτταν αὐχεῖν, οἵαν
ἔδει δεινὸν ῥήτορα κεκτῆσθαι· ὥστε καὶ τοῦτο πᾶσι
διαμαρτύρομαι, ὡς εἰ αὐτῷ γ' ἐκείνῳ μὴ τῆς ἴσης
ἐκοινώνει δόξης, καὶ πλείω ἢ Χριστιανοὶ κατ' ἐκεί-
νου εἰρήκεσαν, καὶ οὕτως ἂν εἶπε, καὶ μεγαλοπρε-
πῶς ἂν αὐτὰ, ἅτε δὴ σοφιστὴς ὤν, διεξῆλθεν· ὅτι
γε καὶ ζῶντι μὲν Κωνσταντίῳ ἐπαίνους ἔλεξε, τε-
λευτήσαντι δὲ, ψόγους συνέταττεν. Εἰ δὲ καὶ Πορ- B
φύριος διάδημα περιέκειτο, οἶμαι πολλῷ ἂν σεμνύ-
ναι τὰ ἐκείνου τῶν Ἰουλιανοῦ. Εἰ δὲ καὶ Ἰουλιανὸς
σοφίζεσθαι ἤθελε, καὶ αὐτὸν ἂν κακὸν εἴρηκε σοφι-
στὴν, ὥσπερ δῆτα καὶ Ἐκηβόλιον οὗτος Αἰθάνιος
ἐν τῷ εἰρημένῳ Ἐπιταφίῳ. Ἐπεὶ δ' ἐκεῖνος καὶ ὡς
τῆς αὐτοῦ κοινωνῶν δόξης, καὶ ὡς φίλος, εἰ δὲ βού-
λει, καὶ ὡς σοφιστὴς, ὅσα γ' ἐδόκει καταχαρίζεται
Ἰουλιανῷ, φέρε δὴ καὶ ἡμεῖς ὡς ἂν ἰσχύος ἔχωμεν,
ἀντιλέξωμεν. Ἐπιθέσθαι γάρ φησι ταῖς βίβλοις μα-
κρὰς τὰς νύκτας τοῦ χειμῶνος ἐργαζομένου. Ἔοικε
δὲ τὸ ἐπιθέσθαι δηλοῦν, ὡς διὰ σπουδῆς ἐποιεῖτο
ψόγον γράψαι, ὥσπερ δῆτα σοφισταὶ ποιοῦσι τοὺς
νέους γυμνάζοντες. Εἰκὸς μὲν γὰρ τὰς βίβλους πά-
λαι ἐπίστασθαι οἷς διηκόνητο. Ἐπίθετο δὲ μάχῃ
σχολάζων μακρᾷ, ἀλλ' οὐκ ἐλέγχων ἰσχύϊ, ὡς σὺ C
φῂς· ἀσθενείᾳ δὲ ταλήθους ὡς φιλοσκώμμων, τὰ
καλῶς ἡδρασμένα ἐπεχείρησε διασύρειν. Ὁ γάρ τινι
πρὸς μάχην ἰὼν, τὰ μὲν παρασκώπτων, τὰ δὲ προσ-
τιθεὶς, καὶ παντὶ τρόπῳ τὴν ἐφ' ἑκάστῳ ἀλήθειαν
παρακρύπτων, ψεύδεται· καὶ ἀπεχθῶς ἔχων οὐ
πράττειν μόνον, ἀλλὰ καὶ λέγειν σπουδάζει· καὶ
τὰ αὐτῷ οἱ προσόντα φαῦλα τῷ ἐχθρῷ περιτιθέναι
μᾶλλον οἰκονομεῖ. Ἀλλ' ὅτι μὲν καὶ ἄμφω, Ἰουλια-
νός φημι καὶ Πορφύριος, ὃν Τύριον καλεῖ γέροντα,
φιλοσκῶπται ἦσαν, ἀπὸ τῶν ἰδίων συγγραμμάτων
σαφῶς ἐπιδείξομεν. Ἐν μὲν γὰρ τῇ ἐπιγεγραμμένῃ
αὐτῷ *Φιλοσόφῳ Ἱστορίᾳ* Πορφύριος τὸν Σωκράτους
βίον ὡς μάλιστα διασύρει, τοσαῦτα συκοφαντῶν,
ὅσ' ἂν οὐδὲ Ἄνυτος οὐδὲ Μέλιτος οἱ παρανόμων
ἐκεῖνον γραψάμενοι ἐνενόησαν· καὶ ταῦτα Σωκρά- D
την ἂν ἐπὶ σωφροσύνῃ καὶ δικαιοσύνῃ καὶ ταῖς λοι-
παῖς ἀρεταῖς οὐ Πλάτων μόνον καὶ Ξενοφῶν, ἀλλὰ
καὶ ὁ λοιπὸς τῶν φιλοσόφων θίασος, διαφερόντως
θαυμάσαντες ὡς θεοφιλῆ, καὶ ὡς μεῖζον ἢ κατὰ ἄν-
θρωπον φρονήσαντα, ἐκδεδώκασιν. Ὁ δὲ παραβά-
της τὸν πατέρα ζηλώσας, τὰ ἴσα εἰς τοὺς πρὸ αὐτοῦ
Καίσαρας διεργάσατο· πᾶσι γὰρ μῶμον ἐπαγαγὼν,
οὐδὲ τοῦ φιλοσόφου ἐφείσατο Μάρκου. Τοσοῦτόν γε
μὴν Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου καὶ Κωνσταντίου
τοῦ υἱοῦ κατατρέχει, ὡς συνάγειν ἐνὸν εἶναι, μὴ δι'
ἄλλο τι ἐλέσθαι τὸ σύνταγμα, ἢ διὰ τὸ σκῶψαι τού-
τους ὡς θεοφιλεῖς ἄνδρας, καὶ ἐπ' ἀρεταῖς καὶ ἀν-
δρίαις καὶ τῇ ἀληθεῖ φιλοσοφίᾳ τὸ διαβόητον ἐσχη-

qui hominem Palæstinum Deum et Dei Filium fa-
ciunt, ingenti contentione et vi eos refutavit, reli-
gionemque eam risum prorsus et nugas esse de-
claravit. Qua in re sapientiorem se Tyrio sene
præstitit. Sed hoc mihi ignoscat Tyrius iste, et
placide hoc dictum ferat, quod a filio sit victus. »

Hæc sophista ille. Atque ego quidem eum virum
optimum fuisse sophistam, et ab eloquentia plu-
rimum potuisse, ut oratorem egregium, scio. Qua-
propter apud omnes etiam contestor, illum, nisi in
eadem cum Juliano, in religione, fuisset opinione,
plura etiam in illum quam Christiani dixerint, et
quidem ut hominem sophistam, splendidius dictu-
rum fuisse; quoniam et in Constantium viventem
quidem orationes laudatorias composuit, in defun-
ctum autem invectivas conscripsit. Ac si Porphy-
rius imperiale sumpsisset diadema, scripta illius
longe Juliani libris, stylo ea celebrans, ut equidem
puto, prætulisset. Si vero Julianus artem sophisti-
cam exercuisset, eum ipsum quoque sophistam non
bonum fuisse dixisset: sicuti de Eccbolio fecit,
in eadem de Juliano oratione funebri sua. Cæterum
cum ille ejusdem sententiæ cum Juliano particeps,
amicusque ejus, et si addere libet, sophista, quæ-
cunque ei visa sunt, Juliano tribuerit: age nos
quoque quoad possumus, eum confutemus. Incu-
buisse enim illum, inquit, libris longioribus hiemis
noctibus. Videtur autem per verbum *incumbendi*
significare, studio illi fuisse, invectivas scribere,
sicuti sophistæ studium collocant in adolescenti-
bus exercendis. Consentaneum vero est, libros
istos eum antea novisse, quibus videlicet in sacro
aliquando ministerio usus fuerit. Et incubuit illis
studio et contentione diuturniore, sed eos vi dicendi
non redarguit et refellit, ut tu dicis, verum im-
becillitate potius ingenii, et defectu veritatis, ut
homo facetus, et scommatibus libenter ludens, quæ
probe fundata sunt, convellere et traducere est
conatus. Nam qui cum alio hoc pugnæ genere con-
greditur, quædam adulterans atque depravans,
quædam de suo adjiciens, modisque omnibus in
re et sententia quaque veritatem supprimens, men-
titur et fallit: atque odio et inimicitiis infestus,
non facere solum, sed etiam dicere hostiliter stu-
det: **87** ac quæcunque sibi insunt mala, inimico
ea suo imponere contendit. Sed enim quod ambo,
Julianus inquam, et Porphyrius, quem Tyrium
senem vocat, scommatum consectatores fuerint, id
ex libris eorum aperte ostendemus. In *Philosophica*
enim, quam ita Porphyrius inscripsit, *Historia*,
mirum est quantopere vitam philosophorum co-
ryphæi Socratis cavillando taxet, tot in eum con-
flictis sycophantiis, quot neque Anytus, neque Me-
litus, qui illum, quod res novas contra leges ve-
teres induceret, accusarunt, unquam excogitarunt.
Atque id quidem in Socratem, quem propter tem-
perantiam, justitiam, et reliquas virtutes non so-
lum Plato et Xenophon, verum etiam reliquus

philosophorum cœtus præcipue miratus, ut diis (1) charum, et supra hominis captum sapientem, commendarunt, ille fecit. Transgressor vero patrem æmulatus, idem eis fecit, quibus successit, imperatoribus. Omnes namque reprehendit, et ne Marco quidem philosopho pepercit. Adeo sane in Constantinum magnum et Constantium filium ejus est causam illum scribendi laborem suscepisse, quam qui fortitudine, virtutibus aliis, et vera philosophia hos conviciatores fuisse, ampliore probatione mihi non est. Sufficiunt enim ista, ad certam malevolentis illius animi declarationem: et paulo post gabitur, qui naturam et mores apostatæ optime

Porro quod etiam ante istos permulti doctrinæ nostræ veritatem vi oppugnare aggressi sunt, e divinis oraculis quædam pervertentes, quædam autem ad sensum suum detorquentes, non pauci ostenderunt, qui cum illis congressi, cavillationes eorum confutatas in publica monumenta retulerunt. In primis vero doctissimus Origenes, qui longo ante Julianum tempore fuit, quæcunque in sacris Litteris turbas ciere, aut lectores earum perturbare visa sunt, probe distinxit, subjectisque contrariis argumentis, et locis quibusque, ita ut debuit, declaratis, eorum qui eos male et imperite acciperent, nugas longas et sophisticas aggressiones refellit. Indicant hoc, quæ is ad Galatam Marcellum composuit, et quæ ad Porphyrium (2) quem diximus, luculenter rescripsit, 88 libellis de rebus ejuscemodi editis, quibus propter copiam verborum veritatis effecit, ut illi quod contra dicerent, non haberent. Quos libros si non ita cursim Julianus legisset, nunquam ad cavillationes et blasphemias scribendas delapsus esset. Sed enim Juliano studio fuisse, ut scommatibus et dicacitate uteretur, non apud eos qui solidam pietatis veritatem et formam tenent, sed simplices et imperitos homines, ex eo satis constat. Ubi enim e Scripturis, quæcunque hominum more, prout res ferunt, ad captum nostrum, de Deo, et præcipue de Christi œconomia, salutisque nostræ administratione dicta sunt, decerpsit, et ejus generis dicta quædam collegit, deinde hisce verbis infert: « Horum igitur omnium, nisi ratio quæpiam est, arcanam aliquam, ut ego puto, contemplationem habens, multas libri isti de Deo continent blasphemias. » Hæc quidem in tertio suo *Contra Christianos* libro refert: In eo autem libro quem *De Cynicismo* inscripsit, quomodo conveniat sacras fingere fabulas disserens, hæc scribit: « De rebus ejuscemodi veritatem occultari oportet, vult enim natura occultari, et quod de deorum essentia occultum est, nudis verbis in aures impuras, conjici non sustinet. » Ex quibus verbis satis apparet, suspicionem eum obtinere, mysticum quiddam et arcanum sacram tegere Scripturam. Videtur quoque indignari, non

(1) Justinus philosophus et martyr Christi, Socratem et Heraclitum in eodem catalogo sanctorum cum Abraham et Elia recenset, tanquam verbi Dei cultores.

A κότας. Ἀλλ' ὅτι μὲν ὑβρίσται καὶ ἄμφω ἦσαν, οὐ δεῖ μοι πλειόνων· ἀπόχρη γὰρ καὶ ταῦτα εἰς γενναίαν παράστασιν τῆς αὐτοῦ κακομηχάνου ψυχῆς· μαρτυρήσει δέ μοι τοῖς λόγοις μικρὸν ὕστερον καὶ ὁ θαυμαστὸς Γρηγόριος, τὴν φύσιν αὐτοῦ καὶ τὸ ἦθος ἄριστα διαγράψων.

invectus, ut facile existimare liceat, non aliam ob laudem magnam consecuti essent. Verum ambos opus verbis suis mihi admirandus ille Gregorius suffragabitur, qui naturam et mores apostatæ optime depinxit.

Ὅτι δὲ καὶ πρὸ αὐτῶν πολλοὶ τοῦ καθ' ἡμᾶς δόγματος διάσασθαι τὴν ἀλήθειαν ἐπεχείρησαν, τινὰ μὲν
B τῶν θείων χρησμῶν παρατρέψαντες, ἄλλα δὲ καὶ πρὸς τὸν ἴδιον σκοπὸν ἑλκαβόμενοι, ἔδειξαν μὲν πολλοὶ εἰς ἀντίρρησιν καταστάντες ἐκείνοις, καὶ στηλιτεύσαντες ἐλέγχῳ τὰ ἐκείνων σοφίσματα. Περὶ δὲ πάντων ὁ τὴν γνῶσιν πολὺς Ὠριγένης, μακρῷ χρόνῳ καὶ πρὸ Ἰουλιανοῦ γεγονώς· τὰ δοκοῦντα ταράττειν ταῖς ἱεραῖς βίβλοις διευκρινήσας, ἀνθυπενεγκών τε καὶ ὡς χρεὼν σαφηνίσας, τῶν κακῶς καὶ ἀγνωμόνως ταύταις διακειμένων, τὴν μακρὰν ἐρεσχελίαν καὶ τὰς σοφιστικὰς ἐπιχειρήσεις ἐξήλεγξε. Δείκνυσι δὲ ἃ πρός τε τὸν Γαλάτην Μάρκελλον συνέταξε, καὶ ἃ πρὸς τὸν εἰρημένον Πορφύριον γεγραφώς· ἀντέπε· βίβλον ἐφ' ἑκάστῳ τούτων συντετα-
C χώς, καὶ ἀφώνους ἀπελέγχων τῇ τῶν λόγων τῆς ἀληθείας περιουσίᾳ· οἷς εἰ μὴ, ὡς ἔτυχεν, ἐνέτυχεν Ἰουλιανὸς, οὐκ ἂν οὕτω σοφίζεσθαι καὶ βλάσφημα γράφειν ἐξεκυλίετο. Ὅτι δὲ σκῶψαι διὰ σπουδῆς ἔθετο Ἰουλιανὸς, οὐ πρὸς τοὺς τὴν ἀληθῆ μόρφωσιν τῆς εὐσεβείας περικειμένους, ἀλλὰ πρὸς τοὺς ἰδιώτας καὶ ἁπλούστερον διακειμένους, δῆλον ἐκεῖθέν ἐστι. Ὅσα γὰρ τῆς Γραφῆς οἰκονομικῶς ἀνθρωπικώτερον τέτακται, ἑλκαβόμενος, καὶ τοιαῦτα δή τινα ἐπισυνείρας, ἔπειτα ἐπιφέρει, λέγων ἐπὶ λέξεως οὕτως· « Τούτων τοίνυν ἕκαστον, εἰ μὴ λόγος ἐστὶν ἀπόῤῥητον ἔχων τινὰ θεωρίαν, ὅπερ ἐγὼ νενόμικα, πολλῆς γέμουσιν οἱ λόγοι περὶ τοῦ Θεοῦ βλασφημίας. » Ταυτὶ μὲν ἐν τῷ τρίτῳ αὐτοῦ κατὰ Χριστιανῶν βιβλίῳ διέξεισιν· ἐν δὲ τῷ λόγῳ ὃν *Περὶ*
D *κυνισμοῦ* ἐπιγράφει, φιλοσοφῶν ὅπως δεῖ πλάττειν τοὺς μύθους τοὺς ἱεροὺς, καὶ ταῦτά φησιν· « Δεῖ κρύπτειν τὴν περὶ τῶν τοιούτων ἀλήθειαν· φιλεῖ γὰρ ἡ φύσις κρύπτεσθαι· καὶ τὸ κεκρυμμένον τῆς τῶν θεῶν οὐσίας οὐκ ἀνέχεται γυμνοῖς εἰς ἀκαθάρτους ἀκοὰς ῥίπτεσθαι ῥήμασιν. » Ἐξ ὧν δὴ φαίνεται ἐν ὑπονοίαις εἶναι μυστικόν τι καὶ ἀπόῤῥητον κρύπτειν τὴν θείαν Γραφήν. Ἔοικε δὲ καὶ ἀγανακτεῖν, ὅτι μὴ πάντες τὴν ἴσην ὑπόνοιαν περὶ τούτων ἔχουσι· καὶ τῶν Χριστιανῶν κατατρέχειν ἐντεῦθεν, ἅτε δὴ ἁπλούστερον δεχομένων τὰ ῥήματα. Ἐχρῆν δὲ μὴ οὕτω διὰ τὴν τῶν πολλῶν ἁπλότητα κατὰ τῶν ἱερῶν ἐκτυφωθῆναι Γραφῶν, μηδὲ μισῆ-

(2) Fuit Porphyrius condiscipulus Origenis, apud Plotinum magistrum, et usque ad tempora Probi Imp. vixit. Suid.

σαι καὶ ἀποστρέψως ἐκείνας ἔχειν κακῶς ἐκείνῳ τε νοουμένας, ὅτι μὴ πάντες ὡς αὐτῷ γ' ἐκείνῳ ἐδόκει, ἐνόησαν. Ἔοικε δὲ τὰ ἴσα καὶ αὐτὸς τῷ πατρὶ καὶ διδασκάλῳ Πορφυρίῳ παθεῖν· πληγὰς γὰρ ἐκεῖνος ἐν Καισαρείᾳ ὑπό τινων Χριστιανῶν ἐνεγκών, μὴ φέρων τὴν ὕβριν, οἷα μελαγχολήσας, ἐξόμνυται μὲν τὸν Χριστιανισμόν· τῷ δὲ τῶν πληγωσάντων μίσει, εἰς τὸ βλασφημεῖν Χριστὸν καὶ τὰς Χριστιανῶν ἐξεκυλίσθη Γραφάς· ὡς φησιν ὁ Παμφίλου Εὐσέβιος, ἀνατρέπων ἅριστα τὰς καθ' ἡμῶν αὐτοῦ συγγραφάς. Ὁ δὲ Ἰουλιανὸς ὑπεροψίᾳ πλείστῃ κατὰ Χριστιανῶν τὴν ὁρμὴν ἰσχνῶς διὰ τοὺς ἁπλουστέρους, ἴσῳ πάθει πρὸς τὴν Πορφυρίου λύσσαν ἀπέκλινεν· καὶ ἄμφω τοιγαροῦν μετὰ γνώσεως ἐλόμενοι τὴν δυσσέβειαν, ἀποτρόπαιοι τὰς τῆς ἑκουσίου ἁμαρτίας εἰσπραττόμενοι δίκας. Ἐπεὶ δ' ὁ Λιβάνιος ἐπιχλευάζων ὥσπερ, Τὸν ἐκ Παλαιστίνης, φησὶν, ἄνθρωπον, Θεόν τε καὶ Θεοῦ παῖδα ποιοῦσιν, ἔοικεν αὐτὸς ἐπιλελῆσθαι ὅπως ἐπὶ τέλει τοῦ εἰρημένου λόγου τὸν Ἰουλιανὸν ἀποθεοῖ, φάσκων οὕτως· Τὸν πρῶτον ἄγγελον τῆς τελευτῆς μικροῦ κατέλευσαν, ὡς Θεοῦ καταψευδόμενον· καὶ αὖθις μικρὰ εἰρηκώς· « Ὦ δαιμόνων μὲν, φησὶ, σὺ τρόφιμε, δαιμόνων δὲ μαθητὰ, δαιμόνων δὲ παρεδρευτά. » Εἰ καὶ ἄλλως οὗτος δῆθεν ἐνόει μὴ τὴν ὁμωνυμίαν ἐκκλίνας, ὅμως ταῦτα λέγειν δοκεῖ, ἃ καὶ Χριστιανοὶ λέγοντες ὀνειδίζονται. Εἰ οὖν ἐπαίνων μόνον ἦν ἐκείνῳ φροντὶς, ἔδει τὴν ὁμώνυμον ἀπώσασθαι λέξιν, ὥσπερ δῆτα καὶ ἀλλαχοῦ πεποιηκὼς φαίνεται· λοιδορηθεὶς γὰρ διὰ λέξιν, τῶν ἑαυτοῦ λόγων ἐξέωσεν.

eamdem secum omnes opinionem de hac habere. Et in Christianos invehitur, quod simplicius verba oraculorum accipiant. Minime vero propter multorum simplicitatem, illum tanto fastu adversus sacras Scripturas efferri oportuit, neque odisse eas aut aversari propterea debuit, quod quas ipse perperam (1) intellexerit, non omnes, sicuti ei visum esset, accepissent. Verum idem ei accidisse videtur, quod patri et magistro ejus Porphyrio evenit. A quibusdam namque Christianis Cæsareæ verberatus ille, quod injuriam eam non bene ferret, veluti atra bile percitus, Christianismum quidem abjuravit: eorum autem qui plagis illum affecerant, odio, ad Christum et Christianorum Scripturas impie conviciis proscindendas est progressus: quemadmodum Eusebius Pamphili inquit, qui ejus adversus nos compositos libros optime refutavit. Julianus autem per arrogantiam ingentem, propter simpliciores, impetu furioso contra Christianos concepto, eodem modo ad Porphyrii rabiem declinavit. **89** Itaque ambo detestandi: quippe qui prudentes atque scientes impietatem complexi sint, et voluntarii propterea consultoque admissi peccati supplicium pendant. Enimvero Libanius, dum, veluti nos irridens, Palæstinum hominem, inquit, Deum Deique Filium faciunt, oblitus esse videtur, quomodo in fine ejus quæ dicta est orationis, Julianum in numerum deorum referat: primum Juliani obitus nuntium pene lapidibus obrutum esse, veluti is adversus Deum mentiretur, dicens. Et paucis interpositis verbis, rursum exclamans: « O dæmonum alumne, dæmonum sectator, dæmonum assessor. » Et quamvis ille hisce verbis aliud sentiret, tamen non vitato æquivoco seu ambiguo verbo, idem dicere videtur, quæ et Christiani ipsi per convicium de Juliano dicunt. Quod si Sophista unum hoc, ut apostatam laudaret, egit, dictionem certe ambiguam rejicere debuisset. Quod quidem alibi eum fecisse, apparet. Nam de verbo quodam probrose reprehensus, in orationibus suis id induxit.

Ἀλλ' ὅπως ὁ κατὰ Χριστὸν ἄνθρωπος θεολογεῖται· καὶ ὡς τὸ μὲν φαινόμενον ἄνθρωπος, ἦν, Θεὸς, δὲ τὸ νοούμενον· καὶ ἄμφω πάλιν ὅπως ἐστὶ καὶ ἄνθρωπος, ἄμφω Γραφαί τε θεῖαι ἀριδήλως διεξιᾶσι, καὶ Χριστιανῶν παῖδες ἴσασιν. Ἕλληνες δὲ, πρὸ τοῦ πιστεῦσαι, πῶς ἂν εἰδεῖεν; Προσίσταται γὰρ ἐκεῖνο θεῖον χρησθὲν Πνεύματι· *Ἐὰν μὴ πιστεύσητε, οὐδὲ μὴ συνῆτε.* Μᾶλλον μὲν οὖν αὐτοὺς καὶ ἐγκαλύπτεσθαι ἔδει, πολλοὺς ἀνθρώπων ἀποθεώσαντας· καὶ ταῦτα τίνας; Εἴθε μὲν οὖν, κἂν εἰ δίκαιοι καὶ σώφρονες· ἢ τὸν τρόπον γε ἦσαν χρηστοί· νῦν δὲ τοὐναντίον ἅπαν, ἀδικίᾳ καὶ μέθῃ καὶ διαφθορᾷ, ζήσαντας. Δείκνυσι τοῦτο Ἡρακλῆς, καὶ Διόνυσος, καὶ Ἀσκληπιός· καθ' ὧν συνεχῶς ὁμνὺς Λιβάνιος οὐκ αἰσχύνεται· ὧν τοὺς ἔρωτας καὶ τὴν περιττὴν φλυαρίαν εἰ καιρὸς ἐδίδου ἀπαριθμεῖσθαι, πλατὺς ἂν καὶ ἄσβεστος ἀνερράγη γέλως τοῖς σώφροσι. Πλὴν ἀποχρήσει τοῖς ἐθέλουσιν ὡς τάχος ἰδεῖν, ὅ τε Ἀριστοτέλους πέπλος, ὁ Διονύσου στέφανος, καὶ ὁ πολυμνήμων Ῥηγίνου, καὶ ὁ τῶν ποιητῶν χορὸς, οἳ

Verum enimvero quomodo Christus homo Deus quoque sit, et quod in eo apparet, homo: quod autem intelligentia percipitur, Deus sit: et rursum quomodo idem homo Deus exsistat, utrumque satis clare divinæ ostendunt Litteræ, atque id Christiani norunt. Græcæ autem superstitionis cultores, priusquam credant, quomodo id scire queant? Obstat namque illud, quod divini Spiritus oraculo dictum est: *Si non crediderit is, non intelligetis* [1]. Quin illos objecta veste, pudore potius affici conveniebat, qui homines multos in deorum numerum retulerint, atque eos quosnam quæso? Optandum sane esset, justos eos et temperantes, aut aliter morum integritate probatos fuisse. Verum contraria omnia in eis reperiuntur: quippe qui injustitia, ebrietate, et stupris probrosis vitam transegerint. Declarat hoc Hercules, Dionysius, et Æsculapius: per quorum numina dum Libanius continue in libris suis jurat, non erubescit tamen. Atqui illorum amores insanos et nugamenta alia, si per tempus referre

[1] Isa. VII, 9.

(3) Κακῶς. Ita enim legendum etiam apud Socr. lib. III, cap. 23

liceret, prolixum profecto perpetuumque sanis et prudentibus viris moverent risum. Sed ad eam rem cuivis quamprimum cognoscendam sufficerit, Aristotelis peplum, Dionysii corona, πολυμνήμων, hoc est, multa memorans, Rhegini liber, et poetarum turba : qui rebus illorum expositis, deliramenta potius et nugas quam theologiam posteris reliquere. 90 Cæterum Græcos proclives magis et promptos esse ad homines deorum honoribus cohonestandos, et quidem præter decorum et rationem omnem. Etenim Rhodiis, cum aliquando calamitate gravi insanorum sacrorum in Phrygia sacerdotem colerent, fuit :

Atyn implorate deam : namque alter Adonis,
Alter et est donator opum crinitus Iacchus.

Oraculum sic habuit; quod Atyn Phrygium, qui se ipsum præ amoris insania exiravit (1), eisdem cum Adonide et Baccho honoribus coleré jubet. Alexandro autem Macedoni, cum in Asiam transiret, Pythius dæmon, amphictyonibus ei faventibus, tale edidit oraculum :

Supremum celebrate Jovem, celebrate Minervam,
Et divum humano latitantem in corpore regem,
Stirpis Alexandrum cœlestis, ut ordine recto,
Et mores hominum componat legibus æquis.

Et oraculum quidem istud potentiæ Alexandri assentans, Deum illum fecit. Cleomedem vero pugilem præterire nefas esset, quem divinis auctum honoribus, tali etiam ornarunt oraculo :

Ultimus heroum Cleomedes Astypaleus.
Jam Deus est : sacris illum venerantor, et aris.

Quod propter responsum, Diogenes Cynicus et Œnamaus philosophus oraculum Pythii Apollinis sprevere. Cyziceni Adrianum imperatorem tredecimum esse deum promulgarunt. Sed et ipse Adrianus (5), amasium suum Antinoum in numerum deorum retulit. Hæc sane sophistarum præstantissimus Libanius merito traducat, ludibriumque et gerras esse recte dicat : qui quidem, si quisquam alius, et ipse oracula deorum et μονόβιβλον, hoc est, unicum illum librum, quem Alexandrini de Alexandri vita conscripserunt (3), maxime novit. Atque illum etiam, supra eos quos diximus, Porphyrium deum facere non pudet. Propitius enim, inquit, sit senex Tyrius : quod videlicet imperatoris scripta illius libris præferat. Hæc sic per digressionem retuli, propter Libanii Sophistæ contumelias, quas in nostram evomuit religionem. Qui et ipse postea dicitur divini Basilii consuetudine adductus, superstitioni suæ nuntium remisisse, et Christianus factus esse.

(1) Eviravit omnes Veneri vagæ pueros. Varr.

(2) *Quid loquar Antinoum, cœlesti sede locatum?*
Illum delicias nunc divi Principis, illum
Purpureo in gremio spoliatum sorte virili,
Adrianique Dei Ganymedem, non cyathos diis
Porgere, sed medio recubantem cum Jove fulcro,
Sectaris Ambrosii sacrum potare lyæum,
Cumque suo in templis vota exaudire marito?
(Prudent. lib. I *Contra Symmachum.*)

(6) Ὁ Ἀδρίας εἰς τὸν Ἀλέξανδρον βίον ἐπίγραψεν. Socrat. lib. III, cap 23. Quem Adrianus *De vita Alexandri* inscripsit. Fortasse enim pro Adria, legendum *Adrianus.*

τὰ περὶ αὐτῶν συνταξάμενοι, λῆρον μᾶλλον ἢ Θεολογίαν καταλελοίπασιν. Ὅτι δ' Ἕλλησι μᾶλλον πρόχειρον τὸ ἀνθρώπους ἀποθεοῦν, εἰ καὶ πέρα τοῦ δέοντος, ἀλλ' οὖν ἀρκέσει καί τινων ὀλίγων ἐπιμνησθῆναι. Καὶ γάρ ποτε Ῥοδίοις συμφορᾷ περιπεσοῦσιν ἐκήρυττεν ὁ χρησμὸς Ἄττυν, τὸν ἱερέα τῆς ἐν Φρυγίᾳ μανικῆς τελετῆς, ἀξιοῦν θεραπείας, καὶ οὕτω λύεσθαι. Ἐγὼ δὲ καὶ αὐτὸν τὸν χρησμὸν ὡς εἶχεν ἐπὶ λέξεως παραθήσομαι·

Ἄττυν ἱλάσκεσθε θεὸν μέγαν ἀγνὸν Ἄδωνιν
Ἕδδιον, ὀλβιόδωρον, ἐϋπλόκαμον Διόνυσον.

Καὶ οὗτος μὲν ὁ χρησμός· τὸν Φρύγιον Ἄττιν, ἅτ' ἐκ μανίας ἐρωτικῆς ἑαυτὸν ἀποκόψαντα, Ἀδώνιδι καὶ Διονύσῳ ἴσα τιμᾷ· τὸν δὲ Μακεδόνα Ἀλέξανδρον, ἡνίκα ἐπὶ τὴν Ἀσίαν διέβαινε, τὸ ἐν Πυθοῖ δαιμόνιον ἔχρα, τῶν Ἀμφικτυόνων Ἀλεξάνδρῳ χαριζομένων, τάδε·

Ζῆνα θεῶν ὕπατον, καὶ Ἀθηνᾶν Τριτογένειαν
Τίματε· βροτέῳ τ' ἐν σώματι κρυπτὸν ἄνακτα
Ὃν Ζεὺς ἀρίσταις γουνοῖς ἔσπειρεν ἀρωγὸν,
Εὐνομίης θνητοῖσιν Ἀλέξανδρον βασιλῆα.

Τοῦτο μὲν ἴσως τὸ δαιμόνιον τὴν δυνάστειαν κολακεῦον, ἐθεοποίει· τὸ δὲ τοῦ πύκτου Κλεομήδους πῶς ἂν παραδράμοιμι; ὃν θείκης τιμῆς ἀξιώσαντες, τοιόνδε καὶ περὶ αὐτοῦ ἐξέδωκαν τὸν χρησμόν·

Ὕστατος ἡρώων Κλεομήδης Ἀστυπαλεύς·
Ὃν θυσίαις τιμᾶτε, ὡς μηκέτι θνητὸν ἐόντα.

Δι' ὃν χρησμὸν, ὅ τε κύων Διογένης, καὶ Οἰνόμαος ὁ φιλόσοφος τῆς ἐν Πυθίᾳ μαντείας περιεφρόνησαν· οἱ δὲ Κυζικηνοὶ τὸν βασιλέα Ἀδριανὸν τριακαιδέκατον θεὸν ἀνηγόρευσαν. Οὗ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ αὐτὸς Ἀδριανὸς Ἀντίνοον τὸν ἑαυτοῦ ἐρώμενον ἀπεθέωσε. Ταῦτα μὲν οὖν ὁ τῶν σοφιστῶν ἄριστος Λιβάνιος διασύρει, καὶ γέλωτα καὶ φλήναφον ἡγεῖται. Καὶ ταῦτα εἴπερ τις μάλιστα εἰδὼς τοὺς χρησμοὺς, καὶ τὸ μονόβιβλον ὃ εἰς τὸν Ἀλεξάνδρου βίον ἐπέγραψαν οἱ Ἀλεξανδρεῖς. Ὁ δὲ οὐκ ἐγκαλύπτεται πρὸς τοῖς εἰρημένοις ἀποθεῶν καὶ Πορφύριον· Ἵλεως γάρ, φησὶν, εἴη ὁ Τύριος γέρων· ἅτε δὴ προκρίνων τὰ τοῦ βασιλέως τῶν ἐκείνου βιβλίων. Καὶ ταῦτα διεξῆλθον, εἰ καὶ παρεκβατικώτερον, διὰ τὴν ὕβριν Λιβανίου τοῦ σοφιστοῦ, ἣν κατὰ τῆς ἡμετέρας ἐξηρεύξατο πίστεως· κἂν ἐς ὕστερον καὶ τοῦτον λόγος ἔχῃ, ταῖς συνουσίαις Βασιλείου τοῦ θεορρήμονος τὴν οἰκείαν δεισιδαιμονίαν καταλιπεῖν, καὶ τὰ Χριστιανῶν ἑλέσθαι.

ΚΕΦΑΛ. ΛΖ'. A CAPUT XXXVII.

Ἐκ τοῦ δευτέρου κατὰ Ἰουλιανοῦ στηλιτευτικοῦ λόγου Γρηγορίου τοῦ θεοβρήμονος περὶ τοῦ ἤθους, καὶ τρόπου, καὶ διαπλάσεως, καὶ τοῦ θανάτου καὶ ταφῆς τοῦ Ἰουλιανοῦ.

Ἐγὼ δ' ὁποῖος ἦν Ἰουλιανὸς τόν τε τρόπον καὶ τὸ ἦθος καὶ τὴν πλάσιν τοῦ σώματος, καὶ ὁποίαν ἔσχε τὴν τελευτὴν, καὶ ὡς ἀποθεοῦν ἑαυτὸν εἵλετο, οὐκ ἄλλον ἀξιόπιστον παρέξομαι μάρτυρα ἢ τὸν πολὺν καὶ μέγαν ἐν θεολογίᾳ Γρηγόριον, αὐτῷ τε συγγενόμενον, καὶ σύναμα τοῖς διδασκαλείοις φοιτήσαντα, καὶ ὡς οὐκ οἶδ' εἴ τις ἕτερος τὰ κατ' ἐκεῖνον εἰδότα, καὶ ὡς χρεὼν διαπαίξαντά τε καὶ στηλιτεύσαντα. Ἐν γοῦν τῷ δευτέρῳ *Στηλιτευτικῷ* Ἰουλιανοῦ καὶ κατὰ Ἑλλήνων τοιάδε περὶ τούτου κατὰ λέξιν φησί· « Ταῦτα τοῖς μὲν ἄλλοις ἡ πεῖρα παρέστησε, καὶ ἡ δυναστεία προσλαβοῦσα τὴν ἐξουσίαν· ἐμοὶ δὲ καὶ πόρρωθεν τρόπον τινὰ ἐωρᾶτο, ἐξ οὗ τῷ ἀνδρὶ συνεγενόμην Ἀθήνησιν· ἦλθε γὰρ κἀκεῖσε, ἄρτι τῶν κατὰ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ νεωτερισθέντων πρὸς βασιλέα, τοῦτο αὐτὸ παραιτησάμενος. Διττὸς δὲ αὐτοῦ τῆς ἐπιδημίας ὁ λόγος· ὁ μὲν εὐπρεπέστερος, καθ' ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν ἐκεῖσε παιδευτηρίων· ὁ δὲ ἀπορρητότερος καὶ οὐ πολλοῖς γνώριμος, ὥστε τοῖς ἐκεῖ θύτοις καὶ ἀπατεῶσι περὶ τῶν καθ' ἑαυτὸν συγγενέσθαι, οὕπω παῤῥησίαν ἐχούσης τῆς ἀσεβείας. Τότε τοίνυν οὐ φαῦλος ἐγὼ τοῦ ἀνδρὸς εἰκαστὴς οἷδα γενόμενος, καίτοι γε οὐ τῶν εὖ πεφυκότων περὶ ταῦτα εἷς ὤν· ἀλλ' ἐποίει με μαντικὸν ἡ τοῦ ἤθους ἀνωμαλία, καὶ τὸ περιττὸν τῆς ἐκστάσεως, εἴπερ μάντις ἄριστος ὁ εἰκάζει καλῶς. Οὐδενὸς γὰρ ἐδόκει μοι σημεῖον εἶναι χρηστοῦ, αὐχὴν ἀπαγής, ὦμοι παλλόμενοι καὶ ἀνακοπτόμενοι, ὀφθαλμὸς σοβούμενος καὶ περιφερόμενος καὶ μανικὸν βλέπων, πόδες ἀστατοῦντες καὶ μετοκλάζοντες, μυκτὴρ ὄβριν πνέων καὶ περιφρόνησιν, προσώπου σχηματισμοὶ καταγέλαστοι τὸ αὐτὸ φρονοῦντες, γέλωτες ἀκρατεῖς καὶ βρασματώδεις, νεύσεις καὶ ἀνανεύσεις σὺν οὐδενὶ λόγῳ, λόγος ἱστάμενος καὶ κοπτόμενος πνεύματι, ἐρωτήσεις ἄτακτοι καὶ ἀσύνετοι, ἀποκρίσεις οὐδὲν τούτων ἀμείνους, ἀλλήλαις ἐπεμβαίνουσαι καὶ οὐκ εὐσταθεῖς, οὐδὲ τάξει πρεπούσαι παιδεύσεως. Τί ἂν τὰ καθ' ἕκαστον γράφοιμι; Τοιοῦτον πρὸ τῶν ἔργων ἐθεασάμην, οἷον ἐπὶ τῶν ἔργων ἐγνώρισα. Καὶ εἴ μοι παρῆσάν τινες τῶν τηνικαῦτα συνόντων καὶ ὁκουσάντων, ἐμαρτύρησαν ἂν· οἷς ἐπειδὴ ταῦτα ἐθεασάμην, εὐθὺς ἐφθεγξάμην, οἷον κακὸν ἡ Ῥωμαίων γῆ τρέφει· καὶ προαγορεύσας, καὶ γενέσθαι ψευδόμαντις ἐμαυτῷ κατηυξάμην. Κρεῖσσον γὰρ ἦ τοιούτων πλησθῆναι τὴν οἰκουμένην κακῶν· καὶ τοιοῦτον ἀναφανῆναι τέρας, οἷον οὔπω πρότερον· πολλῶν μὲν ἐπικλυσμῶν θρυλλουμένων, πολλῶν δὲ ἐμπρησμῶν καὶ βρασμῶν γῆς καὶ χασμάτων· ἔτι δὲ καὶ ἀνδρῶν ἀπάνθρωποι καὶ θηριώδεις, ἀλλοκότων τε καὶ συνθέτων φύσεις καινοτομηθεῖσαι. Ταύτης τοι καὶ τέλος ἄξιον ἀπηνέγκατο τῆς ἀπονοίας. Οὐχ εἷς δὲ περὶ τούτου λέγεται λόγος· ἄλλος δὲ ἄλλῳ συντίθεται καὶ συμφέρεται, τῶν τε παρόντων ὁμοίως

Ex secunda Gregorii Theologi in Julianum invectiva, de ingenio, moribus, gestu corporis, morte et sepultura Juliani.

91 Verum quali morum consuetudine et corporis statu Julianus fuerit, quomodo vitam finierit, et seipsum deum facere voluerit, non locupletiorem adducere testem possum, quam magnum illum in theologia Gregorium, qui cum illo vixit, easdemque scholas frequentavit, et res ejus melius quam alius quisquam perspectas habuit, easdemque pro eo atque par fuit, risit, atque in *Invectivis* suis traduxit. Igitur in Invectiva secunda contra Julianum et Græcæ religionis sectatores, de eo hæc refert: « Atque hæc quidem aliis experientia et potentia potestatem adepta exhibuit: mihi vera quodammodo longius antea sunt cognita, ex quo tempore Athenis cum homine fui. Venit namque eo quoque non ita multo post, quam frater ejus novas fuerat contra imperatorem res molitus, culpam eam a se amoliens. Et duplicem præ se perfectionis Atticæ tulit causam: alteram quidem honestiorem, ut Græciæ res cognosceret, et scholas Atticas videret: alteram autem occultiorem, et paucis notam, ut sacrificulis ibi et seductoribus de rebus eis quibus maxime studebat, daret operam, impietate tanta nondum apertam obtinente libertatem. Tum igitur non malum me, viro eo cognoscendo, conjectorem esse memini. Et quamvis non unus ex eis essem, qui in tali arte sunt egregii, tamen me vatem effecit morum ejus inæquabilitas, et stupor maximus: siquidem qui bene conjectat vates, is perhibetur optimus. Non boni sane hominis indicia mihi esse visa sunt, cervix non consistens, humeri quos subinde jactaret ac reduceret mobiles: oculi errabundi et vagi, furibundumque quiddam cernentes: **92** pedes instabiles, et genibus nutantes: nasus contumeliam et contemptum spirans: vultus deridiculus, et idem vitium secum ferens: risus immoderatus, et corpus cachinno concutiens: nutus sive annuens seu renuens, ratione carens: sermo consistens, et respiratione concisus: interrogationes incompositæ, et ineptæ: responsiones nihilo illis meliores, aliæ aliis imminentes, sibique minime constantes, neque ab institutione liberalioris doctrinæ provenientes. Sed quid ego singula commemorem? Talem eum ante actiones ejus esse vidi, qualem in actionibus ipsis cognovi. Ac si mihi adessent, qui tum mecum fuere, et me audiere, testes illi essent, postquam ista vidi, statim me dixisse: Deus bone, quantum malum Romanum fovet imperium? Prædixique adeo ista, et me falsum vatem esse optavi. Et melius profecto id fuisset, quam ut sic orbis noster tantis oppleretur malis, et tale in eo exsisteret portentum et prodigium, quale antea nunquam: cum quidem multæ aquarum vulgatæ sint eluviones, multæ exustiones, multæ concussiones, et hiatus terræ, præterea hominum inhumanæ et feræ species, monstrosæ-

que et mistæ novo prorsus et insolito modo natu-
re. Verum dignum quoque tanta vecordia et im-
portunitate exitum tulit. De quo non una exstat
opinio, quod alii aliud dicant et circumferant,
tam qui pugnæ affuerunt, quam qui ab ea longius
abfuerunt. Quidam, a Persis eum jaculo confossum
esse dicunt, cum temere incompositis excursioni-
bus, non sine stoliditate nunc huc nunc illuc pere-
quitans, uteretur. Sunt qui tale quiddam de eo me-
morant. In tumulum eum editiorem conscendisse,
ut quasi e specula exercitum lustraret, et quantum
ex eo bello copiarum superesset, cognosceret. At-
que cum ingens ei, speque adeo sua amplior mul-
titudo esse visa esset, ita eum dixisse: Quam
grave futurum est, si omnes isti in Romanorum
ditionem reducentur? Quo ejus verbo, tanquam illis
salutem invidentis militem quemdam qui id excep-
pit, commotum, quod iram non perferret, nulla
salutis suæ ratione habita, ense latus ejus perfo-
disse (1). Alii porro id ausum esse dicunt, ex Bar-
baris ridiculum quemdam ex eis hominem, qui
exercitum, ut in mœrore solatio, et in compotatio-
nibus ludibrio sint, sequi solent. Nonnulli etiam
cædis ejus laudem Saraceno cuidam tribuunt. 93
Verum utcunque se res habeat, vulnus quidem
certe ille lethale accepit, orbi universo lætum et
salutare. Et ictu uno multorum extorum, quibus
male crediderat, persolvit pœnas. Mirum sane est,
quomodo vanus ille, qui per aruspicinam omnia
se nosse putavit, unum hoc, plagam scilicet extо-
rum et viscerum suorum non perspexerit. Cæterum
illud quoque hominis factum minime prætereun-
dum videtur, quod inter alia multa maximum dæ-
moniacæ ipsius mentis est indicium. Jacebat in
fluminis littore, graviter ex vulnere laborans, et
quod multos ante se gloriam esse consecutos sciret,
ita ut plus quam homines atque adeo dii esse cre-
diti sint, propterea quod arte quapiam ex hominum
numero sublati fuerint: ejuscemodi et ipse laudis
atque opinionis amore captus, simul quod cum
hujusmodi mortis generis et turpitudinis, in quam
per inconsultam temeritatem inciderat, puderet:
quid rogo molitur, et quid agit? neque enim cum
vita etiam improbitas exstinguitur. Conjicere se
in amnem conatur: in cœpto tam arcano fidis
quibusdam adjutoribus, et perinde atque in re
quapiam divina, sacerdotibus usus. Et nisi ex
imperialibus eunuchis quidam consilio eo depre-
henso, aliisque propter flagitii odium communi-
cato, impetum talem prohibuisset, exstitisset ex
ea clade apud imperitos homines novus Deus. Et
quæ deinde sequuntur: mortuum eum mimi et ho-
mines ridiculi, cum omni scenica fœditate duxe-
runt, funusque ejus prosecuti sunt, tibiis canentes,
et saltitantes, religionisque abjurationem, belli
cladem, et mortem ipsam probrose ei objicientes.
Quid enim mali passus non est? quid vero non
audivit earum rerum, quas genus id hominum juveniliter audet? quod injuriam pro arte habet:

(1) Apud Socratem est, Julianum equo insiden-
tem, et quidem propter rerum secundarum spem
et fiduciam inermem, cum circum militares copias
obequitaret, eas ad fortitudinem cohortando, ex
improviso hasta percussum esse quæ brachium et
latus ejus perfoderit.

τῇ μάχῃ καὶ τῶν ἀπόντων. Οἱ μὲν γὰρ αὐτὸν ὑπὸ
Περσῶν κατηκοντίσθαι φασὶν ἀτάκτοις ἐκδρομαῖς
χρώμενον, καὶ ἥττοντα τῇδε κἀκείσε σὺν ἐμπληξίᾳ·
οἱ δὲ τοιοῦτόν τινα ἐπ' αὐτῷ διηγοῦνται λόγον· Ἐπί
τινα λόφον τῶν ὑψηλῶν ἀνελθὼν, ὡς ἐκ περιωπῆς
τὸν στρατὸν ὄψει λαβεῖν, καὶ ὅσος ὑπελείφθη τῷ
πολέμῳ μαθεῖν. Ἐπειδὴ οἱ φανῆναι πολὺ τὸ πλῆθος
καὶ τῆς ἐλπίδος ἀφθονώτερον, Ὡς δεινὸν, εἰπεῖν, εἰ
πάντας τῇ Ῥωμαίων γῇ τούτοις ἐπανάξομεν· ὡς
ἂν τις βασκαίνων αὐτοῖς τῆς σωτηρίας. Ἐφ' ᾧ τινα
τῶν στρατιωτῶν χαλεπήναντα καὶ οὐ κατασχόντα
τὴν ὀργὴν, ὡσαι κατὰ τῶν σκιάγχων τὸ ξίφος,
ἀλογήσαντα τῆς σωτηρίας. Ὡς δὲ ἄλλοι τῶν γε-
λοιαστῶν βαρβάρων τινὰ τοῦτο τολμῆσαι· οἷ τοῖς
στρατιώταις ἕπονται, λύπης τε ψυχαγωγία καὶ πό-
τοις ἥδυσμα. Εἰσὶ δὲ οἱ καὶ Σαρακηνῶν τινι τὸ
κλέος τοῦτο διδόασι. Πλὴν δέχεται πληγὴν καιρίαν
ὄντως καὶ παντὶ τῷ κόσμῳ σωτήριον· καὶ μιᾷ τάλμῃ
πολλῶν σκιάγχων ἀπαιτεῖται δίκην κακῶς πιστευ-
θέντων. Ὃ καὶ θαυμάζω, πῶς πάντα γινώσκειν ὁ
μάταιος ἐντεῦθεν οἰόμενος, ἓν τοῦτο, τὴν καθ' ἑαυ-
τοῦ σκιάγχων πληγὴν ἠγνόησεν. Ἄξιον δὲ μηδὲ
τοῦτο παραδραμεῖν τοῦ ἀνδρὸς, μεγίστην τῆς ἐκεί-
νου κακοδαιμονίας ἐπὶ πολλοῖς ἔχον ἀπόδειξιν.
Ἔκειτο μὲν ἐπὶ τῇ ὄχθῃ τοῦ ποταμοῦ, καὶ πονήρως
εἶχε τοῦ τραύματος. Πολλοὺς δὲ εἰδὼς τῶν πρὸ
αὐτοῦ δόξης ἠξιωμένων, ὡς ἂν ὑπὲρ ἄνθρωπον νο-
μισθεῖεν, τέχνασι τισὶν ἐξ ἀνθρώπων ἀφανισθέντας,
καὶ διὰ τοῦτο θεοὺς νομισθέντας, ἔρωτι τῆς αὐτοῦ
δόξης ἐαλωκὼς, καὶ ἅμα τῷ τρόπῳ τῆς τελευτῆς
διὰ τὸ τῆς ἀβουλίας ἄδοξον αἰσχυνόμενος, τί μηχα-
νᾶται καὶ τί ποιεῖ; οὐδὲ γὰρ τῷ βίῳ συναναλίσκε-
ται πονηρία. Ῥίψαι κατὰ τοῦ ποταμοῦ πειρᾶται τὸ
σῶμα· καὶ πρὸς τοῦτο ἐχρῆτό τισι τῶν πιστῶν ἑαυ-
τῷ συνεργοῖς καὶ μύσταις τῶν ἀποῤῥήτων. Καὶ εἰ
μὴ τῶν βασιλικῶν εὐνούχων τις τὸ πρᾶγμα αἰσθό-
μενος, καὶ τοῖς ἄλλοις καταμηνύσας, μίσει τοῦ κα-
κουργήματος τὴν ὁρμὴν διεκώλυσε, κἂν ἐφάνη τοῖς
ἀνοήτοις θεὸς νέος ἐξ ἀτυχήματος· τὰ δ' ἑξῆς μῖμοι
γελοίων ἦγον αὐτὸν, καὶ τοῖς ἀπὸ τῆς σκηνῆς αἴσχε-
σιν ἐπομπεύετο καταυλούμενός τε καὶ κατορχούμε-
νος, καὶ τὴν ἄρνησιν καὶ τὴν ἧτταν καὶ τὸ τέλος ὀνει-
διζόμενος. Καὶ τί γὰρ οὐ πάσχων κακὸν, τί δὲ οὐκ
ἀκούων, οἷς οἱ τοιοῦτοι νεανιεύονται, τέχνην τὴν ὕβριν
ἔχοντες; ἕως ἡ Ταρσέων αὐτὸν ὑποδέχεται πόλις, οὐκ
οἶδ' ὅπως καὶ ἀνθ' ὅτου τὴν ὕβριν ταυτην κατακρι-
θεῖσα. Ἔνθα δέ οἱ τέμενος ἄτιμον καὶ τάφος ἐξάγιστος
καὶ ἀπόπτυστος, καὶ οὐδὲ θεατὸς εὐσεβῶν ὄψεσιν· ὡς
δὲ ἐγώ τινος ἤκουσα, μηδὲ τῷ τάφῳ προσλαμβανόμε-
νος, ἀλλ' ὑπὸ τῆς σεισθείσης δι' αὐτοῦ γῆς ἀποσειόμε-
νος καὶ ἀναβρασσόμενος· προοίμιον τῆς ἐκεῖσε οἶμαι
κολάσεως. Ὁ μὲν οὖν οὕτω βασιλεύσας, οὕτω δὲ στρα-
τηγήσας, οὕτω καὶ τὸν βίον αἰσχρῶς καταλείπει. »

donec eum Tarsensis urbs excepit, nescio quomodo, aut quam ob causam ad contumeliam talem condemnata. Ibi ille tumulum habet inhonoratum et sepulcrum exsecrandum maxime et despuendum, neque pii alicujus oculis conspiciendum. Et sicuti ego quidem de quopiam audivi, ne sepulcrum quidem eum recepit: verum quæ ejus causa commota est terra, cadaver ejus excussit atque rejecit, ut hoc sit futurorum suppliciorum quasi quoddam præludium. Et quidem sic qui imperaverit, sic bellum gesserit, sic quoque turpiter vitam finivit.»

ΚΕΦΑΛ. ΑΗ'.

Περὶ τῆς βασιλείας τοῦ εὐσεβοῦς βασιλέως Ἰοβιανοῦ ἐν Περσίδι.

Οἱ δέ γε στρατιῶται καὶ στρατηγοὶ τῇ ἑξῆς βασιλέα ἀναδεικνύουσιν Ἰοβιανὸν, ἄνδρα ἐπιφανῆ τά τε ἄλλα καὶ τὴν εὐσέβειαν καὶ τὸ εἶδος, τυραννίδος ὡς ἀληθῶς ἄξιον· ὃς χιλίαρχος ὢν πρότερον, ὁπηνίκα Ἰουλιανὸς τοῖς στρατευομένοις αἵρεσιν προὐτίθει, ἢ θύειν ἢ τὴν ζώνην ἀποτίθεσθαι, τὸ δεύτερον ᾑρεῖτο μᾶλλον ἢ τοιοῦτον ἀσεβὲς ἐπίταγμα ἐκπληροῦν. Ὁ μὲν οὖν βασιλεὺς, τῇ τοῦ ἐπικειμένου πολέμου βίᾳ, οἷάπερ στρατηγὸν ἄριστον, σὺν τοῖς λοιποῖς ἦγεν αὐτόν· τότε δὲ εἰς τὸ βασιλεύειν μεταξὺ τῆς πολεμίας ἅτε δὴ τῶν ἄλλων διαφέρων αἱρεθείς, παρῃτεῖτο τὴν ἡγεμονίαν, καὶ τὰ τῆς βασιλείας οὐ προσίετο σύμβολα, λέγων μὴ δύνασθαι βασιλεύειν ἀνδρῶν Ἑλληνίζειν μαθόντων, ἐν Χριστιανοῖς ἐκεῖνος τελῶν· εἰσότε δὴ κοινῇ φωνῇ Χριστιανοὺς εἶναι σφᾶς ὡμολόγησαν. Ἐν μέσῳ δὲ τῷ πλάνῳ καὶ τῇ ταραχῇ τῶν πραγμάτων ἀπολειφθείς, τῆς στρατιᾶς ἐκ τῆς πρὸ αὐτοῦ στρατηγίας, ἐμπλήκτου καμνούσης τῇ σπάνει τῶν ἐπιτηδείων, ἔγνω δεῖν καὶ ἀναγκαῖον εἶναι πρὸς συμβάσεις χωρεῖν. Καὶ δή τινα τῶν ὑποτελῶν Ῥωμαίοις παραδοὺς Πέρσαις, τήν τε Σύρων ἀρχὴν ψημι καὶ τὴν ἐν Μεσοποταμίᾳ Νίσιβιν, ἐπὶ συνθήκαις τὰ τοῦ πολέμου διέλυεν· ἀπρεπῶς μὲν Ῥωμαίοις πράξας, ἀναγκαίως δ' ὅμως, ὥσπερ οὐ βασιλείας, ἀλλ' ἥττης κληρονόμος γενόμενος· ὡς εἴγε μὴ τοῦτ' ἔπραττε (καὶ Πέρσαι μετριάζειν εἰδότες, καὶ ὁρῳ τὴν εὐπραγίαν μετρεῖν, ἢ καί τι ἕτερον δείσαντες εἰς συμβάσεις ἐτράποντο, καὶ ταῦτα φιλανθρώπους οὕτω καὶ ἀδοκήτους)· οὐδὲν ἐκώλυε μηδὲ πυρφόρον, τὸ τοῦ λόγου, ὑπολειφθῆναι. Νῦν δ' ὁ μὲν βιαζόμενος διασῶσαι νεῦρα τῇ Ῥωμαίων ἀρχῇ, ἐπὶ συνθήκαις οὕτως αἰσχραῖς τε καὶ ἀναξίαις συνέβαινεν ἀβουλίᾳ μᾶλλον τοῦ πρὸ αὐτοῦ στρατηγήσαντος ἢ σφῶν αὐτῶν ἀνανδρίᾳ· καί γε ἀγνώμων παρ' ἐμοὶ κριτῇ γένοιτο, ὃς ἐκεῖνον ἀφεὶς, τούτῳ τὰ τῆς μέμψεως ἐπιγράφοι· ὁ γὰρ στάχυς τοῦ σπείραντος μᾶλλον ἢ τοῦ θερίσαντος· καὶ ὁ ἐμπρησμὸς οὐ τοῦ σβέσαι μὴ δυνηθέντος, ἀλλὰ τοῦ καθάπαξ ἐμβαλόντος. Καὶ τὸ τοῦ Ἡροδότου, « Τοῦτο τὸ ὑπόδημα ἔρραψε μὲν Ἰστιαῖος, ὑπεδήσατο δὲ Ἀρισταγόρας. »

94 CAPUT XXXVIII

De imperio pii imperatoris Joviniani, in Perside.

Postridie autem et milites et exercitus duces Jovinianum imperatorem renuntiant, virum cum rebus aliis, tum vera pietate illustrem, prorsusque forma et statura corporis imperio dignum; qui tribunus antea fuerat, cum Julianus optionem militibus offerret, ut vel diis sacrificarent, vel cingulum militiæ et dignitatis deponerent. Atque ille alterum hoc facere maluit, quam impiæ jussioni parere. Julianus porro necessitate quod tantopere urgebat belli adductus, secum hunc, ut ducem optimum, cum aliis in Persidem duxit. Tum autem in hostili regione, ut aliis præstantior, imperator lectus, dignitatem eam rejecit, et insignia imperatoria non recepit: non posse se dicens, qui Christianus sit, imperare viris, qui græcissare, superstitionesque sectari didicissent; donec una omnes voce Christianos se esse sunt professi. Cæterum in errore medio et rerum turba a Juliano relictus, quod exercitus priore imperio consternatus esset, rerumque necessariarum inopia premeretur, necessitatem sibi impositam esse cognovit, ut bellum pacificatione transigeret. Quapropter loca quædam quæ Romanis tributa pensitabant, Syriæ scilicet imperium, et quæ in Mesopotamia est Nisibin, ea pactis conventis, Persis concessit, et bellum id solvit[1]. Quod quidem non e dignitate imperii ille, necessario tamen fecit, ut qui non imperii, sed cladis hæres esset. Ac nisi hoc fecisset, et nisi Persæ moderate se gerentes, et prosperum rerum successum certo fine claudentes, aut aliud quippiam metuentes, conditiones pacis tam humanas et inopinatas proposuissent, nihil profecto obstitisset, quin ex eo bello ne ignifer quidem quod aiunt, incolumis evasisset. Quare necessitate adactus, ut nervos suos Romano imperio conservaret, conditionibus turpibus atque indignis cum hostibus decidit: temeritate magis proxima imperatoris, quam sua aut militum suorum timiditate: me quidem judice periniquus fuerit, qui illo relicto, culpam ejus pacificationis in hunc conferat. Seges enim satoris potius quam messoris est: et incendium non ejus qui id exstinguere possit, sed qui id semel excitarit, esse creditur: **95** quodque apud Herodotum est, « Calceum quidem istum consuit Histiæus, induit autem Aristagoras. »

(1) Gregorii Nazianzeni hæc verba sunt.
(2) Theodoritus tricennales inducias pactas esse scribit.

CAPUT XXXIX.

Jovinianus episcopis exsulantibus exsilium remiserit, et ut stata Christianorum sacra in ecclesiis honorifice restituerit, et idolorum cultum abroleverit.

Imperator Jovinianus experientia edoctus, divina vindicta Julianum gravibus malis afflictum esse, ad omnes ubique præsides scripsit, ut cunctos libere rem divinam facere, conventus cogere, et Deum ex animo colere paterentur et ut una in imperio Romano observaretur fides et religio, Christianorum videlicet, juraque pristina ecclesiis reddidit. Et quæcunque clero, viduis et virginibus dudum a Constantino et filiis ejus, divini cultus augendi gratia concessa legibusque firmata, a Juliano autem propter summum ejus in fidem nostram odium, pessimo consilio adempta et accisa fuerant, privilegia et beneficia restituit. Ad præfectum prætorio quoque generalem dedit constitutionem, ut deinceps capitaliter in eum animadverteretur, qui sacram virginem, non dicam rapere, sed attentare tantummodo, jungendi matrimonii causa, aut oculos impudicos ei adjicere auderet. Eamque legem ut promulgaret, adductus est, quod homines quidam improbi atque impudici, scelestas atque incestas hujusmodi nuptias, vel vi illata, vel persuasione adhibita, virginibus corruptis, contraxerant; sub Juliani imperio, impotenti consuetudine et fœda libidine flagitia talia audere permittente, et religione tum nostra periclitante. Itaque ecclesiæ Dei rursum sunt apertæ : Græcorum autem templa clausa, et ipsi dii terræ cavernas et recessus subiere. Et qui ad id usque tempus vilibus palliis usi fuerant, ad communem rediere vestitum. Quæ publice fieri consueverant libationes et sanguinariæ contaminationes, quibus sub Juliano ad satietatem abusi erant, finem suum habuere. Quicunque autem episcopi ab Juliano revocati ab exsilio non erant, tum reducti, domum quisque suam rediit.

ΚΕΦΑΛ. ΛΘ'.

Ὡς Ἰοβιανὸς ἀνῆκε τὰς ἐξορίας τοῖς ἐπισκόποις, καὶ τὰ πρώην ἔθιμα ταῖς τῶν Χριστιανῶν ἐκκλησίαις αὖθις ἐβράβευσε· τὰ δὲ τῶν εἰδώλων ἠφάνιζεν.

Ὁ δὲ βασιλεὺς Ἰοβιανὸς διὰ πείρας γνοὺς τῷ περὶ αὐτοῦ βασιλεῖ τὰ δεινὰ ἐπισκῆψαι Θεοῦ κατὰ μῆνιν, τοῖς ἁπανταχοῦ ἡγεμόσιν ἔγραφεν, ἐᾷν ἀδεῶς πάντας θρησκεύειν, καὶ ταῖς ἐκκλησίαις ἀφορίζεσθαι, καὶ τὸ θεῖον θερμῶς θεραπεύειν, καὶ μόνην ἡγεῖσθαι πίστιν ἐν πάσῃ τῇ ἀρχομένῃ τὴν τῶν Χριστιανῶν. Καὶ τὰ πρὶν ἔθιμα ταῖς ἐκκλησίαις ἀφίησι· τοῖς τε κλήροις καὶ χήραις καὶ παρθένοις, ὅσα ἦσαν ἐξ ἀρχαίου προνόμια ἐπί τε Κωνσταντίνου καὶ τῶν παίδων ἐκείνου ἐπ' ὠφελείᾳ τῆς θρησκείας δωρηθέντά τε καὶ νομοθετηθέντα, Ἰουλιανὸς δὲ μίσει τῆς πίστεως προσαφείλετο, κακοσχόλῳ γνώμῃ περιαιρήσας, εἴασεν αὖθις. Τῷ δὲ τὴν ὕπαρχον ἀξίαν ἐπιτετραμμένῳ γενικὴν ἐτίθει νομοθεσίαν εἰς κεφαλὴν τιμωρεῖν, τὸν τοῦ λοιποῦ ἱερὰν παρθένον μνᾶσθαι ἑλόμενον, ἢ ἀκόλαστον ὄψιν ἐπιβάλλειν τολμῶντα, μήτοι γε διαρπάζειν ταύτην πειρώμενον. Τὸ δὲ προήχθη νομοθετεῖν, ὅτιπερ ἄνδρες δή τινες μοχθηροὶ καὶ ἀκόλαστοι γάμους τοιούτους ἀκολάστους ἐτέλεσαν, βίαν ἐπιβαλόντες ἢ καὶ πειθοῖ τινι προσφθαρέντες, τοῦ Ἰουλιανοῦ βασιλεύοντος· τῆς ἀκολάστου διαίτης, τῆς τ' αἰσχρᾶς ἐπιθυμίας τοιαῦτ' ἐπιτρεπούσης τολμᾶν, τῆς θρησκείας δυσπραγούσης. Αἱ μὲν οὖν ἐκκλησίαι τοῦ Θεοῦ ἠνοίγοντο, τὰ δὲ ἱερὰ τῶν Ἑλλήνων αὖθις ἐκλείστο· αὐτοὶ δ' ὑπὸ μυχοῖς γῆς θεοὶ κατεδύοντο. Οἱ δὲ τοῖς τρίβωσι χαίροντες εἰς τὸ κοινὸν μετετίθεντο σχῆμα. Ἡ δὲ δημοσίᾳ γινομένη σπονδή, καὶ ὁ δι' αἵματος μόλυσμός, ἔληγεν· οἷς κατακόρως ἐπὶ Ἰουλιανοῦ ἀπεχρήσαντο. Ὅσοι δὲ τῶν ἐπισκόπων μὴ ἔφθασαν ὑπὸ Ἰουλιανοῦ ἀνακληθῆναι, μετεστέλλοντο ἤδη, καὶ οἶκόνδε ἕκαστος ἔρρετο.

96 CAPUT XL.

Ut Joviniano etiam Macedonianï Antiochiæ libellum supplicem obtulerint ; et ut synodus ibidem Nicænam fidem approbarit, confessionemque suam scriptam ad imperatorem miserit.

Paulo deinde post, ecclesiarum præsides quæstiones de dogmatibus rursus moverunt. Nam sub Juliani imperio, quod fides omnino periclitata esset, quieti omnes esse perseveraverant : communiter precibus Deum, ut religionem a tanta liberaret tyrannide, implorantes. Ita enim quodammodo natura hominum fert, ut inter se quietem, aliunde eis discrimine imminente, cives agitent : at si pacem cum exteris habeant, seditiones domi concitent. Sed enim ecclesiarum antistites, quod principis pietatem nossent, præoc-

ΚΕΦΑΛ. Μ'.

Ὡς ἐπὶ τούτου καὶ οἱ Μακεδονιανοὶ ἐν Ἀντιοχείᾳ παρὰ Μελετίῳ γενόμενοι, τὴν ἐν Νικαίᾳ πίστιν κυροῦσιν, ἐγγράφον τὴν ὁμολογίαν ταύτης διαπεμψάμενοι βασιλεῖ.

Οὐ πολλῷ δ' ὕστερον τοῖς τῶν ἐκκλησιῶν προεστῶσιν αἱ περὶ δογμάτων ζητήσεις αὖθις κεκίνηντο. Καὶ γὰρ ἐπὶ τῆς Ἰουλιανοῦ ἀρχῆς ὡς εἰς τὸ παντελὲς κινδυνευούσης τῆς πίστεως, ἅπαντες ἡσυχῇ διετέλουν κοινῇ τὸν Θεὸν ἱλεούμενοι τῆς τοσαύτης, ἀπαλλάττεσθαι τὴν θρησκείαν τυραννίδος. Καὶ γάρ πως οὕτω φίλον τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει, ἠρέμα πρὸς τὸ ὁμόφυλον διακεῖσθαι, ὑφ' ἑτέρων πειραζομένῃ, δεῖν δ' ἀπηλλαγμένοις τῶν ἔξωθεν, πρὸς σφᾶς αὐτοὺς διαστασιάζειν. Καὶ δὴ τοῖς τῶν ἐκκλησιῶν προεστῶσι, τὸ εὐσεβὲς τοῦ ἄνακτος ἐγνωκόσι, προτρέ-

(1) Constitutione publice proposita, Jovinianus restitui ecclesiis annonam jussit. Verum quod fames gravior propter Juliani impietatem tum grassaretur, et frumentum ægre penderetur, τριτημόριον, *hoc est, tertiam ejus partem* clero exhiberi curavit. Quamprimum autem fames sævire desiisset, integrum se frumenti numerum eis præbiturum est pollicitus. (Theodoritus, lib. IV, cap. 4.)

(2) L. Si quis. C. De episc. et cler.

χειν ἦν σπουδή. Πᾶσι γὰρ ἐδόκει τὸν βασιλέα τῇ A σφετέρᾳ πίστει προσθήσεσθαι, παρ' αὐτοῦ τε τὴν κατὰ τῶν δοκούντων αὐτοῖς ἀντιπάλων παῤῥησίαν ὑπάρξειν νομίζοντες. Ὁ δ' ἐξ ἀρχῆς τῇ ὁμοουσίου πίστει προσέκειτο· καὶ πᾶσι τοῦτο περιφανῶς ὡμολόγει. Καὶ πρῶτοι πάντων παρῆσαν Μακεδονιανοί· οἳ τῶν μὲν Ἀνομοίων καλουμένων τὴν αἵρεσιν ἀπεστρέφοντο, τὸ δὲ ὁμοιούσιον ἀντὶ τοῦ ὁμοουσίου ἐδέχοντο· οἳ καὶ βιβλίον βασιλεῖ δόντες, χάριν ἔχειν ὡμολόγουν Θεῷ τῆς αὐτοῦ ἕνεκεν ἡγεμονίας· ᾔτουν δὲ τοὺς τὸ ἀνόμοιον δογματίζοντας τῶν ἐκκλησιῶν ἀπελαύνεσθαι, αὐτοῖς δ' ἐπιτρέπειν αὐτάς. Πρὸς δὴ τούτοις ἤ τε ἐν Ἀριμίνῳ καὶ Σελευκείᾳ κύρια μένειν, καὶ τὰ βίᾳ παρά τινων γεγενημένα ἀργεῖν· ἤ τοῦ πρώην σχίσματος μένοντος, ἐπιτρεπτέα γε εἶναι τοῖς ἁπανταχοῦ ἐπισκόποις ὅπη βούλοιντο συνελ- B θεῖν, μή τινος κοσμικοῦ κοινωνοῦντος· καὶ μὴ εἰς πέρας προβαίνειν, εἴ τις ἐν μέρει τι πράττειν ἕλοιτο, ἢ ἁπτᾷν, ὥσπερ ἐπὶ Κωνσταντίου συνέβη. Ἐδήλουν δὲ μηδὲ εἰς τὸ στρατόπεδον ἀφικέσθαι, ἵνα μὴ δι' ὄχλου εἶεν. Εἰ δ' ἐπιτρέψειε βασιλεύς, ἀσμένως ποιεῖν ἅπαντα δαπάναις καὶ ὑποζυγίοις τοῖς οἴκοθεν. Οἱ δὲ τὸ βιβλίον βασιλεῖ δόντες ἦσαν οὗτοι· Βασίλειος ὁ Ἀγκύρας, Σιλβανὸς Ταρσοῦ, Σωφρόνιος Πομπηϊουπόλεως, Παυσίνικος Ζήλων, Λεόντιος Κομάνων, Καλλικράτης Κλαυδιουπόλεως, Θεόφιλος Κασταβάλων, καὶ ἕτεροι. Ὁ δὲ βασιλεὺς τὸ βιβλίον δεξάμενος, οὐδὲ ἀποκρίσεως ἀξιοῖ, τοῦτο μόνον φθεγξάμενος· « Ἐγὼ τὴν μὲν φιλονεικίαν μισῶ· τοὺς δὲ τὴν ὁμόνοιαν ἀσπαζομένους λίαν ἀγαπῶ καὶ τιμῶ. » Ὃ δὴ καὶ τὰς τῶν ἄλλων φθάσαν εὐθὺς ἀκοὰς, τὸ ἔντονον τῆς φιλονεικίας ἐχάλα, καὶ τὰ κατὰ σκοπὸν τῷ βασιλεῖ ἔπραττον. Ὅ τε φιλόνεικος αὐτῶν, τῶν περὶ Ἀκάκιον λέγω, τρόπος ἠλέγχετο, καὶ ὡς ἀεὶ πρὸς τὸ δοκοῦν τοῖς κρατοῦσιν ἀπέκλιναν, ἐμφανῶς ἔδειξαν· ἐπειδὴ γὰρ τὸν Ἀντιοχείας Μελέτιον ἐπὶ πλεῖστον βασιλεῖ διὰ τιμῆς ὄντα ἐώρων, ἐκεῖ γὰρ τηνικαῦτα διέτριβεν· εἰς λόγους ἐκείνῳ ἐλθόντες, πείθουσι σύνοδον ἐν Ἀντιοχείᾳ πάλιν γενέσθαι. Ἦν δὲ Μελέτιος οὗτος, ὃς μικρῷ πρόσθεν αὐτῶν χωρισθεὶς, τῷ ὁμοουσίῳ προσέθετο. Καὶ τοίνυν εἰς ταυτὸ συνελθόντες ἐν Ἀντιοχείᾳ τῶν Σύρων, τὴν ἐν Νικαίᾳ βεβαιοῦσι πίστιν, καὶ κυροῦσι, τὸ ὁμοούσιον ἀναμφηρίστως δοξάζειν τὸν Υἱὸν τῷ Πατρί. Κοινωνοὶ δὲ τῆς συνόδου ταύτης καθίσταντο ὁ εἰρημένος θεῖος Μελέτιος, τὴν τῆς Ἀντιόχου ἔχων ἐπιτροπήν· Εὐσέβιός τε ὁ Σαμοσάτων, Πελάγιος Λαοδικείας τῆς Σύρων, καὶ Ἀκάκιος ὁ Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης, καὶ Εἰρηνίων ὁ Γάζης, καὶ ὁ Ἀγκύρας Ἀθανάσιος, διὰ Ὀρφίτου καὶ Ἀετίου πρεσβυτέρων, Τίτος Βόστρων, Θεότιμος Ἀράβων, Λουκιανὸς Ἀρκῶν, καὶ ἕτεροι πλεῖστοι καὶ ἐλλόγιμοι ἄνδρες. Ταῦτα δὲ πράξαντες, καὶ τῷ βασιλεῖ τὰ ἐγνωσμένα αὐτοῖς διαπέμπονται, γράψαντες οὕτως· « Τῷ εὐσεβεστάτῳ καὶ θεοφιλεστάτῳ ἡμῶν δεσπότῃ Ἰοβιανῷ, Νικητῇ Λογούστῳ, ἡ τῶν ἐν Ἀντιοχείᾳ συνελθόντων ἐπισκόπων ἐκ διαφόρων ἐπαρχιῶν σύνοδος τὴν ἐκκλησια-

cupandum sibi eum esse studio magno putabant. Et pro se quisque omnes, imperatorem ad factionis suæ fidem accessurum, proindeque se illius auctoritate majorem libertatem contra eos qui sibi adversari viderentur, habituros esse credebant. At ille jam inde ab initio τοῦ ὁμοουσίου consubstantialis professioni addictus fuerat, et id tum manifeste præ se tulit. Primi omnium affuere Macedoniani, qui quidem hæresim eorum qui ἀνόμοιοι, hoc est, dissimiles, dicebantur, rejiciebant, et τὸ ὁμοιούσιον similem substantia pro τοῦ ὁμοουσίου consubstantiali, recipiebant. Et libellum ii imperatori obtulerunt, in quo Deo gratias de imperio ejus agebant: ac deinceps petebant, ut eis qui dissimile asserebant, ex ecclesiis expulsis, ipsis illæ gubernandæ committerentur. Præterea ut vel ea quæ Arimini et Seleuciæ statuta fuerant, firma manerent: et quæ a nonnullis per vim contra ea acta erant, irrita essent: vel priore schismate atque dissidio durante, episcopis omnibus quocunque vellent loco convenire liceret. In quo conventu ne quis sæcularis adesset, neve finem suum consequeretur, si quis seorsim quidquam egisset, aut fallere instituisset, sicuti sub Constantio factum esset, rogarunt. Illud quoque significarunt, se citra principis voluntatem, in aulam et comitatum imperialem, ne molesti esse viderentur, non venturos. Sin id eis permitteretur, perlibenter id facturos esse sumptibus et jumentis propriis, ostenderunt. **97** Qui vero principi ita supplicarunt, fuere, Basilius Ancyranus, Sylvanus Tarsensis, Sophronius Pompeiopolitanus, Pausinicus (1) Zelorum, Leontius Comanorum (2), Callicrates Claudiopolitanus, Theophilus Castabalenus, et alii. Imperator libello supplici accepto, responsum eis non dedit, sed illud tantum dixit: ego contentionis studium odi, concordiæ autem assectatores unice amplector et colo. » Quod dictum ubi ad aliorum quoque aures pervenit, intentionem contentionis laxavit, et ut imperatoris consilium succederet, effecit. Altercationis namque studium, eorum qui Acacii auctoritatem sequebantur, ei semper opiniones suas ad principum arbitrium aperte accommodabat, deprehensum est. Nam cum Meletium Antiochiæ episcopum apud imperatorem, qui tum ibi erat, in magno pretio esse viderent, cum eo collocuti, ut rursum Antiochiæ synodus celebraretur, effecere. Meletius autem is fuit, qui paulo ante ab eis sejunctus, ad τοῦ ὁμοουσίου consubstantialis professionem accesserat. Itaque concilio Antiochiæ Syrorum coacto, Nicænam fidem, ut scilicet citra controversiam ὁμοούσιος Consubstantialis Patri Filius diceretur, stabiliunt atque confirmant. In ea synodo fuere, divus, quem diximus, Meletius Antiochenus antistes, Eusebius Samosatenus, Pelagius Laodiceæ Syrorum, Acacius Cæsareæ Palæstinæ, Irenion Gazæ, Athana-

(1) Socrates habet, *Pasinicus*.

(2) Zela et Comana, oppida Cappadociæ. Vide.

sius Ancyræ, per Orphitum et Aetium presbyteros, Titus Bostrensis, Theotimus Arabum, Lucianus Arcorum, atque alii plures (1) episcopi, viri insignes. Ea re acta, ad imperatorem quoque quæ decreverant ad hunc modum scripsere : « Piissimo, Dei amantissimo Domino nostro Joviniano, Victori, Augusto, quæ Antiochiæ episcoporum ex diversis provinciis convenit synodus. Quod pietas tua, princeps, ecclesiasticam pacem et concordiam conciliare studuerit, et ipsi probe novimus, Dei amantissime imperator. Quod vero et caput ejuscemodi unionis esse formam veræ et rectæ fidei eadem bene perceperit, et id quoque non ignoramus. Quapropter ne et nos inter eos recenseamur, qui dogmata veritatis adulterando depravant, ad pietatem tuam referimus, **98** nos dudum celebratæ sanctæ Nicænæ synodi fidei professionem recipere, atque tenere. Et quod in ea quibusdam peregrinum et insolens videtur esse verbum ὁμοούσιον, consubstantiale, id nos, certam a patribus accepisse dicimus interpretationem. Significat id enim, ex substantia Patris Filium esse genitum, et similem esse substantia Filium Patri. Neque enim quasi perpessio quæpiam, in ineffabili generatione intelligitur : neque juxta usum aut consuetudinem aliquam Græcorum, substantiæ verbum accipitur. Sed ad Arium, qui ex non exsistentibus nobis Filium impie producere ausus est, evertendum, id usurpatur. Quemadmodumet nunc qui exorti sunt ἀνόμοιοι, hoc est, dissimiles, graviore adhuc audacia et temeritate ad ecclesiasticam concordiam pessumdandam, impudenter feruntur. Relationi autem huic nostræ etiam subjunximus exemplum ipsius Nicænæ fidei, ab ipsis qui eam promulgarunt episcopis editæ: quam sane et complectimur. Est autem talis: Credimus in unum Deum patrem omnipotentem: et reliqua ipsius formulæ, sine mutatione omni, ita ut convenit, allegata. Atque episcopi quidem qui Antiochiæ convenerant, hæc decreverunt, disertis verbis Nicænam fidem confirmantes.

στικὴν εἰρήνην τε καὶ ὁμόνοιαν. Ὅτι σου καὶ πρώτη A πρεσβεύειν ἐσπούδαχεν ἡ εὐσέβεια, εὖ ἴσμεν καὶ αὐτοὶ, θεοφιλέστατε βασιλεῦ· ὅτι δὲ κεφάλαιον τῆς τοιαύτης ἑνότητος τῆς ἀληθοῦς καὶ ὀρθοδόξου πίστεως καλῶς ὑπείληφας τὸν χαρακτῆρα, οὐδὲ τοῦτο ἀγνοοῦμεν. Ἵνα τοίνυν μὴ μετὰ τῶν παραχαρασσόντων τὰ δόγματα τῆς ἀληθείας τετάχθαι νομιζώμεθα, ἀναφέρομεν τῇ σῇ εὐλαβείᾳ, ὅτι τῆς ἁγίας συνόδου τῆς ἐν Νικαίᾳ πάλαι πρότερον συγκροτηθείσης τὴν πίστιν, καὶ ἀποδεχόμεθα καὶ κατέχομεν· ὁπότε καὶ τὸ δοκοῦν ἐν αὐτῇ τισι ξένον ὄνομα, τὸ τοῦ ὁμοουσίου φαμὲν, ἀσφαλοῦς τετύχηκε παρὰ τοῖς Πατράσιν ἑρμηνείας· σημαινούσης ὅτι ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς ἐγεννήθη, καὶ ὅτι ὅμοιος κατ' οὐσίαν τῷ Πατρί. Οὔτε δὲ ὡς πάθους τινὸς περὶ τὴν B ἄῤῥητον γέννησιν ἐπινοουμένου, οὔτε κατά τινα χρῆσιν Ἑλληνικὴν λαμβάνεται τὸ ὄνομα τῆς οὐσίας· εἰς ἀνατροπὴν δὲ τοῦ ἐξ οὐκ ὄντων περὶ τοῦ Υἱοῦ ἀσεβῶς τολμηθέντος Ἀρείῳ· ὥσπερ καὶ οἱ νῦν ἐπιφωτήσαντες Ἀνόμοιοι ἔτι θρασύτερον καὶ τολμηρότερον ἐπὶ λύμῃ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ὁμονοίας ἀναισχύντως παῤῥησιάζονται. Συνετάξαμεν δὲ τῇδε ἡμῶν τῇ ἀναφορᾷ καὶ τὸ ἀντίγραφον τῆς αὐτῆς πίστεως τῆς ἐν Νικαίᾳ ὑπὸ τῶν συγκροτηθέντων ἐπισκόπων τεθείσης· ἣντινα καὶ ἀγαπῶμεν. Ἔστι δὲ αὕτη· Πιστεύομεν εἰς ἕνα Θεὸν Πατέρα παντοκράτορα· καὶ τὰ λοιπὰ τοῦ μαθήματος, ἀπαραλλάκτως ὡς χρεὼν εἰρημένα. » Καὶ οἱ μὲν ἐν Ἀντιοχείᾳ συνελθόντες ἱερεῖς τοιάδε ἐπεψηφίσαντο αὐτοὶ; ῥητοῖς τὴν ἐν Νικαίᾳ πίστιν κυρώσαντες.

CAPUT XLI.

De sancto Athanasio, ut ab exsilio revocatus, in magno honore apud Jovinianum fuerit, et res ecclesiarum Ægyptiarum denuo cum potestate administrarit.

Tum vero et Athanasius cleri Alexandrini episcopus, de amicorum consilio Antiochiam profectus cum imperatore fuit : atque ibi rebus quas oportuit ei suggestis, Alexandriam rediit. Sunt autem qui dicunt, ab imperatore potius eum evocatum esse, ut illi quæ de religione agenda essent, exponeret. Et cum ibi res Ecclesiæ rite constituisset, et certa apud imperatorem fidei fundamenta jecisset, domum revertisse. Qui autem Antiochiæ Arianorum hæresi præfuit Euzoius, ut D opinionis suæ ex eunuchis quidam nomine Probatius Ecclesiæ Alexandrinæ præficeretur, maximo studio contendit. Atque eam ob causam Euzoii suasu Alexandrinus quidam **99** Lucius, presbyter a Georgio creatus, apud imperatorem, Athanasium vehementer criminando detulit, quod temporibus superioribus in episcopatu suo semper reus actus, et a prioribus imperatoribus exsilio ut seditionis

ΚΕΦΑΛ. ΜΑ'.

Περὶ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου, ὡς τῆς ἐξορίας ἀνακληθεὶς, διὰ τιμῆς πλείστης τῷ Ἰοβιανῷ ἐγένετο· καὶ τῶν κατ' Αἴγυπτον ἐκκλησιῶν αὖθις ἐγκρατὴς κατέστη.

Τηνικαῦτα δὲ καὶ Ἀθανάσιος τοῦ κλήρου τῶν Ἀλεξανδρέων προεστηκὼς, τισὶ τῶν οἰκειοτάτων συμβούλοις χρησάμενος, κατὰ τὴν Ἀντιόχου γενόμενος, τῷ βασιλεῖ συγγίνεται· καὶ τὰ περὶ ὧν ἐχρῆν ὑποθέμενος, ἀνεχώρει αὖθις. Εἰσὶ δὲ οἳ φασιν, ὡς ὁ βασιλεὺς μᾶλλον αὐτὸν μετεστείλατο, ὅσα δὴ πρακτέα τῇ θρησκείᾳ εἰσηγησόμενον. Καὶ δὴ τὰ κατὰ τὴν Ἐκκλησίαν καλῶς διαθέμενος, καὶ τὸ τῆς πίστεως ἀσφαλὲς ἑδράσας τῷ βασιλεῖ, νόστου ἐμέμνητο. Ὁ δὲ τῆς Ἀρειανῶν θρησκείας; ἐν Ἀντιοχείᾳ προεστὼς Εὐζώϊος; τῆς ἴσης πίστεως σπουδὴν ἐποιεῖτο πλείστην, κἀπὶ τῆς Ἀλεξάνδρου τῶν τινα εὐνούχων προεστηκέναι· Προβάτιος ἦν ὄνομα τῷ εὐνούχῳ. Καὶ δὴ τοῖς περὶ Εὐζώϊον εἰσηγησαμένοις Ἀλεξανδρεύς τις Λούκιος πρεσβυτέρου ἀξίαν ἡμφισμένος ἐκ τῶν Γεωργίου χειρῶν ἐς βασιλέα εἰσήγετο· πλείστά τε Ἀθανάσιον ἐβλασφήμει, ὡς δεῖ γραφὰς ὑπομένων τοῖς πρώην χρόνοις, ὑπερόριος τοῖς πρὸ αὐ-

(1) Eorum nomina sunt apud Socrat. lib. III, cap. 25.

τοῦ βασιλεῦσιν ἐκρίνετο, καὶ ὡς ἅτε ἐκ στάσεως καὶ διχονοίας αἴτιον, ἕτερον εἰσάγεσθαι τῇ Ἀλεξάνδρου ἐδεῖτο ἐπίσκοπον. Ὁ δὲ βασιλεὺς, οὐκ ἠγνόει γὰρ ὅσα αὐτῷ μοχθηρῶς οἱ ἐξ Ἀρείου ἐφρόνησαν, ἥκιστα ταῖς κατηγορίαις προσέθετο· ἀμέλει τοι καὶ Λούκιον ἐκέλευεν ἡσυχῇ καθῆσθαι· Προβάτιον δὲ καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν εὐνούχους, ὡς αἰσίους γε τῶν τοιούτων καθεστηκότας θορύβων, προσέταττε σωφρονίζεσθαι. Τὸν δ' Ἀθανάσιον τῇ τότε συνουσίᾳ καὶ ἀστειότητι φίλον ἄριστον ποιησάμενος, ἐπ' Αἴγυπτον ἔπεμπε, τὰς ἐκκλησίας καὶ τὸν ἐκεῖσε λαὸν ᾗ ἐδόκει κελεύσας παιδεύειν. Πλεῖστα δέ φασιν ἐπαινέσαι τὸν ἄνδρα τοῦ τε βίου καὶ ἀρετῆς ἕνεκα, καὶ τῶν λόγων, σὺν θαυμαστῇ φρονήσει καλλυνομένων, καὶ τοῖς ἐκείνῳ περὶ τὴν θρησκείαν ὁριζομένοις ἐγγράφως.

ΚΕΦΑΛ. ΜΒ'.

Περὶ τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ συνόδου, ἧς τὸν ὅρον ὁ πολὺς Ἀθανάσιος τῷ βασιλεῖ διεπέμψατο· καὶ ὡς ἡ ἐν Νικαίᾳ πίστις πολὺν χρόνον πολεμηθεῖσα, εἰς τὴν προτέραν κατάστασιν ἦλθεν.

Ἀθανάσιος δὲ τὴν Ἀλεξάνδρου μετὰ τιμῆς τῆς προσηκούσης καταλαβών, ἐπεὶ βασιλεὺς ἐδήλου ἔγγραφον αὐτῷ πέμπειν τῆς ὁμωμήτου πίστεως τὴν ἀκρίβειαν, σύνοδον τοπικὴν κηρύξας, καὶ τοὺς ἐλλογιμωτέρους τῶν ἐπισκόπων ἀθροίσας, ἀντέγραφε τούτῳ τὴν ἐν Νικαίᾳ πίστιν διατηρεῖν ἀπαράτρωτον, ὡς τοῖς εὐαγγελικοῖς συμβαίνουσαν δόγμασιν. Ἐγὼ δὲ τῆς τῶν ἐντευξομένων ἕνεκεν ὠφελείας, καὶ αὐτὴν ἐκείνην τὴν ἐπιστολήν, ὡς ἐπὶ λέξεως εἶχεν, ἐνθήσω τῇ συγγραφῇ· ἔστι δὲ αὕτη· « Τῷ εὐσεβεστάτῳ καὶ φιλανθρωποτάτῳ Νικητῇ Αὐγούστῳ Ἰοβιανῷ Ἀθανάσιος καὶ οἱ λοιποὶ ἐπίσκοποι, οἱ ἐλθόντες ἐκ προσώπου πάντων τῶν ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου καὶ Θηβαΐδος καὶ Λιβύης ἐπισκόπων· πρέπουσα θεοφιλεῖ βασιλεῖ φιλομαθὴς προαίρεσις καὶ πόθος τῶν οὐρανίων. Οὕτω γὰρ καὶ τὴν καρδίαν ἕξεις ἐν χειρὶ Θεοῦ, καὶ τὴν βασιλείαν μετ' εἰρήνης πολλαῖς ἐτῶν περιόδοις ἐπιτελέσεις. Θελησάσης τοίνυν τῆς σῆς εὐσεβείας μαθεῖν παρ' ἡμῶν τὴν τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας πίστιν, εὐχαριστήσαντες ἐπὶ τούτῳ Κυρίῳ, ἐβουλευσάμεθα πάντων μᾶλλον τὴν παρὰ τῶν Πατέρων ὁμολογηθεῖσαν ἐν Νικαίᾳ πίστιν ὑπομνῆσαι τὴν σὴν θεοσέβειαν. Ταύτην γὰρ ἀθετήσαντές τινες, ἡμῖν μὲν ποικίλως ἐπεβουλεύσαντο, ὅτι μὴ πειθόμεθα τῇ Ἀρειανῇ αἱρέσει· αἴτιοι δὲ γεγόνασιν αἱρέσεως καὶ σχισμάτων τῇ καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ. Ἡ μὲν ἀληθὴς καὶ εὐσεβὴς εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν πίστις φανερὰ πᾶσι καθέστηκε, καὶ ἐκ τῶν θείων Γραφῶν γινωσκομένη τε καὶ ἀναγινωσκομένη· ἐν ταύτῃ γὰρ οἱ ἅγιοι τελειωθέντες, ἐμαρτυρήθησαν, καὶ νῦν ἀναλύσαντές εἰσιν ἐν Κυρίῳ· ἔμεινε δὲ ἡ πίστις ἀβλαβής· εἰ μὴ πονηρία τινῶν αἱρετικῶν παραποιῆσαι ἐτόλμησεν. Ἄρειος γάρ τις καὶ οἱ σὺν αὐτῷ διαφθεῖραι ταύτην, καὶ ἀσέβειαν ἐπεισαγαγεῖν κατ' αὐτῆς ἐπεχείρησαν, φάσκοντες ἐξ οὐκ ὄντων, καὶ κτίσμα, καὶ ποίημα καὶ τρεπτὸν εἶναι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ. Καὶ πολλούς τε ἐν τούτοις

et discordiæ auctor mulctatus fuerit, et proinde alium Alexandrinis episcopum dari petiit. Jovinianus autem, quem non latebat Arianos hostili plane in illum esse animo, criminibus eis minime motus, Lucium quietum esse, Probatium autem et reliquos ejus eunuchos, veluti turbæ talis auctores, modestius se gerere jussit. Athanasium porro cum sibi temporis ejus consuetudine amicissimum fecisset, in Ægyptum remisit ecclesiasque ei et populum ibi arbitrio suo instituendum commisit. Porro plurimum is virum eum laudasse dicitur, propter virtutem, et vitæ innocentiam, orationis etiam festivæ venustatem, prudentia quadam admiranda temperatam: et propter ea quæ de religione nostra rite decreta, in scripta retulit.

CAPUT XLII.

De synodo Alexandrina, cujus decretum magnus Athanasius ad imperatorem misit: et ut professio fidei Nicæna multo jam tempore exagitata, in pristinum statum sit restituta.

Sed enim Athanasius Alexandriam cum eo, quo par erat, honore reversus, quod ei imperator significaverat, ut ad se certam irreprehensibilis fidei formulam mitteret, synodo provinciali coacta, et spectatissimis quibusque episcopis ad se evocatis, principi, ut Nicænam fidem inviolatam atque integram, quæ scilicet Evangelicis dogmatibus conveniat, servaret, rescripsit. Verum nihil obstat, quin utilitatis eorum gratia qui ista legent, epistolam ejus de verbo ad verbum hic apponam. Ea sic habet: « Piissimo et humanissimo Victori Augusto Joviniano, Athanasius et reliqui episcopi, qui nomine omnium Ægypti et Thebaidis et Libyæ convenerunt, episcoporum: Admodum, Dei amantem imperatorem, discendi studium, cœlestiumque rerum desiderium decet. Sic namque cum cor in manu Dei habebis, tum imperium in pace multorum curriculis annorum administrabis. Cum igitur cognoscere a nobis pietas sua catholicæ Ecclesiæ fidem velit, **100** gratiis Deo de tali animo tuo actis, visum nobis est præ omnibus aliis, pietati tuæ a patribus Nicææ promulgatam fidem in memoriam redigere. Qua nonnulli proculcata, nobis quidem illi varias moliti sunt insidias quod hæresim Arianam sequi noluerimus: auctores autem sectarum et dissidiorum Ecclesiæ universali exstitere. Ipsa sane vera et pia in Dominum nostrum Jesum Christum fides, aperta est et manifesta omnibus, ex divinis Scripturis cognita atque collecta. In qua sancti homines consummati, egregie martyrio sunt defuncti: et nunc corporum vinculis soluti in Domino conquiescunt. Et permansisset illa incorrupta, nisi quorumdam hæreticorum improbitas immutare eam atque depravare fuisset ausa. Arius siquidem, et populares ejus, corrumpere illam, et impietatem adversus eam subintroducere conati sunt: Filium Dei ex non existenti-

bus, et creaturam facturamque, et mutationi obnoxium esse dicentes. Ac multos profecto per hæc seduxerunt, adeo ut etiam qui viderentur esse aliquid, in iliorum abrepti sint blasphemiam. Sed enim sancti Patres mature illis obviam euntes, sicuti diximus, concilio Nicææ coacto, Arianam quidem hæresim anathemate confoderunt, catholicæ autem et universalis Ecclesiæ fidei professionem in scriptum retulerunt : ut ea ipsa ubique deprædicata, suborta exstingueretur hæresis. Et lecta illa est atque celebrata in ecclesia omni. Cæterum cum renovare Arianam hæresim nunc quoque volentes, nonnulli quidem a Patribus Nicææ promulgatam fidem abrogare audeant, quidam autem præ se quidem obtentu quodam ferant professionem ejus, re ipsa vero eam negent, perperam τὸ ὁμοούσιον consubstantiale interpretantes, qui blasphemia etiam Spiritum sanctum appetunt, eo quod creaturam eum per Filium factam et conditam esse dicunt : necessario ad pietatem tuam, eam ipsam Nicænam fidei professionem, detrimento eo quod ex hujusmodi blasphemia multi populi capiunt, perpenso, mittendam esse duximus, ut pietas tua quam accurate ea scripta sit, cognoscat, et quantum a veritate aberrent, qui præter hanc aliud docent, videat. Illud scito, Christianissime Auguste, a sæculo hanc esse prædicatam fidem, et hanc ipsam professos esse, qui Nicææ convenere Patres : **101** Atque etiamnum suffragiis suis eam comprobare omnes quæ passim sunt ecclesias, in Hispania, et Britannia, et Gallia, et Germania, et Italia omni, et Campania, et Dalmatia, Mysia, Macedonia, et cuncta Græcia, in Africa tota, in Sardinia, Cypro, Creta, Pamphylia, Lycia, Isauria, in Ægypto omni, Libya, Ponto, et Cappadocia, atque hisce vicinis terris. Ipsas quoque Orientis ecclesias, paucis exceptis quæ cum Arianis sentiunt. Omnium enim earum quas recensuimus comperta nobis est sententia, quod ab eis epistolas habeamus. Et scimus, Dei amantissime Auguste, quamvis pauci quidam fidei isti adversentur, nihil tamen eos præjudicii afferre posse orbi universo. Atque illi longo jam tempore ab Ariana infecti lue, contentione etiam majore nunc veræ resistunt pietati. Et ut pietas tua fidem Nicænam cognoscat, quamvis antea cognitam, attamen sicuti ea a trecentis decem et octo episcopis est promulgata, subjungere litteris hisce voluimus. Est autem talis : Credimus in unum Deum Patrem omnipotentem, omnium visibilium et invisibilium factorem : Et in unum Dominum Jesum Christum, Filium Dei, genitum ex Patre, unigenitum, hoc est, ex substantia Patris, Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verum de Deo vero : genitum, non factum, consubstantialem Patri, per quem omnia facta sunt, quæque in cœlis sunt, quæque in terris. Qui propter nos homines, et propter nostram salutem, descendit : et incarnatus homo factus, et passus est : et resurrexit tertia die, ascendit in cœlos, venturus judicare vivos et mor-

ἠπάτησαν, ὥστε καὶ τοὺς δοκοῦντας εἶναί τι συναπαχθῆναι αὐτῶν τῇ βλασφημίᾳ. Καὶ φθάσαντες μὲν οἱ ἅγιοι Πατέρες ἡμῶν, συνελθόντες, ὡς προεῖπον, ἐν τῇ κατὰ Νίκαιαν συνόδῳ, τὴν μὲν Ἀρειανὴν αἵρεσιν ἀνεθεμάτισαν, τὴν δὲ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας πίστιν ὡμολόγησαν ἐγγράφως. Ὥστε, ταύτης πανταχοῦ κηρυττομένης, ἀποσβεσθῆναι τὴν ἀναζέσασαν αἵρεσιν παρὰ τῶν αἱρετικῶν. Ἦν μὲν οὖν αὕτη κατὰ πᾶσαν ἐκκλησίαν ἀναγινωσκομένη τε καὶ κηρυττομένη. Ἀλλ' ἐπειδὴ τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν ἀνανεῶσαι βουλόμενοί τινες μὲν αὐτὴν τὴν ἐν Νικαίᾳ παρὰ τῶν Πατέρων ὁμολογηθεῖσαν πίστιν τετολμήκασιν ἀθετῆσαι, τινὲς δὲ σχηματίζονται ὁμολογεῖν αὐτὴν, ταῖς δὲ ἀληθείαις ἀρνοῦνται, παρερμηνεύοντες τὸ ὁμοούσιον, καὶ οὗτοι βλασφημοῦντες τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν τῷ φάσκειν αὐτοὺς κτίσμα εἶναι καὶ ποίημα διὰ τοῦ Υἱοῦ γεγονὸς, ἀναγκαίως καὶ ἡμεῖς θεωρήσαντες ἐπιδοῦναι τῇ σῇ εὐσεβείᾳ, τὴν ἐν Νικαίᾳ ὁμολογηθεῖσαν πίστιν ἐσπουδάσαμεν· ἵνα γνῷ σου ἡ θεοσέβεια μεθ' ὅσης ἀκριβείας γέγραπται, καὶ ὅσον πλανῶνται οἱ παρ' αὐτὴν διδάσκοντες. Γίνωσκε, θεοφιλέστατε Αὔγουστε, ὅτι αὕτη μὲν, ἡ ἐξ αἰῶνος κηρυττομένη· ταύτην δὲ ὡμολόγησαν οἱ ἐν Νικαίᾳ συνελθόντες Πατέρες, καὶ ταύτῃ σύμψηφοι τυγχάνουσι πᾶσαι αἱ κατὰ τόπον ἐκκλησίαι αἵ τε κατὰ τὴν Σπανίαν καὶ Βρεττανν[illegible] καὶ Γαλλίας· καὶ αἱ τῆς Ἰταλίας πάσης καὶ Καμπανίας, Δαλματίας τε καὶ Μυσίας, Μακεδονίας καὶ πάσης Ἑλλάδος, καὶ αἱ κατὰ Ἀφρικὴν πᾶσαι, καὶ Σαρδανίαν, καὶ Κύπρον, καὶ Κρήτην, Παμφυλίαν τε καὶ Λυκίαν, καὶ Ἰσαυρίαν, καὶ αἱ κατὰ πᾶσαν Αἴγυπτον, καὶ Λιβύην, καὶ Πόντον, καὶ Καππαδοκίαν, καὶ τὰ πλησίον μέρη, καὶ αἱ κατὰ ἀνατολὰς ἐκκλησίαι παρὲξ ὀλίγων τῶν τὰ Ἀρείου φρονούντων. Πάντων γὰρ τῶν προειρημένων τῇ πείρᾳ ἐγνώκαμεν τὴν γνώμην, καὶ γράμματα ἔχομεν, καὶ οἴδαμεν, θεοφιλέστατε Αὔγουστε, ὅτι κἂν ὀλίγοι τινὲς ἀντιλέγωσι ταύτῃ τῇ πίστει, οὐ δύνανται πρόκριμα ποιεῖν πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ. Πολλῷ γὰρ χρόνῳ βλαβέντες ὑπὸ τῆς Ἀρειανῆς αἱρέσεως φιλονεικότερον νῦν ἀνθίστανται τῇ εὐσεβείᾳ· καὶ ὑπὲρ γινώσκειν τὴν σὴν εὐσέβειαν, καίτοι γινώσκουσαν, ὅμως ἐσπουδάσαμεν, τὴν ἐν Νικαίᾳ πίστιν ὁμολογηθεῖσαν ὑπὸ τῶν τριακοσίων δέκα καὶ ὀκτὼ ἐπισκόπων ὑποτάξαι. Ἔστι δὲ αὕτη· Πιστεύομεν εἰς ἕνα Θεὸν, Πατέρα παντοκράτορα, πάντων ὁρατῶν καὶ ἀοράτων ποιητήν· καὶ εἰς ἕνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ· γεννηθέντα ἐκ τοῦ Πατρὸς μονογενῆ, τουτέστιν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρός· Θεὸν ἐκ Θεοῦ, φῶς ἐκ φωτὸς, Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ· γεννηθέντα, οὐ ποιηθέντα, ὁμοούσιον τῷ Πατρί· δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, τά τε ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, τὸν δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν κατελθόντα, σαρκωθέντα, ἐνανθρωπήσαντα, παθόντα καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ· ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανούς, ἐρχόμενον κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς· καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Τοὺς δὲ λέγοντας, Ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν, καὶ ὅτι ἐξ οὐκ ὄντων ἐγένετο, ἢ ἐξ ἑτέρας ὑποστάσεως ἢ οὐσίας φάσκοντας εἶναι, τούτους

ἀναθεματίζει ἡ ἁγία καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ Ἐκ- A tuos. Et in Spiritum sanctum. Eos autem qui di-
κλησία. Ταύτῃ τῇ πίστει, θεοφιλέστατε Αὔγουστε, cunt, fuisse aliquando cum non fuerit, et quod ex
ἐπιμένειν ἀναγκαῖον ὡς θείᾳ καὶ ἀποστολικῇ, καὶ non exsistentibus factus sit, aut ex alia subsistentia
μηδένα μετακινεῖν αὐτὴν πιθανολογίαις καὶ λογο- vel substantia, aut quod creatus vel mutabilis vel
μαχίαις, ὅπερ ἐποίησαν ἐξ ἀρχῆς οἱ Ἀρειομανῖται, alterabilis sit, anathemate ferit sancta catholica et
ἐξ οὐκ ὄντων τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ λέγοντες, καὶ ὅτι ἦν apostolica Ecclesia. In hac fide, Dei amantissime
ποτὲ ὅτε οὐκ ἦν, καὶ κτιστὸς καὶ ποιητός, καὶ τρε- Auguste, ut divina et apostolica, necessario ac-
πτός ἐστι· διὰ τοῦτο γάρ, καθὰ προείπομεν, καὶ ἡ quiescendum. Neque ea a quopiam movenda, aut
ἐν Νικαίᾳ σύνοδος ἀνεθεμάτισε τὴν τοιαύτην αἵρεσιν, mutanda venit, persuasionis aut contentionis verbis
τῆς δὲ ἀληθείας πίστιν ὡμολόγησεν. Οὐ γὰρ ἁπλῶς ullis. Id quod Ariomanitæ primum fecerunt, ex
ὅμοιον εἰρήκασι τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ, ἵνα μὴ ἁπλῶς non exsistentibus Filium Dei esse, et fuisse ali-
ὅμοιος Θεοῦ, ἀλλ' ἐκ τοῦ Θεοῦ Θεὸς ἀληθινὸς πι- quando cum non fuit, et conditum creatumque
στεύσηται· ἀλλὰ καὶ ὁμοούσιον ἔγραψαν, ὅπερ ἰδιόν atque adeo mutationi obnoxium esse dicentes.
ἐστι γνησίου καὶ ἀληθινοῦ Υἱοῦ ἐξ ἀληθινοῦ καὶ φύ- **102** Quam ob causam etiam, sicuti antea dixi-
σει Πατρός. Ἀλλ' οὐδὲ ἀπηλλοτρίωσαν τὸ Πνεῦμα mus, synodus Nicæna anathemati subjecit hære-
τὸ ἅγιον ἀπὸ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, ἀλλὰ μᾶλλον B sim eam, veramque fidem promulgavit. Non enim
συνεδόξασαν αὐτὸ τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ ἐν τῇ μιᾷ simpliciter patres illi similem Patri Filium dixe-
τῆς ἁγίας Τριάδος πίστει, διὰ τὸ καὶ μίαν εἶναι τὴν runt, ne simpliciter Deo similis, sed ex Deo Deus
ἐν τῇ ἁγίᾳ Τριάδι θεότητα. Τούτοις δὴ τοῖς γράμ- verus esse crederetur. Sed et ὁμοούσιον consub-
μασιν ὁ βασιλεὺς ἐντυχὼν, βεβαίως ἠδράσθη, καὶ ἣν stantialem adjecerunt, quod id proprium sit ger-
εἶχε περὶ τῶν θείων γνῶσίν τε καὶ διάθεσιν ἔδειξε· mani, verique ex vero et nativo Patre Filii. Non
τοὺς γὰρ δοξάζοντας τὸ ὁμοούσιον δι' αἰδοῦς εἶχε, etiam illi Spiritum sanctum alienarunt a Patre
καὶ δώροις φιλοτίμως ἠμείβετο. Καὶ γὰρ πρόθεσις et Filio, sed potius cum cum Patre et Filio con-
ἦν ἐκείνῳ, ὡς γ' ἐνῆν, πειθοῖ μᾶλλον ἢ βίᾳ τὴν τῶν glorificarunt, in una sanctæ Trinitatis fide, pro-
διεστώτων ἀνακόψαι φιλονεικίαν, καὶ μηδενὶ δι' ὄχλου pterea quod una etiam sit in ea ipsa sancta Tri-
τῶν ὀπωσδήποτε ἠρημένων πιστεύειν ἔσεσθαι· ἀγά- nitate divinitas. » Hisce litteris imperator lectis,
πης δ' ἐλλείπειν μηδὲν, καὶ εἰς τὸ ἀκρότατον τῆς solide est confirmatus : et quam de rebus divinis
τιμῆς ἔχειν, ὅσοι δὴ ἑνοῦν τὴν Ἐκκλησίαν μᾶλλον obtinuit affectionem et sententiam, aperte statim
σπουδάσωσι. Τοῦτο δὲ οὐ μόνον οἱ Χριστιανοὶ, ἀλλὰ declaravit. Qui enim consubstantiali professi sunt,
καὶ ὁ παρ' Ἕλλησι περιβόητος Θεμίστιος ὁ φιλόσο- eos observavit, et liberaliter muneratus est. Illud
φος πᾶξαι αὐτὸν μαρτυρεῖ ἐν τῷ πρὸς αὐτὸν λόγῳ C quoque is propositum habuit consilium, ut per-
ὃν Ὑπατικὸν ἐπιγράφει. Διεξελθὼν γὰρ τὰς ἐκείνου suasione potius quam vi, inter dissidentes conten-
ἀρετὰς, καὶ ὑπερθειάσας μᾶλα τὸν ἄνδρα, ἐν τούτῳ tionis dirimeret studium : nec cuipiam, qualem-
μᾶλλον ἐξαίρει, οἷς ἄνηκε θρησκεύειν ἑκάστῳ ὡς cunque tandem consectaretur fidem, molestiam
βούλοιτο· δι' οὗ φησι καὶ τῶν κολάκων τὸν ἀκόλα- facesseret, neque quidquam ad charitatem sum-
στον ἐνίκησε τρόπον· οὕς καὶ διαπαίζων ἀστείως mam faceret reliqui. Eis vero qui ad concordiam
μάλα καὶ περιῳανῶς, οἴκοθεν αὐτοῖς διελέγχεσθαι et unanimitatem Ecclesiam reducere studerent,
λέγει ἁλουργίδα καὶ οὐ Θεὸν θεραπεύοντας· καὶ κατ' maximum exhiberet honorem. Id illum fecisse, de
οὐδὲν διαφέρειν Εὐρίπου, νῦν μὲν ἐπὶ τοῦτο, νῦν δ' eo non solum Christiani, verum etiam qui apud
ἐπ' ἐκεῖνο, καὶ τοὐναντίον τὸ ῥόθιον μεταῤῥέοντος. Græcos celebris habetur, Themistius philosophus
testatur, in oratione ad eum scripta, quam *Consularem* nominavit. Virtutibus enim ejus commemo-
ratis, divinisque additis laudibus, eo illum nomine potissimum effert, quod unicuique quam vellet,
religionem sequi permisit. Qua re illum impotentem adulatorum assentationem fregisse dicit : quos
perquam facete et luculenter irridens, ex moribus eorum deprehendi ait, purpuram ipsos magis
quam Deum colere : neque aliqua re ab Euripo differre, nunc huc, nunc illuc, atque in contrarium
adeo momentum refluente.

ΚΕΦΑΛ. ΜΓ'. D **103** CAPUT XLIII.

Ὡς ὁ βασιλεὺς Ἰοβιανὸς ἐν Δαδαστάνοις ἦκων, ἐτελεύτα τὸν βίον, μεγίστη ζημία τοῖς εὐσε-βέσι γενόμενος.

Ut imperator Jovinianus in Dadastanis, cum magna piorum omnium jactura, vitam finierit.

Τοῦτον μὲν οὖν τὸν τρόπον ὁ βασιλεὺς τῶν τηνι-καῦτα ἐκταράσσειν καὶ ἐρεσχελεῖν τὴν Ἐκκλησίαν ἠρημένων τὸ θράσος ἀνέσχε· καὶ ἡ ἐν Νικαίᾳ πίστις, οὕτω πολὺν τὸν ἐν μέσῳ χρόνον πολιορκηθεῖσα, ἐπὶ τῆς παρούσης ἡγεμονίας εἰς τὴν προτέραν ἐπανῆλθε δόξαν τε καὶ ὁμολογίαν. Οὐ μὴν ἐπὶ πλεῖστον οὕτω προελθεῖν ἔμελλε, καὶ μὴ τῆς ὁμοίας αὖθις συγχύ-σεως πειραθῆναι. Καὶ γὰρ οὐδὲ τοῖς ἐπὶ Κωνσταν-

Ad hunc modum Jovinianus, audaciam eorum qui tum nugamentis suis turbare Ecclesiam con-stituerant, compescuit. Et Nicæna fides longo, quod intervenit, tempore oppugnata, sub imperio ejus ad pristinam rediit gloriam et professionem. Verum successus is, ne ea ad similem rursus reci-deret turbam et confusionem, minime futurus erat diuturnus. Non enim eis rebus, quæ Ecclesiæ sub

Constantio accidere, solis, magni illius patris Antonii divinatio ad exitum suum pervenit : sed reliquum adhuc ad improbitatem explendam aliquid fuit, quemadmodum id postea ærumnæ sub Valentis imperio toleratæ ostenderunt. Priusquam enim sub Constantio Ariani ecclesiis regendis primas obtinerent, in somnis videre sibi visus est admirandus ille et magnus Antonius, mulos cum impetu in sanctius sacrarium inferri, atque ibi salientes calcibusque se petentes, sacram evertere mensam. Cum autem evigilasset, somnium id retulit et exposuit, futurum scilicet, ut adulterinorum monstrosorumque dogmatum confusio Ecclesiam Dei occuparet, et alienæ doctrinæ assertorum insultus sacram pessumdaret mensam. Porro non vanam fuisse, aut mendacem visionem, simul et interpretationis ejus prædictionem, quæ deinde subsecuta, et postea etiam imperante Valente acta sunt, satis declararunt. De his satis. Imperator autem Jovinianus celeritate magna Antiochia discedens, Constantinopolim contendebat, et Tarsum cum venisset, Juliani ibi corpus, justis funeralibus peractis, sepelit : non consulto, sed casu potius quodam et errore, cadavere ejus ex adverso tumulo ei qui Maximini continebat ossa, ita condito, ut via publica utrumque sepulcrum dirimeret. Ibi vero consul quoque renuntiatus, Constantinopolim proficiscens, ad Bosporum venit, in locum cui Dadastana nomen est, Galatiæ, et Bithyniæ limitem : ubi senatus ei occurrit, et quem diximus, Themistius, consularem de eo editam orationem recitavit, **104** quam postea in urbe Constantinopolitana etiam magna cum libertate publicavit. Frigus autem ingens invaluit, et imperator in diversorio quodam avidius copiosiore sumpto cibo, in cubiculo, quod nuper admodum calce erat incrustatum, se confestim ad somnum capiendum composuit. Et quod ex igne largius accenso tepor humorem ex parietibus recens dealbatis eliceret, atque is sensim se per nares insinuans, meatus per quos accipitur et redditur spiritus, obturaret, strangulationem imperatori attulit, unde mors est consecuta. Circiter octo menses in imperio transegit, vir bonus et honestus ; sub quo et ecclesiasticæ et publicæ res prosperos habituræ fuerant successus, nisi per adversam prorsus fortunam, repentina mors, quæ illum oppressit, tantum bonum Romanorum imperio invidisset. Obiit autem suo et Varoniani filii, quem nobilissimum Ancyræ in Galatia renuntiaverat, consulatu, decimo septimo mensis Februarii die, cum imperasset, ut dictum est, circiter menses octo ; ætatis anno tricesimo tertio. Porro decimus iste historiarum liber triennii tempus complectitur, cum quidem a mundo condito quinquies millesimus octingentesimus septuagesimus quintus (1), a Domini autem nativitate trecentesimus et septuagesimus ageretur annus.

τίου τῇ Ἐκκλησίᾳ μόνος συμβῆναι ἡ τοῦ μεγάλου πατρὸς Ἀντωνίου πρόῤῥησις ἐπεραίνετο. ἀλλ' ἐλείπετο καί τι πρὸς τὴν τῆς κακίας ἐκπλήρωσιν, ὡς ἔδειξε τὰ ἐπὶ Οὐάλεντος γενόμενα ὕστερον. Λόγος γὰρ ἔχει πρὶν ἢ τοὺς ἐξ Ἀρείου τῶν ἐκκλησιῶν ἐπὶ Κωνσταντίου κατάρξαι, ἰδεῖν κατ' ὄναρ τὸν πολὺν καὶ μέγαν Ἀντώνιον, ἡμιόνους εἰσῤῥῆσαι τῷ θυσιαστηρίῳ· σκιρτᾶν τε καὶ λακτίζειν ἐνδον, καὶ τὴν ἱερὰν τράπεζαν ἀνατρέπειν. Διυπνισθέντα δὲ φάναι τὸν ὄνειρον ἐπιλύοντα, ὡς νόθων καὶ ἀλλοκότων δογμάτων ἐπιμιξία τὴν Ἐκκλησίαν Θεοῦ καταλήψεται, καὶ ἑτεροδόξων ἐπανάστασις τὴν ἱερὰν κατορχήσεται τράπεζαν. Ἀλλ' ὅτι μὲν ἀψευδὴς ἡ τε θέα καὶ ἡ ἐπὶ ταύτῃ τῆς λύσεως πρόῤῥησις, ἐδείξατά τε γεγενημένα ἐς ὕστερον, καὶ ὅσα μετὰ ταῦτα ἐπὶ τῆς ἡγεμονίας Οὐάλεντος διεπράχθη. Ταῦτα μὲν οὕτως. Ὁ δὲ βασιλεὺς Ἰοβιανὸς ὅσον τάχος ἐξ Ἀντιοχείας ἀπάρας ὡς ἐπὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ εἰς Ταρσὸν τὴν τῶν Κιλίκων γενόμενος, ἐκεῖ τὸ Ἰουλιανοῦ σῶμα θάπτει, ὅσα ἐπικήδεια νόμιμα ἐκτελέσας· οὐ κατὰ πρόνοιαν δέ, ἀλλὰ κατά τινα περιφορὰν, ἀντικρὺ τῆς σοροῦ ἣ τὰ Μαξιμίνου κατεῖχεν ὀστᾶ, τὸν νεκρὸν ἐκείνου κατίθετο, λεωφόρου ἀπ' ἀλλήλων τὰς θήκας διατειχιζούσης. Ἐκεῖσε δὲ ὕπατος ἀναγορευθείς, ἐπὶ τὴν Κωνσταντίνου τὸ ὅρμημα ἔθετο· κἀκεῖθεν ἐπὶ τὸν Βόσπορον γίνεται, ἔν τινι χώρῳ ὃς μεθόριόν ἐστι Γαλατίας καὶ Βιθυνίας· Δαδάστανα δὲ τῷ χωρίῳ τὸ ὄνομα· ἔνθα καὶ ἡ σύγκλητος αὐτὸν καθυπήντα, καὶ ὁ προῤῥηθεὶς Θεμίστιος τὸν ἐπ' αὐτῷ ἐκδοθέντα ὑπατικὸν λόγον ἀνέγνω· ὃν καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐς ὕστερον ἐπεδείξατο ἐπὶ παῤῥησίᾳ πολλῇ. Αὐτὸς δ' ἐκεῖσε χειμῶνος ἐπικειμένου πολλοῦ ἔν τινι καταλύσας σταθμῷ, τροφῆς τε πολλῆς ἀφειδέστερον μετασχών, ἐν οἰκίσκῳ τινὶ ἄρτι πρόσφατον ἐκ τιτάνου δεξαμένῳ τὴν κόνιν, πρὸς ὕπνον εὐθὺς κατακλίνεται. Διὰ δὲ τὸ ἀλέαν ἐγγενέσθαι, πυρὸς ἀναφθέντος πολλοῦ, νοτὶς ἐκ τῶν νεοχρίστων τοίχων ἀναδοθεῖσα, ῥεῦμα διὰ τῶν ῥινῶν παρεδύετο· καὶ τοὺς ἀναπνευστικοὺς πόρους ἐμφράξασα, εἰς πνιγμονὴν ἐλαύνει τὸν βασιλέα. Καὶ οὕτω διαφθαρεὶς, ἐτελεύτα τὸν βίον, ἀμφὶ ὀκτὼ μῆνας τῇ βασιλείᾳ διαγενόμενος· ἀνὴρ οὕτω καλός τε κἀγαθὸς, ἐφ' ᾧ καὶ τὰ δημόσια καὶ τὰ τῶν ἐκκλησιῶν ἔπραξεν ἂν εὐτυχῶς, εἰ μὴ ἐξαπίνης ὁ θάνατος ἐπιστὰς τοσοῦτον καλὸν τὴν Ῥωμαίων δυστυχῆσαι πεποίηκεν. Ἐτελεύτησε δὲ ἐν ὑπατείᾳ αὐτοῦ τε καὶ Βαρωνιανοῦ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, ὃν ἐν Ἀγκύρᾳ τῆς Γαλατίας ἐπιφανέστατον ἀνηγόρευε, τῇ ἑπτακαιδεκάτῃ τοῦ Φεβρουαρίου μηνός· βασιλεύσας μὲν, ὡς εἴρηται, ἀμφὶ μῆνας ὀκτὼ, ζήσας δὲ τὰ πάντα ἔτη τρία πρὸς τοῖς τριάκοντα. Περιέχει δὲ καὶ ἡ παροῦσά μοι δεκάτη τῶν ἱστοριῶν χρόνον ἐτῶν τριῶν· ὀπηνίκα κόσμου μὲν ἔτος ,ϡοϛ', ἀπὸ δὲ τῆς θείας τοῦ Κυρίου γεννήσεως τριακοσιοστὸν καὶ ἑβδομηκοστὸν ἐπεραίνετο.

(1) Secundum recentiores, 4345.

ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΚΑΛΛΙΣΤΟΥ

ΞΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΤΟΜΟΣ ΙΑ'.

NICEPHORI CALLISTI

XANTHOPULI

ECCLESIASTICÆ HISTORIÆ

TOMUS XI.

ΚΕΦΑΛ. Α'.

Περὶ διαίτης καὶ πολιτείας τοῦ βασιλέως Οὐαλεντινιανοῦ· ἔτι δὲ καὶ περὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Οὐάλεντος.

Ἀλλ' οὕτω μὲν ἀποστάτης ἀνῄρηται· οὕτω δὲ καὶ Ἰοβιανὸς ὁ εὐσεβέστατος βασιλεὺς ἐν τοῖς μεθορίοις Γαλατῶν τε καὶ Βιθυνῶν ἐτελεύτα τὸν βίον. Ἐκ δὲ τῆς Γαλατῶν ἑβδομαῖοι καταλαβόντες τὴν Νίκαιαν ὁ στρατὸς, βασιλέα Ῥωμαίων ἀναγορεύουσιν Οὐαλεντινιανόν· ὃς τά τε ἄλλα ἀγαθὸς ὢν ἀνὴρ καὶ τῆς ἡγεμονίας ἄξιος ἐκ Πανωνίας εἵλκε τὸ γένος· Κίβαλις δ' ἦν αὐτῷ ἡ πατρίς. Πολὺς δὲ καὶ τὴν τακτικὴν ἐπιστήμην ἐτύγχανεν ἐκ νέου τῇ στρατείᾳ γεγυμνασμένος· καίρων δὲ μεγαλοψυχίᾳ, ἐσαεὶ τῆς παρούσης τύχης μείζων ἐδόκει. Τηνικαῦτα δ' ἔλαχε παρὼν ἀπὸ τῆς ὑπερορίου φυγῆς. Καὶ γάρ φασι τοῦτον, ἡνίκα Κωνστάντιος ἐβασίλευσε, τῶν τινα Σιλεντιαρίων ἰδεῖν, πυρὸς φλόγα κατὰ τὸ δεξιὸν τοῦ στόματος ἀφιέντα, ὁπηνίκα μετὰ τροφὴν εἰς ὕπνον ἐτρέπετο· ὃ καὶ Κωνσταντίῳ ἐσήμηνεν· καὶ γὰρ ἔτυχε πέμψας αὐτὸν, ἐκεῖνον δὴ μεταστέλλασθαι χρείας καλούσης. Ὁ δὲ βασιλεὺς περιδεὴς γεγονὼς τῇ τοῦ θεάματος ἀγγελίᾳ, παραλυπῆσαι μὲν τὸν ἄνδρα ἥκιστα δίκαιον ἔκρινε· τό γε μὴν δέος αὐτοῦ ἀνακτώμενος, περὶ τὰ τέρματα τῆς Ῥωμαίων ἔπεμπε γῆς, ὥστε φρουρεῖν μὲν τάχεῖσι, τὰς δὲ τῶν βαρβάρων ἀναστέλλειν ὁρμάς. Λόγος δ' ἐς ὕστερον, καὶ τοῦ καταλόγου τῶν Ἰοβιανῶν ἄρξαι, καὶ συνταγματάρχην τῷ Ἰουλιανῷ καταστῆναι. Ὁπηνίκα δ' ἐκεῖνος ἐκ τῶν ὅλων ἐγένετο, αὖθις ἀπελάσαι τοῦτον τοῦ τάγματος, καὶ ἀϊδίῳ ζημιῶσαι φυγῇ· προφάσει μὲν, ὡς μὴ χρεὼν τὴν ὑπ' αὐτὸν στρατιὰν τοῖς πολεμίοις

(1) Februarii 25 die. (Socrates.)

(2) Jovianos Maximianus imperator vocavit milites eos qui fortiter in Illyrico rem gesserant,

109 CAPUT I.

De vita et moribus imperatoris Valentiniani, et de fratre ejus Valente.

Et ita quidem Julianus desertor cæsus est. Ita etiam Jovianus piissimus imperator in finibus Galatiæ et Bithyniæ e vita excessit. Exercitus autem die septima (1), Nicæam venit et ibi Valentinianum Romanorum imperatorem renuntiavit: qui cum rebus aliis bonus vir, tum imperio ipso dignus. Cibali e Pannonia oriundus fuit, rei militaris (ut qui a juvenali ætate in castris vixisset) apprime peritus, animi autem magnitudine præsenti semper fortuna præstantior visus. Affuit vero tum Nicææ ab exsilio reversus. De quo illud fertur, Silentiarium quemdam eum ignis flammam sub Constantio, cum curato corpore cubitum ivisset, circiter vesperam ex ore spirantem vidisse. Silentiarius enim ad accersendum eum negotii cujusdam gratia ab imperatore, cui id etiam indicavit, missus fuerat. Imperator Constantius prodigii ejus nuntio perterritus, 110 offendere quidem et perturbare virum eum iniquum esse censuit. Ut autem timori suo consuleret, ad Romani imperii fines eum misit, ut ibi in præsidio esset, et Barbarorum excursiones prohiberet. Postea quoque legioni Jovianorum (2) præfuisse, et ordinum ductor cum Juliano fuisse traditur. At postquam ille rerum est potitus, dignitate ea spoliatum Valentinianum perpetuo mansse exsilio dicitur, illo quidem sub prætextu, quod copias sibi commissas non rite in aciem contra hostes duxisset: revera autem, cum Julia-

a Diocletiano Jovio: sicuti alios a seipso Herculianos.

nus in Gallia occidentali adhuc esset, et templum quoddam (1) sacrificii gratia peteret, Valentiniano præsente (vetus enim consuetudo erat, ut qui Jovianæ et Herculianæ, ita ab Jove et Hercule dictis cohortibus præessent, principem a tergo sequerentur) et jam templum ingredientem sacerdos frondibus quibusdam roscidis conspergeret, et gutta una in Valentiniani vestem incideret, quod is factum tale ægre ferens, cum sacerdotem conviciis prosciderit, tum ipso vidente Juliano, ense eam partem vestis, in quam humor ex conspersione ea pervenerat (tanto Christianam pietatem consectabatur ardore) resciderit atque abjecerit. Unde deinceps illi Julianus infensus, non multo post eum condemnatum Melitinæ in Armenia perpetuo exsulare jussit : eam quam diximus prætexens causam, quod milites ejus segniter rem gessissent. Qua in re ei martyrii honorem, quod pro religione Valentinianus subiturus fuerat, invidit. Nam eam ob causam aliis quoque Christianis pepercit, quod eos ex periculis hujusmodi laudem et gloriam consequi animadverteret. Ubi autem Jovianus ad imperium pervenit, ab exsilio est revocatus. Porro Joviano defuncto, Nicææ totius exercitus et eorum maxime qui primarias gerebant dignitates, in primis autem Datii patricii, qui ex Galatia ad eum litteras dederat, Secundi præfecti, Arinthei ducis, et Glaiphi, qui domesticis præfuit, consilio et voluntate imperator est electus. **111** Et cum imperatoris sumptis insignibus in clypeo, militari more, circumferretur, exercitus eum, ut sibi imperii socium ascisceret, rogavit. Atque ille manu eis, ut silerent, innuens, gravi et imperiali sententia, « Vestrum quidem, inquit, fuit ut privatum me ad imperialem extollerctis dignitatem : res autem administrare, non jam vestri, sed principis ipsius arbitrii esse, vos ipsi quoque dixeritis. Itaque vos deinceps imperata facere et quietos esse, me autem, quid facto opus sit, curare decet. » Ac tum quidem militibus non cessit : postquam vero Constantinopolim venit, tricesimo a suscepto imperio die, socium sibi imperii fratrem Valentem adjunxit. Et provincias orientales, et quasdam etiam occidentales ad Illyricum usque fratri concessit : reliquas ad occidentalem Oceanum pertinentes, et continentem ex adverso omnem, usque ad extremos Libyes, sibi attribuit, ut toti imperaret Occidenti. Brevi etiam deinde Gratianum filium adhuc adolescentulum, ad imperium evectum, moribus institutisque suis assuefecit. Sedenim fratres ambo Christiani quidem jam inde ab initio fuere, cultu vero divino et moribus variarunt. Nam Valens, ab Eudoxio Ariano baptizatus, acer fuit dogmatis Ariani æmulator, molestumque ei fuit, quod non omnes eamdem sequi sententiam cogeret. Valentinianus autem, Nicænæ professionis propugnator, ornandos quidem religionis suæ populares duxit,

παραστησάμενον· τὸ δ' ἀληθὲς, ὅτιπερ ἐν τοῖς πρώ-
δύσιν Γαλάταις ἔτι ὢν Ἰουλιανὸς, ἐπεὶ πρός τινα
νεὼν ἦκεν ὡς θύσων παρόντος καὶ Οὐαλεντινιανοῦ
(ἔθος γὰρ ἦν ἐκ μακροῦ τοῦ τῶν Ἰοβιανῶν καὶ Ἑρ-
κουλιανῶν τάγματος ἡγουμένου· στρατιωτικὰ δὲ
τάγματα ταῦτα, τὸ μὲν ἀπὸ Διὸς, τὸ δ' ἀφ' Ἡρα-
κλέους τὴν προσηγορίαν κτησάμενα· κατόπιν τῷ
βασιλεῖ ἕπεσθαι), ὡς τοῦ νεὼ ἤδη ἐπιβαίνειν ἔμελλε,
καθ' Ἕλληνα νόμον τοὺς εἰσιόντας θαλλοῖς τισι δια-
βρόχοις ῥαίνων ὁ ἱερεύς. Καὶ δὴ μιᾶς τῶν σταγόνων
ἐμπεσούσης τῷ ἱματίῳ, Οὐαλεντινιανὸς βαρέως
ἤνεγκε, καὶ διελοιδορεῖτο τῷ ῥαίνοντι· ὑπερφυῶς
γὰρ τὰ Χριστιανῶν ἠσπάζετο. Καὶ τοίνυν, τοῦ βασι-
λέως ὁρῶντος, περιελὼν μαχαίρᾳ ὅσον ἐκ τῆς ψεκά-
δος διάβροχον, τῆς ἐσθῆτος ἀπέῤῥιπτε. Κακῶς δ'
ἐντεῦθεν διατεθεὶς Ἰουλιανὸς, οὐ πάνυ πόῤῥω κα-
τεδίκαζεν αὐτὸν τὴν τῆς Ἀρμενίας Μελιτινὴν εἰς
τὸ διηνεκὲς κατοικεῖν· πρόφασιν εὑρηκὼς τὴν τῶν
περὶ αὐτὸν στρατιωτῶν ῥᾳστώνην. Καὶ γὰρ ἐφθόνει,
μὴ διὰ τὴν θρησκείαν τιμῆς αὐτὸν μαρτυρικῆς
ἀξιώσειεν· ἐπεί τοί γε καὶ τῶν ἄλλων Χριστιανῶν
ἐξ αἰτίας τοιαύτης ἐφείδετο· ὑννοῶν ὡς τοῖς κινδύ-
νοις τὸ εὐκλεεῖς εἶναι πορίζονται. Ὡς δὲ Ἰοβιανὸς
τὴν βασιλείαν παρέλαβε, μετάπεμπτον κἀκεῖνον ἐκ
τῆς ὑπερορίας ποιεῖται· πρὸς Νίκαιαν δὲ γεγονότος,
συμβὰν ἐκεῖνον τὸν βίον ἀπολιπεῖν, βουλῇ τοῦ στρα-
τοπέδου παντὸς, καὶ τῶν τὰς μεγάλας διεπόντων
ἀρχὰς, καὶ μάλιστα Δατίου τοῦ πατρικίου ἐκ Γαλα-
τίας διαμηνυσαμένου, Σεκούνδου τε τοῦ ἐπάρχου,
καὶ Ἀριν θαίου τοῦ στρατηγοῦ, καὶ Γλαΐφου, τῶν
δομεστίκων δ' οὗτος ἡγεῖτο, εἷς τὸ βασιλεύειν αἱρεῖ-
ται. Καὶ δὴ τὰ σύμβολα περιθέμενον, καὶ ἐπὶ τῆς
ἀσπίδος, ὡς ἔθος, ὀχούμενον, ὁ στρατὸς ἐδεῖτο κοι-
νωνόν τινα τῇ ἀρχῇ προσλαβέσθαι. Ὁ δὲ τῇ χειρὶ
σιγᾷν ἐπιτρέψας, ἀτρέμα δὲ καὶ βασιλικῷ τῷ φρονή-
ματι, « Ὑμέτερον μὲν, ἔφη, ἐξ ἰδιώτου ἐμὲ βασιλέα
ποιεῖν· τό γε μὴν τὰ πρακτέα διευθετεῖν οὐ τῶν ἀρ-
χομένων, τοῦ δὲ βασιλεύοντος ἡ κρίσις, πάντως ἂν
καὶ ὑμεῖς φαίητε. Δεῖ οὖν ὑμᾶς τοῦ λοιποῦ ὑπ' ἀρ-
χὴν ὄντας, ἡσυχίαν ἄγειν· ἐμοὶ δὲ τοῦ ποιητέου με-
λήσει. » Καὶ τότε μὲν οὐκ εἶξε τοῖς στρατιώταις·
ἐν δὲ τῇ Κωνσταντίνου γενόμενος, μετὰ τριάκοντα
ἡμέρας τῆς ἀνακηρύξεως προσλαμβάνει τῇ ἀρχῇ
καὶ τὸν ἀδελφὸν Οὐάλεντα. Καὶ τὰ μὲν πρὸς ἀνί-
σχοντα ἥλιον τάδελφῷ διενείματο, καὶ τῆς ἑσπέρας
ἄχρι τῆς Ἰλλυριῶν· τὰ δ' ἐκεῖθεν ἐπὶ τὸν ἑσπέριον
ὠκεανὸν καὶ Λιβύων, τὴν ἀντικρὺ ἤπειρον ἄχρις
ἐσχάτων πᾶσαν ἑαυτῷ ἀπεκλήρωσε, καὶ τῆς Ἑσπέρας
ἐβασίλευσε πάσης. Μετ' οὐ πολὺ δὲ καὶ παῖδα Γρα-
τιανὸν ἔτι μειράκιον τῇ βασιλείᾳ ἐπιβιβάσας, πρὸς
τὸν ἑαυτοῦ συνήσκει τρόπον. Ἄμφω δὲ τάδελφὼ
Χριστιανοὶ μὲν ἦσαν τὸ ἐξ ἀρχῆς· τήν γε μὴν καὶ
θρησκείαν τὸν τρόπον διάφοροι· Οὐάλης μὲν γὰρ τῷ
Ἀρειανῷ Εὐδοξίῳ χρησάμενος βαπτιστῇ, διάπυρος
ἦν ζηλωτὴς τῶν Ἀρείου δογμάτων, καὶ ἐν δεινῷ
ἐποιεῖτο, μὴ πάντας βιάζεσθαι τὰ ἴσα ἐκείνῳ φρο-
νεῖν· Οὐαλεντινιανὸς δὲ τῆς ἐν Νικαίᾳ ὑπεριστάμε-

(1) *Templum Fortunæ.* (Eutrop.)

νος πίστεως, τοὺς ὁμοδόξους ὠφελεῖν μὲν ἐπειρᾶτο, A
οὐδὲν δὲ τοῖς ἄλλως δοξάζουσι διηνώχλει. Ἄμφω δὲ
περὶ τὴν τῶν ἄλλων πραγμάτων διοίκησιν παραπλή-
σιοι ἀλλήλοις ὄντες ἐτύγχανον.

nihil autem eis molestiæ, qui ab eo dissentirent, intulit. Cæterum in rebus administrandis pares fuere.

ΚΕΦΑΛ. Β.

Τίνες τηνικαῦτα τῶν μεγάλων πόλεων τὴν ἐπι-τροπὴν κατὰ διαδοχὴν ἐκληρώσαντο.

Κατὰ τοῦτον δὲ τὸν χρόνον, τῆς μὲν Ῥωμαίων Ἐκκλησίας τὰς ἡνίας εἶχε Λιβέριος, ὃς Ἰούλιον διεδέξατο· πρὸ ἐκείνου δὲ Σίλβεστρος ἐπὶ Κωνσταντίνου ἦγήσατο. Ἐπὶ δὲ τῆς Ἀλεξάνδρου τῆς μὲν ὁμοουσίου πίστεως ὁ πολὺς Ἀθανάσιος προειστήκει, Γεώργιον καὶ Γρηγόριον τοὺς αἱρεσιώτας διαδεξάμενος· οἱ πάλιν αὐτὸν Ἀθανάσιον, ὃς Ἀλέξαν-δρον· Ἀλέξανδρος δὲ Ἀχιλλᾶν· ὁ δὲ Πέτρον τὸν B
ἐπὶ Μαξιμιανοῦ μαρτυρήσαντα. Τῶν δ' ἐν Ἀντιο-χείᾳ τῆς μὲν Ἀρείου θρησκείας Εὐζώϊος ὑπερίστατο· τῆς δὲ ὁμοουσίου πίστεως διχῆ διῄρητο οἱ προ-στάται· τῶν μὲν γὰρ Παυλῖνος ἡγεῖτο, τῶν δὲ ὁ θεῖος Μελέτιος. Οὗτοι δὲ τῶν ἐξ Ἀρείου ἦσαν διάδο-χοι· ὧν ὁ μὲν προσεχὴς Μελετίῳ Εὐδόξιος ἦν, Λεόντιος δὲ πρὸ ἐκείνου. Πρὸ δὲ τούτου Στέφανος, ὃς Φλάκιτον, Φλάκιτος δὲ Εὐφρόνιον, οὗτος δ' Εὐλά-λιον διεδέξατο. Πάντες δ' οὗτοι τῆς Ἀρείου λύσσης ἦσαν ἀνάπλεῳ. Πρὸ δὲ τοῦ Εὐλαλίου Εὐστάθιος ὁ μέγας εὐσεβῶς τῆς Ἀντιόχου ἡγεῖτο, τοῦ μάρτυρος Φιλογονίου διάδοχος· τοῦ δὲ Φιλογονίου προηγεῖτο Βιτάλιος. Τῶν δ' ἐν Ἱεροσολύμοις Κύριλλος ἐπὶ τῶν ἱερῶν οἰάκων αὖθις καθῆστο· ὃς πρῶτον μὲν Μά-ξιμον διεδέξατο· πρὸ δὲ Μαξίμου ὁ πολὺς Μακάριος C
καθηγήσατο. Μακάριος δὲ διάδοχος Ἕρμωνος ἦν· τὸν δὲ Κύριλλον Ἐρέννιος διεδέχετο· ὃν Ἡράκλειος· τὸν δ' Ἱλάριος· τοῦτον δ' αὖθις τὸ τηνικάδε ὁ θειό-τατος Κύριλλος. Τῶν δὲ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐκκλησιῶν τηνικαῦτα ἐκράτει Εὐδόξιος, τὴν Ἀρείου δόξαν μάλα πρεσβεύων. Οἱ δὲ τῆς ὁμοουσίου πίστεως ἔνδον τῆς πόλεως οἰκίσκῳ βραχυτάτῳ τὰς συναγω-γὰς ἐποιοῦντο. Τῆς δὲ Μακεδονιανῆς θρησκείας ἔτι κατὰ τὰς πόλεις τῶν εὐκτηρίων οἴκων οἱ ἐν Σελευ-κείᾳ ἐκράτουν, διδαχθέντες ἃ οἱ περὶ Ἀκάκιον. Εὐ-δόξιος δὲ Μακεδόνιον διεδέξατο· πρὸ δὲ τούτου ὁ ὁμολογητὴς Παῦλος τὴν ἐπισκοπὴν ἐκληροῦτο· τού-του δὲ προῆν ὁ Ἀρειανὸς ἐκ Νικομηδείας Εὐσέβιος. Οὗτος δὲ Ἀλέξανδρον διεδέχετο· ὃς Μητροφάνους D
διάδοχος ἐχρημάτιζεν. Οὕτω μὲν τὰ τῶν ἐκκλησιῶν τηνικαῦτα ἐφέρετο.

CAPUT II.

Qui eo tempore in magnis urbibus ecclesiarum curam per successionem sortiti sint.

Ea tempestate Ecclesiæ Romanæ gubernacula tenuit Liberius, Julii successor. Ante eum autem Sylvester sub Constantino Ecclesiam eam rexerat. Alexandriæ (1) autem consubstantialis profes-sioni magnus præfuit Athanasius, Georgio et Gre-gorio hæreticis subrogatus : qui tamen et ipsi ei successerant. Ante Athanasium Alexander, ante Alexandrum Achillas, **112** ante hunc Petrus, qui sub Maximiano martyrio est defunctus, episcopus ibi fuit. Porro Antiochiæ Arianis præiit Euzoius. Consubstantialis autem professionis duo erant an-tistites : alteri namque parti Paulinus, alteri di-vus præfuit Meletius. Isti autem Arianis succes-sere. Et hujus quidem decessor proximus Eu-doxius, illius autem Leontius fuerat. Ante hunc episcopatum ibi gesserat Stephanus, cui præcessit Placitus, Placito Euphronius, Euphronio Eulalius, qui omnes Ariana rabie repleti fuerant. Ante Eu-lalium magnus Eustathius pie Ecclesiam Antioche-nam gubernavit, Philogonii martyris successor : Philogonium vero Vitalis præcessit. Hierosolymis autem Cyrillus denuo episcopalem obtinuit digni-tatem, qui primum quidem Maximo successit. Maximum autem magnus Macarius præcessit, Her-monis successor. Cyrillo Erennius substitutus, atque huic rursum Heraclius, Heraclio Hilarius, cui tum rursus divus successit Cyrillus. At Con-stantinopoli Ecclesiam eo tempore tenuit Eudoxius, magnus Arianæ opinionis propugnator. Consub-stantialis autem professores intra urbem in parva domo conventus agebant. Templis Macedonianæ religionis in urbibus plerisque adhuc tum præ-fuerunt, qui in Seleucia fidei formulam promul-gaverant, eadem quæ Acacius sentientes. Eudoxius Macedonio successerat, Macedonius Paulo confes-sori, Paulus Nicomediensi Eusebio Ariano, Euse-bius Alexandro, quem præcessit Metrophanes. Hic quidem tum Ecclesiarum fuit status.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Περὶ τῆς ἐν Λαμψάκῳ γενομένης συνόδου· καὶ ὡς ὑπερόριοι οἱ τοῦ ὁμοουσίου ἐγένοντο.

Ἐπεὶ δ' ἡ τῶν ἑσπερίων πραγμάτων φροντὶς ἐπὶ Ῥώμην ἐκάλει τὸν Οὐαλεντινιανόν, καὶ διὰ τῆς Θρᾴκης ἰὼν ἐπορεύετο· οἱ ἀνὰ τὴν Βιθυνίαν καὶ τὸν Ἑλλήσποντον ἱερεῖς, καὶ ἄλλοι ὅσοι τῷ ὁμοου-σίῳ προσέκειντο, Ὑπατιανῷ τῷ τῆς Περίνθου Ἡ-

113 CAPUT III.

De concilio Lampsaceno, et ut in exsilium pulsi sint consubstantialis cultores.

Postquam (2) vero rerum occidentalium cura Valentinianum Romam vocavit, atque is per Thra-ciam iter fecit, qui in Bithynia et Hellesponto fuere, aliique item episcopi, τοῦ ὁμοουσίου, con-substantialis, fidei addicti, ab Hypatiano Heracleæ

(1) Alexandriæ tum Arianis præiit Lucius. (Socrat.)

(2) Socrat. lib. IV, cap. 2, Macedonianos episcopos synodum istam petisse a Valente scribit : Valentemque, non gravate, ut ea cogeretur, consensisse, propterea quod existimaverit rem omnem ibi ex sententia Eudoxii et Acacii actum iri.

sive Perinthi episcopo, ut ad imperatorem legatus iret, petierunt, ut episcopos omnes constituendi dogmatis gratia in unum locum convenire juberet. Qui ubi ad imperatorem legationem eam pertulit, imperator (1), « Mihi, inquit, negotiis occupato, et reipublicæ curis distento, res ejusmodi inquirere non facile est. Vos autem, quibus hæc procuratio mandata est, quocunque vultis loco conventum agite, et de rebus omnibus pie deliberate. » Hoc accepto responso, Lampsaci convenere, et duobus mensibus post, de rebus plerisque statuere (erat autem is annus a synodo Seleucena septimus), in primis, ut irrita essent, quæ Constantinopoli Eudoxii et Acacii suggestione sancita erant; atque ut etiam aboleretur ea fidei formula, quæ ibi producta fuerat, perinde atque ab episcopis occidentalibus dictata; cui etiam nonnulli subscripserant, promissione ea adducti, quæ ipsis de abolenda dissimilitudine secundum substantiam facta fuerat, qua tamen in re promissorum mendacio decepti erant. Acquiescendum autem esse sententiæ ei, quæ similem substantia Patri Filium profitetur; quod peropus esset et necessarium, ut in fidei formula ad subsistentias discriminatim significandas verbum ὁμοίου, hoc est, similis, adderetur. Solam vero in Ecclesiis omnibus frequentari debere, quæ Seleuciæ quidem confirmata, antea autem Antiochiæ promulgata esset, fidem, cum in ea urbe ecclesiæ dedicatio est celebrata. Insuper, ut qui sedibus suis ab eis expulsi erant, qui Filium Patri dissimilem esse opinarentur, episcopatus suos reciperent, quod illegitime scilicet ex ecclesiis suis essent deturbati. Quod si quis quemquam de re aliqua accusare vellet, ut ei id facere cum conditione illa liceret, ut idem et ipse subiret periculum. Judices autem inter eos ut essent provinciæ ejus episcopi, sententiam rectam sequentes. Testes autem episcopi ex finitimis producerentur regionibus, quibus cujusque vita probe cognita esset. **114** Iisce decretis factis, Eudoxium sectatoresque ejus evocatos, primum ad facinorum eorum quæ perpetrassent, pœnitentiam invitarunt. Ubi illi autem id contempsere, res actas ad Ecclesias omnes perscripserunt. Cæterum veriti, ne Eudoxius aulam imperialem sibi conciliaret atque ipsis calumniam intenderet, placuit eis est acta Lampsacena ad imperatorem referre. Atque ita Valenti, qui fratrem ad veterem Romam proficiscentem usque ad Illyricum comitatus produxerat, redeunti, ad Perinthum Thraciæ rem omnem exposuere. Verum Eudoxius cum popularibus suis eos prævenerat, et aulæ studia sibi conciliata habebat. Itaque imperator Lampsacenis legatis, ne ab Eudoxio dissiderent, suasit. Atque ubi illi Eudoxii res, quas Constantinopoli atque etiam in synodo Seleuciæ fraudulenter ege-

ραχλείας ἀρχιερεῖ προτιόντες, ἠξίουν πρὸς βασιλέα πρεσβεύειν, ὥστε πρότραπῆναι ἅπαντας εἰς ἓν συνελθεῖν ἐπὶ διορθώσει τοῦ δόγματος. Τοῦ δὲ προσιόντος, καὶ τὴν πρεσβείαν τῶν ἐπισκόπων ἀγγείλαντος, ὁ βασιλεύς, « Ἐμοὶ, φησὶ, πράγμασιν ἐνειλημμένῳ, καὶ τὰ τοῦ πλήθους ἐπιτετραμμένῳ, οὐκ εὐχερὲς τὰ τοιαῦτα διερευνᾶσθαι. Ὑμῖν δὲ οἷς τοῦτο μέλει, ὅπῃ βούλεσθε καθ' ἑαυτοὺς γενόμενοι, θεοφιλῶς ἅπαντα διασκέψασθε. » Κατὰ δὴ ταύτην τὴν ἀπόκρισιν εἰς Λάμψακον γεγονότες, ἐπὶ δυσὶ μησὶ τὴν ψῆφον ἐξήνεγκαν· τοῦτο δ' ἦν ἕβδομον ἔτος ἀπὸ τῆς ἐν Σελευκείᾳ συνόδου. Καὶ προηγουμένως μὲν ἄκυρα εἶναι ἐθέσπιζον τὰ ἐν Κωνσταντινουπόλει πεπραγμένα σπουδῇ τῶν περὶ Εὐδόξιον καὶ Ἀκάκιον· καὶ τὴν ἣν ἐκεῖσε προεκόμισαν πίστεως ἔκθεσιν, ὡς τοῖς ἑσπερίοις ὑπαγορευθεῖσαν ἐπισκόποις· ἦν καί τινα; ἔπεισαν ὑπογράψαι ἐπὶ ὑποσχέσει τῆς τοῦ ἀνομοίου κατ' οὐσίαν ἀποκηρύξεως, ὃ διεψεύσαντο ἀθετεῖν· στέργειν δὲ τὸ, ὅμοιον εἶναι κατ' οὐσίαν τὸν Υἱὸν τῷ Πατρί· εἶναι γὰρ ἐπ' ἀνάγκης τὴν τοῦ ὁμοίου προσθήκην διὰ τὴν σημασίαν τῶν ὑποστάσεων· μόνην δὲ πολιτεύεσθαι πίστιν ἁπάσῃ τῇ Ἐκκλησίᾳ, τὴν ἐν Σελευκείᾳ μὲν τὸ κῦρος δεξαμένην καὶ βεβαιωθεῖσαν, πρότερον δ' ἐν Ἀντιοχείᾳ ἐκτεθεῖσαν, ἡνίκα ἡ ἐκεῖσε δὴ Ἐκκλησία τὴν ἀφιέρωσιν ἔσχε. Τοὺς δὲ τῶν θρόνων ἀπωσθέντας παρὰ τῶν ἀνόμοιον τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ δοξαζόντων ἀναλαμβάνειν αὖθις τὴν ἱερωσύνην, ὡς ἀθέσμως τῶν οἰκείων θρόνων ἀπελαθέντας. Εἰ δέ τις ἄλλο τι αὐτῶν κατηγορεῖν βούλοιτο, τοῦτο πράττειν τὸν ἴσον κίνδυνον ἀναῤῥίπτοντα· δικαστὰς δ' εἶναι τοὺς ὀρθὰ φρονεῖν ᾑρημένους τῶν ἐπισκόπων τῷ ἔθνει· τοὺς δὲ μάρτυρας ἐκ τῶν πέλας εἶναι ἐπαρχιῶν, οἳ τὰ ἑκάστῳ βεβιωμένα εἰδεῖεν ἂν ἐς ταυτὸ συνιόντες. Ταῦτα διαταξάμενοι, τοὺς περὶ Εὐδόξιον συγκαλοῦντες, μετάνοιαν ἀπῄνουν τῶν πεπραγμένων πρότερον. Ὡς δ' ἥκιστα ἤκουον, ταῖς ἁπανταχοῦ ἐκκλησίαις τὰ πεπραγμένα ἐδήλουν. Ἐν νῷ δὲ θέμενοι τὸν μὴ ὂφ' ἑαυτὸν ποιήσηται τὰ βασίλεια, καὶ ἐς διαβολὴν αὐτῶν καταστῇ, ἔγνωσαν βασιλεῖ τὰ ἐν Λαμψάκῳ γενόμενα ἀναφέρειν. Καὶ δὴ ἐπανιόντι Οὐάλεντι περὶ τὴν ἐν Θράκῃ Πέρινθον ἐντυχόντες, τὰ πεπραγμένα ἐδήλουν. Τῷ γὰρ ἀδελφῷ ἀποδημοῦντι ἐς τὴν πρεσβυτέραν Ῥώμην, μέχρι τῆς Ἰλλυρίδος συνῆλθεν. Ἀλλὰ προλαβὼν Εὐδόξιος σὺν τοῖς ἀμφ' αὐτὸν, ὡς ἐκείνῳ ἐδόκει διέθετο τὰ ἀνάκτορα. Καὶ δὴ τῶν ἐκ Λαμψάκου πρέσβεων βασιλεῖ προσιόντων, μὴ διαφέρεσθαι πρὸς Εὐδόξιον ἐκείνους ἠξίου. Ὡς δὲ τὴν ἐν Κωσταντινουπόλει γενομένην ἁπάτην τῷ Εὐδοξίῳ, ἔτι δὲ καὶ τὰ κατὰ τῆς ἐν Σελευκείᾳ συνόδου ἐπῃτιῶντο· εἰς θυμὸν ὁ βασιλεὺς ἐκτραπείς, τοὺς μὲν πρέσβεις ὑπερορίαν οἰκεῖν κατεδίκαζε· τοῖς δὲ περὶ Εὐδόξιον τὰς ἐκκλησίας προσέταττε δίδοσθαι. Αὐτὸς δὲ τὴν τῶν Σύρων κατελάμβανεν Ἀντιόχειαν· ἐδεδίει γὰρ, μὴ οἱ Πέρσαι τὰς ἐπὶ Ἰοβιανοῦ τριακον-

(1) Verba hæc apud. Soz. lib. VI, cap. 7, sic habent: Ἐμοὶ μετὰ λαοῦ τεταγμένῳ οὐ θέμις τοιαῦτα πολυπραγμονεῖν. Οἱ δὲ ἱερεῖς, οἷς τούτου μέλει, καθ' *ἑαυτοὺς ὅπῃ βούλονται συνίτωσαν.* Hoc est: *Mihi, qui laicus sum, talia curiose inquirere fas non est: episcopi vero, quibus hoc est curæ, quo volunt loco conventum agant.*

τούτεις σπονδὰς λύσαντες, τοῖς ἐκεῖσε ἐπίθωνται μέρεσιν. Ἐκείνων δὲ μηδὲν νεωτεριζόντων, ἐπ' Ἀντιοχείας διατρίβων τὰς ἐκείσε ἐτάραττε. Καὶ Μελέτιον μὲν τὸν θεῖον ὑπεροψίᾳ φυγῇ ἐζημίωσε· τοῦ δὲ Παυλίνου διὰ πολλὴν μετριότητα τοῦ ἤθους ἐφείσατο. Καὶ ὅσοι δὲ Εὐζωΐῳ μὴ κοινωνεῖν ᾑροῦντο, ὑπεροπίους ἐποίει· καὶ ἄλλως δὲ ἐπιτρίβων ἥκιζετο καὶ ἐζημίου ἐς χρήματα.

A rat, accusantes reprehenderunt : ira percitus imperator oratores quidem in exsilium egit, ecclesias autem eorum Eudoxii studiosis mandari jussit. Ipse vero Antiochiam Syriæ est profectus. Veritus namque fuerat, ne Persæ, tricennali, quæ sub Joviniano facta fuerat, pace soluta, in regionem eam excurrerent. Porro ubi illi novarum rerum nihil moliri comperti sunt, Antiochiæ mansit, solum exsilii causa vertere coegit : Paulino autem

atque ibi Ecclesias turbavit. Nam divum Meletium propter singularem morum modestiam pepercit. Quicunque autem communicare cum Euzoio nollent, eos aut exsilio multavit, aut aliter, verberibus scilicet afficiens et multam eis dicens, male accepit.

B

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

Περὶ τῆς τυραννίδος Προκοπίου· καὶ περὶ τοῦ τείχους Χαλκηδόνος, καὶ τοῦ εὑρεθέντος ἐκεῖσε χρησμοῦ· καὶ περὶ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀγωγοῦ.

115 CAPUT IV.

De tyrannide Procopii; et de muro Chalcedonis, ibique invento oraculo : et de aquæductu Constantinopolitano.

Καί γε εἰς πολλὴν ἂν ὠμότητα προὐχώρει, εἰ μὴ Προκόπιος τυραννήσας πρὸς βραχὺ τῆς ὁρμῆς ἐκεῖνον ἀνέστειλεν. Οὗτος γὰρ εἰς Ἰουλιανὸν τὸ γένος ἀνάγων, ἐπὶ Ἰοβιανοῦ τὸ τυραννεῖν ἐπιβάλλει. Τὴν δὲ Χαλκηδόνα καταλαβών, λάθρα τε τὴν Κωνσταντινούπολιν εἰσιὼν, τὴν βασιλείαν ἁρπάζει. Στρατὸν δ' οὐκ ἐλάχιστον ἐν βραχεῖ ἀθροίσας, κατὰ τοῦ κρατοῦντος ἐφέρετο. Οὐάλης δ' ἐκ Συρίας ἐλάσας, περὶ Νακώλειαν τούτῳ συμβήγνυται· ἐκεῖθεν δ' ἡττηθεὶς, εἰς Νίκαιαν παραγίνεται. Προδοσίᾳ δὲ τῶν περὶ αὐτὸν ἁλοὺς, Γομαρίου τε καὶ Ἀγγέλωνος, δεσμώτης Οὐάλεντι παραδίδοται· ξέναις δὲ τιμωρίαις καὶ ἄμφω ἀνῄρηνται· τοὺς μὲν γὰρ πίστιν ἀπηνῶς διελὼν, ἀπέκτεινεν, ἐν δευτέρῳ τοὺς ὅρκους θέμενος οὓς αὐτοῖς ὁμωμόκει ὥστ' εὔνους ἔσασθαι εἶναι. Προκοπίου δὲ δένδρεσι δύο οὐ μακρὰν διεστῶσιν ἐπικάμψας τὰ ἄκρα, ἑκατέρῳ φυτῷ ἑκάτερον προσῆψε σκέλος· ἔπειτ' ἀφῆκεν ἐγείρεσθαι. Τὰ δὲ πρὸς τὴν εἰωθυῖαν στάσιν ἀνορθωθέντα, τὸν ἄνδρα διέσπασε· καὶ οὕτως ὁ τύραννος, διχῇ διαιρεθεὶς, ἀπεφθάρη. Ὁ δὲ βασιλεὺς λύειν τὰ τείχη Χαλκηδόνος τῆς κατὰντικρὺ Βυζαντίου κειμένης ἐκέλευεν. Ἔφθη γὰρ ἐπαρασάμενος ἑαυτῷ τοῦτο πράξειν νικήσας τὸν τύραννον, ὅτιπερ Χαλκηδόνιοι τυραννικὰ φρονήσαντες, τὴν βασιλέως στοργὴν ἠθέτησαν· προσιόντα γὰρ περιύβρισαν, τὰς τῆς πόλεως αὐτῷ ἐπιζυγώσαντες πύλας. Τὸ μὲν οὖν τεῖχος τῇ κελεύσει τοῦ κρατοῦντος ἐλύετο· ἐξάπινα δὲ οἱ λίθοι ἐν Κωνσταντινουπόλει πρὸς τὸ δημόσιον λουτρὸν μετεφέροντο Κωνσταντιανόν. Καὶ δὴ λυομένου τοῦ τείχους, ἔν τινι λίθῳ μεταρσίῳ γράμμασι κατὰ βάθος κεχαραγμένος χρησμὸς εὑρηται παλαιὸς διεξιών, ὡς ἡνίκα ὑδρίλεὶς ὕδωρ ὑπάρξοι τῇ πόλει, τηνικαῦτα τὸ μὲν τεῖχος ὑπουργήσει λουτρῷ· ἔθνη δὲ μυρία τὴν Ῥωμαίων ἐπελθόντα γῆν, πολλά τε δράσει κακά· τέλος δὲ καὶ αὐτὰ φθαρέντα διώλωνται. Κωλύει δὲ ἄρα οὐδὲν φιλομαθίας χάριν καὶ τὸν χρησμὸν προσθεῖναι τῇ ἱστορίᾳ.

Et profecto ad graviorem ille feritatem processisset, nisi impetum ejus Procopius, ad tyrannidem aspirans, ad breve tempus inhibuisset. Is namque genus suum ad Julianum referens, et sub Joviniano tyrannidem affectans, Chalcedonem occupaverat, et clam Constantinopolim ingressus, imperium arripuerat. Tum vero, non contemnendo coacto exercitu, adversus imperatorem infestis signis est profectus. Cui Valens ex Syria obviam progressus, circa Nacoliam certamine cum eo est congressus, et victus inde Nicæam pervenit. Sed mox Procopius a proditoribus Comario et Agelone, quos fidos sibi esse putaverat, captus et vinctus Valenti est traditus. In utrumque porro proditorem novo supplicii genere, jurejurando quo se illis benevolum semper fore receperat spreto, animadvertit. Crudelem enim in modum serris dissectos interemit. Procopius autem ad arborum duarum non longe inter se distantium vertices adductos pedibus alligatus, eisdem mox ad naturalem statum suum redire permissis, discerptus est. Sic scilicet tyrannus in duas distractus partes interiit. Imperator autem Chalcedonis, quæ e regione Byzantio sita est, muros dirui jussit : nam id se, sibi ipsi quoque dira precatus, facturum esse tyranno devicto juraverat, propterea quod Chalcedonii tyranni partes secuti, pietatem et fidem imperatori debitam abjecerant. Nam eum, cum ad urbem eam accessisset, contumeliose conviciis proscissum portis clausis exclusere. Mœnia igitur principis jussu diruebantur, et saxa statim Constantinopolim ad publicum lavacrum, quod Constantianum vocatum est, exstruendum transferebantur. Enimvero cum sic murus diueretur, in sublimi quodam saxo, litteris altius incisis oraculum conscriptum repertum est, illud denuntians : Ubi copiosiore aqua urbs abundatura esset, tum fore ut murus lavacro inserviat; gentes autem innumeræ, Romanorum vastantes imperium, multum afferant detrimenti, tandem vero et ipsæ cæsæ intereant. Sed nihil obstat, quominus studiosorum causa oraculum ipsum hic apponatur.

Ἀλλ' ὅτε δὴ (φησὶ) νύμφαι δροσερὴν κατὰ ἄστυ [χεύσῃν

116 *In media liquidas cum ducent urbe choreas,*

Vitrea volventes lætæ vestigia nymphæ,
Mœniaque excipient trepidante lavacra susurro:
Tum variæ numerum superantia millia gentis
Effera Mavortis sævi spirantia vires,
Undis transmissis flavi resonantibus Istri,
Mysos excindent armis, Scythicosque colonos.
Atque ubi Threicios fera gens invaserit agros,
Ilic illos fatum bellantes opprimet atrox.

A *Τερπόμεναι στήσονται ἐϋστεφέας κατ' ἀγυιάς,*
Καὶ τείχος λουτροῖο πολύστονον ἔσσεται ἆλκαρ·
Δὴ τότε μυρία φῦλα πολυσπερέων ἀνθρώπων,
Ἄγρια μαργαίνοντα, κακὴν ἐπιειμένα ἀλκήν,
Ἴστρου καλλιρόοιο πόρον διαβάντα σὺν εἰχμῇ,
Καὶ Σκυθικὴν ὀλέσει χώρην, καὶ Μυσίδα γαῖαν.
Θρηϊκίης δ' ἐπιβάντα σὺν ἐλπίσι μαιομένησιν,
Αὐτοῦ κεν βιότοιο τέλος καὶ πότμον ἐπίσποι.

Accidit porro postea, ut aquæductus quem Valens exstruxit, plurimum aquæ urbi suppeditaret, et barbaræ nationes maxime adversus Romanos moverentur, sicuti paulo post a me dicetur. Alii oraculum hoc alio accepere modo. Eo enim aquæductu perfecto, Clearchus præfectus urbi in Theodosii foro lavacrum maximum fieri curavit. Id opus, copiosa aqua (1) dictum, cujus gratia urbs anniversarium conventum celebrare est solita : B atque id ipsum obscurius per oraculum verbis hisce significatum esse existimarunt :

In media liquidas cum ducent urbe choreas,
Vitrea volventes lætæ vestigia nymphæ.

Hæc de oraculo. Cæterum cum Chalcedonensium muri, sicuti diximus, frangerentur, cives Constantinopolitani et Bithyni, Nicomedienses et Nicæni, imperatori supplicarunt, ne mœnia tam firma et ampla frustra dirui pateretur. Et ille, quamvis ira plenus, ægre quidem, attamen precibus eorum acquievit : et juramento quod debebat, tribuens, diruendo simul et restaurando minoribus aliis saxis structuram eam restituit; quod opus ad finem quoque suum est perductum. Hæc C mœnibus Chalcedoniorum accidere (2). Post bellum adversus Procopium gestum, grando maxima lapidibus ingentibus persimilis e cœlo decidit, et motus terræ graves variis in locis exstitere, qui præ aliis locis maximum Nicææ Bithynorum urbi, ea universa prostrata, damnum dedere. Duodecimus is erat a Nicomediensi subversione annus. Nec multum intercessit temporis, cum alius terræ motus obortus, idem Germæ Hellesponti civitati fecit. Hæc porro omnia turbarum ecclesiasticarum fuerunt indicia. **117** Grandinem namque et terræ motus multi mortales Dei adversus imperatorem ira accidisse dixerunt, propterea quod multos ad episcopalem dignitatem evectos in exsilium egerat, alios autem mox acturus fuerat, qui Eudoxio D in fidei sententia non suffragarentur. Atque in ejusmodi calamitatibus nihil prorsus vel Eudoxius vel imperator de studio suo remittebant, quod uterque a se dissentientes crudeliter abigere conaretur. Multique adeo sacri viri ad exsilium condemnabantur. Soli autem, divina providentia, propter excellentem virtutem, exsulare jussi non sunt, Basilius magnus Cappadocum Ecclesiæ antistes, et Gregorius, qui tum Nazianzi (quod tenue oppidum prope Cæsaream situm est) Ecclesiæ præfuit. De quibus viris paulo post dicemus.

Ὁ μὲν δὴ χρησμὸς οὗτος· συνέβη δ' οὕτω μετὰ χρόνον τὸν ὅλκὸν τοῦ ὕδατος ὃν Οὐάλης κατεσκεύασε, δαψιλὲς χορηγῆσαι τὸ ὕδωρ τῇ πόλει, καὶ τὰ τῶν βαρβάρων φῦλα μάλιστα κινηθῆναι, ὡς μετὰ βραχύ μοι λελέξεται· καὶ κατ' ἄλλον δὲ τρόπον τινὲς τὴν τοῦ χρησμοῦ ἔννοιαν ἐξελάδοντο· τοῦ γὰρ ὑδραγωγοῦ κατασκευασθέντος ὑδρεῖον μέγιστον ἐν τῇ Θεοδοσίου ἀγορᾷ ὁ τῆς πόλεως ὕπαρχος Κλέαρχος κατεσκεύαζεν· ὃ δαψιλὲς ὕδωρ ὠνόμασται· ἐφ' ᾧ καὶ ἡ πόλις ἐτησίαν ἦγε πανήγυριν. Καὶ τοῦτο αἰνίττεσθαι τῷ χρησμῷ εἰρημένον,

..... *χορείην*
Τερπόμεναι στήσονται ἐϋστεφέας κατ' ἀγυιάς.

Καὶ τὰ μὲν τοῦ χρησμοῦ τοιαῦτα· τοῦ δὲ Χαλκηδονέων τείχους λυομένου, οἱ τῆς Κωνσταντίνου καὶ Βιθυνοὶ, οἵ τ' ἐκ τῆς Νικομήδους καὶ Νικαεῖς, ἱκέται τοῦ βασιλέως ἐγίνοντο, μὴ τὰ Χαλκηδόνος τείχη οὕτω μὲν στερρότητος, οὕτω δὲ μεγέθους ἔχοντα, ἐπικενῆς παραλύειν. Ὁ δὲ καίπερ περιοργὴς ὤν, μόλις μὲν, ὅμως τὴν πρεσβείαν ἐδέχετο. Τῷ δ' ὅρκῳ ἀφοσιούμενος τὸ εἰκὸς, ἅμα τε λύειν, ἅμα τι ἀνοικοδομεῖν, ἑτέροις βραχυτέροις λίθοις τὴν οἰκοδομὴν ἤγειρεν· ὃ καὶ εἰς πέρας ἦγετο. Ἀλλὰ περὶ τοῦ Χαλκηδονέων τείχους τάδε συνέβη. Μετὰ δὲ τὸν κατὰ Προκόπιον πόλεμον χάλαζα μεγίστη οὐρανόθεν ἠνέχθη, λίθοις μεγάλοις ἐξεικασμένη· σεισμοί τε κατὰ διαφόρους τόπους ἐξαίσιοι ἐπεγένοντο· οἱ μάλιστα τῶν ἄλλων, Νικαίᾳ τῇ Βιθυνῶν ἐλυμήναντο, πάμπαν αὐτὴν καταστρέψαντες. Ἔτος δ' ἦν τοῦτο δωδέκατον μετὰ τὴν τῆς Νικομηδείας καταστροφήν. Οὐ πολλῷ δὲ ὕστερον ἕτερος σεισμὸς ἐπιγενόμενος, τὰ ἴσα Γέρμῃ τῇ ἐν Ἑλλησπόντῳ ἐποίει. Ἦσαν δὲ ἄρα ταῦτα τεκμήρια τῆς τῶν ἐκκλησιῶν ταραχῆς. Τήν τε γὰρ χάλαζαν καὶ τοὺς σεισμοὺς πολλοὶ κατὰ θεομηνίαν ἔφασκον γενέσθαι βασιλεῖ· ὅτιπερ πολλοὺς τῶν ἱεραῖσθαι λαχόντων ὑπερορίους ἐποίει· ἄλλους δὲ ποιεῖν ἔμελλε, μὴ τὰ ἴσα Εὐδοξίῳ αἱρουμένους φρονεῖν. Ἃ δὴ γενόμενα οὐδεμίαν ἀναστολὴν ἐποίει Εὐδοξίῳ, οὔτε μὴν βασιλεῖ. Σπουδὴν δ' ἐποιοῦντο τοὺς μὴ ὁμοφρονοῦντας ἀπηνῶς ἐλαύνειν. Καὶ πολλοὶ μὲν τῶν ἱερῶν ἀνδρῶν φεύγειν κατεδικάζοντο· μόνοι δὲ θείᾳ προνοίᾳ δι' ὑπερβάλλουσαν ἀρετὴν ἄγευστοι φυγῆς μεμενήκεσαν. Βασίλειός τε ὁ μέγας τῆς ἐν Καππαδοκίᾳ ἐκκλησίας ἡγεμονεύων, καὶ Γρηγόριος ὁ τηνικαῦτα τῆς Ναζιανζοῦ προεστὼς, πολίχνης εὐτελοῦς ἄγχιστα τῆς Καισαρέων διακειμένης· περὶ ὧν μικρὸν ὕστερον διαλήψομαι.

(1) Ὑδραγωγόν. (Socrat.)
(2) Julii, Joviano et Lucino coss. Socr. lib. IV, cap. 10.

ΚΕΦΑΛ. Ε'.

Περὶ Ἐλευσίου τοῦ Κυζίκου, καὶ Εὐνομίου· ἔτι δὲ καὶ περὶ Ἀγελίου τοῦ ἐπισκόπου τῶν Ναυατιανῶν.

A

CAPUT V.

De Eleusio Cyziceno et Eunomio; item de Agelio Novatiano episcopo.

Ὁ δὲ βασιλεὺς Οὐάλης τηνικαῦτα τῷ κατὰ Προκοπίου πολέμῳ ἐνευτυχήσας, κατὰ τῆς Ἐκκλησίας αὖθις ὡπλίζετο, πᾶσαν θρησκείαν Ἀρείῳ ἐπίσης φρονεῖν μάλα ἐκβιαζόμενος· μάλιστα δὲ ὑπερφυῶς κατὰ τῶν ἐν Λαμψάκῳ συνελθόντων ἐπρίετο· οὐ μόνον ὅτι τοὺς Ἀρειανίζοντας τῶν ἐπισκόπων ἀπώσαντο, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐν Ἀριμίνῳ τῆς πίστεως ἔκθεσιν ἀπεκήρυξαν. Καὶ δῆτ' ἐκ Νικαίας ἀπάρας, καταλαμβάνει τὴν Νικομήδειαν. Ἐκεῖθεν δὲ πέμψας, ἄγει παρ' ἑαυτῷ τὸν Κυζίκου Ἐλεύσιον, ὃς τῇ Μακεδονίου γνώμῃ μᾶλλον προσέκειτο· καὶ σύλλογον Ἀρειανιζόντων ἐπισκόπων ἀθροίσας, κοινωνεῖν ἐκείνοις τῆς πίστεως ἐβιάζετο· ὁ δὲ τὰ μὲν πρῶτα γενναίως εἶχε καὶ ἀνδρείως ἀντέτεινε τὴν κοινωνίαν ἀπαγορεύων· ὡς δ' ὑπερόριον ποιεῖν καὶ τὰ προσόντα οἱ ἀφαιρεῖσθαι ἠπείλει, δείσας, ἐκὼν ἀέκοντί γε θυμῷ τὸ προσταχθὲν εἰς πέρας ἦγε τῷ βασιλεῖ. Καὶ εὐθὺς μεταμέλῳ ἐχρῆτο, καὶ ἐπὶ Κυζίκου γενόμενος, ἐκκλησιάζει τὸ πλῆθος, καὶ τὴν ἁμαρτίαν παῤῥησίᾳ ἐξήγγελλε· προσετίθει γε μὴν καὶ ἕτερον ἐπίσκοπον ἐκκαλεῖσθαι· ἑαυτῷ γὰρ μὴ προσήκειν τοῦ λοιποῦ ἱερᾶσθαι, τὴν σφετέραν πίστιν προδεδωκότα. Εὖνοι δὲ τὰ μάλιστα αὐτῷ ὄντες Κυζικηνοί, τὴν γὰρ ἐκείνου πολιτείαν κατάκρως ἠδοῦντο, ἕτερον ἱερέα οὐχ εἵλοντο, οὔτε μὴν ἑτέρῳ παρεχώρουν τῆς Ἐκκλησίας· ὑπ' αὐτῷ δὲ ἦσαν ταττόμενοι τῆς οἰκείας δόξης μετατιθέμενοι οὐδαμῶς. Ὡς δὲ ταῦτ' Εὐδόξιος ἔγνω, τῆς Ἀρειανῆς αἱρέσεως ἐν Κωνσταντινουπόλει προεστηκώς, χειροτονεῖ αὐτοῖς τὸν Εὐνόμιον· ᾤετο γὰρ δεινὸν ὄντα λέγειν, θᾶττον μεταπείσειν Κυζικηνοὺς, πειθοῖ τινι δαιμονίᾳ πρὸς τὴν σφετέραν ἑφελκύσασθαι δόξαν. Ἔτει δὲ εἰς Κύζικον ἦκεν Εὐνόμιος, προστάγματι βασιλέως τῶν μὲν ἐκκλησιῶν ἐκράτησε, τοῦ Ἐλευσίου ἐξελαθέντος· οἱ δ' ἐκείνῳ πειθόμενοι, ἔξω τειχῶν γενόμενοι, πρὸ τῆς πόλεως τὰς συναγωγὰς ποιούμενοι ἐκκλησίαζον. Ἀλλὰ περὶ μὲν Εὐνομίου καὶ τῆς ἐπωνύμου τούτῳ αἱρέσεως μικρὸν ὕστερον κατὰ χώραν ἐρῶ· οὐ μόνον δὲ Μακεδονιανοὶ, ἀλλὰ καὶ οἱ τὸ δόγμα τῶν ἐν Νικαίᾳ συνελθόντων πρεσβεύοντες τῶν ἴσων κακῶν κατὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐπειρῶντο. Ἐπίσης δὲ αὐτοῖς καὶ οἱ τὰ Ναυάτου φρονοῦντες, ἅτε δὴ καὶ οὗτοι τῇ τοῦ ὁμοουσίου δόξῃ προσκείμενοι· ὧν δὴ καὶ τὰς ἐκκλησίας ἀφαιρεῖσθαι ἐκέλευε βασιλεύς· τοὺς δὲ ἄλλους ἀποκλείειν οὐκ εἶχεν· ἤδη γὰρ ἐκ πολλοῦ ἀφεῖλε Κωνστάντιος. Τὸν δ' ἐπίσκοπον ἐκείνων Ἄγέλιον, ὃς ἀπὸ τῶν Κωνσταντίνου χρόνων τῆς τῶν Ναυατιανῶν Ἐκκλησίας ἡγεῖτο, καὶ ὑπερόριον ἐποιεῖτο· ἐλέγετο δὲ οὗτος, ὡς Σωκράτει δοκεῖ, θαυμασίως βιοῦν. Τό τε γὰρ ἐν φιλοσοφίᾳ μέγιστον ἐκέκτητο, κτήσεως ἁπάσης καὶ χρημάτων ἐλεύθερος ὤν· καὶ ἡ ἀγωγὴ τὸν ἐργάτην ἐδείκνυ· ἐνὶ γὰρ χιτωνίσκῳ σκεπόμενος

Imperator Valens, bello contra Procopium prospere gesto elatus, adversus ecclesiam rursus arma paravit, vim religionibus omnibus, ut se Arii dogmati accommodarent, inferens. Maxime vero contra eos qui Lampsaci conventum egerant, frendebat, quod non modo Arianis episcopis dignitatem abrogassent, sed etiam fidei formulam Arimini promulgatam damnassent. Et Nicæa profectus, Nicomediam venit, atque eo Eleusium Cyzici episcopum ad se accivit, qui Macedonii sententiæ magis addictus erat. Congregatoque Arianorum episcoporum cœtu, ut cum illis eamdem communemque fidem complecteretur, imperavit. Porro Eleusius primum generose et fortiter illorum communionem aspernatus restitit : ubi autem imperator exsilium ei bonorumque publicationem minatus est, metu percutsus, libens quidem, sed non libenti animo, quod imperator jussit, fecit. Verum confestim pœnitentia ductus, cum Cyzicum venisset, apud multitudinem in conventu publico peccatum suum propalam est confessus : illud insuper addens (1), ut alium sibi sacrorum deligerent antistitem; sibi enim deinceps episcopatum gerere, quod fidem suam prodiderit, minus convenire. **118** Cyziceni autem, quod summa eum complecterentur benevolentia, et conversatione ejus maximopere delectarentur, episcopum alium non receperunt, neque alii Ecclesiam regendam : sed ipsi Eleusio subditi, sententiam permiserunt suam minime mutare. Quod ubi Eudoxius Arianæ sectæ Constantinopoli præfectus cognovit, episcopum illis ordinavit Eunomium. Putavit namque fore, ut is eloquentia sua brevi per felicem quamdam persuadendi vim Cyzicenos demulsos ad opinionem suam pertraheret. Et postquam Eunomius Cyzicum venit, ecclesias quidem, Eleusio imperatoris jussu expulso, vacuas recepit, plebs autem, Eleusio obsequens, extra urbem conventus agebat. Sed de Eunomio et ejus hæresi suo loco paulo post dicam. Verum enimvero non modo Macedoniani, sed etiam Nicænum dogma comprobantes Constantinopoli eisdem afflicibantur malis : neque eo minus etiam Novatiani, qui et ipsi consubstantialis professionem complectebantur; quapropter eis quoque ecclesias adimi imperator præceperat. Alios præterea, quos excluderet, non habebat; antea enim dudum Constantius hæreticis reliquis ecclesias eripuerat. Agelium quoque episcopum, qui a Constantini temporibus, ad eum usque diem, Novatianorum ecclesiis præerat, in exsilium Valens egit. Qui sane, quemadmodum Socrati videtur, admirandam egit vitam. Nam in eo, quod in philosophia

(1) Et simul de vi sibi illata conquestus. Socr. lib. IV, cap. 6.

maximum est, fuit : possessiones enim nullas neque quidquam pecuniæ habuit. Et vitæ ejus institutum id maxime declaravit. Unica enim veste contentus fuit, et evangelicis decretis insistens, calceamentis usus non est. Cæterum non multo post, ab exsilio revocatus, ecclesias suas recepit, et libere in eis conventus egit. Quod ut fieret, Marcianus quidam effecit, vir vita simul et doctrina admodum spectatus, qui dudum quidem suum in imperatoria aula obtinuerat locum, tum autem apud Novatianos in presbyterorum ordinem cooptatus, imperatoris filias Anastasiam et Carosam grammaticæ præcepta docebat, sub quarum nomine publica lavacra Constantinopoli Valens construxit. **119** Ejus viri gratia Novatianorum ecclesiæ, ad breve tempus clausæ, rursum sunt apertæ. Sed ne eo quidem pacto prorsus ab Arianorum turbis fuere immunes : qui eis infensi

A διετέλει, τοῖς ὅροις τοῦ Εὐαγγελίου στοιχῶν, καὶ ὑποδημάτων δίχα διόλου ἐβάδιζεν. Οὐ πολλῷ δὲ ὕστερον μετακληθείς, τὰς ὑπ' αὐτὸν ἐκκλησίας κατίσχε, καὶ ἀδεῶς ἐκκλησίαζε. Πρόξενος δὲ τούτων αὐτῷ Μαρκιανός τι ἐγένετο, ἀνὴρ βίῳ καὶ λόγῳ θαυμασίως συζῶν· ὃς πάλαι μὲν ἐν τοῖς ἀνακτόροις στρατείας ἐπείληπτο· τότε δ' ἱεράσθαι λαχὼν Ναυατιανοῖς, τὰς βασιλέως θυγατέρας, Ἀναστασίαν καὶ Καρῶσαν, λόγους γραμματικοὺς ἐξεπαίδευεν· ὧν καὶ τὰ δημόσια λουτρὰ τῇ Κωνσταντίνου κατασκευασθέντα Οὐάλης ἐποίει. Αἰδοῖ τοίνυν τἀνδρὸς πρὸς ὀλίγον αἱ τῶν Ναυατιανῶν ἐκκλησίαι κλεισθεῖσαι αὖθις ἠνοίγοντο· οὐ μέντοι καὶ οὕτω τῆς ἐκ τῶν Ἀρειανῶν ταραχῆς παντάπασιν ἦσαν ἐλεύθεροι· διὰ μίσους γὰρ ἦσαν αὐτοῖς, ὅτιπερ τοὺς τὸ

B δόγμα τῆς ἐν Νικαίᾳ πίστεως ὑπερασπίζοντας ἠγάπων σφόδρα καὶ ἔστεργον, καίπερ κατ' ἄλλην δόξαν πλεῖστα διαφερόμενοι.

propterea erant, quod Nicænæ fidei dogmatis defensores valde amarent et complecterentur, aliis opinionibus plurimum ab illis dissidentes.

CAPUT VI.

De Macedonianis, et τοῦ ὁμοουσίου, consubstantialis, cultoribus, et de legatione piorum Romam missa.

Eudoxio et popularibus ejus adversus eos qui sincere Nicænam colebant fidem conatus probe succedere visi sunt. Nam in maxima ditionis Valentis parte, et potissimum in Hellesponto, Thracia, Bithynia atque aliis in circuitu vicinis et ulterioribus etiam terris, neque ecclesiis jam illi

C præfuere, neque episcopos suos habuere. Macedonianis autem, qui permulti in regione ea rectam jam consectantes sententiam erant, non minus infesti, inhumaniter et ipsos sunt persecuti. Atque isti propter imminentia mala oppido in angustum redacti, alii ad alios per urbes legatos misere : et tandem ad fratrem Valentis Romam sibi confugiendum, et cum Liberio potius, cujus fidei professionem amplectebantur, quam cum Eudoxio communicandum esse statuere. Itaque Eustathium

ΚΕΦΑΛ. Ϛ'.

Περὶ τῶν Μακεδονιανῶν καὶ τῶν φρονούντων τὸ ὁμοούσιον· καὶ περὶ τῆς εἰς Ῥώμην πρεσβείας τῶν εὐσεβῶν.

Καὶ πρὸς μὲν τοὺς ἀκραιφνῶς τὴν ἐν Νικαίᾳ σέβοντας πίστιν παρὰ τοῖς περὶ Εὐδόξιον κατορθοῦσθαι ἐδόκει τὸ σπουδαζόμενον· τῷ γὰρ πλείστῳ μέρει τῆς ἐπικρατείας Οὐάλεντος, καὶ μάλιστα ἀνά τε τὸν Ἑλλήσποντον καὶ Θρᾴκην καὶ Βιθυνίαν, καὶ ἔτι τὰ κύκλῳ τούτων καὶ προσωτέρω, οὔτε ἐκκλησιῶν ἦρχον· ἀφῃρημένοι δὲ καὶ τῶν ἱεράσθαι τούτους λαχόντων ἦσαν. Πρὸς δὲ τοὺς τὰ Μακεδονίου φρονοῦντας, πολλαπλάσιοι γὰρ ἦσαν ἀνὰ τόδε τὸ κλίμα οὗτοι τῶν ὀρθὰ φρονεῖν ᾑρημένων, χαλεπαίνοντες τούτοις σφόδρα, ἀπανθρώπως ἐδίωκον. Οἱ δὲ τῶν ἐπικειμένων κακῶν τῷ δέει στενοχωρούμενοι, πρὸς ἀλλήλους κατὰ πόλεις διαπρεσβευόμενοι, δεῖν ἐδοκίμαζον ἐπί τε τὸν ἀδελφὸν Οὐάλεντος καταφεύγειν εἰς Ῥώμην, Λιβερίῳ τε κοινωνεῖν, ἢ τοῖς περὶ Εὐδόξιον (*a*).

Sebastiæ, cui aliquoties adempta fuerat dignitas, et Sylvanum Tarsi Ciliciæ, atque Theophilum Castabalorum (1) episcopos Romam legarunt, eisque mandarunt ut ne cum Liberio de fide contenderent, sed potius cum Romana communicarent Ecclesia, ac consubstantialis professionem comprobarent. Illi cum litteris eorum, qui ab aliis Seleuciæ segregati fuerant, in Italiam pervenere, atque ibi imperatorem Valentinianum, propterea quod in Gallia (2) contra Sauromatas bellum gereret, non viderunt. Cum autem Liberio epistolas quas secum attulerant offerrent, recipere is eas renuit, Arianos eos esse, nec ab Ecclesia sua agnosci posse, qui Nicænam abolevissent fidem, dicens. Cui illi responderunt, se per legitimam pœnitentiam ad veritatis cognitionem rediisse, sententiam τοῦ ἀνομοίου abjecisse, et Filium per omnia Patri similem professos esse : **120** nihilque ab ὁμοουσίου, consubstantiali, κατὰ πάντα ὅμοιον, hoc est, per omnia similem, differre. Quibus verbis auditis, Liberius professionem eorum in scriptum relatam ab eis exegit. Atque illi libellum ei, in quo etiam Nicænam fidem inseruerunt, obtulerunt. Epistolas quidem, quas secum Smyrna ex Asia et ex Pisidia, Isauria, Pamphylia et Lycia, ubi conventus egerant, attulere, propter prolixitatem hic non apposui. Libellus autem, quem Eustathius cum collegis suis Liberio dedit, sic habet :

(1) Ciliciæ hæc civitas est. (Socr.)

(2) Ecclesiasticæ historiæ scriptores videntur Gallos et Germanos pro eadem gente habuisse. In Gratiani rebus infra Almanorum nomen reperitur, et Germaniæ uno atque altero loco.

(a) Hic deficit textus Græcus hujus capitis et duodecim sequentium.

CAPUT VII.

Ὁμολογία τῶν πρέσβεων, Λιβερίῳ τῷ ἐπισκόπῳ Ῥώμης ἐνθεῖσα.

Confessio legatorum Liberio episcopo Romano exhibita.

« Domino fratri et collegæ Liberio, Eustathius, et Sylvanus, Theophilus salutem in Domino. Ad evitandas insanas hæreticorum, qui non desinunt Ecclesiæ catholicæ offendicula creare, suspiciones, et ad earum causam et occasionem omnem præcidendam, synodi Lampsaci et Smyrnæ, et aliis variis in locis ab orthodoxis et recte sentientibus episcopis celebratæ decreta profitentes, apud bonitatem tuam, et universos Italiæ totiusque Occidentis episcopos legatione fungimur, et litteras afferimus catholicam nos fidem servare, quæ in sancta Nicæna synodo, sub beato Constantino imperatore, a trecentis decem et octo Patribus promulgata atque confirmata, hactenus in statu suo inviolata atque immota duravit, atque in perpetuam duratura est : in qua τὸ ὁμοούσιον, consubstantiale, rite pieque contra Arii improbitatem est constitutum. Fidemque eam nos una cum eis quos diximus episcopis et servasse, et usque ad finem servaturos esse, manibus ipsi nostris profitemur; condemnantes Arium, impiamque doctrinam sectatoresque ejusdem, necnon omnem Sabellii, Patripassianorum, Marcionis, Photini, Marcelli, ipsiusque Pauli Samosateni hæresim, doctrinamque eorum, necnon omnes eis assentientes; et si quæ præterea sunt aliæ sectæ sanctæ fidei, quæ pie atque catholice Nicææ a sanctis Patribus composita atque promulgata est, adversæ et contrariæ, anathemate quoque in primis ferientes formulam Arimini lectam, Nicænæ scilicet fidei prorsus repugnantem. Cui quidem formulæ Nica Thraciæ allatæ, nonnulli dolo malo et perjurio circumventi, Constantinopoli per errorem subscripserunt. Est autem fides nostra, atque eorum quorum nomine legatione fungimur, ista : Credimus in unum Deum Patrem omnipotentem, visibilium et omnium invisibilium factorem. Et in unum unigenitum Deum, Dominum nostrum Jesum Christum, Filium Dei, ex Patre, hoc est, ex substantia Patris genitum, Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verum de Deo vero, genitum, non factum, consubstantialem Patri, per quem omnia facta sunt, quæque in cœlo sunt, quæque in terra. Qui propter nos homines et propter nostram salutem descendit, et incarnatus, et homo factus, et passus est. Et resurrexit tertia die, et ascendit in cœlos, venturus inde ad judicandum vivos et mortuos. Et in Spiritum sanctum. Qui autem dicunt, fuisse aliquando tempus cum non fuerit, quodque priusquam genitus sit, non fuerit, et quod ex non exsistentibus factus sit, aut ex alia substantia vel subsistentia, vel mutationi et alterationi obnoxium Filium Dei esse, anathemate jugulat catholica et apostolica Ecclesia. Ego vero Eustathius, episcopus Sebastiæ urbis, et Theophilus, et Sylvanus, Lampsacenæ, Smyrnensis aliarumque synodorum legati, hanc fidei professionem manibus nostris voluntateque nostra scripsimus. Quod si quis præter hanc fidem, contra nos aut eos a quibus missi sumus, aliquid criminis intendere voluerit, ad quoscunque sanctitati tuæ visum fuerit episcopos, nos atque illos cum sanctitatis tuæ litteris remitte : ut cum apud eos ipsos judices causa dicatur, tum in eum qui criminis convictus fuerit, legitime animadvertatur.

121 CAPUT VIII.

Ἐπιστολὴ Λιβερίου τοῖς ἐν τῇ Ἑῴᾳ ἐπισκόποις πεμφθεῖσα.

Epistola Liberii, episcopis orientalibus missa.

Hoc libello veluti quodam pignore sibi obligatos Liberius ad communionem admisit, ac deinceps cum hujusmodi litteris eos dimisit : « Dilectis fratribus et collegis, Hythio, Cyrillo, Hyperechio, Heroni, Elpidio, Maximo, Eusebio, Eucarpio, Eortasio, Neoni, Eumathio, Faustino, Procto, Passinico, Arsenico, Severo, Didymioni, Britannio, Callicrati, Damabio, Ædesio, Eustochio, Ambrosio, Gelonio, Pardalio, Macedonio, Paulo, Marcello, Heraclio, Alexandro, Adolio, Marciano, Sthenelo, Joanni, Macari, Charisio, Sylvano, Photino, Autho, Antonio, Celso, Euphranori, Milesio, Patricio, Severiano, Eusebio, Eumolpio, Athanasio, Diophanto, Minodoro, Diocli, Chrysampelo, Eugenio, Eustathio, Callicrati, Arsenio, Eugenio, Martyrio, Hieratio, Leontio, Philagrio, Lucio, et universis episcopis Orientalibus orthodoxis, et rectam fidem sectantibus, Liberius episcopus Italiæ, et reliqui Occidentis episcopi salutem perpetuam in Domino. Optatissimum nobis pacis et concordiæ gaudium litteræ vestræ, fidei lumine refulgentes, fratres dilecti, attulerunt, quas nobis reverendissimi fratres et episcopi Eustathius, Sylvanus atque Theophilus reddiderunt. Atque eo maxime nomine, quod sensum et persuasionem fidei vestræ, cum tenuitatis meæ atque Italicorum Occidentaliumque episcoporum omnium sententia, concordare confirmarunt et asseverarunt. Atque eam ipsam novimus catholicam et apostolicam esse fidem, quæ ad Nicænam usque synodum integra atque immota servata est : quam etiam Patres Nicæni cum ingenti lætitia, non solum sermone, verum etiam scriptura intercedente, ut vestigium et scintillam omnem absurdæ opinionis exstinguerent, sunt professi. Ejus exemplar necessario hisce litteris subjiciendum esse duximus, ne

postea locus et opportunitas hæreticis ad struendas fidei insidias relinquatur : quibus illi improbitatis suæ igniculos excitantes, discordiæ incendia more suo dilatare solent. Eustathius sane, Sylvanus atque Theophilus, fratres nostri reverendissimi, nobis vestro nomine receperunt, dilectionem vestram non minus atque ipsos fidem ejusmodi semper et antea servasse, et ad finem usque servaturam esse, in Nicæna videlicet urbe a trecentis decem et octo episcopis orthodoxis et recte sentientibus comprobatam. Quæ quod certam perfectamque complectitur veritatem, ora hæreticorum omnium omnia obstruit atque evertit. Non casu enim fortuito, sed divino prorsus nutu, contra Arii insaniam tantus episcoporum numerus est coactus, quanto scilicet numero beatus ille Abraham tot hostium millia fide debellavit. Ea fides cum in subsistentia et nomine τοῦ ὁμοουσίου, consubstantialis, consistat, perinde atque munitissima quædam et inexpugnabilis arx, impressiones et machinas malignas Arianæ perfidiæ omnes, ita uti decet, contemnit. Et quamvis episcopi Occidentales prope omnes Arimini convenerint, cum ibi concilium Arianorum coegisset vecordia, ut insidiosa quadam suasione, seu quod verius est, profana auctoritate et potentia, id quod in fidei formula tutissimum certissimumque positum fuerat, abolerent, aut oblique negarent, nihil tamen ea profuit calliditas. Nam omnes fere qui tum Arimini inescati atque fraude decepti fuerant, nunc resipiscentes, cum anathemati eorum qui ibi conventum egere, fidei formulam subjecerunt, tum universali et apostolicæ fidei, quæ Nicææ decreta est, subscripserunt. Et nobiscum communicantes, ardentioribus etiam animis contra Arii doctrinam et discipulos ejus feruntur. Quam rem ita deprehensam esse, ubi oratores etiam vestri cognoverunt, in subscriptione sua vos quoque addiderunt, et Arium, et quæ a sectatoribus ejus Arimini contra Nicænam fidem acta sunt, anathemate jugulantes. Quibus sane actis, vos etiam jurisjurandi sacramento fraudulento circumventi, subscripsistis. Quapropter convenire nobis visum est, ut ad dilectionem vestram scriberemus, et justa petentes adjuvaremus, præsertim cum ex legatorum vestrorum asseveratione, Orientales vos resipuisse, et cum Occidentalibus recte sentientibus consentire intellexerimus. Scribimus ergo vobis, ut noritis cum Ariminenses blasphemias, quæ tum per surreptionem sunt ab auctoribus earum magno Ecclesiæ detrimento subintroductæ, **122** anathemati subjectas, tum Occidentales universos in Nicænam fidei professionem conspirasse. Quamobrem per vos id omnibus indicari oportet, ut qui vi quadam seducti atque læsi sunt, tandem a tenebris hæreticis ad divinum catholicæ libertatis lumen reverti possint. Si qui vero deinceps venenum perfidiæ respuere, et Arii blasphemias omnes abolere anathematique subjicere noluerint, Arii, ejusque sectatorum, et cæterorum serpentium Sabellianorum, Patripassianorum, atque aliarum hæresium se complices, ab ecclesiastica communione et conjunctione exclusos et alienos esse, quæ adulterii filios non admittit, sciant. Deus vos incolumes servet, fratres dilecti. » Illisce litteris Eustathius et collegæ ejus acceptis, in Siciliam trajecerunt. Et postquam ibi Siculorum episcoporum synodus, eorum instinctu celebrata, atque ipsi τοῦ ὁμοουσίου, consubstantialis, fidem professi sunt, Nicænamque formulam auctoritate sua confirmarunt, acceptis ibi quoque ejusdem sententiæ litteris, *ad eos qui* se legaverant, sunt reversi. Atque *illi redditas ibi* litteras Liberii, ad urbes quasque *per oratores* ad consubstantialis fidei propugnatores misere, cohortantes eos, ut consentientibus animis Tarsi Ciliciæ convenirent, ad fidem Nicænam comprobandam, et quæ postea exortæ sunt, nugas abolendas. Et factum id forte esset, nisi qui plurimum apud imperatorem valebat, obstitisset, Eudoxius videlicet, Arianæ religionis præfectus, qui synodo ea indicta magis etiam commotus, majora illis intulit detrimenta. Quod vero Macedoniani per oratores suos cum Liberio communicarint, et fidem Nicænam approbarint, Sabinus ipse in synodalium Actorum collectaneis est confessus.

CAPUT IX.

Περὶ τῶν ἐν Τυάνοις καὶ Καρίᾳ συνόδων.

De synodis Tyanæ et in Caria coactis.

Eodem tempore concilium Tyanæ ab Eusebio Cæsareæ Cappadociæ, Athanasio Ancyræ, Pelagio Laodiceæ, Zenone Tarsi, Paulo Emesæ, Otreio (1) Melitinæ, Gregorio Nazianzi, aliisque multis episcopis, qui τοῦ ὁμοουσίου, consubstantialis, verbum servandum esse Antiochiæ, Joviniano imperante, decreverant, celebratum. Lectæ ibi Liberii et Occidentalium episcoporum litteræ, quas secum legati Lampsaco Romam missi attulerant. Quamobrem gaudio exsilientes, ad universas scripserunt Ecclesias, ut decreta Asiaticorum episcoporum et Liberii, Italorum, Afrorum, Gallorum occidentalium legerent epistolas : et tantum ipsis consentientium numerum, qui longe Ariminense concilium superabat, considerarent, et ad sententiam communionemque eorum accederent : necnon ut eis ejusdem se esse sententiæ litteris ipsi suis rescriberent. Scripserunt præterea, ut ad diem constitutum

(1) Mentio hujus etiam fit in quadam Theodosii constitutione, in C. Theodosiano lib. ult. t. *Episcopis*, De fide catholi.

verno adhuc tempore Tarsum Ciliciæ convenirent. Sedenim dum sic de Tarsensi synodo cogenda agitur, triginta et quatuor fere Asiani episcopi Antiochiæ in Caria convenientes, studium quidem ecclesiasticæ concordiæ sarciendæ laudarunt : ὁμοουσίου, consubstantialis, vero nomen repudiantes formulam fidei Antiochiæ et Seleuciæ compositam, A veluti quæ Luciani martyris esse crederetur, et a majoribus eorum periculo et sudore multo comprobata esset, confirmarunt. Imperator autem, Eudoxio annitente, synodum in Cilicia celebrari institutam prohibuit, edictis ea de causa et comminationibus publice propositis.

CAPUT X.

Περὶ τοῦ τηνικαῦτα γενομένου διωγμοῦ· καὶ περὶ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου, ὡς αὐτὸς μόνος οὐκ ἐξηλάθη τοῦ θρόνου.

De ea quæ tum grassata est persecutione : et de sancto Athanasio, ut is solus sede sua non sit ejectus.

123 Provinciarum quoque præsidibus sigillatim mandavit, ut ex ecclesiis eos deturbarent episcopos, qui sub Constantio exauctorati, dignitatem pristinam sub Juliano recepissent. Per ejusmodi jussionem Ægyptii etiam magistratus Athanasium ecclesiis simul et urbe Alexandrina ejicere contenderunt. Non levis enim pœna imperiali inserta erat edicto, quod præfectis omnibus, et qui sub eorum signis et potestate essent militibus et senatoribus, cum ingentis pecuniæ multa, corporis quoque coercionem denuntiabat. At Christianus populus conveniens præfectum rogavit, ut episcopum causa non satis deliberata non exigeret, sed accuratius litterarum imperialium sententiam perpenderet, quæ eos tantum proscriberet, qui sub Constantio exsulare jussi, sub Juliano ab exsilio reversi essent. Athanasium porro sub Constantio quidem exsilii causa solum vertisse dicebant, atque ab eodem reductum atque in episcopatum suum restitutum esse : Julianum autem, cum omnes ab exsilio revocaret, unum hunc persecutum fuisse, quem tandem Jovinianus restituerit. Hæc cum dicerent, neque præfecto persuaderent, restitere tamen, et vim fieri non permisere. Cæterum cum vulgus undique confluereret, et turba ingens atque tumultus, adeo ut seditio exspectaretur, in urbe esset : præfectus rem eam imperatori significavit, Athanasium ibi manere permittens. Et diebus pluribus exactis, seditio ea sopita jam esse videbatur, cum Athanasius vesperi urbe egreditur, et in prædio quodam latitat. Ægypti autem præfectus, et copiarum militarium quæ ibi erant dux intempesta nocte in ecclesiam, ubi ille domicilium suum habebat, venit, et in habitaculis etiam superioribus diligenter eum quærit : sed opinione sua frustratus, re infecta abit. Existimaverat enim, quod plebs tandem prioris motus, quo excitata fuerat, oblita esset, et somnum omnes carperent, facile se imperatoris imperata exsecuturum, et urbem sine seditione pacatam conservaturum esse. Sedenim præfectus, et qui cum eo erant, quod Athanasium non invenissent, valde sunt admirati. Sive enim divini Numinis indicio, seu hominum aliquorum denuntiatione secesserit, eodem res recidit. Quod enim tam necessario tempore insidias sibi structas præviderit et vitarit, consilii esse visum est, quod captum humanum excederet. Alii vero dicunt, eum, quod vulgi insanum motum præsenserit, et simul veritus sit, si quid inde detrimenti provenisset, ne ipse auctor mali ejus esse videretur, toto eo tempore (1) in paterno monumento delituisse. Atque ille quidem sic profugit et latuit. Non longe autem post imperator litteris suis eum revocavit, et ecclesiam obtinere jussit. Scriptum hoc præter animi sententiam Valentem edidisse opinor, vel quod Athanasii gloriam secum ipse reputaret, ac reprehensionem ejus rei a Valentiniano, qui Nicænum decretum profitebatur, exspectaret : vel quod motum eorum qui plurimi illum laudabant, ne per novarum rerum studium respublica aliquid detrimenti caperet, suspectum haberet. Opinor quoque Arianæ hæresis antesignanos, ita ut par erat, non admodum jam in ejus viri proscriptionem urgendam incubuisse : illud perpendentes, si urbe ejiceretur, fore ut rursum imperatoribus molestus fieret, occasionemque ex ea re illos compellandi haberet, Valentemque in sententiam suam adduceret, Valentinianum autem sibi consentientem ad iram etiam commoveret. Plurimum namque eum metuerunt, virtutem ejus in rebus quæ sub Constantio acciderant, experti. Adeo enim tum quoque inimicorum consilia et insidias propulerat, ut ei illi non gravate ecclesiis in Ægypto cederent, et ea de causa ipse, vix Constantii litteris acquiescens, ex Italia rediret. Causam quidem, quamobrem Athanasius non itidem ut alii ex ecclesia pulsus sit, hanc esse conjicio. Alii vero episcopi tantum non persecutione, quæ illis par esset, quæ ab idololatris excitata fuerant, sunt expetiti. Exsilia enim et deportationes in eos qui non eadem cum Valente sentirent, decernebantur, et sacræ ædes iis quidem adimebantur, aliis autem committebantur. Ægyptus vero dum Athanasio vita suppetebat, malorum ejusmodi immunis et expers fuit.

(1) Mensibus quatuor. (Socrat.)

CAPUT XI.

Ως διηρέθησαν οἱ Ἀρειανοὶ καὶ Εὐνομιανοί· καὶ περὶ Εὐνομίου καὶ Ἀετίου· καὶ ὅσα κατὰ τῆς ὀρθοδόξου ἐνεωτέρισαν πίστεως.

Ut Ariani et Eunomiani per dissidium sint sejuncti : et de Eunomio et Aetio, et quæ ii contra orthodoxam fidem novarum rerum studio sint conati.

124 Sub idem tempus Eunomius ab Eudoxio A Arii sententia permansisse. Postquam vero Cyzici
recessit, et seorsim suos sibi conventus egit, propterea quod cum sæpius, ut præceptor ipsius Aetius in gratiam et communionem reciperetur, Eudoxium rogasset, id impetrare non potuerit. Non ideo autem Aetium aversatus est Eudoxius, quod hæresim ejus exosam haberet, quam scilicet maxime deprædicabat, sed quod omnes qui cum Eudoxio consentiebant ab Aetio utpote diversam ab eo doctrinam tenente abhorrerent. Atque hæc ipsa causa fuit, cur inter Eudoxium et Eunomium discessio fieret. Porro Aetius vehemens et acer Arianæ hæresis assertor et propugnator fuit, arte sophistica bene instructus. Eamdem autem hæresim magis etiam discipulus ejus Eunomius defendit, vir, quod Rufinus ait, et corpore et anima B leprosus, atque intra et extra morbo regio infectus (1), ipse quoque arte dialectica præpotens. Hæresim ejus quidam ab ejus nomine appellant. Alii τῶν ἀνομοίων, hoc est, dissimilium, vocant. Sunt auctores quidam, qui Eunomium istum primum ausum fuisse dicunt instituere, ut divinus baptismus mersione una perageretur : et eam quæ ab apostolis per manus accepta hodie quoque ubique servatur, traditionem adulterare, et ritum alium in ecclesia Cyzicena, accuratiore sanctioreque gravitate novitatem suam obtegentem, invenisse. Fuit autem, sicuti dictum est, et Sozomenus testatur, cujus verba ascribere libet, ad orationes scribendas non ineptus, contentioso dis- C putandi genere et syllogismis gaudens : quales sectatores ejus adhuc multos videre est. « Non tam enim illi vitam honestam, mores sanctos et benignam erga egenos misericordiam, si eadem cum ipsis sentiant, quam si quis contentiose disserere, et syllogismis atque ratiocinationibus vincere videatur, laudant. Tales namque pietate majore supra omnes esse existimantur : sicuti Theophronius Cappadox et Eutychius, sectæ hujus studiosi, qui obtinentis hujus imperii tempore (2), seipsos ab Ecclesia rescindentes, cum in aliis rebus ex Eunomii opinionibus, tum in sacro baptismo res novas induxerunt, non in Trinitatem, sed in Christi mortem baptizandum esse docentes. Eunomium sane aliqui dicunt nihil hac in re D novasse, sed quemadmodum ab initio cœperat, in

Arii sententia permansisse. Postquam vero Cyzici episcopus factus esset, a clero eum suo, quod nova institueret dogmata, accusatum esse. Eudoxium porro, qui tum Constantinopoli Arianæ hæresi præfuit, illum accersivisse, atque ut verba ad populum de doctrina sua faceret, ei permisisse. Et cum nihil in eo damnasset, eum ut Cyzicum rediret cohortatum esse : illum vero dixisse, se de cætero cum eis qui se suspectum haberent, futurum non esse, prætextumque eum discessionis suæ obtendisse : cum revera causa illa esset, quod præceptorem suum Aetium receptum non esse ægre ferret : hominemque in cœpto suo perseverasse, et nihil de priore opinione sua mutantem privatum vixisse. Et hæc quidem alii ad hunc modum, alii vero aliter tradunt. Sedenim sive Eunomius seu alii quidam traditionem baptismi innovarunt, soli illi periculosa ista ratione divini baptismi expertes mihi e vita excessisse videntur. Si enim ipsi ab initio recepta consuetudine baptizati, primum seipsos rebaptizare non potuerunt, aut quod in ipsis non accidit, primi introduxerunt : quodque neque ipsi per se habuere, neque per alios accepere, id in alios contulerunt : cum super initio et fundamento quod subsistere nequeat (3), suaque ipsorum arrogantia, dogma hoc instituerunt : tum quæ ipsi non acceperunt, aliis tradiderunt, quod sane stultum ac stolidum est. Illud enim sua etiam ipsorum confessione constat, qui ipse baptismi sacris initiatus non sit, eum alios baptizare non posse : qui vero traditionis eorum more baptizatus non sit, eum pro non baptizato ab eis haberi, ut qui non legitime sacramento eo initiatus sit. Testantur hoc ipsimet, dum quoscunque in sententiam suam pertraxere, etiamsi antea statis catholicæ Ecclesiæ cæremoniis tincti sint, rebaptizant. Quæ novitas non parum religionem turbavit, et Christianismum suscipere volentibus propter dogmatum dissensionem valde obstitit. De Eunomio porro et Aetio illud addere libet, Eunomianæ hæresis auctorem primum Aetium Syrum fuisse : et **125** qui juxta Arii sententiam Filium Patri inæqualem, creatumque esse, et ex non exsistentibus exstitisse decrevit. Et qui opinionem eam approbarunt, Aetiani prius sunt dicti. Cum autem, quemadmodum antea diximus, quidam

(1) Sozom. lib. VI, cap. 26.

(2) Theodosii Junioris imperium intelligendum, ad quem Historiam suam ecclesiasticam scripsit Sozomenus, cujus ea sunt verba lib. VI, cap. 26. Socrates propterea Eunomium Cyzico Constantinopolim ad Eudoxium reversum esse et cum eo mansisse dicit, quod Cyziceni non ferentes ampullosam ejus loquentiam, hominem urbe exegerint. In prolixitate enim orationis ejus et multiloquio ingens fuit sententiarum penuria. Et cum longos conscripsisset in epistolam Pauli ad Rom. commentarios, tamen is scopum Pauli pertingere et assequi non potuisse dicitur. Lib. IV, c. 9.

(3) Eodem argumento uti temporibus nostris possemus, in refutandis eis qui manus aliis imponere audent, cum eam potestatem non habeant, et consecrati prorsus non sint.

Filium Patri ὁμοούσιον, consubstantialem, quidam ὁμοιούσιον, æqui substantialem, dicendum esse assererent : et Imperatori tum placitum esset, ut de Ariminensis concilii sententia, Filius Patri ὅμοιος, æqualis, crederetur : Aetius quidem, ut qui blasphemus in Deum esset, exsilio est mactatus : hæresis autem ejus quodammodo ad tempus soluta jacuit, quod neque alius quispiam, qui alicujus esset nominis, neque ipse Eunomius (1) propalam et libere de ea disserere auderet. Cæterum ubi is A Cyzicenam ecclesiam pro Eleusio gubernandam accepit, conquiescere omnino non potuit, et in concionibus ad populum Aetii opinionem rursus in medium produxit. Atque ut fieri solet, cum homines primum hæreseos istius auctorem ignorarent, Eunomianos sectatores ejus cognominarunt, propterea quod post Aetium dogma hoc Eunomius renovavit, et majore audacia, quam qui id primum tradiderat, defendit.

CAPUT XII.

Περὶ τῆς αἱρέσεως τῶν Ἀπολλιναρίων, τοῦ τε πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ· καὶ ὅπως εἰς τὴν οἰκείαν ἐξέκλιναν αἵρεσιν.

De hæresi Apollinarium patris et filii, et quomodo in suam declinarint hæresim.

Apollinares duos fuisse, patrem et filium, antea diximus. Et pater quidem presbyter, filius autem lector fuit : uterque Græcis disciplinis valde eruditus. Pater grammaticus, filius rhetor insignis. Pater Alexandriæ ortus, aliquandiu Beryti litteras docuit. Laodiceæ vero matrimonio contracto, filium Apollinarem progenuit. Intima eis cum Epiphanio præclaro sophista amicitia fuit. A quo ut sejungerentur, ne Theodotus quidem episcopus Laodicensis auctoritate et interdicto suo obtinere potuit. Permultos hi et utiles Ecclesiæ edidere libros, sicuti antea a nobis est dictum. Deinde vero in hæresim nominis sui fœde sunt prolapsi. Nam Apollinaris filius, multis ab Ecclesia abductis, suos sibi conventus egit, sociumque constituendi dogmatis sui Vitalem accepit Antiochenum, ex eorum C numero qui Meletii Ecclesiam frequentabant, presbyterum, virum nemini illustri vitæ et morum sanctitate cedentem (2), et eorum qui fidei ejus commissi fuerant curandorum perquam studiosum, eaque de causa a populo egregie cultum et veneratum. Paulo post enim, cum a communione Meletii discessisset, Apollinari se conjunxit, sectatoribusque ejus Antiochiæ præfuit, vitæ reverentia non exiguam plebis partem addictam sibi habens : qui etiam nomine ab eo accepto, Vitaliani usque ad Theodosii junioris imperium ab Antiochenis sunt vocati. Dicitur autem hoc fecisse dolore impulsus : perinde atque a Flaviano, qui postea sedem Antiochenam accepit, tum autem presbyter D cum illo erat, despectus, et quominus familialiter cum episcopo esse posset, impeditus fuisset. Quod namque ea re diminutam esse famam suam putaret, hominum more, dolore eo victus, ad Apollinarem se contulit, et cum eo communicavit, amicitia ejus in primis usus. Ex eo tempore in aliis quoque urbibus sub episcopis suis conventus habuere, et ritus ab Ecclesia catholica alienos celebravere : præter receptas sacras cantilenas, B numerosa etiam carmina quædam ab ipso Apollinari inventa decantantes. Nam is præter eruditionem reliquam in poetica quoque varii generis versibus componendis excelluit. Qua ille oblectatione multis, ut sibi adhærerent, persuasit. Et viri in compotationibus manuumque **126** laboribus, mulieres quoque in lanificio suo carmina ejus psallebant. Ad studii enim et laborum laxamentum, ad dies festos, et ad res alias, prout tempus fert, poemata elaboravit, quæ ad laudem Dei pertinent omnia. Hanc hæresim latius serpere, cum primus urbis Romæ episcopus Damasus et Petrus Alexandrinus cognovissent, coacto Romæ concilio, alienam esse ab Ecclesia universali statuerunt. Apollinaris etiam ipse itidem propter animi imbecillitatem, dogmate suo instituendo, res novas molitus esse dicitur, hujusmodi de causa. Athanasius Alexandrinæ Ecclesiæ episcopus, sub Constantio in exsilium actus, cum in Ægyptum redire jussus esset, et per Laodiceam iter faceret, cum Apollinari, quod amicissimus ei esset, familiariter versatus est. Quod autem, qui diversa erant secta, commercium et communionem ejus veluti jurisjurandi sacramento abnegatam aversarentur, inter quos et Georgius Laodicensis episcopus fuit : Apollinarem is eo nomine ab Ecclesia exclusit, tanquam contra canones et sacras constitutiones cum Athanasio fuisset. Et cum criminis loco id ei objecit, tum rationem etiam et pœnam veterum atque pœnitentia oblitteratorum erratorum cum convicio ab eo exegit. Cum namque Theodotus ante eum adhuc Laodicensem Ecclesiam regeret, maxime tum pollens Epiphanius sophista hymnum in Bacchum recitaverat, quo præceptore juvenis etiamnum Apollinaris utebatur. Recitationi ei is cum patre sibi cognomine grammatico insigni affuit. Atque ubi Epiphanius orationem eam exorsurus, sicuti eis qui specimen aliquod talium studiorum exhibent, mos est, non initiatos et profanos

(1) Ad declarandam ineptam et improbam Eunomii impietatem et vaniloquentiam Socrates verba ejus ista profert : Deus de sua ipse substantia nihil amplius, quam nos, novit : neque ea magis illi, quam nobis, est perspecta. Sed quod de ea nos scimus, idem et ipse prorsus scit : et rursus quod ille novit, id in nobis quoque similiter omnino reperias. Ut supra.

(2) Sozom. lib. VI, cap. 25.

exire et procul esse jussisset : neque Apollinaris, neque ejus pater, neque etiam alius quispiam qui ibi aderant Christianorum, ex auditorio secessit. Id postquam rescivit Theodotus episcopus, moleste tulit. Et aliis quidem ex populo aliquatenus objurgatis, gratiam delicti fecit : Apollinarim vero utrumque cum eis propalam peccatum objecisset, ab Ecclesia segregavit. Erant enim clerici, pater quidem presbyter, filius vero sacrarum Scripturarum adhuc lector. Intercesserat aliquid temporis, et eos, postquam lacrymis et jejuniis crimen admissum pœnitentes abolevissent, Theodotus rursum in gratiam recepit. Ubi autem Georgius episcopatum est adeptus, et Apollinaris cum Athanasio familiariter fuit, quemadmodum diximus, excommunicatum cum Ecclesia exegit. Atque ille sæpe Georgium dicitur, ut in communionem reciperetur, deprecando obsecrasse. Verum ubi id illi non persuasit, mœrore correptus Ecclesiam turbavit, et dogmate novo hæresim suam introduxit, quoad potuit : compositis arte orationibus, inimicum ulciscens, et quod se in sacrarum Litterarum doctrina illo præstantiorem exauctorasset arguens. Ad hunc modum scilicet privatæ clericorum, tempore quolibet, inimicitiæ, maximo Ecclesiam detrimento affecere, et religionem in sectas multas dissecuere. Id inde satis liquet. Si enim itidem ut Theodotus, Georgius quoque pœnitentem Apollinarim suscepisset, hæresis quæ ab eo nomen habet, ut ego quidem puto, non exstaret. Ingenia namque hominum si despici se videant, arrogantem audaciam concipiunt, et contendendi studio res novas moliuntur. At si id quod æquum est consequuntur, ad moderationem se dant, et sorte sua contenti sunt (1).

127 CAPUT XIII.

Ὡς Βασίλειος καὶ Γρηγόριος ἄμφω ἀντιῤῥήσεις κατὰ Εὐνομίου καὶ Ἀπολλιναρίου ἔγραψαν· καὶ τίνα ἦσαν ἃ ἐδογμάτιζον.

Ut Basilius et Gregorius uterque libros refutatorios contra Eunomium et Apollinarium scripserint : et quæ istorum hæreticorum fuerint opiniones.

Eunomium, quod diximus, eadem cum Aetio sentire negari non potest (2). Nam et ipse Aetium præceptorem jactat, et id in scriptis ipse suis aperte testatur. Apollinarem vero etiam accusans Gregorius Nazianzi episcopus, in epistola quadam ad Nectarium Constantinopolitanæ Ecclesiæ præsidem, hæc scribit : « Et detrimentum quidem nostrum, quod in sinu nostro fovemus, Eunomius minime eo quod alicujus nominis sit, contentus est : verum nisi omnes una secum in perniciem pertrahat, jacturam id esse judicat. Sedenim toleranda hæc quidem sunt. Quod autem in Ecclesiæ calamitatibus censeo longe gravissimum, Apollinaristarum est impunitas. Quos nescio quomodo sanctitas tua negligit, concionandi conventusque cogendi licentiam æqua nobiscum potestate et dignitate sibi ipsi usurpantes. Tu quidem, qui per omnia prorsus juxta Dei gratiam in divinis eruditus es mysteriis, non tantum quæ ad patrocinium et defensionem Dei verbi spectant, sed ea etiam quæ ab hæreticis adversus seniorem fidem excogitata sunt, tenes. Attamen non importunum fuerit, a tenuitate mea magnificentiam tuam audire aliquid. Incidi in Apollinaris libellum, qui omnem hæreticam improbitatem longe superat. Asseverat enim, carnem juxta salutis nostræ administrationem ab unigenito Filio naturæ nostræ transmutandæ gratia, non adventitiam (3) susceptam esse, sed a principio carnalem illam naturam in Filio fuisse. Atque perperam acceptum dictum quoddam evangelicum tanquam testimonium tantæ absurditati prætendit, dicens : *Nemo ascendit in cœlum, nisi qui e cœlo descendit, Filius hominis* [1]. Ita ut priusquam descenderit, ipse *Filius hominis* fuerit : et descenderit, suam illam deferens carnem, quam in cœlo habuerit antesæcularem et consubstantiatam (4). Et rursus apostolicam aliam profert vocem : secundum hominem e cœlo esse. » Deinde instituit hominem illum qui e cœlo venerit mentem non habere, sed divinitatem Unigeniti naturam mentis adimplere, ut quæ (5) pars tertia humanæ coagmentationis sit facta, anima et corpore humanitus circa eam existentibus, mente illis decollante, et verbo Dei locum ejus obtinente. Atque equidem nondum hoc grave est spectaculum. Verum illud omnium longe gravissimum, quod ipsum unigenitum Deum, judicem omnium, auctorem et ducem vitæ, et vastatorem mortis, mortalem instituit : ita ut passionem ille in divinitate sua susceperit, et in triduana illa mortificatione corporis, simul etiam ea cum corpore commortua, et sic a Patre rursum a morte resuscitata sit. Reliqua quæ importunitati tantæ ille adjicit, longum esset recensere. Opiniones sane Apollinaris et Eunomii quales fuerint, ex iis quæ dicta sunt, quilibet cognoscet. Et ut facilis con-

[1] Joan. III, 13.

(1) In Græco Nicephori exemplari integer hic sexternio defuit. Delectum eum juxta capitum annotationem ex aliis ecclesiasticis scriptoribus explevi.

(2) Sozom. lib. VI, cap. 27.

(3) *Μὴ ἐπίκτητον.*

(4) Legendum in Græco συνουσιωμένην pro συνωσιωμένην.

(5) Μέρος τοῦ ἀνθρωπίνου συγκρίματος τὸ τριμέριον ψυχῆς τε καὶ σώματος κατὰ τὸ ἀνθρώπινον περὶ αὐτὴν ὄντων.

jectura est, permultos illi ab Ecclesia universali in eorum sententiam pertraxissent, nisi Basilium et Gregorium Cappadoces adversarios invenissent, qui ex professo multa adversus eos scripsere. Theodosii præterea, quod paulo post secutum est, imperium conatus eorum repressit. Nam duces ipsos hæresium ex frequentibus et populosis orbis partibus in solos locos relegavit. Obstitere etiam insuper illis ejus ætatis monachi. Mordicus namque Nicæna retinuere decreta, qui in Syria et Cappadocia finitimisque locis monasticam sunt philosophati. Et regio ea quæ a Cilicia ad Phœniciam usque tendit, ne in hæresim Apollinaris transiret, periclitabatur. Ab Eunomio autem, ne inficerentur populi a Cilicia et monte Tauro ad Hellespontum et Constantinopolim usque metus erat. Non difficile enim utrique erat, finitimis quoque eorum, apud quos versabantur, ut sententiam suam sequerentur, persuadere. Idem sane et Arianis contigit. Vulgus enim, monachorum, quos recensuimus, virtutem et opera admiratum, cum ipsos recte sentire credidit, tum aliter opinantes propter suspicionem impuræ et adulterinæ doctrinæ aversatum est : sicuti Ægyptii, monachos suos sequentes, Arianos pro hostibus habuere.

128 CAPUT XIV.

Περὶ τῆς αἱρέσεως τῶν Ἀνθρωπομορφιτῶν καὶ τῶν Μασσαλιανῶν· ἔτι δὲ καὶ περὶ τῶν Ναυατιανῶν· ὅτι καὶ οὗτοι εἰς πολλὰ διῃρέθησαν διὰ τὴν μετάθεσιν τῆς τοῦ Πάσχα ἑορτῆς.

De hæresi Anthropomorphitarum et Massalianorum : præterea de Novatianis, quod et jam ii in multas sectas sint divisi propter feriarum Paschæ mutationem.

Ea ætate Audæus quoque quidam, et genere et lingua Syrus, fuit novorum dogmatum inventor. Quæ enim mala dudum parturierat, aliquando tandem peperit. Primum namque cum perperam illud intellexisset, *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram*, Deum humana esse forma opinatus est, eumdemque corporalia membra habere existimavit : sacræ Scripturæ sententiam non satis assecutus, quæ divini Numinis operibus humanarum partium vocabula tribuit, quandoquidem eo modo, qui res subtiliores percipere et audire nequeunt, facilius consilium Dei intelligunt. Addidit deinde ad impietatem eam consimilia alia. A Manente enim id mutuatus, conditorem universitatis hujus Deum neque ignem neque tenebras creasse docuit. Verum hæc quidem, et quæcumque sunt ejusmodi, qui factionis ejus sunt, celant. Dicuntur autem a publicis Ecclesiæ conventibus segregari, propterea quod nonnulli pecuniam apud nos exsecrando fenore locent, nonnulli cum mulieribus extra, non ut lex postulat, conjugii consuetudinem habentes impie vivant. Qui vero a talibus rebus sint alieni, libere cum eis communicare. At ideo illos suo quodam more ab aliis separatos vivere constat, quod dogmatum suorum occultent blasphemiam et impietatem. Porro ficta hæc et assimulata sanctitas arrogantiæ est plena, quæ scilicet a doctrina Pharisæorum provenerit. Nam et illi animarum simul et corporum medicum accusarunt, ad sanctos apostolos dicentes : *Cur cum publicanis et peccatoribus cibum sumit magister vester* [1] ? Et per prophetam de talibus hominibus dicit Deus : *Qui dicunt, Purus sum, ne me attigeris, iste fumus furoris mei est* [2]. Sedenim amentiam istorum refellere temporis istius non est. Proinde ad reliqua commemoranda progrediamur. Eodem tempore etiam Massalianorum (1) pullulavit hæresis. Εὐχήτας, hoc est *precatores*, hos cognominant, qui eam vocem in Græcum transtulere sermonem. Habent autem aliud quoque cognomen, ex re ipsa natum : Ἐνθουσιασταί enim, hoc est Numine afflati nominantur, dæmone quopiam vim in eis suam exercente, quam rem Spiritus sancti præsentiam esse opinantur. Qui vero in hoc vitio perfecti sunt, manuum opus omne et laborem perinde atque improbitatem aversantur. Itaque somno dediti, somniorum visiones et phantasias prophetiam vocant. Istius hæresis duces fuere Dadoes, Sabbas, Adelphius, Hermas et Symeones, atque præterea alii. Qui quidem se ab ecclesiastica communione non abstinuerunt, nihil prorsus vel prodesse vel obesse divinum escam dicentes. De qua Dominus Christus inquit : *Qui manducat meam carnem, et bibit meum sanguinem, vivet in æternum* [3]. Morbum autem eum supprimere sedulo conantur, et eumdem etiam convicti impudenter pernegant : et illis qui in eadem sunt opinione, quam ipsi animo complectuntur, Ecclesia interdicunt. Letoius sane Melitinensem gubernans Ecclesiam, vir divino ardore spectatus, cum multa monasteria seu potius prædonum speluncas contagione morbi ejus corripi videret, eas incendit, et lupos ab ovium grege depulit. Iidem et præclarissimus ille Amphilochius, qui metropolim Lycaoniæ fidei suæ creditam rexit, et gentem universam gubernavit, ubi pestem talem eo pervenisse cognovit, eam ejecit : et greges qui ab eo pascebantur, clade ea liberavit. Porro et Flavianus, celebri fama vir, postquam Antiochiæ episcopus est factus, et id genus homines Edessæ versari cognovit, veneno suo finitimos inficientes, monachorum sodalitate quadam ad eos missa, Antiochiam eos pertraxit, et ægritudinem suam

[1] Matth. IX, 11. [2] Isa. LII, 11. [3] Joan. VI, 55.

(1) Massalianorum istorum, qui et Euchitæ sive Enthusiastæ dicuntur, mentio fit, l. Arianis, ut supra

pernegantes ad hunc modum in crimine ipso deprehendit. Accusatores enim eorum falsa per calumniam deferre, et testes mendacia proferre dixit. Adelphium autem admodum jam senem blande compellans, assidere sibi jussit : Et nos, inquit, o senex, qui jam vitam prope exegimus, certius cum humanam naturam perspeximus, tum adversariorum dæmonum cognovimus molitiones, reipsa quoque gratiæ subministrationem perdidicimus. Juvenes autem isti, qui harum rerum accuratius nihil intelligunt, sermones spirituales audire non sustinent. Quapropter mihi dicite, quomodo vos perhibetis cum spiritum adversarium cedere, tum Spiritus sancti gratiam advenire? Verbis hisce senex demulsus, venenum omne suppressum evomuit, et nullam utilitatem ex **129** divino baptismo ad eos qui eo uterentur, pervenire dixit. Solam autem orationem sedulam dæmonem in animis habitantem ejicere. Unumquemque enim qui nascatur hominem a primo parente, sicuti naturam, ita dæmonum quoque servitutem trahere. Quibus precatione sedula exactis, deinceps Spiritum sanctum advenire, præsentiam suam, ita ut sentiatur et conspiciatur, indicantem, corpusque ab affectionum seu perpessionum metu liberantem, et animam ab inclinatione ea quæ in deterius fert, ita vindicantem, ut postea neque abstinentia et jejunio corpus castigante, neque doctrina quæ frenos nobis injiciat, et composite ambulare doceat, sit opus. Et cui ita Spiritus sanctus obveniret, eum non solum a corporis titillationibus liberari, verum etiam clare futura prævidere, et Trinitatem divinam oculis suis cernere. Hoc pacto divus Flavianus putido effosso fonte, et impio nudato latice, ad infelicem illum senem inquit : Inveterate dierum malorum, redarguit te os tuum, non ego : et labia tua testimonium perhibuerunt contra te. Et peste illa in apertum prolata, Syria sunt exacti, et Pamphyliam commigrantes, eam quoque clade impleverunt. Atque hæc quidem de absurdis istis et ineptis hæresibus sint dicta. Eodem tempore Novatiani (1) quoque Phrygiam incolentes, Paschæ diem festum mutavere. Id porro exponam, ubi primum dixero, quamobrem Phryges et Paphlagones Ecclesiæ eorum tam firmiter retineant hujusmodi sanctiones. Novatus presbyter propterea ab ecclesia Romana discessit, quod Cornelius episcopus eos ad communionem admiserat, qui in persecutione ab imperatore Decio excitata, diis sacrificaverant. Hanc ipsam ob causam segregatus, et a consentientibus sibi episcopis ad episcopatum evectus, omnibus ubique Ecclesiis scripsit, ne ad mysteria percipienda eos qui sacrificassent admitterent : sed ipsos quidem ad pœnitentiam cohortarentur, Deo autem veniæ concessionem permitterent, qui solus facultatem haberet et posset noxas remittere. Ejusmodi litteras in provinciis degentes homines cum accepissent, sententiam earum et judicium ad mores suos accommodabant. Ut enim ille significavit, non admittendos esse ad mysteria, qui post baptismum peccatum in mortem admisissent : aliis quidem acerba et inhumanis canonis hujusmodi visa est esse sententia, alii autem, quod justum et ad vitam moresque corrigendos accommodatum esse censerent decretum, suscepere (2). De quo cum per quæstionem ambigeretur, aliæ Cornelii episcopi supervenere litteræ, gratiam delicti etiam illis annuntiantes, qui post baptismum peccassent. Ad hunc modum cum utrique contraria inter se per epistolas scriberent, et quæ dicebant divinarum Litterarum oraculis obfirmarent, pro moribus quisque suis eam comprobabat sententiam, ad quam antea etiam inclinatus magis fuerat. Qui enim delinquere et peccare libenter soliti erant, ejuscemodi veniæ concessione tum accepta, per reliquum deinde vitæ tempus ea in delictis omnibus utebantur. Gens porro Phrygum populis aliis temperantior moderatiorque esse videtur. Perraro enim Phryges jurant. Et iracundia quidem apud Scythas et Thraces dominatur : libidini et concupiscentiæ Orientales populi magis inserviunt : Paphlagonum autem et Phrygum gens ad neutrum rerum istarum propensa est. Neque enim *ludi Circenses* neque spectacula nunc apud eos exhibentur. Quapropter illi atque item alii ejusdem sententiæ mihi magis inclinare videntur ad ea quæ a Novato præscripta sunt. Præcipuum namque apud illos tanquam piaculum et abominatio est fornicatio. Et sane Phryges et Paphlagones moderate magis, quam alias quascunque hæreses, vivere videmus. Eamdem causam esse opinor eis etiam qui in occidentalibus partibus habitant, et Novati decreto parent. Porro Novatus etiamsi propter exactius vitæ genus suam sibi sectam instituit, non ille tamen quidquam de Paschæ festo die mutavit. Semper namque, sicuti Occidentales partes facere solitæ erant, et ipse Pascha celebravit. Pascha autem illæ semper agunt jam inde ab initio, ex quo Christiani sunt facti, post æquinoctium. Hic postmodum sub Valeriano principe, qui persecutionem adversus Christianos concitaverat, martyrio vitam finiit. Qui vero ejus nomine in Phrygia censentur, ab institutis et communione ejus cum sibi ipsis indulgentes degenerassent, hoc tempore paschale quoque festum mutarunt. Concilio enim in Pazo vico, ubi Sangaris amnis **130** fontes sunt, coacto, pauci quidam et obscuri per Phrygiam Novatianorum episcopi statuerunt, Judæorum azyma observanda et cum eis Pascha celebrandum esse. Hæc sibi renuntiata esse Socrates (qui hoc loco non abhorrere se a Novatianorum institutis palam præ se fert) a sene quodam

(1) Socr. lib. IV, cap. 28.

(2) *Hæc ex Socr.* excerpta, quem Novatianæ hæresis sectatorem Nicephorus esse censuit.

scribit (1), qui se presbyteri filium fuisse dixit, quocum Synodo ei interfuerit. Cum quidem eo non convenerint vel Agelius Constantinopoli Novatianorum episcopus, vel Maximus Nicææ, vel etiam Nicomediæ aut Cotyæi (2) (urbs ea Phrygiæ est non incelebris) episcopi, a quibus tum maxime Novatianorum religio est administrata. Hæc sic tum acta. Postea vero Novatianorum ecclesia propter eam synodum in partes discessit : sicuti suo loco dicemus.

CAPUT XV.

Ὡς, Εὐδοξίου τοῦ Κωνσταντινουπόλεως τελευτήσαντος, οἱ Ἀρειανοὶ Δημόφιλον προεβάλλοντο· οἱ δὲ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας Εὐάγριον, Εὐσταθίου τοῦ Ἀντιοχείας τοῦτον χειροτονήσαντος· καὶ ὅσα ἐπὶ τούτοις συνέβη.

Ut Eudoxio Constantinopolitano episcopo mortuo, Ariani Demophilum, Catholici autem Evagrium, Eustathio Antiocheno episcopo hunc ordinante elegerint ; et quæ his acciderint.

Sed ut historiam persequamur (3), eo unde digressi sumus, revertendum nobis est. Imperator Valens Constantinopoli solvens, Antiochiam ad Orontem adire properavit. Et cum Nicomediam pervenisset (4), ibi hac de causa restitit. Eudoxius Arianæ sectæ episcopus statim post discessum imperatoris Constantinopoli vita defunctus fuerat, consulatu Valentiniani et Valentis tertio, cum quidem clavum Ecclesiæ Constantinopolitanæ annis undecim rexisset. Ejus in locum Ariani surrogarunt Demophilum quemdam. Professores autem ὁμοουσίου, consubstantialis, commodum se tempus, ut sedem episcopalem recuperarent, nactos esse rati, Evagrium suæ factionis presbyterum episcopum designarunt. Cui manus imposuit Eustathius, episcopus aliquando Antiochenus, qui a Joviniano quidem ab exsilio non ita pridem fuerat revocatus, tum autem Constantinopoli privatus latebat, ut sua saltem præsentia ὁμοουσίου, consubstantialis, professores confirmaret. Ita factum, ut Ariani persecutionem adversus nostros renovarent. Ea res postquam est ad principem delata, veritus ille ne seditione et tumultu civitas turbaretur, militarem manum Nicomedia Constantinopolim misit, cum mandato ejusmodi, ut simul et ordinator et ordinatus comprehenderetur, atque alius alio exsulatum mitteretur. Eustathius igitur Bizyam (5), quod Thraciæ oppidum est, Evagrius in locum alium deportatus est. Proinde Ariani, quod plerique omnes in rebus secundis faciunt, magis magisque efferari, orthodoxos et recte sentientes admodum vexare, cædere, contumeliis afficere, in vincula conjicere, pecuniis etiam spoliare, intoleranda omnia adversus eos facere.

CAPUT XVI.

Περὶ τῆς ὠμότητος τῶν Ἀρειανῶν, καὶ ὡς Οὐάλης κατὰ τὸν Ἀστακηνὸν τῆς Νικομηδείας κόλπον ὀγδοήκοντα ἐκκλησιαστικοὺς ἐπὶ μέσης θαλάσσης σὺν τῷ πλοίῳ πυρὶ παραδόσεν.

De crudelitate Arianorum, et ut Valens circa Astacenum Nicomediæ portum octoginta ecclesiasticos viros una cum navigio in medio mari igni combusserit.

131 Porro cum nostris dura hæc et gravia essent, ad principem precatores misere, si quo modo finem ærumnæ ejus obtinere possent. Cæterum illi opinione sua plurimum sunt falsi, ut qui justitiam se ab injusto impetraturos esse speraverint. Cum namque dilecti ex ecclesiastico ordine octoginta viri, quibus præfuit Urbasus, Theodorus, et Menedemus, Nicomediam venissent, preces imperatori obtulissent, et de vi tanta quiritati essent, indignatus ille, in præsentia quidem iram pressit : deinde autem clam Modesto præfecto præcepit, ut comprehensos eos necaret. Supplicii ejus modus, quia novus et insolens prorsus fuit, posteritatis memoriæ est mandatus. Præfectus, si viros religiosos, qui nihil commisissent, propalam perimeret, ne seditio in vulgo oriretur, veritus est : quapropter eos se in exsilium missurum esse assimulavit (6). In qua illi sententia magnis animis acquievere. Ille navim eos, veluti solum exsilii causa versuros conscendere jussit, et nautis præcepit, ut in medio mari navem incenderent, ut cum eo modo illi interiissent, sepulcri cura carerent. Ventum est in sinum medium, qui Astacenus vocatur : ibi nautæ imperata fecerunt. Nam ipsi scapha, quæ navem sequebatur, conscensa, navigium (7) in quo viri illi vehebantur, incenderunt. Vehementius tum subsolanus ventus flabat, et proinde navis eo citius flammam concepit. Duravit ea usque ad locum Bithyniæ, qui Dacidizus nuncupatur, ibique una cum piis illis hominibus erat instrumentum nauticum, imposuerunt, eamque pelago, ventis undisque temere ferendam commiserunt. Deinde populares quosdam suos in navigio alio submisere, qui ignem illi injicerent. Sic sancti illi viri cum igne et aqua conflictantes, postremo in mari submersi, martyrii coronam receperunt. (Theodor. IV, cap. 24.)

(1) Sozom. lib. VI, cap. 24.
(2) Socr. habet *Cotyanii*. Legendum ex Suida, *Cotyæi*.
(3) Socrat. lib. IV, cap. 14 et 15.
(4) Sozom. lib. VI, cap. 13.
(5) Bizya arx regum Thraciæ, a Terei nefasto crimine invisa hirundinibus. Plin. lib. IV, cap. 11.
(6) Constantinopoli autem Ariani plures pios catholicosque presbyteros navi, in qua nullum
(7) Socrates navale esse dicit.

in littore est absumpta. Sed enim factum tam truculentum vindicta est prosecuta. Fames siquidem repente tanta est in Phrygia orta, ut necessario incolæ patriam (1) relinquerent, et Constantinopolim se atque ad alias diversas provincias conferrent.

CAPUT XVII.

Περὶ βίου καὶ ἀγωγῆς καὶ παιδείας καὶ συμψυχίας τοῦ μεγάλου Βασιλείου καὶ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου· καὶ ὅπως ἐπὶ τὴν ἱερατικὴν καθέδραν ἀνήχθησαν.

De vita, institutione, studiis, et intima amicitia magni Basilii et Gregorii Theologi : et ut ad sacerdotalem sedem sint provecti.

Cum vero multa nobis de Basilio Magno et Gregorio Theologo dicenda sint, operæ pretium facturum me esse putavi, si pauca quædam de arctissima, quæ tantis viris inter se fuit amicitia et conjunctione, præmitterem. Quod sane non rectius certiusque fecero, quam si Gregorii ipsius ea de re verba protulero, quæ in ea oratione sunt, quam is de Basilio funebrem conscripsit. « Tempore, inquit, procedente, ubi alter alteri mutuum amorem (factum id Athenis, ubi simul uterque litteris operam navavit) indicavit, affectionemque eam philosophiæ gratia conceptam esse constitit, tum alter alteri factus est omnia. Sub uno vixinus tecto contubernales, et arcta inter nos devincti conjunctione idem spectavimus : et alter alteri animum flagrantem et constantem præstitit. Corporum namque necessitudo, quoniam rerum fluxarum est, haud aliter quam verni flores, interit. Neque enim, materia igne consumpta, flamma durat, sed una cum re cremata evanescit : neque charitas, ubi fomitis ardor emarcuit, consistit. Divinus autem et pudicus amor, quandoquidem rei firmæ et stabilis est, propterea solet esse constantior. Et quanto magis amantes rei desideratæ pulchritudinem considerant, tanto inter se conjunguntur magis. Hæc amicitiæ nostræ lex erat. Atque cum ad hunc modum inter nos animati essemus, et tales firmo thalamo, ut Pindarus inquit, aureas columnas substruxissemus, ita deinceps processimus, Deo simul et desiderio mutuo opitulatoribus usi. Sed quomodo sine lacrymis necessitudinis tantæ recorder? Eadem erat nobis rei invidiosissimæ, doctrinæ scilicet, spes proposita. Sed invidia **132** abfuit, æmulatio autem utrumque exercuit : et certamen nobis erat, non uter nostrum primas ferret, verum uter alteri eas concederet. Alter enim alterius laudem et gloriam pro sua habebat. Et in utroque visa est anima una duo circumferre corpora. Quod si credendum non est dicentibus, omnia in omnibus esse sita : at nobis id saltem credatur, alterum in altero situm fuisse, et alterum ab altero pependisse. Utrique opus unum propositum fuit, virtus ipsa, et ut vitam omnem ad spem futuram dirigeremus, et prius inde animo transferremur quam corpore excederemus : ad quod spectantes, vitam et actionem omnem nostram ita instituimus, ut nos manu divinum duceret, et alter alterum ad virtutem acueret atque excitaret. Et si non insolens hoc verbum esset, regulam et amussim, quibus quæ recta sunt, quæve minus, explorantur, alterum alteri fuisse dicerem. Sodalibus nos conjunximus non impudicissimis, sed modestissimis : non contentiosissimis, sed pacificis maxime, et quibuscum esse utilissimum est, quod sciremus, facilius vitia contagione contrahi, quam virtutem cum aliis communicari. Quandoquidem et morbus in alios citius, quam valetudo transfertur. Disciplinas non jucundissimas magis quam honestissimas consectati sumus. Nam per eas vel ad virtutem, vel ad vitia effinguntur adolescentes. Duæ autem nobis erant notæ viæ : altera prior et honestior, altera posterior, et non ejusdem momenti : illa ad sacra templa, et qui in eis sunt doctores, hæc ad profanos magistros ducens. Reliquas insistere eis volentibus reliquimus, videlicet dies festos, theatra, spectacula, conventus publicos, convivia. Nihil enim admirandum et præclarum esse duco, quod ad virtutem non conducat, neque eos qui studio ejus tenentur, meliores reddat. Atque aliis quidem alia sunt, vel a patre accepta, vel domo ex quotidianis studiis et actionibus reportata cognomina : nobis vero ingens momentum fuit et nomen, ut Christiani et essemus et nominaremur. Athenæ equidem aliis non parum, quantum ad animos pertinet, nocent. Nam id non frustra pii opinantur, quod plus illæ quam reliquæ Græcia idolis abundant. Et profecto difficile est, non simul aliquem transversum rapi ab illorum laudatoribus et patronis. Nobis vero qui animis probe munitis atque instructi essemus, nullum ab illis obvenit detrimentum. Quin e diverso potius, quod quidem dictu mirabile est, ea ex re magis etiam in fide sumus confirmati, propterea quod errorem et impuritatem eorum cognoverimus : ibi dæmones despicientes ubi dæmones sunt in admiratione. Et si quis est aut creditur esse fluvius, qui per salsuginem amaram maris dulcedinem suam retinens fluit : aut animans aliqua, quæ in igne, a quo omnia consumantur, subsilit : id nos inter æquales omnes profecto fuimus. Et quod pulcherrimum est, sodalitas quædam nobiscum non ignobilis fuit, quæ ab illo tanquam duce instituebatur atque regebatur, eisdem nobiscum

(1) Constantinopolim Socrates scribit frequentissimam multitudinem alere, propterea quod *mare ei omne genus* commeatus suppeditet : et præterea cum opus sit, Euxino Ponto ingens frumenti copia eo subvehatur. (Lib. IV, cap. 16.)

studiis gaudens. Quamvis pedites, juxta Lydium currum, illius scilicet cursum et morem curreremus. Unde celebritas quædam nobis contigit apud magistros et commilitones nostros, præterea vero in Græcia omni, apud eos maxime qui in ea præcipue clari sunt. Quin jam fama quoque nominis nostri ultra Græciæ fines, sicuti hoc multorum sermone ferebatur, processit. Tanta namque præceptorum nostrorum, quanta Athenarum, et tanta nostra, quanta præceptorum laus fuit. Atque adeo per amicorum insigne, sicuti fuimus, ita et habiti sumus: ut nihil simile apud Græcos haberent vel Orestes et Pylades, vel Molionidæ, Homerici carminis miraculum (1). » Hæc Gregorius de sua et Basilii disciplina et amicitia, quam etiam cum scripta pleraque, tum epistolæ eorum magis declarant. Hos sane viros si quis inter se conferre, vitamque, mores et virtutem eorum exponere velit, alterum alteri præferre addubitabit. Fuit enim inter eos, et vitæ sanctioris, et profanæ simul sacræque doctrinæ concertatio. Nam adolescentes adhuc, Athenis Himerii et Prohæresii, qui tum inter sophistas præcipui erant, deinde etiam Antiochiæ in Syria Libanii auditores et discipuli artem rhetoricam summe perdidicerunt. Et cum, quod ad philosophiæ studia valde appositi essent, quidam eos ad ludos aperiendos, et sophisticam vitam complectendam, alii autem ad causas in foro agendas cohortarentur, studio utroque contempto, solitariam sunt vitam secuti.

133 Itaque postquam in philosophicis litteris satis versati erant, ex Origenis et aliorum, qui illum vel præcesserant, vel consecuti fuerant, libris, sacrarum Litterarum sententiam addidicerunt. Magna enim tum orbe toto Origenis gloria fuit. In ejus libris cum se exercuissent, Arianis strenue restiterunt. Et quia illi auctoritates et testimonia ex Origenis scriptis ad dogma suum comprobandum afferebant, ipsi eos refellerunt, non satis Origenis sententiam assecutos esse ostendentes. Apud multos quidem tum Ariani, atque Eunomius et ipse Arianizans, in magno fuere pretio. At illi postquam cum Gregorio et Basilio vel scriptis vel disputationibus sunt congressi, indocti prorsus esse comperti sunt. Basilius a Meletio Antiochiæ episcopo diaconus creatus, postea patriæ suæ Cæsareæ Cappadocum antistes factus, cum cura et fide ecclesiis præfuit. Veritus enim ne res Arianorum novæ Ponti etiam ditiones occuparent, celeriter ad eas partes percurrit, atque monachorum ibi exercitia instituens, et plerosque sacra doctrina erudiens, in fide etiam fluctuantes confirmavit. Gregorio autem, qui Nazianzi mediocri Cappadociæ oppido, patri suo in episcopatu successit, idem studium fuit. Circumiens enim et ipse oppida pleraque, eos qui in religione imbecilli erant, confortavit. Potissimum vero Constantinopolim frequentius visens, sententiæ suæ suffragatores in doctrina confirmavit: et postea in eam urbem legitime evocatus, administrationem Ecclesiæ ibi multorum episcoporum concursu et suffragio suscepit. Quod nisi divina gratia, ut is eo veniret, procurasset, quod expulsis omnibus, neque episcopus neque ecclesia ibi esset, periculum certe et metus fere fuisset, ne deinde Nicænæ fidei doctrinæ Constantinopoli locus deesset. Sed hac de re postea suo loco dicam. In præsentia historiam de Basilio persequar.

ὕστερον, συνδρομῇ πολλῶν ἱερέων τῆς ἐκεῖσε ἐκκλησίας τὴν ἐπισκοπὴν ἐπετράπη. Εἰ μὴ γὰρ αὐτὸν ἡ θεία χάρις ἐκεῖσε παραβάλλειν ἐκίνει, μήτ' ἐπισκόπου μήτ' ἐκκλησίας οὔσης, πάντων δ' ἐλαυνομένων, ἐκινδύνευε σχεδὸν μηκέτ' εἶναι τῇ Κωνσταντίνου τὸ τῇ ἐν Νικαίᾳ πίστεως δόγμα. Ἀλλὰ περὶ μὲν τούτου καὶ αὖθις κατὰ χώραν ἐροῦμεν· τὸ δέ γε νῦν περὶ Βασιλείου διέξειμι.

ΚΕΦΑΛ. ΙΗ'.

Ὡς μετὰ Εὐσέβιον Βασίλειος τὴν Καππαδοκῶν ἐπετράπη· καὶ περὶ τῆς πρὸς Οὐάλεντα παῤῥησίας αὐτοῦ.

Διαφορά τις συνέβη τῷ πρὸ τοῦ Βασιλείου τῆς Ἐκκλησίας καθηγεμόνι Εὐσεβίῳ, ἔτι ἐν διακόνοις τελοῦντος. Ἦν δὲ ὁ Εὐσέβιος καὶ τἆλλα μὲν ἐπαινετὸς ὁ ἀνήρ, καὶ τοῖς ὑπὲρ εὐσεβείας κινδύνοις μάλιστα διαπρέψας, ὡς ὁ τότε ἔδειξε διωγμός. Τῆς οὖν διαφορᾶς γενομένης, Βασίλειος μὲν ἐπὶ τὸν Πόντον ἐχώρει, καὶ τοῖς ἐκεῖσε φιλοσόφως ζῶσι συνῆν· ὁ δὲ τῶν Καισαρέων δῆμος, καὶ μᾶλλον ὅσοι τοῦ πλήθους ἦσαν σοφώτεροι, δι' ὑπονοίας εἶχον Εὐσέβιον, καὶ ἀπολιπεῖν τε αὐτὸν ἐβουλεύοντο, καὶ κατ' ἰδίαν χωρισθέντες, τὰς συναγωγὰς δῆτα ποιεῖσθαι, ὅτι φυγῆς αἴτιος ἐγεγόνει ἀνδρὶ τοσούτῳ τὴν ἀρετὴν καὶ βιοῦν λέγειν ὑπὲρ ἅπαντας εὐδοκίμῳ, καὶ ταῦτα στίφους τοσούτων αἱρετικῶν περιθέοντος. Ὁ μὲν οὖν Βασίλειος,

CAPUT XVIII.

Ut post Eusebium Basilio Ecclesia Cappadocum sit commissa: et de insigni ejus adversus Valentem dicendi libertate.

Eusebio, qui ante Basilium ecclesiæ Cæsariensis gubernator fuit, dissidium quoddam cum Basilio etiamnum diacono intercessit. Fuit autem Eusebius cum aliis in rebus vir magnus, tum certaminibus et periculis pro pietate subeundis maxime spectatus. Id quod ejus temporis persecutio declaravit. Dissidium autem cum eis intercessisset, Basilius in Pontum secessit, atque ibi cum monachis philosophice viventibus fuit. Plebs autem Cæsariensis, atque in primis qui ea erant cordatiores, quod Eusebium suspectum habebant, quasi fugæ causa esset viri tanti, qui virtute et moribus et eloquentia omnibus aliis clarior esset, eo præcipue tempore quo hæreticorum ingens multitudo circumcursa-

(1) Sozom. eod. cap. 14. Socrat. eod. cap. 26.

ret, consilium ejus relinquendi et seorsim conventus sibi suos agendi cepere. **134** Atque ita quidem Basilius, ne, quantum in eo situm erat, Ecclesiam plurimis tumultibus ab eis qui aliena sentiebant, conturbatam amplius affligeret, quietam in Ponticis monasteriis agebat vitam. Valens autem, et quæ cum eo erat sacra cohors (semper enim illum incitantes episcopi Ariani sequebantur) opportunum se tempus nactos esse dicentes, ut in Cappadocum Cæsarea quod vellent perficerent, propterea quod Basilius secessisset, et populus Eusebii odio ad discessionem spectaret, Nicomedia profecti Cæsaream, tanquam et hanc eversuri, venerunt: atque ibi quæ soliti fuerant, peragere sunt conati, videlicet ut recta sentientes ecclesiis exigerent, easque Arianis traderent. Cæterum consilium id frustra fuit. Quamprimum enim hos Cæsaream pervenisse nuntiatum est, Basilius monasticis in Ponto scholis vale dicto, Cæsaream et ipse redit, et Eusebio rebus omnibus aliis posthabitis conciliatur. Quo quidem facto animi sui benevolentiam maxime ostendit. Et quod in tempore magno judicio omnia cum ratione egit, disputationibusque opportune est usus, examen hæreticorum ingens repulit, et ecclesiæ temporibus durissimis profuit. Valens, postquam ei conatus non successit, una cum episcopis suis Antiochiam concessit (1): atque inde aliquanto post in Cappadociam reversus, Basilium, post Eusebii mortem ecclesias administrantem invenit: quem cum exigere vellet, cœlitus ea in re est impeditus. Atenim nihilominus leonem statim se larva et terriculamento exterriturum esse credens, ad præfecti tribunal eum misit (2). Ibi præfectus assistens eum interrogat, quanam de causa religionem imperatoris non complecteretur. Atque ille: Quod hoc sic Deus non præcepit, inquit. Et insuper imperatoris errorem reprehendit, atque ὁμοούσιον, consubstantiale, defendit. Ubi vero ille mortem ei minatus est, Basilius gratiam se illi eo nomine habere dixit, quippe qui discedere ex tali rerum statu non gravate cuperet. Et cum præfectus amplius eam rem deliberare juberet, Basilius, Ego quidem, inquit, et hodie et cras idem futurus sum. Utinam vero tu teipsum non mutasses. Creatura enim cum sim, creaturam adorare, Deumque esse profiteri, in animum non inducam meum. Sed neque religioni vestræ me aggregari sustinebo. Tametsi enim vos clarissimi et non minima orbis pars esse existimamini, **135** me tamen minime decet hominibus gratificari, et propterea fidem in Deum parvi pendere: quam ego mediusfidius proditurus non sum, etiamsi mihi bonorum publicationem, et exsilium, et aliud quidquam gravium ærumnarum, mortemque adeo ipsam minetis. Nihil enim rerum talium mœrorem mihi afferre potest. Quod si facultates meas expetis, pan-

ἵνα μὴ τὸ ἐφ' ἑαυτῷ τὴν ἐκκλησίαν ἐπιτρέψῃ. πλείστοις θορύβοις παρὰ τῶν ἑτεροδόξων κυμαινομένην, τοῖς κατὰ Πόντον φροντιστηρίοις ἐνδιάγων ἡσυχῇ διαζῶν, Οὐάλης δὲ καὶ ὁ περὶ αὐτὸν ἱερὸς στρατὸς (ἀεὶ γὰρ ἐκείνῳ συνῆσαν διερεθίζοντες) καιρὸν ἔχειν εἰπόντες καὶ ἐν τῇ Καππαδοκῶν ἀνύσαι τὸ σπουδαζόμενον, τό τε ἀπόδημον εἶναι Βασίλειον, καὶ τὸ διὰ μίσους ἄγεσθαι τῷ λαῷ τὸν Εὐσέβιον καὶ εἰς ῥῆξιν ὁρᾷν, ἐκ τῆς Νικομηδείας ἀπάραντες, ὡς καὶ ταύτην καταστρεψόμενοι, τῇ Καισαρέων προσέβαλον, καὶ τὰ εἰωθότα ποιεῖν ἐπεχείρουν· ἐκβάλλειν μὲν τῶν ἐκκλησιῶν τοὺς ὀρθόφρονας, τοῖς δ' ἐξ Ἀρείου ταύτας διδόναι. Ἥκιστα δ' αὐτοῖς μετὰ σκοπὸν ἀπέβη τὸ βουλευόμενον· ἅμα γὰρ ἠγγέλλετο τούτους ἐπὶ Καισαρείας ἐλαύνειν, καὶ Βασίλειος τὰς ἐν Πόντῳ διατριβὰς χαίρειν εἰπών, ἐπὶ τὴν Καισαρέων ἦκει· καὶ πάντα θέμενος ἐν δευτέρῳ, σπένδεται Εὐσεβίῳ, καὶ ἐν τοῖς μάλιστα τὸ εὐνοϊκὸν ἐπεδείκνυ, κατὰ καιρὸν ἐν κρίσει τοὺς λόγους οἰκονομῶν. Ἐγκαίρως δὲ τοῖς λόγοις, τὸ πολὺ τῶν αἱρετικῶν ἀπεκρούσατο σμῆνος· καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ τὰ μίγιστα τηνικαῦτα ἐπήμυνεν. Οὐάλης δὲ ἀποτυχὼν τῆς σπουδῆς, σὺν τοῖς ἀμφ' αὐτὸν ἱερεῦσιν ἐπὶ τῆς Ἀντιόχου ἐχώρει. Μετὰ δέ τινα χρόνον ἐκεῖθεν αὖθις εἰς Καππαδοκίαν γενόμενος, εὑρίσκεται Βασίλειον μετὰ τὴν Εὐσεβίου τελευτὴν τὰς ἐκκλησίας ἐπιτραπέντα. Καὶ δὴ βουλευσάμενος αὐτὸν ἐξελάσαι, ἄνωθεν ἀπίσχετο τῆς ἐπιβουλῆς. Ὅμως δ' οὖν εὐθὺς μορμολυκείας τὸν Λέοντα οἰόμενος ἐκφοβεῖν, εἰς τὸ τῶν ὑπάρχων ἔπεμπε δικαστήριον. Ὁ δὲ ὕπαρχος παραστησάμενος, πεῦσιν προσῆγεν ὅτου χάριν, μὴ τὰ βασιλέως θρησκεύειν αἱρεῖται· τὸν δ' ἀποκρίνασθαι, ὅτι περ μὴ κελεῦσαι οὕτω Θεόν. Καὶ προσῆγε τὰς μέμψεις καὶ τὸ ὁμοούσιον συνεκρότει. Ὡς δὲ θάνατον αὐτῷ διηπείλει, καὶ χάριν ἔλεγεν ἔχειν ἀπαλλάττειν ἠρημένῳ τῶν ὧδε. Εἰς σκέψιν δὲ τοῦ ὑπάρχου θεῖναι τὸν λόγον προτρεπομένου, τὸν Βασίλειον φάναι· « Ἐγὼ μὲν καὶ σήμερον καὶ τῇ ὑστεραίᾳ ὁ αὐτὸς ἔσομαι· εἶδε δὲ σὺ σαυτὸν μὴ ἐνήλλαττες· κτίσμα γὰρ ὤν, οὐκ ἂν κτίσματι προσκυνεῖν ἑλοίμην καὶ Θεὸν εἶναι ὁμολογεῖν. Ἀλλ' οὐδ' ὑμῖν κοινωνεῖν τῆς θρησκείας ἀνέξομαι. Εἰ γὰρ καὶ τῶν λίαν ἐπισήμων ὑμεῖς, καὶ οὐκ ἐλαχίστης ἡγεῖσθε μοίρας τῆς γῆς, ἀλλ' οὐκ ἐμοιγε χαρίζεσθαι πρόσηκον ἀνθρώποις, τῆς δ' εἰς τὸ Θεῖον πίστεως διὰ ταῦτα ὀλιγωρεῖν· ἣν οὐκ ἂν προδοίην, κἂν δήμευσιν, κἂν ὑπερορίαν, κἂν ἄλλο τι τῶν δεινῶν, κἂν θάνατον αὐτὸν ἀπειλῇς· οὐδέν με γάρ τι τούτων ἀνιᾷ, ἔχει. Εἰ δὲ τὴν ἐμὴν περιουσίαν ζητεῖς, ῥάκια ταῦτα τρίχινα καὶ βιβλία ὀλίγα, οἷς ἐγὼ καλλωπίζομαι, εἰ τούτων σοι ἔρως, ἀπόλαυε. Εἰ δὲ καὶ ὑπερόριον βούλει ποιεῖν, ἕτοιμος. Πῶ, δ' ἔσομαι ἀεὶ τὴν γῆν παροδεύων, καὶ πρὸς ἄλλην χώραν σφοδρῶς ἐπειγόμενος; Τὸ δὲ σῶμα μετὰ τὴν πρώτην πληγήν, αἰσθήσεως ἀμοιρῆσαν, καὶ βασάνων κρεῖττον ἔσται πάντων. » Ταῦτα καὶ τοιαῦθ' ἕτερα παῤῥησιασαμένου, καταπλαγεὶς ὁ ὕπαρχος τὴν σύνεσιν

(1) Ad episcopatum eum, multorum episcoporum suffragiis est evectus. (Socrat.)

(2) *Socrates, Basilium* ab imperatore Cæsarea Antiochiam evocatum, ibi comparuisse, et causam dixisse scribit. Lib. IV, cap. 26.

τοῦ ἀνδρὸς, δρομαῖος τῷ βασιλεῖ προσιὼν ἀνήγγειλεν ὡς πιθανὸς στερρότερος ὁ ἀνήρ· καὶ ἢ προφανῶς κολάζειν, ἢ μηδαμῶς οἴεσθαι ταῖς ἀπειλαῖς πειθήνιον σχεῖν. Ὁ δὲ τέως ἠρέμει· τῆς δ' ἡμέρας τῶν Θεοφανίων ἐνισταμένης σὺν τῇ περὶ αὐτὸν φαντασίᾳ τῇ ἐκκλησίᾳ παραγενόμενος, δῶρά τε τῇ θείᾳ τραπέζῃ προσήνεγκε· καὶ τῷ πολλῷ τῆς εὐταξίας καταπλαγείς, παρατραπείς, μικροῦ δὲ εἰς τοὔδαφος ἔρριπτο, εἰ μή τις τῶν ἐκ τοῦ βήματος ὁραξάμενος τοῦ χιτῶνος, τὸν βασιλέα πεσεῖν ἐπειγόμενον, ἀνεκτήσατο. Ἐπεὶ δὲ καὶ εἰς λόγους ἦκε τάνδρὶ, ἔτι μᾶλλον ἐθαύμασε τῆς τε σοφίας καὶ τοῦ περὶ τὸ ἱεράσθαι καὶ ἐκκλησιάζειν, καὶ εὐταξίας κόσμον τὸν μέγαν. Οὐκ εἰς μακρὰν δὲ ταῖς τῶν ἐναντίων διαβολαῖς ἐδόκει ὑπερορίαν αὐτὸν κατοικεῖν. Ἐπεὶ δὲ ἡ νὺξ παρῆν, καὶ ὁ δίφρος ἠτρέπιστο, ἐξαπίνης προσβάλλει νόσος τῷ τοῦ βασιλέως παιδὶ, ᾧ Γαλάτης ἦν ὄνομα. Ἐπὶ τόσον δ' ἦν ἰσχυρά τε ἡ νόσος καὶ σφαλερὰ, ὡς ἀπαγορεύειν ἐκείνῳ τὸ ζῆν, οἳ θεραπεύειν ἦσαν μάλιστα δόκιμοι. Οὐάλης δὲ ἀφόρητον ἡγούμενος τὸ πραχθὲν, κατὰ τοῦ ἐδάφους ἔρριπτετο, πρὸ τοῦ παιδὸς ἠρημένος θανεῖν, καὶ ἀνήκεστα ἐπένθει τὸν παῖδα. Δομνίκα δὲ ἡ βασίλισσα καὶ αὐτὴ χείρονα πάσχουσα, δείμασιν ἔλεγε φοβεροῖς νυκτὸς ἐμπεσεῖν καὶ πάσχειν ταῦτα διὰ τὴν πρὸς τὸν ἐπίσκοπον διατείνετο ὕβριν. Καὶ αὐτίκα τὸν Βασίλειον τοῖς οἰκείοις ἐπέτρεπε μεταστέλλεσθαι, καὶ τῷ κειμένῳ ὅσα γε δυνατὰ βοηθεῖν· παρητεῖτο γὰρ αὐτὸς περὶ τούτου κελεύειν ἔναγχος περιυβρισμένῳ. Ὁ δὲ παρῆν, καὶ ὁ παῖς ῥᾷον ἔσχε. Πεῖραν δ' ὅλως εἰσάγων, διεμηνύετο, « Εἰ ἀληθῆ, λέγων, ἃ σὺ δοξάζεις περὶ Θεοῦ, εὐχὴν πρᾶττε, καὶ δυσώπει Θεὸν, ἵνα μοι ὁ παῖς μὴ ἀπόληται. Ἀλλ' εἰ πιστεύεις, ἔφη Βασίλειος, ὥσπερ ἐγὼ, καὶ τὴν νόσον τῶν ἐκκλησιῶν ἀποξέσεις, πάντως που ζήσεταί σοι ὁ παῖς. » Τοῦ δὲ συνθεμένου καὶ ἄλλως πράξαντος, ὁ παῖς τοῦ βιοῦν ἀπηλλάττετο. Ἰσχυρίζοντο δ' ἅπαντες, ὡς οὐκ ἂν ἀπολώλει, εἰ μὴ τοὺς ἑτεροδόξους καλέσας, σύναμα Βασιλείῳ εὔξασθαι ὑπὲρ τοῦ παιδὸς παρηγγύα· οἷς καὶ βαπτίζειν μᾶλλον τὸν παῖδα προὐτρέπετο. Βασιλεὺς δὲ τὸν ἄνδρα δι' αἰδοῦς ἄγων, χωρὶς τὰ κάλλιστα ὧν εἶχεν αὐτοῦθι, τοῖς αὐτοῦ ξενῶσιν ἀπεχαρίζετο· ἀλλὰ πάλιν ὑπὸ τῶν συνήθων πολιορκούμενος ὁ κρατῶν, αὖθις τὸν δοῦον μετεστέλλετο· καὶ τῆς τῶν ἐναντίων μερίδος γενέσθαι παρῄνει. Ὡς δὲ τὸν ἀδάμαντα πείθειν οὐδαμῶς εἶχεν, εἰς ἐξορίαν ἀπάγειν ἐκέλευε. Καὶ ὁ μὲν τῆς ἐξορίας χάρτης ἐγράφετο· τῇ χειρὶ δὲ τοῦτον πειραθεὶς βεβαιῶσαι, οὐδὲν τῶν στοιχείων γράψαι δεδύνητο. Ὁ γὰρ κάλαμος εὐθὺς συνετρίβη. Ἐπὶ δὲ καὶ ὁ δεύτερος καὶ ὁ τρίτος ὡς τὸ εἰκὸς εὐθυννούμενος ἐπίσης τῷ πρώτῳ ἔπασχον· ἔτι δὲ τὸ δυσσεβὲς γραμματεῖον ἐκεῖνο βεβαιοῦν ἐπειρᾶτο, σείεται μὲν αὐτῷ ἡ χεὶρ παραδόξως. Τρόμος δ' ἄσχετος αὐτὴν διεδίκετο. Ἐντεῦθεν δὲ καταπεισθεὶς τὴν ψυχὴν, καὶ

nos hosce et cilicia, atque libros paucos qui in mundo meo sunt, si hos, inquam, adamasti, recipe. Sin ut exsilii causa solum vertam, mavis, paratus ad id sum. Exsul vero quomodo ero, qui semper terram quasi peregrinus pererro, et ad regionem aliam vehementer aspiro? Corpus porro hoc, vel post primam plagam, sensus omnino expers, et cruciatibus superius prorsus futurum est. » Hæc atque his similia alia cum liberrime Basilius dixisset, consternatus ad viri prudentiam præfectus, celeriter ad imperatorem accurrit, eidemque, Basilium constantiorem esse, quam ut a sententia sua suasione deducatur, renuntiat: quapropter aut propalam in eum animadverteret, aut persuaderi minis illum posse, existimare desineret. Imperator tum quidem quievit. Cum autem Epiphaniorum festus dies adesset, cum universa quam secum habebat, inani et splendida pompa in ecclesiam venit, et munus suum (3) ad sacram mensam attulit: atque ibi quod omnia miro ordine gererentur, ad stuporem delapsus et totus mutatus, in solum concidisset, nisi quidam ex ordine sacerdotali, tunica correpta imperatorem jam ruentem retinuisset. Ubi vero sermonem quoque cum viro contulit, magis etiam sapientiam, sacrisque obeundis et concionibus atque conventibus peragendis dexteritatem, nec non rerum omnium ordinem pulcherrimum admiratus est. Sedenim postea brevi adversariorum calumniis permotus, in exsilium eum mittere constituit. Et jam nox aderat, et currus præparabatur, cum derepente morbus imperatoris filium, cui Gallo nomen erat, invadit. Tam vehemens autem et periculosus is erat, ut qui puerum curabant medici insignes, de vita ejus desperarent. Valens casum eum impatientissime ferens, in solo volvitur, pro filii salute mortem sibi ipsi optat, et insolabiliter luget. Dominica quoque imperatoris conjux graviter affligitur, et horrendis noctu pavoribus territam, atque id propter eam quæ episcopo illata esset injuriam, passam se esse confirmat. **136** Proinde Basilium statim per suos accersit: eumque, ut jacentem puerum, quod posset, adjuvaret, rogat. Ipse namque imperator, propter recentem etiamnum ei factam injuriam, quidquam ab eo petere verebatur. Basilius adest, et puer meliuscule habet. Imperator nihilominus periculum facturus, ad illum: « Si vera, inquit, sunt quæ de Deo doces, precare, et Deum exora, ne mihi filius intereat. » At ille: « Si idem quod ego credis, morbumque grassantem ab ecclesiis dispellere constituis, omnino puer convalescet. » Cæterum cum Valens id se facturum reciperet, et aliter tamen faceret, puer e vita excessit. Omnes autem asseverarunt, non periturum

(1) Munus offertorium: quod αὐτουργὸς, hoc est, sua ipse manu obtulit. (Greg. Naz.)

(2) Cum autem id non annueret imperator: Basilius, *De puero*, inquit, *voluntas Domini fiet.* (Socr.)

(3) Affuit isti colloquio Demosthenes quidam, imperatoris obsonator, qui orbis universi doctorem carpens, barbare loquebatur. At Basilius subridens, Ἐθεασάμεθα, inquit, καὶ Δημοσθένην ἀράχνην, hoc est, En Demosthenem quoque

fuisse puerum, nisi imperator eis qui aliena sentiebant, evocatis, precari eos una cum Basilio pro pueri salute jussisset: quos etiam ut puerum baptizarent, est exhortatus. Imperator porro virum veneratione prosequens, prædia quæ ibi habuit pulcherrima, xenonibus seu hospitalibus ejus domibus donavit. Sed rursum a familiaribus expugnatus, virum sanctum ad se accivit, et ut se adversariorum factioni adjungeret, hortatus est. Postquam autem adamantem permovere suasione non potuit, exsulare eum jussit. Et jam exsilii libellus scriptus erat: quem ubi manu sua Valens roborare est conatus, litteram nullam exarare potuit; calamus namque statim est confractus. Quod ubi in altero, et etiam tertio, ad scribendum, sicuti convenit, adaptato, itidem ut primo accidit, et ipse adhuc in scripto impio confirmando perstitit, manus ei supra quam credi possit concussa, tremore intolerabili est occupata. Proinde animo perculsus, atque pavore plenus, charta correpta, ambabus eam dilaceravit manibus. Paulo vero post, præfecto quoque accidisse dicunt, ut, morbo circumventus gravi, ubi vindictam supplex est deprecatus, totus convalesceret. Verum quid hæc sunt ad alias viri hujus primarias virtutes, qui et factis et doctrina mirificam est consecutus gloriam? Multa autem pulcherrima scripta vir iste et Gregorius Ecclesiæ Christi reliquerunt. Quæ nisi omnibus fere nota esse scirem, aliquid etiam de eis sigillatim dixissem. Horum plurima Rufinus dicitur in Latinam linguam transtulisse. Atque hæc de Basilio et Gregorio breviter sint dicta.

A δείματος πλήρης γενόμενος, τὸν χάρτην δραξάμενος, ἀμφοῖν διέῤῥηξε ταῖν χεροῖν. Μικρὸν δ' ὕστερον καὶ τῷ ὑπάρχῳ ταῦτα συμβῆναί φασι· νόσῳ γὰρ περιπεσὼν χαλεπῇ, ἐπειδὴ ἀντιβολῶν παρῃτεῖτο τὴν νέμεσιν, ὑγιὴς ὅλος ἦν. Ἀλλὰ τί ταῦτα πρὸς τἄλλα τοῦ ἀνδρὸς προτερήματα, ἔργοις καὶ λόγοις ὑπερφυῶς εὐδοκιμηκότος; Βιβλία δὲ πολλά τε καὶ κάλλιστα οὗτός τε καὶ Γρηγόριος καταλέλοιπε τῇ Ἐκκλησίᾳ Χριστοῦ. Ἅπερ εἰ μὴ δῆλα πᾶσιν ἦσαν σχεδὸν, καὶ κατὰ μέρος περὶ τούτων διεξῆειν ἄν· ὧν τὰ πλεῖστα, φησὶ, Ῥουφῖνος εἰς τὴν Ῥωμαΐδην μετέβαλε γλῶσσαν. Καὶ περὶ μὲν Βασιλείου καὶ Γρηγορίου τοσαῦτα ἐν ἐπιτόμῳ εἰρήσθω.

137 CAPUT XIX.

De fraterna conjunctione et amicitia Basilii et Gregorii, et de sancto Gregorio Nysseno: et quod tres in Ecclesia fuerint Gregorii, sanctitatis omnes participes: et præterea quartus quidem hæreticus.

Habuit autem Basilius fratres, quorum unus Gregorius fuit, Ecclesiæ Nyssenæ lux et ornamentum: vir secundum fratrem doctrina, moribus et vitæ sanctitate spectatus. Et quamvis is conjugem habuerit, rebus tamen aliis fratri minime cessit. Qui Basilio mortuo, *Hexaemeron* sive sex dierum opus illius adimplevit, et adversus Eunomium et Apollinarem confutationes scripsit. Constantinopoli quoque in divum Meletium orationem funebrem composuit, aliaque insuper plurima opuscula doctrinis et institutionibus plena Ecclesiæ Dei reliquit. Ostendunt autem virum talem cum alia tum præcipue in Gregorium illum miraculis celebrem oratio ab eo edita. Secundus Basilii frater Petrus fuit, qui una cum illo vitam monasticam primum consectatus, deinde urbem Sebastiam sacrorum antistes gubernavit. Tertius Naucratius, qui juvenis in ascetico instituto defunctus est. Accessit ad hos celebris illa Macrina soror, cui Gregorius libellum *De anima* dicavit. Ei, sicuti accepi, hæretici quidam Origenica dogmata injecerunt. Omnes autem isti propter vitæ integritatem, in numerum sanctorum sunt relati: quemadmodum sane et Gregorii Cæsarius frater, et Gorgonia soror. Quoniam autem Gregoriorum nominis similitudine in librorum inscriptionibus discernendis nonnulli errant, scire peropus est, tres fuisse Gregorios in Ecclesia Dei præclaros. Pontiillitteratum vidimus. Et cum ille magis etiam exardescens, minus profunderet: *Tuum est*, Basilius ait, *de delicatioribus jusculorum condimentis curam gerere. Divina enim dogmata, qui aures obturatas habeas, exaudire non potes.* (Theod. lib. IV, cap. 19.)

B

ΚΕΦΑΛ. ιθ'.

Περὶ τῆς ἀδελφότητος Βασιλείου καὶ Γρηγορίου· καὶ περὶ τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Νύσσης· καὶ ὅτι τρεῖς εἰσι τῇ Ἐκκλησίᾳ Γρηγόριοι· καὶ ὅτι πάντες ἁγωσύνης μετέσχον· ἕτερος καὶ τέταρτος, αἱρετικός.

Ἀδελφοὶ δὲ Βασιλείῳ ἦσαν, Γρηγόριος ὁ τῶν Νυσσαέων φωστὴρ, ἀνὴρ μετὰ τὸν ἀδελφὸν δεύτερος ἔν τε λόγοις καὶ τρόποις καὶ βίου σεμνότητι· καίπερ δ' οὗτος καὶ γυναικὶ ὁμιλήσας κατ' οὐδὲν τοῖς ἄλλοις τἀδελφοῦ λείπεται· ὃς Βασιλείου τεθνηκότος, καὶ τὴν ἐκείνου *Ἑξαήμερον* ἀνεπλήρου, καὶ κατ' Εὐνομίου καὶ Ἀπολλιναρίου ἀντιῤῥήσεις συνέταξε, καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπιτάφιον τῷ θείῳ Μελετίῳ συγγράφει, καὶ ἄλλα πλεῖστα βιβλία διδασκαλίας καὶ δογμάτων ἀνάμεστα τῇ Ἐκκλησίᾳ Θεοῦ καταλέλοιπε. Δείκνυσι δὲ καὶ τἄλλα μὲν τὸν ἄνδρα, μάλιστα δὲ ὃς ἐπονήθη αὐτῷ λόγος εἰς Γρηγόριον τὸν ἐν θαύμασι περιβόητον. Ἦν δὲ τούτῳ καὶ ἀδελφὸς ἕτερος Πέτρος, ὃς τὸν μονήρη βίον μετὰ Βασιλείου ἐζήλωσεν, ὕστερον δὲ τὴν Σεβαστηνῶν ἔθυνε πόλιν. Ἀλλὰ καὶ Ναυκράτιος ἕτερος ἐν ἀσκητικῇ πολιτείᾳ νέος τὸν βίον λιπών· καὶ Μακρίνα ἡ περιώνυμος, ᾗ καὶ τὸ *Περὶ ψυχῆς* βιβλίον Γρηγόριος ἀνατίθησιν· ᾧ τινες τῶν αἱρετικῶν, ὡς ἐπυθόμην, Ὠριγένεια ὑπέσπειραν δόγματα. Πάντες δ' οὗτοι τῷ τῆς πολιτείας σεμνῷ, τῆς ἁγιωσύνης κατηξιώθησαν· ὥσπερ δῆτα καὶ Γρηγορίου Καισάρειος καὶ ἡ Γοργονία. Ἐπεὶ δέ τινες τῇ ὁμωνυμίᾳ τῶν Γρηγορίων πλανῶνται τῇ ἐπιγραφῇ τῶν βιβλίων, ἰστέον ὡς τρεῖς εἰσι Γρηγόριοι τῇ Ἐκκλησίᾳ Θεοῦ διαπρέψαντες· ὅ τε εἰρημένος Ποντικὸς ἐκ Νεοκαισαρείας ὁρμώμενος ἀρχαιότερος τούτων, τῷ Ὠριγένει διδασκάλῳ χρησάμενος. Περὶ οὗ πολὺς;

C

D

λόγος ἔν τε Ἀθήναις καὶ Βηρυτῷ, καὶ τῇ Ποντικῇ διοικήσει, καὶ ὅλῃ τῇ οἰκουμένῃ, ἣν τοῖς θαύμασι, καὶ τοῖς λόγοις ἐπέδραμεν. Ἐν δὲ Καισαρείᾳ τῷ Ὠριγένει συγγενόμενος, ἀχώριστος αὐτοῦ διέμεινε τοῦ λοιποῦ, καὶ τὴν ἀληθῆ φιλοσοφίαν ὑπ' αὐτοῦ παιδευθείς· ἔπειτα τὴν πατρίδα καταλαβών, ἀνεχώρησε, καὶ λαϊκὸς ὢν πολλὰ διεπράξατο, δαίμονας ἐλαύνων, νόσους ἰώμενος, τοὺς δ' Ἑλληνίζοντας λόγοις καὶ πλέον τοῖς τεραστίοις προσεπαγόμενος· τούτου καὶ ὁ μάρτυς Πάμφιλος μέμνηται ἐν τοῖς εἰς Ὠριγένην πονηθεῖσιν αὐτῷ βιβλίοις· ἐν οἷς καὶ συστατικὸς λόγος Γρηγορίου πρὸς Ὠριγένην παράκειται. Καὶ τρεῖς μὲν οὗτοι Γρηγόριοι, ἐν κεφαλαίῳ εἰπεῖν, γεγόνασιν· ὅ τε προῤῥηθεὶς οὗτος, καὶ ὁ τοῖς παλαιοῖς Ναζιανζηνός, ἡμῖν δὲ ἀξίως τῆς προσηγορίας τυχών· Θεολόγος γάρ· καὶ ὁ ἀδελφὸς Βασιλείου. Ἐγένετο δὲ καὶ ἄλλος Ἀρειανὸς ὁ μετ' Ἀθανάσιον γεγονὼς, ὃς καὶ ὑπὸ τοῦ πλήθους ἀνῄρηται. Τοσαῦτα καὶ περὶ τούτων.

A cum illum, quem diximus Neocæsarea ortum, et reliquis antiquiorem, Origenis discipulum: de quo celebris fama est Athenis, et Beryti, et in provincia Pontica, totoque adeo orbe, quem miraculis et doctrina percurrit. Hic Cæsareæ cum Origene fuit, ac deinde ab eo non discedens, veriorem philosophiam perdidicit (1). Postea in patriam reversus, primum ut laicus et profanus multa præclare egit, dæmones expulit, morbos sanavit, Græcæ superstitionis sectatores eloquentia, seu potius prodigiis ad fidei nostræ professionem adduxit. **138** Meminit etiam hujus Pamphilus martyr in suis, quos in Origenem elaboravit, commentariis: in quibus oratio laudatoria Gregorii ad Origenem inserta invenitur. Tres isti Gregorii ut breviter dicam, fuere: is de quo modo memoravimus, et qui a veteribus Nazianzenus, a nobis autem, quod tali cognomine dignus sit, Theologus est vocatus: et frater Basilii. Fuit præterea alius Arianus, Athanasii successor, qui a plebe (2) occisus est. De his satis.

ΚΕΦΑΛ. Κ'.

Περὶ τοῦ ἁγίου Ἀμφιλοχίου ἐπισκόπου Ἰκονίου, ὡς δι' ἀγγέλου τὴν χειροτονίαν ἔσχε· καὶ ὡς τηνικαῦτα καὶ ὁ θεῖος Χρυσόστομος νέος ὤν, τὰς τῆς ἐνούσης αὐτῷ χάριτος παρεδείκνυ μαρμαρυγάς.

Τοῖς δ' αὐτοῖς χρόνοις καὶ ὁ τῆς Ἰκονιέων προεδρεύσας διέλαμπεν Ἀμφιλόχιος, ᾧ φίλῳ μάλα ἀριστῳ ἐχρῶντο Γρηγόριος καὶ Βασίλειος· καὶ δείκνυσί γε τὰ πρὸς αὐτὸν αὐτῶν γράμματα, καὶ μάλιστα Βασιλείου, αἵ τε νομοθεσίαι, καὶ τὰ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἰρημένα ἐν κεφαλαίοις τριάκοντα, ἃ τοῖς πολλοῖς καὶ Ἀμφιλόχια κέκληται. Περὶ τούτου δὴ τοῦ Ἀμφιλοχίου πολλὰ μὲν ἱστοροῦσι λόγου καὶ μνήμης ἄξια· ἁπλοῦς γὰρ ἦν ὁ πρεσβύτης· καὶ βίῳ καὶ λόγῳ ἐφαμίλλῳ ἐχρῆτο, ὡς καὶ πολλὰ τῶν συγγραμμάτων ἐξενεγκεῖν. Πλὴν ἡ θεία χάρις ἄλλοτε ἄλλως τὰ ἡμέτερα διοικοῦσα, καὶ διευθύνουσα, καινοτομεῖ τι καὶ περὶ τοῦτον τὸν ἄνδρα ὑπερφυές τι καὶ ξένον τεράστιον. Ταῖς γὰρ ἐρήμοις φιλοσοφοῦντι τῷ περιόντι τοῦ βίου καὶ λόγου, ἀγγέλους ἐπιπέμπει Θεὸς, οἳ εὐλογίας τε μυστικῆς καὶ ἀρχιερατικῆς υἱοθεσίας καταξιώσαντες, νοερῶς ἐτελείωσαν, καὶ εἰς ἱεράρχην τῆς Ἰκονιέων ἀνεκήρυξαν πόλεως. Ὃν δὴ καὶ εἰσέπειτα οὐ πολλῷ χρόνῳ ὕστερον χειροτονεῖν κατὰ τὸν τόπον συνελθόντες ἐπίσκοποι, ἐπείπερ παρ' αὐτοῦ ἔγνωσαν ὑπ' ἀγγέλων Θεοῦ τὴν τελεσιουργίαν λαβεῖν, δόξαν τῷ τῶν ὅλων Θεῷ ἀναπέμψαντες ἐπὶ τῷ ἱερῷ καὶ θείῳ τούτῳ χαρίσματι, ὡς ἀρχιερέα Θεοῦ καὶ τοῦ Εὐαγγελίου συνήγορον, καὶ τῆς πίστεως πρόμαχον, εὖ μάλα καὶ μετὰ δέους προσήκαντο· καὶ τὸν συνήθη ἀσπασμὸν ἐπιδεδωκότες, τὰ τῆς ἱερατείας πράττειν ἐπέτρεπον. Τηνικαῦτα δὲ καὶ Ὄπτιμος καὶ Λητώϊος ἦσαν ἐπίσκοποι, ἄνδρες βίῳ καὶ λόγῳ τῆς προγονικῆς καὶ θείας ὑπερεστάμενοι πίστεως· ὧν ὁ μὲν Πισιδίας, Λητώϊος δὲ τῆς Μελιτινῆς τὴν ἐπιτροπὴν εἶχε. Καὶ ὁ Θεῖος δὲ

B

C

D

CAPUT XX.

De sancto Amphilochio episcopo Iconii, ut is per angelum sit ordinatus: et ut tum divinus Chrysostomus etiamnum adolescens, gratiæ ejus quæ ei inerat, egregium de se præbuerit specimen.

Temporibus eisdem etiam, qui Iconii ecclesiæ præfuit, enituit Amphilochius: quem amicum egregie charum habuere Gregorius et Basilius. Indicant hoc eorum ad illum datæ litteræ et constitutiones, maxime vero Basilii scriptum De Spiritu sancto in triginta capita relatum: quæ a multis etiam *Amphilochia* vocantur. De Amphilochio isto permulta tradita sunt consideratione et memoria digna. Fuit enim senex simplex, in quo doctrina et vita ex æquo inter se ita certarent, ut aliquot etiam ediderit libros. Sedenim divina gratia alias aliter res nostras dispensans et ordinans, incredibili quodam modo mirificum, naturæque captum excedens, atque novum in hoc viro exhibuit prodigium. Siquidem ad eum in solis locis philosophantem, propter excellentem et vitam et doctrinam ejus angelos Deus misit, qui mystica et arcana benedictione et episcopali ordinatione eum dignati, intellectuali modo consecrarunt, et hierarcham civitatis Iconii renuntiarunt. Ad hunc quoque non longo post tempore ordinandum, in eum locum episcopi convenere. At ubi ex eo cognoverunt ab angelis Dei consecrationem eum suscepisse, data, de tam sacra et divina gratia, Deo gloria, ut pontificem Dei, et Evangelii præconem, fideique defensorem, cum timore reverenter hominem admisere: et solita salutatione atque osculo ei impertito, ea quæ episcopalis functionis sunt, administrare et exsequi permisere. Ea ætate Optimus quoque, et Letoius, episcopi exstitere, viri qui et vita et doctrina acceptam a majoribus divinam fidem propugna-

(1) Socrat. eod. cap. 27.

(2) A plebe Ariana. (Supra lib. IX, cap. 7.)

rent : **139** quorum hic Melitinensi, ille Pisidiæ præfuit ecclesiæ. Divus etiam Chrysostomus, juvenis etiamnum, præstantem ingenii animique vim et specimen Antiochiæ vivens ostendit. Et disciplinam morum admodum consectans, magis magisque in ea proficiebat : nondum ille quidem in episcoporum cooptatus ordinem, sed inter sacras functiones diaconi ministerium adimplens. Cujus cum epistolas Basilius et Gregorius viderent, admirati eas sunt, et egregium quiddam in eo juvene exstare perhibuerunt. Sed de Amphilochio et Joanne, suo loco plura dicemus. Nunc ad impium Valentem progrediamur.

A Χρυσόστομος, νέος ὢν ἔτι, τὸ περιὸν τῆς δυνάμεως παρεδείκνυ ἐν Ἀντιοχείᾳ ποιούμενος τὰς διατριβάς· καὶ πολὺς ἦν ῥέων τῇ ἠθικῇ διδασκαλίᾳ ἐπὶ μᾶλλον προβαίνων, οὕπω μὲν τεταγμένος ἐν ἐπισκόποις, ἱερατικοῖς δὲ βαθμοῖς τὴν διακονίαν ἀποπληρῶν· οὗ τὰ συγγράμματα Βασίλειος καὶ Γρηγόριος θεώμενοι, διὰ θαύματος ἐποιοῦντο, καὶ ξένον εἶναι τὸ κατ' αὐτὸν διήγγελλον. Ἀλλὰ περὶ μὲν Ἀμφιλοχίου καὶ Ἰωάννου καὶ αὖθις κατὰ χώραν διαληψόμεθα, ἐπὶ δὲ τὰ κατὰ τὸν δυσσεβῆ Οὐάλεντα καὶ αὖθις προϊωμεν.

CAPUT XXI.

Ut Valens Antiochiæ maximam persecutionem contra pios moverit, in fluvio eos submergens : et divinum Meletium et Pelagium et Samosatenum Eusebium, de cujus rebus gestis brevis inserta est narratio, in exsilium egerit.

ΚΕΦΑΛ. ΚΑ'.

Ὡς Οὐάλης ἐν Ἀντιοχείᾳ γενόμενος, δεινῶς μέγιστον κατὰ τῶν εὐσεβούντων ἐκίνησεν, ἀποπνίγων τῷ ποταμῷ· ὑπερόριον δ' ἐποίει τὸν θεῖον Μελέτιον, καὶ Πελάγιον, καὶ τὸν Σαμοσάτων Εὐσέβιον· περὶ οὗ καὶ βραχεῖα τῶν ἔργων διήγησις.

Cum is Antiochiæ, sicuti diximus, diutius moraretur, et ab externis bellis quietus esset, adversus eos qui consubstantialis fidem sectantur, se armavit : et non modo ex Antiochena (1), verumetiam ex finitimis quæ circumcirca sunt ecclesiis, rectæ sententiæ propugnatores ejecit. Aliis quoque eos cladibus affligens, cum varii generis supplicils sustulit, tum maxime in præterfluentem amnem Orontem conjecit et suffocavit. Et Meletium quidem, egregium de vera pietate certatorem, ex ecclesia deturbatum in exsilium misit. Samosatis autem divinum ejecit Eusebium. Præterea vero ut Laodicca egregio pastore Pelagio orbaretur, et ad viduitatem redigeretur, effecit. Qui adhuc juvenis, invitus etiam jugum matrimonii subiit. In ipso vero nuptiali cubiculo, ad primam cohabitationem sponsæ suæ persuasit, ut castitatem consectans, sororis sibi potius pietatem, quam conjugalem consuetudinem præstaret. Ac tali quidem pudicitia Pelagius fuit : quam etiam in eo, reliquæ ejus conjunctæ et veluti sorores virtutes, tanquam in chorea aliqua sunt consecutæ. Quam ob causam omnium calculis et suffragiis episcopali honore dignus judicatus est. Verum tam splendida episcopalis muneris administratio ejus, flectere impium principem non potuit. Illicet hunc ille in Arabiam, Meletium autem in Armeniam, et Eusebium in Thraciam deportari jussit, viros apostolicis donis relucentes. **140** Eusebius iste antehac cum ecclesias multas vacuas esse pastoribus cognovisset, militis habitu sumpto, et capite, tiara, quam ex pileo confecerat, tecto, Syriam, Phœniciam, et Palæstinam peragraverat : ordines vacuos in ecclesiis, presbyteris, diaconis, aliis sacris ministris supplens. Alicubi etiam episcopos ecclesiis præfecerat, si quos esset nactus, qui cum eo sententiæ ejusdem essent. Quam præclarum autem fortis et generosi animi ediderit specimen, in Thraciam exsulatum ire jussus, nefas esset, si silentio præ-

Κατὰ τὴν Ἀντιόχου γενόμενος, ὥσπερ εἴρηται, καὶ πλεῖστον χρόνον ἐκεῖ διατρίβων, ἐπεὶ τὰ τῶν ἔξωθεν πολέμων ἠρέμει, κατὰ τῶν ὑπὲρ τῆς ὁμοουσίου πίστεως καθωπλίζετο· καὶ τῶν μὲν ἐκεῖσε καὶ περιξ ἐκκλησιῶν ἀπελαύνει τοὺς τῆς ὀρθοδοξίας προμάχους· καὶ ἄλλαις μὲν παντοδαπαῖς ἐπιτρίβων αὐτοὺς συμφοραῖς, καὶ διαφόροις ἀναιρῶν τρόποις, μάλιστα δὲ τῷ παραῤῥέοντι ποταμῷ Ὀρόντῃ ἐμβαλὼν καὶ ἀποπνίγων. Καὶ Μελέτιον μὲν τὸν τῆς εὐσεβείας ἀγωνιστὴν τῶν ἐκκλησιῶν ἀπελάσας, ὑπερόριον ἔθετο· ἐκ δὲ Σαμοσάτων τὸν θεῖον ἐλαύνει Εὐσέβιον· Λαοδίκειαν δὲ χηρεύειν τοῦ καλοῦ ποιμένος Πελαγίου ἐποίει· ὃς νέος μὲν ὢν, τὸν τοῦ γάμου καὶ ἄκων ὑπῆλθε ζυγόν· ἐπ' αὐτῆς δὲ τῆς παστάδος κατὰ τὴν πρώτην μονὴν ἔπεισε τὴν νύμφην μᾶλλον τὴν ἀγνείαν ἑλέσθαι, φιλοστοργίαν ἀδελφικὴν μᾶλλον ἢ γαμικὴν συνάφειαν ἔχειν προτιμήσασαν. Τοιοῦτος μὲν Πελάγιος ἐπὶ σωφροσύνῃ· συνεχόρευον μέντοι καὶ αἱ λοιπαὶ τῶν ἀδελφῶν ἀρεταὶ τούτῳ· ὧν δὴ χάριν ψήφῳ κοινῇ τῆς προεδρίας ἠξίωται. Ἀλλ' αἱ τῆς πολιτείας ἀκτῖνες ἥκιστα ἴσχυσαν δυσωπῆσαι τὸν δυσσεβῆ. Ἀμέλει τοῦτον μὲν εἰς Ἀραβίαν ἐξώριζεν· εἰς Ἀρμενίαν δὲ τὸν Μελέτιον· εἰς δὲ Θρᾴκην Εὐσέβιον, ἄνδρας ἀποστολικοῖς χαρίσμασι διαπρέποντας. Ὁ δ' Εὐσέβιος οὗτος, πρότερον πολλὰς ἐκκλησίας ἐρήμους ποιμένων εἶναι μαθών, στρατιώτου σχῆμα ἀναλαβών, καὶ τιάρᾳ ἐκ πίλου σκέπων τὴν κεφαλήν, τήν τε Συρίαν καὶ Φοινίκην καὶ Παλαιστίνην διῆει· διακόνους καὶ πρεσβυτέρους καὶ τἆλλα τῆς Ἐκκλησίας τάγματα ἐκπληρῶν. Καὶ ἐπισκόπους δέ ποτε ἀπεπλήρου, εἴπερ τέως ὁμοδόξων ἐπισκόπων ἐπέτυχεν. Οἷον δὲ ἀνδρίας καὶ ψυχῆς γενναίας ἐχέγγυον ἐπεδείξατο, κελευσθεὶς τὴν Θρᾴκην καταλαβεῖν, οὐ θέμις δοῦναι σιγῇ. Ἐπεὶ γὰρ ὁ τὸ γράμμα κομίζων περὶ δείλην ἦκεν ὀψίαν, σιγᾷν τέως ἐπέτρεπε, καὶ τὴν τῆς ἀφίξεως ἐπικρύπτειν αἰτίαν. « Εἰ γὰρ, φησὶ, τὸ πλῆθος γνοίη, θερμότητι ζήλου κινούμενον, σοὶ μὲν εὐθὺς θάνα-

(1) Sozom. eod. cap. 18.

τος ἕψεται· ἐγὼ δὲ τὰς δίκας δώσω τῆς σῆς ἀναιρέσεως. » Ταῦτ' εἰπὼν, κατὰ πρώτην εἰσβολὴν τῆς νυκτὸς, μεθ' ἑνὸς οἰκέτου ἐξιὼν, μόνος ἐβάδιζεν· ὁ δ' εἵπετο προσκεφάλαιον μόνον καὶ βιβλίον ὁ θεράπων ἐπιφερόμενος. Πρὸς δὲ τὴν ὄχθην τοῦ Εὐφράτου γενόμενος, διείσι δὲ ὁ ποταμὸς τὸν περίβολον τοῦ ἄστεος περιθέων, ἔνθα καὶ τὸν πόρον ἔχειν λέγεται· ἐπιβὰς ἀλιάδι, ἐπὶ τὸ πέραν ἐλαύνειν τοῖς ἐρέταις ἐνεκελεύετο περὶ τὸν, ὃς καλεῖται Ζεῦγμα. Καὶ ὁ μὲν ἦει τοῦ πρόσω· Σαμοσατεῖς δὲ γνόντες τὸ δρᾶμα, ὀδυρμοῖς καὶ δάκρυσιν εἶχοντο. Καὶ αὐτίκα πλήρης ὁ πόρος τῶν ἐμπλεόντων ἦν. Ὡς δὲ μόλις κατέλαβον, ἐπιπολὺ τὸ ῥόθιον διατρέχοντες, δεδακρυμένοι πάντες, πείθειν ἐπεχείρουν, μὴ τοῖς λύκοις προδιδόναι τὰ πρόβατα. Ἐπεὶ δὲ πολλὰ λέγοντες πείθειν οὐκ εἶχον (τὸ γὰρ ἀποστολικὸν ἐκεῖνο προὐβάλλετο, ἀρχαῖς καὶ ἐξουσίαις ὑποτάσσεσθαι)· ὁ μὲν ἄλλος ἄλλο τι χρυσίον καὶ ἐσθῆτα καὶ οἰκέτας ὡς ἐπὶ ξένης ἀπαίροντι προσῆγον· ὁ δὲ τἀναγκαῖα παρὰ τῶν γνωριμωτέρων λαβὼν, ταῖς εὐχαῖς τε καθοπλίσας ὡς δεῖ, καὶ τῶν παραδεδομένων ἀκριβῶς ἔχεσθαι παρεγγυήσας, ἐπὶ τὸν Ἴστρον διέβαινεν. Οἱ δ' ἀχθόμενοι τὸ ἄστυ κατειληφότες, ἕτοιμοι πρὸς τὴν τῶν λύκων συμπλοκὴν ἦσαν· καλὸν γὰρ καὶ αὐτῶν ἐκεῖνον τὸν ὑπὲρ τοῦ καλοῦ ζῆλον ἐκδιηγήσασθαι· ἀδικεῖν γὰρ νομίσω, εἰ μὴ τὸ θερμὸν καὶ ἀκραιφνὲς αὐτῶν τῆς πίστεως παραδώσω τῇ μνήμῃ. Ὡς γὰρ οἱ τῆς Ἀρείου συμμορίας, ὅλας ἐκκλησίας τῶν ποιμένων γυμνώσαντες, καὶ ἐπὶ Σαμόσατα ἕτερον ἀντ' Εὐσεβίου, Εὐνόμιον ὄνομα, ἀντεισήγαγον· οὐδεὶς τῶν ἁπάντων, οὐ πένης, οὐ πλούσιος, οὐ νέος, οὐ πρεσβύτης, ἁπλῶς οὐδεὶς φάναι εἰς τὴν ἐκκλησίαν εἰσῆει, ὥσπερ ἦν ἔθος· μόνος δ' ἐκεῖνος τῷ ἐπισκοπείῳ διῆγεν, οὐδενὸς αὐτὸν οὔθ' ὁρῶντος, οὔτε τὸ παράπαν λόγον μεταδιδόντος. Καίτοι φασὶν αὐτὸν ἄλλως ἐπιεικῆ τε ὄντα καὶ μέτριον· καὶ τοῦτο παρίστησιν. Ἐπειδὴ γὰρ εἰς δημόσιον ἦκε λουτρὸν, τῶν οἰκετῶν ἐγκλεισαμένων τὰς θύρας, πλῆθος πρὸ τῶν θυρῶν ἑστάναι μαθὼν, τοῖς οἰκέταις αὖθις ἀναπετάσαι τὰς θύρας τοῦ βαλανείου ἐνεκελεύετο, καὶ ἀδεῶς τοῦ λουτροῦ κοινωνεῖν τῷ βουλομένῳ ἐπέτρεπε. Τὸ ἴσον δὲ καὶ ἐν τοῖς θόλοις ἔνδον ἐποίει. Ἐπεὶ δ' εἰσῆεσάν τινες καὶ κύκλῳ εἱστήκεσαν, συμμετέχειν τῶν θερμῶν ὑδάτων προὐτρέπετο. Ὡς δ' ἱστάμενοι καὶ ἔτι σιγὴν ἦγον, τιμὴν τὴν σιγὴν ὑπολαβὼν, θᾶττον καταλιπὼν τὸ θερμὸν, ἀπηλλάττετο. Οἱ δὲ συμμετασχεῖν τὸ ὕδωρ τοῦ τῆς αἱρέσεως ἄγους νομίσαντες, ἐκεῖνο μὲν τοῖς ὑπονόμοις ἐξέχεον· ἕτερον δὲ κεράσαντες, ἀπελούοντο. Ὁ δὴ μαθὼν ὁ Εὐνόμιος, εὐθὺς τὴν πόλιν λιπὼν, οἴκαδε ἦλθε· λίαν γὰρ ἀνόητον ᾤετο πόλει δυσμενῶς ἐχούσῃ κοινῶς παραμένειν αἱρεῖσθαι. Καὶ οὕτω μὲν ἐκεῖνος ἐκὼν ἀπεχώρει τῶν Σαμοσάτων. Οἱ δ' Ἀρειανοὶ ἕτερον προβάλλονται, Λούκιον ὄνομα, λύκον ὄντως καὶ οὐ ποιμένα. Τά γε μὴν πρόβατα, καίπερ ποιμένα μὴ ἔχοντες, ὅμως τὰ ποιμένων ἔδρων, ἄσυλον διατη-

terremus. Cum is qui exsilii libellum ab imperatore afferebat, circa crepusculum advenisset, ut tacitus esset, causamque adventus sui premeret, eum admonuit (1). « Si enim, inquit, hoc multitudo resciverit, ardore zeli excitata, te quidem illa statim necabit, me autem cædis ejus pœnas luere oportebit. » Hæc ubi dixisset, ad primam facem, unico servulo, qui cervical tantum et libellum secum ferebat, comitatus, solus se in viam dedit: atque ubi ad Euphratis ripam venit, qui urbis ejus mœnia præterlabitur, ubi etiam transitum habere dicitur, piscatoriam conscendit navim, et remiges in ripam alteram eum locum versus qui Zeugma nominatur, appellere jussit. Atque ille quidem sic est profectus. At Samosateni re cognita, in lacrymis et luctu esse, et confestim trajectus navigantibus repleri. Ubi vero eum multa parte fluvii emensa sunt consecuti, plorantes omnes suadere ei contenderunt, ne lupis oves proderet. Sed postquam multa dicentes, eum in sententiam suam adducere non potuerunt (nam apostolicum illud dictum eis objecit, magistratibus et potestatibus subditos esse); alius quidem aliud, aurum scilicet et vestem et famulos ei in terram alienam et longinquam proficiscenti obtulit: ipse vero necessariis tantum a familiarissimis quibusque acceptis rebus, precatione eos ita ut convenit, munivit, et ut doctrinam traditam diligenter et accurate retinerent, hortatus est, et sic ad Istrum usque contendit. Illi factum id ægre ferentes, ubi in urbem sunt reversi, parati erant cum lupis manus conserere. Æquum enim est, ut ardorem et zelum quoque eorum, propter rem honestam et pulchram, exponam. Et profecto injuriam eis me facere existimarem, si non flagrantem illorum in fide sinceritatem memoriæ posteritatis mandarem. **141** Nam ubi, qui Arii factionis erant, pastoribus ex ecclesiis omnibus expulsis, Samosata quoque pro Eusebio Eunomium quemdam adduxerunt, nemo hominum omnium vel pauper, vel locuples, vel juvenis, vel senex, atque ut simpliciter dicam, nemo prorsus, ita ut mos est, ecclesiam est ingressus. Ipse vero solus in episcopalibus ædibus versatus est, nemine eum respiciente, aut conveniente: cum quidem vir humanus et modestus fuisse dictus sit. Quod inde satis patet; cum enim in publicum venisset balneum, et famuli fores lavacri clausissent, ubi pro foribus staro plurimos cognovit, ministris, ut eas recluderent, præcepit, atque ut communiter et libere, qui vellent, lavatione uterentur, illos admonuit: quod itidem in interiori conclavi fecit. Atque ubi nonnulli ingressi eum circumsteterunt, ut una cum eo in calidis aquis lavarent, eos est cohortatus. Cæterum cum illi sic stantes tacerent, honorem statione ejusmodi haberi sibi ratus, celeriter aquas calidas reliquit, et abiit. At illi aquas ejus piaculum hæ-

(1) Theod. cod. cap. 14.
(2) Plin. lib. v, c. 24. Pulchrum exemplum τῆς πειθαρχίας.

resis contraxisse existimantes, per cuniculos eas A emiserunt, atque aliis immissis lavarunt. Id verò postquam Eunomius cognovit, statim urbe relicta, domum est reversus : stultum esse ratus, in ea manere urbe, quæ publico et communi in eum flagraret odio. Atque ita ille quidem sua sponte Samosatis discessit. Ariani autem alium eo misere, Lucium nomine, lupum revera, non pastorem. At oves tametsi pastorem non haberent; quæ tamen pastorum sunt, fidei dogma sartum tectum conservantes, fecere. Porro quantum Samosatenorum et in hunc odium fuerit, inde liquebit. Pueri quidam pilam inter se impellentes in foro ludebant, et Lucius præteribat. Accidit autem, ut pila ex cujusdam pueri manibus excidens, per mulæ ejus qua Lucius vehebatur, pedes volveretur. B Atque illi ululatum ingentem edidere, piaculo pilam repletam esse opinati. Lucius clamorem eum non intelligens, ex comitibus quemdam paulisper ibi manere, et rem ipsam perspicere jussit (1). Et ecce pueri per accensum ignem, lustrare ita piaculum volentes, pilam jecerunt. Puerile hoc quidem fortasse, satis tamen idoneum, quod demonstret, quam constans civitas ea odium erga eos habuerit, qui fidei doctrinam depravare ausi fuissent. **142** Sedenim Lucius non eo quo Eunomius, fuit animo. Verum suasionibus suis apud magistratus tantum effecit, ut e sacro ordine multos quidem urbe exigerent : qui vero ei vehementius resisterent, longius etiam abigerent. Sic Evolcius ille diaconus Oasim deportatus : Antiochus autem presbyter, et magni Eusebii cognatione clarus (sororis enim ejus filius fuit), permultis primariis virtutibus polleus, ad quasdam ultimas Armeniæ oras in exsilium missus est. Ubi vero divinus Eusebius, post multa pro vera pietate obita certamina, postremo etiam martyrii recepit coronam : provinciales, conventu coacto, cui etiam Jovianus, qui Pergensis episcopus, brevi tempore Arianam secutus fuerat religionem, interfuit, Antiochum in locum avunculi communibus suffragiis subrogarunt. Atque is ubi ad sacram mensam accessit, et, ut mos est, inclinatus in genua magna vi procidit, conversus, quoniam Jovianum dextram capiti suo imponentem conspexit, suffragium illius rejecit, et reliquis quoque electoribus suis restitit, dicens, nequaquam se ejus dextræ consecrationem seu ordinationem suscepturum, quæ per blasphemias divina suscepisset mysteria. » Sed hæc longe post sunt facta. Eo vero tempore in interiorem Armeniam concessit. Divus autem Eusebius ad Istrum vitam egit, Gothis tum Thraciam percurrentibus, et urbes ejus populantibus : quemadmodum ipse scripto quodam suo testatus est.

ροῦντες τὸ δόγμα τῆς πίστεως. Ἀλλ' ὅπως καὶ τοῦτον διὰ μίσους εἶχον, ἐντεῦθεν ἔσται κατάδηλον. Μειρακές τινες ἀνὰ τὴν ἀγορὰν παίζοντες, σφαῖραν ἀλλήλοις ἀντέπεμπον· τοῦ δὲ Λουκίου παριόντος, συνέβη τὴν σφαῖραν τῶν τινος παίδων τῆς χειρὸς ἐκπεσοῦσαν, διὰ τῶν τῆς ἡμιόνου ποδῶν διελθεῖν, ᾗ ἔποχος ἦν Λούκιος. Οἱ δ' ἀνωλόλυξαν, μίσους ἔμπλεω καταστῆναι τὴν σφαῖραν νομίσαντες. Ὁ δὲ τὴν βοὴν ἀγνοῶν, ἐνὶ τῶν ἀκολούθων προσέταττε μικρὸν παραμεῖναι καὶ διαγνῶναι τὸ δρώμενον. Οἱ δὲ παῖδες πῦρ ἀνάψαντες, τὴν σφαῖραν ἔνδον ἠκόντιζον, καθαίρειν οὕτω τοῦ ἄγους βουλόμενοι. Καὶ μειρακιώδες μὲν ἴσως τοῦτο· ὅμως ἱκανόν ἐστι δεῖξαι ὅσον ἡ πόλις αὐτὴ ἐντροφὸν εἶχε τὸ μῖσος πρὸς τοὺς τὸ δόγμα τῆς πίστεως ᾑρημένους παραχαράττειν. Ὁ δὲ Λούκιος οὐ κατὰ τὸν Εὐνόμιον διετίθετο, ἀλλὰ πολλοὺς μὲν τῶν ἱερωμένων ἐξέωσε, τοὺς ἄρχοντας ἀναπεισθείς, τοὺς δὲ σφόδρα ἀντεχομένους καὶ μακρὰν ἤλασεν. Εὐόλκιον γὰρ ἐκεῖνον διακονίας ἠξιωμένον, εἰς Ὄασιν κατεδίκαζεν. Ἀντίοχον δὲ πρεσβυτέρου καθέδρας μετεσχηκότα, καὶ συγγενείᾳ τοῦ μεγάλου Εὐσεβίου κοσμούμενον (ἀδελφιδοῦς γὰρ ἦν ἐκείνου, πολλοῖς διαλάμπων τοῖς προτερήμασιν), εἰς τινα τῆς Ἀρμενίας ἐσχατιὰν κατεδίκαζεν. Ὡς δὲ ὁ θεῖος Εὐσέβιος μετὰ πολλοὺς τοὺς ὑπὲρ εὐσεβείας ἀγῶνας, τέλος καὶ τὸν τοῦ μαρτυρίου ἀνελάμβανε στέφανον, εἰς ταυτὸ ἡ τοῦ ἔθνους σύνοδος συνελθοῦσα, παρόντος καὶ Ἰοβιανοῦ· Πέργης δ' οὗτος ἐπίσκοπος ἦν, ὃς ἐπ' ὀλίγον τῆς Ἀρειανικῆς μετέσχε θρησκείας· καὶ τὸν Ἀντίοχον ψηφιζομένων εἰς τὴν τοῦ θείου διαδοχήν, ἐπεὶ τῇ ἱερᾷ τραπέζῃ προσῆει, καὶ κλίνων κατ' ἔθος τὰ γόνατα σὺν πολλῇ βίᾳ, στραφεὶς καὶ Ἰοβιανὸν ἰδὼν τὴν δεξιὰν τῇ κεφαλῇ ἐπιθέμενον, ἀπεστρέψατο τὴν χειροτονίαν, καὶ τῶν χειροτονούντων διίστατο, εἰπών, « μηδαμῶς ἀνέξεσθαι χειροτονίας καὶ δεξιᾶς, ᾗ διὰ βλασφημίας τὰ θεῖα μυστήρια παρεδέξατο. Ταῦτα μὲν πολλῷ ὕστερον ἐγεγόνει· τότε δὲ, εἰς τὴν ἐνδοτέραν Ἀρμενίαν διέβαινεν. Ὁ δέ γε θεῖος Εὐσέβιος παρὰ τὸν Ἴστρον διῆγε, τηνικαῦτα τὴν Θρᾴκην Γότθων κατατρεχόντων, καὶ τὰς ἐκεῖσε πόλεις ληζομένων, ὡς αὐτὸς ἰδίῳ συγγράμματι καθιστόρησεν.

CAPUT XXII.

De Barse, et tyrannide ea quam in civitate Edessa Valens in martyrio seu templo sancti Thomæ perpetravit.

Porro Barsen Edessenorum episcopum, cujus ingens est gloria in Phœnicia, Ægypto et Thebaide, siquidem has peragrans virtutis suæ splendore illustravit, ut insulam Aradum incoleret,

ΚΕΦΑΛ. ΚΒ'.

Περὶ Βάρσου, καὶ περὶ τῶν ἐν Ἐδέσσῃ πεπραγμένων Οὐάλητι ἐν τῷ μαρτυρίῳ τοῦ ἁγίου ἀποστόλου Θωμᾶ.

Καὶ Βάρσην δὲ, ὃς τὴν Ἐδεσσηνῶν πόλιν διῴθυνεν, οὗ πολὺ κλέος ἐν Φοινίκῃ καὶ Αἰγύπτῳ καὶ Θηβαΐδι· καὶ γὰρ αὐτοῖς ἅπασι διερχόμενος, τὰς τῆς ἀρετῆς ἀπήστραπτε λαμπηδόνας, τοῦτον δὲ εἰς

(1) Theod. cod. c. 15.

Ἄρειον κατεδίκαζε τὴν ἶσον οἰκεῖν. Ἐπεὶ δ' ἀποστολικοῖς χαρίσμασι διαπρέπων, τῷ τῆς διδασκαλίας φωτὶ τὰ πλήθη πρὸς αὐτὸν εἵλκε, καὶ τὰ τῶν νοσημάτων ὅσα ἰατρῶν ἀπείρηκε τέχνη, ἴᾶτο· ἐκεῖθεν εἴς τινα πόλιν Αἰγυπτίαν μεθίστα, Ὀξύρυγχον ὄνομα. Ὡς δὲ κἀκεῖ πάντας ἐφείλκε κατὰ κλέος τῆς ἀρετῆς, εἴς τινα ἐσχατιὰν οὐ πόρρω τῶν γειτονούντων βαρβάρων μετετίθει (φίλον ἦν ὄνομα τῷ χώρῳ) τὸν τῶν οὐρανίων θαλάμων ἄξιον. Φασὶ μέντοι ἐν Ἀράδῳ ἐς δεῦρο τὴν ἐκείνου διαμένειν κλίνην πλείστης ἠξιωμένην τιμῆς· πολλοὺς γὰρ ἀπ' ἐκείνης κατακλινομένους τῶν νοσούντων τὴν ὑγείαν διὰ τῆς πίστεως δρέπεσθαι. Οἷα δὲ καὶ ἐν Ἐδέσσῃ τῇ πόλει τῷ Οὐάλεντι πέπρακται, οὐ θέμις διδόναι σιγῇ. Ἐπειδὴ γὰρ τὸν εἰρημένον Βάρσην τῆς ποίμνης ἐστέρησε, Λύκον ἀντικαθίστη. Ὡς δὲ τὸ πλῆθος δυσχεραῖνον τὴν κοινωνίαν σφοδρῶς ἀπεσείετο, πάντες τὴν πόλιν καταλιπόντες πρὸ τοῦ ἄστεος συνηθροίζοντο· ἦν δ' ἐκεῖσε Θωμᾶ τῷ ἀποστόλῳ ἐπιφανὲς εὐκτήριον· ὃ ἱστορῆσαι βουλόμενος Οὐάλης, σύναμα τῷ ὑπάρχῳ, Μόδεστος οὗτος ἦν, ἦκεν ἐντειλάμενος πρότερον, τὸ συνιστάμενον ἐκεῖσε πλῆθος μετὰ τῆς ὁπλιτικῆς περὶ αὐτὸν δυνάμεως διασκεδάσαι, ῥάβδοις καὶ ῥοπάλοις παίοντας, εἰ δὲ δεήσει, χρησομένους καὶ ξίφει. Ὃ δὲ τὸ κελευόμενον ἔδρα· καὶ λάθρα τοῖς Ἐδεσσηνοῖς ἐδήλου φυλάξασθαι τὴν ὑστεραίαν, μὴ εἰς τὸν εἰωθότα συνελθεῖν τόπον· πρόσταγμα γὰρ βασιλέως εἶναι τιμωρίαν ἐπάγειν οἷς ἁλῶναι συμβαίη. Καὶ ὁ μὲν οὕτως ἠπείλει καίπερ ἑτερόδοξος· ἢ μηδένα ἢ ὀλίγους κινδυνεῦσαι προμηθούμενος, ἢ ἴσως καὶ παραιτούμενος ἑαυτὸν πρὸς τὴν τοῦ κρατοῦντος ὀργήν. Ἐδεσσηνοὶ μέντοι ἐν δευτέρῳ θέμενοι τὰς ἀπειλάς, ἅμα ἕῳ πρόθυμοι μᾶλλον ἢ πρότερον ἐπὶ τὸν τόπον ἐχώρουν, καὶ τὸ εἰωθὸς ἔπραττον. Ἀγγελθέντος δὲ Μοδέστῳ τοῦ πράγματος, οὐκ εἶχεν, ὅ τι καὶ δράσειεν. Ἀμηχάνως δ' ἔχων, ὅσον τάχος στίχα στρατιωτικὴν ἐπαγόμενος, διῄει τὴν ἀγοράν, καὶ ἐπὶ τὸ πεδίον ἦλθε. Γυναίῳ δέ τινι περιτυχὼν, βρέφος ἐφέλκοντι τῇ χειρὶ, ἀκόσμως δὲ καὶ παρὰ τὸ πρέπον γυναικὶ τὸ ᾄχος εἰκῇ πως ἐπισυρομένῃ, καὶ ὡς ἐπί τι σπουδαῖον ὁρῶντι τὴν τῶν ἡγουμένων στρατιωτικὴν διακόπτοντι φάλαγγα, ὁ ὕπαρχος συλληφθῆναι ταύτην ἐκέλευε, καὶ ὅτου χάριν σπεύδει, τὴν αἰτίαν ἀπῄτει. Τῆς δ' εἰπούσης, Ἐπὶ τὸ πεδίον ἔνθα οἱ τῆς εὐσεβείας θεράποντες· ἔγνων γὰρ, ἔγνων τὰς ὑφ' ὑμῶν τυρευομένας ἐπιβουλάς· καὶ σπεύδω καὶ αὐτὴ τῶν ἴσων ἐκείνοις ἀξιωθῆναι γερῶν, ἵνα μὴ κατόπιν ὁρόμου γεγενημένη τῆς παρὰ Θεῷ δόξης ἁμάρτω. Τὸ δὲ παιδίον τί, φησὶ, μεθ' ἑαυτῆς ἄγεις, αὐθις ὁ ὕπαρχος; ἀνηρώτα. Ἡ δὲ, Ἵνα καὶ σύτὸ τῆς ἴσης ἀξιωθείη τιμῆς, μετασχὸν τῶν παθῶν. Καταπλαγεὶς δὲ τῆς ἀνδρείας ἐκείνης τὴν γενναιότητα, καὶ ἐκ ταύτης τὴν ἁπάντων τεκμηράμενος προθυμίαν, εἰς τὸ βασίλεια καθ-

A Valens condemnavit. Quoniam vero apostolicis donis clarus, doctrinæ suæ luce multitudinem ad se pertrahebat, et morbos quos medici curari posse desperaverant, sanabat, in Ægyptiam inde urbem quamdam Oxyrynchum nomine est deportatus (1). **143** Ubi vero et ibi virtutis gloria animos omnium in se convertit, in extremos quosdam fines a quibus non longe Barbari aberant (Philo locus is nominatur) translatus est, cum quidem cœlesti domicilio esset dignus. Etiammunc in Arado lectulum esse dicunt, quem plurimo honore Deus sit dignatus, quod ægroti multi in eum repositi valetudinem per fidem recuperent. Verum enimvero quæ Edessæ etiam crudeliter Valens egerit, silentio ea mandare non licet. Cum namque B Barsen, quem diximus, a grege suo exclusisset, Lycum (2) pro eo substituit: quam rem quia multitudo ægre tulit, et communionem ejus respuit, relicta urbe omnes extra ejus mœnia conventus egere. Erat autem ibi Thomæ apostoli insigne oratorium, quod videre volens Valens, una cum præfecto Modesto, quosdam prius cum mandato eo misit, ut multitudinem ibi congregatam, armatorum quos secum ducebat opera dissiparent, baculis et clavis eam pulsantes, si vero opus esset, gladios quoque adhibentes. Præfectus imperata facere, et clam Edessenis denuntiare, ne postridie more suo in loco eo convenirent. Mandatum enim ab imperatore esse, ut in eos qui ibi deprehensi C essent, graviter animadverteretur. Præfectus sane, quamvis diversæ sententiæ et religionis, ad eum modum illis est minatus: vel quod neminem aut paucos certe periclitari vellet, vel quod fortasse imperatorem graviter indignantem opera sua uti nollet. Edesseni vero minarum denuntiationem parvi pendentes, una cum diluculo alacrioribus etiam quam antea animis in locum designatum convenere, et solita sacra sua peregere. Quod ubi Modesto est indicatum, cum quod faceret non haberet, consilii inops, quam celerrime militari manu contracta, per forum ad campum eum contendit: et in mulierculam incidit, manu puellum raptantem, palliumque sic temere et incomposite, contra quam feminam decet, trahentem, at que D adeo militarem doctorum phalangem, perinde atque ad rem magni momenti properaret, rumpentem. Eam jussu suo comprehensam, cujusnam rei gratia tantopere festinaret, interrogat. Tum illa (3): In campum eum, inquit, in quo veræ pietatis cultores sunt congregati. **144** Novi enim, et certo novi vestras quas struitis insidias: et propterea eo venire propero, ut æqualia cum illis consequar præmia, ne scilicet cursu intermisso tardius vadens, gloria quæ a Deo est, excidam. Puerum autem (præfectus subinfert) quid ita te-

(1) Theod. eod. cap 16.

(2) Λύκος. Lycus, proprium esse hoc loco nomen potest: alioqui λύκος lupus Græcis dicitur, et sic appellativum nomen fuerit.

(3) Animus enim divina æmulatione succensus, humanum non capit metum, sed terriculamenta omnia pro risu habet et ludicro. Theod. lib. IV, cap. 26.

cum ducis? Et rursum illa : Ut et ipse, ait, post afflictionem et arumnam toleratam, honoris ejus particeps fiat. Ille animo ad tam generosam fortitudinem mulieris consternatus, ubi ex ejus unius aliorum omnium conjecisset alacritatem, ad imperialem domum reversus, imperatori rem omnem indicavit, et ut a consilio cœpisque suo desisteret suasit : turpem et adversam dicens ex tali facto consecuturam famam, atque Edessenorum nihilo magis alacritatem exstinctum iri. Verbis hisce innumeram multitudinem præfectus conservavit. At imperator ubi illum contumeliosis vocibus proscidit, pugno etiam cecidit : multitudinis nihilominus duces comprehensos cogi præcepit, ut per optionem vel cum Lyco seu lupo, et non pastore, communicarent, vel citra moram urbe excederent, atque ad ultimas oras exsulatum irent.

A ὑπέστρεψε · καὶ κοινωσάμενος αὐτῷ βασιλεῖ, ἔπειθε μὴ εἰς πέρας ἄγειν τὰ δόξαντα · αἰσχρότητα γὰρ εἶναι ἐκ τοῦ ὁρωμένου καὶ δύσκλειαν · ἐκείνοις δέ, μὴ ἐφικτὸν εἶναι, σβέσαι τὴν προθυμίαν. Ταῦτ' εἰπὼν, τὸ πλῆθος ἀπείρατον διετήρει. Λοιδορησάμενος δ' ἐκεῖνος τὸν ὕπαρχον καὶ πύξ παίσας, ἀλλά γε τοὺς ἡγουμένους τοῦ πλήθους προσέταττε συλληφθέντας, ἢ τῷ Λύκῳ, καὶ οὐ ποιμένι, κοινωνεῖν ἐλίσθαι, ἢ θᾶττον τῆς πόλεως ἀπελᾶν, καὶ ἐπί τινας ἐσχατιὰς γῆς παραπέμπειν.

CAPUT XXIII.

De Eulogio et Protogene, ut magnifice pro fide decertaverint : et ut post reditum ab exsilio, alter Edessæ, alter autem Carris Ecclesiæ episcopi præfuerint.

Porro ubi præfectus illos omnes congregasset, imperatoris mandata in medium protulit, lenibus uteus verbis, stolidumque esse dicens, eos tam paucos et imbecilles homines contra imperatorem tantum, et tot populis imperantem niti. Illi autem taciti omnes constitere, in ducem suum (Eulogius is erat, vir vita simul et doctrina condignam laudem consecutus) respectantes. Ad hunc igitur Modestus conversus : Quid ita tandem, inquit, o senex, non respondes? Atqui, respondit ille, responso nihil opus esse, qui interrogatus non essem, putavi. Rursum præfectus : Multa certe ad vos, quæ utilia vobis essent, exponens, verba feci. Tum Eulogius : Illa quidem ad universos sunt dicta. Ego autem ineptum esse existimavi, si multis rejectis, ipse responderem. **145** Quod si me solum percunctatus fueris, illico tibi sententiam meam exponam. Ibi præfectus : Ergo ut cum imperatore tibi communio sit, facito. » Eulogius vero magna cum gratia facete admodum arridens : « Offert enim, inquit, et una cum imperio sacerdotium quoque sortitus est (1) : » Verum ille ironicum et amarulentum dictum sentiens, graviter id tulit, et jactis in senem conviciis, ad alia hæc insuper addidit : « Non hoc dixi, attonite et stulte, sed communicare te debere, cum quibus ille præcipit, episcopis. At ego, inquit, et senex sum, et pastoris non expers : cujus vocem ut germanam intelligo, et doctrinam sequor, neque mihi tam perniciosa et pestifera herba opus est. » Hisce verbis furore incensus, celeriter octoginta ex eis qui multitudinis essent velut columnæ, comprehensos in Thraciam relegavit. Atque illi vincti circumeuntes, benigne a multis sunt curati. Vici enim et civitates eis obviam progredientes, tanquam veræ pietatis defensoribus debitum præstiterunt honorem. Porro invidia nunquam non aciem instruens, ad impera-

B

ΚΕΦΑΛ. ΚΓ'.

Περὶ Εὐλογίου καὶ Πρωτογένους, ὡς ὑπὲρ τῆς πίστεως ἠγωνίσαντο · καὶ μετὰ τὴν ἐπάνοδον ὁ μὲν τῆς Ἐδεσσηνῶν, Πρωτογένης δὲ τῆς ἐν Καρραῖς ἐκκλησίας προέστησαν.

Ἐπεὶ δὲ πάντας ἀθροίσας τὰ τῷ βασιλεῖ προστατόμενα εἰς μέσον ἐτίθει, ἠπίοις τὰ πρῶτα χρώμενος λόγοις · ἠλίθιον γὰρ εἶναι ἔλεγε βασιλεῖ τοσούτῳ καὶ τοσούτων κατάρχοντι, βραχυτάτους οὕτως ἀντιτείνειν ἀνθρώπους · ὡς δ' ἅπαντες ἐν σιγῇ ἦσαν, πρὸς τὸν τούτων ἡγούμενον ἀφορῶντες (Εὐλόγιος οὗτος ἦν, ἀνὴρ βίῳ καὶ λόγῳ τὸ ἀξιέπαινον ἔχων) · ὁ ὕπαρχος πρὸς ἐκεῖνον στραφείς, Τίδή ποτε, ἔφη, πρεσβύτα, οὐκ ἀποκρίνῃ; Ὁ δὲ, Οὐκ οἶμαι δεῖν εἶναι, μηδὲν ἐρωτώμενος, ἀποκρίνεσθαι. Καὶ μὴν ἐκεῖνος, Πολλοὺς, φησὶ, διεξελήλυθα λόγους, τὰ συνοίσοντα ὑμῖν εἰσηγούμενος. Ὁ δ' Εὐλόγιος, Ἐκεῖνα μὲν πρὸς ἅπαντας εἴρηται · καὶ γε ἄτοπον ᾠμην, τοὺς πολλοὺς παρωσάμενος, αὐτὸν ἀποκρίνασθαι · εἰ δ' ἐμὲ μόνον ἔροιο, τὸ δοκοῦν εὐθύς σοι δηλώσω. Καὶ ὁ ὕπαρχος, Τοιγάρ τοι βασιλεῖ κοινωνῆσαι ἐλοῦ, ὁ δὲ, ἀστείως μάλα καὶ χαρίεντι τῷ ἤθει προσμειδιάσας, Προσφέρει γάρ, ἔφη, καὶ μετὰ τῆς βασιλείας καὶ τὸ ἱεράσθαι κεκλήρωται. » Ὁ δὲ χαλεπῶς εἰρωνείας ἐπησθημένος, λοιδορησάμενος δὲ τῷ πρεσβύτῃ, πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ ταῦτα ἐπήγαγεν · « Οὐ τοῦτο εἶπον, ἐμβρόντητε, ἀλλὰ κοινωνῆσαι οἷς ἐκεῖνος ἐπισκόποις κτλεύει. Ἀλλ' ἐγὼ, φησὶν ὁ πρεσβύτης, καὶ ποιμένος οὐκ ἄμοιρος · οὗ τῆς φωνῆς ὡς γνησίας ἐπησθημένος, καὶ τοῖς ἐκείνου δόγμασιν ἕπομαι · καὶ οὐ χρή μοι τῆς τοιαύτης νοσερᾶς πόας καὶ θανασίμου. » Τούτοις ἀναφλεγεὶς εἰς θυμὸν, θᾶττον ὀγδοήκοντα τούτων συλλαβὼν, ὅσοι τοῦ πλήθους ἦσαν ὥσπερ στηρίγματα, πρὸς Θρᾴκην ἐξέπεμπεν. Οἱ δὲ δέσμιοι διιόντες, πολλῆς τινος ἀπήλαυον τῆς κηδεμονίας · καὶ κῶμαι γὰρ καὶ πόλεις ἐξιοῦσαι προυπήντων, ὡς εὐσεβείας προμάχοις τὸ εἰκὸς ἀφοσιούμεναι γέρας. Ὁ δὲ φθόνος ἀεὶ στρατεύων, εἰς βασιλέα θᾶττον ἀπέτρεχε · καὶ παμπόλλης, ἔλεγε, πρόξενος τιμῆς ἐγεγόνει ἡ παρ' ὑμῖν νομισθεῖσα ἐξορία τοῖς καταδίκοις. Ὁ δὴ μαθὼν ἐκεῖνος, κατὰ δύο διαιρεθῆναι προστάττει · καὶ

C

D

(1) Apud Theodoret. dictum hoc per interrogationem effertur : *An cum imperio episcopatum etiam tuit?* Lib. IV, cap. 18.

τοὺς μὲν Θρᾴκην, τοὺς δ' Ἀραβίαν καὶ Θηβαΐδα οἰκεῖν, καὶ ἄλλους ἀλλαχοῦ διασπαρῆναι τοῖς πολιτνίοις. Εἰ δέ που καὶ ἀδελφοὶ παρῆσαν, ἀπ' ἀλλήλων δ ἵστα Εὐλόγιον μέντοι καὶ Πρωτογένην τὰ δεύτερα μετ' ἐκεῖνον ἔχοντα, εἰς Ἀντινὼ τὴν Θηβαίων ἐξώριζεν. Ὅση δ' ἐκείνων ἡ ἀρετὴ, ἐντεῦθεν δειχθήσεται. Ἐπεὶ γὰρ σύμφρονά τινα ἐπίσκοπον εὗρον ἐκεῖσε, κοινωνεῖν εἵλοντο, καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν μετεῖχον συλλόγων. Ὀλίγον δὲ σφόδρα ἀθροιζομένων, ὡς ἔγνωσαν τὴν αἰτίαν, Ἕλληνας εἶναι ἐποίκους τῆς πόλεως, τὰ εἰκότα τῆς πλάνης θρηνήσαντες, οὐ δεῖν ἐνόμισαν μέχρι τοῦ κόψασθαι ἵστασθαι· ἀλλ' ὡς εἰκὸς, καὶ τῆς ἐκείνων ἰατρείας φροντίδα ἐποίουν. Καὶ Εὐλόγιος μὲν οἰκίδιόν ἑαυτὸν καθείρξας, ἡσυχῇ καθῆστο, τὸν τῶν ὅλων ἐκδυσωπῶν Θεόν. Ὁ δὲ Πρωτογένης, τὰ ἱερὰ γράμματα ἐκπεπαιδευμένος, καὶ γράφειν μάλα ἐξησκημένος, διδασκαλείου μειρακίων προΐστατο, τόπον εἰς παιδαγωγεῖον ἐπιτήδειον εὑρηκώς. Ἀμέλει καὶ γράφειν εἴς τε κάλλος καὶ τάχος, καὶ τὰ ἱερὰ ἐξεπαίδευε λόγια· τά τε Δαυϊδικὰ μέλη καὶ τὰ πρόπομπα τῆς ἀποστολικῆς διδασκαλίας ἐκμανθάνειν παρεσκευάζετο. Ἐπεὶ δὲ τῶν μειρακίων ἐν νόσῳ κατειργασμένον θανεῖν προσδόκιμον ἦν, ἐπὶ τῆς οἰκίας ὁ Πρωτογένης ἦκεν, καὶ τῇ τῆς χειρὸς ἁφῇ τὸ λυποῦν ποιεῖν ἐδραπέτευεν, οἱ τῶν ἄλλων πατέρες διαγνόντες, ἐπὶ τῆς οἰκίας τὸν πρεσβύτην ἀνῆγον ἕκαστος, καὶ τοῖς ἀῤῥωστοῦσι τῶν παίδων ἐπικουρεῖν ἠντιβόλουν. Ὁ δὲ μὴ δύνασθαι βοηθεῖν ἔλεγεν, εἰ μὴ πρότερον ὁ νοτῶν τὸ θεῖον ὑπέλθοι λουτρόν. Οἱ δὲ τῷ πόθῳ τῆς ἀπαλλαγῆς ἠπειγμένοι, θᾶττον ἐπείθοντο, καὶ διὰ τῆς σωματικῆς νόσου καὶ τὴν ψυχικὴν ὑγείαν ἐδρέποντο. Εἰ δέ τις καὶ τῶν ἐῤῥωμένων πεισθεὶς τῆς θείας χάριτος μετασχεῖν ἤθελε, παρὰ τὸν Εὐλόγιον ἰὼν, καὶ τὴν θύραν πατάξων, ἀνοίγειν ἔπειθε· καὶ τῷ θηράματι καὶ τὴν ἐν Χριστῷ ἐπιβαλλειν παρεκάλει σφραγῖδα· ὡς δ' ἐκεῖνος ἐχαλέπαινεν, ἅτε διακοπτομένης αὐτοῦ τῆς εὐχῆς, ὁ Πρωτογένης, « Ἀλλ' ἀναγκαιοτέρα πάντως, ἔλεγεν, ἡ τῶν πλανωμένων ἐπιστροφὴ πρὸς Χριστόν. » Καὶ διὰ θαύματος ἦν τὸ πραττόμενον· πῶς Πρωτογένης, τοσαῦτα θαυματουργῶν, καὶ πρὸς τὸ τῆς ἀληθείας φῶς τοσαῦτα ποδηγῶν πλήθη, παραχωρῶν τῶν πρωτείων Εὐλογίῳ ἐωρᾶτο· καί γ' ἐνομίζετο ἐπὶ πολὺ πλείονα εἶναι Πρωτογένους τὴν ἀρετὴν, καὶ ὑπερτεροῦσαν τῆς Εὐλογίου ὡς μάλιστα. Ὡς δὲ τὰ τοῦ κλύδωνος ἔληγε, καὶ μετὰ τῶν ἄλλων καὶ οὗτοι ἀνήχθησαν, δεδακρυμένοι προὔπεμπον τούτους οἱ ἐπιχώριοι· καὶ μάλιστα ὁ ἐπίσκοπος τοσαύτης συμμαχίας ἐστερημένος. Ὁ μὲν οὖν Εὐλόγιος Βάρσου τοῦ θείου τέλει χρησαμένου τοῦ βίου, τῆς ἐκείνου ἐκκλησίας τοὺς οἴακας ἐγχειρίζεται. Ὁ δὲ θαυμαστὸς Πρωτογένης, τὴν ἠκανθωμένην πόλιν ἐξ Ἑλληνικῆς τερθρείας Καρῶν γεωργεῖν ἐπιστεύθη· ἣν καὶ φιλοπόνως ἐξεργασάμενος, τὸν θεῖον τῆς εὐσεβείας καρπὸν ἐδράψατο. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν ὕστερον.

torem mox procurrit, et multorum honorum causam esse dixit, quod condemnatis exsilium fore putaretur. Imperator re cognita, disgregari eos, et binos partim in Thraciam, partim in Arabiam, quosdam in Thebaidem, atque alios alio in oppida dispergi jussit (1). Si qui etiam inter eos fratres essent, disjungi curavit (2). Eulogius sane, et Protogenes, qui secundas ab illo ferebat, Antinoen (3) Thebæorum oppidum deportati sunt. Quanta autem illorum virtus fuerit, illud indicabit. Cum namque sententiæ suæ episcopum ibi reperissent, communicare cœperunt, et ecclesiasticos conventus egerunt. Porro cum pauci valde ad eos convenirent, et causam ejus rei esse comperirent, quod Græcæ superstitionis studiosi oppidani essent : ubi pro eo atque decet, errorem eum eluxissent, non cessandum sibi esse, usque dum ipsi pectora sua plangerent, duxerunt, sed ita ut par erat, illorum quoque medicinæ et salutis curam gesserunt. Et Eulogius quidem in domunculam quamdam se ipsum abdidit, ibique tacitus vixit, rerum universarum Deum precibus exorans. Protogenes autem sacras Litteras edoctus, et in scribendi arte valde exercitatus, ludum litterarium aperuit, commodo scholæ puerilis loco invento. **146** In ea et pulchre et celeriter adolescentulos scribere, et sacra docuit oracula, ita ut illi Davidica carmina, et alia apostolicæ doctrinæ consona addiscerent. Cum autem ex pueris unus morbo confectus, in exspectatione mortis esset, Protogenes in domum ubi is jacebat, venit, et manus contrectatione ægritudinem fugavit. Quod ubi aliorum parentes cognoverunt, in suas quisque ædes senem adduxerunt, et ut invalidis eorum liberis opem ferret, rogarunt. Tum ille se auxilio eis non prius esse posse dixit, quam ægri divinum subirent lavacrum. Et illi, quod eos desiderium recuperandæ suis valetudinis adurgeret, statim dicto audientes fuere, atque ita per corporis morbum, animæ quoque salutem sunt consecuti. Si quis autem valentium quoque ab eo persuasus divinam gratiam ambiret, ad Eulogium vadens, et fores pulsans, ut ille eas apperiret, et ei quem venatus esset, sigillum in Christo imponeret, rogabat. Atque ubi Eulogius eam rem, quod in precatione identidem interpellaretur, gravius tulit, Protogenes : « Atqui (inquit) longe necessaria magis est errantium ad Christum conversio. » Id vero factum admirationi erat omnibus, Protogenem videlicet, qui tanta ederet miracula, et tantam multitudinem ad veritatis lucem produceret, partes primas Eulogio concedere. Et omnes longe præstantiorem superioremque Protogenis virtutem ipsius Eulogii vita esse existimabant. Cæterum postquam persecutionis procella sævire desiit, atque una cum aliis et isti ab exsilio reducti sunt, incolæ ejus regionis lacrymantes eos produxerunt : potissimum vero episcopus ipse, qui auxilio tanto orbabatur. Et Eulogius quidem divo Barsæ vita de-

(1) *Tripart.* lib. VII, cap. 35.
(2) Infra lib. XII, cap. 5.
(3) Al. *Antinoum.*

functo, ecclesiæ ipsius gubernacula suscepit. Admirando autem Protogeni, Carræ civitas Græcarum præstigiarum spinis obsita, excolenda credita est : qua labore multo repurgata, cœlestem veræ pietatis fructum percepit. Sed de his postea.

147 CAPUT XXIV.

De sancto Flaviano et Diodoro, ut ipsi gregem Meletii rexerint, cum nondum episcopalem dignitatem suscepissent.

Valens diutius Antiochiæ commoratus, Euzoio ibi ecclesias regente, Judæis, et ethnicis Græcis, atque etiam qui Christianorum nomine censentur, et diversa ab Evangelica doctrina dogmata complecterentur, omnibus quæ animis eorum placita essent, ut libere peragerent, permisit. Nam impius error sub Joviniano quidem exstinctus, a Juliano autem excitatus, paulatim reflorescebat (1), et Dialia, Dionysia et Cereris sacra, non in angulis, imperatore veluti præeunte, peragebantur : et homines in medio foro, nemine obsistente, bacchantium, qui numine afflantur, more, discurrebant. Eorum vero tantum, qui catholicæ Ecclesiæ doctrinam sequebantur, implacabilis hostis erat. Et primum quidem recens constructam ecclesiam, quam illis Jovinianus dederat, ademit; deinde vero ex aliis quoque eos sacris ædibus exegit. Atque ubi illi sub dio agentes, ad montis radices Deum consuetudine sua hymnis et laudibus celebrarent, et varias easdemque adversas aeris mutationes, aliquando quidem cum pluviis et nive et immenso frigore conflictati, aliquando autem æstu solis admodum adusti perferrent, ne eo quidem loco ut permanerent voluit, et immissis in eos militibus, æruminosum hoc vitæ agendæ institutum dissipavit. Flavianus autem et Diodorus generosi veritatis athletæ tum florebant : qui imminentes gregi Christi fluctus, veluti scopuli quidam, quamprimum in spumam redegerunt. Illi enim post Meletium in exsilium ejectum, pro grege Christi decertabant, cum lupis ipsis fortiter obviam eundo, tum Christi ovibus convenientem doctrinam proponendo. Atque ubi ex locis ad radices montis sitis deturbati sunt, ad proximi fluminis ripas oves paverunt : non frustra, perinde atque illi in Babylone captivi, ad salices carminum organa suspendentes : sed libere Deum, juxta divinum Davidem, in omni loco dominationis ejus laudantes. Verum ne hoc quidem in loco diu eos durare, orthodoxorum et recte sentientium hostis passus est : **148** sed primo quoque tempore inde etiam secedere coegit, conventumque eum solvere atque dissipare est conatus. Sedenim divinum duorum istorum virorum, qui pro pastoribus rem gerebant, par, spiritualem gregem, ad id quod in Christo est bellum, exercuit, atque ubi pabulandum esset, monstravit. Et generosus quidem Diodorus, perinde atque prærultus et pellucidus amnis, divino flumine suos potavit. Adversus alienos autem vehementius cum impetu ruens, illegitima dogmata diluit et abolevit : non

(1) Theod. cod. cap. 21, 25.

A

ΚΕΦΑΛ. ΚΔ'.

Περὶ τοῦ ἁγίου Φλαβιανοῦ καὶ Διοδώρου, ὡς τὴν ποίμνην Μελετίου αὐτοὶ διεῖχον, μήπω ἱερατικοῦ ἐπιβάντες βαθμοῦ.

Πλεῖστον δ' ὅτι χρόνον ἐν Ἀντιοχείᾳ διατρίψας Οὐάλης, Εὐζωΐου τῶν ἐκκλησιῶν ἡγουμένου, Ἰουδαίοις μὲν καὶ Ἕλλησι καὶ πᾶσι Χριστιανῶν ὄνομα περικειμένοις, τέναντία δὲ τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας ἀσπαζομένοις, τὰ θυμήρη πράττειν ἀδεῶς εἴασεν. Ἀμέλει καὶ ἡ ἐπὶ Ἰοβιανοῦ μὲν σβεσθεῖσα πλάνη, ἀπὸ Ἰουλιανοῦ δὲ ἐξαφθεῖσα, κατὰ μικρὸν πάλιν ἤνθει· καὶ τὰ Διάσια καὶ Διονύσια, τά τε Δήμητρος ἔργα, οὐκ ἐν γωνίᾳ, ἅτε δὴ βασιλέως κατάρχοντος, ἐτελοῦντο· καὶ βακχεύοντες ἄνδρες ἔθεον κατὰ μέσης τῆς ἀγορᾶς, οὐδενὸς ἐμποδὼν καθεστῶτος. Μόνοις δ' ἐχθρὸς ἄσπονδος ἦν τοῖς φρονοῦσι τὰ τῆς καθόλου ἐκκλησίας διδάγματα. Καὶ δὴ πρῶτον ἀφῄρει αὐτῶν τὴν νεόδμητον Ἐκκλησίαν, ἣν Ἰοβιανὸς ἔδοτο· καὶ τῶν ἄλλων ἱερῶν περιβόλων ἐξήλαυνεν. Ὡς δ' ἐκεῖνοι ἐν ὑπαίθρῳ διάγοντες παρὰ τὰς ὑπωρείας τοῦ ὄρους ὕμνουν μὲν, ὡς ἔθος, Θεὸν, τῶν δ' ἐναντίων τοῦ ἀέρος μετεῖχον μεταβολῶν, ποτὲ μὲν ὑετοῖς καὶ νιφετοῖς καὶ κρυμοῖς προσπαλαίοντες, ἄλλοτε δὲ φλογμοῖς ἡλιακοῖς σφόδρα κατακαιόμενοι, οὐδ' ἐν ταύταις ἐᾶν αὐτοὺς ἤθελε· στρατιώτας δὲ πέμπων, καὶ τὴν ἐπίπονον ταύτην διαγωγὴν διεσκέδαζεν. Φλαβιανὸς δὲ καὶ Διόδωρος οἱ γενναῖοι τῆς ἀληθείας ἀγωνισταὶ τηνικαῦτα διέλαμπον· καὶ τὰ προσβάλλοντα κύματα τῇ ποίμνῃ Χριστοῦ, οἷά τινες πρόβολοι, πρὸς ἀφρὸν ὡς τάχος διέλυον. Αὐτοὶ γὰρ μετὰ Μελέτιον γενόμενον ὑπερόριον τῆς ποίμνης ἀντεποιοῦντο Χριστοῦ· τοὺς μὲν λύκους ἀνδρείως ἀντιτασσόμενοι, τοῖς γε μὴν Χριστοῦ θρέμμασι τὴν προσήκουσαν διδασκαλίαν προσφέροντες. Ὡς δὲ κἀκ τῆς ὑπωρείας ἠλαύνοντο, παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ γείτονος ποταμοῦ τὰ πρόβατα ἔνεμον, οὐκ εἰκῇ, κατὰ τοὺς ἐν Βαβυλῶνι αἰχμαλώτους, παρὰ τὰς ἰτέας κρεμῶντες τὰ τῶν ᾠδῶν ὄργανα, ἀλλ' ἀδεῶς ὕμνουν Θεὸν, κατὰ τὸν θεῖον Δαυΐδ, ἐν παντὶ τόπῳ τῆς δεσποτείας αὐτοῦ. Ἀλλ' οὐδ' ἐν ἐκείνῳ τῷ χώρῳ ἐπιπολὺ διατρίβειν εἴασεν ὁ τῶν ὀρθοδόξων μόνων πολέμιος· ἀλλ' ὡς τάχος κἀκεῖθεν ἀφίστα, καὶ τὴν συναγωγὴν διασπᾷν ἐπειρᾶτο. Ἡ θεία τῶν ὑποποιμένων τουτωνὶ ξυνωρὶς, γυμνάζουσα μὲν ἦν τὸ πνευματικὸν τοῦτο ποίμνιον πρὸς τὴν ἐν Χριστῷ μάχην, καὶ ᾗ δὴ νέμεσθαι, ἐπεδείκνυον. Καὶ ὁ μὲν γενναῖος Διόδωρος, οἷά τις ποταμὸς βαθυδίνης καὶ διειδέστατος, τὸ θεῖον νᾶμα τοῖς σφετέροις ἐπήγαγε· βαγδαῖος δὲ τοῖς ἀλλοτρίοις κατιὼν, τὰ νόθα τῶν δογμάτων ἐπέκλυζε καὶ ἠφάνιζε, μὴ τὸ τοῦ γένους περιφανὲς οὐδαμῶς ἐν λόγῳ τιθέμενος, φιλῶν δ' εὖ μάλα τὸ πάσχειν ὑπὲρ τῆς πίστεως. Φλαβιανὸς δὲ καὶ αὐτὸς τῶν εὖ γεγονότων ὤν, τὸ εὐσεβὲς τῆς εὐγενείας προὐτίθει· καὶ καθά τι,

παιδοτρίβης Διοδώρῳ καθίστατο, παρατεταμένῳ πρὸς τὸ ἱερὸν τῆς εὐσεβείας πένταθλον· ὃς δὴ καὶ ἐπ' ἐκκλησίας δημηγορεῖν οὐκ εἶχεν, ἅτε νέος ὤν, καὶ μήπω εἰς ἱερωσύνης παραγγελίας βαθμόν. Οὐκ ὀλιγίστην μέντοι μοῖραν εἰσῆγεν ἐνθυμημάτων καὶ γραφικῶν νοημάτων τοῖς τοῦτο δρῶσιν ἐκ προτροπῆς. Καὶ οἱ μὲν τοῖς ἐξ Ἀρείου βλάσφημα βάλλουσι συνεχῆ τόξα κατέτεινον· ὁ δὲ καθάπερ ἔκ τινος βελοθήκης ἢ φαρέτρας τῆς σοφῆς διανοίας ἐκείνου τὰ βέλη τῶν νοημάτων πυκνὰ προσέφερε. Καὶ ἐπ' ἐκκλησίας μὲν λέγειν οὐκ εἶχεν, ὡς εἴρηται· οἴκοι δὲ καὶ δημοσίᾳ τοὺς διαλόγους τιθέμενος, τὰς ἄρκυς τῶν δυσσεβούντων διέσπα, ἀραχνίων κατ' οὐδὲν διαφέρειν δεικνὺς τὰ γ' ἐκείνοις ἀναντίῤῥητα δοκοῦντα τῶν προβλημάτων.

A magni ille generis sui præclari splendorem faciens, afflictiones autem et ærumnas pro fide non gravate ferens. Flavianus vero, qui et ipse ex nobilitate erat, veram pietatem generis claritati longe quoque præposuit. Is veluti quidam ludimagister, Diodoro ad sacrum pietatis quinquertium instructo affuit : atque in ecclesiis quidem ille concionari non potuit, quod junior adhuc ad sacerdotii gradum non conscendisset : sed non pœnitendum enthymematum seu argumentorum, atque ex Scripturis depromptarum sententiarum momentum eis, qui id legitima cohortatione exciti faciebant, suppeditavit. Et illi quidem adversus Arianos blasphema verba jactantes, continue arcum intendebant : hic autem veluti ex pharetra quapiam, sic ex sapienti mente sua, frequentia sententiarum tela subministrabat. Et in ecclesia, quemadmodum diximus, docere non potuit : domi vero et in publicis disputationibus impiorum retia disrupit, et nihil ab aranearum telis differre ostendit, quas ipsi irrefragabiles esse putabant quæstiones atque propositiones.

ΚΕΦΑΛ. ΚΕ'.

Περὶ τῶν ὁσίων Ἀφραάτου καὶ Ἰουλιανοῦ· ὡς τὰς ἐν ἐρήμῳ λιπόντες διατριβὰς, τῆς ποίμνης Χριστοῦ ὑπερίσταντο.

Οὐ μικρὰ δὲ τῷ ἀγῶνι τούτοις τηνικαῦτα συνήρατο καὶ ὁ τὴν πολιτείαν ἐκεῖνος πολὺς Ἀφραάτης· οὗ τὸν βίον καὶ ὁ σοφὸς Θεοδώριτος ἐν τῇ παρ' αὐτοῦ συγγραφείσῃ βίβλῳ τῆς φιλοθέου ἱστορίας συνέγραψε. Καὶ οὗτος γὰρ τῆς ἡσύχου διαγωγῆς προτιμήσας τὴν σωτηρίαν τῆς Χριστοῦ ποίμνης, τὴν ἀσκητικὴν καλύβην ἀφεὶς, τῆς μάνδρας ἐπεμελεῖτο Χριστοῦ· καὶ ἰδρῶσι περιερῥεῖτο πάντοθεν τοὺς λύκους ἐλαύνων. Ἀλλ' ὅσος μὲν ὁ τῆς ἀρετῆς αὐτῷ πλοῦτος, καὶ οἷα ποιῶν ὑπὲρ ἄνθρωπον ἐγεγόνει, ἡ εἰρημένη βίβλος τῷ βουλομένῳ δηλώσει. Ἐγὼ δὲ ἓν τῶν ἐκείνου, ὃ προσῆκον εἶναι νομίζω τῇ παρούσῃ ἐμῇ πραγματείᾳ, δώσω τῷ λόγῳ. Ὀρόντης ὁ ποταμὸς, ἐκ μὲν βορρᾶ παραῤῥεῖ τὰ ἐπὶ τῆς Ἀντιόχου βασίλεια· στοὰ δέ τις μεγίστη κατὰ μεσημβρίαν διώροφος ἀνεγήγερται τῷ τῆς πόλεως περιβόλῳ, πύργοις ὑψηλοῖς ἑκατέρωθεν κοσμουμένη· μεταξὺ δὲ τῶν βασιλείων οἴκων καὶ τοῦ ποταμοῦ ὁδός τίς ἐστιν, ὑποδεχομένη τοὺς ἐκ τῶν ἐκεῖσε διιόντας πυλῶν, καὶ εἰς τοὺς γείτονας ἀστικοὺς ἀγροὺς παραπέμπουσα. Ταύτην δὴ τὴν ὁδὸν ὁ Θεσπέσιός ποτε Ἀφραάτης ἰὼν, εἰς τὸ τῆς πίστεως ἀσκεῖν γυμνάσιον, τοῖς Χριστοῦ προβάτοις τὴν ἁρμόττουσαν εἰσοίσων τροφήν. Ὄν ἄνωθεν βασιλεὺς παριόντα ἑώρα τῆς στοᾶς ὑπερκύπτων (σισύραν γὰρ ἠμφίεστο)· καὶ βαθεῖ τῷ γήρᾳ πεπονημένῳ, θᾶττον διέτρεχε. Τινὸς δ' εἰπόντος τῷ βασιλεῖ, ἐκεῖνον εἶναι τὸν Ἀφραάτην, οὗτινος τὸ τῆς πόλεως ἐξήρτηται πλῆθος, ὁ βασιλεὺς, « Ποῦ δὴ βαδίζεις; ἄνωθεν ἠρώτα τὸν ὅσιον. » Ὁ δὲ, « Ὑπὲρ τῆς σῆς βασιλείας, φησὶ, προσευξόμενος. » Καὶ ὁ βασιλεὺς, « Ἀλλ' ἐχρῆν σε νόμοις ἑπόμενον μοναχῶν, οἴκοι μένειν, καὶ ἡσυχῇ καθήμενον τοῦτο δρᾷν. » Ὁ δὲ θεῖος πρεσβύτης σοφῶς μάλα ἐπέφερεν· « Εὖ, φησὶ, λέγεις, ὦ βασιλεῦ, τοῦτό με δρᾷν ἔδει, καὶ τοῦτο διετέλουν πράτ-

B

CAPUT XXV.

De sancto Aphraate et Juliano : ut monasticam in solitudine vitam relinquentes, gregem Christi sint tutati.

Non parum vero (1) illis tum in certamine hoc opis quoque attulit insigni vita præclarus ille Aphraates, quam sapiens Theodoritus in volumine Dei amantium historiæ conscripsit. Nam et hic quieto vitæ instituto gregis Christi salutem prætulit : et monasticum relinquens tuguriolum, ovilis Christi curam gessit, et multo diffluens sudore, lupos undique ab eo repulit. Cæterum quam locuples virtute fuerit, et quæ supra captum hominis fecerit, **149** is quem diximus liber evolvere eum volenti ostendet. Ego vero unum quidlam illius actorum huic loco accommodatum, recensendum in opere hoc duxi. Orontes fluvius ab Aquilonari parte imperialem Antiochiæ domum præterlabitur. Porticus autem quædam maxima duorum culminum, in parte meridionali ad urbis mœnia, prælatis turribus utraque ex parte conspicua, est exstructa. Inter imperiales ædes et amnem via est, quæ per portam quæ isthic est, euntes excipiens, in vicinos suburbanos agros deducit. Hanc viam aliquando divus insistebat Aphraates, ad filii gymnasium iturus, et ovibus Christi congruens pabulum allaturus. Eum e superiore loco porticus prospectans imperator vidit : sisyra enim, seu veste ex ovium villosis pellibus consuta, amictus, et senio multo confectus, celerius tamen currebat. Et quidam imperatori, hunc esse Aphraatem illum, ex quo totius urbis multitudo penderet, dixit. Et ille e porticu virum sanctum interrogans : « Quonam, inquit, vadis? » Atque Aphraates, « Pro imperio tuo precaturus, » respondit. « Atqui, » imperator intulit, « domi te, qui leges monachorum sequeris, manere, ibique quiete considentem hoc facere oportuit. » Tum divinus senex perquam sapienter ait : « Recte tu quidem, o imperator, di-

(1) Theod. cap. 26.

cis me id facere debere : facturusque id adeo constanter fueram, si pax Christi ovibus esset. Sed cum multa quædam insaniæ caligo loca omnia occuparit, et maximus insuper subrepat timor, ne plurimo imminente periculo, a feris oves dilanientur, necessitas mihi quoque incumbit, ut vigilem, omnemque funem moveam, ne quod grex Christi capiat detrimentum. Age enim, o imperator, si puella essem domi in conclavi abdita, fusos manibus tractans, et lanificium meum curans, atque alicunde subito conspicerem flammam exortam, et omni ex parte paternæ domui circumfusam, fœdo incendio eam jamjam consumpturam, quid me facere oporteret? dic, te per Deum oro. Utrumne me sic sedere, et penates patrios conflagrantes despicere, ignemque proserpentem exspectare : an conclavi statim relicto, sursum et deorsum currere, aquam in manibus habere, et modis omnibus flammam exstinguere conari oporteret? **150** Satis sane scio, dicturum te, faciendum mihi esse, quod et sagacis sanæque mentis puella faceret. Id ipsum vero nunc quoque fieri debere existimo. Cum tu enim quasi fulmen quoddam in paternam domum nostram incideris, et veriorem pietatem omnem igne vastes, undiquaque circumcursamus, flammam gliscentem exstinguere satagentes. » Hæc quidem ille dixit. Imperator autem ad minas usque progressus, silere eum coegit. Ex cubicularii autem imperatoris quidam, qui sanctum virum propter animi temeritatem gravius tractaverat, in balneum confestim ingressus, ut principi lavationem præpararet, mente captus, et in calidas aquas delapsus, ibi vitam finivit. Imperator aliquandiu exspectans, et extrahi ea mora tempus querens, aliis causam ejus rei inquisitam sibi renuntiare præcepit. Qui cum eo venissent, et omnia circumspexissent, illum in calidis undis morte frigida peremptum repererunt. Quod ubi imperator cognovit, opus id quidem petulantis, Aphraatæ sancto illatæ injuriæ et contumeliæ esse, recte arbitratus est : de impio autem dogmate eumdem, juxta indurati cordis Pharaonem, retinuit animum. Et perinde atque fulmine afflatus et attonitus imperator, miraculo eo magis etiam est contra veram pietatem concitatus. Eadem tempestate idem quod Aphraates, plurimum laudatus ille Julianus fecit. Nam hic quoque solitudine relicta, Antiochiam venit. Cum enim mendacii artifices, Ariani inquam, per sycophantiam virum sanctum traducere conarentur, veluti factionis eorum esset, et dogmati Ariano consentiret : Flavianus, Diodorus, et Aphraates, veritatis lumina, Acacium illum qui postea Berræensem civitatem sacrorum antistes optime administravit, ad celebrem illum virum cum hujusmodi postulatis misere, ut multorum (1) millium hominum misertus veniret, et cum adversariorum redarguere mendacium, tum veritatem libere confir-

(1) Theod. cap. 27.

A των, ἐν εἰρήνῃ τῶν Χριστοῦ θρεμμάτων μενόντων. Ἐπεὶ δὲ πολλή τις τὸ πᾶν κατέχει σκοτόμαινα, καὶ δέος ὑφέρπει πλεῖστον, μὴ θηριάλωτα γένηται, μεγίστου ἐπηρτημένου κινδύνου, ἀνάγκη κἀμὲ γρηγορεῖν, καὶ πάντα κάλων κινεῖν, ἀλώβητον διασῶσαι τὴν ποίμνην Χριστοῦ. Ἆρα γάρ, ὦ βασιλεῦ, εἴγε κόρη τις ἐτύγχανον ὤν, οἴκοι τε καὶ πρὸς θάλαμον κεκρυμμένη, καὶ πρὸς ἄτρακτον ἐρεῖδουσα χεῖρας, καὶ τῆς οἰκείας ταλασίας καθεστῶσα εἰς ἐπιμέλειαν· εἶτά ποθεν ἐξαπίνης φλόγα προσπεσοῦσαν ἑώρων, τὴν πατρῴαν οἰκίαν ἁπανταχοῦ περιθέουσαν, καὶ κατεπειγομένην ἀπηνέστερον δαπανᾷν, τί μι δρᾷν ἔδει, εἰπὲ πρὸς Θεοῦ; Ἆρ' ἐχρῆν ἡσυχῇ καθῆσθαι, καὶ τὴν πατρικὴν ἑστίαν οὕτως ἐμπιπραμένην περιορᾷν, καὶ τὸ πῦρ ἔρπον προσμένειν· ἢ τὸν θάλαμον λιποῦσαν εὐθύς, ἄνω καὶ κάτω χωρεῖν, ὕδωρ μετὰ χεῖρας ἔχουσαν, καὶ παντὶ τρόπῳ σβεννύειν πειρᾶσθαι τὴν φλόγα; Οἶδα πάντως, τοῦτο ἐρεῖς, ὃ καὶ κόρη ἀγχίνους, καὶ φρενὸς ὑγιοῦς ἀντιποιουμένη, ἔδρασεν ἄν· ὃ κἀγὼ νομίζω ἄρτι χρῆναι δρᾷν. Σοῦ γὰρ οἷά τινος κεραυνοῦ ἐπὶ τὴν πατρῴαν ἡμῶν οἰκίαν κατασκήψαντος, καὶ τὸ σύμπαν πυρπολοῦντος τῆς εὐσεβείας, ἁπανταχοῦ περιθέομεν τὸ τῆς φλογὸς ἀκμάζον σβέσαι πειρώμενοι. » Ταῦτα ὁ μὲν εἶπεν· ὁ δὲ μέχρις ἀπειλῆς προχωρήσας, σιγᾷν ἠναγκάζετο. Τῶν τις δὲ περὶ τὸν βασιλικὸν κοιτῶνα θρασύτερον τῷ ὁσίῳ διατεθεὶς, περὶ τὸ βαλανεῖον εὐθὺς εἰσιὼν, ὥστ' αὐτὸ βασιλεῖ εὐτρεπίσαι, τὸ λογιστικὸν ἐκτραπείς, εἰς τὴν θερμοβρόην διολισθήσας, καὶ ἀκράτου μετασχὼν τοῦ θερμοῦ, τὸν βίον ἐκ-

B λιπεν. Ἐπεὶ δ' ὁ βασιλεὺς ἐπιπολὺ διατρίβων τὸ βραδὺ κατηγιᾶτο τοῦ χρόνου, ἑτέροις ἐπέτρεπε μηνύειν τὸ αἴτιον. Ὡς δ' ἦκον πάντα περισκοποῦντες, ὁρῶσιν ἐκεῖνον ἔνδον τοῦ ἀκράτου θερμοῦ, τῷ ψύχει διαλυόμενον τῆς νεκρώσεως. Ὅ δὴ οἱ περὶ τὸν βασιλέα μαθόντες, ἔργον μὲν εἶναι τῆς ἐς Ἀφραάτην, τὸν ὅσιον, παροινίας καλῶς ἐλογίσαντο· πρός γε μὴν τὸ δυσσεβὲς δόγμα κατὰ τὸν σκληροκάρδιον διέκειντο Φαραώ. Ὁ δὲ ἐμβρόντητος βασιλεὺς τῇ θαυματουργίᾳ μᾶλλον κατὰ τῆς εὐσεβείας ὠπλίζετο. Κατ' ἐκεῖνο δὲ καιροῦ τὰ ἴσα τῷ Ἀφραάτῃ καὶ πολυύμνητος Ἰουλιανὸς ἔπραττε· τὰς γὰρ ἐν ἐρήμῳ διατριβὰς καὶ οὗτος καταλιπὼν, τὴν Ἀντιόχου κατέλαβεν. Ἐπεὶ γὰρ οἱ τοῦ ψεύδους ἐργάται, οἱ τὸ

D Ἀρείου λέγω φρονοῦντες, συκοφαντεῖν ἐπειρῶντο τὸν ὅσιον, ὡς τῆς αὐτῶν εἴη φατρίας, καὶ τοῖς ἐκείνων στοιχεῖ δόγμασι· Φλαβιανὸς καὶ Διόδωρος καὶ Ἀφραάτης οὗτος, οἱ τῆς ἀληθείας φωστῆρες, Ἀκάκιον ἐκεῖνον, ὃς τὴν Βερροιαίων πόλιν εἰσέπειτα δείθυνεν ἄριστα, πρὸς τὸν πανεύφημον ἐκεῖνον ἄνδρα προσάγοντες, δέησιν ἔπεμπον, πολλῶν ἀνθρώπων μυριάδας οἰκτείραι· ὥστ' ἰόντα, τὸ μὲν τῶν ἐναντίων διελέγξαι ψεῦδος, τὴν δ' ἀλήθειαν παρρησιάσασθαι, καὶ τὸ τῆς πίστεως δόγμα κηρύξαι. Καὶ ἃ μὲν οὗτος καὶ ἅπαξ καὶ δεύτερον εἰσιὼν τὴν Ἀντιόχου παράδοξα διεπράξατο, ἡ φιλόθεος ἱστορία διδάξει τοὺς βουλομένους· ὅτι δὲ τὸ τῆς πόλεως σύμ

παν εἰς τὸν τῆς ἀληθείας ἤθροισε σύλλογον, οὐδένα οἶμαι μὴ ἀκριβῶς διειδέναι, ὅσοι καλῶς τὰ ἀνθρώπινα ἐξετάζειν εἰώθασι· φιλεῖ γὰρ τὰ τῶν ἔργων παράδοξα πάντας ἕλκειν ὡς ἐπίπαν πρὸς ἑαυτὰ, καὶ πείθειν τὴν ἴσην δόξαν τῷ ἐνεργοῦντι ἀσπάζεσθαι. Ὅτι δ' ἐξαίσια καὶ λόγον ἐκβαίνοντα διετέλεσεν Ἰουλιανὸς, οὐχ ἡμεῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ οἱ τῆς ἀληθείας μαρτυροῦσι κατήγοροι. Τοῦτο δὴ καὶ Ἀντώνιος ἐκεῖνος, ὁ τῆς μοναχικῆς ἡγησάμενος πολιτείας, ἐπὶ τῶν Κωνσταντίου διεπράξατο χρόνων· ἐν δευτέρῳ γὰρ τὰς ἐν ἐρήμῳ διατριβὰς θέμενος, τὴν Ἀλεξάνδρου πόλιν ἁπανταχοῦ περιῇει, γλώσσῃ τρανοτέρᾳ διαμαρτυρούμενος ἅπασιν, ὡς Ἀθανάσιος πρόμαχος μὲν τῆς ἀληθείας ἐστὶ, καὶ τῶν ἀποστολικῶν συνήγορος διδαγμάτων· οἱ δὲ τῆς Ἀρείου μετεσχηκότες λύττης πόρρω τῆς ἀληθείας ἐκτρέχουσιν. Οὕτω καλῶς σκοποῦντες οἱ θεῖοι ἐκεῖνοι ἄνδρες, ἤδεσαν ἑκάστῳ καιρῷ τὸ προσῆκον ἁρμόττειν· καὶ τηνίκα μὲν χρὴ τὴν ἡσυχίαν ἀσπάζεσθαι, τηνίκα δὲ τὴν ἔρημον παραιτουμένους, προτιμᾶν τὰς ἐν πόλει διατριβάς.

A mans, fidei doctrinam deprædicaret. Et quæ vir iste semel atque iterum Antiochiam adveniens mirifice peregerit, Dei amantium historia quemvis edocebit. Quod vero urbs tota opera ipsius ad conventum se et cœtum veritatis contulerit, neminem non certo nosse puto, qui recte res humanas dijudicare consueverit. **151** Opera namque præter opinionem hominum edita, omnes omnino ad se pertrahere, eamdemque cum eorum auctore sententiam complecti, persuadere solent. Julianum porro præcipua quædam et rationem superantia miracula perfecisse, non nos solum, sed etiam veritatis accusatores testantur. Idem vero Antonius ille monasticæ auctor vitæ, Constantii temporibus fecit. Posthabita enim quandoque solitudine, Alexandrinam urbem ubique perambulans, verbis clarioribus omnibus est attestatus, Athanasium quidem veritatis esse propugnatorem, et apostolicorum dogmatum defensorem: qui vero Arii rabie affecti essent, a veritate ipsa longe aberrare. Adeo rem ipsam recte putantes divini illi viri, tempori B cuique munia sua tribuerunt, quando vel quietiorem vitam complecti, vel locis relictis solis degere in urbibus potius deberent, minime ignorantes.

ΚΕΦΑΛ. ΚϚ'.

Περὶ τῆς τελευτῆς Ἀθανασίου, οὗ Πέτρος διάδοχος. Ἔτι δὲ καὶ περὶ τῆς τοῦ Ἀρειανοῦ Λουκίου ὠμότητος, ὃν οἱ Ἀρειανοὶ ἐπὶ τῆς Ἀλεξάνδρου κατέστησαν, ἐξελάσαντες Πέτρον.

CAPUT XXVI.

De obitu Athanasii, cujus successor fuit Petrus. Præterea de crudelitate Lucii Ariani: quem Ariani Alexandrinæ Ecclesiæ, Petro pulso, præfecerunt.

Τοιαῦτα καὶ ἐν Ἀντιοχείᾳ ὁ δυσσεβὴς Οὐάλης C ἐνήργει. Μετιτέον δ' ἐνταῦθεν ἐπὶ τὰ κατὰ τὴν Ἀλεξάνδρου τούτῳ γενόμενα. Ἤρεμα γὰρ εἶχεν ἡ κατ' Αἴγυπτον Ἐκκλησία περιόντος Ἀθανασίου, δι' ἃς αἰτίας μικρὸν ἄνωθεν διελάβομεν· ὑπερτέρει γὰρ τὸ πλῆθος ἐνθάδε τῶν εὐσεβεῖν ἠρημένων τῆς Ἀρειανικῆς φάλαγγος, σφόδρα τῷ Ἀθανασίῳ προσκείμενον. Ἐνθερμὸν δὲ μάλιστα ὂν καὶ πρὸς στάσιν ἐπιῤῥεπῶς ἔχον, παρεῖχε δέος, μὴ στάσεως κινηθείσης τὰ δημόσια παραβλάψειε πράγματα. Ὅθεν ἐκ τινος θείας προνοίας ἀπείρατος τῶν δεινῶν διέμεινεν Ἀλεξάνδρεια, ἕως οὗ περιῆν ὁ τῆς ἀληθείας ἀγωνιστὴς Ἀθανάσιος. Ἐπεὶ δ' ἐκεῖνος μετὰ τοὺς πολλοὺς κινδύνους καὶ τοὺς ἴσους στεφάνους εἰς τὴν ἄπονον μετεχώρησε λῆξιν, ἀμφὶ τεσσαράκοντα καὶ ἓξ ἔτη τῇ ἀρχιερωσύνῃ ἐμπρέψας, Πέτρος, ἀνὴρ D ἄριστος καὶ ἐλλόγιμος, τοῦ κλήρου διάδοχος γίνεται, αὐτῆς ἐκείνης ψηφισαμένης τῆς μακαρίας κεφαλῆς πρότερον· ἔπειτα καὶ τῶν τῆς ἐπαρχίας ἐπισκόπων πάντων συμψήφων γεγενημένων, τῆς τε ἱερωσύνης πάσης, καὶ τῶν ἐν τέλει καὶ ἀξιώμασι προεχόντων τῆς πόλεως. Καὶ τὸ δημῶδες δ' ἅπαν ἐπεκύρου ταῖς εὐφημίαις τὴν μεθ' ἡδονῆς βούλησιν. Κοινωνὸς γὰρ Ἀθανασίῳ τῶν μακρῶν ἱδρώτων ἐγένετο, ἀεὶ τῷ μεγάλῳ τούτῳ συνὼν, ἔν τε ταῖς ἀποδημίαις καὶ ταῖς οἴκοι διατριβαῖς, παντοδαποῖς σὺν ἐκείνῳ προσπαλαίων κινδύνοις· ἔνθεν τοι καὶ ὅσοι γειτνιάζοντες ἦσαν τῶν ἱερέων, καὶ ὅσοι τὸν ἡσύχιον βίον μετῆσαν, τὰς ἀσκητικὰς καταλιπόντες παλαίστρας, ἠξίουν μᾶλλον τὸν Πέτρον διάδοχον τοῦ θρόνου γενέ-

Talia impius Valens Antiochiæ quoque egit. Transeundum autem hinc ad ea quæ Alexandriæ sunt gesta. Quiete siquidem in Ægypto Ecclesia fuit, Athanasio superstite, ob eas quas supra narravimus causas. Multitudo namque ea, quæ veram pietatem sibi sequendam statuerat, Arianam phalangem superabat: idque propter suum erga Athanasium amorem. Et cum ea esset ardentior, et ad seditionem movendam propensior, metum de se præbuit, ne tumultu concitato, respublica detrimento mulctaretur. Proinde divina quadam providentia immunis a gravibus malis Alexandria permansit, tantisper dum veritatis propugnator superfuit Athanasius. Ubi autem ille post pericula plura, nec coronas pauciores, ad vitæ conditionem laboris omnis expertem, ad quadraginta et sex annos episcopatum cum gloria magna functus, discessit: Petrus, vir optimus et clarissimus, in functionem ejus successit, suffragio quidem primum beati illius capitis, deinde etiam episcoporum provinciæ ejus universorum, **152** totiusque cleri et eorum qui Alexandriæ primos honores et magistratus gerebant, votis et calculis, plebe etiam cuncta faustis acclamationibus consilium id perquam libenter confirmante. Particeps enim diuturnorum sudorum Athanasii fuerat, nunquam a magno illo viro vel domi vel peregre discedens, variisque cum illo periculis colluctans. Quapropter quicunque erant finitimi episcopi, et qui tranquillam vitam sectabantur, monasticas relinquentes

palæstras, maxime hoc egerunt, ut Petrus in illius locum substitueretur. Postquam autem is sacram recepit sedem, nulla interposita mora, gentis ejus præfectus, contracta ex Judæis et Græcis manu, ecclesiam circumvallavit, et Petrum exire jussit. Quod nisi faceret, se illum vel invitum inde ejecturum esse, minatus est : quod quidem ille fecit, cum ut voluntati imperatoris morem gereret, tum maxime impietati ipse suæ satisfaceret. Quod namque ex idolorum nefaria superstitione penderet, splendide se festum diem actnrum esse putabat, si veræ pietatis navem in tempestatem conjiceret. Ac primum quidem Petrus in carcerem inclusus est : postea autem profugiens, cum scapham commode nactus esset, Romam ad consentientem sibi ejus urbis episcopum Damasum trajecit. Et brevi post Euzoius, qui Antiochiæ Arianæ præfuit religioni, tempus opportunum nactus, consilium invenit, ut Alexandriam ipse iret, et ecclesias ibi Lucio Ariano traderet. Quod cum imperatori quoque placuit (adhuc enim is Antiochiæ erat), cum satellitio multo, et militari quæ eum sequebatur manu sane quam frequenti profectus est, atque una cum eo magnus imperatoris quæstor. Habebant ii ab imperatore ad præfectum provinciæ Palladium, mandatum, ut is quacunque in re opus esset, Lucio et Euzoio non deesset. Et Petrus quidem, sicuti dictum est, in carcere asservatus est : postea etiam Romam navigavit. At Lucius Arianus in sacram Athanasii sedem est collocatus. Itaque Ægyptii longe graviores in exteros animos concepere. Simul atque enim improviso advenerat Lucius, statim ecclesias occupare contendit. Atque ubi plebs contra niti cœpit, bellum adversus clericos et sacras virgines est institutum. **153** Et aliæ super alias illatæ calamitates Ecclesiæ catholicæ sectatores affixerunt. Perinde enim atque feræ agrestes grege Christi Ariani imminentes, partim in exsilium egere, partim captos in vincula conjecere : quos rursum ex vinculis productos, variis subdidere suppliciis. Quidam enim unguliis et flagris bubulis cæsi, quidam ardentibus facibus adusti, atque alii bonis primum spoliati, aliis mox sunt affecti cruciatibus. Tormentis vero tam varii generis superesse, admirabile est visum. Quod si quis prius vita excessisset, quam tanta mala expertus, aut si ad tolerabilius exsilium damnatus esset, fortunatum id, et quod alicui invideri posset, habitum est. Sed quis exponere possit, quæ mala in Lucii introitu acciderint? Quorum quidem Sabinus, qui res ecclesiasticas conscripsit, minime meminit, quod amicorum sibi Arianorum dedecora premere maluerit. Optime autem ea beatus Petrus, postquam e carcere profugit, in scripto quodam suo tanquam tragœdiam exposuit, et ad omnes ubique ecclesias misit. Quod scriptum, cum prius unum saltem nefarium impii Lucii flagitium memoravero, volumini huic inseram.

σθαι. Ὡς δὲ τοῖς ἱεροῖς ἐνίδρυτο θώκοις, εὐθὺς ὁ τοῦ ἔθνους ἡγεμών, τὸν ἐξ Ἰουδαίων καὶ Ἑλλήνων περιαθροίσας ὄμιλον, τὴν ἐκκλησίαν περιεκύκλου, καὶ ἐξιέναι τὸν Πέτρον ἐκέλευεν· εἰ δ' οὖν, ἀλλ' αὐτός γε καὶ ἄκοντα τοῦτον ἐξελάσειν ἠπείλει, τὰ θυμήρη δῆθεν πράττων τῷ βασιλεῖ· τὸ δ' ἀληθὲς, τῇ σφετέρᾳ δυσσεβείᾳ ἀφοσιούμενος τὸ εἰκός. Τῆς γὰρ τῶν εἰδώλων δυσσεβείας ἐξηρτημένος, ἄγειν ὥριτο λαμπρὰν ἑορτὴν, εἰ ἐν ζάλῃ τὴν τῆς εὐσεβείας ὀλκάδα ἐμβάλλει. Καὶ πρῶτα μὲν ὁ Πέτρος καθείργνυτο· ἔπειτα διαδρὰς καὶ σκάφους εὐτυχήσας, εἰς Ῥώμην ἀνέπλευσεν ὡς πρὸς ὁμόδοξον Δάμασον τὸν Ῥώμης ἐπίσκοπον. Οὐ πολλῷ δὲ ὕστερον, Εὐζώϊος ὁ ἐν Ἀντιοχείᾳ τῆς Ἀρειανικῆς προεστὼς θρησκείας, τὸν καιρὸν ἁρπάσας, συνέῤῥαπτεν αὐτὸς εἰς Ἀλεξάνδρειαν κατιέναι, ἐπὶ τῷ παραδοῦναι Λουκίῳ τῷ Ἀρειανῷ τὰς ἐνθάδε ἐκκλησίας. Καὶ ἐπεὶ καὶ βασιλεῖ ἐδόκει, ἔτι γὰρ περὶ τὴν Ἀντιόχου διῆγε, σὺν δορυφορίᾳ κατῄει πολλῇ, καὶ στρατιωτικῆς πλείστης ἑψομένης χειρός· σὺν αὐτῷ δὲ καὶ Μάγνος ὁ τῶν βασιλικῶν ταμίας χρημάτων. Καὶ πρόσταγμα δὲ βασιλέως τῷ τοῦ ἔθνους ἡγεμόνι Παλλαδίῳ ἐπέμπετο, ὅ τι ἂν δέῃ Λουκίῳ καὶ Εὐζωΐῳ καθυπουργεῖν. Καὶ Πέτρος μὲν καθείρκτο, ὡς εἴρηται· ἔπειτα δὲ καὶ εἰς Ῥώμην ἐπέπλει. Λούκιος δὲ ὁ Ἀρειανὸς τοῖς ἱεροῖς Ἀθανασίου θώκοις ἐνίδρυτο. Ἐντεῦθεν δὲ περὶ τοὺς ἀλλαχόσε συνέβαινε πολλῷ χαλεπώτερον διατεθῆναι τοὺς ἐν Αἰγύπτῳ· ἅμα γὰρ εἰσπεσὼν, ἐπεχείρει κατέχειν τὰς ἐκκλησίας. Ἐπεὶ δ' ἀντέπνει τὸ πλῆθος, ἐπλέκετο μὲν ἡ στάσις τοῖς κληρικοῖς καὶ ταῖς ἱεραῖς παρθένοις· καὶ συμφοραὶ συμφορὰς τοὺς ἀπὸ τῆς καθόλου Ἐκκλησίας διαδεχόμεναι ἐξεπίεζον· οἷα γάρ τινες θῆρες ἀγρίως τῇ ποίμνῃ Χριστοῦ ἐπιθέμενοι, τοὺς μὲν εἰς φυγὴν ἔτρεπον, οἱ δὲ δεσμῶται ἦσαν συλλαμβανόμενοι· αὖθις δ' ἐκ τῶν δεσμῶν προαγόμενοι, ποικίλαις ὑπεβάλλοντο τιμωρίαις· ὄνυξι γὰρ καὶ βοείαις ᾐκίζοντο. Ἦσαν δὲ οἳ καὶ λαμπάσι πυρὸς ἀνεφλέγοντο· καὶ παντοδαπὰς ὑφίσταντο τιμωρίας, τὰ οἴκοι πρῶτον διαρπαζόμενοι. Ἐπιδιῶναι δὲ τῷ ποικίλῳ τῶν βασάνων, παράδοξον ἐλογίζετο. Τὸ δέ γε πρὸ τοῦ πεῖραν σχεῖν τῶν δεινῶν ἀπαλλαγῆναι τοῦ ζῆν, ἢ τό γε μετριώτερον, φυγὴν καταδικασθῆναι μακάριόν τε καὶ ζηλωτὸν ἐνομίζετο. Καὶ πῶς ἄν τις ἐκδιηγήσαιτο, ὅσα κακὰ ἐπὶ τῇ εἰσόδῳ Λουκίου γεγένηντο; Ὧν Σαβῖνος μὲν ὁ τὰ ἐκκλησιαστικὰ συγγραψάμενος ἧκιστα μέμνηται, τὰ τῶν φίλων Ἀρειανῶν ἐλαττώματα συγκαλύπτειν αἱρούμενος· ἄμεινον δ' αὐτὰ ὁ μακάριος Πέτρος ἐν ἰδίῳ συγγράμματι ἀρίστως ἐξετραγῴδησε, καὶ ταῖς ἁπανταχοῦ ἐκκλησίαις μετὰ τὴν ἐκ δισμωτηρίου φυγὴν διεπέμψατο. Ὅ δῆτα, μετὰ διήγησιν μιᾶς ἀνοσιουργίας Λουκίου τοῦ ἀσεβοῦς, τῷ παρόντι ἐνθήσω συγγράμματι.

ΚΕΦΑΛ. ΚΖ'. A CAPUT XXVII.

Περὶ τοῦ γενομένου διωγμοῦ τοῖς κατ' Αἴγυπτον μοναστηρίοις παρὰ Λουκίου· καὶ περὶ τῶν μαθητῶν Ἀντωνίου τοῦ μεγάλου, καὶ τῶν δύο ἁγίων Μακαρίων, ὡς ὑπερόριοι διὰ τὴν πίστιν γενόμενοι, πολλὰ θαύματα διεπράξαντο.

De persecutione quam Lucius monasteriis Ægypti intulit, et de discipulis Antonii magni : et de duobus sanctis Macariis, ut propter fidem exsulantes, multa miracula ediderint.

Ὁ μὲν οὖν ἀξιάγαστος Πέτρος οὕτω φυγὰς εἰς Ῥώμην ἀπέπλει· οἱ δὲ τῆς Ἀρείου συμμορίας, καίπερ βραχεῖς ὄντες, τῶν κατ' Αἴγυπτον ἦρξαν ἐκκλησιῶν. Οὐκ εἰς μακρὰν δὲ καὶ πρόσταγμα ἐκ βασιλέως τῷ τοῦ ἔθνους ἡγουμένῳ ἐπέμπετο, διαγορεῦον τοὺς τῆς ἐν Νικαίᾳ πίστεως ὑπερισταμένους, ἔκ τε τῆς Ἀλεξάνδρου καὶ πάσης τῆς Αἰγυπτιακῆς διοικήσεως ἐξελαύνεσθαι, ὅσους ἂν κελεύσειε Λούκιος. Εὐζώϊος μὲν οὖν, ὅσα γε ἦν αὐτῷ πρὸς βουλῆς ἐπὶ τῆς Ἀλεξάνδρου ἀνύσας, αὖθις τὴν Ἀντιόχου κατέλαβεν· ὁ δὲ Λούκιος, καθὼς προσετέταχτο, τὸν ἡγεμόνα τῆς κατ' Αἴγυπτον στρατιᾶς σὺν πολλῷ πλήθει συμμίκτῳ Ἑλλήνων καὶ Ἰουδαίων καὶ τῶν ἀπὸ τῆς σφετέρης δόξης λῃζων διῆει, καὶ τὸ στρατήγιον ἐπήγνυ κατὰ τῶν ἐν ἐρήμοις διατριβόντων μοναχῶν. Ἐν ἐλπίσι καὶ γὰρ ἦν, ὡς εἰ τούτοις δι' ὄχλου γένηται, ἡσυχίας μάλιστ' ἐρῶσι, πειθηνίους ἕξειν, καὶ οὕτω καὶ τῶν ἐν πόλει περιγενέσθαι Χριστιανῶν· ἐπεί τοί γε πολλοὶ τηνικαῦτα καὶ θεσπέσιοι ἄνδρες ἦσαν τῶν κατ' Αἴγυπτον καὶ Θηβαΐδα μοναστηρίων προεστηκότες, τὴν Ἀρείου δόξαν μάλιστα ἐκτρεπόμενοι· οἷς τὰ πλήθη ἑπόμενα, τὰ ἴσα φρονεῖν περὶ πολλοῦ ἐποιεῖτο. Οὔτε γὰρ περὶ δογμάτων ἀδολεσχεῖν ἤθελον, οὔτ' ἠπίσταντο· παρ' ἐκείνοις δ' εἶναι τὴν ἀλήθειαν ᾤοντο, οἷς καὶ Θεὸς ἐπακούων ἐνήργει παράδοξα· καὶ τοῖς λόγοις τῆς πίστεως, τὰ τῆς ἀρετῆς ἔργα ἐπεμαρτύρουν· ὁποίους τηνικαῦτα ἡγεμόνας εἶναι τῶν μοναχῶν ἴσμεν· τοὺς δύο φημὶ Μακαρίους, τὸν Ἀλεξανδρέα καὶ τὸν ἄστυ, ὧν καὶ πρόσθεν ἐμνήσθημεν· Παμβώ τε καὶ Ἡρακλείδην ἐκεῖνον ἄριστος μαθητευθέντας τῷ καθηγεμόνι τῆς ἀρετῆς καὶ τῶν ἀνὰ τὴν Αἴγυπτον μοναστηρίων, Ἀντωνίῳ τῷ πάνυ, καὶ τοὺς λοιποὺς αὐτοῦ φοιτητάς. Καὶ δὴ λογισάμενος Λούκιος ὡς οὐκ ἐγγένηταί σφισιν ἐν τῷ ἀσφαλεῖ καθεστάναι, καὶ τῆς καθόλου Ἐκκλησίας κρατῆσαι, εἰ μὴ τοὺς τῶν μοναχῶν ἄκρους ὁμοφρονεῖν αὐτοῖς ἀναγκάσοι, ἐπεχείρει τῷ ἔργῳ· καὶ ἐπεὶ πείθειν οὐκ εἶχε, τὴν βίαν προσῆγε. Καὶ ἔνοπλοι γυμνοῖς καὶ μηδὲ χεῖρα αἰρουμένοις προτείνειν εἰς ἄμυναν ἐπελθόντες, ἐλεεινῶς ἐξεπόρθησαν· ὡς εἶναι λόγου κρείσσω τὰ κατ' αὐτῶν γενόμενα πάθη. Τέλος διημάρτανε τοῦ σκοποῦ, τοὺς αὐχένας ἑτοίμως πάντων ὑποκλινόντων τοῖς ξίφεσι· καὶ εἴ γε δέοι θανεῖν, μᾶλλον προθύμως ἑλέσθαι, ἤ τι τῶν ἐν Νικαίᾳ δοξάντων μετακινῆσαι. Καὶ δὴ λέγεται, προσδοκίμων αὐτοῖς ἐπιθέσθαι τῶν στρατιωτῶν, τινὰ πρὸς αὐτοὺς γενέσθαι, τὰ τῶν ποδῶν ἄρθρα διασεσεισμένον· ποσὶ δὲ μὴ δυνάμενον οἰκείοις ἐπιστηρίζεσθαι, ῥάβδοις τὴν τῶν ποδῶν χρείαν ἀποπληροῦν. Καὶ

Ac Petrus quidem ille admiratione dignus, ad eum modum Romam concessit. Qui vero factionis Arianæ erant, quantumvis pauci, ecclesiis in Ægypto imperarunt. Nec ita multo post, mandatum quoque ab imperatore ad gentis ejus præfectum missum est, quod Nicænæ fidei propugnatores a Lucio indicatos Alexandria et omni Ægyptia diœcesi ejici jubebat. Porro Eusoius confectis Alexandriæ ex sententia rebus, rursum se Antiochiam contulit : Lucius vero, quemadmodum mandatum fuerat, et Ægyptii exercitus dux, cum magna multitudine ex Græcis et Judæis et Arianis mistim collecta, hostiliter prædas egit, et infesta signa contra monachos solitudinem incolentes duxit. **154** Ea enim spe erat, si iis quietem maxime consectantibus molestiam turbulenter afferret, in potestate eos sua fore : proindeque et eos qui in urbibus essent, Christianos, a se devictum iri : quandoquidem multi ea tempestate venerandi in Ægypto et Thebaide viri monasteriis præibant, Arii opinionem maxime aversantes. Quos plebs ipsa secuta, ut eadem cum illis de religione sentiret, maximi faciebat. Neque enim illi de dogmatibus nugari voluere, ac ne potuere quidem. Penes eos autem veritatem esse arbitrati sunt, quorum preces Deus exaudiret, miraculorum edendorum facultatem eis tribuens, et qui fidei verba virtutis operationibus tanquam testimoniis confirmarent : quales tum monachorum duces fuisse novimus, Macarios duos, Alexandrinum et Urbanum, quorum antea meminimus : item Pambo, et Heraclidem illum, qui optime ab Antonio magno virtutis et Ægyptiorum monasteriorum antistite sunt eruditi, et alios ejusdem discipulos. Et cum Lucius secum ipse reputaret, fieri neutiquam posse ut res Arianorum in tuto essent, et ipsi universalem sibi Ecclesiam subjicerent, nisi eos qui inter monachos summi essent, in sententiam suam pedibus ire cogerent, rem eam est agressus. Et (1) quia suadendo nihil efficeret, ad vim se convertit. Itaque armati, nudis, et qui ne manum quidem defendendi causa extendere velleat, ingruentes (2), miserandum in modum eos afflixerunt, ita ut cladem illis illatam verbis exponere non liceat. Postremo tamen cœptum id frustra fuit, quod omnes parati essent jugulum inclinatum gladiis præbere, et, si opus esset, mori potius alacriter, quam aliquid de Nicænis decretis mutare. Fertur vero et illud, cum impetum imminentium militum exspectarent, quemdam apud eos fuisse, ex pedibus propter articu-

(1) Sozom. eod. cap. 20.

(2) Valens impietatem quam dudum meditans fuerat, operibus explens, legem tulit, ut monachi militarent : nolentes per tribunos et milites fustibus interfici jussit. (Eutrop.)

lorum convulsionem adeo laborantem, ut illis insistere non posset, sed scipionibus quibusdam illorum vicem et usum expleret. Hunc illi oleo unctum in nomine Christi, quem Lucius persequeretur, surgere et domum ire jusserunt. At ille exsiliens, statim iter perfecit, eadem prorsus cum monachis istis colenda esse prædicans, quibus Deus, Lucium (1) accusantibus, gratiam suam concederet, ei aurem tam benigne præberet, ut se tam diuturno morbo liberarint. **155** Verum ne iis quidem ipsis rebus eis consilii cœptique sui pœnitentia incessit. Noctu enim hos oppressos atque comprehensos in insulam quamdam circumcirca lacu ingenti circumdatam miserunt, quam antiquitus homines superstitionis dæmoniacæ, qui doctrinam nostram prorsus non audissent, incolebant. Erat autem adhuc ibi perniciosi et pestiferi dæmonis antiquissimum delubrum, cujus cultu etiamnum maxime tenebantur. Postquam autem insulam attigerunt, sacerdotis filia, a dæmone agitata, ad eos venit. Quæ ubi cursu et clamore indecenti ad eos contenderet, insulæ incolæ, novitate ejus rei consternati, eam sunt secuti. Ubi vero ad navem, qua divini illi senes ad littus appulerant, accessit, dæmonium illam convellens humi projecit, et magno per illam clamore edito obsecravit, « Quidnam, inquiens, ad nos venistis, magni Dei ministri? Insulam namque istam jamdudum nos absque molestia et turba omni tenemus, et omnibus prope hominibus ignoti, et lacubus istis circumvallati hic latemus. Quod si deinceps vobis hanc regionem incolere visum est, libenter decedemus. » Talia dæmon per puellam vociferabatur. Qui simulatque ab illis increpitus silere jussus est, puella e vestigio cum pudore et modestia ad seipsam rediit. Et pater ejus atque insula omnis cum incolis universis Christianismum suscepit : templumque quod ibi erat, repurgatum, atque in ecclesiam transformatum, Christo dedicavit. Ea res quamprimum Alexandriam renuntiata Lucio non parum attulit mœroris. Factum enim inde est, ut non solum alienorum, verum etiam popularium suorum odium incurreret; perinde atque is qui non cum hominibus, sed cum ipso prorsus Deo bellum gereret. Itaque occulte statim, ut Macarii ad studia sua et in solitudinem redirent, præcepit. Satis quidem hæc crudelem Lucii impietatem indicant. Exactius tamen animi ejus inhumanitatem divini Petri litteræ declarant : quarum ego prolixitatem fugiens, quæ loco huic accommodata sunt, ex eis decerpam, et historiæ adjiciam. Scribit autem ad hunc modum :

δὴ τοῦτον ἐλαίῳ χρίσαντες, παρεκελεύοντο ἐπὶ τῷ Χριστοῦ ὀνόματι, ὃν Λούκιος διώκει, ἀνίστασθαι. καὶ οἴκαδε ἐπιέναι. Ὁ δ' εὐθὺς ἀλλόμενος, τὴν ὁδὸν ἦνυεν, ἅρδην κηρύττων ὡς τὰ ἴσα τούτοις χρεὼν σέβειν, οἷς καὶ Θεὸς τὴν χάριν ἐπιψηφίζεται, τῇ κατηγορίᾳ Λουκίου · οἷς καὶ οὗς παρέσχεν εὐήκοον, τὸν κάμνοντα τοῦ παλαιοῦ ἀπαλλάξας πάθους. Οὐ μὴν καὶ τούτων γενομένων, μετάμελος ἐκείνοις εἰσῆλθε ἐπιβουλεύουσι · νύκτωρ καὶ γὰρ ἐπιόντες, καὶ τούτους ἁναρπασάμενοι, ἐπί τινα νῆσον ἀπήγαγον, κύκλῳ λίμνην περιβεβλημένην πολλὴν, ἣν ἐξ ἀρχαίου ἄνδρες ὤκουν δεισιδαιμονίᾳ μάλα συζῶντες, καὶ τοῦ καθ' ἡμᾶς δόγματος πάμπαν ἀνήκοοι. Ἦν δ' αὐτοῖς ἐκεῖσε καὶ παλαίτατον τέμενος ἀλάστορος δαίμονος, οὗ πολὺ τὸ σέβας παρ' αὐτοῖς ἐντετηκὸς μάλιστα ἦν. Ἐπεὶ δὲ τῆς νήσου ἐπέβαινον, δαίμων κατάσχετον γενομένην τὴν τοῦ ἱερέως θυγατέρα παρ' ἐκείνους ἦκεν. Ὡς δὲ δρόμῳ θέουσα βοῇ ἀκόσμῳ τοῦ πρόσω εἶχετο, οἱ τὴν νῆσον οἰκοῦντες, τῷ ξένῳ τοῦ πράγματος ἐκπληκτοι γεγονότες, κατόπιν ἐδίωκον. Ἐπεὶ δ' ἐπὶ τὴν ναῦν ἦλθον, ἣ τοὺς θείους πρεσβύτας κεθώρμιζεν, ἐγεγόνει, σπαράξαν αὐτὴν τὸ δαιμόνιον, εἰς γῆν ἔῤῥιπτε · μέγα δὲ κράζον δι' ἐκείνης, ἐπετιᾶτο, « Ἵνα τί, λέγων, πρὸς ἡμᾶς ἥκετε, Θεοῦ μεγάλου θεράποντες; τήνδε γὰρ ἡμεῖς τὴν νῆσον ἐκ πολλοῦ κατοικοῦμεν, οὐδενὶ δ' ὄχλου γινόμενοι, πᾶσι δ' ἀνθρώποις σχεδὸν ἀγνῶτες ὄντες · καὶ ταῖσι ταῖς λίμναις περιπεφραγμένοι λανθάνομεν. Εἰ δὲ τοῦ λοιποῦ φίλον ὑμῖν τῷ χώρῳ τούτῳ ἐνδιατᾶσθαι, ἐκόντες ἀναχωρήσομεν. » Καὶ τοιαῦτα μὲν ὁ δαίμων διὰ τῆς κόρης ἐφθέγγετο. Ἐπεὶ δ' ἐπετιμᾶτο παρ' ἐκείνων σιγᾷν, ἡ μὲν παῖς αὐτίκα σώφρων ἦν · ὁ δὲ τῆς κόρης πατὴρ καὶ ἡ νῆσος ἅπασα πανδημεὶ τὰ Χριστιανῶν κατησπάζετο · καὶ τὸν ἐκεῖσε νεὼν μετασκευασόμενοι, εἰς ἐκκλησίαν καθίστων Χριστοῦ. Τάχος δὲ ταῦτα τὴν Ἀλεξάνδρειαν ἔφθανε · καὶ οὐ μέτρια ἐλύπει τὸν Λούκιον. Συνέβαινε γὰρ ἐντεῦθεν, μὴ παρὰ τῶν ἀλλοτρίων μόνον, ἀλλὰ καὶ παρὰ τῶν οἰκείων ἐν μίσει εἶναι, ἅτε δὴ μὴ ἀνθρώποις, ἀλλ' ἀντικρὺς Θεῷ διὰ μάχης ἰών. Καὶ αὐτίκα λάθρα τοὺς ἀμφὶ Μακάριον ἐπὶ τὰ οἰκεῖα ἧῃν καὶ τὴν ἔρημον ἐπανιέναι προσέταττεν. Ἱκανὰ μὲν οὖν καὶ ταῦτα τοῦ Λουκίου δεῖξαι τὴν τῆς ἀσεβείας ὠμότητα · λεπτότερον δὲ οἶμαι διδάξειν τοῦ θεσπεσίου Πέτρου τὰ γράμματα τὸ τῆς γνώμης ἀπάνθρωπον. Ἐγὼ δὲ τὸ μῆκος τῆς ἐπιστολῆς φεύγων, ὅσα πρόσφορα τῇ μετὰ χεῖρας ὑποθέσει, ἐκεῖθεν ἐρανισάμενος, τῇ συγγραφῇ παραθήσω. Γράφει δὲ οὕτω ·

(1) In his Theodoretus fuisse scribit duos Macarios, et Isidorum, lib. IV, cap. 21. (Theod. eod. cap. 21.)

ΚΕΦΑΛ. ΚΗ'.

Ἐπιστολὴ Πέτρου τοῦ Ἀλεξανδρείας ἐπισκόπου, διηγουμένη ὅσα δεινὰ Οὐάλης καὶ οἱ ἐξ Ἀρείου τοῖς κατ' Αἴγυπτον ἔπραξαν.

A

156 CAPUT XXVIII.

Epistola Petri Alexandrini episcopi, exponens quæ mala et clades Valens et Ariani in Ægypto piis intulerint.

« Ὁ τοῦ ἔθνους ἡγεμονεύων Παλλάδιος, ἐθνικὸς ὢν τὴν αἵρεσιν, καὶ τῶν εἰδώλων ἀεὶ προκυλινδούμενος, κατὰ Χριστοῦ στρατεύεσθαι πολλάκις μελετήσας, τὰ προειρημένα συναθροίσας πλήθη, ὁρμᾷ κατὰ τῆς ἐκκλησίας, ὡς ὑποτάξαι βαρβάρους ἐπαγόμενος. Τότε δὴ, τότε χείριστα γέγονεν· ἃ δὴ καὶ μόνον ὑπαγορεῦσαι θέλων, τῆς μνήμης ὀδύνην μοι παρεχούσης, ἐπαφῆκα δακρύων ἀμέτρων φορὰν· καὶ ἐπὶ πολὺ ἔμεινα ἂν τοῦτο πάσχων, εἰ μὴ θείῳ λογισμῷ λωφῆσαι παρεσκεύασα. Ἐν γὰρ τῇ καλουμένῃ ἐκκλησίᾳ Θεωνᾶ ἐπεισελθόντα τὰ πλήθη, ἀντὶ ῥημάτων σεμνῶν εἰδώλων εὐφημίας ἐπήφιον, ἀντὶ θείων Γραφῶν ἀναγνώσεως κρότους χειρῶν ἀσέμνους, καὶ κεκλασμένας μετ' αἰσχρότητος φωνάς· κατὰ τῶν τοῦ Χριστοῦ παρθένων ὕβρεις, ἃς γλῶττα προφέρειν οὐκ ἀνέχεται· αἰσχρὸν γάρ ἐστι καὶ λέγειν· καὶ γὰρ μόνον τις τῶν εὖ φρονούντων ταύτας ἀκούσας, ἔβυσε τὰς ἀκοάς· καὶ μᾶλλον ηὔξατο ἂν γενέσθαι κωφὸς, ἢ αὐτήκοος γενέσθαι τῆς αἰσχρολογίας αὐτῶν· ἀλλ' εἴθε λόγοις ἀρκούμενοι, λόγοις ἐξημάρτανον, καὶ μὴ πράξει τὴν τῶν λόγων ἐνίκων ἀσέλγειαν· εὐόποιστος γὰρ ἡ λοιδορία κἂν οἷα δή ποτ' οὖν τυγχάνῃ, παρ' οἷς οἰκεῖ Χριστοῦ φρόνησις καὶ θεῖα διδάγματα. Αὐτοὶ τοίνυν οὗτοι ὀργῆς σκεύη τυγχάνοντες, κατηρτισμένοι εἰς ἀπώλειαν, τὴν ῥῖνα σιμώσαντες, ψῆφον ἀσελγῆ ἀπὸ τῶν μυκτήρων μακρὸν, καὶ, ἵν' οὕτως εἴπω, ὡς ἀπὸ κρουνοῦ προχέοντες, τὴν μὲν ἐσθῆτα διέῤῥησσον τῶν ἁγίων τοῦ Χριστοῦ παρθένων, ὧν ἡ ἄσκησις τύπον ἁγίων ἀγγέλων ἐχαρακτήριζεν· ὡς δ' ἡ φύσις ἔχει, γυμνὰς πᾶσαν τὴν πόλιν ἐθριάμβευον, διαπαίζοντες μετὰ ἀσελγείας ὃν τρόπον ἐβούλοντο· καὶ ὅλως ὠμὰ καὶ ξένα τὰ γενόμενα, γυμνοῦντες δημοσίᾳ περιῆγον. Εἰ γοῦν τις ἐπὶ τούτοις συμπαθὼν ἐκώλυε παραινέσεως χρώμενος λόγοις, τραυματίας ἀπελύετο. Ἀλλὰ φεῦ τῶν συμφορῶν! πολλαὶ βιαίαν φθορὰν ὑπέστησαν σώματος· πολλαὶ τῶν παρθένων ῥοπάλοις κατὰ κεφαλῆς τυπτόμεναι, ἔμενον ἀχανεῖς, οὐκ ἐπιτρεπομένων τῶν σωμάτων οὐδὲ τῇ ὁσίᾳ παραδίδοσθαι ταφῇ. Πολλὰ οὖν μέχρι σήμερον, τῶν γονέων ὀδυρομένων, οὐχ εὑρίσκεται σώματα.

B

C

D

157 Sed, o calamitates! Multæ virgines violentam corporis constuprationem sustinuerunt, multæ clavis in caput diverberatæ sine voce manserunt, cum quidem corpora quoque justæ sepulturæ mandari non permitterentur. Quapropter ad hodiernum usque diem parentibus adhuc misere vociferantibus multa corpora non reperiuntur.

« Palladius gentis præfectus, cum ethnicus et gentilis superstitionis esset, atque ad pedes simulacrorum semper provolveretur, et quod sæpe antea bellum adversum Christum meditatus esset, ea quam diximus multitudine contracta, impetum in ecclesiam fecit, perinde atque barbaros subjugare pergeret. Tum sane, tum res pessimæ sunt admissæ: quas cum dictare tantum vellem, quod memoria earum dolorem mihi renovaret, ingentem vim lacrymarum emisi. Ac diu profecto in eo luctu permansissem, nisi divina cogitatione mœrorem eum laxavissem. Postquam namque in ecclesiam, quæ Theonæ dicitur, turbæ populorum irruerunt, pro sacris verbis acclamationes faustas simulacrorum, pro divinarum Scripturarum lectione impuros manuum plausus, et infractas fœdasque voces ediderunt. Contra Christi virgines eas contumelias evomuerunt, a quibus proferendis lingua abhorret: turpe enim est eas proloqui; atque si quis sanæ mentis eas modo audiat, aures obstruat, et surdus potius fieri optet, quam ut ipse tam fœdorum verborum auditor sit. Sed utinam verbis contenti, verbis saltem sæviissent, et factis ipsis verborum impuritatem non superassent. Perferri enim ab eis qualecunque etiam convicium facile potest, in quibus Christi sensus et divina doctrina est. Isti igitur ipsi qui sunt vasa iræ, præparati ad interitum, nasum deprimentes, sonitum impudicum naribus, eumdemque ingentem, perinde atque (ut ita dicam) ex aquæductu emiserunt, et vestem sanctarum Christi virginum, quarum vitæ institutum typum atque formam sanctorum angelorum expressam refert, dilacerarunt: atque ut natura ipsa fert, nudas eas per urbem omnem veluti in triumpho duxerunt, lascive atque impudice, quo placitum esset modo, eis illudentes, et (fera prorsus et inaudita, quæ fiebant, erant) publicitus ita nudatas circumagentes. Ac si quis earum propter rei indignitatem misertus, blandis admonitionis vocibus usus factum inhiberet, is vulnere inde reportato abibat.

« Verum quid ego parva hæc, si cum magnis altis conferas, commemoro? Quid his immoror, et non potius ad ea quæ majoris sunt indignitatis, statim transeo? quæ vos, sat scio, admirabimini, et diutius nobiscum consternabimini, ad Domini erga genus humanum amorem et benignitatem, quod non res simul universas prorsus deleverit, obstupescentes. Quæ namque, juxta id quod scriptum est, neque facta sunt, neque audita in diebus patrum nostrorum, ea in ipso sanctiore sacro-

Ἀλλὰ τί τὰ μικρὰ πρὸς τὰ μεγάλα διεξέρχομαι; Τί δὲ τούτοις ἐμβραδύνω, καὶ μὴ σφοδρῶς ἐπὶ τὰ κατεπείγοντα βαίνω; Ἐφ' οἷς εὖ οἶδα ὅτι θαυμάσετε καὶ μενεῖτε ἐπὶ πολὺ σὺν ἡμῖν ἀχανεῖς ἑστάμενοι τῆς φιλανθρωπίας τὸν Κύριον, ὅτι μὴ ἅρδην τὸ ὅλον συνέστειλεν. Ἃ γὰρ κατὰ τὸ γεγραμμένον μήτε γέγονε μήτε ἠκούσθη ἐν ταῖς ἡμέραις τῶν πατέρων ἡμῶν, ταῦτα ἐπ' αὐτοῦ τοῦ θυσιαστηρίου ἐπετέλουν οἱ δυσσεβεῖς. Ὡς γὰρ ἐν κρηπῖδι σκηνῆς ἀτάκτου παῖδα τὴν ἄῤῥενα φύσιν ἐξαρνησάμενον, καὶ τὴν

rum altari perogerunt impii. Nam veluti in pro-scenio ludorum dissolutorum, ut puer sexum masculi abnegans, et mulieris expetens, stibio (sicuti scriptum est) oculis perunctis, et fuco facie rubricata, quemadmodum quæ apud eos sunt simulacra, habitu muliebri, in ipso sanctiore altari, ubi descensum Spiritus sancti invocamus, conversione scite in orbem facta, huc atque illuc manibus gesticulans saltaret, fecerunt : prolixe admodum ridentes, atque nefarias voces addentes. Alii autem et hoc ipsum factum non satis ad obscenam temeritatem esse putantes, et quæ jam patrata fuerant, decora potius quam nefanda existimantes, ex ipsis quemdam obscena fœditate notissimum, veste detracta, et pudenda etiam corporis parte, prout naturæ fert habitus, nudata, ecclesiæ throno imposuerunt, et fœdum contra Christum concionatorem appellarunt : nam pro divinis verbis turpitudinem protulit, pro oratione gravi et sancta impudicam lasciviam, pro pietate impietatem, ac temperantia fornicationem, adulterium, masculorum concubitum, furtum, cibum et potum una cum aliis ejusmodi ad vitam utilia et commoda esse docens.

γυναικείαν ποθήσαντα, στίμμει κατὰ τὸ γεγραμμένον τοὺς ὀφθαλμοὺς διαχρισάμενον, καὶ φύκει τὰς ὄψεις ἐρυθήναντα, ὡς τὰ παρ' αὐτοῖς εἴδωλα θηλυμόρφῳ τῷ σχήματι ἐπ' αὐτοῦ τοῦ θυσιαστηρίου, ἔνθα κάθοδον τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπικαλούμεθα, εὐκύκλῳ τῇ στροφῇ ὧδε κἀκεῖσε τὼ χεῖρε σχηματιζόμενον, ὀρχεῖσθαι παρεσκεύασαν· πλατὺ μὲν γελῶντες, ἀθέσμους δὲ ἐπαφιέντες φωνάς. Οἱ δὲ πάλιν καὶ τοῦτο πρὸς ἀταξίαν ἡγησάμενοι, καὶ τὰ παρῳχημένα εὐπρεπῆ μᾶλλον ἢπερ ἄθεσμα λογισάμενοι, ἐξ αὐτῶν ἕνα γνωριμώτατον ἐν αἰσχρότητι, ὁμοῦ τὴν ἐσθῆτα καὶ τὴν αἰδὼ γυμνωτάμενον, ὡς ἡ φύσις ἔχει σχήματος, τῷ τῆς ἐκκλησίας ἐπιβιβάσαντες θρόνῳ, δημηγόρον αἰσχρὸν κατὰ Χριστοῦ προσαγορεύσαντες. Ἀντὶ γὰρ θείων ῥημάτων αἰσχρότητα προὐβάλλετο, ἀντὶ σεμνῶν λόγων ἀσέλγειαν, ἀντ' εὐσεβείας ἀσέβειαν, ἀντὶ ἐγκρατείας πορνείαν, μοιχείαν, ἀρσενοκοιτίαν, κλοπὴν, πόσιν καὶ βρῶσιν τῷ βίῳ πρὸς τοῖς ἄλλοις εἰσηγούμενος εἶναι χρήσιμα.

« Cum hæc ita se haberent, ut ego ex ecclesia secederem, (quomodo enim id non facerem, cum ibi militaris furor obtineret, **158** cum plebs ad dissolutam licentiam venalis, cum largitiones pecuniarum, cum ethnicorum seu gentilium manus maximis nixæ pollicitationibus regnarent?) successor meus in eam est missus, qui episcopatum veluti profanam dignitatem auro redemit, Lucius quidam, lupi (λύκου) improbitatis et actionum studiosus, non recte sentientium episcoporum concilio, non legitimorum verorumque clericorum calculis, non populi flagitatione, sicuti ecclesiasticæ produnt sanctiones, lectus. Aderant autem ei (simplici namque et facili introitu urbem ingredi non potuit) non episcopi aliqui, non presbyteri, non diaconi, non populi catervæ : non eum monachi hymnos et laudes ex Scripturis concinentes produxere; sed Euzoius affuit, qui dudum, cum diaconus nostræ hujus Alexandriæ esset, una cum Ario in sancta et magna synodo Nicææ, ordine motus, præsidentia sua nunc Antiochenam vastat ecclesiam; et comitatensium largitionum comes, qui secum immensam militum multitudinem adduxit, omni genere impietatis semper clarus, nomine Magnus : nam Juliani temporibus ecclesiam Beryti, quæ Phœniciæ insignis urbs est, incendit, quam sub Joviniano beatæ memoriæ principe impendio ipse suo restituere est coactus; tibus imperator humanissimus ei pepercisset.

« Τούτων δὲ οὕτως ἐχόντων, κἀμοῦ τῆς ἐκκλησίας ὑπαναχωρήσαντος (πῶς γὰρ οὐχί, ὅπου στρατιωτῶν ἔφοδοι, ὅπου δῆμος πρὸς ἀταξίαν ἀργυρώνητος, ὅπου φιλοτιμίαι χρημάτων καὶ ἐθνικῶν πλήθη μετὰ μεγίστων ὑποσχέσεων;) ἡμέτερος δῆθεν ἀποστέλλεται διάδοχος, χρυσίου τὴν ἐπισκοπὴν ὡς ἄξίωμα κοσμικὸν ἡγησάμενος, Λούκιός τις, λύκου τὴν πονηρίαν καὶ τὰς πράξεις ἔχειν ἐσπουδακὼς, οὐκ ἐπισκόπων ὀρθοδόξων συνόδῳ, οὐ ψήφῳ κληρικῶν ἀληθινῶν, οὐκ αἰτήσει λαῶν, ὡς οἱ τῆς Ἐκκλησίας διαγορεύουσι θεσμοί. Τῷ δὴ τοιούτῳ συνῆσαν (ἁπλῇ γὰρ εἰσόδῳ τῆς πόλεως ἐπιβαίνειν οὐκ ἠδύνατο) οὐκ ἐπισκόπων τινὲς, οὐ πρεσβυτέρων, οὐ διακόνων, οὐ λαῶν πλῆθη, οὐ προῆγον τοῦτον μονάζοντες ὕμνους ἐκ Γραφῶν ἀναπέμποντες· ἀλλ' Εὐζώϊος ἦν, ὁ πρώην μὲν σὺν Ἀρείῳ καθαιρεθεὶς, διάκονος ὢν τῆς καθ' ἡμᾶς Ἀλεξανδρείας ἐν τῇ κατὰ Νίκαιαν ἁγίᾳ καὶ μεγάλῃ συνόδῳ, ἄρτι δὲ προστασίᾳ τὴν Ἀντιοχέων λυμαινόμενος· καὶ ὁ τῶν κομητατησίων δὲ λαργιτιώνων κόμης, στρατιωτῶν ἐπαγόμενος πλῆθυν ἄμετρον, ὁ ἐν πάσῃ ἀσεβείᾳ ἀεὶ γνωριζόμενος, Μάγνος τοὔνομα· ὃς ἐν Ἰουλιανοῦ καιροῖς τὴν Βηρυτίων ἐκκλησίαν ἐμπρήσας, Φοινίκων δ' αὕτη πόλις ἐπιφανὴς, ἐν τοῖς ἐπὶ τοῦ τῆς μακαρίας μνήμης Ἰοβιανοῦ χρόνοις ἐξ οἰκείων ἀνορθῶσαι ταύτην κατηναγκάσθη, ὀλίγου καὶ τὴν κεφαλὴν τμηθείς, εἰ μὴ φιλανθρωπίᾳ ἐκ πολλῆς περιδρομῆς ἔτυχε βασιλικῆς.

« Convenit ergo ex isto vestrum pietatis studium, quod ad vindictam factorum excitari velim, existimare, qualia et quanta in Christi Ecclesiam, eo ipso quem diximus tyranno nobis imminente, commissa sint flagitia. Simulatque enim, qui a pietate vestra et recte ubique sentientibus Christianis atque episcopis sæpius est damnatus, Lucius in urbem justis de causis sibi infestam per-

capite etiam prope plexus, nisi multis deprecan-

« Ἀναλογίσασθαι τοίνυν ἐκ τούτου τὸν ὑμέτερον ζῆλον προσήκει, ὃν διεγερθῆναι πρὸς ἐκδικίαν τῶν γενομένων παρακαλῶ, οἷα καὶ ἡλίκα τὰ πλημμεληθέντα κατὰ τῆς Χριστοῦ Ἐκκλησίας, τοιούτου τυράννου τοῦ προειρημένου καθ' ἡμῶν ἐπαναστάντος. Ἅμα γὰρ ὁ παρὰ τῆς ὑμετέρας θεοσεβείας καὶ τῶν ἁπανταχοῦ ὀρθοδόξων καὶ τῶν ἐπισκόπων πολλάκις ἀπαγορευθεὶς Λούκιος, τῆς πρὸς αὐτὸν ἀπειθῶς δια-

σεμέ-
νεως· ἐπ' εὐλόγοις ταῖς προφάσεσιν ἐπέστη πό-
ρων· οὐ γὰρ (1) μόνον, ὡς ὁ δύσφημος ἐν Ψαλμοῖς
ἄφρων λέγει, Οὐκ ἔστι Θεὸς ἀληθινὸς ὁ Χριστὸς,
ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐπιτηδεύμασι διεφθάρη· καὶ διέφθειρε,
χαίρων ἐπὶ ταῖς βλασφημίαις ταῖς κατὰ τοῦ Σωτῆρος
πεμπομέναις παρὰ τῶν τῇ κτίσει λατρευόντων παρὰ
τὸν κτίσαντα· πῶς γὰρ οὐχί, ὅπου γε παραπλήσιον
Ἕλλησιν ἔχων τὸ φρόνημα, προσφάτῳ τολμᾷ ὁ ἀλι-
τήριος σέβειν Θεῷ; Ἐπ' ὄψεσι γὰρ αὐτοῦ τούτους
τοὺς ἐπαίνους ἔπεμπον· Καλῶς ἦλθες, ἐπίσκοπε,
Υἱὸν μὴ λέγων. Ὁ Σαράπις σε φιλῶν εἰσήνεγκε, τὸ
πάτριον εἴδωλον ἑαυτῶν ὀνομάζοντες. Αὐτίκα γὰρ
ῥοπῆς οὐδεμιᾶς παρελθούσης, ὁ προειρημένος Μάγνος,
ὁ τῆς ἀσεβείας αὐτῷ κοινωνὸς ἀδιαίρετος, καὶ δορυ-
φόρος πικρὸς καὶ σατράπης ὠμότατος, συναθροίσας
καὶ τὰ ὑπὸ τὴν ἑαυτοῦ φροντίδα ἐπαναχείμενα πλήθη,
πρεσβυτέρους καὶ διακόνους τὸν ἀριθμὸν ἐννεακαί-
δεκα συλλαβόμενος, ὧν τινες τὸ ὀγδοηκοστὸν ὑπερ-
δεδήκασιν ἔτος, ὡς ἀλόντας ἐπὶ μυσαρῷ τινι καὶ
νόμῳ Ῥωμαίων ἐχθρῷ, δημόσιον ὁρίσας κριτή-
ριον κατηνάγκαζεν (οὐκ εἰδὼς τοὺς ὑπὲρ τῆς ἀρετῆς
Χριστιανῶν νόμους) τὴν πατρῴαν παρὰ τῶν ἀποστό-
λων διὰ τῶν Πατέρων ἀποδοθεῖσαν ἡμῖν προδιδόναι
πίστιν· ἡδόμενον ἐπὶ τούτῳ καὶ τὸν φιλανθρωπότα-
τον Αὔγουστον Οὐάλεντα διισχυριζόμενος· Πείσθητε,
τάλανες, λέγων μεγάλῃ τῇ φωνῇ, τῷ τῶν Ἀρειανῶν
φρονήματι, πείσθητε· συγγνωμονήσει γὰρ ὑμῖν τὸ
Θεῖον, κἂν ἀληθῆ σέβητε θρησκείαν, οὐκ αὐθαιρέτως
ἀλλὰ πρὸς ἀνάγκην τοῦτο πράξασι. Τῇ μὲν γὰρ
ἀνάγκῃ ἀπολογία περιλείπεται· τῷ δὲ αὐθαιρέτῳ
ἀκολουθεῖ κατηγορία· διὰ τοιούτους λογισμοὺς πρὸ
ὀφθαλμῶν τιθέμενοι, ἥκετε πρόθυμοι μεθ' ἡμῶν
ἀποθέμενοι πάντα, τῷ Ἀρείου ὑπογράφοντες δόγματι,
ὃ νῦν κηρύττει ὀνομαστὶ Λούκιος λέγων· εὖ εἰδότες
ὡς πειθαρχοῦντες, χρήματα καὶ πόρους καὶ γέρας
παρὰ βασιλέως ἕξετε· ἀπαναινόμενοι δὲ, εἱρκτῆς καὶ
στρεβλῶν, καὶ βασάνων, καὶ μαστίγων, καὶ δαμα-
στηρίων πεῖραν λήψεσθε· χρημάτων ὁμοῦ καὶ κτη-
μάτων στερηθέντες, καὶ τῆς πατρίδος μεταναστάντες,
εἰς χαλεποὺς οἰκῆσαι τόπους κατακριθήσεσθε. Ἀλλ'
οὗτος μὲν ὁ γενναῖος, ἀγάπῃ τὴν ἀπειλὴν κεράσας,
μεταναστῆσαι τῆς εὐσεβοῦς τοὺς πάντας καὶ προὐ-
τρέπετο καὶ κατηνάγκαζε γνώμης· οἱ δὲ πικρότερον
βασάνου πάσης τὴν εἰς εὐσέβειαν προδοσίαν ἡγησά-
μενοι (ἔχει γὰρ οὕτω), τοιοῖσδε πρὸς αὐτὸν ἀναγκα-
ζόμενοι ἀπήντησαν ῥήμασιν, ἀρετῇ καὶ γενναίῳ φρο-
νήματι ὁμοῦ τὴν ἀπάτην καὶ τὰς ἀπειλὰς ὑποτάξαν-
τες· Πέπαυσο λοιπὸν, πέπαυσο τούτοις ἡμᾶς ἐκ-
φοβῶν τοῖς ῥήμασιν· ἔπεχε εἰκαῖα προφέρειν ἐπιχει-
ρήματα. Ἡμεῖς γὰρ οὔτε νέηλυν οὔτε πρόσφατον
σέβοντες Θεὸν, κἂν ἐπαφρίζῃς κυμαίνων εἰκῆ καὶ
πρασρήσσῃ· ὡς βίαιος ἄνεμος, τῆς εὐσεβείας ἄχρι
θανάτου ἐμπολιτευόμεθα δόγμασιν· οὐκ ἀδύναμον,
οὐκ ἄσοφον, οὐ χωρὶς ἀληθείας πώποτε φρονήσαντες
Θεόν· οὐ ποτὲ μὲν ὄντα Πατέρα, ποτὲ δὲ μὴ ὄντα,
κατὰ τὸν δυσσεβῆ τοῦτον Ἄρειον, χρονικὸν ἢ πρόσ-
καιρον δοξάζοντες τὸν Υἱόν. Εἰ γὰρ κτίσμα κατὰ
τοὺς Ἀρειομανίτας ὁ Υἱὸς, οὐχ ὑπάρχων Πατρὶ εἰς
τὸ εἶναι συστήσεται, καὶ ὁ Πατὴρ οὐχ ὑφεστῶτος

venit. Non enim solum, ut infamis ille in Psalmis A
insipiens, dicit : Non est Deus verus Christus, sed
etiam studiis suis et ipse corruptus est, et alios
corrupit; blasphemiis quæ in Servatorem ab eis
effunduntur, qui creaturam præterito Creatore
colunt, gaudens. Quidni autem hoc faceret, cum
consimilem cum Græcis obtinens sensum, cultum
audeat exhibere recens promulgato Deo, homo
pestilentissimus? Nam in ipsius conspectu ejusce-
modi decantatæ sunt laudes : **159** Auspicato ad-
venisti, episcope, qui Filium non dicas. Serapis te,
cui charus es, adduxit : patrio sic eorum idolo
nominato. Confestim momento nullo prætermisso,
is quem diximus Magnus, conjunctissimus illi im-
pietatis socius, et satelles acerbissimus, satra-
pesque crudelissimus, collectis quæ sub ejus cura B
sunt cohortibus, presbyteros et diaconos decem
et novem comprehendit, quorum nonnulli octo-
gesimum excessere annum. Atque eos non aliter
atque in abominando quopiam et legibus Romanis
adverso scelere captos, publico instituto judicio,
cogere (Christianorum virtutis leges ignorans), ut
patriam ab apostolis per Patrum traditiones ac-
ceptam fidem proderent, conatus est. Eaque re
delectatum iri humanissimum Valentem Augustum
confirmavit : Sequimini, o miseri, magna voce
dicens, Arianorum sententiam : sequimini, et id
persuaderi vobis patimini. Ignoscet enim vobis
Deus, etiamsi veram colitis religionem, qui non
arbitrio id vestro, sed necessitate adducti faciatis. C
Necessitati namque sua reliqua est defensio : vo-
luntate autem sua consulto quidquam facientem
crimen et accusatio consequitur. Quapropter ra-
tiones ejusmodi ob oculos vobis ponentes, nulla mora
interposita, propensis animis ad partes hasce con-
cedite, et Ariano dogmati subscribite, quod nunc
nominatim Lucius prædicat : illud persuasum ha-
bentes, si dicto principis audientes fueritis, pecu-
nias, opes et honores accipietis; sin contra nite-
mini, carcerem, fidiculas, tormenta, flagra, et
coercionem experiemini; et cum pecuniis simul
et possessionibus multati, tum patria ejecti, ad
loca dura et gravia incolenda condemnabimini.
Ita quidem generosus (si Deo placet) vir, minas
charitate temperans, cohortatione simul et neces- D
sitate, a pia sententia omnes abducere volebat.
At illi cruciatibus omnibus pietatis proditionem
acerbiorem esse putantes, et recte quidem (sic
enim res habet), hujusmodi ei verbis necessario,
virtute et animo præsenti, insidias simul et minas
ejus refellentes, obviam iere : Desine tandem,
desine talibus nos terrere verbis : intermitte vana
afferre epicheremata et aggressiones. Nos siquidem
neque nuperum neque novitium colentes Deum,
quamvis fluctibus frustra tumescens despumes, et
tanquam violentus ventus incumbas, **160** tamen
ad mortem usque in veræ pietatis dogmatibus
perdurabimus : non invalidum, non insipientem,
non a veritate sejunctum credentes atque colentes

cum; neque qui aliquando quidem fuerit Patrem (1), aliquando autem non fuerit, juxta impium hunc Arianum, temporalem aut momentaneum opinantes Filium. Nam si, ut furentes Ariani volunt, creatura est Filius, non exsistens Patri ὁμοούσιος, consubstantialis, eo etiam ut non fuerit, redigeretur Pater, non subsistente scilicet Filio, non exsistens aliquando, secundum ipsos, Pater. Sin semper Pater est, subsistente videlicet qui ex eo est vero (Filio), et quidem non juxta defluxum germinis (perpessioni enim Deus obnoxius non est); quomodo non amens et insanus est, qui fuisse aliquando opinatur, cum non fuerit Filius: per quem omnia ut essent, secundum gratiam, constitere? Nostri igitur ex orbe universo Patres, sine patre, facti sunt, Nicææ coacti, prava Arii opinione, quam junior iste nunc defendit, anathemate jugulata, non ἑτεροούσιον, hoc est, alterius substantiæ, quod nunc nos dicere cogere vultis, Filium a Patre dixerunt, verum ex ejus substantia. Quod sic per piam sententiam rite intelligentes, ex multis divinorum verborum argumentis ὁμοούσιον, consubstantiale, sunt professi.

A τοῦ Υἱοῦ, οὐκ ὢν ποτε κατ' αὐτοὺς Πατήρ. Εἰ δὲ ἀεὶ Πατήρ ἐστιν, ὑφεστῶτος δηλονότι τοῦ ἐξ αὐτοῦ ἀληθινοῦ, καὶ οὐ κατ' ἀπόῤῥοιαν γεννήματος (ἀπαθὴς γὰρ ὁ Θεός)· πῶς οὐχ ἅφρων καὶ μανιώδης, ὁ, Ἦν ὅτε οὐκ ἦν, φρονῶν τὸν Υἱόν, δι' οὗ τὰ πάντα εἰς τὸ εἶναι κατὰ χάριν συνέστη; Οἱ γοῦν ἡμέτεροι κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην Πατέρες, ὧν ἐκπεσόντες οὗτοι εἰκότως ἀπάτορες γεγόνασιν, ἐν Νικαίᾳ συνελθόντες, ἀναθεματίσαντες τὴν Ἀρείου κακοδοξίαν, ἧς ὁ νεώτερος οὗτος νῦν προΐσταται, οὐχ ἑτεροούσιον, ὃ νῦν ἡμᾶς εἰπεῖν καταναγκάζεις, τὸν Υἱὸν εἰρήκασι τοῦ Πατρὸς, ἀλλ' ἐκ τῆς αὐτοῦ οὐσίας· ὃ καλῶς μετ' εὐσεβοῦς διανοίας νοήσαντες, ἐκ πολλῆς τῶν θείων ῥημάτων συλλογῆς ὁμοούσιον ὡμολόγησαν.

a quibus excidentes isti merito ἀπάτορες, hoc est, sine patre, facti sunt, Nicææ coacti, prava Arii opinione, quam junior iste nunc defendit, anathemate jugulata, non ἑτεροούσιον, hoc est, alterius substantiæ, quod nunc nos dicere cogere vultis, Filium a Patre dixerunt, verum ex ejus substantia. Quod sic per piam sententiam rite intelligentes, ex multis divinorum verborum argumentis ὁμοούσιον, consubstantiale, sunt professi.

«Talia atque his similia cum dixissent, in carcere eos diebus multis habuit, futurum ratus, ut a pia dimoveret sententia. Illi autem, quemadmodum generosissimi quique athletæ, in stadio metum omnem exstinguentes, et seipsos per divinas cogitationes fortibus Patrum factis instruentes, fidiculas etiam ipsas et tormenta pro gymnasio et exercitio virtutis habentes, fortissimam de vera pietate obtinuere mentem. Atque eis qui theatrum et spectaculum, ut beatus Apostolus scribit, et angelis et hominibus facti essent, sic decertantibus accurrit civitas universa, Christi athletas spectatura, qui constantia, torquentis quæsitoris vincebant flagra, et per patientiam tropæa contra impietatem statuebant, triumphumque de Arianis exhibebant: cum quidem acerbus iste inimicus, eos per minas et insidias sibi subjectos, se eis qui in Christum impii sunt, dediturum existimaret. Sedenim tormentorum vi et impetu per graves adinventiones jam defessus, populo omni multifariam ploratu vario quiritante, acerbus ille et ab omni humanitate alienus quæsitor, **161** collecta rursum ad dissolutam confusionem manu illa sua, ad judicium illos, seu potius ad pristinam præjudicatamque condemnationem, in portum maris vocat, cum quidem more suo simulacrorum cultores et Judæi contra eos magno redemptos emitterent clamores. Et quia illi in apertam furentium Arianorum impietatem pedibus ire nollent, plebe cuncta pro tribunali plangente, sententia fertur: Alexandria eos ejectos, Heliopolim Phœniciæ incolere debere, ubi ex habitatoribus omnibus ali quis Christi nomen (simulacrorum enim cultui dediti sunt omnes) ne audire quidem sustinet. Et e vestigio eis scapham conscendere jussis, in portu ipse stans (in propinquo enim, in lavacro publico, condemnationis adversus eos sententiam

B Τὰ δὴ τοιαῦτα καὶ τὰ τούτοις παραπλήσια λέγοντας καθείρξεν ἡμερῶν πολλῶν, οἰόμενος τῆς εὐσεβοῦς μετακινήσειν γνώμης. Οἱ δὲ μᾶλλον, ὥσπερ ἐν σταδίῳ τῶν ἀθλητῶν οἱ γενναιότατοι, δειλίαν πᾶσαν ἀποσβέσαντες, ἐπαλείφοντες ἑαυτοὺς τοῖς τῶν Πατέρων διὰ θείων λογισμῶν ἀνδραγαθήμασι, γενναιότατον εἶχον περὶ τὴν εὐσέβειαν τὸ φρόνημα, γυμνάσιον ἀρετῆς τὰς στρέβλας ἡγούμενοι. Οὕτω τοίνυν ἀγωνιζομένων, καὶ θέατρον, ὡς ὁ μακάριος Ἀπόστολος γράφει, γενομένων καὶ ἀγγέλοις καὶ ἀνθρώποις, ἐτρεχεν ἡ πόλις ἅπασα, ἀθλητὰς θεασομένη Χριστοῦ, C καρτερίᾳ τοῦ βασανίζοντος δικαστοῦ νικῶντας τὰς μάστιγας, καὶ τρόπαια δι' ὑπομονῆς κατὰ ἀσεβείας ἐπαίροντας, καὶ θριάμβους κατὰ Ἀρειανῶν ἐπιδεικνυμένους· οὓς ὑποτάξας ὁ πικρὸς οὗτος πολέμιος δι' ἀπειλῶν καὶ ἀπάτης, τοὺς εἰς Χριστὸν ἀσεβοῦσιν ἐκδώσειν ἐνόμιζεν. Ἀποκακήσας τοιγαροῦν ταῖς τῶν βασάνων δι' ἐπινοίας χαλεπῆς προσβολαῖς, ἁπάντων τῶν λαῶν ὀδυρομένων ποικίλως διὰ πολλῆ τῇ θρήνῳ, ὁ πικρὸς καὶ πάσης ἀποδέων φιλανθρωπίας, τὰ συνήθη πάλιν πρὸς ἀταξίαν συναθροίσας πλήθη, ἐπὶ κρίσιν αὐτοὺς, μᾶλλον δὲ ἕωλον κατάκρισιν, καλεῖ πρὸς τῷ τῆς θαλάσσης λιμένι, πολυωνήτων συνήθως κατ' αὐτῶν ἐπαφιεμένων τῶν βοῶν D παρὰ τῶν εἰδωλολατρῶν καὶ τῶν Ἰουδαίων· καὶ μὴ θελησάντων εἶξαι τῇ προφανεῖ δυσσεβείᾳ τῶν Ἀρειομανιτῶν, ἀποφαίνεται, τῶν λαῶν πρὸ τοῦ δικαστηρίου πάντων ὀδυρομένων, τῆς Ἀλεξανδρείας μεταναστάντας, τὴν Ἡλιούπολιν τῆς Φοινίκης οἰκῆσαι. Ἔνθα τῶν ἐνοικούντων οὐδεὶς, κἂν ἀκοῦσαι τὸ τοῦ Χριστοῦ ἀνέχηται ὀνομα, εἰδωλικοὶ γὰρ οἱ πάντες, παρ' αὐτὰ σκάφου; ἐπιβῆναι προστάξας, αὐτὸς ἑστηκὼς ἐπὶ τοῦ λιμένος· πλησίον γὰρ ἐν δημοσίῳ λουτρῷ τὴν κατάκρισιν κατ' αὐτῶν ὥρισε, γυμνὸν ἐπιδεικνύμενος τὸ ξίφος, νομίσας ἐκ τούτου φοβεῖν τοὺς τῇ διστόμῳ μαχαίρᾳ τοὺς πολεμίους δαίμονας πολλάκις κατατρώσαντας. Οὕτω δὴ οὖν ἀποπλεῖν αὐ-

Τὰ δὴ τοιαῦτα καὶ τὰ τούτοις παραπλήσια λέγοντας καθείρξεν ἡμερῶν πολλῶν, οἰόμενος τῆς εὐσεβοῦς μετακινήσειν γνώμης. Οἱ δὲ μᾶλλον, ὥσπερ ἐν σταδίῳ τῶν ἀθλητῶν οἱ γενναιότατοι, δειλίαν πᾶσαν ἀποσβέσαντες, ἐπαλείφοντες ἑαυτοὺς τοῖς τῶν Πατέρων διὰ θείων λογισμῶν ἀνδραγαθήμασι, γενναιότατον εἶχον περὶ τὴν εὐσέβειαν τὸ φρόνημα, γυμνάσιον ἀρετῆς τὰς στρέβλας ἡγούμενοι. Οὕτω τοίνυν ἀγωνιζομένων, καὶ θέατρον, ὡς ὁ μακάριος Ἀπόστολος γράφει, γενομένων καὶ ἀγγέλοις καὶ ἀνθρώποις, ἐτρεχεν ἡ πόλις ἅπασα, ἀθλητὰς θεασομένη Χριστοῦ, καρτερίᾳ τοῦ βασανίζοντος δικαστοῦ νικῶντας τὰς μάστιγας, καὶ τρόπαια δι' ὑπομονῆς κατὰ ἀσεβείας ἐπαίροντας, καὶ θριάμβους κατὰ Ἀρειανῶν ἐπιδεικνυμένους· οὓς ὑποτάξας ὁ πικρὸς οὗτος πολέμιος δι' ἀπειλῶν καὶ ἀπάτης, τοῖς εἰς Χριστὸν ἀσεβοῦσιν ἐκδώσειν ἐνόμιζεν. Ἀποκακήσας τοιγαροῦν ταῖς τῶν βασάνων δι' ἐπινοίας χαλεπῆς προσβολαῖς, ἁπάντων τῶν λαῶν ὀδυρομένων ποικίλως διὰ πολλῆ τῷ θρήνῳ, ὁ πικρὸς καὶ πάσης ἀποδέων φιλανθρωπίας, τὰ συνήθη πάλιν πρὸς ἀταξίαν συναθροίσας πλήθη, ἐπὶ κρίσιν αὐτοὺς, μᾶλλον δὲ ἕωλον κατάκρισιν, καλεῖ πρὸς τῷ τῆς θαλάσσης λιμένι, πολυωνήτων συνήθως κατ' αὐτῶν ἐπαφιεμένων τῶν βοῶν παρὰ τῶν εἰδωλολατρῶν καὶ τῶν Ἰουδαίων· καὶ μὴ θελησάντων εἶξαι τῇ προφανεῖ δυσσεβείᾳ τῶν Ἀρειομανιτῶν, ἀποφαίνεται, τῶν λαῶν πρὸ τοῦ δικαστηρίου πάντων ὀδυρομένων, τῆς Ἀλεξανδρείας μεταναστάντας, τὴν Ἡλιούπολιν τῆς Φοινίκης οἰκῆσαι. Ἔνθα τῶν ἐνοικούντων οὐδεὶς, κἂν ἀκοῦσαι τὸ τοῦ Χριστοῦ ἀνέχηται ὀνομα, εἰδωλικοὶ γὰρ οἱ πάντες, παρ' αὐτὰ σκάφου; ἐπιβῆναι προστάξας, αὐτὸς ἑστηκὼς ἐπὶ τοῦ λιμένος· πλησίον γὰρ ἐν δημοσίῳ λουτρῷ τὴν κατάκρισιν κατ' αὐτῶν ὥρισε, γυμνὸν ἐπιδεικνύμενος τὸ ξίφος, νομίσας ἐκ τούτου φοβεῖν τοὺς τῇ διστόμῳ μαχαίρᾳ τοὺς πολεμίους δαίμονας πολλάκις κατατρώσαντας. Οὕτω δὴ οὖν ἀποπλεῖν αὐ-

(1) Mihi videtur hoc loco vox ista, *Patrem*, esse delenda: sin autem est retinenda, sicuti retineri potest, paulo post conjunctio *et* addenda erit: et legendum, *et temporalem aut*, etc.

τοὺς κελεύει, οὐκ ἐμβαλλομένους ἐπιτήδεια, οὐ παραμύθιόν τι τὸ σύνολον τῆς ἐξορίας ἔχοντας· καὶ τὸ θαυμαστὸν καὶ ἄπιστον, τῆς θαλάσσης ἐπαφριζούσης, καὶ δυσχερῶς οἴμαι δι' αὐτὸ τοῦτο φερούσης, καὶ μὴ βουλομένης, ἵν' οὕτως εἴπω, δι' ὑποδοχῆς τῶν ἀνδρῶν ἀδίκῳ κοινωνῆσαι κελεύσματι· ἐνέφηνε γὰρ καὶ τοῖς ἀγνοοῦσι τὴν βάρβαρον τοῦ κρίναντος προαίρεσιν. Ἔστι γοῦν ἀληθῶς εἰπεῖν, Ἐξέστη οὐρανὸς ἐπὶ τούτῳ· ἐστέναξε γὰρ ἡ πόλις ἅπασα, καὶ μέχρι δὲ νῦν θρηνεῖ. Καὶ οἱ μὲν ἄλλ' ἐπ' ἄλλῃ τῇ χειρὶ κτύπον ἐκ στηθῶν μακρὸν ἀπέπεμπον· οἱ δὲ τὰς χεῖρας ὁμοῦ καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς εἰς οὐρανὸν ἀνέτεινον, τὴν βίαν διαμαρτυρούμενοι· μονονουχὶ λέγοντες, Ἄκουε, οὐρανέ, καὶ ἐνωτίζου, γῆ, ὅτι παράνομα τὰ γινόμενα· καὶ ὅλον οἰμωγῆς τὸ πᾶν ἐπεπλήρωτο· καὶ μέλη καὶ θρῆνος ἦν ἐν πάσῃ τῇ πόλει χορεύων, καὶ ποταμὸς ἐκ δακρύων σχεδὸν καλύπτων πλημμῦραι τὴν θάλασσαν, τοῖς ἅπασιν ἄφνω προσεγίνετο. Ὅτε τοίνυν ὁ προειρημένος ἐπὶ τοῦ λιμένος παρὼν τοῖς ἐρέσσουσιν ὑφοῦν τὰ ἱστία προσέταττε, τότε σύμμικτος οἰμωγὴ παρθένων καὶ γυναικῶν, πρεσβυτέρων καὶ νέων, καὶ θρῆνοι προσπεπλεγμένοι δάκρυσιν ὄξεσιν, αἱ τῶν ἁπάντων βοαὶ, τῆς ἐπαφριζούσης θαλάσσης τὸν προσρηγνύμενον σωρὸν τῷ κύματι κτύπον ἐκάλυπτον.

A tulit), et strictum ostentans gladium, quod eo se exterriturum putabat, qui ancipiti mucrone dæmones adversarios sæpenumero convulnerassent, sic demum soluta navi abire jubet : cum nihil rerum necessariarum in navim comportassent, neque aliquod prorsus exsilii solamen haberent : ipso etiam mari ad tam admirandam et incredibilem indignitatem spumis suis excandescente, et (ut puto) factum hoc graviter ferente, atque adeo, ut ita dicam, per virorum eorum susceptionem se tam iniquo mandato polluere nolente. Quare ignorantibus quoque barbaram prorsus judicis manifesto indicavit sententiam. Vere igitur dici potest, cœlum ad hoc obstupuisse ; ingemuit namque urbs tota, atque etiam nunc plangit. Et ii quidem alternis manibus pectora pulsantes, ingentem sonitum edidere. Alii autem manus simul atque oculos in cœlum tendentes, de tanta vi sunt protestati, tantummodo non dicentes : Audite, cœli, et auribus percipe, terra, quoniam quæ fiunt, iniqua et contra leges sunt : et omnis hæc universitas fletu repleta est, et cantilenæ miserabiles et planctus totam urbem sunt pervagati. Ac derepente plorantibus omnibus, lacrymarum fluvius, fere exundatione sua mare obruens, est obortus. Itaque cum B is quem diximus in portu astans, remiges tollere et pandere vela jussit : tum commistus virginum et feminarum, senum et juvenum ploratus et planctus, lacrymis acribus implicitus, clamorque universorum, strepitu suo maris spumantis infractos fluctuum acervos suppressit.

« Ἀλλ' οὕτω τῶν προειρημένων ἀποπλεόντων εἰς τὴν Ἡλιούπολιν, ἔνθα δεισιδαίμων πᾶς, ἔνθα τοῦ διαβόλου τὰ πρὸς ἡδονὴν ἐπιτηδεύματα, ἔνθα θηρίων ἐφέστια φοβερὰ (ὄρη γὰρ κύκλῳ πανταχόθεν οὐρανῷ προσπελάζοντα)· οἱ πάντες λοιπὸν μέσῃ τῇ πόλει, κοινῇ καὶ ἕκαστος ἰδίᾳ ὀλοφυρόμενοι, καὶ στεναγμῶν ἐπιπέμποντες ῥήματα, οὐδὲ δακρύειν ἐπιτρέποντο κελεύσει τοῦ τῆς πόλεως ἐπάρχου Παλλαδίου, δεισιδαιμονεστάτου καὶ αὐτοῦ τυγχάνοντος. Πολλοὶ γὰρ τῶν κλαιόντων ἁρπαζόμενοι καὶ φυλακιζόμενοι πρότερον, εἶτα αἰκιζόμενοι, ξεόμενοι, βασανιζόμενοι τοῖς Φεννησίοις καὶ Προκοννησίοις παρεδίδοντο μετάλλοις, ἄνθρωποι τῆς Ἐκκλησίας δι' ἔνθεον ζῆλον ὑπέρμαχοι. Οἱ πλείους γὰρ ἦσαν μονάζοντες, ἔρημον οἰκοῦντες δι' ἄσκησιν· μεθ' ὧν, εἴκοσι καὶ τριῶν τυγχανόντων, μικρὸν ὕστερον ὁ διάκονος ὁ παρὰ τοῦ ἀγαπητοῦ ἡμῶν Δαμάσου τοῦ τῆς Ῥώμης ἐπισκόπου κομίσας ἡμῖν ὁμοῦ παρακλητικὰ καὶ κοινωνικὰ γράμματα, ὀπίσω τὼ χεῖρε δεθεὶς ὑπὸ δημίων, δημοσίᾳ ἤγετο ὥσπερ τις τῶν κακούργων περιβόητος· ὃς φονέων βασάνοις ἐπέκεινα κοινωνήσας, λίθοις καὶ μολιβδίσι κατ' αὐτῶν τῶν αὐχένων ἐπιπολὺ μαστιζόμενος, ἐπέβαινε σκάφους ἐπὶ θαλάττης, παραπλησίως τοῖς ἄλλοις, τοῦ θείου σταυροῦ ἐπὶ μετώπου τὸ σημεῖον χαρακτηρίσας, οὐ τημελείας, οὐ θεραπείας τυχὼν, τοῖς κατὰ Φέννησον παρεκδοθῆναι μετάλλοις. Ἔστι δὲ ταῦτα τοῦ χαλκοῦ. Ἔτι γοῦν βασανίζοντος τοῦ δικαστοῦ ἁπαλὰ παιδαρίων σώματα, τινὲς παρ' αὐτὰ μεμενήκασιν, οὐδ' ὁσίας ταφῆς κοινωνήσαντες, γονέων καὶ ἀδελφῶν καὶ συγγενῶν, καὶ πάσης, ὡς ἔπος εἰπεῖν, τῆς πόλεως, μίαν αὐτῷ αἰτούντων δο-

« Hoc modo cum illi, quos diximus, Heliopolim, **162** ubi simulacra superstitiose colunt omnes, C ubi diaboli voluptuaria vigent studia, ubi ferarum sunt horrenda domicilia (montes enim ex omni parte ad cœlum usque prominentes eam circumdant), navi soluta navigarent, in media deinde urbe omnes in universum et pro se quisque miserabiliter vociferando, et verba luctuosa ingemiscentes edendo, lacrymare quoque edicto præfecti urbis, Palladii, sunt prohibiti, qui et ipse summopere idolis addictus erat. Permulti namque qui plorabant, comprehensi et primum in vincula conjecti, deinde diverberati, cæsi et cruciati, ad Phennesia et Proconnesia metalla sunt damnati, homines propter divinum zelum egregii Ecclesiæ propugnatores : quorumque plures monachi erant, solos locos per virtutis et pietatis exercitium incolentes. Cum quibus (erant autem viginti et tres) paulo post diaconus quidam, qui a dilecto fratre nostro Damaso Romanæ urbis episcopo, ad nos consolatorias simul et communicatorias litteras attulerat, revinctis in tergum manibus non aliter quam insignis quisquam ex maleficis latro, publice a carnificibus est ductus. Atque ubi crudelius etiam quam homicidæ solent, est excruciatus, saxisque et plumbeis uncis in cervicibus admodum flagellatus, scapha in mare descendit, atque itidem ut alii signum divinæ crucis in fronte impressum habens, curæ atque solatii omnis expers, Phennesum in metalla, quæ æris sunt, missus est. Insuper cum quæsitor tenera puerorum excarnifi-

caret corpora, nonnulli apud ea permansere cadavera justa sepultura fraudantes : cum quidem parentes et fratres et cognati, urbs denique (propemodum) tota, unum hoc suos sepeliendi extremum solatium sibi concedi peterent. Sed, o immensam prætoris et judicis, ac potius condemnatoris inhumanitatem ! qui pro pietate decertarunt, ne homicidis quidem, corporibus eorum sepultura carentibus, conferuntur; qui bonum peregere certamen, feris et volucribus esca projiciuntur; qui patribus propter conscientiam pro misericordiæ affectu condolendum sibi esse statuere, perinde atque injustum quid et impium admisissent, capite plectuntur. Quænam Romanorum lex, quæ barbarorum sententia, in eos qui per pietatem patribus condolerent, animadvertit? Ubi veterum quisquam unquam tam illegitimum et impium facinus fecit? Jussit quondam Pharao Hebræorum occidi masculos. **163** At invidia et metus hoc illi subjecit edictum. Verum quanto illa vetera, quam præsentia hæc, humaniora? quanto ad optionem injuriæ desiderabiliora? quanto ad collationem iniquitatis meliora? Quamvis vitiositates a seipsis inter se non disgregentur; ea quæ dicta sunt, infida, inhumana, gravia, fera, barbara, crudelia et acerba sunt.

A θῆναι τὴν ὑστάτην ταύτην παράκλησιν. Ἀλλ' ὁ πολλῆς ἀπανθρωπίας τοῦ δικάζοντος, μᾶλλον δὲ τοῦ καταχρίνοντος ! οἱ δὲ εὐσέβειαν ἀθλήσαντες φονεῦσιν οὐ συνεκρίνοντο, ἅταφοι μένοντες τὰ σώματα· οἱ καλῶς ἀγωνιζόμενοι θηρίοις καὶ πτηνοῖς πρὸς βορὰν ἐρρίπτοῦντο· οἱ συμπαθῆσαι βεβουλευμένοι πατράσι διὰ τὴν συνείδησιν, τὴν κεφαλὴν ὡς παράνομα δράσαντες ἀπετέμνοντο. Ποῖος νόμος Ῥωμαίων, ποία δὲ γνώμη βαρβάρων τοῖς πατράσι συμπαθοῦντας ἠμύνατο; Ποῦ τις τῶν πλαιῶν ποτε ἔδρασε τοιοῦτόν τι παράνομον; Ἐκέλευσέ ποτε Φαραὼ, ἀναιρεῖσθαι τῶν Ἑβραίων τὰ ἄρρενα· ἀλλὰ φθόνος καὶ δέος ὑπέβαλε τοῦτο τὸ πρόσταγμα. Πόσῳ τὰ τότε τῶν νῦν φιλανθρωπότερα; πόσῳ ποθεινὰ πρὸς αἵρεσιν ἀδεκήματα; πόσῳ βελτίονα πρὸς σύγκρισιν ἀνομήματα; Κἂν ἀλλήλων αἱ κακίαι μὴ χωρίζωνται, ἄπεστι τὰ λεγόμενα ἀπάνθρωπα καὶ δεινὰ, ὠμὰ καὶ βάρβαρα, ἀνηλεῆ καὶ πικρά.

B

« Atque hisce rebus, qui Arianam insaniam consectabantur gloriabantur. Et cum civitas omnis in luctu esset (non enim erat ulla domus, in qua non esset mortuus, sicuti in Exodo scriptum est), non quieverunt tamen, qui insatiabilem sibi exercitio ad iniquitatem habitum comparârunt. Voluntate enim et arbitrio suo ad res deteriores assuefacto, improbitatisque veneno ad provinciales episcopos usque extento, largitionum comite quem diximus Magno satellite etiam ad injustitiam usi, aliquos quidem curiæ judicum tradiderunt, aliquibus autem quibus voluere modis insidias tetenderunt, omni ex parte omnes, nihil intentatum relinquendo, ad impietatem quasi venari et pertrahere volentes. Sedenim omnia circumeundo juxta hæresis suæ patrem diabolum, quærentes quem devorent, quod de summa rerum desperarent, undecim ex Ægypto episcopos, viros qui a pueris ad senectutem usque virtutis et pietatis exercendæ gratia solitudinem incoluere, doctrina et factis voluptates subjugavere, verioris pietatis fidem deprædicare non erubuere, pietatis dogma una cum lacte imbibere, victoriam sæpe a dæmonibus retulere, virtute adversarium fregere, et Arianam sectam oratione sapientissima veluti in columnam incisam traduxere, instrumentum feritatis eum quem sæpe diximus habentes, exsultatum in orbe nostro apud Domini percussores Judæos in civitatem Diocæsaream misere. Verumtamen, sicuti Orcus seu infernus, fratrum morte nondum expleti, ubique terrarum dementes et stupidi mortales sævitiæ suæ monumentum aliquod relinquere sunt ausi, nobilitatem ex malefactis aucupantes. Ecce enim rursum Ecclesiæ catholicæ clericos Antiochiæ degentes, una cum probatis monachis, qui eorum insolentes actiones testimonio suo confirmarent, ubi imperiales aures querelis contra hos institutis obtuderunt, Neocæsaream Ponti

C

Ἀλλ' ἐν τούτοις ἐγαυρίων οἱ τῆς Ἀρείου μανίας ὀπήκοοι χορεύοντες. Τῆς δὲ πόλεως πάσης ὀλοφυρμένης (οὐκ ἦν γὰρ οἰκία ἐν ᾗ οὐκ ἦν τεθνηκώς, ὡς ἐν τῇ Ἐξόδῳ γέγραπται), οὐκ ἠρέμησαν πάλιν, οἱ τὴν ἕξιν ἀκόρεστον πρὸς παρανομίαν ἀσκήσαντες· ἐπὶ γὰρ τὰ χείρω τὴν προαίρεσιν γυμνάζοντες, μέχρι τῶν τῆς ἐπαρχίας ἐπισκόπων τὸν ἴδιον τῆς κακίας ἐπεκτείνοντες, δορυφόρῳ πρὸς ἀδικίαν τῷ τῶν λαργιτιόνων χρώμενοι κόμητι, τῷ προειρημένῳ Μάγνῳ, τοὺς μὲν βουλευτηρίῳ παρέδοσαν, τοὺς δ' ἄλλους ὃν ἐβούλοντο τρόπον ἐνήδρευον, πανταχόθεν πρὸς ἀσέβειαν τοὺς πάντας θηρεῦσαι βουλόμενοι, οὐδὲν ἀφέντες ἀτόλμητον· ἀλλὰ γὰρ καὶ πάντα περιερχόμενοι, κατὰ τὸν ἴδιον τῆς αἱρέσεως πατέρα διάβολον, ζητοῦντές τινα καταπιεῖν. Καθόλου τοίνυν παρὰ πάντων ἀπορούμενοι, ἐν δέκα τῶν ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου τὸν ἀριθμὸν ἐπισκόπων, ἄνδρας ἐκ παιδίου μέχρι γήρως τὴν ἔρημον ἀσκήσεως χάριν οἰκήσαντας, καὶ λόγῳ καὶ πράξει τὰς ἡδονὰς ὑποτάξαντας, καὶ τὴν εὐσεβῆ πίστιν ἀνεπαισχύντως κηρύττοντας, καὶ τὰ τῆς εὐσεβείας γαλουχηθέντες δόγματα, καὶ νίκην πολλάκις κατὰ δαιμόνων ἐπάραντας, ἀρετῇ δυσωποῦντας τὸν ἀντίπαλον, καὶ τὴν Ἀρειανὴν σοφωτάτῳ λόγῳ στηλιτεύοντας αἵρεσιν· ὄργανον ὠμότητος τοῦ προειρημένου ἔχοντες, ὑπερορίους πεποιήκασιν ἐν οἰκουμένῃ παρὰ τῶν κυριοκτόνων Ἰουδαίων πόλει τοὔνομα Διοκαισαρείᾳ. Καὶ ὅμως ὡς ὁ ᾅδης ἐπὶ θανάτῳ τῶν ἀδελφῶν οὐκ ἐμπιπλάμενοι, ἀπανταχοῦ γῆς ἐτόλμησαν οἱ παράφρονες καὶ ἀβέλτεροι τῆς οἰκείας ὠμότητος καταλεῖψαι μνημόσυνον, ἐκ κακῶν ἔχειν τὸ γνώρισμα βουλόμενοι. Ἰδοὺ γὰρ πάλιν κληρικοὺς τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἐν Ἀντιοχείᾳ διατρίβοντας ἅμα σπουδαίοις μονάζουσι τὰ τῆς δραματουργίας αὐτῶν διαμαρτύρασθαι προθεμένους, βασιλικὰς ἠχήσαντες κατ' αὐτῶν ἀκοὰς, τὴν Νεοκαισάρειαν τοῦ Πόντου οἰκεῖν παρεσκεύασαν· οἳ τάχα καὶ τοῦ ζῆν ἐστερήθησαν διὰ τὴν τῶν τόπων ἀγριότητα. Τοιαύτας ὁ καιρὸς

D

ἐκεῖνος ἐδέξατο τραγῳδίας, σιγῆς μὲν οὖν καὶ λήθης ἀξίας, ἐν συγγράμμασι δὲ τιθεμένας εἰς ἔλεγχον τῶν κατὰ τοῦ Μονογενοῦς κινησάντων τὰς γλώσσας· οἳ τὴν τῆς βλασφημίας εἰσδεξάμενοι λύτταν, οὐ μόνον τὸν τῶν ὅλων Δεσπότην τοξεύειν ἐπιχειροῦσιν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τῶν εὐσεβῶν αὐτοῦ θεραπόντων τὸν ἄσπονδον ἀνεδέξαντο πόλεμον. » Τοιαῦτα μὲν ὁ θεῖος Πέτρος περὶ τῶν τότε διέξεισι, καὶ ὁ μὲν Λούκιος οὕτως ἐδόνει τὴν Αἴγυπτον.

A proscribi curarunt. **164** Qui brevi etiam, propter locorum feritatem seu duritiem, vita sunt defuncti. Hujusmodi tempus illud excepit tragœdias, silentio quidem illas et oblivione dignas, sed quæ in scripto hoc insertæ eos redarguerent, qui linguas contra Unigenitum moverunt : et qui blasphemiæ correpti rabie, non solum jaculis petere rerum universarum Dominum contendunt, sed et adversus pios ejus ministros infestum et irreconciliabile susceperunt bellum. » Hæc quidem divinus Petrus de ejus temporis rebus refert, et ipse Lucius ad hunc modum Ægyptum turbavit.

ΚΕΦΑΛ. ΚΘ'.

Ὡς διὰ τὴν ὑπερβάλλουσαν ἀρετὴν τῶν τηνικαῦτα ἐπισκόπων ὁ τῆς αἱρέσεως οὐκ ἰσχυσε κλύδων· καὶ μνεία Βρεταννίωνος τοῦ Σκυθῶν ἐπισκόπου.

B

Διδύμου δὲ τοῦ φιλοσόφου τηνικαῦτα τοῖς ἐκεῖ' ἐναχμάζοντος μέρεσι, καὶ ἄλλων ἐλλογίμων ἀνδρῶν, καὶ μάλιστα τῶν ἐκεῖσε μοναχῶν, οἳ πολλοί τε καὶ ἀγαθοὶ ἦσαν πρὸς τὴν τῶν ἀγγέλων πολιτείαν διαμιλλώμενοι, Λούκιος οὐδὲν ἠδύνατο πράττειν. Καίπερ γὰρ διωκομένη ἡ κατ' Αἴγυπτον Ἐκκλησία πολλῷ τοῖς πλήθεσιν ὑπερέφερε, τὰς ἐξ Ἀρείου παρευδοκιμοῦσα· ὃ δὴ καὶ παρὰ τοῖς τὴν Ὀσροηνὴν οἰκεῖν λαχοῦσιν συνέβαινεν. Ἀλλὰ δὴ καὶ παρὰ Καππαδόκαις· ἡ γὰρ θεία ἐκεῖ ξυνωρὶς τὰς τῶν ἐναντίων προσβολὰς ἀπεκρούετο· Βασίλειος, φημὶ, καὶ Γρηγόριος. Μόνη δ' ἐν ἀταξίᾳ πλείστῃ ἦν Συρία τε ἅμα καὶ Ἀντιόχεια· ἐν πλείονι γὰρ οἱ ἐξ Ἀρείου ἦσαν, καὶ τὰς ἐκκλησίας κατεῖχον· ἐλάττους δ' οἱ τῆς καθόλου Ἐκκλησίας· οὓς οἱ μὲν Εὐσταθιανοὺς, οἱ δὲ Παυλινιανοὺς κατωνόμαζον· ὧν ἰδίᾳ Παυλῖνός τε καὶ Μελέτιος τὰς συναγωγὰς ἐποιοῦντο, ὡς μικρὸν ἄνωθεν διελάβομεν. Καί γε δὴ μικροῦ δεῖν ἅπασα ἡ Ἀντιοχέων πόλις, ἐν κινδύνῳ γενομένη τῆς Ἀρείου λύσσης γενέσθαι, διὰ τούτους ὑπερίσχε τῆς τε τοῦ βασιλέως ὁρμῆς καὶ τῶν ἀμφ' αὐτὸν δυνάμεων. Καὶ γάρ πως συνέβαινεν, ἀνδρείων ὄντων τῶν ἰθύνειν τὰς ἐκκλησίας λαχόντων, μὴ μεταβάλλεσθαι τὰ πλήθη τῆς ἐνούσης δόξης. Ἔνθεν τοι καὶ Σκύθας λόγος αἱρεῖ ἀνδρὸς ἐπιτυχόντας γενναίου, μὴ μεταλλάξαι τὸ σέβας. Ἔχει μὲν γὰρ τὸ ἔθνος τοῦτο πλείστας ὅτι κώμας καὶ χώρας καὶ φρούρια· ὑπερέχει δ' ἐν τούτοις οἵά τις μητρόπολις, Τόμις ὄνομα, πόλις εὐδαίμων μάλιστα, καὶ τῷ μεγέθει τῶν ἄλλων πολλῷ διαφέρουσα. Κεῖται δὲ αὕτη κατὰ τὴν παραλίαν τοῦ Πόντου, ὃς Εὔξεινος κατωνόμασται, ἐξ εὐνωνύμων εἰσπλέοντι. Ἐς δεῦρο δ' ἐκεῖσε ἀρχαῖον ἔθος κρατεῖ, τὸ πᾶν ἔθνος ὑφ' ἑνὶ ἐπισκόπῳ τάττεσθαι. Τηνικαῦτα δὲ Βρεταννίων τις αὐτῶν ἐπετρόπευεν. Ἐπεὶ γὰρ συμβὰν οὕτω εἰς Τόμιν ἦκεν Οὐάλης, καὶ παρὰ τὴν ἐκκλησίαν ἰὼν, τὸν ἐπίσκοπον ἔπειθεν, ὥσπερ εἰώθει, τοῖς ἀπὸ τῆς Ἀρείου αἱρέσεως κοινωνεῖν. Ὁ δὲ γενναίως μάλα σὺν παῤῥησίᾳ ὑπὲρ τοῦ δόγματος τῶν ἐν Νικαίᾳ συνελθόντων συνηγωνίζετο. Ἐπεὶ δὲ μὴ πείθειν εἶχε τὸν κρατοῦντα, ἐκεῖσε τοῦτον καταλιπὼν, εἰς ἑτέ-

C

D

CAPUT XXIX.

Ut propter excellentem virtutem ejus temporis episcoporum hæresium non invaluerit tempestas : et mentio Britannionis Scytharum episcopi.

Quod autem tum Didymus philosophus in eis regionibus floreret, et alii præclari viri, et maxime qui ibi erant monachi, qui et plures et boni cum angelorum vivendi instituto certabant, Lucius efficere nihil potuit. Quamvis enim Ecclesia Ægypti persecutionem ferret, longe tamen una cum laude et gloria Arianos hominum numero superabat. Quod itidem apud Osroenos accidit, atque item apud Cappadoces (1). Divinum namque illud amicorum par, Basilius videlicet et Gregorius, inimicorum insultus repellebant. Sola autem in maxima ecclesiastici ordinis dissolutione erat Syria simul et Antiochia. Plurimi enim ibi Ariani erant et ecclesias obtinebant; Catholici vero pauciores : quos quidem alii Eustathianos, alii autem Paulinianos vocabant ; eorum quippe seorsim Paulinus et Meletius conventus coegerant, sicuti antea diximus. Et cum parum abesset, quin Antiochenorum civitas cuncta periclitaretur, et ad Arii rabiem deflecteret, illorum opera simul et imperatoris impetum et factionis ejus vim superavit. Nam quodammodo accidit, ut quod ecclesiarum administratio penes viros fortes esset, multitudo ab opinione concepta non discederet. Proinde et Scythæ, quia virum magnanimum episcopum nacti fuerant, religionis cultum minime mutasse tum feruntur. Gens ea namque quamplurimos habet vicos, regiones et castella ; **165** atque in iis veluti metropolis Tomis excellit, civitas fortunata maxime, et magnitudine aliis longe præstantior. Sita ea est in maritima regione Ponti, qui Euxinus dicitur, ad sinistram sinum eum navi petenti partem. Ad eum autem usque diem, vetus ibi consuetudo durabat, ut uni gens omnis episcopo pareret. Eo tempore vero Britannio eis quidam præfuit. Evenit porro ut Valens tum eo veniret, atque templum ingressus, episcopo, ut se Arii hæresi communione adjungeret, pro eo atque solitus erat, suaderet. Generosus autem vir ille, cum libertate multa de dogmate Nicænorum Patrum cum eo congressus decertavit. Atque ubi

(1) Sozom. lib. VI, cap. 21.

suasione imperatorem in sententiam suam adducere nequivit, eo ibi relicto, in ecclesiam aliam transiit, populo pastorem suum sequente. Concurrit eo fere civitas universa, cum imperatorem ipsum visura, tum novi quidquam factum iri existimans. Ille solus cum satellitibus suis in templo relictus, factum id non modeste tulit, sed veluti contumelia affectus, comprehendi Britannionem, et in exsilium deportari jussit. Eumdem tamen brevi reduxit : nam Scythas metuebat, ne propter episcopi damnationem ad novas res aspirarent, iracundiam eorum et fortitudinem perspectam habens. Locorum etiam situ : quippe qui quasi medius quidam murus, adversus ejus oræ barbaros objecti essent, Romanorum orbi perquam necessarios esse sciebat. Atque quidem Britannio imperatore superior evadens, ad mores suos rediit, vir honestus maxime, et vitæ instituto præclarus, ut ipsi testabantur Scythæ : ut autem semel dicam, clerus omnis, et Ecclesia in Oriente omnis, imperatoris iram propter religionem est experta. Valens quidem tam gravia in Thracia et Constantinopoli, in Nicomedia et Cappadocum Cæsarea, adhæc Antiochiæ et in Ægypti ecclesiis patravit.

ραν ἐκκλησίαν ἀφίκετο· καὶ ὁ λαὸς κατόπιν ἠκολούθησε τῷ ποιμένι. Σχεδὸν δὲ πᾶσα ἡ πόλις συνέρρευσεν, ὀφόμενοί τε ἅμα τὴν βασιλέα, καὶ καινόν τι προσδοκήσαντες ἔσεσθαι. Ὁ δὲ μόνος σὺν τοῖς περὶ αὐτὸν δορυφόροις ἀπολειφθεὶς, οὐ μετρίως ἤνεγκε τὸ πραχθέν· ἀλλ' ὡς περιυβρισμένος, συλληφθῆναι προσέταξε Βρεταννίωνα, καὶ ὑπερόριον ἄγεσθαι. Ἀλλ' οὐκ εἰς μακρὰν αὖθις ἐπανῆγε· τοὺς γὰρ Σκύθας ἐδεδίει, μή τι διὰ τὴν τοῦ ἐπισκόπου καταδίκην νεωτερίσωσι, τό τε θυμῶδες καὶ ἀνδρεῖον ἐπιστάμενος, τῇ τε θέσει τῶν τόπων, ἀναγκαίους μάλιστα τῇ Ῥωμαίων οἰκουμένῃ ὄντας, καὶ οἷά τι μεσότειχον τῶν ἐκείνῃ βαρβάρων προβεβλημένους. Καὶ οὕτω μὲν Βρεταννίων ὑπέρτερος τοῦ κρατοῦντος γενόμενος, εἰς τὰ οἰκεῖα ἤθη ἀνέστρεφεν, ἀνὴρ ἀγαθός τε μάλιστα, καὶ τῇ τοῦ βίου ἀγωγῇ περιβόητος, ὡς αὐτοὶ μαρτυροῦσι Σκύθαι. Ὡς δ' εἰπεῖν, πᾶς κλῆρος καὶ Ἐκκλησία πᾶσα τῆς ἕω τῆς τοῦ βασιλέως ἐπειράθη ὀργῆς διὰ τὴν θρησκείαν. Καὶ τοιαῦτα μὲν Οὐάλης, ἔν τε Θράκῃ καὶ τῇ Κωνσταντίνου, Νικομηδείᾳ τε καὶ τῇ Καππαδοκῶν, πρὸς δὲ τῇ Ἀντιοχείᾳ καὶ ταῖς κατ' Αἴγυπτον ἐκκλησίαις δεινὰ διεπράξατο.

166 CAPUT XXX.

De Valentiniani in religionem divinam reverentia observantia : et de Romana synodo, quæ Trinitatem consubstantialem esse promulgavit : et de Damaso et Ursicio Romanis episcopis, qui Liberio successerunt.

ΚΕΦΑΛ. Λ'.

Περὶ τῆς εἰς τὰ θεῖα αἰδοῦς Οὐαλεντινιανοῦ· καὶ περὶ τῆς ἐν Ῥώμῃ συνόδου, ἥτις Τριάδα ὁμοούσιον ἀνεκήρυξε· καὶ περὶ Δαμάσου καὶ Οὐρσικίου τῶν Ῥώμης ἐπισκόπων, οἳ διάδοχοι Λιβερίου ἐγένοντο.

Ego vero ab Oriente ad imperii Occidentalis res transibo : quod quidem immune a talibus ærumnis perduravit, propterea quod eam Romani imperii partem Valentinianus administrabat, flagranti in Nicæna decreta amore nulli concedens, et singularem maxime erga Deum pietatem obtinens, ita ut nihil prorsus sive melius seu deterius sibi de rebus ecclesiasticis præcipiendum, neque novi quidquam præter ea quæ semel constituta essent, introducendum duxerit. Excedere namque talia explorationem sive cognitionem suam putavit : quamvis princeps alioqui optimus esset, et rebus ipsis imperio se idoneum esse declararit. Etenim tum quoque, sicuti et antea, quæstio multa per Asiam et Phrygiam orta est : an Spiritum sanctum ὁμοούσιον, consubstantialem, Patri et Filio profiteri oporteat. Et plurima de tali quæstione usque adeo erat verborum contentio, ut non minoris momenti ea haberetur, quam quæ antea de Deo Verbo fuerat. Nam quidam dissimilem, quidam autem consubstantialem esse contendebant, sicuti et Filium. Atque in eo solo parti utrique conveniebat, quod Spiritum sanctum administrum dicerent : at ordine tertium, honoreque et substantia (1) alium esse confirmarent. Erant autem qui quod de Filio opinarentur, idem quoque de Spiritu statuerent : et veluti Filium ejusdem sub-

Ἐγὼ δ' ἐκ τῆς ἕω πρὸς τὰ κατὰ τὴν ἑσπέραν τῆς ἀρχομένης γενόμενα διαβήσομαι· ταῦτα γὰρ ἀπείρατα τῶν δεινῶν διαμεμενήκεσαν· καθότι τῶν ἑσπερίων Ῥωμαίων Οὐαλεντινιανὸς ἦρχεν, εἴπερ τις ὢν διάπυρος ἐραστὴς τῶν δεδογμένων τῇ ἐν Νικαίᾳ συνόδῳ, εὐλαβῶς τε περὶ τὰ θεῖα μάλιστα διακείμενος· ὡς μηδὲν χεῖρον ἢ ἄμεινον κατὰ τὰς ἐκκλησίας ἐπιτάττειν αἱρεῖσθαι, μηδὲ καινότερα εἰσάγειν παρὰ τὰ καθάπαξ νομοθετηθέντα· κρεῖττω γὰρ τῆς ἐκείνου δοκιμασίας ἐνόμιζε, καίπερ βασιλεὺς ἄριστος γεγονὼς, καὶ ἱκανὸς ἄρχειν μάλιστα διὰ τῶν πραγμάτων φανείς. Καὶ γὰρ τηνικαῦτα, καθὰ καὶ πρότερον ζητήτεως ἀνὰ τὴν Ἀσίαν καὶ Φρυγίαν πολλῆς γενομένης, εἰ χρεὼν καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὁμοούσιον δοξάζειν Πατρί τε καὶ Υἱῷ· οἷα φιλεῖ πλείστης ἐρεσχελίας καὶ περὶ τοῦ τοιούτου ζητήματος γενομένου, ὡς μὴ ἐν ἐλάττονι ταύτας νομίζεσθαι ἢ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ Λόγου συνέβησαν πρότερον. Οἱ μὲν οὖν ἀνόμοιον, οἱ δ' ὁμοούσιον διετείνοντο εἶναι καθάπερ καὶ τὸν Υἱόν· κατὰ τοῦτο δὲ μόνον καὶ ἄμφω τὰ μέρη εἰς ἓν συνῆσαν, ὅτιπερ διακονικὸν αὐτὸ ἔλεγον, τῇ τε τάξει τρίτον καὶ τῇ τιμῇ· καὶ τῇ οὐσίᾳ ἀλλοῖον εἶναι διισχυρίζοντο. Ἦσαν δὲ οἳ, ὅ περὶ τοῦ Υἱοῦ ἐδόξαζον, τὸ αὐτὸ καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος ἐδογμάτιζον· καὶ καθάπερ τὸν Υἱὸν ὁμοούσιον καὶ ὁμότιμον καὶ ὁμόδοξον τῷ Πατρὶ ἔσεβον, οὕτω δὴ καὶ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὡμολόγουν, Πατρί τε καὶ

(1) Οὐσίᾳ. Ilic et Niceph. et Sozom. habent, ἐξουσίᾳ, hoc est, potestate.

rite, et persequi eos qui accurate et diligenter Deo sacris operantur et serviunt, supersedete. Eorum sane precibus et bella in terris sopiuntur, et apostatarum rebelliumque angelorum incursus repelluntur. Iidem orationibus suis perniciosos omnes dæmones propellere student. Et cum in rempublicam secundum leges quod debent conferunt, tum principis potestati non resistunt, sed sincere et cœlestis Regis mandata servant, et legibus nostris parent : vos autem inobedientes apparuistis. Nos quidem usi sumus tolerantia ab ipso tributa.

168 « Itaque ut mundi et immunes a peccato vestro simus, quemadmodum Pilatus in disquisitione et judicio versantis inter nos Christi, cum necare eum nollet, sed in afflictione solaretur, ad Orientis partes conversus aqua flagitata manus suas abluit, dicens : *Mundus sum et impollutus a sanguine justi hujus :* sic celsitudo nostra semper præcipit, non persequendos, neque tanquam fluctibus obruendos, neque æmulatione et invidia opprimendos, qui in Christi agro opus faciunt, neque adeo rejiciendos dispensatores Regis magni esse, ut ne hodie quidem sub ditione nostra crescere videamini, at brevi post, cum flagitatore sive exhortatore necis, ea quæ testamenti illius sunt, veluti in Zachariæ sanguine, patiamini. Cum quo, qui ei consensere, a cœlesti imperatore nostro Jesu Christo, ante adventum etiamnum ejus, disrupti sunt, ad judicium mortis una cum consequente eos lethali dæmone traditi. Mandatum hoc edidimus, Amegetio, et Ciceronio, et Damaso, et Dialampone, et Bretesio audientibus. Quin et acta ad vos misimus, ut præclaræ ejus synodi decreta noritis : quorum capita litteris hisce adjuncta, hæc complectuntur. Profitemur, juxta sententiam magnæ et orthodoxæ recteque sentientis synodi, ὁμοούσιον, consubstantialem, esse Patri Filium. Et τὸ ὁμοούσιον, consubstantiale, non ita accipimus, sicuti et olim quidam non vere ei subscribentes exposuerunt, et nunc alii, Patres illos vocantes, ac vim sententiamque verbi abolentes, litteramque sequentes, intelligunt, per consubstantiale simile significari, quatenus nulli reliquarum per eum factarum creaturarum Filius æquiparandus, soli Patri similis atque æqualis sit. Qui enim hoc ita exponunt, præcipuam creaturam esse impie Filium Dei docent. Sed nos, sicuti et nunc Romanæ et Gallicæ synodi, sentimus, unam et eamdem esse substantiam Patris et Filii et Spiritus sancti, in tribus personis, hoc est, in tribus perfectis subsistentiis. Profitemur vero, juxta formulam Nicænam, Filium Dei consubstantialem, incarnatum esse ex sancta virgine Maria, et in hominibus habitasse, et implevisse omnem pro nobis functionem, in nativitate, et passione, et resurrectione, et in cœlos ascensione. **169** Eumque reditu-

(1) Epiphanius Scholasticus, qui Tripartitam historiam vertit, aliam lectionem secutus, vertit :

πόλεμοι καταπαύονται ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ἀγγέλων ἀποστατῶν ἐπιβάσεις ἀποστρέφονται, καὶ πάντες δαίμονας φθορίμαίους ἀποστρέφειν διὰ δεήσεως σπουδάζοντες· καὶ τὰ δημόσια κατὰ νόμους εἰσπομίζειν ἴσχυσι. Καὶ οὐκ ἀντιλέγουσι τῇ τοῦ κρατοῦντος ἐξουσίᾳ, ἀλλ' εἰλικρινῶς καὶ τὴν τοῦ ἄνωθεν βασιλέως ἐντολὴν φυλάττουσι, καὶ τοῖς ἡμετέροις νόμοις ὑποτάσσονται, ὑμεῖς δὲ ἀπειθεῖς ἐδείχθητε εἶναι. Ἡμεῖς μὲν ἐχρησάμεθα τῷ α ἕως τοῦ ω, ὑμεῖς δὲ αὐτοὶ ἀπειθήκατε.

ἄλφα usque ad ω (1), vos autem vobis ipsis re-

« Ἡμεῖς μέντοι καθαροὺς ἑαυτοὺς ἀφ' ὑμῶν εἶναι θέλοντες, ὡς καὶ Πιλᾶτος ἐπὶ τῆς ἐξετάσεως τοῦ ἐν ἡμῖν πολιτευομένου Χριστοῦ, μὴ θέλοντος αὐτὸν ἀναλεῖν, καὶ ὑπὲρ τοῦ παθεῖν αὐτὸν παρακληθέντα, ἐπιστραφεὶς ἐπὶ τὰ τῆς ἀνατολῆς μέρη, καὶ αἰτήσας ὕδωρ ἐπὶ χειρῶν, ἐνίψατο αὐτοῦ τὰς χεῖρας, λέγων· *Ἀθῷός εἰμι ἀπὸ τοῦ αἵματος τοῦ δικαίου τούτου*· οὕτως καὶ τὸ ἡμέτερον κράτος διατεταχὸς ἐντέλλεται, μὴ διώκειν, μήτε ἐπικλύζειν, μήτε ζηλοῦν τοὺς ἐργαζομένους τὸ χωρίον τοῦ Χριστοῦ, μήτε τοὺς διοικητὰς ἀπελαύνειν τοῦ μεγάλου Βασιλέως· ἵνα μὴ σήμερον μὲν ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου κράτους σβέσιν δόξητε, καὶ μεταξὺ τοῦ παρακεκλημένου πεθεῖν τὰ τῆς διαθήκης αὐτοῦ, ὡς ἐπὶ Ζαχαρίου τοῦ αἵματος· ἀλλ' οἱ μετ' αὐτοῦ μεταξὺ τῆς ἀφίξεως ὑπὸ τῶ ἄνωθεν βασιλέως ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐρρέγμην παραδοθέντες εἰς κρίσιν θανάτου μετὰ τοῦ συνφθαρέντος αὐτοῖς φθορίμαίου δαίμονος. Τοῦτο προστάξαμεν ἐπὶ Ἀμεγητίου, καὶ Κικερωνίου, καὶ Δαμάσου, καὶ Διαλάμπωνος, καὶ Βρεντησίου ἀκροατῶν γενομένων. Ἅπερ καὶ αὐτὰ τὰ πραχθέντα ἐξαπεστάλκαμεν πρὸς ὑμᾶς, ἵνα γνῶναι ἔχητε τὰ πραχθέντα ἐν τῇ ἐναρέτῳ συνόδῳ· ἃ δὴ καὶ παρέζευξε τοῖς γράμμασιν ἐν κεφαλαίῳ ταῦτα δὴ δογματίζοντα. Ὁμολογοῦμεν ἀκολούθως τῇ μεγάλῃ καὶ ὀρθοδόξῳ συνόδῳ, ὁμοούσιον εἶναι τῷ Πατρὶ τὸν Υἱόν, καὶ οὐχ οὕτω νοοῦμεν τὸ ὁμοούσιον, ὡς καὶ πάλαι τινὲς ἐξηγήσαντο, μὴ ἀληθινῶς ὑπογράψαντες· καὶ νῦν ἕτεροι, πατέρας ἐκείνους καλοῦντες, τὴν δύναμιν τῆς λήξεως ἀθετήσαντες, καὶ ἐπόμενοι τοῖς γράμμασι, τὸ ὅμοιον δηλοῦσθαι διὰ τοῦ ὁμοουσίου· καθ' ὃ οὐδενὶ τῶν λοιπῶν κτισμάτων δι' αὐτοῦ γενομένων ἐμφερὴς ὁ Υἱός· ἀλλ' ἡ μόνῳ τῷ Πατρὶ ἀφωμοίωται. Οἱ γὰρ τοιαῦτα ἐξηγούμενοι, κτίσμα ἐξαίρετον ἀσεβῶς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ δογματίζουσιν. Ἡμεῖς δὲ φρονοῦμεν, ὡς καὶ αἱ σύνοδοι νῦν, αἵ τε κατὰ Ῥώμην καὶ αἱ κατὰ Γαλλίαν, μίαν εἶναι καὶ τὴν αὐτὴν οὐσίαν τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἐν τρισὶ προσώποις, τουτέστιν, ἐν τρισὶ τελείαις ὑποστάσεσιν· ὁμολογοῦμεν δὲ κατὰ τὴν ἔκθεσιν τὴν ἐν Νικαίᾳ, σεσαρκῶσθαι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τὸν ὁμοούσιον ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου Μαρίας, καὶ ἐν ἀνθρώποις ἐσκηνωκέναι, καὶ πεπληρωκέναι πᾶσαν τὴν ὑπὲρ ἡμῶν οἰκονομίαν ἐν γενέσει καὶ πάθει καὶ ἀναστάσει, καὶ τῇ εἰς οὐρανοὺς ἀνα-

Nos subjicimur ei qui primus et novissimus, lib. VII, cap. 9.

θάσει. Καὶ πάλιν ἤξειν ἀποδιδόντα ἡμῖν τὴν ὁμοίωσιν τὴν θείαν παρ' ἑαυτοῦ, κατὰ τὴν ἑκάστου ζωτὴν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως· σαρκὶ ὁρώμενον καὶ τὴν ἑαυτοῦ θείαν δύναμιν ἐπιδεικνύντα, Θεὸν ὄντα σαρκοφόρον, καὶ οὐκ ἄνθρωπον Θεοφόρον. Καὶ τοὺς τἀναντία φρονοῦντας ἀναθεματίζομεν· καὶ τοὺς μὴ γνησίως ἀναθεματίζοντας τὸν εἰπόντα ὅτι Πρὶν γεννηθῆναι οὐκ ἦν ὁ Υἱός· ἀλλὰ γράψαντα ὅτι καὶ Πρὶν ἐνεργείᾳ γεννηθῆναι, δυνάμει ἦν ἐν τῷ Πατρί. Τοῦτο γὰρ καὶ ἐπὶ πάντων τῶν κτισμάτων ἐστὶ τῶν μὴ ἀεὶ ὄντων μετὰ τοῦ Θεοῦ· καθ' ὃ καὶ ὁ Υἱὸς ἀεὶ μετὰ τοῦ Πατρός ἐστιν ἀϊδίῳ γεννήσει γεγεννημένος. Τοιαῦτα μὲν τὰ βασιλέως γράμματα ἦσαν· τὰ δὲ τῆς συνόδου τοῦτον διηγόρευον τρόπον· «Οἱ ἐπίσκοποι τοῦ Ἰλλυρικοῦ ταῖς ἐκκλησίαις τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐπισκόποις διοικήσεως Ἀσιανῆς, Φρυγίας, Καροφρυγίας, Πακατιανῆς, ἐν Κυρίῳ χαίρειν. Συνελθόντων ἡμῶν ἐπὶ τὸ αὐτὸ, καὶ ζητήσεως πολλῆς γενομένης περὶ τοῦ σωτηρίου λόγου, ἀπεδείξαμεν ὁμοούσιον εἶναι τὴν Τριάδα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος. Καὶ ἦν δίκαιον γράμματα ἀποχαράξαι πρὸς ὑμᾶς· οὐ σοφίσμασι τὰ τῆς θρησκείας τῆς Τριάδος γράφοντας, ἀλλ' ἐν ταπεινοφροσύνῃ καταξιωθέντας· τοῦτ' ἡμῶν τὸ γράμμα ἀπεστάλκαμεν διὰ τοῦ ἀγαπητοῦ ἀδελφοῦ ἡμῶν καὶ συλλειτουργοῦ Ἐλπιδίου τοῦ πρεσβυτέρου. Οὐ γὰρ ἐν ταῖς τῶν ἡμετέρων χειρῶν γράμμασιν, ἀλλ' ἐν ταῖς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ βίβλοις γέγραπται· *Ἐγὼ μέν εἰμι Παύλου, ἐγὼ δὲ Ἀπολλῶ, ἐγὼ δὲ Κηφᾶ. Μὴ Παῦλος ἐσταυρώθη ὑπὲρ ὑμῶν; ἢ εἰς τὸ ὄνομα Παύλου ἐβαπτίσθητε;* Καὶ ταῦτα μὲν ἦρκει τῇ ἡμετέρᾳ ταπεινώσει μήτε τὸ καθόλου γράμματα ἀποχαράξαι πρὸς ὑμᾶς διὰ τὸν τηλικοῦτον φόβον ὃν αὐτόθι κηρύσσετε πάσῃ ὑφ' ὑμᾶς ἐπαρχίᾳ, ἀποχωρίζοντες τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἀπὸ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ. Ἀνάγκην οὖν ἔσχομεν πρὸς ὑμᾶς πέμψαι τὸν κύριον ἡμῶν καὶ συλλειτουργὸν Ἐλπίδιον, ἀπὸ τῆς βασιλευούσης Ῥωμαίων ἀρχῆς, τοῦτο τὸ κήρυγμα ἔχοντα, καταμαθόντα, εἴγε ἄρ' οὕτως ἔχει τὸ κήρυγμα ὑμῶν. Οἱ γὰρ μὴ ὁμοούσιον τὴν Τριάδα κηρύττοντες ἀνάθεμα ἔστωσαν, καὶ εἴ τις τούτοις φωραθείη κοινωνῶν, ἀνάθεμα ἔστω· τοῖς δὲ κηρύττουσιν ὁμοούσιον τὴν Τριάδα ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἡτοίμασται. Παρακαλοῦμεν οὖν ὑμᾶς, ἀδελφοί, μὴ ἑτεροδιδασκαλεῖν, μηδὲ ἑτεροδοξεῖν, ἀλλ' ὁμοούσιον ἀεὶ καὶ διὰ παντὸς κηρύττοντες τὴν Τριάδα, δυνηθῆτε κληρονομῆσαι τὴν τοῦ Θεοῦ βασιλείαν. Περὶ τούτου γράφοντες καὶ ὑπόμνησιν ἔχοντες ἐχαράξαμεν τοῦτ' ἡμῶν τὸ γράμμα, καὶ περὶ τῶν καθισταμένων ἐπισκόπων ἢ κατασταθέντων συλλειτουργῶν, ἐὰν μὲν εἶεν ἐκ τῶν ἐν τέλει χρησαμένων ἐπισκόπων ὑγιεῖς· εἰ δὲ μή, ἐξ αὐτοῦ τοῦ πρεσβυτερίου, ὁμοίως τε καὶ πρεσβυτέρους καὶ διακόνους ἐξ αὐτοῦ τοῦ ἱερατικοῦ τάγματος, ἵν' ὦσιν ἀνεπίληπτοι πανταχόθεν, καὶ ἀπὸ τοῦ βουλευτηρίου

rum, ut nobis retribuat similitudinem divinam (1) a seipso, juxta vitam cujusque in die judicii, carne spectabilem et divinam virtutem suam exhibentem, Deum σαρκοφόρον, id est, carnem seu hominem, ferentem, et non hominem Θεοφόρον, hoc est, Deum ferentem. Ac qui diversa sentiunt, anathemate jugulamus: nec minus et eos, qui non directe et ex animo anathemati eum subjecere, qui dixit non prius Filium, quam genitus sit, exstitisse: quique scripsit priusquam actu genitus sit, potestate eum in Patre fuisse. Hoc namque et in creaturis omnibus est, quæ non semper cum Deo sunt. At Filius perpetuo sempiterna generatione genitus cum Patre est.» Tales quidem imperatoris fuere litteræ. Synodi autem ipsius in hæc verba sunt scriptæ: «Episcopi Illyrici ecclesiis Dei et episcopis diœcesis Asianæ, Phrygiæ, Carophrygiæ, Pacatianæ, in Domino salutem. Conventu a nobis acto, et disquisitione multa facta, de salutari verbo, decrevimus consubstantialem esse Trinitatem Patris et Filii et Spiritus sancti. Et æquum esse duximus, litteras ad vos exarare. Non nos quidem ut arte quapiam cultum Trinitatis perscriberemus, sed submissa humilitate dignos nos ea re existimantes, epistolam hanc nostram per dilectum fratrem et administrum nostrum Elpidium presbyterum daremus. Non enim in mannum nostrarum litteris, verum in ipsius Servatoris Christi Jesu libris scriptum est: *Ego quidem sum Pauli, ego vero Apollo, ego autem Cephæ. Num Paulus crucifixus est pro vobis? aut in nomen Pauli baptizati estis*[1]? Et humilitati quidem nostræ satis esse convenireque videbatur, nihil prorsus ad vos dare litterarum, propter horrorem tantum, quem istic omni sub vobis prædicatis provinciæ, segregantes Spiritum sanctum a Patre et Filio. Sed necessitas imposita nobis est, ut ad vos mitteremus dominum et administrum nostrum Elpidium, ab urbe quæ est imperii Romani caput, litteras habentem, exploraturum an ita se habeat prædicatio vestra. Qui enim Trinitatem consubstantialem non prædicant, anathema sint. Et si quis cum eis communionem habere compertus fuerit, anathema sit. Trinitatem autem consubstantialem prædicantibus regnum cœlorum præparatum est. **170** Cohortamur igitur vos, fratres, ne aliter doceatis, neve secus sentiatis: sed Trinitatem constanter semper consubstantialem prædicantes, cernere poteritis hæreditatem regni Dei. Hac de re cum ad vos hasce litteras scriberemus, commonefacere etiam vos voluimus, de creandis, vel etiam creatis episcopis, eorumque administris, ut scilicet legantur ex sanæ mentis et doctrinæ, qui magistratum (2)

[1] I Cor. I, 13.

(1) Sic habet Niceph. et Tripartita. Theodorit. autem, Ut nobis retribuat juxta cujusque vitam, etc.

(2) Ἐκ τῶν ἐν τέλει χρησαμένων ἐπισκόπων ὑγιεῖς. Theod. lib. IV, cap. 9, hoc est, sani qui magistratum gesserint episcopi: quod de episcopis

episcopalem gesserint, præfectis, siquidem exstent : sin minus, ex ipsis presbyteris. Consimiliter presbyteri et diaconi, ex ipso sacro clericorum ordine, ut omni ex parte irreprehensibiles sint, qui non ex curia vel ex militari magistratu sint lecti. Propterea vero plura ad vos scribere noluimus, quod ex omnibus unum ad vos miserimus, dominum et collegam nostrum Elpidium, diligenter perspecturum prædicationem vestram, an ea sic se habeat uti ex domino et collega nostro Eustathio audivimus. Quod reliquum est, etiamsi aliquando errori implicati fueritis, tamen veterem hominem exuentes, induite novum. Nam et ipse frater et collega noster Elpidius, veram fidei (1) professionem vos docebit, quod sancta Trinitas consubstantialis est Deo et Patri cum Filio et Spiritu sancto : sanctificata, glorificata, et manifestata est : Pater in Filio, Filius in Patre, cum sancto Spiritu, in sæcula. Hoc namque manifestato, manifeste sanctam Trinitatem consubstantialem profiteri poterimus, juxta fidem Nicææ dudum promulgatam : quam et Patres confirmarunt. Itaque fides hæc si prædicata fuerit, cum exitiosi dæmonis plagas effugere, tum eo exstincto, pacificis litteris pacate viventes mutuo nos venerari poterimus. Scripsimus sane vobis, ut exauctoratos esse sciretis insanientes Arianos, qui non profitentur, ex substantia Patris esse Filium, neque Spiritum sanctum, quorum nomina subjecimus : Polychronius, Telemachus, Faustus, Asclepiades, Amantius, Cleopater. Atque hæc quidem ita, in gloriam Patris et Filii et Spiritus sancti, in sæcula sæculorum, amen. Valere vos optamus Patri et Filio Servatori nostro Christo cum sancto Spiritu, multis annorum curriculis. » Et laudatissimus quidem imperator, tantam apostolicorum dogmatum gessit curam.

καὶ στρατιωτικῆς ἀρχῆς. Εἰς τοῦτο οὖν αὐτὸ οὐκ ἠβουλήθημεν διὰ πολλῶν ἀποχαράξαι, διὰ τὸ ἀποσταλῆναι ἕνα ἐκ πάντων τὸν κύριον ἡμῶν καὶ συλλειτουργὸν Ἐλπίδιον, ἐπισκοποῦντα τὸ κήρυγμα ὑμῶν, εἴ γε οὕτως ἔχει ὥσπερ ἀκηκόαμεν παρὰ τοῦ κυρίου ἡμῶν συλλειτουργοῦ Εὐσταθίου. Λοιπὸν εἰ καί ποτε ἐν πλάνοις γεγενημένοι ἦτε, ἀποδέμενοι τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, ἐνδύσασθε τὸν καινόν. Καὶ γὰρ ὁ αὐτὸς ἀδελφὸς καὶ συλλειτουργὸς Ἐλπίδιος διδάξει ὑμᾶς· κηρύξει τὴν ἀληθῆ πίστιν· ὅτι ἡ ἁγία Τριὰς ἡ ὁμοούσιος τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ σὺν ἁγίῳ Πνεύματι, ἡγίασται, δεδόξασται, πεφανέρωται Πατὴρ ἐν Υἱῷ, Υἱὸς ἐν Πατρὶ σὺν ἁγίῳ Πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας. Φανερωθέντος γὰρ τούτου, φανερῶς δυνησόμεθα τὴν ἁγίαν Τριάδα ὁμολογεῖν ὁμοούσιον, κατὰ τὴν πάλαι ἐκτεθεῖσαν πίστιν τὴν ἐν Νικαίᾳ, ἣν καὶ οἱ Πατέρες ἐβεβαίωσαν. Κηρυττομένης οὖν τῆς πίστεως ταύτης, δυνησόμεθα τοῦ ἀλιτηρίου δαίμονος ἐκφυγεῖν [τὰς μεθοδίας]. Σβεσθέντος γὰρ τούτου, δυνησόμεθα εἰρηνικοῖς γράμμασιν ἑαυτοὺς προσκυνεῖν ἐν εἰρήνῃ διάγοντας. Ἐγράψαμεν οὖν ὑμῖν ἵνα εἰδέναι ἔχητε τοὺς καθαιρεθέντας Ἀρειομανίτας, τοὺς μὴ ὁμολογοῦντας ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν, μήτε τὸ ἅγιον Πνεῦμα· ὧν τὰ ὀνόματα ὑπετάξαμεν· Πολυχρόνιος, Τηλέμαχος, Φαῦστος, Ἀσκληπιάδης, Ἀμάντιος, Κλεόπατρος. Καὶ ταῦτα μὲν οὕτως εἰς δόξαν Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἐρρῶσθαι ὑμᾶς εὐχόμεθα τῷ Πατρὶ, καὶ τῷ Υἱῷ τῷ Σωτῆρι ἡμῶν Χριστῷ σὺν ἁγίῳ Πνεύματι, πολλαῖς ἐτῶν περιόδοις. » Ὁ μὲν δὴ πανεύφημος βασιλεὺς τοσαύτην τῶν ἀποστολικῶν δογμάτων ἐποιεῖτο φροντίδα.

171 Cæterum Liberio ad vitam meliorem translato, in thronum ejus Damasus substitutus est, neque vita neque eruditione et doctrinæ sanitate illo inferior (2) : sub quo evenit, ut Ecclesia Romana turbaretur, ex causa hujusmodi : Ursicius (3) quidam diaconus, Damasi competitor, eo quod in episcopatus petitione spe sua frustratus, repulsam passus esset, non bene injuriam eam tulit, et suos sibi conventus seorsim agere instituit. Et cum clandestine a quibusdam episcopis consecratus (4) esset, seorsim concionari, et multitudinem ad se trahere cœpit. Ita factum, ut alii hunc, alii Damasum episcopali munere fungi velient. Ea ex re ingens contentionis studium obortum, et ex

Ἀλλὰ γὰρ Λιβερίου πρὸς τὴν ἀμείνω λῆξιν μεταχωρήσαντος, Δάμασος τῷ ἐκείνου θρόνῳ ἀντικαθίσταται, οὐδενὸς ἧττων ἐκείνου κατά τε βίον καὶ λόγον, καὶ τὴν ὑγείαν τοῦ δόγματος· ἐφ' οὗ ταραχθῆναι τὴν Ῥωμαίων Ἐκκλησίαν συνέβη ἐξ αἰτίας τοιαύτης· Οὐρσίκιός τις διάκονος σύμψηφος ὢν Δαμάσῳ, ἐπεὶ περὶ τὴν ἐπιλογὴν τῆς ἐπισκοπῆς τῆς ἐλπίδος ἐψεύσθη, μὴ φέρων τὴν ὕβριν, παρασυνάγειν ἐσπούδαζε. Λάθρα δὲ ὑπό τινων ἐπισκόπων τὴν χειροτονίαν λαβών, ἰδίᾳ ἐκκλησιάζειν ἤρξατο, καὶ τὸ πλῆθος ἕλκειν εἰς ἑαυτόν. Οἱ μὲν οὖν τοῦτον, οἱ δὲ Δάμασον ἠξίουν ἐπαρχεῖν. Ἐκ δὲ τούτου πολλῆς ἀναπτομένης φιλονεικίας, ἐξ ἔριδος κατ' ὀλίγον εἰς στάσιν ἐχώρει τὸ πρᾶγμα, οὐ διά τινα πίστιν, ὡς

et magistratibus civilibus etiam intelligi recte potest : quomodo paulo post scribitur ex præfecto Insubriæ Ambrosius adhuc catechumenus episcopus esse factus. Apud Homerum Hector Trojanorum episcopus dicitur. Et Cicero civili bello se a Pompeio episcopum oræ Campanæ præfectum esse scribit.

(1) Is autem Nicænæ assertor fidei et catholicæ religionis verus cultor accipiendus est, qui omnipotentem Deum et Christum Filium Dei uno nomine confitetur, Deum de Deo, lumen ex lumine. Qui Spiritum sanctum, quem ex summo rerum Parente speramus et accipimus, negando non violat : apud quem integerrimæ fidei sensus viget, incorruptæ Trinitatis indivisa substantia, quæ Græco verbo ὁμοούσιος recte credentibus dicitur. L. nullus hæreticis. C. de Sum. Trinit.

(2) Socr. eod. cap. 29. Soz. eod. cap. 23.

(3) Alii *Ursinum* nominant.

(4) In basilica Sicinini. Socra

observare convenit. **173** Cavendum sane, ne per eos qui varias doctrinas comminiscuntur, in lubricum seducamur : ac potius, quotiescunque illi variantibus consiliis circumferuntur, patrum nostrorum a nobis sententiæ sunt retinendæ. Auxentius quidem Mediolanensis præcipue hac de causa damnatus est. Æquum autem est, omnes Romani orbis doctores consentientes esse, neque dissidentibus inter se doctrinis fidem contaminare Et profecto cum primum hæreticorum improbitas, sicuti nunc maxime (quod utinam abesset!), Arianorum etiam blasphemia vigere cœpisset, delecti Patres nostri trecenti decem et octo, Nicææ disquisitione ac deliberatione habita murum hunc adversus diaboli tela constituerunt, atque antidoto seu remedio hoc letbale venenum propulerunt, ut Patrem et Filium unius divinitatis, uniusque virtutis, atque aloorem unam esse credamus. Oportet autem, et Spiritum sanctum ejusdem esse substantiæ, persuasum habere. Qui vero aliter sentiat, eum alienum esse a consortio et communione nostra judicavimus : quod quidem salutare decretum, et deliberationem seu sanctionem adorandam, polluere nonnulli voluerunt. Verum ab ipso statim initio, per eos qui Arimini sanctionem eam rebus novis immutare et contrectatione sua depravare coacti sunt, hucusque res correcta est : ut illi alia quadam loquendi forma subreptitie deceptos se esse, quam formam Patrum Nicænorum placitis adversari ignorarint, fateantur. Neque numerus eorum qui Arimini convenerunt, præjudicium aliquod, cum synodus ea coacta est, afferre potuit, cum neque Romanus episcopus, cujus in primis sententiam exquisitam oportuit, nec Vincentius, qui tot annis episcopatum inviolate conservavit, neque aliorum hisce consentientium quisquam ibi affuerit. Et maxime, quemadmodum diximus, cum isti ipsi qui fraude circumventi cedere visi sunt, meliorem nunc sententiam sequentes, displicere sibi actiones tales sint testificati. Perspicit igitur sinceritas vestra, solam eam fidem, quæ Nicææ juxta apostolorum auctoritatem fundata est, perpetua constantia et firmitate, nobiscum etiam ab Orientalibus, qui se ad catholicam Ecclesiam pertinere agnoscunt, retinendam esse, et Occidentales eo nomine gloriari posse. **174** Opinamur vero, brevi eorum qui aliter sentiunt, hac ipsa aggressione episcopalia nomina a communione nostra segregatum iri, ut populus a fraude et seductione eorum liberatus respiret. Nequaquam enim multitudinis error corrigi poterit, si ipsi errore eo teneantur. Itaque vestræ quoque dignitatis sententia cum omnibus Dei sacerdotibus concordet, in qua vos sanctos et firmos esse credimus. Ut autem nos ita credere vobiscum debeamus, mutua quæ nobis vicissim respondeat dilectionis vestræ pietate, literisque vestris declarate. »

A θέσταντο· ἀπὸ οὖν τῶν διαφόρους διδασκαλίας δεχνουμένων μὴ παρολισθαίνειν, ἀλλὰ μᾶλλον τῶν Πατέρων ἡμῶν κατέχειν τὴν γνώμην, ὁσάκις ἂν διαφόροις βουλαῖς περιφέρωνται. Τοιγαροῦν Αὐξέντιον τὸν Μεδιολάνων ἐξαιρέτως ἐν τούτῳ τῷ πράγματι κατακεκρίσθαι προγέγραπται. Δίκαιον γοῦν ἐστι πάντας τοὺς ἐν τῷ Ῥωμαίων κόσμῳ διδασκάλους ὁμοφρονεῖν, καὶ μὴ διαφόροις διδασκαλίαις τὴν πίστιν μιαίνειν. Καὶ γὰρ ἡνίκα πρῶτον ἡ κακία τῶν αἱρετικῶν ἀκμάζειν ἤρξατο, ὡς καὶ νῦν μάλιστα (ὅπερ ἄπειη) τῶν Ἀρειανῶν ἡ βλασφημία, οἱ Πατέρες ἡμῶν τριακόσιοι δέκα καὶ ὀκτὼ ἐπιλεκτοι ἐν Νικαίᾳ γενομένου σκέμματος, τοῦτο τὸ τεῖχος ὑπεναντίον τῶν [illegible] τοῦ διαβόλου ὥρισαν, καὶ ταύτῃ τῇ ἀντιδότῳ [illegible] ἀπεώσαντο· ὥστε τὸν Πατέρα καὶ B τὸν Υἱὸν μιᾶς θεότητος, μιᾶς ἀρετῆς καὶ ἑνὸς χρήματος πιστεύεσθαι. Χρὴ δὲ τῆς αὐτῆς ὑποστάσεως καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον πιστεύειν. Τὸν δὲ ἄλλως φρονοῦντα ἀλλότριον εἶναι τῆς ἡμετέρας κοινωνίας ἐκρίναμεν. Ὅνπερ σωτηριώδη ὅρον καὶ τὴν προσκυνητὴν σκέψιν τινὲς μιᾶναι ἠθέλησαν· ἀλλ' ἐν αὐτῇ τῇ ἀρχῇ ἀπ' αὐτῶν τούτων οἵτινες τοῦτο ἐν Ἀριμίνῳ ἀνανεώσασθαι ἢ ψηλαφῆσαι ἠναγκάζοντο. Καὶ μέχρι τούτου διωρθώθη, ὡς ὁμολογεῖν αὐτοὺς, ἑτέρᾳ τινὶ διαλέξει ὑφαρπάσαι· ὅτι οὐκ ἐνενόησαν τῇ τῶν Πατέρων γνώμῃ τῇ ἐν Νικαίᾳ ἀρεσάσῃ ἐναντίον εἶναι. Οὐδὲ γὰρ πρόκριμά τι ἠδυνήθη γενέσθαι ἐπὶ τῷ ἀριθμῷ τῶν ἐν Ἀριμίνῳ συναχθέντων, ἐπεὶ συνέστηκε· μήτε τοῦ Ῥωμαίων ἐπισκόπου, οὗ πρὸ C πάντων ἔδει τὴν γνώμην ἐκδείξασθαι· ὅπερ ἐκείνου, ὃς ἐπὶ τοσούτοις ἔτεσι τὴν ἐπισκοπὴν ἀδιαίτως ἐφύλαξεν· οὔτε τῶν ἄλλων τοῖς τοιούτοις συγκατατεθειμένων· ὁπότε μάλιστα, καθὼς προειρήκαμεν, αὐτοὶ οὗτοι οἵτινες κατὰ συσκευὴν ὑποκλίνεσθαι εἶχαν, οὗτοι καλλίονι γνώμῃ χρησάμενοι, ἀπαρέσκει αὐτοῖς ταῦτα ἐμαρτύραντο. Συνορᾷ οὖν ἡ ὑμετέρα καθαρότης ταύτην μόνην τὴν πίστιν, ἥτις ἐν Νικαίᾳ κατὰ τὴν αὐθεντίαν τῶν ἀποστόλων ἐθεμελιώθη, διηνεκεῖ βεβαιότητι καθεκτέον εἶναι· καὶ μεθ' ἡμῶν τοὺς ἀνατολικοὺς, οἵτινες ἑαυτοὺς τῆς καθολικῆς εἶναι ἐπιγινώσκουσι, τοὺς δὲ δυτικοὺς καυχᾶσθαι. Πιστεύομεν δὲ, οὐκ εἰς μακρὰν τοὺς ἄλλα νοοῦντα· αὐτῇ τῇ ἐπιχειρήσει ἀπὸ τῆς ἡμετέρας κοινωνίας χωρισθήσεσθαι αὐτῶν τὸ τοῦ ἐπισκόπου ὄνομα· ὥστε τοὺς λαοὺς τῆς πλάνης αὐτῶν ἐλευθερωθέντας ἀνα- D πνεῦσαι. Οὐδενὶ γὰρ τρόπῳ δυνήσονται διορθῶσαι τὴν πλάνην τῶν ὄχλων, ὁπότε αὐτοὶ ὑπὸ τῆς πλάνης κατέχονται. Συμφωνείτω οὖν μετὰ πάντων τῶν τοῦ Θεοῦ ἱερέων καὶ τῆς ὑμετέρας τιμιότητος ἡ γνώμη, ἐν ᾗ ὑμᾶς ἁγίους καὶ βεβαίους πιστεύομεν. Ὅτι δὲ ἡμεῖς μεθ' ὑμῶν πιστεύειν ὀφείλομεν, τοῖς ἀμοιβαίοις τῆς ὑμετέρας ἀγάπης ἐπιδείξασθε. »

ΚΕΦΑΛ. ΛΒ'.

Ὡς στάσεως ἐν Μεδιολάνοις γεγενημένης, Ἀμβρόσιος τὴν ὕπαρχον ἀξίαν ἡμφιεσμένος, παραγενόμενος καταστεῖλαι αὐτὴν, ὑπὸ τοῦ πλήθους εἰς τὴν ἐπισκοπὴν προεβλήθη· καὶ περὶ τῆς παῤῥησίας αὐτοῦ.

CAPUT XXXII.

Ut exorta Mediolani seditione, Ambrosius, qui tum præfecturam gessit, eam seditionem sedare volens, a multitudine episcopus electus sit, et de ejus in dicendo libertate.

Οἱ μὲν οὖν πρὸς ἑσπέραν ἱερεῖς τοὺς νεωτερίζειν ἐπιχειροῦντας τοῖς ἐκεῖσε μέρεσιν οὕτως ἐπεῖχον· καὶ ἀθιγὲς τὸ ἐξ ἀρχῆς τῆς πίστεως ἐφύλαττον δόγμα· ὡς συμβαίνειν ὀλίγους εἶναι κομιδῇ τοὺς ἄλλως ᾠημένους δοξάζειν, καὶ σχεδὸν μόνους τοὺς ἀμφὶ τὸν Αὐξέντιον. Ἀλλ' οὐκ εἰς μακρὰν καὶ οὗτος θανάτῳ ἠφάνιστο. Ἐκποδὼν δὲ τούτου γεγενημένου, περὶ τῆς τοῦ ἐπισκόπου ἐπιλογῆς στασιάζον τὸ πλῆθος, οἱ μὲν τοῦτον, οἱ δ' ἐκεῖνον προὐβάλλοντο. Ἐν μεγίστῳ δὲ κινδύνῳ ἡ Μεδιολάνων καθίστατο· ἕκαστος γὰρ ἀστοχήσας τῶν πρὸς βουλῆς, ὅσα δὴ τοῖς τοιούτοις φιλεῖ γίνεσθαι, δρᾶν προσηπείλουν. Ὧν τὴν ἄτακτον κίνησιν δείσας ὁ τηνικάδε τὴν ὕπατον ἀξίαν διαχειρίζων, καὶ τοῦ ἔθνους τὴν ἐπιτροπὴν πρὸς Οὐαλεντινιανοῦ ἔχων Ἀμβρόσιος, μετ' ἀξιολόγου πλήθους ἐλθὼν παρὰ τὴν ἐκκλησίαν, συνεβούλευεν ἅττα βέλτιστα εἶναι ᾤετο· λήγειν μὲν ἔριδος, κατὰ νόμους δ' Ἐκκλησίας πράττειν. Ἔπειτα τοῦ τῆς ὁμονοίας, καλοῦ ὑπεμίμνησκε, καὶ ὅσα δὴ ἀγαθά εἰσι τοῖς αἱρουμένοις τὰ τῆς εἰρήνης ἀσπάζεσθαι. Ἔτι δὲ τούτου δημηγοροῦντος, ἐξάπινα πάντες τοῦ στασιάζειν παυσάμενοι, ἐπ' αὐτὸν τὸν σύμβουλον τοῦ καλοῦ καὶ τῆς ὁμονοίας τὴν τῆς ἐπισκοπῆς ἐπέφερον ψῆφον, καὶ βαπτίζεσθαι παρηγγύων· ἀμύητος γὰρ ἦν· καὶ ἱκέται ἐγίνοντο τὴν κατ' αὐτοὺς ἱερωσύνην λαμβάνειν· οὕτω γὰρ μόνως ἐκείνους ἑνωσιν ἕξειν, καὶ τὸ περὶ τὴν πίστιν ὁμονοεῖν προσγενήσεσθαι. Ἐπεὶ δ' ἐκεῖνος τὸ μὲν βάπτισμα ἡδέως ἐδέχετο· ὅσον δέ γ' ἐπ' αὐτῷ, ἀνεβάλετο ἱεράσθαι, καὶ ἀτεχνῶς τὴν πρᾶξιν ἀπεωθεῖτο, τὸ πλῆθος δ' ἔτι μᾶλλον ἐπέκειτο· καὶ οὐκ ἂν εἴ τι καὶ γένοιτο ἀνήσειν διισχυρίζετο, γνώρισμα (*f.* γνώριμα) ταῦτα τῷ βασιλεῖ ἐγίνετο Οὐαλεντινιανῷ· τὸν δ' ἀκούσαντα, εὔξασθαι μὲν πρώτιστα, ἔπειτα δὲ χάριν ὁμολογῆσαι Θεῷ εἰς ἱερωσύνην προσκαλουμένῳ οὓς αὐτὸς ἄρχειν προὐβάλλετο. Τήν γε μὴν ἔνστασιν τοῦ πλήθους, καὶ τὴν Ἀμβροσίου πάλιν γενναίαν ἀντίστασιν συμβάλλων, ἄριστα διεγίνωσκεν, ὡς ἐπὶ σφόδρα τῆς ὁμονοίας καλῷ τῆς ἐν Μεδιολάνοις ἐκκλησίας ἔσεσθαι τὴν προχείρισιν τοῦ ἀνδρός· καὶ ὅσον τάχος προστάττει τὴν χειροτονίαν λαμβάνειν. Ἅμα δὲ τοῦ θείου κατηξιώθη βαπτίσματος, καὶ τὴν κεφαλὴν τῇ χειροτονίᾳ ὑπέβαλε· καὶ εἰς ὁμόνοιαν τὰ πλήθη καθίστα, καὶ τὸ ἀστασίαστον τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐβράβευεν, ἐν πολλῷ χρόνῳ καμούσῃ τῇ διχονοίᾳ ἐκ τῆς Αὐξεντίου κακῆς διοικήσεως. Ἐπεὶ δὲ τοῖς πραττομένοις καὶ ὁ τὰ πάντα ἄριστος παρῆν βασιλεύς, τοῦτον τὸν ὕμνον τῷ Σωτῆρι προσῆγε Θεῷ· « Χάρις σοι, λέγων, Δέσποτα παντοκράτορ καὶ Σῶτερ ἡμέτερε, ὅτι τῷδε τἀνδρὶ ἐγὼ μὲν σώματα ἐνεχείρισα, σὺ δὲ ψυχάς· καὶ τὰς ἐμὰς ψήφους δικαίας ἀπέφηνας. » Καὶ ὁ μὲν ταῦτα· Ἀμβρόσιος δ' οὐ πολλῷ ὕστερον τῷ βασιλεῖ σὺν παῤῥησίᾳ διομιλούμενος, ἐπεμέμψατό

Occidentales episcopi ad hunc modum eos qui rebus novis intendebant, in partibus eis compescuere, inviolatumque ab initio fidei dogma conservavere, adeo ut perpaucos esse contigerit, qui aliter opinandum sibi esse duxerint. Et prope is solus fuit Auxentius. Sed non longe post ipse quoque morte est sublatus (1). Cæterum eo exstincto, de episcopi electione multitudo est tumultuata, quod alii hunc, alii illum designarent. Cum igitur in magno esset discrimine Mediolanum : pro se enim quisque consilio cœptoque ei non succedente, facturum se ea minabatur, quæ fieri in turbis ejuscemodi solent : eorum incompositum motum suspectum habens, qui tum consularem obtinebat dignitatem, gentemque eam a Valentiniano præfectus curabat Ambrosius, cum multitudine non contemnenda in ecclesiam venit, atque ibi quæ optima esse censeret, ut scilicet a contentione desisterent, et rem juxta Ecclesiæ leges agerent, suasit. Deinde de concordiæ commodis eos, et quæ bona pacata consilia capientes consequi soleant, admonuit. Adhuc ille concionabatur, cum subito tumultu et seditione sopita, in ipsum honestatis et concordiæ suasorem, omnes episcopatus suffragia conferunt : eumque, ut baptizaretur, hortantur (nondum enim sacramento eo initiatus fuerat), et ut episcopalem apud eos dignitatem suscipiat, supplicantes orant. Eo enim tantum pacto fore, ut ipsi unanimes sint et de fide concordent. **175** Atque ubi ille quidem baptismum libenter approbavit, et quoad potuit, administrationem sacram distulit, palamque adeo rem eam rejecit, et multitudo magis etiam ei institit, neque se quidquam de consilio suo, quidquid etiam accideret, remissuram confirmavit, res imperatori Valentiniano renuntiatur : qua ille audita, precatus primum est : deinde Deo gratias egit, qui eos ad episcopale munus vocaret, quos ipse reipublicæ administrationi præfecisset. Et cum inter se, et populi vehementem petitionem, et Ambrosii constantem reluctationem conferret, optime perspexit electionem ejus viri Ecclesiæ Mediolanensi ad concordiam retinendam bono esse. Quapropter quam primum initiationem et consecrationem eum suscipere jussit. Simul atque autem divinum baptismum subiit, et caput consecrationi subdidit, plebs universa ad concordiam rediit, et tranquillitas Ecclesiæ reddita est, quæ quidem tempore multo propter malam Auxentii administrationem dissensione periclitata fuerat. Quoniam vero rebus hisce agendis, modis omnibus optimus affuit imperator, talem Servatori Deo is concinuit hym-

(1) Socrat. eod. cap. 30.

num : « Gratias tibi, inquiens, ago, omnipotens Domine et Servator noster, quod huic viro ego quidem corporum, tu autem animarum curam commiseris, et judicii mei calculum æquum esse comprobaris. » Porro Ambrosius non multo post perquam libere cum imperatore collocutus, res quasdam non recte a magistratibus actas reprehendit. Atque imperator, « Hanc ego dicendi libertatem tuam, ait, jamdudum noram : et cum perspecta mihi ea esset, non modo non inhibui, verum etiam suffragio meo electionem tuam, ut episcopus fieres, adjuvi. Perge itaque, sicuti divina jubet sanctio, sanare animarum nostrarum delicta. » Hæc Mediolani acta. Qualis autem Ambrosius et vita et doctrina, tum autem egregio in ecclesiam ardore fuerit, et quam viriliter atque divine episcopatum gesserit, multa admonendi libertate apud præcipuos magistratus tempestive usus, in sequenti dicetur libro.

τισι τῶν πραγμάτων, ὡς οὐ καλῶς παρὰ τοῖς ἄρχουσι πραττομένων. « Ταύτην σου τὴν παῤῥησίαν πάλαι ποτὲ ᾔδειν ἐγὼ, ἔφη ὁ βασιλεύς· καί γ' ἐπιστάμενος, οὐ μονον ἐπέσχον, ἀλλὰ καὶ σύμψηφος ἐγενόμην τῇ ἀρχιερωσύνῃ. Ἴατρευε οὖν, ὡς ὁ θεῖος ὑπαγορεύει θεσμὸς, τὰ τῶν ἡμετέρων ψυχῶν ἁμαρτήματα. » Ταῦτα μὲν ἐν Μεδιολάνοις ἐγένετο· ὁποῖος δὲ Ἀμβρόσιος τὸν βίον καὶ λόγον καὶ τὸν ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας ζῆλον, καὶ ὡς μάλα ἀνδρείως καὶ θεοσεβῶς τὴν ἱερωσύνην διήνυσε, παῤῥησίᾳ πολλῇ πρὸς τὰς ὑπερεχούσας ἀρχὰς ἐγκαίρως χρώμενος, ἐν τῷ ἑξῆς ῥηθήσεται τόμῳ.

176 CAPUT XXXIII.

Ut magnus Valentinianus e vita excesserit. De Valentiniano juniore, et de Justina et Severa imperatricibus, et de liberis utriusque narratio.

Ea tempestate, quod (1) Sauromatæ Romanam ditionem, eamque imperii partem quæ ad Occidentem vergit, excursionibus vexarent, Valentinianus cum ingenti belli apparatu adversus eos est profectus. Atque illi tantam imperatoris expeditionem formidantes, legatis missis pacem ab eo petierunt. Quos ubi deformes esse vidisset, an universi tales essent Sauromatæ, interrogavit. Et cum illi dixissent, optimos quosque qui et genere et forma præstarent, ab eis legatos solere mitti : ira atque furore multo correptus, gravia pati dixit, et maxime infortunatum esse, quod ad tempora sua pervenisset Romanorum imperium, si Sauromatæ, gens tam barbara et informis, in qua reliquos isti excellerent, sedibus suis contenti esse nollent : sed confidentia tanta impulsi, ditionem suam percurrerent, et bellum titillatione quadam illecti Romanis inferrent. Et cum ita indignaretur, et magnopere vociferaretur, nimia vocis intentione convulsa in eo esse interiora viscera, venamque et arteriam quamdam ruptam dicunt, unde sanguine plurimo profuso vita eum reliquerit, in castello quodam Germaniæ (2), cui Brigitio nomen fuit, decimo septimo mensis Novembris die, cum quinquaginta quinque prope annos natus esset, et tredecim (3) annis imperium bene admodum et præclare administrasset. Eo vero, patrio monumento illato, sexto die post, qui in Italia fuit exercitus cognominem ei filium juniorem Valentinianum imperatorem, in oppido Italiæ Aquino renuntiavit. Neque ita multo post imperatores quoque Gratianus frater et Valens, suffragio suo

(1) Eutropius scribit, Sauromatas se per Pannonias in ditionem Romanam diffudisse, eamque vastasse. Idem Brigitionem Quadorum oppidum esse dicit. Quados autem nonnulli hodie Austriacos, nonnulli Silesios fuisse opinantur. Quod si posterius hoc verum est, ad oppidum Brigam, ut nunc dicitur, Valentinianus mortuus fuerit.

(2) Nicephorus hoc loco pro Germania Gallias habet. Sed animadvertere est, cum aliis quoque locis Germanorum nomen non usurpasse, sed pro eis Gallos posuisse. Socr. cod. cap. 32.

(3) Alii di unt undecim.

ΚΕΦΑΛ. ΑΓ'.

Ὡς ἀπέβιω ὁ μέγας Οὐαλεντινιανός· καὶ περὶ τοῦ νεωτέρου Οὐαλεντινιανοῦ· καὶ διήγησις περὶ Ἰουστίνης καὶ Σευήρας τῶν βασιλισσῶν, καὶ τῶν παίδων ἀμφῶν.

Τηνικαῦτα δὲ Σαυροματῶν τὴν Ῥωμαίων κατατρεχόντων, καὶ ὅσον τὸ πρὸς δύσιν τῆς ἀρχομένης, Οὐαλεντινιανὸς σὺν πολλῇ τῇ παρασκευῇ ἐπέξεισι κατ' αὐτῶν. Ἐκεῖνοι δὲ πρὸς τὴν τοσαύτην τοῦ βασιλέως ὁρμὴν δείσαντες, πρέσβεις πέμψαντες, ἤτουν εἰρήνην· οὓς ἰδὼν οὐκ εὐφυῶς ἔχοντας, εἰ τοιούτους εἶναι Σαυρομάτας πάντας ἐπεπύστο. Τῶν δ' εἰπόντων τοὺς παρ' αὐτοῖς ἀρίστους εἶναι καὶ γένει καὶ εἴδει πρεσβευομένους, θυμῷ καὶ ὀργῇ πολλῇ κατάσχετος γεγονὼς, Ἡ δεινὰ νῦν ἐδέξω ἔφη τὴν Ῥωμαίων ἀρχὴν περιελθοῦσαν αὐτῷ, καὶ τὰ μάλιστα δυσπραγεῖν, εἰ Σαυρομάται βάρβαρον οὕτω γένος καὶ δύσμορφον, ὧν οἱ κρείττους οὕτω, οὐκ ἐθέλει μένειν ἐφ' ἑαυτοῦ· ἀλλ' οὕτω θράσει χρῶνται τὴν αὐτοῦ διαθέσει ἀρχὴν, καὶ πόλεμον κατὰ Ῥωμαίων κινεῖν γαργαλίζεται. Χαλεπαίνοντος δ' οὖ καὶ μέγα ἀνακραγόντος, τῷ τῆς διατάσεως τῆς φωνῆς ἀμέτρῳ σπαρῆχθαί φασι τὰ ἔνδον, φλέβα δέ τινα καὶ ἀρτηρίαν διαῤῥαγῆναι· αἵματος δ' ἐντεῦθεν πλείστου ἀναδοθέντος, τὸν βίον ἀπολιπεῖν, ἔν τινι φρουρίῳ τῶν Γαλλιῶν, ᾧ Βεργιτίων ἦν ὄνομα, τῇ ἑπτακαιδεκάτῃ τοῦ Δεκεβρίου μηνὸς, ἔτη μὲν γεγονὼς ἀμφὶ τὰ πεντήκοντα, τριακαίδεκα δ' ἐν τῇ βασιλείᾳ εὖ μάλα καὶ λίαν ἐπισήμως διαγενόμενος. Τούτου δὲ τοῖς πατρῴοις μνήμασιν ἐνσοριασθέντος, ὁ κατὰ τὴν Ἰταλίαν στρατὸς μεθ' ἡμέραν ἕκτην τὸν ὁμώνυμον αὐτῷ παῖδα, τὸν νέον Οὐαλεντινιανὸν, βασιλέα ἀναγορεύουσιν, ἐν Ἀκίνῳ πόλει τῆς Ἰταλίας. Οὐκ εἰς μακρὰν δὲ οἱ βασιλεῖς, Γρατιανός τε ὁ ἀδελφὸς καὶ Οὐάλης, σύμψηφοι καὶ αὐτοὶ ἐγένοντο τῇ ἐκείνου ἀρχῇ, εἰ καὶ χαλεπαίνοντες ἦσαν τὰ πρῶτα· ἅτε οἱ τῶν στρατιωτῶν,

ἐπιτροπῆς αὐτῶν ἄνευ, τὰ ἐπίσημα τῆς ἀρχῆς περι- A βαλλόντων αὐτόν. Εἰδέναι μέντοι χρεών, ὡς ὁ νέος οὗτος Οὐαλεντινιανὸς ἐξ Ἰουστίνης ἐγεγόνει τῷ μεγάλῳ Οὐαλεντινιανῷ· ἐπέγημε δὲ ζώσης ἔτι τῆς προτέρας αὐτοῦ γυναικὸς, ᾗ Σευήρα ἦν ὄνομα. Αἰτία δὲ τοῦ γάμου τοιάδε ἐγένετο· Ἰουστίνῃ ταύτῃ πατὴρ Ἰοῦστος ἐτύγχανεν ὤν, ὃς ἐπὶ τῶν Κωνσταντίου χρόνων τῆς περὶ Πίκενον ἐπαρχίας τὴν ἀρχὴν ἔχων, ὄναρ ἰδεῖν λέγεται, ὡς βασιλικὴν ἀλουργίδα δεξιοῦθεν γεννήσοι. Τὸ δὲ ὄναρ ἀφελῶς ἐκείνῳ ῥηθὲν, εἰς πολλοὺς διεχύθη. Οὐ πολλῷ δ' ὕστερον καὶ τὰς Κωνσταντίου ἔφθανεν ἀκοάς. Ὁ δὲ συμβαλὼν τὸ ὄναρ ὡς βασιλέα γεννήσοι, πέμψας, ἐκεῖνον μὲν τῆς κεφαλῆς ἀφαιρεῖται· τὸ δέ γ' ἐκείνου θυγάτριον Ἰουστίνα αὐτῃ, ὀρφανὴ πατρὸς γενομένη, δυστυχῶς μὲν εἶχε, B παρθενίαν δ' ὅμως ἠσπάζετο. Ἐς ὕστερον δὲ καὶ γνώριμος τῇ τοῦ βασιλέως Οὐαλεντινιανοῦ γυναικὶ Σευήρᾳ καθίσταται. Πυκνῶς δ' αὐτῇ παραβάλλουσα εἰς φιλίαν ἐκ τῆς συνεχοῦς ὁμιλίας αὐτῇ ἀνακίρνατοι· τῆς δὲ μακρᾶς συνηθείας κρατυνθείσης, ἤδη καὶ κοινωνὸς αὐτῇ καθίστατο τῶν λουτρῶν. Καί ποτε συλλουομένην ταύτην ἡ Σευήρα ἰδοῦσα, καίπερ οὖσα γυνὴ, ὅμως τοῦ κάλλους ἐκείνης ἥττᾶτο, καὶ ἐπὶ τόσον ὡς καὶ τόνδρὶ καὶ βασιλεῖ διεξιέναι περὶ αὐτῆς· ὅτιπερ τοσοῦτον περίεστι κάλλος τῇ θυγατρὶ τοῦ Ἰούστου, ὡς καὶ αὐτὴν καίπερ οὖσαν γυναῖκα, τοῦ κάλλους ἐρασθῆναι τῆς παρθενίας. Ὁ δὲ βασιλεὺς τῆς Σευήρας τοῖς λόγοις τρωθεὶς, παρ' ἑαυτῷ τὴν βουλὴν ἐτεμίευεν· ἐβουλεύσατο γὰρ καὶ τὴν Ἰουστίναν ἀγαγέσθαι, καὶ ἅμφω νομίμου; ἔχειν C γυναῖκας· καὶ νόμον δημοσίᾳ προὐτίθει, παντὶ βουλομένῳ ἐξεῖναι δύο κατὰ ταυτὸν νομίμους ἔχειν γυναῖκας. Καὶ ὁ μὲν νόμος κατὰ πᾶσαν ἐχώρει πόλιν· ὁ δὲ καὶ τὴν Ἰουστίναν πρὸς τῇ Σευήρᾳ ἀνάγει πρὸς τὰ βασίλεια, καὶ τῆς ἴσης αὐτῷ τιμῆς μεταδίδωσιν. Ἐκ μὲν οὖν Σευήρας Γρατιανὸς πρότερον τῷ Οὐαλεντινιανῷ ἐγεννήθη, ὃν ἔμπροσθεν καὶ βασιλέα τῆς ἑσπέρας ἀνεῖπεν· ἐκ δὲ Ἰουστίνης ταύτης τὸν νέον γεννᾷ Οὐαλεντινιανὸν, ὃν ὁ στρατὸς, ὡς εἴρηται, παρὰ γνώμην τοῖν δυοῖν βασιλέοιν, τοῦ τε ἀδελφοῦ καὶ θείου φημὶ, ἠξίωσεν ἀναῤῥήσεως. Ἐγένοντο δὲ ταύτῃ καὶ θυγατέρες τρεῖς· Ἰοῦστα, Γράτα καὶ Γάλλα· ὧν αἱ μὲν δύο ὁσίᾳ βίου τὴν παρ- D θενίαν ἠσπάσαντο· τὴν δὲ Γάλλαν ἐς ὕστερον ὁ βασιλεὺς ἔγημε Θεοδόσιος ὁ μέγας, ἐξ ἧς αὐτῷ καὶ Πλακιδία θυγάτηρ ἐγένετο. Ἐκ γὰρ τῶν προτέρων αὐτῷ σπερμάτων Ὀνώριον καὶ Ἀρκάδιον ἔσχεν, ἐκ Πλακίλλης τῆς προτέρας αὐτοῦ γυναικός· ἦν πρὶν τὴν βασίλειον ἀρχὴν ἀναζώσασθαι, νομίμως ἠρμόσατο. Περὶ μὲν οὖν Θεοδοσίου καὶ τῶν υἱῶν κατὰ χώραν λελέξεται.

imperium ejus comprobarunt, quam is id primum moleste tulerint, videlicet quod milites sine eorum jussu imperialia ei tribuerint insignia. Illud quippe notandum est, juniorem hunc Valentinianum magno Valentiniano ex Justina progenitum esse, quam vivente adhuc priore ejus conjuge Severa uxorem superinduxit. Causa earum nuptiarum hæc fuit: Justinæ huic pater fuit Justus; hic Constantii temporibus Picenum provinciam habens, in somnis sibi ipsi visus est, quemadmodum dicitur, imperialem purpuram dextro femore gignere. **177** Somnium id simplici animo ab eo expositum, sermonibus deinde multorum divulgatum est, nec multo post ad Constantii quoque pervenit aures, qui ex visione ea imperatorem illum progeniturum esse conjectans, immisso percussore caput illius rescindi jussit. Porro filiola ejus Justina, cum ei patre orbatæ res duræ essent, virginitatis tamen florem conservavit. Deinde vero in notitiam Severæ imperatoris Valentiniani conjugis pervenit. Et cum frequentius eam adiret, per continuam consuetudinem in amicitiam quoque ejus est admissa: atque ea cum magis atque magis familiaritate confirmata esset, tandem etiam in lavationis communionem se insinuavit. Et aliquando simul lavantem cum eam Severa inspexisset, quamvis femina esset, forma ejus usque adeo est capta, ut de ea etiam marito imperatori diceret: tam præstantem scilicet Justi filiæ esse formam, ut ipsa quoque florem pudicitiæ et virginitatis ejus adamarit. Imperator Severæ verbis ictus, consilium suum secum ipse celavit. Nam et Justinam ipsam ducere, et utramque legitimam habere uxorem constituerat. Itaque legem (1) publice promulgat, ut cuicunque libitum esset, duas legitimas uxores habere liceret. Ita simul et lex ea in urbibus omnibus proponitur, et Justinam imperator in regiam suam uxorem inducit, eodemque cum Severa loco honorifice habet. Atque ex Severa quidem Gratianum antea Valentinianus susceperat, quem etiam Occidentis imperatorem dudum declaraverat. Justina autem ista juniorem Valentinianum ei genuit, quem exercitus, sicuti dixi, præter duorum imperatorum fratris et patrui sententiam, imperatorem esse jussit. Huic tres quoque fuere filiæ, Justa, Grata et Galla: quarum duæ virginitatem in vita sunt complexæ. Gallam vero postea Theodosius magnus uxorem duxit, ex qua ei Placidia filia prognata est. Nam Honorium et Arcadium in matrimonio priore genuerat ex prima conjuge Placilla, quam prius legitime sibi conjunxerat, quam imperium ipsum suscepit. De Theodosio autem atque ejus filiis tempore suo dicetur.

(1) Iidem antehac Julius Cæsar legem latam voluit, uti uxores liberorum quærendorum causa quas et quot ducere vellent, liceret, propter impudicitiam suam scilicet et adulteriorum infamiam: omnium mulierum vir, et omnium virorum mulier. (Sueton.) Populosas fore tali lege Romani imperii terras causatus est, perinde atque Barbarorum regiones, apud quos polygamia coleretur. (Eutrop.) Procopius sane Cæsariensis alicubi monogamiam plurimum detrimenti Romanis ditionibus attulisse scribit.

178 CAPUT XXXIV.

Qui eo tempore in Ægypto floruerint philosophici et divini viri, discipuli et discipulorum discipuli Antonii magni : Joannes, Or, Amon, Theonas, Benus, Copres, Helles, Elias, Apelles, Isidorus, Serapion, Dioscorus, Eulogius et Apollos.

Sed enim ex Occidente rursum ad Orientis res transeamus. Atque ubi prius de ecclesiasticis philosophis, ita ut pollicitus sum, dixero (magnus enim tum, et haud scio an alio itidem tempore unquam, eorum proventus fuit), ad profana progrediar. Atque morti impii Valentis aliquantum cum delectatione immoratus, finem etiam undecimo huic historiarum tomo imponam. Verum enimvero quæ initia monasticæ vitæ institutum habuerit, et quinam ejus veluti patres et duces exstiterint, in Maximi Constantini, deinde etiam in filii ejus Constantii historia commemoravimus. Nam de Antonio et Paulo simplici, item de Ammone et Eutychiano, qui in Olympo fuit, præterea de Spyridone, Nicolao et Parthenio, hierarchis edendis miraculis claris, cum historiam de Constantino scriberemus, egimus : Antonii autem discipulos, duces videlicet Macarios, Pambo, Paphnutium, Apollonium, et Anub, in Constantii res gestas conjecimus. In quibus etiam Ægyptios monachos celebravimus, qui in Sceti et Tabennesio sunt philosophati ; præterea qui in Syria et Palæstina virtutem piis exercitiis meditati sunt, quique in Ponto, et Europa, et Italia ipsa angelorum vitæ æqualem duxere vitam : atque item alios qui sapientes quidem et religionis nostræ fuere, fidei tamen doctrinam sanam ad finem usque non conservarunt. Hoc autem loco eos qui postea viguerunt, persequemur, qui cum patres priores illos habuere, tum patres ipsi multorum secundum Deum filiorum exstitere. Eos in compendio, quantum mihi eorum res cognoscere licuit, breviter percurram. Imperii istius tempore secundum eos quos antea diximus Dei amantes viros, **179** in Ægypto Joannes ille enituit (1), cui prophetiæ donum, et rerum quæ multis ignotissimæ sunt, cognitionem Deus tribuit, ut futuras scilicet perinde atque præsentes, non minus quam prisci vates, cerneret. Habuit is aliud insuper a Deo acceptum donum, ut morbis incurabilibus imperaret, atque dicto citius eos fugaret, ægrotosque sanaret. Præter hunc et celeber ille Or tum claruit, qui ab ipsa infantia vitam solitariam in eremo consectatus, nullum laborem alium, præterquam Deum laudibus ferre novit : herbis quibusdam agrestibus earumque radicibus vitam tolerans. Aquam bibit loco quovis, quamcunque ei obiter terra in qua versaretur, præbuit. Ubi autem ad senectutem pervenit, visione quadam divina Thebaidem incolere jussus, multorum monasteriorum dux factus est. Eisdem autem et hic, quibus Joannes, divinis locuples fuit donis. Precatione namque sola non morbos

(1) Sozom. cod. cap. 28.

ΚΕΦΑΛ. ΛΔ'.

Περὶ τῶν κατ' ἐκεῖνο καιροῦ ἀκμασάντων φιλοσόφων θείων ἀνδρῶν ἐν Αἰγύπτῳ, οἱ μαθηταὶ καὶ μαθητῶν μαθηταὶ τοῦ μεγάλου Ἀντωνίου ἐγένοντο· Ἰωάννου, Ὥρ, Ἀμών, Θεωνᾶ, Βήνου, Κόπρη, Ἕλλῆ, Ἠλία, Ἀπελλῆ, Ἰσιδώρου, Σεραπίωνος, Διοσκόρου, Εὐλογίου καὶ Ἀπολλώ.

Ἀλλ' ἐξ ἑσπέρας αὖθις ἐπὶ τὰ κατὰ τὴν Ἑω γενόμενα διαβήσομαι. Καὶ πρότερον περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν φιλοσόφων διαλαβών, καθὰ δῆτα καὶ ὑπεσχόμην (φορὰ γὰρ πολλὴ τούτων εἴπερ ποτὲ τηνικαῦτα ἐπήνθει), πρὸς τὰ ἑξῆς βαδιοῦμαι· καὶ τῷ τέλει τοῦ δυσσεβοῦς Οὐάλεντος ἀμφιλοχωρήσας, τέλος καὶ τῇ παρούσῃ μοι ἐνδεκάτῃ τῶν ἱστοριῶν ἐπιθήσω. Ἀλλ' ὅπως μὲν ἡ μοναχικὴ πολιτεία τὴν ἀρχὴν ἔσχε, καὶ τίνες ὥσπερ πατέρες καὶ ἀρχηγοὶ ταύτης ἐγένοντο, φθάνομεν ἔν τε τῇ κατὰ τὸν μέγιστον Κωνσταντῖνον ἱστορίᾳ, καὶ ἐν τῇ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Κωνσταντίου αὖθις διαλαβόντες. Ἀντωνίου γὰρ καὶ Παύλου τοῦ Ἁπλοῦ, Ἀμμοῦν τε καὶ Εὐτυχιανοῦ τοῦ ἐν τῷ Ὀλύμπῳ, ἔτι δὲ Σπυρίδωνος καὶ Νικολάου καὶ Παρθενίου τῶν ἐν θαύμασι περιβλέπτων ἱεραρχῶν, ἡ κατὰ τὸν Κωνσταντῖνον διέξεισιν ἱστορία. Περὶ δὲ τῶν Ἀντωνίου μαθητῶν, τῶν δέ, φημὶ, Μακαρίων, Παμβώ τε καὶ Παφνουτίου, Ἀπολλωνίου τε καὶ Ἀνοὺβ, ἡ κατὰ Κωνσταντίου συγγραφὴ περιέχει· ἐν ᾗ καὶ περὶ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ διέξιμεν μοναχῶν, ἡγουν τῶν ἐν Σκήτει καὶ Ταβεννησίῳ φιλοσοφησάντων, καὶ περὶ τῶν ἐν Συρίᾳ καὶ Παλαιστίνῃ ἀσκησάντων· ἀλλὰ δὴ καὶ περὶ τῶν ἐν Πόντῳ καὶ Εὐρώπῃ καὶ Ἰταλίᾳ ἰσαγγέλως βεβιωκότων μνείαν ἐποιησάμην· καὶ περὶ ἄλλων σοφῶν μὲν καὶ τοῦ ἡμετέρου σεβάσματος, οὐ μὴν δὲ ὑγιῶς τὸ τῆς πίστεως δόγμα διεξεληλυθότων. Ἐν δὲ τῷ παρόντι περὶ τῶν ἐφεξῆς ἀκμασάντων διαληψόμεθα, οἳ πατέρας μὲν τοὺς προειρημένους ἔσχον, πατέρες δ' οὗτοι πολλῶν κατὰ Θεὸν υἱῶν ἐγένοντο· οὓς ἐν συνόψει διαδραμοῦμαι καθ' ὅσον μοι μαθεῖν περὶ αὐτῶν ἐξεγένετο. Ἐπὶ δὴ τῆς ἡγεμονίας ταύτης μετὰ τοὺς προειρημένους θεοφιλεῖς ἄνδρας ἐν Αἰγύπτῳ διέπρεπεν Ἰωάννης ἐκεῖνος, ᾧ τῆς προφητείας τὴν χάριν καὶ τὰ πολλοῖς ἀδηλότατα Θεὸς ἐδωρήσατο· ὡς ἑνεστῶτα ὁρᾷν τὰ ἐσόμενα, καὶ οὐχ ἧττον ἢ οἱ πάλαι προφῆται. Πρὸς δὴ τούτῳ καὶ δεύτερον ἄλλο δῶρον πρὸς Θεοῦ λαβὼν εἶχε, ταῖς ἀνιάτοις ἐπιτάττειν τῶν νόσων, καὶ θᾶττον ἢ λόγος φυγαδεύειν ταύτας, καὶ ἰᾶσθαι τοὺς κάμνοντας. Ἐπὶ δὴ τούτῳ καὶ ὁ περιβόητος Ὥρ ἐγνωρίζετο· ὃς ἐκ βρεφικῆς ἡλικίας τὰς ἐν ἐρήμῳ διατριβὰς ἀσπασάμενος, οὐδέν τι ἄλλο ἢ Θεὸν ὑμνεῖν ἔργον εἶχε, βοτάναις τισὶν ἀγρίαις καὶ ταῖς ἐκ τούτων ῥίζαις τρεφόμενος. Ποτὸν δὲ εἶχεν ὕδωρ ὁπηδήποτε καὶ ἐκ τοῦ παρήκοντος σχεδιασθὲν τῇ διατριβῇ. Ἐπεὶ δὲ πρεσβύτης ἐγένετο, εἰς Θηβαΐδα ὁμφῇ τινι θείᾳ μετοικισθείς, καθηγεμὼν πολλῶν μοναστηρίων ἐγένετο. Ἐπίσης δὲ Ἰωάννῃ καὶ οὗτος τῆς θείας ἠξιώθη χάριτος. Εὐχῇ γὰρ μόνῃ οὐ μόνον νόσους, ἀλλὰ καὶ δαίμονας ἤλαυνεν. Ἀμύητος δὲ γραμμάτων ὤν, ἥκιστα βίβλων ἐδεῖτο

πρός γε ἀνάμνησιν. Πᾶν γὰρ ὅπερ ἀκούσειε καὶ εἰς A solum, sed et dæmones abegit. Et cum litteris ini-
νοῦν λάβοι καθάπαξ, ὑπέρτερον ἁπάσης λήθης ἦν tiatus non esset, minime tamen ad memoriam libris
ταμιευόμενον, καὶ καιρῷ τῆς χρείας πρόχειρον ἐω- opus habuit. Quidquid enim semel auditum mente
ρᾶτο. Τηνικαῦτα δὲ καὶ Ἀμὼν ἐκεῖνος ἐφιλοσόφει complexus esset, id supra oblivionem omnem
περὶ τόδε τὸ κλίμα· ὃς τῶν ἐν τῇ νήσῳ Ταβέννῃ conservabat : et quocunque tempore usui ejus opus
καθηγησάμενος, τρισχιλίους εἶχε τοὺς μαθητευομέ- esset, promptum ad manus habebat. Tum vero in
νους· ἐν οἷς καὶ Βῆνος ἦσαν καὶ Θεωνᾶς μοναχικῶν eadem regione etiam philosophatus est Amon ille,
ταγμάτων καθηγεμόνες. Καὶ ἄμφω δὲ τοῦ τε προ- qui in Tabenna insula monasteriis præsidens,
γινώσκειν καὶ προφητεύειν τὴν χάριν εἰλήφεισαν tria millia discipulorum habuit : in quibus erant
ἐκ Θεοῦ. Θεωνᾶν μέντοι φασὶν εἰς ἄκρον ἀσκῆσαι Benus et Theonas, monasticorum ordinum duces.
τήν τε Αἰγυπτίων καὶ Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων Ambo vero et prædictionis gratiam Deo acceptam
σοφίαν καὶ παίδευσιν, καὶ ἐπὶ τριάκοντα ἔτεσι φιλο- tulere. Theonam certe quidem dicunt ad summum
σοφῆσαι τὴν σιωπήν· τὸν δὲ Βῆνον οὕτως ἀσκῆσαι, Ægyptiorum et Græcorum et Romanorum sapien-
ὡς μηδέποτε ὀργισθῆναί τινι· μήτε μὴν ὀμόσαι, ἀλλ' tiam et disciplinam perdidicisse, et ad triginta an-
οὐδὲ ψεύσασθαι· θρασὺν δὲ λόγον ἢ εἰκαῖον ἢ ὀλι- nos silentium coluisse. Benus autem ita vitam insti-
γωρίας ἄξιον μηδέποθ' ἁλόντα διὰ στόματος ἐνεγ- B tuit, ut nunquam alicui irasceretur, neque juraret,
κεῖν. Ναὶ μὴν καὶ Κόπρης καὶ Ἑλλῆς καὶ Ἡλίας neque mendacium diceret. Vocem etiam temera-
κατ' ἐκεῖνο καιροῦ ἐγνωρίζοντο. Ὁ μὲν οὖν Κόπρης riam aut vanam et nihili, nunquam ex ore protulit.
εἰλήφει χάριν δαιμόνων τε κρατεῖν, καὶ ποικίλων Spectati quoque eo tempore fuere Copres, Helles
νοσημάτων ἰᾶσθαι τὰ πάθη. Τοσαύτην δὲ τῷ Ἑλλῇ et Helias. In iis Copres dæmonum expellendorum
γενέσθαι χάριν τῶν παραδόξων, καίπερ ἔτι τὴν κατὰ et variorum morborum sanandorum gratiam acce-
μοναχοὺς ἐκπαιδευόμενον ἀγωγήν, ὡς καὶ ἀνθρακας perat. Helles autem tantum habuit miraculorum
φέρειν ἐν κόλπῳ, καὶ μὴ τὴν ἐσθῆτα καίειν· κἀν- edendorum donum, ut tum etiam cum monastici
τεῦθεν καὶ τοὺς συνομίλους ἐφέλκειν, καὶ πρὸς ζῆλον instituti disciplinam disceret, candentes in sinu
τῆς πολιτείας διερεθίζειν, ἅτε δὴ τῆς ἀγαθῆς βιο- carbones tulerit, et vestes non adusserit. **180**
τῆς ἐφεπομένην ἐχούσης καὶ τὴν τῶν παραδόξων Quare sodales suos ad æmulationem instituti sui,
ἔργων ἐπίδειξιν. Ὁ δ' Ἡλίας ἄγχιστα τῆς Ἀντινόου et vitæ ejus bonæ, quæ manifesto prodigiorum
πόλεως τὸ τῆς φιλοσοφίας ἐκέκτητο ἐργαστήριον, exhibendorum consequentem virtutem obtineret,
ὑπὲρ τοὺς δέκα καὶ ἑκατὸν χρόνους γενόμενος. Ἔλε- excitavit atque pertraxit. Helias porro prope urbem
γε δὲ μόνος τὴν ἔρημον οἰκῆσαι πρὸ τοῦ ἐκεῖσε ἐλ- Antinoum monasticæ philosophiæ suæ habuit offi-
θεῖν ἐπὶ ἔτεσιν ἑβδομήκοντα. Οὕτω δὲ γήρως ἔχων, C cinam, qui centesimum et decimum excessit annum.
ἀνδρείως μέχρι τέλους τῷ ἀγῶνι καὶ νηστεύων διε- Dixit is autem, prius se ad annos septuaginta
καρτέρει, ὥσπερ τῆτες ἢ πρότριτα τὸ τῆς μοναχι- solum in solis locis habitasse, quam in eo perve-
κῆς πολιτείας στάδιον ὑποδύς. Περὶ δὲ Ἄχωριν καὶ nerit. Et cum ea esset ætate, ad finem tamen usque
Ἀπελλῆς ἐκεῖνος διέπρεπε, καταπλήττων τοὺς παρα- in certamine cœpto viriliter jejunans perduravit,
δόξοις τῶν ἔργων τὰ κατ' Αἴγυπτον μοναστήρια· ὃν perinde atque eo ipso, aut tertio inde anno mona-
φασι χαλκεύοντα, τοῦτο γὰρ ἦν αὐτῷ ἐπιτήδευμα, sticæ vitæ studium esset ingressus. Ad Achorin au-
νύκτωρ τὸν δαίμονα εἰς μορφὴν εὖ ἔχουσαν γυναι- tem et Apelles ille enituit, monasteria Ægypti mi-
κὸς μεταβληθέντα, ἐπιβουλεύειν πειρᾶσθαι τῇ τοῦ rificis factis suis obstupefaciens : quem dicunt
ἀνδρὸς σωφροσύνῃ· τὸν δὲ τὸν μύδρον τῶν ἀνθράκων aliquando, cum æs procuderet (nam hoc ei erat
ἠρέμα ἐξερυσάμενον, κατὰ πρόσωπον βαλεῖν τὸ δαι- studium), et noctu dæmon in venustæ mulieris for-
μόνιον, καὶ καταφλέξαι αὐτό· ἐκεῖνο δ' εὐθὺς ἀπο- mam mutatus, pudicitiæ ejus insidias tendere cona-
δρᾶναι γοερὸν τετριγὸς καὶ ὀλοφυρόμενον. Πατέρες retur, candentem massam ex carbonibus sensim
δὲ τὸ ἐπίσημον ἔχοντες τῶν μοναχῶν τηνικαῦτα protraxisse, atque in faciem dæmonis conjecisse,
ἦσαν Ἰσίδωρός τε καὶ Σεραπίων, καὶ ἐπὶ τούτοις D eamque ustulasse, atque illum confestim luctuo-
Διόσκορος. Ὁ μὲν οὖν Ἰσίδωρος κύκλῳ ξύλοις καὶ sum quiddam stridentem atque ululantem profu-
τοίχοις περιθριγγώσας τὸ μοναστήριον, διὰ σπουδῆς gisse. Patres autem monachorum celebres tum
ἐποιεῖτο, μηδένα τῶν ὑπ' αὐτῷ ταττομένων θύραζε fuere, Isidorus, Serapion, et præterea Dioscorus.
προϊέναι, ἀλλ' ἀρκούντως ἀπολαύοντα τῶν ἐπιτη- Atque Isidorus monasterio circumcirca tignis et mu-
δείων κατὰ χώραν μένειν· ὁ δὲ Σεραπίων ἀμφὶ μυ- ro septo, hoc studio habebat, ne quis eorum qui in
ρίους κτησάμενος μαθητάς, περὶ τὸν Ἀρσενοΐτην disciplina ejus erant (1), foras progrederetur : sed
διέτριβεν. Οἱ δ' ὑπ' αὐτῷ ταττόμενοι οἰκείοις ἱδρῶσι ubi quantum satis est rebus necessariis usus esset,
τὸ ζῆν ἐπορίζοντο, καὶ πολλοὶ τῶν δεομένων ἐπήρ- in loco suo maneret. Porro Serapion ad decem mil-
κουν. Ὥρᾳ θέρους ἀμῶντες ἐπὶ μισθῷ, τὸν ἀρκοῦντα lia discipulorum habens, circa Arsenoiten vixit : qui
σῖτον ἑαυτοῖς ἐπετίθουν, καὶ ἄλλοις ἐχορήγουν τῶν vero ei parebant, sudore suo victum parabant, eum-
μοναχῶν. Τῷ δέ γε Διοσκόρῳ ἑκατὸν ἐγένοντο φοι- demque indigentibus etiam præbebant. Et a statis
τηταί. Ἱεράσθαι δὲ λαχὼν, πολλὴν περὶ τὴν τῶν tempore mercede metentes, quantum opus esset fru-

(1) Socrates asceten quendam solitum fuisse homini avaro, qui aliena appetat, persimilem esse
dicere scribit, monachum opus non facientem, lib. IV, cap. 23.

menti, sibi comportabant, et aliis etiam monachis A impertiebant. Porro Dioscoro centum erant sectatores. Et cum presbyter et sacrorum obeundorum minister esset, multam et exactam curam in divinarum rerum dispensationem impendit, disquisitione maxima eos qui ad mysteria percipienda adirent, explorans. Ut namque mens antea repurgaretur, cohortabatur, et conscientiam, ne quid patratorum malorum haberet, scrutabatur. Erat præterea tum alius quoque, hoc etiam longe diligentior, nomine Eulogius, qui tanta dicitur providentia seu prænotione, acrimonia mentis collimans, in eis qui ad divina accederent mysteria, usus esse, **181** ut non tantum quæ manifesto admissa essent peccata argueret, sed etiam quæ in cujusque cordis recessu laterent, aperte perspiceret. Itaque eos qui mali quidquam perpetrassent, aut de re quapiam vitiose essent affecti, a communione tum arcebat, delicta eorum proferens. Quod si illidem pœnitentia usi, pro eo atque convenit, se purgassent, rursus admittebat. Præter hos et Apollos solos locos incoluit, qui annos pubertatis ingressus, monasticam philosophari atque exercere cœpit. Et cum annis quadraginta in solitudine versatus esset, speluncam quamdam montanam prope habitabilem regionis partem, Dei responso admonitus, subiit, atque ibi habitavit. Plurimis vero miraculis præclaram famam adeptus, multos ad se pertraxit, et monachorum multorum auctor et dux fuit. Erant enim in moribus quoque ejus illecebræ quædam, nec minus etiam in doctrina insidentes. Sed quale divinæ ejus vitæ institutum fuerit, et quibus editis insignibus miraculis ejus tempore homines ad stuporem converterit, Timotheus, qui Alexandrinam Ecclesiam pie gubernavit, scripto peculiari complexus est: in quo non ipsius tantum, sed aliorum etiam multorum et magnorum virorum meminit.

θείων μετάδοσιν εἶχεν ἀκρίβειαν, βασάνῳ πλείστῃ ἀνακρίνων τοὺς τοῖς μυστηρίοις προσιόντας· προεκαθάρθαι γὰρ τὸν νοῦν παρηγγύα, καὶ τὴν συνείδησιν ἔταξε μήτι ἄρα πεπραγμένον ἔχοι τῶν φαύλων. Ἐγένετο δὲ περὶ ταῦτα καὶ ἕτερος ἀκριβέστερος Εὐλόγιος ὄνομα· ὃν λόγος ἐπὶ τοσοῦτον τὴν τῶν προσιόντων τοῖς θείοις μυστηρίοις πρόγνωσιν σχεῖν, τῆς λεπτῆς ἐννοίας καταστοχαζόμενον, ὡς μὴ μόνον τὰ ἡμαρτημένα σαφῶς διελέγχειν, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐν μυχῷ καρδίας παραβυόμενα ἑκάστῳ λαμπρῶς διορᾶν. Ἀμέλει τοι καὶ τοὺς κακῶς πεπραχότας, ἢ περί τινος φαύλως διατεθέντας, τῆς κοινωνίας εἶως ἀπεῖργε, δῆλα τὰ ἡμαρτημένα ποιῶν. Μεταμέλῳ δὲ χρωμένους καὶ ἀναλόγως καθαιρομένους αὖθις προσίετο. Ἐπὶ δὴ τούτοις καὶ Ἀπολλὼς τὰς ἐρημίας ἠσπάζετο, ὃς ἐπιβαίνων ἥβης, τὸ φιλοσοφεῖν ἐπέβαλεν. Ἔτη δὲ τετράκις δέκα διατρίψας τὴν ἔρημον, σπήλαιόν τι δρεινὸν τῆς οἰκουμένης ἐγγὺς, θεοῦ χρήσαντος, κατιὼν εἰσοικίζεται· θαύμασι δὲ πλείστοις κατάδηλος πᾶσι γενόμενος, πολλοὺς πρὸς ἑαυτὸν ἐπεσπάσατο, καὶ καθηγεμὼν πολλῶν μοναχῶν γίνεται. Ἦν γὰρ αὐτῷ καὶ ἦθος ἐπαγωγὸν μάλιστα ταῖς διδασκαλίαις ἐπικαθήμενον. Πλὴν ἀλλ' ὁποῖα μὲν αὐτῷ ἡ κατὰ Θεὸν ἀγωγὴ, καὶ ὅσα τῶν παραδόξων διενεργῶν τοὺς τηνικαῦτα ἐξέπληττε, Τιμόθεος ὁ τὴν Ἀλεξανδρέων ἐκκλησίαν θείως ὁσιοφιλῶς ἰδίᾳ συγγραφῇ περιέλαβεν· ἐν ᾧ οὐκ αὐτοῦ μόνου, ἀλλὰ καὶ ἄλλων πολλῶν καὶ θαυμασίων ἐμνήσθη ἀνδρῶν.

CAPUT XXXV.

De Dorotheo, Piammone, Joanne, Benjamin, Marco, Macario et Apollonio.

Eodem autem tempore apud Alexandriam, atque in solis, sicuti dicuntur, locis, et circum Mareoten, atque vicinos Libyes, multi viri boni accurate admodum sunt philosophati, qui duorum millium humerum explevere: in quibus veluti illustris quædam stella Dorotheus ille resplenduit, Thebis oriundus. Vita ejus hæc erat, ut interdiu lapides ex vicino mari colligeret, et domunculam anno quolibet construeret, eamque qui ædificare non posset, monacho relinqueret: noctu vero ex palmæ foliis funes plecteret, et sportas conficeret. Cibus ei erat panis sex unciæ, et tenuium olerum fasciculus; potus, aqua. Et quod ab adolescentia hoc genus diætæ complexus fuerat, in eo quoque semper in extrema etiam senectute perduravit. **182** Nunquam vero vel in storea vel in lectulo cubare, aut etiam pedes per laxationem seu remissionem extendere, aut sua sponte somnum capere visus est. Nam vel opus facienti, vel persæpe cibum capienti, magna vi incubuit: hactenus saltem, ut oculis conniveret. Et nonnunquam cum vesceretur, humani violentia cibus ei ex ore excidit. Atque ali-

ΚΕΦΑΛ. ΛΕ'.

Περὶ Δωροθέου, Πιάμμωνος, Ἰωάννου, Βενιαμὶν, Μάρκου, Μακαρίου καὶ Ἀπολλωνίου.

Τηνικαῦτα δὲ ἀνὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν ἔν τε τοῖς ἐρημικοῖς καλουμένοις καὶ περὶ τὸν Μαρεώτην, καὶ τοὺς ἐγγειτόνων Λίβυας, πολλοὶ καὶ ἀγαθοὶ ἄνδρες σπουδαίως μάλα ἐφιλοσόφουν, ἀμφὶ δισχίλιοι ὄντες· ἐν οἷς οἷά τις ἀστὴρ ἐπίσημος Δωρόθεος ἐκεῖνος διέλαμπεν, ἐκ Θηβῶν μὲν ὁρμώμενος. Ὁ δὲ βίος αὐτῷ ἦν ἡμέρας μὲν λίθους ἐκ τῆς πέλας θαλάσσης συλλέγειν, καὶ οἰκίδιον ἑκάστῳ ἔτει οἰκοδομεῖν, κἀκεῖνο ἐᾶν τῷ μὴ δυναμένῳ κτίζειν· νύκτωρ δὲ σειρὰς ἐκ φύλλων φοινικος πλέκειν, καὶ σπυρίδας ἐργάζεσθαι. Ἐξ δ' οὐγγίαι ἄρτου ἦν αὐτῷ ἡ τροφὴ, καὶ ἀπόδεσμος λαχάνων λεπτῶν, καὶ ὕδωρ ποτόν. Ἐκ νέου δὲ τὴν τοιαύτην ἀσκασάμενος δίαιταν, ταύτῃ συνῆν ἀεί. Καίπερ δὲ εἰς βαθὺ γῆρας ἐλάσας, οὐδέ ποτ' ἐπὶ ῥιπὸς ἢ κλίνης καθευδήσας ἐωράθη, ἢ τοὺς πόδας ἐπ' ἀνέσει δῆθεν ἐκτείνας, ἢ ἑκὼν ἑαυτὸν εἰς ὕπνον τρίψας· ἢ γὰρ ἐργαζομένῳ, ἢ καὶ πολλάκις ἐσθίοντι, μετὰ πολλῆς βίας ὁ ὕπνος αὐτῷ ἐπεχεῖτο, ἐπὶ τόσον, ὅσον μῦσαι τοὺς ὀφθαλμούς· ὡς πολλάκις ἐσθίοντος τῇ τοῦ ὕπνου βίᾳ τὴν τροφὴν ἐκπίπτειν τοῦ στόματος. Καί ποτ' ἀμέτρῳ βίᾳ τῷ ὕπνῳ κατάσχετος γεγονὼς, ἐπὶ ῥιπὸς πεσὼν ἔλαθε. Πολλὰ δ' ἐπὶ τούτῳ

ἀσχάλλων, ἥρεμα ἐπιστραφεὶς ἔφη ἐν ἑαυτῷ· « Εἰ τοὺς ἀγγέλους παρασκευάσεις ὑπνεῖν, πείσεις ἄρα καὶ τὸν σπουδαῖον. » Ὑπέφαινε δ' οἶον ἡ πρὸς τὸν ὕπνον αὐτὸν, ἢ πρὸς τὸν δαίμονα τὸν ἐμποδὼν καθιστάμενον ταῖς σπουδαίαις τῶν πράξεων διαλέγεσθαι. Οὕτω δὲ πρὸς τὸ σῶμα διαμαχόμενον, προσιὼν τίς φησιν· « Ἵνα τί τὸ σὸν ἀποκτείνεις ἐπιτρίβων σῶμα, ὦ πάτερ; » τὸν δ' ἀποκρίνασθαι, « Ὅτι με αὐτὸ ἀποκτεῖναι θέλει. » Περὶ δὲ διολκὸν τὴν πρὸς Αἴγυπτον Πιάμμων καὶ Ἰωάννης ἐπισημοτάτω ἦστην, καὶ πολλῶν ἀδελφῶν καθηγοῦντο σεμνῶς· μάλα καὶ ἐπιμελῶς. Πρεσβύτεροι δὲ καὶ ἄμφω ἦσαν. Λέγεται δὲ τὸν Πιάμμωνα μυστικῶς κατιδεῖν θεῖον ἄγγελον σὺν ἱερᾷ τῇ στολῇ παρὰ τὴν ἱερὰν τράπεζαν ἑφεστάναι, καὶ τοὺς παρόντας τῶν μοναχῶν ἔν τινι βίβλῳ ἐγγράφειν· ὅσοι δὲ τῆς συνάξεως ἀπῆσαν, ἐκείνους δὲ ἄρα ἀπαλείφειν καὶ διαγράφειν. Ἰωάννην δὲ θαύμασι πολλοῖς ἐδόξασεν ὁ Θεὸς, ὡς καὶ πολλὰς τῶν νόσων ἰάσασθαι, πόδας τε ἀλγοῦντας πολλοὺς θεραπεῦσαι, καὶ ἄλλως διαλελυμένους τὰ ἄρθρα. Κατὰ τοῦτον δὲ τὸν χρόνον καὶ ὁ θεῖος Βενιαμὶν περὶ τὴν Σκῆτιν μάλα ἐφιλοσόφει. Δῶρον δ' οὗτος πρὸς Θεοῦ εἰληφέναι λέγεται, φαρμάκων εἶχα, ἐπαφῇ δὲ μόνῃ χειρὸς, ἢ τινι ἐλαίῳ μεθ' οὗ τὴν εὐχὴν ἔπραττε, νόσων παντοίων ἀπαλλάττειν τοὺς κάμνοντας. Τοῦτον δέ φασιν ὕστερον ὑδέρῳ περιπεσόντα, ἐς τοσοῦτον οἰδῆσαι τὸ σῶμα, ὡς μὴ δύνασθαι διὰ τῆς τοῦ οἴκου πύλης ᾧ διῆγεν ἐξάγεσθαι, εἰ μὴ πρότερόν τις τά τε πύλας καὶ παραστάδας καθεῖλεν. Ἐν κλίνῃ δὲ κεῖσθαι μὴ δυνάμενος, ἀμφὶ μῆνας ὀκτὼ δίφρῳ πλατυτέρῳ ἐκάθητο· καὶ ὡς ἔθος ἦν αὐτῷ θεραπεύων τοὺς κάμνοντας, αὐτὸς ἥκιστα ἠσχάλλεν, ὅτι μὴ ῥᾴων ἐγίνετο. Μᾶλλον μὲν οὖν καὶ τοὺς κάμνοντας καὶ ἄλλως προσιόντας κατὰ θέαν παρεμυθεῖτο, καὶ εὐχὴν πράττειν ᾔτει ὑπὲρ τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς, ὡς μηδὲν ἐκείνῳ μέλον τοῦ σώματος· ὅπερ καὶ εὐεκτοῦν οὐδὲν ὤνησε, καὶ νοσοῦν οὐδὲν ἔβλαψεν, ἔφη. Ἐν δὲ τούτῳ κατὰ τὴν Σκῆτιν Μάρκος ὁ ἀοίδιμος ἀσκητὴς φιλοσοφῶν ἦν· ὅ τε νέος Μακάριος· πρὸς δ' Ἀπολλώνιος καὶ ὁ περιβόητος Μωσῆς ὁ Αἰθίοψ· ὧν ὅ μὲν θεῖος Μάρκος εἰσάγαν πρᾶος καὶ σώφρων ἐκ νέου ἐγένετο, καὶ μνήμων, εἴπερ τις, τῶν θείων Γραφῶν. Ἐπὶ τόσον δὲ θεοφιλὴς ἦν, ὡς καὶ τὸν περιώνυμον πρεσβύτερον τῶν Κελλίων Μακάριον σὺν βεβαιώσει διισχυρίζεσθαι μηδέποτε, καὶ αὐτῷ ἐπίστης τοῖς ἄλλοις μεταδοῦναι ὧν θέμις τοῖς μεμυημένοις ἐξ ἱερέων λαμβάνειν· ἄγγελον δὲ κατιέναι καὶ μεταδιδόναι αὐτῷ· οὗ τὴν χεῖρα ἄχρι τοῦ καρποῦ ὁρᾷν διετείνετο. Τῷ δὲ Μακαρίῳ τούτῳ γέρας ἦν ἐκ Θεοῦ δαιμόνων κρατεῖν. Πρόφασις δὲ αὐτῷ τοῦ φιλοσοφεῖν ἐγεγόνει φόνος ὃν οὐχ ἑκὼν ἔπραττε. Βούπαις γὰρ ἤδη ὢν περὶ τὴν Μαρίαν λίμνην πρόβατα νέμειν

A quando ingenti vi somni oppressus, in tegetem inscius concidit : qua re valde commotus, sensimque conversus, intra seipsum, « Si effeceris, inquit, ut angeli somnum capiant, persuadebis, ut id quoque faciat, homini virtuti navanti. » Visus autem est quodammodo vel ad somnum ipsum, vel ad dæmonem accuratis virtutis actionibus ejus obsistentem, hæc dicere verba ; et quoniam ad eum modum cum corpore quasi belligerans conflictaretur, conveniens eum quidam, « Quid ita, inquit, pater, corpus tuum affligens enecas ? » Cui ipse respondit : « Quod me id enecare contendit. » Circa angustias vero (1) terræ quæ in Ægypto sunt, a transvehendis navibus διολκοὺς dictas, Piammon et Joannes maxime clari, et multorum fratrum B duces fuere, cum sanctitate et cura multa. Uterque autem presbyter fuit. Porro Piammon in mysterio vidisse dicitur angelum cœlestem cum sacra stola ad sacram mensam assistentem, præsentesque monachos in libro quodam adnotantem : eos vero qui a synaxi et collecta abessent, delentem atque inducentem. Joannem vero Deus ita miraculis multis exornavit, ut ægritudines multas sanaret, et ex pedibus atque etiam ex articulis convulsis et solutis laborantes curaret. Eodem tempore et divinus Benjamin circa Scetim admodum est philosophatus. Hic donum illud a Deo accepisse fertur, ut absque medicamentis, sola manus contrectatione, aut oleo quodam, cui precationem addebat, varii generis morbis ægrotos liberarit. Hunc etiam dicunt ita C postea esse aqua intercute per corporis tumorem gravatum, ut ex domuncula in qua degebat, per ostium, nisi prius una cum eo postes ejus detraherentur, exire non posset. Et cum in lecto jacere nequiret, circiter menses octo in latiore sella consedit, et more suo ægros curavit : atque ipse interim quod meliuscule non haberet, minime succensuit. Imo potius et ægrotos et alios qui ad se visendum veniebant, consolatus est, et ut pro anima ejus precarentur, petiit : **183** perinde atque nihil de corpore sollicitus esset, quod et validum nihil profuisse, et ægrum nihil sibi nocuisse dixit. Tum autem apud Scetim quoque celeber monachus Marcus virtutem atque pietatem meditatus est : D junior item Macarius. Præterea Apollonius, et præclarus Moses Æthiops. Ex quibus divinus Marcus ab ineunte ætate mitis valde et modestus fuit : memoria tanta præditus, ut ea supra alios sacras Litteras teneret. Adeo autem Deo charus fuit, ut de eo, suo ipsius respondens nomini Macarius, Cellarum presbyter, cum gravi asseveratione confirmarit, haud unquam se, sicuti aliis, illi tradidisse,

(1) Περὶ διολκὸν τῆς Αἰγύπτου, Sozom. lib. VI, cap. 29 : Διολκὸς ὁ ἀπὸ Λεχαίου ἕως Κεγχρεῶν τόπος, Hesych. Plin. lib. V, cap. 4, de Isthmo : *Angusta cervice Peloponnesum contingit Hellas. Corinthiacus hinc, illinc Saronicus appellatur sinus. Lechæum hinc, Cenchreæ illinc angustiarum termini, longo et ancipiti navium amictu, quas magnitudo planstris transvehi prohibet.* Ab ea navium transvectione Græci eas angustias διολκὸν voc. nt. Quaiis etiam transvectio ad Ægyptum est, de qua Plin. lib. V, cap. 9 : *Naves plicatiles humeris transferunt, quoties ad cataractas ventum est.* Ad quem fortasse locum monachi isti vixere.

τέων περὶ αὐτῶν· μηδὲ γὰρ εἶναι τοῦ λοιποῦ αὐτῷ θεμιτὸν εἶναι, μηδένα κακῶς ποιεῖν. Καὶ γάρ φασι, μηδενὶ μηδέποτε τοσαύτην ἀπὸ κακίας εἰς ἀρετὴν ἐγγενέσθαι μεταβολήν. Ὥστ' εἰς ἄκρον μὲν αὐτῆς ἀπικέναι, ἄῤῥητον δέ τι δέος ἐμποιῆσαι τοῖς δαίμοσι. Καὶ τὸ παράδοξον, ὅτι καὶ πρεσβύτερος τῶν ἐν Σκήτει ἐγένετο, καὶ ταῦτα πλείστους ἀπεκτονὼς, ὁπηνίκα τοῦ τῆς λῃστείας καθηγεῖτο συντάγματος. Τοιοῦτος δὲ ὢν, πολλοὺς καὶ λίαν ἀρίστους καταλέλοιπε μαθητάς. Ἀμφὶ τὰ πέντε δὲ καὶ ὀγδοήκοντα γενόμενος ἔτη, τὸν βίον ἀπέλιπεν. Ἐπὶ δὲ τῆς αὐτῆς ἡγεμονίας καὶ Παῦλος διέλαμπε καὶ Παχὼν, Στέφανός τε καὶ Μωσῆς, Λίβυες μὲν ἄμφω τὸ γένος, καὶ Πιὼρ ὁ Αἰγύπτιος. Ὁ μὲν οὖν Παῦλος ἐν Φέρμῃ ἐφιλοσόφει· ὄρος δὲ τοῦτο ἐν Σκήτει, οὐ μείους ἢ πεντακοσίους ἀσκητὰς ἔχον. Οὐδὲν δὲ εἰργάζετο· ἀλλ' οὐδέ τι παρά του ἐλάμβανε, πλὴν ὅσον ἤσθιεν. Ἐγκὰς δὲ καθ' ἑκάστην ἀνελλιπεῖς ἔπραττε, καθά τινα φόρον ἀποδιδοὺς τῷ Θεῷ, εἰς τριακοσίας τὸν ἀριθμόν. Ὡς ἂν δὲ μὴ γένοιτο αὐτῷ ἀστοχῆσαι τοῦ ἀριθμοῦ, τοσαύτας ψηφῖδας τῷ κόλπῳ ἐνθέμενος, ἐν ἑκάστῃ εὐχῇ, μίαν ἐκβάλλων ἐῤῥίπτει· ὧν δῆτ' ἀναλωθεισῶν, δῆλον ἦν τὰς ἴσας εὐχὰς πεπληρῶσθαι τοῖς λίθοις. Παχὼν δὲ καὶ αὐτὸς ἐν Σκήτει φιλοσοφῶν, ἐκ νέου πάμπαν εἰς βαθὺ γῆρας ἐλάσας, οὔτε σῶμα, καίπερ ὑγιῶς ἔχον, οὔτε πάθος, ἀλλ' οὐδὲ δαίμων, αἰτιᾶσθαι εἶχον, ὡς ὀφειμένως καὶ ἀνάνδρως περὶ τὴν ἐγκράτειαν εἶχε, καὶ ὧν δεῖ κρατεῖν τὸν κατ' ἐκεῖνον φιλοσοφήσαντα. Στεφάνῳ δ' οἴκησις περὶ τὸν Μαρεώτην ἦν οὐ πολλῷ τῆς Μαρμαρικῆς ἀποθεν. Τῷ δ' ἠκριβωμένῳ λίαν τῆς φιλοσόφου ἀσκήσεως ἐπὶ ἑξήκοντα ἔτεσι δόκιμος γέγονε μοναχός. Γνώριμος δ' ὢν τῷ μεγάλῳ Ἀντωνίῳ, πρᾶος λίαν καὶ σοφὸς ἐγεγόνει· καὶ ἐν ταῖς συνουσίαις τοσοῦτον ἡδὺς καὶ ὠφέλιμος, ὡς καὶ ἱκανῶς ἔχειν τὰς τῶν σφόδρα λυπουμένων ψυχὰς τῷ ἡδεῖ τῶν λόγων κατακηλεῖν, καὶ πρὸς εὐθυμίαν μεταῤῥυθμίζειν, εἰ καὶ χρόνῳ πολλῷ καὶ ἀπαρακλήτως εἰς ἀπαλλαγὴν εἶχον. Οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ περὶ τὰς οἰκείας συμφορὰς τοιοῦτος ἐτύγχανεν· ἀμέλει τοι καί ποτε πάθους ἀνιάτου αὐτῷ κατασκήψαντος, τὰ μὲν διεφθορότα τῶν μελῶν τοῖς θεραπεύειν εἰδόσι τέμνειν ἀνῆκεν· αὐτὸς δ' ὥσπερ ἄλλου πάσχοντος, τὰ συνήθη διαπραττόμενος, φύλλα φοινίκων ἐν χεροῖν ἔχων, ἔπλεκε τὴν σειράν· καὶ τοῖς παροῦσι καθίστατο σύμβουλος, μὴ ἐπὶ τοῖς παροῦσι δυσφόρως ἔχειν, ἀλλὰ μηδ' ἄλλο τι λογίζεσθαι, ἢ ὅτιπερ πρὸς χρηστὸν τέλος ἃ Θεὸς πράττειν, ἐκβαίνει· καί γε αὐτῷ συνοίσειν τοιούτων πειρωμένῳ δεινῶν. καὶ ὑπὲρ τῶν γεγενημένων ἴσως ἀμπλακημάτων· ὧν ἄμεινον ἐνταῦθα μᾶλλον τὴν ἔκτισιν ὑποσχεῖν, ἢ πρὸς τὴν μέλλουσαν ταμιεύεσθαι βιοτήν. Μωσῆν δὲ πραότητι καὶ ἀγάπῃ ἰσάγαν παρειλήφαμεν εὐδοκιμῆσαι, καὶ ἴασεις δὲ κατορθῶσαι πλείστας μόνῃ εὐχῇ, καὶ ταῦτ' ἀνιάτων παθῶν.

percurrebant, cepisse, vinxisse, atque in humeros sublatos in ecclesiam deportasse, et patribus quid de eis statuerent, permisisse: nefas esse dicentem, ut in posterum mali quidquam alicui ipse inferret. Neque unquam quemquam fuisse ferunt, qui tantopere mutatus a vitiis ad virtutem summam, quam pertigit, pervenerit. Incredibilis vero fuit dæmonibus terror. **185** Et quod supra opinionem omnium est, presbyter etiam in Sceti factus est, cum quidem quamplurimos eo tempore quo latronum manum duxerat, interemisset. Et quia talis erat, multos eosque optimos post se reliquit sectatores. Et vitam circiter annum octogesimum quintum finivit. Eadem ætate etiam floruit Paulus, et Pachon, et Stephanus et Moses, genere utrique Libyes, et præterea Pior Ægyptius. Paulus in Pherme, qui mons in Sceti est, monasticam vitam egit, non pauciores quam quingentos monachos habens. Nihil autem operis fecit: neque a quopiam quidquam præterquam quod ederet accepit. In orationibus quotidie sine intermissione se exercens, eas veluti quoddam tributum ad trecentas numero Deo offerebat. Ne autem ab eo numero aberraret, totidem lapillos in sinum deposuit, et ad precationes singulas singulos ejiciebat calculos. Quibus ad eum modum consumptis, precationes totidem absolutas ei esse constabat. Pachon quoque in Sceti monasticam exercuit, a juventute ad multum usque senium. Neque vero corpus, quod validum alioqui obtinebat, neque affectio aliqua, atque adeo ne dæmon quidem ipse deprehendere in eo potuit, quod mollius se, aliterque quam virum deceat, in temperantiæ studio et rebus eis quas supprimere philosophum monasticum convenit, gesserit. Stephano autem circa Mareoten non longe a Marmarica domicilium fuit. Hic accurato atque exacto ejus generis philosophiæ instituto, annis sexaginta spectatus fuit monachus. Quod autem notus etiam Antonio magno fuerat, mitis valde et sapiens evasit. In familiaribus colloquiis tam suavis et commodus, ut facile eorum qui vel maximo tenerentur mœrore, animos verborum gratia demulceret, et ad moderationem et jucunditatem traduceret, quamvis tempore multo illi consolationem omnem aversati essent. Quin etiam in suis ipse ærumnis talem se præstitit. Atque aliquando incurabili malo correptus, membra quidem affecta medicis curanda atque secanda permisit: ipse vero perinde atque alius in eo casu esset, solitum laborem continuans, et palmarum folia in manibus habens, catenam complicuit: atque eis qui cum eo erant auctor suasorque fuit, ne casus hujus vitæ ægre ferrent, nec aliud quidquam cogitarent quam quod ad finem bonum Deo adjuvante evaderet. **186** Sibi, quod talibus expeteretur ærumnis, idque propter perpetrata forte peccata, commodum utque utile esse dixit: quæ peccata hic luere præstaret, quam ut ad futuram punienda reservarentur vitam. Mosen autem gloriam ingentem mansuetudine et charitate consecutum esse accepimus: qui etiam ægritudines plurimas, atque eas incurabiles, precatione sola sanavit.

ναστηρίων προΐσταντο. Τούτων ὁ μὲν Δίδυμος οὐδενὶ ἀνθρώπων συνέμεινεν ἄχρις οὗ ἐτελεύτα, καίπερ ἐννενηκοντα ἔτη βιούς· ὁ δ' Ἀρσήσιος τοῖς ἑπτακόσι τῶν νέων συγγνώμην παρεῖχεν· ἀφώριζε δὲ τοὺς προκόψαντας, λέγων ὡς « Ὁ νέος ἀφορισθείς, καταφρονητὴς γίνεται· ὁ δ' εἰς ἀρετὴν προήκων, θᾶττον τῆς ἐπιτιμήσεως λαμβάνει τὴν αἴσθησιν. » Τῶν δ' οὖ μέσην ὀγόντων τὴν ἡλικίαν πολλοί τε καὶ ἀγαθοὶ ἦσαν· ἐν οἷς Ἀμμώνιός τε καὶ Εὐσέβιος, πρὸς δὲ Διόσκορος ἐγνωρίζοντο, οἱ ἀδελφοὶ μὲν ἀλλήλοις ἦσαν· Μακροὶ δ' ἐκ τῆς ἡλικίας εἶχον ἐπώνυμον. Ἀμμώνιον δὲ λόγος ἐπὶ τόσον φιλοσοφίας ἐλθεῖν, εἰς τόσον δὲ καὶ ἡδονῆς καὶ ῥᾳστώνης γενέσθαι ὑπέρτερον, ὡς πλὴν ἄρτου μόνου μηδὲν ἕτερον γεύσασθαι πυρὶ συγγενόμενον. Εἰσάγαν δὲ καὶ φιλολόγος ἐγένετο, ὥστε καὶ τὰ Ὠριγένους καὶ Διδύμου καὶ Εὐαγρίου σπουδάσματα γενναίως διεξελθεῖν. Ἐπὶ τόσον δὲ ἀπριέργως ἦν, ὡς σύνοιμ' Ἀθανασίῳ τῷ μεγάλῳ συνέκδημος εἰς Ῥώμην γενόμενος, μηδὲν ἄλλο τῶν τῆς πόλεως ἐκκρίτων ἐλέσθαι καθιστορῆσαι, μόνον δὲ τὸ Πέτρου καὶ Παύλου μαρτύριον, καὶ τὸν εἶκον ᾗ τὰ ἱερὰ ἐκείνων τεθησαύριται σώματα. Εἰς ἐπισκοπὴν δὲ χειροτονίαν συλλαμβάνεσθαι μέλλων, ἐπεὶ πολλὰ τοὺς ἐπὶ τοῦτ' ἐλθόντας λέγων οὐκ ἔπειθε, μαχαίρᾳ τὸ δεξιὸν ἀποτεμὼν οὖς, « Κἂν νῦν ἄπιτε, ἔφη· ἐπεί τοί γε τοῦ λοιποῦ οὐδ' αἱρούμενον ὁ τῆς Ἐκκλησίας νόμος εἰσδέχεται· χρῆναι γὰρ τὸν ἱερέα σῶον εἶναι. » Ὡς δ' ἀναχωρήσαντες παρὰ τῶν ἡγουμένων περὶ πολλοῦ τὰ τοιαῦτα Ἰουδαῖοι εἶναι εἶπον· τῇ δὲ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίᾳ ἐν οὐδενὶ τὰ τοιαῦτα τίθεσθαι, ἢν μόνον τοῖς ἔνδον καὶ τοῖς τρόποις ἄρτιος εἴη ὁ ἱερεύς· αὖθις ὑποστρέφοντες συλλαβεῖν ἐπειρῶντο· ὁ δέ, ἢ μὴν καὶ τὴν γλῶσσαν ἐκτεμεῖν διώμνυτο, εἰ βίαν αὖθις ἐπάγειν πειρῷντο. Ἐν νῷ δ' ἐκείνων τὴν ἀπειλὴν θεμένων, κατὰ χώραν εἶων τὸν μέγαν. Καὶ ἐξ ἐκείνου Ἀμμώνιος ὁ παρώτης ὠνόμασται. Τοῦτ' αὐτὸ ἐς ὕστερον καὶ Εὐάγριος πέπονθεν ὁ φιλόσοφος. Καὶ οὗτος γὰρ ὑπὸ Θεοφίλου τοῦ Ἀλεξανδρείας εἰς ἐπισκοπὴν καθελκόμενος, τέχνῃ παντοίᾳ χρησάμενος, τὴν ἱερωσύνην ἀπείπατο, μηδὲν μέντοι ἀκρωτηριάσας τοῦ σώματος· καί ποτε τῷ Ἀμμωνίῳ τούτῳ περιτυχών, ἀστεϊζόμενος κατεμέμφετο λέγων, ὡς κακῶς πράξειε μάλα, καὶ ἐνέχεσθαι δίκας διδόναι θεῷ τῇ τοῦ μέλους διακοπῇ. Ὁ δ' Ἀμμώνιος, « Σὺ δὲ ἄρα, ὑπολαβὼν εἶπεν, ὦ Εὐάγριε, οὐκ οἴει τὰς ἀξίας διδόναι δίκας, διὰ φιλαυτίαν τὴν γλῶσσαν ἀποτεμὼν καὶ μὴ τῇ δοθείσῃ πρὸς πολλῶν ὠφέλειαν χρησάμενος χάριτι; » Ἀλλὰ περὶ μὲν Εὐαγρίου μετὰ βραχὺ διαλήψομαι.

A discipuli : in quibus grandævi fuere, Origenes, Didymus et Cronion, qui etiam centum et decem annos natus, excessit. Insuper eodem cum eis tempore exstitere, Serapion magnus, Potubastes, Arsion et præclarus Arsesius : qui in philosophia hac consenuerunt, et monasteriis præfuerunt. Ex eis Didymus nulli cohabitavit homini, ad extremum usque vitæ diem, quamvis nonaginta vixisset annos. Arsesius (1) autem juvenibus lapsis delicti gratiam faciebat, ætate autem et virtute provectiores excommunicabat, verbis hisce utens : « Juvenem quidem, si per excommunicationem repudietur, despectorem fieri : qui vero in virtute profecisset, eum celeriter oljurgationis sensum percipere. » Eorum porro qui in media stataque B essent ætate, multi et boni fuere monachi. In eis Ammonius et Eusebius, præterea Dioscorus et Euthymius, qui cum fratres essent, propter corporis staturam Longi sunt appellati. Ammonium fama est eo laudis in philosophia hac pervenisse, et adeo voluptate et deliciis omnibus superiorem fuisse, ut præter panem solum nihil cocti degustarit. Valde etiam litterarum et eruditionis studiosus fuit, ita ut Origenis et Didymi et Evagrii scripta diligenter et feliciter legeret (2). Adeo vero a curiositate abfuit, ut Athanasium magnum Romam comitatus, ex præclaris præcipuisque urbis ejus rebus non aliud spectandum sibi censuerit, quam Petri et Pauli martyrium, et ædem eam in qua illorum corpora veluti thesauri sunt condita. C **188** Porro cum ad episcopalem aliquando consecrationem adducendus esset, et ad eos multa, qui illum ejus rei gratia convenerant, dixisset, neque tamen eis quod volebat, persuasisset, amputata sibi auricula dextra : « Vel nunc demum, inquit, abite, quandoquidem deinceps etiam volentem Ecclesiæ constitutio non recipit Sacerdotem namque integrum atque immutilatum esse oportet. » Atque ubi qui ex præcipuis ad ipsum missi erant, ab eo discederent ; et a Judæis quidem talia observari et magnifieri, Ecclesiam autem Dei parvipendere, si modo animo et moribus salvus commodusque sit episcopus, inter se dicerent ; ad eum reversi, comprehendere tentarunt. Ibi ille : D « Si vim ei inferre pergerent, linguam quoque sibi recisurum esse, adjuravit. » Quibus minis illi perpensis, in loco suo virum magnum reliquerunt. Et ex eo tempore Ammonius παρώτης (3), quasi aure carentem dicas, cognominatus est. Hoc idem in Evagrio philosopho accidit. Nam cum a Theophilo Alexandrino ad episcopatum traheretur, ubi artibus variis se excusando usus esset, sacerdotii dignitati, sibi ea interdicendo, nentinum remisit (4), non tamen summo aliquo corporis membro resecto. Atque is ubi in Ammonium istum incidisset, urbane eum carpsit, male admodum fecisse Deoque ob membrum resectum pœnas daturum esse, inquiens. Ad quem subinferens Ammonius, « Tu vero, inquit, o Evagri, an non condignas persolvis pœnas, qui propter φιλαυτίαν, hoc est, ni-

(1) Socr. Arsenium vocat.

(2) Ammonius, comes Athanasii, Romæ non aliud quam S. Petri et Pauli martyrium spectavit.

(3) Ammonius, παρώτης, hoc est, *sine aure*, cognominatus. Inviti olim admodum homines pii ad episcopatum evehebantur.

(4) Et profugit, Socrat. Μηδὲν ἀκρωτηριάσας τοῦ σώματος.

Μέλανα ἐξῶσαι κατέλαβον, εὗρον μὲν ἐκεῖνον τοῖς τῆς ἐκκλησίας λύχνοις ἐνασμενίζοντα, οἷά γε ὑπηρετῶν ἔσχατον· τάς τε γὰρ θρυαλλίδας κατεῖχε, καὶ ἐπίρρυπος ἦν τὴν ἐσθῆτά τε καὶ τὴν ζώνην· περὶ δὲ τοῦ ἐπισκόπου πυθόμενοι, ἀποκρίνασθαι αὐτὸν τοῦτον μηνύσαι· ἀγαγεῖν δὲ τοὺς ἄνδρας παρὰ τὸ ἐπισκοπεῖον· καὶ οἷά γε τῇ ἑδῷ κεκμηκότες, τοῖς ἐνοῦσι θρέψαι, τράπεζαν παραθέμενον. Μετὰ δὲ τὴν τροφὴν νιψάμενος, ἐκείνοις γὰρ διηκονεῖτο ἐστιωμένοις, ἑαυτὸν κατεμήνυσε· τοὺς δ' ἐν θαύματι τὸν ἄνδρα πεποιηκότας, δηλῶσαι οὗ χάριν ἦκον· τῇ γε μὴν πρὸς αὐτὸν αἰδοῖ ἄδειαν αὐτῷ φυγῆς παρασχεῖν· τὸν δ' ἀποδοχῆς ἀξιώσαντα ἀποκρίνασθαι μὴ ἂν ἑλέσθαι ταυτὰ τοῖς ὁμόφροσι τῶν ἱερέων παθεῖν, τὸ ἄκοντα πρὸς τὴν ὑπερορίαν ἀφῖχθαι· ἀλλ' ἑκοντὶ τὴν ὑπερόριον ὑπομεῖναι φυγήν. Οὗ δὴ γενόμενος, ἅτ' ἐκ νέου τῷ φιλοσοφεῖν εἰθισμένος, διὰ πάσης ἀρετῆς ἦκων περιβόητος ἦν. Σόλων δὲ τὸν ἐμπορικὸν βίον ἀπαρνησάμενος, τὸν τίμιον μαργαρίτην ὠνεῖτο. Ὑπὸ γὰρ τῷ ἀδελφῷ Μέλανι καὶ τοῖς ἐκεῖσε διδασκάλοις τὸ βιοῦν μεταθέμενος, καὶ ἐπιμελῶς παιδευθείς, ὅτι πλείστην περὶ τὸ θεῖον ἐπεδείξατο τὴν σπουδήν· μάλιστα δ' ἦν ἀγαθὸς τοῖς πέλας ἁπλότητι βίου χρώμενος. Τοιούτων δὲ καθηγεμόνων τὸ κατ' ἀρχὰς ἡ Ῥινοκουρούρων ἐκκλησία ἐπιτυχὴς γενομένη, ἐπὶ πολὺ τοῦ χρόνου διήρκεσε τοῖς ἐξ ἔθους χρωμένη θεσμοῖς, καὶ ἀγαθῶν ἀνδρῶν εὐφορίαν πηγάζουσα. Ὃ δὲ ξενίζον εἶχεν ἡ τοιαύτη ἐκκλησία, καὶ τῶν ἄλλων ἐπίσημον μάλιστα, ὅτι περ τοῖς αὐτόθι κληρικοῖς κοινή τε ἦν οἴκησις, καὶ τράπεζά τε καὶ ἀγωγὴ καὶ δίαιτα μία, καὶ πάντα δὴ τὰ λοιπά. Τοσαῦτα καὶ περὶ τῶν Ῥινοκουρούρων.

est. Cum de ecclesiis ὁμοουσίου, consubstantialis, fidei defensores exigerentur, atque eo qui ipsum quoque ejicerent, advenissent, repererunt eum veluti servorum extremum ecclesiæ lucernis adornandis hilariter incumbentem. Lucernarum enim lineos funiculos in manibus habebat, veste simul et cingulo sordidatus. Atque cum illi episcopum requirerent, indicaturum se eis illum respondit, eosque in domum episcopalem duxit : atque ubi is eis de via fessis, mensa apposita, pro rerum tenuium copia cibum dedisset, atque edentibus ministrasset, sublata mensa manus lavit, et seipsum eis indicavit. Illi virum admirati, causam adventus sui cum ostendissent, remittere se ei exsilium, propter reverentiam ejus, dixerunt. Quod posteaquam accepisset, eis respondit, non idem se, quod alii consentientes sibi episcopi fecissent, commissurum esse, ut invitus solum exsilii causa verteret, sed sua sponte in exsilium iturum. Atque cum ibi esset, veluti qui ab adolescentia monasticæ philosophiæ assuevisset, omni genere virtutis præclarus admodum fuit. Solon autem, ubi mercaturæ renuntiasset, pretiosam mercatus est margaritam. Nam sub fratre Mela ejusque loci magistris fideliter atque diligenter edoctus, mutatione vitæ plurimum in rebus divinis studii ostendit, et morum simplicitate erga proximos bonus maxime fuit. Ecclesia Rhinocururæ postquam tam egregios primum duces nacta est, longo deinde tempore consuetis constitutionibus uti perrexit, et viros præclaros protulit. Illud porro novum, et inter alia maxime insigne in ecclesia ea fuit, quod

clerici ibi domicilium, mensam, morum institutum, communia. Hæc de Rhinocurura.

ΚΕΦΑΛ. ΛΘ'.

Περὶ τῶν ἐν Παλαιστίνῃ μοναχῶν, Ἡσυχᾶ, Ἐπιφανίου τοῦ Κύπρου, Σαλαμῖνι, Ἀμμωνίου, Σιλβανοῦ καὶ Ζαχαρίου.

191 CAPUT XXXIX.

De Palæstinæ monachis, Hesycha, Epiphanio Cyprio, Salamine, Ammonio, Sylvano et Zacharia.

Ἐν δὲ τούτῳ καὶ κατὰ Παλαιστίνην πολύ τι στῖφος φιλοσόφων ἤνθει ἀνδρῶν. Ἔτι γὰρ περιῆσαν τῷ βίῳ οἱ κατὰ τὴν Κωνσταντίου βασιλείαν ἡμῖν εἰρημένοι, τῇ μοναχικῇ πολιτείᾳ καὶ ἐπιστήμῃ ἐμπρέποντες. Καὶ ἄλλοι δ' ἐπὶ τούτοις συνήκμαζον ταῖς ἐκείνων ἀγαθοῖς συνουσίαις, ἐς πολύ τι χρῆμα ἐπιδιδόντες τῆς ἀρετῆς· καὶ προσετίθεντο τοῖς ἐνταῦθα φροντιστηρίοις, οὐ τὴν τυχοῦσαν εὐκλειαν τούτοις πορίζοντες· ὧν πρώτιστος Ἡσυχᾶς ἦν, ἑταῖρος ὢν ἐς τὰ μάλιστα τῷ παμμεγίστῳ τὴν κατὰ Θεὸν βιοτὴν Ἱλαρίωνι· πρὸς δὲ καὶ ὁ πολὺς τὴν ἀρετὴν Ἐπιφάνιος, ὃς πολλῷ χρόνῳ ὕστερον καὶ τῆς ἐν Σαλαμῖνι τῆς Κύπρου ἐκκλησίας τὴν ἐπιτροπὴν ἔσχεν. Ὁ μὲν οὖν Ἡσυχᾶς τὸ τῆς ἡσυχίας ἐργαστήριον ἐπὶ Γάζῃς, ἔνθα δὴ καὶ ὁ ἑταῖρος εἶτ' οὖν διδάσκαλος καὶ σύμπνους αὐτῷ Ἱλαρίων, εἶχεν. Ὁ δὲ ἱερὸς Ἐπιφάνιος περὶ κώμην τινὰ Βησανδούκην ὄνομα, ὅθεν καὶ ὥρμητο, νομοῦ Ἐλευθεροπόλεως· νέᾳ δὲ πάμπαν τῇ ἡλικίᾳ ἀρίστοις χρησάμενος διδασκάλοις, καὶ παιδείας χάριν μοναστικῆς οὐκ ἐλάχιστον ἀνύσας ἐν Αἰγύπτῳ χρόνον, παρά τε τοῖς ἐκεῖσε δὴ καὶ Πα-

In Palæstina quoque eo tempore plurimi floruere solitarii philosophi. Adhuc enim superstites erant, quos, cum de Constantini imperio ageremus, diximus scientia et vita monastica effulgentes. Sed et alii cum illis institutis illorum enituere, qui virtutis profectu, non pœnitenda laude et gloria monasteria auxerunt. Horum præcipuus fuit Hesychas, Hilarioni illi, vita ea quæ secundum Deum est, longe præstantissimo, sodalis charissimus. Item virtute præclarus Epiphanius, qui longo post tempore ecclesiæ Salaminiæ in Cypro episcopus præfuit. Et Hesychas quidem quietis officinam apud Gazam instituit, eodem quo sodalis seu magister, in rebus omnibus secum consentiens Hilarion, loco; sacer autem Epiphanius, circa quemdam vicum Besanducem, præfecturæ Eleutheropolis, ubi etiam ortus fuerat. Hic in prima ætate optimis usus præceptoribus, et doctrinæ monasticæ gratia longo tempore in Ægypto moratus, apud Ægyptios simul et Palæstinos, per virtutis studium, insignem adeptus fuerat laudem : nec minus etiam apud Cyprios, apud

καὶ ὕμνοις τὸ Θεῖον ἐγέραιρον· καὶ ἡνίκα καιρὸς καλοίη τροφῆς, ἅρπην ἕκαστος ἢ ἀγρὸς ἔχων, καθάπερ νομὴν διφῶντες περιῄασι· καὶ τὰς προσφόρους περιτυχόντες τῶν βοτανῶν ἐσθίζοντο. Καὶ τοῖς μὲν οὕτω καινή τις ἐνεχωρώθη φιλοσοφία. Περὶ δὲ Κάρρας ἐφιλοσόφει Εὐσέβιος, ἑκουσίᾳ καθείρξει ἑαυτὸν ἀπρόϊτον ἐπισχών. Καὶ μὴν καὶ Πρωτογένης ὁ μετὰ Βίτον τῆς αὐτόθι παροικίας ἐπιτροπεύσας· Βίτον ἐκεῖνον τὸν ἀοίδιμον ἀσκητήν, ὃν φασι τὸν ἐν βασιλεῦσιν ἀπόστολον Κωνσταντῖνον πρῶτον ἰδόντα, διισχυρίζεσθαι πάλαι πολλάκις τὸ Θεῖον δι' ἐπιφανείας αὐτὸν ὑποδεῖξαι· καὶ παρεγγυήσασθαι ὅ τι ἂν εἰσηγοῖτο, ἀμέσως πειθαρχεῖν αἱρεῖσθαι. Βαθθαῖος δὲ ἐπὶ τοσοῦτον ἦλασεν ἀσιτίας, ὡς καὶ σκώληκας ἐκ τῶν ὀδόντων ἕρπειν. Ἀλλὰν δὲ ἐπὶ ἑβδομήκοντα ἔτη ὄρτου τὸ παράπαν μὴ γεύσασθαι. Ἡλιοδώρῳ δὲ τὸ ἐγκρατὲς ἦν, ὡς ἀῦπνους τὰς πολλὰς τῶν νυκτῶν διαχαρτερεῖν, καὶ τὴν νηστείαν ἐν ἑβδομάσι πλείσταις ἐπισυνάπτειν. Ἦκμαζε δ' ἐν Φαδανᾷ τηνικαῦτα καὶ Ἀώνης ἐκεῖνος. Τόπος δ' ἐστὶ τὸ Φαδανὰ, ἔνθα Ἰακὼβ, ὁ τῷ Ἰσαὰκ γεννηθείς, ἐκ Παλαιστίνης ἥκων εἰς γάμον ὡμίλει παρθένῳ οὔσῃ τῇ γυναικί· πρῶτός τε τὸν λίθον τοῦ ἐνθάδε φρέατος ἐκκυλίσας, τὴν ποίμνην ἐπότιζε. Τὸν δ' Ἀώνην τοῦτον λόγος ἔχει πρῶτον παρὰ Σύροις κατάρξαι τῆς ἐνθάδε πρὸς ἀκρίβειαν φιλοσοφίας· ὥσπερ δῆτα παρ' Αἰγυπτίοις, τὸν πολὺν καὶ μέγαν Ἀντώνιον. Συνῆσαν δὲ τούτῳ καὶ Γαδδανᾶς τε καὶ Ἄζιζος, πρὸς τὴν ἴσην ἀρετὴν ἀμιλλώμενοι. Πολλοὶ δὲ καὶ ἀνὰ τὴν ἐκ γειτόνων Ἔδεσσαν καὶ τὰ πέριξ ταύτης ἐπίσημοι ἀνδρες ἤνθησαν· ὧν οἱ εὐδοκιμώτατοι Ἰουλιανός τε ἦν, καὶ ὁ περιβόητος ἐν Σύροις Ἐφραὶμ· ὃς καὶ πολλὰ βιβλία τῇ Ἐκκλησίᾳ Χριστοῦ καταλέλοιπε· περὶ ὧν ἀκριβέστερον ἐν τῇ Κωνσταντίου βασιλείᾳ διέλαβον. Πρὸς δὴ τούτοις Βάρσης τε καὶ Εὐλόγιος ἦσαν, οἳ μετὰ τὸν πολὺν τῆς ἀσκήσεως ἆθλον, ἐς ὕστερον καὶ ἐπισκόπω ἄμφω ἐγένοντο, οὔ τινος πόλεως, τιμῆς δὲ χάριν, ἐν τοῖς ἰδίοις μοναστηρίοις, τὴν τῆς ἐπισκοπῆς κληρωσάμενοι χειροτονίαν, ἀμοιβὴν ὡς ἄν τις φαίη τῆς κατὰ Θεὸν ἀκριβεστάτης φιλοσοφίας τὴν τοσαύτην εἰληφότες ἀξίαν· καθὰ δὴ καὶ Λάζαρος ὁ πρὸ βραχέος μετὰ τὸν ὅσιον Ἡλιόδωρον ἐν μνείᾳ γεγενημένος ἡμῖν.

A de ecclesiarum more, precibus atque hymnis Deum colentes celebrarent. Et cum tempus cibi capiendi esset, pro se quisque falcem in manibus habens, et veluti pabulum inquirens circuibat, et herbas commodas nactus, eis vescebatur. **193** Atque ad hunc quidem isti modum novam agendæ vitæ philosophiam instituerunt. Apud Carras autem philosophatus est Eusebius, qui voluntario carcere seipsum, ut adiri non posset, cohibuit. Item Protogenes, qui post Vitum paræciam illam regebat : Vitum, inquam, inclytum illum monachum, quem ferunt cum primum inter imperatores apostolum Constantinum vidisset, sancte affirmasse, eum sibi dudum sæpenumero a Deo per apparitionem ostensum esse ; proindeque sedulo cohortatum esse, B ut quod suggessisset atque jussisset, citra exceptionem omnem obsequenter faceret. Porro Bathæus usque adeo a cibo sumendo abstinuit, ut vermes etiam ex dentibus ejus proreperent : Hallas septuaginta (1) totis annis panem prorsus non attigit. Heliodoro tanta fuit temperantia, ut noctes plures pervigilaret, et jejunium hebdomadibus totis continuaret. Floruit tum etiam in Phadana (quo loco Jacob Isaaci filius ex Palæstina veniens, uxorem suam virginem in matrimonium duxit, primumque ibi revoluto a puteo lapide gregem ejus potavit) Aonas ille, quem fama est primum ibi apud Syros accuratum hoc philosophiæ genus colere cœpisse : quemadmodum id apud Ægyptios magnus fecit Antonius. Cum eo fuere et C Gaddanas, et Azizus, in ejusdem virtutis laude concertantes. Multi vero et apud vicinam Edessam, et circum ea loca celebres floruere viri : inter quos clarissimi fuere, Julianus, atque apud Syros decantatus Ephraim, a quo multi libri Ecclesiæ sunt editi : de quibus certius in Constantii imperio commemoravi. Exstitere præterea Barses et Eulogius, qui ambo post longum monastici exercitii certamen episcopi (2) sunt facti, non in urbe aliqua, sed honoris gratia in monasteriis suis episcopalem consecuti consecrationem ; ita ut recte aliquis dignitatem eam tanquam præmium seu remunerationem pro exactissimo philosophandi instituto eos accepisse dicat. Sicuti et Lazarus, de quo paulo ante, post sanctum Heliodorum, mentionem fecimus.

ΚΕΦΑΛ. ΚΑ'.

Περὶ τῶν ἐν τῇ Κοίλῃ Συρίᾳ καὶ Ἀντιοχείᾳ μοναχῶν· ἔτι δὲ καὶ περὶ τῶν ἐν Γαλατίᾳ, Καππαδοκίᾳ τε καὶ Βιθυνίᾳ καὶ περὶ τὸν Εὔξεινον πόντον φιλοσοφησάντων ἀνδρῶν· καὶ δ' αἰτία δι' ἣν οἱ πάλαι ἀσκηταὶ μακροβιώτατοι διεγένοντο.

D 194 CAPUT XLI.

De Cœlesyriæ et Antiochiæ monachis. Item de monachis qui in Galatia, Cappadocia, Bithynia, et ad Pontum Euxinum philosophati sunt, et causa, cur veteres monachi longævi fuerint.

Ἡ δέ γε Κοίλη Συρία καὶ ἡ ὑπὲρ ταύτην, τῆς Ἀντιόχου μόνης ἐκτὸς, ὀψὲ καὶ βράδιον τὸν Χριστιανισμὸν παρεδέξατο. Πλὴν οὐδὲ αὐτὴ ἄμοιρος ἐκκλησιαστικῶν φιλοσόφων ἐγένετο· οἳ καὶ μᾶλλον ἀνδρείως τε εἶχον, ὅτι γε καὶ μῖσος οὐ μέτριον μετ' ἐπιβουλῆς πρὸς τῶν ἐνοικούντων Ἑλληνιστῶν αὐτοῖς

Cœlesyria autem, et quæ supra eam est regio, sola Antiochia excepta, serius quidem Christianismum suscepere, non tamen ecclesiasticis philosophis caruere. Qui eo fortius ut viri egregii se gesserunt, quo majus in eo incolarum Græcæ superstitionis studiosorum, atque illis insidian-

(1) Octoginta. Sozom.

(2) Supra cod. cap. 25.

πρὸς τούτοις, οἱ ἀκήρατον τὸ κατ' εἰκόνα διέσωζον. Ἐν δὲ τῷ παρακειμένῳ ὄρει τῇ πόλει, ὃ πολλοῖς λειμῶσιν ὡράϊστο, Πέτρος ὁ Γαλάτης διέπρεπε, καὶ ὁ τούτῳ ὁμώνυμος, ὁ Αἰγύπτιος· Ῥωμανός τε, καὶ Σεβῆρος καὶ Ζήνων, καὶ Μωσῆς καὶ Μάλχος. Πολλοὶ δὲ καὶ ἄλλοι τηνικαῦτα ἦσαν τὰς τῆς μοναχικῆς φιλοσοφίας ἀφιέντες μαρμαρυγάς· ἐν μὲν τῇ Χαλκιδέων ἐρήμῳ Ἄβιτος καὶ Μαρκιανὸς καὶ Ἀβραάμης, καὶ πολύ τι ἄλλο πλῆθος οὐκ εὐαρίθμητον, σώματι παθητῷ τὴν ἀπαθῆ ζωὴν μετερχόμενοι· ἔν γε μὴν τῇ Ἀπαμέων Ἀγαπητὸς καὶ Συμεώνης καὶ Παῦλος. Πούπλιος δ' ἐν Ζευγματέων ἐφιλοσόφει· ἐν δὲ τῇ Κυρεστῶν Ἀκεψιμᾶς ὁ πανεύφημος· ὃς οἰκίσκῳ βραχυτάτῳ καθείρκτο, ἐν ᾧ ἑξηκοντούτην χρόνον ὁσίως διήνυσεν, οὔτε εἰς λόγους ἦκων τινί. Ἦν δὲ τῷ τότε καὶ Ζευγμάτιος ὁ πολὺς, ὃς τὴν ὄψιν ἀφῃρημένος, οὐ καλύβην ᾤκει, ἀλλὰ περιῄει κύκλῳ τὸ ἀκραιφνὲς τῆς πίστεως καταγγέλλων. Ὧν δὴ τὴν πολιτείαν ἄριστα κατὰ μέρος ἑκάστου Θεοδώρητος ὁ Κύρου ἐν τῇ φιλοθέῳ ἱστορίᾳ συνέγραψεν. Τούτων δὲ πάντων κοινὴ πολιτεία, ὡς εἰπεῖν, ἦν, τῆς μὲν ψυχῆς ὅτι πλεῖστον ἐπιμελεῖσθαι, καὶ ταύτην πρὸς ἀπαλλαγὴν τῶν ἐνθένδε ἐθίζειν· τὸν δέ γε πολὺν αὐτοῖς χρόνον εὐχῇ τε καὶ νηστείᾳ καὶ ὕμνοις τῷ Θείῳ προσήκουσι διατρίβειν· σώματος δὲ παντάπασιν ἀμελεῖν, καὶ τῆς ἐπὶ τούτῳ ῥᾳστώνης τε καὶ ἐπιμελείας· χρημάτων δὲ καὶ τῆς περὶ τὰ πράγματα ἀσχολίας πάμπαν ἀπεξενῶσθαι, καὶ πρὸς τὴν κατ' ἀγγέλους βιοτὴν ἀμιλλᾶσθαι.

tiochiæ multi alii enituere monachi, in quibus secundum Julianum et Aphraatem illum, Marianus fuit et Eusebius, Palladius et Symeones, Abrahames et alii insuper, qui integrum atque immortale, id quod ad imaginem Dei conditum est, conservarunt (1). In monte eo pratis multis perquam amœno, qui urbi adjacet, Petrus Galata enituit, et cognominis huic Ægyptius. Præterea Romanus, et Severus, et Zeno, et Moses, et Malchus, aliique multi eo tempore monastica ibi philosophia splendidi et illustres fuere. In solitudine Chalcidis, Abitus, et Marcianus, et Abrahames, et quamplurimi alii, non facile sub numerum cadentes (2) corpore perpessionibus obnoxio, vitam affectionibus vacuam, excoluere. Item in Apameensium eremo Agapetus et Symeones, et Paulus. In Zeugmatensium autem solis locis Publius et Paulus philosophati sunt. Item in solitudine urbis Cyri, Acepsimas ille decantatissimus, qui in tuguriolo exiguo inclusus sexaginta annos sancte ita peregit, ut neque conspiceret, neque alloqueretur quemquam. Fuit tum quoque magnus ille Zeugmatius, qui oculis captus, non in casam aliquam se abdidit, sed loca pleraque circumiens, sinceram fidei professionem annuntiavit. Quorum vitam sigillatim omnium pulcherrime Theodoretus Cyri episcopus, in Dei amantium historia conscripsit. **196** Porro omnium istorum commune, ut ita dicam, consilium et institutum erat, ut quam maximam animæ curam gererent, eamque a rebus et studiis hujus vitæ per desuetudinem abalienarent, et longioris vitæ suæ tempus in precationibus, jejuniis hymnisque, et Deum decentibus laudibus consumerent: corpus autem deliciarumque ejus et voluptatis studium negligerent, nec non pecuniam et negotiorum occupationes omnino a se repellerent, et ad vitam angelicam imitatione contenderent.

ΚΕΦΑΛ. ΜΒ'.

Περὶ Εὐαγρίου τοῦ φιλοσόφου, καὶ τοῦ βίου καὶ τῆς ἀγωγῆς αὐτοῦ.

Μετά γε μὴν τὸν Σύρον Ἐφραὶμ ἐπισημοτάτω ἐγενέσθην καὶ τὴν κατ' ἄμφω φιλοσοφίαν Δίδυμος ὁ Ἀλεξανδρεὺς, καὶ Εὐάγριος ὁ Αἰγύπτιος. Ἀλλὰ περὶ μὲν Διδύμου, τίς τε ἦν, καὶ ὅσα συγγράμματα καταλέλοιπεν, ἐν τῇ ἑνάτῃ μοι διείληπται τῶν ἱστοριῶν· περὶ δὲ Εὐαγρίου βραχέα διεξελθεῖν δίκαιον, εἰ καὶ ἄμφω περὶ τὸ ὑγιὲς τῆς πίστεως δόγμα χωλαίνοντες ἦσαν, καίπερ πλεῖστα λόγων βέλη κατὰ τῶν τῆς ἀληθείας ἀφιέντες ἐχθρῶν. Οὗτος ἐξ Ἰβήρων εἵλκε τὸ γένος, οἱ περὶ τὸν Εὔξεινον οἰκοῦσι πόντον. Σοφὸς δὲ λίαν καὶ ἐλλόγιμος ὁ ἀνὴρ ἐγεγόνει· καὶ λεπτὸς μὲν νοῆσαι, φράσαι δὲ τὸ νοηθὲν καὶ λίαν δεινός. Διάκρισίν γε μὴν εἶχεν εὐχερῶς συλλαβεῖν, ὅσοι τῶν λογισμῶν ἦ πρὸς ἀρετὴν, ἦ πρὸς κακίαν ἐώρων· ὑποθέσθαι δ' ἱκανὸς πῶς χρεὼν τοὺς μὲν ἐπιτηδεύειν, τοὺς δ' αὖ φυλάξασθαι. Ἀλλὰ τὴν μὲν ἐνοῦσαν αὐτῷ τοῦ λόγου χάριν αἱ γραφαὶ παραστήσουσιν ἃς καταλέλοιπεν· τὸ δὲ ἦθος μέτριος ἦν. Τύφου δὲ καὶ ὑπεροψίας οὐδαμῶς αὐτῷ τι προσῆν.

CAPUT XLII.

De Evagrio philosopho, et vita institutisque ejus.

Post Ephraim Syrum, celeberrimi in utraque philosophia fuere Didymus Alexandrinus, et Evagrius monachus Ægyptiacus. Cæterum de Didymo qui fuerit, et quæ scripta post se reliquerit, in nono historiæ hujus libro a me est dictum. De Evagrio autem æquum visum est hic pauca dicere: quamvis ambo isti in sana fidei doctrina claudicarent, utcunque plurima scriptorum suorum tela in veritatis hostes sint jaculati. Evagrius ex Iberibus, qui circa Euxinum Pontum colunt, genus duxit. vir sapiens et clarus admodum, inveniendo subtilis et ingeniosus, et in eloquendo quod invenisset, gravis et acer. Perfacile etiam, quænam cogitationes vel ad virtutem, vel ad vitia spectarent, dijudicavit, nec minus idoneus ad subjiciendum et docendum, ut illæ quidem excolendæ, hæ autem cavendæ essent, fuit. Porro eam quæ in oratione ejus inest gratiam, scripta quæ edidit indicabunt (3). Morum quoque singulari moderatione nus est, qui ad veterem monachatum quamproxime accedit.

(1) Theodor. lib. IV, cap. 28.

(2) Sed et Christianæ jam inde ab initio idem qui monasticæ vitæ finis est: carnis mortificatio, et spiritus renovatio. Atque ille demum vere Christia-

(3) Sozom. lib. VI, cap. 30.

ΚΕΦΑΛ. ΜΓ'.

Οἷα ὁ αὐτὸς Εὐάγριος ἔν τισι τῶν συγγραμμάτων περὶ τῶν τότε κατὰ ῥῆμα διέξεισι μοναχῶν.

A

CAPUT XLIII.

Quæ Evagrius in quibusdam libris de ejus temporis monachis de verbo ad verbum scripserit.

« Ἀναγκαῖον καὶ τὰς ὁδοὺς τῶν προοδευσάντων μοναχῶν ὀρθῶς διερωτᾷν, καὶ πρὸς αὐτὰς κατορθοῦσθαι. Πολλὰ γάρ ἐστιν ὑπ' αὐτῶν ῥηθέντα τε καὶ πραχθέντα καλῶς· ἐν οἷς καὶ τοῦτό τις ἔφησεν, ὅτι τὴν ξηροτέραν καὶ μὴ ἀνώμαλον δίαιταν, ἀγάπῃ συζευχθεῖσαν, θᾶττον ἀπάγειν τὸν μοναχὸν εἰς τὸν τῆς ἀπαθείας λιμένα. Ὁ δὲ αὐτὸς ταρασσόμενός τινα νύκτωρ τῶν ἀδελφῶν, τῶν φασμάτων ἀπήλλαξεν, ἀσθενοῦσι μετὰ νηστείας ὑπηρετεῖσθαι προστάξας. Οὐδενὶ γὰρ οὕτως, ἐρωτηθεὶς ἔφησεν, ὡς ἐλέῳ τὰ τοιαῦτα κατασβέννυται πάθη. Τῷ δικαίῳ Ἀντωνίῳ προσῆλθέ τις τῶν τότε σοφῶν· καὶ, Πῶς B διακαρτερεῖς, ὦ πάτερ, εἶπε, τῆς ἐκ τῶν βιβλίων παραμυθίας ἐστερημένος; Ὁ δὲ Ἀντώνιος, Τὸ ἐμὸν βιβλίον, ὦ φιλόσοφε, ἔφησεν, ἡ φύσις τῶν γεγονότων ἐστὶν· καὶ πάρεστιν, ὅτε βούλομαι, τοὺς λόγους ἀναγινώσκειν τοὺς τοῦ Θεοῦ. Ἠρώτησέ με τὸ σκεῦος τῆς ἐκλογῆς καὶ Αἰγύπτιος γέρων Μακάριος, Τί δή ποτε μνησικακοῦντες μὲν τοῖς ἀνθρώποις, τὴν μνημονευτικὴν δύναμιν τῆς ψυχῆς ἀφανίζομεν· δαίμοσι δὲ μνησικακοῦντες, ἀβλαβεῖς διαμένομεν; Κἀμοῦ πρὸς τὴν ἀπόκρισιν ἀπορήσαντος καὶ παρακαλοῦντος τὸν λόγον μαθεῖν, Διότι, φησὶν ἐκεῖνος, τὸ μὲν πρότερον πάθος παρὰ φύσιν, τὸ δὲ δεύτερον κατὰ φύσιν ἐστὶ τοῦ θυμοῦ. Παρέβαλον κατ' αὐτὴν σταθερὰν μεσημβρίαν τῷ ἁγίῳ πατρὶ Μακαρίῳ· C καὶ λίαν ὑπὸ τῆς δίψης φλεγόμενος, ᾔτουν ὕδωρ πιεῖν· ὁ δέ φησιν, Ἀρκέσθητι τῇ σκιᾷ· πολλοὶ γὰρ ὁδοιποροῦντες νῦν καὶ ταύτης ἐστέρηνται. Εἶτα λόγους μου πρὸς αὐτὸν περὶ ἐγκρατείας γυμνάζοντος, Θάρρει, φησὶν, ὦ τέκνον· ἐν ὅλοις εἴκοσιν ἔτεσιν οὔτε ἄρτου, οὔτε ὕδατος, οὔτε ὕπνου κόρον εἴληφα. Τὸν μὲν γὰρ ἄρτον μου ἡσθιον σταθμῷ· τὸ δὲ ὕδωρ ἔπινον μέτρῳ· τοῖς τοίχοις δὲ ἐμαυτὸν παρακλίνων, μικρόν τι τοῦ ὕπνου μέρος ἁφήρπαζον. Ἐμηνύθη τινὶ τῶν μοναχῶν θάνατος τοῦ πατρός. Ὁ δὲ πρὸς τὸν ἀπαγγείλαντα, Παῦσαι, φησὶ, βλασφημῶν. Ὁ γὰρ ἐμὸς πατὴρ ἀθάνατός ἐστιν. Ἐκέκτητό τις τῶν ἀδελφῶν Εὐαγγέλιον μόνον· καὶ τοῦτο πωλήσας, ἔδωκεν εἰς τροφὴν τοῖς πεινῶσιν, ἄξιον μνήμης ἐπιφθεγξάμενος ῥῆμα· Δι' αὐτὸν γάρ, D φησὶ, τὸν λόγον πεπώληκα τὸν λέγοντα, *Πώλησόν σου τὰ ὑπάρχοντα, καὶ δὸς πτωχοῖς*. Ἔστι δέ τις περὶ τὴν Ἀλεξάνδρειαν νῆσος, κατ' αὐτὸ τὸ Βόρειον, πέραν τῆς λίμνης κειμένη τῆς καλουμένης Μαρίας· προσοικεῖ δὲ αὐτῇ μοναχὸς, τῆς παρεμβολῆς τῶν Γνωστικῶν δοκιμώτατος· ὅστις ἀπεφήνατο πάντα τὰ πραττόμενα ὑπὸ τῶν μοναχῶν πράττεσθαι δι' αἰτίας πέντε· διὰ Θεὸν, διὰ φύσιν, διὰ ἔθος, δι' ἀνάγκην, διὰ ἔργον χειρῶν. Ὁ δὲ αὐτὸς ἔλεγε πάλιν μίαν μὲν εἶναι τῇ φύσει τὴν ἀρετήν· εἰδοποιεῖσθαι δὲ αὐτὴν ἐν ταῖς δυνάμεσι τῆς ψυχῆς. Καὶ γὰρ τὸ φῶς τὸ ἡλιακὸν ἀσχημάτιστον μέν, φησὶν, ἐστὶ· ταῖς δὲ δι' ὧν εἰσβάλλει θυρίσι σχηματίζεσθαι πρὸ-

« Necessarium quoque est, vias eorum qui nobis præierunt, monachorum rite inquirere, et ad eas vitam nostram componere. Multa enim ab eis et dicta et acta sunt præclare. In quibus illud quidam dixit: Aridiorem et minus inæqualem diætam charitati conjunctam, celeriter monachum ad indolentiæ portum ducere. Idem fratrem quemdam, qui subinde noctu pavore turbabatur, spectris liberavit, ægrotis cum jejunii cultu inservire jussum. Non alia enim re facilius, interrogatus respondit, quam misericordia ejuscemodi terrores et perturbationes exstingui. Antonium Justum conveniens ex sapientibus quidam: Quomodo, o pater, inquit, in monastica vita perdurare potes, qui consolatione ea quæ ex libris percipitur, careas? At liber meus, o philosophe, Antonius respondit, natura ipsa rerum creatarum est. In eis cum mihi visum est, oracula Dei legere licet. Interrogavit me aliquando electionis illud vas, senex Ægyptius Macarius, Quid ita injuriarum erga homines memoriam retinentes, vim animæ reminiscendi enecaremus: adversus dæmones autem, cum acceptorum ab eis malorum reminiscimur, detrimentum nullum sentiremus? Cum autem ego, quod responderem, non haberem, atque id discere vellem, rogatus ille: Propterea, inquit, quod prior illa affectio præter naturam, posterior autem secundum naturam iræ est. Adveni aliquando ipso meridionali tempore ad sanctum patrem Macarium; et quod siti admodum arderem, aquam ab eo petii. Et ille: Contentus esto, inquit, umbra. Multi enim viatores et navigantes hac nunc carent. Deinde cum apud eum verba de continentia et temperantia facerem: Confide, inquit, o fili, et bono esto animo. Ego totis annis viginti neque panem neque aquam, neque somnum ad satietatem cepi. **199** Panem namque meum ad certum libræ pondus comedi, aquam ad constitutam mensuram bibi, et parieti acclinatus exiguam aliquam somni partem rapui. Monacho cuidam nuntius venit de patris morte, atque ille ad nuntiantem: Desine, inquit, blasphemare, et impie loqui: Pater enim meus immortalis est. Ex fratribus quidam unicum Evangelii librum in bonis suis habuit: quo et ipso vendito, pretium ejus ad esurientium alimenta dedit, memoria digno verbo illo addito: Propter illud oraculum librum vendidi, quod dicit: *Vende ea quæ habes, et da pauperibus* [1]. Insula quædam est circa Alexandriam, septentrionem versus, ultra lacum qui Maria dicitur, sita. Habitat in ea monachus Gnosticorum ordinis celeberrimus, qui omnia quæ a monachis gererentur, ob quinque causas fieri dixit: propter Deum, propter naturam, propter consuetudinem, propter necessitatem, propter manuum opus. Idem ipse unam esse dixit

[1] Matth. XIX, 21.

natura virtutem, ejusque formam in animæ viribus effigiari. Nam et lumen solis ait sine forma esse : formam autem id recipere, per quas penetrat, fenestris. Alius quidam monachus : Propterea, inquit, voluptates mihi subtraho, ut iræ causam et occasionem præcidam. Scio enim illam semper propter voluptates oppugnari, mentemque meam perturbare, et cognitionem ipsam fugare. Ex senibus etiam quidam dixit, Charitatem ciborum et pecuniarum depositum servare nescire. Idem : Non scio, inquit, eadem in re bis a dæmonibus me deceptum esse. Hæc ad verbum Evagrius, in eo libro quem *Practicum* inscripsit, exposuit. Quæ vero etiam in Gnostico suo dicat, audiamus. Quatuor virtutes, earumque considerationes esse, a Justo Gregorio didicimus : prudentiam, fortitudinem, temperantiam, et justitiam. Et prudentiæ quidem officium esse is dixit, considerare et contemplari, verbis non adhibitis, sanctas et intellectuales potestates. Has namque a sapientia manifestari tradidit. Fortitudinis autem in veritate cognita, etiamsi bellum et discrimen tibi paretur, constanter perseverare, neque ad res falsas transire. Temperantiæ porro semina a primo agricola jacta recipere, posteram autem et furtim aspersam ab adversario sementem rejicere. **200** Justitiæ vero, juxta dignitatem et commoditatem cujusque orationem attemperare, vel obscure annuntiando, vel per ænigmata et ambages significando, vel etiam aperte indicando, ad simpliciorum utilitatem et profectum. Veritatis autem columna Basilius Cappadox dixit ; Cognitionem seu scientiam quæ ab hominibus provenit, continua meditatio et exercitium adauget : eam autem quæ gratia Dei contingit, justitia, placabilitas iræ expers, et misericordia. Et priorem illam, etiam qui affectionibus obnoxii sunt, obtinere possunt; posteriorem vero, qui ab affectionibus alieni sunt, tantum perspiciunt, qui etiam precationis tempore mentis suæ lucem eos circumfulgentem vident. Lux illa Ægypti sanctus Athanasius : Mensam, inquit, Moses ad Borealem partem statuere jussit. Sciant igitur Gnostici, et qui scientiæ seu contemplationi operam navant, quinam adversus eos adversarius spiret, et tentationem omnem magno sustineant animo, atque alacriter ad se venientes alimentis foveant. Thmuitarum ecclesiæ angelus ille Serapion dixit, mentem spirituali cognitione et scientia imbutam perfecte purgari; charitatem, flammantes iræ partes curare; temperantiam autem, affluentes malas cupiditates et libidines sistere. De providentia et judicio semper tecum ipse rationes reputa, magnus ille et doctus doctor Didymus ait, earumque materiam fac tecum in memoria circumferas ; nam omnes fere in his hallucinantur. Et doctrinam quidem de judicio, in varietate corporum, ipsiusque mundi; de providentia autem, in moribus atque modis, qui nos a vitiis et ignorantia ad virtutem vel cognitionem ducunt, invenies. » Hæc gustus tantum gratia, ex Evagrii scriptis apposuimus.

φυκεν. Ἄλλος δέ τις τῶν μοναχῶν, Διὰ τοῦτο περιαιρῶ τὰς ἡδονάς, ἔφη, ἵνα τὰς τοῦ θυμοῦ περικόψω προφάσεις · οἶδα γὰρ αὐτὸν ἀεὶ μαχόμενον ὑπὲρ τῶν ἡδονῶν, καὶ ἐκταράσσοντά μου τὸν νοῦν, καὶ τὴν γνῶσιν ἀποδιώκοντα. Ἔλεγε δέ τις τῶν γερόντων, ὅτι Ἡ ἀγάπη παραθήκας βρωμάτων ἢ χρημάτων τηρεῖν οὐκ ἐπίσταται. Ὁ δὲ αὐτὸς, Οὐκ οἶδα, φησὶν, εἰς ταυτὸν δὶς ὑπὸ δαιμόνων ἀπατηθείς. Ἐν μὲν οὖν τῷ ἐπιγεγραμμένῳ αὐτοῦ *Πρακτικῷ* ταῦτα κατὰ λέξιν φησὶν Εὐάγριος · οἷα δὲ καὶ ἐν τῷ *Γνωστικῷ* αὐτοῦ διέξεισιν, ἀκουσώμεθα. Τέσσαρας ἀρετὰς καὶ τὰς θεωρίας αὐτοῦ παρὰ τοῦ δικαίου Γρηγορίου μεμαθήκαμεν εἶναι · φρόνησιν καὶ ἀνδρίαν, σωφροσύνην καὶ δικαιοσύνην. Καὶ φρονήσεως μὲν ἔργον ἔλεγεν εἶναι τὸ θεωρεῖν τὰς νοερὰς καὶ ἁγίας δυνάμεις δίχα τῶν λόγων · τούτους γὰρ ὑπὸ τῆς σοφίας δηλοῦσθαι παραδέδωκεν · ἀνδρίας δὲ τὸ ἐκκαρτερεῖν τοῖς ἄθλοις καὶ πολεμούμενον, καὶ μὴ ἐμβατεύειν εἰς τὰ μὴ ὄντα. Καὶ τὸ παρὰ τοῦ πρώτου γεωργοῦ δέχεσθαι σπέρμα, καὶ ἀποβεβλῆσθαι τὸν ἐπισπορέα, τῆς σωφροσύνης ἴδιον ἀπεκρίνατο εἶναι. Δικαιοσύνης δὲ πάλιν τὸ κατ' ἀξίαν ἑκάστου λόγον ἀποδιδόναι, τὰ μὲν σκοτεινῶς ἀπαγγέλλουσαν, τὰ δὲ δι' αἰνιγμάτων σημαίνουσαν, τινὰ δὲ καὶ φανεροῦσαν πρὸς ὠφέλειαν τῶν ἁπλουστέρων. Τῆς ἀληθείας ὁ στῦλος ὁ Καππαδόκης Βασίλειος, Τὴν ἐκ ἀνθρώπων, φησὶν, ἐπισυμβαίνουσαν γνῶσιν προκοπῆς μελέτη καὶ γυμνάσιον χρίσσονα ποιεῖ · τὴν δὲ ἐκ Θεοῦ χάριτος ἐγγινομένην δικαιοσύνη καὶ ἐπιείκειά καὶ ἔλεος. Καὶ τὴν μὲν προτέραν δυνατὸν καὶ τοὺς ἐμπαθεῖς ὑποδέχεσθαι · τῆς δὲ δευτέρας οἱ ἀπαθεῖς μόνοι εἰσὶ δεκτικοί · οἱ καὶ παρὰ τὸν καιρὸν τῆς προσευχῆς τὸ οἰκεῖον φέγγος τοῦ νοῦ περιλάμπον αὐτοὺς θεωροῦσι. Τῶν Αἰγυπτίων ὁ ἅγιος φωστὴρ Ἀθανάσιος, Τὴν τράπεζαν, φησὶ, Μωϋσῆς εἰς τὸ Βόρειον μέρος στῆσαι προσέταξε. Γινωσκέτωσαν οἱ Γνωστικοὶ τίς ὁ πνέων ἐστὶ κατ' αὐτῶν, καὶ πάντα πειρασμὸν γενναίως ὑπομενέτωσαν, καὶ μετὰ προθυμίας τοὺς προσιόντας τρεφέτωσαν. Ἔλεγε δὲ ὁ τῆς Θμουϊτῶν Ἐκκλησίας ἄγγελος Σεραπίων, ὅτι ὁ νοῦς μὲν πεπωκὼς πνευματικὴν γνῶσιν, τελείως καθαίρεται · ἀγάπη δὲ τὰ φλεγμαίνοντα μόρια τοῦ θυμοῦ θεραπεύει · πονηρὰς δὲ ἐπιθυμίας ἐπιρρέουσας ἵστησιν ἐγκράτεια. Τοὺς περὶ προνοίας καὶ κρίσεως κατὰ σαυτὸν ἀεὶ γύμναζε λόγους, φησὶν ὁ μέγας καὶ γνωστικὸς διδάσκαλος Δίδυμος · καὶ τούτων τὰς ὕλας διὰ μνήμης φέρειν πειράθητι. Ἅπαντες γὰρ σχεδὸν ἐν τούτοις προσπταίουσι · καὶ τοὺς μὲν περὶ κρίσεως λόγους ἐν τῇ διαφορᾷ τῶν σωμάτων καὶ τοῦ κόσμου εὑρήσεις, τοὺς δὲ περὶ προνοίας ἐν τοῖς τρόποις τοῖς ἀπὸ κακίας καὶ ἀγνωσίας ἐπὶ τὴν ἀρετὴν, ἢ ἐπὶ τὴν γνῶσιν ἡμᾶς ἐπανάγουσιν. » Ταῦτα μὲν γεύματος χάριν ἐκ τῶν Εὐαγρίου ὑμῖν παρεθέμεθα.

—

ΚΕΦΑΛ. ΜΔ'.

Μνεία ἐν συνόψει τῶν τηνικαῦτα περιβοήτων ἀνδρῶν· ὡς Θεοῦ προνοίᾳ ἀντιῤῥόπους τῷ μεγέθει τοῦ κλύδωνος τοῦ τότε ὁ χρόνος τούτους ἐπήνεγκε.

Κατὰ δὲ τὸν αὐτὸν χρόνον πολλοὶ καὶ ἄλλοι ἔν τε διαφόροις τόποις καὶ μοναστηρίοις διέλαμπον θαυμαστοὶ καὶ θεοφιλεῖς ἄνδρες, οὓς ἐν μνείᾳ τό γε νῦν ἔχον ποιεῖν ἐξω τοῦ προκειμένου γενοίμεθα· ἑκάστου τόν τε βίον καὶ πολιτείαν καὶ ὅσα ἐνήργησαν θαύματα. Εἰ δέ τῳ σκοπὸς τὰ περὶ αὐτῶν ἀκριβῶς διειδέναι, τί τε εἶπον καὶ ἔπραξαν πρὸς τὴν τῶν ἀκουόντων ὠφέλειαν, ὅπως τε καὶ θῆρες αὐτοῖς ὑπετάγησαν, Παλλάδιος ὁ Εὐαγρίῳ μαθητευθεὶς τὰ περὶ αὐτῶν πάντα εἰς ἓν ἀθροίσας βιβλίον, ἄριστα διεξῆλθε· καὶ τούτῳ τοῖς βουλομένοις ἐντυγχάνειν προτρέπομεν. Ἐν ᾧ οὐκ ἀνδρῶν μόνων, ἀλλὰ καὶ γυναικῶν βίους ἐφαμίλλως πολιτευσαμένων τοῖς προειρημένοις θείοις ἀνδράσιν εὐλαβῶς διεξέρχεται. Ἀλλὰ Εὐάγριος μὲν καὶ Παλλάδιος ἐπὶ τῆς ἐχομένης ἠνθησαν βασιλείας. Οὗτοι μὲν οὖν ἀσκηταὶ καὶ τῆς ἀρετῆς ἐπιμεληταὶ φροντισταὶ, κατ' ἐκεῖνο διέπρεπον τοῦ καιροῦ· ἐν δ' ἐπισκόποις Βασίλειός τε ὁ μέγας καὶ Γρηγόριοι ἄμφω, ὅ τε Θεολόγος καὶ ὁ τῶν Νυσσαέων φωστήρ· ὁ μὲν σύσκηνος καὶ σύμπνους ἐκείνῳ καὶ ἐφ' ἅπασι συνεργῶν, ὁ δ' ἀδελφὸς ὡς μάλιστα καθεστώς. Συνήργει δὲ αὐτοῖς καὶ Πέτρος ἀδελφὰ φρονῶν, τοῖς αὐτοῖς πατράσι χρησάμενος οἷς καὶ Βασίλειος· καὶ παιδείας μὲν τῆς Ὑάραθεν οὐκ εἰς τόσον ἦκων, ἐπίσης δ' ἐκείνοις τὰς τοῦ βίου μαρμαρυγὰς ἀφιείς. Οὗτοι μὲν ἐν Καππαδοκίᾳ διέλαμπον· ἐν δὲ Πισιδίᾳ Ὄπτιμος, καὶ ἐν τῇ Λυκαόνων ὁ πολὺς Ἀμφιλόχιος, ὑπὲρ τῆς προγονικῆς γενναίως ἀνθιστάμενοι πίστεως. Ἐν μὲν οὖν τῇ ἕῳ οὗτοι πρόβολοι, μετ' Ἀθανάσιον, τῆς ἱερᾶς ἡμῶν πίστεως ἦσαν· ἐν δὲ τῇ ἑσπέρᾳ Δάμασος τῆς Ῥωμαίων Ἐκκλησίας ἡγούμενος, πολὺ τὸ τῆς ἀληθείας φέγγος ἀπέστιλβε· καὶ ὁ θεῖος Ἀμβρόσιος, τῆς Μεδιολάνων ἐγκεχειρισμένος τοὺς οἴακας· οἳ καὶ πόρρωθεν λαχόντες οἰκεῖν, πυκνὰ τὰ τῆς ἀληθείας βέλη κατέπεμπον. Καὶ ἄλλοι δὲ πλεῖστοι τὰς ἐσχατιὰς τῆς γῆς οἰκεῖν ἠναγκασμένοι, οἷά τισιν ἀκοντίοις τοῖς γράμμασι χρώμενοι, τοὺς πολεμίους τῆς Ἐκκλησίας ἠκόντιζον, τοὺς δὲ γνησίους ἐστήριζον. Τῷ γὰρ μεγέθει τοῦ κλύδωνος ὁ τῶν ὅλων πρύτανις ἀντιῤῥόπους ἔπεμψε καὶ τοὺς κυβερνήτας· τῶν τε ποικίλων καὶ σφοδρῶν τῶν πολεμίων καὶ στρατηγῶν ἀνάλογον ἀντέταξεν ἀρετήν· καὶ τῷ ἀκμαίῳ τῆς νόσου ταῖς τῶν καιρῶν δυσχερείαις τὰ ἀλεξίκακα καὶ πρόσφορα ἐπέστησε φάρμακα· φορὰν τοσούτων ἀνδρῶν ἔν τε τοῖς πλήθεσι καὶ ταῖς ἐκκλησίαις, πρὸς δὲ καὶ μοναστηρίοις καὶ ὄρεσιν ἀναδείξας. Οὐ ταύτῃ δὲ τῆς προμηθείας τὰ ἡμέτερα κατηξίωσεν ὁ τῶν ὅλων Θεὸς, ἀλλὰ καὶ ἄλλης μείζονος κηδεμονίας πρύτανις ὤφθη. Ἐλκύσας γὰρ τὸ Γότθων ἔθνος ἐπὶ Θρᾴκης, τὸν αἴτιον τῆς συγχύσεως κατέγνω ἐπὶ τὸν Βόσπορον· καὶ προφανεῖ παραδίδωκεν ἀπωλείᾳ τὸν κατὰ Θεοῦ μόνου καὶ τῶν ἐκείνου θερα-

(1) Post Valentis mortem. Socrat.

201 CAPUT XLIV.

Brevis commemoratio tanquam in summa clarorum ejus ætatis virorum, ut eos divina providentia id tempus tanquam scopulos contra immensos fluctus et tempestates tulerit.

Eodem autem tempore multi etiam alii in diversis locis et monasteriis eluxere, admirandi et Dei amantes viri, quos commemorare hoc loco si velimus, et cujusque vitam, mores et acta recensere, ab instituto nostro longe produceremur. Quod si quis accurate ea cognoscere cupiat, quid illi scilicet et fecerint et dixerint ad auditorum utilitatem, atque etiam ut feræ subjectæ eis fuerint, Palladius Evagrii discipulus, qui res eorum in unum collegit librum, optime exposuit: quem qui volunt, legere possunt. Nam in eo non virorum tantum, sed et mulierum, quæ cum eis, quos diximus, divinis viris morum sanctitate certarunt, vitas pie describsit. Evagrius autem et Palladius, quod proxime secutum est, imperio floruerunt (1). Atque ii qui 'em monachi sedulique et diligentes virtutis doctores, eo tempore enituere. Inter episcopos vero Basilius magnus et Gregorii ambo, Theologus videlicet, et Nyssenæ urbis luminare: alter illius contubernalis, atque in rebus omnibus consentiens adjutor et socius, alter autem frater conjunctissimus. Administer etiam eorum fuit, fraterno prorsus animo, Petrus, eisdem quibus Basilius parentibus prognatus, profanis quidem litteris non tantopere imbutus, virtutis autem splendore illis non inferior. Isti in Cappadocia fulsere. In Pisidia autem Optimus, et in Lycaoniæ metropoli magnus Amphilochius, pro fide a majoribus accepta, fortiter depugnarunt. Et ii tanquam propugnacula sacræ religionis nostræ, in Oriente post Athanasium fuere. In Occidente autem, Damasus Romanæ Ecclesiæ præfectus, multa veritatis luce coruscavit: et præterea divus Ambrosius, Mediolanensis antistes: qui quamvis longa locorum intercapedine dissiti essent, multa tamen veritatis tela contra hostes emisere. Insuper et alii plurimi, qui extremas terræ oras incolere coacti fuerant, veluti quas-lam sagittas, in Ecclesiæ adversarios epistolas sunt jaculati, et suos simul scriptis confirmarunt. **202** Universitatis namque hujus moderator, adversus tantam fluctuum et tempestatis magnitudinem, rectores quoque e diverso misit egregios: et contra multitudinem et vehementiam hostium, convenientem ducum opposuit virtutem: atque adversus morbum temporum difficultate vigentem, commoda et præsentia exhibuit remedia; qui tantum tantorum virorum in populi multitudine, in ecclesiis atque in ipsis monasteriis et montibus, proventum dederit. Nec eo tantum modo rerum universarum Deus rebus nostris consulere est dignatus, sed et alterius maximi beneficii procurator atque conciliator esse visus est (2). Pertracta namque Gothorum gente in Thraciam, auctorem etiam turbæ et confu-

(2) Sozom. lib. VI, cap. 35.

sionis ad Persarum adduxit, atque in apertam eum tradidit perniciem, qui adversus solum Deum atque illius ministros bellum gerere noverat : exitiosum dico Valentem. Id quomodo sit factum, ubi prius unum ejus nefarium scelus exposuero, dicam, et ad finem ejus progrediar. Ac de eis qui juxta ecclesiæ sanctiones philosophati sunt, hæc pro eo atque potui, dixi.

A

CAPUT XLV.

De interitu Græcorum idololatrarum, propter oracula quædam litteris distincte designata, initio facto a littera θ usque ad δ. De astronomia, et Themistio philosopho : et quibus is verbis Valentem lenierit, ut de persecutione nonnihil remitteret.

Qui vero Græcam superstitionem sequebantur, et qui natalibus præclari erant, fere talem ob causam interiere. Qui inter eos excellebant, quod tanta incrementa capere ecclesias nostras et Christianismum viderent, eamque rem indignabundi ægre ferrent, consilium cepere, oraculis atque aliis quibusdam incantationibus, quis in Romano imperio Valenti successurus esset, cognoscendi. Et tripode e lauro facto, verbisque et evocationibus quibusdam, ut fieri in talibus mos est, peractis, quod volebant effecere : ut scilicet litterarum, machinis quibusdam tripodis et oraculi eas ordinantibus (1), collectione, imperatoris nomen appareret. Et cum hiantes ad Theodorum respectarent, qui in imperiali aula stipendia faciebat, superstitione quidem Græcum, doctrina autem et philosophia probe eruditum, quoniam litterarum compositio ordine suo usque ad D pertigerat, **203** et Valentis in imperio successorem indicarat, oraculum philosophos ita in fraudem et imposturam adduxit, ut quamprimum Theodorum imperaturum esse opinarentur. Ea res ubi ad Valentem est delata, perinde atque vitæ ejus insidiæ structæ essent, non moderate ea ferens, palam impatientiam præ se tulit. Itaque indignatus, et Theodorum et tripodis illius artifices cepit : atque hos quidem supplicio ignis inhumanissime affecit, Theodorum autem capite multavit. Itidem vero per omnem imperii ejus ditionem in philosophos est animadversum. Nec in eos tantum, verum etiam in eos qui vestitu eorum uterentur. Cujus periculi metu etiam si quis alii studio vacaret, fimbriato pallio non utebatur, ne in suspicionem, operam eum navare sacrificiis et oraculis, veniret. Ego quidem utrosque stultitiæ condemnarim, tum imperatorem ipsum, qui eo iræ et inhumanitatis processerit : tum philosophos, qui per audacem temeritatem atque cupiditatem rem philosophia minime dignam aggressi sint. Ille enim stoliditate plenus, cum se successorem sublaturum esse exsistimaret, neque inquirentibus, neque ei de quo oraculum editum erat parcendum duxit (2).

(1) Fuit litterarum ordo θεοδ. Ordinavit autem eas mendacii et cædis auctor Satanas.

(2) Ac si certa immutabiliaque essent, quæ semel ex astrorum cursu collecta censuissent, statuere eos conveniebat, quicunque tandem is esset, cui sinera successionem destinassent, eum superstitem fore (Sozom. lib. VI, cap. 36).

ΚΕΦΑΛ. ΜΕ'.

Περὶ τῆς ἀπωλείας τῶν Ἑλληνιστῶν διὰ τὴν αἰτίαν τῶν κατασταθέντων γράμμασι χρησμῶν, ἀρχομένων ἀπὸ τοῦ θ στοιχείου ἄχρι τοῦ δ· καὶ περὶ φιλοσοφίας, καὶ Θεμιστίου τοῦ φιλοσόφου. Οἷα οὗτος εἰπὼν Οὐάλεντι, μικρὸν ἐκεῖνον τοῦ διώκειν ἀπέσχεν.

Τῶν δ' Ἑλληνιστῶν καὶ τῶν ὅσοι γένους ἐπισήμου ἦσαν, σχεδὸν διεφθάρησαν, αἰτίαν σχόντες τοιάνδε· οἱ γὰρ προϋχειν ἐν τούτοις νομίζοντες τὴν τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τόσον αὔξησιν ὁρῶντες, δυσχεραίνοντες ἦσαν· καὶ λίαν ἀσχάλλοντες, βουλὴν ἔπραττον, ὥστε μαντείας καί τισιν ἄλλαις ἐπαοιδίαις μαθεῖν, ὅς ἄρα μετὰ Οὐάλεντα τῆς Ῥωμαίων ἡγήσοιτο. Καὶ δὴ τρίποδα ξύλινον δάφνης πεποιημένον κατασκευάσαντες, τὸ πρὸς βουλῆς ἐξετέλεσαν. Ἐπικλήσεις γὰρ καὶ λόγους οἷς ἐκεῖνοι ἔθος ποιεῖν, συλλογῇ γραμμάτων τοῦ τρίποδος μηχανήμασι κατὰ στοιχεῖον συντιθεμένων, τοὔνομα τοῦ βασιλέως συλλαβεῖν ἐπιφέρτα. Κεχηνόσι δὲ αὐτοῖς πρὸς Θεόδωρον, ἅτε ἐν τοῖς βασιλείοις στρατευομένων. Ἕλλην μὲν τὴν θρησκείαν, λόγου δὲ καὶ φιλοσοφίας ἡμμένον, ἐπὶ μέχρι τοῦ δέλτα κατὰ συνθήκην τῶν στοιχείων οὕτως ἦκε, καὶ τὴν προσηγορίαν ὑπέφαινε τοῦ μετ' Οὐάλεντα ἄρξοντος, εἰς φρενάκην ἦγε τὸ μαντεῖον τοὺς φιλοσόφους· καὶ ὅσον οὔπω Θεόδωρον ἄρξειν ᾠοντο. Ἐπὶ δ' Οὐάλῃ ἡ ἐπιχείρησις ἐγνωρίζετο, ἅτε δὴ πρὸς ζωὴν ἐπιβουλευθείς, οὐ μετρίως ἔφερε τὸ γενόμενον· καὶ δῆλος ἦν οὐκ ἀνεκτῶς ἔχων. Σφόδρα δὲ χαλεπήνας, τόν τε Θεόδωρον καὶ τοὺς τρίποδος τεχνίτας συνεῖχε. Καὶ τοὺς μὲν πυρὶ ἀπανθρώπως ἐκόλασε, Θεόδωρον δὲ ἀφῃρεῖτο τὴν κεφαλήν. Ἐπίσης καὶ οἱ ἀνὰ πᾶσαν αὐτοῦ τὴν χώραν φιλοσοφοῦντες ἐφθείροντο· οὐ μόνον δ' ἐκεῖνοι, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐσθῆτι μόνῃ τῇ ἐκείνων ἐχρῶντο. Τῷ δέει δὲ τοῦ κινδύνου οὐδὲ ἄλλως τις ἐπιτηδεύων κροκωτῷ ἐχρῆτο τριβώνι, ὡς ἂν μὴ δι' ὑπονοίας γένοιτο, τὴν σχολὴν περὶ τελεστὰς καὶ μαντείας ἔχων. Ἐγὼ δ' ἂν μοι δοκῶ καὶ ἀμφοτέρων πολλὴν καταγινώσκειν εὐήθειαν· τοῦ τε γὰρ βασιλέως τῆς ἐπὶ τόσον ὀργῆς καὶ ἀπανθρωπίας, καὶ τοὺς φιλοσόφους τῆς ἄγαν προπετείας τε καὶ ἐφέσεως, καὶ τῆς μὴ κατὰ φιλοσοφίαν ἐπιχειρήσεως. Ὁ μὲν γὰρ εὐηθείας ἀνάπλεως ὤν, ἀναιρήσειν ᾤετο τὸν μετ' αὐτὸν βασιλεύσοντα· καὶ οὔτε τῶν ζητούντων, οὔτε περὶ οὗ ἐμαντεύοντο φειδώ τινα ἔσχεν· οἱ δ' ὡς ἐπ' αὐτοῖς ὂν βασιλέα καθαιρεῖν, καὶ αὖθις ἐγείρειν, εἰς τόσον δήτ' ἀνοίας προῆχθησαν. Ὡς δὲ

B

C

D

ἐγὼ τινος ἤκουσα, οὐδὲ τῶν ὁμωνύμως ἐκείνῳ ἐχόντων τινὸς Οὐάλης ἐφείσατο, οἵτινες τέως ἦσαν ἐπίσημοι, ἔκ τε τῆς αὐτῆς προσηγορίας ἢ καὶ ὁμοίας, ἀπὸ τοῦ Θῆτα δ' ὅμως τὴν ἀρχὴν ἐχούσης. Καὶ τοίνυν Θεόδοτοι καὶ Θεόγνωστοι, καὶ Θεοδόσιοι καὶ Θεόδουλοι ἀπεκτείνοντο· ἐν οἷς καί τις Θεοδοσίολος, ἀνὴρ τῶν ἐπισήμως στρατευομένων, εὐπατρίδης, ἐξ Ἱσπανίας ἕλκων τὸ γένος. Πολλοὶ δὲ τῷ δέει κατεπτηχότες, καὶ τὰς ἐξ ἀρχαίου κλήσεις, ἃς οἱ γονεῖς αὐτοῖς ἐχαρίσαντο, ἀπηρνοῦντο, μετατιθέμενοι διὰ τὸ τοῦ καιροῦ δυσχερές. Ἐμοὶ δὲ πρὸς τοὺς φιλοσόφους τοσαῦτα ῥητέον· « Εἰ μὲν, ὦ οὗτοι, τῇ τῶν ἄστρων φορᾷ τὰ τοιαῦτ' ἐλογίζεσθε, ἐχρῆν προσδοκᾶν τὸ ἐσόμενον· εἰ δὲ τῆς Θεοῦ βουλῆς ἥρτηται, εἰς τί τὸ περιεργάζεσθαι; Οὐ γὰρ ἔστι προγνώσει τινὶ καὶ σπουδῇ ἀνθρωπίνῃ τὸ δόξαν εἰδέναι Θεῷ. Εἰ δέ που καὶ τοῦτ' ἐξὸν εἶναι δοίημεν, οὐ δήπου καλῶς εἶχεν, ἀνθρώπους γε ὄντας, εἰ καὶ πάντων σοφίᾳ διαφέροντας, ἄμεινόν τι Θεοῦ βουλεύεσθαι. Εἰ δ' ἁπλῶς οὕτω τῇ ἐφέσει τῆς περὶ τὸ μέλλον εἰδήσεως ἀλογίστως ἐπὶ τὸν προφανῆ κίνδυνον ἤλασθε, τοὺς ἐκ πολλοῦ τεθέντας Ῥωμαίοις νόμους ὑπεριδόντες, πάντως καὶ συγγνώμης ὡς πορρωτέρω δρῶντες ἐλάθετε. Καίπερ ὀπηνίκα τὸ ἑλληνίζειν καὶ θύειν ἀκίνδυνον ἦν, τέως ταυτὰ τῷ πάλαι καθ' ὑμᾶς Σωκράτει φρονῆσαι ἐχρῆν· ὃς παρὰ δίκην τὸ κώνειον μέλλων πίνειν, ἐξὸν σώζεσθαι, αἰδοῖ νόμων καθ' οὓς ἐτράφη, καίπερ πρὸς ἰσχύος ὤν, τὸ δεσμωτήριον οὐ διέδρασεν. »

A Illi autem perinde atque in eis situm esset, ut imperatorem vel exauctorarent, vel denuo constituerent, ad tantam sunt dementiam producti. At Valens, nemini prorsus eorum qui Theodoro cognomines, per eamdem aut similem etiam quæ a litteris Theo initium sumeret, appellationem, et aliquatenus tum celebres essent, pepercit. Itaque, Theodoti, Theognosti, Theodosii, et Theoduli necati sunt : in quibus etiam Theodosiolus quidam fuit, vir magna militiæ gloria, ex Hispania, ubi claro loco natus fuerat, genus trahens. Multi etiam metu territi, vetera sua nomina a parentibus ipsis imposita abnegarunt, eaque aliis, temporum periculosa difficultate adducti, commutarunt. Mihi vero cum philosophis istis ita expostulare libet : « Quod si, o viri boni, ex astrorum cursu talia colligitis, exspectare vos quod futurum erat, oportebat. Sin ex consilio divino ista pendent, quid curiositate ista et inani opera vestra opus erat? Fieri enim non potest, ut præcognitione et studio humano, id quod Deo placitum statutumque est, investigetur. **204** Atque ut vobis id facere licuisse donemus, non scitum sane fuit, homines vos quamvis sapientia omnibus præstantes, melius quidquam Deo ipso statuere. Si vero temere ita futurarum rerum cognoscendarum cupiditate, vos præter rationem, in apertum discrimen, legibus, quæ jamdudum a Romanis, cum Græcam superstitionem sequi, et diis sacrificare liberum erat, sunt latæ, contumaciter violatis, conjecistis, admisisse vos, quod venia prorsus dignum non sit, facinus ignorastis. Atque equidem idem vos tum sentire oportuit, quod Socrates vester sensit : qui iniquo judicio circumventus, aconito epoto moriturus, cum incolumis esse, et e carcere profugere posset, reverentia legum, sub quibus educatus fuerat, id non fecit. »

B

Ἀλλ' ὅπως μὲν ἕκαστος δόξης περὶ ταῦτ' ἔχει, φρονείτω τε καὶ λεγέτω. Οὐάλης δ' ἔτι πρὸς τῇ παρ' Ὀρόντῃ διατριβῶν Ἀντιοχείᾳ, ἐπέτριβε τοὺς ἑτέρως ἢ ὡς αὐτῷ ἐδόκει περὶ τὸ Θεῖον δοξάζοντας, καὶ ἀνακράτος ἐξήλαυνεν· ἕως οὗ Θεμίστιος ὁ φιλόσοφος τὸν προσφωνητικὸν αὐτῷ ἀναγνοὺς λόγον, τοῦ χαλεπαίνειν οὕτω μετρίως ἀπέπαυσε. Παρῆνει γὰρ ἐν αὐτῷ μὴ ξενίζεσθαι τὴν διαφωνίαν τῶν ἐκκλησιαστικῶν δογμάτων, πολλῷ τῶν παρ' Ἕλλησι μείω γε οὖσαν· παρὰ γὰρ ἐκείνοις ὑπὲρ τὰς τριακοσίας εἶναι δόξας, κἀντεῦθεν καὶ πλείστην εἶναι συμβαίνει τὴν διαφορὰν ἐν πλήθει δόξης. Ἐπεί τοι γε καὶ Θεῷ φίλον ἔλεγεν ἴσως τὸ μὴ πρόχειρον εἰς γνῶσιν εἶναι· διάφορόν τε πᾶσιν ἐγκεῖσθαι δόξαν, ὅπως ἑκάστῳ μᾶλλον δέος ἐνείη τῷ ἀκαταλήπτῳ τῆς γνώσεως, λογιζομένῳ πηλίκος ἂν εἴη καὶ οἷος, οὗ μετρίως ἐφίκατο. Ἐκ τοίνυν τῶν τοιούτων τοῦ φιλοσόφου λόγων μετριώτερος γενόμενος, οὐ πάνυ χαλεπαίνων ὡς πρότερον, τὰς κολάσεις ἐπῆγεν. Οὐ μὴν παντελῶς ἔληγε τῆς ὁρμῆς· ἀλλ' ἀντὶ θανάτου ἐξορίαν ἐπετίθει τοῖς ἱεράσθαι λαχοῦσιν· ἄχρις οὗ κοινῶν φροντίδων ἐπιφοραὶ γενόμεναι ἀπησχόλησαν τὴν περὶ τὰ τοιαῦτα σπουδήν.

C Sed quisque hac de re, ut sibi visum est, et sentiat, et loquatur. Valens sane Antiochiæ ad Orontem adhuc degens, eos qui aliter quam ipsi videretur, de Deo sentirent, affligere, et modis omnibus persequi et ejicere pergebat : donec Themistius philosophus eam quam ad illum orationem scripserat, recitavit; qua ut indignationem et tumultuationem eam temperaret, effecit. Cohortatus enim eum est, ne admiraretur tanquam in re nova, quod aliqua esset in ecclesiasticis dogmatibus dissensio : eaque minor longe, quam apud Græcæ superstitionis cultores. Apud (1) illos enim supra trecentas esse opiniones : in quarum tanto numero, plurimas etiam dissensiones esse contingat. Et fortasse gratum id esse Deo dixit, quod non facile esset ad cognitionem ejus venire, proindeque variam omnes de eo conciperent opinionem : ut eo magis illum quisque vereatur, quo minus cognitionem ejus, quæ incomprehensibilis est, percipiat : secum ipse considerans, qualem et quantum eum esse oporteat, cujus tenuem saltem ac mediocrem notitiam sit assecutus. Quapropter ejus philosophi oratione adductus, cum se ad moderationem dedisset, non usque adeo ut antea succensebat, nec suppliciis et cruciatibus sæviebat. Neque tamen

D

(1) Sozom. eod. cap. 36.

omnino a cœpto destitit, sed pro pœnis capitalibus exsilium episcopis et sacerdotibus imponebat: quoad usque graves de republica curæ, quominus rebus ejusmodi vacare posset, effecere.

205 CAPUT XLVI.

De Mavia Arabiæ regina, ut ea bellum contra Romanos ceperit, ac mox cum iisdem pacem sanxerit: et de Mose primo Arabum episcopo.

Cum namque Sarracenorum (1) princeps diem suum obiisset, et fœdera cum Romanis aliquando inita, rupta essent: Mavia (2) illius conjux, res ejus gentis administrans, Phœniciam, et Palæstinam, et oram ad Ægyptum vergentem, quæ Nilum adverso flumine navigantibus, regione quæ Arabica dicitur, ad sinistram est, invasit atque vastavit. Bellum id quamvis a femina illatum, haudquaquam facile fuit. Nam eam cum Romanis maximam, et haud scio an alias majore fortitudine, pugnam commisisse dicunt. Res sane ad eum metum pervenit, ut copiarum militarium dux in Phœnicia, Orientalis exercitus ducem ad auxilium sibi ferendum evocarit. Atque ille vocationem talem, hostium scilicet contemptu, risit; et rem ita instituit, ut qui eum vocaverat in acie non esset, sed a pugna segregatus spectator tantum ejus esset. Verum prælio commisso, et Mavia strenue resistente, Orientis dux cum suis in fugam versus, vix tandem a Palæstinis et Phœnicibus militibus servatus est. Eorum enim præfectus ubi illum subinde se convertentem fugere vidit, stultum esse putavit, extra pugnam ita consistere, uti ei mandatum fuerat. Proinde signis illatis, comminus cum Arabibus est congressus. Ita factum, ut ille tempus fugiendi in locum tutum haberet: ipse vero sensim se recipiens, atque etiam terga vertens, tela emitteret, et hostes ingruentes jaculis submoveret. Quæ res a multis diu est memorata, ab ipsis etiam Sarracenis carminibus celebrata. Et quia bellum hoc magnum et grave Romanis imminebat, legatos ad Maviam de pace mittendos esse visum est. At illa primum pacis conditiones cum Romanis superbe rejecit. Ubi vero doctrina sacrorum nostrorum est initiata, pacem ita recepit, si Moses, qui tum in vicina solitudine philosophice degebat, episcopus ditionis suæ populorum consecraretur: vir virtute, et vitæ sanctioris severitate, prodigiisque et signis multis illustris. **206** Quod ubi ita fieri debere Imperator eis significavit, quibus ea imperii pars curanda commissa fuerat, Moses assumptus, et ad Lucium qui eo tempore Alexandrinæ Ecclesiæ episcopatum administrabat, ut ab eo consecraretur, adductus est. Ibi ille ad eum palam et libere in præsentia omnium: « Abstine te, inquit; indignus enim sum, qui nomen et honorem episcopi obtineam. At si nutu suo me ea dignitate dignatur Deus, testem illum facio, nunquam te mihi manus impositurum esse, quas cruore et tabe sanctorum virorum conspurcasti. » Lucius, non recte illum

(1) Theodoretus habet, *Ismaelitarum*, lib. IV, cap. 23.

ΚΕΦΑΛ. ΜϚ'.

Περὶ Μαυΐας τῆς ἐξ Ἀράβων· ὅπως μετὰ Ῥωμαίων μάχην ἄρασα, αὖθις ἐπὶ σπονδὰς ἐχώρει· καὶ περὶ τοῦ πρώτου ἐπισκόπου αὐτῶν Μωσέως.

Καὶ γὰρ τοῦ Σαρακηνῶν κατάρχοντος τεθνηκότος, σὶ πρὸς Ῥωμαίους σπονδαὶ διελύοντο. Καὶ δὴ Μαυΐα ἡ αὐτοῦ γαμετὴ τὴν τοῦ ἔθνους ἐπιπροσθὴν ἔχουσα, Φοινίκην τε καὶ Παλαιστίνην καὶ τὰ πρὸς Αἴγυπτον ἐξ εὐωνύμων τοῖς τὸν Νεῖλον ἀναπλέουσι κατὰ τὸ Ἀράβιον καλούμενον κλίμα ἐπιοῦσα, ἔδῃου. Ὁ δὲ πόλεμος, οὐχ ὡς παρὰ γυναικὸς δῃθὲν ἐσκευασμένος, ῥᾴδιος ἦν· καὶ γάρ φασι μεγίστην τε καὶ καρτερὰν, εἴπερ ποτὲ, καὶ ταύτην συῤῥαγῆναι τὴν μάχην Ῥωμαίοις· καὶ ἐς τόσον δίους ἐλθεῖν, ὡς καὶ τῶν κατὰ τὴν ἕω ταγμάτων τὸν ἐξηγούμενον σύμμαχον τὸν ἐν Φοινίκῃ στρατηγὸν μεταπαλέσασθαι συλλαβεῖν. Τὸν δὲ γελάσαι μὲν τὴν κλῆσιν, καὶ ἀπόμαχον γενέσθαι συμβουλεῦσαι τὸν κεκληκότα· τῆς δὲ παρατάξεως γενομένης Μαυΐας ἀντιστρατηγούσης τραπῆναι τὸν τῶν ἀνατολικῶν ἐξηγούμενον, καὶ μόλις διασωθῆναι παρὰ τῶν Παλαιστινῶν καὶ τῶν ἐν Φοινίκῃ στρατιωτῶν. Ἐπεὶ γὰρ εἶδεν ἐκεῖνον φεύγοντα πρωτροπάδην, ἔξω μάχης ἑστάναι, ὥσπερ ἦν προστεταγμένον, εὐθὺς ὥρετο. Καὶ δὴ προσβείων, κατὰ στόμα προσυπήντα τοῖς Ἄραψι· τῷ δὲ πρὶν ἐδίδου φεύγειν ἐν ἀσφαλεῖ. Αὐτὸς δὲ ἠρέμα ἐκχωρῶν, ἀφίει καὶ φεύγων τὰ βέλη, καὶ τοὺς πολεμίους εἰστρέχοντας, τοῖς βέλεσιν ἀπεκρούετο· ἦ δὴ καὶ πολλοῖς ἐπὶ μακρὸν διὰ μνήμης ἦσαν· Σαρακηνοὶ δὲ καὶ ἐν μέλεσιν ᾖδον. Σφοδρᾶς δὲ τῆς μάχης ἐπικειμένης, δεῖν ἐδόκει πρεσβείαν ὑπὲρ εἰρήνης πρὸς Μαυΐαν ποιεῖν. Τὴν δ' ὑπερφρονοῦσαν, τὰ μὲν πρῶτα μὴ καταδέχεσθαι τὰς Ῥωμαϊκὰς σπονδάς· τὰ ἡμέτερα δὲ μυηθεῖσαν, ἐς ὕστερον δέξασθαι, εἴγε καὶ ὁ τηνικάδ' ἐν ταῖς πέλας ἐρήμοις φιλοσοφῶν Μωσῆς ἐπίσκοπος τοῖς ὑπὸ τὴν ἀρχὴν αὐτῆς χειροτονηθείη, ἀνὴρ ἀρετῇ καὶ ἀκριβείᾳ βίου, σημείοις καὶ τέρασι πολλοῖς διαλάμπων. Τοῦ δὲ βασιλέως μηνύσαντος οἷς ἐπιτέτραπτο ἡ τῶν ἐνθάδε ἡγεμονία, συνελαμβάνετο Μωϋσῆς, καὶ ἐπὶ χειροτονίαν παρὰ τὸν τηνικαῦτα τὴν Ἀλεξάνδρου λαχόντα Λούκιον ἦγετο. Ὁ δὲ παῤῥησίᾳ πάντων, « Ἐπίσχες, ἔφη· οὐ γὰρ ἀξίως ἔχω, ὄνομα καὶ τιμὴν ἀρχιερωσύνης κληροῦσθαι. Εἰ δ' ἄρα μοι καὶ ἀναξίως ἔχοντι τοῦτ' ἐπινεύοι Θεὸς, τοῦτον ἐπιμαρτύρομαι ὡς οὐκ ἄρα μοι τὰς σὰς αὐτὸς χεῖρας ἐπιβαλεῖς, αἵματι καὶ λύθροις πεφυρμένας ἁγίων ἀνδρῶν. » Πρὸς δὲ ταῦτα ὁ Λούκιος μὴ ὅσια ποιεῖν ἔλεγε, πρὶν μαθεῖν τὴν ἐκείνου πίστιν, ἀποσειόμενον. Εἰ δὲ λόγος διαβολῆς, κριτὴν γενέσθαι, καὶ τὰ κατ' αὐτὸν ἀκούειν προὐτρέπετο. Μωσῆς δὲ, « Ἀλλὰ σαφῆ τὴν σὴν πίστιν δείκνυσιν ἡ τῶν ἐπισκόπων καὶ πρεσβυτέρων ὑπεροψία, καὶ ὅσοι ἐν μετάλλοις πικρῶς τὸ ζῆν διανύουσι. Καί γε σὺ ἐκεῖνα, οἶμαι, Χριστοῦ γνω-

(2) Mavia filiam suam Victori Romano duci nuptui collocat.

ρεῖματα οἶει, ἃ πανταπασιν ἀλλοτρίως πρὸς Χριστὸν ἔχει, καὶ πρὸς τοὺς ὀρθῶς δοξάζοντας τῶν ἀνθρώπων. » Ταῦτα δὲ λέγων ἐπώρνυτο, μὴ ἂν ὑποσχεῖν ποτε τὴν κάραν Λουκίῳ. Καὶ δὴ οἱ τῶν Ῥωμαίων ἡγεμόνες παραιτησάμενοι Λούκιον, πρὸς τοὺς ἐν φυγῇ ὄντας τῶν ἐπισκόπων τὸν Μωσῆν ἄγουσιν· ἐξ ὧν τὸ χρῖσμα τῆς ἱεραρχίας λαβὼν, περὶ τοὺς Σαρακηνοὺς ἦλθε· καὶ τὰ μεταξὺ Ῥωμαίων καὶ ἐκείνων διαλυσάμενος, θεοφιλῆ τὴν ἱεραρχίαν ἐτέλει· καὶ λίαν βραχεῖς εὑρὼν, σχεδὸν πάντας Χριστιανίσαι παρεσκευάσατο. Ἡ δὲ Μαυΐα εἰρήνην τοῦ λοιποῦ ἦγε Ῥωμαίοις, ὡς καὶ θυγατέρα αὐτῆς Βίκτορι τῷ στρατηλάτῃ κατεγγυῆσαι. Τοσαῦτα καὶ περὶ τούτων.

A facere dixit, qui prius fidem ejus, quam cognovisset, rejiceret. Quod si calumnia alicujus delatorie adductus ea verba ille protulisset, judicem eum esse voluit, et ut res suas audiret, hortatus est. Moses autem : « Atqui fidem tuam, ait, liquido satis ostendit episcoporum et presbyterorum exsilium, et illi præterea qui in metallis acerbissimam degunt vitam. An tu vero illas Christi notas esse putas, quæ a Christo et ab hominibus recte de Deo sentientibus prorsus sunt alienissimæ? » Atque ad hæc verba juramentum adjecit, nunquam se Lucio caput subjecturum esse. Quam ob causam Romani duces, Lucio rejecto, Mosen ad episcopos, qui in exsilio agebant, duxere. A quibus ille episcopali unctione accepta, ad Sarracenos transiit : et pacificatione rebus inter eos et Romanos compositis, pie sancteque episcopatum administravit; et cum paucos ibi Christianos reperisset, omnes prope ad religionem nostram pertraxit. Mavia autem deinceps pacem cum Romanis habuit, adeo ut filiam suam Victori duci in matrimonium collocarit. Hæc hactenus.

ΚΕΦΑΛ. ΜΖ'.

B

CAPUT XLVII.

Περὶ τοῦ γένους τῶν Ἰσμαηλιτῶν καὶ Ἀγαρηνῶν, εἴτουν Σαρακηνῶν, πόθεν τὴν ἀρχὴν ἔσχον, καὶ ὅπως τὸν Χριστιανισμὸν παρεδέξαντο.

De Ismaelitarum et Agarenorum sive Saracenorum gente, unde initium sumpserint, et quomodo Christianismum susceperint.

Τὸ δὲ τῶν Σαρακηνῶν φῦλον, τὰ μὲν πρῶτα τὴν τοῦ Ἰσμαὴλ προσηγορίαν λαβὸν, παῖς δὲ οὗτος τοῦ Ἀβραὰμ, Ἰσμαηλῖται ἀπὸ τοῦ προπάτορος ὠνομάζοντο τοῖς ἀρχαίοις· ἀποτριβόμενοι δ' ἐκεῖνοι τὸν ἐκ τοῦ νόθου μῶμον, καὶ τῆς δουλείας τὸν ἔλεγχον (δούλη γὰρ ἡ μήτηρ ἐκείνῳ Ἄγαρ), Σαρακηνοὺς σφᾶς αὐτοὺς μᾶλλον ὠνόμασαν, ὡς ἀπὸ Σάρρας δῆθεν καταγόμενοι τῆς γαμετῆς Ἀβραάμ. Ἐκεῖθεν δὲ τὴν τοῦ γένους σειρὰν ἕλκοντες, ἐπίσης Ἑβραίοι; ὡς ἐπίπαν τὴν πολιτείαν αὐχοῦσι· τήν τε γὰρ περιτομὴν ὡς ἐκεῖνοι ἀσπάζονται, καὶ τῶν ὑείων κρεῶν ἀπέχονται· καὶ πολλὰ ἔθιμα ἐκείνων φυλάττειν σπουδάζουσιν. Εἰ δὲ μὴ διόλου ἐπίσης πολιτεύονται, ἢ τῷ χρόνῳ ζοτέον, ἢ καὶ τῇ ἐπιμιξίᾳ τῶν περικύκλῳ ἐθνῶν. Καὶ γὰρ Μωσῆς πολλῷ χρόνῳ ὕστερον γεγονὼς, τοῖς ἐξ Αἰγύπτου διαφυγοῦσιν ἐνομοθέτει. Οἱ δὲ πρόσοικοι τούτων, οἷα δεισιδαίμονες, τὴν ἐξ Ἰσμαὴλ πατρικὴν ἀγωγὴν διέφθειραν· καθ' ἣν μόνην οἱ ἐξ ἀρχαίου Ἑβραῖοι ἐπολιτεύοντο, πρὸ τῆς Μωσέως νομοθεσίας ἀγράφοις κεχρημένοι τοῖς ἔθεσι. Καὶ σέβας ἐπίσης τοῖς ὁμόροις ἔνεμον, παραπλησίως τιμῶντες καὶ ὀνομάζοντες δαίμονας· καὶ τῷ θρησκεύειν τοῖς πέλας ἐπίσης σαφῶς ὑπέφαινον τὴν τῶν πατρίων νόμων παραποίησιν. Οἷα δὲ φιλεῖ, τῷ πολλῷ χρόνῳ τὰ μὲν ἡ λήθη ἀπέκρυπτε, τὰ δ' ἐπρέσβευεν. Εἶτα τῶν τινες αὐτῶν Ἰουδαίοις συγγεγονότες, ὅθεν τὴν ἀρχὴν ἔσχον, ἀνεδιδάσκοντο, καὶ ἐπὶ τὸ συγγενὲς αὖθις ἀνέτρεχον, καὶ πάλιν τοῖς Ἑβραίων ἔθεσι καὶ νόμοις ἐχρήσαντο. Ἐξ ἐκείνου δὲ καὶ ἔτι σχεδὸν οἱ πάντες Ἰουδαϊκῶς ζῶσιν. Οὐ πάνυ δὲ πόρρω τῆς Οὐάλεντος ἀρχῆς καὶ τὰ Χριστιανῶν ἐτελέσθησαν, μετασχόντες τῆς θείας χάριτος, τῶν προσοικούντων αὐτοῖς ἱερέων καὶ ἀσκητῶν εἰς τοῦτο δὴ ποδηγούντων, οἱ ταῖς ὁμόροις τῶν ἐρημιῶν ὁσίως φιλοσοφοῦντες, τῷ καλῶς βιοῦν καὶ

Porro Sarracenorum gens primum cognomine ab Ismaele accepto, qui Abrahæ filius fuit, Ismaelitæ ab antiquis, de primi eorum parentis appellatione, vocati sunt. Ut autem maculam illegitimi ortus, et servitutis notam (serva enim fuit mater illius Agar), a se amolirentur, Sarracenos se ipsos nominarunt, **207** perinde atque a Sarra Abrahæ conjuge stirpem ducerent. Cæterum seriem generis inde trahentes, eodem cum Judæis vivendi more utuntur. Nam circumcisionem ita ut illi colunt, et C a suillis carnibus abstinent, multaque præterea illorum instituta servant. Quod si non ex omni parte juxta illorum ritus vivunt, aut tempori id ascribendum est, aut finitimorum populorum, qui se eis immiscuere, confusioni. Moses etenim, qui longo post tempore exstitit, profugis tantum ex Ægypto Judæis leges dedit. At gentes istis vicinæ, idolorum addictæ superstitioni, patrios eorum mores ab Ismaele acceptos, quibus antiquitus Hebræi usi sunt ante Mosæ legum promulgationem, non scripto jure, sed recepta tantum consuetudine viventes, corrupere : eumdemque eis quem ipse haberent, religionis cultum tradidere. Proinde factum, ut illi pariter cum vicinis populis, dæ-. D mones et nominarent et colerent : atque ejusmodi depravata religione, aperte patriarum legum præ se ferrent depravationem et transgressionem. Atque uti fieri solet, tempus longum ritus quosdam oblivione suppressit : quosdam autem ut colerentur, reliquos fecit. Deinde vero cum quidam ex eis cum Judæis commercium haberent, ab illis unde orti essent, didicere, et se rursum cognationi suæ adjunxere, Hebræorum moribus et legibus denuo utentes. Atque ex eo tempore etiamnum omnes fere Judaico ritu vivunt. Verum non ita diu

εἶναι πάσης ξηρᾶς· τὸ δ' ἐπέκεινα θάλασσαν ἄπλε- A riora loca immensis maris undis teneri crederet (1).
στον καὶ ὕδωρ ἀπέραντον. Βοῦς δέ τις οἴστρῳ ποτὲ Cum autem bos aliquando ab œstro ictus lacum
πληγεῖσα, διέβη τὸ ὕδωρ τῆς λίμνης, καὶ εἰς τὸ trajecisset, et in ulteriorem ripam pervenisset,
πέραν διέβαινε. Κατόπιν δὲ βουκόλος ἑπόμενος, ἐπεὶ eumque pastor insequens aquarum terminum vi-
τὸ τέλος τοῦ ὕδατος ἐθεάτο, τοῖς ὁμορρύοις ἐσήμα disset, rem eam popularibus suis indicavit. Alia
νεν. Ἔχει δὲ καὶ ἄλλος λόγος, ἔλαφον μᾶλλον, οὐ quoque fama fert, non bovem, sed cervum potius,
βοῦν ὑποδεῖξαι τὴν στίβον, ἐξ ἐπιπολῆς καλυπτο- vadosum hunc tramitem, summis aquis tectum,
μένην τοῖς ὕδασιν, ὅτε δὴ τῷ Οὐηρᾶσθαι, τὰς ἄρκυς indicasse, cum retia venantium Hunnorum effu-
διαφυγοῦσαν τῶν Οὔννων· οἳ τηνικαῦτα τῷ κατόπιν gisset : qui tum feram persequentes, ultra lacum
δώκειν πέραν γενόμενοι, καὶ θεασάμενοι τὴν χώραν, pervenere, regionemque eam inspexere, in qua et
ἀέρι μὲν μετριωτέρῳ χρωμένην, καὶ ἄλλως δὲ πρὸς cœlum esset temperatum, et terra ad agriculturam
γεωργίαν ἡμέρως ἔχουσαν· καὶ ἱκανῶς θαυμά facilis : eamque admirati, tum quidem ad sedes
σαντες, τότε μὲν ἀπηλλάττοντο, καὶ τῷ καθηγε suas rediere, et duci suo ea quæ vidissent, renun
μόνι τοῦ ἔθνους τὰ θεαθέντα ἀπήγγελλον. Ἔπειτ' tiavere. **209** Postea vero cum paucis bello Gothis
ὀλίγους τῶν Γότθων ἐπιστρατεύσαντας, ἀπεπει illato, amplius regionem eam explorarunt : deinde
ρᾶσθαι τοῦ χώρου· οὐ πολλῷ δ' ὕστερον καὶ B etiam brevi cum universis copiis eo transgressi, et
παντστρατὶ ἐπελθεῖν, καὶ πολέμου νόμῳ τῶν ἐκεῖσε bello illos vicere, et terram occupavere. Illi autem
περιγενέσθαι, καὶ ἐν κατασχέσει γενέσθαι τῆς γῆς. sedibus suis pulsi, Istro transmisso, ad Romani
Τοὺς δ' ἐκεῖθεν ἀπαναστάντας, διαβῆναι μὲν τὸν imperii terminos consedere : et ad imperatorem
Ἴστρον, καὶ ἐς τὰ Ῥωμαίων ὅρια περαιοῦσθαι· εἶτα oratores, qui se belli socios perpetuo Romanorum
καὶ ἐς βασιλέα πέμψαι πρέσβεις, συμμάχους ἐσαεὶ fore, jurejurando confirmarent, misere. Petebant
σφᾶς καθεστάναι Ῥωμαίοις διομνυμένους. Ἐδεῖτο autem illi, ut eis quo visum esset loco, domicilia
δὲ ἡ πρεσβεία, ξυγχωρεῖν αὐτοῖς, ὅπη βουλομένοις habere permitteretur. Legationis ejus princeps
εἴη, τὰς οἰκήσεις ποιεῖν. Ἔπραττε δὲ τὴν πρεσβείαν fuit Ulphilas, eorum qui inter illos Christiani
Οὐλφίλας ὁ παρ' αὐτοῖς ἐπίσκοπος. Ἐπεὶ δὲ πρε erant, episcopus. Re ex sententia eorum confecta,
σβεία κατὰ γνώμην αὐτοῖς ἐχώρει, προὐτρέποντο Thraciam colere jussi sunt. Et aliquandiu simul
τὴν Θρᾴκην οἰκεῖν· καὶ μέχρι πολλοῦ εἰρηνικῶς et inter se ipsos, et erga Romanos quieti pacatique
πρός τε αὐτοὺς καὶ πρὸς ἡμᾶς εἶχον. Εἶτα καθ' fuere. Deinde vero per seditionem inter se dissi-
ἑαυτοὺς διαστασιάζοντες, διχῇ διῃροῦντο· ὧν τοῦ μὲν dentes, in duas discessere factiones : quarum alte-
ἑνὸς τμήματος Ἀθανάριχος ἡγεῖτο, Φριτιγέρνης δὲ τὸ C rius Athanarichus (2) dux fuit, altera Frid gernis
ἄλλο μέρος προσέκειτο. Καὶ δὴ μάχῃ πρὸς ἀλλή auspicia secuta est. Et pugna inter se commissa
λους συρραγέντες μεγάλῃ, Φριτιγέρνης πλείστον acri, Fridigernes victus, auxiliares a Romanis
ἡττώμενος, ἐς Ῥωμαίους πέμψας αὐτῷ οἱ βοηθεῖν copias per legationem petiit. Imperator auxilium
ἐδεῖτο. Καὶ βασιλεὺς ἐπέτρεπε συμμαχεῖν τοὺς ἐν ei ferre, quæ tum ibi erant, copias jussit. Quibus
θάδε στρατιώτας αὐτοῖς. Οὕτω δὲ συμμαχόμενος fretus Fridigernes, prælio rursus cum adversariis
Φριτιγέρνης τοὺς ἀμφὶ Ἀθανάριχον φυγάδας ἐδείκνυ, Athanarichi sociis contendit, eosque victor profli-
καὶ τῇ μάχῃ ἐκράτει. Ὡσανεὶ δὲ χάριν ἀποδιδοὺς gavit. Ut autem is gratiam Valenti referret, et
Οὐάλεντι, καὶ παντὶ τρόπῳ ἀνύθευτον τὸ πιστὸν, καὶ pignore aliquo, se illi modis omnibus sincere
τὸ φίλος εἶναι καὶ ἔσεσθαι βεβαιῶν, ἐπίσης βασιλεῖ fidum et amicum fore confirmaret, eamdem cum
τῆς περὶ τὸ Θεῖον δόξης κοινωνεῖν ἤθελε· καὶ τοὺς imperatore de Deo opinionem suscipere, atque in
ὑπ' αὐτὸν βαρβάρους ἐπειθεν ὧδε φρονεῖν. Καί γ' eamdem sententiam, qui sub eo essent Barbaros
εὐθὺς ἔπραττε τὸ πρὸς βουλῆς, καὶ εἰς Χριστιανισμὸν adducere statuit. Id quod statim, sicuti volebat,
αὖν τοῖς περὶ αὐτὸν στρατεύμασι μετεβάλλετο. Καὶ confecit. Nam cum exercitu suo universo ad Chri-
τοῦτ' οἶμαι αἴτιον γενέσθαι τὴν Ἀρείου πίστιν τὸ stianismum transit. Atque hanc opinor causam
σύμπαν ἔθνος ἀσπάσασθαι, τὸ ταῦτα τὰ ἐξ ἀρχῆς D fuisse, cur gens ea omnis Arii fidem sit secuta
πρεσβεῦσαι Οὐάλεντι. Οὐ τοῦτο δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ eamdem ab initio, quam Valens, opinionem pro-
Οὐλφίλας ὁ παρ' αὐτοῖς ἱερωμένος τὰ μὲν πρῶτα fessa. Non hanc vero solam; sed Ulphilas quoque
τῇ καθόλου Ἐκκλησίᾳ κοινωνῶν ἦν, μικρόν τι δια accessit, qui apud eos episcopatum gessit. Nam is
φερόμενος· τοῖς δὲ περὶ Εὐδόξιον καὶ Ἀκάκιον συγ primum cum Ecclesia catholica, nihil ab ea dissi-
γενόμενος, καὶ ἀπερισκέπτως τῇ ἐν Κωνσταντι dens, communicavit. Et cum in synodo Constanti-
νουπόλει συνόδου ἐπὶ Κωνσταντίου μετεσχηκὼς, nopolitana sub Constantio, nulladum conventione
διέμεινε κοινωνῶν τοῖς ἱερεῦσιν οἳ τῆς ἐν Νικαίᾳ intercedente, cum Eudoxio et Acacio esset, nihi-
ὑπερίσταντο πίστεως· ἔπειτα ἐν Κωνσταντινουπόλει lominus in communione cum episcopis Nicænam
γενομένῳ, τῶν ἀπὸ τῆς Ἀρειανῆς αἱρέσεως περὶ fidem propugnantibus, permansit : postea vero

(1) Sozom. lib. VI, cap. 37.

(2) Nam Athanarichus, sive Alarichus, rex Gothorum, Christianos in gente sua crudelissime persecutus fuerat, et sedibus suis in Romanam ditionem expulerat. Paulus Diaconus, Oros. Factum hoc Valentiniano III et Valente III coss. Quo tempore etiam Hispaniæ regnum ab Athanarichi initium sumpsisse fertur. Mich. Ritius, lib. I *De regibus Hispan.*

ἐπιβίου σφαλείς, ἀφίστατο μὲν εἰς ἐξουρίαν πέμπειν τοὺς τὸ ὁμοούσιον φρονοῦντας· θᾶττον δὲ τὴν Ἀντιόχειαν καταλιπὼν, ἐπὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐλαύνων εἰσῆλθε· ὑπηνίκα δὴ καὶ ὁ τῶν ἄλλως φρονούντων πόλεμος μετριάζων ἐλώφα, καὶ ἀναχωχὴν ἐλάμβανε. Τότε δὴ καὶ Εὐζωΐου τοῦ τὴν Ἀντιόχου ἐπιτροπεύοντος τελευτήσαντος, Θεόδωρος ὁ τῆς κατὰ Πειρινθον Ἡρακλείας προεστὼς ἐκκλησίας, εἰς τὸν ἐκείνου μετατίθεται θρόνον, ἅτ' ἐπίσης Εὐζωΐῳ φρονῶν, καὶ τῆς ἐκείσε τῶν Ἀρειανῶν συμμαχίας προῖστατο· ἀνεθάρρουν δ' αὖθις κατὰ πόλεις καὶ οἱ τὸ δόγμα τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου πρασβεύοντες, καὶ μάλιστα ἡ κατ' Αἴγυπτον Ἀλεξάνδρεια. Ἐπεὶ καὶ Πέτρος ὁ τῆς ὀρθῆς προϊστάμενος δόξης, ἐκ τῆς ἐν Ῥώμῃ ἐπανῆκε φυγῆς, Δαμάσου τοῦ Ῥωμαίων ἡγουμένου ὠχυρωμένος τοῖς γράμμασιν· ἃ τήν τ' ἐκείνου χειροτονίαν ἐκύρουν, καὶ τὴν ἐν Νικαίᾳ δόξαν ἐκράτυνον. Ὃ δὴ καὶ Ἀλεξανδρεῖς τὰς ἐκκλησίας παρέδωκαν τὸν Λούκιον ἐξελάσαντες· ὃν δὴτα καὶ καταπλεύσαντα ἡ Κωνσταντίνου ἐδέχετο.

A perniciem perdidicit. Gentem (1) namque quæ semper in armis, et ad prælia instructa esset, et sibi et imperio commodos, atque etiam ad hostes perterrendos idoneos fore, ratus fuerat. Atque hac periculosa opinione concepta, militares copias suas parvifecit: et pro eo quod stipendium his dare, et delectu habendo militari sacramento obstringere cives suos debuisset, pecuniam et tributum ab eis exegit. Nam aureos octogenos in singulos Gothos a tributariis populis pendi jusserat. Quæ quidem res tum, ut Romanum imperium ad tempus rebus adversis periclitaretur, in causa fuit. Atque ita ille spe sua cum prorsus excidisset, desiit eos in exsilium mittere, qui ὁμοουσίου, consubstantialis, fidem profitebantur: et celeriter Antiochia relicta, B Constantinopolim contendit. Quo tempore etiam, aliter sentientium, Arianorum videlicet, bellum, quasi per quasdam indutias, aliquo modo conquievit. Euzoio quoque Antiocheno episcopo mortuo, Theodorus Heracleæ Perinthi antistes, qui eamdem cum defuncto obtinebat sententiam, in illius locum est suffectus: ubi etiam Arianorum factioni præiit. Animos vero etiam receperunt in urbibus, qui Nicænæ synodi dogma deprædicabant (2): potissimum autem in civitate Alexandrina. Quandoquidem et Petrus rectæ opinionis defensor, Roma, Damasi episcopi Romani litteris munitus, quibus et ordinatio ejus comprobatur, et doctrina Nicæna confirmabatur, redierat. Cui etiam Alexandrini ecclesias gubernandas dederunt, Lucio ejecto, quem navi advenientem Constantinopolis excepit.

ΚΕΦΑΛ. ΜΖ'.

Περὶ τοῦ ἐλέγχου Οὐαλεντινιανοῦ, καὶ τῆς ἐναντιώσεως Τερεντίου, Τραϊανοῦ, καὶ ἑτέρων στρατηγῶν πρὸς Οὐάλεντα· καὶ ὡς, τῶν Γότθων τὴν Θρᾴκην λῃζομένων, πρὸς τῶν πολιτῶν οὗτος ἐλοιδορεῖτο. C

Οὐάλης δὲ τὴν οἰκείαν ἀσθένειαν ἐγνωκὼς, πρὸς τὸν ἀδελφὸν πέμπων, ἔτι γὰρ τῷ ζῇν περιῆν, ἀμύνειν ἐδεῖτο. Τὸν δὲ φάναι λέγεται, μὴ ὅσιον εἶναι ἐπαμύνειν ἀνδρὶ διὰ μάχης ἰόντι Θεῷ· εὔλογον δὲ τὸ θράσος μᾶλλον ἐκείνῳ σμικρύνειν τῷ μὴ συμμαχεῖν αἱρεῖσθαι. Ὁ δὴ μαθὼν ἐκεῖνος, ἀνίας μᾶλλον ἐμπλέως ἐγίγνετο πλείονος. Καὶ τοῦ μὲν θράσους ἥκιστα ἔλαγεν· ἐπέκειτο δὲ μᾶλλον τῇ ἀληθείᾳ διαμαχόμενος. Καὶ γὰρ Τερεντίῳ τῷ στρατηγῶν ἀρίστῳ, εὐσεβείᾳ δὲ εἴπερ τιν' ἄλλον κοσμουμένῳ, ἐκ τῶν κατ' Ἀρμενίαν ἐπανήκοντι τροπαίων, ἐπεὶ ἐκ προτροπῆς δωρεὰν ἣν βούλοιτο αἰτεῖν ἐνεδίδου, πάντ' ἐκείνος παρωσάμενος, χρυσὸν καὶ ἄργυρον, καὶ δυναστείαν καὶ χώραν, μίαν εὔλογον καὶ εὐσεβῆ δέησιν ᾔτει· ἦν δὲ αὕτη, μίαν τῶν ἐκκλησιῶν παρασχεθῆναι τοῖς τῆς καθόλου Ἐκκλησίας ὑπερμαχοῦσι τῇ Ἀντιόχου· τὸν μὲν χάρτην ἀναγνοὺς διαῤῥῆξαι, ἄλλα δ' αἰτεῖν προσέταττεν. Ὁ δὲ τὴν ἱκεσίαν σύντομον ἀθρήσας, « Ἐδεξάμην, ἔφη, ὦ βασιλεῦ, καὶ ἔχω τὸ δῶρον, καὶ ἕτερον οὐκ αἰτήσω· σκοπῶ γὰρ κριτὴς ὁ τῶν ὅλων

212 CAPUT XLIX.

Quomodo Valentinianus Valentem arguerit: item quomodo eidem Terentius libere restiterit: id quod Trajanus quoque, et alii duces ordinumque ductores fecerunt: et ut Gothis Thraciam vastantibus, cives Valentem convitiis incesserint.

Valens imbecillitatis suæ conscius, ad fratrem qui adhuc superstes erat, legatos qui auxilium peterent, misit. Quem quidem dixisse ferunt, non æquum piumque esse ei auxilium ferre, qui bellum cum Deo gerat (3): magis autem convenire, subsidio denegato, confidentiam illius imminuere. Quod ubi illi renuntiatum est, majorem etiam quam antea mœrorem contraxit. Neque admodum tamen a confidentia sua destitit, magisque adeo etiam veritatem expugnare instituit. Cum enim Terentio, ducum omnium præstantissimo, pietateque supra D alios ornatissimo, a victoriis in Armenia reportatis revertenti, optionem sua sponte obtulisset, ut a se quod vellet, peteret, atque ille auro, argento, præfecturis, provinciis, rebus denique aliis omnibus posthabitis, unum quiddam rationi consonum et pium postularet, ut scilicet Antiochiæ unam saltem Ecclesiæ catholicæ propugnatoribus concederet ecclesiam: ipse petitionis libellum lectum laceravit, et aliud illum petere jussit. Tum Teren-

(1) Experitur tandem valde se erassc Valens, qui Gothos gentem bellicosam in Thracium receperit, stipendiumque ei quotannis dederit. Sic avorum nostrorum memoria Græci in Europam ex Asia Turcas adduxerunt.

(2) Theod. cod. cap. 31.

(3) Οὐχ ὅσιον ἐπαμύνειν ἀνδρὶ πολεμοῦντι Θεῷ, δίκαιον δὲ τὴν τούτου καταπαύειν θρασύτητα. Hoc autem non postremo Gothico, in quo Valens interiit, sed alio et tempore et bello itidem Gothico factum, superstite etiam tum Valentiniano seniore.

tius libelli fragmentis collectis: « Habeo, inquit, o imperator, et donum teneo, neque aliud petam. Consilii enim mei judex erit, qui judex est omnium. » Gothorum autem bellum metuens Valens, ipse quidem tum Constantinopoli se continuit: Trajanum autem ducem, armatum cum exercitu non contemnendo adversus eos misit. Ubi vero ille, **213** ne primum quidem congressum eorum sustinens, victus rediit, ignaviam ei et timiditatem cum convicio imperator objecit. Ille autem cum ea dicendi libertate, quæ virum fortem et strenuum decet, « Non ego, inquit, o imperator, victus sum, sed tu ipse sponte tua victoriam a teipso rejicis, qui ita cum Deo belligeraris, et auxilium quod ab eo pervenit, repellens ad hostes potius transmittis. Deus semper vincit. Et victoria illis favere solet, qui auspicium ductumque ejus sequuntur. Is nunc ab adversariorum partibus stat, quod eum tu bello persequeris. Non enim prorsus nescius es, quibus viris ex ecclesiis ejectis, quos in illorum locum substitueris. » Hæc ita se habere, non Terentius tantum, et Trajanus, sed et Rodantus et Victor, qui et ipsi belli duces fuere, affirmarunt: imperatoremque ipsum, ne reprehensione ea, quæ cum veritate conjuncta esset, gravius commoveretur, rogarunt. Exsecratione etiam multorum est expetitus, quod Constantinopoli moraretur. Nam Gothi Thracia omni vastata, et suburbanis etiam ædificiis cunctis direptis, nemine scilicet crumpente, mœnia quoque ipsa adoriri contendebant. Id urbs moleste tulit: et imperatorem, qui non dudum exiisset, sed ita bellum cunctando duceret, accusarunt. Ne a convicis quidem abstinuere, quasi ipse socordia sua bellorum esset auctor. Postremo ludis Circensibus propalam adversus eum vociferati, arma ab eo, quibus in bello uterentur, petiere. Imperator autem veluti ingenti injuria affectus esset, furore plenus contra Barbaros est progressus, plurima civibus comminatus: daturos videlicet illos sibi, si reverteretur, pœnas condignas, de contumeliis a vulgo sibi illatis, et quod non ita dudum Procopii tyrannidi se conjunxissent. Quin etiam urbem ipsam se solo æquaturum, et aratro proscissurum esse, denuntiavit.

χριτής. » Δεύτερον δὲ τὸν τῶν Γότθων πόλεμον ὁ Οὐάλης, αὐτὸς μὲν τότε ἐν τῇ Κωνσταντινουπόλει διέτριβε· Τραϊανὸν δὲ τὸν στρατηγὸν καθοπλίσας σὺν ὁπλομάχῳ στρατῷ κατ' ἐκείνων ἐξέπεμψεν. Ἐπεὶ δ' ἐκεῖνος μηδὲ τὴν πρώτην προσβολὴν ὑπομείνας, ἡττης ἔμπλεως ἐπανῆλθε, μαλακίαν ἐκείνῳ καὶ δειλίαν ἐγκαλῶν ὁ βασιλεὺς διελοιδορεῖτο· ὁ δὲ παῤῥησίᾳ προσηκούσῃ ἀνδρὶ γενναίῳ χρησάμενος, « Οὐχ ἡττήθην ἐγώ, φησὶ, βασιλεῦ· σὺ δ' ἑκὼν τὴν νίκην ἐκβάλλεις σαυτοῦ, διαμαχόμενος τῷ Θεῷ, καὶ τὴν ἐκεῖθεν βοηθείαν ἀπωθούμενος, τοῖς ὑπεναντίοις προῒης μᾶλλον· νικᾷ δὲ Θεὸς ἀεί. Ἡ δὲ νίκη τοῖς ὑπ' ἐκείνῳ στρατηγουμένοις προσγίνεσθαι εἴωθε. Συντάττεται δ' ἐκείνοις ὑπὸ σοῦ πολεμούμενος. Οὐ γὰρ ἀγνοεῖς πάντως τίνας τῶν ἐκκλησιῶν ἐλάσας, τίνας ἀντικατέστησας. » Ταῦτ' οὐ Τερέντιος καὶ Τραϊανὸς, ἀλλὰ καὶ Ῥόδαντος καὶ Βίκτωρ, στρατηγοὶ δὲ καὶ οὗτοι, οὕτως ἔχειν συνίθεντο. Καί γε βασιλεῖ παρῆνουν, μὴ σφόδρα χαλεπαίνειν ἐπ' ἐλέγχοις ἀληθείᾳ συνεζευγμένοις. Πολὺ δὲ αὐτῷ καὶ τὸ μύσος ἤκμαζε τῇ Κωνσταντίνου ἐνδιατρίβοντι· οἱ γὰρ Γότθοι τὴν Θρᾴκην πᾶσαν λῃσάντες, καὶ τὰ προάστεια πάντα ἐρημώσαντες, ἅτε δὴ μηδενὸς ἐπαξιόντος, καὶ τοῖς τείχεσιν ἐπεχείρουν ἤδη προσβάλλειν. Ἡ δὲ πᾶις χαλεπῶς ἔφερε. Καὶ ὅτι μὴ θᾶττον βασιλεὺς ἐπῆλθε, ἀλλ' ὑπερατίθετο τὸν πόλεμον, ἠτιῶντο· καὶ διελοιδοροῦντο τούτῳ, ὡς αὐτὸς εἴη μᾶλλον τῇ *βροτοὺς* τοὺς πολεμίους ὑπενεγκών. Τέλος καὶ *ἐπιφορμᾷ* εἰς τοὔμφανὲς καταβόων αὐτοῦ, καὶ ὅπλα ἅττα παρῄτουν. Ὁ δὲ βασιλεὺς, ἅτε δὴ παραφρονῶν, θυμῷ πολλῷ κατὰ τῶν βαρβάρων ἐξῄλαυνε· πλήθη τοῖς πολίταις ἀπαπειλούμενος, ἢν ὑποστρέψῃ, ἐξειν λήψεσθαι δίκην τῶν ἐκ τοῦ δήμου ὕβρεων· καὶ ὅτι περ οὐ πάνυ πόῤῥω τῇ τυραννίδι Προκοπίου προσέιεντο. Ἠπείλει δ' ἐρημώσειν τὴν πόλιν, καὶ ἄροτρον κατ' αὐτῆς ἐμβαλεῖν.

214 CAPUT L.

De sancto Isaacio, qui liberrime Valentem est allocutus, et ut Valens alicubi circa Adrianopolim cum Gothis acie congressus, ex fuga in tugurium rusticum, in quo multum stramenti fuit, pervenerit, ibique igni consumptus perierit.

Tum etiam Isaacium illum, qui circa Constantinopolim monasticam casam habuit, cum aliis rebus vir bonus, tum quodvis adire discrimen propter Deum promptus et paratus, ferunt, cum Valentem una cum exercitu exeuntem videret, ad eum accessisse, et manibus frenum equi, quo ille vehebatur, arripuisse, et voce magna dixisse: « Quonam, o imperator, proficisceris, qui adversus Deum bellum geris, neque illius opem tibi concilias? Nam ille quodammodo contra te Barbaros excitavit, quoniam et tu adversus illum impiorum hominum peregrinas et blasphemas linguas exacuisti, eosque qui pro eo atque decet, de illo opinantur, atque

ΚΕΦΑΛ. Ν'.

Περὶ τῆς τοῦ ἁγίου Ἰσαακίου τοῦ μοναχοῦ παῤῥησίας· καὶ ὡς συμβαλὼν τοῖς Γότθοις Οὐάλης περί που τὴν Ἀδριανοῦ, καὶ ἐν δωματίῳ καταφυγὼν χόρτον ἔχοντι, διεφθάρη παρὰ τῶν πολεμίων, δυπάλη γενόμενος τῷ πυρί.

Τότε δὲ καὶ Ἰσαάκιον ἐκεῖνον περὶ τὴν Κωνσταντίνου μοναχικὴν σκηνὴν ἔχοντα, φασὶν ἰδόντα σὺν ὅμα τῇ στρατιᾷ τὸν Οὐάλεντα ἐξερχόμενον· ἦν δὲ ὁ ἀνὴρ ἀγαθὸς τά τε ἄλλα, καὶ ἐν ἑτοίμῳ ἔχων εἴ τι θεῖον πάντα κίνδυνον ὑποστῆναι· προσελθόντα, ταῖν χεροῖν τοῦ χαλινοῦ τοῦ ἵππου δράξασθαι ᾧ ἔπεσχε, καὶ βοῇ μεγάλῃ χρησάμενον εἰπεῖν· « Ἐπῇ δὴ βαδίζεις, ὦ βασιλεῦ, κατὰ Θεοῦ στρατευσάμενος, καὶ μὴ τὴν ἐκείνου ἀρωγὴν ἐπισπώμενος; Καὶ γάρ πως αὐτὸς κατὰ σοῦ τὸ βάρβαρον ἤλασεν, ὅτι γε καὶ σὺ κατ' αὐτοῦ τὰς τῶν δυσσεβούντων ἀλληθρόους καὶ βλασφήμους γλῶσσας παρέθηξας· καὶ τοὺς ἧ χρὴ περὶ αὐτοῦ δοξάζοντας καὶ ὑμνοῦντας, τῶν ἱερῶν περιόδο-

ἀπήλασας. Ἀπόδος τοίνυν τοῖς ὀρθῶς δοξάζουσι, τὸ ἀκραιφνὲς τῆς ἐν Νικαίᾳ πίστεως τὸν ὅρον σώζουσι, τὰς ἀφαιρεθείσας ἐκκλησίας, καὶ ἀπονικήσεις τὴν μάχην. Εἰ γὰρ παύσῃ σὺ πολεμῶν, σταται δηλαδὴ καὶ ὁ ὑπὸ σοῦ πολεμούμενος. Εἰ δὲ νος ἐν δευτέρῳ τὰ εἰρημένα πρὸς παράταξιν ς, αὕτη σε πεῖρα διδάξει, ὅσῳ δὴ σκληρόν τί τε κέντρα λακτίζειν, καὶ τὸ εἰς τὸν οὐρανὸν τιγλῶτταν ἀκόλαστον· οὔτε γὰρ αὐτὸς ἐπανήξοις, ὅσον δὴ ἐπάγῃ τῆς στρατιᾶς, ἀπολέσεις. » Ὀργῇ μέτρῳ χρησάμενος ὁ κρατῶν, « Ἀλλ' ἐπανήξω, σὺν πολλῷ τῷ τροπαίῳ, καὶ τὴν ἀξίαν δίκην τῆς εἰσπράξομαι τόλμης, ἐλέγχων σου τὴν ψευδῆ ητείαν. » Καὶ αὐτίκα συλληφθῆναι τὸν ἄνδρα ἐτάττε, καὶ ὑπὸ φρουρὰν γενέσθαι ἕως οὗ ὑποχθεῖεν. Ὁ δ' ἀπιὼν ἐβόα, « Κτεῖνον, εἰ φωραθείη λόγων τὸ ψεῦδος. » Εἰ δ' εἰς ἔργον ἀπέβη τῷ τὰ ῥήματα, δηλώσει τὰ πράγματα. Ἐπεὶ γὰρ μα τῷ στρατῷ ἐξῆει, οἱ μὲν βάρβαροι τραπέντες χώρουν· ὁ δ' ἐπιδιώκων, τὴν Θρᾴκην παρα-, τὴν Ἀδριανοῦ κατελάμβανεν, ἥ ἐν τοῖς Μακεδονίας ἐστίν. Οὐ πάνυ δὲ πόρρω γενόμετοῖς βαρβάροις ἐν τῷ ἀσφαλεῖ καθεστῶσιν, ἐξσυμβάλλει, μὴ προδιαθέμενος, μηδ' ὅπως χρὴ ίξας τὴν στρατιάν. Τῷ δ' ἀθρόῳ τῶν βαρβάρων προσβολῆς τῆς ἵππου διασπασθείσης αὐτῷ, τοῦ ὁπλιτικοῦ τραπέντος συντάγματος, ἀλλαχοῦ ἔφευγον· οἱ δ' ἐπιόντες, ἀδεῶς νον. Ὁ δὲ βασιλεὺς καὶ αὐτὸς ἀναχράτος φεύἀποβὰς τοῦ ἵππου, ἅτε δὴ ἀμηχανίᾳ πολλῇ συῖς, ἔν τινι τῶν κατ' ἀγροὺς οἰκημάτων χόρτῳ τέγῃ ἐπηλυγάζοντι ἑαυτὸν κατακρύπτει, σὺν πομένοις ὀλίγοις οὔτι λανθάνειν πειρώμενος. βάρβαροι ῥύμῃ ἀσχέτῳ φερόμενοι, ὥσπερ τὰ ἐν ποσὶν, οὕτω δὴ καὶ τὸ οἴκημα πυρὸς δαἐπολουν, μηδεμίαν, ὡς φασι, περὶ τοῦ βασιλαβόντες ὑπόνοιαν· καὶ σὺν τῇ κώμῃ καὶ τὸν ληθείας ἀντίπαλον κατετέφρωσαν. Ὅτε δὴ λόὃν θεοφιλῆ ἄνδρα τὸν Ἰσαάκιον, ὀπτώμενον τῷ τίῳ Οὐάλεντα ἡσθημένον, τῆς ἐκεῖθεν ἐμφορεῖσης, καὶ τοῖς ἐν φρουρᾷ καταγγεῖλαι, ὡς Οὐάλης πυρὶ κατατήκεται· ἡ δὲ δσφρησις τῆς ν ἀπορρεούσης δυσοδμίας αἰσθάνεται. Οἱ μὲν τω φασὶ φθαρῆναι Οὐάλεντα· οἱ δὲ καὶ τοῦτο ατιθέασιν· ὡς εἰσῆει μὲν τὸ δωμάτιον λαθεῖν μενος, καὶ μέχρι τινὸς ἐλάνθανε· παρέτρεχον κεῖνον οἱ βάρβαροι πρόσω ἰέμενοι· κρύπτεσθαι κεῖσε τὸν βασιλέα οὐδ' ἐν ὑπονοίαις ἦσαν. Ὡς τελείους τῶν βαρβάρων ὑπερβαλόντες τὸν τῇδε διέβησαν, ὀλίγων ὕστερον ἐπιόντων, τῶν τινες τὸν βασιλέα ὑπὲρ στέγης τοῦ δωματίου γενόκατ' ἐκείνων τὰ βέλη ἤφιεσαν. Οἱ δὲ Οὐάλεντα σθαι ἐνθάδε ὑποτοπάσαντες, βοαῖς σὺν ἀλαλαγάλῳ ἐχρῶντο, ὡς ἐνθάδε Οὐάλης ἐστίν. Οἱ δὲ χόντες, ἔμπροσθέν τε καὶ ὄπισθεν, ὃ ἦκουον ετ' αὐτοὺς ἐδήλουν. Ὡς ἀκαιρεὶ καὶ τοὺς πορ- πολεμίους ἀκοῦσαι, καὶ εἰς ἓν ἅπαντας συν- οἱ δὴ καὶ περικύκλῳ τὸ δωμάτιον συλλα- καὶ ὕλην μάλα πλείστην περιαθροίσαντες,

illum rite laudibus vehant, ex sacris ædibus ejecisti. Redde igitur recte sentientibus, et sincere fidei Nicænæ decretum servantibus, quas ademisti ecclesias: et labore nullo victor in bello evades. Si enim tu adversari illi desieris et quieveris, quiescet scilicet et ille quem tu oppugnas. Sin verbis hisce contemptis, in aciem perveneris, re ipsa experiere, quam durum sit contra stimulum calcitrare, et in cœlum impotentem linguam tollere. Neque enim ipse redibis: et quas tecum ducis, copias perdes. » Imperator autem vehementiore ira commotus: «Ego vero, inquit, redibo cum præclaro tropæo, et dignas a te temeritatis tuæ sumam pœnas, prædictionemque tuam falsam esse ostendam.» Et confestim comprehendi hominem, et in custodia asservari, donec rediret, jussit. At ille adductus vociferabatur: «Eneca etiam, inquiens, si mendacia esse deprehenderis verba mea.» Num autem ad rem collata sint sancti viri dicta, res ipsa gesta declarabit. Postquam enim cum copiis imperator est egressus, Barbari conversi retrocesserunt: quos ille insequens, Thracia post se relicta, Adrianopolim venit, quæ in Macedoniæ finibus sita est. Atque ubi non longe ab hostibus abfuit, cum ipsi in tuto loco essent, ex improviso ordinibus non dispositis, neque acie pro eo atque debuit structa, eos est adortus. Cum vero Barbari confertim ruentes, equitatus ejus impetum et impressionem distraherent, et graviorem armaturam in fugam verterent, alius alio se recepit: hostes autem eis imminentes, metu nullo, cædem multam **215** fecere. Imperator quoque ipse cum ex equo per desperationem summam descendisset, quantum poterat fugiens, in quamdam villæ domunculam stramentis contectam, cum paucis qui eum secuti fuerant, latere ibi volens, se abdidit. Barbari autem impetu et celeritate maxima insequentes, sicuti alia ad quæ venerant tecta, ita domunculam eam quoque incenderunt: cum quidem, ut dicitur, nihil de imperatore suspicarentur. Sic illi una cum vico eo, veritatis etiam hostem in cineres redegerunt. Quo tempore fama est, Deo dilectum virum Isaacium, cum Valentem in domuncula ea assum sentiens, nidore ejus repleretur, eis qui secum in custodia erant, annuntiasse: nunc jam Valens igne torretur, et nares profluentem ab eo odorem ingratum sentiunt. Nonnulli quidem ita Valentem interiisse dicunt. Alii autem illud addunt, subiisse quidem illum, cum occultare se properaret, domunculam, atque ibi aliquantulum latuisse, quod Barbari cursum suum tenentes præterirent, et imperatorem ibi occultari nemo suspicaretur. Ubi autem maxima hostium pars eo loco superato abiisset, et pauci postea advenirent, quosdam imperatoris fugæ comites in tectum domunculæ conscendisse, et tela in Barbaros conjecisse. Atque illos tum demum occultari ibi Valentem suspicatos, ingenti clamore et jubilatu, utpote victores, Valentem isthic esse vociferatos esse. Itque et qui

πραγμάτων ὄντων, ὄφελος οὐκ ἐλάχιστον ἐγένοντο οἱ ἀπὸ Μαυΐας πεμφθέντες σύμμαχοι ἐκ Σαρακηνῶν. Πολλοὶ δὲ καὶ τῶν ἐκ τοῦ δήμου μισθῷ ῥητῷ, Δομνίκης χορηγούσης τῆς Οὐάλεντος γυναικός, ἕκαστος τὸ προστυχὸν ὅπλον ποιούμενοι, ἀντεπεξῆσαν τοῖς βαρβάροις, γενναίως τε ἀμυνόμενοι, τῆς πόλεως πορρωτέρω ἀπήλασαν. Γρατιανὸς δὲ, ὁ ἀδελφιδοῦς μὲν Οὐάλεντος, παῖς δὲ Οὐαλεντινιανοῦ, σύναμα τῷ ἀδελφῷ τῷ νέῳ δηλαδὴ Οὐαλεντινιανῷ, πᾶσαν τὴν Ῥωμαίων ἀρχὴν ὑφ' ἑαυτὸν ἐποιεῖτο· καὶ γὰρ πάλαι μὲν τὴν τῆς Εὐρώπης ἀρχὴν ἐκληροῦτο μετὰ τελευτὴν τοῦ πατρός· καὶ ἕως ἔτι περιῆν ἐκεῖνος, τῆς ἀρχῆς ἐκοινώνει· νῦν δὲ καὶ τὴν Ἀσίαν ἅπασαν καὶ τὰ λειπόμενα προσεκτᾶτο Λιβύης, ἄπαιδος ἀναιρεθέντος Οὐάλεντος. Καὶ δὴ θρηνεῖ μὲν τὸν θεῖον· ἐκόψατο δὲ τὴν Ῥωμαίων ἀρχὴν οὕτω κακῶς δῃουμένην. Μεμψάμενος δὲ καὶ τὴν γνώμην ἐκείνου, ἣν διετέλεσεν ἔχων περὶ τοὺς ἄλλως ἢ ὡς ἐκεῖνῳ ἐδόκει δοξάζοντας, νόμῳ ἐκέλευεν ὡς ἑκάστῳ βούλησις ἔστι, θρησκεύειν, καὶ ἀδεῶς μάλα ἐκκλησιάζειν, πλὴν τῶν ὅσοι τὰ Μανιχαίου καὶ Φωτεινοῦ καὶ Εὐνομίου ἐφρόνουν· καὶ τοῖς ὑπὸ Οὐάλεντος καταδικασθεῖσι τῶν ἐπισκόπων φυγὴν ἐπέτρεπε κάθοδον. Ἔπειτα συνιδὼν πρὸς τὸ τῆς τοσαύτης ἀρχῆς μέγεθος, καὶ ὡς οἱ ὁμοῦ τὸν Ἴστρον βάρβαροι τὴν Ἰλλυρίδα καὶ τὴν Θρᾴκην δῃοῦντες οὐκ ἔληγον, ναὶ μὴν καὶ Ἀλαμανοὶ Γαλάταις ἐν τῇ πρὸς ἑσπέραν ἀρχομένῃ ἐπέκειντο τὰ ἔσχατα κακουργοῦντες, κοινωνὸν τῇ ἀρχῇ προσελάμβανε Θεοδόσιον· ἄνδρα εὐγενῆ τε καὶ περιώνυμον ἐν ταῖς στρατηγίαις, καὶ πλεῖστα ταῖς ὑπὲρ τῶν ὁμοφύλων μάχαις ἀγωνισάμενον· καὶ πρὸ τῆς Γρατιανοῦ χειροτονίας ἄξιον παρὰ πάντων εἰς τὸ βασιλεύειν κρινόμενον. Οὗ δὴ χάριν, ὑπὸ τῶν ὁμοτίμων τοῖς τοῦ φθόνου κέντροις βαλλόμενος, ἀπόμαχος ἐν Ἱσπανίαις διέτριβεν. Ἐκεῖθεν γὰρ ὥρμητο εὐπατρίδης· εἴπερ τις μάλιστα ὧν τῶν ἀμφὶ τὸ Πυρήναιον ὄρος Ἰβήρων· Ἰβηρίδα γὰρ τὴν Ἱσπανίας καλοῦσι· τοῦ δι' αὐτῶν ῥέοντος ποταμοῦ τὴν προτέραν ἐκνικήσαντος ὀνομασίαν. Ἐκεῖθεν τοίνυν τὸν ἄνδρα μεταστειλάμενος, τὰ μὲν πρῶτα στρατηγὸν τοῦτον ἐχειροτόνει, καὶ μετὰ τῆς ἐνούσης αὐτῷ ἐξέπεμπε στρατιᾶς· ὃ δὴ καὶ τῇ πίστει φραξάμενος, ἔπεισι τοῖς τὴν Θρᾴκην καταθέουσι τῶν βαρβάρων, καὶ σὺν κόσμῳ διατάξας τὴν στρατιὰν, ὁμόσε χωροῦσι προσβάλλει. Ἐκεῖνοι δὲ μὴ ἐνεγκόντες τὴν ἐμβολὴν, ἐν ἀταξίᾳ ἦσαν· καὶ τροπῆς γενομένης, ἀναχράτος ἠττῶντο· οὐ γὰρ ὑπὸ Ῥωμαίων μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑπ' ἀλλήλων ἀπεκτείνοντο. Πολλῶν τοίνυν ἀναιρεθέντων, ὀλίγων δὲ ξυντυθέντων διαφυγεῖν εἰς τὸν Ἴστρον, εὐθὺς ἦν εἶχεν ἐπεδείκνυτο στρατηγίαν. Τὸν γὰρ στρατὸν ταῖς γειτνιώσαις τῶν πόλεων διαφείς, αὐτὸς ὅσον τάχος ἐλαύνων, αὐτάγγελος τῆς νίκης τῷ Γρατιανῷ παρῆν. Παράδοξον δ' οἷον ἐδόκει τὸ ἔργον καὶ ἄπιστον. Ὅσοι γὰρ τῷ φθόνῳ ἐτήκοντο, οὐ μόνον νικῆσαι, ἀλλὰ καὶ διαφθεῖραι τὴν στρατιὰν, καὶ φυγῇ χρήσασθαι διετείνοντο. Ὁ δὲ αὐτοὺς ἐκείνους πέμπειν

res in discrimine esset, non parum opis auxiliares copiæ Sarracenorum, quas Mavia miserat, tulere. Multi etiam e populo, stipendio a Dominica (1), Valentis conjuge, constituto conducti, arreptis quæ tum tempus offerebat armis, barbaris obviam iere: eosque fortiter dimicantes longius ab urbe propulere. Gratianus autem Valentis quidem fratris filius, Valentiniani vero proles, una cum fratre Valentiniano juniore, totius Romani imperii administrationem suscepit. Dudum namque post patris mortem Europæ imperium obtinuerat: eoque superstite, imperii socius fuerat. Tum autem Asia omnis, et quidquid supererat Libyæ, quod Valens absque liberis decessisset, in potestatem ejus venit. **223** Et luxit ille quidem patruum, imperiumque Romanum ita vastatum esse flevit. Consilio autem illius et sententia, quam de eis retinuerat qui de religione aliter atque ei placuisset opinati fuissent, improbata, constitutionem, ut quam quisque vellet, religionem sequeretur, conventusque ecclesiasticos semoto metu libere omnes agerent, præterquam Manichæi, et qui Photini et Eunomii sectæ essent, tulit. Et episcopis, quos Valens ad exsilium damnaverat, reditum permisit. Deinde imperii magnitudinem et molem secum ipse considerans, quod et Barbari Istrum accolentes, Illyricum et Thraciam exscindere non desisterent, et Alamani Gallis Occidentalibus imminerent, eisque extrema damna inferrent, socium imperii sibi ascivit Theodosium, claro loco natum, atque imperatoriis artibus celebrem virum, qui pro popularibus suis sæpe bello decertaverat, et antequam Gratianus imperator creatus esset, dignus ab omnibus habitus fuerat, ut ei imperium committeretur. Cujus rei gratia, per collegarum suorum, qui eosdem cum eo gerebant honores, invidiam, in Hispaniis extra militiam vivebat. Ibi enim ortus fuerat, circa Pyrenæos Iberorum montes, generis nobilitate nemini secundus. Iberiam namque Hispaniam vocant, nomine eo. ab Ibero amne, qui per eam fluit, sumpto. Inde Gratianus virum accitum, primum exercitus ducem legit, et cum eis quas contraxerat copiis, contra hostes misit. Atque ille fide munitus, in Thraciam adversus Barbaros eam vastantes duxit, et acie optime structa, irruentibus illis occurrit. Qui impressionem ejus non ferentes, ordines ipsi suos turbarunt: et mox terga vertentes, magna vi sunt devicti. Non enim a Romanis solum, sed a se mutuo quoque cædebantur. Atque ita quamplurimis cæsis, cum pauci ad Istrum profugissent, statim rursus imperatoriæ artis scientiam ostendit. Copiis enim in vicinas urbes, ut ibi præsidio essent, impositis, iisque maximis ad Gratianum, ut ipsemet victoriæ suæ nuntius esset, contendit. Res ea quod præter opinionem omnium accidisset quodammodo fide caruit. Nam qui ei invidebant, non solum cum non vicisse, verum etiam amisso exercitu profu-

(1) Sozom. ex publico eam stipendium constituisse dicit.

καταγνόντες αὐτῶν, ὡς Εὐρίπων δίκην ἄλλοτε εἰς ἄλλας δόξας μεταχωρούντων, παντάπασι τῆς κοινωνίας αὐτῶν ἀπέστησαν, καὶ στερρῶς τοῖς τοῦ ὁμοουσίου προσέθεντο, καὶ ἡνώθησαν.

marunt, professionem fidei Nicænam abolentes, et ecclesias suas seorsim celebrantes. Verum frustra illis id cœptum fuit : nam permulti contentione eorum perspecta, quod ad instar Euripi, nunc in hanc, nunc in illam sententiam pedibus irent, a communione eorum se omnino abstinuerunt, et constanter ὁμοουσίου, consubstantialis, fidei laudatoribus per unionem conjunxerunt.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Ὡς Γρατιανοῦ νόμῳ οἱ ἐξ Ἀρείου ἠλαύνοντο, καὶ οἱ τῆς ὁμοουσίου πίστεως ταῖς ἐκκλησίαις εἰσήγοντο· καὶ ὅσα διὰ Παυλῖνόν τε καὶ Μελέτιον ἐν Ἀντιοχείᾳ συνέβη.

CAPUT III.

Ut Gratiani constitutione Ariani relegati, et ὁμοουσίου, consubstantialis, fidei professores ecclesiis sint præfecti, et quæ propter Paulinum et Meletium Antiochiæ acciderint.

Γρατιανὸς δὲ, ὡς εἴρηται, τὰς ἀπαρχὰς τῆς βασιλείας ἀνατιθεὶς τῷ παμβασιλεῖ τῶν ὅλων Θεῷ, νόμον ἔγραφεν ἀνιέντα τοὺς φυγαδευθεῖσι τῶν ἐπισκόπων τὴν κάθοδον· καὶ τῶν μὲν ἱερῶν σηκῶν τοὺς ἐξ Ἀρείου ἐλαύνεσθαι, τοῖς δὲ τῆς ἐν Νικαίᾳ πίστεως ὑπερισταμένοις τὰς ἐκκλησίας αὖθις διδόναι. Καὶ Σάπωριν δὲ στρατηγὸν ἀπέστελλε τῇ Ἕῳ ταῦτα διαπραξόμενον, ἐπίσημον ἄνδρα μάλα διαγενόμενον. Καὶ ἀπαρεβάτως ἐν ἑκάστῳ ἔθνει εἰς πέρας ὁ θεῖος οὗτος νόμος ἐγίνετο. Κατὰ δὲ τὴν Ἀντιόχου πολλή τις ἦν ἡ φιλονεικία τῷ πλήθει, αἰτίαν σχοῦσα τοιάνδε· οἱ γὰρ τῆς ὁμοουσίου πίστεως καὶ τῶν ἀποστολικῶν δογμάτων ὑπερασπίζοντες διῄρηντο. Οἱ μὲν γὰρ εὐθὺς μετὰ τὴν Εὐσταθίῳ γενομένην ἐπιβουλὴν τῆς Ἀρειανικῆς λύσσης διακριθέντες καθ' ἑαυτοὺς ἦσαν, Παυλίνῳ ἀγόμενοι· οἱ δὲ μετὰ τὴν χειροτονίαν Εὐζωΐου τῶν δυσσεβούντων διαστάντες, ὑπὸ τῆς σοφωτάτης Μελετίου ποιμαντικῆς διεθύνοντο. Ἀλλὰ Παυλῖνος μὲν δι' ὑπερβάλλουσαν ἐπιείκειαν πρὸς Οὐάλεντος εἰς τὴν ὑπερορίαν οὐκ ἦγετο· Μελέτιος δὲ πρότερον ὑπερορίᾳ κατακριθείς, πρὸς Ἰουλιανοῦ ἐπανήγετο· καὶ αὖθις ἐπὶ Οὐάλεντος τὴν φυγὴν καταδικασθείς, τῷ Γρατιανοῦ θεσπίσματι τηνικαῦτα κατὰ τὴν Ἀντιόχου ἐπάνεισι· καὶ ἐλθὼν, Παυλῖνον εὑρίσκει ἤδη πρὸς βαθὺ γῆρας ἐλάσαντα· καί γ' εὐθὺς ἅπαντες ὅσοι τῆς ἐκείνου μοίρας ἦσαν, πάντα κάλων ἐκίνουν, σύνθρονον γενέσθαι Παυλίνῳ Μελέτιον. Τοῦ δὲ Παυλίνου τὴν συνεδρίαν ἐκτρεπομένου, καὶ παρὰ τὸν ἐκκλησιαστικὸν κανόνα τὴν πρᾶξιν εἶναι διατεινομένου· ἅτε ὄῆτα Μελετίου ὑπὸ Ἀρειανῶν τὴν χειροτονίαν προσειληφότος οὐκ ἀνασχόμενα τὰ πλήθη, ἔν τινι τῶν πρὸ τῆς πόλεως ἱερῶν τὸν Μελέτιον ἐνθρονίζουσιν. Οὗ δὴ γενομένου, πολλή τις ἐρεσχελία εἰσέρρει· καὶ ἐκ τῆς ἄγαν φιλονεικίας εἰς ἀτόπους ἐπιχειρήσεις ἐτρέποντο· καὶ προσεδοκᾶτο στάσις ἑκατέρωθεν τοῦ λαοῦ χαλεπαίνοντος. Ἔπειτα θαυμασίας ἐπιγενομένης βουλῆς, εἰς ὁμόνοιαν ἦλθον συνθηκῶν τοιῶνδε γεγενημένων· συνεδόκει γὰρ ὅρκοις πεδῆσαι ὅσοι δὴ ἐπιτήδειοι ἐπισκοπεῖν ἐνομίζοντο, ἢ καὶ προσεδοκῶντο· ὧν ἕτεροι μὲν πέντε ἦσαν, καὶ Φλαβιανὸς αὐτός· ὥστε μηδένα εἰς τὴν ἐπισκοπὴν παρελθεῖν· οὔτε μὴν σπουδάσαι, οὔτ' ἀνέξεσθαι τὴν χειροτονίαν, κἂν εἴ τι καὶ γένηται, ἐπ' αὐτοῖς ἐρχομένην, ἕως ἂν περιῶσι τῷ βίῳ Παυλῖνός τε καὶ Μελέτιος· ὧν θατέρου προτελευτήσαντος, τὸν περιλειπόμενον κατέχειν καὶ τοῦ ἀποιχομένου τὸν θρόνον· καὶ μετὰ τὴν ἐκείνου λοιπὸν ἀποβίωσιν οὕτως ἕνα τῶν ὑποψήφων, ὃν ἂν τὸ

Gratianus, quemadmodum diximus, imperii sui primitias rerum universarum imperatori simul et Deo consecrans, legem promulgavit, per quam cum exsules episcopos restituit, tum Arianos ex sacris ædibus deturbari, easque Nicænæ fidei propugnatoribus reddi permisit. Et Saporem ducem, præclarum admodum virum, qui eam exsecutioni mandaret, in Orientem misit. Et divina ea constitutio in provincia quaque ad legitimum finem suum rite est deducta. Antiochiæ vero ingens erat in plebe contentio et dissidium, ob causam ejusmodi : Qui ὁμοουσίου, consubstantialis, fidem et Apostolica dogmata defendebant, in duas abierant partes : quidam namque statim post structas Eustathio insidias, ab Ariana rabie abhorrentes, sub Paulino antistite conventus suos cogebant. Quidam autem ab Euzoii electione impiorum commercium refugientes, sub sapientissimo pastore Meletio pascebantur. **226** Et Paulinus quidem propter excellentem humanitatem a Valente in exsilium actus non fuerat. Meletius vero cum primum exsilio multatus esset, a Juliano restitutus fuerat : et denuo sub Valente deportari jussus, Gratiani edicto fretus tum Antiochiam redierat, et Paulinum in extrema jam senectute viventem invenerat. Ibi qui factionis ejus erant omnes, omnem movere funem, ut in eodem cum Paulino, throno Meletius collocaretur. Paulinus eam rem non admisit ; factum ejusmodi adversus ecclesiasticos canones esse dictitans, quod Meletius ab Arianis consecrationem accepisset. At populus id non ferens, Meletium in throno templi cujusdam suburbani collocavit. Quo facto, multa verborum rixa est oborta. Et res ex nimio contendendi studio in cœpta absurda abiit : plebeque ex parte utraque indignante, seditio in exspectatione fuit. Deinde vero consilio mirifico invento, ad concordiam res pactis hujusmodi est reducta. Placitum namque est, ut qui ad episcopalem functionem obeundam, vel jam tum essent, vel aliquando futuri essent idonei, quorum quidem quinque alii, et Flavianus sextus erat, jurisjurandi sacramento obligarentur, neminem eorum episcopatum susceperum, neque ad dignitatem eam anhelaturum, atque adeo neque electionem, si forte ea de quopiam fieret, approbaturum esse, tantisper dum Paulinus et Meletius in vita manerent, atque ut altero defuncto alter qui superstes esset, in illius

νοῦ προβάλλοντος, Παυλῖνος διισχυρίζετο αὐτὸς εἶναι τῆς Δαμάσου μερίδος. Ἐπίσης δὲ καὶ Ἀπολλινάριος ἔλεγε κατακρύπτων τὴν νόσον. Ἡσυχῇ δὲ καθῆστο Μελέτιος τῶν ἑκατέρων λόγων ἐπακροώμενος. Ὁ δέ γε θεῖος Φλαβιανὸς ἔτι τι τῷ τῶν πρεσβυτέρων ἐμπρέπων βαθμῷ, ἡρέμα τοῦ στρατηγοῦ ἐπαΐοντος, πρὸς Παυλῖνον ἔφη· « Εἰ δ δογματίζει Δάμασος στέργεις, ὦ οὗτος, δεῖξον ἡμῖν τὴν τῆς δόξης συγγένειαν· ἐκεῖνος γὰρ μίαν οὐσίαν τῆς Τριάδος ὁμολογεῖ, καὶ τὰς τρεῖς ὑποστάσεις διαῤῥήδην κηρύττει. Σὺ δ' ἔοικας ἐξ ὧν λέγεις, τὴν τῶν ὑποστάσεων ἀναιρεῖν τριάδα. Συμφώνει τοίνυν ἐκείνῳ τοῖς δόγμασι, καὶ κατὰ τὸν τῆς Ἐκκλησίας θεσμὸν τὰς ἐκκλησίας ἀσφαλῶς κάτεχε. » Καὶ τὸν μὲν οὕτω κατασιγάσας, πρὸς τὸν Ἀπολλινάριον ἐπιστραφείς, ἔφη· « Θαῦμά μοι ἔπεισιν, ὦ φιλότης, πῶς οὕτως ἀνέδην πρὸς τὸ ψεῦδος δὴ κεχηνὼς οὐκ ἐντρέπῃ, καὶ ταῦτ' ἀκριβῶς εἰδὼς ὡς ὁ θεσπέσιος Δάμασος τελείαν εἰληφέναι τὴν ἡμετέραν φύσιν τὸν Θεὸν Λόγον πλατεῖ δογματίζει τῷ στόματι. Σὺ δ' εἰς ἅπαν ἐναντία μάλα φρονεῖς· μὴ γὰρ ψυχὴν, μηδὲ νοῦν τὸ ἡμέτερον προσειλῆφθαι φῂς ἐκείνῳ· ἃ δὴ τῆς καθ' ἡμᾶς φύσεως καιριώτερα· καὶ διὰ τοῦτο καὶ τῆς σωτηρίας ἐκεῖνα στερεῖς. Εἰ δὲ ψευδῆ σου κατηγοροῦμεν, ἀλλὰ νῦν δεῖξον ὡς συμφωνεῖς Δαμάσῳ τἀναντία σοι δογματίζοντι, τὴν σοι καινοτομηθεῖσαν νόσον ἀποβαλλόμενος, καὶ τοὺς ἱεροὺς σηκοὺς κάτεχε. » Ὁ μὲν οὖν θεῖος Φλαβιανὸς οὕτω τοῖς ἀληθέσιν ἐλέγχοις τὴν τῶν ἀμφοτέρων ἐπεστόμισε παῤῥησίαν· Μελέτιος δὲ, πάντων ἀνθρώπων πραότατος, ἡμέρως πρὸς Παυλῖνον ἔφη· « Ἐπεὶ μή σοι μόνῳ, ἀλλὰ καὶ ἐμοὶ λόγοις οἷς οἶδεν ὁ ἀληθινὸς ποιμὴν καὶ τῶν προβάτων Κύριος, τὴν τούτων ἐνεχείρισε προστασίαν, ἄμφω δὲ τὰ ποίμνια ἀλλήλοις ὡς εἰκὸς κοινωνεῖ, καὶ τὴν ὑγιᾶ βοτάνην τῆς εὐσεβείας σιτίζονται, τὴν θανάσιμον πόαν καὶ νοσερὰν τῶν αἱρετικῶν ἐκτρεπόμενα, εἰ δοκεῖ, συνάψωμεν, ὦ φιλότης, τῆς εὐσεβείας τὰ θρέμματα, καὶ ὑπὸ μίαν μάνδραν ποιήσωμεν, τὴν τῆς ποιμαντικῆς διαλύσαντες ἔριν. Καὶ ἄμφω δὲ τὰ πρόβατα νέμοντες, κοινὴν καὶ τὴν θεραπείαν ἐκ τῆς διδασκαλίας προσάγωμεν. Εἰ δὲ ὁ μέσος θρόνος τὴν φιλονεικίαν διεγείρει, καὶ τοῦτ', εἰ βούλει, θᾶττον διαλῦσαι πειράσομαι. Χρῆναι γὰρ εἰσηγοῦμαι, ἐν μὲν τῷ θρόνῳ μέσῳ εὐλαβῶς τὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον προτεθῆναι· ἡμᾶς δὲ παρ' ἑκάτερα καθῆσθαι τὴν ὑφεδρίαν ἀσπαζομένους. Καὶ εἰ μὲν ἐμοὶ πρώτῳ τὸ πέρας τοῦ βίου ἐπέλθοι, αὐτὸς μόνος κληρώσῃ τὸν θρόνον· εἰ δὲ σὺ τοῦτο πρότερον πάθοις, ἐγὼ πάλιν ὡς γε δύναμις τῆς ποίμνης ἡγήσομαι. Ταῦτα φιλοφρόνως ἐν εὐλαβεῖ καταστήματι ὁ θεῖος εἶπε Μελέτιος. Ὁ δὲ Παυλῖνος ἥκιστα τοῖς λόγοις συνέθετο. Σάπωρις δὲ κριτὴς τῶν λόγων γενόμενος, τῷ μεγάλῳ Μελετίῳ τὰς ἐκκλησίας ἐπέτρεψεν. Ὁ δὲ Παυλῖνος αὖθις τῆς ἀποκριθείσης ἐκείνῳ μοίρας εἰσάπαξ ἠγεῖτο. Ἔπειτα, ὥσπερ ἄνωθεν εἴρηται, τῶν ὅρκων γεγενημένων τοῖς ὑποψήφοις, πρὸς ὁμόνοιαν ἦλθον τὰ πλήθη. Ἀπολλινάριος δὲ διαμαρτὼν τοῦ σκοποῦ,

A tenus ex Gregorio Nazianzeno retulimus), opinio pullulavit : et alia præterea quæ **228** et multitudini et ejus antistibus, contentionem in maximam bellumque implacabile peperere, prodierunt. Verum hæc postea accidere. Tum autem, sicuti dixi, cum Antiochiæ Sapores dux esset, atque Gratiani constitutionem, ut quam fidem Damasus deprædicaret, in ea quoque Antiochia acquiesceret, prætenderet, servandamque juberet : Paulinus quidem Damasi partium se esse affirmavit. Idem quoque Apollinaris, morbum celans, dixit. Meletius autem utriusque verba audiens, tacitus sedit. Ibi tum divinus Flavianus, in presbyterorum etiamnum ordine consistens, duce placide audiente, ad Paulinum : « Si in eadem, inquit, cum B Damaso, o bone, sententia acquiescis, exhibe nobis opinionis conjunctionem et affinitatem. Ille namque substantiam unam Trinitatis profitetur, et tres subsistentias disertis verbis deprædicat. Tu vero, sicuti verba tua declarant, subsistentiarum trinitatem prorsus tollis. Quapropter ad illius te, per consensum, dogmata adjunge : et ecclesias, juxta earum sanctiones, tuto obtine. » Atque ubi hunc ita silere coegit, ad Apollinarim conversus : « Valde te admiror, ait, o amice, qui tam impudenter mendacio inhians, non erubescas : cum quidem certo scias, Damasum, hominem admirandum, quod Deus Verbum perfectam naturam nostram susceperit, ore pleno propalam docere. C Tu vero contraria prorsus sentis. Non enim ab illo animam et mentem nostram, quæ in natura nostra præstantissima sunt, assumptam esse dicis, et propterea salute utramque privas. Quod si falso te arguimus, at tu novarum rerum tuarum morbo abjecto, te Damaso diversa prorsus a te docenti, consentire ostende, et sacrarum ædium curam obtine. » Et divinus quidem Flavianus, ad hunc modum veraci confutatione utriusque dicendi obturavit licentiam. Meletius autem hominum omnium mitissimus, perplacide Paulino dixit : « Quandoquidem (1) non tibi soli, sed mihi quoque ratione et verbis, quæ verus pastor et idem ovium Dominus novit, istorum curam et administrationem mandavit, et greges utrique pro eo atque convenit, inter se communicant, et salutarem herbam noxio illo et lethali hæreticorum pabulo vitato depascunt et carpunt : **229** conjungamus, o amice, si videtur, veræ pietatis oves, easque in ovile unum aggregemus, atque quæ nobis intercessit de pastorali munere contentione soluta, uterque oves pascat, communiterque eis, docendo curam exhibeat : sin vero, qui in medio est, contendendi, ac dissidendi studium excitat thronus, et id sopire statim conabimur. Oportere siquidem censeo, in medio throno cum reverentia religiose sacrum poni Evangelium : nos autem utraque ex parte considere, in inferiore subsellio acquiescen-

(1) Theod. lib. v, cap. 3 : Quandoquidem et mihi harum curam ovium mandavit Dominus, et tu aliarum regendarum suscepisti provinciam, etc.

τῶν ὁμοφρόνων τὰ πλήθη συνέχων, διδασκαλίαις ἐστήριζε. Συνεργὸν δὲ καὶ οὗτος εἶχε τὸν περιώνυμον Στέφανον, ὃν δὴ καὶ τοῦτον Μελέτιος εἰς ἀγῶνα οὐκ ἔλαττον μετεστείλατο. Τὴν γὰρ Γερμανικέων πόλιν τῇ νόσῳ Εὐδοξίου νοσοῦσαν τὰ ἔσχατα, τοῦτον ἰατρὸν ἀπέστειλεν ἄριστον· καὶ γὰρ διὰ πάσης παιδείας ἐχώρει, τῆς τε ἡμετέρας, καὶ ὅση δῆτα παρ' Ἕλλησι· καὶ τῆς ἐλπίδος ἥκιστα διημάρτανε· τῇ γὰρ πνευματικῇ χρώμενος σύριγγι, καὶ τοὺς λύκους εἰς πρόβατα μετεσκεύαζεν. Ἐπίσης δὲ Μελετίῳ καὶ ὁ πολὺς Εὐσέβιος διεπράττετο τῆς ὑπερορίας ἐπανιὼν εἰς Σαμόσατα. Καὶ γὰρ Ἀκάκιον ἐκεῖνον οὗ πολὺ κλέος ἐν βίῳ, τὴν Βέρροιαν ἐθύνειν ἐπέτρεπε· τὴν δὲ Ἱεράπολιν τῷ θαυμαστῷ ἐνεχείριζε Θεοδότῳ, τῇ ἀσκητικῇ πολιτείᾳ μάλιστα περιᾳδομένῳ· τὸν δ' Εὐσέβιον εἰς Χαλκίδα ἐχειροτόνει· τῇ Κύρῳ δὲ Ἰσίδωρον ἐπεσφράγιζεν. Ἀξιέπαινοι δὲ καὶ ἄμφω θείῳ ζήλῳ κοσμούμενοι (ἧς οὐκ εἰς μακρὰν καὶ ὁ πολὺς ἠγήσατο Θεοδώρητος). Φασὶ δὲ αὐτὸν καὶ Εὐλόγιος ἐκεῖνον τὸν μετὰ Πρωτογένους εἰς Ἀντινὼ τὴν νῆσον ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας ἐξορισθέντα, τὴν Ἔδεσσαν ἐπιτρέψαι, Βάρσου τοῦ θείου θανάτῳ τὸν θρόνον καὶ τὸν βίον λιπόντος. Αὐτὸς δ' Εὐλόγιος, Πρωτογένην τὸν τῶν ἄθλων αὐτῷ κοινωνὸν ταῖς Κάρβαις ὑφίστη, ἰατρὸν νοσούσῃ πόλει σφόδρα δωρούμενος ἀλεξίκακον. Ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις ὁ θεῖος Εὐσέβιος τῇ Δολίχνῃ Μάριν ἐχειροτόνει ἐπίσκοπον· τῆς δὲ Ἀρειανικῆς νόσου ἡ Δολίχνη ἐπέπληστο· ὃν πολλοῖς τοῖς τῆς ἀρετῆς εἴδεσι διαλάμποντα αὐτὸς ἐκεῖνος τοῖς ἱερατικοῖς καθιδρύσαι θρόνοις θελήσας, τὴν Δολίχνην κατέλαβεν. Εἰσιόντι δὲ τὸ τεῖχος τοῦ ἄστεος Εὐσεβίῳ, γυνή τις τῆς Ἀρείου ἐμπλεως βδελυρίας, κέραμον ἄνωθεν διαφεῖσα, κατὰ κεφαλῆς βάλλει τὸν ὅσιον. Καὶ τότε μὲν τὴν κάραν συνέτριψε· μικρὸν δ' ἐκεῖθεν σφακελλισθεὶς τὸν ἐγκέφαλον, πρὸς τὴν ἀμείνω λῆξιν μετέβαινεν. Ὃν τελευτῶντα λόγος κατεγγυῆσαι ὅρκοις ἀσφαλιζόμενον, μηδεμίαν τὴν δράσασαν εἰσπράξασθαι ποινὴν τῷ τολμήματι· τὸν γὰρ οἰκεῖον ἐζήλου καὶ οὗτος δεσπότην, *Πάτερ*, λέγοντα, *ἄφες αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν ταύτην*. Τοῦτο μὲν οὖν τὸ τέλος μετὰ τοὺς παντοδαποὺς καὶ ποικίλους ἀγῶνας ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας ἐδέξατο ὁ Εὐσέβιος· καὶ τοὺς ἐν Θρᾴκῃ βαρβάρους διαφυγὼν, τὰς τῶν ὁσιοσεβούντων χεῖρας διαφυγεῖν οὐκ ἴσχυσεν· ἀλλ' ὑπ' ἐκείνων τὸν τοῦ μαρτυρίου στέφανον ἀνεδήσατο. Ταῦτα μὲν ὕστερον ἐγεγόνει· ὁ δὲ θεῖος Μελέτιος, τῆς ὁμονοίας διὰ τῶν ὅρκων γεγενημένης, κατέπλευσεν εἰς Κωνσταντινούπολιν· ἡνίκα εἰς ταυτὸ πολλοὶ συνιόντες ἐπίσκοποι, δεῖν ᾤοντο Γρηγόριον τὸν θεῖον ἐκ τῆς Ναζιανζοῦ μεταθεῖναι, καὶ τὴν τῆς Κωνσταντίνου τελείως ἐπισκοπὴν ἐγχειρίσαι.

A procellæ tempore sententiæ suæ populos in officio retinens, doctrina confirmavit. Fuit huic ea in re collega quoque magni ille nominis Stephanus, quem itidem Meletius ad certamen non exiguum accivit. Nam hunc Germaniciæ civitati, quæ Eudoxii morbo summo cum periculo laborabat, optimum misit medicum. Omni enim liberaliori doctrinæ in sacris simul et profanis disciplinis operam navaverat, et conceptam de se spem minime fefellerat. Spirituali namque fistula usus, etiam lupos in oves convertit. **231** Ad eumdem modum magnus quoque Eusebius egit, ubi ab exsilio Samosata reversus est. Nam Acacio illi, cujus propter vitam egregiam ingens erat gloria, ecclesiam Berrhœæ regendam commisit. Hierapolim autem admirando attribuit Theodoto, qui vita monastica celebris maxime fuit. Eusebium porro Chalcidis (1), et Isidorum Cyri episcopum fecit (cujus ecclesiæ brevi quoque post magnus præfuit Theodoritus): ambo vero isti divino ardore ac zelo clari fuere. Hunc præterea dicunt, Eulogium illum, qui cum Protogene in insulam Antinoem (2), veræ pietatis ergo deportatus fuerat, Edessam misisse, cum ibi divus Barses morte sua simul et thronum et vitam reliquisset. Ipse autem Eulogius Protegenem certaminum suorum socium Carris præfecit, urbi ei valde ægrotanti, quasi quemdam medicum, malorum depulsorem donans. Insuper divinus Eusebius oppido Dolichæ Marim episcopum dedit; quod quidem oppidum Ariana contagione infectum maxime erat. Eo Eusebius venit, ut ipse Marim vario virtutum genere refulgentem, in possessionem episcopalis sedis induceret. Sed enim ei oppidum ingredienti, mulier quædam Arianis deliramentis plena, ex superiore loco tegulam in caput conjecit. Et ita tum quidem viri sancti caput comminutum est: paulo vero post, ubi cerebrum putredine correptum esset, moriens ille, ad meliorem migravit vitam. Quem fama est, jam animam agentem, jurejurando amicos obstrinxisse, ne a femina, quæ facinus tantum ausa fuerat, pœna quæpiam exigeretur; ea in re Dominum suum æmulatus, qui dixit: *Pater, ignosce illis peccatum hoc, quia nesciunt quid faciunt.* Hunc vitæ finem, post varia multipliciaque pro vera pietate obita certamina, consecutus est Eusebius. Qui cum in Thracia Barbarorum feritatem effugisset, impiorum hæreticorum manus evadere non potuit, sed per illos coronam martyrii suscepit. Atque hæc quidem postea sunt facta. Divus vero Meletius concordia jurisjurandi sacramento confirmata, Constantinopolim appulit, cum eo multi convenissent episcopi, necessarium esse rati, ut divinum Gregorium ex Nazianzo transferrent, eique episcopatum Constantinopolitanum cum summa potestate committerent.

(1) Theod. *Chalcedonis*, sed perperam, ut puto. Est enim etiam Chalcis non longe ab Antiochia Syrorum sita. Epiphan.

(2) Theodorus non habet *insulam* : lib. v, cap. 4. Supra lib. II, cap. 25.

δὲ ζιζάνια, πονηραῖς ἀρδείαις ἐξέθρεψαν. Πρὸς δὲ καὶ οἱ Βιθυνοὶ, Εὐσέβιος ὁ Νικομηδείας, καὶ Θεόγνιος ὁ Νικαίας, καὶ Μηνόφαντος ὁ Ἐφέσιος· καὶ Μάρις ὁ Χαλκηδόνιος, Θεόδωρός τε ὁ Περινθίου, καὶ ἕτεροι ἀπὸ θράκης ἐκ τῆς κακίας τὸ ἐπίσημον ἐσχηκότες· οἱ δὴ πάντες μέχρι πολλοῦ διαγεγόνασι τὰ πονηρὰ καταῤῥώσαντες καὶ διαθάλποντες δόγματα. Τούτοις δ' αὖ τῶν πονηρῶν σπερμάτων κατασβεσθεῖσιν οὐχ ἥκιστα τὰ μέγιστα συνεβάλλετο ἥ τε Κωνσταντίου εὐκολία (φείδομαι γὰρ κουφότητος εἰπεῖν, κατὰ τὸν Θεολόγον Γρηγόριον, αἰδούμενος τὴν εὐλάβειαν), καὶ ἡ ἰσχάτη μοχθηρία Οὐάλεντος. Ταῦτ' οὖν μαθὼν, καὶ τῆς ἀρχῆς ἐφαψάμενος, δεῖν ἐκείνῳ πρὸ τῶν ἄλλων ἔδοξε τῆς τῶν ἐκκλησιῶν συμφωνίας ἐπιμελήσασθαι. Ἄμεινον δ' εἶναι λογισάμενος ὅπως ἔχει δόξης περὶ τὸ θεῖον προεκθεῖναι τοῖς ἀρχομένοις, ὥστε μὴ δύζαι βίαν ἐπάγειν, παρὰ νόμον ἐπιτάττων θρησκεύειν, ἐκ Θεσσαλονίκης νόμον τοῖς ἐν Κωνσταντινουπόλει κατέπεμψεν· ὥετο γὰρ ὡς ἀπό τινος ἀκροπόλεως ἐκεῖθεν ἀνὰ τὴν ὑπήκοον πᾶσαν, καὶ τοῖς ἄλλαις τῆς Ἑω πόλεσι τὴν γραφὴν διελθεῖν ἀθρόον. Ἐδήλου δὲ τὰ γραφόμενα, πάντας αἱρεῖσθαι θρησκεύειν, ὡς ἐξ ἀρχῆς Πέτρος ὁ τῶν ἀποστόλων κορυφαῖος ἐδίδαξεν· ᾧ τηνικαῦτα Δάμασος ὁ Ῥωμαίων, καὶ Πέτρος ὁ Ἀλεξανδρείας, ἐπίσκοποι εἵποντο· πρὸς δὴ τούτῳ ἐσήμαινε μόνην καθολικὴν Ἐκκλησίαν ὀνομάζεσθαι, ἥτις δὴ Τριάδα ὁμοούσιον διερρήδην καὶ στόματι καὶ καρδίᾳ κηρύττει. Τοὺς δ' ἄλλως ἔχοντας δόξης αἱρετικοὺς καλεῖσθαι, ἀχρείους τε εἶναι, καὶ τιμωρίαν ὑπέχειν, εἴ γε τολμῷεν παῤῥησιάζεσθαι.

A tanus, et Actius Syrus in Palæstina exstiterint; Paulinus vero, et Gregorius Alexandriæ episcopus, e Phœnicia prodierint; Theodotum præterea Laodicensem, et successorem ejus Georgium, atque hujus rursum Athanasium, et quartum Narcissum Cilicia protulerit: qui male jacta semina, seu potius zizania, sinistra irrigatione foverint. Insuper vero, Bithyni fuerint Eusebius Nicomediensis (1), et Theognis Nicænus, et Menophantus Ephesius, et Maris Chalcedonensis, et Theodorus Perinthius: alios porro, qui vitiis et malitia celebre nomen sunt consecuti, Thracia dederit, atque hi omnes longo tempore parva dogmata rigarint atque foverint; talibus vero male sementis saporibus non parum momenti contulerit Constantii facilitas (ne, juxta Gregorium theologum, dicam levitas, religionem scilicet et pietatem veritus), et extrema Valentis improbitas. Hæc ubi Theodosius cognovit, imperio suscepto in primis faciendum sibi esse putavit, ut de ecclesiis in gratiam et concordiam redigendis cogitaret. Optimum vero esse ratus, ut sententiam de Deo suam civibus et subditis suis declararet (ne cui vim inferre videretur, religionem sequendam illegitime præcipiens), constitutionem ex Thessalonica Constantinopolim misit. Inde enim veluti ex summa quadam arce scriptum suum (2) per ditionem omnem, ad alias quoque Orientis urbes omnino perventurum esse existimavit. Constitutio talis, religionem eam complecti omnes jussit, quam ab initio apostolorum princeps Petrus docuit, quem tum Damasus Romanæ et Petrus Alexandrinæ urbis episcopi sequerentur. Ad hæc insuper significavit, solam eam nominari catholicam et universalem Ecclesiam, quæ Trinitatem ὁμοούσιον, consubstantialem, diserte et corde et ore deprædicaret; diversum autem sentientes, hæreticos vocari, inutilesque esse, et pœnam sustinere debere, si publice docere auderent.

B

C

ΚΕΦΑΛ. Ζ'.

Περὶ τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, ὡς ἐν Κωνσταντινουπόλει σμικρῷ οἰκίσκῳ τὰς συνάξεις ποιούμενος, τῆς ὁμοουσίου πρεσβυτάτου πίστεως· καὶ διήγησις περὶ τοῦ ναοῦ τῆς ἁγίας Ἀναστασίας.

234 CAPUT VII.

De sancto Gregorio theologo, ut Constantinopoli in parva domo Synaxes et collectas celebrans, ὁμοουσίου, consubstantialis, fidei præierit; et de templo sanctæ Anastasiæ.

Ταῦτ' ἐκεῖθεν προσφωνήσας, οὐκ εἰς μακρὰν καὶ αὐτὸς τὴν Κωνσταντίνου κατέβαδε. Τότε δὲ ἔτι οἱ ἐξ Ἀρείου τῶν ἐκκλησιῶν ἦρχον, Εὐάγριον ἐξελάσαντες· ὧν ἡγεῖτο Δημόφιλος. Ὁ δ' ἐκ Ναζιανζοῦ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος τῶν Τριάδα ὁμοούσιον δοξαζόντων ἀντὶ Εὐαγρίου πρόεστατο, ἐν οἰκίσκῳ βραχυτάτῳ τὰς συνάξεις ποιούμενος· ὅν τινες τῆς ἴσης θρησκείας, τότε μὲν εἰς ἱερὸν οἶκον μεθίστων· χρόνῳ δ' ὕστερον καὶ εἰς περιφανῆ νεὼν καὶ τῶν ἄλλων ἐπισήμων εἴκων Θεῷ ἐν τῇ Κωνσταντίνου οὖτος ἐγένετο, οὐ μόνον κάλλει καὶ μεγέθει τῶν πολλῶν διαφέρων, ἀλλὰ καὶ τὸ περιφανὲς ἄλλως αὐχῶν ταῖς ἐνταῦθα γινομέναις θεοσημίαις. Θεία γὰρ ἐκεῖσε δύναμις ἐπιφοιτῶσα, πολλαῖς ὕπαρ τε καὶ ὄναρ ἐπιφαινομένη, οὐ ποικίλων καὶ ἀντιτάτων ἀπαλλάττει μόνον νόσων,

D

Hæc ibi lege lata, non multo post ipse quoque Constantinopolim se contulit. Tum vero Ariani adhuc ecclesias gubernabant, Evagrio ejecto: quibus præfuit Demophilus. Gregorius autem Nazianzenus theologus, pro Evagrio eis qui Trinitatem ὁμοούσιον, consubstantialem, profitentur, præiit, in æ·dicula quadam conventus agens (3). Quam religionis ejusdem sectatores quidam tum quidem in sacrum delubrum commutarunt: aliquo vero tempore post, ex ea celebre templum inter alias præclaras Dei ecclesias Constantinopoli est factum; quod non tantum pulchritudine et magnificentia reliquis præstaret, verum etiam claritatem ex divinis, quæ in eo edita sunt, miraculis consecutum esset. Vis enim divina multis ibi et vigilantibus,

(1) Hic ille est Eusebius, qui primum Berytii, mox Nicomediæ, et tandem Constantinopolis, per translationem, ex una sede in aliam contra sacros canones, fuit episcopus.

(2) Cf. l. II, C. *De sanct. Trin. et fid. cath.*

(3) Sozom. lib. VII, cap. 5.

ἐντοῦ πατρίδα καταλαμβάνει τὴν Βέρροιαν. Καὶ Θεοδώρου τῆς Ἀντιόχου ἀπωσθεὶς, εἰς τὴν Θρᾴκην ὅθεν ἐγένετο, ἀπεχώρει· ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ Νικαίας Ὑπάτιος παρὰ τὴν γεννησαμένην Τύρον ἐν Συρίᾳ μετέβαινε· καὶ ἄλλοι ἀλλαχοῦ διεσπείροντο. Οἱ δ' ἐν Ἀντιοχείᾳ πρεσβύτεροι, Ἀστέριος καὶ Κρισπῖνος, καὶ τὸ ἄλλο ὑπὸ Θεοδώρου πλήρωμα συνεδριάσαντες, πολλῶν καὶ ἄλλων ἐπισκόπων ἐκ τῶν πέριξ πόλεων συνδραμόντων, πρὸς τοὺς περὶ Εὐνόμιον ἔπεμπον, τὴν αὐτῶν κοινωνίαν ἐπιζητοῦντες. Οἱ δ' ἀντεπέστελλον, δέχεσθαι μὲν αὐτοὺς, πλὴν ἀποψηφισαμένους τὴν ἐπ' Ἀετίῳ καταχειροτονίαν καὶ τοῖς ἐκείνου συγγράμμασι· προσαπῄτουν δὲ καὶ τοῦ βίου τὴν διακάθαρσιν· καὶ γάρ πως ἔν τισιν οὐ καθαροῖς διαιτήμασι προσεφύροντο. Οἱ δὲ τότε μὲν τὴν αἴτησιν οὐ προσήκαντο· ἐς ὕστερον δὲ καὶ τὸ ἐπ' ἐκκλησίας κακίζειν Εὐνόμιον καὶ τοὺς περὶ ἐκεῖνον προήχθησαν, μετεωρολέσχας ἀποκαλοῦντες, πλήρεις τε ἀπονοίας καὶ σκαιότητος, οἷς αὐτοῖς τοιαῦτα προτείνειν ἔγνωσαν. Οἱ δὲ τῆς Ἀρείου αἱρέσεως πλῆθος οὐ μέτριον ὄντες, ῥοπαῖς ταῖς ἀνέκαθεν Κωνσταντίου τε καὶ Οὐάλεντος, ἀδεῶς ἐς ταυτὸ γινόμενοι, περὶ Θεοῦ καὶ τῆς αὐτοῦ οὐσίας προπετῶς διαλόγους ἐποίουν. Καὶ βασιλέως πειρᾶσθαι ἀνέπεισθον, ὅσοι ὁμόφρονες ὄντες τοῖς ἀνακτόροις διέτριβον. Καὶ γὰρ ἐν ἐλπίσιν ἦσαν καὶ τοῦτον εἴσω θέσθαι χειρῶν, καθὰ δὴ καὶ Κωνστάντιον. Ὅ δὴ καὶ οἱ τῆς καθόλου Ἐκκλησίας διὰ πολλῆς ἐποιοῦντο φροντίδος, καὶ ἐν δέει μεγίστῳ καθίσταντο, τὴν Εὐνομίου ἐν τοῖς διαλόγοις δεινότητα ὑπειδόμενοι. Οὐ πάνυ γὰρ οὗτος πόρρω διάφορος Κυζικηνοῖς καταστὰς, ἐπὶ τῆς ἡγεμονίας Οὐάλεντος, τῆς Ἀρείου συμμορίας ἑαυτὸν ἀποκρίνας, ἀντιπέραν τῆς Κωνσταντίνου κατὰ τὴν ἐν Βιθυνίᾳ Χαλκηδόνα ἡσυχῇ καθῆστο. Πολὺ δὲ πλῆθος ἐκ τῆς Βυζαντίδος πρὸς αὐτὸν διεπερατοῦτο· ἄλλοι δὲ καὶ ἀλλαχόθεν συνέῤῥεον, οἱ μὲν πεῖραν προσάγοντες, οἱ δὲ εἴ τι λέγοι καινότερον, ἀκουσόμενοι. Ἡ δὲ περὶ αὐτὸν φήμη καὶ εἰς βασιλέα διέτρεχε. Καί γε ἂν καὶ εἰς λόγους ἦκε τῷ βασιλεῖ, εἰ μὴ ἡ θεοφιλὴς Ἰλαχίλλα ἡ βασιλὶς ἀνέκαθεν τὰ δόξαντα ἐν Νικαίᾳ πρεσβεύουσα, ἐπέσχε σπουδῇ τῇ πάσῃ, μὴ τὸ παράπαν ἐκείνῳ εἰς λόγους ἐλθεῖν. Ἐδεδίει γὰρ μάλιστα, μὴ πρὸς τὴν ἐκείνου μεταστήσοι δόξαν τὸν ἄνδρα τῷ ἐπαγωγῷ τοῦ ἤθους καὶ τῷ τοῦ λόγου δεινῷ.

A fausta omnia per orationem apprecatus, eas illi commendavit. Et postea ibi qui Trinitatem consubstantialem profiterentur, ecclesias obtinebant. Erat is annus, quo Gratianus in imperio quintum, Theodosius autem primum consul fuit. Ex quo autem Ariani sacra templa tenuerant, anni non pauciores quam quadraginta lapsi erant. Cæterum Demophilus expulsus, in patriam suam Berrhœam se recepit. Theodorus Antiochia ejectus, in Thraciam, unde ortus fuerat, abiit. Itidem etiam Hypatius Nicæa Tyrum Syriæ, quæ eum genuerat, rediit. Et alii item alio dispersi sunt. Porro Antiochiæ Asterius et Crispinus presbyteri, et reliqui factionis ejus quæ Theodori auspicia secuta fuerat, conciliabulo coacto, ad quod etiam alii multi ex vicinis urbibus episcopi convenere, legationem ad Eunomianos misere, conjunctionem communionemque eorum ambientes. **236** Quibus illi per epistolam, ita se eos recepturos esse respondenterunt, si suffragia sua, quibus Aetii lectionem et consecrationem damnaverant, antiquarent, et scripta illius reciperent. Petierunt quoque, ut vitam illi prius lustrationibus perpurgarent, quod videlicet impuris quibusdam institutis infecti essent. Hanc illi petitionem tum quidem receperunt. Postea vero eo etiam producti sunt, ut in Ecclesiasticis conventibus Eunomio et popularibus factionis ejus, per maledicta detraherent : μετεωρολέσχας, hoc est, de rebus cœlestibus sublimibusque cum fastu et insolentia verborum nugantes, dementiaque et improbitate plenos, qui sibi talia prætendenda esse statuissent, eos cognominantes. Porro Ariani, quod eorum non mediocris esset multitudo, ex momento quod illis jam inde ab initio sub Constantio et Valente accesserat, metu nullo conventus agebant, et de Deo atque ejus substantia temere disputabant. Animum quoque imperatoris ipsius, illi per factionis suæ homines, qui in imperiali aula versabantur, tentandum esse duxerunt : illa spe concepta, hunc quoque, sicuti et Constantium, in potestatem eorum adductum iri. Quæ res eis quoque qui catholicæ Ecclesiæ erant, magnam attulit curam. Quapropter in maximo fuere metu, Eunomii in disputationibus vim suspectam habentes. Non ita pridem enim is, cum sub Valentis imperio a Cyzicenis dissidere cœpisset, et seipsum ab Arianorum sodalitate segregasset, Chalcedonem Bithyniæ e regione Constantinopoli sitam, ubi privatus considebat, se contulerat. Et multitudo ingens e Constantinopoli ad eum ventitabat. Alii quoque aliunde ad eum confluebant, qui partim de vita et doctrina ejus periculum faciebant : partim, si novi quidquam diceret, cupide eum auscultabant. Et jam fama quoque nominis ejus ad imperatorem pervenerat. Fuisset ille ad colloquium etiam principis admissus, nisi Dei amantissima ipsius conjux Placilla, quæ jam inde ab initio decreta Nicæna constanter profitebatur, cura et studio omni obsistendo hoc egisset, ne cum illo prorsus colloqueretur. Maxime quippe verita est, ne institutorum vitæ illecebris, et verborum vi atque gravitate, imperatorem ille in sententiam suam abduceret.

B

C

D

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Περὶ τῆς ἁγίας δευτέρας οἰκουμενικῆς συνόδου· ἣ δὴ σπουδῇ Θεοδοσίου βασιλέως καὶ Μελετίου τοῦ Ἀντιοχείας τῷ Θεολόγῳ τὴν τῆς Κωνσταντίνου ἐπισκοπὴν ἐνεχείρισεν.

Διά τοι τοῦτο, ὅσον τάχος καὶ σύνοδον ἐπισκόπων ἐς ταυτὸ συνελθεῖν ἐκάλει ἐκ μόνης τῆς ὑπ' αὐτὸν ἀρχομένης, ὥστε τὰ ἐν Νικαίᾳ δόξαντα βεβαιῶσαι· διασκέψασθαί τε καὶ ᾧ προσήκει τὸν τῆς Κωνσταντίνου ἐγχειρίσαι θρόνον. Οἰόμενος δὲ πρὸς ἰσχύος εἶναι τοὺς ἀπὸ Μακεδονίου τῇ καθόλου Ἐκκλησίᾳ ἑνῶσαι, ἐπεί τοί γε οὐ πάνυ τι πολὺ διεφέροντο κατὰ τὸ δοκοῦν περὶ Θεοῦ ἑκατέρῳ συστήματι, καὶ τούτους εἰς τὴν σύνοδον μετεσκέλλετο. Καὶ δὴ συνῆλθον ἀπὸ μὲν τῶν ὁμοούσιον κηρυττόντων Τριάδα ἀμφὶ ἑκατὸν καὶ πεντήκοντα· θατέρας δὲ μοίρας ἓξ καὶ τριάκοντα ἦσαν, ἐξ Ἑλλησπόντου οἱ πλείους ὄντες. Τούτων δὲ προεστῶτες ἦσαν Ἐλεύσιος ὁ Κυζίκου, καὶ Μαρκιανὸς ὁ Λαμψάκου· τῶν δὲ τῆς καθόλου Ἐκκλησίας Τιμόθεος ὁ τῆς Ἀλεξάνδρου διαδεξάμενος τὸν ἀδελφὸν Πέτρον, τὸν τῆς Ἀθανασίου προεδρίας κληρονόμον γενόμενον· Μελέτιός τε ὁ τῆς Ἀντιόχου ἐπίσκοπος, ἤδη πρότερον διὰ τὴν Γρηγορίου κατάστασιν τὴν Κωνσταντίνου καταλαβών· καὶ ὁ τῶν Ἱεροσολύμων Κύριλλος, μετάμελος τηνικαῦτα γενόμενος· τὴν γὰρ Μακεδονίου δόξαν ἠσπάζετο πρότερον· πρὸς δὲ τούτοις Ἀσχόλιος ὁ Θεσσαλονίκης, Διόδωρός τε ὁ Ταρσοῦ, καὶ ὁ περιώνυμος Βερροίας Ἀκάκιος· οἳ δὴ πάντες τὴν ἐν Νικαίᾳ γραφὴν ἀσπαζόμενοι, ἐπειρῶντο τοὺς περὶ Ἐλεύσιον σφίσιν ὁμοφρονῆσαι· ἦγόν τε εἰς μνήμην τὴν εἰς Λιβέριον αὐτοῖς γενομένην πρεσβείαν, ἐν ᾗ διὰ τῶν περὶ Εὐστάθιόν τε καὶ Σιλβανὸν τὴν ἐν Νικαίᾳ πίστιν στέργειν συνέθεντο· ἐκουσίῳ τε γνώμῃ χρόνῳ πολλῷ ἀδιάκριτον εἶχον τὴν κοινωνίαν· παρῄνουν τε μὴ δίκαια πράττειν, καθάπαξ τὴν ὁμογνώμονα πίστιν προσειληφότας θερμῶς, αὖθις ἀφανίζειν τὰ καλῶς αὐτοῖς ἐγνωσμένα. Οἱ δ' ἐν δευτέρῳ τὰ τῶν παραινέσεων θέμενοι, τὴν Ἀρείου δόξαν κρείττονα νομίζειν εἰπόντες ἀναφανδόν, καὶ μή ποτε καταδέξασθαι ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν ἀνείπειν, εἰ καὶ τἀναντία πρὸς Λιβέριον εἶπον, ἀπηλλάττοντο· καὶ τοῖς κατὰ πόλιν τὰ ἴσα φρονοῦσιν ἔγραφον, μηδαμῶς τὴν ἐν Νικαίᾳ πίστιν προσδέξασθαι. Οἱ δὲ τῆς καθόλου Ἐκκλησίας ἐπιμείναντες, περὶ χειροτονίας ἐπισκόπου τῇ Κωνσταντίνου βουλὴν διεσκέπτοντο. Λέγεται δὲ τὸν βασιλέα διὰ θαύματος κατά τε βίον καὶ λόγων περιουσίαν ποιούμενον τὸν Γρηγόριον, ἐκεῖνον πρῶτον ἄξιον τῆς καθέδρας ψηφίσασθαι· συμψήφους δὲ καὶ τὴν σύνοδον μάλα γενέσθαι, τῆς ἀρετῆς αἰδουμένους τὸν ἄνδρα. Μάλιστα δὲ πάντων τῷ θείῳ Μελετίῳ δεῖν ἐδόκει τῷ Γρηγορίῳ τὴν τῆς Κωνσταντίνου ἐπισκοπὴν βεβαιοῦν. Ἐν δευτέρῳ γὰρ τὸν τῆς μεταθέσεως ἐποιεῖτο κανόνα, αἰτιωμένων τινῶν. Ἤδει γὰρ ἀκριβῶς ὁ θεόληπτος τὸν τῶν ἐκείνου γεγραφότων σκοπόν. Ἡ γὰρ σύνοδος ἐκείνη, τὰς τῆς φιλαρ-

CAPUT X.

De sancta secunda universali synodo, quæ Theodosii imperatoris et Meletii episcopi Antiocheni studio et opera Constantinopolitanum episcopatum Theologo demandarit.

Proinde primo quoque tempore synodum quoque episcoporum imperator in locum unum, ex imperii sui provinciis duntaxat, convenire jussit, ad Nicæna decreta confirmanda : atque ut ibidem, cuinam Constantinopolitanæ Ecclesiæ sedes committenda esset, deliberaretur. Quod autem Macedonianos universali Ecclesiæ aggregari atque uniri posse existimaret, quia non admodum opinione sua de Deo, ab utraque parte et factione, dissidebant, eos quoque ad conventum evocavit. Et con- B venerunt ab eis qui Trinitatem ὁμοούσιον, consubstantialem, prædicant, circiter centum et quinquaginta : alterius autem sectæ triginta et sex, quorum plures ex Hellesponto erant. His præibant, Eleusius Cyzicenus, et Marcianus Lampsacenus. Inter catholicos præcipui erant, Timotheus qui Alexandriæ in locum Petri fratris sui, ejusdem que Athanasii successoris, subrogatus fuerat ; Meletius Antiochiæ episcopus, qui pridem Gregorii causa Constantinopolim venerat : et Hierosolymitanus Cyrillus, qui cum antea Macedonii opinionem secutus fuisset, tum per pœnitentiam resipuerat ; præterea Ascholius Thessalonicæ, Diodorus Tarsi, et clarissimus ille Acacius Berrhœæ, episcopi. Ii sane omnes in Nicænis decretis acquiescentes, Eleusium C. et populares ejus in sententiam suam adducere conabantur : in memoriam eis redigentes, quam ad Liberium miserant legationem, in qua per Eustathium, Sylvanum, et Theophilum, se Nicænam fidem secuturos receperint. **239** Tum autem, quod sua ipsorum voluntate, longo tempore se ab eorum communione non segregassent : non recte eos facere dicentes, cum semel flagrantibus animis eamdem cum eis fidem susceperint, quod ita recte ab eis constituta rursum antiquarent. At illi cohortatione tali spreta, cum aperte Arii opinionem judicio suo meliorem censeri, neque unquam fore ut Patri Filium ὁμοούσιον, consubstantialem, esse fatererentur, quamvis aliter Liberio polliciti esse- D dixissent, discesserunt : et ad factionis suæ populares, ubicunque in urbibus essent, ut nequaquam Nicænam fidem complecterentur, litteras dederunt. Qui vero ab universali Ecclesia stabant, ibi manentes, de eligendo Constantinopolitano episcopo consilium habebant. Et primus ibi imperator Gregorium, propter vitam et eruditionem præstantem admiratus, dignum illum ea sede calculo suo judicasse dicitur. Qua in re synodus ei, quod virtutem ejus viri revereretur, suffragata est. Potissimum vero divo ipsi Meletio videbatur, Gregorio Constantinopolitanum episcopatum confirmandum

(1) Sozom. lib. VII, cap. 7, catholicos episcopos convocatos esse scribit : ex imperii Theodosii provinciis duntaxat, non addit. Et synodus hæc Constantinopoli, sicuti plerique omnes tradunt, est celebrata. Id.

κοσμοῦντες· οἱ δὴ πάντες τὰ πραχθὲν μυαττόμενοι τῶν Αἰγυπτίων διακριθέντες, τῷ μεγάλῳ Γρηγορίῳ συνῆσαν. Καὶ ἅμα γινόμενοι, τάς τε πανηγύρεις καὶ τελετὰς καὶ σύμπαν τῇ Ἐκκλησίᾳ τὸ εἰωθὸς, ὡς εἰκὸς, ἀδεῶς ἐπετέλουν. Οὓς ὁ θεῖος παρεκάλει Γρηγόριος, ἐπιεικέστατος καὶ ἀτυφότατος εἴπερ τις μάλα γενόμενος, συμφωνεῖν πρὸς ἀλλήλους ἐλέσθαι, καὶ τὴν εἰρήνην ἀσπάζεσθαι· ὅτι γε καὶ τὴν συνάθροισιν διὰ ταύτην γενέσθαι· καὶ προτιμᾷν μὲν αὐτὴν, τῆς δ' ἑνὸς ἀδικίας ὑπερορᾷν. « Καὶ γὰρ ἐγὼ, ἔλεγε, τῶν πολλῶν φροντίδων ἀπαλλαγεὶς, τὴν ἐκ πολλοῦ μοι φίλην αὖθις ἡσυχίαν ἀσπάσομαι· καὶ ὑμῶν ἡ περισπούδαστος εἰρήνη προσγένηται μετὰ τὸν μακρὸν ἐκεῖνον καὶ δυσκαταγώνιστον πόλεμον. Ἔμοιγε γὰρ τῶν λίαν ἀτόπων εἶναι λογίζεται, ἄρτι τῆς τῶν ἐναντίων μάχης ἀπαλλαγέντας, κατ' ἀλλήλων ὁπλίζεσθαι, καὶ βάλλειν ὡς ἔτυχε, καὶ τὴν ἰσχὺν ἐν τοῖς μὴ προσήκουσιν ἀναλίσκειν· οὕτω γὰρ ἐπίχαρτοι καὶ τοῖς δυσμενέσι γενοίμεθα. Εἴγε τοίνυν ἐμοὶ πείθοισθε, ἄνδρα τινὰ εὑρηκότες τοῦ θρόνου ἀντάξιον, καὶ νοῦν θεῖον ἔχοντα, τὴν τῆς Ἐκκλησίας τούτῳ προστασίαν ἀνάθεσθε· ὃς θεῷ κυβερνώμενος, καλῶς ἅρα διάθοιτο πάντα. » Τούτοις ἐκεῖνοι μὴ ἀντιλέγειν ἔχοντες, καὶ ἄκοντες ἐνεδίδοσαν. Καὶ τὸν μὲν Κυνικὸν Μάξιμον εὐθὺς τῆς ἱερατικῆς ἀξίας γυμνώσαντες, τῶν ἱερῶν περιβόλων ἐξήλαυνον, ἐκκήρυκτον ποιησάμενοι, καὶ διὰ τὸ παραλόγως μὲν τῷ θρόνῳ ἐπιπηδῆσαι, μάλιστα δ' ὅτι, ὥσπερ εἴρηται, καὶ τῆς Ἀπολλιναρίου φρενοβλαβείας ἔμπλεως καθειστήκει. Γρηγόριος δὲ τὸν θρόνον λιπὼν, ἐπὶ τὴν πατρίδα Ναζιανζὸν ἀνεχώρει αὖθις, καὶ ἡσυχῇ καθῆστο διάγων καθ' ἑαυτὸν, μηδενὶ σκανδάλου καταλιπὼν πρόφασιν, τῷ ἑκὼν ὑποχωρῆσαι τοῦ θρόνου. Καί γε τόνδε τὸν ἄνδρα σοφώτατον μάλα διαγενόμενον καὶ τῶν ἄλλων πάντων ἕνεκα, οὐχ ἥκιστα δὲ καὶ τοῦ παρόντος ἔπεισί μοι θαυμάζειν. Οὔτε γὰρ ὑπὸ τῆς εὐγλωττίας ἐπῆρτο, οὔτε μὴν ἧττονι κενῆς δόξης ὀφθέντι, ἔφεσις ὑπεισέρρει προστατεῖν ἐκκλησίας τοσαύτης, ἣν μηδ' εἶναι κινδυνεύουσαν, ἐς πολύ τι καὶ μέγα ἐπιδοῦναι ταῖς οἰκείαις διδασκαλίαις παρεσκευάσατο· ἀλλὰ καὶ τὴν παρακαταθήκην τοῖς ἐπισκόποις εὐθὺς ἀπέδωκεν, οὔτε τοὺς πόνους προβεβλημένος ἢ τοὺς κινδύνους, οὓς διήνεγκε πρὸς τὰς αἱρέσεις ζυγομαχῶν. Καίτοι γε τὸ προστιτάμενον ὀλίγον ἢ οὐδὲν ἦν, ὥστε κατέχειν τὸν θρόνον καὶ ἡγεῖσθαι τῆς Κωνσταντίνου, ἑτέρου ἐπισκόπου κατὰ Ναζιανζὸν ἐπικηρυχθέντος. Ἡ γε μὴν σύνοδος τὰ ἐξ ἀρχαίου φυλάττουσα ἔθιμα, ὃ ἐγχειρίσασα ὤφθη, παρ' ἑκόντος ἀπείληφε, μηδὲν ὅσα τῷ ἀνδρὶ προσῆσαν θεῖα πλεονεκτήματα, αἰδοῦς ἀξιώσασα.

ΚΕΦΑΛ. ΙΒ'.

Περὶ βίου καὶ ἀγωγῆς Νεκταρίου, ὃς Γρηγόριον διεδέξατο· καὶ ὡς ἄρτι βαπτισθεὶς, ἐπὶ τὴν καθέδραν ἀνέβαινεν.

Μεγίστη δὲ καὶ πεφροντισμένη βουλὴ τῷ τε βασιλεῖ καὶ τοῖς ἐπισκόποις ἐγένετο, καὶ μάλιστα τοῦ

successor, et alii quamplurimi episcopi, egregii virtutis athletæ et concertatores, doctrinam vita ipsa exornantes. Qui omnes factum tale exsecrantes, se ab Ægyptiis sejunxerunt, et Gregorio magno affuerunt. **241** Nam una cum eo conventus, et sacra, et ritus Ecclesiæ, recepto more omnes libere peragebant. Quos divinus Gregorius, si quis alius, et ipse humanus et humilis, maxime adhortatus est, ut concordiam et pacem inter se, cujus gratia conventus quoque coactus esset, colerent, eamque injuriæ hominis unius, quam contemnere deceret, præferrent. « Ego enim, inquit, curis multis liberatus, exoptatam mihi dudum et gratam quietem persequar. Et vobis simul, post diuturnum illud et inexpugnabile bellum, tanto studio expetita pax continget. Meo quidem judicio perabsurdum esset, si nuper admodum hostilis pugnæ periculo defuncti, arma inter nos ipsos sumeremus, et sicuti sors ferret, telo temere conjiceremus, roburque omne in quibus minime decet certaminibus consumeremus. Sic scilicet hostibus quoque ipsis, ut clade nostra lætarentur, causam præberemus. Quapropter si consilium meum sequi voletis, viro alicui per disquisitionem invento, qui divina mente præditus, sede hac dignus sit, quique Deo actiones ejus gubernante, rite omnia et ordine faciat atque constituat, ecclesiæ præfecturam committetis. » Contra verba hæc, cum quod dicerent, non haberent, vel inviti ei cesserunt. Et confestim Maximum Cynicum episcopali dignitate nudatum atque excommunicatum ædibus sacris ejecerunt, cum quod præter rationem illegitime thronum invasisset, tum maxime, sicuti dictum est, quod Apollinaris vecordibus intemperiis agitaretur. Gregorius autem sede relicta, in patriam Nazianzum reversus, vitam quietam privatus transegit: neque cuipiam eo quod sua sponte throno cessit, scandali sive offendiculi occasionem præbuit. Sed enim virum hunc longe sapientissimum, cum alias ob res omnes valde, tum vero hac ipsa de causa non minus admirari libet. Neque enim eloquentia, qua plurimum pollebat, ad superbiam elatus est: neque ab inani gloria victus, administrationem ecclesiæ tantæ expetivit, quam ipse, cum prope jam interiisset, ad eam rursum amplitudinem doctrina sua provexerat: sed illico episcopis depositum reddidit, neque labores quos pertulerat aut pericula quæ adversus hæreses per intestinum bellum pugnans adierat, prætendit: **242** cum quidem ut sedem eam retineret, et ecclesiam Constantinopolitanam administraret, alio jam Nazianzi episcopo declarato, vel parum, vel nihil prorsus impedimenti esset. Atque synodus quidem mores priscos conservans, id quod ei in manus tradiderat, ab ipso non invito recepit: nihil omnino divinas dotes, quæ in eo viro erant, reverita.

CAPUT XII.

De vita et moribus Nectarii, Gregorii successoris: et ut nuper baptizatus, cathedram episcopalem conscenderit.

Cæterum maxima cura et deliberatio imperatori et episcopis incumbebat, imperatore potissimum

πάντες συμβάντες τὴν τοῦ κρατοῦντος ψῆφον ἐκύρουν, εὐθὺς ἐμυεῖτο Νεκτάριος. Ἔτι δὲ τὴν μυστικὴν ἐσθῆτα ἠμφιεσμένος, κοινῇ τῆς συνόδου ψήφῳ τῆς Κωνσταντίνου ἐπίσκοπος ἀνηγόρευτο. Ταῦτα δ' οὕτω συμβῆναι πολλοῖς ἐπιστεύθη, Θεοῦ τῷ βασιλεῖ χρήσαντος. Εἰ δ' ἀληθὲς, εἴτε καὶ μή, οὐκ εἰσάπαν ἐμοὶ ἀκριβοῦσθαι ἔστιν· ἐμαυτὸν δ' ἄρα πεισάμην, μὴ ἀθεεὶ τὴν τοιαύτην συμβῆναι πρᾶξιν, τῷ τε ἀήθει τῆς χειροτονίας καὶ ξένῳ, καὶ τοῖς μετὰ ταῦτα τεκμηριούμενος. Πράῳ γὰρ ὄντι καὶ ἀγαθῷ τὰ πάντα, εἰκὸς Θεὸν τὴν ἱερωσύνην διὰ τῆς τοσαύτης συνόδου ἐγχειρίσαι αὐτῷ. Ἢ μὲν οὖν Νεκταρίου χειροτονία οὕτω τὴν ἀρχὴν συμβᾶσα, τοιόνδε καὶ πέρας εἴσχεν.

A canum, ut æquum fuerat, initiatum fuisse opinatus est. Ego vero non sine nutu Dei hoc accidisse puto. Atque ubi id princeps quoque rescivit, quamvis ex episcopis multi contra niterentur, in sententia tamen sua ille conquievit. Postquam vero, qui convenerant, omnes imperatoris calculum confirmarunt, extemplo Nectarius baptismo initiatus, atque etiamnum mystica veste indutus, communibus synodi suffragiis episcopus Constantinopoli declaratus est. Hæc sic accidisse, Deo tanquam instrumento ipso principe utente, a multis creditum est. Sed verumne id sit, an secus, affirmare certo non possum. Mihi quidem ipse persuaserim, rem tantam non sine Providentia divina actam esse, cum propter insolitum novumque electionis et consecrationis morem, tum propter earum rerum quæ consecutæ sunt, magnitudinem, conjecturam hanc faciens. **244** Quod namque placidus, et in rebus omnibus bonus fuit, verisimile est, Deum illi per synodum tantam, episcopatum commisisse. Consecratio quidem Nectarii tale consecuta initium, auspicatum quoque habuit finem.

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ'.

Περὶ ὧν ἡ ἁγία δευτέρα οἰκουμενικὴ ἐθέσπισε σύνοδος. διελοῦσα τὰς ἐπαρχίας. κυρώσασά τε εἴην ἐν Νικαίᾳ πίστιν, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον θεολογήσασα, κανόνας ἐξέθετο.

CAPUT XIII.

De quibus rebus sancta secunda universalis synodus decreta tulerit, diœceses et provincias ecclesiasticas ordinans : et ut Nicænam idem comprobans, et de Spiritu sancto sententiam exponens, canones condiderit.

Ἔπειτα ἐς ταυτὸ οἱ ἱερεῖς ἅπαντες συνιόντες ἅμα Νεκταρίῳ, τάσφαλὲς τὸν ὅρον ἔχειν τῆς ἐν Νικαίᾳ πίστεως ἐπρυτάνευον, καὶ πᾶσαν αἵρεσιν ἀπεκήρυττον. Καὶ τὰς ἐπαρχίας διανειμάμενοι, πατριάρχας κατέστησαν· ἐθέσπισάν τε κατὰ τοὺς πάλαι κανόνας τοὺς ἐπισκόπους ἐπὶ τῶν ἰδίων μένειν ἐκκλησιῶν, καὶ μὴ ὡς ἔτυχε ταῖς ἀλλοτρίαις ἐνορίαις ἐπιβαίνειν, μηδὲ ἀκλήτους μηδὲν προσηκούσαις χειροτονίαις ἐπιβάλλειν. Τοῦτο γὰρ πρώην συνέβαινε, τῆς καθόλου Ἐκκλησίας διωκομένης. Ὅσα γε μὴν παρ' ἑκάστοις συμβαίνει, τὴν τοῦ ἔθνους σύνοδον, ὡς ἐκείνῃ κριθείη, διοικεῖν τε καὶ πράττειν. Μετὰ δὲ τὸν Ῥώμης τὸν τῆς Κωνσταντίνου ἐπίσκοπον τὸ πρεσβεῖον ἔχειν, ἅτε δὴ τῆς νέας Ῥώμης ὄντα ἐπίτροπον. Οὐ μόνον γὰρ ἡ πόλις οὕτω προσηγορεύετο, γερουσίᾳ τε καὶ δήμων τιμαῖς καὶ ἀρχαῖς ἐσεμνύνετο· ἀλλὰ καὶ σύμβολα καὶ ἔθιμα τῶν ἐν Ἰταλίᾳ Ῥωμαίων τύχει· τά τε γέρα καὶ τὰ ἐκ τιμῆς δίκαια ἐπίσης ἑκατέρᾳ ἴσα ἦν. Ἀμείλει καὶ κληροῦται Νεκτάριος τὴν Θρᾴκην αὐτὴν καὶ τὴν Μεγαλόπολιν· τὴν δὲ κατὰ Πόντον διοίκησιν ἀπὸ Βιθυνιῶν ἄχρις Ἀρμενίων Ἑλλαδίῳ τῷ μετὰ Βασίλειον τῆς Καππαδοκῶν ἡγησαμένῳ ἔδοσαν, καὶ Γρηγορίῳ τῷ Νύσσης· πόλις δὲ καὶ αὕτη Καππαδοκῶν. Τὴν δὲ τῆς Μελιτηνῆς ἐπαρχίαν Ὀτρηΐῳ ἀφῆκαν. Τὴν δ' Ἀσιανὴν διοίκησιν Ἀμφιλόχιος ὁ Ἰκονίου, καὶ Ὄπτιμος ὁ τῆς Πισίδων Ἀντιοχείας ἐλάγχανον· Αἴγυπτος δὲ τῷ Ἀλεξανδρείας Τιμοθέῳ ἀνεῖτο. Τὴν δὲ διοίκησιν τῶν κατὰ τὴν ἕω ἐκκλησιῶν τοῖς ὑπ' αὐτὴν ἐπισκόποις ἐπέτρεψαν· οἷον τῷ Λαοδικείας Πελαγίῳ, καὶ Διοδώρῳ τῷ Ταρσοῦ τῆς Κιλικίας· τὰ οἰκεῖα πρεσβεῖα μόνα τῇ Ἀντιόχου καταλιπόντες,

Postea episcopi omnes una cum Nectario congregati, ut Nicænæ fidei decretum certum esset, constituerunt. Hæresim omnem damnarunt : et provinciis divisis, patriarchas constituerunt. Sanxerunt quoque juxta veteres canones, ut episcopi in ecclesiis suis manentes, non temere in aliarum diœcesium fines transirent, neve se illegitimis ordinationibus non vocati ingererent : id quod antea, cum universalis Ecclesia persecutionibus exagitaretur, factum fuerat. Quæcunque vero apud quosque acciderent, ut gentis ejus synodus pro arbitrio suo ea ordinaret et statueret. Præterea, ut secundum Romanæ urbis episcopum, Constantinopolitanus antistes primum ac præcipuum obtineret honorem, ut qui novæ Romæ curator sit. Non enim urbs ea tantum ita nominata est, et populi honoribus magistratibusque exornata, verum etiam signis moribusque et legibus cum Romanis in Italia eisdem gloriatur, atque utrique ex æquo paria sunt et dignitatis præmia, et honorum jura. Igitur diœcesibus ordinandis Nectarius quidem Thraciam sortitus est, et Megalopolim (1) : Ponticam autem diœcesim (2) a Bithynia usque ad Armenios, Helladio, qui Basilio in Cappadocia successerat : et Gregorio Nyssæ, quæ et ipsa Cappadocum civitas est, episcopo attribuerunt. Provinciam autem Melitinensem Otreio reliquerunt. Asianam vero administrationem Amphilochius Iconii, et Optimus Antiochiæ in Pisidia, episcopi acceperunt. Ægyptus porro sub Timotheo Alexandrino permansit. Gubernationem autem Orientalium ecclesiarum episcopis earum permisere, videlicet Pelagio Laodi-

(1) Per Megalopolim, hoc est, magnam urbem, Constantinopolis hoc loco intelligenda.

(2) Apud Sozomenum est : Diœcesim istam Ponticam a Bithynia usque ad Armenios esse concessam Helladio Cæsariensi, et Gregorio Nysseno, et Otreio Melitinensi, episcopis. Lib. VII, cap. 9.

σεως ἐπαινῶν, κατὰ τοῦτο καὶ μέρος τῆς παρούσης γραφῆς τοῦτον ἐποιησάμην. Μετὰ δὲ τὴν σύνοδον ὁ βασιλεὺς πυθόμενος ὅσα Παύλῳ τῷ τῆς Κωνσταντίνου πάλαι συνέδῃ ἀρχιερεῖ, ὡς πρὸς τῶν Ἀρειανῶν ἐν ὑπερορίᾳ ὀγχόνῃ τοῦ ζῆν ἀπηλλάγη, ἐντίμως τὸν ἐκείνου νεκρὸν εἰς τὴν Κωνσταντίνου μετακομισάμενος, κατέθετο τῷ νεῷ, ὃν Μακεδόνιος ὁ ἐπιβουλεύσας αὐτῷ κατεσκεύασεν· ὃς καὶ εἰσέτι τὴν κλῆσιν Παύλου φέρει, μέγιστός τε καὶ λίαν ἐπίσημος ὤν, περί που τὸ δεύτερον διακείμενος· ὃν οἱ ἀγνοοῦντες Παῦλον τὸν θεῖον ἀπόστολον εἶναι νομίζουσιν. Ὑπὸ δὲ τοῦτον τὸν χρόνον καὶ τὰ θεῖον τοῦ Μελετίου λείψανον ἐκ τῆς Κωνσταντίνου εἰς τὴν Ἀντιόχειαν ἐκομίσθη, καὶ ἐγγειτόνων Βαβύλα τοῦ μάρτυρος κατετέθη. Ἐλέγετο δὲ προστάγματι βασιλέως ἀνὰ πᾶσαν τὴν λεωφόρον παρὰ τὸ εἰωθὸς Ῥωμαίοις ἐντὸς τειχῶν κατὰ πόλεις εἰσδεχθῆναι, εὐχαῖς τε καὶ ψαλμῳδίαις ἀμοιβαδὸν κατὰ πόλεις τιμᾶσθαι, ἄχρις ἂν ἐς αὐτὴν διακομισθείη τὴν Ἀντιόχειαν. Τοσοῦτον δ' ἐντετηκέναι τὸ φίλτρον ἅπασί φασι τοῦ ἀνδρὸς, ὡς καὶ τοίχοις καὶ σανίσι καὶ δακτυλίοις τὸν ἐκείνου τύπον ἐγγράφεσθαι. Καὶ Μελέτιος μὲν τοιᾶσδε ἠξιώθη ταφῆς· ἀντ' αὐτοῦ δὲ τῷ ἐκείνου συστήματι χειροτονεῖται Φλαβιανὸς, ἐν δευτέρῳ τοὺς δοθέντας θέμενος ὅρκους· Παυλῖνος γὰρ ἔτι ζῶν διετέλει. Κἀντεῦθεν αὖθις μικρὸν τὴν Ἀντιοχέων ἠρεμήσασαν πόλιν ταραχαὶ διελάμβανον· πολλοὶ γὰρ ἀπὸ Φλαβιανοῦ διαῤῥαγέντες, προσερρύησαν τῷ Παυλίνῳ· οὗ δὴ χάριν οὐ μόνον οἱ κατὰ τὴν Ἀντιόχου, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ πέριξ ἱερεῖς διεφέροντο. Οἵ τε γὰρ Αἰγύπτιοι καὶ Ἀράβιοι καὶ Κύπριοι, ὡς ἐπὶ ἠδικημένῳ ἠγανάκτουν Παυλίνῳ. Σύροι δὲ καὶ Φοίνικες καὶ Παλαιστινοὶ, καὶ ὅσοι περὶ τὴν Ἀρμενίαν, Καππαδοκίαν τε καὶ Γαλατίαν, καὶ ἀνὰ τὸν Εὔξεινον πόντον, τούτων οἱ πλείους προσέκειντο τῷ Φλαβιανῷ. Δάμασος δὲ ὁ Ῥώμης ἐπίσκοπος καὶ οἱ ἀνὰ τὴν δύσιν ἱερεῖς πλεῖστα Φλαβιανῷ ἐχαλέπαινον· καὶ ἔστελλον μὲν Παυλίνῳ· καὶ ὡς ἀρχιερεῖ τῆς Ἀντιοχέων Ἐκκλησίας προσεφθέγγοντο τὰς συνήθεις ἐπιστολὰς, ἃς συνοδικὰς εἰωθὸς καλεῖν· Φλαβιανὸν δὲ παντάπασιν ἐξετρέποντο. Οὐχ ἧττον δὲ τοὺς ἀμφὶ Διόδωρον τὸν Ταρσοῦ, καὶ τὸν Βερροίας Ἀκάκιον, ὡς τὴν χειροτονίαν ἐπιβαλόντας αὐτῷ αἰτιώμενοι, ἀκοινωνήτους ἔκρινον. Τἀσφαλὲς δὲ γνῶναι περὶ τούτου βουλόμενοι, ἔγραφεν αὐτός τε καὶ Γρατιανὸς, εἰς τὴν Ἑσπέραν ἐκ τῆς Ἕω τούτους μεταπαλούμενοι.

vitæ cursum tenere perseveravi. » His dictis, sacerdotii non subiit jugum. Cujus cum non possim deprecationem pulchram non laudare, ut partem aliquam etiam hoc loco in præsenti historia obtineret, volui. Post synodum celebratam, ubi imperator cognovit, quid Paulo Constantinopolitano olim episcopo accidisset, ut scilicet in exsilio ab Arianis suffocatus enectusque fuerit, translato honorifice corpore ejus Constantinopolim, in templo id reposuit, quod Macedonius, qui insidiatus illi fuerat, construxit. Id nunc quoque appellationem Pauli retinet, maximum atque præclarissimum, et quodammodo a paucis aliis secundas ferens. Qui vero rem eam ignorant, divum apostolum Paulum conditum ibi esse arbitrantur. Sub idem tempus, sacræ etiam Meletii reliquiæ Constantinopoli Antiochiam sunt perlatæ, et proxime apud martyrem Babylam repositæ. Dictum autem est, imperatoris jussu corpus ejus in publicis viis omnibus, præter Romanorum morem, intra urbium mœnia receptum : precationibus et psalmodiis alternis in urbibus decantatis, donec Antiochiam pertigit, honoratum esse. Tantum vero viri hujus desiderium in animis hominum omnium relictum esse ferunt, ut illius formam et effigiem in parietibus et tabulis depingi, et in annulis exsculpi curaverint. Meletius quidem tanto cum honore humatus est. Cui, ad gregem illius pascendum, Flavianus substitutus est : jusjurandum, quo obstrictus fuerat, parvifaciens. Paulinus enim adhuc vivebat. Proinde urbem Antiochenam, quæ paululum conquieverat, turbæ rursum exceperunt. Multi namque a Flaviano desciscentes, Paulino se adjunxerunt. Cujus sane rei gratia, non solum Antiocheni ipsi, verum etiam vicini circumcirca episcopi, inter se dissensere. **247** Ægyptii namque, Arabes, et Cyprii, propter Paulinum, veluti injuria is affectus esset, indignabantur : Syri autem, Phœnices, Palæstini, et qui Armeniam, Cappadociam et Galatiam incolunt, quique ad Pontum Euxinum sunt, maxima ex parte Flaviano favebant. Porro Damasus Romæ episcopus, et Occidentales antistites, Flaviano plurimum succensebant : et ad Paulinum scribentes, in epistolis quas synodales appellare mos est, ei nomen præsulis Antiochenæ ecclesiæ tribuebant, Flavianum autem prorsus aversabantur. Neque vero minus Diodorum Tarsensem, et Acacium Berrhœum, qui illi manus imposuerant accusabant : quos etiam a communione excluserunt. Ut vero certius rem eam cognoscerent, et ipsi et Gratianus ad eos litteras dederunt, ex Oriente in Occidentem eos evocantes.

ΚΕΦΑΛ. ΙΕ'.

Ὡς Θεοδόσιος ὁ βασιλεὺς δευτέραν πάλιν ἐποίει συναγωγὴν, συμφωνῆσαι τὰς ἐκκλησίας βουλόμενος· καὶ ὅσα Σισίνιος ὁ Ναυατιανὸς συνεβούλευε· καὶ ὡς μὴ δυνηθεὶς τοῦτο δρᾶσαι, ὑπερόριον φυγὴν τῶν αἱρετικῶν κατεδίκαζεν.

Ὑπηνίκα κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον τῶν Ἀρειανῶν ἐξωθουμένων τῶν εὐκτηρίων, εἰσαγομένων δὲ τῶν

CAPUT XV.

Ut Theodosius imperator secundum rursus coegerit concilium, ad concordiam redigere volens ecclesias. Et quæ Sisinius Novatianorum episcopus de concordia suaserit : et ut ad exsilium hæreticos, ubi voti compos fieri non potuit, Theodosius damnarit.

Eodem tempore (1), cum Ariani ex sacris ædibus deturbarentur, et Catholici in possessionem earum

(1) Sozom. lib. VII, cap. 12.

τὴν οἰκείαν ἐγχαράττουσαν δόξαν, ἐγχειρίζειν αὐτῷ. A testes illi dogmatis classici et idonei essent, facile
Ὡς δ' ἦκεν ἡμέρα καθ' ἣν ὥριστο ταῦτα, ἐκ μὲν τῶν ὁμοούσιον δοξαζόντων Τριάδα παρῆν Νεκτάριος καὶ Ἀγέλιος, τῶν δὲ τῆς αἱρέσεως Ἀρείου παρασπιζόντων Δημόφιλος. Εὐνόμιος δὲ αὐτὸς ὑπὲρ τῆς οἰκείας δόξης παρῆν· Ἐλεύσιος δὲ ὁ Κυζίκου ὑπὲρ τῶν καλουμένων Μακεδονιανῶν. Πάσας δὲ τὰς τῶν αἱρέσεων ἐπελθὼν δόξας ὁ βασιλεὺς, μόνην ἐκρινεν ἀληθῆ καὶ διὰ θαύματος ἦγεν, ἣ δὴ Τριάδα ὁμοούσιον εἰσηγεῖτο· τὰς δὲ λοιπὰς διερρήγνυ ὡς τῇ ἀληθείᾳ διαμαχομένας. Οἱ μὲν οὖν τὴν Ναυάτου νοσοῦντες αἵρεσιν οὐδαμῇ κακῶς ἔπραττον, ἅτε δὴ τῇ καθόλου Ἐκκλησίᾳ, πλὴν ἑνὸς, τὰ ἴσα φρονοῦντες, καὶ τῷ ὁμοουσίῳ μάλα προσκείμενοι· αἱ δὲ λοιπαὶ τῶν αἱρέσεων, κακῶς πρὸς τοὺς σφετέρους ἱερεῖς ἐχαλέπαινον, ἅτε δὴ ἀμαθῶς τῷ κρατοῦντι διομιλησάμενοι· ὧν οἱ πλεῖστοι καὶ τὰς ἐκείνων δόξας διαπτύσαντες, πρὸς τὴν ἐπαινεθεῖσαν μετερρύησαν πίστιν. Βασιλεὺς δ' ἐντεῦθεν νόμον ἐτίθει, καὶ τοὺς μὴ τῷ ὁμοουσίῳ στοιχοῦντας ἐκέλευε μηδ' ὅλως ἐκκλησιάζειν· ἀλλὰ μηδὲ περὶ πίστεως τοῦ λοιποῦ τολμᾷν διδάσκειν· ἀλλὰ μηδὲ τὴν οἱανδή τινα χειροτονίαν ποιεῖν· ἐξελαύνεσθαι δὲ τοὺς μὲν καὶ ἀγρῶν καὶ πόλεων· ἀτίμους δ' ἄλλους εἶναι, καὶ μὴ τῆς ἴσης πολιτείας μετέχειν τοῖς ἄλλοις. Προσπέγραφε δὲ τοῖς νόμοις καὶ τιμωρίας σφοδράς, εἴ τι γνοίη παρὰ τὸ νομοθετηθὲν δρώμενον. Ἀλλ' οὐκ ἐπεξῆει· ἐς δίος γὰρ τοὺς σπουδαστὰς ἐκείνων ἐμβάλλειν ἤθελε. Καὶ σπουδή τις ἦν τὴν ὑπ' αὐτῷ ἀρχομένην ὁμοφρονεῖν αὐτῷ περὶ τὴν τοῦ θείου C δόξαν. Ὅθεν καὶ διὰ πολλῆς ἦγε τιμῆς, οὓς μετατιθεμένους ἐξ αἱρέσεων διεγίνωσκε. Τῆς δὲ συνόδου ταύτης συγκροτουμένης ἐκ δευτέρου τῇ Κωνσταντίνου, ὡς εἴρηται, Θεοδοσίου κρατοῦντος, ἦκεν ἐξ Ἑσπέρας τούτοις ἐπιστολή· ὥστε πρὸς τὴν Ῥώμην καὶ αὐτοὺς ἀφικέσθαι συνόδου μεγίστης κἀκεῖ κροτουμένης, καὶ ἵνα καὶ τὰ κατ' Ἀντιόχειαν Παυλίνῳ καὶ Φλαβιανῷ γενόμενα διαγνοῖεν. Ἀλλὰ τὴν μὲν πρὸς Ῥώμην ἀποδημίαν, ὡς ἀκερδῆ, οἱ ἐν τῇ Κωνσταντίνου ἀθροισθέντες ἐπίσκοποι παρῃτήσαντο· ἐπέστελλον δὲ καὶ οὗτοι, τόν τ' ἐπεγερθέντα τῇ Ἐκκλησίᾳ μέγιστον κλύδωνα τῶν αἱρέσεων διαγγέλλοντες· ῥέμα δέ πως καὶ τῆς ἐκείνου ἀμελείας καθήπτοντο· ἐν κεφαλαίῳ δὲ τὸ ἀποστολικὸν φρόνημα τῷ γράμματι ἐγκατέσπειραν. Σαφέστερον δὲ D τὸν ἀνδρεῖον ἐκείνων νοῦν καὶ τὴν ἀληθῆ σοφίαν, αὐτά γ' ἐκεῖνα παραστήσει τὰ γράμματα, τάδε κατὰ ῥῆμα διεξιόντα·

eos quæstionem rei cujuslibet decisuros, si ipsi in eo acquiescerent, quod illi de controversiis ejusmodi et senserint et dixerint. Quandoquidem autem etiam de eo hæresium duces dissentiebant (non omnibus enim eadem de veterum opinionibus sententia erat), rem secum ipse perpendens imperator intellexit propterea illos propositam sibi conditionem repudiare, quod disputationibus suis confiderent. Quamobrem iniquam sententiam eorum moleste ferens, hæresim quamque libellum, opinionem cujusque complectentem, offerre sibi jussit. **249** Atque ubi dies constituta advenit, ex eis qui Trinitatem ὁμοούσιον, consubstantialem, profitebantur, Nectarius affuit, et Agelius : ex Arianis autem, Demophilus : hæresis suæ nomine, Eunomius : Eleusius autem Cyzicenus, Macedonianorum partes propugnans. Porro imperator opinionibus hæreticorum omnibus perlectis, solam admiratus est, et veram esse indicavit, quæ Trinitatem ὁμοούσιον, consubstantialem, deprædicat : reliquas vero ut veritati repugnantes, conscidit. Enimvero eis qui Novati hæresi laborant, nihil adversi accidit : quippe qui Ecclesiæ catholicæ, præterquam in re una, consentirent, et ὁμοουσίῳ, consubstantiali, admodum inhærerent Reliquæ autem hæreses graviter episcopos suos accepere, quod non satis considerate cum imperatore egissent. Plurimi etiam ex eis, opinione illorum spreta, ad sententiam laudatam transiere. Deinde imperator legem tulit (1), ne a Consubstantialis fidei professione abhorrentes, conventus aliquos ecclesiasticos agerent : neve postea de fide docere auderent, aut eligendi consecrandique quempiam, potestatem haberent. Sanxit præterea, ut illi partim ex agris et urbibus pellerentur, partim infamia notarentur, neque quidquam cum reliquis civibus commune haberent. Constitutionibus (2) ejusmodi pœnas graves addidit, si quemquam contra decreta sua commisisse comperisset. Sed eas exsecutioni non mandavit : metum enim tantum hæresium studiosis incutere voluit ; et id maxime studio habuit, ut populi imperio ejus subjecti, eamdem secum de Deo obtinerent opinionem. Quapropter magno etiam eos proscentus est honore, quos ab hæreticis ad ecclesiam universalem transiisse cognovit. Cum synodus Constantinopoli iterum, sicuti dictum est, sub imperatore Theodosio ageretur, ex Occidente litteræ venerunt, ut ipsi quoque Romam ad concilium ibi maximum institutum, in quo de rebus etiam Antiochenis inter Paulinum et Flavianum decideretur, venirent. Cæterum qui Constantinopoli congregati erant episcopi, profectionem Romanam ut incommodam detrectarunt. Epistolam autem scripserunt, in qua excitatam in Ecclesia ab hæreticis procellam maximam exposuerunt : et aliquantulum negligentiam et incuriam illorum perstrinxerunt, summatimque apostolicam sententiam inseruerunt. **250** Sed virilem eorum animum, veramque sapientiam, illæ ipsæ litteræ declarabant, in hæc verba conceptæ :

(1) L. *Omnes vetitæ* C. De hæretic. et Manich.
(2) L. *Cuncti hæretici.* cum LL. sequentibus. Eod.

οἰκεῖα μέλη προσεκαλέσασθε διὰ τῶν τοῦ θεοφιλεστάτου βασιλέως γραμμάτων, ἵν' ἐπειδὴ τότε τὰς θλίψεις μόνοι κατεδικάσθημεν, νῦν ἐν τῇ τῶν αὐτοκρατόρων περὶ τὴν εὐσέβειαν συμφωνίᾳ μὴ χωρὶς ἡμῶν βασιλεύσητε, ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς ὑμῖν κατὰ τὴν ἀποστολικὴν φωνὴν συμβασιλεύσωμεν· εὐχὴ μὲν ἦν ἡμῖν, εἰ δυνατὸν ἅπασιν ἀθρόως καταλιποῦσι τὰς ἐκκλησίας, τῷ πόθῳ ἢ τῇ χρείᾳ χαρίσασθαι. Τίς γὰρ ἡμῖν δῷ πτέρυγας ὡσεὶ περιστερᾶς, καὶ πετασθησόμεθα, καὶ πρὸς ὑμᾶς καταπαύσομεν; Ἐπειδὴ δὲ τοῦτο παντελῶς ἐγύμνου τὰς ἐκκλησίας ἄρτι τῆς ἀνανεώσεως ἀρχομένας, καὶ τὸ πρᾶγμα παντάπασιν ἦν τοῖς πολλοῖς ἀδύνατον· συνεδραμήκειμεν γὰρ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐκ τῶν πέρυσι γραμμάτων τῶν παρὰ τῆς ὑμετέρας τιμιότητος μετὰ τὴν Ἀκυληΐας σύνοδον πρὸς τὸν θεοφιλέστατον βασιλέα Θεοδόσιον ἐπισταλθέντων, πρὸς μόνην ταύτην τὴν μέχρι Κωνσταντινουπόλεως παρασκευασάμενοι, καὶ παρὰ ταύτης μόνης τῆς συνόδου τῶν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις μεινάντων ἐπισκόπων συγκατάθεσιν ἐπαγόμενοι· μείζονος δὲ ἀποδημίας, μήτε προσδοκήσαντες χρείαν, μήτε προακούσαντες ὅλως, πρὶν ἐν Κωνσταντινουπόλει συνελθεῖν· πρὸς δὲ τούτοις καὶ τῆς προθεσμίας διὰ στενότητα μήτε πρὸς παρασκευὴν μακροτέρας ἀποδημίας ἐνδιδούσης καιρὸν, μήτε πάντας τοὺς ἐν ταῖς ἐπαρχίαις κοινωνικοὺς ἐπισκόπους ὑπομνηματισθῆναι καὶ τὰς παρ' αὐτῶν συγκαταθέσεις λαβεῖν· ἐπειδὴ ταῦτα, καὶ πολλὰ πρὸς τούτοις ἕτερα τὴν τῶν πλειόνων ἄφιξιν διεκώλυσεν· ὃ δεύτερον ἦν εἰς τε τῶν πραγμάτων ἐπανόρθωσιν, καὶ τὴν τῆς ὑμετέρας περὶ ἡμᾶς ἀγάπης ἀπόδειξιν, τοῦτο πεποιήκαμεν, τοὺς αἰδεσιμωτάτους καὶ τιμιωτάτους ἀδελφοὺς καὶ συλλειτουργοὺς ἡμῶν ἐπισκόπους, Κυριακὸν, Εὐσέβιον, καὶ Πρισκιανὸν, προθύμως καμεῖν ἄχρις ὑμῶν δυσωπήσαντες· δι' ὧν τὴν ἡμετέραν προαίρεσιν εἰρηνικὴν οὖσαν καὶ σκοπὸν ἑνώσεως ἔχουσαν ἐπιδείκνυμεν· καὶ τὸν ζῆλον ἡμῶν τὸν ὑπὲρ τῆς ὑγιοῦς πίστεως φανερὸν ποιοῦμεν. Ἡμεῖς γὰρ, εἴτε διωγμοὺς, εἴτε θλίψεις, εἴτε βασιλικὰς ἀπειλὰς, εἴτε τὰς τῶν ἀρχόντων ὠμότητας, εἴτε τινὰ πειρασμὸν ἕτερον παρὰ τῶν αἱρετικῶν ὑπεμείναμεν, ὑπὲρ τῆς εὐαγγελικῆς πίστεως τῆς ἐν Νικαίᾳ τῆς Βιθυνίας παρὰ τῶν τριακοσίων δεκαοκτὼ Πατέρων κυρωθείσης ὑπέστημεν. Ταύτην γὰρ καὶ ἡμῖν καὶ πᾶσι τοῖς μὴ διαστρέφουσι τὸν λόγον τῆς ἀληθοῦς πίστεως συναρέσκειν δεῖ· ἣν μόλις ποτὲ πρεσβυτάτην οὖσαν καὶ ἀκόλουθον τῷ βαπτίσματι, καὶ διδάσκουσαν ἡμᾶς πιστεύειν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· δηλαδὴ θεότητος καὶ δυνάμεως καὶ οὐσίας μιᾶς τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος πιστευομένης, ὁμοτίμου τε τῆς ἀξίας καὶ συναϊδίου τῆς βασιλείας ἐν τρισὶ τελειοτάταις ταῖς ὑποστάσεσιν, ἤγουν τρισὶ τελείοις προσώποις· ὡς μήτε τὴν Σαβελλίου νόσον χώραν λαβεῖν, συγχεομένων τῶν ὑποστάσεων, εἴτουν τῶν ἰδιοτήτων ἀναιρουμένων, μήτε μὴν τὴν Εὐνομιανῶν καὶ Ἀρειανῶν καὶ Πνευματομάχων βλασφημίαν ἰσχύειν, τῆς οὐσίας ἢ τῆς φύσεως ἢ τῆς θεότητος τεμνομένης, καὶ

A fraternam vestram erga nos pietatem conservantes, et dilectionem exhibentes, indicto Romæ, de voluntate Dei, concilio, per Dei amantissimi imperatoris litteras, nos quoque, ut membra vestra propria, eo evocaveritis, ut posteaquam tum quidem soli nos calamitatibus addicti atque adjudicati fuimus, nunc tandem in consentienti ipsorum imperatorum de vera pietate concordia, non sine nobis regnetis, sed et nos una vobiscum, juxta apostolicam vocem, regnemus: in votis nobis erat, si fieri posset, ut simul omnes, ecclesiis relictis, seu desiderio seu usui vestro, per gratificandi studium satisfaceremus. Quis enim nobis alas veluti columbæ tribuat, ut volitemus, et apud vos requiescamus? Cum vero id, si fieret, prorsus ecclesias nudaret, quæ nuper renovari cœperunt, et res B hæc multis omnino impossibilis sit: convenimus namque Constantinopolim litteris proximis adducti, quas reverentia vestra post synodum Aquileiensem, ad Dei amantissimum imperatorem Theodosium dedit, ad solam hanc, Constantinopolim usque, profectionem instructi, **252** et de una hac synodo ab eis qui in provinciis permansere episcopis, assensionem acceptam habentes. De longiore autem profectione neque necessitatem aliquam exspectavimus: neque quidquam omnino prius audivimus, quam Constantinopoli convenimus. Ad hæc, ea est constituti temporis angustia, ut neque ad iter longius nos instruendi spatium habeamus: neque omnes in provinciis communionis nostræ episcopos, C de profectione tali certiores facere, et consensum eorum accipere possimus. Cum hæc, et multa præterea alia, adventum complurium impedirent: quod reliquum erat, simul et ad res plerasque corrigendas, et nostram erga vos charitatem declarandam, faciendum duximus, ut reverendissimos atque honorandos maxime fratres et collegas nostros, Cyriacum, Eusebium, et Priscianum, episcopos, quo viæ laborem Romam usque alacribus subirent animis, exoraremus: per quos voluntatem et sententiam nostram pacificam esse, et unionis conjunctionisque consilium et finem sibi proposita habere, ostendimus: ardoremque simul pro saniore fide nostrum, manifesto declaramus. Nos enim, sive D persecutiones, seu afflictiones, sive imperatorum minas, seu magistratuum crudelitatem, sive etiam aliam quampiam tentationem et periculum ab hæreticis sustinuimus, pro evangelica fide Nicææ apud Bithynos a trecentis decem et octo Patribus confirmata, quidquid id fuit, pertulimus. Eam enim et nobis, et vobis, aliisque adeo omnibus qui veræ fidei verbum non pervertunt, complacere oportet: quippe quæ antiquissima et baptismo consentanea sit, credere nos docens in nomen Patris et Filii et Spiritus sancti, videlicet ut divinitas et potestas una Patris et Filii et Spiritus sancti, et ejusdem honoris dignitas, et coæternum regnum in tribus perfectis subsistentiis, sive tribus perfectis personis, creditur: ita ut neque Sabellii contagio locum

ἐγὼ δὲ Κηφᾶ. Πάντες δὲ Χριστοῦ φανέντες, ὃς ἐν ἡμῖν οὐ μεμέρισται, Θεοῦ καταξιοῦντος ἄσχιστον τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας τηρήσομεν, καὶ τῷ βήματι τοῦ Κυρίου μετὰ παῤῥησίας παραστησόμεθα. » Ταῦτα κατά τε τῆς Ἀρείου καὶ Ἀετίου καὶ Εὐνομίου μανίας, καὶ μέντοι καὶ κατὰ Σαβελλίου καὶ Φωτεινοῦ, Μαρκέλλου τε καὶ Παύλου τοῦ Σαμοσατέως, καὶ Μακεδονίου γεγράφασιν. Ὡσαύτως δὲ καὶ τὴν Ἀπολλιναρίου καινοτομίαν προφανῶς ἀπεκήρυξαν, εἰρηκότες· « Καὶ τὸν τῆς ἐνανθρωπήσεως δὲ τοῦ Κυρίου λόγον ἀδιάστροφον σώζομεν, οὔτε ἄψυχον, οὔτε ἄνουν ἢ ἀτελῆ τὴν τῆς σαρκὸς οἰκονομίαν παραδεχόμενοι.

A omnem et affectionis in aliquem inclinationem contrahente, ecclesiarumque ædificationem et commodum consuetudini et gratiæ alicujus singulari præferente. Sic namque fidei verbo ad consensum et concordiam redacto, et Christiana charitate confirmata, illud usurpare, quod ab apostolis est damnatum, desinemus : *Ego quidem sum Pauli, ego autem Apollo, ego vero Cephæ* [1]. Sed cum omnes nos Christi esse constiterit, qui in nobis divisus non est, Deo bene juvante, integrum atque indivisum Ecclesiæ corpus conservabimus, et ad tribunal Domini cum fiducia et libertate consistemus. » Hæc illi contra Arium et Aetium et Eunomium, atque adversus rabiem et insaniam Sabellii, Photini, Marcelli, Pauli Samosateni, et Macedonii, scripserunt. Atque itidem Apollinaris quoque res novas propalam damnaverunt, dicentes: « Inhumanationis quoque Domini rationem minime perversam retinemus, neque vel anima vel mente carentem aut imperfectam carnis dispensationem credentes. »

ΚΕΦΑΛ. ΙΖ'.

Συνοδικὴ Δαμάσου ἐπισκόπου Ῥώμης κατὰ Ἀπολλιναρίου καὶ Τιμοθέου γραφεῖσα.

Καὶ Δάμασος δὲ ὁ πανεύφημος ταύτην μαθὼν ἀναφυεῖσαν τὴν αἵρεσιν, οὐκ Ἀπολλινάριον μόνον, ἀλλὰ καὶ Τιμόθεον τὸν ἐκείνου γε φοιτητὴν καθελὼν ἀπεκήρυξε. Καὶ τοῦτο τοῖς τὴν Ἑῴαν ἰθύνουσιν ἐπισκόποις διὰ γραμμάτων δεδήλωκεν· ἅπερ ἐνθεῖναι τῇ συγγραφῇ νενόμικα χρήσιμον. Ἔχουσι δὲ ἐπὶ λέξεως οὕτως· « Ὅτι τῇ ἀποστολικῇ καθέδρᾳ τὴν ὀφειλομένην αἰδῶ ἡ ἀγάπη ὑμῶν ἀπονέμει, ἑαυτῆς τὸ πλεῖστον παρέχεσθε, υἱοὶ τιμιώτατοι, καὶ τὰ μάλιστα τῇ ἁγίᾳ Ἐκκλησίᾳ, ἐν ᾗ ὁ ἅγιος Ἀπόστολος καθεζόμενος, ἐδίδαξε πῶς προσήκει ἡμᾶς τοὺς οἴακας ἰθύνειν οὓς ἀνεδεξάμεθα. Ὅμως ὁμολογοῦμεν ἑαυτοὺς ἐλάττονας εἶναι τῆς τιμῆς. Ἀλλὰ διὰ τοῦτο οἵῳ δή ποτε τρόπῳ σπουδάζομεν, εἴ πως δυνηθείημεν πρὸς τὴν δόξαν τῆς μακαριότητος αὐτῆς παραγενέσθαι. Γινώσκετε τοίνυν ὅτι τὸν πάλαι Τιμόθεον τὸν βέβηλον, τὸν μαθητὴν τοῦ Ἀπολλιναρίου τοῦ αἱρετικοῦ μετὰ τοῦ ἀσεβοῦς αὐτοῦ δόγματος καθείλομεν· καὶ οὐδαμῶς πιστεύομεν αὐτοῦ τὰ λείψανα λόγῳ τινὶ τοῦ λοιποῦ ἰσχύειν. Εἰ δ' ἔτι ἐκεῖνος ὁ ὄφις ὁ παλαιὸς ἅπαξ καὶ δεύτερον καταδηχθεὶς πρὸς ἰδίαν τιμωρίαν ἀναζῇ, ὅστις ἐκτὸς τῆς Ἐκκλησίας ὑπάρχει, ὃς σφῆλαι τοὺς ἑαυτοῦ θανατηφόροις φαρμάκοις τινὰς ἀπίστους διαπειράζων οὐ παύεται, ταύτην ὥσπερ φθοράν τινα ἐκκλίνατε. Ὅμως ὑμεῖς μεμνημένοι τῆς ἀποστολικῆς πίστεως ταύτης, μάλιστα ἥτις ἐν Νικαίᾳ παρὰ τῶν Πατέρων ἐγγράφως ἐξετέθη, βεβαίῳ βαθμῷ ἰσχυρῶς τῇ πίστει ἀμεταχίνητοι διαμείνατε· καὶ μὴ ματαιολογίας καὶ ἠφανισμένας ζητήσεις μετὰ τοῦτο ὑπομείνητε ἀκούειν τοὺς κληρικοὺς ἢ τοὺς λαϊκοὺς ὑμῶν. Ἤδη γὰρ ἅπαξ τύπον ἐδώκαμεν, ἵνα ὁ γινώσκων ἑαυτὸν Χριστιανὸν ἐκεῖνο φυλάττοι ὅπερ παρὰ τῶν ἀποστόλων παρεδόθη, λέγοντος τοῦ ἁγίου Παύλου, *Εἴ τις ὑμᾶς εὐαγγελίζεται παρ' ὃ παρελάβετε, ἀνάθεμα ἔστω.* Ὁ γὰρ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ὁ Κύριος ἡμῶν, τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων διὰ τοῦ ἰδίου πάθους πληρεστάτην ἀπέδωκε τὴν σωτηρίαν, ἵνα ὅλον τὸν ἄνθρωπον, ταῖς

B

CAPUT XVII.

Synodalis epistola Damasi episcopi Romani, contra Apollinarem et Timotheum scripta.

Sed enim Damasus, vir celeberrimus, ubi hanc quoque hæresim exortam esse cognovit, non Apollinarem modo, sed et Timotheum sectatorem ejus exauctoratum semel atque iterum proscripsit. Atque id episcopis Orientalibus per epistolam significavit: quam ut historiæ adnecterem, ex usu esse putavi. Ea de verbo ad verbum sic habet : « Quod apostolicæ sedi **255** charitas vestra debitam exhibet observantiam, vobis ipsis plurimum, et maxime Ecclesiæ sanctæ eo honore tribuitis, filii reverendissimi, in qua considens sanctus Apostolus docuit, quomodo nos quæ suscepimus gubernacula regere C conveniat. Ac nos quidem judicio nostro, honore tanto inferiores sumus : verum tamen ea de causa, quocunque possumus modo, operam damus, si aliqua ex parte ad gloriam beatitudinis ejus accedere possimus. Scitote igitur, Timotheum jam olim impurum ac profanum Apollinaris hæretici discipulum, una cum impio ejus dogmate, a nobis exauctoratum, damnatumque esse. Et haudquaquam credimus, reliquias ejus ratione aliqua in futurum robur accepturas. Sin vero serpens ille antiquus, qui extra Ecclesiam est, semel atque iterum morsu enectus, ad suam ipsius pœnam reviviscat, et ut mortifero veneno suo infideles quosdam pessumdet, tentare non desinat, eum perinde atque præsentem D pestem declinate. Et simul memoria retinentes fidem Apostolicam, eamque in primis quæ Nicææ a Patribus in scriptum est relata, in fide gradu firmo immobiles fortiter atque perseveranter consistite. Et posthac clericos aut laicos vestros, vanas disceptationes, et abrogatas quæstiones, audire non patimini. Jam enim semel typum et formam proposuimus, ut quicunque se Christianum esse agnoscit, illud servet quod ab apostolis est traditum : sancto Paulo videlicet dicente : *Si quis vobis evangelizaverit præter id quod accepistis,*

[1] I Cor. I, 12.

anathema sit. Siquidem Christus Filius Dei, Dominus noster, hominum generi per passionem suam plenissimam contulit salutem, ut hominem universum peccatis obnoxium a peccato omni liberaret. Hunc si quis sive in humanitate, seu in divinitate defectum aliquem habuisse dicat, diabolici is spiritus plenus, gehennæ se filium esse ostendit. Quid igitur denuo a me Timothei condemnationem petitis, qui et hic apostolicæ sedis judicio, præsente etiam Alexandrinæ urbis episcopo Petro damnatus est, una cum magistro suo Apollinari? Qui etiam in judicii die debitas pœnas et cruciatus sustinebit. Sin leviores quosdam homines, ille perinde atque spem aliquam habens, persuasione sua duxit, quicunque veram in Christum spem professione Apollinaris mutavit, **256** itidem ut ille peribit, dissimi, conservet incolumes.»

A ἁμαρτίαις ἐνεχόμενον, πάσης ἁμαρτίας ἐλευθερώσῃ. Τοῦτον, εἴ τις ἤτοι ἀνθρωπότητος ἢ θεότητος ἔλαττον ἐσχηκέναι εἴποι, πνεύματος διαβόλου πεπληρωμένος, τῆς γεέννης υἱὸν ἑαυτὸν ἀποδείκνυσι. Τί τοίνυν πάλιν παρ' ἐμοῦ ζητεῖτε τὴν καθαίρεσιν Τιμοθέου, ὃς καὶ ἐνταῦθα κρίσει τῆς ἀποστολικῆς καθέδρας, παρόντος καὶ Πέτρου τοῦ ἐπισκόπου τῆς Ἀλεξανδρέων πόλεως, καθηρέθη ἅμα τῷ διδασκάλῳ αὐτοῦ Ἀπολιναρίῳ; Ὃς καὶ ἐν ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως τὰς ὀφειλομένας μεμοιρίας καὶ βασάνους ὑπομενεῖ. Εἰ δέ τινας κουφοτέρους πείθει ἐκεῖνος ὡς τινα ἐλπίδα ἔχων, ὅτις τὴν ἀληθῆ ἐλπίδα τὴν εἰς Χριστὸν τῇ ὁμολογίᾳ μεταβάλλει, μετὰ τούτου ὁμοίως ἀπολεῖται, τῷ κανόνι τῆς Ἐκκλησίας ἀντιπαλαίσας. Ὁ Θεὸς ὑμᾶς ὑγιαίνοντας διαφυλάττοι, υἱοὶ τιμιώτατοι.»

Ecclesiæ canoni reluctans. Deus vos filii reverendissimi, conservet incolumes.»

CAPUT XVIII.

Aliud synodale ejusdem edictum, contra varias hæreses compositum.

Enimvero quædam etiam alia, qui in magna urbe Roma congregati erant, adversus varias hæreses scripsere. Ea necessario operi nostro inferenda esse duxi. Et primum universalis fidei professionem Damasus papa ad Paulinum in Macedonia episcopum, qui etiam Thessalonicæ fuerat, misit (1). Atque inter alia ille hanc quoque commemorat: «Quandoquidem post concilium Nicænum error iste emersit, ut quidam impuro ore dicere audeat, Spiritum sanctum per Filium esse: anathemate eos ferimus, qui non eum libertate omni, una cum Patre et Filio unius et ejusdem substantiæ et potestatis exsistere Spiritum sanctum prædicant. Anathemati itidem subjicimus Sabellii erroris sectatores, qui Patrem et Filium eumdem esse dicit. Anathemate jugulamus Arium et Eunomium, qui tametsi diversis verbis, pari tamen impietate, Filium et Spiritum sanctum unum esse confirmavit. Item Macedonianos, qui ex Arii radice succrescentes, non impietatem, sed cognomen tantum mutarunt. Item Photinum, qui Ebionis hæresim renovans, Dominum nostrum Jesum Christum ex Maria tantum profitetur. Item eos qui duos esse Filios affirmant, alterum ante sæcula, alterum post carnem ex perpetua virgine Maria assumptam. Anathemate præterea mactamus illos, qui Dei Verbum pro rationali anima in carne humana versatum esse contendunt. Hoc ipsum namque Dei Verbum, non pro rationali et intellectuali anima in suo ipsius corpore fuit: sed nostram, hoc est rationalem et intellectualem sine peccato animam suscepit et servavit. Non minus anathemate persequimur eos qui dicunt, Verbum Dei a Patre extensione et contractione segregatum esse, et subsistere id non posse; aut qui finem id suum habiturum esse blasphemant. Eos porro qui ex ecclesiis in alias transeunt ecclesias: **257** tantisper alienos

(1) In eo forte conventu, de quo supra cap. 10. Sed is conventus Constantinopoli actus.

B

ΚΕΦΑΛ. ΙΗ'.

Ἕτερον συνοδικὸν τοῦ αὐτοῦ, σχεδιασθὲν κατὰ διαφόρων αἱρέσεων.

Καὶ ἄλλα δέ τινα συναθροισθέντες ἐν τῇ μεγάλῃ Ῥώμῃ γεγράφασι κατὰ διαφόρων αἱρέσεων, ἃ ἀναγκαῖον ᾠήθην ἐνεῖναι τῇ συγγραφῇ· καὶ πρῶτον τὴν ὁμολογίαν τῆς καθολικῆς πίστεως, ἣν ὁ πάπας Δάμασος πρὸς τὸν ἐπίσκοπον Παυλῖνον ἐν Μακεδονίᾳ ἀπέστειλεν, ὃς ἐν Θεσσαλονίκῃ ἐγένετο· ἃ δὴ καὶ τάδε διαγορεύουσιν· « Ἐπειδὴ μετὰ τὴν ἐν Νικαίᾳ σύνοδον αὕτη ἡ πλάνη ἀνέκυψεν, ἁπτόμενόν τινα βεβήλῳ στόματι εἰπεῖν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον γενῆσθαι διὰ τοῦ Υἱοῦ, ἀναθεματίζομεν τοὺς μηδεμιᾷ πάσῃ ἐλευθερίας κηρύττοντας σὺν τῷ Πατρὶ καὶ Υἱῷ τῆς μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς οὐσίας τε καὶ ἐξουσίας ὑπάρχειν τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Ὁμοίως δὲ ἀναθεματίζομεν καὶ τοὺς τῇ Σαβελλίου ἀκολουθοῦντας πλάνῃ τὸν αὐτὸν λέγοντας καὶ Πατέρα καὶ Υἱόν. Ἀναθεματίζομεν Ἄρειον καὶ Εὐνόμιον, οἳ τῇ ἴσῃ δυσσεβείᾳ, εἰ καὶ τοῖς ῥήμασι διαφέρονται, τὸν Υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἓν εἶναι διισχυρίζονται. Ἀναθεματίζομεν τοὺς Μακεδονιανούς, οἵτινες ἐκ τῆς Ἀρείου ῥίζης καταγόμενοι, οὐχὶ τὴν ἀσέβειαν, ἀλλὰ τὴν προσηγορίαν ἐνήλλαξαν. Ἀναθεματίζομεν Φωτεινόν, ὃς τὴν τοῦ Ἐβίωνος αἵρεσιν ἀνακαινίζων, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν μόνον ἐκ τῆς Μαρίας ὁμολογεῖ. Ἀναθεματίζομεν καὶ τοὺς δύο Υἱοὺς εἶναι διισχυριζομένους· ἕνα πρὸ τῶν αἰώνων, καὶ ἄλλον μετὰ τὴν τῆς σαρκὸς ἐκ τῆς ἀειπαρθένου Μαρίας ἀνάληψιν. Ἀναθεματίζομεν κἀκείνους, οἵτινες ἀντὶ λογικῆς ψυχῆς διισχυρίζονται, ὅτι ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἐστράφη ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ σαρκί. Αὐτὸς γὰρ οὗτος ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος οὐχὶ ἀντὶ τῆς λογικῆς καὶ νοερᾶς ψυχῆς ἐν τῷ ἑαυτοῦ σώματι γέγονεν· ἀλλὰ τὴν ἡμετέραν, τουτέστι λογικὴν καὶ νοεράν, ἄνευ τῆς ἁμαρτίας ψυχὴν ἀνέλαβε καὶ ἔσωσεν. Ἀναθεματίζομεν καὶ τοὺς λέγοντας τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ τῇ ἐκτάσει καὶ τῇ συστολῇ ἀπὸ τοῦ Πατρὸς κεχωρίσθαι, καὶ ἀνυπόστατον αὐτὸν εἶναι, ἢ μέλλειν τελευτᾶν βλασφημοῦντας. Τοὺς δὲ ἀπὸ ἐκκλησιῶν εἰς ἑτέρας ἐκκλησίας μετ

εἰθόντας ἄχρι τοσούτου ἀπὸ τῆς ἡμετέρας κοινωνίας ἀλλοτρίους ἔχομεν, ἄχρις οὗ πρὸς αὐτὰς ἐπανέλθωσι τὰς πόλεις, ἐν αἷς πρῶτον ἐχειροτονήθησαν. Ἐὰν δέ τις, ἄλλου ἀπὸ τόπου εἰς τόπον μετελθόντος, ἐν τόπῳ τοῦ ζῶντος ἐχειροτονήθη, ἄχρι τοσούτου σχολάσει ἀπὸ τοῦ ἀρχιερατικοῦ ἀξιώματος ὁ τὴν ἰδίαν πόλιν καταλείψας, ἄχρις οὗ ὁ διαδεξάμενος αὐτὸν ἀναπαύσηται ἐν Κυρίῳ. Εἴ τις μὴ εἴπῃ ἀεὶ τὸν Πατέρα καὶ ἀεὶ τὸν Υἱὸν καὶ ἀεὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶναι, ἀνάθεμα ἔστω. Εἴ τις μὴ εἴπῃ ἀληθινὸν Θεὸν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ὡς ἀληθινὸν τὸν Πατέρα αὐτοῦ, καὶ πάντα δύνασθαι, καὶ πάντα εἰδέναι, καὶ τῷ Πατρὶ ἴσον, ἀνάθεμα ἔστω. Εἴ τις εἴπῃ ὅτι ἐν σαρκὶ διάγων ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ὅτε ἦν ἐν τῇ γῇ, ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ σὺν τῷ Πατρὶ οὐκ ἦν, ἀνάθεμα ἔστω. Εἴ τις εἴπῃ ὅτι ἐν τῷ πάθει τοῦ σταυροῦ τὴν ὀδύνην ὑπέμεινεν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ Θεὸς Λόγος, καὶ οὐχὶ ἡ σὰρξ σὺν τῇ ψυχῇ ἥνπερ ἐνεδύσατο, ἢ μορφὴ δούλου ἥνπερ ἑαυτῷ ἀνέλαβεν, ὡς εἴρηκεν ἡ ἁγία Γραφή, ἀνάθεμα ἔστω. Εἴ τις μὴ εἴπῃ τὸν Θεοῦ Λόγον παθόντα σαρκὶ καὶ ἐσταυρωμένον σαρκὶ, καὶ θανάτου γευσάμενον σαρκὶ, γεγονότα τε πρωτότοκον ἐκ τῶν νεκρῶν καθὸ ζωή ἐστι καὶ ζωοποιὸς, ὡς Θεὸς, ἀνάθεμα ἔστω. Εἴ τις μὴ εἴπῃ ὅτι ἐν τῇ σαρκὶ ἣν ἀνέλαβε, καθέζεται ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς, ἐν ᾗ καὶ ἐλεύσεται κρῖναι ζῶντας καὶ νεκροὺς, ἀνάθεμα ἔστω. Εἴ τις μὴ εἴπῃ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι ἀληθῶς καὶ κυρίως, ὡς καὶ τὸν Υἱὸν ἐκ τῆς θείας οὐσίας καὶ Θεὸν Θεοῦ Λόγον, ἀνάθεμα ἔστω. Εἴ τις μὴ εἴπῃ πάντα δύνασθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ πάντα εἰδέναι καὶ πανταχοῦ παρεῖναι, ὡς καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸν Πατέρα, ἀνάθεμα ἔστω. Εἴ τις εἴποι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ποίημα, ἢ διὰ τοῦ Υἱοῦ γεγενῆσθαι, ἀνάθεμα ἔστω. Εἴ τις μὴ εἴπῃ πάντα διὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὸν Πατέρα πεποιηκέναι, τουτέστι τὰ ὁρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα, ἀνάθεμα ἔστω. Εἴ τις μὴ εἴπῃ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος μίαν θεότητα, ἐξουσίαν, θειότητα, δυναστείαν, μίαν δόξαν, κυριότητα, μίαν βασιλείαν, μίαν θέλησιν, καὶ ἀλήθειαν, ἀνάθεμα ἔστω. Εἴ τις τρία πρόσωπα μὴ εἴπῃ ἀληθινὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἴσα, ἀεὶ ζῶντα, τὰ πάντα κατέχοντα τὰ ὁρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα, πάντα δυνάμενα, πάντα κρίνοντα, πάντα ζωοποιοῦντα, πάντα δημιουργοῦντα, πάντα σώζοντα, ἀνάθεμα ἔστω. Εἴ τις μὴ εἴπῃ προσκυνητὸν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον παρὰ πάσης τῆς κτίσεως, ὡς καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸν Πατέρα, ἀνάθεμα ἔστω. Εἴ τις περὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καλῶς φρονήσῃ, περὶ δὲ τοῦ ἁγίου Πνεύματος οὐκ ὀρθῶς ἔχει, αἱρετικός ἐστι· ὅτι πάντες οἱ αἱρετικοὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος κακῶς φρονοῦντες, ἐν τῇ τῶν Ἰουδαίων καὶ τῇ τῶν ἐθνικῶν ἀπιστίᾳ τυγχάνειν ἐλέγχονται. Εἴ τις δὲ μερίσῃ θεότητα, Θεὸν τὸν Πατέρα λέγων ἀνὰ μέρος, καὶ Θεὸν τὸν Υἱὸν, καὶ Θεὸν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, διισχυριζόμενος τρεῖς Θεοὺς λέγεσθαι, καὶ οὐχὶ μίαν θεότητα ἐν τρισὶν ὑποστάσεσι, καὶ μίαν

A a communione nostra esse ducimus, dum ad easdem in quibus primum ordinati sunt, urbes revertantur. Si quis vero, alio, ex uno loco in alium transeunte, in illius adhuc viventis locum sit per ordinationem surrogatus, tamdiu ille qui urbem suam reliquit, episcopali dignitate carebit, donec successor ejus in Domino obdormierit. Si quis non perpetuo Patrem et perpetuo Filium, et perpetuo Spiritum sanctum esse dicat, anathema sit. Si quis non dicat, Filium genitum ex Patre, hoc est, ex substantia ejus divina, anathema sit. Si quis non dicat, verum Deum esse Dei Filium, sic uti verum Deum Patrem ejus, et illum omnia posse, et omnia nosse, Patrique similem esse, anathemata sit. Si quis dicat, cum in carne degens Filius Dei in terris fuit, eumdem in
B cœlis et cum Patre non fuisse, anathema sit. Si quis dicat, in passione crucis Filium Dei et Deum Verbum, divinitate, et non carne una cum anima, quam in servi sibi assumpta forma, ut sancta Scriptura dixit, induit, dolorem pertulisse, anathema sit. Si quis non dicat Dei Verbum carne passum, et carne crucifixum, et carne mortem gustasse, primogenitum factum ex mortuis, pro eo atque vita est et vivificans, quippe Deus, anathema sit. Si quis non dicat, eum in carne quam assumpsit, ad dextram Patris sedere, in qua etiam adveniet judicaturus vivos et mortuos, anathema sit. Si quis non dicat, Spiritum sanctum vere et proprie ex Patre esse, quemadmodum et Filium, eumdemque Deum
C Dei Verbum, ex divina substantia, anathema sit. Si quis dicat, Spiritum sanctum non perinde omnia posse, omnia scire, et ubique terrarum adesse, ut Patrem et Filium, anathema sit. Si quis dicat, Spiritum sanctum creaturam, aut per Filium factum esse, anathema sit. Si quis non dicat, Patrem per Filium postea incarnatum et Spiritum sanctum creasse omnia, visibilia videlicet, et invisibilia, anathema sit. Si quis non dicat, Patris et Filii et Spiritus sancti unam deitatem, potestatem, divinitatem, potentiam, unam gloriam, unam proprietatem, unum regnum, unam voluntatem et veritatem, anathema sit. Si quis non dicat, tres esse veras personas Patris et Filii et Spiritus sancti, æquales, semper viventes, omnia et visibilia et invisibilia continentes, omnia
D potentes, omnia judicantes, omnia vivificantes, omnia creantes, omnia servantes, anathema sit. **258** Si quis non dicat Spiritum sanctum perinde atque Filium et Patrem ab omni creatura adorandum esse, anathema sit. Si quis de Patre et Filio recte sentiat, de Spiritu vero sancto hallucinetur, hæreticus est. Quoniam omnes hæreticos, de Filio Dei, et de Spiritu sancto perperam sentientes, in Judæorum et ethnicorum infidelitate hærere constat. Si quis divinitatem dividat, sigillatim Deum Patrem dicens, et Deum Filium, et Deum Spiritum sanctum, et contendat tres (1) deos dicendos esse, et non unum Deum propter unam divinitatem in tribus

(2) Quædam exemplaria non habent, *tres*.

subsistentiis, unamque potestatem, quam esse credimus et scimus, Patris et Filii et Spiritus sancti; aut e diverso subtrahens Filium et Spiritum sanctum, existimet solum Patrem Deum dicendum, vel unum ipsum Deum credendum esse, anathema sit. Nam nomen deorum et angelis, et omnibus sanctis, a Deo per gratiam impositum atque tributum est. De Patre autem et Filio et Spiritu sancto, propter unam et æqualem divinitatem, non deorum nomina, sed Dei nostri nomen significatur et declaratur. Ut credamus, nos in Patrem et Filium et Spiritum sanctum baptizari, et non in archangelorum aut angelorum nomina: sicuti hæreticos, aut Judæos, aut ethnicos insanos. Ipsa igitur hæc Christianorum est salus, ut fidem habentes Trinitati, ipsi Patri et Filio et Spiritui sancto, et baptizati in ipsam, unam scilicet Deitatem et potestatem et divinitatem et substantiam, in ipsum Deum credamus. »

A δυναστείαν, ἥνπερ εἶναι πιστεύομεν καὶ εἴδαμεν τ
Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος·
πάλιν ὑπεξαλόμενος τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγι
ὡς μόνον ὑπονοήσῃ τὸν Πατέρα Θεὸν λέγεσθαι ἢ τ
στεύεσθαι ἵνα Θεὸν, ἀνάθεμα ἔστω. Τὸ γὰρ ὄνομ
τῶν Θεῶν καὶ τοῖς ἀγγέλοις καὶ πᾶσι τοῖς ἁγίοις
παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐτέθη καὶ ἐχαρίσθη. Περὶ δὲ τοῦ Πα
τρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος διὰ τ
μίαν καὶ ἴσην θεότητα οὐχὶ τῶν Θεῶν ὀνόμα
ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἐνδείκνυται, καὶ σημαίνεται, ἵν
πιστεύωμεν, ὅτι εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγ
Πνεῦμα μόνον βαπτιζόμεθα, καὶ οὐχὶ εἰς τὰ τῶν ἀ
γγέλων ὀνόματα, ὡς οἱ αἱρετικοὶ, ἢ ὡς Ἰουδαῖ
ἢ ἐθνικοὶ παραφρονοῦντες. Αὕτη τοίνυν ἡ τῶν Χρ
στιανῶν σωτηρία ἐστὶν, ὥστε πιστεύοντες τῇ Τριά
B τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, καὶ βα
πτιζόμενοι εἰς αὐτὴν, μίαν θεότητα καὶ δυναστεί
καὶ θεότητα καὶ οὐσίαν, εἰς αὐτὸν πιστεύωμεν.
Ταῦτα μὲν ἔτι Γρατιανοῦ περιόντος ἐγένετο.

CAPUT XIX.

De rebellione Maximi. Et ut Justina mater Valentiniani, negotium facesserit Ambrosio episcopo Mediolanensi, et populus propter eum seditionem moverit; et de Cleobulo subnotario.

Hæc quidem Gratiano adhuc superstite acta. Cum autem synodi, quas diximus, celebrarentur, et Gratianus bello Alemannico occupatus esset, Maximus quidam ex Britanniæ partibus coortus, tyrannus exstitit. Et quia universum Romanorum imperium sibi subjicere in animo habuit. Valentinianum primum aggressus est, etiamnum adolescentulum, in Italia degentem: **259** cum quidem Probo, qui consularem obtinebat potestatem, rerum ibi administrandarum summa commissa esset. Quo tempore Justina etiam magni quidem Valentiniani conjux, junioris autem mater, Ariana dudum infecta labe, cum marito vivente de ea propalam non quidquam agere, neque eos affligere qui ὁμοούσιον, consubstantialis, fidem profitebantur, ausa fuisset, juvenili admodum filii ætate tum confisa, Mediolani, quo se receperat, negotium Ambrosio magno, cujus supra quoque meminimus, exhibuit, et ecclesias ibi turbavit, novas adversus verum dogma res molita. Magnopere namque, ut Ariminensis fides obtineret, contendit. Et naturæ illecebris atque inescationibus freta, hamum primum filio, quem ille tener adhuc, nequedum discrimen boni et mali habens, devoraret, præbuit. Conata vero etiam est Ambrosium in potestatem suam redigere: facile se rem quam volebat confecturam esse arbitrata, si illum expugnasset. Postquam vero ille magis etiam contraria docuit, et illam quidem ut a cœpto desisteret cohortatus est; filio ejus, ut paternam simul et religionem et hæreditatem integram retineret, admonito: varietatem quoque dogmatum, quod videlicet ea quam mater induceret sententia prorsus cum Christi doctrina et apostolorum prædicatione pugnaret, proposuisset; graviter id ferens Justina,

ΚΕΦΑΛ. ΙΘ'.

Περὶ τῆς ἀναστάσεως Μαξίμου· καὶ ὡς Ἰουστῖνα ἡ μήτηρ Οὐαλεντινιανοῦ, πράγματα παρέσχε Ἀμβροσίῳ τῷ ἐπισκόπῳ Μεδιολάνων· καὶ ὡς ἐστασίασε δι' αὐτὸν ὁ λαός. Καὶ περὶ Κλεοβούλου τοῦ ὑπογραμματέως.

Ὀπηνίκα δὲ τὰ τῶν εἰρημένων συνόδων ξυνίστα
Γρατιανῷ πρὸς τὸν κατ' Ἀλαμανοὺς πόλεμο
μοντι, Μάξιμός τις ἐκ τῶν κατὰ Βρεττανίαν μερ
ὁρμηθεὶς, τύραννος ἦρξε. Ὑφ' ἑαυτὸν ἅπασαν τὴν
C μονίαν Ῥωμαίων ἅπασαν θεῖναι διανοούμενος, τὸ
τον μὲν Οὐαλεντινιανῷ κομιδῇ νέῳ ἔτι καθεστῶτι,
καὶ κατὰ τὴν Ἰταλίαν τὴν διατριβὴν ἔχοντι, ἐπιθ
ται, Πρόβου τὴν τῶν ἐκεῖσε πραγμάτων διοίκη
ἐπιτετραμμένου, ὃς τὴν ὕπατον ἀρχὴν διεχείριζε
ὅτε καὶ Ἰουστῖνα ἡ γυνὴ μὲν τοῦ μεγάλου Οὐαλε
τινιανοῦ, τοῦ δὲ νέου μήτηρ, τὴν Ἀρειανῶν νόσ
πάλαι εἰσδιδεγμένη, ζῶντος μὲν τοῦ ἀνδρὸς, οὐκ ἀ
ταύτην παῤῥησιάζεσθαι, οὐδέ τι γοῦν βλάπτειν, ἢ
ἐφρόνουν τὸ ὁμοούσιον· τῷ δὲ κομιδῇ νέῳ τῆς τ
παιδὸς ἡλικίας ἄρτι θαῤῥοῦσα, καταλαβοῦσα τὴν Μ
διόλανον, πράγματα παρεῖχεν Ἀμβροσίῳ τῷ κατ
οὖ μνείαν καὶ ἐν τοῖς ἀνόπιν ἐποιησάμην· καὶ τὰ
ἐκεῖσε ἐκκλησίας ἐτάραττεν, ἐπιχειροῦσα νεωτερίζ
κατὰ τοῦ ἀληθοῦς δόγματος· περὶ πολλοῦ γὰρ ἐ
D ποίητο τὴν ἐν Ἀριμίνῳ πίστιν μᾶλλον κρατεῖν· κα
τῷ τῆς φύσεως θαῤῥοῦσα δελέατι καταπεῖν τὸ τῆ
αἱρέσεως ἄγκιστρον, πρῶτον τῷ παιδὶ παρεῖχεν, ἐπ
δὴ ἀπαλῷ ὄντι καὶ μηδεμίαν διάκρισιν ἔτι τοῦ καλ
καὶ τοῦ χείρονος ἔχοντι. Ἐπεχείρει δὲ καὶ Ἀμβρό
σιον εἷσω θέσθαι, ἡγουμένη ὡς εἰ τοῦτον περιέσοι
θαι τὸν ἀνύσειν τὸ σπουδαζόμενον. Ὡς δ' ἐκεῖνος τὸ
ναντίον μᾶλλον εἰσῆγε, κἀκείνην μὲν τοῦ τοιαῦτ
ἐπιχειρεῖν παρῄνει παύεσθαι, τῷ δὲ παιδὶ τὴν πα
τρῴαν πίστιν καὶ τὸν κλῆρον ἄσυλον διατηρεῖν ὑπεθ
θαι, καὶ τὸ τῶν δογμάτων διάφορον, ὡς τὰ μὲν εἰσ
ηγούμενα τῇ μητρὶ ἀντικρυς τῇ τοῦ Χριστοῦ διδ
σκαλίᾳ καὶ τοῖς τῶν ἀποστόλων κηρύγμασι διὰ μά
χης εἰσί· χαλεπήνασα Ἰουστῖνα, ἁπάτῃ τὸν παῖδ
μετήγετο· καὶ ὡς ἅτε δὴ περιυβρισμένη, διέβαλε

τὸν ἐπίσκοπον τῷ παιδὶ, καὶ τιμωρεῖν ἐδεῖτο. Ὁ δ' ἀληθεῖς εἶναι δείξας τὰς διαβολὰς, στρατιωτῶν πλῆθος ἔπεμπε, καὶ λόχοις πελταστῶν τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς περιβόλοις ἐκύκλου. Ἐπεὶ δὲ μόλις βίᾳ εἰσθριβόμενοι εἴσω θυρῶν ἐγένοντο τοῦ νεὼ, εἶλκον εὐθὺς τὸν Ἀμβρόσιον, καὶ ὑπερόριον ἄγειν ἐσπούδαζον. Ἀλλ' ἀντέσχον τὸ πλῆθος τῆς πόλεως περιχυθέντες αὐτῷ· καὶ θανεῖν ἡροῦντο μᾶλλον, ἢ οὕτως ἔχοντα τὸν σφῶν ἱερέα περιδεῖν. Ἐντεῦθεν δ' εἰς μείζονα τὴν ὀργὴν ἐξαφθεῖσα ἡ Ἰουστῖνα, καὶ νόμῳ τὸ δόξαν κρατῦναι διισχυρίζετο. Καὶ δὴ μετάκλητον ἐποίει Κλεόβουλον, ἄνδρα ἐπὶ τοῖς τῶν θεσμῶν γραμματείοις ἐντεταγμένον· καὶ θυμῷ ζέουσα, ὅσον τάχος ἐκθεῖναι νόμον ἐπέτρεπε, στερκτέα γε πάσῃ Ἐκκλησίᾳ τὰ ἐν Ἀριμίνῳ δόξαντα εἶναι. Ἐκεῖνον δὲ τὴν πρᾶξιν ὑποπαραιτούμενον (τῆς γὰρ ὁμουσίου πίστεως ἦν), μείζονα δώσειν ὑπισχνεῖτο τιμήν, εἴ γε πράξειε, δελεάζουσα. Ἀλλὰ πεῖθειν καὶ οὕτως ἥκιστα εἶχε· τὴν γὰρ οἰκείαν ζώνην περιελὼν, πρὸ τῶν ποδῶν ἐτίθει τῇ βασιλίδι, μήθ' ἣν εἶχε, μήτε μὴν μείζονα ἐπὶ μισθῷ ἀσεβείας ἔχειν αἱρούμενος. Ὡς δὲ καὶ ἔτι ἐνίστατο, μή ἂν ποτε μεταθέσθαι τῆς δόξης ἐς πλεῖστον ἰσχυριζόμενος· ἑτέρους καλέσασα, τὸν νόμον εὐθὺς ἐξετίθετο. Διηγόρευε δὲ ἀδεῶς συνιέναι τοὺς τὰ ἴσα φρονοῦντας τοῖς ἐν Ἀριμίνῳ συνελθοῦσιν, ἔπειτα ἐν Κωνσταντινουπόλει· τοὺς δ' ἑτέρως δοξάζοντας καὶ ἐμποδὼν γεγενημένους, καὶ ἕτερα τῷ ἀρτίως τεθέντι βασιλικῷ νόμῳ δεησομένους, θάνατον τὴν ζημίαν εἶναι.

A fraude puerum est aggressa. Et veluti contumelia affecta esset, episcopum apud illum calumniata est: et ut in eum etiam animadverteretur, postulavit. Atque ille calumniis eis credens, militarem manum misit, et Cetratorum agminibus ecclesiam cinxit: qui vi tandem, cum per irruptionem intra sacras ædes pervenissent, confestim Ambrosium (1) correptum trahere, et in exilium agere voluere. Cæterum uti is multitudo illi circumfusa restitit: et mortem sibi perferendam potius statuit, quam ut sic antistitem suum tractari pateretur. Quare amplius ad iram commota Justina, decretum suum lege etiam confirmare contendit. Itaque Cleobulum, qui in decuria scribarum in sacrarum constitutionum tabulario militabat, ad se accivit: et furore B fervens, quamprimum legem edi jussit, ut ecclesiæ omnes in decretis Ariminensibus acquiescerent. **260** Quod ubi ille facere detrectavit, erat enim ὁμοουσίου, consubstantialis, fidei studiosus, hominem inescatione alliciens, ampliorem illi, si quod ipsa juberet, fecisset, honorem est pollicita. Verum ne ita quidem id illi persuadere potuit. Cingulum namque suum sibi detractum ad pedes principis feminæ deposuit, neque eum ipsum quem habebat, neque splendidiorem etiam, tanquam impietatis præmium, honorem retinendum esse ratus. Sed enim cum insuper ei magis instaret, atque ille nunquam se sententiam mutaturum esse vehementer confirmaret, aliis evocatis, statim legem composuit. Constituit autem, ut tuto atque libere, qui eadem sentirent, quæ episcopi Arimini, ac deinde etiam Constantinopoli congregati statuissent, conventus haberent. Quod si qui diversæ essent opinionis, illisque obsisterent, et aliud quam nova ista imperialis constitutio mandaret, petere auderent, eos morte mulctandos esse sanxit.

ΚΕΦΑΛ. Κ'.

Περὶ Γρατιανοῦ, ὡς δόλῳ ἀνῃρέθη ὑπὸ Ἀνδραγαθίου· καὶ ὡς Οὐαλεντινιανὸς ὁ νέος τὸν τύραννον δεδοικὼς, ἐς Ἰλλυρικοὺς ἦκεν.

Ἐν τούτοις δ' οὔσης τῆς τοῦ βασιλέως μητρὸς, καὶ διὰ πολλῆς ποιουμένης σπουδῆς τὸν εἰρημένον νόμον κρατύνειν, φήμη διέτρεχε δόλῳ Ἀνδραγαθίου, ὃς τοῦ τυραννήσαντος Μαξίμου στρατηγὸς ἦν, Γρατιανὸν ἀνῃρῆσθαι τὸν βασιλέα. Ἀνδραγάθιος γὰρ οὗτος ἐφ' ἁρμαμάξῃ (κλίνη δ' ἂν εἴη τοῦτο βασιλικῇ φορείῳ προσοικεία) ὀχούμενος ἀπεκρύβη, ἣν ἡμίονοι ἐπεφέροντο· καὶ τοῖς ἡγουμένοις τῶν δορυφόρων λέγειν ἐκέλευεν, ὡς ἡ τοῦ βασιλέως εἴη Γρατιανοῦ γαμετὴ, καὶ εἰς ἐκεῖνον λαμπρῶς προπομπεύουσα ἄγεται. Γρατιανὸς δὲ τοῦτο μαθὼν, ὡς ἐναγχος γῆμας, νέος τε ὢν καὶ ἐρωτικῶς πρὸς τὴν γυναῖκα ἔχων, ὑπὸ σφοδρᾶς τῆς ἐφέσεως ταύτην θεάσασθαι, ἀπερισκέπτως περὶ Λουγδοῦνον πόλιν τῶν Γαλλιῶν, τὸν ποταμὸν διαβὰς, εἰς τὰς τοῦ πολεμίου χεῖρας ἐμπίπτει, καθάπερ τυφλός. Ἐκπηδήσας γὰρ τοῦ φερέτρου ὁ Ἀνδραγάθιος, τὸν Γρατιανὸν εὐθὺς συνέσχε· καὶ οὐκ εἰς μακρὰν γε διεχειρίζετο τὸν καλὸν ἀριστέα. Ὃς

CAPUT XX.

De Gratiano, ut dolo ab Andragathio sit interfectus: et ut Valentinianus junior tyrannum Maximum timens, in Illyricum pervenerit.

Cum in hoc sic imperatoris mater esset, et studio omni in id incumberet, ut constitutio ejusmodi servaretur, fama increbuit, Andragathii dolo, qui Maximi tyranni dux erat, Gratianum imperatorem necatum esse. Andragathius enim iste in curru lecticæ imperiali persimili, ad quem mulæ junctæ erant, latens vehebatur. Jusserat is satellitum Gratiani ductoribus renuntiari, imperatoris adesse conjugem, ut scilicet et ille cum apparatu magnifico obviam honoris causa progrederetur. Id ubi Gratianus audivit, quod non ita pridem eam duxisset, et juvenis esset, mulieremque vehementer D amaret, desiderio ejus videndæ ingenti accensus, apud Lugdunum Galliæ urbem, satis inconsiderate amne superato, in hostiles manus, perinde atque cæcus esset, incidit. Andragathius namque lectica exsiliens, Gratianum statim comprehendit: et brevi post, cum ut bellatorem atque victorem optimum

(1) Præclarum est apud Theodor. lib. v, cap. 13, Ambrosii ad Valentinianum juniorem verbum: Tum juvenis indignatus, propalam e templo Ambrosium exire jussit. At ille, *Libens id*, inquit, *non fecero. Neque enim lupis ovium caulam prodam, neque blasphemis templum divinum concedam. Quod si necare me vis, in ipsa ecclesia in me ensem aut cuspidem stringe. Perlibenter enim cædem eam tulero.*

interfecit. **261** Qui urbes suas moderate et juste administrans, et paternam fidei opinionem adaugens, ita vitam sine liberis finiit, viginti et quatuor annos natus : cum annis quindecim una cum Theodosio, solus autem anno uno et mensibus sex imperasset. Ea clade renuntiata, Justina iram adversus Ambrosium suam remisit. Porro Maximus ingenti atque forti exercitu (1) ex Britannis, et finitimis eorum Gallis et Celtis, aliisque loca ea incolentibus populis coacto, in Italiam ducebat, Valentiniani etiam junioris imperium ibi in potestatem suam perventurum esse arbitratus. Jam enim, quod Gratianus habuerat, obtinebat. Copias autem eas ducebat, illo quidem sub prætextu, ut ne quid de patriis dogmatibus per res novas immutaretur, et ut ecclesiam constitueret atque ordinaret: non enim, quæ Ambrosio a Justina acciderant, ignorabat : revera autem omnem, quod dicitur, lapidem movens, illud agebat, ut tyranni opinionem a se amoliretur, et Romanorum imperium non tam vi quam legibus sibi parasse videretur. Itaque ad Valentinianum scribens, imperatorem se renuntiatum esse significavit : et eum simul, ut bellum cum vera pietate gerere supersederet, paternamque religionem integram atque illæsam conservaret, cohortatus est : litteris eis etiam, nisi obsecundaret, minis additis. Ea porro verba factis ipsis comprobavit. Cum exercitu enim, quem secum habebat, Mediolanum versus, ubi ille erat, progressus est. Valentinianus autem expeditione atque adventu tyranni cognito, ne quid se indignum pateretur, veritus in Illyricum profugit. Atque inde Thessalonicam venit : experientia edoctus, quem maternorum consiliorum perceperit fructum. Fuit cum eo ibi et mater et præfectus Probus. Valentinianus etiam temporum necessitate adductus, vel invitu imperialia Maximi, a quo ad eum legati venerant, insignia admisit.

A σωφρόνως καὶ δικαίως τὰς πόλεις ἰθύνων, καὶ τ πατρῴαν δόξαν τῆς πίστεως αὔξων, οὕτως ἅπας ἐτ λεύτα τὸν βίον · ἀμφὶ εἴκοσι καὶ τέσσαρα διαγεγον ἔτη, πεντεκαίδεκα δ' ἐκ τούτων βιβασιλευκώς. Τ δὲ τεσσάρων συμφορᾷ ἀγγελθείσης, καὶ Ἰουστ τῆς κατὰ Ἀμβρόσιου ὀργῆς ἐλαγεν. Ὁ δὲ Μάξ πολλήν τινα καὶ οὐκ ἀγεννῆ στρατιὰν ἠθροικὼς ἐκ Βρεττανῶν καὶ τῶν ὁμόρων αὐτοῖς Γαλατῶν Κ τῶν τε καὶ τῶν ἄλλως προσοικούντων τῇδε ἰθν ἐπὶ τὰ πρὸς Ἰταλίαν ἤει, εἴκειν θέσθαι καὶ τὴν ν νέου ἀρχὴν Οὐαλεντινιανοῦ δοκιμάζων, ἤδη γὰρ τ Γρατιανοῦ ἐχειρώσατο. Καὶ ἐκείνει τὴν δύναμιν, ε φάσει μὲν, ὡς μή τι δῆθεν νεωτερισθείη περὶ πάτρια δόγματα καὶ τὴν τῆς ἐκκλησίας κατάστα καὶ γὰρ ἐγὼ τὰ τῷ Ἀμβροσίῳ ἐξ Ἰουστίνης συ B δάντα · τὸ δ' ἀληθὲς, τὸ τύραννος εἶναι δῆθεν ἐ στιόμενος, πάντα κάλων ἐκίνει πραγματευόμενος, π βασιλείαν Ῥωμαίων νόμῳ καὶ οὐ βίᾳ περιποιήσα ἑαυτῷ. Καὶ δὴ γράφων Οὐαλεντινιανῷ, τὴν ἀνάβ σιν ἐδήλου· παρηγγύα τε ἅμα καὶ τὸν κατὰ τῆς σεβείας πόλεμον διαλύειν. Ἔτι δὲ παρῄνει τὴν π τρῴαν εὐσέβειαν διαφυλάττειν ἀλύμαντον · καὶ ἐπ λὴν δὲ προσετίθει τοῖς γράμμασιν. εἴ γε μὴ πείθοι Ἀμίλει καὶ τοῖς λόγοις ἐπιτίθει τὸ ἔργον. Τὴν γὰ περὶ αὐτὸν δύναμιν ἠθροικώς, ἐπὶ τὴν Μεδιόλαν ὥρμησεν, ἔνθα κἀκεῖνος ἦν. Ὁ δὲ μαθὼν τὸν τυράν νου τὴν ἔφοδον, δείσας μή τι πάθοι τῶν ἀπειλη C Ἰλλυριοὺς ᾤχετο φεύγων · ἐκεῖθεν δὲ εἰς Θεσσαλον κην ἦκε, πείρᾳ μαθών, τίνων ἐκ τῆς μητρὸς ἐκ ώνατο συμβουλῆς. Ἦκε δὲ αὐτῷ καὶ ἡ μήτηρ, καὶ Πρόβος ὁ ὕπαρχος. Τῇ δὲ τοῦ καιροῦ ἀνάγκῃ πα σθεὶς Οὐαλεντινιανὸς, τὰ τῆς βασιλείας Μαξίμου κα ἄχων προσίετο σύμβολα, πρέσβεων ἐκείθεν ἱκέ των.

262 CAPUT XXI.

Ut Theodosius sine pugna et sanguine tyrannum vicerit, et de fama ab Arianis contra Theodosium sparsa : et de Symmacho philosopho, et ut Theodosius venia sit dignatus.

Laudatissimus imperator Theodosius, ubi vidit quæ adversus Ambrosium, rerum novandarum studio incepta atque perpetrata fuerant, et simul de tyranni legatione, et præterea quæ litteris suis significaverat, scripsit profugo juniori imperatori, non mirandum esse, quod in tanto metu imperator is esset; tyranno autem tantum suppetierit virium, ut imperatorem in fugam verterit. « Ille enim, inquit, rectæ fidei opinioni subsidium fert : imperator vero, dum rectam sententiam oppugnat, contra Deum bellum movet. Et tu quidem cœlesti armatura nudatus, fugæ te commisisti : ille autem recta opinione munitus, su-

ΚΕΦΑΛ. ΚΑ'.

Ὡς Θεοδόσιος ἀμαχεὶ τοῦ τυράννου περιγέν καὶ περὶ τῆς φήμης τῶν Ἀρειανῶν · καὶ π Συμμάχου τοῦ φιλοσόφου ὡς συγκαλε ἠξίωτο.

Θεοδόσιος δὲ ὁ πανεύφημος βασιλεὺς, μαθὼν τε ἐνεωτερίσθη Ἀμβροσίῳ, καὶ τὰ ἐπ' ἐκείνῳ γε νημένα, ἔτι δὲ καὶ τὴν τοῦ τυράννου πρεσβείαν, δσα τοῖς γράμμασι διελάμβανε, τῷ δραπέτῃ καὶ D ἔγραφε βασιλεῖ, μὴ χρῆναι θαυμάζειν, εἰ τῷ μὲν β σιλεῖ τοσοῦτον ὑπέστη δέος· ὁ δὲ τύραννος οὕτω κρ τεῖ, ὡς καὶ φυγάδα βασιλέα ποιεῖν · « Ἐκεῖνος μ γὰρ, φησὶ, τῇ ὀρθῇ δόξῃ ἐπικουρεῖ · ὁ δὲ βασιλε Θεῷ διὰ τῆς ὀρθῆς πεπολέμηκε δόξης, αὐτῇ ἀν στάμενος. Καὶ σὺ μὲν τῆς ἄνωθεν πανοπλίας γυμν Θεὶς, ἀπέδρας· ἐκεῖνος δὲ τῇ ὀρθῇ δόξῃ φρατυν νος, περιγίνεται καὶ τοῦ δεσπότου κρατεῖ · τῇ γ εὐσεβείᾳ πάντως καὶ ὁ ταύτης νομοθέτης συμπαρ

(1) De motu Germanico anni 1516 versiculi :

Causam consiliis texitis improbis,
Qualem perdomita jam prope Gallia
Omni, cum petcret Marte tyrannico
Urbes Maximus Italas,
Sacrorum titulo perfida filio
Justi[illegible]arina ferox acrius inferens :
Victus succubuit qui sine prælio,
At divum non sine numine.

ναι φιλεῖ.» Ταῦτα μὲν οὖν καὶ πόρρω ὢν ἀπέστελλε Θεοδόσιος· οὐ πολλῷ δ' ὕστερον καὶ στρατιὰν ἀξιόμαχον ἠθροικὼς, καὶ αὐτὸς ἔπεισι τῷ τυράννῳ· ἐδεδίει γὰρ μὴ καὶ περὶ τὸν νεώτερον βασιλέα τι διαπράξηται Μάξιμος· κἀντεῦθεν κραταιωθεὶς, καὶ τὴν τῆς Ἑω πᾶσαν ἀρχὴν ὑπ' αὐτὸν θείη. Ἐν ταυτῷ δὲ καὶ πρεσβεία Περσῶν ἦκεν εἰρήνην ἐξαιτουμένη. Προσγίνεται δ' αὐτῷ τηνικαῦτα καὶ παῖς ἕτερος ἐκ Πλακίλλης αὐτῷ γεννηθεὶς τῇ ἐνάτῃ τοῦ Σεπτεμβρίου μηνὸς, ὃν Ὀνώριον κατωνόμασε. Λαμπρῶς δὲ τὰ κατὰ τὴν στρατιὰν ἐξαρτίσας, τὸν υἱὸν Ἀρκάδιον τῇ Κωνσταντίνου καταλιπὼν, αὐτὸς τὴν Θεσσαλονίκην κατέφθασε· καὶ Οὐαλεντινιανῷ συγγενόμενος, πρῶτα μὲν τὴν ψυχὴν αὐτῷ ἐθεράπευε, τὴν πατρῴαν πίστιν ἀνασωσάμενος, καὶ τὴν ἐκ μητρὸς ἐπεισρυεῖσαν νόσον ἐξήλαυνεν· ἔπειτα δὲ θαῤῥεῖν παρηγύα, καὶ μὴ ἐπὶ τῇ ἀρχῇ δεδιέναι. Καὶ τοὺς μὲν παρὰ Μαξίμου ἥκοντας πρέσβεις οὔ· ἀπεσείσατο πάμπαν, ἀλλ' οὐδὲ προσίετο ἐς τὸ φανερόν. Τὰς δὲ δυνάμεις ἀναλαβὼν, εἰς τὴν ἑσπέραν πρὸς τὴν Ἰταλίαν ἐχώρει. Φῆμαι δ' ἐκεῖθεν πρὸς τὸ ἑκάστῳ δοκοῦν ἀφικνοῦντο. Φιλοῦσι γὰρ οἱ ἄνθρωποι καὶ περὶ ὧν ἥκιστ' ἐπίστανται, λόγους πλάττειν· καὶ μάλιστα εἰ καί τισι προφάσεσιν εἰλημμένοι ὄντες τυγχάνουσι, τὰς περὶ ὧν σπουδάζουσι φήμας ἐξάπτειν, ἅτε δὴ νεωτέρων πραγμάτων ἀεὶ ὀρεγνώμενοι. Ὃ δὴ καὶ τηνικαῦτα τοῖς ἀνὰ τὴν Κωνσταντίνου συνέβαινε. Περὶ γὰρ τοῦ πολέμου ἄλλος ἄλλο τι ἐθρύλλει πλάττων, πάντες δὲ τὰ χείρω μᾶλλον ἐπῇγον, καίπερ μηδενὸς τῷ πολέμῳ γεγενημένου, αὐτοὶ ὡσανεὶ παρόντες τοῖς πεπραγμένοις τὰ συμβαίνοντα δῆθεν ἱστόρουν. Οἱ δ' Ἀρειανοὶ θυμομαχοῦντες ὡς τῶν ἐκκλησιῶν ἀπελαμένοι, ἐλογοποίουν ὡς ὁ τύραννος μᾶλλον ἐπικρατέστερος τοῦ βασιλέως ἐγένετο, καὶ τόσοι καὶ τόσοι τῶν ἡμετέρων πεπτώκασι· καὶ ὅτι ὅσον οὔπω, καὶ αὐτὸς ὁ κρατῶν ὑπὸ χεῖρα τῷ τυράννῳ πεσεῖται. Καὶ ἄλλων δέ τινων ἐπιγενομένων, τὰ παρ' αὐτοῖς πλαττόμενα ὡς ἀληθῆ γε εἶναι ᾤοντο, καὶ ὁμολογούμενα. Ἐντεῦθεν τοίνυν παρελόγῳ ῥύμῃ θαῤῥήσαντες, ἀθρόον εἰσδραμόντες, κατὰ τῆς τοῦ ἐπισκόπου Νεκταρίου οἰκίας πῦρ ἐνιέντες, ταύτην ἐνέπρησαν· ὅτιπερ τῶν ἐκκλησιῶν αὐτὸς ἐγκρατὴς ἦν. Τοῦτο μὲν τοιοῦτον ἐγένετο· τῷ δὲ βασιλεῖ Θεοδοσίῳ τὰ τοῦ πολέμου κατὰ γνώμην ἐχώρει. Οἱ γὰρ ὑπὸ τὸν τύραννον στρατιῶται τὸ τῆς παρασκευῆς Θεοδοσίου ἀξιόμαχον δείσαντες, καὶ τῇ φήμῃ καταπλαγέντες, τὸν τύραννον συλλαβόμενοι, ὑπὸ τοὺς πόδας τῷ βασιλεῖ ῥίπτουσιν· ὃν ἐκεῖνος, δίκειν νομίσας τὰς πρὸς Γρατιανὸν συνθήκας, εἰ μὴ ποινὴν εἰσπράξαιτο τῆς ἐκείνου σφαγῆς, εὐθὺς αὐτὸν ἀναιρεῖ. Ὁ δὲ τὸν Γρατιανὸν δόλῳ ἀνελὼν Ἀνδραγάθιος, τὰ κατὰ τὸν Μάξιμον διαγνούς, σὺν αὐτοῖς ὅπλοις εἰς τὸν παῤῥέοντα ποταμὸν ἦλατο, καὶ ἀπεπνίγη φθαρείς. Ἡ δὲ ἀρχὴ τῷ νέῳ Οὐαλεντινιανῷ ἅπασα σέσωσται. Οὕτω δὲ τὸν πόλεμον διαθέμενος Θεοδόσιος, σὺν τῷ νεω-

perior est, et herum suum vincit. Prorsus enim veræ pietati auctor et legislator ejus adesse solet.» Atque hæc quidem, cum longe adhuc abesset, Theodosius ad Valentinianum scripsit. Brevi vero post, exercitu strenuo collecto, contra tyrannum duxit. Metuebat namque, ne contra juniorem imperatorem Maximus rem etiam recte gereret, atque inde majoribus comparatis viribus, Orientis etiam imperium sibi subjiceret. Fuit tum Persarum apud eum legatio, pacem petens. Filius quoque alter ex Placilla ei nono Septembris mensis die natus est, quem Honorium nominavit. Sedenim exercitu rebus omnibus magnifice instructo, et Arcadio filio Constantinopoli relicto, Thessalonicam profectus est, ubi Valentinianum convenit. Et primum animam ejus, fide paterna restituta, et morbo materno depulso, curavit: deinde bono etiam animo esse, neque de imperio metuere eum jussit. Legatos autem qui a Maximo venerant, neque rejecit prorsus, neque propalam admisit. Copiisque receptis, ad Occidentem in Italiam contendit. Fama vero inde, pro eo atque cuique visum erat, afferebatur. Consueverunt enim homines etiam de rebus quas ignorant, sermones confingere, et majores quoque, præcipue si quam habent causam et prætextum, de eis quibus favent, rumores excitare, ut qui rerum semper novarum cupidi sunt. **263** Quod tum quoque Constantinopoli accidit. De bello enim alius aliud commentus, in vulgus id spargebat, omnes vero deteriora magis nuntiabant. Et quamvis nemo bello interfuisset, perinde tamen atque in re præsenti bellum geri vidissent, quæ ibi accidissent, narrabant. Porro Ariani, qui ab ecclesiis repulsi fuerant, in animis ipsi suis bellum agitantes, rumores serebant, imperatorem scilicet a tyranno victum, et tot atque tot nostrorum cæsos esse; primo quoque etiam tempore imperatorem ipsum in tyranni manum perventurum. Et cum alia quædam insuper vulgarentur, quæ ab eis excogitata fuerant, pro veris certisque rebus habebantur. Proinde concursu ingenti facto, vecordi confidentia et impetu, in episcopi Nectarii ædes ignem injecerunt, easque incenderunt, propterea quod ecclesias is moderaretur. Atque hæc quidem sic agebantur. Imperator autem Theodosius bellum ex sententia gessit. Milites namque quos tyrannus habebat, apparatum bellicum et ingentes Theodosii copias veriti, ipsaque adeo fama eorum territi tyrannum captum ad imperatoris pedes abjecere (1). Et Theodosius, quod se Gratiano, quocum fœdus pepigerat, injuriam, si tyranno parceret, neque ab eo cædis patratæ pœnas sumeret, facturum esse putaret, confestim illum necari jussit. Andragathius vero, qui Gratianum fraude circumventum occide-

(1) Conferat mihi, quæso, pius prudensque lector, cum tyrannide Maximi istius, per circumstantias omnes, seditionem et rebellionem Germanicam, ejusque exitum, quem an. 1546 et 1547, vidimus; et rem prorsus eamdem inveniet. Mores rediisse, qui Theodosii fuere tempore, pessimos, cum Maximus bello periret imperii socius rebellis.

rat, ubi quid Maximo accidisset, cognovit, cum ipsis armis in præterfluentem amnem insiluit, atque ibi interiit. Ita Valentiniano juniori imperium omne restitutum est. Et Theodosius bello feliciter confecto, cum imperatore juniore Romam victor ingressus, clarissimum latus egit triumphum. Recte etiam is in Italia Mediolanensem constituit atque ordinavit Ecclesiam, cum e vita commodum Justina excessisset. Theodosius, cum adhuc Romæ esset, e Constantinopoli eo ad se filium Honorium, valde adhuc tenerum, adducendum curavit. Et cum Romæ victoriæ sacra peregit, tum clementiam placabilitatemque suam manifesto declaravit : potissimum vero in Symmacho exconsule. Hic **264** namque senatus Romani princeps, in magna, propter egregia quæ in eo erant ornamenta, fuit admiratione, maximeque propter eloquentiam et peritiam Latini sermonis laudatus est. Multas enim, et admodum præclaras Romana lingua edidit orationes. Scripsit etiam ad Maximum tyrannum adhuc superstitem. Quam ob causam criminis perduellionis et læsæ majestatis reus factus, quod se damnatum iri metueret, tanquam ad asylum in ecclesiam confugit. Adeo autem imperator iste religiose Christianismum coluit, et adeo Ecclesiæ fuit obediens, ut non eos modo qui ejusdem cum eo essent fidei, magnopere honorarit, et præclaram illis opinionem conciliare studuerit, verum etiam Novatianos, idem nobiscum una re excepta sentientes, civiliter et placide admiserit. Itaque Leontius Novatianorum ecclesiæ tum in Romana urbe antistes, qui deprecator apud eum pro Symmacho fuit, spe sua frustratus non est. Nam ei gratificatus imperator, peccatum tantum Symmacho remisit. Qui veniam consecutus, orationem qua se defendit, ad imperatorem conscripsit. Et bellum quidem Occidentale tali initio cœptum, optatum, Deo bene adjuvante, habuit finem

τίσιν βασιλεῖ τὴν Ῥώμην ὡς ν χειμάρρους κατέβα, καὶ ἐπανίσχων καταῤῥαγεὶς θρίαμβον εὐφρανόμενος. Καλῶς δὲ ἔχει καὶ τὰ κατὰ τὴν ἐν Ἰταλίᾳ Ἐκκλησίαν διάθεσιν Μεδιολάνων· εἶδεν γὰρ βίου καὶ ἱστίνα ἐχρήσατο. Ἔτι δ' ἐν τῇ Ῥώμῃ ὢν Θεοδόσιος, ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως κομιδῇ νέμιον ὄντα τὸν υἱὸν Ἀρκάδιον μετεπέμπετο. Τοὺς δ' ἐπανελθὼν τελῶν ἐν Ῥώμῃ, καὶ τὴν σφετέραν ἀνεξικακίαν ἔδειξε καὶ μάλιστα ἐπὶ Συμμάχῳ τῷ πάλαι ὑπάτῳ. Οὗτος γὰρ πρῶτος ὢν τῆς ἐν Ῥώμῃ συγκλήτου ξυλλήξ, διὰ θυμάτων ἦν τοῖς πρώτοις αὐτῷ ἀγαθός, μάλιστα δ' ἐκηγεῖτο ἐπὶ παιδεύσει λόγων Ῥωμαϊκῶν· πολλοὺς γὰρ καὶ ἄγαν ἀρίστους λόγους τῇ σφετέρᾳ γλώσσῃ ἐξέθετο. Γέγραφε δὲ καὶ πρὸς τὸν τύραννον Μάξιμον ἔτι περιόντα· οὗ χάριν ἔνοχος τῷ τῆς καθ' αὑτοῦ ἐγεγόνει ἐγκλήματι. Δείσας τοίνυν τὴν κατάληψιν, ὡς εἰς πρυτανεῖον τὴν Ἐκκλησίαν κατέδραμεν. Οὕτω δ' ἦν ὁ βασιλεὺς εὐλαβὴς περὶ τὸν Χριστιανισμὸν ἔχων, καὶ τῇ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίᾳ πειθήνιος, ὡς μήτοι γε τοὺς τῆς ἴσης αὐτῷ πίστεως ὑπερτιμᾶν τε, καὶ τὸ δόξαν ἐκείνοις αἱρεῖσθαι προεῖναι· ἀλλὰ γὰρ καὶ Ναυατιανοὺς τὰ παραπλήσια τῇ θρησκείᾳ πλὴν ἑνὸς δοξάζοντας ἡμέρως καὶ ἀστείως μᾶλλα προσίεσθαι. Ὑπὲρ τοίνυν Συμμάχου Λεόντιος πρεσβεύων, ὃς τῆς ἐν Ῥώμῃ τῶν Ναυατιανῶν Ἐκκλησίας τηνικαῦτα ἡγεῖτο, οὐκ ἀπετύγχανε τοῦ σκοποῦ· ἐκείνῳ γὰρ τὴν χάριν ἀφοσιώσας, συνεχώρει τῷ Συμμάχῳ τὸ ἔγκλημα· ὃς δὴ καὶ τῆς συγγνώμης ἀξιωθεὶς, τὸν ἀπολογητικὸν τῷ βασιλεῖ ἐπεδίδου. Ὁ μὲν οὖν καθ' ἑσπέραν πόλεμος τοιαύτην ἀρχὴν ἐσχηκώς, τοιοῦτον αἴσιον καὶ τέρας λαβὼν θεοῦ πρυτανεύοντος.

CAPUT XXII.

De fœdis consuetudinibus et moribus, quos ex urbe Roma ejecit imperator Theodosius.

Theodosius imperator, cum in Italia moraretur, plurimum emolumenti in Romanam contulit urbem, cum ea quæ antea non habebat liberaliter tribuendo, tum pleraque quæ antiquitus ei erant fœda atque pudenda adimendo. Fuit enim Romæ probrum quoddam tale : Erant ibi ædificia maxima, in quibus annona urbis asservabatur. Qui vero præfecti eis erant, Romana lingua mancipes dicti, temporis processu prædonum domicilia effecerant (1). Cum enim ad latus cujusque ædificii, juxta loci situm, in parte inferiori pistrinum esset, qui ei præfuere, tabernis constructis, in quibus etiam meretrices ad quæstum prostabant, per illas insidias eis tendebant, qui annonæ comparandæ gratia ad domos eas veniebant. **265** Erant vero, qui eam tantum ob causam ut fœdæ voluptati inservirent, eo accedebant. Machina enim quadam ex prostibulo in pistrinum deferebantur. Potissimum vero peregre advenientibus et advenis hoc

ΚΕΦΑΛ. ΚΒ'.

Περὶ τῶν αἰσχρῶν συνηθειῶν, ἃς κατέλυσε τῆς Ῥώμης ὁ βασιλεὺς Θεοδόσιος

Βασιλεὺς δὲ διατρίβων ἐν Ἰταλίᾳ, πλεῖστα τὴν Ῥωμαίων ὠνήσατο πόλιν, τῷ μὲν τῷ δοῦναι φιλοτίμως ἃ μὴ πρότερον εἶχε, καὶ τῷ περιελεῖν τὰ προσόντα ἐκείνῃ μοχθηρὰ ἐκ μακροῦ, καὶ αἰσχύνης ἔμπλεω καθιστῶντα. Μία δ' ἦν αὐτῇ αἰσχύνη τοιαύτη· Μέγιστοι δόμοι κατὰ τὴν Ῥώμην ἦσαν, οἷς ὁ τῇ πόλει χορηγούμενος σῖτος ἐτίθετο· οἱ δὴ τῶν οἴκων τούτων τὴν ἀρχὴν ἔχοντες, οὓς Ῥωμαίων φωνὴ μάγκιπας ὀνομάζει, τῷ χρόνῳ προϊόντι ληστήρια τοὺς οἴκους εἰργάσαντο. Ἐπεὶ γὰρ οἱ μυλῶνες τῆς τῶν τόπων θέσεως οὕτω διδούσης κατὰ βάθους ἦσαν πρὸς πλευρὰν ἑκάστῳ οἰκήματι, οἱ τούτων προϊστάμενοι καπηλεῖα κατασκευαχότες, καὶ πόρνας ἐν αὐτοῖς προστησάμενοι, διὰ τούτων ὥσπερ λόχον καθίστων τοῖς χρείᾳ τροφῶν τοῖς οἴκοις ἐπερχομένοις. Ἦσαν δὲ οἱ καὶ τῷ αἰσχρᾷ ἡδονῇ δουλεύειν ἑλόμενοι ῥόνῃ ἑκεῖσε ἐγίνοντο· μηχανῇ γάρ τινι διὰ τοῦ πορνείου τῷ μυλῶνι ἐνέπιπτον· μάλιστα δὲ τοῦτο τοῖς ἐνδημοῦσι τῶν ξένων ἐπιτηδείως εἶναι· καὶ οἱ οὕτως ἐα-

(1) Socr. lib. v, cap. 18.

λωκότες, ἀνάγκῃ ἐπικειμένῃ, ὀλεῖν διὰ βίου κατεῖχοντο, μὴ τὴν ἐκεῖθεν λύσιν ποσῶς συγχωρούμενοι· ὡς καὶ τοῖς οἰκείοις παρεσχῆσθαι δόξαν, ὅτι πάλαι τεθνήκασι ταύτῃ τῇ ἀγρᾷ. Καί τις τῶν Θεοδοσίῳ στρατευσαμένων ἐνέπεσεν. Ὡς δ' ἥκιστα τούτῳ συνεχωρεῖτο ἡ ἔξοδος, καθὰ δὴ τὰ καὶ τοῖς λοιποῖς, τὸ παρὰ τῶν μηρῶν ἠωρημένον ξίφος σπασάμενος, τοὺς ἐπέχοντας διεχρήσατο. Οἱ δ' ἄλλοι, δέει τοῦ μὴ τὰ ἴσα παθεῖν, συνεχώρουν ἐκείνῳ τὴν ἔξοδον. Ἃ δῆτα μαθὼν Θεοδόσιος, τοὺς μὲν κολάσει ὑπῆγε· τοὺς δὲ ληστρικοὺς ἐκείνου· οἴκους καὶ τὰ πορνεῖα ἐκ βάθρων ἀνέτρεπε. Ταύτην μίαν αἰσχύνην τῆς βασιλευούσης τῶν πόλεων περιεῖλεν ὁ Θεοδόσιος· ἑτέραν δὲ τήνδε· Εἴ ποτε μοιχείας πάθει γυνὴ ἁλοῦσα ἔτυχεν, οὐκ ἐκκοπῇ τῆς ἁμαρτάδος, ἀλλὰ προσθήκῃ μᾶλλον τῆς ἀκρασίας τὴν τιμωρίαν Ῥωμαῖοι ἐπῆγον· βραχυτάτῳ γὰρ οἰκίσκῳ τὴν ἁμαρτήσασαν περικλείοντες, ἔπειτ' ἀναιθῶς εἴων τῷ βουλομένῳ τὴν ἀκόλαστον ἡδονὴν ἐκπληροῦν. Καὶ τὸ δὴ πάσης ἀτοπίας ἐπέκεινα, ὅτι καὶ κώδωνας ἀπηώρουν κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἀκαθάρτου μίξεως· ὥστε σειομένους ἠχεῖν, ἵνα μὴ λάθῃ τοὺς ὅπου δή ποτε παριόντας τὸ δρώμενον, ἀλλὰ τῇ τῶν κωδώνων ἠχῇ ἡ μεθ' ὕβρεως τιμωρία γνωρίζοιτο. Ἦν καὶ ταύτην πυθόμενος ὁ σωφρονέστατος οὐκ ἤνεγκε βασιλεύς· ἀλλὰ καὶ ταύτην τὴν ἀναιδῆ συνήθειαν ἐξηφάνιζε, τὰ σεῖστρα παντάπασιν ἀφανίσας. Οὕτω γὰρ τὰ ἐφ' ὕβρει οἰκήματα ἐκεῖνα ἐκάλουν· ἄλλοις δὲ νόμοις ὑποκεῖσθαι τὰς οὕτως ἀλούσας ἐνομοθέτει. Τῶν μὲν δύο τούτων ἐφυβρίστων συνηθειῶν ὁ θειότατος βασιλεὺς τὴν Ῥωμαίων πόλιν ἀπήλλαξε· πάντα δὲ καταστησάμενος, ὡς χρεών, τῇ μὲν Ῥώμῃ τὸν Οὐαλεντινιανὸν τὴν βασιλείαν ἐκεῖσε διέπειν ἀφῆκεν· αὐτὸς δὲ σύναμα τῷ παιδὶ Ὀνωρίῳ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἦλθε.

accidebat. Qui deinde ad eum modum capti, et necessitate circumventi, molere per vitam omnem cogebantur, usque adeo libertate et aliquo inde reditu negato, ut necessarii et propinqui eorum jamdudum eos fatis concessisse opinarentur. In hanc decipulam quidam etiam Theodosii milites incidit. Atque ubi illi quoque, sicuti et reliquis, abire inde non permitteretur, stricto quem ad femur suspensum gerebat ense, eos qui se retinebant, interemit. Et alii, ne idem paterentur, metu conterriti, abire eum sunt passi. Eam rem postquam Theodosius cognovit, nequam illos homines suppliciis subdidit, prædonumque latebras illas et lupanaria ex fundamentis ipsis evertit. Atque unam quidem hanc fœditatem in principe urbe sic Theodosius sustulit. Alteram autem illam : Si quando mulier in adulterio comprehenderetur, non coercitione criminis, sed potius accensione libidinis, Romani in eam animadvertebant. Domunculæ enim arctæ, quæ adulterium commisisset, inclusam, impudenter deinde impotentem cujuslibet voluptatem et petulantiam explere permittebant. Et quod omnem excedit absurditatem, tintinnabula sibi homines libidinosi, impuri concubitus tempore accommodabant, ut commota illa resonarent, et prætereuntes quandocunque flagitium tantum non lateret, sed potius tintinnabulorum sonitu pœna illa cum injuria et contumelia conjuncta indicaretur. Quam et ipsam ubi cognovit, pudicissimus non tulit imperator, sed tam impudentem et obscenam consuetudinem abolevit. Nam ei sistra (ita enim quæ ad tantam contumeliam exstructæ erant domunculæ vocabantur) omnino evertit, et adulteras aliarum legum coercitionibus constitutione lata (1) subjecit. Duabus hisce contumelia plenis consuetudinibus divinissimus imperator urbem Romam liberavit. Et rebus omnibus recte constitutis, Romam quidem et imperium Occidentale Valentiniano administrandum reliquit : ipse vero cum Honorio filio Constantinopolim est reversus.

ΚΕΦΑΛ. ΚΓ'.

Περὶ τῆς ἰσαγγέλου πολιτείας Ἀρσενίου τοῦ Μεγάλου· ὃς τῶν βασιλέων διδάσκαλος πρότερον ἦν.

Κατὰ δὲ τοῦτον τὸν χρόνον, ὁ βασιλεὺς τοῖς παισὶ διδάσκαλον ἀρετῆς ἐπιστῆσαι θελήσας, Ἀρσένιον ἐκεῖνον οὗ τὸ κλέος τῆς ἀρετῆς εἰς πᾶσαν διέδραμε τὴν ὑπ' οὐρανὸν εὐρυχώρως, ἐγχειρίζει τούτοις αὐτῷ. Καὶ ὃς τοὺς παῖδας καταλαβών, ἁπάσης παιδείας καθηγητὴς ἐγνωρίζετο, ἐλευθερίως ἀνάγων, καὶ πατρὸς τρόπον ἐπέχων αὐτοῖς· μηδὲ γὰρ δεδιέναι τὸ τῆς βασιλείας ὕψος ἐκείνῳ παρηγγύα ὁ Θεοδόσιος, ἀλλ' ὅσα καὶ δούλοις αὐτοῖς χρῆσθαι. Ὁ δὲ τῇ πολλῇ μετριοφροσύνῃ τοὐναντίον μᾶλλον ἐποίει· ὡς καί ποτε τὸν βασιλέα, ἐξαπίνης εἰσιόντα τὸν δόμον, εὑρεῖν μὲν ἐκείνους σοβαρῶς προκαθημένους, τὸν δ' Ἀρσένιον ἑστῶτα, καὶ τὴν διδασκαλίαν προσφέροντα· χαλεπήναντα δ' ἐπὶ τούτῳ τὸν βασιλέα, ψιλῶσαι μὲν ἐκείνους τῶν παρισήμων· τὸ δ' ἀοίδιμον ἐκεῖνο

CAPUT XXIII.

De angelica Arsenii Magni vita, qui antea imperatorum præceptor fuerat.

266 Sub idem tempus, imperator, liberis suis virtutis magistrum præficere volens, Arsenio illi, cujus gloria terram sub sole omnem pervagata est, invento, eos commisit : quibus ille susceptis, cum disciplina omni præceptoris, tum liberali educatione patris illis loco fuit. Imperator enim illum, ne quem ex imperii sublimitate conciperet metum, sed illis potius ut servis uteretur, admonuerat. Tantum vero, ut id ille fecerit, abest, ut insigni modestia et moderatione diversum potius fecerit. Et cum derepente Theodosius ad eos aliquando venisset, pueros quidem cum splendore magnifico considentes, Arsenium autem inter docendum eis astantem reperit. Qua de causa imperator indignatus, cum illos insignibus principalibus nuda-

(1) Quatuor ejus constitutiones exstant in C. sub tit. *Ad. leg. Jul. de adult.*

vit, tum sempiterna memoria dignum et vere imperiale illud verbum est prælocutus : « Si tales se præbituri essent, ut mores vitamque suam ad disciplinam et leges Dei componerent, propensum et illum fore ut eis imperium in manus tradat, ad civium et subditorum commodum et utilitatem accommodatum : sin minus, conducibilius eis esse dixit, ut sic privati vitam exigerent, quam doctrina nulla cum periculo imperarent. » Sed gravis ea provincia Arsenio visa est, qui curas ejusmodi odisset, et a talibus turbis et tumultibus alienissimus esset. Proinde Deum est precatus, ut honesta præberetur causa, qua præsentibus liberaretur vinculis. Et Deus brevi id fecit. Admisit delictum quoddam Arcadius : quod quia impunitum relinquere non potuit, flagello illum coercens Arsenius castigavit. Atque ille factum id tanquam injuriam ægre ferens, mortem est ei molitus. Consilium id etiam cœptum ubi Arsenius rescivit, incolenti vestitu illo rejecto, quamprimum in Scetim se contulit, et cœlitus ad se delatam vocem audiit : « Arseni, tumultus fuge, et salvabere. » Et vivente quidem Theodosio, latuit. Postquam autem Arcadius ad imperium pervenit, angelicam cum consectari vitam innotuit. Proinde imperator ad eum scribens, cum precationem benedictionemque ejus, tum peccati gratiam ab eo petiit. **267** Eidemque, ut Ægypti totius tributum pauperibus præberet, permisit. Sed hoc ille non recepit. Cum vero ad virtutem summam perveniisset, rusticum se et litterarum omnium imperitum esse assimulavit, cum quidem monumenta memoria digna et libros plurimos reliquerit : quos historia, quæ de eo est conscripta, refert. Et ad hodiernum usque diem in Sceti atque Romæ et Constantinopoli monastica ejus vita in primis celebratur. Potuissem quidem quædam illius facete dicta præclareque acta commemorare. Cum vero propositum argumentum me alia persequi cogat, ad historiam ejus lectorem rejicio : mihique eo unde digressus sum, recurrendum esse duco.

καὶ βασιλικώτατον ἀναφθέγξασθαι· « Εἰ μὲν ἄρχοντα; ἑαυτοὺς παιδεύσει, Θεοῦ παιδεία καὶ νόμοις κατηρτισμένους, δυνατὸς ἐκεῖνος καὶ τὴν βασιλείαν ἐγχειρίσαι αὐτοῖς, πρὸς τὸ λυσιτελὲς ἡμῶν ἁρμοσμένην· εἰ δ' οὔ, ἀλλ' οὕτως ἀποδιῶναι μᾶλλον λυσιτελήσει ἢ ἄρχειν ἀπαιδεύτους καὶ σφαλερῶν. » Ἀλλ' ἦχθετο τοιούτοις ἐμπεσὼν ὁ Ἀρσένιος μωρόφρονσι ὢν, καὶ ὄχλων ἄλλως καὶ θορύβων ἐπιπολῆς ἀνομίλητος· ὅθεν ἐδεῖτο Θεοῦ εὐπρεπῆ παρασχεῖν αἰτίαν, δυναμένην τῶν παρόντων ἀνεῖναι δεσμῶν. Καὶ δὴ θᾶττον παρεῖχεν. Ἐπεὶ γὰρ Ἀρκάδιός τι ἐπλημμέλησε πρᾶγμα μὴ παροφθῆναι δυνάμενον, μάστιξιν ἐκεῖνον μάστιξι σωφρονίζων Ἀρσένιος. Ὁ δὲ τὴν ὕβριν μὴ ἐνεγκὼν, θάνατον ἐκείνου προσεμελέτα. Μαθὼν δὲ Ἀρσένιος τὸ ἀπόῤῥητον, τὴν ἀλιζόνα περιβολὴν ἐκείνην ἀποδυσάμενος, θᾶττον πρὸς τὴν Σκῆτιν ἀνέτρεχε· καὶ φωνῆς ἄνωθεν ἠκούσατο ἦχους, « Ἀρσένιε, φεῦγε τοὺς θορύβους, καὶ σώζῃ. » Καὶ ζῶντος μὲν Θεοδοσίου ἐλάνθανεν, Ἀρκαδίου δὲ παραλαβόντος εἰς τὴν ἀρχὴν, ἐγνωρίζετο τὸν ἀγγελικὸν μετιὼν βίον. Ὅθεν βασιλεὺς αὐτῷ γράφων, εὐχήν τε ᾔτει καὶ συγγνώμην τῷ ἁμαρτήματι. Ἀνῆκέ τε τὸν τῆς Αἰγύπτου ἅπαντα φόρον πένησι παρασχεῖν. Ὁ δ' οὐκ ἐλάμβανε. Τάχ; δ' εἰς ἄκραν ἀρετὴν κατάστις, ἀγροῖκον ἑαυτὸν καὶ τὸ μηδὲν εἰδέναι προσεποιεῖτο, ἔργα δὲ μνήμης ἄξια καὶ λόγου πλείστου καταλελοιπὼς, οὓς ἡ κατ' αὐτὸν ἱστορία διέξεισιν ἐν βιβλίοις. Ἀνά τε Σκῆτιν καὶ Ῥώμην καὶ τὴν Κωνσταντίνου πολὺ τὸ ἐπ' ἐκείνῳ εὐαγὲς ἄσκησις περιώνυμον. Ἐνῆν μὲν οὖν καὶ τινα τῶν ἀστείων εἰρημένων τε καὶ πεπραγμένων αὐτῷ μνημονεῦσαι· ἐπεὶ δὲ κατεπείγει δὴ τὸ προκείμενον, ἐπ' ἐκεῖνα τοῖς ταῦθ' ἱστορηθεῖσι προτρέπομεν· ἡμᾶς δ' ἐπὶ τὸ προκείμενον τὸν λόγον ἰτέον.

CAPUT XXIV.

De episcoporum successione, et de tumultu qui denuo Antiochiæ obortus est, propter Flavianum, Paulino defuncto : et ut post multum tempus, imperatoris et Theophili Alexandriæ episcopi opera, Ecclesiæ ejus dissidium sit sopitum, magna cum difficultate populo in concordiam redacto.

ΚΕΦΑΛ. ΚΔ'.

Περὶ τῆς τῶν ἐπισκόπων διαδοχῆς· καὶ περὶ τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ πάλιν γενομένης ταραχῆς διὰ Φλαβιανὸν Παυλίνου τελευτήσαντος· καὶ ὡς χρόνῳ πολλῷ σπουδῇ τοῦ βασιλέως καὶ Θεοφίλου τοῦ Ἀλεξανδρείας, ὁ τῆς τοιαύτης Ἐκκλησίας θόρυβος κατηυνάσθη, εἰς ὁμόνοιαν τοῦ λαοῦ ἐλθόντος.

Eadem tempestate Timotheus, et Cyrillus, qui Alexandrinæ et Hierosolymitanæ Ecclesiæ thronis enituerant, vita defuncti, alter quidem Alexandriæ Theophilum, alter autem Hierosolymis Joannem successorem habuit. Paulo vero post, cum et Demophilus, qui Constantinopoli Arianæ præfuerat religioni, vitam morte commutasset, qui factionis ejus erant, administrationem eam Marino cuidam Thraci, qui alii episcopatui præfectus fuerat, commisere. Sed is cum ibi non ita diu durasset, discessit. Sub quo etiam Arianorum secta in duas factiones est dissecta, sicuti postea dicemus. Et Dorotheus qui Antiochiæ in Syria, ut hæresi ei

Ὑπὸ δὴ τὸν χρόνον τοῦτον Τιμόθεος καὶ Κύριλλος οἱ τῆς Ἀλεξάνδρου καὶ Ἱερουσαλὴμ τοῖς θρόνοις ἐμπρέποντες, τὸ βιοῦν μεταλλάξαντες, ὁ μὲν τὴν Ἀλεξανδρείᾳ Θεόφιλον, ὁ δὲ Ἰωάννην ἔσχον διάδοχον. Μετὰ βραχὺ δὲ καὶ Δημοφίλου, ὃς τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει τῆς Ἀρειανῆς θρησκείας προὔστατε, τὸ βιοῦν μεταλλάξαντος, Μαρίνῳ τινὶ ἐκ Θρᾴκης ὄντι οἱ περὶ ἐκεῖνον τὴν προστασίαν ἐπέτρεπον, ὃς ἄλλης ἐπισκοπῆς προειστήκει. Ἀλλ' οὐ πολὺν διανύσας χρόνον, ἐξέστη. Ἐπ' αὐτοῦ δὲ καὶ ἡ Ἀρειανῶν θρησκεία εἰς δύο ἐτμήθη, ὡς ὕστερον λέξομεν. Οἷς δ' ἐπιτηδειότερος Θεόδωρος ὁ παρὰ τῇ Σύρων Ἀντιοχείᾳ τῆς τοιαύτης ἐπιτροπεύσας αἱρέσεως, προ-

κριβείς, ἐκεῖθεν ἦκων προῆκτο τῆς αἱρέσεως. Ἐν δὲ τούτῳ καὶ Παυλίνου ἐν Ἀντιοχείᾳ τελευτήσαντος, οἱ ὑπ' ἐκείνῳ τασσόμενοι ἰδίᾳ πάλιν τὰς συναγωγὰς ἐποιοῦντο, τὸν Φλαβιανὸν ἐκτρεπόμενοι, ἅτε δὴ τοὺς ἐπὶ Μελετίῳ γεγενημένους ὅρκους, μὴ προσῆκον ὄν, παραβάντα, καίπερ οὐδὲν περὶ τὸ δόγμα διαφερόμενοι. Εὐάγριον δέ τινα μετὰ ταῦτα τῇ Παυλίνου διαδοχῇ καθιστῶσι. Τοῦ δὲ βραχύ τι ἐπιβιώσαντος, οὐδαμῶς ἕτερος εἰς τὸν ἐκείνου τόπον κατέστη, Φλαβιανοῦ ἀντιπράττοντος. Ὅσοι δὲ τὴν πρὸς Φλαβιανὸν κοινωνίαν ἐξετρέποντο, ἰδίᾳ συναγόμενοι ἐκκλησίαζον. Ὁ μὲν γὰρ Παυλῖνος ἐβουλήθη, Μελετίου θανόντος, τὴν τῆς Ἐκκλησίας ἅπασαν ἡγεμονίαν λαβεῖν· ἀντέλεγε δὲ ὁ τῶν ἱερέων χορὸς, μὴ χρῆναι λεγόντων τὸν μὴ τὰς Μελετίου συμβουλὰς προσδεξάμενον μετὰ τελευτὴν τὸν ἐκείνου κλῆρον λαβεῖν, ἀλλ' ἐκεῖνον ὃς πολλοῖς πόνοις τὴν ἐκείνου διετήρησε ποίμνην, ἐκεῖνον καὶ τῶν ἐκείνου προβάτων γενέσθαι ποιμένα. Ὁ δὴ, ὡς εἴρηται, τοῖς τε Ἑσπερίοις καὶ Ἑῴοις δυσμένειαν μακροτάτην εἰργάσατο· οἳ οὐδὲ μετὰ τὸν Παυλίνου θάνατον τὸ πρὸς ἐκεῖνον δυσμεναίνειν ἀπέθεντο· ἀλλὰ καὶ μετὰ τὸν Εὐάγριον Φλαβιανῷ χαλεπαίνοντες ἦσαν, καὶ ταῦτα τοῦ Εὐαγρίου παρὰ πάντα ἐκκλησιαστικὸν προβεβλημένου θεσμόν· ὁ γὰρ Παυλῖνος μόνος αὐτὸν προεβάλλετο, πολλοὺς κανόνας εἰς ταυτὸν ἀθετήσας. Οὔτε γὰρ ἕτερον ἀνθ' ἑαυτοῦ τὸν τελευτῶντα χειροτονεῖν ἐνδιδόασιν· εἰς ἓν δὲ συνιέναι καὶ τοὺς τῆς ἐπαρχίας ἅπαντας ἐπισκόπους διαγορεύουσιν. Ἀλλὰ καὶ τριῶν ἄνευ ἐπισκόπων μὴ γίνεσθαι χειροτονίαν ἐπισκόπου θεσπίζουσι. Ταῦτ' οὐδὲ συνιδεῖν ἐθελήσαντες, Εὐάγριον μὲν προεδέχοντο, Φλαβιανὸν δὲ παντάπασιν ἀπεσείοντο, καὶ τοσοῦτον, ὡς καὶ ταῖς βασιλικαῖς ἐνοχλεῖν κατ' αὐτοῦ ἀκοαῖς· ὃς διὰ ταῦτα ἐνοχληθεὶς πολλάκις ἦγαγέ τε αὐτὸν εἰς τὴν Κωνσταντίνου, καὶ εἰς Ῥώμην ἀφικέσθαι ἐβίαζεν. Ὁ δὲ τὸν χειμῶνα προβαλλόμενος, ἔαρος ὑπολάμποντος, ὑπισχνεῖτο περᾶναι τὰ προσταττόμενον. Καὶ τότε μὲν ἀφεθεὶς, εἰς τὴν οἰκείαν ποίμνην ἀφίκετο· καὶ πάντα λίθον, τὸ τοῦ λόγου, ἐκίνει ὑφ' ἑαυτὸν τὸ στασιάζον ποιῆσαι. Ὁ δὴ καὶ κατὰ μικρὸν ἴσχυσε διαπράξασθαι, ἐκμειλιξάμενος Θεόφιλον τὸν τῆς Ἀλεξάνδρου ἐπίσκοπον, δι' οὗ καὶ Δάμασον τὸν τῆς Ῥώμης ἐπίσκοπον ἀρίστως κατήλλαξε. Καὶ ἄμφω γὰρ ἐς πλεῖστον κατὰ Φλαβιανοῦ ἐχαλέπαινον· οὐ μόνον ὅτι ἐν δευτέρῳ τοὺς ὅρκους ἐποίει, ἀλλ' ὅτι καὶ αἰτίαν οὐκ ἐλαχίστην παρεῖχε τοὺς τὸ ἴσον δόγμα προσβεύοντας ἐπὶ τόσον διείργεσθαι. Βραδύνοντι δὲ τὴν ἐς Ῥώμην ἄφιξιν τῷ Φλαβιανῷ, ὁ θεοσέβιος Δάμασος, καὶ ὁ μετ' ἐκεῖνον Σιρίκιος, καὶ Ἀναστάσιος ὁ Σιρικίου διαδέξατο, τοῦ εὐσεβοῦς βασιλέως γράμμασι σφοδρότερον ἤπτοντο· τοὺς μὲν ἑτέρους λέγοντες θᾶττον καταλύειν πολέμους, τοὺς δὲ κατὰ Χριστοῦ θρασυνομένους, καὶ τῶν ἐκείνου θείων θεσμῶν ἀλογίστως ἔχοντας, οὕτως ἐπὶ τῆς τυραννίδος ἐᾶν. Ὅθεν καὶ πάλιν ἐκεῖνον μετακαλούμενος, τὴν ἐπὶ Ῥώμην στέλλεσθαι κατηνάγκαζε· καὶ δῆτα ἐλθὼν, τῇ σοφωτάτῃ παρρησίᾳ χρησάμενος ἀνεῴξατο· « Εἰ μὲν, ὦ βασιλεῦ, τῆς

A præesset, electus fuerat, tanquam illo ad id munus obeundum magis idoneus, Constantinopolim inde venit, et sectæ suæ præiit. Interea Paulino quoque Antiochiæ defuncto, qui auctoritatem ejus et auspicia secuti erant, suos sibi conventus, Flavianum aversantes, egere, veluti qui jusjurandum Meletio præstitum minus decenter et illegitime violasset : cum quidem illi de dogmate nihil ab eo dissiderent. Evagrium autem quemdam postea Paulino subrogarunt. Cumque is ad breve tempus supervixisset, alius in locum ejus, Flaviano renitente, substitutus non est. Qui igitur a Flaviani communione abhorrebant, seorsim, sicuti dictum est, conventus ecclesiasticos celebrarunt. **268** Paulinus quidem, ubi Meletius decessit, universam Ecclesiæ administrationem suscipere voluit. Verum ei sacerdotum restitit cœtus. Minus enim convenire dicebant, ut is, post Meletii mortem, locum illius sortiri deberet, qui consilia ejus repudiasset : sed ut ille potius ovium pastor fieret, qui labore multo ovile ejus conservasset. Quæ sane res, uti dictum est, simultatem diuturnam inter Occidentales et Orientales excitavit. Et Occidentales neque post Paulini obitum animorum suorum adversus Flavianum acerbitatem deposuerunt, post Evagrii etiam mortem illi succensentes, idque Evagrio contra ecclesiasticas sanctiones omnes antistite designato. Solus namque Paulinus episcopum eum destinaverat, canonibus multis proculcatis. Non enim illi morituro alium in locum suum subrogare episcopum permittunt, sed episcopos provinciæ omnes ad electionem scilicet coire jubent : quin etiam sine tribus episcopis episcopi ordinationem fieri non debere statuunt. Hæc cum intelligere nollent, Evagrium illi quidem susceperunt, Flavianum vero prorsus repudiarunt, usque adeo ut ejus causa imperatoris etiam obtunderent aures. Qui cum molestia hac de re sæpius conventus, cum Flavianum Constantinopolim evocavit, tum Romam etiam adire coegit. Atque ille hiemis incommoditatem prætexens, vere illucescente, imperata se exsecuturum esse pollicitus est. Ac tum quidem dimissus, ad gregem suum Flavianus rediit, nihilque non tentavit, ut eos qui per seditionem secesserant, sibi conjungeret. Quod etiam paulatim demum effecit, conciliato sibi postea Alexandrino episcopo Theophilo, per quem optime quoque Damasi Romani antistitis favorem est consecutus. Ambo enim isti Flaviano plurimum infensi fuerant, quod non modo jurisjurandi sacramentum violasset, verum etiam plurimum causæ præbuisset, ut homines, idem dogma profitentes, tantopere per secessionem inter se dissiderent. Ubi vero Romam adire Flavianus distulit, divus Damasus, et post hunc Siricius, atque hujus postea successor Anastasius, litteris suis pietatem imperatoris persrinxerunt : illud ei objicientes, quod bella illic quidem sua primo quoque tempore conficeret, **269** eos au-

νην τοῦτον τὸν τρόπον ὁ θεοφιλὴς βασιλεὺς ἐπρυτάνευσεν· οἱ δὲ Ἀρειανοὶ, παντάπασι τὴν Ἀντιόχου λιπόντες, ἔξω τὰς συναγωγὰς ἐποιοῦντο. Καὶ τὰ μὲν κατὰ Ἀντιόχειαν ὧδε ἔσχε.

A dintegrata, Antiochena quoque plebs pacem paulatim est complexa. Itidem vero, ea recognita, Ægyptii episcopi, longi temporis contentione exstincta, ad concordiam se adjunxerunt. Romanæ tum Ecclesiæ præfuit Innocentius, Anastasii successor : Alexandrinæ Theophilus, vir cordatus et virilem obtinens mentem. Successit is Timotheo, Timotheus fratri Petro, quem magnus præcessit Athanasius. Hierosolymis vero post Cyrillum Joannes, et post hunc Nepos episcopalem sedem est sortitus. Ad hunc modum Deo charus imperator ecclesiis pacem restituit. Ariani autem, Antiochia omnino relicta, extra urbis mœnia conventus suos habuere. Res Antiochenæ sic se habuere.

ΚΕΦΑΛ. ΚΕ'.

Περὶ τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ γενομένης στάσεως διὰ τὴν κατάλυσιν τῶν εἰδωλικῶν ναῶν· καὶ περὶ τῆς εἰς τοῦτο σπουδῆς Θεοφίλου τοῦ Ἀλεξανδρείας ἐπισκόπου.

CAPUT XXV.

De seditione Alexandriæ propter demolitionem templorum idolorum orta : et de singulari ea in re Theophili episcopi Alexandrini studio et opera.

Κατὰ δὲ τοῦτον τὸν χρόνον καὶ ἀνὰ τὴν Ἀλεξάνδρου μεγίστη ἀνερριπίζετο ταραχὴ, αἰτίαν ἴσχοῦσα τοιάνδε· ἐπεὶ γὰρ ὁ πιστότατος βασιλεὺς ταῖς ἐκκλησίαις, ὡς γ' ἐνῆν, παρασχόμενος τὴν εἰρήνην, καὶ τῆς Ἑλληνικῆς πλάνης τὴν σπουδὴν μετετίθει, νόμους ἔγραφε θεσπίζοντας τὰ τῶν εἰδώλων τεμένη ὅ ου δήποτε τῆς ὑπ' αὐτῶν ἀρχομένης εὑρίσκοιντο, ἐξ αὐτῶν ἀνατρέπεσθαι τῶν χρηπίδων. Ὁ μὲν γὰρ μέγιστος καὶ πᾶσαν εὐσημίαν ἥττονα τῆς ἐκείνου δόξης κληρωσάμενος Κωνσταντῖνος, πρῶτος εὐσεβείᾳ τὴν βασιλείαν κοσμήσας, εὑρών τε πᾶσαν ὡς εἰπεῖν τὴν γῆν περὶ τὰ εἴδωλα μεμηνυῖαν, θύειν μὲν δαίμοσι πάμπαν ἀπεῖργε· τοὺς δ' ἐκείνων βωμοὺς οὐκ ἀνέτρεπε· προσέτατε δὲ κλειομένους, ἀβάτους πᾶσι διατηρεῖσθαι. Ἐπίσης δὲ τούτῳ καὶ οἱ παῖδες ἔπραττον. Ἀπηνὲς γὰρ ᾤοντο ἅρδην οὕτω ποιεῖν τὴν μετάθεσιν· ἡρέμα δὲ καὶ κατὰ μικρὸν ἐπὶ τὴν ἀληθῆ μεθέλκειν θρησκείαν. Ὁ δὲ Ἰουλιανὸς τὴν ἀσέβειαν αὖθις ἀναζῆν ἐποίει, καὶ ἐπὶ μέγα τῆς ἐξαπάτης ἦρε τὴν φλόγα. Ἀλλ' Ἰοβιανὸς, ἀντιπράττων αὖθις, τὴν περὶ τὰ εἴδωλα θεραπείαν ἀνεῖργεν. Ἐπίσης δὲ αὐτῷ καὶ Οὐαλεντινιανὸς ἔπραττε τὴν τῆς Εὐρώπης ἡγεμονίαν ἰθύνων. Ὁ δ' ἀξιλφὸς ἐκείνου Οὐάλης πάσῃ μὲν θρησκείᾳ ἀνῆκε λατρεύειν, ὥ, γε ἦν βουλομένῃ, καὶ θεραπείας τῆς ἀνηκούστης τὰ θρησκευόμενα ἀξιοῦν· μόνοις δὲ τοῖς τὴν ἀμώμητον πίστιν ὁμολογοῦσιν ἐχθρὸς καθίστατο προφανής. Παρὰ πᾶσαν τοίνυν αὐτοῦ τὴν ἀρχὴν σπονδαί τε καὶ θυσίαι τοῖς εἰδώλοις παρὰ τοῖς βουλομένοις ἀνήγοντο· καὶ τὸ ἐπιβώμιον ἀνήπτετο πῦρ· δημοθοινίαι τε καὶ βακχεῖαι κατὰ τὴν ἀγορὰν ἐτελοῦντο, καὶ οἱ περὶ Διόνυσον ἀνεχόρευον· καὶ σὺν αἰγίσι διατρέχοντες, κύνας ἔφθειρον διασπῶντες, καὶ πάντα δρῶντα, ὅσα τὴν αἰσχύνην προσμαρτυρεῖ τῷ πρώτως διδάξαντι. Ἃ δὴ πάντα Θεοδόσιος εὑρὼν ὁ πιστότατος βασιλεὺς ἔτι τελούμενα, πρόῤῥιζά τε ἀνέσπασε, καὶ ἀφανείᾳ παντελεῖ παραδίδωκε. Τότε δὲ τῇ Θεοφίλου σπουδῇ πρόσταγμα κατεπέμπετο τοὺς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τῶν εἰδώλων νεὼς καταστρέφεσθαι, αὐτῷ γ' ἐκείνῳ τὴν περὶ τούτων φροντίδα ἀνατιθέν. Ἐξουσίαν τοίνυν εἰληφὼς ὁ Θεόφιλος, πάντα λίθον ἐκίνει ἐξεπίτηδες τὰ τῶν Ἑλλήνων καθυβρίσαι μυστήρια. Καὶ τὸ μὲν Μίθριον ἀνέτρεπε, κατέστρεψε δὲ τὸ Σεράπιον. Τοῦ μὲν οὖν τὰ φοντικὰ ἔργα

Eodem porro tempore maxima etiam Alexandriæ excitata est turba, talem ob causam : Postquam fidelissimus imperator ecclesiis, quantum potuit, pacem præstitit, adversus Græcos errores omne conferens studium, constitutiones tulit : quibus sanxit, ut simulacrorum delubra, ubicunque locorum in imperio suo invenirentur, ex ipsis fundamentis everterentur. Nam maximus ille Constantinus, qui ingentem quidem, minorem tamen virtute et gloria sua, consecutus est laudem, **271** et primus vera pietate imperium exornavit, cum omnem (prope dixerim) terrarum orbem in idolorum cultu insanientem invenisset, sacrificare quidem dæmonibus prorsus prohibuit, aras autem eorum non sustulit, mandato illo promulgato, ut deorum templa clausa, quo a nemine adiri possent, servarentur. Idem filii ejus fecere. Crudelitatis enim esse putarunt, repente prorsus tantam instituere mutationem, satius esse existimantes, quietis consiliis paulatim homines ad veram pertrahere religionem. Julianus autem, ut impietas reviviscceret, fecit, errorisque et seductionis flammam plurimum auxit. Post hunc Jovinianus actiones illius abrogans, idolorum cultum suppressit. Idem a Valentiniano, qui Europæ imperium habuit, factum. Hujus vero frater Valens, religionem quidem omnem ut statis cæremoniis coleretur, admisit, in eos autem solos qui fidem irreprehensibilem profitentur, aperte hostili fuit animo. Quapropter in imperio ejus toto libationes et sacrificia simulacris, ab eis quibus hoc placitum erat, offerebantur, ignis in altaribus accendebatur, epulationes publicæ, et numine afflatorum discursationes, in foro peragebantur, et sacerdotes Bacchi choreas ducebant, et cum scutis discurrentes canes concerpendo necabant : nihil denique earum rerum reliqui faciebant, quæ primo earum inventori probrum et fœditatem attestantur. Quæ sane omnia adhuc celebrari solita cum religiosissimus imperator comperisset, radicitus sustulit, modisque omnibus abolevit. Tum vero Theophili opera jussio promulgata est, ut Alexandriæ idolorum templa everterentur, procurationem talem ipsi illi injungens. Itaque is, potestate ea accepta,

οὕτως ὑπὲρ τῆς ὑγιοῦς προκινδυνεύσαντας πίστεως· τοὺς δὲ τὸν φόνον ἐργασαμένους συγγνώμης ἠξίου τυχεῖν· ἵν' ἐντεῦθεν τὸ ὑπερβάλλον τῆς εὐεργεσίας καταπλαγέντες, ἴσως Χριστιανίζειν ἕλοιντο. Τοὺς δὲ ἕως καὶ ἔτι κατακλυθῆναι ὡς αἰτίους στάσεως τῷ ζήμῳ γεγενημένους προσέταττε γράμμασι. Τῶν δὲ περὶ τούτου βασιλικῶν γραμμάτων ἐς κοινὸν ἀναγνωσθέντων, μέγα ἀναβοῆσαι Χριστιανοὺς, ὅτιπερ ἐν αἰτίαις εὐθὺς τοὺς Ἑλληνίζοντας ἐποιεῖτο· ἐκείνους δὲ διειληφθέντας, λιπεῖν τὸ Σαράπιον, καὶ φεύγειν ἐλέσθαι· καὶ οὕτω τοὺς Χριστιανοὺς αὐτὸ κατασχεῖν. Ὀλύμπιον δὲ τοῦτον εἶχε λόγος ἐν τῷ βαθεῖ τῆς νυκτὸς τῆς πρὸ ταύτης ἡμέρας· καθ' ἣν τάδε συνέβη, ἀκοῦσαί τινος ἔνδον τοῦ Σαραπίου ψάλλοντος Ἀλληλούϊα. Ἐπεὶ δὲ τῶν θυρῶν οὐσῶν ἐν τῷ ἀσφαλεῖ, ἡσυχίας τε πολλῆς οὔσης, τῆς ἴσης φωνῆς μετεῖχε, καὶ αὖθις, οὐδένα δ' ἐώρα, συνῆκε δὴ τὸ νοούμενον· καὶ κρύφα ἐξιὼν, πλοίου τε εὐτυχήσας, ἐς Ἰταλίαν κατέπλευσεν. Ἐντεῦθεν τὰ μὲν ἱερὰ σπουδῇ κατεστρέφετο· τὰ δ' ἀγάλματα καὶ ἐνδάλματα τῶν θεῶν ἐδίδοντο μὲν τῷ πυρὶ, καὶ εἰς λέβητας καὶ ἄλλας χρείας τῇ Ἐκκλησίᾳ Ἀλεξανδρέων μετασκευάζετο· δαπάνην δὲ τοῖς πτωχοῖς τοὺς πολυτελεῖς ἐτίθει θεοὺς, χαριζόμενος βασιλεύς. Τὰ τοίνυν πάντα τῶν ἀγαλμάτων εἰς κόνιν λεπτύνας Θεόφιλος, ἓν μόνον ἀχώνευτον κατελίμπανεν· ὃ καὶ δημοσίᾳ ποήσας, ἔλεγε, τοῦτο δεῖν φυλάττειν, ἵνα μὴ τῷ χρόνῳ προήκοντι εἰς ἄρνησιν οἱ Ἕλληνες ἔλθωσι, τοιούτοις θεοῖς τὸ σέβας νείμαντες. Ἐφ' ᾧ δὴ πλεῖστον ἠνιᾶτο ὁ προρρηθεὶς Ἀμμώνιος ὁ τοῦ Πιθήκου ἱερεύς· δεινὸν εἶναι λέγων τῇ τῶν Ἑλλήνων θρησκείᾳ, ἐπὶ καταγέλωτι καὶ τὸν ἕνα θεὸν τὸ χωνευτήριον ἀποδράσαι· εἶθε δὲ κἀκεῖνος τῇ χωνείᾳ ἐδίδοτο. Ὁ δ' Ἑλλάδιος διισχυρίζετο, ὡς ἐννέα εἶη ἄνδρας ἐν τῇ συμπληγάδι φονεύσας.

A patrios mores et ritus non negligerent, sed ad necem usque illis defendendis, fortiter in rebus duris perseverarent. **273** Quoniam autem simulacris comminutis populares suos animos despondere cernebat, ne propterea religionem suam relinquerent, eis suasit, et simulacra atque imagines, materiam quidem corruptioni obnoxiam, ob eamque causam comminutam esse; quæ autem in illis fuissent, et vim suam exhibuissent, potestates, illis confractis in cœlos evolasse dixit. Hujusmodi ille verbis Græcorum multitudinem in potestate sua continuit, et in Serapidis templo mansit. Imperator ea re cognita, Christianos qui ita occisi fuerant, honore martyrum dignatus est, quod tantum periculi pro sana fide pertulissent, percussores autem et homicidas illos, venia concessa, pœna commerita liberavit: ut tam insigni ejus beneficentia consternati illi, ad Christianam forte religionem se conferrent. Templa vero nihilominus, quæ tantæ seditionis populo causa exstitissent, erui litteris mandavit. Quibus imperatoriis litteris publice lectis, quod imperator in eis tumultus culpam in Græcæ superstitionis sectatores statim contulisset, Christiani acclamatione ingenti rem comprobarunt: illi vero timore correpti, Serapidis ædem sibi relinquendam, atque inde fugiendum duxerunt. Ita Christiani illi receperunt. Olympius autem iste, in multa nocte, quæ eum diem cum hæc accidere, præcessit, in ipso Serapidis delubro quemdam Alleluia psallentem audivisse dicitur. Et cum postibus probe obfirmatis in profundo silentio rursus eamdem vocem audiret, nec quemquam cerneret, quid sibi ea res vellet, intellexit. Et etiam egressus, navimque commodum nactus, in Italiam navigavit. Proinde templa quidem studio magno solo æquata, et simulacra atque deorum statuæ igni conflata, in lebetes et vasa alia ad Alexandrinæ Ecclesiæ usum sunt transformata. Pretiosioris vero materiæ deos in sumptus et alimenta pauperum imperator, illis gratificatus, dedit. Sedenim Theophilus simulacris omnibus comminutis, atque in cinerem redactis, unum tantum integrum reliquit, quod etiam in publico loco constitutum, conservandum esse dixit, ne temporibus futuris aliquando Græci se talibus diis cultum præstitisse negare possent. Qua de re plurimum concepit doloris, quem diximus, Ammonius, Simiæ ille sacerdos: **274** pergrave id Græcorum religioni accidisse dictitans, quod ludibrii causa unus ille deus incendium, quominus conflaretur, aufugisset: et non itidem, ut alii, quod in primis optaverat, conflatus sublatusque fuisset. Helladius vero in conflictatione illa novem se viros neci dedisse confirmavit.

B

C

D

ΚΕΦΑΛ. ΚϚ'.

Ὡς λυομένου τοῦ ναοῦ τοῦ Σαράπιδος, γράμματα ἱερογλυφικὰ εὑρηται ἐν σταυροειδεῖ σημείῳ, ζωὴν ἐπερχομένην μηνύοντα· καὶ ὡς Θεόφιλος τὴν πλάνην τῶν εἰδώλων ὑπέδειξε, καὶ τὸ ξόανον τοῦ Σαράπιδος ἀξίνῃ διέλυσε.

Λέγεται δὲ λυομένου τοῦ ναοῦ τοῦ Σαράπιδος, καὶ τῶν τειχῶν γυμνουμένων, τινὰ τῶν λεγομένων ἱερογλυφικῶν χαρακτήρων σταυροῦ σημείῳ ἐμφερεῖ ἐγκεχαραγμένα τοῖς λίθοις ἀναφανῆναι· οὓς καὶ Ἕλληνες καὶ Χριστιανοὶ ὁρῶντες, ἕκαστος τῇ οἰκείᾳ θρησκείᾳ προσήρμοζον. Ἐκ μὲν γὰρ τοῦ σταυροῦ οἰκεῖον σφίσιν εἶναι τὸν χαρακτῆρα ἐτίθεντο Χριστιανοί· Ἕλληνες δὲ μηδὲν εἶναι κοινὸν Χριστῷ καὶ

Ut templo Serapidis, solo æquato, hieroglyphicæ litteræ crucis forma inventæ sint, venturam vitam indicantes: et ut Theophilus errorem idolorum manifesto indicaverit, et statuam Serapidis securi sit demolitus.

Cum Serapidis templum solo æquaretur, et parietes everterentur, hieroglyphicas quæ dicuntur quasdam formas et characteres signo crucis persimiles, saxis incisas apparuisse dicunt. Quos et Græci et Christiani cernentes, utrique religioni suæ accommodarunt. Christiani enim propter crucem, symbolum id et signum ad se pertinere allegarunt. Græci vero, nihil esse commune Christo et

Serapidi, sed figuram eam aliud quidem Christianis, aliud vero Græcis superstitiosis, significare et portendere posse dixerunt. Qua de re cum sic ambigeretur, multi illorum Christianismum susceperunt. Qui etiam hieroglyphicarum litterarum interpretandarum periti (1), characterem sub crucis forma, vitam futuram significare dixerunt. Quod Christiani plurimum ad religionem suam trahentes, ut permultos ad sententiam suam adducerent, occasionem habuere : propterea quod alii quoque litteras aperte declararunt, templum id Serapidis relinquendum prorsus esse, cum crucis ille character, qui obscure venturam vitam significaret, in apertum productus esset. Atque id templum ad hunc modum est eversum. Verum non ita multo post in ecclesiæ formam sub Arcadii nomine est redactum. Ego quidem sacerdotes Ægyptios, qui de Christo nihil prorsus prævidierint, litteras (2) eas sub crucis forma non exculpsisse puto. Si namque ab ipsis sæculis mysterium (ut Paulus inquit) occultatum, principem tenebrarum latuit : multo magis æquum est, illius quoque sacerdotibus ignotum id fuisse existimare. Quin potius providentiæ divinæ opus id esse quispiam arbitretur, ut quæstio scilicet de litteris ejuscemodi fieret. Id quod itidem antea in apostolo Paulo evenit. **275** Ille namque spirituali sapientia plenus, eadem ratione et arte apud Athenienses usus, oraculum consilio et causæ suæ accommodavit, et multos ad veram religionem adduxit. Nisi forte illud etiam quispiam dicat, idem tum Dei Verbum per Ægyptios sacerdotes, quod antea per Balaam egerat, fecisse. Quemadmodum quoque in Caipha accidisse novimus. Ambo enim, etiam inviti, de rebus bonis sunt vaticinati. Verum de his hactenus. Theophilus autem rebus quæ dictæ sunt, non contentus, hac in parte non constitit, sed fraudem sacerdotum omnibus eis qui seducti fuerant, manifestam esse voluit. Simulacra enim illi, sive ærea seu lignea, pleraque omnia ita elaborarunt, ut ea cava intus essent, et eorum terga templorum parietibus adaptarentur, occultis quibusdam meatibus in muro relictis. Deinde per alia quædam arcana adyta in simulacrorum cavum subibant, et inde quæ eis visa essent responsa edebant. Et qui sedulo apud ea versabantur, quod fraudem et imposturam eam non intelligerent, perinde atque Deo jubente, statim imperata faciebant. Tales statuas tum Theophilus comminuens, dolum hominibus deceptis commonstravit. Ut vero in Serapidis etiam templum ascendit, simulacrum illud vidit magnitudine tanta, ut mole sua horrorem etiam et metum spectatoribus inculeret. De quo opinio etiam falsa, quæ multos seduxit, ferebatur : Si quis scilicet vel digito id attingere fuisset ausus, terram omnem e vestigio concussum, urbi autem toti internecionem acritum iri. Quæ omnia Theophilus anilia ebriosarum mulierculorum delira-

Σαράπιδι ἔλεγον· ἀλλ' ἐγχωροῦν εἶναι τὸ αὐτὸ σχῆμα ἄλλο μὲν παρὰ Χριστιανοῖς, ἄλλο δὲ σημαίνειν παρ' Ἕλλησι. Τοιαύτης δὲ κρατούσης ἀμφιβολίας, πολλοὶ ἐκείνων τῷ Χριστιανισμῷ προσετίθεντο· οἱ καὶ τῶν ἱερογλυφικῶν γραμμάτων τὰς λύσεις ἐξεπιστάμενοι, διηρμήνευον τὸν σταυροειδῆ χαρακτῆρα ἐκεῖνον, ζωὴν ἐπερχομένην σημαίνειν. Ὅ δὴ Χριστιανοὶ ὡς πλεῖστον εἰς τὴν οἰκείαν θρησκείαν ἑλκύσαντες, πρόφασιν εἶχον πολλοὺς εἰς τὴν ἑφετέραν δόξαν μετάγειν· ὅτι γε καὶ ἄλλα γράμματα ἐμφανῶς ἐδήλουν, τὸ ἱερὸν ἐκεῖνο τοῦ Σαράπιδος παντάπασιν ἐκλιπεῖν, ἐπηνίκα ὁ σταυροειδὴς ἐκεῖνος ἀναφανῇ χαρακτήρ. Τοῦτον γὰρ εἰνίττεσθαι εἶναι τὴν ἐπερχομένην ζωήν. Ἀλλὰ τὸ μὲν Σαράπιον οὕτω κατεστράπται· οὐκ εἰς μακρὰν δὲ πρὸς ἐκκλησίας σχῆμα μετεσκευάσθη Ἀρκαδίου ἐπώνυμον. Ἐγὼ δ' οἶμαι μηδέν τι προειδότας τοὺς Αἰγυπτίων ἱερεῖς περὶ τοῦ Χριστοῦ, τὸ σταυρικὸν ἐκεῖνο γράμμα οὐ διατυπῶσαι· εἰ γὰρ τὸ ἀπὸ τῶν αἰώνων κεκρυμμένον μυστήριον (ᾗ φησι Παῦλος) τὸν τοῦ σκότους Πλάτωνα ἄρχοντα, πολλῷ μᾶλλον εἰκὸς ἐκλογίζεσθαι τοὺς ἐκείνου διαφυγεῖν ἱερεῖς. Τῆς δὲ Προνοίας ἔργον ἂν τις λογίσαιτο, ὡς ἂν γε ζήτησις περὶ τοῦ γράμματος γένοιτο. Ὅ δὴ καὶ ἐπὶ τῷ ἀποστόλῳ Παύλῳ συνέβαινε πρότερον. Σοφίᾳ γὰρ μεμεστωμένος πνευματικῇ, τῇ ἴσῃ μεθόδῳ πρὸς Ἀθηναίους χρησάμενος, πολλοὺς ἐκ τῶν ἐπιγεγραμμένων τῷ βωμῷ εἰς τὴν ἀληθῆ πίστιν μετήνεγκε, τῷ ἰδίῳ λόγῳ χρησάμενος προσαρμόσας· εἰ μήπου τις ἄρα καὶ τοῦτο ἐρεῖ, τὰ ἴσα τῷ Βαλαὰμ δρᾶσαι καὶ ἐπὶ τοὺς Αἰγυπτίων ἱερεῖς τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον· καθὰ δὴ καὶ ἐπὶ τῷ Καϊάφᾳ συμβὰν ἐγνωμεν· ἄκοντες γὰρ καὶ ἔμφυτοι περὶ τῶν ἀγαθῶν προεφήτευσαν. Ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων τοσαῦτα· Θεόφιλος δὲ οὐ μέχρι τούτων ἵστατο· ἀλλὰ καὶ τὴν ἐξαπάτην τῶν ἱερέων δῆλην τοῖς ἐπατωμένοις ἐποίει· τὰ γὰρ οἷα δήποτε ξόανα χαλκοῦ τε καὶ ξύλου πεποιημένα, κενὰ ἔνδοθεν διαπλάττοντες, εἶτα τὰ τούτων νῶτα τοῖς ἐκεῖσε προσαρμόζοντες τοίχοις, πόρους τινὰς ἀφανεῖς τοῖς τοίχοις ἠφίεσαν· ἔπειτα δι' ἑτέρων ἀνιόντες ἀδύτων, καὶ τοῖς ἐγκάτοις τῶν ξοάνων καταδυόμενοι, δι' ἐκείνων ὄπιθεν τὸ παριστάμενον ὑπεφώνουν. Οἱ τούτοις δὲ προστρίβόμενοι, τὴν φενάκην μὴ συνιέντες, οἷα Θεοῦ κελεύοντος, εὐθὺς τὸ κελευόμενον ἔδρων. Ἃ δὴ τότε καταλύων Θεόφιλος, τοῖς ἐξηπατημένοις δῆλα κατέστα. Ὡς δὲ καὶ ἐπὶ τὸν τοῦ Σαράπιδος ἀνῆλθε ναόν, εἶδε μὲν τὸ ξόανον ἐκεῖνο, μεγέθει μὲν μέγιστον, ὡς καὶ δεδιέναι παρασκευάζειν τοὺς ὁρῶντας τῷ ὄγκῳ. Ἐφ' ᾧ δὴ λόγος τοὺς πολλοὺς κατεῖχεν ἀπατηλός, ὡς εἴ τις τούτῳ καθάψαι τῇ χειρὶ, σεισθήσεται μὲν εὐθὺς ἡ γῆ πᾶσα, πανωλεθρία δὲ τοὺς ἐν τῇ πόλει εὐθὺς καταλήψεται· ἃ δὴ πάντα γραϊδίων κωφωνιζομένων εἶναι νομίσας ληρήματα, καὶ τὸ μέγεθος ὡς μικρότατον λογισάμενος, τῶν τινι πέλεκυν ἀνὰ χεῖρας ἔχοντι παίειν ἐκέλευε τὸν θεόν. Ὁ δὲ γενναίαν μάλα καὶ ἐρρωμένην κατήνεγκεν. Οἱ δὲ περιεστῶτες ἐκ πολλοῦ τὸ θρυλλούμενον δείσαντες;

(1) Socr. lib. v, cap. 17.

(2) Divinitus hieroglyphicas istas crucis formas exhibitas esse, cum Socrate censet Nicephorus.

ἀνεβόησαν. Ἐκεῖνος δὲ τὴν πληγὴν ἡρέμα δεξάμενος, οὔτ' ἤλγησε ξύλινος ὤν, οὔτ' ἀφῆκε φωνήν· νεκρὸς γὰρ παντάπασιν ἦν. Ἀλλ' οὐδ' ἀμύνειν εἶχε μέγας μεγαλωστὶ πρὸς γῆν ἐνεχθείς. Ὡς δ' ἀφῄρητο καὶ τὴν δεινὴν κεφαλήν, μύες ἀγεληδὸν ἐκεῖθεν ἐρρύησαν· μυωξὶς γὰρ ἄντικρυς ὁ τῶν Αἰγυπτίων θεὸς περιβόητος ἦν. Εἶς λεπτὰ δ' οὖν αὐτὸν διαιρήσαντες, τὰ μὲν ἐσπάνην ἀφῆκαν πυρί· τὴν δέ γε σεμνὴν ἐκείνην καὶ αἰδέσιμον κεφαλὴν διὰ παντὸς τοῦ ἄστεος εἷλκον, τῶν ταύτην σεβομένων ὁρώντων, καὶ τοῦ παρ' αὐτῶν τιμωμένου τὴν ἀσθένειαν διαχρεναζόντων.

menta esse putans, et molem vastam ut rem quampiam exiguam despiciens, quemdam qui pone stabat, securim in manu habentem, vulnus deo infligere jussit. Atque ille plagam ingentem vi magna fortiter intulit. Qui vero ibi aderant, id quod dudum fama jactatum fuerat, veriti, immensum quiddam exclamarunt. Atque deus plaga placide accepta, quod ligneus esset, neque dolorem sensit, neque vocem aliquam emisit, quippe qui mortuus prorsus esset : sed neque defendere se, cum et magnus esset, et magno impetu in terram ferretur, potuit. Ubi vero et caput ei resectum est, mures inde gregatim emerserunt. Murium enim caverna et receptaculum omnino decantatus ille Ægyptiorum deus fuit. **276** Cæterum vasto illo idolo in partes minutas dissecto, reliquas quidem igni mandarunt, sacrum autem illud et venerandum caput, per urbem omnem, eis qui id tanquam numen coluerant, inspectantibus, et ejus quem tantopere honoraverant, infirmitatem ridentibus, raptarunt.

ΚΕΦΑΛ. ΚΖ'.

Περὶ τῆς ἐν διαφόροις ἔθνεσι στάσεως ὑπὲρ τῶν εἰδωλικῶν βωμῶν· καὶ περὶ Μαρκέλλου τοῦ ἐπισκόπου Ἀμασείας, ὅση σπουδῇ ἐχρήσατο κατὰ τῶν εἰδωλικῶν ναῶν, καὶ ὡς τέλει μαρτυρίου ἐχρήσατο.

Ἐν δ' ἐκείνῳ τῷ χρόνῳ πολλοὶ τῶν Ἑλληνιστῶν κατὰ πόλεις ὑπὲρ τῶν βωμῶν ἔριν συνίστων, καὶ μέχρι θανάτου διηγωνίζοντο· ἐν μὲν οὖν Ἀραβίᾳ Πετραῖοι καὶ Ἀρεοπολῖται, παρὰ δὲ Παλαιστίνῃ Ῥαφιῶται καὶ Γαζαῖοι, παρὰ δὲ Φοίνιξιν Ἡλιουπολῖται· καὶ τῶν Σύρων δὲ μάλιστα οἱ τοῦ ναοῦ Ἀπαμείας, ἡ δὴ τῷ Ἀξίῳ ποταμῷ προσπελάζει· οὓς ἱστοροῦσιν ἐπὶ φυλακῇ τῶν τοιούτων νεῶν καὶ συμμάχους μεταπαλέσασθαι Γαλιλαίους ἄνδρας· καὶ τινας ἀπὸ τῶν κωμῶν αἳ περιοικοῦσι τὸν Λίβανον· τὸ δ' ὕστατον ἐπὶ τόσον προελθεῖν θράσους, ὡς καὶ τὸν περιώνυμον Μάρκελλον τῇδε ἐπισκοπήσαντα διαχρήσασθαι, τῆς ἐγχειρισμένης πόλεως τὰ τεμένη ἐξαφανίσαντα, τῇ πρὸς Θεὸν παῤῥησίᾳ μᾶλλον ἢ τῇ πολυχειρίᾳ χρησάμενον. Ἐπεὶ γὰρ Ἰωάννης, οὗ καὶ πρόσθεν ἐμνήσθημεν, ἐτελεύτα τὸν βίον, ὁ πάντα ἄριστος οὗτος Μάρκελλος ἀντ' ἐκείνου τῆς Ἀπαμέων χώρας τὴν προεδρίαν εἴληφεν, ζέων τῷ πνεύματι κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον. Ἐπεὶ δὲ καὶ ὁ ὕπαρχος σὺν δυσὶ χιλιάρχοις εἰς τὴν ἐκείνου πόλιν ἀφίκετο, πρόθεσις δ' ἦν τὰ τῶν εἰδώλων διαλύειν τεμένη, τὸ μὲν πλῆθος τῶν στρατιωτῶν ἐφησύχαζε δίκῃ· ὁ δὲ τῷ τεμένει προσέβαλε τοῦ Διὸς διαλύειν πειρώμενος· ὃ δὴ μέγιστόν τε ἦν καὶ εἰς κάλλος ἐξαίσιον ἐποικίλλετο. Ἀλλὰ καὶ στεγανὴν καὶ στερρὰν τὴν συνθήκην τῶν λίθων ἰδών, ὥρατο ἀμήχανον εἶναι τὴν τοσαύτην ἁρμονίαν διαλυθῆναι· μέγιστοι γὰρ λίαν ὄντες οἱ λίθοι παχεῖ σιδήρῳ καὶ μολίβδῳ διακεχυμένῳ ἁπανταχοῦ συνηρμόζοντο. Ὁ τοίνυν θεῖος Μάρκελλος ὀκνηραίνοντα οὕτω τὸν ὕπαρχον θεασάμενος, ἐκεῖνον μὲν πρὸς τὰς ἄλλας τῶν πόλεων χωρεῖν ἐκέλευεν· αὐτὸς δὲ θεοῦ ἐδεῖτο δοῦναι πόρον τῷ ἀμηχάνῳ τοῦ πράγματος. Καὶ δή τις ἔωθεν ἦκεν αὐτόκλητος, οὔτ' ὁ κοδομεῖν, οὔτε λίθους τέμνειν, μήτ' ἄλλην τέχνην ἐξεπιστάμενος· μόνα δὲ ξύλα καὶ λίθους οἴρειν ἐπὶ τῶν ὤμων μεμαθηκώς. Προσελθὼν δέ, δεῖν τεχνί-

CAPUT XXVII.

De variis apud varias gentes propter abolitionem altarium, idolorum, seditionibus et tumultibus, et de Marcello Amaseno episcopo, quanto studio demoliendis idolorum templis usus, postremo martyrio sit defunctus.

Eodem tempore multi Græcæ superstitioni addicti in urbibus, de aris deorum contenderunt, et ad mortem usque decertarunt. Sicuti in Arabia Petræi et Areopolitæ, apud Palæstinos Raphiotæ et Gazæi, apud Phœnices Heliopolitæ : et in Syria maxime templum propugnarunt Apameni, Axio amni propinqui : quos memoriæ proditum est, ad templorum ejusmodi custodiam et præsidium, socios et auxiliares Galilæos, et quosdam ex vicis eorum qui circum Libanum montem habitant, evocasse : ad extremum autem eo audaciæ et confidentiæ evasisse, ut clarissimum virum Marcellum episcopali ibi fungentem munere interemerint : propterea quod commissæ sibi urbis delubra, magis sua erga Deum fiducia, quam forti multorum hominum coacta manu abolevisset. Ubi enim Joannes (1), cujus antea quoque mentionem fecimus, decessit, rebus omnibus optimus Marcellus iste, pro illo regionis Apamenæ episcopalem administrationem sortitus est, spiritu juxta divum Apostolum fervens. Atque ubi præfectus Orientis cum duobus tribunis in urbem eam advenit, eo consilio ut idolorum fana demoliretur, plebs quidem, quod militarem manum metueret, quieta fuit : et præfectus Jovis templum eruere est aggressus, quod quidem et maximum et ornamentis variis et præcipuis pulcherrimum fuit. Verum cum lapidum et materiæ structuram solidam et firmam admodum præfectus esse cerneret, fieri non posse putavit, ut tanta compago solvi aut dirui posset. Maxima namque saxa immensis ferramentis et plumbo diffuso, ex omni parte apte compacta et conglutinata erant. **277** Divus autem Marcellus præfectum sic laborem eum reformidantem cernens, illum quidem ad alias urbes transire jussit : ipse autem Deum precatus est, ut rei tam difficili et desperatæ exitum

(1) Cap. v hujus.

προσβαλόντες συνέσχον· καὶ πυρὰν νήσαντες, κατετέφρωσαν. Καὶ τότε μὲν ἔλαθον, χρόνῳ δὲ φωραθέντες, δοῦναι δίκην πρὸς τῶν παίδων Μαρκέλλου ἠπείγοντο· τιμωρεῖν γὰρ ἠβούλοντο τῷ πατρί· ἡ δ' ἐπιχώριος διεκώλυε σύνοδος, ἐπειποῦσα μὴ δεῖν ἐπὶ μαρτυρικῇ τελευτῇ δίκας λαμβάνειν· χρῆναι γὰρ χάριν ὁμολογεῖν τῇ τοιαύτῃ δὴ τελευτῇ· καὶ σκιρτᾷν τούς τε παῖδας καὶ φίλους· καὶ γένος ἅπαν αὐτοῦ, ὡς ὑπὲρ Θεοῦ ἠξιωμένου θανεῖν. Τὰ μὲν οὖν τῶν εἰδώλων τεμένη τηνικάδε τοῦτον καθῃρέθη τὸν τρόπον.

celebris) templum maximum fuit: contra id militibus et gladiatoribus (1) assumptis est profectus. Ad quod cum prope ventum est, pugna est commissa. Ipse autem extra telorum jactum constitit. Quod enim pedibus æger esset, neque ad insequendum neque ad fugiendum idoneus erat. Cum autem milites et gladiatores magno studio in potestatem suam templum redigere contenderent, et ex Græcæ superstitionis cultoribus nonnulli solum cum in ea parte, ubi pugna nulla esset, consedisse cognovissent, subito eum oppressum comprehenderunt, et pyra accensa combusserunt. Ac tum quidem illi facinore patrato latuere. Postea vero criminis ejus comperti, a Marcelli liberis ad legitimam pœnam sunt postulati: eædem enim patris vindicare illi voluerunt. Sed id factum synodus provincialis prohibuit, non vindicandam martyrum mortem, sed gratias potius ea de causa Deo agendas esse, liberosque atque amicos et genus eorum omne gaudio exsilire debere censens, quod illi honor tantus, ut pro Dei nomine mortem oppeteret, contigerit. Idolorum templa eo tempore ad hunc solo æquata sunt modum.

ΚΕΦΑΛ. ΚΗ'.

Ὡς Νεκτάριος πρῶτος ἀφεῖλε τὸν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ἐκ παλαιοῦ τεταγμένον ἐπὶ τῆς μετανοίας πρεσβύτερον· καὶ περὶ τρόπου καὶ τόπου τῶν μετανοούντων ἐν τῇ Ῥωμαίων Ἐκκλησίᾳ.

Τότε τοίνυν καὶ Νεκτάριος ὁ τῆς Κωνσταντίνου τὴν Ἐκκλησίαν ἐπιτροπεύων πρῶτος πάντων τὸν ἐκ πολλοῦ ὄντα ταῖς ἐκκλησίαις πρεσβύτερον ἐπὶ τῶν μετανοούντων κατέπαυεν· ᾧ δῆτα καὶ οἱ ἀνὰ τὴν Ἑῴαν πάντες σχεδὸν ἐπίσκοποι ἠκολούθησαν. Τί δὲ τοῦτό ἐστι, καὶ ὅθεν τὴν ἀρχὴν ἔσχε, καὶ διὰ ποίαν αἰτίαν τό γε νῦν ἔχον ἔληγεν, ἄλλοι μὲν ἄλλα περὶ τούτου ἱστόρησαν· ἐγὼ δ' ὡς ἔχει τἀληθὲς διηγήσομαι. Ἐπεὶ γὰρ τὸ μηδαμῶς ἁμαρτεῖν οὐχ ἡμέτερον, τῆς δὲ θείας καὶ ἀκηράτου φύσεως ἴδιον, ἡμῖν δὲ τῇ παραβάσει καθάπαξ κληρωσαμένοις τὸ πλημμελεῖν· συγγνώμην κελεύει Θεὸς μεταμέλῃ ἀναλόγῳ χρωμένοις τῷ παραιτεῖσθαι τοῦ λοιποῦ καὶ συνομολογεῖν τὸ ἁμάρτημα. Φορτικὸν δ' ὡσανεὶ τοῖς ἔγγιστα Χριστοῦ ἱερεῦσιν ἔδοξεν, ἐν μέσῳ τῷ πλήθει ὡς ἐν θεάτρῳ τὰ πλημμελούμενα ἐξαγγέλλειν, ἕνα τῶν πρεσβυτέρων ἀρίστως βιοῦντα, ἐχέμυθόν τε καὶ σώφρονα ἀπολεξάμενοι, ἐπὶ τῷ τοὺς ἐξαγορείας δέχεσθαι τῶν μετανοούντων τετάχασιν· ᾧ κατ' ἰδίαν γινόμενοι, τὰ κακῶς πραχθέντα διηγγέλλον. Ὁ δ' ἀκούων, ὅ τι χρὴ πρᾶξαι ἢ ἐκτίσαι θεὶς ἐπιτίμιον, συνεχώρει ὥστε παρὰ σφῶν αὐτῶν τῶν πραξάντων καὶ τὴν δίκην εἰσπράξασθαι. Ἀλλὰ Ναυατιανοῖς οὐδεμία περὶ τούτου ἐστὶ σπουδή. Λόγος γε μὴν ἔχει, καὶ δι' αὐτοὺς μᾶλλον τοῦτ' ἐπινοηθῆναι τὸ ἔργον· ἡνίκα θελήσαντα; κοινωνῆσαι τοῖς ἐπὶ τῷ διωγμῷ Δεκίου ἀρνησαμένοις, ἔπειτα μεταμεληθεῖσιν. Οἱ γὰρ τηνικάδε ἐπίσκοποι τῷ Ναυάτου ἀντιφερόμενοι δόγματι, τὸν ἐπὶ τῶν μετανοούντων πρεσβύτερον ἐφ' ἑκάστῃ ἐκκλησίᾳ κατέστησαν, τῷ ἐκκλησιαστικῷ κανόνι ἑπόμενοι· ὡς ἂν οἱ μετὰ τὸ βάπτισμα ἁμαρτάνοντες ἐπὶ τούτῳ τὰ φθάσαντα λύσιν ἐξομολογούμενοι. Ὁ δὲ κανὼν οὗτος μέχρι πολλοῦ καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις αἱ-

279 CAPUT XXVIII.

Ut Nectarius primus presbyterum in ecclesiis antiquitus propter pœnitentes ordinatum functione sua moverit: et de loco et modo pœnitentium in Romana Ecclesia.

Tum etiam Nectarius, Constantinopolitanæ Ecclesiæ curator, primus omnium, presbytero, qui a multo tempore, in ecclesiis, pœnitentibus præerat, dignitatem abrogavit. Quem etiam fere Orientales episcopi omnes secuti sunt. Quid vero id sit, et unde initium sumpserit, et quam ob causam tum esse desierit, alii alia memoriæ prodiderunt. Ego autem, ut sese res ipsa vere habet, exponam. Quandoquidem nihil peccati admittere, non humanæ, sed divinæ et immortalis naturæ proprium est, nos autem per transgressionem semel peccandi hæreditatem adivimus, delictorum Deus veniam eis concedere jussit, qui legitima et convenienti pœnitentia usi, deinceps simul peccatum et aversantur et confitentur. Grave autem episcopis, qui proxime post Christum fuere, visum est, in media plebe, veluti in theatro, noxam confiteri. Quapropter ex presbyteris unum delegere, qui probata vita esset, et simul taciturnus et prudens; apud quem per pœnitentiam resipiscentes commissa sua proferrent. Proinde factum, ut huic seorsim quæ mala egissent, propalarent: atque ille peccatorum confessione audita, cum quid facto opus esset, et quomodo crimen luere conveniret, multa imposita ostendisset, permittebat, ut qui peccatum admisissent, ipsi a se peccati sumerent pœnas. Apud Novatianos hujus rei nulla cura est. Quin etiam ritus iste propter eos institutus esse dicitur, cum communicare illi cum eis nollent, qui sub Decii persecutione fidem abnegarant, et postea resipiscentes ad eam redierant. Nam ejus temporis episcopi, Novati resistentes dogmati, ecclesiasticum canonem secuti, in ecclesia qualibet presbyterum pœnitentiarium constituerunt, ut ab

mus, per quam ab Apamea in Phrygiam itur. Ibi platanus ostenditur, ex qua pependit Marsyas, victus ab Apolline.

(1) Sozomenus pro gladiatoribus, qui μονόμαχοι dicuntur, μοναχούς, h. e. *monachos* habet, lib. VII, cap. 15.

hoc qui post baptismum peccarent, crimina sua confessi, absolutionem eorum obtinerent. Canon iste longo tempore in aliis quoque sectis et servatus. In Occidentalibus vero ecclesiis ad hunc usque diem obtinet, atque in Romana maxime, ubi quoque certus est pœnitentium locus. Stant illi, periude atque judicio damnati essent, vultu demisso, admodum lugentes. **280** Re autem divina peracta, illi quidem ea sacra percipiunt, quæ eis percipere fas est, qui sacris sunt initiati. Cum ejulatu autem et luctu multo se ad pedes ejus qui rem divinam fecit, præcipitant. Directus deinde qui tum ministerium cæremoniæ ejus sortitus est, ad eos accurrit : atque itidem collacrymans, se humi sternit. Tum reliqua ecclesiæ multitudo circumsistens, et ipsa flens atque lamentans, lacrymis repletur. Postea primus exsurgit seu presbyter (1), seu episcopus et illos ita jacentes surgere jubet : et per orationem ea quæ pœnitentibus conveniunt, precatus, ubi et audivit et dixit quæ opus est, eos emittit. Atque illi pro se quisque segregati suo loco, pro eo atque eis injunctum est, se macerant, vel jejuniis, vel vigiliis, frequentibusque precibus et resipiscentia, vel illuvie, et deliciarum abstinentia, vel aliis etiam modis, constitutum sibi ab episcopo tempus quilibet exspectans. Atque ubi ad hunc modum alacritate libenti debitum persolvit, a crimine absolvitur : et simul cum aliis in ecclesia, eodem jure et communione eadem, conventus frequentat. Hunc ritum jam inde ab initio ad hoc usque tempus Romani episcopi habuere, qui ab eis inde ad ecclesias alias omnes pervenit, præterquam ad Novatianos, qui pœnitentiam etiam prorsus non receperunt. Aversati autem presbyterum hunc etiam sunt ὁμοούσιον, consubstantiales, fidei professores, Nectario auctore, ob ejuscemodi, quæ accidit, causam. Mulier quædam nobilis, cum peccata sua confessa esset, jejunio et orationi vacare, et in ecclesia permanere, ab eo quem diximus presbytero jussa est. Quod ubi fecit, postea a diacono, qui cum ea concubuerat, se constupratam esse indicavit. Quod factum postquam plebs cognovit, indigne scelus id cum tanta Ecclesiæ contumelia commissum tulit. Maxima etiam ex ea re calumnia et criminatio adversus sacerdotum ordinem increbuit. Nectarius porro quidnam faceret dubius, diacono quidem ut scortatori dignitatem abrogavit. Verum Ecclesia multo etiam magis propter facinus id, sacrorum virorum detractione, maledictis et conviciis est proscissa. Itaque de quorumdam, maxime vero Eudæmonis (2), ecclesiæ ejus presbyteri, patria Alexandrini, consilio, ne postea in ecclesia presbyter pœnitentiarius esset, Nectarius statuit : **281** suadentibus illis, ut cuique permitteretur, pro conscientia (3) et fiducia sua, communicare,

(1) Apud Sozom. hoc facit episcopus, lib. VII, cap. 16.

(2) Socrates se ad Eudæmonem istum dixisse scribit : *An consilium tuum e re Ecclesiæ sit, Deus, o presbyter, novit.* Lib. V, cap. 19.

(3) Et Eucharistiam quidam distribuentes, ut consuetudo fert, unumquemque e populo partem sibi sumere permittunt. Ut enim certius quis my-

A ῥίψασιν ἐφυλάττετο. Ἐν δὲ ταῖς κατὰ Δύσιν ἐκκλησίαις εἰσὶ καὶ νῦν σπουδάζεται, καὶ μάλιστα ἐν τῇ κατὰ Ῥώμην, ἐν ᾗ καὶ δῆλος ὁ τῶν μετανοούντων τόπος ἐστίν. Ἵστανται δὲ ὥσπερ κατάδικοι, κατηφεῖς ἄγαν, καὶ πενθικῶς διακείμενοι. Τῆς δὲ ἱερᾶς τελετῆς τέλος λαβούσης, ἐκεῖνοι μὲν οὐ μετέχουσιν ὧν θέμις τοῖς μυουμένοις, σφᾶς δὲ αὐτοὺς σὺν οἰμωγῇ καὶ πένθει πολλῷ πρηνεῖς πρὸ τῶν ποδῶν τοῦ μυοῦντος ῥίπτουσιν. Ἀντιπρόσωπος δ' ἐκεῖθεν καὶ ὁ τὴν διακονίαν εἰληχὼς προδραμών, σύνδακρυς ἐπίσης καὶ αὐτὸς τῷ ἐδάφει ἑαυτὸν καταβάλλει· κύκλῳ δὲ καὶ τὸ λοιπὸν τῆς ἐκκλησίας πλῆθος ὀλοφυρόμενον, δακρύων πληροῦται. Ἔπειτα πρότερος ἐξανίστατει ὁ πρεσβύτερος ἢ ὁ ἐπίσκοπος, καὶ τοὺς κειμένους ἀνίστησιν. Εὐξάμενος δ' ὅσα δεῖ τοῖς οὕτω μεταμελουμένοις, ἐκπέμπει, πρότερον ἀκούσας τε καὶ εἰπὼν ὅσα δεῖ, προσήκει. Τούτων δ' ἕκαστος καθ' ἑαυτὸν γεγονότες, ᾗ προστέτακται ἑαυτὸν ἐκτήκει, ἢ νηστείαις καὶ ἀγρυπνίαις, καὶ πυκναῖς προσευχαῖς τε καὶ μετανοίαις, ἢ ἀλουσίαις καὶ ἀποχαῖς τρυφῶν, ἢ ἑτέροις ἄλλοις, τὸν χρόνον περιμένοντες ὃν ἑκάστῳ τέταχεν ὁ ἐπίσκοπος· συντόνῳ δὲ προθυμίᾳ διαλύσας τὸ ἄθλημα, τοῦ ἐγκλήματος λύεται, καὶ ἐπίσης τοῖς ἄλλοις ἐκκλησιάζει. Τάδε μὲν οἱ ἀνὰ τὴν Ῥώμην ἱερεῖς ἀρχῆθεν ἄχρι καὶ ἐς δεῦρο εἶχον· κἀκεῖθεν ἐπὶ πᾶσαν ἐκκλησίαν προέβη· πλὴν Ναυατιανῶν, οἳ οὐδὲ τὴν ἀρχὴν παρεδέξαντο τὴν μετάνοιαν. Παρητήσαντο δὲ τὸν πρεσβύτερον τοῦτον καὶ οἱ τῆς ὁμοουσίου πίστεως, Νεκταρίου κατάρξαντος, παιδικὸ τινος

C ἐπισυμβάσης αἰτίας· Γυνή τις τῶν εὖ γεγονότων, τὰς σφετέρας ἁμαρτίας ἐξαγείλασα, νηστείᾳ καὶ εὐχῇ σχολάζειν, κἂν τῇ ἐκκλησίᾳ παραμένειν πρὸς τοῦ εἰρημένου πρεσβυτέρου ἐτέτακτο. Οὕτω δ' ἔχουσα, ἔπειτα κατεμήνυσεν ὡς εἴη παρ' ἀνδρὸς διακόνου ἐκπορνευθεῖσα, ταύτῃ συγκαθευδήσαντος. Ὃ τὸ πλῆθος μαθὸν, οὐ μετρίως ἔφερεν, ἅτε δὴ τῆς Ἐκκλησίας οὕτωσὶ περιυβρισμένης. Κάντεῦθεν μεγίστη διαβολὴ κατὰ τῶν ἱερᾶσθαι λαχόντων ἐχώρει. Ἐν ἀπόρῳ δὲ γενόμενος ὁ Νεκτάριος, τὸν μὲν διάκονον τῆς ὑπηρεσίας ἐξίστησιν ὡς ἠταιρηκότα· ἐβλασφημεῖτο δ' οὖν ἡ Ἐκκλησία πλεῖον καὶ καθύβριστο ἐκ τῆς πράξεως, διασυρομένων τῶν ἱερῶν ἀνδρῶν. Τισὶν δὲ συμβουλῇ, καὶ μάλιστα Εὐδαίμονος, ὃς ἦν τῆς ἐκκλησίας πρεσβύτερος, τὸ γένος

D Ἀλεξανδρεύς, περιεῖλε τὸν τῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ μετανοίᾳ πρεσβύτερον· συγχωρεῖν εἰπόντων ἑκάστῳ καθὰ συνειδείη, καὶ θαρρεῖν δύναιτο κοινωνεῖν καὶ τῶν ἀχράντων μυστηρίων μετέχειν. Οὕτω γὰρ τῇ Ἐκκλησίᾳ διατηρηθήσεται τὸ ἀνύβριστον· καὶ ἐξ ἐκείνου οὕτως ἡ Ἐκκλησία διέμεινεν. Ἐγὼ δὲ οἶμαι ἐκεῖθεν τῆς ἀρχαιότητος καὶ τῆς κατ' αὐτὴν σεμνότητος ἐκτραπεῖσαν τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ εἰς ἀδιάφορον καὶ ἠμελημένον ἐκπεσεῖν ἦθος, καὶ κατὰ μικρὸν διολισθῆσαι τῆς ἀκριβείας ἅρξασθαι. Ὅτι γε καὶ μεῖζω πρότερον εἰκὸς εἶναι τὰ ἁμαρτήματα, αἰδοῖ τε

τῶν ἐξομολογουμένων τας ἁμαρτίας, καὶ ὑπὸ ἀκριβείας τῶν ἐπὶ τούτῳ κατατεταγμένων κριτῶν· κἂν νῦν ὡς ἔτυχε καὶ ὅπου δήποτε ἕκαστος βούλοιτο, τοῦτο πράττειν ἐπικρατῇ. Πρόφασις δ' ἐντεῦθεν ἐγίνετο, μὴ ἐλέγχειν ἀλλήλων τὰ ἁμαρτήματα, μηδὲ τὸ τοῦ Ἀποστόλου φυλάττειν αἱρεῖσθαι λέγοντος, *Μηδὲ συγκοινωνεῖτε τοῖς ἔργοις τοῖς ἀκάρποις τοῦ σκότους, μᾶλλον δὲ καὶ ἐλέγχετε.* Ἐκ δὴ ταύτης τῆς αἰτίας συμβάλλω καὶ Θεοδόσιον τὸν Μέγαν, τῆς ἀκηράτου δόξης καὶ σεμνότητος τῆς καθόλου προνοούμενον Ἐκκλησίας, τηνικαῦτα πρῶτον νομοθετῆσαι, μηδαμῶς γυναῖκα, εἰ μὴ ἑξήκοντα ἐτῶν εἴη καὶ παῖδας ἔχοι, μὴ τῷ τῆς διακονίας καὶ τῷ τοῦ κλήρου ἐγκαταλέγεσθαι τάγματι· καθὰ καὶ Παῦλος ῥητῶς οὕτω προσέταξεν· ἀπελαύνεσθαι δὲ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὰς χειρομένας τὰς κεφαλάς· καὶ ἔσοι δὲ τῶν ἐπισκόπων τὰς τοιαύτας προσίεντσι, τὰς ἐπισκοπὰς ἀφαιρεῖσθαι. Ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων αὐτάρκως οἶμαι εἰρήκαμεν.

A et de immaculatis mysteriis participare. Sic enim fore ut Ecclesia a contumeliis libera esset et immunis. Et ab eo tempore Ecclesia in tali statu permansit. Ego vero ea re Ecclesiam prisca illa et veneranda gravitate excidisse, et ad arbitrarium inconsideratumque atque negligentem morem prolapsam esse, et paulatim ab accuratiore disciplina descisscre cœpisse puto. Æquum certe atque credibile est, minus antea peccatorum fuisse, cum propter eorum qui peccata confiterentur verecundiam, tum propter judicum ad hoc constitutorum diligentem inquisitionem. Quamvis nunc quoque id ita ut sors tulerit, et quandocunque cuique libitum fuerit, fiat. Unde causa illa exstitit, ut alter alterius peccata non arguat; neque illud Apostoli servetur, dicentis: « Nolite communicare de operibus infrugiferis tenebrarum, sed potius ea arguite. » Qua etiam ex causa Theodosium Magnum, immortali et venerandæ catholicæ Ecclesiæ gloriæ consulentem, tum primum legem tulisse conjicio, (1) nequaquam mulierem, nisi sexaginta annos nata sit, et liberos habeat, in ordinem ministerii et cleri cooptandam: quemadmodum et Paulus diserte id constituit, ex ecclesiis quoque exigendas quæ comam totondissent: et quicunque episcopi eas admisissent, exauctorandos esse. Verum de his satis diximus.

B

ΚΕΦΑΛ. ΚΘ'.

Ὡς καὶ ἐν ταῖς αἱρέσεσι πολλαὶ αὖθις ἐπεγένοντο διαιρέσεις· καὶ ὅτι Θεοδόσιος μόνον Εὐνόμιον ὑπερώρισε· καὶ οἷος ἦν τὸ ἦθος Εὐνόμιος· καὶ ὡς ἐν Καππαδοκίᾳ τῇ πατρίδι γενόμενος ἐτελεύτα.

282 CAPUT XXIX.

Ut hæreses et sectæ in varias dissectæ et divisæ sint hæreses: et quod Theodosius solum Eunomium proscripserit: quibus moribus et institutis Eunomius fuerit, et ut in Cappadocia patria sua mortuus sit.

Προσῆκον δὲ ἄρα μηδὲ τὰ παρ' ἄλλοις γεγονότα καταλιπεῖν ἀδιήγητα· Ἀρειανοῖς φημι, καὶ τοῖς ἀπὸ Μακεδονίου καὶ Εὐνομίου καὶ Ναυάτου παρωνύμως ὠνομασμένοις. Ἅπαξ γὰρ ἡ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησία διαιρεθεῖσα, οὐκ ἐπ' ἐκείνῃ ἔστη τῇ διαστάσει· ἀλλ' αὖτη πάλιν καθ' ἑαυτὴν διῃρεῖτο. Καὶ οἱ προστάται τῶν αἱρέσεων σμικρᾶς τινος εἰλημμένοι προφάσεως, καθ' ἑαυτῶν ἐχώρουν, καὶ ἀπ' ἀλλήλων ἵσταντο. Πῶς μὲν οὖν καὶ πότε, καὶ δι' ἃς αἰτίας ἕκαστοι ἀπ' ἀλλήλων διέστησαν, προῖοῦσα ἡ ἱστορία δηλώσει. Εἰδέναι μέντοι χρεών, ὡς οὐδένα τούτων ὁ βασιλεὺς ἐδίωκε Θεοδόσιος, ἀλλ' οὐδὲ ἠνάγκαζε κοινωνεῖν· συνεχώρει δ' ἑκάστῳ ᾗ βούλοιτο κατὰ τὸν ἴδιον συνάγεσθαι τόπον· καὶ δοξάζειν περὶ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως, ὡς ἂν ἑκάστῳ περὶ ταύτης καταλαβεῖν ἐξεγένετο. Τὰς μὲν οὖν λοιπὰς τῶν αἱρέσεων, πλὴν Ναυατιανῶν, ἔξω τῶν πόλεων συνάγειν ἐκέλευε, καὶ ἐκκλησίας ἐγείρειν· τοὺς δὲ Ναυατιανοὺς ὡς ὁμοφρονοῦντας αὐτῷ κατὰ τὴν τοῦ ὁμοουσίου πίστιν, ἔνδον τῶν πόλεων μετὰ θάρρους ἐκκλησιάζειν προὔτρέπετο, καθά μοι καὶ ἀνωτέρω διείληπται· μόνου δ' Εὐνομίου ὑπεροψίαν φυγὴν κατεδίκαζεν. Οὗτος γὰρ μετὰ τὸ λιπεῖν τὴν Κύζικον, καὶ τοῦ Εὐδοξίου διαζυγῆναι, ὃς τοῦτον ἐχειροτόνει, ἐπὶ προφάσει ὅτι

C

Convenit porro, ut neque ea quæ aliis accidere, silentio prætereamus: Arianis videlicet, et qui a Macedonio et Eunomio et Novato cognomen sunt adepti. Postquam namque semel Ecclesia Dei divisa est, res in ea discessione non constitit, sed illa rursum in se ipsa per dissensiones dissecta est. Et sectarum auctores, parva occasione arrepta, et secessione facta, in factiones alias abiere. Quomodo autem, et quando, et quibus de causis secta quælibet a se ipsa per dissensionem secesserit, ex eis quæ dicentur, liquebit. Illud sane scire convenit, imperatorem Theodosium hæresim nullam persecutum esse, neque quempiam ad communionem coegisse, sed potius permisisse, ut hæresis quælibet loco suo, pro eo atque ei visum D esset, conventus agere, atque etiam de fide in Christum, pro cujusque captu, sentire atque opinari posset. Reliquas quidem hæreses, præter Novatianos, extra urbes conventus celebrare, et ecclesias exstruere jussit. Novatianos autem, quod secum de ὁμοουσίου, hoc est consubstantialis, fide consentirent, intra urbes libere ecclesias habere est passus, sicuti antea quoque dixi. Et solum ipse Eunomium exsilio mulctavit. Hic enim post-

sterium hoc vel expetat, vel se ab eo abstineat, conscientia optima dux est. Fundamentum autem firmum hujus est vita recta cum disciplina debita. Te autem homines alios spectatos jam et exploratos moribus emendatis imitari commodissima est, et ad veritatis cognitionem, et ad præceptorum divinorum exsecutionem, via. Quocirca quicunque manducaverit panem et biberit calicem Domini indigne, reus erit corporis et sanguinis Domini. Exploret vero seipsum homo, atque ita demum de pane edat, et de calice bibat. (Clemens. Alexand. lib. I, *Stromat.*)

(1) Constitutio Theodosii de diaconissis L. *Nulla*, C. De episc. et cler.

quam Cyzicum reliquit, et ab Eudoxio, qui eum consecraverat, sub prætextu illo, quod magistrum suum Actium proscriptum ille non reciperet, segregatus est; in suburbano Constantinopolis degens, suos sibi conventus cogebat, et libros quos contra veram pietatem conscripserat, absque metu omni publicabat, multosque orationis suæ fraude in eamdem perditionis foveam ita trahebat, ut brevi tempore ingentem multitudinem ad se adduxerit, et nonnullos etiam ex imperatoris cubiculo ad partes suas illexerit. Theodosius porro ubi suos illum præter modum observare cognovit, eos quidem ab aula sua proscripsit : ad Eunomium autem quamprimum Chalcedone (1) capiendum certos homines misit, eumque Halmyridem deportari jussit. Est autem Halmyris (2) Mysiæ in Europa locus, ad Istrum situs : quem brevi post barbari, Istro qui glacie constrictus fuerat transito, ceperunt. **283** Eunomius (3) porro inde Cæsaream Cappadociæ translatus est. Mirificum autem ibi in eum hominum odium fuit, quod libros contra Basilium ejus loci episcopum composuisset. Postea ei ut in agris suis, qui Dacoreni vocabantur, viveret, permissum est, apud Cappadociæ vicum, cui Dacora nomen est, præfecturæ ejus quæ ad Argæum montem sita est, Cæsareæ. Nec ita multo post a reditu mortuus, sepulturam in patria sua sortitus est. Eunomium (4) hunc plurimum, ut divinum hominem, admiratur ecclesiasticus scriptor Philostorgius. Prudentiam enim et virtutem ejus incomparabilem fuisse, aperte nugatur. Et oris formam, et corporis partes decentis imas, cum multa venustate deprædicat, atque ex ore ejus orationem fluentem margaritis comparat : quamvis in laudem ejus progressus, balbum fuisse confiteatur; quod vitium tamen in eo ita exornat, ut ei suavem eloquentiam tribuat. Quin etiam vitiliginem, quæ faciem illius quasi notis quibusdam deformaverat, ornamentum quoddam ori illius attulisse confirmat. Omnes autem alios ejus libros divinis laudibus efferens, præ cæteris excellere epistolas ejus dicit.

A τὸν αὐτοῦ δ.δάσκαλον Ἀέτιον ἐκβληθέντα οὐ προσδέχονιο, ἐν τοῖς κατὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν προαστείοις διατρίβων καὶ ἐν οἰκίαις, καθ' ἑαυτὸν ἐκκλησίαζε, καὶ οὓς κατὰ τῆς εὐσεβείας ἔγραψε λόγους, ἀδεῶς ἐπεδείκνυτο. Καὶ πολλοὺς εἵλκυε τοῖς ἐξαπάτας τῶν λόγων εἰς τὸν ἴσον τῆς ἀπωλείας βόθυνον, ὡς ἐν βραχεῖ πολύ τι πλῆθος πρὸς ἑαυτὸν ἐκποιήσασθαι, καὶ ἐπὶ τόσον, ὡς καί τινας τῶν ἐκ τοῦ κοιτῶνος τοῦ βασιλέως πρὸς ἑαυτὸν ἐφελκύσαι. Ὁ δὲ γνοὺς Θεοδόσιος, ἐκτόπως ἐκεῖνον στέργοντας, τούτους μὲν τῶν ἀνακτόρων ἐξήλασεν· τοὺς δ' Εὐνόμιον ἀρκεσομένους ἐκ τῆς Χαλκηδόνος τὴν ταχίστην ἐξέπεμπε· καὶ πρὸς τὴν Ἀλμυρίδα φυγαδεύειν ἐκέλευσε. Ἡ δ' Ἀλμυρὶς χωρίον τῆς ἐν Εὐρώπῃ Μυσίας ἐστί, παρὰ τὸν Ἴστρον κείμενον· ὃ δὴ οὐκ εἰς μακρὰν ἐάλω ὑπὸ τῶν ἐκεῖσε διαβάντων βαρβάρων, τοῦ Ἴστρου τῷ κρυστάλλῳ ἡπειρωθέντος. Εὐνόμιος δ' ἐκεῖθεν εἰς Καισάρειαν τῆς Καππαδοκίας ὑπερορίζεται· μεμίσητο δ' ὑπερφυῶς τοῖς ἐκεῖσε, ὅτι λόγους μετὰ Βασιλείου τοῦ ταύτης ἐπισκόπου συνέταξεν. Ἔπειτα εἰς τοὺς οἰκείους διάγειν ἀφείθη ἀγρούς· Δακορηνοὶ δὲ τὸ ὄνομα τοῖς ἀγροῖς· κώμη δὲ αὕτη Καππαδοκῶν· ἣν δ' ὀνομαζομένη Δακόρα ἀπὸ νομοῦ τῆς πρὸς τῷ Ἀργαίῳ Καισαρείας. Οὐ μετὰ πολὺ δὲ τῆς ἐπανόδου θανών, ἔτυχε τῆς ἐν τῇ πατρίδι ταφῆς. Τοῦτον δὴ τὸν Εὐνόμιον πλεῖστον ἐκθειάζει ἐκκλησιαστικὸς Φιλοστόργιος. Τὴν τε γὰρ σύνεσιν καὶ τὴν ἀρετὴν, ἀπαράμιλλον εἶναι σαφῶς φάσκων· τό τε τοῦ προσώπου σχῆμα καὶ τὰ μέρη τῆς εὐπρεπεστάτου ἐξωραΐζει· καὶ τοὺς ἐκ στόματος ῥέοντας λόγους μαργαρίταις ἐοικέναι λέγει· κἂν πρόδηλον τραυλὸν αὐτὸν εἶναι ὁμολογῇ· ἦν δὲ καὶ ἐπιτεταμένην εἰς πολλὴν γλαφυρότητα. Ἀλλὰ μὴν καὶ τοὺς ἀλφοὺς, οἳ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ κατέστιζον, κόσμον καὶ αὐτοῦ, ἐμποιεῖν τῷ προσώπῳ αὐτοῦ διατείνεται. Πάντα, δὲ τοὺς ἄλλους λόγους ὑπερβαίνειν αὐτοῦ, ἐπὶ μᾶλλον τῶν ἄλλων διαφέρειν φησὶ τὰς ἐκείνου ἐπιστολάς.

B

C

CAPUT XXX.

Eunomianorum, Macedonianorum, et Arianorum hæreses, in multas alias hæreses esse divisas : et quibus ex causis quæque earum ab alia sit sejuncta.

ΚΕΦΑΛ. Λ'.

Περὶ τῆς τῶν Εὐνομιανῶν καὶ Μακεδονιανῶν καὶ Ἀρειανῶν εἰς πολλὰ διαιρέσεως· καὶ ἐξ ποίων αἰτιῶν τούτων ἕκαστος κατὰ σφᾶς αὐτοὺς ἀπ' ἀλλήλων διέστησαν.

D

Sic quidem diem suum obiit Eunomius. Sectatores autem ejus in diversas discessere sectas. Primus Theophronius quidam genere Cappadox fuit, qui ab eo in contentiosa disputandi ratione eloctus, sectatoribus ejus se conjunxit. Et mediocriter, seu crasse potius, ut rectius quispiam dixerit, in Aristotelis Prædicamentis, et ejusdem *Περὶ ἑρμηνείας*, hoc est, *De interpretatione* seu *enun-*

Οὕτω μὲν οὖν ἐτελεύτα Εὐνόμιος· οἱ δὲ ἀπ' αὐτοῦ εἰς διάφορα τμήματα διῃρέθησαν. Καὶ δὴ πρῶτος Θεοφρόνιός τις Καππαδόκης τὸ γένος· ὃς τὰ ἐριστικὰ παρ' αὐτοῦ παιδευθεὶς τοῖς ἐκείνου συνίστατο· μετρίως δὲ, παχυμερῶς δὲ μᾶλλον, εἰπεῖν οἰκειότερον, διὰ τῶν Ἀριστοτέλους ἐλθὼν κατηγοριῶν, καὶ τοῦ *Περὶ ἑρμηνείας* σύνοψιν καὶ ὥσπερ εἰσαγωγήν τινα τοῖς παρ' αὐτοῖς συλλογισμοῖς καταλέλοιπεν·

(1) Hoc loco apud Nicephorum et apud Sozom. lib. VII, cap. 17, Chalcedonensis civitas perinde atque ex suburbiis Byzantii unum designatur. Supra cap. 8, conf. et apud Sozom. lib. VII, cap. 6.

(2) Ex eodem alveo et super Istropolim lacus gignitur cxiii M. P. ambitu. Halmyrim vocat Plin. lib. IV, cap. 12.

(3) Eunomius Halmyride Cæsaream Cappadocum transfertur. Patria hæc ejus fuit. *Sozom.*

(4) Chalcedone Eunomium privatum vixisse dictum est. Socrates quoque Constantinopoli in ædibus privatis conventus eum egisse scribit, lib. V, cap. 20.

ὃ *Περὶ τῆς τοῦ νοῦ γυμνασίας* ἐπέγραψεν· ἔπειτα προσοχθίσας τοῖς ὑπ' αὐτὸν ὁμοθρήσκοις, ὡς εἰς παράλογον ἐμπεσὼν ἀτοπίαν, ἅτε δὴ μὴ μένειν ἐπ' αὐτῶν τῷ διδασκάλῳ λόγων ἐθέλων, ἐκβέβληται. Πολυπράγμων γὰρ μάλιστα ὢν, ἀπὸ τῶν ἐν ἱεραῖς Γραφαῖς κειμένων ὀνομάτων συνῆγεν, ὡς ὁ Θεὸς τὸ μὴ ὂν προειδὼς, γινώσκων δὲ καὶ τὸ ὄν, μεμνημένος δὲ καὶ τοῦ γεγονότος, οὐ πάντῃ τι ὡσαύτως ἔχει, ἅτε δὴ μεταβάλλων τὴν γνῶσιν πρός τε τὸ ἐνεστὼς, καὶ τὸ μέλλον καὶ τὸ παρῳχηκός. Διὰ τοίνυν ταῦτα ἀποβληθεὶς, τὴν ἀπ' ἐκείνου παρασυνάγων ἐπώνυμον συνεστήσατο αἵρεσιν. Καὶ ἄλλος δέ τις, Εὐψύχιος ὄνομα, κατὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν οὐ πάνυ πόρρω, ψυχρῷ τινι ζητήματι τῶν Εὐνομιανῶν χωρισθεὶς, ἰδίας καὶ οὗτος προέστη αἱρέσεως. Τηνικαῦτα γὰρ ζητήσεως οὔσης, εἰ τὴν ἐσχάτην ὥραν ὁ Υἱὸς γινώσκει, ἀντέκειντο μὲν πλεῖστοι τὰ ἐν Εὐαγγελίοις εἰρημένα προφέροντες, μηδὲ τοῦτον εἰδέναι τὴν ὥραν διαγορεύουσιν· Εὐψύχιος δὲ, γράφων διισχυρίζετο, μὴ ἄμοιρον τῆς τοιαύτης γνώσεως καθεστάναι, ἀνενδεῶς ἐκ Πατρὸς πάντα προειληφότα. Τῶν τοίνυν τῆς αἱρέσεως προϊσταμένων μὴ προσιεμένων τὰ εἰρημένα, ἀπέστη μὲν κοινωνεῖν ἐκείνοις· πρὸς δ' Εὐνόμιον ὑπερόριον ὄντα ἦκε. Παρεγένοντο δ' ἐκεῖσε καὶ ἄλλοι ἐκ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Εὐνομιανῶν συμμορίας, ὥστε δικάσασθαι τούτῳ, καὶ εἴγε χρεία καλοίη, διαλεξόμενοι. Ὁ δῆτα γνοὺς ὁ Εὐνόμιος, τὰ μὲν προβαλλόμενα Εὐψυχίῳ ἐπῄνει, καὶ κοινωνίας αὐτῷ μετεδίδου, καίτοι νόμου κωλύοντος, μὴ θεμιτὸν εἶναι τοῖς ἐτέρωθεν ἥκουσι μὴ συνεύχεσθαι γραμμάτων δίχα, ἃ πρὸς τοὺς ὁμοδόξους δηλοῖ, τινῶν σημείων ἀγνώστως τοῖς ἄλλοις ἐγγραφομένων ταῖς ἐπιστολαῖς· εὐθὺς δὲ τοῦ Εὐνομίου τὸ ζῆν ἀποῤῥήξαντος, ἥκιστα προσίετο τὸν Εὐψύχιον ὁ μετ' Εὐνόμιον ἐν Κωνσταντινουπόλει τῆς αἱρέσεως προϊστάμενος. Ἦχθετο γὰρ ζηλότυπος ὤν, ὅτιπερ τἀναντία Εὐψυχίῳ σπουδάζων, μήπω κληρικῷ γεγονότι, ἥκιστα διαλύειν εἶχε τὸ προκείμενον ζήτημα. Κἀντεῦθεν ἀντιπνεύσας οὗτος, πολλῶν ὁμοφρόνων ἐπιῤῥυέντων, ἰδίαν χωρισθεὶς Εὐψύχιος, αἵρεσιν προεστήσατο. Τό γε μὴν παραχαράττειν τὴν θείαν βάπτισιν, καὶ μὴ εἰς Τριάδα, ἀλλ' ἅπαξ εἰς τὸν θάνατον Χριστοῦ καταδύειν, οὐκ Εὐνόμιον, ἀλλὰ τοὺς ἀπ' ἐκείνου Θεοφρόνιον καὶ Εὐψύχιον ὁ πολὺς λόγος ἐπαιτιᾶται. Αὗται μὲν αἰτίαι πρὸς συντομωτέραν εἰδῆσιν εἰρηνται, ἀφ' ὧν οἱ περὶ Εὐνόμιον διῃρέθησαν. Οἱ μὲν οὖν Θεοφρονίῳ ἑπόμενοι Εὐνομιοθεοφρονιανοὶ, οἱ δὲ Εὐψυχίῳ Εὐνομιοευψυχιανοὶ ὠνομάσθησαν. Ἀλλ' ἐπεξέρχεσθαι πάντας τοὺς διὰ ταῦτα κινηθέντας λόγους, μακρὸν ἂν εἴη καὶ οὐδαμῶς ῥᾴδιον, ἐφ' ἕτερα προκειμένης μοι τῆς σπουδῆς. Τότε δὲ καὶ παρὰ Μακεδονιανοῖς πρὸς καιρὸν διχόνοια γέγονεν· ἧς ἦρξεν παρ' αὐτοῖς Εὐτρόπιός τις πρεσβύτερος, ἰδίᾳ συναγωγὴν ἔχων· πρὸς ὃν Καρτέριος ὁ τῆς θρησκείας προεστὼς ἀντεφέρετο. Ἐν ταυτῷ δὲ καὶ τοῖς ἀνὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν Ἀρειανοῖς ζήτησις ἦρετο, « Εἰ πρὶν εἶναι τὸν Υἱὸν (ὡμολόγητο γὰρ παρ'

tiatione, libro versatus, compendium, veluti quamdam introductionem, de eis quibus ipsi utuntur syllogismis et ratiocinationibus editum reliquit, quod *De exercitio mentis* inscripsit. Deinde popularium suorum odio expetitus, quod ad ineptam et insanam prolapsus esset absurditatem, quippe qui in magistri sui doctrina acquiescere nollet, rejectus ab eis est. Quod namque curiosus maxime esset, ex nominibus quæ in sacris Scripturis posita sunt, **284** collegit, quod Deus, id quod non exstat, præsciens, id autem quod exstitit, memoria tenens, non eodem semper modo se habeat : utpote qui cognitionem transferat ad præsentia, ad futura et ad præterita. Atque eam ob rem repudiatus, conventus suos sibi seorsim cogens, sub nomine suo hæresim instituit. Non multo post alius quidam, Eupsychius (1) nomine, in urbe Constantinopolitana, propter frigidam quamdam quæstionem ab Eunomianis sejunctus, suæ ipse quoque hæresis auctor exstitit. Cum namque quæstio orta esset, an Filius extremam horam noverit, et plurimi evangelica dicta proferentes, ne ipsum quidem horam eam scire dicerent; Eupsychius sententia sua in scriptum relata, confirmavit, Filium non expertem ejus cognitionis esse, qui a Patre omnia locupletissime acceperit. Cum autem qui hæresi ei præibant, dicta ejus non admitterent, a communione eorum descivit, et ad Eunomium exsulantem se contulit. Quo etiam alii ex urbe Constantinopolitana Eunomianæ sectæ venere, ut ibi eum calumniose arguerent, atque etiam, si usus ita ferret, de causa cum eo disputarent. Quod ubi Eunomius cognovit, ea quæ Eupsychius proferret, laudavit et ad communionem cum admisit : cum quidem id constitutio vetaret, quæ nefas esse decernit, peregre advenientes ad communes preces admittere, si litteras secum non afferant, quæ ad ejusdem opinionis populares, per notas ita scriptæ, ut ab aliis legi non possint, dantur. Postquam autem brevi Eunomius e vita migravit, hæresis ejus post Eunomium Constantinopoli præses, Eupsychium minime admisit. Ægre enim is tulit, quod æmulatione quadam ducebatur, se contraria Eupsychio, qui nondum clericus erat, sentientem, quæstionem propositam solvere non posse. Quapropter adversandi studio ille, cum multi ad eum opinioni suæ suffragantes confluerent, ab Eunomianis segregatus, hæresim suam induxit. Porro quod divinus etiam baptismus ita per adulterinum usum depravatus est, ut non in Trinitatem, sed semel in mortem Christi mersio fiat ; non Eunomio sed discipulis ejus Theophronio et Eupsychio, multorum opinione atque sermone ascribitur. Causas hasce breviter exposuimus, ut quisque norit, quamobrem Eunomiani in diversas discesserint partes. **285** At qui Theophronium secuti sunt, Eunomiotheophroniani :

(1) Sozom. Eutychium nominat libro VII, cap. 17.

κλησίας· ἔτι δὲ καὶ Θεοδωρήτῳ τῷ τῆς Κυρεστηνῶν προεδρεύσαντι, καὶ τῷ θεσπεσίῳ Ἰωάννῃ τῷ ἐκ Δαμασκοῦ· πολλὰ γὰρ καὶ ἄμφω περὶ τούτων διεξίασι.

A stribus simul et pedestribus copiis præfectus, magni in aula imperiali nominis, reduxit. Quo tempore synodo etiam ab Arianis coacta statutum est, ne quando posthac quæstiones, quæ sectæ sionem tantam attulissent, in medium proferrentur. Hæc quidem paulo post facta. Fortasse autem aliæ quoque in urbibus passim sectæ et sectiones Arianorum fuere, quas mihi omnes exacte referre fas non est. Sed satis fuerit nunc, præcipuas et necessarias attigisse, et eas potissimum quæ Constantinopoli, cujus ego alumnus et soboles sum, fuere : quippe quæ præclariores aliis exstitere, et propterea latere non potuerunt. Si quis autem consilium ejuscemodi hæresium cognoscendarum cepit, unde et quomodo initia sua sumpserint, et quibus auctoribus incrementa sua acceperint, eum ut Panaria (1) legat hortor : liber autem is ab Epiphanio, qui ecclesiam Cypri administravit, editus est ; præterea Theodoritum Cyri episcopum, atque insuper admirandum illum Joannem Damascenum : nam et hi ambo permulta de iis disserunt.

ΚΕΦΑΛ. ΚΑ'.

Ὡς καὶ Ναυατιανοὶ πρὸς ἀλλήλους στασιάσαντες διὰ τὴν τοῦ Πάσχα ζήτησιν, ἑτέραν συνεστήσαντο αἵρεσιν τὴν τῶν Σαββατιανῶν λεγομένην.

Κατὰ τοῦτον δὲ τὸν χρόνον καὶ Ναυατιανοὶ πρὸς σφᾶς διενεχθέντες ἀπ' ἀλλήλων τε διεκρίθησαν, καὶ τὴν τῶν καλουμένων Σαββατιανῶν αἵρεσιν συνεστήσαντο. Ἦν γάρ τις παρ' ἐκείνοις πρεσβύτερος Σαββάτιος ὄνομα, πρὸς Μαρκιανοῦ εἰληφὼς τὴν χειροτονίαν· ὃς ἀπὸ Ἰουδαίων ἐλόμενος τὰ Χριστιανῶν, οὐδὲν ἧττον τῇ προλήψει δουλεύειν ἐσπούδαζε· πρὸς δὲ καὶ κρύφα τῆς ἐπισκοπῆς μετεχειρίζετο δράξασθαι· ὃς σύναμα Θεοκτίστῳ καὶ Μακαρίῳ, πρεσβυτέροις καὶ αὐτοῖς οὖσιν, οἳ τοῖς ἐν Πάζου κώμῃ συνελθοῦσιν ἐφείποντο, ὁπηνίκα Οὐάλης ἐπὶ τῶν σκήπτρων ἦν, ἠξίου τὴν ἑορτὴν τοῦ Πάσχα ἅμα Ἰουδαίοις ἐπιτελεῖν. Καὶ πρῶτα μὲν τῆς τε πολιτείας χάριν (ἀρίστῳ γὰρ βίῳ ἐχρῆτο ἀσκήσεως) τοῦ ἐκείνων συστήματος ἐχωρίζετο· ἔπειτα δὲ καί τινας ἀναξίους οἰόμενος τῆς τῶν θείων μεταλήψεως μυστηρίων, τοῦτο πρόφασιν δῆθεν ποιούμενος, ὑπερετίθει τὴν ἑορτήν. Ὡς δὲ δῆλος ἦν νεώτερα εἰσηγούμενος, Μαρκιανὸς μὲν ἑαυτὸν τῆς ἀτόπου χειροτονίας ἐπὶ Σεβατίῳ ἐμέμφετο, πολλάκις εἰπών, « Ἄμεινον ἄρα ἦν ἐπ' ἀκάνθαις, ἢ ἐκείνῳ τὰς χεῖρας ἐπιβαλεῖν. » Ὡς δ' ἐώρα τὴν ὑπ' αὐτῷ ἐκκλησίαν διχῇ διατεμνομένην, καὶ πρὸς ἕτερον μεταῤῥέουσαν, τοὺς τῆς αὐτῷ κοινωνοῦντας αἱρέσεως ἐπισκόπους εὐθὺς εἰς Σάγγαρον μετεστέλλετο· χωρίον δὲ τοῦτο τῆς Βιθυνῶν ἐπαρχίας πρὸς θάλασσαν κείμενον, οὐ πάνυ πόῤῥω διεστηκὸς τῆς Ἑλενοπόλεως· ὅπου δὴ συνελθόντες μετεκαλοῦντο καὶ τὸν Σαββάτιον. Ὡς δὲ τὸ τῆς λύπης αἴτιον απητεῖτο, τὴν τῆς ἑορτῆς εἰσῆγε διαφοράν· δεῖν γὰρ ἔλεγε ταύτην ἐπιτελεῖν ὡς καὶ Ἰουδαῖοι τελοῦσι, καὶ οἱ ἐν Πάζῳ οὐ πρὸ πολλοῦ συνελθόντες ἐτύπωσαν. Οἱ δὲ προεδρίας ἐρωτι τάδε αὐτὸν σκήπτεσθαι ἐν νῷ θέμενοι, ὄρκοις ἐξησφαλίζοντο, ὡς οὐκ ἂν ποτε ἕλοιτο αὐτῷ γενέσθαι ἐπίσκοπος. Τοῦ δὲ ὅρκῳ ὁμολογήσαντος μὴ τὴν προεδρίαν καταδέξασθαι, ταύτην αἰτίαν ἐκεῖνοι μὴ λογισάμενοι ἱκανὴν τὴν Ἐκκλησίαν αὐτῶν

287 CAPUT XXXI.

Ut etiam Novatiani, per seditionem propter quæstionem celebrandi Paschatis inter se dissidentes, hæresim Sabbatianorum constituerint.

Per idem tempus Novatiani quoque inter se dissidentes, per secessionem, Sabbatianorum, quæ vocatur, hæresim constituerunt. Erat enim apud eos presbyter quidam Sabbatius nomine, a Marciano ordinatus : qui quod ex Judæis ad Christianismum pervenisset, nihilominus præsumptæ et anticipatæ Judæorum opinioni inservire studuit, et clam etiam episcopatum affectavit; necnon una cum Theoctisto et Macario et ipsis presbyteris, eis adhærentibus, qui sub Valentis imperio conventum in Pazo vico habuerant, festum diem Paschæ cum Judæis celebravit. Ac primum quidem propter vitæ institutum (quam optimam monasticis exercitiis agebat), a Novatianorum se corpore sejunxit : deinde vero quosdam participatione divinorum mysteriorum indignos reputans, talemque prætextum obtendens, eum quem diximus diem festum in aliud transtulit, de Judæorum sententia scilicet, tempus. Postquam autem manifesto apparuit, res novas eum moliri, Marcianus seipsum propter importunam Sabbatii ordinationem reprehendit : identidem dicere solitus, « Melius se facturum fuisse, si spinis potius quam illi manum imposuisset. » Atque ubi is ecclesiam suam in partes duas divisam, et quosdam ad alium descisicere vidit, episcopos hæresis suæ, qui cum eo communicabant, statim Sangarum convocavit. Est is locus Bithynorum provinciæ, ad mare, non longe ab Helenopoli situs. Eo quoque ab episcopis congregatis Sabbatius evocatus est. Ibi causam mœroris sui dicere jussus, festi diei ejus dissensionem allegavit. Nam eum cum Judæis, sicuti etiam non ita pridem, qui in Pazo Phrygio vico convenerant, statuissent, peragendum esse dixit. Cæterum illi propterea hoc eum præ se ferre considerantes, quod ad episcopatum anhelaret, jurisjurandi sacramento eum obstrinxerunt, ne unquam episco-

(1) Panarium hoc opus etiam Ἀγκυρωτὸν dicitur apud Socrat. lib. v, cap. 24. Sed utrumque et Panarii et Ancyroti opus diverso nomine Græce et Latine editum exstat ; hoc compendiosum, illud sanequam prolixum.

ρίαν ἑορτὴν τὰ διαβατήρια θυόντων, κατὰ τὸ πρῶ- A testes laudans, τὰ διαβατήρια, hoc est Paschalia
τον δωδεκατημόριον τμῆμα τοῦ Ζωδιακοῦ τοῦ ἡλίου pro transitu sacrificia, sacrificarint, post æqui-
ὀδεύοντος, ὃ Κριὸς τοῖς Ἕλλησιν ὀνομάζεται· τεσ- noctium vernum, sole primam duodecimam (1)
σαρεσκαιδεκαταίας τηνικαῦτα τῆς σελήνης τὴν πο- partem, quæ a Græcis Aries appellatur, zodiaci
ρείαν ποιουμένης, καὶ κατὰ διάμετρον τῷ ἡλίῳ circuli ingresso; luna autem per diametrum (2)
καθεστηκυίας. Ἐπὶ δὲ τούτοις καὶ Σαμαρεῖται, οἱ et rectam lineam soli opposita, tum quartæ deci-
διαφερόντως τὰ καίρια τῆς Μωσέως νομοθεσίας ζη- mæ diei cursum tenente. Ad hæc Samaritani, qui
λοῦσιν, οὐκ ἂν τὴν τοιαύτην τελέσειν ἀνέχονται ἑορ- præcipue tempora secundum constitutiones Mo-
τὴν, πρὶν ἢ τὸν νέον τελεσφορεῖσθαι καρπόν. Τῶν saicas observant, non prius festum hunc diem per-
νέων γάρ, φησὶν, ἑορτὴν αὐτὴν ὁ νόμος καλεῖ· ὡς agunt, quam novos fructus (3) crescentes con-
μὴ θέμις ὃν ἑορτάζειν, τούτων δὴ μὴ φανέντων· spiciant. Novarum enim, inquiunt, frugum festum
ὡς ἐπάναγκες εἶναι συμβαίνειν φθάνειν τὴν ἐν τῷ in lege dicitur: ut id celebrare, antequam illi
ἦρι ἰσημερίαν. Καὶ τοίνυν τοὺς περὶ τοῦτο μιμουμέ- appareant, nefas sit: proindeque vernum æqui-
νους Ἰουδαίους, θαυμάζω ὅτι μὴ τὴν παρ' ἐκείνοις noctium ferias eas præcedere necessario debeat.
ἀρχαιότητα μᾶλλον ἐπῆνεσαν. Συνάγειν οὖν ἔστιν, Quapropter cum Judæos sibi imitandos proposue- B
ὡς ἄνευ τούτων, καὶ τῶν, οἱ Τεσσαρεσκαιδεκατῖται rint, eos admiror, quod non potius antiquitatem,
προσονομάζονται, ἐπίσης Ῥωμαίοις καὶ Αἰγυπτίοις quæ apud eos est, laudaverint. Et satis colligere
καὶ Παλαιστινοῖς, καὶ οἱ ἀπὸ τῶν ἄλλων αἱρέσεων, licet Sabbatianis istis, atque eis qui Τεσσαρεσκαι-
ταύτην ἐπιτελοῦσι τὴν ἑορτήν. Οἱ δ' ἐκ τοῦ Ναυάτου δεκατῖται, sive Quartodecimani vocantur, exceptis,
τὴν ἀναστάσιμον ἡμέραν μόνην ἐπιτελοῦσιν, Ἰου- hæreses alias omnes festum Paschæ cum Romanis
δαίοις καὶ οὗτοι ἑπόμενοι. Εἰς ταυτὸ δὲ τοῖς Τεσσα- et Ægyptiis et Palæstinis peragere. Novatiani igi-
ρεσκαιδεκατίταις καταστρέφουσι· πλὴν εἰ μὴ κατὰ tur isti Resurrectionis diem solam peragunt, Ju-
συγκυρίαν τῇ τεσσαρεσκαιδεκάτῃ τῆς σελήνης ἡ dæos et ipsi secuti (4). In idem vero cum Quarto-
πρώτη τοῦ Σαββάτου ἡμέρα συμπεσοῦσα τύχοι· κα- decimanis tempus incidunt, nisi forte in quartam-
τ' πιν γὰρ γίνονται τῶν Ἰουδαίων ὅσαις ἂν ἡμέραις decimam diem lunæ prima dies Sabbati incidat;
συμβαίνῃ τὴν ἐχομένην Κυριακὴν ὑστερίζειν τῆς tanto enim Judæis posteriores evadunt, quotcunque
τεσσαρεσκαιδεκαταίας τῆς σελήνης. Οἱ δέ γε Μοντα- diebus adveniens Dominica dies a præcedente de-
νισταί, οὓς καὶ Πεπουζίτας καὶ Φρύγας εἰωθὸς ὀνο- cima quarta die lunæ abfuerit. Montanistæ vero,
μάζειν, καινήν τινα ἐπινοήσαντες μέθοδον, κατὰ quos etiam Pepuzitas et Phryges appellare consue- C
ταύτην καὶ τὸ Πάσχα τελοῦσι. Καὶ προηγουμένως tudo est, quadam ratione inventa, juxta eam
μὲν ἐν μέμψει ποιοῦνται, ὅσοι διὰ τὸ Πάσχα τὸν σε- Pascha celebrant. Atque in primis eos reprehen-
ληναῖον δρόμον κατεξετάζουσι· χρῆναι γὰρ λέγουσι dunt, qui propter festum Paschæ lunæ cursum
μὴ τοῦτον, ἀλλὰ τὸν ἡλιακὸν κύκλον ζητεῖν, εἴ γε observant. Non illum enim, sed solis orbem, eis
ὀρθῶς ἐξετάζειν τὸ Πάσχα βούλοιντο. Καὶ τίθενται qui rite Paschæ diem inquirere velint, inspicien-
μὲν ἕκαστον μῆνα ἡμερῶν εἶναι τριάκοντα· ἀρχὴν dum esse censent. **290** Et mensem quemlibet
δὲ τούτων πρώτην τὴν ἐαρινὴν ἰσημερίαν· ἣ ῥηθεῖη dierum triginta, atque principium earum æqui-
ἂν ὀρθῶς εἶναι κατὰ Ῥωμαίους πρὸ ἐννέα καλανδῶν noctium vernum (5) faciunt: quæ dies, secundum
Ἀπριλλίων. Ὅτι γε, φασὶ, τηνικαῦτα καὶ οἱ δύο με- Romanos, rite ante IX Kalend. April. dicatur. Ea
γάλοι φωστῆρες τὴν ἀρχὴν ἔσχον, δι' ὧν οἵ τε χρόνοι namque etiam magna hæc duo luminaria initium
καὶ οἱ ἐνιαυτοὶ μετροῦνται. Καὶ ὅῆλον ἐξ ὧν ἡ σε- suum habuisse allegant, per quæ tempora et anni
λήνη διὰ ὀκταετηρίδος τῷ ἡλίῳ εἰς ταυτὸν ἐνώσεως significantur. Idque ex eo liquere asserunt, quod
ἔρχεται, νουμηνίας ἀμφοῖν συμβαινούσης· ἐπείπερ luna per octennium cum sole conveniat, et ambo
ἡ ὀκταετηρὶς τοῦ τῆς σελήνης δρόμου ἐννέα καὶ ἐν- initium novum sumant. Quandoquidem octennalis
ενηκοντα μησὶ περαιοῦται· ἡμέραις δὲ δισχιλίαις lunæ cursus nonaginta et novem mensibus perfi-
ἐννακοσίαις εἴκοσι δύο, δι' ὧν ὁ ἥλιος τοὺς ὀκτὼ δια- D ciatur: diebus autem bis mille nongentis viginti
νύει δρόμους· ὡς συμβαίνειν ἕκαστον ἔτος λογίζε- duobus, quibus etiam sol octonos absolvat cursus,
σθαι ἀνὰ ἡμερῶν τριακοσίων ἑξήκοντα πέντε· πρὸς ita ut annus quilibet censeatur esse dierum trecen-
δὲ καὶ τεταρτημορίου ἡμέρας μιᾶς. Ἀπὸ γὰρ τῆς torum sexaginta quinque, et quartæ unius diei
πρὸ ἐννέα καλανδῶν Ἀπριλλίων, ἅτε δὴ ἀρχῆς τῆς partis. Ex ea namque die, quæ est ante IX Kalend.
κτίσεως ταύτης καταλογιζομένης, συνάγουσι τὴν εἰ- April., quippe quæ principium creationis solis et
ρημένην ταῖς θείαις Γραφαῖς τεσσαρεσκαιδεκαταίαν· primi mensis existimetur esse, colligunt atque
ἣν δὴ καὶ λέγουσι ταύτην εἶναι τὴν πρὸ ὀκτὼ εἰδῶν computant eam quæ in sacris Litteris dicitur, de-
Ἀπριλλίων, καθ' ἣν ἀεὶ τὸ Πάσχα τελοῦσιν. Εἰ δὲ cimam quartam diem quam esse dicunt ante VIII
πολλάκις συμβαίη καὶ τὴν ἀναστάσιμον αὐτῇ συν- Id. April. in qua semper festum Paschæ agunt.
έρχεσθαι, τῇ ἐχομένῃ Κυριακῇ ἑορτάζουσι· γέγρα- Quod si ita, ut sæpe fit, in eam Resurrectionis
πται γὰρ ἀπὸ δεκατεσσάρων μέχρις κα' τὸ Πάσχα quoque dies concurrat, proxima Dominica die id

(1) Τὸ πρῶτον δωδεκατημόριον. Sozom.
(2) Ἐν διαμέτρῳ, Sozom.
(3) Πρὶν τὸν νέον τελεσφορεῖσθαι καρπόν. Sozom.
(4) Sozom. lib. VII, cap. 18.
(5) Æquinoctium vernum ante IX Calend. April.

videtur, quemadmodum alia plurima plerisque in locis suam obtinuere consuetudinem, ita id quoque de Paschæ festo accidisse; quod ex more quodam apud gentes, quæque suam habuit observationem: ut satis manifestum sit, neminem apostolorum quidquam de festo hoc die legis factione constituisse.

ΚΕΦΑΛ. ΛΓ'.

Ὅτι τοῖς παλαιοῖς ἔθει ἀρχαίῳ μᾶλλον ἢ νόμῳ ἐτελεῖτο ἐκ παραδόσεως ἡ τοῦ Πάσχα ἑορτή.

Ὅτι δ' ἐξ ἀρχῆς ἔθει μᾶλλον ἢ νόμῳ τὸ Πάσχα τὴν παρατήρησιν ἔσχεν, ἐκ τῶν πραγμάτων σαφῶς παραστήσομεν. Καὶ γὰρ κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν ἀπὸ τῶν ἀποστόλων τὸ Σάββατον παριδόντες, τὴν τεσσαρεσκαιδεκάτην τῆς σελήνης ἐτήρησαν. Οὕτω δὲ πράττοντες, οὐδαμῶς διεφέροντο πρὸς τοὺς ἄλλως αὐτὸ πράττοντας· ἕως οὗ Βίκτωρ ὁ τῆς Ῥώμης ἐπίσκοπος, πλεῖστα διαθερμανθείς, γράμματι τοὺς κατὰ τὴν Ἀσίαν τὴν τεσσαρεσκαιδεκάτην τιμῶσιν ἀκοινωνησίαν κατεδίκαζεν. Ἐφ' ᾧ πάλιν Εἰρηναῖον τὸν ἐν Λουγδούνῳ τῶν Γαλλιῶν ἐπισκοποῦντα Βίκτωρι τἀναντία δι' ἐπιστολῆς σημῆναι. Κατατρέχει μὲν γὰρ αὐτοῦ, ἐν μέμῳει δὲ τὸ θερμὸν τῆς πράξεως τίθεται· διεξιών τε διδασκαλικώτερον, ὡς καὶ οἱ ἀρχαιότεροι κοινωνοῦντες κατὰ πᾶν ἀλλήλοις τοῦ Χριστιανισμοῦ, περὶ τὸν τοῦ Πάσχα διεφώνουν καιρὸν, μηδὲν τοῦτο ἡγούμενοι πρόκριμα· προστιθεὶς ὡς καὶ Πολύκαρπος τῆς Σμυρναίων ἐπίσκοπος γεγονὼς, ὃς ἐπὶ Γορδιανοῦ τὸν τοῦ μαρτυρίου ὕστερον ἀνεδήσατο στέφανον, τῇ Ῥώμῃ ἐπιδημήσας, Ἀνικήτῳ τῷ Ῥωμαίων ἐπισκόπῳ καθίστατο κοινωνὸς, μήτε διακρινόμενος περὶ τοῦ Πάσχα· ὅτιπερ καὶ αὐτὸς ὁ Πολύκαρπος ἐγχωρίῳ τινὶ συνηθείᾳ τῆς Σμυρναίων κατὰ τὴν τεσσαρεσκαιδεκάτην τὸ Πάσχα διατελῶν ἦν· ὡς καὶ ὁ Παμφίλου Εὐσέβιος μαρτυρεῖ κατὰ τὴν πέμπτην τῆς ἐκκλησιαστικῆς αὐτοῦ Ἱστορίας. Δείκνυται τοίνυν, ὡς ἔφην, ὅτι τινὲς ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ τὴν τεσσαρεσκαιδεκάτην τῆς σελήνης ἐτήρουν· ἄλλοι δὲ τῶν ἐν τοῖς ἀνωτέρω τῆς ἕω τὸ μὲν Σάββατον μᾶλλον ἐτήρουν τῆς ἑορτῆς· περὶ δὲ τὸν μῆνα διεφέροντο μᾶλλον· ὧν οἱ μὲν τοῖς Ἰουδαίοις ἕπεσθαι ἤθελον, καὶ ταῦτα τῆς ἀκριβείας πάλαι διολισθήσασιν· οἱ δὲ τοῦτο μᾶλλον διὰ μίσους τιθέμενοι μετὰ τὴν ἐαρινὴν ἰσημερίαν τελεῖν τοῦτο ᾤροῦντο· δεῖν λέγοντες ἀεὶ τὸ Πάσχα ποιεῖν, ἐν Κριῷ τοῦ ἡλίου ὄντος, τῷ κατ' Ἀντιοχέας Ξανθικῷ, κατὰ δὲ τοὺς Ῥωμαίους Ἀπριλλίῳ μηνί· πειθομένους μὴ τοῖς νῦν πλανωμένοις Ἰουδαίοις, ἀλλὰ τοῖς ἀρχαιοτέροις μάλιστα καὶ Ἰωσήπῳ τῷ πάνυ· ὡς ἐκεῖνος ἐν τῷ τρίτῳ τῆς *Ἰουδαϊκῆς Ἀρχαιολογίας* διέξεισιν. Οἱ μὲν οὖν κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν καὶ τὰ ἀνώτερα τῆς ἕω οὕτω πρὸς ἑαυτοὺς διὰ τὴν ἑορτὴν διεφώνουν· οἱ δὲ λοιποὶ πάντες ὅσοι τὸν Χριστιανισμὸν παρεδέξαντο, καὶ οἱ κατὰ τὴν ἑσπέραν πᾶσαν ἄχρι ὠκεανοῦ, μετὰ ἰσημερίαν ἐαρινὴν τὸ Πάσχα τελοῦντες εὑρίσκονται, ἀρχαιοτέρᾳ συνηθείᾳ ἑπόμενοι· οἱ δὴ πάντες οὕτω ποιοῦντες τὸ Πάσχα, οὐδαμῶς ποτε πρὸς σφᾶς αὐτοὺς διαφωνοῦντες ἐφάνησαν· καὶ οὐχ ὡς ὁ τῶν πολλῶν θρύλλος ἔχει, ἡ ἐπὶ Κωνσταντίνου ἐν Νικαίᾳ

A 292 CAPUT XXXIII.

Quod veteres consuetudine magis antiqua, quam lege ulla, juxta Patrum traditionem, Pascha celebrarint.

Porro quod ab initio Pascha moribus magis quam legibus observatum sit, re ipsa declarabimus. Qui namque minorem Asiam incoluere, plurimi ab apostolorum temporibus Sabbato despecto, decimam quartam lunæ diem observarunt. Quod cum facerent, nequaquam ab aliis, qui hoc non itidem facerent, dissidebant: quoad Victor (1) urbis Romanæ episcopus, plurimum commotus, litteris Asianos quartam decimam diem colentes damnavit atque excommunicavit. Quam ob causam e diverso Irenæus Lugdunensis in Galliis episcopus, ad Vi- B ctorem litteras dedit, quibus illum objurgat, et facinus tam calidum reprehendit: perdocte exponens, quod cum antiquiores etiam communionem rerum omnium inter se in Christianismo retinerent, et de Paschæ festi tempore variarent, nullum id putaverint esse præjudicium; adjiciens præterea, Polycarpum Smyrnæ episcopum, qui sub Gordiano postea coronam martyrii recepit, Romam venisse, et cum Aniceto ejus urbis episcopo communicasse, nihil de festo Paschæ cum eo discepantem. Nam et ipse Polycarpus patria quadam Smyrnensium consuetudine, decima quarta die Pascha celebrabat: sicuti Eusebius quoque Pamphili in quinto ecclesiasticæ Historiæ suæ libro testatur. Constat igitur, sicuti dixi, quosdam in C minore Asia decimam quartam lunæ diem observasse. Alii vero, qui in superioribus Orientis partibus habitant, Sabbatum festo eo celebrando magis coluere. Cæterum de mense eis major fuit contentio. Quidam namque Judæos sequi voluerunt, cum quidem jamdudum certiore observatione illi excidissent. Aliis vero ab eo abhorrentibus, post æquinoctium vernum Pascha agendum potius visum est: celebrandum id semper esse dicentibus, cum sol in Ariete sit, secundum Antiochenos Xanthico, secundum Romanos autem Aprili mense. Qui quidem non eos qui tum deliraband, Judæos, sed antiquissimos, et magnum illum in primis Josephum, **293** sicuti is hac de re in tertio *Antiquitatum Judaicarum* libro refert, secuti sunt. Ac illi quidem qui minorem Asiam et superiores Orientis partes tenent, ad hunc modum de festo hoc die dissenserunt. Alii vero omnes, qui Christianismum susceperunt, et Occidentales cuncti ad Oceanum usque, post vernum æquinoctium Pascha peragere inveniuntur, vetustiorem consuetudinem sequentes. Qui sane universi ita festum Paschæ celebrantes, nunquam inter se discordare

(1) Juxta morem citra judicium Sozomenum exscribit. Lege *Anicetus*. Edit.

κατὰ τὰς ἐκκλησίας φυλάττουσιν. Οἱ γὰρ τῆς αὐτῆς πίστεως πολλάκις κατὰ τὰ ἔθη διάφοροι καθεστήκασι· καὶ οὐδὲν τοῦτο τῇ εὐσεβείᾳ λυμαίνεται. Ἐνταῦθα δὲ γενομένῳ, δίκαιον μικρά τινα περὶ τῶν κατὰ τὰς ἐκκλησίας διαφόρων ἐθῶν ἡγοῦμαι διεξελθεῖν· ἃ πρότερον μὲν εἶχον, νῦν δὲ Θεοῦ χάριτι τῷ χρόνῳ μεταβληθέντων, εἰς ἓν ὁμοφροσύνης πάσας ἐγένετο. Καὶ πρῶτόν γε περὶ αὐτοῦ τοῦ Πάσχα διαληπτέον· τὰς γὰρ πρὸ τούτου νηστείας διαφόρως ἐν ἑκάστοις τὸ ἐξ ἀρχῆς φυλαττομένας εὑρίσκομεν. Ῥωμαῖοι μὲν γὰρ τρεῖς ἑξῆς συνημμένας ἑβδομάδας νηστεύουσιν ὑφαιρουμένων τῶν Σαββάτων καὶ τῶν Κυριακῶν· Ἰλλυριὶς δὲ πᾶσα καὶ ἡ Ἑλλὰς, πρὸς δὲ καὶ ἡ Ἀλεξάνδρεια, καὶ Λιβύη πᾶσα καὶ Αἴγυπτος καὶ Παλαιστίνη, ἓν ἑξ ἑβδομάσι τὴν πρὸ τοῦ Πάσχα νηστείαν περαίνουσι, Τεσσαρακοστὴν αὐτὴν ὀνομάζοντες. Ἕτεροι δὲ πρὸ ἑπτὰ ἑβδομάδων τῆς νηστείας κατάρχονται, ὡς ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ πέριξ ἄχρι Φοινίκων· τρεῖς δ' ἐν αὐταῖς ἄλλοι πενθημέρους ἐκ διαλειμμάτων νηστεύοντες, ἐπίσης καὶ αὐτοὶ Τεσσαρακοστὴν τὸν χρόνον τοῦτον καλοῦσιν· οἱ δὲ δύο οἱ τὰ Μοντανοῦ. Ἐν οἷς καὶ θαῦμά μοι ἔπεισι, πῶς ἅπαντες οὗτοι Τεσσαρακοστὴν αὐτὴν ὀνομάζουσι, κατὰ τὸ μέτρον τῶν ἡμερῶν οὐδὲν ἧττον διαφερόμενοι· κἂν ἄλλος ἄλλον λόγον συῤῥάπτοντες, τοὔνομα σεμνῶς ἐγκαλύπτειν πειρῶνται. Οὐ μόνον δὲ περὶ τὸ τῶν ἡμερῶν διαφωνοῦσι ποσὸν, ἀλλὰ καὶ τῷ ποιῷ τῶν ἐδεσμάτων, καὶ τῇ προσαγωγῇ τε καὶ ἀποχῇ πολλῷ διεστήκασιν· οἱ μὲν γὰρ πάμπαν ἐμψύχων οὐχ ἅπτονται· ἄλλοι δὲ καὶ ἅπτονται, ἀλλ' ἰχθύων μόνον. Εἰσὶ δὲ οἳ τῶν ἐμψύχων καὶ σὺν τοῖς ἰχθύσι καὶ τῶν πτηνῶν ἀπογεύονται, λέγοντες ἐξ ὕδατος καὶ ταῦτα ἐσχηκέναι τὴν γένεσιν, ὥς φησι Μωϋσῆς. Οἱ δὲ ὠῶν ἀπέχονται· ἄλλοι δὲ ἀκρόδρυα τροφὴν ἔχουσιν. Εἰσὶ δὲ οἳ καὶ ξηροῦ ἄρτου μόνου μετέχουσιν· οἱ δὲ οὐδὲ τούτου. Διάφορος δὲ καὶ ἡ ὥρα τῆς ἑστιάσεως· οἱ μὲν γὰρ ἄχρις ἑνάτης, οἱ δὲ μετὰ δύσιν ἡλίου, ἄλλοι δὲ μετὰ μίαν ἡμέραν ἐσθίουσι τὴν ἑξῆς· ἄλλοι δὲ καὶ ἐπὶ τρεῖς καὶ τέσσαρας καὶ πέντε, καὶ μέχρι τῶν ἑπτὰ προΐασιν, ὡς ἑκάστῳ δύναμίς τε καὶ βούλησις. Καὶ ἄλλα παρ' ἄλλοις γένεσι καὶ φύλοις· ἐν οἷς καὶ μυρίαι αἰτίαι τῶν τοιούτων εἰσίν· ἐφ' οἷς ἅπασιν οὐδέν τι ἔγγραφον παράγγελμα δεῖξαί τις ἔχει. Ὡς δῆλον εἶναι, ὡς τὰ ἑκάστῃ δοκοῦντα προέτρεψαν οἱ ἀπ' ἀρχῆς ὑπηρέται τοῦ Λόγου· ἵν' ἑξῇ ἑκάστῳ, μὴ φόβῳ μηδ' ἀνάγκῃ τινὶ τὸ ἀγαθὸν αἱρεῖσθαι. Ἀλλὰ περὶ μὲν νηστειῶν τοῦ Πάσχα καὶ τῆς τροφῆς τοσαῦται διαφωνίαι τὸ ἐξ ἀρχῆς κατὰ τὰς ἐκκλησίας ἦσαν. Ἀλλὰ μὴν καὶ περὶ συνάξεων ἄλλα πλεῖστα καὶ ἀδιάφορα ἔστιν εὑρεῖν· τῶν γὰρ ἁπανταχοῦ τῆς οἰκουμένης ἐκκλησιῶν ἐν ταῖς τῶν Σαββάτων ἡμέραις ἐξ ἔθους ἐχουσῶν καθ' ἑβδομάδος περιτροπὴν τὰ θεῖα μυστήρια ἐκτελεῖν, Ῥωμαῖοί τε καὶ Ἀλεξανδρεῖς καὶ ὅσοι τὴν Θηβαΐδα περιοικοῦσι συνάξεις μὲν κατὰ Σάββατον ἐπιτελοῦσιν· οὐ μὴν ὥσπερ ἦν ἔθος τότε πᾶσι Χριστιανοῖς, καὶ τῶν θείων ἁγιασμάτων μετεῖχον. Ἀλλὰ μετὰ τὸ ἱκανῶς εὐωχη-

A nionis essent, easdem traditiones in ecclesiis servarunt. Et qui eamdem colebant fidem, sæpe consuetudinum observatione inter se variarunt. Neque id veræ pietati detrimento fuit. Porro cum ad hunc locum pervenerimus, æquum visum est, pauca quædam de diversis ecclesiarum moribus commemorare : qui antea quidem sic varie obtinuerunt, nunc autem per gratiam Dei cum tempore mutati, ad consentientem concordiam apud omnes pervenerunt. Et primum de observatione Paschalis festi dicendum. Quæ enim eas præcedunt ferias jejunia, varie apud quosque ab initio servata comperimus. Romani namque tres continuas hebdomadas, Sabbatis et Dominicis diebus exceptis, jejunarunt. Illyrici autem, et cuncta Græ-
B cia, præterea Alexandria et Libya omnis, Ægyptus et Palæstina, sex hebdomadibus ante festum Paschæ jejunium continuarunt, Quadragesimam tempus id nominantes. Alii rursus ante septem hebdomades jejunare inceperunt : sicuti Constantinopoli, et circumcirca ad Phœniciam usque, **295** tribus tantum hebdomadibus quinos dies ex intervallo (1), binis septimanis intermissis, a cibis se abstinentes, itidem Quadragesimam tempus tale vocarunt : Montanistæ vero duabus. Quos mihi demirari in mentem venit, quomodo omnes isti in dierum numero sic variantes, Quadragesimam tamen jejunii tempus vocent. Quamvis alii aliam rationem texentes, nomini ei honestum prætextum
C obtendant. Non solum vero de dierum numero, verum etiam de cibis ipsis, de aditu ad sacra mysteria, et abstinentia, multum inter se dissident. Quidam enim animata prorsus non attingunt : alii autem attingunt, sed pisces solos. Sunt qui animata quoque cum piscibus volatilia degustant : ex aquis ea quoque progenita esse, ut Moses inquit, dicentes. Nonnulli ab ovis et nucibus sive baccis abstinent. Nonnulli vero arborum fructibus vescuntur. Quidam panem siccum tantum comedunt : quidam vero ne hunc quidem attingunt. Diversum etiam est cibi capiendi tempus. Aliqui namque hora nona, aliqui post occasum solum, quidam post diem unam sequenti die cibum capiunt : nonnulli vero ad tres, ad quatuor, ad quinque, et ad
D septem usque dies dapibus abstinentes procedunt : pro eo atque quisque cibo carere vel vult, vel potest. Et alia apud alias gentes et populos fiunt, apud quos rerum talium innumeræ exstant causæ : de quibus omnibus nullum præceptum, quod in scriptum relatum sit, ostendi potest. Ut satis constet, primos illos verbi ministros, ab initio observationes ejusmodi arbitrio quorumque reliquisse, ut quisque non metu aut necessitate quapiam adductus, quod bonum est, deligere et sequi posset. Porro in jejuniis ferias Paschales præcedentibus, et in jejunantium cibis, a principio in ecclesiis hujusmodi diversitas fuit. Verum in Synaxi pluri-

(1) Τρεῖς μόνας πενθημέρους ἐκ διαλειμμάτων νηστεύοντες. Socrat.

εἰσάπαν ἐπιοῦν τοῖς ἐν Κωνσταντινουπόλει τὰ ἴσα στέργουσι· τὰ πολλὰ δὲ παραπλήσια ἔπρατταν τῇ κρατούσῃ Ἐκκλησίᾳ. Καθόλου δ' ὡς εἰπεῖν ἐν πάσαις ταῖς δόξαις οὐδαμῶς ἔστιν εὑρεῖν μίαν συμφωνίαν ἐν εὐχαῖς ἔχειν. Οἱ περὶ τὸν Ἴστρον Σκῦθαι, πολλὰς καὶ μεγάλας ἔχοντες πόλεις, ὑφ' ἑνὶ πάντες ἐπισκόπῳ τάττονται. Ἐν δ' ἄλλοις ἔθνεσιν ἔγνωμεν, μὴ μόνον ἐν πόλει, ἀλλὰ καὶ ἐφ' ἑκάστῃ κώμῃ ἱεράσθαι ἐπίσκοπον· ὃ δὴ μάλιστα Ἀράβιοι ἔθος εἶχον καὶ Κύπριοι, καὶ οἱ ἐν Φρυγίᾳ Ναυατιανοί, καὶ οἱ ἀπὸ Μοντανοῦ καταγόμενοι. Παρὰ δὲ τῇ Ῥώμῃ ἄχρι τοῦ νῦν πλείους τῶν ἑπτὰ διάκονοι οὐ γίνονται, εἰς μίμησιν τῶν παρὰ τῶν ἀποστόλων χειροτονηθέντων, ὧν ἡγεῖτο Στέφανος, ὁ πρῶτος τὸν μαρτυρικὸν ἀναδησάμενος στέφανον. Παρὰ δὲ τοῖς ἄλλοις πᾶσιν ὁ ἀριθμὸς τούτων ὡς ἔτυχεν ἐπὶ Ῥώμης καθ' ἕκαστον ἔτος ἅπας τὸ Ἀλληλούϊα ψάλλουσι, κατὰ τὴν κυριώνυμον τῆς Πασχαλίας ἡμέραν· ὃ δὴ καὶ πολλοῖς εἰς ὅρκον κεῖται εὐχῆς, ὥστ' ἀξιωθῆναι ἀκοῦσαι τὸ Ἀλληλούϊα καὶ μεθ' ἡδονῆς ψάλλαι. Οὔτε δέ τις τῶν Ῥώμης ἐπισκόπων, οὔτ' ἄλλος τις ἐπ' ἐκκλησίᾳ προσομιλεῖ τῷ λαῷ· ἐν δ' Ἀλεξανδρείᾳ μόνος τοῦτο ἔπραττε τῆς πόλεως ὁ ἐπίσκοπος. Δόγος γε μὴν ἔχει ὕστερον ἐπιγενέσθαι, μὴ ἐξ ἔθους ὂν πρότερον. Αἴτιος δ' ἐγένετο Ἄρειος· ὃς πρεσβύτερος ὢν, καὶ διδάσκειν προβεβλημένος, κατὰ τοῦ ἀληθοῦς ἐνεωτέρισε δόγματος, καὶ τὴν Ἐκκλησίαν ἐτάραξε. Ξένον δὲ καὶ παντάπασιν ἄηθες τῇ Ἐκκλησίᾳ παρὰ Ἀλεξανδρεῦσιν ἔγνων πάλαι γινόμενον· οὐδαμῶς γὰρ ἐπανίστατο ὁ ἐπίσκοπος τῶν ἱερῶν Εὐαγγελίων ἀναγινωσκομένων· ὃ ἐν οὐδεμιᾷ τῶν ἐκκλησιῶν ἢ ἔγνω ἢ ἠκουσέ τις πάλαι γεγενημένον. Ταύτην δὲ τὴν ἱερὰν βίβλον ἐκεῖσε μόνος ἀεὶ ἀναγινώσκει ὁ ἀρχιδιάκονος· ἐν ἄλλαις δὲ ἐκκλησίαις διάκονοι· ἐν πολλοῖς δὲ ἄλλαις μόνοι οἱ ἱερεῖς· ἔν τισι δὲ τῶν ἐπισήμων ἡμερῶν καὶ ἐπίσκοποι· ὥσπερ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἄχρι τοῦ νῦν πράττεται, καὶ μάλιστα κατὰ τὴν πρώτην ἡμέραν τῆς Πασχαλίου ἑορτῆς, καὶ ἐν τῇ πρώτῃ εἰσόδῳ τοῦ ἐνιαυτοῦ. Ἃ καὶ διπλῶς ἐκφωνοῦνται· ὅσον γὰρ ἐκεῖνος λέγει, ἔπειτα λέγει τοῦτο καὶ ὁ διάκονος· ὡς γε οἶμαι, ἵνα ἔοκῃ καὶ ὁ ἐπίσκοπος κηρύττειν αὐτὸ, καὶ μὴ μόνον οἱ τοῦτο λαχόντες διακονεῖν. Ἴσως δὲ καὶ ὡς βροντῆς δίκην οὐρανόθεν ἀκούοντες, ἀπαραποιήτως οὕτω διαγγέλλομεν. Ἀναγινώσκει δὲ καὶ τὸ πρῶτον τῆς διαθήκης Εὐαγγέλιον, ὡς ἐντελῆ τὸν τύπον φέρων Χριστοῦ. Εὐχὰς δὲ καὶ ψαλμῳδίας οὐ τὰς αὐτὰς, ὡς εἴρηται, αἱ ἐκκλησίαι ἅπασαι ἔχουσιν, ἀλλ' οὐδὲ τὰς αὐτὰς βίβλους καὶ ἀναγνώσματα. Τὴν γοῦν καλουμένην Ἀποκάλυψιν Πέτρου, ὡς νόθον παρὰ τῶν ἀρχαίων δοκιμασθεῖσαν, παρὰ Παλαιστινοῖς ἐν ἐκκλησίαις τισὶν ἅπαξ ἑκάστου ἔτους μέχρι πολλοῦ ἀναγινώσκομένην εὕρομεν κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Παρασκευῆς· ἣν ὁ λαὸς μετ' εὐλαβείας καὶ συντριμμοῦ νηστεύει ἐπὶ ἀναμνήσει τοῦ σωτηρίου πάθους· τὴν δὲ λεγομένην Ἀποκάλυψιν Παύλου τοῦ ἀποστόλου, ἣν οὐδεὶς τῶν πάλαι ἀνθρώπων εἶδε, δι' αἰῶνος πρότερον ἐν

A ptos abolendos, vel qui eos composuisset auctori functionem episcopalem abrogandam esse. Ille vero episcopatum deponere, quam scripta sua supprimere maluit. Hæc autem consuetudo Thessalonicæ, atque in Macedonia, et Græcia omni, servata est. Alius item in Thessalia mos fuit, ut Paschalibus tantum diebus baptismus peragereture : quapropter multi etiam eo sacramento non initiati decessere. In urbe Antiochena, quæ in Syria est, altaria (1) diversum prorsus quam alibi situm habuere. Sacra enim ara non ad Orientem, sed ad Occidentem versus collocata fuerat. Hierosolymis, et in Thessalia, atque etiam in Græcia, consuetudo fuit, ut preces in pervigiliis ad lucernas accensas eodem quo Novatiani, Constantinopoli, modo peragerent.
B Consimiliter in Cypro et Cæsareæ Cappadocum, in Sabbato, et Dominico die vesperi, post lucernarum accensionem, episcopi et presbyteri sacras Scripturas populo exponunt. Novatiani autem, qui in Hellesponto sunt, non eumdem orationis ritum, quem factionis eorum populares Constantinopoli, servant, cæremonias obtinentis ibi Ecclesiæ catholicæ plurimum sequentes. Et ut in summa dicam, in opinionibus et sectis omnibus, haudquaquam in precationibus unum aut alterum consentientem ritum servatum esse, invenire est. Scythæ qui ad Istrum colunt, multas et magnas habent civitates, et omnes uni subjectæ sunt episcopo. In aliis autem populis, non solum in urbibus, verum etiam in
C quibusque vicis, episcopos esse scimus. Quæ consuetudo apud Arabes potissimum, et Cyprios, et in Phrygia apud Novatianos, atque apud eos qui a Montano deducti sunt, fuit. Romæ ad hodiernum usque diem non plures quam septem diaconi fiunt, ad eorum instar qui ab apostolis creati sunt, quibus Stephanus ille præfuit, qui primus martyrii reportavit coronam. Apud alios populos omnes, quem sors tulit, eorum numerus est. In Romana urbe itidem quotannis semel Alleluia, paschali Dominico die concinunt. Proinde (2) a multis jurejurando concipiendo, votisque nuncupandis, usurpatum est, ut eis Alleluia audire, et cum lætitia canere daretur. 298 Neque episcopus, neque alius
D quisquam in ecclesia Romæ ad populum docens verba facit. Alexandriæ autem solus hoc munere fungitur episcopus : quod quidem postea, cum antea mos is non fuerit, est observatum. Causam consuetudini novæ præbuit Arius, qui quod presbyter esset, et docendi provinciam accepisset, contra veritatis doctrinam res novas inducens, Ecclesiam turbavit. In eadem Alexandrina ecclesia, quod in locis aliis omnibus novum atque insolens est, olim obtinuisse scio. Episcopus namque cum sacra Evangelia legerentur, non assurgebat. Id vero in ulla plane ecclesia antiquitus factum esse, nemo vel vidit, vel audivit. Sacrum eum librum ibi solus legit archidiaconus : in aliis autem ecclesiis

(1) Et ipsa quoque ecclesia. Socr.

(2) Sozom. lib. VII, cap. 19.

Nunc vero divina suppeditante gratia, impedimentis et dissensionibus omnibus temporis cursu sublatis, concordibus sententiis apud omnes in ecclesiis Christi festus dies Paschæ celebratur. Errare autem illi, quemadmodum prius quoque dixi, mihi videntur, quorum sermonibus increbuit, Nicænam fidem Paschæ ferias in errorem et varietatem ejusmodi adduxisse. Nam synodus eam operam potius navavit, ut populus qui antea a parte majore dissentiebat, ad unanimem concordiam pertraheretur.

ΚΕΦΑΛ. ΛΕ'.

Ὅτι ἐξ ἀρχαίου ἀπὸ τῶν ἀποστολικῶν χρόνων διαφωνίαι τινὲς καὶ παρατηρήσεις ἦσαν· τοῖς δὲ οὐ τοσοῦτον ἔμελλε τούτων· ἀλλὰ τἀναγκαῖα καὶ συστατικὰ τῆς πίστεως φυλάττειν μᾶλλον ἐκέλευον.

300 CAPUT XXXV.

Quod antiquitus et ab ipsis apostolorum temporibus dissensiones quædam et variæ observationes in cærimoniis fuerint : et quod cæremoniæ veteribus non tantopere curæ fuerint, sed necessaria tantum et fidem promoventia constanter servare jusserint.

Ὅτι δὲ καὶ ἀπὸ τῶν ἀποστολικῶν χρόνων πολλαὶ διαφωνίαι διά τινας παρατηρήσεις ἐγένοντο, αὐτοὺς ἐκείνους παρέξομαι μάρτυρας. Ἱστορεῖ γὰρ ὁ θεῖος Λουκᾶς τῇ βίβλῳ τῶν Πράξεων· *Ἐπεὶ οἱ ἀπόστολοι ἔγνωσαν διαφωνίαν ἀπὸ τῶν ἐθνῶν γινομένην τοῖς πιστεύουσιν, ὁμοῦ συναχθέντες ἅπαντες ἐθέσπιζον ἐν εἴδει ἐπιστολῆς· δι' ἧς τούς τε πιστοὺς τῆς μοχθηρᾶς τοῦ νόμου δουλείας ἠλευθέρουν, καὶ τῆς περιττῆς ἐν τούτῳ ἐρεσχελίας ἐπέσχον· τύπον δ' ἀσφαλῆ τῆς ὀρθῆς πολιτείας καὶ πρὸς θεοσέβειαν ἄγουσαν ἐκδιδάσκουσιν· ὅσα μέντοι ἀναγκαῖα φυλάττειν, διαῤῥήδην κηρύττοντες.* Ἐγὼ δὲ καὶ αὐτὴν ἐκείνην αὐτῶν τὴν ἐπιστολὴν δι' εἴδησιν τῇ συγγραφῇ καταλέξαι οὐκ ἄκαιρον ἡγημαι. « *Οἱ ἀπόστολοι, καὶ οἱ πρεσβύτεροι καὶ οἱ ἀδελφοί, τοῖς κατὰ τὴν Ἀντιόχειαν καὶ Συρίαν καὶ Κιλικίαν ἀδελφοῖς τοῖς ἐξ ἐθνῶν χαίρειν. Ἐπειδὴ ἠκούσαμεν ὅτι τινὲς ἐξελθόντες ἐξ ἡμῶν, ἐτάραξαν ὑμᾶς λόγοις ἀνασκευάζοντες τὰς ψυχὰς ὑμῶν, λέγοντες περιτέμνεσθαι, καὶ τηρεῖν τὸν νόμον, οἷς οὐ διεστειλάμεθα, ἔδοξεν ἡμῖν γενομένοις ὁμοθυμαδὸν, ἐκλεξαμένους ἄνδρας πέμψαι πρὸς ὑμᾶς, σὺν τοῖς ἀγαπητοῖς ἡμῶν Βαρνάβᾳ τε καὶ Παύλῳ ἀνθρώποις παραδεδωκόσι τὴν ψυχὴν αὐτῶν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἀπεστάλκαμεν οὖν Ἰούδαν καὶ Σίλλαν, καὶ αὐτοὺς διὰ λόγου ἀπαγγέλλοντας τὰ αὐτά. Ἔδοξε γὰρ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι καὶ ἡμῖν, μηδὲν πλέον ἐπιτίθεσθαι ὑμῖν βάρος πλὴν τῶν ἐπάναγκες τούτων· ἀπέχεσθαι εἰδωλοθύτων καὶ αἵματος, καὶ πνικτοῦ, καὶ πορνείας καὶ τοῦ πνικτοῦ· ἐξ ὧν διατηροῦντες ἑαυτοὺς, εὖ πράξετε. Ἔρρωσθε.* » Ταῦτα ἔδοξε τῷ Θεῷ· τοῦτο γὰρ, φησὶν ἡ ἐπιστολή· *Ἔδοξε τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, μηδὲν ἄλλο ἐπιτίθεσθαι βάρος πλὴν τῶν ἐξ ἀνάγκης ὀφειλόντων φυλάττεσθαι.* Τινὲς δὲ τούτων ἀμελήσαντες, πᾶσαν μὲν πορνείαν παρ' οὐδὲν λογίζονται· περὶ δὲ ἡμερῶν τε καὶ ἑορτῶν καὶ περὶ διαίτης, ὡσανεὶ περὶ ψυχῆς ἀγωνίζονται· εἰς τοὐναντίον τὰς τοῦ Θεοῦ παραγγελίας τιθέμενοι, καὶ νόμοι ἑαυτοῖς γινόμενοι· ὥσπερ ἑαυτοὺς λανθάνειν σπουδάζοντες, ὅτι Θεῷ τοῖς νομοθετηθεῖσι τἀναντία μάλιστα διαπράττονται. Ἐνῆν μὲν οὖν καὶ ἔτι τὸν περὶ τοῦ Πάσχα λόγον ἐκτείνειν, καὶ ἀριδήλως δεῖξαι, ὡς οὐδ' Ἑβραίοις τὸ ἀκριβὲς περὶ τούτου διαπεφύλακται· ἀλλ' οὐδὲ τὸν τύπον, ὡς

Enimvero quod ab apostolorum usque temporibus multæ dissensiones propter observationes quasdam fuerint, illos ipsos producam testes. Scribit namque divus Lucas in Actorum libro : *Cum apostoli dissidium intercessisse eis qui ex gentibus fidem complexi fuerant, et fidelibus Judæis, cognovissent, congregati simul omnes, constitutionem factam in epistolæ formam redegerunt, per quam fideles a gravi legis servitute liberarunt, et supervacanea ea de re nugamenta inhibuerunt. Certam autem rectioris et ad veram erga Deum pietatem ducentis vitæ formam proposuerunt, quæ necessario observanda sint, disertis verbis prædicantes.* Non intempestivum vero esse duxi, ut eam ipsam illorum epistolam, evidentioris cognitionis gratia, in historia hac referrem. *Apostoli et seniores et fratres, his qui Antiochiæ et in Syria et Cilicia ex gentibus sunt fratribus, salutem. Quoniam audivimus, quod quidam ex nobis exeuntes, vos turbarint, verbis labefactantes animas vestras, dicendo circumcidi vos et legem servari debere, quibus id non mandavimus : placuit nobis collectis in unum, eligere viros, et ad vos mittere, cum charissimis nostris Barnaba et Paulo : hominibus, qui tradiderunt animas suas pro nomine Domini nostri Jesu Christi. Misimus ergo Judam et Silam, qui et ipsi vobis eadem verbis referrent. Visum est enim Spiritui sancto, et nobis, nihil amplius vobis imponere oneris, præterquam hæc necessaria, ut vos abstineatis ab his quæ simulacris immolata sunt, et a sanguine, et suffocato, et fornicatione : a quibus vobis cavendo, recte rem agetis. Valete* [1]. Hæc Deo placita sunt. Hoc enim inquit epistola : *Placuit Spiritui sancto, nihil aliud oneris imponere, præterquam quæ necessario servata oportet.* **301** At quidam hæc nihil curantes, omnem quidem fornicationem pro nihilo habent ; de diebus autem, et feriis, et institutis, perinde atque de anima ipsa decertant : Dei mandata invertentes, et sibi ipsis leges ferentes : haud secus atque si studiose hoc agerent, ut contrariis maxime adversus decreta Dei res agitantes, latere possint. Et potuissemus nos orationem hanc de festo Paschæ magis dilatare, et clare satis ostendere, quod ne Hebræi quidem certo id et accurate servent : neque typum seu figuram ejus, sicuti eis tradita est,

[1] Act. xv, 6, 7-29.

στα δὲ ὁ ἐπίσκοπος Ἀττικὸς διὰ πολλῆς ἦγε τοῦτον τιμῆς. Ἀλλ' οἷος μὲν τὸ ἦθος ὁ ἀνὴρ οὗτος, ἀποχρώντως οἶμαι εἰρήκαμεν, ἐκ τῶν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ Σωκράτους παρειλημμένοις. Καὶ ταῦτα διήλθομεν, δεῖξαι θελήσαντες, ὡς διὰ τὴν ἀρετὴν τῶν σφίσι προϊσταμένων, Ἀγελίου, Μαρκιανοῦ τε καὶ Σισινίου, καὶ ὡς τῷ ὁμοουσίῳ προσκειμένων, ἀπείρατοι τῶν λοιπῶν αἱρέσεων οἱ Ναυατιανοὶ διαμεμενήκασι· καὶ ἐπὶ τῆς ἑαυτῶν ἐκκλησίας οἱ πλείους ἠρέμα εἶχον, πλὴν τῶν ὅσοι διὰ τὴν τοῦ Πάσχα ζήτησιν διεφέροντο· ἦν Σαββάτιος, ὡς ἔφην, ἐνεωτέρισε. Πολλαὶ δὲ καὶ ἄλλαι διαιρέσεις, ὡς εἴρηται, ἔν τε Ἀρειανοῖς καὶ Μακεδονιανοῖς καὶ ἄλλων αἱρέσεων, ἐπιπλεῖστον τηνικαῦτα ἐγένοντο. Τούτων δ' οὕτω διασπωμένων, ἔτι μᾶλλον ἡ καθόλου Ἐκκλησία ἐπεδίδου, ὁσημέραι τῇ πρὸς ἀλλήλοις ἔριδι προστιθεμένων αὐτῇ. Μᾶλλον δὲ τὸ Ἑλληνικὸν ὡς πλεῖστον εἰσέρρει. Ὡς γὰρ εἶδεν ὁ βασιλεὺς τὴν συνήθειαν τοῦ προειληφότος χρόνου πρὸς τὸ πατρῷον σέβας, καὶ τοὺς θρησκευομένους παρ' αὐτῶν τόπους ἔλκουσαν τὸ ὑπήκοον, ἤδη βασιλεύειν ἀρξάμενος, πρῶτον μὲν ἐπιβαίνειν τοῖς βωμοῖς πάμπαν ἐκώλυεν· ἔπειτα δὲ καὶ νόμῳ πολλοὺς εἰς ἔδαφος κατέσπα, ὥσπερ εἰρήκαμεν. Οἱ δὲ σπάνει τῶν εὐκτηρίων κατ' ὀλίγον ταῖς ἐκκλησίαις τῶν Χριστιανῶν φοιτᾷν προσεθίσθησαν. Ἀάθρα γὰρ Ἑλληνικῶς θύειν ἐν κινδύνῳ μεγίστῳ ἦν, εἴ τις περώρατο· ἀφαίρεσις γὰρ κεφαλῆς καὶ οὐσίας νόμος ἔκειτο τῷ τολμητῇ.

A concionandi munus molestiam et dolorem parit, minime tibi, quando id Deus fecit, concionibus interdicam (1). Multa vero alia quoque viri ejus urbane et scite dicta commemorantur. **305** Quin et libellos multos non invenustos composuisse dicitur. Magis vero in dicendo quam scribendo laudatus est. In actione felix fuit, et pronuntiationem sedulo coluit. Labiis enim ejus blanditiæ quædam insidebant: et in voce, vultu, oculis, et habitu motuque corporis omni, gratia singularis inerat, ad auditorum animos alliciendos composita. Jucundus itaque et charus eam ob causam celeberrimis quibusque ex senatu viris, et omnis generis religionibus in admiratione fuit. Potissimum vero episcopus Atticus magno eum est honore prosecutus. Sed qualis hic vir fuerit, satis, ut puto, loco hoc ex Socratis ecclesiastici scriptoris libris sumpto, dixi. Atque hæc quidem propterea commemoravi, ut ostenderem, cum propter eorum virtutem qui eis præfuere, Agelii, Marciani et Sisinii, tum quod ὁμοουσίου, consubstantialis, professioni adhærerent, Novatianos aliarum sectarum labe infectos non fuisse, majoremque eorum partem in ecclesia sua quietam mansisse: eis exceptis, qui propter quæstionem de feriis Paschalibus, quam Sabatius, sicuti dixi, per res novas induxit, dissidebant. Multæ vero et aliæ dissectiones, quod et ipsum dictum est, eo tempore apud Arianos et Macedonianos et alias sectas fuere. Illis autem ita distractis, magis atque magis Ecclesia universalis crevit, quotidie se aliquibus propter mutuas illorum contentiones ad eam aggregantibus. Præcipue vero qui Græcam idololatriam secuti fuerant, ad eam confluxere. Nam imperator ubi consuetudinem præteriti temporis, et loca quæ apud eos religiose observabantur, cives et subditos suos ad patrium cultum pertrahere vidit, statim a suscepto imperio, primum quidem aras prorsus adire prohibuit: deinde vero lege (2) etiam lata, quemadmodum diximus, solo eas æquavit. Atque ita illi sacrarum ædium inopia, Christianorum ecclesias frequentare cœperunt. Clam namque Græca peragere sacra, maximi erat periculi, si quis in eis deprehensus esset. Et qui eis operari ausus fuisset, capitalis ei pœna et bonorum amissio constitutione imperiali proposita fuit.

B

ΚΕΦΑΛ. ΑΖ'.

Περὶ τοῦ συμβάντος τῷ Αἰγυπτίῳ ποταμῷ Νείλῳ· καὶ περὶ τοῦ ξιφοειδοῦς ἀστέρος, καὶ τῶν δύο ἀνθρωπομόρφων τεράτων· καὶ περὶ τῆς ἐπιδόσεως τῆς Χριστιανῶν θρησκείας.

Τότε δή φασι καὶ Νεῖλον τὸν ἐπ' Αἴγυπτον ῥέοντα ὑστερῆσαι περὶ τὴν πρώτην τῶν ὑδάτων ἀνάδοσιν. Ἔφερον δὲ οὐ μετρίως τὸ πραχθὲν οἱ Αἰγύπτιοι· χαλεπαίνοντες, ὅτι μὴ ἐπ' ἀδείας ἦν αὐτοῖς κατὰ τὸ πάτριον ἔθος θύειν τῷ ποταμῷ· τὸ γὰρ τοῦ βασιλέως δέος οὐδαμοῦ ξυνεχώρει. Ὁ δὲ τὴν ἐπιτροπὴν τῆς Αἰγύπτου διέπων, εἰς στάσιν χωροῦντας Αἰγυπτίους ὁρῶν, τῷ βασιλεῖ δῆλα ἐποίει. Ὁ δὲ μαθὼν ἄμεινον ἀνταπέστελλε, λέγων, πρὸς Θεὸν σῶον τὸ σέβας διατηρεῖν, ἢ τὰ Νειλῷα ῥεῖθρα καὶ τὴν ἐκεῖθεν εὐετηρίαν προτιθέναι τῆς πίστεως. Μηδὲ γὰρ ἄν ποτ' ἐκ γῆς ὑετίσειεν, εἴ γε, φησὶ, τοιοῦτος εἴη, ὥστε μαγγανείαις τισὶ καὶ γοητείαις εὐπειθὴς εἶναι·

C

306 CAPUT XXXVII.

De diminutione quæ fluvio Ægypti Nilo accidit: et de stella gladii speciem referente, et de duobus humana specie monstris, et de incremento Christianæ religionis.

Eo tempore Nilum Ægyptium amnem, circiter primum aquarum auctum et incrementum, tardasse longius dicunt (3). Quam rem Ægyptii graviter tulere, indignati, quod minus eis esset liberum, patrio more flumini sacrificare: id enim imperatoris metus haudquaquam permittebat. Et Ægypti præfectus provinciales ad seditionem speciare cernens, principi eam rem indicavit. Qua ille cognita, conducibilius esse ei rescripsit, veram erga Deum religionem integram conservare, quam fluminis ejus undas, et quæ ex eis proveniat, anniversariam fertilitatem fidei præferre. « Nunquam enim amnem eum e terra promanaturum

D

(1) Apud Socrat. est: *At ego tibi colloquiis sive concionibus non interdicam, quando tibi verba facere molestum est.*

(2) *Ne quis.* C. De sacrif. pagan.

(3) Plin. lib. v, cap. 9.

πρὸς τὸ βλαισὸν ὑπεκέμπτοντο· Ἀντώνιος ἦν τῷ ἀνθρώπῳ τὸ ὄνομα. Τοιοῦτον δή τινα καὶ αὐτὸς εἶδον τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις ἀναφανέντα, τέρας οἷον ὁρώμενον, ὃν γυνὴ βραχεῖα μάλα προῆγεν εἰς φῶς. Οὕτω δὲ κατεβραχύνετο ὁ Αἰγύπτιος, ὡς παραπλήσιον εἶναι πέρδικι, καὶ μηδ' ἀχάριστον ἐν κλωβῷ τὴν ἐκείνου εἶναι προσομιλίαν, πρὸς ἔριν κινούμενος καὶ συναθύρων ἐκείνῳ. Τὸ δὲ ξένον εἰς ἀκοήν, ὅτι καὶ φρόνησις ἐνῆν, ἀνθρώπῳ καλῷ ἐφαρμόττουσα, οὐδὲν ὑπὸ τῆς βραχύτητος καταβλαπτομένη. Ἦν δὲ καὶ τὸ φθέγμα οὐκ ἄμουσος· οἵ τε λόγοι τοῦ νοῦ παρεῖχον ὁρᾶσθαι τὴν γενναιότητα. Καὶ ἄμφω δὲ τῷ χρόνῳ ἀκμάσαντες, οὐ θᾶττον μετῆλθον τὸν βίον· ὁ μὲν γὰρ μέγιστος τὰ εἰκοσιπέντε διεξιὼν ἔτη, ἀπεβίω· ὁ δ' ἐλάχιστος, οὐ παραπολὺ τούτων λειπόμενος. Πολλὰ δὲ καὶ ἕτερα τηνικαῦτα συνέβραμε τέρατα· ἃ κατὰ μέρος διεξιέναι οὐ τοῦ παρόντος εἶναι νομίζω καιροῦ.

lem staturæ brevitatem consistens. Syrus in longitudinem cubitorum quinque et unius palmi excreverat, quamvis pedes ejus reliquæ corporis magnitudini proportione non responderent: introrsum enim intorti et vari erant: homini nomen erat Antonio. Talem ætate quoque nostra ipse vidi, pro monstro habitum, quem brevis admodum staturæ mulier in lucem protulit. Ægyptius autem tam brevis fuit, ut perdici persimilis esset. Neque ingratum spectaculum erat, si cum illo in globo (hominum scilicet) conversaretur, et ad contentionem excitatus colluderet. **308** Porro quod mirabile dictu est, prudentia ei inerat, qualis homini formoso competit: quippe cui corporis exilitas ea de re nihil ademisset. Vox a Musis non abhorrebat. Sermo mentis generositatem spectandam exhibebat. Uterque eodem illo tempore vigens, non statim vitam finiit. Maximus enim viginti quinque explevit annos, minimus autem non multum ab eis abfuit. Multa præterea alia tum concurrere prodigia, quæ sigillatim referre non hujus loci esse puto.

ΚΕΦΑΛ. ΛΜ'.

Περὶ τῆς δι' ἀγχόνης ἀναιρέσεως Οὐαλεντινιανοῦ τοῦ νέου ὑπὸ Ἀρουαγάστου τοῦ στρατηγοῦ.

Θεοδόσιος μὲν οὖν οὕτω τὴν πρὸς Ἕω ἀρχομένην ἰθύνων, λαμπρῶς τε ἅμα καὶ ἐπιμελῶς διετέλει θεραπεύων τὸ Θεῖον, ταῖς καθημέραν προσθήκαις εἰς ἐπίδοσιν ἄγων τὸν Χριστιανισμόν· ἀνὰ δὲ τὴν Ἑσπέραν τὰ δημόσια πάλιν πονήρως εἶχεν· ἠγγέλλετο γὰρ τὸν ἐν Ἑσπέρᾳ βασιλέα, τὸν νέον Οὐαλεντινιανόν, ἀγχόνῃ διαφθαρῆναι. Ἐλέγετο δὲ τοῦτην αὐτῷ τὴν ἐπιβουλὴν κατεῦσαι διὰ τῶν θαλαμοπόλων εὐνούχων ἄλλους τε τινὰς, καὶ Ἀρουαγάστην ἐκεῖνον, ὃς τῆς ὑπ' αὐτῷ πάσης στρατιᾶς τὴν ἐπιμέλειαν εἶχεν. Ἐπεὶ γὰρ εἶδον τὸν νέον ὡς τὰ πολλὰ κατ' οὐδὲν λειπόμενον τοῦ πατρὸς τῇ ἀρχῇ, χαλεπῶς τε διακείμενον οἷς ἐκείνοις ἐδόκει, ἐκ μέσου θεῖναι διενοοῦντο. Ἀκρατὴς δ' ἦν μάλα θυμοῦ· ὅ καὶ τοῦ ζῆν αὐτὸν περιφανῶς ἐξεδίσκευσεν. Τῷ γὰρ Ἀρουαγάστῃ εἰς λόγους ἐλθὼν κατὰ τὰ ἀνάκτορα, ἐπεὶ ὁ διάλογος εἰς ὀργὴν ἐξέμηνε, ξίφος ὥρμησε κατὰ τοῦ στρατηγοῦ σπάσασθαι· κωλυθεὶς δὲ (οὐ γὰρ εἴασεν ὁ δορυφόρος οὗ τὸ ξίφος ἐπεβάλετο ἕλκειν), τότε μὲν λόγοις προσῆγε τῷ Ἀρουαγάστῃ τὴν θεραπείαν· ὁ δὲ τοῖς λόγοις μᾶλλον τὴν σφετέραν ἠκρίβου ὑπόνοιαν, εἰς γνῶσιν μεθισταμένην· ἐπερομένῳ γὰρ τῆς τοσαύτης ὁρμῆς τὴν αἰτίαν, ἑαυτὸν διαχρήσασθαι ὁ παῖς ἀπεκρίνατο, ὅτιπερ βασιλεύων οὐ ξυγχωροῖτο πράττειν ἃ βούλεται, καὶ διὰ τοῦτο. Καὶ ὁ μὲν τότε μηδέν τι πλέον πολυπραγμονήσας, μὴ καταξιοῦντα οὕτως ἔχοντα ζῆν, ὕστερον ἐν Βιέννῃ τῆς Γαλλίας τοῦτον ἠριστηκότα, καὶ πρὸς τάφανῆ τῶν βασιλείων περὶ τὸ τοῦ ποταμοῦ χεῖλος μεσούσης ἡμέρας παιγνίοις τισὶ σχολάζοντα θεασάμενος, πέμπει τῶν τινας ὑπ' αὐτῷ, ἀγχόνῃ τὸ μειράκιον διαφθεῖραι, οὐδενὸς τῶν ὑπηρετουμένων συμπαρόντος αὐτῷ· ὁ γὰρ καιρὸς ἀριστᾶν αὐτοὺς μετεστέλλετο. Καὶ ὁ μὲν οὕτω χειρῶν ἀγριότητι ἀπεπνίγετο· οἱ

CAPUT XXXVIII.

Quomodo Valentinianus junior ab Arbogasto duce per suffocationem sit interemptus.

Et Theodosius quidem hoc modo Orientale gubernabat imperium, magna cura magnifice Deum colens, et quotidie novis accessionibus Christianismum adaugens. In Occidente vero respublica male habuit. Siquidem juniorem Valentinianum imperatorem gula fracta interiisse, renuntiatum est. Cædem eam per insidias ei molitos esse ferunt cubicularios eunuchos, atque alios quosdam: Arbogastemque maxime illum, qui militarium ejus copiarum omnium habuit curam et administrationem. Cum enim juvenem imperio gubernando nulla prope re patri inferiorem esse, et graviter pleraque quæ illis placuissent, ferre viderent, consilium ejus opprimendi cepere. Erat autem iræ admodum impatiens. Quæ res etiam aperte cædis ei causa fuit. Cum Arbogaste enim in regia collocutus, ubi verba in iram insanam evasere, ense magistrum militum confodere aggressus est. Sed a satellite, cui ferrum extrahere nisus fuerat, inhibitus, tum quidem verbis Arbogastem acrius objurgatum placavit. Ille autem ex verbis ejus opinionem illius in apertum productam accuratius considerando, secum ipse perpendit. Inquirenti enim tanti impetus causam: Allaturum sibi ipsi manus esse, adolescens respondit, quod cum imperator esset, facere quod vellet, non permitteretur: quapropter sibi vita talis ingrata etiam esset. Atque ille tum quidem nihil amplius curiose percontatus. **309** Postea autem Viennæ in Gallia, cum eum pransum in abditiore regiæ loco ad fluminis ripam meridiano tempore ludicro cuidam vacantem vidisset, percussores quosdam ex suis ei immisit, qui adolescentulum suffocatione necarent, cum ex ministris ei nemo adesset: tempus enim illos ad prandendum

ιτα δὲ τῇ γνώσει τῶν ἐσομένων εἰρήκαμεν. A
γὰρ θείας μεταλαχὼν χάριτος ὁ ἀνὴρ, πολλὰ
πυνθανομένοις προὔλεγεν· οὗ δὴ πεῖραν καὶ
ῷ πρώην ἔσχε τυράννῳ, ἀναιμωτὶ τὴν νίκην
ην προαγορεύσας ἔσεσθαι. Καὶ δὴ Εὐτρόπιον
ὀνοῦχον, ὃς ἦν ἐκείνῳ πιστότατος, ἀνὰ τὴν Αἴ-
ον ἔπεμπεν· εἰ μὲν εὐχερὴς γένοιτο, αὐτὸν
ον τὸν ὅσιον μεθ' ἑαυτοῦ ἄξοντα· εἰ δ' ἰσχυ-
παγορεύοι τὴν ἄφιξιν, τὸ ποιητέον ἐπὶ τῇ μά-
ιθεῖν βιάσασθαι. Καὶ ὁ μὲν Εὐτρόπιος εἰς Αἴ-
ον ἦκων, οὐδαμῶς ἔπειθεν Ἰωάννην ἐς βασιλέα
· παρηγγύα δὲ λέγειν ἐκεῖνος, ὡς μετὰ πολὺν
νικήσει μὲν τὸν τύραννον· μετὰ δὲ τὴν νί-
οὐ πολλῷ ὕστερον κατὰ τὴν Ἰταλίαν καὶ αὐτὸς
λάξει τὸ ζῆν. Ἀμφότερα δὲ εἰ τέλος ἔσχον, B
ορία δηλώσει. Ἐπεὶ γὰρ ἀρκούντως αὐτῷ τὰ
τὸν πόλεμον παρεσκεύαστο, ἀναγορεύει βασιλέα
ὸν υἱὸν ἐκείνου Ὀνώριον· Ἀρκάδιον γὰρ ἔφθη
ιρον εἰς τὴν βασιλείαν ἀναγαγών. Τούτους δ'
ν τῇ Κωνσταντίνου λιπὼν, αὐτὸς πᾶσαν τὴν
Ἑω περιβαλλόμενος δύναμιν, πρὸς τὴν Ἑσπέραν
ετο. Πολὺ δέ τι πλῆθος καὶ τῶν παριστρίων
ήρων ἐφείπετο, ἑκόντες συμμαχεῖν αὐτῷ ἡρη-
. Τῶν δὲ στρατηγῶν ὀλίγους εἶναι τοὺς συμμά-
ψησάντων, καὶ ἀργεῖν τὴν κίνησιν βουλευομέ-
ὡς ἂν ἦρος ἀρχομένου καὶ ἄλλην ἐπιλέξωνται
τιὰν, ἵν' εἴη τῷ πλήθει ἀναχράτος περιγενέ-
τῶν δυσμενῶν, ἥκιστα ταῖς τῶν στρατηγῶν
ήσεσι προσέσχεν ὁ θειότατος βασιλεύς· μηδὲ
ρῆναι τοσαύτην μὲν ἀσθένειαν τῷ παντοδυ- C
ὅπλῳ τοῦ σταυροῦ μαρτυρεῖν· ἀντίρροπον
τοῦ ἐναντίου δύναμιν τῇ τοῦ Ἡρακλέος εἰκόνι.
γὰρ ἐμοῦ ὁ σταυρὸς, ἐκείνου δὲ ἡγεῖται ὁ Ἡ-
ῆς. » Οὕτως εἰπὼν, ἀπεχώρει. Ἐπεὶ δ' ἐξιὼν
ωνσταντίνου πρὸς τῷ Ἑβδόμῳ ἐγένετο, τῇ
ε ἐκκλησίᾳ, ἣν αὐτὸς, διαφερόντως Ἰωάννην
απτιστὴν τιμῶν, ἀνεδείματο, εἰσῆλθε προσεύ-
ι μὲν Θεῷ· εἰς ἀρωγὴν δὲ μεταχαλέσασθαι
ὸν Βαπτιστὴν, ὥστ' αἰσίαν αὐτῷ τε καὶ τῇ
τιᾷ Ῥωμαίων τὴν ἔκβασιν τῆς μάχης γενέσθαι·
ἢ τὸ εἰκὸς ἀφοσιωσάμενος, εἰς Ἰταλίαν ἐγένε-
Ἐξαπίνης δὲ ταῖς Ἄλπεσι προσβαλὼν, τὰς
ας ἐσύλα φυλακὰς τοῦ τυράννου. Τὸ δὲ ἄκρον
παρόδου παραμείψας, ἐπεὶ ἐς τὸ κάταντες ἦγε-
ρᾷ τὸ πεδίον σύμπαν ἀμυθήτῳ πλήθει πεζῶν D
ππέων πεπυκνωμένον· οὐ πάνυ δ' αὐτοῦ πόρ-
ατὰ νώτου καὶ ἄλλους τῶν πολεμίων κατὰ τὴν
φὴν ἑστηκότας τοῦ ὄρους, καὶ τό γε νῦν ἠρέμα
ἔχοντας· ὡς δ' ἡ πρώτη φάλαγξ κατιοῦσα
ἐν τῷ πεδίῳ προσέβαλε, μάχη κρατερὰ καὶ ἀμ-
στος ἀνερρήγνυτο. Ἐπεὶ δ' ὅσον τὰ ἐς ἀνθρω-
ν δύναμιν μὴ εὐχερῆ τὴν σωτηρίαν εἶναι τῷ
τῷ κατελάμβανε, μέσον τῶν δύο στρατευμάτων
ημμένῳ· ἤδη γὰρ καὶ οἱ κατὰ τὴν ἀκρώρειαν
οῦντες κατὰ νώτου προσέβαλλον· καὶ κατ' ὃ
μέρος Ῥωμαῖοι Ῥωμαίοις ἐμάχοντο, ἰσοπαλῆ

monachi, utendum sibi esse statuit, quem supra in eorum qui sanctam vitam egerunt, catalogo clarissimum, et cum aliis admirandis operibus, tum maxime futurorum scientia celebrem fuisse diximus. Cum enim is gratiam divinam sortitus esset, multa eum consulentibus prædixit. Cujus rei periculum et specimen in proximo tyranno præbuerat, incruentam illam victoriam Theodosium reportaturum esse vaticinatus. Itaque fidissimum sibi eunuchum Eutropium in Ægyptum misit, ut aut virum sanctum, si facile id fieri posset, ad se adduceret : aut ab illo, si constanter adventum detrectaret, quid de bello faciendum esset, cognoscere conaretur. Eutropius eo profectus, nequaquam Joanni ut ad imperatorem veniret, persuasit. Quapropter illum, ut eventum belli prædiceret, rogavit. Atque ille, Theodosium quidem post cædem multam, victoriam de tyranno consecuturum: non multo autem post ipsum quoque in Italia moriturum esse respondit. Utrumque hoc an eventum talem habuerit, historia declarabit. Postquam enim ea quibus in bello opus est, abunde comparavit, Honorium etiam filium imperatorem renuntiavit : Arcadium namque antea ad imperium evexerat. **311** Ambobus filiis Constantinopoli relictis, ipse cum copiis Orientalibus omnibus in Occidentem est profectus. Ingens autem Barbarorum, qui ad Istrum colunt, multitudo, voluntate sua auxilium ferens, eum secuta est. Porro cum ordinum duces paucitatem sociorum causarentur, et expeditionem differendam suaderent, ut scilicet primo vere exercitus alius contraheretur, et mi litum numero hostes vincerentur, nequaquam in ductorum consilio religiosissimus acquievit impe rator. Minime namque tantam tribuendam esse imbecillitatem dixit omnipotenti crucis armaturæ, quæ ex adverso Herculis imagini opposita esset. « Exercitui enim meo, inquit, crux præit; illius autem copias Hercules ducit. » Hæc verba prolocutus, iter ingressus est. Constantinopoli autem profectus, ubi in Septimo (1) ad ecclesiam venit, quam ipse Joanni Baptistæ (eum enim præcipue honorabat) construxerat, eam est ingressus, ut simul et precationem ad Deum faceret, et Baptistam ad ferendum sibi auxilium invocaret (2), quo optatum sibi et Romano exercitui exitum pugna haberet. Re ibi divina, ita ut par erat, peracta, postea in Italiam pervenit : et confestim ad Alpes contendens, prima tyranni præsidia cepit. Atque ubi transitu præcipiti præterito, acclivi itinere in collem quemdam conscendit, planitiem omnem innumerabili peditum et equitum multitudine teneri, nec ita longe a tergo alias hostium turmas in vertice montis, qui tunc quidem quieti erant, sibi imminere vidit. Postquam autem prima acies se de colle demittens, eos qui planitiem

) Ἑβδόμου, hoc est, Septimum ex suburbiis stantinopolitanæ civitatis unum est. (Procop.) i et alia ejus urbis regio est apud eumdem dεύ-

τερον, hoc est, Secundum.

(2) Σύμμαχον αὐτῷ ἐπικαλέσασθαι τὸν Βαπτιστήν. Sozom. lib. VII, cap. 24.

τος ἀναῤῥωσθεὶς τὴν ψυχὴν, ἐπὶ τόσον ἐκλίνει τὰς φάλαγγας, ὡς εἰσβαλεῖν εὐθέως καὶ διαῤῥῆξαι τὰ πλήθη, καὶ ἐς φυγὴν τρέψαι τοὺς πρώτους δυόκοντας. Οἱ δὲ τῆς τυραννικῆς παρατάξεως ἡγεμόνες, οὓς κατὰ νώτου κεῖσθαι καὶ περικαθῆσθαι τὴν ἄκραν εἰρήκαμεν, πρέσβιν ἐς Θεοδόσιον πέμψαντες, συμμαχεῖν ἐκείνῳ κατήγγελλον, εἴ γε μείζονος τιμῆς παρ' αὐτῷ ἔσοιντο. Βασιλεὺς δὲ τὴν πρεσβείαν προσίετο· καὶ ἐπεὶ χάρτην οὐχ εὗρε, δέλτον λαβὼν, ἥν τις τῶν παρεστώτων τυχαίως ἐφέρετο, ἐν ταύτῃ κατέγραψεν, ἣν ἐπίσημον καὶ τροσήκουσαν ἕκαστοι τάξιν ἕξουσι παρ' αὐτῷ, εἴ γε πέρας τῇ ὑποσχέσει αἴσιον θήσουσι. Καὶ οἱ μὲν οὕτως ἐκ πολεμίων σύμμαχοι ἀθρόον βασιλεῖ ἦσαν· ἔτι δὲ τῆς μάχης τῷ πεδίῳ καθισταμένης, καὶ μή πω κλινάσης ἐπὶ θάτερα τῆς ὁρμῆς, ἐξαίσιός ποθεν ἐπαιγίσας ἄνεμος καὶ ἀντιπρόσωπος πνεύσας τοῖς πολεμίοις, οἷον εἶναι μηδ' ἄλλοτέ ποτε ἱστορεῖσθαι πνεῦσαι, τὰς μὲν τάξεις διέλυε. Τὰ γὰρ βέλη τε καὶ ἀκόντια ὅσα κατὰ Ῥωμαίων ἐπέμποντο ἐξ ἀντιτύπου δυνάμεως ἀναστρέφων, κατὰ τῶν πεμπόντων μᾶλλον ἤφιει· καὶ τὰς ἐκείνων ἀσπίδας σὺν πολλῷ συρφετῷ καὶ ἀμυθήτῳ κόνει τῶν ἐκείνων χειρῶν ἁφαρπάζων, καὶ τοὺς Ἰμάντας διαῤῥηγνὺς, ἐπ' αὐτῶν ἐκύλιε κατὰ στόμα βάλλων, καὶ ὅπου δή ποτε· τὰ δ' ἐκ τῶν Θεοδοσίου πεμπόμενα, σφοδροτέρᾳ ῥύμῃ καὶ ταῦτα κατ' ἐκείνων ἐκίνει· οἷς δὴ καὶ θαῤῥήσαντες, ἅτε δὴ ἀπήμαντοι διαμένοντες, θράσει πολλῷ ῥέοντες τοὺς πολεμίους κατέκτειναν. Οἱ δὲ πολέμιοι τὴν προφανῆ γνόντες ἐπικουρίαν ὡς θεόθεν ἐπῇει, τὰ ὅπλα ῥίπτοντες, φειδοῦς τῆς ἐκ βασιλέως ἠντιβόλουν τυχεῖν. Ὁ δὲ εὐθὺς εἶκε καὶ συγγνώμην ἐδίδου. Καὶ δὴ αὐτοῖς τε καὶ τοῖς αὐτομόλως ἐλθοῦσιν ἔπεμπε τὸν τύραννον ἀγαγεῖν. Οἱ δὲ βοῇ θέοντες, τὸν λόφον ἀνῆεσαν, ἐφ' οὗ καθήμενος τὰ πραχθέντα ἠγνόει. Εὐγένιος δὲ τῷ τοῦ δρόμου τάχει καὶ τῷ συχνῷ ἄσθματι καινόν τι ἀγγέλλειν ἔχειν νομίσας ἐκείνους, καὶ νίκης ἀγγέλους μᾶλλον παρ' αὐτὸν ἥκειν, εὐθὺς ἀνηρώτα, « Εἰ πεπεδημένος καὶ ζῶν, ὡς προσετάχθη, καὶ Θεοδόσιος ἄγεται. » Τῶν δ' εἰπόντων, «Μὴ ἐκεῖνον πρὸς σὲ, σὲ δὲ μᾶλλον πρὸς ἐκεῖνον ἐπέμφθημεν ἀγαγεῖν· ἡ γὰρ νίκη τὸν τύραννον μυσαχθεῖσα τὴν ἔννομον βασιλείαν ἠσπάσατο· τοῦτο γὰρ ὁ τῶν ὅλων ἐκέλευσε πρύτανις· » εὐθὺς τοῦ δίφρου αὐτὸν κατασπάσαντες καὶ δεσμὰ περιθέντες, αἰχμάλωτον ἦγον πρὸς βασιλέα τὸν πρὸ βραχέος μεγάλαυχον. Ὁ δὲ τὰ ἐς Οὐαλεντινιανὸν πλημμεληθέντα ἐκείνῳ παρῆγεν εἰς μέσον, καὶ τὴν παράνομον βασιλείαν, τάς τ' ἐμφυλίους μάχας, πρὸς δὲ καὶ τὸν σύμμαχον ἐκείνῳ διετώθαζεν Ἡρακλέα. Ὁ δ' ἀκούων ὁ τύραννος, τοῖς ποσὶ τοῦ κρατοῦντος ἑαυτὸν ἐλεεινῶς ἔῤῥιπτε, καὶ ἐδεῖτο σώζεσθαι. Ἐν ᾧ δὲ ἱκέτης ἦν, τῶν τις στρατιωτῶν τὸ ξίφος σπασάμενος, τῆς κεφαλῆς αὐτὸν ἀφαιρεῖται. Ἀρβογάστης δὲ ὁ τοσούτων καὶ τηλικούτων κακῶν αἴτιος, φυγῇ χρώμενος ἐπὶ δυσὶν ἡμέραις, ἐπεὶ μὴ ἔγνω τοῦ λοιποῦ αὐτῷ βιωσιμα εἶναι, αὐτόχειρ τῷ οἰκείῳ ξίφει ἐγένετο.

ipse quoque copias suas instructas in aciem produxit. Et in tumulum quemdam conscendit, et imperatorem mori cupere (1) ac sua sponte ad mortem oppetendam properare dixit : ducibusque suis præcepit, ut ne illum occiderent, sed vivum potius ad se adducerent. Postquam acies ita adversis frontibus constitere, mirifica variarum gentium multitudo in hostium partibus esse visa est. At qui contra eos in armis ordine suo stabant, perquam pauci, ita ut eorum numerus facile iniri posset, erant. Coitio prima ad fluvium qui Frigidus dicitur, est facta. **313** Magister militum Bacurius, magno animi robore concepto, tantopere impressione sua hostium phalanges turbavit, ut statim sui incurrerent, et ordinibus ruptis in fugam eos verterent, qui persecuti eos pridie fuerant. Porro duces tyrannicæ ejus aciei, quam a tergo summum montem insedisse diximus, misso ad Theodosium oratore, ad partes ejus se transituros esse receperunt, si majoris dignitatis eis apud eum locus esset : imperator legationem eam suscepit. Et cum chartæ copia non esset, tabula, quam ex assistentibus militibus quidam casu quodam ferebat, arrepta, in ea quem quisque illorum præclarum et convenientem locum apud se habiturus esset, si promissis starent, eaque ad finem debitum perducerent, descripsit. Ad hunc illi modum simul omnes ex hostibus socii imperatoris sunt facti. Adhuc campestris pugna acriter committebatur, necdum victoriæ impetus in alterutram partem inclinabat, cum ingenti vi alicunde ventus vehementissimus adversus hostes obortus, qualem nunquam antea flavisse memoriæ proditum est, in ora illorum irruit et ordines solvit. Et tela atque sagittas, quæ contra Romanos emittebantur, vi quadam reluctante in eos convertens qui illas emiserant, rejicit : et clypeos, cum multa purgamentorum congerie, et pulvere incredibili illatus, ex eorum manibus rapiens, et lora conscindens, eos in illorum ora et membra quæcunque concutiens provolvit. Quæ vero a Theodosianis jaciebantur tela, acriore etiam in illos impetu ferebantur. Quam ob causam animis magnis conceptis, et quod integri etiam permanebant, ingenti fiducia illi in adversarios ruentes, eos cædunt. Itaque hostes manifeste opem eam divinitus accidere cernentes, armis abjectis, ad imperatoris misericordiam, veniam ab eo petentes, confugerunt. Atque ille eos, precibus cedens, statim in gratiam recepit : eosque et transfugas alios, ut tyrannum captum ad se adducerent, misit. Illi vero vociferantes, magna celeritate in tumulum evadunt, in quo ille casus ejus etiamnum ignarus considebat. Eugenius ex incitato cursu et assiduo illorum anhelitu, novi quidquam eos afferre, atque adeo victoriæ nuntios sibi advenire ratus, statim, an vinctus et vivus, sicuti præceptum fuerat, Theo-

(1) Moriturientem et e præsenti vita mox decessurum imperatorem acie secum structa congredi dixit. Theod.

ἐντός· μεγάλη δὲ λίαν ἡ πόλις καὶ πολυάνθρωπος. Ἐν δὴ ταύτῃ στάσις μεγίστη ἐγένετο, αἰτίαν σχοῦσα τοιάνδε. Ἡνίοχος Βουθερίχου ὃς τηνικαῦτα τῶν παρ' Ἰλλυριοῖς ἡγεῖτο στρατιωτῶν, τὸν οἰνοχόον αἰσχρῶς ἰδών, ἐπείρασε. Συσχεθεὶς δὲ διὰ τοῦτο, ὑπὸ φρουρὰν ἐγένετο. Ἐπεὶ δ' ἐπίσημος ἱπποδρομία τελεῖσθαι κατὰ τὴν πόλιν ἔμελλεν, ὁ δῆμος ἐλιπάρει συγγνώμης τὸν ἡνίοχον ἀξιοῦσθαι δεξιῶς ἔχοντα πρὸς τὸ ἔργον, καὶ ἀφίεσθαι τῷ ἀγῶνι. Ὡς δὲ πολλὰ δεηθέντες οὐδὲν ἤνυον, εἰς μεγίστην ἐκινοῦντο στάσιν· καὶ χαλεπήναντες, πολλούς τε τῶν βασιλικῶν ἀνείλον ἀρχόντων, καὶ Βουθερίχον αὐτόν. Ἄλλους δὲ λίθοις κατέχωσαν. Ἔπειτα καὶ δημοσίᾳ κατέσυρον. Ἐπεὶ γοῦν ἔγνω ταῦτα ὁ βασιλεὺς, εἰς ἄμετρον ἀνήφθη ὀργήν· καὶ τοῦ θυμοῦ τὴν ῥύμην μὴ ἐνεγκών, παρῆκε τὰς ἡνίας τοῦ λογισμοῦ, καὶ τῇ ἀλογίᾳ τὴν ψῆφον ἐπήνεγκεν· ἡ δὴ τῆς τοσαύτης ἀδείας ἐπειλημμένη, οἷάπερ αὐτόνομος τύραννος, ἄδικα ξίφη κατὰ πάντων ἐγύμνωσε· καὶ ἀπηνῶς οὕτως οὐ τοὺς ὑπευθύνους, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀθώους ἀποκτείνειν ἐκέλευε. Καὶ εἰς ἑπτὰ, ὥς φασι, χιλιάδας ἀνθρώπων ὁ φόνος προὐχώρει, ἀμήτου δίκην τῶν προστυχόντων θεριζομένων, μὴ κρίσεως μήτε μὴν ἐξετάσεως ἡγουμένης. Εἰσὶ δὲ οἳ φασι ῥητὸν προστάξαι πλῆθος τὸν βασιλέα ἀναιρεθῆναι. Ἐντεῦθεν δὲ, οἷα φιλεῖ, καὶ μηδὲν προσηκόντων φόνων ἡ πόλις ἐπίμπλατο· οὐ γὰρ μόνον οἱ ἐγχώριοι, ἀλλὰ καὶ ξένοι τινὲς καταπλεύσαντες, παρ' ἐλπίδα πᾶσαν ἐάλωσαν. Καὶ θρήνων ἄξια ἐπεγένετο πάθη, οἷον δὴ καὶ τόδε· Ἐμπόρῳ τινὶ παῖδες συνελήφθησαν δύο· ὑπὲρ ὧν παραδιδοὺς ἑαυτὸν, ἐκείνους ἐδεῖτο σώζεσθαι· μισθὸν δὲ, καὶ ὅσον ἦν ἐκείνῳ χρυσίον προῖσχετο τοῖς στρατιώταις. Οἱ δ' ἀπάνθρωποι ἐκεῖνοι τῆς συμφορᾶς ἐλεήσαντες, θάτερον ὃν ἂν ἕληται τῶν υἱέων λύειν ἐκέλευον, τὴν ἱκεσίαν δεχόμενοι. Ἄμφω γὰρ ἀφιέναι, οὐκ ἀκίνδυνον σφίσιν ἐτίθεντο, ὡς ἐνδεοῦς καθισταμένου τοῦ ἀριθμοῦ. Τῆς δὲ πατρικῆς φύσεως καὶ εἰς ἀμφοτέρους ὁρώσης, κλαίων καὶ ὀδυρόμενος, οὐδ' ἑτέρου διέκρινεν αἵρεσιν. Οὕτω δ' ἐν ἀπόρῳ καθεστηκότος, ἐπίσης γὰρ ἀμφοῖν ἐνικᾶτο τῷ φίλτρῳ, καὶ ἄμφω τοὺς παῖδας ἀπώλεσε, ζίφεσι τῶν στρατιωτῶν διαχρησαμένων αὐτούς. Ἀλλὰ καὶ οἰκέτης δεσπότῃ ἀγαθῷ τιμωρῶν ἀγομένῳ πρὸς τὴν σφαγὴν, ἑαυτὸν εἰς ἀναίρεσιν προθύμως ἐδίδου.

A nire populis præest, ingens et populosa: in hac seditio maxima est orta hac de causa. In Butherichi, qui tum militaribus in Illyrico copiis præfectus fuerat, pincernam auriga oculos adjecerat, ejusque pudicitiam tentarat. Et ea de causa comprehensus, in custodia detinebatur. **316** Cum autem insigne curule certamen in ea urbe peragendum esset, supplicavit plebs, ut aurigæ, qui singulari in certamine eo erat industria, delicti gratia fieret, et is ludicro ei interesse posset. Ubi vero tam sedula deprecatione id non impetrarunt, ad maximum incitati sunt tumultum. Per iracundiam namque plerosque imperatoris principes viros et ipsum Butherichum necarunt. Alios autem lapidibus obruerunt, et postea etiam per publicas vias raptantes traxerunt. Quam rei indignitatem postquam imperator intellexit, immani ira accensus est: et furoris impetum non ferens, rationis habenas abjecit, et appetitum calculo et sententia sua comprobavit. Qui licentia tanta recepta, veluti tyrannus arbitrio suo legibus solutus vivens, gladios iniquos adversus omnes strinxit, et crudeliter non sontes tantum ipsos, verum insontes quoque et innoxios necari jussit. Ad septem millia hominum cædes ea progressa esse dicitur, non secus atque in messe quadam, ferro quos sors obtulisset obvios carpente, nec judicio, nec quæstione habita. Sunt qui dicunt imperatorem certum hominum qui interficerentur numerum statuisse. Proinde sicuti fieri assolet, factum ut etiam eorum qui a causa essent alieni, cæde civitas sit completa. Non cives enim et incolæ tantum, sed hospites etiam, qui navibus eo appulerant, præter exspectationem omnem comprehensi sunt. Et profecto ploratu digna ibi commissa sunt facinora, quale est et illud: Mercatoris cujusdam filii duo sunt capti. Pro quibus, ut incolumes illi servarentur precatus, seipsum ad necem obtulit: pretiumque præterea quantum auri haberet, militibus se daturum pollicitus est. Feri vero et inhumani illi, casum viri miserati, alterum quem vellet ex filiis, precibus hoc ejus dantes, redimere jusserunt. Si enim utrumque dimitterent, periculum sibi ipsis creaturos esse, numero cæsorum aliquid decedente, dixerunt. Cum autem paterna natura et pietas in utrumque respectaret, flens ille et lamentans, quemnam ex utroque optaret, decernere non potuit. Atque ita animi ambiguus (utriusque enim ex æquo amore vincebatur) utrumque perdidit, militari ferro cæsum. Sed et servus quidam hero suo, quo benigno usus fuerat, cum is ad cædem duceretur, opem ferens, seipsum ad necem alacri animo obtulit.

B

C

ΚΕΦΑΛ. ΜΑ'.

Περὶ τῆς τοῦ ἐπισκόπου Ἀμβροσίου παῤῥησίας· ὡς οὐκ ἀνῆκε Θεοδοσίῳ τὴν εἰς τὰ θεῖα ἀκτόρα εἴσοδον· καὶ περὶ τοῦ νόμου ὃν ἔθετο, καὶ περὶ τῶν ἄλλων αὐτοῦ παραινέσεών τε καὶ ἔργων.

317 CAPUT XLI.

De episcopi Ambrosii dicendi et arguendi libertate, ut Theodosium ab ingressu templi Dei prohibuerit: et de lege, quam posuit, et de aliis ejusdem Ambrosii egregiis dictis et factis.

Τὴν γοῦν συμφορὰν ταύτην Ἀμβρόσιος ὁ θεῖος μαθὼν, ἐπεὶ μετὰ τὴν Εὐγενίου νίκην ἦκεν εἰς Με-

Hanc tantam ærumnam divus Ambrosius audierat. Et cum post Maximum (1) devictum Theodo-

(1) In Nicephori Græco exemplari Eugenii nomen positum est: sed ego pro eo Maximum reposui, propter consequentia, ubi dicitur Theodosium Constantinopolim reversum esse. Ambrosius episcopus Theodosium ob tam tyrannicum facinus templo Mediolani excludit.

sius Mediolanum venisset, et in ecclesiam sicuti moris est, precatum iret, et jam ad fores ejus adesset, occurrens ei Ambrosius, et purpura ejus apprehensa, in multitudine media, ne sacrarum ædium vestibulum tangeret, prohibet. « Resiste (1), inquit : virum enim impurum, et manus sanguine innocenti fere adhuc perinique stillantes circumferentem, fas non est, ante legitimam debitamque pœnitentiam, sacram ingredi ædem, aut divinorum mysteriorum participem fieri. Videris enim mihi, o imperator, non considerare animo tantum tot cædium scelus. Neque postquam iræ furor deferbuit, ratio ipsa tantum agnoscit facinus. Fortasse imperialis potestas impedimento tibi est, quominus peccatum perspicias : et veluti nubes quædam potentia tanta rationi objecta est. Sed peropus est, naturam te tuam satis obnoxiam, ut scilicet caduca simul et fluxa sit, et avitum atque a primo parente acceptum pulverem, ex quo constitimus, et in quem brevi diffluentes revertemur, considerare : nec purpuræ flore, qui luminibus mentis officit, in oblivionem ejus quam illa obtegit corporis imbecillitatis adduci. Agnosce igitur, te ejusdem naturæ et conditionis hominibus, atque adeo conservis tuis imperare. Communis enim omnium dominus et imperator est rerum Conditor universarum. Quibus vero divinum intueberis oculis templum ? Qualibus pedibus sanctum illud calcabis solum ? Quomodo manus extolles, quæ cæde iniqua diffluunt ? Quomodo etiam divinum Domini corpus eis excipies ? Quomodo sanguinem pretiosum ad os afferes, per quod ira transversim actus, tantum effudisti sanguinis? Quam longissime igitur absiste, neque tibi ipsi peccatum adaugendo iniquitatem conduplica (2). Vinculum autem quod Deus cœlitus calculo suo comprobavit, suscipe, quod tibi incolumitatem veram conciliabit. » Imperator autem antistitis dicendi libertatem admiratus, verbis ejus cessit; nam in divinis legibus educatus fuerat, certoque sciebat, quænam imperatorum, **318** et quæ etiam episcoporum essent munia. Et cogitabundus aliquandiu, cum lacrymis, pœnitentiæ aculeis ictus, in regiam est reversus. Et octo continuis mensibus elapsis, illustris Natalium Christi advenit dies, atque imperator in imperialibus ædibus sedebat lamentans, et lacrymarum humore faciem rigans. Quem in tanto luctu vivere ubi Rufinus magister (hunc autem supra alios omnes ille propter familiarem consuetudinem honorabat) vidit, placide ad eum accessit, et lacrymarum causam inquisivit. Et ille, altius vehementi et acri ducto suspirio, prolixius flevit. Deinde ad illum conversus : « Tu quidem, inquit, Rufine, ludis : nequaquam enim malorum meorum sensus ad te pervenit. Mihi autem cur gemam et lugeam, causæ exstant, qui tantam quæ mihi accidit, ærumnam sentiam. Quomodo vero ego non affligar, cum servis et mendi-

(1) Hæc verba Theodoritus non habet, lib. v, cap. 19.

διόλαυον, καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν ὡς ἔθος εἰσῆγεν εὐξασθαι, καὶ πρὸς ταῖς θύραις ἐγένετο, ὑπαντᾷ αὐτῷ Ἀμβρόσιος, καὶ τῆς ἁλουργίδος λαβόμενος ἐπὶ μέσῳ τῷ πλήθει, τῶν ἱερῶν ἐπιβαίνειν προθύρων ἐκώλυεν « Ἐπίσχες, φάσκων · ἀνάγνῳ γὰρ χεῖρας ἀνδρὶ, καὶ αἵματος σταζούσας, σχεδὸν ἄδικα περιφέροντι, μὴ θεμιτὸν εἶναι πρὸ τῆς ἀνηκούστης μετανοίας τῶν ἱερῶν ἐπιβαίνειν οὐδῶν, ἢ μυστηρίων θείων κοινωνὸν ὁρᾶσθαι. Ἔοικας γάρ μοι, ὦ βασιλεῦ, μὴδ' ἐν νῷ βαλεῖν τὸ τοσοῦτον τῆς μιαιφονίας ἔργον, μηδὲ τῷ θυμῷ λήγοντι, τὸν λογισμὸν ἐπιγνῶναι τὸ τύμμημα. Ἴσως γὰρ ἡ βασιλικὴ δυναστεία ἐμποδὼν σοι καθίσταται τὸ ἁμάρτημα συνιδεῖν · οἷα γάρ τις νεφέλη ἡ ἐξουσία τῷ σῷ ἐπίκειται λογισμῷ. Ἀλλὰ χρεὼν ἐν νῷ λαβεῖν τὸ τῆς σῆς ἐπίκηρον φύσεως, καὶ ὡς ὑγρὰ τε ἅμα καὶ ῥέουσα, καὶ τὸν πρωτότοκα χοῦν, ἐξ οὗ συνεστήκαμεν, καὶ εἰς ὃν οὐ μετὰ πολὺ διαῤῥεύσομεν · καὶ μὴ τῷ τῆς ἁλουργίδος ἄνθει ὥσπερ ἐπιπροσθοῦντι εἰς λήθην ἥκειν, οὗ καλύπτει σώματος τὴν ἀσθένειαν. Γνῶθι τοίνυν ὡς ἀνθρώπων ἄρχεις ὁμοφυῶν τε καὶ ὁμοδούλων · κοινὸς γὰρ ἁπάντων δεσπότης καὶ βασιλεὺς ὁ τῶν ὅλων Δημιουργός. Τοίνυν ποίοις ὀφθαλμοῖς τὸν θεῖον ὄψει νεών ; Ποσὶ δὲ ποίοις τὸ δάπεδον ἐκεῖνο πατήσεις τὸ ἅγιον ; Πῶς δὲ καὶ χεῖρας ἀρεῖς, τὸν ἄδικον φόνον ἀποῤῥεούσας ; Πῶς δὲ καὶ τὸ θεῖον τοῦ Δεσπότου σῶμα ταύταις ἐνθήσεις ; Πῶς δὲ καὶ τὸ τίμιον αἷμα προσοίσεις τῷ στόματι, δι' οὗ θυμῷ βασιλεύσας τοσοῦτον αἷμα ἐξέχεας ; Στῆθι τοίνυν ὡς παράνομον, καὶ μὴ διπλῆν ποίει σαυτῷ καὶ μακροτέραν τὴν παρανομίαν. Δέχου δὲ τὸν δεσμὸν, ὃν Θεὸς ἔκθεν τὴν ψῆφον ἐπήνεγκεν · ἀληθοῦς δ' ὑγείας οὗτος πρόξενος. » Ὁ δὲ βασιλεὺς τὸν ἱερέα θαυμάσας τῆς παῤῥησίας, καὶ τοῖς λόγοις εἴξας · θείοις γὰρ νόμοις ἐτέθραπτο, καὶ σαφῶς ᾔδει τίνα μὲν βασιλέων, τίνα δὲ ἱερέων τὰ ἴδια · σύννους ἐπιπολὺ καὶ δεδακρυμένος τοῖς τῆς μετανοίας κέντροις νυττόμενος, εἰς τὰ βασίλεια καθυπέστρεφεν. Ὀκτὼ δ' ἐφεξῆς παρῳχηκότων μηνῶν, ἡ περιφανὴς τῶν Γενεθλίων Χριστοῦ κατέλαβεν ἑορτή. Ὁ δὲ κρατῶν, ἐν τοῖς βασιλείοις καθῆστο, ὀλοφυρόμενός τε καὶ δακρύων λιβάσι καταρδεύων τὸ πρόσωπον. Οὕτω δ' ἔχοντα θεασάμενος Ῥουφῖνος ὁ μάγιστρος, ὑπὲρ ἅπαντας τιμώμενος ἐκ συνηθείας τῷ βασιλεῖ, ἠρέμα προσιὼν τὸ τῶν δακρύων ἀνεπυνθάνετο αἴτιον. Ὁ δ' ἐκ βάθους βλαισόν τι καὶ σφοδρότερον ἀνοιμώξας, συχνότερον κατέῤῥει τὸ δάκρυον · καὶ πρὸς ἐκεῖνον στραφεὶς, « Σὺ μὲν, ἔφη, Ῥουφῖνε, παίζεις · αἰσθήσεις γάρ σοι τῶν ἐμῶν δεινῶν οὐδαμῶς · ἐμοὶ δὲ στένειν καὶ ὀλοφύρεσθαι πάρεστιν, ἐπαισθανομένῳ σφόδρα τὴν ἐπεισφρήσασαν συμφοράν. Καὶ πῶς γὰρ οὐκ ἐν δεινοῖς ἄγωγε, ὅτιπερ τοῖς μὲν οἰκέταις καὶ προσαίταις κατ' ἐξουσίαν ἐφεῖται πᾶσαν εἰς τὸν θεῖον ἀδεῶς εἰσιέναι νεών · ἐμοὶ δ' οὐ μόνον οὗτος οὐ βάσιμος, ἀλλὰ καὶ οὐρανὸς αὐτὸς ἀποκέκλεισται ; Οὐδὲ γὰρ ἀμύητος τῆς θείας ἐκείνης φωνῆς, ἣ διαῤῥήδην ψηφίζεται τὰ ἐπὶ γῆς δεδεμένα τοῖς ἱερεῦσι θεοῦ κἀπὶ τοῖς οὐρα-

(2) Ambrosius, lib. *Epist.* v, ep. 28.

celeritate magna confert. Accidit tum, ut venerationis spectaculo Gratianus operam daret, qua se laxandi animi gratia principes oblectare solent : neque quisquam ex eis qui ad vestibuli custodiam dispositi erant, episcopi præsentiam, quod ejus rei tum opportunum tempus non esset, imperatori indicaret. At Ambrosius inde discedens, ad fores eas pervenit, per quas feræ inducebant : et venatoribus mistus, ita ut ignoraretur, ingressus est. Neque inde prius est egressus, multa Gratianum et eos qui cum eo erant, precatus, quam ille condemnationis sententia de homine eo inducta aliam ferret, quæ illum crimine absolveret, qui jam ad mortem raperetur. Nemini vero Ambrosius ecclesiasticis constitutionibus magno studio et cura servandis cessit ; clero autem in officio continendo, et divinarum legum disciplina imbuendo, felicissimus fuit. Ex plurimis vero, quæ ille recte gessit, rebus, pauca hæc commemorasse satis est. Abunde enim declarare hæc possunt, quanta propter insitam sibi virtutem, cum dexteritate quadam, in divinis negotiis, tum apud principes Romanos usus sit libertate.

ἐνοῦσαν ἀρετὴν παῤῥησίᾳ ἔν τε Θεῷ καὶ τοῖς τηνικαῦτα Ῥωμαίων ἄρχουσιν.

323 CAPUT XLII.

De pietate et virtute Placillæ, imperatoris Theodosii conjugis.

Theodosius imperator plurimum quidem Ambrosii doctrina et constitutionibus est delectatus. Non parum vero occasionis et utilitatis ei, ad pietatem scilicet etiam, attulit ejus conjux. Quotidie namque illi divinas leges, quibus ipsa antea erudita fuerat, in memoriam revocavit. Non enim illa se imperiali efferebat potentia, sed potius amorem erga Deum sibiipsi veluti thesaurum conservabat. Quanto namque illa majora ab eo beneficia acceperat, tanto etiam quotidie charitatem in benefactorem suum adaugebat magis. Itaque eorum qui variis detinerentur morbis, et membris partibusque corporis mutilati essent, omnis generis curam gessit, ipsa per seipsam in rebus omnibus eis inserviens. In illorum enim domicilia veniebat, et qua quisque indigeret re, eam illi suppeditabat. Et ecclesiarum hospitales domos circumiens, eos qui gravibus morbis lecto affixi erant, curavit. Non enim tantum illorum attingebat ollas, et juscula delibabat : sed et patellas admovebat, panem apponebat, ciborum frusta afferebat, pocula eluebat, aliaque omnia prompte et feliciter obibat, quæ servarum et ancillarum sunt officia. Ad eos vero qui ministerium ejus, quod per manus ipsa suas peragebat, inhibere conabantur, dicere solita erat : « Imperio quidem convenit, ut aurum id largiatur ; ego vero manuum mearum opus pro imperio ipso, ei qui id semel contulit, offero. » Viro autem suo talia verba frequenter subjiciebat : « Considerare te semper, conjux suavissime, oportet, et quisnam antea fueris, et in quem locum te evexerit universitatis hujus Deus. Si enim perpetuam ejus rei obtinueris memoriam, non prorsus te ob accepta beneficia erga eum ingratum præstabis : sed ex præscripto legum Dei, quod ab eo accepisti, gubernabis imperium : et ita eum qui id tibi ut fideli ministro commisit, rite coles. » Ejuscemodi verba accinens, quæ ei insita erant divina excitavit semina, continuo admonitionum fluxu ea rigans.

ΚΕΦΑΛ. ΜΒ'.

Περὶ τῆς εὐσεβείας καὶ ἀρετῆς Πλακίλλης τῆς βασιλίδος, γαμετῆς Θεοδοσίου τοῦ βασιλέως.

Ὁ δὲ βασιλεὺς Θεοδόσιος πλεῖστα ἐνήδετο τῇ Ἀμβροσίου παιδείαις τε καὶ νομοθεσίαις. Οὐχ ἧσσα δὲ καὶ ἡ τῶν αὐτῶν αὐτῷ κοινωνοῦσα γάμου ὠφελείας οὐ σμικρᾶς ὑπόθεσις ἐκείνῳ ἐγένετο· ὁσημέραι γὰρ τῶν θείων νόμων αὐτὸν ἀνεμίμνησκε καλῶς αὐτὴ πρότερον τούτοις ἐκπαιδευθεῖσα· ἃ γὰρ τῇ βασιλικῇ δυναστείᾳ ἐπῆρτο· ἀλλὰ τὸν θεῖον πόθον μᾶλλον ἑαυτῇ ἐθησαύριζεν. Ὅσῳ γὰρ εὐηργέτητο μείζονα, τοσοῦτον καὶ τὸ φίλτρον περὶ τὸν εὐεργέτην ηὔξανε καθεκάστην. Καὶ τῶν μὲν τοῖς παντοίαις πεπεδημένων καὶ λελωβημένων τὰ μέλη πολλὴν καὶ παντοδαπὴν ἐποιεῖτο φροντίδα, αὐτὴ τὰ πάντα καθυπουργοῦσα ἐξ ἑαυτῆς. Ἀφικνεῖτο γάρ, καὶ ταῖς ἐκείνων κατευχαῖς ὧς ἕκαστος εἶχε χρείαν πορίζουσα, καὶ τοὺς τῶν ἐκκλησιῶν ξενῶνας περιιοῦσα, τοῖς δεινοῖς ἐπὶ κλινῶν συνεσχημένους νοσήμασιν ἐθεράπευεν. Οὐ γὰρ μόνον τῆς ἐκείνων ἥπτετο χύτρας καὶ ζωμοῦ παρεγεύετο, ἀλλὰ καὶ τρυβλίον προσῆγε, καὶ ἄρτον ἐτίθει, καὶ ψωμὸν προσῆγε, καὶ ἀπένιζε κύλικα· καὶ τἄλλα πάντα δεξιῶς ἔπραττεν ὅσα ἔργα δούλων καὶ θεραπαινίδων εἰσί. Καὶ τοῖς τὴν αὐτουργίαν ἐπέχειν πειρωμένοις ἐπέφερεν, ὡς « Χρεὼν μὲν ἡ βασιλείᾳ χρυσὸν διανέμειν· ἐγὼ δὲ τὴν δι' ἑαυτῆς ὑπουργίαν ὑπὲρ αὐτῆς γε τῆς βασιλείας τῷ καθάπαξ δεδωκότι προσφέρω. » Τῷ γε μὴν ἀνδρὶ τοιάδε λέγειν εἰώθει πυκνῶς· « Ἀεί σε χρὴ, γλυκύτατε ἀνερ, λογίζεσθαι, τί μὲν πρότερον ἦσθα, ποῦ δὲ ὢν σε κατέστησεν ὁ τῶν ὅλων Θεός. Εἰ γὰρ τούτων σοι συνεχὴς ἐγγίνοιτο μνεία, οὐ πάντως ἀχαριστήσεις τῷ εὐεργέτῃ· ἀλλὰ κατὰ νόμους Θεοῦ, ἣν ἐκεῖθεν εἰλήφεις, διακυβερνήσεις ἀρχήν· καὶ δι' αὐτῆς θεραπεύσεις τῷ ταύτην σοι ὡς πιστῷ ἐγχειρίσαντι. » Τοιούτοις δὴ λόγοις ἐπᾴδουσα, τὰ ἐνόντα ἐκείνῳ τῶν θείων σπερμάτων ηὔξανε, τῷ συνεχεῖ τῶν λόγων ἄρδουσα ῥεύματι.

ΚΕΦΑΛ. ΜΓ'. A **324** CAPUT XLIII.

Περὶ τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ γενομένης στάσεως ἐπὶ τῇ ἀτίμῳ καθαιρέσει τῶν ἀνδριάντων· καὶ ὡς διέλυσε τὴν τοῦ βασιλέως ὀργήν, πρεσβεύσας Φλαβιανὸς ὁ ἐπίσκοπος.

De tumultu et seditione Antiochena, ob ignominiosam statuarum dejectionem : et ut iram et indignationem ea de causa imperatoris Flavianus episcopus legatus lenierit.

Ἀλλὰ ξυνέβη γε προτέραν ἐκείνην τοῦ συζύγου θανεῖν· δι' ἣν καί τι ἐπιγενόμενον τὸ περὶ αὐτὴν τοῦ βασιλέως φίλτρον μάλιστα ἔδειξε· καὶ ὅπως ἐκείνην οὐ τοῦ λέχους χάριν, ἀλλὰ τῷ περιόντι τῆς ἀρετῆς μᾶλλον ἐτίμα. Τί δὲ τοῦτο, λέξων ἔρχομαι. Ταῖς συχναῖς μάχαις εἰς ἔνδειαν χρυσοῦ γενόμενος; ὁ κρατῶν, εἴσπραξίν τινα ξένην παρὰ τὸ εἰωθὸς; ταῖς πόλεσιν ἐπιτέθεικεν. Καὶ οἱ μὲν ἁπανταχοῦ ὑπότελεῖς τὸν φόρον, κἂν βίαιος ἦν, εἰσεπράττοντο· ὁ δὲ τῆς Ἀντιόχου δῆμος τὴν καινὴν οὐκ ἤνεγκεν εἰσφοράν. Τοὺς δ' εἰσπράττοντας ὁρῶν ἄλλα τε πράττοντας, καὶ οὓς μὲν ἀναρτωμένους, ἄλλους δ' ἀπηνῶς συρομένους, φρουραῖς τε καθειργομένους, εἰς στάσιν ἐχώρει· καὶ πολλὰ μὲν ἔδρασέ τε καὶ εἶπεν ἃ ὄχλος ποιεῖν εἰώθει, πρόφασιν εἰς ἀταξίαν λαβών. Τέλος δὲ καὶ τὴν τῆς βασιλίδος χαλκῆν εἰκόνα Πλακίλλης (τοῦτο γὰρ ἦν αὐτῇ ὄνομα) καθελόντες ἀφρόνως, καὶ σχοίνῳ προσάψαντες, ἐκ ποδὸς εἷλκον, ἐπὶ πολλὰ μέρη τῆς πόλεως σύροντες· καὶ οἷα εἰκὸς δῆμον μεμηνότα καὶ χαλεπαίνοντα, ὄβριζόν τε εἰς μέγα ἃ μηδὲ λέγειν χρεών. Ταῦτα δὴ μαθὼν βασιλεὺς, χαλεπῶς ἐνεκότει τῷ πλήθει· καὶ ὥσπερ εἰκὸς, τὰ ἐκ παλαιοῦ προσόντα ταύτῃ προνόμια ἀφελόμενος, τῇ γείτονι πόλει ἀπεχαρίζετο. Οὕτω γὰρ ᾤετο σφόδρ' ἀνιάσειν Ἀντιοχεῖς· καὶ γὰρ ἐξ ἀρχαίου ζηλοτύπως ἡ Λαοδίκεια τῇ Ἀντιόχου καθίστατο. Ἠπείλει δὲ πρὸς τούτῳ τήν τε πόλιν ἐμπρῆσαι, καὶ καταλῦσαι, τὸν ἐνόντα ἐξ ἀρχαίου κόσμον, καὶ εἰς κώμην μεταβαλεῖν, καὶ ἄροτρον κατ' αὐτῆς ἐμπῆξαι· καὶ εἰς νοῦν ἔκειτο πολλοὺς τῶν Ἀντιοχέων διαφθεῖραι, καὶ σωφρονίσαι μὴ τοῦ λοιποῦ τοιαῦτα διανοεῖσθαι δρᾶν. Οἱ δ' ἐκεῖσε τῆς ἐξουσίας ἐπειλημμένοι, καί τινας συλλαβόντες ἀνεῖλον, διαπραττομένους τὸ τόλμημα, πρὶν ἢ τὸν βασιλέα γνῶναι τὸ δρᾶμα. Ὁ δὲ βασιλεὺς ἐκέλευε μὲν καὶ ἠπείλει γίνεσθαι τὰ δεινά· οὐ μὴν καὶ εἰς ἔργον ἐξέβαινεν· ὁ γὰρ Ἀμβροσίου νόμος ἐπεῖχε. Τὸ δὲ πλῆθος τῆς πόλεως καὶ μόνῃ τῇ τῶν δεινῶν φήμῃ καταπλαγὲν, τὴν μανίαν ἀφέντες, μετάμελοι ἦσαν, καὶ ὡς ἐνεστῶτα ὁρῶντες τὰ προσδοκώμενα, βαθὺ στένοντες, δακρύων λιβάδας κατέπεμπον· καὶ κατηντιβόλουν Θεὸν, τὸ ἀγριαῖνον τοῦ θυμοῦ καταστεῖλαι τῷ βασιλεῖ, καὶ τὴν ὀργὴν εἰς μέγα ἀναπτομένην πραῦναι. Πανδήμους δὲ ποιοῦντες λιτὰς, μέλη τινὰ ὀλοφυρμοῦ πλήρη καὶ συμπαθείας συνθέμενοι, ταῖς μελῳδίαις ἐπῆδον, καὶ τὸν σφῶν ἱερέα τὸν θεῖον Φλαβιανὸν πρέσβυν ὑπὲρ αὐτῶν τῷ κρατοῦντι ἀνέπεμπον. Ὃς δὴ καὶ τὴν πρεσβείαν ὑπὲρ τῆς πολίμνης ἀνύων, σφόδρα κατ' αὐτῶν ἀνιωμένου τοῦ βασιλέως, τέχνῃ δή τινι τοὺς νέους μετελθών, οἷς ἔθος παρὰ τὴν βασιλικὴν τράπεζαν ᾄδειν, ἃ μέλη ἐλεεινὰ ἐν ταῖς λιταῖς ἦδον Ἀντιοχεῖς, ἑρέμα ψάλλειν ἐποίει. Ὑφ' ὧν ὁ λόγος τὸν κρατοῦντα διαχυθέντα εἰς οἶκτον μεταβάλλει τὴν ὀργήν· κρατηθέντα δὲ τῷ ἐλέῳ, τῇ

Accidit autem ut prior hæc conjux ejus fatis concederet. Propter quam cum casu quodam aliquid postea accidisset, quantus imperatoris in illam amor fuerit, id maxime declaravit : quod scilicet non conjugii tantum gratia, verum etiam propter excellentem virtutem eam plurimum honorarit. Quid id fuerit, exponam. Bellis frequentibus imperatoris fisco exhausto, tributum is, præter solitum, novum civitatibus imposuit. Et alii quidem ubique locorum tributarii populi pensionem eam quamvis extraordinariam conferebant. Populus autem Antiochenus vectigal novum non tulit. Et cum exactores cerneret cum pleraque alia facere, tum ex civibus quosdam suspendere, nonnullos crudeliter trahere, alios in vincula conjicere, seditionem movit ; multaque et fecit et dixit per tumultum, quæ vulgus solet, ubi occasionem ad ordinem tollendum et rerum omnium confusionem inducendam arripuit. Postremo vero imperatricis quoque Placillæ (hoc enim illius nomen erat) statuam æream suo loco imprudenter dejectam, et funi pedibus adaptatam, per multas urbis partes traxit, et pro eo atque plebs furens atque indignans assuevit, contumeliis magnis, quas dicere opus non est, affecit. Quod flagitium postquam imperator patratum audivit, graviter in eum populum exarduit : et sicuti par erat, quæ antiquitus obtinebant privilegia illis ademit, atque ea vicinæ urbi concessit. Eo enim modo ægre se admodum Antiochenis facturum putabat : jamdudum namque Laodicea invida æmulatione adversus Antiochiam tenebatur. Comminatus præterea illis est, se urbem eam incensurum, ornamenta omnia vetustatis ei adempturum, in vicum eam mutaturum, et aratro proscissurum. In animo etiam habuit, multos ex Antiochenis neci dedere et castigare, ne postea tale quidquam admittere in animum inducerent. Qui vero ibi cum potestate magistratus rem administrabant, nonnullos qui facinus tantum ausi fuerant, comprehensos prius necarunt, quam imperator factum id resciret. Et imperator mandaverat quidem, et tam graves pœnas minatus fuerat, sed eas ad rem non contulit. Obstabat enim ei Ambrosii lex. **325** Porro urbis multitudo sola gravium rerum fama consternata, furore relicto in pœnitentiam incidit, et perinde atque ob oculos versari videret, quæ in exspectatione erant mala, altius suspirans, et lacrymarum vim profundens, Deo supplicavit, ut ferocientem imperatoris animum compesceret, et tantopere excitatam iram mitigaret. Et publicas peragens supplicationes, carmina quædam luctuosa, et ad commiserationem movendam composita, numeroso concentu cantavit. Episcopum autem

καὶ ἄμφω ἀποβαίνειν ἐκέλευσεν. Οἱ δὲ βραχύ τι γερόντιον βλέποντες, δυστυχῆ ῥάκια περιεβλημένον, πρῶτον μὲν ἤχθοντο· ἐπεὶ δέ τινες τὴν ἀρετὴν ἐσήμηναν τοῦ ἀνδρὸς, εὐθὺς τῶν ἵππων καταπηδήσαντες, καὶ τοῖς ποσὶ τοῦ γέροντος ἑαυτοὺς ἐπιῤῥίψαντες, ἀγνοεῖν ὅστις εἴη, διεισείνοντο· καὶ συγγνώμης τυχεῖν ἐκέται ἦσαν. Ὁ δὲ θείας χάριτος πλήρης γενόμενος, τοιαῦτα πρὸς αὐτοὺς ἀνεφθέγξατο· « Δέομαι τάδε βασιλεῖ ἀνειπεῖν, φίλα τέκνα· Χρεὼν, βασιλεῦ, ἐκλογίζεσθαι, ὡς οὐ βασιλεὺς μόνος, ἀλλὰ καὶ ἄνθρωπος εἶ· μὴ τοίνυν πρὸς τὸν τῆς ἀρχῆς ὄγκον ὅρα, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν φύσιν αὐτήν. Ἄνθρωπος γὰρ ὢν, ἀνθρώπων ἄρχειν ἐτάχθης· οἱ σοὶ ὁμοφυεῖς καὶ ὁμόδουλοι ὄντες, κατ' εἰκόνα θείαν ἐν τῇ δημιουργίᾳ τετίμηνται. Τοίνυν μὴ οὕτως ἀλογίστῳ θράσει κατὰ τῆς θείας εἰκόνος χωρήσῃς. Τὸν γὰρ τῆς εἰκόνος παροξύνεις Δεσπότην, τοὺς κατ' εἰκόνα ἠρημένος κολάζειν. Συνιδεῖν γὰρ ἄμεινον, ὡς σὺ χαλκῆς εἰκόνος χαλεπαίνων τῷ πλήθει, δεινὰ δρᾶσαι διανοεῖς. Ὅσον δ' εἰκὼν ἐμψύχου ἀψύχου διαφέρει εἰκόνος, τί χρὴ καὶ λέγειν; δῆλον γὰρ τοῖς καὶ μέτριον εἰληχόσι τὸν νοῦν. Ἐπὶ δὲ τούτῳ κἀκεῖνο ἐκλογιζέσθω, ὡς ἐκ τοῦ ῥᾴστου ἡμῖν πολλὰς ἐκ χαλκοῦ δημιουργῆσαι εἰκόνας, ἀντὶ μιᾶς ἐκείνης ἣν ἀλογίστῳ θράσει μαινόμενος ὄῆμος διέσπασεν. Ἐκείνῳ δὲ πάμπαν ἀμήχανον, κἂν εἴ τι ἔρᾳν ἐθελήσοι, μίαν γοῦν τρίχα τῶν ἀνῃρημένων δημιουργεῖν. » Ἃ δὴ πρὸς τοῦ σοφοῦ ἐκείνου διακούσαντες γέροντος, ὡς ἀφελῶς οὕτως εἰρήκει, τῷ βασιλεῖ διαγγέλλουσι· καὶ οὐκ ἐλάχιστα τῇ Φλαβιανοῦ πρεσβείᾳ συνήραντο, ὥστε τοῦ θυμοῦ τῷ βασιλεῖ κατασβέσαι τὴν φλόγα. Καὶ γὰρ ἐς ὕστερον ἀφεὶς τὴν ὀργὴν καὶ τὰς ἀπειλὰς, κοινὴν ἀπολογίαν τῷ πλήθει ἔγραφε, τὸ ἔγκλημα συγχωρῶν· ἐν ᾗ καὶ τῆς ὀργῆς τὴν αἰτίαν ἐδήλωσε. Διεξῄει γὰρ σὺν ἄλλοις καὶ τοῦτο, ὡς « Οὐκ ἐχρῆν, ἐμοῦ ἴσως ἐξαμαρτόντος, γυναῖκα πάσης ἀρετῆς καὶ εὐφημίας ἀξίαν, καὶ ταῦτα μετὰ τὴν ἐνθένδε ἀπαλλαγὴν, τοσαύτην ὑποστῆναι τὴν παροινίαν. Εἰ γὰρ ἐχρῆν, κατ' ἐμοῦ τέως ἔδει, φησὶ, τῷ θυμῷ χρήσασθαι. » Προσετίθει δὲ τῷ τέλει, ὡς καὶ σφόδρα χαλεπῶς διετέθη, τῶν τινας ἐπισήμων τῇ πόλει παρὰ τὴν ἐκείνου γνώμην ἀνῃρῆσθαι ἀκηκοώς. Τοῦτο τέλος ἔσχε καὶ ἡ κατὰ τὴν Ἀντιόχου στάσις ἐπιγενομένη τῷ ἀνδριάντι. Καὶ γε ταύτην διεξῆλθον, ὅσον ὤνησεν ὁ Ἀμβροσίου νόμος, δεικνὺς, τήν τε παῤῥησίαν τοῦ ἀσόφου γέροντος μὴ συγκαλύψαι τὸν χρόνον πειρώμενος· προσέτι δὲ δεικνὺς καὶ τὴν τοῦ βασιλέως περὶ τὰ θεῖα εὐλάβειαν, καὶ τοῦ θείου Φλαβιανοῦ τὴν ποιμαντικήν· ὅπως τῆς ποίμνης ὑπεριστάμενος δεξιῶς τὴν πρεσβείαν μετῆλθε, τὴν ἐκ βασιλέως λύσας ὀργήν.

vindicarem: denique ut imperatoris in rebus divinis Flaviani curam, ut videlicet ille pro grege suo, cui principis iram sopierit, indicarem.

A veste, ut utique ex equo descendere jussit. Et illi exile silicernium pannis vilibus amictum cernentes, primum moleste id tulere: deinde a quibusdam de virtute hominis certiores facti, confestim ex equis desiluere, et ad pedes senis provoluti, non novisse se eum affirmarunt, veniamque precibus ab eo postularunt. Ille vero divina gratia repletus, hisce ad eos verbis est usus: « Ut mandata hæc ad imperatorem referatis, dilecti filii, oro. Meminisse te, o imperator, oportet, non solum principem, **327** sed hominem etiam te esse. Proinde non ad imperii tantum amplitudinem respice, sed naturam quoque ipsam considera. Cum enim homo sis, hominum tibi imperium commissum est: qui cum ejusdem tecum sunt sortis, et conservi adeo tui, tum ab ipsa creatione imagine Dei cohonestati sunt. Itaque ne tam vesana audacia adversus divinam imaginem grasseris, vide. Imaginis enim Dominum ad iram concitabis, si in eos qui imaginem illius gerunt, sævias. Tum autem illud etiam te dispicere decet, te propter æream imaginem multitudini infensum, crudeliter in eam animadvertere velle. Quanto autem imago animata inanimatæ præstet, quid dicere opus est? Nam id eis etiam, qui vel mediocrem obtinent mentem, constat. Illud præterea fac cogites, nobis quidem perfacile esse, plures ex ære facere imagines pro una illa, quam vecordi temeritate insana plebs comminuit: te autem nequaquam efficere posse, quantumvis contendas, ut vel capillum unum eorum qui cæsi sint, creare valeas. » Hæc illi a sene sapiente audita, sicuti simpliciter dicta erant, ita imperatori renuntiarunt. Non parum etiam, sicuti dixi, Flaviani legatio illis profuit, ut iræ flamma in imperatore exstingueretur. Postea namque ira et minis omissis, communem populo scripsit defensionem, crimen illi condonans, in qua iræ etiam causam exposuit. Inter alia enim et illud commemoravit: « Etiamsi ego forte quidquam deliquissem, minime tamen contumeliam tantam, mulierem omnis virtutis laude dignam, idque cum jam illa ex hac vita migrarit, sustinere decuit: ac si quid factum oportuit, adversus me furore uti conveniebat. » Ad finem quoque apposuit: Gravissime se tulisse, quod præclaros aliquot in ea urbe viros, præter sententiam suam, interemptos esse audivisset. Hunc finem habuit seditio contra statuam Antiochiæ concitata. Atque hæc retuli, ut quantum Ambrosii lex emolumenti attulerit, ostenderem: et dicendi libertatem insipientis illius senis, ab oblivione et temporum vi præfuit, laborans, legationem recte obierit, et

videat et audiat omnia, eos falsum ire, seque adeo ipsos potius inscios fallere. **332** Epiphanium vero in navi mortuum esse intellexi : quem comites ejus melle oblitum, ne quid forte ingratum corpori accideret, in Cyprum detulerunt. Hæc pauca ex multis de Epiphanio recensui.

ΚΕΦΑΛ. ΜΖ'.

Περὶ Ἀκακίου τοῦ Βερρόης, καὶ Ζήνωνος καὶ Αἴαντος, ἁγίων ἐπισκόπων.

Ἀνὰ δὲ τὴν τῆς Συρίας Βέρροιαν καὶ ὁ πολὺς Ἀκάκιος τῇ ἱερωσύνῃ διέπρεπεν, ἐξ ἔτι νέου πάνυ ἀκριβῶς κατὰ μοναχοὺς ἀσκηθείς· ᾧ πολλὰ μὲν καὶ ἄλλα κατώρθωτο· μέγιστον δ' ἀρετῆς τεκμήριον ἔδωκεν, ὅτιπερ τὸν ἀεὶ χρόνον καὶ ὕπνῳ καὶ λοιποῖς τὸ τῆς ἐπισκοπῆς αὐτῷ καταγώγιον ἀνεῳγμένον ἐτύγχανεν ὄν· ὥστ' ἀδεῶς αὐτὸν ὁρᾷν πάντας ξένους τε καὶ ἐπιχωρίους· ὃ καὶ ὑπερφυῶς ἐγὼ μάλιστα διὰ θαύματος τίθεμαι· ἢ γὰρ ἐδείκνυ οὕτω βιῶναι ὡς ἀεὶ πεποιθὼς εἶναι, ἢ τοῦτο ἐπινοῆσαι λογίζομαι, τὸ εἰς κακίαν τῆς φύσεως ἕτοιμον παραιτούμενος· ἀεὶ γὰρ φωραθήσεσθαι προσδόκιμος ὢν ὑπὸ τῶν ἐξαπίνης εἰσιόντων τῇ πυκνῇ φυλακῇ, μηδ' εἰ βούλοιτο, ἁμαρτάνειν ἔχειν, ἀλλ' ἐν σπουδῇ ἀεὶ καθεστάναι. Ἐν δὲ τῷ τότε καὶ δύο τινὲς ἀδελφοὶ ἐπισήμω ἦσαν· οὐκ ἐν μοναγρίοις ἐπιβαλόντες τῷ φιλοσοφεῖν, ἀλλ' ἐν τῷ παραλίῳ τῆς Γάζης, ᾗ Μαιουμᾶς ὄνομα. Ζήνων δὲ καὶ Αἴας οἱ κασίγνητοι ὠνομάζοντο. Ἱστορεῖ δὲ περὶ τὸ καλῶς θρησκεύειν ἐγένοντο· καὶ πολλάκις ὑπὸ τῶν Ἑλληνιστῶν οἷα Θεὸν τὸν Χριστὸν ὁμολογοῦντες, ἀπηνῶς κατεξάνθησαν. Αἴας μὲν οὖν ὡραίᾳ γυναικὶ συζυγείς, ἐς τρίτον αὐτῇ συνεγένετο, παρ' ὅσον ταύτῃ συνῆκεν χρόνον· καὶ τρεῖς παῖδας ἐντεῦθεν γεννῆσαι λέγεται· τοῦ λοιποῦ δὲ τῇ γαμετῇ ἀποτάξασθαι τοιαύτης ἕνεκα συνουσίας· μοναχικὴν δ' ἐπιλέξασθαι βιοτήν· ἐφελκύσασι δὲ καὶ τοὺς δύο παῖδας καὶ παῖσαι μὴ γῆμαι, ἀλλ' ἐπὶ τὰ θεῖα τὴν σπουδὴν μεταθεῖναι· τὸν δὲ τρίτον συνοικεῖν γυναικὶ ἐλέσθαι. Αἴαν δὲ σωφρόνως καὶ εὐδοκίμως τῆς τοῦ Βιτωλίου ἐκκλησίας ὁ Αἴας προέστη. Ὁ δὲ Ζήνων ἐκ νέου βίον καὶ συνάφειαν γυναικὸς παρωσάμενος, πολὺς περὶ τὸ ὑπηρετεῖν ἐγένετο τῷ Θεῷ· ἐπετρόπευσε δὲ καὶ τὴν τοῦ Μαιουμᾶ ἐκκλησίαν. Γηραλέος δὲ ἤδη γενόμενος, ὡς καὶ εἷς ἑκατὸν ἔτη παρελάσας, μηδεπώποτ' ἀπολειφθῆναι ἢ κατόπιν ἐλθεῖν τῆς ἀρχῆς τῶν νενομισμένων ὕμνων Θεῷ, ἑωθινῶν φημι καὶ ἑσπερινῶν, καὶ τῆς ἄλλης λειτουργίας αὐτοῦ, εἰ μή γε νόσος μεγάλη προσβαλοῦσα ἐπέδησε. Μοναστικῇ δὲ φιλοσόφων βιοτῇ, ἀεὶ ἐν ἑστῷ μονήρει λινοῦν ὑφαίνειν ἔσθημα· ἐξ ὧν τὰ πρὸς ζωὴν ἐρανιζόμενος ἐπιτήδεια, καὶ τοῖς ἐνδεέσι τὸ ἀρκοῦν ἐχορήγει, καὶ ἄχρι οὗ ἐτελεύτα, οὐκ ἄνῃκε τὴν οἰκείαν ἐργασίαν διέπων, καίπερ ἀρχιδιάκονος τῶν ἀνὰ τὸ ἔθνος ἱερέων πρωτεύων, καὶ μεγίστης ἐκκλησίας προεστώς· ἐπί τε πλούτῳ καὶ πλήθει ἀνδρῶν. Πολλοὶ δὲ καὶ ἄλλοι οὐχ ἱερατικῶς μόνον ζῶντες, ἀλλὰ καὶ ἄλλως ἐν τοῖς ἔργοις διαπρεπόμενοι τηνικαῦτα θεοφιλεῖς ἐγνωρίζοντο ἄνδρες· ὧν κατὰ μέρος τὰ κατορθώματα διηγεῖσθαι εἰς πολὺ ἂν τι μῆκος τὴν ἱστορίαν ἐκτείνοιμεν· ἐν οἷς ἅπασιν οἷά τις περιφανὴς ἀστὴρ διέλαμπεν ὁ πρὸ βραχέος ῥηθεὶς ἡμῖν Ἀρσένιος. Ὀλίγων δ' ἐμνήσθην εἰς ἀπόδειξιν τῶν τότε ἱερᾶσθαι λαχόντων· ἔργον γὰρ πάντας ἐκδιηγεῖσθαι, ἐπεὶ οἱ πλείους καλοὶ

CAPUT XLVII.

De Acacio episcopo Berrhææ : item de Zenone, et Ajace, sanctis episcopis.

Berrhœæ autem in Syria, magnus Acacius, episcopali munere obeundo celebris fuit ; qui ab adolescentia prima in monastica vita accurate exercitatus fuerat. Hujus multa quidem sunt alia recte acta : illud vero maximum virtutis indicium, quod perpetuo etiam vel cibi vel somni capiendi, aliarumque rerum tempore, episcopalis mansionis suæ domicilium patens et apertum esse voluit ; adeo ut ad eum videndum et cives et advenæ libere ingrederentur : id quod ego vehementer admiror. Aut enim ea re se cum fiducia semper vivere ostendit : aut eum id ita instituisse puto, ut naturæ ad vitia propensionem supprimeret. Cum namque in exspectatione esset, ut frequentibus eorum excubiis, qui derepente ingrediebantur, in actionibus suis deprehenderetur, etiamsi voluisset, peccare tamen non potuit, sed studiis suis laudatis semper incubuit. Eo tempore duo etiam fratres præclari erant, qui non in solitudine, sed in maritimo Gazæ loco, qui etiam Majuma dicebatur, philosophati sunt. Zeno et Ajax, germanorum istorum fratrum nomina fuere. Egregiam autem in recta religione obtinuere fidem : et sæpenumero a Græcæ superstitionis sectatoribus, ut qui Christum Deum esse profiterentur, sunt diverberati. Ajax quidem, quandiu cum conjuge sua fuit, quam sibi egregia forma matrimonio junxerat, ter tantum cum ea concubuit : unde etiam tres suscepit liberos. Postea autem nuntio ei ejusceemodi consuetudinis gratia remisso, monasticam delegit vitam. Duos quoque ad idem vivendi institutum pertraxit filios : quibus, ut ne conjugia sequerentur, sed studium omne ad res divinas conferrent, persuasit. Tertius autem cum uxore in matrimonio vixit. Sapienter vero et præclare ecclesiæ Bitolii Ajax præfuit. Zeno autem a puero conjunctionem feminæ aversatus, totus in ministerio Dei erat : administravit quoque Majumæ ecclesiam. **333** Atque ubi ad eam pervenit senectutem, ut etiam centesimum attingeret annum, haud unquam neglexit aut prætermisit receptos statosque vel matutinos vel vespertinos hymnos Dei, et reliquum sacrum ministerium suum ; principio psalmodiarum adesse, eisque præire solitus, nisi gravis interveniens morbus eum impedivisset. Et quod in cœlibatu philosopharetur, semper in solitaria lanificii officina lineam texuit telam. Ex cujus laboris fructu cum ipse necessariis rebus comparandis vitam toleravit, tum indigentibus etiam sumptus subministravit. Et quoad vixit, opus ita facere non destitit : quamvis ætate grandiore, primas apud eam gentem inter episcopos ferret, maximæque ecclesiæ præesset, in qua et

κόντρῳ διερεθίζοντος. Ὡς δὲ μηδὲν ἀνύοντες ἦσαν, ξένον τι δηλοῦν τὸ θεῖον ἐδόκει οὐ τοῖς ἄγουσι καὶ θεωμένοις μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτῷ βασιλεῖ. Καὶ δόξαν οὕτως, ἀπέθεντο τὸν ἱερὸν τοῦτον θησαυρὸν ἔν τινι κώμῃ γειτνούσῃ τοῦ Κωσιλάου ταύτην ἐγχώριος ἐγκάλει φωνή· τοῦ δὲ Μαρδονίου τὸ κτῆμα ἦν. Κατὰ δὲ τοῦτον τὸν χρόνον, ἢ τοῦ Θεοῦ, ἢ καὶ αὐτοῦ τοῦ προφήτου κινήσαντος, τῇ κώμῃ ταύτῃ ὁ βασιλεὺς ἐφίσταται Θεοδόσιος. Εἰς νοῦν δὲ θέμενος τὴν κάρα ἐκεῖθεν λαβεῖν, ἀντέσχε μόνη Ματρώνα· ἦ παρθένος οὖσα καὶ ἀφιερωμένη Θεῷ, τῇ θείᾳ εἵπετο τοῦ Βαπτιστοῦ κεφαλῇ, διακονοῦσα τὰ ἐπιτήδεια τῇ ὁδῷ, καὶ φύλαξ καθισταμένη· ἣν δὴ γενναίως ἀνθισταμένην, οὐκ ἤθελε δεῖν οὕτω βιάσασθαι. Ἱκεσίαν δὲ προτάγων, συγχωρεῖν ἐδεῖτο· μόλις δὲ ἐνεδίδου ἐκείνῃ ἀνήνυτα καὶ τοῦτον οἰομένῃ ἐπιχειρεῖν, καθὰ καὶ Οὐάλεντι συνέβη συμβάλλουσα. Ὁ δὲ τὴν θήκην ἐν ᾗ ἱερὰ κατέκειτο κεφαλή, τῇ ἁλουργίδι περιελίξας, αὐτὸς ἀνὰ χεῖρας διετέλει βαστάζων, ἄχρι δὴ πρὸ τῆς Κωνσταντίνου τῷ λεγομένῳ Ἑβδόμῳ ταύτην κατέθετο· ὅπου δὴ διαφερόντως σεμνύνων τὸν Βαπτιστὴν, καὶ νεὼν μέγιστον καὶ κάλλει κάλλιστον ἀνεγείρει. Πολλὰ δὲ καὶ πολλάκις Ματρώναν μετελθών, καὶ ὑπεσχημένος κεχαρισμένα, μεταθεῖναι τὴν δόξαν ἠκίστα ἔπειθεν· ἦν γὰρ νοσοῦντα τὰ τῆς Μακεδονίου αἱρέσεως· καίπερ Βικεντίου, ὃς πρεσβύτερος ἦν τὰ ἴσα φρονῶν, καὶ τὰ περὶ τὴν θήκην ἐπίστης αὐτῇ τῷ Βαπτιστῇ πράττων, καὶ διὰ ταύτην ἱερωμένος, εὐθὺς μεταβαλόντος, καὶ τῇ καθόλου προσχωρήσαντος Ἐκκλησίᾳ, καὶ ταῦτ' ἀπώμοτον θεμένου, ὡς φασι Μακεδονιανοὶ, μήποτε τὴν οἰκείαν δόξαν ἀπώσασθαι, μετέθετο δὲ ὅρισας οὕτως· εἴπερ ἔλοιτο ὁ Βαπτιστὴς ἀκολουθῆσαι τῷ βασιλεῖ, καὶ αὐτὸν τὴν θρησκείαν ἀποθέσθαι, καὶ αὐτῷ κοινωνεῖν τοῦ λοιποῦ μηδέν τι διαφερόμενον. Βικέντιος δ' οὗτος Πέρσης μὲν ἦν τὸ γένος· Κωνσταντίου δὲ βασιλεύοντος ἐν Περσίδι διωγμοῦ γενομένου, φυγὰς καὶ αὐτὸς σύναμα Ἀδδᾷ τῷ ἀνεψιῷ, τῇ Ῥωμαίων γῇ προσφοιτᾷ. Ἀλλ' ὁ μὲν τῷ κλήρῳ καταλεγείς, καὶ εἰς πρεσβυτέρου προῆλθεν ἀξίαν. Ἀδδᾶς δὲ γυναικὶ συναφθείς, τῇ Ἐκκλησίᾳ πολύ τι ὄφελος ἐγεγόνει· παῖδα γὰρ ἐγέννησεν Αὐξέντιον ὄνομα, πιστὸν μὲν εἰς τὰ θεῖα, σπουδαῖον δὲ περὶ φίλους· βίου δὲ σώφρονος ἡμμένον καὶ ἐμμελοῦς· φιλολόγον δὲ μάλιστα, ἴδριν τε τῶν ἐν Ἕλλησι καὶ τῶν παρὰ τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς συγγραφεῦσιν ἑρμηνευθέντων· μέτριον δὲ ἄλλως· καὶ ταῦτα βασιλεῖ τε ἐπιτήδειον καὶ τοῖς ὅποι περὶ αὐτόν· καὶ λαμπρῶς στρατηγήσαντα. Οὗ καὶ λόγος πολὺς παρά τε τοῖς ἀρίστοις τῶν μοναχῶν, καὶ τῶν ὅσοι σπουδαῖοι ἄνδρες οἳ πεῖραν ἔσχον τἀνδρός· Ματρώνα δὲ διὰ βίου τῇ Κωσιλάου κώμῃ παρήδρευε, σεμνῶς τε καὶ ἱεροπρεπῶς διαζῶσα μετὰ λαμπρᾶς καὶ μάλα σώφρονος βιοτῆς, καὶ πολλῶν παρθένων ἡγήσατο· ὧν ἡ διαδοχὴ καὶ ἐπιπολὺ τοῦ χρόνου διήρκεσε, τῆς Ματρώνης παιδείας ἦθός τε ἄξιον καὶ περιφανῆ τὴν φήμην κληρωσαμένων. Τοσαῦτα καὶ περὶ τούτων· ἃ δῆτα καὶ ἱκανά γε οἶμαι πρὸς δόξαν τῆς ἡμετέρας

(1) Sozom. lib. VII, cap. 21, 24. Is Deo templum id constructum scribit. Templum enim Dei vocat,

immineret, noluere. Porro cum gravi eo impetu A nihil efficerent, novi quiddam Deum significare, non ductores modo et spectatores, sed ipse etiam imperator existimavit. Itaque placitum est, ut sacer iste thesaurus, tum in vicino vico, quem incolæ Cosilanum vocabant (erat autem in Mardonii dominio) deponerent. Cæterum hoc tempore accidit, sive Deo seu Propheta ipso instigante, ut ad vicum hunc Theodosius veniret. Et cum caput id inde transferre constituisset, sola ei obstitit Matrona, Deo dicata virgo, quæ divinum hoc caput Baptistæ sequebatur, ut in itinere pro eo atque opus esset, ei inserviret, custosque ejus esset. **335** Eam vero imperator magno animo obsistentem, minime vi cogendam ducens, precibus est B aggressus, ut translationem eam permitteret. Illa id difficulter tandem annuit, rem eum, quam perficere nequiret, sicuti etiam Valenti contigerat, per conjecturam aggredi rata. At Theodosius arcam, in qua sacrum caput repositum fuerat, purpura circumvolutam, ipse manibus suis gestavit, usque ad Septimam quæ dicitur regionem urbis Constantinopolitanæ : ubi id reposuit, templo, divo Baptistæ, quem præcipue celebrabat, maximo et pulcherrimo constructo (1). Et cum sæpe multumque Matronam maximis gratissimisque pollicitationibus, ut fidei sententiam mutaret (Macedonii enim hæresis tenebatur morbo), aggressus esset, persuadere id ei non potuit : cum quidem Vincen- C tius, ejusdem religionis presbyter, qui idem cum illa apud aream Baptistæ præstabat ministerium, et eam ob causam sacerdotalem susceperat dignitatem, statim sententiam mutavisset, et ad catholicam Ecclesiam accessisset : idque antea, sicuti Macedoniani dicunt, jurejurando interposito, nunquam se opinionem suam rejecturum esse. Sed enim eam mutavit, hac sibi præscripta conditione, ut tum demum religionem suam deponeret, et postea sine discrimine ullo cum imperatore communicaret, si illum Baptista sequeretur. Vincentius iste genere fuit Persa. Cum autem in Perside sub Constantio persecutio esset mota, profugiens inde cum consobrino Adda, in Romanorum pervenit ditionem. Atque hic in clerum allectus, ad D presbyteri dignitatem pervenit. Addas autem uxore ducta, magnum Ecclesiæ emolumentum genuit, Auxentium filium, in rebus divinis fidelem, in amicos officiosum, vita moderatum, et sibi ipsi constantem, studiorum doctrinæ amantem maxime, litterarum profanarum atque etiam ecclesiasticarum peritum, modestum præterea, et imperatoriæ aulæ commodum, præclarum etiam in bello ducem : cujus celebris etiam fama est apud optimos quosque monachos, et alios doctos bonosque viros, qui illum cognovere. Porro Matrona vitam in vico Cosilao exegit, et pluribus virginibus præfuit, quarum successio in longum tempus duravit, morem

quamvis antea quoque in honorem S. Baptistæ conditam dixerit ecclesiam eam.

ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΚΑΛΛΙΣΤΟΥ

ΤΟΥ ΧΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΤΟΜΟΣ ΙΓ'.

—

NICEPHORI CALLISTI

XANTHOPULI

ECCLESIASTICÆ HISTORIÆ

TOMUS XIII.

—

ΚΕΦΑΛ. Α'.

Περὶ τῆς βασιλείας Ὀνωρίου καὶ Ἀρκαδίου· ὡς Ἀρκαδίῳ μὲν Ῥουφῖνος παρεπυράστευεν· Ὀνωρίῳ δὲ Στελίχων ἐν Ἑσπέρᾳ τὴν αὐτὴν ἐκλήρου τάξιν· καὶ ὅπως τηνικαῦτα κοινὰ καὶ τὰ τῶν ἐκκλησιῶν ἐχέμετο πράγματα.

Λαμπρῶς δ' οὕτω τὴν Ἐκκλησίαν αὐξήσας ὁ μέγιστος Θεοδόσιος, ἐτελεύτα ἐπὶ διαδόχοις δυσὶ τοῖς παισίν· ὧν τὸν μὲν πρεσβύτερον τῶν πρὸς Ἕω ἄρχειν ἐθνῶν ἔταττε· τὴν δὲ τῶν Ἑσπερίων ἀρχομένην καὶ τὴν Κωνσταντίνου τῷ νεωτέρῳ ἐνεχείριζεν Ὀνωρίῳ. Καὶ ἅμφω δὲ περὶ τὴν θρησκείαν ὁμοφρονοῦντες τῷ πατρὶ διεγένοντο. Τελευτῶν γὰρ ἐκεῖνος, οὐδὲν ἄλλο τούτοις παρῄνει ἢ τὴν εὐσέβειαν ἐντελῆ φυλάττειν· δι' ἧς εἰρήνην τε ἐπιγίνεσθαι καὶ πόλεμον καταλύεσθαι εἰσηγεῖτο· τρόπαιά τε ἀνίστασθαι, καὶ νίκην ἐκ Θεοῦ πρυτανεύεσθαι. Τοιαῦτ' ἐκεῖνος μὲν τοῖς παισὶ παραινῶν ἐτελεύτα· οἱ δὲ οὐ τῆς βασιλείας μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς εὐσεβείας διάδοχοι καὶ κληρονόμοι καθίσταντο· εὐθὺς μὲν γὰρ ὁ τῆς Εὐρώπης βασιλεὺς τὰς ἐν Ῥώμῃ μονομαχίας διέλυεν, αἰτίας τοιᾶσδε γεγενημένης. Ἀνήρ τις τὸν ἥρεμον μετιὼν βίον, τῆς Ἕω ἀπάρας εἰς Ῥώμην ἀφίκετο· ὁρῶν δ' οὕτω κατ' ἀλλήλων Ῥωμαίους κεχρημένους τοῖς ὅπλοις, πολλῶν τῇ μυσαρᾷ ἐκείνῃ συρρεόντων θέᾳ, παύειν ἐπειρᾶτο τὸ στάδιον κατειληφώς. Χαλεπῶς δὲ διατεθέντες οἱ τῇ μιαιφόνῳ θέᾳ χαίροντες, ἅλλως τε καὶ τοῦ τοί; αἵμασιν ἐκείνοις ἐπιτερπομένου δαίμονος εἰσδεξάμενοι τὴν βακχείαν, λίθοις τὸν τῆς εἰρήνης βάλλοντες; χορηγὸν ἀνεῖλον· ὃ δὴ μαθὼν Ὀνώριος, τὸν μὲν Τηλέμαχον (οὕτω γὰρ ὠνόμαστο ὁ ἀνὴρ) τοῖς μάρτυσι συνηρίθμει· τὴν δὲ πονηρὰν ἐκείνην ἐργασίαν διέλυεν, ὥστε μὴ τοῦ λοιποῦ γενέσθαι διαταξάμενος. Ἀλλ' Ἀρκαδίῳ μὲν ἐπ' ἀνατολῆς Ῥουφῖνος παρεσ-

CAPUT I.

De imperio Honorii et Arcadii: et ut apud Arcadium quidem Rufinus in administratione rerum primum locum, apud Honorium autem in Occidente Stilico eamdem obtinuerit dignitatem: et ut tum cum publicæ tum ecclesiasticæ res habuerint.

Theodosius Maximus ubi Ecclesiam splendide auxit, duobus filiis successoribus relictis, vita defunctus est. Quorum natu majorem Orientali, minorem autem, Honorium videlicet, Occidentali præfecit imperio. Uterque vero in religionis cultu patris sententiam est secutus. Moriens namque ille nihil eis aliud mandavit, quam ut veram pietatem integram servarent, per quam eos asseveravit pacem habituros, et bella sopituros, tropæaque excitaturos, et victoriam a Deo consecuturos esse. Talia ille quidem mandata filiis relinquens obiit. Illi autem non imperii modo, sed et veræ pietatis ejus successores et hæredes exstitere. Statim namque Europæ imperator Romæ monomachias, hoc est, singularia certamina, et gladiatorum ludos sustulit, ob causam ejusmodi: Vir quidam quietam monasticamque vitam colens, ex Oriente Romam venit, atque ubi Romanos armis ita inter se decertare, multis ad exsecrandum id spectaculum confluentibus, vidit, in arenam progressus, intercipere pugnam inter eos tentavit. 342 Quod ægre ferentes qui sanguinario spectaculo gaudebant, et dæmonis, qui cruore effuso delectatur, intemperiis agitabantur, lapidibus conjectis pacificatorem interemerunt. Quæ res postquam est ad Honorium delata, Telemachum quidem (ita enim monachus ille vocabatur) in martyrum numerum retulit: importunum autem certamen illud abole-

φῦναι δυνάμενος. Ἀλλὰ περὶ μὲν Εὐτροπίου καὶ ὕστερον ἐροῦμεν· ταῦτα δὲ τῇ ἱστορίᾳ διελάβομεν, ὅτιπερ οὐκ ἐλαχίστη καὶ ταῦτα πρόφασις γέγονεν ἐπὶ μέγα τὴν θρησκείαν ἐπιδιδόναι· οἱ γὰρ βασιλεῖς ἀσφαλῶς ᾤοντο τῷ σφῶν πατρὶ τὰς κατὰ τῶν τυράννων ἐπιγενέσθαι νίκας, ὑπὸ εὐσεβείας μᾶλλον· καὶ Ῥουφῖνον δ' ὡς ἐπίβουλον τῆς ἀρχῆς ἄνευ ἐμφυλίου μάχης ἐκποδὼν κατεστῆναι. Διά τοι τοῦτο καὶ τὰ προδεδογμένα τοῖς πρὶν εὐσεβέστατων βασιλέων ὑπὲρ τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τούτοις ἐπιμᾶλλον ἐκράτυναν, ἀσφαλῶς τε ἐτήρουν· καὶ ἕτερα θεοφιλῆ προσετίθεντο ἔργα· μάλιστα δ' ἀφθόνους ἐπιχορηγοῦντες τὰς δωρεάς. Τὸ δ' ὑπὸ χεῖρα σύμπαν πρὸς τοὺς κρατοῦντας ὁρῶν, ὅσον μὲν ἐν Ἕλλησιν ἦν, πρὸς τὸν Χριστιανισμὸν μετετίθετο· οἱ δ' αἱρετικοὶ πρὸς τὴν καθόλου Ἐκκλησίαν προσεχώρουν. Οἵ γε μὴν Ἀρείῳ καὶ Εὐνομίῳ ἑπόμενοι διὰ τὰ πρόσθεν εἰρημένα ἐν διχονοίαις ἦσαν· καὶ διὰ ταῦτα ἐλάττους ἐγίνοντο. Οἱ γὰρ πλεῖστοι μὴ ὀρθῶς αὐτοὺς δοξάζειν περὶ τὸ Θεῖον οἰόμενοι, τῷ διὰ μάχης ἀλλήλοις ἰέναι καὶ ἐριστικῶς μάλα ἔχειν, πρὸς τοὺς ἐπίσης τοῖς κρατοῦσι φρονοῦντας εὐθὺς μετετίθεντο. Οἱ δὲ τὰ Μακεδονίου φρονοῦντες ἐν Κωνσταντινουπόλει κατ' ἐκεῖνο καιροῦ ἀσθενῶς εἶχον, βλαπτόμενοι, ὅτι μὴ ὑπὸ ἐπισκόπῳ ἐτάττοντο. Ἀφ' οὗ γὰρ ἐπὶ Κωνστάντιον παρὰ Εὐδοξίου καὶ τῶν ἀμφ' αὐτὸν τὰς ἐκκλησίας ἀφῄρηντο, ὑπὸ μόνοις πρεσβυτέροις ἄχρι τῆς ἐχομένης διεγένοντο βασιλείας. Εὐδοξίου δὲ μετὰ θάνατον, ὃς τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Εὐνομιανῆς συναγωγῆς περιειστήκει, Λουκιανός τις ἀντικαθίστατο. Παῖς δὲ ἄρα οὗτος ἀδελφῆς Εὐνομίου ἐγένετο· ὃν φασιν εἰς φιλαργυρίαν καὶ τὰ συγγενῆ πάθη κατολισθήσαντα, ὑπερορώμενόν τε διὰ ταῦτα δίκην διδόναι, ἑαυτὸν τῆς ἄλλης Εὐνομιανῶν διαστῆσαι μοίρας. Συμμορία δὲ ἰδίας προστῆναι καὶ ἀρχηγὸν γενέσθαι οὐκ ἀγεννοῦς συντάγματος, πάντων ἄρδην τοῖς ἐπιῤῥήτοις καὶ ποικίλοις πάθεσι καθωπλισμένων πρὸς αὐτὸν διερρυηκότων. Λόγος δ' ἔχει, Εὐτροπίου τοῦ πραιποσίτου σπουδαῖς, ἅπαν μὲν Εὐνομίου σύγγραμμα, πυρὶ παραδίδοσθαι δημοσίᾳ· τὸν δ' ἐκείνου νεκρὸν μηδὲ ταφῆς ἔδεσθαι ἠξιωμένον, ἀλλ' ἐκ Δακόρων εἰς Τύανα μεταῤῥῖψαι. Οἱ δ' ἀπὸ Ναυάτου, ὥς γε εἴρηται, τέως μὲν ἠρέμουν καθ' ἑαυτούς· κἂν ἡ τοῦ Πάσχα ζήτησις, ἣν Σαββάτιος ἐνεωτέρισε, μετέλιω τούτους ἐτάραττεν. Οὐ μὴν τοῖς ἄλλοις ἐπιτιμίοις καὶ οὗτοι ἔνοχοι ἦσαν, τῷ τε Τριάδα ὁμοούσιον ἐπίσης τῇ καθόλου Ἐκκλησίᾳ κηρύττειν, καὶ τῇ τῶν ἡγουμένων μάλιστα ἀγωγῇ· μετὰ γὰρ Ἀγέλιον Μαρκιανός· καὶ τοῦτον δὲ Σισίνιος διεδέξατο, ὁπηνίκα Ῥουφῖνος ἀνῄρητο. Περὶ ὧν καὶ ἀνωτέρω μνείαν ἐποιησάμην. Καὶ περὶ μὲν τούτων οὕτως.

chus præpositi sacri cubiculi dignitatem consecutus, neque ipse in honore eo, quem præter meritum gerebat, acquievit. Cum namque virilium exsectio purpuræ ei spem ademisset, imperatorem aggressus, ut patricium (1) se et consulem crearet, ei persuasit. Quopropter eunuchus deinde imperatoris pater (2) fuit, qui etiam vilioris sortis filium procreare non potuit. Sed de Eutropio postea memorabimus. Hæc autem historiæ huic intexuimus, quod non exigua occasio fuerint, ut religio nostra multum caperet incrementi. Imperatores namque certo persuasum habebant, patri eorum a vera pietate victorias contra tyrannos obvenisse : cui etiam acceptum ferebant Rufini, qui imperio insidiatus fuerat, absque civili bello cædem. Proinde quæcunque decessores eorum pii imperatores pro ecclesiis statuerant, et ipsi confirmarunt (3), eaque firmiter servarunt, aliaque insuper Deo grata adjecere opera, perquam liberaliter in primis dona eis conferentes. Subditi vero omnes ad principes suos spectantes, qui Græcæ superstitioni addicti erant, ad Christianismum transierunt : qui vero hæreses sectabantur, ad Ecclesiam catholicam accesserunt. Siquidem qui Arii et Eunomii hæresim complectebantur, propter eas quas diximus causas inter se dissidebant, eaque gratia minuebantur. Plurimi namque non recte eos de Deo sentire, ex eo opinati, quod inter se vehementer contenderent atque pugnarent, eis se statim aggregarunt, qui eamdem cum imperatoribus sententiam obtinebant. **344** Macedoniani autem eo tempore Constantinopoli parum valuere ; quibus illud nocebat, quod episcopum suum non haberent. Ex eo namque tempore, quo eis sub Constantio ab Eudoxio popularibusque ejus ecclesiæ ademptæ fuerant, sub solis presbyteris ad præsens (4) usque imperium conventus suos habuere. Post Eudoxii autem mortem, qui Constantinopoli Eunomianæ sectæ præfuerat, in locum ejus Lucianus quidam fuerat subrogatus, Eunomii sororis filius. Hunc quod in avaritiam et cognata illi crimina alia delapsus esset, eamque ob causam pœnas se daturum suspicaretur, ab Eunomianorum factione reliqua descivisse, sodalitatique suæ præiisse, et non contemnendæ cohortis ducem factum esse dicunt, omnibus prorsus qui variis infamibusque delictis obruti essent, ad ipsum confluentibus. Fama obtinet, Eutropii præpositi opera, scripta Eunomii omnia publice cremata : cadaver autem ejus sepulcro extractum, Dacoris Tyanam projectum missumque esse. Novatiani, quemadmodum dictum est, quieti tum fuere.

Tametsi enim quæstio de festo Paschæ, quam Sabbatius, res novas molitus, excitarat, aliquantum eos turbasset : non tamen illi aliis pœnis, quæ in hæreticos legibus decretæ fuerant, obnoxii fuere :

(1) Patricius, imperatoris pater. Inst. *Quibus modis jus patr. pot. sol* § *Filiusfamilias.*

(2) Claudianus de Eutropio isto :

—— Præsidium legum genitorque vocatur
Principis, et famulum dignatur regia patrem.

(3) l. *Si venerabilis.* C. De episc. et cler.

(4) Ἄχρι τῆς ἐχομένης βασιλείας. Intelligendum autem de imperio Theodosii junioris. (Sozom. lib. VIII, cap. I.)

δεσπόσυης αὐτὴν, ὡς καὶ τὸν ἀκροώμενον τυραννεῖν τῇ ἐνούσῃ καταπηλούμενον χάριτι. Ὄγκῳ δ' ἀφανεῖ καὶ ἀοράτῳ δεινότητι, ξένον τι ῥῖγμα φράσεως ὑπὸ μετρίᾳ τῇ λέξει κεράννυσι· πυκνὰ βρύων τὸ νόημα· ὡ ἐξίστασθαι πάντας τῇ ἁρμονίᾳ, καί τινα τρόπον κατάληψιν ἀκατάληπτον τοῖς ἐκείνου λόγοις περινοεῖν. Ῥητορικῆς δ' αὐτῷ διδάσκαλος Λιβάνιος ἐχρημάτισε· τῶν δὲ φιλοσόφων μαθημάτων Ἀνδραγάθιος καθηγήσατο. Περὶ δὲ τὸ δίκας ἀγορεύειν δόξης εἶναί τις δεξιὸς, τὸν τοιοῦτον βίον μετεχειρίζετο. Ἄδικον δ' ἐκεῖνον τὸν βίον καὶ μοχθηρὸν ἡγησάμενος, ἔγνω δέον τὰς ἱερὰς πρότερον βίβλους ἀκριβῶς ἀσκῆσαι, τὸν ἡσύχιόν τε βίον, καὶ φιλοσόφως ζῆν κατὰ τὸν τῆς Ἐκκλησίας θεσμὸν, ζηλώσας Εὐάγριον. Καὶ διδασκάλους κἂν τούτοις ἔσχεν, οἳ τῶν τηνικάδε ἀσκητηρίων ἐπισήμων προεστῶτες ἦσαν· Καρτερίόν τε καὶ Διόδωρον ἐκεῖνον, ὃν καθηγήσασθαι τῆς Ταρσῶν ἐκκλησίας φθάσαντες ἐδηλώσαμεν. Καὶ πολλὰς συγγραφὰς ἰδίων βίβλων λόγος ἔχει καταλιπεῖν, περὶ τὸ ῥητὸν μόνον γινόμενον, ἐκκλίνοντα τὸ τῆς γραφῆς ἀναγωγικόν τε καὶ θεωρητικόν· ὃ καὶ τὸν φοιτητὴν διαφερόντως μιμήσασθαι. Ἐφεῖτα δὲ περὶ τούτοις Ἰωάννης οὐ μόνος, ἀλλὰ πολλοὺς καὶ ἄλλους ἑταίρους αὐτῷ καθεστῶτας ἐκ τῆς παρὰ Λιβανίῳ διατριβῆς ἔχων, Θεόδωρόν τε καὶ Μάξιμον· ὧν ὁ μὲν ὕστερον τὴν Ἰσαύρων ποιμαίνει Σελεύκειαν, ὁ δὲ Θεόδωρος τῆς κατὰ Κιλικας Μοψουεστίας ἡγήσατο. Ἦν δὲ ὁ ἀνὴρ τῶν τε θείων βίβλων καὶ τῶν παρ' Ἕλλησι μαθημάτων, ῥητορείας τε καὶ φιλοσοφίας, ἱκανῶς ἔμπειρος· πρὸς ὃν ἐκπεσόντα ὁ θεῖος Χρυσόστομος, οὐ μίαν, ἀλλὰ καὶ δευτέραν πέμπει ἐπιστολήν. Καὶ γὰρ ἡνίκα τοῖς καθ' ἡμᾶς νόμοις ἐνέτυχε, καὶ τοῖς θείοις ἀνδράσιν ὡμίλησε, πάντα ἑξῆς ἐμενος ἐν δευτέρῳ, καὶ τὸν ἀστικὸν παρωσάμενος θόρυβον, τὴν πολιτείαν ἐκείνην ἐπῆνει, καὶ τὸν βίον πρὸς τὴν ἐκείνων ἀγωγὴν μετερρύθμιζεν. Οὐ μὴν γε διαρκέσας, οὕτως ὤχθη προθυμίας ἔχων· μετάμελος δ' οἷον γενόμενος, πρὸς τὸν πρότερον κατεσύρετο βίον. Ἐναντίως δὲ διατεθεὶς πρὸς τὸ σπουδαζόμενον, τὸ φιλοσοφεῖν οὕτω καταλιπὼν, πρὸς τὴν πόλιν ἐπανῆλθεν αὖθις, ἄμεινον λογισάμενος τυχεῖν τῆς ἐφέσεως. Ὃ μαθὼν Ἰωάννης, ἐν πράγμασιν αὐτὸν ὀλισθῆσαι, καὶ περὶ γάμους σπεύδειν, ἐπιστολὴν διαθεὶς, φράσει καὶ νοήμασι κρείττοσιν ἢ κατὰ νοῦν ἀνθρώπου διεσκευασμένην, πρὸς αὐτὸν ἐκπέμπει. Ἔπειτα καὶ ἄλλην συνέγραφεν. Αἷς ἐντυχὼν ἐκεῖνος, τῆς προτέρας ἐγένετο ἀγωγῆς· τήν τε γὰρ οὐσίαν ἀφεὶς, καὶ ταῖς περὶ γάμον ἀσχολίαις ἀποταξάμενος, πρὸς τὸν φιλόσοφον ἐπανέτρεχε βίον, ταῖς καλαῖς εἰσηγήσεσιν Ἰωάννου διασωζόμενος. Συνάγειν οὖν δέον, ὅση τις ἐπῆνθει δεινότης, ὅση τε χάρις τοῖς Ἰωάννου ἐπεκάθητο χείλεσι· ταύτη γὰρ μᾶλλον ἐκράτει, καὶ τῶν ἐπίσης αὐτῷ πείθειν τε ἅμα καὶ λέγειν πρὸς ἰσχύος ἐχόντων. Κἀντεῦθεν καὶ τὰ πλήθη μᾶλλον πρὸς ἑαυτὸν ἐπεσπᾶτο· καὶ τὸ δὴ πᾶν, ὅτι καὶ τοὺς ἁμαρτάνοντας διελέγχων ἦν ἐπ' ἐκκλησίας· τοῖς τε ὀδιχοῦσιν ἐπέκειτο, ἀγανακτῶν ὡς εἰ περ αὐτὸς ἠδικημένος ἐτύγχανεν· ὃ δὴ καὶ τῷ μὲν πλήθει χάριεν ἦν, τοῖς γε μὴν ἄρχουσι καὶ

valde et dilucida elocutione usus est : in qua cum incredibili splendore divina quædam enituit gratia, ita ut ea quasi insita quadam tyrannide et dominatione auditor demulceretur. Mediocri autem dicendi generi, arcanam amplitudinem, et quæ sub oculos non caderet, vim inseruit, novamque elocutionis misturam contemperavit, frequentibus scatens sententiis : adeo ut omnes ad harmoniam convenientemque ejusmodi concentum consternarentur, et incomprehensibilem deprehensionem cum sensuum privatione orationi ejus tribuerent. In rhetorica et dicendi arte præceptorem habuit Libanium : in philosophicis vero disciplinis Andragathium. Et quod ad dicendas in foro causas appositus esse videretur, vitæ id genus sectatus est. At enim cum id iniquum atque improbum esse putaret, faciendum sibi esse statuit, ut primum diligenter in sacris versaretur libris : et in vita tranquilla, juxta Ecclesiæ constitutiones, philosophice viveret, Evagrium imitatus. In quo studio præceptores eos habuit, qui tum præclaris monasteriis præfuerunt, Carterium, et Diodorum illum, quem ecclesiam Tarsensem gubernasse antea diximus. Reliquisse etiam is multos scriptorum suorum libros dicitur, in quibus tantum in litteræ ipsius expositione occupatus est, abstrusiorem sublimioremque Scripturæ sensum et contemplationum speculationes declinans. Qua in re eum etiam præcipue est discipulus imitatus. Non solus autem magistros hos Joannes sectatus est, sed plures etiam alios studiorum socios ex Libanii schola ad eos adduxit; in primis autem Theodorum, et Maximum; quorum iste postea pastor Seleuciæ Isaurorum, ille vero Mopsuestiæ Cilicum episcopus factus est. **347** Theodorus autem iste, vir fuit divinarum litterarum Græcarumque disciplinarum, necnon artis oratoriæ atque philosophiæ egregie peritus. Ad quem, cum a studiis religiosæ vitæ descivisset, divus Chrysostomus unam atque alteram dedit epistolam. Cum namque is leges litterasque nostras legisset, et se in divinorum virorum familiaritatem insinuasset, omnibus rebus posthabitis, et urbanæ vitæ tumultu rejecto, institutum id laudavit, et vitam suam ad illorum mores composuit. Cæterum alacritatem eam constanter non retinuit : sed veluti pœnitentia ductus, ad priorem rediit vitam. Et cum diversum de sacro studio concepisset sententiam, id genus philosophiæ reliquit, et in urbem est reversus : melius se ita id quod expeteret, consecuturum ratus. Quod ubi Joannes cognovit, ad res scilicet civiles illum esse relapsum, et animum ad nuptias adjecisse, epistolam ad eum dedit, verbis et sententiis selectioribus supra humanæ mentis captum compositam. Scripsit deinde ad eumdem quoque alteram. Quas ille cum legisset, ad vitæ quod antea coperat, institutum se rursum contulit. Substantia enim sua relicta, et nuptiarum ambitioni nuntio remisso, ad philosophicam recurrit vitam,

αὐτίκα γενέσθαι, ἢ ἕτοιμον πρὸς ἀπολογίαν τοῖς ἐγκαλοῦσι γίνεσθαι· ἔτυχον γὰρ πολλοὶ παρόντες ἐκεῖθεν βιβλία κατ' αὐτοῦ τοῖς συνελθοῦσι τῶν ἐπισκόπων παρέχοντες, ἄλλος ἄλλα ἐπαιτιώμενοι, καὶ παρανόμων ἐκεῖνον γραφόμενοι. Ταῦτα δείσας Θεόφιλος, οὐ μόνον σύμψηφος, ἀλλὰ καὶ χειροτονητὴς Ἰωάννου καθίστατο. Ἀναγνώστην δὲ τοῦτον ἐποίει, ὡς φησι Σωκράτης ὁ ἐκκλησιαστικὸς, Ζήνων ὁ ἐπίσκοπος Γάζης, εἴτουν Μαιοῦμα, ἐξ Ἱεροσολύμων ὑποστρέφων. Συνδιῆγε δὲ τηνικαῦτα, ὡς ἱστορεῖ οὗτος, Βασιλείῳ, τῷ πάλαι μὲν διακόνῳ ὑπὸ Μελετίου γεγενημένῳ, ἐς ὕστερον δὲ τῆς Καππαδοκῶν Καισαρείας ἡγησαμένῳ. Ὁ παντάπασιν ἀποτρέπεται Συμεὼν ὁ τὸν βίον συγγραψάμενος τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου· ὃς δὴ καὶ ὑπὸ Φλαβιανοῦ γενέσθαι πρεσβύτερον ἱστορεῖ καὶ διάκονον· ὅτε καὶ περιστερὰν θείαν ἐπικαταπτᾶσαν τῇ ἐκείνου ἱερᾷ κορυφῇ ἐφιζῆσαι. Σωκράτης δὲ, ὑπὸ Εὐαγρίου τοῦτον λέγει τοῦ πρεσβυτερείου ἀξιωθῆναι· μετὰ γὰρ τελευτὴν Μελετίου ἀναχωρῆσαι μὲν τῶν ἐκείνου τὸν Ἰωάννην φησίν· ἐν ἡσυχίᾳ δ' ἐπὶ τρεῖς διάγειν ἐνιαυτοὺς, μήτε τοῖς Μελετίῳ, μήτε τοῖς Παυλίνῳ προσκειμένοις συγκοινωνοῦντα· ἐς ὕστερον δὲ ὑπὸ Εὐαγρίου, ὃς τοῦ Παυλίνου διάδοχος ἐχρημάτισε, τὴν ἱερωσύνην λαβεῖν. Ἐν τῷ τοῦ ἀναγνώστου τοίνυν βαθμῷ καθεστὼς, τοὺς κατὰ Ἰουδαίων λόγους συντάττει. Διακόνου δὲ χειροτονίαν δεξάμενος, τοὺς περὶ ἱερωσύνης καὶ πρὸς Σταγείριον, ἔτι δὲ καὶ τοὺς *Περὶ ἀκαταλήπτου* συγγράφει, καὶ τοὺς *Περὶ τῶν συνεισάκτων*. Ἱερωσύνης δ' ἀξιωθεὶς, τὰς τῶν θείων Εὐαγγελίων ἐξηγήσεις, τούς τε *Ἀνδριάντας*, καὶ τὴν *Παραμυθίαν*, καὶ τὰ εἰς τὸν *Ψαλτῆρα*, καὶ τοὺς *Περὶ παρθενίας καὶ ἐλεημοσύνης*, καὶ ἄλλους ἀπείρους ἐκτίθησι. Τὸν δὲ θεῖον Ἀπόστολον, καὶ αὐτοῦ ἐκείνου μυστικῶς ὁμιλοῦντος συντάττει. Ἀλλὰ δὴ καὶ τὰς ἱερὰς Πράξεις, καὶ ἄλλα σὺν τούτοις πλεῖστα, ἑορτάς τε καὶ πανηγύρεις διαφόρους σεμνύνων, ἐν τῇ ἀρχιερωσύνῃ τελῶν κατὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἐμοὶ δ' ἐντυχεῖν λόγοις καὶ ὑπὲρ χιλίους ἐγένετο τοῦ ἀνδρὸς, ἀμύθητον οἷον τὴν ἡδονὴν ἀποστάζοντας· τούτου γὰρ ἐκ νέου μάλα καὶ προσετετήκειν τῷ ἔρωτι· καὶ ὡς Θεοῦ φωναῖς ταῖς ἐκείνου ἐνεκαρτέρουν. Καὶ εἴ τι δέ μοι περίεστιν, ἐκεῖθεν ἔχω λαβών. Πολλοὺς δὲ καὶ τῶν ἐμοὶ φοιτώντων ἔπεισα, πάντ' ἀφεμένους αὐτῷ προσχωρεῖν. Ἀλλ' ἐπὶ τὸ προκείμενον ἐπανέλθωμεν.

A Isidorus sibi ne quid mali pateretur timens, statim Alexandriam profugit. Proinde quod illum fidissimum sibi cognovisset, pensare tum quod pro se adierat periculum, gratia aliqua cogitabat studioque tanto pro eo laborabat. **349** Sive autem eam ob causam, ut dicitur, hoc fecerit, seu quod Dei amantem virum ad episcopatum evectum Theophilus voluerit, postremo et ipse ordinationi Joannis calculum adjecit, sententiamque imperialis aulæ approbavit, quæ ordinationem Joannis obtinere manifeste studuit. Metuebat vero Eutropium præpositum, qui imperatoris ædibus et cubiculo tum præfuit. Aperte enim is illi minabundus denuntiarat, ut vel aliis ipse quoque suffragio suo B consentiret, vel se ad dicendam causam contra accusatores suos pararet. Multi enim tum ibi aderant, qui ex Alexandria venerant, libellos adversus eum, qui coacti fuerant, episcopis offerentes: alii alia crimina ei objicientes, et divinas ecclesiasticasque leges eum violasse accusantes. Hæc vero Theophilus timens, non solum Joanni suffragatus est, sed eumdem etiam per manus impositionem consecravit. Lectorem eum, quemadmodum Socrates ecclesiasticus scriptor dicit, creavit Zeno Gazæ sive Majumæ episcopus, Hierosolymis revertens. Vixit (1) autem tum diutius, sicuti idem testatur, cum Basilio; qui dudum quidem a Meletio in diaconorum ordinem lectus fuerat, postea vero ecclesiæ Cæsariensi apud Cappadoces præfuit. C Quod omnino rejicit Symeon, qui sacri Chrysostomi vitam conscripsit; nam is a Flaviano eum et diaconum et presbyterum creatum esse, memoriæ prodidit: quo tempore etiam divinam columbam advolantem, sacro ejus capiti insedisse memorat. Socrates autem ab Evagrio eum presbyteri dignitate auctum esse dicit. Post Meletii enim obitum secessisse a Meletianis Joannem, et triennium sibi ipsi quiete ita vixisse, ut neque cum Meletii, neque cum Paulini sectatoribus communionem coleret: postea vero ab Evagrio Paulini successore presbyterum creatum esse, refert. Cum in lectorum ordine consisteret, orationes contra Judæos composuit. Diaconus autem factus, dialogos de episcopali munere, et libros ad Stagirium, D item alios de incomprehensibili, et alios rursum περὶ τῶν συνεισάκτων (2), hoc est, de puellis non matrimonii neque libidinis causa adoptatis, scripsit. **350** Presbyteri vero honore cohonestatus, expositiones divinorum Evangeliorum, Ἀνδριάντας, id est, *Statuas*, *Consolationem*, *Commentarios in Psalterium*, *De virginitate*, *De misericordia*, et plurimos alios libros edidit. Homilias vero mysticas in divinum Apostolum, et in sacra Acta, aliaque præterea plurima, festos dies et conventus ecclesiasticos varios celebrans, Constantinopoli in episcopatu condidit. Ego vero supra mille ejus viri lucubrationes legi, ineffabili quadam suavitate diffluentes. Jam enim inde ab adolescentia amore ejus flagravi, atque in illius perinde atque Dei ipsius vocibus acquievi. Atque si quid mihi est eruditionis, id ei acceptum fero. Multis etiam ex sectatoribus meis persuasi, ut omnibus relictis, illum sibi familiarem facerent. Verum ad argumentum institutum revertamur.

(1) Socr. lib. VI, cap. 3.
(2) Subintroductæ hæ in canonibus, extraneæ in legibus dicuntur.

καινὸν, εἰ καί τισιν οὐ καλῶς ἐδόκει, ἐπεί τοί γε καὶ τὸ μέλι πικρὸν τοῖς ἰκτεριῶσι δοκεῖ. Μάλιστα δ', ὡς φασιν, ἐνῆγεν οὕτω τοῖς πολλοῖς προσκρούειν Σαραπίων ὁ μαθητής. Ὅν ποτε παῤῥησίᾳ τῶν συγκλήρων πάντων λόγος εἰπεῖν, ὡς « Οὐκ ἄν γε δυνηθείης πάντας λόγοις ἕλκειν, εἰ μὴ καὶ μάστιγι πάντως ἐλαύνειν προθυμηθείης. » Ὃ δή ῥηθὲν, πολλοὺς εἰς μῖσος κατὰ τοῦ ἐπισκόπου ἐνῆκεν οὐ μέτριον. Καὶ δὴ πολλῶν τῆς Ἐκκλησίας ἀπεωσμένων ἐπὶ διαφόροις τοῖς αἰτιάμασιν, ἐκεῖνοι, οἷάπερ φιλεῖ, καθ' ἑαυτοὺς συνιόντες, πρὸς τὸ δόξαν τοῖς κρατοῦσιν ὥρμων· καὶ φατρίαν οὐκ ἀγεννῆ συστησάμενοι, οὐ μετρίαις ἐχρῶντο κατ' αὐτοῦ διαβολαῖς. Καί γε πίστιν παρεῖχε τὰ εἰρημένα, ὅτι μὴ συνεσθίων τινὶ ὁ Ἰωάννης πεφώραται, μηδ' ἐφ' ἑστίαν ἰών. Ἐξ ὧν καὶ μείζους ἐκείνῳ διαβολαὶ ἀνηγείροντο. Τίνι μὲν οὖν λόγῳ τοῦτ' ἔπραττεν, οὐδεὶς σαφῶς ἠγγελλεν· οἱ δ' ἐκείνου ἀπολογούμενοι τὴν μακρὰν προσβάλοντο ἄσκησιν, καὶ τὸ δυσφόρως ἔχειν τὸν στόμαχον, ἀσθενῶς περὶ τὸ πέττειν ἔχοντα τὰ σιτία. Τέως δ' ὅπως εἶχεν, οὐ μικρὰν τάχα παρεῖχε λαβὴν τοῖς ἐναντίως διακειμένοις. Τὸ δέ γε πλῆθος διὰ τὸ τῆς διδασκαλίας ἄφθονον, καὶ τὴν ἐκεῖθεν πηγάζουσαν ὄνησιν, σφόδρα ἐξείχετο τοῦ ἀνδρὸς, ὑπερφυῶς ἐρῶντες τῆς γλώττης, ὡς καὶ Χρυσόστομον αὐτὸν προσειπεῖν, τὸ ὑπερβάλλον τῆς ἐνούσης χάριτος αἰνιττόμενοι· καὶ οὐδαμῶς τῶν ἐρεσχελεῖν ῥημένων τοῦτον ἐφρόντιζον. Τί δὲ χρὴ λέγειν αὖθις ὁποῖοί τινες ἐκείνῳ ἦσαν οἱ λόγοι, ὅσοι μὲν γραφόμενοι ἐξεδίδοντο, ὅσοι δὲ λέγοντος ὑπὸ τῶν ταχυγράφων ἀνελαμβάνοντο; καὶ μᾶλλον οἱ πλεῖστοι, ὅπως τε λαμπροὶ λίαν, καὶ τὸ ἐπαγωγόν τε ἅμα καὶ τὸ θέλγον μάλα προβεβλημένοι; ἐξὸν ἐντυγχάνειν τῷ βουλομένῳ ἀναλέγεσθαί τε τούτους, καὶ τὴν ἐξ ἐκείνων καρποῦσθαι ὠφέλειαν· πρὸς δὲ καὶ τὴν θείαν ἡδονὴν ἀπαρύεσθαι· ὡς καὶ δοκεῖν ἐξεῖναι θείως βακχεύειν καὶ σώφρονα μαίνεσθαι. Ἀλλ' ἴως μὲν τῷ κλήρῳ μόνῳ προσέβαλεν, ἀῤῥώστως· εἶχεν ἡ κατ' αὐτοῦ μανία, καὶ ἥκιστα δρᾷν τι δεδύνητο κατ' αὐτοῦ· ὡς δὲ καὶ τοὺς ἐν τέλει εἰς τοὐμφανὲς ἐπειρᾶτο διελέγχειν, τηνικαῦτα καὶ ὁ κατ' ἐκείνου φθόνος εἰς μέγα ἀνῆπτετο, καὶ πολλὰ κατ' αὐτοῦ ἐκινεῖτο. Ἐνῆγε δ' ἕκαστον πρὸς τὸ δοκοῦν ἑαυτῷ καὶ ταῖς διαβολαῖς πιστεύειν ἐκ τοῦ παρήκοντος, ὅπως ἂν ἐλέγχου ἢ μίσους πρὸς αὐτὸν εἶχεν. Προσθήκην δ' ὅτι πλείστην ἐνεποίησε τῇ κατ' ἐκείνου διαβολῇ ἡ κατ' Εὐτροπίου αὐτῷ ὁμιλία ἀναγνωσθεῖσα.

principio exhiberet, durus quidam et gravis admodum esse visus est peccantibus : potissimum vero eis, qui in clero absurdis gaudebant factis. Itaque magnum adversus eum odium est succensum, et multi hostiliter illum declinabant. Multitudini vero, quam assidua doctrina demulcebat, maxime gratus fuit. Neque adeo mirum est, si quibusdam minus bonus visus est : nam mel quoque regio morbo laborantibus amarum videtur. Potissimum vero, sicuti ferunt, ut multos ita ostenderet, Serapion eum discipulus induxit. **350** Quem aliquando aperte in cleri præsentia dixisse fama est, « illum non omnes oratione allecturum esse, nisi etiam flagello omnino eos compelleret; » quod dictum in odium et invidiam non mediocrem episcopum apud multos adduxit. Enimvero multis ita ob varia crimina Ecclesia ejectis, illi sententiis se primorum et optimatum accommodabant : et sicuti fieri assuevit, in ejuscemodi eorum qui rebus præsunt impotentibus conatibus inter se conveniebant, sodalitatesque et conspirationes non contemnendas instituebant, atque eum non mediocribus expetebant calumniis. Et quæ illi in eum dicebant, fidem obtinebant : quod cum aliis cibum capere, aut convivia adire Joannes deprehensus non esset. Qua ex re crimina majora excitabantur. Quo vero consilio id ille fecerit, nemo clare dixit. Qui vero eum defendunt, diuturnam prætendunt vitæ austeræ disciplinam : et quod ægrum haberet stomachum, qui non facile cibum concoqueret. Utcumque autem se res habuit, non parvam adversariis ad obtrectationem ea præbuit occasionem. Plebs autem propter doctrinæ ubertatem, et quæ inde profluebat utilitatem, ex eo viro valde pendebat, mirifice illius linguam deamans : adeo ut Χρυσόστομον, hoc est, aurei oris hominem cognominaret; tam præstantem illius gratiam eo verbo significans. Neque ille quidquam eos qui contra eum blaterabant, curabat. Quid enim rursum hic dicere attinet, quales ejus fuerint orationes, quales vel ipse scriptas edidit, vel eo dicente notarii celeres plurimas excepere? Quam splendidæ namque sint, atque ad persuadendum simul et demulcendum compositæ, experiri ei licet, qui versare eas et legere, utilitatemque earum percipere et voluptatem divinam haurire ex eis velit : adeo ut seipsum divino quodam modo intemperiis agitari, et moderate prudenterque insanire crediturus sit. Cæterum quandiu cum clero tantum conflictatus est, infirmior adversus eum fuit furor, neque quidquam efficere potuit. Ubi autem magistratus etiam propalam arguere cœpit, tum demum major adversus eum concitata est invidia, multaque in eum sunt tentata. Et quisque pro eo atque ei visum esset, aut forte reprehensione vel odio in illum flagraret, calumniis ei intentatis fidem habebat. Plurimum autem momenti ad obtrectationem illius attulit oratio popularis ejus, contra Eutropium ab ipso lecta.

δ' ἐν ἑσπέρᾳ πλείσταις διέπρεψεν. Οὐ μέντοι δὲ τὸ γόνιμον κατὰ τὴν τοῦ ἀνδρὸς νωθρείαν διέκειτο· ἀλλά τι καὶ τοῦ βαρβαρικοῦ θράσους οὐκ ἐλάχιστον ἐπεφέρετο. Δύο δὲ θυγατέρας τῷ Ἀρκαδίῳ ἐγέννα, Πουλχερίαν μὲν πρότερον, ἔπειτα καὶ Ἀρκαδίαν, πρὸς δὲ καὶ τρίτην Μαρίναν· πολλῷ δὲ ὕστερον καὶ υἱὸν ἐκείνῳ ἐγέννησε Θεοδόσιον, εἰς ὄνομα τῷ πάππῳ κληθέντα. Ἔτι γοῦν δύο παίδων οὖσα μήτηρ, πρὸς Εὐτροπίου περιυβρίζετο· πρὸς γὰρ δὴ τοῖς ἄλλοις ἐπῆγε καὶ τοῦτο προσαπειλῶν, θᾶττον τῶν βασιλείων ταύτην κατενεγκεῖν καὶ οἴκαδε ἀποπέμψασθαι, ὁ Εὐτρόπιος. Ἡ δὲ θυμῷ ὑπερζέσασα, ὡς εἶχε τὰ παιδία διὰ χειρὸς ἑκατέρας ἀγκαλισαμένη, πρόσεισι τῷ ἀνδρὶ ὀλοφυρομένη τε καὶ κωκύουσα· εἰς οἶκτον δὲ καὶ τὰ βρέφη προτεινομένη, δακρύων ἠφίει λιβάδας· καὶ τἄλλα ἐποίει ὅσα εἰκὸς γυναῖκα φλεγμαίνουσαν, πρὸς τὸ συμπαθὲς ἐφελκύσαι τὸν ἄνδρα. Ὁ δ' Ἀρκάδιος οἴκτῳ δὴ τῆς γυναικὸς καὶ τῶν παίδων πρὸς ὀργὴν ἀνήφθη· τῷ τε ζέοντι τοῦ θυμοῦ, καὶ τῷ τῶν λόγων μάλιστα ἐμβριθεῖ, ταῖς ἀληθείαις· βασιλεὺς ἦν· καὶ δῆτ' ἐκεῖνον τιμῆς τε περιδύει ἁπάσης, πάντα τε τὸν πλοῦτον προσαφαιρεῖται, καὶ τῇ Κύπρῳ νήσῳ φυγάδα ποιεῖ· γραφὴν δ' ὑποστὰς ἐν βραχεῖ, ὡς ἡνίκα εἰς τὴν ὕπατον ἀξίαν προῄδη, κόσμοις παρ' ἀξίαν ἐχρήσατο, οὓς μόνῳ ἔξεστι βασιλεῖ ἀμφιέννυσθαι, ἐκεῖθεν ἀχθείς, κατὰ τὸ Παντείχιον καθεσθέντος συνεδρίου, Αὐρηλιανοῦ τοῦ ἐπάρχου σὺν ἑτέροις ἐπιφανέσι συνδιασκοποῦντος τὰ κατ' αὐτοῦ, ἐπ' αἰτίαις φαύλαις ἄλοὺς ὁ Εὐτρόπιος, τὴν κεφαλὴν ἀφαιρεῖται. Ἀλλ' ἐν τούτοις μὲν τὰ κατὰ Εὐτρόπιον. Οὐκ ἐντεῦθεν οὖν μῶμος προσετρίβη τῷ Ἰωάννῃ, ἀλλ' ὅτι καὶ τὸν στρατηλάτην Γαϊνᾶν περιύβρισεν ἐμφανῶς τῇ συνήθει χρώμενος παῤῥησίᾳ· ὑπηνίκα μίαν τῶν ἔνδον τῆς πόλεως ἐκκλησιῶν τοῖς ὁμόφροσιν ἐκείνου προσνεμηθῆναι Ἀρειανοῖς παρὰ τοῦ βασιλέως αἰτῆσαι ἐτόλμησεν· ἧς μὴ τυχὼν, τυραννεῖν ἐπέβαλεν· καὶ πλεῖστα ἔδρασε τὰ δεινὰ τὴν ὑπὸ Ῥωμαίους ἀνάστατον θέμενος. Πολλοὺς δὲ καὶ ἄλλους ᾐτιῶντο παρ' αὐτοῦ μὴ δέον ὂν διελεγχομένους· δι' ἃ καὶ διάφορος τοῖς πολλοῖς καθίστατο. Οὐ μέτρια δὲ κατὰ τούτου καὶ ὁ τῆς Ἀλεξάνδρου Θεόφιλος ἐσκαιώρει εὐθὺς μετὰ τὴν χειροτονίαν· πολλά τε οἷς τε ἐντύχοι δι' ἑαυτοῦ ἔλεγε, καὶ τοῖς ἀποῦσι πλείονα ἔγραφεν, ἐπιτωθάζων τὸν ἄνδρα, σκαιόν τε καὶ ἀνήμερον ἐγκαλῶν. Καὶ γὰρ οὐ μετρίως τοῦτον ἐλύπει ὅ τε ζῆλος ἐκείνου καὶ ἡ ἔνθεος παῤῥησία· ἀλλ' ὅτι δι' ἐκεῖνον καὶ ὁ αὐτῷ σφόδρα ἐρώμενος Ἰσίδωρος τῆς ἐπισκοπῆς διεκρούσθη. Καὶ τὰ μὲν κατὰ τὸν θειότατον Ἰωάννην οὕτως ἐφέρετο· καὶ τὸ κακὸν εὐθὺς κατ' αὐτὸν ὤδινε. Ποῦ γὰρ καὶ χωρεῖν ὁ κόσμος εἶχεν ἄνδρα τοσοῦτον, Θεῷ μόνῳ ζῶντα, καὶ μηδὲν ἄλλο ἢ τὴν τῶν ἀνθρώπων σωτηρίαν μόνην καὶ λόγοις καὶ ἔργοις πραγματευόμενον; Ἀλλὰ τὰ μὲν περὶ ἐκείνου προϊόντες δηλώσομεν.

rem duxit, cui nomen fuit Eudoxiæ: Gratiani, cui Occidentale imperium sorte, ut quidam memoriæ commendarunt, obvenerat: sicuti autem alii tradunt, Baudonis (1) filiam. Fuit autem is barbarus genere, in re vero militari et in imperatoriis artibus plurimis in Occidente præclarus. Porro femina ea non itidem ut maritus, segnis fuit, sed non minimum de barbarica insolentia obtinuit. Duas autem filias Arcadio genuit, Pulcheriam primum, deinde Arcadiam, ac tertiam rursus Marinam: longe vero post, filium quoque Theodosium, de avi nomine ita appellatum. Cum ea adhuc duarum filiarum mater esset, contumeliosius ab Eutropio accepta est. Super alia enim convicia et illud minabundus adjecit, brevi fore ut eam ex imperiali aula abductam, ipse domum remittat. Illa autem vehementi fervens ira, filiolam utramque in utrisque ulnis ferens, ad virum accessit, quiritans atque lamentans: liberos etiam commiserationis gratia prætendens, prolixe collacrymavit: aliaque insuper fecit, quæ mulierem indignatione flagrantem et virum ad condolentiam pertrahere volentem, facere par est. Atque Arcadius, conjugem et liberos miseratus, ad iram ipse quoque accensus est, ardentique iracundia, et verborum potissimum gravitate, imperatorem verum se præstitit. Proinde Eutropium dignitate omni et opibus cunctis spoliatum (2), in Cyprum insulam exsulatum misit. Brevi vero post, quod eo tempore, cum consulatum iniit, ornamentis præter dignitatem usus esset, quæ soli imperatori gestare liceret, accusatus, atque inde abductus, et apud Pantichium, ubi judicum consilium consederat, **353** Aureliano præfecto, aliisque illustribus viris causam ejus cognoscentibus, gravium criminum reus peractus, capitis supplicium subiit. Res Eutropii sic habuere. Atque non ea de causa solum Joannes est reprehensus, verum etiam quod magistrum militum Gainam contumeliose propalam solita sua dicendi libertate usus, tractaverit, cum ille ab imperatore petere ausus esset ut intra urbem ecclesia una popularibus suis Arianis attribueretur: quam ubi non impetravit, ad tyrannidem aspirans plurimas Romanis intulit calamitates, ditionem eorum devastans. Plures vero et alios præterquam deceret, ab eo reprehensos esse, sunt criminati. Quas ob res permultis adversus fuit. Non pauca in hunc etiam statim post consecrationem molitus est Alexandrinus Theophilus, multaque et præsentibus, quos conveniebat, per seipsum dixit, et plura illis absentibus scripsit, viro ei illudens, ferum atque crudelem appellans. Non parum namque illum offendebat ardor et libertas divina Joannis, atque insuper quod per illum tantopere sibi dilectus Isidorus ab episcopatu repulsus esset. Res sacratissimi Joannis in hoc

(1) Baudo iste, sive Bauto, proximo a Gratiani cæde anno cum Arcadio cos. fuit.

(2) *Direptas quid plangis opes, quas natus habebit?*
Non aliter poteras principis esse pater.
(Claud.)

τόντων οὐτῶν, σὺν τοῖς ἀμφ' αὐτὸν ὁ βασιλεὺς ἐλογίζετο, μὴ δεῖν ἔτι μέλειν· μηδὲ γὰρ ἀσφαλὲς εἶναι οὕτως ἀπαράσκευα τὰ Ῥωμαίων εἶναι, πρὸς ἄνδρας θανατῶντας ἤδη, καὶ καθάπαξ ἀπειρηκότας τὸ ζῆν. Χρησάμενος δὲ τῷ καιρῷ, γνώμῃ μετῆλθε τὸν βάρβαρον· καὶ δὴ πέμψας πρὸς Γαῖνᾶν ἐπηγγέλλετο, πράττειν ἐν ἑτοίμῳ ἔχειν, ὅ τι ἂν ἐκεῖνος αἰτοίη, καὶ τοῦ λοιποῦ διὰ βίου εἶναι κεχαρισμένος αὐτῷ. Ὁ δὲ κατένευσε, καὶ ἄλλο ἤτει οὐδὲν ἢ Σατορνῖνον καὶ Αὐρηλιανὸν ἐξ ὑπάτων ἄνδρας, ὑποπτεύσας ἐναντίους αὐτῷ καθεστάναι. Ὁ δὲ βασιλεὺς καὶ ἄκων ἐδίδου. Οἱ δ' ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ θνήσκειν αἱρούμενοι θᾶττον ἦσαν πειθήνιοι, καὶ ἐδίδοντο. Ὁ δὲ λαβὼν ἐφείδετο. Ἀσμενίζομενος δ' ἐκείνοις ἐπὶ τὴν Χαλκηδόνα παρῆν· οὗ δὴ καὶ ὁ βασιλεὺς γεγονὼς, καὶ ἀνὰ τὸν οἶκον Εὐφημίας τῆς μάρτυρος εἰσιόντες, ὅπου δὴ καὶ ὁ ταύτης νεκρὸς ἔκειτο, ὅρκους τε δοὺς καὶ λαβὼν εὔνους εἶναι, τὰ ὅπλα τε κατετίθετο· ἔπειτα καὶ πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν διεπεραιοῦτο, τὴν τῆς ἵππου καὶ πεζῆς δυνάμεως ἡγεμονίαν ἐκ βασιλέως οὔθις λαβών. Δόξας δὲ παρ' ἀξίαν εὐπραγεῖν, σωφρόνως φέρειν οὐχ οἷός τε ἦν τὴν τιμήν. Ἐπεὶ γὰρ καλῶς οἱ ἀποβῆναι τὸ πρῶτον παράλογον ζήτημα ἔδοξε, καὶ δεύτερον ἐπέβαλε· καὶ θόρυβον οὐκ ἐλάχιστον τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐπεχείρει κινεῖν. Χριστιανὸς γὰρ ὢν, ἥκιστα τὸ σέβας ἀκέραιον διετήρει· τῇ γὰρ Ἀρείου λώβης ἀνάπλεως ἦν. Εἴρηται δ' ἡμῖν ὅπως τὸ γένος τοῦτο κατὰ τοὺς χρόνους Οὐάλεντος ἐπὶ Οὐλφίλα τὴν Ἀρειανικὴν παρὰ Εὐδοξίου εἰσεδέξαντο λύμην· ἢ γοῦν τῇ ῥοπῇ τοῦ νεωστὶ μεγέθους φιλοτιμούμενος, ἢ ἴσως καὶ παρὰ τῶν τῆς αἱρέσεως ἡγουμένων ἀναπεισθείς, μίαν ἤτει τὸν κρατοῦντα ἐκκλησίαν ἔνδον τῆς πόλεως ἔχειν τοὺς τὰ ἴσα ἐκείνῳ ὀρησκεύοντας ἱερεῖς· ἐπιμεμφόμενος δ' ὥσπερ, μηδὲ γὰρ προσῆκον εἶναι ἔλεγε, Ῥωμαίων στρατηγὸν ὄντα, ἔξω τειχῶν ἐκκλησιάζοντα εὔχεσθαι. Ὁ δὲ βασιλεὺς, τὸ τῆς ἐκείνου γνώμης ἄστατον δεδοικώς, καὶ τὴν προσδοκωμένην ὑφορώμενος τυραννίδα, θεραπεύειν ὑπίσχνείτο· καὶ πέμψας τῷ θείῳ πατρὶ διεμήνυε τοῦ βαρβάρου τὴν αἴτησιν· ἀνεμίμνησκέ τε τὴν δυναστείαν, καὶ τὴν μελετωμένην ὑπηνίττετο τυραννίδα. Καὶ δῆλος ἦν, ἱκέτης γενόμενος, δοῦναι, ὡς ἂν τῇ δόσει χαλινώσῃ τὸν τοῦ βαρβάρου θυμόν. Ὁ δὲ θεῖος ἐκεῖνος ἀνὴρ τῷ λεγομένῳ ἥκιστα πίστας ἐδίδου, ἀλλ' οὐδ' ἐφησύχαζε τῷ καιρῷ· ἀλλὰ τοὺς ἐπισκόπους λαβὼν ὅσοι τηνικάδε τῇ Κωνσταντίνου παρῆσαν, πρὸ τὰ βασίλεια ᾔχετο. Καὶ πρῶτα μὲν ἐπ' ἐαυτοῦ βασιλεῖ γενναίως τὸν ἀπόλογον ἐπυνίττο, « Μὴ δὴ οὕτω, λέγων, βασιλεῦ, ὑπίσχνου, μηδ' αἱροῦ ῥίπτειν οὕτω τὰ ἅγια τοῖς κυσίν. Οὐδὲ γὰρ ἀνέξομαι τοὺς μὲν ὀρθῶς τὸ θεῖον θεολογοῦντας ἐπαινεῖν, τοῖς δὲ κατ' ἐκείνου βλάσφημον κινοῦσι γλῶτταν τὸ θεῖον τέμενος ἐκδιδόναι. Μηδὲ τὸν βάρβαρον ἐκεῖνον δίσῃ· ἀλλ' ἄμφω καλέσας, σὺ μὲν ἡσυχῇ τῶν λόγων ἐπάκουε· ἐγὼ δὲ χαλινὸν ἐπιθήσω τῇ γλώττῃ, καὶ παίσω ἥκιστα αἰτεῖν, ἃ μὴ συμφέρει δίδόναι. » Ἡσθεὶς δὲ τοῖς εἰρημένοις ὁ βασιλεὺς, καὶ ἄμφω τῇ ὑστεραίᾳ μετεστέλλετο. Ἀλλ' ὁ μὲν Γαῖνᾶς πέμπει, ἤτει τοὺς ἐπηγγελμένους· ὁ δὲ τὴν γλῶτταν χρυ-

A est. Et cum gravissima quæque se facturum est minatus, tum verba quoque ad rem ipsam contulit. Cum vero ita urbes Orientales, maxime autem quæ in Asia et ad Pontum Euxinum sunt, in summo versarentur discrimine: imperator una cum eis qui secum erant amicis, non diutius cunctandum esse censuit. Quod non tutum esset rempublicam Romanam ita a rebus omnibus imparatam esse contra viros qui in mortem ruerent et de vita semel desperassent. Tempori autem inserviens, arte et consilio barbarum est aggressus. Et missis ad Gainam legatis, paratum se esse, quæ ille peteret, facere renuntiavit: tum autem, per vitam omnem postea gratum eum sibi fore recepit. Accepit is conditionem, neque aliud petiit quidquam quam ut ei Saturninus et Aurelianus, exconsules, quos adversari sibi suspicabatur, dederentur. Imperator vel invitus ei hoc tribuit. Atque illi pro republica mortem obire parati, se imperatoris potestati permisere. Itaque Gainæ dediti sunt: quibus ille receptis pepercit; et sedulo quod maxime cupiebat dissimulans, Chalcedonem advenit, ubi etiam imperator fuit. Atque ibi divæ Euphemiæ martyris templum, in quo cadaver illius conditum est, ingressi, accepta ipse et data per jurisjurandi religionem fide, benevolum se et officiosum fore, arma deposuit: et deinde Constantinopolim transmisit, ubi rursum equitum et peditum curam et administrationem ab imperatore suscepit. Ast ubi præter dignitatem suam secundas sibi esse res vidit, honorem rursus eum moderate ferre non potuit. Et postquam primus ei præter rationem susceptus conatus ex sententia successit, alium quoque tentandum sibi esse statuit, et tumultum non minimum Ecclesiæ concitare aggressus est. Christianus ille quidem fuit, sed religionem sinceram non servavit: Arii enim peste infectus erat. Diximus **356** autem antea, quo modo gens ea Valentis temporibus sub Ulphila ab Eudoxio Arianam receperit contagionem. Itaque sive recentis facinoris magnitudine elatus, seu forte ab antesignanis hæresis persuasus, sacram unam ædem intra urbem consentientibus sibi in religione sacerdotibus ab imperatore postulavit. Idque veluti exprobrans fecit, minime convenire dicens, ut ipse Romanæ militiæ dux, in ecclesia extra urbis mœnia oret. Imperator inconstantiam animi ejus metuens, tyrannidemque quæ ab eo exspectabatur, suspectam habens, deliberaturum se, eique consulturum esse recepit. Et patre divino accito, petitionem barbari indicavit, potentiamque ejusdem in memoriam illi revocavit, et meditatam expetitamque tyrannidem insinuavit: manifeste denique visus est, se illi quasi supplicem, quod peteret daturum esse, significare, ut ejusmodi concessione barbari furorem frenaret. Divinus autem ille vir non passus est verba ea ad exitum pervenire, neque tempori cessit: sed episcopis qui tum Constantinopoli aderant, secum ductis, regiam imperatoris ingressus est. Et per seipsum primum magno

γενομένης οἱ τὸν πλοῦτον προτιθέντες δημοσίᾳ πρό- A
χειρον ἐφυλάξαντο, βαρβάρων στῖφος πολὺ νυκτὸς
ἐπιπέμψας, τὰ βασίλεια ἐκέλευεν ἐμπιπρᾶν. Οἱ δὲ
τοσοῦτον οὐδὲν ἤνυσαν, ὥστε καὶ ἐν δέει μεγάλῳ
γενόμενοι καθυπέστρεφον. Παρεδείκνυ γὰρ τηνι-
καῦτα Θεὸς, ὅπως προνοίας εἶχε περὶ τὴν πόλιν·
οὐρανία γάρ τις δύναμις προφανεῖσα τοῖς ἐπιβούλοις
ἐν μεγάλοις τοῖς σώμασι κατέπληξε. Καὶ ἀνεχώρουν
ἐκεῖθεν, καὶ θᾶττον κατεπτηχότες, ἤγγελλον Γαΐνᾳ
νύκτωρ νέηλυν ἐπιέναι τῇ πόλει στρατόν. Ὁ δ' ἥ-
κιστα τοῖς εἰρημένοις ἠξίου πιστεύειν, μή τινας
τῶν εἰωθότων ἐνδημῆσαι τῇ πόλει στρατιώτας εἰδώς.
Ἔτι δὲ τῇ ἐχομένῃ νυκτὶ καὶ ἄλλους ἀπέστελλεν.
Ὡς δὲ καὶ οὗτοι τὰ ἴσα τοῖς προτέροις διήγγελλον,
αὐτὸς ἦκων αὐτόπτης ἐγένετο τοῦ παραδόξου θεά-
ματος. Καὶ δὴ νομίσας ἐκείνου χάριν τοὺς τοιούτους B
ἐλθεῖν στρατιώτας, καὶ κρύπτεσθαι μὲν ἡμέρας νύ-
κτωρ δὲ τὴν πόλιν φρουρεῖν καὶ αὐτὰ τὰ βασίλεια, ἐν
σκήψει τοῦ δαιμονᾶν ἐγίνετο· καὶ οἷα δῆτα εὐξόμενος,
τὸν νεὼν κατελάμβανεν, ὃν ὁ τοῦ βασιλέως πατὴρ,
Ἰωάννην τὸν Βαπτιστὴν τιμῶν, ἀνίστα κατὰ τὸ
Ἕβδομον. Συνεξῄει δὲ αὐτῷ καὶ πολύ τι τῶν βαρβά-
ρων πλῆθος· λάθρα δὲ καὶ ὅπλα ἐξῆγον, καὶ κερά-
μου; βελῶν ἐν γυναικείοις ὀχήμασι, καὶ ἄλλαι; χρώ-
μενοι μηχαναῖς. Τὸ δὲ βούλευμα τοῦτο ἐπὶ βλάβῃ
ὅῃθεν Ῥωμαίων ἐποίει. Τὸ δ' ἐλυσιτέλει μᾶλλον, ὡς
ἡ ἔκβασις ἔδειξεν. Ἐπεὶ γὰρ πρὸς τῶν φρουρούντων
τὰς πύλας πεφώρανται ὅπλα ἐξάγοντες, καὶ ἐπεί-
χοντο τὴν τούτων ἐκκομιδήν, ἐκεῖνοι τὰ ξίφη σπα-
σάμενοι, τοὺς φρουροὺς διεχρήσαντο. Δεινοῦ δ' ὡς C
εἰκὸς θορύβου τὴν πόλιν καταλαβόντος, ὡς ἁλωσο-
μένης αὐτίκα τῆς πόλεως, ὅμως γνώμη ἀγαθῇ ἐκρά-
τει τοῖς παροῦσι δεινοῖς. Ἡ μὲν γὰρ πόλις ἀθρόον
ἐν τῷ ἀσφαλεῖ ἐγεγόνει, τῶν πυλῶν κατὰ χώραν
γεγενημένων· χρηστῇ δὲ γνώμῃ χρησάμενος βασι-
λεὺς, προφανῆ τε πολέμιον εἶναι τὸν Γαΐναν διε-
γνοὺς, ἐκέλευε τοὺς ὑπολειφθέντας τῶν βαρβάρων
ἔνδον τειχῶν ἀναιρεῖν. Καὶ δῆτ' ἀνδρείως ἡ στρατιὰ
ἐπιθέμενοι, τοὺς πλείστου; ἀνῄρουν περὶ τὴν ἐκ-
κλησίαν τῶν Γότθων· ἐκεῖ γὰρ ἠθροίσθησαν ὡς εἰς
καταφύγετον, τῶν πυλῶν ἐν τῷ ἀσφαλεῖ γενομένων
μὴ δυνηθέντες διαφυγεῖν. Καὶ δὴ τὴν μὲν ἐκκλησίαν
σφῶν πῦρ ἐνιέντες κατέπρησαν· πάντας δ' ἐκείνους
ἀφειδῶς ἔκτειναν. Ὁ δὴ μαθὼν Γαΐνας, τὸν ἑκού-
σιον ἀποθέμενος δαίμονα, καὶ μὴ τοῦ λοιποῦ προ- D
χωρεῖν τὰς ἀπάτας αὐτῷ, ἅρας ἐκεῖθεν, καὶ διὰ
Θρᾴκης ἐλάσας, ἦκεν εἰς τὴν Χερρόνησον, ἐκεῖθεν
εἰς ἓω περαιωθῆναι διανοούμενος. Ὤιετο γὰρ ὡς εἰ
τὰ ἐν Ἀσίᾳ πόλεις χειρώσαιτο, ῥᾳδίως αὐτῷ καὶ
τὰ περικύκλῳ ἔθνη ὑποχείρια γένοιτο. Καὶ ὁ μὲν ἐν
τούτοις ἦν· ὁ δὲ βασιλεὺς πρέσβεις πέμπειν ἤρειτο·
οὐδεὶς δ' ἐτόλμα τὴν πρεσβείαν· τὸ γὰρ τῆς ἐκείνου
γνώμης ὠμὸν ὑπείδοντο ἕκαστος. Λιπόντες δὲ τοὺς
ἄλλους, ἐπὶ τὸν μέγιστον ἔβλεπον ἀριστέα. Ὁ δὲ
μὴ τὴν γεγενημένην δείσας διαφορὰν πρὸ μικροῦ,
πρέσβεις αὐτίκα ἐπὶ Θρᾴκης τῷ βαρβάρῳ ἐχώρει.
Ἐπεὶς δὲ τὴν πρέσβιν ὅστις εἴη διεγνωκὼς, καὶ τὴν
ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας παρρησίαν γεγενημένην αὐτῷ
ἐν τῷ θέατρῳ· ἀδείᾳ δὲ εἴπερ τι μᾶλλον τὴν τοῦ

sitas impetum facere constituit, maxima illa spe
concepta, ingentes se pecuniarum acervos ibi
corrasurum esse. **360** Sed enim ubi ejus rei
fama vulgari cœpit, et argentarii, quod antea fece-
rant, pecunias suas et opes publice in mensis non
proposuere, ingentem Barbarorum vim noctu ad
imperiales ædes, ut eas incenderent, misit. Illi
vero tantum abest ut aliquid egerint, ut cum in-
genti etiam metu inde retro cesserint. Deus nam-
que tum ostendit, quanta illi providentia et cura
urbis fuerit. Cœlestis enim quædam vis ingentibus
corporibus, insidiatoribus illis apparens, ita eos
exterruit, ut terga verterent, et celeriter trepidi
Gainæ significarent, novum ea nocte in urbem
exercitum venisse. Ille autem fidem eorum dictis
non habuit, quod non alios quam qui soliti fuerant
in urbe milites esse sciret. Quapropter proxima
etiam nocte alios eo misit. Ut vero et illi eadem
quæ priores annuntiarunt, ipse eo venit, et spec-
tator oculis suis miraculi ejus fuit. Verum sua
gratia milites eos ibi adesse arbitratus, qui inter-
diu quidem se occultarent, noctu autem vigiliis
urbem et aulam imperatoriam custodirent, a dæ-
mone se agitari assimulavit, et velut orationi va-
caturus templum adiit, quod imperatoris pater in
Joannis Baptistæ honorem in Septimo construxit.
Exiit autem cum eo magna Barbarorum multitudo,
quæ clam secum arma et vasa fictilia telis completa,
in muliebribus pilentis, et præterea aliis etiam quas
machinati fuerant artibus, efferebat. Et consilium
hoc ille in Romanorum scilicet detrimentum cepit.
Cæterum id potius imperio eorum bono fuit, ut rei
exitus declaravit. Cum namque a portarum custo-
dibus arma efferri deprehensi essent, atque ea in re
inhiberentur, gladiis illi strictis excubitores interemerunt. Atque ubi, quemadmodum fieri solet,
gravis tumultus urbem, perinde atque ea illico
capi deberet, occupavit, consilium tamen bonum
præsentia mala explicuit atque superavit. Nam
civitas portis clausis atque obfirmatis, in tutum
redacta est statum. Et imperator optimum secutus
consilium, publicitus Gainam hostem judicavit, et
qui reliqui in urbe erant Barbaros intra muros
occidi jussit. Quapropter milites magnis animis
illos aggressi, plurimos apud eam quæ dicitur
Gotthorum ecclesiam necarunt. Eo namque tan-
quam ad asylum et perfugium confluxerant, cum
portis clausis profugere nequirent. **361** Ita ec-
clesiam eorum igne injecto cremarunt, et Barba-
ros omnes discrimine nullo conciderunt. Quod ubi
Gainas rescivit, dæmone quem voluntate sua sibi
sumpserat, dimisso, quod sibi fraudulentas insi-
dias suas deinde minus procedere cerneret, inde
profectus, per Thraciam in Chersonesum pervenit,
trajicere ex eo loco in Orientem cogitans. Existi-
mabat namque, si in Asia urbes cepisset, facile
quoque se finitimas in circuitu gentes sibi subje-
cturum esse. Atque ille quidem hæc sic molieba-
tur. Imperator autem oratores rursum sibi ad

post interiit. Sed enim de audacibus Gainæ conatibus, interituque ejus, hæc cursim dicta, ut opinor, sufficiunt. Si quis autem accuratius pleniusque res eo bello gestas cognoscere velit, eum Gaineum librum legere jubemus, quem Eusebius scholasticus composuit, Troili sophistæ sectator. Qui cum rebus gerendis spectator ipse belli interfuisset, in quatuor libellis heroico versu id lucuenter exposuit : quod scriptum, propter rei novitatem, in magna admiratione fuit. Sed et Ammonius poeta alter, qui idem bellum carminibus composuit, præclarus proximo imperio, sedecimo junioris Theodosii consulatu, quem cum Fausto gessit (tum enim poema id publicavit), habitus est. De his hactenus.

ΚΕΦΑΛ. Ζ'.

Ὡς Ἰωάννης τὸν λαὸν ταῖς διδασκαλίαις ἐκράτει· καὶ περὶ τοῦ γεγονότος θαύματος τῷ ἱερῷ καὶ τιμίῳ δώρῳ ἐν μιᾷ γυναικί, καὶ τὰ Μακεδονίου φρονούσῃ.

Ἰωάννης δὲ ὁ θεῖος, ὡς χρεών, τὴν ἐπιτροπὴν τῆς Ἐκκλησίας ἰθύνων, πολλοὺς μὲν ἐξ Ἑλλήνων, πολλοὺ; δ' ἐξ αἱρέσεων ταῖς διδασκαλίαις ὑπῆγεν. Οὐκ ὀλίγους δὲ καὶ τῶν παθῶν ὡς πορρωτέρω ἐποίει τῇ συνεχεῖ τῶν λόγων ἀρδείᾳ. Ἄπειρα δὲ στίφη καθεκάστην συνέρρει, οἱ μὲν ἐπ' ὠφελείᾳ τῶν λόγων διακουσόμενοι, οἱ δὲ καὶ πεῖραν λῆψόμενοι. Ἅπαντάς τε ἀθρόον ἦρει, καὶ ἐπίσης δοξάζειν αὐτῷ περὶ τὸ θεῖον ἔπειθεν. Ἐπὶ τόσον δὲ τὰ πλήθη πρὸς αὐτὸν κεχηνότα ἦσαν, ἀκορέστως τῶν λόγων ἔχοντες, ὥστε καὶ κινδυνεύειν προσῆν ἐκείνοις, ὠττιζομένοις καὶ περιθλιβομένοις ἀλλήλων, τῷ πλησίον ἕκαστον ἐθέλειν καὶ ἐγγὺς ἰέναι βιάζεσθαι, ὡς ἂν ἀκριβέστερον ἐκείνου λέγοντος ἀκροῖτο. Διά τοι τοῦτο κἀκεῖνος κοινὸν πᾶσιν ἑαυτὸν παρέχων, ἐπὶ τοῦ τῶν ἀναγνωστῶν βήματος μέσος καθήμενος, ἄφθονον, οἷα δὴ κοινὴν χάριν, τὴν διδασκαλίαν παρεῖχεν. Ἡ δὲ πληθὺς τῷ ἡδεῖ τῶν λόγων κατακηλούμενοι, προὐλάμβανον ἕκαστος, νυκτὸς καὶ ἡμέρας, ὡς εἰπεῖν, τῷ νεῳ παρεδρεύοντες. Οὐκ ἄκαιρον δέ μοι δοκεῖ καὶ ὃ ἐπ' αὐτοῦ παράδοξον ἐγεγόνει, νῦν διηγήσασθαι. Ἀνήρ τις τὰ Μακεδονίου νοσῶν γυναικὶ ἐπίσης φρονούσῃ συνῴκει. Καὶ δή ποτε ὡς γε χρὴ δοξάζειν περὶ Θεοῦ τῷ μεγάλῳ περιτυχὼν διαλεγομένῳ, εὐθὺς τὴν δόξαν ἀφεὶς μετεβάλλετο, καὶ ἐπῄνει τὰ εἰρημένα. Ἐπίσης δὲ μεταθεῖναι καὶ τὴν γυναῖκα τὴν δόξαν ἠνάγκαζεν. Ἐπεὶ δ' ἐξιόμενη τῆς συνηθείας καὶ ταῖς τῶν γνωρίμων γυναικῶν ὁμιλίαις, ἥκιστα τὸν λόγον προσίετο· ὡς πολλάκις πεῖραν προσάγων οὐδαμῶς ἔπειθε, τέλος ἔλεγεν, ὡς *Εἰ μὴ τῶν θείων καὶ τῆς δόξης ἐμοὶ κοινωνήσεις, οὐκ ἂν σοι καὶ τοῦ συνοικεῖν ἐμοὶ γένοιτο.* Ἡ δὲ γυνὴ σχηματισαμένη κατάνευσιν, τῶν θεραπαινίδων μιᾷ ἐκοινοῦτο ὃ δρᾶν ἔμελλε, παραπείθειν εἰς ἐξαπάτην τὸν ἄνδρα. Καὶ παρὰ τὸν τῆς μυσταγωγίας καιρὸν προσιοῦσα, ἐδέχετο μὲν τὸ δῶρον ὥσπερ ἦν ἔθος· καὶ δήτ' ἀσφαλῶς ἔχουσα, οἷα δὴθεν εὐχομένη κατέκρυπτεν· ἡ γε μὴν θεράπαινα παρεστῶσα, λαθραίως ὃν εἶχοθεν ἄρτον κοινὸν ἐπιφέρετο, ἀντιδίδου· ὃν δὴ καὶ προσφέρουσα, εἰς λίθου μεταπήγνυσθαι φύσιν ἐκεῖνον ἐράνθανε, τοῖς ὀδοῦσι δῆθεν πιπρωμένη λεαίνειν. Καὶ τῷ δέει ἡ γυνὴ συσταλεῖσα, δείσασά τε μή τι πάθῃ θεόθεν ἐπὶ τῷ παραδόξῳ; συμβάντι, οἷ τάχους εἶχε, τῷ μεγάλῳ προσεφοίτα Πατρί· τό τε πραχθὲν ἤγγελλε, τόν τε λίθον ἐπεδείκνυ, ἐπ' ἀκριβεῖ τὴν εἰκόνα τοῦ ῥήγματος φέ-

363 CAPUT VII.

Ut Joannes doctrina sua populum quo vellet, duxerit : et ut miraculo, non sine Dei numine, intercedente. Joannes mulierem quamdam sectæ Macedonianæ ad frugem reduxerit.

Divus Joannes, pro eo atque par est, Ecclesiam gubernans, multos ex Græcæ superstitionis sectatoribus, multos etiam ex hæresibus, doctrina sua pellexit. Multos insuper quam longissime a vitiosis affectibus et perpessionibus assidua verborum rigatione abduxit. Infinita quoque quotidie multitudo ad eum confluxit, partim eum auditura, et utilitatem aliquam ex sermone ejus perceptura : partim hominem visura, periculumque de eo factura. Omnes autem ille simul cepit, et idem secum de Deo sentire persuasit. In tantum vero plebs doctrinæ ejus, qua satiari non poterat, inhiabat, ut periculum etiam sibi homines crearent, dum inter se conserta turba premerentur, cubitis alii alios submoventes atque repellentes, quod pro se quisque ad eum quam proxime accedere conaretur, quo certius clariusque illum dicentem audire posset. Quam ob causam ille quoque communem se omnibus præbuit : et in lectorum suggestu, in media turba considens, uberem doctrinam, quasi communem quamdam gratiam omnibus impertiit. Et ex multitudine quisque suavitate orationis ejus delibutus, anticipare locum properabat, die noctuque, ut ita dicam, in templo eum præstolans. Non intempestivum vero videtur, insigne quod sub eo accidit, miraculum hoc loco commemorare. Vir quidam Macedonii morbo laborans, uxorem eadem contagione infectam habebat. Hic cum aliquando in magnum illum virum incidisset, quomodo de Deo sentiendum sit, disserentem, statim priore opinione relicta mutatus, dicta illius laudavit : conjugemque ut itidem et ipsa sententiam suam mutaret, cogere instituit. Ubi vero illa ex consuetudine et colloquiis quotidianis familiarium mulierecularum pendens, admonitionem ejus non suscepit, et maritus re sæpius tentata, nihil effecit, postremo ei denuntiavit, nisi communem atque eamdem secum de Deo obtineret opinionem, minime, se eam secum habitare passurum esse. Mulier postquam id per simulationem annuit, ex ancillis quam fidam sibi esse credebat, uni, quid factura esset, credidit, ut per fraudem virum falleret. Et sacrorum mysteriorum tempore, **364** accedens illa, donum, sicuti mos erat (qui sacris instituti sunt, quid dicam, intelligunt), accepit : atque id retinens, perinde atque orationi vaca-

ίκας ἄρτι δώσεις ἡμῖν, ἀσεβοῦς καὶ θεομάχου A
πληρούμενος.» Θεόφιλος δέ, « Ἀλλ' ἐμοὶ τοῦτο
υ πολλοῦ δέδοκται, καὶ ὃ φίλον ὑμῖν δρᾶν
ς· οὐχ ἧττον γὰρ ὑμῶν κἀγὼ τοῖς Ὠριγένους
ἱμασιν ἄχθομαι, καὶ τοῖς αὐτὰ παραδεχο-
» Ὁ μὲν οὖν οὕτω τό τε στῖφος τῶν μοναχῶν
κολήσας τε καὶ παρακρουσάμενος, τὴν στά-
λυεν. Ἴσως δ' ἂν καὶ ἡ περὶ τούτου ζήτησις
ῦτα τέλος εἶχε καὶ παντάπασιν ἀπεπαύετο, εἰ
φιλος ἰδίας χάριν ἔχθρας τεθνηκυῖαν ὥσπερ
αὖθις τὴν τοιαύτην ἐποίει ζήτησιν, ἄντικρυς
χης ἰὼν Ἀμμωνίῳ καὶ Διοσκόρῳ, Εὐσεβίῳ τε
θυμίῳ, οἳ ἀδελφοὶ μὲν ἦσαν, τὸ ἐπίκλην δὲ
ἐπεφέροντο διὰ τὴν ἡλικίαν τοῦ σώματος· οἱ
μοι τῶν ἐν Σκήτει πάλαι γενόμενοι, ὥσπερ
, τηνικαῦτα τῶν κατ' Αἴγυπτον ἡγοῦντο B
ηρίων, βίῳ καὶ λόγῳ διαπρεπεῖς. Πολὺς δ' αὐ-
γος ἦν τε Ἀλεξανδρείᾳ καὶ παρὰ Θεοφίλῳ μά-
ἦν· καὶ διὰ τοῦτο τῶν ἐν Αἰγύπτῳ μοναχῶν
α κεχαρισμένοι ὄντες ἐτύγχανον. Καὶ τὰ πολλὰ
λου; τε εἶχε, καὶ ἐφ' ἑστίαν ἐκάλει, καὶ διε-
ως ἐτίμα τοὺς ἄνδρας· ὧν καὶ ἕνα τὸν Διόσ-
καὶ Ἑρμουπόλεως καθίστα ἐπίσκοπον, πολ-
αν ἐπαγαγών. Τοὺς δύο δὲ παρεκάλεσε συν-
αὐτῷ. Καὶ μόλις μὲν ἔπεισεν· οἷα δὲ ἐπίσκοπος
άγκασε· καὶ τῷ ὑπ' αὐτὸν κλήρῳ συγκαταλέ-
ἦν τῆς Ἐκκλησίας οἰκονομίαν διέπειν ἐχείρι-
ἱ δὲ τῇ βίᾳ νικώμενοι, ὡς χρεὼν μὲν ἦν, τῇ
μίᾳ διέπρεπον· ἀνίας δ' ἦσαν μεστοί, ὅτι, ὡς
θάπαξ προὐθέντο, τῇ φιλοσοφίᾳ προσέκειντο.
δὲ προϊόντι τῷ χρόνῳ κατὰ ψυχὴν βλάπτεσθαι C
τὸν Θεόφιλον βλέποντες τὸν χρηματιστικὸν
μεταχειριζόμενον, πάντα τ' ἐξαργυρίζεσθαι
μένον σπουδὴν, καὶ πάντα λίθον, τὸ τοῦ
κινοῦντα ὥστε τῆς ὀσμῆς τοῦ χρυσίου ὀφραί-
τ, τὸ συνεῖναι ἐκείνῳ παραιτησάμενοι, τὴν
αν αὖθις ἐσπάζοντο, τῆς ἐν ἄστει προτιμῶν-
αγωγῆς. Ὁ δὲ, ἕως μὲν ἐκεῖνοι ἐλάνθανον ἄλλα
ισιζόμενοι, μένειν τε παρεκάλει, καὶ τὴν μετ'
υ ἠξίου διατριβήν· ὡς δὲ ἔγνω κατεγνωσμέ-
εἴνοις ὤν, θυμοῦ ἐπλήροῦτο, καὶ οὐκ ἔλεγεν
ἱμενος· καὶ ἠπείλει πᾶν εἴ τι δεινὸν δρᾷν
ις. Οἱ δὲ τῶν ἠπειλημένων μικρὰ φροντίσαν-
χώρουν αὖθις κατὰ τὴν ἔρημον. Θερμὸς δὲ
τα Θεόφιλος ὤν, ῥαγδαίως ἐφέρετο κατ' αὐτῶν D
ρήσασθαι τοὺς ἄνδρας διανοούμενος· καὶ δὴ
ς μῖσος ἐχώρει τἀδελφῷ Διοσκόρῳ, ὃν Ἑρμου-
ς ἐπίσκοπον καταστήσειεν. Ἡνία δὲ τοῦτον
τα τὸ τοὺς ἐν ἀσκήσει διαφέροντας προσκεῖ-
καὶ πολύ τι σέβας νέμειν αὐτοῖς· καὶ εἰς νοῦν
ν, ὡς ἐν οὐδενί τινι τρόπῳ ἐξέσται παραβλά-
ὐτοὺς, εἰ μὴ καὶ τὸ τῶν μοναχῶν στῖφος τοὺ-
κωλεμώσειε. Ταῦτ' οὖν βουλευόμενος, τοι-
ῆται τῇ μηχανῇ· ἐξ ὧν γὰρ πολλάκις αὐτῷ
νόμενοι περὶ Θεοῦ διελέγοντο, ἀκριβῶς ᾔδει
ὄντας ὡς ὁ μὲν Θεὸς ἀσώματός ἐστι, καὶ ἀν-
ίνῃ μορφῇ καὶ σχήματι πάμπαν ἀλλότριος·
άγκης γὰρ ἐνεῖναι τῷ ἀνθρωπομόρφῳ τὸ ἀν-
οπαθές. Ὅ δὴ καὶ παρὰ τῶν παλαιῶν ἐξηκρί-

damnare oportet. Nam quia ex monachis nonnulli in eorum lectionem inciderunt, ut ita sentiant, persuasi sunt, nobisque adversantur : sin id facere noles, pœnas nunc dabis, qui impiam et Deo repugnantem opinionem sequaris. » Tum Theophilus : « Sed et mea dudum, inquit, hæc fuit sententia, et quod vobis placitum est, id facere paratus sum. Non minus namque, quam vobis, et mihi Origenis scripta, quique ea recipiunt, gravem molestiam afferunt. » Atque ille quidem tum monachorum turbam deceptam a se removit, et seditionem composuit. **371** Fortasse autem quæstio quoque ista finem tum suum habuisset, nisi eam Theophilus inimicitiarum suarum gratia, veluti intermortuam, ad vitam, ut ita dicam, revocasset, aperte Ammonio, Dioscoro, Eusebio, et Euthymio adversatus, qui fratres germani erant, et cognomentum Longorum propter corporis proceritatem habebant. Illi præclari dudum, quemadmodum diximus, in Sceti fuerant : tum autem in Ægypto monasteriis præsidebant, et vita et doctrina percelebres. Multa autem eorum fama Alexandriæ et potissimum apud Theophilum erat, qui gratia et nomine supra alios Ægyptios monachos pollentes. Frequens cum eis Theophilo consuetudo fuit. Convivio enim eos excipiebat, et summopere honorabat. Dioscorum quoque, magna vi adactum, Hermopolis episcopum constituit. Duos autem, ut secum essent, hortatus est : et vix eis tandem persuasit, seu potius ut episcopus id eos facere coegit. Itaque eis in cleri ordinem cooptatis, Ecclesiæ œconomiam seu dispensationem gerendam demandavit. Porro illi vi coacti, ita ut decuit, dispensationis ejus munere obeundo enituerunt : mœrore autem pleni erant, quod pro eo atque non semel constituissent, philosophiæ suæ non incumberent. Postquam autem tempore procedente, in animis ipsi suis se lædi putarent, quod Theophilum, per avaritiam, quæstuosam vitam sequi, atque omnia magno studio in argentum redigere, omnemque adeo lapidem, quod proverbio dicitur, movere, ut auri odore perfrueretur, viderent : convictum ejus declinantes, in solitudinem rursum, quam urbanæ vitæ præferebant, se contulerunt. Theophilus, quoad illi rem ipsam celantes, prætextum alium obtenderunt, eos ut manerent, et consuetudine sua uterentur, cohortatus est. Ubi vero se judicio eorum condemnatum esse comperit, ira percitus, excandescere non desiit, et illis se mala omnia facturum esse minatus est. At illi minas ejus nihil morati, in solos, ut dictum est, rursum locos se receperunt. Theophilus autem homo vehementissimus, quod impetu quodam ferretur, insidiosis consiliis adoriri eos constituit : et odisse etiam fratrem eorum Dioscorum cœpit, quem Hermopoli episcopum præfecerat. Dolebat homini plurimum, monachorum præstantissimos quosque illis favere, magnumque præstare honorem : tum autem et illud in animo

χοῦ τῇ ἐξ ἁπάντων φήμῃ γινόμενος. Οἱ δὲ περὶ Διόσκορον τὰ μὲν πρῶτα εἰς Ἱεροσόλυμα ἦκον· ἐκεῖθέν τε εἰς Σκυθόπολιν μετεχώρουν, ἐπιτηδείαν αὐτοῖς πρὸς κατοικίαν οὖσαν διὰ τὸ τῶν φοινίκων πλῆθος· τοῖς γὰρ φύλλοις ἐκείνων ἐχρῶντο πρὸς τὰ μοναχοῖς ἀνδράσιν ἀνήκοντα ἔργα. Καὶ ἄνδρες ἐὸ τούτοις τῆς ἐρήμου ἐκείνης εἵποντο ἀμφὶ ὀγδοήκοντα. Θεόφιλος δὲ δείσας, εἰς τὴν Κωνσταντίνου εὐθὺς ἔπεμπεν, ὥστε αὐτοὺς σκευωρῆσαι διαβολαῖς, ἐμποδών τε καταστῆναι, εἴ γε περί τινος βασιλέως δέοιντο· ὃ δὴ οἱ περὶ Ἀμμώνιον καὶ Διόσκορον διαγνόντες, εὐθὺς καὶ αὐτοὶ εἰς τὴν Κωνσταντίνου ἀπέπλεον. Συνῆν δὲ αὐτοῖς καὶ Ἰσίδωρος, δι' οὗ τῆς ἔχθρας καὶ τοῖς περὶ Διόσκορον εἰς μῖσος κατέστη Ἰσίδωρος, ὁ πάλαι μὲν ἐπὶ τόσον Θεοφίλῳ κεχαρισμένος, ὅτι γε καὶ μετὰ Νεκτάριον ἐπίσκοπον τῆς Κωνσταντίνου χειροτονεῖν ἐσπούδαζε· τότε δὲ ἀπηχθημένος τὰ μάλιστα δι' αἰτίαν τοιάνδε· Πέτρος τις ἦν πρῶτος τῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ πρεσβυτέρων, ὃν ἀμύνασθαι Θεόφιλος βουληθεὶς διά τινα συμβᾶσαν ἀπέχθειαν, τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀξίας ἐξῶσαι διενοεῖτο· μέμψιν δ' ἐπῆγεν αὐτῷ, ὡς γυναῖκά τινα τῆς Μανιχαϊκῆς αἱρέσεως οὖσαν, πρινὴ ταύτην ἀπαγορεῦσαι τὴν αἵρεσιν, θείων μυστηρίων καταξιῶσαι. Καὶ ἄλλως δὲ αὐτῷ ἀπηχθάνετο. Ὁ δ' ἀρχιπρεσβύτερος, καὶ κατὰ νόμον τῆς Ἐκκλησίας ἐκείνη προβῆναι τὸν νόμον ἔλεγε. Καὶ αὐτοῦ δὲ προτροπῇ Θεοφίλου, εἰς τὰ μυστήρια παραδεδέχθαι τὸ γύναιον διετείνετο. Ὁ δ' ἐπίσκοπος ἠγανάκτει, καὶ οἷα συκοφαντούμενος διεπρίετο. Πέτρος δὲ εἰς πίστιν τοῦ πράγματος, καὶ τὸν Ἰσίδωρον μάρτυρα ἐκάλει, ὡς εἴη τὴν γυναῖκα κατὰ γνώμην τοῦ ἐπισκόπου τοῖς μυστηρίοις εἰσδεδεγμένος. Ἀπόδημος δὲ τηνικαῦτα εἰς Ῥώμην ἐτύγχανεν ὢν ὁ Ἰσίδωρος. Διερεθίζοντος γὰρ Ἰωάννου, πρὸς Θεόφιλον ἐπέμπετο εἰς τὸν τῆς Ῥώμης ἐπίσκοπον Δάμασον, ὥστε τὰ ἐν μέσῳ διαλῦσαι διὰ τοῦ Φλαβιανοῦ ὅρκον γεγενημένα, καὶ καταλλάξαι αὐτούς· διάφοροι γὰρ ἦτι οἱ Εὐσταθίῳ καὶ Μελετίῳ προσκείμενοι ἦσαν Φλαβιανῷ, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἰρήκαμεν. Ἐπεὶ δ' ἐπανῆλθεν Ἰσίδωρος, ἀληθῆ λέγειν τὸν Πέτρον διεμαρτύρατο, ὡς κατὰ γνώμην τὰ ἐπὶ γυναικὶ γενόμενα τοῦ ἐπισκόπου προίοι. Ὡς διαβληθεὶς δὲ χαλεπήνας σφόδρα Θεόφιλος, καὶ ἄμφω τῆς Ἐκκλησίας ἐξήλασε. Καὶ μία μὲν αὕτη αἰτία τοῦ καὶ Ἰσίδωρον διάφορον Θεοφίλῳ καταστῆναι· καὶ ἄλλην δὲ ἔγνων, ἣν δὴ καὶ ταύτην ἐκθέσθαι εὔλογον ἡγημαι. Ἐπίτροπος ἦν τῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ πτωχῶν ὁ Ἰσίδωρος· πολλῶν δὲ χρημάτων ἐκείνων χάριν χορηγουμένων, ἀπηξίου Θεοφίλῳ δ.δόναι, ἐπιχειροῦντι διαρπάζειν, καὶ εἰς ἐκκλησιῶν δαπάνας ἀναλίσκειν αὐτά. Εἰσηγεῖτο γὰρ « ἄμεινον μᾶλλον εἶναι τὰ τῶν καμνόντων σώματα, ἃ δὴ καὶ ναοὶ Θεοῦ κυριώτεροι, δι' οὓς καὶ ἡ τῶν χρημάτων εἰσφορά, ταῖς ἀνηκούσαις θεραπείαις ἀνανεοῦν, ἢ τοίχους ἀψύχους ἐγείρειν, καὶ εἰς κάλλος οἰκοδομεῖν. » Εἴτ' οὖν αὕτη, εἴτ' ἐκείνη αἰτία τῆς πρὸς Ἰσίδωρον δυσμενείας ἐγίνετο, τέως ἀπελαθεὶς πρὸς τοὺς ἑταίρους τῶν μοναχῶν ἀνὰ τὴν Σκῆτιν ἐγένετο· καὶ ἐγκοτῶν Θεοφίλῳ καὶ αὐτὸς διετέλει. Ἀμμώνιος δὲ

ubique celebris et clarus. Dioscorus autem cum suis Hierosolyma primum concessit, deinde Scythopolim se contulit : quem locum idoneum sibi atque suis esse ad incolendum putavit propter palmarum frequentiam, quod earum foliis ad opera sua monachi recte uterentur. Sequebantur autem eos solitudinis illius viri circiter octoginta. At Theophilus sibi metuens, statim Constantinopolim suos misit, qui cum illis per calumnias insidias struerent, tum etiam si quid illi ab imperatore peterent, impedimento eis essent. De quo ubi Ammonius et Dioscorus certiores sunt facti, confestim et ipsi Constantinopolim navigarunt. Fuit enim cum eis Isidorus, propter cujus inimicitias Dioscorum quoque germanosque ejus Theophilus magis odisse cœpit. Hic vir quidem adeo Theophilo charus antea fuerat, ut illum etiam post Nectarii mortem magna contentione episcopum Constantinopolitanum factum voluerit. Tum autem hostili maxime in eum erat animo, cum alias ob causas, tum propter hanc potissimum. Erat Alexandriæ primarius quidam presbyter Petrus, quem Theophilus propter simultatem quamdam, quæ eis intercessit, ulcisci volens, abrogare homini dignitatem ecclesiasticam cogitabat, illo ei objecto crimine, quod mulierem quamdam Manichææ hæresis prius ad divina mysteria percipienda admisisset, quam illa hæresi nuntium legitime remisisset. **374** Oderat vero eum aliis etiam de causis. Archipresbyter constitutionem Ecclesiæ in ea muliere servatam, eamque ipsius Theophili cohortatione ad mysteria admissam esse confirmavit. Episcopus indignari, et perinde atque calumniis oneratus esset, furere. Petrus ad fidem rei faciendam, Isidorum testem laudare, quod de episcopi sententia mulier ad mysteria recepta esset. Isidorus autem Romæ tum erat, instinctu Joannis a Theophilo ad episcopum Romanum Damasum missus, ut dissidium quod propter Flaviani juramentum emerserat, tolleret, et episcopos inter se in gratiam reduceret. Dissentiebant enim adhuc a Flaviano, qui Eustathii et Meletii partes secuti fuerant, sicuti supra a nobis est dictum. Postquam autem Isidorus rediit, verum Petrum dicere, ex voluntate videlicet episcopi de muliere acta esse omnia, testificatus est. Theophilus autem, veluti ei calumnia intentata esset, vehementius indignatus, utrumque ex Ecclesia deturbavit. Hæc una causa est, quam ob rem Isidoro et Theophilo dissidium intercesserit. Cognovi vero et aliam, quam et ipsam ut exponerem, convenire est visum. Pauperum in ecclesia curam gerebat Isidorus : quorum gratia cum hominum liberalitate multa esset collata pecunia, eam Theophilo rapere, et in ecclesiarum structuram impendere volenti, Isidorus dare renuit. « Rectius enim esse asseruit, pecunia tali ægrorum corpora, quæ veriora essent Dei templa, quandoquidem præcipue in eum usum comportata esset, cura convenienti restituere,

fratribus suis ad eam in via accessit, Theophilum propter injurias eis insidiose illatas accusavit. Illa autem ubi inique cum eis actum esse sensit, honorem viris exhibens, constitit, atque ex imperiali curru prospiciens, capite eis annuit et, « Benedictionem, inquit, nobis impertite, et Deum pro imperatore (1), et me, liberisque nostris, orate. Ego vero quam celerrime curabo, ut Theophilus hic præsto sit. » Hæc postquam illa dixit, ulterius processit.

ΚΕΦΑΛ. ΙΒ'.

Ὡς Θεόφιλος κατὰ Ἰωάννου γενόμενος, καὶ Ἐπιφάνιον τὸν Κύπρου προσεταιρισάμενος, τὰ πρῶτα ἐκείνῳ διάφορος ὤν, ὡς Ὠριγενιαστὴν τὸν Ἰωάννην διέβαλε, καὶ συνόδους ἐποίει ἀθετούσας τὰ Ὠριγένους συγγράμματα, Ἰωάννην καὶ τοὺς Μακρούς δῆθεν ἐπαιτιώμενος.

Φήμη δὲ ψευδὴς ἀνὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν ἔφθανεν, ὡς εἴη Ἰωάννης καὶ μυστηρίων αὐτοῖς μεταδοὺς, ἐπικουρῆσαί τε διανοούμενος. Θεόφιλος δὲ παντοῖος ἦν, οὐ μόνον ἀμύνασθαι τοὺς περὶ Διόσκορον, ἀλλ' εἴ γε δύναιτο, καὶ αὐτὸν Ἰωάννην τῆς ἐπισκοπῆς καθελεῖν. Ἐνδομυχῶν δὲ ταῦτα καὶ συσκευάζων, τοῖς κατὰ πόλεις ἐπισκόποις ἐπέστελλε, κρύπτων μὲν τὴν ὠδῖνα, τοῖς Ὠριγένους δὲ βιβλίοις ἐπιμεμφόμενος· οἷς δὴ πρὸς αὐτοῦ ὁ πολύαθλος Ἀθανάσιος τῆς οἰκείας πίστεως εἰς σύστασιν ἀπεχρήσατο πλειστάκις ἐν τοῖς κατὰ Ἀρειανῶν αὐτῷ πονηθεῖσι συγγράμμασι. Λογισάμενος δὲ πολύ τι συνοίσειν τῷ προκειμένῳ σκοπῷ, εἰ καὶ Ἐπιφάνιον τὸν Σαλαμῖνος τῆς Κύπρου ἐπίσκοπον πρὸς κοινωνίαν τῆς σπουδῆς ἑταιρίσοιτο, περιβόητον ἄνδρα τῶν κατ' αὐτὸν, ἐπίσημόν τε βίῳ καὶ αἰδοῖ ἀρετῆς λαμπρυνόμενον, εὐθὺς πέμψας, φίλον τε ἐποιεῖτο, καίπερ τὰ πρῶτα τούτῳ διαφερόμενος, ὡς ἀνθρωπόμορφον τὸ Θεῖον δοξάζοντι· τότε δ' ὡς ἐκ μετανοίας τὴν ὀρθὴν ἰσχυρῶς δόξαν, ὁμόφρων δῆθεν αὐτῷ καθειστήκει. Οὕτω τοίνυν ἔχων Θεόφιλος, καὶ διατωθάζων τοὺς ἀνθρωπόμορφον τὸ Θεῖον δοξάζοντας, διὰ τὴν πρὸς ἑτέρους ἀπέχθειαν τῷ φαινομένῳ παρῃτεῖτο ἃ ἐδόξαζε. Τότε δ' οὖν, ὡς εἴρηται, φίλον ποιήσας τὸν Ἐπιφάνιον, ὁμοφρονεῖν προσεποιεῖτο ταῖς περὶ Θεοῦ δόξαις αὐτῷ· παρεκίνει τε τοῦτον, εἰς τὴν τῶν Ὠριγένους βίβλων διαβολὴν, ὡς αἰτίων δῆθεν δογμάτων διεφθορότων. Ἐπιφάνιος δ' ἐκπαλαι ἀπεχθῶς τοῖς Ὠριγένους ἔχων συγγράμμασιν, ἁπλοῦς τε ὢν, καὶ ἄκρᾳ εὐλαβείᾳ συζῶν, ῥᾷστα τῇ Θεοφίλου σπουδῇ πειθήνιος ἦν· καὶ τοὺς ἐν Κύπρῳ ἐπισκόπους εὐθὺς ἀθροίσας, ἀπηγόρευε τὴν τῶν Ὠριγένους λόγων ἀνάγνωσιν· καὶ τὰ τῇ συνόδῳ ἐγνωσμένα, ἄλλοις τε ἔπεμπε, καὶ τῷ τῆς Κωνσταντίνου ἀρχιερεῖ. Ἐν οἷς κἀκεῖνον προὐτρέπετο, σύνοδόν τε ποιεῖν, καὶ τὰ ἴσα κατὰ τῶν Ὠριγένους λόγων ψηφίζεσθαι, καὶ τοῦ λοιποῦ δ' ἀπαγορεύειν τὰ Ὠριγένους ἀναγινώσκειν βιβλία. Θεόφιλος δὲ τὸν περιβόητον Ἐπιφάνιον συναρπάσας, πολλοὺς ἐπαινέτας ἔχοντα, καὶ διὰ τὸ περιὸν τοῦ βίου, ὅπερ ἂν φρονοῖη, δοξάζοντας, παραπλήσια καὶ αὐτοὺς τοὺς ὑπ' αὐτὸν ἐπισκόπους συναγαγὼν, ἐψηφίζετο· καὶ μαχρὰν ἐποιεῖτο διαβολὴν, Ὠριγένους ἤδη πρὸ διακοσίων ἐτῶν τελευτή-

CAPUT XII.

Ut Theophilus Joanni adversans, se in amicitiam Epiphanii Cyprii episcopi, cui antea fuerat inimicus, insinuaverit, et Joannem tanquam Origenistam per calumniam arguerit, synodosque coegerit, quæ Origenis scripta aboleverunt, in hoc ut Joannem et Longos criminando traduceret.

Fama vero falsa Alexandriam pervenit, Joannem cum illis mysteria communicasse, opemque illis ferre constituisse. Porro Theophilus varia in animo agitabat consilia, ut non solum Dioscorum et germanos ejus ulcisceretur, verum etiam Joannem, si fieri posset, episcopatu dejiceret. Atque hæc secum ipse tacitus volvens, et insidiose moliens, ad urbium plerarumque episcopos scripsit, consilium quidem quod parturiebat occultans : Origenis autem libris insultans, quibus Athanasius ille multorum certaminum victor ante eum ad fidem suam comprobandam, in lucubrationibus suis adversus Arianos editis sæpenumero est usus. Postquam autem ei in mentem venit, multum cœpto suo profuturum esse, si Epiphanium Salaminis (2) in Cypro episcopum ad conatus ejus societatem sibi asciscerat, ætatis suæ perquam celebrem, vitaque præclarum et virtutis reverentia spectatum virum, statim ad eum misit, sibique amicum fecit, cum quidem dudum ab illo dissensisset, utpote qui Deum humana forma esse opinaretur, tum autem, veluti per pœnitentiam ipse Theophilus rectam complexus esset sententiam, suffragator ei est factus. Ea scilicet mente Theophilus fuit, ut qui humanam formam Deo tribuentes rideret, propter quorumdam inimicitias aversari se ea quæ recte opinaretur, significationem per fucum de se præberet (3). Tum igitur quemadmodum dictum est, ubi Epiphanium amicum sibi reddidit, consentire ei se in opinione de Deo assimulavit, eumdemque ad librorum Origenis calumniosam suggillationem, perinde atque pravorum dogmatum causæ essent, incitavit. **377** Epiphanius autem, qui dudum Origenis scripta exosa habebat, quod simplex esset, et in summa religione viveret, facillime pedibus in Theophili sententiam ivit. Et illico episcopis in Cypro congregatis, Origenis librorum lectionem edicto inhibuit. Et synodi ejus decretum cum ad alios multos, tum ad Constantinopolitanum antistitem misit : quem etiam hortatus est, ut synodo coacta, illem de Origenis scriptis statueret, ac deinceps sibi ipsi eorum lectione interdiceret. Theophilus, ubi Epiphanium, multos

(1) Et pro imperio Romano. *Sozom.*

(2) Constant. *Socr.* Sic enim quoque ea urbs est dicta.

(3) Socr. lib. VI, cap. 10. Sozom. lib. VIII, cap. 11.

ὡς ἔτυχεν ἀπορρίπτειν τὰς τῶν ἀρχαιοτέρων συγγραφὰς αἱροῦμαι· βλασφημίας γὰρ οὐκ ἐκτὸς τὴν ἐκείνων κρίσιν ἐκβάλλειν, καὶ τὰ καλῶς ἐκείνοις τε καὶ τῷ χρόνῳ δοκιμασθέντ' ἀθετεῖν οὐ μοὶ δοκεῖ σωφρόνων εἶναι. » Ταῦτα λέγων, καί τι τῶν Ὠριγένους συγγραμμάτων εἰς μέσον προῆγε· καὶ ὡς ἀναγκαῖα καὶ χρειώδη ἐκεῖνα ταῖς ἐκκλησίαις ἀποδείξας, « Ἄτοπον, ἔλεγε, πράττουσιν οἳ ταῦτα διαβάλλειν ἐπιτηδεύουσιν· οὐ ταῦτα γάρ, ἀλλὰ περὶ ὧν οἱ λόγοι κινδυνεύουσι καλῶς ῥίζειν. » Ὁ δὲ Ἰωάννης μὴ μεμψάμενος Ἐπιφάνιον, οἷς παρ' ἐνορίαν χειροτονίαν ἐποίει, δι' αἰδοῦς ἦγε τὸν ἄνδρα, παρεκάλει τε συνεκκλησιάζειν αὐτῷ, καὶ εἰ βούλοιτο συνοικεῖν. Ὁ δὲ καὶ ἀμφότερα παρῃτεῖτο, εἰ μὴ πρότερον καὶ αὐτὸς ἐπίσης τῶν Ὠριγένους βίβλων καταψηφίσηται, καὶ τοὺς περὶ Διόσκορον τῆς πόλεως ἀπελάσῃ. Τοῦ δὲ κοινῆς συνελεύσεως ἄνευ λέγοντος μὴ δεῖν εἶναι προπετές τι δρᾶν, καὶ ἀναβαλλομένου τὴν αἴτησιν, οἱ δυσμεναίνοντες Ἰωάννῃ ἐπὶ ἑτέραν βουλὴν μετῆγον τὸν Ἐπιφάνιον. Εἰσηγοῦντο καὶ γὰρ, μελλούσης μεγίστης συνάξεως γενέσθαι ἐπὶ τῇ τῶν Ἀποστόλων ἐπωνύμῳ ἐκκλησίᾳ, ἐκεῖσε προελθεῖν ἐκεῖνον, καὶ δημοσίᾳ μὲν ἐκκηρῦξαι τὰς Ὠριγένους βίβλους, ἔτι δὲ καὶ τοὺς περὶ Διόσκορον, ὡς τὰ ἴσα ἐκείνῳ πρεσβεύοντας· πρὸς δὲ καὶ τὴν Ἰωάννου διασύρει δόξαν καὶ διαβαλεῖν, οἷα δὴ αὐτοῖς προστιθεμένου. Καὶ οἱ μὲν ἐν τούτοις ἦσαν· ὥρμητο δ' αὐτὸν οὕτω πρὸς τὸ πλῆθος συγκρούειν. Καὶ δὴ ἐπὶ τούτῳ προελθὼν Ἐπιφάνιος, ἐγγὺς ἤδη τῆς ἐκκλησίας ἦν. Ὑπήντα δὲ αὐτῷ Σεραπίων πρὸς Ἰωάννου ἀπεσταλμένος· ἐπύθετο γὰρ τὰ βεβουλευμένα τοῖς πονηροῖς· καὶ ἐμαρτύρετο μήτ' ἔννομα πράττειν αἱρεῖσθαι, μήτε οἱ αὐτῷ συνοίσοντα. « Πρῶτον μὲν γὰρ, φησὶν, ἐν ταῖς ὑπ' ἐμὲ ἐκκλησίαις χειροτονεῖν εἶλου, ἰδίᾳ αὐθεντίᾳ μὴ προσταγεὶς λειτουργήσας· προτραπεὶς τε αὖθις κοινωνεῖν, παρῃτήσω. Καὶ νῦν, ὥς γε πυνθάνομαι, ἄτοπα πράττειν διανοῇ· φυλάττειν οὖν δέον, μὴ, στάσεως ἐντεῦθεν τῷ πλήθει γεγενημένης, αὐτὸς τὸν ὑπὲρ τούτου κίνδυνον ὑποστήσῃ, αἴτιος τοσαύτης συγχύσεως γεγονώς. » Καὶ ὁ μὲν εὐλαβηθεὶς, τῆς ἐπὶ τοῦτο ἀνεκόπη ὁρμῆς· ἐν τούτῳ δὲ συνέβη, νόσῳ τὸν τοῦ βασιλέως παῖδα βληθῆναι. Ἡ δὲ βασιλὶς περὶ τῷ παιδὶ δεδοικυῖα μή τι πάθοι, πέμψασα ᾔτει Ἐπιφάνιον ὑπὲρ αὐτοῦ εὔχεσθαι. Ὁ δὲ παρηγγύα ζήσεσθαι τὸν παῖδα, εἴ γε τῆς πόλεως ἀπελαθεῖεν οἱ περὶ Διόσκορον. Ἡ δὲ Εὐδοξία, « Ὁ μὲν ἐμὸς, ἔφη, παῖς, εἴ γε Θεῷ δοκοῦν ἐστι, ζήσεται· εἰ δ' οὖν, ὁ δοὺς, εἰ καὶ πάλιν ἔλοιτο ἀφελέσθαι, ταύτῃ ἔστω. Σὺ δ' εἴπερ οἷος ἦσθα νεκροὺς ἀναστᾶν, οὐκ ἂν θανάτῳ ὁ τοὺς ἀρχιδιάκονος ἐτελεύτα. » Καὶ γὰρ πρὸ βραχέος ἐτελεύτα Κρισπίων, ὃς ἀδελφὸς ἦν Φούσκωνος καὶ Σαλάμου τῶν ἐπ' ἀρετῇ διαβοήτων μοναχῶν, ὧν ἐν τῇ κατὰ Οὐάλεντα συγγραφῇ ἐμνήσθην. Ὃν καὶ σύνοικον ἔχων, καὶ ἀρχιδιακόνου τάξει ἐτίμα. Οἱ δὲ περὶ Ἀμμώνιον καὶ Διόσκορον, οὕτω γὰρ τῇ Εὐδοξίᾳ ἐδόκει, ἦκον πρὸς Ἐπιφάνιον. Ἐκείνου δ' ἐρωτήσαντος, τίνες εἶεν, ὁ Ἀμμώνιος ἐπιφέρει, « Οἱ Μακροὶ, ὦ δέσποτα. Ἀλλ' εἴ ποτε συντάγμα-

A verbis prope perstringens : « Ego, inquit, o Epiphani, nefas esse puto, contumelia eos qui dudum sunt mortui, afficere : neque ita temere vetustiorum scripta abjicienda censeo. Extra blasphemiam enim non est judicium illorum proculcare, et quæ rite atque ordine ab eis statuta, et tempore ipso comprobata sunt, abrogare, minime mihi videtur prudentium virorum esse. » Cum hisce verbis librum quemdam Origenis in medium produxit, atque ubi quam necessaria et utilia Ecclesiæ in eo essent indicavit : « Absurde, dixit, faciunt, qui hæc calumniari student : non enim hæc tantum, sed ea etiam de quibus in libris tractatur, periculose contumelia afficere videntur. » Joannes Epiphanium, quod extra ditionis suæ fines ordinandi
B provinciam sibi usurpasset, non reprehendit, sed potius virum reveritus, ut secum in ecclesia conventus ageret, atque etiam si placitum ei esset, hospitio domus suæ uteretur, hortatus est. **379** Ille autem utrumque renuit, nisi prius et ipse Origenis libros damnasset, et Dioscorum cum fratribus suis urbe ejecisset. Postquam vero Joannes nihil temere et cupide extra publicum conventum agendum esse dixit, et causam talem differendam censuit, obtrectatores illius aliud Epiphanio suggessere consilium. Suadebant enim, cum synaxis maxima celebranda esset, in divorum apostolorum templo, ut in id progrederetur, et
C publicitus Origenis libros damnaret : Dioscorum etiam et sectatores ejus, ut qui cum illo eadem docerent, proscriberet : Joannis denique, qui illis conjunctus esset, existimationem ac famam taxaret atque criminaretur. Hoc ita illi agebant, quod eum sic existimarent cum populo conflictaturum esse. Atque Epiphanius ejus rei gratia progressus, non longe ab ecclesia abfuit, cum Serapion ei ab Joanne missus occurrit. Audierat is namque, quæ illi malevoli suasissent. Proinde illum consilia capere attestatus est, quæ, ut illegitima, ei nequaquam profutura essent. « Primum namque, inquit, in
D ecclesiis meis ordinandi potestatem tuapte auctoritate, ministerio tibi eo non commisso, sumpsisti : deinde ad communionem invitatus, eam detrectasti. Nunc porro etiam, sicuti audio, rem indignam incipere cogitas. Cavendum vero tibi est, ne seditione ea de causa excitata, ipse causa dicenda periculum subeas, veluti turbæ et confusionis tantæ auctor. » Epiphanius hisce verbis cautior factus, a cœpto destitit. Accidit interea, ut imperatoris filius gravi corriperetur morbo. Et Augusta de puero ne quid humanitus ei accideret, cum timore sollicita, Epiphanium accitum, ut pro salute ejus oraret, petiit. Et ille, puerum convaliturum esse pollicitus est, si Dioscorus cum suis urbe exigeretur. Eudoxia autem, « Filius quidem, inquit, meus, si Deus volet, vivet. Sin eum, qui dedit, auferre constituit, ejus voluntas fiat. Tu vero si mortuos exsuscitare posses, archidiaconus tuus defunctus non esset. » Nuper enim admodum

Ἔδοξε δὲ τῷ πλήθει, ὡς αἰνίγματι κατὰ τῆς βασιλίδος ἐκείνῳ μάλιστα συντεθῆναι τὸν λόγον. Καὶ ὁ λόγος τοῖς δυσμενέσιν ἐκληφθεὶς, ἐπὶ τὴν βασίλισσαν ἄγεται. Ἡ δὲ θᾶττον τάνδρὶ προσιοῦσα τὴν οἰκείαν ἀπωδύρατο ὕβριν. Καὶ προσετίθει αὐτοῦ γε τοῦ κρατοῦντος ὕβριν εἶναι τὴν ἑαυτῆς. Καὶ θᾶττον παρασκευάζει ἐλθεῖν τὸν Θεόφιλον, καὶ τὴν κατ' αὐτοῦ κατήπειγε σύνοδον. Συνέπραττε δὲ ταῦτα καὶ Σευηριανὸς ὁ Γαβάλων, ὑποσμύχων ἔτι τὴν λύπην, καὶ μὴ τῆς κακίας ἀπαλλαγείς. Ἀλλ' εἴτε ὡς ἔτυχεν Ἰωάννης τὸν τοιοῦτον ἐκκλησιάζων προήνεγκε λόγον, εἴτ' αἰνιγματωδῶς τῆς βασιλίδος κατατρέχων ἐποίει τῇ πρὸς Ἐπιφάνιον ἔριδι, εἰς ἀκρίβειαν λέγειν οὐκ ἔχω. Ἀλλ' οὐ πάνυ πόῤῥω Θεόφιλός τε παρῆν· καὶ πολλοὶ τῶν ἐπισκόπων, οἱ μὲν προστάγματι βασιλέως ἦκον, οἱ δὲ Θεοφίλου κινοῦντος· μᾶλλον δ' ἐκεῖνοι σπουδαίως ἔτρεχον, ὅσοι πρὸς Ἰωάννου κατὰ τὴν Ἀσίαν ἐνδίκως τὰς ἐπισκοπὰς ἁφῃρέθησαν· καὶ ἄλλοι ἑτέρῳ τρόπῳ πρὸς αὐτὸν ἀπηχθάνοντο. Ἤδη δὲ καὶ νῆες ἐξ Αἰγύπτου κατέπλεον, ἃς Θεόφιλος περιέμενεν. Ἐπεὶ δ' ἠθροίσθησαν ἅπαντες κατὰ τὴν εἰς Βιθυνίαν Χαλκηδόνα, καὶ συνιόντες, ὅπως ἡ κατὰ τοῦ Ἰωάννου ἐπιχείρησις προβαίη, βουλὴν ἐποιοῦντο. Τότε δὴ Κυρῖνος ὁ τῆς Χαλκηδόνος ἐπίσκοπος, Θεοφίλῳ τε κατὰ γένος προσήκων, καὶ τὰ πολλὰ αὐτῷ χαρίζεσθαι ἠρημένος, (ἦν γὰρ Αἰγύπτιος), διάφορος τὰ μάλιστα Ἰωάννῃ καθεστηκὼς, πλεῖστα παριὼν ἐλοιδόρει τὸν Ἰωάννην, ἀσεβῆ καὶ ἀλαζόνα καὶ ἀγάνατον ἐκεῖνον ἀποκαλῶν. Καὶ οἱ μὲν ἐπίσκοποι τούτων λεγομένων ἐνήδοντο· ταχεῖα δ' ἐκείνῳ τῶν ὕβρεων θεόθεν μέτεισι δίκη. Ὁ γὰρ τῆς Μεσοποταμίας ἐπίσκοπος Μαρουθᾶς ἄκων θάτερον τοῖν ποδοῖν τοῦ Κυρίνου ἐπάτησεν. Χαλεπῶς δ' ἐκεῖθεν διατεθεὶς, συνδιαβῆναι τοῖς λοιποῖς ἐπισκόποις πρὸς τὴν Κωνσταντίνου οὐδαμῶς ἐδυνήθη· καίπερ ἀναγκαῖος εἶναι δοκῶν πρὸς τὰς κατὰ Ἰωάννου ἐπιβουλάς. Ἔπειτα πρὸς τὸ χεῖρον γενόμενος, διαφόρως ὑπὸ τῶν ἰατρῶν ἀπεπρίσθη τὸ σκέλος. Σηπεδὼν γὰρ ἐκεῖθεν ἐπιγενομένη τὸ πᾶν σῶμα μετῄει, ὡς καὶ τὸν ἕτερον πόδα τὰ ἴσα παθεῖν τῇ μεταδόσει τοῦ πάθους. Ἀλλ' ὁ μὲν οὐ πολλῷ ὕστερον τῇ τοῦ σκέλους πληγῇ ἐτελεύτα τὸν βίον, Ἀρσακίου τὸν θρόνον διέποντος, ἀξίαν ἀμοιβὴν τῶν κατὰ τοῦ ὁσίου ὕβρεων εἰληφώς.

erat, orationem in ecclesia pro concione habuit, qua communiter in mulieres malas invectus est. Multitudini autem visum est, orationem eam quasi sub involucro contra Augustam maxime ab eo compositam esse : quæ etiam ab adversariis ejus excepta, ad eam est delata. Et illa maritum statim adiit, et apud eum contumeliam suam deploravit, injuriam eam mariti communem esse dictitans. Confestim etiam ut Theophilus adveniret, curavit, atque ut quamprimum synodus adversus Joannem cogeretur, egit. Adjuvabat autem eam Severianus quoque, Gabalorum episcopus, dolorem adhuc suum tectum in animo fovens, quippe qui nondum malevolentiam in Joannem suam deposuisset. Cæterum sive Joannes casu quopiam hujusmodi in ecclesia habuit orationem, seu subobscure in imperatricem est invectus, propter eam quæ sibi cum Epiphanio intercessit contentionem, quod affirmare certo non possum ; Theophilus quidem profecto non multo post affuit, et multi præterea episcopi, partim imperatoris jussu, partim Theophili instinctu, Constantinopolim advenere. Potissimum vero magno illi studio concurrerunt, quibus in Asia a Joanne legitime episcopatus adempti fuerant, quique ei alias etiam ob causas hostiliter adversabantur. Jam naves quoque quas Theophilus exspectarat, ex Ægypto appulerant. Atque ubi Chalcedone Bithynorum congregati omnes convenere, quomodo rem adversus Joannem aggredi deberent, consultarunt. Erat tum Chalcedone episcopus Cyrinus, **382** Theophili popularis, Ægyptius videlicet. Hic multum illi gratificari studuit, Joanni quam maxime inimicus. Itaque progressus, Joannem convictis plurimum proscidit, impium illum, insolentem et inflexibilem nominans : quibus dictis episcopi sunt delectati. Verum illum, parva intercedente mora, ob injurias ejusmodi divina vindicta persecuta est. Maruthas enim, Mesopotamiæ episcopus, imprudens alterum pedum ejus calcavit : unde ille male habere cœpit, et propterea cum reliquis episcopis Constantinopolim proficisci nequaquam potuit, quamvis ad struendas Joanni insidias necessarius esse videretur. Deinde autem cum deteriores multo res ejus fierent, crus ei a medicis etiam est resectum. Putredo enim inde exorta ita reliquum corpus invasit, ut contagione alterum quoque itidem pedem occuparit. Quin non multo etiam post ea ipsa plaga vitam finiit, gratiam eam contumeliis, quibus virum sanctum affecerat, acceptam ferens. Cujus thronum Arsacius recepit (1).

ΚΕΦΑΛ. ΙΕ'.

Περὶ τῆς ἀθροισθείσης κατὰ Ἰωάννου συνόδου ἐν τοῖς Ῥουφίνου· καὶ ὡς ἐρήμην αὐτοῦ κατεδίκασε.

Ἐπεὶ δὲ καὶ Θεόφιλος τῇ Κωνσταντίνου διεπερατώθη, οὐδεὶς τῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὥσπερ ἦν ἔθος, ὑπήντητο κληρικῶν. Δῆλος γὰρ ἦν ἐς ἄκρον τῷ ἐπισκόπῳ δυσμενὴς καθεστώς. Τὸ δὲ τῆς Ἀλεξανδρέων ναυτικὸν, καὶ μάλιστα ὅσον διὰ τὴν σιτηγίαν

CAPUT XV.

De synodo ad basilicam, cui nomen erat Rufini, contra Joannem congregata : et uti Joannes absens indicta causa sit damnatus.

Ubi vero Theophilus Constantinopolim pervenit, nemo illi, pro recepta consuetudine, ex Constantinopolitano clero obviam processit, quod omnibus constaret, inimicum eum episcopi esse. Nautæ vero Alexandrini, et maxime qui frumentum eo advexe-

(1) Hæc verba de Arsacio apud Socratem et Sozomenum non reperiuntur.

ὥσθ' ὑπὸ περιφανῶν ἐχθρῶν ἀνέχεσθαι κρίνεσθαι. Χαλεπῶς δ' ἐκείνων διατεθέντων, οἵπερ ἀπειθεῖν ἐγνωκότος συνόδῳ τοιαύτῃ, οἱ μὲν πεμφθέντες, οὐκέτι ὀπίσω ἀνέστρεφον· Δημήτριος δὲ καὶ ὅσοι τὴν Ἰωάννου συνουσίαν τῆς κενῆς προετίμων δόξης, πρὸς τὸν ἅγιον ἐπανῆκον. Κατ' ἐκείνην δὲ τὴν ἡμέραν ταχυγράφος καὶ ταχυδρόμος ἐκ βασιλέως πεμφθέντες, τὸν μὲν κατήπειγον πρὸς τὴν σύνοδον ἀπαντᾷν· τοὺς δὲ μὴ ἄχθεσθαι διαμέλλοντας περὶ τὴν ἀπόφασιν. Ὡς δὲ καὶ τετράκις κληθεὶς οὐκ ἀπήντα, ὡς ἐχθροὺς ἐκείνους παραγραφόμενος, καὶ οἰκουμενικὴν σύνοδον ἐπεκαλεῖτο, ἐκεῖνοι ἐρήμην τοῦ ἀνδρὸς καταψηφισάμενοι, καθεῖλον αὐτὸν, οὐδὲν ἄλλο αἰτιασάμενοι, πλὴν ὅτι τετράκις κληθεὶς οὐκ ἀπήντησεν.

A tusque adeo ad dicendam causam sum, si modo qui accusatores mei sunt, cognovero, et quæ illi mihi crimina objiciant, prius dispexero. **384** In majore autem frequentioreque synodo respondere constitui; neque enim tam sum stupidus, ut rem talem subire, et tam manifestorum inimicorum judicium ferre velim.» Graviter hoc episcopi, perinde atque ille synodo tantæ minus parere constituisset, accepere. Et qui ab eo legati fuerant, reversi ad eum non sunt. Demetrius autem, et qui inanem gloriam post Joannis consuetudinem habuere, ad virum sanctum rediere. Eo ipso die notarius et cursor expeditus ab imperatore missi, Joanni quidem ut in synodum veniret, acriore mandato jusserunt: episcopis autem, ut sibi sententia differenda negotium non facesserent, significarunt. Ut autem ille quater citatus non comparuit, judices illos ut sibi inimicos exceptione submovens, et ad universalem synodum provocans, illi ei quod ad judicium non adfuisset, condemnato episcopatum abrogarunt, nihil aliud ei objicientes, quam quod quater evocatus, judicio se non stitisset.

ΚΕΦΑΛ. ΙϚ'.

Περὶ τῆς Ἰωάννου προτέρας ἐξορίας, καὶ τῆς τοῦ δήμου καταβοῆς· καὶ ὡς ἄκων, πάλιν ἐπανῆκε τῷ θρόνῳ, εἰρήνην ἐπαιτῶν τῷ λαῷ.

CAPUT XVI.

De priore Joannis exsilio, populique ob id concitati tumultuoso clamore: et ut invitus sedem suam receperit, pacem atque benedictionem populo precatus.

Ἐπεὶ δὲ τὸ πλῆθος τῆς Κωνσταντίνου περὶ δείλην ὀψίαν ἔγνω τὸ γεγονὸς, ἀθρόον πρὸς στάσιν μεγίστην ἀνήπτετο· καὶ τὴν ἐκκλησίαν καταλαβόντες, πλεῖστά τε ἄλλα ἀνέκραγον, καὶ τὸν κρατοῦντα διελοιδοροῦντο· καὶ ὡς δέοι μείζονι συνόδῳ ἐπιτρέπειν τὰ κατ' αὐτὸν καὶ τοῖς ἐκ βασιλέως πεμφθεῖσι καθέλκειν τοῦ θρόνου γενναίως ἀνθίσταντο· καὶ διανυκτερεύοντες, εἰς ἐξορίαν ἀπάγεσθαι οὐδαμῶς ξυνεχώρουν. Ὁ δὲ Ἰωάννης δείσας μή τι ἕτερον ἔγκλημα προσπλαχῇ τούτῳ, ἢ ὡς θεσπίσματι βασιλικῷ ἀντιπράττοντι, ἢ ὡς τὸν δῆμον εἰς στάσιν διερεθίζοντι, ἡμερῶν τριῶν μετὰ τὴν καταψήφισιν διαγενομένων, περὶ μεσημβρίαν διασπαρὲν τὸ πλῆθος, ὅπου δή ποτ' ἐπὶ τὰ σφέτερα ἦθη, λαθὼν ἐκείνους, τοῖς ἀπάγουσιν ἐκδίδωσιν ἑαυτὸν, ἐκ τῶν ἑῴων ἀπάρας πυλῶν. Καὶ πρῶτα τὸ πρὸς τῷ στόματι τοῦ Πόντου κείμενον κατέλαβεν ἱερόν· οὕτω γὰρ τὸ ἐπίνειον ἐκεῖνο καλεῖται· ἔπειτα διὰ τῆς Βιθυνῶν ἦγετο. Χαλεπῶς δὲ τὸ πλῆθος ἔφερε, καὶ δεινῶς ἐστασίαζε· βασιλέα τε ἔσκωπτον, πρὸς δὲ καὶ Σευηριανὸν καὶ Θεόφιλον· ἄμφω δὲ ἀρχηγὼ τῆς κατ' ἐκείνου ἦσαν ἐπιβουλῆς· καὶ μᾶλλον ὅτι καὶ Σευηριανὸς τηνικαῦτα ἐπ' ἐκκλησίας διδάσκων, ἐπῄνει ὡς δικαίαν τὴν Ἰωάννου καθαίρεσιν, εἰπών, « Εἰ καὶ μηδὲν ἄλλο Ἰωάννῃ προσῆν ἔγκλημα τὴν καθαίρεσιν σχεδιάζον, αὐτό γε μὴν τὸ ἀλαζόνα εἶναι ἀρκεῖν· τὰ μὲν γὰρ ἄλλα τῶν ἁμαρτημάτων τὸ θεῖον τοῖς ἀνθρώποις ἀφίησιν· αὐτὸς δὲ Θεὸς τοῖς ὑπερηφάνοις προφανῶς ἀντιτάσσεται, ὡς ἡ θεία λέγει Γραφή. » Τούτων εἰρημένων, ἐνεμέσα μᾶλλον τὰ πλήθη, καὶ τὴν ὀργὴν ἀνεκαίνιζεν. Ἄσχετα δ' ἐστασίαζε· καὶ οὔτ' ἀγορᾶς, οὔτ' ἐν ἐκκλησίαις ἠνείχετο ἡρεμεῖν. Ὀδυρμοῖς δὲ καὶ ὀλολυγαῖς σὺν δεήσεσιν ἄχρι καὶ τῶν βασιλείων ἥκοντες, τὴν ἀνάκλησιν τοῦ ποιμένος ἐξῄτουν· καὶ ἰδεῖν

Plebs Constantinopolitana ubi circiter crepusculum factum hoc rescivit, ad tumultum maximum excitata, atque ecclesiam ingressa, cum quamplurima alia verba vociferata est, tum imperatorem conviciis prosecidit, et causam eam majori synodo committendam esse censuit. Eis denique qui ab imperatore ut illum throno suo detraherent, missi fuerant, fortiter restitit: atque ibi pernoctans, in exsilium Joannem abduci non permisit. Parro Joannes, ne quid alterius criminis ei impingeretur, quod vel contra imperialem jussionem veniret, vel populum ad seditionem commoveret, timens, tribus a condemnatione diebus elapsis, postquam multitudo circa meridiem dispersa, alius alio in domicilium suum se contulit, illos fallens se eorum potestati, qui eum abducerent permisit: et porta Orientali egressus, primum ad id quod ad os Ponti situm est, Ἱερὸν, hoc est, sacrum (ita enim statio navium illa vocatur), venit, deinde per Bithyniam ductus est. Multitudo hoc moleste ferre, graviter tumultuari, imperatorem perstringere, nec minus Severianum et Theophilum conviciis proscindere. Ambo enim insidiarum illi structorum auctores erant: **385** præcipue quod Severianus in ecclesia tum docens, condemnationem Joannis tanquam justam laudabat: « Etiamsi nihil aliud criminis esset, quamobrem ita celeriter Joannes exauctoratus esset, sufficere tamen unum hoc, dicens, quod superbus et insolens esset: quod alia quidem delicta Deus hominibus remitteret, arrogantibus autem manifeste resisteret, quemadmodum sacra testaretur Scriptura. » His ab eo verbis dictis, populus magis etiam factum propter ejus indignitatem reprehendit, iramque renovavit. Et tumultu ingenti commoto, homines neque in

ΚΕΦΑΛ. ΙΖ'.

Περὶ ὧν πάλιν ἐκακούργει Θεόφιλος, καὶ εἰς φυγὰς ἔχετο, εἰς σεῖσιν τοῦ πλήθους χωρήσαντος· καὶ περὶ τοῦ ὁσίου Νιλάμμωνος τοῦ ἀσκητοῦ, καὶ τῶν βίβλων Ὠριγένους, καὶ τῆς ὑπὲρ Ἰωάννου συνόδου.

Ἀπορῶν δ' ὅ τι χρήσαιτο τοῖς παροῦσι Θεόφιλος, καίπερ εἰς τὸ προφανὲς Ἰωάννην διαβάλλειν πρόθυμος ὤν, οὐκ ἐθάρρει, ὡς δῆθεν μετὰ καθαίρεσιν ἱερώμενον. Ἀκριβῶς γὰρ ᾔδει τοῖς κρατοῦσι προσκρούσων. Ἐκεῖνοι γὰρ αὐτὸν τῷ δήμῳ κινούμενοι, ἐξεβίασαν παραιτούμενον. Ἡρακλείδου δὲ τοῖς κατηγόροις, καίπερ ἀπόντος, δικαστήριον ἤνοιγεν. Οἰόμενος γὰρ ἥν ἐντεῦθεν προχείρως ἐπὶ τὴν Ἰωάννου καθαίρεσιν μᾶλλον ἐλθεῖν. Ἡρακλείδης μὲν γὰρ οὐ παρῆν. Κατηγόρητο δ' οὖν καὶ ἀπὼν, ὡς εἴη ἀδίκῳ χειρὶ τυπτήσας τινὰς, καὶ δεσμίου; ἀλύσει ὑπαγαγὼν, διὰ μέσης τῆς Ἐφεσίων ἐθριάμβευσε πόλεως. Τῶν δὲ προσκειμένων Ἰωάννῃ λεγόντων μὴ χρῆναι τὸν μὴ παρόντα ὑπὸ δίκην γίνεσθαι, οἱ περὶ Θεόφιλον δεῖν μᾶλλον ἔλεγον, τάς τε Ἡρακλείδου δέχεσθαι κατηγορίας, καὶ ἀπόντα κρίνειν τὸν ἀναξίως ἱερασάμενον. Ἔρις ἐντεῦθεν ἀνήφθη μεταξὺ Ἀλεξανδρέων καὶ τοῦ τῆς Κωνσταντίνου λαοῦ. Καὶ συμπλοκῆς γενομένης, πολλοὶ μὲν τραύματα ἐγένοντο· οὐκ ὀλίγοι δὲ καὶ ἀπώλοντο. Δείσας δὲ Θεόφιλος τὴν τοῦ πλήθους ὁρμὴν, καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἐπίσκοποι, πλὴν τῶν Ἰωάννου ἐπιτηδείων, φυγῇ τὴν Κωνσταντίνου λιπόντες, ἐπὶ τὰ οἴκοι ἕκαστος μετεχώρουν. Θεόφιλος δὲ σύναμα Ἰσαακίῳ τῷ μοναχῷ, ἀρχομένου χειμῶνος, τὴν Ἀλεξάνδρου κατέλαβε. Συμβὰν, δ' οὕτως, ἐκ πελάγους εἰς Γέρας κατῆρε· πόλις δὲ αὕτη μικρὰ, ἀμφὶ στάδια πεντήκοντα τοῦ Πηλουσίου κατῳκισμένη. Τοῦ δ' ἐκεῖσε τηνικαῦτα τελευτήσαντος ἐπισκόπου, οἱ ἐγχώριοι Νιλάμμωνά τινα ἐπ' ἀρετῇ διαβόητον ᾑρήσαντο, ἄνδρα ἀγαθὸν, καὶ ἐπὶ μοναστικῇ φιλοσοφίᾳ περιφανῆ. Τὴν δ' οἴκησιν σμικρὰν πρὸ τοῦ ἄστεος οἰκίσκῳ καθειργμένος οὗτος ἐκέκτητο, οὗ τὴν εἴσοδον λίθοις ἀνέφραξεν. Ἐκκλίνοντα δὲ ἱεράσθαι, Θεόφιλος συνεβούλευε τὴν χειροτονίαν παρ' αὐτοῦ καταδέχεσθαι. Ὡς δὲ πολλάκις ἀπειπόντα οὐκ ἐδυσώπει, « Αὔριον, ἔφη, εἰ σοι βούλησις, ὦ πάτερ, πρᾶξον ὅπερ αἱρῇ· ἐμὲ δὲ σήμερον ἔα καλῶς τὰ καθ' ἑαυτὸν διαθέσθαι. » Ὡς δὲ τῇ ὑστεραίᾳ ἦκων Θεόφιλος, κατὰ τὰ συγκείμενα ἀνοίγειν τὴν θύραν ἐκέλευεν, ὁ Νιλάμμων, « Ἄγε δὴ, πρῶτον, ἔφη, Θεῷ τὴν εὐχὴν ἀποδῶμεν. » Ὁ δὲ κατετίθετο, καὶ εὐχὴν ἔπραττεν Ὁ δὲ Νιλάμμων σύναμα τῇ εὐχῇ καὶ τὸν τῇδε βίον ἀπέλιπεν. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν τέως ἠγνόει Θεόφιλος ἔξω ἑστὼς, καὶ ὅσοι περὶ αὐτὸν ἦσαν· ἐπεὶ δὲ τὸ πλεῖον τῆς ἡμέρας παρῴχετο, καὶ σφόδρα φωνούντων, οὐδὲν μᾶλλον ἤκουεν ὁ Νιλάμμων, τοὺς πρὸς τῇ θύρᾳ καθελόντες λίθους, νεκρὸν ἐκεῖνον εὑρίσκουσι· καὶ ὡς χρεὼν περιστείλαντες, περιφανεστέρᾳ ἠξίωσαν τῆς ταφῆς· οἷόν τε εὐκτήριον ὑπὲρ τοῦ τάφου ἀνῆγειραν οἱ ἐγχώριοι, καὶ τὴν τῆς κοιμήσεως ἡμέραν ἐς δεῦρο ἐπιτελοῦσι γηθόμενοι. Καὶ Νιλάμμων μὲν οὕτως

(1) Sozom. habet, *ipsius Heraclidis fautores.*

CAPUT XVII.

De iis quæ denuo Theophilus male perperamque egit: et ut fuga sibi consulnerit, populo per seditionem in partes discedente: et de sancto Nilammone monacho, librisque Origenis: præterea de synodo pro Joanne coacta.

Theophilus in hoc rerum statu consilii dubius, quamvis propalam Joannem calumniari percuperet, ut qui post abrogationem nihilominus episcopalibus fungeretur muneribus, facere id tamen non audebat. Certo namque sciebat, se ea re principes offensurum esse. Illi enim propter vulgi motum, Joannem ut id faceret, per deprecationem reluctantem, coegerant. Itaque Heraclidæ accusatoribus quamvis absentis, judicium injuriarum dedit. Inde enim facile se ad Joannis abrogationem perventurum esse putavit. Heraclides quidem, ut dixi, non affuit : absens tamen accusabatur, quod per vim quosdam pulsatos, et catenis vinctos, per mediam Ephesiorum urbem veluti in triumpho duxisset. Porro cum Joannis fautores (1) absentem reum agi non debere dicerent, et qui a Theophili partibus stabant, accusationes Heraclidis admittendas, judiciumque etiam contra absentem dandum esse contenderent, qui episcopali functione indignus esset: **387** rixa inde inter Alexandrinos et plebem Constantinopolitanam exorta est : et quod res ad conflictum pervenit, multi vulnerati, non pauci etiam cæsi sunt. Proinde Theophilus impetum multitudinis metuens, atque itidem qui cum eo erant episcopi, præterquam qui Joanni conjuncti erant, Constantinopoli profugientes, ad sua se quisque recepit. Theophilus una cum Isaacio monacho hieme ineunte Alexandriam venit. Accidit autem ut Geras appelleret, oppidum circiter quinquaginta stadia a Pelusio situm. Quod autem ibi tum episcopus mortuus esset, incolæ et cives in locum ejus Nilammonem legerunt, virum bonum, et propter virtutem percelebrem, monasticaque philosophia præclarum. Degebat autem ante oppidum parvæ casæ inclusus, cujus aditum saxis obstruxerat : et cum episcopalem dignitatem suscipere detrectaret, Theophilus ei, ut a se consecrationem susciperet, suasit. Postquam vero eum sæpius pernegantem non expugnavit : « Cras ille tandem, inquit, si ita placet, o Pater, quod constitueris, facito : me autem hodie res meas agere atque disponere sine. » Ubi postridie Theophilus ad eum venit, pro eo atque inter eos convenerat, et fores aperire jussit, Nilammon, « Age vero, inquit, Deo primum precationem offeramus. » Approbavit hoc Theophilus, et orationem peregit. Nilammon autem inter precandum vitam finiit : idque tum Theophilus, et qui cum eo foris stabant, ignorabant. Atque ubi plurima diei pars præterilit, et clamorem eorum Nilammon non exaudiit, revolutis ab ostio saxis, mortuum illum reperere runt (2) : eumque, sicuti convenit, coopertum at-

(2) Sozom. lib. VIII, cap. 9.

θαρικῇ πάντα ἐτολμᾶτο. Καὶ ὁ δῆμος πρὸς τὴν ἐρημίαν ἠλαύνετο· καὶ ἅπας ὁ λαὸς τῆς πόλεως ἔξω διέτριβε· καὶ κενὰ ἦν ἐν ἑορτῇ τοιαύτῃ τῶν λαῶν αἱ ἐκκλησίαι ἐγίνοντο· καὶ πλείους ἢ τεσσαράκοντα ἐπίσκοποι οἱ κοινωνοῦντες ἡμῖν μετὰ τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ κλήρου εἰκῇ καὶ μάτην ἠλαύνοντο. Καὶ ὀλολυγαὶ καὶ οἰμωγαὶ κατὰ τὰς οἰκίας, καὶ κατὰ τὰς ἐρημίας· καὶ πᾶν τῆς πόλεως μέρος τῶν συμφορῶν ἐπλήρου-το τούτων. Διὰ γὰρ τὴν ὑπερβολὴν τῆς παρανομίας, οὐχ οἱ πάσχοντες μόνον, ἀλλὰ καὶ οἱ μηδὲν τοιοῦτο ὑπομένοντες, συνήλγουν ἡμῖν· οὐχ οἱ ὁμόδοξοι μόνον, ἀλλὰ καὶ οἱ αἱρετικοί, καὶ Ἰουδαῖοι, καὶ Ἕλληνες, ὡς τῆς πόλεως καταχράτος ἁλούσης. Οὕτως ἐν θορύβοις καὶ ταραχαῖς καὶ ὀλολυγαῖς ἅπαντα ἦν. Καὶ ταῦτα ἐτολμᾶτο παρὰ γνώμην τοῦ εὐσεβεστάτου βασιλέως, νυκτὸς καταλαβούσης, ἐπισκόπων αὐτὰ κατασκευαζόντων, καὶ πολλαχοῦ στρατηγούντων· οἳ οὐκ ἠσχύνοντο καμπιδούκτωρας ἀντὶ διακόνων προηγουμένους ἔχοντες. Ἡμέρας δὲ γενομένης, πᾶσα ἡ πόλις ἔξω τειχῶν μετῳκίζετο, ὑπὸ δένδρα καὶ νάπας καθάπερ πρόβατα διεσπαρμένα τὴν ἑορτὴν ἐπιτελοῦντες.» Ἀλλ' οὕτω μὴν ἡ χρυσῆ γλῶττα, τοιαῦτα κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Πάσχα οἱ καλοὶ ποιμένες καὶ τῶν ψυχῶν τὴν προστασίαν πεπιστευμένοι, τῷ ἀναστάντι ἐκαρποφόρουν. Τί τὸ ἐπὶ τούτοις; Διατάγματα πανταχοῦ ἐφοίτα, τό τε Ἰωάννου ὄνομα καὶ τὴν κοινωνίαν ἀπείργοντα· ἃ δὴ τοὐναντίον μᾶλλον ἦσαν διαπραττόμενα. Ἐπιπλεῖστον γὰρ τοὺς πολεμουμένους ἐρρώννυον, ὥσπερ δὴ Θεοῦ νόμος, καιροῖς τοιούτοις οἰκονομούμενος. Ἀμέλει τοι καὶ αἱ ἐκκλησίαι, καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐκείνῳ προστιθεμένων, ὅσαι ὧραι ηὔξανε, καὶ ἐπιμήκιστον ἐπεδίδου.

A menta effusus : omnia denique perinde atque in barbara captivitate per audaciam acta sunt. Plebs ad solitudinem ejecta, et populus universus extra urbem egit. Ecclesiæ in tanto die festo vacuæ hominibus fuere : ac plures quam quadraginta episcopi nobiscum communicantes, **392** una cum populo et clero præter causam omnem pulsi sunt. Ululatus et luctus passim in domibus et solitudinibus auditi, et quævis urbis pars calamitatibus hisce repleta est. Nam propter immensam injuriæ tantæ immanitatem, non solum qui eam ferebant, verum etiam qui nihil tale sustinebant, nobiscum doluere : nec qui nostræ opinionis sunt modo, sed etiam hæretici et Judæi, et Græcæ superstitionis cultores, non aliter quam urbe vi et B armis capta. Adeo in tumultu et turba et planctu erant omnia. Atque hæc quidem audacissime, præter voluntatem et sententiam piissimi imperatoris, noctu sunt acta, episcopis procuratibus, atque in multis locis ordines ducentibus : quos non puduit campiductores pro diaconis antecambulones habere. Die porro exorta, civitas tota extra muros secessit, sub arboribus et in silvis, veluti oves dispersæ, ferias paschales celebrantes. » Hæc aurea illa lingua. Cæterum ejusmodi fructum ipso Paschæ festo die boni illi pastores, quibus animarum cura et præfectura credita est, ei qui a mortuis resurrexit, obtulerunt. Quid vero præterea factum? Mandata passim divulgata, quibus populo Joannis nomine et communione interdicebatur : quæ sane longe diversum habuere exitum. Plurimum namque eos qui affligebantur, confirmabat, quæ videlicet Dei lex et constitutio est, et ejusmodi temporibus dispositione quadam præcipue exercetur. Quapropter et ecclesiæ ipsæ, et eorum qui Joanni cupiebant, numerus, in horas augebatur, et incrementum maximum sumebat.

C

ΚΕΦΑΛ. Κ'.

Ἔτι περὶ τῆς ἀδίκου ὑπερορίας Ἰωάννου, καὶ ὅσα τοῖς περὶ αὐτὸν ἀπίων διεξῆσι· καὶ περὶ τῆς πρὸς αὐτὸν τοῦ λαοῦ διαθέσεως.

Ὡς δὲ τῆς Πεντηκοστῆς ἡμέρα κατέλαβεν, προσίασιν οἱ ἐπίσκοποι βασιλεῖ αὖθις· καὶ, « Σοὶ μὲν, φασὶ, τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων ἡ διοίκησις πρὸς Θεοῦ, τὰ δὲ τῶν ἐκκλησιῶν ἡμῖν ἐπετράπη. Ἄγε δὴ, μήθ' ἱερέων ἱερώτερος, μήτε τῶν κανόνων ἴσο εὐθύτερος· ἀλλ' ἡμῖν ἐπισκόποις οὖσι Θεοῦ τῶν τοιούτων ἐξίστασο. Ἔφθημεν γάρ σοι καὶ πρότερον εἰπόντες, καὶ νῦν λέγομεν, Ἐπὶ τὰς κεφαλὰς ἡμῶν ἡ Ἰωάννου καθαίρεσις. Σκοπεῖν οὖν δέον, μήπως ἑνὸς περιποιούμενος, πλῆθος οὐκ ἐλάχιστον ἀπολέσῃς. » Ταῦτ' εἰπόντων, πέμψας εὐθὺς ἐκεῖνος, ἐδήλου τῷ ἱερεῖ· « Οἱ σοὶ κατήγοροι τὸ σὸν κρῖμα ὅπως ἂν ἔχοι, καὶ τὴν τῆς καθαιρέσεως ψῆφον, ταῖς ἑαυτῶν ἐπιτίθεσι κεφαλαῖς. Τῷ Θεῷ τοίνυν ἐπιτρέψας τὸ σὸν, τῆς Ἐκκλησίας ἀπόστηθι. » Τί τοῦτο, ἀνδρῶν εὐμεταβολώτατε, καὶ κατ' αὐτό γε τὸ κρατεῖν, βασιλέων ἁπάντων ἀγεννέστατε καὶ ἀγνωμονέστατε; Ποῦ τὸ θερμὸν τῆς πρώην σπουδῆς, ἣν ἔσχες ἐξ Ἀντιοχείας μεταπαλούμενος τὸν τοσοῦτον, καὶ τὴν

CAPUT XX.

Plura de injusto exsilio Joannis, et quæ ad sectatores suos abiens dixerit : et de populi erga eum affectione.

Ubi autem Pentecostes dies advenit, episcopi rursum imperatorem adierunt, eumque verbis hisce sunt aggressi : « Tibi quidem humanorum negotiorum administratio a Deo, nobis autem ecclesiasticarum rerum procuratio commissa est. Itaque ne tu vel sacerdotibus sacer magis, vel canonibus rectior et æquabilior esse velis : sed D nobis episcopis Dei talium rerum cura cede. Diximus enim antea tibi, et nunc iterum repetentes dicimus, **393** in capita nostra condemnationem Joannis redundare debere. Quapropter te considerare æquum est, ne unum hominem defendens, non exiguam multitudinem perdas. » Hæc ubi dixere, confestim ille ad antistitem misit, qui ei indicarent : « Accusatores tui propter judicium tuum, quomodocunque se id habeat, et condemnationis tuæ sententiam, capita ipsi sua devoverunt. Proinde causa tua Deo commissa, ab ecclesia discede. » Quid hoc rei est, virorum

ως ἀπελαυνόμενος, βασιλέως γράμμασι τὴν A derit (haudquaquam enim Ecclesia episcopo prorsus carebit) ut ei ipsi non minus atque mihi capita vestra inclinetis, et dilectionis meæ in orationibus vestris memineritis. » Talibus verbis dictis, orientali exivit porta, nihil aliud questus, quam quod inique contra leges per vim expelleretur, judicio videlicet sibi denegato, quod legibus, adulteris quoque et homicidis et malefi is daretur. Cæterum ad mare deductus solvit, et celoce parvo in Bithyniam inexhaustum sapientiæ pelagus trajecit : atque inde iter cœptum prosecutus est, ad oppidulum Armeniæ quoddam, in finibus imperii Romani, ad os Ponti, in solitudine ingenti situm (o vindicta et lex Dei) impie abductus, imperatoris litteris ad eum locum inhabitandum condemnatus. Vernaculum oppidi ejus nomen Cucusus fuit. Insidiatorum vero ejus manus secum ipsa reputans, populum Dei qui in ecclesia erat, si factum id rescisceret, rursum illum prosecuturum, vimque adhibiturum, et viro magno ut rediret, persuasurum esse, alius alium præveniendo, templi postes clauserunt. Ut autem qui in plateis ambulabant quique extra templum circumcirca stabant, rem eam cognoverunt, partim quidem quam potuerunt celerrime ad mare, comprehensuros se esse bonum pastorem existimantes, properarunt : **395** partim vero timore perciti, fugerunt, seditionem et tumultum gravem, imperatoris etiam iram metuentes. Qui vero ad templi custodiam constiterant, magis etiam magisque exitus ipsos, ad quos multitudo aliis alios inter se

ε οἴκησιν καταδικασθείς. Κούκουσο δ' ἦν τῇ
νῃ τὸ ἐπιχώριον ὄνομα. Τῶν δ' ἐπιβούλων ἐκεί-
ὸ στῖφος, συνδιασκεψάμενοι ὡς εἰ πεῖραν τοῦ
ιένου ὁ τοῦ Θεοῦ λαὸς λήψαιτο, ἐπιδιώξοι αὖ-
καὶ πάλιν βίαν προσθήσει καὶ ἐπανελθεῖν πείσει
έγαν, ἄλλος ἄλλον προφθάνοντες, τὰς τοῦ ναοῦ
ς κατέκλειον. Ὡς δ' ἔγνωσαν οἱ ἀνὰ τὰς ἀγυιὰς
ιες καὶ περικύκλῳ τὸν ναὸν ἔξωθεν ἑστηκότες,
μὲν ᾗ τάχους εἶχον, πρὸς θάλασσαν, οἰόμενοι
λήψεσθαι τὸν καλὸν ποιμένα, ἠπείγοντο· οἱ δὲ
δεδοικότες, φυγάδες ἦσαν, τήν τε στάσιν καὶ
υκνὴν θόρυβον, ἔτι δὲ καὶ τὴν ἐκ βασιλέως
ὑπειδόμενοι. Οἱ δὲ περὶ τὸν νεὼν ἔτι μᾶλλον
τον τὰς εἰσόδους, ἐπὶ τούτοις τοῦ πλήθους συρ-
ος καὶ περιωθοῦντος ἀλλήλους. Μόλις δὲ ἐῇ B Vernaculum oppidi ejus nomen Cucusus fuit.
ἀνθολκῇ τῶν κατὰ νώτου ὄχλων ἐπικειμένων,
καὶ λίθοις κατεαγότων, τὰς θύρας σὺν βίᾳ
τάσαντες, χύδην ἐπὶ τὴν θάλασσαν ἐῤῥύησαν.
δ' ἐκεῖνον οὐκ ἔφθανον, ἀλλ' ἐπὶ πελάγους
ν τάχει πολλῷ τὸ ῥόθιον διαθέοντα, καί τινες
τοῦ βασιλικοῦ ξιφήρεις παρῆσαν, τὴν ὁρμὴν
τέλλοντες πᾶσι τρόποις καὶ μηχανήμασιν,
οἱ ὥσπερ ἀπειπόντες, τὰς ψυχὰς προεῖνται
ν ἠβούλοντο. Σφόδρα δὲ τὴν τοῦ καλοῦ ποι-
ὑλοφυράμενοι στέρησιν, καὶ τοῖς δάκρυσι
θίῳ διαμιλλώμενοι, κατηφεῖς καὶ δεδακρυμέ-
σον ἐξικέσθαι τὴν ὄψιν, τὴν ἁλιάδα θεώμε-
όλις ὑπέστρεφον, κοπετὸν οἷον οὐδεὶς ἀνθρώ-
ξ αἰῶνος ἢ εἶδεν ἢ παρέλαβεν ἀκοῇ. ποιησάμε-

udentibus confluebat, obstruxere. Et vix tandem ingenti et adversa repressione turbarum, go postibus imminentium, quarumdam etiam saxis fores confringentium, magna violentia ædes apertæ sunt, et populus confertim ad mare percurrit. Postquam vero illum ibi consecuti non sed in mari fluctus multa celeritate secantem viderunt, et armati quidam ex imperatoria ie ibi præsto fuere, qui modis molitionibusque omnibus hominum impetum inhibebant, illi re desperata, vitam potius quam illum amittere optaverunt. Atque ubi orbitatem suam et pastoris abitionem vehementer deplorarunt, et lacrymarum vi cum fluctibus decertarunt, i atque flentes, quantum oculis consequi potuerunt, naviculum intuiti, tandem ægre in u sunt reversi, cum eo planctu, quem nemo unquam a sæculo hominum vel vidit, vel accepit.

ΚΕΦΑΛ. ΚΑ'. C

*τῆς κατὰ τοῦ Ἰωάννου διὰ ξίφους ἐπιβου-
· καὶ περὶ τοῦ οὐρανόθεν πεμφθέντος θεη-
του πυρὸς τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ τοῖς βασιλείοις
τοῖς.*

CAPUT XXI.

De subornatis Joanni percussoribus, et de igne a vindicta divina de cœlo in ecclesiam et imperatoris ædes misso.

ν δέ με τῷ πάθει συγχεόμενον μικροῦ παρέ-
ν, ἔλεγχον μὲν ἀκριβῆ τῆς τῶν μοχθηρῶν κα-
ίχον ἐμφανῶς παριστᾷν, ὅση δ' αὖ κηδεμονία
τγάλῳ προσῆν ἐκ Θεοῦ. Τὸ γὰρ πονηρὸν ἐκεῖνο
ριον, ἐπεὶ μετὰ τῶν ἄλλων καὶ φονᾷν αὐτοὺς
ολκέτην τῶν τινος πρεσβυτέρων (Ἐλπίδιος ἦν
ὄνομα) πεντήκοντα χρυσίνων τὴν δεξιὰν μι-
ίμενοι, εἰς φόνον τῷ ἁγίῳ ἀνέπεμπον. Τῶν τις
ρατυχόντων τὸ τοῦ δρόμου τάχος πυθόμενος,
ῆεν, ἐπέσχεν. Ὁ δὲ μηδὲν εἰπών, ξίφει παρα-
παίει· εἶτα καὶ δεύτερον, τῇ τοῦ πρώτου
ἐκβοήσαντα· ἐπὶ δὲ τούτῳ καὶ τρίτον ἄλλον D
ιτ. Θορύβου δὲ, ὡς εἰκὸς, καὶ βοῆς ἐπιγενομέ-
ρευγεν ἀναχράτος. Πολλῶν δ' ἰδιωτικόντων καὶ

Illud porro luctu conturbatus parum abfuit quin præterirem, quod paulo ante discessum Joannis seu potius in ipso discessu ejus factum certo argumento manifestoque indicio est, cum improborum illorum malitiæ et iniquitatis, tum divinæ de magno illo viro curæ atque providentiæ. Malignum namque conciliabulum illud, quandoquidem cædem etiam eos super alia facinora patrare oportebat, servum presbyteri cujusdam Elpidii nomine, quinquaginta aureis dextra ejus conducta, ad cædem sancti viri submiserunt. Cujus cum accelerati ad episcopalem domum cursus causam quidam ei forte obvius requireret, eumque, ut potuit, retineret : ille nullo responso dato, statim hunc ense

ΚΕΦΑΛ. ΚΒ'.

Περὶ τοῦ γενομένου διωγμοῦ τοῖς προσκειμένοις τῷ Χρυσοστόμῳ· καὶ ὡς ἡ Ἐκκλησία διὰ τὴν ἐκείνου ἄδικον ὑπερορίαν διήρηται.

Οἱ δὲ πονηροὶ δέον μᾶλλον ἐντεῦθεν συνιέναι τὸ δέον, μάλιστ' ἀφορμῆς καὶ ἄλλης δραξάμενοι, ἐπαιτιώμενοι τοῖς προσκειμένοις Ἰωάννῃ, ὡς ἐκείνῳ χαριζόμενοι· ἐνῆκαν τὸ πῦρ, δεινῶς ἐκόλαζον· καὶ πολλοὺς μὲν τῶν ἐπισκόπων, οὐκ ὀλίγους δὲ καὶ τῶν ἱερέων καὶ κληρικῶν, καὶ τῶν ἄλλων οἳ τῆς ἐκείνου μερίδος ἦσαν καὶ ἐκείνῳ συνεξεληλυθότες, εὐθὺς συλλαβόμενοι, ἐν Χαλκηδόνι καθεῖρξαν. Ἕτεροι δὲ καὶ ἀνὰ τὴν πόλιν περιιόντες ἀπανταχοῦ, εἴ τινα τὰ ἐκείνου φρονεῖν κατεμηνύοντο, εὐθὺς συλλαμβάνοντες, ὑπὸ φρουρὰν ἐποιοῦντο, καὶ ὑπὸ ἀνάθεμα τὸν ἅγιον ὑποβάλλειν ἠνάγκαζον. Τοὺς δ' ἄλλους, οἳ τὴν τῶν πονηρευομένων ἐκκλησίαν ἐμίσουν, ἐξορίαι, δημεύσεις, θάνατοι, πρὸς δὲ ποικίλαι κολάσεις διεμερίζοντο. Ἦσαν δ' οὗτοι ἐπίσκοποι καὶ ἱερεῖς, καὶ ἁπλῶς τὴν ἀσκητικὴν φιλοσοφίαν ἠγαπηκότες. Ἐχρῆν γὰρ καὶ τοῦ καλοῦ ποιμένος ἀνόμοις ἐκδοθέντος χερσὶ, τά τε πρόβατα διασκορπισθῆναι καὶ τῷ διδασκάλῳ ἐπίσης τῶν ἀνιαρῶν συμμετέχειν. Οἱ μὲν οὖν ἐπλήρουν τὰς ἐγγιστα φυλακὰς, οἱ δ' ἐς τὴν πορρώτερω ἐστέλλοντο ἤπειρον, καὶ μακρὰν ἔπλεον θάλασσαν, νήσους οἰκήσοντες, πρότερον πολλαῖς αἰκίαις κατεργασθέντες. Οἷα δὲ αὐτοῖς τὰ κατὰ τὰς ὁδοὺς συνέπιπτε, ποῖος λόγος; ἐκτραγῳδήσειεν; Ὑμοῖς γὰρ καὶ πονηροτάτοις ἐκδοθέντας ἀνδράσιν, ὡμῶς καὶ ἀπανθρώπως ἔπασχον, οὐδεμιᾶς φειδοῦς ἀξιούμενοι. Καὶ οἱ μὲν ἀσπλάγχνως οὕτω καθ' ὁδὸν κατετείνοντο· οἱ δ' ἐφεστρίδων δίχα φόρτων δίκην γυμναῖς ἐπερρίπτοντο ἡμιόνοις, ἐρεῖξι καθάπερ ἡ σφάγια, κατὰ κεφαλὴν αἰωρούμενοι. Τὴν δ' ὑπεροψίαν, τὰ δ' ὀνείδη, ἀλλὰ τὴν χλεύην, τὸν βαρὺν μυκτῆρα, τοὺς καταγέλωτας, ἃ πολλῷ δριμύτερον καθίενται τῆς ψυχῆς, ἢ πληγαὶ καὶ ἐπάλληλοι μάστιγες, ἃ μᾶλλον εὐκτὸν ἐποίουν τὸν θάνατον, τίς ἱκανὸς διηγήσασθαι λόγος; Ἐντρυφῶντες δὲ τῇ ἐκείνων αἰσχύνῃ, ἐν χαμαιτυπείοις ἐποιοῦντο τὰς καταλύσεις, καὶ ἄλλοις αἰσχίστοις καταγωγίοις οἱ βδελυρίας μεστοὶ, οὐκ ἐν ἱεροῖς οἴκοις, ἢ ἄλλοις ἐπιτηδείως ἔχουσι τόποις ἐγκλείοντες· ἃ μικρὰ πάντως καὶ ὡς οὐδὲν ἐνόμιζον, ἢ τῆς Ἰωάννου μερίδος διαζυγῆναι. Εἰ δὲ καί τινες αὐτῶν διαφυγεῖν ἴσχυσαν, οὐδὲν ἧττον αὐτοὶ σφῶν ἐγίνοντο τιμωροὶ, ἀοίκους καὶ ἀδάτους ἑσχατιὰς ἑαυτοῖς καταψηφισάμενοι· τὴν μετὰ θηρίων οἴκησιν μᾶλλον ἢ μετ' ἀνθρώπων οὕτως ἀγρίως καὶ ἀπηνῶς ἐχόντων, ἔχειν ἑλόμενοι. Διαφερόντως μέντοι τὴν τοιαύτην ἀδικίαν οἱ τῆς Εὐρώπης ἐδδελύξαντο ἱερεῖς. Τῆς γὰρ τῶν διδράκτων κοινωνίας ἀποκριθέντες ἦσαν καθ' ἑαυτούς. Οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ Ἰλλυριοὶ καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν πρὸς ἕω ἐπίσκοποι τῆς Ἰωάννου μερίδος ἐγένοντο. Τὸ δὲ τῆς Ἐκκλησίας οὐκ ἐμερίσαντο σῶμα· ὥστε καὶ τοῦ μεγάλου Πατρὸς τελευτήσαντος, οἱ ἐσπέριοι ἱερεῖς, οὐ πρότερον τῶν ἐν Λιγύπτῳ καὶ ἕῳ, τῶν τ' ἐν Βοσπόρῳ καὶ Θρᾴκῃ τὴν κοινωνίαν ἠσπάσαντο, ἄχρις οὗ τὴν κλῆσιν τοῦ θεσπεσίου ἐκείνου ἀνδρὸς, τοῖς τεθνεῶσι συνέταξαν

CAPUT XII.

De persecutione quam ii pertulerunt qui Chrysostomo faverunt: et ut Ecclesia propter injustum ejus exilium sit dirisa.

Sedenim homines perversi, cum id quod æquum erat conjicere atque intelligere inde deberent, occasione potius alia arrepta, Joannis fautores criminati sunt: atque in eos, veluti illi gratificati incendium id excitassent, graviter animadverterunt: multosque episcopos, nec paucos sacerdotes et clericos, aliosque item qui in Joannis partibus erant, et cum eo urbe exierant, statim comprehensos Chalcedone in vincula conjecerunt. Alii porro in urbe passim obambulantes, si quis eis ut Joannis studiosus indicatus esset, eum quoque citra moram rapuerunt, atque custodiæ mandarunt, et ut anathemate virum sanctum feriret, coegerunt. Alios autem quibus ecclesia malignantium exosa erat, exsilia, bonorum confiscationes, neces et tormenta varia disjunxerunt. Erant autem isti, episcopi et sacerdotes, et monasticæ philosophiæ sectatores. Oportebat etenim pastore bono impiorum manibus tradito, oves quoque dispergi, et earumdem cum magistro ærumnarum participes fieri. Itaque alii custodias proximas compleverunt; alii in ulteriorem missi continentem, vastum trajecere mare, insulas inhabitaturi, cum quidem multis prius injuriis essent affecti. Quæ vero illis in profectione adversa acciderint, quænam oratio tragicis verbis exposuerit? Feris enim et improbissimis commissi hominibus, crudeliter et inhumaniter ab eis sunt tractati; neque eis quapiam in re est parsum. Et nonnulli quidem præter commiserationem omnem in via ita tractati sunt. Nonnulli vero sine amiculo clitellarum instar nudis injecti sunt mulis, haud aliter quam hostiæ aut victimæ in caput deorsum versum sublati. **398** Despicientiam vero, convicia, ludibria, graves sannas, illusiones, quæ acrius animum penetrant, aut plagas et alternata flagra, quæ mortem optabiliorem reddidere, quæ verba satis expresserint? Et quod in horum pudore et infamia sibi delicias facerent, in lupanaria atque alia fœdissima domicilia, et non in honestas ædes diverterunt, aliisve idoneis locis hos incluserunt, exsecratione pleni homines. Quæ tamen parva prorsus et pro nihilo potius isti habuere, quam ut a Joannis partibus sejungi se paterentur. Quod si nonnulli eorum profugere potuerunt, nihilominus ipsi a seipsis pœnas sumpserunt, ad loca sola inviaque et extremas ad oras seipsos condemnantes. Cum feris quippe illi, quam cum hominibus tam agrestibus et truculentis, habitare maluerunt. Ejusmodi injuriam seu iniquitatem summopere Europæ detestati sunt episcopi. Nam ab eorum qui talia admiserant, communione discreti, in partibus constitere. Illyrici quoque, et plurimi in Oriente episcopi, factionis Joannis fuerunt, Ecclesiæ autem corpus non diviserunt. Et magno hoc Patre de-

pi Occidentales non prius Ægypti, A ἐπισκόποις. Ἀλλ' οὐδ' Ἀρσάκιον τὸν ἐκείνου
Orientis, ...ori, et Thraciæ episcopos ad com- χον ψιλῆς γοῦν προσρήσεως κατηξίωσαν· ὁλ
munionem suam admiserunt, quam nomen divini Ἀττικὸν, ὃς μετ' Ἀρσάκιον ἐγεγόνει· καὶ γὰ
illius viri in mortuorum episcoporum catalogum τοῦτον πολλὰ πρεσβευσάμενον, πολλάκις δὲ τ
retulere. Sed neque Arsacium successorem ejus ρήνης τυχεῖν ἀξιώσαντα, χρόνῳ πολλῷ προσ
vel compellatione sola dignati sunt. Quin et Atti- ὕστερον, τὴν τοῦ μεγάλου προσηγορίαν τοῖς
cum, qui Arsacio substitutus est, et legationes διπτύχοις ἐγγράψαντα, ὡς μικρὸν προϊόντες
multas ad eos misit, sæpeque per pacificationem σομεν.
conciliari eis studuit, longo post tempore susceperunt, ubi magni viri nomen sacris tabulis i
psit, sicuti paulo post dicemus.

399 CAPUT XXIII

De Tigrio presbytero, et Eutropio lectore, et ea quæ propter ipsum facta est in somnis Sisinio visione.

Eo tempore maximo excitato motu, quoniam plebem quietam deinceps per seditionem nihil B moturam esse constabat, urbis præfectus Optatus publice pro tribunali, de incendio hoc, et quæ conflagraverat senatus curia, quæstionem exercuit, multosque eo sub prætextu graviter torsit. Quod enim superstitionem Græcam profitebatur, in nostris malis veluti delicias consectans, et ecclesiasticis cladibus illudens, casu eo delectabatur; et presbyterum quemdam, cui nomen erat Tigrius, arripuit: eique vestibus detractis, nudo flagris in tergo plagas intulit: et eousque hominem excarnificavit, donec articuli ejus solverentur. Manibus enim pedibusque arcte vinctus, quam maxime fieri potuit, distentus est. Tigrius vero iste genere barbarus quidem et eunuchus, non ab ipsa nativitate, C fuit. Et quoniam in herili domo, pro eo atque debuit, servitutem serviit, præclariorem quam pro servi captu laudem sibi comparavit. Quapropter libertate donatus, propter morum humanitatem et modestiam, multo intercedente tempore ad presbyteri evectus est dignitatem. Erat namque moderatus admodum, et æquabilitate vitæ insignis. Erga indigentes, si quis alius, et ipse valde commodus, et in hospites qui ad eum divertissent, benignus. Deinde Eutropius etiam lector produc us est, cum quasi incendiarius per indices delatus fuisset. Et primum quidem boiis distentis sæpius tortus est, postea autem ei fustibus et clavis ossa comminuta, ungulis deinde membra, latera, et maxillæ concisæ, postremo flammam accensam in- D ferioris corporis partibus is excepit. Atque ubi nihil est confessus, post eos qui dicti sunt cruciatus custodiæ inclusus est, cum juvenis et tenero maxime corpore esset. Ubi etiam correptis putredine membris, brevi vitam finiit. Verum enimvero grave mihi non fuerit, somnium quoque quod de eo accidit, historiæ huic attexere. Sisinio namque episcopo dormienti assistere visus est vir quidam forma et proceritate illustri, habitu etiam honesto et gravi, ad sanctam sacrificii aram, templi quod Stephano protomartyri dicatum est. **400** Consternata vero admiratione mente eum esse apparuit, quod viros bonos non invenerit, cujus rei gratia totam perambulaverit urbem: et quod in tanta

ΚΕΦΑΛ. ΚΓ'.

Περὶ τοῦ πρεσβυτέρου Τιγρίου, καὶ Εὐτρ τοῦ ἀναγνώστου, καὶ τοῦ διὰ τοῦτον ὁ τος.

Τηνικαῦτα δὲ μεγίστου φόβου ἀνηρτημένου, καὶ ὁ δῆμος λωφήσας ὄβλος ἦν μὴ τοῦ λοιπ σιάζειν, ὁ τῆς πόλεως ὕπαρχος, Ὀπτᾶτος δημοσίᾳ προκαθίσας, δῆθεν τὰ περὶ τῆς πυ καὶ τοῦ τῆς γερουσίας, εἴτουν τοῦ βουλευτηρ κου, ἐξήταζε. Πολλοὺς δὲ τῇ προφάσει τούτ νῶς ἐτιμωρήσατο· τὰ γὰρ Ἑλλήνων πρακ ὥσπερ τοῖς ἡμετέροις κακοῖς ἐντρυφῶν, κ ἐκκλησιαστικαῖς ἐπεγγελῶν συμφοραῖς, δι' εἶχε τὸ συμπεσόν. Καὶ δή τινα πρεσβύτερ γριον ὄνομα, συλλαβών, ὑφειρεῖτό τε τὴν ἰσ γυμνῷ τε κατὰ νώτου ἐπῆγε τὰς μάστιγας· τόσον ἠνέσατο, ἕως οὗ ἐκείνῳ διελύθη τὰ ἁρ τε γὰρ πόδες καὶ αἱ χεῖρες ἀσφαλῶς δεσμεύ ἐφ' ὅσον ἐξῆν, διετείνοντο. Ὁ δὲ Τίγριος οὗ μὲν γένος βάρβαρος ἦν, εὐνοῦχος δὲ οὐκ ἀπ στρός· δυνατῇ δὲ οἰκίᾳ δεδουλευκὼς, ὡς ἐπηνέθη, δόξαν οὐ κατὰ δοῦλον κτησάμενος ἐλευθερίᾳ τιμηθείς, τῷ τοῦ τρόπου ἐπιεικεῖ τῷ μέσῳ χρόνῳ καὶ εἰς πρεσβυτέρου προ Ἦν δὲ τὸ ἦθος μέτριος καὶ ἐπιεικέστατος· λ δεξιῶς εἶχε περὶ τοὺς δεομένους εἴπερ τις καὶ ἐπιξενωθείη αὐτῷ. Πρὸς δὴ τούτῳ καὶ Εὐ ἀναγνώστης προήγετο, καταμηνυθεὶς ἐπ πῦρ. Καὶ δὴ πρῶτα μὲν βοείαις κατατει συχνάκις ἠκίζετο· ἔπειτα ξύλοις καὶ ῥοπά ὁστᾶ συνεθλᾶτο· ὄνυξιν ἐπὶ τούτοις τὰ μέλ νετο, πλευράς τε καὶ παρειάς· τέλος πυρσ ῥιφθέντα κάτωθεν ὑπεδέχετο. Ὡς δὲ μηδὲν εἰ μολόγει, μετὰ τὰς εἰρημένας βασάνους τῇ κατεκλείετο, καὶ ταῦτα νέος καὶ ἁπαλόχρω στα ὤν. Ὅπου δὴ συσσαπέντων αὐτῷ τῶν ἀπεβίω μετὰ βραχύ. Ἐγὼ δ' οὐκ ὀκνήσω συμβὰν ἐπὶ τούτῳ ὄναρ τῇ συγγραφῇ παρα Σισινίῳ γὰρ τῷ ἐπισκόπῳ καθεύδοντι ἀνήρ τ κει παρίστασθαι, κάλλει καὶ μεγέθει διαφ σεμνῇ δὲ τῇ ἀναδολῇ κεχρημένος ἦν, παρὰ σιαστήριον τοῦ νεὼ, ὃς Στεφάνῳ ἀνεῖτο τῷ μάρτυρι. Εἴκει δὲ ἀδημονεῖν, ὅτι μὴ ἀν ἀγαθῶς ἐντύχοι, καὶ ταῦτα τούτου χάριν πᾶσ πόλιν περιελήλυθώς· ἐπὶ σπάνει δὲ τοσαύτῃ ἀ ἀγαθῶν μόνον διαφανῆ εἶναι Εὐτρόπιον. Ἐν ἐ ξει δὲ γενόμενον τῷ καινοτέρῳ τῆς ὄψεως τὸν νιον, διαναστῆναί τε εὐθέως, καί τινι τῶν ὑπ' πρεσβυτέρων τὸ ὄναρ ἐκδιηγήσασθαι, κελεύ

nique pecuniarum renuntiasti, ut eas de cætero A veluti divini juris factas, rectius majore cum æquitate dispenses, obnoxiamque te rationi reddendæ, si quid de eis præter rationem factum fuerit, esse scias. Itaque liberalitatem, si mihi obsequeris, petentium indigentia mutueris. Plures enim hoc modo abundabunt, et misericordiam simul et dispensationis curam, quam in divina pecunia consectari convenit, conservabis, compensationemque et gratiam congruentem consequeris. » Ex eo igitur tempore in solam sanctorum curam opes suas impendere constituit, et liberali manu virtutis amatores prosecuta est, largitione convenienti cum hilaritate usa. Ac multos illa quidem alios propter excellentem hospitalitatem liberaliter et benigne B excepit, in primis autem in Theophilo, amicum illum et charum Deo esse rata, magnanimitatem suam ostendit : quamvis et ipsa improbitatem et contumelias linguæ ejus non effugit, ob causam illam, quod et Dei amantes viros illos Ammonium et Isidorum hospitio excepit, eisque benigne fecit. Et cum qui pie secundum Deum viverent, omnes honoravit, flagrantique animo illos competenti cura dignata, eis inservivit : tum præcipue Chrysostomo Patri addicta et familiaris quam maxime fuit, tota ex illius nutu et ore pendens, et vestes atque cibum crassæ hujus materiæ expertem, cultumque illum pro eo atque decuit rite parans, 402 nec non in aliis rebus omnibus ei inserviens, et quodammodo perinde atque Thecla altera Paulum consequens. Sedenim incendii hujus prætextu C et ipsa tum ad præfecti tribunal constitit. Atque illo interrogante, « quid ita tandem Christianorum ecclesiam incendisset ? » composito placidoque animi statu illa, « Non hoc, ait, o præses, vitæ meæ institutum est. Substantiam enim, quod ipse quoque nosti, meam non exiguam fere omnem in sacrorum fanorum instaurationem insumpsi. » Ubi vero ille subobscure se illius vitam scire significaret, Olympias, « Proinde judicis munus, inquit, relinque, accusatorisque personam sume, et alius nobis detur judex. » Porro quoniam crimen objectum testimoniis confirmare non potuit, eamque legitime arguere non licuit, ad alia sensim præfectus transiit. Et quasi consiliarii locum susD cepisset, eam reprehendit, quod Joannis necessitudinem retineret, et propterea Ecclesiæ communionem non reciperet. cum ei resipiscenti facile esset, negotio molestiaque omni liberari. Verum beata illa nefas esse dixit, eam quæ publice per sycophantiam delata, et in judicio de crimine objecto non convicta esset, ad alterius rei, quæ in crimen atque judicium non venisset, causam dicendam transire. « Quod si tibi, inquit, videtur, jube me patronos producere criminum eorum quæ proxime mihi sunt intentata. Nam si cogere voles, ut me contra leges synaxis et conventus cum iis quos minime decet participem faciam : facturam me non esse scito, quæ eis facere permissum non

οὕτως εὖ πράξοντας· οἴκτου τε ἅμα καὶ τῆς εἰ
τοῖς θείοις χρήμασι κατεσκευασμένης καὶ οἱον
μιχῆς φροντίδος ἐπιτεύξῃ. ἀνηκούστης εὐτυχήσα
ἀμοιβῆς. » Ἐξ ἐκείνου τοίνυν εἰς τὰς τῶν ἁγί
θεραπείας μόνας ἐκχεῶν ἔγνω· φιλοτίμῳ τε χειρ
τοὺς τῆς ἀρετῆς ἐραστὰς ἐξένιζε, καὶ θεραπεί
ἠξίου τῆς ἀνηκούσης μισθ' Ἱλαρότητος. Πολλοὺς μὲ
οὖν καὶ ἄλλους διὰ τὸ περιὸν τῆς φιλοξενίας φιλο
μους ἐδεξιοῦτο· ἀλλὰ δὴ καὶ ἐπὶ Θεοφίλῳ, ὅτι δὴ
φίλον οἰομένῃ Θεοῦ, τὸ μεγαλόψυχον ἐπεδείξα
κἂν εἰσάπαν καὶ αὐτῇ τὸ ἰταμὸν τῆς ἐκείνου γλώ
της καὶ ἀφύβριστον οὐκ ἀπέδρασεν, αἰτίαν σχοῦσα
ὅτι καὶ τοὺς θεοφιλεῖς ἐκείνους ἄνδρας τοὺς περ
Ἀμμώνιον καὶ Ἰσίδωρον ἐπιξενοῦσα εὖ ἐκρινε
Πάντας μὲν οὖν τοὺς κατὰ Θεὸν ζῶντας ἐτίμα, πά
θερμῶς ἐκήδετο, καὶ τῆς ἀνηκούσης προνοίας ἠξίω
τῷ δὲ Χρυσοστόμῳ Πατρὶ διαφερόντως μᾶλλα προ
ἐκειτο, καὶ συνήθης εἱπερ τις ἦν, ὅλη τῆς ἐκείνο
καὶ φοπῆς καὶ γλώσσης ἑαυτὴν ἐξαρτήσασα, ἱμάτ
τε καὶ ἄβυλον ἐκείνην τροφὴν τε καὶ θεραπείαν κ
εἰδὼς εὐτρεπίζουσα, καὶ τἆλλα πάντα γινομένη, κ
τρόπον ἕτερον θέκλα τις οἷον ἄλλη τῷ Παύλῳ ἑπ
πομένη. Τῇ δὲ προφάσει τοῦ φλέγοντος καὶ ἐκ
τηνικαῦτα, τῷ τοῦ ὑπάρχου παρίστατο βήμα
Ἑρμίνου δ' ἐκείνου τί δή ποτε τὴν Χριστια
ἐκκλησίαν ἐμπρήσειεν, ἐκείνη ἡρεμαίῳ ψυχῇ
καστήματι, « Οὐχ αὕτη, ὦ ἔπαρχε, ἔφη, τῆς ἐμ
βιοτῆς ἡ προαίρεσις. Τὴν γὰρ ἐμὴν οὐσίαν πολ
γε οὖσαν, ἐπίστασαι δὲ καὶ αὐτὸς, σχεδόν τι πά
στον, εἰς ἀνανέωσιν ἱερῶν σηκῶν ἐκδαπανήσα ἰη
νετο. » Τοῦ δ' αἰσχρῶς αἰνιξαμένου τὸν ἔκφρ βί
εἰδέναι, « Οὐκοῦν ἄφεις δικάζειν, εἶπεν, εἰς σὴν
κατηγορίας μετάθηθι, καὶ ἄλλος ἡμῖν ἐσέσθω κρ
τής. » Ἐπεὶ δ' ἀμάρτυρον εἶχε τὸ ἐγκλημα, καὶ ἐ
δίκῃ μέμφεσθαι οὐκ ἐνῆν, ἐφ' ἕτερα ἠρέμα μ
ἔβαινε· καὶ συμβούλου τόπον ὥσπερ ἀναλαβὼ
κατεμέμφετο ὅτιπερ Ἰωάννου ἐξέχοιτο, καὶ ἐ
τοῦτο τὴν τῆς Ἐκκλησίας κοινωνίαν οὐ καταδέχο
ἐὸν μεταμέλῳ χρησαμένην, ἀπηλλάχθαι πραγ
των. Ἡ δὲ μακαρία, « μὴ θέμις εἶναι ἔλεγε
δημοσίᾳ συκοφαντίαν ὑποστᾶσαν. μὴ μέντοι δι
στηρίῳ διελεγχθεῖσαν τοῖς κατηγορημένοις,
ἄλλην ἀπολογίαν μετεχώρειν μέμψεων ἀνευθύν
Ἀλλ' εἴ σοι δοκεῖ, οἷς με πρώην ἐγράψαντο, κἄ
συνηγόρους προστήσασθαι. Εἰ γάρ με βιάσαιο πα
νόμως συνάξεων συμμετέχειν οἷς οὐ χρεών, ἴσθ
πράξουσαν ἃ μὴ ἐφεῖται οἷς εὐσεβεῖν ἔφρεσεν. »
ὕπαρχος δ' οὖν ὡς ἔγνω μὴ πείσεσθαι τῇ Ἐκκλη
κοινωνεῖν, τότε μὲν δῆθεν ἠφίει συνηγόρους εὐμ
ἄλλοτε δὲ τῷ δικαστηρίῳ παραγαγὼν, χρυσίου τ
λοῦ κατεδίκαζεν· οἰόμενος γὰρ ἢν διὰ ταῦτα μι
θέσθαι τῆς δόξης. Ἐκείνη δὲ ταῦτα παρ' οὐ
λογισαμένη, οὐ κατά τι τοῦ σκοποῦ καθυφῆκε.
τοι τοῦτο καὶ τὴν Κωνσταντίνου λιποῦσα, τὴ
Κυζίκῳ διατριβὴν κατεσπάζετο. Εἶτ' ἐκεῖθεν ὁ
ορίαν φυγὴν ἐν τῇ Βιθυνῶν Νικομηδείᾳ κατεδ
ζετο· ἀφθόνως δὲ τὰ χρειώδη Ἰωάννῃ ἐν ὑπερο
διάγοντι ἔπεμπεν, ὡς ἐκεῖνον ἐντεῦθεν πολλοῖς
ἐπαρκεῖν, καὶ οὐκ ὀλίγους ὠνούμενον τῆς τῶν Ἰσ

ρων αἰχμαλωσίας, τοῖς ἰδίοις ἀποδιδόναι. Ἐκεῖσε δὲ πλεῖστα διαβιώσασα ἔτη, τὰς τῶν πειρασμῶν νιφάδας ποικίλας τῶν θλίψεων τῷ πρὸς Θεὸν ἔρωτι γενναίως ὑπενεγκοῦσα, τὸν τῆς ὑπομονῆς ἀνεδήσατο στέφανον· ὃ μοναστήριον ἐν τῇ Κωνσταντίνου συνεστήσατο, Μαρίνῃ καταλιποῦσα τῇ συγγενίδι, ἀπαράτρωτον ἐπισκήψασα τὸν τοῦ μοναστηρίου κανόνα διατηρεῖν. Ἔγγιστα δ' ἦν τὸ μοναστήριον τοῦ τῆς ἁγίας Εἰρήνης καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ Λόγου Σοφίας προτέρου σηκοῦ· ὁ λόγος διῃρέσαι ἄχρι τῆς στάσεως ἧτις Νίκα ἐλέγετο. Τότε δὲ τοῦ τῆς Σοφίας ἱεροῦ ἐμπρησθέντος, κἀκεῖνο συνδιαφθάρη. Ἀλλὰ τοῦ μεγίστου πολλῷ ὕστερον αὖθις ἀνεγερθέντος; νεὼ, κἀκεῖνο τὴν προτέραν εὐκοσμίαν ἔσχε, καὶ εἰς τὸ ἀρχαῖον ἀποκατέστη ἀξίωμα, Σεργίας ἡγουμένης αὐτοῦ· ἣ δὴ καὶ τὸν τῆς μακαρίας βίον συγγράμματι καταλέλοιπεν, ἐν ᾧ δὴ καὶ τοῦτο ἱστορούσης ἔστιν ἀκούειν, ὡς ἐπεὶ ἐν Νικομηδείᾳ ἡ ὁσία ἐτελεύτα Ὀλυμπιὰς, πρὶν ἢ τάφος αὐτὴν ὑποδέξαιτο, τῷ τότε ἱερατικῶς ἐξηγουμένῳ τῆς Νικομήδους ὄναρ ἐφίστατο, τὸ τίμιον λείψανον γλωσσοκόμῳ ἐνθέμενον, τῷ βυθῷ ἐπαφεῖναι· ὅπου δ' ἂν ἐκεῖνο σχάσῃ τὸν πλοῦν, ἐκεῖ καὶ τὸ σῶμα τῆς ὁσίας καταξιοῦν. Καὶ τὸ μὲν ἐγίνετο· ἔφθανε δὲ τὴν παραλίαν, ᾗ ὁ τοῦ ἀποστόλου Θωμᾶ νεὼς ἵδρυται· Βρόχθοι ἐγχωρίως ὁ τόπος ὠνόμασται. Ἔνθα θεᾷ δύει ἐξιόντες οἱ τὸν τόπον οἰκοῦντες, τὸ ἱερὸν ἐκείνης πρὸς τῷ ἱερῷ θυσιαστηρίῳ κατέθεντο λείψανον, μυρίων νόσων θεραπείας ἀξιουμένων, δαιμόνων ἀπελαυνομένων, καὶ ἄλλων τεραστίων παρὰ δόξαν γεγενημένων. Ἱστόρηταί γε μὴν μετὰ τοῦτο ἔθνους ἐπιδρομῇ συμμετασχεῖν τῆς πυρκαϊᾶς· καὶ τὸν τοῦ ἀποστόλου νεών. Ἔγγὺς δὲ πρὸς θάλασσαν τοῦ λειψάνου κειμένου, τὸ μὲν γλωσσόκομον δαπάνην τῷ πυρὶ γενέσθαι, τὰ δέ γε λείψανα τοῖς θαλαττίοις παρεῤῥίφθαι ῥεύμασι· ὅπου δ' ἐκεῖνα γένοιτο, ὕφαιμον καὶ τὸ ὕδωρ καθίστασθαι, ὡσανεὶ ἐνδεικνυμένου Θεοῦ τὸ τῆς ὁμολογίας ἐκείνῃ μαρτύριον. Σεργίου δὴ τηνικαῦτα πατριαρχοῦντος, Ἰωάννην πέμψαι πρεσβύτερον· καὶ τὰ ἱερὰ ἐκείνης ἀναλεξάμενον λείψανα, τῷ αὐτῆς μοναστηρίῳ ἐνθεῖναι, ὅπερ, ὡς εἴρηται, μέσον ταῖν δυοῖν ἐκκλησίαιν τῆς Σοφίας τε καὶ Εἰρήνης ἀνῳκοδόμησε. Διετείνετο δὲ ὁ εἰρημένος πρεσβύτερος, ὡς εἶδε πολύ τι αἷμα ὑπερβλύσαν αὐτῶν, ὁπηνίκα αὐτὰ ἀνελέγετο, ὥσθ' ὑπερδραμεῖν αὐτοῦ καὶ τὰ ἔπιπλα, καὶ κάτωθεν ῥεῦσαι. Τὰ ἴσα δὲ καὶ ἕτερος εἶδε. Πολλῶν δὲ συῤῥευσάντων, ἰάματα παράδοξα ὤφθη δαιμονίων πλείστων ἀπελαθέντων· ἐν δὲ τούτων ἀστραγάλῳ γυναικὸς ἐμφωλεῦον ἐξέωσεν. Ἀλλὰ τοσαῦτα μὲν περὶ τῆς μακαρίας Ὀλυμπιάδος.

est, qui pie sibi vivendum esse statuerunt. » Præfectus postquam intellexit, persuaderi eam, ut cum Ecclesia communicaret, non posse, tum quidem ille eam advocatos sibi quærere permisit. Alio vero tempore in jus citatam, magno auri pondere per condemnationem multavit, sententiam eam suam, ob causam talem, mutaturam esse arbitratus. Verum illa hæc pro nihilo duxit, neque quidquam de proposito consilio suo remisit. Quocirca Constantinopolim etiam reliquit, et Cyzicum, ut ibi degeret, se contulit. Deinde vero ex eo loco ad exsilium in Nicomediam Bithynorum est damnata. Abunde vero res necessarias Joanni exsulanti suppeditavit, adeo ut ille ex ea liberalitate multorum quoque inopiam sublevaret, et non paucos ex Isaurorum captivitate redemptos suis restitueret. Ibi cum illa annos plurimos transegisset, **403** tentationumque procellas et afflictiones varias egregio in Deum amore fortiter sustinuisset, patientiæ tandem coronam suscepit. Monasterium quod Constantinopoli constituit, Marinæ cognatæ suæ relinquens, eam monasterii regulam inviolatam conservare jussit. Fuit id prope sanctæ Pacis et Verbi Dei Sapientiæ pristinum templum, et usque ad seditionem eam, quæ Nika, hoc est, *Vince*, dicebatur, duravit. Tum vero Sapientiæ templo exusto, et ipsum conflagravit. Cæterum maximo eo longe post templo restituto, monasterium hoc pristinam quoque recepit venustatem, atque ad veterem restitutum est dignitatem, Sergia ei præsidente, quæ etiam beatæ hujus feminæ vitam conscriptam reliquit: in qua illud quoque eam commemorantem audire licet, quod postquam Nicomediæ sancta Olympias diem suum obiit, priusquam sepulturæ mandaretur, temporis ejus Nicomediensi episcopo in somnis præceperit, ut venerandas reliquias arculæ impositas alto mari committeret, et quocunque locorum illa cursum teneret, ibi corpus ejus sepeliretur. Id ab episcopo factum, et arca ad maritimum locum delata est, ubi apostoli Thomæ delubrum positum est: ab incolis locus is Brochti dictus. Ibi divina visione admoniti qui regionem eam incolunt, exierunt, et sacras illius reliquias ad sanctam sacrificii aram reposuerunt, quas innumerabilium morborum cura, dæmonumque expulsione, aliisque prodigiis, quæ supra hominum opinionem ibi sunt exhibita, Deus dignatus est. Memoriæ quoque proditum est, postea incursione hostili templum hoc Apostoli incensum esse; et quod reliquiæ istæ prope maris undas sitæ essent, arcam quidem igni consumptam, ipsas autem in fluctus maris projectas esse. Quo vero loco illæ erant, undam ipsam cruentam constitisse, Deo veluti exhibente martyris illius confessionem. Sergium porro qui tum patriarcham gessit, Joannem presbyterum eo misisse; eumque sacra ejus ossa collecta, monasterio illius intulisse, quod ipsa (sicuti dictum est) loco medio inter duo Sapientiæ et Pacis templa excitavit. Presbyter autem, quem diximus, confirmavit, cum reliquias eas colligeret, magnam vim sanguinis se super eis scaturientem vidisse, adeo ut vestem quoque ejus contigerit, atque inde defluxerit. **404** Eadem alius quoque vidit. Et cum multi confluerent homines, sanationes mirificæ exhibitæ sunt dæmonibus plurimis ejectis: quorum unus talo mulieris incubans, abactus est. Hæc de beata Olympiade.

CAPUT XXV.

De conversatione et vita sanctæ Nicaretæ Nicomediensis.

Erant autem aliæ quoque plures eodem cursu **cum illa concertantes, ea**demque erga magnum **Patrem charitate flagrantes** : quarum una **bona admodum fuit,** Nicareta Bithyna (1), **nobilibus maxime parentibus** apud **Nicomedienses** orta. **Genus** ei præclarum erat : perpetua vero virginitate et reliqua vitæ virtute valde celebris fuit. **Fastu prorsus** caruit, **humilitate** inter eas quæ **idem studium** sequebantur, præcipue insignis. **Ordinem in moribus,** sermone et vita quotidiana **servavit. Res humanas** ad mortem usque divinis **posthabuit. Ad** fortitudinem quoque **composita fuit, et rerum** difficultates facillime pertulit. Et **quod divitiæ** multæ ei ablatæ essent, non ægre ei **fuit : atque eo** quod ei ex illis reliquum fuit exiguum admodum, optime dispensando ad necessitatem est usa ; cum quidem ad multam pervenerit **senectutem,** aliisque etiam liberaliter impertierit. **Et cum** munditiæ studiosa esset, remedia etiam **egregia** promptitudine condidit, ad variorum morborum usum commoda, quæ plurimis ægrotis dedit, qui nihil opis et adjumenti a consuetis medicis retulere. Divinitore enim quodam nutu quascunque aggrederetur res, finem bonum illæ capiebant. Atque, ut in summa dicam, in feminis quæcunque apud nos laudatæ fuere, non aliam reperire fuit moribus, sanctitate et virtutibus reliquis præstantiorem. Et talis cum esset, perpaucis tamen nota fuit. Propter morum namque modestiam et mediocritatis studium, ut lateret, potissimum operam dedit, adeo ut neque diaconissæ honorem suscipere, neque sacrarum virginum cœtui præesse voluerit, quamvis ad id Joannes patriarcha eam sæpe cohortatus sit et excitarit. Talis quoque suo ipsius respondens nomini Nicareta fuit. **Sed oratio nobis ad reliqua** historiam redeat.

ΚΕΦΑΛ. ΚΕ'.

Περὶ τῆς πολιτείας καὶ ἀγωγῆς τῆς ὁσίας Νικαρέτης τῆς ἐκ Νικομηδείας.

Πολλαὶ δὲ καὶ ἄλλαι ἦσαν τὸν ἴσον ἐκείνῃ δρόμον ἀνθαμιλλώμεναι, ἐπίσης τε καὶ τὸ φίλτρον τῷ μεγάλῳ Πατρὶ τρέφουσαι· ὧν μία καὶ ἀγαθὴ λίαν ἡ ταύταις ἦν καὶ Νικαρέτη ἡ Βιθυνή· εὐπατρίδης μὲν εἴπερ τις παρὰ Νικομηδεῦσι· γένος δὲ αὐτῇ περιβόητον· ἐπὶ δὲ ἀῤῥίῳ παρθενίᾳ, καὶ τῇ λοιπῇ τοῦ βίου ἀρετῇ, λίαν εὐδόκιμος. Ἀτυφοτάτη δὲ λίαν ἦν τῶν ὅσαι σπουδῇ τοιαύτῃ ἐθέλουσι. Τέτακτο δὲ αὐτῇ καὶ ἦθος καὶ λόγος καὶ δίαιτα. Τὰ δὲ Θεοῦ καὶ μέχρι θανάτου προετίμα τῶν ἀνθρωπίνων. Ἦν δὲ καὶ ἄλλως ἱκανὴ πρός τε ἀνδρίαν καὶ δυσχέρειαν πραγμάτων ῥᾷστα ὑπενεγκεῖν· καὶ μήτε τὴν παῦρον περιουσίαν ἀφῃρημένην ἄχθεσθαι· τά τε περιλειπόμενα ὀλίγα πάνυ ἀρίστως οἰκονομοῦσαν, τῶν ἐπιτηδείων ἐπαπολαύειν, καὶ ταῦτ' εἰς χῆρας προιεμένη βαθὺ, καὶ ἄλλοις ἀφθόνως μεταδιδόναι. Φιλόπονος δὲ λίαν γεγενημένη, προθυμίᾳ φιλοκάλῳ καὶ φάρμακα παρασκευάζειν, ἐπιτήδεια πρὸς χρείαν ποικίλων νοσημάτων ταλαιπωρουμένοις ἀνθρώποις, οἷς ἐπήρκει τῶν συνήθων πλείστοις, μηδὲν ἀπαναμένοις τῶν ἰατρῶν. Ῥοπῇ γάρ τινι θειοτέρᾳ οἷ ἐπιχειρήσειεν, εἰς χρηστὸν ἀπήντα τέλος. Ἐν σμικρῷ δ' εἰπεῖν ὅσαι σπουδαῖαι τῶν γυναικῶν, οὐδεμίαν ἂν τις ἄλλην εὕροι, ἤθει τε καὶ σεμνότητι καὶ τῇ λοιπῇ ἀρετῇ ἐπιδεδωκυῖαν. Τοιαύτη δὲ οὖσα, ὀλίγοις ἦν γνώριμος· ἦθει γὰρ μετριώτητος καὶ τῷ φιλοσόφῳ τοῦ τρόπου, περὶ πολλοῦ ἐποιεῖτο τὸ λανθάνειν· ὡς μήτε εἰς διακονίας ἀξίωμα προελθεῖν ἐλέσθαι, ἀλλὰ μηδὲ χοροῦ παρθένων ἱερῶν καθηγήσασθαι, καὶ ταῦτα Ἰωάννου τοῦ πατριάρχου πολλάκις ἐπὶ τούτῳ προτρεπομένου καὶ παραθήγοντος. Τοιαύτην μὲν καὶ ἡ περιώνυμος Νικαρέτη ἐτέτμηνεν· ἡμῖν δὲ ὁ λόγος ἐπὶ τὰ συνεχῆ τῆς ἱστορίας φερέσθω.

405 CAPUT XXVI.

De profectione Joannis in locum cui nomen Cucusus : et de episcopo Adelphio, et de admirabili visione quam is de Chrysostomo vidit.

Fortis ille veritatis propugnator in **oppidum** Armeniæ Cucusum abductus est, ad quod tum **multi excurrebant Isauri.** Consulto vero id quoque factum puto, ut in sæviorum hominum manibus esset, quam illi qui eum eo abduxissent, fuissent. Quamvis id divina providentia ita etiam disposuerit, ut etiam illi qui veritatis lucem non vidissent, per ipsum manu ducerentur. Id quod accidit. Siquidem doctrina et factis mirificis multas ibi cepit gentes, episcopos et presbyteros ibi creando, et sacras Scripturas eos docendo. Sedenim apud oppidum Cucusum Adelphius quidam Arabissi episcopus, visione divina admonitus, cum

ΚΕΦΑΛ. ΚΣ'.

Περὶ τῆς εἰς Κουκουσὸν ἀφίξεως Ἰωάννου, καὶ τοῦ ἐπισκόπου Ἀδελφίου, καὶ τῆς παραδόξου ὀπτασίας, ἣν διὰ τὸν Χρυσόστομον ἐθεάσατο.

Ὁ μὲν οὖν τῆς ἀληθείας γενναῖος ἀγωνιστὴς εἰς τὸ τῆς Ἀρμενίας πολίχνιον τὴν Κουκουσὸν ἤχετο πολλῶν τηνικάδε τοῦτο κατατρεχόντων Ἰσαύρων. Ἐπίτηδες οἶμαι καὶ τοῦτο, ἵν' ὑπὸ χερσὶν ἀγριωτέραις τῶν ἀγόντων γένηται· κἂν ἄλλως τῇ θείᾳ προνοίᾳ διῳκονόμητο· ἵνα μᾶλλον καὶ οἱ μὴ τὸ φῶς τῆς ἀληθείας μετεσχηκότες δι' αὐτοῦ χειραγωγηθεῖεν. Ὃ καὶ συνέβαινε. Τοῖς τε γὰρ λόγοις καὶ τοῖς παραδόξοις τῶν ἔργων πολλὰ τῶν ἐκεῖ ἐθνῶν ἐχειρώσατο, χειροτονίᾳ ἐπισκόπων καὶ πρεσβυτέρων ποιῶν, καὶ τὰς ἱερὰς ἐκδιδάσκων τούτους Γραφάς. Ἀλλ' εἰς μὲν Κουκουσὸν Ἀδέλφιός τις ἐπίσκοπος Ἀραβισσοῦ ὄψει τινὶ θειοτέρᾳ αὐτὸν ὑπ-

(1) Hanc sibi cognitam Sozomenus Constantinopoli quoque, cum plurimis aliis in voluntarium exsilium discessisse scribit, lib. VIII, cap. 23.

δέχεται· ὃν λόγος ἔχει μετὰ κοίμησιν Ἰωάννου ἀδημονεῖν, καὶ Θεοῦ δεῖσθαι δεικνύειν οἱ χοροῦ καὶ στάσεως ἐκεῖνον ἠξίου. Ἐν ἐκστάσει δὲ γενόμενον, πάντας μὲν ἁγίους ἰδεῖν, κατὰ κύκλον ἐφεξῆς ἑστηκότας· ἐκεῖνον δὲ μὴ τούτοις ὁρᾷν ἐναρίθμιον. Δεινῶς δ' ἀχθομένῳ, ἄγγελον αὐτῷ ἐπιστῆναι· ὃν καὶ τὸ τῆς λύπης ἄχθος ἀνέχοντα ἐπειπεῖν, ὡς Ἰωάννῃ ἄλλη τις ἐγγύτης Θεῷ, καὶ σὺν αὐτοῖς ἀγγέλοις εἰληφέναι αὐτὸν γέρας ὑμνεῖν τὸν Θεὸν, ἔνθα δ' ἐκείνῳ ἡ στάσις, οὐκ ἐφεῖται τοῖς πολλοῖς παρασκύπτειν. « Ἄπιθι τοίνυν, καὶ τὸ τῆς ψυχῆς ἄλγος θεράπευε· τὸ γὰρ μὴ ὁρᾷν σε τοῦτον οὐ τὸ μὴ παρεῖναι, τὸ δὲ τῶν πολλῶν ὑπερεῖναι, καὶ τὸ περιὸν τῆς τιμῆς ἐμποιεῖ. » Ἐκεῖνος μὲν οὖν αὐτὸν ὑποδέχεται· τὰ δὲ κατὰ τὴν ὁδὸν ἄλλη τις τραγῳδία ἢ κακῶν Ἰλιὰς ἀντικρύς ἐστιν· ὅσα γὰρ ὑπέστη παντοδαποῖς προσπαλαίων κακοῖς, τίς ἂν ἄλλου λέγοντος ἥδιον ἢ ἀληθέστερον ἀκούσειεν ἢ αὐτοῦ ἐκείνου διηγουμένου; καὶ ταῦτα γὰρ ἡ χρυσῆ γλῶττα ἄριστα καὶ ὡς ἐχρῆν διεξῆλθε. Κωνσταντίῳ γὰρ πρεσβυτέρῳ εὐθὺς ἐκ Νικαίας γράφων, ταῦτα δηλοῖ, οὕτω κατὰ ῥῆμα διεξιών·

A excepit. Hunc fama est, post Joannis obitum, cum in mœrore ingenti esset, Deum orasse, ut sibi indicaret, quanam sede et statione illum dignatus esset; atque cum in exstasi consternatus esset, sanctos quidem omnes circumcirca ordine consistentes vidisse, illum autem in eorum numero non conspexisse. Quod ubi graviter tulit, angelum ei astantem doloris molestiam ademisse atque dixisse, aliam Joanni sedem, Deo propinquiorem, honoremque præstantiorem, ut una cum angelis Deum laudibus vehat, datum esse, ad stationemque eam perspicere non multis permissum esse. « Abi itaque, inquit, et animi dolorem omitte. Quod enim hunc non vides, non propterea is non adest, sed potius supra multos est: atque id excellentis est honoris indicium: » Ille sane, sicuti diximus, Joannem excepit. Quæ vero ei in itinere accidere, tragœdia alia, seu malorum Ilias prorsus sunt. Quam variis enim cum ærumnis colluctatus sit, a nemine ea quam ab ipso commemorante jucundius aut verius quisquam cognoverit. Nam ea quoque mala aurea illa lingua, ita ut decuit, optime exposuit. Ad Constantium siquidem presbyterum ex ipsa statim Nicæa scribens, hæc verbis talibus significat:

B

ΚΕΦΑΛ. ΚΖ'.

Ἐπιστολὴ τοῦ θείου Χρυσοστόμου ὑπὲρ τῶν τοῦ Θεοῦ ἐκκλησιῶν· καὶ μερικὴ τῆς κατ' αὐτὸν ἐξορίας διήγησις.

« Τῇ τετάρτῃ τοῦ Πανέμου μηνὸς μέλλων ἀπὸ τῆς Νικαίας ἐξορμᾶν, ταῦτα διαπέμπομαι τὰ γράμματα πρὸς τὴν σὴν θεοσέβειαν παρακαλῶν, ὅπερ ἀεὶ παρακαλῶν οὐκ ἐπαυσάμην· κἂν χαλεπώτερος τοῦ νῦν κατέχοντος γένηται ὁ χειμὼν, κἂν μείζονα τὰ κύματα, μὴ διαλείπειν τὰ σαυτοῦ πληροῦντα, εἰς τὴν οἰκονομίαν ἧς ἐξάρχῃς ἤψω· λέγω δὴ τοῦ Ἑλληνισμοῦ τὴν καθαίρεσιν, τῶν ἐκκλησιῶν τὰς οἰκοδομὰς, τῶν ψυχῶν τὴν ἐπιμέλειαν. Μὴ δή σε ὕπτιον ποιείτω τῶν πραγμάτων ἡ δυσκολία· οὐδὲ γὰρ κυβερνήτης τὸ πέλαγος ὁρῶν μαινόμενον καὶ διανιστάμενον, ἀποστήσεται τῶν οἰάκων· ἀλλ' οὐδὲ ἰατρὸς τὸν κάμνοντα βλέπων τῇ νόσῳ κρατούμενον, ἀναχωρήσει τῆς θεραπείας· ἀλλὰ τότε μάλιστα ἕκαστος τούτων τῇ τέχνῃ χρήσεται καὶ τῇ προθυμίᾳ. Μὴ δὴ ὕπτιον ποιείτω σε τὰ συμβαίνοντα· οὐ γὰρ ὑπὲρ ὧν ποιοῦσιν ἡμᾶς ἕτεροι κακῶν, λόγον δώσομεν· ἀλλὰ καὶ μισθὸν ληψόμεθα. Εἰ δὲ αὐτοὶ τὰ παρ' ἑαυτῶν μὴ εἰσενέγκοιμεν, ἀλλὰ ῥᾳθυμήσαιμεν, οὐδὲν εἰς τοῦτο ἡμῶν προστήσεται ὁ τῶν πραγμάτων θόρυβος. Ἐπεὶ καὶ Παῦλος δεσμωτήρια οἰκῶν, καὶ τῷ ξύλῳ προσδεδεμένος, τὰ αὐτοῦ ἐποίει· καὶ Ἰωνᾶς ἐν γαστρὶ τοῦ θαλαττίου θηρίου φερόμενος· καὶ οἱ τρεῖς παῖδες οἱ ἐν τῇ καμίνῳ διατρίβοντες· καὶ οὐδένα τούτων τὰ ποικίλα δεσμωτήρια ταῦτα ῥᾳθυμότερον πεποίηκε. Ταῦτ' οὖν ἐννοῶν, δέσποτά μου, καὶ Φοινίκης καὶ Ἀραβίας καὶ τῶν κατὰ τὴν ἀνατολὴν μὴ παύσῃ φροντίζων ἐκκλησιῶν· εἰδὼς ὅτι πλείονα λήψῃ τὸν μισθὸν, ὅσῳ καὶ τοσούτων ὄντων τῶν κωλυμάτων, τὰ παρὰ σοῦ εἰσφέ-

C

D

Nicæa quarto mensis Julii die soluturus, hasce ad pietatem tuam dedi litteras, ad id te cohortans, ad quod nunquam cohortari desii: quamvis gravior præsente tempestate procella, majoresque fluctus ingruant, ut ne intermittas ea quæ officii tui sunt, in ea quam ab initio cepisti administratione, adimplere: Græcæ superstitionis exterminationem dico, ecclesiarum ædificationes, animarum curam. Neque te supinum aut socordem rerum difficultas faciat. Neque enim gubernator, ubi mare ipsum concitari et furere videt, a navis clavo et gubernaculis discedit: neque medicus, ubi ægrum morbo corripi cernit, curatione supersedet: sed tum maxime uterque istorum artem suam et promptitudinem adhibet. Non te ad socordiam redigant præsentia mala; non enim de eis quæ nobis inferuntur calamitatibus, rationem reddemus, quin potius mercedem accipiemus. Si vero ea quæ in nobis sunt, in Ecclesiam non contulerimus, sed desides fuerimus, nihil nos ea in re adjuvabit aut defendet malorum tumultus: quandoquidem et Paulus carcerem incolens, in vinculis officium suum fecit. Et Jonas in ventre belluæ marinæ inclusus fuit, et tres pueri in camino versati sunt: neque tamen horum quemquam vincula varia ad desidiam redegere. Hæc ipsa tecum reputans, domine mi, ne omiseris Phœniciæ, Arabiæ, et Orientis ecclesiarum curam gerere: illud persuasum habens, locupletem te mercedem recepturum esse, si tot et tantis intercedentibus

406 CAPUT XXVII.

Epistola divi Chrysostomi, pro ecclesiis Dei: singularis de exsilio ejus narratio.

πον. Ἀλλὰ καὶ τοῦ σώματος ἡμῖν ἀπαγορεύσαντος, καὶ τοῦ φόβου τῶν Ἰσαύρων πάντα πολιορκοῦντος, τῆς μικρᾶς ταύτης καὶ εὐτελοῦς οὐκ ἐπετύχομεν χάριτος. Δόξα τῷ Θεῷ καὶ διὰ τοῦτο· οὐ παυόμεθα γὰρ αὐτὸν ἐπὶ πᾶσι δοξάζοντες. Εἴη τὸ ὄνομα αὐτοῦ εὐλογημένον εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἴστε γὰρ ὡς πάντα θορύβων καὶ ταραχῆς πεπλήρωνται· καὶ οὐχ ὑπὲρ Κωνσταντινουπόλεως χρὴ μόνον παρακαλεῖν, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς οἰκουμένης ἁπάσης· ἐπειδήπερ ἐντεῦθεν ἀρξάμενον τὸ κακὸν, καθάπερ εἴρηται, πανταχοῦ τῆς γῆς τὰς ἐκκλησίας λυμαίνεται. Ἑβδομήκοντα τοίνυν ἡμέρας ἀναλώσαντες κατὰ τὴν ὁδὸν, ὁπότε ποτὲ ἀπηντήκαμεν εἰς τὴν Κουκουσὸν, τὸ πάσης τῆς οἰκουμένης ἐρημότατον χωρίον. Ὅθεν λογίζεσθαι τῇ θαυμασιότητι ὑμῶν ἔξεστιν, ὅσα καὶ ἡλίκα πεπόνθαμεν κακὰ, πυρετοῖς ἀφορήτοις παλαίοντες, καὶ φόβῳ Ἰσαυρικῷ πολιορκούμενοι. Καὶ ταῦτα λέγω, οὐκ ἀξιῶν ἐνοχλῆσαί τινα ὥστε ἡμᾶς μεταστῆσαι ἐντεῦθεν. Τὸ γὰρ χαλεπώτατον διηνύσαμεν τῆς ὁδοῦ τὴν ταλαιπωρίαν. Ἀλλ' ὑμᾶς χάριν αἰτῶ, τὸ συνεχῶς ἡμῖν γράφειν, καὶ ὑπὲρ τῶν ἐκκλησιῶν φροντίζειν. » Καὶ αὖθις πάλιν φησίν· « Ἐπεὶ καὶ ἡμᾶς τρίτον ἔτος ἐν ἐξορίᾳ διατρίβοντας, λιμῷ, λοιμῷ, πολέμοις, πολιορκίαις συνεχέσιν, ἐρημίᾳ ἀφάτῳ, θανάτῳ καθημερινῷ, μαχαίραις Ἰσαυρικαῖς, οὐχ ὡς ἔτυχε παρακαλεῖ καὶ παραμυθεῖται τὸ διηρκὲς καὶ μόνιμον ὑμῶν τῆς διαθέσεως, τῆς παῤῥησίας τὸ ἀκλινές. Ὅθεν εἰ καὶ τοῦ ἐδάφους καὶ τῶν τειχῶν τῆς πόλεως ἐκβεβλήμεθα, τῆς δὲ κυρίως πόλεως οὐ μετῳκίσθημεν. Εἰ γὰρ ὑμεῖς ἡ πόλις, μεθ' ὑμῶν δὲ ἡμεῖς ἀεὶ καὶ ἐν ὑμῖν, εὔδηλον ὅτι καὶ ἐνταῦθα διάγοντες, τὴν πόλιν οἰκοῦμεν ἐκείνην. Καὶ γὰρ ἐνδιαιτώμεθα ὑμῶν ταῖς ψυχαῖς· καὶ ὅπουπερ ἂν ὦμεν, πάντας ὑμᾶς τοὺς σφοδροὺς ἡμῶν ἐραστὰς ἐπὶ διανοίας περιφέροντες ἄπιμεν. »

A homines impetrant, ut in amœniorem viciniorem que locum condemnaremur. Verum cum et corpus ærumnas hasce tolerare deneget, et metus Isaurorum omnia circumvallet, parvam hanc et tenuem gratiam obtinere non possumus. Sit eo quoque nomine Deo gloria. Non enim glorificare eum in omnibus desinimus. Sit nomen ejus benedictum in sæcula. Scitis namque, loca omnia tumultibus et turbis esse plena : nec pro Constantinopoli sola, sed pro universo orbe oratione et cohortatione opus est. Inde enim initio sumpto, sicuti dictum est, malum loca omnia pervadens, ecclesias omnes turbat. Septuaginta diebus in itinere consumptis, aliquando tandem Cucusum pervenimus : locum totius orbis, propter solitudinem, gravissimum. B Proinde reverentia vestra colligere potest, quæ et quanta pertulerimus mala, insustentabilibus febribus conflictati, et metu Isaurico circumvallati. Atque hæc quidem dico, non quod velim quemquam cuiquam molestum esse, et petere ut alio inde transferar. Nam quod durissimum fuit, viæ scilicet ærumnam, pertulimus. Sed illam a vobis gratiam peto, ut crebro ad nos scribatis, et ecclesiarum curam geratis. » Et rursus inquit : « Quandoquidem et nos tertium jam annum in exsilio agentes, in fame, peste, bellis, continuis obsidionibus, solitudine incredibili, morte quotidiana, ensibus Isauricis, non mediocriter animat et consolatur affectionis vestræ abundantia, et constantia, et C fiduciæ stabilitas. Quapropter etiam si solo et mœnibus ejecti sumus, vera tamen civitate exacti non sumus. Si enim vos civitatem facitis, et nos vobiscum semper et in vobis sumus, satis constat, etiam dum hic agimus, urbem nos illam incolere. In animis enim vestris versamur : et ubicunque sumus, omnes vos vehementes nostri amatores in mente nostra circumferimus. »

ΚΕΦΑΛ. ΚΗ'.

Περὶ Ἀρσακίου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, οἷος ἦν· καὶ ὡς τοὺς περὶ Ἰωάννην ἐδίωκε· καὶ ὡς ἐτελεύτησεν ἐν βραχεῖ.

Ταῦτα μὲν αἱ ἐπιστολαί· οὐ πολλῷ δὲ ὕστερον χειροτονεῖται τῆς Κωνσταντίνου Ἀρσάκιος, Νεκταρίου τοῦ πρὸ Ἰωάννου τὴν τοιαύτην ἐπισκοπὴν διαθύναντος ἀδελφός· ἀνὴρ πρᾶος εἶναι δοκῶν, καὶ D περὶ τὸ θεῖον μάλιστα εὐλαβής. Ἀχρεῖαν δὲ τὴν περὶ αὐτοῦ δόξαν ἐποίουν κληρικοί τινες, ἃ μὲν ἐβούλοντο ὁρῶντες, ἐκεῖνῳ δὲ τὴν αἰτίαν ἐπιγραφόμενοι. Πολλῷ δὲ χείρονα μᾶλλον τοῦτον ἐποίει τὰ τηνικάδε συμβάντα περὶ τοὺς Ἰωάννῃ προσκειμένους. Ἐπεὶ γὰρ αὐτῷ τε καὶ τῇ κατ' αὐτὸν ἐκκλησίᾳ κοινωνεῖν ἢ συνεύχεσθαι ἀπηξίουν, ἃ τε δὴ τῶν τ' ἐπιβούλων καὶ συκοφαντῶν Ἰωάννου ἀναμεμιγμένων αὐτοῖς, καθ' ἑαυτοὺς δὲ ἐκκλησίαζον ἀθροιζόμενοι· ἀνά τε τὰς ἐσχατιὰς καὶ στοὰς τῆς πόλεως λόγους περὶ τούτου προσῆγεν Ἀρκαδίῳ τῷ βασιλεῖ. Καὶ δὴ συνηγμένοις, πεμφθείς τις ἐκεῖθεν καὶ οὐκ ἀγεννὴ νεολαίαν προσεπαγόμενος, τὸ μὲν πλῆθος παίοντες ξύλοις καὶ λίθοις, ἐκεῖθεν ἤλαυνον· ὅσοι

409 CAPUT XXVIII

De Arsacio patriarcha Constantinopolitano, qualis is fuerit : et ut Joannis sectatores persecutus sit, et paulo post mortuus.

Epistolæ sic habent. Non multo vero post episcopus Constantinopolitanus ordinatur Arsacius, Nectarii, qui ante Joannem episcopatum cum gessit, frater : vir placidus quidem judicatus, et erga Deum maxime religiosus. Gloriæ autem ejus clerici quidam obfuerunt, qui quidquid voluere, fecerunt, et culpam omnem in eum contulerunt. Deteriorem vero eum multo fecere ea quæ Joannis sectatoribus accidere. Postquam enim cum eo et cum ecclesia ejus, in qua insidiatores et sycophantæ Joannis multi aliis permisti essent, communicare et orare noluerunt, et suos sibi conventus in extremis locis et porticibus civitatis egerunt, rem eam ad Arcadium imperatorem detulit. Itaque ad eos congregatos quidam cum non contemnenda militum manu missus. Illi multitudinem fustibus et saxis pulsantes, inde depulerunt. Quicunque autem inter illos ardentiore erga Joannem animo, et quasi multitu-

ου ἀσκητικά τινες εἶναί φασιν. Οὐχ οὗτος δ' Εὐστάθιος, ὁ εἰς Ἀντιόχειαν ὕστερον μετα- δὲ ὃν καὶ τὰ κατὰ Παυλῖνον καὶ Φλαβιανὸν καὶ ριον τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐπισυνέβη σκάνδαλα. Ὁ δ' κὸς εἰς ἄνδρας ἤδη τελείους, πρὸς τὴν καθόλου λησίαν μετέθετο, τὰ Μακεδονίου ἀποβαλών. Εἶχε φρονεῖν, οὐ μαθήσει κτησάμενος, ἀλλὰ φύσει. ἐν τοῖς πρακτέοις ἐπηβολώτατος ἦν· λίαν δ' ουλεῦσαι καὶ διαδρᾶσαι αὖθις ἐπιβουλὴν δεξιώ- · τόσον δὲ τὸ ἦθος ἐπαγωγὸν εἶχεν, ὡς σχεδὸν κεχαρισμένος εἶναι. Τὰ δὲ πρὸς τοὺς ἐκκλη- τικοὺς λόγους ἀφελὴς ἦν, καὶ τοιούτους αὐτοὺς θετο, ὥστε μήτε παρὰ τῶν ἀκροατῶν μετεγ- εσθαι, μήτε μὴν παντάπασιν ἀμοιρεῖν παιδείας ούσης λόγους. Ἐπιμελὴς δ' εἰς ἄκρον ὢν, εἴ πη ν ἐθήρα, τοὺς παρ' Ἕλλησιν ἐπὶ ῥητορείᾳ εὐ- ιήσαντας ῥήτορας ἤσκητο. Καὶ ἰδιώτης μὲν ἐδόκει· ἐξ ἐκείνων δὲ μαρτυρίας παράγων, οὓς ἐπιστημόνως μετιόντας ἐλάνθανεν. Ἐπι- τατος δὲ πρὸς τὸ ὁμόδοξον ὢν καὶ ἥπιος, ἄλλως ἢ ὡς ἐκείνῳ ἐδόκει φρονοῦσι φοβερὸς τα ἦν, ἐκ τοῦ ῥᾴστου τε ἔχων δέος ἐκείνοις λειν μόνον βουλόμενος· πάλιν δ' αὖ ἀθρόον βαλλόμενος, πρὸς τὸ πρᾶον μεταχωρεῖν. Ὁ μὲν οιοῦτος ἦν, ὡς οἱ αὐτοῦ πεῖραν εἰληφότες ἱστό- ν. Τούτου δ' ἐπὶ τῶν οἰάκων ὄντος τῆς Ἐκκλη- πολύς τις ἐγένετο τῶν Ἰωάννῃ προσκειμένων γμὸς, τοῦ πλείστου μέρους τῆς ἕω καὶ ἑσπε- λήξεως ἐκτρεπομένου τὴν κοινωνίαν τῆς κατ' Ἐκκλησίας. Καθ' ὃν δὴ χρόνον οἱ ἐν Ἐφέσῳ ς δραξάμενοι, ᾗ σφίσιν ἐδόκει, πάντ' ἐκίνουν εταστρέφειν ἐβούλοντο. Καὶ τοὺς μὲν ὑπὸ τοῦ ποιμένος καὶ ὡς Θεῷ φίλον τοῖς θρόνοις ἐνι- ένους ἐξήλαυνον· βεβήλους δέ τινας καὶ παμ- ους ἀντικαθίστων τοῖς θώκοις, μή τινος βασάνου χειροτονίας προηγουμένης· ἀλλ' οὕτως εἰκαῖον ι τὸ πρᾶγμα καὶ πρόχειρον ὡς μόνον βούλε- ᾗ τι διδόναι, καὶ εὐχερέστατα τὴν ἱερωσύνην όνειν. Καὶ δὴ θ' οἱ ἐκβληθέντες, δεξιῶς μετελ- ς τοὺς τῶν τοιούτων καταφρονητάς, εἰσαγω- ἐτύγχανον, χρημάτων, φεῦ! τὴν ἱερωσύνην μενοι. Οἳ δὴ καὶ Ἡρακλείδην ἐκεῖνον, ὃν ὁ ς Ἐφέσου πρόεδρος καταστήσειε, συνεπιψηφι- ων τῇ πράξει καὶ ἄλλων ἑβδομήκοντα ἐπι- ων, ἐπὶ τέσσαρα ἔτη ὠμοτάτως καθείρξαντες, α καθελόντες τὸν κατάπτυστον καὶ προφανῆ δον ἄνδρα, τὸν βδελυρίας πάσης ἀνάμεστον, οῦ τριβούνου Βίκτωρος εὐνοῦχον, τῷ τοῦ παρ- Ὀρόνῳ (ὦ δίκη καὶ ἀνοχὴ Θεοῦ! ἀναξίως θιστῶσιν.

est translatus, et propter quem in Ecclesia offendicula illa inter Paulinum et Meletium, et Flavianum et Evagrium exstitere. Atticus ubi inter viros census est, Macedonii opinione rejecta, ad Ecclesiam universalem se contulit, non tam doctrina quam natura prudens : quapropter in rebus agendis facile quod voluit assecutus est, instruendis simul et effingendis insidiis dexteritate mira. **411** In moribus ejus hæ fuerunt illecebræ, ut fere omnibus gratus et charus esset. In orationibus ecclesiasticis simplex fuit, easque tales edidit, ut neque ab auditoribus transcriberentur, neque omnino doctrina liberaliore et elegantia carerent. Et cum vir summa diligentia esset, opportunum tempus nactus, subinde oratores Græcos celebriores legendo se exercuit. Tum demum, cum idiota seu rudis esse videretur, testimonia ab illis mutuatus, eos etiam qui erudite cum eo agerent, fefellit. Cunctque studiosissimus et placidus maxime erga ejusdem sententiæ sectatores, tum eis qui aliter quam ipse sentirent, formidabilis plurimum fuit. Eis facillime, dummmodo vellet, timorem incutere potuit : et rursum totus mutatus, ad comitatem se retulit. Talis ille fuit : sicuti qui eum cognovere, memoriæ mandarunt. Eo autem Ecclesiam gubernante, ingentem Joannis studiosi tulere persecutionem, cum quidem maxima et Orientis et Occidentis pars Ecclesiæ ejus communionem aversaretur. Quo tempore Ephesii impunitate arrepta, quæ eis visa sunt, omnia movere et mutare voluerunt. Itaque viros a bono pastore rite, et sicuti Deo gratum est, in thronis collatos ejecerunt, eisque profanos quosdam et impuros prorsus homines substituerunt, nulla exploratione manuum impositioni præeunte : quippe ita vana et facilis ea res visa est, ut ad episcopatum promptissime suscipiendum satis esset, si quis id modo vellet, aut aliquid donaret. Proinde qui dudum a Joanne exauctorati fuerant, commode rerum talium contemptores aggressi, in Ecclesia sunt introducti, episcopatu (proh pudor!) pecunia redempto. Qui etiam Heraclidem illum, quem magnus Joannes Ephesi episcopum creaverat, suffragantibus ei aliis quoque septuaginta episcopis, ad annos, quatuor crudelissime carceri incluserunt : et postea dignitate ei abrogata (1), exsecrandum et manifestum cinædum, detestationis omnis plenum, tribuni Victoris eunuchum, in virginis viri throno (o vindicta et patientia Dei!) indignissime collocarunt.

(1) Nemo gradum sacerdotii venalitate pretii retur. Quantum quisque meretur, non quantum sufficit, æstimetur. Non pretio, sed precibus ordinetur antistes. L. *Si quemquam*. C. de episc. et cler.

υνάξεις ἐποίουν· οὗ χάριν καὶ πολλῶν δεινῶν ἐπάθησαν.

ab Ecclesia sejuncti, synaxes et conventus suos egere: quam ob causam multas etiam experti sunt ærumnas.

ΚΕΦΑΛ. ΛΑ'.

τῆς ἐς Ῥώμην πρεσβείας τῶν εὐσεβῶν ὑπὲρ τῆς Ἰωάννου δίκης.

CAPUT XXXI.

De legatione quam pii Romam de Joannis judicio miserunt.

λ' οὕτω κακῶς ἐχούσης τῆς Ἐκκλησίας, τῶν ἐπισκόπων καὶ κληρικῶν, ζήλῳ θείῳ διαφλεχθέντες, ὑπὲρ Ἰωάννου καὶ τῆς πονηρῶς καὶ ἀθλίως ἐχούσης Ἐκκλησίας, τῆς ἔω ἁπάντων, τὴν πρεσβείαν κατελάμβανον Ῥώμην, καὶ τὴν χαλεπὴν ἐκείνην τραγῳδίαν κατέλεγον, Ὁνωρίῳ παραστάντες τῷ βασιλεῖ, ἔτι δὲ καὶ Ἰννοκεντίῳ τῷ Ῥωμαίων ἐπισκόπῳ. Μετὰ γὰρ τὸν πολὺν ἐκεῖνον Δάμασον Σίρικιος τὴν ἐπισκοπὴν διεδέχετο. Τούτου δὲ ἔτη πεντεκαίδεκα διανύσαντος, Ἀναστάσιος εἰς τὸν Θρόνον ἤγετο. Μετὰ δὲ τοῦτον τρία ἔτη διαβιώσαντα ἔντιος ταύτην ἐπλήρου τὴν διαδοχήν. Καὶ ἅς ντο δόντες ἐπιστολάς· τρεῖς δ' ἦσαν, ὧν μία ἧς χρυσῆς καὶ γλώττης ἐκείνης ἦν, τὰ συμπεπάντα πρὸς λεπτὸν διοῦσα· ἄλλη δὲ κοινὴ τοῦ ταντινουπόλεως κλήρου ἁπάντος· τρίτη δὲ τῶν ράκοντα ἐπισκόπων, οἳ τῆς Ἰωάννου μερίδος καὶ κοινωνίας. Ταύτας δὴ ἐγχειρίσαντες, τοσζῆλον ἐκείνοις ἀνῆψαν περιπαθήσασι τοῖς ς, ὡς καὶ ἄμφω Ἀρκαδίῳ τῷ βασιλεῖ διαπέμτι γράμματα, τὸν ἐπὶ τοῖς πεπραγμένοις μαῦπνον ἐκείνου διεγκαλοῦντας. Ἠτιῶντο δὲ καὶ ιυτέραν ὑπεροφίαν ὡς μὴ θεσμοῖς γεγενημένην σιαστικοῖς· καὶ χρῆναι, εἴπερ τι ἐκείνῳ μέλῳ τε κυρίως καλοῦ καὶ τῆς κατὰ τὴν Ἐκκλησίρήνης, τὸν μὲν ἱερέα πάλιν εἰς τὸν οἰκεῖον γειν θρόνον· ἀθροῖσαι δὲ καὶ κατὰ Θεσσαλοσύνοδον, ἅτε δὴ μέσον κειμένην τῶν ἐξ ἕω Ῥώμης ἡκόντων· μεταστέλλεσθαι δὲ τῆς Ἀλεου καὶ Θεόφιλον, ὃς τάδε πάντα συνέχει· καὶ ν τὸν τρόπον κανονικῇ καὶ ἀπαθεῖ διαίτῃ τὰ τὸν Ἰωάννην ἅπαντα εὐθετῆσαι. Τούτου γὰρ πέμψαι καί τινας τῶν Ἰταλῶν ἐπισκόπους, ησιν ἀγαθὴν καὶ ἀψευδῆ δίκην ταῖς καρδίαις μένους, ἔλεγον. Τοιαῦτα μὲν Ἀρκαδίῳ ὁ τε ιος καὶ Ἰννοκέντιος ἔπεμπον· ἃ δὲ Ἰωάννῃ ἐν κλήρῳ ἀντέγραφον, τούτοις τοῖς ῥήμασι ἔχοντο· ἅπερ ἐγὼ ἐκ τῆς Ῥωμαίων διαλέκτου ρα εὑρών, εἰς Ἕλληνα γλῶσσαν μεταβληθέντα, ις τοιάδε·

Cum Ecclesia ita affligeretur, episcopi quidam et clerici, divino zelo pro Joanne et Ecclesia, cujus tam malus et miserandus status esset, flagrantes, ex Oriente Romam veterem sunt profecti, gravemque tragœdiam istam Honorio imperatori et Innocentio Romæ episcopo commemorarunt. Nam post magnum illum Damasum, Siricius quindecim annis episcopatum Romanum tenuit. Ei autem defuncto, Anastasius subrogatus est. Qui ubi post triennium decessit, Innocentius locum ejus per successionem cepit. Tres illi secum attulere epistolas; quarum una aureæ illius linguæ erat, calamitates omnes exactissime recensens: secunda, totius Constantinopolitanæ urbis cleri communis; tertia, quadraginta illorum episcoporum, qui communionis et partium Joannis erant. Eis redditis, tantum in illis zelum accenderunt, propter calamitates eas dolentibus, ut ambo ad imperatorem Arcadium litteras dederint, diuturnum in rebus hujusmodi somnum ejus reprehendentes. Carpebant vero alterum quoque exsilium, quo Joannes præter ecclesiasticas sanctiones affectus fuerat: oportere affirmantes, si quæ illi veræ honestatis et Ecclesiæ tranquillitatis cura esset, 414 episcopum in sedem suam reduci, et synodum Thessalonicæ, quæ in medio e Roma et ex Oriente venientibus sit, cogi. Theophilum etiam Alexandrinum, qui omnia ea miscuisset, acciri: atque ita demum canonico, nullisque affectionibus corrupto judicio, Joannis causam omnem rite et ordine decidi. Cujus rei gratia se Italos aliquot episcopos misisse addiderunt, conscientiam bonam et judicium rectum in cordibus suis obtinentes. Hæc sic ad Arcadium Honorius et Innocentius scripsere. Quæ vero Joanni etiam et clero rescripsere, ejuscemodi verbis continentur: quæ ego ex Romano sermone utraque in Græcam linguam translata inveni, et historiæ huic adjeci. Epistola ad Joannem sic habet:

τῇ συγγραφῇ παρεθέμην. Ἡ μὲν οὖν πρὸς Ἰωάννην

ΚΕΦΑΛ. ΛΒ'.

κεντίου πάπα Ῥώμης ἐπιστολαὶ δύο πεμφθεῖσαι τῷ τε ἱερῷ Χρυσοστόμῳ ἐν ὑπερορίᾳ γοντι, καὶ τῷ κλήρῳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

CAPUT XXXII.

Innocentii papæ Romani epistolæ duæ, sancto Chrysostomo exsuli et clero Constantinopolitano missæ.

ἱ καὶ πάντα δεῖ τὸν ἀναίτιον προσδοκᾶν τὰ ἀ, καὶ παρὰ τοῦ Θεοῦ τὸν ἔλεον αἰτεῖν, ὅμως ρ' ἡμῶν τὴν ἀνεξικακίαν συμβουλευόντων, θήκοντα γράμματα διὰ Κυριακοῦ τοῦ διακόνου ἰσταλται· ὥστε μὴ πλέον δυνηθῆναι τὴν ὕβριν συντρίβειν τὸ ἀγαθὸν συνειδὸς ἐν τῷ ἐλπίζειν. γὰρ ὀφείλει διδαχθῆναι ὁ τοσούτων λαῶν διλος καὶ ποιμήν, τοὺς ἀρίστους ἀεὶ καὶ πολλά-

« Tametsi innocentem bona omnia exspectare, et a Deo misericordiam petere conveniat, tamen nos quoque, qui tolerantiæ malorum suasores sumus, litteras hasce, pro eo atque decuit, cum Cyriaco diacono ad te dedimus, ne adversariorum injuria plus possit, dum affligit, quam bona conscientia, dum in spe cum illa luctatur. Non enim opus est doceri te, tot populorum doctorem et pastorem,

μὴ πρόφασις κρίσεως γένηται ἢ ζητηθῇ; Εἰς τόπους ζώντων ἱερέων ἄλλοι ἀποκαθίστανται· ὡς δυναμένων τῶν ἐκ τοιούτου πλημμελήματος ὁρμωμένων, ὀρθῶς τι ἔχειν, ἢ πεπρᾶχθαι, ἢ ὑπό τινος κριθῆναι; Οὐδὲ γὰρ πώποτε παρὰ τῶν πατέρων τῶν ἡμετέρων τοιαῦτα τετολμῆσθαι ἐγνώκαμεν· ἀλλὰ μᾶλλον κεκωλύσθαι τὸ μηδενὶ εἰς τόπον ζῶντος χειροτονεῖν ἄλλον δεδόσθαι ἐξουσίαν. Οὐ γὰρ χειροτονία ἀδόκιμος τὴν τιμὴν δύναται ἀφελέσθαι τοῦ ἱερέως· ἐπειδήπερ οὐδὲ ἐπίσκοπος δύναται εἶναι ἐκεῖνος, ὃς ἀδίκως ὑποκαθίσταται· ὅτι καὶ περὶ τῆς τῶν κανόνων παραφυλακῆς τούτοις δεῖν ἕπεσθαι γράφομεν, οἵτινες ἐν Νικαίᾳ εἰσὶν ὡρισμένοι· οἷς μόνοις ὀφείλει ἐξακολουθεῖν ἡ καθολικὴ Ἐκκλησία, καὶ τούτους γνωρίζειν. Εἰ δὲ ἕτεροι ὑπό τινων προσφέρονται, οἵτινες ἀπὸ τῶν κανόνων τῶν ἐν Νικαίᾳ διαφωνοῦσι, καὶ ὑπὸ αἱρετικῶν ἐλέγχονται συντετάχθαι, οὗτοι παρὰ τῶν καθολικῶν ἐπισκόπων ἀποβάλλονται. Τὰ γὰρ ὑπὸ τῶν αἱρετικῶν εὑρεθέντα, ταῦτα οὐκ ἔστι τοῖς καθολικοῖς κανόσι προσάπτειν. Ἀεὶ γὰρ διὰ τῶν ἐναντίων καὶ ἀθέσμων τὴν τῶν ἐν Νικαίᾳ μειοῦν βουλὴν ἐθέλουσιν. Οὐ μόνον οὖν λέγομεν τούτοις μὴ δεῖν ἐξακολουθεῖν, ἀλλὰ μᾶλλον αὐτοὺς μετὰ αἱρετικῶν καὶ σχισματικῶν δογμάτων εἶναι κατακριτέους· καθάπερ καὶ πρότερον γέγονεν ἐν τῇ Σαρδικῇ συνόδῳ ὑπὸ τῶν πρὸ ἡμῶν ἐπισκόπων. Τὰ γὰρ πραχθέντα κατακρίνεσθαι μᾶλλον προσῆκεν, ἢ ἀντικρυς τῶν κανόνων γενόμενα, ἔχειν τινὰ βεβαιότητα, ἀδελφοὶ τιμιώτατοι. Ἀλλὰ τί κατὰ τῶν τοιούτων νῦν ἐν τῷ παρόντι ποιήσομεν; Ἀναγκαία ἐστὶ διάγνωσις συνοδικὴ, ἣν καὶ πάλαι ἔφημεν συναθροιστέαν. Μόνη γάρ ἐστιν ἥτις δύναται τὰς κινήσεις τῶν τοιούτων καταστεῖλαι καταιγίδων· ἧς ἵνα τύχωμεν, χρήσιμον τέως ὑπερτίθεσθαι τὴν ἰατρείαν τῇ βουλήσει τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν. Πάντα ὅσα νῦν τῷ φθόνῳ τοῦ διαβόλου πρὸς τὴν τῶν πιστῶν δοκιμασίαν τετάραχται, πραῦνθήσεται. Οὐδὲν ὀφείλομεν τῇ στερρότητι τῆς πίστεως παρὰ τοῦ Κυρίου ἀπελπίσαι. Καὶ γὰρ ἡμεῖς πολλὰ σκεπτόμεθα, ὃν τρόπον ἡ σύνοδος οἰκουμενικῶς συναχθείη, ὅπως τῇ βουλήσει τοῦ Θεοῦ καὶ ταραχώδεις κινήσεις παύσωνται. Ὑπομείνωμεν οὖν τέως· καὶ τῷ τείχει τῆς ὑπομονῆς ὀχυρούμενοι, ἐλπίσωμεν πάντα τῇ βοηθείᾳ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἀποκατασταθῆναι. Πάντα δὲ ὅσα ὑμᾶς ὑφίστασθαι εἰρήκατε, καὶ πρότερον συνδραμόντων εἰς τὴν Ῥώμην τῶν ὑμετέρων ἐπισκόπων, εἰ καὶ τὰ μάλιστα διαφόροις χρόνοις, τουτέστι Δημητρίου, Εὐλυσίου καὶ Παλλαδίου, οἵτινες μεθ' ἡμῶν ἦσαν, τελείᾳ ἐρωτήσει μεμαθήκαμεν. » Ταῦτα καὶ τὰ πρὸς τοὺς κληρικοὺς διελάμβανον γράμματα· ἐξ ὧν συνάγειν ἔστιν, ὁποία τις ἦν ἐκείνῳ ὑπὲρ Ἰωάννου γνώμη τε καὶ σπουδή.

μὴ πρόφασις κρίσεως γένηται ἢ ζητηθῇ; Εἰς τόπους ζώντων ἱερέων ἄλλοι ἀποκαθίστανται· ὡς δυναμένων τῶν ἐκ τοιούτου πλημμελήματος ὁρμωμένων, ὀρθῶς τι ἔχειν, ἢ πεπρᾶχθαι, ἢ ὑπό τινος κριθῆναι; Οὐδὲ γὰρ πώποτε παρὰ τῶν πατέρων τῶν ἡμετέρων τοιαῦτα τετολμῆσθαι ἐγνώκαμεν· ἀλλὰ μᾶλλον κεκωλύσθαι τὸ μηδενὶ εἰς τόπον ζῶντος χειροτονεῖν ἄλλον δεδόσθαι ἐξουσίαν. Οὐ γὰρ χειροτονία ἀδόκιμος τὴν τιμὴν δύναται ἀφελέσθαι τοῦ ἱερέως· ἐπειδήπερ οὐδὲ ἐπίσκοπος δύναται εἶναι ἐκεῖνος, ὃς ἀδίκως ὑποκαθίσταται· ὅτι καὶ περὶ τῆς τῶν κανόνων παραφυλακῆς τούτοις δεῖν ἕπεσθαι γράφομεν, οἵτινες ἐν Νικαίᾳ εἰσὶν ὡρισμένοι· οἷς μόνοις ὀφείλει ἐξακολουθεῖν ἡ καθολικὴ Ἐκκλησία, καὶ τούτους γνωρίζειν. Εἰ δὲ ἕτεροι ὑπό τινων προσφέρονται, οἵτινες ἀπὸ τῶν κανόνων τῶν ἐν Νικαίᾳ διαφωνοῦσι, καὶ ὑπὸ αἱρετικῶν ἐλέγχονται συντετάχθαι, οὗτοι παρὰ τῶν καθολικῶν ἐπισκόπων ἀποβάλλονται. Τὰ γὰρ ὑπὸ τῶν αἱρετικῶν εὑρεθέντα, ταῦτα οὐκ ἔστι τοῖς καθολικοῖς κανόσι προσάπτειν. Ἀεὶ γὰρ διὰ τῶν ἐναντίων καὶ ἀθέσμων τὴν τῶν ἐν Νικαίᾳ μειοῦν βουλὴν ἐθέλουσιν. Οὐ μόνον οὖν λέγομεν τούτοις μὴ δεῖν ἐξακολουθεῖν, ἀλλὰ μᾶλλον αὐτοὺς μετὰ αἱρετικῶν καὶ σχισματικῶν δογμάτων εἶναι κατακριτέους· καθάπερ καὶ πρότερον γέγονεν ἐν τῇ Σαρδικῇ συνόδῳ ὑπὸ τῶν πρὸ ἡμῶν ἐπισκόπων. Τὰ γὰρ πραχθέντα κατακρίνεσθαι μᾶλλον προσῆκεν, ἢ ἀντικρυς τῶν κανόνων γενόμενα, ἔχειν τινὰ βεβαιότητα, ἀδελφοὶ τιμιώτατοι. Ἀλλὰ τί κατὰ τῶν τοιούτων νῦν ἐν τῷ παρόντι ποιήσομεν; Ἀναγκαία ἐστὶ διάγνωσις συνοδικὴ, ἣν καὶ πάλαι ἔφημεν συναθροιστέαν. Μόνη γάρ ἐστιν ἥτις δύναται τὰς κινήσεις τῶν τοιούτων καταστεῖλαι καταιγίδων· ἧς ἵνα τύχωμεν, χρήσιμον τέως ὑπερτίθεσθαι τὴν ἰατρείαν τῇ βουλήσει τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν. Πάντα ὅσα νῦν τῷ φθόνῳ τοῦ διαβόλου πρὸς τὴν τῶν πιστῶν δοκιμασίαν τετάραχται, πραῦνθήσεται. Οὐδὲν ὀφείλομεν τῇ στερρότητι τῆς πίστεως παρὰ τοῦ Κυρίου ἀπελπίσαι. Καὶ γὰρ ἡμεῖς πολλὰ σκεπτόμεθα, ὃν τρόπον ἡ σύνοδος οἰκουμενικῶς συναχθείη, ὅπως τῇ βουλήσει τοῦ Θεοῦ καὶ ταραχώδεις κινήσεις παύσωνται. Ὑπομείνωμεν οὖν τέως· καὶ τῷ τείχει τῆς ὑπομονῆς ὀχυρούμενοι, ἐλπίσωμεν πάντα τῇ βοηθείᾳ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἀποκατασταθῆναι. Πάντα δὲ ὅσα ὑμᾶς ὑφίστασθαι εἰρήκατε, καὶ πρότερον συνδραμόντων εἰς τὴν Ῥώμην τῶν ὑμετέρων ἐπισκόπων, εἰ καὶ τὰ μάλιστα διαφόροις χρόνοις, τουτέστι Δημητρίου, Εὐλυσίου καὶ Παλλαδίου, οἵτινες μεθ' ἡμῶν ἦσαν, τελείᾳ ἐρωτήσει μεμαθήκαμεν. » Ταῦτα καὶ τὰ πρὸς τοὺς κληρικοὺς διελάμβανον γράμματα· ἐξ ὧν συνάγειν ἔστιν, ὁποία τις ἦν ἐκείνῳ ὑπὲρ Ἰωάννου γνώμη τε καὶ σπουδή.

posse? Nunquam sane patres nostros talia ausos
416 fuisse, sed potius vetuisse cognovimus, ne cui in locum viventis per ordinationem alium substituendi sit potestas. Minime enim ordinatio reproba honorem adimere episcopo potest: quandoquidem neque episcopus ille esse potest, qui inique substituitur. Nam quantum ad canonum observantiam attinet, canonibus obsequendum esse scribimus, qui Nicææ sunt decreti: quos solos consectari decet Ecclesiam catholicam, et eos in medium afferre. Sin alii a quibusdam proferuntur, a Nicænis canonibus dissonantes, et hæreticos auctores referentes, ii a catholicis episcopis rejiciuntur. Hæreticorum namque inventa catholicis canonibus non sunt adnectenda. Semper etenim illi per contraria et nefaria decreta, Patrum Nicænorum consilium minuere intendunt. Quapropter non solum hoc dicimus, istos sequendum non esse, verum etiam cum hæreticis et schismaticis seu dissidiosis dogmatibus condemnandum: quemadmodum antea in Sardicensi concilio ab episcopis, qui nos præcesserunt, factum est. Nam quæ sic perperam subintroducuntur, magis damnare convenit, quam ut quæ directe contra canones statuuntur, aliquam habeant, fratres reverendissimi, firmitatem. Cæterum quid contra istos in præsentia agendum? Synodali cognitione peropus est, quam dudum etiam cogendam esse censuimus. Sola enim illa talium procellarum motus sopire potest: quam ut obtineamus, utile nunc fuerit, medicinam et opem hanc ad voluntatem magni Dei et Christi ejus, Domini nostri, referre. Omnia quæ diaboli invidia, ad fidelium explorationem sunt perturbata, pacabuntur. Stabilitate fidei nihil non sperare a Domino debemus. Nos quidem multum deliberamus et dispicimus, quomodo universalis synodus congregetur, ut de voluntate Dei turbulenti isti motus compescantur. Itaque interea sustineamus; et patientiæ muro circumvallati, omnia auxilio Dei nostri restitutum iri speremus. Quæcunque vero vos sustinuisse scripsistis, ea quoque omnia antea, quamvis diversis maxime temporibus, a collegis vestris episcopis, Demetrio, Eulysio et Palladio, qui Romam venerunt, et nobiscum fuerunt, percunctatione accurata cognovimus. » **417** Hæc sunt, quæ ad clericos ab Innocentio datæ litteræ continebant: ex quibus colligere licet, quæ illi sententia et studium de Joanne fuerit.

ΚΕΦΑΛ. ΑΓ'.

Περὶ τῶν ἐκ Ῥώμης πρέσβεων, ὅσα πεπόνθασιν ὑποβολαῖς Εὐδοξίας καὶ Ἀττικοῦ.

Τὰ γοῦν τοιαῦτα γράμματα, ἔτι δὲ καὶ τὴν τῆς συνόδου ψῆφον, ἣ διὰ τὴν Ἰωάννου αἰτίαν ἐν Ἰταλίᾳ

CAPUT XXXIII.

De legatis Roma missis, qualia ii Eudoxiæ et Attici suggestione sint passi.

Litteræ ipsæ tales fuere. Insuper vero synodi decreto (1), quæ Joannis causa in Italia coacta fuit,

(1) Sozom. scribit, episcopos quinque, et presbyteros duos Ecclesiæ Rom. ad Honorium et Arcadium esse missos, qui locum et tempus synodi cogendæ peterent, lib. VIII, cap. ult.

τούτοις πλείστα ἀγανακτήσας ὁ τῆς Ῥώμης ἐπίσκοπος Ἰννοκέντιος, τοιάνδε συνθέμενος τὴν ἐπιστολήν, τοῖς περὶ Ἀρκάδιον, Ἀττικόν τε καὶ Θεόφιλον ἐξαπέστειλεν, ἀφορισμῷ καὶ καθαιρέσει αὐτοὺς ὑποβάλλουσαν· καὶ ταῦτα μαθών, οὐ πολλῷ ὕστερον καὶ τὴν τελευτὴν τῷ Πατρὶ ἐπιστῆναι, ἐπὶ πόρρω τῆς ἐξορίας ἀπαγομένῳ, ὡς μικρὸν προϊόντες δηλώσομεν. Ἡ μέντοι ἐπιστολὴ τούτοις τοῖς ῥήμασι περιελήπτο·

A renuntiarunt, nihil scientes, quid vel Cyriaco ejusque comitibus, vel Joanni ipsi acciderit. Hæc tum segnem Arcadium latuere : id quod postea animadvertere licuit. Hisce vero de causis Innocentius Romanus episcopus plurimum indignatus, epistolam compositam ad Arcadium, Atticum et Theophilum dedit, qua illos excommunicationi et exauctorationi subjecit, cum quidem cognovisset, non multo post Patrem illum mortem oppetiisse, in longius exsilium abductum, quemadmodum paululum progressi exponemus. Epistola verbis hujusmodi conscripta fuit :

ΚΕΦΑΛ. ΛΔ'.

Ἐπιστολὴ Ἰννοκεντίου πάπα Ῥώμης πρὸς Ἀρκάδιον καὶ Εὐδοξίαν, ἀφορισμῷ αὐτοὺς ὑποβάλλουσα.

B

419 CAPUT XXXIV.

Epistola Innocentii papæ Romani ad Arcadium et Eudoxiam, excommunicationi eos subjiciens.

« Φωνὴ αἵματος τοῦ ἀδελφοῦ μου Ἰωάννου βοᾷ πρὸς Θεὸν κατὰ σοῦ, βασιλεῦ, ὡς ποτε Ἄβελ τοῦ δικαίου κατὰ τοῦ ἀδελφοκτόνου Κάϊν· καὶ παντὶ τρόπῳ ἐκδικηθήσεται. Οὐ μόνον δὲ τοῦτο πέπραχας, ἀλλὰ καὶ ἐν καιρῷ εἰρήνης διωγμὸν μέγαν κατὰ τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας καὶ τῶν ἱερέων αὐτοῦ συνεστήσω. Ἐξέωσας τὸν μέγαν τῆς οἰκουμένης διδάσκαλον ἐκ τοῦ θρόνου αὐτοῦ ἀκρίτως, συνεκδιώξας αὐτῷ καὶ τὸν Χριστόν· οὔτε γὰρ οὕτως ὀδύρομαι περὶ ἐκείνου (οὗτος γὰρ τὸν κλῆρον ἔλαχε μετὰ τῶν ἁγίων ἀποστόλων ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ βασιλείᾳ), κἂν ᾖ ἀφόρητος ἡ συμφορά· ἀλλὰ βλίβομαι, φροντίζων πρῶτον μὲν τῆς σωτηρίας τῶν ὑμετέρων ψυχῶν, καὶ περὶ τῶν στερηθέντων καὶ λιμωξάντων τῆς ἐκείνου πανσόφου καὶ πνευματικῆς θείας διδαχῆς καὶ νουθεσίας. Οὐ γὰρ μόνον ἡ Κωνσταντινουπολιτῶν ἐκκλησία ἐζημιώθη τῆς ἐκείνου μελιῤῥύτου γλώττης, ἀλλὰ καὶ πᾶσα ἡ ὑφήλιος ἐχήρευσεν, ἀπολέσασα τοιοῦτον ἔνθεον ἄνδρα, πειθηνίας μιᾶς γυναικὸς παραχωρησάσης τοῦτο γενέσθαι τὸ δραματούργημα. Πλὴν ἐκδέξηται τὴν ἐντεῦθεν τιμωρίαν καὶ τὴν μέλλουσαν ἀτελεύτητον κόλασιν, οὐ μετὰ πολλὰς ταύτας ἡμέρας ἐπερχομένην αὐτῇ. Εἰ γὰρ καὶ ὁ μακάριος Ἰωάννης τὸν βίον κατέλιπε, τὴν πίστιν τηρήσας, καὶ στηρίξας τοὺς σαλευομένους· ἀλλ' εἰς ἄληκτον αἰῶνα τὴν ἀδαπάνητον τρυφὴν καὶ ἀθάνατον ζωὴν ἐκληρονόμησεν. Ἡ δὲ νέα Δαλιδὰς Εὐδοξία, κατὰ μικρὸν τῷ ξυρῷ τῆς πλάνης ξυρήσασά σε, ἐπήγαγεν ἑαυτῇ κατάραν ἐκ πολλῶν στομάτων, δεσμεύσασα φορτίον ἁμαρτημάτων βαρὺ καὶ δυσβάστακτον, προσθεῖσα τοῦτο τοῖς πρώην αὐτῆς ἁμαρτήμασι. Διὸ ἐγὼ ὁ ἐλάχιστος καὶ ἁμαρτωλὸς, ὡς πιστευθεὶς τὸν θρόνον τοῦ μεγάλου ἀποστόλου Πέτρου, ἀφορίζω σέ τε κἀκείνην τῆς μεταλήψεως τῶν ἀχράντων μυστηρίων Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ παντοῖον ἐπίσκοπον ἢ κληρικὸν ὄντα τοῦ τάγματος τῆς ἁγίας τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας, τολμῶντας ἐπιχειρῆσαι καὶ μεταδοῦναι ὑμῖν, ἀφ' ἧς ὥρας ἀναγνῶτέ μου τὸν παρόντα δεσμὸν, ὑπὸ καθαίρεσιν εἶναι. Εἰ δὲ βιάσηταί τινα, ὡς ἐξουσιάσας, καὶ παρεξέλθητε τοὺς δοθέντας ὑμῖν κανόνας παρὰ τοῦ Σωτῆρος διὰ τῶν ἁγίων ἀποστόλων, ἴσεσθε ἐπιστάμενοι, ὡς πρῶτον

« Vox sanguinis fratris mei Joannis clamat ad Deum contra te, o imperator, sicuti quondam Abel justi contra parricidam Cain ; et is modis omnibus vindicabitur. Nec id modo admisisti, sed etiam pacis tempore persecutionem magnam adversus Deum et Ecclesiam ejus concitasti. Ejecisti e throno suo, re non judicata, magnum totius orbis doctorem, et una cum eo Christum persecutus es. Neque de illo ita queror (sortem enim, seu hæreditatem cum sanctis apostolis in Dei et Servatoris nostri Jesu Christi regno consecutus est), quamvis intolerabilis jactura ea sit : sed affligor propterea, quod primum de animarum vestrarum salute, deinde de eis qui sapientissima, spirituali et divina C doctrina et institutione ejus orbati, fame verbi Dei conficiuntur, sum sollicitus. Non enim ecclesia tantum Constantinopolitana mellitæ illius linguæ jacturam fecit, sed et orbis sub sole totus ad orbitatem redactus est, viro tam divino amisso, persuasione unius mulieris, fabulam hanc et spectaculum exhiberi sinente. Verum excipiet illa et præsentem hic pœnam et futurum sempiternum supplicium non post multos hosce dies ei adveniens. Tametsi enim beatus Joannes vitam reliquit, fide servata, et fluctuantibus confirmatis ; in æterna tamen sæcula sempiternarum deliciarum et immortalis vitæ hæreditatem est consecutus. Nova autem Dalila Eudoxia, quæ paulatim te erroris seu D seductionis novacula totondit, exsecrationem ex multorum ore sibi ipsi introduxit, grave et quod gestari nequeat peccatorum pondus colligans, atque id prioribus peccatis suis superaddens. Itaque ego minimus, et peccator, cui thronus magni apostoli Petri creditus est, segrego et rejicio te et illam a perceptione immaculatorum mysteriorum Christi Dei nostri : episcopum etiam omnem, aut clericum ordinis sanctæ Dei Ecclesiæ, qui administrare aut exhibere ea vobis ausus fuerit, ab ea hora qua præsentes vinculi mei legeritis litteras, dignitate sua excidisse, decerno. **420** Quodsi, ut homines potentes, quemquam ad id vi adegeritis, et canones vobis a Servatore per sanctos apostolos traditos transgressi fueritis.

ρείας ἐσχέθη. Ὕστερον δὲ αὐτὸς καὶ Ὀνώριον διεκώλυεν εἰς τὴν Κωνσταντίνου μέλλοντα ἐκδημεῖν φροντίδα τοῦ ἀδελφιδοῦ, ὥστε πιστοὺς ἄρχοντας αὐτῷ καταστῆσαι ἅρτι ὀρφανισθέντι. Δεδιὼς γὰρ ἦν, μή τι διὰ τὸ τῆς ἡλικίας ἀτελὲς πάθοι ὁ παῖς Θεοδόσιος. Ἐκώλυε μὲν οὖν ἐκεῖνον, ἀναγκαῖον λέγων εἶναι μένειν ἐν Ἰταλίᾳ διὰ τὴν ἐναγχος τυραννίδα γεγενημένην ἐν Ἀριηλάτῳ παρὰ τοῦ Κωνσταντίνου· αὐτὸς δὲ πείσας καὶ θάτερον τῶν σκήπτρων λαβών, ὃ λάβαρον Ῥωμαῖοι καλοῦσι, τέσσαράς τε στρατιωτῶν ἀριθμοὺς εἰληφώς, πρὸς δὲ καὶ γράμματα βασιλέως τὴν ἐπ' ἀνατολῆς ἄφιξιν ἐπιτρέποντα, ἤδη πρὸς τῇ ἐξόδῳ ἦν. Φήμης δὲ περιηχηθείσης ὡς τῷ υἱῷ Εὐχερίῳ, συνεργούντων τῶν ἐν δυνάμει, τυραννίδα καθίστησιν, ἐν στάσει τὸ στρατιωτικὸν γενόμενον, πρῶτα μὲν κτείνουσι τὸν τῆς Ἰταλίας καὶ Γαλατῶν ὕπαρχον, καὶ ἄλλους βασιλικὰς ἀρχὰς ἐπιτετραμμένους. Οὐ πολλῷ δ' ὕστερον παρὰ τῶν ἐν Ῥαβέννῃ στρατιωτῶν καὶ αὐτὸς ἀναιρεῖται Στελίχων· ἔπειτα δὲ καὶ ὁ τούτου υἱὸς Εὐχέριος κτίννυται. Οἱ μὲν οὖν οὕτω φωραθέντες κακόνους εἶναι τῷ βασιλεῖ ὧδε ἀπώλοντο· μετὰ δὲ τὴν τούτων ἀναίρεσιν τὸ σὺν ἐκείνοις βάρβαρον, τῷ προειρημένῳ Ἀλλαρίχῳ τῷ Γότθῳ συμμίξαν, τὴν Ῥώμην ἐπειρᾶτο πορθεῖν· ἔπειτα περὶ εἰρήνης Ἀλλαρίχου πρὸς Ὀνώριον πρέσβεις πέμψαντος, ἐπεὶ ἀπετύγχανε, πολλοὺς καὶ ἄλλους βαρβάρους ἐπαγαγών, τὴν Ῥώμην αὖθις ἐπολιόρκει παραχαθήμενος· καὶ τὸν ποταμὸν Θύμβριν συσχὼν, ὃς διὰ μέσου ῥέει τῆς πόλεως, διεκώλυε ταύτῃ τῶν ἐπιτηδείων τὴν εἴσοδον ἐκ Πόρτου ἀνάγεσθαι. Μέγιστον δ' ὁ Πόρτος τῆς Ῥώμης νεώριον τριὶ λιμέσι περιγραφόμενον, καὶ εἰς μικρᾶς πόλεως παρατεινόμενον μέγεθος (οὕτω γὰρ τὸ ἐκεῖσε ἐπίνειον Ῥωμαῖοι καλοῦσι). Λιμοῦ δ' ἐπιγενομένου τῇ σπάνει τῶν ἀναγκαίων, πρὸς δὲ καὶ λοιμοῦ, καὶ τῶν δούλων ἤδη πρὸς Ἀλλάριχον αὐτομολούντων, ἐδόκει θύειν πᾶσι ναοῖς. Θοῦσκοι δέ τινες μετακληθέντες, ὑπισχνοῦντο σκηπτοῖς τισι καὶ βρονταῖς τοὺς βαρβάρους ἐκεῖθεν ἐλαύνειν. Εἴργαστο γὰρ τοῦτο αὐτοῖς καὶ περὶ πόλιν ἄλλην, Λαρνίαν ὄνομα, ἣν οὐχ εἷλεν Ἀλλάριχος παριών. Οὐ μὴν ὤνησεν ἡ τοιαύτη ἐπίνοια. Ὅσοι γὰρ εὖ εἶχον φρονήματος, κατὰ μῆνιν θείαν ταῦτα πεπονθέναι Ῥωμαίους ἐνόμιζον τῇ πολλῇ ῥᾳστώνῃ καὶ ἀκολασίᾳ ἣν ἐπιδείκνυντο, ὡς καὶ αὐτόν ποτ' Ἀλλάριχον τουτὶ παραδεῖξαι. Ἀγαθῷ γάρ τινι ἀνδρὶ παραινοῦντι Ῥώμης φείδεσθαι, καὶ μὴ αἴτιον τοσούτων κακῶν γίνεσθαι, ἐκεῖνον φάναι λέγεται, ὡς « ἄκων ἐπιβάλλει τῷ ἔργῳ· » συνεχῶς γάρ τινα ἐπικείμενον, ἐνοχλεῖν, τὴν Ῥώμην πορθεῖν. Ὃ καὶ ἐποίησε. Τότε μὲν οὖν χρήματα λαβών, τὴν πολιορκίαν διέλυε, συνθεμένων Ῥωμαίων, βασιλέα πείθειν εἰς εἰρήνην αὐτὸν δέχεσθαι. Καὶ πρεσβείας γενομένης, οἱ τάναντία φρο-

ris (1), ne cœptum iter persequeretur, prohibitus est. Deinde vero et Stilico Honorium impedivit, quominus Constantinopolim propter fratris filii curam concederet, ut fideles præfectos ei constitueret, qui non ita pridem pupillus factus fuerat : veritus scilicet ille, ne propter teneram ætatem Theodosius puer adversi quidquam pateretur. Impediit hunc igitur Stilico, necessario eum in Italia manere debere dicens, propter proximam tyrannidem apud Arelatem a Constantino excitatam. Hoc cum illi persuasisset, alterum ex sceptris, seu vexillis potius, arripuit, quod Romani labarum vocant : simulque quatuor militum ordines, et imperatoris litteras, quibus ei profectio Orientalis permittebatur, accepit, atque in expeditionem se dedit. Ubi vero fama increbuit, tyrannidem illum filio Eucherio, eis adjuvantibus qui cum potestate apud ipsum erant, parare; milites, seditione mota, primum Italiæ et Galliæ præfectum, aliosque quibus imperatorii magistratus commissi fuerant, necarunt : deinde paulo post Ravennæ a militibus et ipse Stilico, mox etiam filius ejus Eucherius jugulatus est. Atque isti quidem, quod adversus imperatorem conspirasse deprehensi essent, ad hunc modum interiere. Post eorum autem interitum, qui cum illis fuerant barbari, ei quem diximus Alaricho Gottho conjuncti, Romam expugnare aggressi sunt. Ibi Alarichus de pace oratores ad Honorium misit : quam ubi non obtinuit, aliis quoque multis barbaris adductis, Romanam urbem obsedit : et Tiberim amnem (2) qui per urbem mediam fluit, cohibens (3), ne res necessariæ ex portu in urbem importarentur, effecit. Portus autem maximum navale Romanorum est (sic enim illi navium stationem appellant), tres habens receptus, amplitudine parvam referens urbem. **422** Cum igitur annonæ penuria, fames (4) simul et pestis exorta esset, et jam servi ad Alarichum transfugerent, Romanis senatoribus Græcæ superstitionis, ut in Capitolio et templis omnibus sacrificia fierent, placuit. Acciti autem Thusci quidam, tonitru et fulminibus se barbaros inde propulsuros esse polliciti sunt. Nam id illi ad urbem aliam, cui nomen Larniæ (5), fecerant : quam urbem Alarichus obsessam non cepit : sed consilium cœptumque id frustra fuit. Siquidem qui rectam obtinebant mentem, vindicta divina Romanos hæc pati existimarunt, propter ingentes delicias, et quas exhibebant libidines. Id quod aliquando ipse quoque Alarichus ostendit. Nam bono cuidam ,viro (6) eum cohortanti ut Romæ parceret, neque tot malorum auctor fieret, dixisse fertur, « invitum se eam rem aggredi. »

(1) Similiter hæc ita dicuntur apud Paul. Diac. de ipso Alaricho : Qui cum discedere voluisset, Honorii litteris retentus est, sicut ipse confessus est.

(2) Sozomenus Alarichum præsidium militum frequens ad amnem Tiberim collocasse dicit.

(3) Συσχὼν, amne occupato. Sozom. ἐπιστήσας τύβριδι.

(4) Adeo fames Romæ invaluit, ut homines pro frumento castaneis uterentur. Creditum quoque est, quosdam humanis carnibus non abstinuisse. *Sozom.*

(5) Videtur legendum, *Narniæ*.

(6) *Monacho*. Sozom.

καὶ πῦρ οὐρανόθεν συγκατερρηγνύμενον πᾶσαν ἐλπίδα περιέκοπτε σωτηρίας. Πλὴν γε φθορὰν ἀνθρώπων οὐκ ἐνεργάσατο· ἀλλ' ἡ θεία εὐμένεια πνεῦμα σφοδρὸν καθιεῖσα καὶ τὸ πῦρ πανταχόθεν περιελάσασα, κατὰ τῆς θαλάσσης ἀπέῤῥιψε. Καὶ ἦν ἰδεῖν ξένον θέαμα, τῶν κυμάτων ἐπὶ πλεῖστον ὥσπερ τινῶν θαλασσίων χωρίων τῷ πυρὶ καταφλεγομένων, ἄχρι τελείως τὸ φλέγον τῷ πελάγει ἐναπεσβέσθη. Τῶν δὲ δὴ τοιούτων σεισμῶν κατὰ πολλὰ τῆς γῆς γενομένων, ὤφθησαν ὀροφαὶ οἰκιῶν ἀπ' ἀλλήλων μετὰ μεγάλων πατάγων καὶ ἀῤῥαγμῶν διαστᾶσαι, ὡς καὶ τοὺς ἔνδον παρατυχόντας τῇ ὄψει καθαρῶς τὸν οὐρανὸν ὑποβάλλειν· καὶ μετὰ τὴν τοσαύτην διάστασιν, οὕτω πάλιν ἁρμοσθεῖσαι καὶ συναφθεῖσαι, ὡς μηδεμίαν αἴσθησιν τοῦ νεωτερισθέντος μηδενὶ παρασχεῖν. Τὸ αὐτὸ δὲ τοῦτο πάθος καὶ περὶ πλοῖα καὶ περὶ τὰ τῶν οἰκιῶν ἐδάφη πολλαχοῦ συνηνέχθη· καὶ γάρ τινες τῶν σιτοβόλων τοὺς κάτωθεν οἰκοῦντας ἀπέπνιξαν, τὸν σῖτον αὐτοῖς ἀθρόον διὰ τῶν πάτων ἐπιχεάμενοι· καὶ πάλιν οὕτως παρέσχον τὸ ἔδαφος ἠρμοσμένον, ὡς ἐξαπορεῖν ἅπαντας πόθεν ὁ φονεὺς ἀπερῥύη σῖτος ἐκεῖνος. Καὶ ἄλλα δὲ τοιουτότροπα πάθη τηνικαῦτα ἐνεχμώθη, δεικνύντα, μὴ φυσικῇ τινι ταῦτα προελθεῖν ἀκολουθίᾳ, ὡς Ἑλλήνων παῖδες ληροῦσιν, ἀλλὰ θείας ἀγανακτήσεως μάστιγας ἐπαφεθῆναι. Καὶ ταῦτα δὲ τῷ τότε συμβῆναι τοῖς πολλοῖς ἐδόκει χαλεπαίνοντος τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν εἰς τὸν μέγιστον φωστῆρα Ἰωάννην προφανῆ ἀδικίαν. Καὶ γὰρ δὴ καὶ τὴν τοῦ βασιλέως γαμετὴν Εὐδοξίαν τηνικαῦτα συνέβη ἀποβιῶναι, σκωλήκων γενομένην ἀνάλωμα. Καὶ τὴν λάρνακα κλονεῖσθαι ὁρᾶν ἦν ᾗ ὑπετίθετο, τὸν δι' αὐτῆς γενόμενον τῇ Ἐκκλησίᾳ κλόνον αἰνιττομένου Θεοῦ. Μετὰ μικρὸν δὲ καὶ Θεόφιλος νόσῳ περιπεσὼν πλευρίτιδι διεφθάρη. Καὶ Ἀρσάκιος, ὥς μοι προείρηται, οὐ πάνυ πόῤῥω ἀπηλλάγη τοῦ ζῆν. Καὶ Κυρῖνος ὁ Χαλκηδόνος ἐξ ἧς περὶ τὸν πόδα συμφορᾶς περιέπεσεν, ἑκάτερον σκέλος πρισθεὶς, ἐλεεινῶς ἀπεβίω· καὶ ἄλλοι ἄλλως· Ἀντίοχος καὶ Σευηριανὸς, καὶ οἱ περὶ αὐτοὺς κακῶς τὸ ζῆν ἐξεμέτρησαν, ποινὴν εἰσπραττομένου Θεοῦ τῆς ἀδίκου, φεῦ! τῶν ἱερῶν ἐξορχήσεως. Ἐξ ἀνθρώπων δὲ καὶ ὁ βασιλεὺς Ἀρκάδιος ἐγεγόνει μετὰ βραχύ. Ἀλλ' ἐπὶ τὴν τελευτὴν Ἰωάννου πρότερον, εἶτα καὶ ὡς ἐτελεύτα Ἀρκάδιος, διιών, σὺν τῇ τελευτῇ ἑκατέρου καὶ τῇ τρισκαιδεκάτῃ μοι τῶν ἱστοριῶν, ἡγουμένου Θεοῦ, ἐπιθήσω τέλος.

A hominum interitus indicium fuit. Deinceps vero terræmotus esse cœperunt, qui non facile cum eis qui antea exstiterant, conferri possent. Cum terræmotibus ignis quoque, cœlo quasi rupto delapsus, salutis spem omnem præcidit, cladem tamen hominibus non intulit. Divina namque benignitas vento vehementi demisso, et igne undequaque provoluto, in mare eum abjecit. Videre tum erat spectaculum novum, fluctus ipsos perinde atque regiones quasdam marinas plurimum igni ardere, quoadusque flamma prorsus in undis exstincta est. Cum in multis terræ locis tanti essent terræmotus, laquearia et tecta ædium a se ipsis ita magno cum sonitu et fragore dirimi visa sunt, ut B qui intus in domibus erant, clare oculis cœlum conspicerent. Et post ejusmodi rupturam ita rursum sunt inter se apte conjuncta, ut nemini tam novæ rei significationem aliquam præberent. Idem etiam in navibus et domorum pavimentis, multis in locis accidit. Quædam namque granaria in partibus inferioribus habitantes, frumento confertim et subito in eos per rimas patentes effuso, suffocarunt, solumque ipsum tam commode compactum reddiderunt, ut homines addubitarent, unde frumentum illud quod cædem talem patrarit, profluxerit. Ad hæc, alia quoque generis mala tum novo prorsus modo exstitere; quæ satis ostenderunt, non naturali aliqua ratione hæc, sicuti Græcæ superstitionis sectatores delirantes dicunt, provenire, sed divinæ indignationis flagella ea hominibus immitti. **427** Multis certe quidem eo tempore visum est, irato ea Deo accidisse, propter tam apertam, quæ maxime illi Ecclesiæ luminari Joanni illata est, injuriam (1). Siquidem et imperatoris conjugem Eudoxiam tum vita excedere contigit, vermibus escam factam: et urnam, cui imposita est, moveri cernere erat, Deo videlicet eum qui per illam in Ecclesia concitatus fuerat, motum ostendente. Et Theophilus paulo post laterum morbo correptus interiit. Arsacius etiam, quemadmodum a me dictum est, parvo intercedente tempore fatis concessit. Et Cyrinus Chalcedonis episcopus, ex eo casu quo in pede circumventus est (2), utroque crure dissecto, miserabiliter vita est defunctus. Et alii aliter vitam finiere. Antiochus et Severianus, sectatoresque eorum male quoque diem suum obiere, Deo ab ipsis pœnam sumente, propter sacra (proh dolor!) inique prodita. Inter homines quoque esse imperator Arcadius brevi desiit. Verum Joannis primum, deinde etiam Arcadii obitu exposito, una cum utriusque Deo adjuvante, imponam finem.

ΚΕΦΑΛ. ΑΖ'.

Περὶ τῆς πρώτης ἐξορίας τοῦ Χρυσοστόμου, καὶ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ· καὶ ὡς πρὸς Θεὸν μετεχώρησε, τὸν βίον λιπών.

Ἐν τοίνυν τῇ Κουκουσῷ γενόμενος Ἰωάννης πρὸς τοῦ ἐπισκόπου Ἀδελφίου καλῶς ὑποδέχεται· ἔνθα

CAPUT XXXVII.

De ulteriore exsilio Chrysostomi, librisque ejus: et ut vita hac relicta, ad Deum migraverit.

Cucusi Joannes cum esset, ab Adelphio episcopo benigne exceptus atque tractatus est. Atque ibi

(1) Socr. lib. VI, cap. 19, hæc exempla occulto Dei judicio judicanda permittit.

(2) Sozom. lib. VIII, cap. 27.

ὄβρυζον εἰς ἄκρον δοκιμασθείς, οὕτω τὸν βίον μετ- A
ἠλλαξεν· ἐπὶ δὲ τούτῳ καὶ ὁ βασιλεὺς Ἀρκάδιος
ἐτελεύτα, κομιδῇ νέον Θεοδόσιον τὸν παῖδα λιπών,
ἄρτι τὸν ὄγδοον ἐνιαυτὸν παρελαύνοντα. Τριετῆ δ'
ὄντα καὶ ἡ μήτηρ αὐτὸν καταλείψασα, πρὸς τὰς
ἐκεῖθεν δίκας μετέβαινεν. Ἐπὶ δὲ διαθήκαις τελευ-
τήσας Ἀρκάδιος, δείσας περὶ τῷ παιδὶ μή τι πάθοι,
Ἰσδιγέρδην τὸν Περσῶν βασιλέα, κουράτωρα οἷον
καὶ κηδεμόνα τῆς ἀρχῆς, ἕως οὗ ἀνδρωθείη ὁ παῖς,
ταῖς γραφαῖς ἐνετίθει. Ὁ δῆτ' ἐκεῖνος μαθών, ἀλο-
γήσας μηδὲν, καινήν τινα καὶ θαυμασίαν ἐπιδείξατο
ἀρετήν. Ἀφθόνῳ γὰρ εἰρήνῃ πρὸς Ῥωμαίους χρη-
σάμενος, ὡς ἑκατοντούτεις πράξαι σπουδὰς, ἀπεί-
ρατον Θεοδοσίῳ τὴν βασιλείαν διέσωζε. Καὶ δή τινα
Ἀντίοχον θαυμάσιον ἄνδρα καὶ λογιώτατον ἐκλεξά-
μενος, ἐπίτροπον οἷον καὶ παιδαγωγὸν ἐκείνῳ ἀπέ- B
στελλε, τάδε πρὸς λέξιν τῇ Ῥωμαίων συγκλήτῳ
δεδηλωκώς· « Ἀρκαδίου τοῦ ὑμετέρου βασιλέως
κουράτωρά με τοῦ παιδὸς καταστήσαντος, τὸν ἀντ-
πληροῦντα τὸν ἐμὸν ἀπέστειλα τόπον. Μή τις οὖν
εἰς ἐπιβουλὴν τοῦ παιδὸς ἐπιχειρήσοι, ἵνα μὴ πόλε-
μον ἄσπονδον κατὰ Ῥωμαίων κινήσω. » Καὶ ὁ μὲν
Ἀντίοχος ἐν Κωνσταντινουπόλει γενόμενος, βασιλι-
κῶς ἀνῆγε τὸν παῖδα, περί τε τὸ κόσμιον ἐν προό-
δοις προμηθούμενος, καὶ ὡς ἂν ἄριστος τὰ πολέμια
εἴη· τέσσαρα δ' ἔτη αὐτῷ συνδιαγαγών, ἀπηλλάγη.
Ἡ δὲ τῶν ὅλων διοίκησις ἐπ' Ἀνθεμίῳ τῷ ὑπάρχῳ
ἐτάττετο, ὃς παῖς παιδὸς ἦν Φιλίππου· ὃς Παῦλον
τὸν τῆς Κωνσταντίνου ἐπίσκοπον ἐκβαλὼν, τῇ Ἐκ-
κλησίᾳ τὸν φρενοβλαβῆ Μακεδόνιον ἀντεισήγαγεν, C
ὡς ἐν τῇ δεκάτῃ τῶν Ἱστοριῶν διελάβομεν. Οὗτος
δὴ ὁ Ἀνθέμιος καὶ τῆς Κωνσταντίνου τὰ τείχη πε-
ριελὼν, καὶ μεῖζον εὐρύνας, τὰ νῦν ὁρώμενα μεγάλα
χερσαῖα τείχη ταύτην περιεβάλλετο, δύο μῆνας τῷ
ἔργῳ τῷ πολλῷ καὶ σχεδὸν ἀπίστῳ τάχει ἐκδαπανήσας. Φρονήσει δὲ τῶν πολλῶν διαφέρων, βουλῆς
ἄνευ οὐδὲν πράττειν ᾑρεῖτο. Καὶ πολλοῖς μὲν καὶ
ἄλλοις ἀνεκοινοῦτο περὶ τῶν πρακτέων· μάλιστα δὲ
τὰ πολλὰ Τρωΐλῳ τῷ σοφιστῇ συνῆν· ᾧ μετὰ τῶν
προσόντων καλῶν καὶ πολιτική τις φρόνησις ἐφάμιλλος Ἀνθεμίῳ οὐχ ἧττον ἦν. Εἰδέναι μέντοι χρεὼν,
ὡς προστάγματι βασιλέως σύναμα Κύρῳ τῷ ἐπάρχῳ
τὰ κατὰ τὴν πόλιν διέποντι, πολλῷ ὕστερον τὰ τῆς
πόλεως ἀνήγειρε τείχη. Ἀλλὰ περὶ μὲν Ἀντιόχου
καὶ Ἀνθεμίου τῶν βασιλέως παιδαγωγῶν ἀποχρώντως εἰρήσθω.

zum ad summum per exploratione probatus, ad hunc modum vita est defunctus. Post hunc et imperator Arcadius mortuus est, adolescentulo admodum Theodosio filio, octavum videlicet ingressu annum, relicto : qui cum trimulus esset, mater quoque eum relinquens, ad futuras transiit pœnas. Arcadius porro, puero ne quid contingeret metuens, ante mortem, Isdigerdem Persarum regem curatorem ejus et simul imperii, donec ille in virum evaderet, testamento instituit. Quod ubi Isdigerdes cognovit, re ea minime neglecta, novum quoddam admirandæ virtutis exhibuit specimen. Pace namque prolixa, centum annorum seduciis cum Romanis initis, imperium Theodosio, quominus periclitaretur, conservavit, et Antiochum quemdam, virum admirandum et eruditissimum, delectum veluti tutorem et pædagogum, ad eum, cum litteris in hæc verba ad senatum Romanum conceptis, misit : **438** « Cum Arcadius imperator vester me filii sui curatorem instituerit, qui officio meo fungatur, virum isthuc misi. Ne quis igitur puero insidias struere audeat, ne bellum ipse implacabile adversus Romanos moveam. » Et Antiochus ubi Constantinopolim venit, puerum ita ut imperatorem decet, educavit, illud providens et curans, ut simul puer et magnificentiam in publicum progressus retineret, et rebus bellicis optimus esset. Cum autem quadriennium cum eo fuisset, discessit. Rerum autem omnium administratio Anthemio præfecto commissa est : qui ex filio nepos ejus Philippi fuit, qui Paulo Constantinopolitano episcopo ejecto, vesanum Macedonium pro eo in Ecclesiam induxit, sicuti libro decimo Historiarum diximus. Anthemius iste mœnia Constantinopolis demolitus, pomœria urbis prolaturus, lateritio ingenti qui nunc cernitur muro eam circumdedit, opere eo per menses duos magna et fere incredibili celeritate confecto. Et cum prudentia multos antecelluit, tum inconsulto nihil sibi agendum duxit. Ac cum multis quidem ille aliis de rebus gerendis consilia communicavit; Troilo tamen sophista familiariter maxime usus est : in quo, præter cæteras virtutes, prudentia etiam quædam reipublicæ administrandæ Anthemii æmula fuit. Illud sane animadvertendum, Anthemium, imperatoris jussu, una cum Cyro præfecto urbi, longo post tempore urbis mœnia construxisse. De Antiocho et Anthemio imperatoris pædagogis hæc dicta sufficiant.

D

ΚΕΦΑΛ. Β'.

Περὶ βίου καὶ ἀγωγῆς καὶ τῆς τῶν κοινῶν πραγμάτων διοικήσεως· ἔτι δὲ θεοφιλίας καὶ ἀρετῆς Πουλχερίας τῆς βασιλίδος, ἀδελφῆς Θεοδοσίου τοῦ αὐτοκράτορος.

Ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ πρόνοια προϊδοῦσα εὐσεβέστατον ἔσεσθαι τὸν βασιλέα Θεοδόσιον, καὶ ἄλλον ἐπίτροπον γνησιώτερον τούτῳ ἐπέστησε τῆς ἡγεμονίας, Πουλχερίαν τὴν ἀδελφὴν, ἐν νέᾳ πάνυ τῇ ἡλικίᾳ σοφίσασαν, ὡς μηδὲν ἐλλείπειν ἐκείνῃ ἐπί τε ἀρετῇ καὶ πολιτικῇ φρονήσει καὶ τῶν περὶ ταῦτα πλείστον

CAPUT II.

De vita, institutione, administrationeque rerum publicarum. Item de divina pietate et virtute Pulcheriæ, sororis Theodosii imperatoris.

Providentia autem divina, illud præcipue curans ut pius maxime Theodosius imperator fieret, alium quoque tutorem germanum magis imperio ejus præfecit, Pulcheriam nimirum sororem, quæ a prima statim ætate ita sapuit, ut virtute et civili prudentia eis non cederet, qui in his rebus maxime

ὰς συνεστήσατο, αἰνναον τὴν περὶ ταῦτα δα- A tempore nova quæpiam hæresis Ecclesiam invaserit, in causa ipsa maxime fuit, quemadmodum
, καὶ τῶν περὶ ἐκεῖνα ἐσχολακότων τὴν ἅπα- suo loco historia ostendet. Et quia ardenti animo
πιτάξασα χρείαν. Δείξει δ' ἐκ πάνυ πολλῶν divinum numen coluit, non facile quispiam enume-
τοῦ χρόνου κατορχησάμενα· ἔργον γὰρ αὐτῆς, rare possit, quæ illa sacra templa magnifice ex-
ὧν Βλαχερνῶν θεῖος τῆς Θεοτόκου νεὼς, αὐτῇ citarit, quæve Dei amantium virorum domicilia
νῃ τῇ τοῦ Λόγου μητρὶ ἄξιος εἰς κατοικίαν atque monachorum cœnobia construxerit, perpe-
ς· ὥσπερ τῷ ταύτης Παιδὶ ὁ τῆς Σοφίας ἐπι- tuas in ea impensas, et res omnes eorum qui in
ς· ἧς τὴν θείαν σορὸν καὶ τὰ ἐντάφια σπάρ- eis pietati vacarent, necessarias constituens. Ex
φευροῦσα, ἐκεῖσε ἀνέθετο, διαφερόντως μάλα multis vero pauca quædam, quæ vim temporum
κ· ἔτι δὲ καὶ ὁ τὴν τῶν Ὁδηγῶν αὐχήσας superarunt, id indicabunt. Opus enim ejus est sa-
μίαν, ἐφ' ᾧ πάλιν τήν τε θείαν ἐκείνης μορ- crum Dei Genitricis templum, quod Blachernæ di-
ν Λουκᾶς ὁ ἀπόστολος σανίδι γράψας κατέλι- citur, dignum ipsa illa Verbi matre, quod inhabi-
τυχήσασα· τό τε θεῖον ἐκείνης γάλα, καὶ τὸ taret, judicatum domicilium, sicuti Filio ejus,
ἔτρακτον, καὶ τὰ τοῦ Σωτῆρος σπάργανα, quod Sapientiæ vocatur. Cujus divinum loculum,
ρισεν, Εὐδοκίας πεμψάσης τῆς βασιλίδος, B et sepulcrales fascias inventas cum veneratione
δὴ ἀφῖκτο εἰς Ἱεροσόλυμα· καὶ τὸ τῶν Χαλ- maxima ibi reposuit. Templum item, quod τῶν
τείων αὖθις ἱερὸν τέμενος, ᾧ ἁγία σορὸς Ὁδηγῶν, hoc est Viæ ducum, cognomine clarum
· περιφανεῖς δὲ καὶ ἄμφω, καὶ εἰς κάλλος καὶ est, in quo divinam illius imaginem, quam Lucas
ς φιλοτίμως ἐξειργασμένοι. Θεὸς δὲ ἄρα που apostolus in tabula depictam reliquit, divinumque
ν πολιτείαν τὴν γυναῖκα κεχαρισμένην ἔχων, ipsius lac et sacram colum, et Servatoris ipsius
ις δεομένης, κἂν τοῖς πρακτέοις αὐτῇ πολ- fascias, perinde atque thesaurum, quem ad eum Eu-
διεφαίνετο. Καί μοι δοκεῖν ἔστι, μηδ' ἂν ποτε docia Augusta, cum Hierosolyma profecta est, misit,
ίαν ἀνθρώποις ἐγγενέσθαι, ἢν μή γ' ἐκεῖνοι servandas curavit; præterea et sacrum Chalcopra-
ὐτοὺς ἀξίως τοῖς ἔργοις παρέχωσι. Ταύτῃ δ' torum delubrum, cui sancti loculi nomen est.
; ἠγμέναι καὶ αἱ ἀδελφαί, τὰ ἴσα περί τε τοὺς Utraque vero hæc lana pulchritudine simul et am-
καὶ τοὺς νεὼς, καὶ τοὺς ἐν ἐνδείᾳ, πτωχούς plitudine ambitiosa, magnifice sunt constructa. Deus
ξένους διέκειντο τὸ φιλότιμον ἐπιδεικνύμε- sane feminam eam, propter vitæ institutum charam
ίαιτα δὲ ἀγωγή τε καὶ πρόοδος καινὴ πάσαις habens, preces ejus exaudiit, et in rebus agendis
κτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν ὑμνεῖν τε καὶ γεραί- sæpe ei apparuit. Et ut mihi quidem videtur, amo-
εὸν, καὶ ἀσχολίαν περὶ ἐργασίας ὑφασμάτων C rem Dei homines non consequuntur, nisi seipsos
καὶ τῶν τοιούτων ἔχειν. Καὶ γὰρ ῥᾳστώνην idoneos factis ipsis præbeant. Ad eumdem etiam
γίαν, δι' ἣν μετῆσαν παρθενίαν, ἀναξίαν ἡ- modum sorores institutæ, eadem studia erga sacer-
το. Ὅθεν καὶ ξενηλασίαν τοῦ βίου τῶν τοιού- dotes, erga templa, præterea erga egenos, mendicos
τῶν καὶ τῆς ἄλλης βασιλικῆς διαίτης ἐποιη- et advenas liberaliter præstitere. Vita quotidiana,
Ἐνθεν τοι καὶ Θεοῦ Ὧλεω καθεστῶτος, ὁ μὲν institutaque progressus, novi omnibus fuere:
αὐτῶν εὐθηνεῖτο· ἐπιδίδου γε μὴν καὶ τῷ diu noctuque hymnis laudibusque Deum celebra-
ντι τὰ τῆς ἡλικίας καλῶς· καὶ δὴ πᾶσα μὲν runt; otium, sacram telam texentes, et id genus
λὴ καὶ πόλεμος συνιστάμενος αὐτομάτως opus facientes, vitarunt. Institutum namque, pro-
, Θεοῦ συναρήγοντος· ὁσημέραι δ' ἐκεῖνος αὖ- pter quod virginitatem erant complexæ, non de-
τοῖς ἀγαθοῖς ταῖς χρηταῖς τῆς ἀδελφῆς εἰσ- cere ignaviam existimarunt. 441 Proinde vitia
σιν, ἄγαλμα οἷον καὶ ἀνδριὰς βασιλεία; εἰς ejusmodi, et reliquam imperialem consuetudinem,
ς ἀπεξεσμένος; ἀληθῶς διεγένετο. a sua repulerunt. Itaque factum, ut quod Deus eis propitius esset, domus earum recte ad-
traretur, ætasque imperatoris optata caperet incrementa, et adversariorum insidiæ, bellaque
omnia sua sponte, Deo adjuvante, solverentur, et imperator ipse in dies rebus bonis accumu-
laudatis sororis consiliis, veluti vera effigies et statua in optimi imperii formam expolita

ΚΕΦΑΛ. Γ'. D CAPUT III.

τῆς ἐκ νέου ἀρετῆς καὶ ἄλλης διαίτης, ὅτι καλοκαγαθίας καὶ ἀοργησίας Θεοδοσίου, τῆς εἰς τὰ θεῖα εὐλαβείας αὐτοῦ.

De virtute, quam a puero imbibit, Theodosii: et de moribus, beneficentia, placabilitate, et de insigni religione et pietate ejus.

λὰ καὶ σιγῇ τὰ τούτου διδόναι ζημία πάντως, Verum res quoque ejus, sine dispendio et ja-
οἷς πολλοῖς γινωσκόμενα· πρῶτον μὲν γὰρ ctura, silentio committere non possumus, non
ικῶς ἀναχθεὶς καὶ τραφεὶς, οὐδέν τι ῥᾳστώνης omnibus prorsus notas. Primum namque ita ut
λακείας ἐπεδείκνυτο· ἀλλ' οὕτως ἦν τά τε imperatorem oportet, institutus atque educatus,
ρα καὶ τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς συνετὸς, ὡς τοῖς ὁμι- nullum de se ignaviæ et mollitiei indicium præ-
λογίζεσθαι, καὶ ὑπὲρ φύσιν ἀνθρώπου εἶναι buit, sed ita cum nostrarum tum earum quæ supra
τράγμασιν. Οὕτω δ' ἦν μάλα γενναῖός τε καὶ nos sunt rerum peritus fuit, ut qui cum eo collo-

ἤθη τῷ Ἱππικῷ ἐπετέλει, τὰ εἰωθότα πράττων τῷ μῳ. Ὡς δ' ἐπιπλεῖον ὁ χειμὼν κατερράγη, τὴν ικείαν γνώμην ὅπως περὶ τὸ Θεῖον ἔχει σχέσεως, πεγύμνου, διὰ τῶν κηρύκων τῷ λαῷ ἐπειπών· Ἄμεινον εἶναι τὴν θέαν παρωσαμένους, ζλεων πράττειν θεὸν, ὥστ' ἀπαλλάττειν ἡμᾶς τοῦ νῦν ἐπικειμένου δεινοῦ. Καὶ τοῦτο μὲν εὐθὺς εἰς ἔργον ἐξέβαινε· καὶ προῆσαν λιτανεύοντες, ὕμνους Θεῷ ἀναπέμποντες, καὶ μία ἐκκλησία σύμφωνος ἀθρόον ἡ πόλις ἐγίνετο. Αὐτὸς δ' ἐκεῖνος μέσος ἐξῆρχε τῶν ὕμνων, ἐν ἰδιώτου σχήματι πορευόμενος· ἥκιστα δὲ τῆς προσδοκίας ἡμάρτανεν. Εὐθὺς μὲν γὰρ ὁ ἀὴρ πρὸς τὸ εὐδιεινότερον μετεβάλλετο· καὶ πολλή τις εὐετηρία ἐκράτει τοῖς σύμπασιν ἐκ σιτοδείας· μάλα πολλῆς. Ἦδει μὲν οὖν, ὡς εἰπεῖν, ἐκεκόσμητο τοῖς καλοῖς· οὐχ ἥκιστα δὲ φιλανθρωπία τοῦτον ἐκόσμει καὶ πραότης καὶ γαλήνη ψυχῆς ζάλην οὐ δεχομένη· ἔτι δὲ πίστις ἀκραιφνής τε καὶ δόκιμος μετ' εὐλαβείας ἀνυποκρίτου, ὡς ἐντεῦθεν τεκμηριώσασθαι ἔξεστιν. Ἀνὴρ γάρ τις τὸν τραχὺν καὶ ἐπίπονον τῆς ἀρετῆς μετιὼν βίον, αὐθάδει γνώμῃ πρόσεισι τούτῳ περί του δεησόμενος. Ὡς δὲ πολλάκις πεῖραν προσαγαγὼν ἀπετύγχανε τοῦ αἰτήματος, δεσμοῖς ὑπῆγε τὸν κρατοῦντα ἐκκλησιαστικοῖς, τῆς κοινωνίας ἐπέχων. Ἐπεὶ δ' εἰς τὰ βασίλεια ᾖχετο βασιλεύς, εὐωχία τε προὔκειτο, καὶ ὅσοι συσσιτεῖν ἔμελλον ἤδη παρῆσαν, οὐ δεῖν ἔκρινε πρὶν τῶν ἐπικειμένων λυθῆναι δεσμῶν, τροφῆς μετασχεῖν· καὶ τῷ τῆς Κωνσταντίνου ἀρχιερεῖ τῶν τινα θεραπόντων ἔπεμπε, παρακαλῶν ἐπιτρέψαι λύσιν ἐπιβαλεῖν τοῖς δεσμοῖς ἐκεῖνον αὖθις, ὃς δήσας ἔλαχεν. Ἐκείνου δ' ἀπειπαμένου, καὶ μὴ χρῆναι μηνύσαντο παρ' ὀτουοῦν τὸν δεσμὸν εἶναί τι λογίζεσθαι, καὶ ὡς ἤδη λέλυται εἰρηκότος, οὐκέτι τῇ ψήφῳ ἐκείνου ἀρκεῖν ᾤετο. Πολλῷ δὲ πόνῳ ζητηθεὶς ὁ δεσμήσας, τὴν λύσιν ἐδίδου· καὶ οὕτως ἐδέχετο ὁ κρατῶν. Οὕτως εὐλαβής τις ἦν καὶ τοῖς θείοις νόμοις ἠκρίβωτο. Οὗ δὴ χάριν, καὶ ὅσα τῶν εἰδωλείων περιελείφθη, ἐξ αὐτῶν ἀνέσπα τῶν βάθρων, ὡς ἂν γε εἴη τοῖς μετ' ἐκεῖνον μὴ δι' ἴχνος τῆς προτέρας ἐξαπάτης θεᾶσθαι. Τήνδε γὰρ τὴν διάνοιαν τῷ περὶ τούτων νόμῳ ἐνέταξεν.

A ut sacerdotes omnes apprime honoraret, maxime vero quos sanctitate vitæ enitere cognovisset. Et cum ex episcopis quidam, qui Deo charus fuisse perhibebatur, diem suum obiisset, sagum illius squalore multo imbutum, eum petiisse, et sub imperiali chlamyde gestasse dicunt : quod bona spe esset, se aliquid de viri ejus imitatione consecuturum. Longior aliquando pluvialis tempestas exstitit, et ipse solitos Circenses ludos populo more recepto gratificans exhibuit. Cum vero ulteriores etiam deciderent imbres, ibi tum egregiam suam erga Deum pietatem declaravit, **443** per præcones populo denuntiari jubens, conducibilius videlicet esse, ut spectaculo repudiato, Deum qui præsenti calamitate eos liberaret, precibus placarent. Id quod confestim est factum. Litania instituta est : supplicantes processere, laudes Deo reddentes, atque una concors ecclesia civitas tota facta, et ipse medius hymnis canendis prodiit habitu privato incedens. Minime vero eum opinio fefellit. Statim enim cœlum aerem turbidum serenitate commutavit, et frumenti non mediocrem inopiam ingens quædam frugum copia et ubertas est consecuta. Atque omnibus ille quidem, prope modum, exornatus fuit bonis : non minus vero eum cohonestavit misericordia, placabilitas, et animi serenitas, tempestatis procellam non admittens; atque insuper fides sincera et probata, una cum religione non ficta, sicuti inde conjicere licet. Vir quidam asperiorem durioremque virtutis vitam consectans, præfracto eum adiit animo, ut ab eo quicquam peteret. Atque ubi id sæpius ex pertus non impetravit, vinculis ecclesiasticis imperatorem a communione arcens subdidit. Post quam autem imperator in regiam suam venit, et epulæ appositæ sunt, convivæque omnes affuerunt, non ille prius cibum sumendum esse, quam vinculis sibi injectis solutus esset, censuit. Quapropter ad antistitem Constantinopolitanum famulum quemdam misit, petens, ut eum ipsum solvere se, qui ligasset, juberet. Cum id episcopus recusaret, et pro vinculo habendum non esse, quod a quocunque ligatum esset, significaret, solutumque adeo jam esse diceret, nondum calculo ejus acquiescendum esse duxit. Multo vero labore is qui ipsum ligaverat inquisitus, eum absolvit. Ac sic tandem imperator cibum sumpsit. Adeo religiosus Theodosius fuit, vitamque suam accuratissime ad divinas leges composuit. Quam ob causam quidquid fuit ex idolis reliquum, ita est funditus disjectum, ut posteris ejus ne vestigium quidem prioris fraudis et seductionis cernere sit datum. Sententiam vero de eis suam in constitutionem (1) retulit.

B

C

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

Ὡς Θεὸς τοῦ θεοφιλοῦς βασιλέως ὑπερασπίζων, τὰ τῶν πολέμων τοῖς παραδόξοις τῶν ἔργων θάττον διέλυεν.

Εἰ δέ ποτε καὶ πόλεμος ἐκινεῖτο, ἐπίσης καὶ οὗτος Θεῷ προσεχώρει, τὸν θεῖον ζηλῶν μουσουργὸν Δαυΐδ, εἰδὼς αὐτὸν εἶναι τῆς μάχης ταμίαν. Ἔχων δ' ἐκεῖνον ἀκριβῶς προμηθούμενον, ἀξίους τῶν ἀγαθῶν ἐλπίδων ἐδρέπετο τοὺς καρπούς. Ἐγὼ δὲ τάληθὲς

D

444 CAPUT IV.

Ut Deus pium principem defendens, bella omnia insperatis admirandisque rebus statim confecerit.

Si quando bellum motum est, ad Deum confugiebat, divinum melodumque Davidem æmulatus, quod in illius veluti promi condi potestate bella esse sciret : et quod illum certum haberet curatorem, condignos spe bona percepit fructus. Ego

(1) L. *Omnia loca.* C. De sacrifi. pag. et templ.

εἰς χεῖρας τοῖς κρατοῦσι γινόμενοι, πολὺ τὸ Θεοφιλὲς ἐκείνοις ἐπεμαρτύρουν. Φθάσαντες γὰρ διελάβομεν τὰ κατὰ Στελίχωνα καὶ τὸν Γότθον Ἀλλάριχον, τοῦτο μόνον παραλιπόντες, ὡς τῶν ἐν Ἰταλίᾳ καὶ Ῥώμῃ ἔκ τινος συμβάντος, Ὀνωρίῳ στασιασάντων τῷ βασιλεῖ, ἐκεῖνος εἰς Ῥάβενναν ἀπεχώρει. Ἀλλάριχον δὲ τοῦτον εὔνουν ἐκείνῳ ἔτι δοκοῦντα, καὶ στρατηγὸν Γαλλίας καθεστηκότα, σὺν στρατοῦ μυριάσι δίκην ληψόμενον τῆς ἐς βασιλέα ὕβρεως, ἔπεμπεν. Ὁ δ' ἐκεῖσε γενόμενος καὶ τέχνῃ μετελθὼν Ῥωμαίους, τὴν Ῥώμην εἰσῆλθε· καὶ πολλὰ μὲν ἐκ τῶν δημοσίων περιβαλλόμενος χρήματα, τέλος δὲ καὶ τὴν ἀδελφὴν Ὀνωρίου Γάλλαν τὴν καὶ Πλακιδίαν, νέαν οὖσαν, καὶ μήπω γάμῳ προσομιλήσασαν, ἁφαρπάσας, ᾤχετο ἀποστάς· Κωνσταντίῳ δὲ κόμητι τὸ ἀξίωμα παρεδίδου ταύτην φυλάττειν, οἷά γε πιστῷ αὐτοῦ μάλα καθεστηκότι. Ὁ δὲ ταύτην λαβὼν καὶ τὰ χρήματα, τῷ βασιλεῖ προσφοιτᾷ Ὀνωρίῳ· μεθ' οὗ ὑποστρέψας, καὶ τοῖς περὶ Ἀλλάριχον συμβαλὼν, ἐκράτει τῇ μάχῃ· καὶ δὴ τῆς εὐνοίας καὶ τῆς περὶ ἐκεῖνον σπουδῆς ἀμειβόμενος, εἰς γυναῖκα Κώνσταντι τὴν Πλακιδίαν ἐδίδου· ὃν ὁ βασιλεὺς, γεραίρων τὴν ἀδελφὴν, στεφάνῳ καὶ ἁλουργίδι καὶ τῇ κοινωνίᾳ τοῦ κράτους ἐτίμα. Καὶ τὴν μὲν Ῥώμην αὐτῷ κατελίμπανεν· αὐτὸς δὲ εἰς τὴν Κωνσταντίνου ἐπὶ συστάσει τοῦ ἀδελφιδοῦ ἐχώρει Θεοδοσίου, ἄρτι Ἀρκαδίου τοῦ πατρὸς τελευτήσαντος. Ἐν Ῥαβέννῃ τοίνυν οἱ στρατιῶται στασιάσαντες, Μάρκον ἀνηγόρευον τύραννον. Οὐ πάνυ δὲ πόρρω τοῦτον ἀνελόντες, Γρατιανὸν προῆγον εἰς τὴν ἀρχήν· ὡς δὲ καὶ οὗτος τέσσαρας διαρκέσας μῆνας παρ' αὐτῶν ἀνῃρέθη, Κωνσταντίνον τῇ ἀρχῇ ἐφιστῶσιν, ὀλόμενοι τῇ προσηγορίᾳ ἐπ' ἀσφαλὲς τῆς βασιλείας κρατήσειν. Ἔοικε γὰρ ὡς τοιαύταις δή τισιν αἰτίαις καὶ τοὺς λοιποὺς ἐπελέξαντο. Ἀπὸ δὲ Βρεττανίας, Κωνσταντῖνος ἐπὶ πόλιν Βονονίαν τῆς Γαλατίας περαιωθεὶς (ἐπὶ θάλασσαν ἡ πόλις), τὸ περὶ Γαλάτας καὶ Ἀκουϊτανοὺς στρατιωτικὸν ἅπαν καὶ ὑπήκοον προσηγάγετο· καὶ τὸ μέχρι μεταξὺ Γαλατίας καὶ Ἰταλίας, ὃ δὴ Ῥωμαῖοι Κοττίας Ἄλπεις καλοῦσι· καὶ τὸν πρώτιστον τῶν υἱέων Κώνσταντα, ὃν ἐς ὕστερον καὶ βασιλέα ἀνεῖπε, τότε Καίσαρα χειροτονήσας, εἰς Ἰσπανίαν ἔπεμπεν. Ὁ δ' ἐκεῖσε γενόμενος, οὓς μὲν εὗρε τὰ ἐκεῖσε διέποντας, πρὸς γένος δ' Ὀνωρίῳ ἦσαν, Δίδυμον καὶ Βερονιανὸν εἰς μάχην ἐκείνῳ γενομένους περὶ Λυσιτανίαν, ζωγρήσας σύναμα τοῖς γαμεταῖς ἀνεῖλεν· ἰδίους δ' ἐκεῖσε κατέστησεν ἄρχοντας. Θεοδοσίωλος δὲ καὶ Λαγώδιος, οἳ τῶν ἀνῃρημένων ἀδελφοὶ ἦσαν, φυγάδες γενόμενοι διεσώζοντο· ὁ μὲν εἰς Ἰταλίαν πρὸς Ὀνώριον, Λαγώδιος δὲ εἰς Ἕω Θεοδοσίῳ. Τοῦτο πράξας Κωνστάντιος, πρὸς τὸν πατέρα Κωνσταντῖνον ἦλθε, μὴ φρουρὰν ἀνήκεστον ἐπιθέμενος τοῖς ἐκείνου παισί.

vina vi in imperatorum manus delapsi, satis illis Dei in eos amorem sunt testificati. Jam enim antea de Stilicone et Alaricho Gottho diximus : illo tantum omisso, quod cum in Italia et in ipsa urbe Roma, casu quodam seditiosi homines imperatori Honorio rebellarent, ipse Ravennam se contulerit : Alarichum autem istum, quem fidum adhuc sibi esse putabat, Galliæ scilicet ab eo ducem creatum, cum frequentissimo exercitu, ut injurias imperatori factas ulcisceretur, miserit. Ille vero cum eo venisset, arte civibus deceptis, Romam ingressus est : atque ibi publica pecunia ablata, tandem et Honorii sororem Gallam, quæ etiam Placidia dicta est, adolescentulam adhuc et innuptam, rapuit, atque inde discessit, eamque Constantio, comitis dignitatem gerenti, fido admodum sibi amico, servandam dedit. Constantius porro illa una cum pecunia accepta, ad imperatorem Honorium venit. Quocum ad hostes reversus, cum Alaricho pugnam commisit, victoriamque obtinuit (1). Quam illius erga se benevolentiam et fidem ut Honorius remuneraretur, in matrimonium ei Placidiam collocavit : eumdemque, sorori talem honorem habens, corona et purpura ornatum, ad societatem imperii extulit. Atque illum quidem Romæ reliquit : **446** ipse vero Constantinopolim ad res Theodosii fratris filii ordinandas, Arcadio illius patre non ita pridem mortuo, profectus est. Sed enim in Britannia milites seditione mota, Marcum tyrannum renuntiarunt. Non multo vero post eo occiso, Gratianum (2) ad imperium evexerunt. Sed cum et hic quatuor exactis mensibus, jugulatus ab eis esset, Constantinum summæ rerum præfecerunt, nomine ipso imperium illi certum tutumque fore opinati. Quam ob causam reliquos etiam ita legisse videntur. Constantinus ex Britannia Bononiam, maritimam Galliæ civitatem trajecit, militesque Galliæ et Aquitaniæ omnes, civesque et subditos usque ad eas quas Romani Cottias Alpes nominant, inter Galliam et Italiam sitas, ad se pertraxit : et maximum natu filium Constantem (quem postea imperatorem renuntiavit) data tum ei Cæsaris dignitate, in Hispaniam misit. Is ibi quos in rerum publicarum administratione invenit, Honorio genere conjunctos, Didymum et Veronianum (3), prælioque (4) secum in Lusitania congressos, et vivos captos, una cum conjugibus interemit, et suos ei provinciæ rectores præfecit. Theodosiolus vero, et Lagodius, qui eorum quos modo necatos esse diximus, fratres erant, fuga sibi consulentes, salvi permansere. Et Theodosiolus in Italiam ad Honorium, Lagodius autem in Orientem ad Theo-

(1) Hoc tempore apud Bethlehem sanctus Hieronymus, uno et nonaginta annis expletis, ad Christum migravit. (Diac.)

(2) Eadem ætate Pelagius Brito, Celestino et Juliano adjutoribus, hæreticum dogma contra gratiam Christi instituit : quod in Carthaginiensi ducentorum decem et septem episcoporum concilio est damnatum.

(3) Pro Veroniano alii legunt *Viridianum*.

(4) Ili cum antea inter se dissensissent in periculo supremo, ad concordiam rediere. (Sozom.) Barbaris enim Pyrenæi montis claustra credidit. (Diac.)

φυγῇ δόξαντα τὸν Γερόντιον, ἀναι- A consilium ejus occidendi ceperunt : et noctu hospitio ejus imminentes, cum armis satis muniti essent, interficere eum sunt aggressi. At Gerontius et Alanus unus, cum quibusdam illius necessariis, tectum ejus domus conscendentes, non pauciores quam trecentos qui eos oppugnabant, interfecere milites. Atque ubi tela eis defuere, famuli quidem clam se ex ædibus demittentes, in pedes conjecerunt. Gerontius autem cum et ipse itidem salvus evadere posset, facere id recusavit, Nunychiæ conjugis amore obstrictus. Cum ipso autem diluculo, hostes domum in inferiori parte incenderunt. Et cum Gerontio nulla salutis spes reliqua esset, primum ille Alani caput non illibentis resecuit : deinde et uxoris ; cum illa lamentaretur, et lacrymans se ferro admoveret, precareturque, ut prius extremum hoc munus a marito ferret, ejusque gladio interiret, quam in aliorum perveniret potestatem. Atque illa dignam se religione sua exhibens (Christiana enim erat), virili prorsus animi instituto, ita vitam finiit : præclariorem, quam ut oblivione premi possit, memoriam ad posteros transmittens. Postremo vero Gerontius, cum tertio sibi ipsi ferrum adegisset, nec lethale vulnus inflixisset, quem ex femore suspensum habebat, pugione stricto, cor convulneravit. Et sic Gerontius quoque interiit. Enimvero Honorii exercitu, cui Constantium præfuisse indicavimus, Constantinum circumvallante, ille obsidionem sustinuit, Edovichum, quem ultra Rhenum ad Francos et Alamanos auxiliares adducendos miserat, exspectans. Quod veritus Constantius, retrocedere Italiam versus, ibique confligere cum Edovicho voluit. Idque ita constituit, quod in propinquo Edovichum castra habere audiverat. Itaque cum copiis Rhodanum transiit. Et ipse quidem cum peditatu omni hostibus exitium molitus est : nec minus Ulphilas equitum præfectus, non longe ab eis loco alio clam in insidiis constitit. Postquam autem hostes Ulphilam inscii prætergressi sunt, **449** et jam pugnam inire cum Constantio deberent, signo dato ille subito se ostendit, et hostes a tergo aggressus est. Ordinibus ergo turbatis, alii se in pedes dederunt, nonnulli trucidati sunt : quidam abjectis armis veniam petiere, qui etiam quamprimum in gratiam sunt recepti. Edovichus autem equo conscenso, in agrum Edicii cujusdam veteris amici, qui multa ab eo acceperat beneficia, pervenit. Et ille quidem ut amicum eum excepit. Noctu autem capite ei amputato, ad Constantium id, magna se pro eo munera accepturum sperans, pertulit. Constantius gratias homini de facinore eo egit, et caput recepit. Cum vero manere cum eis ille conaretur, discedere inde jussus est. Minime namque sibi et exercitui bono putavit fore infidi hospitis consuetudinem. Quapropter Edicius in amico et hospite adversis rebus presso, cum flagitium tam impium designarit, lupus (quod in proverbio dicitur) frustra hians esse visus est.

. Νύκτωρ δὲ τῇ καταγωγῇ ἐπι-
ιλοις ἱκανῶς πεφραγμένοι, ἀνελεῖν
ερόντιος δὲ μεθ' ἑνὸς Ἀλανοῦ καί τισι
ῳδείων ὑπὲρ στέγης γενόμενοι, οὐχ ἧττον
κοσίους τῶν ἐπικειμένων ἀνεῖλον στρατιωτῶν.
εἰ δὲ τὰ βέλη ἐπιλελοιπότα ἐκείνους ἦσαν, οἱ μὲν
κέται δρασμῷ ἐχρήσαντο, λάθρα καθέντες διὰ τοῦ
οἴκου αὐτούς· ἀλλὰ καὶ Γερόντιος ἐπίσης διασωθῆναι
πρὸς ἰσχύος ἔχων, ἀπείπατο ἔρωτι συνεσχημένος
Νοῦνυχίας τῆς γαμετῆς. Ἅμα δ' ἕῳ, πῦρ κάτωθεν
ὑφαψάντων τῶν ἐπιβούλων, ἐπεὶ σωτηρίας ἐκείνῳ
ἐλπὶς οὐδαμῶς ὑπελείπετο, πρῶτον μὲν τοῦ συνόν-
τος αὐτῷ Ἀλανοῦ τὴν κεφαλὴν ἀφαιρεῖται οὐκ ἄκον-
τος· ἔπειτα καὶ τῆς γαμετῆς, αὐτῆς ἐκείνης ὀλοφυ-
ρομένης καὶ δάκρυσι προσωθούσης ἑαυτὴν τῷ ξίφει, B
δεομένης τε πρὶν ὑπὸ χερσὶν ἄλλων γενέσθαι, τοῦτο
ὕστατον δῶρον λήψεσθαι, ὑπὸ τῷ ξίφει θανεῖν τοῦ
ἀνδρός. Ἡ μὲν οὖν ἄξια τῆς θρησκείας πράττουσα
(Χριστιανὴ γὰρ ἦν), ἀνδρείῳ ψυχῆς παραστήματι
οὕτως ἀνῄρηται, κρείττονα λήθης τὴν περὶ αὐτῆς
μνήμην τῷ βίῳ καταλιποῦσα· ὕστατον δὲ καὶ Γε-
ρόντιος, τρίτον ἑαυτῷ τὸ ξίφος κατενεγκών, ἐπεὶ μὴ
καιρίως καθήπτετο, τὸ παρὰ τὸν μηρὸν ἐξηρτημένον
ξιφίδιον σπασάμενος, κατὰ τῆς καρδίας ἐλαύνει.
Ἀλλ' οὕτω μὲν καὶ Γερόντιος ἀπέβιω. Τῆς δ' Ὀνω-
ρίου στρατιᾶς, ἧς Κωνστάντιον ἡγεῖσθαι δηλώσαντες
ἔχομεν, παρακαθημένης τὸν Κωνσταντῖνον, ἐκεῖνος
μὲν ἐπέμενε τῇ πολιορκίᾳ, Ἐδόβιχον ὃν ἐπεπόμφει
πέραν Ῥήνου πρός τε Φράγγων καὶ Ἀλαμανῶν C
συμμαχίαν ἐκδεχόμενος. Ὃ δὴ δείσαντες οἱ περὶ Κων-
στάντιον, ἐβουλεύοντο εἰς Ἰταλίαν ἀναχωρεῖν, κἀκεῖ-
σε Ἐδοβίχῳ συμβάλλειν· τοῦτο δόξαν, ἐπεὶ καὶ
πλησίον στρατοπεδεύεσθαι τὸν Ἐδόβιχον ἐπυνθάνοντο,
διεπεραιοῦντο τὸν Ῥοδανόν. Καὶ ὁ μὲν Κωνστάν-
τιος ὅσον πεζὸν ἀναλαβὼν τοῦ στρατεύματος, τοὺς
πολεμίους ἐνήδρευεν· Οὐλφίλας δὲ ὁ στρατηγὸς τὴν
ἵππον προσεπαγόμενος, οὐ πάνυ πόρρω λόγον ἐκεί-
νοις καθίστα κρυπτόμενος. Ἐπεὶ δ' οἱ πολέμιοι λα-
θόντα Οὐλφίλαν παρήμειψαν, καὶ ἤδη εἰς μάχην
ἐναι τοῖς ἀμφὶ τὸν Κωνστάντιον ἔμελλον, σημείου
δοθέντος, Οὐλφίλας ἀθρόον ἀναφανείς, κατὰ νώτου
τῶν πολεμίων ἤλαυνε. Τροπῆς δὲ γενομένης, οἱ μὲν
ἔρευγον, οἱ δ' ἀνηροῦντο· οἱ δὲ τὰ ὅπλα ῥίψαντες,
συγγνώμην ᾔτουν, καὶ φειδοῦς ὡς τάχιστα ἠξιοῦντο. D
Ἐδόβιχος δ' ἀναβὰς τὸν ἵππον, ἐπ' ἀγρόν τινα ἤλαυ-
νεν Ἐκδικίου τινός, φίλου μὲν αὐτῷ οἱ πάλαι καθε-
στηκότος, πολλὰ δ' εὐεργετηθέντος. Ὁ δὲ οἷα φίλον
δεξάμενος, νύκτωρ τὴν ἐκείνου κεφαλὴν ἐκτεμών,
τοῖς περὶ Κωνστάντιον προσῆγε, μεγάλα λήψεσθαι
προσδοκῶν. Κωνστάντιος δὲ χάριν εἰπὼν εἰδέναι
ἐκείνῳ τῆς πράξεως, τὴν κεφαλὴν ἐλάμβανε. Συνεῖ-
ναι δ' ἐκείνοις ἐπιχειρῶν, ἀναχωρεῖν ἐκελεύετο· μὴ
γὰρ ἀγαθὴν εἶναι αὐτῷ τε καὶ στρατιᾷ ἡγησαμένῳ
κακοῦ ξενοδόχου τὴν συνουσίαν. Ὁ μὲν οὖν ἐπ' ἀνδρὶ
ξένῳ καὶ φίλῳ δυσπραγοῦντι ἀνόσια δράσας, λύκος
ὤφθη, τὸ τοῦ λόγου, χανὼν εἰς κενόν. Μετὰ δὲ τὴν
νίκην ἐπὶ τὴν πόλιν αὖθις τοῦ στρατοῦ διαπερατω-
θέντος, τὰ συμβάντα Ἐδοβίχῳ μαθὼν Κωνσταντῖνος,

πέδη· βίαιος γὰρ ἄνεμος καὶ οὐκ αἴσιος ἐκπνεύσας A
θρόον, εἰς τὰς χεῖρας αὐτὸν ἐνέβαλε τοῦ τυράννου.
Ὁ δὲ πρὸς στονδὰς ἀφορῶν, φιλανθρώπως Ἀρδα-
δούριῳ ἐκέχρητο· ἐν ἀδείᾳ τε πολλῇ τοὺς ἀποστρα-
τήγους τοῦ τυράννου λελυπημένους εὑρὼν, τὴν κατ'
ἐκείνου μᾶλλον κρατύνει ἐπιβουλήν· καὶ κρύφα τῷ
Ἀσπαρίδι Ἄσπαρι διεμήνυεν, ὡς ἐφ' ἑτοίμῳ τῷ κατορ-
θώματι τάχιστα παραγίνεσθαι. Ὁ δὲ τύραννος ἐλ-
πίσι μετέωρος ἦν, συλλαβὼν Ἀρδαβούριον, εἰς
ἀνάγκην ἐλάσαι τὸν αὐτοκράτορα, ψήφῳ κοινῇ περαί-
νειν τὸ αἴτημα, καὶ αὐτὸν βασιλέα εἰσδέχεσθαι, εἴ
γε βούλοιτο τὸν στρατηγὸν αὐτοῦ σώζεσθαι· καὶ γὰρ
ταῖς ἀληθείαις ἐν μεγίστῳ ἀγῶνι καθίστατο βασι-
λεὺς, μήτι πάθοι πρὸς τοῦ τυράννου ὁ Ἀρδαβού-
ριος. Ὁ δὲ Ἄσπαρ τὴν ἱππικὴν ἀναλαβὼν δύναμιν,
καὶ τῷ τάχει τὰς αἰσθήσεις κλέψας, τῆς Ἀκυληΐας B
μεγάλης πόλεως ἐγκρατὴς γίνεται, ἀταλαιπώρως
ταύτην παραστησάμενος, συνόντων αὐτῷ Πλακιδίας
καὶ Οὐαλεντινιανοῦ. Δέος δὲ εἰσῆει ἐπὶ τὸ πρόσω
ἰέναι, πολλὰς μυριάδας στρατοῦ ἀθροῖσαι πεπυσμέ-
νος τὸν βάρβαρον. Ἀλλ' ἡ τοῦ βασιλέως εὐχὴ καὶ
τότε μάλιστα διεφαίνετο. Θεοῦ γὰρ ἄγγελος σχῆμα
ποιμένος ὑποδυσάμενος, ὡδήγει τοῖς ἀμφὶ τὸν Ἄσπα-
ρα· καὶ διὰ τῆς παρακειμένης τῇ Ῥαβέννῃ λίμνης
διῆγεν (ἐκεῖ γὰρ διατρίβων ὁ τύραννος κατεῖχε τὸν
Ἀρδαβούριον), ὅθεν οὐδεὶς οὐδέπω διαβῆναι ἱστόρη-
ται. Θεὸς δὲ ἄρα ἐπίσης τῇ Ἐρυθρᾷ τέμνων τὸ
ὕδωρ, τὴν ἄβατον πᾶσιν ἀνεδείκνυ βατήν. Ἐπὶ γὰρ
τοῦ τῆς λίμνης ὕδατος ὡς ἐπὶ ξηρᾶς διαβάντες
σύναμα παντὶ τῷ ἱππότῃ στρατῷ, καὶ τὰς τῆς πό- C
λεως πύλας ἐξ ἐφόδου συσχόντες, τῆς πόλεως ἐγκρα-
τεῖς γίνονται. Μάχης δὲ συβραχείσης ὀλίγης, προδο-
σίᾳ τῶν ἀμφ' αὐτὸν ὁ τύραννος συλλαμβάνεται, καὶ
πρὸς Ἀκυληΐαν Πλακιδίᾳ καὶ Οὐαλεντινιανῷ πέμπε-
ται. Κἀκεῖ τὴν χεῖρα πρῶτον διατμηθεὶς, καὶ τὴν
κεφαλὴν ἀφαιρεῖται, ἵνα πρὸς τῷ ἡμίσει τυραννή-
σας ἑνιαυτόν. Ὁ δὲ βασιλεὺς συνήθως καὶ πάλιν ἦν
εἶχε περὶ τὸ θεῖον εὐλάβειαν ἐπεδείκνυτο. Ἐπεὶ γὰρ
ἐν Ἱπποδρόμῳ ἡ τοῦ τυράννου νίκη ἠγγέλλετο, προσ-
εφώνει τῷ δήμῳ, « Δεῦρο, λέγων, εἰ δοκεῖ, τὴν
τέρψιν παρέντες, ἐπὶ τὸν εὐκτήριον τόνδε οἶκον γε-
νώμενοι, χαριστηρίους ᾠδὰς τῷ τῆς νίκης αἰτίῳ Θεῷ
ἀναπέμψωμεν. » Ταῦτ' εἰπόντος, ἡ μὲν θέα ἠμέλη-
το· διὰ μέσου δὲ τοῦ Ἱπποδρόμου ἰόντες, ἅπαντες
ἐν ὕμνοις συμφώνως καὶ ᾠδαῖς εὐχαρίστοις ἐπὶ τὸν D
παρακείμενον οἶκον Θεῷ ἐπορεύοντο· καὶ μία ἐκκλη-
σία ἡ πᾶσα πόλις ἀθρόον ἐγίνετο, τοῦ λαοῦ παντὸς
τῷ εὐκτηρίῳ χώρῳ διημερεύσαντος. Ἐν φροντίσι δ'
ἔπειτα ἦν ὁ κρατῶν, τίνα δέοι βασιλέα τοῖς ἑσπε-
ρίοις μέρεσι καθιστᾶν ὡς ἐπίπαν διασκεπτόμενος.

postea autem navalis expeditio ei non bene cessit. Nam subito violentus et incommodus ventus exortus, in tyranni manus eum conjecit. Et ille ad pacificationem spectans, humaniter Ardaburium tractavit. Ardaburius in securitate multa, cum eos qui a tyranno ducum ordine moti et exauctorati fuerant, mœstos esse videret, insidias etiam contra illum magis struxit : et filio Aspari clam denuntiavit, ut quam celerrime ad occasionem rei bene gerendæ adveniret. Tyrannus Ardaburio capto spe elatus, in eam necessitatem imperatorem cecidisse censuit, ut communi calculo petitionem suam approbaret, et se imperatorem reciperet, si quidem ducem suum salvum esse vellet. Et profecto in maximo imperator erat discrimine, ne quid a tyranno adversi Ardaburio accideret. Aspar equitatu accepto, celeritate adventus sui sensum prævenit, et Aquileiam urbem magnam recepit : **451** eamque facile, Placidiam et Valentinianum secum habens, confirmavit. Metus autem ei ulterius progrediendi, quod barbarum plurimorum millium exercitum contraxisse audisset, incessit. Verum tum quoque maxime imperatoris precum efficacia enituit (1) : nam angelus Dei, pastoris habitu sumpto, copiis Asparis præiit, et per lacum eas, qui Ravennæ (ibi enim tyrannus in potestate sua Ardaburium habens agebat) subjectus est, duxit, unde neminem unquam advenisse memoriæ proditum est. Deus sane ipse qui in mari Rubro undas discidit, quod invium erat, omnibus pervium exhibuit. Sed enim perinde atque solum siccum copiæ Asparis una cum equitatu omni, lacus undas transeuntes, primo adventu urbis portis captis, potiti ea sunt. Ibi cum prælium exiguum commissum esset, tyrannus proditione suorum captus est, et Aquileiam ad Placidiam et Valentinianum missus. Ubi ei primum manus resecta, deinde etiam caput amputatum est, cum annum sesquialterum tyrannidem exercuisset. Imperator more suo rursum qua esset erga Deum religione ostendit. Postquam enim ei victoria de tyranno reportata, ludis Circensibus renuntiata est, ad populum vociferans : « Agite, inquit, si ita videtur, ludicro hoc dimisso, in ædem hanc precatoriam eamus, et carmina gratiarum agendarum auctori victoriæ Deo concinamus. » Hæc ubi dixit, spectaculum neglectum est : et per circum medium euntes omnes, concentu uno cum hymnis et carminibus pulcherrimis gratissimisque, in proximam Dei domum sunt ingressi, formamque prorsus eccle-

(1) Consideret lector æquus, quod in Albi flumine ad oppidum Mulbergam an. Domini 1547 acciderit.

Hostes ut Albis cedere territos
Conspexit, alto fluminis alveo
Progressus agrestem coloni
Induitur faciem Menalcæ,
Et vada monstrat pervia Cæsari.
Illumque Cæsar consequitur ducem,
Cælo sibi credens ab ullo
Omine dexteriore missum.
Equus deinceps trajicit impiger.
Nymphis natantum frena regentibus
Quas Martis insuetas furentis,
Dulcis amor stimulabat Orci.
Nec ante fervens desinit impetus
Tenere cursum saltibus aviis,
Victoribus quam det supinus
Ipse manus inimicus hosti.

I. L., *De bello Saxonico*, 1547.

ερ εἰς ἱερὰν τράπεζαν διεσκεύαστο. Ἔτ' ἀ
τῆς κεφαλῆς, ἐφ' ᾧ οἱ μάρτυρες ἔκειντο,
ραχεῖα ἠνοίγετο τῇ πλακί, ἐν ᾗ τις τῶν
ασιλικοῦ παρεστὼς, ἣν ἐπεφέρετο λεπτὴν
αθῆσιν· εἶτ' ἀνιμήσας, τῇ ῥινὶ προσῆγε,
τοῦ τῆς εὐωδίας ὡσφραίνετο. Δι' οὗ τοῖς τ'
τῷ ἔργῳ, καὶ τοῖς διαπονουμένοις, ἀγαθαὶ
των ἐλπίδες. Τάχος δ' ὅσον ἀνακαλύψαντες
ν, εὗρισκον τὴν Εὐσεβίαν, εὐπρεπῶς μάλα
· καὶ τὸ πρὸς κεφαλὴν κείμενον, εἰς κιβω-
μα ἐξέχον, ἄριστα περιεξεσμένον, ἑτέρῳ
ἔνδοθεν ἐκαλύπτετο. Ἑκατέρῳ δὲ χεῖλει
έματος σίδηρος ἐπέκειτο μολίβδῳ διαχυθέντι
ηγώς. Τὸ δ' ἴσον τῆς προτέρας ὀπῆς καὶ
είκνυ· ὃ δὴ καὶ κῆρυξ ἀντίκρυς ἦν, ἐκεῖσε
τυρας κατακρύπτεσθαι. Ὡς δὲ ταῦτα ἠγ-
σπουδῆ πάσῃ ἥ τε βασιλὶς καὶ ὁ τῆς πό-
ίσκοπος Πρόκλος εἰς τὸ μαρτυρεῖον συνέ-
Καὶ δὴ τῶν σιδηρίων ἐκείνων ἐπιστημόνως
των δεσμῶν τὸ μὲν ἐπίθεμα εὐχερῶς ἐξειλ-
ὑπὸ δ' ἐκείνῳ μύρα ἦσαν πολλὰ, καὶ ἐν τοῖς
δύο ἀλαβαστροθῆκαι ἀργύρου πεποιημέναι
ι, ἐν αἷς τὰ ἱερὰ σεβασμίως ἔκειτο λείψανα.
οὖν βασιλὶς, ἅτε δὴ τοσαύτης ἐμφανείας
η, χαριστήρια ἔθυε τῷ Θεῷ ἐπὶ τῇ τῶν
λειψάνων εὑρέσει· ἔπειτα πολυτελεῖ θήκῃ
χαριζομένη τοῖς μάρτυσι, παρὰ τὸν
ι Θύρσον καὶ τούτους κατέθετο· οἷά γε εἰ-
τῆς μεγίστης σὺν τῇ προσηκούσῃ γεγενη-
ιμῇ, πομπῆς τε περιφανοῦς σὺν εὐφημίαις
οις ἐπιτελεσθείσης, ἀπάσης σχεδὸν ἡλικίας
πόλεως αὐτῆς προχυθείσης τοῦ ἄστεος ἐπὶ
μαρτύρων τιμῇ. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο ὧδε ἔγνων
ον. Λόγος γε μὴν εἶχε καὶ ἐπὶ πολλοῖς ἄλ-
μέλλον προφῆναι τῇ βασιλίδι τὸ θεῖον, πλεί-
οφιλίαν αὐτῇ ἐπιμαρτυροῦν καὶ ταῖς ἀδελ-
τεῖ καὶ αὗται τὸν ἴσον τρόπον πολιτευόμεναι
το. Ναὶ μὴν καὶ τὰ λείψανα Λαυρεντίου τοῦ
ος καὶ Ἀγνῆς εὑροῦσα, ἐν τῇ Κωνσταντί-
τέθετο· ἐφ' ᾧ καὶ μέγιστον οἶκον μεγέθει
ν καὶ κάλλει περικαλλέστατον ἀνεγείρει.
τῆς ἐχομένης βασιλείας, Γενναδίου τὸν
τῆς Κωνσταντίνου ἐπιτροπεύοντος, καὶ τὰ
τῆς ἁγίας Ἀναστασίας τῆς φαρμακολυ-
ἀπὸ Σιρμίου ἠνέχθη, καὶ ἐν τῷ μαρτυρίῳ
κατετέθη, ὃ ἔγγιστα τοῖς καλουμένοις Δομ-
μβόλοις ἐστίν. Ἐπὶ μέντοι Ἀττικοῦ καὶ τὸ
οφήτου Σαμουὴλ λείψανον ἐκομίσθη· καὶ
αὶ τοῦτο ἐν τῷ προφητείῳ αὐτοῦ τῷ πλησίον
δόμου ἀνεγερθέντι. Ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων
ντως, οἶμαι, εἰρήκαμεν· ἐπὶ δὲ τὰ συνεχῆ
λησιαστικῆς ἱστορίας αὖθις ἰτέον.

A vero loculi in formam sacræ mensæ elaboratum erat. Porro in summo capitis loco, ubi martyres siti erant, parvum quoddam foramen patebat, in quod ex comitatu imperiali quidam ibi assistens, virgam quam tenuem secum ferebat, dimisit : deinde eam reductam ubi naribus admovit, incredibilem suavitatis odorem percepit. Unde iis qui operi præerant, quique ei incumbebant, bona concepta spes est : nullaque interposita mora, monumento aperto Eusebiam invenerunt, pulchre admodum collocatam. Et monumentum ad caput ejus situm et ad arcæ formam ita ut emineret pulcherrime exsculptum, operculo etiam alio intus obfirmatum erat. Utrumque vero operculorum labrum, ferrum impositum habebat, plumbo diffuso B compactum, atque id quod interius erat in medio simile priori foramen ostendit. Quod sane manifesto indicio fuit, martyres ibi conditos esse. **459** Hæc ubi renuntiata sunt, cum festinatione omni et Pulcheria et urbis ipsius episcopus Proclus ad martyrium accurrit. Et postquam ferrea illa vincula arte quadam soluta, et operculum facile dimotum est, unguenti multum sub eo fuit : et in unguento ipso vascula duo, sive pyxides argento elaboratæ, inventæ, in quibus religiose sacræ reliquiæ positæ erant. Proinde Pulcheria, quam Deus revelatione ejusmodi dignatus esset, sacrificia gratiarum actionis, de sanctarum reliquiarum inventione, ei obtulit. Deinde pretiosæ arcæ impositas, martyribus gratificans, juxta martyrem C Thyrsum collocavit. Festusque maxime dies is, pro eo atque par fuit, cum decenti honore actus : et pompa (1) atque apparatus splendidus, faustis acclamationibus unguentorumque odoribus additis celebratus est, omni prope ætate et civitate propter martyrum honorem extra urbem effusa. Hæc quoque sic gesta cognovi. Fama sane obtinuit, in aliis quoque multis rebus Deum principi huic puellæ futura prædixisse, maximeque religionis et pietatis ei atque sororibus ejus, quæ et ipsæ fidem vitæ institutum coluere, testimonium perhibuisse. Nam et Laurentii martyris et Agnes reliquias inventas Constantinopolim intulit, cujus rei gratia et amplitudine maximum et structura ipsa pulD cherrimum delubrum construxit. Ejusdem imperii tempore Gennadio ecclesiam Constantinopolitanam curante reliquiæ etiam sanctæ Anastasiæ incantatricis (2) ex Sirmio allatæ, in martyrio ejus sunt repositæ, quod proxime ad porticum quæ Domaini dicitur, situm est. Attico vero episcopatum gerente, prophetæ quoque Samuelis ossa allata, et in prophetico ejus fano, quod prope Septimum ium est, collocata. Cæterum de his abunde satis a nobis dictum esse puto. Proinde ad reliecclesiasticæ historiæ res nobis redeundum.

(1) Pompæ huic se adfuisse testatur Sozom. cap 2.

(2) De ea vide Suidam.

θάτερον τοῖς ὀρχησταῖς συνηγείρετο, ἅτε δὴ τῶν Ἰουδαίων οὐ πρὸς τὴν τοῦ νόμου ἀκρόασιν τὴν ἀργίαν καταχρωμένων, ἀλλὰ τὸ τοῖς θεάτροις μᾶλλον ἐνασχολεῖσθαι. Διά τοι τοῦτο καὶ ἐπίμαχος ἡ ἡμέρα αὕτη τοῖς τοῦ δήμου καθίστατο μέρεσι· καὶ τούτου χάριν ὑπὸ τοῦ τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπάρχου ἐν τάξει καταστάντος, οἱ Ἰουδαῖοι οὐδὲν ἧττον ἐπέκειντο, θατέρῳ τῶν μερῶν ὥσπερ ἀντιπαθοῦντος. Ἀεὶ μὲν οὖν πολέμιον τοῦτο τὸ φῦλον Χριστιανοῖς, καὶ εὐσεβεῖν ἀναπεπεισμένον, ἦν ὅτι πλεῖστον αἴτιον γένοιτο κακόν τι πάσχειν ἡμᾶς· τότε δὲ καὶ μᾶλλον διὰ τὴν εἰρημένην αἰτίαν τῶν ὀρχηστῶν καὶ πλεῖστον καθ' ἑαυτῶν ἦσαν ἐκπεπολεμωμένοι. Καὶ δή τινα πολιτείαν πρυτανεύοντος Ὀρέστου τοῦ τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπάρχου τῷ δήμῳ (οὕτω γὰρ εἰωθὸς ὀνομάζειν τὰς δημοτικὰς διατυπώσεις), παρῆσαν καὶ ὅσοι περὶ τὸν ἐπίσκοπον Κύριλλον φίλα ἐκείνῳ φρονοῦντες, τὰς τοιαύτας διατυπώσεις ὠφέλιμα νομίζοντες· ἐν οἷς ἦν καί τις Ἱέραξ ὄνομα. Ὃς γραμμάτων μὲν τῶν πεζῶν διδάσκαλος ἦν, τοσοῦτον δὲ ταῖς τοῦ Κυρίλλου διδασκαλίαις ἐξήρτητο, ὡς μηδὲν ἄλλο αἱρεῖσθαι ἢ τὴν ἐκεῖθεν ἀκρόασιν, καὶ κρότους ἐγείρειν τοῖς ἐκείνου νοήμασιν ἐπισπεύδειν. Ὃν ἰδόντες τὰ πλήθη τῶν Ἰουδαίων, εὐθὺς ἐχρῶντο βοῇ, διὰ μηδὲν ἄλλο τῷ θεάτρῳ ἐκεῖνον παραβαλεῖν, ἢ ἵνα στάσιν ὑπανάψῃ τῷ δήμῳ. Ὁ δ' ἔπαρχος Ὀρέστης, καὶ πρῶτον μὲν τὴν παράλογον τῶν ἐπισκόπων δυναστείαν διὰ μίσους εἶχεν· ὅτιπερ πολύ τι παρυφέλκειν ᾐροῦντο τῶν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν ἐκείνῳ δημοσίων πραγμάτων· μάλιστα δ' ὅτι τότε καὶ Κύριλλος εἰς λεπτὸν διαθρεῖν τὰς τοῦ ἐπάρχου διατυπώσεις ᾐρεῖτο, καὶ ὡς ἄν τις φαίη περιεργάζεσθαι. Εὐθὺς οὖν ἀνάρπαστον τὸν Ἱέρακα ποιησάμενος, πληγαῖς ὑπέβαλε, καὶ σφόδρα ἠκίσατο. Ὁ γνοὺς ὁ θειότατος Κύριλλος, τῶν παρὰ Ἰουδαίοις τοὺς πρώτους μεταστειλάμενος, παρῆνει ὅσα εἰκός· καὶ τέλος διηπείλει δεινὰ δράσειν, εἰ μὴ παύσαιντο τὸν δῆμον ἀνακινοῦντες, καὶ κατὰ τῶν Χριστιανῶν ὡς πλεῖστον διερεθίζοντες. Οἱ δὲ τὰς ἀπειλὰς διακούσαντες, μᾶλλον ἀνηρεθίζοντο, καὶ ἐπὶ βλάβῃ τῶν Χριστιανῶν πλείστας ἐπενόουν τὰς μηχανάς· ὧν τὴν κορυφαιοτάτην καὶ τῶν ἄλλων, ὡς εἰπεῖν, ἐπὶ κακῷ διαφέρουσαν, ἡ δὴ καὶ αἰτία κατέστη Ἰουδαίους τῆς Ἀλεξάνδρου ἐξελαθῆναι, ὡς ἐνὸν διηγήσομαι. Κοινῇ γὰρ συνελθόντες, σύνθημα πρὸς ἀλλήλους ἐποίουν, ὥσθ' ἕκαστον δακτύλιον φέρειν ἐκ φλοιοῦ φοινίκων θαλοῦ, καὶ νύκτωρ ἐπιθέσθαι Χριστιανοῖς. Καὶ δή μιᾷ τῶν νυκτῶν, ἀνὰ τὰ κλίματα τῆς πόλεως προῆκαν βοῶντάς τινας, ὡς εἴη πυρὶ καιομένη ἡ Χριστιανῶν ἐκκλησία, ᾗ ἐπώνυμον Ἀλεξάνδρου τοῦ ἐπισκόπου κλῆσίς ἐστιν. Ὃ εἰς ὦτα ἐκείνοις ἀθρόον ἐλθὸν, ἄλλος ἀλλαχοῦ διατρέχοντες ἦσαν, τὴν σφῶν ἀλεξήσοντες ἐκκλησίαν. Ἰουδαῖοι δ' εὐθὺς ἐπιθέμενοι, ἐκτεινον· ἀλλήλων μὲν ἀπεχόμενοι τῇ τῶν δακτυλίων περιβολῇ, οἷς δ' ἐντύχοιεν Χριστιανῶν ἀναιροῦντες. Ἐπεὶ δ' ἡμέρα ἐγένετο, ἐκδηλον τοῖς εἰργασμένοις τὸ πρᾶγμα ἦν. Ζή-

motum patitur. Itaque multitudo tumultuari inter se cœpit, non necessitate quapiam abducta, sed propter communem, quæ tum omnes prope urbes invaserat, calamitatem. Relictis scilicet rebus omnibus, studium omne in saltatorum spectaculis ponebant. Sabbati die in theatro ad saltatores spectandos frequentiores convenerant homines, Judæis nimirum otio non ad legem audiendam abutentibus, sed in spectacula potius incumbentibus. Quam ob causam eo die major inter populi factiones exstitit pugna. Et quamvis ejus rei gratia Alexandrinæ urbis præfectus, cum instructa cohorte sua ibi adesset, nihilominus tamen Judæi imminebant, veluti altori factioni resistentes. Quorum natio cum infesta semper Christianis est, pietatemque se præstare Deo persuasum habet, si quamplurimorum nobis malorum causa sit: tum eo potissimum tempore, propter eos quos diximus saltatores, plurimum etiam adversus seipsos sunt concitati. Et cum Orestes Alexandriæ præfectus populo πολιτείαν, hoc est, institutum quoddam civile (ita enim edicta seu ordinationes publicas nominare mos est) ederet, affuerunt etiam quicunque episcopo Cyrillo favebant, instituta ejusmodi visuri. In his nomine Hierax erat humilioris litteraturæ magister, tantopere ex Cyrilli doctrina pendens, ut nihil aliud faceret libentius, quam illum ut audiret, et plausus ciere ad illius sententias studeret. Hunc ubi Judæorum multitudo conspexit, statim vociferari cœpit, non aliam ob causam illum in theatrum venisse, **467** quam ut seditionem in populo excitaret. Præfectus Orestes antea quoque præter rationem usurpatam episcoporum potentiam oderat (1), quod illi multa ex publicis negotiis, quæ ad jurisdictionem ejus pertinebant, ad se pertrahere volebant: potissimum autem, quod tum quoque Cyrillus instituta sibi exacte perspicienda, curiositatemque (ut aliquis dicat) in aliena re exercendam statuerat, commotus, rapi confestim Hieracem jussit, verberibusque subditum valde afflixit. Quod ubi divinissimus Cyrillus cognovit, primores Judæorum ad se accitos, ita ut par erat, admonuit: postremo etiam male se eos accepturum esse minatus est, nisi populum commovere, et adversus Christianos plurimum concitare, desisterent. Minarum denuntiatione ejusmodi audita, illi magis etiam exacerbati, plurimas ad perniciem Christianorum excogitarunt fraudes et machinationes. Quarum præcipuam, aliasque, ut ita dicam, malignitate excellentem (quæ etiam in causa fuit, ut Judæi Alexandria ejicerentur) sicuti potero exponam. Nam communi concilio coacto, de signo et tessera inter se convenerunt, ut unusquisque videlicet annulum e cortice surculi palmæ gestaret, et noctu Christianos aggrederetur. Proinde nocte quadam, nonnulli per urbis vicos procedentes

(1) Apud Suidam theologi veteris sententia reperitur: Πολιτικὴν ἀρετὴν ἱερωσύνῃ συνάπτειν, συγκλώθειν ἐστὶ τὰ ἀσύγκλωστα: hoc est: Civilem virtutem episcopali functioni applicare velle, ea conjungere est, quæ inter se maxime natura dissident, et connecti nequeunt.

νόμοις ὑπαγαγὼν, ἐπὶ τοσοῦτον ἠκίσατο, ἄχρις ὃ τὸν βίον μετήλλαξε. Γνώριμα μὲν οὖν βασιλεῖ αὐτὰ καὶ Ὀρέστῃ ἐποίει· ἀλλὰ καὶ Κύριλλος. Τὸ σῶμα δὲ Ἀμμωνίου ἀναλαβὼν, ἐν μιᾷ τῶν ἐκκλησιῶν ἔτιθει, ὄνομα ἕτερον περιθέμενος· ἀντὶ γὰρ Ἀμμωνίου Θαυμάσιον μετωνόμασε, καὶ μαρτυρικῆς ἀξίου τιμῆς· καὶ ἐπ' ἐκκλησίας τὴν παῤῥησίαν αὐτοῦ καὶ τὸν ζῆλον ἐθαύμαζεν, ὡς ἀγῶνα δῆθεν ὑπὲρ εὐσεβείας διενεγκόντα. Κἂν τοῖς πολλοῖς τῶν ὁμοφύλων οὐκ ἔνδικος ἐδόκει ἡ ἐς τόσον τιμή. Προπετείας γὰρ χάριν ἔλεγον δεδωκέναι τὴν δίκην ἐκεῖνον, καὶ οὐκ ἐπὶ τῷ Χριστὸν ἀρνήσασθαι βιασθῆναι θανεῖν ἑλέσθαι. Ἔνθεν τοι καὶ Κύριλλος ἠρέμα ἐῶν, ἐν λήθῃ τὰ κατὰ τὸν Ἀμμώνιον ἐποιεῖτο. Οὐ μὴν τῆς πρὸς Ὀρέστῃ καὶ Κυρίλλῳ διενέξεως μέχρι τούτου τὸ δεινὸν προῆλθεν· ἀλλ' ἐπελθὸν ἕτερον οὐχ ἧττον ἦπερ ἐκεῖνο χρόνῳ πρεῖον, ταύτην ἠμαύρωσε. Τί δὲ ἦν ἐκεῖνο, λεκτέον.

A laque monachi saluti suæ fuga consulnerunt. **469** Ammonius autem comprehensus, ad judicis tribunal ductus est : in quem ille lege agi jubens, eo usque exercuciandum curavit, donec vitam morte commutaret. Rem hanc imperatori et Orestes et Cyrillus significavit. Cyrillus Ammonii corpus in ecclesia quadam sepelit, mutato illius nomine. Pro Ammonio enim Thaumasium, hoc est, *Admirandum* vocavit, eumdemque martyris honore dignatus est : atque in ecclesia libertatem et zelum illius, qui certamen videlicet pro veriore pietate pertulerit, cum admiratione deprædicavit. Sed enim permultis popularibus Christianis illegitimus honor tantus esse visus est, præcipitis audaciæ pœnas eum dedisse, et non vi aliqua adductum, B quæ ei nulla, ut Christum pernegaret, allata esset, moriendum sibi in tormentis esse statuisse, dicentibus. Quapropter et Cyrillus paulatim consilio suo absistens, oblivioni Ammonii res mandavit. Verum enimvero dissidium inter Orestem et Cyrillum non eo tantum indignitatis processit : sed accedens aliud isto non minus quod postea accidit, absurditatem eam oblitteravit. Quid autem id sit, dicendum.

ΚΕΦΑΛ. ΙϚ'.

Περὶ τῆς φιλοσόφου Ὑπατίας, ὡς ἀνῃρέθη ὑπὸ τῶν κληρικῶν Κυρίλλου· καὶ περὶ τῆς δίκης ἣν Ἰουδαῖοι ἔδοσαν τὰ Χριστιανῶν διαπαίζοντες.

CAPUT XVI.

De philosopha Hypatia, ut a clero Cyrilli sit necata : et de vindicta quam Judæi pertulerunt, proviter irrisa Christianorum sacra.

Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ γυνή τις Ὑπατία ἦν, πατέρα μὲν αὐχήσασα Θέωνα τὸν φιλόσοφον, μαθητευθεῖσα δὲ καλῶς τῷ πατρί· ἐπὶ τόσον παρήνεγκε τοῖς μαθήμασιν, ὡς ὑπερβῆναι μήτοι γε τοὺς κατ' αὐτὴν C φιλοσόφους, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐκ πολλοῦ γεγενημένους· χρηματίσαι δὲ καὶ διάδοχον τῆς Πλατωνικῆς ἀπὸ Πλωτίνου καταγομένης διατριβῆς. Πρόχειρος δ' ἦν πᾶσι τοῖς βουλομένοις τὴν τῶν μαθημάτων γνῶσιν ἐκτίθεσθαι· ὅθεν καὶ ὅσοι φιλοσοφεῖν ἐρωτικῶς εἶχον, παρ' αὐτὴν ἔτρεχον, οὐ μόνον διὰ τὴν προσοῦσαν αὐτῇ σεμνὴν παῤῥησίαν, ἀλλ' ὅτι καὶ τοῖς ἄρχουσι σωφρόνως προσήρχετο. Καὶ οὐκ ἄσχημον ἐδόκει αὐτὴν ἐν μέσῳ παρεῖναι ἀνδρῶν· πᾶσι γὰρ δι' αἰδοῦς ἦν τῇ τῆς σωφροσύνης ὑπερβολῇ, καὶ ἀνὰ στόμα πᾶσι καὶ διὰ θαύματος ἦγετο. Τότε δ' οὖν ὁ φθόνος καὶ κατὰ ταύτης ὡπλίζετο· συχνότερον γὰρ παρὰ τῷ Ὀρέστῃ φοιτῶσα, διαβολὴν κατ' αὐτῆς ἐκίνει τοῖς περὶ Κύριλλον κληρικοῖς, ὡς ἄρ' ἐκείνη εἴη μὴ συμβῆναι πρὸς καταλλαγὰς ἐῶσα Κυρίλλῳ τὸν ἔπαρ- D χον. Καὶ δή τινες ἐκείνων ἔνθερμον Κυρίλλῳ τρέφοντες ἔρωτα, ὧν ἡγεῖτο Πέτρος τις ἀναγνώστου τάξιν πληρῶν, ἐπανιοῦσάν ποθεν συντηρήσαντες, τοῦ δίφρου καθελόντες, ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν, ἣ Καισαρὸς ἐστιν ἐπώνυμος, εἷλκον· ἐκεῖσέ τε περιδύσαντες αὐτῇ τὴν ἐσθῆτα, ὀστράκοις ἀνεῖλον· ἔπειτα εἰς μέλη διασπάσαντες, ἐπὶ τὸν ὃς Καναρῶν ἐκαλεῖτο, χῶρον ἀγαγόντες, δαπάνην ἐπιφῆκαν πυρί. Τοῦτο πραχθὲν, οὐκ ἐλάχιστον μῶμον περιῆψε Κυρίλλῳ

Alexandriæ femina quædam Hypatia erat (1), patrem habens Theonem philosophum, a quo recte instituta, tantum disciplinis excelluit, ut non solum temporis sui, verum etiam qui longe antea exstitissent, philosophos superarit, et in Platonica schola a Plotino deducta, successerit. Prompta illa erat, quibuscunque studiosis, disciplinarum cognitionem proponere. Proinde quicunque philosophiæ amore tenerentur, ad illam veniebant, non tantum propter eam quæ illi inerat honestam gravemque in dicendo libertatem, sed etiam quod caste et prudenter principes adiret viros. Nec indecorum esse videbatur, eam inter viros mediam adesse. Reverebantur et observabant eam omnes propter excellentem pudicitiam, et omnibus illa cum admiratione in ore erat. Adversus hanc tum se invidia armavit. Quod namque frequentius cum Oreste esset, calumniam id ei apud Cyrilli clerum peperit perinde atque ipsa, quominus gratia inter Cyrillum et præfectum coalesceret, impedimento esset. **470** Quapropter ex illis quidam flagranti Cyrillum prosequentes amore, quibus Petrus quidam ex lectorum ordine præiit, redeuntem eam alicunde insidiose observantes, ex curru detraxerunt, atque in ecclesiam quæ a Cæsare (2) nomen habet, rapuerunt : atque ibi vestibus nudatam, testarum fragmentis enecarunt ; deinde membratim dissectam (3), in locum qui Cinaron dictus est,

(1) Hypatiam istam ad stuprum promissis et persuasionibus multis sollicitavit juvenis venustus. Illa vero cum dissuasionibus aliis a cœpto suo repellere nequiret hominem, pannum mensium suorum protulit, et lœditate inconcessi et libidinosi concubitus commonstrata illum absolvit. (Suidas.)

(2) Cæsariam dictam esse, ait Soer.

(3) Suidas potius Alexandrinorum audacia et tumultu necatam esse putat : qui de ea plura scribit.

τὸ βάπτισμα, τέχνῃ μετερχόμενος ὡς ἂν χρή- A que historiæ huic apposui. Judæus quidam Chri-
αυτῷ προσπορίζοιτο. Ὡς δὲ σχεδὸν ἐπὶ πά- stianismum complexus non semel, sed sæpius
θρησκείας προῆλθεν, Ἀρειανῶν τε καὶ Μα- baptismum subiit arte quadam et nundinatione usus,
νῶν βαπτισμοὺς ἔλαβεν, ἐπεὶ μὴ εἶχεν οὗ ut aliquid pecuniæ conquireret. Atque ubi fere ad
οὗ ἀπατήσειε, τέλος ἐπὶ τουτονὶ Παῦλον τὸν religiones omnes, Arianorum videlicet et Macedo-
ανατιανῶν ἐπίσκοπον ἦκε· πλασάμενός τε nianorum, baptismo apud eos suscepto, transiisset,
εἶν τοῦ διὰ τῶν χειρῶν ἐκείνου βαπτίσματος, neque alii quos deinceps deciperet, reliqui essent,
τυχεῖν τῆς ἐφέσεως. Ὁ δὲ τὸ μὲν θερμὸν τῆς postremo ad Paulum hunc Novatianorum episco-
ς ἀπεδέχετο, οὐ ξυνεχώρει δὲ τοῦ βαπτίσμα- pum venit. Et postquam conflictis verbis cupere se,
ινὴ ὡς ἔθος κατηχηθῆναι τὸν λόγον τῆς πί- ut manibus illius baptizaretur, dixit, ut desiderio
μετὰ τὴν προηγησαμένην ἐξ ἔθους νηστείαν. suo satis fieret rogavit. Porro ille ardorem hominis
ς δὲ τῇ παρὰ γνώμην νηστείᾳ πιεζόμενος, complexus, non prius ad baptismum eum admisit,
ρον ἐπέκειτο τοῦ σπουδαζομένου τυχεῖν. quam more recepto in verbo fidei institutus esset,
δ' ὁ Παῦλος οὕτως ἔνθερμον ὁρῶν λυπεῖν solitumque etiam jejunium complevisset. Ille cum
ἐβούλετο τῇ παρολκῇ, τὰ πρὸς τὸ βάπτισμα B jejunio eo quod præter opinionem suam ei impo-
ίζει. Καὶ δὴτα ἐσθῆτα παρασκευάσας περι- situm erat, premeretur, frequentius ut voto suo
καὶ τὸ βαπτιστήριον πλησθῆναι ὡς ἔθος κε- potiretur institit. Paulus ardorem ejus videns,
ὕδατος, ἐπ' αὐτὴν προῆγε τὸν Ἰουδαῖον, ὡς mora longiore perturbare illum noluit, et ea quæ ad
ων γυμνόν. Ἀῤῥήτῳ δέ τινι θείας προνοίᾳ baptismum pertinent, rite paravit. Veste namque
ως τὸ ὕδωρ αἴφνης ἀφανὲς ἦν. Ὡς δὲ τοῖς insigni subornata, et baptisterio aqua sicuti mos
ι καὶ τῷ ἐπισκόπῳ μηδὲν διειδόσι τοῦ γενο- erat, repleto, Judæum nudum baptizaturus ad id
ἐκρεῖν ἐδόκει τὸ ὕδωρ διὰ τοῦ ὑποκειμένου adduxit. **472** Ecce autem ineffabili quadam divi-
ὄθεν εἰώθασιν ἐκεῖνο προπέμπειν μετὰ τὴν næ Providentiæ vi, unda derepente evanuit. Ubi
ν, ἕτερον ὕδωρ προσῆγον, προνοίᾳ πολλῇ τὰς vero aqua alia (episcopo ipso et eis qui ibi asta-
τῆς κολυμβήθρας ἀσφαλισάμενοι· ὡς δὲ bant, rem eam nescientibus, sed aquam per sub-
ὁ Ἑβραῖος προσήγετο, πάλιν ἐπίσης ἀφανὲς jectum meatum quo emitti illa post initiationem
ρ ἦν. Συνεὶς δ' ὁ Παῦλος, « Ἢ κακουργεῖς, solebat, effluxisse putantibus) infusa : diligenterque
ἄνθρωπε, ἢ ἀγνοεῖς, ὡς ἔοικε, τυχὼν τοῦ ne ex lavacro illa profluerit provisum, et Judæus
ματος. » Πολλῶν δὲ συνδραμόντων τῇ φήμῃ, denuo adhibitus est, rursum eodem quo prius modo
ς ἐπέγνω τὸν Ἰουδαῖον, ὡς εἴη πρὸ καιροῦ C aqua disparuit. Paulus re cognita : « Aut flagitium,
τοῦ ἐπισκόπου Ἀττικοῦ τὸ βάπτισμα δεξάμε- inquit, o homo, facis, aut ignorare videris te bap-
οῦτο δὲ οὐ παρέργως ἱστόρησα, ἀλλ' ἵνα εἰδέ- tismum adiisse. » Ad ejus rei famam multi accurre-
ο:μεν, ὡς πολλάκις ἡ χάρις καὶ παρὰ τῶν runt mortales, quorum unus Judæum agnovit, quod
ν τὰ ἑαυτῆς ἐπιδείκνυται, μηδὲν λυμαινομένη scilicet antea ab episcopo Attico baptismum suscepisset. Non obiter hoc quidem recensui, verum ut
εν. Μάλιστα δὲ καὶ θαυμάζεσθαι ἀξιόχρεως scire possemus gratiam divinam persæpe etiam se
ως τοῖς καινοτέροις ἐπιβάλλουσα πράγμασι apud indignos exhibere, nullo inde contracto detri-
ὰ τῶν ἀξίων, καὶ διὰ τῶν ἀναξίων ἔστιν ὅτε, mento. Maxime vero illa admiratione digna est,
καλούσης. ic varie rebus novis se ostendat per dignos simul : et aliquando etiam, si hoc usus postulet,
ndignos.

ΚΕΦΑΛ. ΙΗ'.

CAPUT XVIII.

*ς καὶ ἐν Πέρσαις ὁ Χριστιανισμὸς ἐπλα-
θη διὰ τοῦ ἐπισκόπου Μεσοποταμίας Μα-
ῦθᾶ, καὶ Ἀβδᾶ τοῦ ἐπισκόπου Περσίδος.*

Ut etiam apud Persas Christianismus sit propagatus, per Maruthan Mesopotamiæ, et Abdam Persidis, episcopos.

τ' ἐκεῖνο δὲ καιροῦ συνέβαινε καὶ ἐν τῇ Περ- D Eodem tempore in Persarum quoque regione ma-
χώρᾳ εἰς μέγα ἐπιδοῦναι τὸν Χριστιανισμόν. gna Christianismus cepit incrementa. Cum namque
ι γὰρ ἐπίτροπος Ἰσδιγέρδης Θεοδοσίῳ ἐκ πα- Isdigerdes Theodosii a patre institutus tutor, et Ro-
γέγονε, φίλος τε τὰ μάλιστα Ῥωμαίοις κατέστη· manis amicus maxime esset, frequentes exstitere
συνεχεῖς αἰτίαι γεγόνασι, δι' ἃς καὶ μεταξὺ causæ, quamobrem inter Romanos et Persas cre-
ιαίων καὶ Περσῶν πυκνὰς συνέβαινε γίνεσθαι bræ ultro citroque mitterentur legationes. Itaque
τρεσβείας. Χρείας τοίνυν ἀναγκαίας καλούσης, necessitate flagitante, Maruthas quoque Mesopota-
Μαρουθᾶς ὁ Μεσοποταμίας ἐπίσκοπος πρέσβις miæ episcopus, quem paulo ante Cyrini Chalcedo-
πιτο· ὃν ἤδη ἔφημεν πρὸ μικροῦ, Κυρίνου nensis episcopi pedem protrivisse diximus, orator
πισκόπου Χαλκηδόνος, πατῆσαι τὸν πόδα. Ἐπεὶ eo est missus. Et postquam is ad Persas venit,
ις, περιφανῶς ὁ Πέρσης διὰ πολλῆς ἦγε τιμῆς propalam rex eum in magno habuit honore, ut
ου θεῖν, οἷάπερ ἄνδρα θεοφιλῆ καὶ πολλῆς εὐλα- virum Deo charum et multa pietate præditum.
ς ἀντιποιούμενον. Οἱ δὲ Μάγοι τοσαύτην ὁρῶν- Magi ubi tantum honorem Romanæ ditionis episcopo
τιμὴν περὶ τὸν Ῥωμαίων ἐπίσκοπον (πλεῖστα haberi viderunt, qui plurimum apud regem aucto-

ὄντα δαίμονα τῷ ἐκείνου παιδὶ προφανῶς ἀπε- A alio Maruthæ facto allectus, quod ille una cum Abda Persidis episcopo fecit. Nam orationibus continuis incumbens, a filio ejus dæmonem, qui illi molestus erat, propalam expulit.

ΚΕΦΑΛ. ιθ'.

Ὅθεν τὸ παρὰ Πέρσαις πυρεῖον κατέλυε· ἐντεῦθεν αὐτός τε καὶ ἄλλοι τὸν τοῦ μαρτυρίου ἀγῶνα διήνεγκαν· καὶ περὶ τῶν πικροτάτων βασάνων ἃς Πέρσαι κατὰ τῶν εἰς Χριστὸν πεπιστευκότων ἐξεῦρον.

CAPUT XIX.

Ut Abdas templum sacrati ignis demolitus sit, unde et ipse et alii martyrii certamen pertulerunt: et de acerbissimis tormentis, quæ Persæ contra Christi fideles excogitarunt.

Ὁ μὲν Ἰσδιγέρδης πρινὴ τελέως Χριστιανίσθῆναι ἀποδιοὺς· ἡ δὲ ἀρχὴ πρὸς τὸν υἱὸν Βαράνην μετέβαινεν. Ὁ δ' οὐκ ἐπίστης τῷ ἀρχῆτο Χριστιανοῖς· τοῖς γὰρ μάγοις ἀπεχθῶς Β ἀναπεισθείς, τά τε πρὸς Ῥωμαίους σπονδὰς, καὶ τοὺς ἐκεῖσε τὰ Χριστιανῶν θρησκεύοντας ἀθρόως ἤλαυνε, ξένας Περσικὰς κολάσεις τοῖς πιστοῖς ἐξευρών. Ὅθεν δὲ τὴν αἰτίαν ὁ κατὰ τῆς Ἐκκλησίας ἐκεῖσε πόλεμος ἔσχε τὸ κατ' ἀρχὰς, ἄνωθεν ἐκ πολλῶν ἐγὼ διηγήσομαι. Ὁ τῆς Περσίδος ἐπίσκοπος Ἀβδᾶν καλεῖσθαι πρὸ βραχέος εἰρήκαμεν, ὃς τισι διαλάμπων ἀρετῆς προτερήμασι, μάλιστα τῷ ὑπὲρ Χριστοῦ ζήλῳ διέπρεπε. Καὶ δή ποτε οὐκ εἰς δέον τούτῳ χρησάμενος, τὸ παρὰ Πέρσαις πυρεῖον κατέλυσεν. Εἴη δ' ἂν πυρεῖον παρ' αὐτοῖς ὁ νεὼς τοῦ πυρός· Θεὸς δὲ παρ' αὐτοῖς καὶ πῦρ. Τοῦτο μαθὼν ὁ τῶν μάγων καὶ Περσῶν ἀρχὸς Βαράνης, μετεστάλλετο τὸν Ἀβδᾶν. Καὶ ὃς πρῶτα μετρίως αὐτοῦ κατεφέρετο, τὸ πραχθὲν μετιώμενος· ἔπειτα τὸ πυρεῖον αὖθις οἰκοδομεῖν C ἐν ἐπὶ σχήματος. Ἐκείνου δ' ἀνισταμένου καὶ μὴ δράσειν τοῦτο διαχυριζομένου, ἐκεῖνος τὰς Χριστιανῶν ἐκκλησίας πάσας καταλύειν ἠπείλει· καὶ ἀπειλῇ τέλος ἐτίθει. Καὶ αἱ μὲν ἐκκλησίαι ἐλύοντο. Ὁ δὲ θεῖος ἐκεῖνος ἀνὴρ πρότερον ἧττο τοῦ μαρτυρικοῦ στεφάνου ἠξιωμένος· ἐμοὶ εἰ δέον γενέσθαι τὴν τοῦ πυρείου κατάλυσιν. ἐπεί τοί γε καὶ τῷ θεσπεσίῳ Παύλῳ τὴν βωλον Ἀθηνῶν πόλιν κατειληφότι οὐδεὶς τῶν τιμωμένων βωμῶν κατελύετο· ἀλλὰ λόγοις οὗ ψεύδους ἄνοιαν διελέγχων, τὴν ἀλήθειαν σῆγε, καὶ διὰ τοῦ βωμοῦ μᾶλλον ἐχειραγώγει τὴν εὐσέβειαν. Τό γε μὴν τὸν καταλυθέντα D πυρείου νεὼν μὴ θελῆσαι αὖθις ἐγείρειν ἐκ τοῦ ἔχων καὶ ταῦτα, ἀλλὰ τὴν σφαγὴν προκρῖναι τοῦτο μᾶλλον ὑπερφυῶς θαυμάζω, καὶ πολλῶν ἐμησάμην ἔγωγε τῶν στεφάνων· ἴσον γάρ ἐστι πῦρ προσκυνεῖν καὶ τὸ τέμενος ἐκείνου οἰκοδομεῖν. Ἐκεῖθεν τοίνυν ὁ κλύδων ἠρμένος, ἄγρια καὶ χαλεπὰ κατὰ τῶν τῆς Ἐκκλησίας τροφίμων ἔπνει κύματα· καὶ εἰς τριάκοντα ἐναυτοὺς ἡ ἐτάραττεν, οἷά τινων καταιγίδων τῶν μάγων ἐπιόντων αὐτήν. Μάγους δ' ἐκείνους πάντως ἐθέμεν Πέρσας καλεῖν, ὅσοι δὴ τὰ στοιχεῖα θεοποιοῦσι. Τὸ δὲ τῶν τιμωριῶν μέγεθος τάς τ' ἐπινοίας καὶ ἰδέας τῶν πικρῶν κολαστηρίων οὐ πρόχειρος γλώσσῃ διατρανοῦν, ἃς τοῖς εὐσεβέσιν ἐπήγα-

Sed Isdigerdes prius vita excessit, quam omnino Christianus fieret, regnum autem ejus ad filium Varanem devolutum est, qui non eodem quo pater in Christianos animo fuit. A magis enim, qui illis hostiliter infensi erant, persuasus, cum fœdera cum Romanis icta solvit, tum Christianos qui ibi erant, novis Persicis suppliciis excogitatis crudeliter persecutus est. Quæ autem belli ibi adversus Ecclesiam ab initio causa exstiterit, paulo altius repetens exponam. Episcopus Persidis, quem paulo ante Abdam nominatum esse diximus, multis præcipuis virtutis ornamentis refulgens, zelo et æmulatione pro Christo maxime enituit. Quo aliquando in re minus necessaria usus, πυρεῖον (1), hoc est, sacrum focum, Persarum demolitus est: πυρεῖον namque apud illos ignis templum, et ignis apud eosdem deus est. Hoc ubi magorum et Persarum rex Varanes intellexit, Abda accito, mediocriter primum eum, factum id reprehendens, perstrinxit: postea autem sacram etiam ignis ædem in speciem restaurare jussit. Cum autem ille resisteret, minimeque se id facturum esse confirmaret, Varanes ecclesias Christianorum omnes se eversurum minatus est, minasque eas ad rem ipsam contulit. Ita ecclesiæ diruta prorsus sunt, cum quidem divinus ille vir prius necatus, coronam martyrii reportasset. **475** Mihi vero parum recte sacri foci eversio facta esse videtur: quandoquidem a divo Paulo, cum idolis addictas Athenas venisset, nulla quæ isthic colebatur ara destructa est. Et ille verbis mendacii amentiam arguens, veritatem pro eo induxit, et per aram adeo ipsam homines potius ad veram pietatem manuduxit. Quod autem eversum ignis delubrum, cum id facillime facere posset, restaurare noluerit, sed potius quam id committeret, cædi se obtulerit: hoc ipsum admiror maxime, et multis dignum duco coronis. Idem namque est, ignem ipsum adorare, et fanum ejus constituere. Sed enim ea ex re tempestas coorta, graves et sævos admodum adversus Ecclesiæ alumnos fluctus excitavit. Et ad triginta annos procella ea duravit, magis tanquam turbulentis quibusdam ventis eam augentibus. Magos autem apud Persas eos vocari diximus qui elementa pro diis colunt. Suppliciorum autem magnitudinem inventionesque et formas acerborum tormentorum, non facile lingua clare expresserit, quibus pios

(1) Ignem Persæ sacrum et æternum vocant. (Q. Curtius.)

ιν ἐξαπάτην ἀποθέμενος, τὸν τοῦ τέκτο-
όρριψον τῆς ψυχῆς. » Ὁ δὲ διαθερμαν-
ὰν χιτωνίσκον διχῆ διελὼν ἀπέρριψε,
ραγών· « Εἰ τούτου χάριν οἴει με τῆς
ταθέσθαι θρησκείας, δέχου δὴ τὸ δῶρον
ιδείας. » Οὕτω δ' ἀνδρείως ἔχοντα βα-
άμενος, γυμνὸν τῶν βασιλείων ἐξήλαυ-
ν δὲ Σαήνην ὄνομα ἀντειπόντα αὐτῷ,
ὃς εἰς ἄρνησιν ἐλθεῖν τοῦ τῶν ὅλων Δε-
μενον, ἀπολεξάμενος τὸν χείριστον τῶν
ν μὲν ἐξουσίαν τῶν συντρόφων, χίλιοι δὲ
ῳ δίδωσι, καὶ αὐτὸν ἐκείνῳ δουλεύειν
, καὶ τὴν κοινωνὸν τοῦ λέχους καὶ δέ-
ίνῳ συνῆπτεν. Οὕτω γὰρ ἐδόκει πείσειν
τὴν γνώμην τῆς ἀληθείας τὸν ἐραστήν.
:α πέρας εἶχεν αὐτῷ ἡ ἐπίνοια· οὐ γὰρ
ιμου, ἀλλ' ἐπὶ τῆς πέτρας ὁ οἶκος ἐκείνῳ
ῆς ψυχῆς. Καί τινα δὲ Βενιαμὶν διάκο-
ὸν, εἱρκτῇ παρεδίδου. Ὡς δὲ δύο ἔτη
φρουρᾷ, πρέσβις Ῥωμαίων κατά τινα
Πέρσῃ γενόμενος, μεσίτης ἐγίνετο τὴν
ακόνου αἰτῶν. Ὁ δὲ βασιλεὺς ἐπηγγέλ-
τῷ πρεσβευτῇ, εἰ μόνον Βενιαμὶν ὑπο-
ήσειεν ἑαυτὸν, ὡς οὐδένα τῶν μάγων
Χριστιανῶν ἐλέσθαι θρησκείαν. Ὁ μὲν
ς τῷ Βενιαμὶν ἐκοινοῦτο τὸν λόγον, καὶ
Πέρσης. Ὁ δὲ μὴ δυνατὸν ἔλεγεν εἶναι,
ν τὸ φῶς οὗ ἀφθόνως μετέσχε. Τῷ γὰρ
κατακρύψαντι ὁπόση τις ἐπεγένετο τι-
πρῶς ἄγαν ἡ τῶν θείων Εὐαγγελίων
λος. Ὧν οὐδὲν γνοὺς ὁ βασιλεὺς, τῶν
λευεν ἀνιέναι. Ὁ δὲ τὰ συνήθη ἔδρα καὶ
τῷ ζόφῳ τῆς πλάνης κατεχομένους ζω-
ῷ θείῳ καὶ νοερῷ προσάγων φωτί. Ὡς
ἐξίκετο, τὰ πραττόμενα τῷ Βενιαμὶν
σιλεῖ· καὶ δῆτ' ἀγαγὼν αὐτὸν, προσ-
βῆναι ὃν γνησίως ἐκήρυττε Κύριον. Ὁ
εἶ ἔφη, « Τίνος ἂν ἄξιος εἴη, ὃς τὴν
παρνούμενος βασιλείαν, ἑτέραν ἕλοιτο; »
ανάτου καὶ τιμωρίας ἐσχάτης. » Πρὸς
ἐπάγει Βενιαμὶν, « Ἄρ' οὖν πόσης ἂν
:αλάχοι τῆς δίκης ἄνθρωπος, τὸν τῶν
ρνούμενος Δεσπότην, καὶ σωτῆρα καὶ
νὶ δὲ τῶν ὁμοδούλων τὸ σέβας προσάγων,
ισήκουσαν ὀφειλὴν μὴ ἐκείνῳ ἀποτινύς; »
εὺς τοῖς ῥήμασι χαλεπήνας, ἰσαρίθμους
τοῖς δακτύλοις τῶν χειρῶν καὶ ποδῶν
ἐμπεῖρειν τοῖς ὄνυξιν ἐκελεύετο. Ὡς δὲ
ν τοσαύτην τιμωρίαν τὸν στεφανίτην
ενον, κάλαμον ἕτερον παροξύνας, τῷ
ἐνῆκε μορίῳ· ὃν πυκνότερον ἀνέλκων
ῶν αὖθις, ἄῤῥητον καὶ ἀφόρητον ἐποίει
να. Ἐπεὶ δὲ καὶ τὴν πικροτάτην βάσα-
ως διεκαρτέρει, ἑτέραν προσῆγε, δευτέ-
ροτέρας ἀποδεικνύουσαν. Ῥᾴδον γὰρ
εἶν ἐκέλευεν, ὄζους πανταχόθι προβαλλο-
ούς· ταύτην δὲ διὰ τῆς ἕδρας ἐμβάλλειν
, ἔπειτα ἐξαίρειν τε καὶ ἐνείρειν κατ'
κ σφοδρότερον. Ἐφ' ᾗ μὴ πλέον στέγειν

repulso, fabri filium ex animo tuo ejice. » Atque ille exardescens, tunicam illam conscissam abjecit, et voce magna: « Si hujus, inquit, gratia me religionem longe optimam mutaturum putas, en munus tuum tibi, una cum impietate habe. » **477** Rex autem tam forti illum animo esse cernens, nudum regia exegit. Alius erat Saenes nomine, qui regi restitit, neque rerum cunctarum Dominum pernegare voluit. Rex ex famulis illius multo deterrimum elegit, potestatemque in mille ministros illi ademptam, ei attribuit, atque etiam huic illum servire jussit, consorte quoque thori et domus isti conjuncta. Nam ita demum se persuasurum veritatis amatori, ut animum et sententiam suam mutaret, existimabat. Verum minime ei consilium successit. Non enim in arena, sed in petra mentis illius domus fundata fuerat. Benjamin etiam diaconum quemdam comprehensum custodiæ mancipavit, in qua cum duos exegisset annos, et orator Romanus ex causa quadam apud Persam esset, medium se is interposuit, ut diaconus vinculis solveretur petens. Rex hoc se legato daturum promisit, si modo Benjamin se obligaret, se nulli ex Magis, ut Christianam susciperet religionem, suasurum esse. Legatus porro rem eam et quid Persa quæreret, ad Benjamein retulit. Atque ille fieri non posse dixit, ut luce ea quam copiosam recepisset, non fœneraret. Quæ enim pœna ei constituta sit, qui talentum sibi datum defoderet, aperte admodum divinorum Evangeliorum codicem ostendere. Quam rem ignorans rex, liberum eum esse jussit. Et ille rursum solitum officium suum fecit, eos qui erroris caligine detinerentur capiens et ad divinam atque intellectualem lucem adducens. Præteriit annus, et quæ Benjamin agebat, regi indicata sunt: qui eum ad se productum, pernegare quem sincere prædicaret Dominum jussit. Atque ibi ille ad regem: « Quidnam, inquit, commereatur, qui imperium tuum abnegans, ad alium se conferat regem? Mortem, rex ait, et supremum supplicium. » Tum Benjamin: « Quodnam igitur, intulit, satis dignum homo ferat supplicium, qui universitatis hujus Domino Servatore et rectore abjurato, non illi cultum honoremque debitum, sed ex conservis suis uni præstet? » Verbis hisce rex graviter commotus, æqualem cum digitis manuum atque pedum calamorum numerum exacui, et unguibus illius infigi præcepit. **478** Ut vero athletam corona decorandum, tormentum id perinde atque ludum jocumque excipere vidit, calamum alium in cuspidem acuminatum membro ejus virili immisit: quem frequentius subinde infigens atque retrahens incredibilem intolerabilemque illi creavit dolorem. Postquam autem hoc quoque acerbissimum supplicium generose pertulit, aliud intulit, quod priora illa secundas partes ferre ostendit. Virgam enim crassiorem afferre, ex parte omni densos ramorum uncos prætendentem, et in sedem decertatoris injici, ac deinde identidem per eam attrahi

ν. Συνεκρότει τοίνυν τῇ λύπῃ ταύτῃ καὶ ἡ πρὸς
ωνσταντίνου τῶν ἐκεῖσε Χριστιανῶν καταφυγή·
ς μάχην τὸ ἔργον ἐχώρει. Ὁ μὲν γὰρ Πέρσης,
δεις πέμπων, τοὺς πρόσφυγας Ῥωμαίων ᾔτει·
Ῥωμαῖοι οὐδαμῶς ἐδόκουν ἐθούλοντο, οὐ
ὅτι οἷάπερ ἱκέτας σώζειν ἠροῦντο, ἀλλ' ὅτι
περ τῆς σφῶν θρησκείας πάντα δρᾶν ἕτοιμοι
ἢ τοὺς τῆς ἴσης πίστεως κοινωνοῦντας ὑπερο-
Καὶ δὴ τῶν σπονδῶν λυθεισῶν, μάχη δεινὴ
ξὺ Ῥωμαίων καὶ Περσῶν ἤρετο· περὶ ἧς βρα-
ιαλαβεῖν ἄμεινον ἤγημαι. Ἀρδαβούριος μὲν
ἐκεῖνος ἐκ βασιλείων σταλεὶς στρατηγὸς, σὺν
ὀλλῇ δυνάμει, διὰ τῆς Ἀρμενίων εἰς τὴν Περ-
ισβαλῶν, μίαν τῶν ἐκείνης ἐπαρχιῶν (Ἀζαζηνὴ
ται) ἐπόρθει· ᾧ ἀντιπράττειν ἐκ τοῦ Περσῶν
μένου Ναρσαῖος ἕτερος στρατηγὸς ἀντεπέμπε-
βαρείαν ἐπαγόμενος δύναμιν. Συμβαλὼν δ'
ῳ καὶ σὺν ἥττῃ λαμπρᾷ φυγῇ χρησάμενος,
τρέψας διὰ Μεσοποταμίας, ἀφυλάκτῳ ἔγνω
ν ἐπιβρυῆναι τῇ Ῥωμαίων γῇ, καὶ οὕτω τὴν
ἀνακαλέσασθαι· οὐ μὴν Ἀρδαβουρίῳ λαθεῖν
ἃ Ναρσῆς ἐβουλεύετο. Ὅσον οὖν εἶχε τάχους,
Ἀζαζηνὴν ἐσχάτως πορθήσας, καὶ αὐτὸς ἐπὶ τὴν
ποταμίαν ἦλασεν. Ἐκεῖνος δὲ πολυπλασίῳ τὴν
μὲν ἐπισωρεύσας, ὅμως τοῖς ὁρίοις Ῥωμαίων
σχυσεν ἐμβαλεῖν. Φθάσας δ' ὅμως τὴν Νίσιβιν,
πόλις μεθόριόν ἐστι Περσῶν καὶ Ῥωμαίων,
αις δ' ὅμως ὑποκειμένη, πέμψας ἐκεῖθεν Ἀρ-
ρίῳ ἐσήμαινεν ἐπὶ συνθήκαις τὸν πόλεμον γί-
ι, τόπον καὶ ἡμέραν ὁρίσας, ὁπηνίκα συρρά-
τὴν μάχην χρεών. Ὁ δὲ τοῖς πρέσβεσιν
αίῳ εἰπεῖν ἐκέλευεν· Οὐχ ὅτε σὺ βούλει πολε-
α εἶναι Ῥωμαίοις, ἀλλ' ὁπότ' ἐκείνοις εὖ
δοκοίη. Μεγάλῃ δ' οὖν δυνάμει προσβαλεῖν
τὴν οἰόμενος, Θεῷ τὴν τοῦ πολέμου ἐλπίδα
ν ἀκριβῶς ἀνατίθει μεγίστην καὶ αὐτὸς δύναμιν
σκευασμένος. Ἀλλ' ὅπως τῆς θείας ἠμοίρησεν
γῆς ἐκείνῳ πιστεύσας, ἐντεῦθεν κατάδηλον ἦν.
μεγίστῃ ἀγωνίᾳ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει κα-
ημένων, ἀμφιβαλλόντων ποτέρῳ τῶν μερῶν ἡ
ἐπιγελάσοι, ἄγγελοι θεῖοί τισι περὶ Βιθυνίαν
ντες, κατά τινα χρείαν τῇ Κωνσταντίνου ἐπιδη-
ι, λέγειν ἐκέλευον, εὐχῇ μάλα προσκεῖσθαι
άρρος ἔχειν στερρὸν, καὶ πιστεύειν Θεῷ ὡς ἡ
Ῥωμαίων ἔσται. Προσετίθεσάν γε μήν, ὡς
αὐτοὶ βραβευταὶ πεμφθεῖεν ἐκεῖθεν τῆς νίκης,
Ῥωμαίοις τὰ μάλιστα συναρήγοντες. Ὁ δὴ καὶ
ὕτω ἐλθὸν, οὐ μόνον τοὺς ἐν τῇ πόλει εὐάρρυνεν,
καὶ τὰ τῶν στρατιωτῶν φρονήματα μᾶλλον
ῤῥωσεν. Ἐπεὶ γοῦν, ὡς εἴρηται, ἐκ τῆς Ἀρμε-
εἰς Μεσοποταμίαν μετεχώρει ὁ πόλεμος,
μαῖοι κατακλείστους ποιησάμενοι τοὺς περὶ
διν πόλιν, ἐπολιόρκουν, πύργους ξυλίνους
υατμένοι, οἳ τροχοῖς τισιν ἐκ μηχανῆς βαδίζον-
τοῖς τείχεσιν ἤγοντο· καὶ τῇ μακρᾷ τειχομαχίᾳ
οὺς τῶν ἄνωθεν ἀμυνομένων ἠφάνιζον. Ὁ δὲ
Περσῶν βασιλεὺς Βαράνης πεπορθῆσθαι μὲν

manorum mercatorum merces diripiebantur. Ad quas injurias Christianorum in urbem Constantinopolitanam accessit perfugium. Et res in bellum evasit. Persa namque, legatione missa, perfugas sibi dedi a Romanis petiit. Romani autem id facere noluerunt, non modo quod illos tanquam supplices et precatores servare voluerint, sed etiam quod pro religione sua facere quidvis et pati potius parati fuerint, quam ut eos quibuscum communem fidem haberent, despicerent. Proinde pace soluta, bellum grave inter Romanos et Persas est ortum : quod paucis perstringere commodius esse visum est. Ardaburius ille ex imperiali aula cum non ita multis copiis missus dux, per Armeniam in Persidem excurrit, et provinciam ejus quamdam Azazenem vocatam vastavit. Adversus quem a rege Persarum dux alius Narses venit, ingentem secum ducens exercitum. Hic commissa cum Ardaburio pugna, cum ingenti suorum clade victus in fugam se dedit. Ex qua conversus, per Mesopotamiam Romanorum ditionem, præsidio omni vacuam invadere, et sic acceptæ cladis ignominiam abolere statuit. **480** Verum consilium quod Narses ceperat, Ardaburium latere non potuit : qui quam maxima potuit celeritate, regione Azazena summe vastata, et ipse Mesopotamiam petiit. Narses quamvis varii generis copias coacervasset, ingredi tamen Romanorum fines ausus non fuit. E Nisibi autem civitate, quæ in finibus Persarum et Romanorum sita est, Persis tamen subjecta, hom nibus certis ad Ardaburium missis, de conditionibus pugnæ committendæ, loco et die constituto, certiorem eum fecit. Cui ille renuntiari jussit : Romanos, non quando ille vellet, sed quo tempore ipsis commodum visum esset, prælium facturos. Et cum Persam magnis viribus copias suas invasurum putaret, spe belli omni summopere in Deum collocata, maximas et ipse vires contraxit. Sed enim divino auxilio, quo maxime fidebat, adjutum eum esse, inde satis constat. In urbe Constantinopolitana, in anxia sollicitudine cum cives essent, et addubitarent cuinam parti victoria arrisura esset, angeli Dei quibusdam in Bithynia, propter negotium certum Constantinopolim petentibus apparuere, eosque ibi annuntiare jussere, ut illi precationi admodum incumberent, et animum fortem obtinerent, ac Deo crederent, victoriam Romanorum fore (1), illud insuper addentes, indices ipsos inde et nuntios victoriæ, qui Romanis præsentem maxime opem ferant, a Deo missos esse. Quæ res ubi ad aures hominum pervenit, non modo civibus ipsis animum addidit, sed etiam militum fortitudinem confirmavit. Itaque ubi bellum, sicuti dictum est, ex Armenia in Mesopotamiam translatum est, Romani eos qui in urbe Nisibi clausi atque circumvallati erant, obsidione prementes, tur-

) Socrat. lib. vii, cap. 18.

ν καταλαβών, ὅπου δὴ Ῥωμαῖοι βαθεῖαν
ν ὀρύττοντες οἰκείαν φυλακὴν ἐποιοῦντο,
ίνον ἄνδρα ἐλλόγιμον ἔπεμπε τὴν εἰρήνην
κατευσόμενον. Ἐπίσης δὲ Ἀρδαβουρίῳ τῆς
ρα; μετεῖχε · καὶ πρὸς τὸν Περσῶν βασιλέα
ενος, παρὰ τῶν στρατηγῶν σταλῆναι, οὐ μὴν
τοῦ βασιλέως ἔλεγε · μηδὲ γὰρ ἐγνῶσθαι τοῦ-
ὸν πόλεμον βασιλεῖ, ἀλλὰ καὶ γνωσθέντα ἐν
νομίζεσθαι. Τοῦ δὲ Βαράνου τὴν πρεσβείαν
ομένου · λιμῷ γὰρ πλείστῳ ἡ στρατιὰ
ιτο, οἱ παρ' ἐκείνῳ κεκλημένοι Ἀθάνατοι
ιὸς δὲ οὗτος μυρίων ἐκλεκτῶν μάλα καὶ γεν-
ἀνδρῶν) προσιόντες, μὴ πρότερον καταδέχε-
τὴν εἰρήνην βασιλεῖ ἔλεγον, πρὶν ἂν Ῥωμαίοις
ικτως ἔχουσιν ἐπεισπέσωσιν. Οἷς δὴ καὶ παρα-
ὶς βασιλεὺς, Περσῶν τὸν μὲν πρέσβυν ἐν
ήτῳ κατακλείσας ἐφύλαττε · τοὺς δ' Ἀθανά-
κείνους, λόχον ἐποίει Ῥωμαίοις · οἳ καὶ εἰς
ινόμενοι τάγματα, μέσον περικλείειν ἐπει-
μ ἴραν οὐκ ἐλαχίστην Ῥωμαίων τινά. Ῥω-
δὲ πρὸς μὲν θάτερον, ὃ δὴ καὶ ἐώρων, πρὸς
καὶ οὗτοι παρεσκευάζοντο · οὔπω γὰρ θάτε-
δον · ἐξαπίνης γὰρ ἑδραμεν · ἤδη δὲ συμβῆ-
αι μελλόντων τῶν στρατευμάτων, πρὸς ἄλληλα
προνοίᾳ τινὶ στρατὸς Ῥωμαίων ἕτερος ἐκ
γηλόφου προὐφαίνετο, Προκοπίῳ τῷ στρατη-
γήσαντος · ὃς ἐν κινδύνῳ ἀπειλημμένους τοὺς
λους ἰδὼν, τοῖς Πέρσαις ἐπιθέμενος, κατὰ
ἐχώρει. Καὶ οἱ πρὸ βραχέος μεσολαβεῖν
ντες μεσολαβοῦνται Ῥωμαίοις. Καὶ κτείναντες
ας, ἐκεῖθεν πρὸς τοὺς ἐκ τῆς ἐνέδρας ἐπιόντας
ησαν. Ἐπίσης δὲ κἀκείνους τοῖς ἀκοντίοις
ιραν. Οὕτω μὲν οὖν οἱ παρὰ Πέρσαις Ἀθάνα-
νητοι πάντες ἐξαπίνης ἐδείχθησαν, αὐτοῦ
οῦ τὴν δίκην Πέρσαις εἰσπραξαμένου · οἷς
αχίστους τῶν ἐκείνου θεραπευτῶν εὐσεβείᾳ
κόντας πικρῶς τοῦ ζῆν ὑπεξήγαγον. Ὁ δὲ
ὺς Περσῶν οὕτω δυστυχήσας προσεποιεῖτο
ηδὲν εἰδέναι τῶν γενομένων, καὶ τὸν πρέσβυν
, τὴν πρεσβείαν προσίετο ἐπειπών · Οὐ Ῥω-
χαριζόμενος τὴν εἰρήνην ἀσπάζεσθαι, ἀλλὰ
πάντων περιόντι φρονήσει τὴν χάριν ταύτην
Ὁ μὲν οὖν Περσικὸς πόλεμος διὰ τοὺς κινη-
; ἐκεῖσε Χριστιανικοὺς διωγμοὺς τὴν ἀρχὴν
ὺς, τότε δὴ καὶ τέλος ἐλάμβανεν · ἐπὶ δὲ τῷ
ῳ καὶ ὁ διωγμὸς κατεπαύετο.

omnes excellenti honorem eum haberet,
n propter persecutiones adversus Christianos
ersecutio quoque conquievit.

A concessam victoriam rescivit, tam bonus honestusque fuit, ut etiam secundis rebus suis, pacis tamen consilia caperet, et cum hostibus fœdus inire vellet. Helionem igitur ducem illustri præditum dignitate, ad pacem cum Persis faciendam misit. Atque is postquam in Mesopotamiam pervenit, ubi Romani fossam altam, quæ præsidio eis esset, duxerant, Maximinum, virum præclarum, et ejusdem cum Ardaburio dignitatis, qui de pace ageret, ad Persam legavit. Maximinus apud regem se a ducibus, non ab imperatore ipso missum esse dixit : illum enim bellum hoc nescire; atque etiam ut id maxime sciret, parvi tamen facere. Porro Varane legationem eam recipiente, quod fame maxima exercitus ejus premeretur, qui apud eum
B Immortales (1) vocantur (decem millium numerum ii, delectorum admodum et fortium virorum, complent) cum adiere : et ne prius pacem susciperet, quam impetum in Romanos parum cautos ipsi fecissent, admonuere. Quibus rex obsecutus, oratorem quidem in abdito loco clausum asservavit ; Immortales autem illos insidias Romanis struere jussit. Qui bifariam divisi, in medio partem quamdam Romani exercitus non minimam, circumventam concludere voluerunt. Romani ad turmam hostium eam, quam conspexerant, conversi ferebantur. Nondum enim alteram, quæ derepente procurrerat, videbant. Et jam inter se
C acies concurrebant, cum Dei providentia, aliæ Romanorum copiæ ex colle quopiam prospicientes apparuere, Procopii ducis signa sequentes, qui cives suos in discrimen conjectos videns, contra Persas duxit, eosque a tergo aggressus est. Ita factum, ut qui paulo ante intercipere Romanos voluerint, ipsi ab illis sint circumventi. Nostri omnibus illis occisis, ad eos inde qui ex insidiis prodibant, conversi, itidem illos quoque jaculis confecerunt. Ad hunc igitur modum qui apud Persas sunt Immortales, subito mortales omnes esse comperti sunt, ipso a Persis pœnas sumente Christo, propterea quod plurimos ejus cultores insigni pietate præstantes, acerba morte multarint. **483** Rex autem Persarum clade ea accepta, nihil se earum rerum scire assimilavit, et oratore
D e custodia emisso, legationem recepit : pacem so non ut Romanis gratificaretur, sed oratori ipsi prucomplecti testatus. Porro bellum Persicum, quod motas sumpsit, finem tum habuit. Cum ipso autem

'Αθάνατοι, hoc est, immortales. lectissimi mille Persarum viri, quos Xerxes Darii . Hos sub Theodosio Ardaburius concidit exstinxit. (Suid.) — Proximi ibant. quos Immortales vocant, ad decem millia. Cultus opulentiæ barbaræ non alios magis honestabat. Illi aureos torques, illi vestem auro distinctam habebant, manicatasque tunicas gemmis etiam adornatas. (Q. Curtius.)

ΚΕΦΑΛ. ΚΓ'.

τῆς βασιλίδος Εὐδοκίας, τῆς καὶ Ἀθηναΐδος, οἵα καὶ ὅθεν ἦν· καὶ ὅπως εἰς γάμου κοινωνίαν τῷ βασιλεῖ Θεοδοσίῳ συνήχθη· καὶ ὡς ὑπέσχετο εἰς Ἱεροσόλυμα διαβῆναι· καὶ περὶ τοῦ μήλου· καὶ ἄλλων γεγενημένων αὐτῇ.

A

CAPUT XXIII.

De Eudocia Augusta, quæ Athenais est dicta, qualis ea et unde fuerit, et quomodo matrimonio Theodosio imperatori sit conjuncta : et ut noverit, se religionis ergo Hierosolyma profecturam : et de malo magnitudinis admirandæ, aliisque quæ ei accidere rebus.

Πουλχερία ἡ βασιλὶς φιλόκαλός τις οὖσα, ἤδη τῷ ἀδελφῷ πρὸς ἡλικίαν γενομένῳ, διεσκοπεῖτο, πῶς καὶ γυναικὶ προσηκούσῃ τοῦτον συνάψειε· καὶ ἑκάστου γένους ἐφυλοκρίνει θυγατέρας, καὶ ὅσαι ἐξ ἐθνῶν κάλλει καὶ πλούτῳ καὶ τοῖς λοιποῖς ἀβόητον εἶχον. Οὕτω δ' ἐχούσῃ ταύτῃ συμβὰν ἄρα· καὶ γυνή τις Ἀθηναῖς ὄνομα, παρθένος ἔτι, ἐξ Ἀθηνῶν ἥκει τῇ βασιλίδι· ἥτις δὴ Λεοντίου μὲν ἦν τοῦ φιλοσόφου θυγάτηρ, εὐφυὴς δ' εἰς ἄκρον, καὶ διὰ λόγων ἐληλύθει παντοίων ὑπὸ τῷ πατρὶ B παιδευθεῖσα, οὐ μόνον Ἑλληνικῶν, ἀλλὰ καὶ Ῥωμαϊκῶν, καὶ τοσαύτης φιλοσοφίας πεπείραται, πρακτικῆς τε ἅμα καὶ θεωρητικῆς, καὶ ὅση τίς ἐστι περὶ τὰς λογικὰς ἀποδείξεις καὶ ἀντιθέσεις, ὅσην οὐδεὶς ἕτερος ἐκληρώσατο. Ἀστρονομίας δὲ καὶ γεωμετρίας καὶ ἀριθμῶν ἀναλογίας τοσοῦτον ἔσχεν, οὐδεὶς τῶν κατ' αὐτὴν ἕτερος. Οὕτω δὲ ὑπὸ τοῦ πατρὸς ἀχθεῖσαν, ἐπεὶ τελευτᾷν ἐκεῖνος ἔμελλε, τοῖς ἐκείνου παῖσὶ Οὐαλερίῳ καὶ Ἀετίῳ κληρονόμοις τῆς οὐσίας αὐτοῦ κατελίμπανε. Ταύτην δ' ἔτι κλῆρον ἐποίει, λέγων ἀρκεῖν αὐτῇ τὴν τύχην καὶ τὴν ἐνοῦσαν χάριν ἐκ τῆς παιδεύσεως. Ἐν στενῷ δὲ ἤδη γενομένη Πουλχερία προσῄει τῇ βασιλίδι, ὀδυρομένη τῆς ἀδικίας τῶν ἀδελφῶν. Ἡ δὲ C ἐπιεικῶς ἔσσα τήν τε σύνεσιν καὶ τὸ κάλλος, ἔτι δὲ καὶ ὡς ἄπαν ὡς εἰπεῖν δεξιὸν τῆς κόρης καταμανθάνουσα, ἐβουλεύσατο τάδελφῷ συνοικεῖν. Καὶ δὴ τὰ τοιαῦτα πείσασα ἀνελέσθαι, Ἀττικὸν τὸν ἐπίσκοπον μετεστέλλετο· καὶ ἐν τῷ προειρημένῳ σηκῷ τοῦ πρωτομάρτυρος τοῦ θείου βαπτίσματος ἀξιώσασα, καὶ θυγατέρα οἰκείαν ἑαυτῇ ἔκ τε τοῦ θείου βαπτίσματος, καὶ ἄλλοις τρόποις πολλοῖς ποιήσασα, εἰς γυναῖκα ἐδίδου τῷ ἀδελφῷ, Εὐδοκίαν τὴν Ἀθηναΐδος μετονομάσασα. Αὕτη δὲ καὶ παῖδα θήλειαν ὄνομα Θεοδοσίῳ ἐγέννα· ἥτις δὴ Οὐαλεντινιανῷ τῷ Πλακιδίας παιδὶ, Ῥώμης τηνικαῦτα ἐπιτροπεύοντι, συνήπτετο, εἰς Θεσσαλονίκην διὰ τὸ κῆδος ἐληλυθέναι μέλλουσα. Ἐκείνῳ δὲ θυγατέρας αὖθις δύο αὕτη ἔτεκε, Πλακιδίαν καὶ Εὐδοκίαν ὄνομα. Ἡ μέντοι Εὐδοκία, δι' ἐφέσεως ἔχουσα τὴν τῆς θυγατρὸς Εὐδοξίας συνάφειαν κατιδεῖν, εὐχῇ ἑαυτὴν ἐνέσχεθεν, ὁπηνίκα τῇ παιδὶ πραχθείη ὁ γάμος, ἐλθεῖν ἐκείνην εἰς Ἱερουσαλὴμ ἀφικέσθαι, εἴς τε τοὺς ἁγίων τόπων προσκύνησιν· καὶ τὴν ἀνήκουσαν εὐστέφειαν τῷ Σωτῆρι ἀφοσιώσασθαι τῶν ἀπείρων ὧν αὐτῇ δωρεῶν· προσεπιγενομένης καὶ τῆς τοῦ πράγματος ἐκείνου μήλου προφάσεως, ὅπερ οἷα μέγα τε καὶ ἐξαίσιον, κατὰ τὴν Φώτων ἑορτὴν, ἔσκου τινὸς ἀγαγόντος, βασιλεὺς τῇ βασιλίδι ἐχαρίζετο Εὐδοκίᾳ, ἑκατὸν τῷ ἀγαγόντι νομίσματα χρυσᾶ δωρησάμενος. Ἡ δ' αὖθις ἁπλῇ διαθέσει (φιλοτίμως γὰρ ἔχουσα) τῷ μαγίστρῳ Παυλίνῳ ἐπὶ μᾶλλον ἐκείνῳ τῷ βασιλεῖ ἔπεμπεν ἐν ἀγρῷ ποδαγριῶντι.

Pulcheria Augusta quod honestatis studiosa esset, cum imperator jam ad ætatem maturam pervenisset, ut ei conjugem matrimonio jungeret, deliberavit. Et generis cujusque et familiæ puellas, eas etiam quæ ex gentibus forma, divitiis, et aliis dotibus præclaræ essent, dispexit. Atque hoc cum illa sic ageret, percommode accidit, ut mulier quædam, cui nomen Athenais erat, adhuc virgo, ex Athenarum urbe ad Augustam veniret. Ea Leontii philosophi filia, et quidem ingeniosissima, omni genere non solum Græcarum, **485** sed etiam Latinarum disciplinarum a patre erudita, tantum in philosophia effectrice simul et contemplatrice, atque ea quoque quæ circa dicendi artem, probationesque et confutationes versatur, quantum alius nemo, profecit. In astronomia etiam, geometria, et numerorum proportionibus, plus quam alius ætate sua quisquam, est assecuta. Hanc ubi pater ita educavit atque instituit, moriturus ille, filios suos Valerium et Aetium bonorum suorum hæredes reliquit, filiam autem exhæredavit, fortunam ei, et quam ex doctrina consecuta esset gratiam sufficere dicens. Cum vero ei res esset perangusta, ad Pulcheriam Augustam de fratrum injuria conquerens accessit. Illa prudentiam, venustatem, et miram in rebus (ut ita dicam) omnibus dexteritatem puellæ cum cognovisset, fratri eam connubio conjungendi consilium cepit. Atque ubi ei ut Christianorum sacra coleret persuasit, accito Attico episcopo, ad divinum baptismum eam in eo quod diximus Stephani protomartyris templo adhibuit : et per eum ipsum baptismum, aliosque item plures modos, in filiæ locum sibi arrogatam, uxorem fratri dedit, pro Athenaide Eudocia cognominatam. Hæc Theodosio Eudoxiam filiam genuit, quæ Valentiniano Placidiæ filio, Romæ rerum summam obtinenti, et propter affinitatem nuptiarum Thessalonicæ, quo ex Occidente D venerat, agenti, in matrimonium est collocata. Atque ea Valentiniano filias duas, Placidiam et Eudociam, progenuit. Verum Eudocia Theodosii conjux, cum desiderio conjugii Eudoxiæ filiæ videndi teneretur, voto seipsam obligavit, ubi nuptiæ filiæ confectæ essent, se Hierosolyma adituram, et simul et loca sancta veneraretur, et debitas Servatori, ob innumerabilia ab eo accepta dona, ageret gratias. Ad quas causas præclari etiam illa mali occasio accessit, quod utpote ingens et admirandum, festo Luminum die a Phrygisco quodam oblatum, cum illi eam ob rem imperator centum numismata præbuisset, imperatrici Eudociæ dono dedit : idque illa deinde simplici animo (perliberalis enim erat) magistro Paulino, qui prin-

των ἐλέου· μυρίους δὲ λέγω τὸ πλῆθος, οὐ τὸν ἀκριβῆ δηλῶν ἀριθμόν. Ἐπεὶ τοίνυν αὐτὸς μὲν ἔχω λαβὼν ἀριθμὸν παρὰ τοῦ δαψιλεῖ τῇ χειρὶ διδόντος τοῖς οἰκονομοῦσι καλῶς, συμβαίνει δέ τινας ἀπορεῖσθαι δοκιμασίας, χάριν τῶν ἐχόντων μὲν, μὴ παρεχόντων δὲ τούτοις, λαβὼν, ὦ φίλη μοι κεφαλὴ, τοὺς τριακοσίους τούτους χρυσίνους, ἀνάλωσιν ὅπως ἂν θελήσοις. Βουλήσῃ δέ που πάντως τοῖς αἰσχυνομένοις τὴν αἴτησιν, ἀλλ' οὐχὶ τοῖς ἐμπόριον διὰ βίου τὴν γαστέρα προτεθεικόσι. Διδοὺς τοίνυν, μηδὲ θρησκείαν λογίσῃ κατὰ τοῦτο τὸ μέρος· ἑνὸς καὶ μόνου γενόμενος, τοῦ τρέφειν τοὺς πεινῶντας, ἀλλὰ μὴ λογιστεύειν τοὺς τὸν ἡμέτερον τρόπον φρονοῦντας. » Τῶν μὲν οὖν δεομένων καὶ πόρρωθεν ὄντων οὕτω φροντίδος εἶχεν ὁ Ἀττικός· οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ τάς τινων δεισιδαιμονίας περὶ πολλοῦ ἀναστέλλειν πρόνοιαν ἐποιεῖτο. Καὶ δὴ πυθόμενος Σαββάτιον ἐκεῖνον, ὃς διὰ τὸ Ἰουδαϊκὸν Πάσχα τῆς τῶν Ναυατιανῶν ἐκκλησίας ἀποῤῥαγεὶς, ἰδίαν συνεστήσατο πολιτείαν, τὸν βίον ἐν Ῥόδῳ ἀπολιπόντα· ἐκεῖσε γὰρ ὑπερόριος γενόμενος ἐτελεύτα· καὶ ὑπὸ τοῦ ἰδίου συστήματος ἐκεῖθεν τοῦ σώματος μετακομισθέντος, περὶ τὸν ἐκείνου τάφον εὐχὰς ποιεῖν, καὶ ὡς ἁγίῳ δῆθεν τὸ σέβας νέμειν, νύκτωρ τινὰς ἀποστείλας, τὸ Σαββατίου σῶμα εἰς ἕτερον τόπον ἔθαπτεν. Οἱ δὲ περὶ αὐτὸν ἐλθόντες, καὶ τὸν τάφον ὀρωρυγμένον εὑρόντες, τοῦ λοιποῦ σέβειν καὶ δεισιδαιμονεῖν περὶ τὸν τάφον ἐπαύοντο. Λίαν δὲ καὶ φιλόκαλος ἐγεγόνει περὶ τὰς τῶν ὀνομάτων θέσεις, εὐστόχως αὐτὰς συντιθείς. Περὶ γὰρ τὸ κατὰ τὸν Εὔξεινον πόντον στενὸν οὐ πόῤῥω που τοῦ ἀνάπλου ἐπίνειον ἦν, ὃ ἀρχαῖοι ἄνδρες Φαρμακέα ἐκάλουν. Ἐκεῖνος δ' ἐκεῖσε τὰς συνάξεις ποιούμενος, ἵνα μὴ δυσφήμῳ ὀνόματι καλοῖτο ὁ χῶρος, εἰς Θεραπείαν μετετίθει τὴν κλῆσιν. Καὶ πρόαστειον δ' ἕτερον ἀντιπέραν τῆς Κωνσταντίνου κείμενον Ἀργυρόπολιν μετωνόμαζε, τοιᾶσδε αἰτίας ἠγησαμένης. Χρυσόπολις ἐπίνειον ἀρχαῖόν ἐστιν. Ὃ κεῖται μὲν ἐν ἀρχῇ τοῦ Βοσπόρου, ἀντιπέραν δὲ τῆς Βυζαντίδος ἐστί. Τούτου δὲ πολλοὶ τῶν ἀρχαίων ἱστορικῶν μέμνηνται, ὥσπερ Στράβων ὁ γεωγράφος, Νικόλαός τε ὁ Δαμασκόθεν, καὶ ὁ τὰ Κύρου συγγεγραφὼς ἄριστα, ὁ πολὺς ἐν λόγων δυνάμει, καὶ συγγραφικῷ χαρακτῆρι θαυμαστὸς Ξενοφῶν, ἔν τε τῇ ἕκτῃ τῶν ἀναβάσεων Κύρου· ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ πρώτῳ τῶν Ἑλληνικῶν συγγραμμάτων, ἐν ᾧ καὶ τάδε περὶ αὐτοῦ ἱστορεῖ, ὡς Ἀλκιβιάδης ἐκεῖνος τὰ τείχη περιελὼν Χρυσοπόλεως, δεκαδευτήριον ἐν αὐτῇ καθίστα. Ὅσοι γὰρ ἔμποροι ἐκ Πόντου κατέπλεον, ἐν αὐτῇ τὰς δεκάτας παρεῖχον τῶν φόρτων. Ὁ τοίνυν Ἀττικὸς, τὸν καταντικρὺ Χρυσοπόλεως τόπον ἰδὼν ἐν εὐθέτῳ κείμενον καὶ τέρψιν οὐ μετρίαν παρέχοντα, χρῆναι ἔφη τὸν τόπον τοῦτον Ἀργυρόπολιν ὀνομάζεσθαι· ὃ αὐτίκα ῥηθὲν, τὴν ἐπωνυμίαν ἐδίδου τῷ χώρῳ. Λεγόντων δέ τινων ἀσύμφορον εἶναι Ναυατιανοὺς ἔνδον τῆς Κωνσταντίνου ἐκκλησιάζειν, Ἀγνοεῖτε, ὡς ἔοικεν, ἔφη, ὅσα ἡμῖν συνέβη παθεῖν ἐπὶ Κωνσταντίου καὶ Οὐάλεντος. Ἄλλως τε δὲ καὶ μάρτυρες οὗτοι τῆς

certum pauperum numerum ostendo. Quandoquidem vero certum pecuniæ numerum ei acceptum fero, qui perliberali manu rite eam dispensantibus donat, et nonnulli indigent, explorandorum eorum gratia, qui habent quidem, sed illis non dant, acceptis a me, o charum mihi caput, trecentis aureis istis, ut voles eos expende. Voles autem eis maxime, qui mendicare erubescunt : non illis, qui in vita ventrem ad nundinationem proponunt. Cum igitur pecuniam largieris, religionis hac in parte rationem non habebis : hoc unum spectans, ut indigentes alas, neque eos præferas qui moribus nostris vivunt. » Pauperum sane etiam qui longius abessent, ita curam Atticus gessit. Verum ille quoque ut quorumdam superstitionem minueret, magnopere curavit. Et cum audisset Sabbatium illum, qui propter Paschæ diem Judaico more celebrandum a Novatianorum ecclesia secesserat, et gregem sibi suum coegerat, Rhodi, ubi exsulare jussus fuerat, vitam finiisse, popularesque factionis ejus, corpore illius inde translato, circa sepulcrum ejus precationes peragere, et veluti viro sancto reverentiam cultumque præstare : noctu hominibus certis missis, cadaver Sabbatii sepeliri in loco alio curavit. **488** Porro sectatores illius ubi tumulum effossum repererunt, cæremonias superstitionemque suam ad sepulcrum ejus deinceps omiserunt. Et quoniam in nominum inventione, apte illis rebus ipsis imponendis, elegans et felix fuit, navale quod ad angustias Euxini ponti non longe a transitu situm, veteres φαρμακέα, id est veneficum appellarunt, quod ipse ibi conventus cogeret, ne locus is infamem obtineret appellationem, nomine mutato θεραπείαν, hoc est, curam seu medicinam vocavit. Ex suburbiis etiam Constantinopolis aliud, Argyropolim, per mutationem nominis ob causam ejusmodi appellavit. Chrysopolis antiqua navium statio est, contra Byzantium, in Bospori initio posita. Multi ejus antiquorum historicorum meminere, sicuti Strabo geographus, Nicolaus Damascenus, et qui Cyri historiam optime conscripsit, vi eloquentiæ magnus, et historico stylo admirandus Xenophon, in sexto Cyri expeditionis : sed et in primo Hellanicorum, seu Græcæ Historiæ libro, ubi de ea hæc quoque memorat, quod Alcibiades ille muro Chrysopoli munita, decimarum accipiendarum sedem ibi constituerit. Quicunque enim mercatores ex Ponto præternavigarent, decimas eo loco mercium præbuerunt. Atticus igitur locum e regione Chrysopoli, commode cum non mediocri amœnitate situm cernens, Argyropolim eum nominari oportere dixit, quod verbum regioni statim cognomen indidit. Quibusdam dicentibus, incommodum esse, quod Novatiani intra urbem Constantinopolim conventus agerent : Ignorare videmini, inquit, quæ sub Constantio et Valente perpessi sumus. Præterea vero testes ibi nobis sunt fidei veraces. Cum enim jamdudum ab Ecclesia universali seces-

ταύτην πανήγυριν τῇ ἑνώσει τῶν ἐκκλησιῶν ἐσχε- A quantum nunquam aliquis vidit. Eis enim qui idem
άζεν, οἵαν οὔ τις πώποτε ἐθεάσατο. Τοὺς γὰρ sentiebant, et ex clero et ex populo ipso assum-
μόφρονας ἐκείνῳ λαβὼν, καὶ τοὺς ἐν κλήρῳ καὶ ptis, ad illorum venit conventum : atque illis etiam
ῷ πολλῷ πλήθει ἠριθμημένους, πρὸς τὴν ἐκείνων inde, ita uti psalmis atque hymnis Deum lauda-
κεν ὁμήγυριν· ἐκεῖθέν τε ἐκείνους παραλαβὼν bant, receptis, cantilenam eamdem uno ore con-
πὸ ψαλμοῖς καὶ ὕμνων ᾠδαῖς ἐν ταυτῷ ἐναρμο- cinne canente, ab ea quæ ad Occidentem versa est
ίως μίαν ᾠδὴν ᾄδοντας, ἀπὸ τῆς πρὸς ἑσπέρας porta, usque ad templum maximum, totum quod
ετραμμένης πυλίδος μέχρι τοῦ μεγίστου νεὼ πᾶ- in medio est forum, hominum multitudine com-
καν τὴν ἐν μέσῳ τούτοις ἀγορὰν ἀνθρώπων πλήρη plevit : veluti spiritualem quemdam amnem in-
δείκνυ, ποταμὸν οἷον λογικόν τινα σχεδιάζων, κατ' stituens, re nulla ad similitudinem, ab eo qui
οὐδὲν εἰς ὁμοιότητα διαφέροντα τοῦ παραῤῥέοντος urbem præterfluit flumine differentem. Quod ubi
ποταμοῦ. Ἃ δὴ ὁρῶντες οἵ τε Ἰουδαῖοι καὶ ὅσοι Judæi, et qui adhuc pauci reliqui erant Græcæ
τῶν Ἑλλήνων βραχεῖς ὑπελείποντο, πρὸς δὲ καὶ superstitionis sectatores, et Ariani ipsi, fieri
ὅσοι τὴν Ἀρείου εἰσεδέξαντο λώβην, ἔτι δὲ καὶ fluviosque undecunque promanantes in catholicæ
τοὺς ὅθεν δήποτε ῥέοντας ποταμοὺς, εἰς τὴν τῆς B Ecclesiæ pelagus inferri viderunt, vehementer
καθόλου Ἐκκλησίας εἰσβάλλοντας θάλασσαν, σφόδρα ingemuerunt atque lamentati sunt. Alexander
ἔστενον καὶ ὠδύροντο. Οὗτος τοίνυν ὁ τὰ πάντα itaque et vita et doctrina optimus, zelo ingenti
ἄριστος καὶ βίον καὶ λόγον Ἀλέξανδρος, πολύν τινα Joannis causam fovens, primus illius nomen in
ζῆλον τρέφων ὑπὲρ τῆς Ἰωάννου δίκης, πρῶτος ecclesiasticum retulit album : atque ad imperato-
τὴν ἐκείνου προσηγορίαν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς δι- rem omnesque ubique episcopos, ut idem et ipsi
θύροις ἐνέτατται· καὶ βασιλεῖ, καὶ τοῖς ἁπανταχοῦ facerent, et ea re pacem certam et constantem
ἔγραφεν ἐπισκόποις, τὰ ἴσα καὶ αὐτοὺς πράττειν, Ecclesiæ conciliarent, scripsit. Cæterum cum Atti-
καὶ τὴν εἰρήνην τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐντεῦθεν ἀσφαλῶς cus quoque episcopus propter Joannitas Eccle-
πρυτανεύειν. Ὅ δὴ καὶ ὁ ἐπίσκοπος Ἀττικὸς συν- siam esse scissam videret, de principum sententia
ιδὼν διὰ τοὺς Ἰωαννίτας, τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ ipse quoque mentionem illius fieri in precationibus
διῤῥηγμένην τὴν ἐκείνου μνείαν γνώμῃ τῶν κρα- jussit : quemadmodum id et in aliis episcopis qui
τούντων καὶ αὐτὸς ταῖς εὐχαῖς ποιεῖσθαι ἐκέλευε· vita excessissent, fieri solitum erat. Atque ex eo
καθάπερ εἰωθὸς ἦν γίνεσθαι καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν tempore pax exstitit, donec postea quoque reli-
ἐπισκόπων ἀπολελοιπότων τὸν βίον. Καί γ' ἐξ ἐκεί- quiæ ejus urbi imperanti illatæ sunt. Atticus in-
νου τὰ τῆς εἰρήνης ἀνήπτετο· ἕως χρόνῳ ὕστερον C vidiam in quam propter divinum Joannem deci-
καὶ τὰ ἐκείνου λείψανα εἰς τὴν βασιλεύουσαν πόλιν derat, hoc modo magnifice abolevit. Nec ille modo
μετεκομίζετο. Ὁ μὲν οὖν Ἀττικὸς τοῦτον τὸν τρό- id fecit, sed aliis quoque Joannis memoriam pre-
πον τὸ προστριβὲν αὐτῷ μῖσος διὰ τὸν θεσπέσιον cibus inserere recusantibus, et Cyrillo maxime
Ἰωάννην λαμπρῶς ἐπανώρθου. Οὐκ αὐτὸς δὲ μόνος Alexandriæ præsuli, qui hostiliter Joannem oderat,
τοῦτ' ἔπραττεν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄλλους ἔπειθεν, ἀν- quod ille a Theophilo patruo suo dissensisset, per-
τιτείνοντας τὴν Ἰωάννου μνήμην ταῖς εὐχαῖς ἀναφέρειν, suasit. Sed non intempestivum fuerit, historiæ
καὶ μάλιστα Κυρίλλῳ τῷ τῆς Ἀλεξάνδρου τὸν θρόνον διέποντι, ἀπεχθῶς μάλα ἔχοντι πρὸς huic epistolas eorum, certioris fidei gratia, adnec-
Ἰωάννην, ὅτι διάφορος Θεοφίλῳ τῷ πρὸς πατρὸς θείῳ καθίστατο. Οὐκ ἄκαιρον δὲ καὶ αὐτὰς ἐκείνων tere : quæ de verbo ad verbum sunt tales :
τὰς ἐπιστολὰς τῷ συγγράμματι παραθεῖναι διὰ τὸ ἀξιόπιστον. Ἔχουσι δ' ἐπὶ λέξεως οὕτως.

ΚΕΦΑΛ. ΚϚ'.

Ἐπιστολὴ Ἀττικοῦ τοῦ πατριάρχου τῆς Βασιλίδος πρὸς τὸν ἅγιον Κύριλλον Ἀλεξανδρείας, ὑποτιθεῖσα καὶ αὐτὸν τὴν προσηγορίαν τοῦ μακαρίου Ἰωάννου τοῖς ἱεροῖς διπτύχοις ἐγγράφειν.

491 CAPUT XXVI.

Epistola Attici patriarchæ imperantis urbis, ad sanctum Cyrillum Alexandrinum, in qua eum ille cohortatur, ut nomen beati Joannis sacro albo inserat.

« Ἀττικὸς Κυρίλλῳ εὖ πράττειν. Περιπεπτώκαμεν οἷς μὴ προῃρήμεθα· καὶ στέργειν ἀναγκαζόμεθα τὰ μὴ κατὰ γνώμην ἡμῖν ἀπηντηκότα, τοῦ δικαίου τὸ λυσιτελὲς προτιμήσαντες, καὶ πρὸς τὴν τῶν λαῶν ὁμόνοιαν ἐπικλιθέντες τοῖς λογισμοῖς· κανόνι μὲν τοῖς τῶν Πατέρων μὴ λυμηνάμενοι, τῆς δὲ ἀκριβοῦς λεπτολογίας τὴν τῆς οἰκουμένης εἰρήνην προτεθεικότες. Οἶδα μὲν οὖν καὶ τὸν μακάριον Παῦλον ἐν τῷ θεσμοθετεῖν ταῖς ἐκκλησίαις σαφῶς τὰς ὑποθέσεις οἰκονομήσαντα· οἶδα δὲ καὶ τὸν ἐν ἁγίοις πατέρα τὸν σὸν, τὸν ἰσαπόστολον Θεόφιλον, ἐπὶ τῇ Ἑλληνικῇ συγχύσει τὴν εἰρήνην τῆς παρὰ

« Atticus Cyrillo felicitatem. Incidimus eo, quo non putaveramus : et acquiescimus necessitate in eo quod minus ex sententia nostra processit, utilitatem justitiæ præponentes. Et cogitationibus nostris ad populi concordiam inclinati, canonibus quidem Patrum detrimentum nullum afferimus, exactæ autem verborum observationi, universi orbis pacem præferimus. Non ignoro equidem et beatum Paulum, cum ecclesiasticas ederet constitutiones, sapienter occasionibus provida dispensatione usum esse. Scio etiam, qui in sanctorum numero consentur, patrem tuum apostolicum

όνας ἡμαρτηκὼς, οὔτε μὴν τῇ κρίσει τῶν διαλυμηνάμενος. Μνημονεύεται γὰρ μετὰ ληλυθότων οὐ μόνον ἐπισκόπων, ἀλλὰ καὶ ἱερων, καὶ διακόνων, καὶ λαϊκῶν, καὶ γυναικὸς οὗς ἅπαντας οὐκ ἔστιν ἡμῖν κοινωνία ης, οὐδὲ μετάδοσις τῶν ἐπὶ τῆς ἁγίας τραυστικῶς τελουμένων. Πολὺ γὰρ τὸ μέσον λθόντων τὸ πέρας, καὶ τῶν ἔτι ὑπὲρ γῆς ντων, ὥστε καὶ συνδιαιρεῖσθαι τὰς βίβλους ν τῶν μνημονευομένων κατάστασιν. Οὔτε ὸν Δαυὶδ ἔβλαψεν ἡ ἔντιμος τοῦ Σαοὺλ κηε τοὺς ἀποστόλους ὁ τῆς τοῦ Ἀρείου ἀσεαδὸς Εὐδόξιος, ὑπὸ τὸ αὐτὸ θυσιαστήριον · οὔτε Παυλῖνός τε καὶ Εὐάγριος, οἱ γενόχηγέται τοῦ σχίσματος τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ ις· ὅτι μετὰ θάνατον, πολὺς ἐξότου χρόνος, τικοῖς διπτύχοις διὰ τὴν τῶν λαῶν εἰρήνην ὁμόνοιαν ἐνεγράφησαν. Διόπερ καὶ αὐτὸς ἐγγραφῆναι τὴν προσηγορίαν τοῦ ἀπελθταῖς κατ' Αἴγυπτον ἐκκλησίαις τῆς οἰκουχάριν εἰρήνης, μήτε Πατέρων λύων κανότὴν ὁμόνοιαν πασῶν ὁμοῦ τῶν ἐκκλησιῶν ίστου ποιούμενος. Ὅτι δὲ καὶ ἡμῖν γράπρέποντα, πεπληροφόρημαι, πρός τε τὴν ιν καὶ τὸ κοινὸν τῆς ἀδελφότητος ἀποβλέίσαν τὴν σὺν σοὶ ἀδελφότητα ἐγώ τε καὶ οἱ προσαγορεύομεν. » Καὶ πρὸς μὲν Κύριλλον ραψεν· ἔτι δὲ διερεθίζων αὐτὴν, καὶ ἄλλην τρον καὶ Αἰδέσιον τοὺς ἐκείνου διακόνους ε, τάδε διεξιοῦσαν· « Ἐπέσταλται μὲν τὰ ρὸς τὸν θεοφιλέστατον ἐπίσκοπον τὸν ἀδελν Κύριλλον τῶν γενομένων ἕνεκεν τῆς ίας Ἰωάννου, τῆς ἐν τοῖς διπτύχοις γραοῖς ἐκκλησιαστικοῖς. Οὐδὲν δὲ ἧττον καὶ ρᾳ γράφω εὐλαβείᾳ πλέον τῶν ἄλλων ἐπιτὰ ἐνταῦθα, εἰρηνικῶς τε τὴν ὑπόθεσιν ι, τῷ μάλιστα τοῦτο δόξαι, προηγουμέτοῖς εὐσεβεστάτοις βασιλεῦσιν, ἔπειτα δὲ ι τοῖς ἀνατολικοῖς ἐπισκόποις. Οὐ μὴν δὲ τοῖς τῆς ἑσπέρας αὐτῆς· οὐχ ὡς ἐπισκόρομένου, ἀλλ' ὡς πάλαι μὲν τούτου γενονήμης δὲ ἀξιοῦσθαι διὰ τὴν οἰκουμενικὴν ὀφείλοντος. Γράφω δὲ, ὥστε μὴ τῆς, ὁμοπᾶν ὡς εἰπεῖν νεμηθείσης, μόνους ὑμᾶς ιμένους, καὶ τοῖς εὐσεβεστάτοις βασιλεῦσι ντιλέγειν, καὶ τοῖς ἀναγκαιοτάτοις πράγμῶν, ἀντιπνοίας τινὸς γενομένης, βλάτὰς ἐκκλησίας Χριστοῦ. Καὶ ταῦτα μὲν οὕδρα δὲ ἡμᾶς ἤγαγεν εἰς συναίσθησιν ἡ ἀποιῶν, τῶν νῦν συνόντων ἡμῖν ἀνθ' ὑμῶν· ος ἡμῖν συμβιούντων, ὥσπερ δὴ καὶ ὑμεῖς, ενισμῷ τῶν τρόπων τούτων τε καὶ ὑμῶν εἶν ὑμᾶς ἀνιᾶσθαι. Διόπερ πάντα ὑπερθέποιδάσατε καὶ εἰς τὸ ἐξῆς δραμεῖν πρὸς τῆς συγκρίσεως, σφοδροτέραν εὑρίσκοντες ρον παρ' ἡμῖν τὴν ἀγάπην. » Τὰ τοίνυν γράμματα δεξάμενος Κύριλλος τοσοῦτον ο τὴν πρᾶξιν, ὡς ἐκ τῶν γραμμάτων δῆ-

A ex multitudinis arbitrio, exemplo uno permisso, penderent, neve urbem ipsam populari administrationi assuefaceremus, nomen id in album referri jussi. Quare, ut equidem puto, neque in sacros canones commisi, neque judicio Patrum fraudem feci. Mentio namque ejus fit cum defunctis non solum episcopis, sed et presbyteris, diaconis et laicis ipsis, mulieribusque, cum quibus omnibus nobis sacerdotii communio, aut earum rerum quæ in sacra mensa mystice percipiuntur, participatio non est. Magna enim est inter defunctos et superstites differentia, ita ut etiam libri, propter differentem eorum quorum memoria conservatur statum, discreti sint. **493** Nihil enim Davidi obfuit honorifica Sauli sepultura, neque apostolis Arii impietatis sectator Eudoxius, sub eadem sanctiore
B sacrificii ara positus : neque Paulinus et Evagrius Ecclesiæ, qui schismatis et dissidii duces in Ecclesia Antiochena fuere, quod post obitum, non paucis hinc ab annis, propter populi pacem et concordiam mysticis tabulis sunt inscripti. Quam ob causam ipse quoque Ægypti ecclesiis, ecclesiarum orbis totius pacificandarum gratia, ut mortui illius nomen inscribant, præcipe. Ita enim cum Patrum canones non transgrediere, tum ecclesiarum simul omnium concordiam plurimi facies.
C Te vero ea nobis, quæ convenit, rescripturum esse, ad communem consensum et fraternitatem respicientem, persuasum habeo. Fraternitatem, quæ tecum est, omnem, ego quique mecum sunt, salvere jubemus. » Ad Cyrillum Atticus hæc scripsit. Rem autem istam magis etiam urgens, aliam quoque epistolam ad Petrum et Ædesium diaconos ejus, hisce verbis dedit : « Ad Dei amantissimum episcopum, fratrem nostrum Cyrillum, ita ut decuit, per epistolam scripsimus ea quæ nomine Joannis in ecclesiasticas tabulas relato acta sunt. Nihilo vero minus et ad pietatem vestram scribimus, quæ melius quam alii res nostras novit, ad pacem videlicet et tranquillitatem eas evasisse, de
D sententia præcipue piissimorum principum, et omnium deinde Orientalium episcoporum, ipsorumque adeo Occidentalium quoque, de Joanne sacris tabulis, non ut episcopo, sed qui aliquando episcopus fuerit, inserto, ut memoria ejus, propter communem orbis universi pacem coleretur. Scribimus autem, ne, concordia ubique propemodum obtinente, solis nobis ei non astipulantibus, simul et piissimis principibus adversari videamur, et summe necessariis rebus nostris, ventis aliquibus adversis obortis, et Ecclesiæ Christi noceamus. De his hactenus. In magnum vero desiderium nos profectio vestra adduxit, quod non eamdem ex eorum qui nunc nobiscum sunt, quam ex vestro convictu percipiamus jucunditatem, adeo ut novitate familiaritatis eorum quæ a consuetudine vestra multum differt, fere perturbemur. **494** Quapropter rebus omnibus postpositis, ope-

ξάντων εἶναι χρηστῶν. Τοσοῦτος ἤδη διαπεύει
όνος τῆς σῆς θεοσεβείας διεπούσης τὸν θρόνον·
ὶ οὐδείς ἐστιν ὁ συνάγεσθαι παραιτούμενος. Ἀλλ'
καί πού τινες περὶ τὴν ἀρχὴν φιλονεικότερον
άττοντες ἑαυτοὺς ἀπεμέριζον, καὶ οὗτοι κέκληνται
τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἰσχύν τε καὶ χάριν. Τῶν
ἐν τέλει τίς ὁ μὴ τῆς σῆς εὐλαβείας ἀκροώμενος;
ς δὲ ὁ ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας ἔξω μεμενηκώς;
ὐκ ἔστιν οὐδείς. Μὴ γὰρ δοίη ὁ Θεός. Τίνα τοιγαρ-
ὖν ἀνασώζων, ἢ εἰς τὸ συνάγεσθαι καλῶν, ὅλην
ξω θείς τῶν τῆς Ἐκκλησίας περιβόλων, τὴν τε
Αἴγυπτον, καὶ Αὐγουσταλικήν, καὶ Ἀρκαδίαν, καὶ
Θηβαΐδα, καὶ Λιβύην, καὶ Πεντάπολιν, καὶ τοσαύτας
Ἐκκλησίας λυπεῖς; ἵνα μηδένα κερδάνῃς· πάντας
γὰρ προεκέρδανε τοῦ Σωτῆρος ἡ χάρις. Καὶ ἀνα-
τίθημι τὸν ἐπὶ τούτῳ πόνον τοῖς τῆς σῆς θεοσεβείας
διδάγμασι. Μὴ τοίνυν κατηγόρει σαυτοῦ τοὺς ἀπὸ
φιλονείκου γνώμης μεμερισμένους, καὶ μὴ καταδε-
χομένους ποτὲ τὸ ἐπ' ἐκείνῳ δίκαιον κρῖμα. Ἡ γὰρ
εἰς τοσοῦτον νυστάζειν ἡμᾶς ὑπείληφεν ἡ σὴ θεοσέ-
βεια, ὥστε μὴ πειρᾶσθαι μανθάνειν ἐσπουδασμένως
τάς τε σὰς εὐδοκιμήσεις, καὶ ὅπως τὰ τοῦ Σωτῆρος
χειραγωγεῖται ποίμνια· μία γὰρ ἡ τῶν ἱερέων
φροντὶς, καὶ εἰ τοπικῶς διῃρήμεθα. Ἀλλ' ἵνα μὴ
δοκοίην ἐπὶ τούτῳ διατείνεσθαι λίαν, καὶ τοῖς ἀπὸ
τῆς σῆς εὐλαβείας φρονεῖν ἐναντία, ἔστωσάν τινες
ὀλίγοι κομιδῇ διαστασιάζοντες· ἔτι καὶ τῆς ἐκείνου
κακίας προκινδυνεύοντες. Τοσαῦται δὲ παρ' ἡμῖν
ἐκκλησίαι, ὅτι χρὴ τὰ ἐπ' ἐκείνῳ δεδογμένα κρατεῖν
διισχυριζόμεναι. Τίσιν οὖν τὴν ψῆφον ἀπονέμεσθαι
δίκαιον; Τίνας δὲ εὐφραίνεσθαι μᾶλλον ἀρέσκει
Θεῷ; τοὺς ἐκείνῳ συνηγοροῦντας τοιαῦτα πεπραχότι,
ἢ τοὺς ἐπὶ τιμῇ ἐγνωκότας, ᾧ τὸ λυπεῖν λελόγι-
σται παρ' οὐδέν; Εἰ τοίνυν τὸ σώζεσθαι τὴν ὁμόνοιαν
τῶν ἐκκλησιῶν οὐκ εὐκαταφρόνητον φαίνεται, λῦσον
τὸ τέμενον ταύτην, παρακαλῶ· βάλε τὴν μάχαιραν
εἰς τὴν θήκην αὐτῆς. Κέλευσον τοῦ καταλόγου τῶν
ἐπισκόπων ἐξαιρεθῆναι τὴν Ἰωάννου προσηγορίαν.
Εἰ γὰρ οὐδὲν εἶναι τοῦτο λογιούμεθα, μὴ λυπείτω
τὸν τῶν ἀποστόλων χορὸν ὁ προδότης αὐτοῖς συγ-
κατατεταγμένος. Εἰσφερομένης δὲ τῆς Ἰούδα προσ-
ηγορίας, ποῦ λοιπὸν ἡμῖν ὁ Ματθίας γε κείσεται;
Εἰ τοίνυν οὐδεὶς τὸν Ματθίαν ἐκβαλὼν ἐγγράψοι τὸν
Ἰούδαν τῷ τῶν ἀποστόλων χορῷ, μενέτω καὶ σωζέ-
σθω, παρακαλῶ, μετὰ τὸν τῆς ἀοιδίμου μνήμης
Νεκτάριον δεύτερος ὁ τοῦ πανευφήμου Ἀρσακίου
βαθμός· ἵνα μή τι βίᾳ παρεισαχθὲν, ἐξωσῃ τοῦ
μακαρίου τὴν μνήμην. Ἀλλ' ὀλίγοι τυχὸν ἐπὶ τούτῳ
δυσχεραίνουσι· δίδου μοι μετὰ παῤῥησίας εἰπεῖν.
Πάντας μὲν εὐχόμεθα σώζεσθαι· εἰ δέ τις ἐξ οἰκείας
ἀμαθίας χωρίζεται, καὶ τοῖς τῆς Ἐκκλησίας ἀντι-
τείνει θεσμοῖς, τίς ἡ τούτου ζημία; Ἡ γὰρ οὐχὶ
καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ διδάσκων ἡμᾶς τὸ τοιοῦτον καὶ
τύπον ἐν πᾶσι τιθεὶς, ἐλάλει μὲν τοῖς προσιοῦσι τὰ
συμφέροντα· ἀπειθοῦντας δὲ καὶ ἀνανεύοντας ἠφίει
χωρίζεσθαι; καὶ τοσοῦτον ἀφειστήκει τοῦ ποιεῖσθαί
τινα τῶν τοιούτων λόγον, ὡς καὶ πρὸς αὐτοὺς εἰ-
πεῖν τοὺς μαθητάς, *Μὴ καὶ ὑμεῖς θέλετε ὑπά-*
γειν; τοῖς μὲν εὐπειθέσι πολλήν τινα δίκαιον ἀπονέ-

A trimentum evitemus. Sic et beatus Paulus omnibus factus est omnia, non ut exiguum quiddam lucrifaceret, partem autem quampiam damno afficeret, sed ut omnes lucraretur. Videamus ergo, ejusmodi rerum investigationi insistentes, an non plus huic causæ insit mali, quam illa videatur habere boni. Tot jam præteriere anni, ex quo pietas tua thronum suum tenuit : neque quisquam est, qui conventus in Ecclesia tuos vitet, quin etiamsi ab initio nonnulli dissidendi amore seipsos ab illis segregarunt, tamen et illi per vim et gratiam Christi revocati sunt. Ex magistratibus vero quis non pietatis tuæ dictis audiens est? quis ob hanc ipsam causam est, qui extra ecclesiam maneat? Nemo profecto est. Non enim hoc det
B Deus. Itaque quemnam ad salutem revocas, aut ad legitimos in ecclesia conventus reducens, quin omnem potius ecclesiæ mœnibus ejicias Ægyptum, regionem etiam Augustalem, et Arcadiam, et Thebaiden, et Libyam, et Pentapolim et tot ecclesias dolore afficis? non ut quemquam lucrifacias : omnes namque lucrifecit gratia Servatoris. Remitto te hac in re ad ipsam pietatis tuæ doctrinam. Ne igitur contra te ipsum celebres atque illustres eos qui adversandi studio in partes discessere, neque unquam justum de seipsis judicium accipiunt. An ita connivere et cessare nos pietas tua suspicatur, ut non diligenter de præclara fama tua, et quomodo Servatoris greges re-
C gantur atque manuducantur, inquiramus? **496** Una namque hæc, etiamsi locorum intercapedine disjuncti sint, episcoporum est cura. Sedenim ne in hoc prolixior esse, et pietati tuæ contraria sentire videar : esto ut pauci admodum sint adhuc seditiosi, qui se pro illius malignitate periculo exponunt : apud nos autem tot sunt ecclesiæ, quæ de Joanne decreta obtinere debere contendunt. Quibus igitur suffragari æquum est? Quinam ut lætentur, Deo placitum est? Illine qui Joanni patrocinantur, cum tanta designaverit : an qui pœnam homini irrogarunt ei qui cum alios dolore afficeret, pro nihilo duxit? Quod si concordiam ecclesiarum conservare, minime contemnendum videtur, solve id rogo, quod eam scindit. Mitte
D gladium in vaginam suam. Jube ex episcoporum nomenclatura Joannis nomen eximi. Nam si parvi id facimus et dicimus, non afferat dolorem apostolorum choro Judas proditor, in eodem cum illis ordine census : Judæ autem nomine in eorum numerum relato, quo deinde loco Matthias nobis ponetur? Cum igitur nemo Matthia ejecto apostolorum choro Judam ascripserit, maneat et servetur, hortor, post celebris memoriæ Nectarium, secundus laudatissimi Arsacii gradus, ne quid per vim perperam et illegitime inductum, memoriam beati viri explodat, Sed pauci fortasse hoc ægre ferunt. Permitte autem mihi ut libere quæ volo dicam. Omnes equidem salvos fieri optem. Si quis vero imperitia sua ab Ecclesia secedit, et

τὰ δέοντα τοὺς τεθορυβημένους. Ἔχεις ἀρ- A dolore, libere dicere possim), no accessio vulne-
:ῶν ἱερῶν κηρυγμάτων τὴν χάριν. Πείσεις, rum fiamus, sed potius opinionem eam, qua te-
αὶ τοὺς εὐσεβεστάτους βασιλεῖς, ἀγαπᾷν meritatem aliorum secuti esse videri possimus,
τὸ τοῖς κανόσι δοκοῦν. Εὐσεβεῖς γὰρ ὄντες fugiamus. **498** Demiror vero hoc quoque, si
χριστοι, θεσμοῖς ἰδίοις ἐπιτρέψουσι διοικεῖ- Alexander, quem diximus, tam ad dicendum
ἐκκλησίας, καὶ τῆς πατρῴας ἀρετῆς ὑπάρ- promptus et copiosus, et qui non parvo tempore
ηλωται, τὰ ἐκείνων μιμήσονται. Μὴ τα- vobiscum isthic versatus sit, aliquos ad hanc rem
οιγαροῦν ὁ ἐκβεβλημένος Ἰεχονίας μετὰ suasione sua adducere non potuisse visus est,
καὶ Σαμουὴλ τῶν προφητῶν· μηδὲ εἴ τισιν quam tabellarius unus efficere tantum, sicuti ru-
δοξε τὸ Εὐδοξίου λεῖψανον ἐν αὐτοῖς ἀποτε- moribus fertur, potuit, ut populum commoverit,
τόποις, διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς τὸν ἀνίερον ὡς causamque tempore longiore sopitam denuo ex-
ἐφέρωμεν. Ἐχρῆν γὰρ δήπου μᾶλλον κά- citarit. Quod omnino est incredibile. Verum sit
ρθωσιν ἐπιζητεῖσθαι παρ' ἡμῶν, οὐκ αὐτὸν hoc quoque, et ita factum esse credatur. Sed novi
θαι τὰ δεύτερα. Καὶ ταῦτά φαμεν οὐχ ὡς pietatem tuam præclaram in eloquentia esse.
νοντες τῷ κειμένῳ· μὴ γὰρ δοίη Θεός· οὐδὲ B Docebit ea prorsus, quæ opus est, homines ad
ντες ὡς γέγραπται τοῖς ἀλλοτρίοις κακοῖς· tumultum excitatos. Uberem habes sacrarum do-
ὗτος Χριστιανῶν σκοπός· ἀλλὰ τῆς πρὸς ctrinarum gratiam. Persuadebis, scio, piissimis
ν συμπαθείας, τὸ τῇ Ἐκκλησίᾳ συμφέρον etiam principibus, ut more suo in canonum de-
ες, καὶ τῶν ταύτης κανόνων οὐδὲν ἡγού- cretis acquiescant. Quod enim veræ pietatis stu-
οτιμότερον. Εἰ μὲν ἐξῆν οὐδὲν μὲν τούτοις diosi et Christi amantes sunt, constitutionibus
ναι, κατατάττειν δὲ ἐν ἐπισκόποις τὸν καθῃ- suis ecclesias administrari permittent, paternæque
· ἦν ἂν εἰκότως εἰπεῖν, ἀγρίους τινὰς καὶ virtutis æmulatores majorum exempla imitabun-
ους τοὺς τοῦτο γενέσθαι διακωλύοντας· ἐπειδὴ tur. Ne igitur Jechonias rejectus cum Davide et
η κρατοῦντος ἑνὸς τὴν τοῦ ἑτέρου παρα- Samuele prophetis censeatur : neque si quibusdam
δύναμιν, νικάτωσαν οἱ τῆς Ἐκκλησίας inique placitum est, ut Eudoxii reliquias eo quo
καὶ ἀποχωρείτω τῶν ἱερατικῶν καταλόγων scripsistis reponerent loco, propterea nos quoque
τουργός. Τοῦτο γὰρ συνάπτει πρὸς εἰρήνην profanum ut sacrum in album referamus. Opor-
ησίας· τοῦτο πᾶσαν ἡμῖν ὁμοψυχίαν ἀνερ- tuit namque a nobis res illius corrigi, non illum
Δίδου τοίγαροῦν ἡμῖν τὸ συνάγεσθαι καθα- nobis præscribere, et quæ post eum acta sunt
ὰ τῆς σῆς θεοσεβείας, ἑνὸς καὶ τούτου C constituere. Atque hæc dicimus, non quod jacenti
αντος, ἀμείνω ποιούμενος τὴν πρὸς τοὺς et mortuo illi insultemus : non enim hoc det
ας ἀγάπησιν, μᾶλλον δὲ τοὺς τῆς Ἐκκλη- Deus : neque quod alienis, sicuti scriptum est,
ούς. » lætemur malis : non enim hoc Christianorum est
n et institutum; sed id quod homini condolemus, ad utilitatem Ecclesiæ conferimus,
is illius nihil præstabilius esse ducentes. Si namque illos sartos tectos conservare, atque
atum inter episcopos censere liceret, recte profecto, qui id quominus fieret impedi-
ri atque immites dicerentur. Quandoquidem vero altero obtinente, alterum consistere non
cesse sit, sanctiones Ecclesiæ vincant : et ex sacro catalogo, qui sacrorum minister non est,
r. Hoc enim ecclesias ad pacem servandam conjungit : hoc animorum consensum omnem
Itaque illud nobis dato, ut pure nos conventus agere, et communicare cum pietate tua
: **499** atque tu unius, ejusque defuncti, amorem, post eorum qui adhuc vivunt di-
n, ac potius post Ecclesiæ sanctiones, habeas. »

ΚΕΦΑΛ. ΚΗ'.

*ἱεῖος Κύριλλος ὑπασίᾳ θειοτέρᾳ τὴν D Ut divus Cyrillus per visionem divinam nomen Joan-
·ου προσηγορίαν ἐδέξατο· καὶ ὡς διὰ nis susceperit : conceptumque antea odium, Dei
ᾶς Θεοτόκου τὸ μεταξὺ γενόμενον Genitricis intercessione, ei remiserit.*

CAPUT XXVIII.

ι οὖν Κύριλλος τοιαῦτα κατὰ τοῦ ἱεροῦ Hæc quidem Cyrillus de sacro Chrysostomo et
ύμου ἔγραφε καὶ ἐφρόνει, προλήψει δου- scripsit et sensit, præsumptæ opinioni inserviens,
ν ἐκ πολλοῦ ἔσχε τῷ θείῳ αὐτοῦ Θεοφίλῳ quam dudum patruum suum Theophilum secutus
· ἐπεὶ δὲ ζῆλος ἦν τὸ πραττόμενον, εἰ καὶ conceperat. Quoniam vero dissidium hoc quidem
ἐπίγνωσιν τέως, οὐ φθόνος οὐδ' ἔνστασις ex æmulatione, quamvis non secundum scientiam,
ι τὸ μαχόμενον, οὐ δεῖν ἐκρίθη Θεοῦ, το- non autem ex invidia, neque diabolica conten-
όγῳ καὶ ἀρετῇ διαφέροντα ἐν τούτῳ δὴ μό- tione manavit, non oportere virum et doctrina et
ειν, καὶ μὴ τὸ ἄκρον φθάνειν τῆς τελειό- virtute præstantem, hac una in re claudicare, quo-
νθρωποι γὰρ ἦσαν, καὶ ἀνθρωπίνοις ὑπέ- minus ad summam perfectionem perveniret, Deo
άθεσι. Διά τοι τοῦτο καὶ χρόνῳ ὕστερον, visum est. Homines enim illi erant, et humanis
αὶ ἄλλων συνελαυνόντων, τῷ μεγάλῳ ἐκείνῳ affectionibus obnoxii. Quapropter aliquanto post,

ναν εἶναι τὴν ἁγίαν Πεντηκοστήν, ἐν ᾗ τὸ ζωοποιὸν A constituens. In ea quippe die Spiritus vivificator
οἷς ἱεροῖς ἀποστόλοις ἐπεφοίτησε Πνεῦμα· καὶ ad sanctos Apostolos pervenit. Litteris ipsis illud
αὐτὰ τοῖς γράμμασι προστιθείς· « Ὡς οὐδεμίαν quoque adjecit, neminem se vel apud Deum vel
ξει πρὸς Θεὸν, οὐδὲ πρὸς ἡμᾶς ἀπολογίαν, ὁ μὴ apud homines excusaturum esse, qui non statim
παραχρῆμα κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν τῆς ἁγίας Πεντη- ad designatam sanctæ Pentecostes diem præsto ibi
κοστῆς εὑρισκόμενος· ὁ καλούμενος γὰρ, φησὶν, εἰς esset. **512** « Qui namque, inquit, ad episcopalem
ερατικὴν σύνοδον καὶ μὴ προθύμως συντρέχων, sacrum conventum vocatus non alacriter accurrit,
οὐκ ὀρθῆς δείκνυται συνειδήσεως. » Ὁ μὲν οὖν Νε- non bonæ is conscientiæ esse apparet. » Nestorius,
στόριος ἅτε δὴ οὐ πόρρω τῆς Ἐφεσίων ἀφεστηκὼς, qui non longe ab Epheso abesset, cum turba multa
σὺν ὄχλῳ πολλῷ εὐθὺς μετὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Πάσχα statim post festum Paschæ diem Ephesum venit,
ἀνὰ τὴν Ἔφεσον ἐφθανεν, πολλοὺς ἐκεῖσε συνιόντας multos ibi jam congregatos episcopos reperiens.
τῶν ἐπισκόπων εὑρών. Ἀπήντα δὲ καὶ Κύριλλος σὺν Cyrillus quoque vero cum suis ante destinatum
τοῖς μετ' αὐτοῦ πρὸ τῆς ἀγγελθείσης ἡμέρας. Ἰου- diem affuit. Quinta post Pentecosten die, Juvena-
βενάλιος δὲ μετὰ πέμπτην ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς lis cum Palæstinis episcopis venit. Quibus ita
ἔφθανε σύναμα τοῖς Παλαιστινοῖς ἐπισκόποις· οἷς convenientibus, celebris et magnus ille Euthy- B
ἀθροιζομένοις ὁ περιβόητος καὶ μέγας Εὐθύμιος mius Petro Saracenorum episcopo abeunti præce-
Πέτρῳ τῷ τῶν Σαρακηνῶν ἐπισκόπῳ ἀπιόντι ἐνεκε- pit, ut Cyrilli Alexandrini et Acacii Melitinensis
λεύετο, Κυρίλλῳ τῷ τῆς Ἀλεξάνδρου προέδρῳ καὶ omnino sententiam sequeretur, columnas et fasti-
Ἀκακίῳ τῷ Μελιτινῆς ἐπισκόπῳ καθάπαξ ἕπεσθαι, gia rectæ fidei eos esse testatus. Cœlestinus autem
ἐπειπὼν, ὅτι στύλοι καὶ ὄροφοι τῆς ὀρθῆς οὗτοι Romæ episcopus, propter navigationis pericula,
ὑπάρχουσι πίστεως. Κελεστῖνος δ' ὁ τῆς Ῥώμης ipse synodo adesse detrectavit : ad Cyrillum tamen,
ἐπίσκοπος διὰ τὰ κατὰ θάλατταν προσδοκώμενα ut locum ibi suum obtineret, scripsit. Ex quo
παρητεῖτο δι' ἑαυτοῦ τῇ συνόδῳ παραβαλεῖν. Ἔγρα- tempore, fama est, mitram illum et papæ appella-
ψε δὲ Κυρίλλῳ, προτρέπων καὶ τὸν ἐκείνου τόπον tionem, atque ut orbis universi judex appellare-
ἐπέχειν· ἐξ οὗ λόγος καὶ τὸ τῆς μίτρας ἐπίθεμα εἰ- tur, accepisse; quæ deinde omnia per successio-
ληφέναι, καὶ τὴν τοῦ πάππα προσηγορίαν λαβεῖν, nem ad eos etiam pervenerint, quibus sorte
καὶ τῆς οἰκουμένης κριτὴν ὀνομάζεσθαι· κἀκεῖθεν Alexandrinæ ecclesiæ thronus legitime obveni-
ἐπὶ διαδοχὴν προελθεῖν ταῦτα, καὶ τοῖς κατὰ κλῆρον sset, sacros episcopos. Solus Joannes Antiochenus
εἰληχόσι τὸν τῆς Ἀλεξάνδρου θρόνον ἱεροῖς ἐπισκό- antistes cum Orientalibus suis episcopis, longe
ποις. Μόνος δ' Ἰωάννης ὁ τῆς Ἀντιόχου πρόεδρος C etiam post diem constitutum, tardius affuit : non
πολλῷ τῆς προθεσμίας ὑστέρησε, καὶ οἱ ἀμφ' αὐτὸν dedita ille opera moratus, sicuti se pluribus ver-
ἐῶοι ἐπίσκοποι· οὔτι ἑκών, ὡς πολλοῖς ἀπολογού- bis excusavit : sed quod tam celeriter episcopos
μενος ἔλεγεν· ἀλλ' ὅτι μὴ τάχος ἀθροῖσαι τοὺς περὶ qui sub eo essent, cogere non potuit. Magis enim
αὐτὸν ἐπισκόπους αὐτῷ ἐξεγένετο· πολλῷ γὰρ διί- locorum intervallis ditionis ejus urbes distant, ab
στανται διαστήματι αἱ ὑπ' αὐτὸν πόλεις τῆς πάλαι ea quæ olim quidem Antiochia (1), nunc autem
μὲν Ἀντιοχείας, νυνὶ δὲ Θεουπόλεως· ὡς εἶναι τὸ Theopolis dicta est. Duodecim namque dierum iti-
διάστημα ἡμερῶν ἀνδρὶ εὐζώνῳ δυοκαίδεκα καὶ nere, et aliquo præterea exiguo, homini expedito
μικρόν τι πρός· διέχειν δὲ καὶ τὴν Ἀντιόχου τῆς et succincto absunt. Tum autem Antiochia ipsa
Ἐφεσίων μητροπόλεως ὁδὸν ἡμερῶν τριάκοντα μά- Epheso triginta dierum via maxime distat. Confir-
λιστα· καί γε διισχυρίζετο, μή ποτε φθάσαι τὴν mavit ille etiam, ad designatum se non venturum
ὡρισμένην, εἰ τὴν νέαν καλουμένην Κυριακὴν οἱ fuisse diem, si novo qui dicitur Dominico die
περὶ αὐτὸν ἀνὰ τοὺς οἰκείους διετέλεσαν θρόνους. collegæ sui in sedibus suis esse perseverassent.
Ὡς δὲ μετὰ τὴν προθεσμίαν καὶ ἡμέραι διέπτευσαν Ubi vero post diem constitutum dies quindecim
πεντεκαίδεκα, καὶ οἱ περὶ τὸν Ἀντιοχείας οὐκ ἔφθη- præteriere, et Antiochenus præsul non advenit,
σαν, πολλῶν ἐπισκόπων νόσοις καὶ ἄλλοις δή τισι D multique episcopi morbis et ærumnis aliis pressi
πιεζομένων δεινοῖς, ἀλίζονται κοινῇ ψήφῳ κατὰ τὴν sunt, de communi sententia vigesimo mensis Junii
εἰκοστὴν τοῦ Ἰουνίου μηνὸς τριάκοντα καὶ ἑκατὸν die episcopi congregati sunt circiter centum et
ἐπίσκοποι, ἔτει μὲν ἀπὸ κτίσεως κόσμου πεντακισ- triginta, a condito mundo quinquies millesimo
χιλιοστῷ ἐννακοσιοστῷ πεντεκαιδεκάτῳ, ἀπὸ δὲ τῆς noningentesimo decimo quinto (2), **513** a secunda
δευτέρας συνόδου ἑνὸς ἔτους καὶ τεσσαρακοστοῦ autem synodo quadragesimo et uno anno, præsente
διελθόντος· Ἰουβεναλίου παρόντος καὶ τοῦ θείου Juvenali et divino Cyrillo, qui Cœlestini locum
Κυρίλλου, καὶ τὸν τόκον ἐπέχοντος· Κελεστίνου τοῦ tenuit, seniores Romæ (ut diximus) episcopi. Die
τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης τὸν θρόνον, ὡς εἴρηται, primo Nestorius etiam præsto fuit. Atque ubi de
πρυτανεύοντος. Καὶ κατὰ μὲν τὴν πρώτην παρῆν quæstione ejus agi cœptum est, Cyrillus Alexandri-
καὶ Νεστόριος. Καὶ ἐπεὶ ἀνεκινεῖτο τὸ κατ' αὐτὸν nus in prima velitatione jacula fortiter jaciens,
ζήτημα, Κύριλλος ὁ τῆς Ἀλεξάνδρου γενναίως βάλ- Nestorium admodum perstrinxit. Hostili enim

(1) Justinianus Antiochiam post terræmotum auspicatiore nomine Theopolim vocavit.

(2) Secundum neotericos 4512, qui in computatione annorum secundæ et tertiæ synodo intercedentium cum hac quoque ratione non conveniunt.

ΚΕΦΑΛ. ΛΕ'.

ς μετὰ τρίτην ἡμέραν Ἰωάννης ὁ Ἀντιοχείας καὶ Θεοδώρητος ἐλθόντες καθεῖλον Κύριλλον καὶ Μέμνονα τὸν Ἐφέσου· ἡ δὲ σύνοδος τοὺς καθελόντας αὖθις καθεῖλε· καὶ ὡς ἀντεῖπε Θεοδώρητος τοῖς δώδεκα κεφαλαίοις Κυρίλλου, καὶ αὖθις τούτοις ἀντεῖπε Κύριλλος· καὶ εἰς Ὄασιν ὑπερόριος Νεστόριος γίνεται· καὶ Ἰωάννης καὶ Κύριλλος ὁμονοεῖν ἔγνωσαν· κυρώσαντες ἅμφω βασιλέως κελεύσει τὴν Νεστορίου καθαίρεσιν· καὶ ἐπιστολὴ Κυρίλλου ἣν διὰ Παύλου Ἐμέσης τῇ ἐκκλησίᾳ Ἀντιοχέων ἔγραψεν.

Μετὰ γοῦν τὴν ἔννομον ταύτην ἀπόφασιν καὶ Ἰωάννης ὁ τῆς Ἀντιόχου ἐφίσταται, ὑστερήσας τρίτην ἡμέραν τῆς καθαιρέσεως σὺν τοῖς ἀμφ' αὐτὸν πρεσβεῦσι, δύο πρὸς τοῖς εἴκοσιν οὖσι· καὶ γνοὺς τὰ γεγενημένα, Κυρίλλῳ λίαν ἀπήχθετο, θερμῶς οὕτω B τὴν Νεστορίου καθαίρεσιν σχεδιάσαντι. Καὶ δὴ τῆς συνόδου ἑαυτὸν ἀποδιαιρήσας, καὶ σύναμα Νεστορίῳ καθίσας συνέδριον, καθαιρεῖ Κύριλλον, ὡς ἐδόκει, καὶ Μέμνονα τὸν Ἐφέσου. Λιβέλλων δὲ παρὰ Κυρίλλου καὶ Μέμνονος δεδομένων τῇ ἅμα σφίσιν ἀθροισθείσῃ συνόδῳ, εἰ καὶ Σωκράτης ἄλλως ἀγνοήσας ἱστόρησε, μεταστέλλεται Ἰωάννης, καὶ οἱ ἀμφ' αὐτὸν λόγους δώσοντες ἐπὶ τῇ παραλόγῳ καθαιρέσει, ἣν διεπράξαντο. Ἐκείνου δὲ μηδαμῶς ἀπαντήσαντος μετὰ τρίτην κλῆσιν, ὡς εἴωθε, Κύριλλος μὲν καὶ Μέμνων τῆς παραλόγου καθαιρέσεως ἀπολύονται παρὰ τῆς ἁγίας καὶ οἰκουμενικῆς συνόδου· οἱ δὲ καθελόντες μάλιστα δεσμῶται γίνονται· τῆς τε γὰρ θείας ἀποκρίνονται κοινωνίας, καὶ πάσης ἱερατικῆς αὐθεντίας βάλλονται πορρώτερω· ὅ τε Ἰωάν- C νης δηλαδὴ καὶ οἱ σὺν αὐτῷ ἱερεῖς, ἐν οἷς ἦν καὶ ὁ Κύρου σοφὸς Θεοδώρητος· ἕως οὗ κατεγνωκότες αὐτῶν, τὸ οἰκεῖον σφάλμα ὁμολογήσωσιν. Ὅ γε μὴν Θεοδώρητος ὑπὲρ Ἰωάννου δῆθεν ἀχθόμενος, Κυρίλλου κατέτρεχεν· ἀνατρέπων καὶ ἃ ἐν τῇ τρίτῃ πρὸς Νεστόριον ἐπιστολῇ κεφάλαια γέγραφε δυοκαίδεκα Κύριλλος, ταῦτα παρεξηγούμενος· ἐν οἷς οὐ καλῶς ὁρῶν, εὐθύνεται Νεστορίῳ τὰ μάλιστα συναιρόμενος. Πρὸς ἅπερ αὖθις γεννεῖως διαναστὰς Κύριλλος, ὑπὲρ τῶν εἰρημένων κεφαλαίων διαγωνίζεται, ὡς χρεὼν ἑρμηνεύων αὐτά, καὶ τὸν ἐγκείμενον τούτοις ἀνακαλύπτων σκοπόν. Τούτων δὲ πάντων βασιλεῖ ἐξ ἀμφοτέρων ἀνενεχθέντων μερῶν, παρῆσαν ἐπίσκοποι τὰ παρ' ἑκάστοις γενόμενα διαγγέλλοντες. Ὁ δὲ D βασιλεὺς τὰ μὲν πρῶτα τὴν Νεστορίου καθαίρεσιν οὐ προσίετο· οἱ γὰρ τῆς Ἑῴας ἀρχιερεῖς Νεστόριον μεθ' ἑαυτῶν συλλαβόμενοι, ἐπὶ τρίτον χρόνον βίᾳ ἐπισκοποῦντα εἶχον· τῷ δὲ τετάρτῳ τῆς ἐκείνου καθαιρέσεως ἔτει ὁ τῆς Ἀντιόχου Ἰωάννης τὸ τοῦ Θεοῦ δείσας κατάκριμα, ὁρῶν δὲ καὶ πολλοὺς τῇ ἐκείνου κακοδοξίᾳ διεφθορότας, ἐδήλου Θεοδοσίῳ τῷ αὐτοκράτορι, ὅσον τάχος τῆς Ὄασιν φυγάδα ἐποίει· γράμμασι δ' εὐσεβέσιν ἐχρῆτο πρός τε Κύριλλον καὶ Ἰωάννην, ὥστε πρὸς ἀλλήλους συμβῆναι, ἐπικυροῦν τε ἅμφω τὴν Νεστορίου καθαίρεσιν, καὶ διχονοίας πάσης ἀπαλλάττειν τὰς ἐκκλησίας Θεοῦ. Νεστόριος

CAPUT XXXV.

Ut triduo post Joannes Antiochenus et Theodoritus advenientes, Cyrillum et Memnonem Ephesium episcopali dignitate privarint: synodus autem ipsos id ausos, rursum episcopatu abire jusserit. Ut Theodoritus contra duodecim Cyrilli capita dixerit, huicque rursus Cyrillus responderit. Ut Nestorius Oasim exsulatum ierit. Ut Joannes et Cyrillus in gratiam reducti idem senserint, et jussu imperatoris Nestorii abrogationem ratam habuerint. Epistola Cyrilli, quam per Paulum Emesenum ecclesiæ Antiochenæ scripsit.

Post latam hanc legitimam sententiam, Joannes Antiochenus cum sacerdotibus et episcopis suis duobus et viginti, triduo a Nestorii exauctoratione advenit. Et re sicuti acta fuerat cognita, Cyrillo valde succensuit, qui sic ad Nestorium exauctorandum deproperasset. Et facta a synodo discessione, consilioque cum Nestorio coacto, Cyrillo et Memnoni Ephesi episcopo, sicuti illi videbatur, dignitatem abrogavit. Cyrillus et Memnon, postquam libellos suos synodo, quæ cum eis congregata fuerat, obtulerunt (quamvis Socrates per ignorantiam aliter scripserit), Joannes una cum suis evocatus est, ut rationem de exauctorationis sententia, quam illegitime tulisset, redderet. Ubi vero ille non comparuit, post tertiam citationem, sicuti mos est, Cyrillus quidem et Memnon a sancta universali synodo, ab exauctorationis sententia præter rationem lata absoluti sunt: et qui eos exauctoraverant maxime vinculis obstringuntur. Nam et a divina communione sunt exclusi, et sacerdotalis eis auctoritas omnis adempta, **515** Joanni videlicet, et qui in partibus ejus erant episcopis, in quibus etiam fuit sapiens ille Theodoritus Cyri episcopus: donec seipsos condemnantes, erratum suum profiteantur. Theodoritus sane Joannis vicem ægre ferens, in Cyrillum invectus est: confutans etiam, quæ tertiæ ad Nestorium epistolæ duodecim capita Cyrillus adjunxerat perperam ea exponendo. Quod cum non rite fecerit, Nestorio quam maxime patrocinari judicatus est. Adversus quod scriptum Theodoriti, ea quæ diximus capita Cyrillus docte tutatus est, ea pro eo atque decuit interpretando, et latentem in eis sententiam declarando. Hæc omnia cum ab utraque parte ad imperatorem sunt relata, tum episcopi eidem præsto fuere, qui acta factionis utriusque renuntiarunt. Imperator primum Nestorii exauctorationem ratam non habuit. Orientales enim episcopi Nestorium secum abductum in annum tertium per vim in episcopatu retinuere. Quarto autem ab illius exauctoratione anno, Joannes Antiochenus judicium Dei metuens, et multos præterea prava Nestorii opinione corruptos videns, Theodosio imperatori, ut quamprimum eum ex Orientali ditione ejiceret, significavit. Et imperator postquam blasphemiam illius certo cognovit, confestim Nestorium quidem Oasim deportari jussit. Ad Cyrillum autem et Joannem pie scriptas litteras dedit, ut cum inter se consen-

καὶ ὁ βασιλεὺς Θεοδόσιος, καὶ μάλιστα A quinta die, mortuus est. Tum vero imperator Theo-
ἡ βασιλὶς, τοῦ πράγματος πρόνοιαν dosius, et Pulcheria Augusta maxime curam ejus
ο. Ἵνα γὰρ μὴ πάλιν πράγματα ἔχωσι rei suscepit. Ne enim rursus negotium eis exhibe-
ογῆς ἐπισκόπου οἷς συγχεῖν τὰ τῆς ἐκ- retur de electione episcopi, unde miscerí ecclesiæ
ἔμελλε, μελλήσας μηδὲν, ἔτι προκει- res et confundi potuissent, nulla interposita mora,
οῦ σώματος Μαξιμιανοῦ, τοὺς παρευρε- cum adhuc Maximiani corpus insepultum esset,
ὼν ἐπισκόπων ὁθοίσας, ἐνθρονίζειν τὸν episcopos quoscunque invenire potuerunt, coactos,
τροὐτρέπετο. Τῆς γὰρ περὶ ἐκείνου σκέψεως inthronisare atque in vacuam ecclesiæ possessio-
οὔσης, καὶ Κελεστῖνος ὁ τῆς Ῥώμης ἐπί- nem inducere Proclum jussit. Cum namque deli-
ψηφος δι' ἐπιστολῶν ἦν, πρός τε Κύριλλον beratum antea de eo esset, Cœlestinus quoque
σιον, καὶ Ἰωάννην τὸν Ἀντιοχείας, καὶ Romæ episcopus suffragatus ei per epistolas fuerat,
λονίκης Ῥοῦφον γράφων, καὶ πᾶσι τρό- ad magnum illum Cyrillum et Joannem Antiochenum
ιδάσκων μηδὲν ἐμποδὼν καθίστασθαι, τὸν et Rufum Thessalonicensem scribens, et modis
λεως ὄντα ἢ καὶ ὀνομασθέντα μόνον ἐπί- omnibus docens, nihil obstare, quominus qui
ς ἑτέραν μετατίθεσθαι πόλιν. Ἐνθρονισθεὶς alterius urbis aut sit, aut saltem designatus sit
B
ὄκλος, ἔπειτα τὴν ἐκκομιδὴν καὶ κηδείαν episcopus, in aliam transferatur urbem. Proclus
τος Μαξιμιανοῦ ἐποιεῖτο, τὰ τῆς πατριαρ- igitur in sede sua collocatus, postea funus et exse-
ντα περιθέμενος σύμβολα. Ἄξιον δ' οἶμαι quias Maximiani, omnibus patriarchæ insignibus
τούτου βραχέα τῇ ἱστορίᾳ ἐνθεῖναι. usus, curavit. Sed de hoc quoque pauca quædam
historiæ adnectenda duxi.

ΚΕΦΑΛ. ΛΗ'.

CAPUT XXXVIII.

κλου, οἷος τὸν λόγον καὶ τὸ ἦθος· καὶ De Proclo, qua doctrina, quave vita fuerit, et ut
λα τῷ βασιλεῖ κεχαρισμένος ἦν· καὶ ὅτι illum imperator charum gratumque habuerit; et
ς τότε παραδόξως γεγενημένοις Θεῷ, quod idem competenti et debito sermone, res quæ
ος ὁμιλίαν ἁρμόζουσαν διελθών, ἐθαυ- eo tempore præter opinionem hominum mirificæ
accidérunt, in Deum auctorem referens, apud om-
nes in admiratione fuerit.

, ἐκ πρώτης τριχὸς εἰς διδασκάλους φοι- A primo is capillo præceptoribus usus, in arte
ορικῆς ἐπὶ πλεῖστον ἐπεμελήθη. Εἰς ἀνα- dicendi potissimum elaboravit. Et post adolescen-
δὲ τελέσας βαθμὸν ἐν νέᾳ πάνυ τῇ ἡλικίᾳ, C tiam exactam, in juvenili admodum ætate, in lecto-
παραμείψας τὸν μείρακα, πρῶτα μὲν τῷ rum ordinem cooptatus, primum divi Joannis
άνῃ τῷ Χρυσοστόμῳ ἱεραρχοῦντι τῆς Chrysostomi Constantinopolitanam ecclesiam admi-
τίνου παρείπετο, ὑπουργὸς αὐτῷ καὶ συν- nistrantis sectator, minister, librisque scribendis
ν λόγων γινόμενος, καὶ ὅση χρεία τοῦ σώ- adjutor, et corporis ejus curator fuit. Hic Paulum
είνῳ γινόμενος. Οὗτος δὴ καὶ Παύλῳ Joanni magno in aurem dictitantem, atque arca-
τῷ μεγάλῳ Ἰωάννῃ διαλεγομένῳ, καὶ τὸν niorem epistolarum suarum sensum revelantem,
ἐκείνου ἐπιστολῶν ἐκκαλύπτοντι μυστι- per januæ rimas prospectans vidit. **523** Atque ubi
ἐνέτυχε τῇ τῆς θυρίδος παρακύπτων ille in exsilio vixit, ab illius affectione non desci-
εἰ δ' ἐκεῖνος ὑπερόριος ἦν, μὴ τῆς ἐκείνου scens, cum successore ejus Attico episcopo fuit,
ἀποστὰς, τῷ μετ' ἐκεῖνον ἐπισκόπῳ Ἀττι- orationum illius scriba. Quem ille in divino vitæ
ν, ὑπογραφεὺς τῶν ἐκείνου λόγων καθε- instituto progredientem, in diaconatus gradum
ὢν δὴ τῇ κατὰ Θεὸν προβαίνοντα ἀγωγῇ, sustulit. Deinde vero cum in presbyterorum cathe-
τῆς διακονίας ἠξίου βαθμοῦ. Ἔπειτα δὲ καὶ dra Dominum laudaret, a Sisinio ecclesiæ Cyzi-
ᾳ πρεσβυτέρων αἰνέσας τὸν Κύριον, ὑπὸ cenæ designatus est antistes. Longo vero tempore
τῆς κατὰ Κύζικον ἐκκλησίας προεβλήθη D post, quemadmodum diximus, Constantinopolitanæ
ς. Πολλῷ δὲ ὕστερον ὥς γε ἡμῖν εἴρηται, ecclesiæ episcopatus ei commissus est. Et quod
Κωνσταντίνου ἐκκλησίας τὴν ἐπισκοπὴν moribus atque institutis placidus maxime vir es-
ῃ. Χρηστὸς δὲ ὢν ἀνὴρ μάλιστα κατά τε set, quæcunque in Joanne et Attico eximia erant,
τρόπον, ὅσα δὴ Ἰωάννῃ καὶ Ἀττικῷ προσ- expressit. Malorum tolerantia illis etiam superior
ηκτὰ, ἀνεμάξατο. Ἀνεξίκακος δὲ καὶ fuit. Atticus namque sæpius etiam eis qui in fide
ερ ἐκεῖνοι ἐγένετο. Ἀττικὸς μὲν γὰρ πολ- a se non dissentirent, terribilis esse visus est. Hic
ὶ τοῖς διαφόροις τῆς πίστεως φοβερὸς μάλα vero et erga illos, et in alios omnes placidus et
Οὗτος δὲ κἀκείνοις καὶ πᾶσιν ἥπιος καὶ lenis admodum fuit, benevolentia potius quam vi
μάλα ἦν, τούτοις μᾶλλον ἢ βίᾳ ἕλκειν pertrahere illos ad se in animo habens. Et quo-
διανοούμενος. Μηδενὶ γὰρ ταραχῆς αἴτιος niam nemini turbarum causam præbuit, Ecclesiæ
, τὸ τῆς Ἐκκλησίας ἀξίωμα, τὸ ἐπιεικὲς, dignitatem in humanitate et mansuetudine consi-
ὶ πρᾶον, ἀθιγὲς διετήρησεν. ἐν τούτῳ δὴ stentem, integram conservavit. Hac in parte Theo-
τὸν βασιλέα μιμούμενος Θεοδόσιον· καὶ dosium imperatorem imitatus: nam et is haud-
ίνος οὐδαμῶς τῇ βασιλικῇ αὐστηρίᾳ κατὰ quaquam imperiali severitate, adversus eos qui

ΚΕΦΑΛ. ΛΘ'. A **525** CAPUT XXXIX.

Περὶ μεταθέσεων ἀπὸ θρόνου εἰς θρόνον, ὅτι ἔθος τοῦτο ἄνωθεν ἐκκλησιαστικὸν, καὶ οὐδὲν τῇ ἐκκλησιαστικῇ εὐταξίᾳ λυμαίνεται τοῦτο, μόνον καλῶς καὶ ὡς χρὴ γινόμενον.

De translationibus episcoporum ex sede in sedem aliam, et quod consuetudo ea antiquitus in ecclesiis obtinuerit. Quodque talis translatio bene instituto ecclesiastico ordini nihil afferat detrimenti, ut modo ea rite et ordine fiat.

Ἐπειδὴ δέ τινες φθόνῳ φερόμενοι ἐν αἰτίαις ποιοῦνται τὸν ἐκκλησιαστικὸν κανόνα, μῶμον ὡς εἰ τῷ θείῳ τούτῳ ἀνδρὶ προστριβόμενοι· ὅτιπερ Κυζίκου ἐπίσκοπος χειροτονηθεὶς, εἰς τὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως μετετέθη θρόνον, δίκαιον ἡγημαι βραχέ' ἅττα καὶ περὶ μεταθέσεων ἐνταῦθα διαλαβεῖν, ἵν' ἔξω μὲν αἰτίας καὶ Πρόκλος γένοιτο, καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ εἴη τοῦτο Θεοῦ ἱκανὸν παράδειγμα εἰς ἀσφάλειαν, ὡς ἂν μὴ ῥᾴδιον εἴη βουλομένῳ παντὶ τοῖς ἀλλόγως αὐτῇ πεπραγμένοις μέμψιν ὡς ἔτυχε περιάπτειν. Καὶ γὰρ ἐμοὶ δοκοῦσιν οἱ τότε λέγειν ἐπιχειρήσαντες, ἢ φθόνῳ φέρεσθαι, ἢ ἀγνοεῖν τόν τε νοῦν τῶν κανόνων, καὶ τὰ διαφόρως ἐπί τε οἰκονομίᾳ καὶ χρειωδῶς ταῖς ἐκκλησίαις γενόμενα. Οἵ τε γὰρ θεῖοι κανόνες, καὶ οἱ πάλαι τῆς Ἐκκλησίας προστάται, ἀδιάφορον εἶχον, ὁσάκις ἂν εὔλογος χρεία καλοίη, τὸ ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν μετάγειν ἐπίσκοπον· καὶ ταῦτα εἰ περὶ εὐσεβείας ἦν ἡ μετάθεσις, ἢ περὶ εἰρήνης ἴσως· καὶ ἐκκλησιαστικῆς καταστάσεως. Τὴν γὰρ μετάβασιν ὁ κανὼν εἴργει, οὐ τὴν μετάθεσιν. Ἡ μὲν γὰρ τὸ ἀβούλητον πάντως ἐμφαίνει καὶ ἀπροαίρετον· ἐπὶ γὰρ τῶν ὡσανεὶ ἀψύχων ἡ λέξις προάγεται· ἡ δέ γε μετάβασις ἐπὶ τῶν ἐμψύχων καὶ ὡσανεὶ ἐπιπηδώντων τοῖς θρόνοις δι' ἔπαρσιν ἴσως καὶ σύγχυσιν· ἣν μάλα καὶ ὁ κανὼν εὐλόγως ἐπέχει, ὡς μικρὸν ὕστερον πλατύτερον διαλήψομαι· τὴν δ' εὔλογον μετάθεσιν οὐδαμῶς· καὶ γὰρ πρῶτος ὁ τῶν ἀποστόλων κορυφαῖος Πέτρος τῆς Ῥωμαίων καθηγήσατο πόλεως· εἶτα καὶ ἐπὶ τὴν Ἀλεξάνδρου πάλιν πρῶτος κλήρῳ μετέβαινεν· ἐν αἷς Λίνον καὶ Μάρκον χειροτονήσας, ἐφ' ἑτέρας πόλεις ἀνέτρεχεν. Εὐσέβιος δ' ὁ Παμφίλου ἐν τῇ ἕκτῃ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν συγγραφῶν Ἀλέξανδρόν τινα ἱστορεῖ ἐπίσκοπον μιᾶς τῶν περὶ Καππαδοκίαν ἐκκλησιῶν ὄντα ἀφῖχθαι μὲν εἰς Ἱεροσόλυμα κατὰ θέαν καὶ εὐχὴν τόπων τῶν ἱερῶν, ὑπὸ δὲ τῶν ἐκεῖσε Ἱεροσολυμιτῶν κατασχεθέντα, τῷ θρόνῳ τοῦ ἱεροῦ Ναρκίσσου ἔτι περιόντος ἐνθρονισθῆναι, καὶ διὰ βίου τῆς Ἱεροσολύμων ἐκκλησίας προστῆναι· περὶ οὗ καὶ ἡμεῖς μνείαν ἐν τῇ πέμπτῃ τῶν ἱστοριῶν πεποιήμεθα κεφαλαίῳ δεκάτῳ. Ὅτι δὲ καὶ ἄλλοι πολλοὶ χρείας ἀναγκαίας καλούσης εἰς ἑτέρας μετεχώρησαν ἐκκλησίας, εὔδηλον. Ἐγὼ δὲ, εἰ καὶ μὴ πάντας, ἀλλ' οὖν τινας τῇ συγγραφῇ παραθήσομαι. Ὁ μέγας Εὐστάθιος ἀπὸ Βερροίας, εἴη δ' ἂν αὕτη τὸ Χάλεπ, εἰς Ἀντιόχειαν μετετέθη, τοῦ πρώτου ἐν βασιλεῦσι Χριστιανῶν Κωνσταντίνου τὴν Ῥωμαίων ἡγεμονίαν ἰθύνοντος. Ἐπὶ δ' αὐτοῦ καὶ Μάξιμος ἀπὸ Διοσπόλεως εἰς Ἱεροσόλυμα μετετέθη, τὸν πολὺν καὶ μέγαν διαδεξαμένου Μακάριον. Ἀλλὰ καὶ Εὐδόξιος ὁ κακόδοξος ἐκ Γερμανικίας πρῶτον εἰς Ἀντιόχειαν, ἐκεῖθεν δὲ εἰς Κωνσταντινούπολιν μετατίθεται. Ὁ δὲ θεῖος Μελέτιος πρότερον Σεβαστείας τῆς κατὰ

Quandoquidem autem nonnulli invidia ducti, divinum virum reprehendunt, ecclesiasticum canonem prætendentes, quod Cyzici episcopus ordinatus, in Constantinopolitanæ urbis thronum translatus sit : æquum esse duxi, pauca quædam de translationibus ejusmodi hic perstringere, ut simul et Proclus crimine absolvatur, et Ecclesia classicum hoc ad certitudinem divinitus proditum habeat exemplum, ne cuivis facere id volenti proclive sit, res Ecclesiæ rite atque ordine actas, temere per reprehensionem carpere. Nam qui tum rem hanc taxare conati sunt, vel invidia ferri, vel ignorare mihi visi sunt, canonum sensum et mentem, atque ea quæ varie in ecclesiis per dispensationem et utilitatem servata sunt et gesta. Divini siquidem canones, et veteres Ecclesiæ antistites liberum esse voluerunt, quotiescunque legitima suaderet utilitas, ex urbe una in aliam episcopum transferre : videlicet si sincerior pietas, vel ecclesiasticæ forte tranquillitatis constitutio translationem flagitaret. Transitionem namque prohibet, non translationem. Hæc enim, id quod præter voluntatem et præter institutum fit, omnino significat, et vox ea veluti in inanimatis usurpatur : illa vero, de animatis, et quodammodo de eis dicitur qui per arrogantiam forte miscendarum rerum gratia, in thronos insiliunt. Eam vero recte canon, sicuti paulo post fusius exponam, inhibet : legitimam autem translationem nequaquam. Nam primus apostolorum ille princeps Petrus, Romanæ urbis gubernavit Ecclesiam : deinde primus etiam Alexandriam sorte transiit. In quibus ecclesiis ubi Linum et Marcum episcopos creavit, alias rursus urbes adiit. Eusebius autem Pamphili in sexto Ecclesiasticarum Historiarum libro, Alexandrum quemdam ecclesiæ in Cappadocia cujusdam episcopum, Hierosolyma sacrorum locorum spectandorum et precationis ibi faciendæ gratia profectum, atque a Hierosolymitanis retentum, in throno sacri Narcissi adhuc superstitis collocatum esse, et per vitam omnem Hierosolymitanæ Ecclesiæ præfuisse, memoriæ mandavit : **526** cujus et nos in quinto operis hujus libro, capite decimo mentionem fecimus. Quod vero et multi alii, necessaria utilitate vocante, in alias transierint ecclesias, satis patet. Ego vero, etsi non omnes, aliquos tamen in historia hac recensebo. Magnus ille Eustathius a Berrhœa (quæ est ipsa Chaleb) in Antiochiam translatus est, Constantino primo Christiano imperatore imperium Romanum administrante : sub quo et Maximus ex Diospoli Hierosolyma transiit, magno Macario succedens. Sed et Eudoxius ille, prave prorsus contra nomen suum opinionis, ex Germa-

ἀλ πρὸς ἐκεῖνον ἐπιστράφεις. Τοῦ λοιποῦ σοι, πᾶσα περιῄρηται πρόφασις προστασίαν ἐκκλη- ποδιδράσκειν· πολὺ γὰρ τὸ φλέγον ἐν τῇ ι· καί σοι εὔκαιρος τόπος ηὐτρέπισται πρὸς καὶ τοίνυν μὴ μέλλε, ἀλλ' ἐπὶ Τροΐαν ὅσον τορεύου. Μετέστη τοίνυν ἐκεῖσε ὁ Σιλβανός· ῦμα ἐξαίσιον ταῖς ἐκείνου διεπράχθη χερσίν· ξιον ἥγημαι διηγήσασθαι. Τῷ τῆς Τρῳάδος ᾧ ἄρτι ναῦς παμμεγέθης μεγάλων ἀγωγὴς ἐσκεύαστο· πλάτην αὐτὴν οἱ περὶ θάλατταν ουσιν. Ἐπεὶ δὲ ταύτην ἔδει καθέλκεσθαι εἰς λασσαν, πολλοὶ συνέῤῥεον καλωδίοις τισὶν ς ἐπὶ τὴν ὑγράν. Ὡς δ' ἐπὶ πολλαῖς ἡμέραις ς ἦν, ἐνέργειαν δαιμονίαν ᾠήθησαν εἶναι τῆς ἣν ἀκινησίαν. Καὶ δὴ ἀφικόμενοι παρὰ τὸν τον Σιλβανὸν εὐχὴν ᾔτουν αὐτὸν ἐπ' ἐκείνῃ ι· ἐκείνην γὰρ ἐπίστευον μόνην ἀποχρῶσαν ρὸς κίνησιν. Ὁ δὲ μετρίῳ τῷ ἤθει μὴ αὐτοῦ ν ἔλεγεν εἶναι, ἁμαρτωλοῦ γε ὄντος, ἀλλά λου, ᾧ καὶ τὸ Θεῖον ἐπαναπαύεται. Ὡς δ' πολλὰ λιπαροῦντες ἐπέκειντο, μόλις εἶκει· ὰ τὸν αἰγιαλὸν γεγονὼς, ἑνὸς τῶν καλωδίων ὸς ἥπτετο· καὶ τοῖς ἄλλοις ἔχεσθαι τοῦ ἔργου υᾶτο. Βραχὺ δ' ἐκείνων ἐπωθησάντων, ἡ περ ἔμψυχος τάχει πολλῷ τῶν ὑπερκειμένων ίνουσα, ἐπὶ τὴν θάλασσαν ἐπορεύετο. Τοῦτο ον ἐπὶ πᾶσαν τὴν ἐπαρχίαν διέβαινε, καὶ εὐλάβειαν ἐπεμαρτύρει τῷ Σιλβανῷ. Ἀγαθὸς τὰ μάλιστα ὤν, ἐπεὶ καὶ τοὺς ὑπ' αὐτὸν ὺς ἐώρα ὥσπερ ἐμποριαν ποιουμένους τὰς ποτε προσπιπτούσας ἐρεσχελίας τῶν δικα- , ἐκύρου μηδένα τῶν κλήρων δικάζειν δίκην λλὰ τοὺς τῶν αἰτούντων χάρτας λαμβάνων, πιστῶν, ὃν ἤδει διαφερόντως πολλὴν πρό- ῦ δικαίου ποιούμενον, μετεστέλλετο· καὶ ις ἐγχειρίζων ἐκείνῳ, τὰς τῶν δικαζομένων ίας ἀπήλαυνεν. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν περὶ Σιλ- εἰ καὶ παρεκβατικώτερον, ἀλλ' οὖν γε, ὡς τῇ παρούσῃ ἱστορίᾳ προσήκοντα· ἐξῆς δὲ ι πολλοὶ ἀπὸ θρόνων εἰς θρόνους μετῆχθη- ; ὁ σοφώτατος οὗτος Πρόκλος, ἀπὸ Κυζίκου εἰς εἰς Κωνσταντινούπολιν· καὶ τοῦ πάππα Κελεστίνου τῇ πράξει συνευδοκοῦντος, καὶ ολῶν τριῶν πρός τε τὸν Ἀλεξανδρείας Κύ- καὶ τὸν Ἀντιοχείας Ἰωάννην, καὶ Ῥοῦφον σαλονίκης γράφων συνίστησι, τὸ κατὰ μη- ροσίστασθαι τοῖς κανόσι τὴν τῶν ἐπισκόπων ιν ἀπὸ τῆσδε πόλεως εἰς ἑτέραν. Ἐγὼ δ', αρεκβατικώτερον, καὶ τοὺς ἐξῆς; ὅσοι δὴ ησαν προσθεῖναι τῇ ἱστορίᾳ μάλα βιάσο- σήκοντά γε, οἶμαι, ὁρῶν τοῖς περὶ ταῦτα έσι. Πρὸς γὰρ δὴ τούτοις ἐπὶ Ζήνωνος καὶ ς Πέτρος εἰσηγήσεσιν Ἀκακίου τοῦ τῆς ντίνου προέδρου ἀπὸ Εὐχαΐτων εἰς Ἀλεξάν- μετατίθεται· ὡς ἐξῆς περὶ τούτου τε καὶ ων, ἢν Θεῷ βουλομένῳ εἴη, ῥηθήσεται. Ὁ

est locus. Proinde nihil morare, sed protinus Trojam proficiscere. Itaque Sylvanus eo transiit : atque ibi miraculum insigne manibus ejus editum est, quod profecto dignum est ut commemoretur. In littore Trojano ingens oneraria navis, quæ magnas columnas ferret, constructa fuerat : platem, a latitudine, eam nautæ nominant. Hanc cum opus esset in mare provolvere, multi qui funibus eam in undas traherent, confluxere. Illa (1) vero diebus pluribus moveri loco non potuit : et homines immobilem ejus stationem dæmonis efficaciæ ascripserunt : **528** quapropter episcopum Sylvanum adierunt, et ab eo ut precationem super ea faceret, petierunt, eam ipsam solam ad commovendam navim suffecturam esse credentes. Ille pro modestia sua non ipsius, ut hominis peccatoris, id opus, sed alterius cujuspiam in quo divinum numen conquiesceret, esse dixit. Ubi vero illi magis etiam ei multa precati institere, petitioni eorum vix tandem cedens, ad littus advenit : et oratione peracta, funem unum attigit, et alios operi ei insistere jussit. Paululum navis ab illis impulsa est : et illa perinde atque animata esset, celeritate multa provoluta, ad mare pervenit. Hæc res in provinciam omnem vulgata, religionem magnam Sylvano est attestata. Et cum vir optimus esset, quoniam qui sub eo erant clerici, in causis et nugis, undecunque inter eos qui judicio contenderent, provenientibus veluti nundinationem instituerent (2), ne quis ex clero postea causam quampiam judicaret, constituit. Sed supplicantium libellos acceptos, uni ex fidelibus laicis, quem præcipue justi et æqui studiosum esse sciret, ac cito dedit, eique judicio causarum commisso, jure contendentium nugamenta rejecit. Hæc de Sylvano (3), quamvis per digressionem, non tamen, sicuti puto, ab historia nostra aliena, dicta sint. Deinceps vero multi quoque alii ex throno in thronum sunt missi. Sicuti sapientissimus iste Proclus Cyzico Constantinopolim est translatus, Celestino Romano papa rem eam comprobante, epistolis tribus ad Cyrillum Alexandrinum, et Joannem Antiochenum, et Rufum Thessalonicensem scriptis : in quibus asserit, canonibus non obesse episcoporum ex urbe in urbem legitimam ejusmodi translationem. Ego vero ab instituto digredi, eosque qui deinde translati ita sint, operi huic adnectere cogor, rerum talium studiosis, ut equidem puto, gratificaturus. Præter eos, quos diximus, Zenone imperante, Petrus Mongius, Acacii Constantinopolitani episcopi suggestione, ab Enchaitis Alexandriam transmissus est : sicuti postea de hoc et aliis, si Deo visum fuerit, dicemus. Anthimus Trapezuntius, sub Justino imperatore, in sedem Constantinopolitanam traductus est. **529** Rem hanc confirmat admirandus etiam ille contionum esse forensium. l. *Repetita*. C. De episcop. et cler.

(1) II Tim. II, et 21, quæst. 3, Placuit, etc.

erat, lib. VII, cap. 37.
surdum clericis est, imo etiam oppro- , si peritos se velint ostendere disceptа-

σης δὲ καὶ ὁ Λεοντουπόλεως ἔσχεν Ἀρκαδιούπολιν. Τῷ Ἀλεξιουπόλεως σχολάζοντι ἡ Ἄβυδος ἐπεδόθη· ἐς ὕστερον δὲ καὶ ὁ Ἄπρως. Πολλαὶ δὲ καὶ τῶν ἐκκλησιῶν ἥνωνται, ὥσπερ ἡ Πάρος καὶ ἡ Νάξια, τά τε Σοῦγδα καὶ τὰ Φοῦλα, ἥ τε Ἀλανία καὶ ἡ Σωτηριούπολις. Τοῦ δ' ἐξ Ἀγγέλων Ἰσαακίου τὸν τῆς βασιλείας πρυτανεύοντος θρόνον, ὁ Ἱεροσολύμων Δοσίθεος εἰς τὸν τῆς Κωνσταντίνου Θρόνον μετάγεται· ἐκεῖσε δὲ Μάρκος ὁ κατὰ Φλῶρον προάγεται. Εἶτα πάλιν Δοσίθεος τὴν Κωνσταντίνου λιπὼν, εἰς τὸν τῆς Αἰλίας θρόνον ἐπάνεισι, τοῦ κατὰ Φλῶρον ἐκεῖθεν παρὰ πᾶσαν δίκην ἀπελαθέντος. Ἐς ὕστερον δὲ καὶ ἄμφω τοὺς θρόνους τῆς τ' Αἰλίας καὶ Κωνσταντίνου παρῆτείτο Δοσίθεος· καὶ καθ' αὐτὸν γενόμενος ἐτελεύτα. Ταῦτα μὲν ἐν τοῖς ἄνω χρόνοις ἐγένετο· ἐν δὲ τῷ κατ' ἐμὲ χρόνῳ καὶ τοὺς τέσσαρας τῶν ὑψηλῶν προεδρεύοντας Θρόνων ἐκ μεταθέσεων οἷδα γεγενημένους. Μετὰ γὰρ τὸν πολὺν ἐκεῖνον Ἀρσένιον ὁ τῆς Ἐφεσίων Νικηφόρος, καὶ ὁ τῆς Ἀδριανοῦ Γερμανὸς, εἰς τὸν τῆς Κωνσταντίνου μετατίθενται θρόνον. Πολλῷ δὲ ὕστερον καὶ Νίφωνα ἐκ τῆς ἐν Ἑλλησπόντῳ Κυζίκου εἰς τὸν αὐτὸν ἀναγόμενον θρόνον ἐθεασάμην. Ἀλλὰ μὴν καὶ τὸν Ἀλεξανδρείας Ἀθανάσιον, ὃς τὸν Νικόλαον διεδέξατο, ὁ τῆς Αἰγύπτου ἐπίσκοπος Γρηγόριος διαδέχεται. Ἀνὰ δὲ τὴν Ἀντιόχου κατὰ διαδοχὴν καὶ τέσσαρας ἔγνων ἐκ μεταθέσεων· μετὰ γὰρ Εὐθύμιον καὶ Ἀρσένιος ἐκ Τριπόλεως τὸν ἐκεῖσε θρόνον κληροῦται. Τοῦτον δὲ ὁ τῆς Τύρου Κύριλλος διαδέχεται· καὶ τοῦτον δὲ ὁ τῆς Πομπηϊουπόλεως Διονύσιος· τὸν δ' αὖθις Κύριλλος ἕτερος, οὗ διάδοχος ὁ Μοψουεστίας λαμπρὸς Διονύσιος· καὶ τοῦτον πάλιν ὁ Τύρου Σωφρόνιος. Ὅσα δὲ καὶ ἐν Ἱεροσολύμοις ἐκ μεταθέσεως δύο τεθείαμαι. Σωφρονίου γὰρ τελευτήσαντος, ὁ τῆς Φιλίππου Καισαρείας Ἀθανάσιος διάδοχος γίνεται. Οὗ Γαβριήλ τις Καισαρείας τῆς Φιλίππου καὶ οὗτος πρώην ἐπίσκοπος ἀναχηρυχθείς, δόλῳ τὸν Θρόνον Ἱεροσολύμων ἁρπάζει· καὶ μετὰ βραχὺ τέλει τοῦ βίου χρησάμενος, τῷ πρώην Ἀθανασίῳ καὶ ἄκων καταλείπει τὸν θρόνον. Ταῦτα μὲν περὶ μεταθέσεων· ἃ ἐγὼ καὶ πρώην καὶ ὕστερον γνοὺς, τῇ συγγραφῇ παρεθέμην. Πολλοὺς δ' ἂν καὶ ἄλλους εὕροι τις ἴσως ταῖς ἱστορίαις φιλοπονῶν. Ὁ γὰρ κανὼν, ἥπερ μοι εἴρηται, μετάθεσιν τὸ τοιοῦτον ὀνομάζει, καὶ οὐ μετάστασιν ἢ μετάβασιν. Ταῦτα γὰρ ὡς ἂν τις εἴποι ἐπὶ ἐμψύχων λαμβάνονται, καὶ ἐξ οἰκείας προαιρέσεως κινουμένων· τὸ δέ γε μετατίθεσθαι καὶ ἡ μετάθεσις ἐπὶ ἀψύχων, καὶ ὑφ' ἑτέρων ὡσανεὶ κινουμένων. Εἴη δ' ἂν μετάστασις ἐπὶ τῶν οἴκοθεν ἐπικηδώντων τοῖς ὑψηλοτέροις τῶν θρόνων· μετάθεσις δὲ ἐπὶ τῶν ὑφ' ἑτέρων ἀκουσίῳ τῇ γνώμῃ τρόπον τινὰ προδιδαζομένων. Ὅ δὴ καὶ Κελεστῖνος ὁ τῆς Ῥώμης ἐπίσκοπος ἐν τοῖς παρ' αὐτῷ καλουμένοις σεκρέτοις ἐν κεφαλαίῳ δευτέρῳ παραδεικνὺς τάδε κατὰ ῥῆμα διέξεισιν· « Εἰ-

(1) De hac re ipse Nicephorus in catalogo episcoporum Constantinopolitanorum : Ἀρσένιος ἄριστος ἐν ἀρχιθύταις τῆς Ἐφέσου πρόεδρος ὁ Νικηφόρος, τῆς Ἀδριανοῦ Γερμανὸς ἀρχιθύτης. Hoc est : *In archimystis optimus Arsenius, Ephesique præsul inclytus Nicephorus, Germanus urbis Adriani episcopus.*.

A præter jus et æquum omne expulso. Postea vero utraque et Æliensi et Constantinopolitana sede posthabita, Dositheus privatus vixit et decessit. Hæc superioribus temporibus sunt acta. Ætate vero mea quatuor sublimium sedium antistites, ex translatione, Ecclesiæ rebus præesse memini. Post magnum enim Arsenium illum Nicephorus Ephesius et Germanus Adrianopolitanus in Constantinopolitanam Ecclesiam sunt transmissi (1). Multo deinde post, Niphonem etiam ex Hellesponti Cyzico in eamdem Ecclesiam deductum esse vidimus. Athanasio quoque Alexandrino, qui Nicolao successerat, Gregorius Ægypti episcopus subrogatus est. Antiochiæ vero quatuor per ejusmodi translationem episcopos successisse novi. Post Eu-
B thymium namque ex Tripoli Arsenius transmissus sedem eam sortitus est. Cui Cyrillus Tyrius successit. Atque huic Pompeiopolitanus Dionysius : Dionysio rursus Cyrillus alius, qui deinceps successorem habuit clarum illum Dionysium Mopsuestiensem, atque hic rursus Sophronium Tyrium. Hierosolymis itidem duos per translationem successisse vidimus. **531** Nam Sophronio defuncto, in locum ejus Athanasius Cæsareæ Philippi episcopus suffectus est. Cujus sedem Gabriel quidam Cæsareæ Philippi, et ipse nuper episcopus renuntiatus, dolo rapuit : et paulo post fatis concedens, vel invitus eam rursus Athanasio priori reliquit. Hæc de episcoporum translationibus, quæ vel antea vel post facta esse cognovi, volumini huic an-
C nexui. Fortasse autem plures alios quisquam invenerit, qui historias studiose evolvat. Canon namque, sicuti a me est dictum, translationem eam rem appellat, et non permutationem, aut transitionem : quod hæc verba de animatis et eis quæ proprio arbitrio et voluntate moventur, transferri autem et translatio de inanimatis atque eis quæ veluti ab aliis moventur, dicatur : ita ut transmutatio et transitio eorum sit, quæ ex sede sua in sublimiores involant thronos : translatio autem eorum qui ipsi inviti ab aliis alio producuntur. Id quod et Cœlestinus Romæ episcopus, in suis, sicuti ipse appellat, secretis, capite secundo, hisce
D utens verbis ostendit : « Si episcopus utilitatis gratia transferatur, ne id per seipsum faciat, sed fratribus cogentibus. Et rem eam sacræ hujus sedis auctoritate expediat, non inanis gloriæ, verum utilitatis communis aut necessitatis ergo. » Eadem et Anterius collega ejus refert, ita ad verbum dicens : « Translationem episcoporum communis utilitatis aut necessitatis gratia scitote fieri licere, non autem cujuslibet cupiditate, aut dominationis affectione. Siquidem Petrus doctor et dux noster ecclesiasticæ utilitatis causa ex Antiochia Romam translatus est, et inde postea Alexandriam

κρημνοῖς διεφθείροντο· καὶ ἔφθασαν ἂν ἅπαντες τοῖς ὕδασι καὶ κρημνοῖς ἀπολλύμενοι, εἰ μὴ Θεοῦ προνοίᾳ μόλις ἁλιεῖς ἄνδρες καὶ ἐμπορίᾳ συζῶντες ἀναφανέντες Χριστιανοὶ, πᾶσι τρόποις ἀνέλκοντες ἔσωζον, τότ' ἴσως τῆς ἀνοίας λαμβάνοντας αἴσθησιν· τοὺς δὲ ἄλλους ἀεῖργον σφᾶς αὐτοὺς ἐπιῤῥίπτειν τῷ κύματι, ἐπιλέγοντες· τὴν τῶν προῤῥιψάντων ἀπώλειαν· καὶ μόλις ἐν νῷ γενόμενοι, καὶ τῆς ἀκρίτου πίστεως τὴν ἀπάτην φωράσαντες, ἀνέσχον αὐλίως ἐκπλεῖν· καὶ τὸν Ψευδομωσῆν ἐκεῖνον ἐπειρῶντο συσχεῖν. Ἀλλ' οὐκ ἔσχον εἰς ἔργον ἀνῦσαι τὸ σπουδαζόμενον· εὐθὺς γὰρ ἐκεῖνος ἀφανὴς ἦν, καὶ πολλὴν παρέσχεν ὑπόνοιαν, ὡς ἀλάστωρ τις δαίμων ἀνθρωπείαν μορφὴν περιθέμενος, ἐπὶ λύμῃ τὸ ἔθνος προὴγεν. Ἔνθεν τοι καὶ πολλοὶ τὰ Ἰουδαίων χαίρειν φράσαντες, τῶν ἐν Κρήτῃ, τὰ τῶν Χριττιανῶν βεβαίως ἠσπάσαντο, εἰς ἄπειρόν τι πλῆθος ἠριθμημένοι. Παραπλήσιον δέ τι καὶ ἄλλο κατὰ τόνδε τὸν χρόνον ἐγένετο· ὃ καὶ αὐτὸ διηγήσομαι. Βάρβαρόν τι ἔθνος παρὰ τὸ πέραν τοῦ ποταμοῦ Ῥήνου τὰς διατριβὰς ἔχει. Βουργουντζίωνες τῷ ἔθνει τὸ ὄνομα· λίαν δὲ τὸ ἔθνος τοῦτο ἀπραγμονέστατον· τέκτονες γὰρ πάντες σχεδόν εἰσιν· ἐξ οὗ καὶ τὸ ζῆν μισθοῦ πράττουσι. Τὸ οὖν ἔθνος τῶν Οὔννων παρακείμενον ἐπιδρομὰς αὐτοῖς ἐποιεῖτο πυκνὰς, καὶ τὴν ἐκείνων ἔκτιρε χώραν λεηλατοῦν· καὶ πολλοὶ ἀνῃροῦντο συῤῥηγνύμενοι μάχῃ. Ἐν ἀμηχάνῳ δὲ τοῖς δεινοῖς καθεστῶτες, θεῷ τινι ἐπιτρέψαι τὰ καθ' ἑαυτοὺς ἐβουλεύοντο. Ἐν νῷ δὲ θέμενοι ὡς ὁ τῶν Ῥωμαίων καὶ Χριστιανῶν Θεὸς πλεῖστα τοῖς ἐκείνῳ προσκειμένοις ἀρήγει, ὀξύτατος γινόμενος βοηθὸς, κοινῇ ψήφῳ πάντες ἐκείνῃ τῇ πίστει προσῆσαν. Καὶ δὴ κατά μίαν τῶν Γαλλιῶν πόλιν γενόμενοι, ἐκέκτητο τοῦ ἐπισκόπου ἦσαν, καὶ αὐτοὺς τὴν τῶν Χριστιανῶν πίστιν ἀναδιδάξαι, καὶ τοῦ θείου καταξιῶσαι βαπτίσματος. Ὁ δ' ἑπταήμερον νηστείαν ἐπιτρέψας αὐτοῖς, καὶ ᾗ χρεὼν κατηχήσας, κατὰ τὴν ὀγδόην βαπτίσας, οἴκαδε ἀπιέναι ἐκέλευεν, ἐπίσκοπον αὐτοῖς παραδούς. Ἀναθαῤῥήσαντες οὖν ἐντεῦθεν ὁμόσε κατὰ τῶν τυραννούντων ἐχώρουν ἐχθρῶν· καὶ τῆς προσοχῆς οὐδαμῶς ἠστόχουν· ὑπὸ γὰρ πολλῶν σιτίων τροφῆς Οὐπτάρου διαῤῥαγέντος, οὗτος γὰρ τῶν Οὔννων κατῆρχε, σφίσιν ἀνωΐστοις ἐπιθέμενοι, σφόδρα πολλοὺς κατηκόντισαν· τρισχίλιοι γὰρ ὄντες, μυρίους ἀπέκτειναν. Καὶ ἐξ ἐκείνου τὸ ἔθνος τοῦτο διάπυρον ἔσχε πρὸς τὸ ἀκριβῶς Χριστιανίζειν τὸν ἔρωτα. Οὕτω Θεὸς δι' ἄλλων ἕτερα πανσόφως οἰκονομεῖ, βυθοῖς προνοίας ὡς εἰκὸς τὸ πᾶν διοικῶν. Ταῦτα μὲν περὶ τούτων· ἐγὼ δὲ καὶ ἑτέραν τῷ λόγῳ δώσω διήγησιν, ἵν' ἐξῇ πᾶσι γινώσκειν, ὡς καὶ δι' ἀναξίων πολλάκις Θεὸς τὰ συνήθη πράττων τεράστια δείκνυσι.

quidam etiam in præcipitio saxis allisi interierunt. Et universi illi vel in undis, vel in præcipitibus saxis periissent, nisi Dei providentia, vix piscatores et alii mercatura victum quæritantes, Christiani homines, subito extrahentes servassent, tum primum fortasse qua dementia capti essent, sentientes. Hi alios, quominus se in fluctus projicerent, prohibuerunt, eorum qui antea id fecissent, interitum illis indicantes. Qui sane ægre in animo rem secum reputantes, et fraudem sine judicio susceptæ fidei et credulitatis deprehendentes, ut miserabilem in modum enatarent, sustinuerunt: et tandem Pseudomosen illum comprehendere sunt aggressi. Verum perficere id minime potuerunt: confestim enim ille disparuit, et magnam suspicionem præbuit, perniciosum quempiam dæmonem sub humana specie gentem eam in exitium produxisse. Proinde multi Judæorum superstitioni nuntio remisso, in Creta Christianam religionem constanter susceperunt. Horum innumera prope fuit multitudo. Simile quiddam aliud quoque eodem tempore accidit, quod et ipsum commemorabo. Gens quædam barbara ulteriorem Rheni amnis ripam accolit. Burgundiones dicuntur, tranquillitatis et otii valde studiosi. Fabri namque tignarii omnes fere sunt, et ea arte vitæ sumptus tolerant. Porro Hunnorum natio eis imminens, frequentes excursiones in eos faciebat, et regionem eorum diripiendo vastabat. Multi etiam ex illis, cum hostibus pugna congressi, interficiebantur. Cum ergo propter cladem ejusmodi de rebus suis desperarent, ut deo alicui res suas committerent, consilium cepere: cumque in mentem eis veniret, Christianorum Deum cultoribus suis ut acerrimum auxiliatorem plurimum opis ferre, de communi omnium consensu, ad religionem ejus et fidem accesserunt. Quam ob causam et in quadam Galliæ civitate episcopum, ut eos Christianorum religionem edoceret, et divino baptismo dignaretur, obtestati sunt. Ille vero ubi eis septem dierum jejunium indixit, eosque quæ opus erat de sacris rebus instituit, octavo die baptizatos, una cum episcopo quem eis attribuit, domum redire jussit. **534** Et ex ea re fiducia concepta, contra hostes tyrannidem tantam exercentes processerunt: neque eos spes et exspectatio sua fefellit. Nam Uptaro Hunnorum duce ex crapula nimia rupto, de improviso hostes duce orbatos adorti multos admodum telis confecerunt; atque ipsi cum trium tantum millium numerum explerent, decem Hunnorum millia interemerunt. Ex eo tempore Burgundionum gens ardenti ad Christianismum summe conservandum amore flagravit. Ita Deus alia per alia quam sapientissime dispensat, providentiæ arcano longe optime omnia administrans. Hæc hactenus. Ego vero aliam quoque rem commemorabo, ut cognoscere omnes possint, Deum persæpe etiam per indiguos solita consuevisse prodigia exhibere.

τέρων σφραγίσαι παρασκευάσας, τὸ βιβλίον Μάρκῳ τῷ Σκυθίας ἐπισκόπῳ παρετίθει, τῇ πόλει τηνικαῦτα ἐπιδημοῦντι, καὶ ταῦτα δὴ ἐπειπών· « Εἰ μὲν Θεὸς κελεύει ἔτι με περιεῖναι τῷ βίῳ, τόδε τὸν χάρτην ὡς παρακαταθήκην φυλάξας, αὖθις ἀπόδος· εἰ δὲ ἐκείνῳ δοκεῖ ἐμὲ μεταστέλλεσθαι, ἀνελίξας τὸ βιβλίον, εὑρήσεις ὃν ἐγὼ, κοινῇ ψήφῳ ὑμῶν, ἡγεῖσθαι τῆς ἐπισκοπῆς ἔκρινα. » Ἐπεὶ δ' ἐτελεύτα, καὶ μετὰ τρίτην ἡμέραν τὸ βιβλίον ἠνοίγετο, πολλοῦ πλήθους παρόντος, ἀξία ἡ Παύλου ἐπιλογὴ καὶ παρ' ἐκείνων ἐκρίνετο. Καὶ μηδὲν ὑπερθέμενοι, τοὺς ἐκείνον συλλεγομένους ἐξέπεμπον. Οἱ δ' ἀγαθῷ δόλῳ ἐν Τιβεριουπόλει τῆς Φρυγίας τοῦτον εὑρόντες, καὶ ἄκοντα ἄγουσι, καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ αὐτῶν ἐνῳρίζουσι. Καὶ περὶ μὲν Παύλου τοσαῦτα εἰρήσθω.

A clam conscribit: qui presbyter quidem erat, et sub eo monasticam vitam coluerat, tum autem peregre profectus fuerat. Paulus postquam ipse sigillo suo chartam obsignavit, idemque et presbyteri alii jussu ejus fecere, libellum Marco Scytharum episcopo, qui tum in urbe erat, credidit, hisce eum allocutus verbis: « Si Deus me diutius in vita manere voluerit, libellum hunc perinde atque depositum asservatum mihi reddes: sin illi, ut me ad se evocet, visum est, charta resignata, quem ego communi omnium calculo episcopum delegerim, invenies. » Ubi ille mortuus est, et triduo post libellus magna multitudine præsente apertus est, legitima ab omnibus etiam Pauli electio judicata est. Atque illi, nulla interposita mora, homi-

B nes qui Marcianum adducerent, misere: qui eum vel invitum adduxere, et in Ecclesiæ throno collocavere. Hæc de Paulo dicta sint.

Tiberiopoli in Phrygia inventum, dolo bono usi,

ΚΕΦΑΛ. ΜΒ'.

Ὡς ὁ ἐπίσκοπος Πρόκλος Θαλάσσιον τὸν ὕπαρχον σιτοχῶν, εἰς Ἰλλυρίδα μέλλοντα διαβαίνειν, μετὰ Φίρμον Καισαρείας ἐχειροτόνει ἀῤῥόον ἐπίσκοπον.

Κατὰ δὲ τοῦτον τὸν χρόνον (ἐπταικαιδεκάτη δὲ ἦν ὑπατεία Θεοδοσίου) καὶ Πρόκλος ὁ πατριάρχης καινότερον ἢ κατὰ συνήθειαν ἐκκλησιαστικὴν διεπράξατο ἔργον. Ἐπεὶ γὰρ Φίρμος ὁ τῆς ἐν Καππαδοκίᾳ Καισαρείας ἐπίσκοπος ἐτελεύτησεν, οἱ Καισαρεῖς παρῆσαν, ἐπίσκοπον σφίσι χειροτονηθῆναι δεόμενοι. Ἐν νῷ δὲ ἀναπολῶν Πρόκλος, τίνι τὴν ἐπισκοπὴν ἐγχειρίσοι τῆς Καισαρείας, Σαββάτου δ' ἦν ἡμέρα, κατὰ ταυτὸν ἅμα πάντας τοὺς τῆς γερουσίας συνέβη θείας χάριν παρὰ τὸν ἐπίσκοπον ἀφικέσθαι· ἐν οἷς καὶ Θαλάσσιος ἦν, τὴν ὕπαρχον ἀξίαν ἐπειλημμένος τῶν πόλεων, αἳ περὶ τὴν Ἰλλυρίδα εἰσίν. Ἤδη δ' ἐκεῖθεν καὶ πρὸς Ἕω μεταβαίνειν μέλλοντι, ὥστε τὰς ἐκεῖσε φροντίδας πρὸς βασιλέως διέπειν, τὰς χεῖρας ὁ Πρόκλος αὐτίκα τούτῳ ἐπιβαλὼν, ἀντὶ τῆς ὑπάρχου ἀξίας εἰς τὴν Καισαρέων ἐχειροτόνει τοῦτον ἐπίσκοπον. Ὁ μὲν οὖν καὶ ἄκων τὸν τῆς Ἐκκλησίας ὑπεισῆλθε βαθμὸν, καὶ καλῶς τὰ κατὰ τὴν Ἐκκλησίαν διῴκησε· χαλεπήναντος μὲν τοῦ βασιλέως τῷ ἀῤῥήτῳ τοῦ πράγματος, στέρξαντος δ' ὅμως τὴν τοῦ Πρόκλου πρᾶξιν θεσπίσματι. Τοῦτο μὲν τοιοῦτον Πρόκλου τὸ ἔργον, σπάνιον μάλα καὶ ξενίζον εἰς ἀκοήν.

C Eadem tempestate, decimo septimo consulatu Theodosii, patriarcha Proclus novum quid lam præter ecclesiasticam consuetudinem fecit. Cum namque Firmus Cæsareæ Cappadocum episcopus mortuus esset, et Cæsarienses Constantinopolim, ut episcopus eis ordinaretur, petentes venissent, cuinam episcopatum eum committeret Proclus deliberavit. Sabbati dies erat, et commodum tum accidit, ut una senatores omnes ad episcopum visendi ejus gratia venirent: in quibus etiam Thalassius fuit, urbium earum quæ in Illyrico sunt, præfecturam gerens. Et jam is inde in Orientem profecturus fuerat, munus sibi ab imperatore commissum administraturus, cum Proclus, subito manibus injectis, eum pro præfecto episcopum Cæsariensem ordinavit. Atque ille etiam contra animi sui sententiam in Ecclesiæ gradum conscendit, eamque rite administravit: cum quidem tam subitum factum imperator ægre ferret, mox tamen id sanctione sua comprobaret. Facinus hoc Procli insolitum et auditu admodum mirum est.

ΚΕΦΑΛ. ΜΓ'.

Περὶ τῆς ἀνακομιδῆς τῶν ἱερῶν λειψάνων τοῦ πανσόφου Ἰωάννου τοῦ Χρυσορρήμονος.

Ἕτερον δὲ περιφανὲς μάλα καὶ τῇ ἐκείνου δόξῃ προσῆκον ἐνήργει. Συνιδὼν γὰρ τὴν Ἐκκλησίαν πάλαι διαιρουμένην διὰ τὴν τοῦ Χρυσοστόμου καθαίρεσιν, ἐμηχανᾶτο δι' ὧν καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ πραγματεύσοι τὸ ἀστασίαστον, κἀκείνοις τὴν λύπην παραμυθήσαιτο. Καί γε θαυμαστῶς μέτεισι τὸ πρᾶγμα, θεόθεν ἠγμένος. Πέμπτῳ γὰρ τῆς ἐκείνου πατριαρχίας ἔτει τὸ καλῶς στασιάζον ὑπὲρ Ἰωάννου εἰς ἓν ἀθροισθὲν, ἔπεισον Πρόκλον ἐς βασιλέα πρεσβεύειν,

CAPUT XLIII.

De reductione sacrarum reliquiarum sapientissimi Joannis Chrysostomi.

Fecit præterea præclarum aliud quiddam, gloriaque ejus prorsus dignum. Cum enim sciret Ecclesiam dudum scissam esse, propter abrogatam Chrysostomo dignitatem, consilium quæsivit, quomodo Ecclesiam a dissidio et seditione conservaret, et hominum mœrorem consolaretur. Rem eam Dei ductu mirabiliter est aggressus. Quinto patriarchatus ejus anno plebs, quæ pie propter Joannem tumultuata fuerat, congregata, 537 Proclo per-

ς καὶ μετὰ θάνατον, τῇ χήρᾳ τὸν ἀγρὸν A viduæ, inquam, illius, propter quam sponsa Christi
ρῶν, τοῦ Θεοῦ τὸν μέγαν δοξάζοντος, καὶ Ecclesia pastore tanto viduata fuerat. Et rursum
ὑπερορίας ἄδικον διαῤῥήδην κηρύττοντος. Καὶ post mortem quoque justo judicio legitimam ille
ν ἐγχωροῦν τῇ νηΐ, σχίζει τὴν πέτραν· ὃ καὶ tulit sententiam, agrum viduæ auctoritate sua at-
ρο θεώμενον, τὸν τοῦ μεγάλου ζῆλον ἀνακη- tribuens atque confirmans: Deo nimirum magnum
καὶ κήρυκος διαπρύσιον. Ἐπὶ δὲ τοῦτο illum glorificante, et iniquum exsilium ejus aperte
κτο, γαλήνη πάλιν ἐπέτρεχε· καὶ τὰ πλοῖα deprædicante. Et quoad ejus fieri potuit, petram
λλαχόθι ἠγείροντο· καὶ σὺν πομπῇ καὶ δορυ- navis discidit, quod miraculum hodie quoque cer-
μεγίστῃ, φῶς τε ἀνηκούσαις, τῇ βασιλί- nitur, et egregii illius viri ardorem eximium quovis
ἅγιον παραπέμποντες ἤγαγον. Καὶ πρῶτα præcone clarius attestatur. Hoc ubi factum est,
περὶ τοῦ Ἀμαντίου τοῦ μεγάλου Θωμᾶ serenitas rursum advenit, et naves aliæ aliunde
τὸν ὑποδέχεται· ἐκεῖθεν δὲ εἰς τὸν τῆς ἁγίας collectæ, cum apparatu et comitatu maximo, car-
ις νεὼν φέρεται· ἔπειτα ὀχήματι βασιλικῷ ἡ minibusque debitis, virum sanctum prosequentes,
ἀναχθεῖσα, εἰς τὸν τῶν ἱερῶν Ἀποστόλων in urbem imperantem deportarunt. Eumque pri-
ἄγεται. Ἔνθα ὁ βασιλεὺς τῇ χλαμύδι τὴν mum circa Amantium magni Thomæ templum
καλύψας σορὸν, καὶ τῇ λάρνακι τὸ μέτωπον B excepit: inde vero in sanctæ Pacis delubrum de-
ὺς ὀφθαλμοὺς ἐπιθείς, κοινὴν ἱκετείαν ὑπὲρ latus, postea porro imperiali curru tumulus ve-
γεννηκότων προσῆγε. Πάλαι μὲν γὰρ ἐκεῖνοι ctus, in sanctorum apostolorum fanum illatus est.
ότες ἦσαν, κομιδῇ νέον ἐν ὀρφανίᾳ τοῦτον Ibi imperator sacro loculo chlamyde tecto, et
πόντες. Ἰδίᾳ δὲ καὶ ὑπὲρ τῆς μητρὸς ἐλι- fronte atque oculis urnæ impositis, communem
στῆσαι ταύτῃ τὸν κλόνον τῆς λάρνακος, τρια- supplex precationem pro parentibus fecit. Dudum
ἤδη καὶ πέμπτον ἔτος κινούμενον, ὅσον δὴ enim illi mortui fuerant, in pupillari ætate eum
η χρόνον τὴν Ἐκκλησίαν συνέσειε. Καὶ ἡκι- tenerum adhuc relinquentes. Seorsim vero pro ma-
άρτανε τῆς δεήσεως· αὐτίκα γὰρ ἵστατο. Τοῦ tre quoque precatus est, ut tumuli ejus motus
ν ἱεροῦ Πρόκλου τὸν ἅγιον τῷ συνθρόνῳ ἐγ- atque strepitus consisteret. Triginta enim et quin-
ύσαντος, τὸ περιῤῥεῦσαν πλῆθος, μιᾷ γλώσσῃ. que annos jam is quatiebatur, quo tempore scilicet
νέ σου τὸν θρόνον, Πάτερ, φησί. Λέγεται δὲ et ipsa Ecclesiam concutiebat. Nec ille id non exo-
ον τὰ μεμυκότα χείλη διάραντα, τῷ λαῷ ravit. Confestim namque urna ejus constitit. Atque
Ἶν, Εἰρήνη ὑμῖν· ὡς οἱ περιεστῶτες ἀκοῦσαι ubi sacer Proclus virum sanctum in eumdem secum
ρόκλος ὁ πατριάρχης διεμαρτύραντο. Τῆς δὲ C thronum collocavit, plebs circumfusa ore uno exla-
ελεσθείσης μυσταγωγίας, ἐπὶ τὴν τοῦ λειψά- mavit: Recipe, inquiens, thronum tuum, o Pater.
τάθεσιν ἔσπευδον· καὶ χερσὶν ἱερέων ὁ μέγας Fertur ipse quoque tum, quæ dudum clausa fuerant,
εὺς πρὸς τῇ βάσει τῆς ἱερᾶς καὶ θείας τρα- labris rursum apertis, ad populum dixisse, Pax vobis:
ὡς ἱερὸς καὶ ἄσυλος θησαυρὸς κατατίθεται, **539** sicuti id circumstantes homines, et Proclus
ρεῦσιν ὁ ἱερεύς, τοῖς μάρτυσιν ὁ μάρτυς, εἰ patriarcha, se audivisse testati sunt. Porro sacris
ωρὶς αἵματος, τοῖς τοῦ Χριστοῦ προφήταις mysteriis peractis, ad reliquiarum ejus repositionem
οστόλοις ἡ μεγάλη καὶ χρυσέα τῆς Χριστοῦ itum est. Et episcopum manibus magnus antistes
σία σάλπιγξ, καὶ ταῖς ἁπάντων ἀκοαῖς ad basim sacræ et divinæ mensæ, veluti sacer et
, καὶ τὰ εὐσεβῆ δόγματα καὶ διδάγματα δια- inviolabilis thesaurus, conditus est, episcopis epi-
ς πᾶσι καὶ μουσικῶς ᾄδουσα, περὶ τὴν ἑβδό- scopus, martyribus quamvis sine sanguine martyr,
ὶ εἰκάδα τοῦ Ἰανουαρίου μηνός. Τοῦτῳ δὴ prophetis Christi et apostolis magna atque aurea
γάλῳ ἔργῳ καὶ οἱ δι' αὐτὸν χωριζόμενοι πει- Ecclesiæ Christi tuba, omnes omnium aures per-
, τῇ Ἐκκλησίᾳ πάντες ἡνώθησαν. Θαυμάσαι sonans, et pia dogmata et præcepta clare musicis
φησὶ Σωκράτης ὁ ἐκκλησιαστικὸς, ἔπεστιν, plane modulis accinens. Factum id vicesimo
ὡς Ναυατιανὸς ἠρέμα σκώπτων, πῶς ὁ φθό- D septimo mensis Januarii die. Ingenti autem faci-
ηγένους μὲν τελευτήσαντος ἥψατο, Ἰωάννου nore isto, illi etiam qui propter ipsum secesserant, persuasi, Ecclesiæ omnes conjuncti atque
ίσατο. Ὁ μὲν γὰρ μετὰ διακόσια ἔτη που uniti sunt. Admirari vero, Socrates ecclesiasticus
τοῦ τελευτῆς ὑπὸ Θεοφίλου ἀκοινώνητος γέ- inquit, mihi libet (ut Novatianus clam virum san-
Ἰωάννης δὲ τριακοστῷ πέμπτῳ ἔτει μετὰ ctum, ut opinor, perstringens) quomodo invidia
λευτὴν εἰς κοινωνίαν ὑπὸ Πρόκλου ἐδέχθη. Origenem defunctum impetierit, Joanni autem pepercerit. Ille namque post ducentos fere annos,
τον Πρόκλος Θεοφίλου τῷ τρόπῳ διήνεγκεν. ab obitu suo, a Theophilo excommunicatus est:
ταῦτα μὲν ὅπως γίνονταί τε καὶ ἀεὶ γίνονται, Joannes vero tricesimo quinto anno post mortem
ωφρονοῦντας οὐ διαφεύγει. Περὶ μὲν οὖν τῆς suam a Proclo in communionem est receptus.
ίου Χρυσοστόμου ἀνακομιδῆς τοσαῦτα εἰ- Sed hæc quomodo et antea acta sint, et adhuc
diversis a Theophilo moribus Proclus fuit.
r agantur, viros prudentes non fugit. De reductione divi Chrysostomi hactenus.

· καὶ χώματα πλεῖστα αἴφνης ἀναδοθῆναι, A in montes ingentes confirmati. Mare, terminos suos
τε μεγάλα σχεδιασθῆναι· ὑπερβῆναι δὲ καὶ transgressum, pisces ingentis magnitudinis mor-
λασσαν τοὺς οἰκείους ὅρους· καὶ νεκροὺς tuos veluti funda ejecit. Insulæ plures, una cum
καὶ τῶν μάλα μεγέθει ἐπισήμων ὡς ἀπὸ incolis suis submersæ, hodie quoque non appa-
νης ἐκπέμπειν· πολλάς τε νήσους τῶν ἐν αὐ- rent. Naves undis confertim decedentibus in arida
αδῦναι, ἐς δεῦρο ἀφανεῖς γενομένας· καὶ medio mari immobiles consistere visæ. Cladem
τῶν ὑδάτων ἀθρόον ὑπονοστησάντων ἐπὶ ξηρᾶς ex eo terræmotu plurimum sensere Bithynia, Hel-
ι, μέσῳ τῷ πελάγει ἐπ' ἀκινήτοις ἑστῶτα. lespontus, utraque Phrygia, et Orientis pars maxi-
χε δὲ τῶν ἐκ σεισμοῦ δεινῶν τὰ πολλὰ Βιθυ- ma : sicuti dictum est. Invasit quoque Occidentis
καὶ Ἑλλήσποντος, ἑκατέρα τε Φρυγία, καὶ regiones plures. Et cum longo duraret tempore,
τὰ πλεῖστα, ὡς εἴρηται. Καὶ τὸ πλέον δὲ τῆς non ea qua cœperat vehementia grassari perse-
ς ἐπέβραμε. Πολλῷ δὲ χρόνῳ τὸ πάθος ἐπι- veravit, verum sensim de impetu aliquid remisit,
σαν, οὐχ ὥσπερ τὸ καταρχὰς ἐπέβαλεν, οὕτω donec prorsus conquievit. Clades ea talis fuit.
ἔμεινε σφοδρότερον ἐπιόν· ἀλλ' ἔληγε κα- Byzantii autem in maximum conjecti metum, a
ρέμα τῷ χρόνῳ, ἕως οὗ παντάπαν ἀπέ- B ruinis ædificiorum sibi timentes, muros reliquerunt, et extra urbem in Campo, qui dicitur, mo-
Τὸ μὲν οὖν πάθος τοιοῦτον· οἱ δὲ τὴν Βύ- rati sunt, una cum imperatore Theodosio, **544**
οἰκοῦντες, εἰς δέος μέγιστον καταστάντες, et patriarcha Proclo continuis precibus incum-
συμπτώματα δεδοικότες, τὰ τείχη λιπόν- bentes, Deumque ut propitius eis esset et ab im-
κτὸς τῆς πόλεως ἦσαν, ἐν τῷ λεγομένῳ minenti calamitate orbem liberaret, obtestantes.
ῳ ποιούμενοι τὰς διατριβάς, συνεχεῖς δεήσεις Et cum aliquando, motu eo grassante, terra velati
α βασιλεῖ Θεοδοσίῳ καὶ Πρόκλῳ τῷ πατριάρ- fluctuans concuteretur, et homines per metum
ούμενοι, ἐκδυσωποῦντες ἵλεων γενέσθαι Θεὸν, eam ex fundamentis ipsis exstirpatum iri vererentur, et omnes litaniis et supplicationibus dedui
ῶν ἐπικειμένων ἀπαλλάττειν δεινῶν. Καί collacrymarent, et ex profundo intimoque animo
αγδαιότερον τοῦ σεισμοῦ ἐπιβρίσαντος, σφό- misericordiam divinam implorarent : tum mira-
παλλομένης καὶ ὡσανεὶ κυματιζομένης τῆς culum præter opinionem omnium, quod sensum
αὶ ἐκ βάθρων ἀνασπασθῆναι προσδοκωμένης, et mentem omnem excedat, subsecutum est. Subito
άγομένης, πάντες σύνδακρυς ἦσαν, ἐκ βάθους namque e medio inspectantibus omnibus, divina qua-
ωθεν ἔλεον ἐκκαλούμενοι. Τηνικαῦτα δὲ θαῦμα dam vi puer in aerem sublimis ad cœlestem usque
ρξον ἠκολούθει, πάντα νοῦν ἐκβαῖνον ὡσανεὶ C tractum, ita ut jam non appareret, sublatus, divi-
ίνοιαν. Αἴφνης γὰρ ἐκ μέσου πάντων ὁρῶν- nam vocem qua angelis Deum laudibus ferre mos
είᾳ τινὶ δυνάμει, παιδίον εἰς ὕψος μετέωρον est, audivit : eaque voce percepta, rursum priore
καὶ τῷ οὐρανίῳ κύματι προσπελάσαν ὡς per aerem via reversus descendit ; et episcopo
; τοῦ λοιποῦ εἶναι, Θείας ἐν μεθέξει φωνῆς Proclo, ipsique imperatori et multitudini omni
ι, ὅπως ἀγγέλοις ἔθος Θεὸν ἀνυμνεῖν. Ὡς δὲ supplicationibus operanti, Deumque hymnis cele-
ἤκουσεν, ὀπίσω πάλιν ἐπιτραπῆναι τὴν αὐ- branti, ab angelis canentibus se verba hæc audisse
ρίαν ὁδὸν κατελθεῖν· ἀναγγεῖλαί τε καὶ τῷ renuntiavit : Sanctus Deus, sanctus fortis, sanctus
ὅπῳ Πρόκλῳ, βασιλεῖ τε αὖ, καὶ τῷ πλήθει immortalis, miserere nostri. Quæ ubi Proclus in-
λιτανεύοντά τε καὶ ἄλλως ἀνυμνεῖν ἠρημέ- tellexit, statim ad eum modum populum psallere
θεὸν, καὶ ταυτὶ κατὰ λέξιν λέγειν τὰ ῥήματα, jussit : et terræmotus statim etiam constitit, om-
ἀκούσειε καὶ ᾀδόντων ἀγγέλων· Ἅγιος ὁ ninoque conquievit. Imperator porro Theodosius,
ἅγιος ἰσχυρὸς, ἅγιος ἀθάνατος, ἐλέησον ἡμᾶς. et inter feminas admiratione omnium digna Pul-
τα Πρόκλος ἀκούσας, αὐτίκα οὕτω ψάλλειν τῷ cheria, tanto miraculo perculsi, constitutione im-
ἐκέλευεν. Ὁ δὲ σεισμὸς εὐθὺς ἔστη, λήξας D periali confestim, ut per orbem omnem divinus
πασι. Βασιλεὺς δὲ Θεοδόσιος καὶ ἡ θαυμαστὴ hymnus iste concineretur, decreverunt. Et ex eo
εῶν Πουλχερία, τῷ παραδόξῳ ἀγασθέντες τοῦ tempore Ecclesia Christi cum acceptum non quo-
τος, βασιλικῷ θεσπίσματι εὐθὺς ἐπεκύρουν libet tantum die usurpat, sed etiam (ut simpliciter
πᾶσαν τὴν οἰκουμένην τὸν θεῖον τουτονὶ ὕμνον dicam) cujuslibet carminis et laudis Dei initio
σθαι. Ἐξ ἐκείνου τε ἡ Χριστοῦ Ἐκκλησία ante omnia pleno ore præmittit. Puer verborum
ν παραλαβοῦσα, οὐ καθ' ἑκάστην ἡμέραν μόνον, eorum ministerium exsecutus, statim vita defunc-
καὶ ἁπλῶς εἰπεῖν, κατὰ πᾶσαν ἔναρξιν ὕμνου tus est, et in Magna ecclesia quæ Pacis nomen
τοῦτον πρὸ πάντων πλατεῖ τῷ στόματι καθη- obtinet, conditus. Locus autem in quo ille in sub-
. Τὸ μέντοι παιδίον μετὰ τὴν τῶν λόγων δια- lime actus est, postea Divina Exaltatio vocatus
ν εὐθὺς ἐτελεύτα τὸν βίον· καὶ κατὰ τὴν Με- est, notum ventum pro urbe Constantinopolitana
ἐκκλησίαν, ἡ τῆς Εἰρήνης ἐστὶν ἐπώνυμος, spectans. Imperator ubi terræmotus timore libera
έθη. Ὁ δὲ τόπος ᾧ διαέριον ἤρθη, Ὕψωμα tus est, illico Constantinopolitanæ urbis muros
τοῦ λοιποῦ ἐπεκλήθη, πρὸς νότον ἄνεμον τῆς reficere aggressus est : et majorum mœnium par-
ταντίνου ὁρῶν. Ἐπεὶ δὲ τοῦ τῶν σεισμῶν δέους tem, quæ in sicco loco sunt, per dies sexaginta,
αυτο βασιλεὺς, αὐτίκα τὰ τῆς Κωνσταντίνου
ἐπιβαλλεν ἀνιστᾷν. Καὶ τὰ μὲν τῆς ξηρᾶς

in eam quæ nunc cernitur formam Anthemius restauravit, ingenti urbi amplitudine pomeriis prolatis adjecta. Cyrus autem præfectus urbi **545** reliquum qui conciderat, et vi temporis labefactatus fuerat, murum renovavit, atque in sublimem altitudinem, urbe veluti in novam redacta formam, construxit. Et cum aliquando imperator in Hippodromo equestre exhibens certamen staret, Byzantii structura Cyri delectati magnificam illam emisere vocem : Constantinus condidit, Cyrus restauravit. Qua ex causa ira percitus princeps, præfecti dignitatem, illo sub prætexto quod gentilis superstitionis cultor esset, homini ademit, et substantiam ejus omnem publicavit. Ille animum despondens, ad Ecclesiam confugit, et in sacrum sacerdotum ordinem allectus, Smyrnæorum præfuit urbi. Smyrnæi ubi illum audivere gentilium sacra coluisse, communionem ejus sunt aversati. Cyrus (1) autem ad eos in ecclesia talia verba fecit : « Viri amici, nativitatem Dei et Servatoris nostri Jesu Christi silentio colamus, quoniam auditu etiam solo in virgine sancta conceptum est Dei Verbum. Ei gloria sit in sæcula. Amen. » Ac deinde gratus civibus fuit, et Ecclesiam pie gubernavit. Hujus quoque opus est templum Dei Genitrici dicatum, quod Cyri dicitur : in quo fama est et Romanum illum cantorem eximium, propter carmina decantata, honorem et præmium virtutis a Dei Genitrice recepisse. Templum autem id hujusmodi occasione isthic est erectum. Cupressus in eo loco ingens et procera fuit, in qua superioribus temporibus nescio quomodo imaginem Dei Genitricis quidam occultavit. Cum autem multum præteriisset temporis, et imago lateret, ipsa seipsam indicavit. Cupressus enim immenso coruscans lumine, perinde atque fax una ardere visa est, et ingens etiam miraculorum vis ab obscura et latenti efficacia manavit. Ubi autem quidam curiositate laudata arborem conscendit, imago ea, unde miraculorum vis profluxit, apparuit. Quapropter Cyrus loco ei honorem habens, pulcherrimum et maximum Dei Genitrici construxit delubrum. De his hactenus. Verum enim vero imperator magnam exhibens liberalitatem, non imperantem tantum, sed et alias restauravit urbes, quæ valde ciruæ fuerant. Et alias quidem aliter restituit : Antiochiam vero Memnonium et Zoilum et Callistum, religione nostra admodum præstantes viros, tectores misit. **546** Ibi Memnonius perquam decenter et magnifice, quod Psephium dictum est, ab ipsis fundamentis restituit : in cujus loco medio hypæthram et subdialem aulam reliquit. Zoilus autem imperialem erexit porticum, ad austrum

μεγάλα τεῖχη Ἀνθέμιος δ' ἐξήκοντα ἡμερῶν ἐν
νῷ ὁρώμενον διεσκεύαζε, περιβάλλων καὶ τοῦ
μεγέθους τῇ πόλει· ὁ δ' ἔπαρχος Κῦρος τὸ συ
πτωκὸς τοῦ λοιποῦ τείχους, καὶ τῷ χρόνῳ γεγε
κὸς ἀνενέωσε, καὶ εἰς ὕψος ἐπέδωκε, καινὴν
ὥσπερ καταστήσας αὐτήν. Καί ποτε τοῦ βασι
ἐν τῷ Ἱππικῷ καθεστῶτος, οἱ Βυζάντιοι τῇ
γαστρὶ Κύρου ἡδόμενοι, φωνὴν ἀφῆκαν
πρὰν· Κωνσταντῖνος ἔκτισε, Κῦρος ἀνενέω
Ἐφ' ᾧ περιοργὴς γενόμενος ὁ κρατῶν, τὴν
ὕπαρχον ἐκείνῳ ἀρεῖλε τιμὴν, πρόφασιν εἰλη
ὡς εἴη τὰ Ἑλλήνων φρονῶν· δημεύει δὲ καὶ
οὐσίαν εὐθύς. Ὁ δὲ ἀμηχανήσας, τῇ Ἐκκλ
προστρέχει· καὶ ἱερωσύνης μεταλαχὼν, τῆς
Σμυρναίων καθηγήσατο πόλεως. Σμυρναῖοι δὲ
Ἕλληνας τοῦτον ἐνωτισμένοι φρονεῖν κατ
ἐξετρέποντο. Ὁ δ' ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν ἰὼν, οὕτω
ἔφη· « Ἄνδρες φίλοι, ἡ γέννησις τοῦ Θεοῦ
Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ σιωπῇ τιμάσθω
ἀκοῇ καὶ μόνῃ συνελήφθη ἐν τῇ ἁγίᾳ Παρθένῳ
Θεοῦ Λόγος. Αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμ
Καὶ τοῦ λοιποῦ κεχαρισμένος αὐτοῖς ἦν, καὶ εἰς
τὰ κατὰ τὴν Ἐκκλησίαν διῴκησε. Τούτου δὴ ἕ
καὶ ὁ ἐν τοῖς Κύρου λεγομένοις ἀνειμένος τῇ
τόκῳ νεώ· ἐν ᾧ λόγος καὶ Ῥωμανὸν ἐκεῖνον
θαυμάσιον μελῳδὸν, γέρας εἰληφέναι τῆς ἐμ
πρὸς τῆς Θεομήτορος τῆς μελῳδίας τὴν χάριν
πρόφασιν δὲ τοιαύτην καὶ τὸν νεὼν ἐκεῖσε γενέ
Ἀμφιλαφὴς κυπάρισσος περὶ τὸν χῶρον ἦν, ἐ
τοῖς ἄνω χρόνοις οὐκ οἶδ' ὅπως εἰκόνα τις τῆς
μήτορος ἐκρυπτεν. Ὡς δὲ πολὺς ἐξέβρεε χρόνος,
ἀφανὴς ἦν ἡ εἰκὼν, αὐτὴ ἑαυτὴν κατεμήνυε·
πᾶ; γὰρ μία ἡ κυπάρισσος διεφαίνετο, ἀπείρῳ κα
λαμπομένη φωτί. Πολλὴ δὲ καὶ θαυμάτων γέ
ἐπέρρει ἐξ ἀφανοῦς ἐνεργείας. Ἀγαθῇ δὲ περιρ
τινὸς ἀνιόντος τὸ δένδρον, ἡ εἰκὼν διεφαίνετο· ἐξ
καὶ ὁ τῶν θαυμάτων ἔβρεε κρουνός. Τιμῶν δὲ Κῦρ
τὸν χῶρον, περικαλλῆ τε καὶ μέγιστον τῇ Θεοτό
τοῦρέτο τέμενος. Τοσαῦτα καὶ περὶ τούτων. Ἄλ
λεὺς δὲ πολὺ τὸ φιλότιμον ἐνδεικνύμενος, οὐ μ
βασιλίδα μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰς ἄλλας ἐπηνώρθω
λεις σφόδρα διαῤῥαγείσας. Καὶ ἄλλας μὲν ἄλλ
ἠνώρθου. Μεμνόνιον δὲ καὶ Ζοΐλον καὶ Καλλίστ
ἐπὶ τῇ καθ' ἡμᾶς θρησκείᾳ μάλα διαπρεπεῖς
τας τὴν Ἀντιόχου ἀνέπεμπεν. Ὁ μὲν οὖν Μεμ
νιος εὐπρεπῶς μάλα καὶ περιέργως τὸ καλούμε
Ψηφῖον ὀνομαζόμενον ἐξ αὐτῶν ἀνίστα ἐκτίσε
ᾧ καὶ ὕπαιθρον αὐλὴν κατὰ μέσον εἴασε· ἴδιος δὲ
τὴν βασίλειον ἐγείρει στοὰν πρὸς τὸ νότιον ἐπ
νεύουσαν κατὰ τὴν Ῥουφίνου πλευράν, τὴν ἐκεῖ
προσηγορίαν καταλείψας τῷ χώρῳ. Οὐ σμικρὸν
καὶ ὁ ἐμὸς συνώνυμος; Κάλλιστος καταλίπεται
οἰκοδομίαν τῇ πόλει, ἀλλὰ καὶ λίαν περιφανῆ

(1) De Cyro isto hæc apud Suid. reperiuntur : *Cyrus Panopolites poeta sub Theodosio juniore vixit. Apud quem præfectus prætorio et præfectus urbi, consul et patricius fuit, in admiratione ab Eudocia Augusta, quæ poematum studiosa erat, habitus. Eudocia autem, cum ulla relicta, in Oriente Hierosolymis esset, Cyrus ab adversariis insidiis circumventus, in Phry Colyei episcopus factus est, et usque ad Leonis i tempora duravit.* Mentio ejus fit I. *Si quis C. nem. ad suum patroc.* lib. II. Et ad hunc scri est L. *Qui sub prætextu.* C. de sacros. Eccles.

ἅμα καὶ μεγαλοπρεπῆ, ἣ Καλλίστου στοὰ ὠνομάζετο, πρὸ τῶν ἐδῶν ἃ ταῖς δίκαις ἱδρύετο, κατ' αὐθὶ τοῦ φόρου· οὗ ἡ περικαλὴς οἰκία ἐγήγερτο, εἰς καταγώγια κεκληρωμένη τοῖς στρατηγοῖς. Ἐπὶ δὲ τούτοις ὁ στρατηγὸς Ἀνατόλιος, τῶν ἑῴων ταγμάτων ἡγούμενος, ἐκεῖσε πεμφθεὶς, καὶ οὗτος τὴν ἐκείνου ἐπώνυμον στοὰν περιφανῶς ἀνεγείρει, ὕλαις παντοίαις καὶ φιλοτίμῳ ταύτην καταχαλλύνας χειρί. Ταῦτα μὲν εἰ καὶ πάρεργα τῇ ἱστορίᾳ εἶναι δοκεῖ, ἀλλὰ τοῖς γε φιλομαθέσιν οὐκ ἄκομψα, πολὺ δὲ καὶ μάλιστα περισπούδαστα.

A spectantem, in Rufini porticus latere, cognomine suo loco ei relicto. Qui vero mihi cognominis fuit Callistus, præclarum et magnificum urbi ei reliquit ædificium, quod Callisti porticus nominatur, pro judicum curia, ex adverso ei foro ubi pulcherrimæ constructæ sunt ædes, in quibus duces belli habitant. Insuper Anatolius quoque dux, militarium in Oriente ordinum præfectus, eo missus, cognominem sibi porticum, omnis generis materia et arte præcipua exornatum, splendide excitavit. Hæc etiam si per digressionem historiæ inserta, non tamen studiosis invenusta aut ingrata erunt.

ΚΕΦΑΛ. ΜΖ'.

Ὡς μετὰ Πρόκλον Φλαβιανὸς, μετὰ δὲ Κύριλλον Διόσκορος τὴν Ἐκκλησίαν ἐλάμβανε. Καὶ περὶ τῆς διαφορᾶς Πουλχερίας καὶ Εὐδοκίας διὰ Χρυσαφίου· καὶ περὶ τῆς ἐν Ἐφέσῳ τὸ δεύτερον ληστρικῆς συνόδου.

Μετὰ δὲ τοῦτο Πρόκλος μὲν ὁ θειότατος δέκα πρὸς τῷ ἑνὶ διαπρέψας ἔτη τῷ τῆς Κωνσταντινουπόλεως θρόνῳ, καὶ ὁ τῆς Ἀλεξανδρείας θεσπέσιος Κύριλλος δύο πρὸς τοῖς τριάκοντα, κατὰ ταυτὸν καὶ ἄμφω πρὸς τὴν ἀγήρω μετέβαινον βιοτήν. Ἀλλὰ καὶ ὁ τῆς Ἀντιόχου Ἰωάννης, Δόμνῳ τὸν θρόνον λιπὼν, ἀπήλλαχτο τῆς ζωῆς. Καὶ μὴν καὶ Λέων ὁ μέγας, Κελεστίνου τοῦ θείου μετηλλαχότος τὸν βίον, ἐπὶ τὸν τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης θρόνον ἀνήγετο. Ἰουβενάλιος δ' ἔτι περιὼν, τῶν κατὰ Παλαιστίνην ἠγεῖτο ἐκκλησιῶν. Τὸν μὲν οὖν Πρόκλον ὁ τῶν ἱερῶν φύλαξ τῆς Μεγάλης διεδέχετο ἐκκλησίας Φλαβιανὸς, πρεσβυτέρου μὲν ἀξίαν ἠμφιεσμένος, οὐρανίᾳ δὲ κεχρημένος τῇ βιοτῇ. Μετὰ δὲ Κύριλλον τῷ τῆς Ἀλεξάνδρου θρόνῳ Διόσκορος τὸ τῆς ἀσεβείας καθιδρύεται ἐργαστήριον· ὃς καὶ τἄλλα μὲν χείριστος ὢν, μάλιστα Κυρίλλῳ τῷ θείῳ καὶ Φλαβιανῷ δ' ἐχθρὸς ἰὼν, τὴν τρίτην οὐ προσίετο σύνοδον. Τῷ δὲ τῆς Κωνσταντίνου ἀρχιμανδρίτῃ τῷ δυστυχεῖ Εὐτυχεῖ φίλῳ ἐς τὰ μάλιστα χρώμενος, ἔτι δὲ καὶ Χρυσαφίῳ τῷ πρώτῳ τῶν ἐν βασιλείοις θαλαμηπόλων, τὴν ἐν Ἐφέσῳ δευτέραν συγκροτηθῆναι σύνοδον παρεσκεύασεν, ἣ καὶ λῃστρικὴ ἐπεκλήθη, ἐντεῦθεν τὴν ἀρχὴν εἰληφυῖα. Ὁ Χρυσάφιος οὗτος τὰ μεγάλα δυνάμενος παρὰ βασιλεῖ, τῇ Φλαβιανοῦ χειροτονίᾳ ἔκ τινος προλήψεως ἀπαρεσκόμενος, ὑπετίθει τῷ βασιλεῖ, σημαίνειν τῷ πατριάρχῃ τὰς ὑπὲρ τῆς χειροτονίας διαπέμπεσθαι εὐλογίας. Ὁ δὲ θεῖος Φλαβιανὸς ἄρτους καθαροὺς ἔπεμπε. Χρυσάφιος δὲ χρυσᾶ πέμπειν εὐλογίας ἐδήλου. Πατριάρχης δ' ἀντέλεγε, μὴ τῶν τοιούτων εὐπόρως ἔχειν, εἰ μή που εἰς τοῦτο τοῖς ἱεροῖς χρήσαιτο κειμηλίοις· τὰ δὲ τῆς ἐκκλησίας κἀκεῖνον πάντως ἀκριβέστατα διειδέναι, ὡς Θεῷ καὶ τοῖς πένησιν ἀφωσίωται. Καὶ δὴ ἐντεῦθεν ἡ παραλύπησις χώραν ἐλάμβανε, μηδέν τι Πουλχερίας τῆς βασιλίδος ἐπαισθομένης. Ἐντεῦθεν ὁ Χρυσάφιος, φθόνῳ βληθεὶς, πάντα κάλων ἐκίνει τὸν πατριάρχην ἀπελάσαι τοῦ θρόνου. Τῆς δὲ Πουλχερίας κρατούσης, ἐπεὶ ἀδύνατον ἐφαίνετο εἶναι,

B

CAPUT XLVII.

Ut post Proclum Flavianus, post Cyrillum Dioscorus Ecclesiæ susceperit administrationem. De dissidio inter Pulcheriam et Eudociam, propter Chrysaphium. Item de synodo iterum Ephesi celebrata, et prædatoria cognominata.

Postea cum divinus Proclus undecim annis in Constantinopolitana sede, et admirandus Cyrillus in Alexandrina triginta duobus enituissent, eodem tempore ambo ad immortalem transiere vitam. Sed et Joannes Antiochenus moriens Domno thronum reliquit: et Leo Magnus, Cœlestino ad cœlestem recepto vitam, in veteris Romæ Ecclesiam est inductus. Porro Juvenalis adhuc superstes, Ecclesiis Palæstinæ præfuit. Proclo Flavianus successit, sacrorum donariorum ecclesiæ Magnæ custos, dignitate presbyter, vita autem cœlesti præclarus. Post Cyrillum in Alexandriæ throno Dioscorus impietatis officinam instituit: qui cum rebus aliis pessimus fuit, **547** tum divino Cyrillo et Flaviano inimicissimus, tertiæ synodi decreta non recepit. Et quod Constantinopolitano archimandrita infelici Eutychete, et præterea Chrysaphio primario inter imperiales cubicularios eunucho amicissime uteretur, ut secunda Ephesi synodus cogeretur effecit, quæ λῃστρικὴ, hoc est prædatoria, dicta est. Ejus celebrandæ tale fuit initium. Chrysaphius iste (1) multum apud imperatorem auctoritate valuit, et quod ordinationem Flaviani, propter anticipatam opinionem, minus gratam probatamque haberet, imperatori subjecit, ut patriarchæ significaret, quo ille, ordinationis gratia, benedictionis munus sibi mitteret. Divus Flavianus panes puros misit. Chrysaphius contra aureum benedictionis donum mittendum esse dixit. Cui patriarcha respondit, non esse sibi talium rerum copiam, nisi forte ad hoc sacris uteretur templi donariis. Ipsum vero Chrysaphium optime nosse, Ecclesiæ sacra vasa Deo et pauperibus esse consecrata. Atque inde offensio locum habuit, cum ejus rei Pulcheria Augusta nihil animadvertisset. Chrysaphius eam ob rem invidia percitus, omnem movit funem, ut patriarcham sede sua deturbaret. Cum autem id omnino, Pulcheria summam rerum administrante, fieri non posse videret, Eudociam Augustam, quæ

C

D

(1) Apud Suidam est, plurimum auctoritate eunuchos aulicos apud Theodosium valuisse, et res pleraque ex arbitrio eorum perperam actas esse.

κελεύει τοῦ κρατοῦντος πρὸ τῆς Κωνσταντίνου A ἑτέρα συναλίζεται σύνοδος· ἐν ᾗ καὶ ἄλλοι τε τῶν ἱερέων παρῆσαν καὶ τῶν τῆς συγκλήτου τινές. Ὡς ἀληθῆ δὲ εἶεν τὰ ὑπομνήματα κυρωσάντων, Χρυσάφιος ὁ εὐνοῦχος ὁμόφρων ἐκείνῳ τὰ μάλιστα κοθεστῶς, τὴν ὕβριν φέρειν οὐχ οἷός τε ὢν, ἐπιπλεῖον τὴν κατὰ Φλαβιανοῦ ηὔξανε μῆνιν· καὶ τῷ τῆς Ἀλεξανδρείας Διοσκόρῳ ἐδήλου τῷ δυσσεβεῖ, εἰς ἅπαντ' αὐτῷ εἶναι κεχαρισμένος τὰ καταθύμια, εἴ γε Εὐτυχέος μὲν ὑπεραγωνίσηται κινδυνεύοντος, κατὰ δὲ Φλαβιανοῦ καὶ Εὐσεβίου τοῦ Δορυλαίου γλῶτταν κινήσοι. Ἐπίσης δὲ καὶ τὴν Αὐγούσταν Εὐδοκίαν διερεθίζει, πολλὰ μὲν ἐπιλέγων καὶ ἄλλα, μάλιστα δὲ τὰ διὰ Πουλχερίαν αὐτῇ λυπηρὰ προσγενόμενα· ὅτι μὴ τὸ ἀπόῤῥητον Φλαβιανὸς ἐταμίευε. Καὶ δὴ ἄμφω γενόμενοι, κινοῦσι τὸν Θεοδόσιον, καὶ B δευτέραν αὖθις σύνοδον κατ' Ἔφεσον συγκροτεῖν, ἣ δὴ τὰ κατὰ Εὐτυχῆ καὶ Φλαβιανὸν διασκέψηται, καὶ τῶν ψήφων τὴν δίαιταν Διοσκόρῳ τῷ δυσσεβεῖ ἐπιτρέπειν, καὶ τῆς συνόδου κατάρχειν· πέμπειν δὲ καὶ στρατὸν ἀξιόμαχον τοῖς ψηφιζομένοις προσβοηθήσοντα. Ὡς δὲ τοῦτο βασιλεὺς ἐκέλευε, καὶ ἡ λῃστρικὴ κληθεῖσα σύνοδος κατ' Ἔφεσον ἤθροιστο, προκαθίσας Διόσκορος, τοὺς ἄλλους παρωσάμενος νοταρίους, τοὺς ἰδίους μόνους προῆγεν, ὥστε τὰ πραττόμενα, ᾗ ἐκείνῳ ἐδόκει, χάρταις διατυποῦν. Παρῆσαν δὲ τῇ συνόδῳ οἱ καὶ ἄνωθεν εἰρημένοι τῶν ἐκκλησιῶν ἡγεμόνες μετὰ τῶν ἀμφ' αὐτοὺς ἱερέων πλὴν Λέοντος τοῦ τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης ποιμένος. Τούτου γὰρ τὸν τόπον ἐπίσκοπος Ἰούλιος πεμ- C φθεὶς ἀνεπλήρου, σὺν ἄλλοις καὶ ταῦτα πρὸς λέξιν Θεοδοσίου θεσπίσαντος· « Τῶν πρὶν δικασάντων Εὐτυχεῖ τῷ εὐλαβεστάτῳ ἀρχιμανδρίτῃ, παρόντων μὲν καὶ ἡσυχαζόντων, τάξιν δὲ δικαστῶν μὴ ἐπεχόντων, ἀλλὰ τὴν κοινὴν πάντων τῶν ἁγιωτάτων Πατέρων περιμενόντων ψῆφον· » ἐπειδὴ τὰ παρ' αὐτῶν κεκριμένα νῦν δοκιμάζεται. Ζητήσεως δὲ γενομένης, ἀπῃτεῖτο Εὐτυχὴς ἃ περὶ Θεοῦ φρονοίη, δῆλα καθιστᾷν τῇ συνόδῳ. Ὡς δ' ἐκεῖνος ἃ καὶ πρότερον εἴρηκεν ἐπὶ μέσου διωμολόγει, ἐκ δύο μὲν φύσεων γεγενῆσθαι πρὸ τῆς ἑνώσεως, μετὰ δὲ ταύτην μίαν εἶναι τὴν φύσιν αὐτῷ, ὑπολαβὼν Διόσκορος εἶπε· Καὶ ἡμεῖς πάντες τῆς αὐτῆς δόξης ἐσμέν. Οἱ δὲ τοῦ πάππα Λέοντος τοποτηρηταὶ τὰς ἐκείνου D ἐπιστολὰς, τήν τε πρὸς Φλαβιανὸν καὶ τὴν σύνοδον ἀναγνωσθῆναι ἐδέοντο. Ὡς δὲ κἀκείνας Διόσκορος ἀπεσείετο, συνιδόντες ἐκεῖνοι τὸ παράφορον τῆς ὁρμῆς Διοσκόρου, φυγόντες τὴν σύνοδον, εἰς τὴν Ῥώμην ἀνέτρεχον. Διόσκορος δὲ καὶ οἱ ἀμφ' αὐτὸν Εὐτυχεῖ τὴν ἱερωσύνην ἀπέδοσαν· Φλαβιανὸν δὲ καὶ Εὐσέβιον τὸν Δορυλαίου ταύτης ἀφείλοντο· χρησάμενοι τῷ κανόνι πρὸς ἀρωγὴν, ὃν ἐκεῖνοι τάχα παρέβησαν, ὃς κελεύει μὴ δεῖν ἑτέραν πίστιν παρὰ τὴν ἐν Νικαίᾳ ἐκτίθεσθαι. Φλαβιανὸς δὲ ὁ ἁγιώτατος, μετὰ τὴν παράνομον ἐκείνην καθαίρεσιν, ὠθισμοῖς καὶ λακτίσμασι παρὰ τῶν περὶ Διόσκορον καὶ Χρυσάφιον τῆς συνόδου ἀπελαυνόμενος, μετὰ τρίτην

imperatorem adiit, et ut causa denuo judicaretur, perinde atque acta et decreta contra eum facta a Flaviano conficta essent, rogavit. Itaque principis jussu alia in suburbano Constantinopolis coacta est synodus, in qua multi etiam alii episcopi et ex senatu quidam adfuere. Porro ubi illi acta et decreta legitima esse auctoritate sua comprobarunt, Chrysaphius eunuchus, qui idem cum illo sentiebat, cum contumeliam ferre nequiret, **549** iram adversus Flavianum suam maxime auxit : et Dioscoro Alexandrino impio illi indicavit, se illi in rebus quæ ei placitæ essent, gratificaturum omnibus, si Eutychetem periclitantem defenderet, Flavianum autem et Eusebium Dorylæum oppugnaret. Eodem etiam modo Eudociam Augustam excitavit, cum multa alia, tum ea potissimum dicendo quæ ei a Pulcheria acerba accidissent, propterea quod Flavianus rem secreto sibi creditam, tectam tacitamque non servasset. Hi ambo Theodosium permovent, ut alteram Ephesi synodum, quæ Eutychetis et Flaviani causam disceptaret, celebrari jubeat, sententiarumque ferendarum judicium Dioscoro impio committat, et eumdem synodo præficiat : copias etiam militares, quæ satis sint, mittat, quæ rem judicatam exsequerentur. Ubi id imperator mandavit, et synodus quæ prædatoria vocatur, Ephesi congregata est : præsidens ei Dioscorus, notariis aliis rejectis, suos tantum adhibuit, ut acta ex sententia ejus in scriptum referrentur. Adfuerunt concilio ei quos supra nominavimus ecclesiarum antistites cum sacerdotibus suis (1) : Leone veteris Romæ pastore excepto, cujus locum Julius episcopus eo missus obtinuit. Theodosius inter alia hoc sic verbis ejuscemodi sanxerat : « Qui antea judices religiosissimi archimandritæ Eutychetis fuere, adsunto quidem et tricento, judicum autem ordinem non habento : cæterum communem sanctissimorum omnium Patrum sententiam exspectanto, quandoquidem de rebus ab eis judicatis nunc judicium agitur. » Ubi autem de quæstione actum, ab Eutychete petitum est, ut ea quæ de Deo sentiret, apud synodum exponeret : tum ille, quæ antea quoque dixerat, in medium proferens professus est. E duabus quidem naturis genitum esse Salvatorem ante unionem, post hanc autem unam ei esse naturam. Dioscorus porro subinferens, Et nos omnes, ait, ejusdem opinionis sumus. Ibi Leonis papæ locum tenentes illius ad Flavianum et synodum ipsam datas litteras legi petierunt. Ut vero Dioscorus eas rejecit, mandatarii transversum Dioscori impetum animadvertentes, e synodo discessere et Romam recurrere. Dioscorus, cum factionis suæ popularibus, Eutychetem reddita ei sacerdotali dignitate, in integrum restituit : **550** eam vero Flaviano et Eusebio Dorylæo abrogavit, canonem illum, quem ipse forte transgressus est, obtendens, nullam aliam fidei formulam, præter

(1) Juvenalis scilicet, Domnus, etc.

quam quæ Nicææ est facta, promulgandam esse statuentem. Porro Flavianus, vir sanctissimus, post ejuscemodi illegitimam exauctorationem, turbulentis impulsionibus et calcium ictibus a Dioscori et Chrysaphii factione ex synodo ejectus, tertio post die vitam feliciter finiit, cum ille ipse Dioscorus calcibus in ventrem etiam veritatis ipsius propugnatoris defuncti insiluerit. Et postridie episcopi, militum qui eos armis sublatis circumsteterant, vi actis adversus sanctum illum editis subscribere sunt coacti. Cum quibus et Domnus, Joannis in Ecclesia Antiochena successor, adnotatione sua ea tum confirmavit. At idem protestati suæ redditus, quod illis cessisset, retractavit, Dioscoro et principibus ex aula imperiali viris resistens, et contra decreta, utpote quæ adversus ecclesiasticas constitutiones facta essent, vociferans, synodumque impiam appellans, et subscriptionem denique suam reddi sibi flagitans. Verum synodus ea de causa huic quoque sacerdotalem ademit dignitatem: in qua et Ibas ille Edesseno-rum episcopus, et sapiens eruditusque Theodoritus Ecclesiæ Cyri pastor, præterea Daniel Carrarum, item Irenæus Tyri, et Aquilinus Bybli episcopi exauctorati sunt. Decrevit hæc synodus quoque de Sophronio quædam, qui tum Constantinopolim, visendæ ejus gratia, venerat, et alia insuper quæ actis continentur. Prædatorium Ephesi concilium ad hunc solutum est modum.

ἡμέραν τὸν βίον μακαρίως μετήλλαξε, καὶ οὗτ
ἐκείνου Διοσκόρου, λὰξ ἐναλλομένου κατὰ τῶν π
νεώνων τῷ τῆς ἀληθείας ἀγωνιστῇ. Τῇ δ' ἑξῆς β
τῶν περικύκλῳ στρατιωτῶν ἐπανειλημμένων
ξίφη, τοῖς κατὰ τοῦ ὁσίου ὑπομνήμασιν οἱ ἐπίσκ
ποι ὑπογράφειν κατηναγκάζοντο. Μεθ' ὧν καὶ ὁ
μνος ὁ τῆς Ἀντιόχου μετὰ Ἰωάννην γενόμεν
καθυπέγραφεν. Εἰς ἑαυτὸν δὲ γενόμενος, ἀνατ
λαίειν ἐπειρᾶτο τὴν ἧτταν· Διοσκόρῳ τε καὶ τ
ἐκ βασιλέων ἀνθίστατο ἄρχουσι· κατεβόα τε τ
πραχθέντων ὡς παρὰ τὸν ἐκκλησιαστικὸν ὅρον γε
νημένων· καὶ ἀσεβῆ τὴν σύνοδον κατωνόμαζ
καὶ τὴν οἰκείαν ὀπίσω ἀνεζήτει ὑπογραφήν. Ἀλλ'
σύνοδος καὶ τοῦτον διὰ ταῦτα καθαλοῦσα, τῆς ἱερ
σύνης ἀφίστα. Ἐπὶ δὴ ταύτῃ τῇ συνόδῳ καὶ Ἰβ
ἐκεῖνος; τῆς Ἐδεσσηνῶν προεδρεύσας, ἀποκηρύτ
ται. Ἔτι δὲ καθαιρεῖται καὶ ὁ πολὺς ἐν λόγ
σοφὸς Θεοδώρητος, τὴν Κυρεστῶν ποιμαίνειν λαχ
πρὸς τούτῳ δὲ καὶ Δανιὴλ Καρίας ἐπίσκοπος· ὁ
Τύρου Εἰρηναῖος· καὶ πρός γε Ἀκυλῖνος ὁ Βύβλ
Διῃτήθη δὲ ταύτῃ καί τινα Σωφρονίου χάριν,
τὴν Κωνσταντιναίων ἐπισκόπει τῷ τότε, καὶ ἃ
τινὰ ἃ τοῖς γεγραμμένοις ἀνέληπται. Καὶ τὸ
ἐν Ἐφέσῳ ληστρικὸν συνέδριον τοῦτον διελύθη
τρόπον.

551 CAPUT XLVIII.

Confutatio eorum qui Christianorum sacra maligne exagitant: et Græcarum gentilitiumque nugarum traductio.

Ne vero eis quisquam qui aliter opinantur et idolis addicti sunt, nos rideat, perinde quasi per res novas semper aliquid ad fidem afferamus, et apud nos posteriores prioribus derogent. Nos etenim ineffabilem atque incomprehensibilem Dei erga nos benignitatem et misericordiam inquirentes, eamque summopere colere atque magnificare contendentes, eo quod rem eam assequi non possumus, huc atque illuc nos convertimus. Nullus sane eorum qui in hæreses delapsi sunt, illud in concilio præcipue habuit, ut divinum Numen blasphemis maledicto aut contumelia afficeret: sed præstantius quidquam se prolaturum esse, quam majores fecerint, si hoc vel illud promulgaret, existimavit. Universi equidem communi omnium concordia, quæ (1) præcipua religionis nostræ sunt, et quæ cultus divini causam continent, capita, profitemur. Trinitas enim in unitate naturæ divinæ a nobis deprædicatur: et ante luciferum supersubstantiali Patri genitus Deus Verbum, quod nativitate altera incorrupte propter immensam erga creaturam suam misericordiam carnem assumpsit. Quod si præterea propter obscuram Numinis cognitionem homines novi quidquam afferunt, non novum, id est, quod Deus, ut equidem puto, propterea libero arbitrio locum dederit, ut Ecclesia ejus catholica

(1) Συνεκτικὰ καὶ κύρια. Evagr. lib. 1, cap. 2.

ΚΕΦΑΛ. ΜΗ'.

Ἀντιλογία πρὸς τοὺς διαστωθάζοντας τὰ ἡμέτερα καὶ κατάλογος τῶν Ἑλληνικῶν ὕβλεων.

Ἀλλὰ μή τις ἡμᾶς τῶν ἄλλως δοξαζόντων, καὶ
δώλοις προστετηκότων ἐπιγελάσοι, ὡς ἀεὶ καινό
τῇ πίστει ποριζομένους, καὶ τῶν πρότερον
δευτέρους καθαιροῦντας. Ἡμεῖς μὲν γὰρ τὴν π
ἡμᾶς ἀδιήγητόν τε καὶ ἀκατάληπτον Θεοῦ φι
θρωπίαν ἀναδιφῶντες, καὶ ὑπερφυῶς γεραίρειν
μεγαλύνειν βουλόμενοι, τῷ δυσκαταλήπτῳ τοῦ π
γματος ἔνθεν κἀκεῖθεν περιτρεπόμεθα· οὐδεὶς μ
τοι τῶν εἰς αἱρέσεις ὀλισθησάντων αὐτὸ τοῦτο β
σφημεῖν τὸ θεῖον ἠθέλησεν ἢ ἀτιμάσαι προηγουμέν
ἀλλὰ λογισάμενος κρεῖττον ἑφευρεῖν ἢ περ οἱ τῷ χρό
προειληφότες, εἴγε τόδε πρεσβεύσειε. Τά γε μ
κοινὰ καὶ καίρια καὶ συνεκτικώτερα τῆς θρησκεί
ἅπασιν ὡμολόγηται· Τριὰς γὰρ τὸ κηρυττόμεν
ἐν μονάδι φύσεως γνωριζόμενον· καὶ ὁ πρὸ φωσ
ρου γεννηθεὶς Θεὸς Λόγος τῷ ὑπερουσίῳ Πατ
σάρκα προσειλημμένος, δευτέρᾳ γενήσει ἀφ
στως φειδοῖ τοῦ πλάσματος. Εἰ δ' ἐπὶ τούτοις κ
τινα τῷ περὶ τὸ Θεῖον ἀδήλῳ τοῖς ἀνθρώποις νε
ρίζεται, τὸ καινὸν οὐδέν· Θεοῦ γε, οἶμαι, τῷ αὐ
ουσίῳ χώραν διδόντος, ἵν' ἐντεῦθεν ἡ αὐτοῦ κ
λικὴ Ἐκκλησία, κἀκεῖθεν τὸ εἰς διάφορα μεταῤῥέπ
πρὸ τὸ δέον καὶ εὐσεβέστερον μᾶλλον τὰ λεγό
αἰχμαλωτίσοι, καὶ πρὸς μίαν ὁδὸν εὐθεῖαν καὶ ἀ
ξεσμένην τὴν τοῦ ἀληθοῦς δηλαδὴ εὕρεσιν α
ποδηγήσοι, ἐφ' ᾧ καὶ μάλα σύμφωνον ἐκεῖνο τὸ

Ἀποστόλῳ ῥηθὲν εὕρηται· *Δεῖ δὲ καὶ αἱρέσεις ἐν ὑμῖν εἶναι, ἵνα καὶ οἱ δόκιμοι φανεροὶ γένωνται.* Ἐμοὶ δὲ κἀν τούτῳ θαυμάζειν τὴν ἀῤῥήτον ἔπεισι τοῦ Θεοῦ σοφίαν, διὰ τοῦ αὐτοῦ Ἀποστόλου πάλαι προειποῦσαν· *Ἡ γὰρ δύναμίς μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται.* Τῇ γὰρ ὀσθενείᾳ τῆς ἀληθοῦς γνώσεως διεῤῥωγότα τὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας, τὸ ὑπὲρ καὶ ἀπεξεσμένον τῶν δογμάτων ὠκοδομήθη, καὶ πρὸς μείζονα τὴν αὔξην ἐπέδωκε, πρὸς οὐράνιόν τε ἀνέδραμεν ὕψωμα ἡ καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ Ἐκκλησία. Οἱ δὲ τῆς Ἑλληνικῆς τερθρείας ἐντραφέντες τῇ πλάνῃ, οὔτε Θεὸν ὅ τί ποτέ ἐστι βουλόμενοι ἐξευρεῖν, ἢ τὴν ἄῤῥαστον αὐτοῦ καὶ ἀκατάληπτον κηδεμονίαν, ἀλλήλους τε καὶ ἑαυτοὺς ἔστιν ὅτε καταλύουσιν· ἀλλὰ πολλοὺς καὶ ποικίλους ἐπινοοῦντες θεοὺς, προσφόρους τοῖς σφῶν ἐπιφημίζουσι πάθεσι· συγγνώμην, ὡς ἄν τις εἴποι, ταῖς ἰδίαις ἀκολασίαις προσποριζόμενοι, ἄλλους ἐπ' ἄλλους χειροτονοῦσι. Καὶ δῆτα ὁ παρ' αὐτοῖς ὕστατος *πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν* τε, τὸν νεανίσκον Φρύγα εἰς ὄρνεον τὴν φύσιν μεταβαλὼν, ἀνάρπαστον ἐξ ἀσελγείας ἐποίει· καὶ τὴν ἀντιμισθίαν τῆς αἰσχρουργίας κύλικα ἐχαρίζετο, ἐπιτρέψας προπίνειν τὴν φιλοτησίαν· ἵν' ὁμοῦ τῷ νέκταρι καὶ τὰ ὀνείδη τῆς ὕβρεως κοινῇ πίνοιεν. Ὅς δῆτα καὶ πολλοῖς ἄλλοις τῶν ἀθέσμων ἔργων καὶ πράξεων, ἃ καὶ τοῖς λίαν οὐδενὸς ἀξίοις ἀπηγόρευται, εἰς παντοίας ἰδέας ἀλόγων μετασχηματισθείς, αἰσχρῶς ἤρεῖτο βιοῦν· καὶ θεὸς ἀνδρόγυνος γίνεται, εἰ καὶ μὴ τῇ γαστρὶ, τῷ γε νῦν μηρῷ, κυοφορῶν τὸ ἀτελὲς ἔμβρυον· ἵνα πως κἀν τούτοις ἔξω φύσεως τὸ πραττόμενον εἴη· ἐξ οὗ προῆλθε καὶ τὸ διθύραμβον κύημα· ὡς ἂν καὶ πρὸς ἑκατέραν ἐνυβρίσοι φύσιν θεὸς ὀρχούμενος ἐν ἀνδρογύνοις λιγύσμασιν, ἔξαρχος μέθης, κραιπάλης τε καὶ οἰνοφλυγίας, καί γε ἰωλοκρασίας, καὶ τῶν ἐκ τῶν τοιούτων ἀπορρεόντων δεινῶν. Τούτῳ δὴ τῷ Θεῷ τῷ ἐριβρεμέτῃ, τῷ αἰγιόχῳ, καὶ ἄλλο ὑπέρσεμνον χαρίζονται ὄνομα, πατραλοίαν ἀποκαλοῦντες τὴν ἐσχάτην καὶ πρώτην παρ' ἀνθρώποις ποινήν· ἅτε δὴ Κρόνον τὸν οἰκεῖον πατέρα προσήκοντα δρῶν ὡς τοιοῦτον τῷ βίῳ παραγαγόντα καὶ αἰσχρῶς τῆς ἀρχῆς ἐξωθήσαντα. Τί δ' ἄν τις εἴποι περὶ τῆς θεουργηθείσης παρ' αὐτοῖς πορνείας; ἧς ἔφορον Ἀφροδίτην τὴν κοχλογενῆ τὴν Κυπρίαν ἐφιστῶσιν· ἡ τὴν μὲν σωφροσύνην ὡς ἐναγὲς ἀπεσείσατο, ἀτόκοις δὲ πᾶσι σχεδὸν αἰσχρουργήμασιν ἡδομένη, διὰ τούτων καὶ ἐξιλάσκεσθαι βούλεται· μεθ' ἧς Ἄρης ἀσχημόνων, τέχνης Ἡφαίστου, καὶ μηχανήμασι τοῖς λοιποῖς τῶν θεῶν θεατρίζεται, παίζομένός τε ὁμοῦ καὶ γελώμενος. Οἱ δὲ φαλλοὶ παρ' αὐτοῖς καὶ ἰθύφαλλοι καὶ τὰ φαλλαγώγια πόσου ἂν εἴη τοῦ γέλωτος; ὁ δὲ Πὰν, ὁ δὲ Πρίηπος, τῷ παρὰ φύσιν ἀσχήμονι μορίῳ χαριέντως τιμώμενος. Τί δέ σοι βούλεται καὶ τὰ ἐν Ἐλευσῖνι μυστήρια; ἃ διαφερόντως μισῶν, καθ' ἓν μόνον ἐπαινέσαι βουλοίμην, ὅτι μὴ ὄρῳ ταῦτα τὸν ἥλιον ἐδοκίμασαν· μάλα δὲ τῷ ἔργῳ οἰκεῖα πράττοντες, τῇ ἀφανείᾳ τοῦ σκότους κατέκριναν. Ἀλλὰ ταῦτα τοῖς αἰσχρῶς τιμῶσι

et apostolica hinc et inde ad diversas opiniones appellens, dicta omnia pro eo atque decet, captivet, et ad veriorem pietatem referat, eaque ad unam rectam planamque viam, veritatis scilicet inventionem, deducat. Cui sententiæ illud dictum valde consonum ab Apostolo est prolatum: « *Oportet autem hæreses etiam in vobis esse, ut qui probati sunt, manifesti fiant* [1]. Qua in re ineffabilem quoque Dei sapientiam mirari libet, quæ olim per Apostolum suum prædixit: *Virtus enim mea*, inquiens, *in infirmitate perficitur* [2]. Ex eo namque quod propter imbecillitatem veræ cognitionis partes quædam ab Ecclesiæ structura resectæ sunt, dogmata recta et plana per ædificationem constituta sunt, et incrementis majoribus ad cœlestem sublimitatem universalis et apostolica Ecclesia excurrit. Qui vero in seductione et errore Græcæ superstitionis educati sunt, **553** propterea quod neque Deum, quidnam sit, neque ineffabilem ejus et incomprehensibilem curam atque providentiam invenire velint, alii aliorum inter se, atque ipsi quandoque suas etiam ipsorum sententias refellunt. Et multos variosque comminiscentes deos, nominibus eos quæ affectionibus suis conveniant prosequuntur. Et cum alios super alios sibi ipsi designant et eligunt, veniam, ut aliquis dicat, impuris libidinibus suis aucupantur. Sic qui apud illos est summus

...Hominum pater atque deorum,

natura sua in avem versa, fœdi stupri gratia adolescentulum Phrygem rapuit, et pro mercede impuri flagitii poculum ei dedit, potestate illa permissa, ut sibi ille benevolentiam et amorem propinaret, et uterque simul cum nectare constuprationis probrum et dedecus potaret. Qui insuper multis aliis nefariis sceleribus, quæ etiam nullius pretii hominibus concessa non sunt, in varias irrationalium animantium species transformatus, turpiter sibi vitam degendam statuit: et androgynus, ancipitique inter marem et feminam sexu deus factus, non equidem in ventre, sed femore uterum gestans, imperfectum tulit fetum, ut ea quoque res præter naturam fieret. Unde dithyrambus seu bis genitus infans prodiit, qui utrique naturæ ignominiæ inureret notam, muliebri motu saltans scenivir deus: ebrietatis, crapulæ, vinolentiæ, temulentiæ gravedinis aliorumque inde profluentium malorum auctor. Huic deo altitonanti et aegidem ferenti admirandum etiam aliud nomen indiderunt; nam parricidam vocarunt, cui apud homines extremum et primum constitutum est supplicium: ut qui Saturnum patrem suum, pro eo atque decuit faciens, quod talem ipsum ille in vitam protulisset, turpiter regno exuerit. Quid vero de meretricia fœditate apud eos in numerum deorum relata dicam? cui tutelarem deam Venerem ipsam Cyprian

[1] I Cor. xi, 19. [2] Cor. xii, 9.

concha genitam præficiunt. Ea vero, pudicitia veluti piaculo quodam repudiata, absurdis et turpibus flagitiis omnibus fere delectatur, atque eis ipsis etiam coli atque placari vult: cum qua Mars turpiter se dens, arte et fallacia Vulcani, d liquis ludendus atque ridendus tanquam spectaculum exhibetur. Phalli vero, et ithyphalli, et nitatis omnis domicilia apud illos, quem non merentur risum? **553** Quid Pan ipse et Pr qui præter naturam informi membro cum magna gratia colitur? Quid mysteria et arcana Eleusinæ deæ volunt? quæ cum quem maxime oderim, uno tamen nomine tantum lauda quod talia ipsi ea esse, quæ sol non aspiceret, judicarunt: et cum reipsa se digna patrare cinora, quod ea tenebrarum caligine et obscuritate condemnarunt. Verum nos turpibus hæc calu relinquentes, orationem ad metam constitutam reducamus, quæ reliquæ sunt Theodosii imperi memoriæ prodituri.

A καταλιπόντες, ἐπὶ τὴν νύσσαν αὖθις τὸν λόγ γωμεν, τὰ λειπόμενα τῇ Θεοδοσίου βασιλείᾳ τ ρίᾳ παραδιδόντες.

CAPUT XLIX.

Ut post prædatoriam synodum Theodosius, cognitis quæ ibi gestæ sunt rebus, Chrysaphium quidem occiderit, graviter autem in conjugem Eudociam commotus fuerit. Idem sororem Pulcheriam revocat: quæ Flavianum secum adducens sepelit, et in foro arrario magnifice Dei Genitricis templum condit.

ΚΕΦΑΛ. ΜΘ'.

Ὡς μετὰ τὴν λῃστρικὴν σύνοδον γνοὺς Θ σιος τὰ γενόμενα, Χρυσάφιον μὲν κα βαρέως δὲ πρὸς τὴν γαμετὴν Εὐδοκίαν ταν· ἀναζαλεῖται δὲ τὴν ἀδελφὴν Πουλχ ἡ Φλαβιανὸν ἀγαγοῦσα θάπτει· ἀνιστᾷ τὸν ἐν τοῖς χαλκοπρατείοις κολυτ Θεοτόκου νεών.

Post prædatoriam illam synodum Leonis papæ legati vix Romam venerant, cum illi quomodo ipsius litteræ rejectæ, et iniquæ sententiæ latæ essent, præterea Dioscori et Chrysaphii arrogantem confidentiam, et ut illi divinum virum Flavianum necaverint, exposuere. Eisque rebus perturbatus Leo, lacrymabundus Valentinianum Placidiæ filium, Romæ adhuc imperantem, et simul Theodosii atque Eudociæ, quæ etiam Athenais dicta fuerat, filiam Eudoxiam adiit, et ab ipsis petiit, ut ad Theodosium litteras darent, quibus ille ad universalem synodum aliam cogendam moveretur: in qua synodo, quæ Ephesi præter ecclesiasticas constitutiones perperam acta fuerant, rite corrigerentur. Illi a Leone persuasi, statim ad Theodosium scripsere, petitione papæ litteris inserta. Et Theodosius filiæ Eudoxiæ rescribens, hæc quoque verba addidit: « Illud vero suavitatem tuam scire volo, Flavianum divino judicio ex rebus humanis sublatum esse, ut controversia et contentio sanctarum ecclesiarum omnis conquiescat. » Deinde vero Theodosius, ubi re secum perpensa, se Chrysaphii astutia deceptum esse comperit, perquam graviter et impietatem in Flaviano perpetratam, et aliis episcopis nefarie illatam contumeliam et condemnationem tulit. Et cum dolori suo mederi non posset, in Chrysaphium legitimum justumque effudit furorem. Itaque illum primum dignitate, mox etiam substantia omni spoliatum, in insulam quamdam relegavit. **554** Cujus judicium quod cœlestis quoque calculus comprobaret, in mari navigantem assecutus est. Postea conjugem quoque Eudociam per acrem objurgationem male admodum accepit, quippe quæ malorum invalescentium causa fuisset. Ad hæc, injuriam quoque germanæ suæ Pulcheriæ, quæ ejus opera imperiali aula ejecta esset, factam adjecit: atque insuper illam de Paulino suspicionem, et contentionis malum, vehementer eam perstrin-

B

Μετὰ τὴν λῃστρικὴν σύνοδον εἰ τοῦ Λέοντος τοποτηρηταὶ, μόλις τὴν Ῥώμην κατελαβόν Λέοντι πάντα ἀνήγγειλαν, ὅπως τε τὰ ἐκείνω ὤφθη γράμματα, ἔτι δὲ καὶ τὴν ἄδικον ψ καὶ τὸ θράσος Διοσκόρου καὶ Χρυσαφί.ου, κα θεὸς ἐφονεύθη Φλαβιανός. Οἷς ὁ Λέων περ γεγονὼς, Οὐαλεντινιανῷ τῷ Πλακιδίας υἱῷ Ῥώμης κατάρχοντι σύναμα τῇ τοῦ νέου Θε θυγατρὶ Εὐδοξίᾳ, καὶ Εὐδοκίας τῆς καὶ Ἀθην πρόσεισι δάκρυσι πλήρης· ἥτει τε βασιλέα κ σιλίδας αὐτὰς, ὥστε πρὸς Θεοδόσιον γράφειν, ἐ σύνοδον οἰκουμενικὴν ἀθροίζειν, καὶ τὰ περ σμὸν ἐκκλησιαστικὸν ἐν Ἐφέσῳ γεγενημένα διο ἀσφαλῶς. Οἱ δὲ πεισθέντες, Θεοδοσίῳ εὐθὺς ἔ λον, τὴν τοῦ πάππα πρεσβείαν δήλην ἐγκεῖσ τες. Ὁ δ' ἀντιγράφων τῇ θυγατρὶ Εὐδοξίᾳ, καὶ κατὰ λέξιν ἐπέφερεν· « Τοῦτο δὲ τῇ σῇ γλυκ γνωρίσαι βούλομαι, ὅτι Φλαβιανὸς θείᾳ κρίσει ἀνθρωπίνων ἀφῃρέθη πραγμάτων· ὅπως πάσ φιλία καὶ φιλονεικία τῶν ἱερῶν ἐκκλησιῶν παυθῇ. » Ἐντεῦθεν ἐπιλογισάμενος Θεοδόσιος ὁ Χρυσαφίου πανουργίᾳ ἀπατηθείη, λίαν ἐχαλέ τῆς τε εἰς Φλαβιανὸν ἀσεβείας, καὶ τῆς εἰς τοὺ λους τῶν ἐπισκόπων ἀδίκου παροινίας καὶ κ κρίσεως. Καὶ δὴ μὴ οἷός τε ὢν τὸ λυπεῖν ἰδί σθαι, κατὰ Χρυσαφίου τὸν ἔνδικον ἐκεῖνο θ Γυμνώσας οὖν αὐτὸν πρώτιστα τῆς ἀρχῆς, κα ὄντων ἀποστερήσας, εἴς τινα τῶν νήσων ἐξέπε Ἐπικρίνουσα δὲ καὶ ἡ ἄνωθεν ψῆφος τὴν δίκη ταῖς θαλαττίαις κατελάμβανε τρίβοις. Ἔπειτα τῇ γαμετῇ Εὐδοκίᾳ σφοδρῶς μάλα προσφέρ οἷάπερ αἰτίᾳ γεγενημένῃ τῶν ἐπεισφρησάντων νῶν· οἷς καὶ τὰ κατὰ τὴν κασιγνήτην Πουλχε προσῆγε, δι' αὐτῆς τῶν βασιλείων ἀπελαθέ Προσαπῆγε δὲ καὶ τὰ κατὰ Παυλῖνον, καὶ τὸ μ ἐκεῖνο τῆς ἔριδος, ὀνειδίζων σφόδρα καὶ καθαπτ νος. Ἡ δ' ἀπογνοῦσα καὶ ἐν πολλῷ δέει γε μένη, τὴν ἐπὶ τὰ Ἱεροσόλυμα ἥτει στέλλεσθαι· τοῦτο καὶ πρότερον ἐπηγγελμένη Θεῷ, εἴ γε

C

D

οτευθεῖσαν γνοίη τὴν θυγατέρα. Βασιλεὺς δ' εὐθὺς πέμπων ἐξ Ἑβδόμου τὴν ἀδελφὴν Πουλχερίαν ἀνεκαλεῖτο, ἕβδομον ἔτος ἐκεῖ ἐκπεράνασαν. Ἡ δὲ σὺν πομπῇ πολλῇ καὶ δορυφορίᾳ μεγάλῃ πρὸς τὰ βασίλεια ἦγετο. Ἐξ αὐτῆς δὲ εἰς Ἔφεσον πέμψασα, τὸ Φλαβιανοῦ θεῖον σῶμα ἐκεῖθεν εἰς τὴν βασιλίδα μετήνεγκε· καὶ διὰ μέσου τῆς πόλεως ἐκκομίσασα σὺν αἰδοῖ καὶ δορυφορίᾳ περιφανεῖ, ἔνδον τῶν ἀδύτων τοῦ ἱεροῦ τῶν μαθητῶν τοῦ Χριστοῦ σεμνῶς καὶ εὐλαβῶς κατατίθησιν. Ἔπειτα εἰς σχῆμα ναοῦ τὴν ἐν τοῖς χαλκοπρατείοις τῶν Ἰουδαίων συναγωγὴν μετασχηματίσασα, καὶ εἰς κάλλος ἅμα καὶ μέγεθος ἐκλαμπρύνασα, περιφανῆ θεῖον οἶκον τῇ Θεομήτορι ἀνεγείρει. Ἔνθα δὴ καὶ ἕτερα βραχύτερα προσοικοδομήσασα, τὴν τιμίαν τῆς Θεομήτορος καὶ ἱερὰν ζώνην κατέθετο ἐν αὐτῇ τῇ τῆς ἁγίας τραπέζης σορῷ· καὶ ἐξ ἐκείνου ἁγία σορὸς ὁ τῆς Θεοτόκου οἶκος οὗτος ἐπώνυμον ἐκληρώσατο. Καὶ τὰ μὲν ὧδε ἐγένοντο.

A gens, in medium protulit. Illa consilii dubia, cum in magnum esset conjecta metum, ut sibi Hierosolyma petere liceret, petiit : ad quam profectionem se voto nuncupato Deo obligaverat, si in matrimonium collocatam filiam vidisset. Imperator confestim in Septimum misit, et sororem Pulcheriam septimum jam ibi annum agentem revocavit : quæ quamprimum cum apparatu comitatuque multo in imperialem aulam rediit. Ephesum certis hominibus missis, sacrum Flaviani corpus inde in urbem imperantem transtulit, atque id per mediam civitatem cum observantia et pompa celebri illatum, intra adyta sanctorum discipulorum Christi templi splendide et religiose reposuit. Postea Judæorum synagoga, Chalcopratiis, in templi formam redacta, pulchritudineque simul et amplitudine exornata, insignem Dei Genitrici ædem sacram construxit. Ubi minoribus aliis adjectis ædificiis, venerandam et sacram Dei Matris in ipso sanctioris mensæ loculo zonam reposuit : et ex eo tempore ea Dei Genitricis ædes sacri loculi nomen est consecuta. Atque hæc quidem sic acta.

B

ΚΕΦΑΛ. Ν'.

Ὡς ἡ βασιλὶς Εὐδοκία εἰς Ἱεροσόλυμα διέβη· καὶ περὶ τῶν ἐκεῖσε οἰκοδομημάτων αὐτῆς. Καὶ περὶ ἀγωγῆς καὶ διαίτης τῶν ἐν Παλαιστίνῃ μοναχῶν· καὶ ὡς ἐτελεύτα ἡ βασίλισσα Εὐδοκία.

CAPUT L.

Ut imperatrix Eudocia Hierosolyma petierit, et quæ ibi construxerit ædificia. De vita et conversatione Palæstinorum monachorum; et ut imperatrix Eudocia e vita migrarit.

Ἡ δὲ βασιλὶς Εὐδοκία ἐπὶ τὴν ἁγίαν τοῦ Χριστοῦ πόλιν ἐπειγομένη, μόλις ἐνταῦθα γίνεται. Καὶ δὴ τοῦ ἐκεῖσε λεὼ κατὰ θέαν ἐκείνης συνερρυηκότος, τέλος πρὸς ἔπος καὶ τοῦτ' ἀπεφθέγξατο·

C

Eudocia vero Augusta in sanctam Christi civitatem adurgens, tandem huc pervenit. Et cum populus illic ad spectandam eam confluueret, postremo ad verbum illud perquam scite carmen dictis aliis adjecit :

Ὑμετέρης γενεῆς τε καὶ αἵματος εὔχομαι εἶναι,

Et stirpis vestræ me dico et sanguinis esse,

τὰς ἐξ Ἑλλάδος ἀποικίας ἐκ παλαιοῦ ἐκεῖσε γεγενημένας αἰνισσομένη. Ἃς εἴ τῳ βούλῃτο κατιδεῖν, Στράβωνι ἐντυγχανέτω τῷ γεωγράφῳ· ἔτι δὲ Φλέγοντι καὶ Διοδώρῳ τῷ Σικελιώτῃ· πρὸς δὲ Ἀρριανῷ τε καὶ Πεισάνδρῳ τῷ ποιητῇ· καὶ πρός γε Οὐλπιανῷ, Λιβανίῳ τε καὶ Ἰουλιανῷ, τοῖς ἐκκρίτοις τῶν σοφιστῶν· ὅτε καὶ τὴν Ἀντιόχου διοῦσαν, Ἀντιοχεῖς εἰκόνι ἐκ χαλκοῦ ἀρίστως πεποιημένῃ ἐτίμων, ἣ καὶ μέχρι τῶν κατωτέρω χρόνων διήρκεσεν· ἐξ ἧς ἐρεθισθεὶς Θεοδόσιος, μεγίστην μοῖραν τῷ τείχει προσῆπτε. Διανοίξας γὰρ πρὸς εὖρος, μέχρι τῆς πύλης τῆς ἐπὶ Δάφνην ἀγούσης ἐφείλκυσε· καὶ πάρεστι τὸ προάστειον τοῖς βουλομένοις ὁρᾶν· ἐς δεῦρο γὰρ τὸ παλαιὸν ἰχνηλατεῖται τεῖχος, τῶν λειψάνων ξεναγούντων τὰς ὄψεις· ἄλλοις δὲ δοκεῖ τὸν μέγιστον Θεοδόσιον τὸ τεῖχος εὐρῦναι. Καὶ τοῖς λουτροῖς Οὐάλεντος ἐπί τι τῶν μερῶν λυμήναντος τοῦ πυρὸς, χρυσὸν παρασχεῖν ὁλκῷ διακοσίων λιτρῶν βαρυνόμενον. Καὶ ὅς δὲ λόγος ἔχει ταύτην ἐπὶ τὴν Ἱερουσαλὴμ ἀφικέσθαι· ἔνθα γεγενημένην, πλεῖστα πρὸς τιμὴν Χριστοῦ διαπράξασθαι· πολλά τε τῶν εὐαγῶν μοναστηρίων ἀνήγειρε, καὶ τὰς καλουμένας λαύρας καὶ φροντιστήρια θεῖα ἐδείματο· ὧν διάφορος μὲν ἡ ἀγωγὴ καὶ ἡ δίαιτα, ἡ δέ γε πολιτεία πρὸς ἓν θεοφιλῆ σκοπὸν τελευτᾷ. Οἱ μὲν

D

subobscure eo antiquitus colonias ex Græcia ductas esse significans. Eas qui cognoscere vult, Strabonem geographum, et Phlegontem, et Diodorum Siculum, tum etiam Arrianum et Pisandrum poetam, **555** præterea Ulpianum, Libanium et Julianum sophistas egregios legat. Quo tempore etiam Antiochiam eam profectam, cives ibi statua ærea faberrime facta cohonestarunt, quæ ad posteriora etiam tempora perduravit. Qua re Theodosius permotus, maximam mœnibus partem adjecit, usque ad portam quæ in Daphnem fert in latitudinem eis promotis. Eamque suburbanam regionem cernere quisque potest. Nam ad hoc usque tempus vestigia veteris muri, reliquiis ejus sese cum admiratione oculis inferentibus, deprehenduntur. Aliis autem videtur, a maximo Theodosio mœnia esse dilatata. Atque ab eodem in lavatri Valentis, aliquibus ex partibus incendio diruti, refectionem, aurum ducentorum pondo librarum datum esse dicitur. Fama vero est, bis Eudociam Hierosolyma perrexisse, ubi plurima ad honorem Christi peregit. Nam et multa sacra monasteria excitavit : et lauras quæ vocantur, angustas scilicet monachorum cellas, scholasque divinas condidit : quarum varium quidem est institutum, et

εἶναι κληρώσαιντο, πρὸς τὸν κόσμον ἐπανήκουσιν αὖθις. Παραφόρους δ' ἑαυτοὺς εἶναι σχήμασί τισιν ἀτάκτοις ἐπαγγελλόμενοι, οὕτω τὴν κενὴν δόξαν περιφρονοῦσιν. Ὃν τελευταῖον χιτῶνα, Πλάτων φησὶν ὁ φιλόσοφος, ἡ ψυχὴ πέφυκεν ἀποτίθεσθαι. Καί γε φιλοσεφοῦσιν ἀπάθειαν, ἀπαθῶς δῆθεν ἐσθίοντες, κἂν ἐν καπηλείῳ ἢ μαστροπείῳ εἰ τοῦτο δεήσοι δρᾶν, οὔτε πρόσωπον οὔτοι δι' αἰδοῦς τιθέμενοι. Προσβάλλουσι δὲ ἀθρόον καὶ βαλανείοις γυναιξὶ συλλούμενοι, πολλάκις εὑρισκομέναις καὶ ὡς ἔχουσι φύσεως, καὶ σὺν ἐκείναις αὐλίζονται. Οὕτω δὲ τῶν παθῶν περιγίνονται, ὡς καὶ τῆς φυσικῆς ὑπερκεῖσθαι δυνάμεως, καὶ τυραννεῖν αὐτήν· οὔτ' ὄψει, οὔτε ἁφῇ, πολλῷ γε μὴν αὐτοῖς φιλήμασι τρυφικοῖς καὶ περιπλοκαῖς τοῖς τοῦ θήλεος πρὸς τὰ τῆς φύσεως ἀποκρίνεσθαι ἰδιώματα· ἀλλ' ὡσανεὶ μετ' ἀνδρῶν διατρίβοντας, ἄνδρας εἶναι, γυναιξὶ δ' αὖθις προσομιλοῦντας, γυναῖκας· φύσεώς τε ἑκατέρας μετέχοντας, δοκεῖν εἶναι ἐπὶ μιᾶς· καὶ τέλος εἰπεῖν, ἐν τῷ τοιούτῳ ὑπερφυεῖ βίῳ τὴν ἀρετὴν ἀντιπράττουσαν φύσει καταπῆξαι νόμους, ὥστ' ἐν μηδενὶ τῶν ἀναγκαίων ἐφεῖναι αὐτὴν κόρον σχεῖν. Πεινῆν δὲ πάντα καὶ διψῆν, καὶ δι' ἐγκρατείας ἥκειν ἁπάσης ὁ σφῶν νόμος νομοθετεῖ. Ἐπὶ τόσον δὲ καὶ τὸ σῶμα περιστέλλειν ὁρίζει, ὅσον βίᾳ τὴν ἀνάγκην συνέχειν. Καὶ ἐπὶ τόσον αὐτοῖς ἠκριβωμένοις σταθμοῖς ἀντιταλαντεύεται, ὡς ἐκ διαμέτρου χωροῦσιν, ἀνεπαίσθητον αὐτοῖς τὴν ῥοπὴν καθεστάναι. Καὶ τόσον δὴ τἀναντία κρατεῖ παρ' αὐτοῖς καὶ ὑπερφυῶς κέκραται, τῆς θείας χάριτος εἰς ἓν συναγούσης τὰ ἄμικτα, καὶ αὖ πάλιν καιρῷ προσήκοντι διαιρούσης, ὥστε τὸ ξένον εἰς ἀκοὴν ζωὴν ἐν ταυτῷ καὶ νέκρωσιν αὐτοῖς κατοικεῖν, φύσει ἐναντιώτατα καὶ λόγῳ καὶ πράγματι. Ὅπου μὲν γάρ τι τῶν παθῶν ὑφέρπει, ἴδοις ἂν σῶμα νεκρὸν μηδὲν δρῶν ὅσα καὶ τάφῳ κείμενον· ἔνθα δ' ἀρετῆς ἐργασία καὶ πρὸς Θεὸν ἱκετεία ῥώμην καινὴν καὶ σῶμα ξένως σφριγῶν τὴν ἀκμήν· κἂν καὶ γεγηρακὸς εἴη σφόδρα καὶ ἔξωρον. Καίγ' ἑκάτερος βίος οὕτως ἐκείνοις συμπλέκεται, ὥστ' ἀμέλει καὶ τὴν σάρκα πάμπαν νεκρώσαντές τε καὶ ἀποθέμενοι, ζῶσιν ἀεί· καὶ μετὰ τῶν ζώντων ὡσανεὶ συνδιάγουσι, τὰ ἐκείνων παντοίως θεραπεύοντες σώματα, καὶ τὰς τῶν δεομένων λιτὰς Θεῷ ἀναφέρουσιν, ἐπίσης τῇ προτέρᾳ βιοτῇ διαζῶντες, πλὴν ὅσῳ μὴ τῶν ἀναγκαίων ἐνδεεῖς εἶναι καὶ τόπῳ περιορίζεσθαι, πᾶσι δ' ἀκαρεῖ συνεῖναι, καὶ τὰς ἁπάντων ἀκούειν φωνάς, καὶ πᾶσι συγγίνεσθαι· ὧν συχνὰ γονάτων κλίσεις τὸ ἔργον, σύμπονοί τε ἐπαναστάσεις, τῆς ἐφέσεως μόνης τὴν ἡλικίαν ὑπανεχούσης, καὶ τὴν ἐκούσιον ἀσθένειαν ἀναζωπυρούσης· ἄσαρκοί τινες ἀθληταὶ καὶ ἀναίμονες παλαισταί. Οἷς ἀρίστη πανδιαισία καὶ τρυφὴ νηστείας τὸ κράτιστον, καὶ σφριγῶσα τράπεζα τὸ μηδὲν ἐλέσθαι ὡς οἷόν τε ἀπογεύεσθαι. Εἰ δέ που ξένος ἐπιδημοίη κἂν ἐξ ἐωθινοῦ, οὕτω φιλοφρόνως διάκεινται φιλοτησίαις καιναῖς δεξιούμενοι, ὡς εἰκάσαι μηδὲν ἄλλο σφᾶς διὰ βίου σπουδάσαι, ἢ αὐτὸ δὴ τοῦτο τρυφᾶν· παρηλλαγμένον εἶδος νηστείας ἐπινοοῦντες· ἀδεῶς δ' ὅθεν ἐσθίειν μὴ βουλομένους· ὡς ἔκπληξιν τὸ

que id, si ita vitam ducentes lateant, faciunt. A
Aliud præterea monastici exercitii genus, quod parum abfuit quin præterirem, commemorabo. Id præ aliis merito primas ferre censetur, et apud paucissimos reperitur. Sunt namque nonnulli, qui cum per multos virtutis labores eo evaserint, ut ἀπαθεῖς, hoc est, indolentes, et affectionibus perpessionibusque omnibus liberi sint, in mundum recurrunt. Et gestibus quibusdam incompositis dementes se esse assimulantes, ita vanam contemnunt gloriam, quam extremam tunicam (juxta Platonem philosophum) anima deponere solet. In ἀπαθείᾳ, hoc est, indolentia philosophantur, **557** sine affectione atque animi commotione, in cauponа aut, si opus sit, in lupanari cibum capientes, B et neque conspectum cujusquam, neque locum aliquem reverentes. Balnea quoque ingrediuntur, et cum mulierculis sæpe etiam, ut natura fert, nudis lavant, et cum eisdem habitant. Adeo vero affectionibus perpessionibusque superiores sunt, ut naturæ vim superent, et tyrannidem in eam exerceant: denique ut neque aspectu, neque contactu, neque adeo ab arte petitis osculis, atque muliebribus complexibus, ad eam quæ propria naturæ est concupiscentiam commoveantur. Cum viris illi versantes viri sunt, cum mulieribus mulieres. Et cum utriusque sexus vim obtinere videantur, unum obtinent. Atque ut semel dicam, in hoc vitæ genere, quod captum naturæ superat, virtus naturæ adversas leges fixit, ut in nulla earum rerum quæ C necessariæ sunt, satietas ipsa locum habeat. Ita illi semper esuriunt et sitiunt, temperantiamque et continentiam in rebus omnibus retinere leges eorum jubent. Adeo etiam illæ corpus constringere præcipiunt, ut vi etiam necessitas comprimatur. Tam æqua etiam per exactissimam rationem statera vita eis libratur, ut dum lanx utraque per diametrum et lineam mediam inter se distat, nullum sentiatur momentum. Et tantopere res inter se contrariæ in eis et exstant et miscentur, divina gratia ea quæ misceri nequeunt conjungente, et tempore rursum suo disjungente, ut quod auditu mirum est, in eodem corpore et vita simul et mortificatio habitet, quæ natura, ratione et re ipsa inter se maxime sunt pugnantia. Cum enim affectio quæpiam seu perpessio subrepsit, tum corpus videas mortuum et nihil agens, perinde atque in sepulcro repositum esset. Cum autem egregium virtutis opus peragendum, et preces ad Deum fundendæ sunt, tum robur novum et corpus mirifico vividum cernas, etiamsi id senio jam confectum et exoletum admodum sit. Vitam utraque illi, præsentem videlicet et futuram, ita complicant et conjungunt, ut carne prorsus in obitu mortificata atque deposita, semper vivant, et quodammodo cum viventibus simul conversentur, corpora illorum varie curantes, et supplicantium preces ad Deum referentes: itidem ut in priore vita degentes, præterquam quod rebus necessariis non indi-

geant, et loco nullo circumscribantur. Omnibus in momento adsunt, omnium voces audiunt, et cum omnibus versantur. **558** Horum opus est frequentes genuum inclinationes et graves rursum stationes, desiderio solo corpora eorum sustinente, et voluntariam imbecillitatem recreante. Illi athletæ quidam sunt carne carentes, et luctatores sanguinis expertes. Illis convivia splendida et deliciæ summæ sunt, assiduum jejunium : et mensa opipara, ut quoad ejus fieri potest, nihil cibi degustent. Quod si alicunde hospes adveniat, matutino etiam tempore, tam benigne et amanter novo hospitalitatis genere eum excipiunt, ut nihil aliud eos per vitam, quam ad eum modum deliciari studuisse putes : aliud mox rursus jejunii genus excogitantes, cibumque arbitratu suo capere nolentes, adeo ut res ea omnibus in stuporem evadat, cum ad victum sufficientem tantum eis desit, quomodo tam exiguo alimento vivere possint. Inimici ii sibi ipsis sunt, voluntatisque propriæ et naturæ destinatione animi jamdudum concepta, proditores, ut in rebus omnibus delicias carnis longe a se rejiciant, et anima eis in statu suo pulcherrime consistat : quæcunque Deo placita sunt, prudenter deligens atque conservans. Felices illi prorsus ejuscemodi conversatione et vitæ instituto : longe autem feliciores sua ex hac vita migratione, ad quam illi semper aspirant, ad optatum illum desideratumque vivendum anhelantes. Itaque Eudocia Augusta cum multis id genus monachis collocuta est, et multa (sicuti dictum est) monachorum domicilia et habitationes construxit. Hierosolymorum etiam muros protulit et renovavit. Episcopalem præterea domum ibi ex fundamentis ipsis erectam pulcherrime exornavit, eidemque mille numismatum reditum attribuit. In Phordisiis pauperum domicilium ædificavit, ubi quadringenti sacro morbo laborantes habitarent. Alia item pauperum hospitum et viduarum diversoria condidit, eisque substantiam suam donavit. Ecclesiis, nosocomiis seu ægrorum domibus, sacrosanctis ædibus, et monasticis virorum et mulierum domiciliis, vicesies mille quandringentas et octoginta aureæ monetæ libras dedicavit : præter alios quos alio convertit sacros proventus, et varii generis donaria, quæ sanctis quibusdam locis consecravit. Et aliquando die festo Paschæ templum ad sanctam Christi Resurrectionem celebrandam ingressa, in lucernarum rationem decies mille sextarios olei retulit. **559** Et choris memoriam sacræ Christi Resurrectionis colentibus, annuum proventum quadringentorum numismatum constituit. Postremo templum ingens amplitudine et forma præclarum, ex ipsis fundamentis, admirando illi et primo diacono simul et martyri Stephano stadio uno ab Hierosolymis erexit : quo loco a percussoribus Domini saxis ille obrutus, immarcescibilem coronam reportasse dicitur. In quo templo aliquo post tempore et ipsa, cum ad

πραττόμενον εἶναι, πόσον ἐς τροφὴν αὐτάρκη διμένοι, κομιδῇ βραχυτάτῃ διαζῶσι τροφῇ· ἐφ' ἑαυτοῖς καθεστῶτες, καὶ τῶν ἰδίων βουλήσεων καὶ τῆς φύσεως ἔκδοτοι τοῖς πάλαι θελήμασιν· ὡς ἢ διὰ πάντων αὐτοῖς τὸ ἥδον τῆς σαρκὸς ἀποτεφρωθείη, καὶ ψυχὴ διεξάγῃ τὰ κάλλιστα, ὅσα δὴ θεῷ πρὸς ἀρέσκειαν νουνεχῶς ἐπιλεγομένη καὶ διασώζουσα. Μακάριοι οὕτως τῆς τ' ἐνταυθοῖ διαίτης καὶ πολιτείας· πολλῷ δὲ μᾶλλον μακαριώτεροι τῆς ἐντεῦθεν μεταναστάσεως, ἐς ἣν διὰ παντὸς χαίνουσι καὶ ποθούμενον ἰδεῖν ἐπειγόμενοι. Καὶ τοίνυν ἡ βασὶς Εὐδοκία πολλοῖς τοιούτοις περιτυχοῦσα, πολλά τε, ὡς εἴρηται, μοναστῶν ἐνδιαιτήματά τε καὶ καταγώγια δειμαμένη, καὶ τὰ τῶν Ἱεροσολύμων τεῖχη εὐρύνασα καὶ ἀνανεώσασα, καὶ πρὸς τὸ εὐπρεπίστερον διασκευασαμένη, καὶ τὸ ἐπισκοπεῖον ἐκ βάθρων αὐτῶν ἀνίστα, ἀποχαρισαμένη τούτῳ καὶ πρόσοδον νομισμάτων χιλίων. Ἐν δὲ Φορδισίοις πτωχεῖον ἀνίστη, ἐν ᾧ τετρακόσιοι τῇ ἱερᾷ νόσῳ προσειλημμένοι ἐνδιαίτημα εἶχον. Καὶ ἄλλα δὲ πτωχεῖα καὶ ξενῶνας καὶ γηροκομεῖα ἀνήγειρε· καὶ τὸ περιὸν αὐτῇ τῆς οὐσίας τοῖς τοιούτοις ἀπεκλήρωσεν· ἐκκλησίαις, νοσοκομείοις καὶ σεμνείοις εὐαγέσι, καὶ διαστήμασι μοναχῶν ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν, δύο μυριάδας καὶ τετρακόσια καὶ ὀγδοήκοντα χρυσέου λίτρας νομισμάτων τούτοις ἀφιερώσασα, ἄνευ τῶν ἄλλοτε προσφερθέντων θείων προσόδων, καὶ τῶν διαφόρως εἰς κειμηλίων ἱερῶν γεγενημένων, τόποις εὐαγέσι τισί. Καί ποτε τῇ τοῦ Πάσχα ἡμέρᾳ εἰς τὴν ἁγίαν τοῦ Χριστοῦ ἀνάστασιν εἰσελθοῦσα, εἰς λόγον φῶτα ἐδωρεῖτο ἐλαίου ξέστας μυρίους· καὶ τοῖς χοροῖς τῶν σπουδαστῶν τῆς ἁγίας Χριστοῦ ἡμῶν ἀναστάσεως πρόσοδον ἐνιαύσιον νομίσματα τετρακόσια. Τελευταῖον δὲ πάντων τέμενος μέγα ἀνίστη, ἐξοχῇ τε καὶ κάλλει προὔχον, τῷ πρώτῳ ἐν διακόνοις καὶ μάρτυρι Στεφάνῳ τῷ θαυμαστῷ ἐξ ἐσχάτων κρηπίδων αὐτῶν, οὐ πάνυ τι διεστὼς Ἱεροσολύμων, πλὴν ὅσον σταδίου ἑνός· ἔνθα λόγος ὑπὸ τῶν Κυριοκτόνων βληθέντα λίθοις, τὸν ἀμαράντινον κομίσασθαι στέφανον· ἐν ᾧ καὶ αὐτὴ πολλῷ κατατίθεται ὕστερον, πρὸς τὴν ἀγήρω μεταχωρήσασα βιοτήν, τετάρτῳ ἔτει τῆς τοῦ μεγάλου Λέοντος βασιλείας, εὐσεβῶς καὶ θεαρέστως βιώσασα. Ἐτελεύτα δὲ τὸν βίον ἐτῶν ἑξήκοντα καὶ ἑπτὰ γενομένη· εἰκοστὸν γὰρ ἔτος ἄγουσα, τῷ βασιλεῖ Θεοδοσίῳ συνήφθη· καὶ διεβίω τοῖς ἀνακτόροις, ὑπὸ μητρὶ καὶ Αὐγούστῃ τῇ Πουλχερίᾳ ἔτη εἰκοσιεννέα· καὶ μόνη Πουλχερία ἄνευ τὴν βασιλείαν διέθυνεν ἐπὶ ἔτη ἑπτά· καὶ ἕνδεκα ἔτη ἐν Ἱεροσολύμοις διήγαγεν. Ἐκ τούτων δὲ τέσσαρα διεβίβασεν ἔτη τὴν ἐν Χαλκηδόνι μηδαμῶς παραδεχομένη σύνοδον οἰκουμενικήν, ὡς προέντες δηλώσομεν. Μετὰ δὲ τὸ τὴν σύνοδον παραδέξασθαι, καὶ ἄλλα τέσσαρα ἐπιβίω ἔτη· ἔπειτ' ἐτελεύτα· περὶ ἧς φασι καὶ τὸν προφήτην εἰρηκέναι Δαυΐδ· *Ἀγάθυνον, Κύριε, ἐν τῇ εὐδοκίᾳ σου τὴν Σιών· καὶ οἰκοδομηθήτω τὰ τείχη Ἱερουσαλήμ.* Ἀλλὰ τὰ μὲν κατὰ τὴν βασίλισσαν Εὐδοκίαν τοῦτον γενέσθαι ξυνηνέχθη τὸν τρόπον.

immortalem emigrasset vitam, condita est, quarto magni Leonis imperii anno, cum hic piam Deoque placitam exegisset vitam. Defuncta autem est ætatis sexagesimo septimo anno: nam viginti annos nata, imperatori Theodosio conjuncta est. Et in aula imperiali sub matre, eademque Augusta Pulcheria, viginti novem transegit. Ipsa vero sola, absque Pulcheria, imperium annis septem administravit. Porro Hierosolymis undecim transegit. Ex eo tempore quatuor vixit annos, universalis Chalcedonis synodi acta non approbans, sicuti postea dicemus. Postquam autem synodi ejus decreta rata grataque habuit, alios etiam transegit quatuor; et tandem mortua est. De qua prophetam Davidem illud etiam dixisse ferunt: *Bene fac, Domine, in bona voluntate tua Sion, et ædificentur muri Jerusalem* [1]. Res Eudociæ imperatricis ad hunc se habuere modum.

ΚΕΦΑΛ. ΝΑ'.

Περὶ τοῦ ἁγίου Συμεὼν, ὃς πρῶτος τὴν ἐπὶ τοῦ κίονος ἐπενόησε στάσιν.

Κατὰ δὲ τοῦτον τὸν χρόνον καὶ Συμεὼνης ὁ πάνυ, ὁ τῆς ὁσίας καὶ ἀοιδίμου μνήμης, πρῶτος τὴν ἐπὶ κίονος στάσιν ἐπινοήσας, ἤκμαζέ τε καὶ ἐγνωρίζετο. Ἔχων τὸ ἄνωθεν τοῦ κίονος ἐνδιαίτημα, δίπηχυ τὸ ὅλον περίμετρον· ὀπηνίκα Δόμνος τὰς ἱερὰς ἡνίας τῆς Ἀντιόχου διεχειρίζετο. Ὃς καὶ ἐπειδὴ ἀκούσας τὸ ἔργον παρ' αὐτὸν ἐγεγόνει, ἐκπληκτος ὅλος ἦν, καὶ μυστικωτέρως ἐφίετο συνελθεῖν. Ἐπεὶ δ' οὖν ἄμφω συνῆλθον, τὴν ἄχραντον καὶ ἀναίμακτον θυσίαν τελέσαντες, τῆς ζωοποιοῦ κοινωνίας ἀλλήλοις μετέδοσαν. Καὶ τοίνυν ὁ μέγας οὗτος μετὰ τοῦ κάτω βρίθοντος σώματος, τὴν τῶν ἀγγέλων πολιτείαν ἐκμιμησάμενος, πᾶσιν ἀποτάσσεται πράγμασι· βίᾳ δὲ φύσεως τὰ μετέωρα καταλαβεῖν ἐπειγόμενος, μέσον οὐρανοῦ καὶ γῆς τὸ ἐνδιαίτημα πήγνυσιν, ὥστε Θεὸν ἀταράχως δοξολογεῖν, καὶ μετ' ἀγγέλων ἀσίγητον ἐκείνῳ πλέκειν τὴν ὑμνῳδίαν· ἐκ μὲν γῆς τὰς τῶν ἀνθρώπων δεήσεις οἷά τις μέσος καθεστηκὼς, προσάγων Θεῷ, ἐκεῖθεν δὲ τὴν ἄφθονον χάριν καὶ τὸ ἄπειρον τῆς εὐμενείας κατάγων αὐτοῖς. Οὗ τὰ παράδοξα τῶν ἔργων πολλοῖς μὲν ἱστόρηται αὐτόπταις τῶν παραδόξων γεγενημένοις· ἐπαξίως δὲ μάλα καὶ λογίως καὶ Θεοδώρητος κεθιστόρησεν ὁ τὴν Κυρεστηνῶν ἐκκλησίαν ἐπισκοπήσας ἐν τῇ παρ' αὐτῷ *Φιλοθέῳ ἱστορίᾳ* ἐπιγραφείσῃ. Ὅτε τοίνυν ὁ ἐπίγειος οὗτος ἄγγελος Συμεώνης, καὶ ἐν σαρκὶ τῇ ἀνωτάτω πολιτευσάμενος Ἱερουσαλὴμ, τὴν ἀτριβῆ καὶ ξένην ταυτηνὶ τρίβον ἀνύειν ἐπέβαλε, φιλανθρώπως οἱ τὰς τῶν ὀρέων κορυφὰς κατειληφότες Πατέρες διατεθέντες, τῶν τινας ἑαυτῶν ἀποκρίναντες, στέλλουσι παρ' αὐτὸν, ταῦτ' εἰπεῖν ἐντειλάμενοι· Τί σοι βούλεται ἡ ξενοπρεπὴς αὕτη οἴκησις; Τί τὴν τετριμμένην καὶ σχεδὸν τοῖς πᾶσιν ἁγίοις πεπατημένην ὁδὸν διαφεύς, παρηλλαγμένην τινὰ καὶ ἀγνῶτα καθάπαξ εἶδου ὁδεύειν; Πρὸς δὴ τούτοις ἐπιτετράφασι, καταβαίνειν ἐκεῖθεν κελεῦσαι, καὶ τὴν τῶν ἐκλεκτῶν Πατέρων ὁδεύειν αἱρεῖσθαι· κἂν μὲν πρόθυμος γένοιτο πρὸς τὴν ἐκεῖθεν κατάβασιν ἑαυτὸν ἐκδιδόναι, συγχωρεῖν ἐκέλευον, καὶ τρέχειν ἣν ἠρετίσατο· δῆλον γὰρ τῇ ὑπακοῇ ὡς Θεὸς ὁδηγός ἐστιν ᾧδε διαθλεῖν ἠρημένῳ· εἰ δέ γε δοῦλος ἰδίας ὀρέξεως γένοιτο, καὶ ἀντιβαίνειν πειρῷτο, καὶ μὴ πρὸς τὴν ἐπιτροπὴν ὀξέως εὐθυδρομήσειε πρὸς βίαν ἐκ ποδὸς ἕλκειν, καὶ εἰς

CAPUT LI.

De sancto Symeone, qui primus vitam et stationem in columna invenit.

Hoc ipso tempore etiam magnus Symeones, sanctæ et celebris recordationis, qui primus stationem in columna invenit, viguit: et celebre consecutus est nomen, domicilium super columna bicubitale undequaque habens, quo tempore Domnus sacras Antiochenæ urbis habenas tenuit: qui etiam ea re audita, cum ad eum venisset, totus consternatus est, et cum eo mystico arcanoque congressu convenire exoptavit. Conveneruntque adeo ambo, et sacrificio immaculato atque incruento peracto, alter alteri vivificam communionem porrexit. **560** Magnus igitur vir iste, etiam in corpore deorsum versum vergente, angelorum vivendi institutum imitatus, rebus negotiisque omnibus nuntium remisit: et vi naturæ illata, ad sublimia aspiravit, atque medium inter cœlum et terram domicilium sibi fixit, ut extra turbam et tumultum omnem positus, Deum glorificaret, et perpetuis cum angelis hymnorum laudibus celebraret. Hinc quidem veluti mediator quidam supplicantium hominum preces ad Deum referens, inde autem affluentem atque immensam benignitatis gratiam illis impertiens. Cujus admiranda opera a multis quidem, qui ea oculis ipsi suis viderunt, memoriæ prodita sunt. Commode autem et pulchre ea Theodoritus Cyri episcopus, in Dei amantium historia est prosecutus. Sed enim ubi terrenus iste angelus, atque etiamnum in carne supremæ illius Jerusalem civis et incola Symeones, a nemine antea tritam novamque plane viam ingressus est, summos montium vertices incolentes Patres perbenigne erga eum animati, delectos ex eorum numero quosdam ad eum misere, eique hæc renuntiare jussere: Quid sibi vult insolens hæc et peregrina habitatio? Cur tritam hanc et a sanctis fere omnibus calcatam viam relinquens, aliam quamdam et prorsus ignotam semitam iniisti? Illud præterea mandatum eis dedere, ut descendere illum, et electorum Patrum vestigia sequi juberent. Ac siquidem promptum se, ut ex columna descenderet, præberet: permittere ei, ut quam vellet vivendi rationem persequeretur, præceperunt. Obedientiam namque ejus, si Deus instituti ejuscemodi dux esset, declaraturam esse censuerunt.

[1] Psal. L, 20.

ἠγάγομεν τὸ πανάγιον σῶμα τοῦ Συμεὼν, ὅπως A tur, decertarent : atque id vix tandem salvum,
γένηται τεῖχος καὶ ὀχύρωμα· » οἷς μόλις multis in itinere miraculis exhibitis, Antiochiæ re-
τηθεὶς, ἐνδού; τε τῇ δεήσει ἐκείνων, τὸ σεπτὸν positum est. Id etiam postea imperator is ab An-
ις εἶασε σῶμα τοῦ Συμεὼν, ὃ καὶ μέχρι τῶν tiochenis sibi dari petiit. At illi precatoribus ad
τέρω χρόνων ἐκεῖσε δὴ φυλάττεσθαι καὶ ἐς eum missis, inter alia et hæc precibus suis addide-
ἔγνων. Ἐφ' ᾧ δὴ καί τι παράδοξον ἱστορεῖται re : « Propterea quod urbs nostra murum non ha-
ἐωρήσασι. Τὰς γὰρ κατὰ τῆς κεφαλῆς καὶ τοῦ beret, qui magno terræmotus impetu corruit, sa-
νος προσούσας τρίχας μὴ διαπεσεῖν, μήτε μὴν crosanctum Symeonis corpus huc adduximus, ut
όνῳ διαφθαρῆναι, φασί· νικήσασαι δὲ τὸν χρό- nobis pro muro et vallo esset. » Quibus verbis
ίτι διαφαίνονται σώζουσαι τῷ ὁσίῳ τὸν χα- ægre Leo exoratus, precibus eorum cessit, et
ῆρα, ὥσπερ ζῶντι καὶ ἀνθρώποις διομιλοῦντι· sanctum Symeonis corpus eis reliquit. Quod ibi
ώζεσθαι δὲ αὐτῷ καὶ ἅπαν τὸ δέρμα, τῷ μα- posterioribus temporibus ad hoc usque tempus
κόνῳ καὶ χρόνῳ ἐῤῥυτιδωμένον τε καὶ ἀπε- servatum esse scimus (1). De hoc mirandum quid-
ός· πρὸς δὲ καὶ οἱ κατὰ τοῦ στόματος ὀδόντες, dam, qui id viderunt, memorant. Nam capitis ejus
ἐκείνων ὅσοι πιστῶν χερσὶν ἀνεσπάσθησαν B et barbæ capillos non excidisse, neque tempore
ῳ τῷ πρὸς αὐτόν. Ἃ δὴ πάντα κηρύττουσι διὰ longissimo intercidisse aiunt : qui vi temporis su-
χήματος, οἷός τε καὶ πόσος, πηλίκος τε ὁ τοῦ perata, formam adhuc viri sancti veluti viventis et
ἄνθρωπος ἦν Συμεών. Παράκειται δὲ τῷ σώ- inter homines versantis conservarint. Integra etiam
καὶ ὁ ἐκ σιδήρου πεποιημένος κλοιός· ὃς καὶ ejus dicta est fuisse cutis omnis, atque in fronte
, σύναμα τῷ καρτερικῷ ἐκείνου καὶ πολυάθλῳ præcipue labore et tempore multo rugosior atque
τι συναεθλεύων, καὶ τῶν ἐκ Θεοῦ μετέσχηκε durior facta. Oris item dentes, illis exceptis quos
ὧν. Οὐδὲ γὰρ καίπερ ἀποθανόντα τὸν Συμεὼν fidelium manus propter egregium in eum amorem
στὴς αὐτῷ, εἶπω δ' ὅτι καὶ ἐρώμενος σίδηρος abstulere. Quæ sane omnia staturam ejus et habi-
ἔλοιπεν, ὥσπερ ἀποσκιρτήσας τῆς καλῆς ξυναυ- tum, qualis et quantus Dei homo Symeones fue-
ἀλλ' ἐκείνῳ παράκειται, ὅσα δὴ καὶ τὸ ἐκείνου rit, declarat. Juxta corpus ejus etiam torques fer-
διαπραττόμενος. Οὕτως ἔμοιγε τοῖς καθέκα- reus positus est : qui et ipse, quod constanti illi
τῶν ἐκείνου ἔρως ἐπεξελθεῖν, ὠφέλειαν προ- et forti in certaminibus variis corpori adfuerit,
ουσι διηγουμένῳ καὶ τοῖς ἐντυγχάνουσιν, εἰ μὴ honorem eum a Deo consecutus est. Nam quan-
ρημένοις θείοις ἀνδράσιν ἀξίως καὶ μάλα λαμ- tumvis defunctum Symeonem amans illius, dicam
καὶ εἰς πλάτος πάντα πεπόνηται· ἄλλως τε C etiam amatum ab illo ferrum, non reliquit, tanquam
τρὸς ἄλλα τῆς ἐπαγγελίας ἐμοὶ προκειμένης, ab illius pulchra consuetudine resiliens : sed juxta
ὅπερ ἐκείνοις παραλέλειπται διηγήσομαι. illum situm est, veluti corpus illius perficiens. In-
ραν μὲν, ὡς εἴρηται, τὸν χῶρον καλοῦσιν οἱ gens vero mihi cupido incesserat, res ejus sigillatim
ὁριοι τῆς ἀσκήσεως, τοῦ ὁσίου τὴν κλῆσιν αὐτῷ recensendi, utilitatem et mihi commemoranti,
δωκότος. Διέστηκε δὲ Θεουπόλεως σταδίοις μά- et historiam hanc legenti allaturas : nisi ab eis,
ι τριακοσίοις πρὸς αὐτὸ τὸ ἄναντες τῆς κορυ- quos dixi, sanctis viris pro eo atque decet, luculenter et copiose essent descriptæ : præcipue cum
οῦ ὄρους διακειμένη· τὸ δ' ἐπέκεινα πρόσαντες ad alia quæ instituti promissique nostri sunt refe-
ι σταδίοις εἴκοσιν· ἐφ' ὃ καὶ νεὼς ἀνέστη τῷ renda nobis properandum sit. Quare unum saltem
ἐς σταυροῦ σχῆμα διατυπούμενος, ἐκ τεσσά- quod ab illis prætermissum est, nunc commemo-
πλευρῶν θόλοις κοσμούμενος. Κίονες δὲ ξεστοῦ rabo. Mandram, sicuti dictum est, monastici exer-
πεποιημένοι παρατετάχαται ταῖς στοαῖς πρὸς citii ejus locum incolæ nominant, appellatione tali
πρεπέστερον, εὖ μάλα τὴν ὀροφὴν εἰς ὕψος ei a sancto ipso viro imposita. **563** Distat a Theo-
ροντες· τὸ δὲ μέσον αὐλή τίς ἐστιν ὑπαίθριος, poli stadiis plurimum trecentis, ad acclivem mon-
ῃ δή τινι πλείστῃ ἄκρως ἐξειργασμένη· ὅπου D tis verticem sita. Ascensus arduus stadiorum vi-
μέσον ὁ τεσσαρακοντάπηχυς· ἐκεῖνος ὄρυτο ginti est, ubi et templum viro sancto, in crucis
· ᾧ χρησάμενος ὁ ὅσιος κλίμακι, ὁ ἐνσαρκος speciem conformatum, et ex quatuor partibus por-
λος πρὸς τὸν οὐράνιον ἀνέδραμε χῶρον. Τῶν δ' ticibus exornatum, excitatum est. Juxta porticus
μένων μοι στοῶν πρὸς τῇ κορυφῇ κλειθρίδιά eas ex saxo polito columnæ decentissime construc-
καθιστᾶσιν, ἅπερ ἔνιοι θυρίδας καλεῖν εἰώθασι. tæ sunt, quæ summam testudinem perpulchre in
; αὐταῖς δὴ τοῖς στοαῖς καὶ τὸ ῥηθὲν προαύλιον sublime attollunt. In medio hypæthra, sive subdia-
θρον ἀποκρίνεται, καὶ χώραν διδούσαις τοῖς lis aula est, arte exquisita ad summum elaborata.
ένοις ἐκτὸς ὁρᾶν ἔσωθεν, καὶ ἔσω πάλιν ἀπὸ In media ea, columna illa quadraginta cubitorum
ξωθεν. Ἔνθα τὸν παρακύπτοντα ὁρᾷν ἔστιν stat, qua sanctus ille vir et carnalis angelus tan-
ρα τινὰ ὑπερμεγέθη καθ' ἅπαν τὸ θυρίδιον διατα καὶ περιφανῶς σελαγίζοντα, καὶ ὡσανεὶ παυ- quam scalis usus, ad cœlestem conscendit regio-

(1) Corpus Simeonis usque ad Evagrii Scholastici tempora integrum duravit. Hujus caput se cum aliis sacerdotibus vidisse scribit Evagrius epi-scopum Antiochiæ agente celeberrimo Gregorio, cum Philippicus orientalium copiarum dux præsidii causa sibi sacras sanctorum reliquias mitti postularet.

neum. In eis quas dixi porticibus, ad fastigium summum cancelli (quidam fenestras appellare consuevere) sunt, porticibus ipsis et subdiali quæ dicta est aulæ respondentes, locumque volentibus dantes, ut ex ipso templo extra, et rursum ab exteriori templi parte in templum prospicere possint. Ubi ad Lævum columnæ latus in cancellorum uno emicantem cernere est immensam quamdam stellam (1), per fenestram discurrentem et splendide coruscantem, et modo veluti cessantem, mox vero rursum derepente affulgentem. Id quod eis tantum diebus fit, quibus memoria sancti viri colitur. Sunt etiam qui memoriæ prodiderunt, ipsius quoque Symeonis faciem illam huc atque illuc volitantem, ad columnam videri, barba, sicuti eam gestaverat, submissiore, et capite tiara tecto; nec sic quoque ille incedere solitus fuerat. Miraculum hoc spectant omnes, mulieres quoque, sed extra templum ac postes stantes. Janua enim una ex adverso stellæ fulgenti locata est. Ne enim mulier quæpiam sacram ædem forte ingrediatur, etiam atque etiam nescio quam ob causam per custodiam hoc ei impositam cavetur. Viri autem, etiam ex rusticis, una cum jumentis suis ingrediuntur, supra columnam ipsam circumeuntes. Hæc de Symeone.

A

564 CAPUT LII.

De sancto et magno Euthymio, aliisque qui sancte pieque vitam exegerunt.

Sub eodem imperio magnus etiam ille et inclytus Euthymius in Palæstina excelluit. Qui sub Valente quidem ex promissione natus, a magno autem Otreio Acacio Melitinensis Ecclesiæ episcopis rite doctus atque eductus : deinde in presbyterorum ordinem allectus, sacrarum tantum rerum curam gessit. Postea in Palæstina una cum admirando Theoctisto in antro quodam virtutis statuit officinam : multisque et variis cellis, sanctioris philosophiæ mellis stipandi gratia constructis, ingens condidit monasterium. In tantum autem virtute enituit, ut cum canon esset, et formula instituti monastici, tum miraculis etiam edendis præclarum obtineret nomen. Nam Persarum cujusdam tribuni filium morbo liberatum ad incolumitatem reduxit, et cœli januas aperuit, atque sterili terræ fertilitatem orationibus conciliavit. Effecit etiam, ut ex paucissimis plurimi panes fierent, quibus quadringenti viri refecti sunt : mulieres steriles fecundas reddidit. Cum sacris mysticis operaretur, lux cœlitus perinde atque columna affulgens, eum circumdedit : veluti voce emissa, quanta vitæ puritate vir is esset indicans. Et quo quisque eorum animo esset, qui ad sacram communionem percipiendam accedebant, per arcanam revelationem perspiciebat, quod clarissimum prorsus sanctimoniæ ejus summæ indicium fuit. Migravit autem vir beatus ad Dominum, cum nonaginta et septem annos exegisset, Leone magno imperante. Vita moderatus et moribus perquam simplex fuit : colore candidus, et ad femora usque promissam, eamque densam habens barbam. De quo illud historiæ memorant : cum monachus quidam moreretur, qui egregiam virtutis et castitatis famam obtineret,

B

C

D

(1) Hanc stellam se vidisse scribit Evagrius, lib. 1, cap. 14.

ΚΕΦΑΛ. ΙΒ'.

Περὶ τοῦ ἁγίου καὶ μεγάλου Εὐθυμίου, καὶ ἄλλων θεοφιλῶς τὸν βίον διηνυκότων.

Ἐπὶ δὲ τῆς αὐτῆς ἡγεμονίας καὶ Εὐθύμιος ἐκεῖνος ὁ μέγας καὶ περιβόητος ἀνὰ τὴν Παλαιστίνην διέλαμπεν· ἐξ ἐπαγγελίας μὲν γεγεννημένος κατὰ τοὺς χρόνους Οὐάλεντος, Ὑπηρξε δὲ τῷ πάνυ παρ' Ἀχαχίῳ τοῖς τῆς Μελιτινῶν ἐκκλησίας θείοις κηδεμόσι τραφεὶς ἀξίως καὶ παιδείας μεταλαχών· εἶτα τὴν τοῦ πρεσβυτέρου δέχεται χειροτονίαν, καὶ τῶν ἱερῶν μονῶν τὴν ἐπιμέλειαν ἐκληροῦτο. Ἔπειτα κατὰ Παλαιστίνην γενόμενος, ἔν τινι σπηλαίῳ σὺν ἅμα τῷ θαυμαστῷ Θεοκτίστῳ τὸ τῆς ἀρετῆς κήρυγμα ἐργαστήριον, καὶ τὸ τῆς φιλοσοφίας ἐκτισεν σὺν ἐκείνῳ μέλι ὑπὸ πολλοῖς καὶ διαφόροις κατεσκεύασε γίοις· καὶ λαύραν ὑπερμεγέθη συνίστησι· καὶ εἰς τόσον προελθεῖν ἀρετῆς, ὡς κανόνα καὶ τύπον γενέσθαι τὸν βίον μοναδικῆς καταστάσεως· περιφανὴς γενέσθαι τοῖς θαύμασι. Τοῦ γὰρ Περσῶν φυλάρχου τὸν παῖδα ἀρτιμελῆ καὶ σῶον ἐδείκνυ, καὶ τὰς τοῦ οὐρανοῦ θύρας ἀνέῳξε, καὶ γόνιμον τὴν γῆν ἐποίησε πίαν νοσοῦσαν παρεσκεύασατο ταῖς εὐχαῖς. Πλῆθος δὲ ἄρτων ἐκ πάνυ βραχυτάτων πηγάσαι ἐπέτρεψε ἐξ ὧν καὶ τετρακόσιοι ἄνδρες ἐτράφησαν· γυναῖκας δ' ἐστειρωμένας τὰς μήτρας εὐτεκνούσας καθίστη. Τὴν δ' ἱερὰν ἐπιτελοῦντος μυσταγωγίαν, φῶς οὐρανόθεν οἷάπερ στῦλος περιλάμπον ἐπ' αὐτὸν καθ' ὁμοιότητα συμπαρεστώς· καὶ οἱονεὶ φωνὴν ἀφιεὶς, οἵος τῇ τοῦ βίου λαμπρότητι ὁ ἀνὴρ· καὶ τῶν προσιόντων τὴν θείᾳ κοινωνίᾳ οἷος ἕκαστος τὴν διάθεσιν νοερῶς ἐμυεῖτο, ὃ τεκμήριον ἐμφανέστατον ἀτεχνῶς τῆς ἄκρον ἐκείνου καθάρσεως. Ἐξεδήμει δὲ πρὸς Κύριον ὁ μακάριος ἑκατὸν ἐτῶν γεγονὼς δεόντων μόνων τριῶν, Λέοντος τοῦ μεγάλου τὴν ἀρχὴν διευθύνοντος· μέτριος ὢν τὸ ἦθος, καὶ τὸν τρόπον μάλα ἁπλοῦς τος· τὸ δὲ χρῶμα λευκὸς, ἄχρι τῶν μηρῶν βάσει καθειμένην τὴν ὑπήνην ἔχων. Ἱστόρηται μέν

περὶ αὐτοῦ, ὡς τινὸς τελευτᾷν μοναχοῦ μέλλοντος, ὃς δόξαν ἀρετῆς μάλιστα καὶ τὸ πλέον σωφροσύνης ὄῆθεν εἶχε, μὴ τοιοῦτός γε ὤν, ἀλλὰ τοὐναντίον μᾶλλον ἀκόλαστος, ὁρᾷν τὸν μακάριον ἄγγελόν τινα φοβερὸν ἐν τριαίνῃ δεινῇ τὴν ἐκείνου ψυχὴν ἀπηνῶς ἀνασπῶντα· καὶ ἅμα φωνῆς ἄνωθεν ἐπαισθάνεσθαι, τὰ κρυπτὰ τῆς αἰσχύνης ἔργα διαῤῥήδην ἐκκαλυπτούσης. Ἄλλον δέ τινα πένητα γυμνὸν ἐπ' ἐδάφους ἐῤῥιμμένον καὶ διεῤῥωγότα πάμπαν καὶ δύστηνα ῥάκια ἡμφιεσμένον σὺν αἰδοῖ τὴν ψυχὴν ἐκκαλεῖσθαι πολλῶν παρόντων ἀγγέλων· παρεῖναι δὲ καὶ Δαυὶδ τῇ παναρμονίῳ κιθάρᾳ χρώμενον, καὶ οἱονεὶ κατακηλοῦντα ταύτην καὶ σὺν ᾠδαῖς παραπέμποντα. Ὑπὸ δὲ τὸν ἐκείνου χρόνον καὶ ἄλλοι πλεῖστοι συνήκμασαν· οἷος ἐκεῖνος Θεόκτιστος καὶ Γεράσιμος, κοινοβίων μεγάλων ἡγεμονεύοντες, κανόνι τε ξένῳ κεχρημένοι· ἃ πρὸς λεπτὸν καταγράφειν οὔ μοι καιρός. Ὑπὸ δὴ τούτῳ καὶ ἡ βασιλὶς Εὐδοκία, τῆς ὀρθῆς πρότερον παρατραπεῖσα δόξης, τἀληθὲς ὕστερον διαγνοῦσα, τῆς τῶν Εὐτυχιανιστῶν συμμορίας διέστη. Τούτῳ δὴ καὶ ὁ τὴν ἀρετὴν πολὺς Σάββας νέος ἔτι ὢν πρόσεισιν· ὃν ἰδών, ἐποῖος ἔσται σαφῶς προεφοίβασε. Καὶ Τίτος δ' ὁ Βόστρων ἐπ' ἐκείνοις ἤκμαζε τοῖς καιροῖς· Βάσσα τε καὶ Τατιανὴ καὶ Μελάνη ἡ θαυμαστή· πρὸς δὲ καὶ Ξένη ἡ περιβόητος, ἧς τὴν τῆς ἀρετῆς τελείωσιν ἐδείκνυ στέφανος ἄστρασιν ἐπισήμοις περιπλακείς· πρὸς δὲ καὶ Ξενοφῶν ἐκεῖνος ὁ πολυύμνητος τῆς συγκλήτου τὰ πρῶτα τελῶν, οὐχ ἧττον τῷ ἔξωθεν πλούτῳ ἢ τῷ ἔνδοθεν μᾶλλον ὡραΐζόμενος. Ἐπὶ δὲ μίαν τῶν κατὰ Φοινίκην πόλεων Βήρυτον ἐπὶ παιδείᾳ καὶ μελέτῃ νόμων τοὺς οἰκείους παῖδας Ἀρκάδιον καὶ Ἰωάννην ἐκπέμψας, ἐπεὶ τῷ κατὰ θάλατταν περιέπεσον ναυαγίῳ, πρὸς τὴν ἐκείνων ζήτησιν σύναμα γυναικὶ ἐξιών, ἐπεὶ τὰ μοναχῶν μυηθέντας ἐν Ἱεροσολύμοις ἐνέτυχε, τὸ τῆς ἡσυχίας ἔνδυμα καὶ αὐτὸς καὶ ἡ σύζυγος ὑποδύονται. Ἐπὶ τόσον δ' ἐπιδοῦναι συνέβη πάντας πρὸς ἀρετήν, ὡς καὶ θαύματα δρᾷν γέρας εἰληφέναι παρὰ Θεοῦ. Διὰ βίου δ' εὐάρεστοι Θεῷ γεγονότες, πρὸς αὐτὸν μετεχώρησαν. Προσεχώρει δὲ τηνικαῦτα τῇ ἀρετῇ ἐπαυξάνων καὶ Αὐξέντιος ἐκεῖνος ὁ πολυύμνητος ἀσκητής, κατὰ τὸ ἀντικρὺ Βυζαντίου διακείμενον ὄρος ἀνὰ τὴν Βιθυνῶν, πάντας τοὺς περικύκλῳ βουνοὺς ὑπερκείμενον.

A impudicus autem prorsus esset, sanctum hunc virum angelum horrenda specie tridente gravi animam illius, crudelem in modum, e corpore extrahentem vidisse : et vocem simul cœlitus, occulta turpitudinis facinora aperte revelantem, audisse. **565** Alium quoque pauperem quemdam nudum in solo jacentem ab eo conspectum esse, lacerum prorsus et pannis vilibus obsitum : cujus animam, qui multi ei præsto aderant angeli, reverenter evocarint ; cui David quoque cum summi concentus cithara sua adfuerit, carminibus illam veluti demulcens atque producens. Sub idem tempus alii itidem plurimi floruerunt : qualis ille fuit Theoctistus et Gerasimus, magnorum cœnobiorum præsides, qui ad novum quemdam canonem B vitæ suæ rationem instituerunt. De his singula scribendi nunc locus non est. Tum quoque Eudocia Augusta, quæ a recta via aberraverat, veritate rursus cognita ab Eutychianorum factione secessit. Ad Euthymium etiam virtute præclarus Sabbas, adolescens adhuc, venit : quem ubi ille vidisset, qualis futurus esset clare prædixit. Eisdem temporibus et Titus Bostrensis viguit : item Bassa, Tatiana et admiranda Melana. Præterea celebris illa Xena, in qua virtutis perfectionem satis corona illa insignibus stellis contexta declarat. Decantatus quoque Xenophon ille, qui in senatorum ordine prius fuerat, non minus internis animi dotibus, quam externis divitiarum opibus enitens. Miserat is Berytum, quæ Phœniciæ urbs est disciplinæ et C legum discendarum gratia, Arcadium et Joannem filios suos. Cum autem naufragium eos in mari passos esse intellexisset, ad inquirendos eos una cum conjuge sua profectus est. Porro ubi eos Hierosolymis monasticam exercentes reperit, ipse quoque, et una cum illo uxor, tranquillioris vitæ vestitum sumpsit. Ad eam vero omnes virtutem pervenere, ut a Deo miraculorum edendorum honorem et præmium acceperint ; et cum per vitam placiti Deo fuerunt, tum ea exacta ad illum emigrarunt. Eodem etiam tempore virtutis incrementis longe processit celeberrimus ille monachus Auxentius, in monte Bithyniæ eo qui ex adverso Constantinopoli situs, omnes circumcirca colles D altitudine superat.

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ'.

Περὶ τοῦ ἁγίου Ἰσιδώρου τοῦ Πηλουσιώτου· καὶ οἷα Κυρίλλῳ καὶ ἄλλοις ὑπὲρ τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου γράφει.

Οὐκ ἀρετῆς δὲ μόνον ἄνδρες τηνικαῦτα διέλαμπον, ἀλλὰ καὶ λόγος ἐν ταὐτῷ συνᾴδων τοῖς ἔργοις ἐκείνοις διέπρεπε. Διττὴ γὰρ φιλοσοφία συνδραμοῦσα ῥᾷττον ἀνάγει τὸν νοῦν, καὶ τῷ ποθουμένῳ ἑνοῖ. Οἷα γάρ τισι δυσὶ πτέρυξιν, ᾧ καὶ ἄμφω συγγένοντο, χρῆσθαι συμβαίνει· καὶ πρὸς οὐρανὸν ἀνίπτασθαι ὁλικῆς ἀναβάσεσιν ὡς τάχος ἐπαίρει. Οἵους ἄνδρας καὶ ὁ τηνικαῦτα χρόνος προήνεγκεν, ἀρετῇ καὶ λόγῳ τὸ εὐδόκιμον ἐσχηκότας· οἷος ἐκεῖνος Ἰσίδωρος ὁ τοῦ Πηλουσίου ὄρους καθηγησάμενος,

566 CAPUT LIII.

De sancto Isidoro Pelusiota. Et quæ Cyrillus, et item alii de sacro Chrysostomo scripserunt.

Non virtute tantum egregii tum floruere viri, sed et doctrina factis ipsis consona enituit. Utraque enim philosophia si concurrat, celerius mentem in sublime tollit, et bono ei quod desiderio votoque omni expetimus, unit atque conjungit. Nam veluti duabus alis, cui utraque illa contigit, utitur : atque in cœlum evolans, quam celerrime progressu pleno pervenit. Quales viros ea tempestas protulit, virtute et doctrina magnam gloriam consecutos : talis Isidorus ille fuit, qui in Pelusio

δας· μὴ οἰκείας ὕβρεως ἄμυναν, ἢ παρὰ θυητῶν κεχρεώστηται, τὴν ζῶσαν Ἐκκλησίαν μεθόδευε, καὶ αἰώνιον αὐτῇ διχόνοιαν ἐν προσχήματι εὐσεβείας μετασκεύαζε. » Καὶ πάλιν περὶ τοῦ Χρυσοστόμου· « Ἐρωτᾷς τὴν περὶ τὸν θεσπέσιον Ἰωάννην τραγῳδίαν· ἀναφράσαι ταύτην ἀπορῶ. Νικᾷ γὰρ αὐτὴν ἡ μέθη τοῦ πράγματος. Μικρὰ δὲ μάνθανε, ἃ ἡ γείτων Αἴγυπτος συνήθως ἠνόμησε, τὸν Μωσέα παραιτουμένη, τῷ Φαραὼ οἰκειουμένη, τοὺς ταπεινοὺς μαστίζουσα, τοὺς κοπτομένους θλίβουσα, πόλεις οἰκοδομοῦσα, καὶ τοὺς μισθοὺς ἀποστεροῦσα, καὶ μέχρι τοῦ νῦν τούτοις ἐμμελετῶσα. Τὸν λιθομανῆ γὰρ καὶ χρυσολάτρην προβαλλομένη Θεόφιλον, καὶ τέσσαρσι συνεργοῖς ἢ μᾶλλον συναποστάταις εἰπεῖν ὀχυρωθέντα, τὸν θεοφιλῆ καὶ θεολόγον κατεπολέμησεν ἄνθρωπον, τὴν περὶ τὸν ἐμὸν ὁμώνυμον ἀπέχθειαν ὁρμητήριον τῆς οἰκείας ἀθεότητος εὑρηκότες. Ἀλλ' ὁ οἶκος Δαυὶδ κραταιοῦται· ἀσθενεῖ δὲ ὁ τοῦ Σαοὺλ, καθὼς ὁρᾷς, εἰ καὶ τῇ ζάλῃ ὑπεξῆλθεν ὁ ἄνθρωπος τοῦ βίου, καὶ πρὸς τὴν ἄνω γαλήνην μετετέθη. » Ὅπως δὲ τὸν μέγαν τοῦτον ἐπαίνου καταξιοῖ τῆς ὑπερφυοῦς φράσεως, καὶ ταῦτα πρὸς Ὀφέλιον τὸν γραμματικὸν διεξέρχεται· « Τοῦ καταπεπλῆχθαι οὗ φημι τοὺς ἄλλους (μικρὸν γὰρ ἴσως πολλοῖς τοῦτο), ἀλλὰ καὶ αὐτὸν Λιβάνιον τὸν ἐπ' εὐγλωττίᾳ παρὰ πᾶσι βεβοημένον, τὴν τοῦ ἀοιδίμου Ἰωάννου γλῶτταν, καὶ τὰ κάλλη τῶν ὀνομάτων, καὶ τὴν πυκνότητα τῶν ἐνθυμήσεων, τεκμήριον ἔτι νέῳ ὄντι καὶ βασιλικὸν εἰπόντι λόγον γραφεῖσα ἐπιστολή. Οὐ μόνον γὰρ αὐτὸν μακαρίζει οὕτω δυνάμενον εἰπεῖν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐγκωμιασθέντας, καὶ ταῦτα βασιλεῖς τυγχάνοντας, ὅτι δὴ τοιούτου ἐπαινέτου τετυχήκασιν. Ἔστι δὲ αὕτη· « Λιβάνιος Ἰωάννῃ. Δεξάμενός σου τὸν λόγον τὸν πολὺν καὶ καλὸν, ἀνέγνων ἀνδράσι λόγων καὶ αὐτοῖς δημιουργοῖς· ὧν οὐδεὶς ἦν ὃς οὐκ ἐπῄδα τε καὶ ἐβόα, καὶ πάντα ἔδρα τὰ τῶν ἐκπεπληγμένων. Ἤσθην δ' ὅτι τὸ δεικνύναι τὴν τέχνην ἐν δικαστηρίοις προτιθεὶς τὰς ἀποδείξεις. Καὶ μακαρίζω σε μὲν οὕτω διαμένειν δυνάμενον ἐπαινεῖν, ἐπαινέτου δὲ τοιούτου τετυχηκότας ἐκείνους, τόν τε δόντα πατέρα καὶ τοὺς λαβόντας υἱεῖς τὴν βασιλείαν. » Καὶ ταῦτα μὲν Λιβάνιος γέγραφε· Πλουτάρχῳ δὲ τὸ σαφὲς καὶ λεῖον δοκεῖ εἶναι γνήσιον Ἀττικόν· « Οὕτω γὰρ, φησὶν, ἐλάλησαν οἱ ῥήτορες. Γοργίας δ' ὁ Λεοντῖνος πρῶτος τὴν νόσον ταύτην εἰς τοὺς πολιτικοὺς λόγους εἰσήγαγε τὸ ὑψηλὸν καὶ τὸ τροπικὸν ἀσπασάμενος, καὶ τῇ σαφηνείᾳ λυμηνάμενος. Ἤψατο δὲ, φησὶν, ἡ νόσος αὕτη καὶ τοῦ θαυμαστοῦ Πλάτωνος. » Εἰ τοίνυν χρὴ δὲ ἐν τούτῳ Πλουτάρχῳ πείθεσθαι, πλεονεκτεῖ τοὺς ἄλλους ἅπαντας ὁ ἀοίδιμος Ἰωάννης, καὶ κατὰ τὴν φωνὴν Ἀττικίσας, καὶ σαφηνείᾳ ὡς οὐκ οἶδ' εἴ τις ἄλλος χρησάμενος. » Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὁ θεῖος Ἰσίδωρος.

ipse dicis, judicium et condemnationem Heli metuo, quod filios peccantes non coercuerit : seu filius tuus, qui magni Sauli personam refers, sum, id quod magis agnosco, Jonathæ pœnam trepidus exhorresco, quod patrem Pythonissam (1) quærentem non impedierit : et propterea prius ipse qui prohibere id potuerit, quam qui peccaverat, pater, in bello occidit. Itaque ne ego quoque condemner, et ne adeo ipse etiam a Deo condemneris, contentiones sopito : nec injuriæ propriæ vindicta, quæ ab hominibus provenit, viventem Ecclesiam per astutas actiones fallito, neque ei perpetuam sub pietatis prætextu dissensionem conciliato. » Et de Chrysostomo rursum : « De divini Joannis tragœdia quæris. Eam vero exponere nequeo, propter rei ipsius insolentiam atque indignitatem. Pauca tamen sic habeto, quæ vicina Ægyptus more suo designavit. Mosen aversata est, Pharaoni mancipata : humiles flagris concidit, laborantes afflixit : civitates exstruxit, et mercedem operis non persolvit. Et cum ad hoc usque tempus in studiis istis se exercuisset, insano lapillorum amore flagrantem, aurumque veluti Deum colentem, produxit : Theophilum quatuor sociis, seu potius defectionis sodalibus suis circumvallatum, qui Dei amantem Deumque deprecantem virum hostiliter opprimeret, cum quidem illi eas quas adversus cognominem meum gesserunt inimicitias, occasionem et causam impietatis suæ arripuissent. **568** Sed demus David confortatur : Sauli autem, sicuti vides, infirmatur : quamvis ex vitæ hujus tempestate ille evaserit, et ad cœlestem tranquillitatem transierit. » Idem vero mirificam Chrysostomi dictionem laudibus vehens, hæc quoque ad Ophelium grammaticum scribit : « Celebris Joannis linguam, dictionisque venustatem, et sententiarum densitatem, non aliis dico (parum enim hoc fortasse apud multos esset), sed ipsi Libanio, qui apud omnes in eloquentia præclarus habetur, magnæ admirationi fuisse, indicio est Libanii ipsius epistola, ad illum etiamnum juvenem, cum orationem in imperatorum laudem habuisset, scripta : in qua non ipsum modo felicem esse prædicat, qui sic dicere potuerit, verum etiam principes ipsos quos laudavit beatos putat, et quidem qui imperatores essent, quod laudaterem talem nacti essent. Ea sic habet : « Libanius Joanni. Orationem tuam prolixam et pulchram accepi, et viris qui et ipsi orationes conscribunt legi. Nullus in eis fuit, qui non exsiluerit, et vociferatus sit, eaque omnia fecerit, quæ per stuporem consternati solent. Me illud delectat, quod dicendi artem, quam agendis in foro causis exhibere potuisti, ad hujus generis demonstrativi orationes conferre malueris : teque beatum judico, qui tantopere principes laudibus ornare potueris : nec minus fortunatos illos esse puto, et patrem scilicet

(1) Ἐγγαστρίμυθοι γυναῖκες τὰς τῶν τεθνηκότων ψυχὰς ἐξεκαλοῦντο· μιᾷ δὲ αὐτῶν ἐχρήσατο Σαοὺλ, ἥτις ἐξεκαλέσατο τὴν ψυχὴν Σαμουὴλ τοῦ προφήτου· hoc est, *Ventriloquæ mulieres mortuorum animas evocabant, quarum una usus est Saul; ea animam prophetæ Samuelis evocavit.* Suid. Ἐγγαστριμάντις, πύθων. Idem.

rum esse : Deo autem ipsi volentes nos parere convenit. Sin me ad sacrum obeundum ministerium non admittit Deus, ab ipso statim initio in me rem divinissimam veritatem ipsam complectiv neque per id quod illi maxime repugnat, mendacium scilicet, functionem ipsius suscipere decet. Fac igitur ut scholastici hæc sciant, et ad illum referant. » Synesius quidem hæc scribens, aperte sacerdotalem dignitatem aversatus est, sed tamen sacrum munus non effugit. Hæc ego eo consilio hic adjeci, ut scire possimus quæ varie per dispensationis rationem Ecclesia egerit, non illa leges certas statuens, sed prout tempus ferret, quæ decerent et commoda essent faciens. Hæc de eximio philosopho Synesio. Multi vero præterea alii tum philosophati sunt, doctrina simul et virtute celebres : quorum omnium mentionem facerem, nisi me longe ab instituto digressurum esse scirem.

ΚΕΦΑΛ. ΝϚ'.

Περὶ Οὐαλεντινιανοῦ τοῦ ἐν Ῥώμῃ βασιλεύοντος· καὶ περὶ τοῦ ἔθνους τῶν Γότθων, εἰς πόσα διῄρηνται, καὶ πολους ἔσχον τόπους· ἔτι δὲ καὶ περὶ Βονιφατίου καὶ Ἀετίου καὶ Ἀσπαρος τῶν στρατηγῶν· καὶ ὡς ἡ πρὸς ἑσπέραν Λιβύη ὑπὸ Οὐανδήλους ἐγένετο.

A

CAPUT LVI.

De Valentiniano, qui Romæ imperavit. De gente Gothorum : in quas nationes divisa, et quæ tenuerint loca. Præterea de Bonifacio, Aetio et Aspare ducibus : et ut Libya occidentalis Vandalis subdita fuerit.

Οὐαλεντινιανὸς δὲ ὁ Πλακιδίας μὲν υἱὸς, Θεοδοσίου δὲ γαμβρὸς ἐπὶ τῇ θυγατρὶ Εὐδοξίᾳ, ἣν αὐτῷ Εὐδοκία ἐγέννα, καὶ τῆς ἑσπερίου λήξεως αὐτοκράτωρ, οὐδαμῇ μὲν τῶν Ἐκκλησίας ὑγιῶν δογμάτων ἐξέκλινε, λίαν δὲ καὶ τῆς εὐσεβοῦς θρησκείας ἀντεποιεῖτο. Ἐπὶ μέντοι τὴν δίαιταν πολλῇ τῇ ἀδιαφορίᾳ ἐχρῆτο· συχνῶς γὰρ γόησιν ὁμιλῶν, φαρμακείοις ἔχαιρε. Καὶ δῆθ' ὑπὸ τοιούτων καὶ ἑτέρων παθῶν ὀχλούμενος, οὐ μόνον Βρεττανν[ί]αν, Ἱσπανίαν τε ἅμα καὶ Γαλλίας τῆς ἀρχῆς πρὸ βραχέος ἀφαιρεθείσας ἀνασώσασθαι ἴσχυσεν· ἀλλὰ πρὸς ταύταις καὶ τὴν ἑσπερίαν πᾶσαν Λιβύην, ἣ δὴ τῶν Ἀφρων καλεῖται, προσαπώλεσεν, ἔτει πεντεκαιδεκάτῳ τῆς ἐκείνου ἀρχῆς, αἰτίας ἠγησαμένης τοιᾶσδε. Στρατηγὼ δύο ἦστην ἐν Κωνσταντινουπόλει· Βονιφάτιος καὶ Ἀέτιος τούτοις ἡ κλῆσις· οὓς Θεοδόσιος βασιλεὺς Οὐαλεντινιανῷ αἰτησαμένῳ εἰς Ῥώμην ἀπέστειλεν. Ἐπεὶ δὲ Βονιφατίῳ εἰς ἀρχὴν ἡ πρὸς ἑσπέραν ἐκληροῦτο Λιβύη, μετρίως ἐνεγκεῖν τοῦτ' Ἀέτιος οὐχ οἷός τε ἦν. Κέντροις τοίνυν φθόνου βληθείς, διαβολὴν ἐκείνῳ συνέῤῥαπτεν, ὡς εἴη ἀνταρσίαν μὲν μελετῶν, οὐκ ἀγαθὰ δὲ καὶ τοῖς κρατοῦσι διανοούμενος. Καὶ ταῦτα μὲν τῇ τοῦ βασιλέως μητρὶ Πλακιδίᾳ κρύφα εἰσῆγε, καὶ τῆς ἀρχῆς ἐκεῖνον μεθιστᾷν συνεβούλευεν· ἐκείνῳ δ' αὖθις ἕτερα γράφων εἰσηγεῖτο, μηδαμῶς ἐλέσθαι ὀπίσω ἐλθεῖν, εἴγε δόξει τοῖς κρατοῦσιν αὐτὸν μεταστέλλεσθαι· διαβληθῆναι γὰρ, καὶ πανουργίᾳ τῶν κρατούντων ἀνάγκην εἶναι διαφθαρῆναι. Ἃ δὴ γράμματα εἰς χεῖρας λαβὼν Βονιφάτιος, καὶ οἷα παρ' ἀνδρὸς φίλου τε καὶ γνησίως μάλα ἔχοντος πιστεύσας αὐτοῖς, οὐδαμῶς ὑπῆκουε τῆς ἀρχῆς ἀποστῆναι, καίπερ πολλάκις ὑπὸ τοῦ βασιλέως μεταστελλόμενος. Ἐντεῦθεν οἱ βασιλεῖς οἷα πιστῷ καὶ εὔνῳ τὰ μάλιστα Ἀετίῳ προσεῖχον, ἐκ πολλοῦ τὴν ἐκείνου δυσμένειαν προμηνύσαντι, καὶ δὴ σὺν ἐκείνῳ τὴν κατὰ Βονιφατίου ὅπως ἀποβαίη συσκευὴν ὕφαινον. Τηνικαῦτα δὲ πολλά τε καὶ μέγιστα Γοτθικὰ ἔθνη κατὰ τὸ πέραν τοῦ Ἴστρου ἀνὰ τὰ ὑπερβόρεα μέρη πανταχοῦ διεσκέδαστο· ὧν τὰ μάλιστα παρ' ἐκείνοις λόγου πολλοῦ ἄξια τέτταρά εἰσι, ταύταις ὠνομασμένα ταῖς

B

C

D

Porro Valentinianus Placidiæ filius et Theodosii gener (nam Eudoxiam filiam ejus, quam ei Eudocia genuerat, in matrimonio habuit), Occidentalis imperii habenas obtinens, haudquaquam a sanis Ecclesiæ dogmatibus descivit, verioris pietatis atque religionis acer sectator. Quod autem in consuetudine et vita quotidiana nullum certum servaret modum, multisque uteretur impostoribus, atque incantationibus gauderet, et aliis ejuscemodi vitiis transversim ageretur, **576** non solum Britanniam, Hispaniam et Gallias, quæ imperio ejus ademptæ fuerant, recuperare non potuit, sed Libyam etiam omnem et Africam perdidit, quindecimo imperii sui anno, ob causam hujusmodi. Duo belli duces Constantinopoli fuerunt, Bonifacius et Aetius, quos Theodosius imperator ad Valentinianum, qui hoc petierat, misit. Cum autem Bonifacio Occidentalis Libya provincia obtigisset, Aetius id æquo animo ferre non potuit : sed invidiæ stimulis actus, calumniam adversus eum concinnavit, ad rebellionem eum spectare, imperatoribusque parum fidum esse, criminatus. Hoc sic clam apud imperatoris matrem Placidiam, ut provincia ei adimeretur suadens, egit. Atque interim etiam longe alia ad illum scripsit : videlicet ne provincia, si principes eum revocarent, decederet. Delatum enim eum apud illos esse, necessitatemque illi eam incumbere, ut fraude eorum pereundum sibi esset, affirmavit. Litteris talibus Bonifacius acceptis, Aetio, quem sibi verum et fidum amicum esse putabat, credidit : et quamvis sæpius ab imperatore revocatus, haudquaquam tamen ut provinciam relinqueret, jussionibus ejus paruit. Quapropter principes Aetio, tanquam homini fido et benevelo, qui dudum hostilem illius animum indicasset, faverunt, et cum eo contra Bonifacium dolum texuere. Ea tempestate plurimæ maximæque Gothicæ gentes in septentrionali parte ad Istrum passim dispersæ erant. Inter quas præcipuæ quatuor judicio ipsarum celebres fuere. Gothi scilicet, Vissegothi,

Οὐανδήλων ἦλθε τὸ κράτος. Βονιφάτιος δὲ τῶν ἐκ βασιλέως ὅρκων πεμφθέντων, κατὰ Οὐανδήλων ἐστρατεύσε, στρατοῦ μεγάλου ἔκ τε Ῥώμης καὶ Βυζαντίου ἐπιγενομένου Βονιφατίῳ πρὸς ἀρωγήν, ἡγουμένου τούτων τοῦ Ἀσπαρος. Πολέμου δὲ συρράγέντος μεγάλου ἡ νίκη πρὸς Οὐανδήλους ἐχώρει· Ῥωμαῖοι δὲ κατακράτος ἠττῶντο φυγῇ τὴν σωτηρίαν πραγματευόμενοι. Βονιφάτιος δὲ σύνεμα τῷ Ἀσπαρι καὶ τοῖς ἀποδράσασι τοῦ στρατοῦ, εἰς Ῥώμην διασωθείς, τὴν ὑποψίαν διέλυσε. Λιβύη δὲ ἡ καὶ Ἀφρικὴ πᾶσα ὑπὸ Οὐανδήλου ἐγένετο, Γιζερίχου μόνου, ὡς εἴρηται, τὴν ἐκείνων διεζωσμένου ἀρχήν. Καὶ τοῦτον μὲν τὸν τρόπον τῇ Ἀφρικῇ ὑπὸ Οὐανδήλοις ξυνηνέχθη γενέσθαι.

A Vandalis intulit. Nam exercitus ingens Roma simul et Byzantio, Aspare duce, qui Bonifacio auxilium ferret, missus fuerat. Et pugna forti commissa, victoria Vandalis favit, et Romani devicti, fuga saluti suæ consuluere. Bonifacius autem cum Aspare et aliis qui se fugæ commiserant, Romam salvus pervenit, atque ibi conceptam de se suspicionem diluit. At Libya, quæ et Africa dicitur, omnis in potestate Vandalorum fuit, Genserichо solo, quemadmodum dictum est, regnum apud eos obtinente. Ita a Vandalis Africa occupata est.

ΚΕΦΑΛ. ΝΖ'.

Περὶ Ἀττίλα, Ἀλλαρίχου τε καὶ Γιζερίχου τῶν Γότθων· καὶ ὡς τῆς αὐτῶν ἐπιθέσεως ἥ τε πρεσβυτέρα καὶ νεωτέρα Ῥώμη ἀπήλλακται. Καὶ περὶ ἄλλων πολέμων, οὓς ποιηταὶ διάφοροι συνεγράψαντο.

CAPUT LVII.

De Attila, Alarichо et Giserico Gothis: et ut ad eorum expeditione bellica vetus simul et nova Roma sit liberata. Et de aliis bellis, quæ varii scriptores memoriæ commendarunt.

Γιζέριχος δ' οὕτω τῷ Οὐανδαλικῷ πλήθει κραταιωθείς, καὶ πολλὴν γῆν καὶ θάλασσαν ἐντεῦθεν περιβαλλόμενος, ῥῆγα πρῶτος ἑαυτὸν ἀνεῖπε· καὶ οὐ Ῥώμην μόνον τὴν πρεσβυτέραν, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν ἐλύπει τὴν νεωτέραν, καὶ τὸν ταύτης κατάρχοντα Θεοδόσιον. Καὶ ὃς τὴν παροινίαν μὴ ἐνεγκών, στόλον ηὐτρέπιζεν ἀξιόμαχον, ἑβδομήκοντα καὶ ἑκατὸν καὶ χιλίαις ναυσὶ συμπληρούμενον. Ἐξηγεῖσθαι δὲ τούτου ἐπέταττεν Ἀρεόβινδόν τε καὶ Γερμανὸν τοὺς ἀρίστους τῶν στρατηγῶν. Ὧν δὴ καὶ ἐν Σικελίᾳ γενομένων, δείσας Γιζέριχος, περὶ σπονδῶν Θεοδοσίῳ λόγους ἔπεμπε. Τοῦ δὲ στόλου ἐκεῖ παρακλέοντος, ἕως οὗ ὁ βασιλεὺς τὸ ποιητέον κελεύσειεν, ἄλλης ἐπιῤῥυείσης ἀνάγκης, τὰς μὲν σπονδὰς προσίετο Θεοδόσιος, ὀπίσω δ' ἀναστρέφειν τὸν στόλον ἐκέλευεν. Ἀττίλας γὰρ ὁ Γότθος ἐκ τοῦ τῶν Γηπέδων καταγόμενος ἔθνους, Νουμιδίου δὲ παῖς ἦν, καὶ τὸ κράτος μόνος ἔχων τῶν Οὔννων, μυριάσι πλείσταις στρατοῦ ὁρμηθείς, ὁμόσε κατὰ τῶν δύο ἐχώρει ἀρχῶν· ὑφ' ἑαυτῷ καὶ ἄμφω τήν τε πρεσβυτέραν καὶ νεωτέραν Ῥώμην θεῖναι διανοούμενος ἀμυθήτῳ φρυάγματι. Θρασὺς δὲ καὶ ἀνδρεῖος μάλα γενόμενος, τὴν Θρᾳκῶν ἐπιὼν, ἔκειρε· καὶ τὰς πόλεις πάσας ὅσαι τε ἠπειρώτιδες· καὶ περὶ θάλατταν, ὑφ' αὐτὸν ἐποιεῖτο, ἄχρις Ἀῦῶρος ἅπαντα λῃσάμενος. Ἀνθίστα δὲ αὐτῷ Θεοδόσιος στρατῷ ἀξιομάχῳ Ἀσπαράτε καὶ Ἀρεόβινδον. Ἐπεὶ δ' ἐκεῖνος ἐσημέραι κραταιότερος ἦν, Θεοδόσιος εἴγε τῶν οἰκείων ὅρων ἀποχωρήσειεν, ἑξακισχιλίας λίτρας χρυσοῦ δοῦναι κατεπηγγέλλετο. Προσωμολόγει δὲ καὶ ἐτήσιον ἄλλο διδόναι χιλίων μνῶν, εἰ τοῦ λοιποῦ ἐφ' ἑαυτοῦ μένειν καὶ ἡρεμεῖν ἔλοιτο. Ἀττίλας μὲν οὖν τὰ εἰρημένα λαβὼν, ἀνεχώρει τῆς Θρᾴκης· ἐπὶ δὲ τοῖς ὅροις τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης πολὺς

Genserichus (1), ubi Vandali ad tantas vires pervenere, et tantum terræ atque maris sibi subjecere, regem se primus renuntiavit: et non veterem solum, sed et novam ipsam Romam, et qui ei imperavit Theodosium afflixit. Theodosius insolentem Barbarorum audaciam non ferens, classem maximam mille centum et septuaginta navium instruxit, eique Areobindum et Germanum præstantissimos belli duces præfecit: qui cum in Sicilia essent, Genserichus sibi metuens, ad Theodosium legatos, qui de pace cum eo agerent, misit: et classis Africam præternavigavit, quid imperator faciendum statueret, exspectans. Verum cum necessitas alia supervenisset, Theodosius pacem cum Genserichо fecit, et classem retrocedere jussit. Attilas enim Gotthus ex Gepidum gente originem ducens, Numidii filius apud quem Hunnorum imperium erat, **579** cum multorum millium exercitu simul contra utrumque imperium bellum movit, expeditione et impetu incredibili, et veterem et novam Romam potestati suæ subjicere aggressus. Et quod vir fortis et confidens admodum esset, Thraciam ingressus vastavit, urbibusque omnibus, quæ vel maritimæ, vel in continenti sitæ essent, subactis, ad Athyrem amnem usque omnia depopulatus est. Adversus quem cum copiis non pœnitendis Theodosius Asparem et Areobindum misit. Postquam autem Attilas quotidie viribus validior factus est, Theodosius ei sexies mille auri libras, ut ditionis suæ finibus excederet, se daturum, atque insuper mille minarum stipendium annuum pensurum esse pollicitus est, si de cætero sorte sua contentus quietusque esset. Ille auro eo accepto, Thraciam reliquit. Ubi autem vi magna in fines veteris Romæ

(1) Genserichus in Africa Carthaginem et urbes alias expugnavit: Hipponem quoque regium obsedit Obsidionis ejus mense tertio, divus Augustinus, ejus civitatis episcopus, Deum precatus, ut vel urbem Hipponensem ærumna expugnationis liberaret, vel si hoc non fieret, e vivorum se numero eximeret, ætatis septuagesimo sexto anno, clericatus quadragesimo, in Christo obdormivit. (Paul. Diaconus.)

ψαντος, Θεοδόσιος τῆς πόλεως ἐξῆλθεν ἱππάσασθαι, καὶ κυνηγίοις ἑαυτὸν ἀνεῖναι. Ἐν οἷς δ' ἱππάζετο τοῦ ἵππου ἐκσφαιρισθείς, τὰ περὶ τὸν σπόνδυλον πλήττεται· καὶ κατακλισθεὶς λεκτικίῳ, εἰσῆει τὴν πόλιν. Ἐπεὶ δὲ ἤσθετο ἀπιών, ἐν ἀποβρήτῳ τὴν ὁδελφὴν Πουλχερίαν μεταστειλάμενος, περὶ Μαρκιανοῦ τοῦ ἀπὸ τριβούνων αὐτῇ διελέγετο, ὡς ἄρα φίλον εἴη Θεῷ μετ' αὐτὸν ἐκεῖνον τὴν Ῥωμαίων ἀρχὴν διοικεῖν. Καὶ ὁ μὲν ταῦτ' εἰπών, ἐτελεύτα. Ἔτι δ' ἀγνοουμένης τῆς ἀποβιώσεως τῷ κρατοῦντι, τὸν Μαρκιανὸν Πουλχερία ποιησαμένη μετάπεμπτον, ἄνδρα σωφροσύνῃ καὶ σεμνότητι βίου διαπρεπῆ, καὶ γήρᾳ ἤδη κοσμούμενον, περὶ τῆς ἀρχῆς ἐκοινοῦτο· Καὶ σὲ, φησὶν, ἐγὼ τῶν ἄλλων τῆς συγκλήτου ἄρχειν προκρίνω. Ὅρκῳ τοίνυν ἀσφαλισάμενος ὡς οὐκ ἂν ἐπίβουλον ἐμοὶ τῆς ζωῆς τε καὶ τῆς ἀρχῆς καὶ μάλιστα τῆς παρθενίας φρονήσῃς, ἣν ἐκ νέου ἀνεθέμην Θεῷ, λάμβανε τὴν ἀρχήν. Τοῦ δέ γ' ὡς ἐδόκει τῇ βασιλίδι πράξαντος, τὸν πατριάρχην Ἀνατόλιον (οὗτος γὰρ μετὰ Φλαβιανὸν ἐγεγόνει), μεταστειλαμένη καὶ τὴν σύγκλητον ἅπασαν, κατὰ τὸ Ἕβδομον, βασιλέα Ῥωμαίων εὐθὺς ἀνηγόρευε. Θεοδόσιος δ' ἐξ αὐτῆς ἐν τῇ πατρῴᾳ θήκῃ ἐτέθαπτο, κατὰ τὸ δεξιὸν ὑπερῷον τοῦ τῶν Ἀποστόλων σηκοῦ ἐν λίθῳ Ῥωμαΐῳ, ᾧ δηλαδὴ ὑπερῴῳ τῷ ἴσῳ λίθῳ καὶ ὁ πατὴρ Ἀρκάδιος, καὶ ἡ μήτηρ Εὐδοξία, καὶ ὁ πάππος αὐτοῦ Θεοδόσιος κατετέθησαν. Ἐν δὲ τῷ καταντικρὺ καὶ ἀριστερῷ ὑπερῴῳ τοῦ θείου τεμένους Ἰουλιανός τε καὶ Ἰοβιανὸς κεῖνται. Τελευτᾷ δὲ ὁ βασιλεὺς Θεοδόσιος, ἐτῶν γενόμενος ἐνὸς καὶ πεντήκοντα· ἀφ' ὧν τὰ δύο καὶ τεσσαράκοντα εὐσεβέστατα ἦρξεν, ὅρον βασιλείας τὸν βίον καὶ τὴν ὀρχὴν ἄντικρυς καταλελοιπώς. Περιέχει δὲ καὶ ἡ παροῦσα τεσσαρεσκαιδεκάτη μοι τῶν ἱστοριῶν χρόνον ἐτῶν τεσσαράκοντα πρὸς δυσίν· ὀπηνίκα κόσμου μὲν ἔτος ,ε͵ϡξϛ', ἀπὸ δὲ τῆς θείας τοῦ Κυρίου γεννήσεως τετρακοσιοστὸν καὶ ἑξηκοστὸν ἐπεραίνετο.

urbe egressus est, ut equitatione et venatione se recrearet. Atque inter equitandum equo delapsus, spinæ vertebram luxavit. Quapropter lectica in urbem relatus est. Atque ubi se moriturum esse sensit, cum Pulcheria sorore secreto ad se evocata, de Martiano ex tribunis locutus est : Deo gratum placitumque esse dicens, ut ille post se Romanam administraret ditionem. Et ille quidem cum hæc dixisset mortuus est. Nondum autem imperatoris morte comperta, Pulcheria Martianum accersit, virum temperantia et gravitate morum præclarum, et senio jam venerandum, et consilio de imperii successione cum eo communicato, **581** Te, inquit, ego ex senatu omni præ cæteris imperio dignum judico. Proinde jurisjurandi religione interposita, te vitæ et potestati, maxime autem virginitati meæ, quam a prima adolescentia Deo consecravi, non insidiaturum esse, imperium ipsum cape. Postquam ille quod Augusta volebat peregit, patriarcha Anatolio, qui Flaviano successerat, et universo senatu convocatis ad Septimum, statim eum imperatorem creavit. Theodosius autem postea mox in paterno monumento Romani lapidis repositus est, in dextra sublimi sanctorum Apostolorum templi porticu : in qua porticu, eodemque lapide, pater quoque Arcadius, et mater Eudoxia, necnon avus Theodosius siti sunt. In sinistra autem, quæ ex adverso est porticu sacri ejus templi, Julianus et Jovinianus jacet. Mortuus est imperator Theodosius annos quinquaginta et unum natus : ex quibus quadraginta et duos maxima cum pietate imperavit, ita ut vitam ipse et posteritati administrationem suam tanquam imperii formam reliquerit. Complectitur decimus quartus iste liber annos quadraginta duos, cum a mundo condito quinquies millesimus noningentesimus sexagesimus quintus (1), a divina autem Domini nativitate quadringentesimus et sexagesimus ageretur annus.

(1) Secundum neotericos 4431.

ruptus, et quomodo Athanasius obitum ejus in scripta retulerit. 206

Cap. LII. De iis quæ postea Alexandriæ acciderunt, et de constitutione quam imperator contra omnes tulit hæreses. 211

Cap. LIII. — De Marcello qui Ancyræ minoris Galatiæ episcopus fuit et de Asterio sophista. 214

Cap. LIV. De obitu et testamento magni Constantini. 218

Cap. LV. — De sepultura ejus : item quibus moribus, qua statura et forma corporis fuerit. 249

LIBER NONUS.

Cap. I.—Prooemium totius libri argumentum exponens. 225

Cap. II. — Ut Eusebius Nicomediæ episcopus, ejusque sectatores Arii dogma confirmare volentes per quemdam Arianum presbyterum turbas in Ecclesia concitarint. 226

Cap. III. — Ut Athanasius ex Gallis redierit cum litteris Constantini Cæsaris; de obitu ejusdem Constantini. Item de Acacio qui successor Eusebii Pamphili fuit. 226

Cap. IV. — Ut Alexandro Constantinopolitano episcopo defuncto, Paulus et Macedonius piorum et Arianorum electione locum ejus obtinuerint; et ut Paulo in exsilium acto, Eusebius Nicomediensis in ejus locum sit suffectus. 230

Cap. V. Ut Eusebius coacta Antiochiæ synodo, aliam fidei promulgarit expositionem. Et ut episcopatum abrogarit magno Athanasio. Item de Eusebio Emeseno. 231

Cap. VI. — Ut Athanasio ejecto, Gregorius militari manu stipatus ecclesiam occuparit. De Julio Romano episcopo, quomodo is Athanasii casum aegre tulerit. 238

Cap. VII. — Ut post Eusebium Paulus rursus in sedem receperit, Arii autem Macedonium contra eum foverint, et de cæde Hermogenis ducis: et ut denuo Paulus sit ejectus. 239

Cap. VIII. — Ut Athanasius et Paulus litteris Julii freti sedes suas receperint. 242

Cap. IX — Ut imperator Paulum per Philippum præfectum in exsilium agi curaverit, Macedonium autem in thronum collocarit: et ut Athanasius fuga sibi consuluerit. 243

Cap. X. — Quomodo Julius Romanus pontifex episcopis Orientalibus scripserit ut molirentur, qui pro Athanasio et Paulo rationem redderent; et quæ scripserit Constantio fratri Occidentis imperator Constans: et quomodo qui ex Oriente in Italiam venerant, aliam fidei vulgaverint expositionem. 247

Cap. XI. — Ut Occidentalibus et Orientalibus partibus de doctrina fidei triennium dissidentibus episcopi Orientales expositionem fidei composuerint, quam longiorem nonnulli arint, et Occidentalibus miserint. 250

Cap. XII. — De Sardicensi synodo. 258

Cap. XIII. — Quæ Socrates scriptor ecclesiasticus de opinione Eusebii Pamphili memoriæ prodiderit, et quæ Occidentis Orientisque de fide Nicæna fuerit sententia. 262

Cap. XIV. — De Ægyptiis monachis, Scetiotis scilicet et Tabennesiotis. Atque inibi de duobus sanctis Macariis. Item de Paubo et Pachomio. Item de Apollonio et de Anubio. 267

Cap. XV. — De Palæstinæ et Syriæ monachis. 275

Cap. XVI. — De monachis Ponti, Europæ et Italiæ, et inibi de Eustathio Sebastiæ episcopo qui auctor et antesignanus eorum fuit; item de sancto Ephraim. 278

Cap. XVII. — De Didymo; item de Aetio et Apollinari hæreticis. 287

Cap. XVIII. — De Theophilo Indo 294

Cap. XIX. — De Philostorgio et quæ scripta reliquerit : de Felici Arabia, de quatuor magnis fluminibus et de paradiso. 298

Cap. XX. — De egregio in Christianam religionem filiorum Constantini Magni studio, et opinionibus eorum; et ut aliquantulum Constantinus transversim actus fuerit, et de dissidio seu contentione super consubstantiali et simili substantiali : et de figmento Arianorum. 307

Cap. XXI. — Ut post Sardicensem synodum minis Constantis Cæsaris adductus, Constantius ab exsilio revocaverit Paulum et Athanasium et quæ Constantius Athanasio scripserit. 311

Cap. XXII. — Epistola Julii Romani pro sancto Athanasio Alexandrinis missa. 315

Cap. XXIII.— De Antiochenis episcopis, et de malevolentia Stephani cui Leontius successit. 318

Cap. XXIV — Ut Athanasius sit receptus atque sectatores ejus sedes suas receperint. 319

Cap. XXV. Epistola Constantii ad Alexandrinos pro Athanasio. 323

Cap. XXVI. — Ut civitates Athanasium exceperint, et de synodo Hierosolymis propter eum coacta et quæ ea synodus Alexandrinis pro Athanasio scripserit. 326

Cap. XXVII. — Ut Ursicius et Valens Ariani libellum pœnitentiæ Julio Romano pontifici obtulerint; et ut Nicænam fidem amplexi cum Athanasio in gratiam redierint. 327

Cap. XXVIII. — Ut eo tempore res quoque publica male habuerit : et de Saporis Persarum regis contra Nisibin expeditione : et de occidentalibus tyrannis Magnentio, Britannione aliisque qui post mortem Constantis Cæsaris exstitere. 331

Cap. XXIX. — Ut rursum Arianorum opera Athanasius sit expulsus, ipseque se fugæ commiserit : et ut denuo Georgius Alexandriam sit perductus, Alexandrinisque indicta mala conciliarit : quemadmodum ea de re in oratione de fuga sua Athanasius scriptum reliquit. 334

Cap. XXX. — Ut eadem et Macedonius Constantinopoli, circumque ea loca fecerit : et ut martyrio perfuncti sint Marcianus, Martyrius et Paulus Constantinopolitanus episcopus. 338

Cap. XXXI. — De hæresiarcha Photino, et de tribus fidei formulis in Sirmio editis, et maxime de Marci Arethusii episcopi fidei expositione. 342

Cap. XXXII. — Ut tyranni Occidentales sint devicti. Britannio scilicet et Magnentius. De Judæis Diocæsarensibus, et ut Gallus Cæsar sit interfectus 351

Cap. XXXIII — Ut denuo Ariani synodos Antiochiæ et Mediolani celebrantes, Athanasium oppugnarint : et quæ consilia de perversione fidei Constantius ceperit. 355

Cap. XXXIV. — Quas calamitates sub imperio Constantii magnus pertulerit Athanasius, et ut Deus sæpe eum ex maximis liberarit periculis, et ut is multa divinitus præviderit 359

Cap. XXXV. — Ut Liberius Julii Romæ successor, quod se Constantio opposuerit, in exsilium sit actus, et Felix locum ejus occuparit. 363

Cap. XXXVI. — De blasphemia Aetii Syri, et item Eudoxii Antiocheni. Item de synodo Ancyræ coacta. Et quæ Georgius Laodicenus episcopus et Constantius imperator contra Aetium et Eudoxium ad eam synodum scripserint. 366

Cap. XXXVII. — De rebus in Sirmio actis : et ut Liberius Romam reversus, cum Felice successore suo episcopatum administrarit, donec paulo post vivis Felix excessit. 371

Cap. XXXVIII. — Ut institutam Nicomediæ propter Eudoxium et Aetium synodum motus terræ coortus solverit : et ut tum synodum in Orientem et Occidentem scindi atque dividi piscuerit. 374

Cap. XXXIX. — De Ariminensi synodo, in qua Occidentales ab Orientalibus dissenserunt. 378

Cap. XL. — Epistola Ariminensis concilii Constantio imperatori missa. 382

Cap. XLI. — De episcoporum Arimini congregatorum cum imperatore dissensione : et de synodo dolo malo Nicææ, quæ Thraciæ civitas est, coacta. 386

Cap. XLII. — Quæ mala Ariani intulerint consubstantiale colentibus : de Macedonii crudelitate. Quæ etiam mala Novatiani propter consubstantiale acciderint. Ut Macedonius translatis in alium locum Constantini reliquiis, tumultum populi concitarit : quam ob causam Constantius est indignatus. 390

Cap XLIII. — De synodo Seleuciæ congregata, et alia fidei formula quam Acacius dictavit. 394

Cap. XLIV. — De rebus Constantinopoli post Seleuciæ synodum actis. Ut Aetii episcopatus abrogatus sit : et ut qui Seleuciæ congregati fuerant, et simul Occidentales Ariminenses subscripserint fidei : ac deinceps Constantinopoli quinquaginta in synodo congregati episcopi, Ariminensem fidem comprobarint, quibusdam illi verbis ab Acacio additis. Catalogus variarum fidei expositionum. 405

Cap. XLV. — Ut Acacius et Eudoxius episcopatibus privarint Macedonium, Eleusium, Basilium, et Sophronium, non doctrinæ causa, sed propter privata quæcum crimina. 407

Cap XLVI. — Ut etiam Cyrillus Hierosolymitanus episcopus episcopatu dejectus sit, et qui in locum abrogatorum episcopi suffecti. De improbo et importuno sophismate Eudoxii Constantinopolitani, et de persecutione tum ab Acacio profecta. 414

Cap. XLVII — De hæresi Macedonii, et Marathonii Nicomediæ, et Eustathii Sebastiæ episcoporum, qui primi contra Spiritum sanctum hia pieina proferre verba cœperunt, et propterea Pneumatomachi appellati sunt. 418

Cap. XLVIII. — Ut Eudoxio Constantinopolim traducto,

CAP. XII. — De hæresi Apollinarium patris et filii, et quomodo in suam declinarint hæresim. 609
CAP. XIII. — Ut Basilius et Gregorius uterque libros refutatorios contra Eunomium et Apollinarium scripserint : et quæ istorum hæreticorum fuerint opiniones. 611
CAP. XIV. — De hæresi Anthropomorphitarum et Massalianorum : præterea de Novatianis, quod et jam ii in multas sectas sint divisi propter feriarum Paschæ mutationem. 613
CAP. XV. — Ut Eudoxio Constantinopolitano episcopo mortuo, Ariani Demophilum, Catholici autem Evagrium, Eustathio Antiocheno episcopo hunc ordinante elegerint : et quæ his acciderint. 617
CAP. XVI. — De crudelitate Arianorum, et ut Valens circa Astacenum Nicomediæ portum octoginta ecclesiasticos viros una cum navigio in medio mari igni combusserit. 617
CAP. XVII. — De vita, institutione, studiis, et intima amicitia magni Basilii et Gregorii Theologi : et ut ad sacerdotalem sedem sint provecti. 619
CAP. XVIII. — Ut post Eusebium Basilio Ecclesia Cappadocum sit commissa : et de insigni ejus adversus Valentem dicendi libertate. 622
CAP. XIX. — De fraterna conjunctione et amicitia Basilii et Gregorii, et de sancto Gregorio Nysseno : et quod tres in Ecclesia fuerint Gregorii, sanctitatis omnes participes : et præterea quartus quidem hæreticus. 627
CAP. XX. — De sancto Amphilochio episcopo Iconii, ut is per angelum sit ordinatus : et ut tum divinus Chrysostomus etiamnum adolescens, gratiæ ejus quæ ei inerat, egregium de se præbuerit specimen. 630
CAP. XXI — Ut Valens Antiochiæ maximam persecutionem contra pios moverit, in fluvio eos submergens : et divinum Meletium et Pelagium et Samosatenum Eusebium, de cujus rebus gestis brevis inserta est narratio, in exsilium egerit. 631
CAP. XXII. — De Barse, et tyrannide ea quam in civitate Edessa Valens in martyrio seu templo sancti Thomæ perpetravit. 635
CAP. XXIII. — De Eulogio et Protogene, ut magnifice pro fide decertaverint : et ut post reditum ab exsilio, alter Edessæ, alter autem Carris Ecclesiæ episcopi præfuerint. 639
CAP. XXIV. — De sancto Flaviano et Diodoro, ut ipsi gregem Meletii rexerint, cum nondum episcopalem dignitatem suscepissent. 643
CAP. XXV. — De sancto Aphraate et Juliano : ut monasticam in solitudine vitam relinquentes, gregem Christi sint tutati. 646
CAP. XXVI. — De obitu Athanasii, cujus successor fuit Petrus. Præterea de crudelitate Lucii Ariani : quem Ariani Alexandrinæ Ecclesiæ, Petro pulso, præfecerunt. 650
CAP. XXVII. — De persecutione quam Lucius monasteriis Ægypti intulit, et de discipulis Antonii magni : et de duobus sanctis Macariis, ut propter fidem exsulantes, multa miracula ediderint. 654
CAP. XXVIII. — Epistola Petri Alexandrini episcopi, exponens quæ mala et clades Valens et Ariani in Ægypto pii intulerint. 658
CAP. XXIX. — Ut propter excellentem virtutem ejus temporis episcoporum hæresium non invaluerit tempestas : et mentio Britannionis Scytharum episcopi. 670
CAP. XXX. — De Valentiniani in religionem divinam reverenti observantia : et de Romana synodo, quæ Trinitatem consubstantialem esse promulgavit : et de Damaso et Ursicio Romanis episcopis, qui Liberio successerunt. 671
CAP. XXXI. — De hæresi Auxentii Mediolanensis episcopi, ut a Damaso exauctoratus sit : et quæ synodus de eo episcopis Illyricis scripserit. 682
CAP. XXXII. — Ut exorta Mediolani seditione, Ambrosius, qui tum præfecturam gessit, eam seditionem sedare volens, a multitudine episcopus electus sit, et de eius in dicendo libertate. 686
CAP. XXXIII. — Ut magnus Valentinianus e vita excesserit. De Valentiniano juniore, et de Justina et Severa imperatricibus, et de liberis utriusque narratio. 687
CAP. XXXIV. — Qui eo tempore in Ægypto floruerint philosophici et divini viri, discipuli et discipulorum discipuli Antonii magni : Joannes. Or, Amon, Theonas, Benus, Copres, Helles, Elias, Apelles, Isidorus, Serapion, Dioscorus, Eulogius et Apollos. 691
CAP. XXXV. — De Dorotheo, Piammone, Joanne, Benjamin, Marco, Macario et Apollonio. 695
CAP. XXXVI. — De Mose Æthiope, Paulo, Pachone, Stephano, et altero Mose. 699
CAP. XXXVII. — De Pior, Didymo, Arsesio, Ammonio, et fratribus qui Macri seu Longi appellati sunt. 703
CAP. XXXVIII. — De monte Nitria, et loco a Cellis dicto. Item de alio loco, cui nomen est Rinocurura, et de sanctis Dionysio, Mela et Solone. 707
CAP. XXXIX. — De Palæstinæ monachis, Hesycha, Epiphanio Cyprio, Salamine, Ammonio, Sylvano et Zacharia. 710
CAP. XL. — De Syriæ et Edessæ monachis, Ephraim, Aphraate, Juliano, Barse et Eulogio, qui episcopatum in monasteriis gesserunt. 711
CAP. XLI. — De Cœlesyriæ et Antiochiæ monachis. Item de monachis qui in Galatia, Cappadocia, Bithynia, et ad Pontum Euxinum philosophati sunt, et causa cur veteres monachi longævi fuerint. 714
CAP. XLII. — De Evagrio philosopho, et vita institutisque ejus. 718
CAP. XLIII. — Quæ Evagrius in quibusdam libris de ejus temporis monachis de verbo ad verbum scripserit. 722
CAP. XLIV. — Brevis commemoratio tanquam in summa clarorum ejus ætatis virorum, ut eos divina providentia id tempus tanquam scopulos contra immensos fluctus et tempestates tulerit. 726
CAP. XLV. — De interitu Græcorum idololatrarum, propter oracula quædam litteris distinctæ designata, initio facto a littera θ usque ad ϖ. De astronomia, et Themistio philosopho : et quibus is verbis Valentem lenierit, ut de persecutione nonnihil remitteret. 727
CAP. XLVI. — De Mavia Arabiæ regina, ut ea bellum contra Romanos ceperit, ac mox cum iisdem pacem sanxerit : et de Mose primo Arabum episcopo. 731
CAP. XLVII. — De Ismaelitarum et Agarenorum sive Saracenorum gente, unde initium sumpserint, et quomodo Christianismum susceperint. 734
CAP. XLVIII. — De Gothorum et Hunnorum gente, quomodo et qua ex causa Istrum transgressi, in Romanorum ditionem impetum fecerint : et de Athanarico et Fridigerno. Præterea de Ulphila, eorum episcopo : et ut postea motu contra Romanos bello, Valentem ex Antiochia Constantinopolim pertraxerint. 735
CAP. XLIX — Quomodo Valentinianus Valentem arguerit : item quomodo eidem Terentius libere restiterit : id quod Trajanus quoque, et alii duces ordinumque ductores fecerunt : et ut Gothis Thraciam vastantibus, cives Valentem conviciis incesserint. 742
CAP. L. — De sancto Isaacio, qui liberrime Valentem est allocutus, et ut Valens alicubi circa Adrianopolim cum Gothis acie congressus, ex fuga in tugurium rusticum, in quo multum stramenti fuit, pervenerit, ibique igni consumptus perierit. 743

LIBER DUODECIMUS.

CAP. I. — De imperio Gratiani et Valentiniani junioris, et ut socium imperii Theodosium Magnum admiserint. 747
CAP. II. — Qui eo tempore magnarum urbium sacras habenas rexerint : et de Macedonianis, ut rursum illi Ecclesiam catholicam turbarint. 751
CAP. III. — Ut Gratiani constitutione Ariani relegati, et ὁμοούσιον, consubstantialis, fidei professores ecclesiis sint præfecti, et quæ propter Paulinum et Meletium Antiochiæ acciderint. 754
CAP. IV. — De Apollinaris errore, et de sancto Flaviano, et Meletio : quæque sedi Antiochenæ evenerint : et de Sapore duce, et Eulalio Amasenorum episcopo. 755
CAP. V. — De Meletio, et Diodoro Tarsensi episcopo. Item de Acacio Berrhœæ episcopo, et aliis : et de sancto Eusebio Samosateno episcopo, ut certamen martyrii impleverit. 759
CAP. VI. — Ut imperatores Theodosius et Gratianus, hic quidem Alemanorum, ille vero Barbarorum ad Istrum colentium, res composuerit : et ut Theodosius, cum Thessalonicæ esset, postea æger ab Ascholio sit baptizatus : et ut idem Theodosius professionem fidei suæ publicarit, omnibusque mandarit, Trinitatem ὁμοούσιον (consubstantialem) colere, et divum apostolum Petrum in fide sectari. 761
CAP. VII. — De sancto Gregorio Theologo, ut Constantinopoli in parva domo Synaxes et collectas celebrans ὁμοούσιον, consubstantialis, fidei præierit; et de templo sanctæ Anastasiæ. 766
CAP. VIII. — De Arianis et Eunomianis, ut ex ecclesiis ejecti in proprias redierint patrias; et ut Gregorius Ecclesiæ catholicæ præfuerit; et de Eunomii vi et gravitate. 767
CAP. IX. — De Amphilochii Iconii episcopi ad Theodosium dicendi libertate. 771
CAP. X. — De sancta secunda universali synodo, quæ

Theodosii imperatoris et Meletii episcopi Antiocheni studio et opera Constantinopolitanum episcopatum Theologo demandarit. 774

Cap. XI. — Ut Gregorius, quosdam ex Ægyptiis offendi cernens, propter episcopatus sui mutationem, seu translationem, sedem Constantinopolitanam repudiarit : et concordia ecclesiarum nihil habens antiquius, in propriam redierit patriam : et de Maximo Cynico philosopho. 775

Cap. XII. — De vita et moribus Nectarii, Gregorii successoris : et ut nuper baptizatus, cathedram episcopalem conscenderit. 778

Cap. XIII. — De quibus rebus sancta secunda universalis synodus decreta tulerit, diœceses et provincias ecclesiasticas ordinans : et ut Nicænam fidem comprobans, et de Spiritu sancto sententiam exponens, canones condiderit. 782

Cap. XIV. — De Cyriaco Adanorum, et Martyrio Ciliciæ episcopo : et ut reliquiæ sancti Pauli episcopi Constantinopolitani Constantinopolim sint relatæ : et de Meletio Antiocheno, et ut Meletio Flavianus successerit : et de offendiculis quæ propter sedem episcopalem rursum Antiochiæ sunt concitata. 783

Cap. XV. — Ut Theodosius imperator secundum rursus congregerit concilium, ad concordiam redigere volens ecclesias. Et quæ Sisinius Novatianorum episcopus de concordia suaserit : et ut ad exsilium hæreticos, ubi voti compos fieri non potuit, Theodosius damnarit. 786

Cap XVI. — Epistola Constantinopolitanæ synodi, ad Occidentales episcopos scripta. 791

Cap. XVII. — Synodalis epistola Damasi episcopi Romani, contra Apollinarem et Timotheum scripta. 798

Cap. XVIII. — Aliud synodale ejusdem edictum, contra varias hæreses compositum 799

Cap. XIX. — De rebellione Maximi, et ut Justina mater Valentiniani, negotium facesserit Ambrosio episcopo Mediolanensi, et populus propter eum seditionem moverit ; et de Cleobulo subnotario. 803

Cap. XX. — De Gratiano, ut dolo ab Andragathio sit interfectus : et ut Valentinianus junior tyrannum Maximum timens, in Illyricum pervenerit. 806

Cap. XXI. — Ut Theodosius sine pugna et sanguine tyrannum vicerit, et de fama ab Arianis contra Theodosium sparsa : et de Symmacho philosopho, et ut Theodosius venia sit dignatus 807

Cap. XXII. — De fœdis consuetudinibus et moribus, quos ex urbe Roma ejecit imperator Theodosius. 811

Cap. XXIII. — De angelica Arsenii Magni vita, qui antea imperatorum præceptor fuerat. 814

Cap. XXIV. — De episcoporum successione, et de tumultu qui denuo Antiochiæ obortus est, propter Flavianum, Paulino defuncto : et ut post multum tempus, imperatoris et Theophili Alexandriæ episcopi opera, Ecclesiæ ejus dissidium sit sopitum, magna cum difficultate populo in concordiam redacto. 815

Cap. XXV. — De seditione Alexandriæ propter demolitionem templorum idolorum orta : et de singulari ea in re Theophili episcopi Alexandrini studio et opera. 822

Cap. XXVI. — Ut templo Serapidis, solo æquato, hieroglyphicæ litteræ crucis forma inventæ sint, venturam jam indicantes : et ut Theophilus errorem idolorum manifesto indicaverit, et simulacrum Serapidis securi sit demolitus. 826

Cap. XXVII. — De variis apud varias gentes propter bolitionem altarium, idolorum, seditionibus et tumultibus, et de Marcello Apamenæ episcopo, quanto studio demoliendis idolorum templis usus, postremo martyrio sit defunctus. 830

Cap. XXVIII. — Ut Nectarius primus presbyterum in ecclesiis antiquitus propter pœnitentes ordinatum functione sua moverit : et de loco et modo pœnitentium in Romana Ecclesia. 834

Cap. XXIX — Ut hæreses et sectæ in varias dissectæ et divisæ sint hæreses : et quod Theodosius solum Eunomium proscripserit : quibus moribus et institutis Eunomius fuerit, et ut in Cappadocia patria sua mortuus sit. 838

Cap. XXX. — Eunomianorum, Macedonianorum, et Arianorum hæreses, in multas alias hæreses esse divisas : et quibus ex causis quæque earum ab alia sit sejuncta. 839

Cap XXXI. — Ut etiam Novatiani, per seditionem propter quæstionem celebrandi Paschatis inter se dissidentes, hæresim Sabbatianorum constituerint. 846

Cap. XXXII. — Sententia et judicium auctoris de festo Paschæ. De Quartodecimanis et Montanistis, ut Pascha celebrent. 847

Cap. XXXIII. — Quod veteres consuetudine magis antiqua, quàm lege alia, juxta Patrum traditionem, celebrarint.

Cap. XXXIV. — De variis variarum gentium et siarum consuetudinibus, per quas nullum catholi gieni vel offendiculum vel dissidium et discor creata.

Cap. XXXV. — Quod antiquitus et ab ipsis apos temporibus dissensiones quædam et variæ observ in cæremoniis fuerint : et quod cæremoniæ veteri tantopere curæ fuerint, sed necessaria tantum e promoventia constanter servare jusserint.

Cap. XXXVI. — De Novatianorum doctrina, de Marciano et Sisinio ; et quod Sisinius in cons quotidiana urbanus, jucundus et elegans fuerit.

Cap. XXXVII. — De diminutione quæ fluvio Nilo accidit : et de stella gladii specie referen duobus humana specie monstris, et de incremen stianæ religionis.

Cap. XXXVIII. — Quomodo Valentinianus ju Arbogasto duce per suffocationem sit interempt

Cap. XXXIX. — De tyrannide Eugenii in Occi et ut hunc quoque Deo dilectus imperator vic eam victoriam divini viri prædixissent.

Cap. XL. — De seditione et tumultu Thes orto, propter quem Theodosius septem milia occidit.

Cap. XLI. — De episcopi Ambrosii dicendi et s libertate, ut Theodosium ab ingressu templi De buerit : et de lege, quam posuit, et de aliis Ambrosii egregiis dictis et factis.

Cap. XLII. — De pietate et virtute Placillæ, imp Theodosii conjugis.

Cap XLIII. — De tumultu et seditione Antioch ignominiosam statuarum dejectionem : et ut in lignationem ea de causa imperatoris Flavianus pus egatus lenierit.

Cap. XLIV. — De Macedoniano clarissimo me quæ imperatori Theodosio per ejus duces de sta eversione nuntiaverit.

Cap. XLV. — De Donato episcopo Enrem, Item timo Scytharum episcopo : et quæ ii ediderin culo.

Cap. XLVI. — De sancto Epiphanio episcopo qualis fuerit ; et de admirandis ejus operibus.

Cap. XLVII. — De Acacio episcopo Berrhœæ : Zenone, et Ajace, sanctis episcopis.

Cap. XLVIII. — De inventione reliquiarum Ab Michææ, veterum prophetarum.

Cap. XLIX. — De inventione sacrati capitis divi Præcursoris et Baptistæ.

Cap. L. — De clarissimi imperatoris Theodosii obitu.

LIBER DECIMUS TERTIUS

Cap. I. — De imperio Honorii et Arcadii : et Arcadium quidem Rufinus in administratione rer num locum, apud Honorium autem in Occidente eamdem obtinuerit dignitatem : et ut tum cum tum ecclesiasticæ res habuerint.

Cap. II. — De puerili institutione et vita sancti Chrysostomi, et ut doctrina simul et virtute ful sedem Constantinopolitanam sit evectus.

Cap. III. — De cura pastorali et doctrina Joan ut multorum arguens et corrigens delicta, in susp pervenerit impœnitatis : et unde furor et pe adversus eum exstiterit.

Cap IV. — De Eutropio cubiculi Imperialis pr et de ea quam is tulit lege : ut idem sit interfec ut odium adversus Joannem quidem concepe foverint.

Cap V. — Res Gothi Gainæ Barbari : et de l dicendi, qua pro ecclesiis et apud imperatorem ipsum Gainam usus est Joannes.

Cap. VI. — De defectione Gainæ, et de visio vidit angelorum urbis Constantinopolitanæ custod de legatione qua Joannes apud Gainam est funct Gainas in Thracia captus et necatus sit.

Cap. VII. — Ut Joannes doctrina sua popul vellet, duxerit : et ut miraculo, non sine Dei intercedente, Joannes mulierem quamdam sectæ nianæ ad frugem reduxerit.

Cap. VIII. — De frequentibus in divinis templis conventibus, et de psalmodiis hymnisque alternis tatis ; qua ex causa et quomodo morem eum primum Ecclesia Dei acceperit.

Cap. IX. — Ut sanctus Chrysostomus in Asiam ctus, eos qui sacerdotio non recte fungerentur, di ea privaverit : et de Gerontio Nicomediæ epis

de Serapione : de Severiano et Antiocho : et de injuriis quibus Joannem illi affecerunt, quibus episcopatum abrogaverat. Et ut dissidium inter Joannem et Severianum Gabalorum episcopum ortum imperatrix Eudoxia composuerit. 958

Cap. X. — De quæstione quæ tum in Ægypto est mota, An Deus humana sit forma : et de dissensione, quæ interim Theophilo Alexandriæ episcopo cum monachis Ægyptiis accidit : et de quatuor fratribus monachis, quibus cognomen erat Longorum. 963

Cap. XI. — Ut fratres Longi propter inimicitias Theophili se Joanni conjunxerint item de Isidoro, ut Theophilo sit adversatus : et ut Augusta eos benigne susceperit. 967

Cap. XII. — Ut Theophilus Joanni adversans, se in amicitiam Epiphanii Cypri episcopi, cui antea fuerat inimicus, insinuaverit, et Joannem tanquam Origenistam per calumniam arguerit, synodosque coegerit, quæ Origenis scripta aboleverunt in hoc ut Joannem et Longos criminando traduceret. 974

Cap. XIII. — De Joannis et Epiphanii in urbe Constantinopolitana dissidio : et ut pœnitentia ductus Epiphanius in Cyprum navigans, vitam morte commutarit, ita ut Joannes prædixerat. 975

Cap. XIV. — De dissidio inter Joannem et Eudoxiam imperatricem, et de Theophili adversus Joannem insidiis, et de Cyrino episcopo Chalcedonensi. 979

Cap. XV. — De synodo ad basilicam cui nomen erat Rufini, contra Joannem congregata : et uti Joannes absens indicta causa sit damnatus. 982

Cap. XVI. — De priore Joannis exsilio, populique ob id conciati tumultuoso clamore : et ut invitus sedem suam receperit, pacem atque benedictionem populo precatus. 986

Cap. XVII. — De iis quæ denuo Theophilus male perperamque egit : et ut fuga sibi consuluerit populo per seditionem in partes discedente : et de sancto Nilammone monacho librisque Origenis : præterea de synodo pro Joanne cocta. 990

Cap. XVIII. — De altera synodo adversus Joannem convocata, et de abrogatione exsilioque ejusdem. 991

Cap. XIX. — Epistola divi Chrysostomi ea quæ acciderunt commemoratus, et de iis qui ei exsilii tempore præsto fuere. 995

Cap. XX. — Plura de injusto exsilio Joannis, et quæ ad sectatores suos abiens dixerit : et de populi erga eum affectione. 998

Cap. XXI. — De subornatis Joanni percussoribus, et de igne a vindicta divina de cœlo in ecclesiam et imperatoria ædes misso. 1002

Cap. XXII. — De persecutione quam ii pertulerunt qui Chrysostomo faverunt : et ut Ecclesia propter injectum ejus exsilium sit divisa. 1006

Cap. XXIII. — De Tigrio presbytero, et Eutropio lectore, et ea quæ propter ipsum facta est in somnis Simonio visione. 1007

Cap. XXIV. — De beata et sancta Olympiade diaconissa Magni templi Constantinopolitani, et singularis quædam rerum ejus gestarum commemoratio. 1010

Cap. XXV. — De conversatione et vita sanctæ Nicaretæ Nicomediensis. 1015

Cap. XXVI. — De profectione Joannis in locum cui nomen Cucusus : et de episcopo Adelphio, et de admirabili visione quam is de Chrysostomo vidit. 1015

Cap. XXVII. Epistola divi Chrysostomi pro ecclesiis Dei ; singularis de exsilio ejus narratio. 1018

Cap. XXVIII. — De Arsacio patriarcha Constantinopolitano qualis is fuerit, et ut Joannis sectatores persecutus sit, paulo post mortuus. 1022

Cap. XXIX De Attico patriarcha et persecutione ejus tempore facta. Et quæ ecclesiis in Asia tum acciderint. 1023

Cap. XXX. — De impurissimo Porphyrio qui Antiochiæ Flaviano in episcopatu successit, et temporis ejus persecutione et de constitutione quam Arcadius promulgavit. 1027

Cap. XXXI. — De legatione quam pii Romam de Joannis judicio miserunt. 1030

Cap. XXXII. — Innocentii papæ Romani epistolæ duæ sancto Chrysostomo exsuli et clero Constantinopolitano missæ. 1030

Cap. XXXIII. — De legatis Roma missis, qualia ii Eudoxiæ et Attici suggestione sint passi. 1034

Cap. XXXIV. — Epistola Innocentii papæ Romani ad Arcadium et Eudoxiam excommunicationi eos subjicions. 1038

Cap. XXXV. — De incursione gentium barbararum in fines Romanos eo tempore facta : et de exortis tyrannis, Stilicone, Alaricho, Attalo, Saro, et aliis : et ut ab Alaricho Roma sit capta : et de formosæ cujusdam Romanæ mulieris castitate. 1039

Cap. XXXVI. — De multis quæ urbi acciderunt, malis et admirandis prodigiis in cœlo terra et mari editis : et ut omnes qui Chrysostomo adversati fuerant male perierint. 1047

Cap. XXXVII. — De ulteriore exsilio Chrysostomi, librisque ejus : et ut vita hac relicta ad Deum migraverit. 1050

Cap. XXXVIII. — De obitu imperatoris Arcadii. 1054

LIBER DECIMUS QUARTUS.

Cap. I. — De imperio Theodosii Junioris, ut id a tutore Isdigerde Persarum rege sit administratum, rebus plerisque omnibus ab Anthemio, cui Troilus sophista familiaris fuit, gestis. 1055

Cap. II. — De vita, institutione, administrationeque rerum publicarum. Item de divina pietate et virtute Pulcheriæ sororis Theodosii imperatoris. 1058

Cap. III. — De virtute, quam a puero imbibit, Theodosii : et de moribus, beneficentia, placabilitate et de insigni religione et pietate ejus. 1063

Cap. IV. — Ut Deus pium principem defendens bella omnia insperatis admirandisque rebus statim confecerit. 1066

Cap. V. — De tyrannis in Occidente contra imperatorem Honorium coortis, et de sororio ejus Constantio. 1067

Cap. VI — De Maximo tyranno et Geronlio et Constantino aliisque a Constantio interfectis : et ut Constantius rem administrarit, Valentiniano tertio post Honorium imperatore Romæ relicto. 1071

Cap. VII. — De tyrannide Joannis Gothi : et de Aspare et Ardaburio, belli ducibus 1075

Cap VIII — Ut Deus imperatorum delectatus virtute multa corpora illustrium olim sanctorum sub terra latentia in lucem produxerit, et de prophetæ Zachariæ inventione. 1079

Cap. IX. — De reliquiis Stephani primi martyris : quam magnifice eas Pulcheria venerata sit templo ei in regia exstructo. 1082

Cap. X. — De inventione reliquiarum sanctorum quadraginta martyrum qui ad Sebastiam in lacu martyrio sunt perfuncti. 1086

Cap. XI. — De successione magnarum episcopalium sedium, et ut Synadæ Theodosius ejus loci episcopus admodum per persecutionem Macedonianos afflixerit, et potissimum Agapetum eorum episcopum. Postquam autem Theodosius Byzantium pervenerit, ut Agapetus, orthodoxa religione suscepta, Theodosii sedem receperit : illo, ab Attico quiescere et privatim vivere jusso. 1091

Cap. XII. — De Judæo paralytico baptizato, qui in ipso baptismo sanitatem recepit, sacris præsidente Attico episcopo Constantinopolitano. 1094

Cap. XIII. — De Novatianorum et Arianorum successione, et quæ turbæ Novatianos quoque exagitaverint, propter Sabbatium qui illegitime episcopatum invasit. 1094

Cap. XIV. — Ut post Theophilum Cyrillus, nepos sororis ejus filius, ejus sedem Alexandrinam sit consecutus, et de Judæorum Alexandriæ concitata seditione. 1099

Cap. XV. — De dissensione Cyrilli contra præfectum Oresten, ut et lapide Orestes in fonte ictus sit, et de zelo Nitriensium monachorum. 1103

Cap. XVI. De philosopha Hypatia, ut a clero Cyrilli sit necata, et de vindicta quam Judæi pertulerint propter irrisa Christianorum sacra. 1106

Cap. XVII. — De Judæo qui dolo sæpe baptizatus, postquam ad Paulum etiam Novatianorum episcopum, venit, lavacro baptismi rite parato, ut subito aqua evanuerit, Deo importunitatem eam miraculo coarguente. 1107

Cap. XVIII. — Ut etiam apud Persas Christianismus sit propagatus per Marutham Mesopotamiæ et Abdam Persidis episcopos. 1110

Cap. XIX. — Ut Abdas templum sacrati ignis demolitus sit, unde et ipse et alii martyrii certamen pertulerunt, et de acerbissimis tormentis quæ Persæ contra Christi fideles excogitarunt. 1114

Cap. XX. — De Achæmenide, et Saane, et Benjamin diacono : ut ii apud Persas sævissime excruciati, martyrii sint adepti coronam. 1115

Cap. XXI. — Ut propter Christianorum persecutionem pace cum Persis fracta, ingens certamen inter Persas et Romanos sit commissum ; cum autem Romani virtute vicissent, simul et bellum et persecutio Christianorum finem habuerint, pace denuo inter Romanos et Persas firmata. 1119

Cap. XXII. — De Acacio Amidensi episcopo, ut is ex

sacris Ecclesiæ vasis nummis factis, Persarum captivos redimens, donum eos remiserit : quæ res magnæ Persis fuit admirationi. 1127

Cap. XXIII. — De Eudocia Augusta, quæ Athenais est dicta, qualis ea et unde fuerit, et quomodo matrimonio Theodosio imperatori sit conjuncta : et ut noverit se religionis ergo Hierosolyma profecturam : et de malo magnitudinis admirandæ, aliisque quæ ei acciderc rebus. 1130

Cap. XXIV. — De Attici patriarchæ episcopali administratione. Et quod is urbanus admodum et lectus, nec non in imponendis rerum nominibus acutus fuerit. 1131

Cap. XXV. — De Alexandro Antiochiæ episcopo : ut primus ipse memoriam et nomen divi Chrysostomi in sacros codicillos retulerit, atque Atticum, itemque alios idem facere curaverit. Et Joannis studiosos tranquillitati et paci restituerit : id quod Cyrillus facere detrectavit. 1133

Cap. XXVI. — Epistola Attici patriarchæ imperantis urbis, ad sanctum Cyrillum Alexandrinum in qua eum ille cohortatur, ut nomen beati Joannis sacro albo inserat. 1138

Cap. XXVII. — Epistola contraria sancti Cyrilli ad Atticum, nomen Joannis admittere detrectantis. 1145

Cap. XXVIII. — Ut divus Cyrillus per visionem divinam nomen Joannis susceperit : conceptumque antea odium, Dei Genitricis intercessione, ei remiserit. 1150

Cap. XXIX. — Post Atticum ad sedem episcopalem Sisinius est evectus. Philippus Sidites ei postpositus. Qualis is Philippus fuerit. Ut Proclus Cyzicenorum episcopus ordinatus, et tandem non receptus, privatus otiosusque Constantinopoli egerit. 1151

Cap. XXX. — De maximarum episcopalium sedium præfectis, aliisque virtute atque doctrina præstantibus divinis viris. 1155

Cap. XXXI. — Ut post Sisinium Nestorius hæreticus episcopus ordinatus, per arrogantiam turbis et tumultibus complere Ecclesiam instituerit. 1158

Cap. XXXII. — Ut Nestorius in ipso flagranti crimine per discipulum suum Anastasium sit deprehensus, Christum Dominum nudum hominem dicere, et sanctam Christi Deiparam matrem Christi genitricem appellare. Et quæ de eo memoriæ prodiderit Socrates, ecclesiasticus historicus. Et de prodigio quod in ecclesia accidit. 1159

Cap XXXIII. — De epistolis sancti Cyrilli ad Nestorium : item de duodecim capitibus, in quibus illius carpit perversam opinionem. Præterea quæ de Nestorio scripserit Cœlestinus. 1163

Cap. XXXIV. — De tertio sancto universali Ephesio concilio, in quo Nestorio episcopatus est abrogatus. 1167

Cap. XXXV. — Ut triduo post Joannes Antiochenus et Theodoritus advenientes, Cyrillum et Memnonem Ephesium episcopali dignitate privarint : synodus autem ipsos id ausos, rursum episcopatu abire jusserit. Ut Theodoritus contra duodecim Cyrilli capita dixerit, huicque rursus Cyrillus responderit. Ut Nestorius Oasim exsulatum ierit. Ut Joannes et Cyrillus in gratiam reducti idem senserint, et jussu imperatoris Nestorii abrogationem ratam habuerint. Epistola Cyrilli, quam per Paulum Emesenum ecclesiæ Antiochenæ scripsit. 1174

Cap. XXXVI. — Quala se passum esse Nestorius ipse de se scribat ; et ut ad Oasim innumerabilibus toleratis ærumnis, postremo corrosa et consumpta a vermibus lingua, interierit. 1178

Cap. XXXVII. — Ut post Nestorium Maximinus, ac deinceps Proclus patriarcha Constantinopolitanæ Ecclesiæ præfectus fuerit. 1185

Cap. XXXVIII. — De Proclo, qua doctrina, quave vita fuerit ; et ut illum imperator charum gratumque habuerit ; et quod idem competenti et debito sermone, res quæ eo tempore præter opinionem hominum mirifice acciderunt, in Deum auctorem referens, apud omnes in admirationem fuerit. 116

Cap. XXXIX. — De translationibus episcoporum et sede in sedem aliam, et quod consuetudo ea antiqua in Ecclesiis obtinuerit. Quodque talis translatio ordine instituto ecclesiastico ordini nihil afferat detrimenti, si modo ea rite et ordine fiat. 119

Cap. XL. — De Judæis qui in Creta vagati, postea Christianismum sunt complexi. Item ut tum ultra fines Rhenum gens Burgundionum Christi religionem susceperit. 119

Cap. XLI. — De Paulo Novatianorum episcopo, et eum ille admiratione et memoria digna ediderit. 12

Cap. XLII. — Ut episcopus Proclus Thalassium presbyterum comprehendens, jamjam in Illyricum profecturus post Firmum Cæsareæ ordinarit episcopum. 12

Cap. XLIII. — De reductione sacrarum reliquiarum sapientissimi Joannis Chrysostomi. 12

Cap. XLIV. — Ut etiam sit relatus divinus Ignatius Roma Antiochiam. 12

Cap. XLV. — De sanctis septem pueris, qui Ephesi resurrexerunt, ad fidem communis resurrectionis suadendam 12

Cap. XLVI. — De maximis terræmotibus : et ut præterea in campo supplicationes factæ : quibus cum imperator et Proclus adessent, subito puer in aerem sublatus, ter sanctum hymnum audiverit : id quod ita rursus demissus populo retulit, et statim concidens exspiravit. Et ut Theodosius urbem renovarit, pluraque ædificia Antiochiæ constituerit. 1.

Cap. XLVII. — Ut post Proclum Flavianus, post Cyrillum Dioscorus Ecclesiæ susceperit administrationem. Dissidio inter Pulcheriam et Eudociam, propter Chrysaphium. Item de synodo iterum Ephesi celebrata, et prædatoria cognominata. 1

Cap. XLVIII. — Confutatio eorum qui Christianæ sacra maligne exagitant : et Græcarum gentilium nugarum traductio. 1

Cap. XLIX. — Ut post prædatoriam synodum Theodosius, cognitis quæ ibi gestæ sunt rebus, Chrysaphium quidem occiderit, graviter autem in conjugem Eudociam commotus fuerit. Idem sororem Pulcheriam revocarit, quæ Flavianum secum adducens sepelivit, et in foro ærea magnifice Dei Genitricis templum condit. 1

Cap. L. — Ut imperatrix Eudocia Hierosolyma petierit et quæ ibi construxerit ædificia. De vita et conversatione Palæstinorum monachorum ; et ut imperatrix Eudocia vita migrarit. 1

Cap. LI. — De sancto Symeone, qui primus vitam stationem in columna invenit. 1

Cap. LII. — De sancto et magno Euthymio, aliisque qui sancte pieque vitam exegerunt. 1

Cap. LIII. — De sancto Isidoro Pelusiota. Et quæ Cyrillus, et item alii de sacro Chryso-tomo scripserunt. 1

Cap. LIV. — De sancto Nilo : De Barco monacho et de Theodoreto Cyri episcopo. 1

Cap. LV. — De Synesio Cyrenensi episcopo : et quæ is opinionem obtinens, ad sacerdotalem provectus sit dignitatem. 1

Cap. LVI. — De Valentiniano, qui Romæ imperavit. De gente Gothorum : in quas nationes divisa, et quæ tenuerint loca. Præterea de Bonifacio, Aetio et Aspare ducibus : et ut Libya occidentalis Vandalis subdita fuerit. 1

Cap. LVII. — De Attila, Alarichо et Giserico Gothis et ut ab eorum expeditione bellica vetus simul et nova Roma sit liberata. Et de aliis bellis quæ varii scriptores memoriæ commendarunt. 1

Cap. LVIII. — De obitu Theodosii junioris, ut in monumento patris sui sit sepultus, in celeberrimo sanctorum Apostolorum templo. 1

FINIS TOMI CENTESIMI QUADRAGESIMI SEXTI.

Parisiis. — Ex Typis J.-P. MIGNE.

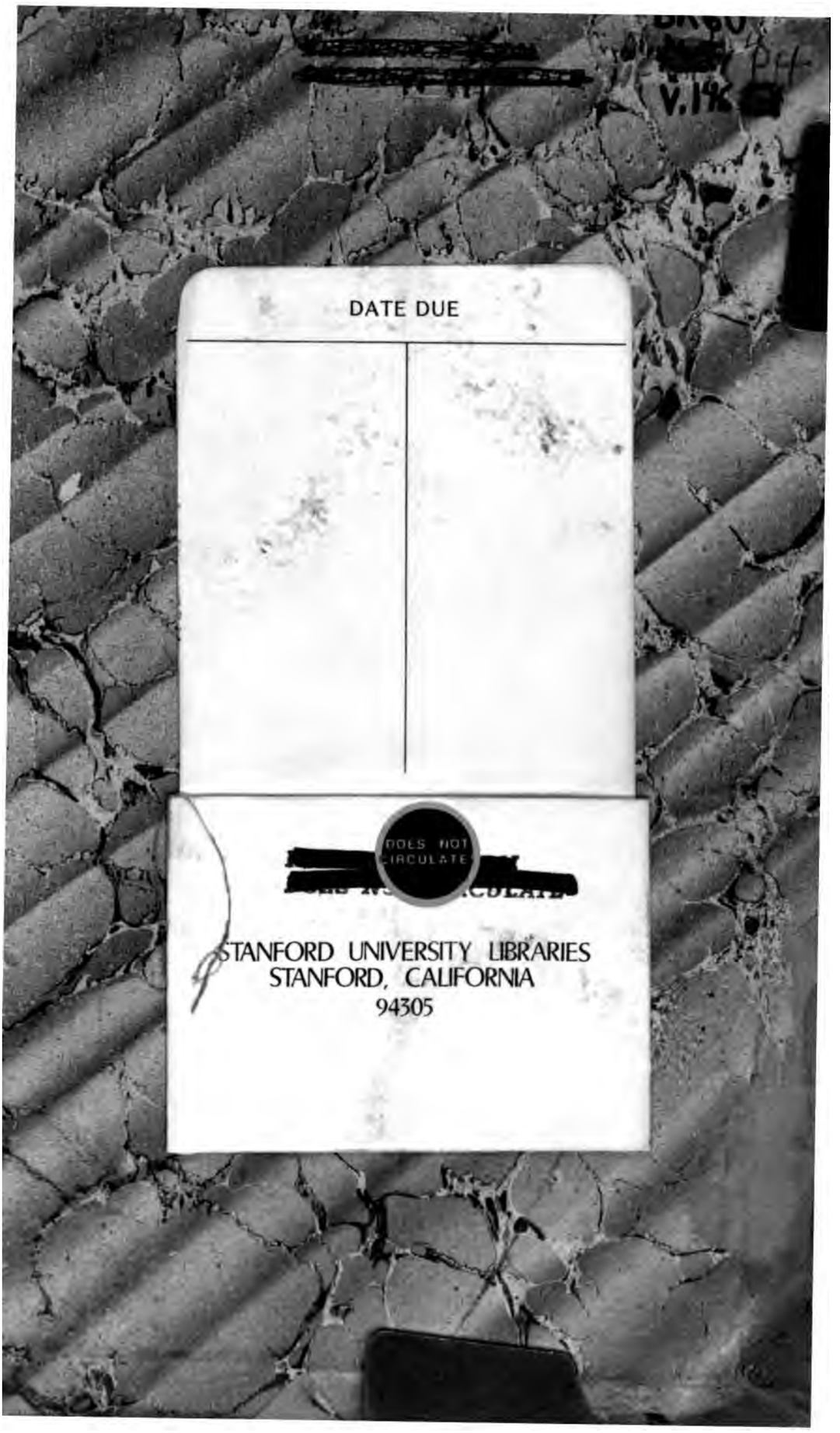
V.14
DATE DUE
DOES NOT CIRCULATE
STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES
STANFORD, CALIFORNIA
94305